

PATROLOGIÆ CURSUS COMPLETUS,

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,
SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

IUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ARSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET

IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA, JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCA VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUIUSQUE VOLUMINIS AMPLI- TUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XVIII.

S. METHODIUS EPISCOPUS ET MARTYR, SS. PETRUS ET ALEXANDER ALEXANDRINI PRÆSULES,
S. EUSTATHIUS ANTIOCHENUS, ALEXANDER LYCOPOLITANUS, TITUS BOSTRENSIS,
THEODORUS HERACLENSIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

BR

60

o.M38 .

v. 18

cop. 1

SÆCULUM IV.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΜΕΘΟΔΙΟΥ,

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. METHODII,

EPISCOPI ET MARTYRIS,

OPERA OMNIA.

ACCEDUNT

S. PETRI ET S. ALEXANDRI, ALEXANDRINORUM PRÆSULUM,
S. EUSTATHII ANTIOCHENI EPISCOPI ET CONFESSORIS, TITI BOSTRENSIS, THEODORI HERACLENSIS,
ALEXANDRI LYCOPOLITANI,

SCRIPTA QUÆ SUPERSUNT,

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS UNICUS.

VENIT 10 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XVIII CONTINENTUR.

S. METHIDIUS EPISCOPUS ET MARTYR.

Convivium decem virginum.	col. 27
Excerpta ac orationes aliquot.	229

ALEXANDER LYCOPOLITANUS EPISCOPUS.

Tractatus de placitis Manichæorum.	411
------------------------------------	-----

S. PETRUS ALEXANDRINUS EPISCOPUS.

Epistola canonica.	467
Epistola ad Ecclesiam Alexandrinam.	510
Fragmenta varia.	510

S. ALEXANDER EPISCOPUS ALEXANDRINUS.

Epistolæ de Ariana hæresi deque Arii depositione.	548
Sermo de anima et corpore deque passione Domini.	586

S. EUSTATHIUS EPISCOPUS ANTIOCHENUS ET CONFESSOR.

De Engastrimytho contra Origenem.	614
Allocutio ad imperatorem Constantinum in concilio Nicæno.	674
Fragmenta varia.	676
Spuria. — Commentarius in Hexaëmeron.	708

TITUS BOSTRENSIS EPISCOPUS.

Libri tres adversus Manichæos.	1069
--------------------------------	------

THEODORUS HERACLEENSIS EPISCOPUS.

Fragmenta in Isaïam.	
----------------------	--

MONIUM.

Sciat læctor Patres quarti sæculi et sequentium qui Syriace, Armenice vel alio quocunque Orientali idiomate scripserunt, ad peculiarem seriem a nobis amandatos, cui *Patrologia Orientalis* titulum fecimus; non igitur miretur omissa in sequentibus tomis nomina S. Jacobi Nisibeni, S. Gregorii Illuminatoris, S. Ephrem, etc., qui in nova serie locum obtinebunt. Patrum etiam Armenorum scripta quæ vet prelo parata habent vel jam ediderunt doctissimi Mekitharistæ Veneti, collectioni nostræ inserendi potestatem facturos speramus.

S. METHODIUS

EPISCOPUS ET MARTYR

NOTITIA HISTORICO-LITTERARIA

(GALLAND, *Vet. Patr. Biblioth.*, III, Proleg., p. LI.)

I. *Methodius, dictus et Eubulius; Olympi simul et Patarorum in Lycia, p̄stea Tyri in Phœnicia episcopus, circa Christi annum 312 martyrio sublatu8. Locus passionis ejus inquiritur. Sententia rejicitur, quæ ipsum sub Decio et Valeriano passum tradit.*

II. *Quantus vir Methodius ex veterum testimoniis. Unus Eusebius illum præterit; quod nimirum sanctus Pater stylum adversus Origenem strinxerit.*

III. *Complura litterarum monumentis consignavit. Inter ea primum locum obtinet Convivium decem virginum. Operis præstantia atque utilitas. Inter hujus editiones eminent Combesiana, quæ ideo hic recensita et adornata.*

IV. *Cura et studium in edendo libro De libero arbitrio. Unde fragmenta ejus desumpta.*

V. *Sequuntur excerpta De resurrectione adversus Origenem. Opus laudatum præ cæteris, Eustathio Antiocheno. Ad formam dialogi, ut et præcedens, contextum. Ex Epiphanio in primis et Photio fragmenta satis ampla deducta, et cum mss. collata. Aliud nobile excerptum propositum. Improvida Cavei censura exsuffatur.*

VI. *Reliqua Methodiana strictim exposita. Nimirum Photiana excerpta De creatis; lacinia librorum adversus Porphyrium; fragmentum ex sermone De martyribus: homilia tres, De Syneone et Anna, in ramos Palmarum, et De cruce Domini: quibus alia complures operum Methodianorum reliquæ subjectæ.*

Methodius, qui et Eubulius dictus Epiphanio (a), A id est circa annum Christi 312, ipsum in Chalcide primum Olympi simul et Patarorum in Lycia episcopatum gessit; priscis enim illis temporibus civitates duas aut etiam plures, ac certe in Lycia, unus antistes administrabat, ut observatum erudito Lequienio (b). Et Patarorum quidem episcopum fuisse Methodium, antiqui passim codices et qui ejus meminere scriptores Græci, testantur: Olympi vero, præter Hieronymum (c), etiam Maximus memoriam prodidit (d): cujus locum, sane corruptum, inter veterum testimonia nobis infra relatum, ita restituendum censuit doctus Valesius (e): 'Ανάγνωθι Μεθοδίου τοῦ ἀγίου μάρτυρος, καὶ Ὀλύμπου Ἀδριανοπόλεως ἐπισκόπου τῆς Λυκίας, τὰ κατ' αὐτοῦ ('Ὀριγένους) περὶ ἀναστάσεως γραφέντα. Id est: « Lege quæ adversus Origenem de resurrectione scripsit Methodius, sanctissimus martyr et episcopus Olympi, urbis Lyciæ, quæ etiam Adrianopolis dicta est. » Tum Tyri in Phœnicia Ecclesiam regendam suscepit sanctus Pater, eodem Hieronymo teste; qui et ad extremum novissimæ persecutionis, id est circa annum Christi 312, ipsum in Chalcide Græciæ martyrium subiisse tradit. Hæc autem summam recensens Fabricius (f), rescribit in *Chalcide Syriæ*: unde vero id hauserit, non refert. Atque ita fortasse legendum in textu Hieronymiano, cujus vulgata lectio Tillemontio quoque minus probatur (g): ut proinde vero propius videatur, sanctum Tyriorum in Phœnicia episcopum martyrio fuisse sublatum in regione contermina; atque ejusmodi erat Chalcidene in Cœlesyria, cujus caput Chalcis. Neque aliter sane accepisse Hieronymi verba Sophronius ejus interpres dignoscitur: vertit enim, ἐν Χαλκίδι τῆς Ἀνατολῆς, in *Chalcide urbe Orientis*. Eadem habet Suidas (h), Sophronio exscribens. Cæterum audiendi non sunt, qui Methodium sub Decio et Valeriano passum fuisse tradunt: quippe qui multa scripserit, non tantum contra Origenem, diu post Adamantii mortem; sed et contra Porphyrium, dum Tyrius ille philosophus, imperante Diocletiano, in vivis agebat. Et hanc quidem sententiam, post Ecclesiæ annalium paren-

(a) Epiph. *Hær.* LXIV, § 63.

(b) Lequien. *Or. Chr.* tom. I, p. 276 seq.

(c) Hieron. *De vir. illustr.*, cap. 83.

(d) Maxim. in schol. ad Dionys. Areop. *De eccl. hier.*, cap. 7.

(e) Vales. ad Euseb. *Hist. eccl.* lib. VI, cap. 24.

(f) Fabr. *Bibl. Gr.* tom. V, pag. 255 (ed. Harles. t. VII. p. 260).

(g) Tillem. *Mém.* tom. V, p. 767, not. 3 sur S. *Méthod.*

(h) Suid. in *Lex. v. Μεθόδιος*, tom. II, pag. 529.

tem (i), secuti sunt viri doctissimi, quos inter A Holstenius (j), Allatius (k), Vossius (l), atque Pearsonius (m).

II. Quæ cum ita sint, desinente igitur sæculo III, inclaruit sanctus Methodius, ἀνὴρ λόγιος καὶ σφόδρα περὶ τῆς ἀληθείας ἀγωνισάμενος, inquit Epiphanius (n), vir apprime doctus acerrimusque veritatis patronus; quin et disertissimus martyr, iudice Hieronymo (o), qui nimirum nitidi compositique sermonis libros confecit (p). « Atque illa enimvero, ait vir doctus (q), propria Methodii prædicatur gloria, quod in neminem ejus æqualium liberalius concurrerunt eæ dotes, quæ præstantissimum sacræ doctrinæ magistrum omnibus possint numeris absolvere. Magnis enim ejus partæ infusæque sapientię divitiis respondit dicendi copia scribendique uber elegantia, cujus beneficio in seram usque posteritatem sensa ejus præclara permanerent. Uno verbo: ut nemo illo profundius sapuit, ita non facile reperietur qui uberius, disertius, ornatus scripserit. » Tantum itaque Patrem eximiumque Ecclesiæ scriptorem, merito sane inter suos viros illustres recensuit Doctor maximus, licet illum præterierit Eusebius. Atqui recte censuisse videtur cl. Valesius, dum ait (r) Eusebium propterea in sua *Historia* nullam Methodii mentionem fecisse, cum tamen plures alios ecclesiasticos scriptores commemoret, qui Methodio multo inferiores fuerunt; quod nimirum sanctus ille Tyrius episcopus styli aciem strinxisset adversus Origenem, cujus studiosissimus erat idem episcopus Cæsariensis. C Hinc etiam est, subdit Valesius, quod contra Porphyrii libros post eundem Methodium scripsit, quasi æmulatione quadam et odio adversus Methodium incitatus. Eusebius enimvero in libro sexto *Apologiæ suæ pro Origene*, Methodii objectionibus respondebat: *Quomodo, inquit, ausus est Methodius nunc contra Origenem scribere, qui hæc et hæc de Origenis locutus est dogmatibus?* Citantur hæc verba ab Hieronymo scribente adversus Rufinum (s).

III. Verum Methodii auctoritati atque doctrinæ nihil detrahit Eusebii silentium, nihil ejus invidia. Nam quæ sanctus Pater litterarum monumentis commendavit, tum adversus veritatis hostes, tum ad sacra dogmata exponenda, tum etiam ad religionem pietatemque fovendam comparata, veteribus qui ea perlegerunt, summis laudibus celebrata fuisse noscuntur. Atque utinam illa exstarent omnia! exigua enim sunt ac tenuia, si unum vel alterum excipias, quæ, sive temporum injuria, sive

hominum desidia, reliqua hodie tegerunt. Sed quæcunque demum superant, a tanto Ecclesiæ doctore ac martyre memoriæ mandata, collecta primùm magnam partem a Combefisio, nunc vero ad unum aucta omnia et recensita hic proferentes, de singulis, pro rationis ordine quo illa digessimus, breviter disseremus.

In limine itaque nostræ collectionis Methodianæ comparet *Convivium decem virginum*, « primarium ac plane princeps Methodii operum, ut verbis utar Possinii (t), quod victoriæ a Christiana philosophia de Græca gentilique reportatæ illustre monumentum ac veluti tropæum est. Cui enim in litteris Atheniensium veterum versato non statim occurrit, æmulatum hoc opere Methodium celebre illud Convivium Platonis? æmulatum autem; non tām ut ejus elegantiam, quod venustissime fecit, exprimeret imitando, quænam ut, quod potissimum studuit, ejus nequitiam castigando abstergeret. Præcipuum autem laudationum argumentum in hoc Methodiano Convivio, divina virginitas est: cui omne choragium congruens e sacrario cœlesti depromptum apparet. » Ad hæc alia complura occurrunt, quæ summa Christianæ fidei capita in primis attingunt: ubi tamen si qua interdum aut durius enuntiata, aut fortasse minus exacte prolata de rebus diviniorebus videantur, ea demum omnia diligenter excussa et dilucide exposita repetat prudens lector a viro doctissimo, qui haud ita pridem in opere illo egregio cui titulus: *Divinitas Domini nostri Jesu Christi manifesta in Scripturis et traditione*, Patrum antenicænorum doctrinam accuratius expendit, atque obscuriora quæque loca explicavit illustravitque (u).

Hoc autem præclarum Methodii syntagma, quod unum integrum nobis servavit antiquitas, primus omnium, e ms. codice Vaticano Romæ, evulgavit, anno 1656, Leo Allatius; qui et notis suis illud evincere aggressus est, nihil in eo reperiri quod catholice catholicis auribus exponi non possit: si qua vero duriuscula occurrant, illa emollire omni studio contendit. Anno deinde insequente 1657, Parisiis prodiit Convivium Methodianum ex interpretatione Petri Possinii: cui accesserunt varię lectiones e codice Mazariniano, cum nonnullis observationibus V. C. Henrici Valesii. Denique Franciscus Combefisius ex Græcis Vaticanis et Mazarinianis, necnon Photianis excerptis, collatis etiam Allatii et Possinii versionibus, idem opus rursus edidit Parisiis anno 1672, atque tomo I *Auctarii novissimi bibliothecæ Patrum* intexit.

(i) Baron. ad ann. 302, § 62 et in not. ad *Martyrol. Rom.* d. 18 sept.

(j) Holsten. *Dissert. de vit. et script. Porphyri.*, cap. 3.

(k) Allat. *Diatr. de Method.*, p. 514.

(l) Voss. *De Hist. Gr.* lib. II, cap. 16, pag. 245.

(m) Pears., opp. posth. chron., dissert. II, cap. 19, § 3, p. 365.

(n) Epiph. *Har.* LXIV, § 65.

(o) Hieron. *Comment. in Dan.*, cap. XIII.

(p) Id. *De vir. ill.*, cap. 85.

(q) Possin. præfat. ad *Method. Conviv.*

(r) Vales. ad Euseb. *Hist. eccl.* lib. VI, cap. 24 et 55.

(s) Hieron. lib. I *Contr. Rufin.*, § 11.

(t) Possin. l. c.

(u) Maran. *Divin. D. N. J.-C.* lib. IV, cap. 21, p. 525-534.

Et hanc quidem Combefisianam ἔκδοσιν typis A excudendam curavimus. Neque enim actum egisse videtur vir doctus, qui semel iterumque vulgatum libellum, novo cultu expolito repræsentavit. Ejus autem adnotationes, quæ ad operis calcem incommode legebantur, textui subjecimus una cum selectioribus Valesianis : ad finem vero attexuimus quas adornavit Allatius, eas in contextu, apposito indicantes. Denique quo facilius operis lectio et usus evaderet, unamquamque orationem Methodianam sumus in varias sectiones partiti, quarum integrum conspectum pro more nostro subdidimus.

IV. Jam vero reliqua Methodiana recensere prosequamur, ex edito Combefisiano Parisiis in vulgus emisso anno 1644 repetita. Convivium itaque B *decem virginum* excipit liber *De libero arbitrio* adversus Valentinianos in primis et Origenem; ad quem doctus editor ista præfatur (v) : « Damus, inquit, hoc opus pene integrum, tribus seu partibus seu excerptis congestum. Exordium nonnullamque partem corporis ediderat Joannes Meursius (x), seu librum integrum, ne leviter quidem insinuato defectu, quem titulus satis arguebat. Nam nihil erat tota oratione de libero arbitrio, cujus ille tractationem indicabat. Reliqua mutuati sumus ex Photianis (y), excepto egregio illo, ad finem, excerpto, de ipso revera libero arbitrio, quod R. P. Jacobus Sirmondus S. J. humanissime utendum dedit, cujus etiam Photius pauca exscripserat, et quo videtur Methodius clausisse librum istum; nisi forte aliquibus additis ad ornatum, quæ Photius, soli doctrinæ studens, non delibaverit. Nonnulla offenderunt in interprete Photii; ut fuerint etiam ejus de integro reddenda; et quo etiam eodem stylo interpretis decurreret tota oratio. » Hactenus ille. Est autem liber hujusmodi ad formam dialogi conscriptus inter Valentinianum et Orthodoxum, super vexatissima quæstione *de origine mali*: adeoque, quo clarius orationis contextus procedat, in editione nostra personas colloquentes distinximus: Combefisii observationes, quæ primum longe a textu distabant, suis quasque locis restituimus, notulis nonnullis alicubi inspersis. Quod quidem et in reliquis nos præstitisse, hic semel indicasse sufficiat. D

V. Sequuntur excerpta ex libro *De resurrectione* contra Origenem, quem sanctus Hieronymus *opus ecoregium* appellat. Laudatur et ab Eustathio Antiocheno his verbis (z) : Μεθόδιος ὁ τῆς ἀγίας ἁξίως μνήμης, ἔγραψεν ἀποχρώντως εἰς τὸδε τὸ θεῶρημα, κ. τ. λ. Id est, Allatio interprete : « Methodius sanctæ memoriæ in illud quæsitum satis abunde scripsit, » etc. Et hunc quoque librum ad formam dia-

logi composuit sanctus Pater, inscripsitque, ut videtur, Theophilo cuidam, quem χράτιστον appellat (a) In eo autem inducuntur Methodius et Auxentius cum Origenistis Proclo et Aglaophonte colloquentes seu disputantes. Jam diu magnam partem deperditus dialogus iste. Ejus tamen fragmenta satis ampla exstant tum apud Epiphanium (b), tum apud Photium (c), qui et ex eodem opere *compendiosam expositionem dictorum quorundam apostolicorum*, Methodio vere dignam, nobis servavit. Nonnulla item apud Joannem Damascenum (d) occurrunt. Plura de hoc opere erudite observat Allatius (e).

Interim vero quem sequimur editorem atdidimus (f). « Quanquam, inquit, insidebat animus, ut Methodiana omnia Epiphani, cum aliis quæ occurrissent ejusdem Methodii, in unum comportarem, nonnullamque in eis corrigendis quæ depravata admodum viderem, operam ponerem, infregit tamen conatum inopia meliorum codicum, quam quibus esset usus politissimus interpretes Epiphani Petavii S. J., eoque satis e re facturum duxi, modo ea tantum ex libro illo *De resurrectione*, quem circiter medium exscripsisse se ipse significat Epiphanius ad finem, de novo ederem, quæ vel essent nova et ἀνέξεστα, vel ut nova, emendationis textus ope codicum meliorum, novaque quodammodo, interpretatione nostra, videri possent. Duplici ad hoc codice usi sumus, altero eminentissimi cardinalis Rupifucaldii, quo grandi volumine ac perantiquo habentur *Elementa* Damasceni; altero R. P. Sirmondi S. J. et ipso antiquo, collectore anonymo adversus Eutychianos, sua ipso manu exscribente humaniusque suggerente, pro sua illa, omni modo illustrandæ antiquitatis suo alienoque calamo, vegeta in senili corpore propensione. » Porro idem editor, ad excerpta Photiana quod attinet, hæc subdit (g) : « Videamur forte actum agere, qui Methodiana hæc jam data, dare iterum procuramus. Fuerit nihilominus, ut accuratiori opera, qualis fere est angustis terminis definita, novi aliquid illustrando Methodio nostro, aliis vel neglecta vel minus perspecta, alio festinantibus grandiusque mollentibus opus, inveniamus. Itaque novam versionem (num eam inutilem, alii re inspecta collatisque omnibus censuerint) ad Græca componemus, subindeque notabimus, si quid ex aliis, præsertim Methodianis, lucis aliquid ex collatione afferre possit. Habemus præter impressa Photii, etiam exscripta olim a R. P. Sirmondo, quæ possint usui esse. »

Huc usque Combefisius : qui deinceps nobile excerptum ex eodem libro *De resurrectione*, deprom-

(v) Combef. in not. ad Method., p. 462.

(x) Meurs. in *Varior. divin.* libro.

(y) Phot. *Bibl. cod.* ccxxxvi.

(z) Eustath. *De engastr.*, p. 394.

(a) Method. apud Epiph., opp. tom. I, p. 540, 560, 590.

(b) Epiph. *Hæc.* lxxiv.

(c) Phot. *Bibl. cod.* ccxxxiv.

(d) Joan. Damasc. orat. 3 *De imagin.*, opp. t. V, p. 389.

(e) Allat. *Diatr. de Method. script.* pag. 334, seqq.

(f) Combef. in not. ad Method. p. 440.

(g) *Ibid.* pag. 402.

ptum e Catena eminentissimi cardinalis Mazarini A et Corderiana, Latine vulgavit (h) in sua *Bibliotheca concionatoria*, tom. II, pag. 263, seq., qua de re ipsemet mentionem injicit in *recensitis auctoribus* ejusdem *Bibliothecæ*, tom. I, pag. 30. Id emolumentum præ cæteris ex præclaro isto fragmento emergere novimus, quod ex eo alterius loci ἀθροῦτα confirmatur, a Joanne Damasceno relati (i) : utrobique enim sanctus ille martyr dogmatice arguit a principum ad sacras imagines, ut in utrisque, honori vel contumeliæ habeatur prototypum et exemplar : verbis utor editoris nostri ad prius fragmentum e Damasceno desumptum. Quod quidem ea propter observasse oportuit, ut improvidam hominis heterodoxi (j) censuram dilueremus, qui ne sacrarum imaginum cultum agnoscere cogeretur, jam sæculo III desinente sancti Methodii auctoritate ac doctrina firmatum, Joannis Damasceni fidem elevari aggressus est.

VI. Subjicitur ex Photio (k) ἐκλογὴ περὶ τῶν γενητῶν, sive excerptum ex libro *De creatis*. Opus autem ita inscriptum litteris mandasse Methodium, haud produnt veteres. Meminit quidem Hieronymus ejus *Commentariorum in Genesin*, quorum fragmenta nonnulla in Catenis mss. adhuc superant : unde nonnullis visum ex iisdem commentariis excerptum Photianum fuisse descriptum. Ut ut est, in eo disputat iterum sanctus martyr adversus Origenem, quem *centaurum* appellat (l) ; atque μαργαρίτας τοῦ ξενῶνος, hoc est, sanctiora Christi Ecclesiæ dogmata ethnicis placitis ipsum intexuisse queritur. Occurrit vox illa ξενῶνος sub excerpti hujus initium, ubi varia conjicit Combefisius. Verum interpretes Photii eam pro *communi omnium hospitio*, sive pro cœtu fidelium, esse accipiendam recte, ut videtur, existimat. Sic enim et Suidas illam usurpat (m). Consuletis et viros eruditos ad Pollucem (n) atque Hesychium (o).

Præterea Methodius primus omnium ad veritatis defensionem scripsisse *adversus Porphyrium* comperitur, quem postea sunt secuti Eusebius et Apollinaris. Ejus opus, veteribus maxime celebratum, usque ad decem millia versuum processerat, teste Hieronymo (p) : sed interiit, paucis quibusdam lacinis exceptis, quæ post Combefisium ex Parallelis Damascenicis in medium protulimus.

His porro subdidimus insigne plane fragmentum de Christi divinitate, quod Combefisii diligentiam

A effugit. Ex Methodiano sermone *De martyribus* exhibet illud Theodoretus (q).

Accedunt ejusdem Methodii homiliæ duæ, quarum altera, *De Symeone et Anna, quo die Domino in templo occurrerunt*, inscribitur ; altera, *In ramos Palmarum*. Et ad eas quidem hæc habet Combefisius (r) : « Orationem in Symeonem et Annam in die Occursus, vulgatam primum Petro Pantino, representamus, simulque aliqua in notis indicamus, quibus ad novam versionem post illam Pantinianam inducti sumus. Esse autem ejusdem orationem hanc luculentissimam, cujus sunt *Symposiaca de castitate*, et Methodii illius Origenianis erroribus infensissimi, ipse auctor satis expressit (s), ut nullus sit dubitandi locus. Inscribitur ἐπισκόπου Πατρῶν, cui etiam Damascenus in *Elementis* non tantum *Symposia* tribuit, sed etiam librum *Περὶ ἀναστάσεως*. Hinc Leo Allatius Gretseri opinionem merito exsufflat (t), dum nulla ratione molitur eam orationem abrogare Methodio martyri ac seniori, et tribuere Constantinopolitano, cum præter eos characteres quos modo indicavimus, tanta sit niestas operis, ut vel maxime magnum Methodium deceat. » Alteri vero de Occursu, subdit idem Combefisius (u) : « Hancce εἰς τὰ Βάτα Orationem connectimus, uno regio codice num. 922 asserenti Methodio martyri, utique Magno illi et seniori, cujus sunt et *Symposia* et alia præclara, vel in superstitionibus reliquis, ingenii et piæ mentis monumenta. Favet etiam stylus et sententiæ affinitas cum præcedenti : quanquam alter codex, ipse forsitan in Chrysostomum effusior, ei tribuat, titulo εἰς τὸν εὐλογημένον, quo Savilius Græcam edidit. Facile habent Græci, ut quævis ἀδέσποτα viro tanto tribuant. » Hactenus Combefisius.

Orationibus hisce Methodianis a Combefisio editis, adjecimus tria fragmenta ex homilia *De cruce Domini nostri Jesu Christi*, ut videtur, excerpta. Duo priora ex ms. codice bibliothecæ Augustanæ in lucem extulit Jacobus Gretserus (v) ; tertium, ex eadem bibliotheca Leo Allatius (x) ; qui et isthæc fragmenta omnia nostro Methodio asseruit. Gretsero enim dubitanti occurrit his verbis : « De horum fragmentorum auctore dubitat Gretserus, et cum eo dubitare videtur Aubertus Mireus : « Quis, inquit, iste Methodius fuerit, pro certo affirmare nequeo. Illud exploratum est, non fuisse veterem « illum Methodium sanctitate et martyrii gloria cla-

(h) Græce et Latine Simon de Magistris in *Actis martyrum ad Ostia Tiberina*. EDIT. PATR.

(i) Jo. Dam. orat. 3 *De imag.*, opp. tom. I, pag. 389.

(j) Cav. *Hist. litt.* ad ann. 290, tom. I, pag. 152.

(k) Phot. *Bibl. cod.* ccxxxv.

(l) Method. *De creat.* § 2.

(m) Suid. *Lex.* tom. II, p. 646, v. Ξενῶνος.

(n) Polluc. *Ōnom.* lib. III, cap. 4, num. 59.

(o) Hesych. *Lex.* tom. II, pag. 702, v. Ξενῶν.

(p) Hieron. epist. 70, ad *Magn. orat.* num. 3.

(q) Theodor. *Dial.* 1' *Ἀτρεπτ.*, opp. tom. IV, pag. 57.

(r) Combef. in not. ad Method., pag. 469, et in *revers. auctor.* ad tom. I *Bibl. concion.*, p. 50.

(s) Method. *Orat. de Sym. et Ann.*, §§ 1 et 13.

(t) Allat. *Diatr. de Method. script.*, p. 341.

(u) Combef. in not. ad Method., p. 475.

(v) Grets. tom. II *De s. cruce*, p. 401-404 edit. nov. Ratisb. 1754.

(x) Allat. *Diatr. de Method. script.*, pag. 319 seq.

« rissimum, qui sub Diocletiano martyrii palmam adeptus est, cum iste noster meminerit vexillorum a Christianis imperatoribus in formam crucis commutatorum : de qua mutatione sub Diocletiano nec cogitari quidem coeptum erat, omnibus adhuc publicis locis ab idololatria occupatis. »

Quibus Allatius reponit : « Et nihilominus idem Greterus apertissime dicit (y), ante Constantinum, tempore Justini, Tertulliani et Minucii Felicis, vexilla militaria jam crucis speciem retulisse : adeo ut isti tres scriptores auctacter ethnicis objecerint, ipsos eodem crimine teneri cum Christianis, si crucem colere crimen esset, eum et ipsi crucem colant et adorent, colendo et adorando signa militaria. Et longe ante Constantini ætatem exstare nummos excusos, qui vexilla militaria in crucis speciem efformata continerent. Hinc conatur postmodum respondere, quomodo Constantinus dicatur Labarum in crucem commutasse, si signa militaria prius formam crucis præ se ferebant.

Quod si multo ante Constantini ætatem militaria vexilla ethnicorum figuram crucis præ se ferebant, potuit commode Patarensis Methodius eorum meminisse; neque ob hanc causam illa fragmenta Methodio deneganda sunt, cum ex ipsius verbis nullo modo eliciatur eum de Christianis imperatoribus verba facere. Locus Methodianus ejusmodi est (z) : Ἐντεῦθεν οἱ τῆδε βασιλεῖς, πάσης πονη-

ρὰς ἕξωσ ἐπὶ σκεδασμῶ, τὸ σταυροειδὲς παραλαβάνεσθαι αἰσθόμενοι σχῆμα, τὰ καλούμενα τῇ Ῥωμαϊκῇ διαλέκτῳ βῆξιλλα ἐμηχανήσαντο, κ. τ. λ. Hoc est : *Hinc imperatores qui hisce in locis imperant, sive etiam si vis, nostri* (nempe qui nobis dominantur; quod potest intelligi etiam de ethnicis : Christiani enim ante Constantinum imperatoribus ethnicis subdebantur illisque obediebant), *cum viderent figuram crucis assumi ad universa mala dissipanda, quæ Romano sermone vexilla nuncupantur, excogitarunt*, etc. Licet ergo omnia loca sub Diocletiano idololatria occuparet, ethnici ex more suo, nescientes quid facerent, vexilla efformata in formam crucis conficiebant; quorum ope, signo nempe ac figura crucis, ut Christiani Patres interpretabantur, noxia amolirentur, et cuncta prospera consequerentur. Sic horum fragmentorum non est cur alium Methodium a Patarensi quaeramus auctorem. »

Hactenus Allatius. Allatio accedunt Tillemontius (a), et Caveus (b). At Fabricius hanc homiliam *De cruce* Methodio CP. attribuit (c); nullum tamen afferens argumentum, quo suam sententiam confirmet. Atque hæc de magno Methodio episcopo et martyre satis. Ad reliqua enim subjecta fragmenta quod attinet, nihil est in promptu quod proferamus, præter auctorum ecclesiasticorum loca unde illa descripsimus, quæ unicuique præfigenda curavimus.

(y) Grets. tom. I *De cruce*, lib. II, cap. 59.

(z) Method. *hom. de cruce*.

(a) Tillem. *Mém.* tom. V, p. 472 seq.

(b) Cav. *Hist. litt.* ad ann. 290, p. 153.

(c) Fabric. *Bibl. Gr.* tom. V, p. 260.

VETERUM TESTIMONIA

DE S. METHODIO EPISCOPO ET MARTYRE.

I.

S. HIERONYMUS De vir. illustr. *cap.* 85, cum vetere interprete Græco.

Μεθόδιος (a) Ὀλύμπου Λυκίας, καὶ μετὰ ταῦτα Κύρου ἐπίσκοπος, λαμπροῦ καὶ συγκειμένου λόγου κατὰ Πορφύριου συνέταξε τεύχη· καὶ Συμπόσιον δέκα παρθένων· Περὶ ἀναστάσεως λόγον ἄριστον κατὰ Ὀριγένους· κατὰ τοῦ αὐτοῦ Περὶ Πυθωνίσσης, καὶ Περὶ αὐτεξουσίου· εἰς τὴν Γένεσιν τε, καὶ εἰς τὰ Ἄσματῶν τῶν ἁγίων Ἰσχυρήματα,

(a) Eadem fere ac iisdem verbis Suidas, exscribens et ipse Hieronymum: tantum adjecit ad Ὀλύμπου Λυκίας τὸ, ἦτοι Πατάρων. Significans eandem utroque nomine notari civitatem, cujus is, priusquam transferretur Tyrum, episcopatum gesserit: nec esse alium Methodium quem Hieronymus dixerit Olympi, et quem Græci celebrant Patararum episcopum. Equidem ne vestigium potui deprehendere novi hujus Methodii Patarensis diversi a Tyrio; tribuentibus ubique codicibus Methodio Patarensi, quæ Hieronymus tribuit suo illi Methodio Olympi, ac postea Tyrio. Ita præter alios passim Damascenus in *Elementis* eminentissimi cardinalis Rufinocaldii: mirumque videatur, ut Græci, solius

Methodius, Olympi Lyciæ et postea Tyri episcopus, nitidi compositique sermonis, *adversum Porphyrium* confecit libros; et *Symposium decem virginum*; *De resurrectione* opus egregium contra Origenem: et *adversus eundem de Pythonissa*, et *Περὶ αὐτεξουσίου*. In *Genesis* quoque et in *Canticis canticorum* commentarios; et multa alia quæ vulgo

Patarensis obscurioris memoriae solemnem habeant, nusquam vero apud eos exstet memoria Tyrii, si quidem ille alius est. Quare æstimo levius pronuntiasse Baronium ad notas *Martyrol.* ad alterum Methodium Constantinopolitanum, 14 Jun., dum ex brevi illa citatione Damasceni, *orat.* 3 *De imag.* Methodii Patarensis et martyris, novum sibi conlingit Methodium. Hesychius Pataras urbem *Patarin* vocat, quo etiam nomine montem nominat; ego eundem puto atque Olympum, Lyciæ montem, cujus ipse Methodius ut familiaris in libro *De resurrectione* meminit, a quo et civitas Olympus dicta sit; nec aliud ea de re certioribus monumentis hactenus occurrit. COMBESIS.

lectitantur. Et ad extremum novissimæ persecu-
tionis, sive, ut alii affirmant, (a) sub Decio et Va-
leriano, in Chalcide Græciæ martyrio coronatus
est.

Α καὶ ἕτερα πολλά χύδην ἀναγινωσκόμενα. Ὅς περὶ τὰ
τελευταία τοῦ διωγμοῦ, ἢ καθὼς τινες βεβαιοῦνται,
ἐπὶ Δεκίου καὶ Βαλεριανοῦ ἐν Χαλκίδι τῆς Ἀνατολῆς
μαρτυρήσας ἐστεφανώθη.

Idem, epist. 48, ad Pammachium, num. 13, Opp. tom. 1, pag. 220, edit. Veron.

Origenes, Methodius, Eusebius, Apollinaris, multis versuum millibus scribunt adversus Celsum et
Porphyrium.

Idem, epist. 70, ad Magnum oratorem, num. 3, ibid., pag. 425.

Scripserunt contra nos Celsus atque Porphyrius: priori Origenes, alteri Methodius, Eusebius et
Apollinaris fortissime responderunt. Quorum Origenes octo scripsit libros; Methodius usque ad decem
millia procedit versuum, etc.

Idem in præfat. ad Comment. in Daniele, ibid. tom. V, pag. 617.

Porphyrio solertissime responderunt Eusebius Cæsariensis episcopus tribus voluminibus, id est,
octavo decimo et nono decimo et vicesimo; Apollinarius quoque uno grandi libro, hoc est vicesimo
sexto; et ante hos ex parte Methodius.

Idem in Comment. ad Daniel. cap. xiii, ibid., tom. V, pag. 730.

Cujus (Porphyrii) calumniæ plenius responderunt Eusebius Cæsariensis, Apollinarius Laodicenus,
et ex parte disertissimus vir martyr Methodius.

Idem lib. II contra Rufinum, num. 33, ibid., tom. II, pag. 527.

Ex eo quod asserui, Porphyrium contra hunc prophetam (Danielem) multa dixisse, vocavique
hujus rei testes Methodium, Eusebium et Apollinarium, qui multis versuum millibus illius vesaniæ re-
sponderunt, me accusare poterit quare non in præfatiuncula contra Porphyrii libros scripserim.

II.

S. GREGORIUS NYSSENUS, Ex quæst. de eo quid sit, ad imaginem Dei et ad similitudinem, *Opp. tom. II, pag. 26, edit. Paris. 1638.*

Idcirco et animam, inquit Methodius in *Sympo-
sio*, immensa quadam et inenarrabili pulchritu-
dine pollere; eamque ob causam quadam veluti ze-
lotypia et amore illius flagrare spiritus adversarios,
utpote quæ præstantiore quam ipsi, licet spirituales
et intelligentes sint, forma sit prædita (b).

Ἔθεν καὶ φησι τὴν ψυχὴν ἐν τῷ *Συμποσίῳ* ὁ Με-
θόδιος ἀμήχανον καὶ ἀδιήγητον κάλλος ἔχειν· καὶ τού-
του χάριν ὡς περ ζηλοτυπεῖσθαι καὶ ἐρᾶσθαι αὐτὴν
ὑπὸ τῶν ἐναντίων πνευμάτων, ὡς κρείττονα αὐτῶν
τῶν νοερῶν περιχειμένην μορφὴν.

III.

S. EPIPHANIUS, hæc. LXIV, cap. 63.

Atque hæc sunt e beati Methodii, qui et Eubulius
dictus est, scriptis ordine decerpta. — Multa enim
ad idem argumentum, Methodius ille, vir apprime
doctus, acerrimusque veritatis patronus, in eodem
libro (*contra Origenem*) disputavit.

Ταῦτα μὲν οὖν ἐστὶν ἀπὸ μέρους καθ' εἰρμόν τῶν
ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Μεθοδίου, τοῦ καὶ Εὐβουλίου (c)...
Πολλὰ γὰρ καὶ ἕτερα ἐν τῇ περὶ τῆς ὑποθέσεως ἀκο-
λουθῆς τῷ προειρημένῳ Μεθοδίῳ, ἀνδρὶ λογίῳ ὄντι,
καὶ σφόδρα περὶ τῆς ἀληθείας ἀγωνισαμένῳ εἰρημένῳ
εἴρηται.

thodiorum scriptis, pag. 316, edit. Rom. 1656.

(a) Isthæc sub Decio et Valeriano verba in om-
nium præstantissimo cod. Veronensi non sunt; ex
quo venit in mentem suspicari etiam illa, sive ut
alii affirmant, e glossatoris manu profecta, sensim
in textum irrepisse. Re autem ipsa non habet Sui-
das, ἢ καθὼς τινες διαβεβαιοῦνται, sive ut alii affir-
mant, tametsi jungit ἐπὶ Δεκίου καὶ Βαλεριανοῦ, sub
Decio et Valeriano, quemadmodum etiam auctor
Menologii a Sirleto editi. Sed hæc duo nomina ad-
diderit nonnemo ad libri oram, ut qui novissimam
persecutionem moverunt imperatores, suo sensu in-
dicaret; alius vero eadem illaturus in textum, ut
fucum faceret credibiliorem, præposuerit, sive ut
alii affirmant. Utinque se res habuerit, certum
est sub hisce imperatoribus, hoc est anno 254, Me-
thodium martyrio non fuisse coronatum; siquidem
post annos quatuordecim, id est 268, Porphyriu in
Christianos obtrectanti respondit. VALLARS.

(b) Exstat locus Methodii a Nysseno laudatus sub
initium orat. 6. Videtis Allatum in *Diatr. de Me-*

(c) Ita Epiphanius. Quæ indicant *Convivium de-
cem virginum*, in quo Eubulius personæ unius e pri-
mis nomen est, celebratissimum sui excellen-
tia cognomen Eubulii auctori Methodio adjecisse.
Nam vel primum vel inter prima Methodii hoc
opus exiisse indicant illa ejusdem Patris verba
in principio homiliæ in *Symeonem*: Πάλαι ἱκανῶς,
ὡς οἶόν τε, διὰ βραχέων τὰ περὶ παρθενίας ἐν τοῖς
περὶ ἀγγελίας *Συμποσίοις* κατεστρωκότων ἡμῶν.
Hoc est: *Cum jam quidem, quæ dici potuerunt de
virginitate, Convivio nostro de castitate intellexerim-
us, etc.* Jam quidem hunc a se librum ait editum,
cum illam homiliam haberet. Fuit hæc igitur ejus
vel prima vel inter primas lucubratio: ex qua, sic-
ut Clemens Alexandrinus e suis *Στρομάτων* Com-
mentariis, *Stromatei*, et Joannes, *Scala* auctor, ex
illo suo libro, *Climaci*: sic Methodius Eubulii co-
gnomen facile trahere potuit. EDITOR LUPAREES.

IV.

ANDREAS CÆSABIENSIS in Apocal. *serm.* 11, *cap.* 33.

Ὁ δὲ μέγας Μεθόδιος εἰς τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν ἐξέλαβεν, ἀνάρμοστα τῇ δεσποτικῇ γεννήσει τὰ περι αὐτῆς ἡγησάμενος, διὰ τὸ ἦδη πρὸ πολλοῦ τετέχθαι τὸν Κύριον ἡμῶν. Καλὸν δὲ καὶ αὐτῶν τῶν βημάτων τοῦ μακαρίου Μεθοδίου μεμνησθαι, ὃς φησιν ἐν τῷ λεγομένῳ *Συμποσίῳ* ἐκ προσώπου Προκλήτος (lege Προκλήτης) οὕτως· Ἡ γυνή, καὶ τὰ ἐξῆς.

At magnus Methodius ad Ecclesiam retulit, in Dominicæ nativitatis mysterium parum ea convenire ratus quæ hoc loco de illo narrantur : maxime vero quod Dominus noster dudum ante patefactam libri hujus prophetiam natus fuerit. At ipsamet Methodii verba in medium afferre lubet. Hic ergo in tractatu quem *Symposion* inscripsit, ex persona Reocillæ virginis ita scribit : *Mulier*, etc.

V.

ARETHAS in Apocal. *cap.* 33, *pag.* 752.

Ἄλλοι δὲ καὶ πάλιν ταύτην τὴν γυναῖκα τὴν Ἐκκλησίαν ἔφασαν εἶναι, ἥτις τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον Χριστὸν περιέβληται, καὶ τὴν σελήνην τὴν Συναγωγὴν ὑποκάτω τῶν ποδῶν ὡς ἦδη παλαιωθείσαν ἔθηκε. Καὶ τὰ ἐξῆς πάντα ἀρμοδίως, ὡς Ἀνδρέας καὶ Μεθόδιος.

Rursum vero alii hanc mulierem dixerunt esse Ecclesiam, quæ sole justitiæ Christo, stipata est, et lunam, id est Synagogam, sub pedibus ejus, tanquam jam vetustiorē effectam posuit. Et quæ sequuntur omnia congruo modo adaptarunt, ut Andreas et Methodius.

VI.

LEONTIUS BYZANTIUS, *lib.* De sectis, *act.* 111.

Ἐγένοντο δὲ ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ μέχρι τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου διδάσκαλοι καὶ Πατέρες οἶδε, Ἰγνάτιος ὁ θεοφόρος, Εἰρηναῖος, Ἰουσεῖνος φιλόσοφος καὶ μάρτυρ, Κλήμης, καὶ Ἰππόλυτος ἐπίσκοπος· Ῥώμης, Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης, Μεθόδιος ἐπίσκοπος Πατάρων, Γρηγόριος ὁ Θαυματουργός, Πέτρος ὁ Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος καὶ μάρτυρ.

Fuerunt autem in temporibus a Christi nativitate usque ad imperium Constantini doctores hi et Patres : Ignatius Theophorus, Irenæus, Justinus, philosophus et martyr, Clemens, et Hippolytus Romæ episcopus, Dionysius Areopagita, Methodius Patarensis episcopus, Gregorius Thaumaturgus, Petrus Alexandriæ episcopus et martyr.

VII.

S. MAXIMUS in *schol. ad Dionysii Areopag. cap.* 5 De eccles. hierarch.

(α) Ἀνάγνωθι Μεθοδίου τοῦ ἁγίου μάρτυρος, καὶ Ὀλυμπίου Ἀδριανουπόλεως ἐπισκόπου τῆς Λυκίας τὰ κατ' αὐτὸ Ὀριγένους ὑπ' αὐτῶν περὶ ἀναστάσεως γραφέντα, καὶ Ἀντιπάτρου τοῦ Βόστρου ἐπισκόπου, καὶ μαθήτη τὴν μυθίωδον αὐτοῦ καὶ ἀλλόκοτον ληρωδίαν

Lege S. Methodii martyris, et Olympii Adriano-politani episcopi Lyciæ, nec non Antipatri Bostrom episcopi libros quos in eum Origenem de resurrectione conscripserunt ; et discas fabulosum ejus ac monstruosum deliramentum.

VIII.

JOANNES THESSALONICENSIS, *apud L. Allatium in diatr.* De Methodiorum scriptis, *pag.* 333, *edit. Rom.* 1656.

Καὶ τοῦτο πολλοὺς τῶν ἁγίων ἡμῶν Πατέρων φρονήσαντας εὐρίσκωμεν· ὧν ἐστὶ Βασίλειος ὁ Μέγας, καὶ ὁ ἐν ἁγίοις Ἀθανάσιος, καὶ ὁ μέγας Μεθόδιος, καὶ οἱ ἄμφ' αὐτούς.

Et hoc multos sanctorum Patrum sensisse invenimus ; quorum est Basilius ille Magnus, et sanctæ memoriæ Athanasius, atque magnus Methodius, et qui eos sequuntur.

IX.

PHOTIUS *Bibl. cod.* CCXXXVII, *pagg.* 950-963.

Ἀνεγνώσθη τοῦ ἁγίου μάρτυρος καὶ ἐπισκόπου Μεθοδίου ἐκ τοῦ *Περὶ ἀγγελίας* ὡς ἐν ὁμοίῳ συνόψεως (b) ἐξεδόθη τύπω... Σημειωτέον (c), ὡς οὗτος

Lectus est sancti martyris et episcopi Methodii liber *De castitate* ad formam *Convivii* compositus. — Observandum est hunc *Dialogum*, cui titulus

(a) Putarem legendum, Ἀνάγνωθι Μεθοδίου τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ὀλύμπου ἐπισκόπου τῆς Λυκίας. *Lege sancti Methodii martyris Olympi Lyciæ episcopi.* Quis enim hic Olympius Adrianopolitanus episcopus Lyciæ? Quæ Adrianopolis in Lycia? *ALLAT. Diatr. de Method. script.*, p. 328.

(c) Ad Photii censuram quod attinet, videbatur illa mihi paulo durior ; quod præcipue non videantur Ariani admodum usi hac Methodii lucubratione, aut ex illa argumenta sumpsisse : ubi tamen paulo diligentiorē ei adhibui operam, ipseque mihi recensui, gravius laborare deprehendi, subindeque notavi quæ vel molliri possent, vel nullam excusationem, meo sane sensu, admitterent : quæ ipsa non

(b) Ὁς... συνόψεως. *Lege* ὃς... *συμποσίου*. *EDIT. LUPAR.*

Symposium, sive De castitate, magnam partem adulteratum esse: offendes enim in illo adjectas etiam Arianicas vanasque opinioniones aliasque male sentientium fabulas.

ὁ διάλογος, ᾧ ἡ ἐπιγραφή, *Συμπόσιον*, ἢ, *Περὶ ἀγγελίας*, παραπολὺ νενοθευμένος ἐστίν· εὐρήσεις γὰρ ἐν αὐτῷ παραβεβλημένας καὶ Ἀρειανικὰς δοξολογίας, καὶ ἐτέρων τινῶν κακοδοξούντων μυθολογήματα.

Idem ibid., cod. LXII, pag. 347.

Confirmat deinde (Eusebius Thessalonicensis) hæc suas reprehensiones e libris sacræ Scripturæ veteris juxta ac novi Instrumenti: Patrum item lectissimorum sententiis, Athanasii, et trium Gregoriorum, admirandorum inquam illius patris, Theologi, et divini Nysseni, Basilii similiter Cæsareæ antistitis, et Joannis Chrysostomi, Cyrilli Alexandrini, et Proculi præsulis Constantinopolitani: sancti adhæc martyris Methodii, et Quadrati. Quorumdam enim ex his dicta quædam Andreas (Inclusus) avulserat, et perverterat: simulque malitiose aut imperite interpretando, errorem suum ex illis, ut sibi quidem persuasit, confirmarat.

Παρατίθησι δὲ τὰς κατὰ τοὺς ἐλέγγους ἀποδείξεις ἐκ τε τῆς Γραφῆς, παλαιᾶς τε καὶ νέας, καὶ ἐκ τῶν λογάδων Πατέρων, Ἀθανασίου, καὶ τῶν τριῶν Γρηγορίων, τοῦ τε Θαυματουργοῦ λέγω, καὶ τοῦ Θεολόγου, καὶ τοῦ Θεσπεσίου Νύσσης, Βασιλείου τε τοῦ Καισαρείας, καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας, καὶ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Πρόκλου· ἀλλὰ δὴ καὶ Μεθοδίου τοῦ ἱερομάρτυρος, καὶ Κοδράτου. Ἐν ἐνίων καὶ ῥήσεις τινὰς ὁ Ἀνδρέας ἀσπαράζας καὶ παραπλάσάμενος, ἀ δὲ καὶ κακούργως ἢ καὶ ἀνόητως ἐξειληφώς, ἐκείθεν, ὡς ζῆτο, τὴν οὐκ εὐκταὴν πλάνην ἐκράτουνεν.

X.

GRÆCI CANONIS in Sympos., ode III, apud Allatum l. c., pag. 315.

Virginitatis decus, et castimoniam pulchritudinem cum experimento didicisses, o gloriose, doctrinam et sermonem venustate universam eorum pulchritudinem, divina mente prædite, et nunquam finientem hilaritatem commonstras.... Firmiori cibo spiritualium conviviorum tuorum repleti, sapientissime, veris inde lætitiis aluntur, quæ nunquam deficiunt, sed semper novis fluxibus simul cum participantibus enascuntur et augentur.

Τῆς παρθενίας τὸ σεμνὸν καὶ τῆς ἀγγελίας τὸ κάλλος διὰ πείρας, ἔνδοξε, μαθῶν, σοφία τῇ σῆ καὶ λόγων χάριτι, πᾶσαν τὴν τούτων καλλονὴν ὑποδεικνύεις, θεόφρον, καὶ τὴν αἰωνίζουσαν φαιδρότητα... Στερεωτέρας ἐδωδῆς πνευματικῶν συμποσίων ἐμπλησθέντες, πάνσοφε, τῶν σῶν, τὴν ὄντως τρυφὴν ἐκείθεν τρέφονται τὴν διαμένουσαν, ἀεὶ συμφρουμένην ἀρδεύστωσ καὶ συναυξουμένην τοῖς μετέχουσιν.

XI.

MARTYROLOGIUM ROMANUM XIV Kal. Octobris.

Natalis sancti Methodii, Olympi Lyciæ ac postea Tyri episcopi, sermonis nitore ac doctrina clarissimi; qui ad extremum novissimæ persecutionis, ut scribit sanctus Hieronymus, in Chalcide Græciæ martyrio coronatus est.

XII.

MEMOLOGIUM GRÆCORUM, jussu Basilii imperatoris Græce editum, ad diem 20 Junii, part. III, pag. 138, edit. Urbin. 1727.

Methodius Christi sacromartyr, ab infantia Deo honorabile vas seipsum consecravit, divini Spiritus receptaculum factus. Quare Dei suffragio pontificatu dignus effectus est: creatusque Patariensis Ecclesiæ episcopus, gregem suum optime pavit. Gliscentem autem Origenis hæresim cernens, ut optimus pastor divino eloquiorum suorum igne incendit. Sed cum inimicus diabolus ejus libertatem et constantiam ferre non posset, satellites suos in ejus necem arripavit. Ille vero antequam martyrio fungeretur, cum mortificationem vivificam induisset, et quotidie mortuum se reputaret secundum divinum aposto-

Μεθόδιος ὁ τοῦ Χριστοῦ ἱερομάρτυς ἐκ βρέφους ἑαυτὸν τῷ Θεῷ ἀναθεῖς, σκευὸς τίμιον καὶ δοχεῖον τοῦ θεοῦ Πνεύματος γέγονεν. Ὅθεν καὶ ψήφῳ Θεοῦ τῆς ἀρχιερωσύνης ἀξιώθεις, καὶ τῆς ἐν Πατάροις Ἐκκλησίας ἐπίσκοπος γεγονώς, καλῶς ἐποίμανε τὸ ποιμνιον ἑαυτοῦ. Διδὸν καὶ τὴν Ὀριγένους αἵρεσιν πλεονάζουσαν ἰδὼν, ὡς ἄριστος ποιμὴν τῷ θεῷ πυρὶ τῶν αὐτοῦ λόγων κατέφλεξε. Καὶ μὴ φέρον ὁ ἐχθρὸς διάβολος τὴν αὐτοῦ παρρησίαν καὶ ἐνστασιν, ἐξώπλισε τοὺς αὐτοῦ ὑπουργοὺς πρὸς τὴν τούτου ἀναίρεσιν. Ὅ δὲ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου τῆς αὐτοῦ μαρτυρίας νέκρωσιν ζωηφόρον ἐνδυσάμενος, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν νεκρὸν

aliunde aspersa, sed ab ipso Dialogi auctore inserta videantur, pro ejus ævi simplicitate, et antequam vel θεολογία vel οἰκονομία (Trinitatis scilicet et Incarnationis doctrina) conciliorum generalium luce, erudita Patrum ætate, occasione enascentium errorum ac hæreseon, satis illustrata esset. Si quid vero altius pressi stylum, indulgeat lector, nec

mibi solum, sed et illis gratiam habeat qui mibi operi præverunt, bonasque horas adornando Methodii hoc Convivio collocarunt ac utiliter ediderunt: nec desit forte, ubi me quoque non satis assecutum Methodii mentem ipse deprehendas; quæ mea errata candore tuo velim emendes. COMBEFIS.

ἐαυτὸν λογιζόμενος κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον Παῦ-
λον, ξίφει τὴν ἱερὰν καὶ μακαρίαν αὐτοῦ κεφαλὴν
ἀποτμηθεὶς, πρὸς Κύριον ἐξεδήμησε χαίρων καὶ
ἀγαλλόμενος.

A lum Paulum, ferro sanctum ac heatum caput præ-
cidendum obtulit, et lætus gaudensque ad Dominum
migravit.

XIII.

Auctor SYNAXARII in Menæo, die 10 Julii.

Τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Μεθοδίου ἐπισκόπου
Πατάρων.

Sancti martyris Methodii episcopi Patarensis.

Ὁὗτος ὁ μακάριος, ἐκ παίδων ἑαυτὸν τῷ Θεῷ ἀνα-
θείς, σκεῦος θεῖον καὶ δοχεῖον θεοῦ Πνεύματος γέ-
γονεν. Ὅθεν καὶ ὑπὸ τῆς θείας χάριτος τὴν ἱερωσύ-
νην ψήφω Θεοῦ λαβὼν, καλῶς καὶ θεοφιλῶς ἐποίμανε
τὸ ἐμπιστευθὲν αὐτῷ ποιμνιον, λόγοις προσηγάς κα-
ταρωτίσας τὸ τῆς Ἐκκλησίας πλήρωμα. Διὸ καὶ τὴν
Ἐριγένους πλάνην ἐπιπολάζουσαν ἰδὼν, ὡς ἄριστος
ποιμὴν πυρὶ θείῳ ταύτην κατέφλεξε, πᾶσαν τὴν
ἀγλὴν καὶ σκοτόμαιναν ἐκμειώσας σοφῶς λόγων καὶ
θείᾳ χάριτι. Ἡ δὲ τῶν λόγων αὐτοῦ ἀστραπή, καὶ ἡ
τῆς γνώσεως σάλπιγξ, εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξελέλυ-
θεν. Ὅθεν μὴ φέρον ὁ ἐχθρὸς τὴν παρρησίαν καὶ ἐν-
στασιν τοῦ μεγάλου, ὀπλιζει τοὺς αὐτοῦ ὑπουργοὺς
πρὸς τὴν τούτου ἀνάρεσιν. Ὁ δὲ πρὸ τῆς μαρτυ-
ρίας νέκρωσιν ζωηφόρον ἐνδυσάμενος, ξίφει τὴν κε-
φαλὴν τμηθεὶς, πρὸς τὴν κρείττονα ζωὴν μετετέθη·
πρῶτον μὲν ἱεουργῶν τὸν Ἄμυνν τοῦ Θεοῦ, ὕστε-
ρον δὲ θυόμενος, προσήχη τῷ Χριστῷ θυσία ζῶσα.
Ὅθεν καὶ διπλοῖς στεφάνοις κατεκοσμήθη. Ὁ δὲ γεν-
ναῖος πρῶμαχος τῆς ἀληθείας, αἵμασι μαρτυρικοῖς τὸ
τέλος ἀπενεγκάμενος, ἀνεπαύσατο αἰωνίως. Αὐτὸς ὁ
θεῖος τῷ ὄντι τοῦ Θεοῦ ἱερεὺς τε καὶ μάρτυς, κα-
τέλιπεν ἡμῖν συγγράμματα τῆς αὐτοῦ φιλοπονίας, πά-
σης γνώσεως καὶ ὠφελείας τυγχάνοντα. Ἄλλὰ καὶ
περὶ τῶν μενόντων σαφέστατα προεθέσπισε, καὶ
προηγόρευεν εὐκρινέστατα· περὶ τε τὰς βασιλείων
ἐναλλαγὰς καὶ μεταβολὰς καὶ μεταποιήσεις, καὶ
ἔθνῶν ἐκδρομὰς, καὶ χωρῶν καὶ τόπων ἐρημώσεις
καὶ ἀφανισμοὺς· περὶ τε ὀρθοδόξων καὶ αἰρετικῶν
βασιλείων· καὶ περὶ τῆς συντελείας τοῦ κόσμου· καὶ
περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου καὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας, καὶ
τοῦ ἀφανισμοῦ καὶ πανολεθρίας πάσης σαρκὸς ἀν-
θρωπίνης. Ταῦτα πάντα σαφέστατα ὁ θεῖος οὗτος
προεθέσπισε.

Hic beatus vir, cum a puero se Deo consecrasset,
Dei vasculum ac Spiritus sancti conceptaculum fa-
ctus est. Unde et divina gratia Deique suffragio,
sacerdotio suscepto, creditum sibi gregem bene ac
congrua pietate, Ecclesie cœtum suavibus illu-
strans eloquiis, pavit. Quare etiam, cum Origenia-
num errorem novum emergentem videret, tanquam
bonus pastor, divino combussit igni, dejecta prorsus
caligine et obscura nocte, sermonum sapientia ac
gratia divina. Porro, sermonum ejus instar fulguris
micans splendor, ac scientie tuba, in omnem ter-
ram exivit. Eoque non ferens hostis præclari viri
libertatem pugnacemque adversus ipsum contentio-
nem, suos in ejus necem armat ministros. Is autem
qui ante martyrium vivificam mortificationem in-
duisset, amputato capite, ad meliorem vitam trans-
latus est; cumque primum Dei Agnum immolaret,
ipse postmodum immolatus, oblati est Christo ho-
stia vivens. Unde etiam duplicem coronam conse-
cutus est. Strenuus itaque veritatis pugil, cum mar-
tyrii sanguine gloriosam reportasset finem, sempiternum
requievit. Hic plane admirabilis Dei sacer-
dos et martyr libros nobis abs se elaboratos reliquit,
scientia omni plenos ac utilissimos. Quin et de fu-
turis clarissime vaticinatus est, ac perquam perspi-
cue prædixit; nempe, quod spectat ad regnorum
utrinque mutationes, gentium excursions, locorum-
que ac regionum vastationes. Item quod ad ortho-
doxos reges et hæreticos, nec non quod ad mundi
consummationem, atque (a) ad Antichristum et
ejus regnum, mundi que destructionem, ac omnis
humanæ carnis interitum. Hæc, inquam, omnia vir
eximius clarissime vaticinatus est.

(a) Exstant quædam Methodii nostri de Antichri-
sto Latine edita in *Bibl. Patrum Colon.* ac nuper-
rima Paris., ipsa forte ad quæ respicit auctor *Syna-
xarii* (*), quanquam Bellarmino videantur minus
viro sancto digna. Nihil ego pronuntiaverim, re mi-
nus mihi discussa; ac nec Methodianis nostris ad-

jicienda putavi, deficiente Græco codice, ad quem
conferrem, et opus totum expenderem. Sane ut non
placet nimia in hujusmodi prophetis prophetisque
extra canonem credulitas, ita nec levius spreverim,
si qua præsertim velut sanctorum antiqua obti-
neant. COMBEFIS.

(*) Hæc haud dubie Methodii junioris sunt. Constantinopolitani patriarchæ, anno 846 defuncti. Vide Fabricii *Biblio-
thecam Græcam*, ed. Harles., tom. VII, p. 273. EDIT. PAR.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΜΕΘΟΔΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ

ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ ΤΩΝ ΔΕΚΑ ΠΑΡΘΕΝΩΝ

Η

ΠΕΡΙ ΑΓΝΕΙΑΣ.

SANCTI METHODII

EPISCOPI ET MARTYRIS

CONVIVIUM DECEM VIRGINUM

SIVE

DE CASTIMONIA.

PERSONÆ COLLOQUENTES.

ΕΥΒΟΥΛΙΟΝ (1).
ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ.
ΑΡΕΤΗ.
ΜΑΡΚΕΛΛΑ
ΘΕΟΦΙΛΑ.
ΘΑΛΙΑ.
ΘΕΟΠΑΤΡΑ.
ΘΑΛΛΟΥΣΑ.
ΑΓΑΘΑ.
ΠΡΟΚΙΑΛΑ.
ΘΕΚΛΑ.
ΤΟΥΣΙΑΝΑ.
ΔΟΜΝΙΝΑ.

EUBULIUM.
GREGORIUM.
ARETE.
MARCELLA.
THEOPHILA.
THALIA.
THEOPATRA.
THALLUSA.
AGATHA.
PROCILLA.
THECLA.
TUSIANA.
DOMNINA.

INTRODUCTIO. — *Operis consilium. Iter ad paradisum. Virtutis descriptio et prosopopœia. Agnus, vitæ, symbolum castitatis. Marcella, inter Christi virgines senior et prima.*

EUBUL. Opportunissime ades, o Gregorium: nam et modo te quærebam, scire volens de congressu Marcellæ et Theopatræ, nec non reliquarum virginum quæ tunc ad convivium convenerunt; quales

ΕΥΒΟΥΛΑ. Εὐκαιρότατα ἐπέστης, ὦ Γρηγόριον· καὶ γὰρ ἐναγχὺς σε ἐζήτησαν, βουλόμενος μαθεῖν τὴν Μαρκέλλης συνουσίαν καὶ τῶν λοιπῶν παρθένων τῶν τότε τῷ συνδείπνῳ παραγενομένων περὶ τῶν τῆς

(1) *Εὐβούλιον*. Uterque codex primæ hujus Dialogi personæ nomen hoc modo in recto efferebat. Est ea terminatio Græcis ὑποκοριστική, non nisi sexui aut ætati molliori conveniens. Quare cum puerum hic non induci loquentem satis appareat, restabat ut Εὐβούλιον non minus quam Γρηγόριον mulier hic esse putaretur. Verum cum Maz. codex masculina passim Eubulio adjuncta copularet, necesse fuit intelligere mulierem hoc loco Gregorium vocatam, cum viro Eubulii nomen habente fabulari. Nec in eo quid-

quam contra decorum est. Idonea profecto index rerum in muliebri convivio gestarum ministra ejus mensæ mulier fuit: quæ quod ministerii attentione avocata, verisimiliter nequivisset orationes convivantium virginum, præsertim sublatis foculis, et post ministrarum recessum habitas cognoscere; apte fingitur Theopatræ, unius e sodalibus, relatu didicisse: sicut Apollodoros narrator *Convivii Socratici*, quæ retulit, ex Aristodemone qui interfuerat, se accepisse profertur, in eo Platonis libro quem

* Hoc signo indicantur notæ Allatianæ, quæ huic operi subjiciuntur.

ἀγγελίας λόγων, τίνες ἦσαν. Φασὶ γὰρ σφόδρα μεγαλοπρεπῶς οὕτως αὐτάς καὶ ἰσχυρῶς ἠγωνίσθαι, ὡς μηδέτις εἶναι τῶν εἰς τὸ περικείμενον ἀναγκαίων ἐπίδειξις. Εἰ οὖν ἐτέρου τινὸς ἕνεκα ἤλθες, τοῦτο εἰσαυθίς ἀναβαλλομένη, μὴ ὀκνήσης νῦν, περὶ ὧν πυνθανόμεθά σου, ἀκολούθως ἡμῖν ἅπαντα διελθεῖν.

ΓΡΗΓΟΡ. Ἡμέροτον, ὡς εἶκει, τῆς ἐλπίδος, ἐτέρου προαναγγελλαντος ἦδη περὶ ὧν ἐρωτᾷς. Ἐγὼ γὰρ μηδέπω μηδὲν ἀκηκοέναι νομισασά σε τῶν γεγονότων, σφόδρα μέγα ἐφρόνουν ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἐκαλλωπιζόμενη ὡς πρώτη σοι μέλουσα ἐξαγγέλλειν. Διὸ δὴ καὶ ἐσπούδαζον τάχιον δεῦρο ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς, αὐτὸ δὴ τοῦτο εὐλαθηθεῖσα, τὸ μὴ προληφθῆναι ὑπ' ἄλλου.

ΕΥΒΟΥΛΑ. Θάρσει· καὶ γὰρ οὐδὲν ἀκριβῶς, ὧ μακαρία, πεπύσμεθα τῶν γεγονότων. Οὐ γὰρ ἔσχεν ὁ ἀγγελίας ἀφηγήσασθαι πλεον ἢ ὅτι διάλογοι γεγένηγο· τίνες δὲ, καὶ ὅπως, ἐπανερωτώμενος ἠγνοεῖ.

ΓΡΗΓΟΡ. Οὐκοῦν βούλεσθε, ἐπειδὴ δι' αὐτὸ ἐνταῦθα παρεγενόμενην, ἀπάντων ἐξ ἀρχῆς ἐπακοῦσαι τῶν εἰρημένων; ἢ τὰ μὲν παραλείψω, τῶν δὲ ἐπιμνησθῶ, ἃ ἀξιωματικότερα ἡγοῦμαι τυγχάνοντα;

ΕΥΒΟΥΛΑ. Οὕτω πάντως (2)· ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν, ὦ Γρηγόριον, πρῶτον εἰσήγησαι, τήν τε συνέλευσιν, ἔθα ἐγενήθη, καὶ τῶν ἐδεσμάτων τὰς παρασκευάς· σαυτῆν τε πῶς ψυχοχόσας.

..... *Αἱ δὲ χρυσοὶς δεκάεσσιν
Δειδέχατ' ἀλλήλας, μέγαρ οὐρανὸν εἰσρόσσαι.*

ΓΡΗΓΟΡ. Ἄει δεῖνδς ἐν ταῖς ὀμιλίαις καὶ φιλο-

hic manifeste Methodius æmulatus est. Porro Gregorium, licet mulier, citra ullam ἀπρέπειαν fingitur in familiarem reversa domum, hæc quæ partim viderat, partim rescierat, ad virorum cœtum recitasse. Alios enim cum Eubulio fuisse, non semel indicatur : ut illis verbis Eubulii ejusdem paulo post, Μὴ ὀκνήσης νῦν περὶ ὧν πυνθανόμεθά σου, ἀκολούθως ἡμῖν ἅπαντα διελθεῖν : et illis ipsius Gregorii mox respondentis : Διὸ δὴ καὶ ἐσπούδαζον τάχιον δεῦρο ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς. Ex his conjectatur nomen verum primæ hujus personæ in recto esse Εὐβούλιος, sicque ubique rescripsimus. Neque enim exemplum ullum exstare putamus viri qui Græcæ Εὐβούλιον vocetur. Itaque non dubitamus Εὐβούλιος a Methodio scriptum, cæterum ex similitudine nominis, Γρηγόριον, errandi occasionem librariis oblatam. Cujus opinionis in confirmationem trahimus quod ab Epiphano *Hæc*. LXIV, *Eubulius* alteram nomen Methodio tribuitur : sive id evenerit ex libri hujus ipsius celebritate, a primo, ut sæpe sit, vocabulo denominationem nacti, et nomen adventitium, proprio notius, auctori conciliantis, ut Clemens Στρωματεύς, et Gregorius *Dialogus* cognominati sunt : sive jam antea binominis Methodius sese hic minus usitato signavit nomine. EDITOR LXXIV. — *Εὐβούλιον*. Sic habent omnes codices; proinde non facile nudaque conjectura cum Possinio, sive eo qui ejus editioni præfuit, mutandum Εὐβούλιος. Quod tamen passim masculino jungit, virum quis suspicari possit, cui Gregorium ipsa femina, referat dicta virginum; cum illa terminatio feminam innuat, ut in Gregorio, sic in Eubulio. Nam servandi decoris causa, mulierem mulieri

A de castimonia sermones contulerunt. Aiunt enim eas magnifice adeo ac suaviter pro se quamque in ea contentione esse versatas, ut nihil admodum omiserint, quod ad istius argumenti plenam tractationem videri necessarium possit. Si ergo venisti rei alterius causa, eam quæso in tempus aliud dilata, ne continue graveris rogantibus nobis cuncta ordine referre.

GREG. Spe, reor, frustrata sum : præripuitque mihi aliquis gratiam primi nuntii, earum rerum de quibus sciscitaris. Ego vero nihil horum a quoquam audivisse existimans, gestiebam scilicet, placebamque non parum mihi, eo quod tibi prima nuntium allatura eram. Quare festinabam venire huc ad vos, id ipsum verita quod accidit, ne quis adventum meum occuparet.

EUBUL. Bono animo esto : nihil enim, o bona, exacte comperimus. Nec qui nuntiavit indicare aliud potuit, quam communes sermones habitos esse : quinam vero aut quales fuerint, interrogatus nescivit.

GREG. Vultis igitur, quoniam huc ea causa veni, a principio audire cuncta quæ dicta sunt; an potius aliis omissis, eorum duntaxat memuisse quæ memoratu digna putavero?

EUBUL. Haud sane : sed nobis a principio, o Gregorium, primum insinua, et congressus ubi fuerit, et de apparatu ciborum; de te quoque, ut vina illis fuderis.

..... *Illæ autem pateris genialiter aureis,
Ut se invitarent oculis ad sidera versis.*

GREG. Ut semper in colloquiis valde acris aggre-

loquentem inducit, quæ φιλομαθία magis virum præferret ac alumnum sapientiæ; quo sensu ὑποχωριστικόν aliquid ea voce denotetur. Sed hæc leviora, quam ut in eis diutius immorandum sit. Hoc tamen existimem Methodium, virum ecclesiasticum, magis versasse animo evangelicas voces et apostolicas, ex quibus et denarium virginum habuerit, et non esse in eis masculinum et feminam, sed novam in Christo creaturam, quam convivium Socraticum apud Platonem; hincque feminino proclive masculinum junxisse in Εὐβούλιον, et qua hujus dramatis prima interloquente persona, Eubulii nomen Methodio hæsisse potius videatur, quam binomium jam initio fuisse. Luparæ titulus ipse diminutus : placuit Allatianus, apud quem alios vide. COMBER.

(2) *Οὕτω πάντως*. Sic ex conjectura restitutum est, loco οὕτω πάντως codicis Vat., quod difficile quadrat in hunc locum. Hemistichium deflexum ex Homero *Il. Δ*, vers. 3, 4, sic mendose concipiebatur in cod. Vat. :

..... *Αἱ δὲ χρυσοὶς δεκάεσσιν·
Δειδέχατ' ἀλλήλας, μέγαρ εἰς οὐρανὸν ὀρόσσαι·*

quæ nemo non videt, quam necessario ad numeros reducerimus. Ed. LUPAR. — *Οὕτω πάντως*. Primus Luparæ editor emendat, atque οὕτω reponit, contra sui ipsius codicis fidem et Methodii mentem. Plane enim neganter inferendum, non affirmate, non esse præcipua solum delibanda, sed singula ut dicta gesta que sunt prosequenda : sicque nec aliter dicere jubet paulo post Eubulium, ne loco quidem ac convivii dapibus suppressis. COMBER.

diendique audaciosior existis, o Eubulium, omnia plane verba rimans ac pensitans, nullosque eorum pugna non superans!

EUBUL. Non est quod de his, o Gregorium, nunc iurgium moveas: sed quod te rogamus, narra nobis quæ ab initio gesta sunt; nec aliter feceris.

GREG. Sane conabor. Primum vero tu mihi responde: Nosti Areten Philosophiæ filiam?

EUBUL. Quid tum?

GREG. Hujus ad hortum ad orientem positum, invitatae ibamus, ut mala æstivosque reliquos fructus carperemus; tum certe ego (dixit mihi Theopatra; ex hac enim percontata eram), tum et Pro-cilla atque Tysiana, quam asperam ac difficilem, arduamque ac præruptam, o Gregorium, ambulavimus semitam! Postquam igitur (addebat Theopatra) prope jam ad locum veneramus, grandis quædam et formosa sedate decoreque gradiens nobis occurrit matrona, stolam splendidissimam, nivei plane candoris, induta: tota revera divinæ immensæque pulchritudinis fulgens radiis. Pudor gravitate mistus efflorescebat in facie. Aspectus, qualem vidisse nunquam memini, simul terribilis, simul hilari suavitate temperatus. Nativi omnia decoris: luci iuxta artisque expers erat. Hæc igitur progressa, læto admodum vultu unamquamque nostrum quasi mater filias post longam absentiam intuens, amplexibus et osculis excipiebat: O filix, dicens, mihi vehementer optanti in pratium incorruptionis vos inducere, vix tandem advenistis, varios, ut par est, per viam insidiantium passæ terrores reptilium. Videbam enim e specula prospiciens, de via sæpius deflectentes; et metuebam ne, pedem referentes, per abrupta laberemini. Sed gratia ei, cui vos, filix, Sponso aptavi¹; qui suo numine cunctos ex voto successus dedit. Dumque hæc illa

¹ Cor. II, 2.

(3) *Ἀεὶ δεινὸν... καὶ φιλοπευστον.* Ita cod. Vat., non male. Maz., *ἀεὶ δεινὸς καὶ φιλοπεισμων*, quod non prætulim. Illud ejusdem codicis Maz. magis probo, quod pro *ἀτέχνους* post *ἅπαντας*, elegantius, ni fallor, *ἀτεχνῶς* legit. Paulo post, illa verba, *ἔφη μοι ἡ Θεοπάτρα*, ταύτης γὰρ ἐπυθανόμην, parenthesi inclusi, necessario, ut opinor. Inducitur enim illic Theopatra loquens a Gregorio recitante ipsis verbis quæ ex ipsa audierat. Sane cum fingatur Gregorium intus apud Areten fuisse, utpote pocillatricem parati convivii futuram, non poterat ipsa vidisse quæ Theopatræ et sociis ejus postremis ad conductum venientibus per viam contigerant. Ed. LUPAR. — *Καὶ φιλοπεισμων.* Anplector lectionem cod. Maz. et Allat., de qua editor Lupar.: *Non male M., ἀεὶ δεινὸς καὶ φιλοπεισμων, quod non prætulim.* Ego mihi præferendum putavi, quod magis cohæreat cum sequenti *ἐξελέγχων* ut notetur Eubulii non curiositas, τὸ φιλοπευστον, sed vincendi ardor et suadendi, judicii que sagacitas ac confutandi, qua deterreatur a dicendo, ex quo sic singula sciscitatur Gregorium, velut eorum quæ dixerit rationem ei redditura. COMBER.

(4) *Ἀρετήν.* Virtutem, cujus mox descriptio et prosopopæia.

(5) *Καὶ ἅμα ταῦτα λέγουσα, εἰς τὸν περίβολον,*

πέρισμων (3) *σφόδρα τυγχάνεις, ἅπαντας ἀτεχνῶς ἐξελέγχων.*

EYBOYA. Οὐκ ἄξιον περὶ τούτων, ὦ Γρηγόριον, νῦν σε φιλονεικεῖν· ἀλλ' ὅπερ ἐδεόμεθά σου, διήγησαι ἡμῖν τὰ γεγονότα ἐξ ἀρχῆς, καὶ μὴ ἄλλως ποιεῖ.

ΓΡΗΓΟΡ. Ἐγὼ δὲ πειράσομαι. Πρῶτον δὲ μοι αὐτὸς ἀπόκρινα· Γινώσκεις δὴπου τὴν θυγατέρα Φιλοσοφίας Ἀρετὴν (4);

EYBOYA. Τί οὖν;

ΓΡΗΓΟΡ. Ταύτης εἰς κῆπον κληθεῖσαι, τὸν κατ' ἀνατολὰς, καρπεύεσθαι τῶν ὠραίων ἐπορευόμεθα· ἐγὼ τε (ἔφη μοι ἡ Θεοπάτρα· ταύτης γὰρ ἐπυθανόμην) καὶ ἡ Πρόκίλλα καὶ ἡ Τυσιανή, ὡς τραχεῖαν καὶ δύσβατον ὠδεύσαμεν, ὦ Γρηγόριον, καὶ ἀνάτη τρίβον! Ἐπειδὴ οὖν ἠγγίζομεν, ἡ Θεοπάτρα ἤδη ἔφη, τῷ χώρῳ, μεγάλη τις καὶ εὐειδὴς ἡσυχῆ βαίνουσα καὶ εὐσχημόνως, ὑπήντησεν ἡμῖν γυνή, στολὴν πάνυ εὐλαμπρον, ὡσπερ ἀπὸ χιόνος, ἡμφιεσμένη· θεῖον δὲ τι καὶ ἀμήχανον ἀληθῶς ἅπασσ κάλλος ἦν· αἰδῶς γὰρ αὐτῇ τῷ προσώπῳ πολλὴ μετὰ σεμνότητος ἐπήνθει. Τό τε βλέμμα βλοσυρὸν μετὰ πραότητος ἰλαρῶς οὕτω κεκερασμένον οὐκ οἶδα, ἔφη, ποτὲ θεασαμένη. Πάντα γὰρ ἀκαλλώπιστος ἦν, καὶ νόθον ἔφερον οὐδέν. Αὕτη οὖν προσελθοῦσα μετὰ πολλῆς χαρᾶς, ἐκάστην ἡμῶν, μήτηρ ὡσπερ διὰ πολλοῦ θεασαμένη, περιεπτύξατο καὶ κατεφίλει· Ὡ θυγατέρες, σφόδρα μοι ποθοῦση, λέγουσα, εἰς τὸν λειμῶνα τῆς ἀφθαρσίας ὑμᾶς εἰσαγαγεῖν, μόλις ἐηλύθατε, κατὰ τὴν ὁδὸν ποικίλων ὑμᾶς ἐκφοβησάντων ἔρπετῶν. Ἐώρων γὰρ ἀποσκοπεύουσα πολλάκις ἐκτρεπομένας, καὶ ἐδεδίειν μήπως ἀποπηδήσασαι κατολισθήσετε διὰ κρημνῶν. Ἀλλὰ χάρις, ᾧ ἡρμώσασθαι ὑμᾶς, τέκνα, Νυμφίω, ἐπινεύσαντι πάντα τελεσιουργὰ ταῖς εὐχαῖς. Καὶ ἅμα ταῦτα λεγούσης, εἰς τὸν περίβολον, ἔφη, φθάνομεν, ἀνεωγμένων ἐτι τῶν θυρῶν (5)· εἰσελθοῦσας δὲ καταλαμβάνομεν ἤδη τὴν

ἔφη, φθάνομεν (sic cod. Vat., nos *φθάνομεν* reposuimus) *ἀνεωγμένων ἐτι τῶν θυρῶν.* Cod. Maz. aliter: *Καὶ ἅμα ταῦτα λεγούσης, εἰς τὸν περίβολον, ἔφη, φθάνομεν, ἀνεωγμένων ἐτι τῶν θυρῶν.* Nos illa priora præferimus, ut τὸ *ἔφη* ad Areten referatur invitantem hospitas virgines ad ingrediendum in septum adhuc patens. Alludit enim ad fatuas virgines evangelicæ parabolæ, quæ serius appulsæ ocellas inexorabiliter fores repererunt. Pro eo quod sequitur, in cod. Vat., *εἰσελθοῦσαι δέ, cod. Maz. ἠαῖχα· εἰσελθοῦσαι, non magni momenti discrimine.* Ed. LUPAR. — *Φθάνομεν.* Sic omnes codd., nec bene editor Lupar., *φθάνομεν*, quasi τὸ *ἔφη* sit hortantis ad ingressum, non simpliciter narrantis. Sequentia etiam meliora Maz. codicis et Allat., *εἰσελθοῦσαι δέ, ingressas jam invenisse, graviusque, quam quod ingressæ invenirent: estque hoc non adeo levis momenti discrimen.* Alludat his nominibus Methodius ad virgines Theclam, Agatham, etc., quæ jam agone perlunctæ essent, et in Sponsi thalamum seu ejus paradisum receptæ: quibus nondum clauso thalamo illæ aliæ adjungerentur: alludendo ad Matth. xxv, ubi fatuæ virgines frustra pulsant clauso jam ostio: emenso scilicet eis vitæ curriculo ac imparatis et sine oleo repertis in adventu Sponsi in ipsi mortis articulo. COMBERIS.

θέλαν και τὴν Ἀγάθην και τὴν Μαρχέλλαν, μελ-
λούσας δειπνεῖν. Εὐθὺς οὖν τὴν Ἀρετὴν ἔφη φάναι·
Δεῦτε δὴ και ὑμεῖς, περὶ τὰς ὁμοτρόπους, ὑμῖν ταυ-
ταὶ ἐφεξῆς ἐνθάδε κατακλιθῆναι. Ἦμεν γάρ, ὡς
οἶμαι, πᾶσαι τὸν ἀριθμὸν ἐκεῖ δαιτυμόνες, ἔφη μοι,
δέξα (6). Ἦν δὲ τὸ χωρίον περικαλλῆς ὑπερφυῶς,
και πολλῆς ἀναπαύσεως πεπληρωμένον. Ἄηρ μὲν
γὰρ ἐλέγχου καθαραῖς φωτὸς βολαῖς ἀνακεκρασμέ-
ως, κούφως μετὰ πολλῆς εὐταξίας· και πηγὴ κατὰ
τὸ μεταίτατον ἡσύχως ἐλαίου δίκην ἀνέδρου γλυκύ-
τατον πῶμα· ἀφ' ἧς ὕψος διειδὲς και καθαρὸν ῥέον
ἐπίει κρήνας. Αἱ δὲ, ποταμηδὸν ὑπεργρόμεναι, ἐπό-
τιζον ἅπαντα τὸν χώρον, πλούσια παρέχουσαι νά-
ματα. Δένδρα γὰρ ἦν διάφορα, νεαραῖς ὀπύραις πλη-
θύνοντα (7) ἐκεῖ, εἰς ἓν κάλλος τῶν καρπῶν ἀπαιω-
ρουμένων ἰλαρῶς· και λειμῶνες ἀειθαλεῖς, εὐπνόοις
ἐθάσει και ποικίλοις κατεστρωμένοι (8), ἀφ' ὧν προσ-
έβαλεν ἡπίως πνεῦμα πολλῆν εὐωδίαν φέρον· ἦν δὲ
ἔγγυς ἄγνος, δένδρον ὕψηλόν (9), ὕφ' ᾧ ἀνεπαυόμε-
θα διὰ τὸ λιαν ἀμφιλαφῆς αὐτὸ και σύσκιον τυγχά-
νειν.

jucundissimum spargebat. Erat autem prope agnus, arbor excelsa, sub qua nobis consistentibus, locum
opportunitum rami ejus densi foliis et patule diffusi præbuerunt.

(6) Ἦμεν γάρ, οἶμαι, πᾶσαι τὸν ἀριθμὸν, ἔφη
μοι, δέξα. Ita cod. Vat. Al. Maz. sic: Ἦμεν γάρ,
ὡς οἶμαι, πᾶσαι τὸν ἀριθμὸν δαιτυμόνες ἔφη μοι
δέξα. Recte interpretres in Vaticano correxit εὐφη-
μοι δέξα. Ait nimirum Theopatra (hæc enim ser-
monem resumit ab illo loco ἦμεν γάρ, etc.), ait
inquam, cum consedissem vocatæ virginis, reper-
tum eas esse omnino decem, auspicio et bene
ominato ex evangelica parabola numero. Alludit
observata veteribus superstitiones omnibus notas
in numero convivalium cœtuum. Mox opportune
suggerit cod. Maz. ἡσύχως, quod in Vat. deerat. Ubi
ratio similitudinis aquæ scaturientis e fonte, cum
oleo, innuitur, in lenitate nimirum fluxus minime
præcipitis sita. Ed. LUPAR. — Ἐφη μοι. Laudat edi-
tor Luparensis Vaticanum interpretem, id est Pos-
siniū, quod εὐφημοι δέξα correxerit: ego fallenti-
bus oculis divinasse putem, quod nusquam Metho-
dio in mentem venit, nimisque durum existit.
Optimum, quod omnes codd. representant, ἔφη
μοι: ut, quod j̄m̄ semel et iterum fecit Gregorium
facitque sequentibus, suæ auctorem narrationis,
Theopatram arcessat, cunctaque hæc sub ejus fide
se narrare significet. Nec video quæ sit fides in-
terpretis, qui sic plana, uno omnium codicum con-
sensu comprobata, levi conjectura sibi mutanda et
emendanda (mihī magis quasi plagio depravanda)
indulgeat atque permittat, eoque nomine eruditionis
laudem aliquam præferentes viros laudatores inve-
niat. COMBESIS.

(7) Πληθύνοντα. Cod. Vat., πληθύνοντα; Maz.,
melius, πληθύνοντα, uti et mox εὐπνόοις, pro ἐμ-
πνόοις: quanquam quod inferius εὐωδίας fiat mentio,
ἐμπνόοις retineri possit. At Vat. vicissim rectius
versu mox sequenti κατεστρωμένοι pro κατεστρω-
μένοι, quod tamen et ipsum ferri posset. Item quod
ἡπίως verbo προσέβαλεν adjungit, quod adverbium
in Maz. non comparat. Ed. LUPAR.

(8) Κατεστρωμένοι. Allat. et cod. Mazar., pro-
pius ad metaphoram quam τὸ κατεστρωμένοι Vat.,
quod præfert editor Lupar. Potius enim strata flori-
bus dicas prætata quam coronata: etsi excerpti inde
flores in sarta cedant et coronas, his qui sibi illo-
rum adhibent ornamenta, non etiam qui sibi eos
sternunt; vel etiam triclinio, solo, lecto, mensæ

A loqueretur, ad septum, inquit, mox pervenimus,
cum necdum fores clausæ essent: jamque ingres-
sas Theclam et Agatham et Marcellam, ad cœnam
accinctas offendimus. Statim igitur dixisse ait
Areten ei: Venite et vos, ut hic ordine cum vobis
studii morumque sodalibus discumbatis. Erasmus
enim, ni fallor, ait, omnes convivæ decem numero.
Locus porro erat incredibiliter amœnus tranquil-
læque plenus voluptatis. Levis per eum aer mollis-
sime diffundebatur, puræ lucis radiis suavissime
contemperatus. Vivus in medio scaturiebat fons,
lenissimo fluxu oleum imitans, dulcissimus ad po-
tum; unde liquor pellucidus et purus varie in rivos
divisus, passim errantibus venis universum late
hortum irrigabat. Quo ebrizæ humore, omnis pas-
sim generis felices arbores compta recentibus fruc-
tibus capita jactabant, in hoc late penditibus fruc-
tis, ut solum decus ac ornatum præberent. Jam
vero prata æterni veris immortalī adorea adornata,
suavissime spirantibus et mire variis constrata flori-
bus: per quos lenis aura commeans, odorem late
arbor excelsa, sub qua nobis consistentibus, locum

insternunt: ut quod natura ruri, id illi arte fa-
ciant domi; non florum coronam, sed stratum, et
quasi stragulam ac tapelem. Quod utrumque ma-
lorum verbis expressum Sap. II, 8: *Coronemus nos
rosis antequam marcescant; nullum sit pratium quod
non pertranseat luxuria nostra.* COMBESIS.

(9) Ἦν δὲ. Arboris in cod. Vat. innominatæ, sed
generico tantum verbo designatæ, codex Maz. prop-
rium vocabulum exprimit, sic locum efferens:
Ἦν δὲ ἔγγυς γὰρ δένδρον ὕψηλόν, ἄγνος, ὕφ' ᾧ. Quæ
omnia libenter recipimus, et interpretationem Lat-
inam sic ad textum emendatum refigendam pu-
tamus: *Erat autem prope arbor excelsa, vitex. Est
ἄγνος Græcis, Latinis vitex, recenterioribus agnus
castus, arbor castifica, aptum ideodiversorium con-
vivii virginalis. De ea Dioscorides, lib. I, cap. 26,
sic habet ex interpretatione Marcelli Virgilio: Græca
enim ad manum hæc scribenti non erant: Agnon
sunt qui agonon, qui lygon, qui tridactylum, qui ami-
ctomicum, qui ibis sanguinem, qui piper agreste, qui
ligusticum vocent. Magi semnon, Egyptii sum, Ro-
mani salicem amerinam appellant. Arborensens fru-
tex vitex est. Nascitur asperis et incultis locis prope
profuentes torrentes, aquas et flumina. Ramulos ha-
bet longos vitilium modo lentore suo infragiles, folia
oleæ, teneriora tamen. Florem alterum ejus genus
candido cum purpureo, alterum purpureo tantum
colore profert, etc. Addit paulo post: Agnus autem,
id est castus frutex, hic a Græcis dictus est, quoniam
in Thesmophoriis castitatem custodientes mulieres
foliis ejus cubitus sibi substernebant. Hæc ille: quæ
patientius descripsimus, quod ex his intelligatur
quam apte ad propositum loco alto et prærupto,
vicinis aquis perfluo, fingatur excrevisse talis ar-
bor, et opportune delectam ejus umbram instruendo
celebrandoque virginum epulo. Ed. LUPAR. —
Ἄγνος, δένδρον ὕψηλόν. Ἄγνος, al. λύγος. Dictam
ἄγνον arborem, quasi ἄγονον, et quod ἀντιζῆεν faci-
at, pendendo et existinguendo semen, communi
auctorum consensu liquet: quamobrem etiam
mulieres Athenis in Thesmophoriis virginitatem
servantes sibi eam sternebant, ut auctor est Dio-
scor. lib. I, cap. 135; Plin. lib. XXIV, cap. 19. Qua
de re videndus Joannes Bodæus a Stapel ad Theo-
pharast. lib. III *Historiæ plantarum*, pag. mihī 264.
Valde diminutus Vaticanus codex, in quo deesset*

EUBUL. Alterum mihi videris, o beata, paradisi diversorium oraculo promere.

GREG. Vere consuleteque dicis. Ut igitur omni genere ciborum et jucunditate undique variis per-susis, nihil jam voluptatis aut deliciarum desiderandum videbatur suppetere, ingressam post hæc Areten, hunc quemdam sermonem aiebat auspiciatam esse: O puellæ, meæ gloria magnificentiæ! o virgines pulcherrimæ, incorrupta Christi prata in-nuptis legentes manibus; cibi quidem et epularum jam abunde est: cuncta enim a nobis asfatim plenaque suppetunt. Quid igitur est quod demum volo, quidve exspecto? utique ut unaquæque vestrum, sermonem habeat in laudem virginitalis. Incipiat vero Marcella, quoniam et prima recumbit, et simul reliquis senior est: quam utique præclare agone perfunctam, nisi æmulandam fecerim, im-marcescibilibus sapientiæ foliis coronans, ipsa mihi dedecus probrumque asciverim. Marcellam autem hinc exorsam, hunc ferme in modum locutam ferebat.

ORATIO I.

MARCELLA.

CAP. I. *Virginitalis arduitas et præstantia. Doctrinæ studium virginibus necessarium.*

Magna supra modum atque miranda gloriosaque res est virginitas: ac si palam loquendum ex sacrarum Scripturarum nutu sensuque, incorruptionis uber, ejusque flos ac primitiæ est. Una hæc optima

vox propria ægros, vel incuriosus scriba quem illa fugerit; potuitque Possinius supplere ex Epiphaniai et Photii Methodianis excerptis. COMBESIS.

(10) *Μετὰ ταῦτα.* Cod. Vat. habebat: Μετὰ ταῦτα εισηγήσασθαι, etc. Cod. Maz., Μετὰ ταῦτα εισηλοῦσαν εισηγ. Mox ubi Vat. ἀνθρώπους, non male; Maz. λεgebatur ἀκηράτους. Et paulo post. ubi Vat., λόγον ἐκάστην ὑμῶν παρθεσίας εἰπεῖν, Maz., λόγον ἐκάστην ὑμῶν ἐγκωμιαστικὸν περὶ παρθεσίας εἰπεῖν. Ed. LUPAR.

(11) *Ἀκηράτους... λειμῶνας.* Possinius, ἀνηρότους, inarata, viridaria. COMBESIS.

(11*) *Καταρχέτω δὲ Μαρκέλλα.* Quod Methodius omnium Christi virginum Marcellam primam facit ac cunctis seniore, ne Thecla quidem excepta; tresque jam istas Marcellam, Theclam, Agatham in paradisi ac locum deliciarum emenso vitæ hujus itinere receptas esse, indicio est, agnovisse Methodium mulierem quamdam evangelicam, Marcellam nomine, et quidem virginitalis cultu claram, quæ illa professione reliquis, ne excepta quidem Thecla, præverit; quam liquet, non ipsius Domini, sed Pauli apostoli, fuisse discipulam. Erat ergo jam tum illa traditio, qua mulier quæ Luc. xi, 27, exclamavit, *Beatus venter qui te portavit*, etc., Marcella dicta perhibetur, ut tradidit Petrus in *Catalogo*, lib. vi, cap. 151; Mombr. t. II, etc., habetque nostræ Phocensis provinciæ traditio ac monumenta, quibus celebratur Marthæ pedisequa sive ancilla, cui adhæserit quoad illa vixit, ejusque vitam scripserit, ac cum ea in virginitalis proposito conseruerit: postmodumque in Illyrico consummata, dum patriam repetit, in provinciam relata, ad Magdaleniæ pedes Aquis Sextiis, sive in ejus urbis agro, quietis locum invenit. Baron. 29 Julii: *Feruntur quædam Acta nomine Marcellæ, Marthæ pedisequæ, quæ recenset Mombr. t. II, sed quæ re-*

ΕΥΒΟΥΛΑ. Δεύτερον δοκεῖς μοι καταγώγιον, ὡ μακαρία, τοῦ παραδείσου χρησιμωδεῖν.

ΓΡΗΓΟΡ. Ἄληθῆ προμηθεῖς. Ὡς οὖν δαιτὸς τε παντοδαπῆς ἤδη καὶ εὐφροσύνης ποικίλης ἐτυγχάνομεν, ὡς μηδεὶς εἶναι τῶν τερπνῶν ἐπιδεδεῖς, ἔφη, τὸ μετὰ ταῦτα (10) εἰσελοῦσαν, εισηγήσασθαι τὴν Ἄρετην τάδε· Ὡ νεάνιδες, ἐμῆς αὐχῆματα μεγαλοφροσύνης· ὡ καλλιπάρθενοι, τοὺς ἀκηράτους Χριστοῦ γεωργοῦσαι λειμῶνας (11) ἀνυμφεύτους χερσὶ τροφῆς μὲν ἄλις ἤδη καὶ εὐωχίας· πάντα γὰρ πληρῆ καὶ ἀφθονα τὰ παρ' ἡμῶν. Τί οὖν ἐστὶν ὃ θέλω λοιπὸν ἤδη, καὶ τί προσδοκῶ; λόγον ἐκάστην ὑμῶν ἐγκωμιαστικὸν περὶ παρθεσίας εἰπεῖν. Καταρχέτω δὲ Μαρκέλλα (11*), ἐπειδὴ καὶ πρώτη ἀνάκειται, καὶ ἐστὶν ἄμα πρεσβυτέρα. Τὴν μέντοι καλῶς ἀγωνισαμένην, αἰσχουνοίμην ἂν ἑμαυτὴν, ἐὰν μὴ ποιήσαιμι ζηλωτὴν, τοῖς ἀμιάτοις τῆς σοφίας ἀναδήσασα πετάλοις. Τὴν μὲν οὖν Μαρκέλλαν ἐντεῦθεν, ὡς οἶμαι, ἀρξαμένην, εὐθὺς ἔλεγεν εἰπεῖν

ΛΟΓΟΣ Α'.

ΜΑΡΚΕΛΛΑ.

Doctrinæ studium virginibus necessarium.

Ὅτι μεγάλη τίς ἐστὶν ὑπερφυῶς καὶ θαυμαστὴ καὶ ἔνδοξος ἡ παρθεσία· καὶ εἰ χρὴ φανερῶς εἰπεῖν ἐπομένην ταῖς ἀγλαῖς Γραφαῖς, τὸ οὐθαρ τῆς ἀφθαρσίας (12), καὶ τὸ ἀνθος καὶ ἡ ἀπαρχὴ αὐτῆς. Τοῦτο

vera recentiorum præferant scriptorem, licet multa contineant quæ non tantum scriptis, sed et traditione firmentur. Acta hæc vindicare nihil hic interest. Unum certe habemus, antiquam esse traditionem Marcellæ evangelicæ, cujus nomen aliunde Methodio innotuerit quam ex ipso Evangelio; forte ex quibusdam aliis Evangeliiis non receptis ab Ecclesia, seu ex aliis libris apocryphis, in quibus nihil vetat plura vera contineri; cum apocryphorum fidem nonnunquam accersant Paulus aliique scriptores canonici; ac Ecclesia ex Jacobi ἀδελφοθέου apocrypho pleraque acceperit, quæ de sanctæ Mariæ ortu et educatione, aliisque Evangelio præviis, pie veneratur ac recolit: ipsa eadem antiquis Patribus Auctori imperfecti in Matthæum, Gregorio Nysseno, Epiphaniai aliisque, non aliunde quam ex eodem ipso libro nota; quidquid moderni quidam excidisse putent, quem illi librum habuere hoc argumento: nulla certe ratione, cum totidem verbis illis relata habeat, qui exstat jam dictus liber; quædam etiam non satis vulgo probata, cujusmodi est quod narrat in sanctæ ejusdem Mariæ partu de obstetrice, quod Zeno inartyr non improbavit, sive quisquis auctor est sermonum ejus nomine; nec Andreas Cretensis aliique Græci, qui etiam pictis tabellis repræsentabant: sic nihil indecorum vel commissum vel præscriptum eo libro existimant. quod ita advocata ac castigata narretur, ut per eam nihil temeratum in tam sancto puerperio videri possit. COMBESIS.

(12) Ἄφθαρ. Pro Ἐκκλησίας codicis Vat., codex Maz. legit ἀφθαρσίας, et versu sequenti, post ἡ ἀπαρχή, addit αὐτῆς. Mox codex Vat., καὶ διὰ τοῦτο ὁ Κύριος εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, cod. Maz., εἰς τὴν βασιλείαν εἰσελάσαι τῶν οὐρ., etc. Paulo post, pro σφόδρα Vat. codicis, Maz. habet πάνυ, forte utrumque jungendum. Ed. LUPAR.

τὸ ἄριστον καὶ κάλλιστον ἐπιτήδευμα μόνον τυγχάνει. Καὶ διὰ ταῦτα καὶ ὁ Κύριος εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν τοὺς ἀποπαρθενεύσαντας σφᾶς αὐτοὺς ἐπαγγέλλεται, ἔθθα περὶ διαφορᾶς εὐνοχισμῶν ἐν Εὐαγγελίοις παρεγγυᾷ. Σπάνιον γὰρ σφῶδρα καὶ δυσσεπίτευκτον ἀνθρώποις ἀγνεία· καὶ ὅσα κορυφαίωτατον καὶ μεγαλοπρεπές, τοσοῦτοι καὶ τοὺς κινδύνους μελζοντας ἔχον.

Δεῖται οὖν ἐβρωμένων καὶ γενναίων φύσεων, αἰτι-
ως, ἀθρόως (12*) τῆς ἡδυπαθείας τὸ βεῦμα ὑπεριπτά-
μεναι (13), ἄνω μετέωρον ἀπευθύνουσι τὸ ὄχημα τῆς
ψυχῆς, μὴ ἀπολήγουσαι τοῦ σκοποῦ, εἰς ἄν, ὑπερ-
πρῆξασαι κούφως τὸν κόσμον ὀξυτάτω διανοίας τά-
χει, καὶ ἐπὶ τὴν οὐράνιον ἀληθῶς ἀψίδα σταθεῖσαι,
αὐτὴν εἰλικρινῶς θεάσονται τὴν ἀφθαρσίαν, ἀπὸ τῶν
ἀμείνων τοῦ Παντοκράτορος ἀποπηδῶσαν κόλπων.

Τοῦτο τὸ πόμα γεννᾶν οὐκ ἐχώρησε γῆ· μόνος
αὐτὸ πηγάζειν οἶδεν ὁ οὐρανός. Παρθενίαν γὰρ βαί-
νειν μὲν ἐπὶ γῆς, ἐπιφαιεῖν δὲ τῶν οὐρανῶν ἡγήτερον
ἢς δὴ ἐφιέμενοι, καὶ πρὸς μόνον τὸ τέλος αὐτῆς
ἀφρονῆτες τινες, ἀνίπτουσι ποδὶν ἀτελεῖς ὑπὸ βαναυ-
σίας προσυπελθόντες, ἐκ μέσης ἀνέκαμψαν ὁδοῦ,
οἶδεν ἄξιον φρόνημα τοῦ ἐπιτηδεύματος ἐπανηρη-
μένοι. Οὐ γὰρ μόνον ἀφθορα τὰ σώματα τηρεῖσθαι
δεῖ, ὡς περ οὐδὲ τοὺς ναοὺς κρεῖττους ἀποφαίνεσθαι
τῶν ἀγαλμάτων· ἀλλὰ τὰς ψυχὰς ἀγάματα τῶν
σωμάτων οὕσας θεραπεύεσθαι χρὴ κοσμουμένας δι-
καιούσῃ. Θεραπεύονται δὲ καὶ ἀποσμήχονται τότε
μᾶλλον, ὅποταν, ἀόκως κατακούειν (14) τῶν
θείων ἀμιλλώμεναι λόγων, μὴ ἀπολήγουσι πρὶν αὐ-
τῶ ἐπάψασθαι ὃ ἐστὶν Ἄληθές, ἐπὶ σωῶν ἀφ-
ανούμεναι θύρας.

Ὡς περ γὰρ ἄλατι τῶν κρεῶν οἱ ἰχθύες ἐκτῆκονται:
καὶ αἱ σηπεδόνες, καὶ πάντα τὰ φθοροποιά· τὸν αὐ-
τὸν δὴ τρόπον καὶ τῆς παρθένου αἱ ἄλογοι πᾶσαι
τοῖς μαθήμασι ἀποσφύρονται τοῦ σώματος ἐπιθυμίαι.
Ἀνάγκη γὰρ τὴν μὴ πασομένην, δικὴν ἄλατος, τοῦ
Χριστοῦ ταῖς φωναῖς ψυχῆν, ἐπόζειν, καὶ σκώλη-
κας (15) γεννᾶν, ὡς περ ἀμελεῖ ἐπόζεισθαι καὶ ἐσάπη-
σθαι οἱ μάλωπέδες μου, μετὰ δακρύων ἐξομολογού-
μενος ὁ Δαυὶδ ἐν τοῖς ὄρεσιν (16) ἔκραζεν ὁ βασιλεὺς,
ὅτι μὴ ἀπέστρεψεν ἄλσας τοῖς σωφρονισμοῖς ἑαυτὸν,
ἀλλὰ βραθυμίας εἰς οἴστρον (17) ὑπέσῃρη. καὶ ἐξ-

* Matth. xix, 12. * Eccli. vi, 36. * Psal xxxviii, 6.

(12*) Ἄθρ. Codex Vat., Ἀθρόως τῆς ἡδυπαθείας D
τὸ βεῦμα ὑπεριπτάμεναι. Maz., Ἀθρόως τὸ βεῦμα με-
τογετεύσασαι τῆς ἡδυπαθείας. Mox pro οὐράνιον, Maz.
cod. legit οὐρανίαν. EDIT. LUPAR.

(13) Ὑπεριπτάμεναι. Allat. et Mazar., με-
τογετεύσασαι. Alio derisato fluxu, ab eo se abstra-
hentes, omnemque libidinem coercentes: quæ
utraq; vox nullo incommodo servari possit. COM-
BERIS.

(14) Κατακ. Ubi codex Vat. legit κατακούειν
ἀμιλλώμεναι λόγων. Maz., melius, κατακούειν τῶν
θείων ἀμιλλώμεναι λόγων. ED. LUPAR.

(15) Σκώλ., Vat. σκώληκας ποιεῖν. Maz., γεννᾶν.
In alterutro nimia librarii licentia. Id.

(16) Ἐν τοῖς ὄρεσιν. Suspecta mihi vox. Nam
loquitur Methodius de Davidis luctu ab adulterio;
quem non in montibus habuit, sed domi et Hiero-
solymis, ubi a Nathan propheta correptus fuit.

A honestissimaque professio. Unde et Dominus eos
potissimum in regnum cœlorum ingressuros pol-
licetur, qui ipsi seipsos castraverunt, ubi in Evan-
geliis ¹ eunuchorum differentias tradit. Rara quippe
admodum arduaque hominibus castitas; ac quantæ
principalior magnificentiorque, tanto etiam majō-
ribus obseptæ periculis est.

Ergo indoles requirit fortes et generosas, quæ,
acri impetu atque volatu voluptatis fluxu superato,
sublime sursum mentis vehiculum dirigant, a pro-
posito suo nunquam abscedentes, quoad alacri le-
viter saltu mundum supergressæ, acutissima men-
tis pernicitate, inque cœlesti vere constitutæ cul-
mine, ipsam pure contemplantur incorruptionem,
ab Omnipotentis impolluto sinu exsistentem.

B Hoc nectar gignere non valet terra: uni cœlo
datum est illud ex se profundere. Itaque virginita-
tem ambulare quidem super terram, contingere
vero vertice cœlos existimandum est. Cujus desi-
derio quidam tacti, et ad illius solummodo finem
animum attendentes, illotis pedibus ex mentis sor-
diditate imperfecti animo accedentes, vix mediam
aggressi viam pedem retulerunt, nullò scilicet pro
studii institutique præstantia digno satis arrepto
mentis proposito. Non enim solum incorrupta ser-
vanda sunt corpora, uti neque templorum quam
statuarum major habenda est ratio; sed animabus
quæ sint corporum statuæ justitia perornandis,
omnis vero adhibenda diligentia. Adhibetur autem,
ac tum maxime concinnantur, cum firmo constan-

C tique proposito divinos sermones audire impigre
certaverint, donec terendis sapientum foribus ², ipsum quod est Verum assecutæ fuerint.

Ut enim carniū tabes ac putredines sale absumuntur, cunctaque ex eis corruptionis semina ter-
guntur; sic in virgine, a ratione procul abhorren-
tes corporeæ omnes libidines, doctrinarum austero
astringuntur. Neque enim fiat, ut qui, ritu salis,
Christi vocibus animus non conspergitur, non fe-
teat atque verminet, uti sane David rex ex monti-
bus lacrymarum imbre confitens clamabat ³: *Put-
truerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ*; quod ni-
mirum veluti sale sobriis meditationibus seipsum
non defricuerat aut astrinxerat, sed segnius agens

D Quare potius foret ἐν βάρεσι, in palatio ac regiis
ædibus, in quibus stratum suum largo lacrymarum
imbre vere pœnitens rex pius perfundeat. Ante
quidem et Saülē persequente sic in montibus vagus
agebat ac profugus, in quem per eam fugam, non
pauca illius psalmi, ut quod ait, *Amici mei et
proximi mei adversum me*, etc., partimque in Absa-
lon persecutione fuit, etsi eo brevi turbine, extincto
parricida, liber evasit, potioresque amici fidelem
illi servaverint. Mox pro εἰς οἴστρον, frigidius Vat.
Possinii, εἰς ὕστερον, quod malim exsurgentibus men-
dum. Sic certe solet, post stimulos ad libidinem,
res ipsa sequi, ut in Davide; nam prius amore
exarsit ab incauto mulieris aspectu, tumque regis
potentiâ adductam domum constupravit. COMBERIS.

(17) Εἰς οἴστρον.— Hæc est lectio codicis Maz.,
ubi Vat. habet εἰς ὕστερον. Οἴστρος est stimulus
carnis et cupiditas ad flagitium trabens. Etiam illud

in œstrum abreptus, adulterii quoque sordibus computruerat. Hinc omnis oblatio in Levitico ⁵, nisi prius sale condita fuerit, in holocaustum cedere prohibetur Domino Deo. Sal vero nobis quod mordeat et ad utilitatem astringat, spiritualis omnis Scripturarum data meditatio est : sine qua animus per rationem omnium auctori Deo grata hostia offerri non potest : *Vos enim estis sal terræ, ait Dominus* ⁶ apostolis.

Oportet igitur virginem honestarum semper rerum studio flagrare, et inter eminentes sapientiæ laude honoratum locum tenere : nihil pigrum aut molle habere, sed excellere, et heroico virginitatis proposito dignos sensus alere, quæ semper defluentis voluptatis saniem doctrinæ meditatione delergat ; necubi forte latens vel minima putredo, incontinentiæ vermem progignat : *Innupta enim cogitat quæ Domini sunt, quomodo placeat Domino, ut sit sancta corpore et spiritu*, inquit beatus Paulus ⁷. Multæ vero auditionem ac discendi curam, ceu rem in secundis habendam existimantes, multum sibi debere putant, si vel modicum tempus doctrinæ aures adhibeant : quas a sacris disputationibus excludere deceat. Angustæ enim atque morosæ humilique animæ, nec non sapientiæ inanem quamdam jactanti speciem, haud impartientiæ sunt divinæ disciplinæ. Quæ enim non ridiculum apud eas pluribus commentari, quæ in re quidem exigui momenti ingenii vires omnes contendant, ut perfectissime potissimum castitatis amor in eis augeatur, haud sane diligentiam maximi facere ?

CAP. II. *Virginitas e cælis planta, sero tandem agnita. Hominis ad perfectionem profectio, quomodo instituta.*

Magno enim revera excessu a summis cælorum demissa venit virginitatis planta : quamobrem etiam primis hominum ætatibus haud fuit detecta. Non dum quippe numerosum erat genus humanum, decebatque ipsum prius multitudine augeri atque perfici. Quare ne proprias quidem sorores cum antiqui uxores acciperent, turpe aliquid ac indecens erat ; donec lex veniens denunciavit, idque vetando, quod primo honestum esse videbatur, peccatum esse sanxit, *maledictum eum* vocans ⁸ *qui turpitudinem sororis suæ revelaverit*, Deo nimirum certis paulatim temporum momentis, quod humano generi congruum esset, propense admovente auxilium ; ut et parentes erga liberos pene faciunt. Non enim ab ipsis statim cunabulis pædagogos illis præficiunt ; sed concessio ætati primulæ spatio quodam puerilia ludendi, ac quasi vitulorum more tantisper lasci-

⁵ Levit. II, 13. ⁶ Matth. V, 15. ⁷ I Cor. VII, 34.

magis probo quarto post versu προσφέρεσθαι, quod Maz. cod. habet pro φέρεσθαι Κυρίω, quod erat in Vat. Mox recte omittitur in cod. Maz. vox αὐτῆς post præpositionem χωρὶς. Ed. LUPAR.

(18) ἤγεισθαι. Componit Methodius τῷ ἀδολεσχεῖν, operam, otium perdere serioque nugari, in illis quæ angustii animi sunt, τὸ, μὴ μεγίστας ἡγεῖσθαι τὰς ἀκριβείας, non maximi facere diligentiam in ne-

ἄζεσε μοιχείαν. Ταύτη πᾶν δῶρον ἐν τῷ Λευϊτικῷ, ἐάν μὴ ἄλατι ἀλισθη, ἀπαγορεύεται εἰς ὀλοκάρπωμα προσφέρεσθαι Κυρίω τῷ Θεῷ. Ἄλας δὲ ἡμῖν τὸ δικτικὸν πρὸς ὠφέλειαν ἀποστύφον ἢ πνευματικὴ πᾶσα τῶν Γραφῶν ἐδόθη μελέτη· ἥς δὴ χωρὶς ἀδύνατον τῷ Παντοκράτορι διὰ τοῦ λόγου προσενεχθῆναι ψυχῇ· Ὑμεῖς γάρ ἐστε τὸ ἄλας τῆς γῆς, ὁ Κύριος ἔφη τοῖς ἀποστόλοις.

Χρὴ οὖν τὴν παρθένον αἰὲ τῶν καλῶν ἐρᾶν, καὶ τοῖς πρωτεύουσιν εἰς σοφίαν ἐμπρέπειν, καὶ μηδὲν ῥάθυμον μηδὲ μαλακὸν ἔχειν· ἀλλ' ἀριστεύειν, καὶ ἀξία τῆς παρθενίας φρονεῖν, ἀποσμήχουσιν τῷ λόγῳ τοὺς ἰχώρας αἰὲ τῆς ἡδυπαθείας, μήπως λαθοῦσα βραχεία σηπεδῶν γεννήσῃ τὸν σκώληκα τῆς ἀκολασίας· Ἡ γὰρ ἀγάμος μεριμᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἔρῃ τῷ Κυρίῳ, ἴνα ἢ ἀγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι, φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος. Πολλὰ δὲ πάρεργον ἡγούμεναι τὴν ἀκρόασιν, νομίζουσι χαρίζεσθαι μεγάλα, ἐάν κἂν τὸ βραχὺ παράσχουσι τὰς ἀκοάς· ἃς ἐκκριτέον· μικρολόγῳ γὰρ φύσει καὶ ταπεινῇ καὶ ἐπιμορφαζομένη σοφίᾳ οὐ χρὴ μαθημάτων θείων κοινωνεῖν. Ἡ γὰρ οὐ γελοῖον ἐκείναις ἀδολεσχεῖν, αἵτινες ἐπὶ μὲν τοῖς μικροῦ ἀξίοις πάντα ποιεῖν συντείνονται, ὅπως ἀκριβέστατα ἔξουσι τὰ τελεσιουργοῦμενα· ἐπὶ δὲ τῶν ἀναγκαίων, δι' ὧν μᾶλλον αὐταῖς ὁ τῆς σωφροσύνης ἔρωσ ἀύξεται, μὴ μεγίστας ἡγεῖσθαι (18) τὰς ἀκριβείας ;

optata assequatur : in necessariis vero per quæ

Μεγάλη γὰρ ἀληθῶς ὑπερβολὴ τὸ τῆς παρθενίας ἀνθρώποις ἀπ' οὐρανῶν κατεπέμφθη φυτὸν· καὶ διὰ τοῦτο ταῖς πρώταις οὐκ ἀπεκαλύφθη γενεαῖς. Ἐτε γὰρ ἀνθρώπος ὀλιγοστός ἦν, καὶ ἐχρῆν αὐτὸν εἰς πλῆθος αὐξήσαντα τελειωθῆναι. Διδὸ δὲ καὶ τὰς σφετέρας ἀδελφὰς οἱ παλαιοὶ λαμβάνοντες γυναῖκας, οὐδὲν ἦν ἀπρεπέδες (19), μέχρι νόμος ἐλθὼν διεστείλατο, καὶ τὸ πρῶτον δοκοῦν εἶναι καλὸν ἀπαγορεύσας, ἁμαρτίαν ἀπεφῆναι, ἐπικατέρατον καλῶν τὸν ἀποκαλύπτουσα τὴν ἀσχημοσύνην τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ, τοῦ Θεοῦ κατὰ καιρὸν τὴν ἀρμόζουσαν ἡμῶν τῷ γένει σπουδαίως προσφέροντος βοήθειαν, ὡς περ δὴ καὶ οἱ πατέρες τοῖς υἱοῖς. Οὐ γὰρ εὐθέως ἀνοθεν ἐπιστατοῦσι τοὺς παιδαγωγούς· ἀλλὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἐάσαντες ἀθύρεσθαι μοσχαρίων δίκην, πρῶτον εἰς διδασκάλων συμφελλιζόντων ἀποστέλλουσιν, ἔστ' ἂν ἀποβαλόντες τὴν μετριαιώδη τρίχα τοῦ νοδῶ,

⁸ Levit. XVIII 9 ; XX, 17.

necessariis ; ut utrumque dicat ridiculum. Sic nihil vitii in illa voce, cujus emendation expectandi sint alii codices ; ut visum est editori Lupar. Satis est, ut qui exstant summo consensu nihil Methodio viroque prudentis sensum adversum reddant. COMBERIS.

(19) Οὐδὲν ἦν ἀπρεπέδες. Codex Val., οὐδὲν ἦν ἀπρεπέδες, glossemate in contextum recepto. Ed. LUPAR.

εις τὴν τῶν μαιζόνων ἀσκησιν παραπεμφθῶσι· κάκειθεν αὐθις εἰς τὴν τῶν ἔτι μαιζόνων. Ταύτη γὰρ καὶ τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τῶν ὄλων ἡγήτερον προσήνεθα· τοῖς πρὸ ἡμῶν. Ἐτι γὰρ ὁ κόσμος, ἀνθρώπων ἀπλήρωτος ὢν, ὡς νήπιος ἦν καὶ ἐχρῆν αὐτὸν εἰς πλήθος πρότερον, ἐκ τούτων ἀνδρωθέντα, πληθυνθῆναι. Ἄλλ' ὅτε λοιπὸν ἀπὸ περάτων ἐπὶ πέρατα κατωκίσθη, τῆς ἀνθρωπότητος εἰς ἀπειρον κεχυμένης, οὐκ ἔτι τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένειν τὸν ἀνθρώπον ἐπέτρεπεν ὁ Θεός, σκοπῶν ὅπως, τῶνδε εἰς τάδε μεταβαίνοντες, πλησιαιτέρον προκόπτωσιν ἔρχεσθαι τῶν οὐρανῶν, μέχρις ἂν, εἰς αὐτὸ τὸ μέγιστον μάθημα καὶ κορυφαϊότατον τὴν παρθενίαν φθάσαντες, τελειωθῶσιν· ἀπὸ τῆς ἀδελφομιζίας ὀδεύσαντες πρῶτον εἰς τὸ θνητείας ἐπάγεσθαι γαμετάς· κάκειθεν εἰς τὸ μηκέτι πολλὰς ἐπιθαίνειν τετραπόδων νόμῳ, καθάπερ εἰς ὀχέϊαν γεγονότας· κἀντεῦθεν εἰς τὸ μὴ μοιχοῦς γεγόνεσθαι· καὶ αὖ πάλιν εἰς σωφροσύνην, καὶ ἀπὸ σωφροσύνης εἰς παρθενίαν· ἔθθα μελετήσαντες τῆς σαρκὸς ὑπερφρονεῖν, εἰς τὸν τῆς ἀφθαρσίας εὐδίου ἀγρόδος ἐνορμίζονται χώρον.

velut in unam hanc rem nati, congregarentur : inde castitatem, eaque perfuncti, virginitatem colerent : ubi se in carnis contemptu exercentes, in tranquillam incorruptionis locum, velut tutissimo portu, metu soluti appellerent.

CAP. III. *Abrahami circumcissione sublata sororum conjugia. A prophetis temporibus repudiata polygamia. Castitas conjugalis, ipsa modis coercita.*

Ἐνδέ τις ὡς ἀμάρτυρον τῶν Γραφῶν αἰτίασασθαι πολῆσαι τὸν λόγον, φέρε δὴ, παραθέντες καὶ τὰ τῶν προφητῶν, ἀληθέστερα μᾶλλον ἀποδείξωμεν τὰ προειρημένα. Ὁ γοῦν Ἀβραάμ, πρῶτος ἐν διαθήκῃ τὴν περιτομὴν λαθὼν, οὐδὲν ἔτερον αἰνίσσεσθαι δοκεῖ, τὸ οἰκεῖον (20) περιτεμνόμενος τῆς σαρκὸς αὐτοῦ μέλος, ἢ τοῦτο, τὸ μηκέτι τὰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σπέρματος δημιουργηθέντα παιδοσκορεῖν· ἀπὸ τῆς ἰδίας ἕκαστον διδάσκων ἀδελφῆς, οἷα σαρκὸς, ἀποτεμένει τὴν κατὰ συνουσίαν ἡδονήν. Ὅστε τὸ πλησιάζειν, καὶ θυμῶν χρῆσθαι ταῖς σφῶν ἀδελφαῖς, ἀπὸ τῶν τοῦ Ἀβραάμ πέπαιται καιρῶν· τὸ δὲ πλείονων συναλλαγῆς ἀρμάζεσθαι γυναικῶν, ἀπὸ τῶν προφητικῶν ἀνήρηται χρέων. Ὅπισω γὰρ σου τῶν ἐπιθυμιῶν μὴ πορευθῆς, καὶ ἀπὸ τῶν ὀρέξεών σου κωλύου· Ὅπως γὰρ καὶ γυναῖκες ἀποστῆσουσι συνετοῖς. Καὶ ἐν ἑτέρῳ· Ἡ πηγὴ σου τοῦ ὕδατος ἔστω σοί

⁹ Ecclii. xviii, 30. ¹⁰ Ecclii. xix, 2.

(20) *Οἰκεῖον*. Vat. codex, οἰκεῖον περιτεμνόμενος. *Μαζ*. οἰκεῖον περιστέλλόμενος. Vaticani τὸ περιτεμνόμενος longe aptius est. Cæterum uterque errat in voce οἰκεῖον agitur enim de circumcissione, et designatur membrum in quo ea fieri consueverat : ad quod nimis generica est vox οἰκεῖον, quæ manui, pedi et omnibus aliis partibus corporis convenit. Scripserit ergo Methodius ὄχετον : notum enim quid sit Græcis ὄχετείν, et inde ducta ὄχετα et ὄχεῖος. *Διαρχο* ἱππος ὄχετος equus admissarius, et Aristoteli *vi Histor. Anim.* generali vocabulo ὄχετα, *mares*. Sic enim illic habet cap. 18 : Τὰ ὄχετα ἐκ τῶν θηλειῶν οὐκ ἐξείρουσι. *Mares a femina non segregant.* *Εδ.* *Lupar.* — Τὸ οἰκεῖον περιτεμνόμενος. Editor *Lupar.* pene plagio, contra omnium codicum fidem, ὄχετον mutat, aique errare codices, ipse magis errans. Satis fuit Methodio, ut propriæ carnis membri amputatione diceret, significatum in Abrahamo

A viendi, ad magistros una cum eis balbutientes, primaque rudimenta ac elementa docentes, eos mittunt, donec infantili velut quadam mentis lanugine posita, ad majorum disciplinarum exercitamenta transmittant, atque hinc ad alia his sublimiora. Simili quoque ratione existimandum se gessisse erga majores nostros Deum universorum ac Patrem. Tum siquidem mundus, necdum hominum confertus frequentia, velut infans erat, decebatque augeri prius in multitudinem, ex qua in virum quasi adolesceret. At ubi jam ab extremis ad extrema colominis frequentatus est, humana sobole in immensum usquequaque fusa, non amplius iisdem ac prius Deus hominem permisit insistere moribus ; id nempe providens, ut sensim ex aliis ad alia gradum facientes, majore profectu propinquius cœlis assurgerent : quoad in maximum ipsum ac celsissimum evadentes virginitatis documentum, quod perfectum est adipiscerentur, a fratrum sororumque mistis conjugiiis primum progredientes ut externas ducerent uxores : deinde, ut ne multis quadrupedum ritu, ut adulteri non essent, atque hinc rursus ut castitatem, eaque perfuncti, virginitatem colerent : ubi se in carnis contemptu exercentes, in tranquillam incorruptionis locum, velut tutissimo portu, metu soluti appellerent.

Ne quis vero orationem ut Scripturarum testimoniis destitutam audeat cavillari, age, producamus prophetarum locos, iisque certo certius veriora, ea quæ dicta a nobis sunt, ostendemus. Primus itaque Abraham, accepto circumcisionis fœdere, nihil aliud videtur innuere, proprium carnis suæ membrum putando, quam, haud amplius licere cum ea quæ iisdem orta parentibus sit, rem maritalem habere ; a propria quemque sorore, velut a carne propria, docens congressum amputare. Itaque ab Abrahami ætate, morem illum quo sorores fratribus nuptiarum fœdere jungebantur, sublato videmus. Multas autem simul ab uno haberi uxores a prophetis temporibus perinde abolitum est. *Post concupiscentias enim tuas, inquit, ne eas, et a desideriiis tuis avertere* ⁹ : Vinum enim et mulieres apostatæ facient sapientes ¹⁰. Et alio loco : *Fons tuus aquæ sit tibi pro-*

D deinceps illicitam fratrum cum sororibus (qui velut unum corpus censeantur, uno ex semine atque utero) copulam : nec fuit necesse, re cunctis nota, membrum ipsum virile exprimere, quadam piarum aurium offensione ; illa præsertim voce, qua nusquam usa Scriptura aut Patres, ubi illis sermo est de circumcissione ; quæ nec apud profanos pudenda ipsa veretrumque significet, sed ipsam quasi admissionem marisque insilientis congressionem ; seu mares ipsos sic congressui destinatos. Sua suo nomine edant, licet, magni illi aristarchi, si in mundo auctoritatem inveniunt ; non ea levitate ex suo ingenio veterum monumenta componant, eisque obtrudant. Longe diversa Vat. lectio a reliquis, τὸ μηκέτι εἰς τὴν ἐκ τοῦ αὐτοῦ αἵματος σάρκα δημιουργηθεῖσαν παιδοσκορεῖν : sed idem sensus, τὰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ αἵματος δημιουργηθέντα. *COMBESIS.*

prius, et jucundare cum uxore, quæ tibi adhæsit a juvenute tua¹¹; repudiata scilicet plurium uxorum licentia. Jeremias vero, *Equos amatores et emissores* eos manifeste vocat¹², qui se in diversarum mulierum amores effundunt: *Multigena enim impiorum multitudo non erit utilis, et adulterinæ plantationes non dabunt radices altas*¹³.

Sed ne prolixi simus colligendis propheticis vocibus, age, astruamus rursus quomodo voluntaria castitas legitimo etiam usui singularis cum una conjugii successerit: tantisper scilicet subtrahens carnis libidines, dum perfecte proclivem ex consuetudine in copulam impetum ac pene effrenem repræsentit. Statim sane manifeste inducitur, qui hanc deinceps occupationem a se amolitur, dum ait: *Domine, Pater et dominator vitæ meæ, ne derelinquas me in consilio eorum. Extollentiam oculorum amore a me. Cordis concupiscentia et concubitus non apprehendant me*¹⁴. In libro autem Sapientiæ, quo omnis virtutis traduntur documenta, palam jam et sine ambage auditores ad continentiam et castitatem atrahens Spiritus sanctus, talia modulatur: *Melior est liberorum orbitas cum virtute, inclamans; immortalitas enim est in memoria illius, quoniam et apud Deum nota est, et apud homines. Cum præsens est, colunt illam, et desiderant eam cum se abduzerit: et in perpetuum coronata triumphat, incoinquinatorum certaminum agone superato*¹⁵.

CAP. IV. Unus Christus virginitatem edocuit, aperte prædicans regnum cælorum. Dei similitudo, divinarum virtutum luce perficienda.

De humano itaque genere dictum est, quomodo a sororum conjugii ad continentiam usque, sensim per ætatum gradus profecerit; superest ut et de virginitate dicamus. Hoc igitur quanta fuerit facultas, nobis connitendum. Atque id in primis disquiramus necesse est, quid tandem causæ sit, cum multi prophetae et justi multa ac præclara tum docuerint, tum ipsi præstiterint, nullus tamen virginitatem aut laudibus celebravit, aut propositum ejus assumpserit? Soli nimirum Domino disciplina hæc sancienda servabatur, qui et solus in mundum adveniens, homines docuit in Deum transire. Decebat enim qui princeps sacerdotum esset princepsque prophetarum et princeps angelorum, eundem etiam virginum principem audire. Antiquitas autem necdum homo perfectus erat: ac ideo virginitatem (rem utique perfectam) capere necdum poterat. Adhuc enim qui ad Dei imaginem formatus erat, id quoque quod est ad similitudinem recipere debebat. Quod ut perficeret, Verbum in mundum missum, nostram prius formam multis peccatorum

¹¹ Prov. v, 15, 16. ¹² Cap. v, vers 8. ¹³ Sap. iv

(21) *Ἰδίω*. Non bene Possinius, sive qui ei imposuit, imperitus scriba, ἡδέϊα, *dulcis*; qua voce hæc auctoritas nihil ad intentum Methodii faceret, de singularitate conjugii, non de illius seu rei maritalis dulcedine. Adde nihil ejusmodi sacrum textum sic pervium habere. **COMBEBIS.**

(22) *Πολύγονον*. Vide Augustinum *De doctr.*

ἰδίω (21), καὶ συνευφραίνου μετὰ γυναῖκος τῆς ἐκ νεότητός σου· δηλονότι παραιτούμενος τὰς πολυλάς. Ὁ δὲ Ἱερεμίας, Ἰππους θηλυμανεῖς ἀναφανδὸν τοὺς εἰς διαφόρους μαργῶντας γυναῖκας καλεῖ. *Πολύγονον* (22) γὰρ, φησὶν, ἀσεβῶν πλήθος οὐ χρησιμεύσει, καὶ ἐκ νόθων μοσχευμάτων οὐ δώσει ῥίζαν εἰς βάθος.

Ἄλλὰ γὰρ ἵνα μὴ μακρηγορῶμεν ἐπὶ πολλῷ τὰς προφητικὰς ἀναλεγόμενοι φωνάς, φέρε δὴ συστήσωμεν πάλιν, ὅπως διαδέχεται τὴν ἐπὶ μιᾷ γυναικὶ συναλλαγὴν ἡ σφραγισμὸν, μέχρις ἂν ἐκλύσῃ τελείως; τὴν ἐκ τοῦ ἔθους ἐπὶ τὴν συνουσίαν καταφορὰν, πρὸς ὄλιγον ἀφαιρούμενην τὰς τῆς σαρκὸς ἡδυπαθείας. Αὐτίκα γοῦν εἰσάγεται τὶς ἐμφανδὺς ἡδὴ λοιπὸν παραιτούμενος τουτοῖν τὸν περισπασμὸν, *Κύριε, λέγων, Πάτερ καὶ δέσποτι τῆς ζωῆς μου, μὴ ἐγκαταλίπῃς με ἐν βουλῇ αὐτῶν. Μετεωρισμὸν ὀφθαλμῶν ἄφελε ἀπ' ἐμοῦ· καρδίας* (23) *ὄρεξις καὶ συνουσιασμὸς μὴ καταλάβῃς ἄν με. Καὶ ἐν τῇ παναρέτῳ δὲ Σοφίᾳ, γυμνῶς ἡδὴ τοὺς ἀκροατὰς εἰς ἐγκράτειαν ἐφελκόμενον καὶ σφραγισμὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοιαῦτα μελωδεῖ· Κρεῖσσον* (24) *ἀτεκνία μετ' ἀρετῆς, κεκραγός· ἀθανασία γὰρ ἐστὶν ἐν μνήμῃ αὐτῆς, ὅτι καὶ παρὰ Θεοῦ γινώσκεται καὶ παρὰ ἀνθρώπων. Παροῦσάν τε τιμῶσιν αὐτὴν, καὶ ποθοῦσιν ἀπελθοῦσαν· καὶ ἐν τῷ αἰῶνι στεφανοροῦσα ἵκονται, τὸν τῶν ἀμείνων ἀθλῶν ἀγῶνα νικήσασα.*

Περὶ μὲν οὖν καιρῶν τῆς ἀνθρωπότητος, ὅπως ἀρξαμένη ἀπὸ τῆς ἀδελφομιξίας, ὤδευσεν ἐπὶ τὴν ἐγκράτειαν, εἰρηται· περὶ δὲ παρθενίας λείπεται· ὅσον οὖν δυνατὸν, πειρατέον φράσαι (25). Καὶ πρῶτον ἐξεταστέον, δι' ἣν αἰτίαν πολλῶν προφητῶν καὶ δικαίων πολλὰ καὶ καλὰ διδασκάντων καὶ ἐργασαμένων, παρθενίαν οὐδεὶς οὔτε ἐνεγκωμίασεν, οὔτε εἴλετο. Μόνῳ γὰρ ἄρα ἐφυλάσσετο τοῦτο πρεσβεῦσαι τὸ μάθημα τῷ Κυρίῳ, ἔπει καὶ μόνος παρελθὼν ἀνθρώπων ἐδίδαξε χωρεῖν εἰς Θεόν. Ἐπρεπε γὰρ τῷ ἀρχιερεῖ καὶ ἀρχιεπισκοπῇ καὶ ἀρχιεπισκόπῳ, τοῖσι καὶ ἀρχιπαρθένῳ προσαγορευθῆναι. Τὸ δὲ παλαιὸν οὐδέπω τέλειος ἀνθρώπος ἦν· καὶ διὰ τοῦτο τὸ τέλειον οὐδέπω χωρῆσαι τὴν παρθενίαν ἴσχυεν. Ἐτι γὰρ ἐχρηῖε, κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονώς, καὶ τὸ καθ' ὁμοίωσιν ἀπολαβεῖν· ὅπερ τελεσιουργῆσαι καταπεμφθεὶς ὁ Λόγος εἰς τὸν κόσμον, τὴν ἡμετέραν μορφήν πρότερον ἀνέλαθε, πολλοῖς ἀμαρτήμασι κατεστιγμένην, ἵνα δὴ τὴν θεῖαν ἡμεῖς, δι' οὗς αὐτὸς ἐφόρεσε, πάλιν χωρῆσαι δυνηθῶμεν. Καθ' ὁμοίωσιν γὰρ ἀκριβοῦσθαι τότε πάρεστι Θεοῦ, ὅποτε δὴ τοὺς αὐτοῦ χαρακτῆρας τῆς

3. ¹⁴ Eccli. xxiii, 1, 5, 6. ¹⁵ Sap. iv, 1, 2.

Christ., lib. ii, cap. 12, n. 16. *Id.*

(23) *Καρδίας*. Sixt., κοιλίας, ventris. Sic et Vulg. *Id.*

(24) *Κρεῖσσον*. Paulo aliter Vulg., etsi totidem verbis reddit Possinius. *Id.*

(25) *Φράσαι*. Cod. Vat., φάσαι. *Id.*

κατὰ ἀνθρώπων πολιτείας, ζωγράφων δίκην ἐπιση-
μόνων, ἐν ἐαυτοῖς ὡσπερ σάνισιν ἐντυπωσάμενοι κατ-
έχωμεν, ἦν αὐτὸς ἐφανέρωσε μαθητεύοντες τρίθρον.
Ταύτη γὰρ ἡρετίσματο τὴν ἀνθρωπίνην ἐνδύσασθαι
σάρκα Θεὸς ὢν, ὅπως, ὡσπερ ἐν πίνακι θεῖον ἐκτύ-
πωμα βίου βλέποντες, ἔχωμεν καὶ ἡμεῖς τὸν γράφαν-
τα μιμεῖσθαι. Οὐ γὰρ, ἕτερα φρονῶν, ἕτερα ἐπολεῖ·
οὐδὲ μὴν, ἕτερα νομίζων εἶναι τὰ καλὰ, ἐδίδασκεν
ἕτερα· ἀλλ' ἄπερ ἦν ἀληθῶς ὠφέλιμα καὶ καλὰ,
ταῦτα καὶ ἐδίδασκε καὶ ἐπολεῖ.

quaque auctorem imitari possemus. Non enim alia sentiens, alia faciebat; at neque alia bona esse existimans, alia docebat: sed quæ vere utilia honestaque erant, hæc et docebat atque præstabat.

Cap. V. Christus incorruptam carnem in virginitate servans, ad virginitatem excolendum allicit. Virginum exiguus numerus, præ multitudine aliorum sanctorum.

Τί οὖν ὁ Κύριος, ἡ ἀλήθεια καὶ φῶς ἐπραγματεύ-
σατο κατελθὼν; "Αφθορον ἐφύλαξεν ἐν παρθενίᾳ τὴν
σάρκα κοσμήσας (26)· καὶ ἡμεῖς ἄρα, εἰ μέλλοιμεν
καθ' ὁμοίωσιν ἕσασθαι Θεοῦ καὶ Χριστοῦ, φιλοτιμώ-
μεθα τὴν παρθενίαν τιμᾶν. Ὁμοίωσις γὰρ Θεοῦ φο-
βᾶς ἀποφυγῆ. Ὅτι δὲ καὶ ἀρχιπαρθένος, δν τρόπον
καὶ ἀρχιποιμὴν καὶ ἀρχιπροφήτην γέγονεν ὁ Λόγος
ἐνανθρωπήσας τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὁ Χριστόληπτος
ἡμῖν παρέστησεν ἐν βιβλίῳ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάν-
νης, λέγων· Καὶ εἶδον· καὶ ἰδοὺ τὸ Ἄρδιον ἐστὼς
ἐπὶ τὸ ἔρος Σιών, καὶ μετ' αὐτοῦ ἑκατὸν τεσσαρά-
κοντα τέσσαρες χιλιάδες ἔχουσαι τὸ δρομα αὐτοῦ
καὶ τὸ δρομα τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ γερραμμένον ἐπὶ
τῶν μετώπων αὐτῶν. Καὶ ἤκουσα φωνὴν ἐκ τοῦ
οὐρανοῦ, ὡς φωνὴν ὑδάτων πολλῶν, καὶ ὡς φω-
νὴν βροτῆς μεγάλης· καὶ ἡ φωνὴ ἦν ἤκουσα,
ὡς φωνὴ κιθαρωδῶν κιθαρίζοντων ἐν ταῖς κιθά-
ραις αὐτῶν. Καὶ ἤδουσι καιρὴν ᾠδῆν ἐνώπιον
τοῦ θρόνου καὶ ἐνώπιον τῶν τεσσαρῶν ζώων καὶ
τῶν πρεσβυτέρων. Καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο μαθεῖν τὴν
ᾠδὴν εἰ μὴ αἱ ἑκατὸν τεσσαράκοντα τέσσαρες χι-
λιάδες, οἱ ἡγορασμένοι ἀπὸ τῆς τῆς. Οὗτοι εἰσιν
οἱ μετὰ γυναικῶν οὐκ ἐμολυνθήσαν· παρθένοι γὰρ
εἰσιν. Οὗτοι εἰσιν οἱ ἀκολουθήσαντες τῷ Ἄρδιῳ
δπου ἄρ ὑπάγη. Τοῦ χοροῦ τῶν παρθένων ἐξάρχοντα
ἐικνύων τὸν Κύριον.

Ἐπίστησον δὲ πρὸς τοῦτοις, ὅπως τὸ ἀξίωμα τῆς
παρθενίας μέγιστον παρὰ τῷ Θεῷ. Οὗτοι ἡγοράσθη-
σαν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων (27) ἀπαρχὴ τῷ Θεῷ καὶ
τῷ Ἄρδιῳ, καὶ ἐν τῷ στόματι αὐτῶν οὐχ εὐρέθη
ψεῦδος· ἄμωμοι γὰρ εἰσι, καὶ ἀκολουθοῦσι, φησὶ,
τῷ Ἄρδιῳ δπου ἄρ ὑπάγη. Σαφῶς ἡμᾶς κἀντεῦθεν
διδάσκειν βούλεται, ὅτι ἐν ἀριθμῷ τοσοῦτω, τουτέστιν
ἑκατὸν τεσσαράκοντα καὶ τέσσαρα χιλιάσιν, ἀπάνω-
θεν τὸ πλῆθος περιώριστο τῶν παρθένων, τῶν ἄλλων
ἀγίων εἰς πλῆθος ἀόριστον ὀχλιζόμενων. Τί γὰρ παρ-
εγγυᾶ καὶ περὶ τῶν λοιπῶν διαλεγόμενος, προσ-
επέτον. Καὶ εἶδον ἀπὸ πάσης γλώττης καὶ φωνῆς
καὶ παντὸς ἔθρους πλῆθος πολὺ, ὃ ἀριθμήσασαι

A maculis compunctam suscepit, ut nos scilicet pro-
pter quos gestavit, divinam rursus capere valere-
mus. Ad Dei enim similitudinem accurate effingi
id demum est, ejus characteres et lineamenta in
vitæ humanæ consuetudinem imitando transferre:
pari arte qua periti pictores, objecti oculis exem-
plaris ductus et colores in paratis tabulis ad vi-
vum exprimunt; quod assequemur, dum ostensam
ab eo viam ac disciplinam condiscamus atque se-
quamur. Eo quippe consilio placuit humanam car-
nem, Deus cum esset, induere, ut velut in tabula
divinum vitæ exemplar propositum cernentes, nos

B Quid igitur Dominus, ipse veritas et lumen, mo-
litus est, in mundum veniens? Nempe homo factus,
incorruptam carnem in virginitate servavit. Et nos
itaque, si ad Christi Dei nostri similitudinem eni-
timur, virginitatem colere magnifice studeamus.
Dei enim simulacrum, corruptionis fuga. Quod au-
tem etiam principem virginum, haud secus ac
principem pastorum ac prophetarum Ecclesiæ. Ver-
bum homo factum prætulit, ipse nobis Christi
numine afflatus Joannes in libro Apocalysis osten-
dit, quibus ait: Et vidi; et ecce Agnus stans su-
pra montem Sion, et cum eo centum quadraginta
quatuor millia, habentes nomen ejus et nomen Patris
ejus, scriptum in frontibus suis. Et audivi vocem e
cælo, tanquam vocem aquarum multarum, et tanquam
vocem tonitruum magni. Et vox quam audivi, sicut
vox citharædorū citharizantium in citharis suis.
Et cantabant quasi canticum novum in conspectu
thrōni, et quatuor animalium et seniorum. Et nemo
poterat discere canticum, nisi illa centum quadraginta
quatuor millia, qui empti sunt de terra. Hi sunt qui
cum mulieribus non sunt coinquinati: virgines enim
sunt. Hi sequuntur Agnum quocumque ierit¹⁶. En ut
Dominum principem ostendat atque auspiciem
chori virginum.

Animadvertite insuper quam vere maxima sit vir-
ginitatis dignitas apud Deum. Hi empti sunt ex ho-
minibus primitiæ Deo et Agno, et in ore ipsorum
non est inventum mendacium: sine macula enim
sunt; et sequuntur Agnum, inquit, quocumque ierit.
Clare nos et hinc docere vult, tanto numero (ni-
mirum quadraginta quatuor millium) definitam a
principio fuisse multitudinem virginum, cum infi-
nita multitudo sit aliorum sanctorum. Quid enim
et de aliis disserens insinuet, considerandum. Et
vidi ex omni tribu et lingua et ex omni natione, mul-
titudinem magnam quam dinumerare nemo pote-
rat¹⁷. Constat igitur, ut dicebam, aliorum quidem

¹⁶ Aroc. xiv, 1-4. ¹⁷ Aroc. vii, 9.

(26) Σάρκα κοσμήσας. Ἐνανθρωπήσας. Id.

(27) Ἀνθρώπων. Possinius, ἐθνῶν, ex gentibus, non bene. Id.

sanctorum numero superiorem multitudinem inducere; virginum vero exiguum plane numerum, si ejus cum aliorum innumera multitudine ratio habeatur

Hæc mea, o Arete, de virginitate, ait, oratio est : In qua si quid omisi, suppleat, cui lampadem dicituræ trado, Theophila.

ORATIO II.

THEOPHILA.

CAP. I. *Non sublata nuptiæ, virginitatis præconio.*

In his itaque exorsa Theophila est. Quandoquidem quam Marcella bene cæperat orationem, non sufficienter absolvit, operæ pretium existimo, ut finem sermoni imponere satagam. Etenim ad virginitatem per intervalla profecisse hominem, Deo illum certis vicibus atque gradibus promovente, præclare mihi disputatum apparet; quod autem intulit, non esse deinceps procreandis liberis dandam operam, haud probare possim. Manifeste siquidem ex Scripturis mihi intelligere videor, noluisse Dei Verbum, postquam virginitatem mundo intulit, omnino abrogare conjugium. Non enim quoniam sideribus luna major est, continuo cæterarum stellarum lumen exstinguitur.

Incipiamus autem a Genesi, ut antiquissimæ Scripturæ suum ordinis primatum assignemus. Profecto Dei sententia et præceptum illud¹⁸ propagandi generis, etiam hodie viget et servatur : Deo etiamnum hominis formandi opifce. Hoc etenim plane manifestum est, nunc quoque velut pictor tabellam, sic Deum mundum efficere, uti sane etiam Dominus docuit, dum ait : *Pater meus usque modo operatur*¹⁹. Verum ubi flumina cursum suum absolverint, seque vasto maris alveo reddiderint; ubi lumen a tenebris perfecte separatum fuerit (nunc enim adhuc in ista separatione laboramus); ubi fructus suos cum reptilibus et quadrupedibus edere deinceps arida desierit, et expletus erit præfinitus hominum numerus, tunc sane a generando abstinendum erit. Nunc enim edenda Dei imagine suam hominem conferre operam necesse est, dum adhuc stat mundus, novisque quotidie molibus ejus fabrica adimpletur. *Crescite*, enim, inquit, *et multiplicamini*²⁰. Nec fas est Creatoris præceptum abominari, ex quo nobis est quod existimus. Principium enim generationis hominum seminis in genitale arum demissio est, ut ex ossibus os et ex carne caro, arcana vi desumpta, in alterum rursus hominem ejusdem artificis opera condantur. Sic enim impleri putandum eam sententiam : *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea*²¹.

Α αὐτὸ οὐδεὶς ἠδύνατο. Οὐκοῦν συνέστηκεν, ὡς ἔφη, ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων ἀγίων αὐτὸν πληθὺν ἄρατον εἰσάγειν· ἐπὶ δὲ τῶν ἐν παρθενίᾳ βραχύτατον ἀριθμὸν, ὡς πρὸς σύγκρισιν τῶν εἰς ἀναριθμητὸν πλῆθος συντελούντων.

Οὗτος, ὦ Ἀρετῆ, ὁ παρ' ἐμοῦ σοι περὶ παρθενίας λόγος. Εἰ δέ τι παρέλιπον, ἀποπληροῦτω διαδεξαμένη με Θεοφίλα.

ΛΟΓΟΣ Β.

ΘΕΟΦΙΛΑ.

Β Εἰπεῖν οὖν ἔφη τὴν Θεοφίλαν. Ὅτι δοκεῖ μοι ἀναγκαῖον εἶναι, ἐπειδὴ καλῶς ἡ Μαρκέλλα ὀρμήσασα ἐπὶ τὸν λόγον, οὐχ ἱκανῶς ἐπλήρωσεν, ἐμὲ πειράσθαι τέλος ἐπιθεῖναι τῷ λόγῳ. Τὸ μετὰ γὰρ εἰς παρθενίαν ἐκ προβάσεως προκῆψαι τὸν ἄνθρωπον, Θεοῦ παρορμήσαντος αὐτὸν κατὰ καιρὸν καὶ καιρὸν, δοκεῖ μοι καλῶς διελέσθαι· τὸ δὲ μηκέτι χρῆναι λέγειν τούτων τεῦθεν τεκνογονεῖν, οὐ καλῶς. Ἐγὼ γὰρ καθευρακέναι μοι δοκῶ σαφῶς ἀπὸ τῶν Γραφῶν, ὅτι παρθενίας ἐλθούσης, ὁ Λόγος οὐκ ἀνεῖλε πάντῃ τὴν τεκνογονίαν. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ τῶν ἀστέρων ἡ σελήνη μείζων ἐστὶ, παρὰ τοῦτο τῶν ἄλλων ἀστέρων τὸ φῶς ἀναιρεῖται.

Ἄρξώμεθα δὲ ἀπὸ τῆς Γενέσεως, ἵνα δὴ καὶ προσθεῶμεν μᾶλλον τὴν Γραφήν. Ἡ γὰρ ἀπόφασις τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ διάταγμα τὸ ἐπὶ τῆς τεκνοποιίας, ὁμολογουμένως μέχρι καὶ νῦν συμπληροῦται· πλάσσοντος τὸν ἄνθρωπον ἐτι τοῦ δημιουργοῦ. Τοῦτο γὰρ καὶ πάντῃ καταφανές, ὡς ἄρα τὸν κόσμον ἀκμήν ἐργάζεται· ζωγραφῶν ὁ Θεὸς, ὥσπερ δὴ καὶ ὁ Κύριος ἐδίδασκεν, *Ἔως ἂν ἔπι τοῦ Πατρὸς μου ἐργάζεται*, λέγων. Ἄλλ' ὅσταν οἱ ποταμοὶ ἤδη λυφθῶσιν, εἰς τὸ τῆς θαλάσσης εἰσβάλλοντες ἀγγεῖον, καὶ τὸ φῶς τελείως χωρισθῆ τοῦ σκότους, (νῦν γὰρ ἐτι διαχωρίζεται) καὶ τοὺς καρποὺς μετὰ τῶν ἐρπετῶν καὶ τετραπόδων ἀναδιδόναι παύσεται· λοιπὸν ἡ ξηρὰ, καὶ ὁ προουρισμένος τῶν ἀνθρώπων ἀριθμὸς ἀναπληρωθῆ· τότε δὴ λοιπὸν καὶ τῆς παιδοποιίας ἀφικτέον. Νῦν γὰρ εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τὸν ἄνθρωπον ἀνάγκη συνεργεῖν, ἐτι συνεστῶτος τοῦ κόσμου καὶ τεκταινομένου. *Αὐξήσεσθε γὰρ, ἐλέγη, καὶ πληθύνεσθε*. Καὶ οὐ χρὴ τὸ διάταγμα βδελύσσεσθαι τοῦ δημιουργοῦ, ἐξ οὗ δὴ καὶ αὐτὰ γέγοναμεν. Ἀρχὴ γὰρ γενέσεως ἀνθρώπων ἡ τοῦ σπέρματος εἰς τοὺς ἀλλακας τῆς μήτρας γίνεται καταβολή, ὅπως τὸ ἐκ τῶν ὀστέων ὄστούν, καὶ ἡ ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἕτερος ἄνθρωπος ἀοράτῳ ληφθέντα δυνάμει πάλιν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου δημιουργηθῶσι. Ταῦτῃ γὰρ ἐκείνην ἡγήτεον πληροῦσθαι τὴν φωνήν· *Τοῦτο νῦν ὄστούν ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου*.

¹⁸ Gen. 1, 28. ¹⁹ Joan. v, 17. ²⁰ Gen. 1, 28. ²¹ Gen. 11, 23.

CAP. II. *Generatio, affinis primæ Evæ ex costa et esse Adæ formationi. Deus hominum conditor in consueta generatione.*

Τούτο γάρ ἴσως ἠνίστατο καὶ ἡ μετὰ τὸν ὕπνον ἄ-
 ἔστασις ἐπιβληθεῖσα τῷ πρωτοπλάστῳ, προδιατυ-
 πουμένη τὴν ἐπὶ τῆς φιλοτησίας θέλξιν τοῦ ἀνδρός,
 ὁπότε διψήσας τέκνων ἐξίσταται, ταῖς παιδογόνοις
 θηλυόμενος καθ' ὕπνον ἡδοναῖς, ἵνα πάλιν τι, ἀπὸ
 τῶν ὄστων αὐτοῦ καὶ τῆς σαρκὸς ἀποσπασθὲν, ἕτερος
 ἄνθρωπος, ὡς ἔφην, ἀναπληρωθῇ. Ἐκταραστομένης
 γὰρ τῆς ἀρμονίας τῶν σωμάτων ἐν τοῖς κατὰ συνου-
 σίαν ἔρεθισμοῖς, ὡς οἱ τετελεσμένοι τὴν γαμήλιον
 ἡμᾶς διδάσκουσι τελετὴν, πᾶν τὸ μυελώδες τοῦ αἵμα-
 τος καὶ γονιμώτατον, ὅπερ ἐστὶν ὕγρον ὄστυον, ἐκ
 πάντων ἐπαθροϊζόμενον τῶν μελῶν, ἀφροποίησαν καὶ
 θρομβώθεν, διὰ τῶν παιδογόνων εἰς τὴν ἐμφύχον τῆς
 θηλείας ἐξίεται γῆν. Εἰκότως ἄρα ἔνεκεν τούτου κα-
 ταλιπεῖν λέλεκται τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, τότε
 πάντων ἀθρόως ἀμνημονήσας, ὅτε φιλοστόργους ἐνού-
 μενος τῇ γυναικὶ συμπλοκαῖς, κάτοχος ἐπιθυμίας γί-
 νεται γεννητικῆς, παρέχων ἀφαιρεῖσθαι τῷ θεῷ τὴν
 πλεωρὰν δημιουργῶν, ὅπως ἐξ υἱοῦ δὴ καὶ αὐτὸς πα-
 τὴρ πάλιν ἐκφανῇ.

Ὀυκοῦν εἰσέτι πλάσσοντος καὶ νῦν δὴ τὸν ἄνθρω-
 πον τοῦ Θεοῦ, πῶς οὐ τολμηρὸν τὸ βδελύσσεσθαι τὴν
 παιδοურγίαν, ἣν αὐτὸς οὐκ ἐπαισχύνεται ταῖς ἀμιάν-
 τως ὁ Παντοκράτωρ ἐργαζόμενος χεραῖ; Πρὸ τοῦ
 γὰρ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαι σε, τῷ
 Ἰερεμῆϊ φησὶ. Τῷ δὲ Ἰωβ· Μὴ σὺ, λαβὼν πηλόν,
 ἐκλασῆς ἕωρον, καὶ λαλήσῃς αὐτὸ ἐποίησας, ἔφη,
 ἐπὶ τῆς γῆς; Καὶ ὁ Ἰωβ πρὸς αὐτὸν εὐκτικῶς (28)
 φέρεται, λέγων τό· Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ
 ἐπλασάν με. Πῶς δὲ οὐκ ἄστοπον τὸ, ἀπαγορεύε-
 σθαι γάμων συναλλαγὰς, προσδοκωμένων ἐτι καὶ
 μεθ' ἡμᾶς ἕσσεσθαι μαρτύρων, καὶ τῶν ἀντιτασσομέ-
 νων τῷ πονηρῷ, δι' οὓς δὴ καὶ τὰς ἡμέρας ὁ λόγος
 ἐπ' ἡγεῖσθαι κολοθωθήσεται; Εἰ γὰρ φαῦλον, ὡς
 ἔφης, ἀπενεῦθεν νενομίσται τῷ Θεῷ τὸ παιδοσπο-
 ρεῖν, δι' ἣν αἰτίαν οἱ παρὰ δόγμα φυόμενοι καὶ τὴν
 βουλήν τὴν θεῖαν, εὐάρεστοι δυνήσονται παραστῆναι
 τῷ Θεῷ; ἢ πῶς οὐκ ἀνάγκη εἶναι κίβδηλον, ἀλλὰ
 μὴ θεοφυῆς (29) τὸ τεχθῆν, εἰ παρὰ τὴν γνώμην καὶ
 τὸ διάταγμα δίκην παραχαράγματος πλάσσεται τῆς
 δυνάμεως; ἵνα δὴ καὶ ἀνθρώποις δύνασθαι δῶμεν
 ἀνθρωποπλαστεῖν.

Quod præter mentem ac contra præscriptum creatis potentis subdititium exstiterit? ut et facultati condendi hominis hominibus tribuendam quis velit.

CAP. III. *Locus Scripturæ vexatus. Spurii, non solum fideles, sed et quandoque prælati.*

Καὶ ἡ Μαρκέλλα ὀπολαβοῦσα, ὡ Θεοφιλα, μέγα
 σφάλμα, ἔφη, καὶ ἐναντίον οἷς εἶπας ἀναφαίνεται·
 καὶ οἷσι λεληθέναι παρωσαμένη τηλικούτον νέφος;
 Ἦκει γὰρ ἐκεῖνος ὁ λόγος, ὃν ἴσως, ἀπαιτῶν σε τις
 ὡς σοφωτάτην, λέξει. Περὶ τῶν ἐκ μοιχείας ἀνόμως
 φουμένων τι φῆς; Ἐδωκας γὰρ εἰσελθεῖν εἰς τὸν κό-

Id enim forsitan innuebat illa per somnium primo homini injecta exstasis, viri inter muliebreplexus amplexus mulcedinem illam præfigurans, cum liberos sitiens a se quasi excedit, genitalibus per somnum effeminatus deliciis, ut rursus ab ejus ossibus et carne decerptus delibatusque, alius, uti dicebam, homo impleatur. Turbata enim corporum harmonia titillationibus coitus, uti nos docent, qui opus maritalis experti sunt, medullosa quæque ac prolifica pars sanguinis, quod os quoddam liquidum est, ex cunctis coæta membris, spumoso coagulata concreta, per naturales meatus in vivam feminæ humum expluitur. Merito propter hoc dictum est, derelicturum hominem patrem et matrem, cunctis repente per hæc intervalla memoria elabentibus, dum conjugalibus mulieri agglutinatibus complexibus, genitalis impos libidinis evadit: tollendam costam divino præbens artificio, ut ex filio idem rursus pater existat.

Quamobrem, Deo etiamnum quotidie per nuptialem ejusmodi congressum hominem formante, quomodo non temerarium fuerit abominari liberorum procreationem, cui suas immaculatas immiscere manus omnipotens Creator haud indecorum ducat? Priusquam enim, inquit, formarem te in utero, novi te, Jeremiam alloquens. Et Jobo ait: Nunquid tu accepto limo effinxisti animal, et vocale illud fecisti super terram? Jobus autem contra Deo supplex accedit, dicens: Manus tuæ fecerunt me, et plasmaverunt me. Quomodo vero non absurdum fuerit prohibere congressus nuptiales, cum expectentur etiam post nos futuri martyres, et qui nequissimo resituri sunt, ob quos etiam brevian-dos dies illos pollicitus est divinus sermo? Quod si malum, ut aiebas, ex hoc tempore Deo visum est, liberis operam dare, quo pacto illi quos futuros Christus prædixit, martyres et sancti, contra Dei adeo placitum et voluntatem nati, usque ei chari et accepti esse poterunt? Aut quomodo non plagiaria nescio qua suppositum arte ac manu, non divina satione natum illud quodcunque fateri necesse est,

Hic Marcella interpellans, Gravis error, o Theophila, in tua, inquit, oratione apparet, qui eam secum ipsam committit, contraria prius a te dictis astruens: et putas te latere tanta offusa nube? Occurrit tamen ille tibi ex adverso sermo, quo te aliquis ut sapientissimam adiens interrogare isto pa-

²⁸ Jer. i, 5. ²⁹ Job xxxviii, 14. sec. LXX. ³⁰ Job x, 8. ³¹ Matth. xxiv, 22; Marc. xiii, 20.

(28) Εὐκτικῶς. Allatius, εὐσεβῶς. Sic et codex Mazar. COMBERIS.

(29) Θεοφυῆς. Ita cod. Vat. At Allatius et ms. Mazur., θεοφιλές, Deo charum Id.

eto possit. De iis qui ex adulterio illegitime generantur, heus tu quid dicis? Concessisti enim nulla posse ratione fieri ut quis veniat in mundum, quin divinæ ei majestatis nutus ductor exstiterit, parato ei qui sit nasciturus, a Deo corpusculo. Et ne confugas velut in arcem securam, prolato testimonio Scripturæ, dicentis : *Filii autem adulterorum maturitatem non consequuntur*³⁶; refellet te leniter, dicens : Atqui videmus haud raro illegitinis conceptos copulis maturescere in partus vitales valentesque adollescere.

Si autem argute iterum distinguens dicas, Ego vero, heus tu, maturitatis nomine quam non consequantur, justitiam Christianam intelligo, cujus illi compotes non sunt, reponet statim : Atqui, o beata, multi ex iniquo sati semine, nihilo secius, non solum gregi fidelium adunati, verum etiam ut illis præessent haud raro sortiti sunt. Quare cum communi omnium sensu et experientia notissimum sit, ortos ex adulterio utrovis modo quod perfectum est adipisci, non est putandum de conceptibus aut partibus propheticum illud Spiritus sancti oraculum esse intelligendum; sed forte potius de illis qui adulterant veritatem : qui nimirum sophisticis decretis corrumpentes Scripturas, immaturam gignunt sapientiam, quod pietati errorem commisceant. Itaque, hoc quoque tibi effugio præcluso, i modo, et ex adulterio quoque conceptos fetus, responde, Deo bene volente generari. Dixisti enim, fieri non posse ut ad maturitatem et consummationem perveniat humanus fetus, nisi Dominus formam animumque indiderit.

CAP. IV. *Humana generatio, Deique in ea opus declaratum.*

Hic Theophila, velut robusti lacertis adversarii media correpta, vertigine tentata quadam est; tum ægve tandem spiritu resumpto, Rem, inquit, o beata, quaeris, ad sui plenam declarationem exemplo quodam indigentem, cujus beneficio melius intelligas, Dei vim creatricem per omnia quidem pertinentem, præcipue tamen ipsam a se humanam præstare generationem, augendo quæ in genitalem sunt seminata terram. Neque enim id quod seminatur culpandum est : sed in eo omnis culpa residet, qui in alienum agrum, furtivis cubilibus, veluti mercede brevis voluptatis, propriam impudenter sementem vendit. Informa enim, quaeso, animo, talem quamdam imaginem nostri in vitam ortus ac generationis. Cogita domum, cujus altissimis montibus ingressus adiaceat, ipsaque longe in nullam et inferne capacem demissa sit profunditatem; quæ denique a summo capite ab ingressu multa retro foramina habeat, ac cujus figura ea parte orbicularis existat. — Informo, inquit Marcella, quam jubes imaginem. — Jam imaginare sedentem intus operari placent statuas plurimas, ex limo quem ei per ea quæ dixi foramina, multi assidue homines

σμον ἀμήχανον εἶναι καὶ ἀδύνατον, μὴ χειραγωγηθέντα τῷ θελήματι τῆς μεγαλοσύνης (30), κατασκευασθέντος αὐτοῦ τοῦ σπινώματος πρὸς τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἵνα μὴ καταφύγῃς ὡσπερ εἰς τειχίον ἐγγύουον, προχειριζομένη τὴν λέγουσαν Γραφὴν, *Τέκνα δὲ μοιχῶν ἀτελεσφόρητα*, ἀποκρούσεται σε πρῶως εἰπὼν, ὅτι· Καὶ μὴν τελεσφόροις πολλαχῶς ὠδίσιιν ὠριμον καρπὸν τοὺς ἐκ παρανόμων συλληφθέντας ὡδε συναλλαγῶν ὀρώμεν φουμένους.

Εἰ δ' αὖ πάλιν σοφίζομένη φαίης, ὦ οὗτος, ἐγὼ τὸ ἀτελεσφόρητον ἐπὶ τῶν τελειομένων ἠγοῦμαι τάσσεσθαι τῇ Χριστοδιδάκτῳ δικαιοσύνη, λελέξεται· Καὶ μὴν, ὦ μακαρία, πλείστοι τεθθόντες ἐξ ἀδίκου σπορᾶς οὐδὲν ἤττον οὐ μόνον τῇ ποίμνῃ συναγελάζεσθαι καταριθμοῦνται τῶν ἀδελφῶν, ἀλλὰ καὶ καθηγείσθαι τούτων κληροῦνται πολλαχῶς. Οὐκοῦν ὄντος φανεροῦ, καὶ πάντων ἰστορούντων, καὶ τὰ ἐκ μοιχείας φυόμενα τελεσιουργείσθαι, οὐ χρὴ νομίζειν περὶ συλληφῶν καὶ τόκων τὸ Πνεῦμα προπεφητευκένοι· ἀλλ' ἴσως περὶ τῶν τὴν ἀλήθειαν μοιχωμένων, οἵτινες κλεισιλοφοῖς νοθεύοντες δόγμασι τὰς Γραφὰς, ἀτελεσφόρητον γεννῶσι σοφίαν, τῇ θεοσεβείᾳ συγκρίνοντες τὴν πλάνην. Διὸ καὶ ταύτης σου τῆς προφάσεως ἐξηρημένης, ἴσθι δὴ, εἰ καὶ τὰ ἐκ μοιχείας εὐδοκοῦντος, ἀπόκριναί, γεννῶνται τοῦ Θεοῦ. Ἐφης γάρ, εἶναι ἀδύνατον, ἀνθρώπου τελεσφορηθῆναι γόνην, μὴ μορφώσαντος αὐτὴν καὶ ψυχώσαντος τοῦ Κυρίου.

Καὶ ἡ Θεοφιλα, ἀπὸ γενναίου ὡσπερ ληφθεῖσα τῶν μέτρων ἀνταγωνιστοῦ, ἐσχοτοδινίασε, καὶ μάλα μόλις ἀναπνεύσασα, ἔφη· Ἐρωτᾶς ἐρώτημα διὰ παραδειγματός, ὦ μακαρία, χρῆξόν ἀποδειχθῆναι, ἵν' ἔτι μᾶλλον εἰδῆς, ὡς διὰ πάντων ἡ ποιητικὴ δύναμις διήκουσα τοῦ Θεοῦ, πλέον εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων γένεσιν αὐτουργεῖ, αἰξουσα τὰ εἰς γόνιμον φυτευόμενα γῆν. Οὐ γάρ τὸ σπειρόμενον αἰτιατέον, ἀλλὰ τὸν εἰς ἄλλοτρίαν ἄρουραν κλειψιγάμοις εὐναῖς, οἷα μισθωτὸν ὀλγῆς ἡδονῆς, τὴν ἰδίαν ἀναισχύντως πιπράσκοντα σποράν. Ἀπεικασον γὰρ τοιοῦτῷ τιλὶ τὴν ἡμετέραν γένεσιν εἰς τὸν βίον, οἷον οἶκῳ παρακαεμένην ἔχοντε τὴν εἰσοδὸν ὄρεσιν ὑψηλοῖς· διήκειν δὲ τὸν οἶκον ἐπὶ πολὺ κάτω, μέχρις ἄκρας τῆς εἰσόδου ἔχοντα πολλὰς ὄπας ἐκ τῶν ὀπίσω, καὶ περιφερῆ κατὰ τοῦτο τὸ μέρος γεγονότα. — Ἀπεικάσω, ἔφη ἡ Μαρκέλλα. — Οὐκοῦν ἀπόλαβε ἔνδον καθεζόμενον ἐργάζεσθαι πλάστην πολλοὺς ἀνδριάντας· τοῦτ' αὖ τὴν ὕλην τοῦ πηλοῦ διὰ τῶν ὀπῶν ἐξωθεν νόησον ὑπὲρ πολλῶν ἀνθρώπων ἀνευθεῶς χορηγεῖσθαι, οὐθενδὲς αὐτὸν ὀρώντος τὸν τεχνίτην. Δὲς δὲ κακαλύφθαι τὸν οἶκον ὀμίχλῃ καὶ νεφέλαις, καὶ μηδὲν αὐτοῖς ἐξωθεν εἶναι καταφανές ἢ μόνον τὰς ὄπας. Δεδοσθῶ, ἔφη, καὶ τοῦτο. Ἐχειν δὲ ἕκα-

³⁶ Sap. iii, 16.

(50) Μεγαλοσύνης. Ms. Maz. et Allat., δυνάμεως. COMBEFIS.

στον αὐτῶν τῶν συμπονούτων εἰς τὴν τοῦ πηλοῦ συγκομιδὴν ἀπονεμημένην αὐτῷ μίαν ἐπήν, εἰς τὴν χρῆσιν αὐτὸν φέροντα τὴν ἴδιαν ὕλην ἀποτίθεσθαι, μὴ ἀπόδεκτον ἐτέρας. Εἰ δ' αὖ περιέργως ἀνεωγνύται τὴν ἐτέραν κεκληρωμένην ἐπιχειροῦν, πῦρ αὐτῷ καὶ μάστιγας ἀπειλητέον.

per quod solum oportet eum materiam propriam que : proposita etiam pœna ignis et verberum, ei signatum.

Οὐκοῦν τὰ μετὰ ταῦτα λοιπὸν δὴ θεώρησον. Ἐνδοθεν τὴν πλάστην περιερχόμενον τὰς ὀπὰς, καὶ τὸν εὐρισκόμενον ἐν ἐκάστῃ πηλῶν κατ' ἴδιαν λαμβάνοντα πλάττειν, καὶ μὴ τῶν περιόδους ἀποπλάσαντα, πάλιν ἀποδίδοναι τοῖς ἐξω δὲ τῆς αὐτῆς τὴν πλάστην ὀπῆς, ἔχοντα τοιαύτην ἐντολήν, πάντα τὴν δυνάμενον δημιουργηθῆναι πηλὸν ἀδιαφόρως ἐργάζεσθαι, καὶ εἰς ἄλλοτριαν ὑπὸ τινος εἰσοχευεῖται : κακοτρόπως ὀπῆν. Οὐδὲν γὰρ ἡδικηκέαι τὴν ὕλην· διὸ ὡς ἀναίτιαν μὲν δὴ χρῆναι πλάττεσθαι καὶ μορφοῦσθαι. Τὸν δὲ παρὰ τὸ δέκαγμα καὶ τὴν ἐντολήν εἰς ἄλλοτριαν αὐτὴν ἀποτίθεμενον ὀπῆν ὡς ἀλάστορά τε καὶ παραδότην τιμωρεῖσθαι. Οὐ γὰρ τὸν πηλὸν αἰτιατέον, ἀλλ' ἐκεῖνον τὸν παρὰ τὸ ὄσιον τοῦτο πεποιηκότα· ἀκρασίας γὰρ χάριν εἰς ἄλλοτριαν ἀποκομίσας ὀπῆν ἀπέθετο λαθραίως τῇ βίᾳ. — Ἀληθέστατα λέγεις.

CAP. V. *Item argumentum persequitur S. Pater.*

Οὐκοῦν λοιπὸν δὴ καιρὸς τούτων ἤδη προδιηγουμένων, ταύτην σε πᾶσαν προσάπτειν, ὡ σοφωτάτη, τὴν εἰκόνα τοῖς ἤδη ἐμπροσθεν εἰρημένους. Τὸν μὲν οἶκον ἀφομοιοῦσαν τῇ ἀοράτῳ τῆς γενέσεως ἡμῶν φύσει : τὴν δὲ προσκειμένην εἰσόδον τοῖς ὕρεσι τῇ ἀπὸ τῶν οὐρανῶν εἰς τὰ σώματα καταβάσει καὶ καταπομπῇ (31) τῶν ψυχῶν· τὰς δὲ ὀπὰς τῷ θηλυκῷ καὶ γυναικείῳ γένει· τὸν δὲ πλάστην τῇ ποιητικῇ δυνάμει τοῦ Θεοῦ, ἦτις, ἐπικαλύμματι τῆς γενέσεως ἡμῶν τῇ φύσει χρωμένη, ἔνδον ἡμᾶς ἀοράτως ἀνθρωποπλαστεῖ (32), τὰ ἐνδύματα ταῖς ψυχᾶς ἐργαζομέ-

(31) *Kataβάσει καὶ καταπομπῇ.* Locus hic difficilior, quo videtur Methodius ipsam Origenis præexistentiæ animorum opinionem sequi, ac quasi illi pridem πολιτείας suam nacti in cœlis, iude in corpora sic a Deo formata descendant ac demittantur : sive alias hæc illis pœna est et carcer, ut Origenes voluit ; sive natura, quod exponi possit Methodius, nec ita palam adversatur fidei. Erudite admodum hanc spartam adornavit Leo Allatius, ac Methodium vindicavit ; cum is qui illius occupavit Methodiani *Symposii* editionem, subolere sibi difficile aliquid nec indicaverit. Putem ipse Methodium nihil aliud velle, quod ita exprimit, quam animorum naturam significare, quæ a Deo sit et cœlestis, nec a materia proficiscatur, velut animæ reliquorum viventium, sed a Deo proprio parente supra vim omnem actionis humanæ illiusque supplemento, exeat ; qui singulas singulis formatis corporibus jure quasi naturæ, eaque quam sibi præfixit lege, animas tribuat, ne humana actio ad prolem ordinata, sui insufficientia et præstantia effectus, cassa maneat. Hinc certe nostra dicta cœlestis origo, et qua nobis inest ut in Deum auctorem nostrum vergamus, etsi inefficaci conatu, nisi Dei ipsius gratia ajuvetur. Hæc certe mens scho-

congerant, nemine ipsum artificem vidente. Fac etiam occitari domum nebulis ac caligine, nihilque illis qui exterior materiam ministrant, præter sola foramina, conspicuum esse. Detur, inquit, et hoc. Habere item unumquemque collaborantium in luti comportationem assignatum sibi foramen unum, deponere, nulla ratione tangendo aliud quodecunque : curiosius tentaverit aperire foramen alteri assignatum.

Tum jam mihi deinceps figulum interius foramina circumeuntem considera, et quæcumque sub unoquoque materiam offenderit, hanc fingentem, certisque mensium periodis efformatam statuum, per idem rursus foramen emitte : quippe cui hæc posita lex sit, ut nullo discrimine, quæcumque aptam operi oblatam sibi argillam fingat ac figuret, etiamsi perverse per alienum a quoquam demissa foramen fuerit. Nihil enim peccasse materiam ; ac propterea tanquam innoxiam fingi eam oportere atque formari. Eum vero qui contra interdictum in alienum ipsam foramen deposuit, ut sceleratum et transgressorem, merito pœna mulctandum esse. Non enim in lutum culpa referenda, sed in illum qui rem præter fas gessit. Impudicitia enim actus stimulis, in alienam vi furtim destinatam rimam intulit ac deposuit. — Verissima loqueris.

Ergo his hactenus ita præparatis, restat ut omnem hanc similitudinem, o sapientissima, his quæ jam superius dicta sunt, adhibeas. Et domum quidem illam, inaspectabilem generationis nostræ naturam esse intelligas : aditum autem adjacentem montibus, descensum e cœlis animarum in corpora, et quod in illa mittuntur : foramina vero, femininum sexum ac muliebrem : platen quoque, creatricem Dei potentiam, quæ pro generationis velo, nostra utens natura, inaspectabili ratione intus nos humana forma effingit, animarum indumenta con-

liastæ quem adducit Allatius ex suo codice, acerrimum ac eruditum Methodii vindicem : quem certe tantum Origenis adversarium, præcipuo hoc illius errore haud putandum est ita abreptum esse : vel saltem fautores. Origenis illi ausos aspergere, cum statim fraus ex reliquis viri scriptis ipsaque hac ejus lucubratione prodenda foret. Hac eadem ratione Gregorius Theologus in *Christi Natalem et sanctum Pascha*, hominem vocat οὐράνιον καὶ ἐπίγειον ζῶον καὶ μικρὸν κόσμον· cœleste et terrestre animal ac parvum mundum : utraque scilicet natura constantem, qua ipse major mundus conflatur, spiritali et corporea : qui ipse maxime opus sit, ratione cujus usque modo *Pater operatur*, uti supra citavit Methodius : non sola argillæ membræ humanis efformatione, sed magis animi, qui Dei proprium opus ac fabrica, nova in finem usque mundi, per singulas hominum generationes, editione, a se que creatione. COMBEFIS.

(32) *Ἦτις... ἀνθρωποπλαστεῖ.* Sic et Fossinius. At Allatius : ἦτις αἰτία τῆς γενέσεως ἡμῶν, ὡς ἔφη, τῇ φύσει χρωμένης ἐστίν· αὕτη δὲ ἴσως ἀνθρωποπλαστεῖ. Neque aliter legit in cod. Mazar. editor Lupareus, omissis solummodo δὲ ἴσως post αὕτη. GALLAND.

cinnans. Qui denique lutum argillamque comportant, mares ac viros exprimere cogitandi sunt, cum illi liberorum agente siti in naturales feminæ meatu semen injiciunt, haud secus ac illi argillam in foramina important. Semini enim, quadam divinæ creatricis potentiae, ut sic dicam, participatione asperso, haud imputandi exæstuantes impuræ libidinis ardores. Ars porro in subjecta sibi materia, quod suum est, agit. Nullam vero rem ex se ac per se ipsam malam esse, existimandum est, sed talem fieri per abutentium operationem. Honestè videlicet et caste exhibita, honesta evadit; turpiter vero et indecenter administrata, turpis sit. In quo enim male meruit ferrum propter agriculturam et artes inventum, de iis qui ad mutuas illud cædes acuunt? In quo auram aut argentum, aut æs, et, ut verbo colligam, omnis materia atque metalla, dum se mollia præbent ac tractabilia, de his qui ingratissimas in auctorem suum animis, in statuas varie distinctas efformatasque, hæc adoranda proponunt? Certe si quis furto quæsitâ vellera textrixæ præbuerit, in unum hunc scopum intuens ars, quod subjectum est fabricatur, ut structuram admittat, nihil respuens eorum quæ illi ad usum suum apta objecta sunt. Nam neque quod furto ablatum est, in crimine vocandum sit, quippe inanimum. Lanam itaque elaborare ac concinnare, nihil prohibet; qui vero injusta eam manu furtoque abstulit, is pœna afficiendus. Sic corruptores nuptiarum, ac qui concinnæ castæque vitæ, velut citharæ, temere chordas rumpunt, effrenes inflammatæ cupiditatis æstus in adulteria laxantes, ipsi quidem cruciandi puniendique sunt: nocent enim graviter, ex alienis hortis inconcessos furando concubitus; semen vero ipsum, uti et illic vellera, formandum est anima que donandum.

CAP. VI. *Etiam adulterinorum partium cura Deo, iis angeli curatores dati.*

Et quid opus tanta exemplorum vi frustra sermonem producere, cum satis liqueat Dei profecto opus esse, corporum structuram? Quando enim natura brevi adeo tempore, nisi Deo adiutorium subministrante, tantum opus perficeret? Quis enim incompactam conpegit ossium substantiam? Quis vero colligavit, ut nervis extenderentur ac remitterentur ad juncturas artuum sic membra flectentia? Quis cuniculos sanguini, mollemque spiritui arteriam præparavit? Aut quis alius humorem sanguine imbutum, exque limo mollem palpam, fermento prope dilatavit; nisi solus summus artifex, qui vivum nos hominem, rationalem sui effigiem

(33) *Ποικιλλόμενα βρέτη*. Variam lectionem in voce ποικιλλόμενα Vat. cod. agnoscit etiam Allatius. Ad hæc Possinius pro βρέτη, fallentibus oculis, vel etiam illudente scriba, βρέφη legit; quod et conatur reddere, cum sit nullius hic frugis. Non enim metalla enumerata bene ad liberos componantur, sed ad statuas et simulacra, quæ sic varia ex illis Græci colenda efformabant, invita natura, in contemptum Dei. Vox quoque πηλικωμένοι ipsa non satis Græca, ut undique pateat, unam duntaxat probatam lectionem, quam ex Allat. et Maz. cod. se-

νη. Τὸς δὲ κομίζοντας τὴν ὕλην τοῦ πηλοῦ, τῷ ἀνδρείῳ καὶ ἀρβενικῷ παραβλητέον· ὁπότε, διψήσαντες τέκνων, εἰς τοὺς κατὰ φύσιν τῆς θηλειᾶς φερόμενους πόρους ἐγκαταβάλλουσι τὴν σποράν, ὡσπερ κάκει τὸν πηλὸν εἰς τὰς ὀπάς. Θείας γὰρ, ὡς ἔπος εἶπειν, μοίρας τῆς δημιουργικῆς τὸ σπέρμα μεταλαμβάνον, οὐκ αὐτὸ αἴτιον νομιστέον εἶναι τῶν τῆς ἀκολασίας ὑπεκκαυμάτων. Ἡ μὲν γὰρ τέχνη τὴν ὑποκειμένην ὕλην αἰεὶ τεκταίνεται. Οὐδὲν γὰρ αὐτόθι καθ' ἑαυτὸ τῶν πραγμάτων ἡγήτεον εἶναι κακὸν, ἀλλὰ παρὰ τὴν πράξιν τῶν γρωμένων τοιῶσδε γίνεσθαι. Κοσμίως μὲν γὰρ πραττόμενον καὶ σωφρόνως, κόσμιον ἀπέβη· αἰσχροῦς δὲ καὶ ἀσχημόνως, αἰσχρόν. Τί γὰρ ἡδίκησε σίδηρος γεωργικῆς χάριν καὶ τεχνῶν εὐρεθεῖς, τοὺς εἰς ἀλληλοφόνους αὐτὸν θήξαντας μάχας; Τί δὲ χρυσὸς ἢ ἀργυρὸς, ἢ χαλκὸς, καὶ συλλήθην ἢ εὐέργαστος ἅπαντα γῆ, τοὺς πλημμελοῦντας χαρίστωσιν εἰς τὸν σφέτερον δημιουργὸν, ἐν τῷ παρατρέπεσθαι τὰ ἀπ' αὐτῶν ποικιλλόμενα βρέτη (33); Κἂν γὰρ ἀπὸ κλειψμαίων τῇ ὑφαντικῇ παρέχοιτο τις ἔρια τέχνη, πρὸς ἐν μόνον ἀποβλέπουσα τοῦτο ἡ τέχνη, δημιουργεῖ τὴν ὑποκειμένην, εἰ δέξεται τὴν κατασκευὴν, οὐδὲν ἀσθαλομένη τῶν ἑαυτῇ χρησίμων· ἐπεὶ μηδὲν αἰτίον ἐστὶν ἐνταῦθα τὸ κλαπὲν ἀψυχοῦν. Διὸ δὴ αὐτὸ μὲν ἐργαστέον καὶ κοσμητέον· τὸν δὲ ὑφελόμενον ἀδίκῳ φαρᾷ τιμωρητέον. Ἄτάρ δὴ καὶ τοὺς δηλήμονας τῶν γάμων, καὶ διαβήχτας τῆς εὐαρμοστίας τοῦ βίου τῶν χορδῶν φλεγμαίνοντας ὀστρῶ, καὶ τὴν δρεξιν εἰς μοιχείαν ἐκκαλουμένους, αὐτοὺς μὲν βασανιστέον καὶ τιμωρητέον· ἀπ' ἄλλοτρῶν γὰρ κήπων τὰς παιδογόνους λυμαίνονται κλέπτοντες συμπλοκάς· τὴν δὲ σποράν, ὡσπερ δὴ κάκει τὰ ἔρια, μορφωτέον καὶ ψυχωτέον.

uti et illic vellera, formandum est anima que don-

Καὶ τί δαὶ παραδείγμασι τοσοῦτοις κεχρημένην (34) μὴ κύνειν τὸν λόγον; Οὐδὲ γὰρ ἂν οὕτως ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τοσοῦτον ἔξω θείας κομιδῆς ἔργον ἐξήγνυσε φύσις. Τίς γὰρ ὁστέον ἄπηκτον ἐπήξεν οὐσίαν; Τίς δὲ ξυνέδησε ἐπιτείνεσθαι νεύροις καὶ ἀνίσθαι περὶ τὰς ἀρμογὰς καμπτόμενα τὰ μέλη; Τίς δ' ὑπόνομους κατεσκεύασε τῷ αἵματι, καὶ μαλακὴν ἀρτηρίαν τῷ πνεύματι; Ἡ τίς ἄλλος (35) ἐζύμωσε χυμὸν δεύσας αἵματι, καὶ μαλακὴν ἐκ γολῶσ σαρκά; Ἡ μόνος ὁ ἀριστοτέλης τὴν λογικωτάτην εἰκόνα καὶ ἐμψυχοῦν, τὸν ἄνθρωπον, ἡμᾶς, ἑαυτοῦ τεκταινόμενος, καὶ κτηροπλαστῶν ἐξ ὑγρῶν καὶ βραχυτάτων σπερμάτων ἐν μήτρᾳ; Τίς γὰρ ἐστὶν ὁ προμηθεύμενος μὴ συμ-

quor COMBEFIS.

(34) *Κεχρημένην*. Allat. et Possin., καταχρωμένην. GALL.

(35) *Ἡ τίς θεός*. quod et Possinius sequitur. Accerpi, non ut novam lectionem, sed ut partem textus, quo exponitur mira fabrica humani corporis: quod ex parvo humore ac spuma quasi fermento dilatetur in massa corporis, in dura ossa ac mollem carneum cruentumque humorem exprorecta. COMBEFIS.

πνίγεσθαι τῷ ὕγρῳ καὶ τῇ συνοχῇ τῶν ἀγγέλων, ἐπι-
 κλυζόμενον ἔσω τῷ ἔμβρυνον; Ἡ τίς ὁ μετὰ τὸ λογευ-
 θῆναι καὶ εἰς φῶς ἀνελθεῖν, εἰς μέγεθος καὶ κάλλος
 καὶ βύμην ἐξ ἀσθενοῦς καὶ βραχέος μεταβάλλων ἢ
 μὴ αὐτὸς οὗτος ὁ ἀριστοτέλης, ὡς ἔφη, Θεός, τῇ
 ποιητικῇ δυνάμει τῷ Χριστῷ μετασχηματίζων καὶ
 μεταζωγραφῶν τὰς ἰδέας; * Ὅθεν δὴ καὶ τημελού-
 χους ἀγγέλοις, κἄν ἐκ μοιχείας ὡς τὰ ἀποικιτόμενα,
 παραδίδοσθαι παρείληφμεν ἐν θεοπνεύστοις γράμ-
 μασι. Εἰ γὰρ παρὰ τὴν γνώμην ἐγίνοντο καὶ τὸν
 ἔσθμὸν τῆς μακαρίας ἐκείνης φύσεως τοῦ Θεοῦ, πῶς
 ἀγγέλοις ταῦτα παρεδίδοτο τραφησόμενα μετὰ πολ-
 λῆς ἀναπαύσεως καὶ βραστώσεως; Πῶς δὲ καὶ κατηγο-
 ρήσοντα σφῶν αὐτῶν τοὺς γονεῖς εὐπαρβησιάζτως εἰς
 τὸ δικαστήριον ἐκίχλησκον τοῦ Χριστοῦ; Σὺ οὐκ
 ἐφθόνησας ἡμῖν, ὦ Κύριε, τὸ κοινὸν, λέγοντα, τοῦτο Β
 φῶς· οὗτο δὲ ἡμᾶς εἰς θάνατον ἐξέθεντο, καταφρο-
 νήσαντες τῆς σῆς ἐντολῆς. Ἐκ γὰρ ἀνόμων, φησὶν,
 ὕπνω (36) τέκνα γεννώμενα μάρτυρές εἰσι πο-
 τηρίας κατὰ γονέων ἐν ἐξετασμῷ πιθανῶν λό-
 γων.

CAP. VII. Anima rationalis ab ipso Deo. Castitas non una bona, etsi melior et honoratior.

Καὶ τάχα μὲν οὖν δὴ χώραν ἔξει πιθανολογῶν τις
 ἐν οὐ κριτικοῖς καὶ φρονίμοις ἀνδράσι, τὸν χιτῶνα
 τῆς ψυχῆς τὸν σάρκινον τοῦτον ὑπὸ ἀνθρώπων φυ-
 τεύομενον αὐτοματῶ μορφοῦσθαι παρὰ τὴν ἀπόφασιν
 τοῦ Θεοῦ· οὐ μὴν ἦδη (37) καὶ τῆς ψυχῆς τὴν ἀθά-
 νατον οὐσίαν μετὰ τοῦ θνητοῦ σπειρεσθαι διδάσκων C
 πιστευθήσεται σώματος. Τὸ γὰρ ἀθάνατον καὶ ἀγή-
 ρων μόνος ὁ Παντοκράτωρ ἐμφυσεῖ ἡμῖν, καὶ μόνος
 τῶν ἀοράτων ἐστὶ καὶ ἀνολέθρων ποιητής. Ἐνεφύση-
 σε γὰρ εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ προὐχόν ζωῆς, καὶ
 ἐτέτευτο, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν.
 Ἀμέλει τοὺς χειροτέχνους τούτους ἀντιώμενος ὁ λό-
 γος, ἐπὶ λύμῃ τῶν ἀνθρώπων τὰ ἀνδροεικέλα κατα-
 σκευάζοντας ἀγάλματα, οὐκ αἰσθόμενα τὸν ἴδιον ποι-
 ῆτην, ἐν τῇ παναρέτῳ Σοφίᾳ φησὶ· Σποδὸς ἡ καρ-
 δια αὐτῶν, καὶ ἡ γῆς εὐτελεστέρα ἢ ἑλλίς αὐτῶν,
 πηλοῦ τε ἀτιμότερος ὁ βλος αὐτῶν· δεῖ ἠγγή-
 σαν τὸν πλάσματα αὐτοῦ, καὶ τὸν ἐμπνεύσαντα
 αὐτοῖς πνεῦμα ζωτικόν. Οὗτός ἐστι πάντων ἀνθρώπων
 ποιητής, ὁ Θεός. Διὸ καὶ πάντας ἀνθρώπους, κατὰ D
 τὸν Ἀπόστολον, σώζεσθαι βούλεται, καὶ εἰς ἐπι-
 γνωσιν ἀληθείας ἔλθεῖν. Καὶ ἐπειδὴ τοῦτο μόλις
 εἶλετο ἔσχε, λοιπὸν δὴ τὰ μετὰ ταῦτα λεκτέον. Ὅπότι-

A fabricatus, ex humanis tenuissimisque seminibus,
 velut ex cera, in vulva effingit? Ad cuius enim id
 curam spectat, ne tum humido, tumque vasculo-
 rum angustiis suffocetur, intus innatans utero ge-
 status imperfectus fetus? Quis a partu jam editum
 inque lucem susceptum, sic imbecillum exiguum-
 que in molem et formam ac robur idoneum prove-
 hit? nisi ille idem, ut dixi, supremus artifex Deus,
 creatrice vi, quasi Christo exemplari figuras du-
 cens atque ad virum species depingens? Unde et
 tutelariibus angelis, etiam ex adulterio susceptas
 proles commendari, ex divinis litteris accepimus.
 Si enim invita beatæ illius naturæ, Dei scilicet,
 voluntate, præterque ejus consilium ac legem exsi-
 sterent, quomodo angelis traderentur blande admo-
 dum ac indulgenter educandæ? Quomodo etiam
 suos genitores accusaturæ, libere ad Christi tribu-
 nal citarent? Tu quidem, Domine, inquit, non
 invidisti nobis commune hoc lumen; hi autem nos
 in mortem exposuerunt, contempto tuo inandato.
 Ex illegitimis enim somnis, inquit, filii qui nascun-
 tur, testes sunt nequitiae adversus parentes in inter-
 rogatione persuasibilem sermonum 37.

Et adhuc locum habebit aliquis probabiliter dis-
 putandi apud imperitos et imprudentes, tunicam
 hanc animæ carneam, ab hominibus satam, casu
 formari præter Dei sententiam; immortalem tamen
 animi substantiam cum mortali ac fragili corpore
 seminari qui doceat, fidem non merebitur. Quod
 enim mortis seniique expers est, solus utique nobis
 inspirat Omnipotens, solusque invisibilium incor-
 ruptibiliumque creator est. Inspiravit enim, inquit,
 in faciem ejus spiraculum vitæ : et factus est homo
 in animam viventem 38. Denique artifices illos in-
 crepans Scriptura, qui ad hominum perniciem hu-
 mana forma statuas concinnarent, nullo ejus sensu
 præditas, quo auctore fiant, in libro Sapientiæ,
 omnis scilicet virtutis officina, ait : Cinis est cor-
 eorum, et terra supervacua spes eorum, et luto vilior
 vita eorum : quoniam ignorarunt qui se finxit, et qui
 inspiravit illis animam quæ operatur ; et qui insuffla-
 vit eis spiritum vitalem 39. Hic cunctorum hominum
 conditor est, Deus. Proptereaque, ut scribit Apo-
 stolus, Vult omnes homines salvos fieri, et ad agni-
 tionem veritatis venire 40. Et quoniam hoc vix tandem
 caput expeditimus, quæ supersunt deinceps di-
 cenda sunt. Ubi enim quis eorum quæ ex humana

37 Sap. iv, 6. 38 Gen. ii, 7. 39 Sap. xv, 10, 11.

40 I Tim. ii, 4.

(36) Ὑπνω. Sic et Vulg. emendata, cum pro som-
 nis irrepssisset omnes, ut testatur Nobilius. COMBEFIS.

(37) Οὐ μὴν ἦδη. Planum argumentum Metho-
 dii. Etsi admitti possit corpus sic a natura for-
 mari, velut fere in reliquis animantibus, vi scilicet
 seminis : de animo tamen qui sit immortalis, qui
 dicat, nullam fidem mereri, sed a Deo ἀμέσως fieri
 et dari. Possinius tamen, interrogate legens, id af-
 firmat quod negat Methodius : quanquam ex fide

ejus qui de corpore ita sentit, quasi arguat Metho-
 dius unum ex altero sequi ; quod esset argumentum
 a minori ad majus affirmate, proinde nullius conse-
 quentiæ. Contra, dato priore membro, alterum
 nulla probabilitatis specie dari posse aut admitti,
 ex ipsa rei indole evincit et locis Scripturæ : quod
 utique gravis theologi est. Apud Allatum etiam
 particula non obrepit, mendo ut videtur typogra-
 phico ; qua submoia, omnia constant. Id.

ratione homini accidunt, considerationem natura A
duce diligenter didicerit, sane noverit haud abomi-
mandam liberorum procreationem, cum tamen casti-
monia majori laude atque honore coronanda sit. Neque enim eo quod mel cæteris dulcius est ac
suavius, continuo reliqua amara reputare convenit,
quæcunque in fructibus jucundi saporis partem ali-
quam a natura sortita sunt. Et horum quidem idoneum testem producemus Paulum, cujus illa sunt : *Qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit; et qui non jungit, melius facit* 21. Non enim scilicet id proponendo quod melius ac dulcius est, aliud omnino Scriptura sublatum voluit; sed unicuique quod proprium est ac utile, tribuendum decernit. Sunt quibus nondum concessit potiri virginitate : sunt quos non amplius titillationibus erubescences inquinari permittit, sed jam inde meditari, deincepsque cogitare vult, angelicæ puritatis æmulam corporum transformationem; ubi juxta verax Domini oraculum : *Non nubunt, neque nubuntur* 22. Quandoquidem non omnibus incontaminatus ille, et quo regnum cælorum præbeatur 23, eunuchismus creditur : sed illis duntaxat, qui et semper virentem et incontaminatum virginitatis florem valent servare. Florentissimo enim et maxime variegato prato comparari Ecclesiam habet propheticus sermo, non modo virginitatis distinctam et coronatam floribus, sed et conjugii et continentię. *In fimbriis enim aureis variegata astat regina a dextris sponsa* 24.

Hæc tibi pro viribus ego meis, o Arete, confero ad susceptum pro veritate sermonem. — Quibus a Theophila dictis, lene a cunctis virginibus existisse murmur narrabat Theopatra, illis sermonem laudantibus. Ubi autem susurrus quievit, post longum silentium, assurrexisse Thaliā (ei quippe tertio loco mandatum erat post Theophilam concertare). Ea igitur sequens hinc et Ipsa exorsa est.

ORATIO III.

THALIA.

CAP. I. *Locus Geneseos 11, 23, 24, cum textu Paulino Ephes. v, 28-32, collatus.*

Mihi videris, o Theophila, et actione et eruditione cunctis præcellere, nec cuiquam sapientiæ laude cedere. Non enim est qui reprehendere possit orationem tuam, vel si contentiosus et perversus sit. Unum tamen in ea me, aliis præclare dictis, o beata, videtur turbare, ac quasi injecto scrupulo moleste habere, dum mecum reputo, haud frustra spiritu plenissimum ac sapientem virum, Paulum dico, in Christum et Ecclesiam relaturum conjun-

21 *I Cbr.* vii, 38. 22 *Matth.* xxii, 30. 23 *Matth.* xix, 12. 24 *Psal.* xliii, 10.

(38) *Τὴν σύμφερον.* Malui retinere Vat. vocem, quod etiam in reliquis postmodum repetatur, ut appareat glossema esse quod Allat. et Maz. hic σύμφερον habent : quasi rariorem vocem, ut solet, com-

αν γάρ τις τὴν θεωρίαν τῶν κατὰ τὸν ἄνθρωπον συμβαινόντων κατὰ φύσιν ἀκριβῶς ἐκμάθη, εἰσεται μὴ βδελύσσεσθαι παιδοποιῶν· ἐπαινεῖν δὲ καὶ προτιμᾶν ἀγνεῖαν. Οὐδὲ γὰρ, ἐπειδὴ τῶν ἄλλων ἡδύτερόν ἐστι καὶ προσηνέστερον τὸ μέλι, τὰ λοιπὰ δὴ ταύτῃ νομίζεσθαι προσήκει πικρὰ, ὅποσα δὴ τῇ ἐμφύτῳ γλυκασίᾳ κεκέρασται τῶν ἀκροδρόων. Καὶ τούτων μὲν ἐχέγγυον μάρτυρα παρέξομαι τὸν Παῦλον, ὥστε καὶ ὁ γαμίζων, λέγοντα, τὴν ἐνυτοῦ παρθένου, καλῶς ποιεῖ· καὶ ὁ μὴ γαμίζων κρεῖσσον ποιεῖ. Οὐ γὰρ δὴ τῇ τοῦ κρείττονος καὶ γλυκυτέρου παραθέσει τὸ ἕτερον ἀνεῖλεν ἀπαγορεύσαι ὁ λόγος· ἀλλ' ἐκάστῳ τὸ οἰκτεῖον καὶ λυσιτελεῖς ἀπονέμειν διαθεσμοθετεῖ. Τοῖς μὲν γὰρ οὐδέπω συνεχώρησε παρθενίας τυχεῖν· τοὺς δὲ οὐκέτι βούλεται χραίνεσθαι φοινισσομένους ἐρεθισμοῖς, ἀλλὰ μελετᾶν ἀπεντεῦθεν ἡδὴ καὶ φαντάζεσθαι τὴν ἰσάγγελον μεταστοιχείωσιν τῶν σωμάτων· ἐνθα οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίσκονται, κατὰ τοὺς ἀψευδεῖς τοῦ Κυρίου χρησμούς· ἐπεὶ μηδὲ πᾶσιν ὁ ἀμόλυκτος καὶ παρεκτικός τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν εὐνουσίμος καὶ ἐμπιστεύεται· ἀλλὰ μόνους δηλονότι τοῖς καὶ δυναμένοις τὸ ἀειθαλὲς ἄνθος, καὶ ἀχραντον τῆς παρθενίας τηρῆσαι. Ἀνθηροτάτῳ γὰρ καὶ ποικιλωτάτῳ λεῖμωνι ἀπεικάζεσθαι λόγος ἔχει προφητικὸς τὴν Ἐκκλησίαν, οὐ μόνον τοῖς τῆς ἀγνεῖας πεποικιλμένην καὶ κατεστεμμένην ἄνθεσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῆς τεκνογονίας καὶ τοῖς ἐγκρατείας. Ἐν κροσσωτοῖς γὰρ χρυσοῖς πεποικιλμένη ἀπὸ δεξιῶν ἡ βασίλισσα περισταται τοῦ νυμφίου.

C Ταῦτά σοι κατὰ δύναμιν καὶ τὸν ἐμαυτῆς, ὦ Ἄρετή, εἰς τὸν περὶ τῆς ἀληθείας συμβάλλομαι λόγον. — Εἰπούσης δὲ ταῦτα τῆς Θεοφίλας, θόρυβον ἦδὺν ἐκ πασῶν ἡ Θεοπάτρα ἔφη γεγενῆσθαι τῶν παρθένων, ἐπαινουσῶν τὴν λόγον. Ὡς δὲ ἡσύχασεν, σιωπῆς ἐπὶ πολὺ γενομένης, ἀναστῆναι τὴν Θάλειαν· ταύτη γὰρ ἐκ τρίτου ἐπετέτραπτο μετὰ τὴν Θεοφίλαν ἀγωνίζεσθαι. Ὑπολαθοῦσα οὖν ἐντεῦθεν, ὡς οἶμαι, ἦδη καὶ αὐτή.

ΛΟΓΟΣ Γ.

ΘΑΛΕΙΑ.

D Σύ μοι δοκεῖς, ὦ Θεοφίλα, ἔφη, καὶ τῇ πράξει καὶ τῷ λόγῳ πασῶν κρατιστεύειν, καὶ σοφίας τὰ δεύτερα φέρεσθαι οὐδενός. Οὐ γὰρ ἐστὶν ὅστις αἰτιάζεται σου τὸν λόγον, οὐδ' εἰ παντάπασι φιλόνομος εἴη καὶ ἀντιλογικός. Πλὴν ἐκείνῳ με μόνον, τῶν ἄλλων ὀρθῶς εἰρημένον, ὦ μακαρία, δοκεῖ ταράττειν τε καὶ ἀνίσιν, ἀναλογιζομένην, ὡς οὐκ ἂν ὁ πνευματικώτατος σοφὸς ἄνθρωπος, τὸν Παῦλον λέγω, ματαίως ἀνέφερεν εἰς Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν σύμφερον (38) τοῦ

muniore exponant. Ea utitur Plato in eam ipsam rem, pro viri et uxoris quasi in secreto, consultatione, quæ nuptiarum mysterium est, quod Apostolus in Christum et Ecclesiam transfert. *Сомнея.*

πρωτοπλάστου καὶ τῆς γυναϊκός. εἰ μὴδὲν ὑψηλότερον ἐφαντάζετο τῶν ῥητῶν καὶ τῆς ἱστορίας ἡ Γραφή. Εἰ γὰρ ὅλως εἰς τὸν περὶ συνελεύσεως ἀνδρός τε καὶ γυναϊκός δεῖ παραλαμβάνεσθαι τύπον ψιλῶς τὴν Γραφήν, τίνος δὴ χάριν ὁ Ἀπόστολος, τούτων ἐπιμνησθεῖς, καὶ εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος ἡμᾶς, οἶμαι, χειραγωγῶν ὁδὸν, εἰς Χριστὸν καὶ εἰς Ἐκκλησίαν ἐναφέρων, ἀλληγορεῖ τὰ κατὰ τὴν Εὐαν καὶ τὸν Ἀδάμ;

Ἡ μὲν γὰρ λέξις τῆς Γενέσεως οὕτω φησί· *Καὶ εἶπερ ὁ Ἀδάμ· Τοῦτο νῦν ὅστούν ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου· αὕτη κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρός αὐτῆς ἐλήφθη.* Ἐνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναϊκί αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Ὁ δὲ Ἀπόστολος, εἰς αὐτὴν δὴ ταύτην ἐπισκεπτόμενος τὴν περικοπήν, οὐκέτι κατὰ τὸ κείμενον αὐτὴν, ὡς ἔφη, αἰσθητῶς ἐπὶ συνέρξεως βούλεται παραλαμβάνεσθαι γυναϊκός τε καὶ ἀνδρός, ὡσπερ δὴ καὶ σύ. Σὺ γὰρ, φυσικώτερον ἐπεξεργαζομένη τὸν λόγον, συλλήψωμεν περὶ καὶ τοκετῶν ἔδωκας μένον ἀποφαινεσθαι τὴν Γραφήν. Ἴνα γὰρ τὸ ἀπὸ τῶν ὀστέων ὅστούν ἄνθρωπος ἕτερος ληφθῆν γεννηθῆ, ταύτη συνείναι τὰ ζῶα σπαργώντα δρυῶν δίκην (39) ἐν ὥρᾳ τοῦ κύειν. Ἐκεῖνος δὲ, πνευματικώτερον εἰς Χριστὸν ἀναπέμφας τὸν λόγον, διδάσκων οὕτως ἔφη· *Ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ γυναϊκα ἑαυτὸν ἀγαπᾷ. Οὐδεὶς γὰρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν· ἀλλ' ἐκτρέφει καὶ θάλπει, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν· ὅτι μέλη ἑσμεν τοῦ σώματος αὐτοῦ.* Ἄντι τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναϊκί αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν· ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

CAP. II. *Apostoli Pauli digressiones. Ejus doctrinæ character, nihil in eo dissentaneum. Suffixus Origenes, qui improbe omnia ad allegoriam trahit.*

Μὴ κινεῖτω δὲ σε, εἰ περὶ ἐτέρων διαλεγόμενος εἰς ἕτερα μεταπηδᾷ· ὥστε νομίζειν ἀναμιγνύναι καὶ παρεμβάλλειν αὐτὸν ἀνόμοια τοῖς προκειμένοις, παρεκβαίνοντα τοῦ σκέμματος, ὡσπερ δὴ καὶ νῦν. Περὶ τῆς ἀγνείας γὰρ ἐθελήσας, ὡς εἶκός, μεμελημένως αὐτῷ κρατυνοθῆναι λόγον, προδιορισθῆναι πρότερον τὴν ἐπιχείρησιν, τῷ λειωτέρῳ τῆς φράσεως ἀρχόμενος τύπων. Ὁ γὰρ τοι χαρακτήρ αὐτῷ τῶν λόγων, ποικιλώτατος ὢν, καὶ κατὰ παραύξησιν ἐξειρηασμένος, ἀρχεται μὲν ἐπιπολαιότερον, προχεῖται δὲ εἰς τὸ ὑψηλότερον καὶ μεγαλοπρεπές· εἴτ' αὐθις εἰς βαθύτητα μεταβάλλων, ὅτε μὲν εἰς τὸ ἀπλούστερον καὶ ἀφελές, ὅτε δὲ εἰς τὸ δεινότερον καταλήγει καὶ λεπτόν, οὐδὲν ἄλλοτριον ἐπιστάγων τῶν κεφαλαίων ταῖς ἐξάλλαγαί· ἀλλὰ πάντα κατὰ τινὰ θαυμαστήν οἰκειότητα συμπεριγράφων εἰς ἓν τὸ προκειμένον

³⁸ Ephes. v, 32. ³⁶ Gen. 11, 23, 24. ³⁷ Ephes. v, 28-32.

(39) *Δρυῶν δίκην.* Lectio ex conjectura interpretis. Nam Vat. eundem habebat δρῶν δίκην. Maz., glossemate docti lectoris e margine in contextum, ut verisimile est, recepto δένδρων pro δρυῶν posuit. Ἀρῶς, ut Græce scientibus notum, non solam quer-

ationem primi hominis ac mulieris ³⁸, si nihil sublimius Scriptura innueret, quam quod ex nudis ipsis verbis ac historia, pervio sensu haberi potest. Si enim omnino de viri ac mulieris congressu nude locus Scripturæ accipi debet, quid causæ est cur Apostolus eum citans, et ad Spiritus, puto, nos manu ducens viam, quæ de Adamo et Eva memorantur, per allegoriam in Christum transfert et in Ecclesiam?

Locus Geneseos sic habet. *Et dixit Adam, Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea: hæc vocabitur mulier, quoniam de viro sumpta est. Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem suam, et adhærebit uxori suæ: et erunt duo in carnem unam* ³⁹. Apostolus autem eam sententiam considerans, nequaquam illam prout jacet, juxta sensum ut dixi ac sonum litteræ, de viri ac feminæ copula vult accipi, quemadmodum tu facis, naturali modo de conceptibus solummodo ac partibus Scripturam istam interpretando. Sic enim posuisti: *Ut os ex ossibus homo alter sumptum gigneretur, coire viva corpora, distindique ac tumere, arborum instar, cum prægnant.* Paulus autem, spiritualiter ad Christum hæc referens, in hunc nos modum edocet ³⁷: *Qui suam uxorem diligit, se ipsum diligit. Nemo enim unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit et fovet eam, sicut et Christus Ecclesiam: quia membra sumus corporis ejus. Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ; et erunt duo in carnem unam. Sacramentum hoc magnum est; ego autem dico, in Christum et in Ecclesiam.*

Nec vero te moveat, quod aliis de rebus instituto sermone, ad alia transiit, ut permiscere doctrinam videatur eaque intercalare quæ argumento dissideant, ab instituta digrediens consideratione, uti se res in verbis inductis habet. Nam cum de castitate, ut apparet, sedulo doctrinam tradere ac confirmare vellet, insinuat se prius, et molles quasi aditus ad eum scopum captat, leniori ac plausibiliore utens sermone ingressu. Est enim ejus dictionis character admodum varius, et ad rem sensim augendam comparatus. Ac ipso quidem exordio rem levius attingens, moxque se in altiora ac magnifica diffundens: tum rursus in profunditatem sese demittens, interdum in simplex aliquid et facile, interdum in d. m. cilius aliquid et subtilius desinit; nec quidquam tamen per istas alternationes alienum a scopo in-

cum, sed omnino genus omne arborum sæpe significat, imo et plantarum. Nam ἀκρόδρυς de omni fructu dici, Caius etiam jurisconsultus adnotavit. Si cui tamen magis probetur δένδρων, non repugnabimus. ED. LUTAN.

sanctorum numero superiorem multitudinem inducere; virginum vero exiguum plane numerum, si ejus cum aliorum innumera multitudine ratio habeatur

Hæc mea, o Arete, de virginitate, ait, oratio est: in qua si quid omisi, suppleat, cui lampadem dicturæ trado, Theophila.

ORATIO II.

THEOPHILA.

CAP. I. Non sublatae nuptiæ, virginitatis præconio.

In his itaque exorsa Theophila est. Quandoquidem quam Marcella bene cæperat orationem, non sufficienter absolvit, operæ pretium existimo, ut finem sermoni imponere satagam. Etenim ad virginitatem per intervalla profecisse hominem, Deo illum certis vicibus atque gradibus promovente, præclare mihi disputatum apparet; quod autem intulit, non esse deinceps procreandis liberis dandam operam, haud probare possim. Manifeste siquidem ex Scripturis mihi intelligere videor, noluisse Dei Verbum, postquam virginitatem mundo intulit, omnino abrogare conjugium. Non enim quoniam sideribus luna major est, continuo cæterarum stellarum lumen exstinguitur.

Incipiamus autem a Genesi, ut antiquissimæ Scripturæ suum ordinis primatum assignemus. Profecto Dei sententia et præceptum illud¹⁸ propagandi generis, etiam hodie viget et servatur: Deo etiamnum hominis formandi opifce. Hoc etenim plane manifestum est, nunc quoque velut pictor tabellam, sic Deum mundum efficere, uti sane etiam Dominus docuit, dum ait: *Pater meus usque modo operatur*¹⁹. Verum ubi flumina cursum suum absolverint, seque vasto maris alveo reddiderint; ubi lumen a tenebris perfecte separatum fuerit (nunc enim adhuc in ista separatione laboramus); ubi fructus suos cum reptilibus et quadrupedibus edere deinceps arida desierit, et expletus erit præfinitus hominum numerus, tunc sane a generando abstinendum erit. Nunc enim edenda Dei imagine suam hominem conferre operam necesse est, dum adhuc stat mundus, novisque quotidie molibus ejus fabrica adimpletur. *Crescite*, enim, inquit, *et multiplicamini*²⁰. Nec fas est Creatoris præceptum abominari, ex quo nobis est quod existimus. Principium enim generationis hominum seminis in genitale arum demissio est, ut ex ossibus os et ex carne caro, arcana vi desumpta, in alterum rursus hominem ejusdem artificis opera condantur. Sic enim impleri putandum eam sententiam: *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea*²¹.

Α αὐτὸ οὐδεις ἠδύνατο. Οὐκοῦν συνέστηκεν, ὡς ἔφη, ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων ἀγίων αὐτὸν πληθύνειν ἀρατον εἰσαγεῖν· ἐπὶ δὲ τῶν ἐν παρθενίᾳ βραχυτάτων ἀριθμῶν, ὡς πρὸς σύγκρισιν τῶν εἰς ἀναριθμητὸν πλῆθος συντελούντων.

Οὗτος, ὦ Ἀρετῆ, ὁ παρ' ἐμοῦ σοι περὶ παρθενίας λόγος. Εἰ δὲ τι παρέλιπον, ἀποπλήρουτῶ διαδεξαμένη με Θεοφιλα.

ΛΟΓΟΣ Β.

ΘΕΟΦΙΛΑ.

Εἰπεῖν οὖν ἔφη τὴν Θεοφιλαν. Ὅτι δοκεῖ μοι ἀναγκαῖον εἶναι, ἐπειδὴ καλῶς ἡ Μαρκέλλα ὀρμήσασα ἐπὶ τὸν λόγον, οὐχ ἱκανῶς ἐπλήρωσεν, ἐμὲ πειράσθαι τέλος ἐπιθεῖναι τῷ λόγῳ. Τὸ μετὰ γὰρ εἰς παρθενίαν ἐκ προβάσεως προκόψαι τὸν ἄνθρωπον, Θεοῦ παρορμήσαντος αὐτὸν κατὰ καιρὸν καὶ καιρὸν, δοκεῖ μοι καλῶς διελέσθαι· τὸ δὲ μηκέτι χρῆναι λέγειν τούνη τεῦθεν τεκνογονεῖν, οὐ καλῶς. Ἐγὼ γὰρ καθευρακέναι μοι δοκῶ σαφῶς ἀπὸ τῶν Γραφῶν, ὅτι παρθενίας ἐλθούσης, ὁ Λόγος οὐκ ἀνείλε πάντη τὴν τεκνογονίαν. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ τῶν ἀστέρων ἡ σελήνη μείζων ἐστὶ, παρὰ τοῦτο τῶν ἄλλων ἀστέρων τὸ φῶς ἀναιρεῖται.

Ἀρξώμεθα δὲ ἀπὸ τῆς Γενέσεως, ἵνα δὴ καὶ προσεῦωμεν μᾶλλον τὴν Γραφήν. Ἡ γὰρ ἀπόφασις τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ διάταγμα τὸ ἐπὶ τῆς τεκνοποιίας, ὁμολογουμένως μέχρι καὶ νῦν συμπληροῦνται· πλάσσοντος τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τοῦ δημιουργοῦ. Τοῦτο γὰρ καὶ πάντη καταφανές, ὡς ἄρα τὸν κόσμον ἀκμὴν ἐργάζεται ζωγραφῶν ὁ Θεός, ὡσπερ δὴ καὶ ὁ Κύριος ἐδίδαξεν, *Ἔως ἄρτι ὁ Πατήρ μου ἐργάζεται*, λέγων. Ἄλλ' ὁπότεν οἱ ποταμοὶ ἤδη λωφῆσωσιν, εἰς τὸ τῆς θαλάσσης εἰσβάλλοντες ἀγγεῖον, καὶ τὸ φῶς τελείως χωρισθῆ τοῦ σκότους, (νῦν γὰρ ἐτι διαχωρίζεται) καὶ τοὺς καρποὺς μετὰ τῶν ἔρπετων καὶ τετραπόδων ἀναδιδόναι παύσεται· λοιπὸν ἡ ξηρὰ, καὶ ὁ προωρισμένος τῶν ἀνθρώπων ἀριθμὸς ἀναπληρωθῆ· τότε δὴ λοιπὸν καὶ τῆς παιδοποιίας ἀφαιρετέον. Νῦν γὰρ εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τὸν ἄνθρωπον ἀνάγκη συνεργεῖν, ἐτι συνεστῶτος τοῦ κόσμου καὶ τεκταινομένου. *Αὐξάνεσθε γὰρ, ἐλέγθη, καὶ πληθύνεσθε*. Καὶ οὐ χρὴ τὸ διάταγμα βδελύσσεσθαι τοῦ δημιουργοῦ, ἐξ οὗ δὴ καὶ αὐταὶ γεγόναιμεν. Ἀρχὴ γὰρ γενέσεως ἀνθρώπων ἡ τοῦ σπέρματος εἰς τοὺς αὐλακὰς τῆς μήτρας γίνεσθαι καταβολή, ὅπως τὸ ἐκ τῶν ὀστέων ὄστουν, καὶ ἡ ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἕτερος ἄνθρωπος ἀοράτῳ ληφθέντα δυνάμει πάλιν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου δημιουργηθῶσι. Ταῦτη γὰρ ἐκείνην ἡγήτεον πληροῦσθαι τὴν φωνήν· *Τοῦτο νῦν ὄστουν ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου*.

¹⁸ Gen. 1, 28. ¹⁹ Joan. v, 17. ²⁰ Gen. 1, 28. ²¹ Gen. 11, 23.

CAP. II. *Generatio, affinis primæ Evæ ex costa et esse Adæ formationi. Deus hominum conditor in consueta generatione.*

Τούτο γὰρ ἴσως ἠύλισετο καὶ ἡ μετὰ τὸν ὕπνον Ἀ Ἐκστασις ἐπιβληθεῖσα τῷ πρωτοπλάστῳ, προδιατυ-
πουμένη τὴν ἐπὶ τῆς φιλοτησίας θέλξιν τοῦ ἀνδρός,
ὅποτε διψήσας τέκνων ἐξίσταται, ταῖς παιδογόνους
βηλυνόμενος καθ' ὕπνον ἠδοναίς, ἵνα πάλιν τι, ἀπὸ
τῶν ὄστων αὐτοῦ καὶ τῆς σαρκὸς ἀποσπασθὲν, ἕτερος
ἄνθρωπος, ὡς ἔφη, ἀναπληρωθῇ. Ἐκταρασσομένης
γὰρ τῆς ἀρμονίας τῶν σωμάτων ἐν τοῖς κατὰ συνου-
σίαν ἔρεθισμοῖς, ὡς οἱ τετελεσμένοι τὴν γαμήλιον
ἡμᾶς διδάσκουσι τελετὴν, πᾶν τὸ μυελώδες τοῦ αἵμα-
τος καὶ γονιμώτατον, ὅπερ ἔστιν ὕγρὸν ὄστου, ἐκ
πάντων ἐπαθροζόμενον τῶν μελῶν, ἀφροποίησαν καὶ
θρομβωθὲν, διὰ τῶν παιδογόνων εἰς τὴν ἐμφύχον τῆς
θηλείας ἐξύεται γῆν. Εἰκότως ἄρα ἔνεκεν τούτου κα-
ταλιπέειν λέλεκται τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, τότε
πάντων ἀθρόως ἀμνημονήσας, ὅτε φιλοστόργους ἐνού-
μενος τῇ γυναικὶ συμπλοκαῖς, κάτοχος ἐπιθυμίας γί-
νεται γεννητικῆς, παρέχων ἀφαιρεῖσθαι τῷ θεῷ τὴν
πλευρὰν δημιουργῶ, ὅπως ἐξ υἱοῦ δὴ καὶ αὐτὸς πα-
τήρ πάλιν ἐκφανῇ.

Οὐκοῦν εἰσέτι πλάσσοντος καὶ νῦν δὴ τὸν ἄνθρω-
πον τοῦ Θεοῦ, πῶς οὐ τολμηρὸν τὸ βδελύσσεσθαι τὴν
παιδοργίαν, ἣν αὐτὸς οὐκ ἐπαισχύνεται ταῖς ἀμιάν-
τως ὁ Παντοκράτωρ ἐραζόμενος χερσὶ; Πρὸ τοῦ
γὰρ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαί σε, τῷ
Ἱερεμῖ φησί. Τῷ δὲ Ἰωβ· Μὴ σὺ, λαβὼν πηλόν,
ἐκλαυσε ζωὸν, καὶ λαλήτην αὐτὸ ἐποίησας, ἔφη,
ἐπὶ τῆς γῆς; Καὶ ὁ Ἰωβ πρὸς αὐτὸν εὐκτικῶς (28)
φέρειται, λέγων τό· Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ
ἐκλαυσάν με. Πῶς δὲ οὐκ ἄστοπον τὸ, ἀπαγορεύε-
σθαι γάμων συναλλαγὰς, προσδοκωμένων ἐτι καὶ
μεθ' ἡμᾶς ἔσσεσθαι μαρτύρων, καὶ τῶν ἀντιπασσομέ-
νων τῷ πονηρῷ, δι' οὓς δὴ καὶ ταῖς ἡμέρας ὁ λόγος
ἐπιγγεῖατο κολοθωθήσεσθαι; Εἰ γὰρ φαῦλον, ὡς
ἔφης, ἀπεντεῦθεν νενόμισται τῷ Θεῷ τὸ παιδοσπο-
ρεῖν, δι' ἣν αἰτίαν οἱ παρὰ δόγμα φυόμενοι καὶ τὴν
βουλὴν τὴν θεῶν, εὐάρεστοι δυνήσονται παραστῆναι
τῷ Θεῷ; Ἡ πῶς οὐκ ἀνάγκη εἶναι κίβδηλον, ἀλλὰ
μὴ θεοφυῆς (29) τὸ τεχθὲν, εἰ παρὰ τὴν γνώμην καὶ
τὸ διάταγμα δίκην παραχαράγματος πλάσσεται τῆς
δυνάμεως; ἵνα δὴ καὶ ἀνθρώποις δύνασθαι δῶμεν
ἄνθρωποπλαστεῖν.

Quod præter mentem ac contra præscriptum creatis potentis subdititium exstiterit? ut et facultatem condendi hominis hominibus tribuendam quis velit.

CAP. III. *Locus Scripturæ vexatus. Spurius, non solum fideles, sed et quandoque prælati.*

Καὶ ἡ Μαρκέλλα ὑπολαβοῦσα, ὡ Θεοφιλα, μέγα D
σφάλμα, ἔφη, καὶ ἐναντίον οἷς εἶπας ἀναφαίνεται·
καὶ οἷσι λεληθέναι παρωσαμένη τηλικούτον νέφος;
Ἦκει γὰρ ἐκεῖνος ὁ λόγος, ὃν ἴσως, ἀπαιτῶν σε τις
ὡς σοφωτάτην, λέξει. Περὶ τῶν ἐκ μοιχείας ἀνόμως
φυομένων π' εἴης; Ἐδῶκας γὰρ εἰσελθεῖν εἰς τὸν κό-

Id enim forsitan innuebat illa per somnium primo homini injecta exstasis, viri inter muliebres amplexus mulcedinem illam præfigurans, cum liberorum sitiens a se quasi excedit, genitalibus per somnum effeminatus deliciis, ut rursus ab ejus ossibus et carne decerptus delibatusque, alius, uti dicebam, homo impleatur. Turbata enim corporum harmonia titillationibus coitus, uti nos docent, qui opus maritalis experti sunt, medullosa quæque ac prolifica pars sanguinis, quod os quoddam liquidum est, ex cunctis coæta membris, spumoso coagulo concrescens, per naturales meatus in vivam feminæ humum expluitur. Merito propter hoc dictum est, derelicturum hominem patrem et matrem, cunctis repente per hæc intervalla memoria elabentibus, dum conjugatibus mulieri agglutinatius complexibus, genitalis impos libidinis evadit: tollendam costam divino præbens artificio, ut ex filio idem rursus pater existat.

Quomobrem, Deo etiamnum quotidie per nuptialem ejusmodi congressum hominem formante, quomodo non temerarium fuerit abominari liberorum procreationem, cui suas immaculatas immiscere manus omnipotens Creator haud indecorum ducat? Priusquam enim, inquit, formarem te in utero, novi te, Jeremiam alloquens²⁸. Et Jobo ait²⁹: Nunquid tu accepto limo effinxisti animal, et vocale illud fecisti super terram? Jobus autem contra Deo supplex accedit, dicens³⁰: Manus tuæ fecerunt me, et plasmaverunt me. Quomodo vero non absurdum fuerit prohibere congressus nuptiales, cum expectentur etiam post nos futuri martyres, et qui nequissimo resituri sunt, ob quos etiam brevianos dies illos pollicitus est divinus sermo³¹? Quod si malum, ut aiebas, ex hoc tempore Deo visum est, liberis operam dare, quo pacto illi quos futuros Christus prædixit, martyres et sancti, contra Dei adeo placitum et voluntatem nati, usque ei chari et accepti esse poterunt? Aut quomodo non plagiarum nescio qua suppositum arte ac manu, non divina satione natum illud quodcumque fateri necesse est,

Hic Marcella interpellans, Gravis error, o Theophila, in tua, inquit, oratione apparet, qui eam secum ipsam committit, contraria prius a te dictis astruens: et putas te latere tanta offusa nube? Occurrit tamen ille tibi ex adverso sermo, quo te aliquis ut sapientissimam adiens interrogare isto pa-

²⁸ Jer. i, 5. ²⁹ Job xxxviii, 14, sec. LXX. ³⁰ Job x, 8. ³¹ Matth. xxiv, 22; Marc. xiii, 20.

(28) Εὐκτικῶς. Allatius, εὐσεβῶς. Sic et codex Mazari. COMBEFIS.

(29) Θεοφυῆς. Ita cod. Vat. At Allatius et ms. Mazari., θεοφιλές, Deo charum Id.

etio possit. De iis qui ex adulterio illegitime generantur, heus tu quid dicis? Concessisti enim nulla posse ratione fieri ut quis veniat in mundum, quin divine ei majestatis nutus ductor exstiterit, parato ei qui sit nasciturus, a Deo corpusculo. Et ne confugas velut in arcem securam, prolato testimonio Scripturæ, dicentis: *Filii autem adulterorum maturitatem non consequentur*¹⁶; refellet te leniter, dicens: Atqui videmus haud raro illegitimis conceptos copulis maturescere in partus vitales valentesque adollescere.

Si autem argute iterum distinguens dicas, Ego vero, heus tu, maturitatis nomine quam non consequantur, justitiam Christianam intelligo, cujus illi compotes non sunt, reponet statim: Atqui, o beata, multi ex iniquo sati semine, nihilo secius, non solum gregi fidelium adunati, verum etiam ut illis præessent haud raro sortiti sunt. Quare cum communi omnium sensu et experientia notissimum sit, ortos ex adulterio utrovis modo quod perfectum est adipisci, non est putandum de conceptibus aut partibus propheticum illud Spiritus sancti oraculum esse intelligendum; sed forte potius de illis qui adulterant veritatem: qui nimirum sophisticis decretis corrumpentes Scripturas, imaturam gignunt sapientiam, quod pietati errorem commisceant. Itaque, hoc quoque tibi effugio præcluso, i modo, et ex adulterio quoque conceptos fetus, responde, Deo bene volente generari. Dixisti enim, fieri non posse ut ad maturitatem et consummationem perveniat humanus fetus, nisi Dominus formam animumque indiderit.

CAP. IV. Humana generatio, Deique in ea opus declaratum.

Hic Theophila, velut robusti lacertis adversarii media correpta, vertigine tentata quadam est; tum ægretandem spiritu resumpto, Rem, inquit, o beata, quæris, ad sui plenam declarationem exemplo quodam indigentem, cujus beneficio melius intelligas, Dei vim creatricem per omnia quidem pertinentem, præcipue tamen ipsam a se humanam præstare generationem, augendo quæ in genitalem sunt seminata terram. Neque enim id quod seminatur culpandum est: sed in eo omnis culpa residet, qui in alienum agrum, furtivis cubilibus, veluti mercede brevis voluptatis, propriam impudenter sementem vendit. Informa enim, quæso, animo, talem quamdam imaginem nostri in vitam ortus ac generationis. Cogita domum, cujus altissimis montibus ingressus adjaceat, ipsaque longe in multam et inferne capacem demissa sit profunditatem; quæ denique a summo capite ab ingressu multa retro foramina habeat, ac cujus figura ea parte orbicularis existat. — Informo, inquit Marcella, quam jubes imaginem. — Jam imaginare sedentem intus operari platen statuas plurimas, ex limo quem ei per ea quæ dixi foramina, multi assidue homines

Α σμον ἀμήχανον εἶναι καὶ ἀδύνατον, μὴ χειραγωγηθέντα τῷ θελήματι τῆς μεγαλοσύνης (30), κατασκευασθέντος αὐτοῦ τοῦ σπικνώματος πρὸς τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἵνα μὴ καταφύγῃς ὡσπερ εἰς τειχίον ἐχέγγυον, προχειριζομένη τὴν λέγουσαν Γραφήν, *Τέκνα δὲ μοιχῶν ἀτελεσφόρητα*, ἀποκρούσεται σε πρᾶως εἰπὼν, ὅτι· Καὶ μὴν τελεσφόροις πολλαχῶς ὠδίσιν ὠριμον καρπὸν τοὺς ἐκ παρανόμων συλληφθέντας ὧδε συναλλαγῶν ὀρώμεν φυομένους.

Εἰ δ' αὖ πάλιν σοφιστομένη φαίης, ὦ οὗτος, ἐγὼ τὸ ἀτελεσφόρητον ἐπὶ τῶν τελειομένων ἡγοῦμαι τάσσεσθαι τῇ Χριστοδιδάκτῳ δικαιοσύνῃ, λελέξεται· Καὶ μὴν, ὦ μακαρία, πλείστοι τεχθέντες ἐξ ἀδίκου σπορᾶς οὐδὲν ἤττον οὐ μόνον τῇ ποιίμῃ συναγελάζεσθαι καταριθμοῦνται τῶν ἀδελφῶν, ἀλλὰ καὶ καθηγεῖσθαι τούτων κληροῦνται πολλαχῶς. Οὐκοῦν ὄντος φανεροῦ, καὶ πάντων ἰσοροῦντων, καὶ τὰ ἐκ μοιχείας φυόμενα τελεσιουργεῖσθαι, οὐ χρῆ νομίζειν περὶ συλλήψεων καὶ τόκων τὸ Πνεῦμα προπεφητευκένας· ἀλλ' ἴσως περὶ τῶν τὴν ἀλήθειαν μοιχωμένων, ὅτινες κλεψιλοφοῖς νοθεύοντες δόγμασι τὰς Γραφὰς, ἀτελεσφόρητον γεννῶσι σοφίαν, τῇ θεοσεδίᾳ συγκρίνοντες τὴν πλάνην. Διὸ καὶ ταύτης σου τῆς προφάσεως ἐξηρημένης, ἴσθι δὴ, εἰ καὶ τὰ ἐκ μοιχείας εὐδοκοῦντος, ἀπόκριναι, γεννῶνται τοῦ Θεοῦ. Ἐφης γὰρ, εἶναι ἀδύνατον, ἀνθρώπου τελεσφορηθῆναι γόνην, μὴ μορφώσαντος αὐτὴν καὶ ψυχώσαντος τοῦ Κυρίου.

Καὶ ἡ Θεοφιλα, ἀπὸ γενναίου ὡσπερ ληφθεῖσα τῶν μέσων ἀνταγωνιστοῦ, ἐσκοτοδινίασε, καὶ μάλα μολίς ἀναπνεύσασα, ἐφη· Ἐρωτᾶς ἐρώτημα διὰ παραδειγματός, ὦ μακαρία, χρῆζον ἀποδειχθῆναι, ἵν' ἐτι μᾶλλον εἰδῆς, ὡς διὰ πάντων ἡ ποιητικὴ δύναμις διήκουσα τοῦ Θεοῦ, πλέον εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων γένεσιν αὐτουργεῖ, αἰξουσα τὰ εἰς γόνιμον φυτεῦμένα γῆν. Οὐ γὰρ τὸ σπειρόμενον αἰτιατέον, ἀλλὰ τὸν εἰς ἄλλοτριαν ἄρουραν κλεψιγάμοις εὐναῖς, οἷα μισθωτὸν ὀλίγης ἡδονῆς, τὴν ἰδίαν ἀναισχύντως πιπράσκοντα σποράν. Ἀπεικασον γὰρ τοιοῦτῳ τινὶ τὴν ἡμετέραν γένεσιν εἰς τὸν βίον, οἷον οἶκῳ παρακειμένην ἔχοντι τὴν εἴσοδον ὄρεσιν ὑψηλοῖς· διήκειν δὲ τὸν οἶκον ἐπὶ πολὺ κάτω, μέχρις ἄκρων τῆς εἰσόδου ἔχοντα πολλὰς ὀπάς ἐκ τῶν ὀπίσω, καὶ περιφερῆ κατὰ τοῦτο τὸ μέρος γεγονότα. — Ἀπεικάσω, ἐφη ἡ Μαρκέλλα. — Οὐκοῦν ἀπόλαβε ἔνδον καθεζόμενον ἐργάζεσθαι πλάστην πολλοὺς ἀνδριάντας· τοῦτω δ' αὖ τὴν ὑλὴν τοῦ πηλοῦ διὰ τῶν ὀπῶν ἐξωθεν νόρσον ὑπὲρ πολλῶν ἀνθρώπων ἀνευδεδῶς χορηγεῖσθαι, οὐδενὸς αὐτὸν ὀρώντος τὴν τεχνίτην. Δὸς δὲ κακαλύφθαι τὸν οἶκον ὀμίχλῃ καὶ νεφέλαις, καὶ μὴδὲν αὐτοῖς ἐξωθεν εἶναι καταφανὸς ἢ μόνας τὰς ὀπάς. Δεδόσθω, ἐφη, καὶ τοῦτο. Ἐχειν δὲ ἕκα-

¹⁶ Sap. iii, 16.

(50) Μεγαλοσύνης. Ms. Maz. et Allat., δυνάμειος. COMBEFIS.

στον αὐτῶν τῶν συμπονούωντων εἰς τὴν τοῦ πηλοῦ συγ-
κομιδῆν ἀπονεμημένην αὐτῷ μίαν ὄπην, εἰς τὴν χρῆ-
μόνων αὐτὸν φέροντα τὴν ἰδίαν ὕλην ἀποτίθεσθαι, μὴ
ἀπτόμενον ἑτέρας. Εἰ δ' αὖ περιέργως ἀνεργῶναι τὴν
ἑτέρω κεκληρωμένην ἐπιχειροῦν, πῦρ αὐτῷ καὶ μά-
στιγας ἀπειλητέον.

per quod solum oportet eum materiam propriam
que : proposita etiam pœna ignis et verberum, ei
signatum.

Ὅκοῦν τὰ μετὰ ταῦτα λοιπὸν δὴ θεώρησον. Ἐνδο-
θεν τὸν πλάστην περιερχόμενον τὰς ὄπας, καὶ τὸν εὐ-
ρισκόμενον ἐν ἐκάστη πηλὸν κατ' ἰδίαν λαμβάνοντα
πλάττειν, καὶ μηνῶν περιόδοις ἀποπλάσαντα, πάλιν
ἀποδίδοναι τοῖς ἕξω διὰ τῆς αὐτῆς τὸν πλάστην ὄπης,
ἔχοντα τοιαύτην ἐντολήν, πάντα τὴν δυνάμενον δη-
μοουργηθῆναι πηλὸν ἀδιαφόρως ἐργάζεσθαι, καὶ εἰς
ἄλλοτριαν ὑπὸ τινος εἰσοχγετεύεται· κακοτρόπως ὄπην.
Ὁὔδεν γὰρ ἡδικηκέαι τὴν ὕλην· διδ' ὡς ἀναίτην μὲν
δὴ χρῆναι πλάττεσθαι καὶ μορφοῦσθαι. Τὸν δὲ παρὰ τὸ
δίταγμα καὶ τὴν ἐντολήν εἰς ἄλλοτριαν αὐτὴν ἀποτι-
θέμενον ὄπην ὡς ἀλάστορά τε καὶ παραδότην τιμω-
ρεῖσθαι. Ὁὔ γὰρ τὸν πηλὸν αἰτιατοῦν, ἀλλ' ἔκείνον τὸν
παρὰ τὸ ὄσιον τοῦτο πεποιηκότα· ἀκρυσίας γὰρ χάριν
εἰς ἄλλοτριαν ἀποκομίσας ὄπην ἀπέθετο λαθραίως τῇ
βίῃ. — Ἀληθέστατα λέγεις.

CAP. V. *Idem argumentum persequitur S. Pater.*

Ὅκοῦν λοιπὸν δὴ καιρὸς τούτων ἤδη προδιηγου-
σμενων, ταύτην σε πᾶσαν προσάπτειν, ὡ σοφωτάτη, C
τὴν εἰκόνα τοῖς ἤδη ἔμπροσθεν εἰρημένοις. Τὸν μὲν
ὄλιγον ἀφομοιοῦσαν τῇ ἀοράτῳ τῆς γενέσεως ἡμῶν
φύσει· τὴν δὲ προσκαίμενην εἰσόδον τοῖς ὄρεσι τῇ ἀπὸ
τῶν οὐρανῶν εἰς τὰ σώματα καταβάσει καὶ κατα-
πομπῇ (31) τῶν ψυχῶν· τὰς δὲ ὄπας τῷ θηλυκῷ καὶ
γυναικείῳ γένει· τὸν δὲ πλάστην τῇ ποιητικῇ δυνά-
μει τοῦ Θεοῦ, ἥτις, ἐπικαλύμματι τῆς γενέσεως
ἡμῶν τῇ φύσει χρωμένη, ἔνδον ἡμᾶς ἀοράτως ἀνθρω-
ποπλατεῖ (32), τὰ ἐνδύματα ταῖς ψυχαῖς ἐργαζομέ-

(31) *Καταβάσει καὶ καταπομπῇ.* Locus hic diffi-
ciliior, quo videtur Methodius ipsam Origenis
præexistentiæ animorum opinionem sequi, ac
quasi illi pridem πολιτεῖαν suam nacti in cœlis,
iūde in corpora sic a Deo formata descendant ac
demittantur : sive alias hæc illis pœna est et car-
cer, ut Origenes voluit ; sive natura, quod exponi
possit Methodius, nec ita palam adversatur fidei.
Erudite admodum hanc spartam adornavit Leo Al-
latius, ac Methodium vindicavit ; cum is qui illius
occupavit Methodiani *Symposii* editionem, subolere
sibi difficile aliquid nec indicaverit. Putem ipse Me-
thodinum nihil aliud velle, quod ita exprimit, quam
animorum naturam significare, quæ a Deo sit et
cœlestis, nec a materia proficiscatur, velut animæ
reliquorum viventium, sed a Deo proprio parente
supra vim omnem actionis humanæ illiusque sup-
plemento, exeat ; qui singulas singulis formatis
corporibus jure quasi naturæ, eaque quam sibi
præfixit lege, animas tribuat, ne humana actio ad
prolem ordinata, sui insufficientia et præstantia ef-
fectus, cassa maneat. Hinc certe nostra dicta cœ-
lestis origo, et qua nobis inest ut in Deum aucto-
rem nostrum vergamus, etsi inefficaci conatu, nisi
Dei ipsius gratia ajuvetur. Hæc fere mens scho-

congerant, nemine ipsum artificem vidente. Fac
etiam occitari domum nebulis ac caligine, nihilque
illis qui exterius materiam ministrant, præter sola
foramina, conspicuum esse. Detur, inquit, et hoc.
Habere item unumquemque collaborantium in luti
comportationem assignatum sibi foramen unum,
deponere, nulla ratione tangendo aliud quodcun-
qui curiosius tentaverit aperire foramen alteri as-
signatum.

Tum jam mihi deinceps figulum interius forami-
na circumeuntem considera, et quamcunque sub
unoquoque materiam offenderit, hæc fingentem,
certisque mensium periodis efformatam statuam,
per idem rursus foramen emittere : quippe cui hæc
posita lex sit, ut nullo discrimine, quamcunque aptam
operi oblatam sibi argillam fingat ac figuret, etiam-
si perverse per alienum a quoquam demissa forame-
n fuerit. Nihil enim peccasse materiam ; ac pro-
pterea tanquam innoxiam fingi eam oportere atque
formari. Eum vero qui contra interdictum in alienum
ipsam foramen deposuit, ut sceleratam et
transgressorem, merito pœna multandum esse.
Non enim in lutum culpa referenda, sed in illum
qui rem præter fas gessit. Impudicitia enim actus
stimulis, in alienam vi furtim destinatam rimam
intulit ac deposuit. — Verissima loqueris.

Ergo his hactenus ita præparatis, restat ut om-
nem hanc similitudinem, o sapientissima, his quæ
jam superius dicta sunt, adhibeas. Et domum qui-
dem illam, inaspectabilem generationis nostræ na-
turam esse intelligas : aditum autem adjacentem
montibus, descensum e cœlis animarum in corpora,
et quod in illa mittuntur : foramina vero, femi-
ninum sexum ac muliebrem : platen quoque, crea-
tricem Dei potentiam, quæ pro generationis velo,
nostra utens natura, inaspectabili ratione intus nos
humana forma effingit, animarum indumenta con-

laxiæ quem adducit Allatius ex suo codice, acerrim-
um ac eruditum Methodii vindicem : quem certe
tantum Origenis adversarium, præcipuo hoc illius
errore haud putandum est ita abreptum esse : vel
saltem fautores Origenis illi ausos aspergere, cum
statim fraus ex reliquis viri scriptis ipsaque hac
ejus lucubratione prodenda foret. Hac eadem ra-
tione Gregorius Theologus *in Christi Natalem et
sanctum Pascha*, hominem vocat οὐράνιον καὶ ἐπί-
γειον ζῶον καὶ μικρὸν κόσμον· cœleste et terrestre
animal ac parvum mundum : utraque scilicet natura
constantem, qua ipse major mundus conflatur,
spirituali et corporea : qui ipse maxime opus sit,
ratione cuius usque modo *Pater operatur*, uti supra
citavit Methodius : non sola argillæ membris hu-
manis efformatione, sed magis animi, qui Dei pro-
prium opus ac fabrica, nova in finem usque mundi,
per singulas hominum generationes, editione, a se
que creatione. COMBEFIS.

(32) *Ἦτις... ἀνθρωποπλατεῖ.* Sic et Possinius.
At Allatius : ἥτις αἰτία τῆς γενέσεως ἡμῶν, ὡς
ἔφην, τῇ φύσει χρωμένης ἐστίν· αὐτὴ δὲ ἴσως ἀν-
θρωποπλατεῖ. Neque aliter legit in cod. Mazar.
editor Lupareus, omissis solummodo δὲ ἴσως post
αὐτὴν. GALLAND.

cinnans. Qui denique lutum argillamque comportant, maris ac viros exprimere cogitandi sunt, cum illi liberorum agente siti in naturales feminæ meatu semen injiciunt, haud secus ac illi argillam in foramina important. Semini enim, quadam divinæ creatricis potentia, ut sic dicam, participatione asperso, haud imputandi exæstantes impuræ libidinis ardores. Ars porro in subjecta sibi materia, quod suum est, agit. Nullam vero rem ex se ac per se ipsam malam esse, existimandum est, sed talem fieri per abutentium operationem. Honestè videlicet et castè exhibita, honesta evadit; turpiter vero et indecenter administrata, turpis fit. In quo enim male meruit ferrum propter agriculturam et artes inventum, de iis qui ad mutuas illud cædes acuunt? In quo aurum aut argentum, aut æs, et, ut verbo colligam, omnis materia atque metalla, dum se mollia præbent ac tractabilia, de his qui ingratas in auctorem suum animis, in statuas varie distinctas efformatasque, hæc adoranda proponunt? Certe si quis furto quaesita vellera textrina præbuerit, in unum hunc scopum intuens ars, quod subjectum est fabricatur, ut structuram admittat, nihil respuens eorum quæ illi ad usum suum apta objecta sunt. Nam neque quod furto ablatum est, in crimen vocandum sit, quippe inanimatum. Lanam utaque elaborare ac concinnare, nihil prohibet; qui vero injusta eam manu furtoque abstulit, is pœna afficiendus. Sic corruptores nuptiarum, ac qui concinnæ castæque vitæ, velut citharæ, temere chordas rumpunt, effrenes inflammatæ cupiditatis æstus in adulteria laxantes, ipsi quidem cruciandi puniendique sunt: nocent enim graviter, ex alienis hortis inconcessos furando concubitus; semen vero ipsum, uti et illic vellera, formandum est anima que do-

νη. Τους δὲ κομίζοντας τὴν ὕλην τοῦ πηλοῦ, τῷ ἀνδρείῳ καὶ ἀρβενικῷ παραβλητέον· ὁπότε, διψήσαντες τέκνων, εἰς τοὺς κατὰ φύσιν τῆς θηλείας φερομένους πόρους ἐγκαταβάλλουσι τὴν σποράν, ὡς περ κάκει τὸν πηλὸν εἰς τὰς ὄπας. Θείας γάρ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, μοίρας τῆς δημιουργικῆς τὸ σπέρμα μεταλαμβάνον, οὐκ αὐτὸ αἴτιον νομιστέον εἶναι τῶν τῆς ἀκολασίας ὑπεκκαυμάτων. Ἡ μὲν γὰρ τέχνη τὴν ὑποκειμένην ὕλην αἰεὶ τεκταίνεται. Οὐδὲν γὰρ αὐτοῖσι καθ' ἑαυτὸ τῶν πραγμάτων ἡγχιτέον εἶναι κακόν, ἀλλὰ παρὰ τὴν πράξιν τῶν χωρῶν τοιῶσδε γίνεσθαι. Κοσμίως μὲν γὰρ πραττόμενον καὶ σωφρόνως, κόσμιον ἀπέθῃ· αἰσχρῶς δὲ καὶ ἀσχημόνως, αἰσχρόν. Τί γὰρ ἠδίκησε σίδηρος γεωργικῆς χάριν καὶ τεχνῶν εὐρεθεῖς, τοὺς εἰς ἀλληλοφόνους αὐτὸν θήξαντας μάχας; Τί δὲ χρυσὸς ἢ ἀργυρὸς, ἢ χαλκός, καὶ συλλήβδην ἡ εὐέργαστος ἅπανα γῆ, τοὺς πλημμελοῦντας ἀχαρίστως εἰς τὸν σφέτερον δημιουργόν, ἐν τῷ παρατρέπεσθαι τὰ ἀπ' αὐτῶν ποικιλλόμενα βρέτη (33); Κἀν γὰρ ἀπὸ κλεψιμάτων τῆ ὑφαντικῆ παρέχοντο τις ἔρια τέχνη, πρὸς ἓν μόνον ἀποβόλουσα τοῦτο ἡ τέχνη, δημιουργεῖ τὴν ὑποκειμένην, εἰ δέξεται τὴν κατασκευὴν, οὐδὲν ἀποβαλλομένη τῶν ἑαυτῆς χρησίμων· ἐπεὶ μηδὲν αἰτιόν ἐστιν ἐνταῦθα τὸ κλαπὲν ἀψυχόν ὄν. Διὸ δὴ αὐτὸ μὲν ἐργαστέον καὶ κοσμητέον· τὸν δὲ ὑφελόμενον ἀδικῶ φαρᾶ τιμωρητέον. Ἄτὰρ δὴ καὶ τοὺς δηλήμονας τῶν γάμων, καὶ διαβρήχτας τῆς εὐαρμοστίας τοῦ βίου τῶν χορδῶν φλεγμαίνοντας ὀστρῶ, καὶ τὴν δρεξιν εἰς μοιχείαν ἐκκαλουμένους, αὐτοὺς μὲν βασανιστέον καὶ τιμωρητέον· ἀπ' ἄλλοτριων γὰρ κήπων τὰς παιδογόνους λυμαίνονται κλέπτοντες συμπλοκάς· τὴν δὲ σποράν, ὡς περ δὴ κάκει τὰ ἔρια, μορφωτέον καὶ ψυχουτέον.

CAP. VI. *Etiam adulteriorum partum cura Deo, iis angeli curatores dati.*

Et quid opus tanta exemplorum vi frustra sermonem producere, cum satis liqueat Dei profecto opus esse, corporum structuram? Quando enim natura brevi adeo tempore, nisi Deo adiutorium subministrante, tantum opus perficeret? Quis enim incompactam conpegit ossium substantiam? Quis vero colligavit, ut nervis extenderentur ac remitterentur ad juncturas artuum sic membra flectentia? Quis cuniculos sanguini, mollemque spiritui arteriam præparavit? Aut quis alius humorem sanguine imbutum, exque limo mollem palpam, fermento prope dilatavit; nisi solus summus artifex, qui vivum nos hominem, rationalem sui effigiem

Καὶ τί δεῖ παραδείγμασι τοσοῦτοις κεκρημένην (34) μὴκύνειν τὸν λόγον; Οὐδὲ γὰρ ἂν οὕτως ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τοσοῦτον ἔξω θείας κομιδῆς ἔργον ἐξήρτυσε φύσις. Τίς γὰρ ὁστέων ἀπηχρον ἐπιξεν οὐσίαν; Τίς δὲ ζυνέδησε ἐπιτελεσθῆαι νεύρους καὶ ἀνεσθῆαι περὶ τὰς ἀρμογάς καμπτόμενα τὰ μέλη; Τίς δ' ὑπόνομους κατεσκεύασε τῷ αἵματι, καὶ μαλακὴν ἀρτηρίαν τῷ πνεύματι; Ἡ τίς ἄλλος (35) ἐξύμωσε χυμὸν δεύσας αἵματι, καὶ μαλθακὴν ἐκ χόδς σάρκα; Ἡ μόνος ὁ ἀριστοτέλης τὴν λογικωτάτην εἰκόνα καὶ ἐμφυχόν, τὸν ἄνθρωπον, ἡμᾶς, ἑαυτοῦ τεκταινόμενος, καὶ κτηροπλαστῶν ἐξ ὑγρῶν καὶ βραχυτάτων σπερμάτων ἐν μήτρῃ; Τίς γὰρ ἐστὶν ὁ προμηθεύμενος μὴ συμ-

(33) *Ποικιλλόμενα βρέτη*. Variam lectionem in voce ποικιλλόμενα Vat. cod. agnoscit etiam Allatius. Ad hæc Possinius pro βρέτη, fallentibus oculis, vel etiam illudente scriba, βρέψη legit: quod et conatur reddere, cum sit nullius hic frugis. Non enim metalla enumerata bene ad liberos componantur, sed ad statuas et simulacra, quæ sic varia ex illis Græci colenda efformabant, invita natura, in contemptum Dei. Vox quoque πηλικωμένοι ipsa non satis Græca, ut undique pateat, unam duntaxat probatam lectionem, quam ex Allat. et Maz. cod. se-

quor COMBEFIS.

(34) *Κεκρημένην*. Allat. et Possin., καταχρωμένην. GALL.

(35) *Ἡ τίς ἄλλος*. Monstro quodam codex Vat. Ἡ τίς θεός· quod et Possinius sequitur. Accepi, non ut novam sectionem, sed ut partem textus, quo exponitur mira fabrica humani corporis: quod ex parvo humore ac spuma quasi fermento dilatetur massa corporis, in dura ossa ac mollem carnem eruentumque humorem exporrecta. COMBEFIS.

πυλίσσεται τῷ ὕδατι καὶ τῇ συνοχῇ τῶν ἀγγέλων, ἐπι-
 κλυζόμενον ἔσω τὸ ἔμβρυον; Ἡ τίς ὁ μετὰ τὸ λοχευ-
 θῆναι καὶ εἰς φῶς ἀνελεῖν, εἰς μέγεθος καὶ κάλλος
 καὶ ῥώμην ἐξ ἀσθενούς καὶ βραχέος μεταβάλλων ἢ
 μὴ αὐτὸς οὗτος ὁ ἀριστοτέλης, ὡς ἔφη, Θεός, τῇ
 ποιητικῇ δυνάμει τῷ Χριστῷ μετασχηματίζων καὶ
 μεταζωγραφῶν τὰς ἰδέας; * Ὅθεν δὴ καὶ τημελού-
 χος ἀγγέλοις, κἄν ἐκ μοιχείας ὡσι τὰ ἀποικιτόμενα,
 παραδίδοσθαι παρελήφαμεν ἐν θεοπνεύστοις γράμ-
 μασι. Εἰ γὰρ παρὰ τὴν γνώμην ἐγίνοντο καὶ τὸν
 θεσμὸν τῆς μακαρίας ἐκείνης φύσεως τοῦ Θεοῦ, πῶς
 ἀγγέλοις ταῦτα παρεδίδοτο τραφισόμενα μετὰ πολ-
 λῆς ἀναπαύσεως καὶ βρασιώνης; Πῶς δὲ καὶ κατηγο-
 ρήσονται αἱ αὐτῶν τοὺς γονεῖς εὐπαρήρησιάζτως εἰς
 τὸ δικαστήριον ἐκίχλησκον τοῦ Χριστοῦ; Σὺ οὐκ
 ἐφθόνησας ἡμῖν, ὦ Κύριε, τὸ κοινὸν, λέγοντα, τοῦτο
 φῶς· οὗτοι δὲ ἡμᾶς εἰς θάνατον ἐξέθεντο, καταφρο-
 νήσαντες τῆς σῆς ἐντολῆς. Ἐκ γὰρ ἀνόμων, φησὶν,
 ὕπνω (36) τέκνα γεννώμενα μάτυρές εἰσι πο-
 τηρίας κατὰ γονέων ἐν ἐξετασμῷ πιθανῶν λό-
 γων.

A fabricatus, ex humanis tenuissimisque seminibus,
 velut ex cera, in vulva effingit? Ad cuius enim id
 curam spectat, ne tum humido, tumque vasculo-
 rum angustiis suffocetur, intus innatans utero ge-
 status imperfectus fetus? Quis a partu jam editum
 inque lucem susceptum, sic imbecillum exiguum-
 que in molem et formam ac robur idoneum prove-
 hit? nisi ille idem, ut dixi, supremus artifex Deus,
 creatrice vi, quasi Christo exemplari figuras du-
 cens atque ad vivum species depingens? Unde et
 tutelaribus angelis, etiam ex adulterio susceptas
 proles commendari, ex divinis litteris accepimus.
 Si enim invita beatæ illius naturæ, Dei scilicet,
 voluntate, præterque ejus consilium ac legem exsi-
 sterent, quomodo angelis traderentur blande admo-
 dum ac indulgenter educandæ? Quomodo etiam
 suos genitores accusaturæ, libere ad Christi tribu-
 nal citarent? Tu quidem, Domine, inquit, non
 invidisti nobis commune hoc lumen; hi autem nos
 in mortem exposuerunt, contempto tuo inandato.
 Ex illegitimis enim somnis, inquit, filii qui nascun-
 tur, testes sunt nequitiae adversus parentes in inter-
 rogatione persuasibilem sermonum 37.

CAP. VII. Anima rationalis ab ipso Deo. Castitas non una bona, etsi melior et honoratior.

Καὶ τάχα μὲν οὖν δὴ χῶραν ἔξει πιθανολογῶν τις
 ἐν οὐ κριτικοῖς καὶ φρονιμοῖς ἀνδράσι, τὸν χιτῶνα
 τῆς ψυχῆς τὸν σάρκινον τοῦτον ὑπὸ ἀνθρώπων φυ-
 τεύμενον αὐτοματὶ μορφοῦσθαι παρὰ τὴν ἀπόφασιν
 τοῦ Θεοῦ· οὐ μὴν ἦδη (37) καὶ τῆς ψυχῆς τὴν ἀθά-
 νατον οὐσίαν μετὰ τοῦ θνητοῦ σπειρεσθαι διδάσκων
 πιστευθήσεται σώματος. Τὸ γὰρ ἀθάνατον καὶ ἀγή-
 ρων μόνος ὁ Παντοκράτωρ ἐμφυσᾷ ἡμῖν, καὶ μόνος
 τῶν ἀοράτων ἐστὶ καὶ ἀολέθρων ποιητής. Ἐρεψύση-
 σε γὰρ εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ προὐχὴν ζωῆς, καὶ
 ἐτρέπετο, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν.
 Ἀμέλει τοὺς χειροτέχνους τοῦτους ἀντιώμενος ὁ λό-
 γος, ἐπὶ λύμῃ τῶν ἀνθρώπων τὰ ἀνδροεικέλα κατα-
 σκευάζοντας ἀγάλματα, οὐκ αἰσθόμενα τὸν ἴδιον ποι-
 ητὴν, ἐν τῇ παναρέτῳ Σοφίᾳ φησὶ· Σποδὸς ἡ καρ-
 δία αὐτῶν, καὶ γῆς εὐτελεστέρη ἢ ἑλλίς αὐτῶν,
 πηλοῦ τε ἀτιμότερος ὁ βλῶς αὐτῶν· ὅτι ἠγνόη-
 σαν τὸν πλάσαντα αὐτούς, καὶ τὸν ἐμπνεύσαντα
 αὐτοῖς πνεῦμα ζωτικόν. Οὗτός ἐστι πάντων ἀνθρώπων
 ποιητής, ὁ Θεός. Διὸ καὶ πάντας ἀνθρώπους, κατὰ
 τὸν Ἀπόστολον, σώζεσθαι βούλεται, καὶ εἰς ἐπί-
 γνωσιν ἀληθείας ἔλθειν. Καὶ ἐπειδὴ τοῦτο μὸλις
 εἶδος ἔσχε, λοιπὸν δὴ τὰ μετὰ ταῦτα λεκτέον. Ὅπότι-

Et adhuc locum habebit aliquis probabiliter dis-
 putandi apud imperitos et imprudentes, tunicam
 hanc animæ carneam, ab hominibus satam, casu
 formari præter Dei sententiam; immortalem tamen
 animi substantiam cum mortali ac fragili corpore
 seminari qui doceat, fidem non merebitur. Quod
 enim mortis senique expers est, solus utique nobis
 inspirat Omnipotens, solusque invisibilem incor-
 ruptibilemque creator est. Inspiravit enim, inquit,
 in faciem ejus spiraculum vitæ : et factus est homo
 in animam viventem 38. Denique artifices illos in-
 crepans Scriptura, qui ad hominum perniciem hu-
 mana forma statuas concinnarent, nullo ejus sensu
 præditas, quo auctore fiant, in libro Sapientiæ,
 omnis scilicet virtutis officina, ait : Cinis est cor
 eorum, et terra supervacua spes eorum, et luto vilior
 vita eorum : quoniam ignorarunt qui se finxit, et qui
 inspiravit illis animam quæ operatur; et qui insuffla-
 vit eis spiritum vitalem 39. Hic cunctorum hominum
 conditor est, Deus. Proptereaque, ut scribit Apo-
 stolus, Vult omnes homines salvos fieri, et ad agni-
 tionem veritatis venire 40. Et quoniam hoc vix tandem
 capit expeditivimus, quæ supersunt deinceps di-
 cenda sunt. Ubi enim quis eorum quæ ex humana

37 Sap. iv, 6. 38 Gen. ii, 7. 39 Sap. xv, 10, 14.

40 I Tim. ii, 4.

(36) Ὑπνω. Sic et Vulg. emendata, cum pro som-
 nis irrepisset omnes, ut testatur Nobilius. COMBEFIS.

(37) Οὐ μὴν ἦδη. Placuum argumentum Metho-
 dii. Etsi admitti possit corpus sic a natura for-
 mari, velut fere in reliquis animantibus, vi scilicet
 seminis : de animo tamen qui sit immortalis, qui
 dicat, nullam fidem mereri, sed a Deo ἀμέως fieri
 et dari. Possinius tamen, interrogate legens, id af-
 firmat quod negat Methodius : quanquam ex fide

ejus qui de corpore ita sentit, quasi arguat Metho-
 dius unum ex altero sequi; quod esset argumentum
 a minori ad majus affirmate, proinde nullius conse-
 quentiæ. Contra, dato priore membro, alterum
 nulla probabilitatis specie dari posse aut admitti,
 ex ipsa rei indole evincit et locis Scripturæ : quod
 utique gravis theologi est. Apud Allatum etiam
 particula non obrepsit, mendo ut videtur typoгра-
 phico; qua submota, omnia constant. Id.

ratione homini accidunt, considerationem natura A
duce diligenter didicerit, sane noverit haud abomi-
naudam liberorum procreationem, cum tamen ca-
stimonia majori laude atque honore coronanda sit.
Neque enim eo quod mel cæteris dulcius est ac
suavius, continuo reliqua amara reputare convenit,
quæcunque in fructibus jucundi saporis partem ali-
quam a natura sortita sunt. Et horum quidem
idoneum testem producemus Paulum, cujus illa
sunt : *Qui matrimonio jungit virginem suam, bene
facit; et qui non jungit, melius facit* ³¹. Non enim scilicet id proponendo quod melius ac dulcius est,
aliud omnino Scriptura sublaturum voluit; sed uni-
cuique quod proprium est ac utile, tribuendum de-
cernit. Sunt quibus nondum concessit potiri virgi-
nitate : sunt quos non amplius titillationibus eru-
bescentes inquinari permittit, sed jam inde meditari,
deincepsque cogitare vult, angelicæ puritatis æmu-
lam corporum transformationem; ubi juxta verax
Domini oraculum : *Non nubunt, neque nubuntur* ³².
Quandoquidem non omnibus incontaminatus ille,
et quo regnum cœlorum præbeatur ³³, eunuchismus
creditur : sed illis duntaxat, qui et semper viren-
tem et incontaminatum virginitatis florem valent
servare. Florentissimo enim et maxime variegato
prato comparari Ecclesiam habet propheticus ser-
mo, non modo virginitatis distinctam et coronatam
floribus, sed et conjugii et continentia. *In fimbriis
enim aureis variegata astat regina a dextris spon-
si* ³⁴.

Hæc tibi pro viribus ego meis, o Arete, confero
ad susceptum pro veritate sermonem. — Quibus
a Theophila dictis, lene a cunctis virginibus existi-
tisse murmur narrabat Theopatra, illis sermonem
laudantibus. Ubi autem susurrus quievit, post longum
silentium, assurrexisse Thalamiam (ei quippe
tertio loco mandatam erat post Theophilam con-
certare). Ea igitur sequens hinc et Ipsa exorsa
est.

ORATIO III.

THALIA.

CAP. I. *Locus Geneseos II, 23, 24, cum textu Paulino Ephes. v, 23-32, collatus.*

Mihi videris, o Theophila, et actione et erudi- D
tione cunctis præcellere, nec cuiquam sapientia
laude cedere. Non enim est qui reprehendere possit
orationem tuam, vel si contentiosus et pervicax sit.
Unum tamen in ea me, aliis præclare dictis, o beata,
videtur turbare, ac quasi injecto scrupulo moleste
habere, dum mecum reputo, haud frustra spi-
ritu plenissimum ac sapientem virum, Paulum
dico, in Christum et Ecclesiam relaturum conjun-

³¹ *I Cor.* vii, 38. ³² *Matth.* xxii, 30. ³³ *Matth.* xix, 12. ³⁴ *Psal.* xlviii, 10.

(38) *Τὴν σύναξιν.* Malui retinere Vat. vocem,
quod etiam in reliquis postmodum repetatur, ut ap-
pareat glossema esse quod Allat. et Maz. hic σύζευ-
ξιν habent : quasi rariorem vocem, ut solet, com-

αν γὰρ τις τὴν θεωρίαν τῶν κατὰ τὸν ἀνθρώπου
συμβαίνοντων κατὰ φύσιν ἀκριβῶς ἐκμάθη, εἰσεται
μὴ βδελύσσεσθαι παιδοποιίαν· ἐπαινεῖν δὲ καὶ προ-
τιμᾶν ἀγνεῖαν. Οὐδὲ γὰρ, ἐπειδὴ τῶν ἄλλων ἡδύτε-
ρόν ἐστι καὶ προσηνέστερον τὸ μέλι, τὰ λοιπὰ δὴ
ταύτῃ νομιζέσθαι προσήκει πικρὰ, ὅποσα δὴ τῇ ἐμ-
φύτῳ γλυκασίᾳ κεκέρασται τῶν ἀκροδρύων. Καὶ τού-
των μὲν ἐχέγγυον μάρτυρα παρέξομαι τὸν Παῦλον,
*Ὡστε καὶ ὁ γαμίζων, λέγοντα, τὴν ἑαυτοῦ παρθέ-
νον, καλῶς ποιῷ· καὶ ὁ μὴ γαμίζων κρεῖσσον ποιῷ.*
Ὁ γὰρ δὴ τῇ τοῦ κρείττονος καὶ γλυκυτέρου παρα-
θέσει τὸ ἕτερον ἀνεῖλεν ἀπαγορευσαί· ὁ λόγος· ἀλλ’
ἐκάστῳ τὸ οἰκείον καὶ λυσιτελὲς ἀποπέμειν διαθεσμο-
θετεῖ. Τοῖς μὲν γὰρ οὐδέπω συνεχώρησε παρθενίας
τυχεῖν· τοῖς δὲ οὐκέτι βούλεται χραίνεσθαι φοινισ-
σομένους ἐρεθισμοῖς, ἀλλὰ μελετᾶν ἀπεντεῦθεν ἤδη
καὶ φαντάζεσθαι τὴν ἰσαγγελον μεταστοιχείωσιν τῶν
σωμάτων· ἔνθα οὕτε γαμοῦσιν, οὕτε γαμίσκοιται,
κατὰ τοὺς ἀψευδεῖς τοῦ Κυρίου χρησμούς· ἐπεὶ μη-
δὲ πᾶσιν ὁ ἀμόλυτος καὶ παρεκτικὸς τῆς βασιλείας
τῶν οὐρανῶν εὐνοχισμὸς ἐμπιστεύεται· ἀλλὰ μόνους
δηλονότι τοῖς καὶ δυναμένοις τὸ ἀειθαλὲς ἄνθος, καὶ
ἀχραντον τῆς παρθενίας τηρῆσαι. Ἀνθηροτάτῳ γὰρ
καὶ ποικιλωτάτῳ λειμῶνι ἀπεικάζεσθαι λόγος ἔχει
προφητικὸς τὴν Ἐκκλησίαν, οὐ μόνον τοῖς τῆς ἀγνεῖας
πεποικιλμένην καὶ κατεστειμένην ἄνθεσιν, ἀλλὰ καὶ
τοῖς τῆς τεκνογονίας καὶ τοῖς ἐγκρατείας. Ἐν κροσ-
σωτοῖς γὰρ χρυσοῖς πεποικιλμένη ἀπὸ δεξιῶν ἡ
βασιλίσσα περισταται τοῦ νομφίου.

C Ταῦτά σοι κατὰ δύναμιν καὶ τὸν ἑμαυτῆς, ὡς
Ἄρετή, εἰς τὸν περὶ τῆς ἀληθείας συμβάλλομαι λό-
γον. — Εἰπούσης δὲ ταῦτα τῆς Θεοφίλας, θόρυβον
ἤδυν ἐκ πασῶν ἡ Θεοπάτρα ἔφη γεγονέναι τῶν παρ-
θένων, ἐπαινουσῶν τὸν λόγον. Ὡς δὲ ἡσύχασεν, σιω-
πῆς ἐπὶ πολὺ γενομένης, ἀναστῆναι τὴν Θάλειαν·
ταύτῃ γὰρ ἐκ τρίτου ἐπιτέτραπτο μετὰ τὴν Θεοφί-
λαν ἀγωνίζεσθαι. Ὑπολαβοῦσα οὖν ἐντεῦθεν, ὡς
οἶμαι, ἤδη καὶ αὐτή.

ΛΟΓΟΣ Γ΄.

ΘΑΛΕΙΑ.

D Σύ μοι δοκεῖς, ὦ Θεοφίλα, ἔφη, καὶ τῇ πράξει καὶ
τῷ λόγῳ πασῶν κρατιστεύειν, καὶ σοφίας τὰ δεύτερα
φέρεσθαι οὐδένης. Οὐ γὰρ ἐστὶν ὅστις αἰτιάζεται σου
τὸν λόγον, οὐδ’ εἰ παντάπασι φιλόνομος εἴη καὶ ἀν-
τιλογικός. Πλὴν ἐκεῖνό με μόνον, τῶν ἄλλων ὀρθῶς
εἰρημένον, ὦ μακαρία, δοκεῖ ταραττεῖν τε καὶ ἀνίστηναι,
ἀναλογιζομένην, ὡς οὐκ ἂν ὁ πνευματικώτατος σο-
φὸς ἀνὴρ, τὸν Παῦλον λέγω, ματαίως ἀνέφερεν εἰς
Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν σύναξιν (38) τοῦ

muniore exponant. Ea utitur Plato in eam ipsam
rem, pro viri et uxoris quasi in secreto, consula-
tione, quæ nuptiarum mysterium est, quod Apo-
stolus in Christum et Ecclesiam transfert. *Comber.*

πρωτοπλάστου καὶ τῆς γυναικὸς, εἰ μὴδὲν ὑψηλότερον ἐφαντάζετο τῶν ρητῶν καὶ τῆς ιστορίας ἡ Γραφή. Εἰ γὰρ ὅλως εἰς τὸν περὶ συνελεύσεως ἀνδρὸς τε καὶ γυναικὸς δεῖ παραλαμβάνεσθαι τύπον φιλικῶς τῆν Γραφήν, τίνος δὴ χάριν ὁ Ἀπόστολος, τούτων ἐπιμνησθεὶς, καὶ εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος ἡμᾶς, οἶμαι, χειραγωγῶν ἰδὼν, εἰς Χριστὸν καὶ εἰς Ἐκκλησίαν ἀναφέρων, ἀλληγορεῖ τὰ κατὰ τὴν Εὐαν καὶ τὸν Ἀδάμ;

Ἡ μὲν γὰρ λέξις τῆς Γενέσεως οὕτω φησί· *Καὶ εἶπεν ὁ Ἀδάμ· Τοῦτο νῦν ἐστὸν ἐκ τῶν ἐστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου· αὕτη κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη. Ἔνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.* Ὁ δὲ Ἀπόστολος, εἰς αὐτὴν δὴ ταύτην ἐπισκεπτόμενος τὴν περικοπήν, οὐκέτι κατὰ τὸ κείμενον αὐτὴν, ὡς ἔφην, αἰσθητῶς ἐπὶ συνέρξεως βούλεται παραλαμβάνεσθαι γυναικὸς τε καὶ ἀνδρὸς, ὡς περὶ δὴ καὶ σύ. Σὺ γὰρ, φυσικώτερον ἐπεξεργαζομένη τὸν λόγον, συλλήψωμεν περὶ καὶ τοκετῶν ἔδωκας μένον ἀποφαίνεσθαι τὴν Γραφήν. Ἴνα γὰρ τὸ ἀπὸ τῶν ὀστέων ὀστοῦν ἄνθρωπος ἕτερος ληφθὲν γεννηθῆ, ταύτη συνεῖναι τὰ ζῶα σπαργῶντα δρυῶν δίχην (39) ἐν ὥρᾳ τοῦ κύειν. Ἐκεῖνος δὲ, πνευματικώτερον εἰς Χριστὸν ἀναπέμφας τὸν λόγον, διδάσκων οὕτως ἔφη· *Ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ γυναικα ἑαυτὸν ἀγαπᾷ. Οὐδεὶς γὰρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν· ἀλλ' ἐκτρέφει καὶ θάλπει, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν· διὲ μὲν ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ.* Ἀπὸ τούτου *καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.* Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν· ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

CAP. II. Apostoli Pauli digressiones Ejus doctrinae character, nihil in eo dissentaneum. Suffixus Origenes, qui improbe omnia ad allegoriam trahit.

Μὴ κινεῖτω δὲ σε, εἰ περὶ ἐτέρων διαλεγόμενος εἰς ἕτερα μεταπηδᾷ· ὥστε νομίζειν ἀναμιγγύνα: καὶ παρεμβάλλειν αὐτὸν ἀνόμοια τοῖς προκειμένοις, παρεκβαίνοντα τοῦ σκέμματος, ὡς περὶ δὴ καὶ νῦν. Περὶ τῆς ἀγγελίας γὰρ ἐθελήσας, ὡς εἰκὸς, μεμελημένως αὐτῷ κρατυνθῆναι λόγον, προδιορθοῦται πρότερον τὴν ἐπιχείρησιν, τῷ λειοτέρῳ τῆς φράσεως ἀρχόμενος τύπῳ. Ὁ γὰρ τοῖ χαρακτήρ αὐτῷ τῶν λόγων, ποικιλώτατος ὢν, καὶ κατὰ παραύξησιν ἐξεργασμένος, ἄρχεται μὲν ἐπιπολαιότερον, προχεῖται δὲ εἰς τὸ ὑψηλότερον καὶ μεγαλοπρεπές· εἶτ' αὐθις εἰς βαθύτητα μεταβάλλων, ὅτε μὲν εἰς τὸ ἀπλούστερον καὶ ἀφελές, ὅτε δὲ εἰς τὸ δεινότερον καταλήγει καὶ λεπτόν, οὐδὲν ἄλλοτριον ἐπισάγων τῶν κεφαλαίων ταῖς ἐξαλλαγαῖς· ἀλλὰ πάντα κατὰ τινὰ θαυμαστὴν οἰκειότητα συμπεριγράφων εἰς ἓν τὸ προκείμενον

³⁹ Ephes. v, 32. ⁴⁰ Gen. ii, 23, 24. ⁴¹ Ephes. v, 28-32.

(39) *Δρυῶν δίχην.* Lectio ex conjectura interpretis. Nam Val. codex habebat δρυῶν δίχην. Maz., glossemate docti lectoris e margine in contextum, ut verisimile est, recepto δένδρον pro δρυῶν posuit. Ἀρῶς, ut Græce scientibus notum, non solam quer-

actionem primi hominis ac mulieris ⁴⁰, si nihil sublimius Scriptura innueret, quam quod ex nudis ipsis verbis ac historia, pervio sensu haberi potest. Si enim omnino de viri ac mulieris congressu nude locus Scripturae accipi debet, quid causæ est cur Apostolus eum citans, et ad Spiritus, puto, nos manu ducens viam, quæ de Adamo et Eva memorantur, per allegoriam in Christum transfert et in Ecclesiam?

Locus Geneseos sic habet. *Et dixit Adam, Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea: hæc vocabitur mulier, quoniam de viro sumpta est. Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem suam, et adhærebit uxori suæ: et erunt duo in carnem unam* ⁴¹. Apostolus autem eam sententiam considerans, nequaquam illam prout jacet, juxta sensum ut dixi ac sonum litteræ, de viri ac feminæ copula vult accipi, quemadmodum tu facis, naturali modo de conceptibus solummodo ac partubus Scripturam istam interpretando. Sic enim posuisti: *Ut os ex ossibus homo alter sumptum gigneretur, coire viva corpora, distendique ac tumere, arborum instar, cum prægnant.* Paulus autem, spiritaliter ad Christum hæc referens, in hunc nos modum edocet ⁴²: *Qui suam uxorem diligit, se ipsum diligit. Nemo enim unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit et fovet eam, sicut et Christus Ecclesiam: quia membra sumus corporis ejus. Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ; et erunt duo in carnem unam. Sacramentum et in magnum est; ego autem dico, in Christum et in Ecclesiam.*

Nec vero te moveat, quod aliis de rebus instituto sermone, ad alia transilit, ut permiscere doctrinam videatur eaque intercalare quæ argumento dissideant, ab instituta digrediens consideratione, uti se res in verbis inductis habet. Nam cum de castitate, ut apparet, sedulo doctrinam tradere ac confirmare vellet, insinuat se prius, et molles quasi aditus ad eum scopum captat, leniori ac plausibiliore utens sermonis ingressu. Est enim ejus dictionis character admodum varius, et ad rem sensum augendam comparatus. Ac ipso quidem exordio rem levius attingens, moxque se in altiora ac magnifica diffundens: tum rursus in profunditatem sese demittens, interdum in simplex aliquid et facile, interdum in d. m. cilius aliquid et subtilius desinit; nec quidquam tamen per istas alternationes alienum a scopo in-

cum, sed omnino genus omne arborum sæpe significat, imo et plantarum. Nam ἀκρόδρυς de omni fructu dici, Caius etiam jurisconsultus adnotavit. Si cui tamen magis probetur δένδρον, non repugnabimus. ED. LUPAR.

ducit : sed cuncta mirabili quodam necessitudine ac nexu complexus, instituta a se considerationis enim argumentum absolvit. Operæ pretium igitur factura videar, si apostolicarum sententiarum sensum paulo accuratius explicavero; ita tamen, ut rejiciam.

Abunde enim atque præclare illa quoque videris edisseruisse, cautius, o Theophila, ipsa prout jacent Scripturæ verba exponens. Nam neque periculo vacat, subjecti textus verba, uti dictum est, omnino spernere, præsertim Geneseos, ubi condenda rerum hujus universitatis mole ac statuenda, immobilia Dei feruntur oracula ac decreta : quibus in hunc usque diem aptatus mundus, suis sensim partibus perfecte dirigitur, donec rursus ipse qui concinnavit legislator, opus suum reformare volens, primas naturæ leges alia constitutione antiquaverit. Sed quoniam non decet inexploratam ac velut dimidia sua parte claudicantem explicationem doctrinæ relinquere; age, anagogicum quoque litterali sensum, velut alterum bigæ animal reddamus, profundius hanc Scripturam speculando. Non enim is est qui contemni possit Paulus, quem modo vidimus, transscendo dicti hujus vulgari sensu, ad Christi illud mysterium Ecclesiæque traduxisse.

CAP. III. Primi Adam et secundi comparatio instituta.

Atque hic primum disquirendum an Adam comparari possit Filio Dei : ille, inquam, Adam in lapsu prævaricationis deprehensus, qui quæ audivit : *Terra es, et in terram reverteris* ³⁸. Quomodo vero etiam *Primogenitus omnis creaturæ* ³⁹ putabitur, qui post terram et firmamentum e lulo formatus est? Rursus qua ratione lignum vitæ ⁴⁰ eum esse concedetur, qui ejicitur propter prævaricationem ⁴¹, ne rursus extendat manum et comedat ex ipso, et vivat in æternum? Quod enim comparatur alteri, illi pluribus simile existat necesse sit ac affine, non contrario plane modo ac dissentance se habeat, et quasi ex oppositis consistat. Nemo enim qui impar pari, et harmonicum concentum non harmonico dissentancoque comparare audeat, sapientis laudem consequitur. Sed par natura pari haud immerito comparetur, etsi solum modico par existat; albumque albo natura, etsi minutissimum sit, illiusque albedinis sensum modice referat, quatenus ipsum quoque album audiat. Jam par et harmonicum et candore splendidum cunctis plane ci-

³⁸ Gen. III, 19. ³⁹ Coloss. I, 15. ⁴⁰ Apoc. II, 7.

(40) *Ei 'Αδάμ.* Allatius parenthesis interponit. Εἰκόσ γὰρ ἀντιπαθεῖναι τινὰς ἄλλοτε ἄλλως· πῶς δὲ 'Αδάμ, quæ aliis desiderantibus, non admodum necessaria mihi visa est : et forte scholion sit, quod in textum irrepserit : ubi Allatius ἀντιπροθεῖναι legit, reddiditque, *Non enim dedecet alias alio modo et tempore considerationes interponere.* Malim tamen, *Par enim est quosdam alias aliter inter se componere,* seu comparare; id est, secundum aliam et aliam rationem pro loco et tempore, quomodo idem sæpe contrariis comparatur, ut quod et Christus

αὐτῷ σκέμμα τῆς ἀπιθέσεως ἀπεργάζεται. Χρῆ οὖν με ἀκριθέστερον ἀνακαλύψαι τὸν νοῦν τῶν κατὰ τὸν Ἀπόστολον ἐπιχειρημάτων, οὐδὲν τῶν ἐμπροσθεν εἰρημένων ἀνακρουομένην. earum quæ jam in superioribus dicta sunt, nihil

Ἰκανῶς γὰρ κάκεινά μοι διεξεληλυθῆναι καὶ λαμπρῶς δοκεῖς, ἀκινδυνότερον, ὡ Θεοφιλα, τὰ ῥήματα τῆς Γραφῆς, ὡς εἶχεν, ἐπεξεργασαμένη. Σφαλερὸν γὰρ πάντη καταφρονεῖν τῶν κειμένων, ὡς εἴρηται, μάλιστα τῆς Γενέσεως, ἐνθα ἀποφάσεις ἀπαράλλακτοι φέρονται τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν σύστασιν τοῦ παντός, αἷς ἡρμωσμένως εἰσέτι καὶ νῦν κάλλιστα κατὰ μέτρον τέλεον ἀπευθύνεται τελείως ὁ κόσμος, ἔστ' ἂν αὐτὸν πάλιν αὐτὸς ὁ διακοσμησῆς νομοθέτης, ἀναστοιχειώσῃσαι βουληθεῖς, ἐτέρῳ διατάγματι τοὺς πρώτους τῆς φύσεως ἀναλύσῃ θεσμούς. Ἄλλ' ἐπεὶ οὐ χρῆ ἀνεξέλεγκτον, καὶ ὡσπερ ἐξ ἡμισείας χωλὴν τὴν ἀπόδειξιν τοῦ λόγου καταλείψαι· φέρε δὴ καὶ τὴν κατ' ἀναγωγὴν αὐτῆ συζυγίαν ἀποδῶμεν ἡμεῖς, βαθύτερον ἐπισκεψάμενοι τὴν Γραφήν. Οὐ γὰρ τοῦ Παύλου καταφρονήσαντο, τοῦ ὑπεραναβαίνοντος τὸ ῥητόν, καὶ εἰς τὸν Χριστὸν αὐτὸ συντελεῖν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἀποφηνάμενου.

Καὶ πρῶτον ἐξεταστῆν, εἰ Ἀδάμ (40) ἀπεικάζεσθαι δύναται τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, ἐν τῷ παραπτώματι τῆς παραβάσεως εὐρεθείς, καὶ ἀκούσας τὸ, *Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ.* Πῶς δὲ καὶ *Πρωτότοκος πάσης τῆς κτίσεως* νομισθῆσεται; Πῶς δὲ καὶ τὸ στερέωμα πηλοπλαστούμενος; Πῶς δὲ καὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς αὐτὸς εἶναι συγχωρηθήσεται, ὁ ἐκβαλλόμενος διὰ τὴν παράβασιν, ἵνα μὴ, πάλιν ἐκτείνας τὴν χεῖρα καὶ φαγῶν ἀπ' αὐτοῦ, ζῆσεται εἰς τὸν αἰῶνα; Ἐπεὶ γὰρ ἀπεικαζόμενον ἐκεῖνο οὐ εἶστιν ἀπεικασμα, ὁμοιοῦσθαι καὶ παραβάλλεσθαι κατὰ πολλὰ χρῆ, ἀλλὰ μὴ ἐκ τῶν ἐναντιῶν καὶ ἀνοικείων τὴν σύστασιν εἶχειν. Οὐ γὰρ ἂν τὸ ἀνίσον τῷ ἀρτίῳ, ἢ τὴν ἀρμονίαν τῆ ἀναρμοστίᾳ τις ἐξισάσαι τολμῶν, ὡς ἐμφρων ἀποδεχθῆσεται· ἀλλὰ τὸ ἴσον τῷ φύσει ἴσῳ, κἂν ἐξ ὀλίγου ἴσον ἦ, καὶ τὸ λευκὸν τῷ φύσει λευκῷ, κἂν αὐτὸ βραχύτατον ἦ καὶ μετρίως φαντάζοιτο τὴν λευκότητα ἐκεῖνου, δι' ἣν δὴ καὶ αὐτὸ λέγεται λευκόν. Ἰσον δὲ καὶ ἀρμόνιον καὶ λαμπρὸν, τὸ ἀναμάρτητον εἶναι καὶ ἀδιάφθορον ἀνευδοιάστως παντὶ που σαφῆς, τὴν σοφίαν (41)· ἀνάρτιον δὲ καὶ

⁴¹ Gen. III, 22.

leo dicitur, et diabolus : sicque fuerit istud proδιόρθωσις ad sequentem comparationem primi et secundi Adam, in qua Methodius non omnino rectum servavit. COMBESIS.

(41) *Τὴν σοφίαν.* Hiuleam sibi litteram fingit Possinius reddiditque, *in confesso est apud sapientes : cum velit Methodius, ipsam sapientiam τὸ ἀναμάρτητον esse, quod ab omni immune peccato est, cujus sunt et aliæ dotes ibi assignatæ, contrariæ illi quod mortale et peccato obnoxium est, cujusmodi sunt primus et secundus Adam, inter quos proinda nullæ*

ἀναρμόνιον τὸ θνητὸν καὶ ἀμαρτωλὸν, καὶ διὰ κατὰ-
γνωσιν ἐκβληθὲν καὶ ἀπὸ καταδίκην ἐληλυθὸς.

A tra omnem ambiguitatem habeatur, quod a peccato
ac interitu immune existit, nempe Sapientia; im-
par vero et inharmonicum atque dissidentaneum, quod mortale et peccato obnoxium ac quasi repro-
bum ejectum pœnæque addictum est.

Cap. IV. *Nonnulla hic dura et simplicius dicta. nec satis ex theologiæ norma prolata videntur.*

Τὰ μὲν οὖν δὴ πρὸς τῶν πολλῶν ἀντισφαιριζόμενα
σχεδὸν εἶναι τοιαῦτα δὴ νομίζω, ὅσοι δὴ μὴ θέλουσιν
εἰς Χριστὸν ἀναφέρεισθαι τὸν πρῶτον ἀνθρώπον,
καταφρονούντες τῆς συνέσεως, ὡς εἰκός, Παύλου.
Φέρε γὰρ ἡμεῖς ἐπισκεψόμεθα, πῶς ὀρθοδόξως ἀνή-
γαγε τὸν Ἀδάμ εἰς τὸν Χριστὸν, οὐ μόνον τύπον
αὐτὸν ἡγουμένους εἶναι καὶ εἰκόνα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ
τοῦτο Χριστὸν καὶ αὐτὸν γεγονέναι (42), διὰ τὸ τὸν
πρὸ αἰώνων εἰς αὐτὸν ἐγκατασκήψαι Λόγον. Ἡρμῶζε
γὰρ τὸ πρωτόγονον τοῦ Θεοῦ (43) καὶ πρῶτον βλά-

Hæc fere esse existimo quæ ab eis vulgo obje-
ctantur, qui spreta, ut apparet, Pauli prudentia,
primum hominum ad Christum negant referri. Age
vero, nos quoque consideremus, quam is recto sa-
noque sensu Adamum ad Christum retulerit; non
hoc solum, quod Adamum Christi figuram ac si-
mulacrum fuisse censuerit, sed quod etiam hoc ip-
sum, eundem ipsum Christum existitisse existima-
verit, idcirco nimirum quod Verbum quod est ante
B sæcula, in illum venit seque illi coniunxit. Decebat

videatur admittenda comparatio. Hæc enim ratio est
eorum, quos ipse confutat: estque simile illi Apo-
stoli, *Quæ societas luci ad tenebras? quæ conventio
Christi ad Belial? (II Cor. vi, 15)*, in eo scilicet in
quo ita dissident, et quod illis nominibus præcise
importatur, cum aliqui res ipsas in aliquo conve-
nire nihil impediatur. COMPARATIO.

(42) *Αὐτὸ τοῦτο Χριστὸν γεγονέναι.* Non viden-
tur hæc sane dicta. Possinii expositio pia est, sed
violenta. Plane enim distinguit Methodius primum
Adamum ac secundum, vultque utrumque ipsum re
ipsa Christum existitisse, incessente Verbo ac illa-
hente; primo, ex terra virgine; tumque alleri, utero
virginali formato: ratione etiam firmans, quod pri-
mum Dei germen et primus archangelorum, *primum*
τῆς ἀνθρωπότητος, humani generis, ut Allatius, vel
τῶν ἀνθρώπων, hominum, incessere debuissent, pura-
que divinitate uterque ipsum quod est esse Chri-
stus, fuerit: quæ voces partim Arianici furfuris
sunt, partim Nestoriani. Quod primum archangelo-
rum ἢ Λόγος et Sapientia, qui in primum Adamum
immanerit, tumque in secundum, sitque in eis
primus, uli Adamus primus est in hominibus intra
lineam creatorum, quantavis excellentia, eundem
Λόγον ponit, qui ipse unus angelorum sit, ut est
Adamus unus hominum, idque qua Λόγος, non qua
angelus, vel homo; quod nusquam angelus existi-
erit, ut nec angelos, sed semen Abrahamæ, Paulo au-
ciore, apprehendit. Id vero purus putus Arianismus
est; quo dato, nihil non concedebant Catholicis ad-
titulorum fumum et excellentias, quibus Λόγον, sic
a Dei ipsa natura et *ὀσάτας* extraneum, primumque
in creatorum serie et intelligentiarum, exornare
vellent, etiam Deum dicendo, sed *ὁμωνύμως*, Deum
factitiae et θέσει, non natura ipsa deitatis entisque
a se necessarij, et qua unum, una substantia et
virtus, cum Deo et Patre sit. Eodem sensu Arianico
Eusebius passim ἀρχιστράτηγον, *principem caelestis
militiæ* vocat: quam in eo vocem perstringunt in
cod. cardin. Mazar. aliique scholiastæ, magisque
in Michaelem, quam in ipsum Λόγον, qua Λόγος,
quadret: quanquam illa ipsa difficiliter trahantur
ad sanum sensum, quod ita Methodius primum
archangelorum posuit, analogia ad Adamum primum
hominum: vellemque vel Allatium hic medicinæ
aliquid scissae aperiendo Methodii sensum catholico-
cum, vel etiam Possinium, qui et ipse dissimulat;
solumque excusat caput τῆς οἰκονομίας: ut dicatur
primus Adam ipse re ipsa Christus, quod ipse verus
Christus, ex eo carne sumpta, secundus Adamus
homo factus sit; et quasi ipse jam aliqua sui parte
Christus exstiterit: quod quam remotum sit, nemo
non videt, extraque inentem Methodii, qui τὸν Λό-
γον, archangelorum primatem, primum hominem
incessere debuisse congruentia assumat, quod uter-

que primus et caput sui ordinis. Quodque ita inces-
sit, ipse τὸ ἀναμάρτητον (*ipsa innocentia*, ut sic vo-
cem voce reddam) et *Sapientia*, ut tamen peccaverit,
factusque tenebræ et insipiens sit, etc., argumento
est, horum unionem voluntate fuisse et accidentario
dono gratiæ, velut in prophetis, non natura et sub-
stantia, καθ' ὑπόστασιν, ut vocant nostri theologi,
quæ omnem potentiam peccandi excludit, quod per
eam Λόγος ipse auctor operationum sit ac agens
proprium, in natura quam ea unione suam fecit. Hoc
discrimen tangere debuit Methodius, et quo ὁμωνύ-
μως Christum significaret primum ac secundum
Adamum: secus vero, non in incesione videtur
discrimen ponere, sed in natura quam inceserit,
ne priori similibi labem incurreret peculiari intra
claustra virginalia protectione ejusque paulatim
quasi duratione; quod quid aliud sit quam profectus
Nestorianus, cujus merito Christus Dei Filius eva-
serit, ac quæcumque de hoc homine fides docet et
Scriptura loquitur, doceant me qui in Methodianis
me versatioribus videri volunt, omnique veterum tur-
ba, qui vel maxime Methodium numerant inter eos
Patres quibus per simplicitatem obrepserunt aliqua
a fide devia: quod præcipue elucere in hoc Dialogo
advertit Photius in sua censura, sive ipse ita in-
caute locutus est, sive alii ei asperserit: quod non
facile ipse contextus ac Dialogi tota compositio ad-
mitti sinit. Τὸ πρεσβύτατον τῶν αἰώνων, aliquid per-
inde olet fabularum hæreticorum, quibus sic cele-
brati Æones, ut videre est apud Irenæum et alios. Id.

(43) *Τὸ πρῶτον τοῦ Θεοῦ.* Quod Verbum hic πρῶ-
τόγονον τοῦ Θεοῦ καὶ πρῶτον βιάστημα, πρεσβύτατος
τῶν αἰώνων καὶ πρῶτος τῶν ἀρχαγγέλων dicitur, in-
telligendum salva æternitate et consubstantialitate
cum Patre Verbi ejusdem. Simul in memoriam re-
vocandum Patres plerosque Nicenæ synodo priores
minus exacte interdum de divinis personis locutos,
ut singillatim demonstrat Petavius lib. 1 *De Trinit.*
a cap. 3 ad 6, inter eos quoque Methodium nume-
rans cap. 4, num. 12. Atque hinc occasionem Pho-
tio datam suscipit admonendi, hoc opus fuisse de-
pravatum Arianis opinionibus immistis: quod non
obstat quin utiliter edatur: si ratio similis non
prohibuit, quin laudabiliter et bono publico in lu-
cem producerentur scripta Justini Martyris, Athe-
nagoræ, Tatiani, B. Theophili, Irenæi, Clementis
utriusque Romani et Alexandrini, Origenis, Dionysii
Alexandrini, Gregorii Thaumaturgi, Luciani
martyris, Tertulliani, Lactantii et similium: apud
quos multo duriora in hoc genere leguntur, quam
apud Methodium nostrum. ΕΡ. LUPAN. — Dum ait
sanctus Methodius Adamum fuisse a Verbo assump-
tum, non ita intelligendum hoc est, quasi totum
corpus et anima, et individua natura primi hominis
Christo carnem assumenti unita fuerit: sed quod

enim Primogenitum Dei, ac unigenitum germen, A id est Sapientiam, primum formato primoque ac primogenito hominum generis homini admistum, hominem fieri. Id enim Christum esse, hominem pura perfectaque deitate plenum, et Deum qui in homine capiatur. Congruentissimum quippe erat antiquissimum æonum et primum archangelorum cum hominibus versaturum, in antiquissimo primoque hominum inhabitare, id est Adamo. Sic enim eum qui a principio erat, renovans, exque Virgine ac Spiritu ipsam rursus reformans, eumdem fabricatur: quandoquidem similiter a principio, terra virgine necdum araturam passa, accepto inde luto, ex illo Deus ratione præditum animal sine semente formaverat.

στημα και μονογενές, τῆν σοφίαν, τῷ πρωτοπλάστῳ και πρώτῳ και πρωτογένῳ τῶν ἀνθρώπων ἀνθρώπῳ κερασεύσαν ἐνηνθρωπηκέναι. Τοῦτο γὰρ εἶναι τὸν Χριστὸν, ἀνθρώπων ἀκράτῳ θεότητι και τελείῳ πληρωμένον, και Θεὸν ἐν ἀνθρώπῳ κεχωρημένον· ἦν γὰρ περιπυδέστατον, τὸν πρεσβύτατον τῶν αἰώνων (44) και πρώτον τῶν ἀρχαγγέλων, ἀνθρώποις μέλλοντα συνομιλεῖν, εἰς τὸν πρεσβύτατον και πρώτον τῶν ἀνθρώπων εἰσοικισθῆναι τὸν Ἀδὰμ. Ταύτῃ γὰρ ἀναζωγραφῶν τὰ ἐξ ὑπαρχῆς, και ἀναπλάσσω ἀυθὶς ἐκ Παρθένου και Πνεύματος, τεκταίνεται τὸν αὐτόν· ἐπειδὴ και κατ' ἀρχάς, οὕτως παρθένου γῆς ἐτι και ἀνηρότου, λαβὼν χούνην, τὸ λογικώτατον ἐπλάσαστο ζῶον ἀπ' αὐτῆς ὁ Θεὸς ἀνευ σποράς.

CAP. V. Jeremiæ locus expensus.

Adsit mihi hujus rei testis idoneus et disertus, B propheta Jeremias: *Et descendi, inquit⁴², in domum figuli; et ecce ipse faciebat opus super lapides. Et cecidit vas, quod ipse faciebat in suis manibus. Et rursus fecit vas illud alterum, sicut placuerat in conspectu suo facere.* Adhuc enim dum ex luto, ut sic dicamus, Adamus formaretur cum mollis et viscus esset, ac necdum quasi pro testæ ritu, immortalitate excoctus et duratus fuisset, peccato guttæ instar distillante ac defluente, dissolutus est. Quare eum rursus ab integro madefaciens, exque luto vas in honorem⁴³, eumdem Deus formans, in virginali primum durans et compingens utero, simulque uniens ac miscens Verbo, solidum infractumque in vitam eduxit, ne rursus inundantibus corporis fluxibus, contracta tabe decideret. Uti etiam in parabola inventæ ovis cernitur Dominus docere, ubi adstantes ait Dominus meus: *Quis ex vobis homo, qui habet centum oves: et si perdidit unam ex illis, nonne relinquit nonaginta novem in deserto, et vadit ad illam quæ perierit, donec inveniat eam? Et cum invenerit eam, imponit in humeros suos, gaudens; et veniens domum, convocat amicos et vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam quæ perierat⁴⁴.*

Λεῖται τοὺς φιλους και γελτονας, λέγων· Συγχαίρετέ μοι, ὅτι εὗρέθη τὸ πρόβατόν μου τὸ ἀπολωλός.

CAP. VI. Spiritualium ovium integer numerus. Homo, alter ab angelis in Dei laudem chorus. Ovis perditæ parabola exposita.

Quoniam enim ipse verissime erat atque est, qui D a principio erat apud Deum et Deus erat⁴⁵, ipse imperator pastorque cœlestium, cui omnes animi obtemperant ac quem sequuntur, composito regens ordine atque numerans beatorum cœtus angelorum. Hic enim ille par est et perfectus immortalium

Και μοι ἐγγύως μάρτυς και σαφής ὁ προφήτης Ἰερειμίας παρήτω, και κατέβη ἐν τὸν οἶκον τοῦ κεραμέως, λέγων, και ἰδοὺ αὐτὸς ἐποίει ἔργον ἐπὶ τῶν λίθων. και διέπεσε τὸ ἀγγεῖον, ὃ αὐτὸς ἐποίει ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ. και πάλιν ἐποίησεν αὐτὸ ἀγγεῖον ἕτερον, καθὼς ἤρεσεν ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ ποιῆσαι. Ἔτι γὰρ πληουρούμενον τὸν Ἀδὰμ, ὡς ἐστιν εἰπεῖν, και τηκτὸν ὄντα και ὕδαρῃ, και μηδέπω φθάσαντα, δίκην ὀστράκου, τῇ ἀφθαρσίῳ κραταιωθῆναι, ὕδαρ ὡσπερ καταλειδομένη και κατασάζουσα, διέλυσεν αὐτὸν ἡ ἀμαρτία. Διὸ δὴ πάλιν ἀνωθεν ἀναθεύων (45) και πληοπλαστῶν τὸν αὐτόν εἰς τιμὴν ὁ Θεὸς, ἐν τῇ παρθενικῇ κραταιώσας πρώτον και πῆξας μήτρας, και συνενώσας και συγκεράσας τῷ λόγῳ, ἀτηκτον και ἀθραυστον ἐξήγαγεν εἰς τὸν βίον· ἵνα μὴ πάλιν τοῖς τῆς φθορᾶς ἐξωθεν ἐπικλυσθεῖς βέουμασι τηκεθὸνα γεννήσας διαπέσῃ· ὡς και ἐν τῇ περὶ τῆς ἀνευρέσεως τοῦ προβάτου φαίνεται, διδάσκων ὁ Κύριος παραβολῇ· Ἐνθα φησὶν ὁ Κύριός μου πρὸς τοὺς παρευστηχότας· Τίς ἐστιν ἐξ ὑμῶν ἀνθρώπος, ὃς ἔχει ἑκατὸν πρόβατα, κἀν ἀπολέσῃ ἐν ἐξ αὐτῶν, οὐκ ἀφήσῃ τὰ ἐννενηκόσια ἐννέα; ἐπὶ τοῖς ὄρεσι, και πορευθεῖς ἐπὶ τὸ ἀπολωλός, ζητεῖ αὐτὸ ἕως εὗρη; και εὗρών ἐπιτίθουσιν ἐπὶ τοὺς ὤμους αὐτοῦ· και ἐλθὼν εἰς οἶκον συγκα-

⁴² Cap. xviii, vers. 3, 4. ⁴³ II Tim. ii, 20, 21. ⁴⁴ Luc. xv, 4, 6. ⁴⁵ Joan. i, 1.

caro ex Adamo propagata, et quæ parte sui quadam in ipso exstiterit, assumpta fuerit a Verbo se incarnante. Atque ideo Adamus ipse quodammodo secundum aliquid sui Christus fuerit. POSSIN.

(44) Πρεσβύτατος τῶν αἰώνων. Allat., sæculo antiquissimum, quod magis placet. GALL.

(45) Ἀναθεύων. Infundens, subigensque: quod Val. ἀναμορφῶν, reformans atque instaurans. Illud propius modum attingit, quo ex luto aliquid rellingitur: etsi non videtur, quod jam testa fuit, quavis infusione in luti materiam subigi posse, ut inde vas instauraretur. COMBEFFIS.

των ζώων, κατὰ γενεάς καὶ φυλάς διηρημένων, συμπαραληφθέντος ἐνταῦθα τῆ ποιμνῆ καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Δεδημιούργητο γὰρ καὶ αὐτὸς ἔξω φθορᾶς, ἵνα τὸν βασιλεῖα γεραίρη πάντων καὶ ποιητὴν, ἀντίφθογγα μελωδῶν ταῖς τῶν ἀγγέλων ἔξ οὐρανοῦ φερομένας βοαῖς. Ἄλλ' ἐπεὶ συνέβη παρεληλυθότα τὴν ἐντολὴν, ὀλέθριον πτώμα καὶ δεινὸν πεσεῖν εἰς θάνατον ἀναστοιχειωθέντα· διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Κύριος, ἑαυτὸν εἰς τὸν βίον ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐληλυθέναι, καταλειπότα τὰς τάξεις καὶ τὰ στρατόπεδα τῶν ἀγγέλων. Ἀπεικονιστέον γὰρ τὰ μὲν ὄρη τοῖς οὐρανοῖς· τὰ δὲ ἐννεμήκοντα ἐννέα πρόβατα ταῖς δυνάμει καὶ ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις, ἃς καταλείπειν, ἀναζητῆσαι κατελθὼν τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον, ὁ στρατηγὸς καὶ ποιμὴν. Ἐλεῖπε γὰρ ἀνθρώπων εἰς τὴν βίβλον ἐγκαταλεχθῆναι ταύτην ἔτι καὶ τὸν ἀριθμὸν, βαστάσαντος αὐτὸν τοῦ Κυρίου καὶ ἀμφιεσαμένου· ἵνα μὴ καὶ πάλιν, ὡς ἔφη, ταῖς τρικυμίαις καὶ ταῖς ἀπάταις περικλυσθεὶς καταποντωθῆ. Ταύτη γὰρ τὸν ἀνθρώπων ἀνείληφεν ὁ Λόγος, ὅπως δὴ δι' αὐτοῦ καταλύσῃ τὴν ἐπ' ὀλέθρῳ γενομένην καταδίκην, ἡττήσας τὸν ὄφιν. Ἡρμοζε γὰρ μὴ δι' ἐτέρου νικηθῆναι τὸν πονηρὸν, ἀλλὰ δι' ἐκείνου, ὃν δὴ καὶ ἐκόμπαζεν ἀπατήσας αὐτὸν τετυραννηκέναι· ὅτι μὴ ἄλλως τὴν ἀμαρτίαν λυθῆναι καὶ τὴν κατὰκριτιν δυνάτην ἦν, εἰ μὴ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐκείνος ἄνθρωπος, δι' ὃν εἶρητο τὸ *Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει*, ἀναπλασθεὶς (46) ἀνέλυσε τὴν ἀπόφασιν, τὴν δι' αὐτὸν εἰς πάντας ἐξηγηγεμένην· ὅπως, καθὼς ἐν τῷ Ἀδάμ πρότερον πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω δὴ πάλιν καὶ ἐν τῷ ἀνειληφότῳ Χριστῷ τὸν Ἀδάμ πάντες ζωοποιηθῶσι.

CAP. VII. *Christi opera, Dei et hominis propria, ejus ipsius, qui unus sit.*

Καὶ περὶ μὲν τοῦ τὸν ἀνθρώπων, ὄργανον γεγονότα καὶ ἐνδύμα τοῦ Μονογενοῦς, τοῦτο ἀπεργάσασθαι, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ εἰς αὐτὸν εἰσοικισθεὶς, σχεδὸν ἤδη μοι δοκεῖ τέλος ἔχειν· τὸ δὲ ὅτι μήτε μὴν ἀναρμοσία, πάλιν ἔξ ἀρχῆς διὰ βραχέων ἐπισκεπτέον. Τὸ γὰρ αὐτοφύσει καλὸν καὶ αὐτοφύσει δίκαιον καὶ ὁσιον, οὗ τὰ ἄλλα κατὰ μετοχὴν γίνεται καλὰ, τὴν σοφίαν ὁ λόγων τυγχάνειν μετὰ τὸν Θεὸν (47) ὀρθότατα λέγει· τὸ δὲ αὖ ἀνόσιον καὶ ἀδικον καὶ πονηρὸν τὴν ἀμαρτίαν. Δύο γὰρ τὰ εἰς ἄκρον ἀλλήλοισ ἐναντία, ζωὴ καὶ θάνατος, ἀφάρσια καὶ φθορά. Ἰσότης

⁴⁶ Gen. III, 19. ⁴⁷ I Cor. xv, 22.

(46) *Ἀναπλασθεὶς*. Sic Vat.; Mazar. vero et Allat., ἀναπλασθῆς, quasi denuo *lucra perfunctus*, instauratoque certamine. Probe hæc ecclesiastica, quibus ea quæ sunt Christi hominis ut capitis, totius corporis esse perhibentur, ut ejus victoria, cujusque nostrum victoria intelligatur, qui membris illius associamur, omnesque cum illo unum mystice corpus sumus: cujus perinde membrum Adamus fuit, ipse in Christo prædestinatus, et in Christo victor, instaurata illi Christi gratia, per penitentiam lucta, qui in se victus ceciderat. COMBEFIS.

(47) *Τῆρ σοφίαν μετὰ Θεόν*. Cum Sapientiam ipsum λόγον dicere videatur, cujus in Christo vult ipsa hominis opera, quo¹ sensu optimum esse potest, de Verbo ut in natura per unionem καθ' ὑπό-

A animalium numerus, per cognationes tribusque divisorum, aggregato hic tali gregi etiam homine. Nam et ipse corruptionis exorsus creatus est, ut regem universorum et creatorem, altero velut choro, angelorum e cælo clamoribus respondente, laudaret ac celebraret. Sed quia contingeret eum, violato Dei mandato, gravi ac exitioso lapsu corruere in mortem resolutum, propterea dicit Dominus, se in mundum, relictis angelicis ordinibus ac cohortibus, e cælis venisse. Montes enim cælos designare putandum est; per oves vero nonaginta novem, virtutes et principatus et potestates quas reliquit, descendens ipse imperator et pastor ad quærendam ovem quæ perierat. Restabat enim ut et homo in hanc matriculam et catalogum adjiceretur, quem ipse Dominus gestare ac induisset: ne rursus, ut dicebam, tricumanis fluctibus fraudibusque obrutus, imo pelago mergeretur. Eo namque consilio susceptus a Verbo homo est, ut, devicto serpente, suo munere atque opera, hominis exitio latam condemnationem dilueret. Consentaneum quippe fuit non ab alio vinci diabolus quam ab illo ipso quem a se seductum suæ se tyrannidi subjecisse gloriabatur. Nam neque aliter solvi peccatum et damnationem aboleri possibile erat, nisi rursus ille ipse homo ob quem dictum erat, *Terra es, et in terram reverteris*⁴⁶, reformatus, quæ ejus reatu in omnes pervaserat, sententiam antiquasset: ut sicut prius in Adam omnes moriebantur, sic et in Christo rursus qui Adamum assumpsisset, omnes vivificarentur⁴⁷.

Hactenus satis exposuisse mihi videor, quemadmodum homo instrumentum factus et indumentum Unigeniti hoc ipse præstiterit, quod et ille qui in eo habitavit. Quod autem neque imparitas illa sit, nec inconcinnitas dissonantiaque, rursus a capite breviter considerandum. Ipsum enim natura bonum, ipsum natura justum sanctumque, cujus reliqua participatione fiant bona; qui secundum Deum Sapientiam esse dixerit, rectissime senserit: contra vero sceleratum et impium, injustumque ac prævum, esse peccatum. Duo namque sunt summe

D στασιν propria; non videtur post Deum auctor divinorum in nobis munerum, et quasi secundum αἰτίον, quod Ariani ponebant Verbum, cum sit unus cum Deo et Patre auctor et causa, ut est una divinitas et virtus. Sin autem hæc, divinas velit participationes, ac quasi primos Dei effectus, ex quibus reliquus est ut sint talia, sic vera doctrina est, ipsaque toties Dionysio inculcata, et qua Deum omnibus antepont quæ de illo dici aut intelligi possunt, huicque adeo ipsi quod Deus nominatur: cum et hoc cujusdam sit actionis et effectus connotatio: non ut Palamitæ, virtus et divinitas vere ab essentia distincta, illique velut quædam emanatio ab æterno conjuncta, ut optime noster Calecas, ac reliqui ejus hæresis impugnatores. Ib.

alia aliis opposita, vita et mors, incorruptio et corruptio. Paritas enim est vita, imparitas vero corruptio: et harmonia quidem, justitia et prudentia; ejus vero turbatio et dissonantia, imprudentia et injustitia. Homo autem inter hæc medius, neque ipsa justitia, at neque injustitia est: sed in incorruptionis ac corruptionis medio constitutus, ad utrumvis horum propendens deflexerit, in ejus quod obtinuerit dicitur naturam indolemque transferri. Si quidem enim in corruptionem declinaverit, corruptioni obnoxius ac mortalis evadit; sin in incorruptionem, incorruptibilis et immortalis. In confinio quippe positus arboris vitæ et scientiæ boni et mali, utriusvis poma gustaverit ⁴⁸, in ejus formam commutatur, cum neque ipse lignum vitæ, neque corruptionis existat: sed qui corruptionis commercio et præsentia, mortalis monstretur; necessitudine vero et complexu vitæ, incorruptibilis rursus ac immortalis eniteat; sicut et Paulus docuit, dicens: *Non enim corruptio possidebit incorruptionem, neque mors vitam* ⁴⁹: corruptionem quidem et mortem merito statuens id quod corrumpit atque occidit, non quod corrumpitur autem moritur: uti et incorruptionem et vitam, ipsum quod immortale et vivum præstat, non quod immortalitate et vita donatur. Quare neque inconcinnitas nec imparitas homo est, neque item paritas et concinnitas: sed ubi inconcinnitatem (prævaricationem scilicet peccatumque) admisit, inconcinnus deformisque evasit; ubi vero harmoniam ac concinnitatem (nempe justitiam), concinnum organum decensque effectus est: quo scilicet Dominus (mortis illa victrix incorruptio) sonore resurrectionem carni moduletur, non sinens eam rursus possideri a corruptione. De hoc quoque capite satis hactenus dictum est.

CAP. VIII. *Sapientiæ ossa et caro. Costa ex quo formata spiritalis Eva, Spiritus sanctus. Adæ adjutrix mulier, desponsæ Christo virgines.*

Præstruximus enim non levibus ex Scriptura petitis rationibus, primum hominem recte in Christum referri posse, qui non jam figura et simulacrum atque imago Unigeniti sit, sed et hoc ipsum, Sapientia Verbumque evaserit. Instar enim aquæ commixtus homo sapientiæ ac vitæ, hoc factus est, quod erat illa ipsa purissima lux quæ in eum venit. Unde Apostolus recte ad Christum direxit

⁴⁸ Gen. II, 9. ⁴⁹ I Cor. xv, 50.

(48) Προσκληθῆ. Ita ms. cod. Mazar. et Allatius. At Vatic., περικαμφθῆ. COMBEFIS.

(49) Ἀφθαρτος. Allatius, ἀφθιτος. Id.

(50) Οἰκείως. Ms. Mazar. cum Allat., δ:καίως. Id.

(51) Οὐκεί τιτύπος ὄν. De Christo satis intelligitur, etsi nulla substantiarum confusione, sed solum τῷ καθ' ὑπόστασιν. De Adamo vero, idque necdum gratiam per Christum consecuto, sed Dei sola liberalitate, qui unus ipse ejus ordinis auctor exstiterit, quomodo non Christi figura ac representatio, sed hoc ipsum quod Λόγος in ipsum adveniens ac ipse revera Christus exstiterit, ac velut hoc illi peculiare sit; hincque adeo ad Christum quasi per identitatem referatur, vel aliter quam sancti reliqui, acci-

Α μεν γαρ εστιν ἡ ζωῆ, ἀνισότης δὲ ἡ φθορά· καὶ ἄρμονία μὲν ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ φρόνησις, ἀναρμοστία δὲ ἡ ἀφροσύνη καὶ ἡ ἀδικία. Ὁ δὲ ἄνθρωπος, τούτων ὦν μεταξὺ, οὔτε αὐτὸ τοῦτο δικαιοσύνη, οὔτε μὴν ἐστὶν ἀδικία· ἀλλὰ τῆς ἀφθαρσίας ἐν μέσῳ βεβηκώς καὶ τῆς φθορᾶς, εἰς ὁπότερον αὐτῶν νεύσας προσκληθῆ (48), εἰς τὴν τοῦ κρατήσαντος μεταβάλλεσθαι λέγεται φύσιν. Ἐκκλίνας μὲν γὰρ εἰς τὴν φθορὰν, φθαρτὸς γίνεται καὶ θνητός· εἰς δὲ τὴν ἀφθαρσίαν, ἀφθαρτος (49) καὶ ἀθάνατος. Μεθόριον γὰρ τοῦ τῆς ζωῆς ξύλου, καὶ τοῦ γνωστοῦ καλοῦ τε καὶ πονηροῦ τιθείς, οὔπερ ἀπεγεύσατο τῶν καρπῶν, εἰς τὴν τούτου καὶ μετεβλήθη μορφήν· οὔτε τὸ τῆς ζωῆς ξύλον αὐτὸς ὦν, οὔτε τὸ τῆς φθορᾶς· ἀλλὰ μετοχῆ μὲν καὶ παρουσίᾳ φθορᾶς θνητός φανείς· προσοικειώσει δὲ καὶ ἀλοιφῇ ζωῆς ἀφθαρτος πάλιν καὶ ἀθάνατος· ὡσπερ καὶ ὁ Παῦλος ἐδίδαξε, λέγων· Οὐ γὰρ ἡ φθορὰ κληρονομήσει τὴν ἀφθαρσίαν, οὐδὲ ὁ θάνατος τὴν ζωὴν· φθορὰν μὲν καὶ θάνατον αὐτὸ τὸ φθεῖρον ὀρισάμενος εἰκότι λόγῳ καὶ τὸ ἀποκτεῖνον, ἀλλ' οὐ τὸ φθειρόμενον καὶ θνήσκον· ἀφθαρσίαν δὲ καὶ ζωὴν αὐτὸ τὸ ἀθανατίζον καὶ ζωοποιον, ἀλλ' οὐ τὸ ἀθανατιζόμενον καὶ ζωοποιούμενον. Ὡστε οὔτε ἀναρμοστία καὶ ἀνισότης ὁ ἀνθρωπός ἐστιν, οὔτε μὴν ἰσότης καὶ εὐαρμοστία· ἀλλ' ὅτε μὲν ἐδέξατο τὴν ἀναρμοστίαν, (ὅπερ ἐστὶ τὴν παράδασιν καὶ τὴν ἁμαρτίαν,) γέγονεν ἀνάρμοστος καὶ ἀπρεπής· ὅτε δὲ τὴν ἄρμονίαν, τουτέστι τὴν δικαιοσύνην, γέγονεν εὐάρμοστος ὄργανον καὶ εὐπρεπές· ὅπως ὁ Κύριος, ἡ ἀφθαρσία νικήσασα τὸν θάνατον, εὐήχως, τὴν ἀνάστασιν μελωδῆσεν τῇ σαρκί, μὴ ἐάσας αὐτὴν κληρονομηθῆναι πάλιν ὑπὸ τῆς φθορᾶς. Καὶ μὲν δὴ καὶ περὶ τούτων ταῦτα ἤδη λελέχθω.

Προγεγύμνασαι γὰρ μετὰ συστάσεων οὐκ εὐκαταφρονήτων ἐκ τῆς Γραφῆς, ὡς ἄρα ὁ πρωτόπλαστος οἰκείως (50) εἰς αὐτὴν ἀναφέρεσθαι δύναται τὸν Χριστόν, οὐκέτι τύπος ὦν (51) καὶ ἀπείκασμα μόνον καὶ εἰκὼν τοῦ Μονογενοῦς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο σοφία γεγωνώς καὶ Λόγος. Δίχην γὰρ ὕδατος συγκερασθεῖς ὁ ἄνθρωπος τῇ σοφίᾳ καὶ τῇ ζωῇ, τοῦτο γέγονεν ὅπερ ἦν αὐτὸ τὸ εἰς αὐτὸν ἐγκατασκήψαν ἄκρατον φῶς.

dentario dono gratiæ, qua dii quodammodo effici-mur, divino in nobis semine in deitatem aucti secundum tenuem quamdam imitationem, unam ipsam contra unionem hypostaticam hominis possibilem, non video ut Methodius ex Scriptura habuerit, aut suadere possit. Ἀνάμνησις (id est commemoratio) mortis Christi ejusque passionis ipsa et in baptismo, in quo in ejus mortem intingimur, seu illam adumbramus: in Eucharistia vero augustius, in qua nostri Adæ ἔκστασις et sopor totus mystice peragitur, ac nunc per κοινωνίαν peculiarius Methodius indicare voluerit? in qua utique mortem Domini, ipsa ejus sumptione (quæ pridem baptismo comes erat) commemoramus, vel, ut Paulus loquitur, annuntiamus. Id.

Ὅθεν ὁ Ἀπόστολος εὐθυδῶως εἰς Χριστὸν ἀνηκόν-
 τισε τὰ κατὰ τὸν Ἀδάμ. Οὕτως γὰρ ἂν μάλιστα ἐκ
 τῶν ὁσῶν αὐτοῦ καὶ τῆς σαρκὸς τὴν Ἐκκλησίαν
 συμφωνήσῃ γεγονέναι· ἥς δὴ χάριν, καταλείψας τὸν
 Πατέρα τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, κατήλθεν ὁ Λόγος
 προσκολληθῆσόμενος τῇ γυναικί· καὶ ὑπνωσε τὴν
 ἑκστασιν τοῦ πάθους, ἔκουσιως ὑπὲρ αὐτῆς ἀποθα-
 νῶν· Ὅπως αὐτὸς ἑαυτῷ παραστήσῃ τὴν Ἐκ-
 κλησίαν ἐνδοξοῦ καὶ ἁμωμοῦ, καθαρίσας τῷ λου-
 τρῷ, πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ νοητοῦ καὶ μακαρίου σπέρ-
 ματος, ὃ σπείρει μὲν αὐτὸς ὑψηλῶν καὶ καταφυτευῶν
 ἐν τῷ βάθει τοῦ νοῦ· ὑποδέχεται δὲ καὶ μορφῶι δίκην
 γυναικὸς ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸ γενναῖον τὴν ἀρετὴν καὶ
 ἐκτρέφειν. Ταύτη γὰρ καὶ τὸ, *Ἀυξάνεσθε καὶ πλη-
 ούνεσθε*, πληροῦται προσηκόντως, εἰς μέγεθος καὶ
 κάλλος καὶ πλῆθος καθ' ἡμέραν αὐξανομένης αὐτῆς
 διὰ τὴν σύμφωνον καὶ κοινωνίαν τοῦ Λόγου, συγκα-
 ταδείνοντος ἡμῖν ἔτι καὶ νῦν, καὶ ἐξισταμένου κατὰ
 τὴν ἀνάμνησιν τοῦ πάθους. Οὐ γὰρ ἂν ἄλλως ἡ Ἐκ-
 κλησία συλλαβεῖν τοὺς πιστεύοντας καὶ ἀναγεννησά-
 διὰ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας δύναιτο, ἐὰν μὴ καὶ
 διὰ τοὺτους ὁ Χριστὸς κενώσας ἑαυτὸν, ἵνα χωρηθῇ
 κατὰ τὴν ἀνακεφαλαίωσιν, ὡς ἔφη, τοῦ πάθους,
 πάλιν ἀποθάνῃ καταβὰς ἐξ οὐρανῶν, καὶ, προσκολλη-
 θῆεις τῇ ἑαυτοῦ γυναικί τῇ Ἐκκλησίᾳ, παράσχοι
 τῆς πλευρᾶς ἀφαιρεῖσθαι τῆς ἑαυτοῦ δύναμιν τινα,
 ὅπως αὐξήθῳσιν οἱ ἐν αὐτῷ οἰκοδομηθέντες ἅπαντες,
 οἱ γεγεννημένοι διὰ τοῦ λουτροῦ, ἐκ τῶν ὁσῶν καὶ
 ἐκ τῆς σαρκὸς, τουτέστιν ἐκ τῆς ἀγιοσύνης αὐτοῦ,
 καὶ ἐκ τῆς δόξης προσειληφότες. Ὅσα γὰρ καὶ
 σάρκα σοφίας ὁ λέγων εἶναι σύνεσιν καὶ ἀρετὴν,
 ἠρθότατα λέγει· πλευρὰν δὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας
 τὸ Παράκλητον, ἀφ' οὗ λαμβάνοντες, εἰς ἀφθαρσίαν
 ἀναγεννῶνται προσηκόντως οἱ πεφωτισμένοι. Ἀδύ-
 νατον δὲ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου μετασχεῖν τινα
 καὶ μέλος καταλεχθῆναι Χριστοῦ, ἐὰν μὴ πρότερον,
 καὶ ἐπὶ τούτου συγκατελθῶν ὁ Λόγος, ἐκστῇ κοιμη-
 θεις, ἵνα τὴν ἀνανέωσιν καὶ τὸν ἀνακαινισμόν, συν-
 εξαναστᾶς τοῦ ὑπνου τῷ ὑπὲρ αὐτοῦ κεκοιμημένῳ,
 καὶ αὐτὸς μεταλαβεῖν δυναθῇ Πνεύματος, ἀναπλα-
 σθεῖς. Τοῦτο γὰρ κυρίως ἂν ἡ πλευρὰ λέγοιτο τοῦ
 Λόγου, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸ ἐπτάμορφον,
 κατὰ τὴν προφήτην· ἀφ' οὗ λαμβάνων ὁ Θεὸς κατὰ
 τὴν ἑκστασιν τοῦ Χριστοῦ, ὃ δὴ ἐστὶ μετὰ τὴν ἐναν-
 θρώπησιν καὶ τὸ πάθος, τὴν βοήθον, αὐτῷ κατα-
 σκευάζει· λέγω δὴ τὰς ἡρμοσμένας αὐτῷ καὶ νενυμ-
 φευμένας ψυχάς. Ἔστι γὰρ ὅτε πολλαχῶς αὐτὸ τὸ
 ἄρροισμα καὶ τὸ στίφος τῶν πεπιστευκότων Ἐκκλη-
 σίαν οὕτως ὀνομάζουσιν αἱ Γραφαί, τῶν τελειοτέρων
 κατὰ προκοπὴν εἰς ἔν πρόσωπον καὶ οἰμα τὸ τῆς
 Ἐκκλησίας ἀναγομένων. Οἱ μὲν γὰρ κρείττονες καὶ
 τρανότερον σπάσαντες ἤδη τὴν ἀλήθειαν, οὗτοι διὰ
 τὴν τελείαν κάθαρσιν καὶ πίστιν ἀποστειρωθέντες
 τῶν τῆς σαρκὸς ἀτοπημάτων, Ἐκκλησία γίνονται
 καὶ βοήθης τοῦ Χριστοῦ, παρθένος ὡσπερ, κατὰ τὸν
 Ἀπόστολον, αὐτῷ καθηρμοσμένοι τε καὶ νενυμφευ-
 μένοι, ἵνα, τὴν καθαρὰν τῆς διδασκαλίας ὑποδεξά-

A quæ de Adamo dicta erant. Sic enim maxime ex
 ossibus et ex carne ejus Ecclesiam existisse con-
 venit : cujus scilicet gratia, relicto Patre qui est
 in cœlis, descendit Verbum ut adhæreret uxori, et
 dormivit exstasim passionis, sponte pro illa mo-
 riens : *Ut ipse sibi exhiberet Ecclesiam gloriosam
 et immaculatam, mundans eam lavacro* ⁶⁰, ad spiri-
 tale beatumque semen suscipiendum, quod seminat
 ipse insusurrans plantansque in mentis penetrali-
 bus : concipit vero et format instar uxoris Eccle-
 sia, ad generandam virtutem ac enutriendam. Per
 eum namque modum convenienter impletur, quod
 ita præceptum est ⁶¹ : *Crescite et multiplicamini* ;
 dum ipsa Ecclesia per Verbi copulam et commu-
 nionem, etiamnum adhuc se nobis inclinantis, et
 B per passionis commemorationem exstasim facien-
 tis, in magnitudinem et decorem ac multitudinem
 augetur. Non enim aliter Ecclesia concipere possit
 credentes, et per lavacrum regenerationis eos re-
 generare, nisi propter hos quoque Christus se ip-
 sum exinaniens (quo nimirum per passionis reca-
 pitulationem capiatur), quemadmodum dicebam,
 descendendo de cœlis rursus moriatur, et adhære-
 scens uxori suæ Ecclesiæ, vim quamdam ex suo la-
 tere auferendam præbuerit, ut augmentum sumant
 omnes qui in illo ædificantur ; qui nimirum per
 lavacrum nascuntur, ex ossibus et ex carne ejus
 (ex illius nimirum sanctitate exque gloria) acci-
 pientes. Ossa enim et carnem Sapientiæ, qui dicat
 prudentiam esse atque virtutem, rectissime dixe-
 rit : costam autem, Paracletum, Spiritum veritatis,
 C ex quo sumentes, in incorruptionem convenienter
 regenerantur qui fuerint illuminati. Fieri vero ne-
 quit ut quisquam Spiritus sancti particeps fiat, et
 membrum Christi aggregetur, nisi prius in ipso
 quoque sese demittens Verbum exstasi facta ob-
 dormierit, ut renovationem et instaurationem, pa-
 riter e somno exsurgens cum eo, qui pro ipso ob-
 dormivit, reformationis Spiritus percipere possit.
 Is enim proprie Verbi costa dicatur, septiformis scilicet
 veritatis Spiritus, juxta prophetam ⁶² : de quo
 accipiens Deus, post Christi exstasim, posteaquam
 scilicet homo factus ac mortuus est, quæ eum sit
 D adjutura fabricatur : nempe illi aptatas ac despon-
 sas animas. Multis enim locis sacræ litteræ con-
 gregationem ipsam cœtumque fidelium sic Eccle-
 siam nominant, dum nimirum perfectiores ob
 virtutis profectum in unam personam ac corpus Ec-
 clesiæ referuntur. Nam meliores, et qui jam liqui-
 dius veritatem perceperunt, hi præ perfecta quam
 adepti sunt, munditie et fide, carnis libidinum steri-
 les ac vitiorum, Christi Ecclesia eique adjutrix
 sunt ; qui virginis in morem, ut Apostolus loquitur
⁶³, illi aptati sint atque desponsi, ut puro atque
 feraci doctrinæ suscepto semine, cooperentur, pro-
 pensa ope ad reliquorum salutem prædicationi fa-
 vendo. Qui autem imperfecti adhuc et tirones di-

⁶⁰ Ephes. v, 27, 26. ⁶¹ Gen. i, 18. ⁶² Isa. xi, 2. ⁶³ II Cor. xi, 2.

sciplinis incipiunt imbui, hi a perfectioribus, ut a matribus, parturiuntur atque formantur, donec et illi maturo partu editi, in virtutis magnitudinem ac decus regenerentur: ac rursus ipsi quoque per idoneum profectum Ecclesia facti, ad aliorum partum educationemque liberorum operam conferant, uteri vice, in vase animæ, voluntatem Verbi nulla noxa ad maturitatem perducentes.

ἀνατροφὴν, μήτρας δίκην, ἐν τῷ δοχείῳ τῆς ψυχῆς,

Α μνοι καὶ γόνιμον σποράν, συνεργήσασαι βοηθοῦντες τῷ κηρύγματι πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν σωτηρίαν. Οἱ δὲ ἀτελεῖς ἔτι καὶ ἀπαρχόμενοι τῶν μαθημάτων εἰς σωτηρίαν ὠδίνονται καὶ μορφοῦνται, ὡσπερ ὑπομητράσι πρὸς τῶν τελειωτέρων, ἔστ' ἂν ἀποκηθέντες ἀναγεννηθῶσιν εἰς μέγεθος καὶ κάλλος ἀρετῆς· καὶ πάλιν αὖ κατὰ προκοπὴν Ἐκκλησία καὶ οὗτοι γεγονότες, εἰς ἑτέρων τόκον ὑποργήσασαι τέκνων καὶ τὸ θέλημα τελεσφορήσαντες ἀλώθητον τοῦ Λόγου.

CAP. IX. Gratiae æconomia in Paulo apostolo.

Considerandum enim ut et in inclyto Paulo sese res habuerit. Cum enim is nondum in Christo perfectus esset, generatur primum atque lactatur, evangelicus documentis imbuebat ac per baptismum ipsum renovante Anania, sicut in Actibus historia continet.⁷⁵ At ubi factus esset vir, jamque ædificatus, spiritali scilicet perfectione novum formatus, etiam adjutor et sponsa Verbi evasisset, qui vitæ semina et suscepisset et concepisset: tunc, qui ipse prius infans exstiterat, Ecclesia parensque efficitur, parturiens et ipse eos qui ejus opera Domino credidissent, donec in illis quoque formatus Christus pareretur. *Filioli enim, inquit⁷⁶, mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Et rursus⁷⁷: *In Christo enim Jesu per Evangelium ego vos genui.*

Hinc igitur apparet, ad Christum et Ecclesiam referri quæ de Eva atque Adamo Scripturæ verbis narratio habetur. Hoc enim vere magnum illud sacramentum est, et mundi usu superius: quod ego ob imbecillitatem et mentis hebetudinem, pro ejus dignitate et magnitudine enarrare non valeo: id tamen connitendum. Restat enim ut quæ hujus loci reliqua sunt, apud vos exsequatur.

CAP. X. Ejusdem apostoli doctrina de castimonia.

Paulus igitur, ad sanctimoniam et castitatem cunctos provocans, in hunc modum, quæ ad primum hominem et Evam spectant, secunda consideratione sensuque in Christum direxit et Ecclesiam, quo inductis eis obstrueret, omnem illis prætextum adimens et excusationem. Impudici enim ac libidinosi voluimus, ob nimios in eis voluptatum fluxus ac illecebras, etiam Scripturis vim inferre conantur, ut perverso eas sensu exponant, ac tanquam vallum defendendæ incontinentiæ illas obtendant; tum quod ita habetur⁷⁸: *Et dixit Deus: Crescite et multiplicamini; tunc illud aliud⁷⁹: Propter hoc relinquet homo patrem et matrem.* Neque ipsos pudet Spiritum incursumque ire; sed tanquam in hoc nati, qui adhuc foveantur ac insideant, concupiscentiæ fomitem flatu prope eventulant ac titillationibus reaccendant. Quare satis acriter dolosa hæc et maligna ipsorum consilia quæsitosque prætextus excutiens, cum eo processisset ut præscriberet qua ratione viros uxoribus uti condeceat, ac

Ἐπισκέψασθαι γὰρ χρὴ καὶ τὰ κατὰ τὸν αἰδιδίμον Παῦλον. Ὅτι ὁπότε οὐδέπω τέλειος οὗτος ἦν ἐν Χριστῷ, γεννᾶται πρότερον καὶ γαλουχεῖται, εὐαγγελίζομένου καὶ ἀνακαινίζοντος αὐτὸν Ἐνανίου τῷ βαπτίσματι, καθὼς ἐν ταῖς Πράξεσιν ἡ ἱστορία περιεγεί. Ὅτε δὲ ἠδύρωθῆ καὶ ψυχοδομήθῃ, ἤδη εἰς τελειότητα πνευματικὴν ἀναπλασθεῖς, καὶ βοηθὸς ἀπειργάσθη καὶ νόμφη τοῦ Λόγου, τὰ σπέρματα τῆς ζωῆς ἀποδείξιμος καὶ συλλαβῶν· τῆνικαῦτα ὁ πρότερον χρηματίσας παιδίον Ἐκκλησία γίνεται καὶ μήτηρ, ὡδίων καὶ αὐτὸς τοὺς δι' αὐτοῦ τῷ Κυρίῳ πεπιστευκότας, ἔστ' ἂν καὶ ἐν τούτοις ὁ Χριστὸς μορφωθεῖς ἀποτεχθῆ. *Τεκνία γὰρ μου, φησὶν, οὐκ ἄλλοι ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν· καὶ πάλιν· Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα.*

Οὐκοῦν ταῦτη συνέστηκεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀναφέρεσθαι καὶ τὸν Χριστὸν τὸ κατὰ τὴν Εὐαν θεώρημα καὶ τὸν Ἀδὰμ. Τοῦτο γὰρ τὸ μέγα μυστήριον ὡς ἀληθῶς, καὶ ὑπερκόσμιον, ὃ ἐγὼ δι' ἀσθένειαν καὶ ἀμβλύτητα νοεῖς κατ' ἀξίαν τε καὶ μέγεθος εἰπεῖν ἄδυνατόν· ὅμως δ' οὖν ἐπιχειρητέον. Λέγειν γὰρ ἐπόμενον ἂν εἴη· λοιπὸν δὴ καὶ τὰ ἑξῆς πρὸς ὑμᾶς.

Ὁ γὰρ τοι Παῦλος, εἰς ἀγιασμόν ἐκκαλούμενος πάντας καὶ σωφροσύνην, ταύτη τὸ κατὰ τὸν πρωτόπλαστον καὶ τὴν Εὐαν, καὶ δευτέραν ἐπαπόρησιν, εἰς Χριστὸν ἀνηκόησεν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, πρὸς τὸ τοὺς ἀνεπιστήμονας κατασιγᾶσθαι, γυμνουμένους προφάσεων. Ἀκολασταίνοντες γὰρ διὰ τὰς ὑπερβαλοῦσας ῥύσεις ἐν αὐτοῖς; τῶν ἡδυπαθειῶν, παρὰ τὸν ἐρθόδοξον βιάζεσθαι τολμῶσι λογισμὸν τῆς Γραφᾶς, ὡσπερ ἔρριμα προανατρίνοντες ἀκρασίας, τό τ· *Εἴπερ ὁ Θεός· Ἀξέστεθε καὶ πληθύνεσθε· καὶ τὸ, Ἐρεκεν τοῦτου καταλελεῖσι ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα·* οὐδὲ αἰσχύνονται κατατρέχοντες τοῦ Πνεύματος· ἀλλ' ὡσπερ ἐπὶ τούτῳ γεγονότες, ἐντυφόμενοι ἔτι καὶ ἐνοικεῦοντα τὸν οἶστρον ἀναβρίπτουσιν, ἐξάπτοντες ἐρεθισμοῖς. Διὸ δὴ καὶ μάλα δριμύτως τὰς ἐπικλόπους ταύτας αὐτῶν καταφροσύνας τε καὶ πεποιημένας προφάσεις ἐκκόπτων, ἐλθὼν εἰς τὸ διατάξασθαι, πῶς δεῖο προσφέρεσθαι τοὺς ἀνδρᾶς ταῖς γυναῖξι, ἀποφηνάμενος, ὅτι οὕτως ὡσπερ καὶ ὁ Χριστὸς τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἑαυτὸν παραδιδούς ὑπὲρ

⁷⁵ Act. ix, 7. ⁷⁶ Gal. iv, 19. ⁷⁷ I Cor. iv, 15. ⁷⁸ Gen. ii, 18. ⁷⁹ ibid. 24.

αὐτῆς, *ἴνα αὐτὴν ἀγάσῃ καθαρίσας τῷ λουτρῷ* A τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι· ἀνέδραμεν εἰς τὴν Γένεσιν, ἐπιμνησθεὶς τῶν περὶ τὸν πρωτόπλαστον ῥητῶν, ἐξομαλίζων εἰς τὸν προκειμένον αὐτῷ καὶ αὐτὰ νοῦν τῆς ὑποθέσεως· ὅπως μὴ παράστῃ λαθὼν τοὺς κερφαλοῖς καταχρήσασθαι τοῦτοῖς τοὺς προσβεύον-
τας· προφάσει τεκνογονίας, σωματῶν παρατρι-
βίς.

CAP. XI. *De eodem argumento.*

Ἐπισκέψασθε γάρ, ὅτι σωφρονεῖν, ὡ παρθένοι, κατὰ κράτος θέλων τοὺς πεπιστευκότας, διὰ πολλῶν αὐτοῖς τεκμηρίων ὑπεμφαίνειν πειρᾶται τὸ ἀξίωμα τῆς ἀγγελίας, ὅτε μὲν, *Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι*, λέγων, *Καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἄπτεσθαι*· αὐτόθεν δεικνύς ἤδη περιφανῶς, τὸ μὴ προσψαυεῖν B γυναικὸς εἶναι καλόν, προτάξας αὐτὸ καὶ προεκθέ-
μενος ἀπολελυμένως· εἶτα τὴν ἀσθένειαν αἰσθίς συν-
ιδῶν καὶ τὴν ὑπέκκωσιν τῶν ἀκρατωτέρων τὴν εἰς συνουσίαν, συνεχώρησε τοῖς μὴ δυναμένοις ἄρχειν σαρκὸς χρῆσθαι ταῖς ἑαυτῶν ὁμεύουσιν μάλλον, ἢ παραπίπτοντας ἀσχημῶνως ἐκχεῖσθαι περὶ πορνείας. Ἄμειλι μετὰ τὸ ἐπιτρέψαι ταῦτα εὐθέως παρήγαγε τῶς· *Ἴνα μὴ πειράξῃ ὑμᾶς ὁ σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν*. Ὅπερ ἐστίν· Εἰ μὴ δύνασθε, ὡ οὔτοι, παντάπασιν σωφρονεῖν διὰ τὴν ὑγρότητα τῶν σωμα-
των, ἐπιτρέψω μάλλον ταῖς σφῶν αὐτῶν κοινωνεῖν γαμεταῖς· ἵνα μὴ, καὶ ἐγκράτειαν ἐπαγγέλλεσθαι νομιζόμενοι, πειράξῃσθε συνεχῶς ὑπὸ τοῦ πονηροῦ εἰς ἀλοτρίας ἐκφλεγόμενοι.

CAP. XII. *Paulus viduis exemplum, et iis qui uzoribus non uerentur.*

Φέρε γὰρ αὐτὰ κείμενα διαθρήτωμεν ἐπιμελέστε-
ρον· ὅτι μὴ ἀπολελυμένως ὁ Ἀπόστολος ἐπένευσε ταῦτα τοῖς πολλοῖς, ἀλλὰ προσθεὶς τὴν αἰτίαν πρό-
τερον, δι' ἣν εἰς τοῦτο παρήχθη. Ἀποφηνάμενος γοῦν, *Καλὸν εἶναι ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἄπτε-
σθαι*, εὐθέως παρήγαγε· *Διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχέτω*. Τουτέστι, διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς πορνείας, εἰ μὴ φέρετε κολάζειν τὴν ἡβονήν. *Καὶ ἕκαστη γυνὴ τὸν ἰδίον ἄνδρα ἔχέτω*. Τῇ γυναικὶ ὁ ἄνθρωπος τὴν ὀφειλὴν ἀποδιδότω· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ. Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνὴ. Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλή-
λους, εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, *ἵνα σχολάζητε τῇ προσευχῇ· καὶ κάλλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθε*, *ἵνα μὴ πειράξῃ ὑμᾶς ὁ σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν*. Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπιταγὴν. Θεωρησθέντως δὲ σφόδρα καὶ οὗτο. Κατὰ συγγνώμην γὰρ ἐπεσημήνατο συμβε-
βουλευμέναι νῦν, οὐ κατ' ἐπιταγὴν· ἐπειδὴ τὴν μὲν ἐπιταγὴν ἐπὶ τῆς σωφροσύνης, καὶ τοῦ μὴ ἄπτεσθαι γυναικὸς λαμβάνει· τὴν δὲ συγγνώμην ἐπὶ τῶν μὴ δυναμένων, ὡς ἔφη, κολάζειν τὴν ἐπιθυμίαν. Περὶ

pronuntiasset, sic nimirum ut et Christus ipse se gessit, qui se ipsum pro Ecclesia tradidit, ut eam sanctificaret et mundaret lavacro aquæ in verbo⁵⁵, recurrit ad Genesim, eorum quæ illic de primo homine dicuntur mentionem inducens, exque subjecti argumenti sententia hæc eadem exponens, ne quam sacris illis verbis abutendi occasione iis præbeat qui, liberorum procreandorum prætextu, hisce vene-
neris immorari docent.

Considerate enim, o virgines, ut omnino etiam-
que atque etiam fideles ad castitatem inducere sat-
agens, per multa argumenta illis insinuate conetur
ejus præstantiam; ut cum modo ait⁵⁶: *De quibus
autem scripsistis mihi: Bonum esse homini mulierem
non tangere*; inde jam clare ostendens, honestum
esse non accedere ad uxorem, cum hoc absolute
præstruxisset ac proposuisset. Deinde, infirmitatis
humanæ conscius, æstunisque vehementem reputans
quo intemperatiores in coitum rapiuntur, non va-
lentibus carnem ex imperio coercere, suis potius uti
uxoribus permisit, quam ut indecore in fornicarios
congressus effundantur. Denique sic facta illa in-
dulgentia, mox istud adjecit⁵⁷: *Ne tentet vos Satana-
nas, propter incontinentiam vestram*. Quod est: Si
non potestis, heus vos, omnino in castitate vivere,
propter inolitum corporibus vim libidinis, suadeo
ac horror ut vestris potius uxoribus consuescat, no-
dum profiteri videmini continentiam, tentemini as-
sidue a malo dæmone, ad alienarum mulierum cu-
piditatem inflammati.

Age enim, contextum ipsum diligentius inspicia-
mus, ac observemus non sic absolute hæc passim
omnibus Apostolum concessisse, sed adjuncta prius
causa ex qua ad id adactus est. Cum itaque in hæc
verba sententiam dixisset⁵⁸: *Bonum esse homini
mulierem non tangere*, statim subjunxit⁵⁹: *Propter
fornicationem autem unusquisque suam uxorem ha-
beat*. Hoc est, propter fornicationis necessitatem,
si voluptatem colihere non sustinetis. *Et unaqua-
que mulier proprium virum habeat. Uzori vir debi-
tum reddat, similiter et uxor viro. Mulier cui cor-
poris potestatem non habet, sed vir; similiter et vir
sui corporis potestatem non habet, sed mulier. No-
lite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tem-
pus, ut vacetis orationi: et itesum revertimini in id
ipsum ne tentet vos Satanas propter incontinentiam*.
*Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secun-
dum imperium*⁶⁰. Circumspecte admodum istud
etiam appositum est. *Secundum indulgentiam* enim
significavit se nunc consilium dedisse, non secun-
dum imperium. Nam imperium quidem ibi potius
usurpat, ubi castitatem suadet, et tangi mulierem
vetat; indulgentiam vero, uti dicebam, illis adhibet
qui concupiscentiam colihere non possunt. Ac de

⁵⁵ Ερμ. τ. 26. ⁵⁶ I Cor. vii. 1. ⁵⁷ ibid. 5. ⁵⁸ ibid. 1. ⁵⁹ ibid. 2. ⁶⁰ ibid. 2-6.

lis quidem, tam viris quam feminis, qui singulari conjugio vel jam devincti sunt, vel deinde conjunguntur, ista constituit. De iis vero viris qui jam uxores amiserunt, aut mulieribus quæ amiserunt viros, deinceps diligenter examinanda est Apostoli sententia, quid de illis insinuet.

Dico autem innuptis, inquit ⁶⁵, *et viduis: Bonum est illis, si sic permanserint, sicut et ego. Quod si se non continent, nubant; melius est enim nubere quam uri.* Hic quoque constanter priores partes continentiae assignat. Se ipsum enim exemplum maximum adhibens, ad ejus conatus æmulationem quantumvis arduam, auditores provocavit; præstare docens, eum qui unius uxoris conjux exstiterit, apud se deinceps manere, sicuti et ipse faciebat. Quod si id ipsum ob æstum vimque concupiscentiæ nonnulli difficilis fuerit, eum qui ita comparatus sit, ad secundas nuptias transire secundum indulgentiam consentit. Non quod secundas nuptias bonum quid esse ac honestum decernat, sed præstare id judicans quam ut quis libidinum æstu ardeat. Velut enim si quis in die Paschæ ac jejunii graviter

⁶⁵ I Cor. vii, 8, 9.

(52) *Περὶ τῶν ἀποβαλομένων ἡδὴ γαμητῶν.* Textum Pauli, quod ipse aperte petit, de viduis viris et mulieribus, Methodius accipit: in quibus se maximum exemplum proponere ad contentionem virtutis, et ut sic maneat solutique a matrimonio deinceps castitatem colant, Paulum dicit. Καλὸν αὐτοῖς, ἐάν οὕτως μένωσιν, ὡς καὶ ἐγώ. Sicque ex mente Methodii Paulus viduus fuit: aut nisi viduus erat, conjugem in sororem verterat, ejus deinceps abstinentes consuetudine, ne cui illa impedimento foret evangelicæ functioni: quomodo majores saltem sacerdotes et episcopi, assumpto sacerdotio, nec invitis conjugibus caelibes deinceps in Ecclesia fuere. Quæstio hæc nihil pietatem tangit: perindeque est, sive Paulus ante vocationem uxorem habuerit, laud secus ac Petrus, sive illa caruerit: quod autem Evangelium virginitalis cultus nullus apud Hebræos erat, aut quam exiguus. Quin autem argumentum longe probabile ex hoc loco trahatur Methodio, ut et Chrysostomo lib. *De virgin.*, et aliis, ad superiores Pauli nuptias astruendas, vix potest negari: quod de virginibus disserens quæ maritos non attigerunt, nunquam illas suo exemplo provocat; secus vero semel et iterum cum de viduis, sive illis, qui semel conjugati, ab uxore se amplexibus continerent. Libet hic recentioris auctoris non invidiis expositionem Methodianæ allinem ascribere. *Hebræi dicunt* ἡδὴ καὶ ἡδὴ. *Græci mulierem amisso conjugio, χήραν vocant: ut vir amisso conjugio χήρος dicatur, ἀναλογία permittit: usus popularis non recipit: quare aliam vocem quæsitit Paulus, et ἀγαμος dixit, generis nomen pro specie usurpans. Nam ἀγαμος, ex vi vocis est tam qui nunquam in conjugio fuit quam cui conjugium perit. Sed in posteriore sensu hic usurpat Paulus, ut viduarum addita mentio nos docet, et vox ἀγαμος repetita infra 11.* Sic quoque sensu Ignatius, si tamen Ignatius, non ejus interpolator epistolæ ad Philadelphenos, ubi, aliorum celebrata continentia, qui virgines persisterunt, non abhorre se a nuptiis docet, sed optare ut vel inter sanctos conjugatos, et ad eorum vestigia in regno cælorum inveniantur; ὡς Πέτρος καὶ Παῦλος, καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων τῶν γάμοις προσομιλήσαντων. Sicut Petrus et Paulus, et reliqui apostoli, qui nuptiis se erunt sociati. Sed nihil horum veteres sodes Anglicani, in quibus existat versio antiqua

A μὲν οὖν μονογάμων τε καὶ μονογαμῶν, ὧν ἡ συζυγία ἕως ἔτι καὶ ἀβίης, ταῦτα νομοθετεῖ· περὶ δὲ τῶν ἀποβαλομένων ἡδὴ γαμητῶν (52) ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν οὓς συζύγουσιν πάλιν αὐτὴν ἀκριβῶς ἐξήχευσεν τοῦ Ἀποστόλου φωνῆν, ὃ τι ποτὲ χρησιμῶσαι.

Ἀέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις· Καλὸν αὐτοῖς, ἐάν οὕτως μένωσιν, ὡς καὶ ἐγώ. Εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεῦνται, γαμησάτωσαν· κρεῖσσον γὰρ γαμησῆαι ἢ πυροῦσθαι. Ἐπέμεινε καὶ ἐνθάδε προκρίνων τὴν ἐγκράτειαν. Ἐαυτὸν γὰρ παράδειγμα μέγιστον λαθὼν, εἰς τὸ ζῆλωσαι τοὺς ἀκρατάς προκαλέσατο ταύτην τὴν ἐνστασιν· κρεῖττον εἶναι διδάξας τὴν ἐπὶ μιᾷ γαμητῆ συνεζευγμένον ἐφ' ἑαυτῷ μένειν, ὡσπερ δὴ καὶ αὐτός. Εἰ δ' αὖ τοῦτο διὰ τὴν ἐκπύρωσιν καὶ τὴν ἀκμὴν τοῦ σώματος δυσκατάρθωτον εἴη τιλ, εἰς δεῦτερα κατὰ συγγνώμην παρελθεῖν τὸν οὕτως ἔχοντα συγκατατίθεται γάμον· οὐκ αὐτὸ τοῦτο διγαμίαν ἀποφηνάμενος εἶναι καλὸν, ἀλλ' ἀμεινον κρίνας τῆς ἐκπυρώσεως. Ὡσπερ γὰρ εἰ τις ἐν ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα καὶ τῆς νηστείας ἐπιτραλῶς νοσηλευομένῳ προσέφερε τροφήν, καὶ ἐκέλευε διὰ τὴν

epistolarum Ignatii, qualis fere Græcus textus nuper prodit ex codice Florentino, qui ipse verus piusque Ignatianus haberi potest, ac qualem antiqui habuerunt Eusebius Hieronymus, Theodoretus, etc., quibus mirum si præscribat post tot secula Calvinus tinctus veneno, uniusque ejus discipulorum, calamus. Ex vero itaque Ignatio, de Pauli nuptiis nihil haberi potest: ipse Methodius potius insinuat, explicatione Paulini textus, quam aperte asserat. Unus ergo auctor ejus conjugii Clementis Alexandrinus, cujus verba recitat Euseb. lib. iii *Histor.* c. 30, et Nireph l. ii, c. 44, ex illo scilicet loco Phil. iv, 3, καὶ ἐρωτῶ καὶ σε, σύζυγε γνήσιε, σὺλαμβάνου αὐταῖς· qui tamen locus minus savel. Nam primo genus dissidet: γνήσιε· *germane, vere.* Quamquam enim Attici quandoque masculina jungunt femininis, non tamen tanta videtur fuisse Paulo Græci sermonis peritia aut elegantia, ut ejusmodi Atticismus sectatus sit. Deinde quantæ ac cujus auctoritatis Philippis uxor quondam Pauli tumque soror, ut ei et mulieres et viros commendaret? Pouam verba Grotii: Σύζυγος, qui *Hebraice נָשִׂא, non tantum dicitur de junctis matrimonio, verum etiam de collegis. Quem autem Philippis potius collegam vocare Paulus, quam τῶν πρεσβυτέρων προσετώτα, cujus summa erat etiam in pecuniis elargiendis auctoritas? Ad Epaphroditum ergo per ἀποστολήν venit se oratio, tanquam presentem futurum ubi Epistola hæc in Ecclesia Philippensium legeretur. Nec aliud hic σύζυγος quam supra συνεργός, adjutor. Hæc mihi satis. Unum est, nullum veterum de Pauli uxore eum locum interpretatum; nec proinde nobis interpretandum, aut Clementi sic quasi obiter ex pervio vacis usu masisque trito colligenti, assentiendum; quod nempe Paulus τὴν αὐτοῦ οὐκ ὀκνεῖ προσαγορεύσαι σύζυγον, suam ipsius conjugem compellere non veretur. Atqui magis attendenti τὸν αὐτοῦ occurrisset, suum collegam, adjutorem, vel episcopum, vel quemvis alium præcipuæ auctoritatis in Ecclesia quæ erat Philippis, vitium, ac qui viduis senioribus aliisque indigentibus succilicere posset, quod in Pauli uxorem, in ea præsertim Ecclesia, non cadit. Quid enim tantæ auctoritatis mulieri Hebrææ extra peritiam in urbe Græcorum? *ΣΩΒΕΡΕΙΣ.**

ἀσθένειαν ἀπογεύεσθαι τούτων τῶν προσφερομένων, λέγων· Ὡς ἄρα τὸ μὲν ἀληθῶς, ὧ οὕτως, καλόν, ἐχρῆν, ὡσπερ δὴ καὶ ἡμᾶς, καὶ σε καρτερώς διαμείναντα, τῶν αὐτῶν μεταλαβεῖν (53)· ἀπηγόρευται γὰρ σήμερον διαίτης ἐπιμνησθῆναι τὸ σύνολον. Ἄλλ' ἐπειδὴ νόσῳ προκατασχεθεὶς ἐξησθῆνηςας, καὶ οὐ δύνῃ φέρειν· ταύτη δὴ συγγνώμην νέμοντες συμβουλεύομεθα σιτίων ἐπορέξασθαι σε, ἵνα μὴ, παντάπασιν διὰ τὴν νόσον οὐ δυνήθεις ἀντισχεῖν πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς τροφῆς, διαφθαρής. Οὕτω καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐνθάδε, πρότερον εἰπὼν, ὅτι βούλοιο πάντας οὕτω διαμείναι σώφρονας, ὡσπερ δὴ καὶ αὐτός· τὸ μετὰ ταῦτα τοῖς βεβαρημένοις νόσῳ τῶν παθῶν, ἵνα μὴ πορνείαις μιανθῶσιν (54), οἰστρηλατούμενοι τῶν παιδογόνων μελῶν τοῖς γαργαλισμοῖς εἰς ἐπιμιξίας ὀθνείων σπερμάτων, ἐπέστρεψε τὴν διγαμίαν· μᾶλλον

ἄγροτῳ cuiquam cibum offerat, iubeatque, qua laborat ægitudine, gustare quæ apponantur, dicens : Bonum quidem erat, o amice, ac vere decebat, te quoque, uti et nos, fortiter perseverantem, eadem percipere : interdictum enim hodie est, cibi ullius vel prorsus meminisse : quod tamen morbo correptus es ac infirmaris, nec ferre inedia potes ; idcirco secundum indulgentiam consulimus ut cibi vescaris, non forte non valens ob ægritudinem adversus cibi cupiditatem resistere, moriaris. Sic vero hic quoque Apostolus prius dixerat optare se omnes castos perseverare, uti et ipse erat ; postea tamen libidinum morbo gravatis, ne se stupris contaminarent, genitalium membrorum titillationibus, velut œstro quodam, in incestos adulterinosque congressus acti præcipites, secundas potius nuptias permisit, præstare eas iudicans, quam ut quis incendio illo ardeat ac se inhoneste impudicitia gerat.

CAP. XIII. Pauli de virginitate doctrina expenditur.

Καὶ περὶ μὲν ἐγκρατείας καὶ γάμων, καὶ σωφροσύνης καὶ κοινωνίας ἀνδρῶν, καὶ ἐν τίνι τούτων τὸ ὠφέλιμόν ἐστιν εἰς δικαιοσύνης κατασκευὴν, σχεδὸν ἔρη μοι τέλος ἔχει· περὶ δὲ παρθενίας εἰρήσθαι· λέγεται λοιπόν, εἴ τι καὶ περὶ ταύτης ἄρα διαθεσμοθετεῖται. Οὐκ οὖν καὶ τούτων πέρι διαληπτέον. Ἔχει γὰρ ὧδε· Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω· γνῶμην δὲ δίδωμι, ὡς ἡλεημένος ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἶναι. Νομίζω οὖν τοῦτο καλὸν φέρειν διὰ τὴν ἐνεστώσαν ἀνάγκην· ὅτι καλὸν ἀνθρώπῳ οὕτως εἶναι. Δέδωκε γυναικί· μὴ ζῆτει λύσιν· Δέλωσαι ἀπὸ γυναικός· μὴ ζῆτει γυναῖκα. Ἐὰν δὲ καὶ λάθῃς, οὐχ ἡμάρτες. Καὶ ἐὰν γῆμη ἢ παρθένος, οὐχ ἡμάρτες· θλίψιν δὲ ἔξουσιν τῇ σαρκὶ οἱ τοιοῦτοι. Ἐγὼ δὲ ὑμῶν φειδομαι. Λίαν εὐλαβῶς τὸν περὶ παρθενίας εἰσηγησάμενος λόγον, καὶ μέλλων συμβουλεύειν γαμίζειν τὴν ἑαυτοῦ παρθένον, ὅτι φίλον, ὅπως μηδὲν τῶν εἰς ἁγίασμον φερομένων κατ' ἀνάγκην γένοιτο καὶ βίαν, ἀλλὰ κατὰ πρόθεσιν αὐτεξούσιον ψυχῆς· (τοῦτο γὰρ πρόσφορον θεῷ) οὐ βούλεται ἐξ αὐθεντίας αὐτῷ ταῦτα, καὶ γνῶμης λελέχθαι τοῦ Κυρίου· τουτέστι τὴν γαμίζεσθαι τὴν παρθένον. Ἀμέλει φήσας· Ἐὰν δὲ καὶ γῆμη ἢ παρθένος, οὐχ ἡμάρτες· σχεδὸν πάλιν ὑπευλαβηθεὶς ἀνετάραξε τὴν συγκατάθεσιν, κατὰ συγγνώμην ἀνθρωπίνην ὑπεμαρτῶν ταῦτα συμβουλεύομενοι, ἀλλ' οὐ κατὰ θεῖαν.

De continentia et nuptiis, deque castitate et re maritali, hactenus a me dictum sit, ac in utris horum inveniatur utilitas ad justitiæ profectum ; jam superest ut de virginitate loquamur, num et de illa aliquid sancitum sit. Quare de his quoque nobis est disserendum. Ait itaque Paulus * : De virginibus autem præceptum Domini non habeo : consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis. Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse. Alligatus es uxori? Noli querere solutionem. Solutus es ab uxore, non peccasti. Et si nupserit virgo, non peccavit : tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi. Ego autem vobis parco. Valde caute introducto de virginitate sermone, daturusque consilium, ut cui quisque maluerit virginem suam nuptui tradat ; quo scilicet, eorum quæ ad sanctimoniam ducunt, nihil per necessitatem vimque fiat, sed liberæ voluntatis animique proposito (hoc enim Deo acceptum) non vult hæc iubentis auctoritate abs se dicta, exque Domini sententia (ut nimirum virgo nuptui tradatur). Nimirum cum dixisset * : Et si nupserit virgo, non peccavit, propemodum rursus quod dixerat veritus, assensum pene dubio turbavit, datum a se consilium indicans, secundum humanam indulgentiam, non secundum divinam.

* I Cor. vii, 25, 28. *⁶⁷ *ibid.* 8.

(53) Τῶν αὐτῶν μεταλαβεῖν. Eadem mysteria sumere, quod præcipue in Paschate fiebat et die Resurrectionis, expleta jejuniorum observantia, de qua hic Methodius, et quam ipsam Pascha vocat, quod dies isti Paschæ proximi, ipsi quoque ita dicerentur, arctiorique jejunio et inedia peragerentur : Magno præsertim Sabbato, quando ad diei hominica auroram vel gallicinium fideles jejunium tenebant, tuncque celebratis divinis mysteriis illis impertiebantur. Quem ritum hic omnis locus indicat, sonatque postcommunio (ut vocant) missæ Sabbati sancti, quam sic occupato die illa celebrant,

cum pertineat ad noctem ipsam resurrectionis. Illa ergo die vel cibi meminisse piaculum erat, a quo tamen per indulgentiam infirmus immunis erat. Cespitarunt graviter interpretes, cum alter reddidit, *de oblatis abstinere* ; alter, *facere quod omnes hodie faciunt*, id est in inedia perseverare, nihil attendentes scopum illius omnis inedia, sic Methodio insinuatum ; nempe τὴν μετάληψιν, *mysteriorum perceptionem*, ea die sanctis omnibus ac fidelibus communem. COMBEBIS.

(54) Μαρτῶσιν. Sic Allatus. Sed codex Vat., quem sequitur Possinius, λαμπρῶσιν. Id.

Ideo statim postquam dixerat, *Si nupserit virgo, non peccarit.* ⁶⁵ addidit: *Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi. Ego autem vobis parco.* Quasi dicat, Ego vobis parcens, o amici, in his assensum dedi, quod sic sentire in animum ipsi induxeritis, ne per vim ad hoc impellere videar, ac vestrum nonnullis necessitatem imponere. Sin tamen ita placet ut ad nuptias potius animum vertatis, qui castimoniam leges ægre feratis; vel hoc modo e re vestra iudico, ut carnis libidines moderemini, non abutentes nuptialis licentiæ prætextu in immunditiam, vestris ipsorum vasis. Subinfert ergo ⁶⁶: *Hoc itaque dico, fratres: Tempus breve est: reliquum est, ut et qui habent uxores, tanquam non habentes sint.* Deinde rursus insistens, et ad eadem incitans, sermonem expedit, quod sic ad virginitatem urgebat, fortius confirmans. Ubi itaque ipsissima hæc quæ sequuntur verba superioribus adjunxerat, quasi concludendo exclamat ⁶⁷: *Volo vos sine sollicitudine esse. Qui sine uxore est, sollicitus est quæ sunt Domini, quomodo placeat Domino. Qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt uxoris, quomodo placeat uxori. Et divisa sunt et uxor et virgo. Quæ innupta est, cogitat quæ Domini sunt, ut sit sancta corpore et spiritu: quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro.* Omnibus autem sine ulla dubitatione manifestum est, sollicitum esse quæ Domini sunt et placere Deo, multo melius esse quam sollicitum esse quæ sunt mundi, et placere uxori. Quis enim sic fatuus ac mente cæcus, ut statim non sentiat, Pauli adhortationem vehementer ad castimoniam suasionem incumbere? Porro hoc, inquit ⁶⁸, *ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam, sed ad id quod honestum est.*

CAP. XIV. *Virginitas Dei donum, nec cuivis temere arripiendum ejus propositum.*

Adverte autem præter ea quæ dicta sunt, ut et Dei donum virginitatis institutum Paulus statuat ac admoveat. Idcirco qui, instigante inani gloria, cum libidinibus deditiores sint, illud arripiunt, rejicit, nuptias consulens, ne vigente ætate, rebelliones membrorum et astus carnis patientes, æstro

⁶⁵ I Cor. vii, 28. ⁶⁶ ibid. 29. ⁶⁷ ibid. 32, 34. ⁶⁸ I Cor. vii, 35.

(55) *Ὅπως μὴ δόξω.* Adversativa sensum incommo- dant, mihi nota, quæ et in Lupar. clausa edita erat, ut superflua. Sequentia ut exstant in Allatii codice, glossama videntur, et explicatio vocis ἐπισπέργειν, quod ita habet, μάχεσθαι: καὶ κατατρέγειν ὑμῶν. Alia item, quæ non est necesse describere. Satis enim est, quod ex Vat. lucida nobis Methodii mens, ut reddidimus, nulla vi textus, constet. COMBESIS.

(56) *Καὶ μεμέρισται.* Clara Pauli sententia, sic ut Græcis expressa est, nempe diversa instituta esse, γυναῖκα καὶ παρθένον, uxorem et virginem: ita ut virginis nomine intelligat quovis modo calibem; unde statim easdem exponit voces in ἀγαμος et γαμήσασα, in muliere innupta, et quæ viro collocata sit; quarum studia sint, placere Deo et viro. Vulg. interpres aliter legit, qui τὸ καὶ μεμέρισται ad superiora referat; ad virum cogitantem quæ sunt uxoris, ut illi placeat, quæ cura divisus est.

Εὐθὺς γοῦν μετὰ τὸ εἶπεῖν, *Καὶ ἐὰν γήμη ἡ παρθένος, οὐχ ἡμαρτε* ἐπιγάγε τὸ, *Θλίβιν δὲ ἔξουσιν τῇ σαρκὶ οἱ τοιοῦτοι.* Ἐγὼ δὲ ὑμῶν φειδομαι· ὃ δὲ ἐστίν· Ἐγὼ φειδόμενος ὑμῶν, ὃ οὔτοι, ταῦτα συνεθέμην, ἐπεδὴ περ ταῦτα οὕτω φρονεῖν εἴλεσθε, ὅπως μὴ δόξω (55) κατὰ βίαν ἐπισπέργειν ὑμῶν εἰς τοῦτο, καὶ ἀναγκάζειν τινάς. Ὅμως δέ, εἰ καὶ ταύτην φίλον ὑμῖν μᾶλλον τρέπεσθαι, ἀποδυσπετήσαντας ἀγείαν βαστάζειν· καὶ οὕτω λυσιτελεῖν ἡγοῦμαι κρατεῖν ὑμᾶς τῶν τῆς σαρκὸς ἐρεθισμῶν, μὴ παραχρωμένους, διὰ τὸ γεγαμηκεῖναι, τοῖς ἐαυτῶν ἀκεύειν εἰς ἀκαθαρσίαν. Ἐπιφέρει γοῦν· *Τοῦτο δὲ φημι, ἀδελφοί· Ὁ καιρὸς συνεσταλμένος· λοιπὸν ἐστίν, ἵνα καὶ οἱ ἐχορτες γυναικίως ὡς μὴ ἐχορτες ὦσιν.* Ἐτα αὖθις ἐπιμένων καὶ προκαλούμενος ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς, ἐπεξεργάσατο τὸν λόγον, ἰσχυρῶς κρατύνων τὴν ἐνστάσιν τῆς παρθενίας. Ῥητῶς γοῦν τὰ ἐξῆς ἐπισυνάψας τοῖς προειρημένοις, ἐπεφώνησε· *Θέλω ὑμᾶς ἀμερίμους εἶναι.* Ὁ ἀγαμος μεριμᾷ τὰ τοῦ Κυρίου· ὃ δὲ γαμήσας μεριμᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί. *Καὶ μεμέρισται* (56) καὶ ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. Ἡ ἀγαμος μεριμᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἢ ἀγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι ἢ δὲ γαμήσασα μεριμᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρὶ. Πᾶσι γὰρ ἀναμφισβητήτως ἐστὶ καταφανές, ὡς ἄρα μεριμᾶν τὰ τοῦ Κυρίου καὶ ἀρέσκειν τῷ Θεῷ πολλῶ ἀμείνων τοῦ μεριμᾶν τὰ τοῦ κόσμου καὶ ἀρέσκειν τῇ γυναικί. Τίς γὰρ οὕτως ἡλίθιος καὶ πηρὸς τὰς ὁψεις, ὃς οὐκ αὐτόθεν αἰσθεται τὴν παραίνεσιν τοῦ Παύλου τὸ πλείον ῥέπουσαν εἰς ἀγείαν; *Τοῦτο γὰρ, φησι, πρὸς τὸ ὑμῶν συμφέρον λέγω, οὐχ ἵνα βροχον ὑμῖν ἐπιβάλω, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὐσχημον.*

Ἐπίστησον δὲ πρὸς τοῖς εἰρημένοις, ὅπως καὶ θεοδώρητον εἶναι τὸ τῆς παρθενίας ἐπιτήδευμα παρεγγυᾷ· ὅθεν τοὺς κατὰ πρόφασιν κενοδοξίας τῶν ἀκρατεστέρων ἐπὶ τοῦτο παρεληλυθότας ἀποβάλλεται, συμβουλευῶν γαμῖν, ἵνα μὴ καιρῶ τῆς ἀκαμῆς, σφυγμοῦ καὶ φλεγμονῆς παρεχούσης αὐτοῖς τῆς σαρ-

Tum sequitur, *Καὶ ἡ γυνὴ ἡ ἀγαμος καὶ ἡ παρθένος. Et mulier innupta et virgo, etc.*, quæ sic diversa, Possinius non satis ex fide interpretis repræsentat ut Methodiana; cum is a communibus Græcis non dissentiat; quidquid olim vel fallente memoria, vel aliis exemplaribus, Hieronymus quæ sunt Græci textus Latina tradiderit, et contra: eadem tamen esse, nec ipse, nec quisquam doctus existimare potuit. Sic sane Vulgata editione proclive utendum sit, reddendis Patrum monumentis, cum eorum voces ab ea minime diversæ sunt aut sententiæ; qui secus laxit, is, religioso prætextu, lumina antiquitatis exstinguit, invitesque Patres cogit et ridendos exponit, nec inde Vulgatae fidei aut majestati consulit: quam etsi maximam voluit sancta synodus Tridentina, intra limites tamen seduli interpretis, non textus ipsius originalis, et ut ex illo vel non liceret Patribus, aut etiam nobis non liceat, alia commentari. lb.

κός. ἀσχημονῶσιν οἰσθηλατοῦμενοι τὴν ψυχὴν. Τί γὰρ παραδίδωσιν, ἐπισκεπτέον. *Εἰ δὲ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τῆς παρθένου αὐτοῦ νομίζει*, φησὶν, ἐὰν ἢ ὑπέρακμος, καὶ οὕτως ὀφείλει γενέσθαι· ὁ θέλει ποιεῖτω· οὐχ ἁμαρτάνει· γαμειτωσαν. Οὐκ εὐκείως ἐνταῦθα προκρίνων τὸν γάμον τῆς ἀσχημοσύνης ἐπὶ τῶν ἐλομένων μὲν παρθενεύειν, δυσασχτοῦντων δὲ τὸ μετὰ ταῦτα καὶ ἀποκαμίντων· καὶ λόγῳ μὲν, δὲ αἰδῶ τὴν πρὸς ἀνθρώπους, αὐχοῦντων ἐπιμένειν· ἔργῳ δὲ, οὐδὲ μακρότερον ἐνδιατρίψαι δυναμένων τῷ εὐνοχισμῷ. Τὸν μέντοι (57) αὐτοκρατορικῶς καὶ αὐθαιρέτῳ κρίνοντα προθέσει τηρεῖν τὴν ἑαυτοῦ σάρκα παρθένον, καὶ μὴ ἔχοντα ἀνάγκην, (ὅπερ ἐστὶ πάθος ἐκκαλούμενον τὴν ὄσφυν εἰς συνουσίαν· εἶνα· γὰρ καὶ διαφορὰς, ὡς εἰκός, σωμάτων·) τούτῳ διαμιλλωμένῳ καὶ διαθλοῦντι καὶ σπουδαίως ἐπιμένοντι τῇ ἐπαγγελίᾳ, καὶ ταύτην ἄριστα διαπεραινομένην, παρακλεῖσθαι μένειν καὶ τηρεῖν, τῇ παρθενίᾳ τὰ πρωτεῖα νέμων. Ὁ γὰρ δυνάμενος, φησὶ, καὶ φιλοτιμούμενος τηρεῖν τὴν ἑαυτοῦ σάρκα παρθένον, κρείττον ποιεῖ· ὁ δὲ μὴ δυνάμενος, γαμίζων δὲ νομίμως, καὶ μὴ λαθροφθορῶν, καλῶς. Καὶ περὶ μὲν τούτων αὐτάκως.

Ἀπέτιο δὲ μετὰ χειρὸς ὁ βουλόμενος τὴν πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολήν, καὶ καθ' ἕκαστον ὁμίλησας τοῖς ἐγγεγραμμένοις, τότε καὶ τὰ ὑφ' ἡμῶν λεγόμενα ἐκείνῳ, ἀντιπαραβάλλων, εἰ μὴ συμφωνίας πάσης ἔχονται καὶ ὁμοφροσύνης τῆς πρὸς αὐτά. Ταῦτά τε κατὰ δύναμιν ὑπὲρ ἀγγελίας, ὡς Ἄρετῆ, καὶ γὰρ σωμασφέρω.

ΕΥΒΟΥΛΑ. Σφόδρα διὰ πολλῶν, ὦ Γρηγόριον, μόλις εἰς τὸ προκείμενον ἀφίκετο, μακρότατον ἀναμετρησομένη, καὶ περαιωθείσα πέλαγος λόγων.

ΓΡΗΓ. Ἔοικεν οὕτως ἔχειν· ἀλλ' ἴθι, καὶ τὰ λοιπὰ ἐφεξῆς μνημονεύσαντες, μιμητικώτατα διέλθωμεν, ὧν ἐστὶ ἐναυλον ἀχροάσιον ἔχειν μοι δοκῶ, πρὶν ἀποκτεῖναι καὶ διαφυγεῖν· εὐεξάλειπτοι γὰρ νέων ἀκουσμάτων μνήμαι γερόντων.

ΕΥΒΟΥΛΑ. Ἀλλὰ λέγε· τούτων γὰρ καὶ ἐλλυθῶμεν ἀσμένως ἀκουσόμενοι τῶν λόγων.

ΓΡΗΓ. Ναί· μὲν δὴ, καθάπερ εἶπας, μετὰ τὸ κατασθῆναι τῇ θάλατταν δρόμοις ἀκυμάντοις εἰς τὴν γῆν, ἡ Θεοπάτρα ἐφεξῆς ἀπολαβοῦσα, ἑαυτὴν ἔφη εἰπεῖν τάδε.

¹¹ I Cor. vii, 56. ¹² *ibid.* 37.

(57) Τὸν μέντοι. Allatii codex, ipse istis diminitus, alia ponit quibus innuat eam indulgentiam Pauli, ut qui habet necessitatem et patitur stimulos ac ægre continet, conjugium ineat, nec illo peccet, illis duntaxat prodesse qui se voto non obstrinxerunt : aliis, nec ipsam necessitatem excusationi fore, ne suo ipsi iudicio condemnati sint. Αὐτοκτάκρητοι, Tit. iii, 11, ipsi sibi reatus auctores ; qui non consulta sua indole et mentis ipsa firmitate, levius votum emisere. Καὶ μὴν αὐθαίρετως κρίνοντα : οἱ τοιοῦτοι παρὰ τὴν ἐπαγγελίαν αὐτῶν. *Atqui sua ipsi voluntate hi tales condemnantur, propter suam votum.* Vellit igitur Methodius (sive quisquis auctor est huius quasi scholii) Pauli dispensationem

A perciti, turpitudinis aliquid admittant. Quid vero tradat, examinandum. *Quod si quis turpe sibi ducit in virgine sua, si prætereat nubendi tempus, et sic oportet fieri; quod vult faciat; non peccat: jungantur matrimonio* ¹¹. Apposite hic nuptias præferens turpitudini, in illis qui arrepto virginitatis proposito, ægre deinde ferunt animisque fatiscunt; et sermone quidem, præ humano pudore propositum se tenere gloriantur, re autem ipsa, nec longissime salutare eunuchismum possunt. Qui tamen libero sique juris proposito eam sibi legem indixerit, ut carnem suam sernet virginem; *quique non habet necessitatem* ¹². (libidinem scilicet in copulam lumbos incitantem; esse enim par est varias corporum indoles), huic Paulus certanti atque pugnanti, inque professione strenue perseveranti, ut stadium hoc præclare decurrenti, primas tribuit, dum cæptis manere ac servare hortatur quod generosæ indolis proposito illi constitutum sit. Qui enim potest, inquit, ambitque carnem suam servare virginem, melius facit; qui autem non potest, legitime autem nuptias init, nec se furtivis cubilibus inquinat, bene et ipse facit. Verum de his hactenus satis.

Sumat qui volet hanc ad Corinthios Pauli Epistolam, et singulis ejus loci partibus accurate inspectis, hæc quæ diximus etiam consideret, aliaque aliis componat, num per omnia consentiant atque congruant. Hæc tibi pro viribus de castimonia, o Arete, ex meis et ipsa rationibus confero.

C

EUBUL. Quam multis, Gregorium, vix tandem attingit propositum, longissimum emensa atque transgressa pelagus sermonum!

GREG. Ita videtur, ut dicis: sed age, reliquæ etiam servato ordine, et ut acciderunt, vestigiis perorantium insistentes percurramus, donec mihi auditio illa in auribus perstrepit, antequam fugiat avoletque: facile enim recordatio rerum auditarum ex memoria deletur senum.

EUBUL. Dic sane: talium enim sermonum auditores cupidi convenimus.

GREG. Ubi ergo, ut recte dicebas, excursu tranquillo quodam prolixi sermonis æquore. Terram aliquando Thalia tenuit: eam Theopatra excipiens, se in hunc modum locutam ipsa referebat.

D

non tollere; quin sacrilega conjugia sint eorum, qui voti castitatis rei, prætexta libidinis necessitate, illis inhiant: ut nec modo facile præsumenda aut credenda juvare ea indulgentia sit, ac nisi gravi admodum causa; cumque in litteris apostolicis una hæc fere exprimat, periculum salutis animæ ob graves stimulos carnis, nescio, qui illos sic graves non patitur, et ut necessitatem habere, Paulina phrasi, intelligatur, sed alias ob causas, puta commodi temporalis, aut etiam lædii mollescentis animi, secum dispensari petit, etiam expressa veritate, per eum stylum curiæ, a periculo animæ tutus haberi possit. *COMBUSTIS.*

ORATIO IV.

THEOPATRA.

CAP. I. *Laudandæ virtutis necessitas, cui suppetit facultas.*

Si semper iisdem, o virgines, vestigiis artis dicendi sapientia insistere deberet, et una eademque perpetuo graderetur via, fieri non posset quin molesta esset oratio mea, dum illis de rebus sermonem aggredior quas aliæ jam dicendo melioribus occupaverunt. Quoniam vero numero superiores sunt orationum viæ fluxusque, multifariam multisque modis Deo nos afflante⁷⁴, quæ mihi sors atque ratio, ut occurrat ac degeneri metu deceat nussitare? Non enim extra culpam est quisquis tandem gratia præditus, ea quæ præclara sunt eucharisticis sermonibus non exornaverit, et quæ mala vitioque hærentia non diffuserit. Quare nos quoque pro modulo facultatis, purissime lucentem ac nobilissimam Christi stellam, castimoniam laudemus. Latissima enim hæc est ac liberaliter fusa Spiritus via. Unde igitur ducto initio, apta possimus et consentanea dictis jam intexere, hinc providendum.

CAP. II. *Castimonix virginitatisque præsidium divinitus datum hominibus, ut e victorum casu emergant.*

Ego sane plane comperisse mihi videor nihil ita efficax exstitisse restituendis in paradysum hominibus, et mortalitati in incorruptionem reparandæ, reconciliandisque cum Deo mortalibus atque iis salutare (ad vitam scilicet viam instruens communiansque) ac castitatem. Cur ita sentiam, in præsentiarum exponere conabor: ut nimirum vi doni de quo agimus clare audita, omnium nobis bonorum causam exstitisse illud intelligatis. Pridem itaque postquam e paradiso eiectionis transgressionis suæ reatu homo, terræ incolatus damnatus est, corruptionis late fluxus effusus est, vehementique impetu immensis vorticibus irruens ac præcipitans, non solum foris quidquid incideret transversum agebat, sed et jam intus irrumpens, animas obruebat. Hæc vero quibus continue istud obtunderet, surdæ ac mutæ peneque attonitæ ac nullo sensu ferebantur, neglecta suarum navium regendarum cura; quod nihil firmum fixumque occurreret, cui adhærerent ac applicarentur. Sensus enim animæ, ut talium rerum peritorum sententia est, postquam irruentibus foris libidinibus victi, inundantis intus dementiæ fluctus impetum vimque exceperint, statim a recto deflectunt cursu,

⁷⁴ Heb. 1, 1.

(58) *Λόγων ὄρμαλ.* All., *τρίβοι*, aliaque diversæ lectionis, ut *ἐπιπλέοντος Πνεύματος*, loco Θεοῦ. Illud loco τοῦ οὐκ ἀνοπαίτιος· οὐκ ἂν ὑπ' ἀγνοίας ὀκνήσαιμεν τῆς χάριτος, mihi durius; etsi inde mutuatus sum, καὶ τὰ φεῦλα μὴ διασκηδάτοι, quod ipsum deesse poterat. Virtutis enim laus, vitii vituperium a se comes est. *COMBENSIS.*

(59) *Δυσπαθεῖς.* Max. et All., *δυσμαθεῖς.* Illud primum videtur aptius, ut stuporem quemdam mentis attonitæ sonet, et quæ omni quasi sensu de-

ΛΟΓΟΣ Δ'.

ΘΕΟΠΑΤΡΑ.

Εἰ μὲν ἐπὶ τῶν αὐτῶν, ὧ παρθένοι, διεξίδων ἰσοφία τῆς λογικῆς ἵστατο τέχνης, καὶ τὴν αὐτὴν ἀεὶ διεπορεύετο τρίβον, οὐδεμία ἂν ὑπῆρχε μηχανὴ τοῦ οὐκ ἀποκναλεῖν, ἐπιχειροῦσαν τοῖς ἡδὲ προηγωνισμένοις· εἰ δὲ μυρία μὲν λόγων ὄρμαλ (58) καὶ διεξοδοὶ, πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως ἐπεισπνέοντος ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ· τίς ἡ ἀποκλήρωσις ἐγκαλύπτεσθαι καὶ δειλίᾳ; Οὐκ ἀνοπαίτιος γὰρ ὅτω μέτεστι χάριτος, ἔαν τὰ καλὰ μὴ κοσμοῖη λόγοις εὐχαριστηρίοις, καὶ τὰ φεῦλα μὴ διασκηδάτοι. Διὸ φέρε καὶ ἡμεῖς ὑμνήσωμεν τῶν χαρισμάτων τὸ καλλιφεγγές ἄστρον καὶ τιμαλφέστατον τοῦ Χριστοῦ, τὴν ἀγνείαν. Εὐρυτάτη γὰρ ἡ τοῦ πνεύματος αὐτῆ καὶ ἀφθονος ὁδός. Πόθεν οὖν ἀπαρξάμεναι δὴ, πρόποντα δόξομεν καὶ εἰκότα λέγειν τοῖς προκειμένοις, ἐντεῦθεν ἐπισκεπέον.

Ἐγὼ γὰρ ἀκριβῶς αἰσθῆσθαι μοι δοκῶ, ὅτι τῆς εἰς τὸν παράδεισον ἀποκαταστάσεως, καὶ τῆς εἰς τὴν ἀφθαρσίαν μεταβολῆς, καὶ τῆς πρὸς Θεὸν καταλλαγῆς οὐδὲν οὕτως αἴτιον ἄλλο γέγονε καὶ σιγήριον ἀνθρώποις, τὸ στρατηγήσαν ἡμᾶς εἰς ζωὴν, ὡς ἀγνεία. Πειράσσομαι γὰρ, ἢ διανοοῦμαι, περὶ τούτων ἐνδείξασθαι νῦν· ἵνα σαφῶς τὴν δύναμιν τοῦ προειρημένου χαρίσματος ἀκούσασαι, πόσων ἡμῖν περκετικῶν ἀγαθῶν ἐγενήθη, γινώτε. Τὸ γοῦν ἀρχαῖον, μετὰ τὸ μετοικισθῆναι τὸν ἄνθρωπον ἐκλήθηθέντα διὰ τὴν παράδεισον, τὸ βέυμα τῆς φθορᾶς ἐπὶ πολὺ προσεχύθη, καὶ φερόμενον σφοδρῶς συρμοῖς ἐξαισίσις, οὐ μόνον ἐξωθεν ἀτάκτως παρέφερε τὸ προστυγχάνον, ἀλλ' ἡδὲ καὶ ἐπιχεόμενον εἰσω κατέκλυζε τὰς ψυχάς. Καὶ αἱ δὲ, συνεχῶς τοῦτο πάσχουσαι, κωφαὶ καὶ δυσπαθεῖς (59) ἐφέροντο, κυβερνῶν ἀπαλλαγῆσαι τὰ σφέτερα σκάφη, παρὰ τὸ μὴ ἔχειν ἐφάψασθαι βεβαλοῦ τινός. Αἱ γὰρ αἰσθήσεις τῆς ψυχῆς, ὡς οἱ τούτων ἔρασαν ἐπιστήμονες, ἐπειδὴν, τῶν ἐξωθεν προσπιπτόντων παθῶν ἡττηθεῖσαι, προσδέξωνται τὰς ἐπιφορὰς τοῦ τῆς ἀνοίας ἐπικλύσαντος εἰσω κύματος, εὐθέως τῆς εὐθείας ὁρμῆς ἐμποδίζουσι, σκοτωθεῖσαι τὸ πᾶν αὐτῆς εὐδίων πορεύεσθαι (60) κατὰ ψύσιν κύτος. Ὅθεν ὁ Θεός, οἰκταίρη-

stituat, per aŭxēsiv vocis κωφαί, *surdæ et mutæ.* Possinius, *a vitis abrepta*, quod cum superiori voce sensu non coheret. *Id.*

(60) *Εὐδίων πορεύεσθαι.* *Val.*, εὐήγιον, sicque reddit Possinius: at non quadrat metaphora cum voce κύτος, quæ est *sinus, capacitas, amplitudo*; qua tranquilla ac luce suffusa, sit incessus et iter ex natura: suffusis vero tenebris, atraque in ea procella, impediatur quidquid ejusmodi est. *Id.*

σας ἡμᾶς ἔχοντας οὕτως, καὶ οὕτε ἀνασχεῖν οὕτε ἀνασπῆλαι δυναμένοις, κατέπεμψεν ἐξ οὐρανῶν τὸ δριστην καὶ εὐκλεέστατον βοήθημα, τὴν ἀγγελίαν· ὅπως, ἐξ αὐτῆς ἀποδήσαντες ἡμῶν τὰ αἰώματα, πλοίων δίεην γαλήνην ἔχωμεν, ὀρμισθέντες ἀνευ φοροῶς, καθὼς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μαρτυρεῖ. Τοῦτο γὰρ ἐν ἑκατοστῷ τριακοστῷ ἔκτῳ φέρεται ψαλμῷ, ἔνθα ὕμνον εὐχαριστήριον ἀναπέμπουσιν ἰλαρῶς αἱ ψυχαὶ τῷ Θεῷ, ὅπως αἱ παραληφθεῖσαι καὶ κρατηθεῖσαι περιπολοῦσιν ἤδη μετὰ Χριστοῦ τὸν οὐρανόν, ὅτι μὴ κατεσπάσθησαν ὑπὸ τῶν ὑλικῶν καὶ σωματικῶν βευσμάτων. Ἐντεῦθεν γὰρ καὶ τὸν Φαραῶ φασὶ τύπον ἀπειλάσθαι κατὰ τὴν Αἴγυπτον διαδόλου· ἐπειδὴν τὰ μὲν ἄρβεννα ἀπειδῶς εἰς τὸν ποταμὸν ἐκέλευε βίπεσθαι· τὰ δὲ θήλαα ζωογονεῖσθαι. Καὶ γὰρ καὶ ὁ διάβολος, βασιλεύων ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωϋσέως τῆς μεγάλης Αἰγύπτου, τοῦ κόσμου, τὰ μὲν ἄρβεννα καὶ νοητὰ τῆς ψυχῆς ἔκγονα, ὑπὸ τῶν βευστῶν παρατρέσθαι καὶ ἀναίρεισθαι παθῶν σπουδῆν ἔσχε· τὰ δὲ σαρκικὰ καὶ ἀναίσθητα αὐξάνεσθαι τε καὶ πληθύνεσθαι γλιχεται.

A tenebrisque obsiti, omnem ejus tranquillum ex naturæ rationibus, incessus obturbant ac impediunt sinum. Quare Deus, nostri misertus quod sic male haberemus, optimum e cælis eximieque clarum demisit, castitatem, auxilium, ut ex illa religatis instar navium nostris corporibus, tranquillo frueremur, a corruptione immunes in portum subducti, uti etiam Spiritus sanctus testatur. Hoc enim habetur in psalmo centesimo tricesimo sexto, ubi animæ lætantes gratulatorium hymnum concinunt, quæcunque hinc assumptæ ac apprehensæ, cum Christo jam in cælo deambulant, quod a terrenis corporeisque vorticibus minime abreptæ sunt. Hinc enim etiam Pharaonem Ægypti tyrannum, figuram diaboli jubebat in profluentem abjici, feminas vero servari¹⁶. Sic enim diabolus, ab Adamo ad Moysen usque¹⁶, magnæ hujus Ægypti (mundi scilicet) imperium regens, inares quidem ac spirituales animæ fetus, a fluxis affectibus abripi atque necari serio procurabat; carnalija vero sensusque expertia germina, hæc vero augeri ac multiplicari gliscit.

CAP. III. *Expenditur Davidicum illud « Super flumina Babylonis, » etc. Organa e salicibus suspensa, quid innuant. Salix, symbolum castitatis. Salices aquis irriguæ.*

Ἄλλὰ γὰρ ἵνα μὴ παρεκβαίνωμεν τοῦ προκειμένου, φέρε δὴ τὸν ψαλμὸν ἐξηγησώμεθα ἐν χερσὶ λαθοῦσαι· τοῦτον, ὃν αἱ καθαραὶ καὶ ἀλώθητοι ψυχαὶ προσάδουσι τῷ Θεῷ· Ἐπὶ τῶν ποταμῶν, λέγουσαι, Βαβυλωνίως, ἔκει ἑκαθίσταμεν καὶ ἐκκλαύσαμεν, ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς Σιών. Ἐπὶ ταῖς ἰτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν· ὄργανα καλοῦσαι σαφῶς τὰ σκηνώματα ἑαυτῶν, ἃ ἀνεκρέμασαν ἀπὸ τῶν πεισμάτων τῆς ἀγγελίας, ἐξάψαντες τοῦ ξύλου, ἵνα μὴ δυνθῶσιν ἐξαρπασθεῖσαι πάλιν παρατυρῆναι τῷ βέυσματι τῆς ἀκρασίας. Βαβυλωνίως γὰρ, τάρμαχος ἢ σύγχυσις ἐρμηνευομένη, τὸν περιβόητον βίον δεικνύει τοῦτον, οὗ ἐν μέσῳ καθεσθίντες περικλυζόμεθα, καθ' ὃν ἔσμεν ἐν τῷ κόσμῳ χρόνον, τῶν ποταμῶν τῆς κακίας ἐφορμώντων ἀεὶ. Διὸ καὶ περιδεεῖς ἔσμεν καὶ κατολοφυρόμεθα, καὶ βῶμεν μετὰ κλαυθμοῦ πρὸς τὸν Θεόν, ἵνα μὴ καταλιθῶσιν ἡμῶν ἀποβόρηχθέντα τοῖς κύμασι τῆς ἡονῆς ἀπὸ τοῦ φωτοῦ τῆς ἀγγελίας τὰ ὄργανα (61). Ἐν τούτῳ γὰρ τῆς παρθενίας πανταχοῦ παραλαμβάνουσι τὴν ἰτέαν αἱ θεῖαι Γραφαὶ· ἐπειδὴ περ τὸ ἄνθος αὐτῆς εἰς ὕδωρ ἀποτριβέν, ἐάν ποθῆ, πᾶν ὅσον εἰς ὄχλειας ἀναζῆ καὶ ἐρεθισμούς, κατασβέννυσιν, ἔστ' ἂν εἰς ἀρότην ἀποστειρώσῃ καὶ ἄγονον ἀπεργάστῃται πᾶσαν τὴν ἐπὶ παιδοποιίαν φορᾶν ὥσπερ δὴ καὶ Ὀμηρος ἐμήνησε (62), δι' αὐτοῦ καλέσας ὠλεσικάρπους τὰς ἰτέας. Καὶ ἐν Ἡσαΐα δὲ οἱ δίκαιοι ὡς ἰτέα λέγονται σῦναι ἐπὶ παραβρέον ὕδωρ. Εἰς ὕψος γὰρ τότε τὸ τῆς παρθενίας ἔρνος μεγεθύνεται σφοδρῶς τε καὶ λαμπρῶς, ὅταν ὁ δίκαιος καὶ ἐγκρατερισμένος τηρεῖν αὐτὴν καὶ ἐργάζεσθαι, τοῖς ἡπιωτάτοις τοῦ Χριστοῦ

Verum ne quod proposuimus nobis excidat; age, in manus sumentes psalmum, ipsum exponamus, quem puræ extraque omnem noxam animæ Deo concinunt, dicentes: *Super flumina Babylonis illic sedimus et flevimus, cum recordaremur Sion. In salicibus in medio ejus, suspendimus organa nostra*¹⁷. Palam organa vocantes sua ipsarum corpora, quæ e rudentibus suspenderunt, alligantes castimonie ligno, ne rursus abreptæ, incontinentiæ fluxu trahi in transversum possent. Babylon enim, quam *turbationem* seu *confusionem* interpreteris, vitam hanc denotat aquis circumfluam: in cujus medio sedentes circumluimur, quandiu in mundo hoc versamur, malitiæ fluminibus continue ingruentibus. Propterea etiam pavidi sumus et ingemiscimus, atque ad Deum cum lacrymis clamamus, ne organa nostra, voluptatis fluctibus ab arbore castitatis avulsa, lapsu corruant. Ubique enim sacræ litteræ virginitatis typo salicem assumunt; quod nimirum D flos ejus in aquam intritus, si bibatur, quidquid titillationes intus ciet ac pruriginis, extinguunt: eoque usque valet, ut steriles et ad generandum inutiles, omnes in venere motus præstet; uti et Homerus indicavit, salices propterea *frugiperdas* vocans. In Isaiâ quoque, *Justi quasi salices germinare* dicuntur, *justa præterfluentes aquas*¹⁸. Tunc enim alte surgit et ample specioseque amplificatur virginitatis frutex, quando justus et cui ejus servandæ atque colendæ concessum munus est, mitissimis Christi fontibus irrigabitur, sapientiæ guttis ebrius. Ut enim salix non nisi aquis affluentibus

¹⁶ Exod. 1, 16. ¹⁷ Rom. v, 14. ¹⁸ Psal. cxxxvi, 1, 2. ¹⁹ Isa. xliv, 4.

(61) Ὅργανα. Sic Possinius ex cod. Vat. At Altilius, τῶματα. COMBERS.

(62) Ὀμηρος ἐμήνησε. Ὅδισ. K', 510. Id.

viret ac crescit, sic beatæ virginitatis ea indoles est, ut sacris eam impinguari sermonibus atque doctrinis ad florendum atque vigendum necesse sit, nec aliter in eam molem firmitatemque proficiat, ex qua suum quisque organum suspendere possit.

CAP. IV. Interpretationem ejusdem loci prosequitur auctor.

Si ergo flumina Babylonis fluxus voluptatis sunt, ut sapientes volunt, confuidentes et turbantes animam, necesse est ut castitas salicibus designetur, ex qua suspendentes sursum trahimus libidinis organa, vergentia deorsum mentemque degradantia; ne velut torrentis impetu in cloacas impudicitia protrusæ, vermium instar ad sanies et putres tabos adhærescant. Utilissimam enim et in primis efficacem ad consequendam incorruptionem donavit Deus virginitatem, fidam eam sociam mittens, his qui cupide ad id decus aspirant: quales Psalmista subinducat nomine Sionis, quæ vox perillustrem charitatem, et quod de illa mandatum est, denotat. Etenim vocabulum Sion si interpreteris, *mandatum speculæ* sonat. Sic enim reputamus etiam quæ deinde sequuntur.

Quid tandem est cur abs se postulatum, ab iis qui captivas duxerunt, animæ fateantur, ut canticum Domini canerent in terra aliena? Nempe hoc dicendo plane docent, Evangelium sacrum esse ac arcanum canticum, quod qui peccant et fornicantur diabolo canunt. Insultant enim et tacenda mandata produnt, voluntatem implentes spirituum nequitia; sanctaque projiciunt canibus, et margaritas ante porcos mittunt⁷⁹, haud scilicet ac illi de quibus propheta indignatus ait: *Et legerunt foris legem*⁸⁰. Non enim utique, quod extra portas Jerusalem aut domos suas egressi, legem Judæi legerent, propterea tam acriter increpantur a propheta, gravisque sceleris reos proclamant, sed quod mandata transgressientes et in Deum impii, larvata pietate quasi religiosi Deique cultores præcepta legebant: animis vero nequaquam admittebant, ipse fidem ea reponentes, sed operibus abnegando, ipsa respuebant. Hinc enim canticum Domini cantant in terra aliena,

⁷⁹ Matth. vii, 6. ⁸⁰ Amos iv, 5, juxta LXX.

(65) Ἐπρωτηῆσθαι. Evangelistæ passim ea voce utuntur, et simplici ἐρωτῆν, eodem rogandi sensu atque jubendi, non interrogandi; qui certe minus commodum hoc loco est: unde et ex Hebræo reddunt moderni, *petierunt nos*: Allat., *se postulatæ animæ fatentur*. Nec aliter Agellius, Dumvis, Clarus, et alii docti: velinque uti Joan. xvi, 2, mutatum est, quod veteres reddiderunt, *ὄς με ἐρωτήσετε, non me interrogabitis quidquam; non me rogabitis*; hic quoque in psalmo mutaretur, *quia rogaverunt nos*: quod rogare, in eo qui potestate pollet, imperium est seu jussio. Sic bene Theodoretus verbo κελεύειν expressit: Chrysostomus, *instantibus barbaris et gravibus minis inducentibus*; *βαρβάρων ἐπικαιμένων μετὰ τοσαύτης ἀπειλῆς*. Bene innotet *Thesauri* auctor, etsi frequens est iste hujus vocis usus apud evangelistas, haud credendum ipsos illius auctores esse. Ego putem, vel ex loco hoc

νάμασι ἀρδεύεται, σοφίᾳ καταφεκάζων. Ὅν γὰρ τρόπον τὸ δένδρον τοῦτο χλοοφορεῖν πέφυκεν ὕδατι καὶ βλαστάνειν· οὕτως ἐπανθεῖν ἀεὶ καὶ ἐπαυμάζειν παινομένη λόγοις πέφυκεν ἡ παρθενία· ἵνα δὴ καὶ ἀνακρεμάσαι τὸ ὄργανον ἀπ' αὐτῆς ἑαυτοῦ δύ·ηται τις.

El οὖν οἱ ποταμοὶ τῆς Βαβυλῶνος τὰ θεύματα τῆς ἡδουπαθείας εἰσὶν, ὡς οἱ σοφοὶ φασί, τὰ συγχύοντα καὶ ταρασσόντα τὴν ψυχὴν· ἀνάγκη τὰς ἰτεὰς εἶναι τὴν σωφροσύνην, ἀφ' ἧς ἀνακρεμύοντες ἀνέλκομεν τὰ ὄργανα τὰ παιδογόνα, ταλαντούμενα κάτω καὶ βριθόντα τὸν νοῦν· ἵνα μὴ, κατενεχθέντα περὶ τοὺς ὀχετοὺς τῆς ἀκρασίας, σκωλῶν δίκην εἰς τοὺς ἰχθύρας ἐγγράμπτωνται καὶ τὰς σηπεδόνας. Χρησιμωτάτην γὰρ καὶ ἐπίκουρον εἰς ἀφθαρσίας κτήσιν τὴν παρθενίαν ὁ Θεὸς ἐδώρησατο, σύμμαχον ἀποστείλας τοῖς ὀρεγνυμένοις καὶ ποθοῦσι· καθὼς ὁ ψαλμὸς ὑφηγεῖται τὴν Σιών, ὅ δὴ ἐστὶ, τὴν ἑλαμπρον ἀγάπην, καὶ τὴν περὶ αὐτῆς ἐντολήν. Ἐπειδὴ περὶ ἡ Σιών ἐντολὴ σκοπιᾶς ἐρμηνεύεται. Ὡδε γὰρ ἀναλογισώμεθα πάλιν καὶ τὰ ἐξῆς.

Τί δὴ ποτε ἐπρωτηῆσθαι (63) πρὸς τῶν αἰχμαλωτιστῶν ὁμολογοῦσιν αἱ ψυχαὶ, τὴν ψῆδην ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας ἔσαι Κυρίου; Ἡ πάντως ὅτι τὸ εὐαγγέλιον ἱερὰν ψῆδην εἶναι· καὶ ἀπόρρητον διδάσκουσιν, ἣν οἱ ἀμαρτανόντες καὶ μοιχόμενοι τῷ πονηρῷ προσέδουσιν. Ἐξερχονται (64) γὰρ τὰς ἐντολάς, τὸ θέλημα τῶν πνευμάτων τελοῦντες τῆς πονηρίας, καὶ βίπτουσι τὰ ἄγια τοῖς κυσὶ, καὶ τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων, ὃν τρόπον κάκεινοι περὶ ὧν ὁ προφήτης δυσχεραίνων φησὶ· *Καὶ ἀρέγνωσαν ἐξω νόμον*. Οὐ γὰρ ὅτι τῶν πυλῶν ἐξω τῆς Ἱερουσαλήμ, ἢ τῶν οἰκιῶν ἀνεγίνωσκον ἐξιόντες οἱ Ἰουδαῖοι τὸν νόμον, διὰ τοῦτο δὴ καὶ ὁ προφήτης ἰσχυρῶς αὐτῶν κατηγορεῖ καὶ ὑπευθύνους ἐγκλήματι βοᾷ γεγονέναι· ἀλλ' ὅτι παρερχόμενοι τὰς ἐντολάς καὶ ἀσθεοῦντες εἰς τὸν Θεόν, ἐπιμεμορφασμένως μὲν ἀνεγίνωσκον δὴδον ὡς εὐσεβεῖς τὰ προσταγμάτα· κατὰ ψυχὴν δὲ οὐκ ἐδέχοντο μετὰ πίστει· ἰσχυρῶς, ἀλλ' ἀπέπτυσον ἔργοις ἀρνούμενοι. Ἐντεῦθεν γὰρ τὴν ψῆδην ἐπὶ τῆς

psalmi, τοὺς Ὁ illis prævisse, quorum facile voces secuti sunt alii deinceps ecclesiastici viri: in quibus magna opus diligentia, ne a sensu magni illis senioribus intento, per eorum phrasæos incitiam, excidamus; quod etiam Græcorum disertissimis evenisse quandoque deprehendi. Multisque ἢ τῶν Ὁ ἑκδοσις. Hebraicæ veritati nihil dissona apparet, si et Hebraica ipsa pura nobis exstarent, qualia illi habuerunt, et eorum nos ipsi voces plene caperemus. COMBEF.

(64) Ἐξερχονται. Maz. et All., Ἐξέρχονται τῶν ἐντολῶν, *egrediantur ex mandatis*, quod nihil coheret: nec Possinius nostrum illud Vaticanum assecutus est, dum reddit, *transilium enim mandata*: imo, quasi *eis insultant, temere illa divulgant*; quæ illius vocis nota significatio est: confirmatque verbis Dominici Methodius, quibus projicere sancta canibus prohibentur, aut ut margaritas ante porcos mittimus. Id.

ἀλλοτρίας ἄδουσι Κυρίου· ταπεινότεροι περιέλκοντες· καὶ ἐξηγούμενοι τὸν νόμον· βασιλείαν αἰσθητὴν προσδοκῶντες, καὶ ἐπὶ γῆς ταύτης τῆς ἀλλοτρίας, ἢ παρελεύσεσθαι λόγος, τιθέμενοι τὰς ἐλπίδας· ἵνα οἱ αἰχμαλωτισταὶ δελεάζουσιν ἡδοναῖς, λοχῶντες πρὸς ἀπάτην.

CAP. V. *Virginum dotes, quibus ornatae uni viro exhibentur Christo.*

Ἐοικασί δὲ καὶ οἱ προσφθόντες τὸ Εὐαγγέλιον ἄφροσιν, ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας μελωδεῖν τὴν ᾠδὴν Κυρίου, ἧς μὴ ἐστὶν ὁ Χριστὸς γεωργός· ἀλλ' αἱ τὴ καθαρώτατον καὶ φαιδρὸν καὶ ἀμυγῆς καὶ εὐλαθεῖς καὶ εὐπρεπῆς τῆς παρθενίας ὑποδύσαι καὶ ἀναλάμψασθαι κάλλος, καὶ στείραι καὶ ἄγονοι τῶν βευστῶν καὶ ἀλγεινῶν εὐρεθῆσαι παθῶν, ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας οὐ μελωδοῦσι τὴν ᾠδὴν· ὅτι μὴ φέρονται τὰς ἐλπίδας τῆδε, μηδὲ προστετήκασιν θνητῶν σωμάτων τρυφαίς, μηδὲ ταπεινῶς κατασκέπτονται τὸν νοῦν τῶν ἐντολῶν· ἀλλ' εἰ καὶ γενναίως μετὰ φρονήματος ὑψηλοῦ τὰς ἐπαγγελίας ἄνω περιηροῦσι, τὸν οὐράνιον διψῶσαι καὶ σύμφυτον τόπον. Ὅθεν ἀγάμενος αὐτῶν ὁ Θεὸς τὰ φρονήματα, μεθ' ὀρκωμοσίας ἐξαιρέτους ἐπαγγέλλεται διδοῖναι τιμὰς, ἐν ἀρχῇ τῆς εὐφροσύνης προανατάσων καὶ καθιδρύων. Λέγει γὰρ ὧδε· Ἐὰν ἐπιλάβωμαι σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθεῖς ἡ δεξιὰ μου. Κολιπήσει ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν μὴ σου μνησθῶ· ἐὰν μὴ προανατάξωμαι τὴν Ἱερουσαλήμ ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς εὐφροσύνης μου. Ἱερουσαλήμ, τὰς ἀμιάντους αὐτάς δὴ ταύτας, ὡς ἔφη, καὶ ἀπήμονας ψυχὰς εἶναι λέγων, αἵτινες, ἀφροσύνη τὴ τῆς παρθενίας ἀσπηρῶς ἀμολύντοισι χεῖλεσι σπασάμεναι πόμα, Ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγνὴν καθαροῦσθαι παρωστῆσαι (65) Χριστῷ κατ' οὐρανόν, τὸν τῶν ἀμιάντων ἄθλων ἀγῶνα νικῆσαι. Ταύτη γὰρ καὶ Ἡσαίας ὁ προφήτης παρεγγυᾷ· Φωτίζου, φωτίζου, λέγων, Ἱερουσαλήμ· ἡκεῖ γὰρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκε. Ταῦτα δὲ τὰ ἐπαγγέλματα μετὰ τὴν ἐξανάρτασιν (66) τελεσιουργηθήσεται, δῆλον καὶ

humilius legem distrahentes ac exponentes; terrenum scilicet regnum expectantes, spesque suas in aliena hac terra, quam transituram habet divites sermo⁶¹, collocantes, ubi et qui diripuerunt ac captivos abduxerunt, voluptatibus illectant, insidiantes ut eos decipiant.

Videntur autem etiam qui insanis Evangelium accinunt, modulari canticum Domini in terra aliena, cujus Christus non est cultor. Quæ vero animæ, purissimum, letum, impermistum, pium, speciosum virginitatis decus induerunt ejusque luce splendescunt, sterilesque et infecundæ fluxarum ac molestiarum libidinum passionumque inventæ sunt, canticum haud modulantur in terra aliena, quod nimirum non eo spes ferunt, nec mortalium corporum libidinibus intabescunt, nec humilius mandatorum sensum æstimant: sed bene ac fortiter, generoso sublimique proposito, sursum promissiones contuentur, cælum intuentes, ut sibi aptum ac connaturalem locum. Unde pluris Deus earum nobiles sensus ac cogitata faciens, jurejurando pollicetur, eximios se illis honores concessurum, in lætitiæ capite priore illis constituta sede locoque. Sic enim ait⁶²: Si oblitus fuero tui, Jerusalem, oblivioni datur dextera mea. Adhæreat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui: si non proposuero Jerusalem in principio lætitiæ meæ. Nomine Jerusalem. incontaminatas istas quas dixi et noxæ expertes designans animas, quæ austero virginitatis meru impollutis hausto labiis, uni viro aptantur virginem castam in cælo exhibere Christo⁶³, incoinquinatorum certaminum prænio coronatæ⁶⁴. Hinc enim Isaias propheta denuntiat: Illuminare, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est⁶⁵. Hæc porro promissa post resurrectionem implenda⁶⁶, cuivis patet. Neque enim de Judææ illo oppidulo, toties nominato, Spiritus sanctus lo-

⁶¹ I Petr. II, 10. ⁶² Psal. cxxxvi, 5, 6. ⁶³ II Cor. II, 2. ⁶⁴ Sap. IV, 2. ⁶⁵ Isa. LX, 1. ⁶⁶ Philip. III, 11.

(65) Παρθένον ἀγνὴν παρωστῆσαι. Ut virginem castam exhibeatis, seu presentetis, uni viro, Christo. Hæc enim nostra virginum desponsatio: hæc noster Sponsus. Male Allatius, ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον, *uni viro virgini*. Quasi virgo illa quam debemus exhibere, sit ipse Christus; non virgines sic illi exhibendæ, ut una sponsa uni viro. Tὸ παρωστῆσαι quod habet Allatius, retineri etiam posset, ut idem significetur quasi passive. Paulo ante pro μεθ' ὀρκωμοσίας, erat in eo μεθ' ὀρκου νόμος. Sic ludunt imperiti scribæ: miserque interpres est, qui sibi tam putidis et aperte mendosis fucum fieri sinat. Ipsa hæc Methodii violenta expositio, nec ejus superioribus coherentis; cum spectent hæc ad animas, sic quasi captivitate lugentes, non ad Sponsum, qui virginis reliquis in cælesti aulâ prælaturus sit, et in capite gaudii et convivii collocaturus. **COMPARIS.**

(66) Μετὰ τὴν ἐξανάρτασιν. Juxta illud Pauli Phil. III, 11: Εἰ πως κατανήσω εἰς ἐξανάρτασιν τῶν νεκρῶν. Quæ non est simplex resurrectio ac mortuis omnibus communis, sed virginum propria, ac præcipuorum sanctorum, qui sic exsurgunt ut

Christo obviam eant in aera, eique assurgant, juxta verba Pauli I Thess. IV, 14. Longa hic disputatione Leo Allatius Methodii mentem discutit. An senserit non polituras animas beata requie ante communem resurrectionem, ac cum ita ad Christum assumen-tur præmia redditurum: exponitque locutum de ipso homine, non de animabus, cum eas jam superius in cælis cum Christo versari docuerit. Sed num versari cum Christo, ipsa visio beata antiquorum phrasi fuerit, plenaque ac ultima expectata felicitas, cui unum desit complementum corporis, ut totus ipse homo beatus dicatur, ac Deo frui, non perinde apertum est: primum enim vix est qui neget; sed alterum non pauci inficiuntur, nec desint loca quæ favere videantur, ex quibus illa opinionum nata perplexitas, donec per sedem apostolicam decisa quæstio est, rataque habita decisio in concilio Florentino, etsi nec modo plures Græcorum de animorum statu ante judicium recte sentiant. Tὸ, ἐκ μέρους, *ex parte*, quod exponit Leo Allat. *ab homine non integro, cum illa fruatur animus solus a corpore se-junctus*, nullus adduci possumus in mente Methodii existentem, cum δὲ ἀποκατα-

quatur, sed de cœlesti utique illa et beata Jerusalem, quam vult intelligi esse animarum cœtum, quem abs se primo ordine constitutum iri in principio letitiæ novorum sæculorum, manifeste Deus pollicetur : qui nempe candidissimo exornatas virginitatis mundo, in pura nulloque unquam occasu obdormientium luminum domo collocet ; quod utique illis in mentem non venerit, ut nuptialem mundum exuerent ; ut mentis scilicet tenorem, turpium cogitationum illapsu laxarent.

Cap. VI. *Virginitas omni loco ac tempore colenda et laudanda.*

Denique : *Non oblivisci sponsam ornatus sui, et virginem fasciæ pectoralis suæ* ⁸⁷, quod apud Ieremiam dicitur, significat non remittere nec relaxare vinculum castitatis, ullis seductum illecebris aut avocationibus. Pectoris enim mentione mens nostra et cogitatio merito designari creditur ; fascia vero pectoralis, zona scilicet colligens astringensque animi in castimoniam propositum, est charitas in Deum ; quam mihi et vobis imperator noster et pastor Jesus, idemque præses et sponsus, o præclaræ virgines, præstet, ut infractam, velutque inviolabili sigillo munitum depositum, in finem usque servemus. Hoc enim pignore nullum facile hominibus melius auxilium quisquam usurpaverit, Deo placens ac charum. Quamobrem aio ego honori omnibus habendam virginitatem esse, omnique loco ac tempore tum colendam, tum laudandam.

Hæc tibi et a nobis primitiæ sermonum, o Arete, sufficiant, vel eruditionis vel studii gratia. — Ego vero, aiebat dixisse Areten, libens accipio quod offers, et jubeo post te Thallusam dicere. Debet enim unaquæque vestrum sermonem corrogare. Thallusam itaque paululum moratam quasi ad colligendam se commentandumque breviter aliquid, sic locutam referebat.

⁸⁷ *Jer. II, 32.*

καὶ τῷ, ἐκ μέρους, et distinguat contra πρόσωπον κατὰ πρόσωπον · quod nemo dicat ipsam in se Dei visionem ac beatam ; sed quia per fidem ambulamus, quæ nec animos deserit, donec Deum in se clare videant. Deinde visura Deum post resurrectionem corpus et animum, eoque simul perfectissima visione fruitura, nec nostra, nec Augustini autve Methodii habet theologia, quæ mentis solum oculum trahi posse contendit et elevari, ut divinam ipsam lucem contempletur : quæ ipsa ejus elevatio grande mysterium est, nec nisi fide cognitum ; sic elevata Dei pura luce, ac quod ejus κρύφιον est (divina scilicet essentia, et quod a se Ens est) supra omnem capacitatem, etiam intellectus creati, ut in radicalis ac remota in eo potentia sit ; eo quod potentia est entis cognoscitiva, sub ejus tota latitudine analogica, intra ejus lineam ipse quoque Deus intelligatur, sed ut excedens, ad quem tota vis proxima sit divina ipsa lux communicata, seu lumen gloriæ, ut vocant, quidquid illud sit, in ani-

παντί. Οὐ γὰρ περὶ τῆς πολυθρῦλλήτου κατὰ Τουβαίον πολίχνης (67) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον χρησιμῶδες, ἀλλὰ περὶ τῆς οὐρανοῦπόλεως ἀληθῶς ἐκείνης καὶ μακαρίας Ἱερουσαλήμ · ἣν δὴ φησὶν αὐτὴν εἶναι τὸ ἄθροισμα τῶν ψυχῶν, ἃς προανατάξασθαι πρώτας ἐν ἀρχῇ τῆς εὐφροσύνης τῶν καινῶν αἰώνων προφανῶς ὁ Θεὸς ἐπαγγέλλεται, εἰς καθαρὰν οἰκίαν ἀδύτων φώτων τῷ λευκοτάτῳ τῆς παρθενίας ἐστολισμέναν κόσμῳ κατοικίζων · ὅτι μὴ ἐμνημόνευσάν τὸν κόσμον ἀποδύσασθαι (68) τὸν νυμφικόν, τουτέστι χαυνῶσαι τὸν λογισμὸν φαντασιᾶς ἐκτόποις.

Ἄμεινε τὴ, μὴ ἐπιλαθέσθαι νύμφην τὸν κόσμον, μηδὲ παρθένον τὴν στηθοδεσμίδα αὐτῆς, λεγόμενον ἐν Ἱερειᾷ, τὸ μὴ ἐνδοῦναι καὶ χαλάσαι τὸν δεσμὸν τῆς σωφροσύνης ἀπάταις διγλοῖ καὶ περισπασμοῖς. Στήθη γὰρ αἱ φρένες εἰκότι λόγῳ, καὶ ὁ νοῦς ἡμῶν εἶναι νομίζεται. Ὁ δὲ στηθοδεσμός, ἡ συνδούσα ζώνη καὶ συσφιγγούσα τὴν πρόθεσιν τῆς ψυχῆς εἰς ἀγγελίαν, ἐστὶν ἡ πρὸς Θεοῦ ἀγάπη · ἣν ἐμοὶ τε καὶ ὑμῖν ὁ στρατηγὸς ἡμῶν καὶ ποιμὴν Ἰησοῦς καὶ ἀρχὼν καὶ νυμφίος, ὃ καλλιπάρθενει, ἄρρηκτον καὶ ἐσφραγισμένον μέχρι τέλους τηρῆσαι παράσχοι · τούτου γὰρ τοῦ κτήματος τοῖς ἀνθρώποις ἀμεινον βόθημα οὐκ ἂν τις βρῶδιως ἕτερον λάβοι, ἀρέσκον Θεῷ καὶ προσφιλές. Αἰδὲ ἐγὼ χρῆναι φημι τὴν ἀγγελίαν ἅπαντας τιμᾶν, καὶ διὰ παντὸς ἀσκέειν τε καὶ ἐγκωμιάζειν

Αὐταί σοι καὶ παρ' ἡμῶν αἱ ἀπαρχαὶ τῶν λόγων ἀρξίσθωσαν (69), ὃ Ἄρετῃ · τὰ μὲν πιπιείας, τὰ δὲ καὶ σπουδῆς χάριν. Ἀλλὰ δέχομαι τὸ δῶρον, ἐφη φάσαι τὴν Ἄρετῃν, καὶ κελεύω μετὰ σὲ τὴν Θάλλουσαν λέγειν. Δεῖ γὰρ με παρὰ μίαν ἐκάστης ὑμῶν ἀποδέξασθαι τὸν λόγον. Τὴν οὖν Θάλλουσαν βραχὺ ἐπισχοῦσαν, καὶ πρὸς ἑαυτὴν τι σκεψαμένην, εἰπέτω ἐφη.

ma seu intellectu vidente Deum. Oculis vero corporeis, tam potentia limitata est, quam auditus vel olfactus, seu quivis alius sensus, materiali quadam inter eos latitudine spiritualitatis ; ut si illo videri Dei essentia possit, possit et audiri et olferi vel gustari : sicque Deus ipse corpus fuerit, ensque finitum ac certo situ visibile aut qualitate, a quibus nec sensus visus sui limitatione abstrahit. **COMNEFIS.**

(67) *Πολίχνης*. Possinius, *primaria civitate* ; sed scripserit *parvula*. **Id.**

(68) *Ἀποδύσασθαι*. Leo Allatius, ac si legisset *ἐπενδύσασθαι*, *Quod non recordatæ sunt ornamentum nuptiale induere* ; imo, *exuere*, nisi hoc illi typorum mendum. Certe premium hoc servati mundi nuptialis, est, tenoris mentis illibati ; non ejus excussi, quo merito ejiciendus thalamo ac convivio, qui non indutus veste nuptiali ingressus sit.

(69) *Ἀρξίσθωσαν*. Allat., *ἀντικείμεναι, oblata sunt*. **Id.**

ΛΟΓΟΣ Ε΄.

Α

ORATIO V.

ΘΑΛΛΟΥΣΑ.

THALLUSA.

CAP. I. *Magnum votum est oblatio castitatis.*

'Αλλ', ὦ Ἀρετῆ, συλλήπτριαν ἀξιώ παραστήναι σε καὶ τὰ νῦν, ὅπως πρῶτον μὲν σου, καὶ τῶν παρόντων δὲ φανῶμεν ἄξια λέγειν. Τὸ γὰρ μέγιστον καὶ ἐπιφανέστατον ἀνάθημα καὶ δῶρον, (οὗ μὴδὲν ἀντάξιον ἄλλο προσενέγκασθαι πάρεστιν ἀνθρώποις Θεῷ,) τὸν ἄβλον τῆς παρθενίας (70) εἶναι πέπεισμαι, διαρκῶς ἀπὸ τῶν ἱερῶν ἡσθημένη γραμμάτων. Καὶ γὰρ ἂν πολλῶν πολλὰ κατ' εὐχὰς ἐν τῷ Νόμῳ καλὰ κατεργασμένων, μόνοι μεγάλην εὐχὴν ἐλέγοντο πληροῦν εἰ σφῆς αὐτοῦς αὐθαιρέτῳ βουλῇ προσενέγκασθαι βυλόμενοι. Ἐχει γὰρ τὸ ῥητὸν οὕτως· *Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν, λέγων· Ἀλάησον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτοῦς· Ἄνθρω ἢ γυνή, ἐς μεγάλως εἰδεῖται εὐχὴν ἀφαιρῆσαι ἀφ' ἑαυτῆς Κυρίῳ. Εὐχεται χρυσά καὶ ἀργυρά εἰς τὸν νεὼν σκευὴ προσκομίσας ἀναθεῖναι τις· ἕτερος ἀναθεῖναι τὴν δεκάτην τῶν καρπῶν, ἄλλος τῆς οὐσίας, ἕτερος τὰ κρᾶτιστα τῶν ποιμνίων, ἄλλος τὴν ὑπαρξίν καθιεροῖ· καὶ οὐδέπω μεγάλην εὐχὴν εἰδεῖσθαι δύναται τῷ Κυρίῳ· ἀλλ' ἐκείνος ὁ ἐκυτόν ἀναθεῖς τῷ Θεῷ ἰσοκλήως.*

Ego vero te, Arete, rogo ut nunc quoque praesto auxilio sis: quo sermonem instituere, te primum, deinde etiam et reliquo caetu non indignum videamur. Sacris videlicet instituta libris ac litteris plane mihi persuasi, maximum et spectabilissimum quod divinis appendi tholis possit (pulcherrimum, inquam, quod ab homine unquam Deo offerri possit) munus esse virginitatis. Enimvero cum multa in lege memorentur multorum cum laude vota, soli magno se voto obstrinxisse dicebantur, qui se ipsos libera voluntate Deo offerre in animum induxissent. Sic enim se locus habet⁸⁸: *Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens: Loquere filiis Israel, et dices ad eos: Vir sive mulier, quicumque magne voverit votum castificandi castimoniam Domino. Vovet aliquis aurea argenteaque vas in templi usum se consecraturum: hic fructuum, ille honorum decimas a se offerendas; alius pinguis quaeque capita gregum et armentorum; non nemo suas omnes facultates Deo consecrat: nec tamen adhuc ullus horum consequi potest, ut magnum votum vovisse dicatur, sed ille duntaxat qui se in solidum Deo obtulit.*

CAP. II. *Abrahae sacrificium vaccæ triennis et caprae trimæ et arietis annorum trium, quid significet? Omnis Deo consecranda aetas. Triplex vigilia et aetas nostra.*

Ἐπιχειρητέον γὰρ ἀληθεῖ λόγῳ πρὸς ὑμᾶς, ὦ ἑσπεροί, τὴν κατὰ τὸ προκειμένον (71) διάνοιαν δηλωσαι τῆς Γραφῆς. Ὁ γὰρ κατὰ τι μόριον φυλασσόμενος καὶ προσέχων, κατὰ τι δὲ περισπούμενος καὶ πλημμελῶν, ὅλος οὐκ ἀνάκειται Θεῷ. Χρῆναι γὰρ τὸν τέλειον πάντα ἀναθεῖναι, καὶ τὰ τῆς ψυχῆς καὶ τὰ τῆς σαρκὸς, ὅπως ἄρτιος εἴη, καὶ μὴ ἐλλιπής. Τζύτη δὴ καὶ τῷ Ἀβραάμ ὁ Θεὸς ὑφηγεῖται· *Λάβε μοι δόμαλιν τριετίζουσαν, λέγων, καὶ αἴγα τριετίζουσαν καὶ κριὸν τριετίζοντα, καὶ τρυγῶνα καὶ περιστεράν· ὁ ἐστὶν εὐφήμως.* Ἐπίστησον γὰρ, ὅτι περὶ τούτων κἀκεῖνο παρεγγυᾷ· Προσένεγκέ μοι καὶ εὐλάξον ἄζυγα καὶ ἀκάκωτόν σου τὴν ψυχὴν, δαμάλεως δίκτην, καὶ τὴν σάρκα καὶ τὸν λογισμὸν· τὴν μὲν ὡς αἴγα, ἐπειδὴ τὰ μετέωρα καὶ κρημνώδη περιπολεῖ· τὸν δὲ ὡς κριὸν, ἵνα μηδαμῶς ἀποσκιρτήσας

Vera enim mihi apud vos aggrediendum, o virgines, ratione, ut allati jam textus Scripturae sensum aperiam. Nimirum qui ex parte se ipse custodit sibi que attendit, ex parte vero curis distrahitur atque ab officio relaxatur, is non totus Deo addictus est. Quare necesse est ut qui perfectus esse velit, cuncta Deo consecret, tum quæ animi sunt, tum quæ carnis, ut integer sit et quem nihil deficiat. Idecirco enim Deus Abraham præcipit, dicens⁸⁹: *Sume mihi vaccam triennem et capram trimam, et arietem annorum trium, turturem quoque et columbam.* Optime sane. Adverte enim hoc quoque de illis mandare, hancque loci sententiam esse: Offer mihi et serva, quæ sub jugum missa non sit, nec aratri laboribus subacta, primum vaccæ symbolo, animam tuam, tum carnem, postremo men-

⁸⁸ Num. vi, 1. ⁸⁹ Gen. xv, 9.

(70) *Τὸν ἄβλον τῆς παρθενίας.* Virginitatis munus libens reddidi, prout ludi et certamina, iisque obundis labores, Latinis munera sunt; Græcis ἄβλος. Possinius, *virginitatis professionem*; quod sensu non abest. *Sequentia, ultro susceptum ejus causa*, inutili glossema: non enim de alia sermo virginitate viro ecclesiastico, ut opus sit hoc adnotare. COMBEFIS.

(71) *Κατὰ τὸ προκειμένον.* Vat. habet, κατὰ τὸ πνεῦμα, quod esset spirituale sensum; nec est necesse ut πνεῦμα hic loci divinus ipse Spiritus intelligatur, uti reddidit Possinius. Ἡ κατὰ τὸ πνεῦμα ἑάνοια, opponitur πῆ κατὰ τὸ ῥητόν, sensus spiri-

talis, litterali. Spirituali ergo sensu, votum Nazareatus, votum quo quis inagne vovet, nimirum illud opus (ut sonant Hebræa, voluerunt οὐ LXX exprimere voce illa, μεγάλως εἰδεῖσθαι) de virginitate exponit Methodius, quæ Deo et animam et corpus, ac quidquid demum sunt, obtulere servantque, ut Deo sancta et separata: quod sane pro humana imbecillitate maximæ virtutis est. Post πλημμελῶν, Allatius: οὐκ εὐαρσσεῖ τῷ Θεῷ; non placet Deo, quod glossema videtur, nisi utrumque Methodius scripsit, id est, non integra oblatio est, aut que placeat Deo. Id.

lum : quarum hæc quidem capram referat, qua A celsa abruptaque perambulat, illa arietem, ne quando resiliat atque a veri tramite excidat. Sic enim perfectus eris et a culpa immunis, o Abraham, tuis cum anima, tum sensu et mente, mihi pariter consecratis; quæ symbolice vaccam et capram et arietem triennem vocavit, tanquam quæ sanctæ Trinitatis cognitionem rectam præ se ferrent.

Nisi forte hic potius, prima et media ac postrema, vitæ nostræ ætatisque via occulte innuitur, Deo hoc agente, ut quam maxime licuerit, puerilem virilemque ac senilem ætatem caste transactas, illi offeramus. Quemadmodum et Dominus noster Jesus Christus in Evangelio⁹⁹ præcipit, ita sanciens : *Lampades vestræ ne extinguantur, et lumbi vestri ne solvantur. Ideo et vos similes estote hominibus expectantibus dominum suum, quando revertatur a nuptiis, ut cum venerit et pulsaverit, contestim aperiant ei. Beati eritis, quia faciet discumbere vos, et transiens ministrabit. Et si in secunda vigilia, et si in tertia, beati eritis.* Considerate enim, quemadmodum tres noctis designando vigiliæ (vesperinam et secundam et tertiam) tresque suos adventus, o virgines, triplicem ætatum nostrarum vicem innuerit, puerilem scilicet, adultam ac senilem. Nempe hoc satagens, ut sive primam agentes ætatem (hoc est puerilem) ex mundo assumpturus venerit, paratos nos ac mundos nullique pravo instituto addictos inveniat; ac similiter sive alteram decurrentes, sive tertiam. Vespertina enim custodia ætatis flos est et juvenus, cum mens turbari incipit vitæ alternationibus, pubescente jam carne atque in libidinem gestiente. Secunda vero in virum jam perfectum provecta, quando mens quietem ac firmitatem adversus perturbantes motus inanemque jactantiam incipit assumere. Tertia denique cum magna pars desideriorum ac cogitationum evanescit, marcescente jam carne atque in senium vergente.

CAP. III. A puero virtutem colere, longe optimum.

Quamobrem convenit, accensa in corde quæ semper ardeat fidei lampade, et lumbis balteo castitatis D succinotus, nos vigilare ac Dominum semper expectare, ut sive in prima ætate nostrum aliquos ve-

⁹⁹ Luc. xii, 35, 38.

(72) Ἄρχεται στάσις. Ille status priori contrarius describitur, quo ἀρχεται ταρασσεσθαι, mens turbari incipit passionibus ac libidinum æstu : altero itaque, adulta jam ætate et in virum provecta, sedari incipit : *urque nancisci* adversus turbationes ejusmodi et passiones, quæ pene evanescunt senili ætate, membris jam frigentibus. Non bene Possinius vocem στάσις, *statu niti quodam incipit* : est enim hic, quam Aristoteles κενήσσει opponit, id est *quies* : quæ qui *statum* reddit ea acceptione, plane βραβάρησσι, nec Latina vocem Græcam exponit. Nihil felici-

ἐκπέτη καὶ ἐξολισθήσῃ τῆς ἀληθείας. Οὕτω γὰρ ἐντελής ἐστὶ καὶ ἀνεπίληπτος, ὡς Ἀβραάμ, ἀναθεὶς ἐμοὶ καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὴν αἴσθησιν καὶ τὸν νοῦν, ἃ συμβολικῶς δάμαλιν ἐφη καὶ αἶγα καὶ κριὸν τριετιζόντα, οἷον ἐτὴν γνῶσιν ἀκακέμφατον τῆς Τριάδος ἐπανηρημένα.

Τάχα δὲ καὶ τὴν πρώτην καὶ τὴν μέσσην καὶ τὴν τελευταίαν τοῦ βίου καὶ τῆς ἡλικίας ἡμῶν ἀνίσσεται τριθὸν, βουλόμενος, ὡς ἐνὶ μάλιστα, καὶ τὸν τῶν παίδων καὶ τὸν τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γεραιτέρων χρόνον σωφρονῶς βιώσαντας, αὐτῷ προσενέγκασθαι· καθ' ὃν τρόπον καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν ἐν Εὐαγγελίοις παρακαλεῖται Ἰησοῦς Χριστὸς, ὡς ἐνομοθετῶν· *Οἱ λύγχοι ὑμῶν μὴ σθεγνύσθωσαν, καὶ οἱ ὄσφρες ὑμῶν μὴ λυέσθωσαν.* Διὰ τοῦτο καὶ ὑμεῖς ὅμοιοι γίνεσθε ἀνθρώποις προσδεχομένοις τὸν κύριον αὐτῶν, πότε ἀναλύσῃ ἐκ τῶν γάμων, ἵνα ἐλθόντι καὶ κρούσαντι αὐτῷ εὐθὺς ἀνοίξωσι. Μακάριοι ἐστε, ὅτι ἀνακλιθεὶς ὑμᾶς, καὶ παρελθὼν διακομήσει· κἄν τῇ δευτέρᾳ, κἄν τῇ τρίτῃ φυλακῇ, μακάριοι ἐστέ. Ἐπισκέψασθε γάρ, ὅτι τρεῖς ὑποθέμενος φυλακὰς νυκτὸς, ἑσπερινὴν καὶ δευτέραν καὶ τρίτην, καὶ τρεῖς ἑαυτοῦ παρουσίας, ὡς παρθένοι, τὰς τρεῖς ἡμῶν τῆς ἡλικίας ἠνέξατο μεταβολὰς, τὴν μειρακιώδη καὶ τὴν πρόσηθον καὶ τὴν πρεσβυτικὴν· ἵνα κἄν τὴν πρώτῃν ἀγοντας ἡλικίαν, τούτεστι παῖδας ὄντας, ἐὼν ἐλθὼν παραληψόμενος τοῦ κόσμου, ἐτοίμους καταλάβῃ καὶ καθαρὸς, μηδὲν ἐπιτετηδευκότας σκαίῳ· κἄν τὴν δευτέραν ὁμοίως, κἄν τὴν τρίτην. Ἐσπερινὴ γὰρ φυλακὴ ὁ καιρὸς ἐστὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ νεότης, καθ' ἣν ἀρχεται ταρασσεσθαι τὸ ἡγεμονικόν, ἐπιθολούμενον ταῖς ἐξελαλαγαῖς τοῦ βίου, ἡδύσσης αὐτοῦ τῆς σαρκὸς ἡδὴ καὶ τρεπομένης εἰς πάθος. Δευτέρα δὲ, ὀπηνίκα λοιπὸν εἰς ἀνδρα τέλειον ἐλάσας, ἀρχεται στάσις (72) καὶ βεβαιότητα τῶν θυρῶν ὁ νοῦς προσλαμβάνειν καὶ τῆς οἰήσεως. Τρίτη δὲ, ὅτε αἱ πλείσται φαντασίαι φθίνουσι τῶν ἐπιθυμιῶν, ἀπομαραινόμενης ἡδὴ τῆς σαρκὸς καὶ εἰς γῆρας προκυπτούσης.

Διὸ προσήκει ἀσθεστον ἐν τῇ καρδίᾳ πίστειως ἐξάψαντας λύγχον, καὶ ὄσφιν ἀναζωσαμένους τῆς σωφροσύνης, ἐργηγορέναι καὶ προσδοκᾶν αἰετὸν Κύριον· ἵνα, κἄν ἐν τῇ πρώτῃ ἡλικίᾳ παραλαβῆν ἡμῶν

cuius explicata vox οἰήσεως. Possinius, *erroribus vitæ dominari*; Allatius, *resectis opinionationibus*. Est hæc alterum vitium, quo maxime laborat adolescentia, *inanis quædam jactantia et arrogantia*, τυφός : qui ipse affectus in viro jam maturiore ætate ac sensu saniore, mitescit ac sedari incipit : idem quod οἴημα : unde οἴηματίας, *superbus, insolens* (a), qui de se magna concipit : ita juvenes per inexperiencem ac calore sanguinis : quæ sic docte expressa Methodio, verborum plaleris alio trahere non convenit. **COMB.**

(u) Ita quoque Budæus *Comment. L. G.* v^o οἴησις, unde sua hausisse videtur Combefisius. Adisis, Hesyebium, v^o οἴησις. noviss. edit. tom. II, pag. 725. GALL.

τινας βουλευθῆ, κἄν ἐν τῇ δευτέρᾳ, κἄν ἐν τῇ τρίτῃ A
 ἰλλῶν, καὶ εὐρὸν ἐτοιμοτάτους, καὶ ἅ προσέταξεν
 ἐργαζομένους, ἀνακλιεῖ εἰς Ἀβραάμ κόλπους καὶ
 Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ. Ἰερραμίας δὲ, Ἀγαθὸν, φησὶν, ἀν-
 θρι, διαρ ἀρη ζυγὸν ἐν νεότητι αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ
 τοῦ Κυρίου μὴ ἀποστῆ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ. Ἀγαθὸν
 γὰρ ἐκ παίδων, ὡς ἀληθῶς, ὑποθέντα τὸν αὐχένα τῇ
 θείᾳ προσοχῇ (73), μὴ ἀποσεισασθαι μέχρι γήραος
 τὸν ἐπιβάτην καθαλαῖς φρεσὶν ἐποχοῦμενον, ἀεὶ τὸν
 λογιζομένον εἰς τὰ χεῖρω καθέλκοντος τοῦ πονηροῦ. Τίς
 γὰρ οὐ τὰς δι' ὀμμάτων, τίς δ' οὐ τὰς δι' ὠτων, τίς
 δ' οὐ τὰς διὰ γεύσεως, ὁσφρήσεώς τε καὶ ἀφῆς ἴδου-
 νὰς καὶ τέρψεις ἀποδέχεται, τὴν ἡλόχον μὴ φέρων
 σωφροσύνην, εἰργουσαν καὶ καθαιμάττουσαν τὸν ἔπ-
 ον τῆς κακίας; Ἔτερος μὲν οὖν εἰς ἕτερα ἐπιβλέ-
 ζας ἄλλα δοξάζει· ἡμεῖς δὲ ἀνατιθέμεναι λέγομεν ἐαυ-
 τὸν τελείως Θεῷ, ὅς καὶ τὴν σάρκα ἄκραντον (74)
 ἐκ παίδων φιλοσιμεῖται φυλάττειν, παρθενίαν ἀσκήων.
 Περιπουδάστους γὰρ, μεγάλας ἐλεπίδων δωρεὰς τοῖς
 ἐπιεμένοις αὐτῆς ταχέως φέρει, τὰ λυμαντήρια τῆς
 ψυχῆς ἀπομαραινουσα πάθη καὶ ὑπεκκαύματα. Φέρει
 γὰρ, εἰσηγήσασθαι πῶς ἀνακείμεθα τῷ Κυρίῳ.

lit assumere, sive in secunda, sive in tertia veniens, paratissimosque inveniens et quæ mandavit exsequentes, in sinu Abrahæ, Isaac et Jacob reclinet. Jeremias vero. *Bonum, ait, est viro cum portaverit jugum ab adolescentia sua* ⁹¹; *et a Domino non recesserit anima ejus* ⁹². Bonum sane, a prima ætate et a puero supposita divinæ disciplinæ cervicæ, ad senectam usque non excutere sessorem puris mentibus insidentem, cum diabolus in deterius vitiumque animum trahere nunquam desinat. Quotus enim quisque est, qui non per oculos, qui non per aures gustumque et nares et tactum, voluptates ac delicias admittat, castitatis sensoris impatiens, quæ utique nequitia equum coerceat ac cruenta calce cohibeat? Erit forte qui, alio respiciens, secus omnino ac alia sentiat. Nostra vero hæc sententia; hocque dicimus, perfecte Deo offerri ac consecrari, qui et carnem a puero intaminatam virginitatis cultu servare contendit. Verè enim expetendas ejus accensis desiderio, magnas munerum spes affert, quæ exitiosos animo labefactet affectus ac incendia comprimat. Nunc explicandum quomodo nostra Deo consecratio devotioque consistat.

CAP. IV. Perfecta Deo consecratio et devotio, quænam?

Τὸ γούν, Μεγάλως εὐξασθαι εὐχὴν, ἐν τοῖς Ἀριθ-
 μολοῖς νομοθετούμενον, τοῦτο παρῆσθησιν, ὅπερ ἐπὶ
 πλέον ἐγὼ διηγησαμένη ἀποφαίλω, μεγάλην εὐχὴν
 εἶναι παρὰ πάσας εὐχὰς ἀποδεικνύουσα τὴν ἀγνείαν.
 Τότε γὰρ ἀνάκειμαι προφανῶς πᾶσα τῷ Κυρίῳ, ὅποτε
 μὴ μόνον τὴν σάρκα συνουσίας ἀνέπαφον, ἀλλὰ καὶ
 τὸν λοιπὸν ἀτοπημάτων ἄσπιλον τῆρῆν ἀγωνίζομαι.
 Ἡ γὰρ ἀγαμία, φησὶ, μεριμνῆσθαι τοῦ Κυρίου, πῶς
 ἀρέσει τῷ Κυρίῳ οὐ μόνον ἵνα μὴ χολῆν τῆς ἀρε-
 τῆς κατὰ τι μόριον ἀπενέγκηται τὴν δόξαν, ἀλλ' ἔμ-
 ψω, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ ἐν τῷ σώματι καὶ ἐν
 εἴῳ πνεύματι ἀγιάζεται, ἀναθεῖσα τὰ μέλη Κυρίῳ.
 Τί γὰρ ἐστὶ τὸ ἀναθεῖναι ἐαυτὸν τελείως Κυρίῳ, λε-
 πτίον. Ἐάν ἐπὶ τῶνδε μὲν ἀνοίξω τὸ στόμα, ἐπὶ τῶν-
 δε δὲ κατακλείσω· οἶον, ἀνοίξω μὲν περὶ τὰς ἐξηγή-
 σεις τῶν Γραφῶν, εἰς τὸ ὀρθοδόξως ὑμνῆσαι καὶ με-
 γαλοπρεπῶς κατὰ δύναμιν τὸν Θεόν· κατακλείσω δὲ,
 τῶραν αὐτῷ θεμένῃ καὶ φυλακῆν, τοῦ μάταια μὴ λα-
 λεῖν· ἀργεῦει μου τὸ στόμα καὶ ἀνάκειται τῷ Θεῷ·
 Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γέγονεν, ὄργανον σοφίας·
 γράζει γὰρ δι' αὐτῆς ἀριθμοῖς γράμμασιν, ὑπὸ τοῦ
 βίβους καὶ τῆς δεινότητος τῶν Γραφῶν φωτίζων τὸν
 νῶν (75), τοῦ Πνεύματος ὁ Λόγος (76), ὁ Κύριος

Quod itaque in libro Numerorum sancitur: *Magne votum votere* ⁹³, hæc ostendit, quod ego paulo amplius explanans, magnum votum inter omnia vota, castimoniam esse statuo ac probō. Tunc enim palam et in solidum totaque Domino consecrata sum, cum non solum carnem a concubitu intactam, verum etiam a reliquis vitiorum sordibus omnique turpitudine illibatam servare contendo. *Nam in-nupta*, inquit ⁹⁴, *cogitat quæ Domini sunt, quomodo placeat Domino*; non solum ut ex parte ad claudicantem virtutis opinionem laudemque referat, sed ut utroque, ut auctor Apostolus est, *et corpore scilicet et spiritu sancta sit*, consecratis membris Domino. Quid enim sit se Deo perfecte consecrare, id vero dicendum. Ut sub exemplo loquar: Si os meum ad quædam aperuerō, ad quædam clausero. Puta, aperiam enarrandis Scripturis, ut recta fide ac magnifice, quanta facultas est, Dei laudibus incumbat; claudam vero, ostio imposito ac custodia ⁹⁵, ne inania loquatur: os meum castum est ac Deo consecratum. *Lingua mea calamus* ⁹⁶ exstitit, Sapientia organum. Scribit enim per illam clarissimis litteris, ex alto subtilique Scripturarum vi men-

⁹¹ Thren. III, 27. ⁹² Jer. XVII, 5. ⁹³ Num. VI, IUV, 2.

(75) Τῇ θείᾳ προσοχῇ. Virtutis diligentia est ac sollicitas; ac, quod reddebam, disciplina: quo arguimento præclare inter reliquos Basilinus. *Attentio dicatur, per me licet; προσευχῇ quod habent Mazar. et Allatius, non placet.* Et quidem oratio vel maxime virgini necessaria ut se contineat; sed huic accedant necesse est, etiam reliqua virtutis exercitia atque opera, ut sit plena sanctificatio ac oblatio. COMBEFIS.

(74) Τὴν σάρκα ἄκραντον. Necessario istud assumptum ex Allatio. Hæc namque perfecta Deo con-

4. ⁹⁴ I Cor. VII, 34. ⁹⁵ Psal. CXL, 3. ⁹⁶ Psal.

secratio est, cum ipsa caro virginitatis cultu a puero intemerata constiterit; quod certe arduum certamen. Alia supplet Possinius minus accommoda. Περιπουδάστους ex eodem Allatio suppletum, etsi το, περιπουδάστος Vat. non displicet. Ib.

(75) Νῶν. Allatius, νόμον qui et mox habet ἐξηγεῖται pro ἀναγράφεται. Ib.

(76) Τοῦ Πνεύματος ὁ Λόγος. Durinus videretur, nisi nota esset mens Methodii, ipso satis explicata contextu, quo τοῦ Πνεύματος voce non S, iritus personam, sed Patris, se velle significat, cuius et si rita

tem illustrans Spiritus sermo : Dominus velox sæculorum scriba ; ea scilicet ratione, quod solus cito ac velociter paternum conscribat impleatque consilium ; qui nempe audiat : *Cito prædare ; velociter spolia detrahe* 77. Hujus scribæ lingua mea calamus est. Illi enim caste dicata devotaque est, haud secus ac speciosus calamus ; lepidiora scribens, quam vel poetæ vel oratores, qui humanis doctrinis vim dicendi ac facundiam qua pollent, impendant. Si et oculos assuefecero ne corporum formam concupiscant, nec turpibus spectaculis oblectari permisero, sed cælestia contueri jussero ; casti erunt oculi et Deo sacri. Si rursus adversus obtrectationes atque murmura aures sepivero, Deique verbo aperuero, sapientum frequens terens limina 78, consecravi et aures Domino. Si manus a turpi et sordida nundinatione, cauponariaque ac insitoria arte, ab avaritia, a percussione avertero : castiæ sunt et manus ac Deo dicatæ. Si facultatem gradiendi cohibuero, ne perversus incedat vias ; pedes etiam consecravi : non ad fora, non ad convivales cætus aut choreas vadens, ubi perditii judicii homines versantur ; verum eos adhibens, ut virtutis aliquid impleam, Dei quidpiam mandatorum præstans. Quid jam restat, si et corde casta sim, omnes illius cogitationes Domino consecrans : nihil malum mente versem, nihil ex sæculi usu animo reputem ; si penes me non superbia, non iracundia vim ullam obtineat ; si legem Domini interdiu ac noctu medite ? Hoc demum est, *Magnam castificare castimoniam, eum qui magnum votum nuncupaverit* 79.

77 Isa. viii, 1. 78 Eccli. vi, 36. 79 Num. vi, 1.

velox ὁ Λόγος sit : si tamen hoc ita decoquendum, nec scribarum putre mendum existimandum, qui fallentibus oculis pro Πατρός, Πνεύματος legerint, levissima harum vocum distinctione in mss. ac proclivi errore, nisi quis τόν, et τόρ, quibus in eis distincte pinguntur summa affinitate, attenderit. Sicque alias me emendasse memini inspectis antiquis codd. in hac ipsa voce sic laborantia : ac utinam illorum mihi facta copia, vel modo liceret meis oculis credere, qui falli alios et fallere non incerta conjectura intelligam. Et certe alienum a Methodii simplicitate, ut nulla ratione tantā hic vocum enalage uti voluerit, atque doctrinam obscurare : etsi quod dicitur Joan. iv, 24, *Spiritus Deus est*, hanc ejus vocem posset excusare. Aliud est quod auctor *Imperfecti* Spiritum in Domini conceptione, ipsum Verbum exponat, quod ipsum a se Virgini obumbraverit eique supervenerit, sui que auctor templi ac corpusei fuerit : quanquam ipsa fabrica et effectio, ipsius deitatis ac Trinitatis opus est ; non propria aut Verbi, aut Spiritus : merito tamen Verbo appropriata, ut in quo Pater condant omnia ut in prima Ratione ; in qua ut primus, ita et secundus Adam conditus intelligatur : quippe divine sapientie exiniium opus ac singulare, non minus quam bonitatis, ratione cujus Spiritui sancio communius solet appropriari. **COMBESII.** — *Τοῦ Πνεύματος ὁ Λόγος.* Hic legendum τοῦ Πατρός ὁ Λόγος, *Verbum Patris*, statuit doctissimus Maranus ad Justini M. *Dialogum cum Tryphone*, § 50. *Sæpe enim*, inquit, *errant librarii in his vocibus Πατρός et Πνεύματος, quia breviter scripta ad hunc modum πρὸς τὴν, simillimæ sunt.* Atque hujusce errati exempla, præter hoc Methodianum, ex Justino et Tatiano depro-

γραμματεύς τῶν αἰώνων δευγράφος, ὅτι ταχέως, καὶ ὀξέως τὴν βουλὴν ἀναγράφεται μόνος καὶ πληροὶ τοῦ Πατρός. Ὅξέως σκύλευσον, ἀκούων, ταχέως προρμύευσον. Τοῦτου κλάματος ἐστὶν ἡ γλώσσα μου τοῦ γραμματεύς. Ἦγνίσθη γὰρ αὐτῷ καὶ ἀνάκειται κάλαμος ὡσπερ ὕραιος, ὠραιότερα γράφων τῶν τὰ ἀνθρώπινα δόγματα κρατυνόντων ποιητῶν καὶ λογογράφων. Ἐὰν ἐθίσω καὶ τὰς ὄψεις μὴ ἐπιθυμῆν ὥρας σωμάτων, μὴδὲ τέρπεσθαι θείαις ἀσχήμοισιν, ἀλλὰ τὰ ἄνω περισκοπεῖν, ἀγνεύουσι καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἀνάκεινται τῷ Κυρίῳ. Ἐὰν, τὰ ὤτα φράξω ἀπὸ δυσφημίας καὶ ψιθυρισμῶν, ἀναπετάσω λόγῳ Θεοῦ, φοιτῶσα παρὰ σοφοῖς, ἀνατίθεικα καὶ τὰς ἀκοὰς τῷ Κυρίῳ. Ἐὰν ἀποστήσωμαι τὰς χεῖρας ἀπὸ καπηλείας, ἀπὸ μεταπράσεως (77), ἀπὸ φιλοχρημοσύνης, ἀπὸ πληκτισμοῦ, ἀγνεύουσι καὶ αἱ χεῖρες Θεῷ. Ἐὰν ἐφέξω τὸ πορευτικὸν διεστραμμένως ὁδοῦς πορεύεσθαι, ἀνατίθεικα καὶ τοὺς πόδας, οὐκ εἰς δικαστήρια καὶ θιάσους παρερχομένη, ὅθι ἄνδρες ἀλιτροδίκαί (78) τελέθουσιν· ἀλλ' εἰς τὸ κατορθῶσαι πληρώσασά τι τῶν ἐντολῶν. Τί μοι λοιπὸν, ἐὰν διαγνεύω καὶ τὴν καρδίαν, πάσας τὰς διανοήσεις αὐτῆς ἀνατίθεικα Κυρίῳ· φαῦλον οὐδὲν διαλογίζομαι, τυφὸς οὐκ ἐμπολιτεύεται καὶ ὀργὴ παρ' ἐμοῦ· τὸν νόμον καὶ ἐν ἡμέρᾳ μελετῶ Κυρίου καὶ ἐν νυκτί ; Καὶ τοῦτ' ἐστὶ *Μεγάλην ἀγνεύσαι, μεγάλην εὐξάμενον εὐχήν.*

superbia, non iracundia vim ullam obtineat ; si legem Domini interdiu ac noctu medite ? Hoc demum est, *Magnam castificare castimoniam, eum qui magnum votum nuncupaverit* 79.

(77) *Ἀπὸ μεταπράσεως.* Bene Leo Allatius, *institoria negotiatione*. quasi revenditione ; qua res vitium emptæ paulo charius veniunt : quæ ipsa nundinatio quandoque reip. necessaria ac civitati, potestique, modo absit fraus, honesto inde lucello, pro industrie ratione, citra omnem culpam exerceri : etsi minus deceat virginem, quæ tota sponso habere debet, illique addicta esse cui est consecrata. Possinius, *a plagio*. At quantum ut virgo ac puella a se plagiūm disprecetur ? Alia hujus generis hominum proclivia crimina atque vitia ; nec tam longe viro docto arcessendum plagiūm, cujus vix notio in feminam, eamque Christi virginem, cadat. Multi in rep. plagiarii, si μεταπράττει omnes hujus sceleris notandi. Plagii crimen est, cum quis sciens hominem liberum, aut alienum mancipium dolo malo vendit, emit, donat, celat : translata etiam vox a Martiale ad librorum fures, quod et ipsos, quasi liberos habeant, quorum curis ingenii partus sublati sunt atque editi. **COMBESII.**

(78) *Ἄνδρες ἀλιτροδίκαί.* Quasi scelesti judices, mali censores, qui non vitio, sed virtuti dicam inferant et pietati. Sic mihi pro ejus vocis novitate similique compositione in ἀλιτροδίας, aliisque ejus generis. Hincque forte θιάσους judiciis junxerit (pro ejus ætatis ratione) cæremomas cætusque intelligens in honorem deorum, quos Christi virgo maxime vitare debeat, et in eis ἀλιτροδίας, scelestissimos judices ac censores, qui dæmonum sacra pro vero Dei cultu usurpanda suadeant. Geniales etiam cætus seu convivales et choreæ, parum æqua virginibus, hominumque in eis corruptiorum judicia ; quæ omnia Methodius complecti potuit ea vocis amplitudine. **COMBESII.**

CAP. V. *Votum castitatis ejusque ritus in lege. Vites, Christus et diabolus*

Πειράσομαι δὲ καὶ τὰ ἐξῆς ὑμῖν, παρθένοι, φράσαι ἅντων διατάξεων· ἐπειδὴ περ τῶν σφετέρων ἐξήρτηται καὶ αὐτὰ κατορθωμάτων, θεσμοὶ περὶ παρθενίας οὗντα, καὶ χρῆσμι οὖν διδάσκοντες ὡς ἀπέγεσθαι προσήκει, καὶ ἀναγωγὸν εἶναι τὴν παρθένον (79). Γέγραπται γὰρ οὕτως· Καὶ ἐλάλησεν Κύριος τῷ Μωϋσῆϊ, λέγων· Ἀλλήσων τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς· Ἄνθρωπος ἢ γυνὴ, ὅς ἂν μεγάλως εὐξήται εὐχὴν ἀναγνισθῆναι Κυρίῳ, ἀπὸ σίκερα καὶ οἴνου ἀγνισθήσεται, καὶ δεξὸς ἐξ οἴνου, καὶ δεξὸς ἐκ σίκερα, καὶ ὅσα καταβράζονται ἐκ σταφυλῆς, οὐ πίνεται· καὶ σταφυλὴν πρόσφατον καὶ σταφίδα οὐ σάγεται, πάσας τὰς ἡμέρας τῆς εὐχῆς αὐτοῦ. Ὅπερ ἐστίν· Ἀπὸ τοῦ φωτοῦ τῆς πονηρίας τῶν γεννωμένων ὁ κατεγγυήσας ἑαυτὸν τῷ Κυρίῳ καὶ ἀναθεὶς οὐ δρέφεται, διὰ τὸ παρεκτικὸν αἰεὶ μέθης αὐτοῦ καὶ ἐκτεταῶς πεφυκέναι. Δύο γὰρ ἀμπελῶν διαφορὰς ἐκ τῶν Γραφῶν ἠσθήμεθα, αἱ χωρὶς ἀλλήλων ἐγενήσθη, ἀνομοίως τε ἔχουσιν. Ἡ μὲν γὰρ ἀθανασίας τε καὶ δικαιοσύνης ἐστὶ παρεκτικὴ· ἡ δὲ μανίας αὐτῆς καὶ παραπροσύνης. Ἄμπελος μὲν γὰρ νηφάλιος καὶ εὐφραντικὴ, κλημάτων δικην, ἐκ τῶν μαθημάτων τοῦ βότρυς ἰατρῶς ἀπαυροῦσα τῶν χαρισμάτων, καταστάνοντα ἀγάπη, ὁ Κύριος ἡμῶν ἐστίν Ἰησοῦς, ὁ λέγων διαβήτην τοῖς ἀποστόλοις· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος ἀληθινή, ὑμεῖς τὰ κλήματα· ὁ δὲ Πατήρ μου ὁ γεωργός. Ἄγρια δὲ καὶ θανατηφόρος ὁ διάβολος, λύσσαν καὶ ἰὸν καὶ ὄργην ἀποστάζων· ὥσπερ δὴ καὶ Μωϋσῆς ὑφηγεῖται διαγράφων περὶ αὐτοῦ· Ἐκ γὰρ ἀμπελοῦ Σοδόμων, φησὶν, ἡ ἀμπελος αὐτῶν, καὶ ἡ κληματὶς αὐτῶν ἐκ Γομόρρας. Ἡ σταφυλὴ αὐτῶν σταφυλὴ χολῆς, βότρυς πικρίας αὐτῶν. Θυμὸς βρακόντων ὁ οἶνος αὐτῶν, καὶ θυμὸς ἀκαταστατοῦ ἀνίστατο. Ἐκ ταύτης τρυγησάντες οἱ Σοδόμων οἰκῆτορες, εἰς ἀκαρπον ἀβρῶνων ὄρεξιν οἰστρηλατήθησαν τραπῆναι παρὰ φύσιν. Ἐντεῦθεν καὶ ἐπὶ Νῶε κραιπαλήσαντες, εἰς ἀπιστίαν κατώλισθον, καὶ ὑποβρύχιοι καταποντώθησαν κατακλυσθόντες. Ἐντεῦθεν ἀρσοάμενος ὁ Κάϊν, τὰς μισαδέλφους ἐφοίνιξε χεῖρας, καὶ ἔγραψε τὴν γῆν λύθρῳ συγγενικῶν. Ἐντεῦθεν μεθυσκόμενα τὰ ἔθνη, θήγουσιν ἑαυτῶν εἰς ἀλληλοφθόνας μάχας τοὺς θυμούς· οὕτω γὰρ οὐκ ἐξίσταται (80)

Hinc jam consequenter exponere pergam quæ isto legis loco præscribuntur; quod hæc quoque vestris annexa sint muneribus oracula, docentia a quibus virginem abstinere deceat et quæ a se arcerent. Sic autem habent ¹: *Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens: Loquere filiis Israel, et dices ad eos: Vir sive mulier quicumque magne fecerit votum castificandi castitatem Domino, a sicera et vino temperabit: et acetum ex vino, et acetum ex sicera, et quæcunque ex uva fiunt, non bibet, et uvam recentem, et uvam passam non comedet, omnibus diebus voti sui. Hoc est: Qui se Domino vovit illique consecravit, non carpit ex illis quæ ex arbore nequitie nascuntur, quod ea semper ebrietatem et a sana mente alienationem soleant inducere. Duo enim vitium genera, quantum ex Scripturis intelligimus, seorsim diversaque area nascuntur ac dissimiles sunt. Harum una, immortalitatis auctor ac justitiæ; altera, furoris ac dementia causa existit. Nempe vitis quidem illa prior, sobria ac lætificans cor ², e præceptis suis, velut ex palmitibus, lætas ostentans pendentes charismatum uvæ stillantes charitatem, Dominus noster Jesus est, qui palam ait apostolis ³: *Ego sum vitis vera, vos palmites: et Pater meus agricola est.* Agrestis vero alia et mortifera vitis, diabolus est, rabiem et venenum et iram distillans, uti et Moyses narrat, ita describens ⁴: *Ex vite Sodomorum vitis eorum, et palmes eorum ex Gomorra. Uva eorum uva fellis, botrus amaritudinis eis. Furor draconum vinum eorum, et furor aspidum insanabilis.* Ex hac vite collecta vindemia Sodomorum cives ⁵, in sterilem masculorum concupiscentiam, æstro furiosæ libidinis contra naturam versi sunt. Indidem qui Noe temporibus crapulæ indulgebant, in infidelitatem prolapsi sunt, et submersi diluvio perierunt ⁶. Inde hausto Cain poculo, parricidales manus fraterno sanguine cruentavit ⁷, et terram cognato cruore polluit. Inde ebriæ gentes barbaræ mentis furores suos in pugnas et mutuas cædes exacuunt: non sic enim a vino movetur homo a sede rationis et pedibus titubatur, quem admodum ab invidia ac ira. Non sic a vino ine-*

¹ Num. vi. 1-4. ² Zach. ix, 17; Psal. ciii, 15. ³ Joan. xv, 1, 5. ⁴ Deut. xxxii, 32, 33. ⁵ Gen. xvi, 20; xix, 4. ⁶ Gen. vi, 7. ⁷ Gen. iv, 8.

(79) Ἀναγωγὸν εἶναι τὴν παρθένον. Allatius, παρθενίαν, quod ipsum ferri potest; pro ἀναγωγὸν ἀναγωγῆ, representat, quod utrumque eodem sensu exponendum, prout ἀναγωγὸς δύναμις, subductrix facultas dicitur: ἀναγωγὸς πυλέλου, apud Athen. l. i, extractiva salivæ; ἀναγωγὴ αἵματος, rejectio sanguinis. Galen., Dioscor., etc. Sic ergo constituta de magno voto et nazareatu docent, quid virgo rejicere et a se removere debeat, ut sit vere sancta Domino. Altero significato accepit Leo Allatius prout ἀναγωγὴ quasi sursum vectio sublimisque insinatio et ratio exponitur, dum ita reddit, et virginitatem ipsam sui institutione ad superiora homines traducere; quæ certe remotiora videntur: cumque nazareatus omnis, deque illo latæ leges in separa-

tionem et remotione quorumdam, seu abstinencia ab illis, per ejus tempus, positæ sint, ac de illis exponat Methodius, planius explicatur vox illa priore a nobis allato sensu, ut vox vocem declaret, quo nihil apud auctores vulgatius. COMBESIS.
(80) Οὐκ ἐξίσταται. Nihil opus cum Possinio interrogando legere. Major vis et emphasis in simplici comparatione, qua deterior ebrietas et titubatio significatur, quæ ex affectibus est, quam quæ a vino. Allatius pro ζήλου, ζάλης habet, quod putemendum scribæ, ut et quod ἄσσης, pro λύτης, nova voce representat. Est quidem ἀτη, damnium, et ἀται, ipsæ furia, quod noceant; sed nec sic animi affectus et πάθη hæc, per quæ animus, rationis sedes, mutatur magis quam a vino. lv.

briatur ac vestigijs vacillat, ut a mœrore, ab amore, a turpi libidine. Ex hac vite nefas virginem gustare, quo sobria ac vigil ab hujus sæculi anxietate, splendentem justitiæ luce lucernam Verbo accendat. Ai: namque Dominus * : *Attendite ne graventur corda vestra crapuia et ebrietate, et curis hujus vitæ et superveniat in vos dies illa, tanquam laqueus.*

ποτε βαρυνθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαι κραιπάλῃ καὶ μέθῃ καὶ μερίμναις βιωτικαῖς, καὶ ἐπιστῆ ἐφ' ὑμᾶς ἡ ἡμέρα ἐκείνη, ὡς παρτς.

CAP. VI. *Sicera, vinum factitium et spurium, perinde inebrians. Cavenda virgini quæ ipsa peccato vicina. Altare incensi, virgines.*

Nec vero solum ex illis ullo prorsus modo gustare interdictum virgini, quæ ex hac vite sunt; sed et ex illis quoque quæ eam imitantur eique affinia sunt. Sicera enim vinum omne factitium dicitur, non ex uvis natura genitum, sed arte paratum, sive ex palmis sive ex aliis pomis aut fructibus expressum sit. Quemadmodum enim vini pocula, sic et hæc potiones rationem vehementer offuscant eamque obtundunt. Et ut vobis quod res est dicam: quidquid secundum vinum e vite ebrietatem affert, et mente dejicit, sicera vocabulo a sapientibus designatur. Ne igitur virgo, ab iis solum cavens quæ sua ipsa ratione ac generatim peccata nequitiae sunt, iis polluat quæ horum æmula parisque fere malitiæ sunt, aliorum victrix, et quæ ab aliis vincatur; hoc est, ne vestium versicolorum speciosus emollita texturis vel gemmis et auro, et quæ istis sumptum suggerit, avaritia similibusque corporis ornamentis capta irretitaque teneatur (quæ et ipsa animam inebriant) propterea hæc præcipit: ne scilicet excussa in muliebres effundatur levitates, inque risus et fallacias et scurrilitates, quæ quasi vertigine circumagunt turbantque animum: ut alio quoque loco significavit, ita jubens * : *Non comedetis hyænam, et similia ejus; et mustelam, et his similia.* Hæc enim recta demum et brevis in cœlum via est, ut nedum virgo secum non trahat quæ viæ impedimento sint (quæ scilicet præcipitare in casum

sed et ab illis caveat quæ horum æmula sunt. Nam et esse Dei altare incruentum traditione accepimus, caste viventium cœlum: sic magna quædam res ac præclara virginitas videtur. Quare immaculatam illam et perfecte puram omni cura servari oportet, nullum commercium habentem cum immunditiis carnis; sed intus ante faciem testimonii sapientia deauratam in Sanctis sanctorum statuere, sufflitum odoris suavissimi charitatis ex-

* Luc. xxi, 34. * Levit. xi, 29.

(81) * *Ἡ περιδινούσι.* Præ tuli lectionem Allatii et Mazar., nec Vat. longe sensu differt; quod enim animus quasi vertigine circumagatur et turbetur, est, quod turpem cogitationem parturiat atque pariat: ἀπερ ὠδίνουσι καὶ κῶουσι τὸν πονηρὸν λογισμὸν. Grave sane inter ejusmodi ludicra castitatis periculum. Loco hujus Vat., ἐπιτοημένον περὶ τὰς ἡδουπαθείας καὶ τέρψεις, quod ipsi interpretis diligentiam fugit, Mazar., οὐδὲ ἀπὸ τῶν χραίνόντων μόνον

ἄνθρωπος ἀπὸ οἴνου καὶ παραπαίει, ὡς περ ἀπὸ ζήλου καὶ ὀργῆς. Οὕτως οὐ μεθύσκειται τις ἀπὸ οἴνου καὶ παραπαίει, ὡς ἀπὸ λύπης, ὡς ἀπὸ ἔρωτος, ὡς ἀπὸ ἀκρᾶσίας. Ἀπὸ ταύτης προστέταχται τῆς ἀμπέλου μὴ γεύσασθαι τὴν Παρθένον, ἵνα νηφάλως ὑπάρχουσα καὶ ἄυπνος ἀπὸ μερίμνης βιωτικῆς, ἐκλαμπρον τὴν λαμπάδα τοῦ φωτὸς τῆς δικαιοσύνης ἐξάπτῃ τῷ Λόγῳ. Προσέχετε γὰρ, φησὶν ὁ Κύριος, μὴ ἐπιτοηθῆτε ὡς οἱ ἄλλοι, ἀλλὰ ὡς ἡ ἐκλεκτὴ παρθένος, ἡ ἡμέρα ἐκείνη, ὡς παρτς.

Οὐ μόνον δὲ τῶν ἐκ τῆς ἀμπέλου κατεργαζομένων ἐκείνης προστέταχται μηδαμῶς κατὰ μηδὲνα τρόπον προσψαύειν τὴν παρθένον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀντιμίμων αὐτῆς καὶ παραπητήσιων· σίκερα γὰρ πᾶς ὁ σκευαστὸς οἴνος καλεῖται καὶ νόθος, κἂν τε ἐκ τῶν φοινίκων, κἂν ἐκ τῶν ἄλλων ἀκροδρόνων σκευαζόμενος ᾖ. Ἐπιστομίζουσι γὰρ ὅτι τῶν ἀπὸ οἴνου προποσίαι, καὶ ταῦτα σφοδρῶς τὸν λογισμὸν. Καὶ εἰ! χρὴ φανολόγῳ πρὸς ὑμᾶς ἀληθεῖ, πᾶν τὸ μέθην φέρον καὶ ἐκστασιν ψυχῆς, μετὰ τὸν οἶνον ἐξ ἀμπέλου, σίκερικλήσκουσιν οἱ σοφοί. Ὅπως οὖν δὴ μὴ, μόνον τῶν γενικῶν ἀμαρτημάτων φυλασσομένη τῆς πονηρίας, ὑπὸ τῶν ἀντιμίμων αὐτοῖς χραίνηται καὶ ἀντιβῆσθαι, ἐτέρων μὲν κρατούσα, ὡφ' ἐτέρων δὲ κρατουμένη, τουτέστιν, ἱματίων διαφερόντων ὑφαῖς ἀθρονομένη, ἢ γὰρ λίθοις καὶ χρυσοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς περὶ τὸ σῶμα καλλωπισμοῖς, ἃ δὴ καὶ αὐτὰ μεθύσκει τὴν ψυχὴν· διὰ τοῦτο ταῦτα νομοθετεῖ, ἵνα μὴ εἰς γυναικισμοὺς ἐκχέτηται καὶ γέλωτας καὶ ἀπάτας ἀνασσομένη καὶ μωρολογίας, ἃ περιδινούσι (81) καὶ κυκῶσι τὸν λογισμὸν· ὡς περ καὶ ἐν ἐτέροις ἐμήνυσεν. *Οὐ φάγεσθε τὴν θύαναν, εἰπὼν, καὶ τὰ ὅμοια αὐτῆ· καὶ τὴν γαλῆν, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις.* Αὕτη γὰρ ὀρθὴ πρὸς οὐρανὸν καὶ σύντομος ὁδοποιία, τὸ μὴ μόνον ἐμπόδιον ἐφέλκεσθαι τι τῶν ἐκτραχηλιζόντων τὸν ἄνθρωπον, ἐπιτοημένον περὶ τὰς ἡδουπαθείας καὶ τέρψεις, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀντιμίμων αὐτοῖς.

Καὶ γὰρ θυσιαστήριον ἀναίμακτον εἶναι παρεδόθη Θεοῦ τὸ ἀθροισμα τῶν ἀγνῶν· οὕτω μέγα τι χοῦμα καὶ ἔνδοξον ἡ παρθενία φαίνεται. Διὸ δὴ καὶ ἄχραντα τὴν αὐτὴν καὶ καθαρὰν πάντη φυλακτέον, μηδὲν κοινουούσαν ταῖς σαρκὸς ἀκαθαρσίαις· ἀλλ' ἔσω κατὰ πρόσωπον τοῦ μαρτυρίου, σοφίᾳ κεχρυσωμένην εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ἰδρῶσθαι, τὴν εὐωδίαν τῆς ἀγάπης ἀναθυμῶσαν Κυρίῳ. *Ποιήσεις γὰρ μοι, φησὶ,*

φυλάττεσθαι· quæ prorsus diversa sunt, ac indicio magnæ interpolationis, quam præcipue passa illa veterum monumenta, quæ magis ex vulgi usu essent, hincque adeo sæpius decruberentur: per quam occasionem alii aliique ex suo gustu quædam augerent, mutarent, minuerent, aliis vocibus ac quasi scholio, quæ minus usu trita viderentur, exponerent, ac pene μεταφράσαι: ornarent. **COMPARIS.**

μετὰ τὸ θυσιαστήριον τὸ περιεκαλωμένον εἰς τὰ ὀλοκαυτώματα, ᾧ ἀνεκομιζοτο αἱ προσφοραὶ, ἄλλο θυσιαστήριον ἐξ ἀσηπτων ξύλων, καὶ καταχρυσώσεις αὐτὸ χρυσίῳ, καὶ δώσεις αὐτὸ ἀπέραντι τοῦ καταπετάσματος, τοῦ ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ τοῦ μαρτυρίου κατὰ πρόσωπον τοῦ λυστηρίου, ὃ ἐστὶν ἐπὶ τῶν μαρτυρίων, ἐν οἷς γνωσθήσονται σοὶ ἐκεῖ. Καὶ θυμιάσει ἐπ' αὐτοῦ Ἰσραὴλ θυμίαμα ἀρωμάτων ἐν πρωῇ, ὅτε ἀγαθύνη τοὺς λύχνους· θυμιάσει ἐπ' αὐτοῦ θυμίαμα διαπαντός ἐναντι Κυρίου εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν· οὐκ ἀνοίσεται ἐπ' αὐτοῦ θυμίαμα ἄλλότριον καὶ ὀλοκαύτωμα. Θυσίαι καὶ σπονδῆν οὐ σπείσεται ἐπ' αὐτοῦ.

CAP. VII. *Ecclesia, media inter legales umbras et caeli veritates.*

Εἰ ὁ νόμος ἐστὶ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, πνευματικός, τὰς εἰκόνας ἐμπεριέχων τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, φέρε δὴ, ἀπαμφιάσασαι τὸ ἐπ' αὐτῷ κάλυμμα τοῦ γράμματος, ἐφηπλωμένην (82) ἐπισοφώμεθα γυνῶς τὴν ἀκριβείαν. Μίμημα τῆς Ἐκκλησίας ἐκελεύοντο δαιδάλειν Ἑβραῖοι τὴν σκηνὴν, ἣν ἔχοιεν διὰ τῶν αἰσθητῶν εἰκόνα τῶν θείων προκαταγγέλλειν πραγμάτων. Τὸ γὰρ ἐν τῷ ὄρει παράδειγμα παρενεχθέν, πρὸς ὃ βλέπων ἐτεκμήνατο τὴν σκηνὴν ὁ Μωϋσῆς, ἰδέα τις ἦν τῆς κατὰ τὸν οὐρανὸν οἰκήσεως ἀκριβοῦς, ἣν ἡμεῖς τρανότερον μὲν τῶν τύπων, ἀμυρρότερον δὲ τῆς ἀληθείας θεραπεύομεν νῦν. Ἦλθε γὰρ ἀκραίνης εἰς ἀνθρώπους, ὡς πέφυκεν, οὕτω πάληθες, οἱ μὴδὲ βαστάσαι φέρομεν ἀκρατον ἐναυθα θεάσασθαι τὴν ἀφθαρσίαν, ὅποτε μὴδὲ τὰς ἡλιακὰς φέρομεν ἰδεῖν ἀκτίνας. Ἀλλὰ Ἰουδαῖοι μὲν τὴν σκιάν τῆς εἰκόνης τρίτην ἀπὸ τῆς ἀληθείας κατηγγέλασαν· ἡμεῖς δὲ τὴν εἰκόνα τῆς κατ' οὐρανὸν διοικήσεως ἐναργῶς ἐκθεάζομεν. Τὸ γὰρ ἀληθὲς ἀκριβῶς μετ' ἀνάστασιν (83) δηλωθήσεται, ὅποτε πρόσωπον κατὰ πρόσωπον τὴν ἀγίαν σκηνὴν (τὴν πόλιν τὴν ἐν οὐρανοῖς, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς Θεός),

A halantem Domino : *Facies enim, inquit* ¹⁰, *michi post altare circumtectum ære, ad holocausta quo deseruntur oblationes, aliud altare ex impuitribilibus lignis, et deaurabis illud auro, et dabis illud in conspectu veli, quod est super arcam testimonii, ante faciem propitiatorii, quod est supra testimonia, in quibus manifestabor tibi illic. Et adolebit super illud Aaron incensum aromatum mane, quando concinnabit lucernas : adolebit super illud incensum semper in conspectu Domini in generationes vestras : non inferet super illud incensum alienum et holocaustum. Sacrificium et libamen non libabit super ipsum.*

B Cum lex, juxta Apostolum ¹¹, spiritualis sit, imagines continens futurorum bonorum, age, reducto quod illi injectum est velo litteræ, enucleatum intueamur ad nudum veritatem. Tabernaculum quod vario cultu affabre ornare Hebræi jussi sunt, Ecclesiæ quædam expressio fuit, ut rebus informatum sensibilibus haberent simulacrum, quo divina olim eventura mysteria prænuntiarent. Nam ¹² quod ostensum in monte exemplar est, ad quod intuens Moyses tabernaculum fabricatus est, exacta quædam idea erat domicilli cœlestis, cui nos quoque limpidius servimus, quam si adhuc in figuris versaremur ; obscurius tamen, quam si ipsa veritatis luce potiremur. Necdum enim ipsa pura et sincera veritas, uti illi comparatum est, ad homines venit, qui ne ferre quidem valeamus quandiu vita hæc mortali agimus, ut puram incorruptionem contueamur, uti neque ut micantes solis radios oculis portemus. Judei porro umbram imaginis, tertiam a veritate, annuntiaverunt : nos vero cœlestis gubernationis imaginem clare celebramus. Veritas namque ipsa exacte post resurrectionem manifestabitur,

¹⁰ Exod. xxx, 1-9. ¹¹ Hebr. x, 1. ¹² Exod. xxx, 40.

(82) Ἐφηπλωμένην. Codex Maz., ἐφηπλωμένον, γινώσκω magis probandum videtur, ut referatur ad κάλυμμα· quare tollenda est virgula præcedens, et interpretatio Latina sic Græcis, ita correctis, accommodanda : Age, reducentes oppansum ipsi litteræ velamen, nudam coram et cominus veritatem intueamur. Ed. LUPAR. — Ἐφηπλωμένην. Lectionem hanc Vat. multis exagitat editor Lupar. amplectiturque alteram Maz. et Allat., ἐφηπλωμένον, quod referat, τὸ κάλυμμα, quod ita ἐπ' αὐτῷ, supra legem explicatum atque expansum intelligatur ac dicatur. Mihi tamen Vat. lectio magis probatur, quod ea vox rehta ad velamen superflua sit, cum τὸ ἐπ' αὐτῷ, vel τιθέμενον vel κείμενον, ut Apostolus loquitur II Cor. iii, rem aliunde declareat : nec alias voces subintellectas exigat phrasit illa Methodii. Ἐφηπλωμένην forte scripserit, quæ vox magis Græca, nam alterius vix existat exemplum ; ἐφαπλώματα Aristoph. in *Acharn.* teste Suida, vocat πεπλώματα· redduntque culcitra, stragulas vestes : tenuissima item indumenta. De velo quod obtenditur, potius ἐκπετάσσει dicitur. Veritas ἐξαπλούσεται, cum ipsa explicata nullaque cernitur. Eisi sunt hæc minutiora. COMBEFIS.

(83) Μετὰ ἀνάστασιν. Et hic Methodius post resur-

rectionem differt perfectam visionem, et quæ est facie ad faciem sine ænigmatibus, et non ex parte : a qua immensum distant, quæ tribuit animabus orat. x, quod visuræ θαυμαστά τινα καὶ ἐκλάμποντα καὶ μακάρια κάλλη, καὶ ὅποια ἐξεπέειν εἰς ἀνθρώπους δυσχερές, *admirabilia quedam et splendida et beata decora, et quæ hominibus ægre verbis liceat explicare.* Esse nempe ibi ipsam justitiam, ipsam castitatem, charitatem, veritatem et reliquos pariter manifestos sapientiæ flores et stirpes, quarum hic tantum umbras habemus, etc., nam et hæc, uti eorum hic umbra, creata sunt, primique Dei effectus, purius ibi intellecti, et ut rationes, quibus non ipsa in se Dei essentia videtur, nec vero Palamitarum errore, Dei virtus essentia conjuncta et ab illa distincta, quæ sit multiplex, cum essentia sit una. Nempe multiplex effectibus est, ipsa una et simplicissima, ut et essentia, a qua penes sola connotata et virtualiter eminenter distinguitur. Aliis ergo locis opus, ut vindicetur Methodius, et trahatur in sententiam quam longis post temporibus probavit Ecclesia : videre jam tum animas Deum, quibus nihil ex superioris vitæ in corpore reatu purgandum. Id.

quando jam facie ad faciem ¹³ sanctum tabernaculum (caelestem nimirum civitatem, *cujus artifex et conditor Deus est* ¹⁴) non autem amplius in ænigmate et ex parte contuebimur.

CAP. VIII. *Duplex altare, viduæ et virgines. Aurum virginitatis symbolum.*

Nempe Judæi res nostras prænuñtaverunt, nos vero caelestia prænuñtamus; quandoquidem tabernaculum quidem Ecclesiæ typum gerebat, Ecclesia vero caelos repræsentat. Cum itaque hæc ita se habeant, et tabernaculum, uti dicebam, Ecclesiæ typo assumatur, videndum restat ad quam proprie Ecclesiæ partem spectarent duo altaria quorum meminimus. Ego sane prius quidem ære tectum, senatui septoque viduarum simile dixerim. Dei enim spirans ara sunt, ad quam passim offeruntur vituli et decimæ, et voluntariæ oblatæ, quæ in Domini sacrificium cedunt. Inauratum autem altare intus in Sanctis sanctorum repositum, ante faciem testimonii, in quo prohibitum est offerri sacrificium et libamen, ad eas quæ in statu virginum sunt, videtur referendum; incorrupto auro, imputribilibus ab omni viri congressu illorum protectis corporibus. Aurum enim duabus passim commendatur dotibus, tum quod rubiginem non admittit, tum quod fulgore innato radiorum solis speciem prope referre videtur. Aptum in utroque virginitatis symbolum, nullas admittentis sordes ac maculas, sed et Verbi semper luce resplendentis. Intusque propterea in Sanctis sanctorum vicinius stat, et ante velum intemeratis manibus incensi instar, acceptas Domino preces in odorem suavitatis submittit. Sicut et Joannes significavit ¹⁵, incensum quod in phialis viginti quatuor seniorum erat, sanctorum orationes case dicens. Hæc tibi de castitate, prout in promptu licuit, et ego pro viribus, o Arete, confero.

Hæc locuta Thallusa, aiebat Theopatra, Areten sceptro Agatham tetigisse, hancque, simul ac sensit, exsurrexisse, et sic respondisse.

Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ τὰ ἡμέτερα προανεφώνησαν· ἡμεῖς δὲ τὰ οὐράνια προαγγέλλομεν· ἐπειδὴ περ ἡ μὲν σκηνὴ σύμβολον ἦν τῆς Ἐκκλησίας, ἡ δὲ Ἐκκλησία τῶν οὐρανῶν. Διὸ, τούτων οὕτως ἐχόντων, καὶ τῆς σκηνῆς ἐν τύπῳ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἔφην, λαμβανομένης, χρὴ καὶ τὰ θυσιαστήρια σύνθημά τι τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν πραγμάτων φέρειν. Καὶ τὸ μὲν περιχευόμενον ἀπεικάζεσθαι τῇ γερούσια καὶ τῷ περιδῶλῳ τῶν χηρῶν· Θεοῦ γὰρ εἰσιν ἐμφυχοσ βωμὸς, εἰς ὃν ἀνακομίζονται τοὺς μόσχους καὶ τὰς δεκάτας, καὶ τὰ ἐκούσια θυσίαν τελούμενα Κυρίῳ· τὸ δὲ περιχρυσον θυσιαστήριον, ἔνδον ἐν τοῖς Ἁγίοις τῶν ἁγίων ἀνακείμενον κατὰ πρόσωπον τοῦ μαρτυρίου, εἰς ὃ ἀπέιρηται θυσίαν καὶ σπονδὴν ἀναφέρεισθαι, ταῖς ἐν παρθενίᾳ παραδλητέον, τῷ ἀκηράτῳ χρυσῷ τὰ ἄσηπτα συνουσίας σώματα κατησφαλισμένας. Δύο γὰρ τὰ εἰς ἑταῖρον θρυλλοῦνται χρυσοῦ, ὅτι τε ἴδν οὐ παραδέχεται, καὶ τὴν χροιάν ταῖς ἴλλου μετρίως παραπλησιάζειν φαντάζεται βολαῖς· σύμβολον δὲ εἰκότως ἄρα τοῦτο τῆς ἀγνείας τῆς μὴ προσιεμένης ἐστὶ κηλίδα καὶ σπῖλον, ἀλλὰ καὶ φωτὶ καταστραπτομένης ἀεὶ τοῦ Λόγου. Διὸ καὶ ἔνδον εἰς τὰ Ἁγία τῶν ἁγίων ἐστῆκε πλησιαίτερον, καὶ ἐμπροσθεν (84) τοῦ παραπετάσματος ἀχράντοις χερσὶ, θυμιαμάτων δίκην, τὰς προσευχὰς ἀναπεμπάζουσα Κυρίῳ, δεκτὰς εἰς ὁσμὴν εὐωδίας· καθὼς καὶ Ἰωάννης ἐμήνυσε, τὰ θυμιάματα τὰ ἐν ταῖς φιάλαις τῶν εἰκοσιτεσσάρων πρεσβυτέρων, προσευχὰς ἑγίων εἶναι φράσας. Ταῦτά σοι ὡς ἐκ τοῦ παραχρήμα κάτῳ κατὰ δύναμιν ὑπὲρ ἀγνείας, ὦ Ἀρετῆ, συμβάλλομαι.

Εἰπούσης δὲ ταῦτα τῆς Θαλλούσης, ἡ Θεοπάτρα ἔφη τῷ σκήπτρῳ τὴν Ἀρετὴν ψαῦσαι τῆς Ἀγαθῆς, τὴν δ' αἰσθημένην εὐθέως ἀναστῆναι καὶ ἀποκρινασθαι.

ORATIO VI.

AGATHA.

CAP. I. *Virginis decoris tenacis præstantia. Anima ad Dei imaginis, id est Filii, imaginem. Diabolus eximè procus.*

Cum multa fiducia tum persuadendi quod dicam, D tum bene ac feliciter perorandi, o Arete, suscipiam

¹³ I Cor. xiii, 12. ¹⁴ Hebr. xi, 10. ¹⁵ Apoc. v, 8.

(84) Ἐμπροσθεν. Quod paulo superius recensendo ipsum textum sacrum scripserat, καὶ διόσεις αὐτὸ ἀπέναντι τοῦ καταπετάσματος, *constitues illud contra velum*, sive ante ac juxta illud, hic ἐμπροσθεν dicit; ubi pro καταπετάσματος, scædo errore Allatius, Πνεύματος, Lupar. Πατρός· nulla hujus tanti vel errati vel discriminis mentione, etsi tanta in singulas paginas variantium lectionum adnotata seges, quæ sæpius scribarum potius menda sunt aut plagia quam res satis momenti. Hic satis indicasse: faveatque meæ emendationi superius adnotata ad § 4 hujus orat., ubi prorsus scripsisse Methodium Λόγον Πατρός conjiciebam; inscitum vero

ΛΟΓΟΣ Γ.

ΑΓΑΘΗ.

Ἵτι μετὰ πολλῆς εὐτολμίας καὶ πειθοῦς, καὶ τῆς τοῦ καλῶς εἰπεῖν ὑπολήψεως, ὦ Ἀρετῆ, σοῦ παρο-

scribam exscripsisse Πνεύματος. Nimirum contra et prope et ante velum quod arcam fœderis et sanctuarium obtegebat, constitutæ virgines, velut altare aureum, quasi in vestibulo ipsorum adytorum, iisque reliquis propinquiores; quæ laus maxima virginitatis. Ac num ea causa mei Nazaræi, id est monachi, olim, cum laici solum essent, sed tamen cælibes et cultores, fidelisque plebis pars sanctior, ad fores sanctuarii ac juxta cancellus, in capite cætus omnium fidelium, et proxime post τοὺς ἱερατεύοντας stationem habebant? Erant certe et illi altare illud aureum ἐμπροσθεν τοῦ καταπετάσματος, atque nunc etiam existunt, cum jam fere au-

μαρτούσης, πειράσσομαι δὴ κατὰ δύναμιν καὶ γὰρ εἰς ἅπαντας τὸ προκείμενον εἰσενέγκασθαι τι, κατ' ἐμαυτὴν μέντοι, καὶ οὐ πρὸς τὰ εἰρημένα. Οὐ γὰρ ἂν δυναίμην ἐπάμλλα τοῦτοις οὕτω ποικίλως καὶ λαμπρῶς ἀπειργασμένοις φιλοσοφεῖν. Δόξω γὰρ ἀποφέρεισθαι ψόγον ἀβελτηρίας, εἰ τοῖς κατὰ σοφίαν ἐξισάζεσθαι κρείττοσι προσπηδῶν. Εἰ οὖν ἀνέξεσθε καὶ τῶν ὅπως ἂν τύχη βήτορευόντων, ἐπιχειρῶ λέγειν, οὐδὲν προθυμίας καθυφειμένη. Ἀρκτέον δὲ ἐντεῦθεν.

locus iis qui mediocri et vulgari dicendi facultate instructi sunt, dicere aggredior; nihil quod ad causam hanc faciat studii ac diligentiae prætermittens. Incipiam autem hinc.

Ἀμήχανον, ὦ παρθένοι, κάλλος, καὶ συγγενὲς τῇ σοφίᾳ καὶ πρόσοφορον, ἅπαντες εἰς τὸν κόσμον κεκτημένοι τοῦτον ἀφικνούμεθα. Ἀπηκρίβωνται γὰρ αἱ ψυχὰι τῶ γεννήσαντι τότε μάλιστα καὶ πλασσαμένῃ, ὅπως τὴν καθ' ὁμοίωσιν ἰδέαν ἀχραντον ἐκλάμπουσαι, καὶ τοὺς χαρακτῆρας τῆς βίσεως ἐκείνης, πρὸς τὴν ἀφορῶν ὁ θεός, ἀθάνατον μορφήν καὶ ἀνώλεθρον ἐχούσας αὐτὰς ἀπειργάζετο, τοιαῦται διαμένουσι. Τὸ γὰρ ἀγέννητον κάλλος καὶ ἀσώματον, καὶ μήτε ἀρχόμενον μήτε φθίνον, ἀλλ' ἀτρέπτον καὶ ἀγήρω καὶ ἀπροσδεές, αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ καὶ εἰς αὐτὸ φῶς ἐν ἀπράστοις (85) καὶ ἀπροσίοις ἀναπαυόμενον, ἐξουσίας περιουσία πάντα περιέχων καὶ κτίζων καὶ μετασκευάζων, ἐτεκτρινοτο κατ' εἰκόνα τῆς εἰκόνας ἑαυτοῦ τὴν ψυχήν. Διὸ καὶ λογικὴ καὶ ἀθάνατός ἐστι. Κατ' εἰκόνα γὰρ δημιουργηθεῖσα τοῦ Μονογενοῦς, ὡς ἔφη, ἀνυπέδελχτον ἔχει τὸ κάλλος. Διὸ δὴ καὶ τὰ πνευματικὰ τῆς ποτηρίας ἐρῶσιν αὐτῆς, καὶ ἐφεδρεῦσσι χρᾶναι βιαζόμενα τὴν θεοεικελον αὐτῆς ἐκείνην καὶ ἐπέραστον ἰδέαν· ὡσπερ δὴ καὶ ὁ προφήτης Ἱερεμίας παρίστησιν, ὀνειδίζων Ἱερουσαλήμ· Ὁψίς πόρνης ἐγένετο σοι· ἀπηραιοχύντησας ἀπέναρτι τῶν ἐραστῶν σου· τὴν παρασχούσαν ἑαυτὴν ταῖς ἀντικειμέναις δυνάμεισιν εἰς βεβήλωσιν λέγων. Ἐραστοὶ γὰρ εἰσιν ὁ διάβολος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἄγγελοι, οἱ τὸ λογικὸν ἡμῶν καὶ διορατικὸν τῆς φρονήσεως κάλλος μαινεῖν καὶ μολύνειν τῇ ἑαυτῶν ἐπιμιξία τεχνάζουνοι, καὶ μοιχοὶ γενέσθαι πάσης τῆς τῷ Κυρίῳ νευμφευμένης ἐπιθυμοῦντες ψυχῆς.

CAP. II. Parabola decem virginum.

Ἐάν οὖν ἀμύλωντον τοῦτο τηρήσει τις τὸ κάλλος καὶ ἀτινὲς, καὶ τοιοῦτον, ὅποιον αὐτὸς ὁ συστησά-

¹⁰ Ephes. vi, 12. ¹¹ Jerem. iii, 3.

eti sacerdotio, nec minus clero reliquo κρατεούοντες, potiores in eo partes obtinent, quod et ἀσκήσει cultuque ἀγνείας majori præstant, ejus sponte rei votoque labiorum suorum, non quod Ecclesia necessitatem ordinationibus suis indixerit. COMBESIS.

(85) φῶς ἐν ἀπράστοις. Prætulī quam lectionem repræsentat Leo Allatius, etsi is in versione alteram secutus est, quam expressit editio Lupar. tanquam ex Vat., ut nimirum τὸ ἀπράστοις καὶ ἀπροσίοις, absolute ponatur. Palam enim respexit Methodius illud I Tim. vi, 16 : Φῶς οὐκ ὄντων ἀπρόσιτον, Qui inhabitat lucem inaccessibleē; quem is recte, eandem ipsam lucem interpretatur, sic in ineffabilibus et inaccessibleibus quiescentem; non potestatis, sed divinis

provinciam quam imponis, si tu mihi præsto favoris. Nempe conabor et ego ad argumenti propositi tractationem conferre aliquid; accommodatum quidem illud potius ad captum tenuitatis meæ, quam debita proportione respondens iis quæ jam ab aliis perorata sunt. Non enim possim paria his quæ adeo varie et splendide elaborata sunt, disputare. Et stultitiæ profecto notam in me transferre videar, si ad id conitar eoque insilium, ut earum dicendi facultate præstant. Si quis igitur est apud vos dicendi instructi sunt, dicere aggredior; nihil quod ad causam hanc faciat studii ac diligentiae prætermittens. Incipiam autem hinc.

Incomparabili, o virgines, cognataque atque affini sapientiæ insignitæ forma, in mundum venimus omnes. Exacte enim, ejus qui genuit atque formavit, lineamenta animæ referunt, tum maxime cum similitudinis intaminato effulgentes decore, vultusque illius ac exemplaris characteres lucidos referentes, ad quod intuens Deus, immortalī eas forma atque ab interitione immuni edidit, ita permanent. Ingenita enim et incorporea pulchritudo, ac quæ nec cœperit, nec ulla unquam labe intereat, sed immutabilis sit senique expers ac nullo laborans defectu; ipse in se ipso ac penes se Lumen, in ineffabilibus ac inaccessibleibus requiescens, potestatis affluentia omnia continens, creansque ac struens, ad imaginis suæ imaginem, animam fabricatus est. Quamobrem etiam ratione prædita est et immortalis. Ad imaginem quippe Unigeniti condita, incomparabili, uti dicebam, pollet decore. Quare *spiritalia nequitia* ¹⁶ eam perditē amant, nectuntque insidias, efflicim connitentes ut ejus deformem illam amabilissimamque speciem deturpent ac polluant; uti et propheta Jeremias indicat, exprobrans Jerusalem : *Frons meretricis facta est tibi; noluisti erubescere in conspectu amatorum tuorum* ¹⁷, de ea loquens quæ se prostituit adversariis potestatibus in contaminationem. Amatores enim sunt diabolus et angeli ejus, qui nostrum cum ratione ingenique perspicacitate prudentiæ decorem polluere et inquinare sui commistione machinantes, omnem Deo desponsatam animam constuprare percipiunt.

Si ergo inviolatam custodiat quis et illasam hanc pulchritudinem, omnino talem qualem ipse qui

suis bonis ac dotibus; qui potestatis abundantia sic animas ad imaginis suæ imaginem condiderit. Qui unus sensus angustus est, ac Methodio dignus: alter valde insipidus et alienus. Porro quod imaginis imaginem dicit creatas animas, secundum appropriationem debet intelligi, et quod imago Filio tribuatur ex speciali ratione suæ processionis, quod sit Patris Verbum, et expressa illius similitudo. Cæterum ut non creat Pater ut Pater, sed unus ipse Deus, cum Filio ac Spiritu sancto (id est beata Trinitas) una virtus, una potestas; sic neque ad imaginem Verbi ut Verbum est, creat, sed ad suam ipse ut Deus unus est, unusque cum Filio et Verbo ac Spiritu creator. Id.

condidit pinxitque, eam effinxit ac efformavit, æternam imitatus naturam et intelligibilem, cujus et homo character est expressaque effigies, factus velut simulacrum elegantissimum et sacrum: hinc translatus in beatorum civitatem, in cœlos scilicet, velut in templo collocabitur. Incontaminata porro nostra pulchritudo tunc optime servatur et secure, cum a virginitate protecta, exteriori corruptionis æstu infuscata non fuerit; sed ipsa in se ipsa permanens, ornata justitiæ conpta, in sponsam Filio Dei accesserit, quemadmodum ipse insinuat, admonens oportere in nostris corporibus, velut in lampadibus, lumen castitatis accendi. Siquidem ¹⁸decem virginum numerus, animas refert credentes in Christum Jesum; denarii nota, rectam in cœlis viam quæ una solum est, representans. Verum earum quinque prudentes utique et sapientes erant; quinque autem fatuæ et insipientes: non enim diligentiam curam que habuerunt, ut vasa sua oleo plena instruerent, Justitia vacuæ remanentes. Per has enim illas designat quæ ad virginitatis fines evadere contendunt, cunctaque honeste atque sobrie præstant, eo conductia ut amorem hunc expleant: quæque hoc se spectare profiteantur, atque ut hinc gloriantur, negligentius tamen agant, et mundi vicissitudinibus vincantur: quæ denique velut potius inane virtutis simulacrum rudi umbrarum ductu delineant quam ipsam vivam ac spirantem veritatem efficiant.

CAP. III. Virginitatis idem conatus et aggressio, dispari exitu.

Quod enim dicitur ¹⁹, *Simile factum esse regnum cœlorum decem virginibus, quæ accipientes lampades suas exierunt obviam Sponso*, hoc sibi vult, eandem professionis ac instituti viam omnes elegisse, quod ipsa designat elementa I vis ac denarii nota. In eam enim se pariter rem accinxerunt, assumpta professione; eamque ob rem vocantur decem, quod mirum idem propositum ac institutum, uti dicebam, arripuerunt: nec tamen pariter etiam omnes in occursum Sponsi exierunt. Nam earum quidem aliæ, quod et in futurum sufficeret lampadibus oleo flammam alentibus, nutrimentum copiose largeque paraverant; aliæ vero, præsentia duntaxat contentæ cura, segniores exstiterant. Quare etiam pari quinario divisæ sunt, quæ decem erant: quod videlicet **D** quinque sensus, quos plerique sapientiæ portas ap-

¹⁸ *Matth. xxv.* ¹⁹ *ibid. 1.*

(86) *Kal νεκτήηρ.* Propriissima vox in Deo: ipse enim absolute τὸ νοητόν, quippe superior omnibus, suumque sibi et cunctis reliquis intelligibile, non qui ordinetur ad alia intelligenda, eaque ratione in secunda τῶν νοεῶν (id est intellectualium, seu intelligentium) classe statuatur. De qua voce præclare Dionysius ejusque scholiastes Maximus. Valde improprium, quod boni etiam auctores τὸ νοητόν et κερὸν confundunt, cum alterum ipsum objectum dicat, alterum potentiam et facultatem, quæ illo quasi pascitur ac beatur: quæ in Deo simplicissima, in reliquis divisa sunt. **COMBEPIS.**

Α μενος αὐτὸ καὶ ζωγραφήσας ἀπετύπωσε, τὴν αἰώνιον ἀπομιμησάμενος φύσιν καὶ νοητὴν (86), ἧς καὶ χαρακτήρ ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος καὶ ἀπεικόνισμα, γεγώνως οἶον ἀγαλμὰ τι περικαλλέστατον καὶ ἱερὸν· ἐντεῦθεν μετενεχθεὶς εἰς τὴν μακάρων πόλιν τοὺς οὐρανοὺς, ὡσπερ ἐν ναῷ κατοικισθήσεται. Ἄχραντον γὰρ τὸ κάλλος ἡμῶν ἀριστα τότε τηρεῖται: καὶ ἀσφαλῶς, ὅπταν δὴ παρθενίᾳ σκεπτόμενον, ὑπὸ τοῦ καύσωνος ἐξωθεν μὴ μελαίνηται τῆς φθορᾶς· ἀλλ' αὐτὸ ἐφ' ἑαυτῷ μένον δικαιοσύνη κοσμηταί, νυμφαγωγούμενον τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ· ὃν τρόπον δὴ καὶ αὐτὸς εἰσηγείται, χρῆναι παραινῶν, ὡσπερ ἐν λαμπάσι, ταῖς σφετέραις σαρκί, τὸ φῶς ἀνακαίεσθαι τῆς ἀγνείας. Ἐπειδὴ περ ὁ τῶν δέκα παρθένων ἀριθμὸς τὰς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν πεπιστευμένας ἀριθμεῖσθαι βούλεται ψυχάς· τῷ δέκα τὴν ἀπευθύνουσαν μόνην ὁδὸν εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀποτυπούμενος. Ἄλλ' αἱ μὲν πέντε ἔμφρονες ἐτύχασον ἄρα καὶ σοφαί· αἱ δὲ πέντε μωραὶ καὶ ἀσοφοὶ τινες· οὐ γὰρ ἐπρομηθεύσαντο ἐλαίου σφῶν τὰ ἀγγεῖα πλήρη παρασκευάσαι, δικαιοσύνης ἀπομείναισθαι κεναί. Αἰνίσσεται γὰρ διὰ τούτων τὰς ἐπὶ πέρατα παρθενίας ἐπισπερχομένας ἐλθεῖν, καὶ πάντα εἰς τὸ πληρωθῆναι συντείνοντα τὸν ἔρωτα τούτου κοσμίας δρώσας καὶ σωφρόνας· καὶ τὰς ἐπαγγελλομένας μὲν καὶ σεμνυνομένας τοῦτο σκοπεῖν, ὀλιγορούσας δὲ καὶ ἠττωμένας τοῦ κόσμου ταῖς ἐξαλλαγαῖς, καὶ ὡσπερ σκιαγραφούσας μᾶλλον εἰδωλον ἀρετῆς ἢ αὐτὴν ἐργαζομένας ἔμπνουν τὴν ἀλήθειαν.

Τὸ γὰρ λεγόμενον, Ὁμοιωσθαι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν δέκα παρθένοις, αἰτινες εἶλαβον τὰς λαμπάδας αὐτῶν, καὶ ἐξῆλθον ἀπαντήσουσαι τῷ Νυμφίῳ, σημαίνει βούλεται (87), τὴν αὐτὴν ὁδὸν τοῦ ἐπιτηδεύματος ἐπανηρημένην διὰ τὴν ἔμφρασιν τοῦ Ἰ' στοιχείου. Ἐστελλαντο μὲν γὰρ αἱ παρακλησίως ἑαυτὰς εἰς τοῦτο καθομολογήσασθαι, καὶ ταύτη κικλήσκονται δέκα, ἐπειδὴ τὴν αὐτὴν, ὡς ἔφην, εἶλοντο πρόθεσιν· οὐκέτι δὲ ὁμοίως ἐξῆλθον ὑπαντήσουσαι τῷ Νυμφίῳ. Αἱ μὲν γὰρ τροφὴν ἀφθονοῦν καὶ εἰσαυθις ἐπορίσαντο ταῖς ἐλαιοθήρτοις λαμπάσιν· αἱ δὲ κικτεβῆθησαν, τοῦ παρόντος μόνον ἐπιμεληθεῖσαι. Διὸ δὴ καὶ ἰσάριθμοι πρὸς πέντε διαιροῦνται, ἐπειδὴ περ τὰς πέντε αἰσθήσεις, αἱ μὲν αὐτῶν ἐφυλάξαντο καθαράς καὶ παρθέτους ἀμαρτημάτων, ἃς οἱ πλεῖστοι σοφίας προσηγόρευσαν πύλας· αἱ δὲ τούναντιον

(87) *Σημαίνει βούλεται.* Alia lectio Allatiana ipsa non improbanda, σημαίνει, βουληθῆναι τὴν αὐτὴν ἀνδρῶν ἐνδύσασθαι πάσας, μὴ μέντοιγε ἐξίσχῶσαι τὰς πέντε, *voluisse omnes eandem induere fortitudinem, sed quinque tamen vires defecisse;* nempe arrepto sanctioris vite instituto, cœptaque castitatis palestra, ejus virtutis cultu obtorpuisse. Videntur hæc respicere illud Isa. li, 9: "Ἐνδύσαι τὴν ἰσχύον τοῦ βραχίονός σου, *Induere fortitudinem brachii tui.* Et certe forte certamen, certamen castitatis atque ἀνδρείας, ut in omnem vitam accensis lampadibus suspensæ virgines sint in expectatione Sponsi. **Id.**

πληθύνουσιν ἀδικημάτων ἐλωθήσαντο, φηράσασαι κακίᾳ. Ἐγκρατεῦσασαι γὰρ καὶ ἀγνεύσασαι δικαιοσύνης, εὐφρόνησαν μᾶλλον παραπτώμασιν· ἐξ οὗ δὴ καὶ συνέβη τῶν θείων ἔξω περιβόλων ἀποκλεισθείσας ἀπαγορευθῆναι. Ἐίτε γὰρ κατορθοῦμεν, εἴτε πλημμυροῦμεν, διὰ τούτων ἑκάτερα, καὶ τὰ ἀνδραγαθήματα κρατύνεται, καὶ τὰ κακοπραγήματα. Καὶ ὡσπερ ἡ Θάλλυσα, καὶ ὀφθαλμῶν, ἔφη, καὶ ὤτων ἀγνεῖαν εἶναι, καὶ γλώσσης, καὶ τῶν λοιπῶν καθέξης αἰσθητηρίων· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα τὴν πίστιν ἄσυλον ἢ φυλαξαμένη τῶν πέντε διόδων τῆς ἀρετῆς, ὁράσεως, γεύσεως, ἀσπρήσεως, ἀφῆς τε καὶ ἀκοῆς, πέντε προσαγορεύεται παρθένοι, διὰ τὸ τὰς πέντε τῆς αἰσθήσεως ἀγνάς ἀποκαταστήσαι τῷ Χριστῷ φαντασίας, ἀφ' ἑκάστης αὐτῶν οἷα λαμπτήρ τὴν δούλητα λάμπουσα τρανώσῃ. Ἡ γὰρ πεντάφυτος ἡμῶν ὡς ἀληθῶς λαμπρὰ ἡ σάρξ ἐστίν, ἣν ἡ ψυχὴ βαστάζουσα θαδὸς δίκην, τῷ Νυμφίῳ παρίσταται Χριστῷ τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως, παραφαίνουσα διὰ πασῶν τῶν αἰσθήσεων διεκθρῶσκουσαν λαμπρὰν τὴν πίστιν, καθὼς αὐτὸς ἐδίδαξεν, εἰπὼν· *Πῦρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ τί ἤβηλον εἰ ἤδη ἀνήφθη;* γῆν ἡμῶν τὰ σκηνώματα φάσας, εἰς ἃ ἐβούλετο ταχέως ἀναφθῆναι τὴν ὀξύζιντον τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ καὶ διάπυρον πράξιν. Τὸ γὰρ ἔλαιον τῆ σοφίας καὶ τῆ δικαιοσύνης παραδλητόν. Ἀνομβρούσης γὰρ ταῦτα τῆς ψυχῆς ἀφθόνως καὶ ἐπιχειούσης τῷ σώματι, εἰς ὕψος ἀναφέγγεται τῆς ἀρετῆς ἀσθεστον τὸ φῶς, ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων ἐκλάμπων τὰς πράξεις τὰς καλὰς, ὡς δοξασθῆναι τὸν Πατέρα τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

A pellarunt, puros atque virgines a peccatis hæ quidem servaverunt; illæ vero contra hos malitia subigentes, magno numero injustorum operum coruperunt. Continentes enim castimonie dispensia a justitia sibi indicentes, ingenti potius delictorum segete fertiles exstiterunt: unde et contigit ut divinis merito septis arcerentur. Nam sensuum ea vis est, ut sive recte agimus, sive peccamus, per eos tum bona opera tum mala robur nanciscantur. Et ut Thallusa dixit, Et oculorum et aurium et linguæ, et reliquorum deinceps sensuum virginitatem esse; ita et hic, quæ inviolabilem quinque virtutis meatuum fidem servavit (visus, gustus, odoratus, tactusque ac auditus), una licet, quinque virgines nuncupatur: quod nempe quinque sensus cogitationes castas exhibendo Christo, ex earum singulis velut lampas sanctitatis radiis clare effulgeat. Quinquè enim lucernarum lampas vere caro est, quam velut facem gestans anima, Christo Sponso astat in die resurrectionis, fulgurantem ex cunctis sensibus splendidam fidem magnifice ostendens, sicut ipse docuit, dicens: *Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur?* terram scilicet nostra corpora appellans, in quibus vult celeriter accendi cito mobilem ignitamque doctrinæ suæ operationem. Olei autem symbolo sapientiam et justitiam designari intelligendum est. Has enim veluti imbres dum anima large suppeditat ac corpori affundit, alte sublata flamma, inextinguibile assurgit virtutis lumen, quo luceant coram hominibus opera bona, ut glorificetur Pater qui in cælis est.²¹

CAP. IV. Quid oleum in lampadibus?

Τοῦτον ἔλαιον ἄρα κάκεινοι προσέφερον ἐν τῷ Αὐτικῷ, *Ἄρτυρον ἔλαιον, καθαρὸν, κεκομμένον καῦσαι λύχνον ἔξω τοῦ καταπετάματος ἐναντι Κυρίου.* Ἄλλ' ἐκεῖνοις μὲν βραχύτατον φῶς προσετέτακτο θεραπεύειν ἀφ' ἑσπέρας εἰς ἔω. Ὁ γὰρ τοῦ λύχνου αὐτῶν εἰκὼν εἰκάζεσθαι τῷ λόγῳ προφητικῷ, τὴν ἐπὶ σωφροσύνη φαίνοντι παρῆρσιαν, τρεφόμενος ἀπὸ τῶν πράξεων καὶ τῆς πίστεως τοῦ λαοῦ· ὁ δὲ ναὸς τῷ σχολίσματι τῆς κληρονομίας· ἐπειδὴ περὶ λύχνου περὶ οἴκον ἓνα μόνον δύναται φαίνειν. Πρὸ τῆς ἡμέρας οὖν ἐχρῆν τοῦτον καλεσθαι τὸν λύχνον. *Καύσουσι γὰρ αὐτόν,* φησὶν, *ἕως πρωῆ:* τουτέστιν, ἕως παρουσίας τοῦ Χριστοῦ· ὅτι, τοῦ Ἠλλου τῆς ἀγνεῖας ἀνατελλαντος καὶ τῆς δικαιοσύνης, οὐ χρεία λύχνου.

Ὅσον μὲν οὖν ὁ ναὸς ἐκεῖνος χρόνον ἀπεθησαύρισε τὰ τρέφοντα τὸν λύχνον, ἐπιχορηγῶν τὸ ἔλαιον διὰ τῶν ἔργων, ὁ λύχνος αὐτοῖς οὐκ ἔσθεστο τῆς σωφροσύνης, ἀλλ' ἦν φαινόμενος ἀεὶ καὶ λάμπων ἐν τῷ σχολίσματι τῆς κληρονομίας. Ὅτε δὲ ἐπέλιπε τὸ ἔλαιον, ἀπὸ τῆς πίστεως εἰς ἀκολασίαν αὐτῶν ἐκτροπαλιζομένον, ὁ λύχνος ἄρρη ἀπεσβέσθη· ἵνα δὴ πάλιν ἐξαστραφῶσι τὰς λαμπάδας ἐπαληθίως διαδοχαίς, ἄνωθεν αἱ παρθένοι τῷ κόσμῳ πυρσεύουσαι

Tale videlicet oleum et illi offerebant in Levitico²², *Oleum defæcalium, mundum, expressum ad lumen, ut ardeat lucerna extra velum ante Dominum.* Sed illis quidem mandatum erat ut brevissimum lumen a vespera usque mane curarent. Quare illorum lucerna prophetica sermonem similitudine quadam videtur referre, proftendæ castitatis fiduciam ostentantem, ex populi actionibus et fide alimentum habentem. Templum vero [in quo lucerna ardebat] rite ad *funiculum hæreditatis*²³ (ad domum Israel) refertur. Lucerna quippe, in una duntaxat lucere domo potest. Ante diem igitur hanc accendi oportebat. *Accendant enim hanc, ait, usque mane*²⁴, hoc est usque ad adventum Christi. Virginitatis etenim et justitiæ exorto Sole²⁵, nihil jam lucernæ opus sit.

Quanto igitur tempore populus ille quæ erant alendæ lucernæ suggessit (nempe suppeditans oleum per opera), lucerna castitatis eis inextincta mansit; eratque semper lucens et splendens in *funiculo hæreditatis*. Oleo autem deficiente, illis a fide appetulantiam versis, lucerna penitus extincta, lucere eis desiit: quo nimirum alternis rursus virgines successionibus, velut cælitus prælata face incorruptionem mundo inferentes, læte accensis lampadibus

²¹ Luc. xii, 49. ²² Matth. v, 6. ²³ Levit. xxi, 2.

²⁴ Psal. cix, 11. ²⁵ Levit. xxi, 3. ²⁶ Malach. iv, 2.

splendescerent. Subministrandum igitur nunc quoque affluenter defæcatum bonorum operum et prudentiæ oleum, ab omni deorsum gravante corruptione depurgatum, ne moram faciente Sponso, nostræ etiam pariter lampades exstinguantur. Mora videlicet Sponsi tempus est quod hinc ad Christi ultimum adventum intercedit; dormitatio vero et somnus virginum, excessus e vita; nox autem media, regnum Antichristi, quando exterminator angelus transibit per domos ²⁶. Clamor vero, *Ecce Sponsus venit, exite obviam ei* ²⁷: vox est de cœlis et tuba, quando sancti, cunctis eorum resuscitatis corporibus, in nubibus rapti procedent in occursum Domini ²⁸.

Observandum enim est dixisse Scripturam, post clamorem exsurrexisse omnes virgines; post scilicet delapsam e cœlis clamorem, mortuos esse suscitandos, quemadmodum et Paulus quodam loco ²⁹ admonet, *Ipse Dominus, inquit, in jussu et in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de cœlo, et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi*, hoc est corpora; illa enim mortua sunt, amissis animabus. *Deinde nos qui vivimus, simul rapiemur cum illis*, animas significans. Nos enim qui vere ac proprie vivimus, animæ sumus; quæ cum corporibus, iis resumptis, in nubibus occuremus, lampades ferentes ornatas, non alieno et mundano ornatu, sed quæ prudentiæ et castitatis, astrorum ritu late jubar vibrent, æthereo splendore plenissimum. *ἔκχλην ἀποστειλόντων, σέλας αὐγῆς αἰθερίου παπληρωμένον.*

CAP. V. Virginitatis præmium.

Hæc nostrorum, o pulchræ virgines, orgia mysteriorum: hæ earum quæ virginitatis ritu initiantur, cærimonix sacrorum: ista præmia ³⁰ immaculatorum castitatis certaminum. Verbo desponsa, æternam incorruptionis dotem, coronam ac divitias a Patre accipio; et in sæcula triumpho, splendidis et immarcescibilibus sapientiæ floribus coronata: eum Christo præmia largiente in cœlo chorus duco, circa principio carentem et ab omni immunem interitu Regem. Nunquam occidentium nacta sum fa-

την ἀφθαρσίαν. Κορηγητέον οὖν δὴ τὸ ἀπυργον ἔλαιον καὶ νῦν τῶν καλῶν ἔργων ἀδεῶς καὶ τῆς συνέσεως, πάσης κάτω βριθούσης ἀφυλισμένον φθορᾶς· ἵνα μὴ χρονίσαντος τοῦ Νυμφίου, σβεσθῶσιν ὁμοίως καὶ ἡμῶν αἱ λαμπάδες. Ὁ γὰρ τοι χρονισμός ἐστι τὸ πρὸ τῆς παρουσίας διάστημα τοῦ Χριστοῦ. Ὁ δὲ νυσταγμός καὶ ἡ κολιμησις τῶν παρθένων, ἡ ἔξοδος ἀπὸ τοῦ βίου. Τὸ δὲ μεσονύκτιον ἡ βασιλεία τοῦ ἀντιχρίστου, καθ' ἣν ὁ ὀλοθρευτὴς ἄγγελος ἐπιπορεύεται τὰς οἰκίας. Ἡ δὲ κραυγὴ ἡ γενομένη καὶ λέγουσα, Ἰδοὺ ὁ Νυμφίος ἔρχεται, ἐξέρχεσθε εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ, ἔστιν ἡ φωνὴ ἡ ἀπὸ τῶν οὐρανῶν καὶ ἡ σάλπιγξ, ὅποτε πάντων ἐξαναστάντων αὐτοῖς οἱ ἄγιοι τῶν σωμάτων ἐπὶ νεφελῶν οἰχθήσονται εἰς τὴν ἀπάντησιν ἀρπασθέντες τοῦ Κυρίου.

Προσεκτεῖον γὰρ, ὅτι μετὰ τὴν κραυγὴν ἐγγεγέρθαι πάσας ἐφη τὰς παρθένους ὁ λόγος· τοῦτέστι μετὰ τὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐνεχθεῖσαν βοὴν ἀναστήσεσθαι τοὺς νεκροὺς, ὡς ποὺ καὶ Παῦλος παρεγγυᾷ, ὅτι αὐτὸς ὁ Κύριος, λέγων, ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται πρῶτον· τοῦτέστι τὰ σκηνώματα (88) ἐνεκρῶθησαν γὰρ ἀπαμψιασθέντα τῶν ψυχῶν. Ἐπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες ἅμα σὺν αὐτοῖς ἀρπαγησόμεθα, τὰς ψυχὰς λέγων. Ἡμεῖς γὰρ κυρίως οἱ ζῶντες, ἐσμὲν αἱ ψυχὰι, αἵτινες μετὰ τῶν σωμάτων, ἀπειληφυῖαι ταῦτα, ἐν νεφέλαις ἀπαντησόμεθα, τὰς λαμπάδας φέρουσαι κεκοσμημένας οὐκ ἄλλοτρίῳ καὶ κοσμικῷ τινι, ἀλλὰ τὸ φρονήσεως καὶ σωφροσύνης, ἀστρωῶν

Ταῦτα τῶν ἡμετέρων, ὡ καλλιπάρθενοι, τὰ ὄργια μυστηρίων· αὐταὶ τῶν ἐν παρθενίᾳ μυσταγωγηθέντων αἱ τελεταί· ταῦτα τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἀμιάντων θθλων τῆς σωφροσύνης. Νυμφεύομαι τῷ Λόγῳ, καὶ τὸν ἀίδιον τῆς ἀφθαρσίας προίκα λαμβάνω στέφανον καὶ πλοῦτον παρὰ τοῦ Πατρός· καὶ ἐν τοῖς αἰῶσι στεφανηφοροῦσα πομπεύω τὰ λαμπρὰ καὶ ἀμάραντα τῆς σοφίας ἄνθη· συγγορεύω βραβεύοντι τῷ Χριστῷ κατ' οὐρανὸν, ἀμφὶ τὸν ἀναρχον καὶ ἀνώλεθρον Βασιλέα. Ἀδύτων γέγονα λαμπαδηφόρος φώτων (89), καὶ

²⁶ Exod. xi, 4. ²⁷ Matth. xxv, 6. ²⁸ I Thess. iv, 16. ²⁹ *ibid.* iv, 15, 16. ³⁰ Sap. iv, 2.

(88) *Τοῦτέστι τὰ σκηνώματα.* Dura hæc Methodii expositio. Verum quidem suscitanda tabernacula quæ ceciderant, id est corpora; sed illorum suscitatione resurget homo, et in occursum Christo rapietur, nec quisvis homo, sed quos signate viventes vocat Apostolus, ac quorum se classis facit; sive loquatur in Christi fidelium sanctorumque persona, quorum potiores erunt partes in resurrectione; sive in eorum quos illa dies adhuc viventes offendet, qui et momento iminutabuntur: quorum ipsa resurrectio et occurrus, nulla temporis mora antecedit illorum resurrectionem, quorum olim resoluta in cineres corpora fuerant: sic in momento, in ictu oculi, canente tuba resurgent omnes, ac iudici Christo sistentur; veri scilicet homines, non animæ; quas hominem dicere aut velle (quod hominis

nobilior pars, et ejus tota quasi hypostasis, ipsa a se subsistens, hocque nacta vi suæ productionis, Deo ejus auctore, nec materia ad ejus substantiam aliquid conferente) nimis Platonium est, nec necessarium ad Pauli intelligentiam eo loco; ad quem videndi interpretes. COMBEFIS.

(89) Ἀδύτων... φώτων. Quasi ἀστέων. Quæ nunquam occident aut exstinguantur; qua metaphora solis et stellarum εὐσις dicitur occasus; et τὰ δυτικὰ μέρη, occidentales plagæ. Lampades ergo casuitatis, quarum jubar stellarum simile paulo ante dicebat, lampades sunt luminum quæ nesciant occasum. Rudius Possinius κατὰ πρόχειρον, *inaccessibilem luminum*; quæ est altera ejus vocis significatio, Hesychie et Suidæ una notata: quod re sic proclivi, virum doctum fallere non debuit. Alterum quasi

ἐφυνῶν τὸ καινὸν μετὰ τῆς ὀμηγύρεως ἄσμα τῶν ἀρχαγγέλων, τὴν καινὴν χάριν ἐξαγγέλλουσα τῆς Ἐκκλησίας· ζυνοπεσθαι γὰρ αἰεὶ τὸν ὄμιλον τῶν παρθένων τῷ Κυρίῳ καὶ συνθιασωτεύειν ἔνθα εἴη, λόγος ἔχει. Τοῦτο καὶ Ἰωάννης ἐν τῇ τῶν ἑκατὸν χιλιάδων καὶ τεσσαράκοντα καὶ τεσσάρων ἀνίσσεται μνήμῃ.

Ἴτε οὖν, ὦ νεολαία τῶν καινῶν αἰώνων. Ἴτε, τὰ ἀγγεῖα πληρώσατε σφῶν δικαιοσύνης· ὥρα γὰρ λοιπὸν ἐξεγείρεσθαι, καὶ ὑπαντιάζειν τῷ Νυμφίῳ. Ἴτε, τὰς ὑγγας καὶ τὰ θέλγητρα κούφως (90) παραμείψασαι τοῦ βίου, τὰ περιδινούonta καὶ γοητεύοντα τὴν ψυχὴν· τεύξεσθε γὰρ τῶν ἐπαγγελμάτων.

Nai mā tōn dmetēras ζωῆς δεῖξαντα κέλευθοι.

Σοὶ τόνδε προφητείας πλεκτὸν στέφανον ἐκ τῶν προφητικῶν λειμώνων, ὦ Ἀρετῆ, κἀγὼ κομίσασα προσφέρω.

Διαπεραναμένης οὖν ἄριστα καὶ Ἀγάθης, ἔφη, τὸν λόγον, καὶ εὐδοκίμησάσης ἐφ' οἷς Ἰσηγόρησε (91), πάλιν ἡ Ἀρετῆ τὴν Προκίλλαν ἐκέλευσε λέγειν. Ἡ δὲ, ἀναστὰσα, καὶ ἔμπροσθεν παρελθοῦσα τῆς κλισιάδος, ἔλεξε τοιάδε.

ΛΟΓΟΣ Ζ΄.

ΠΡΟΚΙΛΛΑ.

Cap. I. *Quisnam verus ac gravis laudandi modus. Pater major Filio auctoritate principii, non substantiæ. Virginitas, lilium. Fideles animæ ac virgines, una unius Christi sponsa.*

Ἀποβράθυμειν, καὶ μετὰ τοσούτους οὐ θέμις μοι λόγους, ὦ Ἀρετῆ, ἀναμφισβήτως πεπιστευκυῖαν τῇ πολυποικίλῳ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ, πλουσίως ἐχούση διδόναι καὶ διαφύρω, ὅπως βούλεται. Καὶ γὰρ πελάγιοι πλωτῆρές φασι, φέρεσθαι μὲν τοῖς ναυτιλλομένοις τὸ αὐτὸ πνεῦμα· ἄλλους δὲ τὰ περὶ τὸν πλοῦν ἀλλοίως αὐτῶν μεταχειριζομένων, οὐκ εἰς τὴν αὐτὴν εἰσορμίσασθαι σπεύδειν. Οἷς μὲν γὰρ τὸ πνεῦμα κατὰ πρόμνην οὐρίον ἴσταται· τοὺς δὲ καὶ ἐξ ἔγκαρσιων φέρει, καὶ ὅμως ἐκατέρως ὁ πλοῦς ἀνύεται ῥᾶστα. Ἀτὰρ δὴ καὶ τὸ τῆς σοφίας νοερὸν Πνεῦμα καὶ ἅγιον καὶ μονογενὲς (92) ἀπὸ τῶν πατρῶν ἀνωθεν πρώως κα-

⁹¹ Apoc. vii, 4.

active dicitur de his quæ ita quasi subeundo vel terram vel quid ejusmodi, velut evanescere et interire, vel certe oculis subduci non possunt; vel lumina, vel sidera, vel homines: alterum passive, de his quæ pervadi aut penetrari non possunt, et ita inaccessibleia sunt, ut penetralia ac templi sacrator locus. **COMBERIS.**

(90) *Κούφως*. Editor Lupar., nulla codicum fide, Κούφως, ait, quod *legebatur, videtur per errorem factum ex κωφώς*. Sicque intrusit in textum, rediditque, *surda aure*, quasi respiciat Methodius Sirenum cantilenas, quarum se periculo Ulysses, surda transiens aure, liberaverit: non vitæ voluptates, quas velut laqueos, aut gluten, seu etiam cænum, vel quavis alia simili metaphora, quis κούφως effugiat, *levi et expedito calle, volatu, cursu*, ac si quid ejusmodi vox illa nulla vi potest reddi; nec sine exemplo in Scriptura, cujus magis voces attendunt Patres et imitantur quam poetarum: unde et Aga-

cem ferre lumina; novumque cum solanum cœtu collaudo archangelorum canticum, novam Ecclesiæ gratiam enuntians: sequi enim Dominum semper multitudinem virginum, et ubicunque fuerit, beatos suos ab illis frequentari cœtus, Scriptura loquitur. Hoc et Joannes innuit ⁹¹, ubi centum quadraginta quatuor millium meminit.

Ite igitur, o novorum sæculorum nova ac florens virginum pubes. Ite, vasa vestra implete justitia: jam enim hora est exurgendi, et in Sponsi occursum eundi. Ite, vitæ blanditias et illecebras expedito calle prætergressæ, quæ circumtorquent et quasi maleficiis contaminant animam; consequimini enim quæ vobis promissa sunt.

Hæc per eum qui monstrat iter mihi, juro, salutis. Hanc tibi prophetiis textam coronam, ex prophetis collectam pratis, o Arete, et ego a me concinnatam offero.

Ubi sic optime Agatha perorasset, et magnam universi consensum laudem tulisset. Arete Procillum jussit dicere. Illa vero surgens, et ante ostium tabernaculi progressa, in hunc modum locuta est.

ORATIO VII.

PROCILLA.

Cunctari me et ad dicendum pigram esse, post tot etiam tantosque sermones, nefas, o Arete, sit; quæ videlicet multiforini Dei sapientia indubitanter fisa, ejus noverim nutus, ut affluenter varieque donis munifica tribuat, cui libuerit. Aiunt enim rei nauticæ experientiam habentes, aspirare quidem navigantibus unum eumdemque ventum: horum tamen alios aliter navigationem suam regentes, alios ad portus orasque iter contendere. Nempe aliis a puppi ferens in directum afflat aura; aliis vero etiam obliquata implevit vela, ac tamen utrisque, ejus munere, facile navigatio succedit. Quo exemplo no-

tha offerre se hic prophetica dicit, sua oratione, non poetica. Continenda ergo manus, nec sic facile veterum monumentis quodam plagio immittenda, ubi nullum momentum, sed levis minus eruditæ mentis ludit conjectura. Meo tamen periculo, quod scriptum, *Ἰσηγόρησε*, plane barbara voce ac nihil Græca, mutandum, *ἐδῆμηγόρησε*. Nempe laudata Agatha est a toto consensu, pro concione sic graviter pressequæ habita; nulla cum superioribus comparatione, sed iudicio in finem usque Arete βραβευσούση, ac certaminis arbitrix, servato. **Id.**

(91) *Ἰσηγόρησε*. Ἐδῆμηγόρησε. **Id.**

(92) *Καὶ μονογενὲς*. Suspecta Leoni Allatio vox, quasi ab Arianis Methodii huic lucubrationi inserta: mihi ab ipso Methodio ex Sap. vii, 22, accepta; nec minus in eo quam in ipso sacro textu sana et orthodora. Verba Salomonis sunt. *Est enim in illa* (Sapientia, quæ est omnium artifex) Πνεῦμα νοερὸν ἅγιον, μονογενὲς, Spiritus intelligentiæ sanctus, un-

his quoque *intelligens, sanctusque et unicus sapientie Spiritus* 23, a paternis superne leniter aspirans thesauris nobis omnibus suave sibilantem secundam afflavit scientiæ auram, quæ dirigendo sine abunde sufficiat. Mibi porro jam incidit dicendi

Unus is demum verus ac gravis laudandi modus, o virgines, est, quando laudans et re quæ laudatur, et cæteris quæ laudantur, omnibus longe præstantiorem suæ laudationis testem adhibet. Inde siquidem clare intelligere licet, neque ad gratiam, neque ex necessitate, neque juxta incertam vulgi opinionem, laudationem compositam esse: sed exactum ad veritatem continere, nec ulla adulationis suspitione laborans iudicium. Etenim qui de Filio Dei, jam tum ante sæcula existente, plenius ac disertius prophetæ apostolique disputarunt, ac præ reliquis mortalibus ejus assertores atque præcones deitatis fuerunt, non utique angelos auctores, earum quas illi tribuebant, laudum allegarunt, sed illum ipsum

23 Sap. vii, 22.

cus, etc. Sic Vulg., qui forte Allatium fefellit, cum voces Græcæ sint ipsæ Methodii; reddidit ipse, *Spiritus sapientiæ intellectualis et sanctus et unigenitus*, etc., ac de Spiritu ipsa persona accepit, etsi nihil cogit, ut magis de Spiritu, quam de Filio accipiamus, vel etiam de Dono. Quod enim dicitur esse Spiritus in Sapientia reddiditque Methodius, seu explicavit, τὸ τῆς Σοφίας Πνεῦμα (quæ una illi varietas a sacro textu, mirumque si quem illa offendat) *Spiritus Sapientiæ*, rite exponatur de Dono, cujus auctor Sapientia, et quæ ipsa, ipsum suum Donum dicitur, ut contingit in aliis attributis, in quibus Deus ex effectu noscitur et nominatur. Dicitur vero is Spiritus *μονογενές*, id est *unigena*, quasi unius rationis, sibi quæ ipse similis et consentiens, non qualis mundi spiritus aut diaboli, spiritus dissensionis: proinde bene *Unicus* dictus a veteri interprete. Aliter dictus Joanni 1, 18, Ὁ *μονογενὴς Υἱός*, *unigena Filius*, ubi vox ipsa *Υἱός* τὸ *μονογενὴς* ἢ appellat, ut loquuntur dialectici, id est determinat: ut pro vera generatione stet, qua Filius solus a solo est Patre, vere ex illo natus, non arbitraria ulla effectione editus, sicut est Donum, ipsa Sapientia quam effudit super opera omnia sua, ejusque ipsius Spiritus, ipsa nihilominus Sapientia intransitive, a Sapientia manans, Patre, Filio et Spiritu sancto, qui una Sapientia, etsi appropriate Filius Sapientia et dicatur et credatur, ac cujus πατρῷοι θεσαυροί, *paterni thesauri*, unde Virginibus ac Sanctis omnibus aspiret. Nec aliter velit Jacobus 1, 17: Πάν δωρημα τέλειον ἀνωθέν ἐστὶ καταβαίνον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων. *Omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum*. Plane enim Patrem luminum Deum ipsum nominat, auctorem intelligentium, angelorum et hominum, sive etiam siderum, si quis ad sensibilia trahere malit; non Filii et Spiritus, quidquid aliqui in eam rem traxerint, nam Pater ipse Filii auctor et Spiritus, qua sic Pater et relate, Filii proprie Pater, Spiritus communione vocabulo (id est, auctor et spirator) τῶν δωρημάτων auctor est, causa scilicet donorum, sed qua Deus absoluta deitate, ad quam Jacobus Patris nomine affectus nostros vocat, et ut grati honorum fonti ac auctori simus; nimirum sanctæ Trinitati, quæ ipsa Pater noster est, qui est in cælis. Quid si φῶτα, ipsa χαρίσματα voluit Jacobus; inde lumina, quod a Deo Lumine emanationes, quibus divina affundimur luce; sicque augusto nomine perfecta Dei dona (ordinis scilicet divini ac quibus

α ταπνέμενον θησαυρῶν, πάσαις ἡμῖν λιγυρὸν οὐρον πνεύσαν γνώσεως, ἐπαρκέσει τὸν δρόμον ἀλύτως ἀπευθῆναι τῶν λόγων. Ἐμοί γὰρ καιρὸς ἤδη λέγειν. *offensa ac molestia orationum cursus, dicentibus tempus.*

Εἰς τὸς τρόπος ἀληθῆς ἐπαίνων οὗτός ἐστιν, ὃ παρθένοι, καὶ σεμνὸς, ὁπότεν ὁ ἐπαίνων τοῦ ἐπαινουμένου καὶ τῶν ἐπαινουμένων ἀπάντων κρείττονα παρέχη μάρτυρα. Πάρεσι γὰρ ἐντεῦθεν μαθεῖν ἀκριβῶς, ὅτι μὴ πρὸς χάριν, μηδὲ ἐξ ἀνάγκης, μηδὲ κατὰ δόξαν, ἢ εὐφημία γίνεται τῶν λόγων, ἀλλὰ κατὰ ἀλήθειαν καὶ ἀθώπευτον χριστῶν. Καὶ γὰρ οἱ πληρέστερον εἰσηγησάμενοι περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ προφηταὶ καὶ ἀπόστολοι, καὶ πολλοὶ αὐτῶν τῶν ἄλλων θεολογησάντες ἀνθρώπων, οὐκ εἰς ἀγγελικὴν ἀνήγαγον αὐτῶν ῥῆσιν τοὺς ἐπαίνους, ἀλλ' εἰς αὐτῶν τὸν ἀνημμένον πάντων τὸ κύρος καὶ τὸ κράτος. Ἦν γὰρ ἐμπρεπές, τῶν ἀπάντων μείζονα τῶν ἄλλων μετὰ τὸν Πατέρα, μόνῳ τῷ ἑαυτοῦ μείζονι (93) Πατρὶ χρῆσασθαι μάρ-

in Dei filios promovemur) quæ vocat, putavit exornanda? Sic certe solent scriptores sacri, aliis aliisque vocibus eodem contextu eandem rem illustrare: nec facile ad alia trahendæ voces, quando uni eidemque rei nullo incommodo possunt convenire; ne quasi parergon quid loqui Spiritus sanctus in eis videatur. Quid enim ad hoc quod omne donum perfectum de cælo est, id est a Deo, esse Deum Patrem luminum; id est Filii et Spiritus sancti; vel etiam angelorum ac hominum, aut denique siderum; et non potius eorumdem donorum et gratiarum, quomodo *Pater misericordiarum* (II Cor. 1, 3). Et, ὁ δὲ Θεὸς πάσης χάριτος (I Petr. v, 10), et similia quæ certe eodem respiciunt; nec substantiarum, sed donorum ac charismatum, seu gratiarum Deum auctorem inuunt, momentaque officii erga ipsum eo nomine et quod ab illo accepimus. *COMBESIS.*

(93) *Μόνῳ τῷ ἑαυτοῦ μείζονι.* Majorem quidem se Patrem ipse Christus profitetur Joan. xiv, 28, quod alii humanitatis ratione exponunt, qua erat iturus ad Patrem; alii etiam deitatis, seu qua Deus est ex Patre ac Filius, qua ipsa ratione Patrem ut auctorem respicit, ac proinde auctoritate principii, ut vocant majorem: quæ Athanasii, Basili, Gregorii Theologi veterumque aliorum theologorum concors sententia est, unaque eis digna visa comparatio Filii cum Patre, ut quod unius cum illo naturæ ac substantiæ sit; nec apta sit comparatio nisi inter ea quæ sunt ejus generis. Idque mihi maximo argumento, abrogando Athanasio Symbolo illi ascripto, quod ita asserte et dogmaticè, in eo omnis illa comparatio ad humanitatem referatur, contra ac verus Athanasius ad ipsam retulit deitatem: nec quin ipse alique τῶ *ὁμοουσίου* assertores referrent, obstitit Arianica impietas, qui inde vel maxime τῷ *ἀνωμοίῳ*, et ut unum vere Deum Patrem agnoscerent, Filium vero quasi nuncupatione et titulo seu dignatione, præsidium quærebant. Sic sæpe Euseb. l. v, cap. 4 *De Demonstrat. Evang.*, et epist. ad Euphrasionem episcopum, relata in vii synod., act. 6. Methodius an et ipse male senserit, negat Allatius: velim et ego, ni superius notata obstarent, ubi secundum rerum auctorem, et archangelorum principem, et caput τῶν Λόγων statuit, velut Adamus est hominum: quæ prorsus Arianica videntur. Hic forte excusari posset, et trahi ad aliorum Patrum orthodoxum sensum, quod Leo Allatius pie conatur: sed an evincat, aliorum esto iudicium; certe comparatio aliud postulare videtur,

τυρι. Καὶ δὴ καὶ τῆς ἀγγελίας οὐκ εἰς ἀνθρωπίνην ἀνοίσω κατὰ τὴν δόξαν τοὺς ἐπαίνους, ἀλλ' εἰς αὐτὸν, ᾧ μέλομεν, καὶ ὅς τὸ πᾶν ἀνήρηται γεωργὸν αὐτῆς ἀποδεικνύουσα τοῦτον, καὶ ἐραστὴν τῆς ὥρας ὄντα, καὶ ἀξιόχρεον μάρτυρα. Καὶ τοῦτο καὶ ἐν τῷ τῶν ἁσμάτων Ἄσματι παρέσσι διαθῆσθαι τῷ βουλομένῳ φανερώς, ἔνθα αὐτὸς ὁ Χριστὸς τὰς ἐν παρθενίᾳ παγίως καταγεγενημένας ἐγκωμιάζων, φησὶ· Ὡς κρίνον ἐν μέσῳ ἀκανθῶν, οὕτως ἡ πλησίον μου ἐν μέσῳ τῶν θυγατέρων· κρίνον παρεικάζων διὰ τὸ καθαρὸν καὶ εὐπνοῦν καὶ ἡδὺ καὶ ἱλαρὸν τὸ χάρισμα τῆς ἀγγελίας. Ἐαρινὸν γάρ ἡ ἀγγελία, καὶ ἐπανθοῦν ἀδρώς ἀεὶ λευκοῖς τοῖς κάλυξι τὴν ἀφθοσίαν. Ὅθεν δὴ καὶ ἐρᾶσθαι τοῦ κάλλους τῆς ἀκμῆς αὐτῆς ὁμολογεῖν οὐκ ἐπιαισύνεται· Ἐκαρδίωσας ἡμᾶς, ἐν τοῖς ἐξῆς, ἀδελφὴ μου νόμφη, λέγων, Ἐκαρδίωσας ἡμᾶς ἐν ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου, ἐν μὴ ἐνθέματι (94) τραχήλου σου. Ὅτι ἐκαλλιώθησας μαστοὶ σου, καὶ ὄσμη ἱματίων σου ὑπὲρ πάντα ἀρώματα. Κηρίον ἀποστάζουσι χεῖλη σου, νόμφη· μέλι καὶ γάλα ἐπὶ τὴν γλῶσσάν σου· καὶ ὄσμη ἱματίων σου ὡς ὄσμη λιβάνου. Κήπος κεκλεισμένος, ἀδελφὴ μου νόμφη, κήπος κεκλεισμένος, πηγὴ ἐσφραγισμένη.

mentorum tuorum sicut odor thuris. Hortus conclusus, soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus.

Ταῦτα Χριστὸς ταῖς ἐπὶ πέρατα παρθενίας ἐλθούσας τὰ ἐγκώμια ψάλλει, πάσας ἐν περιγράφει τῶ νόμφης ὀνόματι· ἐπειδὴ τὴν νόμφην ἠρμόσθαι μὲν δεῖ καὶ κατονομάζεσθαι τῷ μνηστευσάμένῳ· ἄχραντον δὲ ἔτι καὶ ἀμύγη τυγχάνειν, παράδεισον ὡσπερ ἐσφραγισμένην, ἐν ᾧ πάντα τῆς εὐωδίας τῶν οὐρανῶν φέει τὰ ἀρώματα, ἵνα μόνος ἐλθὼν αὐτὰ δρέψῃται Χριστὸς, ἀσωμάτους βλαστήσαντα σποραῖς. Ἐρᾶ γάρ ὁ Λόγος οὐδενὸς τῶν σαρκῶς, ὅτι μὴ πέφυκεν ἀπιδέχεσθαι τι τῶν φθειρομένων, οἷον χειρας, ἢ πρόσωπον, ἢ πόδας· ἀλλ' εἰς αὐτὸ τὸ ἄϋλον καὶ πνευματικὴν βλέπων εὐφραίνεται κάλλος, μὴ ἀπτόμενος τοῦ σώματος τῆς ὥρας.

⁹³ Joan. xiv, 28. ⁹⁴ Cant. ii, 2. ⁹⁵ Cant. iv, 9-12.

in eo posita, ut sicut se habent virgines ad Christum, sic ipse Christus ad Deum, qui ipse a Deo et Patre majore, testimonium habere debuerit, non ab angelis quibus major erat; sic virgines a Christo, ipsis majore testimonium habeant. Nisi ergo ratione humanitatis intelligitur, prorsus Arianicus sensus est; cum illa majoritas, ut stet comparatio, non auctoritatem illam, principii, sed naturam, penes quam auctoritas testimonii, respiciat. Et forte respexit Methodius illud Hebr. vi, 16: "Ἀνθρώποι κατὰ τοῦ μελζονος ὀμνύουσι. Jurare homines, per eum qui major illis sit: proinde Deum, cum majorem se non habeat, ὡμοσε καθ' ἑαυτοῦ, per semet ipsum jurasse: non ita Filium per Patrem, uti detorsit Methodius, et quasi Pater ad fidem præstandam, major Filio esset, quod non præstaret origo, et quod auctor est atque αἴτιον, sed naturæ in eo μετώσις, sensu vere Arianico. Major enim illa fides, a digniore natura procedat necesse est: quodque nulla dignior Deo uno et trino, per semetipsam

ex quo omnium auctoritas pendet ac robur. Decebat enim ut, aliis omnibus secundum Patrem major, eo teste uteretur qui solus ipso major esset ⁹³. Et ego eorum quæ in laudem castitatis peroratura sum, non homines producam auctores, sed eum cui curæ sumus, et qui cunctis eminet omnemque tulit partem, hunc illius cultorem asseram, ipsiusque formæ amatorem ac plane idoneum testem. Idque adeo etiam in Canticis canticorum, omnibus qui velint, perspicue intelligere licet, ubi Christus ipse in virginitatis firmiter proposito constantes laudibus coronans ait ⁹⁴: *Sicut lilium in medio spinarum, sic proxima mea in medio filiarum*; lilio comparans propter puritatem odorisque fragrantiam et suavitatem ac hilaritatem virginitatis donum. Vernam quippe res virginitas, molliter efflorescentibus et semper candidis incorruptionem exhalans caliculis. Unde et se amare formam juventutis ejus fateri non erubescit, dum ita in sequentibus ait ⁹⁵: *Cor abstulisti nobis, soror mea sponsa; cor abstulisti nobis in uno oculorum tuorum, in uno ornamento colli tui. Quam pulchræ factæ sunt mammae tuæ, et odor vestimentorum tuorum super omnia aromata! Farum distillant labia tua, sponsa: mel et lac sub lingua tua, et odor vesti-*

Hæc Christus, iis quæ ad virginitatis fines evaserunt, encomia canit, cunctis nimirum uno Sponsæ nomine circumscriptis, ea utique ratione, quod sponsam Sponso decet aptari, exque illius dici nomine; id hæcque intemeratam incommistamque signati horti in morem existere, ubi omnia cælestis fragrantiae aromata nascuntur, ut solus veniens ea carpat Christus, incorporeis germinantia satibus. Nullius enim eorum quæ carnis sunt, amore Verbum afficitur; quod non ejus sit, ut iis delectetur quæ corruptibilia sunt; puta ut manus, aut vultum, aut pedes, insanus amator depereat: sed ad id quod in corporeum ac spiritale est respiciens, hoc jucundatur, ita ut corporis formam non attingat.

illi jurare licet; hincque omnino immobilem fidem facere, juxta quod impossibile est mentiri Deum; non Filio per Patrem, ut per majorem, et quasi in Filio necdum animus conquiescat, majorisque aliquid auctoritatis quaerendum sit, ut finis sit πάσης ἀντιλογίας. COMBESII.

(94) *Ἐν μὴ ἐνθέματι*. Quid in mentem venerit LXX Senioribus, ut sic femininum neutro junxerint, neminem video explicasse. Putem Hebraismum esse, quodque פן et masculini generis existet et feminini, quasi feminini legerint, ita retinuisse. Nobis nomen torquis, teste Probo Grammatico, perinde ambigui generis, masculini et feminini; ut proclivius feminini. Unde Pagninus: *In una torquis colli tui*. Vulg., *in uno crine*, alii ἐν ἐνὶ πλοκάμῳ, *in uno cincinno*. Aut, num aliam vocem respondentem voci Hebraice posuerunt, quæ sic feminini generis esset, quam velut appositione, verbis his, ἐνθέματι τῶν τραχήλων, clarius exposuerint? Id.

CAP. II. *Loci Cant.* IV, 9-12. *interpretatio.*

Cogitate enim, o virgines; quod ita sponsam al- A loquitur, *Abstulisti nobis cor uno oculorum tuorum*, perspicacem vim mentis intelligentiæ ostendit; postquam scilicet homo interior eam detererit planeque mundaverit, ut liquidius veritatem intueatur. Duplicem enim esse oculum, alterum animi, atque alterum corporis, cuius manifestum est. Haud enim vero eum qui est corporis, se amare Verbum profiteretur, sed duntaxat eum qui est mentis, dum ait, *Abstulisti nobis cor in uno oculorum tuorum, et in uno ornemento colli tui*. Quasi diceret: Tu nimirum, amabilissimo prudentiæ tuæ obtutu in amorem cor nostrum incitasti, ac quasi ad te avolare fecisti, mundum ab intus castitatis evibrans splendidissimum. Jam enim colli ornamenta vocantur torques aut monilia, ex variis et pretiosis gemmis B contexta. Cæterum quæ corporis cultui student animæ, sensibilem hunc mundum, exteriori carnis cervici ad fraudem contuentibus faciendam, apponunt; contra vero quæ vitam castè instituunt, interiori sibi mundum adhibent, ex pretiosis verè que variis lapillis gemmisque (libertate, magnanimitate, sapientia, charitate) conflatum; parum curantes, istos pro sæculi usu cito diffluentes ornatus, qui foliorum ritu ad tempus florentes mutationibus corporis per stas vices contingentibus evanescent. Duplex enim in homine mundus cernitur: quorum alterum qui interior est ac immortalis, Dominus accipit, *cor sibi ablatum*, dicens, *in uno ornemento colli sponsæ*; quasi pellectum se atque ad amorem accensum significans, splendore ab interioris hominis vestitu emicante, uti et Psalmista testatur, dum *omnem gloriam filix regis ab intus esse* ait ⁹⁵.

CAP. III. *Virgines, ipsæ martyres, inter Christi sodales, primæ.*

Nolim vero quispiam existimet improbari ac rejici aliam multitudinem credentium, putans nos solas virgines introductum iri, potituras bonis promissis, non intelligens, tribus quoque et cognationes, ordinesque et classes futuras, pro cujusque illorum fidei ratione. Id quod et Paulus significat dum ait ⁹⁷: *Alia claritas solis, alia claritas lunæ, alia claritas stellarum. Stella differt a stella in claritate: ita et resurrectio mortuorum*. Et Dominus non eosdem omnibus se honores daturum profiteretur, sed alios cælorum regno annumerat, aliis terræ possessionem pollicetur, alios promittit visuros Patrem ⁹⁸. Quare et hic primum ordinem et chorum consecratarum ipsi virginum in requiem novorum sæculorum, tanquam in thalamum, in suo comitatu secum introducendum ex oraculo promittit. Functæ enim martyrio sunt, non ad breve temporis momentum sus-

⁹⁵ Psal. XLIV, 14. ⁹⁷ I Cor. xv, 41. ⁹⁸ Matth. v.

(95) Ἀγάπης. Ita codex Vat. et Possinius. Allatius vero cum ms. Mazar., σωφροσύνης. COMBEFIS.

(96) Ἀποκρίνεσθαι. Sic Allatius; ms. Vat., cum Possinio, ἀποκρούεσθαι. In.

(97) Ἐν βασιλείᾳ καταριθμεῖται. Allatius ἐπὶ

Ἐπισκέψασθε γὰρ, ὅτι τὸ, Ἐκαρδίωσας ἡμᾶς, ὡ παρθένοι, λεγόμενον πρὸς αὐτοῦ τῆ νύμφη, ἐνὶ ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου, τὸν διορατικὸν τῆς φρονήσεως, ὀφθαλμὸν δείκνυσιν· ὁπότε δὴ τοῦτον ὁ ἔσω σήμε, ἀνθρωπος καθαρῶς ἱρανότερον τὴν ἀλήθειαν ἐποπτεύει. Δισσὴν γὰρ ἕψεως εἶναι δύναμιν παντὶ που καταφανές· μίαν μὲν ψυχῆς, θατέραν δὲ σώματος. Ἄλλ' οὐχὶ τῆς τοῦ σώματος ἔρᾶν ὁ Λόγος ὁμολογεῖ, ἀλλ' τῆς κατὰ διάνοιαν μόνον, Ἐν ἐνί, φάσκων, ἐκαρδίωσας ἡμᾶς ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου, καὶ ἐν μιᾷ ἐνθέματι τραχήλου σου. Ὅπερ ἐστίν· Ὡ αὕτη, τῷ ἐπεράστῳ σου βλέμματι τῆς συνέσεως ἀνεπτέρωσας ἡμῶν τὴν καρδίαν εἰς πόθον, ἔσωθεν τὸν ἀρίθλον κόσμον ἐξαστράπτουσα τῆς σωφροσύνης. Ἐνθέματα γὰρ τραχήλου καλεῖται τὰ περιδέραια, τὰ ἐκ ποικίλων καὶ τιμίων συντιθέμενα λίθων. Ἄλλ' αἱ μὲν σωμασκοῦσαι ψυχὰι τὸν αἰσθητὸν τουτονὶ κόσμον ἀμφὶ τὸν τράχηλον τὸν ἔσω τῆς σαρκὸς περιτιθέασι πρὸς ἀπάτην τῶν θεωμένων· αἱ δὲ ἀγνεύουσαι ἐνδοθεν ἔμπαλιν τὸν κόσμον ἐξάπτονται, τὸν ἀπὸ τῶν τιμίων καὶ ποικίλων ὡς ἀληθῶς συγκείμενον λίθων, τῆς ἐλευθερίας, τῆς μεγαλοφροσύνης, τῆς σοφίας, τῆς ἀγάπης (95)· ὀλίγα φροντίσασαι τῶν τῆδε προσκαίρων ποικιλμάτων, ἀ φύλλων δίκην πρὸς ὦραν θάλλοντα συναφαναίνονται τοῦ σώματος ταῖς τροπαῖς. Διπλοῦς γὰρ ὁ περὶ τὸν ἀνθρωπον φαίνεται κόσμος, ὢν τὸν ἔνδον ὁ Κύριος ἀποδέχεται, τὸν ἀκήρατον, Ἐν μιᾷ, λέγων, τραχήλων ἐνθέματι τῆς νύμφης κεκαρδίωσθαι· οἶνει, τοῦ ἔσωθεν ἀνθρώπου τῆς καταστολῆς ἀγλήνη ἀποστιλβόντος, ὠρέχθαι σημαίνων· ὡς που καὶ ὁ ψαλμῶδης μαρτυρεῖ, Πᾶσα, λέγων, ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἔσωθεν.

Μὴ ὑπολαμβάνετω δὲ τις, ἀποκρίνεσθαι (96) τὸν ἕτερον ὁμιλον τῶν ἐπιστοιχούτων, δόξας ἡμᾶς τὰς παρθένους μόνας εἰσηγεῖσθαι τευχομένας τῆς ἐπαγγελίας· οὐ συννόησας, ὅτι καὶ φυλαὶ καὶ πατριαὶ καὶ τάγματα κατ' ἀναλογίαν ἐκάστου ἔσονται τῆς πίστεως. Καὶ τοῦτο καὶ Παῦλος διαγράφει, Ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, λέγων, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων. Ἄστηρ γὰρ ἀστὲρος διαφέρει ἐν δόξῃ· οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Καὶ ὁ Κύριος δὲ οὐ πᾶσι τὰς αὐτὰς ὁμολογεῖ δίδοναι τιμὰς, ἀλλ' ἑτέροις μὲν ἐν βασιλείᾳ (97) καταριθμεῖται τῶν οὐρανῶν, ἄλλοις κληρονομίαν ἐπαγγέλλεται γῆς ἑτέροις ἔψεσθαι τὸν Πατέρα. Καὶ δὴ καὶ ἐνταῦθα πρῶτον τὸ τάγμα καὶ τὸν χορὸν τὸν ἅγιον αὐτῷ τῶν παρθένων, ὡσπερ εἰς νυμφῶνα, τὴν ἀνάπαυσιν τῶν καινῶν αἰώνων ἐφομαρτοῦντα συνεισελεύσεσθαι χρησιμοδεῖ. Ἐμαρτύρησαν (98) γὰρ, οὐ κατὰ τι μόριον χρόνον ἐν

τὰ βασιλεία. Lectionem nostram ex Vat. cod. expressit Possinius. In. — Forte leg. καταριθμεῖσθαι, in infinitivo.

(98) Ἐμαρτήρησαν. Quasi *martyrium fecerunt*.

βραχεὶ καρτερήσασαι σωμαίων ἀθηδόνας, ἀλλὰ διὰ παντός τλήσασαι τοῦ βίου, μὴ ἀποδειλιάσασθαι τὸν ἀγῶνα τὸν Ὀλυμπιακὸν ἀληθῶς διαθλῆσαι τῆς ἀγείρας· βασάνους τε γὰρ ἀγροῖς ἠδονῶν καὶ φόβους καὶ λύπαις ἀντισχοῦσαι, καὶ τοῖς ἄλλοις τῆς πονηρίας τῶν ἀνθρώπων κακοῖς, ἀποφέρονται τὰ γέρα πρῶται τῶν ἄλλων, εἰς τὸν ἀμείνω τῆς ἐπαγγελίας ἐκτασόμεναι χώρον. Ἀμέλει ταύτας μόνον ἐκλεκτὴν νόμφην τὰς ψυχὰς, καὶ γνησίαν ὁ Λόγος ἑαυτοῦ καλεῖ· τὰς δὲ λοιπὰς, παλλακὰς καὶ νεανίδας καὶ θυγατέρας, λέγων ὧδε· Ἐξήκορτά εἰσι βασιλίσσαι, καὶ ὀγδοήκορτα παλλακαί· καὶ νεανίδες, ὧν οἷα ἔστιν ἀριθμὸς. Μία ἔστι περιστέρα μου, τελεία μου· μία ἔστι τῇ μητρὶ αὐτῆς, ἐκλεκτὴ τῇ τεκούσῃ αὐτήν· ἐνείδωσαρ αὐτήν θυγατέρας, καὶ μακαριούσιν αὐτήν· βασιλίσσαι καὶ γε παλλακαὶ αἰνοῦσιν αὐτήν. Πολλῶν γὰρ οὐσῶν δηλονότι τῆς Ἐκκλησίας τῶν θυγατέρων, μία ἔστι μόνη ἐκλεκτὴ καὶ τιμιωτάτη ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτῆς ὑπὲρ πάσας, τὸ τᾶγμα τῶν παρθένων.

Cap. IV. *Locus Cant. vi, 7, 8, expensus. Reginæ, sanctæ ante diluivium animæ. Concubinæ, animæ prophetiarum. Divinum semen ad spirituales fetus, in prophetarum libris. Quasi clandestinæ cum prophetis, Verbi nuptiæ.*

Ἐν δὲ τῷ περὶ τούτων ἀμφισβήτησις, ὡς οὐδέπω τῶν κεφαλαίων ἱκανῶς ἐπεξεργασμένων, καὶ ἐτι βολιότο κατ' ἀναγωγὴν αὐτῶν πνευματικὴν διαρθρωθῆναι πληρέστερον, τίνες εἰσὶν αἱ βασιλίσσαι καὶ αἱ νεανίδες· λέξομεν, δύνασθαι ταῦτα λελαθῆσθαι καὶ ἐπὶ τῶν ἐξ ἀρχῆς κατὰ πρόβασιν χρόνων ἐν δικαιοσύνῃ διαπρεψάντων· ὅσων τῶν πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ, καὶ τῶν μετὰ τὸν κατακλυσμόν, καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ καθεξῆς. Εἶναι γὰρ νόμφην μὲν τὴν Ἐκκλησίαν, βασιλίσσας δὲ τὰς βασιλικὰς ἐκείνας τὰς πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ ψυχὰς, εὐαρέστους τῷ Θεῷ γεγενημένας· τουτέστι τὰς ἀμφὶ τὸν Ἄβελ, καὶ τὸν Σῆθ καὶ τὸν Ἐνὼχ· παλλακὰς δὲ τὰς μετὰ τὸν κατακλυσμόν, τῶν προφητῶν· αἷς, πρὸ τοῦ τὴν Ἐκκλησίαν ἀρμοσθῆναι τῷ Κυρίῳ, παλλακίδων δίκην συγγινόμενος, ἀληθεῖς ὑπέσπειρε λόγους ἐν ἀπόρῳ καὶ καθαρᾷ φιλοσοφίᾳ, ἵνα γεννώσιν αὐτῷ συλλαβοῦσαι πίστιν, πνεῦμα σωτηρίας. Τοιαῦτα γὰρ ἀποπλαστήματα φύουσιν αἱ ψυχαὶ, ἀείμνηστον φέρουσα τὸ κλέος, ὁπόσαις ἂν ὁ Χριστὸς συνανακραθῆ. Εἰ γὰρ βούλεσθε εἰς Μωϋσέως ἀποδιέψαι βίβλους, ἢ Δαυὶδ ἢ Σολομῶνος ἢ Ἠσαίου, ἢ τῶν καθεξῆς προφητῶν, ὡ παρθένοι, εἰσεσθε, οἷα καταλειοίπασιν ἑαυτῶν ἔχονα τῷ βίῳ σωτήρια διὰ τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν. Ὅθεν θεωρημένως παλλακὰς προστήγορευσε τὰς ψυχὰς τὰς προφητικὰς ὁ Λόγος, ὅτι μὴ φανερώς αὐτὰς οὕτω, καθάπερ δὴ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐπηγάγετο, θύσας δι' αὐτὴν τὸν μέγαν τὸν σιτευτόν.

²⁰ Cant. vi, 7, 8. ²¹ Luc. xv, 23.

Possin. Ἐμαρτύρησε γὰρ. ὡς οὐ, reddique, attestati enim eos, etc., cujus tamen lectionis, nec Allatius meminuit, nec qui Possinianæ Lupar. editioni præfuit. Et certe nihil congruit, et particula ὡς partem adjectitia est ad servandam syntaxim, quam tamen imperitus interpolator servare nequivit. Vult

A tinentes corporum gravamina, sed quoad vita superstes fuit, tolerantibus laborum, Olympicum vere castimonie agonem fortiter obire non formidarunt, sævisque voluptatum tormentis et pavoribus ac doloribus, aliisque hominum nequitie malis resistentes, primæ ante alios munera in melioribus promissionis locis collocatæ reportant. Denique has solum animas, Verbum electam sponsam atque sinceram vocat: reliquas autem, concubinas et adolescentulas atque filias, sic dicens ²⁰: *Sexaginta sunt reginæ, et octoginta concubinæ; et adolescentulæ quarum non est numerus. Una est columba mea, perfecta mea; una est matri suæ; electa genitrici suæ. Viderunt eam filiæ, et beatam prædicabunt eam: reginæ et concubinæ laudabunt eam.* Cum enim utique multæ sint Ecclesiæ filiæ, una sola electa est et charissima in oculis ejus supra reliquas, ordo scilicet virginum.

Sin cui vero hinc hæret scrupulus, quasi hæc adhuc ad purum Scriptura nequaquam declarata sit, ac præterea ad spiritualem eam sensum referre velit, juxtaque illum distinctius exponi quænam sint reginæ, quæ vero concubinæ ac quæ adolescentulæ, dicemus fieri posse ut ista dicta sint de iis qui a principio per successiones temporum in iustitia dilauerunt: puta, qui ante diluivium, quique post diluivium, et qui deinceps post Christum. Ecclesia videlicet sponsa est. Reginæ vero, reginæ illæ animæ quæ ante diluivium Deo placuerunt, nempe Abel, Seth, Enoch. Concubinæ, quæ post diluivium animæ fuerunt, nempe prophetarum; quibus antequam Ecclesia Domino aptaretur, concubinarum more congressus, in incorrupta mundaque philosophia veros subseminavit sermones, ut inde concepta fide, spiritum salutis ei parerent. Tales enim fetus edunt ejusmodi animæ, monumenta sui æternum mansura relinquentes, quibuscum Christum congressus fuerit. Si enim in Moysis aut Davidis, aut Salomonis, aut Isaie, aut aliorum subsequentium prophetarum libros animam advertere, o virgines, volueritis, videbitis quales quamque vitæ ac mundo salutares post se fetus reliquerint, commercii illius ratione quod illis cum Filio Dei interessit. Quare considerate admodum concubinas appellavit Verbum prophetarum animas, quod non sic eas palam, uti nimirum Ecclesiam, duxerat, occiso illius gratia vitulo saginato ²¹.

ergo arduum tenenda castitate virginibus certamen, martyribus pene compar, quod multis postea sæculis, de his qui religiosa palæstra in linem usque militant, graviter edisseruit Bernardus: quibus ad virginitatem seu castitatem, accedit etiam voluntariæ paupertatis et obedientiæ stadium. COMBR.

CAP. V. *Sexaginta reginæ, cur sexaginta, et cur reginæ. Primi cœvi sanctorum præstantia.*

Quærendum porro præterea videtur, ne quid nos dictu necessarium fugiat, quid causæ sit cur reginæ quidem sexaginta numerentur, concubinæ vero octoginta, adolescentulæ autem tam multæ inducantur, ut earum numerus propter multitudinem iniri nequeat; sponsa denique ponatur una. Incipiamus a sexaginta. Sexaginta, opinor, reginas hinc vocavit eos qui ab Adamo usque ad Noe continua successione temporum Deo placuerunt, quoniam aliis hi præceptis ac legibus ad salutem consequendam opus non habuerunt, etiamnum recente apud eos memoria creationis mundi, sex diebus conditi. Recordabantur, inquam, sex dierum spatium hanc universitatem a Deo fuisse fabricatam, eorumque quæ in paradiso contigerant infixam sensibus historiam habebant: qua nempe ratione homo accepto mandato non tangendæ arboris scientiæ, impigisset, fraude inductus auctoris malitiæ⁴¹. Hinc eas animas quæ statim a mundo condito continua successione Deum sibi amandum delegerunt, ferme, ut sic dicam, primi sæculi soboles, et vicinas magni senarii dierum, sexaginta reginas symbolice vocat, quia, ut dicebam, a senum dierum creatione statim exstiterunt. Magno quippe honore præcellerunt, familiari angelorum dignatæ colloquio, ac quæ Deum palam, non per somnium, sæpe sint contuitæ. Considerate enim quanta Setho familiaritas cum Deo exstiterit, quanta cum Abele, quanta cum Enoso, quanta cum Enoch, quanta cum Mathusala, quanta cum Noe necessitudo. Primi hi amatores justitiæ, primique inter primogenitos liberos qui conscripti sunt in cœlis⁴², regnum assecuti, seu primitiæ quædam plantationum in salutem, ac qui Deo præcox fructus provenerint. Ac de his quidem satis.

CAP. VI. *Octoginta concubinæ, quæ? Factæ prophetis Incarnationis notiones.*

De concubinis restat dicere. Apud eos qui post diluvium fuerunt, illa jam Dei cognitio remotior facta, pene exoleverat; aliaque eis opus doctrina erat quæ adversus enascentem ac jam serpere incipientem idololatriam mortalibus præsidio ac auxi-

⁴¹ Gen. III, 3. ⁴² Hebr. XII, 23.

(99) *Μὴ ἀψάσθαι τοῦ φυτοῦ τῆς φρονήσεως.* Ita junxit Possinius ac bene reddidit, *mandato accepto non tangendæ arboris scientiæ; cujus prævaricatione sic ἐξώκειλε, impiguit;* nec opus cum illo supplere, *in exitum miser.* Sic enim Latini ea voce absolute significant, quod Græci illa altera, metaphora ducta a navibus, quæ sic in cautes et brevia ac loca aspera impingere dicuntur et allidi, dum portum tutamque stationem cogitant. Hesych. ἐξέπεισε exponit: sed ipsa exponens vox, obscurior eo sensu voce exposita, ac infrequentior, ut et quas Suidas adhibet, qui et ipse ἀπὸ νηός, *de nave dici hanc vocem adnotat:* nec opus altera explanatione Fr. Portæ. *Φρόνησις* ergo ἀντὶ τῆς ἐπιστήμης est, sive γνώσεως, pro intelligentia ac scientia, quomodo vertit Cicero docetque Budæus sæpe usurpari; non pro prudentia, quæ virtus est, quomodo potius ἀφροσύνης arbor dicenda videretur (*summæ*

Ἐπαπορητέον δὲ καὶ τοῦτο πρὸς τοῦτοις, ἵνα μὴδὲν ἡμᾶς τῶν ἀναγκαίων ἀποδράναι δυναθῆ, τί δήποτε τὰς μὲν βασιλίσσας ἐξήκοντα ἔφη, τὰς δὲ παλλακὰς ὀγδοήκοντα· τὰς δὲ νεάνιδας τσαυτάς, ὅσον μὴδὲ ἀριθμῆσθαι διὰ τὴν πληθύν· τὴν δὲ νύμφην μίαν. Καὶ πρῶτον μὲν περὶ τῶν ἐξήκοντα λεκτέον. Ἐξήκοντα βασιλίσσας ἐντεῦθεν, ὡς οἶμαι δὴ, τοὺς ἀπὸ τοῦ πρωτοπλάστου μέχρι Νῶε κατὰ διαδοχὴν εὐαρεστήσαντας ἐκάλεσε τῷ Θεῷ· ἐπειδὴ περ οὗτοι παραγγελμάτων καὶ θεσμῶν εἰς τὸ σωθῆναι χρεῖαν οὐκ ἐσχῆκασιν, ἔτι προσφάτου τῆς κατὰ τὴν ἑξαήμερον οὐσης αὐτοῖς τοῦ κόσμου συστάσεως. Ἐμμένητο γὰρ οὗτοι, ὡς ἐν ἑξ ἡμέραις ὁ Θεὸς ἐτεκτείνατο τὴν κτίσιν, τὰ τε ἐν τῷ παραδείσῳ γεγονότα· καὶ πῶς ὁ ἄνθρωπος, ἐντολὴν ἔχων μὴ ἀψάσθαι τοῦ φυτοῦ τῆς φρονήσεως (99), ἐξώκειλεν, ἀποδοικολήσαντος αὐτὸν τοῦ τῆς κακίας σοφιστοῦ. Ἐντεῦθεν δὴ τὰς ἀπὸ τῆς συστάσεως εὐθέως τοῦ κόσμου κατὰ διαδοχὴν τὸν Θεὸν ποθεῖν ἐλομένους ψυχὰς, καὶ σχεδὸν, εἰ χρὴ φάναι, τοῦ πρώτου αἰῶνος οὐσας ἔχονα, καὶ γείτονας τῆς μεγάλης ἑξαήμερου, ἐξήκοντα βασιλίσσας ἔφη συμβολικῶς, διὰ τὸ μετὰ τὴν ἑξαήμερον εὐθέως, ὡς ἔφη, γεγονέαι. Μεγάλην γὰρ ἐσχῆκασιν οὗτοι τιμὴν, ἀγγέλους συνομιλήσαντες, καὶ τὸν Θεὸν ὑπαρ, οὐκ ἄναρ, πολλάκις θεασάμενοι. Ἐπισκέψασθε γὰρ ὄσσην ἔσχε παρρησίαν ὁ Σὴθ πρὸς τὸν Θεὸν, ὄσσην ὁ Ἄβελ (1), ὄσσην ὁ Ἐνὼς, ὄσσην ὁ Ἐνὼχ, ὄσσην ὁ Μαθουσαλά, ὄσσην ὁ Νῶε, πρῶτοι δικαιοσύνης γεγονότες ἔρασταί, καὶ πρῶτοι τῶν πρωτοτόκων τέκνων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς, τῆς βασιλείας καταξιωθέντες, ὡς περ ἀπαρχὴ τις τῶν φυτευμάτων εἰς σωτηρίαν πρῶτιμος τῷ Θεῷ βλαστήσαντες καρπός. Καὶ περὶ μὲν τούτων αὐτάρκως.

Περὶ δὲ τῶν παλλακῶν πάλιν λεκτέον. Τοῖς μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ἀπωτέρω (2) λοιπὸν ἢ γνώσις ἦν τοῦ Θεοῦ· καὶ χερρῶν ἐτέρας διδαχῆς, ἐρπούσης ἦδη τῆς εἰδωλοατρείας, ἦτις αὐτοῖς αὐθις ἀλέξιακος ἔσοιτο καὶ βοηθός. Ὁ οὖν Θεός, ἵνα μὴ πάντη

(1) *ὄσσην ὁ Ἄβελ.* Hæc exciderunt ex edito Combefisiano, quæ tamen exhibent Allatius et Possinius. Apud Allatium vicissim ista omittuntur, ὄσσην ὁ Ἐνὼς, quæ leguntur ex cod. Vat. in editis Possinii et Combefisii. GALL.

(2) *Ἀπωτέρω.* Sic Allatius. Possinius vero ex cod. Vat. ἀνωτέρω.... Atque hanc Vat. lectionem retinere maluit editor Lupareus, etiam si ms. Mazar. et excerpta Photiana ἀπωτέρω præferrent. COMBEFIS.

τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἀιστωθῆ ἰσθῆ τῶν καλῶν, ἅ τὸν ἴδιον Παῖδα τοῖς προφήταις ἐκέλευσεν ὑπηχῆσαι (3), τὴν ἐσομένην ἑαυτοῦ παρουσίαν διὰ σαρκὸς εἰς τὸν βίον, καθ' ἣν ἡ τῆς πνευματικῆς ὁδοῦ χάρις καὶ γνῶσις κηρυχθήσεται, ἀφέσεως ἀμαρτημάτων οὔσα καὶ ἀναστάσεως παρεκτικῆ· περιτμηθῆσθαι γὰρ δι' αὐτῆς τῶν ἀνθρώπων τὰ πάθη καὶ τὴν φθοράν. Καὶ διὰ τοῦτο τὸν κατάλογον τῶν ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ προφητῶν διὰ τὴν τῆς περιτομῆς προσέειπεν, τὸν ὀκτώ περιεχούσης ἀριθμὸν, ἧς ἐξήρηται καὶ ὁ νόμος, ὁδοῦχοντα παλλακὰς ἐκάλεισεν· οἱ πρῶτοι, πρὶν τὴν νόμφην τὴν Ἐκκλησίαν καταγγυθῆναι τῷ Λόγῳ, τὰ θεῖα συλλαβόντες σπέρματα, τῆς νοητῆς προεξήγγειλαν ὁδοῦχοντα τὴν περιτομήν.

CAP. VII. *Adolescentulæ, justī veteres. Ecclesia, una illa sponsa, reliquis præstantior.*

Νεάνιδας δὲ πάλιν εἰς ἀναριθμητὸν συντελούσας βεβήμιον, τὰ ὑπὸ τοῖς κρείττοις (4) δικαιοπραγήσαντα εἰρήθη, καὶ νεανικῶς καὶ γενναίως διαθλήσαντα πρὸς τὴν ἀμαρτίαν, καλεῖ. Ἀλλὰ, τούτων οὐθ' αἱ βασίλισσαι, οὐθ' αἱ παλλακαί, οὐθ' αἱ νεάνιδες συγκρίνονται τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ γὰρ τέλει καὶ ἐκλεκτῇ παρὰ πάσας αὐτὰς νομιζομένη, ἡ ἐκ πάντων συνειστώσα τε καὶ συνηνωμένη (5) τῶν ἀποστόλων ἐστίν, ἡ ὑπερβάλλουσα νόμφη τῷ κάλλει τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς παρθενίας πάσας. Διδὸ καὶ μακαρίζεται καὶ αἰνεῖται πρὸς τῶν ἄλλων (6), ὅτι αὕτη καὶ εἶδε καὶ ἤκουσεν ἀφθόνως, ἃ ἐκείναι ἐπεπόθεισαν κἄν ἐκ βραχέως θεάσασθαι, καὶ οὐκ εἶδον· καὶ ἀκούσαι, καὶ οὐκ ἤκουσαν. Μακάριοι γάρ, φησὶν, οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν, ὁ Κύριος τοῖς μαθηταῖς, οἱ βλέποντες ἃ βλέπετε. Αἰγὼ γὰρ ὑμῖν, ὅτι πολλοὶ προφηταὶ ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον· καὶ ἀκούσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν. Οὐκοῦν διὰ ταῦτα μακαρίζουσι ταύτην οἱ προφῆται καὶ θαυμάζουσι, ὅτι ὧν αὐτοὶ μὴ ἐπέτυχον ἀκροαταὶ γενέσθαι καὶ θεάμονες, ἡ Ἐκκλησία κατηξιώθη καὶ μετέληξεν. Ἐξήκοστα γὰρ εἰσι βασίλισσαι καὶ ὀδοῦχοντα παλλακαί, καὶ νεάνιδες ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς. Μία ἐστὶ περιστέρα μου, τέλει μου.

⁴³ *Matth. xiii 16, 17.* ⁴⁴ *Cant. vi, 7.*

(3) *Τὸν ἴδιον Παῖδα ὑπηχῆσαι.* Possinius, invito **D** textu, prophetis præceptum reddit, ut sic Dei Filium insurrerent, *prædicari curavit a prophetis suam Filium.* Sed non ita Methodius, sed ipsi Filio jussisse ait ut sic interiore auditu ipse se prophetis, suumque in mundum adventum, quo salus mundo foret, loqueretur : quod præceptum nihil læsa ejus cum Patre æqualitate potest intelligi, destinatæ causa Incarnationis. **COMBESIS.**

(4) *Τὰ ὑπὸ τοῖς κρείττοις.* Plebes nimirum intelligit, vel patriarchis vel prophetis subjectas, ac quibus majores illi Dei cultu præirent : quæ turba major est, ipsa innumerabilis, cum præstantiores sancti ipsique duces atque auspices longe pauciores sint. Nihil apte Allat. et Mazar., ὑπὸ τοῖς κρείττοις, quasi ille novus quidem status sit, non ipse circumcisionis ejusque pars, quem proinde illi con-

lio foret. Deus itaque, ne bonorum oblivione humanum genus prorsus everteretur, Filium suum mandavit, suum per carnem futurum in mundum, interiore auditu prophetis loqui adventum ; per quem spiritalis octonarii gaudium ac veritatis cognitio essent prædicanda : qui nimirum peccatorum foret remissio et resurrectionem esset præstiturus ; circumcidenda quippe per ipsum hominum vitia et corruptionem amputandam. Propter hoc, prophetarum qui ab Abrahamo fuerunt, subductum numerum, propter circumcisionis octonarium numerum continentis, ex qua lex ipsa pendet, augustiorem honorem, octoginta concubinas appellavit : quod nempe primi, antequam Ecclesie Verbo desponsaretur, divinis conceptis seminibus spiritalis octonarii circumcisionem prænantiarunt.

Adolescentulas autem, numero superiores, eam multitudinem vocat quæ inferiori a præstantioribus ordine justitiam consecrata, juvenili quasi robore ac strenue adversus peccatum decertavit. Ex horum tamen omni classe neque reginæ, nec concubinæ aut adolescentulæ, cum Ecclesia comparari valent. Hæc enim perfecta ac supra omnes illas electa habita, ex omnibus conflata apostolis et in unum coagmentata, illa sponsa est, vividæ ætatis flore ac virginitatis decore cunctis longe præcellens. Quocirca etiam ab aliis beata prædicatur atque laudatur, quod ipsa affatim viderit audieritque quod illæ vel ad breve momentum videre cupierunt et non viderunt, atque audire, et non audierunt. *Beati* enim, inquit Dominus discipulis ⁴³, *oculi vestri, qui vident quæ videtis. Dico enim vobis, quod multi prophetæ cupierunt videre quæ videtis, et non viderunt : et audire quæ auditis, et non audierunt.* Ob hanc itaque causam merito prophetæ Ecclesiam beatam prædicant eamque admirantur, quod quæ ipsis videre audireque non obtigit, hæc ipsa Ecclesia percipere, eorumque gaudere commercio meruit. *Sexaginta enim sunt reginæ et octoginta concubinæ, et adolescentulæ quarum non est numerus. Una est columba mea, perfecta mea* ⁴⁴.

numerari non decuit. Nec judices dicantur universim primarii justī, vel patriarchæ vel prophetæ, sed peculiariter illi qui a Mose ad Saulem Hebræorum rempubl. gessere, et antequam illi regem exposcerent ; qui jam, non quasi paterne et sub Deo quasi familiarum reget ac judicaret, sed mero imperio illis præset. **Id.**

(5) *Συνηνωμένη.* Hæc est lectio codicis Vat. quam expressit Possinius. Sed ms. Mazar. et Allatius, cum Photianis excerptis, *συνημμένη. Id.*

(6) *Πρὸς τῶν ἄλλων.* Allatio deest præpositio, preli vitio aut pueri exscribentis. Reddit vero cum Possinio, *ante alias prædicatur* ; Possinius, *præ aliis*, cum sit *ab aliis*, respondeatque sacro textui, ubi sic laudantes ac prædicantes sponsam, indicantur, ipseque sequentibus discrete exponit Methodius. **Id.**

CAP. VIII. *Christi natura humana, una illa ejus columba.*

Possit vero aliquis alio quoque modo incontaminatam Domini carnem sponsam interpretari, cuius gratia, relicto Patre, huc descendit eique adhesit, ac homo factus in eam invasit. Quare etiam figurate columbam vocitavit, quod hoc animal mansuetum sit, sub tecto degens peneque nobis contubernale, atque humano convictu gaudens. Una enim profecto, ut verbo dicam, labis expers ac impolluta inventa est, cunctisque præcellens justitiæ mundo atque decore, ut nemo eorum qui vel summe Deo placuerunt, prope ad eam, si virtutis ratio ineatur, consistat. Quocirca merito in consortium regni Unigeniti ascita est, illo sibi eam adaptante atque uniente. Itaque in psalmo quadragesimo quarto, quæ inter plures a dextris Dei regina astat, aurea virtutis mundo ornata, cujus rex pulchritudinem concupivit⁴⁵, caro est, uti dicebam, intemerata illa et beata, quam ipse Deus Verbum cœlis invectam a dextris Patris collocavit auratis vestibus decoram, in studiis scilicet incorruptionis, quæ symbolice vocavit *fibrias aureas*, quod nimirum indumentum hoc, variis ex virtutibus, puta castitate, prudentia, fide, charitate, patientia, bonisque reliquis, variegatur et quasi contextitur; quæ plane operientia carnis turpitudinem, aureo hominem mundo cultuque convestiant.

Α Δυνήσεται δέ τις ἐτέρως τὴν νύμφην φάναι τὴν σάρκα τὴν ἀμόλυντον τοῦ Κυρίου, ἧς χάριν τὸν Πατέρα καταλείψας, κατήλθεν ἐνταῦθα, καὶ προσκολληθή, καὶ ἐγκατέσκηψεν (7) ἐνανθρωπήσας εἰς αὐτήν. Διὸ δὴ καὶ περιστεράν αὐτὴν τροπικῶς ἐκάλεσεν· ἐπειδὴ τιθασσὸν τὸ ζῶον καὶ ὑπώροφιον, καὶ διαίτη τῆ τῶν ἀνθρώπων ἐνασμενίζον. Μόνη γὰρ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἄσπιλος καὶ ἀμίαντος εὐρέθη, καὶ πάντας ὑπερέχουσα τῷ τῆς δικαιοσύνης κόσμῳ καὶ κάλλει· ὥστε μηδένα καὶ τῶν εἰς ἄχρον εὐαρεστησάντων τῷ Θεῷ ταύτης δυνηθῆναι πέλας, ὡς πρὸς σύγκρισιν ἀρετῆς, στήναι. Καὶ διὰ τοῦτο κατηξιώσθαι κοινωνῶν αὐτὴν γενέσθαι τῆς βασιλείας τοῦ Μονογενοῦς, αὐτῷ καθηρμοσμένην τε καὶ ἐνωθεῖσαν. Καὶ ἐν τεσσαρακοστῷ δὲ καὶ τετάρτῳ ψαλμῷ ἡ ἐκ τῶν πλειόνων παρισταμένη ἐκ δεξιῶν βασίλισσα τοῦ Θεοῦ μερῶν, ἡ τῷ διαχρῶσῳ τῆς ἀρετῆς κόσμῳ κατεστολισμένη, ἧς ἐπεθύμησε τοῦ κάλλους ὁ βασιλεὺς, ἡ σὰρξ ἐστίν, ὡς ἔφην, ἡ ἄχραντος ἐκεῖνη καὶ μακαρία, ἣν αὐτὸς ἀνακομίσας ὁ Λόγος εἰς οὐρανοὺς, ἐκ δεξιῶν παρέστησε τοῦ Πατρὸς, ἐν ἱματισμῷ διαχρῶσῳ κεκοσμημένην· ἡ δὲ ἐστίν, ἐν ἐπιτηδεύμασι τῆς ἀφθαρσίας, ἃ συμβολικῶς ἔφησε *χρυσᾶ χρυσσωτά*. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ ποικίλων ποικίλλεται τοῦτο καὶ συγκαθυφαίνεται κατορθωμάτων τὸ ἐνδύμα (οἶον ἀγνείας, φρονήσεως, πίστεως, ἀγάπης, ὑπομονῆς, καὶ τῶν λοιπῶν ἀγαθῶν)· ἃ δὴ, κατακαλύπτοντα τὴν ἀσχημοσύνην τῆς σαρκὸς, κοσμεῖ τὸν ἀνθρώπον κόσμῳ χρυσῷ.

CAP. IX. *Virgines statim post Reginam ac Sponsam.*

Restat ut quid in consequentibus psalmi post commemoratum hominem a Verbo assumptum, ad Omnipotentis dexteram collocatum, tradat Spiritus sanctus, consideremus. *Adducuntur*, inquit⁴⁶, *regi virgines post eam; proximæ ejus afferentur tibi. Afferentur in lætitiâ et exultatione; adducuntur in templum regis*. Valde manifeste videtur hic divinus Spiritus virginitatem laudare, ac polliceri, virgines secundo post Domini sponsam loco, ut exposuimus, ad Omnipotentem accessuras in lætitiâ et exultatione, ambizioso cultu comitantibus angelis ac deducentibus. Adeo enim amabile et supra modum revera desiderabile virginitatis decus, ut post reginam quam exaltavit Dominus, atque ab omni peccato

С "Ἐπειτα τί δὴ πάλιν καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς τοῦ ψαλμοῦ, μετὰ τὸ τὸν ἀνθρώπον ἐκ δεξιῶν ἐνθρονισθῆναι τοῦ Πατρὸς, ὃ ἀνέληφεν ὁ Λόγος, τὸ Πνεῦμα παραδίδωσιν, ἐπισκεπέτω. Ἀπενεχθήσονται, φησὶ, τῷ βασιλεὶ παρθένοι ὀπίσω αὐτῆς· αἱ πλησίον αὐτῆς ἀπενεχθήσονται σοι. Ἀπενεχθήσονται ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιάσει ἀχθήσονται εἰς τὸν τοῦ βασιλέως. Πάνυ προφανῶς ἐνθάδε λοιπὸν εἰκεν ἐγκωμιάζειν τὸ Πνεῦμα τὴν ἀγνείαν, μετὰ τὴν νύμφην, ὡς ἀποδεδώκαμεν, τοῦ Κυρίου, δευτέρας προσιέει τῷ Παντοκράτορι ἐν ἀγαλλιάσει καὶ εὐφροσύνῃ τὰς παρθένας ἐπαγγελιομένου, ὑπ' ἀγγέλων δορυφορούμενας τε καὶ παραμπούμενας. Οὕτω γὰρ ἐπέραστόν τι τὸ τῆς παρθένης ἐστίν ὡς ἀληθῶς καὶ περιπόθητον κλέος, ὥστε

⁴⁵ *Psal.* XLIV, 10. ⁴⁶ *ibid.* 15, 16.

(7) Ἐγκατέσκηψεν. *Illapsus est, invasit*, Maz. et Allat., ἐγκατεσκήνωσεν, *in ea habitavit*, quod æque probatum. Possinius, *agglutinatus est*, quod explicatio est vocis προσεκολληθή, non minus quam illud, *ei adhesit*, ac ταυτολογία, non expositio novæ Methodii vocis. Illud etiam, *incarnatus se in eam*, quam durum parumque theologicum! τὸ εἰς αὐτὴν· verbum ἐγκατέσκηψε respicit; modus vero denotatur illa voce ἐνανθρωπήσας, *hominis assumptione et factus homo*: sic in eam venit atque invasit illique incubuit, quæ vis est ejus vocis. Quod tamen Methodius, singulari ea sanctitate et justitia, κατηξιώσθαι dicit κοινωνῶν γίνεσθαι τῆς βασιλείας τοῦ Μονογενοῦς, *meruisse consortem fieri regni Unigeniti*, ægre a Nestorianis furfuribus vindicari pos-

sit, et unione honoraria, non κατὰ φύσιν et ὑπόστασιν, qua homo consecratus in Dei filium ab ipso momento creati animi, et Deus factus homo; non ullis meritis aut profectu, eo provectus ille homo, ut Dei filius ejusque regni consors diceretur. Comes igitur et quasi effectus divinæ illius unionis fuit, omnis illa Christi hominis justitia et sanctitas, non ejus ratio, ob quam meruit illam adipisci. Etiam Gregorius in Homil. hanc nuptiarum Filii Dei cum sua carne (seu humanitate) comparisonem statim rejicit, ut minus accommodatam, et quæ faveat Nestorio: quod nuptiarum fœdera non sint nisi nisi inter eos, qui distinctæ personæ sunt: proinde mavult dici de Christo et Ecclesia, quæ est prima Methodii expositio. COMBEFIS.

ὀπίσω τῆς βασιλίσσης, ἦν ἀνήγαγεν ὁ Κύριος, ἀνα-
μάρτητον ἀποτορνεύσας τῷ Πατρὶ, τὸν χορὸν τῶν
παρθένων καὶ τὸ τάγμα προσκομίζεσθαι, τὰ δευτε-
ρεῖα τῆς νύμφης κεκληρωμένον. Ταῦτά σοι καὶ παρ'
ἡμῶν, ὦ Ἀρετῆ, τὰ γυμνάσματα τῶν λόγων ὑπὲρ
ἀγνείας ἐστηλιτεύσθω.

Ἐπιούσης δὲ ταῦτα τῆς Προκίλλης, Ἐμὸς ὁ κλη-
ρος, ἡ Θέκλα ἔφη, μετὰ ταύτην ἐφεξῆς ἀγωνίζεσθαι·
καὶ χαίρω ξυνέμπορον ἔχουσα κἀγὼ τὴν σοφίαν τῶν
λόγων, αἰσθανομένη κιθάρας δίκην ἔσωθεν ἀρμο-
ζομένην με καὶ παρασκευάζουσαν εἰς τὸ μεμηλ-
μένως εἰπεῖν καὶ εὐσημημόνως.

ΑΡΕΤ. Ἄριστα, ὦ Θέκλα, τὴν προθυμίαν ἀπ-
εξεάμην, ἥ καὶ πιστεύω εἰς δύναμιν πρέποντας
ἀποδοῦναι σέ μοι τοὺς λόγους· φιλοσοφίας τε γὰρ
τῆς ἔγκυκλίου καὶ παιδείας οὐδενὸς ὑστερήσεις· τῆς
εὐαγγελικῆς τε αὐ καὶ θείας, τί χρῆ καὶ λέγειν, παρὰ
Παύλου σεσοφισμένην:
evangelica vero et divina doctrina quid attinet
pientia sis?

ΛΟΓΟΣ Η΄.

ΘΕΚΛΑ.

CAP. I. Vocis, Παρθενία, Methodianum etymon, pene divina. Virtus, Ἀρετῆ Græce, unde dicta?

Οὐκ οὐν λέγωμεν δὴ, πρῶτον αὐτόθεν ἀπ' ἀρχῆς
ἀπαρξάμεναι τῆς ἐπωνυμίας· δι' ἣν αἰτίαν ἐκλήθη
παρθενία τοῦτο τὸ κορυφαϊότατον καὶ μακάριον ἐπι-
τήδευμα, οἶόν τε ἐν τυγχάνει, καὶ δύναμιν ἦν ἔχει,
καὶ εἰσύτερον ὁποῖους καρποὺς ἀποτελεῖ. Κινδύ-
νεύουσι γὰρ ὀλίγου σύμπαντες αὐτὴν ἠγνοῦσθαι,
μυρίων διαφέρουσαν τῶν ἄλλων τῆς ἀρετῆς πλεο-
νεκτημάτων, ὅποσα εἰς κάθαρσιν καὶ κόσμον δια-
κονούμεθα τῆς ψυχῆς. Παρθεῖα (8) γὰρ ἡ παρθενία
κατὰ μίαν ὑπαλλαγὴν καλεῖται στοιχείου, ὡς δὴ
μὴν τὸν ἔχοντα καὶ τετελεσμένον αὐτῆς τὰς ἀφθό-
ρους τελετὰς Θεῷ παρεικάζουσα, οὐ μείζον ἀγαθὸν
δύνασθαι εὐρεῖν, ἡδονῆς καὶ λύπης ἀπικτισμένον·
καὶ τὸ τῆς ψυχῆς καταρδεύμενον ἀληθῶς αὐξεται τε

(8) Παρθεῖα. Retinuimus codicis Vat. lectionem
in voce πανθεῖα, quam interpretis qui solum illum
codicem habuit, secutus est. Cæterum probabilior
videtur altera, quam et codex Maz. et Photiana ex-
cerpta suggerunt, παρθεῖα, sive potius παρὰ θεῖα,
duobus vocabulis, quæ in unum constata, sola mu-
tatione τοῦ α in ν, et hujus insitione inter ε et ι pe-
nultimæ, vocem dabunt παρθενία. Etymologicus quo-
que præpositionem παρὰ in παρθενίας veriloquio
agnoscit, dum scribit, παρθενία, ὅτι παρὰ Θεοῦ
ἐστὶν. F. D. LUPAR. — Παρθεῖα γάρ. Possinius, quasi
ex Vat., πανθεῖα, omnino divina, levi, inquit, muta-
tione litteræ; nec qui ejus Lupar. editioni præfuit,
eius reclamantibus omnibus codicibus, necnon
Photio, æquum putavit illi mutare, quod is solum
illum codicem habuerit, quem secutus est. Ego magis
pœnem nullum secutum esse, sed vel suum, vel
pœri exscribentis σφάλμα. Nam Allatius, qui va-
riantes lectiones ex Vat. et Barb. serio collegit, ni-
hil hujus diversitatis meminit, quam, ut videtur,
nullam ejusmodi in eo codice offendit. Et certe
vox πανθεῖα non congruit expositioni Methodii,
quæ sic dici παρθενίαν ait, quod illa Deo assimile-

PATROL. GR. XVIII.

A immunem perornavit, virginum chorum atque or-
dinem, secundo statim post sponsam honore digne-
tur. Hæ tibi quoque a nobis sermonum exercitatio-
nes, o Arete, pro virginitate velut in cippo ac
perenni ære insculptæ sunt.

Talia ubi Procilla perorasset, Meus jam, ait The-
cta, agendi locus est: eoque gratulans occurro,
quæ et ego sapientiam sermonum (vim scilicet elo-
quentiæ) faventem habeam; sentiamque citharæ in
modum interius aptantem ac concinnantem, ut
elaborate ac decore venustoque eloquio disserim.

ΑΡΕΤ. Optime, o Thecla, tuus hic ardor ac
alacritas mihi accidit, qua et spero, pro data tibi
facultate, sermones te habituram, qui ex argu-
menti mole ac majestate congrue instituto respon-
deant. Nempe philosophia variaque eruditione ac
liberalium artium comprehensione cedis nemini:
dicere, cum Paulo magistro edocta imbutaque sa-

ORATIO VIII.

THECLA.

Igitur dicamus primum, ab ipsa ordientes nomi-
nis appellatione, cur scilicet principalissimum istud
beatumque quo de agimus, institutum, παρθενία
vocitetur, quod Latinis virginitas dicitur: tum
explicabimus quale id sit quamque habeat vim, ac
postremo quos ex se fructus edat. Paruum enim
abest quin plerique hanc ignorent, cum innumeris
aliis præcellat virtutis muneribus, quæcunque vel
ad animæ purgationem usurpamus, vel ad ejus
exornationem. Παρθεῖα enim (ac si dicas Deo affi-
nis ac pene divina) παρθενία dicitur, elementi dun-
taxat commutatione, ut quæ sola illa præditum
ejusque incorruptis sacris initiatum Deo similem
reddit, qua nullum majus bonum occurrerit, a vo-

mur. Respexit ergo præpositionem παρὰ, quæ sic
comparationem importat et accessum quemdam ad
formæ perfectionem, quæ per vocem significatur.
Sic Etymologus, pluribus quas affert ejus vocis
notionibus, ubique præpositionem παρὰ assumit,
ex qua παρ' κατὰ συγκοπήν factum ait; eliso scilicet
elemento α, quod tamen subintelligatur, illudque
ipsum sit cujus mutatione παρθεῖα Methodio παρ-
θενία dicatur; nempe mutato α in ν, vicissimque
ejus ipsius elisione. Virgines dicuntur grandiores
puellæ necdum tamen thorum expertæ: nobis,
quæ ulteriori proposito Deo consecratæ atque devo-
tæ, ab omni se venere animo ac corpore abstin-
ent; ut nunquam sponte luxuriæ ullis illecebris
aut turpis libidinis dedant animum, aut corpus
mancipari (quantum animi servit nutibus) sinant.
Vide Etym. Thesauri, append., etc. Κατὰ μίαν ὑπα-
λλαγὴν στοιχείου, quod reddidit Allat., una elementii
ejectione, non satis capio; nam ea vox non ejectionem
significat, sed mutationem, ac qua una littera
alteri substituitur, uti a nobis expositum est. Com-
βεις.

5

luptate æque seu libidine atque dolore semotum. Cujus irrigua animæ penna ebria vere crescit, leviorque effecta, ab humanis studiis avolare quotidie assuescit.

Quoniam enim panegyrim esse vitam nostram sapientes dixerunt; nos autem quasi personas veritatis scenam (id est justitiam) in theatrum dantes, contranitentibus et ad se spectaculum trahere certantibus diabolo ac dæmonibus, in cælum oculos tollamus necesse est, assumptisque alis in altum feramur, atque earum suavis vocis illices sonos gestusque impudicos, castitatis exterius prohæque honestatis obductos specie, præ Homericis Sirenis fugiamus. Multi enim, erroris illecebris deliniti, defluentibus pennis degravantur in hanc venientes vitam, relaxatis et languida mollitie resolutis nervis, quibus alarum castitatis indoles roboratur, ea sursum levans quæ corruptioni corporum libidine deorsum vergunt. Hinc, o Arete, tibi nomen est, sic dictæ sive quod per te ipsam αἰρετή, *eligibilis es*, dignaque quæ præopteris, quod αἰρεῖς, id est, *attollis* et in cælos levas, in candidissimis semper mentibus incedens: tu mihi auspex orationis esto, quam ipsa habere præcepisti.

CAP. II. *Alta sacrarum virginum mens et constantia. Virginum in beatas sedes ante reliquos introductio.*

Qui enim deluxum, quem dixi, pennarum passi, in voluptates prolapsi sunt, non prius dolere ac laboribus conflictari desinunt quam libidinis concupiscentia intemperantiæ necessitate expleta, profani sacrisque exclusi, a veritatis scena extorres exstiterint, ut non pudore castisque nuptiis liberis procreandis ponant operam, sed sævis amorum voluptatibus furore insaniant. Quæ vero forti levique penna sæculi emergentes cæno, in locum mundum superiorem oculos mentemque extulerunt, procul aspicientes quæ nemo alius viderit, ipsa nimirum incorruptionis prata, inæstimabilia decora floresque pleno illis cornu fundentia, ad ipsa quæ illic sunt continue animo erecti sunt versantque spectacula; quo sit ut tanquam parva despiciant quæ hic pulchra existimantur, opes, honores, nobilitatem, nuptias, nec horum quidquam majoris aliquid pretii arbitrentur. Quin et si quis earum corpora feris flammisve objicere voluerit, dirisque excarnificare suppliciis, quantumvis tormentorum acerbiter contemnere in promptu habent, quod illorum amore ac specie quam dixi, defixæ sunt, ut quamvis in mundo versentur, non in mundo esse videantur, sed mentis sensu ac

καὶ κουφίζεται πτέρωμα, τῶν ἀνθρωπίνων ἐξίπτασθαι καθ' ἡμέραν ἐθιζόμενον σπουδασμάτων.

Ἐπειδὴ γὰρ πανήγυριν τὸν βίον ἡμῶν σοφῶν παῖδες εἰρήκασιν εἶναι, ἡμᾶς δὲ τὸ δρᾶμα τῆς ἀληθείας, τὴν δικαιοσύνην, ἤκειν ὡς εἰς θέατρον ἐπιδειζομένους, ἀντιτεχνούντων ἡμῖν καὶ ἀνταγωνιζομένων τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων, ἀνανεύοντας ἄνω δεῖ καὶ ἀνίπταμένους μετεωρίζεσθαι, καὶ φεύγειν τὰ θέλητρα τῆς καλλιφωνίας αὐτῶν, καὶ τὰ σχήματα ἔξωθεν φαντασίας σωφροσύνης ἐπιχειρωσμένα, ἢ τὰς Σειρήνας μᾶλλον τὰς Ὀμηρικές. Κηλούμενοι γὰρ ταῖς ἡδοναῖς τῆς πλάνης, πτεροβήρουσι πολλοὶ, καὶ βαρύνονται εἰς τὸν καθ' ἡμᾶς βίον ἤκοντες, χαυνωθέντων αὐτοῖς καὶ χαλασθέντων τῶν τόνων, καθ' οὓς ἡ τῶν πτερῶν τῆς σωφροσύνης συγκατεῖται φύσις, κουφίζουσα τὰ κάτω νεύοντα περὶ τὴν φθορὰν τῶν σωμάτων. Ὅθεν, ὦ Ἀρετῆ, εἰτε ὅτι δι' ἑαυτὴν αἰρετή, εἰτε διὰ τὸ αἰρεῖν καὶ μετεωρίζειν πρὸς οὐρανὸν, ταύτην ἐσχχας τὴν ἐπωνυμίαν, ἐπὶ λευκοτάτων ἀεὶ βαίνουσα φρενῶν· ἴθι μοι συναντιληφομένη τοῦ λόγου, ὃν αὐτὴ προσέταξας εἰπεῖν.

CAP. II. *Alta sacrarum virginum mens et constantia. Virginum in beatas sedes ante reliquos introductio.*

Οἱ γὰρ πτεροβήρυσαντες καὶ πεσόντες εἰς τὰς ἡδονὰς οὐ πρότερον λήγουσι λύπης καὶ πόνων, ἔστ' ἂν, τῇ τοῦ πάθους ἐπιθυμίᾳ τὴν ἀνάγκην ἐκπληροῦντες τῆς ἀκρασίας, ἀμύητοι καὶ ἀτελεῖς τοῦ τῆς ἀληθείας ἀπομεινῶσι δράματος· ἀντὶ τῆς μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης παιδοποιήσεως ἀγρίαις ἐρώτων λυττήσαντες ἡδοναῖς. Αἱ δὲ εὐπτεροὶ καὶ κοῦφαί εἰς τὸν ὑπερκόσμιον τόπον ὑπερκύψασαι τοῦ βίου, καὶ ἰδοῦσαι πόρρωθεν ἢ μὴ ἕτερος ἀνθρώπων θεάσατο, τοὺς λειμῶνας αὐτοῦς τῆς ἀφθαρσίας, ἀμήχανα κάλλη καὶ ἄνθη φέροντας, καὶ πεπληρωμένους, ἀεὶ πρὸς αὐταῖς εἶναι ἀναπολοῦσαι τὰ ἐκεῖ θεάματα· καὶ διὰ τοῦτο μικρὰ ἡγοῦνται τὰ ἐναυθα (9) νομιζόμενα καλὰ, πλοῦτον, καὶ δόξας, καὶ γένη, καὶ γάμους, καὶ οὐδὲν τι ἐκείνων περὶ πλείονος ποιοῦνται. Ἀλλὰ καὶ εἰ τις αὐτῶν θηρίοις ἢ πυρὶ βούλοιο τὰ σώματα παραδιδόναι καὶ τιμωρεσθαι, ἐτοίμως ἔχουσι τῶν ἀλγηδόνων ἀφροντιστεῖν διὰ τὸν ἐκείνων πόθον καὶ τὴν ἐκείνων ἐκπληξιν· ὥστε δοκεῖν αὐτάς, ἐν κόσμῳ οὔσας, μὴ εἶναι ἐν κόσμῳ, ἀλλὰ τῷ φρονήματι καὶ τῇ ὀρμῇ τῆς ἐπιθυμίας εἰς τὴν ἄγυριν ἦδη τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς (10) τυγχάνειν.

desiderii vi; in ipsum jam cœlitum cœlum as-

(9) Διὰ τοῦτο μικρὰ ἡγοῦνται τὰ ἐντ. Allatius, διὰ τοῦτο μὴ ῥέπουσαι πρὸς τὰ ἐντ.... In edito Combesiano perperam adnotatum in margine, hanc esse lectionem ms. Mazar. GALL.

(10) Τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Importune nimis editum in Lupar., τῶν ἀστρῶν, de qua tamen voce is qui præfuit editioni, ac variantes lectiones adjecit, Vox ἀστρῶν, inquit, deerat in Vat. codice. At, si deerat, unde Fossinio ascita, qua reddenda tantis laborat verborum phaleris? Ponit Allatius inter varias lectiones ex Vat. et Barb. codd., indeque Pos-

sinus habuerit, quam tamen ipse in suo non habuit. Meo periculo quidvis aliud potius scripsit Methodius. Forte ἀγίων, vel potius ἀγγέλων, ut exprimat illud Hebr. xii, 23, ubi de illo ipso cœlitum cœtu, in quo jam versari virgines sensu mentis videantur, καὶ μυριάσις ἀγγέλων πανηγύρει, quam ipsam vocem scripserit Methodius nisi simpliciter maluerit reddere ἄγυριν. Perinde enim est, *concio, cœtus, multitudo collecta*, non siderum (νιγᾶ), sed cœlestium spirituum et angelorum, quibuscum beata nobis societas in cœlis exspectatur; jamque virgini-

Οὐ γὰρ θέμις ἐπὶ γῆς βρῖθειν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν τὸ τῆς παρθενίας πτερὸν, ἀλλ' ἄνω φέρειν εἰς οὐρανὸν, εἰς καθαρὸν αἰθέρα, καὶ τὸν τῶν ἀγγέλων γείτονα βίον. Ὅθεν καὶ πρῶται τῶν ἄλλων μετὰ τὴν ἀνάλησιν καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἐκδημίαν αἱ ὁρθῶς καὶ πιστῶς παρθενεύσασαι τῷ Χριστῷ τὰ νικητήρια φέρονται τῶν ἄθλων, τοῖς τῆς ἀφθαρσίας ἄνθεσι στεφθεῖσαι πρὸς αὐτοῦ. Ἄμα γὰρ τῷ καταλεῖψαι τὸν κόσμον τὰς ψυχὰς, λόγος ταῖς παρθένοις ὑπαντωντας ἀγγέλους μετὰ πολλῆς εὐφημίας εἰς τοὺς προειρημένους παραπέμπειν λειμῶνας αὐτάς, εἰς οὓς καὶ πρόσθεν ἔλθειν ἐγγίχοντο, μακρόθεν αὐτοὺς φαντασθεῖσαι τότε, ὅποτε, ἔτι ἐπενδημοῦσαι τοῖς σώμασιν, ἰνδάλλοντο τὰ θεῖα.

CAP. III. Virginitatis sors et hereditas.

Ἐνταῦθα δὴ ἐλθούσας, θαυμασά τινα θεάσασθαι, καὶ ἐκλαμπρα καὶ μακάρια κάλλη, καὶ ὅποια ἐξεῖπειν εἰς ἀνθρώπων δυσχερές. Εἶναι γὰρ αὐτὴν δικαιοσύνην καὶ φρόνησιν, ἀγάπην αὐτὴν ἐκεῖ καὶ ἀίθθειαν καὶ σωφροσύνην, καὶ τὰ ἄλλα ὡσαύτως ἐπιφανῆ τῆς σοφίας ἄνθη καὶ φυτὰ ὧν ἡμεῖς ἐνθάδε σκιὰς μόνας φασματώδεις ὀνειρώσσοντες, ἀπὸ τῶν κρᾶξεων ἡγούμεθα τῶν ἀνθρωπίνων συνεστάναι, ὅτι μὴ ἐστὶν αὐτῶν δεῦρο μηδὲν εἰδωλον καταφανές, ἀλλ' ἀπεικονίσματα μόνον ἀειοῦ, ἃ δὴ καὶ αὐτὰ σκοτεινῶς πολλακις ἀπεικάζοντες αἰσθανόμεθα. Οὐ γὰρ ἂν κάποτε δικαιοσύνης αὐτῆς ἢ συνέσεως ἢ εἰρήνης ὀφθαλμοῖς θεάσαστό τις μέγεθος, ἢ σχῆμα ἢ κάλλος· ἐκεῖ δὲ ἐν τῷ Ὅντι (11), ὡς εἰσιν, ὀλοτελῆ βλέπονται καὶ σαφεῖ. Εἶναι γὰρ δένδρον τὴν σωφροσύνης αὐτῆς, εἶναι ἀγάπης, εἶναι συνέσεως ὡσπερ καὶ τῶν ἐνθάδε τὰ φυτὰ καρπῶν, οἷον σταφυλῆς, ροιδῆς καὶ μήλων, οὕτω δὴ κάκεινων δρέπεσθαι (12) μὲν καὶ ἐσθίεσθαι τοὺς καρποὺς, οὐ μὴν ἀπόλλυσθαι καὶ φθίνειν, ἀλλ' εἰς ἀθανάσιαν αὔξειν καὶ θεϊότητα τοὺς δρεπομένους· καθὼς κάκεινος ἐξ οὗ πάντες ἐσμέν, πρὸ τοῦ παραπεσεῖν καὶ πηρωθῆναι τὰς ὕψεις, ἐν τῷ παραδείσῳ τυχάνων, ἀπεκαρπεύετο, τοῦ Θεοῦ θεμιστεύοντος τὸν ἄνθρωπον τῶν τῆς σοφίας ἐργάτην τεθῆναι καὶ φύλακα φυτῶν. Τοιοῦτους γὰρ ἦν καρποὺς πεπιτευμένους γεωργεῖν καὶ ὁ πρῶτος Ἀδάμ. Καὶ ὁ Ἰερεμίας δὲ ταῦτα τυχάνων ἰδικῶς ἐν τινι τόπῳ καὶ ἀφροσύτῳ μεγάλῃν ἀπόστασιν τῆς καθ' ἡμᾶς

Non enim fas est virginitatis alam suapte indole in terram vergere, cuius potius muneri sit in caelum purumque aethera ac vicinam angelorum vitam hominem tollere. Reliquis itaque priores hinc evocatae ac emigrantes, quae recte fideliterque Christo virgines militavere, victoriae praemia referunt, in corruptionis ab eo floribus sertisque redimitae. Mox enim ac animae mundum reliquerint, praesto esse angelos ferunt, qui virginibus obviam procedentes, ambizioso famulatu ingentique praeconio, ad ea quae memoravimus prata deducant, quo et ante venire gliscebant; procul tunc animo informantes, cum adhuc in corporibus versantes, simulacro tenuique imagine divina mente representabant.

Jam vero illuc perductis, miranda quaedam illustrissimaque et beata, et supra quam humano eloquio exprimi facile possit offerri pulchritudinum spectacula. Ipsa quippe illic justitia, ipsa prudentia, ipsa sese palam monstrat indulgetque cum charitate veritas et castitas, alique id genus speciosissimi sapientiae flores ac plantae: quorum nos hic umbras solas quasi per somnium imaginantes, putamus ex humanis constare operationibus, quod nullum nobis hic eorum conspicuum suppetat simulacrum, sed obscurae duntaxat designationes, quas et ipsas saepius obscure delineantes densaque caligine, sentimus. Nec enim ullus unquam ipsius justitiae, aut prudentiae, aut pacis, magnitudinem aut formam, aut vere decorem oculis usurpavit; illic vero in eo *Qui est* *, uti vere sunt, integra ac conspicua perspicuntur. Est enim ipsius castitatis arbor, est caritatis, est prudentiae, uti sane et fructuum hic terrenorum plantae (vitis scilicet, malogranati, malorum pomorumque omnium), sic et illarum carpuntur fructus atque eduntur, non qui pereant ac irarrescant, sed qui legentes ad immortalitatem divinitatemque adaugeant: quemadmodum et ille cuius omnes sumus soboles, ante lapsum ac caecata lumina, in paradiso fructuum usura gaudebat, constituto per Dei scitum homine, ut plantarum sapientiae cultor ac custos esset. Tales namque fructus ut coleret, primus Adam in suam fidem acceperat. At-

* Exod. III, 14.

his ac iis quorum cum Paulo conversatio, municipatus (πολίτευμα) est in caelis, occupato praestatur. **C**OMMENTIS.

(11) *Ἐκεῖ δὲ ἐν τῷ Ὅντι*. Sic accipio, ut Dei nomen intelligatur, quo se ipse Exod. III, 14, vocat, semelque et iterum Jer. XIV et XXXII compellat. Illic ergo ἐν τῷ Ὅντι, in illo qui est, in Deo fonte essendi, et qui est ipsum esse, cuius munere est quicquid est, cernunt animi primigenias istas rationes et emanationes clare et integre, non ut in nobis visuntur in esse caduco et mortali, contrariis admixtae: quaecumque tandem illa Dei visio, et τοῦ Ὅντος sit Methodio, vel ipsius in se divinae essentiae, vel qualem extra illam animi possunt habere. Non loqui vero Methodium de ipsa in se Dei visione, argumento est exemplum protooplasti, cui ante lapsum eandem cognitionem videtur tribuere. Locus

item Baruch non ad ipsam Dei visionem videtur hortari, sed ad virtutes quales humana facultate ac Dei munere homo viator nancisci potest. Possinius *coram et vere reddidit*, ac si ea locutio vini solum adverbii haberet: qui sensus valde humilis est. Melius Allatius, in ipsa veritate, quam velim Deum Veritatem intellexisse; inde Veritatem, quod est ipse qui est, datque omnibus esse et vere esse. In.

(12) *Δρέπεσθαι*. Proclive fuit mutare βλέπεσθαι, cum liqueat scripsisse Methodium, quod ita a me mutatum est; quod carpere sequatur τὸ ἔδεσθαι vel ἐσθίεσθαι, ut alii et alii codices habent; et quod augere ad immortalitatem et divinitatem addat τοὺς δρεπομένους, eos qui carpant, non qui videant, quod remotius est ad metaphoram. Vitiosa prorsus Allatii edita, ex nostris emendanda. **C**OMMENTIS.

que hæc Jeremias quodam loco seorsum, procul ab orbe nostro sensit existere. Sic namque ait, eos deplorans qui beati illius ævi bonis exciderunt : *Discite ubi sit prudentia, ubi sit virtus, ubi sit intellectus : ut scialis simul, ubi sit longitudo vitæ et vita; ubi sit lumen oculorum et pax. Quis invenit locum ejus? et quis intravit in thesauros eorum*⁴⁸? In horum nempe thesauros ingressæ virgines, virtutum rationes decerpunt; multis ac bene ordinatis irrigatæ luminibus, affundente illis Deo fontis instar, qui sæculum illud, nullo unquam occasu extinguendis luminibus splendidius illustret. Hæ porro semper choros agunt modulatis vocibus laudantes Deum. Circumfusus namque illis aer purus est, et quo solis orbita nunquam invehatur.

CAP. IV. *Parænesis ad virginitatem excolendam. Proponitur excutiendus locus Apoc. XII, 1-6.*

Nunc ergo, virgines, incorruptæ castitatis filix, de vita bonis omnibus beata, deque cælorum regno studium nobis est et contentio. Eia in eandem intemeratæ virginitatis laudem cum prioribus vos quoque alacri animo conspirate, parum curantes hoc sæculum ac mundum. Non parum enim ad felicitatem vitamque curis liberam incorruptio conducit ac castimonia, quippe quæ carnem humo levans, sublimem ferri faciat, ejus nimio exsiccat humore luteoque expresso pondere, majore trahendi vi ac impulsione. Neque vos ullæ audiendi sordes repentes in terram deprimant. Neque mœror gaudium interpolet, ipsas quæ melioribus nitantur, elidens spes : sed nulla morositate ingruentes in vos clades damnaque excutite, nullis mentis faciem funestantes querulis gemitibus. Vincat prorsus fides, ejusque lumen, quæ circa cor volitant, mali hostis fœda simulacra depellat. Nimirum, ut quando serenam noctem luna plena illustrans, affusis ab occasu densis atrisque nubibus ad tempus occultitur, nec tamen aufertur; quippe statim vi venti difflatis nubibus, clara mundo luce redditur : sic et vos, lucem virginitatis ostendentes mundo, etsi angustiis et laboribus vexamini, ne, quæso, virgines, fatiscentes spem vestram abjicite. Aderit mox Spiritus, qui nequissimi diffleret nubila, si vos quemadmodum Mater vestra, quæ in cælo parit masculum Virginem, infensi anguis insidias minime timeatis. De qua ego muliere distinctius vobis loqui constitui, idque ut agam modo tempus exigit.

*Signum magnum apparuit in cælo, ait Joannes Apocalypsin enarrans*⁴⁹, *mulier amicta sole, et luna sub pedibus ejus; et in capite ejus corona stellarum duodecim: et in utero habens clamabat parturiens, et cruciabatur ut pareret. Et visum est aliud signum in cælo: et ecce draco magnus rufus, habens capita septem et cornua decem, et in capitibus ejus diademata*

⁴⁸ Bar. III, 14, 15. ⁴⁹ Apoc. XII, 1-6.

(13) *Αλωρίων*. Sic nos cum Allatio, pro αλώνων quod alii dant. EDIT. PATROL.

(14) *Φωσὶν ἀδύτοις*. Paulo inferius, τὸ φῶς τὸ ἀνέσπερον vocat, lumen quod nulla nox excipiat,

Α οἰκουμένης οἶδεν, ἔνθα τοὺς ἐξολισθήσαντας τῶν αἰώνων (13) ἀγαθῶν κατοικτιζῶν λέγει· *Μάθετε ποῦ ἐστὶ φρόνησις, ποῦ ἐστὶν ἰσχύς, ποῦ ἐστὶν ἡ σύννεσις, τοῦ γινῶναι ἄμα ποῦ ἐστὶ μακροβίωσις καὶ ζωὴ, ποῦ ἐστὶ φῶς ὀφθαλμῶν καὶ εὐρηγία· τίς εὖρε τόπον αὐτῆς, ἢ τίς εἰσῆλθεν εἰς θησαυροὺς αὐτῶν*; Τούτων οὖν διελευσας εἰς τοὺς θησαυροὺς ἀποκαρπεύεσθαι λόγους τῶν ἀρετῶν τὰς παρθένους, εὐτάκτους φῶσι καὶ πολλοὺς καταρδομένας, ἃ δίκην πηγῆς αὐταῖς ὁ Θεὸς ἀνερεύγεται, καταλάμπων ἐκεῖνον τὸν αἰῶνα φῶσιν ἀδύτοις (14)· αἱ δὲ χορεύουσιν ἐμμελῶς γεραίρουσαι τὸν Θεόν. Περιπέχεται γὰρ αὐταῖς ἀήρ καθαρὸς, καὶ μὴ καθιπευόμενος ἥλιω.

Nūn οὖν, ὧ παρθένοι, σωφροσύνης ἀχράντου θυγατέρες, ὑπερ ζωῆς ἡμῖν ἀφθόου καὶ βασιλείας οὐρανῶν ἡ σπουδῆ. Εἰς τὴν αὐτὴν δόξαν τῆς ἀγνείας καὶ ὑμεῖς προθύμως ταῖς πρὸ ὑμῶν συμφρονήσατε, ὀλίγα φροντίσασαι τοῦ βίου. Οὐ γὰρ μικρὸν εἰς βραστώνη ἀφθαρσία καὶ ἀγνεία, ἀνωφερῆ τὴν σάρκα πρὸς ὑψὺς αἴρουσα, καὶ τὸ κάθυγρον αὐτῆς ἀναξηραίνουσα καὶ πηλῶδες βάρος, ὀλίγη μείζον· μηδὲ βριθέτω τῆς ἀκοῆς ὁ ῥύπος, ῥέπων εἰς τὴν γῆν· μηδὲ μετακοσμεῖτω λύπη τὴν χαρὰν, ἐκτέκουσα τὰς ἐπὶ τοῖς κρείττοσιν ἐλπίδας· ἀλλὰ ἀτρέχως ἀποσείσεσθε τὰς ἐπισυμβαίνουσας ὑμῖν συμφοράς, μὴ θολοῦσαι γόοις τὸν λογισμόν. Νικάτω γὰρ ἡ πίστις πάντη, καὶ ἀπωθεῖσθω τὸ φῶς αὐτῆς τὰ φερόμενα τοῦ πονηροῦ περὶ τὴν καρδίαν φάσματα. Ὅσπερ γὰρ ὅταν ἡ σελήνη τὸν οὐρανὸν αἰγλης ἐκλάμψασα πληρώσῃ, καὶ πᾶς ὁ ἀήρ αἰθριος γενηθῆ, ἄφωα δὲ νεφέλαι ποθὲν ἐκ δυσμῶν, ὑποδραμοῦσαι βάσκανοι, τὸ φῶς αὐτῆς πρὸς ὀλίγον ἐπισκιάζουσιν, οὐ μὴν ἀφαιροῦνται, ἅτε εὐθέως τῆ ῥύμη τοῦ πνεύματος ἐξωθούμεναι, οὕτω δὴ καὶ ὑμεῖς, ἐν τῷ κόσμῳ λάμπουσαι τὴν ἀγνείαν, ὑπὸ θλίψεων ὀχληθεῖσαι καὶ πόνων, ὧ παρθένοι, μὴ ὀκλάσατε πρὸς τὰς ἐλπίδας. Ἐξωθοῦνται γὰρ τῷ Πνεύματι τὰ ἐκ τοῦ πονηροῦ νέφη, ἐν ὧσπερ ἡ Μήτηρ ὑμῶν καὶ ὑμεῖς, ἡ γεννώσα τὸν ἄρσενά Παρθένον ἐν τῷ οὐρανῷ, μὴ δειλιάσητε λοχῶντα καὶ ἐφεδρεύοντα τὸν ὄφιν· περὶ τῆς ἐγῶ πρὸς ὑμᾶς ἀμηγέτη διεξελεύσομαι δηλοῦσα· καιρὸς γὰρ τὰ νῦν.

Καὶ ὤφθη μέγα σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ, τὴν Ἀποκάλυψιν ὁ Ἰωάννης ἐξηγούμενος λέγει, γυνὴ περιβεβλημένη τὸν ἥλιον· καὶ ἡ σελήνη ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτῆς· καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς στέφανος ἀστέρων δώδεκα· καὶ ἐν γαστρὶ ἔχουσα κράξι ὠδίνουσα καὶ βασανιζομένη τεκεῖν. Καὶ ὤφθη ἄλλο σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ·

nullus occasus extinguat; nec re sic clara potuit doceri Possinius, ut *inaccessibilem lucem suam meliori alia voce reique apposita, mutaret. COMBEFIS.*

καὶ ἰδοὺ δράκων κυβερὸς μέγας, ἔχων κεφαλὰς ἑπτὰ καὶ κέρατα δέκα, καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτοῦ ἑπτὰ διαδήματα· καὶ ἡ οὐρὰ αὐτοῦ σύρει τὸ τρίτον μέρος τῶν ἀστέρων τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν· καὶ ὁ δράκων ἕστηκεν ἐνώπιον τῆς γυναίκος τῆς μελλούσης ἔκτεκεν, ἴνα ὅταν τέξη τὸ τέκνον αὐτῆς καταφύγῃ. Καὶ ἔτεκεν υἱὸν ἄρσενον, ὃς μέλλει ποιμαίνειν πάντα τὰ ἔθνη ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ· καὶ ἠρπάγη τὸ τέκνον αὐτῆς πρὸς τὸν Θεόν, καὶ πρὸς τὸν θρόνον αὐτοῦ· καὶ ἡ γυνὴ ἔφυγεν εἰς τὴν ἔρημον, ὅπου ἔχει ἐκεῖ τόπον ἡτοιμασμένον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἐκεῖ τρέψωσιν (15) αὐτὴν ἡμέρας χίλλας διακοσίας ἐξήκοντα. Τὰ μὲν οὖν περὶ τῆς γυναικὸς ἱστορούμενα καὶ τοῦ δράκοντος, ὡς ἐν ἐπιτομῇ, τέλος ἔχει· περὶ δὲ τοῦ τὴν ἐπίλυσιν αὐτῶν ἀνεύρασθαι καὶ εἰπεῖν, μείζων ἢ καθ' ἡμᾶς· ὅμως τολμητέον, πιστεύουσαν τῷ κελεύσαντι τὰς Γραφὰς ἔρευνῆν. Εἰ οὖν καὶ σφῶν τὰ λεγόμενα συνοχεῖ, χαλεπὸν οὐδὲν ἤδη στελλασθαι. Πάντως γὰρ συγγνώσεσθε, πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τῆς Γραφῆς ἐὰν μὴ δυνηθῶ διαρκέσαι.

CAP. V. *Mulier pariens infesto dracone, Ecclesia : ejus cultus et gratia.*

Ἡ ὀφθαίσα περιβεβλημένη τὸν ἥλιον ἐν τῷ οὐρανῷ γυνή, καὶ στέφανον ἐκ τῶν ἀστέρων περιχειμένη εὐδελξα, ἥς τὴν ἕδραν εἶχεν ἡ σελήνη πρὸς τοὺς ποταμούς, καὶ ὠδίνουσα καὶ βασανιζομένη τεκεῖν, αὕτη κυρία ἐστὶ, κατὰ τὸν ἀκριβῆ λόγον, ἡ μήτηρ ἡμῶν, ὡ παρθένος, δύναμις τις οὐσα καθ' ἑαυτὴν ἕτερα τῶν τέκνων· ἦν ὅτε μὲν Ἰερουσαλήμ οἱ προφῆται, κατὰ τὴν σύμφων τῶν ἐπιφερομένων, ὅτε δὲ νύμφην, ὅτε δὲ Σιών ἕως, ὅτε δὲ ναὸν καὶ σκηνὴν Θεοῦ κεκλήχασιν. Ἡ γὰρ παρωρημένη φωτίζεσθαι δύναμις ἐν τῷ προφήτῃ, Φωτίζου, κεκραγὸς αὐτῇ τοῦ Πνεύματος, Ἰερουσαλήμ· ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν. Ἰδοὺ καλύψει (16) σκότος καὶ γνόφος γῆν· καλύψει ἐπ' ἔθνη· ἐπὶ δὲ σὲ φωτισθήσεται Κύριος, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ὀφθήσεται. Καὶ πορεύσονται βασιλεῖς τῷ πύργῳ σου, καὶ ἔθνη τῇ λαμπρότητι σου. Ἀνάβλεψον κύκλω τοῖς ὀφθαλμοῖς σου, καὶ ἴδε συναγμένα τὰ τέκνα σου. Ἠκασί πάντες οἱ υἱοὶ σου μακρόθεν, καὶ αἱ θυγατέρες σου ἐπ' ὤμων ἀρθήσονται· ἔστιν ἡ Ἐκκλησία, ἥς τὰ τέκνα πασοῦδε ἤξει μετὰ τὴν ἀνάστασιν, πάντοθεν πρὸς αὐτὴν καταθέοντα, αὐτῇ· δεχομένη τε τὸ φῶς τὸ ἀνέσπερον, τὴν λαμπρότητα στολῆς σχήματι περιβεβλημένη τοῦ λόγου ἤδεται. Ποίω γὰρ ἄλλω τιμαλφεστέρῳ κόσμῳ ἢ τιμιωτέρῳ τὴν βασίλισσαν ἔπρεπε κοσμηθεῖσαν νυμφαγωγθῆναι τῷ Κυρίῳ, φῶς ὡς ἱμάτιον λαβοῦσαν; εὐὸ καὶ αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἀνακληθῆναι. Τῆς γὰρ, ἀναβάσαι τῷ λόγῳ, θεάσασθε ὡσπερ τὰς πρὸς γάμον παρθένους, γυναῖκα μεγάλην, καθαρὰ καὶ ἔχραντον ὄλον καὶ μόνιμον κάλλος, καὶ οὐδὲν ἕπιστάμενον τῆς λαμπρότητος τῶν φώτων, ἀποστειλοῦσαν· καὶ ἀντὶ μὲν στολῆς, αὐτὸ φῶς ἡμφιεσμένη· ἀντὶ δὲ λίθων τιμίων, ἀστράσι φαειροῖς τὴν κε-

A septem; et cauda sua trahebat tertiam partem stellarum caeli, et misit eas in terram : et draco stetit ante mulierem quæ erat paritura, ut cum peperisset, filium ejus devoraret. Et peperit filium masculum, qui reclusus erat omnes gentes in virga ferrea : et raptus est filius ejus ad Deum et ad thronum ejus : et mulier fugit in solitudinem, ubi habebat locum paratum a Deo, ut ibi pascant eam diebus mille ducentis sexaginta. Hæc ibi summam de muliere et dracone. Horum vero solutionem nancisci verbisque exponere, majus quid est quam pro nostra facultate. Audendum tamen, de illo fretæ qui jussit scrutari Scripturas¹⁵. Cujus sententiæ si et vos estis, nihil verebor ad rem aggredi. Omnino enim ignoscetis, si exquisitam ejus loci intelligentiam, pro ingenii tenuitate non satis assequi valeam.

Quæ apparuit in cælo amicta sole mulier, et coronam habens stellarum duodecim, cui ad pedes luna subsidet, quæ parturit et cruciatur ut pariat, ipsa proprie est, exacta veri ratione ac intelligentia, o virgines, mater nostra, nempe virtus quædam in se ipsa ac vere existens a filiis distincta : quam prophetæ, pro conspectu ac argumento eorum quæ feruntur, quandoque quidem Hierusalem appellant, interdum vero Sponsam, aliquando Sion montem, nonnunquam templum et tabernaculum Dei. Nam quæ virtus studet cupitque illuminari apud prophetam, clamante ad eam Spiritu¹⁶, Illuminare, illuminare, Hierusalem, quia veni lumen tuum, et gloria Domini super te orta est. Ecce tenebræ operient terram, et caligo populos : super te autem orietur Dominus, et gloria ejus in te videbitur. Et ambulabunt reges in lumine tuo, et gentes in splendore ortus tui. Leva in circuitu oculos tuos, et vide : omnes isti congregati sunt ; venerunt tibi. Filii tui de longe venient, et filia tuæ super humeros sustollentur ; est Ecclesia, cujus filii magno undique concursu post resurrectionem venientes, in ejus confluent sinum. Hæc nimirum, suscepto, quod nullum novit occasum, lumine, velut stola, Verbi splendore induta lætatur. Quo enim alio pretiosiori speciosiorive ornatu comptam decebat sponsam Domino adduci, lumen sicut vestimentum nactam, cujus et cultus gratia ad Filii nuptias a Patre vocaretur? Eia agite, ratione comite ascendentes, haud secus ac nuptui tradendas virgines atque thalamos exspectantes, mulierem magnam conspice, puram undique et illibatam stabilemque, nec quidquam lucis radiis imparem vibrantem pulchritudinem : et pro stola quidem, ipsa luce vestitam ; pro lapidibus autem

¹⁵ Joan. v, 39. ¹⁶ Isa. lx, 1-4.

(15) *Τρέψωσιν*. Sic ambo manuscripti et optimæ recentiores editiones Apocalypsis xii. 6 ; unde corrigendæ videntur illæ quæ legunt *ἐκτρέψωσιν*. Ed.

LUPAR.

(16) *Ἰδοὺ καὶ*. Sixt. et Alex., *Ἰδοὺ σκότος καλύψει γῆν καὶ γνόφος ἐπ' ἔθνη*. GALL.

pretiosis, splendentibus stellis circum caput ornata. Quod enim nobis vestis, hoc illi lux; et quod nobis aurum aut pellucidi lapilli, hoc illi stellæ. Stellæ vero non vulgares illæ quæ in spectabilis sunt loco, sed aliæ quædam potiores lucidioresque, adeo ut hæc quas cernimus, nihil nisi illarum pictæ imagines ac imperfecta simulacra esse videantur.

CAP. VI. *Ecclesiæ opera, filiorum in baptismo parturitio. Luna in baptismo: plenilunium Christi passionis.*

Jam lunæ mulier insistere dicitur. Lunæ symbolo, illorum, ni fallor, designata fide, qui per lavacrum a corruptione mundantur: propterea quod ejus lumen aquæ tepidæ prope affine videatur, quodque ex luna humida omnis substantia pendeat. Super lunam itaque sortemque nostram ac electionem stat Ecclesia, pro lunæ quasi conspectu, interim parturiens quoad intraverit plenitudo gentium, ac animales in spirituales regenerans; quo ipso et mater est. Ut enim mulier, infirmi viri suscepto semine, certo mensium orbe integrum hominem concipit partuque effundit, similiter et quis dixerit eos qui ad Verbum confugiant, Ecclesiæ utero continue concipiendos et ad Christi similitudinem formamque effingendos certis temporum periodis, beatorum illorum sæculorum cives præstari. Quare astare illam lavacro necesse est, eos generantem qui illo intinguntur. Hoc enim modo et σελήνη (hoc est luna) vocatur ea quam circa lavacrum obliet vis, quoniam νέον σέλας (*novum scilicet jubar*) renovati, qui regenerantur (hoc est, *novum lucem*) spargunt. Unde et νεοφώτιστοι (*recens scilicet illuminati*) per quamdam circumlocutionem vocantur: qua nimirum spiritale illis plenilunium secundum passionis periodum ac recordationem semper novum exhibet, quoad et perfectum lumen magnæ diei illi oriatur.

CAP. VII. *Mulieris partus in Apocalypsi, non ipse Christi, sed fidelium in lavacro.*

Sin vero quis (neque enim grave sit palam denuo loqui) ægre ferens dictis objiciat: Quæ est hæc, quamque ad mentem Scripturæ hujus expositio, o virgines, cum utique Apocalypsis masculini ab Ecclesia generari definat: vos autem istum Ecclesiæ partum sic interpretamini, ut in iis qui per baptismum regenerantur impleri doceatis? huic ita respondebimus: Atqui ne tibi, vitilitigator argute, hæc fuerit ostendere, Christum esse istum cujus

(17) *Καὶ προσλήψεως ἡμῶν.* Vox theologica, de Christi humana natura sapius usurpata, quæ sic a Verbo assumpta, nosque in illa. Illicque adeo, nostra fides et πρόσληψις, fideles sunt et qui Christo accedunt, ejusque sors et hæreditas baptismi initiatione fiunt; quam lunæ symbolo designari auctor est Methodius, ob aquarum cum ejus luce affinitatem ac necessitudinem. Fallentibus oculis Possivius ac si esset πρόσληψις, et persuasionem; itemque Allatius, *anteceptam animo informationem*, cum ambo ediderint, quod loci ratio postulat, πρόσληψις. Fefellit τὸ πῶς, quasi ea voce Methodius fidei assensum, non ipsos magis fideles significet, ea baptismi intinctione, quasi parturiente Ecclesia,

φαλήν κεκοσμημένην. Ὁ γὰρ ἡμῖν ἐσθῆς, τοῦτο ἐκείνη φῶς· ὁ δὲ ἡμῖν χρυσοῦς ἢ διαφανεῖς λίθοι, τοῦτο ἐκείνη τὰ ἄστρα· ἄστρα δὲ, οὐχ ὅποια ταῦτα τὰ ἐν τῷ ὄρατῷ κείμενα τόπι, ἀλλὰ τινα κρείττω καὶ εὐφεγγέστερα· ὥστε εἰκόνας ἐκείνων μᾶλλον νομίζεσθαι ταῦτα καὶ ἀπεικασματα.

Βεθηκέναι τε ἐπὶ σελήνην, ὡς ἡγοῦμαι, τροπικῶς τὴν πίστιν τῶν ἀποκαθαίρομένων τὴν φθορὰν τῷ λουτρῷ λέγων, διὰ τὸ προσοικεῖναι τὸ φῶς αὐτῆς μᾶλλον ὕδατι χλιαρῷ, καὶ πᾶσαν ἐξ αὐτῆς ἠρτησθαι τὴν ὑγρὰν οὐσίαν. Ἐφέστηκεν οὖν ἐπὶ τῆς πίστεως καὶ προσλήψεως ἡμῶν (17) ἡ Ἐκκλησία, κατὰ τὴν τῆς σελήνης σύνοψιν, μέχρι περ ἂν εισέλθῃ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν, ὠδίνουσα καὶ ἀναγεννώσα τοὺς ψυχικοὺς εἰς πνευματικοὺς· καθ' ὃν λόγον καὶ μήτηρ ἐστίν. Ὅσπερ γὰρ σπορὰν ἀνδρὸς ἀμόρφωτον ὑποδεξαμένη γυνή, περιόδοις χρόνων ἀνθρωπων ὀλόκληρον ἀποκτεῖ· ταύτη δὴ καὶ τοὺς προσφεύγοντας τῷ Λόγῳ, φήσειεν ἂν τις, συλλαβοῦσαν αἰὲ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τὴν καθ' ὁμοίωσιν ἰδέαν αὐτοὺς καὶ μόρφωσιν μορφοῦσαν τοῦ Χριστοῦ, περιόδοις χρόνων πολίτας μακαρίων ἐκείνων αἰῶνων ἐργάζεσθαι. Ὅθεν ἐξ ἀνάγκης αὐτὴν ἐφαστάναι δεῖ τῷ λουτρῷ, τοὺς λουομένους γεννώσαν. Τοῦτ' γὰρ σελήνη κέκληται τῷ τρόπῳ ἢ περὶ τὸ λουτρὸν αὐτῆς ἐνέργεια· ἐπειδὴ νέον σέλας ἀνανεασθέντες οἱ ἀναγεννώμενοι λάμπουσιν, ὃ ἐστὶ νέον φῶς· ὅθεν καὶ νεοφώτιστοι καλοῦνται, παραφραστικῶς τὴν πνευματικὴν πανσέληνον αὐτοῖς τὴν περιόδον τοῦ πάθους καὶ τὴν ἀνάμνησιν, νέαν αἰὲ παραφαινούσης, ἐστ' ἂν ἡ αὐγὴ καὶ τὸ φῶς τὸ τέλειον ἀνατεῖλῃ τῆς μεγάλης ἡμέρας.

Ἐν δὲ τις (οὐδὲν γὰρ χαλεπὸν ἐτι διαβρῆδην εἰπεῖν) ἀγανακτῆσας φράση πρὸς τὰ εἰρημένα, Καὶ πῶς ἡμῖν ἡ ἐξήγησις, ὧ παρθένοι, γίνεται κατὰ νοῦν τῆς Γραφῆς, ὅποτε ἡ μὲν Ἀποκάλυψις ἄρσενά τὴν Ἐκκλησίαν διορίζεται γεννᾶν, ὑμεῖς δὲ ἀπὸ τῶν ἀπολουομένων παρελήφατε τὰς τελεσφόρους ὠδῖνας αὐτῆς πληροῦσθαι λουομένας; λέξομεν· Ἄλλ', ὧ φιλάτιε, ἀλλ' οὐδὲ σοι πάρεστιν ἐπιδειξαι τὸν Χριστὸν αὐτὸν εἶναι τὸν γεννώμενον. Πάλαι γὰρ πρὸ

Christo renascentes: quam proinde ministros et hierarchiam perficientem intelligat, seu sacerdotalem ordinem, in apostolis ceptum inque eorum successoribus in finem usque mundi duraturum. Lunæ ista metaphora et etymum longius accessita videntur: planiora quæ habet Dionysius, *De eccl. hierar.*, cap. 3, aliique, exponens quod ita baptismus lumen vocatur, ejusque ritus illuminatio, et qui illo intinguntur, recens illuminati, Græce νεοφώτιστοι, quod est sacramentum fidei primaque illuminatio, et qua ad reliquas idonei reddimur; in cuius ipsius rei symbolum super baptizandis lampas accenditur, sive etiam gestanda illis traditur. Sed hæc alterius otii atque operæ. COMBEBIS.

τῆς Ἀποκαλύψεως ἐπεπλήρωτο μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου. Ὁ δὲ Ἰωάννης, περὶ παρόντων καὶ μελλόντων θεσμοῦται. Ὁ δὲ Χριστὸς, πάλαι κηθεῖς, οὐχ ἠρπάσθη, ὁπότε ἐτέχθη, πρὸς τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ, φόβῳ τοῦ μὴ λυμῆσθαι αὐτὸν τὸν θρονόν· ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἐγεννήθη, καὶ κατήλθεν αὐτὸς ἀπὸ τῶν θρόνων τοῦ Πατρὸς, ἵνα τὸν δράκοντα χειρώσεται, μείνας ἐπιτρέχοντα τῇ σαρκί. Ὡστε ἀνάγκη ὁμολογεῖν δὴ καὶ σὲ, τὴν Ἐκκλησίαν εἶναι τὴν ὠδίνουσαν καὶ γεννώσαν τοὺς ἀπολουτρούμενους (18)· ὡς που καὶ ἐν Ἠσαΐα τὸ Πνεῦμά φησι· *Πρὶν τὴν ὠδίνουσαν τεκεῖν καὶ πρὶν ἔλθεῖν τὸν πόρον τῶν ὠδίνων, ἐξέφυγε, καὶ ἔτεκεν ἄρσεν. Τίς ἤκουσε τοιοῦτο; καὶ τίς ἑώρακεν οὕτως; Εἰ ὠδινεν ἡ γῆ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, καὶ εἰ ἐγέννησεν ἔθνος εισάπαξ, οὐκ ὠδίνησε Σιών, καὶ ἔτεκεν ἄρσεν; Τίνα ἐξέφυγεν; ἢ (al. ἦ) πάντως τὸν δράκοντα, ἵνα γεννήσῃ τὸν λαὸν ἡ νοητὴ Σιών, τὸν ἄρσεν, τὸν τῶν γυναικείων παθῶν καὶ τῆς ἐκλύσεως εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ Κυρίου καταστήσαντα καὶ ἀπαρσενωθέντα τῇ σπουδῇ.* qui nimirum ex muliebribus vitiiis vitaque solutiore ad Domini unitatem necessitudinemque evaserit, ac virtutis concertante studio masculi robore promovet.

CAP. VIII. *Fideles in baptismo mares, Christo configurati. Sancti, ipsi Christi.*

Λέγωμεν οὖν πάλιν ἐξ ἀρχῆς ἐπαναποδίσασαι, μέγχιπερ ἂν καθεξῆς πρὸς τὸ τέλος ἔλθωμεν, ἐξηγούμεναι τὰ εἰρημένα. Σκόπει οὖν ἐάν πως καὶ σοὶ δοκῆ πρὸς εὐδοξίαν ὁ λόγος πληροῦσθαι. Ἐγὼ γὰρ τὸν ἄρσεν αὐτῆ γεννᾶν εἰρηθῆσαι νομίζω τὴν Ἐκκλησίαν· ἐπειδὴ τοὺς χαρακτῆρας καὶ τὴν ἐκτύπωσιν καὶ τὴν ἀρβενωπίαν τοῦ Χριστοῦ προσλαμβάνουσιν οἱ φωτισόμενοι, τῆς καθ' ὁμοίωσιν μορφῆς ἐν αὐτοῖς ἐκτυπούμενης τοῦ Λόγου, καὶ ἐν αὐτοῖς γεννωμένης κατὰ τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν καὶ πίστιν· ὥστε ἐν ἐκάστῳ γεννᾶσθαι τὸν Χριστὸν νοητῶς. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ Ἐκκλησία σπαργᾶ καὶ ὠδίνει, μέγχιπερ ἂν ὁ Χριστὸς ἐν ἡμῖν μορφωθῇ γυνήθει, ὅπως ἕκαστος τῶν ἀγίων, τῷ μετέχειν Χριστοῦ, Χριστὸς γεννηθῇ. Καθ' ὃν λόγον καὶ ἐν τινι Γραφῇ φέρεται· *Μὴ ἀψησθε τῶν χριστῶν μου, καὶ ἐν τοῖς προφήταις μου μὴ ποιηρεύσθε.* Οἴνεθ χριστῶν γεγονότων τῶν κατὰ μετωσίαν τοῦ Πνεύματος εἰς Χριστὸν βεβαπτισμένων· συμβαλλούσης ἐνταῦθα τὴν ἐν τῷ Λόγῳ τράνωσιν (19) αὐτῶν καὶ μεταμόρφωσιν τῆς Ἐκκλησίας. Βεβαιοὶ δὲ καὶ ταῦτα Παῦλος, φανερῶς διδάσκων, ἐνθα φησί· *Τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν Θεόν καὶ Πατέρα, ἐξ οὗ πάντα καρδιά ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται, ἵνα ἔψ ὑμῖν, κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χρηστότητος*

A Scripturæ verbis partus referatur. Dudum siquidem ante Apocalypsim impletum est Incarnationis Verbi mysterium. Porro Joannes de iis loquitur quæ vel tunc fierent vel quæ olim eventura essent. Præterea Christus, dudum conceptus, postquam deinde natus est, non est raptus ad thronum Dei, metu ne quid illi noxæ serpentis dolo inferretur : quin potius in hoc ipsum natus est, et e Patris ipse throno descendit, ut draconis in carnem suscepto insultu ac tolerato, draconis potiretur. Quare te quoque fateri necesse est, Ecclesiam esse quæ parturit ac parit eos qui ex lavacro suscipiuntur, uti etiam apud Isaiam Spiritus quodam loco dicit ⁵² : *Priusquam parturiret, peperit; et antequam venirent dolores partus, effugit, et peperit masculum. Quis audivit unquam tale? aut quis vidit huic simile? Nunquid parturii terra in die una? ac si gentem simul pepererit, quia parturii Sion, et peperit masculum? Quem effugit? non sane alium quam draconem, ut populum masculum pareret spiritualis Sion; ut populum masculum pareret spiritualis Sion; ut populum masculum pareret spiritualis Sion; ut populum masculum pareret spiritualis Sion; ut populum masculum pareret spiritualis Sion;*

Dicamus ergo hæc rursus eadem, et ab initio re-sumentes, continua serie ad finem usque distinctius deducamus. Attende igitur, annon sic tibi ad rectam et probabilem sententiam locus hic exponi videatur. Ego enim hac de causa dictum existimo gigni marem ab Ecclesia, quod nempe ii qui illuminantur, Christi lineamenta effigunt ac virilem vere animi aspectumque assumunt, Verbi forma, quæ secundum similitudinem est, illis impressa, et per certam scientiam fidemque in eis progenita, ita ut in unoquoque spiritaliter nascatur Christus. Ac propterea Ecclesia velut fervet turgetque ac parturit ⁵³, donec formetur in nobis genitus Christus : quo nimirum quisque sanctorum, qua ratione Christi particeps est, Christus nascatur. Juxta quem sensum in quadam Scriptura dicitur ⁵⁴ : *Nolite tangere christos meos, et in prophetis meis nolite malignari.* Tanquam christi evaserint, Spiritus indulto commercio, qui in Christum baptizati sunt; suas hic Ecclesia conferente partes ad eorum in Verbo clara imagine effigiem et transformationem. Confirmat autem et hæc Paulus, palam docens ⁵⁵ : *Hujus rei gratia flecto genua mea ad Deum Patrem, ex quo omnis paternitas in cælis et in terra nominatur : ut det vobis secundum divitias bonitatis suæ vir-*

⁵² Isa. LXXVI, 7, 8. ⁵³ Gal. IV, 19. ⁵⁴ Psal. CIV, 15. ⁵⁵ Ephes. III, 14-17.

(18) Ἀπολουτρούμενους. Allatius, ἀπολυτρ. COM-
MENSIS.

(19) Τὴν ἐν τῷ Λόγῳ τράνωσιν. Leo Allat. videtur legisse τελειώσιν, cum perfectionem reddit, etsi repræsentat et ipse τράνωσιν, nec variæ ullius lectionis meminit, uti nec Lupar. Methodii editor. Placeret illud τελειώσιν, si codices suffragarentur, et nisi brevi post eadem voce eodem fere sensu aliqua hic uleretur, τὴν ἐκτύπωσιν καὶ τὴν ἐκτράνωσιν τοῦ Λόγου, expressionem et manifestationem Verbi, ubi Allatius imaginem reddit, Possinius for-

mam. Sic ergo hic, ἡ ἐν Λόγῳ τράνωσις καὶ μεταμόρφωσις, Verbi imitatio, qua ejus clare characteres reddimus, formaque illius inbuimur. Possinius transitum in Verbum reddit; viderit ipse quam recte. Vox τράνωσις et τράνωσις ac τράνωσις in theologia Gregorio aliisque familiaris : utque γλώσσα τράνωσις, lingua disertia, quæ mentis sensa clare reddit, sic in imagine et expressione ductaque forma, τὸ τράνωσις et τράνωσις, semel et iterum usurpatum Methodio, quasi clara expressio lucidaque repræsentatio. Id.

tute corroborari per Spiritum ipsius in interiorem hominem; habitare Christum per fidem in cordibus vestris. Etenim necesse est, in reparatorum animis, veluti sigilli ritu, Verbum veritatis exprimi et efformari.

CAP. IX. *Filius Dei, qui ipse semper sit, hodie gignitur in animis sensuque fidelium.*

Videtur autem vel maxime congruere cum dictis eique affine esse, quod ex persona Patris Christo venienti ad Jordanem ut aqua lustraretur, e caelo oraculum defertur, *Filius meus es tu: Ego hodie genui te* ⁹⁶. Observandum enim est, Filium quidem suum esse indefinite pronuntiasse, et sine ulla temporis determinatione: *es* enim, ait, non autem fuisti, aut factus es; significans, nec cum recens esset, in adoptionem eum Filii venisse: neque rursus cum ante existisset, postmodum finem accepisse: sed qui ante genitus sit, eundem et fore et esse. Quod vero addit, *Ego hodie genui te*, hoc sibi vult: Qui ante saecula illisque antiquior in caelis eras, volui et mundo gignere: hoc est, qui ante ignotus eras, in hominum cognitionem adducere teque illis manifestare. Denique quibus hominibus necdum sensus illatus est multiformis sapientiae Dei, iis necdum Christus natus est, nondum scilicet cognitus est, nondum manifestatus, nondum apparuit. Si vero senserint et ipsi mysterium gratiae, tunc et illis, cum fuerint conversi fidemque susceperint, qua scientia ac intelligentia donantur, nascitur. Quare hinc convenienter Ecclesia, in illis qui lustrantur (*qui scilicet baptismō tinguntur*) Verbum masculinum semper formare ac gignere dicitur. Et quidem hactenus de illius partu pro facultate dictum sit. Deinceps de dracone, deque aliis in illa Scriptura memoratis, fides liberanda est. Quare iterum conemur ea, o virgines, quovis modo exponere, nihil ænigmatum magnitudine aut obscuritate deterritæ. Quod si quid perplexum aut difficile inciderit, ego rursus vobis quasi pontem sternam, aut portitoris quasi officio trans amnem veham.

CAP. X. *Draco, diabolus. Stellæ, draconis cauda caelo excussæ, hæretici. Trinitatis numeri, id est personæ numeratæ: circa eas, errores.*

Draco ille, magnus, rufus, versutus, multifidus, septiceps, corniger, tertiam trahens stellarum partem, in insidiis latitans ut mulieris parturientis fi-

⁹⁶ *Psal. II, 17.*

(20) *Ἐπὶ τὸν ἀγνισμὸν τοῦ ὕδατος.* Nolim σφάλμα hoc μνημονικὸν Methodio dare, quasi verba psal. II ipsa evangelica putaverit: sed malini sibi indulsisse, ut prophetica verba, de Christo sic quasi ex aqua nascente, exponeret, quomodo etiam Ecclesia in ejus natali ea usurpat, velut de eo dicta sint, æternamque ejus nativitatem et temporalem, paterno quasi oraculo sonent. Tò, *ἄνωθεν χρησιμωδούμενον*, quod reddit Possinius, *oraculum antiquum*, parum mihi ecclesiasticum videtur et appositum. Nani quod *ἄνωθεν* dixit Methodius, id Matth. III, et Mar. I, ἐξ οὐρανῶν, Luc. III, ἐξ οὐρανοῦ, *e caelis, de caelo*, dixerunt, indeque delapsam Christo paternam vocem; ut sit adverbium loci, non temporis, ac ἀντὶ τοῦ, οὐρανῶθεν, ut hic sumitur, quod et alij notave-

αὐτοῦ, *δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὁμῶν.* Εἰς γὰρ τὰς ἀναγεννωμένων ψυχὰς ἀναγκαῖον ἐξομορρύνετον ἐκτυποῦσθαι τὸν Λόγον τῆς ἀληθείας.

Ἔοικε δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ τοῦτο μάλιστα προσεοικέναι καὶ συμφωνεῖν, τὸ χρησιμωδούμενον ἄνωθεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς τῷ Χριστῷ ἐπὶ τὸν ἀγνισμὸν ἔχοντι τοῦ ὕδατος (20) ἐν τῷ Ἰορδάνῃ· *Υἱὸς μου εἶ σὺ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.* Παρατηρητέον γὰρ, ὅτι τὸ μὲν Υἱὸν αὐτοῦ εἶναι ἀορίστως ἀπεφῆναιτο καὶ ἀχρόνως· *Εἶ γὰρ αὐτῷ ἔφη, καὶ οὐ Γέγονας·* B ἐμφαίνων μῆτε πρόσφατον αὐτὸν τετυχεῖναι τῆς υλοθεσίας, μῆτε αὖ προδύραξαντα, μετὰ ταῦτα τέλος ἔσχηκεναι· ἀλλὰ προγεννηθέντα, καὶ ἔσεσθαι καὶ εἶναι τὸν αὐτόν. Τὸ δὲ, *Ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε*, ὅτι Προόντα ἤδη πρὸ τῶν αἰώνων ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἐβουλήθη καὶ τῷ κόσμῳ γεννησάσθαι· ὃ δὲ ἔστι, πρόσθεν ἀγνωσούμενον γνωρίσαι. Ἀμέλει τοῖς μηδέπω τῶν ἀνθρώπων συνηστημένοις τὴν πολυποικίλον σφρίαν τοῦ Θεοῦ ὁ Χριστὸς οὐδέπω γεγέννηται· ὅπερ ἔστιν, οὐδέπω ἐγνώσθη, οὐδέπω πεφανέρωται, οὐδέπω ἐφάνη. Εἰ δὲ αἰσθόιντο καὶ οὗτοι τῆς χάριτος τὸ μυστήριον, τότε δὴ καὶ αὐτοῖς, ὅποτε ἐπέστρεψαν καὶ ἐπίστευσαν, κατὰ τὴν γνώσιν καὶ τὴν σύνεσιν γενῶνται. Διὸ προσηκόντως ἐντεῦθεν ἡ Ἐκκλησία τὸν ἄρσενά Λόγον ἐν τοῖς ἀγνιζόμενοις αἰεὶ μορφῶν λέγεται καὶ γενῶν. Καὶ τὰ μὲν δὴ περὶ τῶν ὠδίνων αὐτῆς εἰς δύναμιν εἰρηται· τὰ δὲ περὶ τοῦ δράκοντος καὶ τῶν ἄλλων τῆδε μεταδλητέον. Οὐκοῦν πειρώμεθα πάλιν ἄλλως γέ πως δηλοῦν, ὡ παρθένοι, μὴδὲν ἀποδεικνύσαι πρὸς τὸ μέγεθος τῶν αἰνιγματῶν τῆς Γραφῆς· εἰ δὲ τι δύσκολον ἐμπίπτει τοῖς λόγοις, ἐγὼ πάλιν ὁμᾶς ὡσπερ ποταμὸν διαβιδάσω.

Ὁ δράκων, ὁ μέγας, ὁ πυρρὸς, ὁ πολύτροπος, ὁ πολυσχιδῆς, ὁ ἐπτακέφαλος, ὁ κερασφόρος, ὁ σύρων τὸ τρίτον τῶν ἀστέρων, ὃς ἐστὶν ἐφεδρεύων, ἵνα τὸ

runt. Joan. III, ἐὰν μὴ τις γεννηθῆ ἄνωθεν; alii *denuo*, alii, forte melius, *e supernis*, sive *de caelo* (superna scilicet et ex divino semine nativitate) exposuerunt: ubi tamen ratio aliqua est sic exponendi, id est *denuo*, quod ita crasse Nicodemus Dominica verba intellexerit, ac quasi novam ex utero senis hominis nativitatem diceret, non quæ ex Deo esset ac spiritualis; quod sic adverbio loci pro nostra ruditate, præeunte divino oraculo, explicare cogimur. Nec Joannes aliud voluerit Dominum dixisse eam nativitatem quam quod ipse eam dixit cap. I, ἐκ τοῦ Θεοῦ, *ex Deo*; quæ ipsa secunda quidem est et nova; sed ea voce, non id primo importare videtur, quod secunda et nova est, sed quod talis originis (ex Deo scilicet et e caelis) est. COMBEFIA

τέκνον τῆς ὠδιούσης γυναικὸς καταφάγη, ὁ διάβολος αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἐνεδρεῦων, ὁ λοχῶν λυμήνασθαι τῶν φωτισθέντων τὸν χριστόληπτον νοῦν, καὶ τὴν ἐκτύπωσιν καὶ τράνωσιν τὴν ἐν αὐτοῖς ἀποτεχθεῖσαν τοῦ Λόγου· ἀλλ' ἀστοχεῖ καὶ σφάλλεται τῆς ἄγρας, ἄνω πρὸς ὕψος ἀρπαζομένην τῶν ἀναγεννωμένων πρὸς τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ ἐστὶν, ἄνω περὶ τὴν θείαν ἔδραν, καὶ τὴν ἀσκανδάλιστον ὑπόδασιν τῆς ἀληθείας, αἰρεται τὸ φρόνημα τῶν ἀνακαινισθέντων, τὰ ἐκεῖ βλέπειν καὶ τὰ ἐκεῖ φαντάζεσθαι παιδαγωγούμενων, ἵνα μὴ ἀπατηθῇ πρὸς τοῦ δράκοντος βριθοτος κάτω. Οὐ γὰρ αὐτῷ θέμις τοὺς ἄνω νεύοντας καὶ βλέποντας ἀφανίσαι. Οἱ δὲ ἀστέρες εἰσὶν, οὓς τῷ τῆς οὐρᾶς ἄκρῳ κατὰ κορυφῆς ἐφαπτόμενος εἰς τὴν γῆν κατασπᾶ, τῶν αἰρέσεων αἱ συστροφαί. Ἀστέρας γὰρ σκοτεινοὺς, ἀμυδροὺς καὶ ταπεινοστρεφεῖς, τὰς ἐπιτυνόμενους τῶν ἑτεροδόξων εἶναι φραστῆον· ἐπειδὴ τῶν οὐρανίων ἐπιστήμονες εἶναι δὴ βούλονται καὶ αὐτοὶ, καὶ εἰς Χριστὸν πεπιστευκῆναι, καὶ τὴν ἔδραν εἶναι τῆς ψυχῆς ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ πλησιάζειν ταῖς ἄστροις, ὡς φωτὸς τέκνα. Ἀλλὰ κατασύρονται, τοῦ δράκοντος ἐκσεισθέντες ταῖς πλοκαῖς, ὅτι μὴ τῶν τριγῶνων εἰσω τῆς εὐσεβείας ἐστίσαν σχημάτων, παίσαντες αὐτῆς περὶ τὴν ὀρθόδοξον θρησκείαν· ἔθεν καὶ τρίτον τῶν ἀστέρων ἐκλήθησαν μέρος, οἷον περὶ ἓνα τῶν ἀριθμῶν τῆς Τριάδος διεσφαλμένοι, ὅτε μὲν τὸν τοῦ Πατρὸς, ὡς Σαβέλλιος, αὐτὸν τὸν Παντοκράτορα (21) λέξας πεπονημένοι· ὅτε δὲ τὸν τοῦ Υἱοῦ, ὡς Ἀρειμᾶς, καὶ οἱ δοχῆσαι αὐτὸν ἀποφηνάμενοι πεφυκῆναι· ὅτε δὲ περὶ τὸν τοῦ Πνεύματος, ὡς Ἐβιοναῖοι, ἐξ ἰδίας κινήσεως τοὺς προφήτας λελαληκῆναι φιλονεικοῦντες. Μαρκίωνος γὰρ καὶ Οὐαλεντίνου, καὶ τῶν περὶ τὸν Ἐλκεσαῖον καὶ ἄλλους, καλὸν μὲν μνημονεῖσαι.

A lium devoret, diabolus hic est, in hoc locatus ac insidens, ut eorum qui illuminati sunt Christo afflatam destruat mentem, Verbique in eis enatam formam ac effigiem lucidosque ejus characteres aboleat. Verum frustra est, prædæque illi conatus in cassum cedunt, quod hi qui regenerantur, in sublime rapiuntur ad Dei thronum. Hoc est, eorum mens et cogitatio qui renovati sunt, cœlestiaque animo informare instituti, alte circum divinam sedem ac inoffensam veritatis basin, attollitur, ne draconis in terram gravantis ac detinentis fraude doloque decipiantur. Non enim fas illi est ut illos perdat, qui intentis sursum animis ad cœlestia enituntur. Stellæ vero, quas summa cauda draco contingens, in terram præcipientes detrahit, læresum B perversæ sectæ sunt. Stellas autem tenebrosas, obscuras, in humilia dejectas, conventicula heterodoxorum recte dixerimus: quando et ipsi cœlestium rerum sibi scientiam vindicant, et in Christum se credidisse gloriantur, stationemque in cœlis habere atque inter astra versari, ut lucis filios. Verum detrahuntur draconis excussi flexibus, quod intra triangulares pietatis figuras non se continuerunt, prolabentes ex ipsa et ex orthodoxo Dei cultu exorbitantes. Unde et tertia pars stellarum vocati sunt, veluti circa unum ex Trinitatis numeris deerrantes. Aliquando quidem circa Patris, ut Sabellius, qui ipsum Omnipotentem passum asseruit; aliquando vero circa Filii, ut Ariemas, et qui nudo spectro seu apparentia eum natum esse dixerunt; quandoque circa Spiritus sancti, ut Ebionæi, qui prophetas motu proprio locutos esse contendunt. Marcionis enim et Valentini, Elcesæique et aliorum, optimum fuerit ne meminisse quidem.

Cap. XI. *Mulier cum filio masculino in deserto, Ecclesia. Virginum, sanctorumque desertum. Numerorum perfectio ac mysteriorum. Senarii aequalitas et perfectio. Senarius in Christum relatus. Ex hoc item numero mundi creatio et harmonia tota conflata.*

Ἡ δὲ γενῶσα καὶ γενήσασα τὸν ἀρρενωπὸν ἐν ταῖς καρβαίαις τῶν πιστευόντων Λόγον, καὶ ἀχραντος καὶ ἀβλαβῆς ἀπὸ τοῦ θηρὸς τῆς ὀργῆς εἰς τὴν Ἐρημον παραγεγεννημένη, ἡ μήτηρ ἡμῶν ἐστὶν, ὡς ἀποδειχάμεν, ἡ Ἐκκλησία. Ἡ δὲ Ἐρημος, εἰς ἣν ἐλθοῦσα τρέφεται τὰς χιλίας καὶ διακοσίας ἡμέρας καὶ ἐξήκοντα, ἡ κακῶν Ἐρημος ἀληθῶς καὶ ἀγονος καὶ στείρα, φθορᾶς, καὶ δυσπρόσιτος καὶ δύσβατος τοῖς πολλοῖς, εὐκαρπος δὲ, καὶ εὐθοτος, καὶ εὐθαλής, καὶ εὐεπίβητος ἀγίοις, καὶ πλήθουσα σοφίας καὶ βλασάνουσα ζωῆν, αὐτὸ δὲ τοῦτο τῆς Ἀρετῆς ἐστὶ τὸ κάλλιστον καὶ καλλιδενδρον καὶ καλλίπουν χωρίον· ἐνθα Ἐξηγήρηθ' ὁ νότος, καὶ διέπνευσεν ὁ βορρᾶς, καὶ μέουσι τὰ ἀρώματα, καὶ πάντα τῶν ἀμβροσίων εκπήρωται ὁρῶσιν, ἀθανάτου ζωῆς βλάσταις ἀμάρτανος κατεστειμμένα, εἰς ὃ ἔσμεν ἡμεῖς ἀνθολογού-

Quæ autem parit peperitque in fidelium cordibus Verbum masculinum, inviolataque et illæsa a bestia ira in desertum secedit, mater nostra est, uti exposuimus, id est Ecclesia. Desertum vero in quod veniens pascitur dies mille ducentos sexaginta, vere a malis desertum et infecundum: sterilis corruptionis, nec ferax terra noxiorum germinum; difficilis aditu eadem, nec commode satis vulgo calcabilis; cæterum frugibus fructibusque felix, quin et pascuis abundans, et amœne florens perviaque sanctis, copia redundans sapientiæ, ac germinans vitam: hic ipse est in quo sumus, pulcherrimus, speciosissimis umbrosus silvis suavissimisque halans floribus, Virtutis hortus. Ibi, surrexit Auster, et flavit Aquilo, et flunt aromata⁸⁷; ambrosiisque omnia roribus madent, immortalis vitæ semper virentibus coro-

⁸⁷ *Can. iv, 16.*

(21) *Παντοκράτορα*. Sic Allatius et Possinius. Neque aliam fuisse lectionem codicis Mazariniani monet editor Lupareus. Combefisius tamen Πατέρα

tutus esse legendum advertit in emendandis ad calcem tom. I *Auctarii noviss.* GALL.

nata plantis. Quo in horto jam nos sumus flores le-
gentes, et ex iis purpuream longeque splendidam
impollutis digitis reginæ textentes virginitalis coro-
nam. Verbi enim sponsa, virtutis ornatur fructi-
bus. Mille porro ducenti sexaginta dies per quos
hic versamur, Patris est, o virgines, et Filii et Spi-
ritus sancti citra omnem ambagem exacta optima-
que intelligentia, qua gaudet mater nostra, per hoc
tempus augescens atque exsultans, dum in restitu-
tione novorum sæculorum, in concionem quæ in
cælis est veniens, non jam per rationes mentisque
contentioso conatu id *quod est*, considerabit, sed
clare et conspicue, una cum Christo ad interiora
admissa, inspectabit. Millenarius quippe, ex cente-
nario decies multiplicato constans, perfectum nu-
merum et plenum continet: quod est symbolum
Patris, qui ex se ipso rerum hanc universitatem
condidit, et in se ipso continet ac conservat. Du-
centa vero, ex duobus perfectis numeris conflatus,
symbolum est Spiritus sancti, quatenus is Filii no-
bis ac Patris notitiæ auctor existit. Denique sexa-
ginta senarium numerum in decadibus habet, eoque
symbolum Christi est: idcirco nimirum, quod se-
narius numerus ex unitate progrediens, ex propriis
componitur partibus, ita ut in eo nihil deficiat autve
redundet: in suas enim partes resolutus comple-
tur. Nimirum si sex in alios atque alios æquales
numeros dividatur, necesse est ex iisdem iterum
junctis segmentis eundem numerum reparari. Pri-
mum quidem si medius dividatur, tria efficit; rur-
sus si in tres partes dividatur, efficit duo; si de-
nique in sex partes distribuatur, unicuique parti
solam unitas competit; idemque rursus in seipsum
colligitur. Nam in bis tria, ter duo, sexies unum di-
visus, conjunctis inter se tribus et duobus et uno,
rursus senarium integrum perficit. Perfectum enim
necessario est, quidquid neque alio ad sui comple-
mentum eget, nec unquam redundat majusque se-
ipso est. Aliorum autem numerorum quidam
plus quam perfecti sunt, ut duodenarius. Media
quippe pars ejus senarius est, tertia vero quaternarius,
quarta ternarius, sexta binarius, duodecima
unitas. Hæc autem in quæ duodenarius potest di-
vidi, si rursus in se componantur, excedunt duode-
narium, qui se proinde non servat æqualem suis
partibus, sicut senarius. Alii imperfecti, ut octo-
narius. Hujus enim dimidium, quaternarius; quarta
vero pars, binarius; octava, unitas. In quas di-

σαι νῦν καὶ πλέκουσαι τῇ βασιλείᾳ τῶν ἀλουργῆ
στέφανον καὶ ἔκλαμπρον τῆς παρθενίας ἀθίκτοις
δακτύλοις. Ἀρετῆς γὰρ κοσμεῖται καρποῖς ἡ νύμφη
τοῦ Λόγου. Αἱ δὲ χιλιαὶ καὶ διακόσαιαι ἡμέραι καὶ
ἐξήκοντα, ἃς ἐνθάδε ἐσμὲν εἰς ἐπιδημίαν, ἡ περὶ τοῦ
Πατρὸς ἐστίν, ὡ παρθένοι, καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ
Πνεύματος κατ' εὐθείαν ἀκριβῆς (22) καὶ ἀρίστη
σύνεσις, ἥ γέγηθεν ἡμῶν ἡ μήτηρ αὐξανόμενη, καὶ
ἀγάλλεται τουτοῦ τὸν χρόνον, μέχριπερ ἂν τῆς
ἀποκαταστάσεως (23) τῶν καινῶν αἰώνων, εἰς τὴν
ἀγυριν ἐλθοῦσα κατὰ τοὺς οὐρανοὺς, μηκέτι δι' ἐπι-
στήμης κατασκέπτεται τὸ ὄρον, ἀλλὰ τρανῶς ἐπι-
οπτεῖται Χριστῷ συνεισβάσα. Τὰ γὰρ χιλια, ἐν ἑκα-
τοντάσει δεκαπλασιασθέντα, τέλειον ἀριθμὸν καὶ
πλήρη περιέχει· ὁ δὲ ἐστὶ σύμβολον αὐτοῦ τοῦ
B Πατρὸς, τοῦ ἀφ' ἑαυτοῦ δημιουργήσαντος καὶ ἑαυτῷ
συγκρατοῦντος τὸ πᾶν· τὰ δὲ διακόσια τὸν ἐκ δύο
τελείων ἀριθμῶν συνευγεμένον, ὁ δὲ ἐστὶ σύμβολον
τοῦ ἀγίου Πνεύματος, καθὼς τῆς γνώσεώς ἐστὶ τοῦ
Υἱοῦ τοῦτο καὶ τοῦ Πατρὸς περιεκτικόν. Τὰ δὲ
ἐξήκοντα, τὸν ἐξ ἀριθμῶν ἐν δεκάσιν ἔχει, ὁ δὲ ἐστὶ
σύμβολον τοῦ Χριστοῦ· ἐπειδήπερ ὁ τῶν ἐξ ἀπὸ
μονάδος προῶν ἀριθμὸς ἐκ τῶν ἰδίων συντίθεται
μερῶν, ὥστε μήτε λείπειν ἐν ἑαυτῷ τι, μήτε πλεο-
νάζειν· εἰς τὰ ἑαυτοῦ γὰρ μέρη ἀναλυόμενος συμ-
πληροῦται. Οἷον τὸν ἐξ εἰς ἴσα μέρη ἐξ ἴσων τεμνό-
μενον μερῶν, ἀνάγκη τὴν αὐτὴν ἐκ τῶν διαμερι-
σθέντων τμημάτων πάλιν ποσότητα πληροῦσθαι.
Πρῶτον γὰρ μέρος, κατὰ μέσον διαιρούμενος ποιεῖ
τὸν τρία· εἶτα εἰς τρία διαιρούμενος μέρη, ποιεῖ τὸν
C δύο· εἶτα εἰς ἐξ μερισθεῖς, ποιεῖ τὸν ἕνα, καὶ συμ-
πληροῦται πάλιν εἰς αὐτόν. Εἰς γὰρ δις τρία καὶ
τρὶς δύο καὶ ἐξάκις ἐν διαιρούμενος, συντιθεμένων
τῶν τριῶν καὶ τῶν δύο καὶ τοῦ ἑνός, πάλιν ἀναπληροῖ
τὸν ἐξ. Τέλειον δὲ πᾶν ἐξ ἀνάγκης ἐστὶ τὸ μήτε προσ-
δεόμενον εἰς συμπλήρωσιν ἑτέρου, μήτε πλεονάζον
ἑαυτοῦ πώποτε. Τῶν δὲ ἄλλων ἀριθμῶν οἱ μὲν
ὑπερτέλειοι εἰσιν, ὡς ὁ δώδεκα. Τὸ γὰρ ἴσον αὐτοῦ
μέρος τὰ ἐξ, καὶ τὸ τρίτον τὰ τέσσαρα, καὶ τὸ τέ-
ταρτον τὰ τρία, καὶ τὸ ἕκτον τὰ δύο, καὶ τὸ δωδέ-
κατον τὸ ἕν. Εἰς ἃ δύναται μερίζεσθαι, συντεθέντα
ὑπερβάλλουσι τὸν δώδεκα, οὐ τρηθήσαντος ἑαυτὸν
ἴσον τοῖς αὐτοῦ μέρεσιν, ὡς ὁ ἐξ. Οἱ δὲ ὑποτέλειοι,
ὡς ὁ ὀκτώ. Τὸ γὰρ ἡμισυ αὐτοῦ τὰ τέσσαρα, καὶ τὸ
D τέταρτον τὰ δύο, καὶ τὸ ὄγδοον τὸ ἕν. Εἰς ἃ τέμνεται
μέρη, συντεθέντα ποιεῖ τὸν ἑπτὰ, καὶ προσδεῖται
μονάδος εἰς τὴν ἑαυτοῦ συμπλήρωσιν· οὐχ ὡς ὁ ἐξ
παντοίως ἑαυτῷ σύμφωνος ὢν. Διδὸς καὶ ἀναφορὰν εἰς

(22) Κατ' εὐθείαν ἀκριβῆς. Quasi recta ac directe, ac, quod reddebam, citra omnem ambagem. Nempe κατ' εὐθείαν, subaudi, γραμμῆν, id est lineam; non quod Possinius, secundum rectam fidem. Dicunt Græci fidem ὀρθὴν, hincque illis ὀρθοτομεῖν et ὀρθοδοξία, ac si quid ejusmodi est, ipseque adeo Apostolus: εὐθείαν, nunquam. COMBESIS.

(23) Μέχριπερ... τῆς ἀποκαταστάσεως. Sic ubique Patres ἀποκατάστασιν vocant, quasi reparationem status, et in integrum restitutionem: sano quidem sensu, qui sana fide, lapsus quidem hominem agnoscent, sed Adami prævaricatione, qua nobis amissa rectitudo naturalis et Dei gratia jusque ad

gloriam; quorum perfecta restitutio, ipsaque gloria ac Dei possessio in fine nobis expectetur; non Origeniano delirio, cuiusque proprio delicto, antequam animi corporibus alligarentur. Non apte ergo Possinius, donec instituantur nova sæcula; restituantur dixisset, nullo periculo Methodii phrasim secutus, qua Christi gratia reparativa et sanativa (non ipsa prima, primaque Dei liberalitate concessa) ejusque terminus indicatur: nec nos sapientiores Patribus sumus, ut eorum theologicas voces communi usu tritas, nec Ecclesiæ usquam improbatas, respuamus, nostrasque illis substituamus. Id.

τὸν Ἰῶν ἀνεληψε τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τοῦ πληρώματος τῆς θεότητος εἰς τὸν βίον ἐληλυθὸς. Κενωθείς γὰρ καὶ τὴν μορφήν τοῦ δούλου προσλαβὼν, εἰς τὴν αὐτοῦ τελειότητα πάλιν ἀνεπληρώθη καὶ τὴν ἀξίαν. Αὐτὸς γὰρ ἐν ἑαυτῷ σμικρυνθεὶς, καὶ ἐν τοῖς ἑαυτοῦ μέρεσιν ἀναλυθεὶς, ἐκ τῆς ἑαυτοῦ σμικρότητος καὶ τῶν ἑαυτοῦ μερῶν εἰς τὴν συμπλήρωσιν πάλιν τὴν ἑαυτοῦ καὶ τὸ μέγεθος κατέστη, οὐδέποτε τοῦ τέλειος εἶναι μειωθείς.

resolutus ex sua diminutione suisque partibus, in plenitudinem rursus priorem ac magnitudinem reparatus est : nunquam diminutus, ut perfectus non esset.

Ἄλλὰ καὶ ἡ τοῦ κόσμου κτίσις ἐκ τούτου φαίνεται πᾶσα συγχειμένη τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς ἁρμονίας, ἐν ἑξ ἡμέραις ποιήσαντος τοῦ Θεοῦ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς· τῆς ποιητικῆς δυνάμεως τοῦ Λόγου τὸν ἐξ ἐμπεριέχοντος ἀριθμὸν, καθ' ὃν ἡ τριάς σμμάτων ἐστὶ ποιητικῆ. Μῆκος γὰρ καὶ πλάτος καὶ βάθος σῶμα ἐργάζεται. Ὁ δὲ ἐξ ἐκ τῶν τριγώνων ἐστὶ συγχείμενος· Καὶ περὶ μὲν τούτων οὐκ ἐστὶ καιρὸς πρέπων ἐν τῷ παρόντι διεξελθεῖν δι' ἀκριβείας, ἵνα μὴ, τὸ προκείμενον ἔασαντες, τὰ πάρεργα σκοπῶμεν.

A visus partes si rursus ex ipsis componatur, nihil nisi septenarium reddit : indigens unitate, ut ad sui complementum perveniat : non plane ex omni parte sibi ipsi consonans, ut senarius. Quapropter hic ad Filium Dei refertur, qui a plenitudine divinitatis in mundum venerit. Exinanitus enim et forma servi suscepta ⁵⁰, in suam rursus perfectionem ac dignitatem plenissime restitutus est.

Ipse enim in se ipso diminutus, et in partes suas

Sed et mundi creatio et harmonia ex hoc numero tota conflata videtur. Sex quippe dierum numero Deus cælum et terram condidit et ea quæ in eis sunt ; senarium in se numerum continente creatricis virtutis ratione, in qua ternarius corporum effector ac parens censetur. Longitudo quippe et latitudo et profunditas corpus efficiunt. Porro senarius ex trigonis est compositus. Ac de his quidem haud opportunum in præsens aptumque accuratius disserendi tempus ; ne omisso quod rei caput ac principale argumentum est, in iis quæ secunda sunt ac consectanea studium operamque teramus.

CAP. XII. Ad imitationem Ecclesie in solitudine degentis et draconem superantis, provocantur virgines.

Ὀυκοῦν δεῦρο εἰς τὴν ἔρημον ἐλθοῦσα ταύτην καὶ ἀγονον κακῶν ἡ Ἐκκλησία τρέφεται, πτερουμένη τοῖς οὐρανοπόροις τῆς παρθενίας πτεροῖς, ἃς ἀετοῦ μεγάλου πτέρυγας ὁ λόγος ἐφη, νικήσασα τὸν δράκοντα καὶ τῆς πληροσέληνου τῆς ἑαυτῆς τὰς νεφέλας τὰς δυσχειμέρους ἀπεωσαμένη. Τούτων γὰρ χάριν μεταξὺ πάντες οὗτοι παρηγέθησαν λόγοι, διδάσκοντες ὑμᾶς, ὧ καλλιπαρθενοὶ, κατὰ κράτος μιμῆσθαι τὴν μητέρα, μὴ ἐπιθολοῦσθαι δὲ ταῖς ἀχθῆδοσι καὶ τροπαῖς καὶ θλίψεσι τοῦ βίου, ἵνα συνεισέλθῃτε γαῦροι μετ' αὐτῆς εἰς τὸν νυμφῶνα, παραφαίνουσαι τὰς λαμπάδας. Μὴ οὖν ἀποδειλιάσητε πρὸς τὰς μεθοδείας καὶ διαβολὰς τοῦ θηρός, ἀλλὰ καρτερῶς ἐνσκευάσασθε πρὸς τὴν μάχην, τὴν κόρυν τοῦ σωτηρίου καὶ τὸν θώρακα καὶ τὰς κνημίδας ἐξωπλισμένοι. Μυρίαν γὰρ αὐτῷ κατάπληξιν παράξτε μετὰ πολλοῦ λήμματος καὶ εὐψυχίας προσβάλλουσαι· οὐδὲ στήσεται πάντως, ἐκ τοῦ κρείττονος ὀρῶν τὰς ἀντιπάλους παραπεταγμένας· ἀλλ' αὐτόθεν ἄρασθαι τῶν ἑπτὰ παλαισμάτων ὑμᾶς συγχωρήσει τὰ ἀριστεῖα ὁ πολυκέφαλος καὶ πολυπρόσωπος θῆρ.

In hanc igitur malorum sterilem solitudinem veniens Ecclesia pascitur, celsaque cœli petentibus grandescit virginitatis alis, quas Scriptura ⁵⁰ *magnæ aquilæ alas* nuncupavit : parta jam de serpente victoria, ac suo plenilunio brumalibus nubi- bus infestisque disiectis. Horum enim gratia, quos hactenus impendimus, omnes hi a nobis sermones prolati sunt : adhortantes vos, o egregiæ virgines, ut totis viribus matrem imitemini, nec mundi molestiis variisque et afflictis vitæ casibus, mentis serenum turbetis ; ut una cum illa exsultantes, ac lucentes præferentes lampades, in thalamum Spousi subeat. Ne ergo propter varias serpentis artes ejusque calumnias animum despondeatis, sed præparate vos acriter ad pugnam, galeam salutis et lorricam, tum crurum femorumque arma bellica induta ⁵⁰. Incredibile enim illi stuporem asferetis, dum magno in ipsum animo robusteque constantia irruetis. Neque omnino sustinebit impetum, qui Dei jussu ductuque instructas atque accinctas adversum se procedere acies videat. Sed statim tollere vos certaminum septem opima spolia præmiaque, multiceps et multifrons bestia volens nolens feret.

Πρόσθε λέων (24), δπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ
[χιμαιρα,
Δεινὸν ἀποκτείνουσα πρὸς μέρος αἰθόμενοιο.
Καὶ τὴν μὲν κατέπεφνεν ὁ Βελλεροφόντης (25).
[τὴν δὲ

Fronte leo, caudaque draco, mediaque chimæra

Ore vomens sævis incendia lurida flammis :

Et illam quidem Bellerophon sustulit : hanc vero

⁵⁰ Phil. II, 7. ⁵⁰ Ezech. XVII, 3. ⁵⁰ Ephes. VI, 17.

(24) Πρόσθε λ. Hom. Iliad. Z, 181, 190. COM-
BESIS.

(25) Κατέπεφνεν ὁ Βελλεροφόντης. Leonis Al-
lathii lectionem, ipsam laborantem, quod loco ὁ Βελ-

λεροφόντης esset, ὁ Περσεύς, præfixa etiam particula
πρὶν ad explendum metrum, sic nulla vi, exigenti
fabula seu historia, emendavi. Longe enim distat.
Perseus et Bellerophon, diversisque illorum labores,

Christus rex : multis quippe exitio fuit. nec ferendo A
[quis erat,
Quam ex genis noxiam spumam eruciabat;

nisi profligatam Christus prius debellasset, prorsus-
que infirmam atque contemptam nobis reddidis-
set.

CAP. XIII. *Bestiæ diademata septem, victrix castitate*
vitia. Fati opinio,

Quare masculo sobrioque assumpto animo, fru-
stra ringenti belluæ ac tumentis arma opponite. Ejus
nihil oppugnationibus cedite, autve hinc turbemini,
quod ferocientem videatis. Infinitam enim referetis
g'oriam, si victoria politæ, quas gestat septem co-
ronas ac diademata, ab illa abstuleritis; de quibus
nobis certamen ac luca proposita est, ut magister B
noster Paulus tradit. Quæ enim debellato prius dia-
bolo, septem capita necaverit, septem virtutis co-
renas adipiscetur, septem magnis perfuncta casti-
tatis certaminibus. Caput enim draconis est intem-
perantia et luxus; qui hoc caput confregerit, casti-
tatis corona ornabitur. Caput est et ignavia, fracti-
que animi imbellis pavor; qui hoc pede premeus
eliserit, coronam auferet martyrii. Caput est et in-
fidelitas et stultitia, et reliqua id genus improbita-
tis monstra: qui ea confecerit ac perdiderit, opima
de illis victoriæ præmia reportabit, multifarie con-
tusa potentia draconis. Nam et decem cornua acu-
leique quæ in capitibus ferre draco dictus est, con-
traria decem Decalogo argumenta sunt, o præclaræ C
virgines, quibus arietate acriusque petere ac deji-
cere plurimorum animos consuevit; nempe huic
præcepto: *Diliges Dominum Deum tuum* 61, ac reli-
quis deinceps mandatis contraria sapiens ipse, aliis-
que obtrudere satagens. Vide enim illius cornu
igne accensum ac amarulentum, fornicationem, quo
intemperantes ferit: vide adulterium, vide menda-
cium, vide avaritiam, vide furtum, atque reliqua
his germana et affinia, quanta circa illius parri-
-

61 Deut. vi, 5.

vel veri, vel ficti: nec tanta Methodii ἀνιστορησία,
ut quæ unius sunt (re sic trita, et in patria, cui ipse
præfuit episcopus) tribuerit: sed antiquarii istud
plagium fuit, ut et quod Vaticanus antiquarius, ipse
ridiculus, subdidit, Κατέπεφνε, Πατὴρ τεράττεισι
πιθήσας Χριστὸς ἄναξ· quasi Christus vere ipsius
chimærx domitor fuerit eamque occiderit, non dia-
bolum et draconem, cuius ille typo chimæram as-
sumit: qui sensus perabsurdus est, quo etiam hiæ
oratio, desiderata altera parte adversante: nam τὸ,
τὴν μὲν, τὴν δὲ postulat sive etiam τὸν δέ, quod ha-
buerit Allatii codex; estque indicio, quod mascu-
lino genere ἐρευγόμενον habet, quasi referendo τὸν
δράκοντα et diabolium: quam lectionem minus probat
editor Lupar., ego magis probo, malimque ad eam
omnia componi, etsi femine ferri potest, qua
Chimærx figura, Christi de dracone et diabolo victo-
riam describit, qui sit mystica Chimæra. Porro
Chimæra mons est in Lycia ignivomus, in cuius
cacumine leones habitarent, in medio ubi pascuis
abundat, capræ; in radicibus, serpentes, quem Bel-
lerophon habitabilem reddiderit; hincque poetis
edomuisse Chimæram monstrum per fabulam dictus
ait. Meminit etiam ejus montis ignivomi Methodius

Χριστὸς ἄναξ· πολλοὺς γὰρ ἀπώλεσεν, οὐδέ
[τεῖς ἐτλη,
Λοίγιον ἐκ γερῶν ἀρρὸν ἐρευρομέναν·

ei mē πρότερον ἐκλύσας αὐτὴν κατειργάσατο, καὶ
ἀσθενῆ καὶ εὐκαταφρόνητον ἡμῖν παντελῶς ἐποίησε
Χριστὸς.

tollenda. *Draconis cornua decem, Decalogo opposita*
malum maximum.

Αἰδ, θυμὸν ἄρρηνα λαβοῦσαι καὶ νήφοντα, ἐναντία
θέσθε τῷ θηρὶ σφριγῶντι τὰ ὄπλα· μηδ' ὑποχωρή-
σητε τὸ σύνολον, ἐφ' οἷς θρασύνεται παραγχεῖσαι·
μυρίον γὰρ ἔξετε κλέος, ἐὰν ἀφέλητε νικήσασι τοὺς
ἐπ' αὐτοῦ στεφάνους ἐπτὰ, δι' οὓς ὁ ἀγὼν ἡμῖν πρό-
κειται καὶ ἡ πᾶλη, κατὰ τὸν διδάσκαλον Παῦλον. Ἡ
γὰρ καταγωνισαμένη τοῦ διαβόλου πρότερον, καὶ
νεκρώσασα τὰς ἐπτὰ κεφαλὰς, τῶν ἐπτὰ στεφάνων
τῆς ἀρετῆς ἐγκρατῆς γίνεται, μεγάλους ἀγῶνας
διαθλήσασα τῆς ἀγνείας. Κεφαλὴ γὰρ τοῦ δράκοντος
ἐστὶν ἡ ἀκρασία καὶ ἡ τρυφή· ὁ ταύτην συνθλάσας
ἀναδεῖται τὸν στέφανον τῆς σωφροσύνης. Κεφαλὴ
ἐστὶ καὶ ἡ δειλία καὶ ἡ θρόψις· ὁ ταύτην πατήσας
τὸν στέφανον ἀναίρειται τοῦ μαρτυρίου. Κεφαλὴ ἐστὶ
καὶ ἡ ἀπιστία καὶ ἡ ἀνοια, καὶ τὰ ἄλλα ὡσαύτως τῆς
πονηρίας πλεονεκτήματα· ὁ ταῦτα κατεργασάμενος
καὶ ἀνελὼν τὰς ἐπ' αὐτοῖς τιμὰς ἀποφέρεται, πολυ-
τρόπως ἐκκεραϊζομένης τοῦ δράκοντος τῆς ἰσχύος.
Καὶ γὰρ καὶ τὰ δέκα κέρατα καὶ κέντρα, ἅπερ ἐπὶ
ταῖς κεφαλαῖς ἐλέχθη φέρειν, αἱ δέκα ἀντιθέσεις εἰσιν,
ὧ καλλιπάρθενοι, τοῦ Δεκαλόγου, αἷς ἀνακερατίζειν
εἴωθε καὶ βάλλειν τὰς τῶν πλείστων ψυχὰς· τῆ,
Ἄγαπήσεις, ἐντολῆ, τὸν Κύριόν σου, τὰ ἐναντία
φρονῶν καὶ τεκταινόμενος, καὶ τοῖς ἐξῆς νομοθετή-
μασι. Ἴδὲ γὰρ κέρασ αὐτοῦ διάπυρον καὶ πικρὸν,
τὴν πορνείαν, ᾧ τοὺς ἀκράτορας βάλλει· Ἴδὲ τὴν
μοιχείαν, Ἴδὲ τὸ ψεῦδος, Ἴδὲ τὴν φιλαργυρίαν, Ἴδὲ τὴν
κλοπὴν, καὶ τὰ ἄλλα τούτοις ἀδελφὰ καὶ συγγενῆ,
ὅποσα ὑπερισχύουσιν ἀμφὶ ταῖς κεφαλαῖς αὐτοῦ
ταῖς ἀνθρωποκτόνοις πεφυκότα· ἅς ὑμεῖς συμμα-

apud Eriphanium I. *De resurrectione*, plantasque
haud procul ab ebullientibus ejus flammis miratur.
Nota alia de Bellerophonte, datisque litteris ut oc-
cideretur, cum impudicam mulierem a se repu-
lisset; qua tamen molitione sic clarus evaserit;
haud proinde importunus vel Christi figuræ, vel li-
bri argumento de virginitate et castimonia. Perseus
nihil ejusmodi, ipse Danaæ ac Jovis stupro con-
ceptus, et qui Medusam, unam ex Gorgonibus, orci
clypeo tectus occiderit. Ubi Jovis assumptum nomen
ad legendam proci personam, qui auri vi corruptis
custodibus, in arcem qua Danae tenebatur, sibi
viam fecerit puellamque corrupit. Facessant ergo
impudicitix exempla, ne non illustrari splendor vir-
ginitatis perorante Thecla virgine earumque princi-
pe, videatur, sed fœdari; maneantque quæ forti-
tudinis æque ac castitatis illustre specimen habeant,
ei prorsus gemina, quod de divino Josepho, ipso
Christi figura prænobili, sacris oraculis olim præ-
ditum est: quod ipsum forte Græci in suo Belle-
rophonte representare voluerint, ut sunt nostra et
sacra longe profanis Græcorum antiquiora, illisque
præiverunt: qua de re cum veteres tum et recen-
tiores luculenter tractaverunt. COMBESIS.

χῆσαντος Χριστοῦ ἐκκερατοῦσαι, λήψασθε τοῖς κατὰ τοῦ δράκοντος καταθεμῶσαι στεφανώμασιν ὑμῶν τὰς θείας κεφαλὰς. Ἡμέτερον γὰρ προκρίνειν τὰ κρείττω καὶ προτάσσειν· πρὸ τῶν γηγενῶν (26) αὐτοκράτορα καὶ αὐτεξούσιον τὸν λογισμὸν εὐλογίας, καὶ πάσης ἀνάγκης ἐκτός, εἰς τὸ αὐτοδεσπότης αἰρεῖσθαι τὰ ἀρέσκοντα, οὐ δουλεύοντας εἰμαρμένῃ καὶ τύχαις. Ὡς οὐκ ἄνθρωπος αὐτοῦ κύριος ἔσονται καὶ ἀγαθός, εἰ μὴ τῷ ἀνθρωπείῳ παραδείγματι χρώμενος τοῦ Χριστοῦ, καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἑαυτὸν ζωγραφῶν κάκεινον μιμούμενος βιώσει. Πάντων γὰρ κακῶν μέγιστον ἔμφυτον τοῖς πολλοῖς τὸ τὰς αἰτίας τῶν ἀμαρτημάτων εἰς τὰς τῶν ἀστέρων κινήσεις ἀναφέρειν, καὶ τὴν βίον ἡμῶν οὐκίσεισθαι τῆς εἰμαρμένης ταῖς ἀνάγκαις λέγειν, καθάπερ οἱ μετὰ ἀλαζονείας πολλῆς ἀπεροσκοπήσαντες· ὑπονοῖα γὰρ μᾶλλον ἢ τῷ φρόνῳ πεπιστευκότες, ἢ μεταξὺ τῆς ἀληθείας ἐστὶ καὶ τοῦ ψεύδους, πολὺ τῆς τῶν ὄντως ὄντων θεᾶς ἐξηπατήθησαν. Ὅθεν εἰ παρεῖς, ὦ Ἀρετῆ, πληρωθέντος ἤδη μοι τοῦ λόγου, ὅν αὐτῆ προσέταξας, δέσποινα, βῆθηναί, περιάσομαι δὴ, συναγωνιζομένης σου καὶ συμπεύουσης, πρὸς τοὺς χαλεπαίνοντας καὶ ἀμπισθητοῦντας ὡς οὐκ ἀληθῆ λέγομεν, αὐτεξούσιον εἶναι φάσκουσαι τὸν ἄνθρωπον, διευκρινήσασθαι, ὅτι pertexere, adversus eos qui ægre ferunt, nec faciles arbitrii facultate præditum esse dicimus; quos nempe

(27) Σφῆσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπέρομορον ἄλγε' ἔχουσιν,

αἰρούμενοι τὰ ἡδέα πρὸ τῶν συμφερόντων.

APET. Ἀλλὰ πάρεμι καὶ συναγωνίζομαι· τελέως γὰρ ὁ λόγος κεκοσμήσεται καὶ τούτων προσαφθέντων.

Cap. XIV. Mathematicorum doctrina non prorsus spernenda, quandiu in astrorum versatur notitia. Duodecim zodiaci signa, nomina mythica.

ΘΕΚΑ. Πάλιν οὖν δὴ πρῶτον περὶ τούτων εἰς δὺναμιν εἰπωμεν, τὴν γοητείαν αὐτῶν, ἐφ' ἣ θρασύνονται, γυμνώσαντες, ὡς μόνων κατελιγφῶτων ἐξ οἶων ἢ οὐρανός κεκόσμηται σχημάτων, κατὰ τὰς Αἰγυπτίων καὶ Χαλδαίων ὑποθέσεις. Φάσκουσι γὰρ ὡσπερ σφαῖρας εὐτόρνου στροφαῖς ἀπεικάζεσθαι τὴν περιφέρειαν τοῦ κόσμου, τῆς γῆς κέντρου καὶ σημείου τῶν ἐξούσης. Περιφορὰς (28) γὰρ οὖσης σφαιρικῆς,

(26) Προτάσσειν πρὸ τῶν γηγενῶν. Lectionem Allatiani codicis sequor, sed non ejus distinctionem. Nec certe ipsa apta videtur constructio προτάσσειν πρὸ τῶν γηγενῶν, terrenis hisce præponere, ut ipse reddit, vacante omnino præpositione, quam forte eliminavit Possinius, sive qui illius Methodii editioni præfuit, ut eodem ac ille sensu redderet, et quidem verborum pompa, præponereque meliora sequioribus, caelestia terrenis: quasi γηγενεῖς, ipsa terrena sint, τὰ γῆνα, non terrigenæ, orti e terra; comparatione scilicet ad hominem, cujus divina origo est, qua et liberi arbitrii facultate præditus est, Dei scilicet insignis imagine; ut sicut ille αὐτοδέσποτος absolute, sic et homo sub Deo sit & ipse αὐτοδέσποτος, tunc maxime, cum suas in Deum confert rationes ac pietati studet, uti quas Thecla alloquitur virgines: γηγενῆ ergo comparatione hominum, reliqua animalia sunt, in quibus nullus mentis sensus, aut vera ratio, ut quasi a se illa ducantur: quæ liberi ratio est. Ex illa ergo excellentia supra

diosa capita enata, ingenti potentia prævalent: quæ si vos, Christo auspice ac adjutore, eliseritis, divina capita vestra, ejus victoriae præmio floridis exornata coronis referetis. Nostrum enim est, ut virtutem præferamus potiorique loco habeamus, qui præ terrigenis mentem liberam ac arbitrii facultatem nulli obnoxiam necessitati, a Deo nacti simus, ut pleno jure ac arbitrio, quæ libuerit, hæc eligamus, nec fato ulli ac fortunæ serviamus. Proinde nemo nisi dominus bonusque exstiterit, nisi qui humano Christi usus exemplo, seque ad illum ut archetypum effingens ac ipsum imitari studens, vitam composuerit. Omnium namque malorum maximum plerisque insitum istud sit, quod scelerum causas ad stellarum motus referunt, asseruntque vitam nostram fati necessitatibus gubernari, quemadmodum isti faciunt arrogantissimi siderum observatores. Quippe vana potius suspicione quam recta securaque prudentia de rebus conjectantes, eaque freti, quod inter veritatem ac mendacium medium est, a vera rerum cognitione longe aberrarunt. Quare si permiseris, o Arete, absoluto jam mihi sermone, quem ipsa, domina, ut haberem imperasti, conabor, adjuvante te, alium inchoare ac assensum accommodant, quod hominem liberi arbitrii,

Nequitia sibi damna sua, mortemque creare:

quippe qui dulcia præ utilibus eligant.

C APET. Age, permitto quod vis, et me certaminis sociam en tibi offero. Nam hac adjuncta quam polliceris disputatione, illustrior omnibusque numeris absoluta, tua evadet oratio.

THECL. Resumamus igitur de his sermonem, et ante omnia imposturam istorum detegamus, qui se gloriose ostentant, tanquam soli compertum habeant quibus cælum figuris concinnetur, juxta Ægyptiacas et Chaldaicas hypotheses. Aiunt enim orbem mundi, sphaeræ more versatilis, rapidis conversionibus circumagi, terra centri et puncti locum obtinente. Cum enim, aiunt, circumflexus circula-

reliquas animantes, infert Thecla, virginum esse προκρίνειν καὶ προτάσσειν τὰ κρείττω, quæ vox sic absolute, virtutem sonat, nec necesse quibusnam κρείττω dicat, exprimere, cum satis intelligatur; ut neque cum Deus τὸ κρείττω dicitur, aliud additur. Sequentia etiam nullo sensu in Vatic., ὡς οὐκ ἄνθρωπος. Saniora mutuati ex Allatio. COMBEFIS.

(27) Σφῆσιν, etc. Ὀδυσσ. Α, 7.

(28) Περιφορὰς. Quod ita semel et iterum paulo post legitur, omnino emendandum velim περιφέρειας: ex qua sic rotunda, habere terram rationem centri ac puncti aiunt mathematici quos exagitat Methodius, exque illa cælorum orbis pendere, qui sic mundi quasi περιφέρεια sint, ambitus, circumflexus, et, ut vulgo vocant, circumferentia: ac præterea terram cælis antiquiorem esse, uti punctum ac centrum, ducto circa ipsum orbe, prius intelligatur, necesse est. Quod ipsum refellit, communi etiam Græcorum sapientum existimatione. Nihil terrenorum caelestibus nobilius esse aut antiquius. Sic

ris sit, servatis semper iisdem partium intervallis, A mediam hujusce rerum universitatis terram considerare necesse est, circa quam ipso seniore vertitur cœlum. Nam si ex puncto et centro constat sphaeræ circumductus, qui utique orbis esse videtur et circulus: cum fieri non possit ut sine puncto circulus describatur, nec circulus esse possit absque puncto, quinam fieri potest, aiunt, ut non omnibus prior terra exstiterit, ejusque ipsius chaos et profundum? Plane enim in erroris profundum et chaos miseri prolapsi sunt. Quod cum Deum cognovissent, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt; sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum⁶²; vel hoc maxime quod eorum sapientes nihil esse terrenis in rebus cœlestibus nobilior aut antiquius dixerunt. B Plane igitur non semper pueri qui Christum agnovere, velut Græci qui fabulis potius ac figmentis, quam eruditionis arte ulla aut facundia veritatem obruentes, humanasque calamitates cœlis adscribentes, nec erubescunt, dum terræ ambitum geometricis inventis figurisque describentes, cœlum docent, volucrum nataliumque ac terrestrium animalium simulacris ornatum esse, stellarumque qualitates ex priscorum hominum cladibus ac infortuniis habuisse ortum: adeo ut ex horum sententia, ipsi planetarum motus ex ejusmodi corporibus pendeant. Gyrare videlicet circa signorum duodecim naturam stellas aiunt, rapida zodiaci circuli tractas vertigine: atque ex harum temperatione provideri quæ vulgo eventura sunt: pro earum inter se diversa coherentia, alioque et alio influxu, ortuque et occasu.

Cum enim cœlum omne in orbero conglobatum sit, centroque ac puncto terra utatur, ut illi existimant, quod omnes lineæ rectæ ab ambitu in terram incidentes, inter se æquales sint, ab ambientibus ipsum circulis dominio prævalet: quorum meridianus inter maximos emineat. Ab hoc secundus sit, qui et ipse in partes æquales universum secet, quem horizontem (id est finitorem) vocant: tertius hos intersecans, æquinotialis. Istorum porro hinc inde ad latera tropici duo, æstivus et hibernus; hic a Septentrione, ille ab Austro. Ad hos

⁶² Rom. 1, 21.

enim certe sensus postulat, habebatque Vat. et redidit Possinius, etsi longo verborum circumductu, nihil ipso necessario. Allatio vero qui γηγενούς legat, αντί τοῦ γηγενέος, contrarius omnino sensus est, Nihil rerum cœlestium terrenis esse pretiosius aut antiquius; quod nescio an ulli sapientiæ laude aliqua Græcis celebrato in mentem venerit, aut ita scripserit. Certe non Platoni, non Aristoteli aliusve philosophis; nec par videtur, levi vel antiquarii vel excubitoris lapsu, aut etiam fallente oculo, in tam devia interpretem agi, aut ea magnis Patribus ascribere quæ nemo sanæ mentis somniaverit. COMBERIS.

(29) Ὁ δὴ κύκλος, κ. τ. λ. Suppleta hic mutila ex Leontio et Joanne Rerum sacrarum lib. II. Allatio et Possinius ex cod. Vat., περιφέρεια συνέστηκε, καὶ τὸ κατ' αὐτὴν χάος. Nimirum librarius illius codicis excipitor, oculos convertens a priore verbo

ἀνάγκη, φασί, κατὰ τὰς ὁμοίας διαστάσεις τῶν αὐτῶν ὄντων διαστημάτων, μέσην τοῦ παντός τὴν γῆν τυγχάνειν, περὶ ἣν ὁ οὐρανὸς περιδίδεται προγενεστέραν οὖσαν. Εἰ γὰρ ἐκ σημείου καὶ κέντρου περιφέρεια συνέστηκεν, ὃ δὴ κύκλος (29) εἶναι δοκεῖ (ἀδύνατον δὲ χωρὶς σημείου περιγραφῆναι κύκλον, κύκλον δ' ἔσεσθαι ἀδύνατον ἄνευ σημείου), πῶς οὐ περὶ πάντων ἡ γῆ, φασί, συνέστηκε, καὶ τὸ κατ' αὐτὴν χάος καὶ βάθος; Εἰς βάθος γὰρ καὶ χάος ὄντως καταλίθησαν οἱ σφέτεροι πλάνης. Οἱ (al. ὅτι), γρόντες τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν ἢ εὐχαρίστησαν, ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία· καὶ ταῦτα καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς εἰρηκότων σοφῶν, ὡς οὐδὲν Ὀλυμπίων ἐντιμότερον γηγενὲς ἢ πρεσβύτερον. B Ὅθεν οὐκ αἰεὶ παῖδες ὄντως οἱ Χριστὸν ἐγνωκότες, καθάπερ Ἕλληγες, οἱ, μύθοις μᾶλλον καὶ πλάσμασιν ἢ τέχνῃ τῶν λόγων τὴν ἀλήθειαν χύσαντες, καὶ τοῖς οὐρανοῖς τὰς τῶν ἀνθρώπων προσαρμόσαντες συμφορὰς, οὐδὲν αἰσχύνονται καταγράφοντες τὴν τῆς οἰκουμένης περιφορὰν γεωμετρικοῖς θεωρήμασι καὶ σχήμασι, καὶ τὸν οὐρανὸν εἰδύλοισι πτηνῶν καὶ νηκτῶν καὶ χερσαίων εἰρηγούμενοι κεκοσμηθῆσαι, καὶ τὰς ποιότητας τῶν ἀστέρων ἐκ τῶν περὶ τοὺς ἀρχαίους ἀνθρώπους συμφορῶν κατεσκευάσθαι, ὥστε τὰς τῶν πλανητῶν αὐτοῖς κινήσεις ἐκ τοιούτων ἡρτηθῆσαι σωματῶν· ἐλλίσσεσθαι γὰρ περὶ τὴν τῶν δώδεκα ζωδίων φύσιν φασί τοὺς ἀστέρας, ἐλκομένους τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου τῇ φορᾷ, ὡς καὶ διὰ συγκράσεως αὐτῶν ὄρασθαι τὰ ἀποβαίνοντα πολλοῖς, κατὰ τὰς πρὸς ἀλλήλους αὐτῶν συναφείας τε καὶ ἀπορροίας, ἀνατολάς τε καὶ δύσεις.

Σφαιροειδῆς γὰρ ὑπάρχων ὁ πᾶς οὐρανός, καὶ κέντρω καὶ σημείω κατ' αὐτοὺς τῇ γῆ χρώμενος, διὰ τὸ πάσας ἀπὸ τῆς περιφερείας (30) τὰς προσπιπτούσας εὐθείας ἐπὶ τὴν γῆν ἴσας ἀλλήλαις εἶναι, ἀπὸ τῶν περιεχόντων αὐτὴν διακρατεῖ κύκλων· ὧν μείζων μὲν ὁ μεσημερινὸς δοκεῖ· καὶ δεύτερος ὁ εἰς ἴσα τέμνων μέρη, καλούμενος ὀρίζων· τρίτος δὲ ὁ τοῦτους ἐπιδιαίρων ἰσημερινός· παρ' ἑκάτερα δὲ τούτου τροπικὸν δύο, θερινὸς καὶ χειμερινός· καὶ ὁ μὲν πρὸς τοῖς ἀρκτικοῖς, ὁ δὲ πρὸς τοῖς νοτιοῖς μέρει. Τούτων ὁ λεγόμενος ἄξων, περὶ ὃν αἶτε Ἄρκτοι,

D συνέστηκεν, ad alterum quod mox subsequitur, intermedia præterit. Idemque vitium in codicem Mazarianum irrepsisse videtur: neque enim hujus omissionis meminit editor Lupareus. Id.

(30) Ἀπὸ τῆς περιφερείας. Et hic ineptissime περιφορᾶς erat, mihihique mutandum indulsit: graviorque mendo Allatius πάσας τὰς περιφορὰς, ac si περιφορᾶς lineæ essent, quæ sic rectæ æquales sint, non circulares ipsi motus et lationes. Ex eo igitur quod sic circa terram ut centrum cœlum omne volvitur, cujus in eam ut ad centrum æquales sint lineæ, atque adeo influentiæ, ἀπὸ τῶν περιεχόντων αὐτὸν διακρατεῖ κύκλων (quod ipsum ita emendavi ὑπὸ continet, dominatur, influentiis regit, a circulis ipsum ambientibus; quæ mathematicorum doctrina tam erudite Methodio explicata, quam misere Vaticano interpreti discerpta. Id.

ὁ τε ἀρκτικός ἔξωθεν ἔχων τὸν τροπικόν. Καὶ αἱ Ἀρκτικοί, περὶ αὐτὰς στρεφόμενοι καὶ βριθοῦσαι τὸν διὰ τῶν πόλων ἄξονα, τὴν τοῦ παντὸς ἀπεργάζονται κίνησιν κόσμου, κατὰ τὰς ἀλλήλων ἰξύσας ἔχουσαι τὰς κεφαλὰς, καὶ ἀχραντοὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς ὀρίζοντος οὐσαι.

alterius illa, capita habentes; intactæ æque ambæ a

Τὸν ζῳδιακὸν δὲ πάντων ἐφάπτεσθαι τῶν κύκλων, λοξῆν ποιούμενον τὴν κίνησιν· εἶναι τε ἐν αὐτῷ ζῳδίων ἀριθμὸν, ἃ καλεῖται δωδεκατημόρια δώδεκα, ἀπὸ Κριοῦ τὴν ἀρχὴν ἔχοντα μέχρι τῶν Ἰχθύων, ἃ κατητερίσθαι παριστάσιν ἐχεμύθοις αἰτιάσι· τὸν μὲν Κριὸν φάσκοντες τὸν τὴν Ἑλλην εἶναι τὴν Ἀθάμαντος διακομίσαντα καὶ Φρύξον εἰς Σκύθας· τὸ δὲ Βούκρανον εἰς τιμὴν Διὸς, τοῦ τὴν Εὐρώπην Ταύρου διαπεραιώσαντος εἰς τὴν Κρήτην· καὶ τὸν καλούμενον δὲ Γαλαξίαν κύκλον, ὃς τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ συνδέσμου τῶν Ἰχθύων ἐπὶ τὸν Κριὸν ποιεῖ, ἀπὸ τῶν τῆς Ἥρας μαζῶν Ἡρακλεῖ προχύθηται λόγος Διὸς ταγαῖς. Ὡστε κατ' αὐτοὺς πρὸ τῆς Εὐρώπης ἡ Φρύξου, καὶ τοῖν Διοσκουροῖν, καὶ τῶν ἄλλων ζῳδίων, τῶν ἐξ ἀνθρώπων καὶ θηρῶν καταστερισθέντων, εἴπω γένεσις ἦν· ἀλλὰ χωρὶς γενέσεως ἐδίωσαν ἡμῶν οἱ παλαιότεροι. Ἐπιχειρητέον γὰρ μήπως τὸ φεῦδος ἰσχύσωμεν, ὥσπερ ἰατροὶ, φαρμάκοις τῶν λόγων ἀμβλύναντες ἰατρικοῖς σβέσαι, τῆδε σκοποῦσαι τὴν ἀλήθειαν.

modo liceat medicorum more salubribus sermonum remediis, mendacii vim compressam extinguere, hinc fere adoriendo.

Cap. XV. Argumenta a fati et geneseos novitate. Aureum genus, prisca homines. Argumenta adversus mathematicos, sane solida.

Εἰ κρείσσον ἦν τὸ ὑπὸ γένεσιν εἶναι τοὺς ἀνθρώπους, ὡ σφέλλιοι, τοῦ μὴ εἶναι, δι' ἦν αἰτίαν οὐκ αὐτὸθεν, ἀφ' οὐπερ ἔφυ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, γένεσις ἦν; Εἰ δὲ ἦν, τίς ἡ χρεῖα τῶν ὑπόγειον καταστερισθέντων, Λέοντος, Καρκίνου, Διδύμων, Παρθένου, Ταύρου, Ζυγοῦ, Σκορπίου, Κριοῦ, Τοξότου, Ἰχθύων, Αἰγόκερω, Ὑδροχόου, Περσέως, Κασσιόπειας, Κηφέως, Πηγᾶσου, Ὑδροῦ, Κόρακος, Κρατήρας, Λύρας, Δράκοντος, καὶ τῶν ἄλλων, ἐξ ὧν εἰσηγεῖσθε κατακοσμηθέντας τοὺς πολλοὺς κατελιγμένοι τὴν μαθηματικὴν ταύτην, μᾶλλον δὲ καταθεματικὴν πρόγνωσιν; Ἥτοι οὖν καὶ ἐπὶ τῶν ἐμπροσθεν γένεσις ἦν, καὶ μάταιος ἡ τούτων σύστασις· ἢ οὐκ ἦν, καὶ εἰς τὴν κρείσσονα κατάστασιν καὶ διεγρηγὴν ὁ Θεὸς τὸν βίον μετέστησε, τῶν ἐμπροσθεν χεῖρον βιωσάντων χρόνον. Ἀλλὰ κρείττους οἱ παλαιότεροι τῶν νῦν· ὄθεν καὶ χρυσοῦν ἐκλήθησαν γένος. Οὐκ ἄρα ἡ γένεσις.

Atqui felicior illorum fuit, quam audierunt. Non ergo est natalis fatalitas.

Εἰ ὁ ἥλιος, καθιπτεύων τοὺς κύκλους (31) καὶ ἐπιπορευόμενος ἐτησίαις τὰ ζῳδία περιόδοις, τὰς

(31) Καθιπτεύων τοὺς κύκλους. *Perequitan, obiens zonas.* Insigni Possinius μαθησεως ἀκριβεῖα, si sol *superequitan circulos*, quasi circuli et zonæ, illisque ascriptæ stellæ, soli subsint, hæcque sol in equorum morem inscendat, subindeque alia et alia mu-

Apertinet qui axis dicitur, circa quem torquentur Ursæ ac circulus arcticus, extra quem positus est tropicus. Et Ursæ quidem sese mutuo gyro perpetuo sequentes, quasi pondus mole sua motum orbi universo imprimunt, cujus velut gravitate circa polum axemque rotatur: nempe altera, juxta pervadente orbem cui nos insistimus, circulo finit-

Jam zodiacum per omnes se porrigere circulos, eosque amplexu contingere, obliquo late meatu procedentem: esseque in illo animalium insignes formas, quæ signa duodecim vocantur, ab Ariete ducto principio in Pisces desinentia: quæ in siderum pervenisse censum narrant, fabulosis ex causis. Nam Arietem illum ipsum esse aiunt qui Hellen Athamantis filiam cum Phryxo per Ponti fretum transvexit ad Seythas. Tauri caput, Jovis gratia cœli honore ac statione donatum, quod is illa forma Europen in Cretam trajecerit. Lacteam quoque circulum initium ducentem a nodo Piscium, hinc sese Arietem versus porrigentem, a Junonis uberibus candorem habere memorant, cum hæc Herculem lactare Jovis imperiis adacta esset. Itaque juxta illos, ante Europen et Phryxum et Castores, aliaque postea in zodiacum ex hominibus aut bestiis constellata, nulla adhuc erat natalis fatalitas; et sine fortuna nascendi vixerunt primi illi nostri progenitores. Quæso enim, argumentis tentemus, si quo

remediis, mendacii vim compressam extinguere,

Si melius erat, o miseri, nasci homines subditos natali fatalitati, quam ab illa liberos, quidni ab ipso protinus initio, cum primum homines esse cœperunt, natalis illa jam fatalitas fuit? Quod si jam erat, quid illis opus, quæ nunc recens inter astra relata: Leo, Cancer, Gemini, Virgo, Taurus, Libra, Scorpius, Aries, Sagittarius, Pisces, Capricornus, Aquarius, Perseus, Cassiopea, Cepheus, Pegasus, Hydra, Corvus, Crater, Lyra, Draco, et alia ejusmodi, quorum observationibus eruditos non paucos docetis mathematicam istam (imo potius catachematicam dirisque omnibus devovendam) prænotionem nactus esse? Aut igitur primorum etiam mortalium ævo natalis jam erat fatalitas; proindeque inutilis fuit hæc animalium in cœlo evectio: aut sane non erat, resque Deus humanas meliori statu subinde mutavit, ac potiore gubernatione donavit, cum prisca ævi homines miserabiliorem vincta nepotum conditio: unde et aureum genus

Si sol perequitan circulos, et annuis signa obiens periodis, mutationes efficit, conversionesque stas

tel, uti fere cursores, per alias aliasque stationes. At quis solem planetam nesciat, stellifero orbi longe subjectum, quique adeo non superequitet, sed magis subequitet circulos, percurratque oblique sub eis gyraudo aliaque ex aliis signa legendo? *Сочвѣсія.*

temporum reducit; quinam ergo, qui antequam signa in cælo collocarentur, iisque illud perornaretur, exstiterunt, vivere potuerunt; cum necdum æstas, autumnus, hiems, ver discreta essent, quorum temperatura corporis indoles augetur ac confirmatur? Atqui vixerunt, longævioresque ac robustiores duraverunt, quam qui nunc vivimus: simili ratione tum quoque Deo tempora disponente. Non igitur cælum ejuscemodi figuris ac per eas occasiones, subinde interstinctum ac variatum fuit.

Si sol et luna ac stellæ aliæ astraque, ad temporis distinguendos servandosque numeros⁶², et ad cæli ornatum vicesque tempestatum inducendas condita, divina sunt, et quam pro humana conditione præstantiora; necessario fit, præstantiorem hæc quoque vitam et beatam atque tranquillam, longæque justitiæ ac virtutis dotibus, nostra hac meliorem, degere: quæ composito felicitique motu se moveant. Sin autem mortalibus cladum malorumque consiliorum auctores sunt, vacantque impudicitiiis ac vitæ mutationibus tragicisque casibus ingerendis; plane miserabiliore hominibus sorte sunt, quæ in terram fatalesque ac nefarios actus attendant, nec quidquam melius nobis vitam regant, quandoquidem ab eorum defluxu ac motu nostra dependet vita.

CAP. XVI. *Alia complura in eosdem mathematicos intorta.*

Cum nullus absque prævio cupiditatis affectu actus fiat, neque vero cupiditas aliunde sit quam ab indigentia; Deus autem ipse nullius egeat, nec proinde ullius auctor aut machinator pravitatis existat; cumque rursus siderum natura divinæ affinis sit illique vicinior (nempe præstantiorum hominum virtute præstantior), nec ipsa mala molientur aut aliquo indigebunt.

Præterea, nemo eorum quibus ratum est solem et lunam et stellas divinas res esse, eat profecto infatias, procul etiam a malitia hæc abhorretere, et a terrenorum actibus remota esse, in quæ nec voluptatis affectio, nec doloris cadat: nec enim cœlesibus pendenda hæc desideria competunt et exsecrandæ appetitiones. Si autem extra ea sunt, nec ulla laborant egestate, quid causæ est cur mortalibus eorum auctores sint, quæ nec illis arrideant et extra quæ posita nobiliore indole præsent

Hi porro qui hominem arbitrii facultate non præditum esse statuunt, sed inevitabili fati necessitate jussisque non scriptis ferri agique humanam vitam sentiunt, in ipsum impii ac injurii sunt Deum, quem malorum humanorum auctorem et effectorem faciunt. Si enim siderum universum circularem motum, Deus ipse, qua nemo sapientia dicat aut vi mentis intelligat, modulate dispensat, universi clavum rectissime gubernans; astra vero vitii atque virtutis qualitates humanæ vitæ ingerunt, quæ videlicet necessitatis vinculis homines in ea trahant, utique malorum auctorem ac originem Deum ascribunt; omnium tamen judicio, nullius noxæ Deus auctor est. Explodatur ergo fatalis necessitas.

⁶² Gen. 1, 17.

μεταβολὰς ἀποτελεῖ καὶ τὰς τροπὰς τῶν καιρῶν, ὡς πρὸ τοῦ καταστρεψθῆναι τὰ ζῶδια γεγονότες, καὶ κοσμηθῆναι τούτοις τὸν οὐρανὸν, πῶς διήρκεσαν, μηδέπω θέρους, μετοπύρου, χειμῶνος, ἔαρος διακεκριμένον, δι' ὧν ἡ τοῦ σώματος ἀβιβάζεται καὶ συγκρατεῖται φύσις; Ἄλλ' ἐξήρκεσαν, καὶ πολυχρονιώτεροι: γεγόνασιν καὶ ῥωμαλεώτεροι παρὰ τοὺς νῦν, ὁμοίως καὶ τότε διευθύναντος τοὺς καιροὺς τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἄρα ἐκ τοιούτων ὁ οὐρανὸς πεποικίλλεται σχημάτων.

Εἰ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ τὰ ἄλλα ἄστρον, τὰ εἰς διορισμὸν καὶ φυλακὴν ἀριθμῶν χρόνου γεγονότα, καὶ κόσμον οὐρανοῦ, καὶ τροπὰς καιρῶν, θεὰ ἐστὶ καὶ κρείττω τῶν ἀνθρώπων, ἀνάγκη καὶ κρείττονα βίον καὶ μακάριον αὐτὰ καὶ εἰρηνικόν, καὶ πολλῶ τοῦ ἡμετέρου βίου διαλλάττοντα δικαιοσύνη καὶ ἀρετῇ διάγειν, κινούμενα κίνησιν εὐτακτον καὶ εὐδαίμονα· εἰ δὲ τῶν θνητῶν συμφορὰς καὶ κακοφροσύνας αὐτὰ τεκταίνονται, καὶ ἐνεργεῖ περὶ τὰς ἀσελγείας ἀσχολούμενα, καὶ τὰς μεταβολὰς καὶ τροπὰς τοῦ βίου, ἄρα ἀθλιώτερα τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν, εἰς τὴν γῆν βλεπόντα, καὶ τὰς ἐπικλήρους καὶ ἀθέστους πράξεις, καὶ μηδὲν κρεῖττον τῶν ἀνθρώπων διάγοντα, εἴγε τῆς ἐκεῖνον ἀποβόλας καὶ κινήσεως ὁ ἡμέτερος ἤρτηται βίος.

Εἰ πᾶσα πράξις χωρὶς ἐπιθυμίας οὐ γίνεται, οὐδὲ μὴν ἐπιθυμία χωρὶς ἐνδεΐας· ἀνευδεὲς δὲ τὸ θεῖον· ἀνευνόητον ἄρα πονηρίας· καὶ εἰ ἡ τῶν ἄστρον φύσις ἐγγυτέρω τέτακται Θεοῦ, κρείττων οὖσα τῆς τῶν κρεῖττόνων ἀνθρώπων ἀρετῆς· ἀνευνόητα κακία ἐστὶ καὶ ἀνευδεῖ τὰ ἄστρον.

Καὶ ἄλλως, πᾶς ἡμῖν ὁμολογήσει τῶν πεπεισμένων τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας εἶναι θεὰ, καὶ μακρὰν ἀπαρκίσθαι κακίας, καὶ τῶν γηγενῶν πράξεων ἀνεπίδεκτα πάθους ἡδονῆς ἢ τα καὶ λύπης· οὐ γὰρ προσεῖναι τοῖς οὐρανοῖς τοιαύτας ὀρέξεις βδελυκτάς. Εἰ δὲ τούτων ἐκτὸς καὶ ἀνευδεῖ περὶ κασι, πῶς τοῖς ἀνθρώποις, ἂ μὴ αὐτοὶ βούλωνται, καὶ ὧν ἐκτὸς εἰσι, τεκταίνονται;

Οἱ δὲ ὀριζόμενοι τὸν ἄνθρωπον μὴ εἶναι αὐτεξούσιον, ἀλλ' ἀνάγκαις ἀφύκτοις εἰμαρμένης λέγοντες οἰακίζεσθαι καὶ ἀγράφους προστάγμασιν, εἰς αὐτὸν ἀσεβοῦσι τὸν Θεόν, παρεκτικὸν αὐτὸν τῶν ἀνθρώπων κακῶν καὶ ποιητὴν εἰσηγούμενοι. Εἰ γὰρ τῶν ἀστέρων ἅπασαν κυκλικὴν κίνησιν ἐμμελῶς αὐτὸς ἀφράστῳ σοφίᾳ καὶ ἀνευνόητῳ διέπει, κατευθύνων τὸν οὐρανὸν τῆς οἰκουμένης· οἱ δὲ ἀστέρες τὰς ποικίλητας τῆς κακίας καὶ τῆς ἀρετῆς ἐκτελοῦσι τῷ βίῳ, ἀνάγκης δεσμοῖς τοὺς ἀνθρώπους ἔλκοντες εἰς ταῦτα· αἴτιον τῶν κακῶν τὸν Θεὸν ἀποφαίνονται καὶ δότην· ἀλλ' ἀνάτιος πᾶσι πάσης βλάβης ὁ Θεός. Οὐκ ἄρα γένεσις.

Οἱ δὲ ὀριζόμενοι τὸν ἄνθρωπον μὴ εἶναι αὐτεξούσιον, ἀλλ' ἀνάγκαις ἀφύκτοις εἰμαρμένης λέγοντες οἰακίζεσθαι καὶ ἀγράφους προστάγμασιν, εἰς αὐτὸν ἀσεβοῦσι τὸν Θεόν, παρεκτικὸν αὐτὸν τῶν ἀνθρώπων κακῶν καὶ ποιητὴν εἰσηγούμενοι. Εἰ γὰρ τῶν ἀστέρων ἅπασαν κυκλικὴν κίνησιν ἐμμελῶς αὐτὸς ἀφράστῳ σοφίᾳ καὶ ἀνευνόητῳ διέπει, κατευθύνων τὸν οὐρανὸν τῆς οἰκουμένης· οἱ δὲ ἀστέρες τὰς ποικίλητας τῆς κακίας καὶ τῆς ἀρετῆς ἐκτελοῦσι τῷ βίῳ, ἀνάγκης δεσμοῖς τοὺς ἀνθρώπους ἔλκοντες εἰς ταῦτα· αἴτιον τῶν κακῶν τὸν Θεὸν ἀποφαίνονται καὶ δότην· ἀλλ' ἀνάτιος πᾶσι πάσης βλάβης ὁ Θεός. Οὐκ ἄρα γένεσις.

Πᾶς ὅστις κἄν βραχὺ συνετὸς ὁμολογήσει τὸν Θεὸν ἄγαθόν, δίκαιον, σοφόν, ἀληθῆ, ὠφέλιμον, ἀνάιτιον κακῶν, ἀσύμπλοκον πάθους, καὶ πᾶν εἰ τι (32) τοιοῦτον. Καὶ εἰ οἱ δίκαιοι κρείστους εἰσὶ τῶν ἀδίκων, καὶ ἔστιν αὐτοῖς ἡ ἀδικία βδελυκτὴ· χαίρει δὲ ὁ Θεὸς τῇ δικαιοσύνῃ δίκαιος ὢν, στυγητὴ αὐτῷ ἡ ἀδικία, ἐναντίον οὕσα καὶ ἐχθρὸν τῇ δικαιοσύνῃ· οὐκ ἄρα ἀδικίας αἴτιος ὁ Θεός.

Εἰ τὸ ὠφελοῦν πάντως ἔστιν ἄγαθόν· ὠφέλιμον δὲ σωφροσύνη καὶ οἴκη, καὶ βίω καὶ φίλοις· ἄγαθόν ἄρα ἔστιν ἡ σωφροσύνη. Καὶ εἰ ἡ σωφροσύνη φύσει ἄγαθόν, ἀκολασία δὲ ἐναντίον σωφροσύνης· τὸ δὲ ἐναντίον τῷ ἄγαθῷ κακόν· κακὸν ἄρα ἡ ἀκολασία. Καὶ εἰ ἡ ἀκολασία φύσει κακόν, κατὰ ἀκολασίαν δὲ μοιχαῖαι γίνονται καὶ κλοπαὶ καὶ ὄργαι καὶ φόνοι· φύσει ἄρα κακόν ἔστιν ὁ ἀκόλαστος βίος. Τὸ δὲ Θεῖον κακῶν ἀσύμπλοκον πέφυκεν. Οὐκ ἄρα γένεσις

Εἰ οἱ σώφρονες βελτίους εἰσὶ τῶν ἀκρατῶν, καὶ ἔστιν αὐτοῖς ἡ ἀκρασία βδελυκτὴ· χαίρει δὲ ὁ Θεός τῇ σωφροσύνῃ, παθῶν ἀνευνόητος ὢν· στυγητὴ ἄρα καὶ τῷ Θεῷ ἡ ἀκρασία. Ὅτι δὲ ἡ κατὰ σωφροσύνην κριτικὴ, ἀρετὴ οὕσα, κρείττων ἔστι τῆς κατὰ ἀκρασίαν, κακίας οὕσης, μαθεῖν ἔστιν ἀπὸ βασιλέων, ἀπὸ ἀρχόντων, ἀπὸ στρατηγῶν, ἀπὸ γυναικῶν, ἀπὸ τέκνων, ἀπὸ πολιτῶν, ἀπὸ δεσποτῶν, ἀπὸ οἰκετῶν, ἀπὸ παιδαγωγῶν, ἀπὸ διδασκάλων· ἕκαστος γὰρ τούτων καὶ ἐαυτῷ καὶ τῷ κοινῷ ὠφέλιμος γίνεται σωφρονῶν· ἀκολασταίνων δὲ, καὶ ἐαυτῷ καὶ τῷ κοινῷ βλαβερός. Καὶ εἰ ἔστι διαφορὰ τις κιναιδῶν καὶ ἀνδρείων, ἀκολάστων καὶ σωφρόνων· καὶ ἔστι κρείστων ἡ τῶν ἀνδρείων καὶ σωφρόνων, χείρων δὲ ἡ τῶν ἐναντιῶν· οἱ δὲ τῆς κρείστωνος ἑγγύς εἰσι καὶ φίλοι Θεοῦ, καὶ οἱ τῆς χείρωνος μακρὰν καὶ ἐχθρὸν· οἱ λέγοντες γένεσιν τὸ αὐτὸ τὴν ἀδικίαν εἶναι καὶ τὴν δικαιοσύνην, ὡς διορίζονται κιναιδίαν καὶ ἀνδρείαν, ἀκρασίαν καὶ σωφροσύνην, ὅπερ ἀδύνατον. Εἰ γὰρ τῷ κακῷ τάγαθόν ἐναντίον, τὸ δὲ ἀδικον κακόν· τοῦτο δὲ ἐναντίον τῷ δίκαιῳ· τὸ δὲ δίκαιον, ἄγαθόν· τὸ δὲ ἄγαθόν ἐχθρὸν τοῦ κακοῦ· ἀνόμοιοι δὲ τὸ κακὸν τῷ ἄγαθῳ· ἕτερον ἄρα τὸ δίκαιον τοῦ ἀδίκου. Οὐκ ἄρα αἴτιος κακῶν ὁ Θεός, οὐδὲ χαίρει τοῖς κακοῖς. Οὐ συνίστησιν αὐτοὺς ὁ Λόγος, ἄγαθός ἐστιν. Εἰ εἰσι δὲ πονηροὶ τινες, κατὰ

γενέσιν. justo. Non igitur auctor malorum Deus, nec malis sit. Quod si quidam mali sunt, mentis inopia mali

Σφῆσιν ἀτασθαλισσιν ὑπέρμωρον ἄλλγε' ἐχοῦτες (33).

Εἰ δὲ ἀνελεῖν τινα, καὶ φόνῳ τὰς χεῖρας αἰμάξαι γένεσις ἐργάζεται· τοῦτο δὲ νόμος κωλύει, κολάζων τοὺς ἀλάστορας, καὶ δι' ἀπειλῆς ἀπειργῶν τὰ τῆς γενέσεως δόγματα· οἷον τὸ ἀδικῆσαι, μοιχεύσασθαι, κλέψαι, φαρμακεύσαι· ἐναντίον ἄρα ὁ νόμος γενέσει. Ὅσα μὲν γὰρ γένεσις ὤρισε, ταῦτα νόμος κωλύει·

(32) *Εἰ τι.* Ita codex Mazar. et Allatius. Possinius vero, ex ms. Val., ὁ τι. COMBEFIS.

PATROL. GR. XVIII.

Quisquis vel minima boni sensus particula aspersus est, fatebitur statim Numen divinum bonum esse, justum, sapiens, verax, rerum utilitatibus consuetus, haudquaquam malorum auctorem, nullis implicatum vitiosis affectibus, ac si quid ejus generis est. Jam si et justii meliores injustis sunt, eisque execrationi injustitia habetur; Deusque, quippe qui justus sit, gaudet justitia; plane injustitiam exosam habet, quæ justitiæ adversetur, sitque illi inimica: non est igitur Deus auctor injustitiæ.

Si quod utilitatem præstat, utique bonum est: præstat autem castitas et domui et mundo et amicis: bona utique est castitas. Quod si natura bona est castitas, castitati vero luxuria contraria est, id autem est malum, quod bono contrarium est, sequitur malum esse luxuriam. Quod si luxuria natura mala est; per eam autem fiunt adulteria, furta, jurgia, cædes: natura ergo malum est vita luxuriosa et intemperans. Divinum autem Numen malis implicatum non est. Explodatur ergo fatalis necessitas.

Si casti meliores sunt luxuriosis, illisque abominabilis est luxuria, gaudetque Deus castitate, in quem nulla cadat libidinosa ac vitio hærens cogitatio, exosa utique etiam Deo incontinentia est. Porro actionem quæ ex ratione castitatis fit (quæ certe virtus est) potiore esse illa quæ ex incontinentia est et ad vitium pertinet: intelligere licet ex regibus, ex politicis et militaribus magistratibus, ex mulieribus, ex liberis, ex civibus, ex heris, ex famulis, ex pædagogis, ex magistris: unusquisque enim horum tam sibi quam publico utilis est, si castus sit; sin luxuriosus, tam sibi quam publico noxius. Et si est discrimen quoddam inter cinædos virosque fortes, interque impudicos et castos, estque melior fortium atque castorum natio, deterior vero eorum qui adversantur: siquidem etiam qui partis melioris sunt, Deo vicini eique amici sunt; qui vero ad sequiorem pertinent, longe a Deo distant, et sunt inimici: qui dicunt natali fatalitate perinde injustitiam atque justitiam affari, non distinguunt cinædorum mollitiem a fortitudine, et luxuriam a castitate: quæ ut in unum cogantur, fieri non potest. Si enim bonum malo contrarium est, injustum autem malum est: et hoc, justo contrarium: porro quod justum, idem bonum: bonum autem inimicum malo: dissimile vero malum bono: aliud omnino erit longeque diversum justum ab indelectatur. Neque ratio illos commendat, quæ bona sunt, non natali ulla fatalitate.

Nequitiis sibi damna suis mortemque creantes.

Si hominem interficere et cæcæ manus cruentare, natalis fatalitas adigit; idem autem lex vetat, sicariis supplicia decernens, minisque gravibus deterrens ab iis quæ natalis fatalitas injungit; puta ab injuria inferenda, ab adulterio, a furto, a veneficiis: contraria ergo natalis fatalitas et lex.

(33) *Σφῆσιν.* Ὀδυσσ. Α, 7.

Quæcunque enim natalis fatalitas statuit, lex prohibet; quæcunque vero lex prohibet, natalis fatalitas facere adigit: adversaria ergo natali fatalitati lex. Si autem illi adversaria, non igitur per natalem fatalitatem legumlatores agunt, quippe qui contraria natali fatalitati sanciendo, eandem destruunt. Aut igitur natalis admittitur fatalitas, nullaque legum erat necessitas: aut leges sunt, nec ex natali illa fatalitate, et quasi illa auctore sunt. Atqui fieri non potest ut absque illa quis nascatur aut aliquid operetur. Nam ne digitum quidem sine fato posse aliquem movere aiunt. Ex natali itaque fatalitate illaque auctore nati legumlatores, Minos, Draco, Lycurgus, Solon, Zaleucus, leges sanxerunt prohibentes adulteria, cædes, injurias, rapinas, furta; haud dubie arbitrati, neque esse, neque fieri talia per natalem fatalitatem. Sin autem hæc quoque per natalem fatalitatem, non sunt leges per natalem fatalitatem: neque enim ipsa se ipsam natalis fatalitas destrueret, ipsa sibi auctoritatem detrahens, ac secum ipsa pugnans: hinc quidem leges statuens, adulteria cædesque prohibentes, et ulciscens malisque mulctans talium criminum reos adigens; quod fieri nullo modo potest. Nihil enim a se ipso alienum atque abhorrens, ipsumque sibi ipsi adversum ac se destruens, sibique dissentaneum. Nulla est igitur natalis fatalitas.

Si per natalem fatalitatem fit quidquid tandem est, nec sine illa quidquam prorsus existit, necesse est et legem illa auctore esse. Atqui lex eam tollit, quæ addisci virtutem ac suaderi posse doceat, diligentiaque ac attentione eam comparari; vitari quoque posse vitium, et ex indisciplina mente proficisci; nulla ergo est natalis fatalitas.

Si ut alii alios injuria afficiamus, ac vicissim afficiamur, præstat natalis fatalitas, quid legibus opus? Sin autem eo leges spectant ut delinquentibus pœna imponatur, Deo illis providente qui injuria læduntur: sane præstabat fatali necessitate malos non fieri, quam ubi facti sunt, legibus emendari. Atqui Deus bonus est et sapiens, idque faciens quod præstabilius sit; nulla ergo est natalis fatalitas.

Aut educationis genus contractique mores, seu imbuta indoles, causæ sunt peccatorum; aut animi perturbationes, et quæ per corpus desideria exercentur, seu cupiditates. Quidquid autem horum causa sit, certe Deus auctor ac causa minime sit.

Si melius est justum esse quam injustum, quid natalis ab ipso protinus ortu exque genesi homo creatur? Sin autem postea, ut ad meliorem evadat frugem, disciplinis cogitur atque legibus: plane ut arbitrii facultate præditus iis cogitur et castigatur, non velut qui malus a natura sit.

Si mali, natali fatalitate, ineluctabili providentiæ decreto mali nascuntur, omni culpa vacant, nec digni sunt qui legum poenis coerceantur; quippe qui vivant ut illis a natura comparatum est; nam nec se ipsos mutare poterunt.

Rursus, si boni, eo quod iuxta naturam suam vitæ rationes instituunt, laude digni sunt, cum ua-

Α ὅσα δὲ νόμος κωλύει, ταῦτα γένεσις ποιεῖν βιάζεται· πολέμιον ἄρα γένεσις νόμος. Εἰ δὲ πολέμιον, οὐκ ἄρα κατὰ γένεσιν οἱ νομοῦνται· τὰ γὰρ ἐναντία δογματίζοντες γένεσις, γένεσιν λύουσιν. Ἦτοι οὖν γένεσις ἐστὶ, καὶ οὐκ ἐχρήνη εἶναι νόμους· ἢ εἰσι νόμοι, καὶ οὐκ εἰσὶ κατὰ γένεσιν. Ἄλλ' ἀμήχανον χωρὶς γενέσεως φῦναι τινα, καὶ διαπράξασθαι τι· οὐδὲ γὰρ τὸν δάκτυλον ἐξεῖναι φασὶ χωρὶς εἰμαρμένης κινήσασθαι τι. Κατὰ γένεσιν ἄρα καὶ Μίνως καὶ Δράκων καὶ Λυκούργος καὶ Σόλων καὶ Ζάλευκος νομοῦνται φῦντες, διετάξαντο τοὺς νόμους, ἀπαγορεύοντες μοιχείας, φόνους, βίας, ἀρπαγὰς, κλοπὰς, ὡς οὐκ ὄντων τούτων καὶ γινομένων κατὰ γένεσιν. Εἰ δὲ κατὰ γένεσιν καὶ ταῦτα, οὐ κατὰ γένεσιν οἱ νόμοι. Οὐ γὰρ ἂν αὐτῇ ἀφ' ἑαυτῆς ἀνηρξέτο γένεσις, αὐτῇ ἑαυτὴν ἀκυροῦσα, καὶ αὐτῇ ἑαυτῇ μαχομένη· καὶ ἐνταῦθα μὲν ἀπαγορευτικοὺς μοιχείας καὶ φόνων νόμους τιθεμένη, καὶ τιμωρομένη καὶ ἐπεξερχομένη τοὺς κακοὺς ἐνταῦθα δὲ φόνους καὶ μοιχείας ἐργαζομένη. Ἄλλὰ τοῦτο ἀδύνατον. Οὐδὲν γὰρ ἀλλόκοτον αὐτὸ ἑαυτοῦ, καὶ αὐτὸ ἑαυτῷ ἀπεχθανόμενον, καὶ αὐτὸ ἑαυτὸ καταλύον, καὶ ἀσύμφωνον αὐτὸ ἑαυτῷ. Οὐκ ἄρα γένεσις.

Β ἄλλοι αὖτε ἀπὸ τοῦ νόμου ἀποκρίνονται· ἢ ἡ γένεσις ἐστὶν ἡ ἀνάγκη καὶ τὸν νόμον γένεσις γεγόνεσθαι. Ἄλλὰ νόμος γένεσιν ἀναίρει, διδακτὴν διδάσκων τὴν ἀρετὴν, καὶ ἐξ ἐπιμελείας προσγινομένην· φευκτὴν δὲ τὴν κακίαν, καὶ ἐξ ἀπαιδευσίας φρομένην. Οὐκ ἄρα γένεσις.

Εἰ τὸ ἀλλήλους ἀδικεῖν καὶ τὸ ὑπ' ἀλλήλων ἀδικεῖσθαι γένεσις ποιεῖ, τίς χρεια νόμων; Εἰ δὲ ἴνα τοὺς ἀμαρτάνοντας ἀμύνωνται, φροντίζοντος τοῦ Θεοῦ τῶν ἀδικουμένων· ἀμείνων ἦν κακοὺς μὴ ποιῆσαι καθ' εἰμαρμένην, ἢ μετὰ τὸ ποιῆσαι, νόμοις ἐπανορθοῦσθαι. Ἄλλ' ἀγαθὸς ὁ Θεὸς καὶ σοφός, κα' τὰ κοίσιω ποιών. Οὐκ ἄρα γένεσις.

Ἦτοι ἀνατροφαὶ καὶ τὰ ἔθνη τῶν ἀμαρτημάτων εἰσὶν αἷτια, ἢ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς, καὶ αἱ διὰ σώματος ἐπιθυμίαι. Ὅπότερον δ' ἂν τούτων ἦ τὸ αἷτιον, οἷς ἂν ἦ αἷτιον, Θεὸς ἀναίτιος.

Εἰ χρεισόν ἐστὶ τὸ δίκαιον εἶναι τοῦ ἀδίκου, διὰ τί τοιοῦτος αὐτόθεν ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς γενέσεως οὐ γίνεται; Εἰ δὲ ὕστερον, ὅπως ἀμείνων γεννηθῆ, σωφρονίζεται μαθήμασι καὶ νόμοις· ὡς αὐτεξούσιος ἄρα σωφρονίζεται, καὶ οὐκ ἐκ φύσεως ὦν κακός.

Εἰ οἱ πονηροὶ πονηροὶ κατὰ γένεσιν φύσει Προνοίας ταγαῖς, οὐκ εἰσὶ μεμπτοὶ καὶ ἄξιοι τιμωρίας τῆς ἐκ τῶν νόμων, ζῶντες κατ' αὐτὴν τὴν οἰκίαν φύσιν· ἐπεὶ μὴ δεδύνηνται μεταβληθῆναι.

Καὶ ἄλλως· εἰ οἱ ἀγαθοὶ κατὰ τὴν οἰκίαν φύσιν ζῶντες εἰσὶν ἐπαινετοί, τῆς γενέσεως οὐσης αἷτιας

τοῦ εἶναι τοὺς ἀγαθοὺς· οὐδὲ οἱ πονηροὶ ἄρα, κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν ζῶντες, αἰτιατοὶ παρὰ δικαίω χριτῆ. Καὶ εἰ χρὴ διαβρῆδην εἰπεῖν, ὁ κατὰ τὴν προσοῦσαν αὐτῷ φύσιν ζῶν οὐδὲν ἁμαρτάνει. Οὐ γὰρ ἑαυτὸν ἐποίησε τοιοῦτον, ἀλλ' ἡ εἰμαρμένη· καὶ ζῆ κατὰ τὴν ταύτης κίνησιν, ἀγόμενος ἀφύκτοις ἀνάγκαις. Οὐδεὶς οὖν κακός. Ἄλλ' εἰσὶ κακοὶ· καὶ ἡ μὲν κακία ψεκτὴ, καὶ ἐχθρὰ τῷ Θεῷ, ὡς συνέστησεν ὁ λόγος· ἡ δὲ ἀρετὴ προσφιλεὶς καὶ ἐπαινετὴ, Θεοῦ διατάξαντος νόμον τιμωρὸν κακῶν. Οὐκ ἄρα εἰμαρμένη.

CAP. XVII. *Concupiscentia carnis et spiritus : vitium et virtus.*

Καὶ τί τοσοῦτον ἐπιδιατρίβουσα τοῖς ἐλέγχοις, εἰς μακρὸς ἐξίγω τὸν λόγον, τὰ ἀναγκαιότερα πρὸς πεῖθῶ καὶ συγκατάθεσιν τοῦ συμφέροντος ἐκθεμένη; καὶ πρόδηλον πᾶσι, καὶ ἐξ ὀλίγων, τὴν διαφωνίαν τοῦ τεχνήματος αὐτῶν ἐξεργασαμένη, ὥστε διορθῶν ἐξεῖναι καὶ ἐπαισθάνεσθαι τὴν πλάνην ἥδη καὶ παιδίω, ὡς ἐφ' ἡμῖν ἐστι τὸ διαπράξασθαι τὸ καλὸν, ἢ τὸ κακόν, καὶ οὐκ ἔν τοῖς ἀστράσι. Δύο γὰρ κινήσῃ ἐν ἡμῖν ἐστὸν, ἐπιθυμία πεφυκότε (54) σαρκὸς καὶ ψυχῆς, διατρετον ἀλλήλων· ὅθεν καὶ δύο λαβέτην ὀνόματε· ἡ μὲν γὰρ ἀρετῆς, ἡ δὲ κακίας. Δεῖν δὲ τῇ καλλίστῃ καὶ χρηστῇ καὶ πείθεσθαι τῆς ἀρετῆς ἀγωγῇ, τὰ βέλτεστα πρὸ τῶν φαύλων αἰρουμένους. Ἄλλὰ περὶ τούτων ἄλλοις ἤδη, καὶ ἐφέξω τὸν λόγον. Αἰδοῦμαι γὰρ μετὰ τοὺς τῆς ἀγνείας λόγους, καὶ ἐγκαλύπτουμαι, τὰς τῶν μετεωρολόγων ἢ ματαιοσκοπῶν ἀνθρώπων ἀναγκαζομένη δόξας ἐξηγησασθαι, οἱ τὸν τῆς ζωῆς μετ' οἰήσεως ἀναλίσκουσι χρόνον, οὐδενὶ ἢ μυθικοῖς ἐνδιατρίβοντες πλάσμασι. Ταῦτά σοι καὶ τῶν ἡμῶν, ὦ δέσποινα Ἄρετῃ, ἀπὸ θεοβρῆτων συγκαθυφασμένα λόγων, προσκομιζέσθω τὰ δῶρα.

mentium, opiniones referre necesse habuerim; qui inani fastu ac jactantia, vitæ tempus insumunt. Atque hæc tibi a nobis, o domina Arete, ex divinis contexta sermonibus, en tibi sistantur dona.

ΕΥΒΟΥΛΑ. Ὡς λίαν ἀγωνιστικῶς ἡ Θεέλα καὶ ἐδόξως, ὦ Γρηγόριον;

ΓΡΗΓΟΡ. Τί οὖν, ἢ αὐτῆς ἐκελεῖνης ἀκηκόεις, ῥύθην καὶ εὐτρόχην τῇ γλύστῃ μετὰ πολλῆς χάριτος καὶ ἡδονῆς διαλεγόμενης; ὥστε ἀγασθῆναι τινα προσέχοντα, καὶ τῆς μορφῆς ἐπανθούσης τοῖς λόγοις, ὡς ἐνδιαθέτως καὶ τῷ ὄντι φανταζομένως περὶ ὧν ἀφηγεῖτο διετέλει, ὑπερῶν ἀειδομένης αὐτῇ αἰδοῖ τῆς ὕψους· ὅλη γὰρ εἶναι πέφυκε λευκὴ καὶ σῶμα καὶ ψυχήν.

ΕΥΒΟΥΛΑ. Ὁρθῶς, ὦ Γρηγόριον, ταῦτα φῆς. καὶ οὐδὲν αὐτῶν ψεύδος. Ἐγὼν γὰρ καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀνδραγαθημάτων μῆτιν αὐτῆς, καὶ λέγειν ὅσα καὶ

⁶⁴ Gal. v, 17.

(54) *Πεφυκότε*. Sic aliquando ex conjectura corrigebamus *πεφυκότε*; ut genere congrueret cum duali præcedente *ἐπιθυμία*. Sed post, Mazarino codice et ipso *πεφυκότε* præferente, animadvertimus ejusmodi *σολοικωφανῆ* antiquis non displicere. Ita Photius primo *Bibliothecæ* suæ codice scribit αὐξή-

A talis fatalitas illis auctor sit ut boni sint : plane ne mali quidem, qui ipsi quoque sic vivant ut earum natura atque indoles poscit, culpandi erunt a justo judice. Etenim, si clare loquendum est, qui ita vivit ut illi ex natura inditum est, nihil ipse delinquit. Non enim ipse se ipsum, sed fatum talem fecit : exque illius motus compulsione vivit, ineluctabili necessitate tractus. Nemo igitur est malus. Atqui mali sunt. Et malitia quidem vituperium habet, ac Deo inimica est, ut superius evici : virtus vero amabilis et laude digna, cum Deus legem ulciscendis malis constituerit. Non igitur est fatum.

B At quid ego stringendis elenchorum machinis diutius immoror, cum ad suadendum ac præstandum assensum magis necessaria commodioraque ediderim; artisque vanissimæ a se ipsa dissensionem, quamvis paucis ex capitibus nemini non manifestam reddiderim : ut jam errorem istorum plane sentire ac perspicere vel pueri possint; intelligereque, in nostra omnino situm libera facultate esse, non autem in stellis, bonum aut malum efficere? Duo quippe motus in nobis sunt, uterque concupiscentia vocati; altera carnis, altera spiritus⁶⁴ : unde et nominibus discriminantur, virtutis atque vitii. Operæ pretium autem est ut pulcherrimæ et aures obtemperemus virtutis institutioni, optima pro malis, et quæ vitæ hæreant, eligendo.

C Sed de his jam satis. Tenebo enim me ne plura dicam, verecundia quadam ducta, ne hactenus habitos de virginitate sermones, hac parum congruente nugarum commemoratione contaminem. Et certe pudet, quod hominum meteororum cælestiumque scientiam (seu magis inanem observationem) providelicet solis fabulis atque figmentis dantes operam, inani fastu ac jactantia, vitæ tempus insumunt. Atque hæc tibi a nobis, o domina Arete, ex divinis contexta sermonibus, en tibi sistantur dona.

EUBUL. Quam pugnaciter, o Gregorium, quamque magnifice disputavit Thecla?

GREG. Quid si eam ipsam copiosa versatiliq̄ue eloquentia, cum summa gratia et voluptate conjuncta, edisserentem audiissēs? ut admirationi at-tendentibus esset, splendor omni ornatu efflorescentis dictionis; ita ex animo ac mentis penu, verisque imaginibus sermonem exsequatur, de quibus narrationem instituerat, cum interim illius quoque facies ob verecundiam rubore suffunderetur : tota namque et corpore et animo candore collucebat.

EUBUL. Recte hæc effaris, Gregorium, neque hic mendacii prehendi poteris. Novi enim et ex cæteris heroicis actis illius sapientiam, et quæ qua-

θέντων παραδόσεων. Quem in locum Hoeschelius in notis suis similia probatorum auctorum exempla colligit. Paulo post δεῖν positum pro δεῖ, ut sæpe alias in hoc opere infinitivus pro præsentī? Ed. LUPAR.

liaque illam perorare contigerit, excellentis semper in Christum charitatis documenta luculentissima edenti: utque decus una multiplicis martyrii sæpius iteratis ingentium certaminum claris victoriis gloriose tu'erit, in quibus et magnanimitas aggrediendi et ardor rem gerendi, paria fuerunt, magnitudinique consiliorum et mentis, ex æquo semper respondit firmitas roburque corporis.

GREG. Verissima et tu narras; sed ne his immoremur. Nam de talibus et alias sæpe, cum licebit, agere inter nos poterimus. Nunc ante omnia reddere me tibi decet, quos promisi, reliquarum quoque virginum sermones, nimirum Tysianæ Dominæque: hæc siquidem restant solæ. Ut igitur finem dicendi Thecla fecit, iis tam nullis quæ recensui peroratis, referebat Theopatra imperasse Arete! in Tysianæ, ut locum orandi caperet; hanc vero levius subridentem ante ipsam progressam, in hæc verba dixisse.

ORATIO IX.

TYSIANA.

CAP. I. *Castitas, veri tabernaculi ornatus præcipuus. Ad tabernaculorum festum celebrandum, septem dies indicti Judæis, quid significant. Septenarii hujus incerta summa: nec ulli liquet, quando futura mundi consummatio sit. Mundi fabrica etiamnum completur.*

O Arete, amabilissima virginitatis amatoribus gloriati, ego quoque auxilium tuum in rem quam jubes, imploro: ne mihi quod dicam desit, exhausto tot tamque copiosis aliorum orationibus subjectæ laudationis argumento. Quare in præconiis sermonisque insinuationibus tempus equidem operamque non perdam, ne dum exornandis quæ illis congruant moram traxero, quod præcipuum est elabatur, accessoria supervacaneæ captanti, adeo nimirum gloriosa, præclaraque ac magnifica res est virginitas.

Deus, cum celebrandæ veræ festivitatis Tabernaculorum veris Israelitis legitimum ritum in Levitico præscriberet, præ reliquis exornandum cuique tabernaculum suum castitate sancit. Apponam ipsa Scripturæ verba, ex quibus sine ulla dubitatione demonstrabitur quam Deo cõveniens illique acceptum sit hoc virginitatis munus. *Quinto decimo die mensis septimi, quando consummaveritis gemina terræ, festum celebrabitis Domino septem diebus: et die octavo erit requies. Et sumelis die primo fructum ligni speciosum, et spatulas palmarum, et ramos ligni densos, et salices, et ramos agni de torrente, ad lætandum coram Domino Deo vestro septem diebus anni: legitimum sempiternum in progenies vestras. Mense septimo celebrabitis solemnitatem istam. Septem diebus in tabernaculis habitabitis. Omnis indigena in Israel habitabit in tabernaculis: ut sciant progenies vestræ, quod in tabernaculis habitare fecerim filios Israel, cum educerem eos de terra Ægypti. Ego Dominus Deus vester* 45.

Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν.

45 *Levit. xxii, 59-45.*

(35) *Καύχημα.* Sic Allatius. Vat. codex et Possinius, κάλλος. COMBEFIS.

οἷα κατώρθωσεν, ὑπερβαλλούσης ἀγάπης ἐπίδειξιν ποιουμένη Χριστῷ· καὶ ὡς διαπρεπῆς πολλὰκις ἐφάνη τοῖς μεγάλοις καὶ πρώτοις ἀθλοῖς ὑπαντώσα, τῶν μαρτύρων Ἰσὴν τῇ προθυμίᾳ τὴν σπουδὴν κεκτημένη, καὶ τῇ ἀκμῇ τῶν βουλευμάτων τὴν βώμην τοῦ σώματος.

ΓΡΗΓΟΡ. Ἀληθέστατα καὶ σὺ φῆς· ἀλλὰ μὴ διατριβῶμεν. Τούτων γὰρ περὶ καὶ τῶν αὐτῆς ἔσται πολλάκις ἡμᾶς διαλέξασθαι. Νῦν δὲ πρώτων καὶ τῶν ἐξῆς παρθένων ἐξαγγεῖλαι με δεῖ σοὶ τοὺς λόγους, καθὼς ὑπέστην· μᾶλλον δὲ Τυσιανῆς καὶ Δομνίνης· αὗται γὰρ ἐτι περιλείπονται. Ὡς οὖν ἀπεπαύσατο καὶ ἡ Θέκλα τοσαῦτα εἰπούσα, ἔφη προστάξει τὴν Ἀρετὴν ἢ Θεοπάτρα τῇ Τυσιανῇ λέγειν· τὴν δὲ, μειδιάσασαν, ἐμπροσθεν αὐτῆς παρελθεῖν, καὶ φάναι.

ΛΟΓΟΣ Θ.

ΤΥΣΙΑΝΗ.

Ὡ Ἀρετῆ, παρθενίας ἐρασταῖς ἐπέραστον καύχημα (35), κάγω συναντιληφόμενῃ μοι παραστῆναι σε παρακαλῶ, μήπως ἀπορήσω λόγων, ἅτε πολλῶν ἕδη καὶ παντοδαπῶν εἰρημένων. Διὸ καὶ παραιτοῦμαι τὰ προοιμιώδη ταῦτα καὶ προκατασκευαστικά τῶν λόγων, ἵνα μὴ, χρονίζουσα προσήχοντα τούτοις ἐφαρμόττειν, αὐτῶν ἐκπέσω τῶν προκειμένων· οὕτως ἔνδοξόν ἐστιν ἡ παρθενία καὶ τίμιον καὶ μεγαλοπρεπές.

Ὁ Θεὸς τὴν ἑορτὴν τῆς Σκηνοπηγίας διδάσκων τῆς ἀληθινῆς τοὺς ἀληθινούς Ἰσραηλίτας, πῶς ἐορτάζειν δεῖ καὶ τιμᾶν, ἐν τῷ *Λευιτικῷ* παρίστησι μᾶλλον τῶν ἄλλων ἀγνεῖα φάσκων δεῖν τὴν ἑαυτοσκηγὴν ἕκαστον κοσμεῖν. Παραθήσομαι δὲ καὶ τὰ ἀπὸ τῆς Γραφῆς, ἀφ' ἧν ἀναμφισθητῆτος δειχθήσεται πᾶσιν, ὅσον καὶ Θεῷ πρόσφορόν ἐστι καὶ προσφιλές τὸ κατόρθωμα τοῦτο τῆς ἀγνείας. *Καὶ τῇ πεντεκαίδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς τοῦ ἑβδόμου, ὅταν συντελέσητε τὰ γεννήματα τῆς γῆς, ἐορτάσετε Κυρίῳ ἑπτὰ ἡμέρας· καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὄγδοῃ ἀνάπαυσις ἔσται. Καὶ λήψεσθε τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ καρπὸν ξύλου ὠραίου, καὶ κάλλυντρα φοινίκων, καὶ κλάδους ξύλου δασεῖς, καὶ ἰτέας, καὶ ἄγρευ κλάδους ἐκ χσιμάρβου, εὐφρανθήηαι ἑναρτι Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν ἑπτὰ ἡμέρας τοῦ ἐνιαυτοῦ· ἡ νόμιμον αἰώνιον εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν. Ἐν τῷ μηνὶ τῷ ἑβδόμῳ ἐορτάσετε αὐτήν. Ἐν σκηναῖς κατοικήσετε ἑπτὰ ἡμέρας. Πᾶς αὐτόχθων ἐν Ἰσραὴλ κατοικήσουσιν ἐν σκηναῖς, ὅπως ἴδωσιν αἱ γενεαὶ ὑμῶν, ὅτι ἐν σκηναῖς κατέκτισα τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, ἐν ἐξυγαγεῖν με ὑμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου.*

Πάντως ὑπολήφονται (36) οἱ Ἰουδαῖοι (ψιλῶ τῆς Α Γραφῆς τῷ γράμματι περιπετόμενοι, ὡσπερ καὶ τὰ καλούμενα φύκια, τῶν λαχάνων τοῖς φύλλοις, ἀλλὰ μὴ τοῖς ἀνθεσι καὶ καρποῖς, ὡς ἡ μέλισσα,) τοὺτους τοὺς λόγους καὶ τὰς νομοθεσίας περὶ σκηνῆς τοιαύτης, ὅλας οὗτοι τεκταίνονται, λελέχθαι, ὡς τοῦ Θεοῦ χαίροντος ταῖς ἐξιτήλοις κατακοσμήσειν, αἱς αὐτοὶ κατακοσμοῦντες συσκευάζουσιν ἐκ τῶν ἀκροδρύων, οὐ συνησθημένοι τῶν μελλόντων ἀγαθῶν τὸν πλοῦτον· ὡς αὖρα ταῦτα καὶ σκια φασματώδεις, προεξαγγέλλουσαι τὴν ἀνάστασιν καὶ πῆξιν τοῦ πεπτωκότος εἰς γῆν ἡμῶν σκηνώματος· ὃ τῆ ἐβδόμη χιλιονταετηριδι πάλιν ἀθάνατον ἀπειληφότες, ἑορτάσομεν τὴν μεγάλην ἑορτὴν τῆς ἀληθινῆς Σκηνοπηγίας ἐν τῇ καινῇ καὶ ἀλύτῳ κτίσει (37), συντελεσθέντων τῶν τῆς γῆς καρπῶν, καὶ τῶν ἀνθρώπων μηκέτι γεννούντων καὶ γεννωμένων· ἀλλὰ καταπαύσαντος ἀπὸ τῶν ἔργων τῆς κοσμοποιίας τοῦ Θεοῦ.

Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ἑξ ἡμέραις ὁ Θεὸς κατεσκευάσατο τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ συνετέλεσε πάντα τὸν κόσμον, καὶ κατέπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ ὧν ἐποίησε, καὶ εὐλόγησε τὴν ἡμέραν τὴν ἐβδόμην, καὶ ἡγάσεν αὐτήν· ἐντεῦθεν συμβολικῶς τῷ μηνὶ ἐβδόμῳ, ὅπότεν ἤδη συντελεσθῶσιν οἱ καρποὶ τῆς γῆς, ἑορτάζειν προστασσόμεθα τῷ Κυρίῳ· ὃ δὲ ἔστιν, ὅπότεν ὁ κόσμος οὗτος συντελεσθῇ τῇ ἐβδόμῃ χιλιονταετηριδι· ὅτε, ὡς ἀληθῶς ὁ Θεὸς συνετέλεσας τὴν οἰκουμένην, ἐφ' ἡμῖν εὐφρανθήσεται. Νῦν γὰρ ἀκμὴν ἔτι τὰ πάντα δημιουργεῖται τῇ διαρκείᾳ βουλῆσει αὐτοῦ καὶ ἀνενοήτῳ δυνάμει, ἀναδιδούσης ἔτι τῆς γῆς τοὺς καρποὺς, καὶ τῶν ὑδάτων συναγομένων εἰς τὰς συναγωγὰς· καὶ τοῦ φωτὸς ἔτι διαχωριζομένου, καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀνθρώπων ἔτι δημιουργουμένου· καὶ τοῦ ἡλίου εἰς ἀρχὰς ἀνατέλλοντος τῆς ἡμέρας, καὶ τῆς σελήνης εἰς ἀρχὰς ἔτι τῆς νυκτός· καὶ τῶν τετραπόδων καὶ θηρίων καὶ ἔρπετων ἐκ τῆς γῆς ἀναδιδόμενων, καὶ πτηνῶν καὶ νηπιῶν ἐκ τῆς ὑγρᾶς οὐσίας. Τότε δὲ ὅπότεν συντελε-

⁶⁶ Gen. II, 1. ⁶⁷ Psal. ciii, 31.

(36) Πάντως ὑπολήφονται. Meo periculo mutavi, quod ediderunt ac reddiderunt ambo interpretes, πάντες. Nec enim sic inscitus Methodius, ut omnium id Judæorum velit, non omnino Judæorum quibus necdum affulsit lumen Christi. Unaque hæc illi apta expressio, τὰ καλούμενα φύκια, fuci, quos vocant; notum insecti genus, ipsum iners, et apud laboribus infestum. Allatus, τὰ καλούμενα ψυχία, redditque, quæ psychia nuncupamus; in quo non satis laudo viri religionem. Nullius hic sensus ea vox, nec nisi pueri exscribentis, seu etiam antiquarii σφάλμα. Ψυχία, seu etiam ψυχία et ψυγία alio spectant, nec sunt animalium, sed loci, vel etiam fomentii nomina. COMBEFIS.

(37) Καὶ ἀλύτῳ κτίσει. Et hic, meo periculo, ἀλύτῳ nuto pro ἀλύτῳ. De tabernaculi enim instauratione sermo est, et nova creatione ad quam τὸ ἄλυτον, sive ἀκατάλυτον per se spectat, oppositum τῷ καταπεπρωκότι, insolubile et immortale, mortali ei ei quod decidit, Amos ix, 11; Act. xv, 16, non ita τὸ ἄλυτον, sed quasi ex consequenti; et ut Apostolus loquitur Hebr. vii, 16, κατὰ δύναμιν ζωῆς ἐκαταλύτου, secundum virtutem vitæ insalubilis, ac sicut dicit æternitatis: καθὼς αἱ ἡμέραι τοῦ αἰῶνος. Amos citatus. Sic ipse postmodum Methodius re-

Hic prorsus Judæi (circa nudam Scripturæ litteram volitantes, velut fuci circa olerum folia: non ut apud circa flores et fructus operi sedula) existimabunt, verba hæc basque præscriptiones ad ejus generis tabernaculum spectare, quale ipsi construent: quæsi Deus exilibus istis frondium ramorumque ornamentis qualia illi ex arboribus concinnant, delectetur, non intelligentes futurorum bonorum divitias: et ista nihil esse nisi levem auram umbrasque imaginarias prænuntiantes resurrectionem, erectionemque stabilem lapsi prius in terram nostri tabernaculi: quod septimo demum millenario annorum rursus immortale resumentes, magnam veræ Scenopægiæ solemnitatem, in nova ac insolubili creatione, consummatis collectisque terræ fructibus, celebrabimus; nemine hominum amplius aut gigante aut qui signatur, sed Deo jam plene feriente a mundi fabricæ opere.

Quoniam enim Deus sex diebus cælum et terram fabricatus est, ac mundum universum absolvit, requievitque die septimo ab operibus suis quæ fecerat, et benedixit die septimo, et sanctificavit eum ⁶⁶: indsymbolice mense septimo, quando jam consummati collectique sunt fructus terræ, ferias agere jubemur Domino; hoc est cum mundus ipse septimo annorum millenario consummatus fuerit: quando Deus absoluto vere mundi opere, in nobis lætabitur ⁶⁷. Nunc enim adhuc omnia præpotente nutu illius procreantur, omnemque mentis cogitationem superante potentia in lucem eduntur, terra huc usque fructus producente aquisque intra sua conceptacula et paratos alveolos se recipientibus: lucis quoque divisione a tenebris hactenus durante, numeroque statuto hominum nondum expleto, sed aliis aliisque quotidie ad summam absolvendam subnascentibus: sole quoque diei ortui, et luna noctis præsentibus: e terra item prodeuntibus quadrupedibus bestiisque et reptilibus, volucrisque et natatilibus ex humi-

capturos nos dicit, αἰωνίου σηνῆς οὐκέτι θνητομένης ἢ λυθησομένης εἰς γῆν χρώματος: quæ est ejus hic ἄλυτος creatio; ipsa ἄλυτος, in his duntaxat, quorum erunt ornata tabernacula, et qui digni erunt cum Christo ferari, præeunte judicio: aliis plena tormento. De septimo millenario, quo suscitanda nostra tabernacula ac futuram resurrectionem auguratur Methodius ex mysterio et requie diei septimæ, humana conjectura est, cui ipse Dominus occurrit, dum tempus illud ignotum esse decrevit, ejusque noscendi desiderium in apostolis repressit. Certe quod illos Deus celavit, humana temere disquirat sedulitas. Fore dies illos non cum observatione, ipse Dominus præmonuit; sed tunc cum nihil mundus de illis cogitabit, sed totus terrenis adductus erit, uti se res in diluvio habuit. Nostrium est, ut ejus adventus expectatione semper suspensi simus, quod etsi forte mundi consummatio nos non apprehendet; at apprehendet proxima mors, qua demum subruta nostra tabernacula, id nanciscetur, ut vel ad vitam ἄλυτον, vel ad mortem æternosque cruciatus sint reparanda, quo tempore Deus prælinivit, ac ubi jam electorum mundus absolutus erit. lo

da substantia. Tunc vero cum consummata fuerint A statuta tempora, ac creationis opus hoc adornare Deus cessaverit, septimo mense, magna resurrectionis die, festum Domino celebrandum indicitur nostræ Sestonopogizæ, cujus symbola ac figuræ, dicta hæc in Levitico: quæ sedulo investigantes, nudam ipsam veritatem consideremus, operæ pretium est. *Hæc enim, inquit ⁶⁸, sapiens audiens, sapientior erit, intelligetque parabolam et obscurum sermonem: dicta quoque sapientium et ænigmata.*

Quare pudeat Judæos, quod profundos Scripturarum sensus non penetrant, existimantes nihil nisi corporalia legis ac prophetarum oraculis contineri; quippe terrenis ipsi rebus inhiantes, potioreque loco mundi divitias, quam animi thesaurum censumque habentes. Cum enim divinæ Scripturæ, hoc B divisæ sint, ut aliæ præteritarum rerum, aliæ earum quæ sunt futuræ typum exhibeant; miseri illi resilientes, futurorum figuram agunt, ac si jam transiissent. Velut etiam in Agni immolatione, cujus mysterium in sola recordatione liberationis patrum ex Ægypto sentiunt, tunc facta, quando percussis primogenitis Ægypti, servati sunt ipsi, superliminaribus domorum suarum sanguine rubricatis. Nec intelligunt eo etiam præsignari necem Christi, cujus sanguine communitæ animæ ac consignatæ, in orbis conflagratione, ac primogenitis, filiis Satanæ, internectione deletis, ab ira servabuntur, angelis ultoribus reverentibus divini sanguinis impressum illis sigillum.

CAP. II. *Figura, imago; veritas: lex, gratia, gloria. Homo immortalis conditus: mors invecta destruendo peccato.*

Et hæc exempli causa dicta, ad demonstrandum, Judæos hinc nimirum spe excidisse futurorum bonorum, quod ea quæ tractant, figuras solummodo rerum jam gestarum esse existimant; dum nec figuras, imaginum; nec imagines, veritatis prænuntias esse agnoscunt ⁶⁹. Nam lex quidem imaginis figura est et umbra, nempe Evangelii; veritatis autem imago, nempe Evangelium. Prisci enim illi homines atque lex Ecclesiæ nobis characteres prænuntiavere, Ecclesia vero ipsas representat novorum sæculorum formas. Unde et nos, qui Christum suscepimus, dicentem, *Ego sum veritas* ⁷⁰, umbras quidem et figuras scimus desisse: ad veritatem autem festinamus, illustres ipsius imagines prænuntiantes. *Ex parte enim adhuc, et veluti per speculum cognoscimus* ⁷¹; quod necdum venerit quod

σθῶσιν οἱ καιροί, καὶ παύσεται ὁ Θεὸς ἐργαζόμενος ταύτην τὴν κτίσιν, τῷ ἑβδόμῳ μηνί, τῇ μεγάλῃ τῆς ἀναστάσεως ἡμέρᾳ, ἑορτῇ συγχροτεῖται τῷ Κυρίῳ τῆς Σκηνοπηγίας ἡμῶν, ἧς εἰσὶν ἐν τῷ Λευϊτικῷ τὰ λεγόμενα σύμβολα καὶ τύποι· ἃ ἐξιχνεύοντας, χρῆ νοεῖν τὴν ἀλήθειαν γυμνῆν. *Τῶν δὲ γὰρ ἀκουσας, φησί, σοφός, σοφώτερος ἔσται· νοήσει τε παραβολὴν καὶ σκοτεινὸν λόγον· ῥήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα.*

Ὅθεν αἰσχυνέσθωσαν οἱ Ἰουδαῖοι, τὰ βᾶθη τῶν Γραφῶν μὴ συνησθημένοι, καὶ πάντα σωματικὰ τὸν νόμον ἠγούμενοι καὶ τοὺς προφήτας εἰρηκέναι· ἅτε τῶν κοσμικῶν ἐπιέμενοι, καὶ τὸν ἐξῶθεν πλοῦτον τοῦ περὶ ψυχὴν προκρίνοντες. Διαιρουμένων γὰρ τῶν B Γραφῶν εἰς τὸν περὶ τῶν παρωχηκῶτων καὶ μελλόντων τύπον, ἀποτηθέσαντες οἱ σχέτλιοι, τῶν μελλόντων ὡς παρωχηκῶτων ἤδη τελούσι τοὺς τύπους· καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ προβάτου σφαγῆς, ἀνάμνησιν τῆς κατ' Αἴγυπτον τῶν πατέρων αὐτῶν γεγενημένης σωτηρίας ἠγούμενοι μόνην εἶναι τὸ μυστήριον τοῦ προβάτου· ὅποτε, πατασσομένων τῶν πρωτοτόκων τῆς Αἰγύπτου, αὐτοὶ διεσώθησαν, τὰς φλιάς τῶν σφετέρων οἴκων φοινίζαντες τῷ αἵματι· οὐκ ἔτι δὲ καὶ τῆς σφαγῆς τύπον ἠγγήσαντο τοῦτο προδηλωτικὸν γεγονέναι Χριστοῦ, οὗ αἱ κατησαλισμένοι τῷ αἵματι καὶ σφραγισθεῖσαι ψυχὰι, τῆς οἰκουμένης ἐκπυρομένης, καὶ τῶν πρωτοτόκων ὀλοθρευομένων, τέκνων τοῦ Σατανᾶ (38), περισώθησονται τῆς ὀργῆς, τῶν τιμωρητικῶν ἀγγέλων ἐκτραπησομένων τὴν ἀπὸ τοῦ C αἵματος ἐπ' αὐτοῖς ἐκτετραπημένην σφραγίδα.

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς ἐπὶ παραδείγματος εἰρήσθω, δεικνυούσης, ὅτι, τὰ παρόντα τύπους ἠγούμενοι τῶν ἤδη γεγονότων οἱ Ἰουδαῖοι, τῆς ἐλπίδος τῶν μελλόντων ἐξώκειλαν (39) ἀγαθῶν, μηδὲ τοὺς τύπους τῶν εἰκόνων βουληθέντες εἶναι προκαταγγελτικούς, μηδὲ τὰς εἰκόνας τῆς ἀληθείας. Ὁ μὲν γὰρ νόμος τῆς εἰκόνης ἐστὶ τύπος καὶ σκιά, τουτέστι τοῦ Εὐαγγελίου· ἡ δὲ εἰκών, τὸ Εὐαγγέλιον, αὐτῆς τῆς ἀληθείας. Οἱ γὰρ παλαιότεροι καὶ ὁ νόμος τοὺς τῆς Ἐκκλησίας προεξήγγειλαν ἡμῖν προφητεύοντες χαρακτῆρας· ἡ δὲ Ἐκκλησία τοὺς τῶν καινῶν αἰώνων. Ὅθεν ἡμεῖς, οἱ τὸν εἰπόντα Χριστὸν, *Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια*, δεξάμενοι, τὰς μὲν σκιάς καὶ τοὺς τύπους ἴσμεν πεπαυμένους· ἐπὶ δὲ τὴν ἀλήθειαν σπεύδομεν, τὰς ἐναργεῖς αὐτῆς εἰκόνας προκαταγγέλλοντες. *Ἐκ μέρους γὰρ ἔτι, καὶ ὡς δι' ἐσόπτρου γινώσκωμεν*· ἐπεὶ μη-

⁶⁸ Prov. i, 5, 6. ⁶⁹ Hebr. x, 1. ⁷⁰ Joan. xiv, 16.

⁷¹ I Cor. xiii, 12.

(38) *Τέκνων τοῦ Σατανᾶ*. Ita recte Allatius; nec quod aliter suadeat quidquam est. Filii Satanæ, omnes reprobi, imitatione; ipsi Ægypti ac mundi primogeniti, extra sortem filiorum Dei ejusque populi; per Dei iram, non Satanæ, exterminandi; quidquid absurde Possinius junxerit, τοῦ Σατανᾶ περισώθησονται τῆς ὀργῆς, *servabuntur ab ira Satanæ*. Nam, rogo, quis eum docuit, aut etiam Methodium, exterminatorem angelum Satanam fuisse, vel

ejus ministrum? Potuit Deus et per eos ulcisci Ægyptum; at Scriptura non loquitur Deum fecisse, nec ad Methodium attinebat istiusmodi insinuare, vel alterius quam Dei, iræ meminisse: qua ipsa reprobi æternis pœnis in judicio addicentur, evacuato jam omni principatu et potestate, singuli pro reatus merito illi pœnas dantes. COMBERIS.

(39) *Ἐξώκειλαν*. Vocis hujus hic clara acceptio, quam supra viudicamus, ut sit *excidere*, frustrata

δέπω τὸ τέλειον ἦκεν (ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ ἡ ἀνάστασις,) εἰς ἡμᾶς, ὅτε καταργήσεται τὸ ἐκ μέρους. Τότε γὰρ αἱ σκηναὶ πηγγυνοῦνται πάντων ἡμῶν, ὁπότε, τῶν ὁσίων συγκολλημένων καὶ συμπηγνυμένων ταῖς σαρκί, ἀνίσταται σῶμα. Τότε τὴν ἡμέραν τῆς χαρᾶς ἐορτάζομεν Κυρίῳ εὐλικρινῶς, ὁπότε ταῖς σκηνὰς αἰωνίου ἀποληψόμεθα, οὐκέτι θνητομένης ἢ λυθησομένης εἰς γῆν χύματος. Ἦν γὰρ ἡμῶν καὶ πρόσθεν ἄπτωτος ἡ σκηνή (40)· ἀλλὰ διὰ τὴν παράβασιν ἐσαλεύθη καὶ ἐκλίθη, τοῦ Θεοῦ τὸ ἁμάρτημα λύσαντος θανάτῳ, ἵνα μὴ, ἀθανάτως ἁμαρτωλὸς ὁ ἄνθρωπος ὢν, ζωῆς ἐν αὐτῷ τῆς ἁμαρτίας, αἰωνίως κατάκριτος γενηθῆ. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ τέθηκεν οὐ γενόμενος θνητὸς ἢ φθαρτὸς, καὶ διεκρίθη τῆς σαρκὸς ἡ ψυχῆ, ἵνα νεκρωθῆ διὰ τοῦ θανάτου τὸ παράπτωμα, μηκέτι δυνάμενον ζῆν ἐν τῷ τεθνηκότι. Ὅθεν, ἀποθανόντος τοῦ παραπτώματος καὶ διεφθαρμένου, πάλιν ἀθάνατος ἀνίσταται, καὶ ὕμῳ τὸν Θεόν, τὸν διὰ θανάτου τὰ τέκνα ἐκ θανάτου σώζοντα· καὶ ἐορτάζω νομίμως αὐτῷ, κοσμήσασα τὴν σκηνὴν μου, τὴν σάρκα, τοῖς καλοῖς, ὡς περ κάκει ταῖς πενταφώτως αἱ παρθένοι λαμπάσιν (41).

CAF. III. Quomodo se quisque ad futuram resurrectionem comparare debeat.

Ἐξεταζομένη τῇ πρώτῃ τῆς ἀναστάσεως ἡμέρᾳ, εἰ φέρω τὰ προστεταγμένα· εἰ κεκόσμημαι τοῖς τῆς ἀρετῆς καρποῖς· εἰ τοῖς κλάδοις τῆς ἀγνείας κατασκιάζομαι. Νόει γὰρ μοι τὴν ἀνάστασιν εἶναι τὴν σκηνοπηγίαν. Νόει μοι καὶ τὰ εἰς τὴν σύνθεσιν παραλαμβάνόμενα τῆς σκηνῆς τὰς πράξεις εἶναι τῆς δικαιοσύνης. Λαμβάνω οὖν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πρώτῃ τὰ ὑποτεταγμένα· οἶονεὶ τῇ ἡμέρᾳ ἢ κρίνομαι, εἰ τὴν σκηνὴν ἐκόσμησά μου τοῖς προστεταγμένοις· εἰ εὐρίσκονται ταῦτα ἐν αὐτῇ, ἅπερ ἐνταῦθα μὲν ἐν τῷ κόσμῳ κτήσασθαι προστασόμεθα· ἐκεῖ δὲ προσφέρειν τῷ Θεῷ. Ἦτε γὰρ, καὶ τὰ ἐξῆς ἐπισκεψόμεθα.

Καὶ λήψετε ἑαυτοῖς τῇ πρώτῃ, φησὶν, ἡμέρᾳ, καρπὸν ξύλου ὠραῖων, καὶ κλάδους ξύλου δασεῖς καὶ ἰτέας, καὶ ἄγρου κλάδους ἐκ χειμάρρου, εὐφρανθήσονται ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν. Καρπὸν ὠραιότατον ξύλου οἱ τὴν καρδίαν ἀπερίτμητοι Ἰσραῆλι οὐδὲ ἐγκαλύπτονται κίτριον τὸν Θεόν λέγοντες τιμᾶσθαι, ὃ τὰ τετράποδα πάντα τῆς γῆς οὐκ εἰσὶν

⁷² Dan. xii, 2. ⁷³ Matth. xxv, 7. ⁷⁴ Levit. xxiii, 40.

scilicet spe, metaphora illorum qui se portum assecutos putantes, illo impingunt ac pereunt, seu naufragium faciunt. COMBESII.

(40) Ἦν ἄπτωτος ἡ σκηνή. Refert Leo Allatius Michaelis Glycæ epistolam, qua ait probare multis sanctorum dictis, fuisse hominem animo et corpore creatum immortalem, quibus ipse Methodium adiungit, id clare hoc loco asserentem. Et certe id docere Methodium negari non potest; at qua immortalitate, nec ipse satis explicat, nec alii Patres. Sane si ἄπτωτος ἡ σκηνή, unde quod corrui? nisi quod subjecta Adami arbitrio ejus immortalitas, quam servaret si vellet, ut et fecit. Non erat ergo immortalitas quasi positiva, et ex principis intrinsecis, qualis erit a resurrectione, per quam αἰωνίως σκη-

A perfectum est (nimirum cœlorum regnum et resurrectio) quando evacuabitur quod ex parte est. Tunc enim firma basi erigenda omnium nostrum tabernacula, quando, iterum agglutinatis et compactis cum carne ossibus, resurget corpus. Tunc festam gaudii lucem sincere Domino celebrabimus, cum æterna tabernacula receperimus, non amplius moritura aut dissolvenda in pulverem tumuli ⁷². Erat enim nostrum immobili prius statu fixum tabernaculum: sed per transgressionem motum, et in terram inclinatum est; Deo per mortem peccatum dissolvente, ne immortalis homo peccator vivens, vivente in eo peccato, in sempiternum maledicto obnoxius foret. Propterea etiam mortem obiit, cum morti obnoxius creatus non fuisset aut corruptioni: se junctaque est a carne anima, ut interiret per mortem peccatum, non valens amplius in demortuo vivere. Unde mortuo peccato et corrupto, rursus immortalis resurgo, Deumque laudo, qui per mortem filios a morte liberet: inque ejus honorem legitime diem festum celebros, ornans tabernaculum meum (carnem scilicet) operibus bonis, ut et illic virginæ, quinque lucernarum accensis lampadibus ⁷³.

Prima resurrectionis die in examen adducta, an ea afferam quæ sunt imperata: an virtutis operibus decorata sim, an ramis castitatis opacer. Reputa enim resurrectionem, tabernaculi erectionem esse. Reputa quæ in tabernaculi compositionem assumuntur, justitiæ esse opera. Sumo igitur prima die quæ subduntur, nempe quo die in judicio sistor, si tabernaculum meum præceptis ornari: si hæc in illo inveniuntur quæ hic in sæculo comparare jubemur, ac ibi offerre Deo. Agile enim, et quæ deinceps sequuntur consideremus.

Sumetis, inquit, vobis prima die fructum ligni speciosum, et ramos ligni densos, et salices, et agni ramos de torrente, ad lætandum coram Domino Deo vestro ⁷⁴. Fructum ligni pulcherrimum incircumcisi corde Judæi, ob sui magnitudinem, citrum esse arbitrantur; neque eos pudet dicere, Deum citro coli: cui ne omnia quidem terræ quadrupeda in holocaustum ipso dignum suffecerint, aut thus in

D νὰς recipiemus, corpora in sempiternum conjuncta, nec unquam intermoritura, sed quasi parata extrinsece Deique munere, qui hominem creaverat ut immortalis esset; et qui ipse mortem non fecit, ut dicitur Sap. i, 13. Congruentia Methodii inductæ mortis, ut ea peccatum moreretur, in vi congruentiæ valet, non rationis quæ cogat, cum præcipue reatus culpæ non in corpore sit, sed in animo qui immortalis est; et quem ipsum aboleri necesse esset, ut quasi abolito subjecto, aboleri peccatum censetur ac deficere. Alia ergo quærenda peccati destructio, animi in Deum conversione et infusione gratiæ, extra quam nulla corporis mors peccatum abolet. Id.

(41) Ταῖς πενταφώτοις... λαμπάσι. Nempe om-

incensum. Prorsusque, o dura ac ferrea pectora! si citrus pulcher vobis videtur, quidni et uva potius pulchra? quidni et malum granatum cæterique arborum fructus et poma multo citro præstantiora? Sane in Cantico canticorum ⁷⁶ Salomon, horum omnium pulchrorum fructuum mentione facta, unum duntaxat malum citrum silentio præterit. Sed hoc imprudentes decipit, quod non intellexerunt, lignum vitæ quod prius paradisi serebat ⁷⁶, nunc iterum Ecclesiam omnibus germinasse, quod pulchrum ac decorum fidei fructum faciat.

Talem nos fructum ad tribunal Christi accedentes afferre necesse est primo solemnitatis die: quo si nos quoque destituamur, non poterimus cum Deo ferari, nec partem nanciscemur, ut auctor est Joannes ⁷⁷, in resurrectione prima. Lignum enim vitæ est omnium primogenita Sapientia: *Lignum vitæ est iis qui apprehenderint eam*, ait propheta, *et eis qui in nituntur super ipsam quasi super Dominum secunda* ⁷⁸. *Lignum plantatum secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo* ⁷⁹: doctrina est et charitas et prudentia, tempore opportuno illis dispertita qui ad aquas redemptionis accedunt.

Qui non credidit Christo, neque eum esse principium et lignum vitæ intellexit, is cum non possit Deo ostendere tabernaculum suum pulchrorum fructuum speciosissimo ornatum, quomodo festum celebrabit? quomodo lætabitur? Vis nosse pulchrum ligni fructum? Considera sermones Domini nostri Jesu Christi, ut sunt *speciosi forma præ filiis hominum* ⁸⁰. Pulcher fructus germinavit per Moysem, nempe lex; sed non ita pulcher ut Evangelium. Lex enim

⁷⁶ Cant. iv, 13. ⁷⁷ Gen. ii, 9. ⁷⁸ Apoc. xi, 6. ⁷⁹ Prov. iii, 18. ⁸⁰ Psal. i, 3. ⁸¹ Psal. xlii, 5.

nibus sensibus in morem lampadam accensis in cultum virginittatis; ita scilicet ut singuli illi sensus studeant, nihilque libidinosum aut abhorrens a castitatis legibus sua quisque operatione admittant, uti in superioribus Methodius ipse exposuit, debuitque meminisse Possinius ne παντοφώτοις legeret ac delorqueret, *plene lucentibus*, ut ipse reddit. COMBESIS.

(42) Καὶ ὁ λίβανος εἰς καῦσιν. Κατὰ κοινού, πᾶς ὁ λίβανος τῆς γῆς. Quidquid thuris et incensi habet terra, uti de pecudibus dixerat; utrumque genus oblationum significans, utroque altari, holocaustorum et thymiamatum quæ in Dei cultum, quidquid demum offeratur, nunquam sufficiant. Quod jam illi omnia debita; et ab eo, pro ejus majestate, infinite remota. At, quid Possinius? Libanum ejusque nemora sibi commentus est, qui ipse in altare vertetur, et unde ad comburendum holocausto sufficeretur: sic enim amica paraphrasi, sæpius auctori minus officiosa *Cujus mons totus Libanus altare, et cunctæ illius silvæ, pyræ forent*. At, quid Libano cum altari, quæve ejus religio, aut quæ in illo antiquo ritu, oblata Deo holocausta, ut sic ex eo debuerit Methodius exemplum petere, et non ex suis Lyciæ aliisque vicinioribus montibus, quibus nec silvæ desint; etsi forte deest thus, uti et Libano; Sabæorum regione proveniens, non Libano monte; mirumque, quod unum attendit Methodius, fido interpreti ὁμωνυμῆα decepto, nec in mentem venisse. In. (43) Εἰ τὸ κίτριον... ὠραῖον. Possinius, quod

εἰς ὀλοκαύτωσιν ἱκανά, καὶ ὁ λίβανος εἰς καῦσιν (42). Καὶ ὄλος εἰ τὸ κίτριον, ὡ ἀτεράμονες! ὠραῖον (45), διατί μὴ καὶ ἡ σταφυλὴ μᾶλλον ὠραία; διατί μὴ καὶ ἡ βότᾶ; διατί μὴ καὶ τὸ μῆλον καὶ τὰ ἄλλα ἀκρόδρουα, τὰ μᾶλλον διαφέροντα τοῦ κίτριου; Ἀμέλει ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ἄσμάτων, πάντων ὁ Σολομῶν τούτων ὠραίων μνημονεύσας, τὸ κίτριον ἀπεσιώπησε μόνον. Ἀλλὰ τούτων ἀπεθουκολήθησαν οἱ ἄφρονες, μὴ νοήσαντες τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, ὃ πρόσθεν μὲν ὁ παράδεισος ἔφερε, νῦν δὲ πᾶσιν ἀνεβλάστησεν ἡ Ἐκκλησία, τὸν ὠραῖον καὶ εὐπρεπῆ τῆς πίστεως ποιοῦν καρπὸν.

Τοιοῦτον ἐληλυθότας καρπὸν τῆ πρώτῃ τῆς ἑορτῆς ἡμέρᾳ εἰς τὸ δικαστήριον ἡμᾶς κομίζεῖν δεῖ Χριστοῦ. ἔαν μὴ τοιοῦτον σχῶμεν καὶ ἡμεῖς καρπὸν, οὐ δυνήσόμεθα συνεορτάσαι Θεῷ· οὐ τευξόμεθα, κατὰ τὸν Ἰωάννην, τῆς πρώτης ἀναστάσεως. Τὸ γὰρ ξύλον ζωῆς ἐστὶν ἡ πρωτότοκος πάντων σοφία· *Ἐύλον ζωῆς ἐστὶ τοῖς ἀντεχομένοις αὐτῆς*, φησὶν ὁ προφήτης, *καὶ τοῖς ἐπερειδομένοις ἐπ' αὐτήν*, ὡς ἐπὶ Κύριον, ἀσφαλῆς. *Ἐύλον παρὰ τὰς διεξόδους περυστευμένον τῶν ὑδάτων*, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ, διδασκαλία καὶ σύνεσις ἐστὶν, ἐν καιρῷ προσήκοντι τοῖς τῆς ἐπὶ τὰ ὕδατα ἀπολυτρώσεως ἀφικνουμένοις διδομένη.

Ὁ μὴ πιστεύσας Χριστῷ, μὴδὲ τὴν ἀρχὴν αὐτῆν εἶναι καὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἠσθημένος, οὐκ ἔχων δεῖξαι τῷ Θεῷ τῷ ὠραιότερῳ τῶν ὠραίων καρπῶν τὴν σκηπὴν αὐτοῦ κεκοσμημένην, πῶς ἑορτάσει; πῶς εὐφρανθήσεται; Θέλεις γινῶναι τὸν ὠραῖον καρπὸν τοῦ ξύλου; ἐπισκεψὸν τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, πῶς εἰσιν ὠραῖοι παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ὁραῖος καρπὸς ἐβλάστησε διὰ Μωυσέως, ὁ νόμος· ἀλλ' οὐχ οὕτως ἦν ὠραῖος ὡς τὸ

ubique textus sacer, et interpretes et Methodius fructum dicunt, citrum, repente in arborem mutavit; ut et sequentia quibus aliis comparatur, quæ videantur vel æquare vel etiam superare ejus pulchritudinem; uvas, malogranata, mala pomaque; nova certe, nimisæque in interprete licentia metamorphosi. Fructum speciosum, sive etiam, ut alii malunt, arboris speciosæ, citrus est, ut communiter tradunt Hebræi; præveritque Targum. Onkelos, qui illud Hebræi textus, *fructum ligni decoris*, exposuerit, *fructum ligni citri*. Manahem et Gerund Rabbini, ipsam volunt arborem, cujus esu Adamo interdicitum, penes quos sit fides: nam quis revelavit? *Auream arborem* vocat interpret Arabicus. Josephus ex φοινίκων καὶ κίτριον, *ex palmis et citris*, (quibus conferta Palæstina) instruere solitos refert Judæos sua hæc tabernacula: et modo instruunt, quibus locis suo ritu sinuntur vivere, ambizioso sane apparatu, quoad per facultatem licet. Methodius, quod negare videtur, fructum illum ὠραῖον, *speciosum*, vel (ut schol.) *ἐνδοξον, gloriosum*, fuisse citrum, rem non contigit: sed quod Judæi non alio mentem ferant, nec intelligant aliquid spiritale horum symbolo designari. Commodior citri ornatus tabernaculo, quam vel uvarum, vel aliorum quæ ille refert, quod ipsa arbor et folia ramique non facile marcescant, ipsaque decorem malq augeant, et ab illo hauriant: quodque ipsum malum dies non paucos integrum perseveret et odoratum. lb.

Εὐαγγέλιον. Ἐκείνος μὲν γὰρ τύπος τις ἦν καὶ σκιὰ τῶν μελλόντων πραγμάτων· τοῦτο δὲ ἀλήθεια καὶ ζωῆς χάρις. Ὁραῖος ἦν τῶν προφητῶν ὁ καρπός· ἀλλ' οὐχ οὕτως ὄρατος, ὡς ὁ ἐξ αὐτοῦ γεωργοῦμενος, τῆς ἀφθαρσίας.

Cap. IV. *Mens depurgatis vitis perspicacior. Animi ornatus ac virtutum series. Charitas densa et constipata Castitas, omnium postremus ornatus. Ipse matrimonii castigandus usus.*

Καὶ λήψθεσθε ἑαυτοῖς τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ καρπὸν ξύλου ὄρατον, καὶ κάλλυντρα φοιτικῶν· λέγων τὴν ἀσκησιν τῶν θείων μαθημάτων, οἷς ἐκκαθαίρεται καὶ κοσμεῖται ψυχὴ νικῶσα τὰ πάθη, ἀποσαρκομένων (44) ἐξ αὐτῆς καὶ ἐκβαλλομένων τῶν ἀμαρτημάτων. Δεῖ γὰρ καθαρὸς καὶ κεκοσμημένους ἔχειν εἰς τὴν ἑορτὴν, ὡσπερ κοσμητῶν ταῖς ἀσκήσεις καὶ μελέταις τῆς ἀρετῆς πεφιλοπονημένους· ὅτι μελέταις ἐπιπόνους καὶ ἀσκήσεις καθαιρόμενος ὁ νοῦς τῶν ἐπικαλυπτόντων αὐτὸν ἀλλοίων διανοημάτων, ὄξυτερῶς πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Καθὰπερ καὶ ἡ χήρα τὸν κοδραντὴν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἀνεύρατο, μετὰ τὸ σαρωῆσαι τὸν οἶκον καὶ βίβηαι τὰ κτήρια, τὰ ἐπισκοπεύοντα καὶ καλύπτοντα πάθη τὴν ψυχὴν, τὰ ἀπὸ τῆς θρύψεως ἡμῶν καὶ τῆς ἀμελείας πληθύνοντα.

Καὶ τοίνυν ὁ σπουδάζων εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Σκητῶν ἐκεῖνων φθάσαι, καὶ τοῖς ἀγίοις συγκαταλεχθῆναι, πρῶτον τὸν ὄρατον τὴν πίστιν κτησάσθω καρπὸν· εἶτα τὰ κάλλυντρα, τὴν ἀσκησιν καὶ μελέτην τῶν Γραφῶν· εἶτα τοὺς ἐριθηλέας ἐφεξῆς κλάδους τῆς ἀγάπης καὶ δασεῖς, οὓς καὶ μετὰ τὰ κάλλυντρα παρεγγυᾷ λαμβάνεσθαι, κλάδους δασεῖς εὐθυβολώτατα, τὴν ἀγάπην φράσας· τὸ γὰρ δασὺ κατάκαρπον ὅλον ἐστὶ καὶ πυκνὸν, μηδὲν ψιλὸν ἢ διάκενον ἔχον, ἀλλὰ πάντα πεπληρωμένον, καὶ τοὺς ὄρθους καὶ τὰ στελέχη. Τοιοῦτον γὰρ ἐστὶν ἡ ἀγάπη, μηδαμῶθεν ὑπέκκενος ἢ ἀκαρπὸς οὖσα. Ἡ γὰρ, ἐὰν πωλήσω τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ δώσω πτωχοῖς· καὶ ἐὰν τὸ σῶμά μου πυρὶ παραδώσω, καὶ ἐὰν τοσαύτην ἀποτίω, ὥστε ὄρη μεθιστῆν, κτήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι. Ἀγάπην ἔρα τὸ κατάκαρπὸν ἐστὶ καὶ δασύτατον ξύλον πάντων, ἡ γέμουσα καὶ πεπληρωμένη τῶν χαρίτων.

Εἶτα τί παραλαμβάνεσθαι βούλεται καὶ ἕτερον; τοὺς κλάδους ἱετίνους, φησὶ, τὴν δικαιοσύνην κλάδους ἱετίνους κικλήσκων, ἀνθ' ὧν οἱ δίκαιοι, κατὰ τὸν προφήτην, ὡς ἀναμέσον ὕδατος ἀνατέλλουσι χόρτος, καὶ ὡς ἰτέα ἐπὶ παραρρέον ὕδωρ, θάλλοντες τῷ λόγῳ. Καὶ ἐπὶ πᾶσι, τοὺς ἀγνίους ἐπικοσμοῦντας τὴν σκητὴν παρακελεύεται προσφέρεισθαι κλάδους,

⁴⁴ *Levit. xiiii, 40.* ⁴⁵ *Marc. xiii, 42.* ⁴⁶ *I Cor. xiii, 2, 3.* ⁴⁷ *Isa. xlii, 4.*

44) Ἀποσαρκομένων. Hic item, meo periculo, vocis monstrum eijicio, quod atinet ad Methodii propositum, ἀποσαρκομένων. Conati quidem reddere I eo Allatius, a suis carnibus diuulsis; Possinius, *evulsis*. Verum non hæc illius vocis acceptio, sed in *carnem concretis*, ut cum *ceatrix* obducitur, et caro enascitur; quod nemo non videt, quam non apte jungatur ejectioni peccatorum. Est ergo ἀποσαρκομένων, ita ut *everrantur peccata et ejiciantur*; sive *everritis ejectionisque peccatis*; quam postmodum

A figura quædam erat et umbra futurarum rerum; Evangelium autem veritas est, et vitæ gratia. Pulcher erat prophetarum fructus, sed non ita pulcher, ut qui ex ipso legitur, incorruptionis fructus.

Et sumetis vobis prima die fructum ligni speciosum, et spatulas palmarum ⁴¹. Nempe divinarum disciplinarum exercitationem significans, quibus emundatur et ornatur animus vitiorum victor, everritis ex ipsa ejectionisque peccatis. Mundos enim atque ornatos ad festum venire necesse est, tanquam mangonio quodam, religiosis operibus virtutisque B exercitiis magnifice comptos ac expolitos. Laboriosis enim id genus exercitamentis depurgata mens, a diversarum cogitationum illam obtundentium offusa nebula, acute veritatem cernit. Uti etiam vidua in Evangelii ⁴² quadrantem invenit, cum domum everrisset et sordes eiecisset; vitia scilicet obscurantia animum ac obnubentia, quæ per nostram mollitiem ac socordiam ingenti nobis segete auferunt.

Qui igitur ad Tabernaculorum illorum festum cupit evadere, inque sanctorum censum referri studet, primum speciosum fructum, id est fidem, sibi comparet: tum spatulas, attentam scilicet C Scripturarum meditationem ac in eis exercitationem: postea late frondentes densosque charitatis ramos, quos post spatulas jubet sumi; ramos densos aptissime charitatem vocans; quod enim dense viret, fere idem copiose fructuosum totumque frugiferum est, nihil exile exsuccumque habens, sed omnia plena, et ramos et truncos. Talis quippe est charitas, nulla parte vacua aut infructuosa. Nam si vendidero omnes facultates meas, et distribuero in cibos pauperum; et si corpus meum igni tradidero; et si tantam fidem habuero ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum ⁴³. Charitas igitur arbor est fructibus longe uberrima omniumque densissima; gratis scilicet abunde scatenis iisque plena.

Exinde quid et aliud nos vult assumere? Ramos D scilicet salicum, isto symbolo justitiam indicans; idcirco nimirum quod *justi*, ut auctor est propheta ⁴⁴, *velut gramen inter aquas germinant, et quasi salix juxta præterfluentem aquam*, verbo doctrinaque florentes. Omnium denique cumulo, agni arboris ramos ad tabernaculum condecorandum ju-

vocem ex Evangelio in vidua exemplo repetit, μετὰ τὸ σαρωῆσαι τὸν οἶκον· postquam domum everrisset. Ubi pari inscitia in Vulgatam irrepserat *evellit*, pro *everrit*, sed emendavit sequentium sedulitas. Facit quod Methodius ad vocem κάλλυντρα alludit, quam Hesychius aliique σπάθας exponunt, quasi *scopas*. Plutarchus in Dionys., *σαίρωσι δὲ κάλλυντρον τὴν τῆς οἰκίας, domum scopis verrunt*. Clara ergo Methodii mens, cui sic illudit inflicetus scriba alioque detorsit. COMBESIS.

bet afferri, quod nempe arbor hæc ipso nomine castimoniam referat; cujus auctoramentum dictis reliquis ornamentum ac decus præstat. Eant jam lascivi qui, suarum libidinum fœda mancipia, castitatem rejiciunt. Qui enim fiat ut cum Christo ad festum ingrediantur, qui castitatis ramis (deifica illa beataque arbore) tabernaculum suum non ornaverint? qua omnes festinantes ad illam celebritatem ac nuptiale convivium succingi oportet ac lumbos obumbrare. Agite enim, pulchræ virgines, Scripturam ipsam et mandata considerate; qua ratione ad earum quæ dictæ sunt virtutum officiorumque coronidem, castitatem divinus sermo assumpserit, ostendens quam illa deceat resurrectionem, quamque ad illam expetibilis sit: ac sine illa neminem compotem forte promissionum: quam eximie colimus nos virginitaltem professæ, et offerimus Domino. Usurpant quoque, qui cum suis uxoribus caste vivunt, et veluti circa truncum, humiles ejus castitate nitentes ferunt surculos, haud valentes, quemadmodum nos; ad excelsos magnosque illius ramos evadere, ac vel eos contingere: tametsi minores, et ipsi offerunt castitatis surculos. At libidinosi, effuso impetu indulgentes lasciviæ, etiamsi non fornicentur, sed licitis quidem legitimæ uxoris, indomitæ tamen concupiscentiæ æstu, amplexibus assidui: quomodo diem festum agent? quomodo lætabuntur? qui tabernaculum suum, id est, carnem suam, agni ramis, habitu scilicet castitatis, non exornaverint; neque audierint monentem, ut qui habent uxores, tanquam nos habentes sint⁸⁸.

CAP. V. *Mysterium tabernaculorum.*

Propterea præ reliquis omnibus, his qui certaminibus inhiant quique ingenti sunt animo, citra omnem cunctationem colendam esse castitatem, tanquam summe utilem et gloriosam, pronuntio. In novo enim et indissolubili mundo, quisquis castimoniam ramis ornatus repertus non fuerit, nec requiem consequetur, ut qui Dei mandatum juxta legem minime impleverit; neque in terram promissam ingrediatur, quippe qui festum Tabernaculorum non ante celebraverit. Illi enim duntaxat qui Scenopegiam festum egerint, ab iis quæ vocant taber-

⁸⁸ I Cor. vii, 29.

(45) *Χωρίς αὐτῆς οὐδεὶς τεύξεται.* De castitate communis dicta hic sermo Methodio, qualem et conjugum esse necesse sit: quæ et ipsa Deo placeat, etsi non ea excellentia qua virginitas: jamque altera oratione, quidquid hinc scrupuli videbatur ex superioris Marcellæ profusiore virginitatis laudatione, exemerat; seduloque rem maritalem ex Dei mandato et legitimam esse ostenderat: hic solum moderandum illius usum admonet, ne et illis pro suo molulo desit castitatis ornamentum; sin ut ipsa alta arbor, at certe ut adnascentes surculi, cui et ipsi animo conjuges afficiantur, etsi eos jugum trahere, ipsa status necessitas cogit, et proliis amor: vel etiam (quod infirmorum) ipsa cupiditas; cui ipsi suæ præscribendæ leges, ne vel conjugalis castitatis metas excedens, in effrenem luxuriam œstrumque vergat, novæ creationis et insolubilis tabernaculo haud satis comparatum et quale

διὰ τὸ φερώνυμον εἶναι τὸ δένδρον τῆς ἀγγελίας, ᾧ κατακοσμεῖται τὰ προειρημένα. Ἐρρέτωσαν οἱ ἀκολασταίνοντες νῦν, καὶ διὰ τὰς ἑαυτῶν ἡδουπαθείας ἀγγελίαν ἀποδιωθούμενοι. Πῶς γὰρ εἰς τὴν ἑορτὴν συνεισελεύσονται Χριστῷ, μὴ κοσμήσαντες ἑαυτῶν τὴν σκητὴν κλάδοις ἀγγελίας, τῷ θεοποιῷ μακαρίῳ φωτῷ; ᾧ τοὺς εἰς τὴν ἀγυρίν σπεύδοντας ἐκείνην καὶ τὸν γάμον ἀναδείξασθαι δεῖ καὶ κατασκιάζεσθαι τὰς ὁαφύρας. Ἴτε γὰρ, καλλιπάρθενοι, τὴν Γραφὴν αὐτὴν ἐπισκέψασθε καὶ τὰς ἐντολάς, πῶς, ὡς ἐπὶ συμπληρώματος τῶν προειρημένων κατορθωμάτων παρέλαθεν ὁ λόγος τῆς ἀγγελίας, διδάσκων ὅσον διαπρεπῆς καὶ τριπλόητος ἔσται τῇ ἀναστάσει, καὶ ὅτι χωρὶς (45) αὐτῆς οὐδεὶς τεύξεται τῶν ἐπαγγελμάτων ἢν ἐξαιρέτως γεωργοῦμεν ἡμεῖς αἱ παρθενεύουσαι, καὶ προσφέρομεν Κυρίῳ. Χρῶνται δὲ καὶ οἱ πρὸς τὰς ἑαυτῶν ἀγνεύοντες γαμετάς, καὶ ὡσπερ ἀμφὶ τὸ στέλεχος κλώνας αὐτῆς φέρουσι βλαστήσαντας σωφροσύνην, τῶν ἄνω μὴ ἐφικνούμενοι καὶ μεγάλων αὐτῆς ἐπιψαῦσαι κλάδων, καθάπερ ἡμεῖς ὁμως, εἰ καὶ μικροὺς, οὐδὲν ἤσσαν προσφέρουσι δὴ καὶ αὐτοὶ κλώνας ἀγγελίας. Οἱ δὲ οἰσθηλατοῦμενοι, κὰν μὴ πορνεύσωσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς μόνην καὶ ἐνομοῦν ἀδιαστόλως ἐπιμύνησθαι θελόγων γαμετῶν, πῶς ἑορτάσουσιν; πῶς εὐφρανθήσονται; μὴ κοσμήσαντες τὴν σκητὴν ἑαυτῶν τὴν σάρκα τοῖς κλάδοις τῆς ἀγνυ, μηδὲ εἰσακούσαντες τοῦ εἰρημένου, *Ἴνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας, ὡς οἱ μὴ ἔχοντες ὦσι;*

διὰ τοῦτο πάντων μάλιστα τοὺς τῶν ἀγῶνων ἐφιεμένους, καὶ μεγάλη φρονήσει χρωμένους, τὴν ἀγγελίαν ἀμελητέ φημι δεῖν καὶ τιμᾶν, ὡς ὠφελιμωτάτην καὶ ἐπίδοξον. Ἐν γὰρ τῇ καινῇ καὶ ἀλύτῳ κτίσει (46), ὃς ἂν ἀγγελίας μὴ εὐρεθῇ κλάδοις κεκοσμημένος, οὐ τεύξεται τῆς ἀναπίσεως, μὴ πληρώσας τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν νόμον· οὐδὲ εἰς τὴν γῆν ἐπιδημήσει τῆς ἐπαγγελίας, μὴ ἑορτάσας πρῶτον τὰς σκητάς. Οἱ γὰρ ἑορτάσαντες μόνοι τὴν Σκηνοπηγίαν εἰς τὴν ἀγίαν καταίρουσι γῆν, ἀπαιρούμενοι ἀπὸ τῶν καλουμένων Σκητῶν, ἔσ' ἂν εἰς τὸν νεῶν φθάσωσιν ἐλθεῖν

Christi thalamum, vel inter concubinas aut adolescentulas, dedeceat. COMBERIS.

(46) *Καὶ ἀλύτῳ κτίσει.* Et hic quoque, haud secus ac § i hujus orat. ix, not. 37, ita repono, *πρὸ ἀλύτῳ, mundo insolubili, seu creatione, quæ erit communis omnibus judicandis: non ipsa ἀλυτὸς κτίσις, omnis expers doloris creatio et status, sed illis propria, quorum tabernacula inventa fuerint ornata virtutum cultu, prima die Scenopegiæ, sive Resurrectionis, id est, ἐν τῇ κτίσει, in judicio, uti exponit ipse Methodius. Vult ergo omnes tunc suscitandos, ac forte discretionem bonorum a malis, feriantibus bonis cum Christo in terra hactenus constitutis, donec impleatur illorum septenarium, quasi in tabernaculis et antequam in Dei domum et sanctam civitatem (id est in cælos) introducantur. Quæ fuit veterum simplicior theologia, non satis probata. Id.*

καὶ τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν μεζονα καὶ ἐνδοξο-
 τέρην προκόψαντες χαρὰν, καθὼς καὶ οἱ τύποι συν-
 ιστάσιν, οἱ γεγονότες ἐπὶ Ἰουδαίων. Ὅσπερ γὰρ,
 ἐξελθόντες τῶν ὄρων ἐκαίνων τῆς Αἰγύπτου, ὤδευσαν
 πρῶτον, καὶ ἦλθον εἰς τὰς Σκηνάς, κάκειθεν ἀπά-
 ραντες πάλιν, ἦλθον εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας·
 οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς. Ὁδεύσασα γὰρ ἐντεύθεν καὶ
 ἐξελθούσα ἀγῶ τῆς Αἰγύπτου τούτου τοῦ βίου, ἔρχο-
 μαί πρῶτον εἰς τὴν ἀνάστασιν, τὴν ἀληθινὴν Σκηνο-
 πηγίαν· κάκει τοῖς καρποῖς τῆς ἀρετῆς πῆξασα τὴν
 σκηπὴν μου κεκοσμημένην, τῇ πρώτῃ τῆς ἑορτῆς
 ἀναστάσεως ἡμέρᾳ, τῇ κρίσει, συνοεραζώ τῷ Χρι-
 στῷ τὴν χιλιονταετηρίδα τῆς ἀναπαύσεως, τὰς ἑπτὰ
 κλυομένας ἡμέρας, τὰ σάββατα τὰ ἀληθινά. Εἶτα
 αὖθις ἐπομένη τῷ διεληλυθότι τοῖς οὐρανοῖς
 Ἰησοῦ, ἔρχομαί πάλιν, καθάπερ κάκεινοι, μετὰ τὴν
 ἀνάπαυσιν τῆς Σκηνοπηγίας, εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγ-
 γελίας, τοὺς οὐρανοὺς, ἐν σκηναῖς μὴ ἀπομείνασα,
 τυτέσει τοῦ σκηνώματός μου μὴ ἀπομείναντος
 τοσούτου· ἀλλὰ μετὰ τὴν χιλιονταετηρίδα μεταβλη-
 θένος ἀπὸ τοῦ σχήματος τοῦ ἀνθρωπίνου καὶ τῆς
 φθορᾶς (47), εἰς ἀγγελικὸν μέγεθος καὶ κάλλος· ἐνθα
 λατῶν ἀπὸ τοῦ θαυμαστοῦ τῆς σκηπῆς αἱ παρθένοι
 τόπου, μετὰ τὸ συμπερασθῆναι τὴν ἑορτὴν τῆς
 ἀναστάσεως, εἰς τὰ μεζῶ καὶ κρείττω διερχόμεθα,
 εἰς τὸν οἶκον αὐτὸν ἀναβαίνουσαι τὸν ὑπὲρ τοὺς
 οὐρανοὺς τοῦ Θεοῦ, ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως καὶ
 ἐξυμολογήσεως, ἤχους ἑορτάζοντος, καθὼς φησιν
 ὁ ψαλμωδός. Τοῦτω κάγῳ, ὦ Ἀρετῆ, κατὰ τὴν
 ἐμαυτῆς, θέσποινα, δύναμιν, δωροῦμαί σε τῷ

A nacula profecti, ad sanctam contendunt terram,
 donec illo evaserint, ut in templum Deique civita-
 tem ingrediantur; ad majus scilicet majorisque
 claritatis gaudium proficientes, sicut figuræ indi-
 cant quæ in Judæis prius præcesserunt. Quemad-
 modum enim Israelitæ ex Ægypti finibus illis egres-
 si, suscepto primum itinere, in Tabernacula (Soe-
 coth Hebræi vocant) venerunt⁶⁶, hincque rursus
 profecti, venerunt in terram promissionis: ita et
 nos. Nam et ego iter habens, exque mundi hujus
 Ægypto egressa, venio primum ad resurrectionem,
 quæ vera Scenopegia est: et ibi fructibus virtutis
 exstructo specioseque ornato tabernaculo meo,
 prima festi resurrectionis die, quæ dies est iudicii,
 simul cum Christo millenarium annorum requiei,
 celebri; quæ septem dicuntur dies, vera nimirum
 Sabbata. Inde rursus Jesu comes, qui penetravit
 caelos⁶⁷ (ut et illi post Scenopegiae requiem in ter-
 ram promissionis) in cælos venio, non remanens in
 tabernaculis, hoc est, non remanente meo corpore,
 quale prius erat: sed post mille annorum spatium
 mutato, ex humani forma corporis et corruptione,
 in angelicam molem et pulchritudinem: ubi demum
 nos virgines a loco tabernaculi admirabilis, con-
 summato jam resurrectionis festo, ad majora et me-
 liora transibimus, in ipsam domum Dei supracæle-
 stem ascendentes, in voce exsultationis et confes-
 sionis, soni festivitatem agentis, ut Psalmodus ait⁶⁸.
 Hoc ipsa quoque, o domina Arete, qualicunque elab-
 oratum facultate, pro munere peplum offero.

⁶⁶ Num. xxxv, 5. ⁶⁷ Hebr. iv, 14. ⁶⁸ Psal. xli, 5.

(47) Καὶ τῆς φθορᾶς. Videtur Methodius ad-
 mittere sic suscitatorum sanctorum corpora nedum
 malorum, corruptioni obnoxia, et humana forma
 quæ in angelicam formam mutanda sint, transacto
 septenario, et cum in secretam Dei aulam (id est in
 cælos) recipientur. Quæ non satis coherere viden-
 tur cum superioribus, et nova illa atque ἀλύτῳ crea-
 tione, ut jam explicavimus. Et certe quæ ibi cor-
 ruptio, cum nullæ jam erunt generationes, ut ipse
 Methodius indicat, sed summa requies, in illis qui
 ea requie digni erunt? quorum felicitatem abjectius
 forte ex usu quasi humano intellexit Methodius,
 necdum illis bona cælestia consecutis, aut Dei con-
 spectu donatis, quod fides non admittit: cum sit
 ille sanctorum cœtus, non cui hæreant peccatorum
 sordes, per eas ferias expiandæ. Denique dura pro-
 pter propositio, Ἀπὸ τοῦ σχήματος τοῦ ἀνθρωπίνου
 καὶ φθορᾶς εἰς ἀγγελικὸν μέγεθος καὶ κάλλος. Certe
 ἄγρη intelligitur abolita humani corporis forma,
 transire in angelicam magnitudinem et molem, quin
 aboleatur carnis ipsa substantia, et fiat corpus hu-
 manum, quale prisci illi, pluresque alii, angelicum
 existimaverunt; corpus ἄσλον et spiritale; nempe
 subtilissimum, aere puro igneoque concretum, quod
 ipsam tantæ molis, et supra humanam molem Me-
 thodius voluerit: qui forte error fuit Eutychiei pa-
 triarchæ Constantinopolitani, ex his ipsis fontibus
 haustus, a quo Gregorius Romanus, hominem, ip-
 sam sanctitatis luce clarum, revocavit. Esto ea sint
 angelorum corpora, quod et Joannes Thessaloni-
 ceasis in vii synodo sensit, atque hinc pictis colo-
 ribus, representari posse angelos statuit, nec clare
 hæcenus Ecclesia descripsit, ipso Doctore Ange-

lico auctore in expositione i Decret., unde quod
 humana corpora pro illorum mole fundenda sint et
 dilatanda. Erunt quidem illa suis dotibus prædita,
 subtilia, agilia, ac si libet, Pauli phrasi, πνευμα-
 τικά, corpora spiritualia, I Cor. xv, sed integra illo-
 rum substantia, vere ipsa carnis ossibusque ac
 humoribus concreta, nulloque jam cibo, ut vitam
 tueantur, statuminanda, quam forte illorum cor-
 ruptionem arbitratus est Methodius, pro illo suo
 sabbatismo et millenaria requie in terra. Et certesi
 adhuc necessarius illis cibus, necdum plene depulsa
 corruptio, necdum corporum beatorum attributæ
 dotes, adhuc vel frugum vel animantium genera-
 tiones, unde pro eo statu illis sufficitur. Arrepta
 semel humani sensus simplicitate ejus status opi-
 nione, ea ipsa proclive fuit multa divinare, quibus
 nos solidior theologia exemit; quæ nec angelis aliam
 tribuat molem quam virtutis, qua eis liceat, majori
 minorive spatio applicari; nec homines a iudicio
 admittat, nisi aut beatos corpore et animo cum
 Christo regnantes, eique in cælis adscelas, aut cum
 diabolo et angelis ejus inferno addictos, utrisque
 vita insolubili: si tamen vita dicenda, eorum, quos
 ibi mors depascet, ipsa immortalis nullumque finem
 habitura miseria. Ἀνθρώπινον σχῆμα oppositum
 angelicæ molis et magnitudini, nescio an apte sat.s
 habitum humanum, superiores reddiderint, et non
 clarius, humani corporis forma (totum ipsum corpus,
 quale hominis est, ante eam mutationem ac quasi
 totius hominis θέωσις) a me redditum sit; in qua
 non video ut Methodius non exorbitaverit. COM-
 BEFIS.

EUBUL. Multum æstuo apud me, o Gregorium, reputans mecum in quanta mentis anxietate per istam sermonum vicem Dominina versaretur, ipsa in præcordiis fluctuans, ac jure metuens ne sibi aqua hæreret, jejuniisque aliquid reliquis virginibus, cum illæ tanta jam sicque varia occupassent, peroraret. Si ergo non dissimulavit talem hunc animi sui motum, age et istud quoque transige. Miror enim si quid habuerit quod diceret, ultimum nacta habendi sermonis locum.

GREG. Turbatam sane ipsam majorem in modum, o Eubulium, dixit mihi Theopatra, non tamen laborasse penuria sermonum. In eam ergo, postquam Tysiana finem fecit, injecto Arete oculo, Age tu quoque, ait, filia, sermonem redde, ut convivium omni ex parte perfectum compleamus. His erubescens Dominina, vixque post longam moram oculos vultumque tollens, exurgensque ad orandum se vertit, ac Sapientiæ præsens auxilium implorandum. Qua oratione perfunctæ, visam aiebat subito novam creatam audaciam, et divinam quamdam incidisse fiduciam; eaque fretam dixisse.

ORATIO X.

DOMNINA.

CAP. I. *Sola efficit ac præstat castitas, ut anima laudatissime gubernetur.*

O Arete, omissis et ego exordiorum ambagibus, protinus rem ipsam aggredi conabor pro viribus, ne iis immorando quæ extra rem sunt, longius quam pro earum ratione ac pene superflue orationem traham. Numero enim in magna prudentiæ parte non indulgere verbis inaniter aures mulcentibus, diffundique dicendo, antequam ad caput ipsum quæsitum veniatur; sed ex ipso statim puncto quæstionis incipere. Hinc igitur ordior: tempus enim est.

Nihil tam prodesse homini ad honestatem ac virtutis bonum, o illustres virgines, poterit quam castitas. Ut enim summa honestate ac laudatissime gubernetur anima, utque a malis et inquinamentis pura mundo solvatur ac dimittatur, sola hæc efficit ac præstat. Ex quo siquidem Christus eam nos colere docuit, excellentissimamque illius pulchritudinem aperuit, regnum diaboli destructum est, cum prius universum hominum genus captivum trahe-

(48) Κατ' ἐμῶν τῆν. Hinc liquet Eubulium perinde femine personam esse ac Gregorium: nec tanta puellam apud virum deponere, decorum visum Methodio cui in Symposio virginum, earumque habito relatoque colloquio, magna pudoris et honestatis sexus habenda fuit ratio. COMBESIS.

(49) Μὴ τῶν παλαιωτέρων τινῶν. Dura hæc ut sonant, nec Apostolo aut fidei consona; neminem veterum Deo placuisse. Certe placuerunt multi, magnaque sanctitate claruerunt, ut et his, qui sub gratia vivunt, exemplo esse possint: uti etiam Paulus exemplo producit, quos tantos numerat ad Hebr. 1. Glossema Possinii, *omni ex parte*: velut placuerint quidem ac justi fuerint, sed non prorsus placuerint, ac partim justis, partim peccatores fuerint

ΕΥΒΟΥΛΑ. Λίαν ἀγωνιώ, ὦ Γρηγόριον, κατ' ἐμῶν τῆν (48) ἐνοουμένην, ὅποιω θορόδῳ νῦν ἄρα ἡ Δομνίνα ἦν, ταρασσομένης αὐτῆ τῆς καρδίας, καὶ φοβουμένης μὴ ἀπορῆση λόγων, καὶ ἐνδεέστερόν τι τῶν ἄλλων παρθένων ἀποφθέγγεται, τοσοῦτων ἤδη βῆθέντων εἰς τὸ προκείμενον καὶ ποικίλων. Εἰ οὖν εὐδήςλος ἐγένετο κεκινημένη, φέρε καὶ τοῦτο περὶ αὐτῆν. Θυμιάζω γὰρ εἰ τι ἔσχεν εἰπεῖν, τελευταία κεκλήρωμένη.

ΓΡΗΓΟΡ. Τεταράχθαι μὲν αὐτὴν, ὦ Εὐβούλιον, καὶ σφόδρα, ἔφη μοι ἡ Θεοπάτρα· οὐ μὴν ἠπορηκέναι λόγων. Μετὰ τὸ αὐτάσθαι τὴν Τυσιανὴν, ἡ Ἀρετὴ τὴν ὀφθαλμὸν εἰς αὐτὴν ἐπιδαλοῦσα, Δεῦρο δὴ καὶ θύγατερ, ἔφη, τὸν λόγον ἀπόδος, ἵνα πληρώσωμεν ἐντελεῖ τὴν εὐωχίαν. Τὴν οὖν Δομνίναν, ἐρυθριάσαναν ἐπιπολῶν, μόλις ἀνανεῦσαι, καὶ εἰς εὐχὴν ἐξαναστᾶσαν τραπῆναι, καὶ καλεῖν τὴν Σοφίαν παραστῆναι αἰβοηθόν. Εὐξαμένη δὲ αὐτῇ, θάρσος φησὶν εὐθέως ἐγγίνεσθαι, καὶ τις αὐτὴν θεοῖα ἀνακωχὴ κατέλαβε, καὶ ἔφη.

ΛΟΓΟΣ Ι.

DOMNINA.

Ὁ Ἀρετὴ, κάγω, παραλείψατα τὰς μακρολογίας τῶν προεξηγημάτων, εἰς αὐτὰ τὰ προκείμενα κατὰ δύναμιν εἰπεῖν περάσομαι· ἵνα δὴ μὴ, τῷ μὴ κύνεσθαι τὰ πάρεργα, πλείονα χρόνον ὧν ἔνεκε λέγονται παράσχω. Ἠγοῦμαι γὰρ μέγιστον μέρος φρονήσεως εἶναι τὸ μὴ μακροῦς ἐκ περιόδων πρὸ τῶν ἐρωτηθέντων ποιεῖσθαι τοὺς λόγους, κηλοῦντας τὰ ὕα· ἀλλ' αὐτόθεν εὐθέως περὶ οὗ τοῦ ἐπερώτημά ἐστιν ἀρχεσθαι. Διὸ ἐνθὺνδε κάγω· καιρὸς γάρ.

Οὐδὲν οὕτως ὀνήσαι δύνησεται πρὸς τὸ καλὸν τὸν ἀνθρώπον, ὢ καλλιπάρθενοι, ὡς ἀγνεία. Τὸ γὰρ κάλλιστα καὶ ἀριστα διακυβερνηθῆναι τὴν ψυχὴν, καὶ κηλίδων καὶ μισμάτων καθαρὰν ἀπολυθῆναι τοῦ κόσμου, μόνη ποιεῖ τοῦτο καὶ ἐργάζεται ἀγνεία. Ἀφ' οὗ γὰρ ὁ Χριστὸς ἐδίδασκεν αὐτὴν ἀσκεῖν ἡμᾶς, καὶ ἐμήνυσεν ἡμῖν τὸ ἀνυπέροβητον κάλλος αὐτῆς, ἡ βασιλεία τοῦ πονηροῦ καθηρέθη, πρότερον αἰεὶ πάντας αἰχμαλωτίζοντος καὶ δουλουμένου· ὡς μὴ (49)

et mali, nos in lege gratiæ non simus; antiquis sanctis injurium est, nihilque accommodum. Nusquam vel illis vel nobis defuerunt, quibus non omni ex parte perfecti sumus, quandiu vitam mortalem vivimus: sicque nec dilectus discipulus placuisset, qui se ipse ac reliquos fideles agnoscit, non omni ex parte justum, sed peccatum habere; ac qui negaverit, quantumvis apostolus, et in apostolis prædilectus, ipsum se seducere, et veritatem in eo non esse sentit (1 Joan. 1, 8). Neminem ergo placuisse dixerit Methodius Scripturæ phrasi, quod pauci placuerint, quodque ii ipsi qui placuerunt, non ex legis merito placuerunt, sed ex Christi gratia, jam tum ex fide operante, cui tantas sanctorum virtutes ac facinora ascribit Paulus relatus ad Hebræos, et

τῶν παλαιότερων εὐάρεστον γεγονέναι Κυρίῳ τινά, ἀλλὰ πάντας ἐπικρατηθῆναι πταίσμασιν, οὐ σφόδρα τοῦ νόμου τῆς φθορᾶς ἀρχέσαντος ἐλευθερώσαι τὴν ἀνθρωπότητα, μέχρις ἢ παρθενία διαδεξαμένη τὸν νόμον, Χριστοῦ ταγαῖς τῶν ἀνθρώπων ἐβασίλευσεν. Οὐ γὰρ ἂν οὕτως οἱ πρόσθεν εἰς μάχας καὶ φόνους, καὶ ἔρωτας καὶ εἰδωλολατρίας συνελαύνοντο πολλαί, εἴ ἦν αὐτοῖς ἢ ἐκ τῶν νόμων αὐτάρκης πρὸς σωτηρίαν δικαιοσύνη. Νυνὶ δὲ τότε μὲν μεγάλας καὶ πολλαῖς πολλαῖς ἐνεφύροντο συμφοραῖς· ἀπ' οὗ δὲ Χριστὸς ἐνηθρώπησε, καὶ παρθενία τὴν σάρκα κοσμήσας ὤπλισεν, ὁ ὠμοτύραννος ἀρχὸν τῆς ἀκρασίας ἤρεθη, καὶ εἰρήνη καὶ πίστις κρατεῖ, οὐκέτι τῶν ἀνθρώπων ὡσαύτως τρεπομένων εἰς εἰδωλολατρίαν, ὥσπερ καὶ πάλαι.

CAP. II. *Locus Jud. ix, 8-15, expensus. Arborum regem exposcentium allegoria.*

Ἄλλ' ἴνα μὴ δόξω τισὶ σοφίζεσθαι, καὶ ἀπὸ τῶν ἐκείτων τεκμαιρέσθαι ταῦτα καὶ φηναφᾶν, ἐκ τῆς παλαιᾶς ὑμῖν, ὡ Παρθένοι, καγὼ παρέξομαι Διαθήκης ἔγγραφον προφητεῖαν, ὡς ἀληθῆ λέγω, τοὺς Κριτάς· ἔθα φανερώς ἢ βασιλεία τῆς ἀγνείας ἤδη προκατήγγελο. Φησὶ γάρ· Πορευόμενα ἐπορευθήσαν τὰ ξύλα τοῦ χρίσαι ἐφ' ἐαυτῶν βασιλέα· καὶ εἶπον τῇ Ἐλαίᾳ· Βασίλευσον ἐφ' ἡμᾶς. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ἡ Ἐλαία· Ἀφεῖσα τὴν πίσυρτά μου, ἢν ἐδόξασεν ὁ Θεὸς καὶ οἱ ἄνθρωποι, πορευθῶ ἄρχειν τῶν ξύλων; καὶ εἶπον τὰ ξύλα πάντα τῇ Συκῇ· Δεῦρο, Βασίλευσον ἐφ' ἡμᾶς. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ἡ Συκὴ· Ἀφεῖσα τὴν γλυκύτητά μου καὶ τὸ γέννημά μου τὸ ἀγαθόν, πορευθῶ ἄρχειν τῶν ξύλων; καὶ εἶπον τὰ ξύλα τῇ Ἀμπέλῳ· Βασίλευσον ἐφ' ἡμᾶς. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ἡ Ἀμπέλος· Ἀφεῖσα τὸν οἶνον μου, τὴν εὐφροσύνην τῶν ἀνθρώπων, πορευθῶ ἄρχειν τῶν ξύλων; καὶ εἶπον τὰ ξύλα πρὸς τὴν Ῥάμνον· Δεῦρο, Βασίλευσον ἐφ' ἡμᾶς. Καὶ εἶπεν ἡ Ῥάμνος πρὸς τὰ ξύλα· Εἰ ἐν ἀληθείᾳ χριετέ με ὑμεῖς εἰς βασιλέα ἐφ' ὑμᾶς, δεῦτε, πεποιθατε ἐν τῇ σκέπῃ μου· εἰ μὴ, ἐξέλθῃ πῦρ ἐκ τῆς Ῥάμνου, καὶ καταφάγῃ τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου.

Ταῦτα δὲ ὅτι μὴ περὶ ξύλων τῶν ἐκ γῆς φουμένων ἰδέθη, σαφές. Οὐ γὰρ ἐν ἑαυτοῖς τὰ δένδρα τὰ ἔφυγα χειροτονήσονται βασιλέα συνήρχοντο, ταῖς βλάκας εἰς τὴν γῆν κατεστηλωμένα· ἀλλὰ πάντως περὶ φυγῶν ἱστορεῖται ταῦτα, αἱ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ, καθυλομανήσασαι τοῖς παρτάμασι, προστάσιν οἰκτον αὐτῶν ἀξιούσαι λαβεῖν τὸν Θεόν, καὶ βασιλεῦσαι τὸν ἔλεον καὶ τὴν εὐσπλαγχνίαν, ἣν Ἐλαίας τύπῳ παρέλαθεν ἡ Γραφή, διὰ τὸ ἀρωγὸν τὸ Ἐλαϊον σωματίων εἶναι, καὶ λυτήριον καμάτων καὶ πόνων, φωτὸς τε παρεκτικόν. Ἐλαίῳ γὰρ καταρδόμενον πᾶν τὸ λυχνιαῖον αὐξεται σέλας· λυτή-

A ret et addiceret : adeo ut nullus antiquiorum Domino placuerit, sed omnes in offensiones incurrerint; cum lex non ipsa valde ad liberandum genus humanum a corruptione potis fuerit, donec virginitas legi succedens, Christi auspiciis et decretis homines imperio regendos suscepit. Neque vero primi hominum adeo in pugnas et cædes, in amores et libidines, idolorum superstitiosum cultum præcipites sæpius cucurrissent, si justitia quæ ex legibus erat, sufficiens eis fuisset ad salutem. Jam vero, tunc quidem magnis ipsos crebrisque calamitatibus immistos fuisse videmus : ex quo autem Christus incarnatus est, et virginitate ornatam carnem armavit; crudelis tyrannus intemperantiæ princeps sublatus est, et pax fidesque viget, non jam ut ante in cultum idolorum prono humano genere.

B Sed ne cui videar sophistica grassari arte, exque probabilibus hæc conjectari, ac vana jactare pro solidis, ex veteri vobis, o virgines, et ego Testamento, scriptam prophetiam, ejus quam statuo veritatis indubitatum testimonium, ex libro Judicium afferam, ubi clare castitatis regnum olim futurum prænuntiabatur. Sic enim legitur⁶⁶ : Eundo iverunt ligna, ut ungerent super se regem : dixeruntque Olivæ : Regna super nos. Et dixit eis Oliva : Nunquid derelinquens pinguedinem meam quam glorificavit Deus et homines, ibo ut lignis imperem? Dixeruntque ligna universa ad Ficam : Veni, regna super nos. Et dixit eis Ficus : Nunquid derelinquens dulcedinem meam et genimen meum bonum, ibo ut lignis imperem? Et dixerunt ligna ad Vitem : Regna super nos. Et dixit eis Vitis : Nunquid derelinquens vinum meum quod est lætitia hominum, ibo ut imperem lignis? Dixeruntque ligna ad Rhamnum : Veni, regna super nos. Et dixit Rhamnus ad ligna : Si in veritate ungitis me in regem, venite, confidite in protectione mea; sin minus, egredietur ignis de Rhamno, et devoret cedros Libani.

Porro hæc de arboribus e terra nascentibus dicta non esse, cuius manifestum est. Neque enim stirpes inanines in concilium cogi potuere, deque rege eligendo deliberare, quæ altis solo radicibus fixæ hæreant. Omnino autem hæc de animabus institute narratio est, quæ ante Christi Incarnationem, gravius delictis eluxuriatæ, supplices ad Deum accedunt ac clementiam rogant; misericordięque ac lenitatis imperio regi, quam Scriptura sub olivæ figura expressit, efflagitant; idcirco nimirum, quod oleum multum prosit corporibus, laboresque ac dolores dissolvat, et ad lumen sufficiat. Quidquid

⁶⁶ *Jud. ix, 8-15.*

qua ipsa ad Novum jam Testamentum spectabant : insinuatque Methodius, quibus subdit, οὐ σφόδρα τῶ νόμου ἐκ τῆς φθορᾶς ἀρχέσαντος ἐλευθερώσαι τὴν ἀνθρωπότητα, cum lex non valde potis fuisset ad

liberandum humanum genus a corruptione : hoc uno conducens, quod ad Christum dirigeret, ejusque una gratia liberatum iri hominem doceret.

σαν τῶν ἀνθρώπων. Τῶν γὰρ πρώτων ἀδυνατησάντων ὡσαὶ νομοθετημάτων τὸν ἀνθρώπον, τῶν ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ καὶ τοῦ Νῶε, καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ Μωϋσέως, ἡ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἔσωσε μόνη νομοθεσία πάντας.

Ἡ γὰρ συκὴ ταύτη λέγεται μὴ βασιλεύσαι τῶν ξύλων, τῶν ἀνθρώπων νοουμένων· συκῆς δὲ, τῆς ἐντολῆς· ἀνθ' ὧν ὁ ἀνθρώπος μετὰ τὸ πεσεῖν ἤθελε κάλιν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς βασιλεύεσθαι, καὶ τῆς ἀφθαρσίας τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς μὴ ἀποβληθῆναι. Ἄλλ' ἀπεκρούσθη παραβάς, καὶ ἀπεβλήθη μακρὰν, ὡς μὴ δυνάμενος ὑπὸ τῆς ἀφθαρσίας ἔτι, μηδὲ χωρῶν βασιλεύεσθαι. Καὶ πρῶτον αὐτῷ τὸ κήρυγμα μετὰ τὴν παράβασιν πέμπεται· τὸ διὰ Νῶε· ἴν' ἐὰν πρόσχη, κὰν τούτῳ σωθῆναι τῆς ἀμαρτίας ἰσχύση, ἀνάπαυσιν ἀπαγγελλόμενον τὴν ἀπὸ τῶν κακῶν καὶ εὐφροσύνην, εἰ ἀσκήσασιν αὐτὸ κατὰ κράτος. Ὡσπερ καὶ οἶνον ἡ ἀμπελος ἐπαγγέλλεται γενῶν τοῖς ἀσχοῦσι καὶ ἐργαζομένοις. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο οὐκ ἔβασίλευσε τὸ νομοθέτημα τῆς ἀνθρωπότητος, ὅτι μὴ ἐπέσθησαν αὐτῷ χρυσσομένῳ σπουδαίως πρὸς τοῦ Νῶε. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ συνέχεσθαι ἤδη καὶ πνίγασθαι τοῖς ὕδασιν ἤρξαντο μετανοεῖν, καὶ ἐπαγγέλλεσθαι παρέχειν ἑαυτοὺς πεισθησομένους ταῖς ἐντολαῖς. Ὅθεν καὶ ὑπερφηρανοῦνται βασιλεύεσθαι (52), τουτέστιν ὑπὸ τοῦ κηρύγματος ὑπερφηρανοῦνται βοθηεῖσθαι τῆς ἐντολῆς, ἀνταποκρινόμενου τοῦ Πνεύματος αὐτοῖς καὶ ὀνειδίζοντος, ὡσπερ κατέλειψαν οἷς ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς ἀνθρώποις· Ὡ ἀτεράμονες, βοθηεῖν μὲν καὶ σώσειν τούτους καὶ εὐφραίνειν, οἷον τὸν Νῶε καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, εἰθῶ βοθηῆσαι, τοῖς φρονήσεως ὕμιν ἀκάθους καὶ ξηρῶν ξύλων οὐδὲν ἀπεικόσι, πρότερον μὴ πιστεύσασι μοι κηρύσσοντι φύξιν τῶν παρόντων;

CAP. IV. *Lex inutilis ad salutem. Castitatis postrema lex sub rhamni specie.*

Καὶ δὴ καὶ τούτων οὕτω ἀπαξιωθέντων τῆς θείας κηδεμονίας, καὶ πάλιν τῆς ἀνθρωπότητος εἰς πλάνην κεχμμένης, αὐθις ὁ Θεὸς ἀπέστειλε βασιλεύσοντα νόμον, καὶ ὑπομνήσοντα δικαιοσύνην ἐπὶ Μωϋσέως. Οἱ δὲ, μακρὰν καὶ τούτῳ χαίρειν φράσαντες, εἰς εἰδωλολατρείαν μετέστησαν. Ὅθεν ὁ Θεὸς εἰς

⁹⁹ Gen. v, 29.

(52) Ὑπερφηρανοῦνται βασιλεύεσθαι. Quasi con-
tempta rejiciuntur ne imperio regantur, et ne fructum
ex prædicatione consequantur; quam pridem spre-
tam, Noe fabricante arcam, aquis jam diluvii pressi,
særa pœnitentia amplexuros se pollicebantur. Hæc
certe Methodii mens, quam et magis declarat, quæ
sequitur, Spiritus sancti exprobratio, illi gemina
quod habetur Prov. 1, 24 : *Quia vocavi, et renuistis,*
etc., ego quoque in interitum vestro ridebo. Quæ minæ
et illos manent, qui nec lege gratiæ, quoad licet,
jvari student. Quocirca non bene (Allatius) qui
vocem ὑπερφηρανοῦνται active reddit, *superbientes*
imperium supra se possunt, etc., imo certe rejecti et
spreti sunt, nec digni visi, qui illo imperio rege-
rentur. Non bene item Possinius quæ de Noe spre-
ta

A lo; quæ a Christi virginum principis adventu ho-
minum imperio polita, arbor germinavit. Nam cum
leges Adami, et Noe Moysisque temporibus latæ, sa-
lutem homini præstare nequiverissent, sola lex evan-
gelica cunctos salvos fecit.

Hæc enim causa est cur ficus arborum regnum
(quæ nimirum spiritali sensu, homines; ficus vero,
mandatum intelligatur) non obtinuisse dicatur.
Nempe optabat homo post casum etiam, virtutis impe-
rio subjici, nec ad incorruptionem paradisi voluptatis
ejici. Ejus tamen illud, prævaricationis reatu, re-
pulsum desiderium; ipseque procul exturbatus est;
ut qui deinceps ab incorruptione regi non pòsset,
nec ejus capax dominationis esset. Primaque illi
post transgressionem, quæ per Noe esset, prædica-
tio mittitur; cui si attenderet animum, posset a
peccato servari: quippe cum illa cessationem a
malis lætitiæque promitteret ⁹⁵, si omnibus viribus
eam excoluisset. Haud secus ac vitis, edendum abs
se vinum haud inani spe pollicetur, si quis eam
colat ac labore exercent. Verum ne hæc quidem lex
super homines regnavit, quod ei homines obsequi
recusarunt, etsi eam Noe strenue promulgaret. Cæ-
terum malis domiti, et postquam undique circum-
venti æquis suffocarentur, cœperunt pœnitere ac
polliceri dicto se audientes fore et parituros man-
datis. Quocirca spretim rejiciuntur, ne mandati
prædicatione juventur; respondente illis Spiritu ac
exprobrante, quod dereliquissent, quibus jusserat
Deus ut illis opem ferrent, salutemque ac lætitiæ
C præstarent; Noe scilicet virum sanctum ejusque
progeniem. Ad vos nimirum, o contumaces, nullo
prudentiæ fructu commendatos, opem vobis alla-
turus, veniam; et qui a lignis aridis nihil differatis;
qui prius prædicanti mihi a terrenis avocan-
dum animum, fidem non adhibueritis?

Hisque adeo etiam per hunc modum a benignæ
Dei providentiæ cura abdicatis, ac rursus postea
humano genere in errores effuso; quæ regnum ob-
tineret ac justitiæ commoneret, sub Moyse principe,
a Deo lex missa est. Verum hi quoque eadem pro-
cul valere jussa, idolorum cultui adhæserunt. Hinc

D prædicatione alio torquet. Sic enim ille hunc locum
interpretatur: « Rejecti tamen sunt et sprete, neque
digni visi sunt qui regerentur illo imperio, id est, a
promulgata illis lege juvantur: responsante ipsis
Spiritu et exprobrante, quod neglexissent monita
eorum qui Dei jussu ac missu ad ipsos venerant;
atque aiente: Illos quidem, o contumaces, quos re-
jecistis irrisistisque salutaria vobis suadentes; Noe
videlicet ac filios ejus, ego in hoc discrimine ser-
vabo et consolabor, ultro iis suppetias veniens:
vos autem malas arbores, nullo prudentiæ fructu
commendatas, et nihil differentes a lignis aridis,
pessum ire, ut cœpistis et digni estis, patiar, quan-
do mihi, antea prædicanti præsentium malorum fu-
gam, fidem adhibere nolulistis. » COMBEFIS.

Dous hos quoque in cædes mutuas tradidit, fugasque ac captivitates : lege ipsa quasi sentiente ac fatente, se illis salutem præstare non posse. Nempe malis attriti atque afflicti, lugubri gestu ac planctu, iterum se mandatis obsecratos pollicebantur; quoad Deus quartum miseratus hominem, castitatem regno potituram legavit, quam Scriptura consequenter rhamnum nuncupavit. Hæc rigide austereque absumptis voluptatibus etiam comminatur, nisi ei omnes indubitanter obediant, et in veritate ad ipsam accedant, igni consumpturam universos. Non enim aliam postea futuram legem aut doctrinam, sed iudicium et ignem. Ea denuntiatione juste deinceps homo agere cœpit, et Deo firmiter credere seque a diabolo abjungere. Sic utilissimum ac salutare Deus hominibus misit auxilium, nempe castitatem. Nimirum una hæc est, quam imitari arte mala ejusque effingere simulacrum ad seducendum, diabolus minime potuit, sicut in aliis legibus sese res habuerat.

CAP. V. *Diaboli æmula in omnibus malignitas. Duo genera ficuum et vitium.*

Cum enim ficus, uti dicebam, qua præstat fructus dulcedine elegantiaque, deliciarum paradisi typo assumatur : rebus illi æmulis seductum hominem diabolus præda cepit, dum nuda corporis ejus fruticis foliis contegere persuasit : hoc nempe agens, ut molliter scabra fici folia, proritandæ essent libidini. Eos rursus qui ex diluvio incolumes fuerant, ob spiritalem lætitiæ vitem, non dissimili potu inebriatos derisit, virtutis denuo indumento hominem nudans. Indeque manifestius erit quod dico.

Adversaria potestas semper virtutis ac justitiæ speciem cultumque æmulatur, non ut exerceat ad pietatem, sed ut fraudem faciat et simulatione eludat. Ut enim eos qui mortem fugiant, ad mortem illecebra capiat, immortalitatis exterius coloribus fucatur. Atque hinc est, ut ficus aut vitis videri velit, et quæ dulcedinis ac lætitiæ secunda parens exsistat, transformans se in angelum lucis⁹⁶, multosque religionis specie illaqueans.

Duo enim esse genera ficuum vitiumque in sacris litteris reperimus. *Ficus bonas, bonas valde, et ficus amaras, amaras valde*⁹⁷. *Vinum lætificans cor hominum*⁹⁸; et, *vinum furorem draconum, et furorem aspidum insanabilem*⁹⁹. Verum ex quo jam castitas hominum imperium iniit, deprehensa fraus est atque devicta, evertente illam virginum principe Christo : veraque adeo ficus et vera vitis fructificant, postquam in omnes evasit castitatis dominatus, uti et Joel propheta ominante annuntiat, *Confide, terra, dicens, gaude et lætare, quoniam magnificavit Dominus ut faceret. Confidite, pecora campi, quoniam germinarunt campi solitudinis, quoniam lignum attulit fructum suum, vitis et ficus dederunt virtutem suam. Et filii Sion, exultate et læ-*

ἄλληλοφονίας καὶ δρασμούς καὶ αἰχμαλωσίας παρέδωκε καὶ τούτους, ἀποδοξήσαντος αὐτοὺς σώζειν τοῦ νόμου· οἱ, μετὰ τὸ συναλαθῆναι τοῖς κακοῖς, ποτινώμενοι πάλιν ἐπηγγέλλοντο παθηθῆναι ταῖς ἐντολαῖς· μέχρις ὁ Θεὸς, τέταρτον κατελέσας τὸν ἄνθρωπον, τὴν Ἄγνείαν ἀπέστειλε βασιλεῦσαι, ἢν Ῥάμου ἀκολούθως ἐκάλεσεν ἡ Γραφή. Ἦτις, καταναλώσασα τὰς ἡδονὰς, καὶ ἀπειλήσασα λοιπὸν, εἰ μὴ αὐτῇ πάντες ἀνευδοιάστως καὶ ἐν ἀληθείᾳ προσέρχοντο, πυρὶ καταδαπανήσαι πάντας. Οὐκ ἔτι γὰρ μετὰ ταύτην ἔσσεσθαι νόμον ἢ διδασκαλίαν ἑτέραν, ἀλλὰ κρίσιν καὶ πῦρ. Καὶ διὰ τοῦτο λοιπὸν ἀπεντεύθεν δικαιοπραγεῖν ὁ ἄνθρωπος ἤρξατο, καὶ πιστεῦειν βεβαίως τῷ Θεῷ, καὶ ἀποσχίζεσθαι τοῦ διαβόλου. Οὕτως ὠφελιμώτατον καὶ ἀρωγὸν κατεπέμφθη τοῖς ἀνθρώποις ἀγνεία. Μόνης γὰρ αὐτῆς ἀντίμιμον οὐκ ἴσχυσεν ἐργάσασθαι πρὸς ἀπάτην ὁ διάβολος, ὥσπερ καὶ τῶν ἄλλων νομοθετημάτων.

Τῆς γὰρ συκῆς, ὡς ἔφην, διὰ τὴν γλυκασίαν τοῦ καρποῦ καὶ τὸν ὠραϊσμόν ἐν τύπῳ τῆς ἐν παραδείσῳ τρυφῆς παραληφθείσης, τοῖς ἀντιμίμοις αὐτῆς ἀποβουκολήσας τὸν ἄνθρωπον ὁ διάβολος ἤγρευσε, τὴν γύμνασιν καλύψαι πείσας τοῦ σώματος πετάλοις συκῆς· ὁ ἔστι, διὰ τὸ κνησιμῶδες, τρυφῆ φιληδόνου. Τὸς δὲ περισωθέντας αὐτὸς ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ, διὰ τὴν τῆς πνευματικῆς εὐφροσύνης ἀμπελον, ἀντιμίμῳ πόματι μεθύσας, κατεχλεύασε πάλιν, ἀπογυμνώσας τὸν ἄνθρωπον ἀρετῆς. Ἔσται δὲ σαφέστερον μᾶλλον ἐντεῦθεν ὃ λέγω.

Ἡ ἀντικειμένη δύναμις αἰετὶ μιμεῖται τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης τὰ σχήματα, οὐ πρὸς ἀσκησιν κατὰ ἀληθειαν, ἀλλὰ πρὸς ἀπάτην καὶ ὑπόκρισιν. Ἴνα γὰρ δελεάσῃ πρὸς θάνατον τοὺς φεύγοντας τὸν θάνατον, ἀθανασίας ἐξωθεν καλλωπίζεται· σχηματισμοῖς. Καὶ ταύτη συκὴ βούλεται νομίζεσθαι καὶ ἀμπελος, καὶ γλυκύτητα καὶ εὐφροσύνην γεννᾷ, εἰς ἄγγελον μετασχηματιζομένη φωτὸς, καὶ προσχῆματι θεοσεβείας δελεάζουσα πολλοὺς.

Δύο γὰρ εἶναι διαφορὰς συκίων καὶ ἀμπελων εὐρισκομένων ἐν ταῖς Γραφαῖς. *Σύκα τὰ χρηστὰ, χρηστὰ λίαν· καὶ, σύκα τὰ πικρὰ, πικρὰ λίαν. Οἶνον εὐφραίνοντα καρδίαν ἀνθρώπων, καὶ οἶνον θυμὸν δρακόντων καὶ θυμὸν ἀσπίδων ἀνιᾶτον.* Ἄλλ' ἄφ' οὗ λοιπὸν ἐβασίλευσεν ἀγνεία τῶν ἀνθρώπων, ἐλέγχθη ἡ πλάνη καὶ νενίκηται, τοῦ ἀρχιπαρθένου Χριστοῦ καταστρέψαντος αὐτὴν· καὶ ἡ ἀληθινὴ συκὴ καὶ ἡ ἀληθινὴ ἀμπελος καρποφοροῦσι, μετὰ τὸ κρατήσασαι πάντων ἀγνείαν, καθάπερ καὶ Ἰωὴλ ὁ προφήτης εὐαγγελίζεται· *Θάρσει, γῆ, λέγων, καὶ χαῖρε καὶ εὐφραίνου, ὅτι ἐμεγάλυνε Κύριος τοῦ ποιῆσαι. Θαρσεῖτε, κτήνη τοῦ πεδίου, ὅτι βεβλάστηκε τὰ πεδία τῆς ἐρήμου, ὅτι ἐξύλον ἤνεγκε τὸν καρπὸν αὐτοῦ· ἀμπελος καὶ συκὴ ἔδωκαν τὴν ἰσχὺν αὐ-*

⁹⁶ II Cor. xi, 14. ⁹⁷ Jer. xxiv, 5. ⁹⁸ Psal. ciii, 15. ⁹⁹ Deut. xxxii, 33.

τῶν. Καὶ τὰ τέκνα Σιών, χαίρετε καὶ εὐφραίνεσθε ἐπὶ Κυρίῳ Θεῷ ὑμῶν, διότι ἔδωκεν ὑμῖν βρώσιν εἰς δικαιοσύνην· ἄμπελον καὶ συκὴν δένδρα, καρπὸς εἰς δικαιοσύνην βλαστήσαντα τοῖς τέκνοις τῆς νοτιῆς Σιών, τὰς ἔμπροσθεν νομοθεσίας καλῶν, ἀ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν ἐκαρποφόρησαν τοῦ Λόγου, ὅποτε ἐβασίλευσεν ἡμῶν ἡ ἀγναία, πρόσθεν ἀποκρατήσαντα καὶ ἀπομύσαντα τὰς βλαστάς διὰ τὴν ἀμαρτίαν καὶ τὴν πολλὴν πλάνην. Οὐδὲ γὰρ ἡδύνατο τὴν εἰς ζωὴν ἀναδιδόμενὴν ἡμῖν παρασχεῖν τροφὴν ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή, καὶ ἡ συκὴ ἡ ἀληθινή, ἔτι τῆς συκῆς μὴ ἀληθινῆς καὶ πρὸς ἀπάτην πεποιτικυμένης, ἀνθούσης· ἀλλ' ὅτε κατεξήρανεν ὁ Κύριος τὰ νόθα καὶ ἀντιμίμητα τῶν ἀληθινῶν, ἀποφηνάμενος τῇ πεκροφόρῳ συκῇ τὸ, *Μηκέτι γένηται καρπὸς ἐκ σοῦ εἰς τὸν αἰῶνα, τότε τὰ θνητῶς ἀνέθαλε καρποφόρα,* καὶ ἐβλάττισε βρώσιν εἰς δικαιοσύνην.

Ἔστι δὲ καὶ ὅτε εἰς αὐτὸν ἀναφέρεται τὸν Κύριον ἡ ἄμπελος πολλαχῶς· εἰς δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἡ συκὴ· ὡς τοῦ μὲν Κυρίου τὰς καρδίας ἰλαρύνοντος τῶν ἀνθρώπων, τοῦ δὲ Πνεύματος ἰωμένου. Καὶ διὰ τοῦτο προστάσσεται πρῶτον Ἐζεχίας παλάθη καταπλασθῆναι σύκων· ὃ δὲ ἐστὶ τῷ καρπῷ τοῦ Πνεύματος, ἵνα θεραπευθῇ, οἶονε κατὰ τὸν Ἀπόστολον, τῇ ἀγάπῃ. Ὁ γὰρ καρπὸς, φησὶ, τοῦ Πνεύματος ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, πίστις, πραΰτης, ἐγκράτεια· ὧν διὰ τὴν πολλὴν γλυκύτητα σῦκα ὁ προφήτης ἐκάλεσε. Καὶ ὁ Μιχαίας δὲ, καὶ ἀναπαύσεται ἕκαστος, φησὶν, ὑπὸ τὴν ἄμπελον αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος ὑποκάτω τῆς συκῆς αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἐκφοβῶν. Δῆλον γὰρ, ὅτι οἱ ὑπὸ τὴν τοῦ Πνεύματος προσφυγόντες καὶ ἀναπαυσάμενοι· καὶ τὴν τοῦ Λόγου σκέπην, οὐ δειλιάσουσιν, οὐδὲ πικρήσονται τὸν ταράσσοντα τὰς καρδίας.

CAP. VI. Visionis Zachariæ mysterium.

Ὅτι δὲ καὶ ἡ ἐλαία τὴν ἐπὶ Μωϋσέως αἰνίσσεται νομοθεσίαν, ὁ Ζαχαρίας παρίστησιν, οὕτω λέγων· Καὶ ἐπέστρεψεν ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί, καὶ ἐξέγειρέ με, ὃν τρόπον ὅταν ἐξεγερθῇ ἄνθρωπος ἐξ ὑπνου αὐτοῦ, καὶ εἶπε πρὸς μέ· *Τί σὺ βλέπεις; Καὶ εἶπα· Ἐώρακα, καὶ ἰδοὺ λυχνία χρυσοῦ ἔστη, καὶ τὸ λαμπάδιον ἐπάνω αὐτῆς, καὶ δύο ἐλαίαι, μία ἐκ δεξιῶν τοῦ λαμπαδίου αὐτῆς, καὶ μία ἐξ εὐωνύμων.* Καὶ μετ' ὀλίγα· Καὶ τίνες εἰσιν, ἐρομένου, αἱ ἐλαίαι, τοῦ προφήτου, αἱ ἐκ δεξιῶν τῆς λυχνίας καὶ αἱ ἐξ εὐωνύμων, καὶ οἱ δύο κλάδοι τῶν ἐλαίων, οἱ ἐν ταῖς χερσὶ τῶν δύο μυησιῶν· ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος· *Οὗτοι οἱ δύο υἱοὶ πιδετός, οἱ παρεστήκασιν τῷ Κυρίῳ πάσης τῆς γῆς· τὰς δύο λέγων ἀρχηγόνους δυνάμεις (53) εἶναι, τὰς*

*tamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis cibum in justitiam*¹. Vitem et ficum arbores, fructum in justitiam germinantes filii spiritalis Sion, priores leges appellat : quæ posteaquam Verbum homo factum est, fructificaverunt, castitate in nos adepta imperium; cum prius ob peccatum immensumque errorem enervatæ concidissent ac surculos compressissent. Non enim poterat tale nobis alimentum, quod ad vitam proficeret, vitis vera ac ficus vera præbere, adhuc ficus non vera, et ad fraudem vario cultu ornata, florente. Sed quando arefecit Dominus falsa germina verorumque æmula, prolata sententia in ficum amarulentam, *Non amplius nascatur ex te fructus*², tunc quæ vere fructiferæ erant arbores, floruerunt, et germinarunt cibum in justitiam.

Quandoque vero etiam vitis, neque id paucis locis, ad Dominum refertur³ : ficus vero ad Spiritum sanctum; tanquam nimirum Domino exhilarante corda hominum ac Spiritu sanante. Et propterea jubet primum Ezechias⁴ ficorum massâ cataplasma facere ac imponere (fructu scilicet Spiritus) ut curetur : tanquam nimirum charitate, ut auctor est Apostolus⁵. *Fructus enim, inquit, Spiritus est charitas, gaudium, pax, lenitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia.* Quas nimirum doctes, donaque ob eximiam dulcedinem propheta ficos nuncupavit. Michæas quoque, *Et requiescet unusquisque, inquit, sub vite sua, et unusquisque sub ficu sua; et non erit qui exterreat*⁶. Certum enim est eos qui sub Spiritus Verbi que umbraculum asyllumque confugerint ac quieverint, nullo consternandos pavore, aut illius percillendos horrore qui corda conturbat.

¹ Joel. II, 21-23. ² Matth. XXI, 49. ³ Joan. XV, 1. ⁴ Mich. IV, 4. ⁵ Zach. IV, 1-3. ⁶ Ibid. 14.

¹ IV Reg. XX, 7; Isa. XXXVIII, 21. ² Gal. V, 22.

(53) *Τὰς δύο ἀρχηγόνους δυνάμεις.* Eandem hanc expositionem secutus Dionysius cap. 2 *De divinis nom.*, § 7. ita explicat divina nomina, ut Pater sit. πηγάδι θεότητος, origo in divinis, ut reddat Corderius quasi fontalis divinitas, ut idem in Maximi

scholio : Filius et Spiritus sanctus, τῆς θεογένου θεότητος βλαστοὶ θεόφυτοι, καὶ οἶον ἄνθη καὶ φῶτα, secundæ deitatis divina germina ac velut flores et lumina superessentialia. Ubi non bene Corderius τὸ τῆς θεογένου θεότητος, quasi Dei prolem. Ac non

Dei oleum subministrant, ut divinæ lumen cognitionis habeat. Duo namque rami duarum olivarum, lex sunt et prophetæ circa funiculum hæreditatis versantes, quorum auctor Christus et Spiritus sanctus; cum necdum ipsi fructum integrum harumque plantarum magnitudinem capere possemus, priusquam castitas mundi principatum arriperet, eumque imperio regeret: sed ipsarum duntaxat ramos, legem scilicet et prophetas, atque id mediocriter, sæpius nimirum prolapsi, in antecessum excoluimus. Quis enim Christum aut Spiritum perfecte unquam, nisi vitæ prius munditia fretus, capere potuit? Quæ enim ad gloriam desiderabilem ac amabilem a puero animum præparat exercitatio, et hunc illi cultum cum otio tutum importat, ac pro exiguis laboribus ingentes spes ingenerat, ipsa hæc est de qua agimus, immortalitatem corporibus nostris tribuens, castitas: quam omnes lubenter homines omnibus anteferre, et super omnia laudare decet: alios quidem, quod per eam ad honorem nuptiarum cum Verbo assumpti sunt, colendo virginitatem; alios autem, quod per illam ab ea liberati sicut maledictione: *Terra es, et in terram revertis*.*

Hic est, o Arete, quem a me exegisti, pro virium mearum tenuitate, absolutus sermo de virginitate; quem peto, o domina, etsi mediocris exilisque sit, benigno tamen a me accipias animo, cui ultimum assignasti orandi locum.

ORATIO XI.

ARETE.

CAP. I. *Veri virgines et casti, pauci. Castitas, certamen. Thecla, virginum princeps.*

Accipio equidem (respondisse Areten referebat Theopatra) et totam probo ac laudo. Optime enim, etsi non ita clare, cæterum ingenii vi solertique opera, quæ dicta erant suscipiens, prosecuta es, non inanam demulcendis auribus instruens volupt-

* Gen. III, 19.

satis ex dignitate divinarum personarum, quod quasi servili more δορυφορούσαι τὸν Θεόν, *satellitio illi adstare*, hic describuntur, ac unde lucernis oleum suppetat ac candelabro, subministrare: σχό- νισμα *funiculus hæreditatis*, ipsi Judæi, circa quem duæ olivæ per ramos suos (legem ac prophetas, quorum auctores sunt) subministrantes oleum spirituale τῷ Θεῷ (editum erat) ἵνα φῶς ἔχη θείας γνώσεως, *Deo, ut divinam scientiam habeat*. At quis sic putrem sensum ac lectionem ferat? Et tamen nulla animadversione præterit ambos interpretes. Nemo sane dicat, inferre Filium et Spiritum sanctum, per legem et prophetas, Deo et Patri divinæ cognitionis lumen. Videbatur τῷ λαῷ reponendum, *populo*, qui ipse funiculus; sed minori mutatione, nullaque tautologia, τοῦ Θεοῦ, scribo. Nempe Dei oleum subministrabant, ut haberet σχόνισμα (ipse populus) divini cognitionis lumen: hoc enim ex Deo, illoque auctore inferebant Judæis lex et prophetæ. Si Dionysius Methodio auctor fuit hujus sententiæ, antiquus scriptor est, et vel apostolicorum temporum vel his vicinorum. Ac quidem illi sic eosque secutus Maximus: re

δορυφορούσας τὸν Θεόν· αἱ ἐν τῷ οἴκῳ περὶ τὸ σχό- νισμα διὰ τῶν κλάδων ἐπιχορηγοῦσαι τὸ πνευματι- κὸν ἔλαιον τοῦ Θεοῦ, ἵνα φῶς ἔχη θείας γνώσεως. Οἱ γὰρ δύο κλάδοι τῶν δύο ἑλαιῶν, ὁ νόμος εἰσεὶ καὶ οἱ προφῆται, οἱ περὶ τὸ σχόνισμα τῆς κληρονομίας ἐπι- κληθέντες, οὓς ἐβλάστησεν ὁ Χριστὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οἱ πῶ δυναμένων ἡμῶν χωρῆσαι τὸν καρ- πὸν ὅλον, καὶ τὸ μέγεθος τῶν φυτῶν τούτων, πρὶν ἄρξαι τοῦ κόσμου καὶ βασιλεῦσαι τὴν ἀγγελίαν· ἀλλὰ τοὺς κλάδους αὐτῶν μόνον, τὸν Νόμον ὁλοκλήρως καὶ τὴν προφητείαν, πρόσθεν ἐγεωργήσαμεν, καὶ ταῦτα με- τρώμεν, πολλάκις διολισθήσαντες. Τίς γὰρ Χριστὸν ἢ τὸ Πνεῦμα τέλειον ἴσχυσε χωρῆσαι ποτε, μὴ καθα- ρεύσας πρῶτον; Ἡ γὰρ πρὸς εὐδοξίαν ἐπιθυμητὴν τε καὶ ἔραστὴν ἐκ παιδῶν ἐργαζομένη τὴν ψυχὴν B δασκίσις, καὶ τὸν κόσμον αὐτῇ τούτων μετὰ βραδύ- νης ἀθασάνιστον ἐκεῖ διακομιζούσα, καὶ μικρῶν αἰ- ρουμένη πόνων μεγάλας ἐλπιδας, ἐστὶν ἡ ἀθανατο- ποιὸς τῶν σωμάτων ἡμῶν ἀγγελία, ἣν δεῖ πάντας ἀσμένως ἀνθρώπους προτιμᾶν καὶ αἰνεῖν· τοὺς μὲν, ὅτι δι' αὐτὴν ἐνυμφαγωγῆθησαν τῷ Λόγῳ παρθενίαν ἀσκήσαντες· τοὺς δὲ, ὅτι πρὸς αὐτῆς ἠλευθερώθη- σαν τῆς, Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, κατακρί- σεως.

Ὅτος, ὦ Ἀρετῆ, καὶ ὁ παρ' ἐμοῦ σοι, καθόσον ἐγὼ δύναμαι, λόγος ὑπὲρ ἀγγελίας· ὅν ἀξιώ, κἀν μέ- τριος ἦ, θέσποινα, καὶ ὀλίγος, προθυμότατά σε δέ- ξασθαι παρ' ἐμοῦ, τελευταίαν εἰπεῖν ἡρημένην.

C

ΛΟΓΟΣ ΙΑ.

APETH.

Ἄλλὰ δέχομαι, τὴν Ἀρετὴν ἡ Θεοπάτρα ἔφη φά- ναι, καὶ πᾶσαν ἐπαίνῳ (54). Κράτιστα γὰρ δὴ, κἀν οὕτω μὴ φανερώς, ἀλλὰ μετὰ σπουδῆς τὰ λεχθέντα δεχομένη διεξελήλυθας, οὐ γλυκυμυθίαν πρὸς τέρψιν τῶν ἀκούόντων συσκευασαμένη, ἀλλὰ πρὸς ἐπαυρό-

docti, nec non Rabbini, duos filios pinguedinis, ut οἱ Ὅ, vel, ut alii, olei, vel splendoris, στιλπνότητος, Jesum sacerdotem interpretantur, et Zorobabelem D principem; qui ambo, alter sacerdotali, alter quasi regali, unctione uncti essent, ac etiam Spiritus sancti gratiis delibuti; ambo præclari viri et utra- que potestate principes, qui præsidio forent instau- rando templo ac reipublicæ Judæorum reparandæ, astarentque Dominatori universæ terræ, divinis mandatis semper parati obtemperare: per quos candelabrum, ipsum funiculus, et populi symbolum, oleo ad lumen et claritatem non deficeretur, sive etiam ad Dei cognitionem, sacerdotis maxime opera illi præstandam; atque etiam a principe, quoad ci- vilia, ipsa in Deum relata, ut erat Dei ipsis legibus instituta respublica; electoque in eam rem Zoro- babele ut templum absolveret. COMBESII.

(54) Καὶ πᾶσαν ἐπαίνῳ. Nulla hic opus emen- datione. De una sermo Dominna, quam perorantem, aliarum more Arete coronat; ac argumentum rite defunctam, laudat: τὸ πάσας Allatii mendosum est. Ib.

θωσιν ὑπόμνημα καὶ νῆψιν. Προτάττει γὰρ τῶν ἁμαρτιῶν ἐπιτηδευμάτων ἀγγελίαν ὁ λέγων δεῖν καὶ ἀσπάζεσθαι πρῶτην τῶν ἄλλων, ὀρθῶς παρακελεύεται· ἦν τιμῆν μὲν νομίζουσι καὶ θεραπεύειν πολλοὶ, τιμῶσι δ' αὐτήν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὀλίγοι. Οὐ γὰρ ὁπόταν τὴν ἑαυτοῦ σάρκα τῆς κατὰ συνουσίαν ἀγευστον ἡδονῆς φιλοτιμῆται τηρεῖν ἄνθρωπος, τῶν ἄλλων μὴ κρατῶν, ἀγγελίαν τιμᾶ. Ἀτιμάζει μὲν οὖν αὐτὴν μᾶλλον οὐχ ἡκιστα βαναύσοις ἐπιθυμίαις, ἡδονᾶς ἀντικαταλλάσσόμενος ἡδοναῖς. Οὐδέ γε ὅταν πρὸς τὰς ἐξω μὲν ἐπιθυμίας διαπορῶν καρτερῶν, ὑπεραίρηται δὲ φυσιοῦμενος, αὐτῷ δὴ τούτῳ τῷ δύνασθαι τῶν τῆς σαρκὸς ὑπεκκαυμάτων κρατεῖν, καὶ πάντας ὡς οὐδὲν ἐξουθενῶν, ἡγεῖται ἀγγελίαν τιμᾶν· ἀτιμάζει γὰρ αὐτὴν ὑβρίζων ὁ ὑψηλοφροσύνη, τῷ τὸ μὲν ἐξωθεν τοῦ πίνακος καθαίρειν καὶ τῆς παροψίδος, τὴν σάρκα, τὸ σῶμα· τὴν δὲ καρδίαν τύφῳ σίνεσθαι καὶ φιλοκρατία. Οὐδέ γε ὁπότε ἐναθρύνεται τις χρήμασι, τιμᾶν αὐτὴν σπουδάζει· ἀτιμάζει μὲν οὖν παντὸς μᾶλλον δὲ οὗτος, προκρίνων αὐτῆς ὀλίγον κέρδος, ἧς οὐδὲν ἀντάξιον τῶν ἐν τῷ βίῳ τιμῶν. Πᾶς γὰρ πλοῦτος· ἐνώπιον αὐτῆς, καὶ χρυσὸς ὡς ψάμμος ὀλίγη. Οὐδέ γε ὁ ἑαυτὸν ὑπερφυῶς ἡγούμενος φιλεῖν, καὶ τὸ ἑαυτῷ μόνῳ συμφέρον σπουδάζων σκοπεῖν, ἀφροντις δὲ τῶν πλησίων, ἀγγελίαν τιμᾶ· ἀτιμάζει μὲν οὖν αὐτὴν καὶ οὗτος· πολὺ γὰρ λείπεται τῶν κατ' ἀξίαν ἐμιλούντων αὐτῇ, τῷ τὴν ἀγάπην αὐτῆς καὶ τὸ φιλήνθρωπον λωβήσασθαι. Οὐ γὰρ τῆδε μὲν ἀγνεύοντας παρθενεύειν δεῖ, τῆδε δὲ κακοπραγούντας χραίνεσθαι καὶ ἀκολασταίνειν· οὐδὲ τῆδε μὲν ἐπαγγέλλεσθαι καθαρεύειν καὶ σωφρονεῖν, τῆδε δὲ μολύνεσθαι καὶ ἀμαρτάνειν· οὐδ' αὖ τῆ μὲν ὁμολογεῖν μὴ πεφροντικένοι τῶν κοσμικῶν, τῆ δὲ κτᾶσθαι καὶ ἐν αὐτοῖς ἐξετάζεσθαι (55)· ἀλλὰ πάντα τὰ μέλη φθορᾶς ἀκοινωνήτα καὶ ἀμιγῆ τηρεῖν, οὐ μόνον τὰ κνησμώδη καὶ συνουσιαστικὰ, ἀλλ' ἡδὴ καὶ τὰ τούτων ἐνεργέστερα (56). Χλευή γὰρ τὰ μὲν τῆς παιδοποιήσεως ὄργανα τηρεῖν παρθένα, τὴν δὲ γλώτταν μὴ τηρεῖν· ἢ τὴν γλώσσαν μὲν τηρεῖν παρθένον, τὴν δὲ ὄρασιν, ἢ τὴν ἀκοήν, ἢ τὰς χεῖρας μὴ τηρεῖν· εἰ [f. ἦ] ταῦτα μὲν ἔχειν καὶ τηρεῖν παρθένα, τὴν καρδίαν δὲ μὴ τηρεῖν, ἀλλ' ἐταιρίζεσθαι τύφῳ καὶ θυμῷ.

¹⁰ Matth. xxiii, 25. ¹¹ Sap. vii, 9.

(55) Καὶ ἐν αὐτοῖς ἐξετάζεσθαι. In illis versari, ac si quid ejusmodi eo sensu vox illa potest reddi: de qua plura Budæus. Passim in conciliis, οἱ ἐξεταζόμενοι in aliquo gradu vel ordine, qui in illo merent, in ejus censu sunt: ἐξεταζόμενος ἐν τοῖς ἱπποκόις, eques Romanus. Hic ergo, ἐξεταζόμενος ἐν τοῖς κοσμικοῖς, qui mundanus sit ac sæcularis: nec bene Possinius, studio rerum mundanarum nimio turbati. Quod reddidit Allatius non intelligo, et in illis aliquid esse contendere. COMBEFIS.

(56) Τὰ τούτων ἐνεργέστερα. Videtur legisse Possinius ἐναργέστερα, dum longa paraphrasi ita reddit: Quin potius publicorum, ut ita dicam, et se

tatem, sed ad morum correctionem ac sobrietatem luculentum monumentum ponens. Qui enim cæteris meis studiis ac officiis præponendam castitatem docet et præ aliis primam amplectendam, recte admonet: quam se colere et observare multi quidem existimant, at certe colunt pauci, ut verbo dicam. Non enim quicumque suam carnem a venerei congressus voluptate continere studuerit, nisi reliquos affectus coerceat, continuo castitatem colit. Quin potius ignominia traducit, cum ejus professione suscepta, sordidis nihilominus indulget cupiditatibus, voluptates ac libidines voluptatibus commutans ac libidinibus. Neque si cupiditatibus quidem sensuum fortiter obstiterit, inani autem gloria fastuque efferatur, hoc ipso quod potis sit exardescens in se libidinis æstus comprimere, cunctosque nihil faciat, recte censeatur castitatem colere: quam superbæ contagie dedecore verius afficit; nempe quod exterius est lancis et paropsidis emundans ¹⁰, carnem videlicet ac corpus; animum vero tumoris ambitionisque sordibus inquinans. At neque si quis pecuniarum cupiditate captus, earum copia gloriatur, is eam colere magnifice studet; sed pro omnibus despiciatui habet, lucrum exiguum illi præferens, cui tamen nihil comparabile est, eorum quæ in vita in pretio habentur. Omnes enim divitiæ et aurum in conspectu illius arena est exigua ¹¹. At neque qui se ipsum supra modum amare deprehenditur, et quod sibi soli prodest unice intuetur et curat, necessitatum proximi securus, castitatem colit: quin ispe quoque spernit. Multum enim ab illis abest qui pro dignitate, illius utuntur necessitudine, qui ejus charitatem et misericordiam et humanitatem a se repulerit. Neque enim rectum est, hinc quidem castitatis usu virginitatem colere; illinc vero pravus facinoribus ac libidine animum polluere: neque hinc quidem profiteri puritatem et continentiam, illinc autem inquinari atque vitii indulgere. Neque rursus, hinc quidem fateri haud sibi curæ esse res mundi, illinc autem parandis inhiare ac in illis versari. Quin membra omnia ad omnia intacta corruptione servanda ac incommista, non ea duntaxat quæ prurimum ad libidinem habent, remque maritalem exercent; sed ea quoque quæ hisce sunt ad opus obeundum promptiora. Plane siquidem ridiculum fuerit, procreationis filiorum instrumenta integra servare ac intaminata, non item linguam; aut servare quidem linguam, oculum autem sui aures aut manus nequaquam: aut denique illa quoque habere ac servare integra, non vero animum, sed illum superbia iraque constuprari.

D honeste ostentantium membrorum, etc., qui et τὰ κνησμώδη reddiderat, ea quæ pudor relat. Verum quidem utrisque hæc membris competere; sed non eo comparat Methodius, quod alia obscena, alia honesta, hincque tecta alia, alia ut videantur exposita; sed quod sic exposita atque honesta, procliviorum actum habeant usumque, quibus proinde æqua aut major habenda diligentia, ut casta sint, ne quid habeant quod virginem dedecet; ut sunt lingua, oculi, manus; omniumque maxime ipsi animi sensus ac cogitatus, extra quos omnis alia emundatio, carnis est et corporis, non interioris hominis, penes quem vera virginitas potissimum consistit. *l.*

Prorsus enim operæ pretium est, ut cui constitutum sit ne colenda castitate a proposito erret, membra omnia sensusque suos mundos astrictosque servet, uti fieri in navium tabulis solet, quarum juncturas navarchi diligenter agglutinant astringuntque, ne qua scilicet peccato sese infundenti in animum via atque aditus pateat. Nam ut nobilissima quæque præstantissimaque professio est, ita maximis gravissimisque offensionibus obnoxia est; ac vere bono malum magis adversatur, quam ei quod nec in bonis numerandum est. Multi itaque quibus persuasum esset, hoc potissimum præstare castitatem, ut effrenes libidinosos æstus ac cupiditates comprimat, reliqua vitæ institutione neglecta, hac quoque exciderunt; sique dedecoris partem, recto ad eam tramite nitentibus, asperserunt, uti vos, quæ in omnibus estis regula, demonstratis: quippe cum et opere et sermone, seu eruditione virginitate perfunctæ, ejus decora protuleritis. Et virginem quidem qualem esse deceat perscripsimus. Vos autem, amplo dicendi facultate celebrato certamine quæ ipsa audiverim, victrices omnes pronuntio ac corona dono. Theclam tamen majori floridiorique, ut inter vos principem, ac quæ magnificentior cunctis claruerit.

CAP. II. Thecla hymnum composite canente, reliquæ virgines illi succinunt. Joannes Baptistæ, martyr cæcilitatis. Ecclesia, Dei sponsa, intacta, virgo.

Hæc locutam Aretem aiebat Theopatra, jussisse cunctas assurgere, ei sub agno stantes factaque corona, gratias Domino ac laudes debita veneratione referre. Theclam auspicari, ac choro præire. Uti igitur assurrexerunt, Theclam narrabat virginem mediam a dextris Aretes stantem, composite canere: reliquas vero in orbem, quasi circumducto choro, illi succinere ac respondere.

Hypacoe.

Tibi me servo castam, et splendentem tenens lampadem, Sponse, tibi occurro.

Psalmus.

Cælitus, virgines, clamoris excitantis mortuos sonus venit, Sponso jubens simul omnes obviam ire in stolis albis et lampadibus, orientem versus. Expergiscimini priusquam occupet intra portas penetrare Rex.

Tibi me servo castam, et splendentem tenens lampadem, Sponse, tibi occurro.

Mortalium luctuosa nimis excussa felicitate, spretisque vitæ luxuriosæ deliciis amoreque, tuis sub ulnis salutaribus protegi desidero, et tuam videre semper, o Beate, pulchritudinem.

Tibi me servo castam, et splendentem tenens lampadem, Sponse, tibi occurro.

Relictis mortalium nuptiarum toris ac domo, o Rex, propter te, auri plena intaminatis in vestibus veni, ut et ego una tecum intra beatissimos thalamos admittar.

Tibi me servo castam, et splendentem tenens lampadem, Sponse, tibi occurro.

Δεῖ γὰρ πάντως τὸν μέλλοντα μὴ ἀμαρτῆσθαι περὶ τὴν ἀσκησιν τῆς ἀγγελίας, τὰ μέλη πάντα καὶ τὰ αἰσθητήρια τηρεῖν ἑαυτοῦ καθαρὰ καὶ συνεσφιγμένα, καθάπερ δὴ καὶ πλοίων, ὧν οἱ κυβερνηταὶ τὰς ἀρμογάς σφιγγουσι, πρὸς τὸ μὴ σχεῖν ἔσω δίοδον τὴν ἀμαρτίαν ἐπεισχομένην. Τοῖς γὰρ μεγάλοις ἐξ ἀνάγκης ἐπιτηδεύμασι μεγάλα καὶ τὰ πταίσματα συμβαίνει· καὶ τῷ ὄντι τῷ ἀγαθῷ μᾶλλον ἐναντιώτερον τὸ κακὸν ἢ τῷ μὴ ἀγαθῷ. Πολλοὶ οὖν, δοξάζοντες τὸ περὶ τὰς οἰστρώδεις καρτερεῖν ἐπιθυμίας εἶναι τὴν ἀγγελίαν, τῶν ἄλλων ἀμελήσαντες, αὐτῆς ἔπαισαν, καὶ τοῖς ὀρθῶς πρὸς αὐτὴν ὠρμημένοις προσῆψαν ψόγους, ὡς ὑμεῖς ἠλέγησθε, νόμος διὰ πάντων· αὐταὶ γὰρ παρθενοῦσαι καὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ. Καὶ τὰ μὲν δὴ τῆς παρθένου, ποταπὴν εἶναι προσήκει, δι' ἐγράφη· ὑμᾶς δὲ διαρκῶς ἀγωνισαμένους τῷ λόγῳ, αὐτήκοος γενομένη, πάσας ἀποφαίνομαι νικᾶν καὶ στέφω· Θέκλαν δὲ τῷ μείζονι στεφάνῳ καὶ δασυτέρῳ, ὡς πρώτην ὑμῶν καὶ μεγαλοπρεπέστερον ἐκλάμψασαν.

quæ ipsa audiverim, victrices omnes pronuntio ac corona dono. Theclam tamen majori floridiorique, ut inter vos principem, ac quæ magnificentior cunctis claruerit.

Ταῦτα οὖν εἰποῦσαν, ἐφη κελεύσαι πάσας ἀναστῆναι τὴν Ἄρετὴν ἢ Θεοπάτρα, καὶ πάσας ὑπὸ τὴν ἄγνον εὐχαριστήριον ὕμνον πρεπόντως ἀναπέμψαι τῷ Κυρίῳ· ἐξάρχειν δὲ τὴν Θέκλαν καὶ προαφηγεῖσθαι. Ὡς οὖν ἀνέστησαν, τὴν Θέκλαν μέσην μὲν τῶν παρθένων, ἐφη, ἐκ δεξιῶν δὲ τῆς Ἄρετῆς στάσαν, κοσμίως ψάλλειν· τὰς δὲ λοιπὰς ἐν κύκλῳ, καθάπερ ἐν χορῷ σχήματι συστάσας, ὑπακούειν αὐτῇ.

Ἑπακοή.

Ἄγνεῦ σοι, καὶ λαμπάδας φαισφόρους κρατοῦσα, Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Ψαλμός.

Ἄνωθεν, παρθένοι, βοῆς ἑγερσίνεκρος ἤχος ἦλθε, Νυμφίῳ λέγων πασσυδὶ ὑπαντάνειν λευκέσιν ἐν στολαῖς καὶ λαμπάσι, πρὸς ἀνατολάς. Ἐγρᾶσθε πρὶν φθάσῃ μολεῖν εἰσω θυρῶν Ἄναξ.

Ἄγνεῦ σοι, καὶ λαμπάδας φαισφόρους κρατοῦσα, Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Βροτῶν πολυστένακτον ἔβλον ἐκφυγοῦσα, καὶ βλου τρυφῆς ἀδονάς, ἔρωτα, σαῖς ὑπ' ἀγκάλαις ζωηφόροις ποθῶ σκέπεσθαι, καὶ βλέπειν τὸ σὸν κάλλος διηλεκῶς, Μάκαρ.

Ἄγνεῦ σοι, καὶ λαμπάδας φαισφόρους κρατοῦσα, Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Γάμων λιποῦσα τὰ θνητὰ λέκτρα, καὶ δόμον, Ἄναξ, διὰ σέ, πολύχρυσον, ἦλθον ἀσπίλοις ἐν εἵμασιν, ὅπως φθάσω κάγῳ πανοδίων θαλάμων εἰσω σὺν σοι μολεῖν.

Ἄγνεῦ σοι, καὶ λαμπάδας φαισφόρους κρατοῦσα, Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Δόλους δράκοντος ἐκφυγούσα μυρίους, Μάχαρ, θελήτριους, ἔτι δὲ καὶ πυρὸς φλόγα καὶ θηρίων ἀνημέραν ὄρμᾶς βροτοφθόρους, σὲ προσμένουσα ἀπ' οὐρανῶν.

Ἄγνεύω σοι, καὶ λαμπάδας φαεσφόρους κρατοῦσα, Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Ἐλαθόμην πατρίδας, ποθοῦσα σὴν χάριν, Λόγε· ἐλαθόμην παρθένων ὀμηλικῶν χορούς, μητρὸς τε καὶ γένους φρύαγμα· πάντα γὰρ σὺ μοι αὐτὸς, σὺ, Χριστὲ, τυγχάνεις.

Ἄγνεύω σοι, καὶ λαμπάδας φαεσφόρους κρατοῦσα, Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Ζωῆς χοραγῆς, Χριστὲ, τυγχάνεις. Χαίρε, φῶς ἀνεσπερον· ταύτην δέδεξο τὴν βοήν. Χορὸς σε παρθένων προσενέπει, τέλειον Ἄνθος, Ἀγάπη, Χαρὰ, Φρόνησις, Σοφία, Λόγε.

Ἄγνεύω σοι, καὶ λαμπάδας φαεσφόρους κρατοῦσα, Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Ἦνοιγμέναις θύραις, Ἄνασσα παιδορόκοιμε, δέδεξο θαλάμων εἰσω χ' ἡμᾶς, ἀχραντόσωμα, καλλίνικη Νύμφα, καλλίπνοος· ὁμόστολοι παρήμεθα Χριστῷ, πανόλιον μέλπουσαι σὸν γάμον, θάλας.

Ἄγνεύω σοι, καὶ λαμπάδας φαεσφόρους κρατοῦσα, Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Θρηνοῦσι νῦν βαρύστονοι κόραι πυλῶν πικρῶς ἔξω, καὶ βοῶσι γοερῶς, ὅτι, τὸ λαμπάδων ἀποσθέσασαι φῶς, οὐκ ἔφθασαν χαρᾶς ταμειὸν εἰσιδεῖν (57).

Ἄγνεύω σοι, καὶ λαμπάδας φαεσφόρους κρατοῦσα, Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Ἱερᾶς ὁδοῦ γὰρ ἐκτραπέλαι, πρὸς βίου πόρους κτήσασθ' ἔλαιον ἠμέλησαν ἄθλιαι πλέον· νεκρὰς δὲ φλογεροῦ πυρὸς φέρουσαι λαμπάδας, στένουσιν ἔνδον ἐκ φρενῶν.

Ἄγνεύω σοι, καὶ λαμπάδας φαεσφόρους κρατοῦσα, Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Κρατῆρες ἀδυνατηθεὶς πρόκεινται νέκταρος· πίνωμεν· οὐράνιον ἔστι πόμα, παρθένοι, ὁ Νυμφίος ὅπερ ἔθηκε τοῖς μετ' ἀξίας εἰς τὸν γάμον κεκλήμενοις.

Ἄγνεύω σοι, καὶ λαμπάδας φαεσφόρους κρατοῦσα, Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Λαμπρῶς σου τὴν θάνατον Ἄβελ προεκτυπῶν, Μάχαρ, ἔλεξεν αἱματοσταγῆς βλέπων εἰς οὐρανόν· Ἀηλεῶς με συγγόνου τετραμένου χειρὶ δέξαι, λιτάζομαι, Λόγε.

Ἄγνεύω σοι, καὶ λαμπάδας φαεσφόρους κρατοῦσα, Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Μέγιστον ἄθλον ἀγείας ὁ καρτερός σου παῖς, Λόγε, Ἰωσήφ ἀνεῖλετο. Γυνή γὰρ αὐτὸν εἰς ἄθεσμα λέπτα βιατικῶς εἴλκε φλογεμένη πάθοις· ὁ δὲ, οὐδὲν ἐντραπέλις, ἔφευγε γυμνός, ἐκβοῶν·

Ἄγνεύω σοι, καὶ λαμπάδας φαεσφόρους κρατοῦσα, Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

B Innumerabilibus blandientis draconis, o Beate, erepta dolls, ignisque flamma superata, ac immantium rictibus iraque bestiarum in mortalium perniciem natarum, te de caelis exspecto.

Tibi me servo castam, et splendentem tenens lampadem, Sponse, tibi occurro.

Oblita sum patriæ¹², o Verbum, tuæ desiderio gratiæ: oblita sum virginum æqualium chorus; matris quoque ac generis fastum: omnia enim ipse tu mihi Christus es.

Tibi me servo castam, et splendentem tenens lampadem, Sponse, tibi occurro.

Vitæ largitor, Christe, es. Salve, lumen innociduum: hanc accipe acclamationem. Chorus te Virginum compellat, Flos perfectus, Charitas, Gaudium, **B** Prudentia, Sapientia, Verbum.

Tibi me servo castam, et splendentem tenens lampadem, Sponse, tibi occurro.

Apertis januis, o Regina speciose ornata, nos quæque intra thalamos admitte, impolluti corporis, egregie victrix sponsa, decorem spirans; pari vestium cultu Christo astamus, tuas, fortunata pubes, cantico nuptias celebrantes.

Tibi me servo castam, et splendentem tenens lampadem, Sponse, tibi occurro.

Gemunt nunc graviter ejulantes, amarum lacrymis extra thalami fores constitutæ puellæ, ac tristi luctu clamant; quod extincta lampadum luce¹³, non mature satis in vitæ cubiculum ingressæ sunt.

C Tibi me servo castam, et splendentem tenens lampadem, Sponse, tibi occurro.

A sacra enim aversæ via, ad vitæ semitas olei copiani parare, miseræ neglexerunt: extinctas vero ignis flammæ lampades ferentes, gemunt intus ex animo ac præcordiis.

Tibi me servo castam, et splendentem tenens lampadem, Sponse, tibi occurro.

Pocula dulcis nectaris plena proposita sunt: bibamus; cælestis enim liquor est, o virgines, quem Sponsus digne vocatis ad nuptias propinat.

Tibi me servo castam, et splendentem tenens lampadem, Sponse, tibi occurro.

Splendide tuam mortem præfigurans Abel¹⁴, o Beate, dixit cruore stillans sublatis in cælum oculis: Crudeliter fraterna me manu cæsum, rogo, o Verbum, suscipe.

Tibi me servo castam, et splendentem tenens lampadem, Sponse, tibi occurro.

Maximam pudicitiae laudem, præmiumque fortis puer tuus Joseph¹⁵, o Verbum, retulit. Muliere enim incensa libidine in nefarios violenter trahente toros; nihil ille reveritus, fugit nudus, exclamans:

Tibi me servo castam, et splendentem tenens lampadem, Sponse, tibi occurro.

¹² Psal. xlii, 11. ¹³ Matth. xxv, 11. ¹⁴ Gen. iv, 10. ¹⁵ Gen. xxxix, 12.

(57) *Εἰσιδεῖν*. Quin scribendum *εἰσδύειν*, nullus dubitat. Id enim omnis paraboliæ series petit. Luceat quippe, quod ingressis quæ paratæ erant, clausa est janua, ad quam frustra pulsant: quod

ergo ingredi non licuit, ad quem ingressum sequuntur reliqua, ut videant et fruantur Sponsi conspectibus et amplexibus. *COMBERIS.*

Novam Jephthæ victimam Deo filiam offerebat viri A nesciam ¹⁶, aræ jam, agnæ instar, admotam : illa vero generoso mentis proposito, tuæ carnis figuram gerens, o Beate, fortiter clamabat :

Tibi me servo castam, et splendentem tenens lampadem, Sponse, tibi occurro.

Peregrino turbarum ductore, generoso conatu Juditha ingeniosis dolis truncato ¹⁷, quem antea pulchritudinis forma illexerat, nulla membris corporis macula accepta, ovans pro victoria clamabat :

Tibi me servo castam, et splendentem tenens lampadem, Sponse, tibi occurro.

Conspecta Susannæ decora specie ac vultus forma ¹⁸, duo judices, illius effrene capti amore, O mulier, dixerunt, occulti cubilis tui desiderio perciti-adsumus. At illa tremulis clamoribus inquit :

Tibi me servo castam, et splendentem tenens lampadem, Sponse, tibi occurro.

Multo mihi mori melius, quam vobis turpi libidine æstantibus, viri toro prodito, Deo igni ultore, sempiternis pœnis addici. Serva me, Christe, ab horum malorum angustiis.

Tibi me servo castam, et splendentem tenens lampadem, Sponse, tibi occurro.

Fluentis lustralibus turbas mortalium lavans tuus Præcursor, improbe a viro scelerato propter castitatem ad cædem ductus est ¹⁹; necisque cruore tingens pulverem, tibi, o Beate, clamabat :

Tibi me servo castam, et splendentem tenens lampadem, Sponse, tibi occurro.

Tua quoque vitæ parens, Gratia intacta, illibata, C immaculatos conceptus tuos in viri æperte utero gestans Virgo, maritalis tori proditi in suspicionem venit ²⁰ : dixit vero prægnans, o Beate :

Tibi me servo castam, et splendentem tenens lampadem, Sponse, tibi occurro.

Tuum, o Beate, optantes videre nuptialem diem, quotquot ipse angelorum Rex cælo vocasti ²¹, maxima tibi dona, o Verbum, ferentes, immaculato vestitu conspicui venerunt.

Tibi me servo castam, et splendentem tenens lampadem, Sponse, tibi occurro.

Hymnis, o beata Dei Sponsa, thalamum nos adornantes, nunc celebramus te, intacta virgo Ecclesia, niveo corpore, nigris formosa cirris, casta, irreprehensibilis, amabilis. D

Tibi me servo castam, et splendentem tenens lampadem, Sponse, tibi occurro.

Corruptio aufugit, et morborum dolores lacrymosi : mors sublata est : periit omnis insania : mœror interit, mentis tabes : rursus vero Christi Dei gaudium repente mortalibus illuxit.

Tibi me servo castam, et splendentem tenens lampadem, Sponse, tibi occurro.

Viduatus mortalibus paradisi est. Non enim jam

Νεοσφαγῆ ὁ Ἰεφθάς κόρην ἀνήγε θυσίαν· Θεῷ ἀπειρον ἄνδρὸς, ἀμνάδος δίκην· ἡ δ' εὐγενῶς σου τὸν τύπον τῆς σαρκὸς, ὡ Μάκαρ, τελοῦσα ἔκραζε καρτερῶς·

Ἄγνεύω σοι, καὶ λαμπάδας φαεσφόρους κρατοῦσα, Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Ξένον στρατηλάταν ἄγλων εὐτολμος εὐτόχοις Ἰουδῆθ δόλοις καρτομήσασα, κάλλεος τύποις θέλξασα τοῦτον, οὐδὲ χράναντα σώματος μέλη, νικηφόροις δ' ἔφη βοαίς·

Ἄγνεύω σοι, καὶ λαμπάδας φαεσφόρους κρατοῦσα, Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Ὀρῶντες εἶδος εὐπρεπές, ὑφ' ἧς δύο κριταὶ Σουσάννας ἐμμανεῖς ἔρωτι, λέξαν· Ὁ γύναι, κρυπτῶν σου γάμων λέχη ποθοῦντες ἤχομεν, φίλα· Ἡ δὲ ἐντροβίμοις ἔφησε βοαίς·

Ἄγνεύω σοι, καὶ λαμπάδας φαεσφόρους κρατοῦσα, Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Πολλῷ με καθθανεῖν ἀμεινὸν ἐστίν, ἡ λέχη προδοῦσαν, ὡ γυναιμανεῖς, ὑμῖν, αἰωνίαν δίκην ὑπ' ἐμπυροῖς Θεοῦ τιμωρίαις παθεῖν. Σῶσόν με, Χριστέ, τῶνδε νῦν.

Ἄγνεύω σοι, καὶ λαμπάδας φαεσφόρους κρατοῦσα, Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Ροαῖς καθαρσίαις λούων πληθῆ βροτῶν ὁ σὸς Πρόδρομος, ἀνόμως κακοῦ πρὸς ἄνδρὸς εἰς σφαγὴν ἤχθη δι' ἀγγελίαν· λύθρῳ δὲ φονίῳ κόνιν δεύων ἔκραζέ σοι, Μάκαρ·

Ἄγνεύω σοι, καὶ λαμπάδας φαεσφόρους κρατοῦσα, Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Σοῦ καὶ ζωητόκος Χάρις ἀθικτος, ἀτεγκτος, ἀσπίλους τὰς σὰς γονὰς ἐν ἀσπρῷ φέρουσα νηδί, μορφὴν ὑπέσχεεν ὡς προδοῦσα λέκτρα, Παρθένος· Ἐλεξε δ' ἔγκυος, Μάκαρ·

Ἄγνεύω σοι, καὶ λαμπάδας φαεσφόρους κρατοῦσα, Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Τὴν σὴν, Μάκαρ, γαμήλιον ποθοῦντες ἀμέραν ἰδεῖν, ὄσους ἀνωθεν αὐτὸς ἀγγέλων ἀναξ' ἐκέληκας, ἤκασι, μέγιστα δῶρά σοι, Λόγε, φέροντες ἀσπίλοις στολαῖς.

Ἄγνεύω σοι, καὶ λαμπάδας φαεσφόρους κρατοῦσα, Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Ἵμνοις, μάκαιρα Θεόνυμφε (58), θαλαμηπόλοι, αἷσε γεραίρομεν, σὲ νῦν ἀθικτε παρθένε Ἐκκλησία, χιονόσωμε, κυανοδόστρυχε, σῶφρον, ἀμωμ', ἐρασίμα.

Ἄγνεύω σοι, καὶ λαμπάδας φαεσφόρους κρατοῦσα, Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Φθορὰ πέφευγε, καὶ νόσων πόνοι δακρυσταγεῖς· θάνατος ἤρέθη· ἔλωλε πᾶσα ἀφροσύνη· λύπη τέθηγκε τηξίτρων· Ἐλαμψε δ' ἡ τοῦ Θεοῦ Χριστοῦ χαρὰ βροτοῖς ἄφνω πάλιν.

Ἄγνεύω σοι, καὶ λαμπάδας φαεσφόρους κρατοῦσα, Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Χῆρος ὁ βροτῶν παράδεισός ἐστιν. Οὐκέτι πάλιν

¹⁶ Jud. xi, 38. ¹⁷ Judith. viii, 1. ¹⁸ Dan. xiii, 19. ¹⁹ Marc. vi, 27. ²⁰ Matth. i, 18. ²¹ Matth. ii, 1.

(58) Θεόνυμφε. Sic Allatius. At Possinius, νεόνυμφε, nova nupt.: COMBEPIS.

γὰρ αὐτὸν ἐκ θείας, ὡς περ τὸ πρὶν, ταγῆς οἰκεῖ, τέ-
χνης δὲ ποικιλίας δράκοντος ἐκπεσὼν, ἀφθαρτος,
ἀφοβός, Μάχαρ.

Ἄγνεύω σοι, καὶ λαμπάδας φαισφόρους κρατοῦσα,
Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Ψάλλον τὸ καινὸν ἄσμα νῦν χορός σε παρθένων
καθίσταται πρὸς οὐρανοῦς, Ἄνασσα σαφῶς ἄλη, ἐστεμ-
μένος λευκοῖς κρίνων κάλυξι, καὶ φλόγας χερσὶ σε-
λασφόρους φέρων.

Ἄγνεύω σοι, καὶ λαμπάδας φαισφόρους κρατοῦσα,
Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Ὁ τὰς ἀχράντους οὐρανοῦ, Μάχαρ, ναίων ἔδρας,
ἐναρχε, πάντα συγκρατῶν αἰωνίῳ κράτει, δέξαι σὺν
Πατρὶ σὺν, πάρεσμεν, ἔνδον εἰς ζωῆς πύλας, Πάτερ,
καὶ ἡμεῖς.

Ἄγνεύω σοι, καὶ λαμπάδας φαισφόρους κρατοῦσα,
Νυμφίε, ὑπαντάνω σοι.

Cap. III *Utri meliores, continentes, an qui gaudent ipsa mentis tranquillitate? Pugnae castitatis periculum : tranquillitatis felicitas. Depurgatae ac tranquillae mentes, dii, Deum visurae. Virtus tentationibus exercita, probatior.*

ΕΥΒΟΥΛΑ. Ἀξίως ἀπηγέγατο τὰ πρῶτα τῶν ἀθλῶν
ἡ Θεέκλα, ὦ Γρηγόριον.

ΓΡΗΓ. Ἀξίως μὲν οὖν.

ΕΥΒΟΥΛΑ. Τί δὲ ἡ Τελμισιακὴ ξένη, εἰπέ μοι ; κἀν
ἔβουθεν οὐκ ἐπικροῶτο ; Θαυμάζω γὰρ εἰ ἡσυχίαν εἶ-
χεν ἐκαίνη μαθοῦσα τὸ συσσίτιον τοῦτο, καὶ οὐκ εὐ-
θῶς ὡς περ ὄρνεον ἐπὶ τροφῆν ἵπτατο, τῶν λεγομέ-
νων ἀκουσομένη. Λόγος γάρ (59) αὐτὴν Μεθοδίου συμ-
παραγεγονέναι, αὐτὰ δὲ ταῦτα τὴν Ἀρετὴν πυνθα-
νομένην. Ἀλλὰ καλὸν καὶ μακάριον τοιαύτην διδασκάλῳ
χρησθαι καὶ ὀδηγῶν, τῇ Ἀρετῇ. Ἀτὰρ, ὦ Γρηγόριον,
ποτέροις ἀμείνους λέγοιμεν, τοὺς μὴ ἐπιθυμοῦντας
μὲν, κρατοῦντας δὲ τὴν ἐπιθυμίαν, ἢ τοὺς ἐπιθυ-
μοῦντας, καὶ παρθενεύοντας ;

ΓΡΗΓΟΡ. Τοὺς μὴ ἐπιθυμοῦντας, δηλονότι· ἐπει-
δὴ καὶ τὴν διάνοιαν οὗτοι καὶ τὴν αἰσθησιν ἀμόλυν-
τον κέκτηνται, καὶ εἰσὶν ὀλοτελῶς ἀδιάφθοροι, κατὰ
ῤῥῆν ἐξημυρτηχότες.

ΕΥΒΟΥΛΑ. Εὐγε νῆ τὴν Σωφροσύνην, ὦ Γρηγόριον,
καὶ συντεῶς. Ἀτὰρ μὴ τι καλύσεις, ἐὰν ἀντιλαμβάνω-
μαι τῶν λόγων (60), ἵνα ἐρῶ μενέστερον μάθω, καὶ
μηδὲς ἐξελέγξῃ με ἔτι.

(59) Λόγος γάρ, κ. τ. λ. Allatius, Οὐ λόγος
γάρ, *Neque enim aiunt*. Mendose omnino. Recte
Possinius, Λόγος γάρ, absque particula negante.
Nunc tamen recte idem Possinius Eubulii ora-
tionem hic abruptam, Gregorium ista narra-
tionem inducit. Ex qua quidem male interposita dis-
tinctione occasionem arripuit editor Luparcus
confirmandi suam conjecturam de Methodio bi-
nomine, quam initio *Convivii* Methodiani pro-
posuit. Sic enim hic inquit : « Quod statim Grego-
rium, Eubulium alloquens, Methodii meminit, tan-
quam diversae personae, non infirmit quod alias
diximus sed per Epiphanium, Methodium binominem
fuisse, sed potius confirmat conjecturam nostram a
principio indicatam : nimirum, S. Methodium hunc
inter prima sua opera librum edidisse : quo libro
celebritate magna suscepto, primae personae in isto
Dialogo loquentis nomen auctori adhaesisse, poste-
rius iude dicto *Eubulio*, ut Clemens *Stromateus* vo-

eum amplius homo, uti prius, incolit Dei jussa :
variis draconis insidiis, a corruptione metuque im-
munis cum esset, o Beate, illo extrusus.

Tibi me servo castam, et splendentem tenens
lampadem, Sponse, tibi occurro.

Nunc te chorus virginum caelo versus deducet,
concinens canticum novum, o tota palam Regina,
candidatis liliorum coronatus folliculis, flammisque
gestans manibus lucis fulgoribus rutilas.

Tibi me servo castam, et splendentem tenens
lampadem, Sponse, tibi occurro.

O qui incontaminatus, Beate, caeli sedes habitas,
principii expers, qui aeterno cuncta robore contin-
ens, nos quoque, Pater, cum Filio tuo intra vitae ja-
nuas, ecce adsumus, suscipe.

Tibi me servo castam, et splendentem tenens
lampadem, Sponse, tibi occurro.

EUBUL. Merito primam laudem ac praemia tu-
lit Thecla, o Gregorium.

GREG. Plane merito.

EUBUL. Quid porro Telmisiaca advena, dic, so-
des; num saltem foris aurem januae admovebat, ut
aliquid raperet? Mirum enim si quiescere potuit
audita hujus conviviū fama, et non statim ut avis
ad escam advolavit, auditura sermones qui habe-
rentur. Aiunt enim eam Methodio adfuisse percon-
tanti haec ipsa ex Arete. Caeterum bonum aequae bea-
tumque est, tali magistra uti ac duce; Arete scilicet,
id est Virtute. Sed, o Gregorium, utros praes-
tantiores dicamus, eosne qui cum non concupis-
cant, concupiscentiae imperant, an eos qui, pulsante
eos concupiscentia, in virginitate perseverant?

GREG. Priores equidem crediderim : cum hi ni-
mirum et animum et sensum immaculatum obti-
neant, nullique culpae obnoxii, a corruptione prorsus
immunes existant.

EUBUL. Bene, per castitatem juro, et pruden-
ter, o Gregorium. Sed, quaeso, ne quid obstes, si ar-
gumentis in contrarium dicta vexavero, quo firmiter
noverim, nec jam me ullus ulla rationum vi a sen-
tentia deducat.

D catus est, et caetera quae diximus. Unde nullo modo
infringi, sed potius magis confirmari putamus con-
jecturam, qua virilem sexum Eubulio reddidimus. » GALL.

(60) Ἐὰν ἀντιλαμβάνωμαι τῶν λόγων. Argu-
endi palam veniam petit, dictaque Gregorio argu-
mentis petendi, quibus, ejus responsionibus elisis,
firmam demum sententiam teneat, a qua nulla ar-
gumentorum vi possit deduci. Plato in *Gorg.* : Ἐὰν
δὲ τῷ ὑμῶν μὴ τὰ βῆτα δοκῶ ἁμολογεῖν ἑμαυτῶν, χρῆ
ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ ἐλέγχειν. Si cui videar nolle
fateri quae ipse sentiam, coarguere liceat ac corripere,
id est argumentis vexare. Nec satis apte Possinius,
si hanc plenius quaestionem capessivero jusseroque di-
ligentius; quae esset altera ejus vocis acceptio, qua
fulcire, juvare, significat : quod ipsum non directe,
sed per occasionem praestat adversarius impug-
nando, et qua argumentis rem ventilat. Nec apte
satis loquatur, qui argumentis aliquem incessurus,

GREG. Vexa ut libet : per me licet. Ego enim, A
Eubulium, abunde mihi suppetere arbitror quo te
doceam, præstare eum qui non concupiscit : quod
ni tenes, nemo erit qui non arguat.

EUBUL. Papæ! Gaudeo enim respondere te mihi
magnifice, ac quanta sapientia affluas ostentare.

GREG. Cavillari, ac mecum joculari videris, o Eu-
bulium.

EUBUL. Quid ita vero?

GREG. Quod non vere, sed mei potius irriden-
dæ causa, talia memores.

EUBUL. Bona verba, quæso, o beata : tuam enim
prudentiam exquisitæque sapientiæ vim, plurimum
admiror ac colo. Hæc autem eo dixi quod de qui-
bus multi sapientum sæpius invicem disceptant, ea
non modo scire te dicis, verum etiam alios te posse
docere gloriaris.

GREG. Num enim vere, dic, sodes, moleste ha-
be, præstare omnino qui non concupiscant, iis qui
concupiscentes sese continent et a cupiditatibus
temperant? An prorsus per ista mihi illudis?

EUBUL. Qua vero ratione tentans loquor quæ
nescire me fatear? Sed age, loquere jam, sapientis-
sima : in quonam excellunt, qui non concupiscen-
tes casti sunt, supra illos qui concupiscentiæ col-
luctantes virginitatem servant?

GREG. In eo primum quod ipsum animum purum
habent, ac in eo Spiritus sanctus semper habitat,
quem nullus distrahat cogitationum æstus, serenum-
que mentis impudici motus sensusque nulli infi-
ciant, ut vel ea parte ullam unquam incurrat la-
bem : qui nimirum tum carne tum animo, sedatis
affectibus ac tranquillo fruentes, cupiditatem om-
nino non admittunt. Qui vero sensuum visis illecti,
obscenis animo imaginibus turbantur, distillatio-
nemque velut per rimas in cor influentis cupiditatis
recipiunt, perinde sæpius polluantur, putantque se
obniti atque pugna defungi, cum animo vincantur.

EUBUL. Ergo puros eos dicemus qui sereno gau-
deant, ac quibus cupiditas seu libido nihil inter-
turbet?

GREG. Utique. Hos enim tales, qui et deos facit
in beatitudinibus, indubitata mente credentes, li-
bere Deum virosus Deus pronuntiat¹¹: quod nihil
obscurans, aut mentis oculum obturbans asserunt,

¹¹ *Matth.* v, 8.

ejus se dicta astruere ac opinionem fulcire, diceret :
etsi is illi forte scopus disputationis existat. *Comæ.*

(61) *Κωτίλος.* Ita Possinius. At Allatius *Σκω-
πίλος, mordax.* *Id.*

(62) *Εἰ διαφέρουσιν ὁλως.* Bene Possinius, *præ-
stare,* quo sensu voce *διαφορώτερον* usus Paulus
Hebr. i, 4, ubi interpr. *differentius;* quod clarius
fuisse, *præstantius, excellentius.* Bene autem Me-
thodius in persona Gregorii primas tribuit his qui
sunt depurgatæ mentis, et ipsam adepti sunt imper-
turbationis arcem, ut nec animus cogitationibus,
nec corpus fœda ulla libidine sordeat, sed totus
homo Dei habitaculum pacatissimum existat, quan-
tum per viæ statum ejusque perfectionem necdum
absolutam et in termino licet; tametsi hoc insum

ΓΡΗΓ. Ἄλλ' ἀντιλαμβάνου ὅπη καὶ θέλεις· ἐγὼ
γὰρ ἰνακῶς, ὡς Εὐδούλιον, διδάξαι σε ἔχω, ὅτι τοῦ
ἐπιθυμοῦντος ὁ μὴ ἐπιθυμῶν κρείττων ἐστὶ· καὶ οὐ-
δεὶς οὐ μὴ σε ἐλέγξῃ.

ΕΥΒΟΥΛ. Βαβαί! Χαίρω γὰρ, ὅτι μοι μεγαλοφρό-
νως ἀποκρίνη, καὶ δεικνύεις ὅσον πεπλούτηκας ἐπι-
σοφίᾳ.

ΓΡΗΓ. Κωτίλος (61) τις, ὡς ἔοικεν, ἄνθρωπος εἶ-
ναι δοκεῖς, ὡς Εὐδούλιον.

ΕΥΒΟΥΛ. Τίνος δὴ χάριν;

ΓΡΗΓ. Ὅτι τυθαζόμενός με ταῦτα λέγεις μάλ-
λον, ἢ ἀληθεύων.

ΕΥΒΟΥΛ. Εὐφήμεσον, ὡς μακαρία· θαυμάζω γὰρ
σφόδρα σου τὸ συνετὸν καὶ μεγαλόδοξον. Ἐγὼ τοῦτο
ἔφηγ, ὅτι περὶ ὧν πολλοὶ πρὸς ἑαυτοὺς πολλὰκις ἀμ-
φισθετοῦσι σοφοί, ταῦτα οὐ μόνον ἐπίστασθαι σὺ λέ-
γεις, ἀλλὰ καὶ διδάσκειν ἕτερον σεμνύνῃ.

ΓΡΗΓ. Σὺ γὰρ ἐξ ἀληθείας, εἰπέ μοι, δυσχεραί-
νεις, εἰ διαφέρουσιν ὁλως (62) οἱ μὴ ἐπιθυμοῦντες
τῶν ἐπιθυμούντων τε καὶ ἐγκρατουμένων; Ἡ πάν-
τως ἐμοῦ ταῦτα προσπαίζεις;

ΕΥΒΟΥΛ. Καὶ πῶς ἀποπειρωμένη (63), ἡ ὁμολο-
γῶ μὴ εἰδέναι; Ἄλλ' ἴθι, φράσον ἐμοί, ὡς σοφωτάτη,
τίνι διαφέρουσιν οἱ μὴ ἐπιθυμοῦντες καὶ ἀγνεύοντες
τῶν ἐπιθυμούντων τε καὶ παρθενεύοντων.

ΓΡΗΓ. Ὅτι πρῶτον μὲν καθαρὰν ἔχουσιν ἐκτὴν
τὴν ψυχὴν, καὶ αἰεὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν αὐτῇ κα-
τοικεῖ, μὴ περιελομένης αὐτῆς καὶ ἐπιθολουμένης
φαντασίαις καὶ λογισμοῖς ἀκρασίας, ὥστε καὶ τῆς ἐν-
θυμησεως ἐπιλωθηθῆναι ποτε· ἀλλ' εἰσὶν ἀνεπίδεκτοι
πάντη καὶ κατὰ τὴν σάρκα καὶ τὴν καρδίαν οὗτοι τῆς
ἐπιθυμίας, γαλήνην ἀγοντες τῶν παθημάτων. Οἱ δὲ
διὰ τῆς ὁψεως ἐξωθεν δελεαζόμενοι ταῖς φαντασίαις,
καὶ ἐπεισρέουσιν δευρόμενοι τὴν ἐπιθυμίαν δίκην βεῦ-
ματος εἰς τὴν καρδίαν, οὐδὲν ἤττον μολύνονται πολ-
λάκις, καὶ νομίζουσιν ἀντιφιλονεικεῖν καὶ μάχεσθαι
πρὸς τὰς ἡδονάς, ἡττώμενοι τὸν λογισμὸν.

ΕΥΒΟΥΛ. Οὐκοῦν τοὺς γαλήνην ἀγοντας, καὶ μὴ
δουλομένους ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας, λέξομεν καθα-
ρούς;

ΓΡΗΓ. Καὶ μάλα. Τούτους γὰρ τοιοῦτους ὁ καὶ
θεοὺς διὰ τῶν μακαρισμῶν ἀπεργαζόμενος τοὺς ἀνε-
διάστως αὐτῶ πιστεύοντας θεός, ἔψεσθαι μετὰ
παβήσας ἀποφθέγγεται τὸν θεόν· ὅτι μηδὲν ἐπι-

evertere videtur in persona Eubulii : quæ ipsa non
arduum conciliare, penes arduum ex objecto et ex
subjecti imperfectione. *Id.*

(63) *Πῶς ἀποπειρωμένη.* Eubulium refert, non,
ut Possinius, Gregorium; apud quem male τὸ, μὲ
εἰδέναι, pro, μὴ εἰδέναι. Clara sententia : ostendit
non tentandi causa percontari quæ se nescire fa-
teatur; uti etiam reddidit Allatius, apud quem est
masculinum ἀποπειρώμενος : sic etiam supra pro-
miscue, sive ab antiquario est hæc ἀδοφορία, sive
ab ipso Methodio; ratione a me jam ex Apostolo
insinuata, quod in Christo, et ut sis sponsa Chri-
sti ac virgo, perinde est, sive masculus sive femina
sis. *Id.*

σκοτούν ἢ συνταράσσον τὸν ὀφθαλμὸν τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν θείαν ἐπιφέρονται θεωρίαν· ἀλλ' ἐκτὸς γεγονότες τῶν ὀρέξεων πάντῃ τῶν κοσμικῶν, τὴν σάρκα καθαρὴν οὐ μόνον, ὡς ἔφην, μίξεως τηροῦσιν, ἀλλ' ἤδη καὶ τὴν καρδίαν ἀνεπίδεκτον λογισμῶν ἀκρασίας, ἐν ἧ μάλιστα καὶ τὸ ἅγιον, ὡς ἐν ναφί, κατοικοῦν ἀναπαύεται Πνεῦμα.

ΕΥΒΟΥΛΑ. Ἔχε δὴ. Οἶμαι γὰρ ἐπὶ τὴν εὐρεσιν τῶν ὄντως κρείττωνων ὀρθότερον ἡμᾶς ἐντεῦθεν διελθεῖν. Καὶ μοι φράσον· καλεῖς τίνα κυβερνήτην ἀγαθόν;

ΓΡΗΓ. Ἐγωγε.

ΕΥΒΟΥΛΑ. Πότερον τὸν ἐν μεγάλαις καὶ ἀμηγάνοις περιώσαντα ζάλαις τὸ σκάφος, ἢ τὸν ἐν γαλήνῃ νηνεμία;

ΓΡΗΓ. Τὸν ἐν μεγάλαις καὶ ἀμηγάνοις.

ΕΥΒΟΥΛΑ. Οὐκοῦν καὶ ψυχὴν τὴν περιαντλουμένην ταῖς τρικυμίαις τῶν παθημάτων, καὶ μὴ ἀποκείμενυσαν ἢ ἐκλυομένην, ἀλλὰ τὸ σκάφος, τὴν σάρκα, γενναίως εἰς λιμένα τὸν τῆς σωφροσύνης ἀπευθύνουσας, λέγομεν τῆς ἐν εὐδίᾳ πλοιοῦσμένης κρείττονα καὶ δοκιμωτέραν.

ΓΡΗΓ. Λέγομεν.

ΕΥΒΟΥΛΑ. Τὸ γὰρ ἀρμόζεσθαι πρὸς τὰς ἐμβολὰς τῶν καταφυσμάτων τοῦ πονηροῦ πνεύματος, καὶ μὴ ἀπορρίπτεσθαι ἢ νικᾶσθαι, ἀλλὰ πάντα πρὸς Χριστὸν ἀνανεύοντα, καρτερῶς μάχεσθαι ταῖς ἡδοναῖς, μείζονα τὸν ἔπαινον φέρει, τοῦ μετὰ βραδύνης ἀχειμαστὴ παρθενεύοντος.

ΓΡΗΓ. Ἔοικε.

ΕΥΒΟΥΛΑ. Τί δὲ καὶ ὁ Κύριος; Οὐ δοκεῖ δεικνύουσι διαφέρειν τὸν ἐπιθυμούντα μάλλον καὶ ἐγκρατεύοντα τοῦ μὴ ἐπιθυμούντος τε καὶ παρθενεύοντος;

ΓΡΗΓ. Ποῦ δὴ;

ΕΥΒΟΥΛΑ. Ἐνθα τὸν φρόνιμον παραβάλλον οἰκία τεθμελιωμένη καλῶς, ἀπτωτον αὐτὸν ἀποφαίνεται, μὴ δυνάμενον ἀπὸ τῆς βροχῆς καὶ τῶν ποταμῶν καὶ τῶν ἀνέμων καταβληθῆναι· ταῖς μὲν ἐπιθυμίαις, ὡς τοικεῖν, ἀπεικάζων τοὺς χειμῶνας· τῇ δὲ πέτρᾳ τὴν ἐκίνητον ἐνστασιν καὶ ἀδιάπτωτον τῆς ψυχῆς περιτὴν ἀγνείαν.

ΓΡΗΓ. Ἀληθῆ λέγειν δόξαις.

ΕΥΒΟΥΛΑ. Τί δαὶ καὶ ἱατρὸν; Οὐ τὸν ἐπὶ μεγάλαις ἤδη δεδοκιμασμένον νόσοις, καὶ πολλοὺς ἰασάμενον, ἱκιστον καλεῖς;

ΓΡΗΓ. Ἐγωγε.

ΕΥΒΟΥΛΑ. Τὸν δὲ μηδὲν μηδέπω διαπραξάμενον, μηδὲ νοσοῦντας ὅλως ἐν χερσὶν ἐσχολότα, οὐ πάντως ἀδοκιμώτερον ἐτι;

A quo minus in Dei visionem intendant; sed omni rerum sæcularium cupiditate eliminata, nedum carnem, uti dicebam, a libidinosi congressus turpitudine immunem servant; verum etiam ut cordis penetrabile (in quo et maxime, ut in templo, Spiritus sanctus conquiescit et habitat) nullis obscenis cogitationibus pateat, sedulo navant operam.

EUBUL. Siste jam. Puto enim ad investigationem ejus quod vere præstantius est, rectius nos hinc progressuras. Dic, quæso, vocas aliquem bonum gubernatorem?

GREG. Sane.

EUBUL. Quem vero? An eum qui in magnis vehementissimisque tempestatibus navem servaverit; an qui idem in serena tranquillitate præstiterit?

GREG. Utique qui in magnis et arduis.

EUBUL. Igitur et animum sævis perturbationum fluctibus jactatum, nec propterea conatum remittentem aut fatiscientem, sed cymbam, carnem utique, invicta generosi propositi constantia ad castitatis portum dirigentem, præstantiorem dicemus probatæque magis virtutis, eo, qui in malacia pacati maris secure jucundeque navigat.

GREG. Dicemus.

EUBUL. Nam obniti renitentibus ventorum flatibus, quos contra immittit nequam spiritus: nec inflecti tamen unquam dejicive aut vinci; quin potius animo semper in Christum intento, fortiter repugnare voluptatibus, majorem profecto laudem affert, quam in amœno beatoque tranquillæ virginitatis portu desiderare.

GREG. Apparet ita esse.

EUBUL. Quid vero et Dominus? Nonne videtur ostendere, eum qui concupiscentiæ æstro jactatus continentiam teneat, longe illi præcellere, qui hujus pugnæ securus, sedataque aut nulla concupiscentia, virginitate fulgeat?

GREG. Ubi vero hæc Dominus?

EUBUL. Ubi nimirum sapientem comparans cum domo bene fundata, inconcussæ eam firmitatis esse decernit, quam imbres irruentes et flumina ventorumque vis dejicere non potuerit²². Nempe hoc volens: per tempestates ventosque et pluvias, concupiscentiæ æstus designari; petræ vero nomine, immobilem virginitatis proposito animi constantiam ac castitatis inconcussam tenorem declarari.

GREG. Videri possis vera dicere.

EUBUL. Quid vero et medicum? An non eum vocas habesque optimum, qui in magnis jam morbis periculum fecit, et plurimis sanitatem restituit?

GREG. Equidem.

EUBUL. Eum autem qui nullum dum sui experimentum dedit, nullisque prorsus ægrotis consuluit, nonne adhuc minus omnino commendabilem dicis?

²² Matth. vii, 24.

GREG. Certe.

EUBUL. Ergo et animum qui mollius corpus sustinet, ejusque libidinum æstu ægritudines, castitatis medicamentis lenit et sedat, utique dicamus medicæ facultatis laudem ferre majorem, quam cui probe sanum corpus neque vitiis obnoxium obtigit regere?

GREG. Fatendum est.

EUBUL. Quid item in lucta? Uter pugil melior, qui magnos et fortes æmulos experitur, ac continue lucta defungens, non succumbit unquam; an qui nullis adversariis decertat?

GREG. Plane qui experitur.

EUBUL. Ain' tu in palæstra quoque athletam præstare, qui adversarios contranitentes sustinet?

GREG. Necessè ut dicatur.

EUBUL. Necessè igitur, ut et quisquis strenue moliatur adversus concupiscentiæ motus, nec se abripi patiatur, sed in adversum trahat ac obnitatur, fortior videatur, quam qui ejus nullam interpellationem sentiat.

GREG. Vera dicis.

EUBUL. Quid? Fortiter se habere adversus pravorum affectuum ac libidinum impetus, ad majorem, o Gregorium, fortitudinis laudem pertinere existimas?

GREG. Admodum sane.

EUBUL. Num vero fortitudo, virtutis robur ac tenor?

GREG. Plane.

EUBUL. Igitur si virtutis robur tolerantia est, nonne qui molestiis exercetur animus, fortiterque tolerans cupiditatibus atque vitiis obsistit, illi præstare fortitudinis laude putandus est, qui nullas ejusmodi molestias persentit?

GREG. Profecto.

EUBUL. Igitur si fortior, erit et præstantior.

GREG. Sane.

EUBUL. Melior ergo et præstantior est, quantum ex modo concessis evidenter sequitur, qui inter concupiscentiæ æstus continentiam tenet, quam qui nulla pulsatus libidine in castitatis secure castis meret.

GREG. Rem meram loqueris. Sed de his alias absolutius tecum sermonem conferre gestio. Si itaque tibi grave non est, cras accedam, de his auditura. Nunc enim, ut vides, tempus est ut et animum ad exterioris hominis vertamus curam.

(64) *Ei δυνατωτέρα, και κρείσσων.* Facilior manus dare Eubulio videtur Gregorium, arguenti ex non causa ad causam; quasi nimirum ipsa vitiorum vis et infestatio sit virtutis vis ac robur, non quid extrinsecum, ex se illi officiens ac remoram faciens; sola vero occasione, obnitentia animi ac contentione, juvans, dum hæc superare conatur: quibus jam superatis expurgatus animus, illisque factus superior, virtutis iter giganteo decurrit pede, ab actione et pugna cupiditatum, ad scientiam et contemplationem ac rationem, Deumque evolans; ne reputans quidem, quorum vix aspectum ferat, qui

A ΓΡΗΓ. Ναί.

ΕΥΒΟΥΛΑ. Ούκοῦν και ψυχὴν τὴν ἀνεχομένην ὑγροτέρου σώματος, και τὰς περὶ ἡδονὰς αὐτοῦ νόσους καταπραΰνουσαν σωφροσύνης φαρμάκοις, Ιατρικωτέραν λεκτέον τῆς ὑγιεινὸν διοικεῖν κεκληρωμένης σῶμα και ἀπαθές;

ΓΡΗΓ. Λεκτέον γάρ.

ΕΥΒΟΥΛΑ. Τί δαι και ἐν πάλῃ; Πότερον παλαιστής ἀμείνων, ὁ ἀνταγωνιστὰς ἔχων μεγάλους και Ισχυρούς, και προσπαλαίων ἀεὶ και μὴ καθαιρούμενος ἢ ὁ μὴ ἔχων ἀνταγωνιστὰς;

ΓΡΗΓ. Δῆλον ὡς ὁ ἔχων.

ΕΥΒΟΥΛΑ. Και ἐν πάλῃ ἄρα δοκιμώτερος ἀθλητῆς ὁ τοὺς ἀνταγωνιστὰς ἔχων;

B ΓΡΗΓ. Ἀνάγκη.

ΕΥΒΟΥΛΑ. Ούκοῦν και ψυχὴν ἀνάγκη πᾶσα τὴν μηχανωμένην πρὸς τὰς ἐφόδους τῆς ἐπιθυμίας, μὴ κατασπωμένην, ἀλλ' ἀνθέλκουσαν και ἀντιτασσομένην, Ισχυροτέραν φαίνεσθαι τῆς μὴ ἐπιθυμοῦσης.

ΓΡΗΓ. Ἀληθῆ.

ΕΥΒΟΥΛΑ. Τί δαι; τὸ καρτερώς ἔχειν πρὸς τὰς ὀρμάς, Γρηγόριον, τῶν φαύλων ὀρέξεων, δοκεῖ σοι μᾶλλον ἀνδρείας εἶναι;

ΓΡΗΓ. Και σφόδρα.

ΕΥΒΟΥΛΑ. Ἡ δὲ ἀνδρεία αὕτη δύναμις ἀρετῆς;

ΓΡΗΓ. Δῆλον.

C ΕΥΒΟΥΛΑ. Ούκοῦν εἰ δύναμις ἀρετῆς ἐστὶν ἡ ὑπομονή, ἡ διοχλουμένη ἄρα ψυχὴ και καρτερούσα πρὸς τὰς ἐπιθυμίας δυνατωτέρα φαίνεται τῆς μὴ ὀχλουμένης;

ΓΡΗΓ. Ναί.

ΕΥΒΟΥΛΑ. Εἰ δὲ δυνατωτέρα, και κρείσσων (64).

ΓΡΗΓ. Ναί.

ΕΥΒΟΥΛΑ. Κρείσσων ἄρα ἡ ἐπιθυμοῦσα και ἐγκρατευσμένη τῆς μὴ ἐπιθυμοῦσης ἐστὶν, ἐκ τῶν προωμολογημένων, και ἐγκρατευσμένης.

ΓΡΗΓ. Ἀληθῆ λέγεις, και ἐπιθυμήσω πληρέστερον εἶτι περὶ τούτων διαλεχθῆναί σοι. Εἰ οὖν σοι φίλον, αὖριον ἀφίξομαι πάλιν ἀκουσομένη τούτων. Νῦν γάρ, ὡς ὄρῃς, ὥρα λοιπὸν τραπέσθαι και περὶ τοῦ ἐξωθεν ἀσχολίαν ἡμᾶς ἀνθρώπου.

adhuc incipiens ac quasi rudimentarius est, nec virtutis lyceo satis exercitatus. Fallacia ergo consequentis est. Plane siquidem melior ac præstantior, qui ex se et qua pollet virtute fortior est ac robustior, non qui debiliore virtute graviore insultus patitur, necdum ovare doctus victoria, sed nitens serio, perturbationum oppressus colluvie, ne, frequenti eo statu, naufragio profundo demergatur; clamans cum Paulo: *Infelix ego homo! quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Hæc infantia ac parvuli ætas, illa viri perfectio. **COMBEFIS**

LEONIS ALLATII

IN SYMPOSIUM DECEM VIRGINUM S. METHODII

NOTÆ ⁽¹⁾.

Col. 27. B. Gregorium et Eubulium nomina mulierum diminutiva pro Gregoria et Eubule, multa cum venustate formata, cum dicimus et conquirimus blanditiis benevolentiam colloquentium : more veterum tum Græcorum tum Latinorum, apud quos leges Glycerium, Philænium, Erotium, Adelphasium, Philocomasium, Philomatium et similia. Eubulium Methodius est, *Symposii* auctor ; Gregorium, quæ symposio interfuit : et quæ viderat et audiverat, Methodio ea scire ambientem narrat.

Col. 32. B. *difficilem viam*. Respicit ad illa Hesiodi in *Operibus* :

Τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρῶτα θεοὶ προπάρουσιν ἔθηκον
ἄθροισται· μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος ὁμίος ἐπ' αὐτῆν,
καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπὴν δ' εἰς ἄκρον ἴκηται,
ῥηιδίῃ δὴ ἔχειται πέλει, χαλεπὴ περ εὐούσα.

Id est, « Ante virtutem vero sudorem disposuerunt immortales : longa vero atque ardua via est ad ipsam, primumque aspera : ubi vero ad summum ventum fuerit, facilis deinceps est, quantumvis difficilis fuerit. »

Ibid. *Ingens et decora facie*. Virtutis speciem et pulchritudinem satis eleganter expressit Aristoteles hymno in Nermiam dicto, *Ἀρετὰ πολύμοχθος*. In hunc vere aureum de virtute Aristotelis hymnum exstat noster fusior Commentarius, nondum editus.

Ibid. *Nam verecundia in facie*. Neque enim quælibet pulchritudo laudabilis est, sed quam et verecundia et gravitas, et virtutes aliæ masculæ consecretantur. Et ut verbo expediam, ut Venus altera vulgaris, altera cælestis ; ita et forma, et vulgaris et cælestis fuerit.

Ibid. C. *Licet inter eundem*. Viarum ad virtutem et ad ignaviam discrimen habes ex Prodicio apud Xenophontem *Rerum memorabilium* lib. v, et ex Xenophonte apud Philostratum lib. vi *De vita Apollonii*, et alios : multumque ad hæc facit Cebe-tis Tabula.

Col. 43. D. *Prius formam nostram multis peccatorum notis compunctam assumpsit*. S. Hieronymus explicans illud Pauli ad Roman. viii, in *similitudinem carnis peccati*, ideo dictum esse scribit, quia caro Christi fuit proclivis ad peccatum. Quidquid alii dicant, sanior sententia est, qua explicatur Hieronymus, Methodius et alii, non ideo dici, quasi Filius Dei carnem susceperit peccatis obnoxiam, vel ad peccatum proclivem ; sed quia carnem illam assumptam ab omni peccati inclinatione immunem, et peccato minime obnoxiam, de massa carnis suscepit, quæ erat ad peccandum proclivis, et peccato originis commaculata ; ideoque destituta iustitia originali.

Col. 54. C. *Adjacentem montibus aditum e caelo in corpora descensui*. Gregorius Nyssenus *De officio hominis*, cap. 28, duplicem de animorum pro-creatione refert antiquorum opinionem, alteram Origenis ex comment. *De principiis*, qui asserebat animos hominum, quasi quamdam nationem seorsum quoad ex republica existere longe ante corpora creatos : illisque tum victum, tum vitiorum

A proposita esse exempla, et animos virtutibus deditos corporibus non copulari ; ad vitia vero conversos, tum eos in hanc vitam prolabi, et in corpora immitti : alteram dicentium, animum corporum ortu posteriorem esse ; cum Moyses commemoret primum de terra sumpto pulvere hominem finxisse Deum, deinde per inspirationem animum ei indidisse : neutram tamen harum opinionum reprehensione carere, cum prima Græcicas fabulas præ se ferat, altera variis difficultatibus nutet. Lege apud eundem sequens caput, in quo fuse probat idem esse cum animo tum corpori existendi principium, licet quæ ad hoc insinuandum afferuntur, non æque omnibus probentur, de quo plane non una est omnium sententia. Hilarius verba illa psalmi cxxix, *Fiant aures tuæ intendentes*, exponens ait : *Prius quidem animam illam divino illo et incomprehensibili virtutis suæ opere constituit. Non enim cum ad imaginem Dei hominem fecit, tunc et corpus effecit*. Nec aliud innuit Augustinus *De Genesi* ad lit. lib. vii, cap. 24 : *Humanæ opinioni tolerabilius mihi videtur, Deum in illis primis operibus, qui simul omnia creavit, animam etiam hominum creasse, quam suo corpore, membris ex limo formati corporis inspiraret*. Hanc eandem opinionem Rufinus tribuit Hieronymo, ejus verba ex *Comment. in Epistol. ad Ephesios* referens. Philastrius cap. 99 utique hæreticos damnat, qui negant animas ante corpora creatas fuisse. Et Nyssenus addit non tantum Adami, sed omnium quoque animas ante corpus Adæ simul creatas fuisse ; idque sacrarum Scripturarum auctoritate probare contendit. Et hanc sententiam videtur amplecti Methodius *Conversii* orat. vi, cap. 1, dum Agatha dicit :

Ἀπηχρίθωνται γὰρ αἱ ψυχαὶ τῷ γεννησάντι τότε
μάλιστα καὶ πλασαμένῳ, ὅπως τὴν καθ' ὁμοίωσιν
ἰδέαν ἀκρατον ἐκλάμπουσιν, καὶ τοὺς χαρακτῆρας
τῆς ἕψεως ἐκείνης, πρὸς τὴν ἀφορῶν ὁ θεὸς ἀθάνα-
τον μορφήν καὶ ἀνώλεθρον ἐχούσας αὐτὰς ἀπειργά-
ζετο, τοιαῦτα διαμένουσαι, etc. Hoc Petrus Parisien-
sis episcopus lib. ii *Sentent.*, distinct. 17, et alii putant defendi posse absque hæreseos periculo, dummodo non existimetur, animas antequam illabantur corporibus peccasse, et propter peccata detrusas in corpora tanquam in carcerem. His tamen refragatur Leonis I auctoritas, epistola ad episcopum Astericensensem scribentis : *Catholica fides constanter prædicat atque veraciter, quod animæ hominum priusquam suis inspirarentur corporibus, non fuere*. Sed posse supradictas opiniones de creatione animarum ante corpora cum catholicis componi, iudicat D. Thomas 1 part., quæst. 90, si dicamus animas hominum præcessisse corpora non secundum actum, sed secundum quamdam similitudinem generis, qua animæ conveniunt cum angelis intellectuali natura. Augustinus non eisdem semper sententiæ fuit. Nam lib. ii *De Genesi* allegorice cap. 10 docuit corpus hominis non fuisse conditum ante animæ creationem, sed una cum ipsa anima, et eodem simul tempore : et apertissime lib. i *Retract.*,

(1) Notæ hujusmodi Allatianæ hoc signo ⁱ in textum immisso indicantur.

cap. 10, Origenem confutant Epiphanius et alii, et A
Cyrillus omnium accuratissime lib. 1 *Comment. in Joannem*. Asserendum nihilominus est cum D. Thoma et aliis simul, animam creari cum corpore. Quamvis enim Deus quieverit a creatione specifica cunctarum specierum, non tamen ab individua creatione animorum, qui quotidie humanis corporibus infunduntur. Similes de animorum procreatione sententias brevier ac distincte expressit Anastasius Sinaita orat. *De hominis creatione ad imaginem et similitudinem suam*. Vide etiam Nemesii episcopi *De natura hominis* cap. 2 et 3, qui de anima multas antiquorum sententias refert, et strenue refutat. Methodium porro non sequi Origenem, quamvis animorum descensum de cœlo ponat et missionem, fatebitur quicunque amborum dicta contulerit. Origenes eas ante corpora creatas in cœlo reponit liberis suique juris ad bonum et ad malum; si bonum et virtutem secutæ fuerint, corporibus non copulari; ad vitia vero conversas in corpora immitti. Qui reprobat similia et confutat, absurde dicitur Origenem sequi. At hoc facit Methodius. Sed quid hic ipse plura recolare conor? Satis sit ea exscribere quæ doctus quidam vir in margine codicis, ex quo mea hausi, pro Methodio doctissime adnotavit: « Μὴ νομίξε, ὅτι, κατὰ τοὺς αἰρετικούς τοὺς λέγοντας προὔπαρξιν, φησὶ τὴν κατὰ βασιν καὶ παραπομπὴν τῶν ψυχῶν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν. Σαφῶς γὰρ οὗτος μάχεται τῷ τοιοῦτῳ δόγματι, ὡς ἔγραυεν ἐν τῷ πρὸ τοῦτου λόγῳ· ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ *Περὶ ἀναστάσεως*. Ἄλλ' ὅτι ἡ τινὲς παραχαράχται ἐπλαστογράφησαν τοῦτο τὸ χωρίον, καθὼς καὶ τὴν θείαν Γραφὴν πολλοὶ παραποιήσαντες ἠλέγγθησαν παρὰ τῶν ἁγίων· ἢ τὴν κατὰ βασιν νόησον αὐτῶν εἰρηχέναι ἀπὸ τῶν οὐρανῶν, ἐπειδὴ οὐρανία ἐστὶ τὴν φύσιν ἢ τοῦ τὴν οὐσίαν ἢ ψυχῆ· καὶ διὰ τοῦτο κοινωνὸς αὐτῆ λέγεται τῶν ἄνω δυνάμεων. Καὶ αὐτὰ γὰρ, ὡς ἐκείναι ἀνώματοι, ἀθάνατοι, ἀόρατοι. Ὅθεν οὐράνιον καὶ ἐπίγειον ζῶον λέγεται ὁ ἄνθρωπος παρὰ τῷ Διδασκάλῳ, καὶ κτίσις μικρὸς· δι' αὐτοῦ γὰρ ἐποίησεν ὁ θεὸς μίαν συμφωνίαν καὶ κοινωνίαν ὁρατῆς καὶ ἀοράτου κτίσεως. Καὶ μάλιστα πάντων ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζοῦ ταῦτα διασαφεί ἐν τῷ ἐκτουσῷ λόγῳ, μάλλον δὲ εἰς τοὺς περὶ τὸ Πάσχα καὶ τὰ Φῶτα λόγους. Ἄλλως τε καὶ ἐντεῦθεν ὁ σκοπὸς δεικνύεται τοῦ λέγοντος μὴ τοῦτο φρονούντος. Ἐκείνῳ γὰρ ὡς εἰς καταδίχην, τὸ σῶμα, φασι τὰς ψυχὰς πέμπεσθαι ἀπ' οὐρανῶν· οὗτος δὲ τὴν σύστασιν αὐτῆν τὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως ἐκ τῆς εἰς τὴν μήτραν καταβολῆς τοῦ σπέρματος· φησι. Καὶ σκόπει πῶς πρὸ δύο φύλλων, ὅπως τὸ ἐκ τῶν ὀστέων ὀστοῦν, καὶ ἡ ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ, ἄνθρωπος, ἀοράτῳ ληφθέντα δυνάμει. Πλάττεται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου δημιουργηθέν. Τί δὲ ἐστὶν ἕτερον ἀνθρώπος ἢ τὸ συναμφοτέρον ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος; Τοῦτο γὰρ διον ἀνθρώπος ἐστίν, ὡς φησὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης ἐν τῷ 7 κεφαλαίῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας, καὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζοῦ ἐν τῇ πρὸς Κληδόνιον ἐπιστολῇ. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ φύσις αὐτῆ διδάσκει, ὅτι ἄνθρωπος λέγεται ψυχὴ καὶ σῶμα. Διηρημένου γὰρ, τὸ μὲν καλεῖται ψυχὴ, τὸ δὲ σῶμα. Τοῦτο δὲ σαφῶς ἔδειξεν ὁ Κύριος ἐπιπῶν ἐν Εὐαγγελίῳ· Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτείνοντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτείνειν· ὡς εἶναι τὸ μὲν ψυχὴν, τὸ δὲ σῶμα, συναμφοτέρον δὲ ἀνθρώπος. Καὶ διὰ τοῦτο εἶπε· Φοβηθίτε δὲ μᾶλλον τὸν δυνάμενον καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἀπολέσαι ἐν τῇ γένεσιν. Καὶ αὐτὸς δὲ ἐν τῷ πρὸ τοῦτου λόγῳ φησὶν ἐν κεφαλαίῳ γ'. Οὐκοῦν μὴ νομίξετε τις κατὰ τὴς προὔπαρξως τὸν Διδάσκαλον εἰρηχέναι ἐν ταῦτα τὰ εἰρηχέναι· ἀλλὰ καθὼς εἶπομεν, οὕτω νοητέον τὸ χωρίον. Εἰ μὴ οὕτω νοησωμεν, εὐερίσκεται αὐτὸς ἑαυτῷ ἐναντιόμενος· ὅπερ καὶ μωρον εἰπεῖν· οὐδεὶς γὰρ τοῖς ἑαυτοῦ μάχεται πώποτε. » — « Ne suspiceris hunc auctorem veluti hæreticos asserentes animorum præ-

existentiam, descensum de cœlo, animorum missionem fateri. Simile namque placitum hic aperte oppugnat, ut plane vidisti in superiori libro, imo etiam quem idem edidit *De resurrectione*. Sed aut falsarii locum hunc elinxerunt, quemadmodum et divinas Scripturas plerique depravasse deprehensi sunt a sanctis: aut intelligit eum descensum de cœlo dixisse, quod natura aut substantia animus cœlestis est; proptereaque dicitur virtutum superiorum consors esse. Hi siquidem, uti et illi, incorporei sunt, immortales, invisibiles. Unde et cœleste et terrestre animal, homo nuncupatur a Magistro, et mundus parvus. Per ipsum enim Deus unam concordiam et communionem visibilis atque invisibilis creaturæ effecit. Et præ omnibus aliis hæc Nazianzenus Gregorius sua oratione declarat, et præcipue iis quas in Pascha et Lumina habuit. Alia quoque ratione ostenditur propositum dictantis non esse hæc probare. Namque illi veluti in condemnationem, corpus nempe, tradunt animos de cœlo mitti: hic vero ipsam hominis constitutionem et generationis principium ex circulatione in vulvam seminis esse pronuntiat. Et animadvertit quomodo ante duo folia illud, *os ex ossibus meis, et ex carne caro* 1, invisibili facultate assumptus ab eodem optifice fabrefactus effingitur. Quid porro aliud est homo quam utrumque ex animo et corpore? Hoc enim totum homo est, ut scribit Dionysius Areopagita cap. 7 *Ecclesiasticæ hierarchiæ*, et Nazianzenus Gregorius ad Cledonium epistola. Hoc præterea et natura ipsa docet, hominem dici corpus et animam simul. Nam si dividatur, hoc quidem dicitur animus, illud corpus. Quod plane Dominus etiam in Evangelii ostendit, cum ait 2: *Ne timeatis illos qui occidunt corpus, animam vero non possunt occidere*. Quare est hoc quidem animus, illud corpus, et utrumque homo. Ideoque dixit: *Timeate autem magis eum qui potest animam et corpus occidere in gehennam*. Idem dicit in libro qui ante hunc scriptus est, cap. 5. Quare nemo suspicetur Magistrum hunc dicta in hoc loco digessisse, ut animorum præexistentiam comprobaret, sed ut nos exposuimus, ita accipiendus locus est. Quod si is ita non intelligatur, idem ipse sibimet ipsi contraria dicere comperietur; quod stultum est dicere: nemo siquidem suis unquam adversatur. » An vero anima causetur ex semine, et quomodo uniatu corpori, vide apud S. Thomam 3 parte, quest. 118.

Ibid. *Ipsa siquidem in occulto homines indu-*
mentia animi prætexens effingit. Videtur ex opinione Platonis in *Cratylō* et *Gorgia* loqui Methodius. Plato siquidem aiebat corpora animis deservire vice sepulcrorum, dicens anima quasi sēma. Καὶ γὰρ σῆμα τινὲς φασὶν αὐτὸ εἶναι τῆς ψυχῆς ὡς τεθαμμένης ἐν τῷ νῦν παρόντι· καὶ διότι αὐτὸ τῷ σημαίνει, ἃ ἀν σημῆνην ἢ ψυχῆ, καὶ ταύτῃ σῆμα ὀρθῶς καλεῖσθαι. Δοκοῦσι μέντοι μοι κάλλιστα θέσθαι οἱ ἀμφὶ Ὅρφέα τοῦτο τὸ νοῦμα, ὡς δίχην διδοῦσης τῆς ψυχῆς, ὡν δὴ ἕνεκα δίδωσι. Τοῦτον δὲ περιβολὸν ἔχειν, ἵνα σώζηται δεσμοτηρίου εἰκόνα. Εἶναι οὖν τῆς ψυχῆς τοῦτο αὐτὸ, ὡσπερ ὀνομάζεται, ἕως ἀν ἐκτίσῃ τὰ ὀφειλόμενα τὸ σῶμα. « Etenim sēma nonnulli aiunt esse animæ sēma, tanquam ad hoc quidem tempus anima sit in corpore sepulta; vel recte ideo est sēma, quoniam corporis ministerio utitur anima ad eas res quas sibi obsignarit significandas explicandasque. Quanquam et militi quidem rectissime videtur Orpheus ipsiusque studiosi istius vocabuli originem notasse, videlicet ut significetur anima pœnas pendere, et quidem explicari qua de causa illas pœnas pendat. Animum igitur quasi vallum clausurumque, carceris scilicet imaginem ut corpus circumferre, ut ipsa σώζεται, servetur, ac proinde illud ipsum esse animæ corpus, quod præ se fert vocabulum, donec quæ debet

1 Gen. 11, 23. 2 Matth. x, 28.

anima plane in corpore persolverit, nimirum sit τὸ σῶμα. » Et in *Gorgia*: Καὶ ἡμεῖς τῷ ὄντι ἴσως τέθναμεν· ἔπερ ἦδη που ἔγωγε καὶ ἤκουσα τῶν σφῶν, ὡς νῦν ἡμεῖς τέθναμεν, καὶ τὸ μὲν σῶμά ἐστιν ἡμῶν σῆμα. « Et nos revera morimur. Illud enim a sapientibus audivi nos nunc mori, et nostrum σῶμα, corpus, esse σῆμα, sepulcrum. » Ex quo sua desumpsit Origenes, qui etiam corpus carcerem animi nuncupavit, in quo inclusus male factorum in cælo pœnas lueret : et lib. v et vii *contra Celsum*, tabernaculum et indumentum sapius. Late tamen sumpto vocabulo verba Methodii accipienda sunt. Cum enim animus ipse non videatur, sed actiones ipsius per corpus expressæ; ideo corpore velut involuero contegi videtur : et infra *σάρκινον τῆς ψυχῆς χιτῶνα, carneam animi testem*, corpus appellavit; et orat. 3, § 7, hominem, Christi indumentum. Quo etiam modo intelligendus est Paulus apostolus II Corinth. cap. 1, *ἡμῶν οἰκίαν σκηνῶν, domum tabernaculi*, corpus, exteriore hominem, ad interioris vocavit differentiam; et ad exponendum ex hoc corpore animi exitum, et incorruptibilitatis acquisitionem, *exspoliari* et *supervestiri* vocabulis usus est.

Col. 58. A. *Hinc et angelis curatoribus*. Nota, statim atque nascuntur homines, custodia angelorum committi.

Ibid. B. *Immortalem enim, et quod non veterascit*. His error refellitur asserentium, cum progignuntur animi, non novam substantiam, neque aliam ab ea quæ est, importari, sed eam quæ sit, per providentiam multiplicari. Hinc Eunomius illud, *Pater meus operatur*¹, non de creatione, sed de Providentia dictum esse intelligebat. Hinc Apollinarius putabat, animos ab animis gigni, ut a corporibus corpora. Progredi enim uti propagationem corporum, animum per propagationem primi hominis in omnes, qui ex illo generantur : neque enim sepositos esse et conditos animos, neque nunc gigni. Qui enim hoc dicunt, Deum mœchis operam navantem faciunt, quod ex his pueri nascantur; et mendacii illud evinci, *Cessavit Deus ab omnibus operibus suis, quæ cepit facere*², cum nunc etiam animos faciat. Errorem confutat Nemesius *De natura hominis*, cap. 2, et notat differentiam Providentiæ et creationis : Προνοίας μὲν γὰρ ἔργον ἐστὶ τὸ ἐξ ἀλληλογονίας διασωῆσαι τὴν τῶν φθαρτῶν ζώων οὐσίαν· λέγω δὲ τῶν μὴ κατὰ σπευδόμενα γενομένων· ἐπειδὴ τὴν τούτων διαδοχὴν σπευδῶν πάλιν ἑτέρα διαφυλάττει· κτίσεως δὲ τὸ κράτιστον ἔργον τὸ ἐξ οὐκ ὄντων ποιεῖν. « Providentiæ enim opus est, per unius ortum ex altero conservare substantiam caducorum animalium : dico eorum quæ ad putredine non nascuntur. Nam horum propagationem alia rursus putrefactio conservat. Creationis vero præstantissimum officium est, ex nihilo aliquid efficere. » Dicta de prognatis ex putrefactione, ne ita dicta existimes, quasi ea Nemesius Providentiæ subtrahat, sed tantum ad notandum Providentiæ opus circa ea quæ ad sui generationem externo agente indigent. Et animum produci a Deo disposita materia per actionem agentis, insinuat D. Thomas I part. quæst. 118, art. 1, ad 3.

Col. 62. D. *Et enim cum character ipsius*. Nota de characterē et profunditate sententiarum Pauli.

Col. 79. A. *Bonum eis est, si manserint ut et ego*. Oritur ex his verbis Pauli quæstio perdifficilis : Num D. Paulus cælebs fuerit, vel uxorem duxerit? Uxorem duxisse tradit Ignatius martyr epistola ad Philadelphenses (2), cum illum inter conjugatos apostolos enumerat : Εὐχομαι γὰρ, ἄξιος Θεοῦ εὐρεθῆναι, πρὸς τοῖς ἑγνεσιν αὐτῶν εὐρεθῆναι ἐν τῇ βασιλείᾳ, ὡς Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, ὡς Ἰωσήφ,

καὶ Ἰσαίου καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν, ὡς Πέτρον καὶ Παύλον, καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων τῶν γάμοις προσομιλήσαντων. « Opto enim ut dignus sim in regno cælorum ad horum pedes locum mihi dari, ut Abraham, Isaac, Jacob, ut Joseph, Isaac et aliorum prophetarum : ut Petri et Pauli, et aliorum apostolorum qui nuptiis operam dederunt. » Ignatius, apostolis σύγχρονος, consuetudine conjunctissimus, sanctitate illustris, veritatis amator, cuius laus apud sanctissimos et præstantissimos viros maxima est, potuit similia, uti erant, conquirere, et scire etiam in dubiis ab iisdem apostolis. In argumento simili, cum virgines conjugatis præfert, non ex apostolis præcipuos, si illi non erant, in conjugatorum numero collocasset. Ergo fuere. Ergo Paulus inter conjugatos accensendus est. Clemens Alexandrinus, falsa epistola Pauli interpretatione, Paulum conjugatum facit. Verba Clementis recitat Eusebius lib. II *Histor.*, cap. 24, et Nicephorus Callistus lib. II, cap. 44. Cælibatum tamen illius acerrime defendunt Ambrosius, Hieronymus, Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus, Œcumenius et alii; probantque constantissime ex ipsius Pauli verbis : *De non nuptis et viduis bonum est illis, si sic permanserint, sicut et ego*³. Adducta ex Ignatio dicunt esse corrupta, et nomen Pauli additum. In margine editionis Antuerpianæ apud Christophorum Plantinum 1572, in 8°, adnotatur : *Pauli nomen in antiquissimis codicibus Anglicanis et aliis non exstare, et doctissimos plerosque oscitantiam sciorum aut scribentium assumtum censere*. Baronius, anno Christi 57, num. 58, multis atque optimis argumentis concludit et Pauli cælibatum et nomen Pauli esse ab adversariis epistolæ additum. Prostat resolutio quæstionis de S. Paulo apostolo, an conjugatus fuerit, necne, auctore Kiliano Leib, priore Rebdorfensi, anno 1645, in-4°, non inductæ. Alii quoque inter Catholicos hoc argumentum optime pertractarunt, quibus suum calculum addit noster Methodius in hoc suo *Symposio*.

Col. 94. C. *Hæc autem promissiones post resurrectionem*. Et clarius adhuc orat. v, § 7 : Ἄλλ' Ἰουδαῖοι μὲν τὴν σκίαν ἀπὸ τῆς εἰκόνης, τρίτην ἀπὸ τῆς ἀληθείας, κατηγγέλασιν· ἡμεῖς δὲ τὴν εἰκόνα τῆς κατ' οὐρανὸν διοικήσεως ἐναργῶς ἐκθειάζομεν. Τὸ γὰρ ἀληθὲς ἀκριβῶς μετ' ἀνάστασιν δηλωθήσεται, ὅπότε πρόσωπον κατὰ πρόσωπον τὴν ἄγλιαν σκηνήν τὴν πόλιν τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός, ἀλλ' οὐ δι' αἰνιγμάτων καὶ ἐκ μέρους ἐπισπεύσομεν. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ τὰ ἡμέτερα προανεφώνησαν· ἡμεῖς δὲ τὰ οὐράνια προαγγέλλομεν· ἐπειδὴ ἡ μὲν σκηνὴ σύμβολον ἦν τῆς Ἐκκλησίας, ἡ δὲ Ἐκκλησία τῶν οὐρανῶν. « Sed Judæi quidem umbram ab imagine, a veritate nempe tertiam, denuntiarunt : nos vero cælestis dispositionis imaginem palam admirantes, divinis laudibus extollimus. Nam quod verum est exacte post resurrectionem manifestabitur, cum facie ad faciem sanctum tabernaculum, civitatem nimirum cælestem⁴, cuius opifex et conditor est Deus, non per speculum in ænigmate, neque ex parte, aspectu ipso percipiemus. Judæi namque nostra prædixerunt; nos cælestia prænuntiamus : cum tabernaculum typus esset Ecclesiæ, Ecclesia vero cælorum. » Scribit Methodius tabernaculum apud Hebræos imaginem Ecclesiæ fuisse : sic eos per ea quæ sensibus obijciebantur, rerum divinarum species prænuntiasse, cum tabernaculum esset divinæ administrationis species. Et hæc quidem Hebræi in figuris et typis : Christianos vero figuris clarius, sed veritate et re ipsa obscurius colere quod purum et sincerum nondum ad homines pervenit, et eos non posse conspiciere puram putam, nisi post resurrectionem,

¹ Joan. v, 17. ² Gen. II, 2. ³ I Cor. VII, 8. ⁴ Hebr. XI, 10.

(2) Non Ignatius, sed Ignatiaster, veræ Ignatianæ epistolæ interpolator, id tradit. GALL.

immortalitatem. Hinc tres status hominum colligit, Judæorum ante Christum, qui umbram a veritate tertiam denuntiabant; Christianorum, qui cœlestis dispositionis imaginem laudant et colunt; beatorum; qui non per speculum et in ænigmate et ex parte, sed facie ad faciem Deum post resurrectionem videbunt. Quare visionem Dei post resurrectionem beatis concedendam esse astruit. Sicque videtur præstantissimus martyr favere dicentibus, visionem beatificam post iudicium et resurrectionem corporum adfuturam. Nam si Judæi umbram tertiam a veritate denuntiant; nos imaginem ante resurrectionem colimus, et veritatem cœlestem profitemur, et veritas ipsa consecutura est post resurrectionem. Ergo veritatem ipsam post resurrectionem consequemur, quæ in visione beatifica consistet, cum facie ad faciem, ut ipse dicit, non per speculum in ænigmate, neque ex parte, sed aspectu ipso illam percipiemus. In hoc vero loco promissiones honorum factas virginibus et cum Christo assistentiam in cœlo, postquam incorruptorum præmiorum certamen devicerint, post resurrectionem ad exitum perducendas esse decernit. Et quam ante resurrectionem beatorum erit fruitio? quæ Dei visio? quod gaudium? quod bene gestorum præmium? Et interim beatæ illæ animæ quonam latent in loco? qua confidentia pro nobis Deum supplicat? Qua nos spe earum intercessionibus adjuvari singulis horis exoramus? Est hoc nugacium hominum delirium, quod fuse rejecimus tum alibi, tum epistola ad D. Boineburgium, Græcorum quibus id tribuitur, adductis testimoniis. Verumtamen verba martyris, si recte examinentur, aliud sonant. Cum enim in duobus primis statibus agat de homine, non ut anima tantummodo est, sed ut animo et corpore constat; pari modo in tertio quoque statu accipiendus est homo, nempe integer ex animo et corpore conflatus; et tum vera dicit. Ante enim resurrectionem, licet animus hominis perfecte beatitudinem possideat, non dicitur tamen homo possidere; cum pars ipsius, corpus videlicet mortuum et jacens, nondum illam assecutum sit, quam reurgens et animo unitum consequetur, cum verum homo eam constans animo et corpore obtinebit. Quod et ipse apertissime indicavit, cum scribit, *tum non ex parte, sed aspectu ipso percipiemus*. Ergo ante resurrectionem ex parte percipitur, nempe ab homine non integro, cum illa fruatur animus solus a corpore se junctus. Neque dicendum est cum intellexisse beatitudinem *ex parte*, imperfecte nempe et non integram ac totam percipi. Nihil enim in Deo imperfectum est et non integrum: quod de homine dici nequit, cum sua parte destitutus, corpore nempe, integer aut perfectus dici nequit. Et quamvis primo suo dicto animis tantum, nulla facta corporis mentione, dicat post resurrectionem promissa illa persolvenda; eo in loco ex meliore ac potiore parte hominem ex corpore et anima intelligit: et cum insinuat certamina et victorias in hac vita, quorum præmium promissiones illæ sunt; necesse est juxta eundem, cum illa certamina non fuerint animorum solum sed corporum etiam, præmia illa et certantibus et victoribus qui non alii sunt quam animi et corpora, tribuenda esse: quod non nisi post resurrectionem eveniet. Quod et manifestius infra expressit orat. vi, § 3, cum de castitiam servantibus sermonem inculcans, non tantum de animis, sed de toto homine certante, et qui pro certaminibus præmiis alliciendus est, verba facit: *Ἡ γὰρ πεντάφωτος ἡμῶν ἀληθῶς λαμπὰς ἡ σὰρξ ἐστίν, ἣν ἡ ψυχὴ βαστάζουσα διαδὸς δίχην τῶν νυμφῶν περισταται Χριστῷ, τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως, παραφαίνουσα διὰ πασῶν τῶν αἰσθήσεων διεκθρόσκουσαν λαμπρὰν τὴν πλῆστιν.* *¶* Nam lampas quibus luminibus decorat,

A vere caro est, quam anima gestans instar facis adstat sponso Christo, resurrectionis die per omnes sensus commonstrans exsiliemtem splendidam fidem. *¶* Quod si tantum hoc de animis dictum contendis, non minus ipse hoc in loco de corpore et carne absque animo et verisimilius dici contendam. Aut tu negabis omnino de corpore solummodo dici, cum post resurrectionem corpus et animus simul perfectissime visione fruentur: et ego nunc nego de animis solummodo illum intelligendum esse, qui absolutissime Deum possident: sed de corpore et animo eum verba facere, quæ nonnisi post resurrectionem beatitudine fruentur. Nec aliud sensit Methodius, ni velimus dicere, eum in paucissimis verbis sibi pugnantia pronuntiasset. Hic enim beatorum visione beata frui palam pronuntiat orat. iv, § 2: *Τούτο γὰρ ἐν τῷ ἑκατοστῷ καὶ τριακοστῷ ἔκτῳ δηλοῦται ψαλμῷ, ἔνθα ὕμνον εὐχαριστήριον ἀναπέμψουσιν ἰλαρῶς αἱ ψυχὰι τῷ Θεῷ, ὁπόσαι δὴ παραληφθεῖσαι καὶ κρατηθεῖσαι περιπολοῦσιν ἤδη μετὰ Χριστοῦ τὸν οὐρανόν, ὅτι μὴ κατεσπάσθησαν ὑπὸ τῶν ὑλικῶν καὶ σωματικῶν βυμάτων.* *¶* Et satis aperte in sexto et tricesimo supra centesimo psalmo cecinit, in quo pro gratiarum actione hilariter animæ, quæ apprehensæ detentæque nunc cum Christo cœlum circumveant, quod a materiis et corporeis fluctibus abreptæ non sunt, laudem Deo transmittunt. *¶* In quo notandæ particule *ἤ* et *ἤδη*, quæ *sane, jam, certe, nunc, nempe*, et similia significant. Quare cum asseveranter dicat, animos jam in hilaritate constitutos hymnum Deo canere, et detentos apprehensosque cum Christo cœlum circumveire, decernit plane nunc in beatitate illos collocatos, visione beatifica frui. Nemo quod anxie expectat, si non possideat, hilaris est: quin illa expectatione et desiderio boni quod sperat aliquando futurum, indolet et contabescit. Et quis gratias agit, si non receperit beneficium, nec laborum præmium? Et quænam major excogitari poterit beatitudo, quam una cum Christo esse et cum eo cœlum circumveire? Non aliam suorum certaminum coronam, non aliud præmium poscebat Paulus: *Cupio dissolvi et esse cum Christo*. *¶* Et dicto Methodii jam dissoluti corpore animi apprehensique detentique, status nempe sui securitate quam nunquam amittent, cum Christo sunt lætitia exultantes et Deum collaudantes. Et orat. viii, § 2: *Ὅθεν καὶ πρῶται τῶν ἄλλων μετὰ τὴν ἀνάκλησιν καὶ τὴν ἐντεύθεν ἐκδημίαν αἱ ὀρθῶς καὶ πιστῶς παρενεύσασαι τῷ Χριστῷ τὰ νικητήρια φέρονται τῶν ἄλλων, τοὺς τῆς ἀφάρσεως ἄνθει στεφθεῖσαι παρ' ἑαυτοῦ. Ἄμα γὰρ τῷ καταλεῖψαι τὸν κόσμον τὰς ψυχὰς, λόγος ταῖς παρθένους ὑπαντῶντας ἀγγέλους μετὰ πολλῆς εὐφημίας εἰς τοὺς προειρημένους παραπέμπειν λειμώνας αὐτάς, εἰς οὓς καὶ πρόσθεν ἐλθεῖν ἐγγίχοντο, μακρόθεν αὐτοὺς φαντασσωθεῖσαι τότε, ὅποτε ἔτι ἐπενοημοῦσαι τοῖς σώμασιν ἐνθάλλοντο τὰ θεῖα. Ἐνταῦθα οὖν δὴ ἐλθούσας θεάσασθαι θαυμαστά τινα, καὶ ἐκλάμποντα, καὶ μακάρια κάλλη, καὶ ὅποια ἐξεῖπεν εἰς ἀνθρώπους δυσχερέως. Εἶναι γὰρ αὐτὴν δικαιοσύνην, καὶ αὐτὴν σωφροσύνην, ἀγάπην αὐτὴν ἔχει, καὶ ἀλήθειαν, καὶ φρόνησιν, καὶ τὰ ἄλλα ὡσαύτως ἐπιφανῆ τῆς σοφίας ἄνθη καὶ φυτῶν ἡμεῖς ἐνθάδε σκιάς μόνας φασματώδεις ὄνειρώσοντες, ἀπὸ τῶν πράξεων ἡγουμένα τῶν ἀνθρωπίνων συνιστάσθαι, ὅτι μὴ ἐστὶν αὐτῶν δεῦρο μηδὲν εἰδωλόν κατὰ φανερὰ, ἀλλ' ἀπεικονίσματα μόνον αἰεῖδη, ἀδὴ καὶ αὐτὰ σκοτεινῶς πολλάκις ἀπεικονίζοντες αἰσθανόμεθα.* *¶* Hinc et ante alias post vocationem et ex hac vita exitum, rectæ fidelesque Christo virginitatis conservatrices, ab eodem incorruptibilitatis floribus redimita: victoriæ præmia referunt. Simul enim atque mundum animæ deseruerint, dicitur, virginibus angelos obviam factos, non sine laudem ingenti præconio in prædicta prata deduc-

¹ Philipp. i, 23

cere, in quæ antea pervenire appetebant, procul illa imaginatione complexæ tum, cum adhuc in corporibus degentes res divinas sibi repræsentabant. Eo itaque ubi pervenerint, admirabilia quædam et splendida et beata decora, et quæ hominibus verbo exprimere perquam difficile est, intueri. Esse enim ibidem loci ipsam justitiam et ipsam prudentiam, et ipsam dilectionem, et veritatem, et castitatem, et reliqua omnia; similiter præclarissimos sapientiæ flores et plantas: quorum nos hic umbras tantummodo imaginatione confictas somniantes, ex humanis actionibus consistere arbitramur; quod nullum sit eorum hic simulacrum clarum, sed figuræ solum obscuræ et species, quas etiam sæpius subobscuræ nos effingentes intelligimus. « Et clariora de visione beatifica animorum ante resurrectionem post hanc vitam in Methodio conquirimus?

Col. 98. D. *Nam secundum Unigeniti effigiem facta.* Hujusce rei satis amplam expositionem vide apud Anastasium Sinaitam, orat. *De eo quod homo factus est ad imaginem et similitudinem Dei.*

Col. 103. C. *Nam qui in alto navigant tradunt eodem vento nom in eadem loca vehi.* Hoc nos sic expressimus in nostro *Anachronismo Græco*:

Ὁν πέλαγος διάνυσιν ὁμῶς πνῶος, οὐδ' ἶος οὖρος·
Παρτοίων δ' ἀρέμωρ ἄρα τάραιεν ἄλα.

Πνεῦμα δὲ τοῖς μέρ ἔην ἀντίκρουορ, ἰκμενορ ἀλλοῖς,

Χρῆω δ' αὖ ἀρέμω τῶ παρσόντι τρέχειν·
Ἀτύφ γάρ διέπλευορ κατάρρσορ ὁκλὰς ἀήτη,
Ἀτύφ τῆς ἐτέρῃ δύσσοορ οἰδμα θέσι.

Col. 125. D. *Sic et sapientiæ Spiritus intellectualis, et sanctus, et unigenitus.* Filium monogenῆ, Unigenitum dici, verum et catholicum est, cum ante eum Filius concipiatur nostro modo intelligendi: at Spiritum sanctum generari cum procedat, et processio aliud a generatione sit, catholicæ aures audire non sustinebunt. Possem hic dicere, id ab hæreticis additum, auctoritate Photii fulsus, qui multa ab hæreticis in hoc Dialogo addita esse annotavit. Et insulse concluderet, Spiritum esse genitum, quia multi defendunt, solum Patrem esse ingentum, cum et ipse dicatur ingentus negative, nempe non genitus; qui licet ab alio sit ut persona subsistens per processionem non per generationem, quo modo etiam ad relationem pertinet, sicuti non homo ad genus substantiæ, et non album ad genus qualitatis reducitur. Quare dicimus Methodium loculum generationis vocabulo late sumpto, quemadmodum et alii Patres antiqui, ut indicaret nempe principium et fontem Deitatis Spiritum non habere ex se sed ab alio. Sic ante Methodium Jacobus apostolus epistola catholica cap. 1: Πάν δωρημα τέλειον ἄνωθεν ἐστι καταβαίνον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν οὐρανῶν. « Omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum. » Hoc testimonio utitur Dionysius Areopagita *De cælesti hierarch.* cap. 1. Pater originale lumen est, Filius et Spiritus sanctus ex illius substantia, lumina de lumine: quod expressius Damascenus in Carminibus, *Lumen*, inquit, *immutable, Verbum luminis Patris ingenti, in lumine tuo hodie viso in Thabor, lumen videmus Patrem. lumen et Spiritum illuminantem omnem creaturam.* Dionysius Areopagita cap. 2 *De divinis nominibus.* Filium et Spiritum sanctum nuncupavit Τῆς θεογόνου θεότητος, εἰ οὕτω χρῆ φάται, βλαστοῦς θεοφύτου, καὶ οἶον ἄνθη, καὶ ὑπερούσια φῶτα. « Deigenæ divinitatis, si ita dicendum sit, germina Deo oriunda, floresque ac lumina supersubstantialia. » Quam supra dixerat πηγῶν θεότητα, ex qua nempe tanquam origine, fonte et principio prosiliunt et emanant veluti germina, Filius et Spiritus. Nec aliter expouit Dionysium Maximus Homologeta, et Georgius Pachymerius. Hinc ductus Syneus non alia mente Spiritum et Filium filios appel-

lavit hymno 1:

Ἵπερῦσιος δὲ παρὰ
Στέφεται κάλλι κείδωρ
Ἄπὸ κέντρον τε θεορότων,
Περὶ κέντρον τε βύεντων.

« Supersubstantialis vero fons coronatur pulchritudine filiorum, qui ex centro proflexerunt, et circa centrum defluerunt. » *Processio enim in divinis*, ut ait D. Thomas 1 part., quæst. 17, art. 4 ad 3, *non habet proprium vel speciale nomen nisi generationis.*

Unde processio quæ non est generatio, remansit sine speciali nomine, sed potest nominari spiratio, quia est processio Spiritus. Et hæc quidem plana sunt. Illud videtur difficultatem augere, quomodo Spiritus unigenitus sit, cum illud tantummodo Filio conveniat. Basilius in *Antirrheticis*: Μονογενῆς ὁ Υἱός, διὰ τὸ μόνος ἐκ μόνου γεννᾶσθαι. « Unigenitus Filius, quod solus ex solo generetur. » Gregorius Theologus orat. 2, de Filio: Μονογενῆς δὲ οὐχ ὅτι μόνος ἐκ μόνου καὶ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ μονοτρόπος. « Unigenitus enim non quod solus ex solo et solum, sed quod etiam singulariter. » Maximus in *Colloquio* contra Anomæum: Ἐπειδὴ μόνος ἐκ μόνου. « Quandoquidem solus ex solo. » Gregorius Thaumaturgus: Εἰς Θεὸς Πατὴρ Λόγος, καὶ εἰς Κύριος μόνος ἐκ μόνου. « Unus Deus Pater Verbi, et unus Dominus solus ex solo. » Damascenus orat. *De Triade*: Μόνος ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, μόνος ἐγεννήθη. « Solus ex solo Patre Filius generatus est. » Sic Gregorius Nyssenus ad Ablabium, postquam causæ et causati, nec non ex causato causati differentiam expressit, concludit: Ὅστε καὶ τὸ μονογενὲς ἀναμφίβολον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μένειν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι: τὸ Πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν, τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσιτείας καὶ ἐαυτῷ τὸ μονογενὲς φυλαττοῦσης, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως μὴ ἀπειργοῦσης. « Ita ut unigenitum sine ulla hæsitatione in Filio maneat, et ex Patre esse Spiritum minime dubitetur, Filii mediatione et ipsi unigenitum conservante, et Spiritum a naturali erga Patrem relatione non arcente. » Similia habent Anastasius Sinaita, et plerique alii Patres Græci. Chrysostomus: Ἰδιότητα γὰρ ὅταν εἴπω, τὸν Πατέρα Πατέρα νόησον, τὸν Υἱὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἅγιον· αὐταὶ γὰρ αἱ ἰδιότητες οὐκ ἀντιστρέφονται. Οὐ δύναται γὰρ ὁ Πατὴρ ἢ Υἱὸς εἶναι, ἢ ὁ Υἱὸς Πατὴρ, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι Πατὴρ ἢ Υἱός. « Proprietatem enim cum dixerō, Patrem Patrem intellige, et Filium Filium, et Spiritum sanctum, Spiritum sanctum: hæ enim proprietates non convertuntur. Nam non potest Pater Filius esse, aut Filius Pater, aut Spiritus sanctus aut Pater aut Filius. » Et Theodorus Raithenus: Ταῦτα τὰ τρία οὐδὲν ἀλλήλων διαφέρουσιν ἢ (f. si) μὴ μόνον κατὰ τὰ ἰδιώματα, καὶ τῷ τὸ μὲν εἶναι Πατέρα, τὸ δὲ Υἱὸν, τὸ δὲ Πνεῦμα. « Hæc tria nihilo inter se discordant, nisi solummodo proprietate, et quod hoc Pater est, hoc Filius, hoc Spiritus sanctus. » His tamen non obstantibus, quod postmodum docuerat D. Thomas antea expressit Methodius, cum ait hunc Spiritum unigenitum a paternis thesauris spirari: Καὶ μονογενὲς ἀπὸ τῶν πατρῶων ἄνωθεν πρῶς καταπνευόμενον θησαυρῶν. « Et Unigenitus, qui ex paternis thesauris desuper placide perflatur, vel spiratur. » En quomodo processionem emanationeque quæ non est generatio, generationis nomine inculcatam, spirationis nomine explanavit. Itaque uti supra de genito, ita et de unigenito intelligendus est: cum enim processio amoris non habeat nomen proprium, communiori vocabulo, et quo principium ab alio, et originem suam agnoscit, generationis scilicet explicavit; quam tamen non esse vere generationem, addito alio spirationis nomine indicavit. Ita etiam ut hanc spirationem, et hunc Spiritum unum esse, quemadmodum et genitum unum significaret,

unigeniti nomine, quasi diceret *unspirati* usus est. Unus siquidem est Pater, unus Filius, unus Spiritus sanctus.

Col. 31. C. Addebat siquidem reliquis aliis præstantiorem majoremque. Ergo Pater major est Filio, cujus testimonio ad sua comprobanda Filius utitur. Hoc vero dogma Arii est. Dictionum *μεῖζονος*, *μεγίστου*, καὶ *μεγάλου*, *majoris*, *maximi*, et *magni*, in Trinitate inventorem facit Apollinarium Theodoretus, *De sab. hæret.* lib. iv, cap. 8: Ἐν ἐνοίῃς δὲ βαθμοῦς ἀξιωμάτων ὠρίσατο, ἑαυτὸν διανομέα τῆς θέας χειροτονήσας νομῆς. Αὐτοῦ γὰρ ἐστὶν εὐρεμα τὸ *μεγα*, *μεῖζον*, *μεγίστον* ὡς μεγάλου μὲν ὄντος τοῦ Πνεύματος, τοῦ δὲ Ἰησοῦ *μεῖζονος*, *μεγίστου* δὲ τοῦ Πατρὸς· τί δ' ἂν τούτου γένοιτο γελοϊότερον; Εἰ γὰρ μίαν εἶναι τῆς Τριάδος τὴν οὐσίαν τῷ ὄντι φησὶ, πῶς τὴν αὐτὴν καὶ σμικρὰν καὶ μεγάλην ὑπέληφεν; — « In nonnullis vero gradus dignitatum decrevit, semet ipsum divinæ distributionis dispensatorem constituens. Ipsius enim inventum est illud, magnum, majus, et maximum: quasi vero Spiritus magnus existat, Filius major, et maximus Pater; quo excogitare potest magis ridiculum? Etenim si unam esse Trinitatis essentiam vere ait, quomodo eandem et parvam et magnam existimavit? » Et Eusebii Cæsariensis lib. v, cap. 4, *De demonstratione evangelica*, scribit Filium, τῶν δευτέρων ἡξιώσθαι, « Secundas obtinere partes. » Et cap. 2, præstantiorem quidem Filium omni angelica natura esse, *inferiorem* tamen, *μεῖζονα*, *prima causa*. Et clarius ad Euphrasionem episcopum epistola, uti legitur in septima synodo, Act. 6: Οὐ γὰρ συνπαράγειν φαμέν τὸν Ἰῶν τῷ Πατρὶ, προϋπάγειν δὲ τὸν Πατέρα τοῦ Ἰησοῦ· πλην αὐτὸς ὁ πάντων μάλλον ἀκριβῶς ἐπιστάμενος Ἰῶν τοῦ Θεοῦ, ἕτερον ἑαυτὸν εἰδῶς τοῦ Πατρὸς, καὶ μεῖω, καὶ ὑποδεηχότα, εὐ μᾶλα εὐσεβῶς τοῦτο καὶ ἡμᾶς διδάσκει λέγων· Ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με μεῖζον μου ἐστίν. — « Non enim simul cum Patre Filium fuisse fateamur: verumtamen ipse Filius Dei qui magis omnia liquido novit, alium se a Patre, et minorem, atque inferiorem sciens, admodum pie hoc etiam nos docet dicens: Pater qui misit me, major est me. » Isidorus Pelusiota lib. i, epist. 422: Τὸ μεῖζον καὶ ἑλάττω ἐπὶ τῶν ὁμοουσίων ζητεῖται, καὶ κρίνεται, pag. 108. Hinc Aetius insulse argumentabatur, quod Spiritus secundas partes a Filio teneret, et dignitate et ordine tertius esset, natura quoque tertium illum esse. Verum enimvero has easdem dictiones non in Methodio orthodoxe de Trinitate sentiente reperiri tantum, sed in aliis quoque Patribus et scriptoribus antiquis, qui in illis exercitibus est, minime dubitabit. Athanasius orat. i *contra Arianos*: Τοῖς μαθηταῖς ὁ Κύριος τὴν θεότητα καὶ μεγαλειότητα δεικνύς ἑαυτοῦ, οὐκέτι ἐλάττωνα ἑαυτὸν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μεῖζονα καὶ ἴσον ὄντα σημαίνειν, εἰδίδου μὲν τὸ Πνεῦμα καὶ ἔλεγεν· Ἐγὼ αὐτὸ ἀποστέλλω, κακείνος ἐμὲ δοξάσει, καὶ ὅσα ἀκούσει λαλήσει. — « Discipulis vero deitate et magnitudinem suam ostentans, non minorem semet ipsum Spiritu, sed majorem et æqualem denotans, elargiebatur Spiritum, etiebaturque: Ergo illum mittam, et ille me glorificabit, et quacunque audiet, loquetur. » Basilii oratione iii, δευτερεύειν τοῦ Ἰησοῦ τὸ Πνεῦμα, plane fatetur; quemadmodum Filius δευτερεύει τοῦ Πατρὸς. Christus quoque in Evangelio de Patre sermonem habens, eum vocat se ipso *majorem* ¹⁰. Non me fugit sub Emmanuele Comenno coactam synodum de humanitate Christi et divinitate Patris verba Christi, *Pater major me est*, exposuisse, et quod non bene illa exponerent, Constantinum Bulgaricæ, metropolitam Corycensem, et Joannem irenicum eorum scriptis condemnasse, de qua nos fusius volumine *De consensione utriusque Ecclesiæ* disseruimus. Ne vero

prolixiores simus, et Methodiana verba contra atque ea exponebant Arius et alii. sensu vero catholico interpretentur, ut alii se Patres interpretantur, apud Athanasium in divinis, ut supra vidimus, hæc eadem formula dicitur, major et æqualis Filius Spiritu, quæ Arianos ipsos atque Sabellianos jugulat, si originem et causam, ut Græci loquuntur, respicias. Georgius Trapezuntius *De processione Spiritus sancti* ad Joannem Cuboclesium: Ὁ δὲ Ἰῶν οὐ μόνον μεῖζον τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ καὶ ἴσος. Λέγεται ἄρα τὴν ὑπόστασιν νοεῖν τοῦ Πνεύματος. Ταύτη δὲ ἴσος ὁ Ἰῶν τῆ θεότητι, καὶ μεῖζον τῷ αἰτίω. Τὸ γὰρ μεῖζον οὐ δυνάμενον ἐν τῇ Τριάδι τῆ οὐσία λέγεσθαι, ἀνάγκη τοῖς διακριτικοῖς ἀπονέμεσθαι. Μόνω δὲ τῷ αἰτίω καὶ τῷ αἰτιατῷ τὰ θεῖα πρόσωπα διακρίνεται. Μεῖζον ἄρα ὁ Ἰῶν τοῦ Πνεύματος μόνω τῷ αἰτίω. « Filius vero non tantum Spiritu major est, sed et æqualis. Reliquum est igitur, ut hypostasis Spiritus intelligatur: illi enim æqualis est Filius divinitate, et major causa. Nam cum majus in Trinitate essentia nihil dici possit, necesse est illud discernentibus attribui. Sola vero causa et effectu divinæ personæ discernuntur. Major ergo Filius Spiritu, causa tantummodo. » Joannes Plusiadenus *Dialogo de concilio Florentino*: Ἐγὼν ἄρα τί δηλοῦν βούλεται τὸ μεῖζονα καὶ ἴσον αὐτὸν εἶναι τοῦ Πνεύματος; ἴσον μὲν κατὰ τὸ ὁμοούσιον· οὐδὲν γὰρ τῶν τριῶν προσώπων μεῖζον καὶ ἑλάττω τῆ οὐσία καὶ τῆ θεότητι, ἀλλ' ἄκρα ἰσότης; μεῖζονα δὲ, ὅτι ἀπ' ἐκείνου τὸ εἶναι ἔχει. « Cognovisti itaque quid innuere vult majorem et æqualem esse ipsum Spiritu; æqualem quidem secundum substantiam: ex tribus enim personis nulla major aut minor aut essentia aut divinitate est, sed summa in illis æqualitas: majorem quod ab eo habeat, quod sit. » Simon Byzantius *De processione Spiritus sancti* ad Sophonium Athrescum verba Basilii ex tertio *Antirrhethico* exponens: Ἄλλ' ἴσως εἰποι τις ἂν, πρόδηλον, ὡς ἐπὶ τῆς ὑπερουσίῳ Τριάδος τὸ ἀξίωμα, εἴπερ ἐστὶν ἐκ τῶν οὐσιωδῶν ἰδιωμάτων, ἐξ Ἰησοῦ κοινὸν ἐστὶ ταῖς τριῶν θεαρχικαῖς ὑποστάσεσι. Τί οὖν ἐστὶν ὃ λέγει ἐνταῦθα ὁ μέγας Βασίλειος, ὅτι τὸ Πνεῦμα, ὡς περὶ τῆ τάξει, οὕτω καὶ τῷ ἀξιώματι δευτέρον ἐστὶ τοῦ Ἰησοῦ; Δοκεῖ γὰρ ἐκ τούτου εἰσάγειν τῇ Τριάδι αὐτὸς βαθμοῦς ἀξιωμάτων, καὶ ἐπακολουθῶς φύσεων. Καὶ γὰρ εἰ τῷ ἀξιώματι τὸ Πνεῦμα δευτέρον ἐστὶ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τοῦμπαλιν ὁ Ἰῶν ἐστὶ τοῦ Πνεύματος μεῖζον τῆ ὑπεροχῆ τοῦ ἀξιώματος, καὶ ὁ Πατὴρ ἀκολουθῶς τοῦ Ἰησοῦ τοῦ ἰδίου· ὅπερ ὁ αὐτὸς ἐν τοῖς κατ' *Εὐνομίον* Ἀντιρρητικῶσι οὐδαμῶς καταδέχεται. Τί τὸ λοιπὸν ἐστὶν ὃ φησι; Δοκεῖ γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ ἀντιλέγειν ἐν τούτῳ τῷ μέρει. Ἄλλ' εἰς λύσιν τοῦ τοιούτου ζητήματος προσεχτέον, ὡς ὁ Εὐνόμιος ἐν τοῖς ψευδοπέσι αὐτοῦ συγγράμμασιν, εἰπὼν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς ὁ αὐτὸς καὶ οἱ αὐτοῦ ὁμόφρονες τὴν τῶν ἁγίων ἐν ἅπασιν διδασκαλίαν φυλάσσοντες, παρ' ὧν αὐτὸ τρίτον τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει μαθόντες, τρίτον εἶναι καὶ τῆ φύσει πεπιστεύχασιν· ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ εἰρημένῳ περὶ τοῦ Πνεύματος τρίτῳ λόγῳ αὐτοῦ ἀποκριθεὶς αὐτῷ δύο ποιεῖ· πρῶτον μὲν ἐλέγει· Εὐνόμιον, ὡς ἐψεύσατο ταῦτα εἰπὼν, διδ καὶ λέγει· « Τίνες οἱ ἄγιοι καὶ ἐν ποίοις λόγοις τὴν διδασκαλίαν πεπολήνηται, εἰπεῖν οὐκ ἔχει. Ἄρα γέγονεν οὕτω τολμηρὸς ἀνθρώπος τὰς περὶ τῶν θεῶν δογμάτων καινοτομίας εἰσηγούμενος! » Τὸ δεύτερον, εἰδὼς ὁ μέγας Βασίλειος, ὅτι τὸ ἀξίωμα ἐπὶ τῆς ὑπερουσίῳ Τριάδος, διχῶς ἐκλαμβάνεται, οὐσιωδῶς τε καὶ προσωπικῶς, συγχωρεῖ Εὐνομίῳ, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω δηλον καθίσταται, τοῦ ἀξιώματος τὴν φωνήν· διδ καὶ κατ' ἐκείνου φησὶ· « Τίς γὰρ ἀνάγκη, εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάγει τὸ Πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῆ φύσει; ἀξιώματι μὲν γὰρ, οὐ τῷ οὐσιωδῶς, ἄπαγε! Κατὰ γὰρ τὸ αὐτὸ οὐδεμία τῶν τριῶν θεῶν ὑποστάσεων προσεπιθερεῖται, ἢ προθεωρεῖται τῆς ἄλλης· ταυτίζονται γὰρ τῇ αὐτῇ· ἀλλὰ τῷ ἰδίῳ προ-

¹⁰ Joan. xiv, 28. ⁹ Joan. xvi, 23. ¹⁰ Joan. xiv, 28.

ἁπλοῦ αὐτοῦ ἀξιώματι δεύτερον χρηματίζει Υἱοῦ· καίτοιγε, ὡς φασιν, πρῶτον ἔστιν ὄνομα ἀξιώματος. « Sed forte quispiam dixerit : manifestum est in supersubstantiali Triade dignitatem, siquidem est ex essentialibus proprietatibus, eodem modo communem esse tribus divinitatis principibus hypostasibus. Quid igitur est, quod hic magnus Basilius asserit, Spiritum uti ordine, ita et dignitate secundum esse a Filio? Videtur enim hisce insinuare in Trinitate gradus dignitatum, et consequenter naturarum. Namque si dignitate Spiritus secundus a Filio est, erit item Filius excellentia dignitatis major Spiritu, et Pater consequenter proprio Filio : quod ipse in *Antirrheticis adversus Eunomium* nullo modo admittit. Quid ergo est quod ipse dicit? namque ipse contraria hoc in loco videtur insinuare. Veruntamen pro resolutione hujusmodi questionis attendendum est, Eunomium in suis mendaciloquis commentariis, cum dixisset de Spiritu sancto, semetipsum et reliquos qui una cum eo sentirent, sanctorum in omnibus doctrinam servare, a quibus cum didicerimus tertium ipsum esse dignitate et ordine, tertium itidem natura ipsum esse credere; magnus Basilius in jam laudato tertio suo *De Spiritu sancto* libro respondens, duo peragit : Primum quidem, Eunomium uti mendacem cum similia asserit, redarguit, quare et subdit : Quinam vero isti sancti sunt, et quibus verbis id docuerunt, dicere non potest. An vero quispiam unquam sese novis divinis placitis introducendis tam audacem præbuit? Secundum, cum sciret magnus Basilius dignitatem in supersubstantiali Triade dupliciter sumi, essentialiter et personaliter; concedit Eunomio, ut ex supra jam allatis manifestum sit, dignitatis vocem; ideoque adversus eumdem dicit : Quæ ergo necessitas est, Spiritum sanctum tertium esse natura, etiamsi ordine et dignitate tertius est? Nam dignitate quidem, non essentiali, absit! secundam enim illam rationem nulla ex divinis personis aut intelligitur aut præintelligitur : namque una sunt illa; sed propria sui ipsius dignitate secundus est a Filio, licet, ut inquit, persona est nomen dignitatis. » Sed hi recentiores sunt. Fateor. Antiquiores advocemus. Constantinus Melitenota orat. II *De processione Spiritus sancti* : "Ὅσπερ γὰρ, ἵνα κατ' αὐτὸν τὰ θεῖα πολλὴν καὶ αἰθρῆς ἔρῳ, τάξει καὶ ἀξιώματι τοῦ Πατρὸς ἔστιν ὁ Υἱὸς δεύτερον, ὅτι παρ' αὐτοῦ κέχρηται μεθ' ἄλλων πλουτεῖ καὶ τὴν αἰτίαν καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως, οὐ κατ' ἔνοιαν ἐτέραν πινὰ τοῦ ἀξιώματός τε καὶ τῆς τάξεως· οὐδαμῶς· ἐπειδήπερ αἱ λοιπαὶ πᾶσαι χωρὶς ταύτης ἀποφέρονται πᾶσι τῶν βλάσφημων· οὕτω δεύτερον τάξει, καὶ τῶς αὐτὸ τοῦ θεηγόρου Πατρὸς καὶ ἀξιώματι τὸ ἑκόντως τὸ ἅγιον κατ' οὐδεμίαν αὐτῶν ἔνοιαν, ἀλλ' ἢ πέφυκε τοῦ Μονογενοῦς, πλην ὅτι σοι παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχει, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνει, καὶ ἀναγγέλλει ἡμῖν, καὶ ὅλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξήπται. « Quemadmodum enim, ut iuxta divinissimum hunc virum denuo sermonem institutum, ordine et dignitate a Patre Filius secundum quod est, et quod ab eo pendeat, tum rebus aliis omnibus quibus abundat; et causam et principium suæ existentie, non secundum aliam quampiam dignitatis aut ordinis intelligentiam, cum reliquæ aliæ omnes præter hanc usam solam multum in se blasphemie contineant : sic secundum quid ordine; quod ipsius divinitati Patris est, Spiritus sanctus est, secundum nullam aliam intelligentiam, nisi quod ex eo est, et ab eo quod sit habeat, et ab eo accipiat, et nobis annuntiet, et omnino ab ipsa causa pendeat. » Nicetas Maronizæ archiepiscopus Thessalonicensis, oratione secunda *de processione Spiritus sancti*, cum Græcis opposuisset, si Spiritus a Filio procederet, majus quid haberent Pater et Filius ipso Spiritu, cum a Spiritu nihil procedat; et illi haberent aliquid,

A quod Spiritus non haberet, respondet Latinus, et optime : 'Αλλ' οὐ κατ' οὐσίαν, ὡ οὗτος, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ μείζον πρὸς τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἢ ἄρα κατὰ τὴν ἰδιότητα, ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα : οὐ μὲν ὁ Πατὴρ ἢ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πνεύματος. Καὶ ὅτι τοῦ Πνεύματος ἰδιότης οὐ τὸ γεννᾶν ἢ προβάλλεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἐκπορεύεσθαι. Οὕτω δὲ τὸ μείζον ἐστὶ καὶ τῷ Πατρὶ πρὸς τὸν Υἱόν· μείζων γὰρ ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ, καθά φησιν αὐτὸς ὁ Κύριος, 'Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἐστίν, ἀλλὰ τῷ αἰτίῳ, ἢ ἐτέρῳ λόγῳ τινί, οὐ τῇ οὐσίᾳ. Καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐχ ὁ Πατὴρ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· ἢ δὲ οὐσία μία καὶ ἡ αὐτὴ, καὶ κατ' αὐτὴν ἀπαρῆλαξία καὶ ἰσότης ἐστίν· ἢ ταυτότης τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ οὐδεμία διαφορὰ. Ὅσπερ οὖν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν ταυτότης ἐστὶν ἀπαράλλακτος, κατὰ τὸ αἴτιον δὲ μείζων ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὡς γεννήτωρ οὐχ ὡς Θεὸς, καὶ τοῦτο οὐκ ἄστονον· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν αὐτὸ ἴσον καὶ τὸ ταυτὸν, κατὰ δὲ τὸ εἶναι τὸν μὲν Υἱὸν προβολέα τοῦ Πνεύματος, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, καὶ τὸ μὲν Πνεῦμα εἶναι ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐ μὴν τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πνεύματος, τὸ μείζον ἰσως ἀρμύσει τῷ Υἱῷ. "Ὅτι δὲ ὡς ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ καὶ μείζων καὶ ἰσός, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς καὶ μείζων τοῦ Πνεύματος καὶ ἰσός, ὁ μέγας τῆς Ἀλεξανδρέων ἀρχιερέως φησιν Ἀθανάσιος ἐν τῷ πρώτῳ κατ' Ἀριανῶν λόγῳ. Καὶ πάλιν· Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὁ ἅγιος. Δῆλος δὲ ἐστὶ λέγων, ὅτι κατὰ μὲν τὴν τῆς θεότητος οὐσίαν ἰσός τῷ Πνεύματι ὁ Υἱὸς· μείζων δὲ πάλιν κατ' ἄλλο τι· καὶ ὄχιον, ὅτι ἰσός κατὰ τὴν τῆς ἐαυτοῦ θεϊκῆς ὑποστάσεως ἰδιότητα· ὡσπερ καὶ ὁ Πατὴρ μείζων τοῦ Υἱοῦ λέγεται, οὐ κατὰ τὴν φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδιότητα, ἢ ὡς κατὰ τὸ αἴτιον. Καὶ γοῦν καὶ ὁ Υἱὸς μείζων τοῦ Πνεύματος, ὅτι χορηγεῖ τὸ Πνεῦμα πρὸς ἡμᾶς καὶ ἀποστέλλει, καθὼς καὶ αὐτὸς ἀποστέλλεται παρὰ τοῦ Πατρὸς. Τάχα δὲ, ὅτι καὶ προβολέος ἐστὶ τοῦ Πνεύματος, ὡσπερ λέγομεν. « Sed non secundum essentialiam, o amice, Patri et Filio respectu Spiritus majus inest, sed secundum proprietatem, quod ex Patre et ex Filio Spiritus est, non vero Pater aut Filius ex Spiritu; et quod Spiritus proprietatem est non generare aut producere, sed procedere. Pari ratione Patri quoque inest majus respectu Filii : major enim est Pater Filio, ut ipse Dominus ait, *Pater meus major me est* ; sed causa aut alia quæpiam ratione, non essentialia. Namque Filius ex Patre est, et non Pater ex Filio : essentialia vero una et eadem, et in ipsa immutabilitas et æqualitas est; aut etiam unum intelligentiam Patri et Filio, nullumque discrimen. Quemadmodum enim in Patre et Filio secundum essentialiam quidem unum idemque immutabile est; secundum causam autem major Pater Filio, sed ut genitor, non ut Deus; neque hoc inconueniens, sic et in Filio et Spiritu secundum essentialiam quidem unum æqualeque; secundum vero quod Filius producit Spiritum, et Spiritus ex Filio procedit, et Spiritus ex Filio est, non vero Filius ex Spiritu; majus Filio adaptabitur. Uti vero Filio Pater major est et æqualis, ita et Filius major æqualisque Spiritui fuerit. Magnus Alexandrinæ Ecclesiæ præsul Athanasius *prima contra Arianos orat.* I affirmat et (*relatis Athanasii verbis, a nobis quoque supra adductis*) subdit : Et hæc quidem sanctus ea mente profert, secundum Deitatis essentialiam æqualem Spiritui esse Filium : majorem vero rursus secundum aliud; et manifestum est esse secundum divinæ ipsius hypostaseos proprietatem : quemadmodum et Pater major Filio dicitur, non natura, sed proprietate, causa videlicet. Quare Filius major erit Spiritu, quod nobis Spiritum exhibet mittitque, uti et ipse mittitur a Patre. Forte etiam quod productor est Spiritus sancti, ut dicimus. » Et his Græcus

¹¹ Joan. xiv, 28.

acquiescens, ad alia se Græcorum confert argumenta. Non dici potuit clarius. Non placet? Ad ipsius Ecclesiæ lumina recurramus. Gregorius Nazianzenus, orat. II, *de Filio*, quæ est xxxvi, pag. 582: Πῶς συμβήσεται τὰ ἀσύμβατα; τὸ γὰρ αὐτὸ τοῦ αὐτοῦ μείζον καὶ ἴσον εἶναι τῶν ἀδυνάτων. Ἡ δὲ ὄντων, ὅτι τὸ μείζον μὲν ἐστὶ τῆς αἰτίας, τὸ δὲ ἴσον τῆς φύσεως; Καὶ τοῦτο ὑπὸ πολλῆς εὐγνωμοσύνης ὁμολογούμεν ἡμεῖς. Τάχα δ' ἂν εἴποι τις ἄλλος τῷ ἡμετέρῳ λόγῳ προσφιλῶν, μὴ ἔλαττον εἶναι τὸ ἐκ τοιαύτης αἰτίας εἶναι τοῦ ἀναίτιου· τῆς τε γὰρ τοῦ ἀνάρχου δόξης μετέχει ἂν, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ ἀνάρχου· καὶ πρόσθεσιν ἢ γέννησιν, πρᾶγμα τοσοῦτο τοῖς γε νοῦν ἔχουσι, καὶ οὐ τὸν σεβάσιμον. Τὸ γὰρ δὲ λέγειν, ὅτι τοῦ κατὰ τὸν ἀνθρώπου νοουμένου μείζων, ἀληθὲς μὲν, οὐ μέγα δέ. Τί γὰρ θαυμαστόν, εἰ μείζων ἀνθρώπου θεός; Ταῦτα μὲν οὖν εἰρησάτω πρὸς τοὺς τὸ μείζον κομπάζοντας. « Quomodo convenient, quæ convenire nequeunt? Idem enim ut se ipso majus sit sibi que ipsi æquale, qui fieri possit? Nonne ergo perspicuum est, majoris vocem ad causam, æqualis autem ad naturam referendam esse? Ac nos istud ingenue admodum et candidè confitemur. Fortasse autem dixerit alius quispiam, sermonem nostrum acriori animi contentione prosequens, inferius habendum non esse, ab hujusmodi causa, causæ omnis experte, proficisci. Nam et quia ab eo qui principio caret originem trahit, ejus quoque gloriæ partem sibi vindicat, et accedit insuper generationis prærogativa, res tanta tamque veneranda, iis quidem certe qui mente præditi sunt. Nam quod ratione humanitatis Pater Filio major intelligendus sit, vere quidem dici potest, sed non perinde honorifice. Quid enim mirum, Deum homine majorem esse? Atque hæc mihi dicta sint adversus eos, qui majoris vocem insolentius jactant. » Et, orat. in *sanctum baptismum*, quæ est xl, pag. 669: Οὐ γὰρ δόξα τῷ ἐξ οὐ ἢ τῶν ἐξ αὐτοῦ ταπεινώσεις. Πρὸς τὸ δὲ καὶ ὑπορώματι τὴν σὴν ἀπλῆστῆν, μὴ τὸ μείζον λαθῶν διχοτομήσῃ τὴν φύσιν, κατὰ πάντα τῷ μείζονι χρωμένους. Οὐ γὰρ κατὰ τὴν φύσιν τὸ μείζον, τὴν αἰτίαν δὲ· οὐδὲν γὰρ τῶν ὁμοουσίων οὐσία μείζον ἢ ἔλαττον. « Neque enim ei (Patri) gloria est, eorum quæ ex ipso sunt, depressio. Ac præterea inexplebilem tuam aviditatem suspectam habeo, ne arrepta hac voce, majus, naturam seces, atque hac voce ad cœnia abutaris. Non enim hæc dictio, majus, ad naturam, sed ad causam referenda est. Neque enim quidquam eorum quæ eandem substantiam habent, substantia majus aut minus est. » Nec aliter sentit Basilium, orat. tertia, adversus Eunomium disputans; (3) Τίς γὰρ ἀνάγκη, εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρχει τὸ Πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει; Ἀξίωματι μὲν γὰρ δευτέρου τοῦ Υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν καὶ ὅλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξηγούμενον, παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος. Φύσει δὲ τρίτῃ χρῆσθαι οὐτε παρὰ τῶν ἁγίων Γραφῶν δεδιδάγμεθα, οὐτε ἐκ τῶν εἰρημένων κατὰ τὸ ἀκόλουθον δυνατὸν ἐστὶ συλλογίζεσθαι. Ὡς γὰρ ὁ Υἱὸς, τάξει μὲν δεύτερος τοῦ Πατρὸς, ὅτι ἀπ' ἐκείνου, καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχὴ καὶ αἰτία, τῷ εἶναι Πατέρα αὐτοῦ καὶ ἴτι δι' αὐτοῦ ἢ πρόσδος καὶ παραγωγῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα· φύσει οὐκέτι δεύτερος, διότι ἢ θεότης ἐν ἐκατέρῳ μία· οὕτω δηλονότι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ καὶ ὑποβέβηκε τὸν Υἱὸν τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, οὐκέτι ἂν εἰκότως ὡς ἀλλοτρίας ὑπάρχον φύσεως ἀκολουθεῖν εἴποιμεν. « Quæ enim necessitas est, si dignitate et ordine tertius est Spiritus, tertium quoque esse eundem natura? Dignitate enim secundum esse a Filio, cum habeat

A esse ab ipso, atque ab ipso accipiat et annuntiet nobis, et omnino ab illa causa dependeat, tradit pietatis ratio: sed natura tertia uti, neque a sanctis Litteris edocemur, neque ex his quæ dicta sunt, recta ducta sequela possumus demonstrare. Quem admodum enim Filium ordine quidem secundus est a Patre, quoniam ex illo; et dignitate, quod principium et causa Pater illius est, et quod per ipsum accessus et adductio ad Deum et Patrem; natura vero neutiquam secundus, quod Deitas in utroque una: ita videlicet et Spiritus sanctus, etsi ordine Filio inferior est et dignitate, nunquam tamen rite dicemus sequi, eum alterius esse naturæ. » Isidorus Pelusiota, lib. III, epist. 333: Et τοῖνυν ταύτης τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας οὐκ ἐφικνεῖσθε, ἀφεστάναι δὲ τῆς τῶν Ἀνομοίων ἀσεβείας προφήρησθε, δύνασθε λέγειν, ὃ ἐφησέ τις πρὸς αὐτοὺς διαλεγόμενος, ὅτι καὶ τὸ μείζον ἴσταιται, ἢ γέννηται· καὶ τὸ ἴσον, καθὼς Θεὸς καὶ ὁμοούσιος. « Quocirca si veram hanc sententiam haud assequimini, atque interim tamen ab Anomœorum impietate absistere constituistis; illud vobis dicere licet quod a quodam, dum adversus eos dissereret, allatum est: nempe quod majus consistit, qua ratione genitor est; et æquale, quatenus Deus est ejusdemque substantiæ. » Nec ad aliud videtur respexisse Nicephorus patriarcha Constantinopolitanus tractatu *De immaculata et pura Christianorum fide*, cap. 19: Τὸ ὑπερβάλλον ἐν τοῦτοις, ἢ μειονεκτούμενον ἀποπειρούμενον· τὸ γὰρ μείζον ἢ ἔλαττον, ὡς περ ἐν τῇ οὐσίᾳ θεωρησάτω οὐκ ἐνδόν, οὐδὲ ἐν τῇ Τριάδι κατὰ τὴν οὐσίαν, ἢ τὴν θεότητα, ἴνα τὴν Ἀρειανικὴν λύσασιν, ἐξ ἧς καὶ πρὸς ἡμῖν ὁ νῦν πόλεμος, καταστέσωμεν. « Supereminens in his aut imminutum rejicientes: majus enim et minus, quemadmodum in essentia considerari nequit, sic et in Triade secundum essentiam et divinitatem, ut Arianam rabiem ex qua et contra quam præsens hæc pugna nobis est, exterminemus. » Hinc Theophylacti argumentum pro Græcis contra Latinos de processione Spiritus sancti eluditur: *Si major est Pater Filio causa, si et Filius esse causa Spiritus, esset et hic Spiritu major, quo veluti ariete Italiam impetit, clamans: Ubi unquam inventi, majorem Filium Spiritu dici? An non negligenter Theophylactus sanctorum dicta pertractavit, qui similia efflagitat, et solem in meridie quærit? Ipse plane nec Athanasium, nec Nazianzenum, nec Basilium, nec alios observavit. Nam si observasset, probe invenisset, Filium majorem Spiritu dici, quia Spiritus ex eo est, et ex eo originem suam et principium agnoscit, non quia natura inferior est. Cum itaque doctores similes dicta sua catholice explicent, ne dicamus Methodium vel Arianæ hæc seus semina suis Commentariis inspersisse, vel locum postmodum ab Arianis corruptum, non dubitamus dicere eum non alio sensu neque alia mente similia diclasse: Ἦν γὰρ ἐμπρεπὲς μείζονα τῶν ἄλλων μετὰ τὸν Πατέρα μόνῳ τῷ ἑαυτοῦ μείζονι χρῆσασθαι μάρτυρι. « Addecebat siquidem reliquis aliis præstantiorem, etiam Spiritu sancto, ratione nempe originis et causæ, et eadem ratione causæ et originis, solum Patrem sui majorem in testimonium adducere. » Nunquam enim de divinitate Filii et Spiritus, quos essentia et natura et substantia æquales semper fassus est, dubitavit: in Triade siquidem sicuti essentiam unam, ita tres personas earumque unius ab alia productionem, et originem Filii et Spiritus a Patre, et cum majorem Spiritu Filium prædicat, Spiritus quoque originem a Filio, hoc ipso *De castitate* tractatu, agnoscit. Plures aliæ expositiones adduci possent: sed ista ex sanctorum*

(3) Locus iste celeberrimus de processione Spiritus sancti ex Filio, exstat in noviss. edit. Paris. an. 1721, tom. I, p. 272, sed mutilus. Huic autem incommodo occurrit doctissimus Prudentius Maranus in præfat. ad tom. III ejusdem editionis pag.

17, § 4. Allatius vero hic eundem locum recitat, quemadmodum proferebant illum Latini ex codice vetustissimo; in concilio Florentino, ut patet ex sess. 20.

Patrum deprompta commentariis, licet non nemini nova videri poterant, pro dicto Methodiano sufficient.

Col. 147. A. *Ideoque nove illuminati nuncupantur.* Inter alia baptismi nomina hoc quoque et præcipuum fuit. Hinc φωτισμός est, et φώτισμα, apud antiquos Patres baptismus ipse, et apud Paulum: *Qui semel sunt illuminati*¹³, et, *Quibus illuminati magnum certamen sustinulistis*¹⁴. Et νεοφώτιστοι sunt recens et nuper illuminati. Habentur Cyrilli Hierosolymitani πρός τοὺς νεοφωτιστούς catecheses quinque. Eisdem *novella germina* nuncupavit Augustinus. Appellationis causam diversam a Methodiana reddidit Dionysius Areopagita *De ecclesiastica hierarchia*, cap. 3: Οὕτω δὴ καὶ τὴν ἱεράν τῆς θεογενεσίας τελετήν, ἐπειδὴ πρώτου φωτὸς μεταδίδωσι, καὶ πασῶν ἐστὶν ἀρχὴ τῶν θείων φωταγωγῶν, ἐκ τοῦ τελουμένου τὴν ἀληθῆ φώτισματος ἐπινοοῦμαι ὀνομαζόμεν. Et γὰρ καὶ πᾶσι κοινὸν τοῖς ἱεραρχικοῖς τὸ φωτὸς ἱεροῦ μεταδίδονται τοῖς τελουμένοις, ἀλλ' αὐτὴ τὸ πρώτως ἰδεῖν ἐδωρήσατό μοι, καὶ διὰ τοῦ ταύτης ἀρχικωτάτου φωτὸς ἐπὶ τὴν τῶν ἄλλων ἱερῶν ἐποψίαν φωταγωγῶμαι. » Ita quoque sacram divinæ regenerationis initiationem, quod primam lucem conserat, omniumque divinarum illustrationum principium existat, ex effectu, vero illustrationis nomine celebramus. Quamvis enim etiam aliis hierarchicis functionibus commune sit, eos qui iniantur sacræ lucis consortes facere; attamen hæc illa est, quæ primum mihi visum impertivit, perque illius lucem principaliorum, ad cætera quoque sacra contuenda lumen accipio. » Dionysium sequuntur Maximus, et Pachymeres in *Expositione*. Aliam Proclus Constantinopolitanus, orat. in *sanctam Pentecosten*: Τοῦτο γὰρ τὸ Πνεῦμα συναγαμίγνυται τῷ ὕδατι, καὶ χωρεύει τὰς ἀμαρτίας ὡς πῦρ, καὶ τοὺς νεοφωτιστοὺς λαμπρύνει ὡς φῶς, καὶ ἡμᾶς ἐλεεῖ ὡς Θεός. « Hic namque Spiritus commiscetur aqua, et peccata nostra non secus ac in fornace ignis consumit et conflat, et nuperos baptizatos ut lux illuminat, nostrique miseretur ut Deus. » Aliam Michael Glycas epistola 18: Ἀλλὰ καὶ λαμπὰς ἐπὶ τοῖς βαπτιζομένοις ἀνάπτεισθαι εἰσθῆν, τὴν φωταγωγίαν αὐτὴν ὑπεμφαίνουσα, μεθ' ἧς κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν φωνήν τε καὶ παραβολὴν ὡς νυμφίω τῷ Χριστῷ ὑπαντήσομεν. Τοιοῦτων μὲν οὖν μυστηρίων τεκμηρίων ἡ λαμπὰς· ὁ γὰρ βαπτιζόμενος θείαν τινὰ ἑλαμψὴν παρ' αὐτοῦ τοῦ ἱερέως ἐξ ἀνάγκης εἰσδέχεται, καθ' ὃν δὴ τρόπον αἱ ἀνω δυνάμεις παρ' αὐτοῦ τοῦ πρώτου ἀρχιερέως ἀμέσως φωτίζονται. « Sed et cereus super eos qui baptizantur accendi assuevit, illuminationem ipsam indicans, cum quo secundum evangelicam vocem et parabolam uti sponso Christo obviam exhibimus. Horum arcanorum indicium cereus est: qui enim baptizatur, divinam quamdam illuminationem a sacerdote necessario suscipit, qua ratione superiores virtutes ab ipso primo sacerdotum principe immediate illuminantur. » Multa alia baptismi nomina recenset et explicat Vasquez tom. II in III part., disputat. 140, cap. 1.

Col. 162. C. *Secundum Ægyptiorum et Chaldaeorum principia et hypotheses.* De his Chaldaeorum et Ægyptiorum principis et hypothesis recolenda sunt, quæ tradit Sextus Empiricus *adversus Mathematicos* lib. v et excerpta Photii ex Theodori, sive Diodori, Tarsensis libris *De fato*, mem. 223. Multum enim ad ea quæ Thecla hic dixerat, conducunt.

Col. 163. B. *Hinc qui vere Christum cognoverunt, non semper pueri.* Respexit ad illa Platonis, quæ Soloni dixit sacerdos Ægyptius in *Timæo*: Ὁ Σόλων, Σόλων, Ἕλληνας ἀεὶ παῖδες ἐστε, γέρον δὲ Ἕλληρ οὐκ ἐστίν. « O Solon, Solon, Græci semper pueri estis; senex Græcorum est nullus. »

Col. 178. A. *Prænantiantes resurrectionem.* Opitio-

nem, præsentis sæculi durationem ab orbe condito usque ad diem iudicii sex millium annorum spatio concludendam, multi ex antiquioribus Patribus et Græcis et Latinis tenuerunt. Vide quæ adnotabamus nostris in Eustathii Antiocheni *Hexameron* notis, pag. 248. Si Latinorum computum sequaris, qui ad annos quatuor mille plus minus nativitatem Christi referunt, cum millenarius iste annorum terminus nondum prætergressus est, sed a præscripto termino plurimum distet, adhuc in dubio est, an uti Patres isti asseruerunt, eveniet. Verum ex Græcorum sententia annorum hic terminus præterisse videtur. Sive enim Christus natus est ex Eusebio anno 5190, sive ex Theophilo Antiocheno ad Autolyceum anno 5476, sive ex Eustathio Antiocheno 5531, sive ex Niceta 5503, sive ex Cedreno 5506, sive ex Græcorum communi calculo 5508, sextus iste annorum millenarius terminus durationis mundi ab Elia propheta et reliquis decretus, plurimos annos excessit, ut cuique, si illos computet detrahatque, patebit. Quare Elia propheta vaticinium, quod in Bibliis nusquam exstat, *Sex millia annorum mundi, et postea destructio, duo millia inane, duo millia lex, duo millia Christus, nihili faciendum est*; et condonandum illis qui Elia propter in Ecclesiam Dei sævam dominantium tyrannidem, et piorum hominum crudelissimas strages, necnon hæreticorum continuas, et singulis momentis exorientes novas opiniones, et in Deum verum blasphemias, adde etiam Catholicorum crebra et perniciosa dissidia, assensum præbuere, et mundi finem non diu post adfuturum opinati sunt. Nisi cum nostro hoc Methodio dicere cautius velimus, non concludi hoc millenario annorum, sed eo expleto in septenario consummationem futuram, et humanarum rerum statum in melius reformandum, cum scribat: *Prænantiantes resurrectionem, et nostri in terram delapsi tabernaculi concreationem quod septimo millenario rursus immortale nos resumentes, magnum diem festum celebrabimus*, etc. Et infra orat. IX, § 5: *Non remanens in tabernaculis, tum meum tabernaculum, non ut erat prius permaneat, sed post millenarium ab habitu humano et corruptione, in angelicam magnitudinem et pulchritudinem immutetur*, etc. Quod an ita futurum sit, adhuc in occultissima Dei providentia latet. Et forte etiam ante quam septenarium hoc finem habuerit, succedet. Sed quis novit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit¹⁵?

Col. 163. D. *Erat quippe nostrum tabernaculum, et antea casus ignarum.* Et supra dixerat orat. III, § 8: *Nam et ille procreatus erat extra corruptionem*, etc. Exstat Michaelis Glycæ ad Maximum Smetiotam epistola satis proluxa et docta, apud me inter alias ejusdem epistolæ. nondum, quod ipse sciam, edita, in qua multis rationibus et testimoniis ex veterum Patrum Joannis Damasceni, synodi Carthaginensis, Joannis Chrysostomi, Andreae Cretensis, Anastasii Synaitæ, Gregorii Nazianzeni, Cyrilli, Basilii Cæsariensis, Athanasii Alexandrini, Gregorii Nysseni, Theodori Studitæ, Maximi Confessoris, Barsanuphii, Macarii Ægyptii et aliorum commentariis probat, Adamum ante peccatum, immortalem et anima et corpore fuisse; post peccatum, corpus illius corruptioni traditum. Dictis Patribus potest addi et hic noster Methodius.

Col. 187. B. *Et absque illa neminem futurum, qui promissionum illarum compos evadit.* Et infra repetit: *Absque illa, nempe castimonia, neminem futurum, qui promissionum illarum compos evadet.* Quasi vero nemo nisi castus et virgo cælorum regnum ingreditur. Veruntamen ipse senetipsum explicat: namque cum supra dixisset, et infra virtus inculcet, nomine castimonie et virginitatis non tantum intelligere a voluptatibus venereis, sed ab omnibus aliis vitiiis abstinentiam, et vitam integram

¹³ Hebr. vi, 4. ¹⁴ Hebr. x, 30. ¹⁵ Rom. xi, 34.

et puram et ab omni peccato disjunctam; consequenter intelligitur, cum dicit tantum castos et virgines possidere promissiones, sub nomine illo intelligi reliquos omnes, qui, licet virgines non sint, nec castimoniam coluerint, fuerunt tamen et sanctitate vitæ, et pietate in Deum, et virtutibus aliis instructi atque ornati. Justorum enim, quomodocunque justus sunt, est regnum cælorum.

Col. 194. A. Cum non ita commode lex a corruptio-

A ne genus humanum liberare potis esset. Hisce Methodii verbis opinio refellitur asseverantium, ante Christi adventum plerosque, neque a Christo, neque per Christum, æternam salutem consecutos. De qua opinione nos alibi fuse disputavimus, et quomodo ea intelligenda sit, ne dicta Patrum id asserentia condemnare cogamur. Vide etiam quæ de paganorum animabus libris quinque Franciscus Collius copiosissime disseruit.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟΣ
ΜΕΘΟΔΙΟΥ
ΕΚΛΟΓΑΙ ΚΑΙ ΛΟΓΟΙ ΤΙΝΕΣ.

SANCTI METHODII
MARTYRIS
EXCERPTA AC ORATIONES ALIQUOT.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΥΤΕΞΟΥΣΙΟΥ.

LIBER

DE LIBERO ARBITRIO.

Hoc primum excerptum Methodianum de libero arbitrio, primus Græce vulgavit Joannes Meursius in *Variarum divinarum* libro; Joannes autem Lamius V. C. Latine vertit, excudendumque curavit in sua luculenta Meursianorum operum collectione, tom. VIII, pag. 725-758. Nos vero primum interpretem Combesium ejusque notas exhibemus. (GALLAND.)

Senex quidem Ithacensis, cum, ut Græci fabulantur, voluptatis auditus incontinens, Sirenum cantum audire vellet, navigavit victus ipse in Siciliam, sociorumque obstruxit aures: non quasi vel illis invideret auditum, vel se ipse vinculis libens insereret, sed quod cantilenam ejusmodi audientibus mors tandem immineret. Tales quippe Græcis sunt Sirenum voluptates. Enimvero, haudquaquam ego talis cantionis auditor fio; nec Sirenas funebre carmen hominum concinentes, quarum silentium plus voce hominibus prosit, audire desidero: cupio autem divina quadam voce frui, cujus sæpius repetita auditio desiderium accumulât; non velut impudicæ vocis voluptas superaverit, sed ut qui sacramenta divina habeam addiscere, et ad extremum, non mortem, sed salutem æternam expectem. Siquidem concinunt cantilenam, non Græcorum Sirenes mortiferæ, sed divinus quidam au-

Β 'Ο μὲν (1) Ἰθακήσιος γέρων, κατὰ τὸν τῶν Ἑλλήνων μῦθον, τῆς Σειρήνων βουλόμενος ἀκούσαι ψῆδης, διὰ τὴν τῆς φωνῆς ἀκόλαστον ἡδονὴν, δεσμώτης ἔπλει εἰς τὴν Σικελίαν, καὶ τὰς τῶν ἐταίρων ἐνέφραττεν ἀκούσας· οὐκ ἐκεῖνοις ἕνεκα τῆς ἀκροάσεως φθονῶν, οὐδὲ ἑαυτὸν δεσμῶ περιβάλλειν ἐπιθυμῶν· ἀλλ' ὅτι τέλος τῆς ἐκεῖνων ψῆδης τοῖς ἀκούουσι θάνατος ἦν. Τοιαῦται γὰρ παρ' Ἑλλήσιν ἡδοναὶ Σειρήνων. Ἐγὼ δὲ, τοιαύτης μὲν ψῆδης ἀκροατῆς οὐ γίνομαι· οὐδὲ ἀκούειν ἐπιθυμῶ Σειρήνων, ἐπιτάφιον ἀνθρώπων ἄδουσῶν, ὧν ἡ σιγὴ τῆς φωνῆς ἀνθρώποις χρησιμωτέρα γίνεται· θείας δὲ τινος ἀπολαύειν φωνῆς εὐχομαι, ἧς κἂν πολλάκις ἀκούσω, πάλιν ἀκούειν ἐπιθυμῶ· οὐκ ἀκολάστου φωνῆς ἡδονῇ νευκημένους, ἀλλὰ θεῖα διδασκόμενος μυστήρια· καὶ ὃ τέλος οὐ θάνατον, ἀλλ' αἰώνιον ἀπεκδεχόμενος σωτηρίαν. Ἄδουσι γὰρ τὴν ψῆδην οὐχ αἱ θανατηφόροι Σειρήνες Ἑλλήνων, ἀλλὰ θεῖός τις χορὸς προφητῶν, ἐφ' ὧν

(1) *Mér.* Ita Combesius. Meursius tamen edit. Florent. μὴν.

οὐκ ἔστι ἀποφράττειν τῶν ἐταίρων τὰς ἀκοάς, οὐδὲ ἑαυτὸν τινι δεσμῷ περιβάλλειν, δεδοικότα τὴν ἐκ τῆς ἀκροάσεως τιμωρίαν. Τῶν μὲν γὰρ μετὰ τῆς φωνῆς ὁ ἀκροατῆς τοῦ ζῆν παύεται· τῶν δὲ ἐπὶ πλείον ἀκούων, τοῦ κρείττονος ἀπολαύσει βίου, ὑπὸ θεοῦ Πνεύματος χειραγωγούμενος. Ἠκέτω τοίνυν σύμ- πας, καὶ ἀκούετω τῆς θείας ᾠδῆς, μηδὲν πεφορημέ- νος. Οὐκ εἰσὶ παρ' ἡμῖν αἱ παρὰ Σικελίαν Σειρήνες, οὐδὲ τὰ Ὀδυσσεύς δεσμὰ, οὐ κηρὸς τηχόμενος εἰς ἀνθρώπων ἀκοάς· ἀλλὰ δεσμῶν μὲν ἄνευσι πάσα, ἐλευθερία δ' ἀκοῆς παρ' ἑκάστῳ τῶν προσιόντων. Τοιαύτης γὰρ ᾠδῆς ἀκούειν ἄξιον, τοιούτους ἄδοντας ἔχειν, εὐχτέον εἶναι μοι δοκεῖ. Εἰ δέ τις καὶ τοῦ τῶν ἀποστόλων χοροῦ ἀκούειν ἐθέλοι, εὐρήσει τὴν αὐτὴν τῆς ᾠδῆς συμφωνίαν. Οἱ μὲν γὰρ προῆδον μουσι- κῶς τὴν θείαν οἰκονομίαν· οἱ δ' ἄδουσιν ἐρμηνεύον- τες τὰ ὑπ' ἐκείνων μουσικῶς ἀπηγγεμένα. Ὡ συμ- φώνου ἀρμονίας, ὑπὸ θεοῦ Πνεύματος συγκατεμένης! Ὡ καλοῦ τῶν ἄδόντων τὰ μυστήρια! Τοῦτοις καὶ συναΐειν εὐχομαι. Ἄσωμεν τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς τὴν ἑοικὴν ᾠδὴν, καὶ τὸν ὕμνον ἀναπέμφωμεν τῷ ἁγίῳ Πατρὶ, Πνεύματι δοξάζοντες Ἰησοῦν, τὸν ἐν κόλποις αὐτοῦ. Μὴ φύγης, ἄνθρωπε, ὕμνον πνευματικόν, μηδὲ ἀπεχθῶς πρὸς τὴν ἀκροασίαν διατεθῆς. Θάνατον οὐκ ἔχει· σωτηρίας ἔστι διήγημα ἢ παρ' ἡμῖν ᾠδῆ. Ἐγὼ μὲν οὖν ἦδη καὶ τῶν κρειττόνων ἀπολαύειν δοκῶ, περὶ τοιούτων διαλεγόμενος· καὶ μάλιστα, ὅτε ὁ τοιοῦτός μοι πάρεστιν ἀνθρώπων λειμῶν· τουτέστιν ἢ ἡμετέρα συνοδος, τῶν ἅμα τε καὶ ἀκούοντων καὶ συναδόντων τὰ θεῖα μυστήρια. Ἐφ' ὧν καὶ τὸ λέγειν θαρσύνω, ὅτι μοι παντὸς φθόνου καθαρὰς παρέχετε τὰς ἀκοάς, οὐ τὸν ζῆλον τὸν τοῦ Κάιν μιμούμενοι· οὐ γὰρ ὁμοίως τοῦ Ἡσαῦ διώκοντες τὸν ἀδελφόν, οὐ τοῦ Ἰωσήφ ἐπαινοῦντες ἀδελφοὺς, ὅτι ἐφ' οἷς ἔλεγον ἐμίσηον τὸν ἀδελφόν· ἀλλὰ τοῦτων ἀπάντων μακρὸν ἀπεστῶτες, διόπερ ἕκαστος ὕμνων τὸ τοῦ πλησίον νομίζει λέγειν. Καὶ διὰ τοῦτο ζῆλος πονηρὸς οὐκ ἔστιν ἐν ὑμῖν, τὰ λείποντα τῷ ἀδελφῷ ἀναπληροῦν ἕδεγμένοις. Ὡ ἀκροατηρίου καλοῦ, καὶ συμποσίου σεμνοῦ, καὶ πνευματικῶν ἕδεσμάτων! Τοιούτοις ἀεὶ συνεῖναι δικαίως (2) εὐχάζομαι.

ΟΥΑΛ. Χθὲς τὸ δειλινὸν περιπατῶν, ὦ φίλε, παρὰ τὸν τῆς θαλάσσης αἰγιαλὸν, καὶ ὀξείως πως ἀτενίζων εἰς αὐτὴν, ἐύρων, ὑπερβολὴν τινα θείας δυνάμεως, καὶ σοφῆς ἐπιστήμης τέχνην· εἰ γὰρ καὶ τέχνην τὸ τοιοῦτο καλεῖν χρή. Ὡσπερ γὰρ ὁ Ὀμηρικὸς στίχος φέρεται ἐκεῖνος·

Ὡς δ' ἀνεμοὶ (3) δύο πόντον ὀρίετον ἰχθυόεντα, Βορέης καὶ Ζέφυρος, τότε θρηνηθεὶς ἄητορ Ἐλισθεὶς ἐξαλίτης· ἄμυδις δὲ τε κύμα κελαινὸν κορβύεται· πολλὸν δὲ παρῆς ἄλα φύκος ἔχευαν·

ὣτω μοι καὶ χθὲς γεγονέναι δοκεῖ. Κορυφαῖς γὰρ

¹ Joan. i, 18. ² Gen. iv, 5. ³ Gen. xxvii, 41. ⁴ Gen. xxxvii, 4.

(2) Δικαίως. Forte δικαίως.

(3) Ὡς δ' ἀν. Iliad. ix, 4.

(4) VAL. Assumptam personam Valentiniani seu Gnostici inducit, qui eadem atque Manichæi de mali principio sentiret; ponendo ingenitum aliud a Deo,

A gustusque chorus prophetarum; in quibus nec opus fuerit ut quis sociorum obtuleret aures, neque ut ipse, auditionis veritus pœnam, in vincula se con- jecerit. Illic quidem auditor, mox ut audit, vi- vere desinit; hic autem, qui multum audierit, di- vino Spiritu duce, vitæ melioris felicitatem acquirat. Omnes ergo simul accedant, audiantque, nihil ve- riti, cantionem divinam. Absunt a nobis Sirenes Siciliæ, Ulyssisque vincula, ac cera humanis auri- bus liquata. Potius vero omnimoda vinculorum re- missio, suusque liber cuique auditus, adest. Plane enim meretur auditum ejusmodi cantio, deprecandique videntur musici tales. Quod si quis etiam apostolorum chorum velit audire, eamdem can- tionis consonantiam offendet. Nam illi quidem oc- culte præcinerunt dispensationem divinam; hi au- tem, occulte ab illis annuntiata, canendo explicant. O consonam harmoniam, componente divino Spi- ritu! O decorem canentium Dei sacramenta! Desi- derat animus una concinere. Canamus ergo et ipsi eamdem cantionem, hymnumque submittamus Patri sancto; Jesum qui in ejus sinu est¹, Spiritu glori- ficantes. Ne, homo, canticum spirituale fugeris, neve auditionem fueris aversatus. Mortem non habet. Salutis narratio, nostra cantio est. Sane quidem mihi ipse jam videor melioribus frui, qui de talibus disseram: idque in primis, cum tale talibusque florens pratum coram habeam: dico autem vestram concionem, qui et auditores et concertores sacra- mentorum cœlestium considetis. Propterea etiam audeo dicere, quod livore omni mundis auribus auscultetis, nec Cainam æmulationem imite- mini², aut sicut Esau³ fratrem persequamini, vel fratres Joseph⁴ probetis, fratri propter sermones ipsius infensos: sed ab his omnibus longe remoti sitis, existimantibus singulis dicere, quod proximus dicit. Quare etiam desideratur in vobis mala æmu- latio, qui fratris defectus adimplendos suscepit. O pulchram concionem, honestumque convivium, et spirituales epulas! Talibus ego semper interscæ, merito optaverim.

VAL. (4). Cum, amice, heri sero, ad maris litus ambulare, atque in ipsum aciem oculorum inten- derem, statim se, virtutis divinæ præstantia, arsque sapientis scientiæ, objecit oculis: si quidem res ejusmodi ars vocanda sit. Ut enim habet versus ille Homericus:

Sicut autem venti duo pontum commovent piscosum, Boreas et Zephyrus, qui e Thracia spirant Ruentes repente: simul autem et unda nigra Attollitur: multam autem extra mare algam sun- dunt;

ita et heri mihi fieri videbatur. Videbam enim

et materiam, ex cujus concretionem mala in homines provenirent. Agit multis in hunc errorem Irenæus lib. ii Adversus hæres.; Tertullianus lib. De præ- script. et Contra Marcionem. Solidissime etiam Chry- sostomus hom. 2 in Act.

fluctus montanis superciliis proximos, atque ut rem dicam, ad ipsum pertingentes cœlam : nec mihi inde aliud exspectandum occurrebat, quam ut universam terram submergerent, veniebatque in mentem fugæ locus, et arcam Noe animo effingebam. Cæterum secus erat ac opinabar. Mox quippe mare, ut intumuerat, in se ipsum resolvebatur, non transgrediens locum suum, reveritum, ut verho dicam, divinum mandatum ². Ac quemadmodum, haud raro, servus aliquis cogente domino invitum quiddam facere, mandato quidem timore obsequitur : nec quidquam tamen, quod reluctantia sentit animo, audet dicere : sed plenus ira quadam, secum immurmurat : sic certe et mihi videbar videre, velut iratum mare, secumque ipsum claudens iram ac se continens, veritum Domino prodere. Hæc ita habentia, tacitus, intentis oculis, aspicere cœperam ; volebamque cœlum animo metiri, et orbem ejus : quærebam ego unde inciperet quove desineret : quali item ciceretur motu : num transitivo, hoc est, ab uno in aliam locum, vel in orbem ferretur : sed et quomodo statim consisteret. Atqui etiam de sole quærendum videbatur, quo is modo positionis in cœlo habeat : quis verò terminus sit cursus illius : quo item brevi esset concessurus ; ac neque ipse transgrediatur cursum proprium : sed et ipse, quod verum liceat loqui, melioris præceptum aliquod custodiat ; tuncque nobis conspicuus appareat, cum est concessum ; rursus vero, ceu vocatus abcedat. Interim ergo dum hæc exquiro, videbam solis juhar occidere, dieique lumen deficere ; ac statim adesse tenebras, lunamque soli succedere : ac primum quidem minutam oriri ; postmodum vero, zursu promoventem, majori specie apparere. Ac neque de illa quærere cessabam, causamque minutionis et accretionis scrutabar ; quod ipsa nihilominus circulum dierum teneat : indeque mihi quandam divinam providentiam ac vim meliorum omnia continentem, quam et Deum jure dicimus, colligere videbar. Cæterum vero cœpi laudare Opificem, qui terram fixam, animaliumque differentias ac varios plantarum flores aspicerem. Enimvero, haudquamquam animus in hisce et solis constitit : sed de cætero, quærere cœpi unde hæc constituta essent : num ex aliquo quod semper coexistat Deo, vel ex ipso soloque Deo, nulla ei re coexistente, consisterent. Nam nihil ex nihilo fecisse, ratione non omnino improbabili suppetente considerandum duxi. Habent enim quæ sunt, ex aliquo fieri ac constitui. Similiter etiam vere dicendum videbatur, nihil Deo præter ipsum coexistere ; esseque res, ipso creante : siquidem id suaserat compositus elementorum ordo, naturæque in eis concinnitas. Sic vero, bene statuisse arbitrans, domum redibam. Cæterum, cum sequenti, nempe hodierna die, existem, duos quosdam, eodem genere, homines, in-

ὄρεων παραπήσιον ἐώρων κύματα, καὶ (ὡς λόγον εἰπεῖν,) αὐτοῦ ἐφικνούμενα τοῦ οὐρανοῦ· τὸ δ' ἐντεῦθεν οὐδὲν ἕτερον προσεδόκων ἢ ἅπασαν ἐπικλυθήσεσθαι τὴν γῆν· καὶ μοι φυγῆς ἐν τῷ νοί τόπον, καὶ τὴν τοῦ Νῶε ἀνέπλαττον κιβωτόν. Τὸ δ' οὐκ ἦν ὁ ἐνόμιζον. Ἀλλὰ γὰρ ἅμα κυρτωθῆναι τὴν θάλασσαν, πάλιν ἀνελύετο εἰς ἑαυτὴν, οὐχ ὑπερβαίνουσα τὸν οἰκεῖον τόπον, (ὡς ἔπος εἰπεῖν,) θεῖόν τι πρόσταγμα πεφοβημένη. Καὶ καθάπερ πολλάκις τῶν οἰκετῶν τις, ἄκον τι πρὸς τοῦ δεσπότητος πράττειν ἀναγκάζομενος, τῷ μὲν προστάγματι διὰ τὸν φόβον πείθεται· ὁ δὲ πάχει, πράττειν μὴ θέλων, λέγειν τι οὐ τολμᾷ· τονθορῶζει δὲ ἐν ἑαυτῷ, θυμοῦ τινος πληρούμενος· οὕτω μοί πως ἐφαίνετο καὶ τὴν θάλασσαν, ὡσπερὲθ θυμουμένην, καὶ ἐν ἑαυτῇ φράττουσαν τὴν ὄργην, κρατούσαν τε ἑαυτῆς, οὐ βουλομένην τῷ δεσπότητι φανερῶν ποιῆσαι τὸν θυμόν. Ταῦτα οὕτω γινόμενα σωπῶν ἀτενίζειν ἠρχόμην, καὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὸν κύκλον αὐτοῦ, τῷ νοί καταμετρεῖν ἤθελον· πόθεν τε ἀρχεται, καὶ ποῦ καταπαύει, ἀνεζήτου ἐγὼ· ποίαν τε κίνησιν ἔχει· πότερον τὴν μεταβατικὴν, τουτέστι τὴν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἢ τὴν κύκλου φορὰν· πῶς δὲ καὶ τὴν ἐπίμονον βᾶσιν ἔχει. Ἀλλὰ μὴν καὶ περὶ τοῦ ἡλίου ζητεῖν ἐδόκει, τίς τε ὁ τρόπος αὐτοῦ τῆς ἐν οὐρανῷ θέσεως· τίς δὲ καὶ ἡ περίοδος τοῦ δρόμου· ποῦ δὲ καὶ μετ' ὀλίγον χωρεῖ, καὶ ὅτι μὴδὲ οὕτως παρέρχεται τὸν οἰκεῖον δρόμον· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς, ὡς ἔνεστιν εἰπεῖν, ἐντολήν τινα φυλάττει κρείττονος· καὶ φαίνει μὲν τὸτε παρ' ἡμῶν, ὅτε ἔξεστιν αὐτῷ· ἀπέρχεται δὲ, ὡς καλούμενος. Καὶ τούτων τοίνυν τῆς ἐξέτασιν ποιούμενος, ἐώρων παυόμενον μὲν τὸ τοῦ ἡλίου φέγγος, ἐπιλείπον δὲ καὶ τῆς ἡμέρας τὸ φῶς· εὐθέως δὲ γινόμενον σκότος, καὶ σελήνην διαδεχομένην τὸν ἥλιον· καὶ τὰ μὲν πρῶτα ἀνιούσαν μείονα, μετέπειτα δὲ προκόπτουσαν τῷ δρόμῳ, φαντασίαν παρέχουσαν μείζονος. Οὐκ ἐπαυόμην δὲ καὶ περὶ ταύτης ζητῶν, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἀφαιρέσεως καὶ τῆς προσθέσεως ἀνηρῶν, ὅτι τε καὶ αὕτη τηρεῖ τὸν κύκλον τῶν ἡμερῶν· καὶ μοι ἐδόκει τὸ ἐντεῦθεν, ὡς θεοὶ τις ὑπάρχει οἰκονομία καὶ δύναμις κρείττωνων, ἢ συνέχουσα τὰ ὅλα, ἣν καὶ θεὸν δικαίως ἀν εἶπομεν. Καὶ τὸ λοιπὸν τὸν Δημιουργὸν ἐπαινεῖν ἠρχόμην, τὴν τε γῆν πεπηγυῖαν ὄρων, καὶ ζώων διαφορὰς, καὶ ποικίλα φυτῶν τὰ ἐξανθήματα. Οὐχ ἴστατο δὲ μοι ἐπὶ τούτοις καὶ μόνοις ὁ νοῦς· ἀλλὰ τὸ λοιπὸν, ὅθεν ταῦτα τὴν σύστασιν ἔχει, ζητεῖν ἠρχόμην· πότερον ἐκ τινος συνόντος ἀεὶ τῷ Θεῷ, ἢ ἐξ αὐτοῦ καὶ μόνοι, συνυπάρχοντος αὐτῷ οὐθενός· τὸ γὰρ ἐξ οὐκ ὄντος πεποιηθῆναι οὐδὲν σκοπεῖν μοι καλῶς ἐδόκει, μὴ τέλεον ἀπιθάνου ὑπάρχοντος τοῦ λόγου. Τὰ γὰρ γινόμενα ἐξ ὄντων πέφυκε τὴν σύστασιν ἔχειν. Καὶ ὁμοίως ἀληθῶς ἐδόκει μὴδὲν λέγειν ἀεὶ συνεῖναι τῷ Θεῷ ἕτερον τι παρ' αὐτόν, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τὰ ὄντα γεγονέναι· καὶ γὰρ πῶς ἐπιθεῖ με τὸν εὐτακτον τῶν στοιχείων, καὶ ἢ περὶ αὐτῶ τῆς φύσεως εὐκοσμία. Οὕτως δὲ πῶς εὐ διατεθεῖσθαι νο-

² Job xxxviii, 11.

μίζων, ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἐχώρουν τὴν ἐμὴν. Τῇ δ' ἐπιούσῃ, τουτέστι σήμερον, ἐλθὼν ἐώρων δύο τινὰς ὁμογενεῖς (ἀνθρώπους δὲ λέγω,) διαπληκτιζομένους καὶ διαλοιδουρούμενους ἀλλήλοις· ἕτερον δ' αὖ πάλιν ἀριματώσαι βουλόμενον τὸν πλησίον· ἤδη δὲ τινες καὶ δεινότερον τολμᾶν ἤρχοντο. Ὁ μὲν γὰρ ἐσχύλευσε νεκρὸν, καὶ τὸ κρυφθὲν ἤδη σῶμα τῇ γῆ πάλιν ἐδείκνυεν ἡλίῳ, καὶ τὴν ὁμοίαν οὕτως ἐνύβριζεν εἰκόνα, βορᾶν κυτὶ καταλείπων τὸν νεκρὸν· ὁ δὲ ξίφος ἐγύμνου, καὶ ἐπὶ τὸν ὁμοιον ἀνθρωπον ἐχώρει. Καὶ ὁ μὲν φυγῇ τὴν σωτηρίαν πορίζειν ἤθελεν· ὁ δὲ διώκων οὐκ ἐπαύετο, οὐδὲ τοῦ θυμοῦ κρατεῖν ἤθελε. Καὶ τί δεῖ πλείονα λέγειν; Ἄλλ' ὅτι χωρήσας ἐπ' αὐτὸν εὐθέως ἔπαιε τῷ ξίφει. Ὁ δὲ ἐκέτης τοῦ πλησίον ἐγίνετο, καὶ χεῖρας ἰκεσίας ὤρεγε· καὶ τὴν μὲν ἐσθῆτα διδόναι ἤθελε, μόνον δὲ τὸ ζῆν ἔχειν ἤξίου. Ὁ δὲ οὐκ ἔθραυε τὸν θυμὸν, οὐδ' ἤλειε τὸν ὁμογενῆ, οὐδὲ ἑαυτὸν διὰ τῆς εἰκόνας ἐν ἑκείνῳ βλέπειν ἤθελεν, ἀλλ' ὡς ἄγριος θῆρ, τῷ ξίφει τῆς βορᾶς ἤρχετο. Ἡδὴ δὲ καὶ τὸ στόμα τῷ ὁμοίῳ προσέφερε σῶματι· τοσοῦτος γὰρ ἦν τῷ θυμῷ. Καὶ ἦν ἰδεῖν, τὸν μὲν ἠδικημένον, τὸν δὲ λοιπὸν σκυλεύοντα, καὶ μηδὲ γῆ σκεπάζοντα τὸ σῶμα, ὃ τῆς ἐσθῆτος ἐγύμνωσε. Πρὸς δὲ τούτοις ἕτερος προσῆν, ἃς τοῦ πλησίον γυναῖκα παίζειν ἤθελε, ληστεύων γάμον ἀλλότριον, καὶ ἐπὶ παράνομον κολίτην τραπήναι παρορμῶν, τὸν γεγαμηκότα γνήσιον πατέρα (5) γίνεσθαι θέλων. Ἐντεῦθεν δὲ ταῖς τραγωδίαις πιστεύειν ἤρχομένην, καὶ τὸ θεόσετιον δείπνον ἀληθῶς ἐδόκει μοι γεγονέναι· πιστεύειν δὲ καὶ τῇ Οἰνομαίου παρανόμῳ ἐπιθυμίᾳ, καὶ τῇ τῶν ἀδελφῶν διὰ ξίφους φιλονεικίᾳ οὐκ ἀπιστεῖν. Τοσοῦτων τοίνυν καὶ τοιούτων θεατῆς γενόμενος ἐγώ, πόθεν ταῦτα ἀναζητεῖν ἤρχομένην· τίς δὲ καὶ ἡ τῆς κινήσεως αὐτῶν ἀρχή, καὶ τίς ὁ τοσαῦτα κατ' ἀνθρώπων μηχανησάμενος· πόθεν τε ἡ εὕρησις αὐτῶν, καὶ τίς ὁ τούτων διδάσκαλος. Καὶ τὸν μὲν Θεὸν τούτων ποιητὴν λέγειν τολμᾶν οὐχ εἶόν τε ἦν, ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἐξ αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν ἔχειν, οὐδὲ τὴν τοῦ εἶναι σύστασιν. Πῶς γὰρ οἶόν τε ἦν ταῦτα περὶ Θεοῦ νοεῖν; ἃς μὲν γὰρ ἐστὶν ἀγαθός, καὶ τῶν κρειττόνων ποιητής, τῶν δὲ φαύλων αὐτῷ πρόσσεστιν οὐδέν· ἀλλ' οὐδὲ τοῖς τοιούτοις χαίρειν πέφυκεν· ἀπαγορεύει δὲ καὶ τὴν γένεσιν αὐτῶν· καὶ τοὺς μὲν χαίροντας τούτοις ἀποβάλλεται, τοὺς δὲ

(5) *Γνήσιον πατέρα*. Mendosum existimat hunc locum Cotelarius ad *Clement. hom.* xiii, § 19, legendumque ἀγνήσιον, vel μὴ γνήσιον, quæ quidem sive littera sive particula facile potuit excidisse. Sic autem locum integrum reddit: *Aderat alius, qui proximi uxori cupiebat illudere, alienum matrimonium prædatus, et incitans eam ut ad concubitum illicitum verteretur, e marito volens facere patrem non verum.* GALL.

(6) *Gladio laniare cepit*. Τῷ ξίφει τῆς βορᾶς ἤρχετο, velut vorandum conscindere. Forte etiam fuerit εἴχετο. Significatur supra belluinam feritas, qua sæpe homines inhumani in se invicem furunt, ut vel os tanquam devorandis admoveant, ut statim additur: ἤδη δὲ καὶ τὸ στόμα τῷ ὁμοίῳ προσέφερε σῶματι. Sic Maragnenses barbari, non tam ventri quam furori exsaturando, laniatos hostes, etiam stomacho respuente, antequam Galli nos dedoce-

A quam, contententes invicem, seque conviciis proscindentes asperi: alterum item, qui vellet exspoliare proximum: sed et qui jam gravius aliquid præsumere inciperent. Hic siquidem deprædatus est mortuum, corpusque jam terra occultatum iterum exhibuit soli; atque ita, mortuo canibus laniatum vorandumque relicto, cognatam imaginem contumelia affecit. Ille autem, nudatam strictoque gladio, in similis naturæ hominem irruit. Atque hic quidem volebat fuga saluti consulere: at persequens, nihil desistebat, aut iram moderari studebat. Quid vero necessum est plura dicere? Hoc satis; irruentem illum, statim alterum gladio cecidisse. Atque is quidem supplex orabat proximum, manusque supplices tendebat. Ac quidem offerebat vestem, solumque vitæ remissionem posebat. At ille perstitit infracto animo, nec eodem secum genere est miseratus; vel se ipsum, ratione imaginis, in eo voluit inspectare: imo tanquam immanis bellua, gladio laniare cœpit (6). Sed et jam, corpori sui simili os admoveat: tanto siquidem furore exarserat, eratque videre, alterum quidem injuriam passum; alterum vero, deinceps spoliantem, ac neque terra operientem corpus, quod veste nudaverat. Ad hæc autem erat alius, qui, furatus alienas nuptias, uxori proximi illuderet, quique cubile iniquum perrumpens, maritum legitimum patrem fieri vellet. Hinc tragœdiis etiam fidem habere cœpi, putavique fuisse revera cœnam Thyestæam (7): credidi vero iniquæ Ænomæi cupiditati (8), nec fraternæ (9) per ferrum contentioni fidem subtraxi. Tantarum ergo taliumque rerum spectator factus, cœpi requirere unde hæc essent: quodnam vero etiam ea principium habuissent; quisve tanta in homines molitus esset: unde etiam eorum inventio, quisve talium doctor fuisset. Ac nemo-quidem talium auctorem Deum habuerit dicere; sed neque ab eo habere, quo sint et consistant. Qui enim talia de Deo cogitare licuerit? qui sane bonus est auctorque meliorum; cui nec quidquam vitii insit; sed neque talibus suapte ipse natura gaudere possit, fieri vero prohibeat: iisque gaudentes, rejiciat; fugientes autem, acceptos habeat. Qui vero non absurdum, ut eorum Deus auctor audiat, quæ ipse

D. rent, ceu præcipuas epulas, convivio vorabant, ut in relatione rerum ipsorum Claudius Abbavilar., Ord. Min. capucinus.

(7) *Cœnam Thyestæam*. Τὸ θεόσετιον δείπνον. Sic Ovid. xv *Metam.*:

Neve Thyestæis cumulemus viscera mensis.

De hoc Thyeste et Aëreo fratre, Servius ad i et ii *Æneid.*

(8) *Iniquæ Ænomæi cupiditati*. Forte *Ænomai*. Fuit is Hippodamiæ pater, a cuius marito cum se occidendum ex oraculo didicisset, eaque a multis ambiretur, proposito certamine curuli, tredecim occidit ejus procos, donec victus ipse est et occisus a Pelope, Tantali filio, Myrtilo auriga pretio corrupto et subnectente infirmos axes, etc. Strab. l. viii. Alium Homerus commemorat occisum ab Hectore.

(9) *Nec fraternæ*, etc. Videtur Remum et Romulum, quorum alter mortem fratri conscivit, referre.

aversatur et repudiat? Neque enim non voluerit esse, si quidem primus ipse opifex fuit. Vult siquidem ut, ad ipsum accedentes, ipsius imitatores fiant. Quare alienum a ratione duxi, illa Deo asfin gere; aut tanquam ab eo facta accipere: quanquam maxime concedendum sit (10), posse aliquid ex nihilo fieri, si quidem Deus (ex illo) fecit mala. Nam qui fecit ex nihilo, non jam ultra in nihilum redigeret. Iterumque necessitate dicendum, fuisse, quando Deus malis delectaretur, quæ modo non placent. Quare non arbitror, posse hoc dici de Deo. Alienum quippe est ab ejus natura, ut hoc illi conveniat. Existimavi ergo esse aliquid quod ei coexistat, dictum *materia*; ex qua sapienti arte discernens ac pulchre exornans, res condiderit; ex qua et mala videntur orta. Cum enim illa et sine qualitate et informis existeret; ad hæc vero, etiam inordinate ferretur Deique arte indigeret, non invidit ipse, neque ita semper permisit ferri, sed elaborare cœpit, optimaque ab ejus pessimis secernere voluit; atque ita, quæcunque Deum ex illa procreare decebat, procreavit; quæcunque vero, ut verbo dicam, habuit sæculenta, ceu inepta opificio, qualia erant, nihil ipsi utilia, dereliquit: ex quibus modo apud homines mala influere (11) arbitror. Sic bene visum est sentire. Tu vero, amice, si quid minus recte dictum videatur, suggerens loquere; plane enim ea audire desidero.

Ἐδοξέ μοι εὖ ἔχειν φρονεῖν. Σὺ δὲ, ὦ φίλε, εἰ τινὰ σοι καὶ πάνυ περὶ τούτων ἀκούειν ποθῶ.

ORTH. Equidem acceptam habeo, amice, alacritatem tuam, studiumque illud tuum circa doctrinam laudo. Quod porro ita de rebus existimasti, ut eas Deus ex præjacenti aliqua substantia creaverit, non prorsus reprehenderim. Revera enim ita habet, ut ortus malorum, in id sensus multos impulerit. Etenim ante ambos, viri plures sufficienti doctrina, maximam ea de re quæstionem moverunt. Atque alii quidem, tibi similia existimaverunt; alii vero Deum, eorum auctorem pronuntiarunt, coævam ei substantiam assignare veriti: illi contra, quod Deum malorum auctorem dicere vererentur, concedendam putarunt materiam coævam. Contigit vero, ut neutri secundum veri scientiam Deum timentes, bene dixerint. Alii autem, principio etiam, de ea re quæstionem vitandam duxerunt, velut ea non haberet finem. Cæterum non sinit communis amicitia debitum, ut ipse amoliar, ubi maxime quid tibi sit animi tu ipse annuntias: quod nimium minime teneat præsumptio (quanquam

(10) *Quanquam maxime concedendum sit*, etc. Videtur littera minus sana: nisi sit ratio peculiaris clausa parenthesi, a qua statim redeat ad probationem præmissæ illius, quod mala non debeant tribui Deo ut auctori; qui ipse auctor existens, non ageret ad malorum destructionem. Voluerit ergo, ad alia incommoda, neque hoc vitari, ut ne dicantur mala ex nihilo, si quidem Deus est eorum auctor.

(11) *Influere*. Ἐπιρρέειν. Sic Photius: vox aptis-

σφύγοντας αὐτὰ προσέεται. Καὶ πῶς οὐκ ἄποπον ἦν τὸν Θεὸν τούτων λέγειν εἶναι δημιουργόν, τὸν ταῦτα παραιτούμενον; Οὐδὲ γὰρ ἂν ἐβούλετο μὴ εἶναι αὐτὰ, εἰ πρῶτος αὐτῶν ποιητῆς ὑπῆρχεν αὐτός. Τοὺς γὰρ προσιόντας αὐτῷ μιμητὰς αὐτοῦ γίνεσθαι θέλει. Ὅθεν ἄλογον ἔδοξεν εἶναι μοι ταῦτα προσάπτειν τῷ Θεῷ, ἢ ὡς ἐξ αὐτοῦ γεγονότα.... εἰ καὶ τὰ μάλιστα συγχωρῆσαι δεῖ, ἐξ οὐκ ὄντων δυνατόν εἶναι τι γίνεσθαι, ὅτι καὶ τὰ κακὰ ἐποίησεν αὐτός· ὁ γὰρ ἐκ τοῦ οὐκ εἶναι εἰς τὸ εἶναι αὐτὰ ποιήσας οὐκ ἂν ἐκ τοῦ εἶναι εἰς τὸ μᾶλόν τι εἶναι αὐτά. Πάλιν τέ που ἀνάγκη λέγειν, ὡς ἦν ποτε καιρὸς, ὅτε τοῖς κακοῖς ἔχαιρεν ὁ Θεός· νῦν δὲ οὐκ ἔστι. Διόπερ ἀδύνατον εἶναι μοι δοκεῖ λέγειν τοῦτο περὶ Θεοῦ. Ἀνοίκειον γὰρ τῆς φύσεως αὐτοῦ τοῦτο προσαρμόζειν αὐτῷ. Ἐδοξέ (12) μοι συνυπάρχειν τι αὐτῷ ᾧ τοῦνομα ὕλη, ἐξ ἧς τὰ ὄντα ἐδημιούργησε, τέχνη σοφῆ διακρίνας, καὶ διακοσμήσας καλῶς, ἐξ ἧς καὶ τὰ κακὰ εἶναι δοκεῖ. Ἀποίου τε γὰρ καὶ ἀσχηματίστου οὐσίας αὐτῆς, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἀτάκτως φερομένης, δεομένης τε τῆς τοῦ Θεοῦ τέχνης, οὐκ ἐφθόνησεν οὗτος, οὔτε διὰ παντὸς κατέλιπεν αὐτὴν οὕτω φέρεσθαι, ἀλλὰ δημιουργεῖν ἤρχετο, καὶ ἀπὸ τῶν χειρίστων αὐτῆς τὰ κέλιστα διακρίνειν ἤθελε· καὶ οὕτως ἐδημιούργησεν, ὅσα ἐξ αὐτῆς ἤρμοζε Θεῷ δημιουργεῖν· τὰ δ' ὅσα ἐξ αὐτῆς (ὡς ἔπος εἰπεῖν,) τρυγῶδη ἐτύγγανε, ταῦτα, ἀνάρμοστα ὄντα πρὸς δημιουργίαν, ὡς εἶχε, κατέλιπε, κατ' οὐδὲν αὐτῷ προσήχοντα· ἐξ ὧν δοκεῖ μοι νῦν παρὰ ἀνθρώποις ἐπαίρειν τὰ κακὰ (13). Οὕτως δοκεῖ μὴ καλῶς εἰρησθαι πρὸς ἐμοῦ, ἀναφέρων λέγε,

C ΟΡΘΟΔ. Τὴν μὲν προθυμίαν ἀποδέχομαι τὴν σὴν, ὦ φίλε, καὶ σοῦ περὶ τὸν λόγον σπουδὴν ἐπαίνω· ὁ δὲ περὶ τῶν ὄντων οὕτω διετέθης, ὡς ἄρα ἐξ ὑποκειμένης τινὸς οὐσίας ταῦτα ἐδημιούργησεν ὁ Θεός, οὐ πάνυ τι μέφομαι. Ὡς ἀληθῶς γὰρ ἡ τῶν κακῶν γένεσις τοὺς πολλοὺς διατεθῆναι ποιεῖ. Καὶ γὰρ πρὸ σοῦ τε καὶ ἐμοῦ πολλοὶ τινες ἄνδρες ἱκανοὶ περὶ τοῦτου τὴν μεγίστην ζήτησιν ἐποίησαντο. Καὶ οἱ μὲν ὁμοίως διετέθησάν σοι· οἱ δ' αὖ πάλιν τὸν Θεὸν τούτων δημιουργὸν ἀπεφήναντο, σύγχρονον αὐτῷ ὑπόστασιν δοῦναι πεφοδημένοι· κάκεινοι, ἐκ τοῦ φοβηθῆναι τῶν κακῶν ποιητὴν εἰπεῖν τὸν Θεὸν, σύγχρονον αὐτῷ δοῦναι τὴν ὕλην ἔδοξαν. Καὶ συνέβη ἀμφοτέροις, ἐκ τοῦ μὴ κατ' ἐπιστήμην τοῦ ἀληθοῦς φοβηθῆναι τὸν Θεὸν, τὸ μὴ καλῶς εἰπεῖν. Ἔτεροι δὲ τὴν ἀρχὴν καὶ περὶ τοῦ τοιοῦτου ζητεῖν παρητήσαντο, ὡς οὐκ ἔχοντος τέλος τοῦ τοιοῦτου ζητήματος. Ἐμὲ δὲ τὰ κοινὰ τῆς πρὸς σὲ φιλίας παραιτεῖσθαι τὸ ζητούμενον οὐκ ἔβ, καὶ μάλιστα ὅτε τὴν προαίρεσιν ἀπαγγέλλεις τὴν σὴν· ὡς οὐ προλήψει κρατούμενος

sima, significandæ illi in genus humanum velut invectioni malorum, ex contagione materiae. Τὸ ἐπαίρειν, videtur mendosum: nisi sit, *oriri, enasci, surgere*.

(12) Διόπερ ἔδ. Hæc habes apud Photium cod. ccxxxvi, sub init. GAEL.

(13) Τὰ κακὰ. Huc usque primum Photianum excerptum, ubi tamen ita effertur hic locus: ἐξ ὧν δοκεῖ μοι νῦν ἐπιρρέειν τὰ κακὰ. Id.

(εἰ καὶ τὰ μάλιστα οὕτω πως ἐξ ὧν ὑπενόησας, ἔδοξας ἔχειν τὰ πράγματα), ἀλλ' ἐν ἐπιθυμίᾳ τῆς τοῦ ἀληθοῦς γνώσεως καθεστάναι λέγεις. Ὅθεν προθύμως καὶ ἐπὶ τὸν τῆς ζητήσεως τραπήσομαι λόγον. Βούλομαι δὲ καὶ τούτων τὸν ἑταῖρον ἀκροατὴν γενέσθαι τῶν ἡμετέρων λόγων. Καὶ γὰρ δοκεῖ πως κατὰ τι περὶ τούτων ὁμοίως σοὶ δοξάζειν καὶ αὐτός· διὸ κοινὸν πρὸς ἀμφοτέρους τὸν λόγον ποιείσθαι βούλομαι. Ἄ γὰρ ἂν εἴποιμι πρὸς σὲ οὕτως ἔχοντα, ταῦτα καὶ πρὸς τούτον ὁμοίως λέξω. Εἰ σοὶ τοίνυν ἀληθῶς περὶ τοῦ κρείττονος λέγειν εὐγνωμόνως δοκῶ, πρὸς ἕκαστον ἀπόκριναί ὧν ἐρωτῶ· ἐκ γὰρ τούτων γενήσεται καὶ σὲ μὲν τὸ ἀληθὲς μαθάνειν, καμὲ δὲ μὴ μάτην τοὺς λόγους ποιείσθαι πρὸς σέ.

ΟΥΑΑ. Ταῦθ', ἅπερ εἶπας, πράττειν ἐτοίμως ἔχω. Καὶ διὰ τοῦτο μετὰ πάσης προθυμίας ἐκεῖνα πυνθάνου, ἐξ ὧν περ νομίζεις δύνασθαι με τὴν ἐπιστήμην τοῦ κρείττονος μαθεῖν. Οὐ γὰρ μοι τὸ νικῆσαι πρόκειται κακῶς, ἀλλὰ τὸ ἀληθὲς ἐκμαθεῖν. Ὅθεν ἔχου τὸ λοιπὸν τοῦ λόγου.

ΟΡΘΟΑ. Ὅτι μὲν οὖν (14) ὑπάρχειν ἀδύνατον ἀγένητα δύο ἅμα, οὐδὲ σε ἀγνοεῖν νομίζω, εἰ καὶ τὰ μάλιστα δοκεῖς προλαθῶν τοῦτο προτεθεικέναι τῷ λόγῳ. Ὡς πάντως ἐξ ἀνάγκης τὸ ἕτερον δεῖ λέγειν, ἢ ὅτι κεχώριται τῆς ὕλης ὁ θεός, ἢ αὐτὸ πάλιν, ὅτι ἀμέριστος αὐτῆς τυγχάνει. Εἰ μὲν οὖν ἠνώσθαι τις εἰπεῖν αὐτὰ ἐθέλοι, ἐν τῷ ἀγένητον λέξει· (ἕκαστον γὰρ τούτων μέρος ἔσται τοῦ πλησίον·) ἀλλήλων δὲ μέρη τυγχάνοντα, οὐκ ἔσται ἀγένητα δύο, ἀλλ' ἐν ἐκ διαφορῶν συνεστός. Οὐδὲ γὰρ τὸν ἄνθρωπον ἔχοντα διάφορα μέρη κατακερματίζομεν εἰς πολλὰ γενητά. Ἄλλ' ἢ, ὡς ὁ λόγος ἀπαιτεῖ, ἐν τῷ γενητὸν, τὸν ἄνθρωπον, πολυμέρες, πρὸς τοῦ Θεοῦ γερονέναι φαιμέν. Οὕτως ἀνάγκη, εἰ μὲν μὴ κεχώριται τῆς ὕλης ὁ θεός, ἐν τῷ ἀγένητον εἶναι λέγειν· εἰ δὲ κεχώριται φήσει τις, ἀνάγκη εἶναι τι τὸ ἀναμέσον ἀμφοτέρων, ὅπερ καὶ τὸν χωρισμὸν αὐτῶν δείκνυσιν. Ἀδύνατον γὰρ ἐν διαστάσει ἐξετάσθαι τι ἀπὸ τινος, οὐκ ὄντος ἐτέρου, καθ' ὃ ἡ διάστασις ἐκατέρου γίνεται. Ὅπερ οὐ μέχρι τούτου ἴσασται καὶ μόνου, ἀλλὰ καὶ πλείστων ὄσων. Ὅν γὰρ ἐπὶ τῶν δύο ἀγενήτων εἴπαμεν λόγον, τούτων ἐξ ἀνάγκης ὁμοίως προχωρεῖν, εἰ τὰ ἀγένητα δοθείη τρία. Καὶ γὰρ περὶ τούτων ἐροίμην ἂν, εἰ κεχώριται ἀπ' ἀλλήλων, ἢ αὐτὸ πάλιν ἕκαστον ἦνεται τῷ πλησίον. Εἰ μὲν γὰρ ἠνώσθαι τις εἰπεῖν θέλοι, τὸν αὐτὸν ἀκούσει τῷ πρώτῳ λόγον· εἰ δ' αὐτὸ πάλιν κεχωρίσθαι, οὐ φεύζεται τὴν ἐξ ἀνάγκης τοῦ χωρίζοντος ἀπόστασιν. Ἄν δ' ἄρα τις καὶ τρίτον εἶναι λέξοι λόγον ἀρμόζοντα περὶ τῶν ἀγενήτων λελέχθαι, τούτεστι τὸ μῆτε κεχωρίσθαι τὸν θεὸν τῆς ὕλης, μῆτ' αὐτὸ πάλιν

(14) Ὅτι μὲν οὖν. Hæc item occurrunt apud Photium l. c., iis statim subjecta, quorum modo meminimus. GALL.

(15) Sane igitur, quod nullo modo, etc. Ὅτι μὲν οὖν ἀδύνατον. Incipit hic Methodii doctrina, ubi Photii vel interpretes vel librarius: Quod si fieri nullo modo possit, etc., conditionali adjecta totum sensum perimente.

(16) Erit siquidem unumquodque horum propinqui pars. Μέρος τοῦ πλησίον. Sola enim ad hoc videtur sufficere ἕνωσις et continuitas. Interpretes Photii:

A maxime, ex iis quæ considerasti, ita res habere visum sit), sed scientiæ veri desiderium habeat. Quare etiam ego libens alacrisque ad questionem accedam. Placet vero, ut et hic amicis susceptæ disputationis auditor fiat. Nam et ipse, eadem quadamtenus tibi videtur opinio: quare volo communi cum utroque oratione conferre. Quæ enim tibi sic affecto dixerim, eadem et illi similiter dixerō. Si igitur vere tibi videor ac sincere quod est melius dicere, responde ad singula quæ percontor: sic enim fiet, ut et ipse addiscas verum, nec ego frustra disserens insumam sermones.

VAL. Promptum mihi est, ut quæ dicis faciam. B Quære omni alacritate ea percontare, ex quibus arbitraris posse me discere quod est melius. Neque enim propositum habeo ut male vincam, sed ut verum edocear. Jam itaque sermonem prosequere.

ORTH. Sane igitur, quod nullo modo (15) fieri possit, ut sint duo simul increata, nec te quidem ignorare puto, quanquam id maxime videaris sermone jam habito statuiste. Plane siquidem duorum alterum necessum fuerit dicere; vel quod Deus separatus sit a materia, vel contra quod indivisus illi cohæreat. Si quis igitur unita velit dicere, unum increatum dixerit. (Erit siquidem unumquodque horum propinqui pars (16).) Porro quæ sunt invicem partes, non duo increata, sed unum diversis consistens, increatum erunt. Nam neque hominem, multis constantem membris, dividimus in multa creata. C Quin, ita exigente ratione, hominem, unum quid creatum dicimus, multarum partium, a Deo factum. Atque adeo necesse est, ut nisi Deus separatus sit a materia, unum increatum esse dicatur. Sin vero divisa et separata aliquis dixerit, necesse est intercedere aliquod medium, quod separata exhibeat. Nequit enim fieri ut aliquid ab aliquo distans consideretur, nisi exsistente alio secundum quod fiat discretorum distantia. Neque iō in uno hoc soloque sistit, sed extenditur ad innumera ejusmodi. Quam enim in duobus increatis rationem diximus, similiter oportet procedere, si concessum fuerit illa esse tria. Nam et de illis quæsierim, sintne ab invicem separata, vel unumquodque propinquo unitum sit? Si quidem vero velit aliquis dicere unita, id ipsum ac prius auditurus est. Sin contra dixerit separata, non effugiet, ut ne necessario desit quod separet (17). Quod si quis etiam tertiam

Unaquæque enim pars horum erit alteri similis, etc. Quibus nec Methodium reddit, nec ejus rationi aliam ipse probabilem substituit: aliorum enim similitudo non arguit, esse alterum partem alterius. Quod ibi sequitur, ita punctandum: ἀλλήλων δὲ μέρη τυγχάνοντα, ἀγένητον· ἀλλ'. Ubi interpretes partes inter se pares, etc., quod tamen fuerit meandum typographi pro, partes inter se partes, etc.

(17) Non effugiet, ut ne necessario desit quod separet. Οὐ φεύζεται τὴν τοῦ χωρίζοντος ἀπόστασιν, quia nimirum ipsum separans, oporteat esse uni-

sententiam, quæ in increata congruat, dictam voluerit; nempe, neque Deum a materia separatum esse, ac neque rursus ambo ut partes uniri (18): sed esse Deum in materia ut in loco: materiamque, habere in Deo rationem continentis: noverit ille, fore, ut si materiam Dei locum dixerimus, necessario etiam dicendus sit comprehensibilis, et qui a materia circumscindatur. Quin et simili, atque materia, ratione, circumferatur oportet. Nec vero consistere potest, aut in se ipso manere, eo temere moto, in quo est. Præterea fatendum necessario est, fuisse Deum in deterioribus. Nam si materia quandoque ornatu caruit; Deus vero, volens ad statum meliorem reducere, ornatum contulit: fuit aliquando, cum Deus in inornatis incultisque existeret. Sed et illud jure quæsierim: Totamne materiam Deus occuparet, an solum in parte aliqua existeret? Sane quidem, si quis Deum in parte tantum materiæ affirmare velit, perquam angustiolem minoremque materia dicit; quando pars ejus totum capere potuit. Sin dixerit esse in tota, totamque pervasisse materiam, quomodo eam elaboravit (19)? Necessè est enim ut dicamus, fuisse Deum aliquo modo in se retractum ut, contractione facta, illam partem componeret, a qua se retraxisset; vel etiam una cum materia effluisse, non habentem locum quo se interim reciperet. Si vero quis asserat materiam in Deo fuisse, similiter exquirendum restat: utrum scilicet, velut ipso diviso a se ipso (20), ac sicut animalium genera in aere existunt; diviso ipso sectoque ad ea suscipienda quæ in eo sunt: vel sicut in loco hoc est, eo modo quo aqua in terra est. Si quidem eo modo dixerimus quo res sunt in aere; necesse est, ut Deum divisibilem dicamus. Sin autem eo modo quo aqua est in terra: cum materia indigesta esset et incomposita; ad hæc etiam, mala contineret; necessitate conficitur, ut

tum extremis, eoque illis idem, identitate scilicet partium in toto. Paulo aliter formatur hæc ratio apud Photium: post verba enim non longe superius posita, ὅπερ καὶ τὸν χωρισμὸν αὐτῶν δείκνυσσι: ita arguit, τοῦτο δὲ, ἦτοι ταυτὸν ὄν, ἦνωται θατέρῳ τῶν δύο· καὶ ἀνάγκη πάλιν ἢ ἔνωσιν ἢ χωρισμὸν πρὸς τὸ ἕτερον ζητεῖν. Ἐνωσιν γὰρ ἀδύνατον ἰδεῖν, εἴπερ θατέρῳ ταυτὸν εἶναι καὶ ἠνωθῆαι δέδοται· ἠνοῦτο γὰρ οὕτως ἂν καὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς, ᾧ ταυτὸν εἶναι τοῦτο ἐδόθη. Εἰ δὲ κεχωρισθῆαι ἀπαιτεῖ ὁ λόγος, πάλιν τὸ χωρίζον ἀπαιτητέον, ἕως ἂν ἀπειρῶν ἡμῖν ἀγενήτων ἐσμὸς ἀναφανῆ. Ego sic redderem: *Hoc autem* (nempe separans) *velut quod sit idem alteri duorum, illi unitum est: rursusque necesse erit quærere aut conjunctionem aut separationem ab altero. Unionem enim videre, impossibile fuerit, si quidem concessum est, esse idem cum altero, et illi unitum. Sic enim uniretur etiam primum illud, cum quo istud idem esse concessum fuit. Quod si ratio docet separatum: rursus quærendum est quo separetur, donec infinitorum ingenitorum nobis copia occurrat.* Est hæc ratio satis facilis et consequens: nisi quod ubique minus probabiliter videtur supponere, distingui aliqua necessario, non se ipsis, sed per alia. Valet nihilominus illa ad hominem, et supposita crassa illa æstimatione de Deo, in qua erant Valentiniiani.

(18) *Ac neque rursus ambo ut partes uniri.* Μητ' αὖ πάλιν, ὡς μέρη ἠνωθῆαι: Photiana, μηδ' αὖ πάλιν

ὡς μέρη ἠνωθῆαι: εἶναι δὲ, καθάπερ ἐν τόπῳ, τῇ ὕλῃ τὸν Θεόν, καὶ τὴν ὕλην ἐν τῷ Θεῷ τὸ συνέχον· ἀκουέτω, δεῖ, ἐὰν τόπον τοῦ Θεοῦ τὴν ὕλην λέγωμεν, ἐξ ἀνάγκης αὐτὸν καὶ χωρητὸν λέγειν δεῖ, καὶ πρὸς τῆς ὕλης περιγραφόμενον. Ἄλλὰ μὴν καὶ ὁμοίως αὐτὸν τῇ ὕλῃ ἀτάκτως φέρεσθαι δεῖ. Μὴ ἴστασθαι δὲ, μηδὲ μένειν αὐτὸν ἐφ' ἑαυτοῦ, ἀνάγκη, τοῦ ἐν ᾧ ἔστιν ἄλλοτε ἄλλως φερομένου. Πρὸς δὲ τοῦτοις καὶ ἐν χειροσσι γεγενῆσθαι τὸν Θεὸν εἰπεῖν ἀνάγκη. Εἰ γὰρ ποτε ἄκοσμος ἦν ἡ ὕλη, ἐκόσμησε δὲ αὐτήν, εἰς τὸ κρεῖττον τρέψαι προαιρούμενος, ἦν ποτε ὄτ' ἐν ἄκοσμήτοις ἦν ὁ Θεός. Δικαιῶς δ' ἂν καὶ τοῦτο ἐροίμην, πότερον ἐπλήρου τὴν ὕλην ὁ Θεός, ἢ ἐν μέρει τινὶ τῆς ὕλης ὑπῆρχεν αὐτῆς. Εἰ μὲν γὰρ ἐν μέρει τινὶ τῆς ὕλης εἰπεῖν τις θέλοι τὸν Θεόν, πλείστον ὅσον μικρότερον αὐτὸν τῆς ὕλης λέγει· εἰ γε δὴ μέρος αὐτῆς ὅλον ἐχώρησε τὸν Θεόν. Εἰ δὲ ἐν πάσῃ εἶναι λέγοι, καὶ δι' ὅλης κεχωρηκέναι τῆς ὕλης, πῶς ταύτην ἐδημιούργησε φρασάτω. Ἀνάγκη γὰρ συστολήν τινα τοῦ Θεοῦ λέγειν, ἥς γενομένης ἐδημιούργει ἐκεῖνο ἀφ' οὗ ὑπεχώρησεν, ἢ καὶ αὐτὸν τῇ ὕλῃ συνδημιουργεῖν, οὐκ ἔχοντα ὑποχωρήσεως τόπον. Εἰ δὲ τὴν ὕλην ἐν τῷ Θεῷ εἶναι τις λέξοι, ὁμοίως ἐξετάζειν δεῖ· πότερον ὡς δισταμένου αὐτοῦ ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ ὥσπερ ἐν ἀέρι ὑπάρχει γένη, διαιρουμένου καὶ μεριζομένου αὐτοῦ εἰς ὑποδοχὴν τῶν γινομένων ἐν αὐτῷ, ἢ ὡς ἐν τόπῳ, τουτέστιν, ὥσπερ ἐν γῆ ὕδωρ· εἰ μὲν γὰρ εἴπομεν, ὡς ἐν ἀέρι, μεριστὸν ἀνάγκη τὸν Θεὸν εἰπεῖν· εἰ δ' ὥσπερ ἐν γῆ ὕδωρ· ἦν δὲ ἄτακτος ἡ ὕλη καὶ ἄκόσμητος, πρὸς δὲ τοῦτοις ἔχουσα καὶ κακὰ· τὸν Θεὸν λέγειν ἀνάγκη τόπον εἶναι ἄκοσμήτων καὶ τῶν κακῶν. Ὅπερ οὐκ εὐφημον εἶναι μοι δοκεῖ, ἐπιφαλὲς δὲ μᾶλλον. Ἴλην γὰρ εἶναι θέλεις, ἵνα μὴ τῶν κακῶν ποιητὴν εἴπῃς τὸν Θεόν· καὶ τοῦτο φυγεῖν προαιρούμενος, δοχεῖον αὐτὸν τῶν κακῶν εἶναι λέγεις. Εἰ μὲν οὖν, τὴν ὕλην ἐκ τῶν (21) ὑποστάντων γενητῶν ὑπονοῶν, ἀγένητον ὑπάρχειν ἔλεγε, πολλὸν ἂν περὶ ταύ-

[ὡς] ἐν μέρει ἠνωθῆαι, nempe Deum uniri vel ut in parte: vel, ut pars unitur parti. Est altera probatio ab altero modo unionis, per modum contigui: locatique et loci: quæ et ipsa ad hominem procedit.

(19) *Quomodo eam elaboravit?* Πῶς ταύτην ἐδημιούργησε, similitudine artificum, quos oportet esse nonnihil loco discretos a materia quam componunt et perficiunt; sic Archimedes nonnullum locum extra universum quærebatur, toti illi ciendo et sede movendo. Interpretes passim τὸ δημιουργεῖν reddidit *create*, quod hoc loco non congruit, ubi agitur de formatione materiæ, adversus eos qui ipsam a se et ingenitam dicebant. Ut ergo non tulerint aures, ut faber dicatur creare ferrum, ita neque ut Deus, eo sensu, dicatur creare materiam.

(20) *Velut ipso diviso a se ipso.* Velut in loco communi et proprio, ut quovis modo sequatur aliquid absonum vel divisio Dei; vel indigni et turpis, ceu in vase et loco proprio, continentia, cum probro continentis: unde quod sequitur ἢ ὡς ἐν τόπῳ, videtur supplendum addito ἰδίῳ, nisi legendum est ἀγγεῖψ, cujus continentia exemplum statim in terra ponat, hoc est, vase terre et fictili continente aquam: qua continentia, vas dicitur, vel in honorem, vel in contumeliam, I Tim. 11.

(21) *Ἐκ τῶν.* Forte ἔξω τῶν.

της ἐποιησάμην λόγον εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι ἀδύνατον ὑπάρχειν αὐτὴν ἀγέννητον· ἐπεὶ δὲ τὴν τῶν κακῶν γένεσιν αἰτίαν φησὶ εἶναι τῆς τοιαύτης ὑπονοίας, διὰ τοῦτο ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τούτων ἐρχεσθαι μοι δοκεῖ. Φανεροῦ γὰρ γινόμενου τοῦ λόγου, καθ' ὃν τρόπον ἐστὶ τὰ κακὰ, καὶ ὅτι οὐχ οἶδόν τε ἐστὶν αἷτιον τῶν κακῶν εἰπεῖν τὸν Θεόν, ἐκ τοῦ ὕλην αὐτῷ ὑποτιθέναι τὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν, ἀναμεισθαί μοι δοκεῖ· ὅτι, εἰ τὰς ποιότητας μὴ οὐσας ἐδημιούργησεν ὁ Θεός, καὶ τὰς οὐσίας ὁμοίως. Φησὶ τοίνυν ἄποιον ὕλην συνυπάρχειν τῷ Θεῷ, ἐξ ἧς τὴν τοῦ κόσμου γένεσιν ἐδημιούργησεν;

malorum auctor dici nequeat, suggerente materia Deus qualitates quæ non erant, creavit, simili etiam ratione substantias creavit. Ain' ergo materiam nudam qualitate et informem, Deo coexistere, ex qua mundum creaverit?

ΟΥΑΑ. Οὕτω μοι δοκεῖ.

ΟΡΘΟΔ. Οὐκοῦν εἰ ἄποιος ἐτύγχανεν ἡ ὕλη, γέγονε δὲ κόσμος πρὸς τοῦ Θεοῦ, ἐν δὲ τῷ κόσμῳ αἰ ποιότητες· τῶν ποιότητων γέγονε ποιητῆς ὁ Θεός.

ΟΥΑΑ. Οὕτως ἔχει.

ΟΡΘΟΔ. Ἐπεὶ δὲ σου καὶ λέγοντος πρόσθεν ἤκουον, ὡς ἀδύνατον ἐξ οὐκ ὄντων γίνεσθαι τι, πρὸς ἐρώτησιν ἀποκρίναι τὴν ἐμήν· δοκεῖ σοι τὰς τοῦ κόσμου ποιότητας μὴ ἐξ ὑποκειμένων ποιότητων γεγόνεσαι;

ΟΥΑΑ. Δοκεῖ.

ΟΡΘΟΔ. Ἐτερον δὲ τι παρὰ τὰς οὐσίας ὑπάρχειν αὐτάς;

ΟΥΑΑ. Οὕτως ἔχει.

ΟΡΘΟΔ. Οὐκοῦν εἰ μήτε ἐξ ὑποκειμένων ποιότητων τὰς ποιότητας ἐδημιούργησεν ὁ Θεός, μήτε ἐκ τῶν οὐσιῶν ὑπάρχουσι, τῷ μηδὲ οὐσίας αὐτάς εἶναι· ἐκ μὴ ὄντων αὐτάς ὑπὸ Θεοῦ γεγόνεσαι ἀνάγκη εἰπεῖν. Ὅθεν περιττῶς ἐδόκει μοι λέγειν, ἀδύνατον δοξάζειν ἐξ οὐκ ὄντων γεγόνεσαι τι πρὸς τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ὁ μὲν περὶ τούτου λόγος ὧδε ἔχεται. Καὶ γὰρ πρὸ ἡμῶν ὁρώμεν ἀνθρώπους ἐξ οὐκ ὄντων ποιούντας τινα, εἰ καὶ τὰ μάλιστα δοκοῦσιν οὗτοι ποιεῖν ἐν τινι. Οἶον ἐπὶ τῶν ἀρχιτεκτόνων τὸ παράδειγμα λάβωμεν· καὶ γὰρ οὗτοι ποιοῦσι πόλεις οὐκ ἐκ πόλεων, καὶ ναοὺς ὁμοίως οὐκ ἐκ ναῶν (22). Ἀτελής.

ΔΟΙΘΑ ΕΚ ΤΩΝ ΦΩΤΙΟΥ.

(Biblioth. cod. ccxxvii.)

Εἰ δ', ὅτι τούτοις οὐσίαι ὑπόκεινται, οἷαι ἐξ (οὐκ) ὄντων (23) αὐτάς ταῦτα ποιεῖν, τῷ λόγῳ σφάλλη. Οὐδὲ γὰρ ἡ οὐσία ἐστὶν ἡ ποιούσα τὴν πόλιν, ἢ τοὺς ναοὺς, ἀλλ' ἡ περὶ τὴν οὐσίαν τέχνη, ἢ οὐκ ἐξ ὑποκειμένης τινὸς τέχνης ἐν ταῖς οὐσίαις γίνεται· ἀλλ' ἐξ οὐκ οὐσης ἐν αὐταῖς γίνεται. Ἀπαντήσεν δέ μοι θεαίης οὕτω τῷ λόγῳ· ὅτι τεχνίτης τῆ ἐν τῇ οὐσίᾳ

(22) Ἐκ ναῶν. Huc usque Meursii editio. Photius vero l. c. post verba οὐκ ἐκ ναῶν, subdit statim quæ sequuntur: Εἰ δ' ὅτι, x. τ. λ. Quæ quidem doctissimus Lamius, una cum tertio operis Methodiani excerpto ex codice Sirmondi descripto, hausit ex edito Combefisiano, et in præfatione ad vol. VIII operum Meursii exhibuit, pag. v-x. quo nimirum ab eodem Meursio Methodiana evulgata completeret. G. L.

A Deum, locum dicamus (24) incompositorum et turpium, atque malorum: quod minus decens mihi videtur, quin etiam periculosum. Nam ideo vis esse materiam, ut ne Deum malorum auctorem affirmaveris: cumque hoc velis cavere, malorum conceptaculum, eum dicis. Quod si materiam extra subsistentia creata existimans, increata dixisses existere, multis de ea locutus essem, probando non posse fieri, ut ea increata sit. Quia vero malorum ortum, ejusmodi opinionis dicis causam, propterea visum est, ut ad istorum examen progrediar. Declarato enim, quomodo fiant mala, quodque Deus ejusmodi opinionem, mihi confici videtur, ut si

B VAL. Ita mihi videtur.

ORTH. Ergo si materia sine qualitate et informis fuit, mundus vero factus est a Deo; in mundo autem sunt qualitates; utique qualitatum conditor fuit Deus.

VAL. Ita est.

ORTH. Quia porro in superioribus dicentem audivi, non posse aliquid ex nihilo fieri, responde ad meam quæstionem: Videntur tibi qualitates mundi, ex non subjectis qualitibus factæ?

VAL. Videntur.

ORTH. Et has esse aliquid aliud a substantia existimas?

VAL. Ita, aliud.

ORTH. Cum ergo Deus qualitates ex non subjectis qualitibus condiderit, nec illæ sint factæ ex substantiis, cum non sint substantiæ: necesse erit dicere, illas ex nihilo a [Deo] creatas esse. Quare videbaris superflue dicere esse inopinabile, quod Deus aliquid ex nihilo creaverit. Enimvero ea sit ejus rei decisio. Nam etiam apud nos, quædam videmus hominum opera fieri ex nihilo, quanquam ipsi maxime videantur facere in aliquo. Ut si exemplum ab architectis capiamus: nam et illi urbes conduunt ex non urbibus, et templa ex non templis. Imperfectus.

RELIQUA EX PHOTIO.

D Quod si, quia his substantiæ subjectæ sint, existimas (eos) non hæc facere ex nihilo, verbo falleris. Neque enim substantia condit civitatem aut templa, sed ars versatur circa substantiam: eaque, non ex subjecta aliqua arte quæ sit in substantiis, sed ex non arte in illis, procreatur. Videris tamen ita rationi posse occurrere: ut nimirum

(23) Ἐξ (οὐκ) ὄντων. Deest μὴ, aut supervacaneum τὸ οὐκ. Statim vero forte legendum αὐτοῦς, ut referatur ad *architectos*, de quibus paulo superius.

(24) *Locum dicamus*. Τόπον εἶναι. Photiana, mendose, αἰτίον, tota enim argumentatio in loco est, a quo arguitur ad causam; et quorum Deus nequirit esse causa. nec debeat esse locus et conceptaculum, δοξαίον, ut statim subditur.

artificem arte quam in substantia habeat, dicas A operari (25). Ad hoc respondeo : Neque homini adnasci artem ex subjecta arte ; nam neque concedi potest, ipsam in se substantiam, artem esse. Ars enim accidentibus ad censetur, iisque, quorum tunc sit esse, cum in substantia aliqua procreata fuerint. Homo quidem, sine etiam tectonica fuerit : at illa, nisi prius existente homine, nulla erit. Quare dicendum necessario, habere artes natura, ut ex nihilo fiant in hominibus. Ergo si ita habere ostendimus in hominibus ; quomodo non æquum erit dicere, posse a Deo, non solum qualitates, sed et substantias, fieri ex nihilo ? Dum enim possibile videtur ut aliquod ex nihilo fiat, posse etiam substantias ex nihilo fieri ostenditur.

Iterum vero instituta de malis disputatio resu- B matur. Mala, utrum substantiæ videntur vel qualitates substantiarum ?

VAL. Qualitates.

ORTH. Materia vero, eratne sine qualitatibus et informis ?

VAL. Maxime.

ORTH. Hæc ergo nomina substantiæ junguntur ex iis quæ ipsi accidunt. Neque enim homicidium est substantia, neque quidquam aliorum malorum ; sed agnominatur ab operationibus. Nam neque homicidium est homo ; sed is, ob illud perpetratum quadam velut nominis deflexione, homicida agnominatur ; cum ipse haudquaquam sit homicidium] atque, ut compendio dicam, nihil quidquam ex aliis malis est substantia : sed potest dici mala, C quod malorum quidpiam egerit. Simili modo ratiocinare, si quid aliud quod sit causa malorum, mente conflexeris : nempe etiam illud malum esse, quod hominibus cooperetur, et suggerat ut mala faciant. Est enim et ipse malus, ob ea quæ facit. Propterea enim dicitur esse malus, quod sit auctor malorum. Porro, quod quis facit, non ipse est qui facit, sed ejus operatio, unde sibi cognomen mali asciscit. Nam si id ipsum dixerimus esse quod facit ; cum faciat cædes et adulteria et hoc genus similia, ipse illa erit. Quod si ipse, illa est ; habet suum esse, cum illa sunt : ubi autem non fuerint, etiam ipse desinit esse. Fiunt autem hæc ab hominibus : erunt ergo homines horum auctores ; et ut sint vel non sint, causæ. Atqui si ob ea quæ quisque facit, malus est, quæ autem facit, principium habent ; consequens fit, ut et ille cœperit esse malus, cœperintque etiam ista mala. Quod si verum est, nemo igitur ante omne principium æternumque D malus est, ac neque mala sunt increata.

(25) *Ut nimirum artificem arte quam in substantia habeat, dicas operari, τῇ ἐν τῇ οὐσίᾳ τέχνῃ ποιεῖ. Non bene interpres Photii, per artem aliquid in substantia fieri. Qui enim hoc ad propositum, quo quaeritur, num ars ex præjacente arte fiat, in habente, vel ut ex arte quam artifex substantialiter habeat, ut ista solutio contendit ; vel ex nihilo sui, tanquam verum accidens, quod tantum sit, cum in substantia aliqua fuerit factum ; quod Methodius*

τέχνῃ ποιεῖ. Φησὶ δὲ πρὸς τοῦτο, ὅτι οὐδὲ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ τίνος ὑποκειμένης τέχνης προσγίνεται· οὐδὲ γὰρ ἔνεστι τὴν ἐφ' ἑαυτῆς οὐσίαν δοῦναι τὴν τέχνῃν. Τῶν γὰρ συμβεβηκότων ἐστὶ, καὶ τῶν τότε τὸ εἶναι ἐχόντων, ὁπόταν ἐν οὐσίᾳ τινὶ γένηται. Ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος καὶ χωρὶς τῆς τεκτονικῆς ἐσται, ἢ δὲ οὐκ ἐσται, ἐὰν μὴ πρότερον ἄνθρωπος ᾦ. Ὅθεν, τὰς τέχνας ἐξ οὐκ ὄντων εἰς ἀνθρώπους πεφυκέναι γίνεσθαι, λέγειν ἀναγκαῖον. Εἰ τοίνυν τοῦτο οὕτως ἔχειν ἐπ' ἀνθρώπων ἐδειξάμεν, πῶς οὐχὶ προσήκει τὸν Θεὸν μὴ μόνον ποιότητος, ἐξ οὐκ ὄντων φάναι δύνασθαι ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ οὐσίας ; Τὸ γὰρ δυνατόν φανῆναι τὸ γίνεσθαι τι ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τὰς οὐσίας οὕτως ἔχειν δεικνύται.

Πάλιν δὲ διαληπτέον τῶν κακῶν περὶ. Τὰ κακὰ πρότερον οὐσίαι σοι δοκοῦσιν εἶναι, ἢ ποιότητες οὐσιῶν ;

ΟΥΑΑ. Ποιότητες.

ΟΡΘΟΑ. Ἡ δὲ ὕλη ἀποιος ἦν καὶ ἀσημημάτι- στος ;

ΟΥΑΑ. Οὕτω.

ΟΡΘΟΑ. Πέπλεκται ἄρα τὰ ὀνόματα ταῦτα τῇ οὐσίᾳ ἐκ τῶν συμβεβηκότων αὐτῆ. Οὔτε γὰρ ἐστὶν ὁ φόνος ἡ οὐσία, οὔτε τι τῶν ἄλλων κακῶν· ἀλλ' ἐκ τῶν ἐνεργειῶν παρονομάζεται. Οὔτε γὰρ φόνος ὁ ἄνθρωπος· ἀλλὰ τῷ ἐνεργηῆναι τοῦτον, παρωνύμως φονεὺς παρονομάζεται, μὴ ὦν φόνος αὐτός· οὔτε, συλλήβδην εἰπεῖν, τὶ τῶν ἄλλων κακῶν ἐστὶν ἡ οὐσία· ἀλλὰ τῷ πράξαι τι τῶν κακῶν κακῇ λέγεσθαι δύναται. Ὅμοίως ἐπινοήσον, εἰ τι ἕτερον ἀναπλάττεις ἐν τῷ νῷ, κακῶν τοῖς ἀνθρώποις αἴτιον, ὡς κάκεινο κακὸν (26), ἐν τῷ τούτοις ἐνεργεῖν, καὶ ὑποβάλλειν ποιεῖν τὰ κακὰ. Ἔστι γὰρ καὶ αὐτὸς κακὸς, ἐξ ὧν ποιεῖ. Διὰ γὰρ τοῦτο κακὸς εἶναι λέγεται, ὅτι (τῶν) κακῶν ἐστὶ ποιητής· ἃ δὲ τις ποιεῖ, οὐκ ἐστὶν αὐτὸς, ἀλλ' ἐνέργεια αὐτοῦ, ἀφ' ὧν τὴν προσηγορίαν τοῦ κακὸς (27) λέγεσθαι λαμβάνει. Εἰ γὰρ αὐτὸν εἰποιμεν εἶναι ἃ ποιεῖ· ποιεῖ δὲ φόνοος, καὶ μοιχείας, καὶ ὅσα ὁμοία· αὐτὸς ἐστὶ ταῦτα. Εἰ δὲ αὐτὸς ἐστὶ ταῦτα· ὅτε γίνεται, τὴν σύστασιν ἔχει· οὐ γινόμενα δὲ, καὶ τοῦ εἶναι παύεται. Γίνεται δὲ ταῦτα πρὸς ἀνθρώπων· ἔσονται ἄρα τούτων οἱ ἄνθρωποι ποιηταί, καὶ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ μὴ εἶναι αἴτιοι. Ἄλλ' εἰ ἐξ ὧν ἐνεργεῖ ἕκαστος, ὑπάρχει κακός· ἃ δὲ ἐνεργεῖ, ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαμβάνει· ἤρξατο κάκεινος εἶναι κακός· ἤρξατο δὲ καὶ ταῦτα τὰ κακὰ. Εἰ δ' οὕτως ἔχει, οὐκ ἐστὶν ἀνάρχος τις κακὸς, οὐδὲ ἀγέννητα τὰ κακὰ.

intendit, ut eo evincat, posse Deum aliquid majus, nempe ex nihilo etiam subjecti et absolute ; nec solum accidentia, sed et substantias creare, eoque non habuisse opus materia adjunctrice ? Reliqua nihil fere felicius reddita, conati sumus restituere : et quisque adverterit, collata utraque versione, et si in ipsa, et textui.

(26) *Κάκεινο κακόν. ΑΙ. κάκεινος κακός.*

(27) *Κακός. ΑΙ. κακῶ.*

ΟΥΑΑ. Ἄλλὰ τὸν μὲν πρὸς τὸν ἕτερον λόγον ἰκα-
νωσ, ὧ φίλε, πεποιθέναι μοι δοκεῖς. Ἐξ ὧν γὰρ
προλαβὼν ἔδωκε τῷ λόγῳ, ἐκ τούτων συνάγειν ἔδοξας
καλῶς. Ὡς ἀληθῶς γὰρ, εἰ ἄποιος ἐτύγχανεν ἡ ὕλη,
τῶν δὲ ποιότητων δημιουργὸς ὁ Θεός· ποιότητες δὲ
τὰ κακὰ· τῶν κακῶν ἔσται ποιητὴς ὁ Θεός. Ἐμοὶ
ἄε ψευδὸς δοκεῖ, τὴν ὕλην ἄποιον λέγειν· οὐδὲ γὰρ
ἔνεστιν εἰπεῖν περὶ τῆς τίνος οὐσίας, ὡς ἔστιν
ἄποιος. Ἄλλὰ μὴν, καὶ ἐν ᾧ ἄποιον εἶναι λέγει, τὴν
ποιότητα αὐτῆς εἶναι μὴνύεις, ὅποια ἔστιν ἡ ὕλη
διαγραφόμενος· ὅπερ ἔστι ποιότητος εἶδος. Ὅθεν, εἰ
σοὶ φίλον ἔστιν, ἀνωθεν ἄρχου τοῦ λόγου· ἐμοὶ γὰρ
ἡ ὕλη ποιότητος ἀνάγκης ἔχειν δοκεῖ. Οὕτω γὰρ καὶ
τὰ κακὰ ἐκ τῆς ἀπορροίας αὐτῆς εἶναι λέγω, ὧ
φίλε.

ΟΡΘΟΔ. Εἰ ἔμποιος ἦν ἀνάγκης ἡ ὕλη, τίνος
(ἀρα) ἔσται ποιητὴς ὁ Θεός; Ἐἴτε γὰρ οὐσίας ἐροῦ-
μεν, προεῖναι φάμεν· εἴτε αὖ ποιότητος, καὶ ταύτας
ἑπάρχειν λέγομεν. Οὐκοῦν οὐσίας τε οὐσης, καὶ
ποιότητων, περιττὸν εἶναι μοι δοκεῖ, δημιουργὸν
λέγειν τὸν Θεόν. Ἄλλὰ ἀπόκριναί ἐρωτώμενος· τίνοι
ἐσὶν δημιουργοὶ εἶναι φῆς τὸν Θεόν; πότερον, ὅτι
τὰς οὐσίας ἔτρεψεν ἐκείνας εἰς τὸ μὴκέτι ὑπάρχειν,
αἴπερ ἦσαν ποτε· ἢ ὅτι τὰς μὲν οὐσίας ἐφύλαξε, τὰς
δὲ ποιότητος τούτων ἔτρεψε;

ΟΥΑΑ. Οὕτοι μοι δοκεῖ ἀλλαγὴν οὐσιῶν γεγονέναι,
ἀλλὰ μόνον ποιότητων· καθ' ἃς δημιουργοὶν εἶναι λέ-
γομεν τὸν Θεόν. Καὶ ὡςπερ εἰ τύχοι λέγειν ἐκ λίθων
οἰκίαν γεγονέναι, ἐφ' ὧν οὐκ ἔνεστιν εἰπεῖν, ὡς
ὀκεί· λίθοι μόνουσι τῇ οὐσίᾳ, οἰκία λεγόμενοι οἱ
λίθοι· τῇ γὰρ ποιότητι τῆς συνθέσεως τὴν οἰκίαν
γεγονέναι φημί· οὕτω μοι δοκεῖ καὶ τὸν Θεόν, ὑπο-
μενούσης τῆς οὐσίας, τροπὴν τινα τῶν ποιότητων
αὐτῆς πεποιθέναι, καθ' ἣν τὴν τοῦδε τοῦ κόσμου
γένεσιν πρὸς τοῦ Θεοῦ γεγονέναι φημί.

ΟΡΘΟΔ. Πότερον καὶ σοὶ δοκεῖ τὰ κακὰ ποιότητος
οὐσιῶν εἶναι;

ΟΥΑΑ. Δοκεῖ.

ΟΡΘΟΔ. Ἄνωθεν δὲ ἦσαν αἱ ποιότητες αὐταὶ ἐν
τῇ ὕλῃ, ἢ ἀρχὴν ἔσχον τοῦ εἶναι;

ΟΥΑΑ. Συνεῖναι φημί ἀγενήτως τῇ ὕλῃ ταύτας δὴ
τὰς ποιότητας.

ΟΡΘΟΔ. Οὐχὶ δὲ τὸν Θεόν φῆς τροπὴν τινα τῶν
ποιότητων πεποιθέναι;

ΟΥΑΑ. Τοῦτό φημι.

ΟΡΘΟΔ. Εἰς τὸ κρεῖττον;

ΟΥΑΑ. Ἐμοὶ δοκεῖ.

ΟΡΘΟΔ. Οὐκοῦν εἰ ποιότητες ὕλης τὰ κακὰ, τὰς
δὲ ποιότητας αὐτῆς εἰς τὸ κρεῖττον ἔτρεψεν ὁ Θεός·
πῶθεν τὰ κακὰ ζητεῖν ἀνάγκη. Ἡ γὰρ πᾶσαι, κακὰ

(28) VAL. Videtur hic esse tertius collocutor,
ejus mentio initio fit, ut eadem hæresi laborantis,
atque Valentinianus qui modum alium tuendi erro-
rem, socio pene revicto, suggerat. Quia tamen
Photius ejusmodi personas non refert, maluimus
primum illud nomen retinere quam ex nobis aliud
dare. Multum lucis affert expressio personarum in

A VAL. (28) Enimvero, amice, præsentem quidem
disputationem, mihi contra alium opportunius vi-
deris instituisse. Unde enim ille prius visus est
orationi concedere, inde tu bene visus es conclu-
dere. Nam verum habet, semel concessio, esse ma-
teriam sine qualitate et informem, Deumque esse
qualitatum auctorem, ac qualitates esse mala;
fore Deum malorum auctorem. At mihi falsum vi-
detur esse materiam sine qualitate et informem.
De nulla enim substantia possis affirmare esse
qualitatis expertem. Quin hoc ipso quod sine qua-
litate dicis, qualitatem ejus declaras, describens
qualis sit materia: quod est quædam species qua-
litate. Quare, si tibi placet, alius ordine disputa-
tionem. Mihi enim materia qualitates ab æterno
B habere videtur. Ita quippe, o amice, et mala, ab
ejus esse defluxu, pronuntio.

ORTHOD. Si materia suis affecta qualitatibus ab
æterno fuit, cujus erit creator Deus? Sive enim
substantias dixerimus, jam ante fuisse affirmamus;
sive rursus qualitates, et illas existisse asserimus.
Cum ergo sint sine Deo et substantiæ et qualitates,
supervacaneum videtur, ut Deus dicatur creator.
Cæterum percontanti responde: Qua ratione dicis
Deum esse Creatorem? An quod substantias quæ
aliquando fuerunt, in nihilum redegerit; an quod
substantias quidem conservavit, sed qualitates
earum mutavit?

VAL. Nulla mihi videtur substantiarum facta
mutatio, sed tantum qualitatum, quarum causa
Deum esse creatorem dicimus. Et quemadmodum
si quis dicat, factam ex lapidibus domum; quo
tamen minime fuerit negandum (29), manere adhuc
lapides secundum substantiam, qui dicuntur domus:
domum enim compositionis qualitate dico factam:
ita censeo, Deum, manente substantia, mutationem
quamdam qualitatum fecisse, ratione cujus mun-
dum a Deo creatum affirmo.

ORTHOD. Videturne etiam tibi mala substantia-
rum esse qualitates?

VAL. Videtur.

ORTHOD. Fueruntne hæ qualitates ab æterno
in materia, an principium essendi habuerunt?

VAL. Fuisse has qualitates ab æterno cum ma-
teria existimo.

D ORTH. Non arbitraris mutationem quamdam
qualitatum esse a Deo factam?

VAL. Arbitror factam.

ORTH. In melius?

VAL. Mihi videtur.

ORTH. Si ergo materiæ qualitates mala sunt,
Deus autem eas in melius convertit, necessario
quærendum est, unde mala sint. Aut enim omnes

talibus dialogis.

(29) Quo tamen minime fuerit negandum, etc.
Quod sola mutatio accidentaliter accesserit, aliæque
tantum et alia compositio, salva substantia lapidum.
Interpres Photii totum oppositum exprimit, sed
nullo sensu satis congruo.

cum bonæ essent, in melius sunt conversæ: aut cum aliæ quidem bonæ essent, aliæ malæ; malæ quidem non sunt mutatæ in melius; reliquæ vero, quæcunque erant commodæ, ornatus causa a Deo mutatæ sunt.

VAL. Sic ego jam olim sentiebam.

ORTH. Quomodo ergo malas qualitates, ut a principio fuerunt, relictas dicis? Vel ita, ut posset Deus eas tollere; vel ut voluerit quidem, sed non potuerit? Si potuisset ais, et noluisse, necesse est ut auctor horum dicatur: quod potuerit efficere ut non essent mala; et tamen illa, ut erant, esse permiserit: idque maxime, postquam cœpisset materiam formare. Si enim nullam prorsus ejus rationem habuisset, videri potuisset non auctor eorum quæ permisit manere. Postquam autem, partem quidem materiæ format et perficit, partem negligit; cum et illam posset in melius mutare, mihi videtur malorum causa, qui partem materiæ malam reliquerit. Alteram ergo partem in hujus exitium formavit: imo, et in hoc maxime, partem hanc materiæ quam disposuit, quæque jam percipiat malorum incommoda, injuria affecerit. Antequam enim ornatum reciperet (30), nullus ei aderat malorum sensus: nunc vero, ambæ partes malum sentiunt. Sit tibi ab homine exemplum. Priusquam enim fieret animal, omni prorsus malorum sensu vacabat. Ex quo autem effictus homo formatusque imagine efficitur a Deo, etiam incumbentis mali accipit sensum. Atque adeo, quod materiæ in beneficii partem a Deo collatum dicis, potius ad exitium accessisse deprehenditur. Si vero dicas, non potuisse a Deo aboleri mala: cum ejusmodi impossibilitas, aut natura imbecillum arguat, aut timore vincente fortiori alicui mancipatum, vide utrum horum omnipotenti et bono Deo velis ascribere. Porro iterum propositæ circa materiam quæstioni responde. Estne materia simplex, an composita? Nam si materia simplex fuit et uniformis, cum mundus compositus sit et ex diversis substantiis constet, non potest dici factus ex materia; quod non possint quæ sunt composita, uno aliquo informi constitui. Compositum enim, simplicium aliquorum mixturem indicat. Quod si iterum materiam dicas quid compositum, omnino debuit ex simplicibus componi; erantque olim separata simplicia, quorum compositione facta est materia; composita autem simplicibus constituuntur: erat plane cum materia non erat, prius nimirum quam simplicia coirent. Quod si erat quandoque, cum materia non erat; nunquam vero fuit, cum ingenitum non esset: non ergo materia ingenita est. Porro sequitur, ut admittenda sint plura ingenita.

(30) Antequam enim ornatum reciperet. Πρὶν διακοσμηθῆναι. Altera lectio διακριθῆναι, quam interpretes Photii magis probat: ubique tamen loquitur Methodius de ornatu, formatione et perfectione, quam materia, juxta etiam hæreticos, δημιουργήσεται, a Deo accipiat: ad quam etiam, parte tantum

Α οὔσαι, ἐπὶ τῷ κρείττονι ἐτράπησαν· ἢ αἱ μὲν οὔσαι κακαὶ, αἱ δὲ μὴ· αἱ μὲν κακαὶ οὐκ ἐτράπησαν ἐπὶ τῷ κρείττονι· αἱ δὲ λοιπαὶ, ὅσαι διάφοροι ἐτύγγανον, τῆς διακοσμῆσεως ἕνεκα πρὸς Θεοῦ ἐτράπησαν.

ΟΥΑΛ. Οὕτως ἔνωθεν εἶχον ἐγώ.

ΟΡΘΟΥ. Πῶς τοίνυν τὰς τῶν φαύλων ποιότητας, ὡς εἶχον, καταλειπόμεναι λέγεις; Πότερον, δυνάμενον μὲν ἐκείνας ἀνελεῖν· ἢ βουληθέντα μὲν, μὴ δυνάμενον δέ; Εἰ μὲν γὰρ δυνάμενον λέγεις, μὴ βουληθέντα δὲ αὐτὸν αἰτίον τούτων (31)· ὅτι δυνάμενον ποιῆσαι μὴ εἶναι κακὰ, συνεχώρησεν αὐτὰ μένειν ὡς ἦν· καὶ μάλιστα ὅτε δημιουργεῖν τὴν ὕλην ἤρξατο. Εἰ γὰρ μηδὲ ὅλως ἐμελεν αὐτῷ τῆς ὕλης, οὐκ ἂν αἰτίος ἦν, ὧν συνεχώρησε μένειν. Ἐπεὶ δὲ μέρος μὲν τι αὐτῆς δημιουργεῖ, μέρος δὲ τι αὐτῆ ἐξ, δυνάμενος κάκεινο τρέπειν εἰς τὸ κρείττον· αἰτίος μοι τῶν κακῶν (δοκεῖ), καταλιπὼν μέρος ὕλης πονηρόν. Ἐπὶ δὲ ἄλλοις οὖν ἐδημιούργησε μέρους· ἀλλὰ μὴ καὶ τὰ μέγιστα, κατὰ τοῦτο, τοῦτο τὸ μέρος ἠδικηθῆναι μοι δοκεῖ, ὅπερ κατεσκεύασε τῆς ὕλης μέρος, ἀντιλαμβανόμενον τὰ ἐκ τῶν κακῶν. Πρὶν γὰρ αὐτὴν διακοσμηθῆναι, τὸ μηδὲ αἰσθάνεσθαι τῶν κακῶν παρῆν αὐτῇ· νῦν δὲ ἕκαστον τῶν μερῶν αὐτῆς αἰσθῆσιν λαμβάνει τῶν κακῶν. Καὶ μοι ἐπὶ ἀνθρώπου λάβε τὸ παράδειγμα. Πρὶν (γὰρ) ζῶον γένηται, ἀναίσθητον ἦν τῶν κακῶν. Ἀφ' οὗ δὲ εἰκονισθὲν ἄνθρωπος πρὸς Θεοῦ γίνεται, τότε καὶ τὴν αἰσθῆσιν τοῦ προπελάζοντος κακοῦ προσλαμβάνει. Καὶ τοῦτο ὅπερ ἐπεὶ εὐεργεσία τῆς ὕλης πρὸς Θεοῦ γεγενῆνα λέγεις, εὐρίσκειται μᾶλλον ἐπὶ τῷ χεῖρονι προσγενόμενον αὐτῇ. Εἰ δὲ μὴ δύνασθαι παῦσαι τὰ κακὰ τὸν Θεὸν φῆς· τὸ δὲ ἀδύνατον ἦτοί τῃ φύσει ἀσθενῆ ὑπάρχειν ἐστίν, ἢ τῷ νικᾶσθαι τῷ φόβῳ δεδουλωμένον πρὸς τινος κρείττονος; ὅρα ὅποιον τούτων προσάπτειν ἐθέλεις τῷ παντοκράτορι καὶ ἀγαθῷ Θεῷ. Ἀλλὰ πάλιν περὶ τῆς ὕλης ἀπόκριται. Πότερον ἀπλῆ τις ἐστίν ἡ ὕλη, ἢ σύνθετος; Εἰ γὰρ ἀπλῆ τις ἐτύγγανεν ὕλη καὶ μονοειδῆς, σύνθετος δὲ ὁ κόσμος, καὶ ἐκ διαφόρων οὐσιῶν συνεστῶς ἐστίν· ἀδύνατον τοῦτον ἐξ ὕλης γεγενῆναι λέγειν· τῷ τὰ σύνθετα μὴ οἶόν τε ἐξ ἐνὸς ἀπολοῦ τὴν σύστασιν εἶχειν. Τὸ γὰρ σύνθετον ἀπλῶν τινῶν μίξιν μὴνυει. Εἰ δ' αὖ πάλιν σύνθετον λέγεις τὴν ὕλην, πάντως ἐξ ἀπλῶν συνετέθη· καὶ ἦν ποτε καθ' ἑαυτὰ ἀπλᾶ ὧν συνετέθησαν, γέγονεν ἡ ὕλη· τὰ δὲ σύνθετα ἐξ ἀπλῶν τὴν σύστασιν εἶχει. Ἦν ποτε καιρὸς, ὅτε ὕλη οὐκ ἦν· τουτέστι πλὴν τὰ ἀπλᾶ συνελθεῖν. Εἰ δὲ ἦν ποτε καιρὸς, ὅτε ἡ ὕλη οὐκ ἦν· οὐκ ἦν δὲ ποτε καιρὸς, ὅτε ἀγένητον (32) οὐκ ἦν· οὐκ (ἄρα ἔσται) ἀγένητος ἡ ὕλη. Τὸ δ' ἐντεῦθεν (ἄρα ἔσται) πολλὰ τὰ ἀγένητα. Εἰ γὰρ ἦν ἀγένητος ὁ Θεὸς, ἦν δὲ ἀγένητα καὶ τὰ ἀπλᾶ, ἐξ ὧν ἡ ὕλη συνετέθη· οὐκ ἄρα (ἔσται) δύο καὶ μόνον τὰ

perornata, sequitur ejusmodi discretio, contra quam auctor arguit.

(31) Αὐτὸν αἰτίον τούτων. Αἱ αὐτὸν τούτων ποιητὴν εἰπεῖν ἀνάγκη.

(32) Ἀγένητον. Ἀγένητος.

ἀγένητα· ἵνα παρήσω (33) τὸ ἐπιζητηῆσαι, τί ὄντα ἄπλα· ὕλη, ἢ εἶδος; Πολλὰ γὰρ καὶ οὕτως ἄτοπα ἀκολουθήσειαν. Δοκεῖ δὲ σοι μηδὲν τῶν ὄντων αὐτὸ ἑαυτῷ ἀντικεῖσθαι;

num materia, an forma? Nam hinc etiam sequentur nihil in rebus sibi ipsum esse contrarium?

ΟΥΑΑ. Δοκεῖ.

ΟΡΘΟΔ. Ἀντίκειται δὲ τῷ πυρὶ τὸ ὕδωρ· καὶ τῷ φωτὶ τὸ σκότος· καὶ τῷ ψυχρῷ τὸ θερμὸν· καὶ τῷ ξηρῷ τὸ ὑγρὸν.

ΟΥΑΑ. Οὕτως ἔχειν μὴ (34) δοκεῖ.

ΟΡΘΟΔ. Οὐκοῦν εἰ μηδὲν τῶν ὄντων αὐτὸ ἑαυτῷ ἀντίκειται, ἀλλήλοις δὲ ταῦτα ἀντίκειται· οὐκ ἔσονται ὕλη μία, οὐδὲ μὴν ἐξ ὕλης μιάς. Πάλιν δὲ πυθέσθαι βούλομαι· Δοκεῖ σοι τὰ μέρη μὴ ἀναιρετικά ἀλλήλων εἶναι;

ΟΥΑΑ. Δοκεῖ.

ΟΡΘΟΔ. Εἶναι δὲ τῆς ὕλης μέρος· τὸ τε πῦρ καὶ τὸ ὕδωρ, ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ λοιπά,

ΟΥΑΑ. Οὕτως ἔχω.

ΟΡΘΟΔ. Τί δέ; οὐ δοκεῖ σοι ἀναιρετικὸν μὲν εἶναι τοῦ πυρὸς τὸ ὕδωρ, τοῦ δὲ σκότους τὸ φῶς, καὶ τῶν ἄλλων ταῦτοις παραπλήσια;

ΟΥΑΑ. Δοκεῖ.

ΟΡΘΟΔ. Οὐκοῦν, εἰ τὰ μέρη οὐκ ἔστιν ἀλλήλων ἀναιρετικά, ταῦτα δὲ ἀναιρετικά (35) τυγχάνει· οὐκ (ἄρα) ἔσται ἀλλήλων μέρος. Εἰ δὲ οὐκ ἔσται ἀλλήλων μέρος, οὐκ ἔσονται ὕλης μιάς. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἂν ἔσονται ὕλη, τῷ μηδὲν τῆ τῶν ὄντων αὐτὸ ἑαυτοῦ ἀναιρετικὸν εἶναι. Οὕτως οὖν τῶν ἀντικειμένων ἐχόντων, τὸ μὴ εἶναι τὴν ὕλην δείκνυται. Περὶ μὲν τῆς ὕλης αὐτάρκως ἔχει.

Ἐπὶ δὲ τὴν τῶν κακῶν ἐξέτασιν ἐρχεσθαι δεῖ, καὶ ἀναγκάτως ἀναζητεῖν τὰ παρ' ἀνθρώποις. Τὰ παρὰ ἀνθρώποις κακὰ, πότερον εἶδη τυγχάνει κακοῦ ἢ μέρη; Εἰ γὰρ εἶδη· οὐκ (ἄρα) ἔσται ἕτερον παρὰ ταῦτα τὸν κακὸν καθ' ἑαυτὸ· τῷ τὰ γένη ἐν ταῖς εἰθεῖσι ἐξετάζεσθαι, καὶ ὑπεσάναί. Εἰ δὲ τοῦτο, γενητὸν (ἄρα) ἔσται τὸ κακόν. Τὰ γὰρ εἶδη γενητὰ ὄντα δείκνυται· οἷον φόνος, καὶ μοιχεία, καὶ τὰ τοῦτοις παραπλήσια. Εἰ δὲ μέρη τινὸς κακοῦ ταῦτα εἶναι ἐθέλοις, ἐστὶ δὲ ταῦτα γενητὰ· ἀνάγκη κακῆν γενητὸν ὑπάρχειν. Ἄν γὰρ τὰ μέρη γενητὰ, ταῦτα ὁμοίως ἐξ ἀνάγκης ἐστὶ γενητὰ. Τὸ γὰρ ὅλον ἐκ μερῶν συνέστηκε. Καὶ τὸ μὲν ὅλον οὐκ ἔσται, μὴ ὄντων μερῶν· ἔσται δὲ (36) τίνα τῶν μερῶν, κἂν μὴ τὸ ὅλον παρῆ. Οὐθενὸς δὲ τῶν ὄντων μέρος μὲν ἐστὶ γενητὸν, μέρος δὲ ἀγένητον. Εἰ δὲ καὶ τοῦτο συγχωρήσαιμι τῷ λόγῳ, ἦν ποτε τὸ κακόν, ὅτε ὀλόκληρον οὐκ ἦν· τουτέστι πρὶν δημιουργῆσαι τὴν ὕλην τὸν Θεόν. Τότε δὲ ὀλόκληρον γίνεταί, ὅτε πρὸς Θεοῦ γέγονεν ἀνθρώπος· τῶν γὰρ μερῶν τοῦ κακοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει ποιητής. Καὶ τὸ ἐντεῦθεν ὀλόκληρον εἶναι τὸ κακόν αἴτιος ἔσται δημιουργήσας ὁ Θεός· ὑπερ ἄσπετός. Εἰ δ' οὐδ' ὀπότερον τούτων λέγεις τὸ κακόν, πρᾶξιν δὲ τινος κακοῦ (37) εἶναι λέγεις· γε-

Nam si Deus erat ingenitus, erantque simplicia illa quibus materia composita fuit, ingenita : plane non erunt amplius duo, et sola ingenita : ut præmittam quærere, quid fuerint illa simplicia; multa absurda. Sed et hoc quærø : Num videtur

VAL. Videtur.

ORTH. Atquæ igni contraria est aqua; et luci tenebræ; et frigido calidum; et arido humidum.

VAL. Mihi ita videtur.

ORTH. Ergo si nulla res sibi ipsa contraria est; hæc autem sibi repugnant : non ergo erunt sola materia; imo neque ex materia sola. Rursum vero velim audire : Num putas partes non se ipsas in-

B terimere?

VAL. Puto.

ORTH. Num vero existimas ignem et aquam, ac similiter reliqua, esse partes materiæ?

VAL. Ita existimo.

ORTH. Quid vero? Non videtur tibi aqua lethalis igni; luxque tenebris; et alia, si qua sunt his similia?

VAL. Videtur.

ORTH. Si ergo partes minime sibi invicem exi-
tio sunt; hæc autem se mutuo perimunt; sequitur, ut non sint invicem partes. Si autem non sunt invicem partes; neque unius materiæ partes fuerint. Imo neque erunt materia, quod nihil sibi ipsi exi-
tio sit et contrarium. Cum ergo ita se habeant op-
posita, patet inde ea non esse materiam. Atque de materia satis dictum sit.

Veniendum autem est ad malorum disquisitionem, necessarioque excutienda sunt mala hominum. Quærø igitur : Mala hominum, suntne species mali, an partes? Si species; non erit ergo aliud præter hæc subsistens malum, eo quod genera in speciebus inveniuntur et subsistant. Quod si ita habet, erit sane malum aliquid procreatum. Sic enim species quæ sint, factum aliquod ostendunt : puta, homicidium, adulterium et his similia. Sin autem malueris esse partes alicujus mali : cum illæ sint quid factum; plane fit necessum, ut et illud sit quid factum. Quorum enim partes sunt quid factum, etiam ipsa similiter necessario ejusmodi sunt. Nam totum constat partibus. Ac totum quidem non erit, partibus non existentibus : partes vero aliquæ erunt, quanquam totum desideretur. Nullius autem rei pars altera genita est, altera ingenita. Sin vero hoc etiam orationi dederò; haud tamen negari potest, fuisse quando malum non integrum esset : hoc est, antequam Deus materiam formaret. Postquam Deus hominem creavit, jam integritatem recipit. Nam homo, partium mali auctor est : eoque, Deus qui condidit, auctor fuerit integritatis mali; quod impium dictu sit. Si vero neutrum horum ma-

(33) Παρήσω. ΑΙ. παρήσατο.

(34) Μη. Scrib. μοί.

(35) Ἀναιρετικά. ΑΙ. συνανειτικά.

(36) Ἐσται δέ. ΑΙ. ἄρα δέ. Sic et paulo post, αἴτιος ἄρα ἔσται δημ.

(37) Κακοῦ. ΑΙ. κακόν.

lum dixeris esse, sed alicujus malam actionem : tum genitum ac quid factum, ipsum doces. Quod enim alicujus actio est, initium essendi acceptum habet. Ad hæc, nullum præterea aliud malum assignare potes. Quam enim aliam actionem, præter id quod committunt homines, assignare habueris? Nam quod is qui operatur, non sit ipse malum secundum rationem substantiæ, sed secundum ipsam mali operationem, jam ostensum fuit. Nam nihil est malum natura, sed usu fiunt mala quæ mala sunt. Quippe dico, inquit (Methodius), creatum hominem liberi arbitrii, non velut malo aliquo jam existente, cujus eligendi, si vellet, potestatem haberet : sed propter concessam facultatem obsequendi Deo vel non obsequendi. Hoc enim sibi tunc volebat, ac erat, liberum arbitrium. Porro creatus homo præceptum a Deo accipit : tumque hinc malum incipit. Non enim paret divino mandato : idque et solum malum erat, inobedientia quæ esse cæpit.

METHODII EX LIBRO DE LIBERO
ARBITRIO.

(Excerptum R. P. Sirmondi S. J.)

Homo enim potestatem accepit, ut se ipse servituti addiceret, non vincente necessitate naturæ ; neque facultate auferente, quod erat melius ; cujus etiam gratia, dico fuisse concessam : ut nimirum accessio aliqua bonis prioribus fieret ; quod ei ex obedientia a meliori accedit, et ut debitum exigitur ab auctore. Non enim dico fuisse creatum hominem in interitum, sed propter meliora. Nam si factus esset velut aliquod de elementis sive aliis sic insensate servientibus Deo, non jam proposito dignam mercedem reciperet ; sed esset velut auctoris instrumentum, aliene a ratione, ob male gesta reprehensioni obnoxius. Causa enim horum esset utens. Imo neque quod est melius homo cognosceret, nisi illius cognovisset auctorem, sed illud tantum ad quod esse natus est. Quare dico, cum Deus hominem honorare et scire eum meliora vellet, dedit ei potestatem, qua posset facere quæ vellet ; ejusque potestatem ad meliora hortatur, non quod rursus auferat potestatem liberam quam dedit, sed tanquam quod melius est, declarare velit. Habet siquidem potestatem, et mandatum accipit : Deus autem admonet, ut homo, voluntatem, qua potest, in bonum inflexerit. Ut enim, cum pater puerum, alioqui habentem facultatem ad perdiscendas disciplinas, et magis earum studio adhærescendum hortatur, declarans esse ei id melius, non privat puerum potestate quam habet ; quanquam is nolit libens dicere : ita et Deum, cum hominem hortatur ut mandatis pareat, haudquaquam arbitror voluntatis potestatem auferre, qua is possit etiam non

Α νητὸν αὐτὸν ὑπάρχειν μηνύεις. Ἡ γὰρ τοῦ τινος πρᾶξις ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαμβάνει. Πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲν ἕτερον παρὰ ταῦτα κακὸν εἰπεῖν ἔχεις. Ποῖαν γὰρ πρᾶξιν ἐτέραν παρὰ τὸ (38) ἐν ἀνθρώποις δεικνύειν ἔχεις ; "Ὅτι γὰρ ἐνεργῶν, οὐ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον ὑπάρχει κακία, ἀλλὰ κατ' αὐτὸ τὸ ἐνεργεῖν τὸ κακὸν ἤδη δέδεικται. "Ὅτι τῇ φύσει κακὸν οὐδὲν ἐστίν, ἀλλὰ τῇ χρήσει γίνεται κακὰ τὰ κακὰ. "Ὅτι αὐτεξούσιον, φησί, γεγενῆσθαι φημί τὸν ἀνθρώπον, οὐχ ὡς προὑποκειμένου τινὸς ἤδη κακοῦ, οὐ τὴν ἐξουσίαν, εἰ βούλοιο, τοῦ ἐλέσθαι ἀνθρώπος ἐλάμβανεν, ἀλλὰ τὴν τοῦ ὑπακούειν (39) [τῷ Θεῷ, καὶ μὴ ὑπακούειν] αἴτιον μόνον ἦν. Τοῦτο γὰρ τὸ αὐτεξούσιον ἐβούλετο τότε. Καὶ γενόμενος ἀνθρώπος ἐντολὴν λαμβάνει παρὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐντεῦθεν ἤδη τὸ κακὸν ἀρχεται. Οὐ γὰρ πειθεταὶ τῷ θεῷ προστάγματι καὶ τοῦτο καὶ μόνον ἦν τὸ κακὸν, ἡ παρακοή, ἥτις τοῦ (40) εἶναι ἤρξατο.

ΜΕΘΟΔΙΟΥ ΕΚ ΤΟΥ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΥΤΕΞΟΥΣΙΟΥ.

"Ανθρώπος γὰρ προσέλαθεν ἐξουσίαν, ἑαυτὸν δουλαγωγῶν, οὐκ ἀνάγκη τῆς φύσεως κρατούμενος, οὐδὲ τῆς δυνάμεως ἀφαιρούμενος (41), ὅπερ αὐτῷ κρείττον· οὐ ἕνεκα κεχαρισθαι φημί· ἵνα τι πλέον ὦν ἔχει προσλάβῃ, ὅπερ αὐτῷ παρὰ τοῦ κρείττονος ἐκ τῆς ὑπακοῆς προσγίνεται, καὶ ὡς ὀφειλὴν ἀπαιτεῖται παρὰ τοῦ πεποιηκότος. Οὐ γὰρ ἐπὶ βλάβῃ τὸν ἀνθρώπον γεγενῆσθαι φημί· ἕνεκα δὲ τῶν κρείττωνων. Εἰ γὰρ ὡς ἐν τι γέγονε τῶν στοιχείων, ἢ τῶν ὁμοίως δουλευόντων Θεῷ, οὐκ ἔτι μισθὸν ἄξιον τῆς προαιρέσεως λαμβάνει· ἀλλ' ὡς περ ὄργανον ἂν ἦν τοῦ δημιουργοῦ, τὴν ἐφ' οἷς οὐ καλῶς ἔπραξεν, ἀλόγως μέψιν ὑπομένων· τούτων γὰρ αἴτιος (42) ἦν ὁ χρωόμενος. Ἄλλ' οὐδὲ τὸ κρείττον ἀνθρώπος ἠπίστατο, μὴ τὸν αἴτιον εἰδὼς, ἀλλ' ἐκεῖνο μόνον εἰς ὃ πέφυκεν εἶναι. Φημί τοιγαροῦν τὸν Θεὸν οὕτω τὸν ἀνθρώπον τιμῆσαι προαιρούμενον, καὶ τῶν κρείττωνων ἐπιστήμονα γίνεσθαι, τὴν ἐξουσίαν αὐτῷ τοῦ δύνασθαι ποιεῖν ἃ βούλεται, δεδωκέναι· καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ εἰς κρείττον παραινεῖν, οὐκ ἀφαιρούμενον πάλιν τὸν αὐτεξούσιον, ἀλλὰ τὸν κρείττον μηνύειν θέλοντα. Τὸ μὲν γὰρ δύνασθαι πάρεστιν αὐτῷ· καὶ τὴν ἐντολὴν λαμβάνει· τὴν δὲ τοῦ δύνασθαι προαίρεσιν εἰς τὸ κρείττον τρέπειν ὁ Θεὸς παραινεῖ. "Ὡς περ γὰρ πατὴρ παιδὶ παραινεῖ, ἐξουσίαν ἔχοντι ἐκμανθάνειν τὰ μαθήματα, καὶ μᾶλλον ἔχεσθαι τῶν μαθημάτων, ὅτι, κρείττον τοῦτο μνηύει, οὐ τὴν τοῦ δύνασθαι· τοῦ παιδὸς ἐξουσίαν ἀφαιρεῖ, κἂν μὴ ἐκὼν μανθάνειν βούληται· οὕτω μοι καὶ τὸν Θεὸν οὐ δοκεῖ, προτρέποντα τὸν ἀνθρώπον πείθεσθαι τοῖς προστάγμασιν, ἀφαιρεῖν αὐτὸν τὴν ἐξουσίαν τῆς προαιρέσεως τοῦ

(38) Παρὰ τὸ. ΑΙ. παρὰ τοῦ.

(39) Τῆρ τοῦ ὑπ. Præmittendum fortasse διά. Mox scribendum αἴτιαν μόνην, vel αἴτιον δύναμιν.

(40) Τοῦ. ΑΙ. αὐτοῦ

(41) Ἀφαιρούμενος. Scrib. ἀφαιρουμένης.

(42) Τούτωρ γὰρ αἴτ. Locus citatur a Fr. Turriano lib. iv pro Epist. Pont., cap. 2.

δύνασθαι, καὶ μὴ ὑπακούειν τοῖς πράγμασι (45). Καὶ γὰρ τὴν ἀρχὴν τοῦ οὕτως παραινεῖν, ὅτι μὴ ἀφελεῖ τὴν ἐξουσίαν, μὴνύει. Προσάττει δὲ, ἵνα τῶν κρείττωνων ἀνθρώπων ἀπολαύειν δυνηθῆ. Τοῦτο γὰρ ἔπεται τῷ πεισθῆναι τῷ τοῦ Θεοῦ προστάγματι. Ὅστε οὐχ ἵνα τὴν ἐξουσίαν ἣν δέδωκεν ἀφέλῃ, προσάττειν βούλεται· ἀλλ' ἵνα κρείττον δωρήσῃται, ὡς ἀξίῳ μειζόνων τυχεῖν, ἀνθ' ὧν ὑπήκουσε τῷ Θεῷ, καὶ τὴν τοῦ μὴ ὑπακούειν ἐξουσίαν ἔχων. Φημι ἀνθρώπων γερονέαι [αὐτεξούσιον], οὐχ ὡς προὔποκειμένου τινὸς ἡδὴ κακοῦ, οὐ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐλέσθαι, εἰ βούλοιο,· ὁ ἀνθρώπος ἔλαβε ἀλλὰ τὴν τοῦ ὑπακούειν τῷ Θεῷ καὶ μὴ ὑπακούειν αἰτίαν μόνην. Τοῦτο γὰρ τὸ αὐτεξούσιον ἠβούλετο. Καὶ γενόμενος ὁ ἀνθρώπος, ἐντολὴν λαμβάνει παρὰ τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐντεῦθεν ἡδὴ τὸ κακὸν ἀρχεται· οὐ γὰρ πείθεται τῷ θεῷ προστάγματι· καὶ τοῦτο καὶ μόνον τὸ κακὸν, ἡ παρακοή, ἥτις τοῦ εἶναι ἡρξάτο. Οὐδὲ γὰρ ἀγένητον ταύτην τις εἰπεῖν ἔχει, τοῦ ποιήσαντος αὐτὴν ὄντος γενητοῦ. Πάντως δὲ, πόθεν τοῦτο τὸ παρακοῦσαι, ἐρωτήσεις. Ἀλλὰ κεῖται σαφῶς ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ. Ὅθεν οὐδὲ τοιοῦτον τὸν ἀνθρώπον πρὸς τοῦ Θεοῦ γερονέαι φημι· κατὰ δὲ τὴν τινα διδασκαλίαν τοῦτο πεπονθέναι λέγω. Οὐδὲ γὰρ τοιαύτην φύσιν εἰληφῶς ὁ ἀνθρώπος. Εἰ γὰρ οὕτως εἶχεν, οὐκ ἂν αὐτῷ κατὰ διδασκαλίαν τοῦτο προσεγίνετο, τῆς φύσεως αὐτῆς οὕτως ἐχούσης. Λέγει δὲ τις θεῖα φωνή, *μεμαθηκέναι* (44) τὸν ἀνθρώπον. . . . Διδάσκεισθαι οὖν φημι τὸ παρακοῦειν Θεοῦ. Τοῦτο γὰρ καὶ μόνον ἐστὶ τὸ κακὸν, ὃ παρὰ τὴν τοῦ Θεοῦ προαίρεσιν γίνεται· οὐ γὰρ ἂν καθ' ἑαυτὸ τὸ πονηρὸν ὁ ἀνθρώπος διδάσκεται. Ὁ διδάσκων τοίνυν τὸ κακὸν ἐστὶν ὁ δράκων, καὶ τὰ ἐξῆς. Λέπει.

Τοῦ αὐτοῦ Μεθοδίου.

(*Ex Elem. Damase. emin. card. Rupifuc.*)

Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν τοῦ κακοῦ τὸν φθόνον εἶπον ἔγωγε· τὸν δὲ φθόνον ἐκ τοῦ κρείττονι τιμῇ κατξιώσθαι τὸν ἀνθρώπον πρὸς τοῦ Θεοῦ· τὸ δὲ κακὸν, ἡ παρακοή τῆς τοῦ Θεοῦ ἐντολῆς.

* *Jerem.* XIII, 25.

A obedire mandatis. Nam et id causæ ostendit, cur ita hortetur, quod potestatem non abstulerit. Præcipit autem, ut homo potiora consequi possit. Quod quis enim divino præcepto obsequatur, ejusmodi præmium excipit. Quamobrem non vult dare præceptum, ut auferat potestatem quam dedit; sed ut melius aliquid donet, tanquam digno qui meliora adipiscatur, quia paruit Deo, cum alioqui potestatem non parendi haberet. Dico autem factum hominem liberum, non velut malo aliquo jam existente, cujus eligendi, si vellet, potestatem acceperit: sed propter concessam facultatem, qua pareret vel non pareret præcipienti Deo. Est hoc enim, in quo erat posita facultas arbitrii. Creatus autem homo, præceptum a Deo accipit: jamque inde inchoat malum, nam non paret divino præcepto: hocque et unum malum erat, inobedientia quæ tunc incepit. Ne quis enim eam dixerit ingentam, genito et creato eo qui fecit. Prorsus vero quæres, unde hæc inobedientia. Enimvero perspicue in divina Scriptura positum est. Quare etiam nego talem a Deo fuisse creatum hominem: dico vero, id ipsi doctrina quadam accidisse. Non enim homo acceperat talem naturam. Nam hoc posito, ipsa natura sic comparata, haudquaquam oportuisset illud per doctrinam accedere. Porro est qui voce divina, ac ceu ex oraculo, hominem *mala didicisse* * dicat. Dico ergo didicisse non obedire Deo. Hoc enim et solum est malum illud, quod sit præter divinam voluntatem: non enim homo, malum addiscit secundum se. Qui ergo malum docet, draco est, etc.

Ejusdem Methodii.

Sane vero, mali principium, dixerim ego invidiam: inde vero ortam illam, quod homo potioribus honoribus a Deo fuisset auctus. Porro malum, inobedientia est divini mandati.

+ ΜΕΘΟΔΙΟΥ ΕΚ ΤΟΥ ΠΕΡΙ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ (45).

METHODII

EX LIBRO DE RESURRECTIONE.

Α'. Οὐκ ἐποίησε (46) κακὸν ὁ Θεός· οὐδέ ἐστι τὸ σύνολον ὄντως ἐκ παντὸς τὸ παράπαν αἰτίας κακοῦ. Ἀλλὰ πᾶν ὅπερ ἂν αὐτεξούσιον οὕτως ὑπ' αὐτοῦ γερονός· εἰ (47) πρὸς τὸ φυλάξασθαι καὶ τηρῆσαι νόμον, ὃν αὐτὸς δικαίως διεστείλατο, μὴ τηρῆσαν, λέ-

I. Malum Deus non fecit, nec ullo modo auctor illius est. Sed quidquid arbitrii sui potestate præditum ab eo factum est, ut quam is legem justissime præscripsit, servaverit, ea non servata, appellatur malum. Est autem gravissimum hoc damnum in

(45) *Πράγμασι*. Turg., προστάσι, forte προστάγμασι.

(44) *Jerem.* XIII, 25, *μεμαθηκότες τὰ κακά*.

(45) *Ἐκ τοῦ περὶ ἀναστ.* Hæc excerpta partium

ex Epiphanio, sed emendata, partim nova.

(46) *Οὐκ ἐπ.* Ex Epiphanio hæc. LXIV, n. 22, emend. ex *Elemen.* card. Rupifucald.

(47) *Et.* Impr., ἦ, forte ἦ.

primis, Dei mandata negligere, ac justitiæ quæ adjuncta libertati est, limites præterire.

II. Illud vero jam antea disputatum est, monstratumque, *pelliceas tunicas* ¹, aliud esse præter corpora. Sed nihilominus idem rursus (dicendum enim sæpius est) hoc loco repetamus. Primus igitur ipse parens, antequam eæ tunicæ consuerentur, ossa se et carnem habere constat; cum nimirum, perductam ad sese mulierem contemplat, *Hoc nunc os*, inquit, *ex ossibus meis, et caro de carne mea*. Et rursus: *Hæc vocabitur mulier, quoniam de viro sumpta est. Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ: et erunt duo in carnem unam* ². Neque enim certos homines ferre possum, qui consulto nugantur ac Scripturas impudentissime detorquent, quo suum illis de resurrectione sine carne dogma procedat: qui ideo, et ossa quædam intelligibilia, et carnes similiter intelligibiles commenti sunt, ac suis allegoriis alias aliter sursum deorsumque sese convertunt. Atqui hæc perinde ac scripta sunt, accipienda esse, Christi confirmat auctoritas; ubi interrogantibus Pharisæis de uxoris divortio, respondet: *Non legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum et feminam fecit eos? Et dixit: Propter hoc relinquet homo patrem et matrem* ³, etc.

III. Sed et illud perspicue absurdum est, arbitrari corpus in æterna illa vita minime cum anima futurum, quod illud tanquam vinculum ac pedicula sit; ut ne, juxta quod opinantur, sempiternis vinculis corruptionis addicti videamur, qui in lucis illo regno simus habitaturi. Cum enim abunde dissoluta ac refutata sit illa sententia, qua animæ vinculum carnem esse definiabant; etiam illud solutum est, ut ideo caro non resurgat, ne si eam resumpserimus, victi propter eam in regno illo lucis futuri simus.

IV. Igitur ne immortale quoddam ac sempiternum malum esset homo, ut jam diximus, in quo peccatum potioribus auctum, dominium obtineret (48); velut quod immortalis in corpore pullulasset, et immortalis perinde alimento glisceret: propterea mortalem illum Deus esse voluit, ac morte lamnavit. Hoc enim scortæ illæ tunicæ significabant, ut nimirum corpore resoluta, omne ex imo

¹ Gen. III, 21. ² Gen. II, 23, 24. ³ Matth. XIX, 4, 5.

(48) *Potioribus auctum, dominium obtineret*. Sic visum est circumloqui τὸ, κρατιστεύουσαν significat enim novam illam excellentiam peccati in homine, ex subjecti immortalitate, nisi Deus ipsum a peccato, morte damnasset.

(49) Προηπ. Epiph. hæc. n. 23, emend. ex autogr. R. P. Sirm.

(50) Τῇ γυναικὶ αὐτοῦ. Al., πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ.

(51) Δίγα σαρκὸς εἶναι προχωρήση. Edit. Epiph., male, δὴ σαρκὸς μὴ εἶναι προχωρήσης.

(52) Ἄτοπ. Ex Epiph. ibid., n. 4°, emend. ex

γεται κακόν. Βαρυτάτη δὲ βλάβη τὸ παρακοῦσαι Θεοῦ, τοὺς δρους τῆς κατὰ τὸ αὐτεξούσιον ὑπερβάντα δικαιοσύνης.

B'. Προηπόρηται (49) δὲ ἤδη, καὶ ἀπεδείχθη, τοῖς δερματίνους χιτῶνας μὴ εἶναι τὰ σώματα. Ὅμως δὲ καὶ πάλιν (οὐ γὰρ ἄπαξ ῥητέον) φράσωμεν. Αὐτὸς πρὸ τῆς κατασκευῆς αὐτῶν ὁ πρωτόπλαστος ὁμολογεῖ καὶ ὅσα ἔχειν καὶ σάρκας, ὅποτε δὴ τὴν γυναῖκα αὐτῷ προσαχθεῖσαν θεασάμενος, *Τοῦτο τὴν ὄστων, ἐφώνησεν, ἐκ τῶν ὄστων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου*: καὶ πάλιν· *Αὕτη κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη*. Ἐνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ, καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ (50): καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς **B** *σάρκα μίαν*. Οὐ γὰρ δὴ ἀνέξομαι φληναφούντων τιῶν, καὶ βιαζομένων ἀπρηυθριασμένως τὴν Γραφήν, ἵνα αὐτοῖς δίγα σαρκὸς εἶναι προχωρήση (51) ἡ ἀνάστασις, ὅσα νοητά, καὶ σάρκας νοητὰς ὑποτιθέμενων, καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἄνω καὶ κάτω μεταβαλλομένων ἀλληγορίαις. Καὶ ταῦτα οὕτως, ὡς γέγραπται, παραλαμβάνεσθαι, κρατιστέους τοῦ Χριστοῦ τὴν Γραφήν, ἔνθα πυθθανομένους τοῖς Φαρισαίοις περὶ χωρισμοῦ γυναικὸς ἀποκρίνεται· *Οὐκ ἀρέγνωτε, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ὁ κτίσας ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς; Καὶ εἶπεν· Ἐνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα, καὶ τὰ ἐξῆς.*

Γ'. Ἄτοπον (52) δὲ κάκεινο προφανῶς, τὸ ὄφασθαι τὸ σῶμα ἐν τῇ εἰς αἰῶνας διαγωγῇ μὴ συνείσεσθαι (53) τῇ ψυχῇ, διὰ τὸ δεσμὸν αὐτὸ καὶ πέδας εἶναι· ἵνα μὴ αἰώνιοι γενόμεθα κατάκριτοι δεσμῶται, κατ' αὐτοῦ, φθορᾶς (54) ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ φωτὸς ἐσόμενοι. Λελυμένου γὰρ ἱκανῶς, καὶ ἐξελεγχθέντος τοῦ λόγου, ἐν ᾧ δεσμὸν τῆς ψυχῆς ὠρίζοντό εἶναι τὴν σάρκα, λέλυται καὶ τὸ, ἵνα μὴ δεσμῶται ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ φωτὸς, εἰ ἀπολάβωμεν (55) αὐτὴν, ἐσόμεθα, διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσεται.

Δ'. ἵνα τοίνυν (56) μὴ ἦ κακὸν ἀθάνατον ὁ ἄνθρωπος, ἢ ἀείζων, ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὴν ἁμαρτίαν κρατιστεύουσαν, ἅτε ἐν ἀθανάτῳ βλαστήσασαν σώματι, καὶ ἀθάνατον ἔχουσαν τροφήν, ὁ Θεὸς αὐτὸν διὰ τοῦτο θνητὸν ἀπεφήνατο νεκρότητι περιβαλόν. Τοῦτο γὰρ οἱ δερμάτινοι χιτῶνες ἐβούλοντο, ἵνα δὴ διὰ τῆς ἀναλύσεως (57) τοῦ σώματος ἡ ἁμαρτία κάτῳθεν αὐτόπρεμος πᾶσα διαφραγῆ, ὡς μηδὲ κἄν

codd. Rupif. et Sirm.

(53) *Συνείσεσθαι*. Sic edit. At Rupif. et Sirm., συνονούσθαι, *anima non unidentum*.

(54) *Κατ' αὐτούς, φθορᾶς*. Impr. κατὰ τοὺς φθορᾶς, *corrupte*. Sirm., καὶ ταυτοί.

(55) *Εἰ ἀπολάβωμεν*. Impr. et Sirm., ἦν ἀπολαβόμεν.

(56) *ἵνα τοίνυν*. Ex Epiph. l. c. num. 24, emend. ex cod. Rupif., in quo et quæ sequuntur.

(57) *Τῆς ἀναλύσεως τοῦ σώματος*. Impr., τῆς λύσεως καὶ διαιρέσεως.

βραχύτατον ρίζης ἐαθῆναι μέρος, ἀφ' οὗ νέαι βλάσται· ἅπαντες ἀμαρτημάτων ἀναβλύζονται.

Ε. Καθ' ἅπερ (57¹) γὰρ ἐν οἰκοδομήμασι ναῶν καλοῖς (58) συκῆ γεννηθεῖσα, καὶ εἰς ἑκστασιν καὶ μέγεθος εὐτροφήσασα, καὶ ἐπὶ πάσας τὰς ἀρμονίας παυκλημάτοις ρίζαις τῶν λίθων κεχυμένη, οὐ πρότερον τοῦ φύειν στέλλεται, ἕως πάσα ἀποσπασθῆ, λυθέντων τῶν καθ' οὓς ἐδλάστησε τόπους τῶν λίθων· δυνατὸν γὰρ εἰς τοὺς ἑαυτῶν ἐναρμοσθῆναι ἀποσπαστῶς τοὺς λίθους, τῆς συκῆς ἀφηρημένης, ὅπως ὁ μὲν ναὸς σώζεται, μὴδὲν τῶν ἀφανιζόντων αὐτὸν κακῶν ἐν ἑαυτῷ μηκέτι φέρων, ἡ δὲ συκῆ προθέλυμος ἀποσπασθεῖσα ἀποθάνη· κατὰ ταῦτα καὶ ὁ θεὸς ὁ τεχνίτης τὸν ἑαυτοῦ νεώ, τὸν ἄνθρωπον, δίκην ἀγρίας συκῆς, τὴν ἀμαρτιαν βλαστήσαντα, διεκώλυσε θανάτου προσκαίροις προσβολαῖς· ἀποκαίνων, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ ζωοποιῶν· ἵνα πάλιν τῶν αὐτῶν ἡ σὰρξ μερῶν, μετὰ τὸ ξηρανθῆναι καὶ ἀποθανεῖν τὸ ἀμάρτημα, δίκην ἀνακαίνουμένης ναοῦ, ἀθάνατος καὶ ἀτήμων ἐγερεθῆ, τελέως ἐκ βάρων ἀπολομένης τῆς ἀμαρτίας. Ζῶντος γὰρ ἔτι τοῦ σώματος, πρὸ τοῦ τευνηθῆσαι, συζῆν ἀνάγκη καὶ τὴν ἀμαρτιαν, ἔνδον τὰς ρίζας αὐτῆς ἐν ἡμῖν ἀποκρύπτουσιν, εἰ καὶ ἐξωθεν τομαῖς ταῖς ἀπὸ τῶν σωφρονισμῶν (59), καὶ τῶν νοουθετήσεων ἀνεστέλλετο. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἂν μετὰ τὸ φωτισθῆναι συνέβαιεν ἀδικεῖν, ὅτε παντάπασιν εἰλικρινῶς ἀφηρημένης ἀφ' ἡμῶν τῆς ἀμαρτίας. Νῦν δὲ καὶ μετὰ τὸ πιστεῦσαι, καὶ ἐπὶ τὸ ὕδωρ ἔλθειν τοῦ θγιασμοῦ, πολλάκις ἐν ἀμαρτίαις ὄντες εὐρισκόμεθα. Οὐδεὶς γὰρ οὕτως ἀμαρτίας ἐκτός εἶναι καυχῆσεται, ὡς μὴδὲ καὶ ἐνθυμηθῆναι τὸ σύνολον ὅλως τὴν ἀδικίαν. Ὅστε συμβέβηκε (60) συστέλλεσθαι μὲν, καὶ κατευνάζεσθαι τῇ πίστει νῦν τὴν ἀμαρτιαν, εἰς τὸ μὴ φύσαι (61) καρποὺς βλαθοποιούς, οὐ μὴν ἀνασπασθῆναι καὶ τῶν ριζῶν ἀχρῖς. Νῦν μὲν ἐνταῦθα τὰς βλάστας αὐτῆς, οἷον τὰς ἐνθυμήσεις τὰς πονηράς, συστέλλομεν, μὴ τις ρίζα πικρίας ἄνω φύουσα ἐνσχλήση, μὴ ἑώντες ἀναμύειν, καὶ διοίγυσθαι τὰ μεμυκῶτα στόμια πρὸς τὰς ἐκφύσεις· τοῦ λόγου δίκην ἀξίνης πρὸς τὰς ρίζας αὐτῆς τὰς κάτω φυομένας τέμνοντος. Τότε καὶ τὸ ὅλως ἐνθυμηθῆσθαι περὶ κακίας ἀφανισθῆσεται.

cidente. At in futuro illo statu, mali omnis vel futura

Γ. Φέρε (62) γὰρ, ἐπειδὴν πολλῶν δεῖ τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα παραδειγμάτων, ἐντεῦθεν αὐτὰ μάλιστα σκεπτώμεθα, μὴ ἀφιστάμενοι πρὶν ἂν εἰς εὐδηλοτέραν ἐρμηνείαν ἀποτελεῦσθαι καὶ ἀποδείξιν ὁ λόγος. Φαίνεται τοίνυν ὥστερ εἰ τις δημιουργὸς ἀκρος,

¹⁰ Deut. xxxii, 39. ¹¹ Heb. xii, 5.

(57¹) Καθ' ἅπερ. Ex Eriph. hæf. n. 25.

(58) Καλοῖς. Edit., καλῶν. Et mox, εὐτροφήσασα.

(59) Σωφρονισμῶν. Ms. Rupif., συμφροῶν.

(60) Συμβέβηκε. Edit., συνέστηκε. Mox pro κατευνάζεσθαι, cod. Rup., κατευνάζειν.

(61) Φύσαι. Edit., ὄλσαι.

(62) Φέρε, x. τ. λ. Ex Eriph. n. 27.

(63) Fruticatione inhibuit. Διεκώλυσε, nempe τοῦ βλαστάνειν. Alia lectio Eriphan. διέλυσε etiam con-

peccatum stirpitus enecaretur, ac ne tenuissimæ quidem fibræ remaneret, unde nova subinde germina peccatorum erumperent.

V. Ut enim magnificis templorum structuris caprificus crescens, atque in maximam amplitudinem adolescens, et multiplicibus radicum brachiis per omnes lapidum diffusa compages, non prius excrecere ac pullulare desinit, quam disjectis ex eo unde enata est loco lapidibus, tota penitus evulsa concidat: tum enim, sublata caprifico, lapides suis locis possunt restitui, ut et templum ipsum incolu- me servetur, cum nullum amplius ex iis quibus evertetur, incommodis habeat; caprificus vero ab imis radicibus evulsa moriatur: ad eundem plane modum artifex ille Deus, templum suum, hominem, qui peccatum, caprifici cujusdam instar, produxerat, mortis ad tempus impressione, fruticatione inhibuit (63): qui juxta quod scriptum est¹⁰, occidat et vivere faciat: ut iisdem partibus caro, exsiccatō intermortuoque peccato, velut templum quoddam instauratum, immortalis illæsaque, sublato a fundamentis profligatoque peccato, resurgeret. Etenim quandiu corpus vivit, nec adhuc mortuum est, cum eo vivere peccatum necesse est, et occultas in nobis radices agere, quantumvis quibusdam velut castigationum reprehensionumque putationibus coerceatur. Alioquin post baptismum nullum jam scelus perpetravimus, posteaquam peccatum a nobis funditus esset sublatum. Atqui etiam post susceptam fidem, ac postquam ad aquam illam sanctificantem accessimus, sæpe peccatis obnoxii invenimur. Neque enim adeo se immunem ab omni peccato gloriari quispiam potest, ut ne cogitatione quidem scelus ullum admittat. Quare accidit, ut modo quidem peccatum fide reprimatur et conspiciatur, ut ne perniciosos fructus emittat; non tamen ut omnino ac radicibus extinguatur. Quocirca, nunc quidem illius germina, pravæ nimirum cogitationes, inhibemus; ne qua radix amaritudinis sursum germinans¹¹, molestiam nobis afferat: ac ne aperta ad pullulandum vias ac spiramenta dehiscere ac patefieri sinimus, divino Verbo, securis instar, fruticantes identidem ab radice stirpes excogitatio tolletur.

VI. Age enim, quoniam multis rerum ejusmodi exemplis opus est (64), hinc potissimum ista consideremus, neque prius ab eo argumento discedamus, quam in clariorem explicationem ac probationem nostra desideret oratio. Periinde igitur con-

gruit.

(64) Quoniam multis rerum ejusmodi exemplis opus est. Ἐπειδὴν πολλῶν δεῖ τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα παραδειγμάτων. Transitio est ab exemplo caprifici et templi ad exemplum simile, vitii labisque, et simulacri; in quibus ambobus destructi oporteat subiectum iterum instaurandum, ut pereat quod malum accessit. Non satis videtur exprimere interpretes Eriphanii: Quoniam multis ad id exemplis opus est.

tigisse mihi videtur, ac si peritissimus quisquam artifex egregiam ex auro vel alia materia statuum a se fabricatam, ac membris omnibus concinne elegantisque perpolitam, alteram conflit; ubi subinde a nequissimo aliquo foedatam animadvertit, qui hanc statuæ pulchritudinem præ invidia non ferens, labem aliquam, inanem ex invidia voluptatem percepturus, intulerit. Animadvertite enim, sapientissime Aglaophon: Si nullo prorsus modo voluerit artifex habere deturpatam statuum quam tanto studio elegantiaque elaboravit, rursum plane inducet in animum, ut conflam illam, qualis antea erat, reficiat. Quod si fundere denuo, atque ab integro restituere et instaurare non placeat: sed medicans tantum et corrigens, ita uti se habet. relinquat; necesse est, ut igni candefacta atque arte fabrilis retractata effigies, non jam eadem conservetur, sed commutata ac subdistracta appareat. Quare si præclarum et omnis labis expertum totum simulacrum velit, confingi confarique iterum oportet; ut quidquid malevolorum fraude atque invidia turpitudinis ac vitii est allatum, in instaurazione ac conflatione tollatur, ipsum vero simulacrum, in eadem rursus specie integrum et illæsum, sibi quam simillimum reddatur. Ita enim contingit, non ut statua, ab eodem ipso artifice pereat, tametsi fusa rursus solvatur in materiam, sed ut in integrum restitatur: utque labes omnes et foeditates pereant; siquidem illæ absumuntur; non ut instaurentur et amplius redeant: propterea quod in omni arte præstantissimus opifex non eo respiciat ut suum opus turpitudinis aliquid vel offensionis habeat, sed ut aptissime modulatum affabreque factum exeat. Idem igitur in nobis fecisse mihi Deus et adminiistrasse videtur. Cum enim hominem, elegantissimum opus suum, fraudulentis artibus atque invidia perspiceret male habitum, talem pro sua benignitate relinquere noluit, ne in omnem æternitatem infectum macula, immortale illud secum advelleret vituperium, sed in materiam denuo resolvit, ut quidquid in eo vitiosum erat, reformatione ipsa velut eliquatum atque extinctum periret. Quod enim illic est statuæ conflatio, idem hic mors est, dissolutioque corporis: ac quod illic est, iterum conformari materiam atque in pristinum nitorem restitui, idem hic est, post mortem resurgere: quemadmodum etiam Jeremias propheta [ait Judæis]. Sic enim et ille jam tum eis denuntiat spondetque dicens: *Et descendi in domum figuli; et ecce ille faciebat opus super lapidibus: et intercidit vas (65) quod ipse faciebat in*

(65) *Et intercidit vas.* Διέπεσε, quomodo notat Nobilius habere aliquos codices: minus tamen apte videtur exponere, *cadendo dissipatum est.* Melius alii, *dilapsum est,* ac velut inter digitos et quasi casu, ut in ejusmodi solet, defluxit ac intercidit. Petavius solum reddit simplex *έπεσε,* quod Sixtina habent.

(66) *Από χρ.* Edit., *ὅπὸ χρ.*

(67) *Καρπούμενος.* Codex Rup., *καρποζόμενος.*

(68) *Πεπον.* Id. codex, *πεπονημένος;* neque præfert subsequens *αὐτό.*

A ἄγαλμα καλὸν ἀπὸ χρυσοῦ (66) κατεσκευασμένον ἢ ὕλης ἐτέρας αὐτῷ, καὶ πάντα τὰ μέλη συμμετρῶς εἰς κάλλος διακεκοσμημένον, πάλιν χωνεῖται, λελωθημένον ἀφ' ὧν θεασάμενος ὑπὸ τινος ἀνθρώπου πονηροτάτου, ὃς οὐκ ἐνεγκίον ὑπὸ βασκανίας εὐπρεπὲς εἶναι τὸ ἄγαλμα, εἰνάτο, ματαίαν ἦδον ἡν καρπούμενος (67) τοῦ φθόνου. Πρόσχετος γὰρ, ὡ σοφώτατε Ἀγλαοφῶν, ὅτι, εἰ βούλοιο μὴ εἶναι σεσινωμένον ὅλως ὁ δημιουργὸς καὶ ψεκτὸν τὸ μετὰ τὸσαύτη αὐτῷ σπουδῆς τε καὶ φροντίδος πεπονημένον (68), πάλιν προτραπήσεται συγχωνεύσας αὐτό, τοιοῦτο ποιεῖν, ὡς καὶ πρόσθεν ἦν. Εἰ δὲ μὴ ἀναχωνεῖται, μηδὲ ἀνασκευάζοι (69), (ἐὰ δὲ οὕτως μένειν) θεραπεύων αὐτὸ καὶ ἐπανορθούμενος, ἀνάγκη δὲ, πυρρακτούμενον καὶ χαλκευόμενον τὸ ἄγαλμα, μηκέτι δύνασθαι διατηρηθῆναι τὸ αὐτό, ἀλλὰ διηλλαγμένον (70) ἔσεσθαι καὶ ὑπεσπασμένον. Διὰ τοῦτο, εἰ βούλοιο καλὸν καὶ ἄμωμον ὄλον αὐτὸ εἶναι, ἀναθάλῃσθαι αὐτό, καὶ ἀναχωνεῖσθαι δεῖ· ὅπως τὰ μὲν αἴσχη καὶ τὰ ἀλλοιωτάτα πάντα τὰ ἐξ ἐπιβουλῆς αὐτῷ καὶ φθόνου ὑπέρβαντα, αὐτὰ μὲν διὰ τῆς ἀνασκευῆς καὶ ἀναχωνεύσεως ἀπόληται· τὸ δὲ εἰς τὸ αὐτὸ εἶδος ἀσίνες καὶ ἀκίβδηλον αὐθις ἄγαλμα ὁμοιότατον ἑαυτοῦ κατασταθῆ. Τῷ μὲν γὰρ ἀγάλματι ἀπολέσθαι οὐκ ἔστιν ὑπὸ τῷ αὐτῷ (71) τεχνίτῃ, κἂν πάλιν εἰς ὕλην χυθῆ· ἀποκατασταθῆναι δὲ ἔστι· τοῖς δὲ αἴσχεσι καὶ λωδήμασι ἀπολέσθαι μὲν ἔστι, τήκονται γὰρ· ἀποκατασταθῆναι δὲ οὐκ ἔστι· διὰ τὸ ἐν πάσῃ τέχνῃ τὸν ἄριστον δημιουργὸν μὴ πρὸς τὸ αἴσχιον ἢ ἐπιτευχθησόμενον (72) ὄρῃν, ἀλλὰ πρὸς τὸ σύμμετρον καὶ εὐθὲς τοῦ δημιουργουμένου. Ταυτὸν γὰρ φαίνεται δὴ μοι καὶ ἐφ' ἡμῶν ὁ θεὸς διωκονομηκένας. Τὸν γὰρ ἀνθρώπον, τὸ εὐπρεπέστατον ἑαυτοῦ τέχνημα, βασκάνοις ἐπιβουλαῖς φθόνου κεκακωμένον ἰδὼν, οὐκ ἠνέσχετο τοιοῦτον καταλείψαι φιλόανθρωπος ὢν, ὅπως μὴ δι' αἰῶνος εἴη μεμωμημένον, ἀθάνατον ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν φόγον· ἀλλὰ διέλυσεν εἰς ὕλην πάλιν, ἵνα διὰ τῆς ἀναπλάσεως ἐκτακῶσι, καὶ ἐξαφανισθῶσι πάντα τὰ ἐν αὐτῷ μωμήματα. Τὸ γὰρ ἐκεῖ ἀναχωνεῖσθαι τὸν ἀνδριάντα τοῦτον, τὸ ἐνταῦθα ἀποθανεῖν καὶ διαλυθῆναι τὸ σῶμα· τὸ δὲ ἐκεῖ ἀναμορφοποιηθῆναι (73) τὴν ὕλην, ἢ ἀνακοσμοποιηθῆναι, τοῦτο ἐνταῦθα (μετὰ τὸ ἀποθανεῖν) τὸ ἀναστῆναι· ὡς περ καὶ ὁ προφήτης Ἰερεμίας. Τοῦτο γὰρ ἦδη καὶ αὐτὸς ὡδε ταῦτα παρεγγυᾷ· *Καὶ κατέδην, λέγων, εἰς τὸν οἶκον τοῦ κερυμέως· καὶ ἰδὼν αὐτὸς ἐποίησεν ἔργον ἐπὶ τῶν λίθων· καὶ διεέπεσε τὸ ἀγγεῖον, ὃ αὐτὸς ἐποίησεν ἐν ταῖς χερσίν αὐτοῦ· καὶ πάλιν ἐποίησεν αὐτὸς ἀγγεῖον ἕτερον, καθὼς ἤρεσεν ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ ποιῆσαι (74).*

(69) *Ἀνασκευάζοι.* Editi, *ἀναγκάζοι,* et *μοχ* omittunt οὕτως.

(70) *Διηλλαγμένον.* Ms. Rup., *διηγαλμένον.*

(71) *Υπὸ τῷ αὐτῷ.* Impr., *male,* κατὰ τῷ αὐτῷ Mox ibid. *λυθῆ,* pro *χυθῆ.*

(72) *Ἐπιτευχθ.* Scribe *ἀποτευχθ.*

(73) *Ἀναμορφοποι.* Rup., *ἀναμορφοθῆναι,* et *paule* post. *ἀνακοσμηθῆναι.*

(74) *Τοῦ ποιῆσαι.* Rup., *ποιεῖν.* Mox vero, *ποιεῖν* ὄρειν.

Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς με, λέγων· Εἰ κα-
θὼς ὁ κεραμεύς οὗτος οὐ δυνήσομαι τοῦτο ποιη-
σαι ὑμῶς, οἶκος Ἰσραὴλ; Ἴδου ὡς ὁ πηλὸς τοῦ
κεραμέως ὑμεῖς ἐστε ἐν ταῖς χερσὶ μου.

Z. Πρόσχε (74) γὰρ ὅπως, ὡς ἔφην, μετὰ τὸ πα-
ραβῆναι τὸν ἄνθρωπον, ἡ μεγάλη χεὶρ εἰς νίκος κατα-
λεῖψαι τὸ ἑαυτοῦ ἔργον οὐκ ἠδύοκχε ὡς κίβδηλον τῷ
πονηρῷ ἀδίκῳ αὐτὸ λυμνημένῳ βασιάνους αἰτίας·
ἀλλὰ ἀνατήξας ἀνέδευεν αὐτὸς εἰς πηλόν, ὅσα
κεραμεύς ἀγῆτος ἀνακλάσας, πρὸς τὸ ἀφανισθῆναι
μὲν διὰ τῆς ἀναπλάσεως πάντα τὰ ἐν αὐτῷ ἀσχη
καὶ θλάσματα, γεννηθῆναι δὲ τὸ πᾶν ἄνωθεν ἀμέμ-
πτως ἀρεστόν.

H. Οὐκ ἀρεστόν (75) δὲ ἐκεῖνο, τὸ λέγειν εἰς ἄρδην B
ἀπολεῖσθαι τὸ πᾶν· καὶ γῆν, καὶ ἀέρα, καὶ οὐρανόν,
μὴ ἔσεσθαι. Ἐκπυρωθήσεται μὲν γὰρ πρὸς κάθαρσιν
καὶ ἀνακαινισμόν, καταδασίω πᾶς ὁ κόσμος κατα-
κλιόμενος πυρὶ (76)· οὐ μὴν εἰς ἀπώλειαν ἐλεύσεται
παντελῆ καὶ φθοράν. Εἰ γὰρ κρεῖττον τὸ μὴ εἶναι
τοῦ εἶναι τὸν κόσμον, διὰ τί τὸ χεῖρον ἤρειτο ποιήσας
τὸν κόσμον ὁ Θεός; Ἄλλ' οὐδὲ ὁ Θεὸς ματαίως ἢ
χεῖρον ἐποίησε (77). Οὐκοῦν εἰς τὸ εἶναι καὶ μένειν τὴν
κτίσιν ὁ Θεὸς διεκοσμήσατο, καθάπερ καὶ ἡ Σοφία
συνίστησιν, Ἐκτίσσε γὰρ εἰς τὸ εἶναι, λέγουσα τὰ
πάντα, ὁ Θεός· καὶ σωτήριον αἱ γενέσεις τοῦ κό-
σμου· καὶ οὐκ ἔστιν ἐν αὐταῖς φάρμακον ὀλέθρου.
Καὶ ὁ Παῦλος δὲ σαφῶς μαρτυρεῖ, λέγων· Ἡ γὰρ
ἀποκαταδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν
νῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται. Τῇ γὰρ ματαιότητι ἢ C
κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἐκούσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑπο-
τάξαντα ἐπ' ἐλπίδι· ὅτι καὶ αὐτὴ ἢ κτίσις ἐλευ-
θερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς
τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ.
Τῇ γὰρ ματαιότητι ἢ κτίσις ὑπετάγη, φησὶν.
Ἐλευθερωθήσεται δὲ τῆς τοιαύτης δουλείας προσ-
δοξῆ, κτίσιν τὸν κόσμον τοῦτον βουλούμενος κα-
λεῖν (78). Οὐ γὰρ τὰ μὴ βλεπόμενα τῇ φθορᾷ δου-
λεύει, ἀλλὰ ταῦτα δὴ τὰ βλεπόμενα. Μένει ἄρα ἢ
κτίσις εἰς τὸ ἀμεινον ἀνακαινοποιηθεῖσα, καὶ εὐπρε-
πέστερον ἀγαλλομένη, καὶ χαίρουσα ἐπὶ τοῖς τέκνοις
τοῦ Θεοῦ, τῇ ἀναστάσει στενάξει (79), καὶ συν-
ωδῖναι ῥῆν, τὴν ἀπολύτρωσιν ἡμῶν ἀπὸ τῆς φθορᾶς
καὶ αὐτῆ τοῦ σώματος ἀπεκδεχομένη· ὅπως ἡμῶν D
ἐξεγερθέντων καὶ ἀποτιναξαμένων τὴν νεκρότητα
τῆς σαρκὸς, κατὰ τὸ γεγραμμένον, Ἐκτίναξαι τὸν
χοῦν, καὶ ἀνάστηθι, [καὶ] κάθισον, Ἰερουσαλήμ,
ἐλευθερωθέντων τε τῆς ἀμαρτίας, ἐλευθερωθήσεται

A manibus suis; et rursum finxit ille vas alterum,
quemadmodum placuit illi ut faceret. Et factum est
verbum Domini ad me, dicens: Si, quemadmodum
figulus iste, non potero vos facere, domus Israel?
Ecce, sicut lutum figuli vos estis in manibus meis¹².

VII. Illud enim, uti dicebam, velim attendas: ut,
post hominis transgressionem, noluerit ingens illa
manus opus suum tanquam adulterinum, nefario
illi qui ex invidia per injuriam illud violasset, ad
victoriam ac ceu triumpho agendum relinquere (80):
sed rursus eliquatum subegerit in lutum, ac si figu-
lus vas confringat, ut nova fictione, quidquid in eo
foedatum est ac contusione deformatum, penitus
tollat, totumque opificium, ut a principio, irrepre-
hensibile acceptumque existat.

VIII. Sed nec illud magnopere probo, ut univer-
sum hoc funditus periturum dicamus; ac terram,
aeremque et cœlum quandoque desitura. Sane qui-
dem mundus hic totus ut purgari possit et instau-
rari, exundantibus de cœlo flammis, incendio con-
flagrabit; non tamen interibit ac corrumpetur om-
nino. Etenim si mundum non esse quam esse, meli-
us est; cur quod deterius est, mundum fabrican-
do, Deus eligeret? At neque Deus frustra, vel quod
deterius est, unquam crearet. Quamobrem ut es-
sent ac manerent, conditas a se res Deus consti-
tuit; quemadmodum etiam Sapientia astruit his
verbis: Creavit enim, ut essent omnia, Deus; et sa-
lulares sunt mundi generationes: et non est in illis
medicamentum exterminii¹³. Cui et perspicue Paulus
astipulatur, ita loquens: Nam expectatio creature
revelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim
creatura subjecta est, non volens, sed propter eum
qui subiecit eam in spe: quia et ipsa creatura libera-
bitur a servitute corruptionis, in libertatem glorie
filiorum Dei¹⁴. Vanitati enim, inquit, creatura sub-
jecta est; ab hac vero servitute illa expectat libera-
tum iri: quo creature nomine mundum hunc signi-
ficare voluit. Non enim quæ videri nequeunt, sed
hæc quæ adspectabilia sunt, corruptelæ serviunt.
Manet igitur creatura in statum meliorem decen-
toremque renovata, gaudens exultansque pro re-
surgentibus filiis Dei: quapropter ingemiscit et
parturit modo, expectans et ipsa redemptionem no-
stram a corruptione corporis; ut cum fuerimus ex-
citati a mortuis, ac carnis mortalitatem excusseri-
mus, pro eo ac scriptum est: Excute pulverem et
sede: surge, Jerusalem¹⁵: fuerimusque liberati a
peccatis, ipsa quoque liberetur a corruptione: nes-

¹² J. rev. xviii, 3-6. ¹³ Sap. i, 14. ¹⁴ Rom. viii, 19-20. ¹⁵ Isa. lxi, 2.

(74) Πρόσχε. Ex Epiph., hæc. num. 28.

(75) Οὐκ ἀρεστόν. Ex Epiph. ibid. num. 31.

(76) Καταδασίω... πυρὶ. Mendose impr., καταδάξ,
ἢ πᾶς.

(77) Ἄλλ' οὐδὲ... ἐποίησε. Hic editi mutili et men-
dosi. Nam post τὸν κόσμον ὁ Θεός, habent ματαίως
ἢ χειροποίησε. Οὐκοῦν, κ. τ. λ.

(78) Καλεῖν. Rup., φιλοκαλεῖν.

(79) Διὸ στ. Impr., δι' οὗ στ.

(80) Ad victoriam ac ceu triumpho agendum relin-

quere, εἰς νίκος καταλεῖψαι. Alludit ad verba Pauli
I Cor. xv, 54, Absorpta est mors in victoria, εἰς νί-
κος, quanquam habent aliqui codices νεῖκος, ut te-
statur Estius multis excurrens ad eum locum. Non
video cur Epiphanius interpres suspicatus sit legen-
dum τὸ, νεῖκος, ἀντὶ τοῦ, νίκους, ac neque ut alter-
utrum significet: in tanta contumelia probroque.
Composuimus ex editis, et Rufinicaldi codice,
textum unum, sanum satis et clarum, cum utrobis-
que luxatus exstet minusque sanus.

iam vanitati, sed justitiæ serviat. Sed et Isaias : *Sicut enim, inquit, cælum novum, et terra nova, quæ ego facio, permanent in conspectu meo, dicit Dominus : sic erit semen vestrum et nomen vestrum*¹⁶. Et iterum : *Sic dicit Dominus, qui fecit cælum : hic qui terram condidit, et fecit illam, ipse discrevit illam. Non in vanum (fecit eam), sed ut habitaretur (plasmavit eam)*¹⁷. Nam revera non frustra, neque inaniter ad exitium, ut qui inania sapiunt ineptique homines arbitrantur, universum hoc condidit Deus, sed ut esset et ut habitaretur et ut permaneret. Unde et terram necesse est, et cælum, post illam rerum omnium conflagrationem et æstum existere.

IX. Sin autem adversarii objiciant : Qui ergo nisi universum hoc sit periturum? Dominus quidem, *cælum ac terram transitura*¹⁸, ait; propheta autem, *cælum instar sumi esse periturum* (81): *terram autem quasi vestimentum esse veteraturam*¹⁹. Nos ideo responderimus, quod id moris Scripturæ sit, ut mundi ab statu hoc in melius præstantiusque mutationem, interitum appellet; velut nimirum pereunte priore illa forma, conversione in jucundissimum statum. Nam nihil in Scripturis sacris contrarium est et absurdum. Quippe dictum est : *Præterit figura hujus mundi*²⁰, non mundus : sic Scripturis usitatum est, ut antecedentis in id quod melius ac formosius est, figuræ mutationem, interitum vocitent. Perinde ac si quis transitum ac mutationem infantilis figuræ in virum perfectum, interitum nominet, infantis ætate in magnitudinem pulchritudinemque mutata. Et vero putandum est fore, ut velut moritura in ea conflagratione, creatura renovanda prætereat; non tamen ut percat extinguaturque, ut renovati et instaurati ipsi, in mundo instaurato renovatoque habitemus doloris expertes : juxta quod dictum est²¹ : *Emitte spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ* : nimirum Deo deinceps providente, ut temperatissimum sit continens. Nam cum post hujus sæculi exitum, terra adhuc perseveratura sit, omnino necesse est ut etiam sint qui inhabitent; iique qui

¹⁶ Isa. LXVI, 21. ¹⁷ Isa. XLV, 18. ¹⁸ Math. XXIV, 35. ¹⁹ Isa. LI, 6. ²⁰ I Cor. VII, 3. ²¹ Psal. CIII, 30.

81) *Cælum instar sumi esse periturum*, etc. Quanquam in marg. erat ascriptum apud Epiph. v. 27 psal. CI, potius tamen videtur respicere Isa. LI, 6, ubi habetur illa sumi similitudo, verbumque non absimile. Septuaginta, *ἑσπερεύθη, firmatum est* : quod Hieronymus exponit, ut omnis cælorum firmitas et robur, vento inanissimo et fumo qui in auras solvitur, coæquetur, juxta Ecclesiastem : *Vanitas vanitatum*, etc. Clarius vero Symmachus, *οὐρανοὶ ἀλιώσονται, instar salis liquescent*; Aquila, *οὐρανὸς μεωθήσεται, comminuetur in nihilum* : quod hæc ejus species et forma sit annihilanda, dandaque ei nova longe augustior et splendidior, ut exponit Hieronymus post nostrum Methodium. Hebr. est *נִלְוָה, consumpti sunt*; אֶת־הַמֶּלַח, quod est *sal*, in cujus modum sumi instar, cæli evanescere dicantur, et, ut Dominus loquitur, *transire, παρελεύσεσθαι*, seu, ut

καὶ αὐτὴ τῆς φθορᾶς, μηκέτι τῆ ματαιότητι δουλεύουσα, ἀλλὰ τῆ δικαιοσύνη. Καὶ ὁ Ἡσαίας δὲ, "Ὅν τρέπον γὰρ ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ καινὴ, ἃ ἐγὼ, φησὶ, ποιῶ, μένει ἐνώπιόν μου, λέγει Κύριος· οὕτως ἔσται (82) τὸ σπέρμα ὑμῶν, καὶ τὸ δρομα ὑμῶν· καὶ πάλιν· Οὕτω λέγει Κύριος ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, οὗτος ὁ κατασκευάσας τὴν γῆν, καὶ ποιήσας αὐτήν· αὐτὸς διώρισεν αὐτήν. Οὐκ εἰς κενὸν [ἐποίησεν αὐτήν,] ἀλλὰ κατοικεῖσθαι [ἔπλασεν αὐτήν]. Ὅπως γὰρ οὐκ εἰς κενὸν, οὐδὲ εἰς μάτην πρὸς ἀπώλειαν ἔκτισε, κατὰ τοὺς φρονούντας μάταια, τὸ πᾶν ὁ Θεὸς, ἀλλὰ εἰς τὸ εἶναι τε καὶ οικεῖσθαι καὶ διαμένειν. Διὸ ἀνάγκη δὴ καὶ τὴν γῆν αὐθις καὶ τὸν οὐρανὸν, μετὰ τὴν ἐκφλόγωσιν ἔσεσθαι πάντων καὶ τὸν βρασμόν.

B Θ. Ἐὰν δὲ (83), Πῶς οὖν, εἰ μὴ ἀπόλλυται τὸ πᾶν; οἱ ἐξ ἐναντίας εἴπωσι, ὁ μὲν Κύριος (84), τὸν οὐρανὸν παρελεύσεσθαι, ἔφη, καὶ τὴν γῆν· ὁ δὲ προφήτης, ἀπολεισθῆναι μὲν τὸν οὐρανὸν ὡς καπνόν, τὴν δὲ γῆν ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθαι, ἐπειδὴ ἔθος ταῖς Γραφαῖς, λέξομεν, τὴν εἰς τὸ κρεῖττον καὶ ἐνδοξότερον ἀπὸ ταύτης τῆς καταστάσεως τοῦ κόσμου (85) μεταβολὴν, ἀπώλειαν λέγειν· οἶον τοῦ πρόσθεν σχήματος ἀπολλυμένου κατὰ τὴν εἰς τὸ φαιδρότερον (86) ἀπάντων ἐξαλλαγὴν· ὅτι μηδεμίαν ὑπεναντιώσιν ἢ ἀτοπία ἐν τοῖς θεοῖς λόγοις. Παράγω γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου, καὶ οὐχ ὁ κόσμος, εἴρηται· οὕτως ἔθος ἀπώλειαν καλεῖν τὰς Γραφὰς, τὴν πρὸς τὸ ἄμεινον, ἔσθ' ὅτε, καὶ εὐμορφότερον τροπήν τοῦ πρόσθεν σχήματος· οἶον ὡσπερ ὅπου ἂν τις ἀπώλειαν λέγει τοὺς κατὰ τὸν νηπιον σχήματος τὴν εἰς τὸν ἄνδρα τὸν τέλειον μεταλλαγὴν, τρεπομένης εἰς μέγεθος καὶ κάλλος τῆς ἡλικίας τοῦ νηπίου. Παραχθήσεσθαι (87) μὲν γὰρ τὴν κτίσιν ὡσπερ τεθηξομένην κατὰ τὴν ἐκπύρωσιν, ἵνα ἀνακαινοθεῖ· οὐ μὴν ἀπολεισθῆναι προσδοκῆστέον· ὅπως οἱ ἀνακαινοποιηθέντες ἐν ἀνακαινοποιηθέντι κόσμῳ ἄγεστοι λύπης κατοικήσωμεν, κατὰ τὸ λεχθέν· Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται· καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς· τοῦ περιέχοντος τῆς εὐκрасίας ἐπιτροπεύοντος λοιπὸν τοῦ Θεοῦ. Ἔσομένης γὰρ καὶ μετὰ τοῦτον τὸν αἰῶνα γῆς, ἀνάγκη πᾶσα ἔσεσθαι καὶ τοὺς οἰκίσοντας, οὐκέτι τεθηξο-

D Paulus, παραχθήσεσθαι, quomodo restituimus paulo inferius, ex Rupif. codice, pro παραχθήσεσθαι. Ex eo loco colligit Basilius in *Hexaem.* cælorum substantiam subtilissimam et æream; ferèque alii Patres quintam illam essentiam Aristotelis incorruptibilem impugnant.

(82) Ἔσται. LXX, στήσεται. Et mox, ὁ καταδέξας τὴν γῆν. Paulo post, uncis inclusa, ex textu LXX.

(83) Ἐὰν δὲ, x. τ. λ. Ex Epiph. her. n. 32.

(84) Ὁ μὲν Κύριος. Codex Rup. ὁ μὲν Χριστός.

(85) Ἀπὸ ταύτης τῆς καταστάσεως τοῦ κ. Impr., mendose, ἀποκατάστασιν ταύτης τοῦ κ.

(86) Φαιδρότερον. Impr., φαιδρότατος.

(87) Παραχθήσεσθαι. Editi, vitiose, παραχθ. Paulo post iidem, ἀνακτιοθεῖ pro ἀνακαινοθεῖ.

μένους, ἢ γαμήσοντας, ἢ γεννησομένους, ἀλλ' ὡς ἀγγέλους ἀμεταστρόφως ἐν ἀφθαρσίᾳ τὰ ἄριστα πράζοντας. Διὸ ληρώδες τὸ ἐν ποίᾳ διαγωγῇ τότε διὰ τὰ σώματα ἔσονται λέγεσθαι, μήτε ἀέρος, μήτε γῆς, μήτε τῶν ἄλλων ἐσομένων.

I. Ἄξιον δὲ (88) κάκεινο πρὸς τοῖς εἰρημένους ἐπισκοπεῖν, ὡς ἔχει πολλὴν διάπτωσιν, εἰ δεῖ παρῶσαν ἀγειν περὶ τηλικούτων, Ἀγλαοφῶν. Ἐφρασας γὰρ ἀποφήνασθαι τὸν Κύριον, ὡς οἱ τῆς ἀναστάσεως τευξόμενοι ἔσονται τότε ὡς ἄγγελοι, ἐνθα πειράζουσιν αὐτὸν οἱ Σαδδουκαῖοι. Ἐπέφερες οὖν· Οἱ δὲ ἄγγελοι, ἐκτὸς ὄντες σαρκός, ἐν μακαριότητος ἀκρότητι, διὰ τοῦτο καὶ ὁδοῦ εἰσι· καὶ ἡμᾶς δὲ ἄρα, ἐξισάζεσθαι μέλλοντας ἀγγέλοις, ἀνάγκη δὴ, σαρκῶν ὡσαύτως ἐκείνοις γυμνοῦς, ἀγγέλους ἔσεσθαι δεῖν· οὐκ ἐπιστήσας, ὡς ἄριστε, ὡς ὁ ποιήσας καὶ διακοσμήσας ἐξ οὐκ ὄντων τὸ πᾶν, τὴν τῶν ἀθανάτων φύσιν, οὐ μόνον εἰς ἀγγέλους καὶ λειτουργοὺς διανειμας διεκόσμησεν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀρχάς, καὶ θρόνους, καὶ ἐξουσίας. Ἄλλο γὰρ γένος τὸ τῶν ἀγγέλων, καὶ ἄλλο τὸ τῶν ἀρχῶν καὶ ἐξουσιῶν· ὅτι μὴ τάγμα ἐν, καὶ μία σύστασις, καὶ φυλὴ, καὶ πατριὰ τῶν ἀθανάτων· ἀλλὰ γένη, καὶ φυλαί, καὶ διαφοραί· καὶ οὕτε τὰ χερουβιμ, τῆς ἰδίας ἐξιστάμενα φύσεως, εἰς τὴν τῶν ἀγγέλων ἰδέαν μετασκευάζονται· οὕτ' αὖ πάλιν εἰς ἑτέραν (89) οἱ ἄγγελοι. Εἶναι γὰρ αὐτὰ χρῆ καὶ ὁ εἰσι, καὶ ὁ γεγόνασιν. Ἀτὰρ καὶ ὁ ἄνθρωπος τὸν κόσμον οἰκεῖν, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ πάντων ἡγεμονεύειν ταχθεὶς, τῆς ἐξ ἀρχῆς διακοσμήσεως, ἀθάνατος ὢν, τοῦ εἶναι ἀνθρώπος οὐποτε μεταβληθήσεται· οὕτε εἰς τὴν τῶν ἀγγέλων οὕτε εἰς τὴν τῶν ἐτέρων μορφήν· ὅτι μηδὲ οἱ ἄγγελοι εἰς τὴν ἄλλην τῆς ἐξ ἀρχῆς ἰδέας μετακοσμούμενοι μεταβάλλονται. Ὁ γὰρ Χριστὸς ἦκεν οὐκ εἰς ἑτέραν μεταπλασθῆναι κηρύσσων ἢ μετασκευασθῆναι τὴν ἀνθρωπεῖαν φύ-

⁸⁸ *Matth. xii. 30.*

(88) Ἄξιον δέ. Ex Epiph. hær., n. 33.

(89) *Eis ἑτέραν.* Editi, εἰς (τὴν τῶν) ἑτέρων. Mox iudem, vitiose, et γὰρ post γεγόνασιν.

(90) *Felicissime victuri, τὰ ἄριστα πράζοντας.* Phrasis nihil nova, ruidiusque expressa illis verbis, optima quæque facturi.

(91) *Ut nimirum habeat multam ruinam, etc.* Cogimur longa hac paraphrasi pauca illa verba exprimere, ὡς ἔχει πολλὴν διάπτωσιν, ubi τὸ, ἔχει accipio ut absolutum, quomodo est Græcis elegantissimum. Est littera minus sana : τὸ, διαλεγόμενος in impressis propalam vitiosum est : omissimusque cum sequenti παραγράτων, secuti alium codicem Rupif., ex quo et editis unam nobis litteram composuimus. Impressa velut Origenis est in tertia persona, referunt ; nos cum ms. ut Aglaophontis, et in secunda, quod magis consonat reliquis. Impugnatur novus Origenianorum error, ex priore illo resurrectionis absque carne ortus, nempe mutationis animarum in angelos, in quo est multa illa eorum παράπτωσις, offensio : velut impingentibus, semel a veritate devius hominibus.

(92) *Et administris, καὶ λειτουργοῦς.* Accipit ut ordinem angelico superiorem, ut ex sequenti locutione creaturarum pro cuiusque gradu liquet ; quæ cælos assignat angelis ; lumina vero, potiora in cæ-

nec morituri sint amplius, nec copulandi nuptiis, aut procreandæ soboli operam daturi, sed angelorum more, sine ulla mutatione, immortalis statu felicissime victuri (90). Proindeque est stultum quærere, quanam vitæ ratione usura sint corpora, cum neque aer, neque terra, neque quidquam cæterorum sit amplius futurum.

X. Ad hæc vero est et illud merito considerandum, ut nimirum habeat multam ruinam (91), atque a vero incautum abducatur : siquidem est in rebus tantis audacter loquendum, ο Aglaophon. Nam dixisti respondisse Dominum Sadducæis tentantibus, fore, ut qui resurrectionis compotes erunt, sint sicut angeli⁸⁸. Intulisti ergo : Atqui angeli, quia carnis expertes, in summa degunt felicitate et gloria : quare et nos quos æquari oportet angelis, necesse est ad eundem modum carne nudatos, angelos fieri. Nec illud, optime virorum, animadvertisti ; eum, qui ex nihilo mundum fabricavit ac constituit, non angelis modo et administris (92) ; sed et principatibus et thronis et potestatibus eadem immortalitatis naturam impertisse. Aliud enim angelorum genus, aliudque principatum et aliud potestatum ; eo quod non unus ordo, unusve cætus ac tribus familiaque sit immortalium : sed generum, ac velut tribuum et nationum divortia. Ac neque cherubim, desciscencia a natura sua, in angelorum speciem transeunt ; neque contra in naturam aliam angeli commutantur. Quippe, esse illa quod sunt, et cuiusmodi producta sunt, necesse est. Quamobrem etiam homo (93), qui ut habitaret mundum omnibusque in eo rebus præset, ex prima dispositione constitutus est, velut immortalis, nunquam in angelorum aut alterius cuiuslibet formæ ex homine convertendus est ; quando nec angeli ab ea quam initio sortiti sunt specie et natura, transformari et mutari possunt. Et vero Christus,

lis, et respondentia purioribus illis luminibus assignatis supremis spiritibus, nempe seraphinis ; et sedibus thronisque potestatum, respondent cæli. Ministris illis : respiciens forte illud psal. ciii, 4 : *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis* : quæ est purior spiritu seu vento et flatu illic significato, propiusque accedit ad naturam luminum igneam, vel formaliter, juxta plerosque Patres, vel saltem virtute, juxta Peripateticos et invehentes quintam illam essentiam. Videri possunt ista minus Dionysiana : sed nihil mirum ignoto Dionysio non solum Methodio, sed etiam Chrysostomo, qui et ipse nihil Dionysiane de angelis sentit et docet, cum præter notos nobis eorum populos, ἀπειρα ἔθνη καὶ φύλα ἀμύθητα, nec ex nomine nota contendit, et probat ex illo Ephes., *Et omne nomen quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed, etc.*, hom. 4, *De incompr.* et 3, cherubin velut thronos Dei, eoque illi conjunctiores, præfert seraphin.

(93) *Quamobrem etiam homo, ἀτὰρ καὶ ὁ ἄνθρωπος.* Sic clare procedit Methodiana argumentatio, quam impressa omnino obscurabant conditionali illa et. Interpr., *Etenim et homo, etc.*, quo significatur ut antecedens, quod Methodius assumit ut consequens.

adveniens, non in alteram demutari vertique naturam hominis oportere prædicavit; sed in id redire quod initio fuerat, antequam excideret, tum cum esset immortalis. Siquidem necesse est, ut unumquodque creatum, suæ constitutioni naturæque congruo loco persistat; ut omnibus omnia replentur; cæli quidem, angelis; throni autem, potestabilibus (94); ministris, lumina: diviniore porro sedes, purioraque et sinceriora lumina, seraphinis, qui magno illi consilio assistentes, universum conservant; mundus denique hominibus. Atque si homines in angelos mutari dederimus, consequens est ut et angelos in potestates, et has in aliud et aliud currat.

XI. Neque vero quod velut malum hominem fabricaverit Deus, aut in eo fingendo aberrarit, angelum postea facere illum voluit, quasi ipsum, vilissimorum opificum instar, pœnitentia cepisset. Neque cum angelum principio facere constituisset, neque id esset assecutus, hominem procreavit. Nimirum istud imbecillum est. Cur igitur hominem faciebat non angelum, si angelum hominem facere, non hominem cogitabat? An quia non poterat? Est hoc blasphemum. An in deteriore occupatus, quod præstantius est differebat? Est et illud absurdum. Neque enim in moliendo bono vel aberrat Deus, vel in aliud tempus rejicit, vel destitutus viribus est: sed et utcumque libuerit, et quando libuerit, agendi potestate est præditus, qui sit ipsa potentia. Quamobrem hominem esse hominem volens, initio produxit. Quod si id volens fecit; vult autem quod bonum est; homo vero bonum est; idemque ex anima constat et corpore: sequitur extra corpus hominem minime fore, sed in corpore: ne alius præter hominem homo producatur. Opus enim est, uti Deo immortalia genera omnia conserventur: atqui homo est immortalis. *Creavit enim, inquit Sapientia* ²³, *hominem inexterminabilem* (95), *et imaginem æternitatis suæ fecit illum.* nam homo ex anima et corpore consistit.

²³ Sap. 11, 25.

(94) *Throni autem, potestabilibus.* Videtur difficile, quid in corporeis intelligat eo nomine præter cælos et lumina, sive illa nobis conspicua quæ administris assignat, sive diviniore æράτητα illa καὶ ἀκραϊφνῆ assignata seraphinis, quæ videntur ipsum immobile et invisibile nobis empyreum, influens seraphica assistentia universo huic permanentiam, ut tandem visum est meo Thomæ, significatque Methodius illis verbis διακρατοῦντα τὸ πᾶν, juxta lectionem Rufi. quam sumus secuti. Forte voluit thronos ac sedes in empyreo, quod respondeat cælis, assignatis spiritibus ministris, præter puriora illa in eo seraphinis assignata lumina. Quanta porro hæc probabilitate nitantur, ut et quod statim sequitur, de futura post judicii conflagrationem hominum habitatione, terra hac nova per Isaiam promissa, cœloque et aere novo; operosius fuerit discutere, alteriusque et otii et operæ. Hoc saltem constiterit, abesse Methodium in sua illa opinione ab errore Millenariorum, nec ita ponere paradisum sensibilem in sensibili terra, ut divinæ interim visionis gratiam neget, qua simus vere beati, et animo; conferente mundo instaurato, ad nonnullam

σιν, ἀλλὰ εἰς ὃ ἦν ἐξ ἀρχῆς πρὸ τοῦ ἔκπεσεῖν, ἀθάνατος ὢν. Χρῆ γὰρ ἐν τῷ ἰδίῳ τῆς ἕξεως αὐτῶν τόπῳ (96) τῶν γεννητῶν ἕκαστον μένειν, ἵνα πάντα πάντων ὡς πεπληρωμένα· οὐρανοὶ μὲν ἀγγέλων· θρόνοι δὲ ἐξουσιῶν· φῶτα δὲ λειτουργῶν· καὶ οἱ θεϊότεροι τόποι, καὶ τὰ ἀκράτητα καὶ ἀκραϊφνῆ φῶτα τῶν σεραφίμ, ἃ παρεστήκασιν τῇ μεγάλῃ βουλῇ διακρατοῦντα (97) τὸ πᾶν· ὃ δὲ κόσμος ἀνθρώπων. Ἐὰν δὲ μεταβάλλεσθαι δῶμεν τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἀγγέλους, ὥρα μεταβάλλεσθαι λέγειν καὶ τοὺς ἀγγέλους εἰς ἐξουσίας, καὶ ταύτας εἰς ἄλλο καὶ ἄλλο, ἔστ' ἂν ὁ λόγος ἀναβάς εἰς κίνδυνον ἐμπέση.

transituras dicere, oratio processu periculum incurrat.

IA'. 'Αλλ' οὕτε ὡς φαῦλον τεκτηνόμενος ὁ θεὸς τὸν ἀνθρώπον, ἢ διαμαρτήσας αὐτοῦ περὶ τὴν διάπλασιν (98), ἀγγελοῦ αὐτὸν ὑστερον ἐπενόησε ποιῆσαι, μετανοῶς, ὡς περ οἱ φαυλότατοι τῶν δημιουργῶν· οὕτε ἀγγελοῦ κατ' ἀρχὰς θελήσας ποιῆσαι, καὶ μὴ δυνηθεὶς, ἀνθρώπον ἐπλασεν· ἀσθενὲς τοῦτο γάρ. Τί δήποτε οὖν τὸν ἀνθρώπον ἐποιεῖ, καὶ οὐκ ἀγγελοῦ, εἴγε ἀγγελοῦ τὸν ἀνθρώπον, καὶ οὐκ ἀνθρώπου γενέσθαι ἠθέλησεν; Ὡς οὐ δυνάμενος; Βλάσφημον. 'Αλλ' ἀνεβάλλετο περὶ τοῦ κρείττονος τὸ χεῖρον ποιῶν; Καὶ τοῦτο ἔστον. Οὕτε γὰρ διασφάλλεται περὶ τὸ ποιεῖν τὸ καλὸν, οὕτε ἀναβάλλεται, οὕτε ἀδυνατεῖ· ἀλλὰ καὶ ὡς θέλει, καὶ ὅτε θέλει, τὸ δύνασθαι ἔχει, δύναμις ὢν. Οὐχοῦν εἶναι τὸν ἀνθρώπον ἀνθρώπου θέλων ἐξ ἀρχῆς ἔκτισεν. Εἰ δὲ θέλων· θέλει δὲ τὸ καλόν· καλὸν δὲ ὁ ἀνθρώπος· ἀνθρώπος δὲ τὸ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος λέγεται συντεθέν· οὐκ ἔσται ἄρα ἐκτὸς σώματος ὁ ἀνθρώπος, ἀλλὰ μετὰ σώματος, ἵνα μὴ ἄλλος ἀνθρώπος παρὰ τὸν ἀνθρώπον γεννηθῆ. Δεῖ γὰρ τῷ θεῷ τὰ ἀθάνατα γένῃ πάντα σώζεσθαι· ἀθάνατον δὲ ὁ ἀνθρώπος. Ἐκτίσεν γὰρ, φησὶν ἡ σοφία, τὸν ἀνθρώπον ὁ θεὸς ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ, καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἀϊδιότητος ἐποίησεν αὐτόν. Οὐκ ἄρα ἀπόλλυται τὸ σῶμα· ὁ γὰρ ἀνθρώπος ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος.

Corpus itaque non prorsus exstinguitur et perit;

instauratorum corpore incolarum felicitatem, mirabili illa εὐκράσις sua et temperatione, quam Deus, ceu amantissimus pater, administrare et curare habeat: ἐπιτροπεύοντος. Mihi enimvero melius esse cum Christo, et ut tanquam membrum quandoque sequar in caelum etiam corpore, exaltatum super omnes caelos divinissimum illud caput meum.

(95) *Inexterminabilem, ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ.* Sic Vulg. et Sixt. Non male Tigur. et eodem sensu, *immortalitati*, hoc est, ut immortalis esset. Minus exprimit interpr. Epiphani., in *incorruptione*. Τὸ, καὶ εἰκόνα suspicatur legendum κατ' εἰκόνα. Habent nihilominus etiam Sixt., quanquam interpres videatur legisse κατ' εἰκόνα, *et ad imaginem*, nisi voluit glossare, aut sequi Vulg. Non video ipse quid ibi sit scrupuli, nec reddi possit, *et imaginem æternitatis*; quando et Paulus I Cor. xi, hominem dicit, *Dei imaginem et gloriam*, non ad imaginem. Quidam pro ἀϊδιότητος legunt ἰδιότητος.

(96) Τόπῳ. Impfr., τόπω.

(97) Διακρατοῦντα. Editi, διακρατοῦση.

(98) Διάπλασιν. Al. πλάσιν.

1B. Διὸ ἐπίστησον (99), ὡς ὁ Κύριος τὰ αὐτὰ ταῦτα εἰσάσκειν θέλων, μὴ πιστεούντων Σαδδουκαίων εἰς τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκός. Δόγμα γὰρ τοῦτο Σαδδουκαίων. "Ὅθεν συσκευασάμενοι τὴν κατὰ τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς ἐπτά ἀδελφούς παραβολὴν, ἵνα τὸν περὶ ἀναστάσεως τῆς σαρκός λόγον ἀπορήσῃσι, Προσηλωθὼν αὐτῷ, φησί, καὶ Σαδδουκαῖοι, λέγοντες, ἀνάστασιν μὴ εἶναι. Ὁ οὖν Χριστὸς, εἰ μὴ ἦν ἀνάστασις σαρκός, ἀλλὰ μόνον ἐσώζετο ψυχῇ, συνέθετο ἂν αὐτοῖς, ὡς καλῶς καὶ ὀρθῶς φρονοῦσι. Νυνὶ δὲ ἀποκρίνεται, λέγων· Ἐν τῇ ἀναστάσει οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμισκοῦνται, ἀλλ' ὡς ἀγγελιοὶ ἐν οὐρανῷ εἰσιν· οὐ τῷ σάρκα μὴ ἔχειν, ἀλλὰ τῷ μὴ γαμεῖν καὶ γαμῆσθαι, ἀλλὰ εἶναι λοιπὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ. Καὶ φησιν, ἀγγέλοις κατὰ τοῦτο πλησιάζοντας, ἵνα ὡσπερ οἱ ἄγγελοι ἐν τῷ οὐρανῷ, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ παραδείσῳ, μῆτε γάμοις ἢ ἐλκασίαις ἐτι σχολάζοντες, ἀλλὰ τοῦ βλέπειν (1) τὸν Θεόν, καὶ γεωργεῖν τὴν ζωὴν, πρωτανεύοντος ἡμῖν τοῦ Χριστοῦ. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἔσονται ἄγγελοι, ἀλλ' ὡς ἀγγελοὶ, οἷον δόξη μὲν καὶ τιμῇ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἔστωσαν ἡμεῖς, βραχὺ δέ τι πικρὰ τοὺς ἀγγέλους διαλλάσσομεντες, καὶ ἐγγὺς ὄντες τοῦ εἶναι ἄγγελοι. Καθάπερ εἰ εἶπεν, οὐσης εὐταξίας κατὰ τὸν ἀέρα, καὶ γαλήνης νυχτός, καὶ πάντων τῷ τῆς σελήνης αἰθερίῳ φωτὶ κεκοσμημένων, ἢ σελήνη φαίνει ὡς ὁ ἥλιος. Καὶ οὐ πάντως ἂν ἥλιον εἶναι τὴν σελήνην ἀπομαρτυρεῖν αὐτὸν λέγομεν (ἢ λέγοιμεν), ἀλλ' ὡς ἥλιον. Ὅσπερ καὶ τὸ μὴ ὑπάρχον χρυσοῦς, ἐγγὺς δὲ τοῦ εἶναι χρυσοῦς πεφυκός, ὡς χρυσοῦς λέγεται, καὶ οὐ χρυσοῦς· εἰ δὲ ἦν χρυσοῦς, οὐκ ἐλέγετο ἂν ὡς χρυσοῦς, ἀλλὰ χρυσοῦς. Ἐπεὶ δὲ μὴ ἔστι χρυσοῦς, ἀλλὰ τὸ εἶναι (2) χρυσοῦς, καὶ φανταξέσθαι τὸν χρυσοῦν, ὡς χρυσοῦς λέγεται· οὕτω καὶ ὡς ἀγγέλους ἔσεσθαι λέγοντος τοὺς ἁγίους ἐν τῇ ἀναστάσει, οὐκ αὐτὸ τοῦτο ἀγγέλους αὐτὸν ἐπαγγέλλεσθαι ἀκούομεν τοὺς ἁγίους ἐν τῇ ἀναστάσει ἔσεσθαι, ἀλλὰ ἐγγὺς τοῦ εἶναι ἀγγέλους. Ὅστε ἀλογώτατον λέγειν· Ἐπειδὴ ὁ Χριστὸς ἀπεφάνητο τοὺς ἁγίους ὀφθῆναι ὡς ἀγγέλους ἐν τῇ ἀναστάσει, τὰ σώματα διὰ τοῦτο ταῦτα μὴ ἀνίστασθαι· καίτοι τῆς λέξεως αὐτὴν τὴν παράδειξιν δηλοῦσης σαφῶς τοῦ συμβαίνοντος. Ἀνάστασις γὰρ οὐκ ἐπὶ τοῦ μὴ πεπτωκός, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ πεπτωκός λέγεται, καὶ ἀνισταμένου· ὡσπερ ὅποτεν λέγει καὶ ὁ προφήτης· Καὶ ἀναστήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν. Ἐπεσε δὲ ὀκλάσασα ἢ ποθρῆ σκηνὴ τῆς ψυχῆς εἰς γῆν χύματος. Οὐ γὰρ τὸ μὴ θνήσκον, ἀλλὰ τὸ θνήσκον κλίνεται. Θνήσκει δὲ ἡ σὰρξ· ψυχὴ δὲ (3) ἀθάνατος. Καὶ τοίνυν, εἰ ἡ ψυχὴ ἀθάνατος, σῶμα δὲ ὁ νεκρὸς, οἱ λέγοντες ἀνάστασιν μὲν εἶναι, σαρκὸς δὲ μὴ εἶναι, ἀρνοῦνται ἀνάστασιν· οὐ μὴ τὸ ἐστὸς, ἀλλὰ τὸ πεπτωκός καὶ κλιθὲν διαν-

XII. Ac vide, quæso, quemadmodum Dominus, eadem illa tradere Sadducæis resurrectionem negantibus, volnerit. Est enim hoc Sadducæorum dogma. Unde composita illa, de muliere deque septem fratribus, parabola, quam adversus resurrectionis corporum dogma proponerent: *Accesserunt ad eum*, inquit²⁵, *Sadducæi, dicentes resurrectionem non esse*. Proinde Christus, si nulla carnis esset resurrectio, sed anima duntaxat salutem consequeretur, illis utique utpote recte ac præclare sentientibus, suam auctoritatem adjungeret. Atqui *ait* omnia respondens ait²⁶: *In resurrectione neque ducunt uxores, neque nubunt, sed ut angeli in cælo sunt*: non quod carnem non habeant, sed quod mutuas nuptias nullas contrahant, sed deinceps sint corruptionis expertes. Addit vero, ea nos parte angelis proximos; ut quemadmodum angeli in cælo, sic nos in paradiso neque nuptiis amplius neque convivii indulgeamus, sed in contemplando Deo excolendaque vita simus occupati, præside ac moderatore Christo. Nam non dixit, *erunt angeli*, sed, *sicut angeli*, velut nimirum *gloria et honore coronati*, ut scriptum est, *paululum vero ab angelis differentes*²⁷, atque illorum naturæ proximi. Quasi ita diceret: tranquillo per noctem ac sereno aere, cum cælesti luce lunæ omnia collustrantur, luna sicut sol splendet. Tum enim, non omnino solem esse lunam ex illius testimonio colligeremus, sed ad solem accedere. Sicut etiam quod aurum non est, auro tamen natura sua propinquius est, velut aurum dicitur, non aurum: nam si esset aurum, non tanquam aurum, sed aurum dici oporteret. Quia vero aurum non est, sed auro proximum, et ut mentiatur speciem auri, sicut aurum dicitur: eodem plane modo, quod in resurrectione, fore sanctos sicut angelos pronuntiavit, non sic accipiendum est, ut eos angelos fore voluerit, sed eorum tantum conditioni propinquos. Quamobrem stultissimum est ita colligere: Quoniam Christus sanctos in resurrectione tanquam angelos visum iri pronuntiavit, idcirco fore ut corpora hæc non resurrexerint, præsertim cum vox ipsa, velut collatione (4), ejus quod contingit, rationem perspicue ostendat. Nam resurrectio non de eo dicitur quod nunquam cecidit; sed de eo quod cecidit, et iterum assurgit. Velut cum propheta dicit: *Et suscitabo tabernaculum David quod ceciderat*²⁷. Cecidit porro desideratum illud tabernaculum collapsum in *terram aggeris*²⁸. Non enim quod non moritur, sed quod moritur, inclinare dicitur. At moritur caro: anima quippe immortalis. Quapropter si immortalis est anima, corpus vero cadaver est; qui ita resur-

²⁵ Matth. xxii, 23. ²⁶ Ibid. ²⁷ Psal. viii, 6. ²⁸ Amos ix, 11. ²⁹ Dan. xii, 2.

(99) Διὸ ἐπίστ. Ex Epiph. hæc., n. 35.

(1) Τοῦ βλ. Forte τῷ βλ.

(2) Ἀλλὰ τοῦ εἶν. Posti ἀλλά deest ἐγγὺς. Sic enim legitur paulo post.

(3) Ψυχὴ δέ. Editi, ψυχὴ γάρ.

(4) Velut collatione, etc. Editi, πρᾶξιν. At πρᾶξις, vox aptissima. Posset forte uno verbo reddi, *contentionem*: quomodo τὸ, παραδεικνύειν dicimus *contendere* seu *ex adverso conferre et contravenere*.

rectionem esse contententur, ut eam nihil ad carnem pertinere putent, resurrectionem penitus negant. Quandoquidem non illud quod stat, sed quod cecidit et inclinavit, exurgere dicitur et suscitari, juxta ac scriptum est ³⁰: *Nunquid qui cadit non resurgit, aut qui avertit se non revertitur?*

XIII. Quoniam caro inter confinia corruptionis et incorruptionis, ac nec corruptio nec incorruptio creata erat; victa vero est a corruptione propter voluptatem, quanquam esset incorruptionis opus et possessio: idcirco facta est corruptioni obnoxia, inclinavitque in terram aggeris ³¹. Postquam ergo victa fuisset a corruptione, mortique propter prævaricationem tradita, noluit Deus ipsam ceu hæreditatem corruptioni ad victoriam relinquere; sed rursum victa per resurrectionem morte, incorruptioni reddidit, ut ne corruptio incorruptionem, sed magis incorruptio, quod est corruptibile, in hæreditatem acciperet. Ad hæc itaque respondet Apostolus: *Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem* ³². Corruptibile autem et mortale hoc induere immortalitatem et incorruptionem, quid aliud sit, quam ut quod seminatur in corruptione, surgat in insurrectione ³³ (non enim anima corruptibilis est aut mortalis; corruptibile vero et quod corrumpitur, ista caro est)? ut sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cælestis ³⁴. Nam imago terreni quam portavimus, illud est: *Terra es, et in terram revertis* ³⁵. Imago autem cælestis est resurrectio ex mortuis et incorruptio: *Ut sicut Christus surrexit per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus* ³⁶. Quod si quis terrenam imaginem, carnem istam dici existimet, cælestem vero imaginem, corpus aliud spiritale præter carnem; hic prius cogitet, ut Christus, cælestis ille homo, eandem membrorum formam, eandemque imaginem ac carnem nostri similem gestans, visus sit; propter quam etiam, ipse non homo, homo factus sit: ut sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificentur ³⁷. Non enim ideo carnem portavit et induit, ut non liberaret et resuscitaret carnem. Nam quid frustra carnem induebat, quam nec salvam facere statuisset nec resuscitare? At nihil Dei Filius frustra facit. Non ergo inaniter nullaque utilitate servi formam assumpsit, sed ut resurrectione donaret ac salvos faceret. Vere siquidem homo factus et mortuus est, non apparentia inanique specie, sed ut veritate, *primogenitum mortuorum* ³⁸, terreno homine in cælestem, mortali que in immortalem mutato, sese exhiberet. Cum ergo ait Paulus ³⁹: *Caro et sanguis regnum Dei non possunt possidere*, non velut carnis regenerationem neget ita effert, sed quo doceat, non posse regnum Dei, quod sit vita æterna, possideri a corpore, sed corpus a vita. Si enim regnum Dei, cum sit vita, a corpore possideretur, eveniret vitam absorberi a

IV. Ἐπειδὴ μεθόριος (4') τῆς ἀφθαρσίας ἐγένετο καὶ τῆς φθορᾶς ἡ σὰρξ, οὐκ οὔσα οὔτε φθορὰ οὔτε ἀφθαρσία, ἐκρατήθη δὲ διὰ τὴν ἡδονὴν ὑπὸ τῆς φθορᾶς, ποίημα τῆς ἀφθαρσίας καὶ κτήμα ὑπάρχουσα· διὰ τοῦτο ἐγένετο φθαρτὴ καὶ εἰς γῆν ἐκλίθη χόματος. Καὶ ἐπεὶ οὖν ἐκρατήθη ὑπὸ τῆς φθορᾶς, καὶ θανάτῳ διὰ παρακοῆν παρεδόθη, εἰς νίκος αὐτῆν ὁ Θεὸς τῇ φθορᾷ καθάπερ κληρονομίαν οὐ κατέλιπεν· ἀλλὰ πάλιν, διὰ τῆς ἀναστάσεως νικήσας τὸν θάνατον, παρέδωκε τῇ ἀφθαρσίᾳ, ἵνα μὴ κληρονομήσῃ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν, ἀλλ' ἡ ἀφθαρσία τὸ φθαρτόν. Ἐπαποκρίνεται γοῦν ὁ Ἀπόστολος· Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. Φθαρτὸν δὲ καὶ θνητὸν ἐνδύομενον ἀθανασίαν τί ἄλλο ἂν εἴη παρὰ τὸ σπειρόμενον ἐν φθορᾷ καὶ ἀριστάμενον ἐν ἀφθαρσίᾳ (ὅτι μὴ φθαρτὴ ἐστὶν ἡ θνητὴ ἡ ψυχὴ ἀλλὰ τὸ θνητὸν τοῦτο καὶ φθειρόμενον σαρκίον); ἵνα, καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοίκοῦ, φερέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου. Ἡ γὰρ εἰκὼν τοῦ χοίκοῦ ἦν ἐφορέσαμεν, τὸ, Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, ἐστὶν· ἡ δὲ εἰκὼν τοῦ ἐπουρανίου ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις καὶ ἡ ἀφθαρσία· ἵνα, Ὡςπερ ἠγέρθη ὁ Χριστὸς διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς, οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐν καιρόν τῳ ζωῆς περιπατήσωμεν. Εἰ δὲ τις εἰκόνα μὲν χοίχην τὴν σάρκα αὐτὴν οἰοίτο λέγεσθαι, εἰκόνα δὲ ἐπουράνιον ἄλλο παρὰ τὴν σάρκα σῶμα πνευματικόν· ἐνθυμηθῆτω δὴ οὕτος πρότερον, ὅτι Χριστὸς, καὶ οὐράνιος ἄνθρωπος, τὸ αὐτὸ σχῆμα τῶν μελῶν, καὶ εἰκόνα καὶ σάρκα τὴν αὐτὴν τῇ ἡμετέρᾳ φορέσας ἐφάνη· δι' ἣν καὶ, ἄνθρωπος οὐκ ὢν, ἄνθρωπος ἐγένετο· ἵνα, καθάπερ ἐν τῷ Ἀδάμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθῶσιν. Εἰ γὰρ, διὰ τὸ μὴ ἐλευθερώσαι τὴν σάρκα καὶ ἀναστῆσαι, σάρκα ἐφόρεσε, τί καὶ περισσῶς σάρκα ἐφόρει, ἦν οὔτε σῶσαι, οὔτε ἀναστῆσαι· προήρητο; Ἀλλ' οὐδὲν περισσῶς ποιεῖ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἄρα ἀνωφελῶς τὴν μορφήν τοῦ δούλου ἀνέλαθεν, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἀναστῆσαι καὶ σῶσαι. Ἀληθῶς γὰρ ἄνθρωπος ἐγένετο καὶ ἀπέθανε, καὶ οὐ τῷ δοκεῖν, ἀλλ' ἵνα ἀληθῶς πρωτότοκος ἀναφανῆ τῶν νεκρῶν, τὸν χοίκοδ μεταβαλὼν εἰς οὐράνιον, καὶ τὸν θνητὸν εἰς ἀθάνατον. Ὅπισταν οὖν σάρκα ὁ Παῦλος καὶ αἶμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσῃ μὴ δύνασθαι λέγει, οὐχ ὡς ἐκ φαύλης (5) τῆς σαρκὸς τὴν παλιγγενεσίαν ἀποφαίνεται, ἀλλ' ὡς διδάσκων οὐ κληρονομεῖσθαι βασιλείαν Θεοῦ, αἰώνιον ὑπάρχουσαν ζωὴν, ὑπὸ τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὸ σῶμα ὑπὸ τῆς ζωῆς. Εἰ γὰρ ἐκληρονομεῖτο ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τοῦ σώματος, ζωὴ ὑπάρχουσα, συνέβαινεν ἂν τὴν ζωὴν ὑπὸ τῆς φθορᾶς καταπίνεσθαι. Νῦν δὲ τὸ

³⁰ Jerem. viii, 4. ³¹ Dan. xii, 2. ³² I Cor. xv, 53. ³³ ibid. 42. ³⁴ I Cor. xv, 49. ³⁵ Gen. iii, 19. ³⁶ Rom. vi, 4. ³⁷ I Cor. xv, 22. ³⁸ Apoc. i, 5. ³⁹ I Cor. xv, 50.

(4') Ἐπειδὴ μεθ. Ex cod. Rupif.

(5) Ἐκ φαύλης. Scrib. ἐκφαυλίζων ex Photianis.

θησκον ἡ ζωὴ κληρονομεῖ· ἵνα εἰς νίκος ὁ θάνατος καταποθῆ ὑπὸ τῆς ζωῆς, καὶ τὸ φθαρτὸν τῆς ἀφθαρσίας κτήμα καὶ τῆς ἀθανασίας φανῆ, ἀφετον μὲν καὶ ἐλεύθερον θανάτου γενόμενον καὶ ἀμαρτίας, δοῦλον δὲ καὶ ὑπήκοον ἀθανασίας· ὅπως τῆς ἀφθαρσίας εἴη τὸ σῶμα κτήμα, καὶ μὴ τοῦ σώματος ἡ ἀφθαρσία.

ΙΔ'. Εἰ ἐκ τοιαύτης (6) σταγόνας βραχείας καὶ μηδέπω οὐσης τὸ σύνολον, μηδὲ ἐν ὑγρασίᾳ τοιαύτῃ καὶ συνοχῇ καὶ πυγμῷ, ἐκ τοῦ μηδενὸς ἀνθρώπος γίνεται, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἐκ τοῦ ἤδη ὑπάρξαντος ἀνθρώπου ἀνθρώπος ἔσται αὖθις ὁ ἀνθρώπος; Οὐ γὰρ οὕτω (7) μετὰ τὸ ἤδη γεγεννημένον καὶ διαλυθὲν ποιῆσαι πάλιν, ὡς μηδέπω γεγεννημένον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος κατασκευάσαι. Ἐὰν οὖν ἐβελήσωμεν δεῖξαι τὴν γονὴν τὴν ἀπὸ τοῦ ἄρβενος ἀποκρινομένην, παραγάγωμεν δὲ, αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ, καὶ τεθνηκότος σῶμα· ποιοῦν πιστεύουσιν ἡμῖν οἱ θεωροί, εἰς τὸ φανερὸν ἐκατέρων κειμένων, ἔσεσθαι ἀνθρώπον; Ἄρα τὴν σταγόνα ἐκείνην τὴν ὅλως οὐδὲν ὑπάρχουσαν, ἡ τὸν ἤδη σχῆμα καὶ μέγεθος καὶ ὑπόστασιν ἔχοντα; Εἰ γὰρ ἐκείνο τὸ ὅλως οὐδὲν, μόνον ἐβελήσαντος Θεοῦ, πάλιν τὸ αὐτὸ ἀνθρώπος γίνεται, πολλῷ μᾶλλον τὸ ἤδη ὑπάρχον καὶ τετελειωμένον, ἐβελήσαντος τοῦ Θεοῦ, τὸ αὐτὸ πάλιν ἀνθρώπος γενέσθαι (8). Ἐπεὶ τί βουλόμενος (9) ὁ θεολόγος Μωϋσῆς, τὴν κατὰ τὴν σκηνοπηγίαν ἑορτὴν ἐν τῷ Λευϊτικῷ μυστικῶς εἰσηγήσατο; Ἄρα γὰρ ἵνα οὕτως ἑορτάσωμεν τῷ Θεῷ, καθάπερ ἐξηγούνται χυδαιότερον οἱ Ἰουδαῖοι νοούντες τὰς Γραφάς; ὡς τοῦ Θεοῦ σκηναῖς τοιαύταις ἐκ καρπῶν, καὶ κλάδων καὶ φύλλων κατεσκευασμέναις ἀρεσκομένου, ἀ εὐθὺς μαραίνονται τὴν χλόην ἀποσπώμενα. Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν. Τίνος μὲν ἡ Σκηνοπηγία, φράσατε; εἰσηχθῆ μήνυμα τῆς ἀληθινῆς ἡμῶν ταύτης σκηνης, ἣν καταπεσοῦσαν εἰς φθορὰν διὰ τὴν παράβασιν, καὶ λειψομένην τῇ ἀμαρτίᾳ, αὖθις συμπήξασαν ἀνώλεθρον ἀναστήσειν ὁ Θεὸς ἀπηγγεῖλατο (f. ἐπ-). ὅπως ἑορτάσωμεν αὐτῷ ἀληθῶς τὴν μεγάλην ἑορτὴν καὶ πολυθρόνυτον τῆς Σκηνοπηγίας ἐν τῇ ἀναστάσει· ὅποτε συμπηγνόμενα ἡμῶν εἰς κατακόρησιν τῆς ἀθανασίας καὶ συμφωνίας τὰ σκηνώματα, ἐκ τοῦ χόδου ἀφθάρτα ἀνίστανται· ὅποτε ἀκούσουσι τὰ ὅσα τὰ ξηρὰ κατὰ τὴν ἀψευδестаτήν προφητείαν, προσαγόμενα πρὸς τὰς ἀρμονίας αὐτῶν, ὑπὸ τοῦ ζωοπλάστου Θεοῦ καὶ ἀριστοτέχνου ἀνακαινοποιούντος αὖθις τὴν σάρκα καὶ συμμυγνόντος, οὐ τοιούτοις ἔτι δεσμοῖς, οἷς καὶ πρῶτον συνέχετο, ἀλλ' ἀκηράτοις πάμπαν λοιπὸν καὶ ἀλύτοις. Ἐθεασάμην γὰρ ἐν Ὀλύμπῳ ἐγὼ (δρος δὲ ἐστὶ τῆς Λυκίας) πῦρ αὐτομάτως κατὰ τὴν ἀκρώρειαν τοῦ δρους κάτωθεν ἐκ τῆς γῆς ἀναδιδόμενον· περὶ δὲ πῦρ ἀγνοῦ φωτὸν ἐστὸς, οὕτω μὲν

A corruptione. Nunc vero vita mortuum possidet, ut mors in victoriam absorbeat a vita ³⁰: utque obnoxium illud corruptioni, incorruptionis immortalitatisque possessio fiat: solumque et liberum a morte et peccato, immortalitati servum subditumque concedat: ut sit corpus, incorruptionis possessio; non incorruptio, corporis.

XIV. Cum ex tam modica stillula ac necdum prorsus existente, ne quidem in ejusmodi humido, arctitudineque, ac parvitate (10); denique ex nihilo, homo fiat: qui non potius ex homine qui fuit, fuerit rursus resurrectione homo? Minus quippe videtur difficile, ut quod fuit et est dissolutum, denuo componatur et reparatum fiat, quam ut quod nondum fuit, ex nihilo prodeat. Quare, si lubeat, excretam a masculo feturam; ipsam nimirum seorsim: defunctique cadaver, in medium producemus. Tum rogo, ambobus palam expositis propositisque, quodnam spectatores hominem fore credituri sunt? num stillulam illam, quæ nihil prorsus sit? an mortuum figura jam moleque et substantia præditum? Si enim illud quod plane nihil videatur, Deo tantum volente ipsum iterum homo procreatur: potiori jure, quod est jam et fuit consummatum, accedente divina voluntate, id ipsum denuo homo fiet. Nam alioqui, quid volens theologus ille Moyses, festum tabernaculorum spiritaliter edixit sauxitque celebrandum, in Levitico ⁴⁰? Num enim ut ita Deum festo colamus, quemadmodum Judæi vilis vulgarisque Scripturas intelligentes, exponunt? velut nimirum Deo placeant ejusmodi ex fructibus ramisque et foliis adornata tabernacula, quæ salim despoliata virore marcescant. Haud plane fuerit dicendum. Sane, rogo, cujusnam sit Scenopogia? instituta est ut veri tabernaculi nostri signum, quod in corruptionem prævaricatione prolapsum, peccatoque solutum, se Deus denuo compactum compositumque, incolume excitaturum promisit; quo ei veritate, magnam illam decantatissimamque Scenopogiæ solemnitate celebremus in resurrectione; quando compacta ad immortalitatis consonantiæque ornatum nostra tabernacula, immunia a corruptione ⁴¹ de pulvere resurgent; quando auditura sunt, ut verissime habet propheta ⁴², ossa arida, suis iterum commissuris reddita, admovente vivifico plaste optimoque opifice Deo, carnem denuo renovante commiscentemque et astringente, non jam qualibus etiam initio continebatur vinculis, sed plane deinceps immortalibus atque insolubilibus. Nam vidi ego in Olympo (is porro mons est Lyciæ) ignem sponte sua, in montis ca-

³⁰ 1 Cor. xv, 54. ⁴⁰ Levi' xxiii, 39 seq. ⁴¹ Dan. xii, 2. ⁴² Ezech. xxxvii, 4.

(6) Εἰ ἐκ τ. Ex eodem cod. Rupif.

(7) Οὐ γὰρ οὕτω. Deest ἄπορον, aut quid simile.

(8) Γενέσθαι. Forte γενήσεται.

(9) Ἐπεὶ τί βουλόμ. Idem argumentum pertractat S. Pater in Convivio decem Virg. Orat. ix, § 1. seqq. GALL.

(10) Ac parvitate, καὶ πυγμῷ. Mibi valde suspecta

vox est. Illud clarum, elevare istis omnibus feturam, qua proles primo concipitur, velut rem pene nihili: ex qua tamen Deus suum illud opus, hominem, quia vult solum, eruat; id ipsum facilius præstiturus ex prædefunctis corporibus, majori mole, etc.

cumiae, ex imo terræ erumpentem; juxta quem exstat arbor *Agnus* nomine (11), adeo florida, virens et opaca, ut jugibus potius aquis irrigua nasci videatur. Quam igitur ob causam, cum naturæ corruptibiles sint, et corpora igni consumantur, nec fieri possit ut igni illæsa permaneant, quæ semel per naturam sunt combustibilia : tantum abest ut hæc arbor exuratur, ut etiam, quanquam nata comburi, virentior existat atque florentior; idque, cum ad ipsius ejus radices ignis foveatur et eructet. Sane ego decerptos e circumjacente silva arborum, ramos, in ignem illic erumpentem conjeci; qui subito flammis correpti, in cinerem redacti sunt. Rogo itaque, quamobrem quod neque solis æstum ferre potest, sed nisi irrigetur poteturque, arescit, coarctante tanto incendio, non consumitur; quin vivit et floret? Quid sibi ergo vult hoc miraculum? Posuit Deus futuræ diei illius indicium quoddam et initium, ut sciamus, fore ut igne cælestis pluente, omnibusobrutis absumptisque, corpora illa quæ claruerunt in castitate et justitia, per ignem non secus ac per aquam frigidam, sine aliquo dolore ac molestia ab ipso deducantur. Vere enim nostrorum commodorum, studiosissime et magnifice Domine, tibi factori serviens creatura in ultionem adversus iniquos intenditur obrigescitque: atque ad beneficium pro iis qui confidunt in te, remissa emollitur⁴³: volenteque te, ignis quidem refrigerium facit, iis nihil læsis quorum ipse salutis consultum decreveris; contra vero aqua vehementius acrisque igne comburit, nec quidquam immortalis tuo imperio et virtuti resistit. Omnia siquidem ex nihilo creasti: quare etiam omnia, cum convertis et mutas, qui solus Deus existis.

XV. Apostolus ergo, cum plantare et rigare, arti ac terræ et aquæ tribuisset, Deo soli accretionem concessit, cum ait: *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat; sed qui dat incrementum, Deus*⁴⁴. Noverat enim divinam illam, ante omnia genitam, omnia progignentem omniumque artificem Dei Sapientiam, universa in mundum producere; quam etiam antiqui naturam vocaverunt et providentiam, quod semper providens curansque, omnibus det ut nascantur et crescant. Nam, inquit⁴⁵, *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*. Quamobrem etiam Salomon, *artificem omnium*, appellavit⁴⁶: quippe cum nulla sit in Deo indigentia, sed omnia opulenter et creare et facere et variare et augere valeat.

⁴³ Sap. xvi, 24. ⁴⁴ I Cor. iii, 7. ⁴⁵ Joan. v, 17.

(11) *Arbor Agnus nomine*, αγνου φυτόν. Hieronymus Levit. xxxiii, 40, *salicem torrentis* dicit, ubi etiam LXX ad vocem αγνου addunt τοῦ χειμάρρου, ad significandum gaudere ejusmodi arborem aquis, videmusque passim luxuriantes ad ripas fluminum locisque palustribus: quo magis augetur Methodianum istud vere grande miraculum: cui tamen astruunt fidem nives illæ ad ipsas fauces flammivomas similitum montium in Italia, olimque in Sicilia, ubi bituminæ materia velut exhausta ad flammillas illas terribiles videtur. Job quoque cap. xi,

εὐθαλὲς καὶ χλοερὸν, οὕτω δὲ σύσκιον, ὡς ὑποτοπιῶσαι ὕδωρ μάλλον ἀένναον αὐτὸ βεβλαστηκέναι. Δι' ἦν αἰτίαν οὖν, εἰ φύσεις εἰσι φαρτῶν, καὶ ὑπὸ πυρὸς καταναλισκομένων σωμάτων, καὶ ἀδύνατον ἀκαυστῶ διαμῆναι τὰ ἀπαξ φύσεως ὑπάρχοντα τῆς καυστικῆς: οὐ μόνον οὐ καταφλέγεται τὸ φυτὸν τοῦτο, ἀλλ' ἀκμαιότερον μάλλον ὑπάρχει καὶ χλοηρότερον, ὃ τῇ φύσει ἐστὶ καυστὸν, καὶ ταῦτα περὶ αὐτάς αὐτοῦ τὰς βίβλας τοῦ πυρὸς ἐντυφομένου. Κλάδους γοῦν ἐγὼ δένδρων ἐκ τῆς παρακειμένης ὕλης ἐβρίβησα καθ' ὃν ἀνερεύεται τὸ πῦρ τόπον, καὶ εὐθέως εἰς φλόγα ἀρθέντες ἐτεφρώθησαν. Φράσατε οὖν δὴ, δι' ἦν αἰτίαν τὸ μὴ ὑποφέρον μηδὲ τὴν ἐξ ἡλίου δέξασθαι ἔκκαυσιν, ἀλλὰ ξηραίνόμενον ἐὰν μὴ ἀρδευθῆ βραχὲν, τοσοῦτον πυρὸς φλογμῷ συνεχόμενον οὐ καταναλίσκεται, ἀλλὰ βῆ τε καὶ θάλλει; Τί οὖν βούλεται τὸ παράδοξον; Δείγμα τοῦτο τῆς μελλούσης ὁ Θεὸς ἡμέρας καὶ προοίμιον ἔθετο, ἵνα γινώσκωμεν εὐδηλότερον, ὅτι, πάντων πυρὶ καταβασίῳ κατομβρομένου, τὰ ἐν ἀγνείᾳ αἰώματα καὶ δικαιοσύνη διαπρέψαντα, καθάπερ ψυχρῷ ὕδατι τῷ πυρὶ οὐδὲν ἀलगνόμενα, πρὸς αὐτοῦ ἐπιθήσονται. Ἀληθῶς γάρ, ὧ μεγαλωφελῆ καὶ μεγαλόδοξε Δέσποτα, ἡ κτίσις σοι τῷ ποιῆσαντι ὑπηρετοῦσα, ἐπιτείνεται εἰς κόλασιν κατὰ τῶν ἀδικῶν καὶ ἀνίεται εἰς εὐεργεσίαν ὑπὲρ τῶν ἐπὶ σοὶ πεποιθῶτων καὶ θελήτός σου, πῦρ μὲν καταψύχει, λυμαινόμενον οὐδὲν ὦν αὐτὸς κρίνεις διασώζεσθαι ὕδωρ καὶ ἔμπαιιν δριμυτέρας καταφλέγει πυρὸς προσβολαῖς καὶ οὐδὲν ἀντιτάσσεται σοι τῷ ἀνικητῶν κράτει, καὶ τῇ σῇ ἰσχυί. Πάντα γὰρ ἔκτισας ἐξ οὐκ ὄντων διὰ καὶ πάντα μεταλλεύεις, σὰ ὑπάρχοντα, καὶ μετασκευάζεις, μόνος ὑπάρχων Θεός, ὡς θέλεις. tua sint, ut liberit, in forniam aliam rationemque

IE'. Ὁ γοῦν Ἀπόστολος (12), τὸ φυτεῦσθαι καὶ ποτιζεσθαι τέχνη καὶ γῆ καὶ ὕδατι δούς, τῷ Θεῷ τὰ αὐξάνειν συνεχώρησε μόνῳ· ἔνθα, οὕτε ὁ φυτεῦσων οὕτε ὁ ποτιζῶν ἐστὶ τι, ἀλλ' ὁ αὐξάνων Θεός, ἔφη. Ἠπίστατο γὰρ πάντα γεννώσων τὴν πρωτόγονον σοφίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ πάντων τεχνίτιδα, πάντα εἰς τὸν κόσμον προφέρειν· ἦν γὰρ (13) παλαιοὶ ἄνδρες φύσιν ἐκάλεσαν καὶ πρόνοιαν, παρὰ τὸ φύειν αὐτὴν ἅπαντα καὶ αὐξείν, προνοουμένην δὲ καὶ φροντίζουσαν· Ὁ γὰρ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, φησὶ, καὶ γῶν ἐργάζομαι. Ὅθεν διὰ ταῦτα δὴ καὶ ὁ Σολομῶν ἀπάντων αὐτὴν τεχνίτιδα ἐκάλεσεν· εἰς οὐδὲν πτωχεύοντος τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ πλουσιῶς πάντα καὶ κτίζειν, καὶ ποιεῖν, καὶ ποικιλλεῖν, καὶ αὐξείν δυναμένου.

⁴⁶ Sap. vii, 21.

ubi Sixt., κλώνες ἀγροῦ, et Aquila, ἰτέαι χειμάρρου, *salices torrentis*, notat Nohilius in alius libris esse αγνου· forte scribendum αγρου. Catena Londiniana in Job, ad eum versum marg., γρ. αγρου, et sic in ms. Theolæ. Eadem arborem etiam ex profanis docet Dioscor. l. i, c. 116, ejusque expositor Matthiolus. — Hujusce arboris meminit item S. Martyr in *Convivio decem virgin.* sub initium, et Orat. x, § 3. GALL.

(12) Ὁ γοῦν Ἀπ. Ex eodem cod. Rupif.

(13) Ἦν γὰρ. Pro γὰρ scrib. καὶ.

Ις'. Τὰ πάντα (14) δημιουργῶν ὁ Θεός, καὶ πάν-
των φροντίζων καὶ προσούμενος· λαβὼν γοῦν ἀπὸ
τῆς γῆς, τὸν ἐξωθεν ἡμῶν ἐπλασεν ἀνθρώπων.

XVI. Qui creavit omnia Deus, omniaque curat,
et omnibus providet, accepto de terra pulvere,
exteriorem nostrum formavit hominem.

Τοῦ ἁγίου Μεθοδίου ἐπισκόπου Πατάρων περὶ
ἀναστάσεως λόγος β'.

Sancti Methodii Patarensium episcopi orat. II
de resurrectione.

(Ex S. Joan. Damasc. orat. II De imagin. tom. I pag. 389, edit. Paris. 1712.)

Αὐτίκα γοῦν, τῶν τῆδε βασιλείων αἱ εἰκόνες, κἀν
μὴ ἀπὸ τῆς πολὺ τιμιωτέρας [ὑλῆς] χρυσοῦ τε καὶ
ἀργύρου ὡς κατασκευασμένα, τιμὴν ἔχουσι πρὸς
ἀπάντων. Οὐ γάρ, τὰς μὲν ἀπὸ τῆς πολὺ τιμιωτέρας
ὑλῆς θεραπεύοντες οἱ ἄνθρωποι, ἐξολιγωροῦσι τῶν
ἐξ ἀτιμιωτέρας (15)· ἀλλὰ πᾶσαν ἐπὶ γῆς τιμῶσιν,
εἰ καὶ ἀπὸ γύψου ἢ χαλκοῦ ὑπάρχουσι. Καὶ ὁ δυσφη-
μήσας εἰς ὀπιστέραν, οὔτε ὡς εἰς πλὸν, ἀφίεται, οὔτε
ὡς χρυσὸν ἐξευτελίσας, κρίνεται, ἀλλ' ὡς εἰς αὐτὸν
ἀπεθήσας τὸν βασιλέα καὶ κύριον. Τὰς μὲν ἀπὸ
χρυσοῦ κατασκευασμένας εἰκόνας τῶν αὐτοῦ ἀγγέλων,
τὰς ἀρχῶν καὶ τὰς ἐξουσίας, εἰς τιμὴν καὶ δόξαν
αὐτοῦ ποιούμεν.

Protinus ergo terrenorum imperatorum imagi-
nes (16), quanquam minime ex pretiosa admodum
auri vel argenti materia consistant, ab omnibus ta-
men honorantur. Neque enim, si quæ ex pretio-
siori materia conflatae sunt, homines duntaxat
colunt; si quæ vero ex vili, contemnunt et asper-
nantur: sed universim omnem in terra imaginem
colunt, tametsi ex gypso vel ære confectam. Quis-
quis vero in earum aliquam, qualiscunque illa sit,
maledicta conjecerit, is, neque velut in lutum in-
jurius fuerit, absolutus dimittitur, neque tanquam
aurum spreverit condemnatur (18); sed velut qui
in ipsum imperatorem et dominum impie egeris.

Quas quidem angelorum Dei principatuumque (18)
ipsius honorem gloriamque conficimus.

et potestatum imagines ex auro conflamus, eas ad

Τοῦ ἁγίου Μεθοδίου ἐκ τοῦ περὶ ἀναστάσεως
λόγου.

Sancti Methodii ex libro de resurrectione.

(Apud Photium Bibl. cod. CCXXIV, pag. 907.)

Α'. Ἀνεγνώσθη τοῦ ἁγίου Μεθοδίου, ἐπισκόπου
καὶ μάρτυρος, ἐκ τοῦ περὶ ἀναστάσεως λόγου, οὗ
ἡ ἐκλογή τὰ ὑποκείμενα λέγει. Ὅτι οὐ δεσμόν φησι
τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς εἶναι, ὡς Ἀριγένης φητο, οὐδὲ

I. Lectum est ex libro De resurrectione S. Me-
thodii, episcopi et martyris; cujus compendii hoc
est argumentum. Corpus non esse vinculum ani-
mæ (19), ut Origenes existimavit: neque corporibus

(14) Τὰ πάντα. Ex laudato cod. Rupif.

(15) Ἐξ ἀτιμιωτέρας. Sic exemplar Combefisiani.
At Lequienii editio, ἐξ ἀτίμων τιμιωτέρας. Et
statim, ἀλλὰ πᾶσαν ἐπίσης, sed omnes perinde co-
lunt. Atque ita quidem legendum videtur. GALL.

(16) Terrenorum imperatorum imagines. Τῶν τῆδε
βασιλείων αἱ εἰκόνες. Nihil clarius. Confundit tamen
Zinus, earum Damasceni orationum interpres,
quæ sunt hic regum imagines. Arguit Methodius a
principum ad sacras imagines, ut in utrisque, hono-
ri vel contumeliæ habeatur prototypum et exem-
plar. Liqueat ex hoc aliis fragmentis quantum
beatissimus martyr Methodius, quamque egregie et
dogmaticè scripserit.

(17) Neque tanquam aurum spreverit, condemna-
tur, οὔτε ὡς χρυσὸν ἐξευτελίσας, κρίνεται. Non vi-
deo qui possit clarius antithesis exprimi, in con-
temp- u luteæ vel aureæ statuas, qua utraque censea-
tur majestas violari. Interpres tamen, etiam ista ad
præcedens ἀφίεται, sensu et antithesi non patiente
refert: Tanquam lutum spreverit, aurumve contem-
perit, absoluitur, etc. Enimvero quid mirum, cui
κτερόντος γραφή semel et iterum sit, sincera pi-
ciora; βαλεῖν μετάνοιαν, agere pœnitentiam, etc.,
plane castiganda proxima Damasceni editione?

(18) Principatuumque, etc. Satis patet esse ita le-
gendum τῶν τε ἀρχῶν καὶ τῶν ἐξουσιῶν, atque ita
reddendum, tum ex ipsa textus serie, tum ex iis
quæ ipse Methodius altera orat. seu libro De res-
sur. de illis spiritibus eorumque distinctione apud
Epiphanium, nonnihilque digestius in his ipsis no-
stris excerptis, disputat. — Locus iste, aliter ac

visum Combefisio, in edito Lequieniano ita legi-
tur absque distinctione: τῶν αὐτοῦ ἀγγέλων τὰς
ἀρχῶν καὶ τὰς ἐξουσίας. Imagines quidem ex auro
conflatas, quibus principatus et potestates angelicæ
designantur, etc. GALL.

(19) Corpus non est vinculum animæ. Ipso statim
ἐπιλογῆς suæ initio, ostendit Photius, quæ statim a
lacuna illa n. 17 apud Epiphanium hæc. xvii, æ-
quuntur, non Procli esse, seu agentis partes vel
Origenis vel Platonis, sed Methodii, et agentis par-
tes orthodoxi, ut titulus antecedens, Πρόκλου τοῦ
αὐτοῦ, tantum spectet ad pauca illa interjecta, quæ
sunt vere Origeniana: videturque is positus, ut
cautio quædam, ut ne quis subjuncta verba velut
Methodii acciperet: nec primum forte allud fuit
quam nota marginalis, qualem adhibuit Andr.
Schottus ejusdem excerptis ex libro περὶ ἀντεξου-
σιου, initio operis, ubi is inducit loquentem Valen-
tinianum; cujus tamen verba Photius velut Me-
thodii una serie contexit. Sic etiam codices ex qui-
bus habuimus excerpta nostra, ut Methodii habent.
Illum vero titulum ultimo positum, num. 40, λοι-
πὸν Μεθοδίου, regius F. i. non habet: quanquam
indicit inchoari novam materiam; consistetque ex
textu, etiam ibi Origenianum prælocutum, suæ illi
hæresi patronum egisse; cujus verba Epiphanius
compendio agens noluerit exscribere. Primum ille
titulus, vel prelo vel manu currente minus apte fuit
redditus: Πρόκλου τοῦ αὐτοῦ, ex eodem Proclo,
palam reddendum, ex ejusdem Proclo. Nempe ex
Proclo quem Methodius interlocutorem adhibet, et
ut agentem personam Origeniani.

ligatas animas a Jeremia propheta dici ⁴⁷, eo quod in corporibus sint. Neque enim animæ operationes a corpore impediri affirmat; imo corpus circumferri potius, et cooperari ad ea ad quæ anima invitatur. Enimvero, quomodo hac in parte intelligendus Gregorius (20-21) Theologus, et alii plures?

II. Quod Origenes, post prævaricationem, corpus animæ vinculi loco adjunctum dixerit, cum prius sine corpore viveret. Sed et hoc adjecerit, corpus quod gestamus, causam esse peccatorum: quare etiam vinculum appellavit, ut quod animam a bonis operibus prohibere possit.

III. Quod si corpus datum est animæ ut vinculum post prævaricationem, vel est datum ipsi ut malorum vinculum (22), vel ut bonorum. Sane vero nequit fieri ut bonorum vinculum: nullus enim medicus aliusve artifex remedium peccanti porrigit, ut plus peccet: multo minus Deus. Superest ergo ut sit datum tanquam vinculum malorum. Atqui videmus, ut primum Cain hoc corpore vestitus, homicidium fecerit: posterius vero ad quæ scelerata prolapsi sint, est manifestum. Ergo neque corpus est vinculum malorum: ergo neque ullo modo vinculum; neque illud anima post prævaricationem primum induit.

IV. Homo, inquit, si ejus naturam spectes, verissime dicitur, neque anima sine corpore, neque contra, corpus sine anima; sed illud quod ex coalitione animæ et corporis, in unam pulchri bonique formam conflatur. Origenes vero, ut Plato (23), solam animam dixit constituere hominem.

V. Differentiam inter hominem et cætera animalia esse dicit: atque his quidem esse datas diversas naturæ species formasque, quantas nimirum solida (24) et oculis subjecta natura Deo jubente produxit: homini vero datum esse, ut esset Deo similis et deiformis, utque omnia, ad exactam illam exemplarem Patris Unigeniti que imaginem spectantia, haberet. Fuerit vero considerandum (25), qua sanctus ratione id dicat.

VI. Phidiam statuarium ait, cum Pisæam statuam ex ebore formasset, imperasse ante statuam (26)

⁴⁷ Thren. III, 34.

(20-21) Quomodo hac in parte intelligendus Gregorius, etc. πώς νοητέον τὸ τοῦ θεολόγου Γρηγορίου; Junius interseritur, ac velut concessio viro tanto Origenianis, cujus ab Origene, in errore hoc pessimo, non occurrat discrimen. Melius certe Maximus ille, vere maximus Gregorii expositor propediem edendus, ad orationem *De amore pauperum*, ubi Gregorius nonnullam difficultatem præfert.

(22) Vel est datum ipsi ut malorum vinculum. Velut nimirum ab illis prohibens: ut ex sequenti probatione, non prohibiti mali in Caino et posteris liquet; quæ pluribus prosequitur ipse Methodius apud Epiphanium n. 45.

(23) Origenes vero, ut Plato. Alia lectio, οὐδ' Ὀριγένης, minus congruit: plane enim consensisse videtur Origenes Platoni, dogmate quod spectat ad animas; ut ipsæ essent homo; quanquam non recipere eam denominationem, nisi in ordine ad corpus, et illud connotando ut proprium mobile. Videntur vero esse hæc verba Photii, priora autem

δεσμώτιδας τὰς ψυχὰς [καί] παρὰ τοῦ προφήτου Ἰερεμίου καλεῖσθαι, διὰ τὸ ἐν σώμασιν αὐτὰς τυγχάνειν. Οὐ γὰρ ἐμποδίζειν τὰς τῆς ψυχῆς ἐνεργείας τὸ σῶμα τίθεται· συμπεριάγεσθαι δὲ μᾶλλον τὸ σῶμα, καὶ συνεργεῖν πρὸς ἡ ἢ ψυχὴ ἐπιτρέπει. Ἄλλὰ πῶς τὸ τοῦ θεολόγου Γρηγορίου νοητέον, καὶ ἄλλων πολλῶν;

B. Ὅτι Ὀριγένης δεσμὸν τὸ σῶμα ἔλεγε δεδῶσθαι τῇ ψυχῇ μετὰ τὴν παράβασιν, πρὶν δὲ ἀσωμάτως (27) αὐτὴν βιοτεῦν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ σῶμα, ὃ περιεκέμεθα, αἴτιον εἶναι τῶν ἁμαρτιῶν· διὰ τοῦτο καὶ δεσμὸν ἔλεγε, ὡς ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν ἔργων κωλύειν δυνάμενον τὴν ψυχὴν.

Γ. Ὅτι εἰ δεσμὸς ἐδόθη τὸ σῶμα μετὰ τὴν παράβασιν, ἢ τῶν κακῶν, ἢ τῶν ἀγαθῶν ἐδόθη τῇ ψυχῇ. Τῶν μὲν οὖν ἀγαθῶν, ἀδύνατον· οὐδὲ γὰρ ἱατρῶν ἢ τεχνιτῶν ἄλλος τῶ ἁμαρτήσαντι δίδωσι φάρμακον, ὥστε πλέον ἐξᾶμαρτῆσαι, μὴ ὅτι γε θεός. Λείπεται δὴ τῶν κακῶν. Ἄλλὰ μὴν ὀρώμεν, ὡς κατ' ἀρχὰς ὁ μὲν Κάιν, περιεκέμενος τοῦτο τὸ σῶμα, ἐφόνευσεν· οἱ δὲ ἐφεξῆς πρὸς ἃς ἀθεμιτουργίας ἐξώκειλαν, δῆλον. Οὐδὲ τῶν κακῶν ἅρα δεσμὸς τὸ σῶμα, οὐδ' ὅλως ἅρα δεσμὸς· οὐδ' ὕστερον αὐτὸ ἡμφιέσατο μετὰ τὴν παράβασιν ἢ ψυχῇ.

Δ. Ὅτι ἄνθρωπος, φησί, λέγεται κατὰ φύσιν ἀληθέστατα οὔτε ψυχῇ χωρὶς σώματος, οὔτ' αὖ πάλιν σῶμα χωρὶς ψυχῆς· ἀλλὰ τὸ ἐκ συστάσεως ψυχῆς καὶ σώματος εἰς μίαν τὴν τοῦ καλοῦ μορφήν συντεθέν. Ὁ δ' Ὀριγένης τὴν ψυχὴν μόνην ἔλεγε ἀνθρώπων, ὡς ὁ Πλάτων.

Ε. Ὅτι διαφορὰν ἀνθρώπου καὶ τῶν ἄλλων ζώων φησί· καὶ τοῖς μὲν διάφορα σχήματα φύσεως δέδοται, καὶ μορφῆς, ὅσους ἢ στερέμνιος; καὶ ὁρατὴ φύσις κελεύοντος ἐγέννησε Θεοῦ· τῷ δὲ τὸ θεοειδὲς καὶ θεοεικελον, καὶ πάντα πρὸς ἐκείνην ἀπηκριδωμένην (f. ἀπηκριδωμένα) τὴν πρωτότυπον τοῦ Πατρὸς καὶ Μονογενοῦς εἰκόνα. Καὶ πῶς τοῦτο λέγει ὁ ἄγιος ἐπισκοπετέον.

Ζ. Ὅτι φησί Φειδίαν τὸν ἀγαματοποιὸν, τὸ Πιεσίου εἰδῶλον ποιήσαντα ἐξ ἐλέφαντος (28), προσ-

sunt Methodii n. 18 apud Epiphanium,

D (24) Solida, στερέμνιος. Nempe terra et aqua, quæ ipsa sunt ἢ ὁρατὴ φύσις, ex qua sacer textus producta refert animalia. Minus vero quadrat, quod reddiderat interpretis valida.

(25) Fuerit vero considerandum, etc. Planum est esse Photii verba, remittentis ad ipsum Methodium; quanquam interpres violenta et punctatione et versione ad Methodium referat. Fuit codex Sirmundi ut representamus. Potest ergo videri ipse Methodius plenus edisserens n. 18 et 19 apud Epiphanium.

(26) Ante statuam, ἔμπροσθεν τοῦ ἀγάλματος. Sic etiam apud Epiphanium n. 19, ἀμφὶ πόδαζ ἔμπροσθεν τοῦ ἀγάλματος, ubi bene Petavius, ad pedes

(27) Ἀσωμάτως. Al. ἀσωμάτων.

(28) Ἐλέφ. Al. ἐλεφάντου

τάξει Ελαιον ἔμπροσθεν τοῦ ἀγάλματος ἐκχείειν, ὡστε ἄθανάτων εἰς δύναμιν αὐτὸ φυλάσσεισθαι.

Z'. Ὅτι, φησὶν, ὁ διάβολος ἐστὶ πνεῦμα περὶ τὴν ὕλην γενόμενον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καθάπερ καὶ Ἀθηναγόρῃ ἐλέχθη (ὡσπερ δὴ καὶ οἱ λοιποὶ γεγόνασιν ὑπ' αὐτοῦ ἄγγελοι), καὶ τὴν ἐπὶ τῇ ὕλῃ καὶ τοῖς τῆς ὕλης εἴδεσι πεπιστευμένον διοίκησιν. Τοῦτο γὰρ ἡ τῶν ἀγγέλων σύστασις, τῷ Θεῷ ἐπὶ προνοίᾳ γεγενῆσθαι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ διακεκοσμημένοις. Ἰνα, τὴν μὲν παντελεχὴν καὶ γενικὴν ὁ Θεὸς ἔχων τῶν ὅλων πρόνοιαν, ἧ τὸ κῦρος καὶ τὸ κράτος ἀπάντων αὐτοῦς (29) ἀνηρημένους. [τὴν δὲ διὰ μέρους οἱ ἐπὶ τούτοις ταχθέντες ἄγγελοι.] Ἀλλ' οἱ μὲν λοιποὶ, ἐφ' ὧν αὐτοὺς ἐποίησε καὶ διετάξατο ὁ Θεός, ἔμειναν· αὐτοὺς δὲ ἐνδύρισσε, καὶ πονηρὸς περὶ τὴν τῶν πεπιστευμένων ἐγένετο διοίκησιν, φθόνον ἐγκισσάσας καθ' ἡμῶν ὡσπερ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα σαρκῶν ἐρασθέντες, καὶ ταῖς τῶν ἀνθρώπων εἰς φιλοτησίαν ὀμιλήσαντες θυγατέραςιν. Αὐθαίρετον γὰρ καὶ αὐτοῖς ἔχειν πρὸς ἑκάτερα διετάξατο βούλησιν ὁ Θεός, οἷα καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ πῶς τοῦτο ληπτέον;

eum filiabus hominum stupri consuetudinem habuerunt concessum, ut utique liberum haberent voluntatis

H'. Ὅτι δερματίνους χιτῶνας τὸν θάνατόν φησι. Λέγει γάρ περὶ τοῦ Ἀδάμ, ὃν ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ἄθανάτων κακὸν ἐξ ἐπιβουλῆς ἰδῶν γεγεννημένον, καθάπερ καὶ ὁ πλανήσας αὐτὸν διάβολος ἦν, τοὺς δερματίνους χιτῶνας διὰ τοῦτο κατεσκεύασεν, οἷον εἰ νεκρόν περιβαλὼν αὐτὸν, ὅπως διὰ τῆς λύσεως τοῦ σώματος πᾶν τὸ ἐν αὐτῷ γενηθὲν κακὸν ἀποθάνῃ.

Θ'. Ὅτι δύο ἀποκαλύψεις φησὶ γεγονέναι τῷ ἁγίῳ

oleum effundi, ut vim illi immortalē ea ratione conciliaret.

VII. Diabolus, inquit, est spiritus, circa materiam, a Deo factus, ut et Athenagoræ placuit (30), quemadmodum et reliqui angeli ab eodem facti sunt, cui et materia (31), et formarum in materia administratio procuratioque commissa sit. Ea enim productionis angelorum ratio fuit, ut in iis quæ a Deo condita essent, providentia moderandis, vicariam Deo operam navarent; uti nimirum, communem ac generalem omnium curam gerens Deus, omnium ipse dominium (32) imperiumque, pendente ab ipso omnium virtute firmamentoque, teneret, [cum interim singularem funktionem atque curam præpositi ad hoc angeli sustinerent.] At vero cæteri quidem in ea statione perstiterunt, cuius gratia a Deo conditi, et in quam præfecti erant: diabolus vero petulanter egit, et in eorum quæ sibi fuerant commissa, procurazione, concepta adversus nos invidia pessimum se præbuit. Quemadmodum et illi qui postea corporum concupiscentia flagrantes, et illi qui postea corporum concupiscentia flagrantes, consilium. Qui vero hoc accipiendum?

VIII. Per pelliceas tunicas mortem intelligit. Narrat enim de Adam cum Deus omnipotens malum æternum ex insidiis dæmonis factum videret, et qualis erat impostor diabolus, fescisse pelliceas tunicas quo velut mortalitate eum indueret: ut nimirum corporis dissolutione intermoreretur, quidquid in eo mali productum esset.

IX. Binas S. Paulo (33) revelationes contigisse

³⁰ Gen. vi, 2.

pedes ante statuam. Male ergo hic interpres, ut oleum interius infusum semper ex statuâ promanaret. Plin. l. xv, c. 17: *Existimatur oleum vindicando a carie utile esse. Certe simulacrum Saturni Romæ luto oleo repletum est. Restitui facile potest textus Epiphaniæ præfixo ex Photianis ὡστε, ut scriptum fuerit ὡστε φυλάσσειν, quod hic ὡστε φυλάσσεισθαι.*

(29) Αὐτοῦ. Forte αὐτοῦ. Quæ vero mox sequuntur unciis clausa, ex Epiphaniō desumpta n. 21, hæc. ΛΙΙΙ.

(30) *Ut et Athenagoræ placuit, Ἀθηναγόρῃ ἐλέχθη.* Sic etiam restituendus textus Epiphaniæ, n. 21, ubi est ὡ Ἀθηναγόρῃ. Nam Methodius ex ejus *Oratione pro Christianis* verba ista descripsit, et quæ sequuntur minus sana de angelis adamantibus mulieres et cum eis congressis; in quo errore præfatus Athenagoras multos habuit antiquorum sequaces. Videndi expositores ad vi Genes., D. Thom. 1 p., q. 51, a. 3; Sixt. an. 73, etc. Τὸ, γενετικῆν apud eumdem Epiphaniū restituendum ex Photio et Athenagorā γενικῆν. Ἀνεὶ τούτων restituimus ipsi τοῦτο, ex Epiphaniō et Athenagorā.

(31) *Cui et materia, etc.* Sunt et ista Athenagoræ, quibus significatur non fuisse diabolus supremi ordinis, sed ad summum, supremum inter angelos præfectos istis corporeis, in quo præter Damascenū nostrumque Methodium, etiam Chrysostomum sequacem habuit; qui censuit, retinere adhuc priorem principatum, eoque dici *principem tenebrarum aeris*, etc. Sic enim ad eum locum hom. 4: Ἐμοί

δοκεῖ γενόμενος ἄρχων ὑπὸ τὸν οὐρανὸν μὴ μεταπαπτωκέναι τῆς ἀρχῆς, καὶ μετὰ παράδοσιν, cum esset præfectus rebus subcælestibus, nec post transgressionem amisisse principatum. Modestissimus Thomas, sola Damasceni auctoritate, suam huic sententiæ probabilitatem: quanquam Gregorii, cuius vere Magni natalitia Ecclesiæ faciē nunc diei qua scribo recreant, prælata: salvam voluit; majori luctu asserturus, si Patrum illud agmen subsisset animum: quanquam nec sic, acerrimi virum iudicii, a nostri Gregorii solidiori sententiā, arbitror recessurum.

(32) *Omnium ipse dominium, etc.*, ἧ τὸ κῦρος καὶ τὸ κράτος ἀπάντων αὐτοῦ ἀνηρημένους. Plus videtur velle, quam interpretes expresserint. Nempe, præter universale dominium, vim illam conservatricem omnium, διακρατούσαν τὸ πᾶν, quia sibi omnium robur firmamentumque devinxerit, pendensque ipse a se teneat, quod vox illa ἀνηρημένους, maxime restituito αὐτοῦ, plane indicat. Quæ ergo concessimus aliis, quæ nobis satisfacimus, utrumque complexi. In Epiphaniō corrigendum τὸ ἧ.

(33) *Binas S. Paulo.* Videtur non usque adeo solidum, ut nec cuius causa inducitur, futurus ille terrestribus paradisi beatorum, in quem bene notat Photius impulsus Methodium, ad fugiendum aliud extremum Origenianum, futuræ resurrectionis sine corporibus: sed veritas media constitit. Grandi saltu Photius, a n. 24, cuius est præcedens ἐκλογή, transit ad 47, cuius sunt ista apud Epiphaniū cui ante ἀναληφθέντι restituendum, οὐρανόν.

dicit. Neque enim Apostolus, inquit, paradysum in tertio caelo collocat, si quis illius verba subtili quadam intelligentia percipiat: *Scio enim, inquit*³³, *hujusmodi hominem raptum usque ad tertium caelum. Et scio hujusmodi hominem, sive in corpore, sive extra corpus, Deus scit; quoniam raptus est in paradysum.* Quibus verbis, duas se illustres revelationes vidisse significat; his manifeste raptus: semel quidem usque ad tertium caelum; semel autem, in paradysum. Haec enim verba: *Scio raptum hujusmodi usque ad tertium caelum, peculiare quiddam, cum ad tertium caelum esset evectus, ostensum illi esse demonstrant. Illud vero quod subjicitur: Et scio hujusmodi hominem, sive in corpore, sive extra corpus, Deus scit; quoniam raptus est in paradysum: aliud rursus in paradiso illi patefactum et revelatum ostendit. Haec autem eo dicit, quod contrarium sentientes, paradysum tantum spiritalem ponerent ex apostolico dicto, velut supra caelum; ut inde futuram in paradiso vitam sine corpore concluderent.*

X. Docet etiam, malum facere aut non facere, esse in nostra potestate: nam alioquin non poenitentiam pro male actis, nec praemia reciperemus (34) pro meritis: at cogitare, vel non cogitare mala, non esse in nostra positum potestate. Quamobrem ait divinum Paulum dicere: *Non enim quod volo, hoc ago; sed quod nolo, hoc facio*³⁵. Hoc est: Non quod volo cogitare, hoc cogito, sed quod nolo. Porro eradicatum ait malae cogitationis vitium, adveniente naturali morte: nam et ideo mors peccatori inflicta est, ut ne malum aeternum foret. Caeterum qua id ratione intelligendum? Sciendum (35) hoc etiam ab aliis nostris Patribus fuisse traditum. Mors certe per illud tempus quo quis illa defungitur, neque accessio peccatorum, neque subtractio fuerit.

Compendiosa Expositio dictorum quorundam apostolicorum, ex eodem S. Methodii libro.

(Apud Photium *ibid.*, pag. 409.)

I. Lecta est ex eodem illius libro compendiosa dictorum quorundam apostolicorum explanatio. Videamus vero quod primum in Apostolum dicere (36) aggressi fueramus. Nam quod ait³⁶: *Ego au-*

³⁶ II Cor. XII, 2, 3. ³⁷ Rom. VII, 15. ³⁸ Rom. VII, 9.

(34) *Nec praemia reciperemus, etc.* Apud Photium ἢ ἀμοιβ. Restituimus οὐδέ ex codice Sirmundi. Tractat ista Methodius n. 56 apud Epiphanium.

(35) *Sciendum, etc.* Ita passim Chrysostomus et alii. Indicat etiam propheta illis verbis: *Supervenit mansuetudo et corripimur, etc.* Acceleratas mortes quorundam singulari beneficio legimus, ut Josiae, etc. Interpres male ista sequentibus copulat: velut illa dicant alii Patres, non priora illa Methodii. Est plane illud εἴπερ epiphonema Photii, qualia passim auctorum dictis ceu censor annectit.

(36) *Quod primum in Apostolum dicere, etc.* τί ἦν ὅπερ πρώτων... προήχθημεν εἰπεῖν. Plura jam in eum locum disputaverat, velut Origeniana destruens,

A Παῦλῳ· λέγει γάρ· Ἄλλ' οὐδέ ὁ Ἀπόστολος ὑποτίθεται εἶναι τὴν παράδεισον ἐν τῷ τρίτῳ οὐρανῷ, τοῖς λεπτοῦν ἀκροδοῦσαι λόγων ἐπισταμένους, *Οἶδα γὰρ τὸν τοιοῦτον ἀρπαγέντα ἕως τρίτου οὐρανοῦ, λέγων. Καὶ οἶδα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον, εἴτε ἐν τῷ σώματι, εἴτε χωρὶς τοῦ σώματος, ὁ θεὸς οἶδεν· ὅτι ἠρπάγη εἰς τὸν παράδεισον.* Δύο ἀποκαλύψεις μεγάλας ἐωρακέναι μὴνύει, δις ἀναληφθεὶς ἐναργῶς· ἅπαξ μὲν ἕως τρίτου οὐρανοῦ, ἅπαξ δ' εἰς τὸν παράδεισον. Τὸ γὰρ, *Οἶδα ἀρπαγέντα τὸν τοιοῦτον ἕως τρίτου οὐρανοῦ*, ἰδίως ἀποκάλυψιν αὐτῷ κατὰ τὸν τρίτον οὐρανὸν πεψημένας συνίστησι. Τὸ δὲ, *Καὶ οἶδα, πάλιν ἐπιφερόμενον, τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον, εἴτε ἐν σώματι, εἴτε ἐκτὸς σώματος, ὁ θεὸς οἶδεν, ὅτι ἠρπάγη εἰς τὸν παράδεισον*, ἐτέραν αὐθις αὐτῷ B πεφανερῶσαι κατὰ τὸν παράδεισον ἀποκάλυψιν δείκνυσι. Ταῦτα δὲ λέγει, ἐπεὶ οἱ δι' ἐναντίας τὸν παράδεισον νοητὸν ἔθεντο ἐκ τοῦ ἀποστολικοῦ ῥητοῦ, ὡς ὄντα ὑπὲρ τὸν οὐρανόν· ἵνα τὸ ἀσωμάτως γενέσθαι τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ διαγωγὴν συνάξωσιν.

I. Ὅτι φησὶ τὸ μὲν πρᾶξι, ἢ μὴ πρᾶξι τὰ κακὰ, ἐφ' ἡμῖν· ἐπεὶ οὐκ ἂν δίκαιος εἶδομεν τῶν κακῶς δρωμένων, οὐδ' ἀμοιβὰς ἐλαμβάνομεν τῶν καλῶς· τὸ δ' ἐνθυμηθῆναι τὰ κακὰ, ἢ μὴ, οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν θεῖον Παῦλον φησὶ λέγειν· *Οὐ γὰρ ὁ θέλω, τοῦτο πράσσω· ἀλλ' ὁ οὐ θέλω, τοῦτο ποιῶ*· τουτέστιν, οὐκ ὁ θέλω ἐννοεῖν, τοῦτο ἐννοῶ· ἀλλ' ὁ μὴ θέλω. Ἐκρίζωθηνα δὲ φησὶ καὶ τὸ τὰ κακὰ ἐνθυμείσθαι διὰ τῆς τοῦ φυσικοῦ θανάτου C παρουσίας· ἐπεὶ καὶ διὰ τοῦτο ὁ θάνατος ἐδόθη παρὰ θεοῦ τῷ ἐξημαρτηκῷ, ἵνα μὴ ἀθάνατον μείνη τὸ κακόν. Ἀλλὰ πῶς τοῦτο εἴρηται (σημειωτέον, ὅτι καὶ ἄλλοις ἡμῶν Πατράσιν εἴρηται), εἴπερ ὁ θάνατος τοῖς τοῦτον μετερχομένοις κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον οὕτως προσθήκη οὕτε ὑφαίρεισι (37) ἁμαρτημάτων γίνεται;

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου, ἀποστολικῶν ῥητῶν ἐρμηνεῖα κατὰ σύνοψιν.

A'. Ἀνεγνώσθη τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου, ἀποστολικῶν ῥητῶν ἐρμηνεῖα κατὰ σύνοψιν. Ἰδόμεν δὲ, τί ἦν ὅπερ πρώτων εἰς τὸν Ἀπόστολον προήχθημεν εἰπεῖν. Τὸ γὰρ, *Ἐγὼ δὲ ἔζων, λεχθὲν αὐτῷ,*

quibus jam subjicit sua. Exstant ista apud Epiphanium n. 55. Litteram male interpunctione in impressis depravatam, nec bene redditam restituimus, ut ipsa per se clara procedat. Quod porro spectat ad istam Methodii expositionem, video adversantes plures juniores, quorum leviora videantur argumenta. Ego cum soliditate subtilissimam arbitror, quam etiam amplexus est noster Cajetanus, vir certe acris ingenii in venando sensu litterali, quem unum fere sectatur. Puto tamen non esse restringendam apostolicam sententiam, ad solam illam Methodianam expositionem, neque id contendisse Metho-

(37) Ὑφαίρεισι. Al. ὑφείσει.

χωρὶς νόμου ποτέ· τὴν ἄνω ἐν τῷ παραδείσῳ, καθάπερ ἐξ ἀρχῆς ὑπεθέμεθα, πρὸ τῆς ἐντολῆς, οὐκ ἐκτὸς σώματος, ἀλλὰ μετὰ σώματος ἡμῶν, ἐν τοῖς πρωτοπλάστοις διαγωγῆν παρεργυῖ. Ἐκτὸς δὲ ἐπιθυμίας διήγομεν, οὐ γινώσκοντες ὅλως ἐπιθυμίας προσβολάς. Τὸ γὰρ μὴ ἔχειν διορισμὸν, καθ' ὃν δεῖ πολιτεύεσθαι· μηδὲ ἐξουσίαν αὐτοῦδεσποτον λογίου, ποίω δεῖ χρῆσθαι πολιτεύματι, ἵνα δικαίως ἢ τιμηθῆ ἢ ψεθῆ, ἀνυπεύθυνον παντὸς λέλεκται ὑπάρχειν τοῦτο ἐγκλήματος. Ὅτι μὴ δύναται τούτων τις ἐπιθυμῆσαι, ὧν μὴ κεκώλυται· κἂν ἐπιθυμήσῃ δὲ, οὐκ αἰτιαθήσεται. Τὸ γὰρ ἐπιθυμῆσαι οὐκ ἐπὶ τῶν παρόντων καὶ ὑποκειμένων ἐν ἐξουσίᾳ πίπτει, ἀλλὰ ἐπὶ τῶν παρόντων μὲν, μὴ ὄντων δ' ἐν ἐξουσίᾳ. Πῶς γὰρ οὐ μὴ κεκώλυται τις, μηδὲ ἐνδεῆς ἐστι, τούτου ἐρᾷ; ὅθεν διὰ τοῦτο τὴν ἐπιθυμίαν οὐκ ἤδειν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν· Οὐκ ἐπιθυμήσεις. Ἀκούσαντες γάρ· Ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ κακὸν οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ. Ἡ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε· τότε τὸ ἐπιθυμῆσαι συνέλαβον, καὶ ἐκίσσησαν. Διὸ δὴ τὴν ἐπιθυμίαν καλῶς οὐκ ἤδειν ἐλέχθη, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν· Οὐκ ἐπιθυμήσεις· οὐδὲ ἐσθίειν, εἰ μὴ εἰρηγο· Μὴ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν γὰρ ἐκτῆσατο ἀφορμὴν εἰς τὸ διαπαίζαί με ἡ ἀμαρτία. Δοθείσης γὰρ τῆς ἐντολῆς, ἔσχε λαθῆν ὁ διάβολος κατεργάσασθαι ἐν ἐμοὶ τὴν ἐπιθυμίαν· Χωρὶς γὰρ νόμου ἡ ἀμαρτία νεκρά. Οἶα· Οὐ δοθείσης γὰρ τῆς ἐντολῆς, ἀπρακτος ἦν ἡ ἀμαρτία. Ἐγὼ δὲ ἔζων πρὸ τῆς ἐντολῆς ἀμέμπτως (37'), οὐκ ἔχων ἐπιταγῆν, καθ' ἣν ἔδει πολιτεύεσθαι. Ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς, ἡ ἀμαρτία ἀνέζησεν. Ἐγὼ δὲ ἀπέθανον· καὶ εὐρέθη ἡ ἐντολή, ἡ εἰς ζωὴν, αὐτὴ εἰς θάνατον. Ὅτι μετὰ τὸ νομοθετῆσαι τὸν Θεόν, καὶ ἀσπεύσασθαι μοι ἃ ποιητέον, καὶ μὴ ποιητέον, κατεργάσατο ἐν ἐμοὶ τὴν ἐπιθυμίαν ὁ διάβολος. Ἡ γὰρ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ ἡ δοθείσά μοι, αὐτὴ εἰς ζωὴν καὶ ἀθανασίαν, ἵνα, πειθόμενος αὐτῇ, ἀειθάλωντα πρὸς ἀθανασίαν βίον ἔχω, καὶ χαρὰν ἀθετήσαντι αὐτῇ, εἰς θάνατον ἀπέβη. Ἐπειδὴ ὁ διάβολος, ὃν ἀμαρτίαν νῦν οὕτως ἐκάλεισε διὰ τὸ δημιουργὸν ἀ-

A *tem vivebam sine lege aliquando : quam olim in paradiso, in primis parentibus, ante præceptum, non corporis expertes, sed cum corpore, ducebamus vitam, significat, quemadmodum docuimus in superioribus. Porro immunes agebamus a concupiscentia, ne ullo quidem modo insultus ejus vimque scientes. Etenim non habere ad cujus præscriptum vivas, neque explicandi jussi divini (quo pacto vivendum sit, ut vel debito præmio afficiaris, vel damneris) absolutam omnino potestatem, hoc ab omni crimine absolvit. Nam nemo concupierit, quod non est vetitum : nec vero etsi concupierit, crimini dabitur. Cupere enim non in ea cadit, quæ præsentia, in nostra potestate sunt : sed in ea quæ quidem præsentia sunt, non tamen sunt in nostra potestate. Quomodo enim ejus quispiam desiderio exardescat, a quo non arcetur, et quod minime necessarium habeat? Ideo igitur, concupiscentiam nescivissem, nisi lex dixisset. Non concupisces⁵¹. Nam cum audivissent : De ligno autem cognoscendi bonum et malum, non edetis de illo. Qua die autem ederitis ex eo, morte moriemini⁵²; tunc conceperunt concupiscentiam, improbeque ac instar prægnantis appetierunt. Ideo bene dictum est : Concupiscentiam nescivissem, nisi lex dixisset : Non concupisces. Neque desiderassem comedere, nisi fuisset dictum : Non comedetis ex eo. Hinc enim peccatum mihi illudendi occasionem accepit. Dato enim mandato, habuit diabolus quo in me concupiscentiam operetur. Sine lege enim peccatum mortuum erat⁵³. Velut dicat : Non data enim lege peccatum velut inefficax erat. Ego autem ante præceptum latum, irreprehensibilem vitam agebam, ut qui normam non haberem secundum quam viverem. Sed cum venisset mandatum, peccatum revixit. Ego autem mortuus sum : et inventum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem⁵⁴. Nam post legem a Deo latam, et postquam fuit in mandatis datum quid faciendum esset quoque abstinendum, operatus est in me concupiscentiam diabolus. Quod enim a Deo ad vitam et incorruptionem mandatum*

⁵¹ Rom. vii, 7. ⁵² Gen. ii, 17. ⁵³ Rom. vii, 8. ⁵⁴ *ibid.* 9, 10.

Methodium, ut neque Chrysostomum et alios contemdisse existimo, restringenda ad suum ipsorum sensum verba apostolica. Fuerit ergo locutus Paulus universim de exlege, qualis fuit primus parens, ante illud præceptum non comedendi de ligno scientiæ, quod nimirum spectat ad legem positivam : fueruntque homines ante Moysis legem, quod etiam spectat ad multa juris naturæ minus nota. his omnibus, quod spectat ad ejusmodi non præcepta, mortuum erat peccatum; sive diabolum, incertorem illum extrinsecum sensu Methodiano intelligamus, sive concupiscentiam et fomitem, incertorem domesticum : νεκρὰ ἀμαρτία, ἀπρακτος, inquit Methodius, inefficax, ut nihil posset : eoque ignotum formaliter, nec nisi occasione legis cognoscendum. Sic enim revera cognovimus diabolum, cognovitque maxime primus parens, ut nihil in istis unius consequens habeat Methodius, nihilque sit Justiniani, quam

D pluris facit, impugnatio ex illo capite. Solum video Achillem cui uni et Estius et alii secus opinantes fidunt, nondum prostratum : neimpe dissonantiam alterius loci ejusdem Apostoli, quo ait, non fuisse Adam seductum : non ergo hic seductum dicit : non ergo de se ipso loquitur ut in Adam ante peccatum exlege. Enimvero facile responderi potest, loqui hoc loco Paulum absolute; altero autem comparatione ad Evam : atque ita verissime, seductum, et non seductum, dicere. Fuit certe velut mediæ seductus, qui errore practico judicaverit acquiescendum serpentini ac diabolici suggestioni, per Evam propositæ, quanquam νοητῶς et speculative, non nesciret suggeri falsa, in quo velut non seductus, videri potest, et dicitur a Paulo, præferente virum ut majori a natura, sapientia mulieri; cui in Eva serpens sic facile illuserit, falsumque et divinitatem existimatum persuaserit.

(37') Ἀμέμπτως. ΑΙ., βίον ἀμέμπτου.

acceperam, ut illi obediens virentem semper ad immortalitatem et gaudium vitam haberem, contemnti mihi, cessit in mortem. Quippe diabolus quem hic Paulus peccatum appellavit, eo quod ipse architectus sit et auctor peccati, occasione a peccato accepta, ut per inobedientiam deciperet, deceptum occidit; sententiæque illius peregit reum: *In qua autem die comederitis ex eo, morte moriemini. Itaque lex quidem sancta et mandatum sanctum, et justum, et bonum* ⁵⁵: velut nimirum ad salutem, non ad exitium datum. Nihil enim credamus fieri a Deo inutile et noxium. Qui ergo? *Quod bonum est mihi factum est mors* ⁵⁶? id nimirum, quod summi ac præcipui cujusdam boni causa futurum, mihi fuerat lege præceptum? *Abiit*. Neque enim Dei mandatum mihi causa fuit, ut corruptionis jugo manciparer, sed diabolus (38): ut palam prodere, qui per bonum mihi esset molitus malum; fieretque et convinceretur inventor peccati, supra modum peccator. *Scimus enim quia lex spiritualis est* ⁵⁷: eoque, nulli ullius damni est causa. Spiritualia enim, procul a cupiditate aliena a ratione, procul a peccato habitant. *Ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato*. Quasi diceret: Ego autem carnalis sum, et in boni malique confinio, velut liberi arbitrii, positus; ut in mea sit potestate, quid velim eligere. *Posui enim, inquit, ante faciem tuam vitam et mortem* ⁵⁸. Cum itaque annuissem, ut legi quidem spiritali, maud:to, inquam, non obsequer; obsequer vero legi carnali, serpentis nimirum consilio, propter ejusmodi electionem lapsus in peccatum, diabolo *venundatus sum*. Hinc malum velut obsidens, mihi adhærescit, atque in carne mea tanquam in domo habitat; hac violati præcepti multa imposita, uti malo venderer. Unde et quod dicitur: *Non cognosco quod operor: et: Quod odi facio* ⁵⁹: non sic accipi debet, quasi de malo opere intelligatur, sed dumtaxat de cogitatione. Non enim in nostra est potestate, ut cogitemus vel non cogitemus absona, sed ut utamur vel non utamur cogitatis. Nam, ne nobis istiusmodi cogitationes obrepant, quæ probandi nostri causa intrinsecus immittuntur, prohibere non possumus; non assentiri et non uti, possumus. Quocirca, ejusmodi ne cogitare quidem velle, nostræ est potestatis: id autem assequi ut penitus extinguantur neque nobis amplius occurrant, minime. Nam, ut dixi, haud-

τὸν ἁμαρτίας ὑπάρχειν, διὰ τῆς ἐντολῆς ἀφορμὴν λαβὼν πρὸς παρακοὴν ἀπατήσασαί με, ἀπατήσας ἀπέκτεινε· τῷ, Ἡ δ' ἄρ ἡμέρα φάγητε ἅπ' αὐτοῦ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, κατακρίματι ὑπεύθυνον γενέσθαι κατεργασάμενος. Ὡστε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ ἀγαθὴ, καὶ δικαία, καὶ ἀγαθὴ· ὅτι μὴ ἐπὶ τὸ βλάψαι, ἀλλ' ἐπὶ τὸ σῶσαι ἐδόθη. Μὴ γὰρ οἰώμεθα ἀνωφελεῖς τι ἢ βλαβερὸν ποιεῖν τὸν Θεόν. Τί οὖν; Τὸ ἀγαθὸν ἐμοὶ ἐγένετο θάνατος; ὁ τοῦ μεγίστου μοι ὡς αἴτιον ἐσόμενον ἀγαθοῦ, νομοθέτημα ἐδόθη; Μὴ γένοιτο! Ὅτι μὴ ἡ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ καταδουλωθῆναι με ἐγένετο τῆ φθορᾶ αἰτία, ἀλλ' ὁ διάβολος· ἵνα φανερωθῆ διὰ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κακὸν κατασκευάσας· ἵνα γένηται καὶ ἐλεγχθῆ καθ' ὑπερβολὴν ὁ εὐρετῆς τῆς ἁμαρτίας ἁμαρτωλός. Οἶδαμεν γάρ, ὅτι ὁ νόμος ἐστὶ πνευματικός· διὸ καὶ οὐδὲν αἴτιος βλάβης οὐδενί. Πόρρω γὰρ ἐπιθυμίας ἀλόγου καὶ ἁμαρτίας ἐσχίηται τὰ πνευματικά. Ἐγὼ δὲ σάρκινός εἰμι, πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Οἶον· Ἐγὼ δὲ σάρκινος ὢν, καὶ ἐν μέσῳ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πονηροῦ κατασταθεὶς ὡς αὐτεξούσιος, ἵνα ἐπ' ἐμοὶ ἐλέσθαι ὁ βούλομαι ἢ. Τέθεικα γὰρ πρὸ προσώπου σου, φησὶ, τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον. Νεύσας πρὸς τὸ παρακοῦσαι μὲν τοῦ πνευματικοῦ νόμου· οἶα τῆς ἐντολῆς· ἐπακοῦσαι δὲ τοῦ ὕλικου· οἶα τοῦ ὄψεως τῆς συμβουλίας· πέπραμαι διὰ τὴν τοιαύτην αἴρεσιν, πεσὼν ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, τῷ διαβόλῳ. Ὅθεν ἐντεῦθεν πολιορκησάν με τὸ κακὸν ἐνιζάνει καὶ ἐμπολιτεύεται εἰσοικίσθαι (39) ἐν τῇ σαρκί μου, δίκης ἐντεθείσης μοι, τὴν ἐντολὴν ἀθετήσαντι, πραθῆναι τῷ κακῷ. Διὸ καὶ τὸ, Οὐ γινώσκω ὁ κατεργάζομαι· καὶ, Ποιῶ ὁ μισῶ, λεγόμενον· οὐκ ἐπὶ τοῦ δράσαι τὸ φαῦλον παραληπτέον, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ μόνον ἐνθυμηθῆναι. Οὐ γὰρ ἐφ' ἡμῖν τὸ ἐνθυμῆσθαι, ἢ μὴ ἐνθυμῆσθαι, κείται τὰ ἄτοπα, ἀλλὰ τὸ χρῆσθαι ἢ μὴ χρῆσθαι τοῖς ἐνθυμήμασι. Κωλύσαι μὲν γὰρ πίπτειν εἰς ἡμᾶς τοὺς λογισμοὺς οὐ δυνάμεθα, προσδεχομένων (40) ἡμῶν ἔξωθεν εἰσπνεομένων· μὴ πεισθῆναι μέντοι, ἢ μὴ χρῆσθαι δυνάμεθα. Διὸ τὸ μὲν θέλειν αὐτὰ μὴ ἐνθυμηθῆναι παράκειται· τὸ δὲ κατεργάσασθαι εἰς τὸ ἀφανίσαι, ἵνα μὴ αὐθις περὶ τὸν λογισμὸν ἀνέλθωσιν, οὐ· ὅτι μὴ κείται τοῦτο ἐφ' ἡμῖν, ὡς ἐφηγ' ὡς εἶναι τὸν νοῦν τοιοῦτον τοῦ βῆτοῦ· Οὐ γάρ ὁ θέλω, ποιῶ ἀγαθόν· θέλω, γὰρ μὴ ἐνθυμῆσθαι ἃ βλάπτει με. Ἐπειδὴ τοῦτο τὸ ἀγαθὸν πανάμωμον. Καὶ τοῦτο μὲν, ὁ θέλω ἀγαθόν, οὐ ποιῶ· ὁ δὲ μὴ θέλω, πράσσω κακόν· οὐ θέλων

⁵⁵Rom. vii, 12. ⁵⁶ibid. 15. ⁵⁷ibid. 14. ⁵⁸Eccli. xv, 48; Jer. xxi, 8. ⁵⁹Rom. vii, 15.

(38) *Sed diabolus*. Quem ubique dicit Pauli illud peccatum. Est paraphrasis velut continua, sequiturque Græcam punctationem, qua verba illa, ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία, referuntur ad priora: Latini autem ad sequentia referunt, sensu non ita plano. Vult ergo, non legem, sed peccatum occasione legis, mortem induxisse, ut ostendatur convincaturque maxima ejus improbitas et malitia; quod malum tantum, bono illo conciliaverit: egregieque quadrat Methodianæ in diabolum, vere γεγόμενον καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλόν· Paulina phrasis: Qui sit factus seu ostensus eo abusu bonique perversione, excel-

lenter peccator: seu maximus peccator. Apud Epiphanium tamen n. 56 habetur Latina punctatio: sed potest vitiosa esse, non minus quam τὸ αἰτίας, ἀντὶ τοῦ, αἰτία, quod immediate præcedit: possentque illic plura restitui ex nostris Photianis; puta, n. 55. initio, ἴδωμεν, ἀντὶ τοῦ, ἴδωμεν· ἐνεκίστησαν, ἀντὶ τοῦ ἐνεκίστησα.

(39) *Εἰσοικίσθαι*. Epiph. hæc. lxiiv, num. 56 sub finem, εἰσοικίσθαι.

(40) *Προσδεχομένων*. Lego πρὸς δοκιμὴν ex Epiph. n. 57.

ἐννοεῖσθαι, καὶ ἐννοούμενος, ἃ μὴ θέλω. Καὶ ἐπισκέψασθαι (41), εἰ μὴ διὰ ταῦτα αὐτὰ καὶ ὁ Δαυὶδ ἐνετύγχανε τῷ Θεῷ, δυσχεραίνων ἐπὶ τῷ λογίζεσθαι καὶ αὐτὸν, ἃ μὴ ἤθελεν· Ἀπὸ τῶν κρυφίων μου καθάρισόν με, καὶ ἀπὸ ἀλλοτριῶν φρεῖσαι τοῦ δούλου σου. Ἐὰν μὴ μου κατακυριεύσωσι, τότε ἄμωμος ἔσομαι, καὶ καθαρισθήσομαι ἀπὸ ἁμαρτίας μεγάλης. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἀπόστολος ἐν ἑτέρᾳ (42)· Λογισμοὺς καθαιρούντες, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ· καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοήν τοῦ Χριστοῦ

et emundabor a peccato magno ⁴¹. Sed et Apostolus in Epistola alia ⁴² : Cogitationes destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.

Β. Εἰ δέ τις ὁμῶσε τῷ λόγῳ λέναί τοι μῶν ἀποκρίνωτο, ὡς ἄρα διδάσκει ὁ Ἀπόστολος, ὡς οὐ μόνον ἐν τῷ λογίζεσθαι τὸ κακὸν μισοῦμεν, καὶ ὃ οὐ θέλομεν, πράττομεν· ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ κατεργάζεσθαι αὐτὸ, διὰ τὸ· Οὐ γὰρ ὃ θέλω, ποιῶ ἀγαθόν, λελέχθαι· ἀλλ' ὃ οὐ θέλω κακόν, τοῦτο πράσσω· ἀξιώσωμέν που εἰ ἀληθῆ (43) λέγει ὃ ταῦτα λέγων, διασαφῆσαι· Τί ἦν τὸ κακόν, ὃ ἐμίσει μὲν ὁ Ἀπόστολος, καὶ οὐκ ἐβούλετο ποιεῖν, ἐποίησε δέ· καὶ τὸ ἀγαθὸν ὃ ἐβούλετο μὲν ποιεῖν, οὐκ ἐποίησε δέ· ἀλλ' ἀντιστρέφως· ὁπάκις μὲν ἤθελε ποιῆσαι τὸ ἀγαθόν, τοσαυτάκις οὐ τὸ ἀγαθόν, ὃ ἤθελεν, ἐποίησε· ἀλλὰ τὸ πονηρὸν, ὃ μὴ ἤθελεν, ἐποίησε; Πῶς δὲ καὶ ἡμᾶς, εἰς τὸ παντάπασι ἀποτινάξασθαι τὸ ἁμαρτάνειν προτρεπόμενος, Μιμηταὶ μου, ἀποφαινεταί, γίνεσθε, καθὼς παρῶ Χριστοῦ; Οὕτως οὐ τῷ ποιεῖν ἃ μὴ ἤθελεν, ὑπέθετο τὰ προειρημένα, ἀλλὰ τῷ μόνον λογίζεσθαι. Ἐπεὶ πῶς ἂν ἦν μιμητῆς Χριστοῦ ἀκριθῆς; Καλὸν μὲν οὖν, εἰ μὴ εἶχομεν, ἦν ἂν καὶ χαρμιώτατον, τοὺς ἀντιπράσσοντας ἡμῖν καὶ μαχομένους· ἐπεὶ δὲ τοῦτο ἀδύνατον, καὶ ὃ θέλομεν οὐ δυνάμεθα. Θέλομεν γὰρ μὴ ἔχειν τοὺς ἐξέλικοντας εἰς πάθη· ἦν γὰρ ἀνιδρωτὶ σωθῆναι· καὶ ὃ θέλομεν, τοῦτο οὐ γίνεται, ἀλλ' ὃ οὐ θέλομεν. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς δοκιμάζεσθαι, ὡς ἐρχῆν (44). Μὴ ἐνδιδῶμεν [οὖν], ὡ ψυχῇ, μὴ ἐνδιδῶμεν ἐν τῷ πονηρῷ· ἀλλ', Ἀναλαβόντες τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ὑπερασπίζουσαν ἡμῶν, ἐνδυσώμεθα τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὑποδυσώμεθα τοὺς πόδας ἐν ἔτοιμοις τοῦ Εὐαγγελίου.

A quaquam id positum est in nostra facultate : ut hæc sit illius loci sententia, *Non enim quod volo, facio bonum*. Volo enim minime cogitare, quæ mihi beneceant. Nam est hoc bonum perquam irreprehensibile et purum (45). Caterum, *bonum illud quod volo, non facio; quod autem nolo, ago malum* : qui nimirum, nolim cogitare, et cogitem, quæ nolo. Atque illud quæso videte, num eandem ob causam David Deo supplicaret, ægre ferens, quod et ipse cogitaret quæ minus vellet : *Ab oculis, inquit, meis munda me, et ab alienis parce servo tuo. Si mei non fuerint dominati, tunc immaculatus ero,*

Cogitationes destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.

B II. Quod si quis, his dictis refragari ausus, obijciat : haberi ex Apostolo, quod non solum cogitando malum oderimus, et quod nolumus faciamus; verum etiam ipso opere, eo quod dicat : *Non enim quod volo bonum, hoc facio : sed quod nolo malum, hoc ago* ⁴³; hunc sane, qui ita dicat et ratiocinetur, si modo vera dicit, explicare jubeamus : quodnam esset illud malum, quod cum Apostolus odisset nec vellet facere, nihilominus faceret : aut illud e contrario bonum, quod cum vellet præstare, non posset : imo vero quoties patrare bonum vellet, non quod vellet bonum; sed malum quod nollet, patraret? Qua enimvero ratione, hortando ad excutiendum omnimode peccatum, *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* ⁴⁴, pronuntiat? Sic sane non in agendo quæ nollet, sed in sola cogitatione, præmissa docuit. Alioqui enim, qui ipse sedulus erat imitator Christi? Illud quidem optandum erat, lætitiæque plenissimum, ut adversarios nullos ac hostes haberemus; sed quoniam fieri istud non potest, hinc quoque est ut quod volumus, non possumus. Volumus enim, non habere aliquem qui ad passiones vitiaque detrahat : nam esset ea salus, sudoris expers : cæterum non evenit quod sic volumus, sed quod nolumus. Uti enim diximus, oportet nos probari. Ne ergo, anima, ne, rogo, concedamus in malo : sed *assumentes armaturam Dei* qua protegamur et tuti simus, *justitiæ loriciam induamus, et calceamus pedes in præparatione Evan-*

⁴¹ Psal. xviii, 13, 14. ⁴² II Cor. x, 4, 5. ⁴³ Rom. vii, 19. ⁴⁴ I Cor. xi, 1.

(41) Ἐπισκέψασθαι. Forte ἐπισκέψασθε.
 (42) Ἐτέρᾳ. Al., ἐτέρω.
 (43) Ἀληθῆ. Al., ἀληθῶς. Et mox, ὃ βεβούλητο.
 (44) Ἐρχῆν. Leg. ἔφην, ex Epiphonio n. 59
 (45) *Nam est hoc bonum perquam irreprehensibile et purum*. Πανάμωμον, velut ἀπάθεια illa ita Patribus et theologis mysticis decantata, paucisquam concessa. Fuit in ea insignis, cujus hodie octavam diem solemnium officio, Prædicatores, colimus. noster ille Thomas, qui nunquam pestiferæ superbix, tantis et gratiæ et naturæ donis auctus, persenserit stimulum : *omnique postea, a miraculose cinctis renibus, libidinis sensu caruerit* : sic divina gratia, menti vere angelicæ, aptante vasculum. Emendandus ex istis textibus Epiphonii, quam etiam emendationem subjuncti in eo iambi, plane exigunt. Plane vero, so-

D lida hæc, Paulinæ illius sententiæ explicatio; ut ipse jam justus justorum agat personam, et in ea, viam illam, ex mala suggestione dæmonis, aut etiam ex virium inferiorum seditione et contumacia, immissis pravis cogitationibus, quarum non possit non habere sensum, queratur et lugeat. Si autem cum aliis, in persona hominis non justis et in gratia, admiserimus loqui, fuerit etiam in operibus nonnulla ejusmodi vis concedenda; etsi non omnino absoluta, et qualis est in cogitationibus : quam tamen ipse sibi, sic diaboli captivus, actusque ad ipsius voluntatem in scelus omne, ascripserit; qui et Deum deseruerit, nec adhuc conciliare volenti, acquiescere velit. Egregia sunt quæ Amphilocheus noster prosequitur hom. *de penitentia* in hujusmodi cogitationes, magnæque et eruditionis et consolationis.

gelii. In omnibus autem assumamus scutum fidei, in qua possimus omnia tela nequissimi ignea exstinguere : et galeam salutis, et gladium spiritus, quod est verbum Dei : ut possimus stare adversus insidias diaboli ⁶⁴ : cogitationes item destruere, et omnem altitudinem extolentem se adversus scientiam Christi ⁶⁵. Quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem ⁶⁶. Non enim quod volo bonum, hoc ago; sed quod odi, illud facio. Si autem quod nolo, illud facio, consentio legi, quoniam bona est. Nunc autem jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Scio enim quia non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum ⁶⁷. Præclare istud quidem. Meministis enim, quod superius fuit constitutum : ut ex quo primum homo seductus, Dei mandatum violavit, inde, ex inobedientia ortum peccatum, sedem in eo posuerit. Sic enim seditio confari cœpit (46) : ac turbulentis agitationibus cogitationibusque incongruis sumus repleti, divino afflatu vacui, rerumque in materia et corporearum, quam callidus nobis serpens insufflaret, cupiditate pleni. Hinc Deus, mortem qua deleteret peccatum, nostri causa excogitavit, ut ne in nobis immortalibus, quemadmodum dictum est, refflorescens, etiam ipsum immortalis esset. Cum ergo ait Apostolus : Scio enim quod non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum, peccatum voluit significare, quod ex illa divini mandati transgressione, per cupiditatem in nos invectum est : ex quo, ceu novi quidam surculi voluptariæ nos cogitationes, ceu agmine, circumstant semper et obsident. Est enim in nobis duplex cogitationum genus : aliud quod ex cupiditate illa, latitante in corpore excitari solet; quæ nimirum, ut dixi, a fraude artificioque procedit, addicti materiam spiritus (47); aliud autem, quod ex lege mandati derivatur : lege, inquam, illa, quam insitam et a natura ingentam hausimus : in id animum excitantem provocantemque, quod est honestum. Eo fit, ut mente quidem condelectemur legi Dei : hoc enim est homo ille interior : cupiditate autem quæ habitat in carne, legi diaboli. Hæc enim ea lex est (48), cum divina pugnans, eique resistens; illi nimirum mentis in bonum, impulsioni; quæ vitiosas sæculentasque, et ad improbitatem dissipatas cogitationes producit.

III. Siquidem Apostolus tres omnino leges hoc in loco distinxisse manifeste videtur. Una illa est, juxta insitum nobis bonum, quam aperte legem

⁶⁴ Ephes. vi, 11, 13-17. ⁶⁵ II Cor. x, 5. ⁶⁶ Ephes. vi, 12. ⁶⁷ Rom. vii, 15-17.

(46) Sic enim seditio constari cœpit. Στάσις ἐνέπασε : velut irruit : justum plane præmium rebellionis in Deum. Interpres Photii aliter accepit τὸ στάσις, pro statu : sed minus congrui.

(47) A fraude artificioque procedit addicti materiam spiritus. Ἐξ ἐπινοίας τοῦ ὕλικου πνεύματος. Intelligit diabolum, quem superius cum Athenagora dixit πνεῦμα περὶ τὴν ὕλην γενόμενον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Velut cum quadam habitudine ad materiam, et illi addictum, a creatione. Plusculum forte dicit

Ἐπὶ πᾶσι τε ἀναλάβωμεν τὸν θηρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ἣ ὀνησόμεθα πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σθένει· καὶ τὴν περικεφαλαιῶν τοῦ σωτηρίου, καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος, ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ· πρὸς τὸ δύνασθαι στήναι πρὸς τὴν μεθοδεῖαν τοῦ διαβόλου· λογισμοὺς τε καθελειν, παλὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ. Ὅτι μὴ ἐστὶν ἡμῖν ἡ ἀλλή πρὸς αἷμα καὶ σάρκα. Οὐ γὰρ ὁ θέλω πράσσω, ἀλλ' ὁ μισῶ, τοῦτο ποιῶ. Εἰ δὲ δὸν θέλω, τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νόμῳ· ὅτι καλός (49). Νυνὶ δὲ οὐκ ἐτι ἐγὼ καταεργάζομαι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἀμαρτία. Οἶδα γάρ, ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί, τοῦτέστι ἐν τῇ σαρκὶ μου, τὸ ἀγαθόν· ὀρθῶς λέγων. Μέννησθε γάρ, ὡς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν διωριζόμεθα, ἀφ' οὗ τὸν ἄνθρωπον πλανηθέντα τὴν ἐντολὴν ἀθετήσαι συνέβη, ἐντεῦθεν ἐκ τῆς παρακοῆς τὴν ἀμαρτίαν λαβοῦσαν γένεσιν, εἰς αὐτὸν εἰσπηκέναι. Οὕτω γὰρ στάσις ἐνέπεσε, σφαδασμῶν τε καὶ λογισμῶν ἀνοικεῖων ἐπληρώθημεν· κενωθέντες μὲν τοῦ ἐμφυσήματος τοῦ Θεοῦ, πληρωθέντες δὲ ἐπιθυμίας ὕλικῆς, ἣν ὁ πολύτροπος (50) ἐνεφύσησεν εἰς ἡμᾶς ὄφει. Διὸ καὶ τὸν θάνατον ὁ Θεὸς πρὸς ἀναίρεσιν τῆς ἀμαρτίας ὑπὲρ ἡμῶν ἀνεύρετο· ἵνα μὴ ἐν ἀθανάτοις ἡμῖν ἀνατελλασα, ὡς ἔφη, ἀθάνατος ἦ· Ὅθεν ὁ Ἀπόστολος· Οἶδα γάρ, ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί, τοῦτέστι ἐν τῇ σαρκὶ μου, τὸ ἀγαθόν, λέγων, τὴν ἀπὸ τῆς παραβάσεως διὰ τῆς ἐπιθυμίας εἰσικισθεῖσαν εἰς ἡμᾶς ἀμαρτίαν βούλεται μὴνύειν· ἥς δὴ, καθάπερ βλαστήματα νέα, οἱ φιλήθονοι περὶ ἡμᾶς ἀεὶ λογισμοὶ συνίστανται. Δισσὰ γὰρ ἐν ἡμῖν λογισμῶν γένη· τὸ μὲν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἐμφωλευούσης ἐν τῷ σώματι συνιστάμενον, ἥτις ἐξ ἐπινοίας, ὡς ἔφη, συνέστη τοῦ ὕλικου πνεύματος· τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ κατὰ τὴν ἐντολὴν, ὃν ἐμφυτον ἐλάβομεν ἔχειν καὶ φυσικὸν νόμον πρὸς τὸ καλὸν ἡμῶν ἐξεγείροντα τὸν λογισμὸν. Ὅθεν τῇ μὲν νομοθεσίᾳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν νοῦν συνηρόμεθα· τοῦτο γὰρ ὁ ἔσω ἄνθρωπος· τῇ δὲ νομοθεσίᾳ τοῦ διαβόλου κατὰ τὴν ἐνοικουσαν ἐπιθυμίαν ἐν τῇ σαρκί. Ὁ γὰρ ἀντιστρατεύομενος καὶ ἀντιπράσσων τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, οἶον τῇ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὀρμῇ τοῦ νοῦς, αὐτὸς ἐστὶν, ὁ τοὺς ἐμπαθεῖς ἀναφύων ἀεὶ καὶ ὕλικούς περὶ ἀνομίαν περισπασμούς.

D Γ'. Τρεῖς γὰρ νόμους ὑποτιθέμενος ὁ Παῦλος ἀναφανδὸν ἐνταῦθά μοι καταφαίνεται. Ἐνα μὲν κατὰ τὸ ἐμφυτον ἐν ἡμῖν ἀγαθόν, ὃν καὶ νόμον σαφῶς ἐκάλεσα

illud, *concreti cum materia*, Petavii; ut et *corporalis*, Schotti.

(48) *Hæc enim ea lex est*. Referre legem, et ipse contextus, et littera Epiphaniï qua exprimitur, satis docent : eoque Schottus minus bene retulit ad diabolum sub diaboli nomine : hæc enim legem legi opponit, subinde expositurus et divisione declaraturus, hujusmodi leges.

(49) Καλός. Αἰ. καλός.

(50) Πολύτροπος. Epiph., n. 60, πολύπλοκος.

νοός. Ἐνα δὲ τὸν ἐκ προσβολῆς συνιστάμενον νόμον τοῦ πονηροῦ, καὶ εἰς τὰς ἐμπαθεῖς ἐξέλλογοντα πολλάκις φαντασίας τὴν ψυχὴν, ὃν ἐπιστρατεύεσθαι τῷ νόμῳ τοῦ νοός ἔφη. Καὶ τρίτον κατὰ τὴν ἀμαρτίαν ἀμ τῆς ἐπιθυμίας σκιδρώσαντα (51) ἐν τῇ σαρκί, ὃν ἀμαρτίας νόμον οἰκούντα ἐν τοῖς μέλεσιν ἐκάλειεν· ᾧ ἐποχοόμενος πολλάκις καθ' ἡμῶν ἐγχελεῖται, πρὸς ἀδικίαν καὶ πράξεις συναλεύων κακὰς. Φαίνεται γὰρ ὡς ἐαυτοῖς ἡμῖν τὸ μὲν βέλτιον, τὸ δὲ χεῖρον ὄν. Καὶ ὅταν μέλλῃ τὸ βέλτιον φύσει τοῦ χείρονος ἐγκρατέστερον γενηθῆναι, φέρεται ὅλος πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὁ νοός· ὅταν δὲ τὸ χεῖρον ἐπιβρίσῃ πλεονάσαν, ἀγεται πάλιν ἀντιστρόφως πρὸς λογισμοὺς χείρονος ὁ ἀνθρώπος. Οὐ δὴ καὶ χάριν ὁ Ἀπόστολος εὐχεται βυθῆναι, θάνατον αὐτὸ καὶ θλεθρον ἡγούμενος· ὡς περ δὴ καὶ ὁ προφήτης· Ἀπὸ τῶν κρυφίων μου καθάρσιόν με, λέγων. Αὐτὰ οὖν τὰ ῥήματα τοῦτο συνιστῶσι· Συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω, λέγοντος, ἀνθρώπων· βλέπω δ' ἕτερον νόμον τοῖς μέλεσί μου, ἀντιστρατεύόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἀμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου. Ταλαιπώρος ἐγὼ ἀνθρώπος! Τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Οὐ τὸ σῶμα θάνατον ἀποφαινόμενος, ἀλλὰ τὸν νόμον τῆς ἀμαρτίας τὸν ἐν τοῖς μέλεσι, διὰ τῆς παραβάσεως ἐν ἡμῖν ἐμφωλεύοντα, καὶ πρὸς θάνατον αἰὲ (τὸν) τῆς ἀδικίας τὴν ψυχὴν ἐμφαντάζοντα. Ἐπιφέρει γοῦν εὐθέως, ἀμέλει διαλυόμενος, ὁποῖο θανάτου ἐγγίχου βυθῆναι, καὶ τίς αὐτὸν ὁ ῥυόμενος ἦν· Χάρις δὲ τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Προσεκτέον δὲ, εἰ τὸ σῶμα θάνατον τοῦτο, ὃ Ἀγλαφῶν (52), ὡς ὑπειλίφρατε, ἔλεγεν, οὐκ ἂν τὴν Χριστὸν, ὡς ῥυόμενον αὐτὸν ὕστερον ἐκ τοῦ τοιοῦτου κακοῦ, παρελάμβανεν. Ἐπεὶ τί παράδοξον ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ τῆς παρουσίας ἐσχίκαμεν; Τί δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος ὅλως, ὡς διὰ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ δυναμούμενος τοῦ θανάτου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐλευθερωθῆναι, τοῦτο ἐφθέγγετο· ὁπότε πᾶσι καὶ πρὸ τοῦ τὸν Χριστὸν ἐλθεῖν εἰς τὸν κόσμον συνέβαινε θνήσκειν; Ὡστε οὐ τὸ σῶμα τοῦτο, ὃ Ἀγλαφῶν, θάνατον, ἀλλὰ τὴν

mentis appellat. Altera est quæ ex nequissimi impressione conflata, in vitiosas sæpius cogitationes et phantasias animum conjicit, quam *legi mentis adversari* dixit. Tertia demum, quæ per peccatum ex cupiditate carni occalluit; quam ille, *legem peccati habitantem in membris nostris*, vocavit: cui etiam improbus ille hostis insidens (53), sæpe adversum nos excitat, atque ad injustitiam scelestaque facinora compellit. Nam quasi nobis ipsis (54) aliud esse videtur, quod sit melius, aliud quod deterius sit. Cumque id quod natura melius, deteriori potentius esse debuerit, mens tota ipso impetu in bonum fertur. Cum autem id quod est pejus, exuberans suo pondere depresserit, tum demum ex adverso in deteriores cogitationes præceps agitur ac irahitur. Atque ea causa est cur Apostolus, mortem quendam et exitium rem arbitratus, liberari se optet; quemadmodum etiam Propheta, cum ait⁶⁸: *Ab oculis meis munda me.* Idem enim verba ipsa præ se ferunt: *Condelector enim*, inquit⁶⁹, *legi Dei secundum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me legi peccati, quæ est in membris meis. Infelix ego homo! Quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Quibus non corpus mortem pronuntiat, sed peccati legem quæ est in membris, in quibus a violato mandato ceu latibulum habet, nec animum ad injustitiæ mortem, variis infertur: nimirum quæstionem dissolvens declaransque (55) qua morte cuperet liberari, et a quo liberandus esset: *Gratia*, inquit, *Deo* (56) *per Jesum Christum*⁷⁰. Quippe diligenter animadversum velim: si corpus hoc, ut existimatis, o Aglaophon, mortem dixisset, haudquaquam Christi, ut sui postmodum ab ejusmodi malo liberatoris, mentionem facturum. Alioqui enim quid nobis singulare accessisset Christi adventu? Quid vero omnino Apostolus, quasi Christi præsentia confirmatus, ut Dei beneficio mortem liber evaderet, istud pronun-

⁶⁸ *Psal.* XVIII, 13. ⁶⁹ *Rom.* VII, 22-24. ⁷⁰ *ibid.* 25.

(51) *Σκιδρώσ. Σκιδρώσαντα.* Epiph. n. 61, ἐνσκιδρώσαντα.

(52) Ἀγλ. Sirm., Ἀγλαφῶν, ut paulo post. At Epiphanium ubique, Ἀγλαφῶν.

(53) *Cui etiam improbus ille hostis insidens.* Sic care apud Epiphanium, referendo diabolium, qui invadat, ac velut inequitet cupiditati, ejus in nos motus inordinatos succendens. Male ergo Schottus retulit ad hominem, ipse etiam repugnante Photiano contextu.

(54) *Nam quasi nobis ipsis.* Ὡς ἐαυτοῖς, vel, ut apud Epiph., ὡς ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, quod in idem redit. Significatur ista bonitas vel malitia, ut in nobis ac penes judicium nostrum. Sequentibus vero exponit discrimen motus animi in id quod natura bonum est, et id quod tantum ab effectione hic et nunc boni rationem induit: ut in illud totus feratur, velut suo ipse pondere; in illud velut trahatur ac vi quadam agatur: sic enim illa φέρεται et ἀγεται, delectu significant; sive postremum referat τὸν νοῦν, ut potest commode apud Photium: sive τὸν ἀνθρώπον, ut est apud Epiphanium. Nam et

homini violentum est, quod ejus potiori parti, καὶ τῷ ἐν αὐτῷ ἡγεμονικῷ vim facit. Neuter interpres satis videtur hanc Methodianæ phrasin ad intentum Apostoli, proprietatem expressisse.

(55) *Nimirum quæstionem dissolvens declaransque,* etc. Ἀμέλει διαλυόμενος. In idem redit apud Epiphanium n. 62, τὸ διαλεγόμενος, velut *edisserena.* Schottus vero nescio qua parenthesi totum involvit, jamque repente liberatum Paulum quem hactenus captivitate querentem habuimus, inducit.

(56) *Gratia Deo.* Habent modo Græca εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, nec est verisimile fuisse in illis quidquam mutatum: ac nec nostrum interpretem sibi indulgisse, quod hic Schottus, ut grati animi expressionem illam, in benefici assertionem mutaverit. Crediderim ergo reddidisse, ut Methodiana ad verbum habent: *Gratia Deo*, quod subinde, scriptorum imperitia mutato o in i, *Gratia Dei* factum sit. Nam et Hieronymus quæst. 8, ad Algasiam ita legit; pro quo postea reperit, *Gratias ago Deo.* Plura F. Lucas Brugensis, Estius et alii.

tiasset, cum omnibus, priusquam etiam Christus veniret in mundum, mori contingeret? Itaque non corpus hoc, o Aglaophon, mortem appellat, sed peccatum quod per cupiditatem in corpore residet; a quo Deus Christi adventu ipsum eripuit. *Lex enim* ⁷¹ *spiritus vitæ in Christo Jesu, liberavit nos a lege peccati et mortis : ut qui suscitavit Jesum a mortuis, vivificet et mortalia corpora nostra, damnato peccato quod est in corpore, ad abolitionem : Ut iustificatio legis naturalis, consentanea præcepto qua trahimur in bonum, ceu recens accensa novoque aucta lumine (57), refulgeret. Etenim quod naturalis lex nobis insita præstare non poterat, qua parte imbecilla erat, vincente insita corpori cupiditate, sed confirmavit corroboravitque Deus, misso Filio suo, carne assumpta simili carni peccati : ut ad iudicatum neci peccato, ut ne ullos amplius in carne fructus ederet, iustificatio legis naturæ impleteretur, obedientiæ merito iis exuberans, qui non ex carnis cupiditate, sed ex spiritus desiderio præscriptoque iucederent. Lex enim spiritus vitæ, hoc est Evangelium, ab superioribus legibus nova lex (58), prædicatione, ad obedientiam peccatorumque remissionem posita, a lege nos peccati et mortis, peccato quod in carne regnabat prorsus devicto, liberos fecit.*

IV. Plantas ait [Methodius] nec ali e terra nec augeri. Nam, inquit, dubitet quispiam, quomodo immutata terra, in tantam arborum amplitudinem assumi possit? Oportebat enim locum in quo arbor excrevit, circumjacente terra, exsurgentibus radicibus, in ligni naturam totam subducta, excavari. Quare inanis est illorum talis de corporum fluxu consideratio. Nam qui, rogo, sese terra per radices in plantarum truncos insinuans, perque meatus in omnes earum distributa ramos, in folia et fructus commutetur? Sunt quidem proceræ arbores, cedrus, vel pinus, vel abietes, et multas frondes fructusque quotannis ferunt : plane tamen perspicuum est, nihil eas de subjecta terra in silvescentis substantiæ molem (59) insumere. Oportebat enim, si vere

⁷¹ Rom. viii, 2, 11, 3, 4.

(57) *Ceu recens accensa novoque aucta lumine.* Sic multis Methodianam illam paraphrasim circumloqui cogimur. Est ergo τὸ ἐξαφθέν δικαίωμα legis Methodio, quod Paulo, πληρωθέν, Christi nimirum gratia, et nova, præter omnes jam assignatas, Evangelii lege : sine qua, insita illa in bonum propensio, et lex mentis, cæca et insufficientis est. Cornarius non videtur legisse illam vocem; novusque alter Epiphanius interpres, clausam repræsentat, ac ceu inutilem, non redditam transcurrit. Ego cum Photio, potiorum sequentibus apud eundem Epiphanium arbitror, necessariamque tum ad illorum antithesim, tum ad Paulini textus paraphrasim, cuius versio illa nova plane antiphrasis est. Forte tamen est genuinum magis auctoris, quomodo Cornarius videtur legisse.

(58) *Ab superioribus legibus nova lex.* Ἐτερος ὢν τῶν προειρημένων νόμων. Non male Schottus, quæ alia est ac antedictis legibus : ipsa etiam lege spi-

ἀμαρτίαν τὴν κατοικήσασαν διὰ τῆς ἐπιθυμίας ἐν τῷ σώματι, λέγειν· ἢς ὁ θεὸς αὐτὸν διὰ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ ἐβρύσατο. Ὁ γὰρ νόμος τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἀμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου· ὅπως ὁ ἐγείρας ἐκ νεκρῶν Ἰησοῦν, διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ Πνεῦμα ἐν ὑμῖν, ζωοποίησεν καὶ τὰ θνητὰ σώματα ἡμῶν τῆς ἀμαρτίας τῆς ἐν τῷ σώματι κατακριθείσης πρὸς ἀνάσεις· Ἴνα τὸ δικαίωμα τοῦ κατὰ τὴν ἐντολὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἡμᾶς ἐφελεχομένου φυσικοῦ νόμου φανερωθῆ ἑξαφθέν. Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ ἐν ἡμῖν φυσικοῦ ἀγαθοῦ (60), ἐν ᾧ ἡσθένει ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἡττώμενον, τῆς ἐγκειμένης ἐν τῷ σώματι, ὁ θεὸς ἀνεβρώσατο, πέμψας τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, τὴν ὁμοίαν τῆς σαρκὸς τῆς ἀμαρτίας σάρκα ἀνειληφότα· ἵνα, τῆς ἀμαρτίας κατακριμένης, πρὸς ἀνάσεις, εἰς τὸ μὴ κέτι καρποφορεῖσαι ἐν τῇ σαρκί, τὸ ἰδίωμα τοῦ φυσικοῦ νόμου πληρωθῆ, πλεονάσαν τῇ ὑπακοῇ τοῖς μὴ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πνεύματος, καὶ τῆς ὑφ' ἣς σιν. Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς, ὃ δὲ ἔστι τὸ εὐαγγέλιον, ἕτερος ὢν τῶν προειρημένων νόμων, διὰ τοῦ κηρύγματος εἰς ὑπακοὴν θεοῦ καὶ ἀφεςιν ἀμαρτημάτων, ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἀμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, νικήσας ἐκ παντὸς τὴν ἀμαρτίαν βασιλεύουσαν, [καὶ] τῆς σαρκός.

Δ'. Ὅτι φησὶ μὴ τρέφεσθαι ἢ αὐξάνειν ἀπὸ τῆς γῆς τὰ φυτὰ. Λέγει γὰρ, διαπορήσαι δ' ἂν τις, πᾶς εἰς τὸν ὄγκον ἀναλαμβάνεσθαι δύναται τῶν δένδρων ἢ γῆ μεταλλοιουμένη; Ἐγρήν γὰρ, ἅτε τῆς ὑποκειμένης γῆς ἀναρταζομένης ἀεὶ διὰ τῶν ῥιζῶν, εἰς ὅλην τὴν ἔξιν τοῦ ξύλου τὸν τρόπον, καθ' ὃν τὸ ξύλον βεβλάστηκε, κοιλαίνεσθαι. Ὡστε μάταιος αὐτῶν ὁ τοιοῦτος τῆς περὶ τὰ σώματα ρυθίσεως ἀναλογισμός. Πῶς γὰρ ὄλων ἢ γῆ διὰ τῶν ῥιζῶν εἰς τοὺς κορμούς τῶν φυτῶν εισδουμένη, καὶ διὰ τῶν πόρων εἰς πάντας αὐτῶν κατακερματιζομένη τοὺς κλάδους, εἰς φύλλα καὶ καρπὸν μεταβάλλεται; Εὐμήκη μὲν οὖν δένδρα, κέδρος, ἢ πίττες, ἢ ἐλάται, καὶ πολλὰ φέροντα κατ' ἔτος κόμηνας καὶ καρπὸν. Ἴδειν γὰρ (61) ἔστιν, ὡς οὐδὲν τῆς ὑποκειμένης γῆς εἰς τὸν αὐτῆς

ritus et mentis cui subsidio advenit. Quare minus apte novus Epiphanius interpres, ab superioribus legibus discrepans, quod videtur contrarium sonare.

(59) *In silvescentis substantiæ molem.* Εἰς τὸν αὐτὸν ὄγκον τῆς δρυάδος. Schottus, in vastitatem quercus, quod videtur nonnihil barbarum. Refert proceras arbores proxime relatas, quas contendit, nihil de terra in suam substantiam convertere, quo in molem tantam excrecant : quæ sane doctrina, pace tanti viri, nisi exponatur; ut nihil, pro modo dico, acceperit, videtur parum philosophica : nec instantiæ omnes aliud evincunt, quam ut valde modicum quid terræ depereat, in arborum frugumque alimoniam, quod subinde aliis cements instauretur

(60) Ἀγαθοῦ. Lege, ut apud Epiph. n. 62, νόμου. Et mox δικαίωμα pro ἰδίωμα.

(61) Ἴδειν γὰρ. Scrib. ἰδεῖν δέ.

δγκον τῆς δρυάδος καταναλίσκουσιν. Ἐγρῆν γάρ, εἰ ἀλιθὲς ἦν, διὰ τῶν βιζῶν ἀνερχομένην ἀποξυλοῦσθαι (62) τὴν γῆν, ἅπαντα τὸν περὶ αὐτὰ τόπον τῆς γῆς κοιλαίνεσθαι, ὅτι μὴ ἐπιβρέειν πέφυκε τὸ ξηρὸν, καθάπερ καὶ τὸ ὕγρὸν, ἀεὶ πρὸς τὸ κινούμενον. Ἦδη δὲ καὶ συκαὶ, καὶ ἄλλα τοιαῦτα φυτὰ, μνημείων ἐν οἰκοδομήμασι πολλὰκις βλαστήσαντα, οὐδὲν εἰς ἑαυτὰ τῆς οἰκοδομῆς ὅλως ἱστοροῦνται κατηγαλωκέναι. Εἰ γοῦν ἐτῶν πολλῶν συλλογίσασθαι τις τὸν καρπὸν αὐτῶν καὶ τὰ φύλλα βουληθεῖη, κατίδοι ἂν πολλαπλασίονα τῆς ἐπὶ τῶν μνημείων γῆς τὸν δγκον αὐτῶν γεγεννημένον. Ὅθεν ἀτοπώτατον ἡγεῖσθαι τὴν γῆν, εἰς καρπῶν φορὰν μεταβαλλομένην καὶ φύλλα καταναλίσκασθαι· κἂν δὲ αὐτῆς ἅπαντα γίνεται (63), ἔδρα αὐτῇ χρώμενοι καὶ τόποι. Οὐδὲ γὰρ ἄρτος δίχα μύλου καὶ τόπου, καὶ χρόνου, καὶ πυρὸς γίνεται· καὶ οὐδὲν ἔστιν ἢ γίνεται· τούτων ὁ ἄρτος. Καὶ ἐπὶ ἄλλων μυρίων ὡσαύτως.

Ε. Ὅτι τὸ, *Οἶδαμεν γάρ, ὡς, ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκῆνους καταλυθῇ*, καὶ ἐξῆς· οἱ Ὀριγενισταὶ εἰς ἀναίρεσιν τῆς τῶν σωμάτων ἀναστάσεως προβάλλονται, σκῆνος τὸ σῶμα, καὶ ἀχειροποίητον ἐν οὐρανοῖς οἰκίαν, τὰ παρ' αὐτῶν πνευματικὰ ἐνδύματα λέγοντες. Διὸ, φησὶν ὁ ἅγιος Μεθόδιος, ἐπίγειον οἰκίαν τὴν ἐνταῦθα βραχύδιον ζωὴν καταχρηστικῶς ληπτέον, καὶ οὐ τὸ σκῆνος τοῦτο. Εἰ γὰρ ἐπίγειον οἰκίαν καταλυομένην τὸ σῶμα τίθεσθαι αὐτὸν νομίζετε· φράσατε, τὸ σκῆνος τί ἐστίν, οὗ ἡ οἰκία καταλύεται; Ἐτερον γὰρ τὸ σκῆνος, καὶ ἄλλο τοῦ σκῆνους ἡ οἰκία· καὶ ἕτερον ἡμεῖς, ὧν ἔστι τὸ σκῆνος. Ἐὰν γὰρ ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία, φησὶ, τοῦ σκῆνους καταλυθῇ· οἷον ἡμᾶς μὲν τὰς ψυχὰς εἶναι δηλώσας· σκῆνος δὲ τὸ σῶμα· οἰκίαν δὲ τοῦ σκῆνους τὴν κατὰ τὴν παρούσων ζωὴν ἀπόλαυσιν τῆς σαρκὸς, τροπικῶς. Ἐὰν οὖν ἡ νῦν δὴ αὕτη ἡ τοῦ σώματος ζωὴ δίκην οἰκίας καταλυθῇ, ἔξομεν τὴν ἐν τοῖς οὐρανῶσι ἀχειροποίητον. Ἀχειροποίητον, φησὶ, διὰ τὸ χειροποίητον ταύτην λέγεσθαι τὴν ζωὴν, κατὰ ἀντιδιαστολήν, παρὰ τὸ πάντα ἡμῶν τὰ κοσμήματα καὶ σπουδάσματα τοῦ βίου χειρὶ παλαμᾶσθαι ἀνθρώπων. Τὸ γὰρ σῶμα, δημιουργημὰ ὑπάρχον Θεοῦ, χειροποίητον οὐ λέγεται, ὅτι μὴ ἐπαλαμῆθη τέχναις ἀνθρώπων. Εἰ δὲ, διότι ὑπὸ Θεοῦ ἐδημιουργήθη, χειροποίητον αὐτὸ λέξουσι· χειροποίητοι ἄρα καὶ αἱ ψυχαὶ, [καὶ] οἱ ἄγγελοι, καὶ τὰ ἐνδύματα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Θεοῦ γὰρ αὐτουργήματα καὶ ταῦτα. Τίς οὖν ἔστιν ἡ χειροποίητος οἰκία; Ἡ βραχύδιος,

A a radicibus ascendens terra, lignesecret, ut omnis circumquaque locus cavaretur; quod nequeat corpus aridum, instar substantiæ humidæ, ad id quod movetur et cedit loco, continuo velut affluxu, contendere. Jam vero etiam ficus videmus (64) aliasque ejusmodi stirpes, exstructis monumentis adnascentes, ut nihil omnino ædificii in se ipsas convertant. Si quis sane editos multis annis fructus foliaque colligere stauerit, multis partibus auctiorem molem, terra monumentis aggesta perspexerit. Absurdissimum ergo est, existimare, terram in fructuum ubertatem foliaque consumi; quanquam per hanc fiant omnia, sedem ipsa et locum præstante. Nam neque panis sine mola sit, sine loco, sine tempore et igni: nec tamen horum aliquid est aut fit panis. Quod ipsum in sexcentis aliis contingit.

B V. Hoc Pauli: *Scimus enim, quoniam si terrestris domus nostra tabernaculi dissolvatur* ¹³, etc. Origenistæ ad tollendam corporum resurrectionem proferrunt, dicentes, tabernaculum esse corpus; domum autem non manu factam in cælis, quæ illi comminiscuntur spiritualia indumenta. Hinc dicit S. Methodius, per terrestrem domum, brevem hanc vitam abusive intelligendam; non vero esse hoc tabernaculum. Si enim, inquit, per terrestrem domum dissolvendam, corpus nostrum ab eo intelligi putatis; quid tabernaculum sit, docete, cujus domus sit dissolvenda? Aliud enim est tabernaculum, aliud tabernaculi domus: et aliud nos, quorum est tabernaculum. Si enim, inquit, *terrestris domus nostra tabernaculi dissolvatur*: velut, esse vos, animas; tabernaculum autem, corpus; tabernaculi vero domum, carnis usuram in vita præsentis, moraliter et sensu spiritali significaverit. Si ergo hæc corporis vita instar domus dissolvatur, habituri sumus domum illam non manu factam in cælis. Vocat non manu factam, differentiæ causa; quod vita hæc ideo manu facta dicatur, quod omnis ejus cultus et studia, hominum manibus administrantur et gerantur. Nam corpus, cum sit Dei opificium, non dicitur manu factum, quod non sit arte humana manibus efformatum. Quod si ideo corpus dixerint manu factum, quod illud Deus sit operatus, plane sequitur, ut et animæ, et angeli, ipsaque in cælis spiritualia indumenta, manu facta dicantur. Nam et illa,

¹³ II Cor. v, 1.

lar, aut certe minus percipiatur subtractum. Videmus quam paucos cineres, quæ fere terrena substantia in combustilibus est, ingens silva relinquat: inesse vero plurimum aeris arboribus, indicat

(62) Ἀποξ. Sirm. ἀναξυλοῦσθαι.

(63) Γίγεται. Al., γίνονται. Et mox forte, χρύμα.

(64) *Ficus videmus*, etc. Accipere aliquid e parietibus quibus adnascuntur, hujusmodi sive caprificos, sive stirpes alias, præter alia, etiam ruina ostendit, quam tandem ædificio afferunt, disiectis

levitas, qua etiam aquis supernantant; aquam vero præter alia ostendit earum virens luxuries, maturatumque augmentum, quibus locis aquæ copia manant.

lapidibus intrusisque in locum cæmenti radicibus, ejusque exsucto terreo pinguiore: ut debeat quandoque paries infesta plantatione depurgandus dirui, novusque instaurari; quod ipse Methodius exemplum, in nostram, stirpitum evellendo peccato, mortem, secururamque resurrectionem, egregie in superioribus deducit.

guis velut manibus, is ipse operatus, fecit. Quæ est ergo domus manu facta? Utique brevis hæc vita, quemadmodum dicebam, humanis manibus velut affecta et sustentata. Nam inquit, *In sudore vultus tui vesceris pane tuo* ⁷⁵: qua dissoluta, immortalē illam vitam non manu factam occupamus: quemadmodum ipse Dominus declaravit, cum dixit ⁷⁶: *Facite vobis amicos de mammona iniquo* (65), *ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula*. Quod enim illic Dominus *tabernacula* vocavit, hic Apostolus vocat *indumenta*. Quod illic *amicos de iniquitate*, hic Apostolus *domos dissolvendas*. Quemadmodum ergo, cum præsentis vitæ nostræ dies defecerint, nostras animas sunt acceptura beneficiæ merita, si qua, iniqua hac vita, comparavimus; eo iniqua, quod *mundus sit positus in maligno* ⁷⁸: ita cito peritura vita hac dissoluta, habitationem apud Deum quæ est ante resurrectionem, ipsi, hoc est *animæ*, sumus habituri (66), donec nobis instauratam domum illam, numquam casuram recipiamus. Unde et *ingemiscimus, eo quod nolumus exspoliari corpus, sed retento illo, vitam reliquam supervestiri* ⁷⁷. Illud enim *de cælo domicilium, quod superindui cupimus*, immortalitas est: quam cum fuerimus superinduti, *absorbetur* penitus quidquid in ea infirmum est et *mortale, ab æterna vita consumptum*. *Per fidem enim ambulamus, et non per speciem* ⁷⁷. Hoc est: Nam adhuc per fidem incedimus, statum illum obscurissima consideratione aspicientes, et non clare; ut videre, frui et esse in illo possimus. *Hoc autem dico, fratres, quia caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt; neque corruptio incorruptionem possidebit* ⁷⁸. Carnis nomine non ipsam carnem significavit, sed brutum appetitum in lascivas animæ voluptates. Ubi ergo dixisset, *quod caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt*, consequenter pronuntiavit, *neque corruptio incorruptionem possidebit*. Atqui corruptio non res ipsa est quæ corrumpitur, sed quod corrumpit. Prævalente quidem morte, vergit corpus in corruptionem: contra vero, permanente in eo vita, stat illahæfactatum. Quare cum caro inter confinia corruptionis et incorruptionis, ac nec corruptio nec incorruptio facta esset; victa vero propter voluptatem, quanquam incorruptionis opus et possessio, fuisset a corruptione: propterea cor-

⁷⁵ Gen. iii, 19. ⁷⁶ Luc. xvi, 9. ⁷⁷ I Joan. v, 19.

(65) *De mammona iniquo*. Ex t̄ης ἀδικίας τοῦ μαμμωνᾶ, velut ex injustitia mammonæ: quod magnam habet expressionem: quanquam habent Græca Luc. ut reddidit noster interpretes, ex τοῦ μαμμωνᾶ τ̄ης ἀδικίας: nec forte illud Methodii aliud est quam ὑπερβατόν, qualia passim illius exstant, ac velut affectata.

(66) *Ipsi, hoc est animæ, sumus habituri*, ἔξομεν οὐκ ἔσιν, αἱ ψυχᾶι. Sic paulo inferius n. 7: Ἡμεῖς γὰρ οἱ ζῶντες αἱ ψυχᾶι ἔσμεν, nos qui vivimus, animæ sumus, velut totum hominem, unam animam Platonicè agnoscat, et velit a Paulo significatum: quod nihil Viennensit et Lateranensi conciliis adversatur, pronuntiantibus adversus Averroistas vel etiam Origenianos quos hic Methodius impugnat,

ως ἔφην, αὐτὴ ζωὴ, ἡ ἀπ' ἀνθρωπίνων χειρῶν δραματουργημένη. Φάγη γὰρ, φησὶν, ἐν ἰδρώϊ τοῦ προσώπου σου τὸν ἄρτον σου· ἧς καταλυθείσης, ἐκείνην τὴν ἀχειροποίητον ζωὴν ἔχομεν. Καθάπερ καὶ ὁ Κύριος εἰπὼν, ἐδήλωσε· Ποιήσατε φίλους ἐκ τ̄ης ἀδικίας τοῦ μαμμωνᾶ, ἵνα, ὅταν ἐκλιπῆτε, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς.

Ὁ γὰρ ἐκεῖ σκηνάς ὁ Κύριος ἐκάλεσε, τοῦτο ἐνταῦθα ὁ Ἀπόστολος ἐνδύματα. Ὁ δὲ ἐκεῖ φίλους ἐκ τ̄ης ἀδικίας, ἐνταῦθα καταλυομένας ὁ Ἀπόστολος οἰκίας. Καθάπερ γοῦν, ἐὰν ἐλλείψωσιν αἱ τ̄ης παρούσης ζωῆς ἡμῶν ἡμέραι, τὰ πρὸς εὐπορίαν τὰς ψυχὰς ἡμῶν ὑποδέχονται ἀγαθοεργήματα, ἀ ἀπὸ τ̄ης ἐν τ̄ῃ ἀδικίᾳ ζωῆς ἐκτρησάμεθα, τῷ τὸν κόσμον ἐν τῷ ποτηρῷ κείσθαι· οὕτω, τ̄ης ζωῆς καταλυθείσης τ̄ης ὠκυμύρου, τὴν πρὸ τ̄ης ἀνοστάσεως ἔξομεν οὐκ ἔσιν, αἱ ψυχᾶι, παρὰ τῷ Θεῷ (67), εἰς τ' ἀνακαινοποιηθῆσαν ἡμῖν ἄπτωτον ἀναλάβωμεν τὴν οἰκίαν. Ὅθεν καὶ στενάζομεν, μὴ θέλοντες τὸ σῶμα ἀπεκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπ' αὐτῷ τὴν λοιπὴν ἐπεκδύσασθαι ζωὴν. Τὸ γὰρ οὐκ ἐπιθυμοῦμεν τὸ ἐξ οὐρανοῦ, δὲ ἐπεκδύσασθαι ἐπιθυμοῦμεν, ἡ θανάσιον ἐστίν· ἢ ἐὰν ἐπεκδυσώμεθα, καταποθήσεται πᾶν τὸ ἐν αὐτῇ ὀλοσχερῶς ἀσθενές, ὑπὸ τ̄ης ἀχρόνου ζωῆς καταναλωθῆν, καὶ θρητέον. Διὰ πλῆστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἰδους. Τουτέστι· Διὰ πλῆστεως γὰρ ἐπιβαίνομεν ἐτι, ἀτρανωτάτῳ λογιζομῶ τὰ ἐκεῖ πράγματα κατοπεύοντες, καὶ οὐ σαφῶς· ὥστε καὶ ὄραν, καὶ ἀπολαύειν, καὶ ἐν αὐτοῖς εἶναι. Τοῦτο δὲ φημι, ἀδελφοί, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα κληρονομήσαι βασιλείαν Θεοῦ οὐ δύνανται, οὐδὲ ἡ φοβὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ. Σάρκα, φησὶν, οὐ τὴν σάρκα αὐτὴν ἐδήλωσεν, ἀλλὰ τὴν ἄλογον πρὸς τὰς μαχλώσας τ̄ης ψυχῆς ὀρμὴν ἔδονάς. Εἰπὼν οὖν· Ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύνανται· ἐπαπεφήνατο· Οὐδὲ ἡ φοβὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ. Φοβὰ δὲ οὐκ αὐτὸ ἐστὶ τὸ φθειρόμενον, ἀλλὰ τὸ φθεῖρον. Ἐπικρατήσαντος μὲν γὰρ τοῦ θανάτου, κλίνεται αὐτὸ σῶμα εἰς φθοράν· ἐπιμενούσης δὲ ἐμπαλῆς τ̄ης ζωῆς ἐν αὐτῷ, ἐστὶ μὴ καθαιρούμενον. Διὸ ἐπειθὲ μεθόριον τ̄ης ἀφθαρσίας ἐγενήθη καὶ τ̄ης φθορᾶς ἡ σὰρξ, οὐκ οὕσα οὐδὲ φθορὰ οὐδὲ ἀφθαρσία, ἐκρατήθη δὲ διὰ τὴν ἔδονην ὑπὸ τ̄ης φθορᾶς, ποίημα τ̄ης ἀφθαρσίας καὶ κτῆμα ὑπάρχουσα· διὰ τοῦτο γεγενῆται εἰς φθοράν. Καὶ ἐπεὶ συνεκροτήθη (68) ὑπὸ τ̄ης φθορᾶς, καὶ θανάτῳ διὰ

⁷⁶ II Cor. v, 2, 5. ⁷⁷ ibid. 7. ⁷⁸ I Cor. xv, 50.

ponentes corpus velut omnino extraneum homini, nec a creatione acceptum, sed carceris loco in pœnam datum; non damnatum plerisque Patribus ἐπιτέλειαν illam Aristotelis, velut animæ immortalitatis infestam, ac plus justo materiæ immergentem, nec satis absolutam servantem, ceu divinum dogma et ab Spiritu sancto, definentibus. Interpretes videtur dissimulasse, mutata prima persona in tertiam, animæ habebunt: sed non licuit in reliquis. Ipse tamen palam Methodius initio horum excerptiarum, hominem non solam esse animam statuit. Quare hic metonymice loquitur, et denominatione sumpta a potiori.

(67) Εἰς τ' ἀνακ. Editi, ἐστ' ἀν ἀνακ.

(68) Συνεκροτήθη. Scribe συνεκρατήθη ex Iulip.

παίδειαν παρεδόθη, εἰς νίκος αὐτὴν τῇ φθορᾷ καθάπερ κληρονομίαν οὐ κατέλειπεν· ἀλλὰ πάλιν, διὰ τῆς ἀναστάσεως νικήσας τὸν θάνατον, ἀπέδωκε τῇ ἀφθαρσίᾳ, ἵνα μὴ κληρονομήσῃ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν, ἀλλ' ἡ ἀφθαρσία τὸ φθαρτὸν. Ἐπαποκρίνεται γοῦν· Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι τὴν ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τὴν ἀθανασίαν. Φθαρτὸν δὲ καὶ θνητὸν ἐνδεδυμένον ἀθανασίαν καὶ ἀφθαρσίαν, τί ἂν ἔσῃρον εἴη παρὰ τὸ σπειρόμενον ἐν φθορᾷ, καὶ ἀνιστάμενον ἐν ἀφθαρσίᾳ; ἵνα, καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοίκου, φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου. Ἡ γὰρ εἰκὼν τοῦ χοίκου, ἦν ἐφορέσαμεν· τὸ, Ἰῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, ἐστίν. Ἡ δὲ εἰκὼν τοῦ ἐπουρανίου ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις καὶ ἡ ἀφθαρσία.

illud est : *Terra es, et in terram reverteris* ⁷⁹. Imago autem caelestis, resurrectio est ex mortuis et incorruptio.

Ἐ. Ἰουστίνος δὲ ὁ Νεαπολίτης, ἀνὴρ οὔτε τῷ βίῳ πτόρω ὢν τῶν ἀποστόλων οὔτε τῇ ἀρετῇ, κληρονομεῖσθαι μὲν τὸ ἀποθνήσκον, κληρονομεῖν δὲ τὴν ζωὴν (69), λέγει. Καὶ ἀποθνήσκειν μὲν σάρκα, ζῆν δὲ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ὅπότεν δὲ σάρκα ὁ Παῦλος καὶ αἷμα μὴ δύνασθαι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ κληρονομήσαι λέγει· οὐχ ὡς ἐκφυλλίζων, φησὶ. τῆς σαρκὸς τὴν παλιγγενεσίαν ἀποφαίνεται, ἀλλὰ διδάσκειν, οὐ κληρονομεῖσθαι βασιλείαν Θεοῦ, αἰώνιον ὑπάρχουσαν ζωὴν, ὑπὸ τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὸ σῶμα ὑπὸ τῆς ζωῆς. Εἰ γὰρ ἐκληρονομεῖτο ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τοῦ σώματος ζωὴ θπάρχουσα, συνέβαινεν ἂν τὴν ζωὴν ὑπὸ τῆς φθορᾶς καταπίνεσθαι. Νῦν δὲ τὸ τεθνηδὸς ἡ ζωὴ κληρονομεῖ, ἵνα εἰς νίκος καταποθῇ ὁ θάνατος· ὑπὸ τῆς ζωῆς, καὶ τὸ φθαρτὸν τῆς ἀφθαρσίας κτήμα ἀναφανῆ· ἐλευθέρων μὲν θανάτου καὶ ἀμαρτίας γεγεννημένων, δοῦλον δὲ καὶ ὑπήκοον ἀθανασίας· ὅπως τῆς ἀφθαρσίας τὸ σῶμα ἦ, καὶ μὴ τοῦ σώματος ἡ ἀφθαρσία.

Ζ. Ὅτι, *Καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται πρῶτον, ἔπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες*· ὁ ἅγιος Μεθόδιος οὕτω φησὶ. Τοῦτέστι· αὐτὰ ἡμῶν ταῦτα τὰ σώματα· ἡμεῖς γὰρ οἱ ζῶντες αἱ ψυχαὶ ἐσμεν, οἱ ἀπολαμβάνοντες ἐγερθέντες (70) ἐκ τῆς γῆς τοὺς νεκρούς· ἵνα, εἰς ἀπάντησιν ἅμα αὐτοῖς ἀρπασθέντες τοῦ Κυρίου,

⁷⁹ 1 Cor. xv, 53. ⁸⁰ *ibid.* 42. ⁸¹ *ibid.* 49. ⁸² Gen. iii, 19. ⁸³ 1 Cor. xv, 50. ⁸⁴ 1 Thess. iv, 16.

(69) *Τὴν ζωὴν*. Editi, τὸ ζῶν. Fortasse rectius. *Hæreditari id quod mortale est dicit, hæreditare autem id quod vivit*. Hoc dictum refert inter opera perditæ S. Justinī M. doctissimæ Maranum pag. 596, ubi hæc adnotat : Similis sententia apud Irenæum : qui quidem mihi videtur accuratius dicere *carnem hæreditate possideri in regno*, ea in Spiritum sanctum transferens, quæ Methodius de ipso regno cælorum dixit. GALL.

(70) *Ἐγερθέντες*. Al. ἐγερθέντας.

(71) *Propter castigationem*. Διὰ παιδεύσιν. Ruffinocald. habet, διὰ παρακοῆν. Neutra lectio spernenda. Ut enim fuerit a prævaricatione et inobedientia, castigatio nihilominus fuit, pœnæque inducta, non perdendo homini, sed erudiendo.

(72) *Justinus vero Neapolitanus*. Neapoleos, non celeberris illius Campaniæ in Italia, sed quæ est

A ruptioni mancipata est. Postquam ergo victa fuisset a corruptione, mortique propter castigationem (71) tradita, noluit Deus, ceu hæreditatem, corruptioni ad victoriam relinquere : sed victa rursum morte per resurrectionem, incorruptioni reddidit, ut ne corruptio incorruptionem, sed magis incorruptio, quod est corruptibile in hæreditatem acciperet. Ad hæc itaque respondet Apostolus ⁷⁹ : *Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale, immortalitatem*. Corruptibile autem et mortale hoc induere immortalitatem et incorruptionem, quid aliud sit, quam ut quod seminatur in corruptione, surgat in incorruptione ⁸⁰ ? Ut sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem caelestis ⁸¹. Nam imago terreni quam portavimus,

VI. Justinus vero Neapolitanus (72), vir haud longe ab apostolorum temporibus et virtutibus remotus, quod quidem mortale est, possideri dicit, vitam autem possidere. Et carnem quidem mori, cælorum autem regnum vivere. Cum itaque ait Paulus ⁸², *non posse carnem et sanguinem, regnum Dei possidere* : non eo, inquit, dicit, ut carnis regenerationem videatur negare ; sed ut doceat, non possideri regnum Dei quod est vita æterna, a corpore, sed corpus a vita. Si enim regnum Dei, cum sit vita, a corpore possideretur ; eveniret ut vita a corruptione absorberetur. Nunc contra, id quod est mortuum, a vita possidetur, ut mors in victoria absorbeatur a vita : corruptibileque illud incorruptioni possessio cedat ; liberatum quidem a morte et peccato, factum autem immortalitati subjectum et servum ; ut corpus quidem sit incorruptionis, non incorruptio corporis.

VII. Illud : *Et mortui qui in Christo sunt, resurgent primum, deinde nos qui vivimus* ⁸³ : sic edisserit S. Methodius. Hoc est : Ipsa nostra hæc corpora : Nos enim qui vivimus (73), animæ sumus, qui resumimus excitata a terra corpora mortua ; ut in occursum Domini, una cum illis rapti, gloriose

Συρίας τῆς Παλαιστίνης, *Syrie Palæstina*, ut Enseb. l. iv, c. 11, et ut Photius noster in sua hac Μυροβίβλω· Πατρὶδα εἶχε Νεάπολιν, τὴν ὑπὸ τὴν ἐπαρχίαν τελοῦσαν Παλαιστίνης, *patriam habuit Neapolim, Palæstine accensum oppidum*. Sic Latine satis interpretis apud Justinum Parisinæ editionis 1615, utinam æque Christiane in titulo egisset, ac vel non fecisset fucum, vel sibi fieri a Græculo schismatico, prænotante *sanctum*, diri schismatis antesignanum, non permisisset. Locum ex quo Methodius ista descripsit, mala numeri ascriptio in Justino celavit.

(73) *Nos enim qui vivimus*. Subtilior videtur quam solidior dicti apostolici expositio, satis alioquin difficilis ; quo tamen Paulus magni rei sacramenti contineri innuit. Communis expositio, ut loquatur de iis qui tunc superstites erunt, et in eorum persona ; qua de re ibi interpretæ.

ipsi celebremus festum resurrectionis : eo quod æterna nostra tabernacula, nunquam amplius interitura vel dissolvenda, acceperimus.

VIII. Vidi, inquit, in Olympo monte Lyciæ, ignem sponte sua in montis cacumine enascentem ; juxta quem stirps, pyragus nomine, existit, adeo florida virens et opaca, ut e fonte potius nata videatur. Quam igitur ob causam, cum naturæ corruptibiles sint, et corpora ab igne consumantur ; hæc nihilominus stirps, non modo non exurit, sed etiam magis efflorescit, quamvis natura facile exuri possit, præsertim ad ipsius radices igne eructante ? Ramos ergo ex circumjacentis silvæ arboribus in ignem illic erumpentem conjeci ; qui subito flammis correpti, in cinerem redacti sunt. Quid ergo sibi vult hoc miraculum ? Signum et indicium futuræ illius diei Deus hoc exhibuit, uti sciamus, fore ut igne obruente omnia ac consuente, corpora quæ in castitate et justitia versata sunt, per ignem incedant haud secus ac per frigidam aquam.

IX. Vide, inquit, utrum non B. Joannes, cum dicit ⁸⁸ : *Dedit mare mortuos suos, qui in eo erant : et mors et infernus dederunt mortuos suos, qui in ipsis erant* ; partes ab elementis redditas ad uniuscujusque reparationem, ostenderit ? Ut mare quidem, intelligatur substantia humida : infernus autem, aer, quod obscurus non videatur, quemadmodum Origenes ipse explicat : mors denique terra accipitur, eo quod mortuus in ea reponatur : unde et *pulvis mortis* appellatur in Psalmis ⁸⁹, Christo dicente, *se in pulverem mortis deductum esse*.

X. Quiquid enim, inquit, ex puro aere et puro igne componitur, ejusdem cum angelicis concretionibus (74) et corporibus substantiæ est, haudquamquam terræ ac aquæ qualitate præditum est ; quia necessario ipsum esset terrestre. Tale et talibus constans, resurrecturum corpus finxit Origenes, quod etiam spirituale appellavit.

XI. Atqui, inquit, quæ species erit resurgentis, si forma hæc humana, velut sententia ipsius inutilis, abolenda sit ; longe illa ex omnibus amabilior, quæ in animalia concresecunt : qua et Numen ipsum ut imagine utitur (75), quemadmodum etiam ex-

⁸⁸ Apoc. xx, 3. ⁸⁹ Psal. xxi, 16.

(74) *Cum angelicis concretionibus et corporibus*. Refert enim τὸ σύγκριμα ex aere et igne, puris illis, ab impuriorem terræ et aquæ mixture : quale plurimi veteres angelicum σύγκριμα et corpus posuerunt ; quos etiam Cajetanus ad cap. vi ad Ephes. secutus est, in hoc ipse minime sequendus. Hic ipse Origenis error, ille Eutychii patriarchæ videtur, gigantibus o'lim tractabilem corporum resurrectionem ; quo eum errore, Gregorius noster, ut eo nihil ei decesserit sanctitatis, absolvit. Sic passim, successione temporum, recrudescunt potius veteres hæreses, quam novæ oriuntur : quod utinam paulo superius, nostrumque ipsum ævum, in tanta hæreseon colluvie non esset expertum.

(75) *Qua et Numen ipsum ut imagine utitur*.

ἐνδόξως ἑορτάσωμεν αὐτῷ τὴν φαίδραν τῆς ἀναστάσεως ἑορτὴν, ἀνθ' ὧν αἰωνίους ἡμῶν τὰς σκηνὰς οὐκέτι τεθνηξομένας ἢ λυθησομένας ἀπειλήφαμεν.

H'. "Ὅτι, φησὶν, ἑθεασάμην ἐν Ὀλύμπῳ ἐγὼ (ὄρος δὲ ἐστὶν ὁ Ὀλυμπος τοῦ θρους Λυκίας) πῦρ αὐτομάτως κατὰ τὴν ἀκρώρειαν τοῦ θρους κάτωθεν ἐκ τῆς γῆς ἀναδιδόμενον, περὶ δὲ πύραγνος φυτὸν ἐστὶν, οὕτως μὲν εὐθαλὲς καὶ χλοερὸν, οὕτως δὲ σύσκιον, ὡς ὑπὸ πηγῆς μᾶλλον αὐτὸ βεβλαστηκέναι. Δι' ἦντινα οὖν αἰτίαν, εἰ φύσεις εἰσὶ φαρτῶν, καὶ ὑτὸ πυρὸς κατακλινομένων σωμάτων, οὐ μόνον οὐ καταφλέγεται τὸ φυτὸν τοῦτο, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀκμαιώτερον ὑπάρχει, εἰ τῇ φύσει ἐστὶν εὐκαυστον, καὶ ταῦτα περὶ αὐτὰς αὐτοῦ βίβλας τοῦ πυρὸς ἐντυφωμένον ; Κλάδους γοῦν ἐγὼ δένδρων ἐκ τῆς παρακειμένης ὕλης ἐπέβριψα, καθ' ὃν ἐρεύγεται τὸ πῦρ τόπον· καὶ εὐθέως εἰς φλόγα ἀρθέντες, ἑτεφρώθησαν. Τί οὖν βούλεται τὸ παράδοξον ; Δείγμα τοῦτο τῆς μελλούσης ὁ Θεὸς ἡμέρας καὶ προομιον ἔθετο· ἵνα γινώσκωμεν, ὅτι πάντων πυρὶ κατομβρουμένων, τὰ ἐν ἀγνείᾳ σώματα διατρίψαντα (76) καὶ δικαιοσύνη, καθάπερ ψυχρῷ ὕδατι ἐπιθήσονται.

Θ'. "Ὅτι, φησὶν, ἐπίστησον δὲ μήποτε καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης, Ἐδωκεν ἢ θάλασσα τοὺς νεκροὺς τοὺς ἐν αὐτῇ, λέγων· καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ ἄδης ἔδωκεν τοὺς νεκροὺς τοὺς ἐν αὐτοῖς· τὰ ἀπὸ τῶν στοιχείων ἀναδιδόμενα πρὸς ἀποκατάστασιν ἐκάστου μόρια ἐδήλωσε ; Τὴν μὲν γὰρ θάλασσαν εἶναι τὴν ὕδραν οὐσίαν· ἄδην δὲ τὸν ἀέρα, παρὰ τὸ ἀειδέε· εἰ δὲ τὸ μὴ ὀρᾶσθαι, καθάπερ ἐλέχθη καὶ Ὀριγένει· καὶ θάνατον τὴν γῆν, παρὰ τὸ ἐν αὐτῇ κλινεσθαι τὸν θνήσκοντα· ὅθεν καὶ χροῦς ἐκλήθη θανάτου ἐν ψαλμοῖς· εἰς χροῦν θανάτου κατήχθαι, εἰρηκότος Χριστοῦ.

I'. "Ὅτι, φησὶ, πᾶν γὰρ τὸ ἐκ καθαροῦ ἀέρος καὶ καθαροῦ πυρὸς συνιστάμενον σύγκριμα, καὶ τοῖς ἀγγελικοῖς ὁμοούσιον ὑπάρχον, οὐ δύναται γῆς ἔχειν ποιότητα καὶ ὕδατος· ἐπειδὴ συμβήσεται ἔσεσθαι αὐτὸ γεῶδες. Τοιοῦτον καὶ ἐκ τούτων τὸ ἀναστῆναι μέλλον σῶμα ἀνθρώπου Ὀριγένης ἐφαντάζετο· ὃ καὶ πνευματικὸν ἔφη (77).

IA'. "Ὅτι, φησὶ, ποταπὸν ἄρα ἔσται (78) καὶ ὄχημα τὸ ἀνιστάμενον, εἰ ὅλος τὸ ἀνθρωποειδὲς τοῦτο, ὡς ἀχρηστον ὄν κατ' αὐτὸν, ἐξαφανίζεται· ὃ πάντων ἐστὶ τῶν εἰς ζῶα συγκριμένων σχημάτων ἐρασμιώτατον· ὃ καὶ τὸ θεῖον χρῆται εἰκόνη (79), καθάπερ καὶ

D Omitit interpret vel librarius τὸ εἰκόνη vel εἰκόνα, quod utrumque probatum est. Utilitur, inquam ; non quasi ipsum sit figurabile, sed tanquam velit perfectissimo representari in quolibet vel sexu vel genere : qua eadem ratione, incorporeos angelos nobisque natura præstantes, non nisi virili exhibemus figura. De quibus tamen velut corporeis Methodius noster, nostro statim modo ; attributa, ratione etiam corporis, imagine, philosophatur.

(76) *Διατρίψαντα*. Cod. Rufin., διατρέψαντα.

(77) *Ὁ καὶ πνευματικὸν ἔφη*. Editi ; ὃ πν. ἔφησε.

(78) *Ἔσται*. Al., ὃ ἐστὶ.

(79) *Εἰκόνη*. Sirm. εἰκόνα.

ὁ σοφώτατος Παῦλος δηλοῖ· Ἄνθρω μὲν γὰρ οὐκ ἀφείλει κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλήν, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων· εἰς δὲ καὶ τὰ νοερά τῶν ἀγγέλων σώματα διεκοσμήθησαν; Ἄρα κυκλοτερές, ἢ πολυγώνιον, ἢ κυβικόν, ἢ πυραμειδές; Πλείσται γὰρ τῶν σχημάτων αἱ παραλλαγαί· ἀλλὰ τοῦτο ἀμήχανον. Οὐκοῦν τίς ἡ ἀποκλήρωσις, τὸ μὲν θεοσίκελον σχῆμα (ὁμολογεῖ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁμοειδῆ εἶναι τὴν ψυχὴν τῷ σώματι·) ἀπαγορεύεσθαι ὡς ἀκλεέστερον, ἀπὸν δὲ καὶ ἀχειρον ἀνίστασθαι;

ΙΒ. Ὅτι, φησὶν, ὁ μετασχηματισμὸς ἢ εἰς τὸ ἀπαθὲς καὶ ἐνδοξόν ἐστὶν ἀποκατάστασις. Νῦν μὲν γὰρ τὸ σῶμα ἐπιθυμίας ἐστὶ καὶ ταπεινώσεως· διδὲ καὶ Δανιὴλ ἄνθρω ἐπιθυμίας ἤκουε (80). Τότε δὲ μετασχηματίζεται· εἰς σῶμα ἀπαθὲς· οὐ τῇ ἐξαλλαγῇ τῆς διακοσμήσεως τῶν μελῶν, ἀλλὰ τῷ μὴ ἐπιθυμεῖν τῶν ὑλικῶν ἡδονῶν.

Ὅτι φησὶν, ἐξελέγχων τὸν Ὀριγένην· Βούλεται τοίνυν ὁ Ὀριγένης τὴν μὲν αὐτὴν σάρκα οὐκ ἀποκαθίστασθαι τῇ ψυχῇ, τὴν δὲ ποίαν ἐκάστου μορφῆν, κατὰ τὸ εἶδος, τὸ τὴν σάρκα καὶ νῦν χαρακτηρίζον, ἐν ἑτέρῳ πνευματικῷ ἐντετυπωμένην ἀναστήσασθαι σώματι· ἵνα ἕκαστος πάλιν ὁ αὐτὸς φανῇ κατὰ τὴν μορφήν· καὶ τοῦτο εἶναι τὴν ἐπαγγελλομένην ἀνάστασιν. Ῥευστοῦ γὰρ, φησὶν, ὑπάρχοντος τοῦ ὑλικῆς σώματος, καὶ μηδέποτε μένοντος ἐφ' ἑαυτῷ, ἀλλὰ ἀπογινομένου καὶ ἐπιγινομένου περὶ τὸ εἶδος τὸ χαρακτηρίζον τὴν μορφήν, ὑφ' οὗ καὶ συγκρατεῖται τὸ σχῆμα· ἀνάγκη δὲ τὴν ἀνάστασιν ἐπὶ μόνου εἶδους ἔσσεσθαι.

ΙΓ. Εἶτα μετ' ὀλίγον φησὶν· Οὐκοῦν, ὦ Ὀριγένες, εἰ ἐπὶ τοῦ εἶδους μόνον προσδοκᾶσθαι διευχυρίζη τὴν ἀνάστασιν ἐν πνευματικῷ μεταηθρομένου σώματι, ἀπῶδειξίν τε δοκιμασίῃ τὴν κατὰ τὸν Ἥλιαν ἡμῖν ἔκτασιν καὶ Μωσέα παρέχεις· ὡσπερ ἐκείνοι, φάμενος, μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ βίου ἔξοδον ὠφθησαν, οὐχ ἔτερον παρ' ὃ εἶχον εἶδος ἐξ ἀρχῆς διασώζοντες· κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ἡ πάντων ἔσται ἀνάστασις (81). Ὁ Μωσῆς δὲ καὶ Ἥλιος, πρὸ τοῦ τὸν Χριστὸν παθεῖν καὶ ἀναστῆναι, ἦδη τὸ εἶδος τοῦτο, ὃ φῆς, ἔχοντες ἀνέστησαν καὶ ὠφθησαν· πῶς δὲ εἴ τοι Χριστὸς Πρωτότοκος εἶναι τῶν νεκρῶν ὑπὸ τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων ἄδεται; Εἰ γὰρ Πρωτότοκος τῶν νεκρῶν Χριστὸς εἶναι πεπίστευται, πρωτότοκος δὲ ἐστὶ τῶν νεκρῶν ὁ πρὸ πάντων ἀναστὰς· ὁ δὲ Μωσῆς ἦδη καὶ πρὸ τοῦ τὸν Χριστὸν παθεῖν ἔχων τὸ εἶδος τοῦτο ἐφάνη τοῖς ἀποστόλοις, περὶ δὲ πληροῦσθαι φῆς αὐτὸς τὴν ἀνάστασιν· οὐκ ἄρα τοῦ εἶδους χωρὶς τῆς σαρκὸς

⁸⁰ I Cor. xi, 7. ⁸¹ Dan. ix, 25. ⁸² Apoc. i, 5.

(80) ἤκουε. ΑΙ., ἤκουσε.

(81) Ἔσται ἀνάστ. ΑΙ., σοι ἀνάστ.

(82) *Corpus desiderii et humilitatis*. Alterum habet Paulus *Philipp.* iii, 21, alterum ipse aliique *passim* insinuant, dum carnis et corporis desideria loquuntur : nisi in malam partem. At in *Daniele* summæ virtutis probatio est, ut *vir desideriorum* audierit, quanquam nec ipse male afferitur in exemplum; sunt enim etiam ejusmodi cordis contriti sancta desideria, aliena ab supera illa ἀπα-

planat sapientissimus Paulus ⁸⁰ : *Vir quidem non debet velare caput suum, quoniam imago et gloria Dei est*; ad quod etiam, intelligendi facultate prædita angelorum corpora, exornata sunt et digesta? Num ergo figura ejusmodi rotundior erit aut multangula, aut cubica, aut pyramidalis? Variæ enim sunt figurarum species : sed est hoc impossibile. *Ecqua vero distributio, ut forma quidem Dei similis (similem enim animam esse corpori ipse quoque fatetur) ceu ignobilior abjiciatur; sine vero pedibus manibusque homo resurgat?*

XII. *Transformatio, inquit, est in statum immunitatem a passione, ac gloriæ in integrum restitutio. Nunc quippe corpus desiderii est et humilitatis* (82); unde et Daniel *vir desideriorum* appellatus est ⁸¹ : tunc autem transfigurabitur in corpus impassibile; non membrorum ornatu mutato, sed corporalium voluptatum extincto desiderio.

Tum ait, coarguens Origenem : Existimat itaque Origenes non eandem animæ carnem instauratum iri; sed fore, ut qualis est singulorum forma in specie, quæ et modo carnem ceu obsignat distinguique, spiritali alii corpori impressa, resurgat; ut iterum idem quisque, secundum speciem formamque appareat : atque hanc esse promissam nobis resurrectionem. Cum enim, inquit, corpus materiale fluxum sit, neque in se ipso unquam consistat, sed decedat accedatque circa speciem disinguentem formam, qua etiam figura continetur; plane necessarium conficitur, ut resurrectio in sola specie et forma fiat.

XIII. Deinde post pauca dicit : Si igitur, o Origenes, resurrectionem in sola specie et forma, in spiritale corpus mutata, expectandam contendis, et visionem Eliæ et Moysis pro certissima nobis demonstratione exhibes : quemadmodum illi, inquis, post mortem, non alia quam viventes olim habebant, specie formaque apparuerunt; ita et nos omnes resurgemus. Atqui Moyses Eliasque, jam ante Christi passionem ac resurrectionem, formam hanc quam ais, habentes resurrexerunt et apparuerunt : qui ergo Christus *Primogenitus mortuorum* ⁸² prophético apostolicoque præconio celebratur? Nam si Christus *Primogenitus mortuorum* creditus est, est vero *primogenitus mortuorum*, qui omnes resurgendo præcessit : Moyses autem jam ante Christi passionem ea forma apostolis visus est, in qua resurrectionem implendam dicis : utique sequitur (83), ut forma non resurgat sine carne. Nam

θεία, et statu gloriæ, quo sola est, vel ut sola beata desiderata possessio.

(83) *Utique sequitur, ut forma non resurgat sine carne*. Οὐκ ἄρα τοῦ εἶδους χωρὶς τῆς σαρκὸς ἐστὶν ἡ ἀνάστασις. Clara conclusio, quam Schottus male assumptionem facit : sequensque dilemma assumptionis speciei obscurat plane et confundit; ut vero reddidimus, nihil habet difficultatis; ipseque se ipsum Methodius, quam ἐπιγεωμετρικῶς sit nervosisque argutor ostendit. Ubique in istis τὸ

vel resurrectio solius, ut doces, formæ est; eo- que nequit jam Christus esse Primogenitus mortuorum, quod ea forma ante ipsum apparuerint defunctorum animæ: aut re vera, Primogenitus est, ut est; tumque, nullo prorsus modo, ut aliqui ante ipsum eam consecuti sint resurrectionem, qua ne amplius morerentur, fieri potest. Quod si nemo ante illum resurrexit; Moses autem et Elias non induti carnem, sed solam formam habentes apparuerunt apostolis: perspicue futura in carne resurrectio ostenditur. Enimvero absurdissimum est, ut in sola forma resurrectio definiatur, cum palam sit, animas (84), postquam etiam sunt carne egressæ, speciem illam formamque quam ait resurrecturam, nunquam deponere. Quod si illa irrevocabilis adest, ut in anima Mosis et Eliæ; ac neque, ut existimas, corrumpitur peritve, ubique indivise adhærens; plane sequitur, non resurgere formam ejusmodi quæ nunquam cecidit.

XIV. Quod si quis indigne ferens, dicat: Si nemo, priusquam Christus ad inferos descenderet, resurrexit, quomodo referuntur aliqui ante ipsum surrexisse; inter quos filius viduæ Sareptanæ⁹⁰, et Sunamitidis filius⁹¹, itemque Lazarus⁹²? Respondendum, ita resurrexisse, ut iterum essent morituri: nos autem de iis pronuntiamus, qui post resurrectionem nunquam sunt morituri. Quod si etiam de anima Eliæ dubius dixerit, quasi Scripturis affirmantibus illum in carne assumptum esse, nos autem doceamus illum apostolis absque carne apparuisse: respondendum, atqui, quod apparuisse apostolis in carne dicamus, huic nostræ sententiæ magis favet. Res enim, corpus quoque nostrum capax esse immortalitatis probat, sicut et fuit probatum in Enoch translato⁹³. Si enim incorruptionis capax non esset, haudquaquam tanto tempore, immune a corruptionis labe mansisset. Si quidem

* *Scholion.* Not. Esse hoc minoris momenti. Quanquam enim non de specie et forma, sed de composito corpore contendat; nihil minus sequitur hoc vel illud. Alterum quidem eo solvitur, quod illud iterum moriturum sit; quomodo non proprie et absolute statua resurgit; alterum autem nequit solvi; siquidem non potest forma iterum esse moritura, cum nullo modo moriatur.

⁹⁰ III Reg. xvii, 22. ⁹¹ IV Reg. iv, 35. ⁹² Joan. xi, 44. ⁹³ Gen. v, 24.

eidos, est velut distinctiva proprietas, qua possit dici et agnosci, hic talis, Petrus, Paulus: ipse idem qui fuerat in carne; quomodo fuerunt agniti Moses et Elias: divesque Lazarus agnovit. Explicat non procul a fine ipse Methodius.

(84) *Cum palam sit, animas, etc.* Crassius loquitur de animabus, tanquam velit suum illud spiritale corpus, in quo resurrecturas volebant Origeniani, nunquam deponere; coque fictitiam esse in eo resurrectionem, vel jam esse factam; ut ii olim docebant quos Paulus tradidit Satanæ II Tim. i, v. 15, ut doceret non blasphemare. Possent nihilominus hæc exponi ut ad hominem dicta; nisi sequentia obstant in quibus est expressior: quanquam non magnum videatur, ut qui angelis ætherea corpora et spiritualia affingit, etiam animabus affingat,

ἄστιν ἡ ἀνάστασις. Ἦτοι γὰρ τοῦ εἶδους ἐστίν, ὡς παρεγγυᾶς (85), μόνου ἡ ἀνάστασις, καὶ οὐ δύναται εἶ: Πρωτότοκος εἶναι ὁ Χριστὸς τῶν νεκρῶν, τῷ πρὸ αὐτοῦ ἐχούσας τοῦτο μετὰ τὴν τελευταίην τὸ εἶδος πεφηνέναι ψυχᾶς· ἡ Πρωτότοκος ἀληθῶς ὡσπερ ἐστὶ, καὶ ἀδύνατον ὄλως ἡξιώσθαι πρὸ αὐτοῦ τινὰς τῆς εἰς τὸ μὴ αὐθις ἀποθανεῖν ἀναστάσεως. Εἰ δὲ ἀνέστη οὐδεὶς πρὸ αὐτοῦ, οἱ δὲ ἀμφὶ τὸν Μωϋσεῖα καὶ τὸν Ἥλιον σάρκας μὲν ἔχοντες τοῖς ἀποστόλοις οὐκ ὤφθησαν, μόνον δὲ τὸ εἶδος· ἡ ἄρα ἀνάστασις ἐπὶ τῆς σαρκὸς προφανῶς δηλοῦται. Καὶ γὰρ ἀτοπώτατον ἐπὶ μόνου τοῦ εἶδους τὴν ἀνάστασιν διορίζεσθαι, ὅποτε αἱ ψυχαί, καὶ μετὰ τὴν σαρκῶν ἔξοδον, οὐδέποτε φαίνονται τὸ εἶδος, ὃ φησιν ἀνίστασθαι, ἀποτιθέμεναι. Εἰ δὲ συμπαρέσται (86) αὐτοῖς τοῦτο ἀναφαίρετον, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῇ Μωϋσεῶς καὶ Ἥλιου ψυχῇ· καὶ οὔτε φθίρειται, κατὰ σέ, οὔτε ἀπόλλυται, σὺν αὐταῖς πανταχοῦ συμπαρόν· οὐκ ἄρα τὸ εἶδος ἀνίσταται, ὃ μηδέποτε πέπτωκεν.

Δ'. Ἐὰν δὲ τις, δυσχεράνας, καὶ πῶς ἤ, ἀποκριθῆ, εἰ μηδεὶς ἀνέστη πρὸ τοῦ κατελθεῖν εἰς τὴν ἕδην τὸν Χριστὸν, ἀναστάντες ἤδη τινὲς ἱστορήθησαν πρὸ αὐτοῦ· ἐν οἷς τῆς Σαραφθίνης χήρας ὁ υἱός, καὶ τῆς Σουναμίτιδος, καὶ ὁ Λάζαρος; λεκτέον· Ἄλλ' οὗτοι εἰς τὸ καὶ αὐθις ἀποθανεῖν ἀνέστησαν· ἡμεῖς δὲ περὶ τῶν μηκέτι μετὰ τὴν ἔγερσιν διοριζόμεθα τεθνηξομένων. Ἐὰν δὲ καὶ περὶ τῆς ψυχῆς διαπορήσας φράση τοῦ Ἥλιου, ὡς τῶν μὲν Γραζῶν ἀνελήφθαι αὐτὸν λεγουσῶν ἐν σαρκί, ἡμῶν δὲ ἀσύμπλοκον σαρκὸς τοῖς ἀποστόλοις ὤφθαι: φασκόντων· λεκτέον, ὅτι καὶ μὴν μᾶλλον τὸ λέγειν αὐτὸν ὤφθαι τοῖς ἀποστόλοις ἐν σαρκί πρὸς ἡμῶν ἐστὶ. Δείκνυται γὰρ καὶ διὰ τοῦτο ἀφθαρσίας ἡμῶν ὑπάρχον, τὸ σῶμα δεκτικόν, καθάπερ ἐδέχθη καὶ ἐπὶ τοῦ Ἐνώχ μετατιθεμένου. Εἰ μὴ γὰρ ἀφθαρσίαν ἡδύνατο δεῖξασθαι, οὐκ ἂν οὐδὲ διέμεινεν ἐν ἀπαθείᾳ τοσοῦτον χρόνον. Εἰ τοίνυν ὤφθη μετὰ τοῦ σώματος, καὶ ἦν

* *Σχόλιον.* Σημειώσαι. Οὐ παρὰ τοῦτο· καὶ γὰρ εἰ καὶ μὴ ἐπὶ τὸ εἶδος, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ συνθέτου σώματος τείνεται, οὐδὲν ἤττον τὸ αὐτὸ ἔπεται ἢ τὸ αὐτό. Τὸ μὲν γὰρ ἔχει λύσιν, ὅτι πάλιν θνήσκει, ὅπως οὐκ ἐστὶ κυρίως ἀνδριάντος ἀνάστασις· τὸ οὐ· εἴπερ τὸ εἶδος οὐ θνήσκει πάλιν, ὅτι μὴδ' ὄλως θνήσκει.

quæ sunt minus spiritales: quomodo etiam alii plures, iique perquam alieni a damnatis erroribus Origenis in materia animarum, videntur sensisse. Num sit modo error in fide, ista sive de angelis sive de humanis animabus sententia, controvvertunt theologi i p. q. 50. Mitio rem ego et negantem cum nostris Caranza, Sixto, Cajetano, exque aliis Meratio, etc., amplexatus fuerim, nullo adhuc occurrente, ubi is satis sit expressus, vel ex intentione damnatus error: Patribus Lateranensibus, alio plane, et ad prædamnatas Origenis hæreses, non ad Patrum opinionones hactenus obtinentes, respicientibus: qua de re videndus ad primam *De creat.* vere angelus pacis, Præceptor Angelicus.

(85) Ὡς παρεγγυᾶς. Al., ὡσπερ ἐγγυᾶς.

(86) Συμπαρέσται. Forte συμπαρέσται.

τελευτήσας μὲν, ἀναστὰς δὲ ἤδη ἐκ νεκρῶν οὐδέπω. Καὶ ταῦτα ἵνα δὴ συγχωρήσωμεν τῷ Ὀριγένοι, καθ' ἑαυτὸ τὸ εἶδος λέγοντι μετὰ τὴν τελευτὴν ἀποζευγνόμενον ἀπὸ τοῦ σώματος τῆ ψυχῆ διδοσθαι, ὅπερ ἐστὶν ἀπάντων ἀδύνατον, τῷ προαπόλλυσθαι τὸ εἶδος τῶν σαρκῶν ἐν ταῖς ἀλλοιώσεσι, καθάπερ καὶ τὸ σχῆμα τοῦ συγχωνευομένου ἀνδριάντος πρὸ τῆς διαλύσεως τοῦ ὄλου. Ὅτι μὴ δύναται χωρίζεσθαι καθ' ὑπόστασιν ἀπὸ τῆς ὕλης ἡ ποιότητος· χωρίζεται μὲν γὰρ ἀπὸ τοῦ ἀνδριάντος χωνευθέντος ἡ περὶ τῷ χαλκῷ μορφή ἀφανιζομένη, οὐ μὴν ὑφεστῶσα ἐτι κατ' οὐσίαν.

IE'. Ἐπεὶ δὲ λέγεται ἐν τῷ θανάτῳ τὸ εἶδος χωρίζεσθαι ἀπὸ τῆς σαρκός, φέρε, τὸ χωριζόμενον ποσακῶς λέγεται χωρίζεσθαι, ἐπισκεψώμεθα. Λέγεται τοῖσιν χωρίζεσθαι τι ἀπὸ τίνος ἢ ἐνεργείᾳ καὶ ὑποστάσει, ἢ ἐπινοίᾳ ἢ ἐνεργείᾳ, οὐ μὴν καὶ ὑποστάσει. Ὡς εἰ πυρούς τις καὶ κριθὰς μεμιγμένα χωρίσειεν ἀπ' ἀλλήλων· ἢ μὲν γὰρ κατὰ κίνησιν χωρίζεται, ἐνεργείᾳ λέγεται· ἢ δὲ χωρισθέντα ὑφέστηκεν, ὑποστάσει λέγεται κεχωρίσθαι. Ἐπινοίᾳ δὲ, ὅταν τὴν ὕλην ἀπὸ τῶν ποιότητων χωρίζωμεν, καὶ τὰς ποιότητας ἀπὸ τῆς ὕλης, ἐνεργείᾳ δὲ, οὐ μὴν καὶ ὑποστάσει, ὅταν χωρισθὲν τι ἀπὸ τίνος μηκέτι ὑπάρχοι, ὑπόστασιν οὐσίας οὐκ ἔχων. Γνοίῃ δ' ἂν τις καὶ ἐν τοῖς χειροτεχνήμασι ὡς ἔχει, ἀνδριάντα ἰδὼν, ἢ ἵππον χαλκοῦν. Ταῦτα γὰρ λογιζόμενος, ἔφεται τὴν ἐμφυτον μορφήν διαλλάττοντα· εἰς δὲ ἑτέραν ὄψιν μεθιστάμενα ὑφ' ἧς (87) τὸ συγγενόμενον εἶδος ἀφανίζεται. Εἰ γὰρ τις τὰ ἔργα τὰ σχηματιζόμενα εἰς εἶδος ἀνθρώπου ἢ ἵππου συντήκοι, εὐρήσει τὸ μὲν τοῦ σχήματος εἶδος ἀφανιζόμενον, αὐτὴν δὲ τὴν ὕλην μένουσαν. Ὡστε ἀσύστατον τὸ λέγειν τὸ μὲν εἶδος ἀνίστασθαι ἡμαυρωμένον μηδὲν, τὸ δὲ σῶμα ἐν ᾧ ἦν τὸ εἶδος ἐντετυπωμένον, διαφθείρεσθαι.

IG'. Ἀλλὰ ναί, φησὶν· ἐν πνευματικῷ γὰρ μετατίθεται σῶματι. Οὐκοῦν ἀνάγκη τὸ μὲν εἶδος ἰδίως ὁμολογεῖν αὐτὸ τὸ πρῶτον μὴ ἀνίστασθαι, τῷ συνελκώσθαι αὐτὸ συμφθίνον τῇ σαρκί· καὶ γὰρ ἐν πνευματικῷ μεταπλασθῆ σῶματι, αὐτὸ μὲν ἰδίως τὸ πρῶτον ὑποκειμένον ἐκεῖνο οὐκ ἔσται, ὁμοίότης δὲ τῆς ἐκείνου ἐν λεπτομερεῖ μετακεπλασμένη σῶματι· εἰ δὲ μήτε τὸ εἶδος τὸ αὐτὸ, μήτε τὸ σῶμα ἀνίσταται, ἀλλ' ἕτερον ἀντὶ τοῦ προτέρου. Τὸ γὰρ ὁμοίον, ἕτερον τοῦ ἑαυτοῦ ὁμοίου ὄν, αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ πρῶτον, πρὸς δ' ἐγένετο, εἶναι οὐ δύναται.

(87) Μεθ. ὑφ' ἧς. ΑΙ., μεθιστάμενος, ἐφ' ἧς.

(88) Si quidem ergo. Clara conclusio : ut sive in corpore, sive sola anima, sive adhuc superstes, sive redivivus visus sit Elias, nihil ejus apparitio obsit speratae resurrectioni carnis. Schottus aliter effert, velut mortuum affirmet Methodius : quod re ipsa non facit : sed permittit Origeni quidquid malit, ejusque undequaque inconsonum dogma arguit. Spectat huc scholion, quod paulo ante, secuti notas Haeschelii, ascripsimus, ascribente hic apographo Siramundi ; estque ejus sensus facilis, si quis cum ipso Methodiano textu, ut fuit a nobis redditus, vel ut ipse habet, contulerit.

(89) *Eo quod in alterationibus prior forma, etc.*

A ergo (88) apparuit cum corpore, eratque mortuus ; at non velut jam ex mortuis resurrexisset. Et hæc ut demus aliquid Origeni, qui ipsam per se formam, post mortem a corpore sejunctam, animæ reddi dicit, quod præ omnibus minus videtur possibile ; eo quod in alterationibus, prior forma (89) quam carnes corrumpatur ; ut et figura fusæ statuæ prius quam totum dissolutione intereat. Non enim potest qualitas a materia separari, ita ut per se existat : separatur quidem a fusa statua quæ in ære est, deleta forma, sic tamen ut non amplius secundum substantiam subsistat.

XV. Quia vero forma a carne in morte separari dicitur ; age, quot modis unum ab altero separari dicatur, videamus. Dicitur ergo unum ab alio separari, vel actu et subsistentia, vel cogitatione : vel actu, non item subsistentia. Ut si quis triticum et hordeum mista inter se, secernat : quatenus quidem per motum separantur, dicitur separatio actu atque re ; quatenus vero separata seorsim subsistunt, dicitur separatio, subsistentia. Cogitatione autem et ratione, velut si materiam a qualitatibus separemus, ac qualitates a materia. Actu denique, at non subsistentia, cum separatum aliquid ab alio, non amplius fuerit, non habens quo subsistat. Noverit ut hæc habeant etiam in mechanicis, si quis statuam equumve ære fusum aspiciat. Videbit enim, dum advertat animum, ut immutent formam innatam, atque in figuram aliam a qua delectur forma congenita, transferant. Nam si quis signa in hominis aut equi figuram effigiata conflaverit, formæ quidem figuram extinctam, materiam vero superstitem inventurus est. Itaque absurdum est, ut quis formam quæ nihil fuit extincta resurrectionem dicat, corpusque cui illa fuit impressa, corruptum iri contendat.

XVI. Maxime enimvero, inquit ; transferetur enim in corpus spiritale. Ergo fateri necesse est, eandem proprie formam primam non resurgere, eo quod mutata sit et corrupta, una cum carne. Etsi enim in spiritale corpus translata sit, ipsa tamen eadem non erit primum proprie subjectum, sed quædam illius in subtili corpore transformata similitudo. Si autem non eadem forma ; nec idem corpus resurgit, sed aliud pro alio. Nam simile, cum sit aliud ab eo (90) quod ipsi simile est, illud ipsum primum, ad quod fuit factum et quod imitatur, esse non potest.

Τῷ προαπόλλυσθαι τὸ εἶδος τῶν σαρκῶν, vel, ut Sirm., σαρκικῶν, eodem sensu. Arguit contra formam illam Origenianam, ut non possit illa restitui animæ, carne perempta, cum pereat ipsa prior carne, in qua velut subsistebat, eo modo quo figura et forma equi in ære. Male ergo Schottus *eo quod forma carnis, etc.*, pluraque alia quisque perspexerit minus apte vel fideliter reddita.

(90) *Cum sit aliud ab eo, etc.* Sic plane legendum, ἕτερον τοῦ ἑαυτοῦ ὁμοίου ὄν, suadet ipse contextus et inducta probatio ; quæ aliter concepta, inepta est. Valet vero in creatis, ubi nulla forma, multis re vera et individue communis est. In divinis est saltem alter alteri similis, eoque singularis quædam

XVII. Ait εἶδος et formam esse, quod membrorum identitatem, in figura formæ propriisque uniuscujusque distinctivis, exhibet.

XVIII. Exponente Origene sensu allegorico, quod ab Ezechiele propheta dictum fuit, de resurrectione, atque ad Israelitarum e Babylonica captivitate reditum detorqueat, post multa, cum arguens Sanctus, hoc adjicit : Ac neque ipsi Judæi plenam sinceramque libertatem assecuti sunt, neque majori potestate devictis hostibus, Hierosolymam incoluerunt : ac cum sæpius statuissent templum ædificare, ab aliis gentibus prohibiti sunt. Unde etiam vix ilud intra annos $\kappa\upsilon\upsilon\iota$ absolverunt, cum Salomon annis septem a fundamentis excitatum perfecisset. Quid vero necesse sit plura dicere, cum a Nabuchodonosore et successoribus ejus in Babylone regnantibus, usque ad Persarum in Assyrios expeditionem et Alexandri imperium et bellum cum Romanis commissum, sexies ab hostibus Hierosolyma in potestatem redacta sint? Narratque Josephus, dicens : [Captæ est Hierosolyma] anno secundo Vespasiani imperatoris. Captæ et ante jam quinque, tunc iterum vastata est. Asochæus enim Ægypti rex, et hujus successor Antiochus; deinde Pompeius, et post hos cum Herode Sosius, captam urbem servavere (91). Ante vero rex Babyloniurum ea politus, exciderat.

Ἐπειτα Πομπήιος, καὶ ἐπὶ τούτοις σὺν Ἡρώδῃ Σώσιος ἐλθόντες, ἐπέκρησαν τὴν πόλιν. Πρὸ δὲ τούτων, ὁ τῶν Βαβυλωνίων βασιλεὺς, κρατήσας, ἠρήμωσεν αὐτήν.

XIX. Hæc, inquit, ait Origenes. Atqui potest moveri dubium de Lazaro et divite: aliis quidem simplicius dictum putantibus, quasi ambo in corporibus, digna factis in vita receperint: aliis autem subtilius; cum post resurrectionem (92) nullus in vita relinquatur; non existimantibus hæc in resurrectione contigisse. Nam ait dives⁹⁴ : *Habeo quinque*

⁹⁴ Luc. xvi. 28.

similitudo, quæ aptius identitatem dicimus. Græci, ὁμοουσιότητα ταυτότητα vero, ut qua Sabelianismus explicetur, omni extremorum distinctione sublata, reprobat Epiphanius. De hac divina excellenti similitudine, pauca quædam ad novam *Catechesin* Basilii, in Vita ipsius, auctore Amphilochio nostro.

(91) *Servavere*. Ἐτήρησαν. Ita legendum patet ex ipso textu Josephi, quem melius Hæschelio legisse et expendisse Methodium verisimile est, et ex omnibus historicis, apud quos nusquam illa exstant Hierosolymorum excidia: excepto primo illo Babylónico et ultimo Romano. Κατεστράφη ergo urbs illa, subacta est et captæ sexies: ἠρημώθη δὲ, eversa et excisa est tandem iterum secundo imperit Vespasiani anno; quod et ipse Methodianus textus, clare satis, in sua etiam vitiositate, representat.

(92) *Cum post resurrectionem*, etc. Videtur significari absoluta illa Origeniana ἀποκατάστασις, et restitutio in integrum, in qua nullus sit relinquendus in vita; intellige, passibili, seu etiam in corpore; cui is alligatus censet spiritus in pœnam, sed illa tandem solubili, et omnibus quandoque remittenda. Exponit ergo Origenes, ut ista in corporibus a morte acceptis; in quibus usque ad resurrectionem et omnimodam ab illis absolutionem, vel refrigerio vel pœna, spiritus emigrantes potiantur; gesta dictaque sint; ejusmodi adhuc corporibus, instar carcerum a Deo adhibitibus, quomodo etiam alias mortuo-

rum apparitiones exponit: quæ certe crassiora sunt, putidaque et hæretica; quanquam forte minus solide a nostro Methodio impugnata: qui et ipse ad corpora recurrit, sed velut cognata, et sine quibus minime existant spiritus humani, suapte natura corporei, quanquam corpore alterius rationis ab isto, quod ceu indumentum externum gestemus, et corruptibili. Esset opus longiori disputatione, ad ostendendum quomodo veri spiritus, naturæque prorsus incorporeæ patiantur, præsertim ab igni corporeo: sed fuerit metas excedere, quibus unus Methodii textus elucidandus propositus est. Miris certe, sed veris modis divina justitia suos illos reos torquet: nec deest ut extraneo corpore torqueat, quæ forsit conjuncto. Extensior divina manus, quam ut eam subtilissimus quisque spiritus fugiat; eo non male, et comparatione ad Deum illum Spiritum, et Deum spirituum, Damasceno et aliis; dum ita pie cum D. Thoma velimus exponere; dictus corporeus.

(93) Ἐξουσιαστικώτερον. H. St., ἐξουσιαστικώτερον.

(94) Ἀλλοθεῶν. H. St., ἄλλων ἐθνῶν.

(95) Μάλλον. Leg. ναόν.

(96) Ἐτεῖ δευτ. Suppl. ex Joseph. ἐάλω Ἱεροσόλυμα.

(97) Ἀπλουστέρων. Al., ἀπλούστερον, et πικρὰ ἀκριβέστερον.

νται. Λέγει γὰρ ὁ πλούσιος, ὅτι Πέντε ἀδελφοὺς ἔχω, καὶ ἴνα μὴ ἐλθωσιν εἰς τὸν τόπον τοῦτον τῆς βασιλείου, πέμψον Ἀδάρον ἀπαγγέλλοντα αὐτοῖς τὰ ἐγκαθῆαι. Καὶ διὰ τοῦτο ζητούντων τὴν γλῶσσαν, καὶ τὸν δάκτυλον, καὶ τοὺς κόλπους Ἀβραάμ, καὶ τὴν ἀνάκλησιν (98), καὶ τάχα τὸ τῆς ψυχῆς ἅμα τῇ ἀπαλλαγῇ σχῆμα ὁμοειδὲς ὃν τῷ παθεῖ καὶ γηίνῳ σώματι, δύναται οὕτω λαμβάνεσθαι. Εἰ ποτε οὖν ἰσπύρηται τις τῶν κεκοιμημένων φαινόμενος, ὁμοίως (99) ἑώραται τῷ ὅτε τὴν σάρκα εἶχε, σχήματι. Εἶτα ἄλλὰ καὶ ὁ Σαμουὴλ φαινόμενος, ὡς δῆλόν ἐστιν ἑρατὸς ὢν, παρίστανται, ὅτι σῶμα περιέκειτο· μάλιστα ἐὶν ἀναγκασθῶμεν ὑπὸ τῶν ἀποδείξεων τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς ἀσώματον εἶναι, καὶ ταυτὴν ἀποφῆνασθαι. ἄλλὰ καὶ ὁ κολαζόμενος πλούσιος, καὶ ὁ ἐν κόλποις Ἀβραάμ πένης ἀναπαυόμενος, πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος καὶ πρὸ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, καὶ ἐκ τούτου πρὸ τῆς ἀναστάσεως λεγόμενοι ὁ μὲν ἐν ἔδῳ κολάζεσθαι, ὁ δὲ ἐν κόλποις Ἀβραάμ ἀναπαύεσθαι, διδάσκουσιν, ὅτι καὶ νῦν τῇ ἀπαλλαγῇ (1), σώματι χρῆται ἢ ψυχῇ. Πρὸς ταῦτα ὁ ἅγιος τάδε φησὶ· Σχῆμα ἄλλο ὁμοειδὲς τῷ αἰσθητῷ τούτῳ μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἐκδημίαν εἶχειν ἐκτιθέμενος τὴν ψυχὴν ἀσώματον ὑπὸ τί Πλατωνικῶς ἀποφαίνεται αὐτὴν; Τὸ γὰρ καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ κόσμου ἀποφοίτησιν ὀχτήματος αὐτὴν δέεσθαι καὶ περιβολῆς λέγειν, ὡς οὐ δυναμένην κατασχεθῆναι γυμνήν, πῶς οὐκ ἂν καθ' ἑαυτὴν ἀσώματος εἴη; Ἀσώματος δὲ οὐσα, πῶς οὐκ ἔσται καὶ ἀνεπίδεκτος παθῶν; Ἀκολουθεῖ γὰρ τῷ ἀσώματον αὐτὴν ὑπάρχειν καὶ τὸ ἀπαθὴ εἶναι καὶ ἀπερίσπαστον. Εἰ μὲν οὖν ὑπὸ ἀλόγου οὐ παρελκετο ὄλωσ ἐπιθυμίας, οὐδὲ συμεταβάλλετο ἀλόγῳντι; καὶ πάσχοντι τῷ σώματι. Ἀσώματος γὰρ σώματι, ἢ σῶμα ἀσωμάτῳ οὐκ ἂν ποτε συμπάθοι, ἴνα ἂν ἀσώ-

* Σχόλ. Δαιμόνιον ἦν τὸ παρὰ τῆς Ἐνγαστριμύθου ἐναχθὲν, ἀλλ' οὐχ ὁ Σαμουὴλ.

⁹⁸ 1 Reg. xxviii, 12.

(98) Ἀνάκλησιν. Forte ἀνάκλησιν.

(99) Ὁμοίως. Al., ὁμοίως.

(1) Τῇ ἀπαλλ. Deest ἅμα.

(2) Samuel apparens. Paucis scholion sententiam Methodii huic Origenianæ adversam explicat; ut non Samuel, sed dæmon Sauli illusurus, ementita ejus specie, evocatus apparuerit: quæ est perquam communis sanctorum sententia, in quam plura docte disputat Leo Allatius in suo Eustathio, tractatu peculiarari de ea re in Origenem, qualem etiam noster Methodius elaboravit, sed hactenus desideramus. Ipse D. Thomas 2-2, q. 95, a. 4, 2, et q. 174, a. 5, 4, in ea velut solutione quiescit, ut fuerit fictus Samuel, ea solutione utrobique ultimo loco allata, ac nec ipsa auctoritate libri Eccles. quæ sola videbatur obstare in 1 p. tacita, sed et ipsa ultimo loco soluta.

(3) Ac eamdem, nullaque varietate partium. Ita exponimus quod legendum duximus ταυτὴν, velut τὴν αὐτὴν, eamdem ipsam sibi: quo longe abest ut videri possit ea forma, qua se aspectandas animæ non raro præbuerunt; velut retenta priori specie et habitu seu lineamentis, totaque corporis compositione, quæ partium dissimiliarium propriis notis consistit. Schottus, Hanc videri demonstrationem, in quibus ego verbis ne hilitum sensus video, nec scio an perspicacior alius viderit.

A fratres: ne et ipsi veniant in hunc locum tormentorum, mitte Lazarum ut illis denuntiet, quæ hic sunt. Atque adeo si quæramus linguam illam et digitum, sinumque Abrahæ et recubitum: forte vero et quam statim a morte, crasso huic et terreno corpori similem formam anima induit; sic potest intelligi. Si quando igitur historiis proditum est apparuisse aliquem mortuum, simili forma ac dum versaretur in carne, apparuit. Præterea: enim vero Samuel apparens (2) velut oculis conspicuus⁹⁸, indutum se corpus ostendit: præsertim si demonstrantibus urgeamur fateri esse animam natura incorpoream, ac eamdem, nullaque varietate partium (3). Sed et dives punitus, et pauper in sinu Abrahæ, ante Salvatoris adventum sæculique consummationem, atque adeo ante resurrectionem quiete potitus; quod alter puniri in inferno, alter in sinu Abrahæ dicatur requiescere; id docent, etiam modo, statim a migratione, uti animam corpore. Ad quæ ita vir sanctus respondet: docens, habere animam ubi a corpore migravit, formam aliam, huicque sensibili, specie ac habitu similem. Quorsum vero animam, inquit (4), Platonicè incorpoream (Origenes) defini? Quæ enim post etiam excessum e vita, vehiculo egeat et veste, velut nuda comprehendi non possit aut teneri, quomodo non ipsa per se incorporea sit? Incorporea vero, qui non etiam ab omni passione immunis sit? Consequitur enim, ut incorporea sit, et ut non possit affici ac perturbari. Si nulla ergo ratione, alieno a ratione appetitu trahebatur, plane nec dolentis corporis patientisque sensu ullo immutabatur. Nunquam enim quod vacat corpore, una cum corpore, ac nec corpus una cum eo quod illo vacat, habuerit affici; ut ita sane consentaneæ dictis (5) incorporea videri

* Schol. Dæmonium erat quod fuit evocatum a ventriloqua et Pythonissa, non vero Samuel.

(4) Quorsum vero animam, inquit, etc. Ἀσώματος ὑπὸ τί Πλατωνικῶς ἀποφαίνεται αὐτὴν; Sic interrogative legendum ipsa textus series exigit, ut hic incipiat loqui Methodius et arguere priora (Photio verbis proximis exponente Methodii sententiam), quæ Schottus ut Methodii confundit, illi ascripta sententia, quam is sibi impugnamdam assumpsit, et sententia ipsa Origenis: ut nimirum etiam a morte, sint animabus tanquam spiritalibus, et quæ non possint aliter teneri, sua vehicula et corpora; quam ille spiritualitatem, incommo ducit, existimans illa concessa, non posse animam cum corpore et affectionibus corporis, velut extranei, affici: quod et experientia adversatur et Scripturis. Τὸ, ὑπὸ τί, quanquam rarius, accipimus ἀπὸ τοῦ, παρὰ τί. Forte vero scripserit Methodius ἴνα τί: sic nos passim παραγράμματα, in portentosa quædam impellunt, nunquam auctoribus cogitata.

(5) Ut ita sane consentaneæ dictis. ἴνα ἂν ἀσώματος δοξῆται αὐτὴν. Hæschelius putat τὸ ἴνα non carere vitio; sed non detegit aut corrigi. Putaverim ego legendum ὡς vel quid simile, ut sit conclusio illata quidem legitime, ut quidem Methodio videtur; sed ex falso antecedenti, quod deinde velut assumptione destruat, asserta mutua illa velut partium a natura unitarum passione quam Origenes negabat.

possit. Sin autem una cum corpore patiat, ut eorum qui apparuerunt testimonia probant, plane incorporea esse nequit. Ergo solus Deus, natura ingenua, nullius egens, ac indefessa celebratur; velut, eo invisibilis, quod incorporeus: *Deum enim nemo vidit* 96. Animæ vero ab omnium auctore patreque, corpora intelligendi facultate prædita editæ, in membra rationis oculo aspectabilia, ejuscemodi delineatione accepta, digestæ sunt. Unde et apud inferos, ut et in Lazaro et divite videre est, linguam, et digitum, et alia membra referuntur habere: non quod alienum corpus cum illis existat informe, sed quod ipsæ animæ ab omni tegumento nudatæ, natura sua et secundum substantiam sint tales.

XX. Addit in fine vir sanctus: Id quod dictum est 97: *In hoc Christus mortuus est, ut mortuorum et vivorum dominetur*: de animabus et corporibus accipiendum esse: vivis scilicet animabus, utpote immortalibus; mortuis vero corporibus.

XXI. Cum, inquit, humanum corpus (6), aliorum animalium corporibus sit nobilior, velut quod Dei manibus dicatur formatum, habeatque, ut animæ rationalis quæ est nobilior, sit vehiculum: quomodo ipsum quidem tam brevis est ævi, cum brutorum quorundam corpora, vitæ sint multo longioris? Num palam, quod a resurrectione, substantia ejus longæva futura sit?

S. METHODII DE JONÆ HISTORIA FRAGMENTUM.

Ex libro De resurrectione.

(Fragmentum istud Latine profert Combefisius in *Bibliotheca concionatoria*, tom. II, p. 265 seq. et ex eo Gallaud, Græca ex cod. Vatic. 1611 exhibet Simon de Magistris in libro cui titulus: *Acta martyrum ad Ostia Tiberina sub Claudio Gothico*. Romæ 1792, in fol., Append. p. 462.)

Methodii episcopi Patarorum.

I. Magnum quoque continet mysterium Jonæ historia. Videtur enim per cæcum tempus intelligi, quod nunquam consistat, sed semper labatur, longisque ac brevioribus interstitiis cuncta consumat. Qui autem Jonas fugit a facie Dei, ipse ille primus homo est, qui, mandatum transgressus, ac per peccatum amissa adversus Deum fiducia, nudus immortalitate illi se coram sistere refugit. Navis quam conscendens tempestate jactatus est, brevis hæc est ac morosa præsentis temporis vita; tanquam nimirum nostrarum rerum mutato statu, ac qui a felicitate, tutaque illa a periculis vita, ad turbulentam ac instabilem hanc veluti a terra in navicu-

96 Joan. 1, 18. 97 Rom. xiv, 9.

(6) *Cum inquit, humanum corpus*. Ὅτι [εἰ] τιμιώτερον. Non habet Sirm. τὸ, εἰ, et impressa habent clausum. Schotto videtur legendum ἦ, propter sequens, inquit, ἢ δῆλον· quem tamen inde sensum eliciat et velit, mihi hactenus imperspectum est;

Λ ματον δόξει αὐτὴν ἀκολούθως τοῖς εἰρημένους. Εἰ δὲ συμπάσχοι τῷ σώματι, καθάπερ καὶ διὰ τῆς ἐπιμαρτυρήσεως τῶν φαινομένων ἀποδείκνυται, ἀσώματος εἶναι οὐ δύναται. Ἦγουν ἀγένητος καὶ ἀνευδεῆς καὶ ἀκάματος φύσις ὁ Θεὸς μόνος ἄδεται· ἀσώματος ὢν, διδ καὶ ἀόρατος. Θεὸν γὰρ οὐδεὶς ἑώρακεν. Αἱ δὲ ψυχὰι ἀπὸ τοῦ δημιουργοῦ καὶ Πατρὸς τῶν ὄλων, σώματα νοερὰ ὑπάρχουσαι, εἰς λόγῳ θεωρητὰ μέλη διακεκόσμηται, ταύτην λαβούσαι τὴν διατύπωσιν. Ὅθεν καὶ ἐν τῷ ἄδῃ, καθάπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου, καὶ γῶσσαν, καὶ δάκτυλον, καὶ τὰ ἄλλα μέλη ἱστοροῦνται ἔχειν· οὐχ ὡς ἐτέρου σώματος συνυπάρχοντος αὐταῖς αἰδοῦς, ἀλλ' ὅτι αὐταὶ φύσει αἱ ψυχὰι, πάντως ἀπογυμνωθεῖσαι περιβλήματος, τοιαῦτα κατὰ τὴν οὐσίαν ὑπάρχουσαι.

Κ. Ὅτι φησὶν ὁ ἅγιος ἐν τέλει· Ὅστε τοῖς διὰ τοῦτο Χριστὸς ἀπέθανε) λεγόμενον, εἶνα ζώντων καὶ νεκρῶν κυριεύσῃ, ἐπὶ τῶν ψυχῶν καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων παραληπτέον· ζώντων μὲν τῶν ψυχῶν, καθὼ ἀθάνατοι· νεκρῶν δὲ τῶν σωμάτων.

ΚΑ'. Ὅτι [εἰ] τιμιώτερον σῶμα ἀνθρώπου τῶν ἄλλων ζώων, ὅτι χερσὶ τε Θεοῦ λέγεται πεπλάσθαι, καὶ ὅτι τιμιώτερος τῆς λογικῆς ψυχῆς τετύχηκε ὀχήματος· πῶς τοῦτο μὲν ὀλιγοχρόνιον, ἀλόγων δὲ τινῶν πολυχρονιώτερα; Ἦ δῆλον ὡς ἡ τοῦτο πολυχρόνιος ὑπαρξὶς μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἔσται;

C Μεθοδιον Πατάρων.

Α'. Περιέχει δὲ καὶ μέγα μυστήριον ἡ κατὰ τὸν Ἰωνᾶν ἱστορία. Ἔοικε γὰρ τὸ μὲν κῆτος νοεῖσθαι ὁ χρόνος, ἅτε μηδέποτε ἔστως, ἀλλὰ πορευόμενος ἀεὶ, καὶ καταδαπανῶν τὰ γεννώμενα μακροῖς τε καὶ βραχυτέροις διαστήμασιν. Ὁ δὲ φεύγων Ἰωνᾶς ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ πρῶτος ἀνθρώπος ἀθετήσας τὴν ἐντολὴν ἐφυγεν ἀφθαρσίας ὀφθῆναι γυμνός, τὴν πρὸς τὸ Θεῖον ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας παρβήσιν ἀφηρημένος. Τὸ δὲ πλεῖον εἰς ὃ ἐπιβὰς ἐχειμάζετο, ἡ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν βραχυθιός ἐστὶν αὐτῆ καὶ δυσάρεστος ζωὴ· ὅσον τραπέντων ἡμῶν, καὶ μεταναστευσάντων ἀπὸ τῆς μακαριότητος ἐκεῖνης καὶ ἀκινδύνου ζωῆς εἰς τὸν πολυχρειαστότατον τοῦτον

alioqui clara littera, sive illud ei retineatur, sive non: quo tamen omisso, esset subnectenda τῷ, πῶς, particula δέ, aut similis. Postremum vero ἦ, liquet accipiendum interrogative, solvique eo inductam dubitationem.

βίον καὶ ἀκατάστατον, καθάπερ ἀπὸ γῆς εἰς πλοῖον. Ὁ γὰρ πλοῖον πρὸς γῆν, τοῦτο ὁ παρῶν βίος πρὸς τὸν ἀθάνατον. Ὁ δὲ χειμῶν καὶ αἱ ἐπισυνιστάμεναι καθ' ἡμῶν λαλοῦσες εἰσὶν οἱ ἐνταῦθα πειρασμοί· ὡς περ ἐν κλύδωνι τῷ κόσμῳ, ἀλύτως εὐθυδρομηταὶ τὸν βίον ἡμᾶς ἐν γαλήνῃ καὶ νηνεμία κακῶν μὴ ἐπιτρέποντες. Ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ πλοίου εἰς τὴν θάλασσαν ἐκρῖψις τοῦ Ἰωνᾶ γεγενημένη τὴν ἀπὸ τοῦ ζῆν εἰς τὸ τελευτήσαι τοῦ πρωτοπλάστου δηλοῖ μετὰ πτωσιν, ἀποφάσεως τυχόντος, ἀνθ' ὧν ἀμαρτήσας ἀπέδρα τῆς δικαιοσύνης, τὸ, *Γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*. Τὸ δὲ καταποθῆναι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ κήτους, τὴν ὑπὸ τοῦ χρόνου γεγενημένην ἀπαράτητον ἡμῶν δηλοῖ ἀνάρεσιν. Ἡ γὰρ κοιλία, ὅφ' ἦς ἐκαλύφθη καταποθεῖς ὁ Ἰωνᾶς, ἡ παντοδύχος ἐστὶ γῆ, τὰ ὑπὸ τοῦ χρόνου δαπανώμενα δεχόμενη.

Β. Καθάπερ οὖν Ἰωνᾶς, ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας ἐνδιατρέψας καὶ νύκτας τσσαύτας, αὐθις ὕγιης ἀπεδόθη· οὗτω δὲ καὶ πάντες, τὰς τρεῖς τοῦ παρόντος αἰῶνος διαστάσεις ποιήσαντες ἐν τῇ γῆ, ἀρχὴν λέγω, καὶ μεσότητά καὶ τέλος, ἐξ ὧν σύγκειται πᾶς οὗτος ὁ παρῶν χρόνος, ἀναστησόμεθα. Τρία γὰρ καθολικὰ χρόνου διαστήματα, παρωχηκῶς, καὶ μέλλων, καὶ παρῶν. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος τοσαύτας ἡμέρας συμβολικῶς ποιήσας ἐν τῇ γῆ ἐδίδαξε σαφῶς, ὅτι, πληρωθέντων τῶν προειρημένων τοῦ χρόνου διαστημάτων, ἔσται ἡμῶν ἡ ἀνάστασις, τοῦ μέλλοντος μὲν ἀρχὴ αἰῶνος ὑπάρχουσα, τοῦτου δὲ τέλος. Ἐν αἰῶνι γὰρ οὔτε παρώχηκέ τι, οὔτε μέλλει, ἀλλὰ μόνον ὑφέστηκεν. Ἐτι ὁ Ἰωνᾶς, ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας ποιήσας, οὐ κατεφθάρη, συντηχόμενον αὐτῷ τῶν σαρκῶν κατὰ τὴν ἐν τῇ κοιλίᾳ γενομένην φυσικὴν σφίψιν τῶν εἰσφερομένων βρωμάτων διὰ τὴν πλείονα ἐν τοῖς ἐνυδροῖς θερμότητα, ἵνα δειχθῆ, ὅτι δύναται εἶναι ἡμῶν τὰ σώματα ταῦτα ἀνώλεθρα. Νόει γὰρ μοι τὸν θεὸν τὰς μὲν ὡς ἀπὸ χρυσοῦ κατεσκευασμένας εἶχειν εἰκόνας ἐαυτοῦ ἀπὸ τῆς πνευματικῆς καθαρωτέρας οὐσίας, οἷον τοὺς ἀγγέλους· τὰς δὲ ὡς περ ἀπὸ γύψου ἢ χαλκοῦ, οἷον ἡμᾶς. Τῷ γῆτιν γὰρ τὴν ψυχὴν ἤνωσε τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενημένην. Ὡς οὖν πάσας ἐνταῦθα τοῦ βασιλέως τὰς εἰκόνας τιμᾶσθαι χρὴ διὰ τὴν ἐν αὐταῖς μορφήν, οὕτω δὲ καὶ ἡμᾶς ἀνένδεκτόν ἐστι Θεοῦ εἰκόνας ὑπάρχοντας πρὸς ἀπόλειαν ὡς ἡτιμωμένους χωρῆσαι παντελῆ. Ὁθεν καὶ κατῆλθεν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην ὁ Λόγος, καὶ ἐσαρκώθη ἐκ τοῦ σώματος ἡμῶν, ὅπως εἰς τὸ θεοπροπέστερον τὴν εἰκόνα ἐπισκευάσας, καθάπερ ὑπὸ χρόνου διαλελυμένην, ἀναστήσῃ ἀνώλεθρον. Καὶ γοῦν τὴν ἐπὶ τοῦ προφήτου μυστηριωδῶς πεπραγματευμένην οἰκονομίαν δηλοῦντες, ἅπαντα εἰς τοῦτο ἀναφανδὸν συντείνοντα εὐρομεν τὸν λόγον.

lam commigraverimus. Quod enim terra ad navim, hoc præsens vita est, si comparetur cum illà immortali. Tempestas autem ac turbines navim undique conquassantes, tentationes sunt, quæ in hoc mundo, tanquam in æstuoso ac turbulento mari, rectum nos vitæ cursum faciles tenere, tranquilloque a malis tum æquore, tum celo gaudere non sinunt. Jonæ in mare præcipitatio, protoplasti a vita in mortem lapsum designat: qui idcirco quia peccando a justitia deflexit, illam accepit sententiam: Terra es et in terram reverteris⁹⁰. Ipsius autem a celo absorptio significat inevitabilem illam nostri, quæ a tempore fit, demolitionem ac interitum; venter enim quo absorptus Jonas absconsus est, terræ est omnium susceptor sinus, quo condantur quæcunque edax tempus consumit.

II. Quemadmodum igitur Jonas in ventre ceti tres dies et totidem noctes commoratus, rursus sanus inde ac integer evasit; sic et omnes ubi tria ævi præsentis intervalla (principium scilicet, medium ac finem, quibus præsens hoc tempus omne constat) sub terra egerimus, resurgemus. In universum enim tria sunt temporis intervalla, præteritum, futurum, et præsens: propter quod et Dominus totidem dies in terra commoratus, hoc symbolo ac figura manifeste nos docuit, post exacta quæ dixi temporis spatia, nostram fore resurrectionem, quæ futuri sæculi initium, hujus finis existat. In sæculo enim illo neque præteritum aliquid, neque futurum est, sed præsens duntaxat consistit. Jonas insuper tribus diebus et tribus noctibus in ventre ceti transactis, non est corruptus, aut ejus consumptæ carnes; uti cæteros cibos in ventrem ceti immissos naturali corruptione consumit digeritque belluæ mariniæ auctior natus calor: ad declarandum fieri posse, ut et nostra hæc corpora superiora evadant, quam ut unquam intereant. Cogita enim, Deum diversas sui habere imagines, alias quidem vehti ex auro fabricatas, quæ scilicet ex spiritali ac puriori substantia consistant, uti angelos: alias vero ex gypso vel ære, uti homines. Animam enim quæ ad Dei imaginem condita sit, terrenæ substantiæ copulavit. (7) Sicut igitur hic regis omnes imagines, propter ejus qua sunt insignitæ effligem, in pretio sunt ac honorem habent; ita minime putandum est, nos qui Dei imago sumus eo usque inhonorandos esse, ut penitus simus abolendi. Quocirca etiam descendit Verbum in nostrum hunc orbem, ac humanam carnem assumpsit, ut divinitus imaginem componens, tanquam tempore dissolutam, incorruptam illam, extraque omnem interitus aleam resuscitaret. Ac sane quidquid mystica dispensatione in propheta gestum est, si velimus exponere, huc manifeste collineare inveniemus.

⁹⁰ Gen. iii, 19.

(7) Hæc conferas velim cum excerpto ex S. Juan. Damasc., orat. 3 *De imag.* superius relato col. 289. GALL.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΓΕΝΗΤΩΝ

ΕΚΛΟΓΗ ΚΑΤΑ ΣΥΝΟΨΙΝ.

EJUSDEM EX LIBRO DE CREATIS EXCERPTA.

(*Apud Photium Bibl. cod. ccxxiv.*)

I. Lecta sunt ex S. Methodio episcopo et martyre, per compendium, excerpta *De creatis*. Illud Christi: *Nolite projicere sanctum canibus, neque margaritas vestras ante porcos**, sic exponente Origene, ut margaritas quidem sanctiora divinitus traditæ religionis documenta, porcos autem, homines velit, omnis adhuc generis impietatis et voluptatis cæno, instar porcorum, assiduos: iis enim docuit, a Christo prohibitum velut projici divina mysteria; tanquam ea non possint ferre, occupante impietate, ferisque olim tenentibus voluptatibus. Ait magnus ille Methodius: Si margaritas oportet intelligi honestate præclaras divinasque præceptiones, porcos autem, homines impietati ac voluptatibus deditos, quibus apostolicæ prædicationis doctrina, ad pietatem fidemque in Christum excitans ducensque, non sit proponenda sed celandam, videatis, ut ne quemquam dicas apostolicis prædicationibus a prioris vitæ conversatione esse conversum. * Neque enim ulla ii ratione, Christi sacramenta illis objecerint, qui propter infidelitatem porcis similes sint. Aut ergo Græcis omnibus aliisque infidelibus mysteria hæc a Christi discipulis sunt proposita et prædicata; eosque ab impietate ad Christi fidem converterunt, quemadmodum etiam fideles ipsi confitemur: illudque, *Nolite projicere margaritas vestras ante porcos*, non potest amplius ita ac-

* *Scholion*. Non prohibet ne illis fidei doctrina proponatur, quæ etiam potuerit sacra accipi: sed ut ne sacratoria et occultiora. Hæc enim jam in fide perfectis sunt congrua. Cæterum, qui non ita frumenti mensuram evangelicæ prædicationis dispensant, quanquam fuerint *fideles dispensatores*, haud tamen *prudentes* dixerit justus ille iudex¹. Quare etiam fuit prima expositio parabolæ juxta proprium illius sensum: sed et sequens nihilominus consideratio optima est, ac digna scribentis ingenio.

* *Matth. vii, 6. 1 Luc. xii, 42.*

(8) *Τῷ ξενῶνος*. Depravatissimus locus levi mutatione restituitur, moto illo τῷ ξενῶνος, quod liquet esse vitiosum, eique substituto, τῷ Ὀριγένους. Prius ergo proponit Methodius Origeniana, et postea evertit ac sua statuit. H. St. non habet τῷ ξενῶνος; fuit forte codicis illius antiquarius quam aliorum religiosior, ut maluerit omittere quod non satis posset legere, quam ineptum illud ceu divinando ascribere. Ex eod. et Bavar. legimus ἐκλαμβάνοντος, cum impressa haberent, ἐκλαμβάνοντος, ἄλ... νοντες, quæ ambo palam mendosa sunt; etsi Schottus conatus est exprimere. Quid si τὸ ξενῶ-

Α. Ἀνεγνώσθη ἐκ τοῦ ἁγίου μάρτυρος καὶ ἐπισκόπου Μεθοδίου τοῦ Περὶ τῶν γενητῶν ἐκλογή κατὰ συνοψιν. Ὅτι τὸ, *Μὴ βάλῃτε τὸ ἄγιον τοῖς κυσὶ, μηδὲ τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων*. μαργαρίτας μὲν τοῦ ξενῶνος (8) τὰ μυστικώτερα τῆς θεοδότου θρησκείας ἐκλαμβάνοντος μαθήματα· χοίρους δὲ τοὺς ἐπι ἀσεβείᾳ καὶ ἡδοναῖς παντοίαις δίκην χοίρων ἐν βορβόρῳ καλινδουμένους· τοῖς γὰρ εἰρῆσθαι παρὰ Χριστοῦ ἔλεγε μὴ παραβαλεῖν τὰ θεῖα μαθήματα· διὰ τὸ μὴ δύνασθαι αὐτὸ φέρειν, ἅτε τῇ ἀσεβείᾳ καὶ ταῖς ἀγρίαις ἡδοναῖς προκατεσημένους. Ὁ μέγας Μεθόδιός φησιν· Εἰ μαργαρίτας τὰ σεμνοπρεπῆ καὶ θεῖα μαθήματα δεῖ ἔξ ακοῦειν, χοίρους δὲ τοὺς ἀσεβείᾳ καὶ ἡδοναῖς συζῶντας, οἷς καὶ ἀπαράβλητα καὶ ἀπόκρυφα τὰ πρὸς εὐσέβειαν καὶ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ἀποστολικὰ διεγείροντα κηρύγματα δεῖ εἶναι, ὅρα ὡς οὐδένα λέγει τῶν Χριστιανῶν τῶν ἐν ἀποστόλων κηρύγμασιν ἐξ ἀσεβείας αὐτῶν τῆς προτέρας ἐπιστρέψαι (9). Ὅτι γὰρ ἂν πάντως παρέβαλον τὰ κατὰ τὸν Χριστὸν μυστήρια τοῖς δι' ἀπίστιαν χοίροις εὐκταῖσι. Ἡ οὖν πᾶσι τοῖς Ἑλλήσι καὶ τοῖς ἄλλοις ἀπίστοις ταῦτα παρελήθη παρὰ τῶν τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν καὶ ἐκνήρυχθη, καὶ ἀπὸ τῆς ἀσεβείας μετέβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν (ὡσπερ οὖν καὶ πιστεύοντες ὁμολογοῦμεν), καὶ οὐκέτι δύναται νοεῖσθαι τὸ, *Μὴ βάλῃτε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοί-*

* *Σχόλιον*. Οὐχὶ τὰ τῆς πίστεως λέγει μὴ βαλεῖν τοῦτοις, ἅπερ ἂν εἴεν καὶ μυστικὰ, ἀλλὰ τὰ μυστικώτερα· ταῦτα γὰρ τοῖς ἐν τῇ πίστει τελείοις ἀρμόζουσιν. Οἱ δὲ μὴ οὕτως οἰκονομοῦντες τὸ τοῦ κηρύγματος σιτομέτριον, εἰ καὶ πιστοὶ τυγχάνοιεν οἰκονόμοι, ἀλλ' οὐχὶ καὶ φρόνιμοι ῥηθεῖεν ἂν παρὰ τὸ δικαίῳ κριτῇ. Διὸ καὶ κατ' οἰκείον νοῦν ἠρμήνευται κατὰ πρώτην ἐκδοχὴν ἢ παραβολή. Ἐχει δὲ ἄριστα καὶ ἡ μετ' αὐτὴν ἐπίσκεψις, καὶ ἀξίως τῆς διανοίας τοῦ γράψαντος.

νος solo accentu vitiosum sit, ac sit nomen proprium? Sic enim penacutum, proprium notant auctor *Thesauri* et Crispinus, nulla majori expressione. Fuit forte sic dictus scriptor aliquis ecclesiasticus, cuius Methodius expositionem hanc, alioqui veram et litteralem, modo sane intelligatur. et ut declarat subjectum scholion, refutandam assumpsit. Quanquam primum illud de Origene melius videatur, in quem unum tres isti tractatus depugnant.

(9) *Ἐπιστρέψαι*. Αἱ, ἀποστρέψαι.

ρωρ, ὡς ἐβήθη· ἢ τοῦτου, ὡς ἐλέγη, νοουμένου, ἢ ἀνάγκη ἡμᾶς λέγειν, ὡς οὐδενὶ τῶν ἀπίστων, οὐδὲ χοίροις ἀπεικάζομεν, ἐκ τῶν ἀποστολικῶν διδαγμάτων, μαργαριτῶν δίκην τὰς ψυχὰς καταυγάζοντων, ἢ εἰς Χριστὸν πίσις, καὶ ἢ τῆς ἀσεβείας ἐλευθερία γεγένηται. Βλάσφημον δὲ τοῦτο. Οὐκ ἄρα δεῖ μαργαριτὰς μὲν τὰ μουσικώτερα τῶν μαθημάτων ἐκλαμβάνειν ἐνταῦθα, χοίρους δὲ τοὺς ἀσεβεῖς· οὐδὲ τὸ, *Μὴ βάλητε τοὺς μαργαριτὰς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν χοίρων*, εἰς τὸ, μὴ παραβάλλετε τοῖς ἀσεβέσι καὶ ἀπίστοις τὰ μουσικὰ καὶ τελειοποιὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως διδάγματα, παραλαμβάνειν· ἀλλὰ μαργαριτὰς μὲν τὰς ἀρετὰς ἐκδέχεσθαι χρὴ, αἷς ὡσπερ πολυτίμοις μαργαριταῖς ἢ ψυχῇ καθωραῖζεται· μὴ παραβαλεῖν δὲ αὐτοὺς τοῖς χοίροις, τούτεστι, μὴ παραβαλεῖν αὐτὰς τὰς ἀρετὰς, ὅσον ἀγνεῖαν, καὶ σωφροσύνην, καὶ δικαιοσύνην, καὶ ἀλήθειαν, ταύτας δὲ μὴ παραβαλεῖν ταῖς μαγλώσαις ἡδοναῖς (χοίροις γὰρ εἰοκασίν αὐταί), ἵνα μὴ, τὰς ἀρετὰς αὐταὶ καταφαγοῦσαι, χοιρῶδη βίον καὶ πολυπαθῆ τὴν ψυχὴν βιοτεύειν παρασκευάσωσιν.

Β. Ὅτι ὁ Ὀριγένης, ὃν κένταυρον καλεῖ, ἔλεγε συναΐδιον εἶναι τῷ μόνῳ σοφῷ καὶ ἀπροσδεῖ Θεῷ τὸ πᾶν. Ἔφασκε γάρ· Εἰ οὐκ ἔστι δημιουργὸς ἄνευ δημιουργημάτων, ἢ ποιητῆς ἄνευ ποιημάτων, οὐδὲ παντοκράτωρ ἄνευ τῶν κρατούμενων· τὸν γὰρ δημιουργὸν διὰ τὰ δημιουργήματα ἀνάγκη, καὶ τὸν ποιητὴν διὰ τὰ ποιήματα, καὶ τὸν παντοκράτορα διὰ τὰ κρατούμενα λέγεσθαι· ἀνάγκη ἐξ ἀρχῆς αὐτὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγενῆσθαι, καὶ μὴ εἶναι χρόνον, ὅτε οὐκ ἦν ταῦτα. Εἰ γὰρ ἦν χρόνος, ὅτε οὐκ ἦν ταῖς ποιήματα, ἐπεὶ τῶν ποιημάτων μὴ ὄντων, οὐδὲ ποιητῆς ἔστιν, ὅρα ὅσον ἀσεβὲς ἀκολουθεῖ. Ἀλλὰ καὶ ἀλλοιοῦσθαι καὶ μεταβάλλειν τὸν ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον συμβήσεται Θεόν. Εἰ γὰρ ὕστερον πεποίηκε τὸ πᾶν, ὀκλον ὅτι ἀπὸ τοῦ μὴ ποιεῖν εἰς τὸ ποιεῖν μετέβαλε. Τοῦτο δὲ ἄτοπον μετὰ τῶν εἰρημένων· οὐκ ἄρα δυνατόν λέγειν, μὴ εἶναι ἀναρχον καὶ συναΐδιον τῷ Θεῷ τὸ πᾶν. Πρὸς ὃν φησι δι' ἐτέρου προσώπου ὁ Ἅγιος ἐρωτῶν· Ἀρὰ γε σοφίας καὶ δόξης, καὶ συλλήδην πάσης ἀρετῆς ἀρχὴν καὶ πηγὴν οὐσιωδῶς, ἀλλὰ μὴ ἐπικτήτως ἠγῆ τὸν Θεόν; Ὁ δὲ· *Ναί. Τί δὲ πρὸς τούτοις; Οὐχὶ τέλειος πάντῃ δι' ἑαυτὸν καὶ ἀπροσδεής; Ἀληθῆ· ἀμύχανον γὰρ τὸ ἀπροσδεὲς δι' ἕτερον εἶναι τι ἀπροσδεὲς [ἀμύχανον]. Πᾶν γὰρ δι' ἕτερον πλήρες ὄν, καὶ ἀτελεὲς λεκτέον ἀνάγκη. Τὸ γὰρ αὐτὸ δι' ἑαυτὸ ἑαυτοῦ πλήρωμα ὄν, καὶ αὐτὸ ἐν ἑαυτῷ μόνον, τέλειον εἶναι τοῦτο μόνον δοξαστέον. Ἀληθέστατα λέγεις. Τὸ δὲ μήτε αὐτὸ δι' ἑαυτὸ, μήτε*

(10) *Ne has conculcantes.* Leg. in Gr. ex textu Evang. καταπατοῦσαι. Amica est Methodio paraphrasis. Vox quoque apta metaphoræ, cui mendosum illud quod representant impressa, καταφαγοῦσαι. minus congruit.

(11) *Nec creator sine creatura,* et ἢ ποιητῆς ἄνευ ποιημάτων. In Deum dicitur, ut ei antecedens δημιουργός, ac consequens παντοκράτωρ: quare jejunius Schottus, *poeta sine poematis.* Discrimen inter ποιητὴν καὶ δημιουργόν, ex Platonis sententia, tra-

cipi, ut dictum est: aut hoc ita æcepto ut est dictum, consequens sit ut dicamus, nulli infidelium quos porcis comparamus, per apostolica documenta quæ animas iustar margaritarum illuminant, fidem in Christum et ab impietate libertatem partam esse. Sed est blasphemum hoc dicere. Ergo margaritæ hoc loco non sunt accipiendæ sanctorum disciplinæ; porcique, impii: neque illud: *Nolite projicere margaritas vestras ante porcos*, ita explicandum est, ut prohibeat proponi impiis infidelibusque, sacra illa et consummativa in Christum documenta: sed inargaritæ fuerint virtutes, quibus velut margaritis pretiosis ornatur animus. Non abjiciendas autem eas porcis; hoc est, non projiciendas virtutes, puta castitatem, temperantiam, justitiam, veritatem, ejusmodi, inquam, virtutes, non obijciendas impuris voluptatibus: hæc enim assimilantur porcis: ne has conculcantes (10), in vitam porcorum similem omnique vitiorum genere plenam, animam cogant.

Μ. Origenes, inquit, quem centaurum vocat, universum hoc, soli sapienti nulliusque egenti Deo, coæternum asseruit. Nam ait: Cum non sit opifex sine opificio, nec creator sine creatura (11), neque universalis Dominus sine subjecta universitate: quippe necesse est ut opifex ab opificio, creator a creatura, universalis Dominus ab universitate subjecta nominetur: sequitur necessario ut hæc Deus a principio creaverit, nec sit ullum tempus in quo illa non fuerint. Nam si fuit, quando creaturæ non erant; cum creaturis non existentibus, neque etiam sit creator: vide quanta sequatur impietas. Quin et alterari mutarique continget immutabilem Deum ac invariabilem. Si enim tandem aliquando creavit universum, haud dubie, a non creando, mutatus transivit ad creandum. Hoc autem absurdum est, ut et quo infertur; non ergo dici potest non esse ab æterno rerum universitatem, ac Deo coæternam. Ad quem Sanctus, ex alterius persona interrogans: Nonne Deum, principium existimas, fontemque sapientiæ ac gloriæ, verbo, virtutis universæ, substantialiter et non ascititæ? Sane, inquit. Quid vero præterea? Nonne omnino a se perfectus est, ac nullius indigens? Ita est: impossibile enim est, ut quod nullius indiget, ab aliquo alio non indigentiam ejusmodi habeat. Nam quidquid ab alio plenum est et perfectum, ipsum quoque imperfectum dici necesse est. Solum siquidem, quod

dit Justinus Martyr (a): ut ille nullius alterius indigens, ex sua ipsius virtute et potentia opus faciat; hic autem, mutuatus a materia opificii virtutem. Hoc porro argumentum Origenianum, Achilles est etiam Aristoteli, ad eandem mundi et motus æternitatem astruendam; ipsum valde infirmum nec satis dignum tanti nominis philosopho, cui Deus sic ἐμπαθῶς agat. Aliter Christiani et dignius Deo (ut est sola Deo digna Christiana religio) didicimus.

(a) *Loens Justinii Martyris ad quem hic respicit Combesius, exstat in Cohort. ad Græc., § 22, atque egregie illustratur a Mazochio V. C. ad Acta S. Justinii M. Gall.*

ipsum a se, sui ipsius plenitudo est manetque in se ipso, perfectum censendum est. Verissime censens. Num vero, quod neque a se, neque sui ipsius plenitudo est, nullius indigum dixeris? Minime vero. Deus ergo num ab alio perfectus aestimabitur? Nam quod perfectum est ab alio, nonne ipsum per se necessario imperfectum est? Est plane. Deus ergo, a se, non ab alio perfectus judicabitur? Rectissime. Nonne aliud est Deus a mundo (12), aliudque mundus a Deo? Omnino. Num igitur Deus propter mundum Deus et perfectus, et opifex, et universalis Dominus dicendus est? Nequaquam (13); ut ne propter mundum, praesertim mutabilem, non ipse a se, per se perfectus inveniat. Congruere vero. Quamobrem dives nonne propter divitias dives appellandus est? Recte. Quid vero sapiens, nonne substantialis illius sapientiae participio, non existens ipse sapientia, sapiens nuncupatur? Ita sane. An ergo et Deus, qui sit aliud a mundo, ea ratione, et dives propter mundum et beneficus, et opifex, vocandus fuerit? Nequaquam; apage. Ipse igitur suae divitiae est, atque a se ipso dives est et potens. Ita videtur. Eratne etiam ante mundi molitionem nullius indigens, velut qui Pater, et Dominus universalis, opifexque esset; adeo ut, a se, non ab alio sit omnia haec? Sic certe necesse est. Nam si a mundo, non ipse a se, qui sit alius a mundo, intelligeretur Dominus universorum (pace tua, Deus, cogor sic loqui), ipse per se imperfectus esset, iisque indigeret, a quibus Dominus universalis auctorque mirabili ratione esset. Est ergo perniciosus ille error rejiciendus, dicentium in Deum, non ipsum a se, sed a subjectis rebus et creatis, quae sunt mutationi obnoxiae, universalem Dominum ac creatorem esse.

III. Etiam ita ratiocinare. Si tandem, inquis, aliquando creatus est mundus, cum prius non esset; necesse est, immunem Deum a passione et alteratione, mutari. Quippe oportet, mutationi alterationisque subjaceat, qui ab otio postmodum ad opus procedit. Nam dicebam (14): Requievitne Deus a mundi creatione, necne? Sane requievit: alioqui enim necdum is esset perfectus. Ita est. Si ergo creatio a non creatione Deo alterationem affert, nonne etiara non creatio a creatione? Ita prorsus. Dixeris vero mutatum, quod non creet hodie, eo quod aliquando crearet? Nequaquam. Neque ergo est necessitate mutatus creando mundum, quod fuerit quando non crearet. Atque adeo non neces-

(12) *Nonne aliud est Deus a mundo, etc.*, ἕτερον Θεὸς κόσμου; Quid planius? Ostendit non esse Dei perfectionem a mundo, qui sit aliud ab ipso, cum divina et absoluta perfectio, ab ipso cujus est et propter ipsum debeat esse. Schottus: *Nonne est aliud Deus mundi, etc.*, foeda certe barbarie.

(13) *Nequaquam, οὐ μὴ*. Sic facile potest restitui littera, reddita particula μὴ suo loco, eoque non inutili. Velut adversarii responsio sit ab iis particulis usque ad verbum εὐρίσκειτο, cui velut gratulans Methodius subjungat τὸ προσηκόντως, ac ita interrogare pergat.

(14) *Nam dicebam, ἔλεγον γάρ*. Replica est Methodii, qua ad hominem infringit argumentum Originis, probatque idem sequi incommodum ex ipsius

αὐτοῦ ἑαυτοῦ πλήρωμα ὄν, φαίης ἂν ἀπροσδεῖς; Οὐδαμῶς. Οὐκ ἄρα ὁ Θεὸς τέλειος διὰ τι νομισθήσεται; Ὁ γὰρ διὰ τι τέλειον ἐστίν, αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἀτελές ἀνάγκη τυγχάνειν. Οὐκοῦν καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸς δι' ἑαυτὸν τέλειος, ἀλλ' οὐ δι' ἕτερον λογισθήσεται; Ὁρθότατα. Ἐτερον Θεὸς κόσμου, καὶ ἕτερον κόσμος Θεοῦ; Παντελῶς. Οὐκ ἄρα τέλειον φατέον, καὶ δημιουργόν, καὶ παντοκράτορα, διὰ κόσμον τὸν Θεόν; Οὐ· ὅπως [μὴ] δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ [μὴ] διὰ κόσμον, καὶ ταῦτα τρεπτόν, αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν τέλειος εὐρίσκειτο. Προσηκόντως. Τί δέ; τὸν πλοῦσιον διὰ τὸν πλοῦτον λεκτέον πλοῦσιον; Ὁρθῶς. Καὶ τὸν σοφὸν κατὰ μετοχὴν τῆς οὐσιώδους σοφίας, οὐκ αὐτὸν σοφίαν ὄντα, σοφὸν προαγορευτέον (*f. προσαγ-*); Ναί. Τί δέ; καὶ τὸν Θεὸν ἕτερον ὄντα κόσμου, διὰ κόσμον ταύτην πλοῦσιον καὶ εὐεργέτην καὶ δημιουργὸν κλητέον; Οὐδαμῶς· ἄπαγε! Οὐκοῦν αὐτὸς ἑαυτοῦ πλοῦτος, καὶ δι' ἑαυτὸν πλοῦσιος καὶ δυνατὸς τυγχάνει. Ἔοικεν. Ἦν ἄρα καὶ πρὸ κόσμου πάντη ἀπροσδεῖς, ὡν καὶ Πατὴρ καὶ παντοκράτωρ, καὶ δημιουργὸς, ὅπως αὐτὸς δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ μὴ δι' ἕτερον ταῦτα ἦ; Ἀνάγκη. Εἰ γὰρ διὰ κόσμον, καὶ οὐχὶ δι' ἑαυτὸν ἕτερος ὢν [καὶ] κόσμου, παντοκράτωρ γνωρίζοιτο (συγγνώμην ὁ Θεὸς, ἀναγκάζομαι γὰρ τοῦτο εἰπεῖν), αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἀτελής [ἂν] καὶ προσδεῖς τούτων, δι' ἃ παντοκράτωρ καὶ δημιουργός ἐστιν ὑπερφύως. Οὐκ ἄρα ἀποδεκτέον ταύτην τὴν ὀλέθριον ἁμαρτίαν περὶ Θεοῦ τῶν λεγόντων, παντοκράτορα καὶ δημιουργὸν διὰ τὰ κρατούμενα καὶ δημιουργούμενα τρεπτά, ἀλλ' οὐ δι' ἑαυτὸν εἶναι τὸν Θεόν.

ille error rejiciendus, dicentium in Deum, non ipsum a se, sed a subjectis rebus et creatis, quae sunt mutationi obnoxiae, universalem Dominum ac

C Γ'. Ὅρα δὲ καὶ ὧδε. Εἰ ὕστερον, ἔφη, πεποιήται ὁ κόσμος, μὴ πρότερον ὢν, μεταβάλλειν ἀνάγκη τὸν ἀπαθῆ καὶ ἀναλλοίωτον Θεόν. Τὸν γὰρ ποιῶντα πρότερον μὴδὲν, ὕστερον δὲ ἀπὸ τοῦ μὴ ποιεῖν εἰς τὸ ποιεῖν (15), μεταβάλλειν καὶ ἀλλοιοῦσθαι ἀνάγκη. Ἐλεγον γάρ· Πέπαυται δὲ τοῦ ποιεῖν τὸν κόσμον ὁ Θεός, ἢ οὐ; Πέπαυται· οὐπω γὰρ ἦν τετελειωμένος· ἂν. Ἀληθές. Εἰ οὖν τὸ ποιεῖν ἐκ τοῦ μὴ ποιεῖν ἀλλοίωσιν τοῦ Θεοῦ ἀταψήφίζεται, οὐχὶ καὶ τὸ μὴ ποιεῖν ἐκ τοῦ ποιεῖν; Ἀνάγκη. Ἠλλοιωσθαι δὲ αὐτὸν φαίης μὴ ποιῶντα σημερινὸν παρ' ὃ ἦν ὅτε ἐποίησε; Οὐδαμῶς. Οὐδ' ἄρα ὅτε ποιεῖ τὸν κόσμον, ἡλλοιωσθαι αὐτὸν ἀνάγκη, παρ' ὃ ἦν ὅτε οὐκ ἐποίησε· καὶ οὕτε ἀνάγκη συνυπάρχειν αὐτῷ τὸ πᾶν δεῖ λέ-

D sententia, ab otio, sequente opus, quod ipse ostendit ab eodem, id ipsum praecedente. Schottus nulla consecutione in tertia accipit: *dicebunt enim*, nisi prelum male sudavit, scripsitque ipse *dicebam*: quam tamen piam conjecturam depellit, quod paucis post lineis eadem oscitantia precat, ubi etiam novam transitionem illam Methodii ad novam instantiam: *καὶ μοι φάθι καὶ ὧδε*, sic reddit: *Atqui sic mecum disputant*. Quanquam enim notat in marg., *ἀλ. ζωσι*, planum tamen est esse lectionem illam mendosam, nec Originem argumentum inchoari, sed Methodianum.

(15) *Εἰς τὸ ποιεῖν*. Deest προεληλυθότα, aut aliquid hujusmodi.

γενιν, διὰ τὸ μὴ ἀναγκάζεσθαι λέγειν ἡλλοιωῖσθαι, ὅτι A sum habebimus fateri universum Deo coexistere, ut ne cogamur mutatum admittere : ea siquidem ratio est cur ei coæternum ponas.

Δ'. Καί μοι φάθι καὶ ὧδε· Γενητὸν τὸ μὴ γενέσεως ἔχον ἀρχὴν φαίης ἄν; Οὐ δῆτα. Εἰ γὰρ μὴ ὑποπίπτει γενέσεως ἀρχῇ, ἐξ ἀνάγκης ἀγέννητόν ἐστιν. Εἰ δὲ γέγονεν, ὑπὸ αἰτίου τινὸς δίδως αὐτῷ γεγενῆσθαι. Πάντη γὰρ ἀδύνατον χωρὶς αἰτίου γένεσιν ἔχειν; Ἄδύνατον. Κόσμον δὴ οὖν, καὶ ὅσα ἐν αὐτῷ, μὴν ἄλλου τινὸς ἢ Θεοῦ δημιουργοῦντος φήσομεν γεγενῆσθαι ὕστερον, πρῶτον οὐκ ὄντα; Δῆλον, ὅτι Θεοῦ. Ἄδύνατον γὰρ τὸ γενέσεως ἀρχῇ περιορισθὲν συναπέραντον εἶναι τῷ ἀπεράντῳ; Ἄδύνατον. Πάλιν δὴ οὖν, ὧ κένταυρε, ἐξ ἀρχῆς διαλεγόμεθα. Θεὸς ἐπιστήμη τὰ ὄντα φατὲ γεγενῆσθαι, ἢ οὐ; Ὡ βάλε (16), λέξουσιν οὐδαμῶς. Ἀλλὰ ἀπὸ τῶν στοιχείων, ἢ ὕλης, ἢ στήριγματων, ἢ ὅπως αὐτοὶ ταῦτα βούλεσθε ὀνομάζειν (οὐδὲν γὰρ διαφέρει), τούτων ἀγενήτως προὔφεστηκότων καὶ πλημμελῶς φερομένων, ὁ Θεὸς διακρίνας ἐτεχνήσατο τὰ πάντα, ὡς περ ἀγαθὸς ζωγράφος ἀπὸ πολλῶν χρωμάτων μίαν τεχνισάμενος ἰδέαν; Οὐδὲ τοῦτο. Πάντως γὰρ ἀποφεύγονται ἠμολογῆσαι καθ' ἑαυτῶν, ἵνα μὴ, τῆς διακρίσεως (17) καὶ τῆς μεταμορφώσεως τὴν ὕλην συγχωροῦντες ἀρχὴν ἐσχηκυῖαν, ἀναγκασθῶσι τῷ λόγῳ κατὰ πάντα τὸν Θεὸν ἦρχθαι τοῦ διοικεῖν λέγειν καὶ κατακοσμεῖν τὴν πρότερον ἀμορφον οὖσαν ὕλην. mationis, cogat ratio fateri, cœpisse Deum, materiam prius informem et indigestam, digerere ac perpolire.

Ε'. Φέρε γὰρ, ἐπειδὴ οὖν τῷ Θεῷ φάνα ἐνταῦθα C τοῦ λόγου γεγόναμεν· ἦτω τις ἀνδρῶς ἐστὼς ἐπὶ βάσεως καλῆς· οὐ θαυμάζοντες οἱ θεῶμενοι τὴν εὐρυθμον καλλονῆν, διαφερέσθωσαν πρὸς ἀλλήλους, πῆ μὲν γενητὸν, πῆ δὲ καὶ ἀγέννητον λέγειν πειρώμενοι. Ἐροίμεν γὰρ σφᾶς· Δι' ἦν αἰτίαν ἀγέννητον αὐτόν φατε, πρότερον διὰ τὸν τεχνίτην, ὅπως μηδαμῶς ἀργήσας τῆς δημιουργίας νομίζοιτο, ἢ δ' αὐτόν; Ἄν

(16) Ὡ βάλε. Al., ὦ πάλιν· al., ὦ βάλη.

(17) Διακρίσεως. Al., κατακρίσεως· al., μετακρίσεως.

(18) O centaure. Suggillat Origenem velut monstrosum, qui multa quidem hominis, et supra fere hominem, habeat, multaque item velut belluina, absonis illis dogmatis, quibus sua quæque optima vitiauit: non minus mali effectus forma, ubi malus, quam boni, ubi bonus.

(19) Divina scientia creatas. Sic ubique S. doctor, probatiorisque theologi; frustra que quærimus aliud in Deo, etiam distinctum virtute quo res agat. Scit esse, volens, suntuque ut æterno illa placito vult esse, eoque sunt nova, nulla Dei divinæque ejus aut scientiæ aut voluntatis novitate.

(20) Quamobrem dicitis non factam? Facile dilemma, ut statux æternitas, eoque mundi cui illa comparatur, vel sit ab ipso artifice et ejus propria conditione, qui petat esse semper in actu, nunquam otiosi; quæ est ratio superius allata, et velut unum totius erroris istius fundamentum; vel ab ipsamet statua, quæ sic petat non incoepisse; quod utrumque subtilissime impugnat Methodius, re tandem deducta ad αὐτοματισμόν, et ut creata a se ipsis sint, non a Deo, velut ei necessario coæterna: nulla etiam rationis antecessione, divini esse, ad illud eorum esse perpetuo necessarium. Quæ certe ratio

IV. Sed et sic responde: Dixerisne creatum, quod non habet creationis principium? Haud puto: nisi enim in principium creationis incidit, necessario est increatum. Quod si fuit creatum, plane concedis ab aliqua causa creatum. Quippene prorsus impossibile, ut creatio sit sine causa create? Impossibile. Num ergo mundum et quæcunque sunt in illo, alio tandem quam Deo opifice, dicturi sumus creata, cum prius non essent? Perspicuum a Deo creata esse. Num enimvero fieri potest, ut interminabili sit cointerminabile, quod creationis principio definitum est? Haudquaquam potest. Iterum ergo, o centaure (18), resumamus disputationis principium. Nam res divina scientia creatas (19) fatemini, necne? Apage, inquit: Minime. Num vero ex elementis, vel materia, aut firmamentis, aut quibus hæc verbis appellare vultis: nam nihil refert; cum illa increata præexisterent ac temere ferrentur, secretens Deus, universa fabricatus est, velut præstantissimus pictor, rationem unam et imaginem e multis coloribus expresserit? Neque ita, inquit: omnino enim refugient contra se ipsos hoc testari; ut ne dato habuisse materiam principium secretionis et transformationis, cogat ratio fateri, cœpisse Deum, materiam prius informem et indigestam, digerere ac

V. Age vero, quoniam Deo propitio in hunc locum dicendo pervenimus, ponamus statuum, in sua basi collocatam; elegantem illam, cujus concinnam pulchritudinem spectatores mirentur: dissentiant vero; aliis factam contententibus, aliis non factam. Quæsierim ego ab eis: Quamobrem dicitis non factam (20)? An propter artificem, ut ne unquam vacasse ab opere existimetur, vel propter

solidissima est, nec tangit opinionem apud nostrates agitari solitam, utrum mundus vel creatum aliquid potuerit esse ab æterno; non velut ens necessarium, et quod sic esse, sua ipsum natura peteret; sed ut contingens, et quod solè Dei voluntate sic esset. Quamquam etiam eam æternitatem Methodiana argumenta non leviter perstringant, velut ex ipsa ratione creati sit, ut eo quod creatum accipit vel esse vel motum, necessum sit ὑποπέσειν ἀρχῇ, ut principio subjaceat. Schottus ad illa verba et primam partem dilemmatis, ὅπως μηδαμῶς ἀργήσας τῆς δημιουργίας νομίζοιτο, causam hanc, inquit, non bene assequor. At nec ego bene assequor ipsius modestiam, et quam in re tam facili, sicque Methodio inculcata, præterdit ignorantiam. Quod certe paulo post ad idem sequitur, ὅπως ἀνάγκως λέγοιτο κρατεῖν τοῦ τεχνάσματος ὁ τεχνίτης, diciturque ex eadem persona Origenianorum, eo astruentium creationem sine principio et æternam, non bene videtur assecutus, dum ita reddit: Ut opifex opificio ab æterno major dicatur: nihil enim hoc ad propositum. Nos ita: ut æternum artifex, habere dicatur quod molitus sit opus ac opificium. Est plane hæc τοῦ κρατεῖν acceptio; sique ἀκριβέστερον respondent Origeniani caventes αὐτοματισμόν, quomodo forte sit legendum ἀντὶ τοῦ περὶ τερων

ipsammet statuum? Si quidem vero propter artificem, qui illa, cum sit non facta, effingitur ab artifice? Si enim omnino necessariam habet metallariam artem, ut recipiat quancunque artifex malit figuram, qua ratione erit non facta, quæ et patitur ab artifice, et fiat? Sin autem, velut a se ipsa absolute habens, et infecta increataque, ut perniciosa vestra habet sententia, dicatur non habere artem necessariam; necessum est, fateamini, rerum a se et spontaneum ortum: vel certe, neque huic forte admittentes sermonem, absurdus responsuri sunt; ut statuum quidem infectam non dicant; factam vero ejusmodi, ut non habeat ortus initium, ut æternum artifex habere dicatur quod molitur opificium. Heus vos ergo, dicemus, si neque tempus neque ævum retro ullum reperiatur, quando statua perfecta non fuerit, quid, rogo, illi artifex præstitit, quidve in illa egit? Nam si ipsa nullius egens, principii ortus expers est; nunquam potius, in sententia vestra, opifex effinxerit, aut inventura opifex fuerit. Atque ita rursus in idem revoluta oratio, sponte sua factum opus, fateri coget. Si enim artifex vel exilissime statuum movisse dicitur, utique subjacet principio, qua is ratione informem olim et sine motu, movere cœpit atque polire. Nec ergo erat, nec est futurus idem perpetuo mundus. Comparandus enim est artifex Deo, et statua mundo. Quomodo igitur, o stupidissimi, creaturam existimatis creatori coæternam, ejus opera non indigere? Quod enim est coæternum, cum nulla ratione habeat creationis ortusque principium, etiam oportuerit esse coincreatum, eademque virtute. Porro, quod semel increatum atque a se perfectum et immutabile visum sit, nullius etiam egens et immune a corruptione erit: atque adeo, dum res

VI. Ecclesiam, ab appellandis, ac ceu ad certamen vocandis voluptatibus (21) dictam ait.

VII. Ait Sanctus: Duas porro (22), in iis quæ

* *Schol.* Quomodo id dicis, sancte Dei, si quidem ejusmodi tua opinio est?

(21) *Ab appellandis ac ceu ad certamen vocandis voluptatibus*, παρά τὸ ἐκκεκληθέναι τὰς ἡδονὰς. Vix certe fuerit subtilius etymum, digniusque Methodio ac eo Christi athleta, qui tali olim certamine, ad insignem illam de tyranno victoriam, quam tandem martyr illustris obtinuit, sese strenue comparasset; velut apud nostrates Petrus ille martyr, vere Christi et ante martyrium hostia, pauloque anterior ac gradu vicinior Methodio, Thomas ille gentis Anglorum, utinam virtutis æmulæ decus. Mire accinit meus ille Amphilocheus hom. *De pœnit.*, cum ita de diabolo succentore passionum, loquitur, p. 93: Φθονεῖ γὰρ ὑπὲρ πάντας τὸ γένος τῶν Χριστιανῶν, ὡς ἀποστρεφόμενον τῆς ἑαυτοῦ ματαιότητος πάντων. *Præ mortalibus enim omnibus, livore fertur in Christianum genus et nomen, velut quod ex omnibus sua ipsius dementiæ adversum noverit*: atque adeo velut solus habeat adversarios; quibus proinde velut solis illi militans voluptatum agmen, objectum videri possit, aperta baptismo velut palæstra; Ecclesia qua depugnemus; eo etiam tum cærinoniali, tum sacro, in eo, unctis oleo; quando

A μὲν γὰρ διὰ τὸν τεχνίτην, πῶς ἀγέννητος ὢν πρὸς τοῦ τεχνίτου δημιουργεῖται; εἰ γὰρ ὅλως ἐν ἐνδείᾳ τῆς τέχνης καθέστηκε χαλκοῦργούμενος πρὸς τὸ σχεῖν ὅποσον ὁ δημιουργὸς ἐθέλοι χαρακτηρᾶ, ποῖω τρόπῳ ἀγέννητος ἔσται πάσχιον τε καὶ δρώμενος; εἰ δὲ αὖ δι' ἑαυτὸν τέλειος καὶ ἀγέννητος λέγοιτο μὴ δεῖσθαι τῆς τέχνης ὁ ἀνδριάς, κατὰ τὸ ὀλέθριον δόγμα, ἀνάγκη αὐτοματισμὸν ὁμολογεῖν. Ἡ οὐδὲ τούτων ἰσως ἐβελήσαντες προσήκασθαι τὸν λόγον, πικρότερον (23) ἀποκρινόμεναι, τὸ μὲν βρέτας ἀγέννητον οὐκ εἶναι λέγοντες; γεννητὸν δὲ εἶναι ἀεὶ γενέσεως ἀρχὴν οὐκ ἔχον, ὅπως ἀνάρχως λέγοιτο κρατεῖν τοῦ τεχνάσματος ὁ τεχνίτης. Οὐκοῦν, ὦ οὔτοι, λέξομεν αὐτοῖς, εἰ μὴ χρόνος, μήτε αἰὼν εὐρίσκοιτο ἐπάνω, ὅτε οὐκ ἦν τέλειος ὁ ἀνδριάς, τί παρέσχεν αὐτῷ ὁ τεχνίτης, ἢ τί ἐνήργησεν εἰς αὐτὸν, φατέ; Εἰ γὰρ ὁ αὐτὸς ἀνευθεὶς ὢν, καὶ οὐκ ἔχων ἀρχὴν γενέσεως τυγχάνει, ταῦτη μᾶλλον καθ' ὑμᾶς ὁ δημιουργὸς οὐδέποτε δημιουργήσας, οὔτε δημιουργῶν εὐρεθήσεται. Καὶ πάλιν εἰς αὐτὸ ἔοικεν ὁ λόγος περιδεδραμηκέναι, αὐτοματισμὸν ὁμολογεῖν. Ἐάν γὰρ κἂν τὸ ἀκαριαίατον ἀνδριάνα κινήσας ὁ δημιουργὸς λεχθῆ, ἀρχῇ ὑποπεσεῖται, καθ' ἣν πρότερον αὐτὸν ἀκοσμον καὶ ἀκίνητον ὄντα, ἤρξαστο κινεῖν καὶ κοσμεῖν. Οὐκοῦν καὶ ἦν καὶ ἔσται διηνεκῶς ὁ αὐτὸς ἀεὶ κόσμος. Ἀπεικαστέον γὰρ τῷ μὲν Θεῷ τὸν τεχνίτην, τὸν δὲ ἀνδριάνα τῷ κόσμῳ. Πῆ δ' οὖν, ὦ ἡλίθιοι, οἴεσθε τὴν κτίσιν συναπέραντον οὔσαν τῷ δημιουργῷ, μὴ δεῖσθαι τοῦ δημιουργοῦ; Τὸ γὰρ συναπέραντον μηδαμῶς ἀρχὴν γενέσεως ἔχον, καὶ συναγέννητον καὶ ἰσοδύναμον ἀνάγκη τυγχάνειν. Τὸ δὲ ἀγέννητον, αὐτοτέλές καὶ ἀτρεπτον φανθὲν, καὶ ἀπροσδεές καὶ ἀφθόρον [ἄν] ἔσται· καὶ εἰ τοῦτο οὕτως ἔχει, οὐκέτι ὁ κόσμος τρεπτὸς καθ' ὑμᾶς.

sic habeat, erit mundus in vestra sententia immu-

Γ'. * Ὅτι Ἐκκλησία παρά τὸ ἐκκεκληθέναι τὰς ἡδονὰς λέγεσθαι φησιν.

Ζ'. Ὅτι φησιν ὁ Ἄγιος Δύο δὲ δυνάμεις ἐν τοῖς

* *Σχόλιον.* Πῶς τοῦτο φησ, ἄγιοι τοῦ Θεοῦ, εἴπωρ καὶ σοὶ ἡ τοιαύτη δόξα;

et sacrum, ejus est velut consummatio. Hæschelius hocce etymum ita exponit, ut voluerit dictam Ἐκκλησίαν quasi ἐκκλησίαν, a fuga voluptatum, eoque legendum ἐκκεκληθέναι: ad quod etiam videtur respexisse Schottius illa parenthesi (*hoc est exstirpandis*). Enimvero sic non egregium etymum, sed inepta fuerit æquivocatio, dignior rudi linguæ Græcæ, quam facundissimo in ea Methodio, quem plane non fugit, quam dedimus non ita insolentem aptissimamque proposito, illa τοῦ ἐκκαλεῖν acceptio.

(22) *Duas porro*, etc. Duas hypostasi, unam re ipsa et natura, eoque una indivisa actione et creatas materiam, et distinctione ornantes, sola appropriatione altera sibi alterum, altera alterum vindicante: Patre creationem, ut in qua maxime eluceat divina potentia: Filio ornatum et perfectionem, ut proprium maxime artis et rationis divinæ. **Mox**

(23) *Πικρότερον.* Forte, ἀλογώτερον. **Et mox al., τὸν ἀκαρ.**

προωμολογημένοις ἔφαμεν εἶναι ποιητικὰς, τὴν ἐξ οὐκ ὄντων γυμνῶ τῷ βουλήματι, χωρὶς μελισμοῦ, ἅμα τὸ (/. τῷ) θελῆσαι αὐτουργοῦσαν ὁ βούλεται ποιεῖν τυγχάνει δὲ ὁ Πατήρ· θάτερον (/. θατέραν) δὲ κατακομοῦσαν καὶ ποικιλλοῦσαν κατὰ μίμησιν τῆς προτέρας τὰ ἦδη γεγόντα· ἔστι δὲ ὁ Υἱός, ἡ παντοδύναμος καὶ κραταῖα χεὶρ τοῦ Πατρὸς, ἐν ἧ μετὰ τὸ ποιῆσαι τὴν ὕλην ἐξ οὐκ ὄντων κατακομοεῖ (24).

H'. Ὅτι τὸ Ἰὼβ βιβλίον Μωσέως εἶναι ὁ Ἅγιός φησι. Ὅτι περὶ τοῦ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, φησίν· Ἀρχὴν δὲ αὐτὴν τὴν σοφίαν λέγων τις οὐκ ἂν ἁμάρτοι. Λέγεται γὰρ παρὰ τινι τῶν ἐκ τοῦ θεοῦ χοροῦ λέγουσα περὶ αὐτῆς τὸν τρόπον τοῦτον· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθμελλώσε με. Ἦν γὰρ ἀκόλουθον καὶ πρεπωδέστερον, πάντα δ' εἰς γένεσιν ἦλθον, εἶναι ταύτης νεώτερα, ἐπεὶ καὶ δι' αὐτῆς γεγόνασιν. Ἐπίστησον γὰρ εἰ μὴ καὶ τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς Θεόν, κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν· εἰ μὴ τούτοις ἁμαρτεῖ. Τὴν μὲν γὰρ ἀρχὴν, ἀφ' ἧς ἀνεβλάστησεν ὁ ὀρθότατος Λόγος, τὸν Πατέρα καὶ ποιητὴν τῶν ὅλων φατέον, ἐν ᾧ ἦν τὸ δὲ Οὗτος [ἦν] ἐν ἀρχῇ πρὸς Θεόν, τὸ ἐξουσιαστικὸν τοῦ Λόγου, ὃ εἶχε παρὰ τῷ Πατρὶ καὶ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἰς γένεσιν παρελ-

A jam evicimus et sunt admissa, dicebamus esse virtutes effectrices : alteram quidem, quæ ex nihilo, nuda voluntate, nulla mora, simul atque vult, omnia faciat quæ velit. Est autem virtus illa Pater : alteram vero, quæ ad prioris imitationem perficiat, distinguatque ac perpoliat quod jam factum est. Et hic Filius est, omnipotens illa firmaque Patris manus, qua materiam ex nihilo prius creatam, postmodum exornat ac perficit.

VIII. Ait Sanctus, librum Job esse Mosis (25). Ait præterea super illis verbis : *In principio creavit cælum et terram* : Non erraverit qui *Principium* (26) Sapientiam esse dixerit. Sic enim apud quemdam e sacro cœtu, fertur ipsa de se loqui : *Dominus creavit me* (27) *initium viarum suarum, in opera sua; ante sæculum fundavit me* . Par enim erat congruumque, ut creata omnia, quippe facta per illam, essent ea posteriora. Nam vide, num illud evangelicum : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum : et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum* ; istis consentaneæ habeat. Principium enim fuerit, Pater ille et creator universorum, ex quo germinavit, quod erat in ipso, Verbum rectissimum. Illud autem : *Hoc erat* (28) *in principio apud Deum*, Verbi principatum illum quem apud Patrem, priusquam mundus crearetur, C liberum habuit, significare videtur; velut *Princi-*

¹ Gen. 1, 1. ² Prov. viii, 22. ³ Joan. 1, 1.

Μοχ τὸ ἐνευ μελισμοῦ palam vitiosum est. Schottus, sine partium distinctione. Quid enim vero ad propositum? Legendum ergo μελλισμοῦ, ut V. et H., vel etiam μελησμοῦ, ut nonnunquam scribitur, ut prompta rerum ex nihilo educio, Deo vocante nulloque obnitente, exprimat.

(24) Κατακομοεῖ. Andr. Schottus, μετακομοεῖ.

(25) *Librum Job esse Mosis*. Est hæc communior veriorque sententia, quam pluribus docte admodum explicat tueturque Jacobus Bolducus ord. S. Francisci Capuc., præludii II, in suum Job.

(26) *Non erraverit, qui Principium*, etc. Secuti sunt eam Methodii expositionem Augustinus I. 1 *De Gen. ad lit.*, c. 1; Basilius et Ambrosius hom. in *Hexaem.*, et est subtilis : quanquam non omnium forte maxime litteralis : qua de re expositores ad I illud caput Gen.

(27) *Dominus creavit me*, etc. Sic LXX, ἔκτισέ με, condidit, creavit me, quod non minimam olim difficultatem fecit : satis acitque Hieronymus in epist. ad Cyprian., negando haberi in Hebræo verbum creationis quæ dicitur נָבַח, sed possessionem quæ dicitur נָבַח; quo etiam modo habent Vulgata expressa ex Hebr., *Dominus possedit me in initio viarum suarum*; quomodo et Aquila : Κύριος ἐκτίσατό με ἀρχῆθεν. Quia tamen etiam LXX salvandi sunt, et lectio tot Patribus recepta, dicendum videtur cum Jansenio ad eum locum, idem significari utraque lectione : quanquam illa LXX nonnihil humilior, et humano modo : significari, inquam, Sapientiae illius subsistentiam a Patre, ante omnem creaturam; æternamque emanationem, velut Rationis, in qua et per quam crearentur omnia : atque adeo, *principii ex principio illo singulari sine principio, Patre, a quo, et post quem, γίνεται αὐτὸς ἀρχὴ τῶν ἄλλων*. Velut creatur et sit aliorum ipsum Principium, inquit Methodius, inhærens phrasi illi Scri-

pturæ, eodem proinde modo exponendus; Patrisque illam ingeniti notionem ac auctoritatem insinuans, qua etiam emanationum ad intra, totiusque Trinitatis fons dicitur, et est unus ipse, ἀρχὴ ἀναρχος : non ad existentiam prioris exclusionem; sic enim et Filius ἀναρχος est, ut bene Gregorius orat. *De theolog.* alique passim Græci; sed per remotionem ἀναρχας, ac velut causæ principii que essendi : nam causam in divinis non ita ferunt Latini, ut nec Græci, ἀρχὴν, bono utriusque sensu, aliisque et aliis verbis quod sanum est, explicantes. Male ergo Schottus τὸ, ἰδίαν ἀναρχον ἀρχὴν, proprium reddidit æternumque principium : nec satis sane, cum dictum κατὰ διαστολήν de Patre, negari videatur de Filio; quod esset valde blasphemum, purusque putus Arianismus.

(28) *Illud autem : Hoc erat*, etc. Singularis plane hic, quanquam non alienus a phrasi Græca, Methodii sensus : imo nec a Latina. Nam etiam Latinis, *esse in magistratu, esse in dignitate*, etc., eo sensu recepta sunt. Cum ergo τὸ ἀρχὴ Græcis sit æquivocum, nec minus principatum significet quam principium, potuit Methodius intelligere verbis illis significatum Verbi divini principatum, ut existentia ejus apud Deum et Patrem iis velut qualiscetur : quod plane congruit illi psal. cix, μετὰ σοῦ ἡ ἀρχή, καὶ τὰ ἐξ ἧς, ubi Latina : *Tecum principium*, etc.; sed ex Hebr. constat legendum *principatus* : nec nisi καταχρηστικῶς nonnihilque barbare, alterum pro altero positum ab interprete, non ex Hebr., sed ex Græco LXX reddente. Legerunt sine dubio illi נָבַח עֵץ (Himmecha nedaboth) seu potius נָבַח עֵץ (Nedabuth), ut bene Sanctus noster, recteque et eleganter expresserunt Græce, μετὰ σοῦ ἡ ἀρχή, pro quo jam mutatis punctis legimus נָבַח עֵץ (hammecha nedaboth), *populus tuus spontaneus*, quod et ipsum imperium respicit.

pium dicat auctoritatem ac liberum principatum. Post ergo singulare illud Principium absque principio, qui est Pater, sit ipsum aliorum Principium, per quod omnia creantur.

IX. Origenes, inquit, postquam multa commentus esset de universi aeternitate, etiam hoc addit. Neque ergo ab Adam, ut quidam affirmant, cum prius non esset homo, tunc omnium primus formatus, in mundum processit. Neque mundus rursus, ante sex dies quam crearetur Adam, cœpit fieri. Quod si quis hac in parte dissidat ambigatque, prius cedat, num ita accipientibus, facile ad Mosaici libri rationem, numeretur annus unus? sic etiam hic acclamante prophetica voce⁵: *A sæculo et usque in sæculum tu es: quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesternæ quæ præterit, et custodia in nocte.* Nam cum mille anni (29) in diem unum concludantur in oculis Dei, a mundi ortu ad usque requiem, [sunt dies sex; atque ab illa] ad nos iterum sex præterierunt dies, ut optimi affirmant calculatores. Annum ergo sexies millesimum ab Adamo ad nos usque aiunt extendi: nam die septima, septimo inquam mundi millenario, iudicium futurum dicunt. Ergo a nobis usque ad principium in quo Deus creavit cœlum et terram, dies omnes tredecim numerantur: ante quos, cum Deus nihil omnino operatus sit et creaverit, Patris nomine et universalis conservatoris ac Domini caruit. Enimvero, si tredecim dies sunt in oculis Domini a mundo condito, quomodo Sapientia in Jesu Sirach dicit: *Arenam maris, et pluviam guttas, et dies sæculi quis dinumerabit?* Hæc Origenes serio disputans, vide, rogo, quam nugetur.

⁵ *Psal. LXXXIX, 2, 4.* ⁶ *Eccli. 1, 2.*

(29) *Nam cum mille anni, etc.* Videtur plane, et est locus mutilus, male omnino redditus ab Schotto, nec bene illustratus ab Hæschelio. Ex illo igitur *psalm. LXXXIX: Mille anni ante oculos tuos, etc.*, infert Origenes a mundo primum creato ad Adamum usque ad Dei requiem, non nostram, ut supinius Schottus, sex mille annos intercessisse; sex vero iterum alios ab illa quiete, ex probatori chronologia quæ est LXX, ad sua usque tempora colligit: velut jam exacto altero senario, postque illud currente septenario, ac velut septima die, qua vult fore mundi consummationem. Ex quibus universim colligit Methodius, esse tantum dies quatuordecim (et sic forte fuerit in textu corrigendum), ante quos in ipsa Origenianorum sententia, Deus nihil ageret: eoque non stare illud Sap. Sirach: *Dies sæculi quis dinumerabit?* velut illi innumerabiles sint, arenæque maris et guttis pluvie comparabiles. Nulla ergo hic jocularis hallucinatio Origenis, qualem Hæschelius fingit, velut septem pro tredecim iniecerit; sed debilior argumentatio ex Scriptura male intellecta, quam Methodius ex Scriptura quoque refellit. Notanda auctoritas libri Ecclesiastici, quem vir sanctus etiam *Psalmis* opponat. Porro videtur ex illo loco, celebrem illam Gregorii et fere Græcorum sententiam, de mundi spiritualis et angelici creatione ante hunc corporeum, statuere, ac insinuare, innumerabiles illos dies sæculi seu ævi illius, esse spiritualis, non nostri hujus; cujus nume-

θεῖν, εἶκοσι σημαίνειν, τὴν ἐξουσίαν ἀρχῆν εἰπὼν. Οὐκοῦν ἀρχὴ μετὰ τὴν ἰδίαν ἀναρχον ἀρχήν. τὸν Πατέρα, αὐτὸς τῶν ἄλλων γίνεται, δι' ἧς πάντα δημιουργεῖται.

Θ'. Ὅτι Ὀριγένης, μετὰ τὸ πολλὰ μυθήσασθαι περὶ τῆς τοῦ παντός ἀτιδιότητος, ἐπάγει καὶ τοῦτο. Ὅστε οὖν ἀπὸ Ἀδάμ, ὡς φασὶ τινες, πρότερον οὐκ ὦν ὁ ἀνθρώπος, τότε πρῶτος πλασθεὶς εἰς κόσμον παρῆλθεν οὔτε αὐτὸς κόσμος πρὸ ἐξ ἡμερῶν τῆς τοῦ Ἀδάμ γενέσεως ἤρξατο δημιουργεῖσθαι. Εἰ δὲ φιλοφρονοῖτο διαφέρεσθαι πρὸς ταῦτά τις, πρότερον φρασάτω, εἰ μὴ εὐαρθίμως ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως, κατὰ τὴν Μωσέως βίβλον, ταῖς οὕτως αὐτὴν ἐκλαμβανόμενος ὁ χρόνος εἰς, τῆς προφητικῆς καὶ ἐνθάδε βοώσης φωνῆς: *Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ: ὅτι χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου ὡς ἡμέρα ἢ χθὲς, ἥτις διήλθε, καὶ φυλακὴ ἐν τυκτὶ χιλίων γὰρ ἐτῶν διοριζομένων εἰς μίαν ἡμέραν ἐν ὀφθαλμοῖς Θεοῦ, ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως μέχρι καταπαύσεως. μέχρις ἡμῶν, ὡς οἱ περὶ τὴν ἀριθμητικὴν φάσκουσι δεινοὶ, ἐξ ἡμέραι συμπεραιοῦνται. Ἐξακισχιλιοστὴν ἄρα ἔτος φασὶν ἀπὸ Ἀδάμ εἰς δεῦρο συντελεῖναι τῆ γὰρ ἔβδομάδι τῷ ἑπτακισχιλιοστῷ ἔτει κρίσιν ἀφίξεσθαι φασιν: οὐκοῦν αἱ πᾶσαι ἡμέραι δέκα καὶ τρεῖς ἀφ' ἡμῶν ἕως εἰς τὴν ἐν ἀρχῇ, ἐν ἣ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, μετροῦνται. ὦν ὁ Θεὸς ἀνώτερον, κατὰ τὴν σφῶν αὐτῶν ἄνοιαν οὐδὲν οὐδαμῶς δημιουργήσας, ἐγεγύμνωτο τοῦ Πατρὸς (30) καὶ παντοκράτωρ εἶναι. Εἰ δὲ καὶ τρισκαίδεκά εἰσιν ἡμέραι ἐν ὀφθαλμοῖς Θεοῦ ἀπὸ γενέσεως κόσμου, πῶς φησὶν ἢ ἐν τῷ Σειρῶχ σοφία: *Ἄμμον θαλασσῶν, καὶ σταγόνας ὕετος, καὶ ἡμέρας αἰῶνος τίς ἐξαριθμήσει;* Ταῦτά φησὶν ὁ Ὀριγένης σπουδάζων, καὶ ὄρα οἷα παίζει.*

rus dierum, etiam Origeniane, et juxta illos qui ita extendunt dies sex creationis, facile iniri possit. Contra hanc sententiam æstimat Cornelius pronuntiatum a Patribus Lateranensibus: sed mihi melius censet D. Thomas, cujus utinam in censendis dogmatis modestiam et soliditatem juniores multi imitarentur, nec nisi ex mente conciliorum, cui verba debent componi, in ejusmodi pronuntiant. Damnatu ergo fuerit carcer ille damnati Origenis, et mundus ille ante Adamum sex mille annis, plenus incorporeis hominibus seu non carnalibus, et hactenus angelis; spiritualis vero ille et vere angelicus, quem nemo Patrum erroris in fide insimularit. Basilio, Gregorio, etc., ipsique nostro Methodio, quantum ex dictis colligimus, vindice S. Thoma et Angelo Scholæ, probabilis constitit: quanquam eidem ejusque discipulis, quos agimus, simultanea, ut unius mundi, creatio omnium, probabilior fuerit. Non male de his Escalant. *Clypeo concionat.*

(30) *Πατήρ.* Legendum omnino videtur ποιητής. Sic enim, ubi de creatione, loqui amant Patres Græci; quibus Deus dicitur ποιητής τῶν ὄλων καὶ δημιουργός. Cf. S. Justini *Cohort. ad Græcos*, n. 22; *Apolog.* 1, n. 20. Hinc reformanda versio: *Cum Deus nihil omnino operatus sit et creaverit, Effectoris nomine... caruit.* Mirari subit hunc locum, non solum Schottum, sed et Combefisium fuisse.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΕΘΟΔΙΟΥ ΕΚ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΠΟΡΦΥΡΙΟΥ.

SANCTI METHODII

FRAGMENTA EX LIBRIS ADVERSUS PORPHYRIUM (31).

I.

(Ex Parallelis Damascen., *Opp. tom. II, pag. 778.*)

Κάλλιστον ταῖς ἀληθείαις καὶ ἐπαινετὸν κλητέον Α τοῦτο, ὅπερ ἂν αὐτὸς εἶναι ὁ Θεὸς ἠγγήσῃται καλὸν· καὶ ὑπὸ πάντων ἐξουθενῆται καὶ χλευάζεται· ἀλλ' οὐχ ὥσπερ οἱ ἄνθρωποι νομίζουσι.

Plane omnino optimum atque laudabile fuerit appellandum, quod esse Deus ipse bonum putaverit; tametsi omnes illud spernant subsannentque. Non enim sic habet, ut homines autumant.

II.

Ibid. pag. 784 B.

Μετάνοια τότε ἀμαρτήματος παντὸς γίνεται ἀπαισιτική, ὅταν ἐπὶ τῷ γενομένῳ ψυχῆς σφάλματι ἀναβολὴν μὴ δέξῃται· μηδὲ παραπέμψῃ τὸ πάθος εἰς χρονικὸν διάστημα· οὕτω γὰρ οὐχ ἔξει καταλείψαι ἴχνος ἐν ἡμῖν τὸ κακόν· ἀτε ἅμα τῷ ἐπιθῆνα· ἀποσπασθὲν δίκην φυτοῦ ἀρτισυστάτου.

Tunc pœnitentia omne peccatum delet, cum peccante anima, dilationem non acceperit, neque in longum tempus morbum remiserit. Sic enim nequiverit malum relinquere in nobis vestigium, velut statim ac cœpit invadere, instar novellæ plantationis, avulsam.

III.

Ibid. pag. 785 E.

Ἡμέτερον μὲν ὄντως ἐστὶ κακὸν ἢ πρὸς τὸν Θεὸν Β ἀνομοιότης τε καὶ ἀγνοία· ἀγαθὸν δὲ ἐμπαλιν πηλίκον ἢ πρὸς αὐτὸν ἐξομώσις. Φαίνεται γοῦν ὀφθεῖον μὲν, ἀληθῶς ἀγαθὸν, ἢ περὶ τὸ ἀφθαρτὸν τε καὶ θεῖον ἐπιστροφή καὶ πίστις· κακὸν δὲ ἢ περὶ αὐτὸν ἀγνοία καὶ βραθυμία· εἶγε τὰ ἐν ἡμῖν καὶ ἐξ ἡμῶν φέμενα, ταῦτα ἡμέτερα τυγχάνουσι· κακοποιητικὰ ὄντα πονηρίας.

Hominis revera malum, ejus ad Deum dissimilitudo et ignorantia: contra, grande bonum, assimilatio. Sane videri debeat, vere proprium ejus bonum, conversio fidesque in id quod corruptione vacat, et Deum; malum autem, que circa eum ignorantio ac desidia est: quando in nobis atque ex nobis ortum habentia, quibus est malitia omnis, nostra censeri debent.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΕΘΟΔΙΟΥ ΕΚ ΤΟΥ ΠΕΡΙ ΜΑΡΤΥΡΩΝ ΛΟΓΟΥ.

(*Apud Theodoritum Dial. 1 Ἀτρεπτ., Opp. tom. IV, pag. 37.*)

Οὕτω γὰρ θαυμαστὸν καὶ περισπούδαστόν ἐστι τὸ μαρτύριον, ὅτι αὐτὸς ὁ Κύριος, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τιμῶν αὐτὸ ἐμαρτύρησεν, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγρηάμενος τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἵνα καὶ τούτῳ τὸν ἄνθρωπον τῷ χαρίσματι εἰς ὃν κατέβη, στέλῃ.

SANCTI METHODII EX SERMONE DE MARTYRIBUS (32).

Adeo etiam admirandum et magnopere expetendum est martyrimum, ut Dominus ipse Jesus Christus, Filius Dei, ipsum honorans passus sit. non rapinam arbitratus se esse æqualem Deo: ut hoc dono etiam hominem ad quem descenderat, honoraret.

⁷ Philipp. II, 6.

(31) Tria quæ subjiciuntur fragmenta, excerpta perhibentur in *Parallelis Damascenicis* ex tōn κατὰ Πορφυρίου. De hoc autem opere S. Methodii plura S. Hieronymus inter *Veterum testimonia* quæ Methodianis præmisimus. Videtis et Holstenium in *Dissertat. De vita et scriptis Porphyrii*, cap. 11, post med.

(32) Unus inter veteres Theodoritus, quod quidem sciam, meminit hujus operis Methodiani *De martyribus*. Sic autem se habet apud ipsum in-

scriptio: Τοῦ ἀγίου Μεθοδίου, ἐκ τοῦ *Περὶ μαρτύρων* λόγου. Combefisium qui complura ex *Eclogariis* et *Catenis Methodiana* fragmenta congegit, miror equidem istud vetustissimi Patris de Christi divinitate illustre testimonium præterisse. Quæ enim in eo enuntiantur, non nisi in Deum verum cadere possunt, judice Petavio in præclara præfatione ad tom. II *Dogmat. theolog.*, cap. 4, num. 5. Neque aliter Bullus in *Defens. fid. Nic.*, sect. II, cap. 13, § 9, pag. 164. GALL.

ΜΕΘΟΔΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΠΑΤΑΡΩΝ

ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ

Εἰς τὸν Σιμωνά καὶ εἰς τὴν Ἄννην, τῇ ἡμέρᾳ τῆς Ὑπαντήσεως· καὶ εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον.

METHODII EPISCOPI PATARENSIS

ET MARTYRIS

De Simeone et Anna, quo die Dominico in templo occurrerunt; ac de sancta Deipara.

I. Cum olim, quantum quidem breviter licuit, A quæ de virginitate dicenda erant, in *Symposiacis de castitate*, ceu jactis fundamentis abunde explicuerimus, hodierna die totam ipsam et a radice virginitatis gloriam coronamque immarcescibilem, alumnis Ecclesiæ oblectandis, tempus ecce in medium produxit. Hodie siquidem divinorum oraculorum consilium palam aperitur; gloriosaque hujus diei signa præfigurata, eorumque exitus atque effectus a sacris prædicatoribus ecclesiastico cœtui releguntur. Hodie finis antiquo illi veroque consilio impositus, præclare rerum ipsa exhibitione mundo manifestatur. Hodie citra legumentum aliquod, *Domini gloriam*, divinæque ipsius arcæ majestatem, ceu in speculo, revelata facie *contemplamur*⁸. Hodie cœlestem illam, gentibusque anxie expectatam B lætitiā, humeris suis sanctissima celebritas bajulans, mortalium generi impertitur. *Præterierunt vetera; effloruerunt nova, et quæ non veterascunt*⁹. Non jam amplius austerum legis decretum præsidet: sed Domini gratia omnes ad se salubri longanimitate convertens regnum tenet. Haudquaquam iterum Ozan aliquis intrectabilia ausus contingere, invisibili ratione flagellatur¹⁰. Deus enim ipse invitat; et quis præ timore adhuc cunctabitur? Clamat: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis*¹¹; et quis non accurret? Ne quis vero Judæus contradixerit in præcedentem domus Abedaræ typum

⁸ II Cor. iii, 18. ⁹ II Cor. v, 18; Isai. xliii, 19.

(33) Ἐν τοῖς *Περὶ ἀγγελίας συμποσίοις*. Habentur in bibliotheca monasterii quod est in insula Pathmos: Leo etiam Allatius edendā promittit in suo Eustathio: necdum ipsi potuimus integrum opus nancisci, aut habere Roma scriptum, quantum non semel de ea re scripsimus: ut opus habeamus dare excerpta Photiana, cum pauculis fragmentis, potius sollicitando alicui, ut vel ediderit vel edendum nobis non inviderit, quam faciendo satis votis publicis, et huic ipsi orationi, qua se auctor quæ spectant ad virginitatem, in illis *κατεστρωχέναι*, ceu fundamenta jecisse accuratiusque explicasse, alioquin hic explicanda, statim pronuntiat. Minus Pantinus expresserat. — Hæc scribebat Combefisius anno 1644, quo sua Methodiana publici juris fecit. Methodii enim *Symposium* primum prodiit Romæ, cura et studio Leonis Allatii, anno 1656, deinde anno insequente 1657, Parisiis, ex editione Possinii. CALL.

(34) *Κατοπτρίζομεθα*. Respicit Paulinum *κατοπτρίζομενοι*. II Cor. iii, ubi Vulg., *speculantes*:

A'. Πάλαι ικανῶς, ὡς οἶόν τε, διὰ βραχέων, τὰ περὶ παρθενίας ἐν τοῖς *Περὶ ἀγγελίας συμποσίοις* (33) κατεστρωχότων ἡμῶν, σήμερον αὐτὴν τὴν τῆς παρθενίας ὀλόβριζον δόξαν, καὶ ἀμαράντινον στέφανον εἰς εὐφροσύνην ὁ χρόνος ἐν μέσῳ προήγαγε τοῖς τῆς Ἐκκλησίας τροφίμοις. Σήμερον γὰρ τὸ βουλευτήριον τῶν θείων χρησμῶν ἐξανοίγεται, καὶ τὰ τῆς παρουσίας ἐνδόξου ἡμέρας σύμβολα καὶ ἀποτελέσματα, παρὰ τῶν ἱεροκηρύκων τῷ ἐκκλησιαστικῷ συλλόγῳ ἐπαναγινώσκειται. Σήμερον ἡ περὶ αἰώσεως τῆς ἀρχαίας βουλῆς καὶ ἀληθινῆς διὰ τῶν ἔργων ἐνδόξως τῷ κόσμῳ ἐμφανίζεται. Σήμερον ἄτερ διακαλύμματος ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τῆς θείας αὐτοῦ κωδοῦ *κατοπτρίζομεθα* (34). Σήμερον τὴν παραδοχθεῖσαν οὐράνιον χαρὰν ταῖς γενεαῖς ἐπ' ὤμων φέρουσα (35) ἡ ἀγνωστὴ πανηγυρίς, τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἀποδίδωσι. Παρῆλθε τὰ παλαιὰ, καὶ ἤρθησε τὰ νέα, καὶ οὐ παλαιόμενα. Οὐκέτι νόμου αὐστηρὸν δόγμα προεδρεύει, ἀλλὰ χάρις Δεσπότητος βασιλεύει, σωτηρίῳ μακροθυμῆς πάντας πρὸς ἑαυτὴν ἐπιστρέφουσα. Οὐ πάλιν Ὀζᾶν τις ἀοράτως μαστίζεται, προσφάσσει τοῖς ἀψύστοις κατατομῶν. Θεὸς γὰρ προτρέπεται, καὶ τίς δειλιάσει; Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ περφορισμένοι, βῆθ' καὶ τίς οὐ προσδραμεῖται; Καὶ μηδεὶς Ἰουδαίων ἀντιλεγέτω τῇ ἀληθείᾳ, πρὸς τὴν προτύπωσιν βλέπων τοῦ οἴκου Ἀβεδαρᾶ. Εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν ὁ Κύριος ἐμφανῶς (36), καὶ ὑπὸ (37)

¹⁰ II Reg. ix, 6. ¹¹ Matth. xi, 28.

eodem atque ipsi sensu. Erasm., *in speculo representantes*, quod minus placet. Pantinus tantum, *contemplamur*, minus expressum.

(35) Ἐπ' ὤμων φέρουσα. Phrasi illa trita qua dicimus, tempus triste aliquid vel faustum afferre. Eodem modo Andreas Cret. orat. *in nativ. Mariæ, ἡμέραν*, dicit, πρῶτην τῶν ἑορτῶν, φέρουσαν τὸ φῶς τῆς παρθενίας ὑπὲρ κεφαλῆς, *diem inter dies festos primum, qui lumen virginitatis in capite bajulet*.

(36) Ἡλθεν... ἐμφανῶς. Sic plane textus jungendum petit; plana allusione ad illud psal. xliix: *Deus noster manifeste veniet, ἐμφανῶς ἔξει*: quem locum auctor alteri Joan. i adnectit. Quare minus apte Pantinus junxerat sequentibus. Quod item præcedit προτύπωσιν τοῦ οἴκου Ἀβεδαρᾶ, *rem in domo Abedaræ præfigurata*, minus expressum, pro, *præcedentem figuratam seu typum domus Abedaræ*, a qua, rei præfiguratae ac præsignatæ, nempe Mariæ, aut etiam templo, in quod viva illa arca, Dominus Jesus pompa inducitur, reverentiam conciliat.

(37) Ὑπὸ. Forte ὑπέρ, ut alibi.

τῆς ἐμφύχου κιβωτοῦ, ὡς ἐπὶ Ιλαστήριον, ἐπὶ γῆς Α
πομπεύει. Ταύτης προσψάσας τελώνης, δίκαιος ἀνα-
δείκνυται. Ταύτη προσπελάσασα πόρνη, σώφρων
ἀναπλάττεται. Ταύτη θίξας λεπρός, ἀνωδύνας ἀνα-
χαλκεύεται. Οὐδένα ἀπωθεῖται· οὐδένα βδελύσσει-
ται. Μεταδίδοι τῶν ὑγιεινῶν, οὐ μεταλαμβάνουσα
τῶν νοσερῶν· ὁ γὰρ τῆς φιλανθρωπίας Κύριος ἐπ-
αναπαύεται αὐτῇ. Ταῦτα τῆς νέας χάριτος τὰ δω-
ρήματα. Τοῦτο πρόσφατον γέγονεν ὑπὸ τὸν ἥλιον,
οὐ πάλι γεγὼς, οὐδ' αὖ μετέπειτα γενησόμενον.
Προώρισε (38) δι' οἶκτον τὸν πρὸς ἡμᾶς, ἤλθε, καὶ
ἐπλήρωσε διὰ φιλανθρωπίαν τὴν αὐτῷ πρέπουσαν.
Εἰκότως γοῦν καὶ ἀνέκραγεν ἡ ἱερὰ σάλπιγξ· *Τὰ*
ἀρχαῖα παρήλθεν· ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καιρά.
Καὶ τί ἐνοήσω, ἢ τί λαλήσω ἐπέξιοι τῆς ἡμέρας,
τοῖς ἀνεφίκοις ἐπεκταίνωμενος; Φέρε γὰρ αἶψα τῆς
ἀγίας Παρθένου ἡ μνήμη κατὰ παντὸς λόγου τὰ νι-
κητήρια. Διὰ τοι τοῦτο, δυσωπήσαν ἡμῖν τὴν ἀσθένειαν
τὸ μέγεθος τῶν ἐγκωμίων, ἐπὶ τὸν δυνατὸν ὕμνον
καταφεύγωμεν καὶ τὴν ἀκίνητον ἤτταν ἐγκω-
χησάμενοι (39), τῷ φιλότρῳ Χριστοῦ ποιμνίῳ γε-
γηθότες συγχορεύσωμεν. Σὺ δέ μοι, ὦ θεϊότατον καὶ
κεριώτατον ἀκροατήριον, τὸ σιγηλὸν ἄσκει, ὅπως διὰ
τῶν πρῶτων τῶν ἀκοῶν γαληνῶς ταῖς διανοίαις
ἐγκυβερνηθῆς τῆς ἀληθείας τὰ ἀγώγιμα. Ἐορτὴν
ἔχομεν, οὐχ Ἑλληνικῆς εἰκαιομυθίας, γελοποῦν καὶ
ἐμβρόντητον θεῶν ἐστίασιν φέρουσαν, ἀλλὰ τῆς
ἀσπέκτου δόξης τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ συγκατάθεσιν
ἐκπαιδεύουσαν.

inimique deorum convivium secum adducens; sed
Deus ¹⁴, humilem ad nos demissionem, edoceat.

Β. Φέρε τοίνυν, σεμνολόγε κηρύκων, καὶ μέγιστε **Γ**
προφητῶν, Ἡσαῖα, τὰ τῆς ἐνδόξου πανηγύρεως φι-
λοσόφει τῇ Ἐκκλησίᾳ μυστήρια, καὶ δαψιλῶς ἐμ-
φορηθῆναι τῶν ἀναφαιρέτων ἀγαθῶν πρότρεπε τοὺς
καλλίστους δαιτυμόνας, ὅπως τῷ παρὰ σοὶ ἐσότρῳ
τὴν παρ' ἡμῖν ἀλήθειαν ἀντιζεύξας, ὡς ἀψευδῆς ὑπο-
φήτης, χεῖρα ἐπὶ χεῖρα κροτήσης τῷ τέλει τῶν προφ-
ησῶν· *Ἐγένετο, φησί, τοῦ ἐνιαυτοῦ οὗ ἀπέθανεν*
Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον
ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένον, καὶ πλήρης
ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ. Καὶ σεραφίμ εἰστήκει-
σαν κύκλῳ αὐτοῦ· ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἐξ
πτέρυγες τῷ ἐνὶ. Καὶ ἐκέκραγεν ἕτερος πρὸς τὸν
ἕτερον, καὶ ἔλεγον· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος
Σαβαώθ· πλήρης πᾶσι ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ.
Καὶ ἐλήθη τὸ ὑπέρθυρον ἀπὸ τῆς φωρῆς ἧς ἐκέ-
κραγον, καὶ ὁ οἶκος ἐπλήσθη καπνοῦ. Καὶ εἶπα· **Δ**
ὦ τάλας ἐγὼ, ὅτι κυταρένυγμα ὅτι ἄνθρωπος
ὦν, καὶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχων, ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκά-
θαρτα χεῖλη ἔχοντος οἰκῶ, καὶ τὸν βασίλεια Κύ-
ριον Σαβαώθ εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου. Καὶ ἀπ-
ωστάλη πρὸς μὲ ἐν τῶν σεραφίμ, καὶ ἐν τῇ χειρὶ

A respiciens ¹². In propria Dominus manifeste ven-
nit ¹³; vivæque et animatæ arcæ, ceu propitiatorio
insidens, pompa in terra procedit. Hanc publica-
nus contingens, justus evadit. Huic se meretrix
applicans, velut nova fictione casta redditur. Hanc
leprosus contrectans, sine dolore sanus, velut re-
cuditur. Neminem repellit, neminem abominatur.
Impertitur sanitates; non participat aliquid noxium.
Propensissimus enim erga homines Dominus in ea
requiescit. Sunt hæc novæ gratiæ munera. Hoc re-
cens novumque accidit sub sole ¹⁴; nec olim fa-
ctum, nec post futurum. Quod pro sua Deus in nos
miseriordia præfîniverat, venit; et pro sua digna
erga humanum genus propensione, ipse adimple-
vit. Quare jure optimo sacra illa tuba intonuit:

B *Vetera transierunt; ecce facta sunt omnia nova* ¹⁵.
Quid vero mente concipiam quidve loquar, hac di-
gnum die enitens ad inconcessa? Vincit enim ac
longe superat omnem sermonem, sanctæ hujus
Virginis memoria. Quocirea deterrente virium no-
strarum imbecillitatem laudum ipsius magnitudine,
ad hymnum eidem pro ingenii nostri facultate de-
cantandum confugiamus; nosque ipsi immobiliter
victos gloriantes, una cum festi studioso Christi
grege, tripudio saliamus. Tu vero mihi in primis
divinissima sacratissimaque concio, silentium co-
lito, ut per aurium sinus velut intelligentiæ portum,
veritatis merces placide subintrent. Festum agimus
non ex Græcorum vanis fabulis, ridiculum attoni-
quod importabilis gloriæ, ejus *qui est super omnia*

II. Age ergo, inter præcones gravissime ac ma-
xime prophetarum, Isaia, gloriosæ celebritatis sa-
cramenta sapienter edissere; optimosque convivas,
ut stabilibus bonis large exsaturentur, impelle; ut
tuo illi speculo veritatem nostram ex adverso nec-
tens, prædictionibus sortitis terminum, ut verus
vates, manum ad manum lætus complodas: *Factum*
est, inquit, in anno quo mortuus est Ozias rex,
vidi Dominum sedentem super thronum excelsum et
elevatum: et plena domus gloria ejus. Et seraphim
stabant in circuitu ejus: sex alæ uni, et sex alæ uni.
Et clamabant alter ad alterum, et dicebant: Sanctus,
sanctus, sanctus Dominus Sabaoth: plena omnis
terra gloria ejus. Et elevatum est superliminare a
voce qua clamabant: et domus impleta est fumo. Et
dixi: O miser ego, quia compunctus sum: quia homo
cum sim, et immunda labia habeam, in medio populi
immunda labia habentis habito; et regem Dominum
Sabaoth vidi oculis meis. Et missus est ad me unus
de seraphim; et in manu sua habebat carbunculum,
quem forcipe tulit ab altari: et tetigit os meum, et
dixit: Ecce tetigit hoc labia tua, et auferet iniquitates

¹² II Reg. vi, 10. ¹³ Joan. i, 11; Psal. XLIX, 3. ¹⁴ Eccle. i, 10. ¹⁵ II Cor. v, 17. ¹⁶ Rom. ix, 5.

(38) Προώρισε. Deesse videtur ὁ.

(39) Τὴν ἀκίνητον ἤτταν ἐγκωχησάμενοι. Sic
relinendum videtur, quidquid Pantino videatur
mutandum τὸ, ἀκ-κίνητον in ἀν-κίνητον, minusque

bene reddat, *invicto hoc certamine victos*, etc. Signi-
ficatur excellens Christi victoria laudumque ejus,
qua immobili, ut non possit non obtinere, nobis
gratulandum sit.

tuas, et peccata tua circumpurgabit. Et audivi vocem Domini dicentis : Quem mittam ? et quis ibit ad populum hunc ? Et dixi : Ecce ego, mitte me. Et dixi : Vade, et dic populo huic : Auditum audietis, et non intelligetis : et videntes videbitis, et non perspicietis ¹⁷. Sunt porro hæc prophetæ per Spiritum prænuntiata oracula. Tu vero mihi, charissime, vim dictorum considera, ut sacramentorum eventum assequaris ; noverisque quis quantusque sit noster hic conventus. Cumque propheta olim miraculum sit vaticinatus, age tu, summo ardore animique lætitia et alacritate, perspicaci intelligentiæ tuæ oculo, Bethlehem illam perquam inclytam adi ; manifestamque tibi tuo animo tecum imaginem effluge, prophetiam cum ipso rerum eventu componens. Neque enim, multis tibi verbis opus fuerit ad totius rei cognitionem consequendam, modo iis quæ illic geruntur, mentis oculos diligenter advertas. *Omnia siquidem sunt obvia intelligentibus, et recta invenientibus scientiam* ¹⁸. Ecce enim, ceu thronus sublimis et elevatus, ob ejus gloriam qui est fabricatus, Virgo Mater regi Domino Sabaoth, spectatissima illic statuitur. Super illo nunc ad te venientem in carne Dominum perspice. Super illo, virginali inquam throno, eum venerare qui novam hanc omnibusque laudibus prosequendam ad te profectionem adornavit. Circumspice vero fidei oculis ; regiumque etiam illud seraphicorum spirituum, ceu sacerdotii lege, ei comes, obsequium occurret. Amat enim etiam ejusmodi satellitium, talis regis sequi præsentiam. Unde et eo loco, non solum dicuntur laudasse trinam illam divinæ unitatis substantiam ; verum etiam, quæ nunc, Deo apparente, in terra occurrit, unius illius de sancta Trinitate, omnibus adorandam gloriam ; in eo quod dicant : *Plena omnis terra gloria ejus*. Credimus enim, Filio propter nos *secundum propositum* ¹⁹ facto homini, una adesse Patrem, divinitate inseparabili, cum ejusdem ipsi essentiæ Spiritu. Nam ait Paulus, ille sacrorum interpres : *Erat Deus in Christo, mundum reconcilians sibi, non reputans ipsis delicta ipsorum* ²⁰ ; Patrem in Filio, propter unam eandemque voluntatem esse ostendens.

ἑαυτῷ καταλλάσσω, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ ἐν θέλημα ἐμφαίνων.

III Tu vero festimans, qui sic gloriosa Bethlemitica et quæ tui causa consummantur, perspicias, cœlestibus turmis salutem tuam magnifice celebrantibus tete lubens alacrisque adjuuge. Quomodo olim David coram arca ²¹, sic ipse coram virginali throno, lætus choreas ducito. Dominum ubique et semper præsentem, quique a Themane, ut ait pro-

¹⁷ Isai. vi, 1-9. ¹⁸ Prov. viii, 9. ¹⁹ Ephes. i, 5.

(40) *Ἐρώπια*. Theod., εὐθεΐα.

(41) *Ἰεράτευμα*. Visum est minus expressum τὸ sacerdotium. Est, auct. Arist., ἡ περὶ τοὺς θεοὺς ἐπιμέλεια, cultus ille et obsequium religioque, sacerdotibus maxime, Deum divinamque excellentiam ex ellenter referentibus, respective adhibenda.

αὐτοῦ εἶχεν ἄνθρακα, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἤψατο τοῦ στόματός μου, καὶ εἶπεν· Ἴδού ἤψατο τοῦτο τῶν χειλέων σου, καὶ ἀφελεῖ τὰς ἀνομιὰς σου, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου περικαθαριεῖ. Καὶ ἤκουσα τῆς φωνῆς Κυρίου λέγοντος· Τίνα ἀποστείλω ; καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τούτον ; Καὶ εἶπα· Ἴδού ἐγὼ, ἀπέστειλόμ με. Καὶ εἶπε· Πορεύου, καὶ εἶπον τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῇ ἀκούσθητε, καὶ οὐ μὴ συρῆτε· καὶ βλέποντες βλέψητε, καὶ οὐ μὴ ἴδῃτε. Ταῦτα τοῦ προφήτου διὰ τοῦ Πνεύματος τὰ προκηρύγματα. Σὺ δέ μοι, ἀγαπητέ, σκόπει τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν, ἵνα συνίσης τῶν μυστηρίων τὴν ἔκβασιν, καὶ μάθῃς τίς καὶ ποταπὴ ἡμῶν ἢ συνάθροισις. Καὶ προφηγματίσαντος τοῦ προφήτου τὸ θαῦμα, δεῦρο ἀπῆθι καὶ πρόσβαινε θερμώτατα καὶ φαιδρότατα καὶ προθυμώτατα, τῇ ὄξυωπιᾷ τῆς διανοίας ἐπὶ τὴν εὐκλεεστάτην Βηθλεέμ· καὶ ἀνατύπωσαι σεαυτῷ ἐμφανῆ εἰκόνα, τῇ ἐκθάσει τῶν πραγμάτων τὴν προφητείαν συγκρίνων· οὐ γὰρ δεήσῃ μακρῶν λόγων εἰς ἐφόδιον γνώσεως, τοῖς ἐκεῖσε ἔργοις ἐνατενίζων· Πάντα γὰρ ἐνώπια (40) τοῖς συνιοῦσι, καὶ ἐρθὰ τοῖς εὐρίσκουσι γινώσκιν. Ἴδού γὰρ αὐτόθι ὡς θρόνος ὄψηλδς καὶ ἐπηρμένος τῇ δόξῃ τοῦ κτίσαντος ἡ Παρθενομήτωρ εὐτρεπιζέται φανερώτατα τῷ βασιλεῖ Κυρίῳ Σαβαώθ. Ἐπὶ τούτων κατανόησον τὸν νῦν πρὸς σὲ διὰ σαρκὸς ἐπιδημήσαντα Κῆριον. Ἐπὶ τούτων τὴν παρθενικὸν φημι θρόνον προσκύνησον τὸν πρὸς σὲ τὴν νέαν ταύτην καὶ πανύμνητον πορείαν στειλόμενον. Περιβλέψοι δὲ τοῖς τῆς πίστεως ὅμμασι, καὶ εὐρήσεις περὶ τούτων καὶ τὸν βασιλικὸν τῶν σεραφίμ ἱεράτευμα (41). Ἐπεσθαὶ γὰρ φιλεῖ πως τῇ βασιλεύς παρουσίᾳ καὶ ἡ τούτων δορυφορία. Ὅθεν καὶ ἀνυμνηκεῖται τὸ τηρικαῦτα λέγονται οὐ μόνον τὸ τρισυπόστατον τῆς θείας ἐνάδος, ἀλλὰ δὴ καὶ τὴν κατανήσαντα τὰ νῦν ἐκτὸς γῆς διὰ τῆς θεοφανείας τοῦ ἐνὸς τῆς ἁγίας Τριάδος πᾶσι προσκυνητὴν δόξαν, ἐν τῷ λέγειν· Πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Συμπαρεῖναι γὰρ πεπιστευκάμεν τῷ δι' ἡμᾶς ἐναθρωπήσαντι Υἱῷ κατὰ τὴν εὐδοκίαν (42), καὶ τὸν ἀδιάστακτον αὐτοῦ Πατέρα κατὰ τὴν θεότητα, σὺν τῷ ὁμοουσίῳ αὐτοῦ Πνεύματι. Θεὸς γὰρ, φησὶν ὁ ἱεροφάντης Παῦλος, ἦν ἐν τῷ Χριστῷ, κέσμον παραπτώματα αὐτῶν· τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ διὰ τὸ

Γ'. Κατανοήσας δὲ, ὦ φιλέορτε, περὶ τὴν Βηθλεέμ τὰ οὕτως ἐνδοξα καὶ διὰ σὲ τελούμενα, συνασμένως τοῖς ἐπουρανίοις μεγαλοφυνῶς τὴν περὶ σὲ ἑορτάζουσι σωτηρίαν. Χόρευε πρὸ προσώπου τοῦ παρθενικοῦ θρόνου, ὡς πάλοι Δαυὶδ πρὸ προσώπου τῆς κιβωτοῦ. Ἄνευφήμησον τὸν ἀπανταχοῦ πάντοτε παρόντα, καὶ ἐκ Θεμάν, ὡς φησὶν ὁ προφήτης, ἐπιφανῆσαι κατὰ

²⁰ II Cor. v, 19. ²¹ I Reg. vi, 14.

(42) *Κατὰ τὴν εὐδοκίαν*, Eph. i, quo alludit. Nempe juxta bonam illam Dei voluntatem et decretum salutis hominum ; ex qua una Patris et Filii, Patrem in Filio statim colligit, ex eodem Paulo ; eoque minus apte Pantinus, ob propensam suam in nos voluntatem.

σάρκα τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἐδόκησαντα Κύριον. Α λέγε Μωσαϊκῶς· Ὁ δὲ τῶν μου θεός, καὶ δοξάσω αὐτόν, θεός τοῦ πατρός μου, καὶ ὑψώσω αὐτόν. Ἐχόμενα δὲ τῶν εὐχαριστηρίων (45), ἐξετάσωμεν χρησιμώτατα, τίς ἡ ἐν Βηθλεέμ ἐξεγείρασα πρόφασις εἰς βασιλεία τῆς δόξης. Τὸ μὲν γὰρ ἐν Βηθλεέμ σωματικῶς γεννηθῆναι· ἡ περὶ ἡμᾶς εὐσπλαγγχνία ἐξεδιόασατο τὸν ἀβιάστον· τὸ δὲ ὑποτίθειον τυγχάνοντα (44), τὸν ἐν χρόνῳ ἄχρονον, καὶ τοῖς σπαργάνοις ἐγκατεχόμενον ἀκατόγως, μέτοιχόν τε καὶ μετανάστην γενέσθαι, ποία ἄρα γένηται ἀνάγκη; Εἰ δὲ βούλη γνώμαι καὶ τοῦτο, ὡ θεοτάτον μοι καὶ θεόπνευστον σύστημα, ἀκούε Μωυσέως διαπρυσίως κηρύττοντος τῷ λαῷ, καὶ εἰς γνώσιν τῆς ὑπερφουδῆς γενήσεως ἐγκεντρίζοντος αὐτούς, καὶ λέγοντος· Πᾶρ ἄρσεν, σιανοῖτον μήτραν, ἄγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται. Ὁ τοῦ θαύματος! Ὁ βάθος πλοῦτος καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ! Ἐπρεπε γὰρ τῷ Κυρίῳ νόμου καὶ προφητῶν κατὰ νόμον ἅπαντα τὸν ἴδιον διαπράξασθαι, καὶ μὴ ἀθετητὴν εἶναι νόμου, ἀλλὰ πληρωτὴν· συνάψαι τε ἐντεῦθεν τῆ τοῦ νόμου περαιώσει (45) τὴν τῆς χάριτος αὐτοῦ ἀρχήν. Διὰ τοῦτο ἡ ὑπερτέρα νόμου Μητέρα τῷ νόμῳ ὑποκύπτει, καὶ ἡ εὐαγγῆς τὸν κατὰ τῶν ἀναγῶν φυλάττει ὁρισμὸν τὸν τετραράκοντα ἡμερῶν, καὶ γίνεται νόμου ὑπήκοος ὁ τοῦ νόμου ἐλευθεριωτής, καὶ προσφορὰ προσάγεται ὑπὲρ τοῦ ἡμᾶς ἀγιάσαντος, ζεῦγος ὀρνέων ἀκεραίων, εἰς μαρτύριον τῶν ἀμωμήτως προσόντων. Ὅτι δὲ ἀμόλυντος ὁ τόκος καὶ καθαρῶν ἀνεύθυνος, μαρτυρεῖ μου τῷ λόγῳ Ἡσαίας, διαβρήδην τῆ ὑπ' ἡλίῳ κηρύττων· Πρὶν ἢ τῆρ ὠδίνουσαι τεκεῖν, πρὶν ἢ ἐλθεῖν τὸν πόρον τῶν ὠδίνων, ἐξέφυγε, καὶ ἔτεκεν ἄρβεν. Τίς ἤκουσε τοιοῦτον, ἢ τίς ἐώρακεν οὕτως; Ἐκπέφυγε τοῖνον ἡ παναγία Παρθενομήτωρ τὰ γυναικεῖα, καὶ πρὶν ἢ τεκεῖν, εἴτ' οὖν ἄνε συνουσίας συλλαβεῖν (46), Πνεύματος ἁγίου προνομφεύσαντος καὶ ἀγιάσαντος. Τέτοκε τὸν πρωτότοκον, καὶ μονογενῆ τοῦ Πατρὸς Υἱόν, τὸν ἄνω μονογενῶς ἄτερ μητρὸς ἐκ τῆς πατρικῆς οὐσίας ἐκλάμψαντα, καὶ τὴν παρθενίαν τῆς φυσικῆς ἐνάδος ἀμέριστον καὶ ἀδιάστατον φυλάξαντα· καὶ κάτω ἐκ παρθενικῆς παστά-

pheta ²², humano generi secundum carnem voluit apparere, faustis omnibus excipe. Dic ut Moyses : *Iste Deus meus, et glorificabo eum : Deus patris mei et exaltabo eum* ²³. Porro post gratiarum deinceps actionem utilissime scrutemur, quid causæ Regem gloriæ in Bethlehem suscitaverit. Et quidem, ut in Bethlehem incorporatus nasceretur, coegit nostri miseratio, alioqui cogi nescium. Verum, ut infans latens, ille in tempore expers temporis, quique fasciis non detentus detineretur, pulsus patria ac profugus fieret, quænam demum necessitas compulsi? Sane, si et hæc vobis cognoscendi est animus, divina plane Deoque afflata concio, audite Moysen, clare populo prædicantem, atque ad eximiam illius nativitatæ cognitionem velut extimulantem ac dicentem : *Omne masculinum, adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur* ²⁴. O res miranda ! O *altitudo divitiarum et sapientiæ et scientiæ Dei* ²⁵ ! Decebat videlicet Dominum legis et prophetarum, ut juxta propriam ipse legem omnia conficeret, neque faceret irritam, sed potius impleret : ac dehinc legis termino, gratiæ suæ principium adjungeret. Quamobrem, legi superior Mater se legi submittit : sanctaque illa mundaque, tempus quadraginta dierum in pollutas constitutum, observat : ac qui absolvit a lege, legi subjectus efficitur : offerturque pro eo qui nos sanctificavit, par avium munda-rum ²⁶, in eorum testimonium qui mundi inculpatisque accedebant. Quod vero impollutus fuerit ille partus, nec piacularibus hostiis obnoxius, testis est Isaïas, diserte univertsæ sub sole terræ denuntians : *Antequam, inquit, aut parturiens pariat, aut antequam veniat labor pariendi, effugit, et peperit mascululum. Quis tale quid audivit? aut quis simile vidit* ²⁷ ? Effugit ergo quæ sunt muliebria sanctissima Virgo Mater, antequam etiam pareret : ut nimirum, Spiritu sancto eam sibi jam ante desponsante et sanctificante, absque virili congressione conciperet. Peperit illa primogenitum, et Patris unigenitum Filium : eum, inquam, qui in superis, unigene, absque matre, ex paterna substantia eluxit;

²² Hab. III, 3. ²³ Exod. xv, 2. ²⁴ Exod. xxxiv, 19. ²⁵ Rom. xi, 35. ²⁶ Luc. II, 24. ²⁷ Isai. Lxvi, 7.

(45) Ἐχόμενα δὲ τῶν εὐχαριστηρίων. Nonnullis illo hymno, ad quem antea hortatus erat, vincente argumenti majestate, quem et jam exegit ; ut a voluptate, ad aliam intellectus eruditionem methodicè Methodius noster transeat ; quod male Pantinus obscurat.

(44) Ὑποτίθειον τυγχάνοντα. Aggravatio est : ut non tantum voluerit fieri infans, et quæ sunt infantium velut necessario assumere ; sed etiam tenella illa ætate, pelli patria, et ad transmigrationem cogi : μέτοιχος γενέσθαι. Metæci in l. *Certa*, c. De jure fis., l. x, sunt qui jussu principum in aliam civitatem pœnæ causa transferuntur, eorumque prædia publicantur : ii dicuntur et ἀνάσταστοι : quibus Dominus Jesus in Ægyptum fugiens, statim pene ab ortu, similis egit. Nec hoc Pantinus expressit. — Monet Combefisius in *Emendandis* ad calcem Methodii, hanc notam esse corrigendam : hic enim, inquit, patet sermonem esse de migratione a Bethlehem in Hierusalem ad implendam legem ; quæ et ipsa mi-

nus congruere videtur dignitati pueri Jesu, ab ea lege immunis.

(45) Τῆ τοῦ νομον περαιώσει. Ut idem sit atque πέρας, sensu quo Suidas exponit, in eo loco : Δότε βίου πέραςιν καὶ καταστροφήν τινα· *Finem, exitum*. Sic recte quadrat, ut legi habenti jam finem Christi adventu et adimplerione, ipse adjungat initium gratiæ suæ, nos illa absolvens, et ad aliam legem transferens ; quæ est gratiæ inchoantis illius desitione. Male Pantinus : *Dehinc ad legis perfectionem, gratiæ suæ principium adjungere*, minus saltem clare.

(46) Εἴτ' οὖν ἄνε συνουσίας συλλαβεῖν. Sunt illa muliebria, quæ ante etiam partum Dei Mater effugit. Eodem fere modo arguit Ambrosius epistola ad Siricium papam, a conceptu virginali ad partum. Pantinus connectit sequentibus, quomodo erant vitiose punctata Græca, nec congrua oratione, sensumque auctoris ubique subtilem, minus reddit.

virginitatemque naturalis unitatis indivisam inseparabilemque conservavit : quique in terris, nuptiali Virginis thalamo, Adæ sibi naturam immobili unione ceu sponsus conjunxit ; ac Matris puritatem indivulsam incorruptamque servavit : eum denique, qui in supernis nulla corruptione genitus, Cæterum orationem ad propositum reducamus.

IV. Itaque eduxit propheta Virginem ex Nazareth, ut in Bethlehem fetum illum salutarem eniretur ; eandemque iterum propheta reduxit, ut spem illam vitæ mundo manifestaret. Solvens igitur Dei arca ex Bethlehemitico diversorio (illic enim solvit legi quadraginta dierum, non justitiæ, sed gratiæ debitum), requievit in montibus Sion : accipiensque castissimo sinu, tanquam sublimes quodam et humanam omnem naturam superante throno, Regem illum omnium ; illum, inquam, eodem, Deo et Patri, throno sublimem Filium, nec ipso excedentem : una illic cum assumpta ex ipsa intemerata carne, eidem præsentavit. Ascendit in templum sacra Mater, novum legi exhibitura miraculum, prolemque diu quæsitam, quæ nimirum virginalem valvam aperuit, nec tamen virginitatis claustra dirupit : prolem lege superiorem, quæ tamen legem impleverit : prolem ortu priorem, posterioremque : prolem denique ex ipsa incarnatam supra legem naturæ. Nam alioqui omnis vulva, ex viri prius conjunctione aperta et semine conspersa, principium parienti accipit : doloribusque finem partui impotentibus, ratione tandem præditum consentaneumque naturæ fructum, Dei Creatoris sapientia, in lucem edit, juxta illud divinum scitum : *Crescite et multiplicamini, et replete terram*²⁸ ; hujus autem uterus, neque prius apertus, neque semine conspersus, fructum illum supra naturam, naturæ tamen cognatum, germinavit, idque citra ullum indivulsæ unitatis detrimentum, ad intensius impensiusque miraculum ; salva nimirum pristina virginitatis prærogativa. Ascendit igitur in templum, illa templo celsior, duplicem induta gloriam : intemeratæ, inquam, virginitatis, et ineffabilis secunditatis : legis benedictionem, et gratiæ sanctificationem. Quamobrem ait ille videns : *Et plena domus gloria ejus : et seraphim stabant in circuitu ejus, et clamabant alter ad alterum : Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth : plena omnis terra gloria ejus*²⁹ ; quod et ipsum beatus propheta Habacuc lepide modulatus, ait : *In medio duorum animalium nosceris : dum appropinquaverint anni, agnosceris :*

²⁸ Gen. 1, 22. ²⁹ Isai. vi, 3.

(47) *Νυμφικῶς ἐνώσαντα ἑαυτῷ τὸν Ἀδὰμ ἀτρέπτως*. Ut significetur immobilis unio, ceu lege inviolabilis conjugii, naturæ humanæ ad Verbum : quanquam posset τὸ ἀτρέπτως referre ipsum Verbum, et modum unionis ex parte illius, nulla a propriis demutatione.

(48) *Καὶ προφήτης ἐξήγαγεν*. Nempe ex τῆς Βηθλεέμ, ut illic editam prolem, spem illam vitæ, in montibus Sion, et templo Jerosolymitano, mundo manifestaret : ut utrumque significetur, ceu ex

Αδος νυμφικῶς ἐνώσαντα ἑαυτῷ τὸν Ἀδὰμ ἀτρέπτως (47), καὶ ἀδιάσπαστον καὶ ἀκίρητον τὴν μητρικὴν ἀγγελίαν διατηρήσαντα τὸν ἀνω ἀρρέυστως γεννηθέντα, καὶ κάτω ἀφράστως τεχθέντα. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκειμένον ἐπανάζωμεν τὸν λόγον.

ineffabili in hisce inferioribus ratione natus est.

Δ'. Προφήτης τοιγαροῦν ἐκ Ναζαρέθ ἀνήγαγε τὴν Παρθένον ἀποκυῖσαι ἐν Βηθλεέμ τὸ σωτήριον κύημα καὶ προφήτης ἐξήγαγεν (48) ἐμφανίσει τῷ κόσμῳ τῆς ζωῆς τὴν ἐλπίδα. Ὅθεν ἐπάρασα ἐκ σταθμῶν Βηθλεέμ ἢ κιβωτὸς τοῦ Θεοῦ (αὐτῷ γὰρ ἀπετίnyε τῷ νόμῳ τῆς τεσσαράκοντάδος τὴν οὐ κατὰ χρέος, ἀλλὰ κατὰ χάριν ὀφειλὴν), ἐπὶ τὰ ὄρη κατέπαυσε τῆς Σιών, καὶ ἀναλαβοῦσα τοῖς ἀχράντοις κόλποις, ὡς ἐπὶ θρόνον ὑψηλοῦ, καὶ τὴν ἀνθρωπεῖαν ὑπερβαίνοντα φύσιν, τὸν βασιλεῖα τῶν ἀπάντων, τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, τὸν σύνθρονον αὐτοῦ καὶ ἀνεκφοίτητον Ὑῖον, ἐνεφάνισεν ἐκεῖ μετὰ τῆς ἐξ αὐτῆς προσλήψεως ἀχράντου (49). Ἄνεισιν ἐπὶ τὸ ἱερὸν ἢ ἱερὰ Μήτηρ ἐμφανίσει τῷ νόμῳ ξένον θαῦμα, καὶ τὸν ζητούμενον τόκον, τὸν διανοίξαντα μήτραν παρθεσίας, καὶ κλειθρα παρθεσίας μὴ διαβρέξαντα τὸν ἀνώτερον νόμου, καὶ πληρωτὴν νόμου τὸν προγενέστερον, καὶ μεταγενέστερον τὴν ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντα ὑπὲρ νόμον φύσεως. Διότι πᾶσα μήτρα, ἐκ συναφείας πρῶτον διανοιγομένη καὶ ἐνσπειρομένη, ἀρχὴν τοῦ τίχτειν λαμβάνει, καὶ τελεσφόρος ὠδῖσι τὸν λογιζὸν καὶ κατὰλληλον τῆς φύσεως καρπὸν, τῆ τοῦ δημιουργοῦντος σοφίᾳ εἰς τὸ ὑμῶν ἀνεκφοίτητον, κατὰ τὸ, *Ἀνέξανεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν*, τοῦ Θεοῦ λέγοντος. Ἡ δὲ ταύτης γαστήρ, οὔτε μὲν προδιανοίγεται οὔτε ἐνσπειρομένη, ὑπερφυὰ τε καὶ συμφυὰ καρπὸν ἐθλάστησε, καθ' ἑνωσιν ἀδιάσπαστον ἀλωδήτως εἰς ἐπίτασιν θαύματος, ἐν ταυτότητι διαμείνασα τῆς παρθεσίας. Ἄνεισι τοιγαροῦν εἰς τὸ ἱερὸν, ἢ τοῦ ἱεροῦ ὑψηλοτέρα, δισσὴν κλέος περιχειμένη, παρθεσίας φημι ἀχράντου, καὶ παιδοποίτας ἀφράστου, εὐλογίαν νόμου, καὶ ἁγιασμὸν χάριτος. Διὸ φησιν ὁ βλέπων · *Καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ σεραφίμ εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ καὶ ἐνέκραγεν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, καὶ ἕλεγον* · Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος Σαβαώθ · πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Τοῦτο δὴ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος προφήτης Ἀμβακούμ ἀστείως ἐμελώδησε φάσκων Ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωσθήσῃ · ἐν τῷ ἐγγίσει τὸ ἐτη ἐπιγνωσθήσῃ · ἐν τῷ παρεῖναι τὸν καιρὸν ἀναδειχθήσῃ. Ὅρα μοι τηλαυγῶς τοῦ Πνεύματος τὴν ἀκρίβειαν γινώσιν φησιν ἐπίγνωσιν,

oraculo factum. Pantinus sua ingerit, et Methodianis adversa, velut de manifestatione in Bethlehem, nou in templo, ageretur : *Quo consilio ? Nempe, ut mundo vitæ jam suæ spem demonstraret*. Declarant sequentia quod diximus : ὅθεν ἐπάρασα κ. τ. ἐξ, ubi nec Pantinus fidus est.

(49) Ἐνεφάνισεν ἐκεῖ μετὰ τῆς ἐξ αὐτῆς προσλήψεως ἀχράντου. Nempe τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, quod Lucas ait, παραστήσαι τῷ Κυρίῳ. Res plana scienti terminos ; Pantinus tamen male oscitat.

ἀνάδειξιν, ὅτινα δηλοῖ, τὸ μὲν, Ἐν μέσῳ δύο ζώων ἡ γνωσθήσῃ, τὴν τε κατὰ νόμον ἐν τοῖς ἀδύτοις ὑπερ-
 ἄνωθεν τοῦ ἰλαστηρίου τῆς κιβωτοῦ μεταξὺ τῶν τυ-
 πικῶν χειροῦ ἐπισκίασιν τῆς θείας αὐτοῦ δόξης,
 ὡς φησι πρὸς Μωϋσῆν, Ἐντεῦθεν σοι γνωσθήσο-
 ραι, τὴν τε καταντήσασαν τὰ νῦν διὰ τὴν κατὰ
 σάρκα πανύμνητον αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος θεοφάνειαν
 ἀγγελικὴν συνέλευσιν, εἰ καὶ πρὸς ἡμῶν ἀθεώρητος,
 καθὼς προεδήλωκεν Ἡσαίας· τὸ δὲ, Ἐν τῷ ἐγγί-
 ζειν τὰ ἔτη, ἐπιγνωσθήσῃ, τὴν πανένδοξον, ὡς
 προεῖρηται, κατὰ σάρκα ἐπίγνωσιν τοῦ δοράτου Σω-
 τῆρος ἡμῶν Θεοῦ, ὡς που φησὶν ὁ μέγας ἱερομύστης
 Παῦλος· Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου,
 ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον
 ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμου, ἵνα τοὺς ὑπὸ
 νόμον ἐξαγοράσῃ. ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν.
 Τὸ δὲ ἐπαγόμενον, Ἐν τῷ (σ. τῷ) παρῆναι τὸν καιρὸν,
 ἀναδειχθήσῃ, ποίας ἀν καὶ δέοιτο ἀντιφράσεως τῷ
 εὐσχοπον πρὸς τὸ ἑορταζόμενον ἀπευθύνοντι τὸ
 ἄσμα· Ἀναδειχθήσῃ γὰρ, φησὶν, ὡς ἐπὶ πίνακι βασι-
 λικῷ, ὑπὸ τῆς τεκούσης σε ἀχράντου μητρὸς ἐν τῷ
 ναῷ, ἐν τῇ τῆς σαρκώσεώς σου εὐπρεπείᾳ. Ταῦτα
 δὲ ἀνακεφαλαιούμενος ὁ προφήτης πρὸς τὸ σαφέστε-
 ρον, ἀνακέραγε λέγων· Κύριος ἐν ναῷ ἀγίῳ αὐ-
 τοῦ· εὐλαβείσθω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ.

tanquam in disco quoriam ceu ferculo regio, ab intemerata tua Matre in templo, idque in carnis
 abs te assumptæ decore et forma. Quæ summatim colligens Propbeta, amplioris claritatis gratia, in hæc
 exclamavit verba : Dominus in templo sancto suo³² : reveretur a facie ejus omnis terra³³.

Εἰ. Φρικτὸν γὰρ ὄντως τὸ περὶ σὲ μυστήριον, Μη-
 τέρ Παρθένε, καὶ νοητὴ θρόνε, δεδοξασμένη καὶ Θεοῦ
 ἐπάξει. Προήγαγε γὰρ θαύμα ἐπουρανίους καὶ ἐπι-
 γαίους ἐξαισίον. Καὶ παράδειγμα τούτων καὶ ἀβραάμης
 Διεγγος· τὸ κατὰ τὸ καινὸν τῆς ὑπερφουῶς σου λογιᾶς
 ἀγγέλους ἐπὶ γῆς ἄδειν· Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ,
 καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία·
 τῷ τριπλασιασμῷ τῆς ὕδης τὸν τριπλασιασμὸν τῆς
 ἀγιότητος (50) εἰσαγαγόντες. Μακαρία σὺ ἐν γενεαῖς
 γυναικῶν, θεομακάριστε : ὅτι διὰ σοῦ ἐπληρώθη ἡ γῆ
 τῆς θείας δόξης τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ ἐν Ψαλμοῖς ἔδεται·
 Εὐλόγητος Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, καὶ πληρωθή-
 σεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ· γένοιτο, γένοιτο.
 Καὶ ἐπλήρωθη, φησὶ, τὸ ὑπέρθυρον ἀπὸ τῆς φωρῆς
 ἧς ἐκέκραγον· ὃ σημαίνει τοῦ ναοῦ τὸ καταπέτασμα,
 τὸ συσκιάζον κατὰ πρόσωπον τῆς προτυπώσεως σε
 κιβωτοῦ Διαθήκης, ἵνα μοι φανερωθῇ τῆ ἀληθείας (51),
 καὶ διὰ τῶν προηγησάμενων τύπων τε καὶ ὑπο-
 δεγμάτων παιδαγωγηθῶ αἰδοῖ καὶ τρόμῳ τιμᾶν καὶ
 προσκυνεῖν τὸ περὶ σὲ μυστήριον, χαλιναγωγηθῶ τε
 εὖ διὰ τῆς νομικῆς σκιαγραφίας τῆς τολμηρᾶς καὶ
 ἄναυδους ἀσχαρδαμύκτου ἀντοφθαλμησαὶ ἀντωπίας

A dum tempus aderit, ostenderis³⁰. Inspice vero ac-
 curatam penitus Spiritus diligentiam. Notionem
 dixit, agnitionem et ostensionem; quorum singula
 hæc declarant; illud quidem : In medio duorum ani-
 malium nosceris; in primis, divinæ ipsius, juxta le-
 gem, in adytis, super arcæ propitiatorium, in medio
 typicorum cherubim, gloriæ velut obumbrationem;
 nam ait ad Moysen : Inde tibi innotescam³¹ : præ-
 terea etiam, nunc nobis, per Salvatoris ipsius se-
 cundum carnem, divinam laudibusque omnibus ce-
 lebrandam apparitionem, factum obvium angelorum
 concursum : quanquam is, natura sua, nobis in-
 aspectabilis est, ut jam ante Isaias declaravit. Quod
 autem ait : Dum appropinquerint anni, agnosceris :
 omnino inclytam illam, ut jam dictum est, secun-
 dum carnem, invisibilis alioqui Dei Salvatoris no-
 stri agnitionem significat; ut quodam loco, magnus
 ille sacrorum mystes Paulus ait : Quando autem
 venit plenitudo temporis, emisit Deus Filium suum,
 factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub
 lege erant redimeret; ut adoptionem filiorum recipere-
 mus³². Quod autem subjungitur : Dum tempus ad-
 erit, ostenderis; nulla utique expositione indiget,
 si quis solertier, ad festum quod nunc celebramus,
 oculos mentis intenderit. Ostenderis enim, inquit,
 intemerata tua Matre in templo, idque in carnis

V. Tremendum enim revera, o Mater Virgo,
 sedes spiritalis, glorificata Deoque digna, tuum il-
 lud sacramentum. Produxisti enim cœlestibus ter-
 retribusque, exsuperantia stupendum miraculum :
 cujus rei indicium est firmumque argumentum,
 quod in terra, ad novum illum augusti tui puerper-
 rii modum, angeli concinunt : Gloria in altissimis
 Deo; et in terra pax, hominibus bona voluntas³³ :
 triplici nimirum cantico, trinam inducentes sancti-
 tatem : Beata tu in mulierum generationibus, a
 Deo beatissima : nam per te impleta est terra di-
 vina illa Dei gloria, sicut etiam canitur in Psal-
 mis³⁴ : Benedictus Dominus Deus Israel : et replebitur
 majestate ejus omnis terra : fiat, fiat. — Et ele-
 vatum est, inquit propheta³⁵, superliminare a voce
 qua clamabant : quo significatur, templi velum
 innumbrans coram arca testamenti, quæ te præsi-
 gnabat; ut mihi veritas panderetur, simulque do-
 cerer per typos et figuras quæ præcessissent, ut
 cum reverentia et tremore, ad sacramentum quod
 in te exhibetur adorandum, accederem : atque le-
 gali hac priore delineatione, ab eo qui incompre-

³⁰ Hab. III, 2. ³¹ Exod. XXV, 22. ³² Gal. IV, 4-5. ³³ Psal. X, 5. ³⁴ Psal. XCIV, 9. ³⁵ Luc. II, 14.
³⁶ Psal. LXXI, 18. ³⁷ Isa. VI, 4.

(50) Τὸν τριπλασιασμὸν τῆς ἀγιότητος. Pantius, triplicem sanctitatis rationem, minus id theologicè. Alludit ad canticum seraphicum Isai. VI, quod præcipue explicat, triplicem in eo sanctitatis acclamationem, in signum trine deitatis, triplicem et ipsium Christo nato, dictum angelicum hymnum respondere contendit. Sic juxta Græca, Latinis vero

est duplex ita punctantibus : Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis.

(51) Ἴνα μοι φανερωθῇ τῆ ἀληθείας. Ut utriusque rationem reddat, et elevationis, velut ad ostensionem aliquam, divina dispensatione; et veli, ad reverentiam.

hensibilis super omnia locatus est, audentius impudentiusque fixa oculorum acie contemplando, refrenarer. Si enim arcæ, tuæ illius sanctitatis imagini typoque, tantus a Deo honor habitus est, ut nemini, nisi tantum ordini sacerdotali, ad eam pateret accessus, autve facilis esset ad cognitionem ingressus : distinguente velo ac ceu reginæ, ad januam vestibula servante : quis tandem qualisve venerationis cultus a nobis minimis, tibi vere Reginæ fuerit exhibendus? vere, inquam, Dei legislatoris animatæ arcæ : cælo vere Dei capaci, qui nusquam capi potest. Te enim, sanctissima Virgo, tanquam die clarissima mundo affulgente, solempne illum justitiæ producente, odiosus tenebrarum horror depulsus est : tyranni potentia facta irrita; mors destructa; infernus absorptus; inimicitia omnis ante pacis conspectum dissoluta; morbi noxii, sanctitatis beneficio erumpente, procul omnes facessere jussi; univrsusque terrarum orbis, veritatis clarissimæ purissimæque luce perfusus est. Ad quæ Salomon in Canticis alludens, ita orditur : *Dilectus meus mihi, et ego illi : qui pascit in liliis donec respiret dies, et dimoveantur umbræ*²². Quia ergo : *Vixit est Deus deorum in Sion*²³, et *magnificentia decoris ejus in Jerusalem apparuit*²⁴ : *Luxque est ortu justo, et rectis corde lætitia*²⁵, juxta beatum Davidem : sanctificandorum Sanctificator ille et Dominus, legis doctorem atque ministrum, in partem muneris et testimonium illorum quæ agebantur, per Spiritum sanctum convocavit.

VI. Eoque senex Symeon, imbecillitatem carnis exuens, speique indutus robur, ante legis faciem, subministratorem legis festinus excepit : doctorem illum ex potestate : et Deum Abraham : protectorem Isaac : sanctum Israel : Moysis mystagogum; eum, inquam, qui divinam suam incarnationem, tanquam posteriora, eidem se promiserat ostensurum²⁶ : divitem illum in mendicitate : in infantia, sæculis anteriore, in visione, invisibilem : in comprehensione, incomprehensibilem : in parvitate, magnitudinem omnem superantem : in templo simul, et in altissimis : in throno regio, et curru cherubico : supernis inferioribusque continenter præsentem : in forma servi, et forma Dei Patris : subjectum, et Regem universorum. Erat totus in desiderio; totus in spe; totus in gaudio. Non jam suus ipse erat, sed ejus cujus spe defixus erat. Spiritus sanctus faustum annuntiaverat : [velut jam

τὸν τὰ πάντα ἐν ἀκαταλήψιᾳ ὑπεριδρυμένον (52). Εἰ γὰρ τῇ εἰκόνι τῆς σῆς ἀγιότητος τοσαύτη πρὸς τοῦ θεοῦ ἀπενεμήθη τιμὴ, ὡς μηδενὶ βάσιμον ἢ πρόχειρον εἰς κατανόησιν εἶναι τὴν ταύτης εἰσόδον ἢ μόνη τῇ ἱερατικῇ εὐκοσμίᾳ, τοῦ καταπετάσματος διορίζοντος καὶ πωλοῦντος ὡς βασιλίδι τὰ προπύλαια· τί ἄρα καὶ ποταπὸν τὸ παρ' ἡμῶν τῶν ἐλαχίστων ἐπιφοιόμενον σοὶ σέβας, τῇ ὄντως βασιλίδι, τῇ ὄντως ἐμφύχῳ κιβωτῷ τοῦ νομοδότου θεοῦ, τῇ ὄντως χωρητῷ οὐρανῷ τοῦ ἀχωρήτου θεοῦ γενομένη; Σοῦ γὰρ τῆς παναγίας ὡς φωταυγούς ἡμέρας ἐπιφανείσης τῷ κόσμῳ, καὶ τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον προαγαγούσης, ἐκποδῶν μὲν γέγονε τὰ τοῦ σκότους συγρηρὰ, φρούδος δὲ καὶ ὁ τύραννος κατέστη· καὶ διόλωλε μὲν θάνατος, κατεπόθη δὲ καὶ ὁ ἄδης, καὶ πᾶσα ἡ ἔχθρα κατελύθη πρὸ προσώπου τῆς εἰρήνης. Ὅσοι δὲ φθοροποιοὶ ἄπωθεν ἔστησαν γέγονε ἡ σωτηρία προκυψάσης, καὶ φωτὸς ἀνάπλεως τῆς σωτηρίας ἢ ὑπ' οὐρανὸν τῆς ἀραιφνοῦς ἀληθείας. Ἄτινα προσημαζῶν ἐν τοῖς ἄσμασιν ἔλεγεν ὁ Σαλωμών· Ἄδελφιδός μου ἐμοί, κἀγὼ αὐτῷ· ὁ ποιμαίνων ἐν τοῖς κρινοῖς ἕως οὗ ἢ ἡμέρα διαπνεύσῃ, καὶ κινήθωσιν αἱ σκιαί. Ἐπεὶ οὖν Ὁρθῆ ὁ θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιών, καὶ Ἡ ἐνὸς ἡμέρας τῆς φαιάτης αὐτοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ ἐξεφάνθη, καὶ φῶς ἀνέτειλε τῷ δικαίῳ, καὶ τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ εὐφροσύνη, κατὰ τὸν μακάριον Δαυὶδ, ὁ τῶν τελοῦμένων τελειωτής (53) καὶ Δεσπότης τὸν τοῦ νόμου διδασκτικὸν καὶ λειτουργικὸν συνεχάλεσεν εἰς λειτουργίαν καὶ μαρτυρίαν διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου τῶν πραττομένων.

Γ'. Ὅθεν ἀπεκδυσάμενος τὸ ἄγονον τῆς ηλικίας ὁ πρεσβύτερος Συμεὼν, καὶ τὸ εὐτόνον τῆς ἐλπίδος ἐπενδυσάμενος, ἀπολαθεῖν ἔσπευδεν εἰς πρόσωπον τοῦ νόμου τὸν τοῦ νόμου πάροχον· τὸν αὐθέντην διδάσκαλον (54)· τὸν θεὸν τοῦ Ἀβραάμ· τὸν σκεπαστὴν τοῦ Ἰσαάκ· τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ· τὸν μυσταγωγὸν τοῦ Μωϋσέως· τὸν τὴν θείαν ἐνανθρώπησιν ὡς ὀπίσθια γνωρίσαι αὐτῷ ὑποσχόμενον· τὸν ἐν πτωχείᾳ πλοῦσιον· τὸν ἐν νηπιότητι προαιώνιον· τὸν ἐν ὀράσει ἀόρατον· τὸν ἐν περιλήψει ἀπερίληπτον· τὸν ἐν σμικρότητι ὑπερμεγέθη· τὸν ἐν ναφ καὶ ἐν ὑψίστοις· τὸν ἐπὶ θρόνου βασιλικῷ (55) καὶ ἐπ' ὀχήματος χειρουδικῷ· τὸν κάτω καὶ ἄνω ἀδιαστάτως· τὸν ἐν μορφῇ δούλου, καὶ ἐν μορφῇ θεοῦ Πατρὸς· τὸν ὑπὸ κροῖον καὶ βασιλέα τῶν ἀπάντων. Ὅλος γέγονε τῆς ἐφέσεως· ὅλος γέγονε τῆς ἐλπίδος· ὅλος γέγονε τῆς χαρᾶς. Οὐκέτι ἦν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ ἐλπισθέντος. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εὐγγελλισατο, καὶ πρὶν ἢ καταλει-

²² Cant. II, 16, 17. ²³ Psal. LXXIII, 8. ²⁴ Psal. xcvi, 6. ²⁵ Psal. xcvi, 11. ²⁶ Exod. III, 25.

(52) Τὸν τὰ πάντα ἐν ἀκαταλήψιᾳ ὑπεριδρυμένον. Velut omnibus in incomprehensibilitate sua eminentem, fere Paulina phrasi qua dicitur inhabitare lucem inaccessibilem, I Tim. vi. Pantinus refert ad creaturas minus congrue, qui universa incomprehensibili quadam ratione constituit.

(53) Ὁ τῶν τελοῦμένων τελειωτής. Ita passim Dionysius, Gregorius, etc. Minus apte Pantinus, perfectus auctor, potius initiator, consummator, etc. Male etiam τὸ, διὰ τοῦ Πνεύματος ἁγίου quod sequitur, retulit ad illud τῶν πραττομένων, cum sit omnino referendum ad verbum συνεχάλεσεν, velut

allu'at ad verba evangelica, et venit in spiritu in templum : velut nimirum instinctu actus in Domini occursum.

(54) Τὸν αὐθέντην διδάσκαλον. Alludit ad verba evangelica Marci I : Erat docens eos, quasi potestatem habens. Minus apte Pantinus, auctorem ipsum et præceptorem legis, velut suprema auctoritate docentem.

(55) Ἐπὶ θρόνον βασιλικῷ. Sancta nimirum Deipara sinu gestante, ut ubique divina humanis comparentur.

φέναι τὸν ναὸν, τοῖς τῆς διανοίας ὀφθαλμοῖς ἀναπτέ-
 ρούμενος, ὡς ἔχων ἤδη τὸ ποθοῦμενον ἐγεγῆθει. Ἀγό-
 μενος δὲ οὕτω, καὶ μετεωροπορῶν τοῖς διαθήμασιν
 ὠκυτάτως, τὸν πάλαι ἱερὸν καταλαμβάνει σηκὸν,
 καὶ οὐ προσχῶν τῷ ἱερῷ, τῷ τοῦ ἱεροῦ πρυτάνει τὰς
 ἱερὰς ὠλένας ἐφήπλωσε, τοιαύδε λέγων ἅμα καὶ ἄδων,
 ἃ καὶ τῇ ἀσπαστῇ τελετῇ προσήκει. Σὲ ἐπιποθῶ,
 δέσποτα Θεὲ πατέρων, καὶ Κύριε τοῦ ἔλεους, τὸν
 καταξιώσαντα τῇ ἰδίᾳ δόξῃ καὶ ἀρετῇ, ὡς πάντων
 προνοητικῇ, αἰδοῖ τῆς πρὸς ἡμᾶς συγκαταβάσεως,
 καθάπερ σπονδηφόρῳ μεσιτεῖα, εἰς φιλικὴν ὀμηρεῦ-
 σαι συμφωνίαν τοὺς ἐπουρανίους πρὸς τοὺς γηγενεῖς.
 Σὲ ἐπιζητῶ τὸν αὐτοργὸν τῶν ἀπάντων· σὲ κατα-
 δοκῶ, τὸν περιέχοντα λόγῳ τὰ πάντα· σὲ ἀπεκδέχο-
 μαί, τὸν ζωῆς καὶ θανάτου δεσπόζοντα· σὲ ἀναμένω,
 τὸν νομοδότῃν, καὶ τοῦ νόμου διάδοχον· σὲ πεινῶ,
 τὸν ζωοποιὸν τῶν νενεκρωμένων· σὲ διψῶ, τὴν ἀνάψυ-
 ξιν τῶν κεκμηχότων· σὲ ἐπιθυμῶ τὸν κτίστην καὶ
 λυτρωτὴν τοῦ κόσμου. Σὺ ἡμῶν Θεός, καὶ σὲ προσ-
 κυνοῦμεν. Σὺ ἡμῶν ναὸς ἅγιος, καὶ ἐν σοὶ προσευξό-
 μεθα· σὺ θεσμῶν θεσμοθέτης, καὶ σοὶ πειθαρχοῦμεν.
 Σὺ Θεὸς πρῶτος· ἔμπροσθέν σου οὐκ ἐγεννήθη (56)
 Θεὸς ἄλλος ἐκ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ μετὰ σὲ οὐκ ἔσται
 ἄλλος ἴδιος τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος καὶ ὁμότιμος. Καὶ
 τὸ ἐξίστασθαί σε, ὁλόκληρος δικαιοσύνη καὶ εὐ-
 δόξαι σου τὸ κράτος, ρίζα ἀθανασίας. Σὺ εἶ ὁ διὰ
 τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν λίθος ἀρχονισαῖος, πολυ-
 τελής τε καὶ ἔντιμος, τῇ Σιών προαναγορευθείς.
 Ὑποδέβληται γάρ σοι τὰ πάντα ὡς αἰτίῳ· ὡς
 παραγαγόντι τὰ ὅλα ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι, καὶ
 σύστασιν εὐπαγῆ τοῖς ἀσάτοις παρασχόντι· ὡς συν-
 οχῆ καὶ φρουρᾶ τῶν παρενηνεγμένων· ὡς φύσεων
 διαφορῶν δημιουργῷ· ὡς οἰακίζοντι παλάμη παναλ-
 κεστάτη καὶ παντοφωτάτη τὰ σύμπαντα· ὡς εὐτα-
 ξίας ἀπάτης ῥυθμῷ· ὡς συμφωνίας καὶ εἰρήνης ἀρ-
 βαγεῖ ἐσδέσμι. Ἐν σοὶ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα,
 καὶ ἐσμέν. Διὰ τοῦτο, Κύριε ὁ Θεός μου, δοξάσω
 σε, ὑμνήσω τὸ ἄσπερον σου· δεῖ ἐπολιθῆς θυμαστὰ
 πράγματα, βουλὴν ἀρχαίαν ἀληθινήν, ἐξομολό-
 γησιν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐνδυσάμενος. Τί γὰρ
 περιφανέστερον βασιλεῖ περιανθούσης πορφυρίδος καὶ
 ἐπιλάμποντος διαδήματος; Ἡ τί μεγαλοπρέπεστερον
 Θεῷ φιλανθρώπῳ φιλανθρώπου ἐνανθρωπήσεως, ταῖς
 παμφανωτάταις ἐξαυγλαῖς τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ
 θανάτου καθημένους καταλαμπύσης; Καὶ μὴν
 εὐκρίτως καὶ προανευφήμησέ σε τὸν Βασιλέα τῶν
 αἰώνων ὁ πρόσκαιρος βασιλεὺς καὶ οἰκέτης, φάσκων·
 Ὁραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων,
 ὁ ἐν ἀνθρώποις Θεὸς καὶ ἀνθρωπος. Περιεζώσω γὰρ
 διὰ τῆς θείας σου σαρκώσεως δικαιοσύνη μὲν τὴν
 ὄψον· ἐτηλείψω δὲ καὶ ἀληθεία τῆς πλευρᾶς,
 ὑπόχρημα δικαιοσύνη καὶ ἀλήθεια ὑπάρχων, καὶ

A natura extinctum suscitaverat;] ac priusquam
 templum attigisset, subvectus intelligentiæ oculis,
 velut jam desideratum haberet, gaudio gestiebat.
 Sic porro actus, ac per gradus celerrime conscen-
 dens, sacrum hactenus penetrare occupat; tem-
 ploque omisso, ipsius templi præsidi sacras ulnas
 expandit; ejusmodi quosdam jucundæ celebritati
 congruos sermones cantico depromens: Te desi-
 dero, Domine Deus patrum, et Domine misericor-
 diæ; qui tua ipse sententia et virtute, ut qua pro-
 videas omnibus, dignatione illa qua te nobis incli-
 nas, ceu sequestra fræderis conciliatione, cœlestis
 inter terrigenasque, amicitiam concordem sancire
 voluisti. Te quæro ipsum auctorem universorum.
 Tota te cupiditate exspecto, qui sermone contines
 omnia. Te præstolor, vitæ mortisque dominato-
 rem. Te sustineo datorem legis, ejusdemque suc-
 cessorem. Te esurio, qui vivificas mortuos. Sitio
 te, defatigantium refrigerium. Te concupisco,
 mundi creatorem redemptoremque. Tu Deus nos-
 ter; teque adoramus. Tu sanctum templum nos-
 trum; vota que in te faciemus. Tu legum lator;
 tibi que obtemperabimus. Tu Deus primus; ante te
 non est natus Deus alius ex Deo Patre⁵⁶; nec post
 te futurus est alius Filius Patri consubstantialis, et
 ejusdem cum ipso gloriæ. Atque nosse te, solida
 justitia est: tuamque scire potentiam, radix immor-
 talitatis⁵⁷. Tu nostræ salutis causa, lapis ille an-
 gularis exquisitus et pretiosus⁵⁸, Sioni antea præ-
 dictus. Tibi enim substrata sunt omnia ut causæ
 et auctori, ut ei qui universa ex nihilo ad esse de-
 duxit, rebusque instabilibus firmam constitutionem
 tribuit: tanquam rerum in esse deductarum nexui
 commissuræque, atque præsidio: tanquam natura
 diversorum opifici: velut ei, qui manu prorsus
 fortissima sapientissimaque moderatur universa:
 velut compositi cujuscumque ordinis rhythmo et
 concinnitati: ut concordie pacisque indissolubili
 vinculo. In te enim vivimus, et movemur, et su-
 mus⁵⁹. Propterea, Domine Deus meus, glorificabo
 te⁶⁰; laudabo nomen tuum, quoniam fecisti res ad-
 mirandas, consilium antiquum verum⁶¹; confessionem
 et decorem indutus⁶². Quid enim regi, veste
 purpurea floridum quid circummicante, diademate-
 que effulgente, splendidius? Quid vero, clementis-
 simo Deo, clementi hac hominis assumptione, cla-
 rissimis suis radiis illuminante sedentes in tenebris
 et umbra mortis⁶³, magnificentius? Apposite sanc-
 Regem te sæculorum⁶⁴, temporaneus ille rex ac fa-
 mulus tuus, faustis olim congratulationibus omni-
 busque prosecutus est, dicens: Speciosus forma præ
 filiis hominum⁶⁵; qui in hominibus, Deus ipse sis

⁵⁶ Isa. XLIII, 10. ⁵⁷ Sap. XV, III. ⁵⁸ Psal. CXVII, 21; Isa. XXVIII, 16; I Petr. II, 6. ⁵⁹ Act. XVIII, 28. ⁶⁰ Exod. XV, 2. ⁶¹ Isa. XXV, 1. ⁶² Psal. CIII, 1. ⁶³ Isa. XLII, 7; Luc. I, 79. ⁶⁴ I Tim. I, 17. ⁶⁵ Psal. XLIV, 3.

(56) Ἐμπροσθέν σου οὐκ ἐγεννήθη. Alludit ad verba Isai. LXIII, pique detorsione applicat Filio. Est ibi οὐκ ἐγένετο, non fuit alius Deus. Vulg., non fuit formatus Deus. Pantinus male τὸ, ἐγεννήθη, quo

hic apte multitudo filiorum in Deo excluditur, reddit, factus. Negando enim factos a Deo Patre alios filios, videtur hic asseri factus, qui supponitur unicus Filius.

et homo. Acc'xisti enim, divina tua Incarnatione, *lumbos quidem, justitia : inunxisti vero et veritate, latera* ⁵⁵, qui ipse, ipsa re vera justitia sis et veritas, universorumque exsultatio. Lætetur igitur mecum hodie cælum, quoniam miseratus est Dominus populum suum. Rorent vero nubes mundo justitiam ⁵⁶ : sed et fundamenta terræ, positus in inferno, velut clangente tuba, pacem ingerant : adest enim resurrectio dormientium. Terra etiam incolis suis misericordiam producat. *Impletus enim sum*

VII. Sic vero saliente sene, divinoque gaudio impensius exsultante; quod antea per figuram propheta Isaias fuerat vaticinatus ⁵⁵, sacra Dei Mater perspicue re ipsa fecit. Accipiens enim, ex puro immaculatoque altari suo, carbonem illum vivificum et ineffabilem, carne indutum, sanctarum suarum manuum complexu, tanquam forcipe, justo illi porrexit : ut mihi quidem videtur, ejusmodi sermonibus affata pariter et hortata : Sume, senex honore, sacerdotumque optime, sume Dominum; tuaque illa non vidua spe et desolata, frueri. Suscipe thesaurum indefectibilem, divitiasque inaufertibiles, vir generosissime. Amplexare potentiam inenarrabilem vinque incomprehensibilem, quæ te fulciat, vir sapientissime. Circumplectere infinitam magnitudinem, fortitudinemque incomparabilem, sacrorum æd tue. Circumplectere ipsi per se vitæ, et vive, vir venerabilissime. Arcius incorruptionem constringe, et renovare, vir justissime. Nihil audax facinus; ne defeceris animo, vir sanctissime. Satiare illo quem desideraveras, planeque delectare tibi dato, seu magis, dante se tibi, vir divinisime. Lætius illustrare Sole justitiæ, de mundissimo carnis speculo circumfulgente, vir religiosissime. Ne tibi tranquillum timorem incutiat, neve mansuetudo perterreat, vir beatissime. Ne inhorreas lenitatem, neve clementia terrearis, vir modestissime. Alacris adglutinare, nec moreris obsequi. Non habet audaciam quod dicitur quodve porrigitur : ne ergo relucteris, vir urbanissime. Non comburit ignis gratiæ Domini mei, sed illuminat, vir justissime. Rubus ille ⁵⁷, mei figuram, ad ignis illius apparentis veritatem representans, doceat te, vir legis peritissime. Caminus ille ⁵⁸ velut ventus roris susur-

⁵⁵ Isa. xi, 5. ⁵⁶ Isa. xlv, 8. ⁵⁷ II Cor. vii, 4. ⁵⁸ Isa. vi, 6. ⁵⁹ Exod. iiii, 2. ⁶⁰ Dan. iiii, 21.

(57) *Ἰεροκόρπς*. Sequimur Pantini conjecturam, ut legendum sit *ἰεροκόρπς*, quadrat enim materiæ; ut ceu templi præpositum inducat, ad infinitam magnitudinem illam suscepti Jesu, templi angustiis includendam. Quid si retineatur *ἰεροκόρπς*, velut significet futurum juvenem puerumque, Christi pueri amplexu, sanctum senem, eoque nomine hortetur S. Maria, ut suscipiat totus spiritu innovatus? Sic Augustinus serm. 13 *de temp.*, c. 3 : *Agnovit infantem senex, factus est in puero puer. Innovatus in ætate, qui plenus erat pietate. Fuerit certe et illud non ita inconsonum.*

(58) *Πρὸς ὑπόστασιν τοῦ ἀνυποστάτου πυρός*. Illius nimirum qui in rubo ardens ἔμφασιν habebat,

ἀγαλλίαμα τῶν ἀπάντων. Τοιγαροῦν εὐφρανθήτω ὁ οὐρανὸς σήμερον ἅμα ἐμοί· ὅτι ἠλέησεν ὁ θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ. Πανάτωσαν δὴ καὶ αἱ νεφέλαι δικαιοσύνην τῷ κόσμῳ· σαλπιάτω καὶ τὰ θεμέλια τῆς γῆς εἰρήνην τοῖς ἐν ἔθου· πάρεστι γάρ ἡ ἀνάστασις τῶν κεκοιμημένων. Ἀνατειλᾶτω καὶ ἡ γῆ εἰλεος τῷ κατοικοῦσιν αὐτήν. *Πεπλήρωμαι γὰρ τῆ παρακλησίσει, καὶ ὑπερπερισσεύομαι τῆ χαρᾶ*· ὅτι εἶδόν σε τὸν Σωτῆρα τῶν ἀνθρώπων. *consolatione; superabundo gaudio* ⁵⁹ : quod te homi-

Z'. Χορεύοντος δὲ οὕτω τοῦ πρεσβύτου, καὶ γαυμένου τῆ θείᾳ εὐφρασίᾳ, τὰ κεχρηματισμένα τυπικῶς τῷ προφήτῃ Ἡσαΐα, περιφανῶς ἡ ἱερὰ Θεομήτωρ ἐξετέλει. Καὶ δὴ λαβομένη τὸν ἐκ τοῦ ἀχράντου καὶ παναμώμου αὐτῆς θυσιαστηρίου σαρκωθέντα, ζωποῖον καὶ ἀνέκφραστον ἄνθρακα, ὡς λαβίδι τῆ συζεύξει τῶν ἁγίων αὐτῆς χειρῶν, τῷ δικαίῳ προέτεινε, τοιαῦτα, ἐμοί δοκεῖ, λέγουσά τε ἅμα καὶ παρακαλεύουσα· Ἀπόλαβε, πρεσβύτα τίμιε, καὶ ἱερέων ἄριστε, ἀπόλαβε τὸν Κύριον, καὶ ἀπόλαυε τῆς οὐ χηρευσάσης σου ἐλπίδος. Ὑπόδεξι θησαυρὸν ἀνέκλειπτον, καὶ πλοῦτον ἀναφαίρετον, μεγαλοφυέστατε. Ἐναγκάλισαι κράτος ἀνεκδήγητον, καὶ δύναμιν ἀνεξερεύνητον ἐρείδουσάν σε, σοφώτατε. Περιλαβε μέγεθος ἀπεριόριστον, καὶ ἰσχὴν ἀνείκαστον, ἰεροκόρπς (57). Περιπλάκηθι τῇ αὐτῇ αὐτοζωῇ, καὶ ζῆθι, αἰδεσιμώτατε. Περιπτύξαι τὴν ἀφθορίαν, καὶ ἀνακαινοποιήθητι, δικαιοτάτε. Οὐ τολμηρὸν τὸ ἐγγεῖρημα· μὴ ὀκλαζε, ὄσιώτατε. Ἐμφορήθητι τοῦ ποθομένου, καὶ κατατρύφησον τοῦ ἐπιδιδομένου, μᾶλλον δὲ ἑαυτὸν ἐπιιδόντος, ἱεροπρεπέστατε. Ἐναγλασθητι τῷ διὰ τοῦ ἀκηλιδίου ἐσώπτρου τῆς σαρκὸς περιστάδοντι Ἠλίῳ τῆς δικαιοσύνης, εὐλαδέστατε. Μὴ δειλία τὴν γαληνότητα, μηδὲ καταπλαγῆς τὴν ἡμερότητα, μακαριώτατε. Μὴ πτήξης τὸ εὐμένεζ, μηδὲ ποτηθῆς τὸ προσηγέζ, ἐπεικέστατε. Εὐθύμως προσκολληθήθι, καὶ μὴ ἀναβάλλου πρὸς τὸ εὐήκοον. Οὐ θρασύτητος τὸ λαλούμενον, οὐδὲ τὸ προτεινόμενον· μὴ ἀφγίαζε, ἀστικώτατε. Οὐ καταφλέγει τὸ πῦρ τῆς τοῦ Κυρίου μου χάριτος, ἀλλὰ φωτίζει, δικαιοτάτε. Βάτος σε πεισάτω, ἡ τὸν τύπον μου περιστησαμένη πρὸς ὑπόστασιν τοῦ ἀνυποστάτου πυρός (58), νομομαθέστατε. Δροσοσυρίζουσα κάμινος πειθέτω σε, παιδοτρίβα, τοῦ μυστηρίου τὴν οἰκονομίαν. Πρὸς ἐπὶ τούτοις ἡ ἐμὴ

non ὑπόστασιν, *apparentiam, non ignis veritatem*. Sic enim sæpe Deus, nullo mendacio, *apparentia* aliqua sensibus ingerit, ad fidem astruendam veris. Videtur ergo auctor ludere in paronomia illius vocis; velut dicat, ad substantiam ignis illius non subsistentis; ac velut objecto illo igne, qui vere rubum flamma illustraret et adlamberet, et tamen apparens esset. Offendebat τὸ, ἀνυποστάτου, velut referendum esset ad figuratum et divinum ignem, ἐνυπόστατον illum et αὐτοῦπόστατον, nusquam ἀνυπόστατον· re tamen melius perspecta solidum visum est, et referendum ad ipsummet ignem typicum, cuius modum divinus ille ignis servaverit in Maria, idem ipse in Simeone servaturus.

γαστήρ σε διδασκᾶτω, ἐν ἧ ἔχωρήθη ὁ ἀχώρητος, ἐξ ἧς καὶ ἐσαρκιώθη ὁ ἄσαρκος Λόγος. Οὐ πάλιν σάλπιγγες ἐκδειματοῦσι τοὺς προσόντας, οὐδ' αὖ θρος καπνίζόμενον δέος ἐμποιεῖ τοῖς προσπελάζουσιν, οὐτε μὴ νόμος κολάζει ἀφειδῶς τὸν θίγοντα τολμηρῶς. Φιλανθρωπίας γὰρ τὰ παρόντα, συγκαταβάσεως τὰ φαινόμενα. Εὐχαρίστως ἀπόλαβε τὸν πρὸς σὲ ἐλλόντα Θεόν· αὐτὸς γὰρ ἀφελεῖ τὰς ἀνομίας σου, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου περικαθαρεῖ. Ἐν σοὶ προτυπωθήτω ἡ τοῦ κόσμου κάθαρσις. Ἐν σοὶ καὶ διὰ σοῦ προμηνυθήτω τοῖς ἔθνεσιν ἡ κατὰ χάριν δικαιοσύνη. Σὺ ἄξιός τῆς ζωοποιου ἀπαρχῆς. Ἀπῆλαυσας νόμου; ἀπῆλαυσαι καὶ τῆς χάριτος. Κέκμηκας τῷ γράμματι; ἀνακαινίσθητι ἐν τῷ πνεύματι. Ἀπέκδυσαι τὴν παλαιότητα καὶ ἐνδύσαι τὴν καινότητα. Ταῦτα γὰρ σε ἔγνωσάναι οὐ δοκῶ.

lege? utere et gratia. Fatigatus es littera? renovare spiritu. Exue vetustatem; et novitatem inducere. Non enim puto te hæc nescire.

H'. Ἐπὶ τούτοις πᾶσι παρῆρσιασάμενος ὁ δίκαιος, καὶ τῇ προτροπῇ εἷξας τῆς διακονησαμένης Θεῷ πρὸς ἀνθρώπους Θεομήτορος, ὑπέδξατο μὲν ταῖς γηραλέαις ἀγκάλαις τὸν ἐν νηπιότητι *παιδιὸν τῶν ἡμερῶν*, εὐλόγησε δὲ τὸν Θεὸν καὶ εἶπε· *Nūn ἀπολύεις ἐν δούλῳ σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου, ἐν εἰρήνῃ. Ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἠτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν· φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἔθνῶν, καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ.* Ἀπέλαβον τὴν παρὰ σοῦ ἄλυτον χαρὰν· ἀπόλαβέ με χαίρόμενον (59), καὶ ἀνευφημούντα τὰ ἐλέη σου, Κύριε. Ἀπέδωκάς μοι τὴν εὐθυμίαν· ἀποδίωμί σου, εὐθύμως τὰ εὐχαριστήρια. Ἐγνων ἀγάπης Θεοῦ δύναμις. Δι' ἐμὲ γὰρ (60) ὁ ἐκ σοῦ Θεός, ἀνερμηνεύτως καὶ ἀρρόευστως γεννηθείς, ἀνθρώπος γέγονεν. Ἐγνων τῆς σῆς περὶ ἡμᾶς κηδεμονίας τὸ ἀνεκπράστον μέγεθος, ὅτι τὰ σὰ σπλάγχνα ἐξαπέστειλας εἰς βοήθειαν ἡμῶν. Ἐγνων ὃ ἐδιδάχθην ὑπὸ Σολομώντος, *Κραταῖα*, λέγοντος, ὡς θάνατος ἢ ἀγάπη. Διὰ ταύτης γὰρ συντριβήσεται τοῦ θανάτου τὸ κέντρον διὰ ταύτης νεκροὶ ζῶντες ὄνται· διὰ ταύτης θάνατος· μαθήσεται θάνατον, παυσάμενος τῆς κατ' ἡμῶν ἐπικρατείας· διὰ ταύτης καὶ ὁ ἀρχέκακος θῆρις αἰχμάλωτος γενήσεται καὶ ὑποδρόχιος. Ἐγνώρισας ἡμῖν, Κύριε, τὸ σωτήριόν σου, ἀναστήσας ἡμῖν φυτὸν εἰρήνης· καὶ οὐκέτι ἐσόμεθα πλανώμενοι. Ἐγνώρισας ἡμῖν, Κύριε, ὅτι οὐκ εἰς τέλος ὑπερεῖδες τοὺς δούλους σου, ἀγαθὲ, οὐδὲ ἐπελάβου ἔργα χειρῶν σου. Κατοικτεῖσθαι γὰρ ἡμῶν τὴν ἐλεεινότητα, θαψιλῶς ἐξέχεας ἐφ' ἡμᾶς τὴν ἔμφυτον καὶ ἀνεξάντητόν σου ἀγαθότητα, διὰ τοῦ Μονογενοῦς καὶ ἀπαραλλάκτου (61) καὶ ὁμοουσίου Παιδὸς σου τὴν λύτρωσιν ἡμῶν ποιησάμενος, ἀνάξιον κρίνας

59 Exod. xix, 46. 60 Il Reg. vi, 6. 61 Dan. iii, xcvi, 2.

(59) *Χαίρόμενον*. Forte, *χαίροντα*.

(60) *Δι' ἐμὲ γάρ*. Habet, sic proprius factus Jesus, aliquid sanctis suavius. Sic passim David, Paulus, etc. Deum velut sibi rapiunt. Theologus etiam orat. in *sancta Lumina*, πάλιν ὁ ἐμὸς Ἰησοῦς, qua de re luculenter Chrysostomus in *cap. ii ad Gal.* Non itaque facile fuerit in ejusmodi, mutan-

A rans, œconomix tibi sacramentum persuadeat, magister optime. Meus denique uterus tibi documento sit, in quo fuit contentus, qui nusquam alioqui potest contineri: ex quo etiam Sermo ille carnis expers, assumpsit carnem. Non jam tubæ teritant accedentes⁵⁹: non iterum mons fumigans appropinquantibus injicit metum: ac neque lex, audacius contingentem severius punit⁶⁰. Præsentia enim propensioris sunt in homines studii; sunt quæ geruntur, divinæ ad nos inclinationis; bonitatis, quæ apparent. Excipe gratanti animo ad te venientem Deum: ipse enim auferet iniquitates tuas, et expiabit peccata tua. In te primum informetur mundi universi lustratio. In te et per te, gentibus prænuntiata innotescat, quæ secundum gratiam est, justificatio. Dignus es vivificis primitiis. Usus es

VIII. Ab his omnibus, sumpta justus fiducia, Deiparæque Deo ancillantibus in iis quæ spectant ad homines, exhortationi ac monitis cedens, *Antiquum illum dierum*⁶¹ infantem, senilibus ulnis susceperit, Deumque dilaudans ait: *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei Salutare tuum: quod parasti ante faciem omnium populorum; lumen ad revelationem gentium, et gloriam plebis tuæ Israel*⁶². Accepi abs te inoffensam et vacuum doloris lætitiā: tu me, Domine, lætantem, tuasque deprædicantem misericordias accipe. Tu gaudium hoc animo indidisti: gaudens ego animo gratiarum tibi munus rependo. Cognovi vim divinæ dilectionis. Propter me enim Deus ille, ineffabili ratione ac sine corruptione ex te genitus, factus est homo. Cognovi tuam illam inexplicabilem nostri curam studiumque, qui tua ipse viscera emiseras in nostrum auxilium. Nunc demum intelligo quod a Salomone didiceram: *Fortis ut mors dilectio*⁶³. Per eam enim conteretur mortis stimulus, per eam mortui videbunt vitam, per eam mors mortem experietur, imperio quod in nos exercebat abolito; per eam et serpens malorum auctor capietur et submergetur. *Notum nobis, Domine, fecisti Salutare tuum*⁶⁴, nobis exsuscitans pacis propaginem, nec amplius erraverimus. Palam, Domine, fecisti, ut non in finem despexeris servos tuos; neque opera manuum tuarum, o bone, oblitus sis. Miseratus enim miserabilem sortem nostram, cognatam tibi inexhaustamque illam bonitatem in nos effudisti; redemptis nobis per Unigenitum, incommutabiliter similem et ejusdem tecum substantiæ, Filium: tua ipsius majestate et bonitate indi-

15. 62 Luc. ii, 29-32. 63 Cant. viii, 6. 64 Psal.

dum singulare in plurale. Pantinus hic, *nostrum enim causa*.

(61) *Ἀπαραλλάκτου*. Velut per omnia similem, et qualem sequens illud, ὁμοουσίου, explicat. Vox theologica Gregorio, Damasceno, etc., perquam familiaris. Pantinus, male, *immutabilem*, nisi erravit. prelum, et notare voluit *incommutabilem*.

gnum ratus, ut illam servorum tuorum salutem beneliciumque, eadem conditione servo concederes; utve eos qui offendissent, ministro reconciliandos committeres. Enimvero, per Lumen illud ejusdem tecum substantiæ, lumen donasti iis qui in tenebris et in umbra mortis sedebant ⁶⁵; ut in lumine tuo, scientiæ lumen videant ⁶⁶: placuitque, ut per Dominum et creatorem reformares nos in immortalitatem; nobisque per ipsum qui paradiso deliciarum exterminaverat, reditum elargireris in paradisum. Ad hæc, per eum qui habet potestatem dimittendi peccata ⁶⁷ quod erat adversus nos delesti chirographum ⁶⁸. Denique per eum qui eodem tecum throno sublimis sedet, quique a divina tua natura haudquaquam excedere potest, firmam nobis reconciliationis accessusque donasti fiduciam; ut per Dominum, nullius agnoscentem imperium, Deumque verum ac potentem; tot tantorumque honorum velut subscripta sanctio, certa et indubitata jura, misericordiam consecutis constituat. Quod et ipsum olim prænuñtiaverat propheta dicens: *Non legatus, non angelus, sed ipse Dominus salvavit eos: propterea quod amaret eos, et parceret ipsis: et suscepit et exaltavit eos* ⁶⁹. Atque hæc omnia, non ex operibus quæ fecerimus ipsi in justitia; aut quia te dilexerimus ⁷⁰ (primus enim ille pareus noster terrigena, cum paradisi delicias domiciliumque, honoris prærogativa consecutus, tuum illud divinum sprevisset ac salutare præceptum, indignus vitali illo loco judicatus est; suumque omne semen spurii peccati stolonibus commiscens, in summam debilitatem adegit), sed ipse propter temetipsum, inenarrabilique illa tua erga signentum dilectione, misericordiam in nos tuam, Domine, corroborasti; nostramque abs te separationem dolens, etiam ipse te, super nostra corruptione, ut *dares in misericordias* ⁷¹, placasti et inflexisti. Hinc nos deinceps Adæ soboles festa plausu agimus, quod primus ille Adæ sictor, sua ipse sponte, novus Adam effectus sit: splendorque Domini Dei nostri nobiscum versatus est ⁷²; ut Deum facie ad faciem viderimus, et salvi facti simus. Quamobrem, Domine, a te dimitti quæro. Vidi Salutare tuum: absolvar ergo curvo litteræ jugo. Vidi Regem sempiternum, et cui alius non succedat: absolvar servili collari hoc et ponderoso. Vidi natura Dominum et liberatorem; consequar ergo liberationis meæ ab ipso decretum. Solve me, Domine, jugo condemnationis; et me subde jugo justificationis. Solve me jugo maledictionis ac occidentis litteræ ⁷³; eorumque benedictioni inserere accenseque, qui tui hujus veri ejusdemque tecum gloriæ et potentiæ Filii gratia, in jus filiorum sunt ascripti.

IX. Sint porro hæc, inquit, celebrandis divinis muneribus, brevissime hactenus commemorata. Ad

⁶⁵ Isa. ix, 2; xliii, 7; Luc. i, 79. ⁶⁶ Psal. xxxv, 40. ⁶⁷ Marc. ii, 10. ⁶⁸ Coloss. ii, 4. ⁶⁹ Isa. lxiii, 9. ⁷⁰ Tit. iii, 5. ⁷¹ I Joan. iv, 49. ⁷² Psal. cv, 46. ⁷³ II Cor. iii, 6.

(62) Ἐπὶ τῇ καταστροφῇ ἡμῶν. Significat Deum a se motum, sola ex nobis objecta miseria, ut nos daret in misericordias, reconciliatos in suo Filio; quod incarnationis motivum theologi multis expen-

Α τῆς σῆς μεγαλοσύνης καὶ χρηστότητος, οἰκίτη τῶν τῶν σῶν οἰκετῶν καταπιτεῦσαι σωτηρίαν καὶ εὐεργεσίαν, ἢ λειτουργίῳ ἔγγχειρῆσαι τὴν τῶν προσκεκρουκῶτων καταλλαγῆν. Ἄλλὰ διὰ τοῦ ὁμοουσίου Φωτὸς φῶς τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις ἐδωρήσω, ἵνα ἐν τῷ σῶ φῶτι ἴδωσι φῶς ἡρώσεως· καὶ διὰ τοῦ δεσπότη καὶ δημιουργοῦ εὐδόκησας ἀναπλάσαι ἡμᾶς εἰς ἀφθαρσίαν, καὶ διὰ τοῦ ἀφορίσαντος ἐκ παραδείσου τρυφῆς τὴν εἰς παράδεισον αὐθις ἐπανάζευξιν ἐχάρισω· καὶ διὰ τοῦ ἐχορτος ἐξουσίαν ἀφιέναι ἀμαρτίας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον ἐξήλειψας· καὶ διὰ τοῦ συνθρόνου καὶ ἀνεκφοιτήτου τῆς θέας σου φύσεως τὴν πρὸς σὲ καταλλαγῆν καὶ προσαγωγῆν ἐν πεποιθήσει ἐφιλοτιμήσω· ὅπως διὰ δεσπότη ἀβασιλεύτου, καὶ Θεοῦ ἀληθινοῦ καὶ ἐξουσιαστοῦ, ὁ τῶν τοσούτων καὶ τρικουτῶν ἀγαθῶν δεσμὸς ὑπογραφόμενος ἀναμφίβουλα τοῖς ἐλευσμένοις καταστήσῃ τῆς χάριτος τὰ δίκαια. Περὶ οὗτου καὶ ὁ προφήτης προεμήνυσε λέγων· Οὐ πρέσβυς, οὐκ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν αὐτούς, παρὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτούς, καὶ εὐδοχεῖσθαι αὐτῶν, καὶ ἀνέλαθε, καὶ ὑψώσεν αὐτούς. Καὶ ταῦτα πάντα οὐκ ἐξ ἔργων ἡμῶν τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, οὐδ' ὅτι ἡμεῖς σε ἠγαπήσαμεν (ὁ γὰρ ἡγενηὶς ἡμῶν προπάτωρ καὶ τὴν ἐν παραδείσῳ τρυφῆν καὶ διαγωγῆν τιμηθεὶς, τὴν θέαν καὶ σωτηρίον σου ἐκφαλλίσας ἐνόησεν, ἀποδόκιμος ζῶντος χώρου ἐκρίθη, καὶ τὸ πᾶν αὐτοῦ σπέρμα ἀκιδνώτατον κατέστησε, τοῖς νόθοις μοσχεύμασι τῆς ἀμαρτίας συμφοράσας), ἀλλὰ δι' ἑαυτὸν καὶ τὴν περὶ τὸ πλάσμα σου ἀφαινον ἀγάπην, ἐκτραταίωσας ἐφ' ἡμᾶς τὸ ἑλεός σου, Κύριε, κατακτετήσας τε τὴν ἀπαγωγῆν ἡμῶν, καὶ ἑαυτὸν ἐδουλώσας ἐπὶ τῇ καταστροφῇ ἡμῶν (62), τοῦ δοῦναι ἡμᾶς εἰς οἰκτιρισμούς. Ὅθεν ἔορται ἡμῖν λοιπὸν συγκεκρότηνται τοῖς Ἀδαμιοῖς, ὅτι ὁ πλαστοουργὸς τοῦ Ἀδάμ ἐκοντὶ νέος Ἀδάμ γέγονε· καὶ ἡ λαμπρότης Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μεθ' ἡμῶν κατεγένετο, ὥστε ἰδεῖν θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον (63), καὶ σωθῆναι. Τοῦνεκα, ὦ Δέσποτα, τὴν παρὰ σοῦ ἀπόλυσιν ἐπιζητῶ. Εἶδον τὸ σωτηρίον σου· ἀπολυθῶ τοῦ γραμματοκύφου ζυγοῦ. Εἶδον βασιλεῖα αἰτίον καὶ ἀδιάδοχον· ἀπολυθῶ τοῦ δουλικοῦ καὶ ἀχθοζέρου κλοιοῦ. Εἶδον φύσει δεσπότην καὶ ἐλευθερωτὴν· τύχοιμι τοῦ ἐλευθερικοῦ αὐτοῦ δεσμοῦ. Λύσον με τοῦ ζυγοῦ τῆς κατακρίσεως, καὶ ὑπόξυξον τῷ ζυγῷ τῆς δικαιοσύνης. Λύσον με τοῦ ζυγοῦ τῆς ἀρᾶς καὶ τοῦ ἀποκτείνοντος γράμματος· καὶ ἐνεῖρον τῷ ἀριθμῷ τῆς εὐλογίας τῶν εἰς υἱοθεσίαν εἰσποιουμένων τῇ χάριτι τοῦ ἀληθινοῦ καὶ ὁμοδόξου καὶ ὁμοδυνάμου τούτου Υἱοῦ σου.

Θ. Ἔστωσαν δὲ μοι, φησὶ, τὰ θεῖα εὐχαριστήρια πρὸς τὸ παρὸν ἀχρι τῶν βραχυτάτων τούτων. Τί δὲ

dunt.

(63) Πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Nempe in carne, καὶ σωθῆναι, et alibi facti simus, apparitione illa et effluigentia splendoris divini in nube humanitatis.

πρὸς σὲ φθέγγομαι, ὦ Μήτηρ Παρθένε, καὶ Παρθένε A
 Μητηρ; ἥς γὰρ τὸ ἔργον οὐκ ἀνθρώπινον, ταύτης καὶ
 ὁ ἔπαινος ὑπὲρ ἀνθρώπων. Διὸ τῆς ἀπορίας τὸ σκυ-
 θρωπὸν ἐκ τῶν τοῦ Πνεύματος περὶ σὲ καταλαμ-
 πρυνῶ γερῶν, καὶ τὰ σά σοι προσκομίζων, ἐκ λει-
 μῶνκων ἀθανάτων τὴν ἱεράν σου καὶ θεοσεφεῖ ἀν-
 υμνήσω χάραν. Πατρικοῖς σε ὕμνοις προσφθέγγο-
 μαι, θύγατερ Δαβὶδ, καὶ μητηρ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ
 Δαβίδ. Αἰσχρὸν γὰρ ἅμα καὶ ἀνεύφημον ἄλλοτρίοις
 κόσμοις κοσμηαί τὴν τῆ οἰκείᾳ δόξῃ διαφέρουσιν.
 Λέγου τοίνυν, εὐμενεστάτη, δῶρα τίμα, καὶ σοὶ μόνῃ
 ἀρμόδια, ὡ πατρῶν γενεῶν ὑψηλότερα, καὶ πάντων
 ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων δημιουργημάτων τιμιωτέρα
 φανεῖσα. Μακαρία ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαί, καὶ τρισμακά-
 ριστος ὁ οἶκος Δαβὶδ, ἐν ᾧ ἐβλάστησας (64). Ὁ Θεὸς
 ἐν μέσῳ σου, καὶ οὐ σαλευθήσῃ· ἤγαγε γὰρ τὸ B
 σκήνωμα αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος. Ἐν σοὶ γὰρ διαθή-
 και (65) καὶ ὀρκωμοσίαι Θεοῦ πρὸς τοὺς πατέρας
 ἡμῶν, τέλος εὐκλείεστατον ἐδέξαντο· ὅτι διὰ σοῦ γέ-
 γονε Κύριος, ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν. Τὸν
 σὸν προδιαγράφουσα θεοπρεπῆ χαρακτήρα, Θεὸν ἐφε-
 ρεν ἀρλέκτως ἡ ἀψαυτος βᾶτος, ἐμφανιζόμενον τῷ
 προφήτῃ ὡς ὁραθῆναι ἠδύδοκον. Στερέμνιος δ' αὖ
 καὶ πέτρα ἀκρότομος τὴν παγκόσμιον ἐκ σοῦ πηγά-
 σασαν χάριν καὶ ἀνάβυσσον προεξεικονίζουσα, παρα-
 μύθιον ἱαμα ἐκλείποντι λαῶ ἐκ λαγῶνων ξηρῶν ἐν
 ἐρήμῳ δαψιλῶς προήγαγεν. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τοῦ
 ἱερέως ἡ βᾶθος, οὐκ ἀδόκιμον σύστημα (66) παρ-
 ἔσχετο τῆς ὑπερφουοῦς σου λοχείας, ἀγεώργητον καρ-
 πῶν ἐξανθήσασα, ἱερατείας ἐνδεδεχοῦς ἀρβᾶθωνα. Τί
 εἶ; καὶ ὁ μέγας Μωϋσῆς οὐ κομιδῇ παρέστησε, διὰ C
 τοῦς περὶ σὲ δυσκαταλήπτους τύπους ἐγγρονισαί (67)
 τῷ ὄρει ἔγνω τὰ περὶ τῆς ἀγνῆς ἐκδιδάσκεισθαι μυ-
 στήρια; Πῆξαι γὰρ κατὰ σύμβολον καὶ πρὸς ἀφ-
 ομοιωσιν κεισῶν καὶ ταύτην προσταθεις, οὐ παρ-
 ἔργως ἐχρήσατο τοῖς προστεταγμένοις, εἰ καὶ τραγ-
 ἰκοῦμενα συμβέβηκεν ἐπὶ τῇ καταβάσει, ἀλλ' εἰς πέντε
 ἡμίση πῆχεις ταύτην συντέλεσας, νομοδόχον ἀνέδειξε,
 τοῖς χερουδμ συγκλυπομένην· ἐκφαντικώτατά σε
 τὴν Θεοτόκον προσημαίνουσαν, τὴν ἀσθῶρος ἐγκυμο-
 νήσασα, καὶ ἀφράτως ἀποκυήσασα τὴν τῆς ἀφθαρ-
 σίας σύστασιν ἐπὶ τέλει τῶν πέντε ἡμίσεως τοῦ κό-
 σμου κύκλων. Διὰ σὲ, καὶ τὴν ἐκ σοῦ ἀχραντον τοῦ
 Θεοῦ Λόγου σάρκωσιν, τὴν εἰς ἀεὶ ἀτρέπτως τε καὶ D
 ἀμερπῶς ἐν αὐτῷ διαμένουσαν, καὶ ἡ χρυσὴ στάμ-

A te vero quid dicam, o Mater Virgo, et Virgo Mater?
 cuius enim opus non humanum est, ejus et lauda-
 datio excedit hominem. Quamobrem paupertatis hic
 meæ obscuritatem, tuis a Spiritu honoribus donis-
 que illustrabo: tuaque tibi offerens e pratis im-
 mortalibus, tuum sacrum et a Deo coronatum caput
 dilaudabo. Patriis te canticis, Filia David, Materque
 Domini et Dei David, salutabo. Turpe enim fuerit,
 adeoque inauspicatum, ut alienis orneris, quæ pro-
 pria gloria præcellas. Accipe igitur, benignissima,
 dona pretiosa, tibi que uni convenientia, o cunctis
 celsior generationibus, quæque inter creata omnia,
 tum visibilia, tum invisibilia, multis numeris ho-
 norabilior enituiti. Felix radix Jesse, et ter beata
 domus David in qua germinasti. *Deus in medio tui,*
et non commoveberis: sanctificavit enim te, taberna-
culum suum, Altissimus 73: in te enim Dei ad patres
 testamenta juramenta que finem gloriosissimum ac-
 ceperunt; quia per te Dominus factus est, Deus
 virtutum nobiscum. Rubus ille intactus 74, divina
 quadam majestate plenam jam tum informans tuam
 figuram, Deum prophetæ apparentem, juxta quod
 ei conspicuus fieri voluit, incombustus ferebat.
 Dura autem rursus ac prærupta petra, quod ex te
 in universon orbem gratiæ munus refrigeratioque
 promanavit, et ipsa quondam exprimens præfigu-
 ransque, deficienti in deserto, populo copiosum
 auxilium ex liatibus siccis produxit 75. Sed et sa-
 cerdotis virga 76, in fructum sine cultura, sponta-
 neumque sacerdotii perennis arrhabonem, efflo-
 rens 77, nihil reprobum eximii tui partus symbolum
 præbuit. Quid vero? Nonne magnus ille Moy-
 ses idem luculenter declaravit, propter tui difficiles
 intellectu figuras, diutius in montem commora-
 tus 78, ut ignota tua sacramenta, o casta, edisceret?
 In rei enim hujus signum, et ad exprimendam simi-
 litudinem, jussus fabricare arcam, non obiter ne-
 glectissime mandatis obtemperavit: quanquam ac-
 ciderunt tragica quædam in descensu a monte 79:
 sed quinque cubitorum et dimidii confectam, illam,
 legis susceptricem, cherubicis alis cooperuit: te
 Deiparam apertissime præsignantem, quæ sine cor-
 ruptione eum concepisti, inenarrabilique ratione
 peperisti, qui ipse incorruptionis velut concretio est
 et consistentia; idque in sine quinque et dimidii

73 *Psal. xlv, 6, 5.* 74 *Exod. iii, 2.* 75 *Exod. xvii, 6.* 76 *Num. xvii, 8.* 77 *Hebr. ix, 4.*
 78 *Exod. xxxv, 8.* 79 *Exod. xxxii, 1.*

(64) *Ἐν ᾧ ἐβλάστησας.* In qua, quod spectat ad lineam sacerdotalem, in Nathan qui fuit Uriæ sacerdotis filius, domui et familiæ David adoptione insertam; ex quo Dominus Jesus, atque adeo Maria, legaliter, juxta contextam a Luca ipsius genealogiam. Quod autem ad regiam per Salomonem, potius, ex qua; carnaliter propagata ejus carne ex Davide, juxta Matthæi historiam: quem modum concordiæ, Hieronymus, Augustinus, etc., acceperunt ab Africano: qua de re Baronius, Tornielius, etc. Quam Nicophorus ex Hippolyto martyre affert Annæ genealogiam ex patre sacerdote, et passim verior habetur, habet etiam pervetustus regius codex, plurimis diversis tractatibus seu etiam excerptis infer-

citus, ignoto collectore; antiquior forte ipso Nicophoro.

(65) *Διαθήκαι.* Sic passim interpretes sacræ Scripturæ, ipseque Paulus ad Hebr., non συνθήκαι, pacta, fœdera, quod teste Hieronymo vox Hebræa videtur magis habere: cuius rei mysterium prosequitur ejusdem Pauli expositores.

(66) *Οὐκ ἀδόκιμον σύστημα.* Commune signum, quod præcipue a militibus statuitur, cui optime adjectum quadrat. Pantinus, non obscuram significationem, quod certe sensum altum auctoris obscurat.

(67) *Ἐγγρονισαί.* Forte ἐγγρονισας. Et μοχ ἄγνωστα pro ἔγνω.

circulorum mundi. Propter te, ac intemeratam Dei Verbi ex te assumptam carnem, immutabiliter indiviseque in ipso in perpetuum permanentem; urna illa aurea ⁸⁰, tanquam certissimus typus, manna, quod alioqui per diem invertebatur, in se ipsa, minime mutatum, sed totis sæculis permanens, conservabat. Tuæ etiam castitatis præsciis atque imitator in spiritu Elias propheta ⁸¹, vitæ illius igniferæ sibi redimivit coronam ⁸², hactenus divino suffragio declaratus morte superior. Te nihilominus ejus successor Elisæus ⁸³, initiante docenteque sapiente magistro, ceu præsens adesses, quæ necdum eras, præfigurans; certis rerum quæ vere essent futuræ indicibus signis, auxilium medicinamque indigentibus, majori supra naturam virtute, adhibebat: nunc quidem per novam hydriam ⁸⁴, B salque salutare in se continentem, aquas exitiales sanans: ad ostendendum, esse recreandum mundum, per sacramentum in te exhibitum: modo autem, farina azyma ⁸⁵, partus tui satu immunis typo respondente, mortis acerbitate a cibis profligans: nonnunquam denique rebus supra naturam, quæ naturæ consentanea essent in Jordane eximie superans ⁸⁶; eoque Domini in infernum descensum, mirabilemque et inopinatam eorum qui in corruptione detinerentur liberationem præsignans. Nam cesserunt omnia, tuæque illi divinæ imagini exprimendæ imparia succubuerunt.

X. Quid vero adhuc sermonis habenas variis illis informationibus laxans involvensque et implicans, orationem in longum protraho; ac vel maxime, cum instar columnæ palam oculis objecta, in te veritas pateat, in qua velut eluxuriari delectarique præliterit ac commodius fuerit? Quare sanctorum omnium per omnes generationes, spiritualibus narrationibus factisque prodigiis valere jussis, ad te festi hujus convivii velut clavum, o florenti semper habenda memoria, dirigo. Benedicta tu, prorsus benedicta omnibusque desiderabilis. In benedictionibus Domini nomen tuum, divina gratia plenissimum ac summe Deo gratiosum, Dei Mater, quæque tuo ipsa splendore fidelibus lumen præferas. Tu circumscriptio, ut ita dicam, ejus qui est incircumscripibilis: radix floris speciosissimi ⁸⁷: Mater plasmatoris: altoris nutritrix: ejus complexio, qui omnia complecti habet: portans eum, qui verbo *portat omnia* ⁸⁸: porta, per quam Deus in carne oritur ⁸⁹, forceps carbonis illius purgarii ⁹⁰, sinus exiguus immensi omnium sinus, vellus foris illius incomprehensibilis ⁹¹, lacus ille Bethlem

nos, ως τύπος ἀψευδέστατος, τὸ πρὸς ἡμέραν τρεπόμενον καὶ ἀλλοιούμενον μάννα, ἀτρεπτον καὶ διαωνίζον ἐνδον αὐτῆς διεφύλαττε. Τῆς σῆς ἀγγελίας καὶ ὁ προφήτης Ἡλίας προθεωρὸς καὶ ζηλωτῆς ὑπάρχων διὰ τοῦ Πνεύματος, πυρφόρου πολιτείας ἀνεδήσατο στέφανον, κρείττων θανάτου ἀναδειχθεὶς θεῖα ψήφῳ ἄχρι τῆς δεῦρο. Σὲ καὶ ὁ τούτου διάδοχος Ἐλισσαῖος παρὰ σοφοῦ διδασκάλου μυηθεὶς, καὶ ὡς παρούσαν τὴν μήπω οὖσαν προδιατυπῶν, ὑπερφυῶς τοῖς τεκμηριοῖς τῶν ἀληθινῶν τὰς ἐπικουρίας ἐποιεῖτο τῶν δεομένων· πῆ μὲν δι' ὕδριας καινῆς, καὶ τοὺς νοστήμους ἐχοῦσης ἄλας, τὰ φθοροποιὰ ὕδατα ἰώμενος, εἰς ἐνδειξιν τοῦ ἀνασφληκτοῦ (68) κόσμου διὰ τοῦ ἐπι σοὶ μυστηρίου· πῆ δὲ ἀλεύρω ἀζύμῳ, λοχλείας ἀπύρου ἀντιτύπῳ, θανάτου πικρίαν ἀναστέλλων ἀπὸ τῶν ἐδωδόμενων· ἄλλοτε δὲ τοῖς ὑπερφυέσι τὰ κατὰ φύσιν ὑπερρικῶν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, καὶ διὰ τούτων τὴν κατάδυσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν εἰς ἄδην, καὶ παράδοξον ἀνάβρυσιν τῶν ἐν φθορᾷ κατεχομένων προῖστορῶν. Πάντα γὰρ εἰκότι τε καὶ ὑπέκλυτον τῇ σῇ θεῖα εἰκόνι ἐκνικώμενα.

P. Καὶ τί ἐτι περιπλέκων μηκύνων τὸν λόγον, τοῖς ποικίλοις προγράμμοις ἐπαφῆσας τοῦ λόγου τὰς ἡλίας, καὶ μάλιστα πρὸ ὀφθαλμῶν ἐστηλωμένης (69) τῆς ἐπὶ σοὶ ἀτρεκείας, ἢ καὶ κατατροφῆσαι ἀμεινον καὶ ἐπικερδέστερον; Τοιγαροῦν, χαίρειν φράσας τοῖς τῶν ἁγίων κατὰ πᾶσαν γενεάν πνευματικοῖς διηγήμασι καὶ τερατοουργήμασιν, ἐπὶ σὲ μετὰ τὸν τοῦ τῆς εὐωχίας οἰακας, παντομνημόνευτε. Εὐλογημένη σύ, παντευλόγητε καὶ πᾶσι ποθητέ. Ἐπ' εὐλογίαις Κυρίου τὸ θεοχαριτωτάτον σου ὄνομα, Θεογεννήτωρ καὶ δαδούχε τῶν πιστῶν. Ἡ περιγραφή, ἴν' οὕτως εἴπω, τοῦ ἀπεριγράπτου· ἡ ρίζα τοῦ ὠραιστάτου ἄνθους· ἡ Μήτηρ τοῦ πλάσαντος· ἡ τιτθὴ τοῦ τρέφοντος· ἡ περιοχὴ τοῦ περιέχοντος· ἡ φέρουσα τὸν φέροντα βήματι τὰ πάντα· ἡ πύλη τῆς ἐν σαρκὶ ἀνατολῆς τοῦ Θεοῦ· ἡ λαβὴς τοῦ καθαρτικοῦ ἄνθρακος· ὁ βραχὺς κόλπος τοῦ πάντων κόλπου· ὁ πόκος τῆς ἀκαταλήπτου δρόσου (70)· ὁ τῆς ἐπιθυμίας Δαδιδ ζωοδόχος (71) λάκκος τῆς Βηθλεὲμ, ἀφ' οὗ πόμα ἀθανασίας ἐξέβλυσε· τὸ ἱλαστήριον ἐξ οὗ Θεὸς ἐγνώσθη ἀνθρώποις ἀνθρωπομόρφως· τὸ ἄσπιλον ἔνδυμα τοῦ ἀναβαλλομένου φῶς ὡς ἰμάτιον. Ἡ δαείσασα

⁸⁰ Heb. ix, 4. ⁸¹ IV Reg. ii, 11. ⁸² Eccli. xlviii, 1. ⁸³ IV Reg. ii. ⁸⁴ ibid. 20. ⁸⁵ IV Reg. iv, 41. ⁸⁶ IV Reg. v. ⁸⁷ Isa. xi, 1. ⁸⁸ Hebr. i, 3. ⁸⁹ Ezech. xliiii, 41. ⁹⁰ Isa. vi, 6. ⁹¹ Jud. vi, 37.

(68) Ἀνασφληκτοῦ. Forte ἀνασφληκτοῦ.

(69) Πρὸ ὀφθαλμῶν ἐστηλωμένης. Velut erecta propalam in modum columnæ, ne quem latere possit. Altera significatio, ut τὸ, ἐστηλωμένης sit *confirmata*, videtur minus commoda.

(70) Τῆς ἀκαταλήπτου δρόσου. Cujus mysterium nequeat satis perspicere. Pantinus, *imperceptibilis*, quod minus quadrat. Plane enim fuit ros ille perceptibilis, qui expressus vellere, lagenam aqua implevit, utique sensibili.

(71) Ζωοδόχος. Seu vitæ conceptaculum; in eo Mariæ symbolum, quæ vitam illam ad nos peregrinantem, ceu hospitii jure, etiam utero suscepit: quam ejus prærogativam, in Martha Dominum suscipiente in suam domum, die migrationis ipsius, Ecclesia sancte recolit. Pantinus, *vivificus*, quod potius esset ζωοδότης. Simili epitheto paulo inferius Simeonem ornat, appellans θεοδόχον πρεσβύτερον, *senem Dei susceptorem*.

θεῶ τῷ ἀνευδεῖ σαρκὰ ἤνπερ οὐκ εἶχεν, ἵνα ἡ ὁ ἄ παντοδύναμος ἕπερ ἠδῶκεσε. Τί τοῦτου περιφανέ-
σερον; Τί τοῦτου ὑψηλότερον; Ὁ τὸν οὐρανὸν καὶ
τὴν γῆν πληρῶν, οὗ τὰ σύμπαντα κτήματα, σοῦ
γεγένηται ἐπιδεῆς· σὺ γὰρ ἐδάνεισας θεῶν θείαν
σάρκωσιν, ἣν οὐκ εἶχε. Σὺ ἐθωράκισας τὸν δυνατὸν
τὴν εὐπρεπῆ τοῦ σώματος παντευχίαν, δι' ἧς αὐτὸς
μὲν ὀφθῆναι χωρητὸς ἐμοὶ δεδύνηται, ἐγὼ δὲ εὐπρο-
σῆως ἀντωπῆσαι αὐτῷ ἐνίσχυσα, δι' ἧς καὶ πάντα
τοῦ ποτηροῦ τὰ πεπυρωμένα βέλη σθεσθήσεται.
Εὐγε, εὐγε, μήτηρ Θεοῦ καὶ δούλη. Εὐγε, εὐγε, ἡ
ὑπόχρεων ἔχουσα τὸν πάντων δανειστήν. Πάντες μὲν
θεῶ ἐποφειλομεν, σοὶ δὲ ἐποφειλεται. Ὁ γὰρ εἰπὼν,
Πῦμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα, πολλῶ
μᾶλλον αὐτὸς ἐν τούτοις ἐξετάζεσθαι ἐλόμενος, φυ-
λάξειε τὴν χάριν καὶ τὸ ἴδιον δόγμα τῇ διακονησα-
μένη τὴν αὐθαίρετον γέννησιν, καὶ δοξάσειε θεοπρε-
πῶς, ἣν ἐπεγράψατο ἀπάτωρ ὡς ἄνδρον Μητέρα.
Ἔσται τοίνυν ταῦτα οὕτως, ἔσται. Οὐ γὰρ κομφε-
πείας ἀκάρπου οἱ προσαχθέντες σοὶ παρ' ἡμῶν ὕμνοι,
παναγώτατον καὶ ἀξιάγαστον τοῦ Θεοῦ ἐνδιαίτημα·
οὐδ' αὖ κοσμικῆς λογολεσχίας καὶ ψευδαρεσκείας λα-
ρυγγίσματα ὁ πνευματικὸς σου ὕμνος, Θεοῦπαίνετε,
καὶ Θεὸν ἔχουσα ὑπομάζιον, τὸν τοῖς βροτοῖς ἀρχὴν
τοῦ εἶναι διὰ γεννήσεως παρέχοντα, ἀλλ' ἐναργοῦς
ἀληθείας. Ἐπλείψει γὰρ ἡμῖν ὁ χρόνος καὶ ταῖς
μετέπειτα γενεαῖς, τὸν κατ' ἀξίαν σοὶ ἀποδοῦναι μα-
καρισμὸν τῇ Μητρὶ τοῦ Βασιλέως τῶν αἰώνων, ὡς
που φησὶν ὁ ἀοίδιμος προφήτης, τὰ τῆς σῆς ἀκατα-
ληψίας ἡμᾶς ἐκπαιδεύων· Ὡς μέγας ὁ οἶκος τοῦ
Θεοῦ, καὶ εὐμήκης ὁ τόπος τῆς κτίσεως αὐτοῦ.
*Μέγας, καὶ οὐκ ἔχει τελευτήν· ὑψηλὸς καὶ ἀμέ-
τρητος.* Ὅντως γὰρ, ὅντως προφητικῆς χρησμὸς καὶ
ἀνευδῆς λόγος οὗτος περὶ σὲ μεγαλειότητος·
λίσι καὶ μόνῃ συμμερισσάσθαι Θεῶ τὰ τοῦ Θεοῦ κατ-
εξίσται, Θεὸν γεννήσασα σαρκὶ μόνῃ, τὸν ἐκ Θεοῦ
Πατρὸς μονογενῶς καὶ συναϊδίως γεννηθέντα. Φι-
λαλήθως (72) οἷδε λόγοι πίστεως ἀκραιφνοῦς ἀντεχο-
μένων.

sublimis atque immensus 99. Plane enim, plane
de magnificentia illa tua et majestate procedit :
nam et sola, eorum quæ sunt Dei, partem cum
Deo habere meruisti; quæ sola Deum ex Deo
genueris. Ita veraciter sentiunt, qui sinceram fidem amplectuntur.

ΙΑ'. Ἀπολάβωμεν δὲ λοιπὸν, ὧ φιλομαθέστατοι,
τὸν θεολόγον πρεσβύτην, καὶ εὐσεβῆ διδάσκαλον, ὡδέ
που διανήξαντα σωτηρίως ἐκ τοῦ παρθενικοῦ πελά-
γους· καὶ διαναπαύσωμεν ἐμπεφορημένον ἅμα τῆς
θείας ἐφέσεως, καὶ ἐμπορευσάμενον ἡμῖν τὴν παν-
ῶδιον θεολογίαν· καὶ ἰωμεν ἡμεῖς πρὸς τὸ ἐξῆς τοῦ
λόγου, ἀπλανῶς πρὸς τὸν προκειμένον σκοπὸν ἀπευ-
θύνοντες σὺν ὁδηγίᾳ τοῦ κρείττονος τὴν τρίτον, ὅπως
μὴ πάντῃ ὦμεν ἀκαρποὶ καὶ ἀσυντελεῖς πρὸς τὰ
δέοντα. Ἐπεὶ οὖν συνεκλήθησαν πρὸς τὰ ἱερῶς τε-
λούμενα ἱερωσύνη τε καὶ προφητεία, καὶ παρειατή-

desiderii David 99, vitæ susceptor, ex quo poculum
immortalitatis scaturivit : propitiatorium 99, ex quo
Deus, forma humana, generi humano innotuit :
vestis sine macula, ejus qui induit lumen sicut vesti-
mentum 99. Tu nullius indigenti Deo, carnem quam
non habebat, fenerata es, qua tandem omnipotens
ille, quod decreverat fieri, homo esset. Quid hoc
splendidius? Quid hoc sublimius? Qui cælum et
terram implet 99, cujus ditionis sunt res omnes,
tui indigus efficitur : quippe Deo fenerata es car-
nem, quam non habebat. Tu potentem illum decora
corporis armatura induisti, qua et is mihi redditus
est oculis aspectabilis; ipseque ut libere intuitu-
rus possim accedere, accēpi, qua etiam omnia mali
illius ignita tela exstingui habent 99. Euge, euge, Dei
Mater ancillaque. Euge, euge, cui ille omnium cre-
ditor, debitor sit. Deo debemus omnes : tibi ipse
obstrictus est. Nam qui dixit : *Honora patrem tuum
et matrem* 97, longe potius, talibus ipse accenseri
volens, gratiam propriamque ipse legem, in eam
servaverit, quæ ultro assumptam ipsi nativitatem
ministravit; quamque, sine patre, velut sine viro,
Matrem inscripsit confirmavitque; divino quodam
decore, et supra hominem glorificaverit. Ita vero
hæc habebunt, habebunt ita. Neque enim quæ offe-
rimus cantica, inutile tantum verborum ornatum,
o sacratissimum admirabilissimumque Dei habita-
culum, habent : neque rursus, sæcularem quamdam
nugacitatem, falsaque assentationis velut crocita-
menta, spiritualis tua habet laudatio, o Deo laudata,
quæque Deum ipsa lactentem habeas; eum, inquam,
qui primum esse mortalibus nativitate tribuit; sed
veritatem quamdam prorsus perspicuam. Deficiet
enim nos tempus futurasque postmodum genera-
tiones, si te Matrem Regis sæculorum 98 dignis elo-
giis voluerimus beatam prædicare; ut quodam loco,
erudiens quam sis incomprehensibilis, inclutus
propheta ait : *Quam magna domus Dei, et ingens
locus possessionis ejus! Magnus, et non habet finem;*
propheticum oraculum, verissimusque hic sermo
Patre unigene ac sempiternæ genitum, carne ge-

D XI. Cæterum, quod reliquum est, sciendum, stu-
diosissima concio, senem nostrum Dei susceptorem
piumque doctorem, huc salubriter a virginali pela-
go adnavigantem, suscipiamus, jamque divino suo
illo desiderio exsaturatum pariter, ac beatissimam
illam theologiam nobis advectantem, recreemus;
ipsique sermonem reliquum prosequamur ad præ-
stitutum nobis scopum, Dei optimi ductu, certa
ratione cursum dirigentes; ut ne prorsus, ad ea
quæ incumbunt, et nostrarum sunt partium, infru-
giferi inutilesque inveniamur. Cum itaque ad ea

99 II Reg. xxiii, 17. 99 Exod. xxxv, 17. 99 Psal. ciii, 2. 99 Jer. xxiii, 24. 99 Ephes. vi, 16.
99 Exod. xx, 12. 99 I Tim. i, 17. 99 Baruch iii, 24, 25.

æacra, sacerdotium, prophetiaque, pariter vocata essent gloriosoque Virginia throno, biga hæc a Deo electorum justorum; Simeonis, inquam, et Annæ; apertissimas utriusque populi imagines in se præferentium, astitisset (nam senex quidem Israeliticum populum, jamque senescentem et effetam legem exhibebat; vidua autem Ecclesiam gentium eatenus viduam), senex quidem, ceu in legis persona, dimissionem quærebat; vidua autem, ceu Ecclesiæ personam gerens, confessionem contra asferebat¹, exspectantibusque redemptionem in Jerusalem, quæ de ipso erant edicebat: sicut bene atque apposite ac valde egregie, et festo huic cum primis congrua, ab utroque dicta, conscripta sunt. Oportebat enim ac plane necessum erat, ut senex quidem, qui legis illud scitum perspicue nosset, quo dicitur: *Ipsam audite*; et: *Omnis anima quæ ipsum non audierit, exterminabitur de populo suo*²: pacificam a legali postmodum institutione dimissionem quæreret. Revera enim injuria est et temeritas, ut, rege præsentem ac verba publice faciente, satellitum aliquis ex adverso loquatur, utque subditi ei interim aures accommodent. Sed et viduam quæ donis superantibus rationem aucta esset, festis canticis Deo gratias agere par erat: adeoque illic gesta, legi consona erant. Cæterum operæ pretium fuerit, inquiramus; cum prophetiæ informationes et figuræ ad eximias hæc festivitates congruam quamdam relationem haberent, quemadmodum dictum est, quomodo domus fumo repleta fuisse referatur: nec id velut incidenter, sed signanter, inquit doctor prophetaque, *a voce ter Sanctus qua cælestium illi mystæ clamabant*³. Sane hujusce rei causam, studiose auditor, inveneris, modo ea quæ consequenter habet narratio perceperis. *Auditum* enim, inquit, *audietis, et non intelligetis; et videntes videbitis, et non perspicietis*⁴. Postquam enim vesani Judæi, *prodigia gloriosa quæ Dominus ponebat super terram*⁵, sicut cecinerat David, conspexissent; vidissentque signum ex profundo et de excelso⁶, inconfusum concurrens indivisumque, quemadmodum etiam Isaias prædixerat: nempe Matrem supra naturam; setumque supra rationem: matrem terrestrem; et filium cælestem: novam, inquam, Dei viri naturam, puerperiumque nuptiarum expers: quibus, quid unquam gloriosius circa creaturam, quid vero celebrius possit fieri? hæc, inquam, illi cum vidissent, perinde affecti sunt ac si non vidissent, claudentes oculos, et ad laudem eorum fumo.

¹ Luc. II, 38. ² Deut. XVIII, 15, 19. ³ Isa. VI, 4.

Α κει τῷ ἐνδόξῳ καὶ παρθενικῷ θρόνῳ ξυνωρὶς θεοκλήτων δικαίων, Συμεωνός φημι καὶ Ἄννης, ἐκατέρων τῶν λαῶν ἐναργεστάτας φερόντων τὰς εἰκόνας (ὁ μὲν πρεσβύτερος, τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦ γηράσαντος νόμου· ἡ δὲ χήρα, τῆς ἐξ ἐθνῶν χήρας τὸ τηνικαῦτα Ἐκκλησίας)· ὁ μὲν οὖν πρεσβύτερος προσωποποιούμενος τὸν νόμον, τὴν ἀπόλυτον ἐξεζήτει· ἡ δὲ τῆς Ἐκκλησίας προσωποποιὸς τὴν ἀνομολόγησιν προσεκόμιζε (73), καὶ τοῖς ἀπεκδοχομένοις λύτρῳσιν ἐν Ἱερουσαλὴμ τὰ περὶ αὐτοῦ ἐλάλει· καθὼς γέγραπται· εὐ μάλα ἀρμοδίως καὶ ὑπερφυῶς τὰ παρ' ἐκατέρους λαλούμενα, καὶ τῇ ἱερᾷ τελετῇ σύμφημα. Ἔδει γάρ, ἔδει σαφῶς τὸν μὲν πρεσβύτερον ἐπιστάμενον τὸ φάσκον τοῦ νόμου διάταγμα, αὐτοῦ ἀκούετε· καὶ Πᾶσα ψυχὴ ἧτις ἂν μὴ ἀκούσῃ αὐτοῦ, ἐξολοθρεύσεται ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς, ἀπόλυσιν ἐπιζητῆσαι εἰρηνικὴν τῆς νομικῆς παιδαγωγίας. Ὅθρις γὰρ ἅμα καὶ προπέτεια, βασιλείως παρόντος καὶ δημηγοροῦντος, ὑπασπιστὴν κατάντικρος ἀντιζητέγησθαι, καὶ τοῦτῳ ἐπικλιναί τοὺς ὑπηκόους τὰ ὅσα. Ἔδει δὲ καὶ τὴν χήραν, τυχοῦσαν τῶν ὑπὲρ λόγον, τὰ εὐχαριστήρια ἑορτάσαι τῷ Θεῷ· ὥστε συνφθὰ τῷ νόμῳ τὰ ὅδε τελούμενα. Ἐπιζητῆσαι δὲ λοιπὸν τῶν ἀναγκαίων καθέστηκε, πῶς τῶν προφητικῶν προτυπώσεων, καθὼς ἀποδείδειται, ἐπὶ τῶν ἐξαιρέτων τούτων ἑορτασμάτων ἀραρότως ἐχόντων τὴν ἀναφερὰν, καπνοῦ τὸν οἶκον ἐμπληθῆσθαι λέλεκται· καὶ τοῦτο οὐ παρενόησας (74), ἀλλ' ἐνησημάντως, ἀπὸ τῆς τρισαγίας φωστῆς φάσκων ὁ ἐισηγητῆς, ἦς ἐκκράζον οἱ τῶν ἐπουρανίων μύσται. Ἀναλαβὼν δ' οὖν, ὦ φιλήκοε, τῆς ἱστορίας τὸ ἐπαγόμενον, εὐρήσεις τὴν αἰτίαν. Ἀκοῆ γὰρ, φησὶν, ἀκούσητε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψητε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Ἐπεὶ τοίνυν εἶδον ἀγνώμονες Ἰουδαίων παῖδες τέρατα ἐνόησα, ἃ ἔθετο ὁ Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸν μελωδὸν Δαβὶδ· ἐθεάσαντο δὲ καὶ σημεῖον ἐκ βάθους καὶ ἐξ ὕψους κατὰ σύνδοον ἀσύγχυτον καὶ ἀδιαίρετον, ὃν τρόπον προανεφώνησεν Ἥσαϊας (ἐπὶ τοῦτο; μητέρα ὑπὲρ φύσιν, καὶ τόκον ὑπὲρ λόγον· μητέρα ἐπίγειον, καὶ υἱὸν οὐράνιον, καινὴν φημι θεανδρίαν (75), καὶ λόγον ἀπειρόγαμον· ὦν τί καὶ γένοιτ' ἂν ἐνδοξότερον καὶ περιδοητότερον ἀμφὶ τὴν κτίσιν;)· καὶ ταῦτα θεασάμενοι, διετέθησαν ὡς μὴ θεασάμενοι, μύσσαντες καὶ ὑπτιούμενοι πρὸς τῆν ἀνεσιν· διὰ τοῦτο ἐπλήθη ὁ οἶκος τῆς καυχήσεως αὐτῶν καπνοῦ.

D αὐτῶν καπνοῦ.

⁴ *ibid.* 9; Act. XXVIII, 26. ⁵ *Psal.* XLV, 9. ⁶ *Isa.* VII, 41.

(73) *Τὴν ἀνομολόγησιν προσεκόμιζε.* Est apud Luc. ἀνομολογεῖτο. quod ancior ut adversativum subtiliter exponit. Vulg. tantum, *confitebatur.* Erasmus, *palam confitebatur*: quod adjectum, sacer textus, minus habere videtur.

(74) *Παρενόησας.* Velut concomitanter; ἀλλ' ἐνησημάντως, per se et formaliter, seu, ut ab ipsa eadem causa, a qua non fumus, sed splendor et claritas, videbantur domum repletura: verso scilicet in venenum, humana malitia, divinissimo illo re-

medio. Pantinus, *non leviter, ac velut perfunctorie,*

levius sane defungentis partibus probi interpretis. (75) *Καινὴν θεανδρίαν.* Simili phrasi atque Dionysius Areop. epist. 4, ad Caium, θεανδρικὴν ἐνέργειαν statuit, quadam nimirum reflexione unitorum, ex arctissimo illo modo unionis vere supremo; mantentibus nihilominus extremis in sibi propriis: quæ de re doctissime fusissimeque in eamdem epistolam propediem edendus noster Maximus.

IV. Καὶ ἐπεὶ περ ἤκουσαν καὶ αὐθις πρὸς τῆ ἑβραῖα Α
 τοῦ ὑπὲρ θέαν πρεσβύτου δικαιοτάτου, ἀνδρὸς ἀξιο-
 κίστου, ἀνδρὸς ἀξιοζηλώτου, ἀνδρὸς πνευματοφόρου,
 ἀνδρὸς νομοδιδασκάλου, ἱερωσύνης τετιμημένου, προ-
 φητεία λαμπρυσμένου, τῆ τοῦ Χριστοῦ ἐλπιδι τὸ
 ζῆν παρεκτείναντος, καὶ θανάτου ὀφειλῆν ὑπερτιθε-
 μένου, χορευόντος, ἀνευφημοῦντος, συμμεταμορφω-
 μένου τῆ θυμηδία, ὅλου ἐξεστηχότος Θεῷ τὴν καλὴν
 ἔκστασιν, ἀλλοιουμένου εἰς ἀγγελον τὴν καλὴν ἀλ-
 λολώσιν, τῆ ἀμετρία τῆς χαρᾶς τὰ εὐχαριστήρια ἀνα-
 μέλωντος· Φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, καὶ δόξαν
 λαοῦ σου Ἰσραὴλ ἀνακηρύττοντος· καὶ οὐχ εἰλοντο
 ἀκούσαι τὰ ἀκουστά, καὶ τοῖς ἐπουρανοῖς προσ-
 κλητὰ· διὰ τοῦτο ἐπλήσθη ὁ οἶκος τῆς καυχήσεως
 αὐτῶν καπνοῦ. Καπνὸς δὲ, ὀργῆς σημεῖον καὶ τεκμή-
 ριον, ὡς γέγραπται· Ἄνέβη καπνὸς ἐν ὀργῇ αὐ-
 τοῦ, καὶ πῦρ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ καταφλεγή-
 σεται· καὶ ἐν ἐτέρω· Ἐν ἔθνει ἀπειθεὶ ἔκκαυ-
 θήσεται πῦρ. Ὅπερ δὴ σημαίων ὁ Κύριος ἐν τοῖς
 σεβασμοῖς Ἐυαγγελίοις ἔλεγε τοῖς Ἰουδαίοις· Ἴδου
 ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἐρημος. Πῆ δὲ Πέμψας τὰ
 στρατεύματα αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς, ἀπώλεσε τοὺς
 φορεῖς ἐκεῖνους, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἐνέκρησεν
 ἐν πυρὶ. Ταῦτα τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀπειθείας πρὸς τὴν
 τριτάτην δοξολογίαν ἐναντιώτατα τὰ ἔπαθλα. Ἐπεὶ
 γὰρ ἠγιάσθη τὰ πέρατα τῆς ὑπ' οὐρανὸν, καὶ τῆς
 δόξης Κυρίου πλήρης γέγονεν ὁ μέγιστος οἶκος τῆς
 Ἐκκλησίας διὰ τοῦ τρισαγίου κηρύγματος, ὡς ὕδωρ
 ποτὶ κατακαλύπτειν θαλάσσης· ἀπέβη μὲν αὐτοῖς τὰ
 ῥέεοντα, συνεδεσμένη δὲ τῷ τέλει καὶ ἡ τῆς προ-
 φητείας ἀρχὴ (76), ἐπιστηναμένους, καθάπερ λέλε-
 κται, διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ κήρυκος τῆς ἀληθείας
 ἐν ὑποδείγματι τὴν μέλλουσαν κακίστην τούτων κα-
 τατροπὴν, ἐν οἷς φησι· Τοῦ ἐνιαυτοῦ οὗ ἀπέθανεν
 Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον· ὡς τοῦ ἀπο-
 στάτου Ὀζίου εἰς παράδειγμα παντὸς τοῦ ἀποστα-
 τικοῦ σώματος, οἷά τε κεφαλὴ τούτου τυγχάνοντος,
 ἐλαμβανομένου· ὃς καὶ δίκην τίσας τῆς αὐθαδίας
 ἰσθόρον, ἐγκόλαπτον ὡς χαλκῷ ἀνδριάντι τῷ μετ-
 ὧπυ ἀπηνέγκατο τὴν θέαν ἀπόφασιν, βδελυρῆς
 λέπρας, τῆς βδελυρωτάτης ἀσεθείας τὰς ἀμοιβὰς
 πᾶσιν ἐπιδεικνύμενος. Θεοσόφως τοιγαροῦν, τῆ παρ-
 εξηγωγῆ τῆς ἀχαρίστου συναγωγῆς, τὴν ἀντεισ-
 πωγῆν ἐποιήσατο τῆς εὐχαρίστου Ἄννης ὁ τῶν
 τελεσθέντων προγνώστης, ἧς καὶ τὸ ὄνομα προδη-
 λωτικὸν τῆς κατὰ χάριν Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ δεδι-
 κιωμένης Ἐκκλησίας ἐν τῷ βαπτίσματι. Ἄννα
 γὰρ χάρις ἐρμηγεύεται.

IV. Ἄλλ' αὐτοῦ που τοῖς προσόρμοις καταπαύσω-
 μεν τὴν σταυροφόρον ὀλκάδα (77), τοῦ λόγου, διὰ τὸ

¹ II Cor. v, 16. ² Luc. II, 32. ³ Psal. xvii, 9. ⁴ Eccl. xxii, 7. ⁵ Matth. xiii, 38. ⁶ Matth. xvii,
 7. ⁷ Isa. vi, 3, 4. ⁸ ibid. 1.

(76) **H** τῆς προφητείας ἀρχῆς. Significat ipsa
 consignatione temporis. sub annum obitus regis a
 Deo percussus, prophetasse Isaiam; idque postmo-
 dum clarius verbis expressit, quod interpret minus
 videtur advertisse.

(77) **Tῆς σταυροφόρου ὀλκάδα.** Distingimus in

XII. Ad hæc vero, cum præter spectaculum, etiam
 spectaculo majorem, senem justissimum audivis-
 sent; virum fide dignissimum, virum plane æmu-
 latione dignum, virum afflatum Spiritu, virum legis
 doctorem, sacerdotio honoratum, prophetia illu-
 stem, spe de Christo concepta vitæ limites exten-
 dentem, mortisque debitum differentem: talein,
 inquam, cum vidissent, exsipientem, bene ominan-
 tem, præ lætitia animi in formam aliam mutatum,
 qui totus Deo excessisset excessu bono; qui in
 angelum, bona quadam alteratione, alter factus
 transisset; quique præ gaudii immensitate, eucha-
 risticos modos decantaret; ac *Lumen ad revelatio-
 nem gentium, et gloriam plebis tuæ Israel*⁸, palam
 renuntiaret: nec sic tamen sub auditum posita,
 atque superis ipsis venerationi habenda, audire vo-
 luerunt: quamobrem domus gloriationis eorum fumo
 repleta est. Est vero fumus signum iræ, certumque
 argumentum, sicut scriptum est: *Ascendit fumus in
 ira ejus, et ignis a facie ejus exarsit*⁹. Et alibi: *In
 gente incredibili exardescet ignis*¹⁰. Quod plane in
 venerabilibus Evangeliiis significans Dominus, dice-
 bat Judæis: *Ecce relinquetur domus vestra deserta*¹¹.
 Alio item loco: *Mittens rex exercitus suos, perdidit
 homicidas illos, et civitatem eorum succendit igni*¹².
 Atque ejusmodi quidem sunt Judaicæ infidelitatis,
 qua gloriam Trinitati debitam referre recusant,
 adversissima præmia. Postquam enim sanctificati
 sunt termini terræ, repletaque est gloria Domini
 maxima domus Ecclesia¹³, ab hymni ter sancti
 prædicatione, ceu aqua multa cooperiens maria:
 evererunt quidem ipsis quæ antea fuerant prænun-
 tiata; prophetiæ autem initium etiam sine confir-
 matum est: significante, ut dictum est, per Spiri-
 tum, velut in exemplo, præcone veritatis, teterrimam
 eorum subversionem futuram, dicendo: *In
 anno quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum*¹⁴,
 nimirum assumpto Ozia apostata, velut in exemplar
 totius apostatici corporis, ut cujus caput ageret:
 qui etiam, pœnam debitam temeritatis luens, in
 fronte tanquam ænea quadam statua, insculptam
 reportavit divinæ ultionis potentiam, lepræ sædite
 sædissime impietatis retributionem omnibus
 exhibens. Quapropter divine sapienti judicio, qui
 rerum præscius erat, ejiciendæ ingratae Synagogæ,
 gratæ illius viduæ Annæ inductionem opposuit;
 cujus vel nomen Ecclesiam, Christi Dei gratia in
 baptismo justificatam, præsignat. Nam Anna *gra-
 tiam* sonat.

XIII. Cæterum hic, tanquam in portu, crucis
 signaculo insignitam navem appellentes, orationis

interpretatione ut habent Græca, non ut Pautinus,
 componendo τὸ, τοῦ λόγου, cum ὀλκάδα. Quid porro
 hic ὀλκάδα σταυροφόρον intelligat, haud ita perspe-
 cto habuerim: nisi forte ita dicit, quia tota πρα-
 γματεία hæc gesta que hic omnia, et olim prophe-
 tata ab Isaiâ, crucem respiciunt, quæ fuit Judæis

vela quo) suus illi modus consistat, contrahamus; A si modo prius, quibus licuerit verbis pauculis, ciuitatem magni illius Regis¹⁶, una cum ecclesiastico populo, tanquam spiritu præsentes ac una cum positus illic honorabilibus Patribus ac fratribus festum diem et conuentum agentes, lætis vocibus saluta- verimus. Salvesis, civitas Regis magni, in qua sal- utis nostræ sacramenta consummata sunt. Salve, terrestre cœlum, Sion urbs deinceps Domino fide- lis¹⁷. Salve, et illuminare, Jerusalem, nam venit Lumen tuum¹⁸: Lumen sempiternum, Lumen nun- quam non duraturum, Lumen supremum, Lumen materiæ expers, Lumen ejusdem cum Deo et Patre essentiæ, Lumen quod est in Spiritu et in quo est Pater, Lumen illuminans sæcula, Lumen tum su- permundana tum mundana illuminans, Christus verus ille Deus noster. Salvesis, civitas sancta atque electa Domino. Age in lætitia dies festos tuos: nec enim adjiciunt ut veterascant. Salve, civitas felicissima; gloriosa enim dicta sunt de te¹⁹; nam sacerdotes tui induentur justitiam, et sancti tui ex- sultatione exsultabunt²⁰; mendicique tui satura- buntur panibus. Salve et lætare, Jerusalem; quo- niam regnavit Dominus in medio tui²¹: Dominus, inquam, ille, qui nuda atque immateriali Deitate nostram naturam ingressus est, deque virginali utero ineffabili ratione carnem induit: Dominus ille qui nullius præterea, quam Adæ illius supplan- tati a serpente, conspersiois participium iniit. Non apprehensis enim angelis²¹, iis, inquam, qui præclarum illum ordinem et statum a principio assignatum non deseruissent, ad nos usque Domi- nus se inclinavit; ille semper in Deo Patre existi- tens Deus Verbum. At neque rursus eos qui deci- dissent a luce sceleratos dæmones restaurare, in mundum venit; aut etiam aliquando restauraturus, ut impiissimis teterrimi diaboli patronis visum fuit; sed cum semen Abrahæ, juxta quod divinissimus Paulus ait, eoque universum genus humanum, universorum ille creator et plastes, apprehendisset, citra mutationem factus est homo: ut ex ipsius nobiscum communionem, nostraque vicissim ad ipsum accessione peccati in nos ingressio sisteretur, ejus paulatim fractis viribus; ipsoque ceræ instar ab- sumpto illo igni, quem veniens Dominus misit in ter-

σύμμετρον τὰ ἰστία χαλάσαντες, καὶ μικρά τινα ὡς οἶόν τε χαιρετίζαντες τὴν πόλιν τοῦ Βασιλέως τοῦ μεγάλου, ἅμα τῷ ἐκκλησιαστικῷ λαῷ, ὡς τῷ πνεύ- ματι συμπαρόντες, καὶ συνεορτάζοντες τοῖς ἐκείσε τιμιωτάτοις πατράσι καὶ ἀδελφοῖς. Χαίροις, ἡ πόλις τοῦ μεγάλου Βασιλέως, ἐν ἣ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἐτελεσιουργήθη μυστήρια. Χαίροις, ὁ ἐπιγεῖος οὐρα- νός, Σιών πόλις πιστῆ τοῦ λοιποῦ τῷ Κυρίῳ. Χαί- ροις, καὶ φωτίζου, Ἰερουσαλήμ· ἡκεῖ γάρ σου τὸ Φῶς. Φῶς τὸ ἀίδιον, Φῶς τὸ ἀένναον, Φῶς τὸ ὑπέρ- τατον, Φῶς τὸ ἀβύλον, Φῶς τὸ ὁμοούσιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, Φῶς τὸ ἐν τῷ Πνεύματι (78), καὶ ἐν ᾧ ὁ Πατὴρ· Φῶς τὸ φωτίσαν τοὺς αἰῶνας, Φῶς τὸ φω- τίσαν τὰ ὑπερκόσμια καὶ τὰ ἐγκόσμια, Χριστὸς ἀληθινὸς ἡμῶν Θεός. Χαίροις, πόλις ἅγια, καὶ ἐκλε- B λεγμένη τῷ Κυρίῳ· ἐόρταζε ἐν εὐφροσύνῃ τὰς ἐορτάς σου, αἰ οὐ μὴ προσθῶσι διελθεῖν εἰς παλαῶσιν (79). Χαίροις, πόλις ἡ πανευδαίμων· ὅτι δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ. Οἱ γὰρ ἱερεῖς σου ἐνδύσονται δικαιοσύνην, καὶ οἱ ὀσιοὶ σου ἀγαλλιάσει ἀγαλ- λιάσονται, καὶ οἱ πτωχοὶ σου χορτασθήσονται ἔρτων. Χαίροις, καὶ εὐφραίνου, Ἰερουσαλήμ· ὅτι ἐβασίλευσε Κύριος ἐν μέσῳ σου. Οὗτος Κύριος ὁ γυμνῆ καὶ ἀβύλῃ τῇ θεότητι ἐπιβάς τῇ ἡμετέρᾳ φύσει, καὶ ἐκ τῆς παρθενικῆς νηδύος ἀφράστως σαρκωθείς· οὗτος Κύριος ὁ μηδενὸς ἐτέρου ἐν μεθέξει γενόμενος πλὴν τοῦ φυράματος Ἀδάμ, τοῦ ὑπὸ τοῦ ὄψεως σκελισθέν- τος. Οὐ γὰρ ἀγγέλων ἐπιλαμβανόμενος ὁ Κύριος, τῶν μὴ ἀποπεπτωκότων τῆς ἐξ ἀρχῆθεν ἀποκληρω- θείσης αὐτοῖς ἀοιδίμου τάξεως καὶ καταστάσεως, C συγκατάθεσιν ἐνεδεξάτο ὁ ἀεὶ ἐν τῷ Πατρὶ ὡς Θεὸς Λόγος. Οὐδὲ τοὺς ἀποπεπτωκότας τοῦ φωτός ἀλάστορας δαίμονας ἀνακαλούμενος, ἢ καὶ ἀνακα- λεσόμενος (80), κατὰ τοὺς ἀσεβεστάτους πονηροῦ συνηγόρους, τῷ κόσμῳ ἐπεφοίτησεν· ἀλλὰ σπέρμα- τος Ἀβραάμ ἐπιλαβόμενος κατὰ τὸν θεϊκότατον Παῦ- λον, καὶ δι' αὐτοῦ παντὸς τοῦ ἀνθρωπινοῦ φύλου, ἀνθρωπος ἀμεταβλήτως γέγονεν ὁ δημιουργὸς καὶ πλαστοουργὸς τῶν πάντων· ὅπως διὰ τῆς αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς κοινωνίας, καὶ ἡμῶν πρὸς αὐτὸν συναφείας ὑπολωφῆση τῆς ἐν ἡμῖν ἀμαρτίας ἡ εἰσδυσις, ἐξα- τονήσασα κατὰ βραχὺ, καὶ ἐκδαπανηθεῖσα ὡς κηρὸς τῷ θείῳ πυρὶ, ὃ ἐλθὼν ὁ Σωτὴρ ἐδωκεν ἐπὶ τῇ γῆν ἡμῶν. Χαίροις τοίνυν καὶ σὺ, Ἐκκλησία καθολι- D κῆ, ἡ ἐν πάσῃ τῇ ὑπ' οὐρανόν· σφιρτησον σὺν ἡμῖν.

¹⁶ Psal. XLVII, 3; Matth. v, 33. ¹⁷ Isa. i, 26. ¹⁸ Isa. LX, 1. ¹⁹ Psal. LXXVI, 3. ²⁰ Psal. CXXI, 16. ²¹ Isa. xli, 6. ²¹ Hebr. ii, 16.

scandalo, ut minus reciperent Evangelium; quam etiam Amphilochius noster, signum illud Simeonis cui sit contradicendum, recte exponit orat. *Εἰς τὴν Ἰσχυαρτῆν.*

(78) Φῶς τὸ ἐν τῷ Πνεύματι. Ut sit formalis aucto- ris sententia, eo modo intelligendo Lumen illud divinum et Verbum in Spiritu, quo in eo Pater asseritur, ut nimirum sit in eo tanquam principium et ἀρχή, ut Græci vocant, in eo qui est a principio καὶ ἀρχῆς; alioquin nihil singulare aut dignum τῆς Μεθοδίου ἀκριβείας, ut facile quivis perspexerit, dicitur. Nusquam sane veteri illi Ecclesiæ Orientis alia fuit revera fides in hoc articulo, quam Latine,

quanquam fuerit nonnullum discrimen in verbis.

(79) Αἰ οὐ μὴ προσθῶσι διελθεῖν εἰς παλαῶσιν. Velut nimirum alii a legalibus festis, antiquatis Christi adventu, juxta prophetiam Isa. XLII, 19, ad quam Paulus respicit II Cor. v, 17. Pantinus: *Quæ non sinunt te veterascere*: quod nec littera habet, nec sensu congruit.

(80) Ἢ καὶ ἀνακαλεσόμενος. Carpit Origenia- nam ἀποκατάστασιν, et illam in integrum restitutionem etiam dæmonum, adversus quam etiam reliqui Patres, nimia illa pietate et misericordia damnata, depugnanti.

Μη φοβοῦ (81), τὸ μικρὸν ποιμνιον, τὰς τρικυμίας τοῦ ἔχθρου· διὲν δὲ ἔδοξε σοι ὁ Πατήρ σου τὴν βασιλείαν, καὶ ἐπὶ τραχίλου τῶν ἔχθρῶν σου ἐπιθῆναι. Χαίρει καὶ εὐφραίνου, ἡ πάλαι στείρα καὶ ἀγονος πρὸς εὐσέβειαν, νυνὶ δὲ πολλὰ τέκνα τῆς πίστεως ἔχουσα τέκνα. Χαίρεις καὶ σύ, λαὸς τοῦ Θεοῦ, λαὸς περιούσιος, βασιλείου ἱεράτευμα, ἔθνος ἄγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν· ἐξάγγελε τὰς ἀρετὰς τοῦ ἐκ σκότους σε καλέσαντος εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς· ὑπὲρ ἑλέους δὲ δόξαζε αὐτόν.

ΙΔ'. Χαίρεις εἰς ἀεὶ, ἡ ἀληκτος ἡμῶν χαρά· ἐπὶ σὲ γὰρ πάλιν ἀνατρέχομαι. Σὺ τῆς ἑορτῆς ἡμῶν ἀρχή· σὺ μεσότης· σὺ τέλειος (82)· ὁ πολῦτιμος μαργαρίτης τῆς βασιλείας· τὸ δὲ οὐκ οὐκ ἄρα πάσης ἀγιστείας· τὸ ἐμψυχον θυσιαστήριον τοῦ ἁγίου τῆς ζωῆς. Χαίρεις, ἀγάπης Θεοῦ θησαυρὸς· χαίρεις, φιλανθρωπίας Υἱοῦ πηγῆ· χαίρεις, Πνεύματος ἁγίου κατάσκιον ὄρος. Ἡστραφάς, γλυκύδωρε γεννητορ φωτὸς ἡλιακοῦ, πυρσοῦς ἀκαρτερήτοις ἀγάπης ὑπερθεούσης, τὸ πρὸ ἀρχῆς συλληφθὲν ἐν τῷ τέλει τεκοῦσα, φανερώσασα τὸ κρυπτόν μυστήριον καὶ ἀλάλητον, τὸν ἀόρατον Πατέρα Υἱὸν, εἰρήνης βραβεύτην, πάσης γενόμενον ἡττονα βραχύτητος παραδόξως. Διὰ τοῦτο ἐκλιπαροῦμέν σε τὴν ἀμείνω πάντων, καὶ μητρῶν εἰς ἐπαυχοῦσαν τιμαῖς καὶ παύρησιν, μνήμην ἀδιάλειπτον ἡμῶν ποιῶν, παναγία Θεοτόκε, καὶ εἰς σὲ κατακαλλυνομένων, καὶ ὕμνοις θεοπρεπέσι γεγαυρόντων σου τὴν ἀείζωον καὶ ἀνεξάλειπτον μνήμην. Καὶ σὺ δὲ αὐτὸς, ὡς πρεσβύτερα τίμιε Συμεὼν, τῆς εὐσεβοῦς ἡμῶν θρησκείας προδοχεῦ, καὶ τῆς τῶν πιστῶν ἀναστάσεως ἐξηγητὰ, συμπρεσβευτῆς ἡμῶν γενοῦ πρὸς τὸν Σωτήρα Θεόν, ὃν ἀγκάλαις ὑποδέξασθαι κατηξιώθης. Συνάδομεν γὰρ σοὶ καὶ ἡμεῖς Χριστῷ τῷ τῆς ζωῆς καὶ θανάτου ἐξουσιαστῇ· Σὺ εἶ φῶς, λέγοντες, ἀληθινόν, ἐκ φωτὸς ἀληθινοῦ, Θεὸς ἀληθινὸς ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ· εἰς Κύριος πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ μετὰ τὴν πανύμνητον ἐνανθρώπησιν, ἐξ ἑαυτοῦ μὲν καὶ οὐ κατὰ χάριν Θεός, δι' ἡμᾶς δὲ καὶ τέλειος ἄνθρωπος· ἐξ ἑαυτοῦ δὲ (83) φύσει ἀδασίλευτος παμδασίλειος, δι' ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν καὶ ἐν δούλου μορφῇ ἀχράντως καὶ ἀμίαντως. Ἀφθαρσία γὰρ ὦν, λῦσαι φθορὰν προῆλθες, ἵνα ἀφθαρτα πάντα τεύχῃς. Ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, μεγαλοσύνη τε καὶ μεγαλοπρέπεια σὺν Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

incorrupta omnia redderes. Quoniam tua est gloria et potestas, et magnificentia, et majestas, cum Pa-

A ram 22. Salve igitur et tu, toto orbe posita Ecclesia catholica, unaque nobiscum exsulta. *Ne pusillus grex*, magnas inimici tempestates timeas; *quia complacuit Patri dare tibi regnum* 23; et ut hostium tuorum calces colla. Salve et lætare, quondam sterilis 24, et sine liberis ad pietatem; nunc autem multos habens fidei liberos. Salve tu quoque, Dei popule: *popule accepte*, *regale sacerdotium*, *gens sancta*, *popule in acquisitionem: enuntia virtutes ejus*, *qui te vocavit de tenebris in admirabile lumen suum* 25: super misericordia autem sua glorificum.

XIV. Salve in æternum, indesinens nostra lætitia [Dei Genitrix Virgo]: ad te enim rursus accurro. Tu nobis festæ lucis initium; tu medium, tu finis: pretiosissima regni margarita; vere totius victimæ adeps; animatum panis illius vitæ altare. Salve, dilectionis Dei thesaurus: salve, Filii in genus humanum, propensionis illius ac ejus humanitatis fons: salve, Spiritus sancti *mons inumbrate* 26. Fulgurasti, dulcidona Mater solaris luminis, importabilibus charitatis præferentis ignibus, eo in fine partu edito quod ante principium conceptum erat: palam exhibitio, quod erat absconditum et inenarrabile sacramentum; invisibili illo Patris Filio, sequestro pacis, quippe admirabili quadam ratione, omni se parvitate minorem exhibuit. Propterea te deprecamur omnium præstantissimam, maternisque honoribus fiducia gloriantem, ut indesinentem nostri memoriam, Dei Mater sanctissima, habeas: nostri, inquam, qui in te gloriamur, augustioribusque cantibus perpetuo victuram et nullis desituram temporibus tui memoriam celebramus. Ipse etiam, honorate senex Simeon, piæ religionis nostræ prime susceptor, doctorque resurrectionis fidelium, unq̄ pro nobis ad Deum Salvatorem quem meruisti in ulnas suscipere, patronus accede. Nam et ipsi una tecum Christo, vitæ ac mortis potestatem habenti, canimus: Tu Lumen es verum ex vero Lumine, Deus verus ex Deo vero, unus Dominus ante assumptam humanam naturam, unus nihilominus post ejusmodi assumptionem, omni plane prædicatione prosequendam: a te, ipse, non per gratiam, Deus: nostri vero causa, etiam homo perfectus: ex te, ipse, natura omnium Rex, nullius subjectus imperio: propter nos vero et nostram salutem, etiam in forma servi, immaculate tamen atque impollute, existens. Qui enim ipsa

sis incorruptio, venisti solvere corruptionem, ut

portumque tenens, Christi martyr absorptus est.

(82) Τέλειος. Forte τέλος.

(83) Ἐαυτοῦ δέ. Forte ἐχτοῦ καί. Et mox, δι' ἡμᾶς δὲ καί.

(81) *Μη φοβοῦ*. Forte subnotat Diocletiani tempora, et decumanos illos fluctus ab eo in Christi Ecclesiam excitatos, quibus ipse Methodius, ut *vetior habet opinio*, feliciter tamen, et naufragio sal-

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΜΕΘΟΔΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΑ ΒΑΙΑ.

SANCTI PATRIS NOSTRI METHODII

ORATIO

IN RAMOS PALMARUM.

Benedictus Deus : procedamus, fratres, ex miraculis ad Domini miracula, ac velut virtute veniamus ad virtutem ²⁷. Quemadmodum in aurea catena, sic invicem commissi sunt nexique circuli, ut singuli alter alterum teneat ac consequatur : ita et sacris Evangeliiis tradita miracula, festorum amantem Ecclesiam Dei ex aliis ad alia deducunt, recreantque, non esca quæ perit, sed quæ manet in vitam æternam ²⁸. Age igitur et nos, dilecti, parato corde auribusque intentis, audiamus quid nobis tum in prophetis, tum in Evangeliiis de divinissimo hoc festo sit locuturus Dominus Deus. Plane vero loquetur pacem in populum suum, et in sanctos suos, et in eos qui convertuntur cor ad ipsum ²⁹. Hodie prophetales tubæ orbem excitarunt, ac Dei Ecclesias ubique gentium exhilararunt et voluptate impleverunt : assumptosque fideles ab sacrorum jejuniorum scaminate, et vitiorum palæstra, victoria canticum novumque pacis victori Christo symbolum canere docuerunt. Venite ergo universi, exsultemus Domino ³⁰. Venite omnes gentes, plaudamus manibus, ac Deo exsultemus Salvatore nostro in voce exsultationis ³¹. Nemo sit exsors gratiæ, nemo vocatione destituitur, eo quod incredulorum semen factum sit in perditionem. [Nemo Regis occursum indignè habuerit ³², ut ne thalamo excludatur.] Nemo in nobis inventus fuerit tristis ad susceptionem, ut ne eandem cum malis civibus damnationem incurrerit. Cives autem dico, qui Dominum suum Regem super ipsos recipere noluerunt. [Omnes læti occurra-

Α Α'. Εὐλογητὸς ὁ Θεός· ἐκ θαυμάτων ἐπὶ τὰ θαύματα τοῦ Κυρίου βαδίσωμεν, ἀδελφοί, καὶ φθάσωμεν ὡς ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν. Καθάπερ ἐν ἀλύσει χρυσῆ, κρικίους ἀλληλεπιδέτοις συμβεβλημένῃ, ἐν τοῦ ἐνὸς κατέχεται τῶν συμβεβλημένων ἕκαστον, καὶ συνάπτεται θάτερον θατέρῳ, καὶ παραπέμπεται· οὕτω καὶ τὰ τῶν ἁγίων Εὐαγγελίων θαύματα, ἐξ ἀλλήλων εἰς ἄλλα ποδηγοῦσι τὴν φιλόστονον τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν, καὶ εὐφραίνουσιν, οὐ τῇ ἀπολυμένῃ βρώσει, ἀλλὰ τῇ μενοσίῃ εἰς ζωὴν αἰώνιον. Φέρε τοίνυν καὶ ἡμεῖς, ἀγαπητοί, ἐν ἐτοιμασίῃ καρδίας καὶ ὤσιν εὐχόοις ἀκούσωμεν τί λαλήσει ἐν ἡμῖν Κύριος ὁ Θεός ἐν τε προφήταις καὶ Εὐαγγελίοις περὶ τῆς θειοτάτης ταύτης ἑορτῆς. Λαλήσει δὲ πάντως εἰρήνην ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοὺς ὄσλους αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐπιστρέφοντας καρδίαν ἐπ' αὐτόν (84). Σήμερον προφητικαὶ σάλπιγγες τὴν οἰκουμένην ἀνεπτέρωσαν, καὶ τὰς ἀπανταχῆ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας ἐραδύρουν καὶ κατέτεψαν (85)· καὶ ἐκ τοῦ σκάμματος τῶν ἁγίων νηστειῶν, καὶ τῆς κατὰ τῶν παθῶν παλαίστρας παραλαβοῦσαι τοὺς πιστοὺς, τὸν ἐπινίκιον ὕμνον, καὶ τὸ καινὸν σύνθημα τῆς εἰρήνης ἄδειν τῷ νικοποῖῳ Χριστῷ ἐδίδαξαν. Δεῦτε γοῦν ἅπαντες, ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ. Δεῦτε ἅπαντα τὰ ἔθνη, κροτήσωμεν χεῖρας, καὶ ἀγαλλιασώμεθα (86) τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως. Μηδεὶς ἄμοιρος ἔστω τῆς χάριτος· μηδεὶς ὕστερεῖτω τῆς κλήσεως, ὅτι ἐγενήθη τὸ σπέρμα τῶν ἀπειθῶντων εἰς ἀπώλειαν. [Μηδεὶς ἀγνωμονεῖτω τὴν ὑπάντησιν (87) τοῦ βασιλέως, ἵνα μὴ ἐξωθεν τοῦ νυμφῶ-

²⁷ Psal. LXXXIII, 8. ²⁸ Joan. VI, 27. ²⁹ Psal. LXXXIV, 9. ³⁰ Psal. XCIV, 1. ³¹ Psal. XLVI, 2. ³² Luc. XIX, 27.

(84) Καὶ ἐπὶ τοὺς ἐπιστρέφοντας καρδίαν ἐπ' αὐτόν. Alter codex nomine Chrysost. καὶ ἐπιστρέφοντας ἐπὶ καρδίαν· Qui convertuntur ad cor : quomodo habet Vulg. Hebræa longe aliter : Et non convertentur ad stultitiam : nimirum facili illa Hebræis æthnium litterarum permutatione.

(85) Κατέτεψαν. Alius κατέστειψαν, non minus congrue. Corona enim signum gloriationis et lætitiæ, ut et depositio microris et tristitiæ. Sic Andreas Cretensis coronatam inducit natalitiorum Mariæ lætissimam festivitatem.

(86) Ἀγαλλιασώμεθα. Alius codex melius, ἀλαλάξωμεν, jubilemus ; schol. LXX. Alius, σημάνατε, signum date ; alius, εὐφημήσατε, læte acclamate.

(87) Ἀγνωμονεῖτω τὴν ὑπάντησιν. Velut ολιγορεῖτω, parvipendat ; sic enim Budæus conjunxit duo illa, quadam epistola ad Petrum amicum. Vel fuerit : Nemo ingrate habeat, eidem crimini factus obnoxius, cui Jerusalem illa ; eo destructa, quod ingrata in beneficium visitantem, καὶ ὑπαντήσαντα, non cognoverit tempus visitationis suæ : Luc. XIX, 44. Addidimus ex altero codice, ut et reliqua interclusa.

νος ἀποκλεισθῆ.] Μηδὲς σκυθρωπὸς πρὸς τὴν ὀποδοχὴν εὐρεθῆ ἔν ἡμῖν, ἵνα μὴ τοῖς πονηροῖς πολίταις συγκατακριθῆ. Πολίτας δὲ φημι τοὺς μὴ θελήσαντας δεξασθαι τὸν Κύριον ἑαυτῶν βασιλεῖα ἐφ' ἑαυτούς. [Πάντες φαιδρῶς συνδράμωμεν.] πάντες προθύμως ὑποδεξώμεθα, καὶ ὑπερκοσμῶς ἑορτάσωμεν. Ἄντιματιῶν, τὰς καρδίας ἡμῶν ἐκχέωμεν ἐνώπιον αὐτοῦ· ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις τὰς εὐχαριστίας ἀνατίνωμεν αὐτῷ· καὶ τὸ, *Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν δόξῃ Κυρίου*, ἀκαταπαύστως βοήσωμεν. *Οἱ γὰρ εὐλογοῦντες αὐτὸν, εὐλόγηται· καὶ οἱ καταρῶμενοι αὐτὸν, κεκατήρῃται.* Πάλιν ἐρῶ, καὶ προτρεπόμενος ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν οὐ παύσομαι. Δεῦτε, ἀγαπητοί, εὐλογήσωμεν τὸν εὐλογημένον, ἵνα εὐλογηθῶμεν ὑπ' αὐτοῦ. Πᾶσαν ἡλικίαν καὶ ἀξίαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνεκάλεσεν ὁ λόγος πρὸς τὴν τοῦ Κυρίου αἶνεσιν· *Βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ πάντας λιούς, ἄρχοντας καὶ πάντας κριτὰς γῆς· νεανίσκους καὶ πρεσβυτέρους·* καὶ τὸ καινοπρεπὲς τοῦ θαύματος, ὅτι τῆ νύκτα καὶ ἀπειροκάκῃ τῶν νηπίων καὶ θηλαζόντων ἡλικία τὰ πρεσβεῖα συνεχώρησε τοῦ ἐξάρξαι τῷ Κυρίῳ (88) Μωϋσῆς τῷ ἐξ Αἰγύπτου λαῷ, τὸ, *Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν δόξῃ Κυρίου.*

B. Σήμερον χαρὰ χαίρει ὁ μακάριος Δαβὶδ, σεσυλημένος τὴν κιθάραν ὑπὸ νηπίων· οἷς καὶ συγχορεύων τῷ πνεύματι καὶ συνευωχούμενος, καθάπερ ἂ πρὶν πρὸ προσώπου τῆς κιθάρου τοῦ Θεοῦ, συμμουσουργεῖ καὶ συμφέλλιζει ἡδέως· *Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν δόξῃ Κυρίου.* Πρὸς δὲ ἐρούμεν· λέγε ἡμῖν, ὦ προφῆτα, τίς οὗτος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου; Οὐκ ἐμὸν, φησὶ, τὸ διδασκαλεῖον σήμερον· νηπίοις γὰρ ἀφιερῶται παρὰ τοῦ *καταρτήσαντος ἐκ στόματος ἡγίων καὶ θηλαζόντων ἀνδρῶν, τοῦ καταλύσαι ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητῆρ·* ὅπως καὶ διὰ τοῦ θαύματος τούτων ἐπιστραφῶσι πατέρων καρδίαι ἐπὶ τέκνα, καὶ ἀπειθεῖς ἐν φρονήσει δικαίων. Λέγετε ἡμῖν, ὦ παῖδες, πόθεν ὑμῖν ἡ καλὴ αὕτη καὶ ἐπίχαρις (89) ἄμιλλα καὶ ἰσθῆ; Τίς ὁ διδάξας; Τίς ὁ σοφίσας; Τίς ὁ συναθροίσας; Ποῖαι δέλοι; Τίνες οἱ παιδαγωγοί; Συγκοινωνήσατε ἡμῖν, φασί, τῆς εὐωχίας καὶ μελωδίας, καὶ μαθήσεσθε τὰ Μωϋσῆ καὶ τοῖς λοιποῖς προφήταις ἐν ἐπιθυμίαις. Ἐπεὶ οὖν προετράπημεν, καὶ δεξιὰς ἡμῖν ἔδωκαν οἱ παῖδες κοινωρίας, δεῦρο, ἀγαπητοί, καὶ ἡμεῖς ζηλώσωμεν τὴν θεοπρεπῆ χορείαν, καὶ μετὰ τῶν ἀποστόλων ὁδοποιήσωμεν τῷ ἐπιβεβηκότι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατ' ἀνατολάς, καὶ ἐπὶ ὑποζύγιον, ὡς ὑδόκησεν, ἐποχουμένω ἐπὶ τῆς γῆς. Μετὰ τῶν νηπίων κλάθῃ ἄρωμεν, καὶ τοῖς θαλοῖς κροτήσωμεν, ὅπως ἐπιπνεύση καὶ ἡμῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τὴν θεοδιδασκτον ἀναμέλψωμεν εὐτάκτως φθῆν· *Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν δόξῃ Κυρίου, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις.* Σήμερον καὶ ὁ πατριάρχης Ἰακώβ ἐν πνεύματι ἑορτάζει, ὁρῶν τὴν προφητείαν αὐτοῦ εἰς ἔργον ἀχθεῖσαν· καὶ τὸν δε-

A mus :] *suscipiamus omnes alacri animo totaque honestate celebremus. Vestimentorum loco corda nostra effundamus coram illo* ⁸⁸ : *inque psalmis et canticis gratiarum ei actiones prætendamus ; ac illud, Benedictus qui venit in nomine Domini* ⁸⁹, *nulla requie clamemus. Qui enim ipsi benedicunt, benedicti sunt ; et qui maledicunt, maledicti* ⁹⁰. Dicam iterum, nec ad bonum hortari desinam : Venite, dilecti, benedicamus eum qui est benedictus, ut benedicamur ab ipso. Ætatem omnem et conditionem in unum pariter sermo ascivit ad Domini laudem : *reges terræ et omnes populos : principes et omnes iudices terræ : juvenes et virgines* ⁹¹ : quodque in miraculo decenter novum videatur, primas juvenis atque innocens infantium et lactentium ætas obtinuit partes, auspicandi Domino in confessione divinitus inspiratum canticum : qua olim ratione Moyses præcivuit egredienti populo de Ægypto : illud nimirum : *Benedictus qui venit in nomine Domini* ⁹².

ἐν ἐξομολογήσει τὸ θεοδιδασκτον ἄσμα, καθὰ πά-

II. Hodie gaudet gaudio beatus David, infantibus spoliatis cithara, quibuscum etiam spiritu choreas ducens unaque delectatus, sicut olim coram Dei arca ⁸⁸, musicos concentus miscet ac suaviter adbalbutit : *Benedictus qui venit in nomine Domini* ⁸⁹. Quem percunctabimur? cedo nobis, Propheta : quis iste est qui venit in nomine Domini? At ille: Non meæ, inquit, hodie sunt docendi partes; infantibus enim consecravimus scholam, qui *perfecit laudem ex ore infantium et lactentium, ut destruat inimicum et altorem* ⁹⁰ : quo etiam, istorum miraculo, *corda patrum convertantur ad filios, et increduli ad prudentiam justorum* ⁹¹. Nobis, pueri, edicite, unde vobis pulchrum hoc gratiosumque certamen et caruen? Quis docuit? quis erudit? quis congregavit? quæ tabulæ? qui ludimagistri? Vos, inquit, voluptati nostræ canticoque, una accedite socii, eaque discetis, quæ Moysi ac prophetis reliquis fuerunt in desiderio ⁹². Quia nos ergo pueri invitarunt, ac *dexteræ dederunt societatis* ⁹³, adeste, dilecti, æmule mur et ipsi augustum illud tripodium, ac cum apostolis, *iter ei faciamus, qui ascendit super caelum cæli, ad Orientem* ⁹⁴, quique pro bona sua voluntate, subjugali in terra vehitur ⁹⁵. Tollamus ramos cum pueris, plaudamusque ramis olivarum, ut et nos Spiritus sanctus afflaverit, divinitusque inspiratum canticum composite modulemur : *Benedictus qui venit in nomine Domini, Hosanna in altissimis* ⁹⁶. Sed et patriarcha Jacob hodie in spiritu festum agit, qui prophetiam suam in opus deductam vident, eumque, qui pullum suum alligat ad vitem ⁹⁷, novo impositum pullo, ac fidelium socius Patrem ad-

⁸⁸ *Psal.* lxi, 9. ⁸⁹ *Psal.* cxvii, 26; *Matth.* xxi, 9; *Marc.* xi, 9; *Luc.* xix, 38; *Joan.* xii, 13. ⁹⁰ *Gen.* xxvii, 29. ⁹¹ *Psal.* cxlviii, 11, 12. ⁹² *Exod.* xv, 1. ⁹³ *II Reg.* vi, 14. ⁹⁴ *Psal.* cxvii, 26. ⁹⁵ *Psal.* viii, 3. ⁹⁶ *Malach.* iv, 6; *Luc.* i, 17. ⁹⁷ *Luc.* x, 24. ⁹⁸ *Galat.* ii, 9. ⁹⁹ *Psal.* lxxv, 5, 34. ¹⁰⁰ *Matth.* xxi, 5. ¹⁰¹ *ibid.* 9. ¹⁰² *Gen.* xlix, 10.

(88) Καθὰ πάλαι M. Al., καθάπερ M.

(89) Καλή... ἐπίχαρις. Al., καινή... περιχαρής.

orat. Hodie aptatur pullus, gentium quondam irrationalium, irrationale exemplar, ad populi ex gentibus significandam subjectionem : declarantque pueri primam illorum, quod ad Dei notitiam spectat, pueritiam; secutamque postmodum in Dei cultu ac vera religione absolutionem. Hodie juxta Prophetam ⁴⁸, gloriæ Rex laudatur in terra, cælestisque epuli et lætitiæ una socios terrigenas facit, quo se utrumque Dominum probet, velut qui communibus utrinque vocibus decantetur. Idcirco superni illi terrestrium salutem annuntiantes, psallebant ⁴⁹ : *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth. Plena omnis terra gloria ejus* : inferno autem positi, communi et ipsi conventu cælestium lætitiæ celebrantes, clamabant : *Hosanna [in altissimis : Hosanna] Filio David*. Atque priores quidem in hæc verba laudabant : *Benedicta gloria Domini de loco suo* ⁵⁰. Isti autem [Deum celebrantes,] dicebant : *Benedictus qui venit in nomine Domini* ⁵¹.

III. Cum autem hæc peragerentur, *discipulique gaudentes laudarent super omnibus quas viderant virtutibus, ac dicerent : Benedictus qui venit rex in nomine Domini : pax in cælo, et gloria in excelsis* ⁵², cœpit civitas interrogare, dicens : *Quis est hic* ⁵³? induratum veteremque adversum Domini gloriam livorem excitans. Tu autem cum audis civitatem, veterem Synagogæ incompositam multitudinem agnosce. Interrogant ingrati malignique, *Quis est hic?* quasi necdum beneficium vidissent, eumque quem homine majora, divina miracula, celebratissimum fecissent. *Non enim tenebræ comprehenderunt quod luxit in ipsis lumen* ⁵⁴, occasus nescium. Quamobrem apposite ad illos clamavit Isaias propheta dicens : *Surdi, audite, et cæci, suspicite ut videatis. Et quis est cæcus [nisi pueri mei : et surdi], nisi qui dominantur eorum? Et servi Dei obtæcati sunt. Vidistis sæpe, et non custodistis : aperta sunt aures,* et non audistis* ⁵⁵. Videtis, dilecti, quam sit accuratus sermo; ut divinus Spiritus, quæ sua est futurorum inspectio, per sanctos suos, velut præsentia essent, futura prædicaverit. Viderunt siquidem ingrati, palparuntque ex miraculis, miraculorum patratores Deum, ac nihilominus in infidelitate manserunt ⁵⁶. Viderunt cæcum a mativitate,

A σμεύοντα πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ (90), ἐπιβεβηκότα ἐπὶ πῶλον νέον, καὶ μετὰ τῶν πιστῶν προσκυνεῖ τῷ Πατρὶ. Σήμερον πῶλος ἐτοιμάζεται, τὸ τῶν ἀλόγιστων ἐθνῶν τὸ πρὶν ἀλόγιστον ἐξεμβλάριον (91), εἰς ἐπίδειξιν ὑποταγῆς τοῦ ἐξ ἐθνῶν λαοῦ· καὶ νῆπια καταμηνύουσι τὴν τούτων πρὸς θεογνωσίαν νηπιότητα, καὶ τὴν μετὰ ταῦτα πρὸς θεοσέβειαν τελειότητα. Σήμερον ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης ἐπὶ γῆς προφητικῶς δοξάζεται, καὶ συγκαινωνοὺς τῆς ἐπουρανίου εὐωχείας τοὺς γηγενεῖς ἀναδείκνυσιν, ἵνα εἰρή, ὅτι αὐτός ἐστι Κύριος ἀμφοτέρων, ὡς ἐκατέρωθεν συμφώνως ἀνυμνούμενος. Διὰ τοῦτο οἱ μὲν ἄνω (92) τὴν ἐπὶ γῆς σωτηρίαν καταμηνύοντες ἐψάλλον· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος Σαβαώθ. Πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ· οἱ δὲ κάτω τῇ ἐπουρανίῳ εὐφροσύνῃ συμπανηγυρίζοντες ἔκραζον· Ὠσαννά [ἐν τοῖς ὑψίστοις· ὡσαννά] τῷ υἱῷ Δαβὶδ. Καὶ οἱ μὲν ἄνω ἐδοξολόγουν· Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ· οἱ δὲ κάτω [ἐθεολόγουν]· Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου.

Γ'. Τούτων δὲ οὕτως τελουμένων, Καὶ τῶν μαθητῶν χορευόντων περὶ πάντων ὧν εἶδον διανάμω, καὶ λεγόντων, Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος [βασιλεὺς] ἐν ὀνόματι Κυρίου· ἐν οὐρανῷ εἰρήνη, καὶ δόξα ἐν ὑψίστοις· ἡ πόλις ἐπέθετο (93) λέγουσα· Τίς ἐστὶν οὗτος; πεπωρωμένον φρόνον κατὰ τῆς τοῦ Δεσπότης δόξης κινουσα. Πόλιν δὲ ἀκούων, τὴν παλαιὰν τῆς Συνεγωγῆς ἄτακτον πληθὺν ἐπίγνωσε. Διερωτῶσιν οἱ ἀγνώμονες, Τίς ἐστὶν οὗτος; ὡς μήπω ἐωρακότες τὸν εὐεργέτην καὶ περιβόητον τοῖς θεοκρεπέσι θαύμασιν. Οὐ γὰρ κατέλαβεν ἡ σκοτία τὸ ἐν αὐτῇ ἐπιλάμψαν ἄδυτον φῶς. Ὅθεν εὐθυβόλως πρὸς αὐτοὺς ἀναπέκραγεν (94) Ἡσαίας ὁ προφήτης λέγων· Οἱ ψαφοὶ ἀκούσατε, καὶ οἱ τυφλοὶ ἀναβλέψατε ἰδεῖν. Καὶ τίς τυφλός, [ἀλλ' οἱ παῖδες μου· καὶ κωφοί] ἀλλ' ἡ κυριεύοντες αὐτῶν; Καὶ ἐτυφλώθησαν οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ. Εἶδετε πολλὰκις, καὶ οὐκ ἐφνύλαξεσθε· ἠνεωγμένα τὰ ὦτα, καὶ οὐκ ἠκούσατε. Ὅρατε, ἀγαπητοί, ἀκριβειαν λόγου, ὅπως τὸ προθεωρητικὸν θεῖον Πνεῦμα διὰ τῶν ἁγίων τὰ μέλλοντα ὡς παρόντα ἐκήρυττεν. Εἶδον γὰρ οἱ ἀχάριστοι, καὶ ἐψηλάφησαν διὰ τῶν θαυμάτων, τὸν θαυματουργὸν Θεόν, καὶ τῇ ἀπιστίᾳ ἐνέμειναν. Εἶδον τυφλοὺς ἐκ γενετῆς, τὸν φωταγωγῆσαντα Θεὸν κηρύττοντα. Εἶδον σύγχρονον καὶ σύμ-

⁴⁸ Psal. cxlviii, 9. ⁴⁹ Isa. vi, 3. ⁵⁰ Ezech. iiii, 22. ⁵¹ Matth. xxi, etc. ⁵² Luc. xix, 37, 38. ⁵³ Matth. xxi, 10. ⁵⁴ Joan. i, 5. ⁵⁵ Isa. xlvi, 18-20. ⁵⁶ Joan. ix.

(90) Τὸν πῶλον αὐτοῦ. Gentes omnes, ad vitem illam translata de Ægypto, quæ implevit totam terram, docentibus prophetis ipsius et justis. Ita ad verbum Titus Bostrensis docta orat. *Εἰς τὰ Βάβυλ, quam ex regis habemus.*

(91) Ἀλόγιστον ἐξεμβλάριον. Al., ἀλογον ἐξεμβλάριον ἢ ἐξεμπλάριον. Gaudent Græci barbaris et Latinis vocibus, ut non pauca jam olim cum imperio ad eos transierint, nonnunquam scriptoribus præsertim sacris usurpatæ, velut forte magis usu receptæ et notiori significatione; qua de re etiam in Vita Basilii pro Amphilochio.

(92) Διὰ τοῦτο οἱ μὲν ἄνω. Pluribus eodemque sensu, orat. illa *De occursu*, exponit idem seraphicum canticum; ut postrema illius parte, palam celebretur Dominicus adventus et οἰκονομία; qua vere fuit plena terra, gloria Domini; obtæcatis interim Judæis : quam eorum cæcitatē olim prædictam, recte Methodius noster utroque loco, Domino apparente, offendit eventu secutam, ut videatur ista perιοχῆ præcipui characteris loco huicce orationi.

(93) Ἐπέθετο. Al., ἐπέλετο.

(94) Ἀναπέκραγεν. Al., προανέκραγεν.

γον τῇ ἀσθενείᾳ παράλυτον, προστάγματι διαζευ-
χθέντα τῆς κακουχίας. Ἐθεάσαντο Λάζαρον φυγάδα
θανάτου γεγονότα. Ἦκουσαν τὸν ἐν θαλάττῃ περίπα-
τον· τὴν ἀγεώρητον οἰνοδοσίαν· τὴν ἄμορον ἀρτο-
φάγαν· τὴν τῶν δαιμόνων ἀπελυσίαν· τὴν τῶν κα-
μόντων εὐρωσίαν. Αἱ πλατεῖαι αὐτῶν τὰς δυνάμεις
ἐκφρυττον· αἱ ὁδοὶ αὐτῶν τὰς λάσεις τοῖς ὁδοιποροῦσι
κατ' ἄγγελλον. Πᾶσα Ἰουδαία ἐπληρώθη τῶν εὐεργε-
σιῶν· καὶ νῦν ἀκούοντες Θεοῦ αἶνον, πυνθάνονται·
Τίς ἐστὶν οὗτος; Ὁ ἀνοίας τῶν ψευδωνύμων διδα-
σκάλων! ὦ τῶν ἀπειθῶν πατέρων! ὦ τῶν ἀφρόνων
πρεσβυτέρων! ὦ σπέρμα Χαναὰν τοῦ ἀναιδούς, καὶ
οὐχὶ Ἰούδα τοῦ εὐλαβοῦς. Τὰ τέκνα ἐπέγνωσαν τὸν
κτίστην, καὶ οἱ ἀπειθεῖς πατέρες ἔλεγον· *Τίς ἐστὶν
οὗτος*; Ἡ νέα καὶ ἀδαῆς ἡλικία τὸν Θεὸν ἀνύμνησε,
καὶ οἱ πεπαλαιωμένοι ἡμερῶν κακῶν ἐπυνθάνοντο·
Τίς ἐστὶν οὗτος; Θηλάζοντες θεολογοῦσι, καὶ πρε-
σβύτεροι βλασφημοῦσι· παῖδες εὐσεβῶς ἱερουργοῦσι
αἶνον, καὶ ἀνίεροί ἱερεῖς δυσσεβῶς ἀγαπακτοῦσιν.

Δ'. Οἱ ἀπειθεῖς ἐν φρονήσει δικαίων, ἐπιστρέψατε
τὰς καρδίας ὑμῶν ἐπὶ τὰ τέκνα ὑμῶν. Μάθετε μυ-
στήρια Θεοῦ· αὐτὸ τὸ τελούμενον μαρτυρεῖ, ὅτι Θεός
ἐστὶν ὁ οὕτως ἀνυμνούμενος ὑπὸ ἀδιδάκτων γλωσσῶν.
Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς, καθὼς ἠκούσατε παρὰ τοῦ
Δεσπότου· ὅτι αὐταὶ εἰσὶν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ
αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἀγνοεῖτε τὸ θαῦμα. Ἀκούσατε, οἱ
ἀχαριτώτατοι (95) καὶ ἀχάριστοι, τί εὐαγγελίζεται
ὑμῖν ὁ προφήτης Ζαχαρίας. Φησὶ γάρ· *Χάρε σφόδρα,
δύγατερ Σιών· Ἰσὺς ὁ Βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι* C
*δικαίος καὶ σώζων· αὐτὸς πραΐς, καὶ ἐπιβεβηκώς
ἐπὶ πῶλων ὄνου* (96). Διὰ τὴν χάριν ἀποσεισθε;
Διὰ τί τε ἠλίου λάμποντος, τὸ σκότος ἀγαπάτε; Διὰ τί
πρὸς τὴν ἀπολέμητον εἰρήνην μελετᾶτε πόλεμον; Εἰ
τοῖων υἱοὶ Σιών ἐστε, συγχορεῦσατε τὰς τέκνοις
ὑμῶν. Χαρὰς ἀφορμὴ ἔστω ὑμῖν ἡ τῶν τέκνων θεοσέ-
βεια. Μάθετε παρ' αὐτῶν τίς ὁ διδάσκαλος; τίς ὁ συν-
αθροίσας; πόθεν τὰ διδάγματα; τίς ἡ καὶνὴ θεολογία,
καὶ παλαιὰ προφητεία; Εἰ δὲ ἀνθρώπων μὲν οὐδεὶς
οὐδὲν τούτων ἐδίδαξεν, αὐτόματον δὲ τὸν αἶνον ἀνα-
μύλουσι, γινώτε Θεοῦ εἶναι τὸ ἔργον· ὡς ἐν τῷ Νόμῳ
γέγραπται· *Ἐκ στόματος νηπιῶν καὶ θηλαζόντων
κατηρτήσῃ αἶνον*. Διπλασιάσατε οὖν τὴν χάριν, ὅτι
τοιούτων παίδων γεγόνατε πατέρες, οἵτινες καὶ τὰ
τοῖς πρεσβυτέροις ἀγνοηθέντα θεοδιδάκτως ἀνευφη-
D
μασαν. *Ἐπιστρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν ἐπὶ τὰ
τέκνα ὑμῶν, καὶ μὴ μύσατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν
πρὸς τὴν ἀλήθειαν*. Εἰ δὲ οἱ αὐτοὶ ἐστε, καὶ ἀκούου-
τες οὐκ ἀκούετε, καὶ βλέποντες οὐ βλέπετε, καὶ

A Deum prædicantem, qui visum restituisset. Viderunt
paralyticum cœva infirmitate, arctiusque implicata
mala valetudine, jubente ipso, absolutum ⁹⁷. Laza-
rum conspexerunt, mortis factum profugam ⁹⁸. Au-
dierunt eum ambulasse in mari ⁹⁹, vinum sine cultu-
ra subministratum ¹⁰⁰, comestos panes convivio
ultra instructo, ¹⁰¹ fugatos dæmones, infirmos sanitati
restitutos ¹⁰². Plateæ ipsorum prædicabant virtutes,
visæ agentibus iter sanationes annuntiant. Judæa
tota beneficiis cumulata erat; audientesque modo
divinas laudes, interrogant: *Quis est hic? O demen-
tiam falsi nominis magistrorum! o incredulos pa-
tres! o insipientes seniores! o Chanaan impuden-
tis semen, non reverentis et timorati Juda* ¹⁰³. Agno-
verunt pueri Creatorem, parentes vero increduli
dicebant: *Quis est hic? Nova et rudis ætas Deo ce-
cinit laudem, inveteratique malorum dierum* ¹⁰⁴ per-
contabantur: *Quis est hic? Lactentes divinitatem
laudant, senioresque blasphemiis appetunt. Pueri
pie sacrificant laudem, profanique sacerdotes im-
pie indignantur* ¹⁰⁵.

IV. *Increduli ad prudentiam justorum* ¹⁰⁶, corda
vestra convertite ad filios vestros. Discite sacra-
menta Dei: testis est res ipsa quæ agitur, Deum
esse qui sic ab indoctis linguis decantetur. *Scru-
tamini Scripturas, quemadmodum audistis a Domi-
no, quoniam illæ sunt quæ testimonium perhibent de
ipso* ¹⁰⁷, nec miraculum ignorete. Audite, sine gra-
tia homines ingrati, quid vobis fausti nuntii Za-
charias afferat. Ait enim: *Gaude vehementer, filie
Sion: ecce Rex tuus venit tibi justus et salvans: ipse
mansuetus et sedens super pullum asinæ* ¹⁰⁸. Utquid
gaudium repellitis? utquid lucente sole, tenebras
diligitis? utquid adversus inexpugnabilem pacem
meditamini bellum? Si igitur estis filii Sion, una
cum filiis vestris choreas ducite. Sit vobis gaudii
ratio, filiorum religio. Ab ipsis discite quis fuerit
doctor? quis convocaverit? unde doctrina? quæ
nova theologia vetusque prophetia? Quod si ne quis
hominum quidquam illos docuit, ultra autem mo-
dulantur laudem, Dei opus cognoscite; sicut scri-
ptum est in lege: *Ex ore infantium et lactentium
perfecisti laudem* ¹⁰⁹. Agite ergo duplex gaudium,
quod talium puerorum facti estis patres, qui etiam
senioribus ignorata, Deo docente, laudibus celebra-
runt. *Convertite corda vestra ad filios vestros* ¹¹⁰, nec
clauseritis oculos ad veritatem. Quod si iidem perse-
veratis, et audientes non auditis, videntesque non
videtis ¹¹¹, atque incassum ab infantibus dissidetis,
erunt ipsi vestri iudices ¹¹², juxta Salvatoris verbum.

⁹⁷ Joan. v, 5. ⁹⁸ Joan. xi, 44. ⁹⁹ Matth. xiv, 26. ¹⁰⁰ Joan. ii, 7. ¹⁰¹ Joan. vi, 11. ¹⁰² Luc. viii, 29, etc. ¹⁰³ Dan. iii, 56. ¹⁰⁴ Dan. xiii, 52. ¹⁰⁵ Matth. xxi, 15. ¹⁰⁶ Luc. i, 17. ¹⁰⁷ Joan. v, 39. ¹⁰⁸ Zach. ix, 9. ¹⁰⁹ Psal. viii, 3. ¹¹⁰ Luc. i, 17. ¹¹¹ Isa. vi, 10. ¹¹² Matth. xii, 27.

(95) Ἀχαριτώτατοι. Quasi non gratificati: vestra utique culpa, qui Dei gratificantis beneficium et gratiam repellitis. Quo sensu possit exponi illud Luc. i, κεχαριτωμένη, ubi interpr., *gratia plena*, quasi gratificata et singulariter aucta gratia, eoque *plena gratia*, alio significato, et plane gratiosa, Dei in ipsam effusa largissima gratia. Sic paulo inferius reddimus τὸ λόγῳ κεχαριτωμένην, *pleno gratia*

sermone, hoc est lepore, et gratioso; quomodo reddit Erasmus τὸ, κεχαριτωμένην, Luc. i.

(96) Καὶ ἐπιβεβηκώς ἐπὶ πῶλων ὄνου. Sic etiam citatur ex Justino. Habent modo LXX, *super pullum novum*. Nostrum et Justini consonantius Hebræo, ubi est *פולא דאסינא* *filium asinarum*. Sic etiam Vulg., *super pullum filium asinae*.

Bene igitur etiam istud cum aliis prælocutus est de vobis Isaias propheta dicens : *Non confundetur modo Jacob, neque nunc faciem mutabit : sed cum viderint filios suos facientes opera mea , propter me sanctificabunt nomen meum, et sanctificabunt sanctum Jacob, et Deum Israel timebunt : et scient, qui errant spiritu, intelligentiam : et mussitatores, discent obedire ; et linguæ balbutientes, discent loqui pacem* ⁷³. Vides, Judæe insipiens, ut a sermonis exordio confusionem vobis incredulitatem vestram propheta prænuntiet? Vel ab ipso noveritis, ut vestrorum filiorum laudationem divinitus inspiratam prædicet : quemadmodum etiam prælocutus erat beatus David, dicens : *Ex ore infantium et iacentium perfecisti laudem* ⁷⁴. Vel igitur filiorum vobis sanctitatem [ut par est,] vindicate; vel nobis filios cum religione

concedite. Nos cum illis ducemus choreas, nonæque gloriæ divinitus inspiratum canticum pariter psallemus.

εικείωσασθε, [ὡς χρεῶν,] ἢ μετὰ τῆς εὐσεβείας τοὺς παῖδας ἡμῖν χάρισασθε. Ἡμεῖς τοῦτοις συγχρῆστοι, καὶ τῇ καινῇ δόξῃ τὸ θεοδίδακτον ἄσμα συμφαλοῦμεν.

V. Sane quidem, cum olim Simeon senex occurrit Salvatori ⁷⁵, ulnisque velut infantem suscepit sæculorum auctorem, et Dominum et Deum prædicavit. Nunc autem seniorum improborum loco, ut olim Simeon, pueri occurrunt Salvatori, ramosque arborum pro ulnis substernentes, super pullum tanquam super cherubim sedentem, Dominum Deum benedicunt : *Hosanna filio David : benediximus qui venit in nomine Domini*. Cum quibus clamemus et nos : *Benedictus qui venit Deus Rex gloriæ : qui propter nos factus est pauper, ipse in propriis suis paupertatem nesciens, ut sua nos bonitate ditaret* ⁷⁶. *Benedictus qui venit in humilitate, iterum venturus in gloria : primum super pullum mansuetus, faustisque omnibus prosequens infantibus, ut impleretur quod est scriptum* ⁷⁷ : *Visi sunt ingressus tui, Deus, ingressus Dei mei, regis mei qui est in sancto*; postmodum, terribilis super nubes, angelis stipantibus atque virtutibus. O puerorum mellifluam linguam ! o sinceram Deo placitorum doctrinam ! Prophetia David edita sensum sub littera occultavit ; pueri, aperto thesauro, divitias protulerunt in lingua ; plenoque gratia sermone, clare omnes ad eas fruendas vocarunt. Hauriamus itaque et nos cum ipsis divitias non auferibiles. Inexplebilibus sinibus penubusque reponamus divina charismata. Clamemus sine termino : *Benedictus qui venit in nomine Domini : Deus verus, in nomine Dei veri, omnipotens ex omnipotente, Filius in nomine Patris, Rex verus et ex vero Rege ; cujus, ut ejus qui genuit, coæternum est regnum et prææternum. Est enim illud commune,*

⁷³ Isa. xxix, 22-24. ⁷⁴ Psal. viii, 3. ⁷⁵ Luc. ii, 29. ⁷⁶ II Cor. viii, 9. ⁷⁷ Psal. lxxvii, 25.

(97) Ὅταν ἴδωσι τὰ τέκνα αὐτῶν τὰ ἔργα μου ποιοῦντα Unus codex habet τὸ, ποιοῦντα, adjectum forsitan glossemate : ac nec Hieronymus legit aut Cyrillus, constatque satis appositive legendo, sua

μάτην διαφέρεσθε πρὸς τὰ νήπια, αὐτοὶ ὑμῶν κριταὶ ἔσονται, κατὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος λόγον. Καλῶς οὖν καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων προανεφώνησε περὶ ὑμῶν ὁ προφήτης; Ἡσαίας λέγων· Οὐ τῶν αἰσχυνθήσεται Ἰακώβ, οὐδὲ τῶν τὸ πρόσωπον μεταβαλεῖ· ἀλλ' ὅταν ἴδωσι τὰ τέκνα αὐτῶν τὰ ἔργα μου ποιοῦντα (97), δι' ἐμὲ ἀγάσονται τὸ δρομά μου, καὶ ἀγάσονται τὸν ἄγιον τοῦ Ἰακώβ, καὶ τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ φοβηθήσονται. Καὶ γνώσονται οἱ τῷ πνεύματι πλανώμενοι σύνεσιν· οἱ δὲ γογγύζοντες μαθήσονται ὑπακοῦειν· καὶ αἱ γλώσσαι αἱ ψελλίζουσαι μαθήσονται λαλεῖν εἰρήην. Ὅρξ, ὡ ἀνόητε Ἰουδαῖε, πῶς ἐκ προοιμίῶν τοῦ λόγου αἰσχύνῃ ὑμῖν προκαταγγέλλει ὁ προφήτης διὰ τὴν ἀπίθειαν ὑμῶν; Μάθετε κἀν παρ' αὐτοῦ πῶς θεοδίδακτον κηρύσσει τὴν τῶν τέκνων ὑμῶν ὑμψοδίαν· ὡς καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ προανεφώνησε λέγων· Ἐκ στόματός γενησὶν καὶ θηλαζόντων κληρονομήσω αἶνον. Ἡ τοῖνον τὴν ὁσιότητα τῶν παίδων

Ε'. Ποτὲ μὲν γὰρ Συμεὼν ὁ πρεσβύτερος ὑπήνησε τῷ Σωτῆρι, καὶ ταῖς ἀγκάλαις ὑπέδεξατο τὸν τῶν αἰῶνων ποιητὴν ὡς βρέφος, καὶ Κύριον καὶ Θεὸν ἐκήρυττε· νῦν δὲ ἀντὶ πρεσβυτέρων ἀγνωμόνων οἱ παῖδες τῷ Σωτῆρι ὑπήνησαν, ὡς Συμεὼν, καὶ τὰ κλάδη ἀντὶ ἀγκάλων ὑπέστρωσαν, καὶ Κύριον τὸν Θεὸν εὐλόγησαν, τὸν ἐπὶ πώλου ὡς ἐπὶ τῶν χειρῶν καθεζόμενον· Ὁσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβὶδ· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Μεθ' ὧν βοήσωμεν καὶ ἡμεῖς· Εὐλογημένος ὁ ἐλθὼν Θεὸς βασιλεὺς (98) τῆς δόξης· ὁ πτωχεύσας, ἐν τοῖς ἰδίοις αὐτοῦ ἀπτώχευτος, δι' ἡμᾶς, ἵνα ἡμᾶς πλουτίσῃ τῇ αὐτοῦ ἀγαθότητι. Εὐλογημένος ὁ ἐλθὼν ἐν ταπεινώσει, καὶ πάλιν ἐρχόμενος ἐν δόξῃ· πρῶτον ἐπὶ πώλου πραῦς, καὶ ὑπὸ νηπίων εὐφημούμενος, ὅπως πληρωθῇ τὸ γεγραμμένον· Ἐθεωρήθησαν αἱ πορείαι σου, ὁ Θεὸς, αἱ πορείαι τοῦ Θεοῦ μου τοῦ Βασιλέως τοῦ ἐν ἀγίῳ· δεύτερον, φοβερὸς ἐπὶ τῶν νεφελῶν ὑπὸ ἀγγέλων καὶ δυνάμεων δορυφορούμενος. Ὡ τῆς μελιβρύτου τῶν παίδων· γλώττης, ὡ τῆς ἀκατηλεύτου διδασκαλίας τῶν θεαρέστων ! Δαβὶδ προφητεύσας ὑπὸ τὸ γράμμα, ἐκάλυψε τὸ νόημα· παῖδες, τὸν θησαυρὸν ἀνοίξαντες, ἐπὶ γλώττης τὸν πλοῦτον προσήνεγκαν, καὶ λόγῳ κηρατωμένῳ διαπρυσιῶς πάντας ἐπὶ τὴν ἀπόλαυσιν ἐκάλεσαν. Ἀντλήσωμεν τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς ; [σὺν αὐτοῖς] τὸν ἀναφαίρετον πλοῦτον. Ἀπλήστοις κόλποις καὶ ταμιεῖσι ἐναποθώμεθα τὰ θεῖα χαρίσματα. Βοήσωμεν ἀπέραντα· Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου· Θεὸς ἀληθινὸς ἐν ὀνόματι Θεοῦ ἀληθινοῦ· παντοκράτωρ ἐκ τοῦ παντοκράτορος· Υἱὸς ἐν ὀνόματι Πατρὸς· Βασιλεὺς ἀληθινὸς, ἐξ ἀληθινοῦ Βασιλέως· συναΐδιον καὶ

Methodio sententia.

(98) Ὁ ἐλθὼν Θεὸς βασιλ. ΑΙ., ὁ ἐκ Θεοῦ Θεὸς ὁ βασιλ.

προαιώνιον τὴν βασιλείαν ἔχων, ὡς ὁ γεννήσας αὐτόν. Κοινὴ γὰρ ἡ βασιλεία, καὶ οὐκ ἔξωθεν τὴν ταύτης τιμὴν τῷ Υἱῷ ὁ λόγος προσκληροῖ· οὐδὲ ἀρξαμένην, οὐδὲ προσγινομένην· ἀπαγε! ἀλλὰ φυσικὴν καὶ ἰδιόκτητον ἀληθῶς. Μία γὰρ ἡ βασιλεία Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος· ὡσπερ καὶ μία οὐσία, καὶ μία κυριότης. Ὅθεν καὶ μίᾳ προσκυνῆσει λατρεύομεν μίαν τρισυπόστατον Θεότητα, ἀναρχον, ἀκτιστον, ἀπέραντον καὶ ἀδιάδοχον. Οὐτε γὰρ ὁ Πατὴρ παύσεται ποτε τοῦ εἶναι Πατὴρ· οὔτε ὁ Υἱὸς τοῦ εἶναι Υἱὸς καὶ βασιλεὺς· οὔτε δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ εἶναι τοῦτο ὅπερ ἐστὶ τῆ ὑπόστασις. Οὐδὲν γὰρ τῆς Τριάδος ἐλαττωθῆσεται, ἢ τῆς ἀιδιότητος, ἢ τῆς κοινότητος καὶ βασιλείας. Οὐ γὰρ ὅτι ἀνθρωπος γέγονε δι' ἡμᾶς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν καθ' ἡμῶν τύραννον [κατέβαλεν] ἐν τῇ σαρκί, ταύτην πραγματευόμενος τὴν κατὰ τοῦ δυσμενοῦς αὐτῆς ἐχθροῦ νικῆν, διὰ τοῦτο βασιλεὺς ἐχρημάτισεν· ἀλλ' ὅτι Κύριος καὶ Θεὸς αἰεὶ, διὰ τοῦτο καὶ βασιλεὺς ὡς ὁ γεννήσας αὐτόν· νυνὶ δὲ, καὶ μετὰ τῆς προσλήψεως, καὶ εἰς τὸ διηνεκές. Μὴ βλασφημεῖ τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν, αἰρετικῆ, ἵνα μὴ τὸν γεννηθέντα ἀτιμάσῃ. Εἰ πιστὸς εἶ, πιστῶς πρόσσελθε Χριστῷ τῷ ἀληθινῷ Θεῷ ἡμῶν, καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχων τῆς καλίας τὴν ἐλευθερίαν. Εἰ δοῦλος εἶ, ἐντρόμως τῷ δεσπότῃ ὑποτάγηθι. Ὁ γὰρ Λογομάχος (99), οὐκ ἐγγνώμων δοῦλος, ἀλλὰ προδήλως δυσμενής. Γέγραπται γάρ· Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν.

Γ'. Ἡμεῖς δὲ, ἀγαπητοὶ, ὅθεν ἐξέβημεν, ἐπανέλθωμεν τῷ λόγῳ, βῶντες· *Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου*· ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς, θεῖναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐκουσίως ὑπὲρ τῶν προεῖπων αὐτοῦ· ἵν' ὡσπερ (1) τοὺς πρόβατα σιτουμένους λύκους προβάτω ἀλίσκουσιν οἱ λυκόθηρες, οὕτω τοὺς νοητοὺς καὶ ψυχοφθόρους λύκους, ἑαυτὸν ὡς ἀνθρώπου προσβείῃ ὁ ἀρχιποιμὴν, θήραμα ποιήσῃ τοὺς θηρεύσαντας, τῷ πάλαι θηρευθέντι ὑπ' αὐτῶν Ἀδάμ. *Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου*· Θεὸς κατὰ τοῦ διαβόλου· οὐ φανερώς διὰ τῆς ἀπροσέλεπτου δυνάμεως, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀσθενείας τῆς σαρκὸς, δῆσαι τὸν καθ' ἡμῶν ἰσχυρόν. *Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου*· βασιλεὺς κατὰ τοῦ τυράννου· οὐ διὰ τῆς παντοκρατορικῆς δυνάμεως καὶ σοφίας, ἀλλὰ διὰ τῆς νομισθείσης τοῦ σταυροῦ μωρίας, τοῦ ἐν κακίᾳ [ψρονίμου] ὄψεως τὰ σκύλα ἐαρπάσαντος. *Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου*· ὁ ἀληθινὸς κατὰ τοῦ ψεύστου· ὁ σωτὴρ κατὰ τοῦ λυμῆως· ὁ δειρηνάρχης κατὰ τοῦ πολέμητος· ὁ φιλόθρωπος κατὰ τοῦ μισανθρώπου. *Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου*· Κύριος ἐλεῆσαι τὸ πλάσμα τὸ ἴδιον. *Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου*· Κύριος σῶσαι τὸν

A nec ejus honorem, velut aliunde adveniat, Scriptura Filio tribuit: vel quasi inceperit, accedatve aut minuatur: absit hoc: sed velut quod a natura verique propria possessione, juris ipsius sit. Unum quippe regnum est Patris, et Filii, et Spiritus sancti, quemadmodum etiam est una substantia unaque dominatio. Unde et una adoratione unam trine subsistentem Deitatem colimus, principii expertem, increatam, interminabilem et cui successor minime sit. Nam neque Pater unquam desierit esse Pater, neque Filius esse Filius et rex, neque Spiritus sanctus esse quod subsistentia et sua ipse persona est. Nihil enim Trinitatis aut æternitate, aut communionem et regno minuendum est. Non enim ideo Dei Filius dictus fuit Rex, quia propter nos factus homo, adversantem nobis tyrannum, in carne prostraverit, parta per eam, contra ipsius crudelem hostem, victoria: sed quia est semper Dominus Deusque, ideo et modo, et post carnem assumptam, atque in perpetuum, Rex manet, quemadmodum is qui genuit. Noli, hæretice, regnum Christi blasphemare, ut ne eum qui genuit ignominia afficias. Si es fidelis, fide ad Christum verum Deum nostrum accede, et non tanquam velamen malitiæ habens libertatem⁷⁸. Si es servus, cum tremore subdicere Domino. Qui enim Verbum bello impetit, is non servus benevolus, sed manifestus est hostis. Nam scriptum est: *Qui non honorat Filium, non honorat Patrem qui misit illum*⁷⁹.

VI. Nos autem, dilecti, eo revertamur sermone, unde discessimus, clamantes: *Benedictus qui venit in nomine Domini*: pastor ille honestus et bonus, ad ponendam sponte animam pro suis ovibus: ut quemadmodum venatores, ovium voraces lupos, ove capiunt, ita *pastorum Princeps*⁸⁰ se ipsum ut hominem, spiritualibus ac animorum perniciem inferentibus lupis objiciens, eos faciat venationem, capto pridem venatu Adamo, qui Adamum venationem fecerant. *Benedictus qui venit in nomine Domini*: Deus adversus diabolum; non manifeste per virtutem inaspectabilem, sed per carnis infirmitatem alligatorum adversarium nobis, fortem⁸¹. *Benedictus qui venit in nomine Domini*: Rex adversus tyrannum; non per omnipotentem virtutem et sapientiam, sed per crucis existimatam stultitiam⁸², quæ prudentis in malitia serpentis diripuit spolia. *Benedictus qui venit in nomine Domini*: verus ille, adversus mendacem: salvator, adversus illam pestem: *Princeps pacis*⁸³, adversus bellorum incensorem: ille, singulari erga hominum genus studio, adversus osorem hominum. *Benedictus qui venit in nomine Domini*: Dominus, figmento proprio miserturus. *Benedictus qui venit in nomine Domini*: Do-

⁷⁸ I Petr. II, 16. ⁷⁹ Joan. V, 23. ⁸⁰ I Petr. V, 4.

⁸¹ Matth. XII, 29. ⁸² I Cor. I, 21. ⁸³ Isa. IX, 6.

(99) Λογομάχος. Sicut dicitur Πνευματομάχος, probatque subjuncta auctoritas: *Qui non honorat Filium*, etc. Alioqui est λογομάχος, qui verbis pugnat, argutor: ἀντιλογικός, καὶ ἐγχειρηματικός.

(1) Ἴν' ὡσπερ, κ. τ. λ. Utitur Amphilocheus eodem fere simili hom. *De peccatrice*. in Christum eo se sine et lucranda animabus in convivia dantem.

minus, homini qui erraverat, salutem allaturus, errorem convulsurus, impertiturus lumen agentibus in tenebris, idolorum aboliturus imposturam, ejus loco inducturus salutarem Dei notitiam, mundum sanctificaturus, scelus miseriamque cultus inanium deorum submoturus. *Benedictus qui venit in nomine Domini*: unus pro nullis, ut *inops hominum genus eripiat de manu fortiorum ejus*; et *egenum, et pauperem a diripientibus eum* ⁸⁵. [*Benedictus qui venit in nomine Domini*: vinum et oleum ei infusus qui inciderat in latrones ⁸⁶, et fuerat despectus.] *Benedictus qui venit in nomine Domini*: ut nos ipse per se ipsum salvet, quemadmodum ait propheta: *Non legatus, neque angelus; sed Dominus salvabit nos* ⁸⁷. Propterea et ipsi benedicimus tibi, Domine, qui cum Patre et Spiritu sancto benedictus es ante sæcula et in sæcula sæculorum: ante sæcula quidem, et usque modo corpore vacans: nunc autem et in sæcula, cum divina tua et immutabiliter indiviseque assumpta humanitate.

VII. Videamus etiam sequentia. Quid ait divinus evangelista? *Cum enim Dominus intrasset in templum, accesserunt ad eum claudi et cæci, et sanavit eos. Videntes autem principes sacerdotum et Pharisei mirabilia quæ fecit, et pueros clamantes, et dicentes: Hosanna filio David: Benedictus qui venit in nomine Domini* ⁸⁷, non tulerunt exhibitum honorem, eoque accedentes, ita dixerunt: *Non audis quid isti dicunt? Quasi dicerent: Non offenderis, qui velut Deus lauderis? Non fers moleste, qui audias ab innocenti ætate quæ Deo et soli ipsi conveniunt? Nonne olim prodidit Deus per prophetam, *Gloriam meam alteri non dabo* ⁸⁸? Et qui tu, homo cum sis, facis te ipsum Deum* ⁸⁹? Quid vero ad hæc ille longanimis, ille multus in misericordia ⁹⁰, et tardus ad iram ⁹¹? sustinet furentes, defensione iras accensas cohibet, Scripturas ex adverso in memoriam revocat, affert testimonia eorum quæ aguntur nec renuit interrogare: Nunquamne et vos dicentem me per prophetam audistis: Tunc scietis quia *qui loquebar, ipse adsum* ⁹²? Nec vero iterum: *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem, propter inimicos tuos, ut destruas inimicum et ultorem* ⁹³? Vos nimirum qui attenditis legi et prophetas legitis, meque qui in lege et prophetis prædicor ⁹⁴, as-

⁸⁵ *Psal.* xxxiv, 10. ⁸⁶ *Luc.* x, 34. ⁸⁷ *Isa.* lxxiii, 9. ⁸⁸ *Matth.* xxi, 14-16. ⁸⁹ *Isa.* xlii, 8. ⁹⁰ *Joan.* x, 33. ⁹¹ *Jeel* ii, 13. ⁹² *Jac.* i, 19. ⁹³ *Isa.* lxi, 6. ⁹⁴ *Psal.* viii, 5. ⁹⁵ *Joan.* v, 59. ⁹⁶ *Joan.* xv, 25.

(2) *Μύθος και ἄλγος*. Congruè in cultum idolorum; vere enim utrumque habet: eoque immensum beneficium, quod Christus illo mundum absolvit.

A πλανηθέντα ἀνθρώπων· καταλύσαι τὴν πλάνην· φωταγωγῆσαι τοὺς ἐν σκότει· καταργῆσαι εἰδώλων ἀπάτην· ἀντεισάξει θεογνωσίαν σωτήριον· ἀγιάσαι κόσμον· ἀπελάσαι τὸ μύθος και ἄλγος (2) τῆς τῶν ματαίων θεῶν θεραπείας. Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου· εἰς ὑπὲρ πολλῶν, ῥύσασθαι πτωχὸν γένος ἀνθρώπων, ἐκ χειρὸς στερωτέρων αὐτοῦ, και πτωχὸν και πένθηα ἀπὸ τῶν διαρκάζοντων αὐτόν. [Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου· ἐπιχέαι οἶνον και ἔλεον ἐπὶ τὸν ἐμπέσοντα εἰς τοὺς ληστὰς και παρεωραμένον.] Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου· σώσει ἡμᾶς δι' ἑαυτοῦ, ὡς φησιν ὁ προφήτης· Οὐ πρέσβυς, οὐδὲ ἄγγελος· ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο και ἡμεῖς εὐλογοῦμεν σε, Κύριε· τὸν σὺν Πατρὶ και ἀγίῳ Πνεύματι πρὸ αἰῶνων και εἰς αἰῶνας αἰῶνων εὐλογημένον· πρὸ μὲν τῶν αἰῶνων και μέχρι τῆς δεῦρο ἀσώματον· τὰ νῦν δὲ και εἰς αἰῶνας μετὰ τῆς θείας και ἀμεταβόλου και ἀμερίστου σου σαρκώσεως.

ZI. Ἴδωμεν και τὰ ἐξῆς. Τί λέγει ὁ θεότατος εὐαγγελιστής; *Εἰσελθόντος γὰρ τοῦ Κυρίου εἰς τὸ ἱερὸν, προσῆλθον αὐτῷ χωλοὶ και τυφλοὶ, και ἐθεράπευσεν αὐτούς. Ἰδόντες δὲ ἀρχιερεῖς και οἱ Φαρισαῖοι τὰ θαυμάσια ἃ ἐποίησε, και τοὺς παῖδας κρίζοντας και λέγοντας· Ὁσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυὶδ· Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, οὐκ ἤνεγκαν τὴν τοῦτου τιμὴν. Ὅθεν προσελθόντες οὕτως εἶπον· Οὐκ ἀκούεις τί οὗτοι λέγουσιν; Ὁτανεῖ ελεγον· Οὐ βαρύνῃ δοξαζόμενος ὡς Θεός; Οὐκ ἀχθῶ ἀκούων παρὰ τῶν ἀκάκων τὰ τῷ Θεῷ, και μόνῳ, πρέποντα; Οὐ πάλαι δεδήλωκεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου· *Τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω; και πῶς σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς ἑαυτὸν Θεόν;* Ἀλλὰ τί πρὸς ταῦτα ὁ μακρόθυμος, ὁ πολλὸς ἐν ἐλέει και βραδύς εἰς ἔργῳ; ἀνέχεται τῶν μνημόνων· ἀναστέλλει τῇ ἀπολογία τὴν φλεγμονὴν ἀνθυπομνήσκει Γραφάς· προσφέρει μαρτυρίας τῶν τελομένων, και οὐκ ἀπαναίνεται πρὸς τὴν πῦσιν. Διὸ φησιν· Οὐδέποτε και ὑμεῖς ἠκούσατέ μου διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· *Τότε γνῶσεσθε, ὅτι ὁ λαλῶν, αὐτὸς πάρεμι;* οὐδ' αὖ πάλιν· *Ἐκ στόματος τῆλων και θηλαζόντων κατηρητήσω αἵνον ἕνεκα τῶν ἐχθρῶν σου, τοῦ καταλύσαι ἐχθρὸν και ἐκδικητήν;* Οἴτινές ἐστε ὑμεῖς, οἱ νόμῳ προσανέχοντες και προφήταις ἀναγινώσκοντες, καμὲ τὸν ἐν νόμῳ και προφήταις κηρυττόμενον ἀθετοῦντες. Δοχεῖτε μὲν γὰρ ἐν σχήματι εὐλαβείας διεκδικεῖν τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, μὴ συνιέντες, ἑπιτερὸν ὁ ἐμὲ ἀθετῶν, και τὸν Πατέρα μου ἀθετεῖ· *Ἐγὼ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον, και ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον· και ἡ ἐμὴ δόξα, και τοῦ Πατρός μου ἐστὶν δόξα.* Ἐλεγχθέντες δὲ οὕτως οἱ ἀνόητοι ὑπὸ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Θεοῦ, ἐπαύσαντο μὲν τῆς ἀντιλογίας, φημιθέντες τῇ ἀληθείᾳ· ἕτερον*

ὅτι ἐπισπασάμενοι ἀνοίας λογισμῶν, συμβούλιον κατ' A et sapientiæ ejus non est numerus 97. Hæc enim omnia facta sunt, ut Agnus ille et Filius Dei qui tollit peccatum mundi 98, sponte pro nobis ad salutarem passionem accederet : utque velut in foro et venditionis lapide cognosceretur ; iique qui emerent, triginta argenteis eum paciscerentur 99, qui vivifico sanguine suo mundum redempturus esset ; ac Pascha nostrum 1, pro nobis Christus, hostia fieret : ut qui ejus pretioso sanguine essent aspersi, ac labia, tanquam postes signati 2, exterminatoris tela effugerent : sicque passus carne Christus, et triduanus suscitatus, pari cum Patre et Spiritu sancto honore et gloria, a creatis omnibus pariter adoraretur, quia ipsi flectetur omne genu cælestium, terrestrium et infernorum 3, ipsi submittentem gloriam in sæcula sæculorum. Amen.

ὅτι αὐτῷ κάμψαι πᾶν γόνυ ἐπουρανίων, καὶ ἐπι- B
 γίων, καὶ καταχθονίων, ὄψαν αὐτῷ ἀναπέμποντες, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

EXCERPTA TRIA

EX HOMILIA S. METHODII DE CRUCE ET PASSIONE CHRISTI

I.

(Apud Gretserum, tom. II, De sancta cruce, pag. 401 nov. edit. Ratisb. 1734.)

Μεθοδίου ἐπισκόπου πρὸς τοὺς λέγοντας· « Τί C Methodii episcopi, ad eos qui dicunt : « Quid profuit nobis Filius Dei crucifixus in terra, et homo factus? et quare crucis figura pati sustinuit, et non aliquod aliud supplicium? et quæ utilitas crucis? »

ὡφέλησεν ἡμῶς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ σαρκοθεῖς ἐπι-
 γῆς καὶ γενόμενος ἄνθρωπος; καὶ διὰ τί τῷ τοῦ
 σταυροῦ σχήματι ἠρέσχετο παθεῖν, καὶ οὐκ
 ἄλλη τιρὶ τιμωρία; καὶ τί τὸ χρῆσιμον τοῦ
 σταυροῦ; »

Ἐπεδήμησεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Χριστὸς ἐπιταγαῖς
 τοῦ Πατρὸς τῇ ὁρατῇ κτίσει, ἵνα δὴ, τὰ κράτη τῶν
 τυραννούντων ἀνατρέψας δαιμόνων, ἐξέλθῃται τῆς πι-
 νρῆς τὰς ψυχὰς δουλείας, ἀνθ' ὧν φύσις πᾶσα, ταῖς
 προσοχαῖς τῆς ἀδικίας γεγοητημένη, θορῶν τε καὶ
 ἀταξίας ἐπεπλήρωτο, οὐκ ἔτι τῶν συμφερόντων εἰς
 ἀνάμνησιν ἀναδραμεῖν οὐδαμῶς δυναμένη. Διόπερ
 καὶ πρὸς τὰ εἶδωλα βραδίως εἴλκετο, ἅτε ἐπικλύσαν-
 τος πάντα τοῦ κακοῦ, καὶ πάσας ἐπινενεμημένους τὰς
 γενεὰς κατὰ τὴν ἀλλοίωσιν, τὴν ἐκ τῆς παρακοῆς
 προγεγεννημένην ταῖς ἐνσάρχοις ἡμῶν σηναῖς· ἕως δ' D
 Κύριος Χριστὸς δι' ἧς ἐπεφάνη σαρκὸς τῷ βίῳ, ἀμυ-
 δρώσας τῶν ἡδονῶν τὰς ἐπιβολὰς, αἷς αἰ κάτω δυ-
 νάμεις καθ' ἡμῶν ὠπλιζόντο καταδουλώσαι τὸ δια-
 νοητικόν, ἐλεύθερον πάντων τὸν ἄνθρωπον διέδειξε
 κακῶν. Τοῦτου γὰρ ἕνεκα καὶ σάρκα ἐφόρεσεν ὁ Κύ-
 ριος Τησοῦς, καὶ ἄνθρωπος ἐγένετο, καὶ προσηλώθη
 τῷ σταυρῷ οἰκονομούμενος· ὅπως δι' ἧς σαρκὸς οἱ
 δαίμονες ἀναδείξαι θεοῦς ἠλαζονεύσαντο, πρὸς θάνα-
 τον τὰς ψυχὰς μεθόδοις ἀπάτης ἀγκιστρεισάμενοι,
 διὰ ταύτης ἀνατραπέυτες κατόπτειυθῶσιν οὐκ ὄντες
 θεοί. Κωλύων γὰρ ἐπὶ πλεόν ἀρθῆναι τὴν μεγαλαύ-
 χησιν αὐτῶν, ἄνθρωπος ἐγένετο· ἵνα δὴ δι' οὐ σώμα-

97 Psal. cxlv, 5. 98 Joan. 1, 29. 99 Matth. xxv, 15. 1 I Cor. v, 7. 2 Exod. xi, 7. 3 Philipp. ii, 10.

(3) Ἐπὶ τὸ πρατήριον. Velut nimirum venum expositus, ipse mundi pretium, περὶ τοῦ πρατή-
 ρίου. Budæus col. mlii 272.

alienatum perdidit, per idem ineffabili arte sapientiae Verbo suscepto, exitiales hostes esse arguerentur, non benefactores animarum.

Non enim mirum fuisset, Christum deitatis terrore, et invictae potentiae magnitudine adversarias debilitare naturas daemonum. Quoniam ergo ea res majorem dolorem et cruciatum eis allatura erat (vinci enim a praestantiore maluissent), idcirco per hominem salutem universorum procuravit: ut homines quidem, ubi Vita ipsa et Veritas corporaliter in eos immigrasset, ad formam lumenque Verbi recurrere valerent, superatis peccati illecebris: daemones vero ab infirmiore contemptoque victi, desisterent ab audacia et confidentia, Typhonica ipsorum flamina repressa. Ideo namque maxime introducta est crux, tanquam tropaeum contra iniquitatem erectum, et terculamentum, ut abhinc irae obnoxius ne esset homo, postquam cladem ex inobedientia acceptam compensasset, infernasque potestates legitime vicisset, ac Dei munere ab omni debito fuisset liberatus. Ita siquidem primogenitum Dei Verbum munit armis justitiae hominem, in quo habitavit; potestatibus quae nos in servitutem redegerant, per crucis figuram, uti dictum est, superatis; hominemque corruptione, ceu tyrannide quadam oppressum, solutis manibus liberavit.

Est enim crux, si eam definire velis, victoriae firmamentum, via qua Deus ad hominem descendit, tropaeum adversus impuros spiritus, depulsio mortis, fundamentum ascensus ad verum diem, et scala festinantium frui luce illa quae isthic est: machina per quam ii qui ad Ecclesiae aedificium adaptati sunt, inferne lapidis quadrati instar, attrahuntur sursum, adaptandi divino Verbo. Hinc reges nostri ad dissipandum omne malum figuram crucis assumendam censuerunt, et *vezilla*, ut Latino sermone appellantur, confecerunt. Unde mare huic figurae cedens, navigabile se hominibus praebet. Universa enim, ut ita dicam, creatura libertatis causa hoc signo insignita est. Nam et volatilia in altum subvolantia crucis figuram expansione alarum adumbrant; itemque homo expansis manibus eandem representat. Unde ea ipsa figura qua ab origine eum condiderat ornaveratque, conformatum Dominus deitati copulavit, ut organum deinceps esset Deo sacrum, omnis dissonantiae et inconcinnitatis expers. Neque enim homo, postquam ad Dei cultum informatus est, et veritatis incorruptum veluti cantum concinnavit, ac per illum deitatis factus est capax, ligno vitae fidiun et nervorum instar applicitus, ad dissonantiam et corruptionem potest redire.

(4) *Αὔχος*.... *σφαδαῖσμον*. Forte, *ἄχος*.... *σφαδαῖσμον*. GRETS.

Α τος τὸ λογικὸν γένος τῆς τοῦ ὄντος ἀπαλλοτριώσαντες Θεοῦ θρησκείας ἐλυμήναντο, διὰ τούτου ἀρρήτοις τέχναις σοφίας τὸν λόγον χωρήσαντος, διετήρες ἐλεγχθῶσιν, ἀλλ' οὐκ εὐεργέται τῶν ψυχῶν.

Οὐκ ἦν μὲν οὖν οὐδὲν θαυμαστὸν τῷ Χριστῷ, τοῦ Θεοῦ καταπλήξει καὶ δυνάμει ἀτρέπτου μεγέθει τὰς ἀντιστατικὰς ἀμυδρῶσαι φύσεις τῶν δαιμόνων. Ἄλλ' ἐπειδὴ αὐχὸς αὐτῶν δὴ καὶ σφαδαῖσμον (4) τοῦτο προσέφερεν (νικηθῆναι γὰρ ὑπὸ τοῦ κρείττονος μᾶλλον ἂν εἶλοντο)· διὰ τούτου δι' ἀνθρώπου τὴν ἐπι σωτηρίαν πάντων ὠκονομήσατο ἐκβασι· ὅπως οἱ μὲν, τῆς Ζωῆς αὐτοῖς αὐτῆς σωματικῶς, τῆς καὶ Ἀληθείας ἐνσηψάσης, οἱ ἄνθρωποι πρὸς μὀρφωσιν ἀναδραμεῖν καὶ τὸν φωτισμὸν ἐπίσχωσιν τοῦ Λόγου, τὰ τῆς ἀμαρτίας ὑπερβάντες ἐλέγητρα· οἱ δὲ πρὸς τοῦ ἀσθενεστέρου νικηθέντες καὶ καταπεφρονημένοι οἱ δαίμονες λήξωσι τοῦ θράσους, τῆς κατὰ τὸν Τυφῶνα δεθέντες φλεγμονῆς. Διὰ τούτο γὰρ μάλιστα εἰσῆχθη καὶ ὁ σταυρὸς, τρόπαιον κατὰ τῆς ἀδικίας καὶ ἐκπληγμῆς τεθείς, ὥστε μηκέτι τῇ ὀργῇ ὑπεύθυνον εἶναι ἀπεντεῦθεν τὸν ἄνθρωπον, ἀναπαλαίσαντα μὲν τὸ κατὰ τὴν παρακοὴν ἥτημα, νικῆσαντα δὲ τὰς κάτω δυνάμεις ἐννόμως, καὶ ἐλεύθερον ὀφλήματος παντὸς δωρεαῖς ἀναδειχθέντα Θεοῦ. Ἐπειδὴ οὕτω γὰρ ὁ πρωτόγονος Λόγος τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης φράξας τὸν ἄνθρωπον ὀπλοῖς, ἐν ᾧ ἐσχῆνωσε, τὰς δουλωσαμένας ἡμᾶς δυνάμεις κατήγωνίσαστο διὰ τοῦ σταυροειδοῦς, ὡς εἴρηται, σχήματος, τὸν τῇ φθορᾷ δεδυναστευμένον ἄνθρωπον δειξάς ἐλεύθερον χερσὶν ἠπλωμέναις.

Ἔστι γὰρ τούτο, εἰ χρὴ ὀριστικῶς εἰπεῖν, τὸ σχῆμα νίκης κραταίωμα, Θεοῦ κάθοδος ἐπ' ἄνθρωπον, τρόπαιον κατὰ τῶν ὑλικῶν πνευμάτων, ἀπαλλαγὴ θανάτου, ὑπόθεσις ἀνάδου πρὸς ἀληθινὴν ἡμέραν, καὶ διαβάθρα τῶν ἐπειγομένων ἀπολαῦσαι τοῦ ἐκεῖ φωτός· μηχανὴ δὲ ἧς οἱ εἰς τὴν οἰκοδομὴν εὐθετοῦντες τῆς Ἐκκλησίας κάτωθεν λίθου τετραγώνου δίκην ἀνέλκονται ἐναρμοσθησόμενοι τῷ ὀείῳ Λόγῳ. Ἐντεῦθεν οἱ τῆδε βασιεῖς, πάσης πονηρᾶς ἕξεως ἐπὶ σχεδασμῷ, τὸ σταυροειδὲς παραλαμβάνεσθαι αἰσθόμενοι σχῆμα, τὰ καλούμενα τῇ Ῥωμαϊκῇ διαλέκτῳ βήξιλλα ἐμνησαντο. Ἐνθεν ἐκφρασα τούτῳ ἡ θάλασσα τῷ σχήματι, πλωτὴν ἑαυτὴν ἀνθρώποις παρέχει. Ὅλη γὰρ, ὡς εἰπεῖν, τούτῳ ἡ κτίσις πρὸς ἐλευθερίαν ἐνδέδεται τῷ σημείῳ· τά τε γὰρ ὄρνεα ὑψίπετοῦντα τὸ σταυροειδὲς κατὰ τὴν ἕκτασιν τῶν πτερύγων σχῆμα αἰνίσσονται· αὐτὸς τε ὁ ἄνθρωπος, τὰς χεῖρας πετάσας, οὐδὲν ἄλλο ὑπάρχων φαίνεται ἢ τούτο. Ὅθεν αὐτῷ δὴ τούτῳ, ἕπερ ἐκ κατασκευῆς κεκόσμητο, σχηματισάμενος αὐτὸν ὁ Κύριος, θεότητι ἐκέρασεν, ἵνα ὄργανον ἦ λοιπὸν τοῦ Θεοῦ ἱερὸν, πάσης ἀσυμφωνίας τε καὶ ἀρρυθμίας ἀπηλλαγμένον. Οὐδὲ γὰρ ἔτι μετὰ τὸ ἀρμοσθῆναι τὸν ἄνθρωπον πρὸς θεοσέθειαν, καὶ τὸ τῆς ἀληθείας ἀκήρατον μέλος ἐνηρμοκεῖναι, δι' οὗ τὴν θεότητα κεχώρηκε, τῷ ξύλῳ τῆς ζωῆς καθάπερ χορδαί τε καὶ τόνοι προσηρμοσμένοι, εἰς ἀσυμμετρίαν καὶ φθορὰν χωρῆσαι ἀδύνατον (5).

(5) Ἀδύνατον. Forte, ἂν δυνατὸν. GRETS.

II.

Apud Gretserum, *ibid.*, pag. 403.

Τοῦ αὐτοῦ Μεθοδίου, πρὸς τοὺς ἐπαισχυνομένους Ἀ
ἐπὶ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ.

*Ejusdem Methodii, ad eos quos pudet crucis
Christi.*

Οἴονται τινες καὶ τὸν Θεόν, πρὸς τὸ τῆς οἰκείας
διαθέσεως μέτρον ἰσάζοντες αὐτὸν, τὰ αὐτὰ τοῖς φαύ-
λοις ἢ ἐπαινετέα ἢ ψεκτέα ἡγεῖσθαι, ὡς περ κανόνι
καὶ μέτρῳ χρώμενον ταῖς δόξαις τῶν ἀνθρώπων· οὐ
συνοήσαντες, διὰ τὴν οὖσαν ἐν αὐτοῖς ἀγνοίαν, ὅτι
πᾶσα δῆπουθεν ἡ κτίσις ἐνδεής ἐστι τοῦ κάλλους τοῦ
Θεοῦ. Αὐτὸς γὰρ ἐξ ὅλης τῆς πάσης οὐσίας τε καὶ
φύσεως τῷ ἑαυτοῦ τὰ πάντα εἰς τὸ ζῆν ἐφέλκεται
Λόγῳ. Ἐίτε γὰρ τὸ ἀγαθὸν θέλει, αὐτὸς ὢν τὸ ἀγαθόν,
ἐν ἑαυτῷ μένει· εἴτε τὸ καλὸν ὑπάρχει ἐραστὸν αὐτῷ,
αὐτὸς ὢν τὸ μόνον καλόν, εἰς ἑαυτὸν βλέπει, ἐν οὐ-
δενὶ τὰ πρὸς τῶν ἀνθρώπων θαυμαζόμενα τιθέμενος.
Κάλλιστον γὰρ ταῖς ἀληθείαις καὶ ἐπαινετὸν κλη-
τέον τοῦτο, ὅπερ ἂν αὐτὸς ἡγήσεται Θεὸς καλόν, κἂν
ὑπὸ πάντων ἐξουθενῆται τε καὶ χλευάζηται, ἀλλ'
οὐχ ὅπερ οἱ ἀνθρώποι νομίζουσιν. "Θεὸν, εἰ καὶ διὰ
τούτου τοῦ σχήματος τῶν θυμοφόρων ἐλευθερωσά-
ταις ψυχὰς παθῶν ἐβουλήθη, κατασχύων τὰ πλήθη
τῶν δαιμόνων, ἀποδέσσει ἐγρήν, ἀλλὰ μὴ δυσφη-
μεῖν, ἐλευθεροποιῶν αὐτὸ καὶ λυτήριον τῶν ἐκ τῆς
παρακοῆς κατασκευασθέντων ἡμῖν δεσμῶν δοθέν.
Ἐπαθε γὰρ σαρκὶ τῷ σταυρῷ προσπαγείς ὁ Λόγος,
ἵνα ἀπλώσῃ ἀπονεαρχημένον πλάνη τὸν ἀνθρώπου
πρὸς τὸ ἄνω τε καὶ θεῖον μέγεθος, τῷ θεῷ ἐξιώςας
τῆς ζωῆς αὐτὸν οὐ πρόσθεν ἀπήλαστο. "Ὅτι τοῦτω τῷ
πάθῃ τῷ σχήματι ἡμιβλυνταί· πάθος παθῶν διὰ τοῦ
παθεῖν γενόμενος, καὶ θάνατος διὰ τοῦ θανεῖν θανά-
του· οὐ χειρωθεὶς ὑπὸ θανάτου, οὐδὲ ἀλγυνθεὶς ὑπὸ
πάθους. Οὕτε γὰρ πάθος ὅλως αὐτὸν ἐξέστησεν, οὔτε
θάνατος ἐλυμήνατο· ἀλλ' ἦν ἐν τῷ παθητῷ μένων
ἀπαθής, καὶ ἐν τῷ θνητῷ ἀθάνατος· πᾶν ὅσον ἀήρ
καὶ μέσον καὶ ἄνω κατελιθώως, καὶ τὸ θνητὸν θεό-
τητι κεράσας ἀθανάτω. Ἡττήθη τε τελείως ὁ θάνα-
τος εἰς ἀφθαρσίαν ἐκτύπωμα ἀνασταυρωθείσης τῆς
σαρκός.

III.

Apud Allatium *Diatr. de Methodiorum scriptis*, pag. 349.

Τοῦ αὐτοῦ Μεθοδίου. Πῶς ὁ τοῦ Θεοῦ (6) Υἱὸς ὁ
Χριστὸς ἐν βραχεὶ τε καὶ περιωρισμένῳ χρόνῳ
διαστολαῖς σώματι ἐκεχώρητο; καὶ πῶς ἀπαθήσας
ὡς ἐγένετο ὑπὸ πάθους;

*Ejusdem Methodii. Quomodo Christus Filius Dei,
brevi definitoque tempore, corpore circumclusus,
impassibilis existens, passioni fuerit obnoxius.*

Ἐπειδὴ γὰρ δύναμις αὐτῷ τοῦτο ἦν· δύναμεις
γὰρ τὸ συστέλλεσθαι μὲν ἐν τοῖς ὀλίγοις καὶ βραχύ-
νεσθαι, χεῖσθαι δὲ ἐν τοῖς μεγάλοις καὶ μεγεθύνεσθαι.
Εἰ δὲ τὸ συνεκτείνεσθαι μὲν τοῖς μεγάλοις καὶ συνεξ-
ιστάζεσθαι δυνατόν αὐτῷ, τὸ δὲ βραχύνεσθαι ἐν τοῖς
μικροῖς καὶ συστέλλεσθαι ἀδύνατον· οὐκ ἦν δύναμις.
Δυνάμει γὰρ ἐὰν τόδε μὲν δυνατόν εἶναι φῆς, τὸ δὲ
ἀδύνατον· τοῦ εἶναι αὐτὴν δύναμιν παραγράφῃ ἀσθε-
νοῦσαν περὶ τὸ μὴ δύναται. Οὐ μὴν δὲ, ἀλλ' οὐδὲ
ὑπεροχὴν τινα εἶτι θεότητος ἔξει πρὸς τὰ μεταβαλλό-

D

Cum vero virtus ipsi hoc inesset: potentiae enim
est, contrahi quidem in paucis et imminui, dila-
tari vero in magnis et augeri. Quod cum magnis
una extendi exæquarique ipsi possibile est, immi-
nui vero in parvis et contrahi impossibile, virtus
equidem minime inerat. Virtuti enim si hoc possi-
bile esse dixeris, illud autem impossibile; eandem
virtutem esse abnegas, tanquam quæ infirma atque
imbecillis est circa quæ non potest. Imo nec ali-
quam divinitatis excellentiam continebit circa ea

(6) Πῶς ὁ τοῦ Θ. Errata in Græco relicta sunt,
uti erant in codice ms. bibliothecæ Augustanæ,

unde hujusmodi fragmentum desumptum. ALLAT.

quæ immutantur. Namque et homines et reliqua animalia, circa ea in quibus aliquid possunt operantur, circa ea in quibus non possunt, resoluta viribus nihil agunt. Propterea hanc ob causam Filius Dei in homine circumclusus est, quod hoc illi impossibile non erat. Virtute enim passus est, impassibilis manens, et mortuus est, incorruptibilitatem mortalibus donans. Corpus siquidem a corpore verberatum aut sectum, tantumdem verberatur aut secatur, quantum verberans verberat et secans secat. Secundum enim rei subjectæ repercussum verberanti ictus fit, cum æqualia pati necesse sit, et agens, et id quod agitur. Siquidem si quod secatur cum parva habitudine secanti non responderit, quod secat secare non poterit. Latiori enim ensis si non obstiterit subjectum corpus, sed potius cessaverit, omni affectu operatio frustrabitur, ut videre est in corporibus subtilioribus ignis et aeris. Dissolvitur namque in similibus manetque absque effectu solidiorum corporum impetus. Quod si ignis aut aer, lapis aut ferrum, aut lignum, aut aliud, quod homines contra sese usurpantes sibi invicem cædem inferunt, vulnerare et dividere non potest quod subtilioris naturæ sit, quam ratione non potius invulnerabilis mansit Sapientia et impassibilis, nulla in re ab aliquo læsa, licet simul conjuncta esset corpori, quod secabatur et clavis figebatur, cum præstantior et purior omni natura, unum si excipias illius genitorem Deum, existere?

μενα καὶ τὰ ἐρχόμενα τῶν ζώων χαριᾶ * ἐφ' ὧν μὴ ἂν δύνωνται τι δράσαι ἐνεργοῦσιν, ἐφ' ὧν ἂν μὴ δύνωνται φθίνωσι. Διόπερ ταύτη μᾶλλον κευδύρηται ἐν ἀνθρώπῳ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὅτι μὴ ἦν αὐτῷ τοῦτο ἀδύνατον· ὅτι δυνάμει καὶ ἔπαθεν ἀπαθῆς μένων, καὶ ἔθανεν, ἀθανάσιον τῷ θνητῷ χαριζόμενος. Σῶμα μὲν γὰρ ὑπὸ σώματος τυπόμενον ἢ τεμνόμενον τοσοῦτον τύπεται ἢ τέμνεται, ὅσον ἂν τὸ τύπον τύπτει, καὶ τὸ τεμνόμενον τέμνει. Κατὰ ἀντιτύπησιν γὰρ τοῦ ὑποκειμένου τῷ τύποντι ἢ πληγῇ γίνεται, ἐν Ἰσφί πάθει τῶν ἐκατέρων ὄντων καὶ τοῦ δρώντος καὶ τοῦ δρωμένου. Ἄμειλι ἐάν μὴ τὸ τεμνόμενον μετὰ ὀλίγης ἕξεως ἀντιτορήσῃ τῷ τέμνοντι, τὸ τεμνόμενον τέμνειν οὐ δυνήσεται. Τῇ γὰρ φορᾷ ξίφους οὐκ ἀντιπαραμείναντος τοῦ ὑποκειμένου σώματος, ἀλλὰ συνείξαντος μᾶλλον, ἀπρακτος γίνεται ἡ ἐνέργεια· ὅσον καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν λεπτομερεστέρων σωμάτων πυρὸς, αἰέρος. Ἐκλύεται γὰρ ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἀνεέργητος τῶν στερεωτέρων ὀρμῆς σωμάτων. Εἰ δὲ πῦρ, ἢ ἀήρ, λίθος, ἢ σίδηρος, ἢ ξύλον, ἢ ἄλλο, οἷς οἱ ἄνθρωποι χρώμενα καθ' ἑαυτῶν ἀλληλοφονοῦσι, τρώσαι δὲ καὶ διελεῖν οὐ δύναται· παρὰ τὸ τῆς θεικτικῆς τε αὐτῶ καὶ λεπτομερεστέρως φύσεως τυγχάνειν· πῶς οὐ μᾶλλον ἀπρακτός γε ἔμεινεν ἡ Σοφία καὶ ἀπαθῆς, οὐδὲν πρὸς οὐδενὸς κακυνομένη, κἂν τεμνόμενον συνῆν καὶ προσηλωμένον τῷ σώματι, βελτίων καὶ καθαρωτέρα φύσεως πάσης μετὰ τὸν γεννησάμενον αὐτὴν Θεὸν ὑπάρχουσα;

ALIA NONNULLA

EJUSDEM S. METHODII FRAGMENTA.

I.

(Ex Nicetæ Catena in Job, cap. xix, pag. 429 edit. Londin. 1657.)

Methodii.

Fortasse autem, quoniam amici Job se causam intelligere propter quam talia pateretur, arbitrati essent, longiore oratione ad eos usus vir justus, divinatorum judiciorum sapientiam, non sibi tantum, sed et omni homini incomprehensibilem esse fateatur; et ad suscipiendam consilii divini scientiam, locum terrestrem haud idoneum esse affirmat. Dixerit autem aliquis, perfectam et absolutam pietatem, rem plane divinam et a Deo solo hominibus tributam, hoc loco sapientiam vocari. Sensus autem verborum hic est; Deus, inquit, hominum naturæ vini ac facultatem inveniendi, una cum prudentia et artificio inserens, magna iis largitus est; qua accepta terram ad eruenda metalla effodiunt, et colunt; sapientiam autem quæ cum pietate conjuncta est, in nullo loco invenire licet. Nec homo

Methodiou.

Ἴσως δὲ, ἐπεὶ οἱ φίλοι τοῦ Ἰὼβ ᾤοντο τὴν αἰτίαν κατελιγμένην δι' ἣν ταῦτα ἔπασχε, πρὸς ἐκείνους ἀποτεινόμενος ὁ δίκαιος, τὴν περὶ τῶν κριμάτων τοῦ Θεοῦ σοφίαν ἀληπτον εἶναι ὁμολογεῖ, οὐ μόνον αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ παντὶ ἀνθρώπῳ, καὶ τὴν ἐπιστήμην τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ μὴ ἱκανὸν εἶναι παραδέξασθαι τὸν περίγειον τόπον, ἀποφαίνεται. Φαίη δ' ἂν τις σοφίαν ἐνταῦθα τὴν τελείαν εὐσέβειαν εἰρησθαι, πρᾶγμα θεῖον, ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις δωρούμενον. Ὁ δὲ νοῦς τῶν ῥητῶν οὗτος· Μεγάλα, φησὶν, ὁ Θεὸς τοῖς ἀνθρώποις ἐδωρήσατο, ἐν τῇ φύσει κατασπείρας αὐτῶν τὸ ἐρευνητικὸν, καὶ σοφὸν, καὶ τεχνικόν· ὅπερ λαβόντες οἱ ἄνθρωποι, γῆν τε μεταλλεύουσι καὶ γεωργοῦσι· τὴν δὲ κατὰ θεοσέβειαν σοφίαν οὐκ ἐν τόπῳ (τινὶ) ἔστιν εὐρεῖν· οὐκ οἴκοθεν ταύτην ἄνθρωπος ἀναλαθεῖν δύναται· οὐκ ἄλλοις παραδοῦναι. Ὅθεν καὶ οἱ Ἑλλήνων σοφοί, ἰδίᾳ δυνάμει

τὴν θεοσέβειαν ζητήσαντες, ἠσπύχησαν. Τὸ γὰρ A πρᾶγμα, ὡς ἐφημεν, οὐκ ἀνθρώποις ἐστὶν ἐφικτόν, ἀλλὰ τῆς θείας δωρεᾶς τε καὶ χάριτος· διὰ τοῦτο καὶ ἐξ ἀρχῆς ὁ Θεὸς τὰ μὲν δι' ὀπτασιῶν, τὰ δὲ δι' ἀγγέλων ἐπιφοιτήσεως, τὰ δὲ διὰ τῶν θεοφορομένων ἀγίων προφητῶν, τὴν θεοσέβειαν τοὺς ἀνθρώπους ἐξεπαίδευσε. Καὶ ἡ θεωρητικὴ δὲ σοφία Θεοῦ δῶρον, ἐξ ἧς κινούμεθα περὶ τὰς τέχνας καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα, καὶ ἦν πάντες κοινῶς ἔχομεν, ἄδικοι τε καὶ δίκαιοι· εἰ γὰρ (7) ζῶα γεγονάμεν λογικὰ, ταύτην εἰλήφραμεν. Ταύτην τοι καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐλέγετο· *Ἰότερον οὐχ ὁ Κύριος ὁ διδάσκων σύνεσιν καὶ ἐπιστήμην*; ὡς τοῦ κτήματος θεοδωρήτου τυχεύοντος.

liri potest. Unde et Græcorum sapientes, qui suis viribus nisi, pietatem et Numinis cultum indagabant, a scopo aberrarunt. Res enim, ut diximus, vires humanas excedit, et Dei donum ac gratia est: proindeque ab initio, partis visionibus, partim angelorum adventu et congressu, partim sanctorum prophetarum divinitus afflatorum sermonibus, Deus homines in pietate veræque religionis cultu erudit. Quin etiam sapientia contemplativa, qua ad artes et studia alia impellimur, quaque communiter omnes, justi et injusti, præditi sumus, Dei donum est: qua enim animalia rationis capacia creati sumus, hanc accepimus. Quare et in superioribus, tanquam de re divinitus concessa loquens, aiebat: *Nunquid non Dominus est, qui docet intellectum et scientiam* *?

II.

Ibid. cap. xxvi, pag. 538.

Methodiou.

Ἐπιστήμηναι, ὅτι Κύριος ἀρχῆθεν ἀνθρώποις οὐ λαλεῖ· ἀλλ' ἐπὶ παρασκευάσθηται ψυχὴ διὰ πλειόνων, καὶ ἐγγυμνάσθηται, καὶ ἀναβῆ εἰς ὕψος, καθ' ὅσον δυνατὸν ἀνθρωπίνῃ φύσει, τότε λαλεῖ, καὶ τοὺς αὐτοῦ λόγους ἀποκαλύπτει εἰς τοσοῦτον ἀναβεβηκόσιν. Ἐπειδὴν δὲ ἡ λαλαψὴ χειμῶνός ἐστι ποιητικὴ, ἐν δὲ χειμῶνι περιτάσεων ὁ Ἰωβ περὶ τὴν πίστιν οὐκ ἐναυάγησεν, ἀλλὰ καὶ διέλαμψε· διὰ τοῦτο ὁ χρηματίζων αὐτῷ πρὸς σύμβολον τοῦ καταλαβόντος αὐτὸν χειμῶνος διὰ λαλιᾶτος χρηματίζει· διὰ δὲ τὸ μεταβαλεῖν αὐτοῦ τὰ πράγματα ἀπὸ χειμῶνος εἰς εὐδίαν, οὐ μόνον διὰ λαλιᾶτος, ἀλλὰ καὶ διὰ νεφῶν λαλεῖ.

B

Methodii.

Nota, Dominum non statim ab initio homines alloqui solere; sed postquam anima pluribus præparata et exercitata fuerit, et in altitudinem, quantum humana natura potest, contemplatione ascenderit, tum demum loqui, et sermones iis revelare, qui ad fastigium illud altitudinis evecti sunt. Cum autem turbo tempestatem generet, Jobus vero in afflictionum tempestate fidei naufragium non fecerit, sed constantia ejus potius enituerit, idcirco qui responsum ei dedit, ad significandam calamitatum tempestatem quæ eum corripuerat, per turbinem responsum dat: quia vero procellosum rerum ejus tantum per turbinem, sed per nubes etiam lo-

III.

Ibid. pag. 547.

Methodiou.

Πολλοὶ καταδέβηκαν εἰς ἄβυσσον, οὐχ ὥστε περιπατεῖν ἐν αὐτῇ, ἀλλ' ὥστε δέσμοιο εἶναι. Ἰησοῦς μόνος ἐν ἀβύσσῳ περιεπάτησεν ὡς ἐλευθερός, ὅπου ἴχνη περιπατούντων οὐκ ἔνι. Ἐβλετο γὰρ θάνατον ὡχ ὑπεύθυνος ὢν, ἵνα τοὺς ὑποκειμένους θανάτῳ λυτρώσεται· *Λέγων τοῖς ἐν δεσμοῖς· Ἐξέλθετε καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει· Ἀνακαλύψθητε.* * Ὡ καὶ τὰ ἐξῆς συμφωνοῦσιν.

C

Methodii.

Multi in abyssum descenderunt, non ut in ea ambularent, sed ut vinculis constricti tenerentur. Solus Jesus in abyso ubi nulla sunt ambulantium vestigia, tanquam liber ambulavit. Mortem enim elegit, cui non esset obnoxius, ut morti addictos liberaret: *Dicens iis qui in vinculis erant, Exite: et iis qui in tenebris, Revelamini* *. Cui, ea etiam quæ sequuntur, consentiunt.

IV.

Ibid. cap. xxviii, pag. 570.

Methodiou.

Ὅρξ· ἐπὶ τέλει τῶν ἀθλῶν ἀναγορεύει τὸν ἀθλητὴν λαμπρῷ τῷ κηρύγματι, καὶ γυμνοὶ τῆς πληγῆς τὸ ἀπόρρητον· *Οἶμι με ἄλλως σοι κερηγματικένας, λέγων, ἢ ἵνα ἀναφανῆς δίκαιος*; Τοῦτο τῶν τραυμάτων τὸ φάρμακον· τοῦτο τῆς ὑπομονῆς ἡ ἀντίδοσις. Τὰ γὰρ ἐξῆς ἴσως μικρὰ, κὰν μεγάλα τισὶ δοκῆ, καὶ μικρῶν ἔνεκεν οἰκονομηθέντα, καὶ εἰ (8) διπλασίω τῶν ἀφηρημένων ἀντιλαμβάνει.

D

Methodii.

Vides ut post certaminum exitum, illustri præconio athletæ laudes celebret, quodque in plaga absconditum erat, revelet, cum ait: *Putasne me aliter tibi respondisse, quam ut justus appareas* *? Hoc vulnere pharmacum, hæc patientiæ remuneratio. Quæ enim consecuta sunt, licet prioribus duplo auctiora receperit. exigua quibusdam et levioribus de causis, divina Providentia ita disponente, et illi tributa videri possint.

* Job xxi, 22. xxii, 2. * Isa. xlix, 9. * Job xl, 3, sec. LXX.

(7) *Ei γάρ. Leg. ἢ γάρ. COMBEF.*

(8) *Kal εἰ. Forte El kal. P. JUNIUS.*

V.

Ibid. cap. XIX, pag. 418, ex Olympodoro.

Methodius autem . Spiritum divinum qui a Deo omnibus concessus est, et de quo Salomon dixit : *Incorruptus enim tuus spiritus est in omnibus, pro conscientia accipit, quæ et animam peccatricem condemnet.*

Μεθόδιος δέ· Πνεῦμα θεῖον, πᾶσιν ἀνθρώποις ὑπὸ Θεοῦ δοθέν, περὶ οὗ καὶ Σολομὼν ἔφασκε· Τὸ γὰρ ἀφθαρτόν σου Πνεῦμά ἐστιν ἐν πᾶσι, τὸ συνεῖδός ἐκλαμβάνει, ὃ καὶ καταγινώσκει τῆς ψυχῆς ἁμαρτανούσης.

VI.

Ex Parallelis Damascen., Opp. tom. II, pag. 331, D.

Ejusdem Methodii.

Præstabilius esse censeo corripere quam corripere, quanto præstantius est semet a malo quam alium liberare.

Τοῦ αὐτοῦ Μεθοδίου (9).

Μεῖζον ἀγαθὸν τὸ ἐλεγθῆναι τοῦ ἐλέγξει νομιζώ· ὅσω μείζον ἐστὶ τὸ ἑαυτὸν ἀπαλλαγῆναι κακοῦ τοῦ ἄλλον ἀπαλλάξαι.

VII.

Ibid. pag. 438, B.

Ejusdem Methodii.

Non potest humana natura ipsam pure justitiam in anima perspicere, quippe cujus cogitationes pleurumque cæcutiant.

B

Τοῦ αὐτοῦ Μεθοδίου.

Οὐ δύναται ἡ ἀνθρωπίνη φύσις αὐτὸ καθαρῶς τὸ δίκαιον ἐν ψυχῇ θεάσασθαι, τὰ πολλὰ τῶν λογισμῶν ἀμβλυώττουσα (10).

VIII.

Ejusdem Methodii.

Malitia neque virtutem, neque ipsa se ipsam unquam cognoverit.

Τοῦ αὐτοῦ Μεθοδίου.

(11) Πονηρία ἀρετὴν τε καὶ ἑαυτὴν οὐδέποτε ἐν γνοίη.

IX.

Ejusdem Methodii.

Justitia, ut videtur, quadrata est, undecunque æqualis ac sibi similis.

Justum Dei judicium nostris affectionibus accommodatur; et quales quidem res nostræ fuerint, quaque se habuerint ratione, talem eodem modo retributionem sortimur.

C

Τοῦ αὐτοῦ Μεθοδίου.

Ὡς ἔοικεν, ἡ δικαιοσύνη τετραγώνος ἐστὶ, πάντοθεν ἴση καὶ ὁμοία.

(12) Ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασία ταῖς ἡμετέραις διαθέσειν ἐξομοιοῦται· καὶ οἷα περ ἂν τὰ παρ' ἡμῶν ἦ, τοιαῦτα ἡμῖν ἐκ τῶν ὁμοίων ἀντιπαρέχεται.

¹ Sap. XII, 4.

(9) Fragmentum istud nobis servatum in *Parallelis* Damascenicis prætermisit Combefisius. GALL.

(10) Ἐν ψυχῇ... τῶν λογισμῶν ἀμβλ. Ita editio Lequienii. At Combefisius, ἐν ψυχῇ τῶν λογισμῶν θεάσασθαι, τὰ πολλὰ ἀμβλυώττουσα, emendabatque τῶ λογισμῶ. Ib.

(11) Πονηρία ἀρ. Hanc sententiam tanquam ex *Parallelis* Damascenicis haustam profert Combefisius. At in editione Lequieniana eam nusquam detegere licuit.

(12) Ἡ τοῦ Θ. Hæc recitat Combefisius velut ex Stobæi sermone 52 excerpta. Verum ex Methodio nihil apud Stobæum legitur, sed apud Antonium Melissam, ex cuius lib. 1, cap. 43, et S. Maximi cap. v conflatus est sermo 52 in editione Wechelianâ. Sic monet Fabricius *Bibl. Gr. tom. VIII. pag. 715*. In editione autem Genevensi ann. 1619 *Locorum communium* Antonii et S. Maximi, occurrit hoc dictum serm. 41, pag. 60, atque Gregorio Nysseno tribuitur.

ALEXANDER LYCOPOLITANUS EPISCOPUS

NOTITIA

(GALLAND. *Vet. Patr. Biblioth.*, IV, Proleg., p. IX.)

I. *Alexander unde dictus Lycopolita? An Lycopoleos episcopus? Photii locus expenditur. Quo tempore sederit.*

II. *Ejus Tractatus adversus Manichæos quanti faciendus. Auctor primum ethnicus, deinde Manichæicis placitis addictus. Ipsius Manetis ætati quam proxime accessit. Ab errore divinitus revocatus, hæresiarum dogmata solide refutavit.*

III. *Alexandri opus primum a Combefisio evulgatum. Quid in eo Latine reddendo præstiterit editor. In illius editione recudenda novum studium adhibitum.*

I. Alexandrum Lycopolitam appellatum quasi Lyco Thebaidis urbe oriundum, adeoque natione Ægyptium, existimavit Combefisius (a); cui accessere Caveus (b) et Fabricius (c). Sed incerta plane conjectura, si fides habenda Photio in *Epitome de Manichæis*, quam dudum edidit cl. Montfauconius (d). In eo siquidem opere Photius de scriptoribus verba faciens qui adversus illos hæreticos stylum strinxere, meminit quoque nostri Alexandri (e) tanquam urbis Lycorum pontificis: Ὁ τε τῆς πόλεως Λύκων Ἀλέξανδρος τοῦ ἀρχιερατικοῦς ἐγκειρισμένος νόμους, ut proinde haud facile dictu statuatur, num auctor *Lycopolita* propterea fuerit appellatus, quod ortum duxerit sive ex Thebaidis primæ Lycopoli, sive ex altera Lycopoli inferioris Ægypti quam in nomo Sebennytico mari proximam Stephanus statuit; an potius idcirco fuerit Lycopolita dictus, quod Lycopoleos episcopatum obtinuerit.

Neque vero alicui moram inferre debet insolens Photiana loquendi ratio, qua fertur Lycopolitanum archiepiscopatum tenuisse Alexander; cum unum Alexandrinum antistitem totius Ægyptiacæ diœceseos archiepiscopum fuisse constet. Epiphanius certe Meletium Lycopolitanum episcopum schismaticum memorans (f): « Atque ille quidem, ait, cæteris Ægypti episcopis antecellens, secundum a Petro Alexandrino dignitatis locum obtinebat: » Ἐδοκεῖ δὲ ὁ Μελήτιος τῶν κατὰ τὴν Αἴγυπτον προήκων, καὶ δευτερευόν τῷ Πέτρῳ τῷ τῆς Ἀλεξανδρείας κατὰ τὴν ἀρχιεπισκοπῆν. Atque in eandem senten-

tiam alibi tradit (g) « Meletium habitum fuisse Thebaidis Ægypti provinciæ archiepiscopum: » Μελήτιος, ὁ τῆς Αἴγυπτου ἀπὸ Θεβαΐδος δοκῶν εἶναι καὶ αὐτὸς ἀρχιεπίσκοπος. Hæc autem quoquo modo accipiantur, si quis admittenda censeat, in sede Lycopolitana proximè antecesserit Alexander Meletium, quem ineunte sæculo IV cathedram illam occupasse comperimus: quo sane ordine inter Lycopolitanos præsules ipsum refert Lequienius V. C. Photii auctoritate permotus (h).

II. Porro utcunque se res habeat, sive origine sive dignitate sedis Lycopolita fuerit noster Alexander, illud certum exploratumque, ipsum jure optimo inter scriptores ecclesiasticos locum sibi vindicare, quippe qui luculentum adversus Manichæorum placita tractatum litteris consignarit: Allatio propterea dictus (i) auctor *eruditissimus* et φιλοσοφικώτατος, ejusque opus *libellus aureus*; ex quo etiam duo loca exscripsit protulitque, dum adhuc in bibliothecis latebat.

Ex operis autem inscriptione discimus Alexandrum fuisse primum ethnicæ superstitioni addictum: mox vero, Græcorum cultu relicto, Manichæicæ doctrinæ animum adjecisse, quam ab iis qui cum hæresiarcha familiariter fuerant conversati, ἀπὸ τῶν γνωρίμων τοῦ ἀνδρός, se accepisse testatur (j): ut propterea si ab ipsius Manetis temporibus haud longe remotum fuisse auctorem quis existimet, id sane jure optimo conjicere videatur. Ab ea demum secta divinitus revocatus atque ad Ecclesiam con-

(a) Combef. *Auctar. noviss.*, part. II, pag. 2.

(b) Cav. *Dissert. de script. eccl. incert. aetat.*, p. 2.

(c) Fabric. *Bibl. Gr.*, tom. V, pag. 287.

(d) Montf. *Bibl. Coisl.*, pag. 549 seqq.

(e) Phot. *Epist. de Manich.*, l. c., pag. 354.

(f) Epiph. *hær. LXVIII*, num. 1.

(g) Id. *hær. LXIX*, num. 2.

(h) Lequien. *Or. Chr.*, tom. II, pag. 597.

(i) Allat. *ad Eustath. Hexæm.*, pagg. 30 et 36.

(j) Alex. *de Manich. placit.*, cap. 2.

fugiens, hæresiarchæ illius probra detexit, et male-
sana ejus dogmata solide refutavit : quod quidem
magnifice præstitit, pluraque simul quam alii, ut
quondam sectæ domesticus, de illius placitis nobis
comperta fecisse comperitur : quo etiam nomine
hujusmodi auctoris lucubratio multo in pretio ha-
benda videtur.

III. Hunc autem Alexandri setum primus in lucem
extulit Combefsius (k) ex Emerici Bigotii exemplari,
quod hic in Itæliam profectus ab Holstenio magno
munere acceperat. Auctoris stylus duriusculus, at-
que imperitia scribæ adhuc intricatior, quin et
ipsius argumenti perplexitas lectorem interdum
moratur, adeo ut nec lectionem patienter tulerit

(k) Combef. *Auct. noviss.*, part. II, pag. 5 seqq. B

A Henricus Valesius vir summus, inquit laudatus
Combefsius. Qui et de se ipso deque sua interpre-
tatione ista subdit : « Mihi quoque, fateor, non
unam sinit crucem, non tam scriptoris λογῶν, ac si
quid ejus nævis ascribi potest (quibus non adeo
sordere existimem) quam exscribentis manus, sive
menda priori exemplari hærebant, sive ipsa adjecit.
Factum tamen spero, ut qua insudavi opera, omnem
lectori prope refixerim, ac quibus hæreat, pauca re-
liquerim. » Hæc ille. Cujus editionem quæ una ex-
stat, emendatiorem nitidioremque proferimus; et
quo planior operis contextus evadat, illud in sec-
tiones partitum exhibemus.

ALEXANDRI EPISCOPI LYCOPOLITANI TRACTATUS DE PLACITIS MANICHÆORUM.

ALEXANDRI LYCOPOLITÆ, QUI EX GEN-
TIBUS AD MANICHÆI OPINIONES CON-
VERSUS FUERAT (1).

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ (2) ΛΥΚΟΠΟΛΙΤΟΥ ΕΠΙΣΤΡΕ-
ΨΑΝΤΟΣ ΕΞ ΕΘΝΩΝ ΠΡΟΣ ΤΑΣ ΜΑΝΙΧΑΙΟΥ
ΔΟΞΑΣ.

CAP. I. *Philosophiæ Christianæ præstantia. In Christianis hæreseum origo.*

Christianorum philosophia simplex appellatur.
Hæc nimirum instituendis moribus plurimum navat
operam, certioris veritatis de Deo sermones ob-
scure insinuans; quorum caput, rei hujus diligen-
tiam merito omnes admiserint, ubi causa efficiens
nobilissima antiquissimaque, atque omnium auctor,
ab illis statuitur. Relictis namque his, qui mores
consectantur, quæ operosiora sunt, qualis videlicet
virtus moralis est et rationalis, quæcunque item de
moribus, deque vitiis et affectibus dicuntur, circa
præceptiones morantur : haud quidem elementa
reddentes quibus unaquæque virtus paranda sit;
crassiora vero præcepta, sic quasi temere conge-
rentes : quorum auditu commune vulgus, ut expe-
rientia discimus, ad modestiam valde proficit, insi-
detque eorum moribus pietatis character, vivificans,
quæ ex tali consuetudine morum compositio indo-
lesque contrahitur, paulatimque ad boni honestique
ducens appetitum.

Hac vero a sequentium turba in multas divisa
quæstiones, exstiteret plures, ut fere in iis sit qui

Χριστιανῶν φιλοσοφία ἀπλή καλεῖται. Αὕτη δὲ ἐπὶ
τὴν τοῦ ἡθους κατασκευὴν τὴν πλείστην ἐπιμέλειαν
ποιεῖται, αἰνιττομένη περὶ τῶν ἀκριβεστέρων λόγων
περὶ Θεοῦ· ὧν τὸ κεφάλαιον τῆς περὶ ταῦτα σπου-
δῆς εἰκότως ἀν' ἅπαντες ἀποδέξαιτο, ἔνθα τὸ ποιη-
τικὸν αἴτιον τιμιώτατον τίθεται καὶ προσβύτατον,
καὶ πάντων αἴτιον τῶν ὄντων. Ἐπεὶ καὶ τοῖς ἡθικοῖς
τὰ ἐργωδέστερα παραλείποντες, οἷον τίς τε ἡ ἡθικὴ
ἀρετὴ καὶ λογικὴ, καὶ ὅσα λέγεται περὶ ἡθῶν καὶ
παθῶν, περὶ τῶν ὑποθετικῶν διατρέβουσι τόπον· σπι-
χραῖα μὲν πρὸς ἐκάστης ἀρετῆς ἀνάληψιν οὐκ ἀποδι-
δόντες· παραγγέλματα δὲ παχύτερα, ὡς ἐτύγγανεν,
ἐπισωρεῦοντες, ὧν ὁ πολλὸς δῆμος ἀκούων, ὡς ἐκ τῆς
πέρας ἔστι μαθεῖν, σφῶδρα ἐπιδίδωσιν εἰς ἐπιείκειαν,
καὶ τῆς εὐσεβείας χαρακτὴρ ἐνιζάνει αὐτῶν τοῖς
ἡθεσιν, ἀναξωπυρῶν τὸ ἐκ τῆς τοιαύτης συνηθείας
συνεκλημμένον ἡθος, καὶ κατ' ὀλίγον εἰς τὴν τοῦ κα-
λοῦ αὐτοῦ δρεξίν ὁδηγῶν.

Εἰς πλείστα δὲ ταύτης ὑπὸ τῶν ἐπιγενομένων με-
ρισθείσης ζητήσεις, συνέστησαν πλείονες, καθάπερ

(1) Interprete Francisco Combefisio.

(2) Ἀλέξ. Photius in *Epitome de Manichæis*,
quam edidit cl. Montfauconius *Bib. Coisl.* pag. 354,

urbis Lycorum præulem fuisse hunc scriptorem
testatur his verbis : Ὁ τε τῆς πόλεως Λύκων Ἀλέ-
ξανδρος τοὺς ἀρχιερατικοὺς ἐγκρατεῖς νόμους.

ἐν τοῖς ἐριστικοῖς· ἀφ' ὧν ἐντρεχεστέρους μὲν ἄλλους ἐτέρων μάλλον καὶ ζητητικωτέρους, ὡς ἂν τις εἴποι, γεγενῆσθαι συμβέβηκε· καὶ τινες ἤδη καὶ αἰρέσεων προσήσαν· ἀφ' ὧν ἡ κατὰ τὸ ἦθος ἀδελος κατασκευὴ ἐμαραίνετο· τῆς μὲν κατὰ τὸν λόγον ἀκριβείας ὡς ἐφικνουμένων τούτων, ὅσοι τῶν αἰρέσεων ἠγεῖσθαι ἤξιον· τοῦ δὲ πολλοῦ πλῆθους στασιαστικώτερον πρὸς αὐτὸ διατεθέντος. Κανόνος δὲ οὐδενὸς ὑπόνομος οὐδὲ νόμων, ἀφ' ὧν τῶν ζητήσεων πορίσασθαι λύσιν, καθάπερ δὲ ἐν τοῖς ἄλλοις ἡ φιλοτιμία εἰς ὑπερβολὰς ἐκπίπτουσα, οὐκ ἔστιν ὃ τι οὐ λυμίνεται.

A contentioni student, alii aliis solertiores, argutiusque ac quæstionibus, ut sic dicam, sagaciores : ita sane ut jam quoque hereseon sectarumque antistites parentesque emerterint : per quos in obscurum adducta ac labefactata morum institutio est : dum ii certam sermonum veritatem non assequuntur (quotquot nimirum sectis antistari volunt), plebsque ac vulgus inde in rixas ac contentiones majorem in modum excitatur. Cumque nulla suppetat regula, nullæ præsto sint leges, unde eorum quæ in quæstionem veniunt, solutionem nancisci liceat, sed velut in allis, honoris contentio in nimietatem adducta atque excedens, non est cui labem noxamque non afferat.

CAP. II. *Manichæi, seu Manetis, ætas. Primi discipuli. Duo principia. Materia Manichaica.*

Ὡς τὰ καὶ ἐπὶ τούτων, τῇ καινότητι τῶν δοξῶν B ἐκάτερος τὸν πρὸ αὐτοῦ υπερβάλλεσθαι σπουδάζων, εἰς ἀνήνυτον πρᾶγμα τὴν ἀπλήν ταύτην ἐμβεβλήκασι φιλοσοφίαν· ὡσπερ ὁ λεγόμενος Μανιχαῖος, ὃς Πέρσης μὲν τις ἔστι τὸ γένος· καὶ γέ τις Πάπος (5) τὸ ὄνομα πρὸς ἡμᾶς ἐγένετο τῆς τοῦ ἀνδρός δόξης ἐξηγητῆς, καὶ μετὰ τοῦτον Θωμᾶς, καὶ τινες ἕτεροι μετ' αὐτούς. Αὐτὸς δὲ ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ μὲν γεγονέναι λέγεται, συστρατεῦσαι τε Σαπώριω τῷ Πέρσῃ προσκρούσαντα δὲ τι τοῦτω ἀπολωλέναι. Τοιάδε οὖν τις γῆμη τῆς ἐκείνου δόξης ἀπὸ τῶν γνωρίμων τοῦ ἀνδρός ἀφίκετο πρὸς ἡμᾶς. Δύο ἀρχὰς ἐτίθετο, Θεὸν καὶ ὕλην. Εἶναι δὲ τὸν μὲν Θεὸν ἀγαθόν, τὴν δὲ ὕλην κακόν. Ἀγαθῷ δὲ πλεον τὸν Θεὸν υπερβάλλειν ἢ κακῷ τὴν ὕλην. Τὴν δὲ ὕλην λέγει οὐκ ἦν Πλάτων τὴν πάντα γινομένην, ὅτ' ἂν λάβῃ ποιότητα καὶ σχῆμα· δὲ ὁ πανδεχῆ καὶ μητέρα καὶ τιθῆν καλεῖ· καὶ Ἀριστοτέλης τὸ στοιχεῖον, περὶ ὃ τὸ εἶδος καὶ ἡ στέρσις· ἀλλ' ἕτερόν τι παρὰ ταῦτα. Τὴν γὰρ ἐν ἐκίστῳ τῶν ὄντων ἄτακτον κίνησιν, ταύτην ὕλην καλεῖ. Συντετάχθαι δὲ τῷ Θεῷ δυνάμεις ἐτέρας, οἷον ὑπέρειδας, ἀγαθὰς πάσας· καὶ ἄλλας τῇ ὕλῃ ὁμοίως πάσας κακάς. Τὸ δὲ λαμπρὸν καὶ τὸ φῶς καὶ τὸ ἄνω, πάντα ταῦτα σὺν τῷ Θεῷ εἶναι· τὸ ἀμυδρὸν δὲ καὶ τὸ σκότος καὶ τὸ κάτω σὺν τῇ ὕλῃ. Εἶναι δὲ καὶ τῷ Θεῷ ὀρέξεις, ἀλλὰ καὶ ταύτας ἀγαθὰς· καὶ τῇ ὕλῃ ὁμοίως, ἀλλὰ πάσας κακάς.

Sic in his quoque, dum opinionum novitate quisque se priorem ac superiorem superare contendit, philosophiam quæ simplex sit, eo tandem adduxerunt, ut præstari non possit. Talis exstitit, quem Manichæum vocant, natione Persa; cujus ad nos opinionis doctor Papus nomine, et post eum Thomas, venit, eosque secuti nonnulli alii. Aiunt hominem Valeriano imperatore vixisse, ac Sapori Persarum regi militantem, cum apud illum offendisset, periisse. Ejuscemodi vero viri illius opinionis fama, ab ejus familiaribus ad nos permeavit. Duo ponebat principia, Deum et materiam. Deum autem bonum dicebat, materiam malum affirmabat. Bono Deum magis præcellere, quam malo materiam. Materiam vero vocat non quam Plato dicit, quæ omnia fiat, tunc, cum qualitatem figuramque receperit : unde et omnium susceptricem et matrem et nutricem vocat : Aristoteles quoque elementum, circa quod forma et privatio versantur ; sed aliud quid præter illa. Qui enim in rebus singulis motus incompositus est, hunc materiam appellat. A Deo stare virtutes alias, velut ancillas, omnes bonas; aliasque similiter a materia, omnes malas. Porro splendidum et lucem ac superius, cuncta hæc cum Deo esse; obscurum vero et tenebras ac inferius, cum materia. Quin habere Deum appetitiones, verum has quoque bonas : ac materiam similiter, sed omnes malas.

CAP. III. *Manichæi deliria circa materiam.*

Εἰς ἐπιθυμίαν οὖν ποτε τὴν ὕλην ἐλθεῖν εἰς τὸν ἄνω D ἐφικέσθαι τόπον· ἀφικομένην δὲ, θαυμάσαι τὸ τε λαμπρὸν καὶ τὸ φῶς ὅσον ἦν παρὰ τῷ Θεῷ. Καὶ δὴ θέλει τὴν ἀρχὴν ταύτην κατασχεῖν, τὸν Θεὸν παρασαμένην. Τὸν δὲ καὶ βεβουλήσθαι μὲν ταύτην τιμωρήσασθαι, ἀπορεῖν δὲ κακοῦ, ὃ καὶ τιμωρήσεται· μὴ γὰρ εἶναι κακὸν ἐν Θεοῦ οἴκῳ. Πέμψαι οὖν τινα δύναμιν τὴν ὑφ' ἡμῶν καλουμένην ψυχὴν, ἐπὶ τὴν ὕλην, ἥτις αὐτῇ διὰ πάσης μιχθήσεται. Ἔσεσθαι γὰρ τῆς

Desiderium itaque materiam quandoque incensisse, ut in supernum locum evaderet : cumque adeo evasisset, admiratam splendorem ac lucem, quanta apud Deum esset. Atque hunc principatum, repulso Deo atque summoto, sibi voluisse arripere. Deum porro etiam deliberasse in eam animadvertere ; sed mali copiam quo ipsam puniret, non habuisse, quippe cum non sit malum aliquod in Dei domo. Misisse igitur virtutem quamdam,

(5) Πάπος. Πάπης dicitur in *Anathematismis* editis a Cotelero ad *Recognitiones Clementinas*, num. 3. Dicitur quoque Πάπης in iisdem *Anathematismis* a Tolloio vulgatis in *Insign. Itiner. Ital.* pag. 145. Hinc frustra sunt Caveus et Basnagius.

quorum ille hoc loco reponit *Agapium* Manetis discipulum, qui *Heptalogum* composuit ; hic vero *Addum*, quem *Buddam* alii vocant : ut recte animadvertit Wesselingius in lib. *Probabil.*, cap. 28, pag. 219.

quam nos animam vocamus, in materiam, quæ illi omni immisceatur. Fore namque materiæ mortem, cum tandem postea virtus hæc ab illa separabitur.

Sic igitur per Dei providentiam, commistam materiæ esse animam, dissimili rem quamdam dissimilem. Per hanc vero interim mistionem, cum materia vitium pariter contraxisset, ac laborasse animam. Quemadmodum enim in malo vase, quod in illo existit, haud raro pari qualitate mutatur, sic nimirum etiam in materia tale quid passam animam, a sua deteriore factam indole, in malitiæ commercium transisse. Ejus vero Deum misertum, aliam quamdam virtutem misisse, quam nos δημιουργόν (rerum scilicet opificem ac creatorem) vocamus : quæ cum venisset, et ad mundi creationem aggressa esset, illud virtutis a materia secrevisse, quod ex mistione nihil vitii ac labis contraxisset; atque hinc solem et lunam primum condita esse : quod vero paucillimum aliquid ac mediocre hausisset, id stellas cælumque omne factum esse. Extra mundum autem ejectam, ex sole et luna secretam materiæ partem, esseque ignem illum, cui vis quidem urendi insit, cum ipse tenebrosus et lucis expertus, ac nocti consimilis sit. In reliquis vero elementis et stirpibus et animalibus, in hac rerum universitate versantibus, inæqualiter ferri commistam divinam virtutem. Proptereaque mundum conditum esse, et in illo solem et lunam, quæ rerum vitia interituique præsideant, divinam semper virtutem a materia separando, atque ad Deum transmittendo.

CAP. IV. *Lunæ augmentum et decrementum : nugæ in ea Manichæicæ. De homine et Christo somnia. Absentia insulsa ratio.*

Hæc nempe molitum esse, ut demiurgo ac creatori virtus alia suppetat, quæ ad solis lucis splendores trahat : esseque rem manifestam, velut quis dicat, cæco. Lunam enim augmentum faciendo virtutem accipere, quæ separatur a materia, ac per hoc tempus ea plenam evadere. Ubi vero plena fuerit, inter decrescendum ad solem remittere, solem vero ad Deum abire. Idque adeo cum præstitit, expectare rursum dum alio plenilunio anima ad ipsum commigret : quam similiter assumptam, ad Deum sponte sinat transire. Atque id in omne ævum pensi habere atque operæ.

Sed et in sole ejusmodi simulacrum conspici, qualis est forma hominis ; ambitiosiusque eniti materiam ut ex se ipsa condat hominem, omni sua commista virtute, qui ipse quoque animæ quidpiam habeat : multum tamen contulisse formam, ut homo majus aliquid, præ reliquis animantibus, commercium nancisceretur divinæ virtutis. Esse enim hominem divinæ virtutis imaginem : Christum vero esse mentem. Qui cum aliquando e supernis cælique axe venisset, hujus plurimum partem virtutis ad Deum dimisisset. Ac demum in crucem actum, per eum modum scientiam præbuisse ; divinamque aptasse virtutem, ut in materia crucifigeretur. Quia igitur divinæ voluntatis ac decreti est ut ma-

ὕλη; θάνατον, τὸν μετὰ ταῦτά ποτε τῆς δυνάμεως ταύτης χωρισμόν.

Οὕτως οὖν κατὰ πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ μεμίχθαι τὴν ψυχὴν τῇ ὕλῃ, ἀνόμοιόν τι πρᾶγμα ἀνομοίω. Ἐν δὲ τῇ μίξει συμπαθεῖν τῇ ὕλῃ τὴν ψυχὴν. Ὅσπερ γὰρ ἐν φαύλῳ ἀγγεῖω συµμεταβάλλεται πολλάκις τὸ ἐνυπάρχον, οὕτω δὲ καὶ ἐν τῇ ὕλῃ τοιοῦτό τι τὴν ψυχὴν παθοῦσαν, παρὰ τὴν οὖσαν ἡλαττώσθαι φύσιν εἰς μεταουσίαν κακίας. Οἰκτεῖται οὖν τοῦτο τὸν Θεόν, καὶ πέμψαι τινὰ ἑτέραν δύναμιν, ἣν ἡμεῖς καλοῦμεν δημιουργόν· ἥς δὴ ἀφικομένης, καὶ τῇ κοσμοποιίᾳ ἐπιχειρηκούσας, ἀποκεκρίσθαι τῆς ὕλης ἐκεῖνο τῆς δυνάμεως, ὅσον ἀπὸ τῆς μίξεως οὐδὲν ἦν ἄτοπον πεπονθὸς, καὶ γεγενῆσθαι ἥλιον καὶ σελήνην πρῶτον· τὸ δὲ ἐν μετρίᾳ γεγενὸς κακίᾳ ἀστέρας καὶ τὸν οὐρανὸν σύμπαντα. Τῆς οὖν ὕλης, ἥς ἀπεκρίθησαν ἥλιος καὶ σελήνη, τὸ μέρος ἐκτὸς τοῦ κόσμου ἀπεληλάσθαι, καὶ εἶναι ἐκεῖνο πῦρ, καυστικὸν μὲν, σκοτιώδες δὲ καὶ ἀφεγγές, νυκτὶ προσόμοιον. Ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις στοιχείοις καὶ φυτοῖς καὶ ζώοις, τοῖς ἐν τούτοις, ἀνωμίλως φέρεσθαι τὴν θείαν δύναμιν μεμιγμένην. Δι' ὅθι καὶ τὸν κόσμον γεγενῆσθαι, καὶ ἐν αὐτῷ ἥλιον καὶ σελήνην ταῖς γενέσεσι καὶ ταῖς φθοραῖς, αἰετὴν δύναμιν τὴν θείαν τῆς ὕλης ἀποχωρίζοντας καὶ πρὸς τὸν Θεὸν παραπέμποντας.

et in illo solem et lunam, quæ rerum vitia

Ἐπεὶ γὰρ τοι τῷ δημιουργῷ ἑτέραν δύναμιν ἐπὶ τὸ φωτεινὸν τοῦ ἡλίου καθέλκουσαν ταῦτα διαπραγματεύσασθαι· καὶ εἶναι καὶ ἐμφανὲς τὸ πρᾶγμα, καὶ, ὡς ἂν τις εἴποι, τυφλῷ δῆλον. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς ἀυξήσεσι τὴν σελήνην λαμβάνειν τὴν ἀποχωριζομένην δύναμιν ἀπὸ τῆς ὕλης, καὶ πλήρη γίνεσθαι ταύτης τὸν χρόνον τοῦτον. Πληρωθεῖσαν δὲ, ἐν ταῖς μειώσεσιν εἰς τὸν ἥλιον ἀναπέμπειν· τὸν δὲ πρὸς τὸν Θεὸν ἀπιέναι. Ποιήσαντα δὲ τοῦτο, ἐκδέχεσθαι πάλιν τῆς ἀπὸ τῆς ἑτέρας πανσελήνου πρὸς αὐτὸν τῆς ψυχῆς μετοίκησιν· καὶ παραλαβόντα ὁμοίως πρὸς τὸν Θεὸν ἔξιν αὐτομάτως φέρεσθαι. Καὶ τοῦτο διὰ παντὸς ἐκπονεῖν.

Καὶ εἰκόνα δὲ ἐν ἡλίῳ ἐωρᾶσθαι τοιαύτην, οὗν ἐστὶ τὸ τοῦ ἀνθρώπου εἶδος· καὶ ἀντιφιλοτιμησασθαι τὴν ὕλην ποιῆσαι τὸν ἄνθρωπον ἐξ αὐτῆς κατὰ τὴν διὰ πάσης αὐτῆς τῆς δυνάμεως μίξιν, ἔχοντα καὶ αὐτὸν τι τῆς ψυχῆς· πολὺ μὲντοι συμβεβλήσθαι τὸ εἶδος εἰς τὸ πλεῖον τι παρὰ τὰ ἄλλα θνητὰ ζῶα τῆς δυνάμεως τῆς θείας τὸν ἄνθρωπον μετασχεῖν. Ὑπάρχειν γὰρ αὐτὸν θείας δυνάμεως εἰκόνα· τὸν δὲ Χριστὸν εἶναι νοῦν. Ὅν δὴ, καὶ ἀφικομένον ποτε ἀπὸ τοῦ ἄνω πόνου, πλεῖστον τε τῆς δυνάμεως ταύτης πρὸς τὸν Θεὸν λελυκέναι. Καὶ δὴ καὶ τὸ τελευταῖον ἀνασταυρωθέντα παρασχέσθαι γυνῶσι τοιῷδε τρόπῳ· καὶ τὴν δύναμιν τὴν θείαν ἐνημόσθαι, ἐνεσταυρωσθαι τῇ ὕλῃ. Ἐπεὶ οὖν ἀπόλλυσθαι τὴν ὕλην ἐστὶ Θεοῦ δόγμα,

ἀπέχεσθαι μὲν ἐμφύχων πάντων, σιτίζεσθαι δὲ λάχανα, καὶ πᾶν ὅτι ἀναίσθητον. Ἀπέχεσθαι δὲ γάμων καὶ ἀφροδισίων καὶ τεκνοποιίας, ἵνα μὴ ἐπιπλεῖον ἡ δύναμις ἐνοικήσῃ τῇ ὕλῃ κατὰ τὴν τοῦ γένους διαδοχὴν· μὴ ἐξάγειν δὲ ἑαυτοὺς, μηχανωμένους κάθαρσιν ὧν ἐλυμήνατο ἡ μήξις τῆς ὕλης τὴν δύναμιν.

Cap. V. Solis ac lunæ cultus sub Deo. Manichæis in Græcorum fabellis quæsitâ præsidia. Scripturarum auctoritas ac fides Manichæis syreta.

Τὰ μὲν κεφαλαιωδέστερα ὧν λέγουσιν, ἐστὶ ταῦτα. Τιμῶσι δὲ μάλιστα ἥλιον καὶ σελήνην, οὐχ ὡς θεοὺς, ἀλλ' ὡς ὁδὸν δι' ἧς ἐστὶ πρὸς θεὸν ἀφικέσθαι. Ἀποχωρισθείσης δὲ ἀκριθῶς τῆς θείας δυνάμεως, τὸ ἔξω πῦρ φασί, συμπεσόν, ἑαυτὸ τε καὶ τὸ ἄλλο σύμπαν, ὅτι δ' ἂν λείπηται τῆς ὕλης, συγκαταφλέξειν. Οἱ δὲ ἐν τούτοις χαριέστεροι καὶ Ἑλληνικῶν οὐκ ἀπειροὶ λόγων ἀναμνήσκουσιν ἡμᾶς ἐκ τῶν οικείων. Ἐκ μὲν τῶν τελειῶν τὸν κατατεμνόμενον Διόνυσον τῷ ὡγῷ ἐπιφημίζοντας, ὑπὸ τῶν Τιτάνων, καθάπερ ἐλέγγυσιν αὐτοὶ, τὴν θείαν δύναμιν μερίζεσθαι εἰς τὴν ὕλην· ἐκ δὲ τῶν ποιήσεων τῆς γιγαντομαχίας, ὅτι μὴδὲ αὐτοὶ ἠγνόησαν τὴν τῆς ὕλης κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀνταρσιν. Ἐγὼ δὲ, ὡς μὲν ταῦτα οὐχ ἱκανὰ ψυχαγωγῆσαι τοὺς ἀβασανίστους τὸν λόγον προσιεμένους, οὐκ ἂν εἶποιμι, ὅπουγε καὶ τινὰς τῶν συνηχολακῶτων ἡμῖν ἐν τῷ φιλοσοφεῖν μετέστησεν ἡ τοιαύτη ἀπάτη τῶν λόγων πρὸς ἑαυτὴν· εἰς ἐξέτασιν δὲ ὅπως ἔχει νῦν ἑμαυτὸν καθείς, ἀπορῶ τί χρῆσμαι. Οὕτε γὰρ διὰ τινῶν λόγων νομομισμένων εἰσὶν αὐτῶν αἱ ὑποθέσεις, ἵνα κατὰ ταύτας τὴν ζήτησιν ποιησώμεθα· οὕτε τινὲς ἀρχαὶ ἀποδείξεων, καὶ ἵνα τὰ ταύταις ἐπόμενον βεβαιώμεθα· ἔρμαιόν τε ἀληθῶς ἐστὶ τὸ τῶν ἀπλῶς λεγομένων φιλοσοφεῖν. Οἱ τὰς παρ' αὐτοῖς γραφὰς παλαιὰς τε καὶ νέας ὑποστησάμενοι, θεοπνεύστους εἶναι ὑποτιθέμενοι, τὰς σφῶν αὐτῶν δόξας ἐνευθεύθην πείρηνουσι· καὶ ἐλέγγεσθαι μόνον τῆνικαῦτα δοκοῦσιν, ἐάν τι μὴ ταύταις ἀκόλουθον ἢ λέγεσθαι ἢ πράττεσθαι ὑπ' αὐτῶν συμβαίνει. Καὶ ὅπερ αἱ παρὰ τοῖς φιλοσοφοῦσι καθ' Ἑλλήνας τῶν ἀποδείξεων ἀρχαὶ αἱ προτάσεις διάμεσοι, τοῦτο παρ' αὐτοῖς ἐστὶν ἡ τῶν προφητῶν φωνή. Ἐνταῦθα δὲ τούτων μὲν ἀπάντων ἐκβαλλομένων, λεγομένων δὲ ὧν πρότερον ἐπεμνήσθη ἄνευ τινὸς ἀποδείξεως· ἀναγκαῖον δὲ ὄντος μετὰ λόγου ποιήσασθαι τὴν ἀπόκρισιν, ἀλλὰ μὴ πιθανώτερα ἔτερα παραθεῖναι καὶ μᾶλλον ψυχαγωγεῖν· χαλεπωτέρα ἢ ἐφοδος, καὶ ἔτι μᾶλλον δυσκολωτέρα, ὅτι καὶ τοικίλους τοὺς λόγους ποιεῖσθαι δεῖ. Οἷ τε γὰρ ἀκριτέστεροι τοὺς ὑπὸ τούτων ἄνευ τινὸς πίστεως προκατελημμένους λάθοιεν ἂν, εἰ, ὅτε εἰς ψυχαγωγίαν γένοιτο, εἰς τὰς αὐτὰς λαθὰς ἐμπεσοῦνται· ἐξ ὁμοίων γὰρ γεγονέναι δοξάζουσι. Διὸ πολλῆς καὶ μεγάλης φροντίδος δεῖ, καὶ Θεοῦ ὡς ἀληθῶς, ὅς τοῦ λόγου τῆς ἡσται.

Quamobrem multa magnaue opus diligentia est, ac plane Deo, qui ipse dux et auspex erit sermōnis.

tertia pereat, ab iis abstinere quæ animata sunt; vesci vero oleribus, ac si quid est sensus expers. Se quoque abstinere a nuptiis et venereis ac procreandis liberis, ne altiores in materia radices per generis successionem virtus agat; nec se ipsos eximere, conantes emundare, quam sibi virtus ex admista materia labem conscivisset.

Sunt hæc quidem eorum quæ dicunt ac sentiunt principaliora. Colunt vero maxime solem et lunam, non ut deos, sed ut viam qua eis Deum assequi liceat. Sejuncta vero penitus divina virtute, ignem aiunt exteriorem delapsam, ipsum se, ac si quid aliud fuerit materiæ reliquum, combusturum. Qui autem inter eos lepidiores sunt, nec Græcica eruditionis ac litterarum expertes, ipsi nos ex propriis admonent. Ex cærimoniis quidem ac mysteriis: per Bacchum qui scissus utero est, significari, dividi in materiam a Titanibus, ut ipsi loquuntur, divinam virtutem: ex poetarum autem fabula gigantum pugnae, indicari, Ne illos quidem materiæ adversus Deum rebellionem nescivisse. Ego sane, quemadmodum hæc baud sufficientia ad eorum delinendos animos, qui nullo examine sermonem recipiunt, baud inficias ierim, quandoquidem etiam nonnullos, qui una nobiscum philosophiæ navaverunt operam, ejuscemodi sermonum deceptio ad se traduxit; qui tamen modo rem, ut se habeat examinandam aggrediar, quo me vertam nescio. Non enim per legitimas ulla rationes procedunt illorum hypotheses, ut per eas examen instituere liceat. Neque ulla sunt demonstrationum principia, et ut quod sequitur videamus: inventumque re vera et lucrum insperatum eorum est, qui simplicius philosophari dicuntur. Hi, novas sibi veteresque scripturas adhibentes, cum divinitus inspiratas sibi eas statuant, suas inde opiniones concludunt; tuncque solum argui videntur atque refelli, cum ab eis aliquid non iis consonum aut dici aut agi contigerit. Quodque iis qui Græcorum ritu philosophantur, demonstrationum principia intermediæ propositiones sunt; hoc ipsis est prophetarum vox ac oraculum. Illic autem, cunctis his eliminatis, et cum ea quorum superius memini, absque ulla probatione dicantur; sitque necessarium ut cum ratione responsonem faciamus, non vero probabiliora alia, et quæ magis delinire valeant, proponamus: molestior est aggressio, hincque adeo magis ardua, quod et varios instituere sermones necesse est. Qui namque magis accurati certiorisque veritatis sunt, eos latuerint, quos certa quadam credulitate ante admiserint, si, cum ad deliniendum adhiberi contigerit, in eisdem ansas necessitatesque incidere-

CAΡ. VI. *Manichæorum duo principia. Ipsa vexata. Pythagoreorum de principiis opinio. Bonum et malum contraria. A bono victoria.*

Duo principia statuunt, Deum et materiam. Si quidem id quod fit atque oritur, ab eo quod est, secernat (Manes), haud perinde mala suppositio; ut neque materia ipsa se ipsam efficiat, et contrariorum rationem recipiat, quæ tum agat tum patitur: neque rursus alia talia de effectu rerumque auctore intelligantur, quæ nec forte fas sit dicere; tametsi Deus ad effecta, materia non indigeat, cum omnia in substantia et quæ vere existant ad illum sensu effici nihil prohibeat. Sin autem, quod magis dici videtur, sub ipso inordinatus rerum motus materia est, primum quidem incaute ac imprudens aliud efficiens (etsi maleficum) constituit: nec quid inde sequatur animadvertit; nempe, si necesse omnino sit ut Deus et materia supponantur, aliam quoque materiam Deo suppositum iri: ut videlicet ambobus efficientibus materia subjecta sit. Pro duobus igitur, quatuor nobis principia præstare monstrabitur.

Admiranda vero et ab illo posita utrimque distinctio. Si enim hoc Deum existimat, quod bonum, vultque vere existere quod est illi contrarium; quidni velut Pythagorici quidam malum ipsi contrarium ponit? Ferendum sane magis, ut ab illis duo principia dicantur, bonum et malum; inter se continue pugnantia, cum tamen bonum malo prævaleat. Nam si malum superaret, interirent omnia. Prorsus enim materia secundum se, neque corpus est, neque omnino incorporeum aliquid; at neque simpliciter hoc aliquid: sed indefinita quædam, quæ forma accedente finiatur ac terminetur, velut ignis meta ac pyramide; octaedro (octonorum corporum sensu) aer; icosaedro (vicenorum) aqua; quadrantali, terra. Quoniam igitur modo materia inordinatus motus elementorum existit? Per se itaque subsistens vereque existens non est: nam si motus, in subjecto est; non videtur autem talis esse materia, quin imo primum subjectum et incompositum, et ex quo reliqua.

Quando igitur motus inordinatus est materia, semperne mobili conjunctus erat, aut aliquando ab eo separatus? Certe, si ullo unquam tempore per se erat, sic utique non erat: nullus enim motus sine subjecto est. Si vero semper in subjecto erat, sic rursus duo stantur principia, quod movet et quod movetur. Utri igitur horum tribuetur, ut cum Deo primum illud constituamus?

CAΡ. VII. *Vindicatus ab inordinatione motus. Circularis. Rectus. Generationis et corruptionis. Alterationis et sensum afficientis qualitatibus.*

Accedit sermoni appendix illa prorsus extorris, inordinatum. Quando enim motus non fuerit, merito dicatur. Quænam vero etiam motuum materia? Num qui rectus est, an circularis; vel quæ qualitate sensum afficiente mutantur, vel generationis ac corruptionis motus? Enimvero circularis motus, sic decorus est et compositus, ut rerum universalitatis ordini ascriptus sit: nec Manichæorum sensu hic culpandus videatur, in quo sol et luna, quos

Δύο ἀρχὰς ὑποτίθενται, Θεὸν καὶ ὕλην. Εἰ μὲν τὸ γινόμενον τοῦ ὄντος ἀποχωρίζεται, οὐχ ὁμοίως φαύλη ἢ ὑπόθεσις, ἵνα μήτε ἡ ὕλη ἑαυτὴν ποιῆ, καὶ τῶν ἐναντιῶν ἀποδέχεται λόγον, ποιούσα τε καὶ πάσχουσα· μήτ' αὐ τοιαῦτα πάλιν ἕτερα περὶ τὸν ποιητικὸν αἴτιον θεωρητῆται, ἀ οὐδὲ λέγειν ἴσως θέμις· καίτοι οὐ δεομένου τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰ ἀποτελέσματα ὕλης, ἐν ὑποστάσει δυναμένων γίνεσθαι πάντων πρὸς ἐκεῖνον τὸν νοῦν· εἰ δὲ, ὅπερ μᾶλλον λέγεσθαι δοκεῖ, ὅτι αὐτοῦ ἡ ἀτακτος κίνησις τῶν ὄντων ἐστὶν ὕλη, πρῶτον μὲν λανθάνει ἑαυτὸν ἕτερον ποιητικὸν αἴτιον ὑφισταμένον (κακοποιὸν μέντοι)· οὐχ ὁρᾷ δὲ καὶ τὸ ἐπίμενον, ὅτι, εἰ Θεὸν πάντως ὑποστατέον καὶ ὕλην, ἕτερα τις ὕλη τῷ Θεῷ ὑποστήσεται· ἵνα ἐκατέρω τῶν ποιητικῶν αἰτίων ἡ ὑποκειμένη ὑπάρχη ὕλη. Ἄντι τοίνυν δύο τέτταρας ἡμῖν ποιῶν ἀρχὰς ἐπιδειχθήσεται.

Θαυμαστὴ δὲ καὶ ἡ ἀντιδιαίρεσις. Εἰ γὰρ θεὸς ἐστὶ παρ' αὐτῷ, ὅπερ τὸ ἀγαθόν, καὶ βούλεται ὑφίστασθαι αὐτῷ ἐναντίον, διὰ τί οὐ καθάπερ τινὲς τῶν Πυθαγορείων τὸ κακὸν αὐτῷ ἀντιτίθησιν; Ἄνεκτότερον γοῦν ὕπ' ἐκεῖνον λέγεσθαι δύο εἶναι ἀρχὰς, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν· στασιάζειν δὲ ταύτας συνεχῶς, ἐπικρατεῖν δὲ τὸ ἀγαθόν. Εἰ γὰρ τὸ κακὸν ὑπερέχει, φθαρήσεται πάντα. Ὅλος γὰρ καθ' ἑαυτὴν μὲν ἡ ὕλη οὕτε σῶμα ἐστὶν, οὕτε ἀκριβῶς ἀσιώματόν τι, οὕτε ἀπλῶς τόδε τι· ἀλλὰ ἀόριστός τις προσλαβοῦσα τὸ εἶδος γίνεσθαι ὠρισμένη· οἷον τὴν πυραμίδα μὲν πῦρ· τὸ ὀκτώεδρον δὲ ἀήρ· τὸ εἰκοσάεδρον δὲ ὕδωρ· κύβον δὲ γῆ. Πῶς οὖν ἐστὶ τῶν στοιχείων ἡ ἀτακτος κίνησις ἡ ὕλη; Καθ' ἑαυτὴν μὲν οὖν οὐκ ἐστὶν ὑποστατὴ· εἰ γὰρ κίνησις, ἐν τῷ κινουμένῳ· οὐ δοκεῖ δὲ τοιοῦτον εἶναι ἡ ὕλη, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ πρῶτον ὑποκείμενον καὶ ἀρρήθμιστον, καὶ ἀφ' οὗ τὰ ἄλλα.

Ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἀτακτος κίνησις ἐστὶν ἡ ὕλη, πότερον ἦν αἰεὶ σὺν τῷ κινουμένῳ, ἢ ποτὲ κεχώρισται τούτου; Εἰ μὲν γὰρ ποτὲ ἦν καθ' αὐτήν, οὕτω γε οὐκ ἂν ἦν· οὐδεμία γὰρ κίνησις ἄνευ τοῦ κινουμένου· εἰ δὲ αἰεὶ ἐν τῷ κινουμένῳ ἦν, πάλιν αὐ δύο ἀρχαὶ οὕτω γε ὑποστήσονται, τὸ κινεῖν καὶ τὸ κινούμενον. Ποτέρῳ οὖν αὐτῶν ψηφίζεται, ἵνα ἐκεῖνο μετὰ τοῦ Θεοῦ ὑποστησώμεθα πρῶτον;

Πρόσεσι δὲ τῷ λόγῳ ἐφόλιον τὸ ἀτακτον ἐξόριστον παντελῶς τούτο. Ὅποτε γὰρ μὴ κίνησις, εἰκότως ἂν λέγοιτο. Τίς δὲ καὶ τῶν κινήσεων ἡ ὕλη; Πότερον ἡ κατ' εὐθείαν, ἢ ἡ κυκλοφορητικὴ· ἢ ἡ κατ' ἀλλοίωσιν, ἢ ἡ κατὰ γένεσιν καὶ κατὰ φθοράν; Ἄλλ' ἢ μὲν κυκλοφορητικὴ οὕτω κοσμίαι, ὥστε τῇ τοῦ παντὸς ἀποδεδόται τάξει. Οὐ κατὰ τούτους δὲ ταύτην αἰτιᾶσθαι, ἐν ἧ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, οὗς μένους θεῶν αἰδεῖσθαι φασιν· ἀλλὰ τὴν ἐπ' εὐθείας· ἀλλὰ

καὶ ταύτη πέρας ἐστίν, ἢ τοῦ ἰδίου τόπου τεύξις. Πάντη γὰρ τὸ γήϊνον πέπαιται κινούμενον, ὅτ' ἂν γῆς ἐπιλάβηται· πᾶν δὲ ζῶον καὶ φυτὸν αὐξανόμενον, ὅτ' ἂν τοῦ ἰδίου ὄρου ἐφίκηται. Ὡστε ἡ τούτων στάσις εὐλογώτερος ἂν θάνατος γένοιτο τῆ ὕλη ἢ ὑπ' αὐτῶν ταύτης πλεοκόμενη ἀνήνυτος τελευτή. Τὴν δὲ κατὰ γένεσιν καὶ φθορὰν οὐδὲ ἐπινοῆσαι οἶόν τε τῆ ὑποθέσει ταύτη προσήκουσαν· ἀγένητος γὰρ αὐτοῖς ἐστὶν ἡ ὕλη. Εἰ δὲ γε τὴν κατὰ ἀλλοίωσιν κίνησιν ἀποδώσουσιν αὐτῇ (δοκοῦσι γὰρ μάλιστα τοῦτο λέγειν, ἐπεὶ διὰ τῆς ὕλης καὶ μεταβολὰς ἡθῶν καὶ ἐν τῇ ψυχῇ κακίας εἶναι λέγουσιν)· σκοπεῖν ἄξιον ὅπως ποτὲ καὶ ταῦτά φασιν. Ἀλλοιοῦσα γὰρ αὐτὴν, ἀεὶ ἀρξεται ἀπ' ἀρχῆς· καὶ τοῦ μέσου προτοῦσα ἐπιλήψεται, καὶ εἰς τὸ τέλος οὕτως ἀφίξεται. Ἄλλ' εἰς τὸ τέλος ἀφικομένη οὐ στήσεται, εἰ γε οὐσία ἐστὶν αὐτῆς ἢ ἀλλοίωσις· ἀλλὰ πάλιν ἀνακάμψει διὰ τῶν αὐτῶν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν, καὶ ὁμοίως ἐντεῦθεν ἐπὶ τὸ τέλος· καὶ οὐποτε τοῦτο ποιοῦσα παύσεται. Οἶον εἰ ἀλλοιοῖτο γ α γ, μέσον δὲ τὸ ἀπὸ μὲν τοῦ β· α ἢ μεταβολὴ ἀφίξεται ἐπὶ τὸ β, καὶ ἐκεῖθεν ἐπὶ τὸ γ. Πάλιν τοίνυν, ἀπὸ τοῦ ἄκρου τοῦ γ ἐπὶ τὸ β ἀνακάμπτουσα, ἀφίξεται ποτε ἐπὶ τὸ α· καὶ τοῦτο ἔσται διαπαντός. Ὡσπερ ἀπὸ τοῦ μέλανος ἢ μεταβολῆ, μέσον δὲ τὸ καίον, καὶ ἄκρον τὸ λευκόν. Πάλιν δὲ ἀνάπαλιν ἀπὸ τούτου ἐπὶ τὸ φαῖον, καὶ ὁμοίως ἐπὶ τὸ μέλαν· πάλιν δὲ ἀπὸ τοῦ λευκοῦ ἢ ἀρχῆ τῆς ἀλλοιώσεως, ἢ αὐτῆ ἐξ ἄλλοιῳ ἢ ἄλλοιῳ.

hum. Rursum e contrario, ab albo ad pullum, ac similiter ad nigrum : rursusque ab albo alterationis exordium, idemque jam argumentum.

CAP. VIII. An materia malefica? De Deo et materia.

Κατ' ἀλλοίωσιν κακοποιὸς αἰτία ἐστὶν ἡ ὕλη; Ὁ μᾶλλον τι κακοποιὸς ἢ ἀγαθοποιὸς, οὕτω γε δείκνυται. Ἐστω γὰρ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀλλοιώσεως ἀπὸ τοῦ κακοῦ. Οὐκοῦν οὕτως ἀπὸ τούτου διὰ τῶν ἀδιαφόρων ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν ἢ ἀλλοίωσις. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ. Πάλιν τοίνυν διὰ τῶν ἀδιαφόρων ἢ ἀρχῆ. Εἴτ' ἐπὶ τῷδε τὸ ἄκρον εἴτ' ἐπὶ τῷ ἕτερον ἢ κίνησις, ὃ αὐτὸς λόγος· ταῦτα ἐκ περιουσίας λέγεται.

Πᾶσα μὲν γὰρ κίνησις περὶ τὸ ποσόν· κακίας δὲ καὶ ἀρετῆς ἡγεμών ἐστὶν ἡ ποιότης. Ταῦτα δὲ ὅτι· καὶ τῷ γένει διωρίζεται, ἴσμεν. Πότερον δὲ μόνον ὁ θεὸς καὶ ἡ ὕλη ἐστὶν ἀρχαί, ἢ τι ἕτερον ἀπολείπει, ὃ τούτων ἐστὶν ἐν μέσῳ; Εἰ μὲν γὰρ μηδὲν ἐστὶν, ἄμικτα ταῦτα ὑπολείπεται πρὸς αὐτά· καλῶς γὰρ λέγεται, ὅτι, ἵνα τὰ ἄκρα μιχθῇ, δεῖ τι εἶναι ἐν μέσῳ, ὅπως ταῦτα συνδέη· εἰ δὲ τι ἕτερον ὑπάρχει, ἀνάγκη πάλιν εἶναι ἢ ἀσύμμετρον ἢ σῶμα· ὥστε τριττὴ ἀρχὴ ἰσχυροῦς γέγονεν.

Πρότερον δὲ εἰ ὅλως ὁ θεὸς καὶ ἡ ὕλη ἀσύμμετρα ἐπέτερα, οὐδέτερον ἐν οὐδέτερω, πλὴν εἰ μὴ ὡς γραμματικὴ ἐν ψυχῇ· τοῦτο δὲ ἀτοπον ἐπὶ θεοῦ καὶ τῆς ἐπινοεῖν. Εἰ δὲ ὡς ἐν κενῷ, ὡς τινες λέγουσι, τὸ κενὸν τῷ παντὶ περιεχεῖσθαι· τὸ ἕτερον πάλιν ἐν ἑαυτῷ. Οὐσία γὰρ τοῦ κενοῦ τὸ μηδέν. Εἰ δὲ ὡς συμβεβηκότα, πρῶτον μὲν ἀδύνατον τοῦτο· οὐσία γὰρ ἄμοιρα ὄντα, οὐδαμοῦ εἶναι δύναται.

A solos deorum venerari aiunt. Sed qui rectus. Atqui huic quoque terminus est, quod locum suum consequatur. Prorsus enim quod terrenum est, a motu cessat ubi terram attigerit. Omne vero animal et planta crescendi finem facit, cum terminum suum assecuta fuerint. Quamobrem illorum quies, rationalius mors materiae fuerit, quam quæ ab ipsius ejus mors nullo explenda exitu textitur. Motus autem generationis et corruptionis, ne intelligi quidem potest, huic aptus argumento; quippe cum materia, illis ingenua sit. Sin autem motum alterationis, ut vocant, et quo qualitate sensum afficiuntur mutamur, illi ascripserint (hoc enim maxime dicere videtur, idcirco nimirum quod per materiam etiam mutari mores, et in animo vitium versari dicunt) operæ pretium sit ut dispiciamus, quonam tandem modo etiam hæc loquantur. Ipsa namque alterando, semper a principio ducit exordium; procedensque medium attinget, inque eum modum finem assequetur. Enimvero cum ad finem pervenerit, non quiescet, siquidem alteratio ejus essentia est; sed rursus per eadem flectens, ad principium revertetur, inde similiter ad finem: nec hoc facere unquam cessabit. Velut si alterentur a et c, medium autem sit b; mutatio a et b perveniet, atque hinc ad c. Rursus igitur ab extremo c ad b flectens, quandoque a assequetur: eritque hoc continue. Velut a nigro mutatio; medium, pullum; extremum, album. Rursum e contrario, ab albo ad pullum, ac similiter ad nigrum: rursusque ab albo alterationis exordium, idemque jam argumentum.

C Materia alterationis ratione causa est malefica? Non magis maleficam esse, quam beneficam inde probatur. Sit enim alterationis principium a malo. Sic igitur ab hoc, per ea quæ melii generis sunt, alteratio est ad bonum. Verum esto a bono. Rursus igitur per ea quæ medii generis sunt, est principium. Sive ad unum extremum, sive ad alterum sit motus, eadem est ratio; atque hæc ex abundantanti dicuntur.

Omnia motus circa quantitatem versatur: porro qualitas vitii dux ac virtutis existit. Scimus autem hæc etiam genere distingui. Num vero Deus duntaxat materiaeque principia; an aliquid aliud superest, quod horum medium existat? Si quidem autem nihil est, manent hæc inter se incommista. Recte enim dicitur: si quidem extrema misceantur, necesse est esse aliquid in medio, quod illa connectat. Sin autem aliud quid existit, necesse rursus aut incorporeum aut corpus esse; atque adeo tertium adventitium principium emersit.

Primum itaque si Deus et materia ambo prorsus incorporea; neutrum in altero, præterquam quod sicut grammatica est in anima. Hoc autem in Deo et materia intelligere, absurdum est. Si autem ut in vacuo, ut quidam loquuntur, vacuum universum huic circumfusum esse; alterum rursus substantia caret. Vacui enim substantia nihil est. Sin autem ut accidentia, primum quidem ea res impossibilis

est. Quæ enim substantia carent, nullo usquam loco possunt esse. Est enim substantia quasi vehiculum accidentibus subjecta. Quod si ambo corpora, necesse est utraque aut gravia esse, aut utraque levia, aut media; aut alterum quidem grave, alterum leve, aliud medium. Sive igitur utraque gravia, sic plane necesse est hæc eadem et in levibus esse, et in iis quæ sunt media: sive dissentanea sint, aliud omnino secretum erit ab alio. Alium enim sibi grave locum vindicat, atque aliud quod medium est, aliud leve. Alii nimirum locus sursum competit; alii, deorsum; alii, quod situ medium est. Ejus vero quod sphaericæ figuræ est, locus infimus, medium est. Ab illo enim ad omnia excelsiora ad supremam usque superficiem undequaque est distantia. Cunctaque rursus gravia, undequaque in ipsum feruntur. Quocirca etiam ridere subiit, audienti: *Materiam, dum incomposite movetur ac inordinate* (id enim *lucem et claritatem*, ejusque generis omnia.

Si autem aliud corpus, aliud incorporeum est: primum quidem quod corpus est, in solum mobile est. Præterea, siquidem incommista sunt unumquodque seorsum ab altero secundum propriam naturam est. Sin vero alterum alteri commistum est, aut anima, aut mens fuerint, aut accidens. Sic enim solummodo incorporea corporibus commisceri contingit.

CAP. IX. Ridicula Manichæorum materiæ in Deum motus deliria. Deus, materiæ auctor rebellionis, sensu Manichæico. Materiæ appetitio lucis et splendoris, bona. Bona divina nihil ex commercio minora.

Sed quonam modo in Dei regionem ac sedem, quæ ex causa invecta est? illi quidem ex natura est locus deorsum et tenebræ, ut loquuntur; præter naturam vero locus sursum et lux. Quamobrem, motus ei tunc præternaturalis fuit. Eique ejusmodi aliquid accidit, ac si quis lapidem aut glebam terræ sursum projecerit; qua utique ratione ea res projicientis impetu paululum levata, cum sursum evaserit, in eundem locum decidit ac ruit. Quisnam igitur materiam ad supernum locum levavit? Sane quidem suis meritis, ac ex se ipsa, eo motu haud moveatur qui ejus ipse existat. Necesse vero est vim ei illatam esse ut sursum ferretur, haud secus ac lapidi et glebæ. Verum nihil illi cum ea relinquunt, præter Deum. Manifestum igitur quid inde conficiatur: Deum scilicet, ut ipsi existimant, vi ac necessitate, ipsum ad se materiam sublimem levasse.

Atqui, si malum materia est, omnino etiam malæ sunt ejus appetitiones. Est vero mali appetitio mala; boni vero atque honesti, ipsa valde honesta. Siquidem igitur materia quod splendidum est lucemque concupivit, haud mala ejus cupiditas est; ut neque si quis vitiose vitam traducens, postea tandem virtutis desiderio exarserit. Secus vero, haud vacat crimine, si quis studiosus in mali desiderium venerit. Velut si quis dicat, Deum quæ materiæ competunt, mala appetere. Nec enim Dei bona talia æstimanda sunt, qualia sunt multæ opes et la-

A Ὀχημα γὰρ ὡσπερ ἐστὶν ὑποβεβλημένον τοῖς συμβεβηκόσιν ἢ οὐσία. Εἰ τε σώματα ἑκάτερα, ἀνάγκη ἢ ἀμφω βαρέα εἶναι, ἢ ἀμφω κοῦφα, ἢ μέσα ἢ τὸ μὲν βαρὺ, ἢ τὸ δὲ κοῦφον, ἢ τὸ δὲ μέσον. Εἴτε οὖν ἑκάτερα βαρέα, σύμπασα οὕτως ἀνάγκη εἶναι τὰδε αὐτὰ καὶ ἐπὶ τῶν κοῦφων καὶ ἐπὶ τῶν μέσων· εἴτε παραλλάττειτο, τὸ ἕτερον πάντως τῶν ἑτέρου ἔσται κερωρισμένον. Ἄλλος γὰρ τῷ βάρει, καὶ ἄλλος τῷ μέσῳ καὶ τῷ κοῦφῳ τόπος· τῷ μὲν γὰρ τὸ ἄνω, τῷ δὲ τὸ κάτω, τῷ δὲ τὸ μέσον. Παντός δὲ σφαιροειδοῦς τὸ κάτω μέσον ἐστίν· ἀπὸ γὰρ αὐτοῦ πρὸς πᾶν τὸ μετέωρον ἄχρι τῆς ἄνω ἐπιφανείας πάντοθεν ἐστὶν ἡ ἀπόστασις. Καὶ πάντα πάλιν τὰ βαρέα πανταχόθεν φέρεται ἐπ' αὐτό. Διὸ καὶ γέλωτός μοι ἐπῆλθεν ἀκούσαντι, ὅτι *κινουμένη ἢ ὕλη ἀτάκτως* (τοῦτο γὰρ αὐτὴ **B** *κατὰ φύσιν*) *εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ ἀφίκετο χώραν, ἢ ἐς φῶς καὶ λαμπρόν, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα.*

illi ex natura est) ad Dei evasisse regionem, sive ad

Εἰ δὲ τὸ μὲν σῶμα, τὸ δὲ ἀσώματον, πρῶτον μὲν ὁ ἐστὶ σῶμα, μόνον κινήτῳ ἐστίν· ἔπειτα δὲ, εἰ μὲν ἄμικτα, ἐστὶν ἑκάτερον χωρὶς ἑκατέρου κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν· εἰ δὲ μέμικται τὸ ἕτερον τῷ ἑτέρῳ, ἢ ψυχῇ ἢ νοῦς ἢ συμβεβηκὸς ἂν εἴη. Οὕτω γὰρ μόνον τὰ ἀσώματα τοῖς σώμασι πάρεσσι μίγνυσθαι.

C Ἄλλ' ὅπως ἠνέχθη εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ χώραν, ἢ ἐκ ποίας αἰτίας; κατὰ φύσιν μὲν γὰρ αὐτῇ τὸ κάτω καὶ τὸ σκότος, ὡς φασι, παρὰ φύσιν δὲ τὸ ἄνω καὶ τὸ φῶς· ὡς γε παρὰ φύσιν τότε γέγονεν αὐτῇ ἡ κίνησις. Καὶ τοιοῦτόν τι πέπονθεν, οἷον εἰ λῆθον τις ἢ βῶλον γῆς εἰς τὸ ἄνω ρίψειεν· δι' ὃ δὴ, ὀλίγον τι τοιαῦτα κουφισθέντα ὑπὸ τῆς τοῦ ρίψαντος βίας, μετέωρα γεγονότα, εἰς τὸν αὐτὸν καταφέρεται τόπον. Τὴν οὖν ὕλην τίς ἐκούφισεν εἰς τὸν ἄνω τόπον; Δι' αὐτὴν μὲν γὰρ καὶ ἐξ αὐτῆς οὐκ ἂν κινεῖτο ταύτην τὴν κίνησιν, αὐτῆς ὑπάρχουσαν. Δεῖ δὲ αὐτὴν ὑπομεῖναι βίαν, ἵνα εἰς τὸν ἄνω τόπον μετεωρισθῆ, καθάπερ ὁ λίθος καὶ ἡ βῶλος. Ἄλλ' ἕτερον μὲν οὐδὲν σὺν αὐτῇ ἀπολείπουσι, τὸν Θεὸν δέ. Φανερόν οὖν τὸ ἐκ τοῦ λόγου συμβαῖνον· ὅτι, κατ' αὐτούς, ὁ Θεὸς βίαν **D** καὶ ἀνάγκη ταύτην μετέωρον ἐποίησεν ὡς αὐτόν.

Καὶ μὴν, εἰ κακὸν ἡ ὕλη, πάντως που εἰσὶν αὐτῆς καὶ ὀρέξεις τοιαῦται. Ἔστι δὲ ἡ μὲν τοῦ κακοῦ ὀρέξις φαῦλη· ἡ δὲ τοῦ καλοῦ πάνυ σπουδαία. Εἰ δὲ τοῦ λαμπροῦ καὶ τοῦ φωτὸς ἐπιθυμήσεν ἡ ὕλη, οὐ φαῦλη ἢ ἐπιθυμία· καθάπερ οὐδὲ εἰ ἐν κακίᾳ τις ζῶν, μετὰ ταῦτα ποτὲ ἐπιθυμήσειεν ἀρετῆς. Τοῦναντίον γὰρ, ἐν ἐγκλήματι τὸ σπουδαῖόν τινα τοῦ φαύλου εἰς ἐπιθυμίαν ἐλθεῖν· καθάπερ ἂν εἰ τὸν Θεὸν φαίεν ὀρέγεσθαι τῶν τῇ ὕλῃ προσόντων κακῶν. Οὐ γὰρ δὴ τὰ τοῦ Θεοῦ ἀγαθὰ τοιαῦτα ὑποληπτέον, οἷον ἐστὶν ὁ πλοῦτος καὶ ἡ πολλὴ γῆ, καὶ ὁ πῦλος χρυσός,

ὡν ἐλάττων γίνεται τῷ κεκτημένῳ ἢ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων εἰς ἕτερον μετάστασις. Ἄλλ' εἴ τινα τούτων ὄλως εἰκόνα ἐπινοῆσαι δεῖ, τὴν σοφίαν, οἶμαι δὲ καὶ ὡς ἂν τις παραβάλοι καὶ τὰς ἐπιστήμας. Ὡσπερ ὡν οὔτε ἡ σοφία ἐλαττοῦται οὔτε ἡ ἐπιστήμη, οὔτε οἱ αὐτὰς ἔχοντες, ἂν ἕτερος τῶν αὐτῶν μεταλάβῃ· οὕτως οὔτε τὸν Θεὸν εὐλογον φθονῆσαι τῇ ὕλῃ τῆς τοῦ καλοῦ ὀρέξεως· εἰ δὲ κατὰ αὐτοὺς ὠρέχθη τοῦτου. *satis favet, ut existimemus Deum materiæ invidisse appetitionem boni honestique; dum juxta illos, appetiisse ipsum dederimus.*

CAP. X. Deorum mythologica: isque similia Manichæi placita. Homericæ Theomachiæ allegoria. Æmulationis et invidia in Deo, Manichæorum sententia. Vitiæ hæc in nullo studioso, probræque admittenda.

Ποῦ δὲ τοὺς μυθοποιούς ὑπερβεβήκασι, τοὺς ἢ τὰ τοῦ Οὐρανοῦ αἰδοῖα τέμνοντας, ἢ τὰς ἐπιβουλὰς κατὰ τοῦ Κρόνου ὑπὸ τοῦ υἱοῦ συντιθέντας, ἵνα αὐτὸς κατάρχη τὴν ἀρχήν· ἢ ποιῶντας πάλιν τὸν Κρόνον πῶς υἱὸς καταπίνειν· εἴτα διαμαρτάνοντα διὰ τῆς τοῦ λίθου εἰκόνας. Πῶς γὰρ τὰ λεγόμενα ὑπ' αὐτῶν οὐ τοιαῦτα; ὅτ' ἂν πῶλεμον ἀντικρυς τῆς ὕλης πρὸς τὸν Θεὸν ὕφηγησονται· καὶ μὴδὲ ταῦτα μέντοι δι' ὑπονοίας λέγωσι, καθάπερ Ὅμηρος, χαίρειν τὸν Δία ἐπεὶ τῷ τῶν θεῶν πολέμῳ πρὸς ἀλλήλους ἐν Ἰλιάδι, αἰνιττόμενος τὸ ἐξ ἀνομοίων τὸν κόσμον συγκεῖσθαι, ἡρμωσμένων πρὸς ἀλλήλα, καὶ νικῶντων τε καὶ νικωμένων. Καὶ ταῦτά μοι εἴρηται, ἐπειδὴ γηγώσκω τοὺς τοιοῦτους, ἐπειδὴν ἀποδείξεων ἀπορῶσιν, ἕνια πανταχόθεν ἀπὸ τῶν ποιήσεων συμφέροντας, καὶ ἀπολογίαν ταῦτα ὑπὲρ τῶν ἰδίων δοξῶν ποικουμένους. Οὐκ ἂν δὲ ταῦτα ἐπεπόνθεισαν, εἰ μετὰ τίνος φροντίδος ὥτινι δῆποτε ἐνετύγχανον.

Καὶ μὴν πάντα μὲν τὰ κακὰ ἀπὸ τοῦ θεοῦ χοροῦ ἀπελήλαται, ὁ ζῆλος δὲ μάλιστα καὶ ὁ φθόνος. Καταλείπουσι δὲ οὗτοι αὐτὰ παρὰ τῷ Θεῷ, ὅτ' ἂν φῶσιν αὐτὸν τὴν ἐπιβουλὴν κατὰ τῆς ὕλης συντάξαι, διότι θὴ τοῦ καλοῦ ἐπεθύμησε. Τίνι δὲ καὶ ὁ Θεὸς ὡν εἶχεν ἐβουλήθη τὴν ὕλην τιμωρήσασθαι; τὸ μὲν γὰρ ἀπλοῦν φάναι τὸν Θεὸν ἀκριβέστερον οἶμαι ἢ κατὰ ταύτους. Ἔστι καὶ ἡ τῆς ἐνοίας τοῦτου ἀφήγησις, οὐχ ὡς περὶ τῶν ἄλλων, εὐκολος. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἐκείξασθαι αὐτὴν δυνατὸν, διὰ δὲ πολλῆς παιδεύσεως καὶ πόνου. Ἄλλὰ τοῦτό γε πάντες ἴσμεν, ὅτι ἡ ὀργὴ καὶ ἡ τῆς τιμωρίας κατὰ τῆς ὕλης ὄρεξις πάθη ἐστὶ, περὶ τὸν οὕτω διωκόμενον συνιστάμενα· ταῦτα δὲ οὐδὲ περὶ τινα σπουδαῖον γένοιτο ἂν τὰ παθήματα· μῆτι γε περὶ τὸ ἀγαθὸν αὐτό. *D*

CAP. XI. Missa virtus Manichaica. Materiarum virtutes, pari minorive malitia.

Ἐφ' ἕτερα τοίνυν ἔχει πάλιν ὁ λόγος περιφερόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ δύναμιν τὸν Θεὸν εἰς τὴν ὕλην καταπέμψαι φασί, σκοπεῖν ἄξιον, πότερον ἢ δύναμις αὐτῆ κατὰ τὸ ἀγαθὸν ἠλάττωται παρὰ τὸν Θεὸν, ἢ ὁμοίως εἶχεν. Εἰ μὲν γὰρ ἠλάττωται, τί τὸ αἴτιον; ὕλης μὲν γὰρ οὐδὲν μετείχε τῶν παρὰ Θεῷ· ἐν δὲ μόνον ἀγαθὸν εἰσάγει τὸν Θεὸν, καὶ ἐν κακὸν τὴν ὕλην· εἰ δὲ ὁμοίως εἶχε, τίνος ἕνεκα ὁ μὲν ὥσπερ

PATROL. GR. XVIII.

A *tifundia ingensque auri vis, quorum minores domino cedunt partes, si quis in alterum ab eo transulerit. Sed si quod omnino horum simulacrum animo informandum sit, sapientiam, puto vero et scientias, in exemplum adduxerit. Quemadmodum igitur neque sapientia minuitur neque scientia, nec qui illis præditus est damni aliquid facit, quod aliquis horum particeps effectus fuerit: sic neque ratio*

B *Longe porro mythologos fabulis superarunt, eos nimirum qui aut Cæli virilia putent, aut adversus Saturnum a filio structas insidias, ut sibi ipse imperium arriperet, commenti sint; aut qui rursus Saturnum filios vorare faciant, tumque frustratum consilio ex lapidis objecto simulacro. Quomodo enim, quæ ab eis dicuntur, non his similia? cum palam materiæ cum Deo bellum referant; ac neque hæc spiritali sensu ac mythologico dicant, velut Homerus in Iliade, gaudere Jovem deorum inter sæ pugna ac bello, obscure significans, mundum ex inæqualibus conflatum esse, quæ alia aliis consortata vincant, tum victoria cadant. Atque hæc idcirco a me dicta sunt, quod sciam istiusmodi genus hominum, ubi eos probationes ac rationum momenta defecerint, quædam undique ex poetarum commentis congerere, atque hinc suis opinionibus præsidium, ac quo se illis tueantur, quærere. Quod *C* *ipsis haudquaquam evenisset, si majori quadam cura ac diligentia rem quidpiam legissent.**

*Atqui, cum mala quidem omnia a divino choro exsulent, tum vel maxime æmulationis et invidia. Sinunt tamen hi apud Deum ista, dum dicunt Deum insidias struxisse adversus materiam, ea ratione quod bonum cupivisset. Quonam vero etiam Deus eorum quæ habebat, punire materiam voluit? Equidem accuratioris doctrinæ existimo ut Deus simplex dicatur, quam pro illorum ratione. Nec vero, ut in aliis, hujus etiam mentis faciliis enarratio existit. Haud quippe simpliciter nudoque sermone eam demonstrare licet, sed multa disciplina atque opera. Cæterum omnes id scimus, iram ac furorem, adversusque materiam vindictæ appetitum, affectus esse et perturbationes (πάθη) circa eum quem sic illa persequatur, versantes: ejusmodi sane ut nec *D* *circa ullum qui virtute sultus sit, versari unquam contingat; tantum abest ut illis ipsum bonum sub-**

Ad alia igitur rursus tendit circumvolitans oratio. Quia enim misisse Deum virtutem in materiam dicunt, consideremus operæ pretium, utrum hæc virtus, ad boni rationem quod attinet, præ Deo minor esset, aut simili ratione haberet. Siquidem enim illa deficiebat minorque erat, quænam ratio? Nam quæ apud Deum, nullum materiæ admittunt commercium. Unum vero duntaxat bonum Deum

insignit, unumque malum materiam. Sin autem similiter habebant, quidnam causæ est, cur ipse velut rex quidam imperaret, ipsa vero laborem hunc invita subiret?

Quin ad materiam quoque quod attinet, quæretur, num mali ratione similes sint an minores virtutes? Nam si minores, prorsus minore malitia ac pravitate. Boni ergo commercio existant illæ. Cum enim duo mala sint, quod minus est, tale plane boni commercio nactum ut esset ac ita se haberet. At illi circa materiam nullum bonum relinquunt. Rursus igitur alia emergit quæstio: Nam si alia quædam virtus mali ratione materiæ præcellit quæ dominio polleat, ipsa principalior existit. Quod enim magis malum, ipsum illius imperio polleat.

CAP. XII. *Improbata virtutis immissione, mali destructio; quod mali ex ea nulla minutio. Expruncta Zenonis opinio, solis igne orbem esse conflaturum.*

Misise autem Deum virtutem in materiam, dicitur quidem nulla probatione; ac quod omni prorsus probabilitate careat. Par tamen est, ut et ipsum pari ratione suis sermonibus ac explanatione gaudeat. Hujus sane causam hanc esse dicunt, ut nullum sit malum, sed omnia bona. Decebat enim virtutem materiæ misceri, athletarum more, qui congressu implexuque adversarios superant; quo scilicet mali victoria, ipsum aboleretur. Longe vero augustius arbitror, Deique excellentia dignius, primo statim existentium cogitatu materiam sublatam esse. Haud tamen puto rem admiserunt, quod nunc quoque malum quidpiam existat, quod materiam vocant. Res vero nihil magis cessare ac aboleri possibile est, quæ tales sint, ne quis in deterius quædam mutari admiserit. Decebat enim hujus quemdam sensum fieri, quod nempe hæc mediocriter quovis sane modo imminuta essent, ut et in posterum meliores nobis spes suppetere. Pulchre enim in Zenonis Citiei sententiam dictum est, qui rerum universitatem igni conflaturam, sic argueret, *Quiquid habet quod urat, non cessaverit, donec totum comburat; solque ignis est, nec quod habet, comburet?* Ex quo conficiebat, ut sibi videbatur, rerum hæc universitatem igni exurendam esse. Ad quem facetiorum quemdam dixisse ferunt. *Atqui ego heri, et ante annum, ac diu ante vidi, nuncque similiter video, nullam labem solis ignem attulisse. Decebat cum tempore paulatim rem fieri, ut quandoque unversum hoc conflaturum crederemus.* Quin ad Manichæi quoque doctrinam, quanquam nulla nititur fide ac ratione, eadem puto responsio congruat, nihil hæc decrementi fecisse: sed et fuisse prius, ejus temporibus, qui mortalium primus conditus est, cum frater fratrem sustulit, et nunc adhuc esse: eademque bella, et diversas magis cupiditates ac libidines. Decebat autem hæc, vel si non cessaverant, certe minuta esse, ut et quandoque tempore cessatura auguraremur. Dum autem eadem exinde perseverant, quænam spes futurorum?

Α τις βασιλεὺς ἐπέταττεν, ἡ δὲ τὸν πόνον τὸν ἀκούσιον ἀνέτηλ ἑαυτοῦ;

Καὶ ἐπὶ τῆς ὕλης δὲ ζητηθήσεται, πότερον εἰς τὸ κακὸν ὁμοίαι ἢ ἐλάττους δυνάμεις; Εἰ γὰρ ἐλάττους, πάντως τε κακίας ἐλάττους· μετοχῆ ἄρα τοῦ ἀγαθοῦ αὐταὶ ἂν γένοιτο. Δύο γὰρ δυναμὶ κακῶν, τὸ ἤττον τοιοῦτον κατὰ μετᾶληψιν τοῦ ἀγαθοῦ πάντως πού οὕτως ἐσχῆκεν. Ἀγαθὸν δὲ οὐδὲν περὶ τῆς ὕλης ἀπολείπεται. Πάλιν τοίνυν ἀπορία ἐτέρα. Εἰ γὰρ τις ἄλλη δύναμις τῷ κακῷ ὑπερβάλλει τὴν ἡγεμονεύουσαν ὕλην, αὕτη ἐστὶν ἡγεμονικωτέρα· τὸ γὰρ μᾶλλον κακὸν τῆς ἀρχῆς τῆς κατ' αὐτὴν ἡγούσης.

Β Τὸ δὲ, Κατέπεμψε ὁ θεὸς δύναντιν ἐπὶ τὴν ὕλην, λέγεται μὲν μετ' οὐδεμιᾶς ἀποδείξεως· ἐστὶ δὲ πιθανὸν οὐδ' ὀπωσιοῦν. Χρῆ δὲ ὁμοίως καὶ αὐτὸ τυχεῖν τῶν οἰκείων λόγων. Τὸ μὲν γὰρ αἴτιον τοῦτου ἐκεῖνο εἶναι, ὅπως μὴδὲν μὲν ἦ κακὸν, ἀγαθὰ δὲ πάντα. Ἔδει μὴθῆναι τὴν δύναντιν τῇ ὕλῃ, κατὰ τοὺς ἀθλητάς, τοὺς ἐν τῷ συμπλέκεσθαι καταγωνιζομένους τοὺς ἀντιπάλους, ἵνα, κρατήσασα τοῦ κακοῦ, παύσῃ αὐτὸ τοῦ εἶναι. Πολὺ δὲ οἶμαι σεμνότερον, καὶ τῆς τοῦ θεοῦ ὑπεροχῆς ἐπάξιον, τὸ ὁμοῦ νοήματι τῶν ὄντων ἀφανίσαι τὴν ὕλην. Ἄλλ' οἶμαι, τοῦτο οὐκ ἀπεδέξαντο, διὰ τὸ καὶ νῦν κακὸν τι ὑπάρχειν, ὃ τὴν ὕλην εἶναι φασί. Τὰ πράγματα δὲ οὐδὲν μᾶλλον δύνανται παύσεσθαι ὅντα τοιαῦτα, ἵνα τις τὸ μὴ μεταβάλλεσθαι εἰς τὰ χεῖρω ἕνια συγχωρήσῃ. Ἔδει δὲ τινα ἀσθησῖν γενέσθαι τοῦτου, ὅτι μετρίως ὅπως δῆποτε ἐμειώθη ταῦτα, ἵνα καὶ τὰς εἰς τὸ μέλλον ἐλπίδας βελτίους ἔχωμεν. Καλῶς γὰρ δὴ πρὸς τὸν Ζήνωνος τοῦ Κιτιέως εἰρηται λόγον, ὃς τὸ πᾶν ἐκπυρωθήσεσθαι λέγων, Πᾶν τὸ καίον ἔχον οὐ παύσῃ ἕως ὄλου καύσῃ· καὶ ὁ ἥλιος πῆρ ἐστὶ, καὶ ὁ ἔχει οὐ καύσει; Ἐξ οὗ συνήγετο, ὡς ἔφασκε, τὸ πᾶν ἐκπυρωθήσεσθαι. Πρὸς ὃν τις τῶν χαριεστέρων εἰρηχέναι λέγεται· Ἄλλ' ἐγὼ τοι χθὲς, καὶ πρὸ ἐνιαυτοῦ, καὶ πρὸ πλείονος χρόνου εἶδον, καὶ νῦν ὁμοίως ὄρω, οὐδὲν ὑπὸ τοῦ ἡλίου πεπορθός. Χρῆν δὲ σὺν χρόνῳ κατ' ὀλίγον γενέσθαι τοῦτο, ἵνα καὶ ὅτι ποτὲ ἐκπυρωθήσεται τὸ ὄλον πιστεύσωμεν. Καὶ πρὸς τὸν Μανιχαίου δὴ λόγον, καίτοι σὺν οὐδεμιᾷ πίστει ῥηθέντα, ἡ αὕτη, οἶμαι, ἀπόκρισις· ὅτι Ἄλλ' οὐδὲν ἐμειώθη ταῦτα· ἀλλὰ καὶ πρότερον ἦν ἐπὶ τοῦ πρώτου γενομένου ἀνθρώπου, ὅπου ἀδελφὸς ἀδελφὸν ἀπόλλυσι, καὶ νῦν ἐτι ἐστὶ· καὶ πόλεμοι οἱ αὐτοί, καὶ ποικιλώτεροι ἐπιθυμῖαι. Χρῆν δὲ, εἰ καὶ μὴ πεπαῦσθαι, μεμειώσθαι γ' οὖν ταῦτα, ἵνα οἰηθῶσμεν, ὅτι καὶ παύσεται ποτε σὺν τῷ χρόνῳ. Ὅντων δὲ τῶν αὐτῶν ἐκείθεν, τίς ἢ πίστις τῶν εἰς τὸ μᾶλλον;

Cap. XIII. *Malum minime in sideribus et stellis. Mala vitæ omnia Manichæice vana, quæ vitæ inducant interitum : delirio supra exposito transvectionis animarum ex luna ad solem.*

Τίνα δὲ καὶ τὰ κακὰ εἶναι λέγει; Περὶ μὲν γὰρ τὸν ἄφλιον καὶ τὴν σελήνην οὐδὲν ἀπολείπει· περὶ δὲ τὸν οὐρανὸν καὶ τοὺς ἀστέρας, εἰ τι τοιοῦτον εἶναι φησι, καὶ τί ποτ' ἐστὶ τοῦτο, εὐλογον ἐφεξῆς ζητεῖν. Ἄλλ' ἢ μὲν ἀταξία κατ' αὐτούς· ἐστὶ τὸ κακὸν καὶ ἡ ἀτακτος κίνησις· ταῦτα δὲ ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχει· καὶ οὔτε τινὰ τις τῶν πλανωμένων αἰτιάσεται, ὡς παρὰ τὸν τεταγμένον χρόνον ἐπιμεῖναι ποτε ζωδιακῶ ἀξιώσαντα, οὔτε τῶν ἀπλανῶν, ὡς οὐκέτι τῆς αὐτῆς μένοντα ἔδρας καὶ μὴ συμπεριπολοῦντα τῇ τοῦ παντὸς περιφορᾷ, ἐν ἑκατὸν ἔτεσι μίαν μοῖραν ἐπὶ τὰ ἐπόμενα κινούμενα. Ἐν γῆ δὲ εἰ τὸ ἀνήμερον ἐνίων χωρίων αἰτιάται, ἢ μέμψονται οἱ κυβερνήται ἐν τῇ θαλάσῃ χειμῶνας· πρῶτον μὲν κατ' αὐτούς τῆς τοῦ ἀγαθοῦ μοῖρας τὰ τοιαῦτα. Εἰ γοῦν ἐπὶ γῆς μὴδὲν φύοιτο, τάχιστα ἂν ἀπόλοιτο πάντα τὰ ζῶα. Τοῦτο δὲ πολὺ τῆς ἐναπειλημμένης τῆ ὕλης δυνάμεως πρὸς τὸν Θεὸν παραπέμψαι δύναται καὶ πολλὰς σελήνας δεήσει γενέσθαι, ἵνα ἀθρόως χωρήσαι δυνήθῃσι τοσαύτας προσπελαζούσας ψυχάς. Τὰ δὲ αὐτὰ καὶ περὶ τὴν θάλατταν. Ἐρμαιοὶ γὰρ ἀπόλλυσθαι, ἵνα τάχιστα τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ὁδοῦ ἔχοντα ἀπολλύμενα. Οἱ δὲ πόλεμοι οἱ ἐπὶ γῆς, καὶ λιμοὶ καὶ πᾶν ὃ τι φθοροποιὸν, ἐν πλείστη τιμῇ κατ' αὐτούς. Πᾶν γὰρ τὸ ἀγαθῶν αἴτιον τιμητέον. Ἀγαθοῦ δὲ αἴτια ταῦτα ἐκ τῆς συμβαινούσης φθορᾶς, ἂν πρὸς τὸν Θεὸν παραπέμψει τὴν διακρινομένην ἀπὸ τῶν ἀπολλυμένων δυνάμιν.

famesque, ac si quid est quod interitu mergat, illorum sententia, maximo habendum honore est. Quidquid enim causa honorum est, quod honore ex interitu qui est illis comes, dum discretam ab

Quænam vero etiam mala esse dicit? Ad solem quidem ac lunam quod attinet, deest nihil. Quod vero ad cælum et stellas, si quid tale esse dixerit, ac quidnam tandem illud sit, æquum est ut sequentibus exquiramus. Enimvero, inordinatio, ut illi existimant, malum est, motusque inordinatus. Hæc autem secundum eadem atque eodem semper modo habent: nec ullam quis inerrantium stellarum vituperaverit, eo nomine, quod præter constitutum tempus in signifero circulo quandoque morari voluerit; neque fixarum, quasi non eadem sede situque manserit, nec universi circumfatione in orbem pariter roteiur, uno gradu retro acto ad sequentia motu, centum annorum spatio. In terra autem si quorundam locorum agrorumque duram ac indomitam indolem accusaverit; aut gubernatores maris tempestatibus ac procellis offensi fuerint. Primum quidem ut illi sentiunt, talia, boni portionis sunt. Etenim nullo terræ germine existente, futurum sit, ut animalia omnia celerrime intereant. Id vero dum ita contigerit, ejus virtutis quæ materiæ implexa est, partem plurimam ad Deum transmittere possit: ac necesse erit plures lunas existere, ut tantam repente propinquantium animarum multitudinem capere possint. Nec aliter de mari loquendum sit. Lucrum enim insperatum perire, ut ea quæ intereunt, quam citissime quæ ad Deum ducit, viam teneant. Quæ autem in terra geruntur bella,

his qui intereunt, virtutem ad Deum traducit.

Cap. XIV. *Ægyptiis culta animalia noxia. Homo artibus maleficus. Libidines et injustitiæ, legibus castigatæ et disciplina. Contingentia et necessaria, quibus nihil labis.*

Ἦγνοχαμέν τε, ὡς εἶοικεν, ὅτι ἐν δίκῃ τὸν κροκόδειλον καὶ τὸν λέοντα καὶ τὸν λύκον τιμῶσιν Αἰγύπτιοι· ἐπειδὴ ταῦτα μάλιστα παρὰ τὰ ἄλλα ζῶα καρτερικώτατα ὄντα, καταναλίσκει σιτούμενά τε αὐτὰ καὶ πάντα τρόπον διαφθειρόντα· καὶ τὸν ἀετὸν καὶ τὸν ἰέρακα ὅτι καὶ ταῦτα τῶν ἐν ἀέρι καὶ ἐπὶ γῆς ἀσθενεστέρων ζῶων ἀναιρετικά. Τάχα δὲ κατ' αὐτούς ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦτο ἐν πλείστη τιμῇ, ὅτι μάλιστα πάντων ταῖς ἐπινοίαις καὶ ταῖς τέχναις πλείστα τῶν ζῶων δαμάζειν εἴωθεν· ἵνα καὶ αὐτὸς μὴ ἀμοιρῇ τοῦτου τοῦ ἀγαθοῦ, βορὰ ἐτέρων γίνεταί. Πάλιν οὖν αἱ γενέσεις ἀποποι, κατ' αὐτούς, ἐκ μικροῦ καὶ τοῦ τυχόντος σπέρματος πᾶν μέγα τι ἀποτελοῦσαι· καὶ πολὺ κάλλιον κατ' αὐτούς ἀνηρηθῆναι ταύτας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἂν σύντομος ἐγένετο ἀπαλλαγῆ τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς τῆς δυνάμεως τῆς θείας.

Ἄλλὰ τί καὶ πρὸς ἀκολασίας καὶ ἀδικίας, καὶ πᾶν ὁτιῶν τοιοῦτον, φησεῖ τις ἂν, ὁ Μανιχαῖος ἐρεῖ; Οὐκοῦν πρὸς ταῦτα βοήθῃς δέδοται ἢ παιδεύσεις καὶ ὁ νόμος· ἢ μὲν παιδεύσεις ἐκφρονεῖζουσα τοῦ μὴδὲ τοιοῦτόν τι περὶ τοὺς ἀνθρώπους συμβαίνειν· ὁ νόμος δὲ τιμωρούμενος τὸν ἄλόντα ἐν τινι τῶν ἀδικημάτων ὄντα.

Atque, ut videtur, nescivimus Ægyptios merito crocodilum colere et leonem et lupum, quod hæc maxime animalia præ reliquis robustiora, ipsam prædam vorant, omnique modo interimunt: aquilam quoque et accipitrem, quod et horum indoles sit, ut imbecilliora animalia in aere et super terram enescent. Forte vero etiam juxta illos homo eam ob rem maximo honore habetur, quod omnium maxime subtilibus inventis atque artibus, pleraque animalium domare solet. Ne vero et ipse hujus expertus boni existat, aliorum ipse esca cedit. Rursus igitur absurdæ generationes, illorum sententia, quæ ex exiguo vilique spermate quidquid magnum est efficiant; præstatque, ut hi opinantur, a Deo interimi, quam nasci, ut divina virtus cito liberetur a mundi hujus incolatus molestiis.

Quid enimvero etiam ad libidines impudicitiasque ac injustitias, ac quidquid ejus generis est, dicat aliquis, dicturus Manichæus? Igitur ad hæc disciplina lexque suppetias veniunt. Disciplina quidem, in hoc diligenter incumbens, ne quid ejusmodi in hominibus contingat: lex vero puniens, si quis injustum aliquid admisisse deprehensus fuerit.

Deinde vero, quid est quod terræ vitio vertatur, A quod eam subigere ac exercere agricola neglexerit? quod Dei principatus imminutus est, qui in justis ratione consistit, cum fuerint ejus quidem alia fructuum frugumque feracia; aliaque contraria qualitate prædita; aut cum ventis ruentibus, secundum aliam rationem, alios inde commodum sentire, alios vero etiam invitos mala quædam ferre contigerit? Nempe nesciant necesse est, quænam eorum indoles, quæ contingentia, et quæ necessaria sunt. Sic enim non talia prodigio verterent ac calumniarentur.

CAP. XV. *Libido et cupiditas rerum sentientium. Dæmones. animalia sentientia. Sol item et luna, stellæ. Platonice, non Christiane.*

Unde igitur voluptas seu libido et cupiditas? Hæc enim maxime mala esse dicunt, oderuntque; B nec materia aliud quidquam magis videatur. Sane quod hæc solum animalibus atineant quæ sensu prædita sunt, nullaque alia res quam quæ sentiunt, cupiditatem percipiat ac libidinem seu voluptatem, manifestum est. Quis enim stirpi voluptatis ac tristitiæ dolorisque sensus? Quisnam vero terræ, aquæ aut aeri? Dæmones vero, si quidem sunt animalia sensu prædita, eam forte ob rem constitutis sacrificiis ac legitimis delectantur, ægreque ferunt cum illa defuerint: cum nihil ejusmodi de Deo cogitari possit. Igitur qui dicunt: *Quidnam causæ est cur animalia voluptate afficiantur ac cupiditate?* prius inde querelam moveant, *Cur hæc sint sensu prædita, quæve causa sit cur cibo indigeant?* Ea sane animalia quæ immortalia erant, a corruptionis interitu C augmentoque fuere liberata, cujusmodi sunt sol et luna et stellæ, quanquam sunt hæc etiam sensu prædita: extra tamen hæc sunt, nihilque huic criminationi obnoxia. Homo autem, cum et sensu uti valeat et judicare, sitque potentia sapiens (potestatem enim habet ut talis fiat), accepto quod proprium est, illud nimirum conculcat.

CAP. XVI. *Quod sapientes aliqui, nihil vetat et alios esse. Diligentia et studio paranda virtus. Saniores philosophia homines ad bonum provehendi. Commune virtutis stadium a Christo omnibus apertum.*

Prorsus enim operæ pretium ex his viris queramus: Nullusne hominum studiosus possit evadere, an aliquem contingat virtutem capessere? Ac si quidem nemo sapiens, quid ipse tandem Manichæus? Mitto enim non solum alios studiosos dicere; sed et alios idoneos, qui tales faciant, non adesse. Quod si omnino aliquis est, quid vetat omnes pariter studiosos evadere? Quod enim de uno, de omnibus quoque contingens est; et quorum opera quibusve mediis unus, iisdem et omnes virtutis arcem possint arripere: nisi quid plurimum virtutis ac potentia dicunt talibus intercludi.

Rursus igitur primum: Quæ necessitas laboris ad capessendas disciplinas (liceat enim et dormiendo virtutem nancisci)? aut quæ causa est cur viri isti auditores suos potissimum in spem erigant parandæ honestatis atque virtutis? Nam etsi volutantes cum meretricibus, proprium bonum nancisci possint. Quod si disciplina meliorque institutio ac educatio,

"Ἐπειτα δὲ τί τὸ ἐγκλημα τῆς γῆς, εἰ γεωργὸς ἀμελήσειε τοῦ ταύτην ἡμεροῦν; ὅτι ἡλάττωται ἡ τοῦ Θεοῦ ἀρχή, ἥτις ἐστὶ κατὰ τὸ δίκαιον, ὅ· ἂν ἢ τὰ μὲν καρπῶν γόνιμα, τὰ δὲ μὴ τοιαῦτα· ἢ φερομένων τῶν πνευμάτων καθ' ἑτέραν αἰτίαν, τοὺς μὲν ὠφελίσθαι, τοὺς δὲ καὶ ἀβούλητά τινα ὑπομένειν, συμβαίη; ἀπείρους τούτους εἶναι τῆς τῶν ἐνδεχομένων φύσεως καὶ τῆς τῶν ἀναγκαίων. Οὕτω γὰρ οὐκ ἂν τὰ τοιαῦτα ἐτεραπεύοντο.

Πόθεν οὖν ἡδονὴ καὶ ἐπιθυμία; Ταῦτα γὰρ μάλιστα κακὰ εἶναι λέγουσι καὶ διαμεμισθήκασι τὴν ὕλην (4) οὐχ ἑτέρα μάλλον ἐστίν. Ὅτι μὲν οὖν περὶ τὰ αἰσθητικὰ τῶν ζώων μόνων ἐστὶ ταῦτα, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἀντιλαμβάνεται ἐπιθυμίας καὶ ἡδονῆς ἢ τὰ αἰσθανόμενα, φανερόν. Ποία γὰρ αἰσθησις ἡδονῆς καὶ λύπης φωτῆ; ποία δὲ γῆ, ὕδατι ἢ ἀέρι; Οἱ δαίμονες τε, εἴπερ εἰσὶν αἰσθητὰ (5) ζῶα, διὰ τοῦτο ἴσως τοῖς νενομισμένοις περὶ τὰς θυσίας ἡδονται, καὶ ἀπολείπομένων δυσφοροῦσιν· οὐδενὸς τοιούτου περὶ Θεοῦ ἔπινωσιθαι δυναμένου. Οἱ δὲ λέγοντες· Διὰ τί ἡδεται καὶ ἐπιθυμεῖ τὰ ζῶα; αἰτιάσθησαν πρότερον· Διὰ τί ἐστὶν αἰσθητικὰ ταῦτα; ἢ διὰ τί τροφῆς δεῖται; Ἄν μὲν γὰρ ἦν ἀθάνατα ζῶα, καὶ φθορᾶς καὶ ἀβξῆς ἀπήλλακται, οἷον ἥλιος καὶ σελήνη καὶ ἀστέρες, καίτοι ὄντα αἰσθητικὰ· ἐκτὸς δὲ τούτων ἐστὶ καὶ τῆς τοιαύτης αἰτιάσεως. Ὅ δὲ ἄνθρωπος, καὶ αἰσθέσθαι καὶ κρίνειν δυναμένος, καὶ δυνάμει σοφῆς (ἔχει γὰρ δύναμιν τοιούτου γενέσθαι), ἀπολαβῶν τὸ ἴδιον δὴ, καταπατεῖ.

valeat et judicare, sitque potentia sapiens (potestatem enim habet ut talis fiat), accepto quod proprium est, illud nimirum conculcat.

Ὅπως γὰρ ἀξίον πυθέσθαι τούτων τῶν ἀνδρῶν, πότερον οὐδένα ἄνθρωπον δυνατὸν σπουδαῖον γενέσθαι, ἢ τινὰ γε ἐνδέχεται; Εἰ μὲν γὰρ οὐδεὶς σοφῆς, τί δήποτε αὐτὸς ὁ Μανιχαῖος; Ἐὼ γὰρ, ὅτι τοῦς ἄλλους οὐ μόνον σπουδαίους εἶναι λέγει· ἀλλὰ καὶ ἄλλους φησὶν ἱκανοὺς εἶναι τοιούτους ποιῆσαι. Εἰ δ' ὅπως ἐστὶ τις, τί κωλύει καὶ πάντας γενέσθαι σπουδαίους; Ὅ γὰρ περὶ ἕνα, καὶ περὶ πάντας ἐνδέχεται· καὶ δι' ὧν καὶ εἷς, διὰ τούτων καὶ πάντες ἐνάρετοι ἂν γένοιτο· εἰ μὴ τί φασὶν τῆς δυνάμειος πλείστον τοῖς τοιούτοις ἐναπολαμβάνεσθαι.

Πάλιν τοῖνον πρῶτον μὲν· Τίς χρεια τοῦ περὶ τὴν παιδείουσιν πόνου (γενοίμεθα γὰρ ἂν καθυέδοντες σπουδαῖοι); ἢ διὰ τί μάλιστα τοὺς ἀκρωμένους αὐτῶν οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες εἰς ἐλπίδας ἄγουσι τοῦ καλοῦ; Καὶ γὰρ καλινδούμενοι σὺν ταῖς ἐταίραις, τὸ οἰκεῖον ἔχειεν ἂν ἀγαθόν. Εἰ δὲ ἡ παιδείουσις καὶ ἡ περιαιγωγή ἢ βελτιῶν καὶ τὸ σπουδαῖον περὶ τὴν τῆς

(4) Τὴν ὕλην. Ἡ τε ὕλη.

(5) Αἰσθητὰ. Αἰσθητικὰ.

ἀρετῆς ἀνάληψιν τοιοῦτον αὐτὸν ἐπειργάσαντο, πάν-
τες γινέσθωσαν τοιοῦτοι, καὶ ἀνήρηται ἡ θρυλλου-
μένη ὑπ' αὐτῶν τῆς ὕλης ἀτακτος κίνησις.

Ποῦ δὲ κάλλιον ἦν τὴν σοφίαν ὄπλον φάναι τοῖς
ἀνθρώποις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δεδῶσθαι, ἢ ὃ ἐστὶν αὐτοῖς
διὰ τὸ αἰσθητικοῖς εἶναι ἐξ ἐπιθυμίας καὶ ἡδονῆς,
τοῦτο κατὰ μικρὸν εἰς τὸ ἀγαθὸν περιάγουσα, τὸ
ἐπόμενον ἀτοπον ἐξ αὐτῶν ἀνέλη· οὕτως γὰρ οὗτοί
τε, ἀρετῆν ἐπαγγελιδόμενοι διδάσκουσιν, ζηλωτοὶ ἂν
ἦσαν τῆς προθέσεως καὶ τοῦ βίου· πολλή τε ἂν ἦν
ἐλπίς τοῦ, ὅτι ποτὲ παύσεται τὰ κακὰ, πάντων γε-
νομένων σοφῶν. Ὁ δοκεῖ μοι κατανενοηθέναι ὁ Ἰη-
σοῦς· καὶ ἵνα μὴ ἀπεληλαμένοι ὥσι τοῦ ἀγαθοῦ
γεωργοὶ τε καὶ τέκτονες καὶ οἰκοδόμοι καὶ οἱ ἄλλοι
ἀπὸ τῶν τεχνῶν, κοινὸν συνέδριον καθῆσαι πάντων
ὁμοῦ· καὶ διὰ ἀπλῶν καὶ εὐκόλων διαλέξεων, καὶ
εἰς Θεοῦ ἔννοιαν αὐτοὺς ἀπεννηνοχέαι, καὶ τοῦ κα-
λοῦ εἰς ἐπιθυμίαν ἐλθεῖν ποιῆσαι.

CAP. XVII. *Exagitata Manichaica virtus in Materia. Si una virtus creata sine Materia, et reliquæ. Virtus in materia explosa.*

Ἄλλὰ γὰρ πῶποτε λέγεται τὸ καταπέμψαι τὴν δύ-
ναμιν τὴν θεῖαν ὁ Θεὸς ἐπὶ τὴν ὕλην; Εἰ μὲν γὰρ
ἦν ἀεὶ, καὶ οὕτε ὁ Θεὸς πρότερος αὐτῆς ἐπινοεῖται,
οὔτε ἡ ὕλη, τρεῖς πάλιν οὕτως εἰσὶν ἀρχαὶ κατὰ τὸν
Μανιχαῖον· τάχα δὲ καὶ πάμπολλα φανήσονται ὀλίγω
ἕστερον. Εἰ δ' ἐπιγενετή πως ἐστὶ, πῶς ὕλης ἄμοιρος
αὕτη; Εἰ δὲ μέρος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, πρῶτον μὲν σύν-
θετον καὶ σωματικὸν ἀποφαίνουσιν οὕτως τὸν Θεόν·
τοῦτο δὲ ἀτοπον καὶ ἀδύνατον. Εἰ δὲ ἐποίησεν αὐτὴν,
καὶ ὕλης ἄμοιρός ἐστι, θαυμάζω πῶς οὐκ ἐσχόπη-
σαν, οὔτε οὗτος, οὔτε οἱ ἄπ' ἐκεῖνου, ὅτι, εἰ (ὃ λέγε-
ται κατὰ τὴν ἀληθῆ ὁξάν, ὅτι τὰ ἐφεξῆς, μένοντος
τοῦ Θεοῦ, ὑποστάσεως εἰσι,) τὴν δυνάμιν ταύτην
ἐποίησε βουληθεὶς ὁ Θεός, πῶς οὐκ καὶ τῶν ἄλλων
ἀπάντων τῶν γενομένων αἴτιος ἐγένετο, οὐδὲν ὕλης
προὔπαρχούσης προσδεηθεὶς; Τὰ μὲν δὴ φαινόμενα
ἀτοπα ἐκ τούτου τοιαῦτα, ἐπόμενα δὲ τὰ ἐξῆς.
ante exstiterit? Hæc enimvero quæ ex ea opinione,
ceps posita.

Ἄρα γε γὰρ φύσιν εἶχεν ἡ δύναμις βεῖν ἐπὶ τὴν
ὕλην; Εἰ παρὰ φύσιν ἦν αὐτῇ τοῦτο, πῶς οὖν ἐμίχθη;
Εἰ δὲ κατὰ φύσιν ἦν αὐτῇ τοῦτο, πάντως που καὶ
ἀεὶ σὺν τῇ ὕλῃ ἦν. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς κακὸν τὴν ὕλην
προσαγορεύουσιν, μίγμα οὖσαν ἐξ ἀρχῆς πρὸς τὴν
θεῖαν δύναμιν; Πῶς φθαρήσεται, μιχθείσης τῆς θείας
δυνάμεως, πρὸς αὐτὴν ἀποχωρησάσης ποτέ; Ἔσω-
ζε δὴ γὰρ τὰ καλὰ, καὶ ἐτέρου τινὸς ἀγαθοῦ αἰτία
γίγνεσθαι οἷς ἂν παρῆ, εὐλογον, ἢ διαφθορὰν ἢ ἄλλο
τι κακὸν ἕτερον ἐπάγειν αὐτοῖς.

sent incolumia servabat, conveniens ut et alterius
quam ut corruptionem vel aliud quodpiam malum illis inducat.

CAP. XVIII. *Manichæorum solutio et instantia. Scite ad hominem de Manete, qui ipse in materia.*

Τὸ μὲν γὰρ δὴ σοφὸν τὸ λεγόμενον ὑπ' αὐτῶν
ἐκεῖνό ἐστιν· Ὅτι, ὡσπερ ὁρῶμεν, τῆς ψυχῆς τοῦ
σώματος ἀποζευχθείσης, τὸ σῶμα αὐτὸ ἀπολλύμενον,
οὕτω καὶ τῆς δυνάμεως ἀφείσης τὴν ὕλην, τὸ λει-

diligentiaque ac sedulitas percipienda virtute talem
eum reddidere, omnes tales fiant, sublatiusque eam
ab eis celebratus decantatissimusque inordinatus
materiæ motus.

Longe vero præstaret, ut dicerent, sapientiam
organum a Deo hominibus concessam, ut quod illis
ex cupiditate et voluptate seu libidine molitum est,
ea ratione qua sunt sensu præditi, hoc paulatim in
bonum traducens, quod sequitur absurdum ab eis
auferret. Sic enim ipsi, qui se virtutis doctores pro-
fiteantur, ex proposito vitæque æmulandi essent;
magnaque spes affulgeret, fore ut quandoque mala
cessarent, cum omnes sapientes evasissent. Idque
adeo, Jesus mihi considerasse videtur; ac ne
plebs rusticana, agricolæ, fabri, cæmentarii, reli-
quique artifices et mechanici a bono extorres essent,
commune omnium simul conflasse concilium; ac
simplicis facilisque alloquii dissertationibus, tum
in Dei eos sensum extulisse, tum in boni honestique
desiderium adduxisse.

Enimvero, quandonam aiunt Deum divinam vir-
tutem misisse in materiam? Nam si semper erat, ac
neque Deus prior illa intelligitur, neque materia;
sic rursus ex Manichæi doctrina tria erunt princi-
pia. Forte vero etiam longe plurima paulo post vi-
debuntur. Sin autem adventitia est et quæ postea
exstiterit, quonam modo materiæ expers existit?
Quod si Dei partem statuunt, primum quidem
sic sentiendo Deum compositum corporeumque tra-
dunt. Atqui hoc absurdum est nec usquam esse
possit. Sin autem eam condidit, ac materiæ ex-
pers existit, miror quomodo non attenderint, nec
ipse nec ejus discipuli, quod si (ut in vera senten-
tia dicitur, quæ deinceps sunt, manente Deo, hypo-
stases sunt) hanc Deus virtutem voluntate condidit,
quomodo non etiam reliquorum omnium quæ facta
sunt, auctor fuit, nulla ei necessaria materia, quæ
apparent absurda; quæ vero sequuntur, hic dein-

Ergo hæc virtutis natura fuit atque indoles ut dif-
fluere in materiam? Si præter naturam erat, quo-
nam igitur modo illi commista est? Sin autem ex
natura, omnino plane et semper res illi cum mate-
ria erat, ac ipsi comes erat. Id autem si ita est,
quid causæ est cur materiam malum vocent, quæ
a principio cum divina virtute commista, ejus nacta
commercium est? Quonam vero modo etiam cor-
rumpetur, divina virtute, quæ admista erat, ad se
ipsam quandoque secedente? Quæ enim bona es-
cujusdam boni, quibus adest, auctor existat,

Eorum hic argutum responsum ac evasio; nem-
pe, sicut videmus anima sejuncta a corpore corpus
ipsum perire; sic etiam ubi virtus materiam, quod
reliquum erit, ipsam videlicet materiam dissolutam

jri ac perituram. Primum quidem non animadvertunt, fieri non posse ut ulla res in non ens corumpatur. Non ens enim non est. Dissipatis autem corporibus, ac cum eis mutatio quædam acciderit, dissolvuntur; adeo ut partim in terram cedant, partim in aerem, partimque in aliud quidpiam.

Præterea non meminerunt, docere illos materiam motum inordinatum esse. Quod autem sui ipsum ratione movetur, et cujus essentia motus est, nec per accidens illi competit, quam fiat ratione, ut abscedente virtute, id quod erat, ante etiam quam virtus in ipsum descenderet, esse desinat? Nec vident differentiam, quod omne corpus expers animæ, immobile sit. Nam et stirpes animam habent vegetabilem. Ipsum vero motum, quantumvis inordinatum, materiæ dicunt esse substantiam. Ac vero erat melius, velut in dissonante lyra, accedente harmonia inuitoque concentu, quidquid erat, musice consortium modulatumque efficitur: sic nimirum divinam virtutem inordinato admistam motui, quem ipsi materiam sentiunt, pro eo quod ornatu carebat, quemdam illi ornatum adjecisse, ac semper adjicere, ejusmodi scilicet qui divino rite congruat tempori. Nam quæso, quandonam tandem ipse Manichæus, ut de his tractaret idoneus fuit, ac quando demum isthæc enarravit? Nam et ipsi materiæ tunc migma et virtutis in ea receptæ fuisse concedunt. Sive igitur, ita ut erat, hæc inordinato motu locutus est, quomodo non mala opinio? sive divina virtute anceps dubiumque dogma est: ea ratione, qua est a divina virtute, veritatis commercio gaudens; qua vero ab inordinato motu, alterius partis commercio ad mendacium vergens, illique hærens.

CAP. XIX. *Altera Manichæi Virtus, prioribus novisque absurdis petita. Virtus efficiens et patibilis, opifex et materiæ concreta. Corpora Manichæo tribus partibus digesta.*

Quod si dictum esset, divinam virtutem ornasse materiam atque ornare, longe sapientius esset, et ad fidem Manichæi doctrinæ ac sermonibus conciliandum conducibilis. Verumenimvero aliam Deus e supernis misit virtutem. Sane quidem quæ dicta sunt de priore virtute, de hac pariter communia sunt: omniaque absurda, conjuncta doctrinæ de prima illorum virtute, eadem et impræsentiarum licet afferre, Aliud vero quis ferat? Quidni enim Deus unam quamdam virtutem misit, quæ omnia

Ut quid vero alia quidem virtus opifex, alia vim magis patientis habens ac recipientis, quo scilicet pronum illi beneque sit ut misceatur cum materia? Non enim hic causam ordinis boni video, adversusque ipsum excessus. Si malum erat, non erat in domo Dei. Cum enim Deus solummodo bonum,

(6) Κακοῦ.

Α πόμμενον, ὄπερ ἐστὶν ἡ ὕλη, διαλυθὲν οὐχ ἴσεται. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐχ ὀρώσιν, ὅτι τῶν ὄντων οὐδὲν οὐκ ἐστὶν φθείρεσθαι εἰς τὸ μὴ ὄν· τὸ γὰρ μὴ ὄν οὐκ ἐστὶ. Διασκεδασθέντων δὲ τῶν σωμάτων, καὶ μεταβολὴν τινα σχόντων, διάλυσις γίνεται· ὥστε τὸ μὲν εἰς γῆν ἀπελθεῖν, τὸ δὲ εἰς ἀέρα, τὸ δὲ εἰς ἄλλο τι.

Ἐπειτα δὲ οὐ μέμνηται, ὅτι κίνησιν ἀτακτον ὑποτίθενται εἶναι τὴν ὕλην. Τὸ δὲ δι' αὐτὸ κινούμενον, καὶ οὐ ἐστὶν οὐσία ἡ κίνησις, ἀλλὰ μὴ κατὰ συμβεβηκὸς ὑπάρχει αὐτῷ, πῶς εὐλογον, τῆς δυνάμεως ἀπελθούσης, παύσασθαι τοῦ ὄπερ ἦν, πρὶν καὶ τὴν δύναμιν εἰς αὐτὸ καταλθεῖν; Οὐχ ὀρώσι δὲ τὸ παραλλάττον, ὅτι πᾶν μὲν σῶμα, ψυχῆς ἁμοιβρον, ἀκίνητον. Ἐχει γὰρ καὶ τὰ φυτὰ τὴν φυτικὴν ψυχὴν. Τῆς δὲ ὕλης αὐτὴν τὴν οὐσίαν κίνησιν εἶναι φασὶν, ἀτακτον μέντοι. Κἀλλιον δὲ ἦν, καθάπερ ἐπὶ λύρας, ἀνάρμοστα μελωδούσης, ἡ ἁρμονία ἐλθοῦσα τὸ πᾶν ἡρμωσμένον ἀπειργάσατο· οὕτω δὴ μιχθεῖσαν τὴν θείαν δύναμιν τῇ ἀτάκτῳ κινήσει, ὄπερ ἐστὶ κατ' αὐτοὺς ἡ ὕλη, ἀντὶ τῆς ἐνούσης ἀκοσμίας κόσμον τινὰ αὐτῇ ἐπιτεθεικέναι καὶ αὐτὴ ἐπιθεῖναι τοῦ θεοῦ χρόνου ἐπέξειον. Ἐπεὶ πῶς ποτε αὐτοὺς ὁ Μανιχαῖος περὶ τούτων ἐγένετο ἱκανὸς διαλαθεῖν, καὶ τὸ πότε αὐτὰ ἀφηγήσατο; ὡς γὰρ μίγμα γέγονε καὶ αὐτοὺς τῆς ὕλης, καὶ τῆς ἐναποληφθείσης αὐτῇ δυνάμεως, συγγυροῦσιν. Εἶτω οὖν, ὡς εἶχε, τῇ ἀτάκτῳ κινήσει ταῦτα ἔλεγε, πῶς οὐ φαυλὴ ἡ δόξα; εἴτε τῇ θείᾳ δυνάμει ἀμφιδοῦν ἤδη τὸ δόγμα· τῷ μὲν ἀπὸ τῆς θείας δυνάμεως εἶναι μέτοχον ἀληθείας· τῷ δὲ ἀπὸ τῆς ἀτάκτου κινήσεως τοῦ ἑτέρου μέρους μετέχειν, μεθιστάμενον εἰς τὸ ψεῦδος.

Εἰ δὲ εἰρητο, ὡς ἡ θεία δύναμις τὴν ὕλην ἐκόσμησε καὶ κοσμεῖ, μακρῶ ἂν ἦν σοφώτερον, καὶ πρὸς ἀξιόπιστιαν τῶν Μανιχαίου λόγων συμβαλλόμενον μάλλον. Ἄλλὰ γὰρ ἑτέραν δύναμιν κατέπεμψεν ὁ Θεός. Ἄ μὲν δὴ εἰρηται περὶ τῆς προτέρας δυνάμεως, κοινὰ καὶ περὶ ταύτης ἐστὶ· καὶ ὅσα ἀτοπα ἔπεται τῷ λόγῳ τῷ περὶ τῆς πρώτης αὐτῶν δυνάμεως, ταῦτα καὶ νῦν ἐστὶ λέγειν. Τὸ δὲ ἄλλο τίς ἀνάσχοιτο; Διὰ τί γὰρ δὴ οὐ πάντα μίαν τινὰ δυναμένην δύναμιν κατέπεμψεν ὁ Θεός; Εἰ ἀνθρώπου νοῦς οὕτως ἐστὶ πρὸς πάντα ποικίλος, ὥστε ὁ αὐτοὺς μὲν εἶναι γεωμετρικός, ὁ αὐτοὺς δὲ ἀστρονομικός καὶ τεκτονικός, καὶ εἰ τι τοιοῦτον· Θεῶ δὲ ἄρα ἦν ἄπορον εὐρεῖν τοιαύτην δύναμιν, ἥτις αὐτῷ πρὸς πάντα ἦν ἱκανή, ἵνα μὴ πρώτης καὶ δευτέρας δέηται;

Διὰ τί δὲ ἡ μὲν δύναμις ἐστὶ δημιουργικὴ, ἡ δὲ παθητικὴ μάλλον, ὡς καλῶς αὐτὴν ἔχειν πρὸς τὴν ὕλην κεράνυσθαι; Οὐχ ὀρώ γὰρ πάλιν ἐνταῦθα τὸ αἴτιον τῆς τάξεως τοῦ καλοῦ (6) καὶ τῆς κατ' αὐτοῦ ὑπεροχῆς. Εἰ κακὸν ἦν, οὐκ ἦν ἐν τῷ τοῦ Θεοῦ οὐκῳ. Εἰ γὰρ μόνον καλὸν ὁ Θεός, καὶ μόνον κακὸν ἡ ὕλη,

μέσα τὰ ἄλλα καὶ μεταξὺ ἀνάγκη φάναι. Ἄλλ' εὐ-
ρισκεται τις ποιητῆς διάφορος περὶ τὰ μέσα, ὅτ' ἂν
φῶσι τὴν μὲν δημιουργικὴν αἰτίαν, τὴν δὲ μικτὴν πρὸς
τὴν ὕλην. Τάχα οὖν ἔστι τὸ προηγούμενον καὶ ἀπο-
προηγούμενον τοῦτο, ὃ καὶ οἱ νεώτεροι λέγουσιν ἐν
τῷ *Περὶ τῶν διαφορῶν* λόγῳ. Τῆς δὲ δημιουργικῆς,
φασί, δυνάμεως ἐπιχειρησάσης τῆς κοσμοποιίας,
ἀποκεκρίσθαι τῆς ὕλης τὸ μείναν ἐπὶ τῆς ἰδίας ἀρε-
τῆς κἄν τῇ τυμμάξει, καὶ γεγονέναι ἥλιον καὶ σελή-
νην· τὸ δὲ μετρίως μετεπιληφῶς κακίας, οὐρανὸν καὶ
ἀστέρας. Λοιπὸν δὲ τὰ ἄλλα ἐντὸς τούτων περιειλη-
φθαι ὡς ἔτυχεν, μίγματα ὄντα τῆς τε θείας δυνά-
μεως καὶ τῆς ὕλης.

A malumque solummodo materia existat, necesse
est ut reliqua media dicamus et in medio consti-
tuta. Atqui invenitur diversus factor ac conditor
circa ea quæ media sunt, cum dicant aliam cau-
sam opificem, aliam materiæ admistam. Forte igitur
est primum istud et quod a primario est,
quod etiam dicunt recentiores in libro *De differen-
tiis*. Cumque adeo opifex virtus ac cujus condendi
vis mundi fabricam aggressa esset, secretum aiunt
de materia quod in ipsa quoque mistione in sua
propria manserat virtute, atque hinc solem et lu-
nam existitisse. Id vero quod modice parciusque
vitium contraxerat ac malitiam, cælum et stellas.

Postremo autem reliqua intra hæc temere interce-
pta, quæ mista sunt ex divina virtute et materia.

CAP. XX. *Divina virtus eidem Manichæo corporea et divisibilis. Divina virtus ipsa materia, quæ fiat omnia : inconvenientis.*

Ἐγὼ δὲ παρὰ πάντα ταῦτα θαυμάζω, πῶς οὐκ
εἰσθάνονται σωματικὴν ποιοῦντες τὴν θεϊαν δυνάμιν,
καὶ τέμνοντες καθάπερ τὰ μέρη. Διὰ τί γὰρ οὐκ ὡς
ὕλη, καὶ ἡ θεία δύναμις ἥδη ἔστιν παθητὴ καὶ διαι-
ρετὴ διὰ πάσης αὐτῆς· καὶ τὸ μὲν τι αὐτῆς γίνεται
ἥλιος, τὸ δὲ σελήνη; Καθαρῶς γὰρ ταῦτα εἶναι φασί
τῆς θείας δυνάμεως· τοῦτο δὲ ἦν ὃ ἐλέγομεν ἴδιον
τῆς ὕλης εἶναι, τὸ μηδὲν οὖσαν καθ' ἑαυτὴν, δεχο-
μένην δὲ τὰ σχήματα καὶ τὰς ποιότητες, πάντα γί-
γνεσθαι τὰ διωρισμένα. Εἰ οὖν ὡς ἀπ' ἐνὸς ὑποκει-
μένου τῆς θείας δυνάμεως μόνον γέγονεν ἥλιος καὶ
σελήνη, ταῦτα δὲ ἕτερα, διὰ τί μὴ καὶ ἄλλο τι γέ-
νηται; Εἰ δὲ πάντα γενήσεται, τὸ συμβαῖνον φανερόν,
ὅτι ἡ θεία δύναμις ὕλη, καὶ αὐτὴ πρὸς τὰ σχήματα
ποιουμένη. Εἰ δὲ οὐδὲν ἕτερον ἢ ἥλιος καὶ σελήνη τὰ
ἐκ τῆς θείας δυνάμεως ἔστι γενόμενα, τὰ ἐναπειλημ-
μένα ἄρα πᾶσι τοῖς οὖσιν ἥλιός ἔστι καὶ σελήνη· καὶ
ἕκαστος τῶν ἀστέρων ἥλιός ἔστι καὶ σελήνη· καὶ τὸ
ἕτερον καὶ τῶν χερσαίων ζώων καθ' ἕκαστον καὶ
τῶν πτηνῶν καὶ τῶν ἀμφιβίων. Ταῦτα δὲ, ὅτι οὐδὲ
οἱ τὰ θαύματα δεικνύντες ἀποδέξαντο ἂν, οἶμαι παντὶ
πῶ ὄηλον εἶναι.

Ego sane, præter hæc omnia, miror quomodo
non intelligunt, corpoream se facere divinam virtu-
tem, inque partium morem secare. Quidni enim
quemadmodum materia, etiam divina virtus, jam
patibilis est, seque tota divisibilis; atque ejus pars
alia sol efficitur, alia luna? Clare enim hoc est quod
dicebamus esse proprium materiæ, cum ipsa per
se nihil sit, cum figuras et qualitates recipiat, om-
nia fieri, quæ divisa ac distincta sunt. Si igitur
velut ex uno subjecto divina virtute, solummodo
sol lunaque exsisterunt; hæcque adeo alia ac alia
sunt, quidni etiam aliud quiddam factum est?
Quod si fient omnia, quid sequatur manifestum
est; divinam virtutem materiam esse, ipsamque
esse quæ in figuris formetur. Quod si nihil aliud
sunt sol et luna, quam quæ ex divina virtute creata
sunt; ergo quæ rehus omnibus intercepta sunt, sol
et luna sunt: ac singulæ quæque stellæ, sol sunt
et luna; singulaque alia quæque animalia generis
terrestrium et volucrum et eorum quæ amphibia
dicuntur. Hæc vero ne ipsos quidem præstigiatores
admissuros, universis manifestum esse existimo.

CAP. XXI. *Virtus partim bona, partim melior. In sole et luna illibata, in aliis depravata: improbitatis opinio.*

Τὸ δὲ μετὰ ταῦτα ἐπισκοποῦσιν οὐκ εὐθεῖα ἡ ὁδός,
ἀλλὰ δυσαντοτέρα τῆς παρελθούσης. Λέγουσι γὰρ
μηδὲν ἄτοπον πεπονθέναι κατὰ τὴν σύμμιξιν πρὸς
τὴν ὕλην ἥλιον καὶ σελήνην. Εἶτα πῶς τὰ ἄλλα ἡλατ-
τώθη παρὰ τὴν ἰδίαν φύσιν οὐκ ἔχουσι λέγειν. Εἰ
μὲν γὰρ καὶ ὅτε καθ' ἑαυτὴν ἦν ἡ θεία δύναμις οὐ-
τως εἶχεν, ὥστε τὸ μὲν τι αὐτῆς εἶναι καλόν, τὸ δὲ
κάλιον, κατὰ τὸν τῶν ἵπποκενταύρων μῦθον, οἱ
τὸ μὲν ἄχρι στηθῶν ἀνθρώποι ἦσαν, τὸ λοιπὸν δὲ
ἵπποι· καλὰ μὲν ἑκάτερα τὰ ζῶα, κάλιον δὲ ὁ ἀν-
θρώπος· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς θείας δυνάμεως ἔστιν
ἐπινοῆσαι, τὸ μὲν τι αὐτῆς τὸ κάλιον φέρον, τὸ δὲ
ἐλαττούμενον κατὰ τοῦτο. Καὶ ἐπὶ τῆς ὕλης δὲ τὸ
μὲν ὑπάρχει ὑπερβολῆν τινα ἔχον κακίας. . . τὰ ἕτερα
μὲν ἕτερα, καὶ ἑτέρας ἄλλος ἂν ἦν λόγος. Ἐνεδέχeto
γὰρ ὑπολαβεῖν, ὅτι ἐμφρονέστερον τὰ ἐξ ἀρχῆς ἥλιος
καὶ σελήνη τὰ ἦττον πονηρὰ τῆς ὕλης εἰς τὴν σύμ-

Si quis vero huic quod sequitur animum attende-
rit, haud recta videatur via, sed quæ superiore ar-
dua magis ac anfractuosa sit. Aiunt enim: nihilo
labis ascivisse solem et lunam ex commercio cum
materia. Jam enim nequeunt dicere quomodo reli-
qua in deterius iverint, quam ferret eorum pro-
pria natura. Si enim tunc etiam, cum penes se es-
set, in eum modum se divina virtus habebat, ut par-
tim bona, partim melior esset, quo pene modo
hippocentauros fabulantur otiosi homines, qui vi-
delicet ad usque pectus homines, reliquo autem
corpore equi essent; quæ utraque bona animalia;
sed in eis homo melior: sic quoque in divina vir-
tute licet intelligere, ejus aliud melius esse ac præ-
stantius, aliud secundis partibus fore ac deterius.
Iudemque materia, aliud enormem quamdam mali-
tiam habet atque excessum... Alia quidem alia, at-

que alius alia fuerit ratio. Existimare enim licebat, a principio solem et lunam, solertiori iudicio ac prudentia, partes materiæ minus malas quibus commistio fieret, sibi elegisse, ut in sua perfectione ac virtute considerent; debilitatis autem tantæ ætatis maleficiis, tantam in bono excellentiam reportasse; reliquas vero ejus partes collapsas esse, haud quidem sine providentia; cum pari tamen providentia, ea quæ in ipsa est, malitia, pro quota cujusque ratione magis imbutas esse. Quod enim-vero de hac virtute nihil ab eis diversum dicitur, sed se tota similis ejusdemque rationis intelligitur, improbabilis doctrina ac sententia est: quod nempe **7** serit, aliud malitia quadam impartitum sit.

CAP. XXII. *Lunæ lumen a sole. Receptarum in ea animarum inconuenientia. Græcis duo diluvia.*

Aiunt vero, solem et lunam, cum divinam virtutem a materia paulatim secrevisissent, ad Deum transmisisse. Porro si vel parum astronomorum fores trivissent, in hæc deliria haud incidissent ut sic sentirent; nec nescivissent, lunam quæ quorumdam sententia, suo ipsa lumine careat, a sole illuminari; ejusque inde esse figurationes, quod sic vel sic distet a sole. Tuncque plena efficitur, cum a sole distat centum octoginta gradibus. Tunc vero in coitu est, cum in eodem cum sole gradu fertur. Deinde, quomodo non mirum, qua tandem fiat ratione, tum nullæ sint animæ et a diversis? Etenim sunt mundi ipsius et animalium, et stirpium et nympharum et dæmonum: ac in his facie distinguuntur, volucrum, terrestrium animalium, et eorum quæ amphibia sunt: in luna autem unum quodam simile corpus semper nobis conspicitur. Quid vero et hæc corporis continuitas? Ac quidem cum luna semiplena est, apparet semicirculus; cumque plusquam media, idem rursus. Quoniam igitur modo in lunam assumuntur, ac quo usæ vehiculo? Si enim leve est velut ignis, non solum par ad lunam evadere, sed superius quidquid est transcendere: sin autem grave, nec a principio ad lunam licet attingere.

Quænam vero ratio est, ut quod primum ad lunam advenit, non statim ad solem transmittatur, sed expectet cum plena est, dum reliquæ animæ adveniant? Cum igitur luna quæ plena esset, decrescit, virtus eo tempore ubi manet; donec quæ vacuata fuerat prioribus animabus, haud secus ac urbs desolata, aliam rursus coloniam luna recipiat? Erat enim etiam thesaurus quidam in quadam terræ parte segregandus, vel nubium, vel alterius cujusdam loci; ubi animæ congregatæ, paratæ essent ut ad lunam conmigrarent.

Verum alia rursus emergit quæstio. Quid igitur causæ est cur non statim repleatur? aut cur rursus dies quindecim expectat? Nec istud minorem habet admirationem, quam ea quæ dicta sunt; quod nunquam ab omni retro hominum memoria extra quintumdecimum diem luna plena fuit. Quin ne diluvii quidem tempore sub Deucalione, magisque

Α μιν εξελέξατο, ἵνα μὲν ἐπὶ τῆς ἰδίας ἀρετῆς· ἐξασθενησάντων τηλικῶν δὲ πονηρευμάτων, ἐκβιάσασθαι τοσαύτην ὑπεροχὴν ἐν τῷ ἀγαθῷ, τὰ δὲ ἄλλα μέρη αὐτῆς ἦν πεσόντα, οὐκ ἀπρονοήτως μὲν, οὐ μὴ μετὰ τῆς Ἰσῆς προνοίας ἀπολαῦσαι μᾶλλον κακίας τῆς ἐν αὐτῇ κατὰ τὸ ποσὸν ἕκαστον. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν διάφορον περὶ τῆς δυνάμεως ταύτης παρ' αὐτῶν λέγεται, ἀλλ' ὁμοία διὰ πάσης αὐτῆς θεωρεῖται, ἀπίθανος ὁ λόγος· Ὅτι ἐν μὲν τῇ συμμίζει, τὸ μὲν ἔμεινεν ἀκέραιον, τὸ δὲ μετέσχεν κακίας τινός.

in commistione aliud sincerum purumque reman-

Β λέγουσι δὲ, ὅτι καὶ ἥλιος καὶ σελήνη τὴν θεῖαν δύναμιν, κατὰ μικρὸν διακρίναντες ἀπὸ τῆς ὕλης, πρὸς τὸν θεὸν παρέπεμψαν. Εἰ δ' ἦσαν καὶ κατὰ μικρὸν εἰς ἀστρονόμων θύρας φοιτήσαντες, οὐκ ἂν ταῦτα παπόνθησαν· οὔτε ἠγνόησαν ἂν, ὅτι ἡ σελήνη κατὰ τινὰς ἀμοίρους οὕσα ἰδίῳ φωτὶ, ὑπὸ τοῦ ἡλίου καταλάμπεται· καὶ ὅτι οἱ σχηματισμοὶ αὐτῆς εἰσι παρὰ τὰς τοῦ ἡλίου διαστάσεις· πανσέληνός τε γίγνεται, ὅτ' ἂν ἀπέχη τοῦ ἡλίου τὰς ἑκατὸν καὶ ὀγδοήκοντα μοίρας· σύννοδος δὲ, ὅτ' ἂν ἐπὶ τῆς αὐτῆς τῷ ἡλίῳ φέρηται μοίρας. Ἐπειτα δὲ πῶς οὐ θαυμαστὸν, ὅπως ποτὲ πολλὰ οὕσα αἱ ψυχὰ καὶ ἀπὸ διαφόρων; Καὶ γὰρ τοῦ κόσμου αὐτοῦ καὶ ζώων καὶ φυτῶν καὶ νυμφῶν καὶ δαιμόνων εἰσὶν· καὶ ἐν τούτοις πτηνῶν, χερσαίων, ἀμφιβίων διακρίνονται τῇ ὕψει· ἀλλὰ ἐν τῷ σῶμα ὁμοίον αἰεὶ διὰ παντὸς φαίνεται ἡμῖν ἐν τῇ σελήνῃ. Τί δὲ καὶ τὸ συνεχὲς τοῦ σώματος τούτου; Καὶ ὅτε μὲν διχότομός ἐστιν ἡ σελήνη, φαινόμενον ἡμικύκλιον· ὅτε δὲ ἀμφικυρτὸς, τοιοῦτον πάλιν. Πῶς ἀναλαμβάνονται ἐπὶ τὴν σελήνην ἢ πόλιν χρώμεναι σχήματι; Εἰ μὲν γὰρ κοῦφόν ἐστιν ὅσον πῦρ, οὐκ ἀκριτῆς σελήνης μόνον εἰκὸς γενέσθαι ἂν, ἀλλ' ἀνωθεν διαπαντός· εἰ δὲ βαρὺ, οὐδ' ἀρχὴν πρὸς σελήνην ἀφικέσθαι οἶόν τε.

Τίνα δὲ λόγον ἔχει, τὸ πρῶτον ἀφικόμενον πρὸς σελήνην, μὴ εὐθὺς πρὸς ἥλιον ἀναπέμπεσθαι, ἀλλ' ἐκδέχεσθαι τὴν πανσέληνον τὰς τῶν ἄλλων ψυχῶν ἐπιδημίας; Ὅτε τοίνυν ἀπὸ τῆς πανσελήνου ἡ σελήνη μειοῦται ἀποχωριζομένη, δύναμις τὸν χρόνον τοῦτον ποῦ μένει, ἕως ἂν κενωθεία ἡ σελήνη τῶν προτέρων ψυχῶν, καθάπερ πόλις ἔρημος, δευτέραν πάλιν δέξηται ἀποικίαν; Ἐχρὴν γὰρ ἀφωρίσθαι καὶ θησαυρὸν τινα ἐν τινι μέρει τῆς γῆς, ἢ τῶν νεφελῶν, ἢ ἐτέρου τόπου τινός, ἕνθα αἱ ψυχὰ συναγειρόμεναι, ἔτοιμαί γίνονται πρὸς τὴν ἐπιδημίαν τὴν πρὸς σελήνην.

Ἄλλὰ πάλιν ἀπορία ἕτερα. Διὰ τί τοίνυν οὐκ εὐθὺς πληροῦται; ἢ διὰ τί πάλιν τὰς πεντεκαίδεκα ἡμέρας περιμένει; Οὐκ ἔλαττον δὲ τῶν εἰρημένων θαυμαστὸν καὶ τούτο, τὸ μηδέποτε, ἀφ' οὗ μὲνηνται οἱ ἄνθρωποι, τὴν σελήνην ἐκτὸς πεντεκαίδεκα ἡμερῶν πεπληρωσθαι. Ἄλλὰ μὴ δ' ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ τοῦ ἐπὶ Δευκαλίωνος· καὶ εἰτι μᾶλλον ἐπὶ Φροονέως·

ἕτε πάντα, ὡς εἶπειν, τὰ ἐπὶ γῆς διεφθάρη, καὶ πολλὴν τὴν δύναμιν συνέβη διακεκρίσθαι τῆς ὕλης. Χωρὶς δὲ τούτων καὶ φορὰς γενεῶν καὶ ἀφορίας καὶ φθορὰν ὁμοίως σκοπεῖν προσήκειν· ὧν ὡσαύτως μὴ γινομένων κατὰ τάξιν, χρῆ μὴδὲ τὴν τάξιν τῶν πανσελήνων, μὴδὲ τῶν μειώσεων οὕτω τηρεῖσθαι.

CAP. XXIII. *Imago Materiæ in sole, ad quam homo : nugæ ac delirium. Delirium item, hominem a materia esse conditum. Homo, vel compositum, vel anima, vel mens et animus.*

Οὐ παρέργως δὲ οὐδὲ τούτῳ προσεκτέον. Ὅτι ἐὶ μὲν ἀπειρός ἐστὶν ἡ ἐναποκειμένη τῇ ὕλῃ δύναμις θεία, πρὸς τὸ μειοῦσθαι αὐτὴν οὐδὲν δύναται, ἀ διαπραγματεύονται ἥλιος καὶ σελήνη. Τὸ γὰρ λειπόμενον πάλιν ἀπειρον ἀπὸ πεπερασμένου τοῦ ληφθέντος. Εἰ δὲ ἐστὶν πεπερασμένη, ἔχρῃν αἰσθησὶν γενέσθαι ἐν τοσοῦτῳ χρόνῳ πόσον ποτὲ τῆς δυνάμεως ταύτης ἐκ τοῦ κόσμου ἐμειώθη. Ἄλλὰ πάντα ὁμοίως μένει. Τίνας δὲ θυμοὺς οὐχ ὑπερβέβηκε τῷ ἀπιθάκῳ καὶ ταῦτα, ὅτε κατὰ τὴν ὀφθεισαν ἐν ἡλίῳ εἰκόνα τῆς ὕλης τὸν ἀνθρωπὸν δημιουργηῖν εἶναι λέγουσι; Καὶ γὰρ εἰκόνας εἰδῶλα εἶσι τῶν ἀρχετύπων. Εἰ δ' ἡλίῳ τὴν εἰκόνα καταλείπουσι, ποῦ τὸ παράδειγμα, πρὸς ὅπερ ἡ εἰκὼν αὐτοῖς ἀναπέπλαστα; Οὐ γὰρ δὴ αὐτόν γε τὸν ἀνθρωπὸν φήσουσι τὸν ὕτως ἀνθρωπὸν εἶναι· οὐδὲ τὴν δύναμιν τὴν θεϊαν. Ταύτην μὲν γὰρ πρὸς τὴν ὕλην μιγνύουσιν· ἐν ἡλίῳ δὲ τὴν εἰκόνα ἑωρᾶσθαι λέγουσιν, ὅς ἐγένετο κατ' αὐτοὺς ἀπὸ τῆς πρὸς τὴν ὕλην ὕστερον διακρίσεως. Ἄλλ' οὐδὲ τὴν δημιουργικὴν αἰτίαν· ταύτην γὰρ ἐπὶ σωτηρίᾳ τῆς θείας δυνάμεως καταπεπέμφθαι φασί· καὶ πρὸς ἡλίου κατ' αὐτοὺς πάντως γε ταύτην ταχέον· ἐπειδήπερ, ἀφειμένης αὐτῆς, τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην τῆς ὕλης ἀποκεκρίσθαι συμβέβηκεν.

Ἐν ἡλίῳ δὲ τὴν εἰκόνα ἑωρᾶσθαι λέγουσι· πεποτήκεν δὲ ἡ ὕλη, φασί, τὸν ἀνθρωπὸν. Τίτι ποτὲ τρόπαρ ἢ πῶς; Οὐδὲ γὰρ πλάσασθαι γε τοῦτο δυνατόν. Πρὸς γὰρ τῷ εἰδῶλον εἰδῶλου τὸν ἀνθρωπὸν ὑπάρχειν οὕτως γε κατ' αὐτοὺς, καὶ μηδεμίαν ἔχειν ὑπόστασιν, εἴτι οὐδὲ εἰς ἐννοίαν ἐστὶν ἤκειν δυνάμενα, πῶς τῆς ὕλης ἔργον ἐστὶν ὁ ἀνθρωπὸς. Τὸ γὰρ λογίζεσθαι καὶ αἰσθέσθαι οὐδὲ τῆς κατ' αὐτοὺς ὕλης ἐστίν. Τίς δὲ κατ' αὐτοὺς ὁ ἀνθρωπὸς; Ἄρα γε τὸ ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ σώματος μίγμα; ἢ τὸ ἕτερον, ἢ τὸ ὅλης ψυχῆς ἀνωτέρω, νοῦς; Ἄλλ' εἴτε νοῦς ἐστὶ, πῶς τὸ κάλλιον γένοιτ' ἂν τοῦ χειρόνος ἔργον; εἴτε ψυχή (ταύτην δὲ τὴν θεϊαν δύναμιν εἶναι λέγουσι) πῶς, ἀφαιρούμενοι τὸν θεὸν τὴν θεϊαν δύναμιν, ταύτην ὑπὸ τὴν τῆς ὕλης δημιουργίαν κατατάττουσιν; Εἰ δὲ τὸ σῶμα μόνον καταλείπουσιν, ἀναμιμνησκέτωσαν πάλιν, ὅτι τοῦτο καθ' ἑαυτὸ δὴ ἀκίνητον, τῆς δὲ ὕλης τὴν οὐσίαν κίνησιν εἶναι φασί. Ἄλλὰ μὴν οὔτε γε οὐδὲν καθ' ἑαυτὸ ἐπὶ τὴν ὕλην ἀγεσθαι οἴονται. Οὐδὲ τὸ ἐκ τούτων συνεστώσας εὐλογον ταύτης ἔργον εἶναι ὑπολαμβάνειν. Καὶ μὴν τὸ γενόμενον ὑπὸ τοῦ, ὅτι πάντως χεῖρον ἐκείνου, ἀναμφισβήτητον εἶναι δοκεῖ. Οὕτω γὰρ ὁ κόσμος τοῦ δημιουργοῦ χεῖρον· καὶ τῶν

A adhuc sub Phoroneo, quando ea quæ erant super terram, ut sic dicam, omnia interierunt, vimque magnam virtutis contigit a materia segregari. Ad hæc vero etiam generationum proventus earumque delectus ac frustratio, similiterque corruptionum attendenda erant; quæ cum eodem modo et ordine non eveniant, nec pleniluniorum ordo, nec decre-scentis lunæ tempora sic observanda erant.

Ac nec istud defunctorie levique opera attendendum. Nempe si infinita est divina virtus quæ materiæ indita est, ad eam minuendam nihil valent, quantacunque sol et luna moliantur. Quod enim reliquum est, ab illo finito quod sumptum est, infinitum est. Quod si est finita, sensu percipiendum esset, per tanta intervalla, quantum tandem ejus virtutis, e mundo minutum esset. At omnia similiter perseverant. Quos vero animos sensusque hæc quoque non excessere ut fidem aliquam mereantur, cum creatum dicant hominem atque formatum ad materiæ imaginem in sole visam? Quippe imagines simulacra sunt nudæque repræsentationes principum formarum. Quod si imaginem in sole includunt, ubinam exemplar ad quod eis efflata est imago? Haud sane enim hominem ipsum, vere hominem, dicturi sunt; neque divinam virtutem: nam hanc quidem cum materia miscent; imaginem vero in sole visam docent; qui, ut illi opinantur, postea conditus est ex secretione materiæ. Sed neque causam rerum opificem: hanc enim missam fuisse aiunt ad salutem divinæ virtuti præstandam: omnino quo illorum sententia hæc soli ascribenda sit; idcirco nimirum, quod ejus adventu ac præsentia contigit, segregari a materia solem et lunam.

Porro in sole dicunt visam esse imaginem; materiam vero dicunt condidisse hominem. Quonam tandem modo, quæve ratione? Neque enim hoc sani capitis esse possit commentum. Præterquam quod enim, quod ita sentiant, homo inane simulacrum inanis simulacri futurus sit, ac qui nullam veram habeat existentiam, adhuc nec in mentem venire potest, quonam modo homo materiæ opus existat. D Etenim ratione sensuque uti, non ejus materiæ est, quam ipsi statuunt. Quem vero hominem sentiunt, quisnam est? Num quod ex anima ac corpore mistum est? an alterum, vel quod tota anima superius est, mens scilicet atque animus? Sed, sive mens est, quonam modo quod perfectius est atque melius, deterioris opus exstiterit? sive anima (hanc vero divinam virtutem dicunt) quomodo ablatam Deo divinam hanc virtutem, materiæ opificio ac creationi eam subjiciunt? Quod si solum corpus relinquunt, meminerint rursus ipsum per se ipsum immobile esse, materiæque essentialiam motum dicere. At neque rem ullam ipsam per se exque genio ad materiam trahi existimant. Nec quod ex his conflatum est, ut ejus opus existimetur conveniens

est. Sane quod ab aliquo conditum est, id illo deterius esse ut existimetur, extra controversiam est. Sic enim mundus Creatore deterius, seu Opifice; et artificibus, quæcumque artis opera sunt: quod autem materia deterius sit, nihil illi volunt quod materia deterius sit.

Quæ vera quasi indulgentia ac dispensando dicunt, hæc nec intelligere videntur. Quid enim causæ est, cur Dei imaginem in substantiam hominis materiam alligasse existimant? Aut cur non ipsa sufficiens imago, velut in speculis, ut homo apparet? Aut sicut ipse sol, ad omnium quæ procreantur, ortum ac interitum sufficiens est, suæque ipsius creationis imaginem, pro creandi munere ac faciendi æmulatus est. Quonam tandem illorum quæ habet? Ergo divina virtus sic spectata, organi rationem respectu materiæ habet? Sed inordinato motu, quo sic forma materiam imbuat? Verum similia omnia, exquisito ordine diligentique opera, imitando finem assequuntur. Neque enim domum aut navim, vel quid aliud artefactum inordinatione unquam præstari arbitrabimur; neque statuam, cujus ars fabricam ad hominis imitationem mota est.

CAP. XXIV. *Christus mens, Manichæe. Quid ecclesiasticæ? Inconvenientia de Christo. Passum umbratice, Manichæorum delirium. Nihil Verbo per fictionem apium.*

Christum vero cum nec cognoscant, Christum tamen ipsum apprehentes, cum altero sumendo elemento, aliudque significatum, quam quo ille proprie accipitur, inducendo, ipsum mentem esse tradunt. Si quidem autem id quod noscitur ac quod cognoscit, sapientiamque ipsum una voce dicentes, his quæ viri ecclesiastici de illo loquuntur, per hunc modum consentire deprehenduntur; quid causæ est, cur omnem, quam vocant, veterem historiam respuant? Si vero, ut quorumdam opinio est, adventitium ipsum novumque, et qui extrinsecus casuque intraverit, statuunt, videamus. Hujus enim opinionis antistites, quod maxime suabile videatur, circa annum septimum dicunt, ea quæ sensu prædita est, virtute organis formata atque distincta, ipsum ingressum esse. Quod si Christus mens est, ut illi opinantur, sic simul erit Christus et non erit. Antequam enim mens sensusque ingrediatur, ne quidem est. Quod si Christus, ut ipsi volunt, mens est, in ipsum vero existentem mens ingreditur, sic rursus illorum sententia mens erit. Est igitur et non est eodem tempore Christus. Si autem, quæ illorum secta probatissima est, mens, ut et ipsi existimant, omnia est quæ sunt; quandoquidem materiam ingentem prolitentur, et æqualis, ut sic loquar, cum Deo temporis ipsique coævam, primum hunc Christum et mentem et materiam statuunt, si quidem Christus mens est, quæ omnia est; unumque eorum quæ sunt, materia est, quæ ipsa ingenta est.

Ad specimen vero ac ostentationem, per eum modum divinam quoque virtutem in materia crucifixam esse, ipsamque supplicium hoc aiunt non pertulisse, quasi scilicet impossibile sit ipsum hoc

(7) Ποιῆν. Ἀν παθῶν, πατι?

τεχνητῶν, ὅσα τούτων ἔργα. Εἰ οὖν τῆς ὕλης ἔργον ὁ ἄνθρωπος, πάντως πού ταύτης χεῖρον. Ὅτι δὲ καὶ οἱ ἄνδρες οὐδὲν καταλείπουσι· καὶ οὐκ ἴσον τῇ ὕλῃ μίγνυσθαι τὴν θεῖαν δύναμιν καὶ τῷ ταύτης χεῖρον ἑαυτῶν ἕνα ἑσθαι. Nec par est misceri materiæ, et ei

Ἄ δὲ οἰκονομούμενοι λέγουσι, ταῦτα οὐδ' ἐπινοῆσαι οἴονται. Διὰ τί γὰρ τῆς κρείττονος εἰκόνας εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου ὑπόστασιν τὴν ὕλην δεδέσθαι νομίζουσιν; Ἢ διὰ τί οὐκ αὐτάρκης ἡ εἰκὼν, ὡς ἐπὶ τῶν κατοπτρῶν, πρὸς τὸ πεφηνῆναι τὸν ἄνθρωπον; Ἢ καθάπερ αὐτὸς ὁ ἥλιος πρὸς γένεσιν ἀπάντων τῶν γινομένων. καὶ φθορὰν αὐτάρκης· ἐμμήσατο δὲ τὴν εἰκόνα κατὰ τὴν ποιῆσιν τῆς σφετέρας αὐτῆς δημιουργίας. Τίνι ποτὲ ὦν εἶχεν; Ἄρα γε τῇ μιχθείῃ πρὸς αὐτὴν θεῖα δύναμις, οὐκοῦν ἐν ὄργανου λόγῳ θεῖα δύναμις, οὕτω γε πρὸς τὴν ὕλην; Ἀλλὰ τῇ ἀτάκτῳ κινήσει, οὕτως εἰδοποιούσῃ τὴν ὕλην; Ἀλλὰ πάντα γε τὰ ὅμοια ἐν τάξει· καὶ ἀκριβεῖς διὰ μίσησιν ἀφικνεῖται εἰς τέλος. Οὐδὲ γὰρ οἰκίαν ἢ πλοῖον, ἢ τι ἕτερον τῶν τεχνητῶν δι' ἀταξίας ἀποτελεῖσθαι οἴονται· οὐδὲ ἀνδριάντα, ἄπερ ἡ τέχνη πρὸς ἀνθρώπου μίμησιν ἐμμηχανήσατο.

Τὸν δὲ Χριστὸν οὐδὲ γινώσκοντες, ἀλλὰ Χριστὸν αὐτὸν προσαγορεύοντες τῇ πρὸς τὸ β' στοιχείον μεταλήψει, ἕτερον σημαίνοντον ἀντὶ τοῦ κυρίως περὶ αὐτοῦ ὑπελημμένου εἰσάγοντες, Νοῦν εἶναι φασίν. Εἰ μὲν, τὸ γνωστὸν καὶ τὸ γινώσκον καὶ τὴν σφίαν αὐτοῦ λέγοντες ὁμόφωνα, οὕτως τοῖς ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν περὶ αὐτοῦ λέγουσι διαταττόμενοι, οὕτω γε ἀλώσονται· πῶς οὖν τὴν λεγομένην παλαιὰν ἅπασαν ἱστορίαν ἐκβάλλουσιν; Εἰ δὲ ἐπιγενητὸν κατὰ τινὰς λέγουσι καὶ τῶν ἔξωθεν ἐπεισιόντων καὶ συμβαινόντων, σκοπήσωμεν. Οἱ γὰρ δὴ ταύτης προϊστάμενοι τῆς δόξης πιθανὸν μάλασσα λέγουσι περὶ τὰ ἐπιτὰ ἔτη τῆς αἰσθητικῆς δυνάμεως διαρθρωθείσης αὐτὴν ἐπεισέρχεσθαι. Εἰ δὴ νοῦς ἐστὶν ὁ Χριστὸς κατ' αὐτοῦς, οὕτω γε ἔσται τε ἅμα καὶ οὐκ ἔσται· πρὶν μὲν γὰρ ἐπεισελεῖν τὸν νοῦν, οὐδέπω ἐστίν. Εἰ γε νοῦς ἐστὶ κατ' αὐτοῦς ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ μὴν ὄντι γε αὐτῷ ἐπεισέρχεται ὁ νοῦς, οὕτως οὖν πάλιν κατ' αὐτοῦς ἔσται ὁ νοῦς. Ἔστι γε καὶ οὐκ ἔστιν ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ ὁ Χριστὸς. Εἰ δὲ κατ' αὐτῶν τὴν καλλίστην αἵρεσιν ὁ νοῦς κατ' αὐτοῦς ἐστὶ τὰ ὄντα πάντα· ἐπεὶ τὴν ὕλην ἀγένητον ὑποτίθενται καὶ ἰσόχρονον ὡς εἰπεῖν τῷ Θεῷ, καὶ νοῦν καὶ ὕλην τοῦτον τὸν πρῶτον τὸν Χριστὸν ὑποτίθενται εἶναι, εἰ γε τὰ πάντα κατ' αὐτοῦς ἐστὶν ὁ Χριστὸς νοῦς ὦν, ὃς ἐστὶν τὰ πάντα· καὶ ἡ ὕλη ἐν τῶν ὄντων, καὶ αὐτὴ ἀγένητος οὕσα.

Εἰς ἐπίδειγμα δὲ, τοῦτον τὸν τρόπον καὶ τὴν θεῖαν δύναμιν ἐνεσταυρωσθαι τῇ ὕλῃ, καὶ αὐτὸν ὑπομεμνηχέναι τὸ πάθημα τοῦτο λέγουσιν, ὡς περ ἀδυνάτου ὄντος ἐκεῖνου τοῦτο ποιεῖν (7)· ὅπερ αὐτὸς ὁ Μανι-

χαλός διαπράττεται λόγῳ περὶ τοῦτου διδάσκων· Ὅτι ἡ θεία δύναμις εἰς ὕλην κατακέκληται, καὶ πάλιν ἀποχωρεῖ. Τρόπον αὐτοῦ ἀναπλάττουσι. Τὸ μὲν γὰρ κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν λόγον εἰπεῖν εἰς λύσιν ἁμαρτιῶν ἐαυτὸν ἐπιδοκῆσαι, ἔχει πίστιν τινὰ πρὸς πολλοὺς κακῶν ἱστοριῶν τῶν καθ' Ἑλληνας, ὅτ' ἄν φασί, *Τινὰς ὑπὲρ σωτηρίας πόλεων ἑαυτοὺς ἐπιδοκῆσαι*. Καὶ παράδειγμα τοῦ λόγου ἔχει καὶ ἡ Ἰουδαίων ἱστορία, τὸν τοῦ Ἀβραάμ παῖδα εἰς θυσίαν τῷ Θεῷ παρασκευάζουσα. Τὸ δὲ εἰς πράγματος ἐπίδειξι τῷ παθήματι ὑπάγειν τὸν Χριστὸν πολλῆς ἐστὶν ἁμαθίας, εἰς διδασκαλίαν καὶ γνώσιν τῶν δυνατῶν τοῦ Λόγου ὄντος ὑπάρχου.

Cap. XXV. *Manichæorum abstinencia a viventibus, ridicula. Quod abhorrent a nuptiis, dementia. Gigantum mythologia. Nimis allegorica expositio.*

Ἀπέχονται δὲ ἐμψύχων. Εἰ μὲν γὰρ ἐτέρου τινὸς χάριν, οὐ περιεργαστέον· εἰ δὲ διότι ἡ δύναμις ἡ θεία τούτων ἀπέστη μᾶλλον ἢ ἐνυπάρχει πλεον, γελοῖον αὐτῇ αὐτὴν ἢ προαίρεσις αὐτῇ. Ἐτε γὰρ τὰ φυτὰ ἐνυλὰ μᾶλλον, εἰς τροφήν καὶ διαίτην χρῆσθαι τῷ χεῖρονι πῶς εὐλογον; εἴτε πλεον ἐν τούτοις ἡ δύναμις ἡ θεία, ἐστὶ πρὸς τὴν τροφήν τὰ τοιαῦτα χρῆσιμα, τοῦ θρεπτικοῦ καὶ αὐξητικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς; ὄντος σωματικωτέρου.

Τὸ δὲ ἀπέχεσθαι γάμου καὶ ἀφροδισίων, δεδειότας μὴ, κατὰ τὴν τοῦ γένους διαδοχὴν, ἐπὶ πλεον ἐνοικήσῃ τῇ ὕλῃ ἡ δύναμις ἡ θεία, θαυμάζω πῶς καὶ αὐτῶν ἑαυτοὺς ἀποδέχονται. Εἰ γὰρ μὴ ἐξαρκεῖ ἡ τοῦ Θεοῦ πρόνοια, ὥστε καὶ διὰ γενέσεων, καὶ διὰ τῶν αἰεὶ καὶ ἑαυτῶν ἐχόντων ἀποικονομήσασθαι τῆς ὕλης τὴν θεῖαν δύναμιν, τίς ἡ τοῦ Μανιχαίου ἐπίνοια ὑπὲρ τούτου διαμηχανήσασθαι δύναται; Οὐ γὰρ δὴπου γιγανταίῳ λήμματι ὡς ἀληθῶς φησι τῷ Θεῷ βοηθὸς πρὸς τοῦτο γεγονέναι, ἵνα, τὰς γενέσεις ἀναιρῶν, σύντομον ποιήσῃ τὴν τῆς θείας δυνάμεως ἀπὸ τῆς ὕλης ἀναχώρησιν;

Ἄ δὲ λέγεται ὑπὸ τῶν ποιήσεων περὶ τῶν γιγάντων, ἀντικρυς μῦθος ἐστίν. Οἱ μὲν γὰρ περὶ τούτων διατίττοντες ἐν ἀλληγορίαις τὰ τοιαῦτα προφέρονται, τὸ σεμνὸν τοῦ λόγου ἀποκρύπτοντες τῇ τοῦ μύθου ἰδέῃ· οἷον ὅταν ἡ τῶν Ἰουδαίων ἱστορία φῆι, *Τοὺς ἀγγέλους ταῖς θυγατράσι τῶν ἀνθρώπων εἰς ἀφροδισίων συνελθούσθαι μίξι*· τὰς γὰρ θρεπτικὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς ἀπὸ τῶν ἄνω ἐπὶ τὰ τῆδε ἡ τοιαύτη προφορὰ τοῦ λόγου σημαίνει. Οἱ ποιηταὶ δὲ, ἐκ γῆς ἐνόησαν ἀνασχεῖν λέγοντες ταύτους, εἰτ' εὐθύς πρὸς θεοὺς ἐπάραντας ἀπολωλέναι, τὸ σαχὺ καὶ ἐπίκληρον τῶν σωματῶν ὑποδηλοῦντες, οὕτως τὴν πόλιν εἰς ψυχαγωγίαν τῷ θαύματι κατακοσμοῦσιν. Οἱ δὲ, οὐδὲν εἰδότες τούτων, ἐνθα δ' ἄν παραλογισμοῦ τινος εὐπορήσῃαι δύνωνται, ὁπόθεν δὴποτε ἐκεῖνο ἔρμαῖον ἑαυτῶν ποιοῦνται, ὅπερ διαπραγματευόμενοι τὸ ἀληθὲς πάσῃ τέχνῃ καταγωνίζονται.

A *facere* : quod ipse Manichæus libro de ea re scripto instituit docere ; quod nimirum divina virtus in materiam delapsa sit, ac rursus recedat. Modum illi comminiscuntur. Sane quidem ut dicatur juxta Ecclesiæ doctrinam semet ipsum tradidisse ad diluenda peccata, fidem quamdam vulgo obtinet, ex ipsis quoque Græcorum historiis, cum aiunt, *Nonnullos se ipsos dedidisse ut civitates incolumes præstarent*. Ejusque doctrinæ exemplum habet et Judæorum historia¹, quæ Abrahæ filium in sacrificium Deo præparet aptetque. Rei autem ostentandæ gratia et ad specimen Christum passioni subjicere, magnæ incipientiæ est, cum Verbum ad rerum doctrinam ac scientiam præses ac legatus sit.

B Abstinent autem ab animatis. Si quidem ejus abstinentiæ alia ratio sit, haud curiosius investigandum. Sin autem ea ratione, quod divina virtus illis magis abest, aut amplius inest; ridiculus hic illorum animus ac sensus est. Sive enim stirpes et plantæ magis materiales sunt, quomodo conveniens exque ratione, ut eo quod deterius est, in cibum victumque utamur? sive major in eis est divina virtus, sunt istiusmodi in cibum utilia, cum animæ facultas nutriendi atque augmentum faciendi magis corporea ac crassior sit.

Quod autem a nuptiis reque venerea se abstineant, metuentes ne per generis successionem divina virtus in materia magis inhabitet, miror quomodo vel ipsi se ipsos, quod ita sentiunt, admittant. Si enim nec Dei providentia sufficit, ut tum per generationes, tum per ea quæ semper eodemque modo se habent, divinam virtutem a materia eximat; quid Manichæi solertia et subtilitas eam in rem machinari potest? Num enimvero giganteo munere vere Deo in hoc dicit adjutor exsistere, ut sublatis generationibus divinam virtutem a materia brevi præstet recedere?

Quæ vero poetæ de gigantibus tradunt, palam fabula est. Qui enim de his statuunt, alio quam verba sonent, sensu, talia proferunt, fabulæ specio sermonis gratiam contegentes, ut cum refert Judæorum historia² : *Venisse angelos ut cum filiabus hominum commiscerentur*; nempe quod ita loquitur hoc significans, vires animæ quæ inserviunt nutritioni, a supernis ad terrena descivisse. Poetæ autem qui dicant, *Eos, cum armati e terra emersissent, mota statim in deos rebellionem periisse*; ut caducam celerisque interitus corporum indolem insinuarent, in hunc modum recreandorum ex rei miraculo animorum causa poesin exornant. Hi vero, cum nihil horum intelligant, ubi ullius paralogismi ansam nancisci licuerit, undecunque tandem sibi inventum avide arripiunt, et ad everendam quoquo pacto veritatem omni arte conbugunt.

¹ Gen. xxiii, 1. ² Gen. vi, 2.

CAP. XXVI. *Ignis Manichaicus vexatus. Ignis ille, ipsa materia.*

Ignis autem ille, urendi quidem vi præditus, nihil tamen lucis habens, qui sit extra mundum, quonam eis loco consistit? Nam si quidem in mundo est, cur mundus hactenus incolumis perseverat? Nam si aliquando ipsum, ei propinquando, corrumpet, nunc quoque ipsi conjunctus est. Si autem seorsum est, velut in propria sede ac loco sublimis, quid postea ut in mundum delabatur ei accidet? Aut quo modo e loco suo excedet, qua necessitate, cujusve excussus violentia? Quænam vero etiam ignis substantia possit intelligi sine pabulo? Aut quomodo humidum illi pabulum est? nisi quod quæ de illo ex naturæ magis rationibus dicuntur, non est hujus tractatus disquirere. Illud autem ex his quæ dicta sunt, prorsus manifestum est. Ignis enim extra mundum consistens, omnino est quam ipsi vocant materiam: quandoquidem sol et luna, puri purorum divina virtute ab hoc igne sejuncti sunt, nulla suarum partium in hoc igne relicta. Erat hic ignis ipsa per se materia, ab omni cum divina virtute prorsus semotus commercio. Quamobrem ubi mundus omni divina virtute illi adversante evacuabitur, ejusmodi rursus ignis relinquetur; quonam igitur modo ignis aut aliquid corrumpet, aut ab eo corrumpetur? Ab eo enim quod simile est, non video qua ratione sit futura corruptio. Quod enim fiet materia, divina ab ea virtute sejuncta, hoc erat priusquam divina virtus cum ea commisceretur. Si quidem igitur materia, divina destituta virtute peritura est, quidni periit, antequam etiam divinam virtutem ullumve munus creationis consequeretur; ut deinceps materia peccat, et in infinitum id faciat? Et quid prodest? Quod enim ex prima voluntate factum non est, ex sequenti quomodo fiet? aut quænam Deo ratio, ut negotia differat, quæ ne in viro quidem se bene habere videri queant; illis enim quod impossibile sit deliberare proclive dicatur competere, qui faciunt, ut nec tunc velint cum possibile est. Cæterum, nisi quid aliud, Deum supra essentiam et quem dicunt, velut novam quamdam materiam inducunt: nec eam quidem, quam viri prudentes omnino conjunctam existimant, aut quæ omnium extremum est, vixque in mentem ut eam homo intelligat, venire possit. Enimvero ignis ille tenebrosus, plusne valet quam materia, quæ divina desolanda virtute est, an minus? Ac si quidem minus, quomodo expugnabit quod est majus? Sin autem plus, ad se quidem reducere poterit, cum sit ejusdem naturæ: haud tamen corrumpet, ut neque Nilus, qui ab illo abscinduntur sinus.

Tὸ δὲ πῦρ αὐτοῖς τὸ καυστικὸν μὲν, ἀφεγγὲς δὲ, τὸ ἐκτὸς τοῦ κόσμου, ποῦ ἴδρυται; **E**ὶ μὲν γὰρ ἐπὶ τὸν κόσμον, τί τὸ αἰτιον τοῦ ἀπαθῆ εἶναι μέχρι τοῦ παρόντος τὸν κόσμον; **E**ὶ γὰρ διαφθερεῖ ποτε αὐτὴν πλησιάσαν, καὶ νῦν πρὸς αὐτὸν συνήπται. **E**ὶ δὲ χωρὶς ἐστίν, οἷον ὡς ἐν ἰδίῳ τόπῳ μετέωρον, τί παθὼν ὑστερον ἐπιπέσεται τῷ κόσμῳ; **Ἡ** πῶς τοῦ ἰδίου τόπου ἐκστήσεται ὑπὸ τίνος ἀνάγκης καὶ βίας; **T**ίνα δὲ καὶ ὕλην χωρὶς ἐνοοεῖν τοῦ πῦρός ὑπόστασιν; **Ἡ** πῶς τὸ ὑγρὸν τούτῳ ἐστὶν τροφή; ἢ ὅσα λέγεται φυσικώτερον, οὐ τοῦ παρόντος λόγου ἐστίν. **Ἐ**κεῖνο δὲ πάντως που φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων. **T**ὸ γὰρ πῦρ τοῦ κόσμου ἐκτὸς ἀκριβῶς ἐστὶν ἡ λεγομένη ὑπ' αὐτῶν ὕλη· ἐπειδὴ περὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καθαροὶ καθαροῖν ὄντες διὰ τῆς θείας δυνάμεως ἀπεξεύχθησαν τοῦ πῦρός τούτου, οὐδὲν ἑαυτῶν ἐν τῷ πυρὶ τούτῳ ὑπολείψαντες μέρος. **T**οῦτο ἦν ἡ ὕλη καθ' ἑαυτήν, τὸ ἀκριβῶς ἄμικτον πρὸς τὴν θεῖαν δύναμιν. **Ἄ**ποτε, ἂν κενωθῆ ὁ κόσμος τῆς κατ' αὐτοῦ δυνάμεως θείας, πάλιν τοιοῦτον ὑπολειφθήσεται πῦρ, πῶς οὖν τὸ πῦρ ἢ διαφθερεῖ τι, ἢ ὑπ' ἄλλου φθαρήσεται; **Π**ρὸς γὰρ τοῦ ὁμοίου οὐχ ὀρῶ πῶς γενήσεται ἡ φθορά. **Ἐ**ὶ γὰρ γενήσεται ἡ ὕλη, τῆς θείας δυνάμεως ἀποξευχθεῖσα, τοῦτ' ἦν πρὶν καὶ μεμίχθαι πρὸς αὐτὴν τὴν θεῖαν δύναμιν. **E**ὶ τοίνυν ἀπολείπεται ἐρημωθεῖσα τῆς θείας δυνάμεως, διὰ τί μὴ καὶ ἀπώλετο πρὶν καὶ θεῖαν δύναμιν γενέσθαι ἢ ἄλλην δημιουργίαν, ἵνα ἀπόληται ἡ ὕλη, καὶ τοῦτο ποιήσῃ μέχρις ἀπείρου; **Κ**αὶ τί τὸ θφέλος; **Ἐ**ὶ γὰρ μὴ ἐγένετο ἐκ τοῦ πρώτου βουλήματος, πῶς ἐκ τοῦ δευτέρου γενήσεται; ἢ τίς ὁ λόγος Θεῶν, ἀναθεῖναι πράγματα, ἃ οὐδ' ἐπ' ἀνθρώπου καλῶς ἔχειν ὑπονοεῖν τι; **T**ὸ γὰρ ἀδύνατον πρόσσσει τῷ βουλεύεσθαι ἐπὶ τῶν ποιούντων πρὸς τῷ μῆδὲ τὸ βούλεσθαι, κἂν δυνατὸν ἦ, προχείρωσ χρῆναι λέγειν. **Π**λὴν εἰ μὴ τι ἕτερον, Θεὸν καὶ τὸν ἐπέκεινα οὐσίας λέγουσιν, ὡσπερ καινὴν τινα εἰσαγούσιν ὕλην καὶ οὐχὶ τὴν ὑπερημμένην παρὰ τοῖς νοῦν ἔχουσιν ἦν ἢ μὴ παντάπασιν οὖσαν ὁ λόγος εὐρίσκει, ἢ τὸ πάντων ἔσχατον καὶ μόγις εἰς ἐνοίαν ἀνθρωπίνην ἀφικνεῖσθαι δυνάμενον. **Ἄ**λλὰ γὰρ τὸ πῦρ τὸ ἀφεγγὲς, ἄρα γε πλεόν ἐστὶν τῆς μελλούσης ἐρημωθήσεσθαι ὕλης ἀπὸ τῆς θείας δυνάμεως, ἢ ἔλαττον; **Ἄ**λλ' εἰ μὲν ἔλαττον, πῶς καταγωνιέται τὸ πλεόν; εἰ δὲ πλεόν, ἐπανάγειν μὲν αὐτὸ δυνήσεται, τῆς αὐτῆς ὄν φύσεως οὐ μὴν διαφθερεῖ γὰρ αὐτό· ὡσπερ οὐδὲ ὁ Νεῖλος τοὺς ἀπ' αὐτοῦ ἀποτεμνομένους κόλπους.

S. PETRUS

ALEXANDRINUS EPISCOPUS

ET MARTYR

NOTITIA HISTORICO-LITTERARIA

(GALLAND. *Vet. Patr. Biblioth.* IV, Proleg., I.)

- I. *Petri Alexandrini antistitis merita ab uno Eusebio celebrata. Theonæ successor. Tempus eius sedis statuitur. Desinente anno 311 martyr occubuit.*
- II. *Tempore persecutionis Canones pœnitentiales scripsit. Hujusmodi Canones aliaque sancti Patris opera plurimi ducunt scriptores Orientales. Neque aliter Greci. Balsamonis et Zonaræ commentariis instructi idem Canones hic exhibiti; quorum nonnulli præterea cum codice ms. collati.*
- III. *Ex aliis beatissimi antistitis monumentis fragmenta collecta. His intexta ejus epistola a Maffeo edita. Quo tempore ortum schisma Meletianum.*

I. Petrum episcopum Alexandrinum summis laudibus celebrat ex antiquioribus unus Eusebius. Fuit ille, inquit (a), « divinum episcoporum decus, eum ob totius vitæ sanctimoniam, tum ob studium ac peritiam sacrarum litterarum : » θεῖον ἐπισκόπων χρῆμα, βίου τε καὶ ἀρετῆς ἕνεκα καὶ τῆς τῶν ἱερῶν λόγων συνασχέσεως. Et alibi (b) eum appellat « Christianæ religionis doctorem eximum : (c) qui quidem toto sacerdotii sui tempore quod annis gessit duodecim, maximam quoque gloriam est consecutus. Post Theonam episcopatum Alexandrinum sortitus est. Et ante persecutionem quidem tribus ferme annis Ecclesiam rexit : Πρὸ τοῦ διωγμοῦ τρισὶν οὐδ' ἑκατὸν ἡγῆσάμενος τῆς Ἐκκλησίας : reliquum autem ætatis tempus, arctiore disciplina se ipsum exercens, transegit : nec minus interim communi Ecclesiarum utilitati magnifice prospexit. Quam ob causam anno persecutionis nono capite truncatus, martyrii coronam promeruit. » Hactenus Eusebius : quem accurate Petri episcopatus annos digessisse, pluribus Dodwellus evincit (d). Cum igitur Petrus duodecim annos in episcopatu transegerit, atque anno ab orta persecutione nono, sæviante in Alexandrinam Ecclesiam Maximino, capite truncatus fuerit; ejus proinde martyrium incidit in annum Christi 314, quod Ægyptii recolunt die 29 mensis Athyr, qui respondet 25 Novembris ut post Renaudotium (e) observat Lequienius (f).

II. Scripsit sanctus Pater anno persecutionis IV, Christo 306, *Canones pœnitentiales* propter eos qui in prædicta persecutione lapsi essent. Occurrunt autem in omnibus Canonum collectionibus. Nos vero illos desumpsimus ex editione magni *Synodici Oxoniensi*, quam curavit Guillelmus Beveregius, eamque contulimus non solum cum Frontonis Ducæi editione Parisiensi, sed etiam cum ms. codice bombycino amplissimi senatoris Bernardi Nani, scholiis præterea Theodori Balsamonis et Joannis Zonaræ intextis. De his autem Canonibus pœnitentialibus Tillemontium consulas velim (g). Porro hujusmodi Canonum testimoniis, ut refert laudatus Renaudotius (h), utuntur Echmimensis, Ebnassalus, Abulfaragius et alii cujuscunque sectæ Orientales Christiani : apud quos etiam in iis collectionibus anonymis quæ vocant *Responsa*, quædam ex aliis ejus operibus fragmenta exstant. Nonnulla item laudantur a Jacobitis in opere quod *Fidem patrum* appellant. In alio quoque opere, cui titulus *Unio pretiosus*, ejus homiliam *de baptismo Christi* memoratam videas.

III. Quæ vero apud Græcos ex cæteris sancti martyris scriptis fragmenta servantur, ea omnia collecta ejus Canonibus subjecta exhibemus. Nimirum, 1. excerptum ex ejus libro *De deitate*, quod exstat in actis conciliorum Ephesini et Chalcedonensis, cum Marii Mercatoris apposita interpreta-

(a) Euseb. *Hist. eccl.* lib. IX, cap. 6.

(b) Id. *ibid.* lib. VIII, cap. 13.

(c) Id. *ibid.* lib. VII, cap. 32 sub fin.

(d) Dodw. *Dissert. sing. ad Pears.*, cap. 6, § 24, pag. 74.

(e) Renaud. *Hist. patriarch. Alex.*, pag. 60.

(f) Lequien. *Or. Christ.*, tom. II, pag. 397.

(g) Tillem. *Mem.*, tom. V, pag. 450.

(h) Renaud. *l. c.*, pag. 61 seq.

tionem; 2. aliud item fragmentum ex homilia *De adventu Salvatoris*, quod recitat Leontius Byzantinus lib. 1 *contra Nestorium et Eutychen*; 3. adjecimus deinceps ejusdem beatissimi antistitis epistolam ad Ecclesiam Alexandrinam, recens evulgatam cum aliis vetustis Ecclesiarum monumentis a V. C. Scipione Maffeo (i); quam sanctus præsul conscripsisse perhibetur post epistolam ad Meletium episcopum Lycopopolitanum, a beatis confessoribus Hesychio, Pachomio, Theodoro et Philea exaratam (j). In ea porro epistola sanctus Petrus, Alexandrinis interdicta cum Meletio communione, scribit se *illi occursum cum sapientibus viris, et visurum quæ sunt quæ ille cogitavit*, innuens videlicet synodum illam Alexandrinam, in qua postmodum celebrata sacerdotio fuit dejectus idem Meletius. De qua quidem synodo hæc habet sanctus Athanasius (k): *Petrus apud nos ante persecutionem episcopus, et in persecutione martyr, Meletium qui ab Ægypto episcopus dicitur, Μελέτιον ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου λεγόμενον ἐπί-*

(i) Maffei *Osserv. letter.*, tom. III, pag. 17.

(j) Vide *Patrologiæ nostræ Græco-Latinæ* t. X, col. 1565. EDIT.

(k) Athan. *Apol. contr. Arian.*, § 39, Opp. tom. I, pag. 177.

(l) Baron. ad ann. 306, § 44.

(m) Maffei *l. c.*, pag. 24.

σκοπον, multis criminibus convictum, in communi episcoporum synodo deposuit. Cæterum de tempore quo cœpit funestum schisma Meletianum, Baronii sententiam (l) illud illigantibus anno 306 propugnat adversus Pagium et Montfauconium laudatus Maffeus (m), tum ex hac Petri Alexandrini epistola, tum vero in primis ex altera quatuor episcoporum, cujus in sua meminit idem sanctus Pater, quamque a Philea Thmucos episcopo fuisse conscriptam superius edisseruimus (n); 4. demum loco fragmenta proferimus ex *disputatione de Paschate*, quæ in *Chronici Paschalis* limine occurrunt, de quorum sinceritate alibi nos disputasse meminimus, ubi de S. Claudio Apollinari verba fecimus (o). Huc vero et illud accedit ad fidem auctoris Chronici ejusdem Paschalis confirmandam, quod Casaubonus ex veteri codice ms. duo loca profert (p) ad eandem disputationem spectantia, quæ apud illum auctorem anonymum iisdem verbis descripta videas, ut in notis subjectis innuimus.

(n) Vide tomum supra citatum, col. 1559.

(o) Vide *Patrologiæ* tom. V. — Accedit S. Petrisermo Syriace et Latine ab Ang. Maio evulgatus. EDIT. PATR.

(p) Casaub. *Exercit. xvi ad Annal. eccl.*, §§ 12 et 165.

ACTA SINCERA SANCTI PETRI

EPISCOPI ALEXANDRINI ET MARTYRIS

ANASTASIO BIBLIOTHECARIO INTERPRETE.

(Apuđ Maium, *Spicilegii* tomo III, pag. 671.)

MAII MONITUM.

Anastasio Bibliothecarium transtulisse e Græco passionem sancti Petri Alexandriæ episcopi, affirmat primum ipsemet Anastasius in prologo suo ad passionem martyrum MCCCCLXXX, quem Mabillonius in *Museo Italico* tom. I, part. II, p. 80, vulgavit: *post translata a me ad petitionem sanctitatis tuæ* (loquitur cum Petro episcopo Gaviniensi) *passionem præcipui doctoris et martyris Petri, Alexandriæ urbis episcopi*. Deinde anonymus biographus Joannis VIII PP. apud Muratorium R. I. S. tom. III, p. 1, p. 269, id ipsum confirmat: *Anastasius Rom. Ecclesiæ bibliothecarius transtulit etiam de Græco in Latinum passionem sancti Petri Alexandrini archiepiscopi*. Verumtamen ex diversis quæ habentur sancti Petri passionibus, quamnam Anastasius transtulerit, conjectura cognoscendum est. Etenim Surius ad diem 26 Novembris quædam breviora Acta recitat, eaque ab Anastasio esse arbitratus est, propterea quod in codicibus legerat prologum ad martyrum MCCCCLXXX passionem, cujus supra meminimus; itaque iisdem verbis utitur Surius quibus Anastasius in dicto prologo, nempe *præcipui doctoris et martyris Petri Alexandriæ urbis episcopi* (vel *patriarchæ*, ut Surius et codex Vat. reginæ Suecorum 542, f. 72 b). Surius tamen sententiæ, nulli certo argumento innixæ non acquievit Baronius in adnotationibus ad Martyrologium dicta die. Sic enim ait: « Habemus alia ejusdem Petri Acta pleniora in vet. cod. ms., quæ quoniam accuratius conscripta noscuntur, Anastasio, mea sententiâ, potius tribuenda videntur. Est illorum exordium: *Si omnes mei sensus.* » (labitur memoria Baronius qui scribere debuit, *Si omnes mei corporis artus*, uti legitur apud nos.) Eandem de istis Actis sententiam præ se tulerat Baronius in *Annal.* ad an. 510, qui et ipsis ad contexendam Petri Historiam naviter usus est. Ego igitur auctoritate Baronii fretus, prætereaque bonitate captus Actorum horum, quæ in pervetusto codice reperi Vaticano 602, passionem hanc celeberrimi Alexandriæ urbis episcopi et martyris exhibeo.

Præter hæc sincera et Anastasiana, de quibus hactenus dixi, Acta, Latina alia legebam in codice Vat. 622, æque ferme antiquo; hæc tamen illa ipsa sunt quæ Combefisius in lectis Triumphis martyrum, p. 189 seqq., Græce edidit et Latinitate nova donavit, quia veterem codicis Vaticani textum ignorabat.

Tria sunt igitur sancti Petri Alexandrini martyris Acta; 1. Siincera nostra et omnium optima, Baronio iudice; 2. breviora illa Latina apud Surium; 3. Græca Combefisiana, quæ sunt eadem Latine in codice, ut diximus, Vat. 622. Nos vero prima et præstantia atque inedita recitabimus (a).

INCIPIUNT ACTA.

Si omnes mei corporis artus verterentur in linguas, omnesque membrorum compages articulatas ederent voces, quis vel qualis, quantusve fuerit beatissimus Pater noster Petrus, Alexandrinæ sedis archiepiscopus, exprimere nullatenus sufficerem. Præsertim quanta tyrannorum pericula, quantosque gentilium atque hæreticorum subierit conflictus, papyris omnia tradere, vel maxime incongruum ducimus, ne favoris illius panegyricum commendare potius videamur quam passionem, cujus præclaro annisu populum Deo acquisitum salvum facere viriliter cucurrit. Verumtamen quia ad intimæ conversationis ac miraculæ ejus actionis narranda præconia ratio succumbit, et sermo sufficere nullatenus valet, ideo commodum æstimamus ea solummodo describere, quibus utique ad pontificatus apicem conscendisse pandatur, et, Ario a catholica unitate præciso, martyrialibus laureis sit coronatus. Hunc tamen gloriosum finem ac magnifici certaminis speculum, operæ pretium eis sufficere credo, qui nostram attendunt devotionem, ac sine mendacii fucio veridicam non ambigunt narrationem. Hujus

itaque sanctissimi viri episcopale inchoantes exordium, ipsius flagitemus orationem, ut nos eam nostro stylo cooperatricem habere gaudeamus.

Alexandria igitur urbs copiosæ magnitudinis est, quæ non Ægyptiorum solummodo, sed etiam Thebæorum atque Libycorum haud procul ab Ægypto principatum tenet. Salutiferæ autem Jesu Christi Domini nostri incarnationis ducentorum octoginta et quinque annorum circulus volebatur, cum venerabilis Theonas ejusdem civitatis papa aethereo volatu cœlestia regna conscendit (b). Cui profecto memoratus Petrus ad ministranda Ecclesiæ gubernacula succedens, ab omni clero et Christiana plebe ordinatus est pontifex, sextus decimus scilicet a Marco evangelista simulque archiepiscopo ejusdem civitatis. Hic enim velut Lucifer inter astra consurgens, sanctarum radiis virtutum emicans, arcem fidei magnificentissime gubernabat. In Scripturis vero divinis priorum nullius inferior, ad Ecclesiæ utilitatem atque instructionem nobiliter insistebat; prudentia quoque singularis, et in omnibus perfectus, vere sacerdos et hostia Dei, erga

(a) *Fragmenta Actorum S. Petri Coptice et Latine editid Georgius Zoega, Danus, in libro cui titulus: Catalogus codicum Copticorum mss. qui in Museo Borgiano Velitris asservantur. Romæ 1810, in-fol., p. 44. En ea Latine reddita:*

I. Cod. XIV, ex vol. Vatic. LXII. *Encomium quod scripsit abbas Alexander archiepiscopus Alexandriæ in S. Petrum virginem et archiepiscopum ejusdem urbis, qui martyrium sustinuit pro nomine Domini nostri Jesu Christi, quod et recitavit in oratorio ejus quod est a parte occidentali urbis, ubi festum ejus celebrant die honoratæ commemorationis ejus, qui est dies 29 mensis Athor. In pace Dei amen.* Sermo inter alia est de Sabellio hæretico, qui surrexit tempore Theonæ archiepiscopi prædecessoris Petri; de persecutione sub Diocletiano, qua vigente in Mesopotamiam secessit Petrus comitibus Achilla et hujus encomii auctore; de Melitio episcopo Lycopolitano, qui absente Petro invasit thronum Alexandriæ, sed postea ab eo in Ægyptum reverso pulsus est; de Ario presbytero qui secutus errorem Origenis affirmavit Filium Dei esse creaturam.

Subscriptio in fine: *Domine, miserere servi tui diaconi Gabrielis Cosmæ. Amen.*

II. Cod. XV, ex vol. Vatic. LXII. *Martyrium S. Petri archiepiscopi Alexandrini, qui consummavit certamen suum sanctum die 29 mensis Athor. In pace Dei. Amen.*

Argumentum fere hoc est: Anno Diocletiani XIX excitata est ingens persecutio, et tribuni et præsides ad id constituti sunt in omnibus provinciis, et in Ægypto a Thebaide magna usque ad Libyen quæ porrigitur ad usque Lepin. Immensus autem fuit martyrum numerus in Africa et Mauretania, Ægypto, Thebaide, Cyrene, Palestina et Phœnicia. In his Petrus, magnus archiepiscopus Alexandriæ, qui in carcere prædixit, successurum sibi esse in

throno Achillam et post hunc Alexandrum; Arium autem impium anathematizavit. Commemoravit et fratres episcopos, Phylel et Hesygium, et Pahhom et Theodorum, qui in vincula conjecti fuerant, quo tempore ipse absens erat in Mesopotamia, et martyrii coronam acceperat una cum clericis plus DCXX. Hortatus quoque est suos, ut caverent a Melitio Lycopolitano qui lacerabat Ecclesiam et insidias struebat bonis. E carcere ductus est Petrus in locum quem vocant Bucolorum, ubi S. Marcus evangelista passus erat. In itinere obviam facti senex et anus, a castro ad oppidum descendentes, obtulerunt ei pellem quadrangulam et sindonium. Postquam autem ventum esset amplius ad austrum in locum martyrii S. Marci, in valle porrecta ad planitiem sepulcrorum, tribuni recidi jusserunt caput Petri. Quod ubi rescivit populus, scilicet archiepiscopum nocturno tempore et remotiore in loco interfectum, magnæ turbæ natæ sunt. Contentio etiam orta est in populo de corpore ejus, dum alii sepelire velient in ecclesia Theonæ, alii in loco S. Marco consecrato. Proceres autem civitatis, senatorii homines ex Dromo, veriti ne oriretur seditio, corpus pelle illa involutum transtulerunt in navigium, siquidem locus mari adjacebat, et Pharam circumvecti appulerunt ad locum dictum Leucates, ibi deposuerunt in cœmeterio, quod ipse sibi construxerat in suburbio a parte occidentali civitatis. Sed populus non permisit ut sepeliretur, antequam mortuum collocasset in throno episcopali in ecclesia, clero comitante, quo facto sepeliverunt eum in sindoniis et holosericis cum aromatibus. EDIT. PATR.

(b) Apud Eusebii *Chronicum*, in utraque mea editone Mediolanensi ac Romana, ad hunc fere annum non obitus, sed initium episcopatus Theonæ refertur.

omnem sacerdotii curam diebus ac noctibus vigilanter desudabat.

Sed quia semper zelo percutitur virtus, feriuntque summos fulgura montes, æmulorum hinc inde multifarios patiebatur conflictus. Quid plura? pene omni tempore vitæ suæ in persecutione degit. Ordinavit interea quinquaginta et quinque episcopos. Meletius denique, nomine et mente nigerrimus, apud Lycopolitanam urbem schismaticus factus est præsul; multa quidem contra canonum agens regulam, superansque etiam cruentorum militum feritatem, qui in Domini passione veriti sunt Dominicam scindere tunicam; adeo laxatis insanæ raptabatur habenis, ut catholicam sciens Ecclesiam, non solum per civitates Ægypti, sed etiam per villas ejus, suos sequaces ordinaret episcopos, et nihil ei curæ de Petro erat, imo nec de Christo qui erat in Petro. Huic præfatus Arius adhuc laicus adhærebat, necdum clericali tonsura notatus, eratque illi ejusque domui admodum charus; nec immerito: omne animal, ut ait Scriptura, simile sibi diligit. His autem cognitis, vir Domini mœroræ confectus hanc persecutionem aiebat pejorem esse priore. Et licet quibusdam latebris absconsus, tamen pro viribus exhortatorios ubique dirigens apices, prædicansque Ecclesiæ unitatem, vegetabat eos adversus imperitiam et nefariam Meletii temeritatem. Unde factum est ut non pauci ejus salutaribus monitis animati, a Meletiana discederent impietate.

Per idem fere tempus Arius, viperea armatus veruscia, quasi deserens Meletianos confugit ad Petrum, qui rogatus ab episcopis sublimavit eum diaconii honore, nesciens quippe tantam ejus hypocrisisin. Erat autem instar colubri pestifero suffectus veneno. Neque enim hujusmodi manus impositio huic sancto in crimen deputari potuit, sicut nec Simonis magica ars simulata ascribitur Philippo. Meletianorum interea detestabile nefas supra modum crescebat, pavensque beatissimus Petrus ne hæretica pestis totum sibi creditum invaderet gregem, simulque sciens quod nulla societas est lucum tenebris, nullaque concordia Christo et Belial, Meletianos ab Ecclesia per litteras segregavit. Et quia mala voluntas diu occultari non valet, illico nefandissimus Arius, propterea quod suos fautores ab Ecclesiæ dignitate cerneret divisos, tristitiæ mancipatus gemebat. Quod sanctissimum virum minime latuit. Denudata namque ejus hypocrisis, protinus evangelico utens ferro, *Si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum et projice abs te*, Arium ab Ecclesiæ compage, utpote putridum membrum detruncans, foras expulit et a fidelium communione extorrem esse mandavit.

His ita gestis, subito admodum ablata persecutionis procella, pax, licet exigua, refulsit. Tunc elegantissimus Domini pontifex populo manifestus

(a) Rectissime noster ponit Petri passionem sub Maximino, non sub Diocletiano, quod facit Græcus ille biographus a Combefisio vulgatus.

A illuxit, cœperuntque fideles ad martyrum memorias catervatim currere, et ad Christi laudem cœtum congregare; quos divinæ legis antistes divino oraculo vivificabat, erigebat atque roborabat, crescebatque jugiter in Ecclesia multitudo credentium. Sed hæc non æquis oculis ille antiquus aspiciens humanæ salutis hostis *haud* in longum quievit. Nam subito paganitatis turbo ex adverso intonuit, et more hibernalis imbris Ecclesiæ serenitatem percussit, eamque procul fugavit. Sed hoc ut manifestius intelligi possit, necessario ad impiissimi et Deo rebellis Diocletiani atrocitatem, pariterque Maximiani Galerii reflectimus articulum, qui eo tempore cum filio suo Maximino tyrannico dominatu Orientales vexabat regiones.

B Hujus namque temporibus in tantum Christianæ persecutionis æstuabat incendium, ut non solum in uno mundi climate, sed etiam per universum orbem terra marique impietatis procella tonaret. Discurrentibus itaque hinc inde imperialibus syllabis atque crudelissimis decretis, Christicolæ nunc palam nunc clandestinis jugulabantur insidiis; nullus enim dies nullaque nox ab effusione Christiani cruoris transibat immunis. Nec typus interfectionis horrebat simplex; alii quidem diversis et acerrimis necabantur suppliciis; alii vero, ut etiam parentum humanitate patriaque carerent sepultura, ad alia transferebantur loca, novis quibusdam et sæculo inauditis pœnarum machinationibus ad martyrii compellebantur metam. Proh nefas! tanta erat illorum impietas, ut etiam divini cultus sanctuaria a fundamentis everterent, sanctosque libros igni cremarent. Defuncto itaque execrabilis memoriæ Diocletiano, Constantinus Major ad regni gubernacula electus est, et Occiduis partibus principalis sui cœpit moderari habenas.

His profecto diebus Maximino (a) a quibusdam de præfato archiepiscopo relatam est, videlicet quod ipse Christianitatis dux atque signifer esset; qui solita inflammatus nequitia, e vestigio jussit comprehendi Petrum et in carcerem retrudi. Quam ob rem quinque tribunos stipatos militum catervis Alexandriam destinavit; qui venientes juxta quod sibi fuerat imperatum, subito rapientes Christi pontificem carceris custodiæ manciparunt. Mira fidelium devotio! Ubi compertum est quod tantus vir carceralibus clauderetur ergastulis, cucurrit supra modum incredibilis multitudo, præcipue monachorum ac virginum chorus, et non materialibus armis, sed lacrymarum rivulis et piæ mentis affectu circumdederunt carceris ambitum, et tanquam boni filii erga bonum patrem, imo Christiana membra Christianissimo capiti, totis compassionum visceribus adhærebant, erantque illi murus, observantes ne quis paganorum ad eum ingrediendi copiam haberet. Una nimirum omnium vota, con-

quo loco doctus editor p. 222 errorem hunc coarguit.

sona vox, eademque compassio, mori potius quam sanctum quidpiam mali perpeti viderent (a). Vir autem Domini cum paucos dies eodem nervo teneretur retrusus, tribuni fecerunt de ipso regi suggestionem; ille autem juxta morem suæ ferocitatis destinavit sententiam, ut beatissimum patriarcham capitali punirent discrimine. Porro dum hoc per aures Christianorum serperet, cœperunt omnes unanimiter carceris aditum cum luctu et gemitu custodire, et obsistentes neminem gentilium illum ingredi permittebant. Tribuni vero cum ad eum jugulandum nullatenus haberent ingressum, habito consilio statuerunt ut cuncti milites nudatis mucronibus popularem irrumperent turbam, et sic eum duntaxat ad decollandum foras extraherent; mox vero si quis obsistere vellet, gladio interiret.

Arius interea adhuc levitico tantum honore coloratus (b), metuens ne post exitum tanti Patris reconciliari nullatenus valeret, adiit eos qui nobiliores erant in clero, et luctuoso precario blandoque sermone utpote simulator conabatur sancto suadere archiepiscopo, ut illi misericordia indulgeret, eumque ab hujusmodi solveret obligatione. Verum quid simulato corde fallacius? Quid sancta compositione simplicius? Haud mora; ingressi sunt qui rogati fuerant ad Christi pontificem, et post consuetam orationem, consternati solo cum gemitu et lacrymis sacras ejus deosculantes manus, flagitabant eum dicentes: Te quidem, beatissime Pater, secundum fidei dignitatem Dominus ad martyrii coronam vocavit, quam te celerius accipere nequaquam ambigimus. Idcirco justum putamus ut solita pietate indulgeas Ario, ejusque fletibus veniam tribuas.

Quibus auditis vir Domini cum indignatione submovit eos, et elevatis sursum manibus exclamans, dixit: Pro Ario me audetis supplicare? Arius et hic et in futuro sæculo a gloria Filii Dei Jesu Christi Domini nostri semper erit segregatus semperque manebit extorris (c). Hæc illo protestante, omnes qui aderant, timore percussi, tanquam muti reticebant. Porro suspicati sunt eum non sine divino nutu talem in Arium proferre sententiam. Quos dum clementissimus Pater cordis compunctione silentes ac mœstos aspiceret, noluit austerus permanere, vel eos quasi contemnens sine satisfactione relinquere; sed assumens Achillam et Alexandrum, qui in sacerdotibus seniores ac sanctiores esse videbantur, unum ex eis habens ad dexteram, alterum quoque ad lævam, paululum eos segregavit a cæteris, et clauso sermone dixit ad

A eos: Nolite me, fratres, tanquam inhumanum ac rigidum accipere; revera enim et ego homo sum sub lege peccati degens; sed credite meis sermonibus. Latens Arii dolus omnem superat iniquitatem, omnemque supergreditur impietatem; et hoc non a memetipso asserens, ejus sancivi segregationem. Hac etenim nocte dum solemniter preces ad Deum sunderem, astitit mihi quidam puer quasi duodecim annorum, cujus faciei claritatem ferre non poteram, nam tota hæc cella in qua stamus immenso lumine radiabat. Ipse autem linostimum erat indutus colobium, scissum in partes utrasque a collo usque ad pedes, tenensque gemina manu colobii scissuras, applicabat eas pectori suo, quatenus propriam tegeter nuditatem. Ad hanc quippe visionem ego miratus obstupui. Mox ubi data est mihi loquendi fiducia, exclamans dixi: Domine, quis tibi hoc scidit indumentum? Et ille: Arius me scidit, sed præcave omnino ne eum in communionem recipias; ecce enim crastina die venturi sunt qui te pro eo postulabunt. Vide ergo ne suasus acquiescas illis: quin potius jubeto Achillæ pariterque Alexandro presbyteris, qui post tuum transitum recturi sunt Ecclesiam meam, ne aliquatenus illum recipiant. Tu autem futurus es martyrii sortem velocius explere. Hujus autem visionis causa nil amplius fuit. Ecce satisfeci vobis, et quæ jussa sunt prorsus annuntiavi. Cæterum quid ex his facietis, vos videritis. Et de Ario quidem hæc.

Nostis præterea, charissimi, et bene nostis, qualiter huc usque vobiscum conversatus sum, quantasque conflictationes ab idololatriis sustinui gentilibus, qui Dominum Salvatorem ignorantes, multitudinem deorum qui non sunt, insanientes diffamare non cessant. Scitis profecto quomodo persecutorum declinando rabiem, de loco ad locum profugus ibam. Plurimum namque in Mesopotamia latitans degi, ac perinde apud Syriam Phœnicis delitui, in utraque etiam Palæstina diutius peregrinationem sustinui; et exinde, ut ita dicam, in alio elemento, hoc est in insulis non parvo tempore moratus sum. Et in his omnibus degens calamitatibus Dominico gregi qui meæ parvitati commissus est, die noctuque scribere non desinebam, confirmans eos in Christi unitate. Horum enim anxia sollicitudo cor meum sedule instigabat, et me quiescere non sinebat; solummodo levius me habere putabam quando eos supernæ potestati committebam.

Jam vero propter forsantos pontifices, Phileum dico, Hesychium (d) atque Theodorum, qui digne a

(a) Sic prorsus excubabat Mediolanensis pia plebs circa Ambrosium episcopum suum, cui furor Justinæ Arianae imperatricis imminebat, teste oculari Augustino *Confess.* lib. ix, cap. 7.

(b) Recte hoc dicitur, secus ac Græca Acta Combeffisii et cod. Vat. 622, in quibus falso dicitur presbyter Arius sub Petro.

(c) Addunt hic Acta Combeffisiana, quemadmo-

dum ille Dei Filium a paterna gloria et substantia sequestravit. Male, quia nondum Arius suam hæresim patefecerat, sed ob schisma tantummodo Melitianum, et suspectam agendi rationem exclusus fuerat. Hoc additamentum ne alter quidem codex Vat. 622 agnoscit.

(d) Acta Combeffisiana et cod. Vat. 622 addunt Pachomium.

divina gratia sunt vocati, quam gravis me tribulatio quatiebat! Hi enim, ut ipsi scitis, ob Christi fidem cum reliquis confessoribus diversis macerabantur suppliciis. Et quia in tali agone non solum clericorum, sed etiam laicorum ipsi erant signiferi et præceptores, propterea valde verebar, ne longis deficerent cruciatibus, et eorum defectio, quod dictu grave est, plurimis negandi foret offendiculum; erant enim ultra sexcentos sexaginta, qui cum eis carceralibus arctabantur ergastulis. Unde magno labore magnoque satagens sudore, non cessabam de prædictis locis scribere omnibus illis, exhortans eos ad martyrii palmam magisterio divini affatus. Quando vero omnium eorum magnificam audivi perseverantiam et passionis gloriosum finem, cadens in terram adoravi Christi majestatem, qui eos inter martyrii catervas annumerare dignatus est.

Quid etiam vobis de Meletio Lycopolitano (a) commemorem? qui quantas persecutiones, quantosque dolos mihi sit jaculatus, vos omnimodo scire nullatenus ambigo. Proh nefas! scindere sacrosanctam Ecclesiam non metuit, quam Dei Filius pretioso sanguine redemit, eamque ut de diaboli tyrannide liberaret, animam ponere non titubavit. Hanc, ut dicere cœpi, nequissimus Meletius scindens, etiam sanctos episcopos, qui ante paululum per martyrium caelos penetrarunt, in carceris custodia expugnare atque affligere non desinebat. Cavete igitur ab ejus insidiis. Ego enim, ut ipsi videtis, alligatus divina charitate proficiscor, voluntatem Dei omnibus anteponeus. Scio nempe quia tribuni de mea nece trepidantes mussitant, sed nullum ex hoc eis sermonem inferam, neque enim animam meam pretiosiore me ipso faciam. Quin imo paratus sum perficere cursum quem mihi Dominus meus Jesus Christus polliceri dignatus est, et ministerium quod ab ipso accepi, ei fideliter assignare. Orate pro me, fratres; ulterius me in hac vita vobiscum vivere jam non videbitis. Quapropter testificor coram Deo et vestra fraternitate, quod omnibus vobis mundam servavi conscientiam. Non enim subterfugi annuntiare vobis quæ mihi a Domino sunt injuncta, et quæ deinceps necessaria erunt pandere minime recusavi.

Quocirca attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus seriatim episcopos posuit. Te quidem Achillam primum, Alexandrum vero secundum. En vobis viva voce protestor, quoniam post meum transitum insurgent quidam de Ecclesia loquentes perversa, rursusque dividunt eam, ut Meletius, trahentes populum post suam vesaniam. Ecce prædixi vobis. Sed, deprecor vos, o viscera mea, vigilate: oportet enim vos multas subire tri-

(a) Optime noster; erat enim Meletius Lycopolitaneus in Thebaide episcopus. Pessime Acta Combessiana in Lycaonia. Jam res Meletii late scribuntur a priscis historicis et a Baronio ad ann. 306, n. 45 seqq.

bulationes. Neque enim meliores sumus quam patres nostri; An ignoratis quanta a gentilibus perpessus est pater meus, qui me nutrit, sanctissimus Theonas episcopus, cujus pontificalem cathedram regere suscepi? O utinam et mores! Quid etiam de magno Dionysio ejusdem præcessore referam? qui profugus de loco in locum multas calamitates ab insano sustinuit Sabellio? Nec vos præteream (b), sanctissimi Patres ac divinæ legis antistites, Heracli atque Demetri, quibus fabricator perversi dogmatis Origenes multifarias tentationes incussit; qui conjecit in Ecclesiam detestabile schisma, quod usque hodie confundit eam. Sed gratia Dei, quæ illos tunc protegebat, credo enim quod et vos proteget. Sed quid vos ultra demoror, charissimi fratres, prolixi sermonis affatu? Superest ut ultima apostoli oratione vos prosequar ita precantis: et nunc commendo vos Deo et verbo gratiæ ejus, qui potens est gubernare et vos et ovile suum. Hæc ubi dicta dedit, positus genibus oravit cum eis. Expleta itaque oratione, osculantes manus ejus ac pedes Achilles atque Alexander conversi in lacrymas singultu amarissimo quatiebantur, maxime quia audierant eum dicere quod ex tunc temporalem ejus vitam amplius visuri non essent. Dehinc doctor dulcissimus veniens ad reliquos clericorum, qui, ut præmissum est, pro Ario ingressi fuerant, locutus eis verba novissima atque consolatoria et quæ necessaria erant; deinde, fuis ad Deum precibus vale faciens illis, dimisit omnes in pace.

His ita peractis, longe lateque ubique vulgatum est quod Arius a catholica unitate absque deifico nutu non sit abscisus. Ille autem fallendi artifex et totius nequitiae seminator, in sui pectoris labyrintho vipereum virus occultare non desinebat, sperans se ab Achilla vel Alexandro reconciliari. Hic est ille Arius hæresiarches, consubstantialis et individuae Trinitatis divisor. Hic est qui ore temerario Dominum Salvatorem super omnes hæreticos blasphemare non metuit, Dominum, inquam, Salvatorem, qui humanos miseratus errores, mortiferæ damnationis interitu condolens perire sæculum, pro omnibus nobis carne pati dignatus est. Neque enim divinitas, quæ utique impassibilis est, passionem incurrisse credenda est. Sed quia theologi Patres hujusmodi blasphemias a catholicis auribus meliori stylo procul amovere curant, et nobis aliud imminet, redeamus ad propositum.

Sagacissimus igitur pontifex, animadvertens cruentissimam tribunorum stropham, quod ob ejus perpetranda necem, omnem Christianorum qui tunc aderant multitudinem gladio interimere vel-

(b) Rursus recte noster vitat errorem biographi Græci Combessiani, qui Heraclium ac Demetrium post Sabellium ac Dionysium fuisse discrete dicit.

lent, noluit eos pariter secum subire mortis acerbilitatem; sed fidelis servus imitans Dominum Salvatorem, qui dixit et fecit, *Pastor bonus animam suam ponit pro ovibus suis*, ex pietatis argumento vocavit unum seniore ex his qui ibidem responsus ejus inhærebant, et dixit ei: Vade ad tribunos qui me interficere quærunt, et dicito eis: Cesset omnis anxietas, ecce promptus sum ultroneum me illis ingerere. Hac etenim nocte veniant post tergum domus carceris hujus, et in quo loco audierint signum in pariete ab intus factum, ibi effodientes excipiant me, perficiantque quod sibi est imperatum. Senior vero, obtemperans jussionibus sanctissimi viri (neque enim tanto Patri contradicere poterat), abiit ad tribunos et intimavit eis quod sibi fuerat injunctum. Quod illi audientes valde gavisi sunt, et assumptis latomos circa noctis hujus matulinum tempus venerunt sine militibus ad locum qui sibi fuerat ostensus. Vir autem Domini vigil in oratione et vigiliis totam noctem insomnem duxerat. At ubi eorum cognovit adventum, cunctis qui secum aderant sopore quiescentibus, lento gradu ingressus est in interiorem carceris partem, et juxta conductam sponsonem sonum faciebat in pariete; quem illi forinsecus audientes, facto foramine susceperunt Christi athletam non ærea lorica, sed virtute Dominicæ crucis undique munitum, paratumque implere divinum sermonem qui dicit: *Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere; sed potius eum timete qui potest et animam et corpus perdere in gehennam*. Mira res! Tam validus inbrium turbo collisionesque ventorum in eadem strepuere nocte, ut nemo eorum qui observabant carceris fores, posset audire effodiendi sonum. Constantissimus autem martyr urgebat homicidas illos: Facite, inquiens, quod facturi estis, prius quam hoc sentiant qui me custodiebant.

At illi tollentes eum duxerunt in locum qui dicitur Bucolia, ubi et sanctus Marcus martyrium pro Christo suscepit. Stupenda sanctorum virtus! Cum eum ducerent, et tantam illius constantiam circa funereos casus tantumque animi robur inspicerent, subito horridus pavor timidusque tremor eos invasit in tantum ut nullus ex eis in faciem ejus intendere auderet. Rogabat præterea martyr beatissimus ut sinerent eum ad sancti Marci evangelistæ memoriam ire; cupiebat enim ejus se patrocinii commendare. At illi præ pudoris confusione terram despectantes, Facito, inquiunt, quod vis, tantum velocius. Accedens itaque complexus est sacratissimum evangelistæ cœmeterium, et veluti in carne viventi atque audienti loquens, hoc modo precabatur: Pater honestissime, tu evangelista unigeniti Salvatoris, tu testis passionum illius, te primum pontificem et firmamentum cathedræ

A ejus liberator omnium Christus elegit, tibi fidei præconium per totam Ægyptum et circum terminos ejus insonare commisit. Tu, inquam, ministerium humanæ salutis, quod tibi creditum fuerat, vigilantanter explesti; hujus nimirum laboris mercedem martyrii palmam percipere meruisti. Unde non immerito dignus es evangelista simul et episcopus prædicari. Tui nempe successor fuit Anianus, et reliqui (a) per succiduum seriem usque ad beatissimum Theonam qui meæ infantie colaphos dare, et meam indolem nutrire dignatus est. Cui etiam ego peccator et indignus ultra meritum hæreditario gradu successor effectus sum. Et quod potissimum est, ecce Dominicæ pietatis largitio me pretiosæ crucis ac festivæ anastasis martyrem fieri condonavit, tribuens meæ devotioni suæ passionis jucundum odorem, ut et ego hostiam mei cruoris libare illi dignus efficiar. Et quia istiusmodi libationis urget articulus, ora pro me ut, divina opitulante virtute, stadium hujus agonis corde robusto ac fide promptissima perficere merear. Commendo etiam tuæ gloriosæ paternitati Christicolum gregem, qui mihi pastorali regimine commissus est; tibi, inquam, eum suppliciter commendo, qui omnium præcedentium ac subsequentium in hoc pontificali throno auctor atque tutor esse probaris, quique hujus primatum habens, non hominis, sed Dei est hominis Jesu Christi, successor existis. Et hæc dicens, haud longe a sacro tumulo remotis vestigiis manibusque in cœlum extensis, voce magna precatu: Unigenite, inquit, Verbum æterni Patris Jesu Christe, exaudi me tuam interpellantem clementiam; pacifica, quæso, tempestatem Ecclesiæ tuæ, effusione sanguinis mei servi tui concludere persecutionem populi tui. Tunc quædam virgo Deo dicata, quæ asceteriolum hujus evangelistæ cœmeterio conterminum habebat, pernoctans in oratione audivit vocem de cœlo dicentem: Petrus initium apostolorum, Petrus finis martyrum episcoporum Alexandriæ.

Completa oratione deosculans tumbam beati evangelistæ et reliquorum pontificum qui inibi tumulati erant, exivit ad tribunos. At illi videntes faciem ejus tanquam faciem angeli, terrore percussi, verebantur ei aliquid de instanti agone loqui. Veruntamen quia Deus non deserit sperantes in se, noluit martyrem suum in articulo tanti discriminis absque solatio relinquere. Ecce quidam senex et quædam virgo vetula venientes ex oppidis propebant in civitatem, quorum unus quatuor venalicias deferebat pelles, altera quoque geminas sindones. Cernens eos beatus antistes, cognovit erga se divinam dispensationem. Illico percontatus est dicens: Christiani estis? qui dixerunt: Etiam. Et ait, quo pergitis? Et illi: Ad nundinas, inquiunt, urbis ut venundemus hæc quæ deferimus. Clemē-

(a) Bene noster per hanc reticentiam vitat nominum perturbationem quæ occurrit in Actis Combebianis et in cod. Vat. 622.

tissimus autem Pater subjunxit : Filioli mei fideles, Deus vos destinavit, perseverate mecum. Qui protinus eum agnoscentes, dixerunt : Ut jussisti, domine. Et conversus ad tribunos : Eia agite, inquit, quod acturi estis, complentes regiam jussionem, quoniam dies jam illucescere cœpit. Ipsi autem ob nefaria principis decreta quasi vim patientes, tulerunt eum e regione sanctuarii evangelistæ in vallem juxta sepulcra. Et sanctus : Expandite, inquit, o senes, pelles quas advectatis, simulque tu, vetula, sindones. Quibus expansis, robustissimus martyr desuper ascendens, palmas utrasque sursum extendit, ac proinde poplites humi fixus, animum quoque cœlo intentus, gratiarum actiones omnipotentis agonothetæ persolvit, muniensque se crucis signaculo dixit, Amen. Dein omophorium relaxans a collo, cervicem tetendit : Quod vobis, inquires, jussum est, maturius deliberate.

Obriguerunt interea tribunorum manus, atque invicem se aspectantes ad hoc facinus provocabant; sed omnes formidine capti stupebant. Tandem ex consensu placuit ut de communi ære intersectionis præmium apponeretur, et si quis istiusmodi scelus perpetrare ausus esset, ipse homicidii lucraretur quæstum. Hand mora; unusquisque eorum quinque protulit solidos. Verum, ut gentilis ait poeta :

... *Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames!*

unus ex eis ritu proditoris Judæ, pecuniæ cupiditate audax effectus, exserto gladio Christi pontificem capite obruncavit sub die scilicet vii Kalendarum Decembrium (a), cum haberet in pontificatu annos xii, quorum tres ante persecutionem, reliquos vero novem in diversis persecutionum generibus exegit. Exinde sublato ab spiculate sanguinis presio, mali emptores vel potius cruenti homicidæ cito citius recesserunt, metuebant enim populi multitudinem, quoniam, uti prælatum est, absque militari præsidio erant. Corpus autem beatissimi martyris, quemadmodum patres affirmabant qui illuc primi convenerant, permansit astans tanquam orationi incumbens, donec plurimi concurrentes invenirent illud eodem modo consistens; nimirum quod vivens sæpius egerat, caro etiam exanimis testabatur. Senem quoque atque anum illam repererunt observantes cum luctu et gemitu pretiosissimum Ecclesiæ monile. Redinantes (b) itaque triumphale funus, sacramque caput cervici opposentes, cooperuerunt sindonibus; sacrum vero cruorem qui secus affluserat, peniculo reverenter collegerunt (c)

(a) Cod. vat. 622, *nona et vicesima die Athyr mensis*. Acta Combef., *πέμπτην ἐπὶ εἰκάδα τοῦ Νοεμβρίου μηνός*.

(b) Notemus vocabulum.

(c) En novum testimonium de veterum Christianorum cura devota sanguinem martyrum conser-

A Convolans interea ex populosa urbe promiscui sexus innumerabile vulgus, plorans et ejulans invicem se sciscitabatur ignorans qualiter hoc evenisset. Revera enim a minimo usque ad maximum acerrimus fletus omnes rigabat. Præarii namque civitatis cum cernerent multitudinis laudabilem importunitatem, qui sacras ejus exuvias lipsanorum gratia scindere satagebant, involventes eum pellicibus atque sindonibus illis tutius perstrinxerunt. Semper enim sanctissimus Dei minister vestes sacerdotales albi coloris erat amictus, hoc est tunicam et colobium necnon et omophorium. Post hæc igitur orta est inter eos non parva contentio; quidam enim sacratissimos artus in ecclesiam quam ipse ædificaverat, ubi et nunc requiescit, adveclare

B satagebant; alii autem ad sanctuarium evangelistæ, ubi et martyrii metam complevit, deferre nitentur: et dum neutra pars alteri cederent, religionis obsequium vertere cœperunt in pugnae litigium. Quorundam interea senatorum animosa phalanx, ex his qui cursus (d) vocantur, videntes quæ acciderant, nam secus mare erant, paraverunt scapham, subitoque arripientes sanctas reliquias imposuerunt naviculæ, et ascendentes retro Pharum, per locum cui Leucado vocabulum est, venerunt in ecclesiam beatissimæ Dei Genitricis semperque virginis Mariæ, quam, ut dicere cœperamus, ipse ob martyrum cœmeteria ad occidentalem partem in quodam prosatio (e) construxerat. Tunc populorum agmina ceu rapti sibi cœlesti thesauro, alii per itinera, alii per devia quæque properis curibus insequuntur. Qui tandem venientes non jam ubi poneretur altercabantur, sed communi et non improbando consilio, prius eum decreverunt in sua cathedra ponere, et sic demum sepulturæ tradere.

C Et hoc, prudentissime lector, nolo tanquam otiosum deliramentum attendas; quoniam si causam hujusce novitatis didiceris, mirans laudabilem populi zelum factumque probabis. Hic enim beatus antistes quando divini mysterii sacramenta celebrabat, non, sicut ecclesiasticus mos habet, in pontificali throno, sed in ejus subpedaneo scabello residebat; quod populi aspicientes, ægre accipiebant, et conquerentes acclamabant : Oportet, o Pater, in tua te sedere cathedra; et cum crebro id ipsum repeterent, surgens Domini minister ejusmodi querelas tranquilla voce sedabat, et iterum in eodem scabello residebat. Cunctis autem humilitatis gratia hoc agi videbatur. Quodam autem magnæ festivitatis die cum sacra missarum solemnium ageret, et tale quid facere vellet, non solum populus, sed etiam clerus consona voce inclaman-

vandi, de qua re diu Boldettus in *Cœmeteriis MM.* lib. 1, cap. 27 seqq.

(d) Intellige cursum publicum vehicularem vel navicularem.

(e) Græcismus, pro suburbio.

tes dixerunt : Sede in sede tua, o episcopo. Ille autem, cujusdam mysterii conscius, hoc audire dissimulavit; datoque retlendi indicio, neque enim ei quisquam obsistere pertinacius audebat, silere omnes fecit, et nihilominus ejusdem sedis scabello subsedit; celebratisque ex more missarum solemnibus, unusquisque fidelium ad propria redeavit.

Vir autem Domini, clericis accersitis, intima serenitate tranquillus, arguens eos temeritatis: Cur, inquit, laicorum vocibus admisti me objugare non erubuitis? Attamen quia talis objugatio non de jactantiæ cœnoso torrente, sed de purissimo fonte dilectionis manavit, aperiam vobis hujus mysterii secretum. Plerumque enim cum throno illi approximare volo, video quamdam in eo sedere virtutem (a), fulgore luminis admodum radiantem. Mox ergo inter gaudium et pavorem suspensus, agnosco me tantæ sessionis prorsus indignum; et nisi scandali seminarium populo inferre titubassem, haud dubium quin nec ipsi scabello assidere ausus fuisssem. Inde est, charissimi filii, quod vobis in hoc pontificalem regulam excedere videor. Verumtamen multoties quando eam vacantem aspicio, sicut ipsi testes adestis, more solito sedere in illa non abnuo. Quapropter hujusmodi scientes arcana, et pro certo expertum habentes, quia si mihi fuerit indultum, sedebo super eam, non parvipendens ordinis dignitatem, omittite jam popularibus ulterius favere inclamationibus. Hæc nimirum Pater sanctissimus dum adhuc viveret ad sacrum clerum coactus exposuit.

Horum ergo Christi fideles pia devotione reminiscentes, tulerunt ejus sacratissimum corpus, et episcopali solio supersedere fecerunt. Tanta denique lætitia tantaque exultatio cœlitus populo collata est, ac si eum animatum ac viventem attenderent. Deinde odoriferis condientes aromatibus induerunt illum sericis indumentis; unusquisque enim quod anticipare ferendo poterat, hoc sibi maximum lucrum deputabat. Tum victricia signa palmas gerentes, flammantibus cereis, concrepantibus hymnis, flagrantibusque thymiamatibus, cœlestis victoriæ triumphum celebrantes, deposuerunt sanctas reliquias, et sepelierunt eas in cœmeterio, quod dudum ab eo fuerat constructum, ubi ex tunc et usque in hodiernum diem miraculorum

A virtutes fieri non deficiunt. Pia etenim vota feliciter exauditione lætantur, infirmantium sanitates restaurantur, expulsioniones immundorum spirituum, martyris meritum testificantur. Hæc munera, Domine Jesu, tua sunt, cui consuetudinis est martyres tuos post mortis exitum sic magnificare feliciter; qui cum Patre et consubstantiali sancto Spiritu vivis et regnas per infinita sæcula sæculorum. Amen (b).

Post hæc qualiter doli artifex lupus, hoc est Arius, ovina pelle contactus, Dominicum ovile dilaniare intraverit, vel quo pacto sacerdotii dignitatem usurpare valuerit, brevi relatu insinuare satagemus. Et hoc non ad eorum suggillationem qui lolium apostaticæ contagionis cœlesti ventilabro ab Ecclesia projectum ad aream Dominicæ messis revocare sunt ausi; hi enim sanctitate procul dubio insignes habentur, sed tamen tanto viro credere parvipendentes, divinæ jussionis interdicta transgressi sunt. Quid ergo? reprehendimus eos? minime. Quandiu enim nos hoc corruptibile aggravat corpus et deprimit terrena inhabitatio sensum nostræ infirmitatis, multi cogitantes facilius falluntur, putantes justum esse quod est iniquum, castum quod est incestum. Gabaonitæ cœlesti comminatione penitus delendi, cum aliud haberent in voto, et aliud in voce habituque prætenderent, Jesum repromissionis terræ justissimum divisorem celerius fallere potuerunt. David quoque propheta flamine plenus cum verba mentientis pueri (c) audisset; libet investigabili justoque Dei judicio, tamen longe aliud egit quam esse res habuit. Quid etiam apostolis sublimius, qui se a nostra imbecillitate sequestrare utaverunt? Nam unus eorum describit: *In multis offendimus omnes* ¹. Alter quoque: *Si dixerimus, inquit, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus et veritas in nobis non est* ². Sed cum horum nos pœnitet, tanto facilius veniam promeremur, quando non voluntate sed ignorantia vel fragilitate peccavimus. Et certe hujusmodi offensa non de prævaricationis affectu, sed de compassionis indulgentia processit. Cæterum super his apologeticum describere aliis relinquitur (d); nos autem quod instat agamus. Postquam igitur magnificus propugnator Petrus, nomine suo dignus, per martyrii triumphum....

Reliqua desiderantur.

(a) Intellige vel ipsum Deum vel angelum.

(b) Quæ sequuntur de Ario infeliciter ad præbyteratum assumpto a successore Petri Achilla, absunt omnino ab Actis Combesianis et a cod. Vat. 622.

(c) Puto vel Absalomum vel Sibam, II Reg. xiv,

¹ Jac. iii, 2. ² I Joan. i, 8.

33; xvi, 3.

(d) Pulchra sane defensio; ex qua etiam conjicio, Græcum Petri biographum prope abfuisse ab ejusdem temporibus, quandoquidem ipsius successori, quasi adhuc recentis memoriæ, tam studiose patrocinatur.

SANCTI PETRI

EPISCOPI ALEXANDRINI ET MARTYRIS

EPISTOLA CANONICA,

Theodori Balsamonis et Joannis Zonaræ commentariis illustrata.

(S. Petri Alexandrini Canones post Gallandium edidit Ang. Mai. *Spicil. Rom.* vii, 444. — Ex vartis lectionibus potiores admisimus; reliquas textui subjecimus. Edit. Patrol.)

BEATI PETRI ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI ET MARTYRIS CANONES. QUI FERUNTUR IN SERMONE EJUS DE PŒNITENTIA. Α ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΠΕΤΡΟΥ, ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ, ΚΑΝΟΝΕΣ ΕΜΦΕΡΟΜΕΝΟΙ ΕΝ Τῷ ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ ΑΥΤΟΥ ΛΟΓῶ.

CANON I.

« Quoniam autem quartum Pascha persecutivam jam apprehendit, satis est in iis qui delati quidem sunt in custodiamque conjecti, tormentaque non sufferenda, et intolerabilia flagella et multas alias graves necessitates sustinuerunt, postea autem sunt a carnis imbecillitate proditi, etiamsi non ab initio suscepti sunt propter gravem lapsum consecutum: tamen quia multum decertarunt et diu restiterunt: non enim sponte ad ea devenerunt, sed a carnis imbecillitate proditi: nam et stigmata Jesu in suis corporibus ostentant, et nonnulli anno jam tertio deflent: eis ab adventu per revocationem in niemoriam alii quadraginta dies injungantur, quos cum jejunasset Dominus et Servator noster Jesus Christus, postquam baptizatus fuerat, tentatus est a diabolo. In quibus et ipsi cum valde exercitati fuerint, et constantius jejunaverint: deinceps in orationibus vigilabunt: meditantés quod dictum est a Domino ad eum qui illum tentat, ut ipsum adoret: *Abi pone, Satana: scriptum est enim: Dominum tuum adorabis, et illi soli servies* ^a. »
« αὐτῷ Ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· γέγραπται ἀντὶ μόνῳ λατρεύσεις. »

BALS. Præsentes canones tractant de iis qui propriam fidem in persecutionibus negaverunt, et pœnitentiam egerunt. Et jubet quidem primus canon, eis qui post multa tormenta sacrificarunt, ut qui propter imbecillitatem perseverare non potuerint, et in pœnitentia tres annos transegerint, alios quoque quadraginta dies injungi, et sic admitti. Nota præsentes canones, qui varia quædam et utilia de-

KANON A'.

« Επεὶ τοίνυν τέταρτον ἤδη Πάσχα ἐπικατελιγήκε τὸν διωγμὸν, αὐτάρκως ἔχει τοῖς μὲν προσενεχθεῖσι, καὶ φυλακισθεῖσι, βασάνους τε ἀνυποίστους ¹ ὑπομειμενηκόσι, καὶ ἀφορήτους μάλιστα, καὶ πολλὰς ἑτέρας ἀνάγκας δεῖνας, ὕστερον δὲ προδομένοις ² ὑπὸ τῆς ἀσθενείας τῆς σαρκὸς, εἰ καὶ μὴ ἐξ ἀρχῆς παρεδέχθησαν διὰ τὴν παρακολουθήσασαν μεγίστην πτώσιν, ὅμως διὰ τὰ πολλὰ αὐτοὺς ἔβληκεναί καὶ ἐπὶ πολὺ ἀντιμαχέσασθαι ³ (οὐ γὰρ κατὰ προαίρεσιν ἐν τούτῳ ἐληλύθησαν, ἀλλὰ καταπροδοθέντες ὑπὸ τῆς ἀσθενείας τῆς σαρκὸς), ἐπειδὴ καὶ στίγματα τοῦ Ἰησοῦ ἐνδείκνυνται ἐν τοῖς σώμασιν αὐτῶν ⁴, καὶ ἤδη τινὲς τρίτον ἔτος ἔχουσι καταπεθούοντες· προσεπιτιμηθῆναι αὐτοῖς ἀπὸ τῆς προσελεύσεως καθ' ὑπόμνησιν ἄλλας τεσσαράκοντα ἡμέρας, ἅς, καίπερ νηστεύσας ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, μετὰ τὸ βαπτισθῆναι, ἐπειράσθη ὑπὸ τοῦ διαβόλου· εἰς ἅς καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸ περισσὸν διαγυμνασθέντες, εὐτονώτερόν ⁵ τε νῆψαντες, γρηγορήσουσιν εἰς προσευχὰς τοῦ λοιποῦ, καταμελετώντες τὸ λελεγμένον ⁶ ὑπὸ τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν πειράζοντα αὐτὸν, ἵνα προσκυνήσῃ γὰρ, Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ

BALS. Οι παρόντες κανόνες περι τῶν ἐν διωγμοῖς ἀρνησαμένων τὴν οἰκείαν πίστιν, καὶ μετανοησάντων, διαλαμβάνουσι. Καὶ αὐτίκα ὁ πρῶτος κανὼν διακελεύεται, τοὺς θύσαντας μετὰ βασάνους πολλὰς, ὡς μὴ δυνηθέντας διὰ ἀσθενείαν ἐγχαρτερῆσαι, καὶ διαδιβάσαντας τρία ἔτη ἐν τῇ μετανοίᾳ, προσεπιτιμηθῆναι καὶ ἑτέρας τεσσαράκοντα ἡμέρας, καὶ οὕτω δεχθῆναι. Σημείωσαι τοὺς παρόντας κανόνες διοριζο-

^a *Math.* iv, 10.

VARIÆ LECTIONES.

¹ ἀνηκέστους. ² προδομένοις. ³ ἀντιμαχέσθαι. ⁴ αὐτῶν. ⁵ ἐντονώτερον. ⁶ λεγόμενον.

μένους διάφορά τινα καὶ ἀναγκαῖα, χάριν τῶν ἀρνη-
 σιθῶν ζητούντων μετάνοιαν, καὶ περὶ τῶν αὐτομο-
 λησάντων εἰς τὸ μαρτύριον καὶ ἐκπεπωκότων, καὶ
 πάλιν ὁμολογησάντων τὴν πίστιν, καὶ περὶ ἄλλων
 τινῶν τοιούτων. Ζήτει ἀναγκαίως καὶ τοὺς πλείους
 κανόνας τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ συνόδου.

ΖΩΝΑΡ. Διαιρέσεις ποιεῖται ὁ ἅγιος οὗτος Πατὴρ
 τῶν ἐν διωγμοῖς ἀρνησαμένων τὴν πίστιν τὴν οἰ-
 κείαν, καὶ φησιν, ὅτι τοῖς ἀγθεῖσι πρὸς τοὺς τυράν-
 νους, καὶ εἰς φυλακὴν ἐμβληθεῖσι, βασάνους τε ἀνήκε-
 στους ὑπομεμενηκόσι, καὶ ἀφρονήτους (ἴ. ἀφορήτους)
 μάστιγας, καὶ σχεδὸν ἀνιάτους καὶ ἀθεραπεύτους (ἄκος
 γὰρ ἡ θεραπεία ἐστὶ, καὶ ἀνήκεστον τὸ ἀθεράπευτον),
 καὶ ἄλλας ἀνάγκας, καὶ μετὰ ταῦτα ὑποκύψαι καὶ θύ-
 σασθαι, ὡς ὑπὸ τῆς ἀσθενείας τῆς σαρκὸς προδοθεῖσι,
 μὴ δυνηθείσης μέχρι τέλους ἐγκατατεῖλαι τοῖς ἀλ-
 γεινοῖς, ἀρκεῖ ὁ παρελθὼν χρόνος εἰς ἐπιτίμησιν. Τέ-
 ταρτον γὰρ φησιν ἤδη Πάσχα ἐπικατελιφεν, ἐξότου
 πεπτώκασι τὴν μεγίστην πτώσιν. Καὶ εἰ τάχα καὶ
 ἐξ ἀρχῆς, ὅτε προσῆλθον μεταμελόμενοι, οὐκ ἐδέχθη-
 σαν, ὁμῶς ὅτι οὐ κατὰ προαίρεσιν ἦλθον εἰς τὸ θύ-
 σαι, καὶ ἀντέστησαν ἐπιπολύ, καὶ σείγματα τοῦ Ἰη-
 σοῦ, ἦγουν μύλωπας τῶν τραυμάτων, ὧν ὑπέστησαν
 ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ, ἔχουσι, καὶ ἤδη τρίτον ἔτος παρ-
 ῆλθεν πενθούτων αὐτῶν διὰ τὴν πτώσιν, προσεπιτι-
 μηθῆναι ὤρισεν, ἀντὶ τοῦ, ἐπὶ πλείον ἐπιτιμηθῆναι,
 ἄλλας τεσσαράκοντα ἡμέρας ἐξότου προσῆλθον
 ζητούντες δεχθῆναι· ἐν αἷς ἐπὶ πλείον γυμνασίαν
 ἐπεδειξάντες, καὶ εὐτονότερον νήψαντες, ἦγουν σπου-
 δαιότερον προσχόντες ἑαυτοῖς, γρηγορήσουσιν εἰς
 προσευχὰς, καταμελετώντες, ἦγουν συνεχῶς ἐν
 φροντίδι ποιούμενοι, καὶ λέγοντες, ἃ ὁ Κύριος πρὸς
 τὴν πειράζοντα εἶπεν· Ἵπάρησιν μου, *Σατανᾶ*·
*γέγραπται γάρ· Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνή-
 σεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις.*

ΚΑΝΩΝ Β'.

« Τοῖς δὲ μετὰ τὸ φυλακισθῆναι μόνον ^α καὶ ὑπο-
 μεμενηκένοι τὰς ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ, ὡς ἂν ἐν πο-
 λινορείᾳ, θλίψεις τε καὶ δυσωδίας, ὕστερον δὲ
 χωρὶς πολέμου βασάνων γενομένοις ^β αἰχμαλώτοις,
 κατὰ πολλὴν πτωχείαν δυνάμεως, καὶ κατὰ τινα
 τυφλότητα τεθραυσμένοις, ἐπαρκέσει ἐνιαυτὸς
 πρὸς τῷ ἐτέρῳ χρόνῳ· ἐπεὶ ὅλως καὶ αὐτοὶ ἐπι-
 δεύκασιν ἑαυτοὺς ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χρι-
 στοῦ ^γ θλιθῆναι· εἰ καὶ ἀπέλασαν ἐν τῷ δεσμο-
 τηρίῳ τῆς παρὰ τῶν ἀδελφῶν πολλῆς ἀναπαύ-
 σως. Ἄπερ πολλαπλασίονα ἀποδώσουσι, ποθοῦν-
 τες λυτρωθῆναι ἀπὸ τῆς πικροτάτης αἰχμαλω-
 σίας τοῦ διαβόλου, μεμνημένοι μάλιστα τοῦ λέγον-
 τος Πνεῦμα τοῦ ^δ Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἶπεν ^ε
 Ἐχρῶσέ με· εὐαγγελισασθαὶ πτωχοῖς ἀπέσταλκέ
 με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἀφροσύνην, καὶ τυφλοῖς
 ἀνάβλεψιν, ἀποστεῖλαι τεθραυσμένους ἐν ἀφρό-
 σι, κηρύξαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν, καὶ ἡμέραν ἀνταποδόσεως. »

^α Isa. lxi, 1, 2; Luc. iv, 18, 19.

VARIÆ LECTIONES.

^α μόνον om. ^β γενομένων. ^γ τοῦ Χριστοῦ οἰν. ^δ τοῦ om. ^ε εἶπεν.

A finiunt in gratiam eorum qui Deum abnegarunt, et
 pœnitentiam petunt, et de iis qui ad martyrium ul-
 tro advolarunt, et lapsi sunt, et rursus fidem sunt
 confessi, et de aliis quibusdam ejusmodi. Quære
 etiam non absque fructu plurimos canones synodi
 Ancyranæ.

ZONAR. Inter eos qui turbulentis temporibus pro-
 priam fidem abnegarunt, discrimen sanctus hic Pa-
 ter statuit, aitque, qui ad tyrannos rei acti sunt,
 ac in vincula coniecti, tormentaque gravissima fla-
 gellaque haud tolerabilia, quæque nulla propemo-
 dum cura, aut medicina sanari possent (ἄκος nam-
 que curationem significat, estque ἀνήκεστον idem
 quod immedicabile), aliasque necessitates sustinue-
 runt; ac postea succumbentes immolarunt, velut a
 carnis imbecillitate prodi, quæ ad finem usque
 obdurare in doloribus haud potuerit, iis mulctæ
 nomine decursum jam tempus sufficere. Quartum
 siquidem, inquit, Pascha jam exactum est, ex quo
 in gravissimum hunc incidere casum. Ac etiamsi
 forte initio cum pœnitentia ducti accesserunt, non
 sunt suscepti, tamen quia non sponte processere
 ad immolandum diuque repugnarunt, ac stigmata
 Jesu, vulnere nempè quæ pro Christo sustinuerunt
 cicatrices gerunt: tertiusque jam effluxit annus ex
 quo lugent lapsum illum, insuper mulctari, hoc est,
 alios adhuc quadraginta dies ex quo ad communio-
 nem admitti postulantes accesserunt, mulctæ no-
 mine injungendos esse decernit. In quibus majorem
 adhuc ostendentes pœnitentiæ exercitationem, et
 intentius, hoc est, attentiore cura jejunantes, at-
 tendentes sibimetipsis, vigilent in orationibus, me-
 ditantes, hoc est animo perpetuo versantes, voce-
 que usurpantes quæ Dominus ad tentatorem dixit:
*Abi pone me, Satana; scriptum est enim: Dominum
 Deum tuum adorabis, et illi soli servies.*

CANON II.

« Iis autem qui postquam in custodiam traditi
 sunt, et in carcere, tanquam in obsidione, af-
 flictiones gravesque fetores passi sunt; postea
 autem sine bello tormentorum captivi facti sunt,
 nimia virium inopia et quadam cæcitate confracti,
 annus ad aliud tempus injunctus sufficet: nam
 ipsi quoque se omnino pro nomine Christi affli-
 gendos dedere: si etiam a fratribus in carcere
 multam consolationem assecuti sunt. Quæ qui-
 dem multiplicata reddent, liberari cupientes ab
 acerbissima captivitate diaboli, ejus maxime re-
 cordantes qui dicit: *Spiritus Domini super me,
 quam ob causam unxit me: ut pauperibus evan-
 gelizarem misit me, et annuntiarem captivis libe-
 rationem, et cæcis visus recuperationem, et mitto-
 rem fractos in remissionem, prædicare annum
 Domini acceptabilem, et diem retributionis.* »

BALS. Hic canon statuit ut qui in custodia solum male affecti sunt, et sine tormentis lapsi sunt, post triennium alius quoque anni poena puniantur. Si forte enim, inquit, consolationem assecuti sunt, utpote aliquibus fidelibus vitæ subsidia suppeditantibus, ii quoque debent veniam obtinere, ut qui gravia pro fide passi sunt.

ZONAR. In secundo ordine eos locat qui tantummodo in vincula coniecti, atque in carcere male affecti sunt, tum nullis vexati cruciatibus peccaverunt: quibus præter decursum tempus, triennium videlicet de quo supra dictum est, anni quoque præterea unius mulctam irrogari placet. Quoniam et ipsi, inquit, pro Christi nomine divexati sunt; etiamsi forte solatii quidpiam in carcere a fratribus consecuti sunt. Probabile enim est fideles, quicunque nulla custodia detinebantur, in vincula coniectis vitæ subsidia ministrasse, iisque proinde levationis aliquid attulisse. Quæ quidem multiplicata reddent, pro iis nimirum quibus in custodia oblectati sunt, poenitentiam agentes vexabunt se ipsos, ac multis modis afflictabunt; si ex eo quod Christum abnegarunt, a diaboli captivitate liberari velint, illius captivi et servi facti. Subjicit mox prophetæ verba, quæ sunt ex Isaia deprompta, quorum meminisse oportere ipsos affirmat.

CANON III.

« Iis autem qui nihil ejusmodi passi sunt, nec fidei fructum ostenderunt, sed ad vitium ultro transfugerunt, a metu et timiditate proditi; nunc autem veniunt ad poenitentiam, necesse est et conveniens infrugiferæ ficus parabolam proponere, ut Dominus dicit: *Habebat quis ficum plantatam in suo vineo: et venit quærens in ea fructum, et non invenit. Dixit autem vinitori: Ecce tres annos, ex quo ego venio quærens fructum in hac ficu, et non invenio; excinde eam: cur terram inaniter occupat? Ille vero respondens dicit illi: Domine, dimitte illam hoc quoque anno, donec circa eam fodero, et lætamen injecero; si quidem fructum fecerit; sin minus, eam in futuro excindes*: qua ante oculos accepta, et ostentato digno fructu poenitentia, in tanto temporis intervallo magis juvabuntur. »

BALS. Eos qui propter solum metum et timiditatem transfugerunt, ad poenitentiam autem respexerunt, triennio punit canon secundum parabolam ficus quæ est in Evangeliiis. Dominus enim inquit: *Jam tribus annis ad hanc venio quærens fructum, et non invenio. Vinitor autem, Dimitte illam, inquit, et hoc anno.*

ZONAR. Quicumque vero, inquit, nihil perpessi acerbum, ob metum solum ac timiditatem transfugerunt, pro eo quod ipsi sponte pravitatem sunt consecrati; mox animum ad poenitentiam adjecere,

• Luc. XIII, 6-9.

ΒΑΣΣ. Οὗτος ὁ κανὼν διαλαμβάνει τοὺς μόνον κακοπαθήσαντας ἐν τῇ φυλακῇ καὶ χωρὶς βασάνων παραπετωκότας, ἐπιτιμᾶσθαι μετὰ τὸν τριετῆ χρόνον καὶ ἐπὶ ἕτερον ἐνιαυτόν. Εἰ τάχα γὰρ, φησί, καὶ ἀπέλαυσαν παρακλήσεως, ὡς τινῶν πιστῶν χορηγούντων αὐτοῖς τὰ πρὸς διοίκησιν, ἀλλὰ καὶ οὗτοι ὀφείλουσι συγγνώμης ἀξιούσθαι ὡς ὑπὲρ τῆς πίστεως κακοπαθήσαντες.

ΖΩΝΑΡ. Ἐν δευτέρῃ τάξει τίθησι τοὺς μόνον φυλακισθέντας, καὶ κακοπαθήσαντας ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ χωρὶς βασάνων παραπετωκότας; οἷς ἐνιαυτὸν ἑταξεν (f. ἑταξεν) εἰς ἐπιτίμιον μετὰ τὸν παρελθόντα χρόνον, ἦγουν τὴν τριετίαν ἣν εἴρηκεν ἄνω. Διότι καὶ αὐτοὶ, φησὶν, ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος ἐθλίβησαν τοῦ Χριστοῦ, εἰ καὶ τάχα ἀπέλαυσαν ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ παρακλήσεως ἐκ τῶν ἀδελφῶν. Ὡς ἔοικε γὰρ, οἱ πιστοὶ, ὅσοι οὐ συνεχέθησαν, τοῖς κατειργμένοις ἐχορήγουν τὰ εἰς διοίκησιν, καὶ ἀνέπαυον αὐτούς. Ἐπερ πολλαπλασίονα ἀποδώσουσιν, ἀντὶ τοῦ, ἀνθ' ὧν ἀπέπλευσαν ἐν τῇ φυλακῇ μετανοοῦντες θλίψουσιν ἑαυτοὺς καὶ κακώσουσι πολλαπλασίως, εἰ θέλουσι λυτρωθῆναι ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ διαβόλου, αἰχμάλωτοι καὶ δούλοι γεγονότες αὐτῷ διὰ τὴν ἀρνησιν τοῦ Χριστοῦ. Εἶτα ἐπάγει τὰ προφητικὰ ῥήματα, ἅπερ ἐκ τοῦ Ἡσαίου εἰσι, λέγων δεῖν μεμνηθῆναι αὐτούς.

KANON Γ'

« Τοῖς δὲ μὴ ὄλωσ μηδὲν τι τοιοῦτον πεπονήσαι, μηδὲ ἐνδειξαμένοις καρπὸν πίστεως, ἀλλ' αὐτομολήσασιν πρὸς τὴν κακίαν, προδοδομένοις ὑπὸ δειλίας καὶ φόβου, νῦν δὲ εἰς μετάνοιαν ἐρχομένοις, ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ ἀρμόζον τὴν τῆς ἀκάρπου συκῆς παραβολὴν παραθέσθαι, ὡς ὁ Κύριος λέγει: *Συκῆν εἶχε τις πεφυτευμένην ἐν τῷ ἀμπελώνι αὐτοῦ· καὶ ἦλθε ζητῶν καρπὸν ἐν αὐτῇ, καὶ οὐχ εὗρεν. Εἶπε δὲ πρὸς τὸν ἀμπελοργόν· Ἴδου τρία ἔτη ἄφ' οὗ ἔρχομαι ζητῶν καρπὸν ἐν τῇ συκῇ ταύτῃ, καὶ οὐχ εὗρίσκω· ἔκκοψον αὐτήν· ἵνατί καὶ τὴν γῆν καταργεῖ; Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς λέγει αὐτῷ· Κύριε, ἄφες αὐτήν καὶ τοῦτο τὸ ἔτος, ἕως ὅτου σκάψω τὰ περὶ αὐτήν, καὶ βάλω κόπρια· κἄν μὲν ποιήσῃ καρπὸν· εἰ δὲ μὴ γέ, εἰς τὸ μέλλον ἐκκόψεις αὐτήν· ἦν πρὸ ὀφθαλμῶν λαβόντες, ἐνδειξάμενοι τε καρπὸν ἀξίον τῆς μετανοίας, ἐν τῷ διαστήματι τοῦ τοσούτου χρόνου μᾶλλον ὠφεληθήσονται. »*

ΒΑΣΣ. Τοὺς μέντοι διὰ φόβον μόνον καὶ δειλίαν αὐτομολήσαντας, εἶτα εἰς μετάνοιαν ἀπειδόντας, διὰ τριετίας ἐπιτιμᾶ ὁ κανὼν, κατὰ τὴν ἐν Εὐαγγελίῳ παραβολὴν τῆς συκῆς. Ὁ γὰρ Κύριος, *Τρία ἔτη*, ἐφησεν, *ἔρχομαι πρὸς αὐτήν ζητῶν καρπὸν, καὶ οὐχ εὗρίσκω· ὁ δὲ ἀμπελοργός, Ἄφες, εἶπεν, αὐτήν, Κύριε, καὶ τοῦτο τὸ ἔτος.*

ΖΩΝΑΡ. Ὅσοι, δὲ, φησί, μὴ τι ὑποστάντες ἀλγεινὸν, διὰ φόβον μόνον καὶ δειλίαν ἠὲ αυτομολήσαν, ἀντὶ τοῦ, αὐτοὶ ἐκόντες προσῆλθον τῇ κακίᾳ, εἶτα εἰς μετάνοιαν ἀπειδον, τοῖς τοιοῦτοις ἢ τῆς συκῆς

ἀρμόσει παραβολή κατά τὸ Εὐαγγέλιον· ἦν λαβόν-
τες πρὸ ὀφθαλμῶν, κίπων ἀξιον μετανοίας ἐπὶ το-
σοῦτον χρόνον δόντες ὠφελήθησονται, ἤγουν ἐπὶ τε-
τραετίαν. Ὁ γὰρ Κύριος, *Τρία ἔτη*, ἔφησεν, *ἔρχο-
μαι πρὸς αὐτήν, ζητῶν καρπὸν, καὶ οὐχ εὐρίσκω·*
ὁ δὲ ἀμπελοργὸς, *Ἄρες αὐτήν*, εἶπεν, *Κύριε, καὶ*
τοῦτο τὸ ἔτος.

ΚΑΝΩΝ Δ'.

εἰ τοῖς γὰρ παντάπασιν ἀπεγνωσμένοι καὶ ἀμετα-
νοήτοις, δέρμα τε Αἰθίοπος ἀμετάβλητον κεκτημέ-
νοις, καὶ ποικίλματα παρδάλεως, λεχθήσεται τὸ τῆς
εἰτέρας συκῆς· *Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται*
εἰς τὸν αἰῶνα· διὸ καὶ παραχρῆμα ζηραίνεται.
εἰ Ἀποπληροῦται γοῦν ἐπ' αὐτοῖς καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ
εἰκκλησιαστοῦ εἰρημένον· *Διστραμμένον οὐ δύ-
νεται* * *ἐπικοσμηθῆναι, καὶ ὑστέρημα οὐ δυνή-* B
σεται ἀριθμηθῆναι. Εἰ μὴ γὰρ πρότερον τὸ δι-
εστραμμένον διορθωθῆ, ἀδύνατόν ἐστι αὐτὸ ἐπικο-
σμηθῆναι· καὶ εἰ μὴ πρότερον τὸ ὑστέρημα ἀνα-
πληρωθῆ, ἀδύνατόν ἐστιν αὐτὸ ἀριθμηθῆναι. Ὅθεν
καὶ ἐπὶ τέλους συμβήσεται αὐτοῖς τὸ λεγόμενον·
εἰ ὑπὸ τοῦ προφήτου Ἡσαίου· *Καὶ ἔσονται γὰρ* *
φησὶ, τὰ κῶλα τῶν ἀνθρώπων τῶν παραβηκό-
των ἐν ἐμοί· ὁ γὰρ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτή-
σει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ
ἔσονται εἰς ὄρασιν πάσῃ σαρκί· ἐπεὶ καὶ ὡς
εἰ κολέλεται ὑπ' αὐτοῦ· *Οἱ δὲ ἀδικοὶ, ὡς θάλασσα*
ἀναθεβρασμένη **, *οὕτω κλυδωνισθήσονται, καὶ*
οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσιν, εἶπεν ὁ Θεός. »

ΒΑΣΣ. Ἄ μὲν προεῖρηται περὶ τῶν πεπτωκότων, C
εἴρηται καὶ περὶ μεταμελομένων· κατὰ δὲ τῶν ἀμε-
τανοήτων τὴν κατάραν τῆς ἐτέρας συκῆς ἐπάγει,
πρὸς ἣν ὁ Κύριος ἔφη διὰ τὸ ἄκαρπον· *Μηκέτι ἐκ*
σοῦ καρπὸς γένηται.

ΖΩΝΑΡ. Ἄ μὲν προεῖρηται περὶ τῶν παραπεπτωκό-
των, εἴρηται καὶ [add. περὶ] μεταμελομένων. Κατὰ δὲ
τῶν ἀμετανοήτων ἐξ ἀπογνώσεως ἢ πονηρῆς γνώμης,
καὶ τὸ ἐξ ἁμαρτίας μελάνωμα ἀμετάβλητον καὶ ἀνέκ-
πυτον ἐχόντων, ὡς οἱ Αἰθίοπες τὸ ζοφερόν τοῦ δέ-
ρματος, καὶ ἡ πάρδαλις τὰ ποικίλματα, τὴν κατάραν
τῆς ἐτέρας συκῆς ἐπάγει· πρὸς ἣν ὁ Κύριος ἔφη
διὰ τὸ ἄκαρπον· *Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται·*
καὶ πληροῦσθαί φησιν ἐπ' αὐτοῖς τὰ τοῦ Ἐκκλησια-
στοῦ **, λέγοντος· *Διστραμμένον οὐ δυνήσεται* D
ἐπικοσμηθῆναι, καὶ ὑστέρημα οὐ δυνήσεται ἀρι-
θμηθῆναι· εἶτα σαφηνίσας τὰ ῥητὰ ταῦτα, προστί-
θησι καὶ τὰ τοῦ Ἡσαίου.

ΚΑΝΩΝ Ε'.

εἰ τοῖς δὲ καθυποκριναμένοις κατὰ τὸν ἐπιληπτου-
εἰ σάμενον Δαβὶδ, ἵνα μὴ ἀποθάνῃ, οὐκ ὄντα ἐπιλη-
εἰ πτον· καὶ μὴ γυμνῶς ἀπογραφάμενοις τὰ πρὸς
εἰ ἄρνησιν, ἀλλὰ εἰσπαίξασι κατὰ πολλὴν στενοχω-
εἰ ρίαν, ὡς ἂν παιδία βουλευτικὰ ἔμφρονα ἐν παιδίοις
εἰ ἄφροσι, τὰς τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλὰς, ἦτοι ὡς διελ-

* *Matth. xxi, 19.* * *Eccle. i, 15.* * *Isa. lxxvi, 24.*

in eos parabola evangelica ficus quadrabit : quam
præ oculis habentes, dignum pœnitentiæ laborem
æquali tempore exhibentes, juvabuntur, hoc est ad
quartum usque annum. Dominus namque, *Tres an-*
nos, inquit, *venio ad ipsam, quærens fructum, nec*
invenio. Agricola vero, *Dimitte*, ait, *illam, domine,*
et hoc anno.

CANON IV.

εἰ iis enim qui sunt omnino desperati, et pœni-
εἰ tentiam non agunt, et pellem Æthiopsis immuta-
εἰ bilem possident et pardi varietates, dicitur, quod
εἰ alii ficui dictum est : *Nequaquam ex te fructus*
εἰ fiat in æternum a, et ideo statim quoque exare-
εἰ scit. In iis enim impletur quod ab Ecclesiaste
εἰ dictum est : *Quod perversum est, non poterit ex-*
εἰ ornari, et defectus numerari non poterit b. Nisi
εἰ enim quod perversum est prius rectum fuerit,
εἰ fieri non potest ut id exornetur ; et nisi prior de-
εἰ fectus expletus fuerit, fieri non potest ut is nu-
εἰ meretur. Unde et in sine eis eveniet quod a pro-
εἰ pheta Isaiâ dicitur : *Et videbuntur*, inquit, *mem-*
εἰ bra eorum qui transgressi sunt in me. Vermis
εἰ enim ipsorum non morietur, et ignis eorum non
εἰ exstinguetur : et erunt in aspectum omnis carnis c.
εἰ Quandoquidem, ut et ab ipso prædictum est :
εἰ *Injusti autem sic fluctuabunt, et requiescere non*
εἰ poterunt. Non est gaudere impiis, dicit Deus d. »

ΒΑΣΣ. Quæ prius quidem dicta sunt de lapsis, de
resipiscentibus etiam dicta sunt. Adversus eos au-
tem qui nulla pœnitentia ducuntur, alterius ficus
exsecrationem inducit, ad quam Dominus dicit
propter infertilitatem : *Fructus amplius ex te non*
fiat.

ΖΩΝΑΡ. Quæ prius quidem de lapsis dicta sunt,
dicta sunt etiam de resipiscentibus. Contra illos
vero qui ex desperatione vel depravata opinione
pœnitentiam non agunt, ac perpetuo inhærentem
ad indelebilem peccati nigrorem gestant, ut Æthio-
pes fuscam pellem, pardusque varietates ; alterius
ficus exsecrationem inducit. Ad quam Dominus ob
sterilitatem, *Ne fructus*, inquit, *amplius ex te na-*
scatur. Implendumque ait in ipsis illud Ecclesia-
stæ, dicentis : *Quod perversum est non poterit exor-*
nari, et defectus numerari non poterit : quibus mox
explicatis, Isaiæ quoque verba subiungit.

CANON V.

εἰ iis autem qui simularunt sicut et David e, qui
εἰ se epilepticum flingebat, ne moreretur, quamvis
εἰ re vera epilepticus non esset ; et non nude nega-
εἰ tionem inscripserunt, sed in multis angustiis, tan-
εἰ quam pueri consilio et prudentia præditi inter
εἰ pueros insipientes, inimicorum insidias ludificati

* *Isa. lvii, 20, 21.* * *I Reg. xxi, 15.*

VARIÆ LECTIONES.

* καὶ om. * δυνήσεται. † λελεγμένον. ‡ deest γάρ. § ὡς θάλασσα ἀνοθεβρασμένη om. ¶ καὶ add.

** Ἐκκλησιαστικῶν.

« sunt, vel ut qui altaria pervaserint, vel tanquam
 « qui chirographum dederint, vel ut qui pro se
 « ethnicos immiserint; etiam si nonnulli eorum
 « qui confessi sunt, ut audivi, aliquibus eorum
 « ignoverunt, quoniam maxima cautione vitarunt,
 « ne ipsi suis manibus ignem facerent, et dæmonas
 « impuros suffrent: licet vero ex agentis igno-
 « rantia eos latuit, semestris tamen pœnitentiæ
 « pœna illis imponetur. Sic enim ipsi quoque ma-
 « gis juvabuntur, prophetæ dictum meditantés, et
 « dicentes: *Puellus genitus est nobis, filius et datus*
 « *est nobis, cujus principatus est in humero suo, et*
 « *vocatur nomen ejus, magni consilii Angelus* ^a. Qui,
 « ut scitis, in sexto mense conceptionis, cum alius
 « infans prædicasset ante adventum ejus pœniten-
 « tiam in remissionem peccatorum ^b, conceptus est
 « et ipse ad prædicandam pœnitentiam. Etenim
 « utrosque audimus in primis prædicantes non so-
 « lum de pœnitentia, sed et de regno cœlorum:
 « quod quidem, ut didicimus, *intra nos est* ^c, quod
 « *prope nos sit verbum quod credimus in ore nostro*
 « *et corde nostro, quod Jesus est Christus: cre-*
 « *dentes in corde nostro, quod Deus ipsum suscitavit*
 « *ex mortuis: ut qui audiant quod corde quidem*
 « *creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad*
 « *salutem* ^d. »

« τὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν ἅτε δὴ ¹⁰ ἀκούοντες, ὅτι *καρδία μὲν πιστεύεται ¹¹ εἰς δικαιοσύνην, στόματι*
 « *δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν.* »

BALS. Si qui autem simularunt se ad aras quidem
 « accedere, vel scribere quod fidem negant; non
 « nude autem et aperte hoc fecerunt, sed arte aliqua
 « eos qui vin afferebant, illuserunt; sicut David qui
 « se epilepsia correptum simulavit cum fugeret Sau-
 « lem, et esset apud alienigenas; et ita mortem eva-
 « sit: illuserunt autem inimicorum insidias, ut puelli
 « consilio prudentiaque præditi pueros insipientes
 « eludunt: impios enim fefellerunt, quod sacrificare
 « quidem visi sunt, non tamen sacrificarunt: forte
 « enim pro se ethnicos vel infideles submiserunt, et
 « per illos sacrificare ipsos existimarent: eis, in-
 « quit, semestre tempus sufficit ad pœnitentiam.
 « Easi enim non sacrificarunt, quia tamen sacrificare
 « polliciti sunt, vel alios submiserunt, pœnitentia
 « indigere sunt existimati; etiamsi nonnullis eorum
 « ignoverunt quidam, qui pro fide testimonium de-
 « dere. Eos autem pueris quidem confert, ut qui non
 « viriliter idololatris restiterunt; prudentibus vero, ut
 « qui artificio sacrificia declinarunt.

ZONAR. Si qui vero ad aras quidem se accedere
 « simularunt, aut scribere quod fidem negant, verum

^a Isa. ix, 6. ^b Luc. i, 76, 77. ^c Luc. xvii, 21. ^d Rom. x, 8-10.

VARLÆ LECTIONES.

¹⁰ διελθόντας... χειρογραφήσαντας... βαλόντας. ¹¹ ὁμολογητῶν. ¹² τοῦ πράξαντος. ¹³ ἐγενήθη
 ἡμῖν, υἱὸς καί. ¹⁴ ὅσπερ. ¹⁵ αὐτός. ¹⁶ κηρυσσόντων. ¹⁷ περὶ ἧς καὶ αὐτοὶ ὑπομνησθέντες μαθήσονται
 ὁμολογεῖν ἐν τῷ στόματι ἑαυτῶν ὁμ. ¹⁸ δέ. ¹⁹ πιστεύετε... ὁμολογεῖτε.

(1) Ὅτι Ἰησοῦς Χριστός. Harduinus in sua *Con-*
 « *ciliorum* editione ex ms. Regio 2038, ὅτι Κύριος
 « Ἰησοῦς. Sic Rom. x, 9. Idem paulo post, ἅτε δὴ. Hic

« θόντες ¹⁰ βωμοὺς, ἦτοι ὡς χειρογραφήσαντες, ἦτοι
 « ὡς ἀνθ' ἑαυτῶν βαλόντες ἐθνικούς, εἰ καὶ τισιν
 « αὐτῶν συνεχώρησάν τινες τῶν ὁμολογησάντων ¹¹.
 « ὡς ἤκουσα (ἐπεὶ μάλιστα κατὰ πολλὴν εὐλάβειαν
 « ἐξέφυγον αὐτόχειρες γενέσθαι τοῦ πυρὸς καὶ τῆς
 « ἀναθυμιάσεως τῶν ἀκαθάρτων δαιμόνων) ἐπεὶ τοί-
 « νυν ἔλαθεν αὐτοὺς ἀνοία τοῦτο πράξαντας ¹², ἡμῶς
 « ἐξάμηνος αὐτοῖς ἐπιτεθῆσεται τῆς ἐν μετανοίᾳ ἐπι-
 « στροφῆς. Οὕτω γὰρ μάλλον καὶ αὐτοὶ ὠφελήθησον-
 « ται, καταμελετῶντες τὸ προφητικὸν ῥητὸν, καὶ
 « λέγοντες· *Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν υἱός, καὶ*
 « *ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, καὶ*
 « *καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς Ἄγ-*
 « *γελος.* Ὅπερ ¹³, ὡς ἴστε, ἐν τῷ ἕκτῳ μηνί τῆς
 « συλλήψεως τοῦ ἐτέρου παιδίου, τοῦ προκηρύξαντος
 « *πρὸ προσώπου τῆς εἰσόδου αὐτοῦ μετόπιαν εἰς*
 « *ἄρσιν ἀμαρτιῶν*, συνελήφθη καὶ αὐτὸ ¹⁴ κηρί-
 « ξαι μετόπιαν. Καὶ γὰρ καὶ τῶν ἀμφοτέρων ἀκούο-
 « μεν ἐν πρώτοις κηρυττόντων ¹⁵ οὐ μόνον περὶ με-
 « τανοίας, ἀλλὰ καὶ περὶ βασιλείας οὐρανῶν, ἦτοι,
 « καθὼς μαθήκαμεν, *ἐντός ἡμῶν ἐστὶ, τῷ ἑγγύς*
 « *ἡμῶν εἶναι τὸ ῥῆμα* ὃ πιστεύομεν ἐν τῷ στόματι
 « ἑαυτῶν καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ ἑαυτῶν· περὶ ἧς καὶ
 « αὐτοὶ ὑπομνησθέντες, μαθήσονται ὁμολογεῖν ἐν τῷ
 « στόματι ἑαυτῶν ¹⁶, ὅτι Ἰησοῦς Χριστός (1)· *πι-*
 « *στεύοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ἑαυτῶν, ὅτι ὁ Θεὸς αὐ-*

BAAS. El dé tines υπεκρίθησαν μὲν προσιέναι
 « τοῖς βωμοῖς, ἦτοι γράψαι, ὅτι ἀρνοῦνται τὴν πίστιν,
 « οὐ γυμνῶς δὲ καὶ φανερώς τοῦτο ἐποίησαν, ἀλλὰ διὰ
 « τινος μεθόδου διέπειξαν τοὺς βιάζοντας αὐτοὺς, ὡς
 « ὁ Δαβὶδ ὅτε τὸν ἐπιληπτον υπεκρίθη, φεύγων τὸν
 « Σαοὺλ, καὶ πρὸς τοὺς ἀλλοφύλους γενόμενος, καὶ
 « οὕτω τὸν θάνατον διαπέφυγε· διέπειξαν δὲ τὰς τῶν
 « ἐχθρῶν ἐπιβουλὰς, ὡς παιδία βουλευτικὰ ἐμφρονα
 « διαπαίζουσιν ἄφρονας παῖδας· ἠπάτησαν γὰρ τοὺς
 « ἀσεβεῖς, διὰ τὸ δοῦναι μὲν θῆειν, μὴ θῆσαι δέ· τ-
 « χὸν γὰρ ἀνθ' ἑαυτῶν ὑπέβαλον ἐθνικούς ἢ ἀπίστους,
 « καὶ δι' ἐκείνων ἐνόμισαν τεθυκεῖναι· τοῖς τοιοῦτοις,
 « φησὶν, ἐξάμηνος καιρὸς ἀρκέση εἰς μετόπιαν. Ἐάν
 « γὰρ οὐκ ἔθυσαν, ἀλλ' ὅτι συνέθεντο θῆσαι ἢ ἐτέρους
 « ὑπέβαλον, ἐλογίσθησαν δεῖσθαι μετανοίας, εἰ καὶ τισιν
 « αὐτῶν συνεχώρησάν τινες τῶν μαρτυρησάντων ὑπὲρ
 « τῆς πίστεως. Ἀπεικάζει δὲ τοῦτους παισὶ μὲν ὡς
 « μὴ ἀνδρικῶς ἀντικαταστάντας τοῖς εἰδωλολάτραις,
 « ἐμφροσι δὲ ὡς εὐμεθόδως τὴν θυσίαν ἐκκλίναντας.

ZONAR. El dé tines υπεκρίθησαν μὲν προσιέναι
 « τοῖς βωμοῖς, ἦτοι γράψαι, ὅτι ἀρνοῦνται τὴν πίστιν,

autem locus paulo aliter effertur in edit. Paris.
 « Zonaræ et Balsamonis.

οὐ γυμνῶς δὲ τὰ πρὸς ἄνησιν ἔγραψαν, ἀντὶ τοῦ ἁ
 οὐκ ἀπαρκαλύπτως, οὐ φανερώς, ἀλλὰ διὰ τινος
 μεθόδου διέπαιξαν τοὺς βιάζοντας αὐτοὺς, ὡς ὁ Δα-
 βὶδ ὅτε τὸν ἐπιληπτον ὑπεκρίθη φεύγων τὸν Σαούλ,
 καὶ πρὸς τοὺς ἀλλοφύλους γενόμενος, καὶ οὕτω τὸν
 θάνατον διαπέφευγε· διέπαιξαν δὲ, φησὶ, τὰς τῶν
 ἔχθρῶν ἐπιβουλὰς, ὡς παιδία βουλευτικὰ, ἔμφρονα,
 φρόνιμα, καὶ συνετῶς διπλαθὲ βουλευόμενα, διαπαίξου-
 σιν ἐν ἄφροσι παιδίοις. Ἐμφροσι δὲ ἀπεικάζει τοὺς ἀπα-
 τήσαντας τοὺς ἀσεβεῖς, καὶ δόξαντας μὲν θύειν, μὴ θύ-
 σαντας δὲ ἔμφρονας μὲν ὡς τὴν θυσίαν τέως ἐκκλίναν-
 τας¹⁸⁰. παιδείους δὲ, ὡς μὴ τέλειον καὶ ἀνδρῶδες ἐνδει-
 ξιμένους φρόνημα, καὶ γενναίως ἀντικαταστάντας τοῖς
 εἰδωλοάτραις, ἀλλ' ὅμως συνθεμένους θύσαι, εἰ καὶ
 τινες¹⁸¹ ἀνθ' ἑαυτῶν ὑπέβαλον ἐθνικούς, ἤγουν ἀπί-
 στούς, καὶ ἐκείνων θυσάντων ἐνομισθήσαν αὐτοὶ
 τεθυκέναι. Τοῖς τοιοῦτοις, φησὶν, ἐξάμημος καιρὸς
 ἐξαρκέσει εἰς μετάνοιαν. Κἂν γὰρ οὐκ ἔθυσαν, ἀλλ'
 ὅτι συνέθεντο θύσαι, ἢ ὅτι ἐτέρους ὑπέβαλον, καὶ
 ἔδοξαν αὐτοὶ θύσαι, ἐλογίσθησαν δεῖσθαι μετανόιας,
 εἰ καὶ τισὶν αὐτῶν συνεχώρησάν τινες τῶν ὁμολογη-
 σάντων. Τινὲς γὰρ τῶν μαρτυρησάντων καὶ παθόντων
 ἵπὲρ τῆς πίστεως συνεχώρησαν τοῖς διὰ μεθόδων,
 ὡς εἴρηται, μὴ θύσαι, καὶ ἐδέξαντο αὐτοὺς μετὰ
 τῶν πιστῶν, ὅτι ἐξέφυγον πολυτρόπως τὸ θυσιάσαι
 τοῖς δαίμοσι. Διὰ δὲ τὴν ἐξάμηνον προθεσμίαν ἐμνή-
 σθη τοῦ διὰ Γαβριὴλ μηνύματος, τοῦ ἐν τῷ ἕκτῳ
 μηνί τῆς συλλήψεως τοῦ Προδρόμου, ἐν ᾧ συν-
 ελήφθη ὁ Κύριος. Ἐπιφέρει δὲ καὶ ῥήματα ἀπο-
 στολικὰ·

easione, Annuntiationis per Gabrielem factæ meminit, sexto mense conceptionis Præcursoris, quo conce-
 ptus est Dominus. Tum apostolica verba subjungit :

KANON Γ'.

« Τοῖς δὲ δούλους Χριστιανούς ἀνθ' ἑαυτῶν ὑπο-
 « θεβληκόσιν, οἱ μὲν δούλοι, ὡς ἂν ὑποχείριοι ἦντες,
 « καὶ τρόπον τινὰ καὶ αὐτοὶ φυλακισθέντες ὑπὸ τῶν δε-
 « σποτῶν, καταπειληθέντες τε¹⁸² ὑπ' αὐτῶν καὶ διὰ τὸν
 « φόβον αὐτῶν εἰς τοῦτο ἐληλυθότες καὶ ὀλισθήσαντες,
 « ἐν¹⁸³ ἐνιαυτῷ τὰ τῆς μετανόιας ἔργα δείξουσι,
 « μανθάνοντες τοῦ λοιποῦ, ὡς δούλοι Χριστοῦ ποιεῖν τὸ
 « θέλημα τοῦ Χριστοῦ¹⁸⁴, καὶ φοβεῖσθαι αὐτὸν·
 « ἀκούοντες μάλιστα, ὅτι ἕκαστος ἐὰν [I. ὁ ἂν] τι
 « ποιήσῃ ἀγαθόν, τοῦτο κομίσεται παρὰ Κυρίου,
 « εἴτε δούλος εἴτε ἐλεύθερός ἐστι¹⁸⁵. »

ΒΑΣ. Τοὺς κατὰ κέλευσιν καὶ ἀπειλήν τῶν δε-
 σποτῶν θύσαντας δούλους ἐπὶ ἐνιαυτὸν ἐπιτιμᾷ ὁ
 Πατὴρ οὗτος· ὡς μὲν γὰρ πεισθεῖσι τοῖς δεσπόταις
 συγγνωμονεῖ, καὶ βαρεῖαν οὐκ ἐπάγει κόλασιν· ὡς δὲ
 δούλοι Χριστοῦ μᾶλλον οὔσι, κακείνων πλέον φοβεῖσθαι
 δεβήσουσι, μετρίως ἐπιτιμᾷ. Ἐκαστος γὰρ, φησὶ κατὰ
 τὸν μέγαν Παῦλον, ὁ ἐὰν ποιήσῃ ἀγαθόν, κομίζεται
 τοῦτο παρὰ Κυρίου, εἴτε δούλος εἴτε ἐλεύθερος.

ΖΩΝΑΡ. Τινὲς δούλους οἰκείους Χριστιανούς ἀνθ'
 ἑαυτῶν καὶ ἀκόνων [f. ἀκόντας] ὑπέβαλον θύειν. Τοὺς

* Ephes. vi, 8.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁸⁰ ἐκκλίνοντας. ¹⁸¹ ἢ καὶ εἰ τινες. ¹⁸² τε om. ¹⁸³ ἐν om. ¹⁸⁴ ὁ. οὐ. ¹⁸⁵ deest ἐστὶ.

quæ ad abnegationem spectant non nude scripsee-
 runt, hoc est non manifeste, non aperte; sed artifi-
 cio quodam eos qui vim inferebant ludificati sunt :
 ut David, qui dum Saulem fugeret, ac ad alienigenas
 devenisset, se epilepticum finxit, eoque pacto
 mortem evitavit. Ludificati porro sunt, inquit, ini-
 micorum insidias ; veluti pueri prudentes, consilio
 nimirum ac prudentia præditi, quique scilicet so-
 lenter consilium capientes, insipientes pueros illu-
 dunt. Prudentibus autem comparat eos a quibus
 decepti sunt impii, quique cum non sacrificaverint,
 sacrificare nihilominus visi sunt ; prudentes quide-
 m, ut qui sacrificium eousque evitaverint : pue-
 ros autem, quod perfectum ac virilem sensum mi-
 nime induerint, nec generose idolorum cultoribus
 repugnarint ; verum se sacrificaturos sunt pacti,
 etiam si quosdam pro se submiserint, ethnicos, hoc
 est, infideles, iisque sacrificantibus, ipsi sacrifi-
 casse existimati sunt. Ejusmodi, inquit, hominibus
 semestre tempus ad pœnitentiam sufficiet. Nam etsi
 minime immolarunt ; tamen quia se immolaturus
 sunt pacti, vel quod alios submiserint, ipsique in-
 molasse sunt visi, pœnitentia indigere judicati
 sunt : etsi quibusdam ex ipsis nonnulli confesso-
 rum ignovere. Eorum nempe quidam qui se fidei
 testes exhibuerunt ac pro fide sunt passi, iis qui
 artificio quodam, ut dictum est, non sacrificarunt,
 ignovere, ac illos cum fidelibus ad communionem
 admisere, quod ne dæmonibus immolarent stu-
 diose vitaverunt. Porro hujus semestris termini oc-
 casione, Annuntiationis per Gabrielem factæ meminit, sexto mense conceptionis Præcursoris, quo conce-
 ptus est Dominus. Tum apostolica verba subjungit :

CANON VI.

« Si autem qui servos Christianos pro se subini-
 « serunt, servi quidem, ut qui ipsi sub manu es-
 « sent, et quodammodo ipsi quoque in dominorum
 « custodia essent, minisque ab ipsis territi, et pro-
 « pter eorum metum eo compulsi et lapsi, anno
 « opera pœnitentiæ ostendent, et deinceps disce-
 « tes, ut servi Christi, facere Christi voluntatem et
 « eum timere : audientes maxime, quod unusquis-
 « que, si quid boni fecerit, hoc feret a Domino,
 « sive servus sive liber sit^a. »

BALS. Servos qui dominorum jussu ac minis sac-
 rificarunt, anno punit hic Pater : ut qui enim do-
 mino paruerint, ignoscit, et grave supplicium non
 infligit : ut qui autem sint magis Christi servi, et
 eum debent magis metuere, mediocrem pœnam im-
 ponit. Unusquisque enim, inquit, secundum magnum
 Paulum, quod fecerit bonum a Domino recipiet, sive
 servus sive liber.

ZONAR. Nonnulli servos suos Christianos, pro se
 ipsis, etiam invitos ad immolandum submiserunt.

Hocce igitur servos, quamvis dominorum jussione coacti, non autem sua voluntate, sacrificaverint, annum in pœnitentia degere hic Pater jubet : meminisseque se cum sint fideles, esse Christi servos, eumque magis timere oportere : ac unumquemque, ut magnus ait Apostolus, sive servum, sive liberum, quæ fecerit reportaturum.

CANON VII.

« Liberi autem tribus annis in pœnitentia examinabuntur, tum quod dissimulaverint, tum quod effecerint ut conservi sacrificarent, ut qui Apostolo non obediierint, qui vult a dominos eadem facere quæ servi, remittentes minas. Scientes, inquit, quod noster quoque et ipsorum Dominus est in cœlis, et non est apud eum personarum acceptio. Si unum autem omnes habemus Dominum, apud quem non est personarum acceptio^b; quoniam et omnia, et in omnibus est Christus, in Barbaris et Scythiis, servis et liberis^c : debent considerare quod fecerunt, volentes suam ipsorum animam servare; qui conservos nostros traxerunt ad idololatriam, qui poterant et ipsi effugere, si jus et æqualitatem ipsis præbuissem ut rursus dicit Apostolus. »

BALS. Liberis autem seu dominis servorum sacrificare coactorum, triennii pœnam injungit, quod et sacrificare simularunt, et omnino annuere visi sunt, et quod conservos sacrificare coegerunt, et quod Apostolo non paruerunt jubenti *servis minas remittere*; utpote cum ipsi quoque domini Dei servi sint, et famulorum conservi. Atque ipsi quidem festinarunt suam servare animam, conservos autem suos ad idololatriam compulerunt, qui poterant effugere.

ZONAR. Liberis autem, hoc est dominis servorum qui sacrificare sunt coacti, triennii pœnam injungit : tum quia sacrificare se simularunt, ac succumbere omnino visi sunt : tum quia conservos coegerunt ut immolarent; nec obtemperarunt Apostolo jubenti *servis minas remittere*; cum ipsi quoque domini sint Dei servi, et famulorum conservi. Ac ipsi quidem festinarunt suam servare animam, conservos autem, qui effugere poterant ad idololatriam compulerunt.

CANON VIII.

« Iis autem qui prodi sunt, et exciderunt, qui et ipsi ad certamen accesserunt, se esse Christianos confitentes, et in custodiam cum tormentis conjecti sunt : æquum est in exsultatione cordis vires simul addere, et eis in omnibus communicare, et in orationibus, et in participatione corporis et sanguinis Christi, et sermonis adhortatione : ut

^a Ephes. vi, 9. ^b Rom. ii, 11. ^c Coloss. iii, 11.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁶⁰ ὑποκρινόμενοι. ¹⁶¹ ἔτι. ¹⁷ εἰδότες. ¹⁷ ὑμῶν αὐτῶν. ¹⁸ δεῦς! ἔστιν. ¹⁹ ἔχομεν. ²⁰ add. τί. ²⁰ δέ om. ²¹ ἡμῶν. ²² καί om. ²³ ἑαυτοῖς. ²⁴ τοῦ Χριστοῦ om.

δούλους, εἰ καὶ κελύσει τῶν δεσποτῶν ἔθυσαν, βιασθέντες, ἀλλ' οὐκ ἐξ οικείου θελήματος, ἐνιαυτὸν ἐν μετανοίᾳ διάγειν ὁ Πατὴρ εὖτος διορίζεται, καὶ μαθεῖν, ὅτι, πιστοὶ ὄντες, Χριστοῦ δοῦλοὶ εἰσι, κἀκείνων μᾶλλον φοβεῖσθαι ὀφείλουσι· καὶ ὅτι ἕκαστος, κατὰ τὸν μέγαν Ἀπόστολον, ὁ ἔὰν ποιήσῃ κομιεῖται, εἴτε δοῦλος εἴτε ἐλεύθερος.

KANON Z'.

« Οἱ δὲ ἐλεύθεροι ἐν τρισὶν ἔτεσιν ἐξετασθήσονται ἐν μετανοίᾳ, καὶ ὡς ὑποκρινόμενοι¹⁶⁰, καὶ ὡς καταναγκάσαντες τοὺς ὁμοδόλους θῦσαι, ἅτε¹⁶¹ δὴ παρακούσαντες τοῦ Ἀποστόλου τὰ αὐτὰ θέλοντες ποιεῖν τοὺς δεσπότας τοῖς δούλοις, ἀνιέντας ἐτὴν ἀπειλήν· εἰδότες¹⁷, φησὶν, ὅτι καὶ ἡμῶν καὶ αὐτῶν¹⁷ ὁ Κύριός ἐστιν¹⁸ ἐν οὐρανοῖς, καὶ προσωπολήψια παρ' αὐτῷ οὐκ ἔστιν. Εἰ δὲ ἕνα Κύριον ἔχομεν¹⁹ οἱ πάντες, ἀπροσωπόληπτον, ἐπεὶ καὶ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν ἔστιν ὁ Χριστός, ἐν τε βαρβάρους καὶ Σκύθαις, δούλοις καὶ ἐλεύθεροις, σκοπεῖν ὀφείλουσιν ὃ κατειργάσαντο θελήσαντες τὴν ψυχὴν ἑαυτῶν σώσαι²⁰, τοὺς δὲ²⁰ συνδούλους ἑαυτῶν²¹ ἔλκυσαντες ἐπὶ εἰδωλολατρείαν, δυναμένους καὶ αὐτοὺς ἐκφυγεῖν, εἰ τὸ δίκαιον καὶ ἐτὴν ἰσότητα ἦσαν αὐτοῖς παρασχόντες, ὡς πάλιν ὁ Ἀπόστολος λέγει. »

BAAΣ. Τοῖς δὲ ἐλεύθεροις, ἦτοι τοῖς δεσπόταις τῶν βιασθέντων θῦσαι δούλων, ἐπὶ τριετίαν ἐπιτιμᾷ· ὅτι τε ὑπεκρίθησαν θῦσαι, καὶ ὅλως ἔδοξαν κατανεῦσαι, καὶ ὅτι τοὺς συνδούλους ἠνάγκασαν θῦσαι, καὶ ὅτι παρήκουσαν τοῦ Ἀποστόλου κελεύοντος ἀνιέναι τοῖς δούλοις τὴν ἀπειλήν, ὡς καὶ τῶν δεσποτῶν δούλων ὄντων τῷ Κυρίῳ, καὶ τοῖς οἰκέταις συνδούλων. Καὶ αὐτοὶ μὲν ἔσπευσαν τὴν οἰκειάν σώσαι ψυχὴν, τοὺς δὲ συνδούλους ἐπὶ εἰδωλολατρείαν κατήπειγον, δυναμένους ἐκφυγεῖν.

ZONAP. Τοῖς δὲ ἐλεύθεροις, ἦτοι τοῖς δεσπόταις τῶν βιασθέντων θῦσαι δούλων, ἐπὶ τριετίαν ἐπιτιμᾷ· ὅτι τε ὑπεκρίθησαν θῦσαι, καὶ ὅλως ἔδοξαν ὑποκύψαι, καὶ ὅτι καὶ τοὺς συνδούλους ἠνάγκασαν θῦσαι, καὶ ὅτι παρήκουσαν τοῦ Ἀποστόλου κελεύοντος ἀνιέναι τοῖς δούλοις τὴν ἀπειλήν, ὡς καὶ τῶν δεσποτῶν δούλων ὄντων Κυρίῳ, καὶ τοῖς οἰκέταις συνδούλων. Καὶ αὐτοὶ μὲν ἔσπευσαν τὴν οἰκειάν σώσαι ψυχὴν, τοὺς δὲ συνδούλους ἐπὶ εἰδωλολατρείαν κατέπεισαν, δυναμένους ἐκφυγεῖν.

KANON H'.

« Τοῖς δὲ παραδεδομένοις καὶ²² ἐκπεπτωκόσι, τοῖς τε αὐτοῖς²³ προσεληλυθόσιν εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ ὁμολοῦσιν εἶναι Χριστιανοῖς, ἐμβεβλημένοις τε ἐν τῇ φυλακῇ μετὰ βασάνων, εὐλογόν ἔστιν ἐν ἀγαλλιάσει καρδίας συνεπισχεῖν καὶ κοινωνεῖν ἐν πᾶσιν, ἐν τε ταῖς προσευχαῖς καὶ τῇ μεταλήψει τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ²⁴, καὶ τῇ παρακλήσει τοῦ

ε λόγου· ἵνα εὐτονώτερον ἀγωνισάμενοι, καταξιωθῶσι
 ε καὶ αὐτοὶ τοῦ βραβεῖου τῆς ἀνω κλήσεως. Καὶ
 ε γὰρ ἐπτάκις, φησὶ, πεσεῖται ὁ δίκαιος καὶ ἀνα-
 ε στησεται· ὅπερ εἰ καὶ πάντες οἱ ἐκπεπτωκότες
 ε πεποιήχασαν, τελειοτάτην [add. ἄν] καὶ ὀλοκάρδιον
 ε μετάνοιαν ἐνεδείξαντο. »

ΒΑΑΣ. Τινὲς προσηγγέλθησαν καὶ παρεδόθησαν
 εὗς τυράννοις, ἧ καὶ ἐκουσίως αὐτοῖς ἑαυτοὺς παρ-
 εἶδωκαν, ἠττηθέντες δὲ ὑπὸ τῶν κολάσεων, ἐκπεπτώ-
 κασι τῆς μαρτυρίας· εἶτα μεταμεληθέντες καὶ ἐπι-
 γνόντες τὸ ἀγαθὸν, ὠμολόγησαν εἶναι Χριστιανοί,
 ὥστε καὶ εἰς φυλακὰς ἐμβληθῆναι καὶ βασάνους ὑπο-
 στήναι. Τοὺς τοιούτους οὖν εὐλογον κρίνει ὁ ἅγιος
 μετὰ θυμηδίας δέχεσθαι καὶ ἐπιβρῶννύειν πρὸς τὴν
 ὀρθόδοξον πίστιν, καὶ κοινωνεῖν αὐτοῖς ἐν τε προσ-
 ευχαίς καὶ τῇ μεταλήψει τῶν ἁγιασμάτων, καὶ διὰ
 λόγου παρακαλεῖν, ἵνα πρὸς τὸν ἀγῶνα εὐτονώτεροι
 γένωνται, καὶ καταξιωθῶσι τῆς ἐπουρανίου βασι-
 λείας. Ἴνα δὲ μὴ, διότι πεπτώκασι, νομίζονται τισιν
 ἄδεκτοι, ἐπάγει καὶ μαρτυρίαν ἀπὸ τῆς Γραφῆς, τὸ
 Ἐπτάκις, ἀντὶ τοῦ, πολλάκις, πεσεῖται ὁ δίκαιος,
 καὶ ἀναστήσεται. Τοῦτο δὲ, φησὶν, εἰ καὶ πάντες
 οἱ τῆς ὁμολογίας ἐκπεπτωκότες ἐποίησαν, τὸ ἀναπα-
 λαῖσαι τὴν πτώσιν, καὶ ἐνώπιον τῶν τυράννων Χρι-
 στιανοὺς ὁμολογήσαι ἑαυτοὺς, ἐνεδείξαντο ἄν τελειο-
 τάτην μετάνοιαν. Διαφορὰ γοῦν ἐστὶ τῶν ἐν τῷ παρ-
 ὄντι κανόνι διειλημμένων καὶ τῶν ἐν τῷ πρώτῳ
 κανόνι περιεχομένων αὐτῇ, ὅτι ἐκεῖ μὲν οἱ διὰ τὰς
 βασάνους ἐκπεπτωκότες ἐμεταστράφησαν ἐνώπιον
 τῶν τυράννων εἰς τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως· ἐν-
 ταῦθα δὲ οἱ ἐκπεπτωκότες διὰ βασάνους, ἐξ ἀγαθοῦ
 μεταμέλου ἐπὶ τῶν τυράννων τὸν Κύριον ὠμολόγη-
 σαν, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ λογίζονται ἐκπεσεῖν.

ΖΩΝΑΡ. Εἰ τινες δὲ, φησὶ, προσηγγέλθησαν καὶ
 παρεδόθησαν τοῖς τυραννοῦσιν, ἧ αὐτοὶ ἑαυτοὺς παρ-
 εἶδωκαν, καὶ ἐκπεπτώκασι τῆς μαρτυρίας, ἠττηθέν-
 τες τῶν κολάσεων, καὶ μὴ φέροντες τὰς ἐν ταῖς
 φυλακαῖς κακουχίας καὶ τὰς βασάνους, εἶτα ἀνεπά-
 λισαν τὴν πτώσιν, καὶ ὠμολόγησαν εἶναι Χριστια-
 νοί, ὥστε καὶ εἰς φυλακὰς ἐμβληθῆναι καὶ βασάνους
 ὑποστήναι· τοὺς τοιούτους εὐλογον κρίνει ὁ ἅγιος
 μετὰ θυμηδίας δέχεσθαι, καὶ ἐπισχύειν, ἀντὶ τοῦ,
 ἐπιβρῶννύειν, ἐνδυναμοῦν καὶ παραθαρρῦνειν πρὸς
 τὴν ὁμολογίαν· καὶ κοινωνεῖν αὐτοῖς ἐν πᾶσιν, ἐν τε
 προσευχαίς καὶ τῇ μεταλήψει τῶν ἁγιασμάτων, καὶ
 διὰ λόγου παρακαλεῖν, ἧτοι διεγείρειν αὐτοὺς εἰς
 τὴν μαρτυρίαν, ἵνα πρὸς τὸν ἀγῶνα εὐτονώτεροι
 γένωνται, καὶ τῆς ἐπουρανίου βασιλείας ἀξιωθῶσιν.
 Ἴνα δὲ μὴ, διότι πεπτώκασι θύσαντες, νομίζονται
 τισιν ἄδεκτοι, ἐπάγει καὶ μαρτυρίαν ἐκ τῆς Γραφῆς,
 τὸ Ἐπτάκις, ἀντὶ τοῦ, πολλάκις, πεσεῖται ὁ δίκαιος,
 καὶ ἀναστήσεται. Τοῦτο δὲ, φησὶν, εἰ καὶ πάντες
 οἱ τῆς ὁμολογίας ἐκπεπτωκότες ἐποίησαν, τὸ ἀναπα-
 λαῖσαι τὴν πτώσιν, καὶ ἐνώπιον τῶν τυράννων Χρι-
 στιανοὺς ὁμολογήσαι ἑαυτοὺς, ἀνεδείξαντο [f. ἐνεδ-]
 ἄν τελειοτάτην μετάνοιαν.

A « qui constantius decertaverint, ipsi quoque super-
 e nœ vocationis brabio a dignentur. Etenim se-
 e pties, inquit, cadet justus et resurget b; quod qui-
 e dem si omnes quoque lapsi fecissent, perfectissi-
 e mam et toto corde susceptam pœnitentiam osten-
 e dissent. »

BALS. Quidam tyrannis delati et proditi fuerant,
 vel etiam ipsi se ipsos illis sponte tradiderant :
 victi autem tormentis testimonio exciderunt : dein-
 de cum pœnitentia ducti essent, et quod bonum
 est, agnovissent, se esse Christianos confessi sunt ;
 adeo ut in custodiam conjecti, tormenta quoque
 sustinuerint. Eos ergo æquum censet sanctus læ-
 tanti animo suscipere, et ad fidem orthodoxam
 confirmare, et eis communicare et in orationibus
 et sacramentorum participatione, verbisque adhor-
 tati ut sint ad certamen constantiores, et cœlesti
 regno digni habeantur. Ne autem eo quod lapsi
 sunt, minime suscipiendi videantur, testimonium
 quoque ex Scriptura inducit, quod est, *Septies, id*
 est sæpe, *cadet justus et resurget*. Hoc autem, si
 etiam, inquit, omnes qui a confessione exciderunt,
 fecissent, ut scilicet lapsi reluctarentur, et se co-
 ram tyrannis Christianos faterentur, perfectissi-
 mam pœnitentiam ostendissent. Differunt ergo quæ
 in hoc canone comprehensa sunt, ab iis quæ in
 primo canone continentur, quod illic quidem qui
 propter tormenta lapsi sunt, ad confitendam coram
 tyrannis fidem nequaquam conversi sunt : hic au-
 tem qui propter tormenta lapsi sunt, ex bona pœ-
 nitentia sub tyrannis Dominum confessi sunt ; pro-
 pterea neque cecidisse judicantur.

ZONAR. Si qui vero, inquit, ad tyrannos delati
 ac proditi sunt, vel ipsi sese ipsis dederunt, ex-
 cideruntque a testimonio vi tormentorum superati,
 nec ærumnas quibus in carcere afflictabantur cru-
 ciatibus perferentes ; mox revocato certamine se
 Christianos esse confessi sunt, ex quo et in vincula
 conjecti, et cruciatibus sunt affecti : ejusmodi ho-
 mines cum exultatione excipi sanctus hic rationi
 consentaneum judicat : tum roborare ipsos, hoc est,
 vires, animos, fiduciamque addere quo profiterentur
 fidem ; ac eisdem in omnibus communicare, tum in
 D precationibus, tum in perceptione sacramentorum ;
 verbisque adhortari, hoc est, ipsos ad exhibendum
 fidei testimonium excitare, ut constantiores sint in
 certamine, ac cœlesti regno digni habeantur. Verum
 ne ex eo quod lapsi sunt sacrificantes, nullo modo
 admittendi ab aliquibus existimentur, testimonium
 quoque illud ex sacris litteris profert : *Septies, hoc*
 est sæpius, *cadet justus, ac resurget*. Hoc vero, in-
 quit, si alii omnes qui a confessione exciderunt
 fecissent, ut post lapsum certamen repeterent, ac
 se ipsos coram tyrannis Christianos profiterentur,
 absolutam pœnitentiam indicavissent.

^a Philipp. III, 14. ^b Prov. xxiv, 16.

CANON IX.

A

KANQN Θ.

« Iis quoque qui tanquam ex somno ipsi ad ce-
 « tamen parturiens, et trahere differens, prosiliunt,
 « sibi autem pugnae maritimæ, et multæ fluxuum
 « inundationis tentationem attrahunt, vel potius
 « fratribus peccatorum carbonem accendunt, ipsis
 « quoque communicandum est, ut qui in nomine
 « Christi ad id veniant: etsi verba ejus non ani-
 « madvertant, qui docet orare ne ingrediamur in
 « tentationem ^a, et eum rursus in oratione Patri
 « dicere, *Et ne nos in ducas in tentationem, sed libera*
 « *nos a malo* ^b. Forte autem etiam ignorant patrem-
 « familias et Dominum nostrum, sæpe ab iis qui
 « illi insidiari volebant, secessisse, et quod quando-
 « que etiam libere apud eos non incedebat, et quod
 « etiam quando passionis tempus appropinquavit,
 « non se ipsum tradidit, sed exspectavit donec ad
 « eum venirent cum gladiis et fustibus. Dicit ergo
 « eis: *Tanquam ad latronem existiis cum gladiis et*
 « *fustibus ad me comprehendendum* ^c. Qui etiam
 « tradiderunt ipsum, inquit, Pilato ^d. Ad ejus quo-
 « que similitudinem iis accidit, qui ejus scopum
 « sibi proponentes incedunt, divinorum ejus ver-
 « borum recordati, quibus nos confirmans, de per-
 « secutionibus dicit: *Attendite vobis ipsis: tra-*
 « *dent enim vos in concilia, et in suis synagogis vos*
 « *flagellabunt* ^e. Tradent autem, dixit, non, vos
 « ipsos tradetis: *et ad principes et reges ducemini*
 « *propter nomen meum* ^f, non, vos ipsos ducetis.
 « Nam nos quoque vult a loco in locum transilire,
 « dum sunt qui nos persequuntur propter nomen
 « ejus. Sicut rursus eum dicentem audimus: *Et*
 « *quando vos ab hac civitate persecuti fuerint, fugite*
 « *in aliam* ^g. Non vult enim nos ad diaboli stipa-
 « tores satellitesque confugere, ne ipsis quoque
 « multifariæ mortis causa simus, ut qui ipsos, et
 « asperiores esse cogamus, et opera mortifera per-
 « agere: sed exspectare, et nobis cavere, *vigila-*
 « *reque et orare, ne intremus in tentationem* ^h. Ita
 « Stephanus primus, ejus vestigiis insistens, mar-
 « tyrium passus, Hierosolymis ab iniquis correptus,
 « et in concilium ductus, lapidibus obrutus, in no-
 « mine Christi glorificatus est, rogans, et dicens:
 « *Domine, ne statuas illis hoc peccatum* ⁱ. Ita Jaco-
 « bus secundus ab Herode comprehensus, gladio
 « capite truncatus est. Ita Petrus apostolorum pri-
 « mus, sæpe comprehensus, et custodiæ traditus,
 « ignominiaque affectus, postremo Romæ crucifi-
 « xus est. Similiter et inque Paulus, sæpe tra-
 « ditus, et ad mortem usque in periculum addu-
 « ctus, multa mala perpessus, et in multis persecu-

« Καὶ τοῖς δὲ ὡσάν ἐξ ὕπνου ἑαυτοῦς ^α παρατη-
 « ρῶσιν εἰς τὸν ἀγῶνα ὠδίνοντα καὶ μέλλοντα ἐλκῶ-
 « σαι, ἑαυτοῖς δὲ πειρασμὸν ἐπισηπασαμένοις θαλατ-
 « τομαχίας καὶ πολλῆς κυματώσεως, μᾶλλον δὲ καὶ
 « τοῖς ἀδελφοῖς προσεκαλοῦσιν ἀνθρακα ^β ἁμαρτω-
 « λῶν· καὶ αὐτοῖς κοινωνήτεον, ἅτε δὴ ^γ ἐν ὀνόματι
 « Χριστοῦ παρερχομένοις εἰς τοῦτο, εἰ καὶ μή ^δ προ-
 « σέχουσιν αὐτοῦ τοῖς λόγοις, διδάσκοντες προσεύχε-
 « σθαι μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμὸν ^ε, καὶ πάλιν
 « ἐν εὐχῇ λέγειν τῷ Πατρὶ· *Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς*
 « *εἰς πειρασμὸν, ἀλλὰ ῥύσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ποιη-*
 « *ροῦ*. Ἴσως δὲ καὶ ἀγνωστοὶ τὰς πολλὰς γινόμε-
 « νας ^{στ} ἀναχωρήσεις τοῦ οἰκοδεσπότου καὶ διδασκά-
 « λου ἡμῶν ἀπὸ τῶν θελόντων ἐπιβουλεύειν, καὶ ὅτι
 « ἔσθ' ὅτε οὐδὲ ^ζ παρήρησα περιεπάτει δι' αὐτοῦς,
 « καὶ ὅτι καὶ ^η ὅτε ὁ καιρὸς τοῦ πάθους αὐτοῦ προσ-
 « ἦγγισεν, οὐχ ἑαυτὸν παρέδωκεν, ἀλλ' ἐδέξατο ἕως
 « ἤλθον ἐπ' αὐτὸν μετὰ μαχαίρων καὶ ξύλων. Λέγει
 « γοῦν ^θ πρὸς αὐτοῦς· Ὡς ἐπὶ ληστήν ἐξήλθετε
 « μετὰ μαχαίρων καὶ ξύλων συλλαβεῖν με. Οἱ καὶ
 « παρέδωκαν αὐτὸν, φησὶ, Πιλᾶτω. Καθ' ὁμοί-
 « τητα γοῦν αὐτοῦ, καὶ οἱ κατὰ σκοπὸν αὐτοῦ βαίνοντες,
 « πεπὸνθασαι, μεμνημένοι: οἱ τὸν θείων αὐτοῦ λόγων,
 « δι' ὧν ἐπιστηρίζων ἡμᾶς περὶ τῶν διωγμῶν λέγει·
 « Προσέχετε ^ι ἑαυτοῖς· παραδώσουσι γὰρ ὑμᾶς
 « εἰς συνέδρια, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν μι-
 « στιώσουσιν ὑμᾶς. Παραδώσουσι δὲ, εἶπεν, ἀλλ'
 « οὐχὶ ^κ ἑαυτοῦς παραδώσετε· καὶ ἐπὶ ἡμετέρας δὲ
 « καὶ βασιλεῖς ἀχθήσεσθε διὰ τὸ ἔρομά μου, ἀλλ'
 « οὐχὶ ^λ ἑαυτοῦς ἄξετε· ἐπεὶ καὶ μεταπηδᾶν ἡμᾶς
 « βούλεται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ^μ διωκομένους διὰ
 « τὸ ὄνομα αὐτοῦ· ὡς πάλιν ἀκούομεν αὐτοῦ λέγον-
 « τος· *Καὶ ὅταν* (2) *διώκωσιν ὑμᾶς ἐκ τῆς πόλεως*
 « *ταύτης* ^ν, *φεύγετε εἰς τὴν ἑτέραν*· οὐ γὰρ θέλει
 « αὐτομολεῖν ἡμᾶς πρὸς τοὺς τοῦ διαβόλου ὑπασι-
 « στάς καὶ δορυφόρους, ὅπως μὴ καὶ πλειόνων θανά-
 « των αἴτιοι αὐτοῖς γινώμεθα ^ξ, ὡς ἂν καταναγκά-
 « ζοντες αὐτοῦς μᾶλλον κατατραχύνεσθαι καὶ τελε-
 « σιουργεῖν τὰ θανατηφόρα ἔργα· ἀλλ' ἐκδέχεσθαι
 « καὶ προσέχειν ἑαυτοῖς, *γρηγορεῖν τε καὶ προσ-*
 « *εύχεσθαι, ἵνα μὴ εἰσέλθωμεν εἰς πειρασμὸν*.
 « Οὕτω Στέφανος πρῶτος, κατ' ἔχνος αὐτοῦ μαρτύριον
 « ἀναδεξάμενος, ἐν Ἱεροσολύμοις συναρπασθεὶς ὑπὸ
 « τῶν παρανόμων, καὶ ἀχθεὶς ἐν τῷ συνεδρίῳ, λιθο-
 « βολούμενος ἐν ὀνόματι Χριστοῦ ἐδοξάσθη, παρα-
 « καλῶν καὶ λέγων· *Κύριε, μὴ στησίης αὐτοῖς*
 « *ταύτην* ^ο *τὴν ἁμαρτίαν*. Οὕτως Ἰάκωβος δεῖτε-
 « ρος συλληφθεὶς ὑπὸ Ἡρώδου, *μαχαίρα τὴν κεφαλὴν*
 « *ἀπέτεμήθη*. Οὕτως ὁ πρόεδρος τῶν ἀποστόλων Πέ-
 « τρος, πολλὰς συλληφθεὶς καὶ φυλακισθεὶς καὶ

^a Matth. xxvi, 41. ^b Matth. vi, 13. ^c Matth. xxvi, 55. ^d Matth. xxvii, 2. ^e Matth. x, 17. ^f *ibid.* 18. ^g Matth. x, 23. ^h Matth. xxvi, 47. ⁱ Act. vii, 59.

VARIAE LECTIONES.

^α ἑαυτοῖς. ^β προσεκαλοῦντες ἀνθρακας. ^γ δέ. ^δ μή δεest. ^ε διδάσκοντες προσεύχεσθαι: μή εἰσελθεῖν εἰς πειρασμὸν δεest. ^{στ} γεννημένας πολλὰς. ^ζ οὔτε. ^η δεest καί. ^θ οὐν. ^ι προσέχεται. ^κ οὐχ. ^λ οὐχ. ^μ τόπων εἰς τόπους. ^ν ὅταν... ἐν τῇ πόλει ταύτη. ^ξ γινώμεθα. ^ο ταύτην οἱ.

(2) *Kai otan*. In ms. cod. bombycino amplissimi senatoris Bernardi Nani, fol. 208, ubi exstant

canones 9, 10, 12, 15, 14, hic legitur καὶ οταν, ut in textu Matth. x, 25.

ε ἀτιμασθεὶς, ὑστερον ἐν Ῥώμῃ ἐσταυρώθη (3).²² Καὶ ὁ περιβόητος Παῦλος, πλεονάκις παραδοθεὶς καὶ ἔως θανάτου κινδυνεύσας, πολλά τε ἀθλήσας καὶ καυχησάμενος ἐν πολλοῖς διωγμοῖς καὶ θλίψεσιν, ἐν τῇ αὐτῇ πόλει καὶ αὐτὸς μαχαίρα τὴν κεφαλὴν ἀπετμήθη ὃς ἐν οἷς ἐκαυχῆσατο, κατέληξε ²³ ὅτι καὶ ²⁴ ἐν Δαμασκῷ σπυρίδι ἐγαλάσθη διὰ τοῦ ταύχους νυκτὸς, καὶ ἐξέφυγε τὰς χεῖρας τοῦ ζητούντος αὐτὸν πιάσαι. Τὸ γὰρ προκείμενον ἦν αὐτοῖς, ἐν πρώτοις εὐαγγελίζεσθαι καὶ διδάσκειν (4) τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἐν οἷς ἐπιστηρίζοντες τοὺς ἀδελφοὺς ἐμμένειν ἐν τῇ πίστει, καὶ τοῦτο ἔλεγον, ὅτι διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ἐζήτουν γὰρ οὐ τὸ ἑαυτῶν συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι, καὶ ἦν πολλὰ λέγειν αὐτοῖς εἰς ταῦτα πρὸς τὸ κατὰ λόγον ἃν ἡμᾶς διηγουμένους ὁ χρόνος. »

ΒΑΑΣ. Οἱ ἄρτι τοῦ ὕπνου ἐξανιστάμενοι, καὶ μᾶλλον εἰ ὠμόθυποι εἶεν, οὐ καθεστηκότα τὸν λογισμὸν ἔχουσιν, ἀλλὰ τετραραγμένον καὶ ἀκατάστατον τοιοῦτοις παρείκασεν ὁ ἱερομάρτυς οὗτος τοὺς παραπηδῶντας εἰς τὸν ἀγῶνα, ἤγουν τοὺς μὴ εὐτάκτως ἀλλὰ θρασέως καὶ ἀπερισκέπτως εἰσθουόντας ἑαυτοὺς εἰς τὸν ἀγῶνα, ὠδίνοντα καὶ μέλλοντα ἐλκῦσαι, ἀντὶ τοῦ, μήπω εἰς φανερὸν ἐκραγῆναι, ἀλλὰ μελετιώμενον καὶ μέλλοντα, ἦτοι βραδύνοντα ἐλκῦσαι τοὺς ἀγωνιζομένους, οἵτινες ἑαυτοῖς πειρασμὸν ἐπισπῶνται, ἤγουν εἰς ἑαυτοὺς ἔλκουσι πειρασμὸν. Μᾶλλον δὲ καὶ ἄλλοις πιστοῖς ἀνάπτουσιν ἀνθρακας ἀμαρτωλῶν, τὰς ἐκ τῶν τυράννων δηλονότι κολάσεις. Ἄλλ' εἰ καὶ αἰτιᾶται τοὺς οὕτω ποιοῦντας, κοινωνεῖν τέως αὐτοῖς τοὺς πιστοὺς διατάττεται, ὅτι διὰ τὸν Χριστὸν ὕπεισηλθον τὸν ἀγῶνα, κἄν ἠγνόησαν τὴν ἐκεῖνου διδασκαλίαν, διδάσκοντος αἰτεῖν μὴ πειρασθῆναι, καὶ ὅτι οὐδὲ ἑαυτὸν παρέδωκεν, ἀλλὰ παρεδόθη· καὶ μὴ αὐτομολεῖν πρὸς τοὺς κολαστάς, ἵνα μὴ αἰτιοὶ αὐτοῖς γίνοντο πλειόνων φόνων, ὥσπερ παραθήγοντες αὐτοὺς εἰς τὰς κατὰ τῶν εὐσεβῶν τιμωρίας. Ἐπάγει δὲ καὶ διάφορα παραδείγματα Γραφικὰ ὁ κανὼν.

ΖΩΝΑΡ. Οἱ ἄρτι τοῦ ὕπνου ἐξανιστάμενοι, καὶ μᾶλλον εἰ ὠμόθυποι εἶεν, οὐ καθεστηκότα τὸν λογισμὸν ἔχουσιν, ἀλλὰ τετραραγμένον, καὶ ἀκατάστατον. Τοιοῦτοις παρείκασεν ὁ ἱερομάρτυς οὗτος τοὺς παραπηδῶντας εἰς τοὺς ἀγῶνας, ἤγουν τοὺς μὴ εὐτάκτως ἀλλὰ θρασέως καὶ ἀπερισκέπτως εἰσθουόντας ἑαυτοὺς εἰς τὸν ἀγῶνα, ὠδίνοντα καὶ μέλλοντα ἐλκῦσαι, ἀντὶ τοῦ μήπω εἰς φανερὸν ἐκραγῆναι, ἀλλὰ μελετιώμενον καὶ μέλλοντα, ἦτοι βραδύνοντα ἐλκῦσαι τοὺς ἀγωνιζομένους· οἵτινες πειρασμὸν ἐπισπῶνται, ἤγουν εἰς ἑαυτοὺς ἔλκουσι πειρασμὸν, μᾶλλον δὲ καὶ ἄλλοις πιστοῖς ἀνάπτουσιν ἀνθρακας ἀμαρτωλῶν,

^a Act. xiv, 21. ^b Hebr. xi, 32.

VARIÆ LECTIONES.

²² ὁμοίως add. ²³ κατέλεξεν. ²⁴ καὶ ὅτι. ²⁵ ἐπιλείψη.

(3) Ἐσταυρ. Καὶ. Id. codex Nan., ἐσταυρώθη Ὁμοίως καί. Μοχ πολλᾶκις pro πλεονάκις.
(4) Διδάσκειν. Id. cod., φυλάττειν. Paulo post

tionibus afflictionibusque gloriatus, in eadem urbe ipse quoque gladio capite multatus est; qui in quibus gloriatus est, ipse in iis vitam sinit; et quod Damasci in sporta noctu per murum demissus est, et effugit ejus manus qui eum conabatur opprimere. Erat enim eis in primis propositum evangelizare, et verbum Dei docere: in quibus fratres confirmantes ut manerent in fide, hoc quoque dicebant, quod per multas afflictiones sportet in regnum Dei ingredi. Quærebant enim non quod sibi erat utile, sed quod multis, ut servarentur, et multa ipsis liceret ad hæc facientia dicere, ut verbo Dei convenienter facerent: Nisi, ut dicit Apostolus, nos tempus narrantes de-
ficeret b. »

πράσσειν, εἰ μὴ, ὡς λέγει ὁ Ἀπόστολος, ἐπιλλιοι. ²⁵ ὁ

BALS. Qui e somno modo exsurgunt, et maxime si crudo profundoque somno premebantur, non habent constantem rationem, sed perturbatam et instabilem: talibus assimilat sacrosanctus hic martyr eos qui non ordinate, sed temerarie et inconsiderate se in certamen intrudunt; parturiens, et trahere differens, pro eo quod nondum in apertum erupit, sed meditatur et differt, seu cunctatur decertantes trahere, qui sibimet tentationem alliciunt, sive in se ipsos tentationem trahunt. Maxime autem, et aliis fidelibus peccatorum carbonem accendunt, a tyrannis scilicet punitiones. Sed etsi eos qui sic faciunt, reprehendit; jubet tamen fideles eis nihilo secius communicare, quia propter Christum certamen subierunt, quamvis illius doctrinam ignorarunt: qui docet petere ne tentemur, et quod ne se ipsum quidem tradidit, sed traditus est; et non esse ad torres confugiendum, ne pluribus se cædibus contaminandi ipsis causæ sint; ut qui eos incitent ad sumenda de piis supplicia. Infert autem et diversa sacræ Scripturæ exempla canon.

ZONAR. Qui a somno recentes exsurgunt, præsertim si graviore somno opprimebantur, ratione haudquaquam sedata, sed perturbata inconstantique utuntur. Ejusmodi hominibus sanctus hic martyr similes eos asserit qui in certamen proruant, hoc est, non ordinate sed audaci ac temerario impetu se ipsos intrudunt in certamen; parturiens, ac trahere differens, pro eo quod nondum in apertum erupit, sed meditatur, et differt sive cunctatur decertantes trahere: qui quidem tentationem accersunt, hoc est, ad se ipsos tentationem pelliciant, quin potius aliis fidelibus accendunt carbonem pec-

ἐμμένειν τῇ πίστει, ommissa præpositione. Μοχ δεῖ ἡμᾶς εἰσ., ut in textu Act. xiv, 21.

catorum, tormenta nimirum quæ a tyrannis inferuntur. Sed quamvis accuset eos qui hoc modo se gerunt, ipsis tamen a fidelibus communicandum esse decernit, quod in nomine Christi ad hoc prodeunt: fidentes videlicet Christo, aut in ejus nomine sibi certamen deposcentes; etiamsi forte illius præceptioni minus obtemperent, docentis petere ne tentemur, vel etiam ignorent Dominum secessisse ab insidiatoribus suis, solitumque aliquando non palam deambulare, nec se ipsum prodidisse ut pateretur, verum ab aliis proditum; præcepisseque discipulis, ut quo tempore illos inimici insectarentur, fugerent e civitate in civitatem, nec se ipsos ultro tortoribus traderent, ne pluribus se cædibus contaminandi causam ipsis præberent, eos velut irritantes ad supplicia piis hominibus irroganda. Adfertque apostolorum exemplum, Stephani, Jacobi, ac supremorum ordinis sui procerum Petri et Pauli.

CANON X.

Unde non est æquum, ut vel clerici qui sua sponte aufugerunt, lapsi autem et reluctati sunt, amplius in sacro ministerio maneat, ut qui Domini gregem reliquerint, et se ipsos vituperaverint: quod nullus fecit ex apostolis. Etenim cum multas persecutiones obiisset, et multa certaminum præmia ostendisset beatus apostolus Paulus, sciens esse longe melius *dissolvi et esse cum Christo*, infert et dicit: *In carne autem manere, magis necessarium propter vos.* Considerans enim non suam, sed multorum utilitatem, ut serventur, magis quam suam quietem, necessarium existimavit, apud fratres manere, et eorum curam gerere. Qui etiam vult eum qui docet, esse in doctrina exemplum fidelibus. Unde qui in carcere contententes, a ministerio exciderunt, et reluctati sunt, sensus plane sunt expertes. Quomodo enim petunt quod reliquerunt, cum in ea tempestate esse possent fratribus suis utiles? Quandiu itaque firmi stabilesque manserunt, ejus quod præter rationem fecerant, eis venia dabatur. Quando autem lapsi sunt, ut qui perperam se gesserunt et se ipsos vituperaverunt, non possunt amplius sacra ministeria obire. Et ideo magis curam gerant, quomodo in humilitate vitam peragant a vana gloria cessantes. Eis enim sufficit communio, quæ diligenter et accurate fit duabus de causis, tum ne videantur molestia affici, hinc dissolutionem vi arripientes: tum ne lapsi aliqui causentur se propter pœnæ occasionem fuisse remissos: Qui quidem plusquam omnes probrum

^a Philipp. 1, 23, 24. ^b Tit. 11, 7.

VARIE LECTIONES.

³⁴ δεεστ ἀπόστολος. ³⁵ παρά λόγον. ³⁶ ἐπιτάσως. ^{36a} ἀμφότερον. ³⁷ προφασίσωνται. ³⁸ ὡς.

(5) Ὅθεν, x. c. λ. Confer cum his narrationem Eriphanii de Meletianis, hæc. LXVIII, n. 2 et 3. HARDUIN.

(6) Ἐξαρύσας. Ms. cod. Nan. ἐξαντλήσας.

τὰς ἐκ τῶν τυράννων δηλονότι κολάσει. Ἄλλ' εἰ καὶ αἰτιᾶται τοὺς οὕτως ποιοῦντας, κοινωνεῖν τῶς αὐτοῖς τοὺς πιστοὺς διατάττεται, ὅτι ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ παρέρχονται εἰς τοῦτο, θαρβρόντες δηλαδὴ τῷ Χριστῷ, ἢ ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ αἰρούμενοι τὸν ἀγῶνα, εἰ τάχα καὶ οὐ κατὰ τὴν ἐκείνου ποιοῦσι διδασκαλίαν, διδάσκοντος αἰτεῖν μὴ πειρασθῆναι, ἢ καὶ ἀγνοοῦσιν, ὅτι ὁ Κύριος ὑπεχώρει ἀπὸ τῶν ἐπιβουλεόντων αὐτῷ, καὶ ἔστιν ὅτε καὶ οὐ φανερῶς περιεπάτει, καὶ ὅτι οὐδὲ ἑαυτὸν παρέδωκε παθεῖν, ἀλλὰ παρεδόθη· καὶ ἐν τῷ διώκεσθαι τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, διετάξαιτο φεῦγεῖν εἰς πόλιν ἐκ πόλεως, καὶ μὴ αὐτομολεῖν πρὸς τοὺς κολαστὰς, ἵνα μὴ αἰκίαι αὐτοῖς γίνοντο πλειόνων φόνων, ὡσπερ παραθῆγοντες αὐτοὺς εἰς τὰς κατὰ τῶν εὐσεβῶν τιμωρίας. Καὶ τοὺς ἀποστόλους παράγει εἰς ὑπόδειγμα, τὸν Στέφανον, τὸν Ἰάκωβον, καὶ τοὺς κορυφαιστᾶτους Πέτρον καὶ Παῦλον.

KANON I.

Ὅθεν (5) οὐκ ἔστιν εὐλογον οὐδὲ τοὺς ἀπὸ κλήρου αὐτομολήσαντας, ἐκπεπιτωκότας τε καὶ ἀναπαλαίσαντας, ἔτι ἐν τῇ λειτουργίᾳ εἶναι, ἅτε δὴ καταλείψαντας τὸ ποιμνιον Κυρίου καὶ μωμησαμένους ἑαυτούς· ὅπερ οὐδεὶς τῶν ἀποστόλων πεποίηκε. Καὶ γὰρ ὁ πολλοὺς διωγμοὺς ἐξάνυσας (6), πολλὰ τε ἄθλα ἀγωνισμάτων ἐνδείξάμενος, ὁ μακάριος ἀπὸστολος³⁴ Παῦλος, ἐγνωκίως τε ὅτι κάλλιον ἔστιν ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, ἐπιφέρει καὶ λέγει· Τὸ δὲ ἐπιμεῖναι τῇ σαρκί, ἀναγκαιότερον δι' ἡμᾶς. Σκοπῶν γὰρ οὐ τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν ἵνα σωθῶσιν, ἀναγκαιότερον τῆς ἑαυτοῦ ἀναπαύσεως ἠγήσατο τὸ παραμείναι τοῖς ἀδελφοῖς καὶ ἐπιμελεῖσθαι αὐτῶν. Ὅς καὶ τὸν διδάσκοντα θέλει εἶναι ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τύπος γινόμενον τῶν πιστῶν. Ὅθεν οἱ ἐν τῇ εἰρηκτῇ ἐπιδικαζόμενοι τῆς λειτουργίας ἐκπεπιτωκότας, καὶ ἀναπαλαίσαντες, πάνυ ἀναίσθητοῦσι. Πῶς γὰρ αἰτοῦσιν ὁ καταλείψαν, δυνάμενοι τοὺς ἀδελφοὺς ἐχρηστοῖ εἶναι ἐν καιρῷ τοιοῦτω; Ἔως μὲν οὖν ἀπταιστοὶ ἦσαν, συγγνώμην εἶχον ἐπὶ τῇ παραλόγῳ³⁵ αὐτῶν πράξει· ὅτε δὲ ἐπταισαν, ὡς ἀνπερπερευσάμενοι καὶ ἑαυτοὺς μωμησάμενοι, οὐκέτι δύνανται λειτουργεῖν. Διὸ φροντιζέτωσαν μᾶλλον ἐν ταπεινοφροσύνῃ, πῶς ἐκτελέσουσι παυσάμενοι τῆς κενοδοξίας. Ἀρκεῖ γὰρ αὐτοῖς ἡ κοινωνία μετ' ἐπιστάσεως³⁶ καὶ ἀκριθείας πρὸς ἀμφότερα^{36a} γινομένη, καὶ ἵνα μὴ δόξωσι λυπεῖσθαι μετὰ βίας περιδραστήμενοι τῆς ἐντεῦθεν ἀναλύσεως (7), καὶ ἵνα μὴ τινες ἐκπεσόντες, προφασίσωνται³⁷ ὡσαν³⁸ διὰ τὴν ἀφορμὴν τῆς ἐπιτιμίας ὑπεκκελυμένοι·

(7) Τῆς ἐντεῦθεν ἀναλ. Zonaras et Balsamon videntur hunc locum perperam interpretari, et τῆν ἐντεῦθεν ἀνάλυσιν de morte accipere. HARDUIN.

« οἵτινες πλέον ἀπάντων αἰσχύνῃ καὶ θνεῖδος ἔξουσι, A
 « κατ' ἐκεῖνον τὸν τεθεικότα θεμέλιον, καὶ μὴ ἰσχύ-
 « σαντα ἐκτελέσαι. "Ἀρξοῦται γὰρ, φησὶν, πάντες
 « οἱ παραπορευόμενοι ἐμπαλῆσιν αὐτὸν, λέγοντες·
 « Οὗτος ὁ ἄνθρωπος θεμέλιον ἔθηκε », καὶ οὐκ
 « ἰσχυσε ἐκτελέσαι. »

ΒΑΣΣ. Περὶ αὐτομολησάντων εἰς τὸν τοῦ μαρτυ-
 ρίου ἀγῶνα διαλεχθεὶς ὁ Πατήρ, νῦν καὶ περὶ κλη-
 ρικῶν τοιούτων τὸν λόγον ποιεῖται· καὶ φησὶν, ὡς, εἰ
 κληρικὸς ἠτύτομολησεν, εἶτα μὴ στέγων τὰς τιμωρίας
 ἐκπέπτωκε, καὶ αὔθις εἰς ἑαυτὸν γενόμενος, ἀνεπά-
 λαισε τὴν οἰκίαν πτώσιν, καὶ Χριστιανὸν ἑαυτὸν
 ὠμολόγησεν ἐνώπιον τῶν τυράννων, ὁ τοιοῦτος οὐκέτι
 ἐν τῇ λειτουργίᾳ ἔσται, διότι καταλέλοιπε τὸ ποίμνιον
 τοῦ Κυρίου· καὶ διὰ τὸ αὐτομολῆσαι καὶ μὴ καρτε-
 ρῆσαι τὰς βασάνους, μῶμον προσήνεγκεν ἑαυτῷ. B
 Τὸ δὲ καταφρονῆσαι τῆς διδασκαλίας τοῦ λαοῦ καὶ προ-
 τιμησασθαι τὸ ἑαυτῷ συμφέρον, οὐδὲ οἱ ἀπόστολοι
 πεποιήκασιν. Ὁ γὰρ μέγας Παῦλος, μετὰ τὸ πολλάς
 βασάνους ὑπομείναι, κατανοήσας κρεῖττον εἶναι τὸν
 βίον ἀπολιπεῖν, προστιμησάτο ζῆν καὶ βασανίζεσθαι
 διὰ τὴν σωτηρίαν καὶ διδασκαλίαν τοῦ λαοῦ. Ἀναί-
 σθητοι γοῦν εἰσιν οἱ αἰτούντες τὴν λειτουργίαν, ἧς
 ἔθελονταὶ ἐκπεπτώκασιν. Πῶς γὰρ αἰτούσιν ὁ κατ-
 ἐλίπτον, δυνάμενοι τοῖς ἀδελφοῖς εὐχρηστοὶ εἶναι ἐν
 καιρῷ τοιούτῳ, διωγμοῦ δηλαδὴ; Εἰ μὲν οὖν οὐ
 πεπτώκασιν, φησὶν, εἶχον ἂν συγγνώμην ἐπὶ τῇ πα-
 ραλότῳ αὐτῶν πράξει, τῆς αὐτομολήσεως δηλαδὴ, ἧ
 τῆς περὶ τὸ διδάσκειν καὶ στηρίζειν τοὺς ἀδελφούς
 βίθυσιας· εἰ δὲ πεπτώκασιν ἐκ περπερείας, ἧσι C
 ἀλαζονείας, [τοιούτου γὰρ ἐστὶ τὸ κατατολμησάαι προ-
 πετώσ τῶν βασάνων καὶ μὴ ἐμμεῖναι, καὶ διὰ τοῦτο
 ἐθριαμβεύθησαν·] οὐκέτι δύνανται λειτουργεῖν. Διὸ
 φροντιζέτωσαν μᾶλλον πῶς ἐκτελέσουσι τὴν ὁμολο-
 γίαν ἐν ταπεινοφροσύνῃ, παυσάμενοι τῆς ἀπὸ τοῦ
 ζῆτειν τὴν λειτουργίαν κενοδοξίας· ἀρκεῖ γὰρ αὐτοῖς
 ἢ μετὰ τῶν πιστῶν κοινωνία διὰ δύο γινομένη τινὰ
 μετὰ ἐπιστάσις ἀκριβοῦς καὶ οἰκονομία. Εἰ γὰρ
 εἴπωμεν μὴ ἔχειν αὐτοὺς κοινωνικούς, τούτους τε
 λυπήσομεν, ὡς ἀποφαινόμενοι μετὰ βίας, ἧγουν ἐπι-
 τετιμημένους, ἐντεῦθεν ἀναλῦσαι αὐτοὺς, ἧγουν
 ἀποθανεῖν· καὶ τοὺς ἄλλους δὲ ἐκπεσόντας ἰσως καὶ
 βουλομένους ὑποστρέφαι εἰς τὸ ἀγαθόν, ἐκλελυμένους
 πρὸς τοῦτο καὶ ἀμελεῖς ποιήσομεν, προφασίζομένους D
 τὸ μὴ μέλλειν αὐτοὺς εἶναι κοινωνικούς τοῖς πιστοῖς,
 καὶ ὁμολογήσωσι τὴν πίστιν μετὰ τὴν ἔκπτωσιν·
 οἵτινες, μὴ ἐπιστρέφοντες, πλέον ἀπάντων ἵνα θνε-
 ῖσθῶσι καὶ αἰσχυνθῶσι! κατὰ (f. κατὰ) τὸν ποιήσαντα
 μὲν θεμέλιον, μὴ πληρώσαντα δὲ οἰκῆμα. Τούτῳ γὰρ
 εἰκότασιν οἱ πρὸς βασάνους αὐτομολήσαντες μὲν διὰ
 Χριστὸν καὶ οἰοεὶ καλὸν θέμενοι θεμέλιον, μὴ δυ-
 νηθέντες δὲ τελειῶσαι τὸ καλὸν διὰ τὴν ἔκπτωσιν.
 Σημειῶσαι οὖν, ὅτι οὐδὲ ἡ διὰ Χριστὸν ὁμολογία
 ἀποκαθιστᾷ τὸν ἅπαξ ἐκ τοῦ κλήρου ἀποξενωθέντα
 εἰς τὴν ἔκπτωσιν.

« et ignominiam habebunt : sicut ille qui fundamen-
 « tum posuit, et non potuit perficere : Incipient
 « enim, inquit, omnes qui prietergredientur, eum il-
 « ludere, dicentes : Hic homo posuit fundamentum, et
 « non potuit perficere ». »

BALS. De iis qui sua sponte ad martyrii certa-
 men confugiunt, locutus Pater, nunc de clericis quo-
 que qui sunt ejusmodi loquitur : et dicit quod si
 clericus ad certamen sua sponte profugit, deinde
 cum non posset ferre tormenta, excidit, et cum rur-
 sus ad se rediisset, lapsum suum revocavit, et se
 coram tyrannis Christianum confessus est; is non
 amplius sacraministeria obibit, eo quod gregem Do-
 mini reliquerit; et eo quod cum sua quidem sponte
 confugerit, et tormenta sufferre non potuerit, sibi
 ipsi labem attulit. Ut autem populi doctrinam ne-
 gligerent, et suam utilitatem præferrent, nec apo-
 stoli fecerunt. Magnus enim Paulus, postquam multa
 tormenta subiisset, intelligens multo esse melius
 vitam relinquere, maluit vivere et torqueri propter
 salutem et doctrinam populi. Sensu ergo omnino
 carent, qui petunt sacrum ministerium, a quo sua
 sponte exciderunt. Quomodo enim petunt quod re-
 liquerunt, cum possint in hac tempestate, persecu-
 tionis scilicet, fratribus esse utiles? Si itaque non
 cecidissent, inquit, ejus quod præter rationem fe-
 cissent, eis daretur venia, spontanæ scilicet fuga,
 vel in fratribus docendis et confirmandis socordia.
 Sin autem propter suam insolentiam et arrogantiam
 lapsi sunt (tale enim est se temere tormentis obji-
 cere audere, nec posse tolerare, et propterea de eis
 triumphus actus est), non possunt amplius sacra
 ministeria obire. Quamobrem magis curent quomodo
 confessionem in humilitate peragant, cessantes a
 vana gloria sacrum ministerium petendi : sufficit
 enim eis cum fidelibus communio, quæ fit propter
 duo, diligenti cautione rectoque consilio. Si enim
 dixerimus nos eos non habere pro communicanti-
 bus, et eos molestia afficiemus tanquam sententiam
 ferentes, eos, vi, seu mulctatos, hinc dissolvi, seu
 mori; et alius quoque qui fortasse lapsi sunt, et
 volunt ad quod bonum est redire, remissos ad hoc
 et negligentes efficiemus, causantes se fidelibus non
 esse communicaturos, etiamsi post lapsum fidem
 confessi fuerint : qui si non convertantur, plus pro-
 bri et ignominix quam omnes susceperint, quema-
 dum et qui fecit fundamentum, domum autem
 non perfect. Ei enim sunt similes, qui ad tormenta
 quidem propter Christum confugerunt, et veluti
 pulchro jacto fundamento, id quod honestum est,
 perficere propter lapsum non potuerunt. Nota ergo,
 quod ne confessio quidem propter Christum resti-
 tuit eum, qui semel a clero abalienatus est propter
 lapsum.

• Luc. xiv, 29, 30.

VARIE LECTIONES.

•• τῆθι:κε.

ZONAR. De iis qui se ultro martyrii certamini ob-
 jecerunt locutus Pater, nunc de clericis qui idem
 fecerunt orationem instituit : atque clericum si quis
 se ultro dedit, mox vim tormentorum minime
 perferens lapsus est, ac rursus se ipsum colligens
 denuo se ad certamen erexit, ac se Christianum co-
 ram tyrannis est professus, non esse ejusmodi ho-
 minem ad sacra ministeria amplius admittendum.
 Causamque subjungit : quia nimirum Domini gre-
 gem deseruit, ac ex eo quod sponte se objecit ho-
 stibus, neque constanter tormenta pertulit, igno-
 miniam sibi ipsi conciliavit. Ut autem populi insti-
 tutionem contemnerent, suamque utilitatem cæteris
 omnibus anteferrent, ne apostoli quidem fecerunt.
 Magnus namque Paulus, cum multos pertulisset
 cruciatus, sentiretque utilis esse sibi vitam relin-
 quere, ut populi saluti ac institutioni consulere-
 rit, vitam sibi ac tormenta potiora duxit. Proinde et
 sensus omnino expertes eos demonstrat, qui sacrum
 sibi ministerium deposcunt, a quo volentes ipsimet
 exciderunt. Nam quo modo, inquit, id postulant,
 quod relinquere, cum ejusmodi tempore, excitalæ vi-
 delicet persecutionis, magno fratribus adjumento esse
 possent? Quandiu igitur a lapsu immunes fuissent,
 veniam obtinuissent actionis temere susceptæ, se
 nimirum adversariis ultro offerendi, vel in erudi-
 endis fratribus sociandi. Cum vero ceciderint, quippe
 qui perperam egerint, sacra ministeria obire amplius
 haud permittuntur. Si ergo, inquit, minime ceci-
 dissent, veniam impetrassent ob ipsorum a ratione
 alienam actionem; actionem a ratione alienam vo-
 cans, non solum quod se hostibus dediderint, sed
 potius quod deseruerint gregem Domini, nec ipsum
 custodierint, ac fratres qui persecutionis tempore
 vexabantur confirmarint. Si vero ceciderunt ex eo
 quod se perperam gesserint, superbiam hic, et ar-
 rogantiam; *τὴν περπερείαν* vocans, quod ex arro-
 gantia fiduciam in se ipsis posuere, dissolverunt-
 que certamen, ac se ipsos vituperarunt; hoc est,
 sibi ipsam maculam ob lapsum inusserunt, in sacro
 ministerio versari ipsis amplius haud licet. Pro-
 pterea studeant, inquit, potius in humilitate confes-
 sionem peragere, cessantes videlicet ab inani gloria.
 Quod enim sacro ministerio ascribi postulent, a
 studio ambitionis proficiscitur. Sufficit namque ipsis
 communio, ut cum ipsis nimirum fideles communi-
 cent, ac una precentur, vel sacrorum mysteriorum
 perceptio. Atque hæc quidem certo consilio sedu-
 laque administratione fiunt, tum ne videantur mo-
 lestia affici, hinc dissolutionem vitæ arripientes,
 ne scilicet molestia, inquit, affecti, decedant sol-
 ventes, a corpore videlicet abscedentes, ob vim tor-
 mentorum, afflictationumque quas in carcere pati-
 untur; ac ne qui excusationem præferant mulctæ
 hujus, ob quam in confessionis certamine dissolutos
 ac ignavos se gesserunt, atque ideo ceciderunt.
 Qui potius rubore suffunderentur, juxta illud quod in Evangelio dicitur : *Qui fundamentum non potius
 perficere.*

ZONAR. Περὶ αὐτομολησάντων εἰς τὸν τοῦ μαρ-
 τυρίου ἀγῶνα, διαλεχθεὶς ὁ Πατήρ, νῦν καὶ περὶ
 κληρικῶν τοιοῦτων τὸν λόγον ποιεῖται· καὶ φησιν,
 ὡς, εἰ κληρικὸς ἠτόμολησεν, εἴτα μὴ στέγων τὰς
 τιμωρίας ἐκπέπτωκε, καὶ αὐθὺς εἰς ἑαυτὸν γενόμενος
 ἀνεπάλαισε τὴν οἰκειαν πτώσιν, καὶ Χριστιανὸν ἑαυτὸν
 ὠμολόγησεν ἐνώπιον τῶν τυράννων. ὁ τοιοῦτος οὐκέτι
 ἐν τῇ λειτουργίᾳ ἔσται. Καὶ τὴν αἰτίαν ἐπάγει· ἦγε
 ἔστιν· ὅτι κατέλιπε τὸ ποίμνιον τοῦ Κυρίου, καὶ διὰ
 τὸ αὐτομολῆσαι καὶ μὴ καρτερῆσαι τὰς βασάνους,
 μῶμον προσήνεγκεν ἑαυτῷ. Τὸ δὲ καταφρονῆσαι τῆς
 διδασκαλίας τοῦ λαοῦ, καὶ προτιμῆσασθαι τὸ ἑαυτοῦς
 συμφέρον, οὐδὲ οἱ ἀπόστολοι πεποιθήκασιν. Ὁ γὰρ
 μέγας Παῦλος, μετὰ τὸ πολλὰς βασάνους ὑπομείναι,
 κατανοήσας κρείττον εἶναι τὸν βίον ἀπολιπεῖν, προ-
 τιμῆσαστο ζῆν καὶ βασανίζεσθαι διὰ τὴν σωτηρίαν
 καὶ διδασκαλίαν τοῦ λαοῦ. Οὓς καὶ πάνυ ἀνασθη-
 τούς ἀποφαίνεται, αἰτοῦντας τὴν λειτουργίαν, ἧς
 ἐθέλονται ἐκπεπτώκασιν. Πῶς γὰρ, φησὶν, αἰτοῦσιν ὁ
 κατέλιπον, δυνάμενοι τοῖς ἀδελφοῖς εὐχρηστοὶ εἶναι
 ἐν καιρῷ τριούτῳ, διωγμοῦ δηλαδὴ; Ἔως μὲν οὖν
 ἀπαιστοὶ ἦσαν, συγγνώμην εἶχον ἐπὶ τῇ παραλόγῳ
 αὐτῶν πράξει, τῇ αὐτομολῆσει δηλαδὴ, ἢ τῇ περὶ
 τὸ διδάσκειν τοὺς ἀδελφούς βραθυμίᾳ· ὅτε δὲ ἔπται-
 σαν, ὡς ἂν περπερευσάμενοι, οὐκέτι δύνανται λει-
 ουργεῖν. Εἰ μὲν οὖν οὐ πεπτώκασιν, φησὶν, εἶχον
 ἂν συγγνώμην ἐπὶ τῇ παραλόγῳ αὐτῶν πράξει·
 παράλογον πρᾶξιν οὐ τὸ αὐτομολῆσαι μόνον καλῶν,
 ἀλλὰ μᾶλλον τὸ καταλιπεῖν τὸ ποίμνιον τοῦ Κυρίου,
 καὶ μὴ παραμένειν αὐτῷ καὶ στηρίζειν τοὺς ἀδελ-
 φούς κλονουμένους ἐν τῷ καιρῷ τοῦ διωγμοῦ. Εἰ δὲ
 πεπτώκασιν ἐκ περπερείας, περπερείαν δ' ἐνταῦθα
 τὴν οἴησιν καὶ τὴν ἀλαζονείαν καλεῖ· ὅτι ἐξ ἀλα-
 ζονείας ἐθάβρησαν ἑαυτοῖς, καὶ τὸν ἀγῶνα ὑπέλασαν
 καὶ ἑαυτοὺς ἐμυμήσαντο, ἀντὶ τοῦ, διὰ τὴν πτώσιν
 μῶμον ἐπήνεγκαν ἑαυτοῖς, οὐκέτι δύνανται λειτουρ-
 γεῖν. Διὸ φροντιζέτωσαν, λέγει, μᾶλλον ἐν ταπεινο-
 φροσύνῃ, πῶς ἐκτελέσουσι τὴν ὁμολογίαν, δηλαδὴ
 παυσάμενοι τῆς κενοδοξίας. Τὸ γὰρ λειτουργίαν
 ζητεῖν, διὰ κενοδοξίαν, φησὶ, γίνεται. Ἄρκει γὰρ
 αὐτοῖς ἡ κοινωμία, ἧγουν τὸ συγκαινωνεῖν αὐτοῖς
 τοὺς πιστοὺς, ἦτοι συνεύχεσθαι, ἢ καὶ τῶν θείων
 μυστηρίων μετάληψιν. Καὶ ταῦτα μετ' ἐπιστάσεως
 καὶ ἀκριβείας γενόμενα, καὶ ἵνα μὴ δόξωσι λυπεῖσθαι
 μετὰ βίας περιδρασσομένοι τῆς ἐντεῦθεν ἀναλύσεως,
 καὶ ἵνα μὴ λυπούμενοι, φησὶν, ἀπέλωσιν ἐντεῦθεν
 ἀναλύοντες, ἀπὸ τοῦ σώματος δηλονότι ἐξερχόμενοι,
 μετὰ βίας τῆς ἐκ τῶν κολάσεων καὶ τῆς ἐν ταῖς
 εἰρκταῖς κακοπαθείας· καὶ ἵνα μὴ τινες πρόβασιν
 σχῶσι τοῦ ἐκλυθῆναι καὶ χαυνωθῆναι πρὸς τὸν ἀγῶνα
 τῆς ὁμολογίας, καὶ διὰ τοῦτο ἐκπεσεῖν, τὴν ἐπιτί-
 μησιν. Οἵτινες μᾶλλον ἀσχυρθήσονται, κατὰ τὸ ἐν
 Εὐαγγελίῳ εἰρημένον· Ὅς θεμέλιον οὐκ ἴσχυσε
 ἐκτελέσαι.

Ἐπεξηγήσεις γερομένη κατὰ τοῦ Μουζιλῶρος A *Digressio qua tota adversus Musalonem intenditur.*
ἀπανα.

Ἐπιστητάτων δὲ τὴν νοῦν τοῖς παρὰ τοῦ μεγάλου τοῦδε Πατρὸς καὶ ἱερομάρτυρος εἰρημένους ἐνταῦθα οἱ λέγοντες δύνασθαι τοὺς ἀρχιερεῖς παραι-
τεῖσθαι τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν, καὶ παρακρατεῖν τὴν
ἱερωσύνην. Εἰ γὰρ οἱ πρὸς ὁμολογίας ἀγῶνα ἐκόντες
ὀρμήσαντες κληρικοὶ, καὶ κολασθέντες καὶ μὴ ἐπι-
μεινάντες, ἀλλὰ ἐνδόντες, εἴτα ἀναπαλαίσαντες μόλις
ἀξιοῦνται συγγνώμης, εἰς τὸ τὴν λειτουργίαν ἀναβα-
λεῖν· κατὰ τὸν θεῖον τοῦτον Πατέρα, οὐδὲν ἕτερον ἐγ-
καλοῦμενοι, ἢ τὸ καταλιπεῖν τοὺς ἀδελφούς, δυνά-
μενοι αὐτοῖς ἐν καιρῷ περιστάσεως εὐχρηστοὶ εἶναι
εἰς τὸ στηρίζειν αὐτούς, καὶ ταῦτα μαρτυρίας ἀξιο-
θέντες, καὶ τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκὶ αὐ-
τῶν περιφέροντες· πῶς ἀρχιερεὺς καὶ ποιμὴν, ὃς
ὀφείλει τιθέναι τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων, κατα-
λιπὼν τὴν ἐμπιστευθεῖσαν ποίμνην αὐτῷ, καὶ παραι-
τησάμενος τὴν αὐτῆς φροντίδα καὶ ἐπιμέλειαν, καὶ
ὅσον τὸ κατ' αὐτὸν τοῖς λύκοις ταύτην ἐκδεδωκώς,
ἀντέχεσθαι τῆς λειτουργίας δίκαιος λογισθήσεται, καὶ
οὐ μᾶλλον βαρυτάτων ἐπιτιμιῶν κριθήσεται ἄξιος,
διὰ τὴν τοῦ ἀνατεθέντος αὐτῷ λαοῦ ἐγκατάλειψιν;
Ἄλλὰ καὶ γέρας ὑπὲρ ταύτης αἰτήσῃ, ἢ μᾶλλον αὐ-
τὸς ἐαυτῷ παρέξει· τὸ μὲν κόπον προξενούν αὐτῷ
παραιτούμενος, τὴν διδασκαλίαν φημί καὶ τὴν τῶν
σφαλλομένων διόρθωσιν, τὸ δὲ δόξαν καὶ τιμὴν περι-
ποιῶν παρακατέχων, καὶ οἰκειούμενος, καὶ τοῦτου
ἀπρὶς ἐχόμενος, καὶ μηδὲν μεθιστάμενος. Εἰ γὰρ ἐπὶ
κληρικῶν παράλογος ὠνομάσθη πράξις, τὸ καταλι-
πεῖν τὸν λαόν, καὶ πρὸς τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας αὐτομο-
λῆσαι ἀγῶνα· πόσω πλέον παραλογώτερον ἂν κριθεῖη
ἐπὶ ἐπισκόπου καταλιπόντος τὸν οἰκεῖον λαόν, καὶ
οὐ πρὸς ἀγῶνα χωροῦντος, πρὸς βρασιώνην δὲ καὶ
ἀνάπαυσιν, καὶ φροντίδων ὑπὲρ ὠφελείας ψυχῶν ἀπό-
θεσιν καὶ ἀπόδρασιν; Καὶ ὁ ἰς' δὲ κανὼν τῆς ἐβδόμης
ἰκουμενικῆς συνόδου πολλὴν ἀβελτηρίαν κατηγορεῖ
τῶν ψηφίζομένων δύνασθαι τοὺς ἀρχιερεῖς τὰς ἐπι-
σκοπὰς παραιτεῖσθαι, τὴν δὲ ἱερωσύνην παρακρατεῖν.
Εἰ γὰρ κατὰ τὸν εἰρημένον κανῶνα ὁ ἐπίσκοπος, ὑπὲρ
τὸ ἐξέμνητον τῆς οἰκείας ἀποδημίας ἐπισκοπῆς [ἂν
μὴ] μιᾶς τῶν ἀπηριθμημένων ἐν αὐτῷ αἰτιῶν, καὶ
τῆς ἐπισκοπῆς καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης ἐκπίπτει, καὶ
ἀμφοῖν ἡλλοτριῶται· πῶς ὁ παραιτησάμενος τὴν ἐπι-
σκοπὴν, καὶ ἀπαγορεύσας μηκέτι ποιμαίνειν τὸ ἐμπι-
στευθὲν αὐτῷ ποιμνιον, καὶ τῆς τούτου φροντίδος
διὰ βίου καταφρονήσας, εἴη ἂν ἀρχιερεὺς; Εἰ γὰρ ὁ
τὸ ἦτοον ἀμαρτάνων, τὸ ἐπὶ πλέον ἐξαμηνιαίου και-
ροῦ καταλιπεῖν τὸν ὑπ' αὐτὸν λαόν ἀπολιμαντόν τε
καὶ ἀτημέλητον, ἐκπίπτει καὶ τῆς ἐπισκοπῆς καὶ τῆς
ἱερωσύνης ἀφίσταται· ὁ δὲ μᾶλλον καὶ τὸ πολλαπλά-
σον κλημμελῶν, τὸ δι' ὅλου καταλιπεῖν τὰ πλήθη,
ἄπερ αὐτῷ ἐπισκοπεῖν νε καὶ ὄρῳν ἢ τοῦ θεοῦ Πνεύ-
ματος χάρις ἀνέθετο, μᾶλλον ἂν εἴη δίκαιος σφο-
δρότερον κολασθῆσεσθαι, καὶ μείζονα τιμωρίαν ὑφ-
έξειν τῆς ὅσον ἐπ' ἐκείνῳ ἀπωλείας ποιμνίου, οὐ προ-
εχειρίσθη ποιμὴν παρὰ τοῦ πρώτου καὶ μεγάλου ἀρ-
χιερέως καὶ ἀρχιεπιμένους. Οἱ δὲ καὶ γέρας αὐτῷ καὶ
ἀμοιβὴν τῆς παραιτήσεως ἐπιψηφίζόμενοι τὴν ἱερω-

Adjiciant porro animum iis quæ ab hoc magno
Patre, ac sancto martyre hoc loco allata sunt, qui
dicunt episcopis licere ecclesias suas dimittere, ac
sacerdotii dignitatem retinere. Etenim si clericis
qui sponte se certamini confessionis objecerant, ac
tormentis affecti minus constanter obstiterant, sed
postquam cesserant, in certamen redeuntibus vix
conceditur venia, quod sacrum ministerium obire
distulissent; nec ex hujus divini Patris sententia
quidquam aliud ipsis objicitur, quam quod fratres
deseruissent, cum adversis ac turbulentis tempori-
bus possent ipsis in fide confirmandis esse utiles;
idque cum et digni habiti essent qui testimonium
perhiberent fidei, et stigmata Christi in sua carne
circumferrent: quonam modo summus sacerdos et
pastor, qui pro ovibus debet animam ponere, de-
serto grege sibi commisso, ejusque cura et admini-
stratione repudiata, et quantum quidem in ipso
est eo lupis prodito, dignus putabitur qui sacri mi-
nisterii dignitatem retineat, ac non gravissimis
potius pœnis quod sibi commendatum populum deser-
uerit, multandus esse judicabitur? Quin potius
ob eam rem præminum deposcet, imo sibi ipsemet
suppeditabit; quod quidem laborem ipsi affert re-
cusans, docendi videlicet munus vitiaque corri-
gendi; quod vero gloriam ac decus conciliat am-
plectens, sibi que asciscens, mordicusque id reti-
nens, neque vel tantillum remittens. Si enim ubi
de clericis est sermo, actio rationi absona nomi-
nata sit deserere populum, atque ad certamen pie-
tatis causa transmigrare; quanto id magis a ra-
tione alienum in episcopo judicabitur, qui popu-
lum suum deserit, non ut ad certamen tendat, sed
ut quieti se ac remissioni tradat, curasque pro sa-
lute animarum deponat ac effugiat. Decimus sextus
quoque canon septimæ œcumenicæ synodi, stultitia
graviter accusat eos qui ab episcopo, repudiato
episcopatu, sacri ministerii dignitatem retineri posse
decernunt. Si namque ex canonis allati sententia,
episcopus qui ultra semestre tempus a suo episco-
pato abfuerit, nisi una aliqua ex iis quæ ibi nu-
merantur, causa intercesserit, et episcopatu et
summi sacerdotii dignitate excidit, ac utroque pri-
vatur: quonam modo qui repudiavit episcopatum,
creditumque sibi gregem adhuc pascere omnino ab-
nuit, ejusque curam inertis vitæ studio contemnit,
adhuc in episcoporum numero habebitur? Etenim
si qui minus delinquit, ut ultra semestre tempus
subjectum sibi populum pastoris cura et admini-
stratione destitutum relinquat, episcopatus et sa-
cræ dignitatis privationem incurrit; qui in eo quod
majus et multis partibus gravius est, peccat, ut
multitudinem quam ipsi curandam et custodiendam
saneti Spiritus gratia commisit, omnino deserat;
merito plane punietur vehementius, gravioremque
pœnam persolvat, perdit, quod in ipso est, gregis,
cujus ipse pastor a primario illo ac supremo sacer-

dote et Pastore creatus est. Qui vero ipsi præ- A
mium insuper ac detrectati muneris honorarium, σουσι τῷ κρίματι τοῦ Θεοῦ.
sacerdotij dignitatem decernunt; et illum et se ipsos, mea quidem sententia, Dei judicio obnoxios
constituent.

CANON XI.

Qui enim primum in persecutionis fervore pro-
silierunt iudicium circumstantes, et sanctos mar-
tyres qui ad brabium supernæ vocationis * festi-
nabant, aspicientes, honesta æmulatione incita-
tati, se ipsos ad hoc tradiderunt, magna libertate
utentes, maxime videntes eos qui subtrahaban-
tur, labi, propter quos interius excitati, et quo-
dam veluti sono impulsu ad debellandum se effe-
rentem et adversarium, ad id contendebant, ne B
apud se prudens esse b videretur, ob ea in qui-
bus ejus calliditate inferiores esse visi sunt,
etiamsi se ipsum vinci ab iis, qui scuticarum
flagellorumque tormenta, et gladii aciem, et
ignis ustulationem, et aquarum immersiones
constanter tulerunt, eum latuit : iis quoque qui,
ut ex fide preces et orationes fiant, persequeun-
tur, vel pro iis qui in custodia puniti sunt, et a
fame et siti traditi sunt, vel pro iis qui extra
custodiam scuticis et flagellis in iudicio torti
sunt, postea autem a carnis imbecillitate victi
fuere, æquum est annuere. Cum iis enim qui lu-
gent et mœrent, pro iis qui in certamine victi
sunt a magnis maligni diaboli viribus, sive pro
parentibus, vel fratribus, vel liberis, una do-
lere, et tristitia affici neminem quidquam peni-
tus lædit. Scimus enim etiam propter aliorum
fidem, quosdam esse Dei bonitatem assecutos, et
in peccatorum remissione, et corporis sanitate,
et mortuorum resurrectione. Memores itaque
multorum laborum et miseriarum, quas pro
Christi nomine sustinuerunt, cum ipsi etiam
pœnitentiam egerint, et quod a se factum est per
prodicionem in corporis languore et mortificatione
desleverint, et se præterea testentur, in vita sua
fuisse a civitate alienos, simul oremus, et postu-
lemus pro eorum reconciliatione cum aliis quæ
deceat per eum qui est nobis advocatus apud Pa-
trem, se nostris peccatis propitium exhibentem.
Et si quis, inquit, peccaverit, habemus advocatum
apud Patrem Jesum Christum justum : et is est
propitiatio pro peccatis nostris c.)
τον ἔχομεν πρὸς τὸν Πατέρα, Ἰησοῦν Χριστὸν
δικαίον· καὶ αὐτὸς ἱλασμός ἐστιν ὑπὲρ τῶν
ἁμαρτιῶν ἡμῶν.)

ΒΛΣ. Cum superius dixisset Sanctus, quod qui
sua sponte confugerunt et lapsi sunt, pœnitentiam
autem non egerunt, nec suum lapsum revocarunt,
plus dedecoris subibunt, ut qui non supra funda-

* Philipp. III, 14. b Rom. XII, 16. c I Jaco. II, 1.

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁰ ἐμβλέποντες. ⁴¹ verba καταπολεμησαι τ. ὑπ. καὶ ἀντικ. οπι. ⁴² καὶ οπι. ⁴³ ὑπεξουσίον. ⁴⁴ δὲ ἀδ. ⁴⁵ προδιδομένων. ⁴⁶ δίκουζ. ⁴⁷ ταλανισμῶν. ⁴⁸ μεμαρτυρημένων εὐπολιτεῦτων. ⁴⁹ γινομένου.

(8) Οἱ γὰρ πρῶτοι. Scilicet ii de quibus dictum est can. 9, hoc est laici. HARDUIN.

ΚΑΝΩΝ ΙΑ'.

Οἱ γὰρ πρῶτοι (8) παραπηδήσαντες ἐν τῷ βρά-
σματι τοῦ διωγμοῦ, περιεστῶτες εἰς τὸ δικαστή-
ριον, καὶ θεωροῦντες τοὺς ἀγίους μάρτυρας σπεύ-
δοντας ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως, ἐν
καλῷ τῷ ζήλω προθυμούμενοι ἐπεδίδουν ἑαυτοὺς
εἰς τοῦτο, πολλῇ τῇ παβήρησι χρώμενοι, βλέπον-
τες ⁴⁰ μάλιστα τοὺς ὑποσυρομένους καὶ ἐκπίπτον-
τας, δι' οὓς ὑποθερμαινόμενοι ἔσωθεν καὶ ἐνγχοῦ-
μενοι καταπολεμησαι τὸν ὑπεραιρόμενον καὶ ἀντι-
κείμενον ⁴¹, ἔσπευδον εἰς τοῦτο, ἵνα μὴ καὶ ⁴²
δοκῇ παρ' ἑαυτῷ φρόνιμος εἶναι ἐφ' οἷς κατὰ
πανουργίαν ἔδοξεν ἠτῆῖν, εἰ καὶ ἐλάνθανεν ἑαυτὸν
νικώμενον ὑπὸ τῶν ἐγκαρτερουμένων τὰς τῶν ξυστή-
ρων καὶ μαστίγων βασάνους, τὴν τε δξύτητα τῆς
μαχαίρας, καὶ τὰς καταφλέξεις τοῦ πυρός, καὶ τὰς
τῶν ὑδάτων καταπονύσεις· καὶ τοὺς κατὰ πίστιν
ὑπεξουσίουσιν εὐχὰς ⁴³ καὶ δεήσεις γίνεσθαι ⁴⁴ ἔτοι-
ῦπερ τῶν ἐν φυλακῇ κατατιμωρηθέντων καὶ προ-
δεδομένων ⁴⁵ ὑπὸ λιμοῦ καὶ δίψης ⁴⁶, ἔτοι ὑπὲρ τῶν
ἐξῶθεν τῆς φυλακῆς ἐπὶ τοῦ δικαστηρίου καταβα-
σανισθέντων διὰ ξυστήρων καὶ μαστίγων, ὕστερον
δὲ ἠττηθέντων ὑπὸ τῆς ἀσθενείας τῆς σαρκὸς,
ἀξιόν ἐστιν ἐπινεῦσαι. Συμπάσχειν γὰρ καὶ συν-
αλγεῖν τοῖς ὕδρομένοις καὶ στεναζοῦσιν ὑπὲρ τῶν
ἐν ἀγῶνι ἠττηθέντων ὑπὸ τῆς πολλῆς βίας τοῦ
κακομηχανοῦ διαδόλου, ἔτοι ὑπὲρ γονέων ἢ ἀδελ-
φῶν ἢ τέκνων, οὐδένα οὐδὲν καταβλάπτει. Ἰσμεν
γὰρ καὶ δι' ἑτέρων πίστιν ἀπολαύσαντάς τινὰς τῆς
τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος, ἐπὶ τε ἀφέσει ἁμαρτιῶν καὶ
ὑγείᾳ σώματος, καὶ ἀναστάσει νεκρῶν. Μεμνημένα
τοῖνον τῶν πολλῶν αὐτῶν καμάτων, ἧν προῦπή-
νεγκαν ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν τανταλι-
σμῶν ⁴⁷, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μεταγρόντων αὐτῶν καὶ
ἀποδυρομένων τὸ πεπραγμένον αὐτοῖς κατὰ προ-
δοσίαν ἐν ἀτονίᾳ καὶ νεκρότητι τοῦ σώματος, ἐπι-
τε καὶ μαρτυρουμένων ἀπολιτεῦτων ⁴⁸ γενομένων
ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν, συνευχόμεθα καὶ συμπαρακα-
λοῦμεν ὑπὲρ ἱλασμοῦ αὐτῶν μετὰ τῶν ἄλλων καθη-
κόντων, διὰ τὸ γενομένου ⁴⁹ ὑπὲρ ἡμῶν παρακλή-
του πρὸς τὸν Πατέρα ἱλασκομένου ταῖς ἁμαρτίαις
ἡμῶν. Καὶ ἐὰν τις γὰρ, φησὶν, ἁμάρτη, παράκλη-
τικος· καὶ αὐτὸς ἱλασμός ἐστιν ὑπὲρ τῶν

ΒΛΑΣ. Εἰπὼν ἀνωτέρω ὁ Ἅγιος, ὅτι οἱ αὐτομολή-
σαντες καὶ ἐκπεσόντες μὲν, μὴ μεταμεληθέντες δὲ,
καὶ τὴν ἐκπτώσιν ἀνακαλεσάμενοι, ἐπὶ πλέον αἰσχρ-
νὴν ἔξουσιν, ὡς μὴ ἐπὶ τῷ θεμελίῳ καὶ ὄροφον τεκτι-

νίμενοι, ἦτοι μὴ τελειώσαντες τὸ καλὸν· νῦν· καὶ κατασκευῆν τούτου τε καὶ τῶν λοιπῶν ἐπάγει, λέγων· Οἱ γὰρ ἐν τῷ βράσματι, ἤγουν ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ διωγμοῦ ἱστάμενοι, καὶ ὀρώντες τὰ μαρτύρια τῶν ἁγίων, καὶ ὅπως σπεύδουσι τοὺς ἐξ οὐρανῶν στεφάνους λαθεῖν κατὰ ζῆλον θεῖον, ἐπεδίδου ἐαυτοὺς εἰς τὸ μαρτύριον μετὰ παρῆρησίας πολλῆς, καὶ μάλιστα ὅτι ἐβλεπόν τινας ὑποσυρομένους, ἀντὶ τοῦ, κλεπτομένους καὶ ἀπατωμένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ ἐκπίπτοντας, ἦτοι ἀρνούμενους τὴν εὐσέθειαν· ὧν χάριν υποθερμαινόμενοι ἐσωθεν, ἦτοι τὴν καρδίαν πυρούμενοι, ὡς καὶ ἀκούοντες καταπολεμησάιν, ἦτοι νικῆσαι διὰ τούτου τὸν ἀλαζόνα καὶ ἀντικείμενον διάβολον, ἐσπουδάσαν ὑποδῦναι τὸ μαρτύριον, ἵνα μὴ καυχῆσθαι ὁ διάβολος καὶ δόξη ἐαυτῷ φρόνιμος εἶναι, ὡς νικῆσας κατὰ πανουργίαν τοὺς αὐτομολήσαντας· εἰ καὶ ἰλιθύναντο μᾶλλον νικᾶσθαι ὑπὸ τῶν ἀθλητῶν τῶν καρτερησάντων τὰς βασάνους. Τοῖς γοῦν πιστοῖς ἀξιόν ἐστιν, εὐχομένοις ὑπὲρ αὐτῶν τῶν τιμωρηθέντων καὶ ἠττηθέντων, ἐπινεύειν, ἦτοι συντρέχειν, ὅ τι καὶ δέδοκται, καὶ κατὰ τι οὐ βλάπτει συμπάσχειν καὶ λυπεῖσθαι μετὰ τῶν γονέων ἢ τῶν ἄλλως προσפקιωμένων ὑπὲρ τῶν μαρτυρησάντων, καὶ ἐκπεπτωκότων ἀπὸ μηχανῆς τοῦ διαβόλου. Γινώσκωμεν γὰρ, ὡς πολλοὶ ἀπῆλθον τοῦ ἐλέους καὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ διὰ εὐχῆς ἐτέρων. Διὰ τοῦτο αὐτοῖς τε δοθῆναι ἀφροσύνην παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξαιτήσομεν, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ἐκπεπτωκόσι, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν πλάνην ἀνακαλεσαμένους καὶ ὁμολογήσασιν τὴν εὐσέθειαν, συγκοινωνήσομεν, μεμνημένοι τῶν πρὸ τῆς ἐκπτώσεως ἁγίων αὐτῶν, ὧν ὑπήνεγκαν διὰ τὸν Θεόν, ἀλλὰ μὴ καὶ τοῦ μετὰ ταῦτα ἀγαθοῦ μεταμέλου τούτων, καὶ ὅτι μεμαρτύρηται ἀπολιτεύτους λογίζεσθαι ἐαυτοὺς διὰ ἀμάρτημα· καὶ οὐ μόνον συγκοινωνήσομεν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ συνεξόμεθα ὑπὲρ ἰλασμοῦ αὐτῶν μετὰ τῶν ἄλλων τῶν καθηκόντων, ἤγουν μετὰ τῶν ἰσχυροῦσιν γίνεσθαι εὐποιῶν περὶ τούτους, νηστείας δηλονότι, ἐλεημοσύνης καὶ μετανοίας· δι' ὧν ὁ γινόμενος παράκλητος ὑπὲρ ἡμῶν ἐξευμενίζεται ἡμῖν τὸν Πατέρα. Εἶτα καὶ χρῆσει κέρηρηται γραφικῆ. Ἡ δὲ ἐστὶν ἐκ τῆς πρώτης καθολικῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου.

ΖΩΝΑΡ. Ὁ νοῦς τοῦ παρόντος κανόνος τοιοῦτός ἐστιν· Οἱ ἐν τῷ βράσματι, φησὶ, τοῦ διωγμοῦ, ἤγουν ἐν τῇ ἀκμῇ, τῇ ζέσει ἱστάμενοι, καὶ ὀρώντες τὰ μαρτύρια τῶν ἁγίων, καὶ ὅπως σπεύδουσι τοὺς ἐξ οὐρανοῦ στεφάνους λαθεῖν, κατὰ ζῆλον θεῖον ἐπεδίδου ἐαυτοὺς εἰς τὰ μαρτύρια, μετὰ παρῆρησίας πολλῆς ὀρμήσαντες εἰς τὸν ἀγῶνα, ζηλώσαντες τοὺς ἁγίους πάσχοντας, καὶ ἐπιδόντες ἐαυτοὺς προθύμως τῇ μαρτυρίᾳ, καὶ μάλιστα ὅτι ἐβλεπόν τινας ὑποσυρομένους, ἀντὶ τοῦ, κλεπτομένους, ἀπατωμένους καὶ ἀρνούμενους τὴν εὐσέθειαν, υποθερμαινόμενοι, ἦτοι πυρούμενοι τὴν καρδίαν, ἐσπευδον καταπολεμησάιν τὸν αὐτοὺς ὑποσύροντα πονηρὸν, ἵνα μὴ καυχῆται, ὡς ἠττῶν τοὺς εὐσεβεῖς· εἰ καὶ ἰλιθύναντο ἀγνοῶν, ὅτι μᾶλλον ἠττᾶται, πολλῶν μέχρι θανάτου τὴν ὑπὲρ τῆς πίστεως ἐνστασιν ἐνδείξαμέ-

mentum tectum quoque fabricaverint, seu quod bonum est non perfecterint : nunc hujus et reliquorum confirmationem inducit, dicens : Qui enim in persecutionis fervore, seu vehementia stantes, et videntes sanctorum martyria, et quomodo caelestes coronas divino zelo accipere contendunt, se ipsos dabant martyrio cum multa libertate, et maxime quia videbant quosdam subtractos, hoc est eductos et deceptos a diabolo, et lapsos seu negantes pietatem : quamobrem interius accensi seu corde inflammati, ut qui audirent se per hoc debellasse ac vicisse superbum adversarium diabolum, studuerunt subire martyrium, ne gloriatur diabolus et sibi prudens esse videatur, ut qui calliditate sua et malitia eos vicerit qui sua sponte ad martyrium confugerunt : etiam si eum latuit se magis vinci ab athletic, qui tormenta fortiter perpessi sunt. Fidelibus ergo orantibus æquum est pro ipsis supplicio affectis et punitis, annuere, sive in hoc concurrere, quod etiam visum est, et aliquo modo nihil lædit, una cum parentibus vel aliis necessitudine conjunctis, pro iis qui testimonium dederunt martyriumque subierunt, sed lapsi sunt diaboli arte et insidiis, dolere et tristitia affici. Scimus enim quod multi bonitatem et misericordiam Dei consecuti sunt per aliorum orationes. Ideoque et ipsis dari a Deo peccatorum remissionem postulabimus, et aliis qui lapsi sunt, et postea errorem revocaverunt et pietatem confessi sunt, communicabimus, memores eorum quæ ante lapsum propter Deum sustinuerunt certaminum, et etiam bonæ eorum postea pœnitentiæ, et quod se ipsos testati sunt esse a civitate alienos propter peccatum : et non solum ipsis communicabimus, sed et pro eorum reconciliatione orabimus, cum aliis quæ decet, seu cum bonis operibus quæ debent ab ipsis fieri, jejuniis scilicet, elemosyna et pœnitentiæ ; per quæ, qui pro nobis est advocatus, Patrem nobis propitium benevolumque efficit. Deinde et sacræ Scripturæ sententia usus est. Ea vero est ex prima catholica epistola sancti apostoli et evangelistæ Joannis.

ZONAR. Hujus canonis sententia ejusmodi est. Qui in fervore, inquit, persecutionis, hoc est in summo illius discrimine vehementissimaque dimicatione constituti, ac martyria sanctorum intuentes, et quam vehementer ad accipiendas caelestes coronas festinant, divina æmulatione se ipsos martyrio tradidere, multa cum libertate in certamen desilientes, sanctorum qui patiebantur imitatione, seque promptos ad fidem testimonio confirmandam obtulere, tum ob id maxime quia multos cernerent qui subtraherentur, hoc est traducebantur, decipiebantur, pietatem negabant, ferventes, hoc est, flammato corde, infestum ipsis adversarium debellare studuerunt, ne veluti piorum victor gloriarentur ; quamvis eum latuerit, vinci se potius, cum multi ad mortem usque pro fide constantiam præ-

se tulerint. Festinarunt ergo, inquit, ut id agerent, A
superati autem vi tormentorum ob inbecillitatem
carnis, partim in custodiis male accepti, partim
vero in iudiciis pœnis affecti, nec ferentes suppli-
cia. Operæ pretium est igitur cum iis qui ipsorum
causa lugent, condolescere. Lugent porro, inquit,
parentum alii, alii fratrum, alii liberorum lapsum.
Cum iis igitur qui lapsos lugent, simul lugere nem-
inem lædit, nec cum iis una precari et dolere
qui pro ipsis rogant, cum aliis nempe rationi con-
sentaneis; cum eo scilicet, ut qui lapsi sunt, alia
quoque præsentent, quæ congruunt pœnitentiæ: sunt
hæc porro jejunia et lacrymæ, aliæque afflictatio-
nes, mulctarum observationes: tum si facultas sup-
petat, pecuniarum in pauperes erogatio; quas ob-
res qui pro nobis advocatus est factus, Patrem nobis
propitium reddet. Adhibet mox petitam quo-
que ex sacris litteris sententiam, quæ est ex pri-
ma Epistola sancti apostoli et evangelistæ Joan-
nis.

CANON XII.

« Iis enim qui pecuniam dederunt, ut ipsi omni
« ex parte ab omni malitia imperturbati essent,
« crimen intendi non potest. Damnum enim et ja-
« cturam pecuniarum sustinuerunt, ne ipsi animæ
« detrimento afficerentur, vel ipsam etiam perde-
« rent, quod alii propter turpe lucrum non fece-
« runt: quamvis Dominus dicat: *Quid enim ho-*
« *minem juvabit, si universum mundum lucratus*
« *fuerit, animæ autem detrimento fuerit affectus,*
« *vel eam etiam perdidit?* Et rursus^b: *Non po-*
« *testis Deo servire et mammonæ:* in illis enim ap-
« paruerunt qui Deo servirent, exosis, conculcatis,
« contemptisque pecuniis, et in eo compleverunt
« quod scriptum est: *Pretium redemptionis ani-*
« *mæ hominis, propriæ divitiæ.* Nam et in Actibus
« quoque apostolorum legimus, eos qui pro Paulo
« et Sila Thessaloniciæ ad magistratus trahebantur,
« cum multis pecuniis fuisse dimissos. Postquam
« enim ipsos propter nomen multum onerassent,
« et multitudinem magistratusque perturbassent,
« ab Jasonem, inquit, et reliquis satisfactione ac-
« cepta, eos dimiserunt. *Fratres autem noctu proti-*
« *nus Paulum et Silam miserunt in Berræam.* »

BALS. Postquam Sanctus de iis qui sua sponte ad
martyrium fugiunt, perfecisset, dicit eos non es-
se reprehendendos, qui se ipsos datis pecuniis a
tormentorum afflictione liberarunt. Maluerunt enim
suarum pecuniarum, quam suæ animæ jacturam fac-
cere. Deinde hoc ipsum confirmat et affert diversa

^a *Math.* xvi, 26. ^b *Math.* vi, 24. ^c *Prov.* xiii, 8. ^d *Act.* xvii, 9, 10.

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁸ τὸ αἰδ. ⁴⁹ ὑπό. ⁵⁰ προσαγαγεῖν. ^{50*} αὐτῶν.
ταπατήσαντες om. ^{51*} ἀπεπλήρωσαν. ^{51**} Βέροιαν.

(9) Ὑπό πασ. Ms. Nan., ἀπό πασ.

(10) Παρ' ἐκείνοις Θεῶ. Id. cod., παρ' ἐκείνων
τῶ Θεῶ. Mox, τὰ γὰρ ἀργύρια. Desunt autem ibid.

νων. Ἐσπευδον μὲν οὖν, φησὶν, οὕτως ποιῆσαι, ἡτη-
θέντες δὲ τῶν βασάνων δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς, οἱ
μὲν ἐν ταῖς φυλακαῖς κακοπαθοῦντες, οἱ δὲ ἐπὶ δι-
καστηρίου κολασθέντες, καὶ μὴ ἐνεργόντες τὰς τι-
μωρίας. Ἄξιον οὖν ἐστὶ τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν πενθοῦσι
συμπάσχειν. Πενθοῦσι δὲ, φησὶν, οἱ μὲν ὑπὲρ γονέων,
οἱ δὲ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν, οἱ δὲ ὑπὲρ τέκνων παρα-
πεπτωκότων. Τὸ γοῦν συμπενθεῖν τοῖς τοῖς παρα-
πεπτωκότας πενθοῦσιν οὐδένα καταβλάπτει, καὶ τὸ
συνδέσθαι καὶ συναλγεῖν τοῖς δεομένοις ὑπὲρ αὐτῶν
μετὰ τῶν ἄλλων καθ' ἑαυτὸν, ἔχουν μετὰ τοῦ ποιεῖν
ἐκείνους τοὺς παραπεπτωκότας καὶ τὰ ἄλλα τὰ
πρέποντα τῇ μετανοίᾳ· ἄπερ εἰσὶ νηστεῖα καὶ δά-
κρυα, ἄλλαι τε κακοπάθειαι, ἐπιτιμῶν φυλακαί· εἰ
δ' ἂν εὐποροῖεν, καὶ δόσεις χρημάτων πρὸς πένθητα,
δι' ὧν ὁ γινόμενος παράκλητος ὑπὲρ ἡμῶν ἐξευμενί-
σεται ἡμῖν τὸν Πατέρα. Εἶτα καὶ χροῖται κέχρηται
γραφικῇ, ἥτις ἐστὶν ἐκ τῆς πρώτης ἐπιστολῆς τοῦ
ἀγίου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου.

KANON IB'.

« Τοῖς γὰρ ἀργύρια δεδωκόσι πρὸς τὸ ἀνεοχλή-
« τους αὐτοὺς⁴⁸ παντάπασι γενέσθαι ἀπὸ⁴⁹ πάσης (9)
« κακίας, οὐκ ἐστὶν ἔγκλημα προσάγειν⁵⁰. Ζημίαν
« γὰρ καὶ ἀπώλειαν χρημάτων ὑπήνεγκαν, ἵνα μὴ
« τὴν ψυχὴν ἑαυτῶν^{50*} ζημιωθῶσιν ἢ ἀπολέσωσιν,
« ὅπερ ἄλλοι κατὰ αἰσχροκέρδειαν οὐ πεποιθήσασιν·
« καίτοι γε τοῦ Κυρίου λέγοντος· *Τί γὰρ ὠφέλησει*
« *ἄνθρωπος, ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδίῃ, τὴν*
« *δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ, ἢ ἀπολέσῃ;* καὶ οὕτως
« *Οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν καὶ μαιμωνῇ.*
« Ἐφάνησαν γὰρ παρ' ἐκείνοις Θεῶ⁵¹ (10) δου-
« λεύοντες, τὰ^{51*} ἀργύρια μισήσαντες καὶ καταπατή-
« σαντες,^{51*} καὶ καταφρονήσαντες αὐτῶν, ἀνεπλή-
« ρωσάν^{51**} τε καὶ ἐν τούτῳ τὸ γεγραμμένον· *Λύτρον*
« *ἀνδρὸς ψυχῆς, ὁ Ἰδιος πλουτός.* Ἐπεὶ καὶ ἐν
« ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἀνεγνωμεν τοὺς συ-
« ρέντας ἀντὶ Παύλου καὶ Σίλα ἐν Θεσσαλονίῃ ἐπὶ
« τοὺς πολιτάρχας, μετὰ καὶ πλησμονῆς ἀπολυθέν-
« τας. Μετὰ γὰρ τὸ καταβαρῆσαι αὐτοὺς πολλὰ διὰ
« τὸ ὄνομα, καὶ παράξει τὸν ὄχλον καὶ τοὺς πολιτάρ-
« χας, λαθόντες, φησὶ, τὸ *ἰκανὸν παρὰ τοῦ ἰά-*
« *σονος καὶ τῶν λοιπῶν, ἀπέλυσαν αὐτούς.* »
« *Ὁ δὲ ἀδελφοί εὐθέως διὰ νυκτὸς ἐξέπεμψάν τὸν*
« *τε Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν εἰς Βέροϊαν* »^{51**}.

ΒΑΣΣ. Πληρώσας ὁ Ἅγιος τὰ περὶ τῶν αὐτομολη-
σάντων εἰς τὸ μαρτύριον, φησὶν ἀκαταίτητους εἶ-
ναι τοὺς διὰ χρημάτων δόσεως ἀνεοχλήτους συντη-
ρήσαντας ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς κακώσεως τῶν κολάσεων.
Εἴλοντο γὰρ χρήματα ζημιωθῆναι, καὶ μὴ τὰς ἑαυ-
τῶν ψυχὰς. Εἶτα κατασκευάζων τοῦτο αὐτὸ, ἐπιφέρει⁵¹

⁵¹ παρ' ἐκείνων τῶ Θεῶ. ^{51*} add. γὰρ. ^{51**} καὶ κλ-

sequentia, καὶ καταπατήσαντες. Et paulo post,
μετὰ πλησμονῆς, omisso καί.

καὶ διάφορα γραφικὰ καὶ παραδείγματα ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Πράξεων περὶ τοῦ μακαρίου ἀποστόλου Παύλου καὶ ἑτέρων.

ZONAR. Οἱ δὲ χρήματα, φησὶ, δεδωκότες καὶ ἐκφυγόντες, καὶ αὐτοῖς τηρήσαντες τὴν εὐσέβειαν, οὐκ αἰτιαθήσονται, οὐδὲ ἐγκλημὰ τις ἐντεῦθεν προσέξει αὐτοῖς. Ἐίλοντο γὰρ χρήματα ζημιωθῆναι, καὶ μὴ τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς, καὶ ἐφάνησαν τῷ Θεῷ δουλεύειν βουλόμενοι, καὶ οὐ τῷ μαμμωνᾷ, ἦτοι τοῖς χρήμασι. Ἐπιφέρει δὲ καὶ ῥήματα γραφικὰ, καὶ παράδειγμα ἐκ τῶν Πράξεων περὶ τοῦ μακαρίου ἀποστόλου Παύλου καὶ ἑτέρων. Τὸ δὲ ἀνενοχλήτους γενέσθαι ἀπὸ πάσης κακίας, ἣ τὸ μὴ ὀχληθῆναι εἰς ἀφρησιν τῆς εὐσεβείας ἐστίν, ἥπερ πᾶσαν κακίαν νικᾷ, ἣ κακίας τὰς κακώσεις ὠνόμασε τὰς ἐκ τῶν καλᾶσεων.

KANQN II.

« Ὅθεν οὐδὲ τοῖς καταλείψαι πάντα διὰ τὴν τῆς ψυχῆς σωτηρίαν καὶ ἀναχωρήσασιν ἐστὶν ἐγκαλεῖν, ὡς ἂν ἑτέρων δι' αὐτοὺς κατασχεθέντων. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ Ἐφεσῷ ἀντὶ Παύλου⁵² συνήρπασαν Γάϊον εἰς τὸ θέατρον καὶ Ἀρίσταρχον, συνεκδήμους Παύλου, βουλομένου⁵³ εἰσελθεῖν εἰς τὸν δῆμον· ἐπαὶ καὶ δι' αὐτὸν πείσαντα καὶ μεταστήσαντα πᾶν ὄχλον ἐπὶ τὴν θεοσέβειαν ἣ στάσις ἦν γενομένη⁵⁴.⁵⁵ Ὅτικ εἰων αὐτὸν οἱ μαθηταί, φησὶν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τινες τῶν Ἀσιαρχῶν ὄντες αὐτῷ⁵⁶ φίλοι, πέμφαντες πρὸς αὐτὸν, παρεκάλουν μὴ δοῦναι ἑαυτὸν εἰς τὸ θέατρον. Εἰ δὲ ἐπιμένοιν τινες ἐρεσχολοῦντες τοῖς εἰλικρινῶς προσέχουσι τῷ λέγοντι⁵⁷ (14), *Σώζων σῶζε τὴν σεαυτοῦ ψυχήν, καὶ μὴ περιβλέψῃς*⁵⁸ εἰς τὰ ὀπίσω, ὑπομνησθήτωσαν καὶ περὶ τοῦ (12) προκρίτου τῶν ἀποστόλων Πέτρου, *βεβλημένου τε ἤδη εἰς φυλακὴν, καὶ παραδοθέντος τέτταρσι τετραδίοις⁵⁹ στρατιωτῶν, φυλάσσειν αὐτόν*. Οὐ ἐν νυκτὶ φυγόντος καὶ ἐκ χειρὸς ῥυσθέντος τῶν Ἰουδαίων κατ' ἐντολήν ἀγγέλου, φησὶ, Κυρίου, *γενομένης ἡμέρας ἦν τῆραχος οὐκ ὀλίγος ἐν τοῖς στρατιώταις, τί ἄρα ὁ Πέτρος ἐγένετο. Ἡρώδης δὲ, ἐπιζητήσας αὐτόν καὶ μὴ εὐρῶν, ἀνακρίνας τοὺς φύλακας, ἐκέλευσεν ἀπαρχθῆναι* (15), δι' οὗς οὐδεμία αἰτία τῷ Πέτρῳ προσάπτεται. Ἐξῆν γὰρ, καὶ αὐτὸς ἐωρακότες τὸ γινόμενον⁶⁰, ἐκφυγεῖν, ὡς καὶ πάντα τὰ παιδία τὰ ἐν Βηθλεὲμ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὄριοις αὐτῆς, εἰ ἐγνώκεισαν οἱ γονεῖς αὐτῶν τὸ μέλλον ἐσεσθαι· ἄπερ ἀνηρέθησαν ὑπὸ τοῦ μαιφύου Ἡρώδου διὰ τὸ ὑπ' αὐτοῦ ζητούμενον ἀπολέσθαι ἐν παιδίον, ὅπερ καὶ αὐτὸ κατ' ἐντολὴν ἀγγέλου⁶¹.

^a Act. xii, 26-30. ^b Gen. xii, 17. ^c Act. xii, 4.

VARIÆ LECTIONES.

⁵² πάλιν αἰδ. ⁵³ Παύλου οὐ βουλ. ⁵⁴ γινομένη. ⁵⁵ καὶ add. ⁵⁶ αὐτοῦ. ⁵⁷ τῷ λέγοντι. ⁵⁸ καὶ om. ⁵⁹ περιβλέψῃ. ⁶⁰ τετραδίοις. ⁶¹ γενόμενον.

(14) *Προσέχουσι τῷ λέγοντι*. Id. cod. ms., *προσέχουσι, τῷ λέγοντι* πεισθήτωσαν· Σώζων, κ. τ. λ. Recte. Sic enim legendum suadet mox subsequens ὑπομνησθήτωσαν. Huic geminus locus exstat infra sub finem canonis 14.

(12) *Καὶ περὶ τοῦ*. Deest præpositio in eodem

A Scripturæ exempla ex Actibus apostolorum de beato Paulo apostolo et aliis.

ZONAR. Qui vero, inquit, pecuniam erogarunt, eoque effugio pietatem conservarunt, non sunt reprehendendi, nec ob eam rem illos quisnam accuset. Maluerunt namque pecunias, quam ipsorum animas perdere, ostenderuntque se Deo servire velle, non mammonæ, hoc est divitiis. Profert autem et Scripturæ verba, tum ex Actis apostolorum, beati Pauli et aliorum exempla. Quod vero dicitur, imperturbatos fuisse ab omni improbitate, sic accipiendum est, aut imperturbatos fuisse, quod ad pietatis abnegationem attinet quæ universam superat improbitatem, vel κακίας vexationes tormentorum nominavit.

CANON XIII.

« Unde nec eos qui omnia reliquerunt propter salutem animæ et secesserunt, licet accusare tanquam aliis propter ipsos detentis. Nam et Ephesi pro Paulo Gajum et Aristarchum in theatro comprehenderunt, una cum Paulo peregrinantes^a, qui volebat ad populum adire: quoniam propter ipsum qui persuaserat, et multam turbam ad Dei cultum traduxerat, seditio facta fuerat. *Non sciverunt eum, inquit, discipuli*. Quin etiam nonnulli ex Asiarchis qui ei erant amici, miserunt ad eum et suaserunt, ne se theatro daret. Si qui autem cum iis contendere perrexerint, qui animam sincerum ei adhibent, qui dicit^b: *Diligenter serva animam tuam, et ne retro aspexeris*, Petrus quoque apostolorum princeps eis in mentem revocatur, qui *jam in custodiam erat coniectus, et traditus quatuor quaternionibus militum ad eum servandum*^c: qui cum noctu fugisset, et ex Judæorum manu servatus esset, jussu angeli Domini: *Facto, inquit, die erat non parvus tumultus inter milites, quidnam factum esset Petro. Herodes autem cum eum quaesivisset, et non invenisset, interrogatos custodes jussit suffocari*^d, propter quos nulla culpa in Petrum confertur: licet enim eis illo viso quod factum fuerat effugere; sicut et omnes infantes qui erant in Bethlehæm^e et in omnibus ejus finibus, si scivissent eorum parentes quod erat futurum: qui a crudeli homicida Herode sublatis sunt, ut unus qui ab eo quærebatur infans periret, qui et ipse jussu angeli Dei effugit, qui celeriter jam cœperat spolia accipere, et acriter præpascere, secundum

^d ibid. 18, 19. ^e Matth. ii, 13—16.

ms. Ubi paulo post legitur, καὶ ῥυσθέντος ἐκ χειρὸς τοῦ φονώδους Ἡρώδου καὶ πάσης τῆς προσδοκίας τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων, κατ' ἐντολ., ut habetur in Act. xii, 14.

(15) *Ἀπαρχθῆναι*. Id. ms., ἀποκτεῖναι. Textus Act. xii, 19, ἀπαρχθῆναι.

• appellationem nominis, quemadmodum scriptum A
 • est a : *Voca nomen ejus, celeriter spolia, velociter*
 • *depopulare, eo quod priusquam infans sciat vocare*
 • *patrem et matrem, capiet potestatem Damasci et*
 • *spolia Samariae, coram rege Assyriorum. Magi*
 • ergo ut jam spoliati et praedationibus infestati
 • infantem humiliter et suppliciter adorant, the-
 • sauros suos aperientes, et ei offerentes maxime
 • opportuna et magnifica dona, aurum et thus et
 • myrrham^b, ut regi et Deo et homini : unde ad
 • regem Assyrium non amplius reverti voluerunt,
 • a Providentia vetiti. *Divinitus enim admoniti, in-*
 • *quit, in somnio ne reverterentur ad Herodem, per*
 • *aliam viam regressi sunt in regionem suam. Unde*
 • cum vidisset sanguinolentus Herodes se a magis
 • illusum, valde fuit commotus. *Ei mittens, inquit, B*
 • *interfecit omnes infantes qui erant in Bethlehem et*
 • *in omni ejus confinio, a bimatu et infra, iuxta*
 • *tempus quod a Magis diligentem didicerat* c. Cum
 • quibus, et alium prius natum infantem, cum in-
 • terfecturus quaesivisset et non invenisset, patrem
 • ejus Zachariam interfecit inter templum et alta-
 • re, cum effugisset filius cum matre Elisabeth.
 • Unde nec ullo modo reprehenduntur. »

• Οὐκ ἕτερον παιδίον ζητήσας ἀποκτείναι, καὶ μὴ εὐρῶν, τὸν πατέρα αὐτοῦ Ζαχαρίαν ἐφόνευσε μεταξὺ
 • τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, ἐκφυγόντος τοῦ παιδὸς⁶¹ μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλισάβετ· ἀφ' ὧν οὐδεμίαν
 • μέμψιν ἔχουσιν⁶² (15). »

BALS. Si qui autem, inquit, relictis suis facultatibus secesserunt, ne detenti in periculum vocentur, ut qui forte non possint ad finem usque in confessione persistere, propter tortorum saevitiam, non culpabuntur, etiamsi alii detenti sunt propter ipsos. Et adducit in exemplum ejus rei gratia, Gajum et Aristarchum, qui pro Paulo detenti fuerunt : milites qui Petrum servabant : infantes qui ab Herode interfecti sunt propter Christum : et venerabilis sanctique Praecursoris patrem Zachariam.

ZONAR. Si qui autem, inquit, suas reliquerunt possessiones ac secesserunt, ne detenti periclitarentur, quia forte ob tortorum saevitiam in confessione ad finem usque persistere haud possint, etiamsi ipsorum causa alii detenti ac poenis affecti fuerint, minime sunt accusandi. Rursumque exemplum ex apostolicis Actis adducit, dicens Ephesi quoque pro Paulo comprehensos fuisse Gajum et Aristarchum ; nec tamen ob id accusatum Paulum : neque Petrum ab angelo e custodia eductum, cum is quidem effugit periculum ; qui vero illum custodiebant milites, ob illum supplicio affecti sunt. Mox aliud quoque exemplum ex Evangelio adhibet, eorum qui ab Herode interfecti sunt puerorum ;

^a Isa. viii, 5, 4. ^b Matth. ii, 11-15. ^c *ibid.* 16.

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁰ ὄξείως. ⁶¹ ἢ οἰμ. ⁶² τὸ παιδίον. ⁶⁰ καιριώτερα καὶ πρεπωδέστερα. ⁶¹ ἐνθεν. ⁶¹ παιδίου. ⁶² ἐφ'... ἔσχον.

(14) Ἐξέφυγεν. Ms., ἐξέφυγε· μεθ' ὧν καὶ τὸ πρὸ αὐτοῦ γεννηθὲν παιδίον, κ. τ. λ., sub finem canonis. Reliqua intermedia desunt in codice. Neque

• Κυρίου ἐξέφυγεν (14), ἦδη ἀρξάμενον ταχέως⁶⁰
 • σκυλεύειν καὶ ὄξείως προνομεύειν, κατὰ τὴν ἐπί-
 • κλησιν τοῦ ὀνόματος, καθὼς γέγραπται· *Κάλεσον*
 • *τὸ ἔνομα αὐτοῦ, ταχέως σκυλεύσον, ὄξείως*
 • *προνόμεισον, δίδου πρὶν ἢ⁶¹ γυνῶναι τὸ παιδίον*
 • *καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψεται εὐνομίαν Δα-*
 • *μισκοῦ, καὶ τὰ σκύλα Συμαρείας ἐναντι βασι-*
 • *λέως Ἀσσυρίων.* Οἱ γοῦν μάγοι, ὡς ἦδη σκυλευ-
 • θέντες καὶ προνομευθέντες, ὑποτεταγμένως καὶ τι-
 • μητικῶς προσκυνοῦσι τῷ παιδίῳ⁶², ἀνοίγοντες
 • τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν καὶ προσφέροντες αὐτῷ και-
 • ριώτατα καὶ πρεπωδέστατα⁶⁰ δῶρα, χρυσὸν καὶ λί-
 • θανον καὶ σμύρναν, ὡς βασιλεὶ καὶ θεῷ καὶ ἀν-
 • θρώπῳ· ὅθεν οὐκέτι πρὸς τὸν Ἀσσύριον βασιλέα
 • ἠξιώθησαν ὑποστρέψαι, συνεργούμενοι ὑπὸ τῆς
 • Προνοίας· *Χρηματισθέντες γάρ, φησὶ, κατ' ὄνομα*
 • *μὴ ἀνακάμψαι πρὸς Ἡρώδη, δι' ἄλλης ὁδοῦ*
 • *ἀνεχώρησαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν.* Ὅθεν⁶¹ ἰδὼν
 • ὁ αἰμοδόρος Ἡρώδης ὅτι ἐνεπαίχθη ὑπὸ τῶν μά-
 • γων, ἐθυμώθη λίαν. *Καὶ ἀποστείλας, φησὶν,*
 • *ἀνείλε πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν Βηθλεὲμ,*
 • *καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὄροις αὐτῆς, ἀπὸ διετοῦς καὶ*
 • *κατωτέρω, κατὰ τὴν χρόνον ὃν ἠκριβώσε παρὰ*
 • *τῶν Μάγων.* Μεθ' ὧν καὶ τὸ πρὸ αὐτοῦ γεννη-

BALS. Ei δὲ τινες, φησὶ, κατέλιπον τὰς περιουσίας αὐτῶν καὶ ἀνεχώρησαν, ἵνα μὴ κατασθεθίντες κινδυνεύουσιν, ἴσως μὴ δυνάμενοι μέχρι τέλους ἐμμεῖναι τῇ ὁμολογίᾳ διὰ τὴν τῶν κολαζόντων ἀπήγειαν, οὐκ ἐγκληθήσονται, κἂν καὶ ἕτεροι κατεσθεθίσαν δι' αὐτούς. Καὶ παράγει χάριν τούτου εἰς παράδειγμα τὸν Γάιον καὶ τὸν Ἀρίσταρχον, τοὺς ἀντι Παύλου κατασθεθίντας· τοὺς στρατιώτας τοὺς φυλάττοντας τὸν Πέτρον· τὰ νήπια τὰ παρὰ τοῦ Ἡρώδου ἀναιρεθέντα διὰ τὸν Χριστόν· καὶ τὸν τιμίου καὶ ἀγίου Προδρόμου πατέρα Ζαχαρίαν.

ZONAR. Ei δὲ τινες, φησὶ, κατέλιπον τὰς περιουσίας αὐτῶν καὶ ἀνεχώρησαν, ἵνα μὴ κατασθεθίντες κινδυνεύουσιν, ἴσως μὴ δυνάμενοι μέχρι τέλους ἐμμεῖναι τῇ ὁμολογίᾳ διὰ τὴν τῶν κολαζόντων ἀπήγειαν, οὐκ ἐγκληθήσονται, οὐδὲ εἰ δι' αὐτούς ἕτεροι κατεσθεθίσαν καὶ ἐκολάσθησαν. Καὶ πάλιν ἀπὸ τῶν Ἠράξεων ἐπάγει· παράδειγμα λέγων, ὅτι καὶ ἐν Ἐφέσει ἀντὶ τοῦ Παύλου συνηρπάγησαν Γάιος καὶ Ἀρίσταρχος· ἀλλ' ὁ Παῦλος διὰ τοῦτο οὐκ ἠτιμάθη· οὔτε ὁ Πέτρος ὑπὸ ἀγγέλου τῆς φυλιτικῆς ἐκδληθεῖς, ὅτε ἐκεῖνος μὲν διέδρα τὸν κίνδυνον, οἱ δὲ φυλάσσοντες αὐτὸν στρατιώται δι' ἐκεῖνον ἐκολάσθησαν. Καὶ ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου ὑποδείγματι κέχρηται τοῖς ὑπὸ τοῦ Ἡρώδου ἀναιρεθεῖσι παισὶ δι' ἃ, φησὶν, οὐκ

saue Balsamon et Zonaras ea legisse videntur.

(15) Ἀφ' ὧν ... ἔχουσιν. Ms., ἐφ' ὧ ... ἔσχον.

ἤϊάθη ὁ Κύριος· καὶ τῆς Ἐλισάβετ φυγούσης μετὰ Ἰωάννου, καὶ παραφυλάξας αὐτὸν, ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ζαχαρίας ἀνηρέθη, τὸν υἱὸν ἀπαιτούμενος, ἀλλ' ὁ Ἰωάννης διὰ τοῦτο οὐκ ἤϊάθη.

ΚΑΝΩΝ ΙΔ'.

« Εἰ δέ τινες βίαν πολλὴν καὶ ἀνάγκην πεπόνθασι, ἢ χάνον ⁶⁵ λαβόντες ἐν τῷ στόματι καὶ δεσμούς, καὶ ἢ ἐπιμειναντες καρτερῶς τῇ διαθέσει τῆς πίστεως, καὶ τὰς χεῖρας αὐτῶν ⁶⁶ κατὰ προσαγομένης ⁶⁷ ἀκορτί (16) τῷ ἀνιέρῳ θύματι· ὡσπερ οὖν Ἐγραψάν μοι οἱ ἀπὸ τῆς φυλακῆς τρισμακάριοι μάρτυρες περὶ τῶν ἐν Λιβύῃ, καὶ ἕτεροι δὲ συλλειτουργοί· οἱ τοιοῦτοι, συμμαρτυροῦντων αὐτοῖς ⁶⁸ μάλιστα καὶ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν ⁶⁹, δύνανται εἶναι ἐν τῇ λειτουργίᾳ ταχθέντες ἐν ταῖς ὁμολογηταῖς, ὡς καὶ οἱ κατανεκρωθέντες ἐν ταῖς πολλαῖς βασάνοις, καὶ μηκέτι ἐξισχύσαντες λαλῆσαι ἢ φθέγγασθαι ἢ κινήθῃναι εἰς τὸ ἀντιστῆναι τοῖς εἰς μάτην βιαζομένοις ⁷⁰· οὐδὲ γὰρ συγκατέθεντο τῇ βδελυρίᾳ αὐτῶν, ὡσπερ οὖν παρὰ συλλειτουργῶν πάλιν ἤκουσα (17). Ταχθῆσεται δὲ ἐν ⁷¹ ταῖς ὁμολογηταῖς καὶ πᾶς ὅστις οὖν κατὰ Τιμόθεον πολιτεύεται, πειθόμενος καὶ αὐτῶς τῷ λέγοντι· Δίωκε ⁷² δικαιοσύνην, εὐσέβειαν, πίστιν, ἀγάπην, ὑπομονήν, πραότητα ⁷³· ἀγωνίζου τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως· ἐπιλαβοῦ τῆς αἰωνίου ζωῆς εἰς ἣν ἐκλήθης, ὁμολογήσας ⁷⁴· τὴν καλὴν ὁμολογίαν ἐνώπιον πολλῶν μαρτύρων. »

ΒΑΣΣ. Τοὺς ἀπὸ βίας τυραννικῆς δόξαντας φαγεῖν κρέας ἐκ τῶν εἰδωλοθύτων, ἢ πιεῖν οἶνον ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν σπονδῶν (τυχὸν γὰρ κατὰ γῆς οἱ τυραννοῦντες θέμενοι τούτους, καὶ χάνους, ἤτοι σιδήρια βιδόντες εἰς τὰ στόματα αὐτῶν, ὥστε διόλου εἶναι ἴνεωγράμμενα, ἐπέχον εἰς τὸν φάρυγγα τούτων οἶνον, καὶ κρέα ἐπέβριπτον, ἢ καὶ ταῖς χερσὶν αὐτῶν ἀνθρακιάς μετὰ λιθανωτῶν θέμενοι, παρεσκευάζον διήβην θύειν αὐτούς), κληρικῶς μὲν ὄντας, εἶναι καὶ πάλιν ἐν τῷ οἴκῳ βαθμῶ ὁ κανὼν διορίζεται, ὡς τεταγμένους μετὰ τῶν ὁμολογητῶν λαϊκῶς δὲ, λογίζεσθαι ὡς μάρτυρας, διὰ τὸ μὴ κατὰ προαίρεσιν οἰκεῖαν ποιῆσαι ταῦτα τούτους, μηδὲ συγκαταθέσθαι ὡς τῇ πράξει· ὡσπερ τοῖς ὁμολογηταῖς συναχθῆσονται καὶ οἱ τῇ τῶν βασάνων ἀνάγκῃ παραλυθέντες τὸν τόμον τοῦ σώματος, καὶ μὴ δυνάμενοι ἀντιστῆναι τοῖς ἐχέουσιν εἰς τὰ στόματα αὐτῶν οἶνον ἀπὸ τῶν σπονδῶν. Ἐξῆς δὲ περὶ τῶν διανούντων τὸ τῆς συνειδήσεως μαρτύριον λέγει, κακέινους τοῖς ὁμολογηταῖς συναριθμεῖ.

ΖΩΝΑΡ. Οἱ τοὺς ἁγίους κολάζοντες μάρτυρας, μετὰ βασάνους πολλὰς ἐπὶ τινῶν, βία τοῖς στόμασιν
• *I Tim. vi, 11, 12.*

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁵ χάνον. ⁶⁶ αὐτῶν οἴμ. ⁶⁷ προσαγομένων. ⁶⁸ αὐτοῖς οἴμ. ⁶⁹ καὶ τῶν ἀδελφῶν τῶν λοιπῶν. ⁷⁰ ἐκδίαζομένοις. ⁷¹ ταχθῆσονται ἐν. ⁷² add. δε. ⁷³ προσπάθειαν. ⁷⁴ καὶ ὁμολογήσας.

(16) Τῆς πίστεως ... ἀκορτί. Ms., τῆς πίστεως, ὡς καὶ τὰς χεῖρας αὐτῶν κατὰ, προσαγομένοις ἀκοντες. Εἰ μοι, ἐν τῇ Λιβύῃ.

(17) Παρὰ συλλειτουργῶν ἤκουσα, κ. τ. λ. Ms., παρὰ συλλειτουργῶν πάλιν ἤκουσα, ταχθῆσεται ἐν

A quam ob rem, inquit, haud accusatus est Dominus. Cumque fugisset Elisabeth cum Joanne, ipsumque servasset, interfectus est Zacharias, a quo efflagitabatur puer, neque id Joanni crimini est datum.

CANON XIV.

« Si qui autem vim multam et necessitatem passi sunt, quique et in ore ferrum et vincula acciperunt, et propter bonam fidei affectionem, suas quoque manus uri fortiter pertulerunt, ad profanum sacrificium eis invitatis adductas. Quemadmodum igitur mihi scripserunt ex custodia beatissimi martyres de iis qui sunt in Libya, et alii etiam in sacris comministri; ii simul testificantibus reliquis quoque fratribus, possunt esse in sacro ministerio inter confessores collocati, ut et qui in multis tormentis fortificati fuerint, non amplius potuerint, vel loqui, vel dicere, vel moveri, ut resisterent iis qui vim frustra afferbant. Neque enim eorum improbitati assensi sunt. Quemadmodum ergo a comministris rursus auctivi, annumerabuntur inter confessores; et quicumque secundum Timotheum vitam instituit, parens ei quoque qui dicit: Persequere iustitiam, pietatem, fidem, dilectionem, tolerantiam, lenitatem: certa pulchrum certamen fidei: apprehende vitam caelestem in quam vocatus es; et confessus coram multis testibus confessionem. »

C BAS. Eos qui vi tyrannica visi sunt ex idolothytis carnes comedere, vel ex Græcis libationibus vinum bibere (forte enim iis in terram dejectis, et in eorum ora hannis seu ferramentis injectis, ut semper aperta essent, tyranni in eorum fauces vinum infundebant, et carnes injiciebant, vel etiam in eorum manibus carbonibus cum thure impositis sacrificare cogebant): si essent quidem clerici, in suo quoque rursus gradu esse decernit canon, ut qui collocati sint cum confessoribus. Laici autem repentur ut martyres, quod ii hæc sua voluntate non fecerint, nec actioni omnino assensi sint: quemadmodum inter confessores quoque numerabuntur, qui propter tormentorum necessitatem dissoluta corporis firmitate, non valentes iis resistere, qui in ora eorum vinum ex libaminibus effundebant. Deinceps autem de iis qui conscientiae martyrium peragunt, dicit, et illos cum confessoribus connumerat.

ZONAR. Qui sanctos martyres suppliciis divexabant, post tormenta multa nonnullis per vim adhi-

τοῖς ὁμολογηταῖς, καὶ πᾶς, κ. τ. λ. (Bene ms., παρὰ συλλειτουργῶν πάλιν ἤκουσα, quippe quia paulo superius dixerit sanctus Pater, Ἐγραψάν μοι... συλλειτουργοί. EDIT.)

bita, in ora illorum vinum infundebant ex libationibus, vel etiam ex idolo mactatis carnibus quidpiam illorum ori inserebant, ac thura ipsorum manibus injicientes, ipsos ad aram trahebant, et per vim comprehensis illorum manibus, aut thura aræ superfundebant; aut etiam carbones cum thure imponebant ipsorum manibus, ut ardoris cruciatum minime ferentes, thus cum carbonibus in aram effunderent; ab eisdem nempe detinebantur. Ejusmodi in sacro ministerio censeri posse affirmat, vel potius in confessorum ordine collocari. Neque enim sua sponte vel degustabant libationes, vel thus imponebant aræ, sed vi coacti, ratione illorum actioni minime consentiente: quemadmodum et quibus tormentorum necessitate resolutus fuerat vigor corporis, ut nec moveri nec loqui possent, nec vinum libationum in ora ipsorum per vim injicientibus obsistere, ii quoque locum inter confessores obtinebunt. Dissertit autem mox de iis qui conscientie martyrium peragunt, ac eos quoque in confessorum numero locat.

CANON XV.

« Non reprehendet nos quispiam, quartam et sextam feriam observantes, in quibus nobis jejunare secundum traditionem cum ratione preceptum est. Quartam quidem propter initum a Judæis consilium de prodicione Domini: sextam autem, quod ipse pro nobis passus sit. Diem enim Dominicum lætitiæ diem agimus, quod in eo resurrexerit: in quo nec genua quidem flectere accepimus. »

BALS. Consequenter sexagesimo quarto canonis apostolico, qui decernit non esse nobis jejunandum Sabbatis, præter unum Sabbatum, magnum scilicet; et sexagesimo nono qui valde punit eos qui sacra Quadragesima non jejunant, omnique quarta et sexta feria, præsens quoque decernit.

ZONAR. Semper, inquit, quarta et sexta cujuslibet hebdomadæ feria jejunandum: nec nos quisquam jejunantes reprehendet: causasque subjungit. Dominica vero die non est jejunandum, quippe quæ sit gaudii ob Domini resurrectionem. Neque vero, inquit, in ea genua flecti oportere accepimus. Observandum igitur verbum illud, *accepimus*, et illud, *nobis ex traditione preceptum est*. Nam hinc quoque apparet inveteratam consuetudinem pro lege fuisse acceptam. Magnus porro Basilius causas quoque adnectit, ob quas Dominica die, et a Paschate ad Pentecostem usque, genua flectere veritum est. Lege et sexagesimum sextum apostolicum canonem et sexagesimum nonum.

αὐτῶν ἐνέχεον οἶνον ἐκ τῶν σπονδῶν, ἢ καὶ ἐκ τῶν εἰδωλοθύτων κρεῶν ἐνέβαλον εἰς τὸ στόμα αὐτῶν, καὶ ταῖς χερσὶν αὐτῶν ἐπιτιθέντες λιθαιῶν, εἴλον αὐτοὺς ἐπὶ τὸν βωμὸν, καὶ τὰς χεῖρας αὐτῶν κρατοῦντες βίβρα, τὸν λιθαιῶν ἐπέχεον τῷ βωμῷ, ἢ καὶ ἄνθρακας μετὰ λιθαιῶν ταῖς παλάμαις αὐτῶν ἐπιτίθουσι, ἵνα μὴ φέροντες τὴν ὀδύνην τὴν ἐκ τῆς καύσεως ἐπιπέσει: τὸν λιθαιῶν σὺν τοῖς ἄνθραξι τῷ βωμῷ κατείχοντο γὰρ παρ' αὐτῶν. Τοὺς τοιοῦτους φησὶ δύνασθαι εἶναι: ἐν τῇ λειτουργίᾳ, ἢ μᾶλλον καὶ ἐν τοῖς ὁμολογηταῖς τετάχθαι: οὐ γὰρ οἰκεῖ προαιρέσει ἢ τὸν σπονδῶν ἐγεύσαντο, ἢ τὸν λιθαιῶν ἐπέβαλον τῷ βωμῷ, ἀλλ' ἢ βίβρα, τοῦ λογισμοῦ αὐτῶν τῇ πράξει μὴ συγκατατιθεμένου. Ὡς περ καὶ οἱ τῆ τῶν βασιάνων ἀνάγκη παραλυθέντες τὸν τόνον τοῦ σώματος, ὡς μήτε κινηθῆναι δύνασθαι, μήτε φθέξασθαι, καὶ ἀντιστῆναι τοῖς βίβρα εἰς τὰ στόματα αὐτῶν ἐκχεῖσι τὸν οἶνον τῶν σπονδῶν, κἀκεῖνοι τοῖς ὁμολογηταῖς συνταχθήσονται. Ἐξῆς δὲ περὶ τῶν διανοόντων τὸ τῆς συνεύσεως μαρτύριον λέγει, κακεῖνους τοῖς ὁμολογηταῖς συναριθμῶν.

KANON IE' (18).

« Οὐκ ἐγκαλέσει τις ἡμῖν παρατηρουμένοις τε τράδα καὶ παρασκευῆν, ἐν αἷς καὶ νηστεύειν ἡμῖν κατὰ παράδοσιν εὐλόγως προσετέτακτο. Τὴν μὲν γὰρ τετράδα (19) διὰ τὸ γενόμενον συμβούλιον ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ τῇ προδοσίᾳ τοῦ Κυρίου: τὴν δὲ παρασκευῆν. ὅτι: αὐτοὺς ὑπὲρ ἡμῶν ἔπαθε. Κυριακὴν δὲ χαρμωσύνης ἡμέραν ἄγομεν διὰ τὸν ἀναστάντα ἐν αὐτῇ, ἐν ἣ ὠδὲ γόνατα κλίνειν παρελήφαμεν. »

ΒΑΣΣ. Ἀκολουθῶν τῷ ξδ' ἀποστολικῷ κανόνι, τῷ διοριζομένῳ μὴ νηστεύειν ἡμᾶς κατὰ τὰ Σάββατα, πλὴν τοῦ ἐνὸς μόνου Σαββάτου, τοῦ μεγάλου δηλαδὴ καὶ τῷ ξθ' κανόνι, τῷ κολάζοντι μεγάλως τοὺς μὴ νηστεύοντας τὴν ἁγίαν Τεσσαρακοστὴν, καὶ κατὰ πᾶσαν τετράδα καὶ παρασκευῆν, καὶ ὁ παρῶν κανῶν διατάσσεται.

ZONAR. Ἀεὶ φησι τὰς τετράδας καὶ τὰς παρασκευὰς ἐκάστης ἑβδομάδος νηστεύειν: καὶ οὐκ αἰτιάσεται τις ἡμᾶς νηστεύοντας: καὶ τὰς αἰτίας προστίθισιν. Τὴν δὲ Κυριακὴν νηστεύειν οὐ δεῖ, χαρμωσυνον οὖσαν διὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἀνάστασιν: οὐδὲ γόνου κλίνειν ἐν αὐτῇ, φησὶ, παρελήφαμεν. Σημειώτέον οὖν τὸ *παρελήφαμεν*, καὶ τὸ κατὰ παράδοσιν ἡμῖν προστέτακται. Κάντεῦθεν γὰρ φαίνεται, ὅτι τὸ ἐπὶ μακρῶν κρατήσαν ἔθος ἀντὶ νόμου λελόγισται. Ὁ δὲ μέγας Βασιλεὺς καὶ τὰς αἰτίας προστίθισι, δι' ἃς ἀπηγόρευται κλίνειν ἐν Κυριακῇ γόνου καὶ ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς. Ἀνάγνωθι καὶ τὸν ξς' ἀποστολικὸν κανόνα, καὶ ξθ'.

VARIE LECTIONES.

α' διὰ τὸ πεπονθέναι αὐτὸν ὑπὲρ ἡμῶν.

(18) *Kanon* ιε'. In ms. regio 2038 præfigitur hic titulus huic canonis: *Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὸ Πάσχα*. HARDOUIN.

(19) *Τὴν μὲν γὰρ τετρ.* Cotelerius ad *Const. apost.* lib. II, cap. 59, huic canonem ex regii mss. ita complet ac restituit: *Τὴν μὲν τετράδα διὰ τὸ γενόμενον συμβούλιον ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ τῇ προδοσίᾳ*

τοῦ Κυρίου τὴν δὲ παρασκευῆν, διὰ τὸ πεπονθέναι αὐτὸν ὑπὲρ ἡμῶν: τὴν γὰρ Κυριακὴν χαρμωσύνης ἡμέραν ἄγομεν διὰ τὸν ἀναστάντα ἐν αὐτῇ: ἐν ἣ ὠδὲ γόνατα κλίνειν παρελήφαμεν. Atque ita pariter ex laudato regio codice 2038 et aliis locum supplevit Hardouinus.

S. PETRI

EPISTOLA AD ECCLESIAM ALEXANDRINAM.

(Ex Gallandio.)

Petrus in fide Dei stabilitis dilectis fratribus in Domino salutem. Quoniam cognovi Meletium nihil per utilitatem (20) (cui nec beatissimorum episcoporum ac martyrum epistola placuit), sed insuper ingressum nostram parociam, tantum sibi assumpsisse, ut etiam ex mea auctoritate presbyteros, et

quibus permissum erat egentes visitare, conaretur separare; et indicium suæ cupiditatis in principatu, quosdam sibi ordinasse in carcere: modo illud observate, ne ei communicetis, donec occurram illi cum sapientibus viris, et videam quæ sunt quæ cogitavit. Valet.

ΠΕΤΡΟΥ

ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ

Ἐκ τοῦ

ΠΕΡΙ ΘΕΟΤΗΤΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ

PETRI SANCTISSIMI ALEXANDRIÆ EPISCOPI

ET MARTYRIS

EX LIBRO DE DEITATE

(Interprete Mario Mercatore (21). — Ex actis conc. Ephes., act. 1, tom. III *Concil.*, p. 1051 ed. Venet. 1728, et act. vii, c. 2, *ibid.*, p. 1362. — Ap. Gall.)

Ἐπειδὴ καὶ ἀληθῶς ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰη- A
σοῦ Χριστοῦ ἐγένετο· ἔθεν καὶ χάριτί ἐσμεν σεσωσμέ-
νοι, κατὰ τὸ ἀποστολικὸν ῥητόν· Καὶ τοῦτο, φησὶν,
οὐκ ἐξ ὑμῶν· Θεοῦ τὸ δῶρον (22)· οὐκ ἐξ ἔργων,
ἵνα μὴ τις καυχῆσθαι· θελήματι Θεοῦ (25) ὁ Λό-
γος σὰρξ γενόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθείς ὡς ἄνθρω-
πος, οὐ κατελείφθη (24) τῆς θεότητος. Οὐδὲ γὰρ ἵνα
τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἢ δόξης τέλειον ἀποστή, πτω-
χέυσας πλούσιος ὢν, τοῦτο ἐγένετο· ἀλλὰ ἵνα καὶ τὸν
θάνατον ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν ἀναδέξεται, δι-
ναιος ὑπὲρ ἀδίκων, ὅπως ἡμᾶς προσαγάγῃ τῷ Θεῷ,
θανατωθεὶς μὲν σαρκί, ζωοποιηθεὶς δὲ πνεύματι. Καὶ
μεθ' ἑτέρα· Ὅθεν καὶ ὁ εὐαγγελιστῆς ἀληθεύει λέ-
γων· Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν

Quoniam certe gratia et veritas per Jesum Chri-
stum facta est¹: unde et gratia sumus salvati,
juxta apostolicum dictum²: *Et hoc, inquit, non
ex vobis, neque ex operibus, ne quis gloriatur. Vo-
luntate Verbum caro factum est³, et habitu inven-
tum ut homo⁴. Non est tamen a deitate desitutum.
Neque enim ut a sua gloria et virtute desisteret,
cum esset dives, pauper est factus⁵; sed et ut
mortem pro nobis peccatoribus ipse sustineret, ju-
stus pro injustis, et ut nos offerret Deo, mortuus
quidem carne, vivificatus autem spiritu⁶. *Et post
alia*: Unde et evangelista asserit veritatem dicens:
Verbum caro factum est, et habitavit in nobis⁷.
Scilicet ex quo angelus Virginem salutavit, dicens:*

¹ Joan. 1, 17. ² Ephes. 11, 8, 9. ³ Joan. 1, 14.
⁴ Joan. 1, 14.

⁵ Philipp. 11, 7. ⁶ II Cor. viii, 9. ⁷ Petr. 11, 18.

(20) *Utilitatem*. Suppl. *agere*.

(21) Hæc interpretatio MARI MERCATORIS existat pag. 175, edit. Baluz. Integer autem hic locus recitatur etiam in Conc. Chalc. act. 1. Latine tantum ex alia vetere versione, tom. IV, p. 1158.

(22) Θεοῦ τὸ δῶρον. Hæc sane in textu Paulino Ephes. 11, 8, quæ tamen omisit interpres. Sed ea

fortasse deerant in suo exemplari, ut conjicimus ex ejus versione.

(25) Θελήματι Θ. Ista et sequentia Græbius illustrat in Annot. ad G. Bulli *Defens. fid. Nic.* p. 173.

(24) Οὐ κατελείφθη. In ms. Seguieriano, οὐκ ἀπελείφθη.

Ave, gratia plena, Dominus tecum *. *Dominus autem tecum, dixit Gabriel, pro eo quod est Deus Verbum tecum. Demonstrat enim id nasci in vulva et carnem futurum, juxta quod scriptum est* 9 : *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi : ideoque quod nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei. Et porro post alia : Deus autem Verbum, viro absente, voluntate Dei qui omnia facile operatur, factum est in vulva virginis caro, non egens viri operatione aut praesentia. Viro enim efficacior fuit Dei virtus inumbrans virgini, super-*

veniente etiam simul Spiritu sancto.

δηθηεις τῆς ἀνδρὸς ενεργείας ἢ παρουσίας. Ἐνεργέστερον γὰρ τοῦ ἀνδρὸς ἐνεποίησεν ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ἐπισκιάσασα τῇ Παρθένῳ σὺν τῷ ἐπεληλυθότι ἁγίῳ Πνεύματι.

*ἡμῶν· τότε δὴ τότε (26), ἀφ' οὗ ὁ ἄγγελος ἠσπάσατο τὴν Παρθένον εἰπών (27)· Χαῖρε κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. Τὸ γὰρ, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ, νῦν ἐστὶν ἀκούσαι τοῦ Γαβριὴλ, ἀντὶ τοῦ, Ὁ Θεὸς Λόγος μετὰ σοῦ. Σημαίνει γὰρ αὐτὸν, γενόμενον (28) ἐν μήτρᾳ, καὶ σάρκα γενόμενον, καθὼς γέγραπται· Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον, κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ. Καὶ πάλιν μεθ' ἐτε-
ρα· Ὁ δὲ Θεὸς Λόγος παρὰ τὴν ἀνδρὸς ἀπουσίαν, κατὰ βούλησιν τοῦ πάντα δυναμένου κατεργάσασθαι Θεοῦ, γέγονεν ἐν μήτρᾳ τῆς Παρθένου σάρξ, μήτε*

S. PETRI EPISCOPI ALEXANDRIÆ ET MARTYRIS

Ex homilia De adventu Salvatoris nostri.

I.

(Apud Leontium Byzantinum, lib. 1 *contra Nestor. et Eutych.*, tom. I *Theis. Canis.*, pag. 330. — Ex Galland.)

(1) Et Judæ dixit 10 : *Osculo Filium Dei tradis?* Hæc et his similia, et signa omnia quæ fecit et virtutes demonstrant esse eum Deum factum hominem. Utraque itaque demonstrantur, et quod erat Deus natura, et quod fuit homo natura.

II.

ΠΕΤΡΟΥ ΜΑΡΤΥΡΟΣ ΠΑΠΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΕΚ ΤΟΥ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΠΙΔΗΜΙΑΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.

(Ex Leonti Hierosolymitano, *Contra Monophysitas*, ap. Mai, *Script. vet. t. VII*, p. 134.)

Τὸ συναμψότερον τοίνυν δείκνυται, ὅτι Θεὸς ἦν φύσει, καὶ γέγονεν ἀνθρώπος φύσει.

ΠΕΤΡΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ.

*Ὅτι ἀπλανῶς ἐταξαν οἱ Ἑβραῖοι τὴν ἰδ' τοῦ ἁ' μηνὸς τῆς σελήνης ἕως τῆς ἀλώσεως τῶν Ἰεροσολύμων.

EX PETRO ALEXANDRIÆ EPISCOPO

ET MARTYRE.

De eo quod decimam quartam primi mensis lune usque ad Hierosolymorum excidium recte statuerint Hebraei.

(Apud Galland.)

I.

Ex Chronico Paschal. pag. 4 seqq. edit. Venet. 1729.

I. Quandoquidem magna est ubique Dei misericordia, hunc benedicamus, et quod Spiritum veritatis nobis miserit, deducens nos in omnem veri-

* *Luc. i, 28.* * *ibid. 55.* * *Luc. xxi, 48.*

(25) Vid. Grabium in adnotat. ad G. Bulli *Defens. fid. Nic.* pag. 172.

(26) *Δὴ τότε.* Leg. δηλονότι, ut in subjecto fra-

I. Ὡς . . . μέγα ἔλεος τοῦ Θεοῦ ἐν παν . . . εὐχαριστοῦμεν αὐτῷ, καὶ ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας κατέπεμψεν ἡμῖν, ὁδηγήσας ἡμᾶς εἰς τὴν ἀλήθειαν πᾶ-

gmento II.

(27) *Εἰπών.* Καὶ εἶπε.

(28) *Γενώμενον.* Scrib. γεννώμενον, ut infra.

σαν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ νενομοθετημένος μὴν τῶν νέων ἀρχὴ μηνῶν, καὶ πρῶτος ἐν τοῖς μηνῶσι τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐγνωρίσθη ἡμῖν· καὶ ὑπὸ τῶν παλαιῶν συγγραφέων πῶν πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ ὑπὸ τῶν νέων τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐδελεχθη ὁροθεσίαν ἔχειν εἰλικρινεστάτην, καὶ καταφανεστάτην, διὰ τὴ μάλιστα ἔσθ' ὅτε μὲν τὰ νέα ἐν τισι τόποις προλαμβάνειν, ἔσθ' ὅτε δὲ ὑστερεῖν τὸ ποτὲ πρῶτον, ποτὲ δεύτερον γενέσθαι· ὡςπερ οὖν καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῆς πρὸ τοῦ Πάσχα νομοθεσίας ἐγένετο, καθὼς γέγραπται· Ὁ δὲ πυρὸς καὶ ἡ δλίυρα οὐκ ἐπλήγη, ἔψυμα γὰρ ἦν. Ὅθεν καλῶς νενομοθετῆται ἀπὸ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας, εἰς ὅποιαν δ' ἂν ἐβδομάδα ἐμπέση ἡ τεσσαρεσκαίδεκαταία τοῦ πρώτου μηνῶς, ἐν αὐτῇ ἐπιτελεῖν τὸ Πάσχα, μετὰ τοῦ καὶ ἐγκώμια προποδίστατα καὶ ἄρμωστικώτατα εἰς τοῦτο παρεληφθῆναι. **B** Πρῶτος γὰρ, φησὶν, οὗτος μὴν ὑμῖν . . . καὶ ἀρχὴ μηνῶν ἐν τοῖς μηνῶσι τοῦ ἐνιαυτοῦ γέγραπται· ὅτε ὁ μὲν ἥλιος ἐν θέρει γενόμενος τὰ φῶτα πλεονα καὶ λαμπρότερα ἀποδίδωσιν· ἡ δὲ ἡμέρα ἐπεκτεινομένη, μεγαθύνεται, τῆς νυκτὸς ὑποστελλομένης καὶ μειουμένης· τὰ δὲ νέα σπέρματα ἐπανθήσαντα διακαθαίρεται εἰς τὰς ἄλωνας συγκομιζόμενα. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἀκρόβρια βλαστάνει· καὶ ἐπανθεῖ ἐπιχωρῆσ . . . ἐπαγόμενα. Εὐθέως γοῦν ἐπικαταλαμβάνονται· ἐν παραλλαγῇ διαφόρων καὶ ποικίλων καρπῶν· ὡς καὶ σταφυλὴν ποτε εὐρίσκεισθαι κατ' αὐτὸν τὸν καιρὸν, καθὼς καὶ ὁ νομοθέτης φησὶ, *Καὶ αἱ ἡμέραι ἑαρος, πρόδρομοι σταφυλῆς, ἥλιχα ἀπέστειλε τοὺς κατασκοπεύοντας τὴν γῆν, ἤνεγκαν τὸν μέγαν βότρυν ἐν ἀναφορῆσιν, καὶ ἀπὸ τῶν βοῶν καὶ ἀπὸ τῶν συκῶν. Τότε γὰρ, ὡς φασὶ, καὶ ὁ κτίστης καὶ ὁ δημιουργὸς τῶν ἀπάντων Θεὸς ἡμῶν αἰώνιος, τὰ πάντα συνεστήσατο, εἰς ἅπερ κατέλεξε· Βλαστῆσάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπείρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιῶν καρπὸν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἐπήνεγκεν, ὅτι, καὶ ἐγένετο οὕτω. Καὶ μάλα καλῶς καὶ δικαίως ἐξέφανε τὸν παρ' Ἑβραίοις νομοθετηθέντα πρῶτον μῆνα· ὃν ἐγνωμεν πεφυλαγμένον παρὰ Ἰουδαίους μέχρι τῆς ἀλώσεως Ἱερουσαλήμ, διὰ τὴ μάλιστα Ἑβραίοις οὕτω παραδεικνέαι· μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν λεληρημένον κατὰ τινα καὶ ἐν τούτῳ πύρωσιν· ὃνπερ ἡμεῖς ἐνθέσμως καὶ εἰλικρινῶς ἐπιτηροῦντες παρελάβομεν. Καὶ ἐν τούτῳ κατὰ . . . ῥητὸν, λέγων . . . διζομένην εἰς . . . ὃν ἡμέραν τῆς ἀγίας ἐορτῆς ἡμῶν, ἤνεπερ ἡ ἐκλογὴ ἐπέτυχεν· οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρίθησαν, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή. *Καὶ μεθ' ἕτερα·**

II. Καὶ ταῦτα γὰρ φησὶ· *Πάντα ποιήσουσιν εἰς ἑμῶς· ὅτι οὐκ ἐγνωσαν τὸν πέμψαντά με.* Εἰ δὲ τὸν πέμψαντα, καὶ τὸν πεμφθέντα ἠγνόησαν, οὐκ ἔστιν ἀμφιδόλαιον, ὅτι καὶ τῆς νομοθεσίας τοῦ Πάσχα τὴν ἀγνωσίαν ἔσχασαν· ὡς μὴ μόνον τῆς κατ' ἐκλογὴν τοποθεσίας ἐκπασεῖν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀρχῆς τῶν μηνῶν τοῦ πρώτου ἐν τοῖς μηνῶσι τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ τὴν τεσσαρεσκαίδεκαταίαν οἱ πάλα· εἰλικρινῶς ἐπιτηροῦν-

A tatem. Ideo quippe mensis novorum a lege inductus mensium exordium, ac primus inter anni menses nobis notus factus est : et ab antiquis scriptoribus qui ante, et a posterioribus qui post Hierosolymorum excidium vixere, sincerissimum ac evidentissimum habere terminum demonstratum est : præsertim, quod nova interdum quibusdam in locis præverti : interdum etiam resciri, vel serius fieri præcocia contingat, quomodo erat in ipso ante Pascha legislationis initio : juxta quod scriptum est ¹ : *Triticum autem et far non sunt lesa, quia serotina erant.* Unde recte a lege præscriptum est, ut a verno æquinoccio, in quamcunque hebdomadem incidat decimaquarta primi mensis, in illa Pascha agatur, sumptis prius ad illud celebrandum decentibus ac consentaneis eucomiis. **B** *Primus enim, inquit ², hic mensis vobis principium mensium in mensibus anni scriptus est :* cum sol scilicet æstivo tempore plura longe lumina et clariora emittit : dies vero producit, sitque major, dum nox contrahitur ac minuitur : nova porro semina cum floruerint, perpurgantur, et ad areas deferuntur. Neque tamen ista duntaxat, sed et universa pullulant arbusta, et in flores evadunt. Statim igitur varios diversosque fructus alternatim emittere deprehenduntur ; ita ut interdum botrus, interdum fructus alius uno eodemque tempore reperitur, quemadmodum ait legislator ³ : *Et dies veris præcursores botri, quando misit qui specularerit terram, attulerunt ingentem botrum in vectibus, de malis quoque granatis et de ficibus.* Tum enim ait conditor universorumque opifex Deus noster æternus, omnia confert ad ea quæ elegit : *Germinet terra herbam virentem et faciens semen juxta genus suum et similitudinem suam, et lignum fructiferum faciens fructum, cujus semen in se ipso sit super terram ⁴.* Tum subdit ⁵ : *Et factum est ita : et vidit Deus quod esset bonum.* Quin etiam ostendit primum qui apud Hebræos lege inductus est mensem, quem observatum fuisse a Judæis novimus usque ad Hierosolymorum excidium ; quia id maxime sic Hebræis traditum est. Post excidium vero idem ludibrio est habitus ex quadam cordis obduratione, quem nos legitime ac sincere observantes recepimus, et in hoc juxta..... verbum, cum ait..... diem sanctæ festivitatis nostræ, quem electio consecuta est ⁶ : cæteri vero occaluerunt, quemadmodum dixit Scriptura. *Et post alia :*

II. Hæc quippe ait : *Omnia facient vobis (propter nomen meum) quoniam non cognoverunt qui misit me ⁷.* Si autem et eum qui misit, et qui missus est nescierunt, dubitare haud licet ; quin Pascha a lege præceptum ignoraverint, ut non in loci electione duntaxat, sed etiam in mensis qui primus est inter anni menses, exordio erraverint, cuius decima quarta sincere observata, post æquinoc¹ :

¹ Exod. ix, 32.

² Exod. xii, 2.

³ Num. xii, 24.

⁴ Genes. i, 11. ⁵ *ibid.* 12. ⁶ Rom. xi, 7. ⁷ Joan. xv, 21.

Pascha veteres celebrarunt juxta divinum præceptum, cum illud hodie ante æquinoctium nunc peragant, ac negligenter quidem et erronee omnino; ignorantes quemadmodum sua in tempestate fecerunt, ut ipsemet fatetur qui in istis descriptus est.

III. Sive igitur errantes Judæi juxta lunarem cursum mense Phamenoth suum interdum agant Pascha, sive juxta mensem intercalarem unoquoque triennio mense Pharmuthi, nostra non interest. Nihil quippe aliud nobis propositum est, quam ut ejus passionis memoriam agamus, atque adeo hoc ipso tempore; quomodo qui suis ipsi oculis spectare tradiderunt, priusquam Ægyptii crederent. Neque enim observato lunari cursu, illud necessario peragunt xvi die Phamenoth, semel vero quolibet triennio mense Pharmuthi: ab initio quippe et ante Christi incarnationem ita videntur egisse. Unde cum illos arguit Dominus per Prophetam, ait: *Et dixi: semper hi errant corde, et juravi in ira mea si introibunt in requiem meam*¹.

IV. Quod quidem, ut vides, vel in eo etiam maxime mentiri apparet, non in homines modo, sed etiam in Deum. Ac primo, cum in hoc nunquam erraverint Judæi, ut qui cum iis qui suis ipsi oculis viderunt et ministri fuerunt, conversabantur, multo magis neque ab initio antequam Christus nasceretur. Neque enim propter legis de Paschate præceptum illos ait Deus semper corde errasse, quemadmodum scripsisti, sed propter aliorum opera, cum scilicet ad idolorum cultum et ad fornicationes sese illos convertisse adverteret.

V. *Et post pauca*: Vel in hoc multum, multumque omnino, si quidem dormitabas, te ipsum Ecclesiastæ flagellis excitasti, memor præsertim loci illius, ubi ait, *lapsus a terra vel a lingua*². Quippe, ut rursus vides, objectum a te crimen in illorum duces reflectitur: quin etiam magnum subsequens periculum licet suspicari, utpote cum audiamus, lapidem quem quis in altum projecit in illius caput recidere. Multo magis temerarius est, qui in hoc Moysen, talem Dei servum, audet criminari, vel qui ei successit Jesum filium Nave, vel qui exinde hos recte sunt sectati, vel qui ipsimet incepere; iudices, inquam, ac reges, vel quos Spiritus sanctus inspiravit prophetas, illosque qui inter summos pontifices inculpati existere, quique traditiones secuti nihil immutarunt, verum in opportuna Paschatis observatione, ut et in aliis suis festivitatibus, consenserunt.

¹ *Psal. xciv, 10, 11.* ² *Eccli. xx, 20.*

(29) Eadem profert Petavius in *Uranologio*, pag. 213 seq.

(29*) *Ἐμβολισμὸν*. Forte ἐμβόλιμον. EBIT.

(30) *Ἄλλοι*. Leg. ἄλλως.

Α τες μετὰ τὴν ἰσημερινὰν ἔθουον τὸ Πάσχα, κατὰ τὴν θέλαν παραγγελλάν· οἱ γὰρ νῦν πρὸ ἰσημερίας αὐτὸ ποιοῦσι, πάνυ ἀμελῶς καὶ κατεσφαλμένως, ἀγνοῦντες· ὡσπεροῦν καὶ ἐπέτος ἐποίησαν, ὡς καὶ αὐτὸς συνομολογῶν ὁ ἐν τούτοις γραφεῖς.

III. (29) Εἴτε οὖν σφαλλόμενοι Ἰουδαῖοι κατὰ τὸν σεληνιακὸν δρόμον, ποτὲ μὲν Φαμενώθ ἀγούσι τὸ ἐαντῶν Πάσχα· εἴτε κατὰ τὸν ἐμβολισμὸν (29*) μῆνα κατὰ τριετίαν τῷ Φαρμουθί, οὐδὲν ἡμῖν διαφέρει. Πρόκειται γὰρ ἡμῖν ἕτερον ἢ τὴν ἀνάμνησιν τοῦ πάθους αὐτοῦ ποιεῖσθαι, καὶ κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν· ὡς ὁ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται παραδεδώκασι, πρὶν Αἰγύπτῳ πιστεῦσαι. Οὐ γὰρ νῦν πρῶτον ἐπιτηροῦντες τὸν σεληνιακὸν δρόμον ἀγούσιν αὐτὸ ἐξ ἀνάγκης ἢ μὲν τῷ Φαμενώθ, ἀπαξ δὲ κατὰ τριετίαν τῷ Φαρμουθί· ἀπ' ἀρχῆς γὰρ καὶ πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας πάντοτε οὕτω ποιῶντες φαίνονται. Ὅθεν καὶ αἰτιώμενος αὐτοὺς ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Προφήτου ἔλεγε· *Καὶ εἶπον· Ἄε κλιωνῶνται τῇ καρδίᾳ· ὡς ὠμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάταυσίν μου.*

IV. Ὅπερ, ὡς ὀρᾶς, καὶ ἐν τούτῳ φαίνεται τὰ μέγала ψευδηγορῶν, οὐ μόνον κατὰ ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ Θεοῦ. Πρῶτον μὲν, ἐπεὶ οὐδέπω εἰς τοῦτο ἐπλανῶντο Ἰουδαῖοι, ἠγίκα συνῆσαν αὐτοῖς ὁ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπρέται, πολλῶν δὲ μᾶλλον οὐδὲ ἀπ' ἀρχῆς πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας. Οὐδὲ γὰρ τὴν νομοθεσίαν τοῦ Πάσχα λέγει αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἀεὶ πλανωμένους τῇ καρδίᾳ, ὡσπερ συνέγραψας, ἀλλὰ διὰ τὴν ἄλλην πᾶσαν παρακοήν, καὶ διὰ τὰ πονηρὰ καὶ ἀειδῆ αὐτῶν ἔργα, ἅτε δὴ ὄρων αὐτοὺς ἐν εἰδωλοατρείαις καὶ πορνείαις ἀναστρεφομένους.

V. *Καὶ μετ' ὀλίγα*· Ὡστε καὶ ἐν τούτῳ πολὺ, καὶ πάνυ γε πολὺ, ἐπεὶ καθύπνωσας, διέγειρον ἑαυτὸν τοῖς τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ βουκέντροις, μεμνημένους μάλιστα τοῦ λέγοντος· *ὀλισθημα ἀπὸ ἐδάφους ἢ ἀπὸ γλώσσης*. Καὶ γὰρ, ὡς πάλιν ὀρᾶς, ἐπὶ τοὺς καθηγησαμένους αὐτῶν φθάνει τὸ ἐπενεχθὲν ὑπὸ σὺ ἔγκλημα· καὶ ἔστιν ὑφορᾶσθαι τὸν παρακολουθοῦντα μέγαν κίνδυνον. ἅτε δὴ ἀκούοντων ἡμῶν, ὅτι ὁ βάλων λίθον εἰς ὑψος ἐπὶ κεφαλὴν αὐτοῦ βάλλει. Εὐγεργὴς δὲ ἄλλον (30), καὶ πᾶς ὅστις τολμᾷ, ἐν τούτῳ καὶ Μωϋσῆ, τὸν τηλικούτον θεράποντα τοῦ Θεοῦ, αἰτιῶσθαι, ἢ τὸν διαδεξάμενον αὐτὸν Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ναυῆ, ἢ τοὺς καθεξῆς τοὺς εὐ παρηκολουθηκότας αὐτῶν, καὶ ἀρξάντας· λέγω ἔτι τοὺς κριτάς, καὶ τοὺς φαινομένους βασιλέας, ἢ [δὲ] καὶ τοὺς πνευματοφόρους προφήτας· καὶ ἔτι τοὺς γενομένους ἐν αὐτοῖς ἀμπύπτους ἀρχιερέας οἴσει· καὶ μη'' σιν ἐπόμενοι ἀλλοιούν γε, ἐν τῇ τοῦ Πάσχα εὐκαιριμωτάτῃ παραφυλακῇ συνεφώνουν, ὡς ἐν ταῖς ἄλλαις αὐτῶν ἑορταῖς.

VI. Καὶ μεθ' ἕτερα· Ὅστις ἐπὶ τὸ ἀκινδυνότερον ἂ μᾶλλον, καὶ εὐφημότερον ἔχρῃν καταδραμεῖν, καὶ μὴ βυφοκινδύνας καὶ δυσφήμους γράφειν, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἀεὶ φαίνονται περὶ τὸ Πάσχα πλανώμενοι· ὅπερ οὐκ ἔχεις δεῖξαι, ὅποσα κἀν θέλης δημηγορεῖν τοῖς νυνὶ κατὰ πολλὴν πλάνην, τῆς τε νομοθεσίας τοῦ Πάσχα καὶ τῶν ἄλλων ἐκπεπωκόσι. Φαίνονται γὰρ οἱ πάλαι μετὰ ἑαρινὴν ἰσημερίαν αὐτὸ ποιοῦντες· ὅπερ δύνασαι γινῶναι ἐντυχῶν συγγράμμασιν ἀρχαίοις, οἷς μάλιστα ἀνεγράψαντο οἱ παρ' Ἑβραίοις σοφοὶ (31).

VII. Ὅτι μὲν οὖν μέχρι τοῦ Κυριακοῦ πάθους, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ὑστάτης ἀλώσεως Ἱεροσολύμων, τῆς γενομένης ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ βασιλέως Ῥωμαίων, ἀπλανῶς τάττων τὴν ἰδ' τοῦ πρώτου μηνὸς τῆς σεληνῆς ὁ Ἰσραηλίτης λαὸς τὸ νομικὸν ἐώρταξ Πάσχα, διὰ τούτων συντόμως ἀποδείδειται. Τῶν ἱερῶν τοίνυν προφητῶν, καὶ πάντων, ὡς ἔφην, ὁμοῦ τῶν ὁσίως καὶ δικαίως ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου πολιτευσαμένων σὺν παντὶ τῷ λαῷ τὸ τυπικὸν καὶ σκιῶδες Πάσχα ἑορταζόντων, ὁ πάσης ἀοράτου καὶ ὁρατῆς κτίσεως δημιουργὸς καὶ δεσπότης, ὁ μονογενὴς Υἱὸς, καὶ Λόγος ὁ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι συναϊδιος, καὶ ὁμοούσιος κατὰ τὴν θεότητα, ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ Θεὸς Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ἐπὶ συντελεῖα τῶν αἰώνων κατὰ σάρκα τσυχθεὶς ἐκ τῆς ἁγίας ἐνδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου, καὶ κατὰ ἀληθινὰν Θεοτόκου Μαρίας, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ὄφθεις, καὶ τοῖς ὁμοουσίως κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἀνθρώποις ὡς ἄνθρωπος ἀληθῶς συναναστραφείς, καὶ αὐτὸς σὺν τῷ λαῷ ἐν τοῖς ἔτεσι τοῖς πρὸ τοῦ κηρύγματος, καὶ τοῖς ἐν τῷ κηρύγματι τὸ νομικὸν καὶ σκιῶδες Πάσχα ἐπετέλεσεν, ἐσθίων τὸν τυπικὸν ἄμνον· οὐκ ἔβλεπον γὰρ καταλύσαι τὸν Νόμον ἢ τοὺς προφήτας, ἀλλὰ πληρῶσαι, αὐτὸς ἐν Εὐαγγελίοις εἰρήκεν ὁ Σωτὴρ. Ἐπεὶ δὲ ἐκήρυξεν, οὐκ ἔφαγε τὸν ἄμνον· ἀλλ' αὐτὸς ἔπαθεν ὡς ἀληθινὸς ἄμνος ἐν τῇ τοῦ Πάσχα ἑορτῇ, καθὼς διδάσκει ὁ θεολόγος καὶ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐν τῷ κατ' αὐτὸν Εὐαγγελίῳ, λέγων οὕτως· Ἄγουσιν οὖν τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ Καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον· ἦν δὲ πρῶτ', καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φῶρωσι τὸ Πάσχα. Καὶ μετ' ὀλίγα· Ὁ οὖν Πιλάτος, ἀκούσας τούτων τὸν λόγον, ἤγαγεν ἔξω τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ βήματος εἰς τέσσαρα λεγόμενον Λιθόστρωτον, Ἑβραϊστὶ δὲ Γαββαθᾶ. Ἦν δὲ Παρασκευὴ τοῦ Πάσχα· ὥρα ἦν ὡσεὶ τρίτη, καθὼς τὰ ἀκριβῆ βιβλία περιέχει, αὐτὸ τε τὸ ἰδιόχειρον τοῦ εὐαγγελιστοῦ, ὅπερ μέχρι τοῦ νῦν πεφύλακται χάριτι Θεοῦ ἐν τῇ Ἐφεσίων ἀγιωτάτῃ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ὑπὸ τῶν πιστῶν ἐκεῖσε προσκυνεῖται. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς φησιν εὐαγγελιστὴς· Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι, ἵνα μὴ μείνη ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰ σώματα ἐν τῷ σαββάτῳ (ἐπεὶ Παρασκευὴ ἦν· ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνη τοῦ σαββάτου), ἠρώτησαν τὸν Πιλάτον ἵνα κατεργῶσιν αὐτῶν τὰ σκέλη, καὶ ἀρθῶσιν. Ἐν αὐτῇ οὖν τῇ ἡμέρᾳ, ἐν ἣ ἔμελλον οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς

VI. *Et post alia* : Sed et tutius suaviusque longe magis currendum erat, non vero temere ac perperam scribendum, ab initio et semper circa Pascha errasse videri, cum id minime possis ostendere, quidquid ingerere velis iis, qui nunc cum plurimo errore a legis præcepto de Paschate et aliis aberrant. Videntur enim veteres illud egisse post verum æquinoctium, quod nosse tibi licebit libros veteres legenti, illosque maxime qui a sapientibus Hebræis sunt conscripti.

VII. Hactenus igitur usque ad Dominicam passionem, atque adeo in postremo Hierosolymitano excidio, quod sub Vespasiano Romanorum imperatore contigit, populum Israelitam xiv primi mensis lunæ recte statuta, legale celebrasse Pascha breviter demonstratum est. Sacris ergo prophetis omnibusque, ut dixi, sancte simul et juste in lege Domini versantibus, cum universo populo, typicum et umbratile Pascha celebrantibus, invisibilis et visibilis omnis creaturæ Conditor ac Dominus, unigenitus Filius, et Verbum Patri et Spiritui sancto coæternum, ejusdemque secundum substantiæ, Dominus noster et Deus Jesus Christus in sæculorum consummatione secundum carnem natus, ex sancta gloriosa domina nostrâ Dei Genitrice et semper virgine, ac revera Dei Genitrice Maria, et in terra visus, et ejusdem substantiæ secundum humanitatem cum hominibus, ut homo, vere conversatus, ipseque cum populo annis ante prædicationem, et in prædicatione legale et typicum Pascha celebravit, comedens agnum typicum : neque enim se venisse ut Legem solveret vel Prophetas, sed ut adimpleret, ipsemet in Evangeliiis dixit Salvator. Postquam vero prædicavit, non comedit agnum, sed ipse passus est ut verus agnus in Paschali festivitate, quemadmodum docet theologus et evangelista Joannes in Evangelio abs se conscripto, ubi sic ait : *Adducunt ergo Jesum a Caïpha in prætorium. Erat autem mane, et ipsi non introierunt prætorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent Pascha. Et post pauca* : *Pilatus autem cum audisset hos sermones, adduxit foras Jesum, et sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotos, Hebræice autem Gabbatha. Erat autem Parasceve Paschæ, hora quasi tertia : ut accurati libri prælerunt, ipsumque evangelistæ manu descriptum exemplar, quod divina gratia ad hæc usque tempora in sanctissima Ephesiorum Ecclesia asservatur, et a fidelibus ibi colitur. Rursum porro ait idem evangelista* : *Judæi ergo, quoniam Parasceve erat, ut non remanerent in cruce corpora Sabbato ; erat enim magnus ille dies Sabbati ; rogaverunt Pilatum ut frangerentur eorum crura et tollerentur. Isto igitur die quo Judæi manducaturi erant Pascha, crucifixus est Dominus noster et Salvator Jesus Christus, hostia factus iis qui sumpturi erant fidei, secun-*

¹ Joan. xviii, 28. ² Joan. xix, 13, 14. ³ *ibid.* 31.

(31) *Παρ' Ἑβραίοις σοφοί.* Hic interscrit auctor *Chromici Paschalis* locum ex Athanasio desumptum.

illum, mysterium, juxta quod scriptum est a beato Paulo¹: *Pascha enim nostrum pro nobis immolatus est Christus*; non vero, uti qui præ ignorantia labuntur, asserunt, cum Pascha manducaret, traditus est: quod neque ex sanctis Evangelii didicimus, neque quisquam ex beatis apostolis nobis tradidit. Quo igitur tempore passus est pro nobis secundum carnem Dominus noster et Deus Jesus Christus, legale non manducavit Pascha, sed, ut dixi, ipse ut verus agnus immolatus est pro nobis in umbratilis Paschatis festivitate, die Parasceves xiv primi mensis lunæ. Desiit ergo typicum Pascha, vero præsentem Paschate: *Pascha enim nostrum pro nobis immolatus est Christus*, ut superius dictum est, docetque vas electionis Paulus apostolus.

Τὸ γὰρ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός, ὡς πρόκειται, καὶ διδάσκει τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς ὁ ἀπόστολος Παῦλος.

II.

Ibid. pag. 175 D.

Erat autem Parasceve, hora quasi tertia, quemadmodum accurati libri continent, ipsumque evangelistæ Joannis autographum, quod usque ad hæc tempora, divina gratia, in sanctissima Ephesiorum Ecclesia servatur, et a fidelibus ibi colitur.

Ἐσπέραν ἐσθίειν τὸ Πάσχα, ἐσταυρώθη ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ Σωτὴρ Ἰησοῦς Χριστός, θύμα γενόμενος τοῖς μέλλουσι μεταληφθεῖσαι τῆς πίστεως τοῦ κατ' ἀδὸν μυστηρίου, κατὰ τὸ γεγραμμένον τῷ μακαρίῳ Παύλῳ· *Καὶ γὰρ τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός*· καὶ οὐχ ὡς τινες ἀμαθεῖα φερόμενοι διαθεβαιοῦνται, ὡς φαγῶν τὸ Πάσχα παρεδόθη· ἔπερ οὔτε παρὰ τῶν ἁγίων Εὐαγγελίων μεταβήκαμεν, οὔτε τις τῶν μακαρίων ἡμῶν ἀποστόλων παραδέδωκεν. Ἐν ᾧ οὖν καιρῷ (32) ἔκαθεν ὑπὲρ ἡμῶν κατὰ σάρκα ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς Ἰησοῦς ὁ Χριστός, τὸ κατὰ νόμον οὐκ ἔφαγε Πάσχα· ἀλλ', ὡς ἔφη, αὐτὸς ὡς ἀληθὴς ἀμνὸς ἐτύθη ὑπὲρ ἡμῶν ἐν τῇ τοῦ σκιάδου Πάσχα ἑορτῇ, ἐν ἡμέρᾳ παρασκευῇ τῇ ἰδ' τοῦ πρώτου μηνὸς τῆς σελήνης. Πέρασ οὖν ἀπειλησε

B τὸ τυπικὸν Πάσχα, τοῦ ἀληθινοῦ Πάσχα παραγενομένου· Τὸ γὰρ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός, ὡς πρόκειται, καὶ διδάσκει τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς ὁ ἀπόστολος Παῦλος.

Ἦν δὲ Παρασκευὴ (33), ὥρα ἦν ὡσεὶ τρίτη, καθὼς τὰ ἀκριβῆ βιβλία περιέχει, αὐτό τε τὸ βιβλίον τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, ἔπερ μέχρι νῦν πεφύλακται χάριτι τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Ἐφεσίων ἀγιωτάτῃ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ὑπὸ τῶν πιστῶν ἐκείσε προσκυνεῖται.

DE ANIMA ET CORPORE.

(Ex Leontii et Joannis *Rer. sacr.* lib. II, ap. Mai, *Script. vet.* t. VII, p. 85.)

Sancti Petri episcopi Alexandriæ, et martyris, ex Demonstratione quod anima non corpori præexistit.

Quæ ad divinitatem humanitatemque secundi de cælo hominis spectant, in superscriptis, secundum beatum Apostolum, exposuimus; nunc necessarium duximus, quæ ad primum hominem de terra terrenum pertinent, exponere, hoc nempe demonstraturi, unum eundemque eodem tempore fuisse creatum, quamvis aliquando separatim designetur homo exterior et homo interior. Si enim, juxta salutare Verbum, qui fecit ea quæ sunt extrinsecus, ipse fecit quod est intrinsecus; certe una operatione eodemque tempore utrumque fecit, illa scilicet ipsa die qua dixit Deus²: *Faciamus hominem secundum imaginem nostram et secundum similitudinem*: D

C Τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας καὶ μάρτυρος ἐκ τοῦ μὴ προϋπάρχειν τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος (34).

Τὰ περὶ τῆς θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος τοῦ δευτέρου ἐξ οὐρανοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὸν μακάριον Ἀπόστολον ἐν πρώτοις παραθέμενοι, ἀναγκαῖον ἡγήσασθε καὶ τὰ περὶ τοῦ πρώτου ἐκ γῆς χοϊκοῦ γεγεννημένου ἀνθρώπου παραθέσθαι, πρὸς τὸ δεῖξαι ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐν τῷ αὐτῷ καιρῷ γενόμενον, καὶ μερικῶς ποτε ὁ ἔσω καὶ ὁ ἔξω ἀνθρώπος λέγεται· εἰ γὰρ, κατὰ τὸν σωτήριον Λόγον, ὁ ποιήσας τὰ ἔξωθεν καὶ τὸ ἔσω αὐτὸς ἐποίησεν, ἀλλ' οὐκ ἔφ' ἅπασι καὶ ἐν (forte add. τῷ αὐτῷ) καιρῷ, τουτέστι ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ, ὅτε εἶπεν ὁ Θεός· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν*· ὡς ἐκ τούτου εὐδελον εἶναι ὅτι οὐκ ἀπὸ συνόδου, ὡς πρό-

¹ I Cor. v, 7. ² Gen. 1, 26.

(32) Ἐν ᾧ οὖν καιρῷ... τῇ ἰδ' τοῦ πρώτου μηνὸς τῆς σελήνης. Hunc locum ex veteri ms. exemplari recitat Casaubonus in *Exercit.* xvi, ad *Annal. eccl. Baron.*, § 12, pag. 410, ubi hæc habet: « Petrus Alexandrinus episcopus et martyr, in fragmento egregio quod nacltus sum ab Andrea Darmario Græco mercatore: Ἐν ᾧ καιρῷ ἔπαθεν, κ. τ. λ. »

(33) Ἦν δὲ Παρ. Hoc item excerptum ex *Petri Alexandrini disputatione De Paschate*, idem Casau-

bonus refert in *Exercit.* xvi modo laudata § 164, pag. 590, ex ipso antiquo exemplari descriptam, cujus modo meminimus. Quod quidem advertit cl. Cangius in notis ad *Chronicon Paschale*, pag. 442 D. quem tamen fugit alterum fragmentum a Casaubono superius relatum. Ad hunc autem locum digitum intendit Wesselingius, licet ipsum non citet, in *Probabil. lib. sing.*, cap. 1, pag. 6.

(34) Constat id opus a Petro contra Origenem fuisse conscriptum.

τος τινας ἐτέρου τύπου (ἴσ. τύπου) συνεληλυθότος, A
γεγένηται· εἰ γὰρ τὰ ἄλλα ζῶα κατὰ κέλευσιν ἐμ-
ψυχα ἐξήγαγεν ἡ γῆ, πολλῶ μᾶλλον ληφθεὶς ὑπὸ τοῦ
θεοῦ χροῦς ἀπὸ τῆς γῆς, δύναμιν ἐμψυχον ἔσχεν κατὰ
βούλησιν καὶ ἐνέργειαν θεοῦ.

unde manifestum est, hominem non ex conjun-
ctione corporis cum typo quodam præexistente for-
matum fuisse. Etenim si terra cætera animalia,
juxta jussionem Creatoris, animata produxit, mul-
to potius pulvis quem e terra sumpsit Deus, virtu-
tem vitalem a voluntate et operatione divina ac-
cepit.

ΕΚ ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ.

EX DOCTRINA PETRI ALEXANDRINI.

(Ex Leontio et Joanne *Rer. sacr. lib. II*, ap. Mai, *Script. vet. t. VII*, p. 96.)

Τάλας ἐγὼ οὐδὲ ἐμνήσθην ὅτι ὁ Θεὸς νοῦν ἐπιτι-
ρεῖ καὶ ψυχῆς ἀκούει φωνῆν· συνέγνων εἰς ἁμαρτίαν, B
πρὸς ἐμαυτὸν λέγων· « Ἐλεήμων ἐστὶν ὁ Θεὸς καὶ ἀν-
έξεταί μου· » καὶ μὴ πληγείς παραχρηῖμα, οὐκ ἐπαυσά-
μην, ἀλλὰ μᾶλλον κατεφρόνησα συγγνώμης, καὶ ἐδα-
πάνησα θεοῦ μακροθυμίαν.

Miser ego, non memini, Deum scrutari mentem,
et audire vocem animæ; cum conscientia mea de
peccato pactus sum, ad me ipsum dicens : « Miseri-
cors est Deus et sustinebit me ; » et cum illico
non essem percussus, non cessavi, sed magis di-
vinam tolerantiam contempsi et longanimitatem Dei
exhausi.

IN MATTHÆUM.

(Ex Justiniani imp. tractatu contra *Monophysitas*, ap. Mai, *Script. vet.*, VII, 306, 307.)

Καὶ ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον ὁ Κύριος λέγει πρὸς τὸν
παραδιδόντα αὐτόν· *Φιλίηματι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώ-
που παραδίδως!* Τοῦτο δὲ Πέτρος ὁ μάρτυς καὶ ἀρ-
χιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας ἐξηγούμενος λέγει ταῦτα C
καὶ τὰ τούτοις ὅμοια· « Τὰ τε σημεῖα πάντα ὅσα ἐποίη-
σεν, καὶ αἱ δυνάμεις, δείκνυσιν αὐτὸν Θεὸν ἐνανθρωπή-
σαντα· τὰ συναμφοτέρα τοίνυν δείκνυται, ὅτι Θεὸς ἦν
φύσει, καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος φύσει. »

Et in Evangelio secundum Matthæum, ait Domi-
nus ad eum qui ipsum tradebat : *Osculo Filium ho-*
minis tradis! Quod exponens Petrus in martyr et ar-
chiepiscopus Alexandria, hæc et his similia pro-
fert : « Signa omnia, quæcunque fecit, et virtutes,
de illo testantur quod Deus sit incarnatus : utrum-
que ergo simul demonstratur, illum nempe natura
Deum esse, et factum fuisse natura hominem. »

SANCTI PETRI ARCHIEPISCOPI ET MARTYRIS EX SERMONE (VEL LIBRO) DE THEO-
LOGIA.

Interim evangelista firmiter ait : *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.* Ex hoc cognoscimus,
angelum cum virginem salutavit dicens : *Gaude, gaudio plena, Dominus tecum ;* significare voluisse :
Dens Verbum tecum est : itemque denotare, illud de sinu ejus oriturum, et carnem factum iri, prout
scriptum est : *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi in te descendet ; ideoque et quod nasce-
tur ex te sanctum vocabitur Filius Dei.*

S. ALEXANDER

EPISCOPUS ALEXANDRINUS

NOTITIA

(GALLAND., *Veterum Patrum Biblioth.*, IV, Proleg., p. XIX.)

- I. Alexander in sede Alexandrina successor Achillæ. Ejus eximie dotes. Primus Arium detexit damnavitque.
- II. Alexandri studium in hæresi Ariana profliganda. Ejus dies et annus emortualis statuitur.
- III. Quæ scripserit Alexander ad hæresim Arianam oppugnandam. Exstat ejus epistola, Alexandro C.P. episcopo inscripta.
- IV. De hac epistola Holstenii sententia.
- V. Agitur de oratione Alexandri ad presbyteros et diaconos Alexandrinos et Mareoticos. Item de illius epistola encyclica, quæ res gestas exhibet in Ariana hæreseos exortu.

I. Achillæ qui exiguo tempore a Petri martyrio Alexandrinam Ecclesiam administravit, successus est Alexander circa annum Christi 312. Hujus præsulis eximias virtutes quas omnino præterire libuit Eusebio, alios scriptores ecclesiasticos omni laude prosecutos esse intelligimus. Passim enim audit et evangelicæ doctrinæ propugnator acerrimus (a), ὁ γενναῖος ἀποστολικῶν δογμάτων γενόμενος πρόμαχος et apostolicorum dogmatum vindex et patronus (b), ὁ τῶν ἀποστολικῶν δογμάτων συνήγορος atque (c) divinæ fidei episcopus... plenus sapientia, et Spiritu sancto fervens. Nimirum Alexander Arium primus et detexit et damnavit; sacrarumque litterarum vestigiis insistens, ut ait Theodoritus (d), Filium Dei, quem hæreticus homo creaturam et facturam vocabat, ejusdem esse dignitatis cum Patre, eamdemque cum Deo qui ipsum genuit, habere substantiam edocuit.

II. Et primum quidem monitis et consiliis hominem ab instituto revocare studuit. At ubi eum insanire suamque impietatem palam prædicare animadvertit sanctus antistes, Alexandria coacta una et altera synodo episcoporum Ægypti, ex presbyterorum ordine illum dejectum Ecclesiæ communionem privavit. Tum vero hujusmodi anathemate percussus hæresiarcha, cum magis adhuc magisque furere pergeret, anno tandem 325 Nicææ in Bithynia ex universo Christiano orbe convocatum est

magnum concilium, in quo impius ille ab Ecclesia exturbatus fuit atque proscriptus. Et multas quidem afflictationes multosque labores in hæresi Ariana profliganda pertulit, quamvis senex, beatissimus Alexander; quibus demum perfunctus in extrema senectute appositus est ad patres suos, ut scribit sanctus Athanasius (e); qui et alibi (f): « Mensibus quinque, ait (a) reditu Nicææ, nondum exactis, supremum diem obiit beatæ memoriæ Alexander: » οὐπω γὰρ πέντε μῆνες παρήλθον, καὶ ὁ μὲν μακαρίτης Ἀλέξανδρος τετελεύτησεν. Atque in eadem sententiam Theodoritus (g): « Cum, inquit, admirabilis ille episcopus Alexander qui Ari blasphemiam expugnavit, post quinque menses a synodo Nicæna vivendi finem fecisset, Alexandrinæ Ecclesiæ præsulatum Athanasius suscepit. » Hæc ille. Quam quidem temporis notationem, ut advertit eruditus Lequienius (h), in singulari quadam dissertatiuncula edisserens doctissimus Montfauconius, ostendit Alexandrum obiisse die 22 Barmudæ seu Pharmuthi, feria II, Aprilis nostri 17, anno proinde altero post Nicænam synodum, scilicet 326.

III. Scripsit Alexander encyclicas ad singulos episcopos litteras, τοῖς ἀπανταχοῦ κατὰ πόλιν, ut ex Socrate comperimus (i), quibus hæresim Arianam oppugnabat; easque ferme septuaginta fuisse refert Epiphanius (j). Suas porro epistolas vigilan-

(a) Theodor. *Hist. eccl.*, lib. 1, cap. 2.

(b) Id. *ibid.*

(c) Marcell. et Faust. *Libell. prec.*, sub init.

(d) Theodor. l. c.

(e) Athan. *Epist. ad episc. Ægypt.*, § 21, tom. I, page 993.

(f) Id. *Apolog. contr. Arian.*, § 59, pag. 178.

(g) Theodor. *Hist. eccl.*, lib. 1, cap. 26.

(h) Lequien. *Or. Christ.*, tom. II, pag. 399.

(i) Soer. *Hist. eccl.*, lib. 1, cap. 6.

(j) Epiph. *hær. LXIX*, § 4.

tissimum præsulem cum iis quas ad ipsum re- A scripserunt episcopi per singulas urbes constituti, pro catholicæ sententiæ defensione in unum volumen congegisse, præter Socratem (a) testatur Sozomenus (b). At ex omnibus epistolis quas Alexandrum perscripsisse tradit antiquitas, duæ tantummodo integræ hodie superant; quibus accedit ejusdem Alexandri brevis allocutio de Arii et sociorum depositione ad presbyteros et diaconos Alexandriæ et Mareotæ. Epistolarum itaque prior quam Theodorito acceptam referimus (c), homonymo Alexandro Constantinopolitano episcopo inscribitur. Hanc vero epistolam post celebratam synodum Alexandrinam fuisse exaratam, ex iis compertum habemus quæ sub initium occurrunt. Sic enim sanctus Pater (d) : « Ac nos quidem, inquit, cum ea quæ vitæ ipsorum (Arianorum) ac nefariis conatibus competunt, serius propter ipsorum latebras deprehendissemus; communi omnium suffragio ex cœtu Ecclesiæ quæ Christi divinitatem adorat, eos ejecimus. » Præterea, ut observat cl. Valesius, ex alio ejusdem epistolæ loco (e) discimus eam scripsisse Alexandrum ante illam quam ad omnes Ecclesias direxit. Siquidem eo loci sic loquitur beatus antistes : « Nescio quo modo ordinati in Syria tres episcopi, illis (Arianis) consentiendo, eos ad pejora incitant. » Intelligit nimirum, ait vir criticus (f), Eusebium Cæsareæ Palæstinæ episcopum, Theodotum Laodicæ et Paulinum Tyri : hos enim anathemate damnatos fuisse a nostro præsule Alexandrino testatur Arius in epistola ad Eusebium Nicomediensem episcopum, quam recitat Theodoritus (g). Cujus quidem Nicomediensis episcopi mentionem facere haud omisisset Alexander in hac ad cognominem Alexandrum epistola, si eam loco posteriore scripsisset.

IV. Cæterum ad ejusdem epistolæ inscriptionem quod attinet, præter ea quæ ad illam ex Pagio et Baluzii adnotavimus, sententiam Holstenii viri doctissimi huc adducere juverit. Sic igitur ille (h) : « Cum in hac epistola, non unum aliquem, sed plures subinde alloquatur Alexander;.... mihi fixa hæc sedet sententia, non privatam aliquam sive tractatoriam hanc epistolam esse, sed circularem ac generalem, missam ad diversos Europæ episcopos. Quod nemo facile negaverit, qui hujus epistolæ partem extremam, et ecclesiasticarum epistolarum formam modumque non plane ignoret.... Non ut Alexandro Constantinopolitano episcopo hanc epistolam scriptam negem; sed ut ad alios quoque vicinos episcopos, vel in regia urbe negotiorum causa tum versantes, ejusdem quoque exempla per

circulum missa ostendam. Neque ego hic Theodorito fuisse Gelasii Cyziceni Diobolaris βαφφοῦ auctoritatem opposuerim, qui Alexandrum istum hoc tempore CP. Ecclesiæ necdum præfuisse affirmat; quemque paulo post Nicæno concilio privatum adhuc presbyterum pro Metrophane extrema senectute confecto interfuisse scribit. Cujus fidem incerti quoque auctoris narratio de cccviii Nicæni concilii Patribus sequitur, quæ in *Historia sanctorum* Lipomani exstat; cujus exemplar ex regio codice in Gallis aliquando me transcripsisse memini. Hæc, inquam, tanti non sunt, ut Theodoriti aliorumque meliorum auctorum fidem apud nos elevent. » Hactenus Holstenius. Neque abs re fuerit consulere Montfauconium, qui erudite admodum inquiri (i), quid sit hac ipsa in epistola (j) τόμος sive tomus ille, quem episcopis per orbem subscribendum Alexander Alexandrinus ad Alexandrum Byzantium misit.

V. De reliquis duobus litterarum monumentis quæ superius excipiunt, cum ea sint ex præclara Athanasianorum editione descripta, præstat propterea ipsummet celeberrimum editorem ita de iis præloquentem audire (k) : « Edimus, inquit, *Katholice* seu *Depositionem* Arii et sociorum, ita scilicet nuncupatam in codice Regio unde ea desumpta est; licet proprie nihil illa sit aliud nisi oratio qua Alexander archiepiscopus accitos Alexandrinos Mareoticosque presbyteros atque diaconos, coram hortatur, ut encyclicam suam epistolam qua narratur Arii sociorumque damnatio, muniant suffragio suo atque subscriptione. Hoc opusculum antea ineditum V. C. Cotelierius suis ad PP. primi sæculi notis inseruit (l), ne scilicet prorsus interiret. Sed cum extra proprium locum ibi positum sit, huc visum est adjicere, cum præsertim implicatissimis Arianorum exordiis haud parum lucis afferat.

Huc adjungimus encyclicam Alexandri epistolam, quæ ita præcedenti *Depositioni* cohæret, ut nullatenus debeat ab ea segregari : quare operæ pretium fuit illas invicem sejunctas hic copulare, prout in eodem Regio codice jacent. Habetur hæc epistola apud Socratem (m), sed multis mendis respersa, desideranturque ibi Alexandrini cleri subscriptiones. Item legitur illa apud Gelasium (n) cum subscriptionibus, sed mendis etiam obsita : subscriptionesque adeo mutilæ sunt, ut necessum prorsus fuerit novam ejus editionem parare, ut inspicienti cuique palam erit. Narrat hic Alexander res gestas in exortu Arianæ hæresis, inque Arii et sectatorum damnatione; monetque episcopos ne

(a) Socr. *l. c.* sub fin.

(b) Sozom. *Hist. eccl.* lib. 1. cap. 1, sub fin.

(c) Theodor. *Hist. eccl.* lib. 1, cap. 4.

(d) Alex. *Epist.* 1, § 2.

(e) Id. *ibid.*, § 9.

(f) Vales. ad Theodor. *Hist. eccl.*, pag. 16, note 2, edit. Cantabr. 1720.

(g) Theodor. *Hist. eccl.* lib. 1, cap. 5.

(h) Holsten. ad calcem Theodor. Vales. dissert. 1,

pag. 606, edit. Cantabr.

(i) Montfauc. præfat. ad tom. II *Collect. PP. Græc.*, animadv. 6, pag. 20.

(j) Alex. *Epist.* 1, § 14.

(k) Montfauc., *Opp. Athan.*, tom. I, part. 1, pag. 396.

(l) Cotel. ad *Const. apost.* lib. viii, cap. 28.

(m) Socr. *Hist. eccl.* lib. 1, cap. 6.

(n) Gelas. *Cyz. Hist. conc. Nic.* lib. ii, cap. 3.

Eusebio Nicomediensi Arii patrono morem gerant, si quidem in hæresiarchæ gratiam litteras ille scripserit. » Huc usque vir doctus. Qui deinceps utrumque opusculum iterum illustravit (a) adversus placita Tillemontii, qui acta depositionis Arii et sociorum secus intellexisse videtur.

His porro sancti Patris scriptis fragmenta duo subjecimus ex ejusdem epistola ad Æglonem Cyno-

(a) Montfauc. præfat. ad tom. II *Collect. PP. Græc.*, animadv. 5, pag. 16-20.

A politanum episcopum, quæ apud sanctum Maximum confessorem leguntur (b).

Postremo loco lectorem monitum volumus, ad ealcem Theodoriti Valesiani duas exstare dissertationes Holstenii, quibus vir ille doctissimus utramque Alexandri episcopi Alexandrini epistolam, ut paulo ante innuimus, egregie illustrat.

(b) Max. Opp. tom. II, pag. 152-155, edit. Combel. Paris, 1675.

LUCÆ HOLSTENII

DISSERTATIONES DUÆ DE LOCIS QUIBUSDAM CONCILII NICÆNI

DISSERTATIO PRIMA (a).

Itaque ab ovo, quod aiunt, rem exordiri, et quæ supersunt Nicæni concilii ἀποσπασμάτια sub examen revocare placuit : cujus privati laboris ac studii specimen in publico hoc consessu vobis exhibendum duxi, quandoquidem disserendi necessitatem vestra benignitas mihi imposuit. Ex autem sunt duæ Alexandri Alexandriae episcopi epistolæ, quæ ex *Secretis et Theodoretii ecclesiastica Historia* depromptæ προπαρασκευη concilii Nicæni constituunt. Egregie sane illæ et δεινῶς scriptæ, quibus Latina Christophorsoni versio adjungitur ; sed a Romanis editoribus nonnullis in locis interpolata. Ita scilicet non solum versionis *Conciliorum*, sed universæ historiæ ecclesiasticæ gustum aliquem me vobis præbiturum putavi. Sed mihi vestra principio patientia

exoranda est, ut æquo animo per confragosæ orationis salebras aspirantem subsequi non gravetur. Cum sive casus, sive consilium eam mihi objecerit materiam, quæ orationis cultum haudquaquam admittit, et quod oratorum princeps de rebus geographicis aiebat, ἀθηρογραφεῖσθαι, nullo modo potest. Ad hæc cum in alieno labore ingenii acumen experiri et iudicii censuram exercere instituerim, ut ego germano candore ac fide optima calumniam ejuro, ita invidiam deprecor, ne quis alienis erratis exagitandis doctrinæ aut industriæ laudem me aucupari existimet. Publica hæc studia sunt, quibus promovendis publicam utilitatem, non privatam laudem quærimus. Vos vero, eminentissimi principes, submisisse rogo ut cum voluntas atque auctoritas vestra in hunc me protraxerit locum, humanitatis ac benevolentiae vestræ aura, orationis cursum intersytes et brevia æstuantem sublevetis.

Narrat Alexander Arii apostasiam et blasphema dogmata quibus Christum Dominum statu gradu-

que divinitatis movere, et Creatorem in creaturæ censum dejicere conabatur. In quibus nonnulla sunt parum recte constituta in Græco textu, vel minus accurate ab interprete observata, vel in quibus antiquus interpres Epiphanius Scholasticus, aliam suo tempore lectionem secutus videtur. Quæ cum pressioris sint considerationis, commemorare singula nihil attinet. Illud indicandum, interrogatos Arium ac socios, nunquid ergo Verbum Dei, quod illi creatum asserebant, mutari posset, quemadmodum diabolus mutatus fuerat, non veritos respondere, posse. Addunt rationem sic in Romana editione expressam : Τρεπτῆς γὰρ φύσεώς ἐστὶ γενητὸς, καὶ τρεπτὸς ὑπάρχων. Quod vertunt : *Nam et mutabilis naturæ factus est, et mutabilis existit.* Qua in re et interpretis Britanni et Romanorum editionem iudicium requiro. Nam ut taceam sensum loci jam olim a veteri interprete recte expressum, quis rationis hujus pondera ac momenta perpendens, vel Græcorum lectione paulo exercitior, non facile animadvertit ex ipsa loquendi consuetudine, minus rectam distinctionem vitiosam peperisse versionem? Affirmabat Arius Filium Dei, τὸν Λόγον, posse mutari; adjungens rationem, τρεπτῆς γὰρ φύσεώς ἐστὶ. Nam naturæ mutabilis est, vel naturam mutabilem obtinet, γενητὸς καὶ τρεπτὸς ὑπάρχων, quippe qui factus sive creatus, ac proinde mutabilis est. Quocirca haudquaquam negligenda hoc loco vox γενητὸς, in qua vis omnis ac nervus impiæ illius assertionis consistit : quam ipse Alexander sequenti epistola repetit, sed verbis magis perspicuis deductam. Aiunt, inquit, Filium Dei cum antea non fuisset, postea factum, factumque talem, ubi factus fuit, quales cæteri sunt homines. Συναναλαμβάνοντες τῇ τῶν ἀπάντων κτίσει καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, comprehendentes etiam Filium Dei reliquarum creaturarum

(a) Habita Romæ in Academia Basiliana, 1635, audientibus eminentissimis cardinalibus J. B. Pamphilo, Fr. Barberino, Brancaccio.

rerum numero. Statim subjungit : Οἷς ἀκολούθως καὶ φασιν αὐτὸν τρεπτῆς εἶναι φύσεως, ἀρετῆς τε καὶ κακίας; δεκτικὸν. *Quibus etiam consequenter addunt, eum mutabilis esse naturæ, et virtutis et vitii capacem.* Videtis supposito hoc, Filium Dei factum vel creatum esse, ut necessarium inde deduci consequentiam, eundem quoque τρεπτὸν sive mutabilem esse. Atque sic ratiocinatur Damascenus lib. 1 *De orthod. fide*, cap. 3 : Τὰ κτιστὰ, πάντως καὶ τρεπτὰ. Ὅν γὰρ τὸ εἶναι ἀπὸ τροπῆς ἤρξατο, ταῦτα τῇ τροπῇ ὑποκείσεται πάντως, ἢ φθειρόμενα, ἢ κατὰ προαίρεσιν ἀλλοιούμενα. *Creata, inquit, omnino etiam mutationi obnoxia. Quorum enim esse a mutatione incipit, ea necessario mutationi subjacebunt, dum vel intereunt, vel voluntate alterantur.* Ita scilicet Arius Filium Dei ἀρετῆς καὶ κακίας δεκτικὸν assererat : quandoquidem, ut Justinus Martyr alicubi in *Quæstionibus* scribit : Τροπῆς γινώρισμα, τὸ τὰ καλὰ καὶ τὰ κακὰ λαμβάνειν εἰς ἕνωσαν. *Mutationis signum ac nota est, bona ac mala in animum sibi inducere.*

Expositis Arii dogmatibus, catholicæ Ecclesiæ orthodoxam sententiam Alexander opponit, ut veritatis luce prolata Stygis tenebras discutiat. Urget Χριστομάχους illos D. Joannis auctoritate : qui Verbum in principio fuisse, atque omnia per ipsum facta prædicat. Inde rationibus instat : si Verbum est unigenitus Filius Dei, quomodo asserunt isti, ὅτι εἷς ἐστὶ τῶν ποιημάτων; *ipsam unum esse ex creaturis?* Et si omnia per ipsum facta sunt, πῶς δύναται ἴσος εἶναι τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων; *qui poterit ipse par esse rebus quæ per ipsum factæ sunt?* Quo postremo loco Gelasius Cyzicenus, et Epiphanius interpretes rectius jam olim legere, πῶς δύναται εἷς εἶναι; *quomodo potest unus esse horum, quæ per ipsum facta noscuntur?* Quam lectionem Græci sermonis constructio aperte requirit. Quamvis ad sensum loci nihil intersit, utrum ἴσος cum vulgato, an εἷς cum veteri interprete legas. Si tamen ἴσος retineatur, mutanda hoc modo constructio : Πῶς δὲ δύναται ἴσος εἶναι τοῖς δι' αὐτοῦ γενομένοις, non autem, τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων. Ita D. Paulus Phil. 11, 6, Christum ait non existimasse rapinam, τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, *esse se æqualem Deo.* Ita ipse Alexander epistola sequenti Arianos prædicasse scribit, *Christum τοῖς πᾶσιν ἴσον εἶναι* : quod versio Romana, *Christum cæteris hominibus nihil præstantiorem esse*, reddit : nimis sane anguste. Neque enim ad solos homines æqualitatem illam restringebat Arius, sed ad creaturam quoque omnem τῶν λογικῶν καὶ ἀλόγων creaturam. Neque enim aliud isthic loci est, τοῖς πᾶσιν ἴσον εἶναι, quam hic τοῖς πᾶσι συναριθμεῖσθαι, hoc est, Verbum ex ipsorum sententia factum et creatum ex nihilo, reliquarum omnium creaturarum numero inserendum, utpote reliquis omnibus creaturis conditione atque essentia par et æquale. Quamvis ego τὸ ἴσον, in hisce locis, *æquale* potius quam *par* vertere malim, quo etiam profani auctores pro cœlesti et cœrevo passim utuntur,

A adeoque πρὸς τὴν ὁμοουσιότητα καὶ συναϊδιότητα, contra Arianos exprimendam est percommotum. Hæc pauca ad priorem Alexandri epistolam encyclicam illam sive catholicam observasse sufficiet.

Sequitur nunc altera ejusdem, ἀνεπίγραφος in Romana editione, quod nescio qua incuria ia tam diligenti opere admissum fuerit : cum et Theodoretus et *Tripartita* Alexandro Constantinopolitano episcopo inscriptam missamque testentur. Equidem cum perfecta primum hac epistola, non unum aliquem, sed plures subinde Alexandrum alloqui observassem, subiit suspicio, certo consilio ἐπιγραφὴν, in Romana editione omissam. Quod negligentia factum, postea ex erratorum indiculo deprehendi. Quilquid sit, mihi fixa hæc sedet sententia, non privatam aliquam sive tractatoriam hanc epistolam esse, sed et ipsam quoque circularem ac generalem, missam ad diversos Europæ episcopos. Quod nemo facile negaverit, qui et hujus epistolæ partem extremam cum cura legerit, et ecclesiasticarum epistolarum formam modumque non plane ignoret. Nam et clausula harum litterarum plane eadem est quæ præcedentium encyclicarum, qua reliquo clero per episcopos salutem impertitur : tum ut æpius in reliquo epistolæ contextu, ita in fine plures oratione se affari ostendit. Unde ad plures quoque scriptam fateri necessum est. Cum verissime illud non minus quam docte a Francisco Bernardino Ferrario lib. 111 *De antiquo epistolarum ecclesiasticarum genere*, observatum sit, morem antiquitus invaluisse, ut iidem honorum tituli sub finem epistolarum iterarentur, quibus initio singuli ad quos scribebant, fuerant appellati. Sed quorsum hæc, inquires? Non ut Alexandro Constantinopolitano episcopo hanc epistolam scriptam negem; sed ut ad alios quoque vicinos episcopos, vel in regia urbe negotiorum causa tum versantes, ejusdem quoque exempla per circulum missa ostendam. Neque ego hic Theodoreto futilem Gelasii Cyziceni Diobolaris βαψφδοῦ auctoritatem opposuerim, qui Alexandrum istum hoc tempore Constantinopolitanæ Ecclesiæ necdum præfuisse affirmat : quemque paulo post Nicæno concilio privatam adhuc presbyterum pro Metrophane, extrema senectute confecto, interfuisse scribit. Cujus fidem incerti quoque auctoris narratio de cccxviii Nicæni concilii Patribus sequitur, quæ in *Historiis sanctorum* Lipomanni exstat ; cujus exemplar ex Regio codice in Galliis aliquando me transcripsisse memini. Hæc, inquam, tanti non sunt ut Theodoretum aliorumque meliorum auctorum fidem apud nos elevent. Sed nunc epistolam ipsam aggredimur : in cujus lumine Romanos editores προθέσεως vox offendit, cui obolis confossæ προαίρεσιν substituunt. Sed nescire me fateor quid causæ habuerint cur vocem ἑλληνικωτάτην Græcismi censu expunxerint. Vocem, inquam, probam, nec solum Polybio, ut ex Suida apparet, se. 1 et D. Paulo semel iterumque usurpatam. Rom. viii, 28, τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς, *vocatis secundum propositum*, et

Ephes. 1, 11, προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν, *prædestinati secundum propositum*; et post Paulum, doctissimo cuique SS. Patrum. Clemens Alexandrinus item lib. III, εὐνοῦχλας πρόθεσιν, *propositum cælibatus*, et lib. VII, τοὺς κατὰ πρόθεσιν δικαίους, *prædestinatos Apostolum secutus vocavit*. Justinus Martyr XIX *quæstione ad orthodoxos*, palpitationes, sternutamenta et tinnitus aurium παρὰ τὴν ἡμετέραν πρόθεσιν, fieri scribit. Omitto alios. Sane Constantinus Magnus litteris ad Alexandrum nostram et Arium datis μίαν ψυχῆς πρόθεσιν scripsit. Quid vero? nonne ipse Alexander mox hac ipsa pagina τὴν μοχθηρὰν πρόθεσιν repetit? Quod et ipsum ne censors jugularent, saluum atque indemne præstare poterat quod infra se episcoporum ad quos scribit ὀρθῆ πρόθεσει, confidere ait. Videtis, puto, auditores, quam caute et religiose in antiquorum scriptis versandum sit, quam non temere quidquam mutandum. Cæterum si quis Græcum hujus epistolæ exordium cum veteri Epiphaniï versione contendant, longe diversam ejus codicem sententiam prætulisse reperiet.

Illi autem malorum hominum, quam modo dixi, πρόθεσει respondet quod sequitur, eos diaboli impulsu veluti cestro percitos ferri εἰς τὴν προχειμένην αὐτοῖς ἡδονήν. Quo cum certum et destinatum animi consilium significetur, rectius a veteri interprete, *propositam animo libidinem*, quam a Camerario, *obviam voluptatem*, aut a nostro interprete Britanno, *voluptates quæ forte se offerunt*, converti existimo. Quis enim non videt, τὴν τυχοῦσαν ἡδονήν, καὶ τὴν προχειμένην, longissime inter se differre; cum illa casum, hæc consilium et voluntatis, ut dixi, propositum conjunctum habeat?

Addit hanc scribendi causam sibi fuisse, ut moneeret cæteros orthodoxos, improbos illos cavendos esse, Μὴ τις αὐτῶν τοιμήσῃ, inquit, καὶ ταῖς ὑμετέραις παροικίαις ἐπιθῆναι. *Ne quis vestras quoque provincias invadere audeat*. Quod ut vetus et germanus Theodoriti interpretes recte et simpliciter vertunt, ita Anglus noster sane magno et importuno verborum ambitu, *erroris sui vestigia Ecclesiis imprimere* reddit. Quæ eo a me dicuntur, quod fucos et phaleras longe a casta sanctorum Patrum oratione amandari velim: easque, ut ipsi studiose cavent, ita nec in versiones eorum menti exprimendæ admittendas censeo. Ita sub principio pag. seq. vetus interpres, τὴν σωτηρίων Χριστοῦ οἰκονομίαν καὶ δι' ἡμᾶς ταπεινώσιν, *salutarem dispensationem et humilitatem pro nobis susceptam*, vertit, ut reliqui Latina: Ecclesiæ Patres, et vulgatus Bibliorum interpretes loqui amant; ubi noster *æconomiam et abjectionem*, potius quam *humiliationem* probavit.

Sequitur deinde locus sane insignis, quo Alexander egregie describit malas Arianorum artes, quibus veritatem ejusque defensores, qua aperta vi, qua fraude occulta, per cuniculos oppugnabant.

A Ac primum quidem Dei hostes Ecclesiæ castris ejecti, ad gentiles et Judæos transfugere, cum his ad Christianam religionem excindendam fœderis societate sese conjungere: apud hos gratiam laudemque sibi quærere, dum Christianorum dogmata ac sacra, quæ Judæis scandalum, gentibus stultitia¹ erant, risui ac ludibrio eorumdem, exponerent; unde religionis exitium sequi necesse erat. Ipsi deinde veritatis propugnatoribus turbas, seditiones ac persecutiones gravissimas excitabant: scilicet ut Dei Ecclesia horum præsidio orbata, ipsis prædæ cederet. Hæc duo accusationis capita. Quorum utrumque quibus modis efficere conarentur Ariani, mox ostendit. Posterius quidem, inquit, seditiones et persecutiones scilicet excitant, divexando catholicos, et

B lites iisdem intentando, per muliercularum amicitiam et prensationes: Christianismum vero traducerent, dum ipsorum juvenulæ libere sine modo et modestia, vagabundæ per civitates oberrant: quorum utrumque est contra Apostoli doctrinam, qui priori ad Timotheum v, 19, viduas sexaginta annorum eligendas, adolescentiores autem sive juvenulas devitandas præcipit. Tum vero vers. decimo tertio ejusdem capituli monet, ne otiosæ dicant circuire domos, verbosæ et curiosæ, etc. Neque enim dubium illud est, quin ex hisce Apostoli verbis totus hic locus intelligendus sit atque explicandus. In cujus sensu exprimendo interpres noster mire securus est, divellens et confundens omnia

C pro libito. Unde pro una continua Alexandri sententia, meras nobis scopas dissolutas exhibet, quæ singula prosequi tædiosum foret. Id miror, et veterem et novum interpretem, inverso unius Græcæ vocis spiritu, tanquam vehementiori procella abreptos, in scopulum, impegisse. Alexandri verba sunt: Τὴν γοῦν Ἑλλήνων τε καὶ Ἰουδαίων ἀσεβῆ περὶ Χριστοῦ δόξαν κρατύναντες, τὸν παρ' αὐτῶν ἔπαινον ὡς ἐνι μάλιστα θηρῶνται. Ubi neuter perspexit, παρ' αὐτῶν leni spiritu legendum; et non ipsos Arianos, sed Græcos et Judæos intelligi, apud quos Christum communi opera oppugnando, laudem studiosissime captabant Ariani. Quod tamen Camerarium Theodoretum, et Langum Nicephorum interpretem non fugit. Quamvis apud hunc non παρ' αὐτῶν, sed

D παρ' αὐτοῖς legatur. Cæterum ut reliqui omnes hæretici, ita Arius quoque parentis sui diaboli ingenium artesque imitatus, ficta pietatis specie sequioris sexus simplicitati illusit. Cumque Christum divinitatis gloria spoliasset, sanctissimum quoque ejus peculium invadere ac intervertere non dubitavit. Qui septingentas virgines Christo consecratas primo omnium in suas partes pertraxit, cum interim vix septem presbyteros et diaconos duodecim sibi conciliasset. Ita scilicet, εὐδίασθον καὶ σφαλερὸν καὶ εὐπαράγωγον τὸ τῶν γυναικῶν γένος. Sed cum Alexander hoc loco mulierum opera Ecclesiam ab Ario scribat oppugnatam, dubitaverit quis haud in-

¹ I Cor. 1, 23.

juria, num seductas illas et fatuas virgines, an aliud potius seminarum genus vir sanctus intelligat : quas quidem ipse *mulierculas impuras*, si Anglo interpreti credimus, et tenellas meretriculas vocat : sed vereor profecto, ne ille Alexandri mentem ac verba nimis inclementer expresserit. Quas enim *impuras* ille vertit, γυναϊκάρια άτακτα Alexander voce a D. Paulo mutuata appellat. Ita enim Apostolus *II Thessal.* III, 6, monet ut nos subtrahamus από παντός άδελφοῦ άτάκτως περιπατούντος, *ab omni fratre inordinate ambulante*. Ubi egregie scholiastes Græcus : "Ατακτός έστιν ό δίχρα τάξεως και τών του Θεου νόμων περιπτών. Quod equidem sic explicaverim, άτακτον sive *inordinatum* dici, qui suæ vocationis ordinem legesque a Deo propositas non observat : cui impuri nomen proprie tribuendum haud puto. Mulierculas vero impuras nemo, credo, intelliget, nisi quæ voluptatum ac libidinum cœno immersæ, sædam corporis sui copiam aliis faciunt. Illud vero gravius est, quas Alexander loco superioris a nobis allato, simpliciter *νεωτέρας* vocat, *tenellas meretriculas* verti. Quod Romani editores hoc loco interpolantes, *tenellas juvenculas* substituerunt : clementius quidem illud, sed nescio tamen an satis ad Alexandri mentem. Quam ut planius pleniusque perspiciamus, copiosius nonnihil differendum erit de mulieribus illis quæ gradum aut ordinem aut ministerii officium in Ecclesia olim obtinuerunt : quarum originem ex sacris litteris una eademque opera deductam explicabimus. Et mihi quidem recte ad tria genera revocari videntur. Quorum dignitate primum est virginum institutum, non heri aut hodie introductum, ut hæretici nostri temporis impudenter simul et imperite affirmant : sed una cum Ecclesia natum, aut etiam Ecclesia ipsa antiquius : quippe cujus exempla aut præludia in veteri quoque sædere agnoscimus. Quamvis multo splendidior ejus gloria in novo refulserit : ubi Virginis Filius, Ecclesiæ castæ virginis sponsus, virginitatem et doctrina et exemplo suo gloriosius consecravit : et Apostolus περί Ισαγγέλου πολιτείας suum consilium prolixè Corinthiis in I Epistola, cap. VII, exposuit. Virginitatem deinde sequitur viduatus, ut Tertulliani voce utar, sive ordo viduarum, quæ post primas nuptias, sive, ut idem Tertullianus loquitur, post unum matrimonium interceptum, exinde sexui et sæculo renuntiabant. De his quoque Apostoli præceptum exstat ad Timotheum priori Epist. cap. V, v. 9 : *Vidua eligatur non minus annorum sexaginta*. Quo loco Apostolus et virtutes in vidua requisitas recenset, et ætatem præterea eligendæ definit. Sed cui fini, cui operi, cui ministerio eligebatur? Scholiastes Græcus, qui in aliis succum et medullas SS. Patrum exhibere solet, dubius hæere videtur : *Φασί δὲ τὰς εἰς τὸ χηρικὸν τεταγμένας λέγειν Αἰαντ*, inquit, *Apostolum loqui de illis quæ ad viduitatem ordinatæ erant*.

Sed quid ipse scholiastes per τὸ χηρικὸν intelligat

æque obscurum, parique investigatione inquirendum videtur. D. Hieronymus epistola ad Salvinam *De viduitate servanda*, hunc Apostoli locum explicans, de collegio vel, ut nunc loquimur, hospitio viduarum accipit, quæ publicis Ecclesiæ sumptibus alebantur : *Illas, inquit, vult Ecclesiæ opibus sustentari, quæ propriis manibus non queunt laborare : quæ vere viduæ sunt, quas et ætas probat et vita*. Sed vereor ut Apostoli mens ad solam hanc pauperum et ætate confectarum viduarum sustentationem restringi possit. Nam ministerio Ecclesiæ virtutibus et ætate probatas eligi præscique solitas vel illud argumento est, quod viduas illas primum discere jubet Apostolus, qui propriam domum bene regant : *Μανθάνετωσαν πρῶτον, inquit, τὸν ἴδιον ὄικον εὐσεβεῖν*. Similem enim publici muneris *πρόπειραν* in episcopo paulo ante eidem Timotheo tradit, rectam scilicet privatæ familiæ gubernationem. Sed quid circuitione opus est, cum et privata sanctorum Patrum, et publica conciliorum auctoritate ἀναντιρρήτως evincatur viduas hic ab Apostolo intelligi mulieres illas quas a ministrandi officio Græci *διακόνους*, Latini etiam *ministras*, ut ex Plinii Junioris celebri illa de Christianis epistola constat, et diaconissas appellarunt? De quibus Apostolus disertim ante, sed paucis meminerat cap. III ejusdem Epistolæ. Nam ubi de diaconis probandis suscipiendisque agit, subjungit aut interjungit potius, *Γυναῖκας ὡσαύτως σεμνάς, etc., mulieres similiter pudicas, etc.*; *Γυναῖκας*, inquit Græcus scholiastes, *ὄ τὰς οἰασθήποτε, ἀλλὰ τὰς διακόνους*. *Non quæcumque, inquit, mulieres intelligit, sed diaconissas*. Cur enim inter clericos quarumvis de vulgo mulierum mentionem injiceret? Neque aliter D. Hieronymus in Comment. ad hunc locum. *Mulieres, inquit, similiter ut diacones eligi jubet. Unde intelligitur quod de his dicat quas adhuc hodie in Oriente diaconissas appellant*. Apparet ergo *διακόνων* nomen, utriusque sexus personis Ecclesiæ ministrantibus in hoc Apostoli loco esse commune : quod in *διακόνους* et *διακονίσσας* postea distinctum fuit. Hasce autem diaconissas, viduarum quoque nomine a D. Paulo intelligi testatur idem Hieronymus, qui ad verba Apostoli de viduæ electione, sic notat : *Tales voluit eligi diaconissas quæ omnibus essent exemplum*. Testatur et Epiphanius in Collyridianorum hæresi, cap. 4, ubi observandum monet, τὸ ἐκκλησιαστικὸν τάγμα, *ordinem ecclesiasticum*, non ultra diaconissas extendi; addens : *Χήρας τε ὠνόμασε, και τούτων τὰς ἐτι γραιότερας πρεσβύτιδας, οὐδαμῶς δὲ πρεσβυτερίδας ἢ ἱερίσσας*. *Quas, inquit, Apostolus etiam viduas appellavit, earumque ætate proveciores πρεσβύτιδας [sive seniores], nusquam autem presbyteridas vel sacerdotissas*. Quo telo Collyridianas Epiphanius jugulat, quæ suis sibi maritis conjunctæ, hoc est, ἔνγαμοι και ὑπάνδροι, offerendi munus in Ecclesia impie sibi arrogabant. Cum Apostolus ultra diaconatum, altiorem gradum feminis in Ecclesia non concesserit, eumque non conjugatis, sed

viduis voluerit conferri. Quo loco Epiphanius officium diaconissarum luculenter describit, uti etiam in *Expositione fidei catholicæ*, quam operi adversus hæreses subjunxit. Ubi et hoc additur, ex quo genere legi et in Ecclesiæ ministerium adoptari consueverint: *Diaconissæ*, inquit, *hunc tantum in usum constituuntur, ut mulieribus decoris et honestatis causa inserviant, ubi id necessitas requirit. Sive cum baptismi lavacro initiandæ, sive corpus earum inspiciendum sit: καὶ αὗται δὲ μονόγαμοι ἐχρητεύσασθαι: suntque illæ*, inquit, *univiræ continentiam professæ; ἢ χηρεύσασαι ἀπὸ μονογαμίας, vel post unas nuptias viduæ; ἢ ἀειπάρθενοι, vel perpetuæ virgines.* Ubi tria recensentur sanctimonialium genera, ex quibus diaconissarum ordo constabat: primæ, virgines sine matrimonio a nativitate; secundæ, virgines in matrimonio ex consensu vel conducto; tertium genus, viduæ continentis post primum matrimonium ex arbitrio: ut Tertullianus in *Exhortatione castitatis* elegantè distinguit, et Tertullianum secutus D. Hieronymus in epistola ad Ageruchian *De monogamia*. Verum, ut principio dixi, cum maxima hujus ordinis pars ex viduis constaret, viduæ et diaconissæ promiscuo ferme nomine fuerunt appellatæ. Ita Basilius Magnus in epistola canonica ad Amphiloichium, cap. 24: *Viduam quæ in viduarum numerum relata est, hoc est, quæ ab Ecclesia in diaconatum suscepta est, censuit Apostolus nubentem despici.* Sed omnium clarissime concilii Epaonensis canon vicesimus primus ordinem hunc in Ecclesia abrogans: *Viduarum* inquit, *consecrationem, quas diaconas vocant, ab omni regione nostra penitus abrogamus.* Quamvis jam ante Arausionense primum sustulerat, cujus sententiam præter Epaonense, etiam Aurelianense secundum confirmavit. Quamvis ex verbis D. Hieronymi paulo ante allatis, in Latina Ecclesia vel nunquam receptum, vel jam exolevisse hunc ordinem appareat.

Superest tertium mulierum ecclesiasticarum genus, non publicum illud, sed privatum, si tamen ecclesiasticum dici fas sit genus mulierum, quod ille de mathematicis ait, vetitum semper in Ecclesia semperque retentum. Genus, inquam, mulierum, ut reipsa, ita et nomine incertum, varium ac multiplex. Contubernales illæ clericorum, neque tecti duntaxat, sed sæpius etiam lecti sociæ. Quas quidem ipsi agapetas sive dilectas, et sorores: cæteri συνεισάχτους vel ἐπεισάχτους, hoc est subintroductas et extraneas, appellabant. Hujusmodi mulieres omnis ordinis clerici jam olim in ædes recipere, easque vel virgines sanctimonialiam professas ad mutua, ut aiebant, pietatis solatia, vel orbatas parentibus puellas, proindeque pia et pudica aliqua tutela fovendas, vel privato familiæ domusque ministerio necessarias, sive ingenuas, sive ancillas. Hoc suspectum et pudendum contubernium, specioso dilectionis et germanitatis Christianæ velo obtegebant. Sed ridet vani nominis fucum divus Hieronymus epistola ad Eustochium *De custodia*

virginitatis. Pudet dicere, inquit, proh nefas! triste, sed verum est. Unde in Ecclesias agapetarum pestis introiit? Unde sine nuptiis aliud nomen uxorum? imo unde novum concubinarum genus? Unde meretrices univiræ? Eadem domo, uno cubiculo, sæpe uno tenentur et lectulo, et suspiciosos nos vocant, si aliquid extimemus.

Ridet et Cyprianus, vel quisquis suppar sane Cypriano auctor est libri *De singularitate clericorum*. *Et adhuc, inquit, de charitate causantur, qui secundum verbum Isaïæ, amaritudinem pro dulcedine decorantes, nudam fæditatem velamento boni nominis tegunt: dum apud eos sub falsa dilectione vera dilectio violatur.* Neque dilectas tantum, sed et sorores appellatas constat ex Ancyranæ concilii canone 18, cujus hæc sunt verba: *Τὰς συνεργομένας παρθένους τισίν, ὡς ἀδελφὰς ἐκωλύσαμεν. Virgines sororum instar quibusdam cohabitantes prohibemus.* Testantur etiam imperatores Arcadius et Honorius leg. 19, cod. *De episcopis et clericis*. *Eum, inquit, qui probabilem sæculo disciplinam agit, decolorari consortio sororū appellatationis non decet.* Sed frequentius est συνεισάχτων, sive subintroductarum nomen, quo Antiochenos Pauli Samosatensis et cleri illius agapetas sive dilectas contubernales vocasse, testes sunt Antiocheni concilii Patres apud Euseb., lib. vii, cap. 24: unde porro in universa Ecclesia receptum videtur. Sed antequam ex hoc diverticulo in viam redeam, nominis pariter ac rei originem pressius investigare libet, cum utraque juxta in obscuro sita sit. Et Balsamon quidem commentario ad 3 concilii Nicæni canonem, *Περὶ μέντοι τῶν συνεισάχτων, inquit, λόγος πολλὸς ἐγένετο κατὰ διαφόρους καιροὺς. De subintroductis, diversis temporibus crebra facta est mentio, et alii quidem dixerunt ἐπεισάχτων vel συνεισάχτων esse τὴν ἀνὶ νομίμου γυναικὸς συνεισάχθεισαν καὶ συνοικοῦσάν τινα πορνικῶς, quæ legitimæ uxoris loco introducitur et meretricio contubernio alicui cohabitavit.* Alii autem ita vocari dixerunt, *πᾶσαν γυναῖκα συνοικοῦσάν τινα ἄλλοτριαν πάντως, καὶ ἀνύποπτός ἐστι, quamvis mulierem alicui cohabitantem, omnino extraneam, sive nullo sanguinis aut necessitudinis vinculo junctam, etiamsi ab omni suspicione sit immunis.* Atque hæc posteriorem sententiam uti veriolem probat, idque auctoritate epistolæ canonice D. Basilio Magui ad Gregorium presbyterum, quem ille licet septuaginta annorum senem a juvencula subintroducta, intentata etiam excommunicationis pœna, separari præcipit. Multa in utramque originationem afferri possent de ἐπεισάχτοις, sive introductis apud veteres concubinis. De quibus etiam vulgatus sacræ Scripturæ interpret qui *superintroductionis* voce utitur Genes. xxxi, v. 50. Multa quoque suppetent exempla optimorum auctorum, quibus ἐπεισάχτων, pro externo vel peregrino usurpatum docere haud difficile foret, nisi longius jam et extra oleas oberrassem. Sed ut meam de ἐπεισάχτων origine paucis explicem sententiam, tertium quoque

hoc mulierum sive sororum genus κακοζηλία, quaedam apostoli instituti in Ecclesiam vel potius clericorum ædes irrepsisse puto; cum, testante D. Paulo I ad Corinth. ix, 5, moris fuerit plerisque, et quidem præcipuis apostolorum, ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν, sororem mulierculam circumducere. Quem locum uxorata hæreticorum ministeria propudiosis suis conjugii frustra obtinent. Constantem adversus hosce SS. Patrum sententiam, Tertulliani verbis consignatam accipite: *Non uxores demonstrat ab apostolis circumductas, sed simpliciter mulieres quæ illis eodem instituto quo et Dominum comitantes ministrabant.* Sic ille libro *De monogamia.* Neque aliter Cyprianus lib. *De singul. cleric.*, Ambrosius, et Latinis Patribus astipulantes Græci, Chrysostomus, Theodoretus et Græcus epistolarum divi Pauli scholiastes nunquam pro merito satis laudandus, dum ait: Αἱ εὐποροὶ γυναῖκες πιστεύουσαι ἠκολούθουν ἐνίοις τῶν ἀποστόλων, εἰς τὰς ἀναγκαίας αὐτῶν χρείας χορηγοῦσαι, ὡς αὐτοὺς λοιπὸν ὄντας περὶ τοῦτου ἀμερίμους, μόνῃ τῇ κηρύγματι ἀπασχολεῖσθαι. Hoc est, ditiores mulieres fideles nonnullos apostolos sequebantur, sumptus necessarios ipsis subministrando, ut illi hac cura liberati, soli prædicationi attenderent. Sed quod ad nostrum institutum facit, habetis hic religiosum comitatum, et pietatis glutine conjunctum contubernium; habetis mulieres non uxores: habetis sororium piæ germanitatis titulum; habetis circumducendi vocabulum apostolorum περιόδοις accommodum. Cui in fixa certa que clericorum commoratione τὸ συνεισάγειν, hoc est una secum introducere vel contubernalem habere, haud male respondet. Nam et hoc loquendi modo Patres illi Antiocheni apud Eusebium utuntur, dum sese haud ignorare aiunt, ὅσοι ὑπὸ τοῦ συνεισάγειν ἑαυτοὺς γυναῖκα ἐξέπεσον, quam multi ceciderint, dum mulieres sibi contubernio jungunt. Nec absimili ratione idem Apostolus ad Galat. ii, παρεισάκτους ψευδαδέλφους, hoc est juxta vulgatum interpretem, subintroductos falsos fratres dixit. Unde haud dubie in Latina Ecclesia inolevit, συνεισάκτους quoque et ἐπεισάκτους, subintroductas, sacræ Scripturæ voce appellari, quas cointroductas vel superinductas, rectius vocassent. Sed redeo tandem unde digressus sum. Ex iis quæ hactenus de triplici mulierum genere disserui, satis constare existimo, rebus turbandis maxime opportunum fuisse tertium hoc genus, τὰς ἐπεισάκτους scilicet, quas Alexander proinde ἀτακτα γυναῖκάρια vocat, quod nullas modestiæ leges agnoscerent, nullo pudoris freno cohiberentur. Quinimo pestem hanc Ecclesiam potissimum affixisse certissimo inde colligitur argumento, quod Nicæni Patres, ut Ecclesiæ malis mederentur, huic carcinomati primo ferme loco censuerunt occurrendum. Unde tertio canone severissime omnibus in clero quocumque tandem gradu ac nomine degentibus, τῶν συνεισάκτων consuetudine interdixerunt. Atque hinc liquere arbitror, cujusmodi mulierum prehensiones, quarum

A juvenularum circumcursationes immodestas Alexander hoc loco intellexerit.

Proferimus nunc gradum cum eodem Alexandro, qui Arianos concilii auctoritate damnatos circuisse vicinas provincias et catholicorum episcoporum animos tentasse scribit, σχήματι μὲν εἰρήνης καὶ ἐνώσεως ἀξίωσιν ὑποκρινομένους. Quod cum interpres noster vertat, *specie quidem pacis et concordie simulata, veniam petere præ se ferre*; mentem ejus haudquaquam me perspicere fateor, uti nec Camerarii illud: *Consilii quidem pacis et concordie specie simulata.* Quinam enim nobis persuadebunt, ἀξίωσιν vel veniæ petitionem, vel consilium aut hoc ipso aut quovis alio apud Græcos scriptores loco significare? Et si vel maxime significaret, quinam id vel rei ipsi vel Alexandri menti convenire poterit? Epiphanius vetus interpres, *figura pacis et unitatis dignitatem se exercere fingunt.* Sane ἀξίωσιν dignitatem significare Suidas aliquot exemplis docet: et vulgo Græcis, οἱ ἐπ' ἀξιώσεως, qui in dignitate sunt constituti. Sed quis dignitatis exercendæ locus erroneis istis in aliena provincia? Ego ἀξίωσιν hoc loco βούλημα, illud quod petimus ac postulamus, seu finem et scopum quo tendit voluntas, quemque sibi obtingere desiderat, explicandum puto, cum verbum ἀξιοῦν petere ac postulare ut plurimum significet. Ita ut loci sensus sit, erroneos illos pacis et unionis specie animi sui mentem, quidque petant ac pertendant, et, ut cum vulgo loquamur, intentionem suam dissimulare; cum revera hoc moliantur, ut eos ad quos accedunt seducant, et in partes suas pertrahant.

Inde ut leviora quædam præteream, infra principio Evangelii Joannis varie Arianos premit. Qui cum omnia per Verbum facta dixerit, subjungit ipse: *Si ergo omnia per ipsum facta sunt, quomodo is qui omnibus rebus creatis essentiam tribuit ipse aliquando non fuerit?* Οὐ γὰρ πως ὁ Λόγος τὸ ποιοῦν τοῖς γενομένοις τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως διορίζεται. Quæ quidem verba et vetus et novi interpretes vertendo sic pervertunt: *Nulla enim ratio vult, ut quod creat ejusdem sit cum creatis naturæ*; eum ὁ Λόγος haudquaquam hoc in loco de ratione apodictica, sed de æterno Verbo accipi omnino debeat.

Itaque vertendum: *Neque enim Verbum quod creat ejusdem cum creatis naturæ esse dicitur, vel statuitur, scilicet a Joanne evangelista cujus verba præmisit.* Quod quamvis nemini non per se manifestissimum, ipsa loci ἀκολουθία, et Græci sermonis constructio probat. Subjungit enim rationem ex Evangelii verbis petitam, cur ὁ Λόγος ejusdem naturæ cum rebus creatis esse nequeat, εἴγε αὐτὸς μὲν ἦν ἐν ἀρχῇ, siquidem ipse, scilicet ὁ Λόγος, erat in principio: reliqua autem omnia per ipsum facta sunt. Sed interpres noster, cum præcedentibus verbis mala conversis non haberet quo referret vocem αὐτός, sententiam male luxavit, neque ullam in sequentibus periodis sanam expressit sententiam. Sed interposita παρενθέσει miras sibi ipsi aliusque

offudit tenebras. Romani vero editores, interpretis A sane et crebros et validos sanctissimus hic episcopus errorem vel fluctuationem prolata longius parenthesis non parum augentes, rationum atque argumentorum vim ac nervos plane succiderunt, quos B

DISSERTATIO SECUNDA (a).

Abruptum primæ Dissertationis filum ad reliquam institutæ censuræ partem pertexendam connecto. Urget contra Arii blasphemias Alexander episcopus, æternam Verbi Dei ex Patre originem auctoritate Joannis evangelistæ, qui in ipso limine Evangelii sui, Verbum in principio fuisse, cætera vero omnia deinde per Verbum facta testatur. Quo loco evangelistam arcano et religioso quodam consilio verbum ἦν, sive *erat*, adhibuisse; γενέσεως autem et ποιήσεως nomine abstinuisse docet. Primo, ne lisdem vocibus de Creatore et creatura uteretur. Secundo, quod Verbi æterni productionem non solum evangelistarum, sed et angelorum intellectum excedere crederet; tertio, quod impium existimaret arcana illa Divinitatis mysteria, curiosa pervestigatione subtilius scrutari. In cujus loci sensu exprimendo non semel offenderunt interpretes, quandoquidem Græca verba vitio non carent. Illud tantum indicavero, ubi ait: τὸ ἦν, ὑπερβαίνει τῆς τῶν γεννητῶν διανοίας, vocem illam *erat*, universam creaturarum intelligeniam transcendere, haud dubie γενητῶν, non γεννητῶν legendum; quorum hoc ἀπὸ τοῦ γεννᾶσθαι, illud ἀπὸ τοῦ γίνεσθαι deducitur. Quas quidem voces, licet origine et significatu affines, sacri et profani auctores caute distinguunt, cum tamen in vulgatis Justinī M., Eusebii, Epiphaniī, aliorumque editionibus, sexcentis locis confusas observare liceat. Γένεσις enim et γεννητόν, ut Proclus libro II in *Timæum* ait, τὴν ἀπὸ τοῦ Δημιουργοῦ πρόβδον significat: hoc est, creationem et productionem ex nihilo. Unde, ut Justinus Martyr ait in *Responsionibus ad Græcos*: τὸ γενέσθαι καὶ τὸ ποιεῖσθαι λέξει μὲν οὐ ταυτὸν, ἔργῳ δὲ ταυτὸν. Verbo differt, re ipsa idem est. Γέννησις autem προβολὴ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, hoc est generatio, sive, ut cum vulgo theologorum loquar, productio viventis a vivente, similis producenti in substantia et natura. Et γεννητόν, ut apud eundem Justinum habetur, τὸ γεννητῶς γινόμενον, sive τὸ γεννητῶς τὸ εἶναι ἔχον, quod per modum generationis subsistit. Unde Clemens Alexandrinus, cum γενέσεως nomen promiscue accipi videret etiam pro generatione, quarto *Stromatum* libro ita eam distinguit, ut alia sit τῶν γεννωμένων, alia τῶν γινόμενων, scilicet ne quis τὸ γενητόν καὶ γεννητόν confunderet. Unde et Plato principio *Timæi* disquirendum proponit: Περὶ

τοῦ παντὸς, εἰ γέγονεν ἢ ἀγενές ἐστιν. *Factumne sit universum, an non factum.* Hoc est, ut Proclus explicat, εἰ γενητός ἢ ἀγέννητος ὁ κόσμος. Atque ita antiquissimus ille Italiæ philosophus Ocellus Lucanus insigni opere probare instituit, τὸ πᾶν ἀνώλεθρον εἶναι καὶ ἀγέννητον, *mundum ortu interituque carere.* Quod enim vulgo ἀγέννητον passim apud Ocellum scribitur, id contra optimos Vaticanos codices esse deprehendi, cum quibus aureum illud opusculum diligenter aliquando contuli. Recte igitur universum hoc, et quidquid rerum creaturarum universo continetur, ratione primæ productionis γενητός appellabimus: γεννητόν vero laudatquam: quod uni Verbo æterno convenit, cui soli Pater dixit: Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Cætera autem omnia, δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ὃ γέγονεν. Unde et Psaltes regius: Αὐτός εἶπεν, καὶ ἐγενήθησαν. *Ipse dixit, et facta sunt.* Contra mundus recte ἀγέννητος, non autem ἀγέννητος. Filius autem Dei ἀγέννητος, non ἀγέννητος. Quæ fortassis levia videri possent, nisi unius litteræ interstitio, rectus catholice veritatis trames a gravissimorum Errorum præcipitiis dispesceret. Unde Joannem Damascenum libro I, cap. 9, magno hæc studio adnotasse videmus, et Epiphanius hæresi LXXIX Arianos hæc nomina confundentes gravissime perstrinxit. Quam bene autem interpres Anglus τὰ γενητά *mortalium* nomine explicet, mox commodiori loco videbimus. Ineptum quoque, quod idem noster interpres Verbum æternum, causam efficientem rerum omnium, τὸ ποιοῦν, *gignens* appellat; cum omnis Arianorum astutia in hujusmodi verborum confusione versetur, quæ sanctissimus hic auctor contra diligentissime distinguit. Tutius sane cum vulgato Bibliorum interprete, *faciendi* et *factoris* vocabulo uteretur, novis illis verborum laudatque relictis, quæ animo sacris litteris innutrito nauseam commovent. Ita in orationis progressu, ubi Alexander filios per gratiam adoptatos, a Verbo æterno, vero et proprio Dei Filio quam longissime removel; quoniam hic natura Dei Filius; illi vero, deposito spiritu servitutis, τὸ τῆς υἰοθεσίας λαβόντες πνεῦμα. Hoc est, ut noster interpres reddidit, *Spiritu adoptionis filiorum assumpto*, filii adoptivi evadunt. Quidni potius cum divo Paulo ad Rom. VIII, 15, *Spiritu adoptionis accepto*, vel *Spiritum adoptio-*

(a) Habita Romæ, ut supra.

nis filiorum accipientes, dixerim? Cum accipere, A ptam, nihil tamen hæc destina sententiam fulcit : gratiam donumque Dei præsupponat, sumere autem, sive assumere, propriam quodammodo auctoritatem subindicare videatur. Quod enim Apostolus ait ad Hebr. v, 4 : *Non sibi ipsi quisquam sumit honorem, sed qui vocatur a Deo*, ita nec gratiam Spiritus sancti quisquam sibi ipsi sumit, nisi cui data fuerit desuper a Patre luminum, a quo omne datum optimum, et omne donum perfectum descendit. Cui et illud addiderim, quod mox Arii asseclas *πληρωμένων σύνοδον, improborum turbam*, potius quam *concilium malignantium*, Scripturæ verbis reddere maluit.

Sed longum foret singula persequi, quoties interpres auctoris mentem vel divellat, vel invertat, vel pro claris et manifestis dubia et obscura nobis supponat. Propero ad locum totius epistolæ, meo quidem iudicio difficillimum, qui principio pag. 15 Romanæ editionis legitur. Ariani, inquit Alexander, ut Christum deitatis gloria spoliarent, eas voces, eaque Scripturæ loca semper in ore habebant, quæ ad passionem et exinanitionem eius pertinent, penitus oblitii istorum, quæ ad gloriam et majestatem et æqualitatem cum Patre significandam faciunt. De quorum numero est illud Joan, x : *Ego et Pater unum sumus*. Cujus loci sententiam catholicam adversus Arium explicaturus Alexander, hanc ἐπεξηγήσιν subjungit. Quod quidem Dominus dicit, non Patrem seipsum προσηύχων : Οὐδὲ τὰς τῆ ὑποστάσει δύο φύσεις μίαν εἶναι σαφηνίζων. Hoc est, ut interpres ad verbum reddit : *Neque duas secundum hypostasim naturas unam esse declarans* : sed quod Filius, inquit, perfecte paternam similitudinem servat. Quæsitum a me fuit quis sensus illorum verborum : Οὐδὲ τὰς τῆ ὑποστάσει δύο φύσεις μίαν εἶναι σαφηνίζων, *neque duas secundum hypostasim naturam unam esse declarans*. Cum enim hic nequaquam de Incarnationis, sive οἰκονομίας mysterio, et hypostatica Verbi carnisque unione agatur; sed ad sanctissimæ Trinitatis mysterium, sive ad θεολογίαν locus pertineat, manifeste duas diversas et distinctas Patris et Filii naturas ponere videtur : quod impium Arii dogma erat, cui refellendo tota hæc epistola opposita est. Quid igitur? num forte ἄλλων ἡτρὸς αὐτὸς ἔλκει βρῦει; sed absit, ut sanctissimum virum hujusmodi labe aspergere quisquam conetur! Mibi vero loci hujus sententiam animo versanti duæ occurrerant rationes, quibus si non explicari, saltem excusari posse videbatur. Videlicet auctorem, ut Arianorum sententiam refellat, ipsorum sibi voces ac formulas mutari. Vel si suo sensu, suisque verbis locutum velimus, φύσιν, sive naturam pro ὑποστάσει accepisse : quod forte antiquissimorum auctorum exemplis non caret. Sed dum pressius singula expendo, neutrum mihi loci sensus admittere videtur. Primum enim suis, non Arianorum verbis, eum loqui manifestissimum est. Deinde utcumque exempla quis proferat φύσεως, sive naturæ vocem pro ὑποστάσει aliquando acce-

cum ipse φύσεως nomen passim usitato Ecclesiæ sensu usurpet : idque mordicus contra Arium tueatur, unam esse eandemque Patris ac Filii naturam, et Verbum φύσει Filium Patris esse sicuti e contra contendit Filium non esse τῆς αὐτῆς φύσεως τοῖς γενομένοις. Quare superest, ut verba Græca, uti nunc quidem vulgo leguntur, vel hæreticorum malitia, vel inscitia liberiorum corrupta dicamus. Quod facile concedet, quisquis vestrum non ignorat, auditores, quantum calamitatis et errorum utraque pestis sanctorum Patrum scriptis intulerit : quæ gressu nimis libero per Orientem aliquando grassabatur, cum dissecta in hæreses et partium studia Ecclesia, malis hujusmodi artibus, suæ quisque causæ patrociniū quæreret. Huic autem loco vitium factum antiquus historiæ ecclesiasticæ interpres Epiphanius Scholasticus liquido ostendit : quem Græca verba non quidem mutata, sed transposito articulo, hoc modo olim legisse apparet : Οὐδὲ τῆ ὑποστάσει δύο φύσεις τὴν μίαν εἶναι σαφηνίζων, dum vertit : *Neque substantialiter duas naturas quæ est una, declarans*. Quem verum et catholicum hujus loci sensum esse facile perspiciet, quisquis hoc modo rem mecum consideraverit. Catholicæ Ecclesiæ fides, quæ unum Deum in Trinitate, et Trinitatem in unitate veneratur, inter oppositos errorum scopulos, et multiplices mendaciorum ambages, regię viæ instar, medio loco incedit, devitans hinc inde imminetia hæresum monstra, quæ insano clamore veritatem allatrant : ut neque personas cum Sabellio confundat, neque cum Ario substantiam separat. Hanc catholicæ veritatis cynosuram Alexandrum quoque hoc loco secutum constat, qui propositis Christi verbis, duos hinc inde adulterinos sensus removens, tertium deinde verum et genuinum subjungit. *Ego, inquit, et Pater unum sumus*, non ut se Patrem esse affirmaret, quo personarum confusionem, et Sabellii υἱοπάτορα tollit. Neque ut substantialiter duas naturas, quæ est una, declararet : hoc est, non ut unam ac simplicissimam Patris Filiique naturam in duas divideret : quo substantiæ separationem ab Ario introductam removeret. Tandem, sublatis hinc inde errorum extremis, catholicam ejus loci mentem subjicit, videlicet Filium natura Patri per omnia similem, et invariata Patris imaginem esse : quo ille et unam eandemque Patris et Filii naturam, et distinctas prototypi et imaginis hypostases confiteatur. Sed hic mihi aurem quis vellicet, et quid δύο τῆ ὑποστάσει φύσεις sibi velint, haud immerito quærat, cum apud cæteros Ecclesiæ Patres haud facile hujusmodi loquendi modum sit reperire. Sed non uno hujus epistolæ loco ostendi potest ὑποστάσεως vocabulum non tam individuum seu distinctum personalibus proprietatibus subjectum, vel personalem subsistentiam auctori nostro significare, quam modum subsistendi, quem Justinus Martyr, alique

¹ Jac. 1, 17.

Græci theologi τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως, vel etiam simpliciter, τὴν ὑπαρξιν appellant. Ita Joannem evangelistam dicentem : *In principio erat Verbum, et omnia per ipsum facta sunt*, τὴν ἰδιότροπον αὐτοῦ ὑπόστασιν, proprium ejus subsistentiæ modum, sive, ut Epiphanius vertit, propriam ejus substantiam designasse ait : ipsum scilicet Verbum, per quod facta sunt omnia, fuisse ante omnia et esse sive subsistere diversum quid a cæteris omnibus : quam ille signanter, ἰδιότροπον ὑπόστασιν vocat. Quibus paulo post subjungit, mundum ex nihilo productum, νεωτέραν ἔχειν τῆς ὑποστάσεως καὶ πρόσφατον γένεσιν, *recentiorem habuisse generationem*, sive, ut Epiphanius ad verbum reddit, *novellam habere substantiæ recentemque nativitatem*. Ubi nihil aliud ὑποστάσεως voce intelligi potest, quam ipsa ὑπαρξις et existentia. Unde quam modo τῆς ὑποστάσεως γένεσιν, *productionem ad existendum* dixit, mox æquipollenti vocabulo οὐσίωσιν appellat. Et paucis interjectis Filii unigeniti ἀνεκδιήγητον ὑπόστασιν vocat ; de qua Spiritus sanctus prophético oraculo dixerat : *Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγήσεται ; Generationem ejus quis enarrabit ?* Ubi ὑπόστασιν et γενεάν promiscue pro uno eodemque poni quis non videt ? Quæ licet in divinis sint inseparabilia, in cæteris tamen γενητοῖς γενεά, via καὶ ὑπόστασιν esse videtur. Verum et illud ex locis hactenus a me productis vos perspexisse arbitror, Epiphanius veterem interpretem, ubique ὑποστάσεως vocem, non subsistentiam ex recepta sanctorum Patrum et Scholæ consuetudine, sed substantiam cum vulgato Bibliorum interprete reddidisse. Unde et hoc loco, τὰς τῆ ὑποστάσεως δύο φύσεις, *substantiahter duas naturas* vertit ; hoc est quarum utraque diversam substantiam sive subsistendi modum habeat.

Atque hæc quidem ad difficilem, et vere Gordium hujus epistolæ nodum, vel solvendum, vel scindendum attuli. Quæ ego doctiorum judicio lubens submitto. De quo loco si quis certiora me docuerit, næ ille magnam sibi gratiæ mercedem apud me promeruerit.

Ex prædicto divi Joannis loco probaturus Alexander Filium Dei per omnia exprimere et referre Patris naturam, ejusque ἀπράλλακτον, sine invariata imaginem exhibere, ipsius Christi Domini verbis ex eodem evangelista id confirmat, *Qui videt me, videt et Patrem*, et subjungit : *Ὅσπερ δι' ἑσώπτρου ἀκηλιδῶτου καὶ ἐμφύχου, θείας εικόνας αὐτοῦ θεωρουμένου τοῦ Πατρὸς. Quandoquidem Pater per ipsum velut per speculum purissimum idemque animatum, in quo Dei exprimitur et elucet imago, manifeste cernitur* : ita magno verborum apparatu Interpres noster Anglus. Vel ut Epiphanius ad verbum : *Tanquam per speculum sine macula, et animatum, per divinam ejus imaginem contemplaretur Patrem*. A quibus nec Camerarius Theodoretus in-

terpres recedit : *Tanquam per ipsum, velut immaculatum et animale speculum divinæ imaginis Pater conspiceretur*. Hæc interpretes. Quorum neminem auctoris mentem penetrasse præfidenter, sed vere affirmaverim : cum transposita distinctio glaucoma ipsis offuderit. Sed cum ex levi erroris occasione elegans disserendi materies se offerat, illud principio monuerim, quemadmodum nobilissimam Corinthii æris misturam, ex auri aliorumque metallorum colliquatione enatam veteres prodidere : ita ex variis divinorum eloquiorum conflatis inter se et contessellatis locis, tanquam ex auro probato septies, pulcherrimum illum et vere aureum sanctorum Patrum loquendi characterem existere. Quem qui in rerum sacrarum tractatione negligunt, illi plerumque persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis turgidi, ostensione autem spiritus et virtutis destituti, æsonans, ut Apostoli verbis utar, et cymbalum tinniens¹ evadunt. Mihi autem inter cætera sanctorum Patrum monumenta, quæ nunc ad manum sunt Alexandri epistolæ pulcherrimam vermiculati vel musivi operis speciem referre videntur. Ita perpetuis sacræ Scripturæ emblematis interstinctæ relucet. Quod præ cæteris, vel unus hic locus luculenter ostendit. Cum enim Sapientiæ cap. vii, inter alia innumera elogia, Sapientia divina vocetur ἀπαύγασμα φωτὸς αἰδίου, καὶ ἑσώπτρον ἀκηλιδῶτου τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ · hoc est, *candor lucis æternæ, et speculum sine macula Dei majestatis, et imago bonitatis illius*, quis non videt divi Pauli exemplo locum hunc inde vivis coloribus adumbratum ? Cujus ego ductu et auspiciis, duo illa epitheta speculi ἀκηλιδῶτου καὶ ἐμφύχου, male ab interpretibus conjuncta distinctione interposita diviserim : et posterius ad divinam imaginem retulerim : *Ὅσπερ δι' ἑσώπτρου ἀκηλιδῶτου, καὶ ἐμφύχου θείας εικόνας αὐτοῦ θεωρουμένου τοῦ Πατρὸς. Quoniam per ipsum tanquam per speculum sine macula, et veram sive animatam divinam imaginem ipse etiam Pater conspicitur*. Etenim cum Apostolus ad Coloss. i, vers. 15, Filium εἰκόνα τοῦ ἀοράτου, *imaginem Dei invisibilis* appellasset, et Arius improbe ad stabiliendum errorem suum eo loco abuteretur, eleganti sane adjuncto noster auctor ἐμφύχου, sive animatam imaginem eundem appellat, ut similitudinem perfectissimam inter Patrem Filiumque significantissima voce contra hæreticorum officias tueatur, et ζῶντα Λόγον ἀπὸ ζῶντος Πατρὸς prodiisse doceat. Cum enim duplex sit imago ut scholasticorum antesignanus parte i, q. 35, et jam olim Epiphanius in Anomæorum hæresi, cap. 3, docuit : altera in re ejusdem naturæ, ut imago Regis in Filio ; altera in re diversæ naturæ expressa, qualis est imago principis in nummo, vel tabula, aut statua. Sive, ut Epiphanius verbis utar, altera, διὰ τῆς γεννητικῆς ὁμοουσιότητος, altera διὰ χρωμάτων εἰκαζομένη, vel per aliam

¹ 1 Cor. xiii, 1.

quamcunque materiam diversam, et ἀνομοούσιον expressa, Arius ejusque sectatores Filium Patris imaginem posteriori modo intellexere, ut diversæ a Patre naturæ eum esse evincerent. Quin imo hoc ipso Filium minorem Patre ostendere conati sunt, quia Patris imago vocatur. Ita Marcellus apud Eusebium libro 1, ex Asterii mente affirmat, τοσοῦτον τὸν Θεὸν τοῦ Λόγου διαφέρειν, ὅσον καὶ ἄνθρωπος τῆς ἑαυτοῦ εἰκόνης διαφέρειν δοκεῖ· hoc est : *Deus in tantum a Verbo suo differre videtur, in quantum homo ab imagine sua.* Idem Marcellus catholicam Asterii assertionem exagitans, qua Verbum invariata[m] Patris imaginem affirmaverat, multis debacchatur, quæ et apud Eusebium et Epiphanium hæresi LXXII ex Acacio habentur. Sed fanatici hominis deliria castigans Acacius : « Tu, inquit, Dei imaginem ἀζῶτα περιγράφας, sive, *vita ipsa privans*, neque Dominum, neque Deum esse concessis; sed immobilem duntaxat imaginem, οἶον ἀψύχον καὶ ἄζῳον, ut anima vitæque destitutam : viventis autem viventem Dei imaginem esse negas. Idem quoque Epiphanius hæc. LXXVI, contra Aetium Anomæorum principem, Filium ex Patre natum contendit, ut Deum de Deo, lumen de lumine, æqualem per omnia et consubstantiali Patri; cujus, inquit, imago est οὐκ ἄψυχος, ἀλλὰ Πατρὸς χαρακτηρίζουσα γένος· *non expers animæ, sed paternum genus exprimens.* Hæc Epiphanius. Neque dissentit Eusebius, qui cum libro II *Theologiæ eccles.* varia protulisset loca, quæ Patris divinitatem gloriamque prædicant, addit deinde, horum omnium unigenitum Dei Filium imaginem cogitandum esse : Οὐχ ὡς ἀψύχῳ ὄντι, ἀλλ' ὡς ἐν ὕπῳ ζῶντι μεμορφωμένην. *Non tanquam in materia inanimi, sed ut in Filio vivente expressam.* Quibus verbis egregie duplex illa imaginis ratio ex Epiphanio et D. Thoma a nobis proposita explicatur : quarum altera ἀψυχός, ex Acacii et Eusebii verbis, altera ζῶσα καὶ ἐμψυχός, ex correcto a nobis Alexandri loco vocari poterit. Quin etiam ex ipso Eusebio libro 1 *contra Marcellum Ancyranum*, ubi commemoratis ejus deliriis, quorum modo meminimus, hominem valde cæcutire ait, nec considerare : ὡς καὶ ὁ Υἱὸς δύναται ἐμψυχός ποτε εἰκῶν ἰδίου Πατρὸς λεχθῆναι : *Posse etiam Filium vitam Patris imaginem dici, cum sit Patri quam simillimus.* Quam ille sententiam multo copiosius explicat lib. I *Evang. demonstr.*, capite 4, ubi docet, sicuti regis imaginem propter ipsam regem veneramur, ita etiam Filium unigenitum unicum Dei Patris invisibilem imaginem, Deitatis honore prosequendum, utpote, qui natura Deus est de Deo, καὶ δι' ἑαυτοῦ τοῦ μόνου Θεοῦ τὴν ἐμψύχον καὶ ζῶσαν νοεράν εἰκόνα, κατὰ πάντα τῷ Πατρὶ παρωμοιωμένην· *Et per omnia Dei Patris animatam et vivam, et intelligentem imaginem, Patrique in omnibus simillimam conservat.* Videtis, ni fallor, auditores, quam bene

A Alexander Filium Dei ἐμψύχον Θεῶν εἰκόνα appellat, et quam ea vox nihil humile et indignum Deo tribuat; sed summam, et ad vivum expressam naturæ gloriæque paternæ similitudinem nobis designet.

Eam porro vocem ex medio Græciæ usu desumptam, nescio cujus veteris auctoris sententia apud Stobæum testatur, cui rex ἐμψυχός εἰκῶν Θεοῦ dicitur. Ita Longinus notissimo illo elogio Euphronii : Βιβλιοθήκη ἐμψυχός καὶ περιπατοῦν μουσεῖον. Et Marcellus Arcadii imperatoris magister, Suidæ lexicographo, nihil forte noto, sed non minus eleganti encomio : Κόσμος ἀρετῆς ἀπάσης, ἢ τὸ γε ἀρμονικώτερον εἰπεῖν, ἀρετὴ τις ἐμψυχός· *Omnia virtutis ornamentum, vel potius viva et animata quædam virtus.* Græcas hasce sermonis laudatias feliciter expresserunt Latini. Quid enim *spirantia signa*, et *spirantia mollis æra*, et *vivi de marmore vultus* Maronis? Quid Propertii, *vivida et animosa signa*? Quid Ammiani *spirantia signorum figmenta*, nisi ἐμψυχα? Sed portum de proximo prospicio, quem subibo, si ex variis quæ sub finem hujus epistolæ interpretes peccat, unum adhuc addidero. Alexander, ut hæreticorum curiositatem freno injecto compescat, ὑπόστασιν Filii, sive existendi modum, ut dixi, πάση τῇ γεννητῇ φύσει impervestigabilem assertit; neque τὴν τῶν λογικῶν φύσιν comprehendere posse quomodo Pater genuit Verbum. In utroque hallucinatur novus noster interpret. Primum quidem quod τὴν γεννητὴν φύσιν, de qua superius egi, *naturam mortalem* reddidit. Neque enim tam angustis limitibus creata natura circumscribenda, cum et angeli sint γεννητοὶ sive creati, quos tamen mortales cum saniori theologorum parte haudquaquam appellaverim. Neque melius in secundo membro ἢ τῶν λογικῶν φύσιν, natura humana rationisque particeps explicatur. Nisi quis ἐν διὰ δυοῖν interpretem addidisse existimet. Sane ad naturam τῶν λογικῶν etiam angelos, et quidem præcipuo jure pertinere quis dubitet? Quibus tamen æque ac hominibus, divinæ generationis arcanum ignotum et ineffabile esse, testatur etiam ipse Alexander superius. *Unigeniti subsistentia*, inquit, *non solum evangelistarum solertiam, sed fortassis etiam angelorum intellectum superat.* Sed quod noster in dubio relinquere videtur, id cæteri Patres disertim et constanter affirmant. Et nunc quidem ex Græcis unus mihi Eusebius testimonio dicundo adsit. Is lib. I *Theol. eccl.*, cap. 12, Unigeniti generationem non nobis solum impervestigabilem affirmat, ἀλλὰ καὶ πάσαις ταῖς κρείττοσιν ἢ καθ' ἡμᾶς δυνάμεσι, *sed etiam cunctis superioribus virtutibus.* Accedat ex Latinis Ambrosius, lib. I *De fide*, cap. 5 : *Mihi impossibile est generationis scire secretum. Mens deficit, vox silet, non mea tantum, sed et angelorum.*

Qui locus et me oportune silentii admonet, ut decurso dissertationis stadio lampada aliis tradam.

S. ALEXANDRI

EPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLÆ DE ARIANA HÆRESI
DEQUE ARII DEPOSITIONE.ApuD THEODORITUM, *Hist. eccl.* lib. 1, cap. 4.

Epistola Alexandri Alexandriae episcopi ad Alexandrum Constantinopolitanum.

Ἀλεξάνδρου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας ἐπιστολὴ πρὸς Ἀλέξανδρον ἐπίσκοπον Κωνσταντινῶν πόλεως (1).

I. Charissimo, et unanimi fratri Alexandro, Alexander in Domino salutem.

I. Τῷ τιμωτάτῳ ἀδελφῷ, καὶ ὁμοψύχῳ Ἀλεξάνδρῳ, Ἀλέξανδρος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Improborum hominum voluntas, dominationis et pecuniæ avida, majoribus Ecclesiis semper insidiari solet, dum illi per varias occasiones ecclesiasticam pietatem oppugnant. Etenim a diabolo qui in ipsis operatur, ad propositam ipsis libidinem incitati, abjecta omni religione, divini iudicii metum conculant. De quibus ego qui patior, necesse habui significare pietati vestræ, ut ab hujusmodi hominibus caveatis, ne quis illorum in vestras etiam Ecclesias pedem inferre præsumat, sive per se sive per alios: callent enim malefici simulatione uti ad fraudem faciendam: et per litteras mendacis compositas atque adornatas, quæ hominem ad simplicem ac sinceram fidem intentum possint decipere. Arius igitur et Achilles nuper conjuratione facta, Colluthi ambitionem æmulantes, longe peiores illo exstiterunt. Nam Colluthus quidem qui hos ipsos reprehendit, mali propositi sui prætextum nactus

Ἡ φιλαρχος τῶν μοχθηρῶν ἀνθρώπων καὶ φιλάργυρος πρόθεσις, ταῖς δοκούσαις ἀεὶ μείζοσι παροικίας πέφυκεν ἐπιβουλεύειν, διὰ ποικίλων προφάσεων τῶν τοιούτων ἐπιτιθεμένων τῇ ἐκκλησιαστικῇ εὐσεβείᾳ. Οἰστρηλατούμενοι γὰρ ὑπὸ τοῦ ἐνεργούντος ἐν αὐτοῖς διαβόλου, εἰς τὴν προκειμένην αὐτοῖς ἡδονὴν, πάσης εὐλαβείας ἀποσχιρτήσαντες, πατοῦσι τὸν τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ φόβον. Περὶ ὧν ἀναγκαῖον ἦν μοι τῷ πάσχοντι, δηλώσαι τῇ ὑμετέρᾳ εὐλαβείᾳ, ἵνα φυλάττησθε τοὺς τοιούτους, μὴ τις αὐτῶν τολμήσῃ καὶ ταῖς ὑμετέραις παροικίαις ἐπιβῆναι, ἦτοι (s. εἴτε) δι' ἑαυτῶν, εἴτε δι' ἄλλων (2). Ἰκανὸν γὰρ ὑποκρίνασθαι πρὸς ἀπάτην οἱ γόητες ἢ διὰ γριμμάτων ψευδῶς κεκοιμημένων, καὶ δυναμένων ὑφαρπάσαι τὸν ἀπλῆ πίστιν καὶ ἀκεραίην προσεσχηκότα. Ἄρειος γοῦν καὶ Ἀχιλλᾶς (3), συνωμοσίαν ἐναγχος ποιησάμενοι, τὴν Κολλούθου φιλαρχίαν πολὺ χεῖρον ἢ ἐκεῖνος ἐξήλωσαν. Ὁ μὲν γὰρ αὐτοῖς τούτοις ἐγκαλῶν (4), τῆ

(1) *Κωνσταντινῶν πόλεως*. Hæ duæ voces non occurrunt in aliquibus vet. mss., ut neque in Græca Theodoriti editione per Robertum Stephanum, ut observat Pagius ad ann. 317, § 9. Vide etiam Baluzium ad cap. 3 lib. v Petri de Marca *De concordia*.

(2) *Εἴτε δι' ἄλλων*. Hæc verba in sua versione omisit Christophorus, et Jacobus Sirmundus, nec habentur apud Nicephorum, nec in editione Basiliensi. Quare non mirum est Camerarium in sua interpretatione ea omisisse. Habentur tamen in reliquis exemplaribus, Regio scilicet, Saviliano et Allatii. Sed et Epiphanius Scholasticus in suo exemplari ea legerat. Sic enim vertit: *Ne quis forte præsumat eorum in parœciis vestras accedere, vel per se, vel per alios*.

(3) *Ἄρειος γοῦν καὶ Ἀχιλλᾶς*. In manuscripto codice Henrici Savillii, et in editione Basiliensi Ἀχιλλεύς scribitur, quomodo etiam legit Epiphanius Scholasticus. Ita quoque scribitur hoc nomen in epistola Alexandri episcopi Alexandriae ad universas Ecclesias, ubi omnes Arii sectatores qui excommunicati fuerant, ordine recensentur; ac primus omnium nominatur Achilles. Sic enim scribitur in multis exemplaribus, et apud Gelasium Cyzicenum.

(4) *Ὁ μὲν γὰρ αὐτοῖς τούτοις ἐγκαλῶν*. Christo-

phorus hæc verba, αὐτοῖς τούτοις in neutro genere accepit. Sic enim vertit: *Ille enim quanquam eas ipsas res quas isti, coarguere conabatur, tamen improbi sui instituti causam saltem simulatam habuisse visus est*. Reliqui vero interpretes, Epiphanius scilicet Scholasticus, Joannes Laugus, Joachimus Camerarius ac Sirmundus, in masculino acceperunt, et de Arianis intellexerunt quos culpabat Colluthus. Quorum quidem sententiam magis approbo. Nam in Christophoroni interpretatione nullum sensum video. Quæ sunt enim illæ res, quas Arius et Colluthus accusabant? Verius omnino est, Colluthum accusasse Arium et sectatores illius. Nam cum esset presbyter unius ex parœciis Alexandriae, quemadmodum Arius et Carponas ac Sarmatas, ipse in parœcia sua perversam quamdam doctrinam, perinde ac Arius, predicavit, ut tradit Epiphanius in hæresi Arianorum. Unde orta est inter eos æmulatio, cum singuli suum dogma astruere conarentur. Il enim evenire solet inter hæreticos diversarum sectarum. Colluthus igitur, cum Arium tanquam impium atque hæreticum apud Alexandrum accusasset, et Alexander Arium deponere aliquandiu distulisset; occasione arrepta, sese ab Alexandro sejunxit, et per episcopum agens, presbyteros ordinavit. Vide Baronium ad ann. Chr. 315, cap. 28.

αὐτοῦ μοχθηρᾶς προαιρέσεως εὔρε πρόφασιν· οἱ δὲ ἄνθρωποι ἐκείνου Χριστεμπορεῖαν (5) θεωροῦντες, οὐκ ἔτι τῆς Ἐκκλησίας ὑποχείριον μένειν ἐκαρτέρησαν· ἀλλ' ἑαυτοῖς σπήλαια ληστῶν οἰκοδομήσαντες, ἀδιαλείπτως ἐν αὐτοῖς ποιοῦνται συνόδους, νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν ἐν ταῖς κατὰ Χριστοῦ καὶ ἡμῶν διαβολαῖς ἀσκούμενοι. Οἱ πάσης τῆς ἀποστολικῆς εὐσεβοῦς δόξης κατηγοροῦντες, Ἰουδαϊκῶ προσήματι Χριστομάχον συνεκρότησαν ἐργαστήριον, τὴν θεότητα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀρνούμενοι, καὶ τοὺς ἄλλους Ἰσὺν εἶναι κηρύσσοντες. Πᾶσαν τε αὐτοῦ τῆς σωτηρίου οἰκονομίας καὶ δι' ἡμᾶς ταπεινώσεως φωνὴν ἐκλεξάμενοι, ἐξ αὐτῶν συναγείρειν πειρῶνται τῆς ἀσεβείας ἑαυτῶν τὸ κήρυγμα, τῆς ἀρχῆθεν θεότητος αὐτοῦ καὶ παρὰ τῷ Πατρὶ δόξης ἀλέκτου (6) τοὺς λόγους ἀποστρεφόμενοι. Τὴν γοῦν Ἑλλήνων τε καὶ Ἰουδαίων ἀσεβῆ περὶ Χριστοῦ δόξαν κρατύνοντες, τὸν παρ' αὐτῶν ἔπαινον ὡς ἐνι μάλιστα θηρῶνται· πάντα μὲν ὅσα καθ' ἡμῶν παρ' αὐτοῖς γελᾶται πραγματεύμενοι· στάσεις δὲ ἡμῖν καθ' ἡμέραν καὶ διωγμοὺς ἐπεγείροντες. Καὶ τοῦτο μὲν, δικαστήρια συγκροτοῦντες, δι' ἐντυχίας γυναικαρίων (7) ἀτάκτων ἀπάτησαν· τοῦτο δὲ, τὸν Χριστιανισμὸν διασύροντες, ἐκ τοῦ περιτροχάζειν πᾶσαν ἀγυῖαν ἀσέμνως τὰς παρ' αὐτοῖς νεωτέρας. Ἀλλὰ καὶ τὸν ἀβήρητον τοῦ Χριστοῦ χιτῶνα, ὃν οἱ δῆμοι διελεῖν οὐκ ἐβουλεύσαντο, αὐτοὶ σχίσαι ἐτόλμησαν.

II. Ἡμεῖς μὲν οὖν, ἃ καὶ τῷ βίῳ αὐτῶν καὶ τῇ ἀποσίῳ ἐπιχειρήσει πρέπει, διὰ τὸ λανθάνειν, βραδέως ἐπιστήσαντες, παμφηφελὲς τῆς προσκυνούσης Χριστοῦ τὴν θεότητα Ἐκκλησίας ἐξηλάσαμεν (8). Ἐπεχείρησαν δὲ περιδρομαῖς χρώμενοι καθ' ἡμῶν, παρεκβαίνειν πρὸς τοὺς ὁμόφρονας συλλειτουργοὺς, σχήματι μὲν εἰρήνης καὶ ἐνώσεως ἀξίωσιν ὑποκρίνομενοι· τὸ δὲ ἀληθές, συναρπάσαι τινὰς αὐτῶν εἰς τὴν ἴδιαν νόσον διὰ χρηστολογίας σπουδάζοντες· καὶ στωμυλώτερα γράμματα παρ' αὐτῶν αἰτούντες, ἵνα παραναγιώσκοντες αὐτὰ τοῖς ὑπ' αὐτῶν ἡφατημένους, ἀμετανοήτους ἐφ' οἷς ἐσφάλησαν κατασκευάζωσιν, ἐπιτριβομένους εἰς ἀσέβειαν, ὡς ἂν συμψήφους αὐτοῖς καὶ ὁμόφρονας ἔχοντες ἐπισκόπους. Οὐχ ἄπερ γοῦν παρ' ἡμῖν πονηρῶς ἐδίδαξαν τε καὶ διεπράξαντο, ὁμολογοῦσιν αὐτοῖς, δι' ἃ καὶ ἐξώσθησαν·

est; isti vero, impiam illius ex Christo nundinationem cernentes, non amplius Ecclesiæ subjacere voluerunt; sed speluncis latronum sibi constructis, sine intermissione conventus in illis agunt, noctu atque interdiu calumnias adversus Christum et adversum nos comminiscentes. Qui cum omnem piam et apostolicam doctrinam incusent, Judaico more ad impugnandum Christum officinam instituerunt, Servatoris nostri deitatem negantes, et reliquis omnibus æqualem eum esse prædicantes. Collectisque omnibus locis in quibus sermo est de salutari ejus dispensatione et de abjectione nostri causa ab eo suscepta, impietatis suæ doctrinam eorum auctoritate confirmare nituntur, loca quibus æterna ejusdem divinitas et inexplicabilis apud Patrem gloria astruitur, aversantes. Cum igitur gentilium ac Judæorum impiam de Christo sententiam confirmet, laudem ab illis omni arte ac ratione aucupantur: ea quidem quæ illi in nobis deridere solent, omnia confluentes; seditiones autem ac persecutiones adversus nos quotidie excitantes. Et nunc quidem ad judicium tribunalia nos trahunt per interpellationes mulierum disciplinam non servantium, quas ipsi in errorem induxerunt; nunc Christianæ religioni probum atque infamiam aspergunt, dum juvenulæ ipsorum per omnes vicos et compita turpiter circumcursant. Sed et indissolubilem Christi tunicam, quam carnifices olim dividere noluerunt, isti ausi sunt discindere.

II. Ac nos quidem cum ea quæ vitæ ipsorum ac nefariis conatibus competunt, serius propter ipsorum latebras deprehendissemus, communi omnium suffragio ex cœtu Ecclesiæ quæ Christi divinitatem adorat, eos ejecimus. Ipsi vero contra nos huc et illuc discurrentes, ad collegas nostros idem nobiscum sentientes proficisci instituerunt: specie quidem pacem et concordiam expetere se simulant; re ipsa vero quosdam eorum blandis sermonibus in errorem suum traducere conantes. A quibus etiam verbosiores epistolas flagitant, ut eas legentes hominibus quos ipsi deceperunt, eos pertinaciter in errore perseverare faciant absque ullo pœnitentiæ sensu in impietate obduratos, quasi qui episcopos idem secum sentientes ac sibi suffragantes habeant. Ea porro quæ apud nos perperam ducuerunt et

(5) *Τῆν ἐκείνου Χριστεμπορεῖαν.* Colluthus, cum esset presbyter Alexandriæ, arrogantia ac temeritate elatus, pro episcopo se gesserat, multosque presbyteros ac diaconos ordinaverat. Verum in synodo Alexandriæ congregata cunctæ ejus ordinationes postea rescissæ sunt; et quicumque ab eo ordinati fuerant, in laicorum ordinem sunt redacti, ut testatur Athanasius in *Apologetico secundo adversus Arianos*. Hinc apparet cur Alexander Colluthum Χριστέμπορον vocet, eo quod scilicet ordinationes venderet, et ex manuum impositione ac reliquis sacramentis quæstum captaret.

(6) *Δόξης ἀλέκτου.* In manuscripto codice Henrici Savilii, in regio codice J. Pini, et in editione Basilienſi legitur ἀλέκτου. Vulgatam tamen scripturam tenentur reliqui codices, et Epiphani. Scholastici interpretatio. Sed et in editione Basilienſi pro his

verbis παρὰ τῷ Πατρὶ, legitur παρὰ τοῦ Πατρός.

(7) *Δι' ἐντυχίας γυναικαρίων.* Amplictor interpretationem Camerarii, qui sic vertit, per interpellationes muliercularum, etc. Nec male Epiphanius Scholasticus additiones interpretatur. Intelligit enim libellos accusationum, quos mulieres ab Arianis subornatæ porrigebant iudicibus adversus Alexandrum episcopum Alexandriæ. Sane ἐντυχία pro libello supplicii sumitur ab Athanasio, ut observavi in adnotationibus Eusebianis.

(8) *Παμφηφελ...τῆς Ἐκκλησίας, ἐξηλάσαμεν.* Ex his verbis colligitur, hanc epistolam Alexandri scriptam esse post synodum Alexandrinam, in qua damnatus erat Arius cum sociis. Duas autem synodos episcoporum Ægypti adversus Arium ejusque socios collegit Alexander episcopus Alexandriæ, ut infra pluribus ostendemus.

egerunt, et quorum causa a nobis sunt expulsi, nequaquam illis contententur; sed vel silentio ista tradunt, vel fictis sermonibus et libellis conscriptis velantes, fucum faciunt. Probabilibus itaque et ad assentationem compositis colloquiis pestiferam suam doctrinam obtegentes, simpliciter quemque et fraudi expositum circumveniunt, neque interim parcunt pietatem nostram apud omnes calumniari. Unde sit ut nonnulli litteris eorum subscribentes, in Ecclesiam eos recipiant, cum tamen comministris qui hoc ausi sunt, gravissima, ut opinor, reprehensionis immineat infamia; eo quod nec apostolica regula id permittit, et diabolica in ipsis operatio adversus Christum hoc facto validius accendi. ur. Quamobrem nihil cunctatus, fratres dilectissimi, animam ac fiduciam sumpsi, ut perfidiam istorum vobis indicarem qui dicunt: fuit tempus cum non esset Filius Dei; et qui prius non erat, postea existit; talis factus, quandocunque demum factus est, qualis quilibet hominum nasci solet. Omnia enim, ut aiunt, Deus fecit ex nihilo; in creatione omnium rerum, tam rationalium quam ratione carentium, etiam Filium Dei comprehendentes. Quibus etiam consequenter addunt, eum mutabilis esse naturæ, virtutisque ac vitii capacem. Positaque semel hac sententia, Filium Dei ex nihilo esse, divinas Litteras de æternitate ejus evertunt, quibus immutabilitas et divinitas Sapientiæ ac Verbi, quæ sunt Christi, ostenditur.

III. Possumus ergo, ut aiunt isti scelerati, nos quoque esse filii Dei, perinde ac ille. Scriptum est enim¹: *Filios genui et exaltavi*. Cum vero illis obiectum fuerit id quod sequitur: *Ipsi autem spreverunt me*: quod quidem non convenit naturæ Servatoris qui suapte natura est immutabilis: illi omni reverentia ac religione abjecta, Deum aiunt, cum præsciret ac prævidisset quod Filius ipsum spreverurus non esset, illum ex omnibus elegisse. Non enim ut natura et prærogativa quadam præcipuum quidquam præ cæteris filiis habentem, eum elegit: quippe qui natura filius non sit, ut inquirunt; neque ut qui aliquam haberet proprietatem et dotem ad ipsum proxime accedentem; sed ipsum quoque mutabilis existentem naturæ, ob studium tamen et accuratam morum diligentiam ad vitium neutiquam deflectentem, elegit Deus: adeo ut si Paulus ac Petrus contento studio in id incubuissent, nihil ab istorum filiatione discrepatura fuerit hujus filiationis. Atque ut insanam istam doctrinam confirment, Scripturis sacris contumeliose illudentes, afferunt illud quod in Psalmis de Christo dictum est²: *Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis*.

¹ Isa. 1, 2. ² Psal. XLIV, 8.

(9) Οὐ φυσικόν. Ἀφύσιον codex Regius J. Pini.
(10) Ἐρημώσαντες τοῦτό φασιν. Post hæc verba in codice Leonis Allalii hæc adduntur, οὐτε τινα ἔχοντα ἰδιότητα πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τρεπτής τυγχάνοντα φύσεως. Hæc enim verba inferius locum habent, ut videbimus. Epiphanius

ἄλλ' ἢ σωπῆ ταῦτα παραδιδάσιν, ἢ πεπλασμένοι λόγοις καὶ ἐγγράφοις ἐπισκιάζοντες ἀπατώσιν. Πειθανωτέρας γοῦν καὶ βωμολόχοις ὁμιλίαις τὴν φθοροποιὸν αὐτῶν διδασκαλίαν ἐπικρύπτοντες, συναρπάζουσιν τὸν εἰς ἀπάτην ἐκκείμενον, οὐκ ἀπεχόμενοι καὶ τοῦ παρὰ πᾶσι συκοφαντεῖν τὴν ἡμετέραν εὐσέβειαν. Ὅθεν καὶ συμβαίνει τινὰς τοῖς γράμμασιν αὐτῶν ὑπογράφοντας, εἰς Ἐκκλησίαν εἰσδέχεσθαι· μεγίστης, ὡς οἶμαι, διαβολῆς ἐπιχειμένης τοῖς τοῦτο τολμῶσι συλλειτουργοῖς, τῷ μὴτε τὸν ἀποστολικὸν κανόνα τοῦτο συγχωρεῖν, ἀλλὰ καὶ ὑπεκκαίειν τὴν ἐπ' αὐτοῖς διαβολικὴν κατὰ Χριστοῦ ἐνέργειαν. Διὸ δὴ καὶ οὐδὲν μελλήσας, ἀγαπητοὶ, δηλώσαι ὑμῖν τὴν τῶν τοιούτων ἀπιστίαν ἐμαυτὸν διανέστησα, λεγόντων ὅτι ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ γέγονεν ὕστερον ὁ πρότερον μὴ ὑπάρχων, τοιούτους γενόμενος ὅτε καὶ ποτε γέγονεν, ὡς καὶ πᾶς εἶναι πέφυκεν ἀνθρώπος. Πάντα γάρ, φασίν, ὁ Θεὸς ἐξ οὐκ ὄντων ἐποίησε, συναναλαμβάνοντες τῆ τῶν ἀπάντων λογικῶν τε καὶ ἀλόγων κτίσει καὶ τὴν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Οἷς ἀκολούθως καὶ φασίν αὐτὸν τρεπτής εἶναι φύσεως, ἀρετῆς τε καὶ κακίας ἐπιδεκτικόν· καὶ τῇ ἐξ οὐκ ὄντων ὑποθέσει, καὶ τῆς θείας τοῦ εἶναι αὐτὸν ἀεὶ συναναίρουσιν Γραφαί, αἱ τὸ ἀτρεπτον τοῦ Λόγου, καὶ τὴν θεότητα τῆς Σοφίας τοῦ Λόγου σημαίνουσιν, ἧ ἔστιν ὁ Χριστός.

III. Δυνάμεθα γοῦν καὶ ἡμεῖς, φασίν οἱ ἀλάστορες, υἱοὶ γενέσθαι Θεοῦ, ὅπερ κακείνους. Γέγραπται γάρ: *Υἱὸς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα*. Ἐπιφερομένου δὲ αὐτοῖς τοῦ λέγοντος ἐξῆς τοῦ βητοῦ, *Αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν*, ὅπερ οὐ φυσικόν (9) ἔστιν τῷ Σωτῆρι, ὅτι τῆς φύσεως ἀτρέπτου, πάσης εὐλαθείας ἑαυτοῖς ἐρημώσαντες, τοῦτό φασιν (10), προγνώσει καὶ προθεωρῶν περὶ αὐτοῦ εἶδὸτα τὸν Θεόν, ὅτι οὐκ ἀθετήσῃ, ἐξελεγχθεῖ αὐτὸν ἀπὸ πάντων. Οὐ γὰρ φύσει καὶ κατ' ἐξάαιρετον τῶν ἄλλων υἱὸν ἔχοντά τι· οὔτε γὰρ φύσει υἱὸς τις ἐστὶν τοῦ Θεοῦ, φασίν· οὔτε τινα ἔχοντα ἰδιότητα πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τρεπτής τυγχάνοντα φύσεως, διὰ τρόπων ἐπιμέλειαν καὶ ἄσκησιν μὴ τρεπόμενον ἐπὶ τὸ χεῖρον, ἐξελέξατο ὡς εἰ καὶ Παῦλος τοῦτο βιάσταιτο καὶ Πέτρος, μηδὲν διαφέρειν τούτων τὴν ἑκείνου υἰότητα· εἰς παράστασιν δὲ τῆς φρενοβλαβοῦς ταύτης διδασκαλίας, καὶ ταῖς Γραφαῖς ἐμπαρονοῦντες, καὶ παρατιθέμενοι τὸ ἐν Ψαλμοῖς περὶ Χριστοῦ βητόν, οὕτως ἔχον· *Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀδικίαν· διὰ τοῦτο ἐχρῆσέ σε ὁ Θεὸς σου ἑλαῖον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου*.

tamen Scholasticus eadem verba in suo codice legit hoc loco. Sic enim vertit: *Omni reverentia spoliante semetipsum, aiunt: Nec aliquam habet proprietatem ad eum: sed cum sit ipse natura mutabilis, scivit de illo Deus præscientia et præcontemplatione, etc.*

IV. Περὶ μὲν οὖν ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, οὔτε ἐξ οὐκ ἄντων γεγένηται, οὔτε ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, αὐτάρκῃ παιδεῦσαι Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς, γράφων οὕτως περὶ αὐτοῦ· Ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς. Προνοούμενος γὰρ ὁ θεῖος δεικνύεται διδάσκαλος, ἀλλήλων ἀχώριστα πράγματα δύο, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, ὄντα αὐτὸν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς ὠνόμασεν. Ἄλλὰ γὰρ καὶ ὅτι τοῖς ἐξ οὐκ ὄντων γενομένοις ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ οὐ συναριθμεῖται, πάντα δι' αὐτοῦ γεγονέναι ὁ αὐτὸς φησιν Ἰωάννης. Τὴν γὰρ ἰδιότροπον αὐτοῦ ὑπόστασιν ἐδήλωσεν εἰπὼν· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν (11). Εἰ γὰρ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, πῶς ὁ τοῖς γενομένοις τὸ εἶναι χαρισάμενος, αὐτὸς ποτὲ οὐκ ἦν; Οὐ γὰρ πως ὁ Λόγος τὸ ποιοῦν, τοῖς γενομένοις τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως διορίζεται· εἴγε αὐτὸς μὲν ἦν ἐν ἀρχῇ, πάντα δὲ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων ἐποίησεν. Ἐναντίον γὰρ δοκεῖ τοῖς ἐξ οὐκ ὄντων γενομένοις τὸ ὄν, καὶ ἀφεστηκὸς σφόδρα. Τὸ μὲν γὰρ, μεταξύ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ οὐδὲν δείκνυσιν εἶναι διάστημα, οὐδ' ἄχρι τινὸς ἐννοίας τοῦτο φαντασιῶσαι τῆς ψυχῆς δυναμένης. Τὸ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων δημιουργεῖσθαι τὸν κόσμον, νεωτέραν ἔχει τῆς ὑποστάσεως καὶ πρόσφατον τὴν γένεσιν, ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ πάντων εὐληφῶτων τὴν τοιαύτην οὐσίωσιν. Μακρὸν γοῦν θεωρήσας τοῦ Θεοῦ Λόγου τὸ ἦν, καὶ ὑπεραίρον τῆς τῶν γεννητῶν διανοίας (12) ὁ εὐλαβέστατος Ἰωάννης, γένεσιν αὐτοῦ καὶ ποιήσιν ἀπηξίωσεν εἰπεῖν, οὐδὲ ταῖς ὁμοστοίχοις συλλαβαῖς (13) τὸ ποιοῦν τοῖς γιγνομένοις ὀνομάσαι τολμήσας. Οὐχ ὅτι ἀγέννητος ἦν ἐν γὰρ ἀγέννητον ὁ Πατήρ· ἀλλ' ὅτι τῆς ἐξεσμένης τῶν εὐαγγελιστῶν, τάχα δὲ καὶ ἀγγέλων καταλήψεως ὑπερέκεινά (14) ἔστιν ἡ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ ἀνεκδιήγητος ὑπόστασις.

V. Εἰς εὐσεβεῖς οὐκ οἶμαι λογιζομένου (15) τοῦ

³ Joan. 1, 18. ⁴ *ibid.* 1-3.

(11) Ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν. Duæ postremæ voces desunt in editione Roberti Stephani, et in Basiliensi, et in codice Regio J. Pini. Habentur tamen in codice Leonis Allatii, et in versione Epiphani Scholastici. Sed et Christophorus eas in libris suis repererat, ut ex interpretatione ejus apparet.

(12) Καὶ ὑπεραίρον τῆς τῶν γεννητῶν διανοίας. Scribendum puto γεννητῶν per simplex ν; atque ita legisse videtur Epiphanius, qui sic vertit: *Et creaturam universam intelligentiam transcendentem.* Conjecturam meam confirmavit mihi postea codex regius J. Pini, in quo ita plane scriptum inveni, ut conjeceram. Pro ὑπεραίρον, in editione Basiliensi legitur ὑπερόριον, et in codice Allatiano, relictus ut opinor.

(13) Οὐδὲ ταῖς ὁμοστοίχοις συλλαβαῖς. In ms. codice Henrici Savillii, et in editione Basiliensi scribitur ὁμοστοίχοις, minus recte, ut equidem sentio. Certe Camerarius, qui editionem Basiliensem Latine interpretatus est, ὁμοστοίχοις, legit, ut ex interpretatione ejus apparet. Sic enim vertit: *Ne eorundem quidem elementorum complexione in voce facientis,*

PATROL. GR. XVIII.

IV. Verum quod Filius Dei factus non sit ex nihilo, et quod tempus non fuerit cum non esset, abunde docet Joannes evangelista de illo ita scribens³: *Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris.* Nam cum divinus magister ostendere vellet, Patrem ac Filium duas res esse a se mutuo inseparabiles, hunc in sinu Patris esse dixit. Jam vero quod Verbum Dei inter res ex nihilo creatas non contineatur, idem Joannes testatur, cum ait: *Omnia per ipsum facta esse.* Propriam enim ejus hypostasin declaravit dicens⁴: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est.* Nam si omnia per ipsum facta sunt, quomodo is qui rebus factis præstitit ut essent, ipse aliquando non exstitit? Verbum enim quod facit, nequaquam ejusdem esse naturæ cum rebus factis intelligitur: quippe cum ipsum quidem esset in principio; cuncta vero per illud facta sint et ex nihilo condita. Porro id quod est, contrarium esse videtur, et longe diversum ab illis quæ facta sunt ex nihilo. Nam illud quidem declarat, nullum esse intervallum inter Patrem et Filium, cum animus ne simplici quidem cogitatione fingere possit ullam inter utrumque distantiam. Ex nihilo vero creari mundum, recentiorem indicat ac nuperam substantiæ originem, cum universa hujusmodi essentiam a Patre acceperint per Filium. Cum igitur divini Verbi essentiam longissime, et ultra omnem cogitationem eorum quæ genita sunt positam contemplaretur piissimus Joannes, generationem ejus et facturam dicere noluit, factorem iisdem verbis quibus ea quæ facta sunt, designare minime ausus. Non quod Verbum sit ingenitum: solus enim Pater ingenitus est: sed quia solertissimam evangelistarum, ipsorumque adeo angelorum comprehensionem transcendit unigeniti Filii inexplicabilis subsistentia.

V. Quare inter pios meo quidem iudicio censen-

aut factorum uti ausus. In regio item codice J. Pini scriptum inveni ὁμοστοίχοις. Hujus autem loci satis obscuri hic est sensus. Joannes evangelista, cum originem Filii Dei vellet exponere, eam a rerum creaturarum productione longe distinxit; cavitque diligentissime, ne in declaranda Filii essentia iisdem verbis uteretur, quibus rerum creaturarum originem exposuit. Nam in declaranda quidem Filii essentia, usus est verbo *erat*, in exponenda autem origine rerum creaturarum dixit *ἐγένετο*, id est *facta sunt*. Subjicit deinde Alexander, οὐχ ὅτι ἀγέννητος ἦν· ἐν γὰρ ἀγέννητον ὁ Πατήρ, id est, *non quod Filius Dei non sit genitus. Unum enim est ingenitum, Pater scilicet.* Quæ quidem Alexandri verba benigne intelligenda sunt hoc modo: Non quod Filius Dei principium originis suæ non habeat; habet enim re vera principium originis, Patrem, ex quo genitus est: sed quia nullum habet principium temporis, quippe qui ab omni æternitate genitus sit ex Patre, ἀχρόνως καὶ ἀμεσιτέτως, ut Græci dicunt. id est sine ullo tempore ac medio.

(14) Ἐπερέκεινα. Ἐπέκεινα codex Regius J. Pini.

(15) Εὐσεβεῖς οὐκ οἶμαι λογιζομένου. Hunc

18

dus non est, qui ultra ista aliquid inquirere præsumit, non auscultans id quod scriptum est ⁶: *Altiora te ne quæsieris, et sublimiora te ne scruteris*. Nam si multarum aliarum rerum cognitio quæ hac longe inferiores sunt, humanæ mentis captum excedit, cujusmodi sunt apud Paulum apostolum ⁷, *ea quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se*; cujusmodi etiam sunt stellæ, quas Deus Abrahamo dicit ⁷ non posse numerari; et illud ⁸: *Arenam maris et guttas pluvie quis dinumerabit?* quomodo divini Verbi essentiam curiosius investigare quispiam poterit, nisi atra bile sit percitus? De qua propheticus Spiritus ita dicit ⁹: *Generationem ejus quis enarrabit?* Et Servator noster totius mundi columnas beneficio obstringens, hujus rei notitiam tanquam onus ab illis removeere studuit: omnibus quidem ipsis supra naturam esse dicens istud animo comprehendere; soli vero Patri competere divini hujus mysterii perceptionem. *Nemo enim, inquit ¹⁰, novit, quis sit Filius præter Patrem, et nemo novit Patrem præterquam Filius*. Qua de re etiam Patrem dixisse arbitror, *Arcaum meum mihi ¹¹*, et meis.

VI. Quod vero extremæ dementiæ sit, Filium Dei ex non exstantibus factum opinari, cum id quod ex non exstantibus factum est, temporalem habeat essentiam; res ipsa indicat, licet stupidi isti insaniam vocum suarum non intelligant. Illud enim, non erat, in tempore censi oportet, aut in aliquo ævi spatio. At si verum est, *omnia per ipsum facta esse, constat utique et ævum et tempus, et spatium omne, et illud aliquando, in quibus non fuisse reperitur, per ipsum facta esse. Et quomodo absurdum non sit, eum qui tempora et sæcula ac*

⁶ Eccli. III, 22. ⁷ I Cor. II, 9. ⁸ Gen. XV, 5. ⁹ Isa. XXIV, 16.

etiam locum emendavi ex supradictis codicibus Allatii ac Savilii, et ex regio codice J. Pini, quibus astipulatur editio Basiliensis, nisi quod *τολμώντας* habet, non *τολμώντος*. Epiphanius tamen Scholasticus in plurali numero legisse videtur *λογιζομένους* τούς *τολμώντας*. In cod. reg. J. Pini totus hic locus ita scribitur: *Εἰς εὐσέθειαν οὐκ οἶμαι λογιζομένους τούς μ. τ., ἔπ. τι τολμώντας*.

(16) *Πάντων τῶν ἐν κόσμῳ κίονας*. Post hæc D verba Jacobus Sirmundus in editione sua quatuor has voces addidit, τούς *θεηγόρους* φημι ἀποστόλους, nescio quos secutus codices. Certe in nostris exemplaribus et in Basiliensi editione non habentur; et scholium potius redolent ejusdam viri docti, qui ad latus libri sui id notaverat, per columnas significari divinos apostolos. Certe in Epistola Pauli ad Galatas Petrus et Jacobus dicuntur columnæ fuisse Ecclesie. Porro initio hujus periodi scribendum ἦ καὶ αὐτός ὁ Σωτήρ, id est, *quocirca Servator noster*, etc.

(17) *Τὴν περὶ τούτων ᾠδῶν*. In codice Leonis Allatii et in editione Basiliensi scriptum est *περὶ τούτου*, rectius, ni fallor. Neque aliter legit Epiphanius Scholasticus. Sic enim vertit hunc locum: *Nam et ipse Servator præstare volens omnibus in hoc mundo columnis, hujus notitiam ab eis exonerare festinavit*.

(18) *Καὶ τοῖς ἐμοῖς*. Jacobus Sirmundus in edi-

A μέχρι τούτων ἐπερωτῶν τι *τολμώντος*, διὰ τὸ ἀνίκοογ τοῦ, *Χαλεπώτερά σου μὴ ζῆται, καὶ ὕψηλότερά σου μὴ ἐξέταζε*. Εἰ γὰρ ἐτέρων πολλῶν ἡ γνῶσις, καὶ τούτων ἀσυγκρίτως κολοβωτέρων, κερυπται τὴν ἀνθρωπίνην κατάληψιν· οἷά ἐστι παρὰ Παύλῳ, *ἂ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἂ ἠτολμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν*· ἀλλὰ καὶ τὰ ἄστρα φησὶν ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ ἀριθμῆσαι μὴ δύνασθαι· καὶ ἔτι, *Ἄμμον θαλασσῶν καὶ σταγένας ὑετοῦ, φησὶ, τίς ἐξαριθμήσει; πῶς ἂν περιεργασαίτο τις τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπόστασιν, ἐκτός εἰ μὴ μελαγχολικῆ διαθέσει ληξθεις τυγχάνοι; Περὶ ἧς τὸ προφητικὸν Πνεῦμά φησι· *Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται*· Ἡ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτήρ ἡμῶν, εὐεργετῶν τοὺς πάντων τῶν ἐν κόσμῳ κίονας (16), τὴν περὶ τούτων γνῶσιν (17) αὐτῶν ἀποφορτίσθαι ἐσπούδασε· πᾶσι μὲν οὖν αὐτοῖς ἀφύσικον εἶναι λέγων εἰς κατάληψιν, μόνῳ δὲ τῷ Πατρὶ ἀνακειῖσθαι τὴν τοῦ θειοτάτου τούτου μυστηρίου εἰδῆσιν· *Οὐδεὶς γάρ ἐγνω τίς ἐστὶν ὁ Υἱός, λέγων, εἰ μὴ ὁ Πατήρ· καὶ τὸν Πατέρα οὐδεὶς ἐγνω εἰ μὴ ὁ Υἱός*. Περὶ οὗ καὶ τὸν Πατέρα οἶμαι λέγειν, *Τὸ μυστήριόν μου ἐμοὶ καὶ τοῖς ἐμοῖς* (18).*

VI. Ὅτι δὲ *μανιώδες*, τὸ ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν γεγενῆσθαι φρονεῖν, χρονικὴν ἔχοντα τὴν προβολήν, αὐτόθεν δείκνυται τὸ ἐξ οὐκ ὄντων (19), καὶ ἀγνωσιν οἱ ἀνόητοι τὴν τῆς φωνῆς αὐτῶν *μανίαν*. Ἡ γὰρ χρόνοις ἐμπολιτευέσθαι δεῖ τὸ, *οὐκ ἦν*, ἢ αἰώνως τινι διαστήματι. Εἰ τοίνυν ἀληθὲς τὸ, *πάντα δι' αὐτοῦ γεγονέναι*, δηλονότι καὶ πᾶς αἶων καὶ χρόνος, καὶ διαστήματα, καὶ τὸ ποτὲ, ἐν οἷς τὸ *οὐκ ἦν* εὐρίσκειται, δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Καὶ πῶς οὐκ ἀπίθανον, τὸν καὶ χρόνους καὶ αἰώνας καὶ καιροὺς, ἐν οἷς τὸ, *οὐκ ἦν*, συμπέφυρται, ποιήσαντα, αὐτόν ποτε μὴ εἶναι λέ-

⁶ Eccli. I, 2. ⁷ Isa. LIII, 8. ¹⁰ Matth. XI, 27.

tionem sua expunxit hæc verba. Certe non habentur in codice Leonis Allatii, et superflua videntur hoc loco. Porro locus iste desumptus est ex cap. XXIV Isaie. Ubi Hieronymus notat verba illa: *Et dixi: Secretum meum mihi; secretum meum mihi, non haberi in Septuaginta, sed ex Theodotionis translatione ab Origene addita esse. Procopius autem Gazæus ex interpretatione Symmachi suppleta esse dicit*. (19) *Αὐτόθεν δείκνυται τὸ ἐξ οὐκ ὄντων*. Jacobus Sirmundus hunc locum ita edidit, αὐτόθεν δείκνυται ἐκ τοῦ ἐξ οὐκ ὄντων. Et totum locum sic interpretatus est: *Quod vero extrema sit dementia, Filium ex non exstantibus ortum existimare, atque in tempore productum, indidem patet, hoc est, ex non exstantibus, etc.* Verum cum nulli codices ita scriptum habeant, vulgatum lectionem mutare nefas duco. Quod si conjecturam nostram licet proponere, existimo delenda esse hæc verba τὸ ἐξ οὐκ ὄντων, quæ scholii loco ad marginem ascripta, postea in textum translata sunt. Porro Epiphanius Scholasticus hunc locum ita vertit: *Non reor ignorare sapientes, quia vesanum est sapere, ex non exsistentibus factum Filium; cum utique habeat temporale principium, quod ostenditur ex non exsistentibus factum*. Unde apparet Epiphanium legisse *χρονικῆν* ἔχον τὴν προβολήν τὸ ἐξ οὐκ ὄντων.

γειν; Ἀδιανόητον γὰρ (20) καὶ πάσης ἀμαθίας ἀνά-
 πλεων, τὸν αἴτιον γενόμενόν τινος, αὐτὸν μεταγενέ-
 στερον λέγειν τῆς ἐκείνου γενέσεως. Προηγείται γὰρ
 κατ' αὐτοὺς τῆς τὰ ὅλα δημιουργούσης τοῦ Θεοῦ σο-
 φίας ἐκεῖνο τὸ δόσθημα, ἐν ᾧ φασι μὴ γεγενῆσθαι
 τὸν Υἱὸν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· ψευδομένης κατ' αὐτοὺς
 καὶ τῆς *Πρωτότοκου* αὐτὸν εἶναι· πάσης κλίσεως ἀνα-
 γορευούσης Γραφῆς. Σύμφωνα γοῦν τούτοις βοᾷ καὶ
 ὁ μεγαλοφωνότατος Παῦλος, φάσκων περὶ αὐτοῦ· Ὁ
 ἔθηκε κληρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶ-
 νας ἐποίησεν. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ
 πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς,
 τὰ ὄρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξου-
 σίαι, εἴτε κυριότητες, εἴτε θρόνοι πάντα δι' αὐ-
 τοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτισται καὶ αὐτὸς ἐστὶ πρὸ
 πάντων.

VII. Ἀσεβειστάτης οὖν φανείσης τῆς ἐξ οὐκ ὄντων
 ὑποθέσεως, ἀνάγκη τὸν Πατέρα αἰε εἶναι Πατέρα·
 ἔστι δὲ Πατὴρ αἰε παρόντος τοῦ Υἱοῦ, δι' ὃν χρημα-
 τίζει Πατὴρ (21). Ἀεὶ δὲ παρόντος αὐτῷ τοῦ Υἱοῦ,
 αἰε ἐστὶν ὁ Πατὴρ τέλειος, ἀνελλιπῆς τυγχάνων ἐν
 τῷ καλῷ· οὐ χρονικῶς, οὐδὲ ἐκ διαστήματος, οὐδὲ ἐξ
 οὐκ ὄντων γενήσας τὸν μονογενῆ Υἱόν. Τί δὲ οὐκ
 ἀνόσιον τὸ λέγειν, ποτὲ μὴ εἶναι τὴν Σοφίαν τοῦ
 Θεοῦ, τὴν λέγουσαν· Ἐγὼ ἤμην παρ' αὐτῷ ἀρμό-
 ζουσα, ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχαιρεν· ἢ τὴν δύναμιν
 τοῦ Θεοῦ μὴ ὑπάρχειν ποτὲ· ἢ τὸν Λόγον αὐτοῦ
 ἠκρωτηριασθαι ποτὲ· ἢ τὰ ἄλλα ἐξ ὧν ὁ Υἱὸς γνωρί-
 ζεται, καὶ ὁ Πατὴρ χαρακτηρίζεται; Τὸ γὰρ ἀπαύ-
 γασμα τῆς δόξης μὴ εἶναι λέγειν, συναναρεῖ καὶ τὸ
 πρωτότυπον φῶς, οὐ ἐστὶν ἀπαύγασμα. Εἰ δὲ καὶ ἡ
 εἰκὼν τοῦ Θεοῦ οὐκ ἦν αἰε, ὅηλον ὅτι οὐδ' ὅ ἐστιν
 εἰκὼν, ἐστὶν αἰε. Ἀλλὰ καὶ τῷ μὴ εἶναι τὸν τῆς ὑπο-
 στάσεως τοῦ Θεοῦ χαρακτήρα, συναναρεῖται κακεῖ-
 νος, ὁ πάντως παρ' αὐτοῦ χαρακτηριζόμενος. Ἐξ ἧς
 ἐστὶν ἰδεῖν τὴν υἰότητα τοῦ. Σωτήρος ἡμῶν, οὐδεμίαν
 ἔχουσαν κοινωρίαν πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν υἰότητα. Ὁν
 τρόπον γὰρ ἡ ἀβήτης αὐτοῦ ὑπόστασις, ἀσυγκρίτω
 ὑπεροχῇ ἐδείχθη ὑπερκειμένη πάντων ὡς αὐτὸς τὸ
 εἶναι ἐχαρίσατο, οὕτως καὶ ἡ υἰότης αὐτοῦ κατὰ φύ-
 σιν τυγχάνουσα τῆς πατρικῆς θεότητος, ἀλέκτω ὑπερο-
 χῇ διαφέρει τῶν δι' αὐτοῦ θέσει υἰοθετηθέντων.
 Ὁ μὲν γὰρ ἀτρέπτου φύσεως τυγχάνει, τέλειος ὢν
 καὶ διὰ πάντων ἀνευδέης· οἱ δὲ, τῇ εἰς ἐκότερα τρο-
 πῇ ὑποκείμενοι, τῆς παρὰ τούτου βοήθειας δέονται.
 Τί γὰρ ἂν καὶ προκόψαι ἔχοι ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία, ἢ τί
 προσλαβεῖν ἡ αὐτοαλήθεια, ἢ ὁ Θεὸς Λόγος; Πῶς ἂν
 ἔχοι βελτιωθῆναι ἡ ζωὴ, τὸ ἀληθινὸν φῶς; Εἰ δὲ
 τοῦτο, πόσω πλέον ἀφύσικον τυγχάνει, μωρίας ποτὲ
 δεκτικὴν γενέσθαι τὴν σοφίαν, ἢ τὴν τοῦ Θεοῦ δύνα-
 μιν ἀσθενεῖα προσπλακῆναι, ἢ ἀλογία τὸν λόγον ἀμυ-
 ρωθῆναι, ἢ τῷ ἀληθινῷ φωτὶ ἐπιμιχθῆναι σκότος;
 τοῦ μὲν Ἀποστόλου αὐτόθεν λέγοντος· *Τίς κοινωρία*

A tempestates condidit, in quibus illud, non erat
 confusum est, ipsum aliquando non exstitisse di-
 cere? Est enim alienum a sensu omnique plenum
 inscitia, eum qui alicujus rei auctor sit, eadem re
 posteriorem affirmare. Quippe juxta illorum sen-
 tentiam, spatium temporis quo dicunt Filium Dei
 non exstitisse ex Patre, præcessit sapientiam Dei
 omnium rerum conditricem: mentiturque secun-
 dum eos Scriptura, quæ *Primogenitum omnis crea-
 turæ* illum vocat ¹². Quibus consona sunt quæ vo-
 calissimus Paulus de illo prædicat, ita dicens ¹³:
*Quem constituit hæredem universorum: per quem fecit
 et sæcula.* Sed et ¹⁴ in ipso condita sunt universa
 in cælis et in terra, visibilia et invisibilia, sive prin-
 cipatus, sive potestates, sive dominationes, sive
 B *throni: omnia per ipsum creata sunt: et ipse est
 ante omnia.*

VII. Proinde cum ab omni pietate alienissimam
 esse appareat sententiam illam de non exstantibus,
 necessario dicendum est, Patrem semper esse Pa-
 trem. Pater autem est, præsentem semper Filio, ob
 quem dicitur Pater. Quocirca cum semper ei præ-
 sens sit Filius, semper est perfectus Pater, nulla re
 destitutus in bono: qui non in tempore, neque ex in-
 tervallo, neque non exstantibus, unicum Filium ge-
 nuit. Quomodo autem impium non sit dicere, Sapien-
 tiam Dei aliquando non exstitisse, quæ de se ipsa ita
 loquitur ¹⁵: *Ego eram apud ipsum cuncta componens:*
ego eram cui adgaudebat? aut virtutem Dei ali-
 quando non exstitisse: aut Verbum ejus aliquando
 fuisse mutilatum: aut alia quandoque defuisse, ex
 quibus Filius cognoscitur et Pater designatur? Is
 enim qui negat splendorem gloriæ existere, simul
 tollit primitivum lumen cujus est splendor. Et si
 imago Dei semper non fuit, nec illum semper fuisse
 liquet cujus imago est. Denique negando figuram
 substantiæ Dei semper fuisse, simul tollitur ille
 qui perfecte ab eo exprimitur. Ex quo licet perspicere,
 filiationem Servatoris nostri nihil prorsus
 habere commune cum reliquorum filiatione. Nam
 quemadmodum inexplicabilem ejus substantiam
 incomparabili excellentia præstare ostensum est
 reliquis omnibus quibus ille essentiam tribuit; sic
 et ejus filiatio, quæ juxta naturam est paternæ di-
 vinitatis, ineffabili quadam præstantia superat filia-
 tionem eorum qui per ipsum adoptati sunt filii.
 Nam ipse quidem immutabilis est naturæ, unde-
 cunque perfectus, nec ullius rei indigens: hi
 vero cum mutationi in utramque partem sint ob-
 noxii, opus habent illius auxilio. Quem enim pro-
 fectum facere potest Dei sapientia? Quod augmen-
 tum accipere potest ipsa veritas et Deus Verbum?
 Qua ratione melior fieri possit vita et lux vera?
 Quod si ita se habet, quanto absurdus est, ut sa-

¹² *Eccli.* xxiv, 5. ¹³ *Coloss.* 1, 15; *Hebr.* 1, 2. ¹⁴ *Coloss.* 1, 16, 17. ¹⁵ *Prov.* viii, 30.

(20) Ἀδιανόητον γὰρ. In codice Leonis Allatii
 scriptum est ἀνόητον, quod magis probro. Atque ita
 legit Epiphanius Scholasticus. Sic enim vertit:
Stultum est enim, et omni peccato plenum, etc.

(21) Δι' ὃν χρηματίζει Πατὴρ. In manuscripto codice
 Henrici Savilii legitur δι' ὃν, quomodo etiam
 legit Epiphanius Scholasticus. In regio J. Pini cod.
 scriptum inveni δι' οὗ.

piencia aliquando stultitiæ capax fuerit, ut virtus Dei infirmitati conjuncta sit, aut ut ratio obscurata fuerit recordia, aut tenebræ cum vera luce permixtæ? cum Apostolus diserte dicat ¹⁶: *Quæ societas luci cum tenebris, aut quæ conventio Christo cum Belial?* et Salomon ¹⁷ neget fieri posse, ut cogitatione comprehendatur *vix colubri super petram*, quæ Christus est juxta sententiam Pauli ¹⁸. Homines vero et angeli, qui sunt ejus creaturæ, benedictionem acceperunt ut proficerent, in virtutis studio et in mandatis legis sese exercentes, ne in vitia dilabantur. Quamobrem Dominus noster, cum natura sit Filius Patris, ab omnibus adoratur. Hi vero deposito spiritu servitutis, ubi ex fortibus factis, et ex continuo progressu spiritum adoptionis acceperint, beneficio ejus qui natura est Filius, filii sunt adoptivi.

VIII. Ac germanam quidem et propriam ac naturalem, eximiamque ejus filiationem Paulus declaravit, ita dicens de Deo ¹⁹: *Qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis*, non naturalibus scilicet filiis, *illum tradidit*. Nam ut illum distingueret ab iis qui non sunt proprie filii, *proprium Filium* esse cum dixit. In Evangelio vero legitur ²⁰: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*. Præterea in Psalmis Servator ait ²¹: *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu*. Ubi se germanum ac genuinum esse demonstrans, alios præter se genuinos non esse significat. Jam vero quidnam illud est ²²: *Ex utero ante Luciferum genui te?* An non aperte indicat naturalem paterni partus filiationem, quam non accurata morum castigatione, non exercitatione virtutum ac profectu, sed naturæ proprietate sortitus est? Quamobrem unigenitus quidem Filius Patris firmam ac stabilem possidet filiationem: rationalium vero filiorum adoptionem non natura illis competere, sed morum probitate et Dei beneficio parari, mutabilemque esse, agnoscit Scriptura. *Videntes enim filii Dei filias hominum, acceperunt sibi uxores* ²³, et quæ sequuntur. Et alibi ²⁴: *Filios genui et exaltavi, ipsi autem spreverunt me*; Deum per Isaiam prophetam dixisse accepimus.

IX. Plura cum possim dicere, fratres charissimi,

¹⁶ 11 Cor. vi, 14, 15. ¹⁷ Prov. xxx, 19. ¹⁸ 1 Cor. x, 4. ¹⁹ Rom. viii, 32. ²⁰ Matth. iii, 17. ²¹ Psal. ii, 7. ²² Psal. cix, 3. ²³ Gen. vi, 2. ²⁴ Isa. i, 2.

(22) *Μέχρι πρός έννοίας*. In codice Allatii legitur *μέχρις έννοίας*, ommissa altera præpositione. Ultramque tamen vocem agnoscit Epiphanius Scholasticus, qui sic vertit: *Impossibile est vel usque ad opinionem invenire vias serpentis*.

(23) *Καί νομίμοις έντολαίς*. In codice Leonis Allatii scriptum est *καί νομίμους έντολάς*. Quam scripturam in editione sua amplexus est Jacobus Sirmondus, et hunc locum ita vertit: *Qui autem ejus sunt creaturæ, homines et angeli, et benedictionem acceperunt, ut proficerent virtutem exercentes, et mandatorum leges ne peccarent*. Atque hanc lectionem, re attentius examinata, verioremi puto. Ait enim Alexander, Deum duas res tradidisse hominibus et angelis, ut in virtute progressus facere possent. Et mandata quidem legis ad hoc prosunt, ne crimina admittant quæ lege prohibita sunt. Benedictio vero ad hoc prodest, ut in virtutis exercitatione quotidie proficiant. Sed occurrit hoc loci difficultas. Angelis enim profectum attribuit, cujus

VIII. Την μὲν οὖν γνησίαν αὐτοῦ καὶ ἰδιότροπον, καὶ φυσικὴν, καὶ κατεξήλητον υἰότητα ὁ Παῦλος οὕτως ἀπεφάνητο, περὶ Θεοῦ εἰπών· Ὅς γε τοῦ ἰθίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν, δηλωσάτων μὴ φύσει υἱὸν, παρέδωκεν αὐτόν. Πρὸς γὰρ ἀντιδιαστολήν τῶν οὐκ ἰθίων, αὐτόν Ἰθίον ἔφησεν εἶναι. Ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. Ἐν Ψαλμοῖς ὁ Σωτὴρ φησιν· Κύριος εἶπε πρὸς με, Υἱός μου εἶ σύ· γνησιότητα ἐμφανίζων, σημαίνει μὴ εἶναι αὐτοῦ γνησίους υἱοὺς ἄλλους τινὰς παρ' αὐτόν. Τί δὲ καὶ τὸ, Ἐκ γιστρὸς πρὸ Ἐωσφέρου ἐγέννησά σε; Οὐχ ἀντικρὺς τῆς πατρικῆς μαιεύσεως φυσικῆς ἐνδείκνυται υἰότητα, οὐ τρόπων ἐπιμελεία καὶ προκοπῆς ἀσκήσει, ἀλλὰ φύσεως ἰδιώματι ταύτην λαχόντος; Ὅθεν καὶ ἀμετάπτωτον ἔχει τὴν υἰότητα ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Πατρὸς· τὴν δὲ τῶν λογικῶν υἰοθεσίαν, οὐ κατὰ φύσιν ὑπάρχουσαν αὐτοῖς, ἀλλὰ τρόπων ἐπιτηδειότητι καὶ δωρεᾷ Θεοῦ, καὶ μεταπτώτητι οἶδεν ὁ λόγος. Ἰδόντες γάρ οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ, Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ἔψωσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν, διὰ Ἡσαίου εἰρηκέναι τὸν Θεὸν ἐδιδάχθημεν.

IX. Πολλὰ λέγειν ἔχων, ἀγαπητοί, παρέρχομαι,

D tamen minime capax videtur eorum natura. Totus enim sese applicant angeli ad id quod semel amplexi sunt; nec paulatim progrediuntur ad id quod eligunt; sed primo impetu ad summum fastigium perveniunt, ita ut nec ulterius progredi, nec retro reverti valeant. Materix enim expertes sunt, quæ infirmitatem et inconstantiam gignit. Dicendum tamen est, angelos ita primum creatos esse a Deo, ut essent mutabiles, et virtutis capaces ac vitii, utque proficere possent in melius, aut in deterius labi. Hanc fuisse sententiam veterum theologorum, tum ex Alexandro patet, tum ex eo quod Arius ac cæteri asserebant, Filium Dei mutabilem esse, et virtutis ac vitii capacem. Nec ullus Catholicorum eis unquam obiect, angelos non esse mutabilis naturæ. Sciebant enim id proprium esse solius Dei, qui in sacris litteris diserte ait: *Ego sum, et non mutor*. Angeli vero licet difficile mutentur, mutationi tamen obnoxii sunt.

φορικὸν εἶναι νομίσας, διὰ πλειόνων διδασκάλους ὁμόφρονας ὑπομνήσκειν. Αὐτοὶ γὰρ θεοδιδάκτοί ἐστε, οὐκ ἀγνοοῦντες ὅτι ἡ ἑναγχος ἐπαναστάσα τῇ ἐκκλησιαστικῇ εὐσεβείᾳ διδασκαλίᾳ, Ἐβλιωνός ἐστι καὶ Ἄρτεμα, καὶ ζῆλος τοῦ κατὰ Ἀντιόχειαν Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, συνόδῳ καὶ κρίσει τῶν ἀπανταχοῦ ἐπισκόπων ἀποκηρυχθέντος τῆς Ἐκκλησίας· ὃν διαδεξιόμενος Λουκιανός, ἀποσυνάγωγος ἔμεινε τριῶν ἐπισκόπων (24) πολυετείς χρόνους. Ὡν τῆς ἀσεβείας τὴν τρύφα ἐβρόφηκότες, νῦν ἡμῖν οἱ ἐξ οὐκ ὄντων ἐπεφύησαν, τὰ ἐκείνων κεχυμμένα μοσχέυματα, Ἄρειός τε καὶ Ἀχιλλᾶς, καὶ ἡ τῶν σὺν αὐτοῖς ποιηρευομένων σύνοδος. Καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως ἐν Συρίᾳ χειροτονηθέντες ἐπίσκοποι τρεῖς (25) διὰ τοῦ συναινεῖν αὐτοῖς, ἐπὶ τὸ χεῖρον ὑπεκκαλοῦσι· περὶ ὧν ἡ κρίσις ὑπανακείσθω (26) τῇ ὑμετέρᾳ δοκιμασίᾳ. Οἱ εἰς μὲν τοῦ σωτηρίου πάθους, ταπεινώσεώς τε καὶ κενώσεως καὶ τῆς καλουμένης αὐτοῦ πτωχείας, καὶ ἰν ἐπικτητόους ὁ Σωτὴρ δι' ἡμᾶς ἀνεδέξατο φωνάς, διὰ μνήμης ἔχοντες, παρατίθενται ἐπὶ παραγραφῇ τῆς ἀνωτάτω καὶ ἀρχῆθεν αὐτοῦ θεότητος. Τῶν δὲ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ δόξης ἐκ καὶ εὐγενείας καὶ παρὰ τῆ Πατρὸς μονῆς σημαντικῶν λόγων ἐπιλήρημονες γεγόρασιν· οἷόν ἐστι τὸ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἔσμεν. Ὅπερ φησὶν ὁ Κύριος, οὐ Πατέρα ἑαυτὸν ἀναγορεύων, ἰδὲ τὰς τῇ ὑποστάσει δύο φύσεις (27) μίαν εἶναι σαφηνίζων· ἀλλ' ὅτι τὴν πατρικὴν ἐμφέρειαν ἀκριδῶς πέφυκε σώζειν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, τὴν κατὰ πάντα ὁμοίωτα αὐτοῦ ἐκ φύσεως ἀπομαξάμενος, καὶ ἀπαράλλακτος εἰκὼν τοῦ Πατρὸς τυγχάνων, καὶ τοῦ πρωτοτύπου ἕκτυπος χαρακτήρ. Ὅθεν καὶ τῷ τηνικαῦτα ποθοῦντι ἰδεῖν Φιλίππῳ ἀφθῶνως ὁ Κύριος ἐμφανίζει, πρὸς ὃν λέγοντα· Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, λέγει· Ὁ ἑωρακίως ἔμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα· ὡσπερ δι' ἐσπῆρου ἀκτιλιώτου καὶ ἐμφύχου θείας εἰκόνος, αὐτοῦ θεωρουμένου τοῦ Πατρὸς. Ὡν ὁμοιον ἐν Ψαλμοῖς οἱ ἀγῶτατοί φασιν· Ἐν τῷ φωτὶ σου

²⁵ Joan. i, 30. ²⁶ Joan. xiv, 8, 9.

(24) Ἀποσυνάγωγος ἔμεινε τριῶν ἐπισκόπων. Hujus verbi vim non intellexerunt interpretes. Quos secutus Baronius ad annum 318 scribit, Lucianum a tribus episcopis sibi continue succedentibus, Ecclesia ejectum fuisse. Atqui non hoc dicit Alexander, sed tantum ait Lucianum schisma fecisse in Antiochensi Ecclesia, et sub tribus episcopis continue sibi succedentibus collectas scorsum celebrasse. Id enim significat vox ἀποσυνάγωγος. Iaque Eriphanius Scholasticus non male hunc locum interpretatus est hoc modo, cui succedens Lucianus, extra synagogas mansit trium episcoporum plurimo tempore. Basilii in epistola prima ad Amphibolochium παρασυναγωγῆν usurpat eodem sensu, ubi distinguit inter hæresim, et schisma, et παρασυναγωγῆν. Παρασυναγωγὰς autem ait esse illegitimos conventus, qui sunt ab immorigeris presbyteris vel episcopis et laicis. Verbi gratia, si quis criminis convictus, et a ministerio sacro suspensus, judicio conpareat, sed ministerium suum obire velit, et populum colligat. Inter παρασυναγωγῆν autem et schisma parum distat. Porro causa schismatis Luciano fuit doctrina Pauli Samosatensis quam defendebat, ut docet Alexander. Cujus gratia diu separavit se a tribus episcopis, Domno, Tymæo ac

A consulte prætereo, quippe qui importunum esse ducam, doctores qui nobiscum consentiunt, pluribus admonere. Ipsi enim a Deo docti estis: nec ignoratis, eam doctrinam quæ adversus ecclesiasticam pietatem nuper caput extulit, Ebionis esse et Artemæ: nec aliud esse, quam imitationem Pauli Samosateni, Antiochiæ episcopi, qui omnium ubique episcoporum concilio ac judicio ab Ecclesia remotus est. Cui succedens Lucianus, pluribus annis a communionem trium episcoporum sese abjunctit. Horum impietatis facem cum hausissent, nuper nobis orti sunt Exuconitii, occulta illorum germina, Arius scilicet et Achilles, et reliqua impiorum istis adhærentium turba. Ac nescio quo modo ordinati in Syria tres episcopi, illis consentiendo, eos ad pejora incitant. Quorum judicium vestro examini reservetur. Qui salutaris passionis et abjectionis atque exinanitionis et paupertatis quam vocant, eorum denique omnium quæ Servator nostra causa suscipit, ascititias voces memoria retinentes, eas ad supremam æternamque illius divinitatem refellendam afferunt. Eorum autem verborum quæ naturalem ejus gloriam ac nobilitatem et apud Patrem mansionem designant, prorsus immemores sunt. Cujusmodi est illud ²⁵: *Ego et Pater, unum sumus*. Quod quidem Dominus dicit, non quo se ipsum Patrem renuntiet, nec quo duas personas unam esse demonstret; sed quoniam Patris Filius expressam Patris similitudinem exactissime servat, quippe qui omnimodam ejus similitudinem a natura impressam habeat, sitque imago Patris nulla in re discrepans, et primitivi exemplaris expressa figura. Unde etiam Philippo tunc videre cupienti Dominus abunde comonstrat. Dicenti enim: *Ostende nobis Patrem*, respondet: *Qui vidit me, vidit et Patrem* ²⁶: quippe cum per purissimum et animatum speculum divinæ imaginis ipse conspiciatur. Quibus similè

Cyrillo. Tantum vero ad unitatem Ecclesiæ reversus est, ut ex Alexandro colligitur. Neque enim eum usque ad exitum vitæ in schismate mansisse Alexander scribit, sed tantum longo tempore separatam fuisse. Cæterum hanc vocem ἀποσυνάγωγος mutatus est Alexander ex Joannis Evangelio, cap. xvi, ubi Christus prædicat apostolis suis, quod Judæi ipsos e synagogis suis ejecturi essent, ἀποσυναγωγὸς ποιήσουσιν ὑμᾶς.

(25) Ἐν Συρίᾳ χειρ. ἐπίσκοποι τρεῖς. Intelligit Eusebium Casarææ Palæstinæ episcopum, Theodotum Laodiceæ et Paulinum Tyri. Hos enim anathemate damnatos fuisse ab Alexandro Alexandriae episcopo, testatur Arius in epistola ad Eusebium Nicomediensem episcopum, quæ refertur a Theodorito, *Hist. eccl.* lib. 1, cap. 5.

(26) Ὑπανακείσθω. In codice Basiliensi legitur ἀνακείσθω. Quomodo etiam scribitur apud Nicephorum.

(27) Τὰς τῇ ὑποστάσει δύο φύσεις. Duas naturas dicit Alexander, non simpliciter et absolute duas, sed personaliter duas, eo quod in duabus personis existat una natura. Quare φύσις ἐν ὑποστάσει idem est quod persona.

est id quod sancti dicunt in Psalmis : *In lumine tuo videbimus lumen* ²⁷. Quocirca qui honore afficit Filium, simul honore afficit Patrem; et qui honorat Patrem, honorat etiam Filium ²⁸ : et quidem merito. Omne enim impium verbum quod profertur in Filium, ad personam Patris pertinet.

X. Post hæc vero, fratres charissimi, cui mirum videatur id quod scripturus sum, si calumnias ab illis confictas adversus me et adversus religiosissimam plebem exposuero? Nam qui divinitatem Filii Dei oppugnare aggressi sunt, nos quoque ingrato animo conviciis appetere non verentur. Qui nec ullos ex antiquis sibi comparari volunt : nec eos quibus nos ab ineunte ætate magistris usi sumus, exæquari sibi patiuntur. Sed nec ullum ex omnibus qui hodie sunt collegæ nostri, ad mediocrem scientiam pervenisse censent : solos sapientes ac nihil possidentes, solos dogmatum inventores se esse jactantes, sibi que solis ea revelata esse, quæ nemini unquam eorum qui sub cælo sunt, in mentem venerint. O impiam arrogantiam! o vesaniam immensam! o inanem gloriam, atra bile percitis convenientem! o superbia Satanæ, quæ sceleratis eorum mentibus insedit! Non illis pudorem incussit veterum Scripturarum perspicuitas religiosa : nec collegarum nostrorum consentiens de Christo doctrina audaciam eorum adversus illum repressit. Quorum impietatem ne ipsi quidem dæmones laturi sunt, quippe qui cavent, ne quam adversus Filium Dei impiam vocem emittant.

XI. Atque hæc pro virili parte nunc a nobis disputata sint adversus eos qui in imperita materia tanquam in pulvere volutati, Christum impugnare aggressi sunt, et nostram erga illum pietatem calumniari instituerunt. Aiunt enim isti ineptarum fabularum inventores nos, qui impiam et nullo Scripturarum testimonio fultam blasphemiam ex non exstantibus aversamur, duo ingenua asserere. Duorum enim alterum necessario esse dicendum affirmant imperiti : aut illum ex non exstantibus esse, aut certe duo esse ingenua : nec intelligunt rudes atque ignari, multum interesse inter Patrem ingenuum, et res ab illo creatas ex nihilo, tam ratio-

²⁷ Psal. xxxv, 10. ²⁸ Joan. v, 23.

(28) *Τιμῆ τὸν Πατέρα*. Epiphanius Scholasticus quædam hic addit quæ non leguntur in Græco. Sic enim habet : *Quapropter et qui honorat Patrem, honorat et Filium, et qui honorat Filium, honorat et Patrem, et recte*. Quam lectionem confirmant sequentia. Itaque error videtur libroriorum, qui hanc pericopen omiserunt decepti vocum similitudine.

(29) *Καὶ μελαγχολικῆς ἡρμωσμένης δόξης*. Lego *μελαγχολικοῖς*, quemadmodum edidit Jacobus Sirmundus : ejus tamen factum probare non possum, in eo quod lectionem nullius scripti codicis auctoritate firmatam in textum admittere non dubitavit : quam ad latum editionis suæ rejecit, aut in adnotationibus referre potius conveniebat. Apud Nicephorum, in lib. viii, cap. 7, legitur καὶ μελαγχολικῆς δόξης, ommissa voce ἡρμωσμένης.

(30) *Ἀποσκιρῶσαντος*. In manuscripto codice Henrici Savillii scriptum est ἐνοσκηῶσαντος. Epi-

ἀνοσκηῶσα φῶς. Διὸ δὴ καὶ ὁ τιμῶν τὸν Υἱὸν, τιμᾷ τὸν Πατέρα (28), καὶ εἰκότως· πᾶσα γὰρ ἀσεβῆς φωνὴ εἰς τὸν Υἱὸν λέγεσθαι τολμωμένη, εἰς τὸν Πατέρα τὴν ἀναφορὰν ἔχει.

X. Καὶ τί λοιπὸν ἔτι θαυμαστὸν ὁ μέλλω γράφειν, ἀγαπητοί, εἰ τὰς κατ' ἐμοῦ ψευδεῖς διαβολὰς καὶ τοῦ εὐσεβεστάτου ἡμῶν λαοῦ ἐκθῆσομαι; Οἱ γὰρ κατὰ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ παραταξάμενοι, οὐδὲ τὰς καθ' ἡμῶν ἀχαρίστους παροινίας παραιτοῦνται λέγειν· οἱ γὰρ οὐδὲ τῶν ἀρχαίων τινὰς συγκρίνειν ἑαυτοῖς ἀξιοῦσιν, οὐδὲ οἷς ἡμεῖς ἐκ παιδῶν ὠμιλήσαμεν διδασκάλους, ἐξισοῦσθαι ἐνέχονται. Ἄλλ' οὐδὲ τῶν νῦν πανταχοῦ συλλειτουργῶν τινα εἰς μέτρον σοφίας ἡγοῦνται· μόνοι σοφοὶ καὶ ἀκτῆμονες, καὶ δογματικῶν εὐρετὰι λέγοντες εἶναι, καὶ αὐτοῖς ἀποκεκαλύφθαι μόνοις, ἅπερ οὐδενὶ τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον ἐτέρῳ πέφυκεν ἐλθεῖν εἰς ἔνοιαν. Ὁ ἀνοσίου τύφου καὶ ἀμέτρου ματίας, καὶ μελαγχολικῆς ἡρμωσμένης δόξης (29) κενῆς, καὶ σατανικοῦ φρονήματος, εἰς τὰς ἀνοσίους αὐτῶν ψυχὰς ἀποσκιρῶσαντος (30)! Οὐ κατήδεσεν αὐτοὺς ἡ τῶν ἀρχαίων Γραφῶν φιλόθεος σαφήνεια· οὐδὲ ἡ τῶν συλλειτουργῶν σύμφωνος περὶ Χριστοῦ εὐλάβεια τὴν κατ' αὐτοῦ θρασύτητα αὐτῶν ἡμαῦρωσεν (31). Ὁν οὐδὲ τὰ δαιμόνια τῆς ἀνοσιουργίας ἀνέξεται, φωνὴν βλάσφημον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ εἰπεῖν φυλαττόμενα.

XI. Ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν κατὰ τὴν παροῦσαν δύναμιν ἐπαπορεύσθω, πρὸς τοὺς ἀπαιδεύτω ὕλη (32) κατὰ τοῦ Χριστοῦ κονισαμένους, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν εὐσέβειαν ἡμῶν συκοφαντεῖν προθεμένους. Φασὶ γὰρ ἡμᾶς οἱ φληνάφων ἐφευρετὰι μύθων, ἀποστρεφομένους τὴν ἐξ οὐκ ὄντων ἀσεβῆ καὶ ἄγραφον κατὰ Χριστοῦ βλασφημίαν, ἀγέννητα διδάσκειν δύο. Δυσὸν θάτερον λέγοντες δεῖν εἶναι οἱ ἀπαιδευτοί, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων αὐτῶν εἶναι φρονεῖν, ἢ πάντως ἀγέννητα λέγειν δύο· ἀγνοοῦντες οἱ ἀνάσκατοι, ὡς μακρὸν ἂν εἴη μεταξὺ Πατρὸς ἀγεννήτου, καὶ τῶν κτισθέντων ὑπ' αὐτοῦ ἐξ οὐκ ὄντων, λογικῶν τε καὶ ἀλόγων. Ὁν μεσιτεύουσα φύσις μονογενῆς (33), δι' ἧς τὰ ὅλα ἐξ οὐκ

phanus Scholasticus legisse videtur ἀποσκιρῶσαντος. Sic enim vertit : *Sapientia Satanæ in animas eorum nequissimas vehementer insilians*.

(31) *Ἡμαῦρωσεν*. Codex Leonis Allatii habet ἡμέρωσεν. Atque ita prorsus legit Epiphanius Scholasticus, ut ex interpretatione ejus apparet. Sic enim vertit : *Non comministrorum concursu reverentia de Christo, ferocitatem eorum mansuesecit*.

(32) *Ἀπαιδεύτω ὕλη*. Sic vocat dialecticas argumentationes, quibus utebatur Arius adversus Christi divinitatem. In codice tamen Allatii pro ὕλη legitur ὕλαξι, id est *litratu*, quod non probro.

(33) *Ὁν μεσιτεύουσα φύσις μονογενῆς*. Benigne intelligendum est quod hoc loco ait Alexander, naturam unigenitam mediam esse inter Patrem ingenuum et creaturas. Ubi naturam sumit pro persona. Intelligit enim φύσιν ἐν ὑποστάσει, ut paulo ante locutus est Alexander. Mediam autem vocat

ἔντων ἐποίησεν ὁ Πατήρ τοῦ Θεοῦ Λόγου· ἢ ἐξ αὐτοῦ Α τοῦ ἔντος Πατρὸς γεγέννηται· ὡς καὶ αὐτὸς που διεμαρτύρατο λέγων ὁ Κύριος, Ὁ ἀγαπῶν τὸν Πατέρα, ἀγαπᾷ καὶ τὸν Υἱὸν τὸν γεγεννημένον ἐξ αὐτοῦ.

XII. Περὶ ὧν ἡμεῖς οὕτως πιστεύομεν, ὡς τῇ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ δοκεῖ· Εἰς μόνον ἀγέννητον Πατέρα, οὐδένα τοῦ εἶναι αὐτῷ τὸν αἴτιον ἔχοντα, ἀρεπτόν τε καὶ ἀναλλοίωτον, ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχοντα, οὔτε προκοπὴν, οὔτε μείωσιν ἐπιδεχόμενον· Νόμου καὶ Προφητῶν καὶ Εὐαγγελίων δοτῆρα, πατριαρχῶν καὶ ἀποστόλων, καὶ ἀπάντων ἀγίων Κυρίου. Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, γεννηθέντα οὐκ ἐκ τοῦ μὴ ἔντος, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἔντος Πατρὸς, οὐ κατὰ τὰς τῶν σωμάτων ὁμοιότητος, ταῖς τομαῖς ἢ ταῖς ἐκ διαιρέσεων ἀπορροαῖς, ὡσπερ Σαθελλίῳ καὶ Βαλεντίνῳ δοκεῖ· ἀλλ' ἀρρήτως καὶ ἀνεκδιηγήτως, κατὰ τὸν εἰπόντα, ὡς ἀνωτέρω παρεθήκαμεν, *Τὴν γεγεῖν αὐτοῦ τίς διηγήσεται*; Τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ πάση τῇ γεννητῇ φύσει (34) ἀπεριεργάστου τυγχανούσης, καθὼς καὶ αὐτὸς ὁ Πατήρ ἀπεριεργάστὸς ἐστίν, διὰ τὸ μὴ χωρεῖν τὴν τῶν λογικῶν φύσιν, τῆς πατρικῆς θεογονίας τὴν εἶδῃσιν· ἅπερ οὐ παρ' ἐμοῦ δεῖ μαθεῖν ἀνδρας τῷ τῆς ἀληθείας πνεύματι κινουμένους, ὑπηχοῦσης ἡμᾶς καὶ τῆς φθατάσης Χριστοῦ περὶ τοῦτου φωνῆς καὶ διδασκουσης· *Οὐδεὶς οἶδε τίς ἐστίν ὁ Πατήρ, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς· καὶ οὐδεὶς οἶδε τίς ἐστίν ὁ Υἱὸς, εἰ μὴ ὁ Πατήρ*. Ἄρεπτον τοῦτον καὶ ἀναλλοίωτον ὡς τὸν Πατέρα, ἀπροσδεῖ, καὶ τέλειον Υἱὸν, ἐμφερῆ τῷ Πατρὶ μεμαθῆκαμεν, μόνῳ τῷ ἀγεννήτῳ κειρόμενον ἐκείνου. Εἰκὼν γάρ ἐστιν ἀπηκριβωμένη, καὶ ἀπαράλλακτος τοῦ Πατρὸς. Πάντων γὰρ εἶναι τὴν εἰκόνα (35) πλήρη, δι' ὧν ἡ μεῖζων ἐμφερέα δῆλον, ὡς αὐτὸς ἐπαίδευσεν ὁ Κύριος· Ὁ Πατήρ μου, λέγων, *μεῖζων μου ἐστίν*. Καὶ κατὰ τοῦτο καὶ τὸ ἀεὶ εἶναι τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς πιστεύομεν. Ἀπαύγασμα γὰρ ἐστὶ τῆς δόξης, καὶ χαρακτῆρ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως. Ἀλλὰ μὴ τις τὸ ἀεὶ πρὸς ὑπόνοιαν Ἀγεννήτου λαμβανέτω, ὡς οἴονται οἱ τὰ ψυχῆς αἰσθητήρια πεπηρωμένοι. Οὕτε γὰρ τὸ ἦν, οὔτε τὸ ἀεὶ, οὔτε τὸ πρὸ αἰώνων, ταυτὸν ἐστὶ τῷ Ἀγεννήτῳ. Ἄλλ' οὐδ' ἐτιοῦν ἀνθρώπων ἔνοιαι ὀνοματοποιῆσαι ἀπουδάσει, δηλοῖ τὸ ἀγέννητον. Ὡς καὶ ὡμᾶς οὕτως ἐκδέχεσθαι πιστεύω, καὶ τεθάρρηχα τῇ περὶ πάντων ὡμῶν ὀρθῇ προθέσει, κατὰ μηδένα τρόπον τούτων τῶν ὀνομάτων τὸ ἀγέννητον δηλούντων. Ἔοικε γάρ

nales quam rationis expertes. Inter quæ duo medium obtinens unigenita natura Dei Verbi per quam Pater universa condidit ex nihilo, ex ipso vero Patre progenita est. Sicut ipse Dominus quodam loco testatus est his verbis ²⁹ : *Qui diligit Patrem, diligit etiam Filium qui ex eo genitus est*.

XII. De quibus nos ita credimus, quemadmodum apostolica sentit Ecclesia : In unum ingenum Patrem, qui a nullo causam habet essentiali suæ : nec conversioni obnoxium nec mutationi, qui semper eodem modo se habet, nec profectum qui diminutionem admittit : qui Legem et Prophetas et Evangelia nobis dedit : qui Dominus est patriarcharum et apostolorum sanctorumque omnium, Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum : non ex nihilo genitum, sed ex eo qui Pater est ; non corporum more, per incisiones aut defluxus divisionum, quemadmodum Sabellio videtur et Valentino, sed inexplicabili et inenarrabili quodam modo, juxta prophetæ verba ³⁰ quæ supra retulimus : *Generationem ejus quis enarrabit?* Quippe cum ejus subsistentiam nulla mortalis natura pervestigare possit, sicut nec Pater ab ullo investigari potest ; propterea quod rationalis natura modum divinæ illius ex Patre generationis percipere haudquaquam valet. Verum homines qui Spiritu veritatis moventur, non opus habent ista a me discere, cum auribus nostris insonent verba jam olim a Christo hac de re prolata, nosque ita doceant : *Nemo novit Patrem nisi Filius, et nemo novit quis sit Filius nisi Pater* ³¹. Hunc conversionis ac mutationis expertem perinde ac Patrem, nullius egentem, et perfectum Filium, Patrisque similem esse didicimus, hoc solo inferiorem Patre, quod ingenuus non est. Est enim imago Patris exactissima et in nullo discrepans. Quippe liquet, eum imaginem esse plene omnia continentem, quibus maxima similitudo declaratur, sicut ipse Dominus docuit, cum ait : *Pater major me est*. ³² Et secundum hoc Filium e Patre semper existere credimus. *Est enim splendor paternæ gloriæ, et figura substantiæ ejus* ³³. Sed nemo eam vocem *semper* ad suspicionem trahat Ingeniti, sicut existimant ii qui sensus animi obcaecatos habent. Nam nec verbum *erat*, nec *semper*, nec *ante sæcula* idem est quod Ingenitum. Sed neque aliud ullum vocabulum humana mens comminisci potest quod significet ingenuum. Atque ita vos intelligere credo, vestroque in omnibus re-

²⁹ I Joan. v, 1. ³⁰ Isa. LIII, 8. ³¹ Matth. xi, 27. ³² Joan. xiv, 28. ³³ Hebr. i, 3.

naturam unigenitam, non quod Unigenitus inferior sit Patre, sed quod per illum omnia facit Pater, ut ait Joannes evangelista. Unde δι' οὐ proprie tribuitur Filio, quemadmodum notat Basilius in libro De Spiritu sancto.
(34) Πάση τῇ γεννητῇ φύσει. Malim scribere γεννητῇ, quemadmodum legisse videtur Epiphanius. Vertit enim, *omni creatæ naturæ imperscrutabili*, etc.
(35) Πάτων γὰρ εἶναι τὴν εἰκόνα. In codice Saviliano et in editione Basiliensi verbum interseritur hoc modo, πάντων γὰρ εἶναι δεῖ τὴν εἰκόνα

πλήρη. Atque ita legisse videtur Epiphanius Scholasticus. Sic enim vertit, *et omnino imaginem convenit esse plenam eorum, per quæ non desit aliquid ab æqualitate ejus cujus imago est*. Sed et Christophorus eandem scripturam in libris suis repererat, nisi quod δεῖν in illis exemplaribus legebatur, melius fortasse. Refertur enim ad vocem δῆλον quæ sequitur. Quod si δεῖ legere malimus, tum scribendum erit δηλοῦται, ut legitur in codice Leonis Allatii, pro δῆλον.

cio consilio ac proposito confido, quandoquidem hæc verba nullatenus ingentium significant. Etenim hæc verba nihil aliud videntur esse quam temporis productio : sed divinitatem, et quasi antiquitatem Unigeniti pro dignitate exprimere non possunt : a sanctis autem viris prolata sunt, dum singuli hoc mysterium pro captu suo nituntur exprimere, veniam petentes ab auditoribus, cum justa ac probabili excusatione dicendo : Huc usque pertigimus. Quod si qui sunt, qui ab ore mortali vocem aliquam expectent præstantiorem humano sensu captuque, abolita esse, dicentes, ea quæ ipsis ex parte sunt cognita; longe profecto inferius est illorum spe atque expectatione verbum erat, et semper, et ante sæcula. Et quidquid tandem prolatum fuerit, non idem est cum Ingenuo. Itaque Patri quidem ingenuo propriam dignitatem servare oportet, nullam eum habere existentiam suæ causam profuturam : Filio vero competens honor tribuendus est, principio carentem ex Patre generationem ei assignando, cultumque ei, sicut diximus, exhibendo; ita ut tantummodo erat, et semper, et ante sæcula, pie ac religiose de illo prædicemus: divinitatem quidem ejus nequaquam rejicientes, sed imagini atque exemplari Patris respondentem in omnibus similitudinem ei ascribentes. Solum vero ingentium Patris proprium esse dicamus, cum et ipse Servator dixerit ³⁴: *Pater major me est*. Præter hanc autem piam de Patre et Filio sententiam, unum insuper Spiritum sanctum, ut divina Scripturæ nos docent, confitemur; qui et sanctos homines Veteris Testamenti, et divinos doctores ejus quod Novum appellatur, innovavit. Unam præterea ac solam catholicam, apostolicam Ecclesiam: quæ æsemper quidem inexpugnabilis est, licet universus orbis eam oppugnet: victrix autem est omnis impiæ factionis hæreticorum, qui adversus ipsam consurgunt. Quippe Sponsus illius animos nostros confirmavit his verbis: *Confidite, ego vici mundum* ³⁵. Ad hæc novimus resurrectionem mortuorum; cuius primitiæ fuit Dominus noster Jesus Christus, qui carnem revera gestavit, non sola specie, sumptam ex Maria Deipara: qui in fine sæculorum, ut peccatum tolleretur, ad humanum genus advenit, D crucique fixus et mortuus est: nec tamen idcirco divinitatis suæ detrimentum sensit: suscitatus ex mortuis, assumptus in cælum, sedensque ad dexteram majestatis.

³⁴ Joan. xiv, 28. ³⁵ Joan. xvi, 33.

(36) *Διὰ τοῦ λέγειν· Εἰς ἃ ἐφθάσαμεν*. Hic locus ita cum Christophorono dilucidius vertendus videtur: *Eatenus de his rebus instituimus, quatenus mentis nostræ vis consequi potuit*.

(37) *Τὰ ἐκ μέρους αὐτοῖς γνωρισθέντα*. In mss. codicibus Regio, Allatiano et Saviliano, et in editione Basiliensi scriptum est *γνωσθέντα*. Videtur autem alludere Alexander ad locum Pauli apostoli in Epistola prima ad Corinth., *ex parte cognoscimus et ex parte prophetamus*. Ita certe hunc locum exposuit Epiphanius Scholasticus.

(38) *Τῷ Πατρὶ μόνον ἰδίωμα*. In codice Leonis Allatii scriptum est *μόνον*. Sed reliqui codices vulgatam scripturam tuerentur.

οἰοῦναι χρόνων εἶναι παρέκτασις ταῦτα τὰ ὄνόματα, τὴν μέντοι κατ' ἀξίαν τοῦ Μονογενοῦς θεότητα, καὶ οἶον ἀρχαιότητα σημαίνει μὴ δυνάμενα· τῶν δὲ ἁγίων ἀνδρῶν ὡς δυνάμεις ἐκάστῳ ἐμφανίσει τὸ μυστήριον βιαζομένων, καὶ συγγνώμην αἰτούντων παρὰ τῶν ἀκροατῶν δι' εὐλόγητον ἀπολογίαν, (36) διὰ τοῦ λέγειν· Εἰς ἃ ἐφθάσαμεν. Εἰ δέ τι παρὰ τὸ ἀνθρώπινον, διὰ χειλέων φθέγμα μείζον τι προσδοκῶσιν οἱ ἄνδρες, τὰ ἐκ μέρους αὐτοῖς γνωρισθέντα (37) καταργεῖσθαι λέγοντες, δῆλον ὅτι πολὺ τοῦ ἐλπιζομένου λείπεται τὸ ἦν, καὶ τὸ ἀεὶ, καὶ τὸ πρὸ αἰώνων ὅπερ δ' ἂν ἦ, οὐκ ἔστι ταῦτον τῷ Ἀγεννήτῳ. Οὐκοῦν τῷ μὲν ἀγεννήτῳ Πατρὶ, οἰκτεῖον ἀξίωμα φυλακτέον, μηδένα τοῦ εἶναι αὐτῷ τὸν αἴτιον λέγοντας· τῷ δὲ Υἱῷ τὴν ἀρμοζουσαν τιμὴν ἀπονεμητέον, τὴν ἀναρχον αὐτῷ παρὰ τοῦ Πατρὸς γέννησιν ἀνατιθέντας, καὶ ὡς ἐφθάσαμεν, αὐτῷ σέβας ἀπονέμοντες, μόνον εὐσεβῶς καὶ εὐφήμως τὸ ἦν, καὶ τὸ ἀεὶ, καὶ τὸ πρὸ αἰώνων λέγοντες ἐπ' αὐτοῦ τὴν μέντοι θεότητα αὐτοῦ μὴ παραιτούμενοι, ἀλλὰ τῇ εἰκόνι καὶ τῷ χαρακτήρι τοῦ Πατρὸς ἀπηκριθωμένην ἐμφέρειαν κατὰ πάντα ἀνατιθέντες. Τὸ δὲ ἀγέννητον τῷ Πατρὶ μόνον ἰδίωμα (38) παρεῖναι δοξάζοντες, ἅτε δὲ καὶ αὐτοῦ φάσκοντος τοῦ Σωτῆρος· Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἐστὶ. Πρὸς δὲ τῇ εὐσεβείᾳ ταύτῃ περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ δόξη, καθὼς ἡμᾶς αἱ θεαὶ Γραφαὶ διδάσκουσιν, ἐν Πνεύμα ἁγίῳ ὁμολογοῦμεν, τὸ καινίσαν (39) τοὺς τε τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἁγίους ἀνθρώπους, καὶ τοὺς τῆς χρηματισούσης Καινῆς παιδευτὰς θείους. Μίαν καὶ μόνην καθολικὴν, τὴν ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν· ἀκαθαίρετον μὲν ἀεὶ, καὶ πᾶς ὁ κόσμος αὐτῇ πολεμεῖν βουλεύεται (40)· νικηφόρον δὲ πάσης τῆς τῶν ἑτεροδόξων ἀσεβεστάτης ἐπαναστάσεως, εὐθαρσεῖς ἡμᾶς κατασκευάσαντος (41) τοῦ Οἰκοδεσπότη αὐτῆς, διὰ τοῦ βοᾶν· *Θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον*. Μετὰ τοῦτο τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν οἶδαμεν ἥς ἀπαρχὴ γέγονεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, σῶμα φερέσας ἀληθῶς καὶ οὐ δοκῆσει, ἐκ τῆς Θεοτόκου Μαρίας, ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων εἰς ἀθέτησιν ἀμαρτίας ἐπιδημήσας τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, σταυρωθεὶς καὶ ἀποθανὼν, ἀλλ' οὐ διὰ ταῦτα τῆς ἑαυτοῦ θεότητος ἤττων γεγεννημένος· ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, ἀναληφθεὶς ἐν οὐρανοῖς, καθήμενος ἐν δεξιᾷ τῆς με-

(39) *Τὸ καινίσαν*. In codice Leonis Allatii et in Regio J. Pini scriptum est *κινήσαν*, quam scripturam licet reliqui codices refutant, haud tamen spernendam puto.

(40) *Αὐτῇ πολεμεῖν βουλεύεται*. In manuscripto codice Savillii, et in editione Basiliensi scriptum est *βούληται*. Sed et in codice J. Pini scriptum inveni *πολεμεῖν αὐτῇ βούληται*.

(41) *Εὐθαρσεῖς ἡμᾶς κατασκευάσαντος*. Magis placet scriptura, quam in codice Allatiano, et in Basiliensi editione reperi, *κατασκευάζοντος*. Confirmat hanc lectionem Epiphanius Scholasticus, qui sic vertit, *securos nos faciente patrefamilias ejus*, etc. In codice item regio J. Pini ita scribitur.

XIII. Ταῦτα ἐκ μέρους ἐνεχάραξα τῇ ἐπιστολῇ, τὸ καθ' ἕκαστον ἐπ' ἀκριβείας γράφειν, φορτικόν, ὡς ἔφην, εἶναι νομίσας, διὰ τὸ μὴδὲ τὴν ἱερὰν ὑμῶν ταῦτα λεληθέναι σπουδῆν. Ταῦτα διδάσκοντες, ταῦτα κηρύττομεν. Ταῦτα τῆς Ἐκκλησίας τὰ ἀποστολικὰ δόγματα, ὑπὲρ ὧν καὶ ἀποθνήσκομεν, τῶν ἐξόμνησθαι αὐτὰ βιαζομένων ἤττον πεφροντικότες, εἰ καὶ διὰ βρασάνων ἀναγκάζουσι, τὴν ἐν αὐτοῖς ἐλπίδα μὴ ἀποστρεφόμενοι. Ὡν ἐναντίοι γενόμενοι οἱ ἀμφὶ τὸν Ἄρειον καὶ Ἀχιλλᾶν καὶ οἱ τῆς ἀληθείας σὺν αὐτοῖς πολέμιοι, ἀπέωσθησαν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλότριοι γενόμενοι τῆς εὐσεβοῦς ἡμῶν διδασκαλίας, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον λέγοντα· *Εἴ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω, κἂν ἄγγελος ἔξ οὐρανοῦ εἶναι προσποιήται. Ἄλλὰ καὶ, εἴ τις ἑτεροδιδασκαλεῖ, καὶ μὴ προσέρχεται τοῖς θησαυροῖς λόγων τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῇ κατ' εὐσέβειαν διδασκαλίᾳ, τετύφωται, μὴδὲν ἐπιστάμενος, καὶ τὰ ἐξῆς. Τούτους σὺν ἀναθεματισθέντας ἀπὸ τῆς ἀδελφότητος, μηδεὶς ὑμῶν δεχέσθω, μὴδὲ ἀνεχέσθω τῶν λεγομένων ἢ γραφομένων ὑπ' αὐτῶν. Πάντα γὰρ οἱ γόητες ψεύδονται, ἀλήθειαν οὐ μὴ λαλήσουσι. Περιέρχονται γὰρ τὰς πόλεις, οὐδὲν ἕτερον σπουδάζοντες, ἢ τῷ τῆς φιλίας προσήματι καὶ τῷ τῆς εἰρήνης ὀνόματι, δι' ὑποκρίσεως καὶ κολακείας γράμματα διδόναι καὶ λαμβάνειν, πρὸς τὸ πλανᾶν διὰ τούτων τὰ ὑπ' αὐτῶν ἠπατημένα ὀλίγα γυναικάρια, σεσορευμένα ἀμαρτίαις, καὶ τὰ ἐξῆς.*

XIV. Τούτους σὺν τοῖς τὰ τωσαῦτα κατὰ Χριστοῦ τομήσαντας, τοὺς τὸν Χριστιανισμὸν τοῦτο μὲν δημοσίᾳ διασύραντας, τοῦτο δὲ ἐπὶ δικαστηρίων ἐπιδεικτιᾶν φιλοτιμουμένους, τοὺς διωγμῶν ἡμῶν ἐν εἰρήνῃ τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς ἐπεγείραντας, τοὺς τὸ ἄρβητον μυστήριον τῆς Χριστοῦ γενέσεως ἐκνεύρισαντας, τοὺς ἀποστραφέντες, ἀγαπητοὶ καὶ ὁμόψυχοι ἀδελφοί, σύμφηγοι γίνεσθε κατὰ τῆς μακρόδου αὐτῶν τολμῆς, καθ' ὁμοίτητα τῶν ἀγανακτησάντων συλλειτουργῶν ἡμῶν, καὶ ἐπιστειλάντων μοι κατ' αὐτῶν, καὶ τῷ τόμῳ συνυπογραφάντων. Ἄ καὶ διεπεμψάμην ὑμῖν διὰ τοῦ υἱοῦ μου Ἀπίωνος τοῦ διακόνου (42), τοῦτο μὲν πάσης Αἰγύπτου καὶ Θηβιδος, τοῦτο δὲ Λιβύης τε καὶ Πενταπόλεως, καὶ Συρίας, καὶ ἑτεροῦ Λυκίας καὶ Παμφυλίας, Ἀσίας, Καππαδοκίας, καὶ τῶν ἄλλων περιχώρων. Ὡν καθ' ὁμοίτητα, καὶ παρ' ὑμῶν δέξασθαι πέποιθα. Πολλῶν γάρ μοι βοηθημάτων πρὸς τοὺς βλαβέντας πεπορισμένων, καὶ τοῦτο εὑρεται λυσιφάρμακον τοῦ ὑπ' αὐτῶν ἀπατηθέντος λαοῦ, πειθομένων καὶ ταῖς (43) τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν συγκαταθέσεσιν, εἰς μετάνοιαν διὰ τούτου ἐρχεσθαι σπουδάζοντων. Ἀσπάσασθε ἀλλήλους σὺν τῇ παρ' ὑμῶν ἀδελφότητι (44). Ἐβρῶσθαί ὑμᾶς ἐν Κυ-

XIII. Hæc ex parte perscripsi in hac epistola, singula accurate persequi importunum arbitratus, ut antea dixi, eo quod religiosam vestram diligentiam non lateant. Hæc docemus, hæc prædicamus. Hæc sunt apostolica Ecclesiæ dogmata, pro quibus mortem quoque libenter oppetimus, parvi facientes eos qui nos ista negare compellunt, spemque in iis positam non abjicientes, licet isti tormentis adhibitis vim asferant. Quibus adversantes Arius et Achilles, et qui cum illis sunt hostes veritatis, Ecclesia expulsi sunt, utpote alieni a nostra pia doctrina, juxta beatum Paulum, qui ait ³⁶: *Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit; licet angelum de celo se esse simulet.* Sed et, *Si quis aliud doceat, et non acquiescat sacris sermonibus Domini nostri Jesu Christi, et ei quæ secundum pietatem est doctrinæ; is inflatur nihil sciens* ³⁷: et quæ sequuntur. Hos igitur ab universis fratribus anathematizatos nemo vestrum suscipiat, nec ea quæ ab illis aut dicuntur aut scribuntur admittat. Omnia enim mentiuntur præstigiatores, nec veritatem unquam loquentur. Circumeunt siquidem civitates, nihil aliud molientes, quam ut amicitiae specie et sub nomine pacis, per simulationem et blanditias dent litteras atque accipiant; quibus *mulierculas paucas ab ipsis deceptas et peccatis onustas in errorem inducant* ³⁸ et cætera.

XIV. Hos ergo qui tot ac tanta ausi sunt contra Christum; qui Christianam religionem partim irriserunt publice, partim in judiciis traducere ac denotare student: qui pacis tempore persecutionem adversus nos, quantum in ipsis est, excitarunt; qui ineffabile mysterium generationis Christi enervarunt: hos, inquam, aversantes, charissimi atque unanimes fratres, suffragamini nobis adversus furiosam illorum audaciam, perinde ac collegæ nostri, qui indignati sunt, et nobis epistolas scripserunt adversus illos, et lomo nostro subscripserunt. Quæ etiam ad vos misi per filium meum Apionem diaconum, partim ex universa Ægypto ac Thebaide, partim ex Libya ac Pentapoli: item ex Syria, Lycia, Pamphylia, Asia, Cappadocia aliisque finitimis provinciis. Quorum exemplo a vobis quoque litteras me accepturum esse confido. Nam cum multa a me præsidia comparata sint ad sanandos eos qui læsi sunt, tum illud præcipue remedium excogitatum est ad curandam multitudinem quæ ab illis decepta est, ut collegarum nostrorum consensui obtemperent, et per hoc ad pœnitentiam rodire festinent. Salutare vos invicem una cum fratribus, qui

³⁶ Galat. i, 8, 9. ³⁷ I Tim. vi, 3, 4. ³⁸ II Tim. iii, 4.

(42) Ἀπίωνος τοῦ διακόνου. In cod. Leonis Alati, et apud Nicephorum legitur τοῦ ἀρχidiaκόνου. Atque ita etiam legit Eriphanius Scholasticus, ut ex versione ejus apparet. Codex Regius J. Pini legit τοῦτο δὲ διακόνου Ἀπίωνος.

(43) Πειθομένων καὶ ταῖς. Particula καὶ alieno

loco posita est, et in suum locum sic restituenda, πειθομένων ταῖς τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν συγκαταθέσεσιν, καὶ εἰς, etc.

(44) Σὺν τῇ παρ' ὑμῶν ἀδελφότητι. Apud Nicephorum legitur παρ' ἡμῶν, quod rectius mihi videtur.

vobiscum sunt. Opto vos in Domino valere, dilectissimi, meque ex vestra in Christum pietate fructum percipere.

Α ῥίω εὐχομαι, ἀγαπητοί. Ὅναίμην ὑμῶν τῆς φιλοχρίστου ψυχῆς.

II.

Ex Opp. S. Athanasii tom. I, part. 1, pagg. 397 seqq., edit. BB., Paris. 1698.

EXEMPLAR.

Charissimis honoratissimisque ubique Ecclesiae catholicae comministris, Alexander in Domino salutem.

1. Cum unum sit Ecclesiae catholicae corpus, in divinisque Scripturis jussum sit⁹⁹, ut concordiae pacisque vinculum servetur; consentaneum est ut quae a singulis geruntur invicem significemus: ut scilicet si membrum quodpiam vel patiatur vel lætetur, mutuo omnes una patiamur vel una lætemur. In nostra itaque parœcia haud ita pridem exorti sunt viri improbi, Christique adversarii, docentes defectionem, quam jure merito quis Antichristi prodromum suspicetur et vocet. Equidem volebam rem silentio tegere, ut in solis hæreseos præfectis malum absumeretur, ne in cætera loca pervadens, simpliciorum quorumdam aures contaminaret. At cum Eusebius jam Nicomediæ episcopus, ratus penes se sita esse ecclesiastica omnia, quia scilicet, postquam relicta Beryto, ambitione motus Nicomediensium invasit episcopatum, nulla hujusce ausus habita est ultio; cum ille, inquam, apostatarum istorum patrocinium susceperit, litterasque pro iis commendatitias ubique scribere aggressus sit, ut quosdam rei ignaros in hanc turpissimam Christique oppugnatricem pertrahat hæresim; necesse mihi fuit haud ignoranti quid in lege scriptum sit, non ultra rem silentio premere, sed vobis omnibus significare, ut cognoscatis tum eos qui apostatae effecti sunt, tum inauspicata eorum hæresis verba: et si scripserit Eusebius, ne animum adhibeatis. Ille quippe cum veterem animi malitiam, quam aliquandiu occultarat, nunc eorum opera renovare studeat; sese simulat eorum gratia scribere: opere tamen comprobatur, se id suapte causa agere.

⁹⁹ Ephes. iv, 3.

(45) Titulus apud Socratem, lib. 1, cap. 6, Ἐπιστολή Ἀλεξάνδρου Ἀλεξανδρείας τοῖς ἀγαπητοῖς, etc. Apud Gelasium, lib. 11, cap. 3, Καθαρευτικὸν Ἀρείου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ διαπεμφθῆν παρὰ Ἀλεξάνδρου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας τοῖς ἀπαραχού ἐπισκόποις. Τοῖς ἀγαπητοῖς, etc. Epiphanius Scholasticus, *Historiæ Tripartitæ* lib. 1, cap. 13, hanc habet epistolam. MONTFAUC. et deinceps.

(46) Socrat. et Gelas., παρ' ἐκάστοις. Epiphanius Schol., apud singulos. Mox iidem πάσχει... χαίρει.

(47) Sic Reg., Gelas. et cœdex Leonis Allatii in notis ad Socratem a Valesio laudatus. Socr., νομίσειε καὶ χαί.

(48) Sic Reg. et Socr. At Gelas., ὅπως ἐν τοῖς. Ibid. Socrat. et Gelas., ἀποστάταις μόνοις. Epiphanius Schol., apostatas. Utra lectio sit germana, dubium.

ΑΝΤΙΓΡΑΦΟΝ.

Τοῖς ἀγαπητοῖς καὶ τιμιωτάτοις συλλειτουργοῖς ἀπαραχού τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀλεξάνδρος ἐν Κυρίῳ χαίρειν (45).

I. Ἐνὸς σώματος ὄντος τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐντολῆς τε οὐσης ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς, τηρεῖν τὸν σύνδεσμον τῆς ὁμονοίας καὶ εἰρήνης, ἀκόλουθὸν ἐστὶ γράφειν ἡμᾶς καὶ σημαίνειν ἀλλήλοις τὰ παρ' ἐκάστου (46) γινόμενα· ἵνα εἴτε πάσχη, εἴτε χαίρῃ ἐν μέλει, ἢ συμπάσχωμεν, ἢ συγχαίρωμεν ἀλλήλοις. Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ τοίνυν παροικίᾳ ἐξῆλθον νῦν ἄνδρες παρόνομοι καὶ Χριστομάχοι διδάσκαλοντες ἀποστασίαν, ἢ εἰκότως ἐν τις πρόδρομον τοῦ Ἀντιχρίστου ὑπονοήσειεν (47) καὶ καλέσειεν. Καὶ ἐβουλόμην μὲν σιωπῇ παραδοῦναι τὸ τοιοῦτον, ἵν' ἴσως ἐν τοῖς (48) προστάταις μόνοις ἀναλωθῇ τὸ κακὸν, καὶ μὴ εἰς ἑτέροις τόπους διαβῆν τὸ τοιοῦτον, βυψώση τινῶν ἀκεραίων τὰς ἀκοάς. Ἐπειδὴ δὲ Εὐσέβιος ὁ νῦν ἐν τῇ Νικομηδείᾳ, νομίσας ἐπ' αὐτῷ κείσθαι τὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι καταλειψάς τὴν Βηρυτὸν, καὶ ἐποφθαλμήσας (49) τῇ Ἐκκλησίᾳ Νικομηδέων, καὶ οὐκ ἐκδεδίκηται κατ' αὐτοῦ (50), προστάται καὶ τούτων τῶν ἀποστατῶν, καὶ γράφειν ἐπεχείρησε πινάχαθου συνιστῶν αὐτοῖς, εἴ πως ὑποσύρῃ (51) τινὰς ἀγνοοῦντας, εἰς τὴν αἰσχίστην ταύτην καὶ Χριστομάχον αἵρεσιν ἀνάγκην ἔσχον εἰδῶς τὸ ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένον, μηκέτι μὲν σιωπῆσαι, ἀναγγεῖλαι δὲ πᾶσιν ὑμῖν, ἵνα γινώσκητε τοὺς τε ἀποστάτας γενομένους, καὶ τὰ τῆς αἵρέσεως αὐτῶν δύστηνα ῥήματα (52) καὶ ἐὰν γράφῃ Εὐσέβιος, μὴ προσέχητε. Παλαιὰν γὰρ αὐτοῦ κακόνειαν τὴν χρόνῳ σιωπηθεῖσαν, νῦν διὰ τούτων ἀνανεῶσαι βουλόμενος, σχηματίζεται μὲν ὡς ὑπὲρ τούτων γράφειν (53)· ἔργῳ δὲ δείκνυσιν, ὅτι ὑπὲρ ἑαυτοῦ σπονδαῖων τοῦτο ποιεῖ.

D (49) Ita Reg. probe Gelas. et Socr., ἐποφθαλμήσας.

(50) Gelas., οὐκ ἐκδεδίκηται τὰ κατ' αὐτόν. In codice Leonis Allatii, οὐκ ἐκδεδίκηται τὰ κατ' αὐτοῦ. Reg. et Socr. bene habent οὐκ ἐκδεδίκηται κατ' αὐτοῦ. Epiph. Scholast. lectionem Regii asserit: *Non est in eo ultio subsecuta.*

(51) Reg., ἴσως ὑποσύρῃ. Gelas., ὅπως ὑποσύρῃ. Socr., εἴ πως ὑποσύρῃ, recte; cui accinit Epiph. Schol., *Si quo modo trahat.* Mox Socrat. et Gelas. εἰς τὴν ἐσχάτην. Reg., melius, εἰς τὴν αἰσχίστην. Epiph. Schol., *ad hanc pessimam.*

(52) Socrat., ῥήματα.

(53) Sic Reg. et Gelas. et ita legit Epiphanius Schol., at Socrat., γραφῶν. Mox idem, ὡς ὅτι.

II. Οἱ μὲν οὖν ἀποστάται γενόμενοι, εἰσὶν Ἄρειος, καὶ Ἀχιλλεύς (54), καὶ Ἀειθάλης, καὶ Καρπώνης, καὶ Ἐτερος Ἄρειος, καὶ Σαρμάτης, οἳ ποτε πρεσβύτεροι (55)· καὶ Εὐζώιος, καὶ Λούκιος, καὶ Ἰούλιος (56), καὶ Μηνᾶς, καὶ Ἑλλάδιος, καὶ Γάτιος, οἳ ποτε διάκονοι· καὶ σὺν αὐτοῖς Σεκουῦνδος καὶ Θεωνᾶς, οἳ ποτε λεχθέντες ἐπίσκοποι. Ποῖα δὲ παρὰ τὰς Γραφὰς (57) ἐφευρόντες λαλοῦσιν, ἔστι ταῦτα.

III. Οὐκ αἰεὶ ὁ Θεὸς Πατὴρ ἦν, ἀλλ' ἦν ὅτε ὁ Θεὸς Πατὴρ οὐκ ἦν· οὐκ αἰεὶ ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν· ὁ γὰρ ὢν Θεὸς τὸν μὴ ὄντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πεποίηκε· διὸ καὶ ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν. Κτίσμα γὰρ ἔστι καὶ ποίημα ὁ Υἱὸς, ὅτε δὲ ὁμοῖος κατ' οὐσίαν τῷ Πατρὶ ἔστιν· οὔτε ἀληθινός, καὶ φύσει τοῦ Πατρὸς Λόγος ἔστιν· οὔτε ἀληθινή Σοφία αὐτοῦ ἔστιν· ἀλλ' εἰς μὲν τῶν ποιημάτων καὶ γεννητῶν ἔστι· καταχρηστικῶς δὲ λέγεται Λόγος καὶ Σοφία, γενόμενος καὶ αὐτὸς (58) τῷ ἰδίῳ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ, καὶ τῇ ἐν τῷ Θεῷ Σοφίᾳ, ἐν ἧ καὶ τὰ πάντα καὶ αὐτὸν πεποίηκεν ὁ Θεός· διὸ καὶ τρεπτὸς ἔστι καὶ ἀλλοιωτὸς τὴν φύσιν, ὡς καὶ πάντα τὰ λογικά· ξένος τε καὶ ἀλλότριος καὶ ἀπασχονισμένος ἔστιν ὁ Λόγος τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας· καὶ ἀβήρητος (59) ἔστιν ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ· οὔτε γὰρ τελειῶς καὶ ἀκριβῶς γινώσκει ὁ Λόγος τὸν Πατέρα, ἵσχυτε τελειῶς (60) ὁρᾶν αὐτὸν δύναται. Καὶ γὰρ καὶ ἑαυτοῦ τὴν οὐσίαν οὐκ οἶδεν ὁ Υἱὸς ὡς ἔστι· δι' ἡμᾶς γὰρ πεποιήται, ἵνα ἡμᾶς δι' αὐτοῦ ὡς δι' ὀργάνου κτίσῃ ὁ Θεός. Καὶ οὐκ ἂν ὑπέστη, εἰ μὴ ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἠθέλησε ποιῆσαι. Ἡρώτησε γοῦν τις αὐτοῦ, εἰ δύναται ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τραπήναι ὡς ὁ διάβολος ἐτραπή· καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν εἰπεῖν ὅτι δύναται (61)· τρεπτῆς γὰρ φύσει ἔστι γεννητὸς καὶ κτιστὸς ὑπάρχων.

IV. Ταῦτα λέγοντας τοὺς περὶ Ἄρειον, καὶ ἐπὶ τοῖς ἀναισχυντοῦντας, αὐτοῦς τε καὶ τοὺς συνακολουθήσαντας αὐτοῖς, ἡμεῖς μὲν μετὰ τῶν κατ' Αἴγυπτον καὶ τὰς Λιθῦας ἐπισκόπων ἑγγύς ἑκατὸν ὄντων, συνελθόντες ἀνεθεματίσαμεν. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον προσεδέξαντο, σπουδάζοντες ἐγκαταμίξαι (62) τὸ ψεῦδος τῇ ἀληθείᾳ, καὶ τῇ εὐσεβείᾳ τὴν ἀσέβειαν· ἀλλ' οὐκ ἰσχύσουσι· νικᾷ γὰρ ἡ ἀλήθεια, καὶ οὐδεμία ἔστι κοινῶρα φωτὶ πρὸς σκότος, οὐδὲ συμφῶρησις Χριστοῦ πρὸς Βελίαν. Τίς γὰρ ἤκουσε πώποτε τοιαῦτα; ἢ τίς νῦν ἀκούων οὐ ξενίζεται, καὶ τὰς

⁶⁰ II Cor. vi, 14.

(54) Sic Reg. Socrat., Ἄρειος, Ἀχιλλεύς. Gelas., Ἄρειος, καὶ Ἀχιλλεύς, καὶ Θαλῆς.

(55) Οἳ ποτε πρεσβύτεροι. Hæc notatu dignissima verba desunt apud Socrat. et Gelas., et apud Epiphanium Scholasticum, qui omnia miscuit.

(56) Socrat., Ἰουλιανός. Mox illud, οἳ ποτε διάκονοι, desunt apud Socrat. et Gelas.

(57) Sic Socrat. et Gelas. At Reg., minus recte, παρὰ ταῖς Γραφαῖς. Post ἔστι ταῦτα, Gelas. habet δόγμα Ἄρειου : quæ verba cum ad modum tituli, vel ad marginem scripta fuissent, demum in contextum translata sunt : quorum loco Florentinus codex a Valesio laudatus habet, πῶς φρονοῦσιν Ἄρειανολ.

(58) Socrat., καὶ αὐτὸς δέ. Codex Leonis Allatii, καὶ αὐτὸς δὲ ὢν ἐν τῷ ἰδίῳ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ, καὶ ἐν

II. Ecclesiæ autem desertores hi sunt : Arius, Achilles, Aithales, Carpones, Arius alter, Sarmates, olim presbyteri : Euzoius, Lucius, Julius, Menas, Helladius et Gaius, olim diaconi : ac cum ipsis Secundus et Theonas, olim episcopi nuncupati. Verba autem ab illis adinventata ac præter Scripturarum mentem prolata, hæc sunt.

III. Non semper Deus Pater fuit ; sed fuit quando Deus Pater non erat. Non semper erat Dei Verbum, sed ex non exstantibus factum est : Deus enim qui est, non existentem ex non existente condidit : quare erat aliquando cum non esset. Res quippe creata, resque facta est Filius : neque similis est Patri secundum substantiam : neque verum et naturale Verbum est Patris : neque vera ejus Sapientia ; sed una ex rebus factis conditisque : abusive autem Verbum dicitur et Sapientia, cum factus ipse sit per proprium Dei Verbum, et per eam quæ in Deo est, Sapientiam, in qua cum cætera omnia, tum eum ipsum fecit Deus. Quapropter natura sua mutari atque verti potest, perinde atque omnia rationabilia. Extraneum autem, alienum atque semotum Verbum est a Dei substantia. Inenarrabilis etiam est Pater Filio : nam neque perfecte, neque accurate Patrem novit Verbum, neque perfecte illum videre potest. Etenim ne suam quidem substantiam novit Filius, sicuti illa est. Propter nos quippe factus est, ut nos illo quasi instrumento crearet Deus : neque exstitisset, nisi nos Deus condere voluisset. Sciscitante quodam, num perinde mutari posset Dei Verbum atque diabolus mutatus est ; non veriti sunt illi respondere, Sane potest : nam, utpote factus et creatus, mutabilis est naturæ.

IV. Hæc Arianos loquentes, hæc impudentissime affirmantes, nos cum episcopis Ægypti et Libyarum prope centum, in unum coacti, illos cum sectatoribus suis anathemate percussimus. At Eusebius et socii admiserunt illos, operamque navarunt, ut veritati mendacium, pietati impietatem admisceant. Sed nequaquam id efficere valebunt : vincit quippe veritas, nullaque societas luci ad tenebras, nulla consonantia Christi ad Belial⁶⁰. Quis enim unquam talia audivit ? quis jam audiens non obstupescat, auresque non obstruat, ut ne ejusmodi

τῷ τοῦ Θεοῦ Σοφίᾳ. Juxta quem Epiphanius Scholasticus, *Et ipse et existens in proprio Dei Verbo et in Dei Sapientia.*

(59) Codex Leonis Allatii, ἀόρατος. Epiphanius Scholasticus, *invisibilis.*

(60) Τελείως deest apud Gelasium. Mox idem καὶ γὰρ αὐτοῦ τῆν.

(61) Socrat., val δύναται. Gelas., ὅτι καὶ δύναται. Ibid. codex Leonis Allatii, *οἷα τρεπτῆς ὢν φύσεως καὶ γεννητὸς. Cui consonat Epiphanius Scholasticus, tanquam natura convertibilis existens, factus aini et convertibilis est. Ubi Socrat., καὶ τρεπτὸς ὑπάρχων. Sed longe præstat Regii cod. et Gelasii lectio, quam sequimur.*

(62) Socrat., συγκραταμίξαι.

verborum sordes aures suas contaminent? Quis hæc Joannis audiens : *In principio erat Verbum*⁴¹, homines non condemnet, qui aiunt : Fuit aliquando cum non esset? Quis si hæc Evangelii verba audiat : *Unigenitus Filius*; et : *Per ipsum facta sunt omnia*⁴², illos non aversetur hæc loquentes : Una ille est ex rebus factis? Nam qui potest una ex rebus a se factis esse, aut qui unigenitus erit, qui, ut aiunt illi, omnibus annumeratur, si quidem et ille res est facta atque creata? Quomodo ex non exstantibus factus ille fuerit, cum Pater dicat, *Eruclavit cor meum Verbum bonum*⁴³; et, *Ex utero ante Luciferum genui te*⁴⁴? Aut quomodo absimilis substantiæ Patris fuerit, qui est imago perfecta splendorque Patris, quique ait : *Qui vidit me, vidit et Patrem*⁴⁵? Quo pacto si Verbum seu Ratio et Sapientia Dei Filius est, fuit tempus cum non esset? Perinde est enim ac si dicerent : Deum aliquando ratione et Sapientia caruisse. Qui item verti mutative potest, qui ait per se quidem ipse : *Ego in Patre, et Pater in me*⁴⁶; et, *Ego et Pater unum sumus*⁴⁷ : per prophetam vero : *Videte me, quia ego sum, et non mutor*⁴⁸? Nam etiamsi ad Patrem dictum illud referri queat, aptius tamen de Filio jam dicitur, quia cum factus homo sit, nequaquam mutatus est; sed, ut ait Apostolus⁴⁹ : *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula*. Quis induxit illos ut dicerent, propter nos illum factum esse, licet Paulus dicat⁵⁰ : *Propter quem omnia, et per quem omnia?*

V. Quod spectat autem illam eorum blasphemiam qua aiunt, Filium non nosse perfecte Patrem; nequaquam mirandum : cum enim in animum induxerint Christo bellum inferre, oppugnant item hæc illius verba : *Sicut novit me Pater, et ego agnosco Patrem*⁵¹. Proinde si ex parte tantum Filium novit Pater, constat Filium non perfecte cognoscere Patrem. Quod si nefas sit ita loqui, et si Pater perfecte novit Filium; planum est sicut Pater Verbum novit suum, perinde Verbum, suum nosse Patrem, cujus ipsum Verbum est.

VI. Hæc dicendo, atque divinas Scripturas explanando, sæpenumero illos convicimus. Verum illi, quasi chamæleontes, mutata subinde sententia, dictum illud sibi vindicare nituntur : *Impius cum in profundum venerit, contemnit*⁵². Multæ sane ante illos exstiterent hæreses, quæ, plus quam par erat, ausæ, in dementia collapsæ sunt. At hi qui oculis suis omnibus id moliantur, ut Verbi divinitatem tollant, id effecere, ut quodammodo justæ viderentur illæ, cum propius ipsi ad Antichristum

ἀκοῆς βύει, ὑπὲρ τοῦ μὴ τὸν ῥύπον τούτων τῶν ἑρμάτων ψαῦσαι τῆς ἀκοῆς; Τίς ἀκούων Ἰωάννου λέγοντος, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, οὐ καταγινώσκει τούτων λεγόντων, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν; Ἡ τίς ἀκούων ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, Μονογενῆς Υἱός, καὶ, Δι' αὐτοῦ ἐγένετο πάντα, οὐ μισήσει τούτους φθεγγομένους ὅτι, Εἷς ἐστὶν τῶν ποιημάτων (63); Πῶς γὰρ δύναται εἷς εἶναι τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων, ἢ πῶς μονογενῆς ὁ τοῖς πᾶσι καὶ ἐκείνους συναριθμούμενος, εἴπερ καὶ αὐτὸς κτίσμα ἐστὶ καὶ ποιήμα (64); Πῶς δὲ ἐξ οὐκ ὄντων ἂν εἴη, τοῦ Πατρὸς λέγοντος· Ἐξημεύετο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν· καὶ· Ἐκ γαστρὸς πρὸ Ἐωσφόρου ἐγέννησά σε; Ἡ πῶς ἀνόμοιος τῇ οὐσίᾳ τοῦ Πατρὸς, ὁ ὢν εἰκὼν τελεία καὶ ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς, καὶ λέγων· Ὁ ἑωρακὼς ἐμέ, ἑώρακε τὸν Πατέρα; Πῶς δὲ εἰ Λόγος καὶ Σοφία ἐστὶ τοῦ Θεοῦ ὁ Υἱός, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν; Ἴσον γὰρ ἐστὶν αὐτοὺς λέγειν ἀλογον καὶ ἀσφόν ποτε τὸν Θεόν· πῶς δὲ τρεπτὸς καὶ ἀλλοιωτὸς ὁ λέγων, δι' ἑαυτοῦ μὲν, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· διὰ δὲ τοῦ προφήτου· Ἰστέ με, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι; Εἰ γὰρ καὶ ἐπ' αὐτὸν τις τῶν Πατέρα δύναται τὸ ρητὸν ἀναφέρειν· ἀλλὰ ἀρμυδιώτερον ἂν εἴη περὶ τοῦ Λόγου νῦν λεγόμενον, ὅτι καὶ γενομένος ἄνθρωπος οὐκ ἠλλοίωται· ἀλλ' ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον, ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας· τίς δὲ (65) ἄρα εἶπεν αὐτοὺς ἔπεισεν, ὅτι δι' ἡμᾶς γέγονε, καίτοι τοῦ Παύλου γράφοντος· Δι' ὃν τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα;

V. Περὶ γὰρ τοῦ βλασφημεῖν, ὅτι οὐκ οἶδεν τελείως ὁ Υἱός τὸν Πατέρα, οὐ δεῖ θαυμάζειν ἀπαῖ γὰρ προθέμενοι χριστομαχεῖν, παρακρούονται καὶ τὰς φωνὰς αὐτοῦ λέγοντος· Καθὼς γινώσκει με ὁ Πατὴρ, καὶ γὼ γινώσκω τὸν Πατέρα. Εἰ μὲν οὖν ἐκ μέρους ὁ Πατὴρ γινώσκει τὸν Υἱόν, ὅλον ὅτι καὶ ὁ Υἱός μὴ τελείως γινώσκῃτο (66) τὸν Πατέρα. Εἰ δὲ τοῦτο λέγει οὐ θέμις, οἶδε δὲ τελείως ὁ Πατὴρ τὸν Υἱόν, ὅλον ὅτι καθὼς γινώσκει ὁ Πατὴρ τὸν ἑαυτοῦ Λόγον, οὕτως καὶ ὁ Λόγος γινώσκει τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, οὐ καὶ ἐστὶ Λόγος.

VI. Ταῦτα λέγοντες καὶ ἀναπτύσσοντες τὰς θείας Γραφὰς πολλάκις ἐνετρέψαμεν αὐτούς. Καὶ πάλιν ὡς χαμαιλέοντες μετεθάλοντο, φιλονεικοῦντες ἑαυτοὺς ἐφελκῶσαι τὸ γεγραμμένον· Ὅτι· ἂν εἴθῃ ἀσεβῆς εἰς βᾶθος κακῶν, καταζροεῖ. Πολλὰ γοῦν αἰρέσεις πρὸ αὐτῶν γέγονασιν, αἵτινες πλέον τοῦ δέοντος τολμήσασαι, πεπτώκασιν εἰς ἀφροσύνην. Οὗτοι δὲ διὰ πάντων ἑαυτῶν τῶν βημάτων ἐπιχειρήσαντες εἰς ἀναίρησιν (67) τῆς τοῦ Λόγου θεότητος, ἐδικαίωσαν ἐξ ἑαυτῶν ἐκείνας ὡς ἐγγύτεροι τοῦ Ἀντιχριστοῦ γε-

⁴¹ Joan. 1, 1. ⁴² Joan. 1, 18, 3. ⁴³ Psal. XLIV, 1. ⁴⁴ Psal. CIX, 3; Hebr. 1, 3. ⁴⁵ Joan. XIV, 9. ⁴⁶ ibid. 10. ⁴⁷ Joan. x, 30. ⁴⁸ Malach. III, 6. ⁴⁹ Hebr. XIII, 8. ⁵⁰ Hebr. II, 10. ⁵¹ Joan. x, 15. ⁵² Prov. XVIII, 3.

(65) Socrat. post ποιημάτων habet ὁ Υἱός. Idem ibid., πῶς δὲ δύναται ἴσος εἶναι, minus recte.

(64) Hæc, εἴπερ καὶ αὐτὸς κτίσμα ἐστὶ καὶ ποιήμα, desunt in Socrat., Gelas. et Epiphani. Schol., sed in Reg. leguntur.

(65) Socr. et Gelas., τί δέ. Epiph. Schol., quæ causa putas, etc.

(66) Socrat. et Gelas., γινώσκει.

(67) Socrat., αὐτῶν τῶν βημάτων ἐπιχειρήσαντες τὰς ἀναίρεσεις.

όμενοι. Διὸ καὶ ἀπεκηρύχθησαν καὶ ἀνεθεματίσθησαν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Λυπούμεθα μὲν οὖν ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τούτων· καὶ μάλιστα διὰ μαθόντες ποτὲ καὶ αὐτοὶ τὰ τῆς Ἐκκλησίας, νῦν ἀπεπήδησαν· οὐ ξενίζομεθα δὲ· τούτο γὰρ καὶ Ὑμεναῖος καὶ Φιλιππὸς πεπώνθησαν, καὶ πρὸ αὐτῶν Ἰούδας ὁ ἀκολουθήσας τῷ Σωτῆρι, ὕστερον γὰρ προδότης καὶ ἀποστάτης γέγονε. Καὶ περὶ τούτων δὲ αὐτῶν, οὐκ ἀδίδακτοι μεμνήκαμεν· ἀλλ' ὁ μὲν Κύριος προείρηκε· *Βλέπετε μὴ τις ὑμῶς πλανήσῃ· πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ἐνόματι μου λέγοντες, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ ὁ καιρὸς ἤγγικε. καὶ πολλοὺς πλανήσουσι· μὴ πορευθῆτε πίσω αὐτῶν.* Ὁ δὲ Παῦλος μαθὼν ταῦτα παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἔγραψεν· *Ὅτι ἐν ὕστεροις καιροῖς (68), ἀποστήσονται τινες τῆς ὑγιαίνουσας πίστεως, προσέχοντες πνεύμοσι πλανοῖς, καὶ διδασκαλοῖς δαιμονίων ἀποστρεφόμενων τὴν ἀλήθειαν.*

VII. Τοῦ τοίνυν Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ τε ἑαυτοῦ παραγγειλαντος, καὶ διὰ τοῦ Ἀποστόλου σημαίνοντος περὶ τῶν τοιούτων, ἀκολουθῶς ἡμεῖς αὐτήκοι τῆς ἀσθελείας αὐτῶν γενόμενοι, ἀνεθεματίσαμεν, καθὰ προείπομεν, τοὺς τοιούτους, ἀποδείξαντές τε αὐτοὺς ἄλλοτρίους τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας τε καὶ πίστεως· ἐδηλώσαμεν καὶ τῇ ὑμετέρᾳ θεοσεβείᾳ, ἀγαπητοὶ καὶ τιμιώτατοι συλλειτουργοί, ἵνα μὴτε τινὰς ἐξ αὐτῶν εἰ προπετεύσαιντο πρὸς ὑμᾶς ἔλθειν, προσδέξησθε, μὴτε Εὐσεβίῳ ἢ ἑτέρῳ τινὶ γράφοντι περὶ αὐτῶν πεισθῆτε. Πρέπει γὰρ ἡμᾶς (69) Χριστιανούς ὄντας, πάντας τοὺς κατὰ Χριστοῦ λέγοντάς τε καὶ φρονούντας, ὡς θεομάχους καὶ φθορέας τῶν ψυχῶν ἀποστρέφασθαι, καὶ μὴδὲ κλῆν Χαίρειν τοῖς τοιούτοις λέγειν· ἵνα μὴ ποτε καὶ ταῖς ἀμαρτίαις αὐτῶν κοινωνοὶ γενώμεθα, ὡς παρήγγειλεν ὁ μακάριος Ἰωάννης. Προσείπατε τοὺς παρ' ὑμῖν ἀδελφοὺς· ὑμᾶς εἰ σὺν ἐμοὶ προσαγορεύουσιν.

Ἀλεξανδρείας πρεσβύτεροι (70).

Κόλλουθος πρεσβύτερος σύμφηρος εἰμι τοῖς γεγραμμένοις, καὶ τῇ καθαιρέσει Ἀρείου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἀσεβησάντων.

Ἀλέξανδρος πρεσβύτερος, ὁμοίως.

Διόσκορος πρεσβύτερος, ὁμοίως.

Διονύσιος πρεσβύτερος, ὁμοίως.

Εὐσέβιος πρεσβύτερος, ὁμοίως.

Ἀλέξανδρος πρεσβύτερος, ὁμοίως.

Νεϊλαρᾶς (71) πρεσβύτερος, ὁμοίως.

Ἀρποκρατίων πρεσβύτερος, ὁμοίως.

Ἀγαθὸς πρεσβύτερος.

Νεμέσιος πρεσβύτερος.

Λόγγος πρεσβύτερος.

Σιλβανὸς πρεσβύτερος.

Περῶς (72) πρεσβύτερος.

A accedant. Quamobrem proscripti et anathemate percussi sunt ab Ecclesia. Et quidem, tametsi de illorum exitio dolemus, cum præsertim illi, postquam Ecclesiæ doctrinam didicissent, ab illa jam desciverint; nequaquam tamen magnopere miramur: id ipsum enim Hymenæo contigit et Phileto⁶⁸, et ante illos Judæ, qui cum Salvatore secutus esset, postea proditor fuit atque desertor. Porro de his ipsis, nequaquam nobis prævia monita defuere; sic enim præfatus Dominus est: *Videte ne quis vos seducat; multi enim venient in nomine meo, dicentes, quia ego sum: et tempus appropinquavit, et multos seducent: nolite ergo ire post eos*⁶⁹. Paulus autem hæc a Salvatore edoctus, scripsit: *Quia in novissimis temporibus discedent quidam a sana fide, attendentes spiritibus erroris, et doctrinis dæmoniorum veritatem aversantium*⁷⁰.

VII. Cum itaque Dominus et Salvator noster Jesus Christus per se ipse ita præceperit, et per Apostolum res nobis hujusmodi significaverit; jure nos, qui impietatem illorum ipsi coram audivimus, homines, uti supra dictum est, anathemate damnavimus, ipsosque a catholica Ecclesia et fide alienos declaravimus: remque, charissimi atque honoratissimi comministri, vestræ religioni indicavimus; ut ne quosdam ex illis, si petulanter vos adire ausi fuerint, recipiatis: neve Eusebio vel alii cuiquam de illis ad vos scribenti, fidem habeatis. Nos enim utpote Christianos decet, omnes qui contra Christum loquuntur aut sentiunt, velut Dei hostes animarumque corruptores aversari, ac ne quidem Ave illis dicere: ne quando scelerum ipsorum participes simus, ut præcipit beatus Joannes⁷¹. Salutate fratres qui vobiscum sunt: vos qui mecum sunt salutant.

Alexandriæ presbyteri.

Colluthus presbyter hisce scriptis suffragor, nec non depositioni Arii, eorumque qui ejus impietatis sectatores sunt.

Alexander presbyter, similiter.

Dioscorus presbyter, similiter.

Dionysius presbyter, similiter.

Eusebius presbyter, similiter.

D *Alexander presbyter, similiter.*

Nilaras presbyter, similiter.

Arpocraton presbyter, similiter.

Agathus presbyter.

Nemesius presbyter.

Longus presbyter.

Silvanus presbyter.

Perous presbyter.

⁶⁸ *II Tim.* II, 17. ⁶⁹ *Luc.* XXI, 8. ⁷⁰ *I Tim.* IV, 1.

⁷¹ *II Joan.* 10.

(68) Καιροῖς deest apud Gelas.

(69) Sic Socrat. et Gelas. Reg., ὁμᾶς, minus recte.

(70) Hæ subscriptiones habentur tantum apud Gelasium Cyzicenum, sed mirum in modum mutilæ.

(71) Gelas., Σίλας. Reg., Νεϊλαρᾶς, quod nomen reperitur item in subscriptionibus ad *apolog.* S. Athanasii *contr. Arian.*, pag. 190. Ὁμοίως ad ἐπιγράμματα nomina legitur apud Gelasium.

(72) Gelas., Περῶους.

Apis presbyter.
Proterius presbyter.
Paulus presbyter.
Cyrus presbyter, similiter.

Diaconi.

Ammonius diaconus, similiter.
Macarius diaconus.
Pistus diaconus, similiter.
Athanasius diaconus.
Eumenes diaconus.
Apollonius diaconus.
Olympius diaconus.
Aphthonius diaconus.
Athanasius diaconus.
Macarius diaconus, similiter.
Paulus diaconus.
Petrus diaconus.
Ambythianus diaconus.
Gaius diaconus, similiter.
Alexander diaconus.
Dionysius diaconus.
Agathon diaconus.
Polybius diaconus, similiter.
Theonas diaconus.
Marcus diaconus.
Commodus diaconus.
Serapion diaconus.
Nilus diaconus.
Romanus diaconus, similiter.

Mareotæ presbyteri.

Apollonius presbyter, hisce scriptis suffragor,
necnon depositioni Arii, eorumque qui ejus impie-
tatis sectatores sunt.
Ingenius presbyter, similiter.
Ammonius presbyter.
Dioscorus presbyter.
Sostras presbyter.
Theon presbyter.
Tyrannus presbyter.
Copres presbyter.
Ammonas presbyter.
Orion presbyter
Serenus presbyter.
Didymus presbyter
Heracles presbyter.
Boccon presbyter.
Agathus presbyter.
Achillas presbyter.
Paulus presbyter.
Thalelaeus presbyter.
Dionysius presbyter, similiter.

(73) Hic Ἀθανάσιος deest apud Gelas.

(74) Gelas., Ἀμυντιανός. Post sequentem,
Gaium scilicet, omnes reliqui diaconi Alexandrini,
decem numero, apud Gelasium desiderantur.

(75) Forte Νεῖλος.

(76) Gelas., Μαριώτου.

(77) Gelas., Ἀπολλῶς πρεσβύτερος, ὁμοίως, omis-

A Ἄπις πρεσβύτερος.
Προτέριος πρεσβύτερος.
Παῦλος πρεσβύτερος.
Κύρος πρεσβύτερος, ὁμοίως.

Διάκονοι.

Ἀμμώνιος διάκονος, ὁμοίως.
Μακάριος διάκονος.
Πιστὸς διάκονος, ὁμοίως.
Ἀθανάσιος διάκονος.
Εὐμενὴς διάκονος.
Ἀπολλώνιος διάκονος.
Ὀλύμπιος διάκονος.
Ἀφθόνιος διάκονος.
Ἀθανάσιος (73) διάκονος.

B Μακάριος διάκονος, ὁμοίως.
Παῦλος διάκονος.
Πέτρος διάκονος.
Ἀμθυτιανός (74) διάκονος.
Γάϊος διάκονος, ὁμοίως.
Ἀλέξανδρος διάκονος.
Διονύσιος διάκονος.
Ἀγάθων διάκονος.
Πολύβιος διάκονος, ὁμοίως.
Θεωνᾶς διάκονος.
Μάρκος διάκονος.
Χώμοδος διάκονος.
Σεραπίων διάκονος.
Νεῖλον (75) διάκονος.
Ῥωμανός διάκονος, ὁμοίως.

C *Μαρεώτου (76) πρεσβύτεροι.*

Ἀπολλώνιος πρεσβύτερος (77) σύμφηφός εἰμι τοῖς
γεγραμμένοις, καὶ τῇ καθαίρεισι Ἀρείου, καὶ τῶν
σὺν αὐτῷ ἀσεδησάντων.

Ἰγγένιος (78) πρεσβύτερος, ὁμοίως.

Ἀμμώνιος πρεσβύτερος.

Διόσκορος πρεσβύτερος.

Σωστράς πρεσβύτερος.

Θέων πρεσβύτερος.

Τύραννος πρεσβύτερος.

Κύπρης πρεσβύτερος.

Ἀμμωνᾶς πρεσβύτερος.

Ὀρίων πρεσβύτερος.

Σέρηνος πρεσβύτερος.

D Δίδυμος πρεσβύτερος.

Ἡρακλῆς πρεσβύτερος.

Βόκκων πρεσβύτερος.

Ἀγαθὸς πρεσβύτερος.

Ἀχιλλᾶς πρεσβύτερος.

Παῦλος (79) πρεσβύτερος.

Θαλέλαιος πρεσβύτερος.

Διονύσιος πρεσβύτερος, ὁμοίως.

sis reliquis usque ad Ἰγγένιος.

(78) Gelasius, Ἰγγένιος. Sequentem vocat Gelas-
sic, Ἀμμωνᾶς. Vide *Apolog. S. Athanas. contr. Arian.*, pag. 192.

(79) Hi tres postremi, Παῦλος, Θαλέλαιος, Διο-
νύσιος, desunt apud Gelasium.

Διάκονοι.

Σαραπίων διάκονος, ὁμοίως.
 Ἰούστος διάκονος, ὁμοίως.
 Δίδυμος διάκονος.
 Δημήτριος διάκονος.
 Μαῦρος διάκονος.
 Ἀλέξανδρος διάκονος.
 Μάρκος διάκονος.
 Κόμων διάκονος.
 Τρύφων διάκονος.
 Ἀμμώνιος διάκονος.
 Δίδυμος διάκονος.
 Πτολλαρίων διάκονος.
 Σεράς διάκονος.
 Γάιος διάκονος.
 Ἰέραξ διάκονος.
 Μάρκος διάκονος.
 (80) Θεωνᾶς διάκονος.
 Σαρμάτων διάκονος.
 Κάρπων διάκονος.
 Ζώϊλος διάκονος, ὁμοίως.

A

Diaconi.

Sarapion diaconus, similiter.
 Justus diaconus, similiter.
 Didymus diaconus.
 Demetrius diaconus.
 Maurus diaconus.
 Alexander diaconus.
 Marcus diaconus.
 Comon diaconus.
 Tryphon diaconus.
 Ammonius diaconus.
 Didymus diaconus.
 Ptollarion diaconus.
 Seras diaconus.
 Gaius diaconus.
 B Hierax diaconus.
 Marcus diaconus.
 Theonas diaconus.
 Sarmaton diaconus.
 Carpon diaconus.
 Zoilus diaconus, similiter.

III.

Apud eundem Athanasium *ibid.* pag. 396.

ΚΑΘΑΙΡΕΣΙΣ ΑΡΕΙΟΥ

καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, ὑπὸ Ἀλεξάνδρου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας.

Ἀλέξανδρος, πρεσβυτέρους καὶ διακόνους Ἀλεξανδρείας καὶ Μαρεώτου, παρὼν παροῦσιν (81), ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Εἰ καὶ φθάσαντες ὑπεγράψατε οἷς ἐπέστειλα τοῖς περὶ Ἄρειον, προτρέπων αὐτοῖς, ἀρνήσασθαι μὲν τὴν ἀσέβειαν, πεισθῆναι δὲ τῇ ὑγιαίνουσῃ καὶ καθολικῇ πίστει· καὶ ἐδείξατε ἑαυτῶν ὀρθὴν τὴν προαιρέσιν, καὶ τὴν ἐν τοῖς δόγμασι συμφωνίαν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας· ὅμως ἐπειδὴ καὶ πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ συλλειτουργοὺς ἐπέστειλα περὶ τῶν περὶ Ἄρειον, ἀναγκαῖον ἡγησάμην· ὑμᾶς μὲν, τοὺς τῆς πόλεως κληρικοὺς συναγαγεῖν· ὑμᾶς δὲ, τοὺς ἀπὸ τοῦ Μαρεώτου μεταπέμψασθαι· μάλιστα ὅτι ἀφ' ὑμῶν Χάρης καὶ Πιστὸς (82) πρεσβύτεροι, καὶ Σαραπίων, καὶ Παράμμων, καὶ Ζώσιμος, καὶ Εἰρηναῖος διάκονοι, ἐπικολούθησαν τοῖς περὶ Ἄρειον, καὶ ἠγάπησαν σὺν αὐτοῖς καθαιρεθῆναι· ἵνα καὶ τὰ νῦν γραφόμενα γνῶτε, τὴν τε ἐν τούτοις συμφωνίαν ἑαυτῶν ἐπίδειξησθε, καὶ τῇ καθαιρέσει τῶν περὶ Ἄρειον καὶ τῶν περὶ Πιστὸν σύμφηφοὶ γένησθε. Πρέπει γὰρ τὰ παρ' ἐμοῦ γραφόμενα γινώσκειν ὑμᾶς, καὶ ἕκαστον, ὡς παρ' αὐτοῦ γραφόμενα, ἐν τῇ καρδίᾳ κατέχειν.

(80) Hi quatuor postremi, Θεωνᾶς, Σαρμάτων, Κάρπων, Ζώϊλος, desunt apud Galasium.

(81) Παρὼν παροῦσιν. Singularis loquendi formula.

(82) Hunc Pistum esse putamus qui Alexandriae

DEPOSITIO ARII

et sociorum ab Alexandro Alexandriae archiepiscopo.

C Alexander, presbyteris diaconisque Alexandriae et Mareotæ, præsens præsentiibus, dilectis in Domino fratribus, salutem.

Licet jam subscripseritis litteris meis ad Arium suosque missis, quibus hortabar illos, ut abnegata impietate, sanæ et catholicæ fidei obtemperarent : eaque in re rectum propositum vestrum, necnon Ecclesiæ catholicæ circa dogmata consonantiam, palam feceritis ; attamen quia omnibus etiam ubique terrarum comministris, quæ Arium sociosque ejus spectant litteris significavi ; necesse duxi, vos, urbis clericos, convocare, vos item Mareoticos arcessere : præsertim cum ex vobis Chares et Pistus presbyteri : Sarapion, Parammon, Zosimus et Ireneus diaconi, ad Arianas partes transierint, atque voluerint deponi cum illis ; ut nota sint vobis quæ jam scripta sunt, utque vestram in hisce concordiam declaretis, ac depositioni Arianas, Pisti sociorumque suffragium addatis vestrum. Par quippe est comperta vobis esse quæ a me conscripta sunt, eaque singulos, quasi quisque vestrum scripsisset, corde complecti.

episcopus ab Arianis ordinatus est, quippe sub ipsum Arianismi initium inter antesignanos computabatur, ut paulo infra est, τῶν περὶ Ἄρειον καὶ τῶν περὶ Πιστόν, etc.

IV.

Fragmenta duo ex epistola ad Æglonem Cynopolitanum episcopum, contra Arianos.

Apud S. Maximum *confess. inter cpusc. theolog. et polem., Opp. tom. II, pagg. 152-155, edit. Paris. 1675.*

I.

Sancti Alexandri papæ Alexandrini, ex epistola ad Æglonem Cynopolitanum episcopum, contra Arianos.

Τοῦ ἀγίου Ἀλεξάνδρου πάπα Ἀλεξανδρείας, ἐκ τῆς πρὸς Ἀγλωνα ἐπίσκοπον Κυνοπόλεως κατὰ Ἀρειανῶν ἐπιστολῆς.

Voluntas naturalis, intelligentis omnis naturæ libera facultas existit; ut quæ nihil involuntarium habeat, quod ex essentiæ ratione sit.

Θέλῃσις ἐστὶ φυσικὴ, παντὸς νοεροῦ ἀθάλατος δύναμις, ὡς μηδὲν κατὰ τὴν οὐσίαν ἀκούσιον ἔχοντος.

II.

Operatio naturalis, innatus est cujusque substantiæ motus. Operatio naturalis, naturæ cujusvis substantialis ac notificans ratio est. Operatio naturalis, substantiæ cujusvis notificans virtus est.

Ἐνέργεια φυσικὴ ἐστίν, ἡ πάσης οὐσίας ἐμφυτοῦ κίνησις. Ἐνέργειά ἐστὶ φυσικὴ, ὁ πάσης φύσεως οὐσιώδης καὶ γνωστικὸς λόγος. Ἐνέργειά ἐστὶ φυσικὴ, ἡ δηλωτικὴ πάσης οὐσίας δύναμις.

MONITUM IN SUBSEQUENTEM SERMONEM

(Mat, Bibliotheca nova Patrum, II, 529.)

Dixi in Spicilegio Romano, t. III, p. 694, ex Orientalibus bibliothecæ Vaticanæ codicibus multa excitari scripta veterum posse, quæ omnino desideramus. Et quidem præter lauta illa quæ loco citato edidi Patrum fragmenta, majora indidem jam antea extuleram, Zachariæ videlicet Melitenensis capita historica, Ebedien et Abulpharagii tractatus canonicos, Armeniorum etiam canones, Severi Antiocheni sermones aliquot, et nuper sancti Cyrilli contra Synusiastas et Diodorum ac Theodorum reliquias. Jam vero inter prima illa, quæ memoravi, codex Vaticanus Arabicus 101 bonam mihi particulam suppeditaverat sermonis sancti Alexandri patriarchæ Alexandrini (1); quem sermonem deinde integrum in Syriaco vat. codice 368 nactus sum, id quod olim in Scriptorum vet. tom. V, p. 42, significavi. Nunc ecce post Alexandrini Cyrilli Græca scripta, sermonem hunc Alexandrini Syriace simul atque Latine (quandoquidem Græca verba desideramus), operam mihi suam commodantibus Matthæo Sciahvano et Francisco Mehasebo, Maronitis litteratissimis, in lucem exire jubeo, ne tantæ antiquitatis, auctoritatis famæque episcopi diutius os conticescat.

Porro rei veræ testimonia sunt, primo quidem fragmenta illa ex codice Arabico, quæ Alexandri archiepiscopi Alexandrini nomen gerunt (Spicil. Rom., t. III, p. 699), quæque in integro sermone eidem auctori inscripto, nunc suis recitata locis seriatim apparent. Deinde Sabarievus Syrus auctor apud Assemanum Bib. or. t. III, p. 545, recitat ex Mocaffæi chronico Arabico, Alexandri nostri fragmentum, quod pariter (mirabile dictu!) in sermone integro nostro n. 5 occurrit. Quamquam vero Mocaffæus Alexandrum dicit papam Romanum, is quidem manifestus error ab Assemano in indice p. 658 recte corrigitur, qui legendum suadet Alexandrinum. Deinde (præterquam quod scribentibus menda multo obrepere solent) rei veritatem nunc Syriacus codex nos docet, qui Alexandro Alexandrinæ urbis antistiti hunc sermonem inscribit. Tum satis est exploratus mos Orientalium Romanos nominandi quotquot imperio Romano suberant, et Græca, nedum Latina, lingua utebantur. Quin et ipsum Byzantinum imperium constanter Romanum appellant, ut ipsi quoque Byzantini historici solent, qui ita in libris suis ambitiose loquuntur, postquam Constantinopolis novæ Romæ nomen invasit. Locus igitur a Mocaffæo relatus ita se habet: « Alexander Romanus patriarcha inquit: Manus quæ Adamum creavit, ipsa clavis in cruce perforata est. Os quod in Adamum spiraculum vitæ inspiravit, acetum bibit. Pes qui clavis confixus fuit, terram fundavit. » Hæc, inquam paulo quidem liberius, sine dubio tamen ex hoc nostro sermone n. 5 sumpta vides. Verumtamen qui ibidem multo uberius locus præcedit, et a nobis virgulis distinctus fuit, is cum Arabica sermonis interpretatione, in Spicilegio nostro edita, evidentiùs adhuc atque adamussim congruit. Cæteroqui non est mirandum, si qui sermo ex Græco in Syriacum, et hoc in Arabicum idioma transiit, paucas aliquot varietates in his transfusionibus passus sit. Quin adeo sermonis hujus duæ videntur existisse apud Alexandrinos, sive apud Orientales, editiones; quandoquidem in codice Syr. Vat., post integrum sermonem, aliud atteritur ejusdem fragmentum, non sine paucis variis le-

(1) Idem hic codex habet fragmenta SS. Julii et Silvestri pontificum Romanorum, quæ ego Græce edidi, Script. vet. t. VII, p. 134 et 169, col. 2, v. 4-15.

ctionibus. Ut vero existimem, interpretationem Arabicam ex secunda Syriaca esse derivatam, auctor hoc indicio, quod Arabicum codicis 101 fragmentum cum illo posteriore Syriaco magis congruit quam cum priore. Itaque etiamsi decreveram additamentum illud omittere, quia valde simile sermoni integro videbatur, attamen quia postea comperi partem Arabicam cum hac potius parte Syriaca conspirare, ne mei argumenti vim ullatenus infirmarem, hunc quoque Syriacam repetitionem minoribus saltem formis imprimendam curavi.

Age vero edendi sermonis hujus grata opportunitas adest, quia hoc tempore ex Anglorum typis prodeunt magni Athanasii festales epistolæ seu orationes (Græce deperditæ) in Syriaco pariter codice inventæ: quibus hic jure meritoque comes fiet Alexandri sermo. Fuit quippe Alexander Athanasii a pueris educator, quem familiarem semper, adolescentem senex, et charissimum habuit, mensæ etiam quotidianæ participem, et fidem librarium: eundem ipse diaconum ordinavit, secumque ad Nicænum concilium duxit, ut illic operam sibi navaret, συναγωνιζόμενον αὐτῷ ἔχει, ut diserte ait Socrates Hist. lib. 1, 15; quem denique moriens sæpe nomine compellavit, atque ut sibi successor fieret, Alexandrinum clerum enixe rogavit, quod reapse cum infinita rei Christianæ utilitate contigit: ita ut Athanasium talem tantumque episcopum, Alexandri caris acceptum referamus. Jam ut Alexander Athanasium adolescentem omni officio complexus est, ita idem Alexander antea juvenis Petro episcopo martyri familiaris apprime fuerat, atque ab eo successor post Achillam ejusdem fratrem designatus. Namque, ut legitur in Petri Vita (a) a nobis edita Spicil. t. III, p. 632, martyr inclutus in carcere positus, et jam pro fide plectendus, ambos illos Alexandrinæ sedi post se destinavit episcopos, dicens: « Te quidem Achillam primum, Alexandrum vero secundum. Et mox Osculantes Petri manus ac pedes Achilles atque Alexander, conversi in lacrymas singultu amarissimo quatiebantur. »

Quidquid hactenus scriptorum Alexandri exstabat, ab historicis ecclesiasticis conservatum, id Arium ejusque alumnos oppugnat; duas intellige epistolas, quarum prior prorsus insignis, tractatus plenissimi instar est, et omni laude major. Atqui hæc duæ ex septuaginta supersunt; tot enim ab eo scriptas testatur Epiphanius hæc. lxx, 4: « Ἀλέξανδρος ἐπίσκοπος γράφει ἐπιστολάς ἐγκυκλίους, αἰτινες παρὰ φιλοζαλοῖς ἐτι σώζονται, ὡς τὸν ἀριθμὸν ἑβδομήκοντα. Alexander episcopus scribit epistolas encyclicas, quæ adhuc apud studiosos servantur, numero fere septuaginta. » Unius ex hijs fragmenta tenuia citantur a Maximo opp. t. II, p. 152, 155. Utinam hæc in codicibus saltem Syriacis conspiciendas se darent, quod nuper felicissime accidit Athanasianis! Nunc in tanto scriptorum Alexandri naufragio, sermonem saltem unum in populi concione habitum libenti animo excipiamus, in quo, præter cætera utilia, Christi divinitas passim prædicatur. Neque abest eloquentia (quam ei tribui a Gesasio diximus), nitida scilicet, popularis, et ore episcopali digna.

Sermonem hunc Alexandri suppeditavit codex Syriacus Vat., membraneus, vetus, Chaldaicis litteris duplici in laterculo exaratus. Habuit is sexaginta homilias (quarum nunc novem, ob amissa folia, desunt) Patrum orthodoxorum Greg. Nysseni, Greg. Theologi, Basilii, Amphiloehii, Joan. Chrysostomi, Procli, Isaaci (unum etiam Eusebii Alex., nam mendum est in catalogo, alio nomine substituto, De die Dominica). Inter hos vicesimum locum tenet Alexandri hic sermo; quem auctor Græce scripserat, Syri et Arabes, ut demonstravi, in linguas suas transtulerunt; de cujus sinceritate testimonia prædicta codicum et auctorum dubitare nos nullo modo sinunt.

(a) Vide supra, col. 458.

مَدَامِنَا بِحَسْبِ لِحْصَمَا الْحَصْبِ وَهِيَ بِالْحَصْبِ وَمَا لَنَا نَعْمًا
وَقَدْ لَنَا هَلَا سَعَوْ وَمُنَى

S. ALEXANDRI EPISCOPI ⁽⁸⁵⁾ ALEXANDRIÆ

SERMO

DE ANIMA ET CORPORE DEQUE PASSIONE DOMINI.

مَدَامِنَا بِحَسْبِ لِحْصَمَا الْحَصْبِ وَهِيَ بِالْحَصْبِ وَمَا لَنَا نَعْمًا
وَقَدْ لَنَا هَلَا سَعَوْ وَمُنَى

1. Verbum, quod sine invidia de cælo demittitur, cordibus nostris irrigandis idoneum est, si nos virtuti ejus parati fuerimus, non dicendo tantummo-

(85) Ita in cod. episcopi, ut est etiam in magna ejus epistola dogmatica, non archiepiscopi, ut deinde appellati fuerunt præsules Alexandrini; vel potius hic titulus pro libito variat in codd.

مَصْحُوبُهُ **أ** اذْخَلْنَا مِنْهُ نَسْفَةً مِّنْ سَمِّهِ حَتَّىٰ إِذَا هُوَ مُوْءَاظٌ عَلَيْهَا فَأَسْبَغَ بِهِ مِيزَانَهُ **ب** وَجَعَلْنَا مِنْهُ لَكُلِّ شَيْءٍ مِّثْقَالًا ذَرِيرًا **ج** وَنَسَفَ نَافِثَتَهُ فَجَعَلْنَا قَلْبَهُ حَكِيمًا **د** وَخَلَقْنَا مِنْ نُوحٍ نَّوْحًا وَمُؤْمِنًا كَارِهُنَّ **هـ** وَجَعَلْنَا مِنْ ذُرِّيَّتِهِ آلَ إِبْرَاهِيمَ **و** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ إِبْرَاهِيمَ وَنُوحًا وَإِسْمَاعِيلَ رُسُلًا **ز** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ **ح** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّعِبَادِكُمُ الرَّسُولِ **ط** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْحَكِيمِ **ي** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **ك** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **ل** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **م** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **ن** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **هـ** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **و** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **ز** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **ح** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **ط** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **ي** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **ك** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **ل** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **م** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **ن** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **هـ** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **و** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **ز** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **ح** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **ط** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **ي** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **ك** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **ل** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **م** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ **ن** وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ

¹⁷ Gen. 1, 26.

A patientia. Ecce enim Dominus ipse suam erga nos charitatem ostendit, non verbis tantummodo sed etiam opere, quoniam semet pro salute nostra pretium tradidit. Præterea nos haud quemadmodum mundus reliquus, verbo creati fuimus, sed simul opere. Quippe mundum unius verbi vi Deus fecit existere; nos tamen verbi pariter operisque efficacia produxit. Etenim Deo haud satis fuit dicere: *Facimus hominem ad imaginem similitudinemque nostram*¹⁷, sed opera verbum statim subsecuta est: nam sumpto de humo pulvere, hominem ex eo formavit, imagini suæ similitudinique conformem, in eumque inspiravit vitæ spiraculum, ut fieret Adam anima vivens.

3. Sed enim cum subinde homo errore suo se inclinasset ad mortem, necesse fuit ut illa forma denuo ad salutem ab eodem artifice suo reformaretur. Etenim forma quidem sub terra putris jacebat; verumtamen inspiratio illa, quæ instar spiraculi vitæ fuerat, corpore separata tenebroso loco detinebatur, qui infernus vocitatur. Discidium ergo erat animæ a corpore; illa ad inferos relegata, hoc in pulverem resolutum: magnumque erat intervallum, quominus invicem convenirent; quia carne soluta, corpus corrumpitur; ligata anima, cessat ejus actio. Sicut enim, tradito in vincula rege, ruit civitas; aut capto duce, dissipatur exercitus; aut gubernatore depulso, mergitur navigium; ita vinculis animæ injectis, corpus ejus dilapsum est, ceu sine rege civitas, membra ejus dissoluta, veluti fit in exercitu duce amisso, atque in mortem demersa, quod navi usuvenit gubernatore destituta. Anima igitur hominem dirigebat, quan-

diu corpus supererat; ceu rex urbem, A
 dux exercitum, navim gubernator.
 Attamen ei regendo impotens fuit, ex
 quo ipsa immobiliter alligata fuit, at-
 que in errorem demersa; propterea
 quod a recta via declinavit, tentatores
 sectata est, fornicationi, idolorum cul-
 tui, cruentis cædibus, operam dedit:
 quibus facinoribus proprium destruxit
 hominem. Sed ipsa demum in infer- B
 num delata, illic ab improbo tentatore
 detenta fuit. Cæteroquin illa, ceu rex
 lapsam urbem restituit, dux dispersum
 exercitum colligit, nauta fractam navim
 reparat; sic, inquam, anima, corpori
 adhuc suo suppetias ferebat, ante quam
 illud in pulverem solveretur, nondum
 ipsa vinculis alligata. Sed postquam
 anima non materialibus vinculis, sed
 peccatis alligata fuit, ideoque ad agen- C
 dum facta impotens, tunc corpus suum
 in terra destituit, atque in infernum
 depressa, scabellum mortis effecta est,
 et cunctis despicibilis.

لِحَدِّهِ. هُوَ كَمَا أَوْ نَعْمًا قَبْلَ الْإِهْنَاءِ. قَبْلَ ذَٰلِكَ
 أَمَدًا. أَسَى مَجْبَسَةً أَوْ لَا مَحْطًا. هـ
 هُوَ يُقْتَلُ. أَسَى فُحْشَةً أَوْ كَسْبًا حِينَ
 مَجْبَسْتَهُ. هُوَ يَحْدَهُ حَقًّا أَوْ أَسَى إِحْفًا وَلَا
 أَسَى حِينَ مَعْدَتِ سَلْمًا. مَجْبَسًا هُوَ هُوَ قَبْلَ
 نَعْمًا حِينَ نَعْمَةٍ. أَسَى هُوَ حَقًّا أَوْ أَسَى
 مَحْطًا بِمَجْبَسَةٍ. أَسَى هُوَ قَبْلَ وَفُحْشَةً أَوْ
 أَسَى مَعْدَتِ سَلْمًا. أَوْ إِحْفًا. هـ
 أَسَى. هـ. وَلَا يَحْدُ حِينَ نَعْمَةٍ. أَسَى حِينَ
 نَعْمًا لَا مَعْدَتِ سَلْمًا. لِحَدِّهِ هُوَ أَسَى
 مَعْدَةً نَعْمًا لَا مَعْدَتِ سَلْمًا. هـ
 هُوَ قَبْلَ هُوَ أَسَى أَسَى. هـ. هُوَ أَسَى حِينَ
 نَعْمًا هُوَ قَبْلَ هُوَ قَبْلَ هُوَ قَبْلَ هُوَ قَبْلَ
 حِينَ نَعْمًا. هُوَ أَسَى. هـ. هُوَ أَسَى قَبْلَ نَعْمَةٍ
 كَسْبًا. أَسَى هُوَ مَعْدَتِ سَلْمًا. هـ
 إِحْفًا هُوَ مَحْطًا مَجْبَسَةً مَجْبَسَةً
 نَعْمًا. هـ. هُوَ قَبْلَ مَجْبَسَةً فُحْشَةً أَوْ
 أَسَى. هـ. هُوَ مَعْدَتِ سَلْمًا مَجْبَسَةً. أَوْ إِحْفًا
 أَسَى. هـ. هُوَ كَمَا أَوْ نَعْمًا مَجْبَسَةً هُوَ هُوَ
 حَقًّا أَسَى. هـ. هُوَ مَجْبَسَةً مَجْبَسَةً هُوَ هُوَ
 هُوَ لَا أَسَى. هـ. هُوَ أَسَى قَبْلَ نَعْمًا
 حِينَ نَعْمًا أَسَى. هـ. هُوَ مَجْبَسَةً مَجْبَسَةً
 أَسَى. هـ. هُوَ مَجْبَسَةً حَقًّا أَسَى قَبْلَ
 مَجْبَسَةً. هـ. هُوَ قَبْلَ أَسَى هُوَ هُوَ
 نَعْمًا هُوَ مَجْبَسَةً. هـ. هُوَ مَجْبَسَةً
 حِينَ نَعْمًا. هـ. هُوَ مَجْبَسَةً مَجْبَسَةً
 نَعْمًا هُوَ مَجْبَسَةً. هـ

4. Exivit de paradiso homo ad eam
 regionem quæ injustitiæ, fornicatio-
 nis, adulteriorum cruentarumque cæ-

حِينَ نَعْمًا مَجْبَسَةً. هـ. هُوَ مَجْبَسَةً مَجْبَسَةً
 إِحْفًا وَفُحْشَةً. هـ. هُوَ مَجْبَسَةً مَجْبَسَةً هُوَ هُوَ

هَكَذَا رَحِمًا وَحَدِيثًا كَيْفَ نَعْمًا نَعْمًا وَاقْب
 هُوَا. أَسَى وَفَضْلًا هُوَا حَبِّ بَحْلًا هُوَا نَدَى.
 وَمَعْرِفَتُهُ أَسَى مُحِبًّا أَل. كَعْبُ وَأَلَمِ
 وَمَعْرِفَتُهُ مَعْرِفَتُهُ. هَكَذَا تَعْمًا هَسَقَبًا
 هَسَقَبًا. إَهُدِ وَبِ هَسَقَبًا هَمَّحَدَةً وَأَل.
 هُوَا قَلْبًا أَوْ أُنْفِ حَبِّ بَحْلًا. وَأَسَلَب
 حَمْدًا مَعْمَلًا. مَعْنَهُ هُوَا قَلْبًا وَأَسَلَبًا. حَمْلًا
 وَتَحْلًا. سَدَّ أَوْ حَمْلًا. سَدَّ هُوَا فَهَذَا
 وَفِيهِ أُنْفِ أَسَلَبًا. مَعْرِفَتُهُ هَمَّحَدَةً
 هَمَّحَدَةً. كَبِّ فَهَذَا هَمَّحَدَةً. حَتَّى أَسَلَبًا
 هَمَّحَدَةً. هُوَا حَمْلًا سَدَّ سَدَّ أَل. هَمَّحَدَةً
 سَدَّ سَدَّ. حَمْدُهُ هَمَّحَدَةً وَفَضْلًا هَمَّحَدَةً
 مَعْرِفَتُهُ. هَمَّحَدَةً هُوَا تَحْلًا هَمَّحَدَةً.
 هَمَّحَدَةً هُوَا أَسَلَبًا حَمْدُهُ. هَمَّحَدَةً هُوَا
 حَمْمَقَبَةً. حَمْدُهُ مَعْرِفَتُهُ. كَبِّ أَل
 كَبِّ مَعْمَلًا. سَدَّ قَبْلَهُ أَوْ حَمْلًا. سَدَّ
 فَحَمْدُهُ مَعْمَلًا أَلَمَّحَدَةً أَسَلَبًا. أَلَمَّحَدَةً
 كَبِّ مَعْمَلًا حَمْدُهُ وَأَلَمَّحَدَةً. هَمَّحَدَةً
 حَمْدُهُ وَفَضْلًا حَمْلًا. هَمَّحَدَةً هَمَّحَدَةً
 وَفَضْلًا حَمْلًا. هَمَّحَدَةً حَمْدُهُ وَفَضْلًا
 حَمْلًا. هَمَّحَدَةً هَمَّحَدَةً وَفَضْلًا حَمْلًا.
 أَسَلَبًا هَمَّحَدَةً وَفَضْلًا حَمْلًا. هَمَّحَدَةً
 هَمَّحَدَةً. هَمَّحَدَةً هَمَّحَدَةً وَفَضْلًا
 حَمْلًا. هَمَّحَدَةً هَمَّحَدَةً وَفَضْلًا حَمْلًا.
 وَفَضْلًا حَمْلًا. هَمَّحَدَةً هَمَّحَدَةً وَفَضْلًا
 حَمْلًا. هَمَّحَدَةً هَمَّحَدَةً وَفَضْلًا حَمْلًا.

A gratia esse perpersum, ut eum morte expediret, et ore veluti prophetæ exclamasse dicentem : Pertuli tanquam parturiens ". Re sane vera pertulit pro nobis dolores, ignominiam, cruciatus, necemque ipsam ac sepulturam. Sic enim ipsemet per prophetam ait : Descendere me fecit in profundum ". Quis porro eum descendere fecit? Impius nimirum populus. Aspiciate, o homines, aspiciate quam fecerit Israel remunerationem ! Benefactorem suum interemit, malum pro bono reddens, pro gaudio afflictionem, pro vita necem ! Ligno suffixum necaverunt eum qui illorum mortuos suscitaverat, claudos sanaverat, leprosos mundaverat, cæcos illuminaverat. Aspiciate, o homines, aspiciate omnes populi, prodigia nova ! Ligno eum suspenderunt, qui terram expandit : (85) clavis eum confixerunt, qui mundi fundamenta stabilivit : circumscripserunt eum qui cælum circumscripsit : vinxerunt illum, qui peccatores absolvit : aceto potaverunt illum, qui justitiæ potum præbuit; felle eum paverunt, qui vitæ cibum obtulit : manus pedesque ejus corruerunt, qui illorum manibus pedibusque melam fecit : illius oculos vi claudendos curarunt, qui visum ipsis restituerat : sepulcro eum tradiderunt, qui mortuos tum ante suam passionem tum etiam in ligno pendens suscitavit.

85 Isa. XLII, 14. " Jon. II, 4.

(85) Huc pertinet fragmentum quod Mocaffæus, ut in *Monito* dixi, ex Alexandri hoc sermone excerpit. Mai.

6. Etenim cum Dominus noster in ligno pateretur, monumenta dirupta sunt, patuit infernus, animæ prosilierunt, mortui ad vitam sunt regressi, multique ex his visi sunt Hierosolymis, dum crucis mysterium perficiebatur : quo tempore Dominus noster mortem calcavit, inimicitiam dissolvit, fortes alligavit, crucisque tropæum erexit, corpore suo in id sublato, ut corpus appareret sublime, mors autem sub carnis pede depressa. Tunc cælestes virtutes miratæ sunt, angeli obstupuerunt, tremuere elementa, creatura omnis concussa est, dum mysterium novum spectaculumque terrificum in orbe editum cerneret. Plebs tamen universa, mysterii inscia, deridendo Christo exultabat; quanquam terranutaret, quaterentur montes vallesque et pelagus, atque universa Dei creatura tumultu ferveret. Cæli luminaria exasperunt, sol fugit, luna disparuit, sidera lumen suum subtraxerunt, dies cessavit; templo excessit attonitus post velum discissum angelus, tenebræ tellurem obruerunt in qua Dominus ejus oculos clauserat. Interim infernus luce splenduit, quoniam illuc astrum descendit. Ad inferos Dominus haud equidem corpore sed spiritu venit. Is videlicet operabatur ubique : etenim dum corpore mortuos suscitabat, spiritu animas liberabat. Nam corpore Domini nostri suffixo, sepulera, ut diximus, aperta sunt, reclusus infernus, mortui vitam receperunt, animæ in mundum sunt remissæ; quia Dominus inferos

٤ ٥ ٦ ٧ ٨ ٩ ١٠ ١١ ١٢ ١٣ ١٤ ١٥ ١٦ ١٧ ١٨ ١٩ ٢٠ ٢١ ٢٢ ٢٣ ٢٤ ٢٥ ٢٦ ٢٧ ٢٨ ٢٩ ٣٠ ٣١ ٣٢ ٣٣ ٣٤ ٣٥ ٣٦ ٣٧ ٣٨ ٣٩ ٤٠ ٤١ ٤٢ ٤٣ ٤٤ ٤٥ ٤٦ ٤٧ ٤٨ ٤٩ ٥٠ ٥١ ٥٢ ٥٣ ٥٤ ٥٥ ٥٦ ٥٧ ٥٨ ٥٩ ٦٠ ٦١ ٦٢ ٦٣ ٦٤ ٦٥ ٦٦ ٦٧ ٦٨ ٦٩ ٧٠ ٧١ ٧٢ ٧٣ ٧٤ ٧٥ ٧٦ ٧٧ ٧٨ ٧٩ ٨٠ ٨١ ٨٢ ٨٣ ٨٤ ٨٥ ٨٦ ٨٧ ٨٨ ٨٩ ٩٠ ٩١ ٩٢ ٩٣ ٩٤ ٩٥ ٩٦ ٩٧ ٩٨ ٩٩ ١٠٠ ١٠١ ١٠٢ ١٠٣ ١٠٤ ١٠٥ ١٠٦ ١٠٧ ١٠٨ ١٠٩ ١١٠ ١١١ ١١٢ ١١٣ ١١٤ ١١٥ ١١٦ ١١٧ ١١٨ ١١٩ ١٢٠ ١٢١ ١٢٢ ١٢٣ ١٢٤ ١٢٥ ١٢٦ ١٢٧ ١٢٨ ١٢٩ ١٣٠ ١٣١ ١٣٢ ١٣٣ ١٣٤ ١٣٥ ١٣٦ ١٣٧ ١٣٨ ١٣٩ ١٤٠ ١٤١ ١٤٢ ١٤٣ ١٤٤ ١٤٥ ١٤٦ ١٤٧ ١٤٨ ١٤٩ ١٥٠ ١٥١ ١٥٢ ١٥٣ ١٥٤ ١٥٥ ١٥٦ ١٥٧ ١٥٨ ١٥٩ ١٦٠ ١٦١ ١٦٢ ١٦٣ ١٦٤ ١٦٥ ١٦٦ ١٦٧ ١٦٨ ١٦٩ ١٧٠ ١٧١ ١٧٢ ١٧٣ ١٧٤ ١٧٥ ١٧٦ ١٧٧ ١٧٨ ١٧٩ ١٨٠ ١٨١ ١٨٢ ١٨٣ ١٨٤ ١٨٥ ١٨٦ ١٨٧ ١٨٨ ١٨٩ ١٩٠ ١٩١ ١٩٢ ١٩٣ ١٩٤ ١٩٥ ١٩٦ ١٩٧ ١٩٨ ١٩٩ ٢٠٠ ٢٠١ ٢٠٢ ٢٠٣ ٢٠٤ ٢٠٥ ٢٠٦ ٢٠٧ ٢٠٨ ٢٠٩ ٢١٠ ٢١١ ٢١٢ ٢١٣ ٢١٤ ٢١٥ ٢١٦ ٢١٧ ٢١٨ ٢١٩ ٢٢٠ ٢٢١ ٢٢٢ ٢٢٣ ٢٢٤ ٢٢٥ ٢٢٦ ٢٢٧ ٢٢٨ ٢٢٩ ٢٣٠ ٢٣١ ٢٣٢ ٢٣٣ ٢٣٤ ٢٣٥ ٢٣٦ ٢٣٧ ٢٣٨ ٢٣٩ ٢٤٠ ٢٤١ ٢٤٢ ٢٤٣ ٢٤٤ ٢٤٥ ٢٤٦ ٢٤٧ ٢٤٨ ٢٤٩ ٢٥٠ ٢٥١ ٢٥٢ ٢٥٣ ٢٥٤ ٢٥٥ ٢٥٦ ٢٥٧ ٢٥٨ ٢٥٩ ٢٦٠ ٢٦١ ٢٦٢ ٢٦٣ ٢٦٤ ٢٦٥ ٢٦٦ ٢٦٧ ٢٦٨ ٢٦٩ ٢٧٠ ٢٧١ ٢٧٢ ٢٧٣ ٢٧٤ ٢٧٥ ٢٧٦ ٢٧٧ ٢٧٨ ٢٧٩ ٢٨٠ ٢٨١ ٢٨٢ ٢٨٣ ٢٨٤ ٢٨٥ ٢٨٦ ٢٨٧ ٢٨٨ ٢٨٩ ٢٩٠ ٢٩١ ٢٩٢ ٢٩٣ ٢٩٤ ٢٩٥ ٢٩٦ ٢٩٧ ٢٩٨ ٢٩٩ ٣٠٠ ٣٠١ ٣٠٢ ٣٠٣ ٣٠٤ ٣٠٥ ٣٠٦ ٣٠٧ ٣٠٨ ٣٠٩ ٣١٠ ٣١١ ٣١٢ ٣١٣ ٣١٤ ٣١٥ ٣١٦ ٣١٧ ٣١٨ ٣١٩ ٣٢٠ ٣٢١ ٣٢٢ ٣٢٣ ٣٢٤ ٣٢٥ ٣٢٦ ٣٢٧ ٣٢٨ ٣٢٩ ٣٣٠ ٣٣١ ٣٣٢ ٣٣٣ ٣٣٤ ٣٣٥ ٣٣٦ ٣٣٧ ٣٣٨ ٣٣٩ ٣٤٠ ٣٤١ ٣٤٢ ٣٤٣ ٣٤٤ ٣٤٥ ٣٤٦ ٣٤٧ ٣٤٨ ٣٤٩ ٣٥٠ ٣٥١ ٣٥٢ ٣٥٣ ٣٥٤ ٣٥٥ ٣٥٦ ٣٥٧ ٣٥٨ ٣٥٩ ٣٦٠ ٣٦١ ٣٦٢ ٣٦٣ ٣٦٤ ٣٦٥ ٣٦٦ ٣٦٧ ٣٦٨ ٣٦٩ ٣٧٠ ٣٧١ ٣٧٢ ٣٧٣ ٣٧٤ ٣٧٥ ٣٧٦ ٣٧٧ ٣٧٨ ٣٧٩ ٣٨٠ ٣٨١ ٣٨٢ ٣٨٣ ٣٨٤ ٣٨٥ ٣٨٦ ٣٨٧ ٣٨٨ ٣٨٩ ٣٩٠ ٣٩١ ٣٩٢ ٣٩٣ ٣٩٤ ٣٩٥ ٣٩٦ ٣٩٧ ٣٩٨ ٣٩٩ ٤٠٠ ٤٠١ ٤٠٢ ٤٠٣ ٤٠٤ ٤٠٥ ٤٠٦ ٤٠٧ ٤٠٨ ٤٠٩ ٤١٠ ٤١١ ٤١٢ ٤١٣ ٤١٤ ٤١٥ ٤١٦ ٤١٧ ٤١٨ ٤١٩ ٤٢٠ ٤٢١ ٤٢٢ ٤٢٣ ٤٢٤ ٤٢٥ ٤٢٦ ٤٢٧ ٤٢٨ ٤٢٩ ٤٣٠ ٤٣١ ٤٣٢ ٤٣٣ ٤٣٤ ٤٣٥ ٤٣٦ ٤٣٧ ٤٣٨ ٤٣٩ ٤٤٠ ٤٤١ ٤٤٢ ٤٤٣ ٤٤٤ ٤٤٥ ٤٤٦ ٤٤٧ ٤٤٨ ٤٤٩ ٤٥٠ ٤٥١ ٤٥٢ ٤٥٣ ٤٥٤ ٤٥٥ ٤٥٦ ٤٥٧ ٤٥٨ ٤٥٩ ٤٦٠ ٤٦١ ٤٦٢ ٤٦٣ ٤٦٤ ٤٦٥ ٤٦٦ ٤٦٧ ٤٦٨ ٤٦٩ ٤٧٠ ٤٧١ ٤٧٢ ٤٧٣ ٤٧٤ ٤٧٥ ٤٧٦ ٤٧٧ ٤٧٨ ٤٧٩ ٤٨٠ ٤٨١ ٤٨٢ ٤٨٣ ٤٨٤ ٤٨٥ ٤٨٦ ٤٨٧ ٤٨٨ ٤٨٩ ٤٩٠ ٤٩١ ٤٩٢ ٤٩٣ ٤٩٤ ٤٩٥ ٤٩٦ ٤٩٧ ٤٩٨ ٤٩٩ ٥٠٠ ٥٠١ ٥٠٢ ٥٠٣ ٥٠٤ ٥٠٥ ٥٠٦ ٥٠٧ ٥٠٨ ٥٠٩ ٥١٠ ٥١١ ٥١٢ ٥١٣ ٥١٤ ٥١٥ ٥١٦ ٥١٧ ٥١٨ ٥١٩ ٥٢٠ ٥٢١ ٥٢٢ ٥٢٣ ٥٢٤ ٥٢٥ ٥٢٦ ٥٢٧ ٥٢٨ ٥٢٩ ٥٣٠ ٥٣١ ٥٣٢ ٥٣٣ ٥٣٤ ٥٣٥ ٥٣٦ ٥٣٧ ٥٣٨ ٥٣٩ ٥٤٠ ٥٤١ ٥٤٢ ٥٤٣ ٥٤٤ ٥٤٥ ٥٤٦ ٥٤٧ ٥٤٨ ٥٤٩ ٥٥٠ ٥٥١ ٥٥٢ ٥٥٣ ٥٥٤ ٥٥٥ ٥٥٦ ٥٥٧ ٥٥٨ ٥٥٩ ٥٦٠ ٥٦١ ٥٦٢ ٥٦٣ ٥٦٤ ٥٦٥ ٥٦٦ ٥٦٧ ٥٦٨ ٥٦٩ ٥٧٠ ٥٧١ ٥٧٢ ٥٧٣ ٥٧٤ ٥٧٥ ٥٧٦ ٥٧٧ ٥٧٨ ٥٧٩ ٥٨٠ ٥٨١ ٥٨٢ ٥٨٣ ٥٨٤ ٥٨٥ ٥٨٦ ٥٨٧ ٥٨٨ ٥٨٩ ٥٩٠ ٥٩١ ٥٩٢ ٥٩٣ ٥٩٤ ٥٩٥ ٥٩٦ ٥٩٧ ٥٩٨ ٥٩٩ ٦٠٠ ٦٠١ ٦٠٢ ٦٠٣ ٦٠٤ ٦٠٥ ٦٠٦ ٦٠٧ ٦٠٨ ٦٠٩ ٦١٠ ٦١١ ٦١٢ ٦١٣ ٦١٤ ٦١٥ ٦١٦ ٦١٧ ٦١٨ ٦١٩ ٦٢٠ ٦٢١ ٦٢٢ ٦٢٣ ٦٢٤ ٦٢٥ ٦٢٦ ٦٢٧ ٦٢٨ ٦٢٩ ٦٣٠ ٦٣١ ٦٣٢ ٦٣٣ ٦٣٤ ٦٣٥ ٦٣٦ ٦٣٧ ٦٣٨ ٦٣٩ ٦٤٠ ٦٤١ ٦٤٢ ٦٤٣ ٦٤٤ ٦٤٥ ٦٤٦ ٦٤٧ ٦٤٨ ٦٤٩ ٦٥٠ ٦٥١ ٦٥٢ ٦٥٣ ٦٥٤ ٦٥٥ ٦٥٦ ٦٥٧ ٦٥٨ ٦٥٩ ٦٦٠ ٦٦١ ٦٦٢ ٦٦٣ ٦٦٤ ٦٦٥ ٦٦٦ ٦٦٧ ٦٦٨ ٦٦٩ ٦٧٠ ٦٧١ ٦٧٢ ٦٧٣ ٦٧٤ ٦٧٥ ٦٧٦ ٦٧٧ ٦٧٨ ٦٧٩ ٦٨٠ ٦٨١ ٦٨٢ ٦٨٣ ٦٨٤ ٦٨٥ ٦٨٦ ٦٨٧ ٦٨٨ ٦٨٩ ٦٩٠ ٦٩١ ٦٩٢ ٦٩٣ ٦٩٤ ٦٩٥ ٦٩٦ ٦٩٧ ٦٩٨ ٦٩٩ ٧٠٠ ٧٠١ ٧٠٢ ٧٠٣ ٧٠٤ ٧٠٥ ٧٠٦ ٧٠٧ ٧٠٨ ٧٠٩ ٧١٠ ٧١١ ٧١٢ ٧١٣ ٧١٤ ٧١٥ ٧١٦ ٧١٧ ٧١٨ ٧١٩ ٧٢٠ ٧٢١ ٧٢٢ ٧٢٣ ٧٢٤ ٧٢٥ ٧٢٦ ٧٢٧ ٧٢٨ ٧٢٩ ٧٣٠ ٧٣١ ٧٣٢ ٧٣٣ ٧٣٤ ٧٣٥ ٧٣٦ ٧٣٧ ٧٣٨ ٧٣٩ ٧٤٠ ٧٤١ ٧٤٢ ٧٤٣ ٧٤٤ ٧٤٥ ٧٤٦ ٧٤٧ ٧٤٨ ٧٤٩ ٧٥٠ ٧٥١ ٧٥٢ ٧٥٣ ٧٥٤ ٧٥٥ ٧٥٦ ٧٥٧ ٧٥٨ ٧٥٩ ٧٦٠ ٧٦١ ٧٦٢ ٧٦٣ ٧٦٤ ٧٦٥ ٧٦٦ ٧٦٧ ٧٦٨ ٧٦٩ ٧٧٠ ٧٧١ ٧٧٢ ٧٧٣ ٧٧٤ ٧٧٥ ٧٧٦ ٧٧٧ ٧٧٨ ٧٧٩ ٧٨٠ ٧٨١ ٧٨٢ ٧٨٣ ٧٨٤ ٧٨٥ ٧٨٦ ٧٨٧ ٧٨٨ ٧٨٩ ٧٩٠ ٧٩١ ٧٩٢ ٧٩٣ ٧٩٤ ٧٩٥ ٧٩٦ ٧٩٧ ٧٩٨ ٧٩٩ ٨٠٠ ٨٠١ ٨٠٢ ٨٠٣ ٨٠٤ ٨٠٥ ٨٠٦ ٨٠٧ ٨٠٨ ٨٠٩ ٨١٠ ٨١١ ٨١٢ ٨١٣ ٨١٤ ٨١٥ ٨١٦ ٨١٧ ٨١٨ ٨١٩ ٨٢٠ ٨٢١ ٨٢٢ ٨٢٣ ٨٢٤ ٨٢٥ ٨٢٦ ٨٢٧ ٨٢٨ ٨٢٩ ٨٣٠ ٨٣١ ٨٣٢ ٨٣٣ ٨٣٤ ٨٣٥ ٨٣٦ ٨٣٧ ٨٣٨ ٨٣٩ ٨٤٠ ٨٤١ ٨٤٢ ٨٤٣ ٨٤٤ ٨٤٥ ٨٤٦ ٨٤٧ ٨٤٨ ٨٤٩ ٨٥٠ ٨٥١ ٨٥٢ ٨٥٣ ٨٥٤ ٨٥٥ ٨٥٦ ٨٥٧ ٨٥٨ ٨٥٩ ٨٦٠ ٨٦١ ٨٦٢ ٨٦٣ ٨٦٤ ٨٦٥ ٨٦٦ ٨٦٧ ٨٦٨ ٨٦٩ ٨٧٠ ٨٧١ ٨٧٢ ٨٧٣ ٨٧٤ ٨٧٥ ٨٧٦ ٨٧٧ ٨٧٨ ٨٧٩ ٨٨٠ ٨٨١ ٨٨٢ ٨٨٣ ٨٨٤ ٨٨٥ ٨٨٦ ٨٨٧ ٨٨٨ ٨٨٩ ٨٩٠ ٨٩١ ٨٩٢ ٨٩٣ ٨٩٤ ٨٩٥ ٨٩٦ ٨٩٧ ٨٩٨ ٨٩٩ ٩٠٠ ٩٠١ ٩٠٢ ٩٠٣ ٩٠٤ ٩٠٥ ٩٠٦ ٩٠٧ ٩٠٨ ٩٠٩ ٩١٠ ٩١١ ٩١٢ ٩١٣ ٩١٤ ٩١٥ ٩١٦ ٩١٧ ٩١٨ ٩١٩ ٩٢٠ ٩٢١ ٩٢٢ ٩٢٣ ٩٢٤ ٩٢٥ ٩٢٦ ٩٢٧ ٩٢٨ ٩٢٩ ٩٣٠ ٩٣١ ٩٣٢ ٩٣٣ ٩٣٤ ٩٣٥ ٩٣٦ ٩٣٧ ٩٣٨ ٩٣٩ ٩٤٠ ٩٤١ ٩٤٢ ٩٤٣ ٩٤٤ ٩٤٥ ٩٤٦ ٩٤٧ ٩٤٨ ٩٤٩ ٩٥٠ ٩٥١ ٩٥٢ ٩٥٣ ٩٥٤ ٩٥٥ ٩٥٦ ٩٥٧ ٩٥٨ ٩٥٩ ٩٦٠ ٩٦١ ٩٦٢ ٩٦٣ ٩٦٤ ٩٦٥ ٩٦٦ ٩٦٧ ٩٦٨ ٩٦٩ ٩٧٠ ٩٧١ ٩٧٢ ٩٧٣ ٩٧٤ ٩٧٥ ٩٧٦ ٩٧٧ ٩٧٨ ٩٧٩ ٩٨٠ ٩٨١ ٩٨٢ ٩٨٣ ٩٨٤ ٩٨٥ ٩٨٦ ٩٨٧ ٩٨٨ ٩٨٩ ٩٩٠ ٩٩١ ٩٩٢ ٩٩٣ ٩٩٤ ٩٩٥ ٩٩٦ ٩٩٧ ٩٩٨ ٩٩٩ ١٠٠٠

وَمَتَى أَسْقَبَ هَاهُ. كَيْ تَقْعُدَ الْهُ
 مَعَهُ يَوْمَ. كَيْ تَمُنَّا مِنْهُ كَمَعَهُ.
 هُوَ حَقُّهُ أَيْ. هُوَ مَمْنُوهٌ كَحَدِّدِ خَلَا.
 يَقْعُدُ فِي يَوْمِ مَعَهُ. مَتَى أَتَى
 الْيَوْمَ مَعَهُ أَوْخَا ٥

سَاءَ الْعَقْلُ وَفَعَلُ الْعَصَا قَبْلَهُ أَيْ.
 لَأَنَّهُ صَدَّقَ كَيْتَهُ أَيْ تَمْنُوهُ أَيْ أَلَّا
 أَهْلُهُ صَفَا سَمْعُهُ هَسَدُهُ. أَوْلَى أَوْخَا أَيْ
 قَوْلُهُ. هَلَا مَعَهُ وَهُوَ. تَلَقَّبَ بِرَيْنِ
 أَيْ بِرَيْنِ. هُوَ تَلَقَّبَ بِرَيْنِ وَتَمَسُّ.
 أَحْمَدُ مَنَا أَيْ وَحَدُّو. وَفَعْمَهُ مَتَى أَمَّ
 مَدِينَةٍ. هُوَ مَعَهُ وَتَمَسُّ.
 مَبْعَدُ أَحْمَدُ مَبْعَدُ أَيْ أَحْمَدُ أَيْ
 مَبْعَدُ. هُوَ مَنَا أَوْلَى كَيْتَهُ قَوْلُهُ
 مَنَا. وَمَنْ مَعَهُ كَيْ مَعَ قَتْلُهُ. أَفَلَا
 كَيْ وَهُوَ. مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا
 وَمَنَا وَمَنَا وَمَنَا وَمَنَا وَمَنَا. أَيْ
 هُوَ مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا. أَيْ
 لَأَوْلَى. أَلَّا مَنَا كَيْ أَيْ مَنَا وَهُوَ
 حَقُّ هُوَ. حَقُّ هُوَ كَيْ مَنَا وَهُوَ
 زَخْمٌ مَقْبُولٌ. أَلَّا أَيْ هُوَ وَحَقُّهُ أَيْ
 هُوَ مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا
 كَيْ مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا
 وَتَمَسُّ. هُوَ كَيْ مَنَا. هُوَ كَيْ مَنَا
 هُوَ زَخْمٌ. هُوَ مَنَا. هُوَ مَنَا مَنَا مَنَا
 مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا
 مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا
 مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا
 مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا مَنَا

A vicerat, mortem calcaverst, hostem pa-
 dore suffuderat; ideoque animæ ex
 inferis prodierunt, mortuique in terris
 apparuerunt.

7. Cernitis itaque quanta Christi
 mortis vis fuerit! siquidem neque
 B creatura occasum ejus æquo animo tu-
 lit, neque ejusdem passionem ele-
 menta, neque tellus ejus corpus reti-
 nuit, neque infernus spiritum. Cuncta
 in Christi passione turbata fuerunt at-
 que convulsa. Dominus, ut antea La-
 zaro, inelamavit: Exite de vestris tumu-
 lis, mortui, vestrisque oculis: etenim
 ego Christus resurrectionem vobis
 communico. Tunc enimvero terra cor-
 pus Domini nostri sepultum diutius
 continere non potuit; sed indulge, Do-
 mine mi, exclamavit, iniquitatibus meis,
 iræ me exime, maledicto absolvo,
 quod justorum sanguinem exceperim,
 nec non corpora humana, tuumque ip-
 sum corpus obruerim. Quale demum
 hoc est mirum mysterium? Cur, Do-
 mine, in terram descendisti, nisi pro-
 D pter hominem ubique terrarum disper-
 sum? quandoquidem omni loco pul-
 chra imago tua disseminata erat. Quod
 si tu vel una vocula imperasses, cun-
 cta se illico corpora coram te stetissent.
 Nunc quia in terram venisti, figmenti-
 que tui membra quæsisti, hominem
 tuum suscipe, depositum recipe, ima-
 ginem tuam Adamumque tuum recu-

pera. Tunc Dominus tertia ab obitu A
 die resurrexit, hominem ad Trinitatis
 cognitionem perducens. Tunc omnes
 humani generis nationes per Chri-
 stum salvæ exstiterunt. Unus judicium
 subiit, millia plurima absoluta fue-
 runt. Ille autem homini quem salva-
 verat similis factus, in cœli culmen
 conscendit, Patri haud aurum argen-
 tumve aut pretiosos lapides, sed ho-
 minem oblaturus quem ad imaginem
 similitudinemque suam formaverat; B
 atque hunc Pater sua dextera extol-
 lens, sublimi solio collocavit, et po-
 pulorum judicem fecit, angelicorum
 exercituum ducem, cherubinatorum au-
 rigam, veræ Hierusalem filium, virgi-
 nis sponsum, et regem, per omnia sæ-
 cula sæculorum. Amen.

مُذَهَبٌ مَعَهُ كَذَلِكَ قَتَبَ انْجَالًا ۝ قَمِي
 نَتِيۙ سُبْحَانَ ۙ لِيَاۙ قَبِ هُوَ قَوْلُهُ ۙ
 اِمْلُؤۙ هُوَ ۙ لِيَاۙ قَبِ ۙ اِنَاۙ وَمَنْ حَذَّ اِنْعَالُ
 هُوَ قَوْمَهُ حَذَّ اِنْعَالُ هَتَمَ حَذَّ مَلَا بِمَعْمَلُ ۙ
 فَبِ مَنَصْرٍ مَدَّ وَحُنًا لِاٰخِرِ ۙ كَذَّ ۙ هُوَ ۙ حَلَا ۙ
 مَنَعَلُ ۙ هَلَا ۙ مَا قَا مَقَتَا ۙ اَلَا ۙ كَذَّ اِنْعَالُ ۙ
 بِحِلَا ۙ حَيۙ حَقَّقَهُ هَدَّ مَدَّ اِيۙ حَذَّ اِنْعَالُ اٰخِرِ
 فَبِ وَنَدَمَ حَيۙ حَقَّقَتَا ۙ بِتَكَهۙ حَذَّ هُوَ ۙ
 حَبَّهۙ ۙ نَبَا ۙ بِحَقَّقَتَا ۙ وَتَعۙ فُكَّتَهُ ۙ
 بِتَالَاتَا ۙ هُوَ تَبَسُّوۙ فَوَدَّ هُوَ ۙ هَذَّ ۙ
 ۙ اَوۙ تَمَكَّمُ عَنَّا ۙ اَلَا ۙ هَسَّ اِنْعَالُ ۙ وَحَدَّ اَلَا
 مَنَحَلًا حَتَمَ اَلْقَبِ اَنُتَبِ ۙ

ADDITAMENTUM IN CODICE CUM VARIA LECTIONE.

Igitur formam suam Deus visitare vo- C
 lens, quam ad imaginem ac similitudi-
 nem suam finxerat, postremis tempo-
 ribus Filium suum incorporeum uni-
 cumque in orbem terrarum misit, qui
 in virgineo sinu incarnatus, homo per-
 fectus nasceretur, ut perditum homi-
 nem erigeret, dispersa ejus membra
 recolligens. Secus enim, cur Christo
 moriendum fuit? Num ipse reus mor-
 tis erat? Cumque Deus esset, cur fa-
 ctus est homo? Cur ad terram descendit, D
 qui in cœlo regnabat? (86) « Quis Deum
 « coegit in terram se demittere, de
 « sancta Virgine carnem sumere, fasciis
 « in præsepi involvi, lacte nutriri, in
 « Jordane baptizari, a populo illudi,
 « ligno configi, in terræ sinu sepeliri,
 « tertioque die ex mortuis resurgere,
 « redemptionis causa animam dando

فَبِ هَذَّ ۙ نَبَا ۙ اِنْعَالُ ۙ حَيۙ حَقَّقَتَا ۙ
 بِحِلَا ۙ اَسْبُ ۙ حَيۙ حَقَّقَتَا ۙ هُوَ مَدَّ اِيۙ عَبَّوۙ
 حَسْبُنَا حَذَّ ۙ وَلَا حَقَّقَتَا حَقَّقَتَا ۙ اَسْتَبَا ۙ
 هُوَ ۙ اَلَا ۙ مَدَّ ۙ مَدَّ ۙ مَدَّ ۙ حَذَّ ۙ حَذَّ ۙ
 هُوَ ۙ اَلَا ۙ حَقَّقَتَا ۙ اِنْعَالُ ۙ مَعْمَلُ ۙ
 هُوَ ۙ اَلَا ۙ حَقَّقَتَا ۙ اِنْعَالُ ۙ مَعْمَلُ ۙ
 ۙ اَلَا ۙ حَقَّقَتَا ۙ اِنْعَالُ ۙ مَعْمَلُ ۙ
 هُوَ ۙ اَلَا ۙ حَقَّقَتَا ۙ اِنْعَالُ ۙ مَعْمَلُ ۙ
 حَقَّقَتَا ۙ اِنْعَالُ ۙ مَعْمَلُ ۙ اَلَا ۙ
 حَقَّقَتَا ۙ اِنْعَالُ ۙ مَعْمَلُ ۙ اَلَا ۙ
 حَقَّقَتَا ۙ اِنْعَالُ ۙ مَعْمَلُ ۙ اَلَا ۙ
 حَقَّقَتَا ۙ اِنْعَالُ ۙ مَعْمَلُ ۙ اَلَا ۙ
 حَقَّقَتَا ۙ اِنْعَالُ ۙ مَعْمَلُ ۙ اَلَا ۙ

(86) Totus hic, quem virgulis distinguimus, locus exstat, ut in Manito diximus, ex ejusdem Alexandri nominatum sermone in Arabicam linguam translato, apud nos Spicil. Rom. t. III, p. 699. Et quidem nunc patet unum esse fragmentum, nou autem in duo divisum, ut perperam fieri videbatur in codice Arabico. Mai.

حَاهُ وَنِلَا . هِتِهَ اِذْهَا سَخْلًا حَقْتَقًا . هِتْحَصَا
 حَمَهْ وَوَبْ . هِتْرَ حَيْدُ مَحْ حُصَلَا . هِتْ اِلَّا كَا
 مَصْعَلَا . هِتْ مَحْدُ حَيَّةْ اَوْ حَلَا . هِتْمَعْمَرْ مَحْ
 حَمَهْ قَتْنَا اِلَّا اِلَّا اِقْتَمَبْ . قَمْ مَوْتِ
 هِدْ وَنَمْنَا نَعْمَا سَكْفِ نَعْمَا . قَصِنَا سَكْفِ
 حَمَهْ اِ . هِتْمَا اَلْحَمْدُ هَوَّ وَنَاكُ هَوَّ اِحْ اُنْعَا .
 هَوَّ نِلَا مَعْمَسَلَا فَوَّ قَمْ مَحْدَ . اُوَّ حُنَا مَبَا
 هُوَّلَا مَحْدَ مَكْلُكُلَا . اِلَّا اِحْ وَنَمْنَا . هُوَّلَا اَلْحَمْدُ هَوَّ
 وَعَنَا تَنْهَوْبَ . هُوَّلَا اَلْحَمْدُ هَوَّ وَحِكْمَهْ
 هُوَّلَا حَمَلَا . هُوَّلَا اَلْحَمْدُ هَوَّ وَصَعْبَ حَمَصْنُلَا .
 هُوَّلَا مَحْمَهْ . هُنَا اِحْمَهْ وَاهْتَا مَحْنُلَا .
 هَوَّ مَحْمَهْ هَوَّ وَحَمَلَا . هُوَّلَا اِحْمَهْ هَوَّ وَصَقْمَ
 مَقْتَنَا . هَوَّ ؟ وَبِ سَتَحْمَا اِلَّا هَوَّ . هَوَّ اِلَّا قَا
 اِلَّا وَحَمَهْ . هَوَّ اِقْتَمَبْ مَحْمَا وَحَمَهْ . هَوَّ كَمَهْ
 حَمَلَا اِلَّا اِلَّا وَحَمَلَا . هُوَّلَا اِحْمَهْ اِلَّا اِحْمَهْ
 مَحْمَهْ اِحْمَهْ . حَمَلَا مَحْمَا هَوَّ اِقْتَمَبْ مَحْمَا
 هَوَّ حَمَهْ . هَوَّ مَحْمَلَا اَمَلَا سَكْفِ . اِلَّا اِحْمَهْ هَوَّ
 حَمَلَا هَوَّ . هُوَّلَا اِلَّا مَصْعَلَا . هُوَّلَا اِحْمَهْ حَمَلَا
 قَمْ مَحْمَهْ وَحَمَلَا هَوَّ اِحْمَهْ . مَحْمَهْ اَوَّ وَارَا هَوَّ نِلَا
 مَبَا . وَنَمْنَا مَحْمَهْ وَحَمَلَا . لا مَحْمَهْ مَسَلَا
 مَحْمَهْ اِلَّا هَوَّ . لا مَحْمَهْ مَحْمَلَا مَحْمَهْ مَحْمَهْ هَوَّ
 مَحْمَهْ اِلَّا . لا مَحْمَهْ مَسَلَا هَوَّ لا اِحْمَهْ . لا مَحْمَهْ اِلَّا
 مَحْمَهْ هَوَّ لا مَحْمَهْ مَحْمَلَا . مَحْمَهْ مَحْمَهْ مَحْمَهْ
 هَوَّ مَحْمَهْ . مَحْمَهْ وَارَا هَوَّ مَبَا . اِلَّا مَحْمَهْ
 حَمَلَا . اِلَّا مَحْمَهْ مَحْمَهْ مَحْمَهْ مَحْمَهْ
 هَوَّ مَحْمَهْ حَمَلَا . هُوَّلَا اِحْمَهْ حَمَصْنُلَا هَوَّ حَمَهْ
 حَمَلَا اِلَّا . هُوَّلَا مَحْمَهْ حَمَلَا مَحْمَهْ مَحْمَهْ

A « pro anima, pro sanguine sanguinem,
 « mortem pro morte obeundo? Nam
 « Christus moriens mortis debitum, cui
 « homo erat obnoxius, dissolvit. O no-
 « vum mysterium atque ineffabile! ju-
 « dex judicatus est: is qui a peccatis
 « absolvit, ligatus fuit: illusum ei fuit,
 « qui mundum formaverat: extensus
 « (in cruce) est, qui cœlum extenderat:
 « felle pastus ille est, qui manna cibi
 « loco suppeditavit; mortuus est qui
 B « vivificat; sepulcro traditus, qui
 « mortuos resuscitat. Obstupuere vir-
 « tutes, mirati sunt angeli, trepida-
 « runt elementa, res creata universa
 « concussa est, terra tremuit, ejusque
 « fundamenta nutarunt: sol fugit, ele-
 « menta subversa sunt, lux diurna re-
 « cessit; quia Dominum suum crucifi-
 « xum cernere non sustinuerunt. Crea-
 « tura attonita dixit: quæ est hæc myste-
 « rii novitas? Judex judicatur, et tacet;
 C « invisibilis cernitur, nec confunditur:
 « capitur incomprehensibilis, nec indi-
 « gnatur: immensus mensura contine-
 « tur, nec repugnat: impassibilis pati-
 « tur neque suam injuriam ulciscitur:
 « moritur immortalis, neque conqueri-
 « tur: cœlestis sepelitur, idque æquo
 « animo fert. Quale hoc, inquam, my-
 « sterium est? Certe creatura stupore de-
 « figuratur.» Cum autem Dominus noster de
 D morte surrexit eamque conculcavit, cum
 fortem alligavit, hominemque liberavit,
 tunc omnis creatura propter Adamum
 mirata est judicatum judicem, visum
 invisibilem, passum impassibilem, mor-
 tuum immortalem, cœlestem terra sepul-
 tum. Nam Dominus noster factus homo;
 damnatus est, ut misericordiam imperti-
 retur; ligatus, ut solveret; comprehen-
 sus, ut liberaret; passus, ut passiones
 nostras sanaret; mortuus, ut vitam no-
 bis redderet; sepultus, ut nos suscita-

S. EUSTATHIUS

EPISCOPUS ANTIOCHENUS ET CONFESSOR.

NOTITIA.

(GALLAND. *Veterum Patrum Biblioth.*, IV, Proleg., p. xxiv.)

I. *Eustathii genus et patria. Confessoris titulo illustris. Primum Berrhæensis episcopus, deinde Antiochenus. Fidei catholicæ adversus Arianos propugnator acerrimus. In concilio Nicæno Constantinum Magnum alloquitur. Arianorum insidiis exauctoratur.*

II. *Quo tempore contigerit ejus depositio. Annus inquiritur quo e rivis excessit.*

III. *Ejus doctrina veteribus celebrata. Ex ipsius litterarum monumentis superest adhuc Dissertatio de Engstriumitho adversus Origenem. Et ea quidem cum altera Origeniana de eodem argumento, sæculo superiore vulgata. Utraque ad mentem Eustathii typis excusa.*

IV. *De hac dissertatione Eustathiana minus æquum Huetii judicium retunditur.*

V. *Reliquorum Eustathii operum fragmenta recensentur. Ejus item Allocutio ad Constantinum Magnum proponitur.*

I. Eustathius, genere Pamphilius civisque Sidetes, Hieronymo teste (a), primum Berrhææ in Syria Ecclesiam regendam suscepit. In persecutione sive Diocletiani sive Licinii Christi fidem asseruit; adeoque confessoris titulo ab Athanasio (b), Chrysostomo (c), Theodorito (d) aliisque honestatus. Deinceps ad Antiochenam sedem Berrhæa communibus suffragiis evocatus (e), φήψων, in Paulini locum suffectus est qui Philogonio successerat, ut ab Hieronymo erudimur (f): ejusque translationem Nicænæ synodi auctoritate fuisse firmatam, scribit Theophanes (g), ἡ σύνοδος Εὐστάθιον ἐκύρωσε. Fidei catholicæ adversus Arianos strenuus propugnator, eidem Nicænæ synodo interfuit; ubi cum inter eos Patres primas ferret, sedis suæ dignitate, doctrina et pietate conspicuus, imperatori Constantino perorasse, atque ad Arianam hæresin profligandam plurimum contulisse perhibetur (h). Ad hæc adversus Arianorum dogma multa conscripsit, quorum mentio apud Hieronymum et Theodoritum. Quapropter in odium invidiamque Eusebii Nicomediensis sociorumque Arianorum incurrit: qui proinde tanto viro insidias parant et crimina cominiiscuntur; eorumque tandem opera exauctoratum ferunt rerum ecclesiasticarum scriptores.

II. Porro, ut verbis utar cl. Lequienii (i), « inquam ejus depositionem Pagius anno 327 factam contendit (j); Tillemontius (k) anno 331, ratam vero iterum factam 340. Sozomenus profecto diserte refert (l), Constantio imperante seditionem Antiochiæ conflatam propter Eustathium abdicatum. Præterea Eusebio Cæsariensi oblatum non fuisset episcopatus Antiochenus [quod quidem ipsemet Eusebius asserit (m)], nisi Antiochena Ecclesia orthodoxo et legitimo præsule suo ab Arianis ejecto viduata exstitisset. Contigit igitur Antioche-

næ Ecclesiæ viduitas illa anno saltem 331. Atque Eustathius ætatem produxit ad annum Christi 370, quo Demophilus Arianus Constantinopolitanam sedem capessivit. (Tradit tamen Theodoritus (n) mortuum Eustathium ante ordinationem Meletii, πρὸ τῆς Μελετίου χειροτονίας Εὐσταθίου τετελευτηκότος, adeoque ante annum 361.) « Tunc enim, ait Socrates (o), qui fidei *Consubstantialis* favebant, se tempus opportunum nactus arbitrati, Evagrium quemdam fidei suæ fautorem designant episcopum (urbis regis scilicet), eumque ordinat Eustathius ille qui olim Antiochiæ episcopus fuerat, καὶ χειροτονεῖ τούτων Εὐστάθιος, ὁ πάλαι ποτὲ ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας γεγωνῶς, qui a Joviano revocatus ab exsilio, Constantinopoli tunc agebat, ut eos confirmaret qui *Consubstantialis* fidem tenebant, illicque tunc delitescerat. » Hæc ille: cui concinit quoque Sozomenus (p). Addit uterque, Arianos in seditionem actos, in causa fuisse cur imperator Eustathium R denuo Bizyam Thraciæ, et Evagrium alio relegaret.

Quid vero posthac Eustathio acciderit, quoque anno, quo tandem loco e vivis excesserit, haud prorsus liquet: at grandævus plane mortuus est, ac certe nonagenarius. Hieronymus Trajanopoli in Thracia conditum scribit (q) (eique accedit Chrysostomus inquiens (r), τοῦ σώματος αὐτοῦ ταφέντος ἐν Θράκη). Theodorus lector (s) et ex eo Theophanes (t), Philippis in Macedonia ejus reliquias a Calandione patriarcha initio patriarchatus sui Antiochiam relatas memorant, post centesimum ab ejus obitu annum, μετὰ ἑκατὸν ἔτη τοῦ θανάτου Εὐσταθίου ut propterea diem obierit anno circiter 382.

III. Jam vero non solum ex rebus præclare ac fortiter gestis admodum inclaruisse sanctum Eustathium perhibent veteres, sed ejus etiam doctrinam et eruditionem multis laudibus efferunt. « Vir fuit, inquit Sozomenus (u), tum in aliis rebus egregius,

(a) Hieron. *De vir. illust.*, cap. 85.(b) Athan. *Apolog.*, tom. 1, pag. 702, et alibi.(c) Chrysost. in *Encom. S. Eustath.*, num. 2, seqq., Opp. tom. II, pag. 604 seqq.(d) Theodor. *Dial.* 11, tom. IV, pag. 90.(e) Id. *Hist. eccl.* lib. 1, cap. 7.(f) Hieron. in *Chron.* ad ann. mccccliv.(g) Theoph. *Chronogr.*, pag. 16 edit. Paris.(h) Theodor. *Hist. eccl.* lib. 1, cap. 7.(i) Lequien. *Or. Christ.* tom. II, pag. 709.

(j) Pagi ad ann. 340, § 19.

(k) Tillem. *Mém.* tom. VII, pag. 652, not. 3 surC S. *Eust.*(l) Sozom. *Hist. eccl.* lib. 11, cap. 17.(m) Euseb. *De Vit. Constant.* lib. 111, cap. 61.(n) Theodor. *Hist. eccl.* lib. 111, cap. 4.(o) Socrat. *Hist. eccl.* lib. IV, cap. 14.(p) Sozom. *Hist. eccl.* lib. VI, cap. 13.(q) Hieron. *De vir. illust.*, cap. 85.(r) Chrys. in *Encom. S. Eustath.* num. 2, Opp. tom. II, pag. 605.(s) Theod. lect. in *Excerpt.* lib. 11, § 1.(t) Theoph. *Chronogr.* pag. 114.(u) Sozom. *Hist. eccl.* lib. 11, cap. 19,

tum eloquentiæ causa merito admirandus : Ἄνθρωπος τῆς ἄλλης καλῶς καὶ ἀγαθῶς, καὶ ἐπὶ εὐλογητῆρα δικαίως θαυμαζόμενος, quemadmodum, subdit, ex libris ejus qui adhuc exstant, licet cognoscere; qui sive ob priscum genus elocutionis sententiarumque gravitatem, sive ob verborum elegantiam atque in rebus explicandis venustatem, magnopere probantur : ἀρχαιότητι φράσεων καὶ σωφροσύνη νοημάτων, καὶ ὀνομάτων κάλλει καὶ χάριτι ἀπαγγελίας εὐδοκιοῦντων.) Neque aliter Anastasius Sinaita, cui dicitur (a) (divinus Eustathius theologia præstans et concionator et martyr et Nicænae synodi summus doctor : Ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ εὐστάθιος ὁ θεός, καὶ προσομιλητὴς καὶ μάρτυς καὶ κορυφαῖος τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου διδάσκαλος.)

Verum dolendum maxime, quod ex tanti Patris litterarum monumentis, pauca sint admodum quæ ad nos usque pervenire; neque ulla quidem superiores ex infinitis ejus epistolis quarum meminit Hieronymus (b). Integra tamen adhuc existat illius *Dissertatio de engastrimytho adversus Origenem*, quam cum altera ipsius Origenis de eodem argumento, sæculi demum superioris anno 1629, Lugduni divulgavit Leo Allatius. Utramque porro et ipsi typis excudendam existimavimus, morem nimirum sancto Patri nostro gerentes, qui et suam et Origenianam disputationem junctim edendi consilium iniiit. (Eos namque, ait (c), qui certamen ineunt, cominus cum hostibus pugnare contraque ob stare decet; ut quis melior sit, dignosci facile possit. Quare in primis quidem ante alia Origenis dicta proponemus; deinde contrariam illis sententiam subnectemus, quam ingenii industria atque diligentia discutere operæ pretium erit : Ὅστε τὰ μὲν Ἀριγύβεια προταχτέον ἐν πρώτοις, ἵδία δὲ τάξει καὶ τὸν ἀντιπίπτοντα νοῦν ἐκείνοις ἐξετάσαι σπουδαστέον.)

IV. Sed ecce tibi cl. Huetius, qui pro suo Origenes strenue decertans, contra Eustathium Antiochenum insurgit, ejusque incursiones in *Adamantium et assultus sibi retundendos* esse ducit (d). Queritur nimirum vir illustris (e), sanctum Patrem suo *Diagnostico de Engastrimytho* acerrime præ reliquis Origenis allegorias fuisse insectatum. At beati præsulis Antiocheni vindicem agit doctus operum *Origenianorum* editor, dum Adamantii institutum de Scripturæ sacræ interpretandæ ratione ad examen revocat (f) : (Si Origenem audias, inquit, Scripturæ littera edificandis simplicibus sufficit. Sub hoc respectu reverentia digna est. Aliunde innumera habet falsa, absurda, impossibilia et secum pugnancia.) — Unde colligo paucis bonis quæ litteræ tribuit, innumera quæ ei exprobrat vitia non deleri. Quamobrem Huetio condonari nequit injuriosus ille modus, quo sanctum martyrem Eustathium Antiochenum habet, cujus contra Origenianam methodum objecta *fuiles* vocat *cavillationes* (g). Non equidem inficiabor acrius quam par erat ab Eustathio impugnatam fuisse Adamantii de Pythonissa sententiam. Quæstio enim est mere critica, quæ nec fidei nec moribus nocere queat. Sed acerrima hac censura non tam ab Eustathio vexatus fuisse videtur Origenes ob suam de ventriloqua

A opinionem, quam ob suam interpretandæ Scripturæ methodum, quæ sacrorum omnium librorum sensum pervertit; ac proinde justam Eustathio indignationem moverat, ut satis liquet ex his ejus verbis (h) : *Hic solus est Scripturæ locus quem Origenes, a quo integra ad allegorias translata est, literali sensu vult accipi.*

Quæstionem igitur de ventriloqua si exceperis, Eustathii adversus Origenem criminationes iniquæ non sunt, nec belle eas compulsat Huetius. Id expostulat Eustathius (i), quod paradisi terrestrem et fructiferas paradisi arbores allegorica expositione aboleverit. Nunquid bene purgatur Adamantius, cum illum hanc sententiam e Philonis libris mutuatum esse respondet Huetius (j)? Nunquid Origenis crimen simili Philonis crimine diluitur? Conqueritur Eustathius (k), quod nulla sensus historici injecta mentione, effossos ab Abraham puteos in allegorias traxerit, qui sua tamen ætate supererant. Respondet Huetius, ei qui tot annos in Judæa transegerat, ignotos esse non potuisse hujusmodi puteos. Verum annon hoc ipso excusatione minus dignus est Origenes, quod rem in propatulo positam et omnium oculis obviam, quasi commentitiam ac fictitiam traduxerit? Certe homilia 10 in *Genesis*, quam Huetio designasse videtur Eustathius, id habet : *Sæpe jam dixi, quod in his non historiae narrantur, sed mysteria continentur.*

V. Sed reliqua demum quæ superant ex Eustathii operibus fragmenta, summatim recenseamus.

Et primum quidem complura excerpta ex ejus oratione in illud *Prov. viii, 22, Dominus creavit me*, recitat cum in *Historia* tum in *Dialogis* Theodoritus : aliudque occurrit in Actis concilii Nicæni II in ea verba *Prov. ix, 5, Comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis.*

Alia præterea ex ejus Commentariis in *Psalterium Davidicum*, præcipue vero in psalmos xv et xcii, C refert in suis item *Dialogis* Theodoritus.

Ad hæc ex ejus *libro de anima* cujus meminit Hieronymus, nonnulla exstant apud eundem Theodoritum, Eustathium presbyterum CP. et Joannem Damascenum.

Porro ex *libris viii adversus Arianos* varia exhibent loca Gelasius papa, Eulogius apud Photium, Facundus Hermianensis et Joannes Damascenus.

Hæc autem omnia ex laudatis Ecclesiæ scriptoribus hausta, suis quæque locis digesta proferimus. Quibus addas, si libet, ex Gelasio Cyziceno (l), ejusdem sancti Patris Eustathii refutationem objectionum Phædonis philosophi, qui pro Ario ejusque blasphemia in synodo Nicæna verba fecit.

Postremo loco stitimus præsulis nostri Antiocheni *Allocutionem ad imperatorem Constantinum*, habitam in concilio Nicæno, quam nobis servavit Gregorius presbyter Cæsariensis (m). In eo sane concilio magnum Eustathium omnium primum Constantino panegyricum dixisse narrat præ cæteris Theodoritus (n) : Πρώτος ὁ μέγας εὐστάθιος... τοῖς ἀνθεσι τῶν ἐγκωμίων τὴν βασιλείᾳ ἐστεφάνωσε κεφαλῆν. Qua de re Baronium adeas (o), neque Tillemontium (p) omittas velim.

(a) Anast. Sin. *Anagog. contempl. in Hexaem.* lib. iv.

(b) Hieron. *De vir. illust.*, cap. 85.

(c) Eustath. *Dissert. de Engastr.* § 1.

(d) Huet. *Origenian.* lib. II, cap. 2, quæst. 13, § 1, pag. 171.

(e) Id. *ibid.* § 5, pag. 175.

(f) De la Rue præfat. ad tom. II Opp. Origen., pag. 21.

(g) Huet. *l. c.*, p. 175.

(h) Eustath. *Dissert. de Engastr.*, § 21.

(i) Eustath. *Dissert. de Engastr.*, § 21.

(j) Huet. *l. c.* pag. 175.

(k) Eustath. *l. c.* pag. 565.

(l) Gelas. Cyz. *Hist. conc. Nic.*, lib. II, capp. 14, 15.

(m) Greg. Cæs. *Orat. in Nicæn. Patr.*, apud Combef. *Auct. nov. tom. II*, pag. 555.

(n) Theodor. *Hist. eccl.* lib. I, cap. 7.

(o) Baron. ad ann. 325, § 54.

(p) Tillem. *Mém.* tom. VI, pag. 809.

ORIGENES DE ENGASTRIMYTHO.

• (I Reg. XXVIII.)

Vide hujusce *Patrologiæ Græco-Latinæ* tom. XII, col. 1011.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΟΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΕΙΣ ΤΟ ΤΗΣ ΕΓΓΑΣΤΡΙΜΥΘΟΥ ΘΕΩΡΗΜΑ ΔΙΑΓΝΩΣΤΙΚΟΣ.

SANCTI EUSTATHII

ARCHIEPISCOPI ANTIOCHENI

CONTRA ORIGENEM DE ENGASTRIMYTHO DISSERTATIO

Leone Allatio interprete.

I. Ἄξι μὲν ἀγαμαί τὸν ἀξιοφανῆ τῆς ἐνθέου πολι-
τείας σου ζῆλον, ὃ διαπρεπέστατε τῆς ὀρθοδοξίας
ιεροκήρυξ Εὐτρόπιε· τὸ δὲ τῆς εὐσεβείας σου γνώ-
ρισμα πολλαχῶς ἐκπληττόμενος οὐχ ἥκιστα καὶ περὶ
τόδε μάλιστα θαυμάμακα τὸ μέρος· ὅτι σαφῶς ἀκρι-
θῶσαι βούλει πῶς ἂν ἔχοιμι γνώμης ἕνεκα τῆς ἐγγα-
στριμύθου τῆς ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν ἱστορου-
μένης· οὐ γὰρ ἀρέσκεισθαι φῆς οἷς ἐξέδωκεν Ὀριγέ-
νης εἰς τήνδε τὴν ὑπόθεσιν. Οὐ μὴν ἀλλὰ ἔγωγε καὶ
ἄλλους οἶδα ἐτι μεμφομένους οὐκ ὀλίγους ἐφ' οἷς ὠρί-
σατο προχείρως, ἀλλὰ συχνοὶ μὲν εἰσιν οἱ δακνόμενοι
τὰς ψυχὰς ἀσχάλλοντες οὐ μετρίως· ἔσθ' ὅτε δὲ τινες
οἷς ἔγραψεν ἐκεῖνος ὑπάγονται, τῇ προλαβούσῃ δο-
ξοκοπία ῥᾶν ἀνατιθέμενοι, καὶ τοῖς ὀνόμασι μᾶλλον,
ἀλλ' οὐ τοῖς πράγμασι προσέχοντες, ὡς δέον. Ἴν' οὖν
μὴ δόξαιμι κατ' ἐμαυτὸν ἀγῶνα δικανικὸν εἰσάγειν,
οὐκ ἀνοικεῖον ἡγοῦμαι πᾶσαν μὲν ἰσοῦ συζυξίαι τὴν
ἐξήγησιν αὐτοῦ τῆδε τοῦ γράμματος ὑπαγορίᾳ, δι'
ἐκατέρου δὲ τρανώσαι τὸ σαφές· ὡς ἂν μήτε τινὲς
οἰοῖντο συκοφαντεῖν ἡμᾶς ὅπως δῆποτε δοξάσαι προ-
αθύντας, μήτ' αὖ πάλιν ἀμφηρίστους εἶναι τὰς
δόξας ἐκατέρων· ὁλονται γὰρ ἐκ τῆς παραλλήλου
συγκρίσεως ἀνεξετάζειν μὲν ὅπως ἕχη δόξης ἐκάτερα
τὰ μέρη, τὴν ἀμείνονα δὲ γνώμην ἐξ ἀμφοῖν αἰρεῖ-
σθαι τοὺς φιλολόγους. Οὐτε γοῦν ἱπποκρίτους ἀγωνιστῆς
εἶναι κρίνεται δόκιμος ἐκ τῶν, τρέχων εὐσεκλῶς,
οὐδ' εἰ σφόδρα κοῦφος ὢν ὡσπερ ὑπόπτερος ἐπιδει-

I. Semper equidem divinæ vivendi rationis tuæ
zelum, dignum qui et aliis innotescat, o rectæ fidei
celeberrime et sacer prædicator Eutropi, commen-
do: verum tuæ insignis pietatis sæpius admiratione
commotus, non minus atque illi præcipue eam lau-
davi. Vis quippe ut sententiam meam de Engastri-
mytho, cujus primo Regum historia legitur, decla-
rem dilucideque aperiam. Etenim quæ de hac
materia vulgavit Origenes, tibi neque grata neque
accepta sunt. Novi equidem alios, eosque non pau-
cos, questos de iis quæ temere ab illo prolata sunt,
plurimosque fuisse qui propterea animo vehemen-
tissime excruciantur. Nonnulli item illius commen-
tationibus acquiescunt, novumque dogma male
intrusum facile amplectuntur, et nominibus potius
quam rebus, quod factum opus esset, animum adver-
tunt. Ne igitur sponte forense ac concertatorium
judiciale genus subisse videar, operæ pretium fe-
cerim si omnem illius expositionem una cum hac
mea scriptione conjungam, et utrinque verum
aperiam: ne ulli opinandi sit locus nos aperte ca-
lumniari, quasi homini parum ingenue imposue-
rimus; ideoque utriusque sententias dubias esse.
Opinantur enim utriusque comparatione utriusque
partis sententiam melius discerni, deinceps philo-
logos ad meliorem sese applicare. Non itaque ille
equus concertator esse aliorum judicio comproba-

tur qui festinanter citato gradu properat, licet incredibili celeritate, quasi alis niteretur, miraque incitatione confestim advolet. Neque athletarum rite optinus est qui inter certandum ocius pedem conferre potest, nec quisquam alius, sive luca agiliter contendat, sive durissimo pancratio vulnera patiat, sive cæstu pugnam committat, vel aerem inani brachiorum jactatione everberet. Eos namque qui certamen incunt, cominus cum hostibus pugnare contraque obstare decet, ut quis melior sit ante alia Origenis dicta proponemus, deinde ingenii industria atque diligentia discutere opera

II. Age igitur historię seriem, quoad ejus fieri poterit nobisque facultas dabitur, speculemur, inde unde par est sumpto initio. Cum Saul optime populi præssset multitudini, omnes, inquit ¹, *engastrimythos ejecit*, omnesque reliquos *gnostas* dictos, veluti perniciosissimas pestes, qui ita vocabantur, ariolos depulit. Verum ubi rebus pessimis animum advertit, a nequissimo dæmone male vexatus, rursus affata fatidicorum ac vatium ambitiose nimis amplectitur, paulo ante dissoluta componens, proptereaque semetipsum violati mandati reum arguens. Quippe cum vicini *alienigenæ* unanimi consensu bellum indicerent ², et collatis signis, numerosa phalangum copia arma consererent, exsertisque gladiis summa animi contentione pugnam deposcerent; misellus Saul tabernaculi propugnaculum et reliqua omnia, ut ita dicam, oculata fide hostium armis occlusa contuitus, a se ipse discessit attonitus, ut divinæ testantur Litteræ. Deinceps addunt, *consulebat Dominum* ³, appetens videlicet scire quid opus factu esset; *et omnino non respondit ei Dominus in somniis, in manifestationibus et in prophetis*. Scelesto namque impieque agenti Sauli Numen responsa non dat. Quid vero divino destitutus auxilio posthac machinatur? Non placat Deum precibus iteratis assiduoque animi cultu, ⁴ quin contrariis ac pugnantis studiis resiliens magis ac magis jura violat. Pueris suis imperat *mulierem engastrimythum querere, ut ad eam accedens veluti ex oraculo sciscitaretur*. A ministris autem pessimis illico fanatica prodita, Saul prompte habitu suo mutato, indutusque aliis vestimentis, velocius exercitu dimisso pervolavit. Ubi ad ipsam accessit cum duobus viris nocte, tunc supplex illam alloquebatur: *Vaticinare mihi, dicens, in engastrimytho, et fac mihi ascendere quem dixero tibi*. Igitur si Saul per engastrimythum ut sibi divinaretur exorabat, veras quispiam fuisse ejus voces asseverabit? Verum quis illum in deploratas conversum divinationes et diabolicas fabularum operationes immani furore a dæmone vexatum fuisse ignorat? Nonne Deus, qui in os Balaami sermones imposuit, Moysique ut expresse in Numeris scriberet imperavit,

κινησεις· ουτ' αυθις αθλητων ωκυτητα τρεχειν εν σταδιω δυνάμενος, ουτε αλλος ουδεις, ουτε παλαιων υγρωσ, ουτε τραχυτάτα παγκρατιαζων, η πυγμαχων, η τον αερα δερων ευροκοπιας υποκειμενοις· αλλα συσταδων αρμοττει τα μαχόμενα τοις εναντιοις αντιστατειν· εν' εξ ενδρσ οποτερου διαγινωσκηται το προϋχον. Ωστε τα μεν Αριγενεια προτακτεον εν πρωτοις, ιδιζ δε τάξει και τον αντιπιπτοντα νουν εκεινοις εξετασαι σπουδαστειον.

Αγνωσκεισιν οτισ dignosci facile possit. Quare in primis quidem contrariam illis sententiam subnectemus, quam pretium erit.

II. Φέρει ουν αυτδ το τησ ιστοριασ γραμμα θεωρησωμεν ωσ οιδν τε κατδ το εφικτων ενθενδε ποθεν αρκτειον. Οπηνικα μεν ο Σαουλ αριστα προιστατο τησ του λαου πολυανδριασ, εξηρε παντασ τουσ εργαστριμυθουσ, εφη, και τουσ ουτω καλουμενουσ ονοματι γνωστας, ατε δη λυμεινας εμφοχευοντασ (1) εχθιστουσ. Ήπειδη δε τραπεισ επι τα χειριστα προς του αλιτηριου πικρωσ ηλαυνετο δαιμονοσ, ηχετο παλιν επι τα φασματα τησ μαντειασ αυτων, οικουδομουμενοσ δ κατελυσεν αλιγω προσθεν, εαυτων δε και διδ κα τουτο παραδδτην ελεργων· ωσ γαρ οι περιεξ αλλογενεισ ομοθυμω σπουδη πολεμου γενεσιν ανεκτηρυττον, αθροισθεντεσ μεν ωσ ενι μαλιστα παμπληθει τασ φάλαγγασ αντιπαρεταττον, οπλα δε γυμνασαντεσ εισ μαχην εξεισαν ευρωστωσ· ο μενοιγεσ σχετιλοσ Σαουλ, αυτδ το τησ παρεμβολησ επιτελιζιμα πεφραγμαενον ιδων αυτοφει, και, το συμαπαν ειπειν, εξεστη καταπλαγελσ, ωσ η θεια διαγορευει Γραφη μετα δε τουτο φησιν, ηρωτα δια του Κυριου, γνωσναι δηλαδη τα πρακτεα γιχομενοσ· ο δε Κυριοσ ουν απεκρινατο το παραπαν αυτω δια τασ τησ αδικιασ υπερβολασ, ουτε εν ενυπνιοισ, ουτε εν δηλοιοσ. ουτε εν τοισ προσφηταισ. Αλλα μην εκεινω γε το θειον ουκ εχηρηματιεν ουδαμωσ αθεμιτα δρασαντι. Τι δε μετα ταυτα πραττει τησ ανωτατω γυμνασθεισ (2) επικουριασ; αντι του μαλλον εξιλωσασθαι συχοτερα δεησει και καρτερα ψυχολατρεια, τουναντιον αποπηδησασ αυξει μεν τα τησ αποστασιασ επιτηδευματα. Τοισ δε παισιν αυτου προσετατε γυμναικα ζητησειν εργαστριμυθοσ, ινα αφικοιτο προς αυτην πευσόμενοσ ωσ εν μαντειω. Των δε δη χειριστων υπηρετων αυτικα δη μαλα καταμνησοσντων, την εμπληκτων, ο μεν Σαουλ αμελητι μετασηματιασ εαυτων, και τα τησ εσθητοσ αμειψασ ενδυματα, δρομαιοσ ηχετο, την στρατιαν εκλιπων· ωσ δε αφικοιτο προς αυτην αμα θυσιν ανδρασι νυκτωρ, αζωσασ αυτη προσεφερετο τηνικαυτα, Μαντευσαι δη μοι, λεγων, εν τω εργαστριμυθω· ανδραγε μοι, φησιν, εν αν ειπω σοι. Τοιγαρουν εσπερ ο Σαουλ εδειτο δια τησ εργαστριμυθου μαντειασθαι, φαηη τισ αν αληθεισ ειναι τασ εκεινου φωνασ; Αλλ' εστι τισ αγνωσν ωσ εκεινοσ υπο του δαιμονοσ αργεοσ ελαυνετο θυμοισ εισ ανηκεστουσ εκτραπεισ μαντειασ

¹ 1 Reg. xxviii, 3. ² *ibid.* 4. ³ *ibid.* 6. ⁴ *ibid.* 7.

(1) Εμφοχευοντασ. Εμφωλεουοντασ.

(2) Γυμνασθεισ. Γυμνωθεισ.

καὶ διαβολικὰς μύθων ἐνεργείας; Τί γάρ; οὐκ ἀξιόπιστος μᾶλλον ἔστιν ὁ Θεός, ὁ τοὺς μὲν λόγους εἰς τὸ στόμα τοῦ Βαλαάμ ἐμβαλὼν, ἐπιτρέψας δὲ Μωσὲ γράφαι βητῶς ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς· Οὐ γάρ ἐστιν οὐκισμὸς ἐν Ἰακώβ, οὐδὲ μαρτεία ἐν Ἰσραήλ; Εἰ τοίνυν ἀπαγορευτέα τοιαῦτα καθέστηκεν, οἷα δὴ βδελύγματα μυσάρκ καὶ τῆς ἐχθίστης εἰδωλολατρίας αἷτια, πῶς ἂν εἴη φερέγγυος ὁ μάρτυς ὁ τοῦτοις ἀνεσιώτατα χρῆσασθαι πειραθείς; Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ὀλίγον ὑστερον ἐπαναλαβόντες ἐντελέστερον ἐροῦμεν· ἐπανιτέον δὲ πάλιν εἰς τὴν τοῦ γράμματος ἱστορίαν.

III. Ὡς οὖν ἡ γυνὴ τὸν ἐκφρονα Σαούλ ἐθέασατο, πλαττομένη μὴ εἰδέναι τὸν δυνάστην, ἀνθυπέφερεν ἕως αὐτὸς ἄμεινον ἂν εἴη γινώσκων, ὅσα πεποιθήκει τοῖς περὶ ταῦτα δεινοῖς ὁ Σαούλ, ὡς ἐξωλόθρουσε τοὺς ἐγγαστριμύθους, ἔφη, καὶ τοὺς ἐκφρονούντας ἀπὸ τῆς γῆς· Ἐνεκα δὲ τούτου παριδεῦσασθαι πρὸς αὐτοῦ (3) τὴν ψυχὴν ἐβασκεν εἰς θάνατον. Ἐπειδὴ δὲ πιστωσάμενος ὄρκῳ διεθεδαίωσατο μηδὲν αὐτὴν ὑποστῆναι σκαιν, αὐθις ἐπιβρώσθεισα τῇ κακίᾳ, παρῆρσιέστερον ἀποκρίνεται δῆπουθεν ἡ γυνὴ· Τίνα, φησὶν, ἀνδρῶ σοι; Ποταπὴ καὶ ὅποια ἡ κακοδαίμων ἐτύγγανεν αὐτὴ γραῦς, ἵνα ὑπόσχηται τὸν Σαμουὴλ ἐκ νεκρῶν ἀνάξαι; Καὶ μὴ εἴγε δεῖ τὸ τῆς ἀξίας ὑπερθεμένους εἰπεῖν, οὐχ ὅπως οὐκ ἡδύνατο προφητικὴν ἀνάξαι ψυχὴν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἐπιτυχόντων οὐδενὸς οὐδὲως, ἀλλ' οὐδὲ μύρμηκος ἢ ψύλλης· οὐ γὰρ οἱ δαίμονες ἐξουσίαν ἔχουσι πνευμάτων τε καὶ ψυχῶν, ἀλλ' ὁ πάντων ὁμοῦ δεσπόζων Θεός· ὥστε τῇ θεῖᾳ δοτέον φύσει μόνῃ ἐξ ἄδου μεταπέμπεσθαι καὶ πάλιν ἀνακαλεῖσθαι ψυχάς. Ἄλλ' ὁ κομφὸς Ὀριγένης, εἰδωλολατρίας ὄργανα καὶ νεκρομαντείας εὐρήματα τῷ τῆς Ἐκκλησίας θέλων ἐπισκυλῆσαι (3') χορῶν, τοῦ θείου καταψεύδεται γράμματος. Αὐτῆς γάρτοι τῆς Γραφῆς ἀναφανδὸν ἐκθούσης ὡς εἶπεν ἡ γυνὴ· Τίνα ἀνδρῶ σοι; τοῦναντίον ἀντιστρέψας οὗτος, τὸ πρόσωπον ἔφη ταῦτα εἰρηκέναι πρὸς ἀγίου Πνεύματος. Εἶτα τοσοῦτον ἐξετράπη παρασυρεῖς, ὥστε οὐκ ἐρυθρίᾳ τῷ ἁγίῳ περιτιθέναι Πνεύματι τὰ τῆς ἐπιλήπτου βήματα· τοιαῦτα δὲ γυμνοτέρᾳ τῇ γλώττῃ βλασφημιῶν, εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀναφέρει τὸ πᾶν, ἀξιοπιστῶ τοὺς αὐτηκόους ἰσχύματι καταιδέσασθαι πειρώμενος. Ἦρετο μὲν οὖν, ὡς ἔφην, ἡ γυνὴ, καὶ καθάπερ ἐξουσίαν ἔχουσα τοῦ μεταπέμπεσθαι τοὺς νεκροὺς, Τίνα, φησὶν, ἀνδρῶ σοι; τοῦ δὲ μαντευομένου φήσαντος ἀναχθῆναι τὸν Σαμουὴλ, αὐθις ἐπιφέρει· Καὶ εἶδεν ἡ γυνὴ τὸν Σαμουὴλ, ἔφη, καὶ ἐβόησε φωνῇ μεγάλῃ, καὶ εἶπε τῷ δυνάστῃ· Διατί παρελογίσω με; καὶ σὺ εἶ Σαούλ. Ὡς δὲ ὁ βασιλεὺς ἔφηνεν αὐτῇ, Μὴ φοβοῦ, καὶ τὸ, Τί ἑώρακας; ἐπάγει· αὐθις ἀνθυπενεγκοῦσα πάλιν ἡ πυθόμαντις ἔφη· Θεοὺς ἑώρακα ἀναβαλλομένους ἐκ γῆς. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ τελευταῖον ὁ δυνάστης ἤρετο, Τί ἔγνω; αὐτίκα πάλιν ἀνθυπνεγκε πρὸς ἔπος· Ἄνδρα ὄρθιον ἀναβαλλόντα ἐκ τῆς γῆς· καὶ οὗτος ἀναβεβλημένος διπλοῖδα. Τί οὖν ἐπὶ

³ Num. xxiii, 23. ⁴ I Reg. xxviii, 9. ⁵ ibid. 11

(3) Αὐτοῦ. Forte αὐτῆς.

(3') Ἐπισκυλῆσαι. Quid sibi vult istud ἐπισκυλῆσαι, quod nihil significare potest? Haud dubium

PATROL. GR. XVIII.

A fide dignior est? Non enim est auguratio in Jacob, neque divinatio in Israel⁴. Itaque si hæc veluti execranda detestandaque scelera odiosissimeque idolorum cultus causæ prohibita sunt, quomodo ad ferendum testimonium is qui impiissime illis uti conatus est, idoneus erit? Sed hæc paulo inferius iterum arrepto sermone perfectius tractabimus. Quare ad historię seriem revertamur.

ὑστερον ἐπαναλαβόντες ἐντελέστερον ἐροῦμεν·

III. Mulier igitur amentem Saulem intuita, simulans se minime principem cognoscere, respondit illum nescisse quæ adversus talium rerum peritos Saul patraverat; quomodo exterminavit engastrimythos et manifestantes de terra. Ideo laqueum vitæ illius intendere dicebat, ut occideret⁵. Ubi vero Saul jurejurando fidem alligasset suam, nullum ipsam subituram malum; mulier firmatis nequitia viribus liberius utique reddit responsa: Quem, ait, evocabo tibi? Quæ qualisque erat hæc furiis agitata anus, ut Samuelem a mortuis evocaturam promitteret? Et sane, dignitatis insignibus omissis, fatendum est eam non potuisse propheticam animam evocare, sed nec alterius illius omnino, nec formicæ quidem, nec pulicis. Quippe in potestate dæmonum non sunt sive spiritus sive animæ, sed in solius Dei manu, qui omnium rector omnibus imperat. Quare ab inferis animas revocandi accersendique facultas soli divinæ naturæ tribuenda est. Sed industrius sane Origenes idololatriæ instrumenta vaticiniorumque, eorum præcipue quæ sunt mortuis evocatis, artes in ecclesiasticum chorum cum haberet in animo obtrudere, in sacram mentituram Scripturam. Quippe Scriptura aperte palamque dicente mulierem dixisse: Quem evocabo tibi? consilium Scripturæ in contrariam partem afferens, personam ait hæc dixisse Spiritus sancti. Deinceps raptim usque eo a veritate deflexit ut fanaticæ mulieris verba Spiritui sancto non vereatur impingere. Hæc cum disertissimis verbis impie effusiat, totum refert in Spiritum sanctum auditores, nomine fide digno persuadere conatus. Quæsitiv itaque, ut jam dixi, mulier, et quasi mortuos evocandi facultatem haberet, Quem, ait, evocabo tibi? Verum qui oracula consulebat, ut Samuel educeretur, petente, subdit: Et vidit mulier Samuelem; et sublata voce clamavit, dixitque principi: Cur sefellisti me? et tu es Saul. Postquam rex dixisset: Ne timeas, et, Quid vidisti? rursum pythonem habens mulier infert: Deos vidi ascendentes de terra. Cum vero tandem princeps interrogasset: Qualis est forma ejus? ad verbum ita affata est: Hominis recti ascendentis de terra; et ipse amictus est diploide. Quid præterea sacra Scriptura tradit? Et novit Saul quod Samuel esset hic, et inclinavit se super faciem suam

quin legendum sit ἐπισκυλῆσαι, vel ἐπεισχυλῆσαι, eodem fere sensu quo ἐπιτευχίζειν legitur col. 625, A. EDIT.

*in terra, et adoravit eum*⁸. Manifestum itaque est, nullibi omnino sacrarum litterarum seriem affirmasse per mulierem illam engastrimythum Samuellem evocatum fuisse. Sed illa quidem in primis per incitantem ipsam demonem dicit illum evocandum; deinde et deos ascendentes videre gloriosa, fraudulentè signa hominis tradebat, ut ex insidiis occuparet. Et demens Saul ex his quæ audierat, intellexit quod ille ipse esset Samuel.

IV. An ergo fides adhibenda sit vel a dæmone vexato Sauli, quasi veram exactamque cognitionem haberet, vel dæmoni de semet gloriose loquenti promittentique ab inferis justorum animas educturum, inter nos ipsos diducemus, discernamusque hæc et similia hoc modo intelligere, quam vanum impiumque sit, o optime hominum Eutropi. Mirum enim quantum a veritate, ut videtur, Origenes aberraverit. Et si Dominus noster Jesus Christus de diabolo dicat^{9, 10}: *Ipse homicida erat ab initio, et in veritate non stetit; quoniam veritas in ipso non erat. Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quoniam mendax est, et pater ipsius: quid hic, ais, Origenes? Prius enim interrogandus es: Hæc quæ Salvator dixit vera sunt, an respondens contrarium dices? Itaque si verba Domini de more vera sunt, ergo dæmon audacter insolens mentitus est. Verum si dæmonis sermones veritati non absonos definis, mendacem Dominum utique audes demonstrare. Videsne quam inculcas sententiam, quæ absurda ineptaque contineat? Quandoque enim dæmones ad veritatem dicendam vi compelluntur doloribus torti: verumtamen nihil usquam voluntarie sine mendacio dixerint. Tamen si quis dæmonem justos ab inferis evocare affirmabit, quomodo manifestum non erit, fraude mendacium obrudere, illo animo ut aliquem præcipitem actum consternat? Ita est, ait: At illa dæmon nullus effatus est, sed narrans scriptoris vox; sermonum vero scriptorem esse Spiritum sanctum, et non hominem credimus. Forte seriei narrationis pugnantia in medium afferre non plane intelligis? Rectius itaque, qui paulatim ad omnifarios sermones animum intendere noverunt, tradidisse narrativam scriptoris locutionem, quæ videbatur facere vel dicere oracula, petenti Sauli engastrimythum, de ea videlicet auctor narrans ejusque ad verbum sermones exponens, inquit: *Et dixit mulier: Quem evocabo tibi?* Quis ita vecors et stolidus erit, ut simulet se minime capere, voces has scriptoris minime esse, sed mulieris a dæmone vexatæ? Certe si quid in hac re verum sincerumque sit, perspicere debemus, narratio illud tantum habuit: *Vidit mulier Samuellem*. Hæc porro ita prosecutus est scriptio, quasi ad minime ignaros de dæmoniaca loqueretur. Neque enim dubium esse debet, dæmonem qui pio-*

τούτοις διαγορεύει ἡ θεία Γραφή; Καὶ ἔγνω Σαούλ, ὅτι Σαμουὴλ ἐστὶν οὗτος, καὶ ἔκυψεν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ προσεκύνησεν αὐτῷ. Φαίνεται τοίνυν ὡς οὐδαμῶς τὸ παράπαν ἡ τοῦ θείου γράμματος ἐφησεν ἐκδοχὴ τὸν Σαμουὴλ ἀνῆλθαι διὰ τῆς ἐγγαστριμύθου· ἀλλ' αὐτὴ μὲν προηγουμένης διὰ τοῦ ἐκθακχεύοντος αὐτῆς [f. αὐτῆν, v. ἐν αὐτῆ] δαίμονος ἀποφθέγγεται δεῖν ἀνάγειν αὐτόν· εἶτα καὶ θεὸς ἀνιόντας ἐπικομποῦσα θεωρεῖν, ἀπάτη μὲν ἐδίδου τὰ σημεῖα τάνδρῶς εἰς ἐνέδραν· ὁ δὲ παράφρων ἔγνω Σαούλ ἐξ ὧν ἀκήκοεν ὡς αὐτὸς οὗτός ἐστι Σαμουὴλ.

IV. Εἰ δὲ δεῖ πιστεῦναι ἢ τῷ δαιμονιζομένῳ Σαούλ, ὡς ἀληθῆ γνῶσεως ἠκριβωκῶτι κατὰληψιν, ἢ δαίμονι καυχωμένῳ καὶ ψυχὰς ὑπιοχουμένῳ δικαίων ἐξ ἔδου μεταπέμπεσθαι, κρίνουμεν παρ' ἑαυτοῖς ὅσης ἂν εἴη γε δυσφημίας ἀνάπλευα, ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα νοεῖν, ὧ κράτιστε ἀνδρῶν Εὐτρόπιε· πολὺ γὰρ, ὡς εἴκεν, Ὀριγένης τῆς ἀληθείας ἐσφάλη· καίτοι τοῦ Δεσπότης ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ περὶ τοῦ διαβόλου διαβρῆθην εἰρηκῶτος· Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστηκεν, ὅτι ἀλήθεια οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ. Ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, ὅτι ψεύστης ἐστὶ καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Τί τοίνυν φῆς, ὧ Ὀρίγενε; ἀνάγκη γὰρ ἐρεῖσθαι σε πότερον, ἀληθῆ ταῦτά ἐστιν ἢ περὶ φρασεν ὁ Σωτὴρ, ἢ τοῦναντίον ἀνυποφέρων ἐρεῖς; Εἰ μὲν οὖν ἀληθεῖς οἱ τοῦ Κυρίου τυγχάνουσι λόγοι, εὐλοβῶτως, ὅρα ὁ δαίμων ψεύσατο θρασυνόμος· εἰ δὲ ἀψευδῆ τὰ τοῦ δαίμονος ὀρίζη ῥήματα, ψεύστην ἀποφῆναι τὸν Κύριον ἔχειρεῖς· ὁρᾷς εἰς ὅσην ἐκπέπτωκεν ἀτοπίαν ὁ παρὰ σοὶ δογματιζόμενος ὄρος; Ἄκουτες μὲν γὰρ ἐσθ' ὅτε τάληθῆ λέγειν οἱ δαίμονες ἀναγκάζονται στρεβλοῦμενοι τοῖς πόνους, οὐ μὴν ἐκόντες ἀψευδῶς εἰποῖεν ἂν οἷόντων. Εἰ δὲ δεῖ (f. δη τοῦ δεῖν) καὶ δικαίως ἀνάγειν ἐξ ἔδου τοῦτου ὀριεῖται τις ἀμελητῆ, πῶς οὐκ ἂν εἴη γε σαφὲς ὡς ἀπάτη τὸ ψεῦδος ἀντεισάγει, βουλομένης ἐκτραχηλίσαι τινά; Ναι, φησὶν, ἀλλ' οὐκ ὁ δαίμων ταῦτα εἶρηκεν, ἀλλ' ἡ διηγηματικὴ τοῦ συγγραφέως φωνή· συγγραφεὺς δὲ τῶν λόγων εἶναι πεπίστευται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' οὐκ ἄνθρωπος. Εἴτ' οὐ νοεῖ πῶς ἐναντία φαίνεται τῆ τοῦ διηγῆματος ἐκδοχῆ; Κάλλιον οὖν ἴσασιν οἱ πανταλοῖς σχολαιότερον ὀμιλήσαντες λόγοις, ὡς ἡ διηγηματικὴ τοῦ συγγραφέως ὀμιλήσασα ταῦτα ἐξέδωκεν, ἢ περὶ δόκει πράττειν ἢ λέγειν τῷ μαντευομένῳ Σαούλ ἡ ἐγγαστριμύθος· ἀμέλει περὶ ἐκείνης ἐκδιηγούμενος ὁ συγγραφεὺς, καὶ τοὺς λόγους αὐτῆς ἐπὶ λέξεως ἐκτιθέμενος, εἶρη· Καὶ εἶπεν ἡ γυνὴ· Τίνα ἀναγάρῳ σοι; Τίς δὲ οὕτως εὐθήσης ἐστὶν ὡς ὑποκρίνεται [f. ὑποκρίνεσθαι] μὴ νοεῖν, ὅτι αὐτὰ μὲν τοῦ συγγραφέως οὐκ εἰσὶ φωναί, τῆς δὲ δαιμονώσεως εἰσὶ γυναικῶς; Ἀλλὰ μὴν εἴγε δεῖ φιλαλήθως εἰπεῖν, ἡ διηγηματικὴ τοῦτου (f. τοῦτου) εἶρησε μόνον, ὡς, Εἶδεν ἡ γυνὴ τὸν Σαμουὴλ· οὕτως δὲ ταῦτα ἔγραψεν ὡς πρὸς εἰδῶτας περὶ δαιμονώσεως ὀμιλῶν. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀμφισβητεῖν, ὅτι δαίμων οὐκ ἀνάγει ψυχὴν οὐδενός, δὲ, ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν ὀριζόμενος ἀνθρώπων, ἐλαύνεται, πυροῦ-

⁸ I Reg. xxviii, 12-14. ^{9, 10} Joan. viii, 44.

ται, μαστίζεται, καὶ φεύγει τὸ σκῆνωμα προλιπών· ἀλλ' εἶδεν ἡ παραπλήξ ὡς ἔπρεπεν αὐτῇ τὸ σχῆμα τῆς πεφαντασιοκοπημένης ἕψεως. Ἐβωθε γούν ὁ θῆρ εἰς πολυπροσώπους ἑαυτὸν ἐξαλλάττειν ἰδέας· ἵνα δὲ κατὰ τὸν ἀγιοφανῆ Παύλον ἀποφθεγξάμενος εἰποιμ' ἄν· Αὐτὸς γὰρ ὁ Σατανῆς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός· οὐ μέγα γούν εἰ διαλεγόμενος ἔταξε μὲν καὶ τότε τὸ χωρίον, οἰόμενος ἐκ τούτου περιγράφειν τοὺς τὴν ἀλήθειαν ἀντεισάγοντας, ἀτεχνία δὲ μᾶλλον ἢ τέχνη δοκῶν ἀνασκευάζειν αὐτῷ προσετέθη.

V. Καὶ διατί, φησίν, οὐκ εἴρηται, *Εἶδεν ἡ γυνὴ δαιμόνιον ὃ προσεποιεῖτο εἶναι Σαμουήλ*, ἀλλὰ γεγράφθαι πρὸς ἐπὶ τούτοις ἔφησεν, *Ἔγνων Σαούλ, ὅτι Σαμουήλ ἐστίν*; Ἔπειτα πάλιν ἐπιφέρει προῖών· *Εἰ μὴ ἦν Σαμουήλ, ἔδει γεγράφθαι· Καὶ ἐνόμισε Σαούλ εἶναι αὐτὸν Σαμουήλ· νῦν δὲ γέγραπται· Ἔγνων Σαούλ· οὐδεὶς δὲ ἔγνω τὸ μὴ ὂν· Ἔγνων οὖν Σαούλ, ὅτι Σαμουήλ ἐστίν· Ἐπεσεν ἐπὶ πρόσωπον ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ προσεκύνησεν αὐτῷ*. Ἴνα δὲ μὴ παρεκθᾶς ἐφ' ἕτερα τῶν παραδειγμάτων, ἐξ αὐτῶν ὧν ἔγραψεν, ἐνταῦθα ποιήσομαι τὴν ἐρώτησιν· εἶθ' οὕτως ἐπὶ τὰ λοιπὰ βαδιοῦμαι παραδείγματα. Καὶ μοι λέγε πρὸς Θεοῦ· Τί φῆς, ὦ Ὀρίγηνες; πότερον ἡ γυνὴ τὸν Σαμουήλ ἀνήγαγεν αὐτῷ σώματι, ἢ τῷ γε σχήματι σκιογραφίας εἶδει περιβεβλημένον; Εἰ μὲν οὖν ἀσώματον ἀνήγαγεν αὐτόν, οὐκ ἄρα τὸν Σαμουήλ ἀνέστησεν, ἀλλὰ πνεύματος ἰδέαν· ὁ γὰρ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἡρμοσμένος οὗτός ἐστι Σαμουήλ ὁ ἄνθρωπος, ὁ κρασίν ἔχων ἐξ ἀμφοῖν ἀνάλογον· εἰ δὲ ἄσώματον αὐτὸν ἀνήγαγε τὸν ἄνδρα, πῶς οὐκ ἔωρακεν αὐτὸν ὁ Σαούλ; εἰ γὰρ ἦν αὐτοφει θεασάμενος αὐτόν, οὐκ ἂν ὡς ἀδλεπτῶν ἐξήταξε τὴν γυναῖκα, φάσκων αὐτολεξεῖ τό, *Τί ἔωρακας*; Οὐκοῦν εἰ μὲν ἄρατος ἦν, ἀναμφιλόγως ἀσώματος ἦν· εἰ δὲ ἀσώματος σχήματι διεφαίνετο, τί δήποτε τούναντιον ἔφραζεν ἡ πυθόμαντις, ἔωρακενά μὲν ἄνδρα δρθιον ἐκ τῆς γῆς ἀναβαίνοντα, διπλοῖδα δὲ, κατὰ τὸ πρόσθεν ἔθος, ἀναβεβλημένον; Ἄρα οὖν αὐτὰ τὰ πράγματα μάχεται σου τοῖς λόγοις, ὦ Ὀρίγηνες· ὁ μὲν γε Σαούλ οὐκ ἔβωθε ἔωρακώς ὡς περὶ φαντάσματος ἀοράτου διαλεγόμενος ἐπυθάνετο, τὸ, *Τί ἔωρακας*; εἰπών· ἢ δὲ τούναντιον ὡς αὐτὸν ἄνθρωπον ἰδοῦσα κέκραγεν· Ἄνδρα δρθιον ἀναβαίνοντα ἐκ τῆς γῆς· ὑπὲρ δὲ τοῦ πείσαι ὡς αὐτὸς ἄνθρωπός ἐστι, δίδωσιν αὐτῷ καὶ σημεῖον ἐπιφθεγξαμένη· *Καὶ οὗτος ἀναβεβλημένος διπλοῖδα*. Τί οὖν, ὦ τῆς ἀθεμίτου μαντείας ὑποθήμων, εἴπερ ἐτύγχανεν ἀνήρ, οὐκ εἶδεν αὐτὸν ὁ Σαούλ; ἔκτος εἰ μήτοις καὶ τὸ αἰσθητὸν ὄμμα τυφλώττειν αὐτὸν εἰποῖς, ὡσπεροῦν ἀμέλει καὶ τὸ τῆς ἐνοίας αὐτὸ τὸ νοητόν.

VI. Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖς ἀλισκόμενος εὐπετῶς· Αὐτὸ τὸ τῆς ψυχῆς ὄργανον ἀνθρωπομόρφον ἐσχηματίζεται κατὰ τὴν ὥραν, ἵνα ἐπιφανὲν ἐξείλη προφητικῶ μνημάτι τὸ μέλλον· οἶα δὲ κατὰ τοὺς ὕπνους ἐνίοτε

A rum hominum imperio subest, ejicitur, igne crematur, flagris cæditur et fugit, habitatione neglecta, ullius animam evocare. Sed vidit vesana, ut aptiori figura rem quam imaginatione sibi confictam conceperat, repræsentaret. Bellua namque se in multas variasque formas mutare consuevit, ut cum divino Paulo dicam : *Ipse enim Satanas transmutatur in angelum lucis* ¹¹. Nihil mirum itaque si is inter disserendum, locum hunc Scripturæ apposuit, ratus exquisitè describere eos qui veritatem assererent, cui id addidit, ut propriam confirmaret sententiam, etsi nulla arte.

V. Et quare, inquit, non dictum est : *Vidit mulier dæmonium, quod fingebat se esse Samuelem*; sed scriptum esse dein dicit : *Intellexit Saul quod Samuel esset* ¹²? Quibus paucis interjectis subdit : *Si Samuel non erat, scribendum omnino erat : Et putabat Saul illum esse Samuelem*. Nunc vero scriptum est : *Cognovit Saul*. Nemo autem cognovit id quod non est. *Intellexit itaque Saul, quod Samuel esset. Procidit pronus in terram, et adoravit illum*. Non aliunde petitis exemplis, sed ab iis ipsis quæ scriptis mandavit, hoc in loco interrogatione instabo. Tandem et reliquis utar exemplis. Effare ergo mihi per Deum, Quid hic ais, Origenes? Mulier evocavitne Samuelem una cum corpore, ac figura umbræ tantum imagine obvolutum? Si incorporeum illum evocavit, non ergo Samuelem, sed spiritus formam suscitavit : ex anima enim et corpore compositus ipse est Samuel; homo ex utrisque proportionè quadam constat. Si vero una cum toto corpore virum evocavit, quomodo non vidit illum Saul? quippe si oculatus testis ipse vidisset, non interrogasset mulierem, ac si non videret, illa ipsa verba enuntians : *Quid vidisti* ¹³? Itaque si oculorum effugit obtutum, absque dubio et corporis expers erat. Si corporis expers figura apparebat, ut quid pythomantis oppositum dicebat ¹⁴ : *Vidisse quidem hominem rectum e terra salientem pallio*, uti prius ab eo fieri consueverat, *amictum*? Res itaque ipsæ, Origenes, cum tuis sermonibus pugnant. Et Saul ipse cum nihil omnino aspexisset, tanquam de phantasmate invisibili sermonem habens, interrogabat, inquiens : *Quid vidisti*? Illa porro ac si hominem intuita fuisset, clamavit : *Virum stantem ascendentem de terra* : ut autem illi suaderet hominem esse, notas illius enarrat, subdens : *Et hic pallio amictus*. Quare igitur, o sacrilegæ vaticinationis præceptor, si vir erat, non aspexit illum Saul? nisi illi etiam oculos qui sensui subsunt, cæcutire velis affirmare, quemadmodum duntaxat et intellectus ea pars quæ intelligibile.

VI. Sed cum facili negotio refellaris, fortasse dicas, tunc organum animæ in speciem humanam efformatum fuisse, ut apparens prophetico vaticinio futura prædiceret : quemadmodum in somniis

¹¹ II Cor. xi, 14. ¹² I Reg. xxviii, 14. ¹³ *ibid.* 13. ¹⁴ *ibid.* 14.

quandoque et spiritus et animæ omnibus suis membris absolutæ, humanasque formas præ se ferentes, adveniunt; in quibus non una, sed varia indumenta conspicies, nec non cicatricum, typorum vibicumque, quin et plagarum et vulnerationum notas impressas. Si igitur animam tantum evocatam, non ipso corpore hominem decernis; quod etiam si volueris, Scripturæ series non concedet; tibimet ipsi pugnancia contrariaque loqui non percipis? Hocque tibi aliquis opponeret: Quare non dixit mulier: *Propheticam animam vidi*, sed oppositum, *virum erectum*? et eamdem, quam inuis rationem, quare Scriptura non ita effata est: *Vidit mulier dæmonium, quod fingeat se esse Samuelem*? Hac utique ratione ego tibi opponens objicerem: Quare evocata anima non dixit animam se vidisse, si res ita se haberet, quin contrarium, *hominem* et hunc *erectum*, quod habitudinis corporeæ, illiusque certæ figuræ signum est? Quippe mænas illa minime se vidisse affirmabat senem gibbosum, incurvum, sed stantem, intensum, directum, juvenili ardore bellum ambientem, ad nequitias promptum, vesano Sauli fraudem faciens; atque illud suadebat argumento, quod homo esset qui ascendebat e terra, eumque diploide amictum fatebatur. Quid igitur quispiam hic dicere posset? si vir ille prodiens, ipso emergeret corpore, nonne eum Saul vidisset, neque ab alio quis is esset, quasi cæcitate percussus, conaretur perdiscere? Igitur res ipsa clamat eum hominem non fuisse, sed umbram, ut videtur, obscuram et fallacem, neque enim oculos fugisset. Et si opinaris, Origenes, animam Samuelis illic fuisse, quare umbra illa obvoluta diploide apparebat? Manifestum equidem est vestes, indumenta, nec non involucria corporibus potius, quam animabus convenire. Etenim non existimo te urbane faceteque respondentem etiam per simulationem dicturum, diploidem illam tot annis in sepulcro ad illam diem conservatam, ut prophetæ anima vestiretur, nec nuda hinc inde aberrans degeret. Et sane diceret quispiam nullum ignorare, sanctis e cælo indumenta parari, nulli corruptioni obnoxia, claris luminibus late splendens, non male textoris pectine percussa. Verum si Samuelis animam spectrum illud fuisse statuis, asserisque vestem tantum intellectu prehensam fuisse, ut illius cæremonia ratio manifestaretur; utraque vero hæc intelligibilium rerum propria sunt: convincitur nihil sanum verumque mænadem illam effutiisse. Res enim aliter ac se habebant enuntiabat, eorum nomina quæ sub sensu cadunt invertens, et intellectualia manifestans. *Virum* itaque *erectum* appellans, et textile involucri indumentum manu factum, quod non videbatur, ex contrariis spiritum imaginatione tantum perceptum inferebat.

VII. Eia dic ergo, o optime dogmatista, quomodo cognovit Saul illum fuisse Samuelem, quando nec umbræ quidem minimam partem, tantum

Α πνεύματα καὶ ψυχὰς τοῖς ἀνθρώποις ἐφίστανται παμμελεῖ, τοὺς ἀνθρωπεύους ἐπιδεικνύμεναι χαρακτήρας· οὐ μὴν ἀλλὰ γε καὶ διάφορα καὶ ποικίλα φοροῦντες ἐσθήματα, καὶ σημασίας οὐλῶν, ἢ κτύπων, ἢ μωλώπων ἐπιφερόμενοι, καὶ πληγῶν, ἢ τρώσεων. Εἰ τοίνυν ὀρίξῃ ψυχὴν ἀνῆχθαι μόνον, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπων αὐτῷ σώματι (οὐδὲ γὰρ εἰ βούλει δίδωσι σοι τὴ γράμμα), μαχόμενα μὲν ἑαυτῷ θεσπίζων οὐκ αἰσθάνῃ; Σαυτὸν (3^ο) δὲ τοῦτο τις ἀνθυποφέρων ἐρεῖ σοι· Τί δήποτε οὐκ εἶπεν ἡ γυνή, *Προφητικὴν εἶδον ψυχὴν*, ἀλλὰ τοῖναντίον, *ἄνδρα ὄρθιον*; ᾧ γὰρ ἐφησθα *τρόπων*, καὶ διατὶ λέγων οὐκ εἰρηται· *Εἶδεν ἡ γυνὴ θαιμόνιον ὃ προσεποιεῖτο εἶναι Σαμουὴλ*; Τοῦτω τῷ λόγῳ φαίην ἂν ἀνθυπενέγκας ἔγωγε· Τίνος ἕνεκα, ψυχῆς ἀναχθείσης, οὐκ εἰρηκεν ἑωρακέναι ψυχὴν, εἴπερ οὕτως εἶχεν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐναντίων *ἄνδρα*, καὶ τοῦτον *ὄρθιον*, ὅπερ ἐστὶ γνῶρισμα σωματικῆς εὐεξίας; οὐ γὰρ ἀμφικυρτον, οὐδὲ κεκυφῶτα γέροντα θεωρεῖν ἔφασκεν ἡ μαινάς, ἀλλ' ὄρθιον, ἐντεταμένον, ἀπηυθυμένον, εἰς πόλεμον αἰεὶ νεάζοντα, περὶ τὰς τῆς κακίας ἀναδόσεις· ἀπάτη δὲ τὸν ἔκφρονα δαλεάζουσα, σημεῖον μὲν ἔπειθεν αὐτὸν, ὡς ἀνθρώπος ἐστὶν ὁ ἀνὴρ ἐκ τῆς γῆς, ἀναβεβλήσθαι δὲ αὐτὸν ἔφαινε διπλοῖδα. Τί οὖν (εἰποῖ τις ἂν); εἴπερ αὐτῷ σώματι προκύπτων ἐτύγγανεν ἄνθρωπος, οὐκ ἂν ἑώρακεν αὐτὸν ὁ Σαουλ, ἀλλὰ παρ' ἐτέρου βούλεται μαθεῖν ὁποῖός ἐστιν, ὡς ἀορατὰ πληγῆς; Οὐκοῦν αὐτὰ τὰ πράγματα κέκραγεν, ὡς ἀνθρώπος μὲν οὐκ ἦν, ἀλλὰ σκιά τις, ὡς εἰκεν, ἀφανής· οὐ γὰρ ἂν ἀόρατος ἦν. Εἰ δὲ νομίζεις, Ὀρίγηνες, ὅτι ψυχὴ τοῦ Σαμουὴλ ἐτύγγανεν αὐτόθι, διατὶ διπλοῖδα περιβεβλημένον ἑωρᾶτο τὸ φάσμα; Προδήλιον γοῦν ἐκφαίνεται σημασία, ὡς ἅπαντα τὰ τῆς ἐσθῆτος ἐνδύματα καὶ σκεπάσματα σώμασι πλέον, ἀλλ' οὐ ψυχαῖς ἀρμόττει· οὐ γὰρ οἰομαί σε φῆσαι (I. φησεῖν) μεθ' ὑποκρίσεως ἀστεϊζόμενον, ὅτι μεμνήσκην ἡ διπλοῖς ἐπὶ τοῦ τάφου τοσοῦτοις ἔτεσιν ἄχρι τῆσδε τῆς ἡμέρας, ἵνα ἡ ψυχὴ τοῦ προφήτου φορῆ, μὴ πη ἄρα γυμνὴ βαδίζουσα διάγοι· καίτοι γε φαίη τις ἂν, ὡς οὐδεὶς εἰκεν ἄγνοεῖν, ὅτι τοῖς ἁγίοις ἀδιάφθορα πάρεστιν οὐρανθεν ἐνδύματα φεγγυόλοις ἐκλάμποντα μαρμαρυγαῖς, ἀλλ' οὐκ ἐσθῆτος ὑφάσματα ποικίλοις εὐδιάφορα. Εἰ δὲ τὴν τοῦ Σαμουὴλ ὀρίξῃ ψυχὴν μὲν εἶναι τὴν ὀφθεισαν, ἱμάτιον μέντοι φῆς ἑωρᾶσθαι κατ' ἐννοιαν, ἔν' ὃ τῆς ἱερουργίας ἐκδηλος εἶη τρόπος (ἀμφοτέρα δὲ ταῦτα νοητῶν ἐστὶ πραγμάτων ἴδια), συνέστηκεν ὡς οὐδὲν ὑγιές, οὐδὲ ἀληθῶς ἀπήγγειλεν ἡ μαινάς· ἕτερα γὰρ ἔλεγε παρὰ τὰ ὄντα, καὶ τῶν αἰσθητῶν ὀνόματα παραφέρουσα, καὶ τὰ νοητὰ διαδεικνύουσα πράγματα. Ἄνδρα γοῦν *ὄρθιον* ὀνομάζουσα, καὶ περιβολῆς ὑφαντὸν ἐσθῆμα χειρότευκτον, ἀόρατον, ἐκ τῶν ἐναντίων εἰσῆγεν πνεῦμα φαντασιῶδες.

VII. Εἰπέ τοίνυν, ὦ βέλτιστε δογματιστὰ, πῶς ἔγνω Σαουλ, ὡς αὐτὸς οὕτως ἐτύγγανεν Σαμουὴλ, ὅτι νῆκα μὴδὲ σκιάς εἶδε μῦριον, οὐκ ὅπως ἀνδρὸς ἰδέαν;

(3^ο) *Σαυτόν*. Sic impr., prave. Legendum prorsus videtur *ταυτόν*, ut pag. 644, B. Edit.

'Ἄλλ' οὐκ ἐρυθρίαις εἰρηκῶς, "Ἐδεῖ γεγράφθαι, *Kai A* ἐνόμιζε Σαούλ εἶναι αὐτὸν Σαμουήλ, νῦν δὲ γέγραπται, "Ἐγὼ Σαούλ; Εἶτα ὅτι μὲν ὁ δαιμονιζόμενος ἔγνω παρὰ δαιμονώσης ἀκούσας, ἄνω καὶ κάτω λέγεις· ὅτι δὲ οὐδὲν οὐδὲ ὅλως θεάσατο, σιγῇ τὸ γράμμα κρύπτεις· οὐδαμῶς δὲ δὴ παραφέρεις ἐν μέσῳ τὸν Ἐλεγγον, ἀφελείς μὲν οἰόμενος ἐξαπατᾶν ἀνθρώπους, εὐρημα δὲ μαντείας ἐπιτελιζέειν ἄπασιν ἀσεβοῦς· ἡ γάρτοι τοῦ δαιμονιζομένου γνώσις ἀξία τοῦ κηρύγματος ἐτύγχανεν ἐκείνης τῆς καὶ τοὺς λόγους αὐτῷ διακονούσης. Ἄλλ' ἐπιστήμη καὶ συνέσει φαίης ἂν ὡς ἔγνω μὴ θεασάμενος, ἀλλ' οὐκ ἐνόμισεν· ἕκαστος γοῦν ἀνθρώπων ἀκοῇ μᾶλλον ἢ ὄψει πρᾶγμα παραλαβὼν οἰεταὶ καὶ νομίζει, τὸ σαφές οὐκ εἰδώς, ἄλλως τε καὶ ὑπὸ δαιμονώτους ἀκοῇ προσώπου· μόνα γὰρ τὰ τοῦ Θεοῦ βεβαιοῦνται βήματα πρὸς ἀκριθῆ κατὰληψιν καὶ πίστευσις ὀχυρότητα. Καὶ μὴν εἰ περὶ τῶν ἀνθρώπων ἔφησεν ὁ μελογράφος, "Ἐγὼ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἀνθρώπος ψεύστης, πόσω γοῦν δὴ μᾶλλον εἰ περὶ γυναικὸς ἐκδηγῆται τις ἐκφρονος; Εἶτα λέγεις, ὅτι οὐδεὶς ἔγνω τὸ μὴ ὄν, οἷα μειρακίους ἀντικρυς ὀμιλῶν. Εἰπέ τοίνυν, πῶς ἔγνω τὸ ὄν, εἴπερ αὐτὸς οὐκ θεάσατο πυνθανόμενος, οὐ τὸν ἄνδρα τὸν ἔβριον, οὐ τὸ Ἐφοῦδ ὃ περιείχεν, οὐ τὸ ἀρχιερατικὸν ἱμάτιον, ἀλλ' οὐδὲν οὐδαμῶθεν ὄρων ὑποκένους ἀνεβρίπιζέτο λόγους, ὡς περὶ οὐκ ἀμέλει καὶ σὺ κουφολογία τοὺς ἀστάτους ἀναπεροῖς; Ἄλλ' ὁ μὲν ἱστοριογράφος ὄνομα προθεῖς ἐγγαστριμύθου, πρῶτον ἐδήλωσε τὸ πρόσωπον, ὀπιούνησιν, ἐμμανές· εἶθ' οὕτως αὐτῷ [f. αὐτό] τὴν ὀπασίαν ἐωρακέναι διέγραψεν, ὡς πρέπει τοῖς εὐ φρονούσι περὶ τοῦ παραπεπληγμένου νοεῖν· οὐδεὶς γὰρ ἂν ὑπολάβῃ (f. ὑπολάβοι) φρενοβλαθῆ τινα, τὰ δέοντα θεωρεῖν. Ὁμοίω δὲ τρόπῳ καὶ τὸν ἐκφρονα Σαούλ ἔφησεν ἐγνωκέναι μαντευομένῳ [f. μαντεύμενον], ὡς ἀξιον ἂν εἴη περὶ ἐκείνου νοῆσαι, τοῦ τοσαύταις ἐτῶν περιύδοις ἐλαυνομένου πικρῶς ὑπὸ τοῦ δαίμονος.

peteret, dixerat cognovisse; quemadmodum de eu qui tot animorum conversionibus a pessimo dæmone correptus agitabatur, æquum erat discernere.

VIII. Ἄλλὰ μὴν ὅτι γε ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, αὐτὰ τὰ πρᾶγματα βοῶς ἀφίησιν ἐναργεῖς. Ἴνα θε καὶ ἀφ' ἐτέρου τὰ ὅμοια συστήσαιμι παραδείγματος, φέρε τὴν ἐπὶ Ἠλίου τοῦ προφήτου προάγωμεν ἱστορίαν, ὅπηνίκα τὸν ἀριθμὸν ἡξίου μὲν ἐν θυσίᾳ τὴν ἑκατέρωθεν ἀνεξετάζεσθαι τάξιν, μηδένα δὲ πῦρ ἐπάγειν, ἀλλ' εὐχαῖς ἐπάγεσθαι πυρὸς ἐπιφορᾶν, ἵνα ἐκ τοῦ κατακομπαζομένου μετεώρου οὐρανὸθεν ἐκδηλος μὲν ἂν εἴη πᾶσιν ἐπακοῦσαι δυνάμενος ἐν φλογὶ πῦρ ἀποστέλλειν Θεός; ἐκ δὲ τούτου διαγιγνώσκηται τίς ἡ τοῦ κρείττονος ἐξουσία, καὶ πᾶσι φανερὸν ἂν εἴη γε τὸ ἀμεινον. Ὡς οὖν ἐπέτατε πρῶτους ἐπιτελεῖν ἐκείνοις, οἱ μὲν ἐπιλεξάμενοι βοῆδιον ἐμελιζόν κλωθῶτως, ἐπικαλούμενοι δὲ δὴ τὸ τετράμορφον ἐμμελέτημα τοῦ καλουμένου Βάαλ, οὐδὲν ἤττον ἐπραττον, οὐδὲν οὐδαμῶς· ἀλλὰ γε καὶ κατετέμνοντο κατὰ τὸ ἔθος αὐτῶν μαχαίραις, ἔφη, καὶ σειρομάσταις ἕως ἐαχύσεως αἱματος· εἶτα ἐπὶ τούτοις ἡ διηγηματικὴ τοῦ συγγραφέως ἐπιφέρει βοή· *Kai* προσηύτευσεν

abest ut formam hominis aspexerit? Nec erubescis cum dicis scribendum fuisse : *Et putabat Saul illum esse Samuelem*; cum scriptum sit : *Cognovit Saul?* Sub hæc, quod a dæmone vexatus a dæmoniaca audiens cognoverit, ubique decantas; quod vero nihil omnino uspiam viderit, silentio præteris, neque reprehensionem ullam in medium affers, id in animo habens ut simplices homines fallas, omnibusque novam impiamque divinationem inculces. Dæmoniaci quippe cognitio illius quæ et verba ipsi subministrabat præconio digna erat. Dices illum scientia quadam prudentiaque quod non viderat cognovisse, sed non fuisse opinatum. Namque quilibet homo qui auditu potius quam oculis rem aliquam acceperit, cum verum non cognoscat, opinatur et credit, atque præcipue, si a dæmoniaca persona illam hauserit. Sola etenim divina verba ad exquisitam comprehensionem et fidei munimentum firmitatem habent. Nam si de hominibus carminum scriptor scripsit¹⁵ : *Ego dixi in excessu meo : Omnis homo mendax*, de muliere demente sane multo aptius dici poterit. Dices præterea neminem nosse quod non est; quasi cum puerulis sermonem consereres. Dic igitur quomodo cognovit id quod erat, si ipse jam interrogans non viderat, neque hominem erectum, neque Ephod quod continebat, non summorum sacerdotum vestem, sed nihil usquam conspiciens vanis sermonibus jactabatur, quemadmodum et tu non minori orationis vanitate parum firmos commoves. Sed historiæ quidem scriptor, Engastrimythi nomine apposito, primum personam qualis esset, furiis videlicet agitatum, significavit. Deinceps ipsi spectrum quod viderat exposuit ea ratione, qua mentis compotes de exordibus debent judicare : nemo enim existimare potest aliquem mente captum videre ea quæ oporteat. Similiter et dementem Saulem, dum vaticinium peteret, dixerat cognovisse; quemadmodum de eu qui tot animorum conversionibus a pessimo dæmone

VIII. Et hæc in se habere res ipsæ clamant clarissima voce. Verum ut et alio exemplo rem mihi propositam confirmem, age Eliæ prophetæ historiā in medium afferamus¹⁶, cum vellent numero in sacrificio partis utriusque præstantiam dijudicare, nullumque audere ignem injicere, sed precibus illum in cælo conceptum subijcere, ut inde demisso cælitus signo, quo liceret gloriari, pateret omnibus Deus, qui posset et exaudire et ignes suscitatos depellere, ex quo potioris dignitas elucesceret, et quod melius erat appareret. Ubi vero primum illis ut opus perficerent imperavit, illi selectam buculam more suo discerpebant in partes, et invocato non indiligenter quadriforme Baalis numine, nihil minus operabantur, nihil omnino. Addit¹⁷ : *Et incidebant se ex more gladii et siromastibus ad effusionem usque sanguinis*. Subdit his auctor illius narrationis¹⁸ : *Et prophetabant quousque præteritit vespera*. Cum itaque Scriptura non expo-

¹⁵ Psal. cxv. 11. ¹⁶ III Reg. xviii, 19-26 ¹⁷ *ibid.* 28. ¹⁸ *ibid.* 29.

uerit verane an mendacia prophetarent, idoneo illos prophetas fuisse veraces aliquis contenderet? Scilicet dicendum erat, ut Origenes ipse determinat, prophetabant ut ipsi opinabantur, non nisi mendacia conflantes. Neque enim fas erat in ipsis incidere præsgitionem; et tamen extricato claroque scribit sermone: *Et prophetabant quousque præteritit vespera*. Nonne ipsa rerum eventorumque consequentia hæc illis similia comprobantur? Et enim si amborum idem est auctor, unum etiam ex utrisque sensum elicere consequens est. Sed quemadmodum hic idololatrarum præfixo nomine id nobis innuit de illis ita sentiendum esse, scilicet pseudopphetas fuisse omni prænotione destitutos; sic et ibi personis dæmone agitatæ præpositis sacrilegique vaticinii facinoribus, per reticentiam quid de amentibus illis prudentes sentire deberent manifestavit.

IX. Sane si vellem rerum similium testimonia afferre, deficiet fortasse tempus dicentibus: satis vero erit, si alterum hujus rei exemplum adducam. In Exodi ergo historia habetur¹⁹, Moysi Aaronique Dominum ipsum præcepisse ut ante Pharaonem in terram baculum dejicerent, qui commutata forma in eorum conspectu prodigio horribili Ægyptios deterreret. Quod ubi maxima omnium admiratione factum esset, princeps sine consilio amentia delusus vocavit una simul omnes et sapientes et incantatores Ægypti: *Et fecerunt etiam incantatores Ægyptiorum, dixit, per incantationes similiter; projeceruntque singuli virgas suas, et factæ sunt dracones: et devoravit baculus Aaronis virgas illorum*²⁰. Refertur præterea²¹ Ægyptiorum incantatores similiter sanguinem et ranas fecisse²². Cum igitur ratio neque hic singulorum actus subdividat, sed similiter incantatores fecisse fateatur; ideo nec licet quæ a magis confecta sunt, illis quæ a Moysæ similia esse? Nequaquam, dicit quis, cum nec fas sit dicere curiosa isthæc et superstitiosa a Deo factis rebus assimilari. Quæcunque Moyses exsequabatur, veritatem præ se ferebant: at quæ incantatores ordiebantur, imaginatione tantum visum fallebant; quippe rerum imbecillitate satis abunde mendacium eludebatur. Quandoquidem, qua ratione una virga derepente omnes illas et multas devoravit? Neque fas est animo concipere quomodo illi ex rebus inanimatis possent facere uno impetu ut essent animatæ. Tunc enim nobis essent fortasse potiores, qui lignis emortuis animam indere haberent in facultate. Nec Moyses ipse quidpiam quod esset admiratione dignum præstabat, si illis similia perpetrabat. Quare æquum est hæc nullius esse momenti ostendere ipsius Scripturæ verbis. Nam si Deus, ut Ægyptiorum injurias propulsaret eosque puniret, omnes aquarum fluctus ut in sanguinem commutarentur imperabat; si similes plagas accipientes, ductus aquarum in sanguinem

ἄως παρήλθε τὸ δειλινόν. Ἐπεὶ τοίνυν οὐ διέστειλε τὸ γράμμα, πότερον ἀληθῆ προφήτευσον ἢ ψευδῆ, παρὰ τοῦτο φαίη τις ἂν ἐκείνους εἶναι προφήτας ἀληθεῖς; Ἐδεῖ γὰρ εἰρηκεῖναι κατὰ τὴν Ὀριγένους ἀπόφασιν, Προεφήτευσον ὡς ζῶντο τὸ δοκεῖν, μὴδὲν ἀληθὲς λέγοντες (ἐπεὶ μὴδὲ θέμις ἐμπολιτεύεσθαι ἐν αὐτοῖς πρόγνωσιν), ἀλλ' οὐκ ἀνεπιπλόκην καὶ καθαρὰ προφωνῆσαι λέξει. Καὶ προεφήτευσον ἄως παρήλθε τὸ δειλινόν. Ἀρ' οὖν ἀκολούθως ἐκ τῆς αὐτῆς τοῦ γράμματος ἱστορίας ἐστὶν ἰδεῖν, ὅτι ταῦτα ἐκείνους ἐπέοικεν· εἰ γὰρ ὁ αὐτὸς ἐστὶν ἐκατέρων ὁ συγγραφεὺς, ὁμοίον ἐξ ἀμφοῖν ἀνάγει τὸν νοῦν. Ἄλλ' ὡς περ ἐνταῦθα τὸ τῶν εἰδωλολατρῶν ὄνομα προτάξας, ἐδήλωσε κατὰ ἔννοιαν, ὅτι χρῆ περι τούτων ὑπολαμβάνειν ὡς εἰσὶ ψευδοπροφῆται λειπόμενοι προγνώσεως οὕτω χάκει πρόσωπα δαιμονιζόμενα προτάξας, καὶ μαντείας ἀθεμίτου δράματα, κατὰ ἀποσιώπησιν ἐμήνυσσε τί δέοι περι τῶν ἐκφρόνων δοξάζειν τοὺς ἔμφρονας.

IX. Ἄλλὰ τὰ τοιαῦτα μὲν εἰ παραφέροιμι μαρτυρία, τάχα ἴσως ὁ χρόνος ἡμᾶς ἐπιλείψοι λέγοντας· ἄλλην δὲ μίαν παραδειγματος εἰκόνα προθεῖς ἀρκεσθήσομαι. Τοιγαροῦν ἐν τῷ τῆς Ἐξόδου κατασεσῆμανται γράμματι, πῶς ἐπέταττεν τοῖς ἀμφὶ Μωσέα καὶ Ἀαρῶν αὐτῶν ὁ Κύριος εἰς ἔδαφος ἐκρίψαι τὴν ῥάβδον ἀντικρῶ Φαραῶν, ἵνα εἰς ὄψιν ἀμείψασα τὸ σχῆμα σημειῖν καταπλήξῃ φοβερῶ τοὺς Αἰγυπτίους. Ὡς δὲ τοῦτο ἐγένετο παραδόξως, ὁ δυνάστης ἀνόλαφρ-ναχιζόμενος ἀβούλῳ, συνεκαλέσατο μὲν ὁμοίως τοὺς σοριστάς καὶ τοὺς φαρμακοὺς Αἰγύπτου· Ἐποίησαν δὲ καὶ οἱ ἐπασιδοὶ τῶν Αἰγυπτίων, ἐφη, ταῖς φαρμακείαις αὐτῶν ὡσαύτως, καὶ ἐρήψεν ἕκαστος τὴν αὐτοῦ ῥάβδον, καὶ ἐγένοντο δράκοντες· καὶ κατέπιεν ἡ ῥάβδος Ἀαρῶν τὰς ἐκείνων ῥάβδους. Ἐτι γὰρ μὴ ἀναφερόμενόν ἐστιν, ὡς αἵματα καὶ βατράχους ἐποίησαν ἐπασιδοὶ τῶν Αἰγυπτίων ὡσαύτως. Ἐπεὶ οὖν ἡ διηγηματικὴ μὴδὲ δεῦρο διαίρει φωνὴ τὰς ἐκατέρων τάξεις, ὡσαύτως δὲ καὶ τοὺς ἐπασιδοὺς ἐξεῖπε πεποικηκεῖναι, παρὰ τοῦτο φαίησιν ἂν, ὅτι τὰ δεδραμένα τοῖς φαρμακοῖς ὁμοία τοῖς διὰ Μωσέως γενομένοις ἐστίν; Οὐ μνοῦν, εἶποι τις ἂν, ἀλλ' οὐδὲ θεμιτὸν ἂν εἴη λέγειν, ὡς ἐξομοιοῦται τὰ περίεργα καὶ γούδη τοῖς οὐρανοῖς ἀπομιμήμασιν. Ὅσα μὲν γὰρ διὰ Μωσέως ἐπράττετο, τὴν ἀλήθειαν ἐκ τῶν ὁρῶμένων ἐξέφαιναν· ὅσα δ' οὖν διὰ τῶν ἐπασιδῶν ἐκατέ-
D τύετο, τὸ δοκεῖν ἐφάνταζε τὰς ὄψεις· αὐτοτελῆ γὰρ ἔλεγχον ἐκ τῆς ἀδρανίας ἐπεφέρετο τὸ ψεῦδος· ἐπεὶ πῶς ἡ μία κατέπιε ῥάβδος ἄφω τὰς πολλὰς ἐκείνας; Οὐδὲ γὰρ θέμις ἐστὶν ἐνοεῖν, ὡς ἐκ τῶν ἀψύχων ἐκείνοι ῥάβδους ἐμφύχους ἠδύναντο ἀποτελεῖν ἀθρώους· ἀμείνους γὰρ ἂν ἦσαν ἴσως ἡμῶν οἱ τὰ νεκρὰ δυνάμενοι ψυχῶσαι ζῦλα· τάχα δὲ οὐδὲ Μωσῆς παράδοξον ἐπράττεν ἂν οὐδὲν, εἰ τὰ παραπλήσια τούτοις εἰργάζετο. Καίτοι πῶς οὐ δίκαιον ἀδρανῆ φαίνειν αὐτὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Γραφικοῦ μηνύματος; Εἰ γὰρ ἀμύνόμενος τοὺς Αἰγυπτίους ὁ Θεὸς, ἅπαντα μὲν ἐπεκλήυετο τὰ βεῖθρα τῶν ὑδάτων εἰς αἷμα μεταβάλλεσθαι τιμωρίας χάριν· εἰ (f. oi) δὲ τοιαύταις αἰχιζόμενα

¹⁹ Exod. vii, 10. ²⁰ ibid. 11, 12. ²¹ ibid. 22.

²² Exod. viii, 7.

πληγῆς εἰς αἵματος ἰδέαν ἀμείβουσι τοὺς ὄχτους ἄσασύτως, αὖθις ἐπιτεχνόμενοι τὸ πάθος, ἕνεκα τίνος ἀξιοῦσι καὶ δέονται, πιεζόμενοι τῇ δίκη, καθαρισθῆναι τὰ κατὰ πᾶσαν Αἴγυπτον ὕδατα τῆς αἰμοφόρου μίξεως; Εἰ (f. ol) αὖ πάλιν ἀπειροπληθεῖς ἀφνω θεασάμενοι βατράχους, τί δὴποτε παραιτούμενοι τοὺς ὄχλους αὐτῶν, αὐθις ἐπλαττον ἄλλους, εἰ μὴ τῶν μὲν ἐν σκιᾷ καὶ φαντασίας εἶδει φαινομένων οὐκ ἐπεφρόντιζον, ὑπὸ δὲ τῶν ἄλλων ἔργῳ δεικνυμένων ἐλυμήναντο δεινῶς; Οὐδεὶς γὰρ ἀνέλοιτο τῷ πολεμίῳ πλήθει ἕτερον πιστιθέναί πλῆθος ἀναριθμητον, ἀντὶ τοῦ νεολέκτους στρατολογεῖν εἰς συμμαχίαν δορυφόρους· οὐδὲ ἐπεγεῖραι πυρετῶν πυρετῶν, ἀπαλλαγῆναι τοῦ πρώτου γλιγόμενος, οὐδὲ πληγῶν ἀφορήτων βίβλα μαστιζόμενος, ἔλλας ἑαυτῷ προσεπιφέρει πληγὰς, ἀνεθῆναι τούτων ἐφέσει καθαρά καὶ προσθεῖα καὶ δεήσει προσλιπαρῶν· ἀλλ' οὐδὲ τῶν οἴκοι πιμπραμένων, ἀντὶ τοῦ σθεσθήρια καταψεκάξεν ὄργανα, τούναντιον ἔλαιον ἢ πίτταν ἐπιχέων, εἰς ἀμετρον μὲν ὕψος ἐγείρει τὴν φλόγα, φλεγομένη δὲ μεῖζον τὸ πάθος αὖθις, καὶ πῦρ ἀρδεν γὰρ πυρὸς ἀπειροκάλως. Οὕτως ἄρα, δι' ὧν ἐφιλοτιμῶντο πράττειν οἱ φαρμακοὶ, διὰ τούτων ἐναργεῖς ἐξέφερον ἐλέγχους, ὡς οἰησικοπία φαντασιώδει ψυχαγωγεῖν ὄντο δεῖν ἑαυτοῦς. Ἔστι γοῦν αὐτόθεν οὐ χαλεπῶς ἰδεῖν, ὅτι καὶ νυνὶ πολλῶν πλείονα καὶ μεῖζονα τούτων ἐν τοῖς θεάτροις οἱ ψηφοπαῖκται δρώσιν εὐνοῦτως· ἀλλ' ὁμως αὐτοσχεδίῳ δυνάμει τούτων ἀντικρυς ἀλισκομένων ἑάτων· οὐδὲν ἦσαν ἢ διηγηματικῆ προγράφει φωνή· *Καὶ ἐποίησαν οἱ ἐπαιδοὶ τῶν Αἰγυπτίων ταῖς φαρμακείας αὐτῶν ὡσαύτως.* Ἔδει τοίνυν, ὡς ὁ δογματιστὴς ἐνομοθέτησεν Ὀριγένους, εἰπεῖν· *Ἐποίησαν δὲ τὰ παραλήσια τῷ δοκεῖν οἱ ἐπαιδοὶ τῶν Αἰγυπτίων· ἀλλὰ μὴ λέγειν, ὡσαύτως, ἵνα μὴ τινες ὑπολάβοιεν ἀν' ὡς ἐξ ὁμοίας ὁρμάται δυνάμει· εἰ γὰρ ὁμοία τοῖς ἀμφὶ Μωσέα πράττειν οἳοί τε ἦσαν, οὐκοῦν ὡσαύτως ἠδύναντο τοὺς ἐναντίους ἀμύνασθαι τοῖς ἰσοῖς, ὥστε τοὺς ἀγῶνας ἐκατέρωθεν ὑπάρχειν ἀντιπάλους· εἰ δ' οὐδένα δι' ὧν ἐσχημάτιζον ἐβλαπτον, ἀποκέρχεται μὲν ἄρα τῷ ῥήματι, πρόδηλα δὲ τὰ τῆς ἀψύχου φαντασίας ἐκτυπώματα. Οἷα δὴ κἀνταῦθα τῶν ἐπαιδῶν βνομα προτάξας ὁ συγγραφεὺς, καὶ τὰ τῆς φαρμακείας ἐπιτηδεύματα, διέδειξεν ὡς οὐ χρεῶν ἀν' εἰη τὸ παράπαν ἀμφισθετεῖν, ὅτι τοῖς μάγοις ἕκαστα περιεργεῖα διεπράττετο τὰ γούδη· τοιαῦτα καὶ τὰ τῆσδε τῆς ἱστορίας ἀπογράφεται δράματα· αὐτὴν γὰρ ἐγγαστρίμυθον ὀνομάσας, εἶτα καὶ μαντικῆς εὐρήματα διελέγγων ἀσεβῆ, δαιμονιζομένου τε τὸ πρόσωπον ἀποδείξας εἰκει τὸ μαντευόμενον, αὐτοτελῶς ἐξέφησεν, ὅτι φαντασιοκοπίας ἕκαστα διαπράττετο κιβδηλοῖς. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἡμῖν οὕτω νοητέον.*

Χ. Ἵωμεν δὲ πάλιν ἐξελίττοντες ἐπὶ τὰ τῶν λόγων ἔργη. Τί οὖν, ὡς ἤρετο τὴν ἐγγαστρίμυθον ὁ Σαούλ, *Τί ἐώρακας;* εἰπών; Ἐν πρώτοις ἢ παραπλήξ ἀνοσπενέγκασα βοᾷ· *Καὶ θεοὺς ἐώρακα ἀναβαλόντας ἐκ τῆς γῆς·* ἐπειδὴ γὰρ ἐβούλετο ἐκτραχηλίσαι παντοίως τὸν ἄνδρα συναρπάξας ὁ διάβολος, ἐπει-

vertunt ea cura et studio ut calamitatem adaugeant, quanam de causa supplices exorant siti pressi per universam Ægyptum sanguinolentas aquas expurgari? Vel rursum infinitis ex improvviso ranis conspectis, utquid, cum illarum multitudine molestarentur, alias effingebantur; nisi quod de illis quæ in umbra et spectri tantum forma apparebant non curabant, verum ab aliis quæ re ipsa erant et videbantur, mirum in modum læsi perdebantur? Nempe enim multitudini hostium multitudinem aliam inimicorum innumeram addit, cum novos ministros ac satellites ad sui tutelam deberet conducere; neque febrim qua liberari avet febrim excitare majori; neque qui plagis intolerandis vi petitur, alia sibi ipsi infligit, dum puro cordis affectu et precibus et oratione orat ut liberetur. Sic etiam his qui domi exsurant, pro machinis ad ignem exstinguendum adaptandis, oleum et picem si quis superfundet, in immensum flammam excitabit, quæ ubi invaluerit, malum majus exoritur, ignisque inepte contra ignem accenditur. Sic igitur magi per ea quæ ambitiose tentabant, manifeste deprehendebantur, tantum animi conceptu atque opinione, ut sibi videbantur, animum oblectasse. Indeque ad hæc tempora (quod non est difficile cogitatu) illis multo majora majorique in copia in theatris saccularii de more ludunt. Qui tamen facultate e re nata vani irritique plane deprehensi ceciderunt; et nihilominus Scriptura narrat: *Et fecerunt Ægyptiorum incantatores per incantationes eorum similiter.* Dicendum itaque erat, ut dogmatum lator Origenes quasi lege sancivit, *Fecerunt autem similia apparitione incantatores Ægyptiorum, et non similiter;* ne quis suspicaretur ex eadem potestate produci. Nam si similia Mosaicis illis conficiendi facultas fuisset, fuisset utique eadem ratione hostes ulciscendi, ita ut utrinque æquo Marte certandum foret. Si vero nullus per quæ efformabant lædebatur, abutitur ergo sermone, manifestæque sunt inanimatæ imaginationis species. Quemadmodum et hic *incantatorum* nomine et magiæ studiis ac artibus præpositis demonstravit, omnino dubitandum non esse omnia illa a magis superstitionis curiositate perfecta fuisse similia, et hujusce historię gesta representantur. Nam *engastrimytho* inducta, deinceps magiæ artibus impiis deprehensis, et persona quæ vaticinia petebat dæmoniaca demonstrata; perfecte demonstravit imaginationibus iisque ementitis omnia fuisse peracta. Sed hæc ita nobis intelligenda sunt.

X. Porro iterum si quæ sunt verborum indicia, consideremus. Quid igitur? ut *engastrimythum* Saul interrogavit: *Quid vidisti?* inquit.²² primum demens illa mulier respondens clamat: *Et deos vidi ascendentes e terra.* Cum enim modis omnibus virum præcipitem agere in animo haberet diabolus,

²² I Reg. xxviii, 13.

arripiens palam conabatur ostendere, dæmonium arbitrato suo ac potestate posse non tantum unam animam iusti evocare, sed omnes simul sanctorum virorum; ibique dæmonum hostili exercitu instructo, ictuque oculi omnibus in unum collatis, cæteris per id conabatur persuadere, semet qui et alios congregarat, Deum esse. Eum vero propria quadam stoliditate sese Deum facere consuesse, Isaias adversa facie eum reprehendens, propheticis sarcisque vocibus prædicat: *Tu vero dixisti in corde tuo: In celum ascendam, super astra ponam solium meum: sedebo in monte excelso super montes excelsos qui respiciunt Aquilonem: ascendam super nubes, et ero similis Altissimo* ²⁴. His non dissimilia per Ezechielem prophetam ipse Dominus aperte testimonium exhibet: *Propterea quod elatum est cor tuum, et dixisti: Deus sum ego, habitabo in corde maris; tu vero homo es, et non Deus* ²⁵. Quas autem propter id pœnas illi minetur, ex his quæ infra dicuntur facile erit videre. At divino sane oraculo manifestum est, eum quotidie superbe jactando similibus spectris inniti. Itaque si dæmon qui deorum nomine insigniuntur posset educere, non necesse est credere evocatis evocantem ipsum potiorum esse. Et si sanctis is præest, asserendum est etiam dæmoniorum principem illi præesse. Quæ si quis concesserit, argumentis quibus minime responderi potest, demonstravit Deum deorum esse, qui ministros suos ea donat potestate, ut spiritus et animas justorum ab inferis possint educere. Hæc nemo, dummodo sanæ mentis sit, affirmabit omnino, ne contra divina testimonia calculum atrum demittere videatur. Cum enim amens quæsisset, ad-

²⁴ Isa. xiv, 13, 14. ²⁵ Ezech. xxviii, 2. ²⁶ I Reg. xxviii, 13, 14. ²⁷ Matth. iv, 10. ²⁸ I Reg. ix, 14. Deut. vi, 13.

(3^{...}) ἤσπετο συνάψας· Καὶ εἶπε. Sic restituimus quod in impr. legitur, ἤσπετο καὶ συνάψας· Εἶπε. Εἶπ

αῖτο δεικνύονα σαφῶς, ὅτι τὸ δαιμόνιον ἐπ' ἐξουσίας εἶχεν οὐχὶ μίαν μόνον ἀνάξαι δικαίου ψυχῆν, ἀλλὰ καὶ πάσας ἐμοῦ τὰς τῶν ἁγίων ἀνδρῶν· ὁ δὲ ἐκ τῶν ἐναντίων τὴν τῶν δαιμόνων ἐνταῦθα στρατιάν ἐπάλας, καὶ σύνοδον ἐν μιᾷ ῥοπῆς ὥρα συστησάμενος ἐκόμπαζε, πείσας (ἰ. πείσαι) καὶ διὰ τοῦδε τοὺς ἄπαντας ἐθέλων, ὡς αὐτὸς εἶη Θεὸς ὁ συναγωγεὺς τῶν ἄλλων. "Ὅτι δ' οὖν οικεῖα χρώμενος ἀπονοία θεοποιεῖν εἰωθεν ἑαυτὸν, ὁ μὲν Ἡσαίας ἀντιπροσώπως ἐλέγχων αὐτὸν, ἱεροφωνίᾳ κηρύττει προφητικῆ· Σὺ δὲ εἶπας ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Εἰς οὐρανὸν ἀναβήσομαι, ἐπάνω τῶν ἀστέρων θήσω τὸν θρόνον μου· καθὼ ἐν ὄρει ὑψηλῇ, ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ ὑψηλὰ τὰ πρὸς Βορρῶν· ἀναβήσομαι ἐπάνω τῶν νεφελῶν· ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ. Μαρτυρεῖ δὲ τοῦτους ὁμοῖα καὶ διὰ τοῦ προφήτου φθεγγόμενος Ἰεζεκιήλ αὐτὸς ὁ Κύριος ἄντικρυς· Ἄρθ' ὦν ὑψώθη ἡ καρδία σου, καὶ εἶπας· Θεὸς εἰμι ἐγὼ, κατοικίῳ ἐν καρδίᾳ θαλάσσης· σὺ δὲ εἶ ἄνθρωπος, καὶ οὐ Θεός. Ἄντι τούτου μὲν ὄσας αὐτῷ τιμωρίας ἀπέλιτ, ῥῥῶν ἐστὶν ἐκ τῶν ὑποκειμένων ἰδεῖν· ὅτι δὲ τοιούτοις ἐπεριδεται φάσμασι κομπολογῶν ἐκάστοτε, θεῖα δεδήλωται ψηφοφορίᾳ. Τοιγαροῦν εἶπερ ὁ δαιμον οἶός τε ἦν ἀνάξαι τοὺς ὑνόματι θεοὺς ἀνακικησκομένους, οὐκ ἀνάγκη νοεῖν, ὅτι μειζῶν ἐστὶ τῶν ἀναγομένων ὁ ἀνάγων; Εἰ δὲ προῦχει τῶν ὁσίων οὗτος, ἀκόλουθον ὑπολαμβάνειν, ὅτι καὶ τούτου πάλιν αὐτὸς ὁ ἀρχιδάιμων. Εἰ δὲ ταῦτά τις ἀποδώσειεν ἀναντιρρήτῳ δυνάμει, συνίστησιν ὡς αὐτὸς ἐστὶ Θεὸς θεῶν, ὁ τοῖς ὑπέρταται τοῖς ἑαυτοῦ ταύτην ἀπονέμων ἐξουσίαν, ὥστε πνεύματα καὶ ψυχὰς ἐξ ἕδου μεταπέμπεσθαι δικαίων. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὐδεὶς πω τῶν εὐ φρονούντων ὀριεῖται τὸ σύνολον, ἵνα μὴ ταῖς ἁγίαις ἐναντία ψηφιεῖται μαρτυρίας. Ἐπειδὴ δὲ τὸ δεύτερον ὁ παραπλήξ ἤσπετο συνάψας, Καὶ εἶπε (3^{...}) τῇ γυναικί, Τί ἔγνωσ; αὐτίκα πάλιν ἀνθυπενέγκασα πρὸς τὴν ἐρώτησιν, ἔφησεν· Εἶδον ἄνδρα ὄρθιον ἀναβαίνοντα ἐκ τῆς γῆς, καὶ οὗτος ἀναβεβλημένος διαλοῖδα· μηδένα δὲ τὸ παράπαν ἰδὼν, ὡς αὐτήκοος ἐγένετο τῶν λόγων, ἔγνω μὲν κατὰ τὴν ἐννοίαν τὴν ἑαυτοῦ τοῦτον εἶναι Σαμουὴλ, ἅτε διαπολιορκούμενος ὑπὸ τοῦ δαιμονος ἐκδοθῆν· ὡς δὲ τῆ τῶν σημείων ὀνομασίᾳ συνηρπάσθη, τμηκαῦτα τὸ πρόσωπον ὑποκλίνας ἐπὶ τῇ γῆ, προσεκύνησεν αὐτῷ. Πρῶτον μὲν οὖν ὀρθότατα φαίη τις ἂν, εἰ Σαμουὴλ ἐτύγχανεν ἐκεῖνος, ἀλλὰ μὴ μεταμορφωθεὶς ὁ πολύτεροπος ὄφρι, ἀνθυπενέγκας ἔφρασεν ἂν εὐσεβεῖ λογισμῷ· Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Δεύτερον δὲ πάλιν εἶποιμ' ἂν, ὅπηνίκα Σαμουὴλ τοῦ παντὸς ἤρχε λαοῦ καὶ προφήτης ἐτύγχανεν Ἐγκριτος, ὁ Σαοὶλ ἰδιωτεύων ἐτι καὶ τὰς τοῦ πατρὸς ὄνομα ἀναστῆναι, ἀπῆει μὲν ὡς αὐτὸν ἐρωτήσων, οἷα προφήτην, ἐνεκα τῶν ἀπολομένων ὑποζυγίων, οὐδαμοῦ δὲ φαίνεται προσκυνήσας αὐτῷ, καίτοι χόρῳ αὐτοῦ, καὶ προφανῶς ὑποκείμενος οἷα καθηγεμόνι λαοῦ. Πῶς οὖν ὁ

τότε μὴ προσκυνήσας ὡς ἰδιώτης ἄρχοντι, νῦν ἐν τῶν ἄνθρωπων ὁ βασιλεὺς ἰδιωτεύοντι προσκυνεῖ; Τρίτον ἐπὶ τούτοις ἔχω λέγειν, τί δήποτε θεοὺς ἀναβαίνοντας ἀκούσας, οὐδενὶ τούτων προσεκύνησεν· ὅτε δὲ τὸν ἄνδρα δρθιον ἀκήκοεν ἀναβέβηκόςτα, τηνικαῦτα προσκυνήσας ὑπέκλυσε; Καὶ μὴν, ὡς Ἄριγένης ἀπεφάνητο τολμηρῶς, εἴπερ ἄγγελοι τινες ἦσαν ἐκ τούτων ἢ χοροὶ προφητῶν, εἶδει τοῖς κρείττους ὑποκύψαι. Οὐκοῦν ἐκ πάντων ὁμοῦ τῶν ἔργων εὐχερῶς ἔστιν ἰδεῖν, ὅτι τὸν ἡγεμόνα μὲν νῦν ἐτύφλωσεν ὁ Σαούλ, ὑπὸ τοῦ δαίμονος ἐλαυνόμενος· ὁ δὲ διάβολος εἰς διαφόρους ἐξήλλαττεν ἑαυτὸν ἰδέας, ὑπὸ τοῦ δυνάστου προσκυνηθῆναι πραγματευόμενος, ἵνα ἐκ τούτου πλείστους ὅσους ἐξαπατήσῃ λεληθότως ὑποκύπτων (3^{***}) αὐτῷ. Καίτοι γε δὲ [f. δη] οὐ ξένον ἔστιν εἰπεῖν, ὅπου γε καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ πρόσωπον εἰσιδῶν, ἔργῳ μὲν ἐνόθεον ἑώρα καὶ πράξει· Θεὸν, καὶ φύσει Θεοῦ γνήσιον ὕϊον, ἄνθρωπον δὲ καθαρὸν. ἄχραντον, ἀκηλιδωτον ἐξωτάτω περιελαττον ἐποπτεῦων, καὶ ναοῦ χρῆμα περικαλλῆς, ἀφειρωμένον, ἀσύλητον, οὐδὲν ἦττον ἐκπειράζων αὐτὸν ἀμελητῆ προσείη (i. προσήει), θεομαγῶν εἰωθότως· ὡς δὲ, τὰ πρῶτα καὶ τὰ δευτέρα καθ' ἑαυτοῦ προκαλεσάμενος, ἠττήθη βραχίς, ἄθλιος αἰθὶς εἰς ἄλλο μεταλλάξας ἦθος, ὑποδεικνύουσι μὲν αὐτῷ πᾶσαν τὴν τοῦδε τοῦ κόσμου περιγραφὴν ἐπεχειρήσει καὶ τὰς βασιλείας αὐτῆς, ἀπονοίξῃ δὲ καὶ ψευδηγορίᾳ θρασυόμενος ἐκόμπαζε· Ταῦτα πάντα σοὶ δώσω, ἐὰν περὶ προσκυνήσῃς μοι. Τοιαύτας μὲν οὖν ὁ ἀσεβὴς ἐβήρξε δεῦρο φωνᾶς, οἰόμενος εἰς ὀργὴν ἐκκαλέσασθαι τὰ τῆς ἀνεξικακίας ἦθη, καὶ διὰ τοῦ τοιούτου δοκεῖν ἐπιλαμβάνεσθαι· μακρο-

θυμῆ δὲ κατεσίγασε τὸν ἀλάστορα θεοπροπῶς ὁ Κύριος· ἴδιον γὰρ ἂν εἴη Θεῷ πάντα ἀνεξικακῶς φέρειν. Εἰ τοίνυν αὐτῷ τῷ Κυρίῳ τοιαῦτα προσοῖται βήματα παρ' οὐδὲν ἠγγήσατο, πῶς οὐκ ἔστι σαφές, ὅτι προσκυνεῖσθαι βουλόμενος Ἰσα Θεῷ ταῦτα φωνῶν ὑπάρχει πᾶσιν, ὅτι διὰ γυναικὸς ἐμμανοῦς ἠπάτησε τὸν ἐκφρονα δυνάστην ὑποκύψαι αὐτῷ παρὰ τὸ δέον.

XI. Ἐτι δὲ διαληπτέον αὐτὰ τὰ τούτοις ὑποκείμενα καθεξῆς. Ὡς οὖν ὁ Σαούλ ὑπεκλήθη τῷ φάσματι προσκυνήσας, αἰθὶς ὑποκρίνεται πεπονθέναι βίαν ὁ δολομήτης, εἰς τὸ σῆμα τοῦ Σαμουὴλ ἀμεγφῶς ἑαυτὸν· εἴτα μετὰ εἰρωνείας ἀποκρίνεται σκυθρωπότερον· Ἰνατί παρηνώχλησάς με, φάσκων ἀναβῆναι; Ταῦτα δὲ πλαττόμενος ἀπαρεμφάτως ἐβούλετο σημαίνειν, ὅτι καὶ ἄκοντα τὸν προφήτην ὁ δαίμων ἠδύνατο μεταπέμπεσθαι, καὶ κατ' αὐτοῦ τοιαύτην ἔχειν ἐξουσίαν. Εἴτα τοσοῦτον ἀμβλυωποῦσι τινες, ὡς εὐ δύνασθαι νοεῖν, ὅτι τοὺς δαίμονας ἐν τῷ θείῳ φυγαδεύουσιν ὀνόματι πάντες οἱ τὰ τοῦ Χριστοῦ φρονούντες εἰλικρινῶς, οὐχὶ δὲ πούναντιον ὡς ὑποκείμενοι τούτοις ἄκοντες ἀναβαίνουσιν ἐξ ἄδου, μεταπεμπόμενοι πρὸς αὐτῶν. Εἰ δὲ τις οἶεται τὸ τῆς ἐγγαστριμύθου δαιμόνιον οὐδέπωποτε φυγαδεύεσθαι, προῦχον ἀπάντων ὁμοῦ τῶν ἄλλων, ἀναδραμέτω μὲν εἰς τὰς τῶν ἀποστόλων Πράξεις, ἐπ' αὐτῶν δὲ τῶν χωρίων ἐμβατεύσας, ἰδέτω πῶς ὁ περιοδεύων ἱεροκέρυξ ἀφίκετο Παῦλος

A adorat; cum vero *virum rectum* intelligit *ascendentem*, tunc eo adorato humi se stravit? Et tamen, ut Origenes nimis audacter determinavit, si angeli illi vel chori prophetarum fuissent, ipsi tanquam præstantiores erant adorandi. Igitur his rebus omnibus simul consideratis, facile est intelligere, Saulis a dæmone vexati principem animæ partem cæcutiisse; diabolus vero in varias formas mutatum, dum a rege adorari ambit, ut quamplurimos falleret, adorationem sibi adstruere voluisse. Hoc sane minime mirum est, nec præter expectationem: nam etsi Christi persona conspecta, quem intus re et operatione Deum²⁰, naturaque Dei legitimum Filium videbat, homine puro, incorrupto, nullis sordibus commaculato circumdatum, extra B vero templum pulcherrimum, consecratum, inviolatum; nihilominus ad illum accedens perperam tentabat, suo modo et more pugnam Deo intendens. Ubi vero iterum atque iterum contra se ad pugnam provocans devictus est, misere disruptus, nova sibi specie ascita, universum terrarum ambitum et regna ostentare ausus; amentia mendacisque superbiens jactabat: *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me*²⁰. Similes hic impius voces emisit, eo animo ut in iram clementiam ipsam provocaret; quo videretur aggredi imparatum. Verum tolerantia malefico dæmoni, ut Deo conveniebat, silentium imposuit. Solius quippe Dei est tolerantanter omnia ferre. Si igitur ipsi Domino talia effari parum illi curæ fuit, quomodo manifestum non erit non minus ipso Deo adorationem ambientem illa tentasse? Hoc qui sanæ mentis sunt omnes facile intelligunt, a dæmone per furiosam illam mulierem dementem regem deceptum præter jus sese inclinasse.

C non erit non minus ipso Deo adorationem ambientem illa tentasse? Hoc qui sanæ mentis sunt omnes facile intelligunt, a dæmone per furiosam illam mulierem dementem regem deceptum præter jus sese inclinasse.

διεπράττετο; Τοῦτο μὲν, οἶμαι, τοῖς εὐ φρονούσι κατὰ

XI. Examinauda item sunt quæ dictis ordine continuato subduuntur. Ut Saul humi procubuit adorato spectro, denuo dolosus ille, Samuelis forma assumpta, vim perpeti fingit; postea per dissimulationem vultuque mæstioris respondet: *Ulquid perturbasti me*, dicens, *faciendo me ascendere*²¹? Hæc dum simulat, innuere voluit indefinite, dæmonem posse prophetam licet invitum evocare, potestatemque in eum habere. Et modo ita nonnulli cæcutiunt, ut intelligere nequeant, omnes qui animo puro sinceroque ea quæ Christi sunt profitentur, in divino nomine dæmonia ejicere; at non ex contrario ab illis invitos jussos ascendere ab inferis, ac si eis subjecti essent. Verum si quis existimat dæmonium engastrimythi, cum cæteris aliis superius sit, non posse verti in fugam, recurat ad Actus apostolorum; et ubi ad loca pervenerit, examinet ut sacer præco Paulus errabundus Philippus devenit: ut vero mulierem nomine Lydiam pietatis cognitione illuminavit, abijt ut preces Deo effundo-

²⁰ Philip. 11, 6. ²¹ Matth. 14, 9. ²² I Reg. XLVIII, 15.

(3^{***}) Ὑποκύπτων. Forte legendum ὑποκύπτειν, ut referatur ad πλείστους ὄσους. EDIT.

ret. *Accidit autem ut puella quædam, ait, habens spiritum Pythonis occurreret, quæ quæstum magnum præstabat dominis suis divinando. Igitur hæc subsecuta Paulum et nos, clamabat, dicens sic: Isti homines servi Dei excelsissimi sunt, qui annuntiant nobis viam salutis. Et hoc faciebat per multos dies* ²². Sed dæmon invisibilibus flagris cæsus nolens vi pellebatur ut illas ederet voces. Verum Paulus illius testimonio fidem non esse adhibendam existimans, idque rectissime, ægre ferens dixit spiritui: *Præcipio tibi in nomine Jesu Christi ut ex eas ab ea*. Rem gestam auctor narrans subdit: *Et exiit eadem hora. Cum vidissent ergo domini ancillæ quod spes quæstus illorum funditus evanisset, apprehensum Paulum et Silam traxerunt in forum ad principes* ²³; qui illorum calumniis seditione orta injuriis male habiti plagisque cæsi sunt. Igitur si Paulus spiritum increpans illico Pythonem depulit ipso ictu oculi, et spiritus potestate verbi aufugit, cum linguæ sonum non potuisset sustinere, dicat in apertum veniens qui illam sententiam probat, qua potestatis vi una cum Paulo sentientem Samuelem invitum dæmon evocans ab inferis eduxit? Sed nihil horum quod verum sit poterit demonstrare. Ita ut hic quoque facili negotio intelligere possimus fraudulentum illum, dum diceret: *Ut quid perturbasti me* ²⁴? Saulem mutata forma allocutum fuisse. Innuebat quippe se non sua voluntate, sed invitum ascendisse, molentem, necessitate et vi veluti præstantioris imperio coactum missum fuisse. Rex vero illi respondit: *Tribulor valde, et alienigenæ bellant in me; et Deus, ait, discessit a me, et non exaudivit me ultra, etiam in manu prophetarum et in somniis; et nunc vocavi te ad notificandum mihi quid faciam* ²⁵. Iterum igitur respondendum est: Nonne, si spectabilis ille Samuel propheta fuisset, virum in meliorem frugem suis monitis reduxisset? Nonne illi primum dixisset: Dic mihi, omnium hominum miserime, si alienigenæ instructa acie cominus obvallant pugna decertaturi, si Deus discessit a te et penitus non exaudivit, neque prophetæ, dum pro te legationem subeunt, quidquam percipiunt, neque inter dormiendum neque inter vigilandum quid facto opus sit admoneris; nonne ibi potius terræ procumbens Deum tibi propitium reddere debueras, et eleemosynis in pauperes erogatis peccatorum causas ablucere, et non ad vatem engastrimythum confugere, et pro furiosa divinatione pietatis insignia commutare, neque non semel calamitate auctiori opprimere? An te fugit execranda hæc Deum expressis verbis per Moysen in Levitico prohibuisse? *Non sequemini engastrimythos, et incantatoribus non adherēbitis, ut inquinemini in eis. Ego sum Dominus Deus vester* ²⁶. Nonne scelera hæc impia putas Deo adversari, et similem fabulam agere audes? Audi quæ sequuntur, Deo ipso oraculi ritu super hoc facinoræ enuntiante: *Et anima, inquit* ²⁷,

εις Φαίλιππους· ὡς δὲ τὴν καλουμένην ἐφώτισε Δυδὶαν εὐσεβείας ἐπιγνώσει, τηνικαῦτα μὲν ᾤχετο τὰς εὐχὰς ἀνοίσων· Ἐγένετο δὲ παυδίοκηρ ἀκατησαί τινα, φησὶν, ἔχουσα πνεῦμα Πύθωνος, ἡπερ ἐργασίαν πολλὴν παρέσχε τοῖς κυρίοις αὐτῆς μυρτενομένη. Τοιγαρὸν αὕτη κατακολοθήσασα τῷ Παύλῳ καὶ ἡμῖν ἔκραξε λέγουσα οὕτως. Οὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσι, οἵτινες καταγγέλλουσιν ἡμῖν ὁδὸν σωτηρίας. Καὶ τοῦτο ἐπὶ πολλὰς ἑπραττεν ἡμέρας· ἀλλ' ὁ μὲν δαίμων ἀοράτῳ μάλιστα στρεβλοῦμενος, ἄκων ἠγακάζετο τοιαύτας ἀφίναί φωνάς· ὁ δὲ Παῦλος οὐκ ἀξιόπιστος εἶναι τὴν ἐκείνου μαρτυρίαν ἐνόησας, ὀρθότατα, διαπονηθεὶς ἔφη τῷ πνεύματι, Παροργέλλω σοι, λέγων, ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐξελεθεῖν ἀπ' αὐτῆς. Εἶτα τὸ πρᾶγμα διηγούμενος ὁ συγγραφεὺς ἐπιφέρει· Καὶ ἐξῆλθεν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ. Θεασάμενοι οὖν οἱ κύριοι τῆς θεραπειίδος ὡς ἐκποδῶν ᾤχετο τῆς ἐργασίας αὐτῶν ἡ ἑλπίς, ἐπιλαθόμενοι τὸν Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν ἐλκυσσασαν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τοὺς ἀρχοντας. Ὑδραὶ δὲ καὶ πληγαὶ αἰτίοι γέγονασιν, συκοφαντεῖα στάσις ἐπεγείροντες. Εἰ τοίνυν ὁ Παῦλος, ἐπιτιμήσας τῷ πνεύματι, τὸν μὲν πυθόμεντιν ἀθρόως ἐξήλασεν ἐν αὐτῇ τῇ ῥοπή, τὸ δὲ πνεῦμα τῆ τοῦ ῥήματος ἀπέδρασεν ἐξουσία, μὴ δυνάμενον ὑποστῆναι τὸν τῆς γλώσσης ἦχον· εἰπάτω παριῶν εἰς τοῦφανὲς ὁ τῷ τοῦδε συνιστάμενος ὄρω, Ποταπῇ δυνάμει ἀρετῇ τὸν ἠμόδοξον τῷ Παύλῳ Σαμουὴλ ἐκοντα μετακαλούμενος ὁ δαίμων ἀνήγαγεν ἐξ ἔθου; ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοι δεικνύναί τούτων οὐδὲν ἀληθές. Ὅσα καὶ διὰ τῶνδε μάλα ῥηθῆναι ἐστὶν ἰδεῖν, ὅτι μεταμορφωσάμενος ἠγόρευε τῷ Σαουλ ὁ δολομήτης· Ἰνατί παρηνώχλησάς με; φήσας. Ἐπηνήτετο γάρ, ὅτι παρὰ βούλησιν ἄκων ἀνέβαινε, οὐ θέλων, ἀλλὰ ἀνάγκη καὶ βία, καθάπερ ὑπ' αὐτοῦ μεταπεμφθῆναι τοῦ κρείττονος ἐπιταχθεὶς. Ὁ δὲ δυνάστης ἀθυπενέγκας ἔφη· Θλίβομαι σφόδρα, καὶ οἱ ἄλλοφυλοὶ πολεμοῦσιν ἐν ἐμοί, καὶ ὁ Θεὸς ἀφέστηκε, φησὶν, ἀπ' ἐμοῦ, καὶ οὐκ ἀκήκοέ μου ἐτι, οὐτ' ἐν χειρὶ τῶν προφητῶν, οὐτ' ἐν ἐνυπνίοις· καὶ τὴν κέκληκά σε γνωρίσω μοι τί ποιήσω. Πάλιν οὖν ἀποκριτέον· Εἰ Σαμουὴλ ὁ περίβλεπτος ἐτύχων προφήτης, οὐκ ἂν ἐσωφρόνισε τὸν ἄνδρα νοθεῶν; οὐκ ἂν εἶπεν αὐτῷ τὸ πρῶτον; Εἰπέ μοι, σφέτις πάντων ἀνθρώπων, εἰ περιέστηκαν οἱ ἀλλογενεῖς, εἰς πόλεμον ἀντιπαραταττόμενοι συσταδῶν, εἴπερ ὁ Θεὸς ἀφέστηκεν ἀπὸ σοῦ καὶ τὸ παράπαν οὐκ ἐπακήκοέ σου, οὔτε δὲ προφητῆται πρεσβεύοντες ὑπὲρ σοῦ καθήδεισαν, οὔτε θναρ, οὔτε ὑπαρ ἀπεκαλύθη σοι τὸ δέον, οὐ ταύτη μᾶλλον ὠφελὲς ἐξελιούμενος κλιθῆναι Θεῷ, καὶ πενήτων ἐλεημοσύναις ἀπολούσασθαι τὰ τῶν ἐγκλημάτων αἰτία, μήτι γε δι' ἀκαφεύγειν ἐπὶ μάντιν ἐγγαστρίμυθον, καὶ μανιώδει μαντικῇ τὰ τῆς εὐσεβείας ἀντικαταλλάττεσθαι σύμβολα, καὶ καθ' ἑαυτοῦ τὸ πάθος αὐξῆσαι διττός; ἢ γὰρ οὐ διανοητέον, ὅτι τὰ τοιαῦτα μιάσματα ῥητοῦ

²² Act. xvi, 16 18.

²³ *ibid.* 18, 19.

²⁴ 1 Reg. xxviii, 15.

²⁵ *ibid.*

²⁶ Lev. xx, 27; Dent. xviii, 11.

²⁷ Lev. xx, 6.

ἀπηγόρευσεν ὁ Θεὸς ἐν τῷ Λευϊτικῷ διὰ Μωσέως εἰπὼν· *Ὁὐκ ἐπακολούθησθε τοῖς ἐγγαστριμύθοις, καὶ τοῖς ἐπαιδοῖς οὐ προσκολληθήσεσθε, μανθῆναι ἐν αὐτοῖς.* Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν· ἀλλ' οὐκ ἀσεβῆ τάδε τὰ βδελύγματα νομίζεις ἐναντὶ τῷ Θεῷ, δραματοποιεῖν ἐγχειρῶν; "Ἄκουε καὶ μεθ' ἔτερα τοῦ Θεοῦ χρησιμφοῦντος ἐπὶ τῷ τοιφδε τολμήματι· Καὶ ψυχῇ, φησὶν, ἣτις ἄν ἐπακολουθήσῃ τοῖς ἐγγαστριμύθοις ἢ ἐπαιδοῖς, ὥστε ἐκπορευῆσαι ὀπίσω αὐτῶν. Ὅποια καὶ τίνα πείσεται προσθεὶς ἀπέφρασε προῦν, Ἐπιστήσω τὸ πρόσωπόν μου, φάμενος, ἐπὶ τὴν ψυχὴν ἐκείνην, καὶ ἀπολῶ αὐτὴν ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς. Εἰ οὖν ἀρχῆθεν νομοθετήσας ὁ Θεὸς αὐστηροῖς ἀπέστειλε προγράμμασι τοὺς τοιαύταις ἐγγαλινοουμένους ἐπαιδοῖς ἢ μανταῖς, ἀπειλεῖ δὲ συκωρῶν καὶ σκιδῶν κολαστήρια κατὰ τῶν ἀλισκομένων ἐπὶ τῇ δίκῃ φεβερῶς, οὐ τὸν ἀνακείμενον ἐξ ἀπαλῶν δυνάμεων τῷ Θεῷ καὶ νομοφύλακα βέλαιον ἔδει περὶ τούτων ἐγκάλεσαι πρώτον; Ἄλλ' ὁ νομομαθὴς ἐκ μερακίου, καὶ τὰς νομικὰς ἀκριβῶσαι γραμμὰς ἀκρότατα δυναθεῖς, οὐκ ἂν ἐπεζήτησε τὸ πταίσμα, μήτηρ ἄρα διὰ τοῦτου τινὲς εἰς μανικὰς ἐξελευσθῶσι μανταῖς, ἀπάτη συλληφθέντες ἀθλίως. Ἄλλὰ τούτων μὲν οὐδὲν οὔτε εἶπεν οὔτε ἐζήτησεν· οὐ γὰρ ἦν ὁ Σαμουὴλ, ἀλλ' ὁ τὰ τοιαῦτα δράματα τυρεῶν ἀνέκαθεν. Ἐπὶ δὲ τούτοις ἀποκρίνεται, τὸ πρόσωπον τοῦ προφήτου ὑποδύς, *Ἰρατὶ, λέγων, ἐπερωτῆς με, καὶ ὁ Κύριος ἀρέστηκεν ἀπὸ σοῦ, καὶ γέγονε μετὰ τοῦ πλησίον σου; Καὶ πεπολιχέ σοι Κύριος καθὰ ἐλάλησεν ἐν χειρὶ μου.* Ταῦτα μὲν οὖν ὡς ἐχθρὸς ἅμα καὶ ἐκδημίαν ὑποτυπούμενος εἰσάγει, ἀναγινώσκει τὰ τῆς κατηγορίας ὑπομνήματα.

XII. Θεωρητέον δὲ πῶς αὐτὰ τὰ συνεχτικὰ παρὲς ἐγκλήματα, πλάττεται μὲν ὑποκρίσει δεικτικωτέρῃ (4) φθεγγεσθαι· μῆδὲν δὲ προγνώσεως ἄξιον εἰπὼν, ἐκεῖνα δευτεροῖ τεχνασμένως, ὅσα περιῶν ὁ Σαμουὴλ ἐτι προῦλεγε συνενεχθῆναι τῷ Σαουλ, ἅπερ ὡς ἔδη γεγονότα προανεφώνει προφητεῶν. Ἄλλὰ γε μὴν ὁ γε φήσας αὐτῷ, *Τί με ἐπερωτῆς;* διαβρῆθην ὁμολογεῖ ταῦτα ἃ καὶ πρότερον εἰρηκεῖ· διαυτολογεῖ(4) δὲ δὴ τὰ πρώτα, διὰ τῶν ἔπειτα βεβαιῶν ἐπὶ προσχῆματι γουθῶς· Ὀριγένης δὲ τούναντιον αὐτὰ τὰ πάλαι τῷ προφήτῃ προαναφωνηθέντα ῥήματα παραλαβὼν ἐπὶ λέξεως, ὡς ἄρτια καὶ καινὰ προφητείας ἀποφθέγματα διορίζεται· διὰ τοῖ [f. τε] τοῦτο βούλεται τὸν Σαμουὴλ ἀνῆχθαι, καίτοι τῆς Γραφῆς ἀντικρυς ἐλεγχούσης αὐτὸν, ὡς γε συνομολογεῖ καὶ αὐτὸς ἐν μέρει τοπικῶς. Ἄλλὰ τί μετὰ ταῦτα προετίθη πάλιν, δημηκὰ τῷ δυνάστη διελέγετο τὸ φάσμα; *Διαβρῆξει Κύριος τὴν βασιλείαν ἐκ χειρὸς σου, καὶ δώσει αὐτὴν τῷ πλησίον σου τῷ Δαυὶδ, διότι οὐκ ἤκουσας τῆς φωνῆς Κυρίου, καὶ οὐκ ἐπλησας θυμὸν ὀργῆς αὐτοῦ ἐν Ἀμαλήκ. Διὰ τὸ ῥῆμα τοῦτο ἐποίησε Κύριος τοῦτό σοι τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ· καὶ δώσει Κύριος τὸν Ἰσραὴλ μετὰ σοῦ εἰς χεῖρας ἀλλοφύλων.* Εἰ δὲ τις ἀκριβῶσαι βούλοιο τὸ σαφές, ἐπανίτω μὲν ἐπὶ τὴν τοῦ Γράμματος ἱστορίαν, ὀλίγω πρόσθεν ἀναδραμῶν· αὐτὸ δὲ τὸ χωρίον ἀναπτύξας, ἐνθα τὸν Ἀμαλήκ ἠτήσας ἐσφετερίσατο τὰ κράτιστα τῶν σκύλων,

²⁷ I Reg. xxviii, 16, 17. ²⁸ *ibid.* 17-19.

(4) Δεικτικωτέρῃ. Forte δεικτικώτερα. Edit.

quæ subsecuta fuerit engastrimythos et incantatores, ut fornicetur post eos : quæ et qualla sunt illa quæ patietur, paucis annexis exponit : Constituam faciem meam in animam illam, et perdam illam de populo illius. Itaque cum primum Deus leges ferens, severis præceptis ab incantationibus et divinationibus inhibuit, miseranda vero obscuraque tormentorum loca contra eos qui talium rerum convicti fuerint terribilis minatur; nonne qui a teneris, ut aiunt, unguiculis Deo erat consecratus et constans legum observator hæc in primis debuerat accusare? Sed et qui jam a puero legibus erat instructus, quippe legales libros exactissime cognoscere poterat, nusquam errorem requisisset, ne misere fraude decepti in furiosas nonnulli divinationes raperentur. Sed horum nihil vel dixit vel efflagitavit. Neque enim Samuel erat : sed qui hæc omnia a prima sui origine machinabatur, hæc prophetæ speciem præ se ferens respondit : *Ut quid, dicens, interrogas me, et Dominus discessit a te, et factus est cum proximo tuo? Et fecit tibi Dominus, sicut locutus est in manu mea.* Hæc igitur vel hostis, simul et decessum simulans, affert, libellos accusationis prosequitur.

XII. Considerandum utique est quam ratioe causis in se errores cohibentibus omissis, fingit se simulatione magis patente dicere, cum nihil quod prænotione dignum sit afferat; illa ex arte iterat quæ Samuel, dum adhuc in vivis esset, prædicebat Sauli contigisse, illæ ac si facta essent vaticinando prænuntiabat. Sed certe qui ipsi dixerat : *Ut quid me interrogas?* satis aperte quæ et prius dixerat fatetur. Prima vero illa per ea quæ postea contigerit, ac si vaticinaretur, iterum recitat. Origenes e contrario prophetæ verba quæ jam olim prædixerat, ad verbum exposita, veluti perfecta et nova vaticinationis oracula discernit; proptereaque Samuelem evocatum fuisse vult, etsi illum Scriptura palam reprehendat, ut ipse etiam fatetur nonnullis in locis. Porro quid postea, cum regem alloqueretur, phasma addebat? *Abscindet Dominus regnum de manu tua, et dabit illud proximo tuo David : quod non audieris vocem Domini, et non implesti indignationem iræ suæ in Amalec. Propter hoc verbum fecit Dominus hoc tibi in die hac; et tradet Dominus Israel tecum in manus alienigenarum* ²⁸. Si quis hujus veritatem expiscari cupit, ipsius Scripturæ historiam non multo antea pertractatam adeat : ibi enucleate considerato, ubi devicto Amalec spoliolorum potissima usurpaverat, indeque tanquam primitias holocausta offerenda esse existimabat; et exquisitiori diligentia scienter et perite re examinata hæc

(4) Διαυτολογεῖ. Forte ταυτολογεῖ.

omnia verba tunc temporis ad verbum Samuelem A prænuntiassse comperiet. Dixit enim : *Et abscedit Dominus de manu ejus regnum* 39; tunc cum a rege apprehensam pallii laciniam scidit. Ad hæc ulterius prædicebat regnum illius scindendum fore, dandum proximo suo qui eo melior erat. Prophetavit præterea qua ratione Israel propter hoc scindendus erat, nec amplius reversurus. His enuntiatis, verba opere ipso confirmabat. Non diu enim post divino judicio unxit regem David 40. Itaque qui per engastrimythum dicitur evocatus nihil de novo attulit, sed quæ Samuel prius dixerat veluti propria affectabat, fraude ac dolo personam assumens, et artificio probabili iterum repetens prophetarum more, vaticinari simulabat. Sed ut præstigiatores divitum ædes pulsantes uniuscujusque res olim gestas sedula inquisitione clanculum odorantur, moxque easdem quasi ex improvviso canentes confestim auditores in stuporem rapiunt, iisque in futilem opinionem inductis, de futuris pro libidine mentiuntur; sic et engastrimythi spectrum nova forma inductum prophætica Samuelis enuntiat oracula, opinione vero vaticinari, cum nihil pro comperto haberet, videbatur, alienis veluti propriis præpositis exitiosum illum perterrebat, illis facillimo negotio ejus mentem arreptam deprædabatur. Quid igitur aliud his annexum est? *Et tu, inquit, cras, et filius tuus Jonathan tecum. Et castra Israel dabit Dominus in manus alienigenarum* 41. Sed hæc porro dæmon ac si propria essent asserebat.

προῦταπτεν ὡς ἴδια, καὶ κατέπληττε τὸν ἀλάστορα, διὰ δὲ τούτων εὐχερῶς ὑπετύλα καὶ τὸν νοῦν ἐκλεπτεν ἐκείνου. Τί οὖν ἄλλο μετὰ ταῦτα προσετέθη; Καὶ σὺ, φησὶν, αὐριον, καὶ ὁ υἱὸς σου Ἰωρᾶθαν μετ' ἐμοῦ· καὶ τὴν παρεμβολὴν Ἰσραὴλ δώσει Κύριος εἰς χεῖρας ἀλλοφύλων. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἐώκει λέγειν ὁ δαίμων ὡς ἴδια.

XIII. Prius autem illud discutiendum: verane, C uti ipse existimabat, prædicebat; et utrum consulte, an vero casu et fortuito enuntiabat; præterea, an præsigire aliqua possit. Primum quidem, Saulem die sequenti peremptum fuisse, ut spectrum affirmabat, non apparet. Quippe si sermone excepto, mœnore invalescente, non comedit panem toto die et tota nocte illa, ut divinæ testantur litteræ; post hæc iterum mulier adhortatur admonetque ut cibum prægustaret, cum iter aggredi deberet; manifestum est, altera scilicet die post diurnum illud nocturnumque perpetuum jejunium, ipsi humi prostrato persuasisse ut expedite assurgeret, decentiusque sederet in scamno: vitulum vero quem habebat subrumum prompte arreptum occidit, obsonia item instruens et azymos subigens edulia præparavit, quæ ubi illa optime condita instructaque regi et ejus ministris obtulisset, rex admonitionibus delinitus cibum sumpsit: necesse est illum, si nocte illinc se foras proripuit, aliis nocturnis horis in suam se stationem recepisse. Ita ut jam ma-

39 I Reg. xv, 28. 40 I Reg. xvi, 13. 41 I Reg. xviii, 19.

(40) Ἐπιστάμενος. Forte ἐπιστάμενος. Edit.

(5) Ἀπὸ στόχου. Forte ἀπὸ στοχασμοῦ. (Ἀπὸ στόχου καὶ συγκυρίας, conjectura ei casu fortuito.

καὶ τὰς ἐκ τούτων ἤτο δεῖν ἀναφέρειν ὀλοκαυτώσει· ὡς ἀπαρχάς· ἀκριβολογία δὲ τρανωτέρῃ ζητῶν ἐπιστημόνως, εὐρήσειεν ἄν, ὡς ἅπαντα τὰ ῥήματα ταῦτα κατ' ἐκεῖνο καιροῦ προεῖπεν ἐπὶ λέξεως ὁ Σαμουὴλ· Ἐφη γὰρ ὅτι· Καὶ διέβρηξεν Κύριος ἐκ χειρὸς αὐτοῦ τὴν βυσσίδαίαν· ὅποτε καὶ τὸ τοῦ διπλοῦδιου περὺγιον ἐπιλαθόμενος ὁ δυνάστης ἐδίχασε· προῦλεγε δὲ αὐτῷ πρὸς ἐπὶ τούτοις μὲν, ὡς ἡμελλεν ἡ βασιλεία δοθῆσθαι τῷ πλησίον αὐτοῦ τῷ μᾶλλον ὑπὲρ αὐτὸν αγαθῷ, προσεφῆτευσεν δὲ καὶ τίνα τρόπον ἔδει τὸν Ἰσραὴλ ἕνεκα τούτου διατηρηθεῖσθαι καὶ μηκέτι ἐπιστρέψαι. Ταῦτα δὲ φήσας, ἑμοῦ τοῖς ἔργοις ἐθεβαίον τὰ λεκτέα· μετ' οὐ πολὺ γὰρ ἐκ θείας ἀποσταλῆς ἐπικρίσεως ἔχρισεν βασιλεία τὸν Δαυὶδ. Ἄρ' οὖν οὐδὲν ἀπήγγειλε ξένον ὁ δὲ ἐγγαστριμύθου λεγόμενος ἀνήχθαι, τὰ δὲ ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ εἰρημένα πρότερον, ὡς ἴδια μὲν ἐσημάτιζε προσωποποιῶν ἀπάτη, πιθανῇ δὲ τεχνολογίᾳ ταυτολογῶν, ὑπεκρίνατο δὲ προφητικῶς ὁμιλεῖν. Ἄλλ' ὡσπερ ἀγύρται μάντις ἐπὶ πλουσιῶν ἵναί τινας ἐπειγόμενοι, τὰ μὲν ἡδὴ παροδεύσαντα τοῦ βίου πράγματα πολυπεσοῦντες ἀνιχνεύουσι λεληθότως, αὐτὰ δὲ τὰ πρὸ πολλοῦ γεγονότα λέγειν αὐτοσχέδιως ὑπονοοῦμενοι, παραχρῆμα μὲν ἐκπλήττουσι τοῖς αὐτηκόους, εἰς εὐθήθῃ δὲ πίστιν αὐτοὺς ἀπαγόμενοι, περὶ τῶν μελλόντων ἅπερ ἐθέλουσι πλάττουσιν οὕτως ἄρα καὶ τὸ τῆς ἐγγαστριμύθου φάσμα μεταμορφούμενον, αὐτὰ μὲν ἐξηγόρευεν τὰ προφητικά τοῦ Σαμουὴλ ἀποφθέγματα, τῷ δὲ δοκεῖν ἤτο προφητεύειν, οὐδὲν ἐπιστάμενος (40)· ἀλλὰ τὰ μὲν ἄλλοτε-

XIII. Ζητητέον δὲ πότερον ἀληθῆ προῦλεγεν, ὡς ἤτο· καὶ πότερον ἀπὸ στόχου (5) καὶ συγκυρίας ἀπήγγειλεν· καὶ πρὸς ἐπὶ τούτοις εἰ προεγκωκίει ἡδυνάτὸ τινα. Πρῶτον μὲν οὖν οὐ φαίνεται τῇ ἑστῆς ἡμέρᾳ διαφθαρεῖς ὁ Σαουλ, ὡς ἔφασκε τὸ φάσμα φθεγγόμενον· εἰ γὰρ ἀκούσας τῶν λόγων, ἐκ τῆς ἀγαν ἀθυμίας οὐκ ἔφαγεν ἄρτον ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ ὅλην τὴν νύκτα, φησὶν, ἐκείνην, ὡς ἡ θεία διατρεῦει Γραφή, μετὰ δὲ τοῦτο παραινοῦσα πάλιν ἡ γυνὴ προὔτρεπεν ἐδωδῆς βίφασθαι, προκειμένης ὀδοῦ· πρόδηλον, ὅτι τῇ δευτέρᾳ δὴ πούθεν ἡμέρᾳ, μετὰ τὴν πᾶννυκτον καὶ πανήμερον ἐκείνην ἀσιτίαν, ἔπεισε μὲν αὐτὸν, εἰς τοῦδαφος ἐβρίμμενον ἐκλύτως, ἀναστῆναι καὶ καθεσθῆναι κοσμιώτερον ἐπὶ τοῦ δίφρου· τὸ δὲ μοσχάριον, ὅπερ εἶχε γαλαθηνὸν, ἀμελητῆ λαθούσα σφάττει· ὀψοποιούσα δὲ καὶ πέττουσα τοὺς ἀζήμους, ἡύτερῃ πρὸς ἐδωδάς· ἐπειδὴ δὲ προσέφερον αὐτῷ καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἀριστοποιήσασα σπουδαίως, ὁ μὲν αὐτόθι σιτίων ἐλάθετο προτραπείς· ἀνάγκη δὲ νοεῖν, ὡς εἰς ἄλλας ἀφίκετο νυκτερίους ὥρας, εἴπερ ἤτο νυκτὸς ἐκείθεν ἐξορμήσας. Ὅστε τοῦτο μὲν αὐτοτε-

Στόχος vocabulum poeticum est; unde εὐστοχος, ἀστοχος. Edit.)

λῶς ἐλέγχεται ψευδόμενος ὁ δαίμων· οὐ γὰρ ὡς εἶπεν, Ἀδριον ἔση σὺ μετ' ἐμοῦ, γέγονεν οὕτως, ὀπηνίκα τὴν ἐξῆς αὐτίστε διέτριψεν ἡμέραν ἄσιτος· εἶτα τῇ δευτέρῃ τῆς ἐδωδῆς ἀψάμενος ἐβάδιζεν εἰς τὸ στρατόπεδον. Οὐχὶ δὲ τοῦτο μόνον ἀλλίσκεται παρὰ τὸ γεγονός εἰρηκῶς, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰωνάθαν ἔφη μονώτατον ὁμοῦ τῷ πατρὶ καταλήξει πρὸς αὐτόν· ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων ἡ διηγηματικὴ τοῦ Γράμματος διαγορεύει φωνῇ, τὸν Σαουλ ἄμα τρισὶν ἀπασφάχθαι παῖσιν, ἀλλ' οὐχ ἐνὶ μόνῳ, ὡς ἔφησεν ἐκεῖνος. Οὐκοῦν ἀπορίᾳ προγνώσεως οὐδὲν ἀληθὲς ἐξεῖπεν ὁ δαίμων· οὐ γὰρ ἂν ἐναντία τῶν γεγονότων ἀπήγγειλεν· ἀλλὰ τὰ τῷ Σαμουὴλ εἰρημένα πρότερον, ὡς ἔφην, ὑποκλέψας, ὀλίγα ἅτα προσετίθη τούτοις, ἐκ τῶν εἰκότων ὁμοιότροπα συμπλέξας· οὕτως ἄρα καὶ θάνατον ἠπελάει τῷ δυνάστη, ταῖς ἐκείνου φωναῖς ἀποχρώμενος· ἀλλ' ἔτι γε καὶ τὴν τοῦ Ἰσραὴλ ἐκδοῦναι παρεμβολὴν ὑπισχνεῖτο, τῷ τὸν προφήτην ἐμβριθῶς εἰρηκέναι *διασχισθῆσθαι τὸν λαόν*. Ὅρων οὖν ἐπιτετερισμένα πολέμου μηχανήματα, καὶ τὸν τοῦ λαοῦ προσετώτα περιδεῖη, προσέτι δὲ καὶ καταλειφθέντα πρὸς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ (δι' ὧν ὁ δυνάστης ὠμολόγει στοχαζόμενος, ὅτι δεῦρο περαιῶνται τὸ τοῦ προφήτου κήρυγμα), πρὸς τὰς ἐνεστῶσας ὑπεκρίνατο κινήσεις ἀναφωνεῖν· ὅσα μὲντοι προσέθηκεν *ἴδια καθ' ἑαυτὰ*, φανερώς ἐάλω ψευδόμενος· οὔτε γὰρ τὴν τοῦ θανάτου ἠδύνατον προεῖπεν ἡμέραν, οὔτε τὰς τῶν υἱῶν τοῦ Σαουλ ἀναρέσεις, ὧν ἐπὶ ὄνοματος ἐμνημόνευσεν ἡ Γραφή. Ἐκ δὲ τούτων οὐ χαλεπῶς ἂν εἴη νοεῖν, ὡς οὐδὲν ἴδιον οὐδὲ ἀληθὲς ἀπήγγειλε τὸ πνεῦμα· ὅτε δὲ τοῦ Σαμουὴλ ὡπεξέκλεπτε βήματα, ταῦτα σφτεριζόμενον ᾔστο προσητεύειν. Ἄλλὰ μάλιστα μὲν οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι τοῦτο προῦφητευεν ἀψευδῶς· εἰ δ' ἄρα καὶ πολέμου γένεσιν ἀνεκέρυττον τὰ τῆς αἱματοχυσίας ἀνήκεστα βέματα, τίς ὁ τῶν ἀπάντων αἰτίος ἐστι πολέμου; οὐχ ὁ διάβολος; Οὐκ αὐτὸς ἐζητήσατο τὸν Ἰώβ; οὐκ ἐπήγγειρεν αὐτῷ πόλεμον ἐξαίφνης ἀκήρυκτον, οὐ μεταμορφούμενος ἄλλοθι ἄλλως, αὐτάγγελος ἄμα καὶ μάρτυς ἐγγίγντο καὶ πολέμαρχος, εἰς τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐντόσθια παρεισδύς;

XIV. Ἄλλὰ ἀσαφὲς εἶναι τὸ σχῆμα νενόμισται τοῖς πολλοῖς· ἰτέον οὖν ἀκολουθῶς εἰς τὰ τῆς τρίτης τῶν Βασιλειῶν ἔχρη. Φαίνεται τὸλον ὅπως ὁ προφήτης ἐπερωτᾶται Μιχαῖας ὑπὸ τοῦ Ἀχαάβ· ἀλλ' ἐπειδὴ περ ἠναγκάζετο τάληθῆ λέγειν ἀπαρακαλύπτως, *ἔωρα κέναι μὲν ἔφασκε τὸν Κύριον ἐπὶ θρόνου καθήμενον*, εἶτα καὶ στρατιᾶς ἐστάναι περὶ αὐτὸν οὐρανίους ἐκ τῶν δεξιῶν ἄμα καὶ εὐωνύμων· ὁμοῦ δὲ τῇ τῆς ὄψεως ἱστορίᾳ, καὶ φωνῆς ἔφησεν ἀκηκοῖναι τοιαῦτά τινος· *Τίς ἀπατήσει τὸν Ἀχαάβ, καὶ ἀναθήσεται εἰς Ῥεμμώδ Γαλαὰδ, καὶ πεσεῖται ἐκεῖ*; τῆναυτὰ δὲ φησιν, [ἵνα τὰ ἐν μέσῳ παραλείψας ἐρῶ τὸ ζητούμενον·] *Ἐξῆλθε πνεῦμα, καὶ ἔστη ἐνώπιον Κυρίου, καὶ εἶπεν· Ἐγὼ ἀπατήσω αὐτόν*· ὡς δὲ ὁ Κύριος ἀνθυπενήγκας ἔφρασεν, *Ἐν τίνι; ἀνθυποφέρε: πάλιν· Ἐξελεύσονται, καὶ ἔσομαι πνεῦμα ψευδὲς ἐν στόματι πάντων τῶν προσητῶν αὐτοῦ*. Πρὸς ταῦτα μὲν οὖν εἰρηκεν ὁ κρείττων

A nifesto modo mendacii dæmon deprehendatur. Neque enim, ut ille dixerat, *Cras eris tu mecum*, evenit, cum ibi die sequenti jejunus commoratus fuerit; deinceps altera, cibo degustato, exercitum reperit. Neque tantum hoc illum ementitum fuisse ac aliter quam evenerit pronuntiasse convincitur; sed Jonatham solum una cum patre ad ipsum diversurum dixit: verum narrationis series Saulem cum tribus filiis, et non uno solo, ut ille dixerat, mactatum fuisse asserit. Igitur prænotionis defectu nihil veri dæmon retulit: neque enim factis ipsis pugnantia enuntiasset: sed a Samuele prius memoratis surreptis, paucis nonnullis, iisque verisimilibus, annexis, mortem regi prænuntiat, illius vocibus abusus. Quinimo cum propheta satis aperte *scindendum populum* dixisset, ipse *castra Israel tradenda* pollicebatur. Itaque cum conspiceret paratas belli machinas, ducem populi timore perterritum, contremiscentem, ad hæc ab ipso Deo derelictum (quibus princeps conjectura non levi assecutus prophetici oraculi jam finem esse commemorabat), ad præsentes motus orationem convertere simulavit. Quæcunque itaque de suo addidit, illis aperte mentitus est: quippe neque mortis diem, neque filiorum Saulis quorum Scriptura nomina dixit, potuit præsagire. His facile possumus agnoscere, nihil proprium, nihil verum spiritum prænuntiasse, sed Samuelis verba suffuratum et ut propria venditantem existimasse se prophetare, et, quod præcipuum est, neque ea absque mendacio divinasse. Si ergo et bellorum astus effusionumque sanguinis fluentia crudelissima præcineret, quis omnium est origo bellorum? nonne ipse diabolus? Nonne Jobum ipse deposcit? nonne ipsi bellum inexorable excitavit? nonne sæpius in varias formas mutatus ipse nuntius simul et testis, et tribunus militum, in hominum viscera penetrans exstitit?

XIV. Sed hæc forma atque figura quamplurimè obscura videtur: itaque ordine non inverso ipsa Regnorum historia libri tertii investiganda est. Ibi quippe⁴³, ut apparet, Michæas propheta ab Achab interrogatur: sed cum vera fateri cogeretur, palam se Dominum vidisse, ait, *sedentem super solium suum; deinceps exercitus assistere ei cælestes tum a dextris tum a sinistris*; cum hac visione et vocem audisse tradit hujuscemodi: *Quis decipiet Achab, et ascendet in Remmod Galaad, et cadet ibi?* tunc subdit, ut mediis silentio obvolutis quæstionem extricem: *Egressus est spiritus, et stetit coram Domino, et ait: Ego decipiam illum*; a quo cum peteret Dominus: *In quo? rursus respondet: Egrediar, et ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum illius*. His potior dixit: *Decipies et prævalebis. Et nunc jam, ait, egredere, et fac ita*. Quæ cum propheta regi narrasset, illico subdit: *Do-*

⁴³ III Reg. xxi, 19 et sqq.

dit Dominus spiritus mendacii in ore omnium prophetarum tuorum qui hic sunt, et Dominus locutus est contra te mala. Ergo si spiritum hunc qui mendacii fuit auctor, minime bonum sed pravum fuisse intelligere necesse sit, sequitur, hunc item credendum fuisse diaboli instrumentum. Cum autem re ipsa illi contigisse pateat, ergo prius audierat quo pacto scelestissimus Achab ad bellum procedens occubiturus esset. Nam ille mendacium pro veritate obtrudere voluit, ut belli causam moliretur impiumque perderet turpius. Ita ut hisce rebus, mala quæ scelestis inferuntur diabolum præscivisse, manifestum sit, cum pessimorum omnium ipse sit opifex. In Saule vero quidquid e re propria Samuelis oraculis addens immiscuit, non tantum probabiliter mentitus, sed impie irreligioseque locutus est. At primum illius impium dictum vel inde deprehenditur: primum quidem quod, quemadmodum Dominus latroni, qui regni ejus potentiam confessus fuerat, dixit ⁴³: *Hodie mecum eris in paradiso*; ita et hic illorum imitator, Sauli magicis vaticiniis expletis, dolosus artifex enuntiavit: *Cras eris tu mecum, et Jonathan filius tuus* ⁴⁴. Secundo, justum ab injusto nihil abesse conatur probare, ut callide piorum conatus atque impetus comprimat. Nemo, ut videtur, plane non novit, nullam inter fidelem et infidelem communionem intercedere: necnon rursus, quo pacto qui divitiarum copia profusis marcuerat epulis, longe a Lazari contubernio sejunctus secretusque fuerit ⁴⁵, quamvis nihil in illum ausus. Sane nihil usquam reliquiarum aut micarum in pavemento cadentium exhibuit, sed nec plagis virum afflixerat, nec flagris cæsum alic longius amandarat. Verum cum ambo hinc migrantes vitam commutassent cum morte, hic quidem in sinu Abraham generis auctoris quievit, ille perennibus flammis atque inexstinguibilibus correptus est: hic dum in inferis tortus cremaretur ⁴⁶, videt a longe progenitorem, necnon et Lazarum in sinu ejus: at igne cum arderet, ex animo Abraham rogabat ut ad se mendicum mitteret: quippe obnixè precabatur ut Lazarus ad eum veniens extremum digiti sui in aquam intingeret, sicque linguam suam roris humiditate contractatam refrigeraret: itaque ignitis cruciatus male vexatus supplex hæc miser exorabat. Cum porro progenitor ad postulata respondisset, quemlibet in qualibet parte justas recepisse mercedes præmii loco, tunc temporis subdidit: *Et in his omnibus inter nos et vos chaos magnum firmatum est, ut hi qui volunt hinc transire ad vos non possint, neque inde ad nos transmeare* ⁴⁷. Si itaque magnum chaos est quod justos ab injustis sejungit, ita ut qui illic sunt non possint huc transvehi, neque qui hic commorantur illuc adduci; patet manifeste Saulem qui injustus erat, una cum propheta Samuele non degere. Nam si dives et pauper non possunt simul

⁴³ Luc. xxiii, 43. ⁴⁴ I Reg. xxviii, 19. ⁴⁵ Luc. xvi, 19 sqq. ⁴⁶ ibid. 23. ⁴⁷ ibid. 26. (5^a) *Ἐκεῖτω*. Scilicet τῶ ἱπιστῶ; sin autem referas ἐκεῖτω ἰσδ Lazarum, forte legendum ὡμὸν προ

Ἀπατήσεις, καὶ γε δυνήσῃ. Καὶ τῶν ἰδού, φησὶν, ἔξελεθε, καὶ ποιήσορ οὕτως. Ὁ δὲ προφήτης αὐτὰ ταῦτα τῷ βασιλεῖ διηγούμενος εὐθέως ἐπιφέρει· Δέδωκεν ὁ θεὸς πνεῦμα ψευδὲς ἐν στόματι πάντων τῶν προφητῶν σου τούτων, καὶ ἐλάλησεν Κύριος ἐπὶ σὲ κακὰ. Τοιγαροῦν εἴπερ ἀνάγκη νοεῖν οὐκ ἀγαθὸν, ἀλλὰ πονηρὸν εἶναι τοῦτο τὸ πνεῦμα, τὸ τῆς ψευδηγορίας αἴτιον, ἀκλόουθον ὑπολαμβάνειν αὐτὸ τοῦτο τὸ διαβολικὸν ὄργανον ὑπάρχειν. Εἰ δὲ κυρίως ἀποδείκνυται τοῦτο εἶναι, προακῆκοεν ἄρα πῶς ἤμελλεν ὁ μιαιφὸς Ἀχαὰβ εἰς πόλεμον ἀπιὼν ἀποθνήσκειν· αὐτὸ γὰρ ἤξιωσε τὸ ψεῦδος ἀντὶ τῆς ἀληθείας ἐκβάλλειν, ἵνα πολέμου γένεσιν αὐτουργήσῃ καὶ διαφθείρῃ τὸν ἀδικὸν αἰσχυρῶς. Ὡστε καὶ διὰ τούτων ἀποδείκνυται τῶν ἔργων, ὅτι τὰ κακὰ τοῖς ἀδίκους ἐπιφερόμενα προμεμάθηκεν ὁ διάβολος, ἐπειδὴ τῶν ἐχθίστων ὁ δραματοῦργός αὐτός ἐστιν ἀπάντων. Ἐπιμέντοι τοῦ Σαοῦλ, ὅσα προσθεὶς ἀφ' ἑαυτοῦ συνέζησε τοῖς τοῦ Σαμουὴλ ἀποφθέγμασιν, οὐ μόνον ἐψεύσατο πιθανῶς, ἀλλὰ καὶ ἐπλασφημήσεν ἀσεβῶς. Ἐνθέντε ποθὲν διελέγχεται ἡ κρώτη δυσφημία· Πρῶτον μὲν, ὅτι κατὰ μίμησιν, ὡς ὁ Κύριος ἔφη τῷ λητήτῃ, τὸ κρᾶτος ὁμολογήσαντι τῆς βασιλείας αὐτοῦ, *Σήμερον ἔση μετ' ἐμοῦ*, λέγων, ἐν τῷ παραδείσῳ, ταυτὸν δὲ τοῦτο καὶ τῷ Σαοῦλ ἐκπληρώσαντι τὰς μαντικὰς αὐτοῦ μαντείας ἔφησεν ὁ δολομήτης· *Ἀδύριον ἔση σὺ μετ' ἐμοῦ, καὶ Ἰουάθαρ ὁ υἱός σου*. Δεύτερον βούλεται δεῖκνυναὶ διὰ τούτων, ὅτι μὴδὲν ὁ δίκαιος ἀδίκου διαφέρει, τὰς τῶν εὐσεβῶν ἐκκόψαι προθυμίας ἐπιτεχνώμενος. Οὐδεὶς ἔοικεν ἀγνοεῖν, ὅτι μηδεμίᾳ συνπαρχει κοινωνία πιστῶ μετὰ ἀπίστου, ἢ αὐ πάλιν, ὅπως ὁ πλοῦτεψ κατατρυφῆσας ἀπλήστω, πόρρω τῆς Λαζάρου διαίτης ἀπεκρίθη, καίτοι: μὴδὲν ὁμοῖον ἐκεῖνω(5^a) δράσας. Ἄλλ' οὕτος μὲν οὐδὲν πώποτε μετέδωκε τῷ πενομένῳ, τὸ παράπαν οὐδὲν, οὔτε περιττευμάτων, οὔτε ψυχῶν εἰς τοῦδαφος ἐκριπτομένων· ἀλλ' οὐδ' ἐλυμήνατο τὸν ἀνδρα πληγαῖς, οὐ μάλιστα ἀικισάμενος ἐδίωξε περαιτέρω που γῆς· ἀλλ' ὅπως ἐπειδὴ μετήλλαξαν ἀμφω μετάραντες ἐντεῦθεν, ὁ μὲν εἰς κόλπους ἔλξε τοῦ προπάτορος Ἀβραὰμ, ὁ δὲ τὰς ἀκοιμήτους ἐδόθη φλοξὶ τοῦ πυρός· ὡς οὖν ἐν τῷ ᾄθῃ βασανιζόμενος ἐφλέγετο, πόρρωθεν μὲν ὄρᾳ τὸν προπάτορα, θεωρεῖ δὲ καὶ τὸν Λάζαρον ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ· τῇ δὲ δὴ φλογὶ πυρούμενος ἐκθύμως ἤξιου τὸν Ἀβραὰμ ὅπως ἐκπέμψῃ τὸν πέντην πρὸς αὐτὸν· εἰδοτο γὰρ τῷ ἀφικόμενος ὁ Λάζαρος, τὸ μὲν ἄκρον ὕδατι βάζῃ τοῦ δακτύλου, καταψύξῃ δὲ τὴν γλῶτταν αὐτοῦ, νοτίδος ἐπαφησάμενος (5^a) ἰκμάδα πυροφόρος οὖν ἀλγυνόμενος ὀδύνας, ἐπρέσβευε τοιαῦτα μεθ' ἱκετείας ὁ τάλας. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἔπος ἀποκρινάμενος ὁ προπάτωρ, ἕκαστον ἐν ἐκάστῳ μέρει τὰς ἀξίας φεραίνεν ἀμοιβὰς ἐπάθλου χάριν εἰληφέναι, τηλικαῦτα προσθεὶς ἐπεφθέγγετο· *Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις μεταξὺ ὑμῶν καὶ ἡμῶν χάσμα*, φησὶν, *ἐστήρικται μέγα, ὅπως οἱ θέλοντες διαβῆναι ἐνθεν πρὸς ὑμᾶς μὴ δύνωνται, μηδὲ οἱ ἐκείθεν*

xvi, 19 sqq. ⁴⁶ ibid. 23. ⁴⁷ ibid. 26.

ὁμοίω. Εἰριτ.

(5^a) *Ἐπαφησάμενος*. Forte ἐπαφυσάμενος. Εἰριτ.

πρός ἡμᾶς διαπερῶσιν. Εἰ τοίνυν ἐστὶ χάσματος εἶδεα διείργουσα μεταξύ δικαίων ἢ δ' ἀδίκων, ὡς μὴ δύνασθαι τοὺς ἔνθεν ἐκεῖσε διαπορθμεῦσαι, μήτε δεῦρο τοὺς ἐκεῖθεν ἀφικέσθαι· συνέστηκεν ὡς ὁ Σαοὺλ ἀδικος ὢν οὐκ ἔστι μετὰ τοῦ προφήτου Σαμουὴλ· εἰ γὰρ ὁ πλοῦσιος οὐ δύναται μετὰ τοῦ πέντητος εἶναι, καὶ ταῦτα μηδὲν ἀδικήσας μηδὲ διώξας αὐτὸν, ἀλλὰ μὴ μεταδοὺς αὐτῷ προχειρῶς ἐξ ὧν εἶχε, πόσω δὴ μάλλον ὁ σχετέλιος ἀνὴρ ἀνάξιος ἐστὶ τῆς τῶν ἁγίων ἀπολαύσαι κοινωνίας;

XV. Ἄλλ' οὐ διανοητέον ὅπως αἰσχροῦ μὲν ἕνεκα κέρδους ἀθετεῖ τὸ θεῖον ἐπίταγμα, δαίμονι δὲ πληγῆς ἀνιάτως, ἐλαύνεται βασκανίᾳ διώκειν τὸν ἁγιοπρεπῆ Δαυὶδ οὐδενὶ κόσμῳ πρόποντι, καίτοι ψαλμῶδιᾳ προφητικῇ τὴν ἀγριότητα τοῦ ἐκθαχευόντος ἐν αὐτῷ δαίμονος ἡμεροῦντα· τοὺς ἱερεῖς ἀποσφάττει τοῦ Κυρίου τριακοσίους ὄντας πρὸς τοῖς πενήκοντα τὸν ἀριθμὸν· ἀφίσταται τοῦ Θεοῦ μαντευόμενος ἀσεβῶς. Εἰ δὲ ταῦτα καὶ τὰ τοῦτοις ἀδελφὰ διεπράξατο, πῶς οἶόν τε νομίζειν, ὅτι μετὰ τοῦ θαυματουργοῦ κατέληξε Σαμουὴλ, ὃς ἐν ὥρᾳ θέρους ὑέτον ἤξιωσε γενέσθαι, καὶ παρ' αὐτῷ (5^{***}) κατεσκευάσθη πλήθος ἀμέτρητον ὀδάτων; Εἰ δὲ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι Σαοὺλ ἐστὶ μετ' αὐτοῦ (6) Σαμουὴλ, ἐψεύσατο μὲν ὁ λέγων αὐτῷ· Ἀδριον ἔσῃ σὺ μετ' ἐμοῦ. Τοιγαροῦν εἰ ψεύστης ὁ ταῦτα εἰρηκῶς ὑπάρχει, πρόδηλον, ὡς οὐκ ἔστιν ὁ Σαμουὴλ οὗτος· οὐ γὰρ ἂν οὕτως ἀχρόνως ὁ τοῦ Κυρίου ψεύσαιοτο προφήτης· ὥστε τοιαῦτα (7) δὶχα πεισσομένα ῥήματα, γυμνὸν ὑποδεικνύει τὸν πολυπρόσωπον ἐνδοξάτω θῆρα κρυπτόμενον. Αὐτὸς γοῦν ἐστὶν ὁ κατασπᾶσας εἰς τὸ τοῦ ταρτάρου χάσμα καὶ τὸν ἐμμανῆ Σαοὺλ· ὄθεν οικειῶς αὐτῷ προσεβλέγγετο κρατήσας· Ἀδριον σὺ καὶ Ἰωνάθαν ὁ υἱός σου μετ' ἐμοῦ. Διτῶν δὲ συστήσαι προσώπων πειρώμενος, ὡς οὐδέποτε δίκαιος ἀδίκου διαφέρει, καὶ τὸν Ἰωνάθαν ἅμα τῷ πατρὶ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον κληρὸν ἀπενέγκασθαι συνωμολόγει, καίτοι μὴ συνενεχθέντα τῇ τούτου ὠμότητι. Τίς δὲ τῶν ὄντων ὑποκρίνεται μὴ νοεῖν, ὅτι κράτιστα βιώσας ὁ τοῦ προφήτου Δαυὶδ ἔραστής, ἀλλὰ μὴ διώξας δίκαιον ἀδίκως ἐγχειρίσας, οὐ τὴν αὐτὴν ἐπιφέρεται [f. ἀποφέρεται] τῷ θεώξαντι μισθοφορίαν; οὐ γὰρ ἀποθανεῖται, τὸ ξύμπαρ εἰπεῖν, υἱὸς ὑπὲρ ἀδίκου πατρός. Ἄλλὰ μὴν ἐλέγχεται γε καὶ διὰ τοῦδε τοῦ μηνύματος ὁ ψευδοῤ-ῤάφος.

XVI. Ἀπαραλήπτω (f. ἀπαραλείπτω) δὲ τάξεως ἀκολουθίᾳ, προσθεὶς ἐφησεν ὁ συγγραφεὺς, ὅτι, Καὶ ἔσπευσε Σαοὺλ, καὶ ἔβασεν ἐστηκῶς ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐφοβήθη σφόδρα, λέγων, ἀπὸ τῶν λόγων Σαμουὴλ· ἐκείνους γὰρ οἶδε τοῦ Σαμουὴλ εἶναι τοὺς λόγους, οὓς προεφήτευσεν μὲν αὐτῷ σώματι καὶ γλώττῃ παρῶν· τὸ δὲ φάσμα τούτους ἀνεξέλεξατο τοὺς. . . . καὶ προῦφερον ὡς ἰδίους· ὧν ὁ δυνάστης ὑπομνησθεὶς, καὶ τὰ τοῦ πολέμου σύμβολα θεωρῶν ἀντικρως ἰδρυμένα, περιδεῆς ἐγεγόνει, τὸ πέρας αὐτῶν ἔννοων. Ἄλλ' Ὀριγένης ἑαυτῷ δόγματα πλάττων, εἰδὼς, ὅτι πλείστοι μὲν ὅσοι τυγχάνουσιν οἱ ταῦτα

⁴⁸ I Reg. xv, 9. ⁴⁹ I Reg. xix, 9. ⁵⁰ I Reg. xxii, 18. ⁵¹ I Reg. xii, 18. ⁵² I Reg. xxviii, 19. ⁵³ ibid. 20.

(5^{***}) Παρ' αὐτῷ. Forte παρ' αὐτό, vel παρ' αὐτά. ΕΔΙΤ.

(6) Μετ' αὐτοῦ. Forte μετὰ τοῦ.

A esse, nulla licet pauperem injuria affecerit, neque abegerit, tantum non illi prompte quæ ipse habebat ex parte distributis : quanto magis scelestus ac contumax homo indignus est, qui sanctorum communionem participet ?

XV. Sed minime cogitandum est infamis eum lucri causa præceptum violasse divinum ⁴⁸ : a dæmone vero insanabili furore percitus, invidia sanctissimum, nullo decoris atque honesti respectu habito, persecutus est David ⁴⁹, qui propheticis Psalmorum concentibus ferocitatem in illo debacchantis dæmonis demulcebat. Sacerdotes Domini trecentos et quinquaginta numero occisione occidit ⁵⁰ : defecit a Deo, vaticinationes ac vatum præsentia impie exposcens. Hæc et his similia si confecit, qua ratione credere possumus eum quiescisse una cum miraculorum effectore Samuele, qui maximo in æstu nubem impetravit ⁵¹, adeo ut immensa aquarum copia circa ipsum exundarit ? Verum si asserendum non est Saulem cum Samuele degere, omnino mentitus est qui illi dixit : *Cras eris tu mecum* ⁵². Igitur si qui hæc effatur mendax est, manifestum, hunc Samuelem non esse; neque enim sic circa tempora propheta Domini mentitus fuisset : ita ut ex his sic expositis multiformis intra ipsum degens bellua appareat. Hic ergo est, qui et furiosum Saulem in Tartari fauces detrusit. Quare non incongrue illo sibi mancipato fatetur : *Cras eris mecum, tu et filius tuus Jonathan*. Duplici persona commemorata confirmare nititur, nunquam justum ab injusto differre; Jonathan cum patre unum et eundem finem et sortem habiturum, licet illius crudelitati minime consenserit, fatebatur. Quis vero mortalium se non capere simulabit, eum qui optime vixerit, prophetæ David amatorem, et qui nequaquam justum injuste persequi ausus fuisset, eandem cum persecutore mercedem accipere ? Nunquam enim, ut verbo expleam, pro injusto patre mortem obibit filius. Ideoque hoc etiam indicio mendaciorum opifex deprehenditur.

XVI. Rerum porro gestarum serie non interrupta auctor subdit : *Et festinavit Saul, et cecidit porrectus super terram, et timuit valde a sermonibus Samuelis* ⁵³. Eos enim sermones Samuelis esse agnoverat, quos cum adhuc esset in vivis et corpore et lingua prophetaverat. Hæc a spectro delecta quasi propria proferebantur. Quorum cum meminisset rex, et conspexisset salis aperte signa erecta, finem imminuentem animadvertens metu fractus ac debilitatus est. At Origenes, sibimet ipsi dogmata effingens, sciens plurimos esse qui hæc determinant, ad sua dicta oppugnantes oratione conversa minime id

(7) Τοιαῦτα. Forte ταῦτα. (Ταῦτα ῥήματα non est Græca locutio. ΕΔΙΤ.)

curæ habuit ut debito respectu id quod æquum erat conquireret, sed prius engastrimythi fabulam ad omnes pertinere fassus, veritate ad necessariam examinationem invoca- a veritate ipsam palam oppugnat. Deinceps Samuelis laudibus ex divinis litteris hinc inde deductis et recensitis, tunc iterum sub potestate dæmonis illum ponens, hisce verbis syllabisque rem agit : *Fortasse tantus vir sub terra erat? et eduxit illum engastrimythus? Habetne facultatem dæmon in animam propheticam?* Sed hæc quasi hæsitans vel fortasse etiam interrogans videtur sibi apud nonnullos aliquando dicere. Verum ut per subsequentes perorationes hæc ita se habere confirmaret, clariore nescio quo clamore obstrepens et elocutione, subjungit : *Scripta sunt hæc? ait: verane sunt hæc an non? Illa non esse vera affirmare in infidelitatem ducit, quæ in dicentium capita, ut ipse dicit, veniet. Si vera sunt, quæstionem et dubitationem nobis exhibent.* Ad hæc rursus parum caute quæ fert stabiliens, et contrarium sententium opinionibus expositis, subdit : *Et tamen scimus nonnullos ex nostris fratribus adverso animo Scripturam contuitos dicere : Non credo engastrimytho. Engastrimythus dicit Samuelem vidisse; mentitur.* Plura alia præterea interserit, quibus aperte increpat omnes qui vaticinationes engastrimythi falsas esse pronuntiant, et maledicta in capita non credentium illi congerit; et nullo negotio facile animis mobilibus se persuasurum ratus, ipsi Scripturæ narrationem impingit : *Scripta hæc sunt, dicens, an non scripta sunt? Et ratiocinationis vi hæc eadem repetens infert : Verane sunt hæc, an non sunt vera? Tamen prophetæ animam nequaquam fuisse evocatam dubitationem nobis, et scrupulum injicit.* At similia dæmoni concedere, quod erit illud scelus? quæ impietas? Nondum hæsitat, neque pura ac mera dementia depravatus animum advertit. Quippe hujuscemodi facultatem præter Deum animas ab inferis revocandi educendique nemo alius habet. Itaque denuo hic respondendum est, hæc quidem in sacris Scripturis contineri, at non ex persona propria id actum fuisse auctorem prædicere. Neque enim liber prophetis sermonibus pugnancia multa simul in unum congereret, ut et prius ostendimus, et paulo infra dicemus; qui engastrimythi verba, et furiosam regis cognitionem operibus ignorantie plenam deprehensam designabat. Nam neque aptum neque congruum erit ita divinas litteras pertractare. Quippe cum ipse fateatur diabolum semet ipsum Deum aperte pronuntiare; ideo ne sola narrationis illius serie illi credendum erit, ac omnia illi deferenda, ut ipse Origenes asserit? id enim in sacris litteris scriptum habetur. Vel rursus, cum immodica elatus superbia omnem simul mundi hujus machinam

A ψηφίζόμενοι, πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας αὐτῷ διαλεγόμενος, οὐκ ἐσπούδασε μετὰ τῆς ὀφειλομένης εὐλαθείας ἀκριβῶσαι τὸ δέον, ἀλλὰ γε τὸ τῆς ἐγγαστριμύθου δρᾶμα πάντων ἄπτεσθαι προλέγων, καὶ τὴν ἀλήθειαν εἰς τὴν ἐξέτασιν ἀνειμαίαν (8) ἐπικαλούμενος, αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ μάχεται προφανῶς. Ἐἴτα τοῦ Σαμουὴλ ἐγκώμια διεξιὼν, ὅσα περὶ αὐτοῦ διαλαλοῦσιν αἱ θεῖαι Γραφαί, τηλικαῦτα πάλιν ὑπὸ τὴν τοῦ δαίμονος ἐξουσίαν ἀποφαίνων αὐτὸν, αὐτοῖς ῥήμασι καὶ αὐταῖς ἐπέφραξε συλλαβαῖς· Ἄρ' οὖν ὁ τηλικαῦτος ὑπὸ τὴν γῆν ἦν; καὶ ἀνήγαγεν αὐτὸν ἡ ἐγγαστριμύθος; Ἐξουσίαν ἔχει δαιμόνιον ψυχῆς προφητικῆς; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὡς ἐπαπαρῶν, ἢ τάχα ἴσω; ἐρόμενος ὑπονοεῖται λέγειν ἐνίοτε παρὰ τισιν. Ἴνα δὲ διὰ τῶν ἔπειτα συστήσειεν ἐπιλόγων, B ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, λευκότερα προσετίθη φάσι τι ὑποκεκραγῶς, Ἐγγέγραπται ταῦτα; φησὶν· ἀληθὴ ἔστιν, ἢ οὐκ ἔστιν ἀληθὴ; Τὸ μὴ εἶναι ἀληθὴ λέγειν εἰς ἀπιστίας προτρέπει· χωρήσει ἐπὶ κεφαλᾷς, φάμενος, τῶν λεγόντων· τὸ δὲ εἶναι ἀληθὴ ζήτησιν καὶ ἐπακρόρησιν ἡμῖν παρέχει. Μετὰ δὲ τοῦτο, πάλιν βεβαιῶν ἀνεπισημένως ἕπερ εισαγγέλλει, καὶ τὰς τῶν ἀντιδοξούντων αὐτῷ γνώμας ἐκπιθέμενος ἐπιφέρει· Καὶ μὴν ἴσμεν τινὰς τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν ἀντιβλέψαντας τῇ Γραφῇ, καὶ λέγοντας· Οὐ πιστεύω τῇ ἐγγαστριμύθῳ. Λέγει ἡ ἐγγαστριμύθος ἐωραμέναι τὸν Σαμουὴλ· ψεύδομαι. Καὶ πολλὰ γε πρὸς ἐπὶ τούτοις ἕτερα· διὰ δὲ τούτων ἀπαρακαλύπτως ἐπιτιμᾷ τοῖς ἀποραινουσι ψευδῆ τὰ τῆς ἐγγαστριμύθου μαντεύματα, καὶ καταρῶμενος (9) ἐπὶ κεφαλᾷς ἀναφέρει τῶν ἀπιστούντων αὐτῇ. Ῥᾶστα μέντοι πείσαι τοὺς εὐχερεῖς ἐθέλων, αὐτῇ περιάπτει τῇ Γραφῇ τὸ διήγημα, Ἐγγραπται ταῦτα, λέγων, ἢ οὐ γέγραπται; Συλλογιστικῇ δὲ δεινότητι χρώμενος ἐπάγει δευτερίων, Ἀληθὴ ταῦτά ἐστιν, ἢ οὐκ ἔστιν ἀληθὴ; Καίτοι τὸ μὴ οὐκ ἀνήχθαι τὴν τοῦ προφήτου ψυχὴν, ἐπακρόρησιν ἡμῖν, ἔφη, παρέχει καὶ ζήτησιν· αὐτὸ δὲ τὰ τοιαῦτα διδόναι τῷ δαίμονι, πόσης ἀσεθείας ἐστὶ μεστόν; Οὐκέτι λέγει ζητιῶν, οὐδὲ προσέχει τὸν νοῦν ἀκράτῳ πληγῆς ἀσυνεσίᾳ. Θεῶν γὰρ ὑπάρχει μόνῳ τοιαύτη ἐξουσία ἐπιτάσσειν, ὥστε ψυχὰς ἐξ ἕδου μεταπέμπεσθαι καὶ καλεῖν. Ἀνθυπενεκτέον οὖν ἐν ταῦθα πάλιν· Ἐν μὲν ταῖς ἱεραῖς ἀνεληκται ταῦτα D Γραφαῖς, οὐ μὴν ἐξ ἰδίου προσώπου τὸ τοιοῦτο διαπεπράχθαι γράμμα (10) προύλεγεν ὁ συγγραφεὺς· οὐ γὰρ ἂν ἐκκλησίαζεν ἢ βίβλος, ἐναντία ταῖς προφητικαῖς ἀντιδοῦσα φωναῖς, ὡς γε καὶ πρόσθεν ἐδείξαμεν, καὶ μικρὸν ὕστερον ἐροῦμεν· ἀλλὰ δὴ τὰ τῆς ἐγγαστριμύθου διεγράπτε βήματα, καὶ τὴν ἐμμανῆ τοῦ δυνάστου γνώσιν ἔργους ἀγνωσίας ἀποδειγμένην ἀνάπλεον. Εἰ γὰρ οὕτως ἀρμόσει ταῖς ἀγίαις ἐπισκεψαί Γραφαῖς, οὐκοῦν ἐπειδὴ φασιν, ὅτι καὶ θεὸν ἀντικρυς ὁ διάβολος ἑαυτὸν ἀναγορεύει, εἰ παρὰ τοῦτο δεήσει πιστεῦειν αὐτῷ, τῇ διηγηματικῇ

(8) Ἄνειμαίαν. Leg. ἀναγκαίαν. — Legendum potius, ἀνειμένως. Edit.

(9) Καταρῶμενος. Forte, κατάρας.

(10) Γράμμα. Forte πρᾶγμα.

τοῦ γράμματος ἐκδοχῆ τὸ πᾶν ἀνατιθέμενος, ὡς Ὀρι-
γένης εἰσηγείται; καὶ τοῦτο γὰρ εἰς αὐτὰς ἀναγέ-
γραπται τὰς Γραφάς· ἢ αὖ πάλιν ἐπειδὴν ὑπερηφά-
να χρώμενος ἀμέτρω πᾶσαν ὁμοῦ τὴν τοῦδε τοῦ
κόσμου περιγραφὴν ἤτοι καὶ τὰς βασιλείας αὐτῆς
ἰδίας εἶναι λέγει, παρὰ τοῦτο φαίη τις ἂν, ὡς ἄρα
προσηκεί νοεῖν, ὅτι δημιουργὸς αὐτὸς ἐστὶν ἀπάν-
των; Οὐ μὲν οὖν, εἴποι τις ἂν· ἢ γὰρ τοι διηγηματικὴ
διεχάραξε φωνὴ τὰς ἐκείνου μεγαληγορίας, οὐ μὴν
ἀληθεὶς ἀποφαίνει αὐτάς· οὐδ' ἐστὶ δὲ, ὅτι τοῦτο δεῖξαι
δυνάμενος οὐδεὶς οὐδαμῶς. Ἄλλὰ μυρία μὲν ἐστί
τοιαῦτα πρὸς ἐπὶ τοῦτοις ἰδεῖν, οὐχ οἷόν τε δὲ πάντα
παράγειν, ἵνα μὴ μακρηγορία δόξωμεν ἐκκρούεσθαι
τοῦ ζητήματος.

XVII. Ὡς οὖν ἐδόκει τοῖς ὀρθότατα φρονούσιν οὐ με-
τρίως ἐπιτιμᾶν, αὐθις ὑπεκκλέψας ἐπ' ἄλλην ἀπεπηδη-
σεν ἔννοιαν, ἐδεικνομένη δὲ δημαγωγῶν, ὅτι φάσκουσι
πρὸς τοὺς ἄλλοις, ὡς εἴη φρικῶδες ὑπολαβεῖν, ἐν ἔθου
γεγονέναι τὸν εὐκλεῆ Σαμουὴλ, ὃς ἐκκρίτην προφητείας
ἀξία τετίμηται. Τοῦτο μὲν οὖν ἄνω δὲ καὶ κάτω ταυτο-
λογεῖ γραυδῶς, ἐξ ἄλλων εἰς ἄλλα μεταχειρίζεσθαι
τοὺς αὐτήκοους ἀπάτη τεχνώμενος. Ἡμεῖς δὲ περὶ
τούτων οὐ διαφερόμεθα περὶ ὧν ἅπασι συνομολογητέα
καθέστηκεν, ἀλλ' ὧν ἕνεκα κυρίως ἀμφισπητεῖν
ἐγνώκαμεν· οὐ γὰρ εἰ Σαμουὴλ γέγονε ζητητέα, ἀλλ'
εἰ τοιαύτην ἔχει δαίμων ἐξουσίαν, ὥστε δικαίω ἀνα-
καλεῖσθαι ψυχὰς ἐξ ἔθου, καὶ πάλιν ἀποπέμπειν.
Ἐπεὶ τοίνυν ἐπαντοφώρῳ ληφθεὶς ἐάλω βλασφημίας
ἐπαντελῶν, ἀλλὰ τὰς τῶν ἀκραστῶν ἀκοῆς ἀπατηλῆ
μὲν ὑπεκκλίνει τέχνη, καταφεύγει δὲ δῆθεν ἐπὶ τοῦ
Χριστοῦ πρόσωπον, ἵν' ἀντεξετάσας αὐτὸ τοῖς ἁγίοις
ἀνδράσιν, ἀποδείξειεν, ὅτι καὶ αὐτὸς εἰς ἔθου κατ-
ἤλθεν ὁ Χριστὸς ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν· ἀλλὰ γὰρ
ὡς ἀπεδείκνυε τοῦτο, καὶ διη καὶ τὸ κατ' ἀνδρα παρ-
αιῶν ἐπεφθέγγετο, *Τι φοβῆ, λέγων, εἰπεῖν, ὅτι
πᾶς χρεῖται τόπος αὐτοῦ τε τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν
προφητῶν*; ὀλίγα ἅττα διὰ μέσου τάττων, ἄλλην
ἐπιπέλει δυσφημίαν, ἐκφαίνων, ὅτι καὶ κάτω τυγ-
χάνων ὁ Χριστὸς, ἵν' οὕτως εἶπω, φησὶν, *ἐν τῷ κάτω
τόπῳ ὧν, τῇ προαιρέσει ἄνω ἦν*· ὡς περὶ ἀνθρώ-
που δὲ μόνου προσομιλῶν, ἀλλ' οὐκέτι τῆς θέας αὐ-
τοῦ στοχαζόμενος φύσεως, ἐν τοῖς κατωτάτω μὲν αὐ-
τὸν ἐφασκεν ἀφίχθαι, προαιρέσει δὲ δῆπουθεν ἄνω
βεβηκέναι, καθάπερ οὖν ἀμέλει καὶ τοὺς ἄλλους ἀν-
θρώπους. *Οὕτω γὰρ, ἔφη, καὶ οἱ προφηταὶ καὶ
Σαμουὴλ, καθ' ἀποδοῦν ὅπου αἱ ψυχαί, φησὶν,
αἱ κάτω, ἐν τῷ κάτω μὲν δύνανται εἶναι τόπω,
οὐ κάτω δὲ εἰσι τῇ προαιρέσει.* Κουφολογία δὲ διη
περιηγήσας ἀπειροπληθεῖ τὸν κόσμον, οὐδὲ τοῦτο
ξυμίστην, ὅτι πᾶς ὁστισοῦν ἀνθρώπων, εἰ καὶ σφόδρα
σχετικῶς ἐστὶν, ἐν ἔθου κατελθὼν, ἄνω τῇ προαιρέ-
σει καθέστηκεν· οὐδεὶς γοῦν ἂν εἴη γε δικαίω οὐδ'
ἀδίκω δὲ οὐ γλίχεται ἀνωτάτω μὲν ἐκάστοτε διατρι-
βῶν ἔχεισθαι, τῶν δὲ καταχθονίων ἀπηλλάχθαι τόπων.
Εἰ τοίνυν ἅπαντες ὁμοῦ οἱ καταχθέντες; εἰς ἔθου τῶν
ἄνω φορῶν (11) ἐρῶσι προαιρέσει, καὶ οὐ πάνυ δι-
καίου τινὲς ἐπεμελήσαντο βίου, ποταπὸν ἀξίωμα τοῦ
προφητικοῦ διεσάφει χοροῦ; τί δὲ τὸ περιττὸν ἀπήγ-
γελε τοῦ Κυρίου, πᾶσιν ὁμοίον ἀποφαίνων αὐτόν;

²⁴ *Matth. iv, 8, 9.*

(11) *Φορῶν.* Forte χορῶν.

PATROL. GR. XVIII.

A vel regna illius sua esse dicat ²⁴, ideone diceret
quispiam credendum esse illum rerum omnium
opificem esse? At nemo sane id dixerit. Quippe
si narrationis ordo futilis illius jactationis verba
expressit, at non vera illa fuisse determinat: neque
id ullus uspiam probare poterit. Sed similia his
infinita sunt in promptu, quæ in medium afferre
minime libet, ne verborum longo circuitu quæstio-
nis nodum effugere videamur.

XVII. Verum postquam rectissime sentientibus
non mediocriter insultasse visus est, iterum non
obscure dissimulans in aliam transiit sententiam,
orationemque oratorie augens, inter alia quæ di-
cunt, horrendum sane id esse intellectu, indutum
Samuelem præcipua vaticiniæ dignitate illustrem
fuisse apud inferos. Hoc itaque satis aniliter sæ-
pius iterat repetendo, ex aliis in alia auditores
impellens, quod fraude deceptos adversos agere
conatur. Sed nos de his quæ uno animo omnes
recipiunt non dissidemus, verum de his quæ pro-
prie in dubium verti posse cognoscimus. Nam mi-
nime disputandum an Samuel fuerit, sed an dæmon
talem habeat potestatem, justorum scilicet animas
ab inferis evocandi, rursusque transmittendi. Ita-
que re manifesta deprehensus blasphemias fundi-
tare, audientium aures subdola arte declinat, et ad
Christi duntaxat personam confugit, ut ea cum
sanctis viris collata, una cum aliis omnibus Chri-
stum ipsum ad inferos descendisse demontret. Sed
ubi illud probavit, ad hominem hortatione ægens
scribit: *Quid horres*, inquit, *dicere omnem lo-
cum ipsius Christi et prophetarum indigere?* Et paucis
interjectis novum horrendum dictu connectit, de-
clarans, *licet Christus inferius esset*, ut ita dicam,
*et inferiori loco, electione tamen et voluntate in su-
periori erat.* De quo quasi de solo homine loqueretur,
nulla illius divinæ naturæ ratione habita, in
infima illum dixit devenisse, et si voluntate supra
ascendisset, eo ipso modo scilicet quo et cæteri
homines. *Sic enim*, inquit, *et propheta et Samuel,
tametsi eo descendant ubi degunt animæ quæ infe-
rius sunt, possunt quidem in illo inferiori loco per-
manere, at inferius voluntate non sunt.* Is inani ver-
borum copia profusa, quorum nec modus ullus
nec finis inveniri potest, haud intellexit omnem
hominem, licet in miseria alios excedat, ubi ad
inferos migravit, superius degere voluntate. Itaque
nullus, sive justus sive iniustus, uspiam est qui
non continuo semper teneatur desiderio a subter-
raneis ad suprema loca redeundi. Itaque si omnes
simul ad inferos devecti, licet vitam rectam ac
integram minime secuti sint, supernas semper ap-
petunt stationes voluntate, quam ipse prophetici
chori prærogativam agnoscit? quam Domini emi-

nentiam manifestat, cum omnibus similem illum enuntiat? Sic imperite vocem emisit, non intelligens Verbum esse et Deum, qui non tam voluntate quam divinitatis vi omnia simul penetrat. Et si ante omnia spectabile suum templum ut dissolveretur permisit, post tertium diem nova quadam ratione statim ac iterum excitavit: anima vero illius humanæ habitationis in infimas terræ partes perveniens, portas quæ ibi erant impetu facto aperuit, animasque ibi detentas extraxit: sic autem divina corroborata fuit virtute propter Dei et Verbi communionem, ut omnem in se omnino potestatem haberet.

XVIII. Ego vero credo hujus conjecturam esse minime levem. Cum enim in subterraneos locos pervenit, inde latronis animam eodem die in paradisum introduxit. Nam si per unum hominem universis mortalibus salus advenit, manifestum fit, animam animas quæ ejusdem sunt generis redemptas liberasse, tum in subterraneanarum partium chaos accessu, tum in antiquissimam paradisi stationem restitutione, regni insuperabilis potestate. His consona Dei Filii antequam hæc essent prædicebat: *Nemo ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit, Filius hominis qui in cælis est*¹⁸. Itaque si fatebatur eum qui ex humano genere ortum duceret, solum ex omnibus in cælum ascendisse, indeque rursus huc descendisse, hincque commoratum in cælum tendere, patet animæ vi ac quadam excellentia illa absoluisse. Sancta enim Christi anima cum Deo et Verbo convivens, omnia quidem simul lustrat, in ipsum supremum cælum ascendit, que nemo hominum pervenit. Quippe ad hæc elevata est et humana forma, quam Deus et Verbum sustentavit. Verum Dei Filium ubique et repente adesse ipse etiam Joannes testatus est, qui Christum ipsum audivit, ingentique voce clamat ad verbum: *Deum nemo vidit unquam: unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ille exposuit*¹⁹. Et tamen cum Christus hic degeret, corpore ambulabat, dum hos sermones Joannes efferebat; qui, illius verbis exceptis, prædicabat, illum quidem in sinu Patris esse, qui super terra una cum ipso corpore convivebat; quomodo non intelligendum est tunc etiam cælos ascendere, et dum in sinu Patris degeret, in terra quemadmodum Deum decebat deambulasse, et omnibus simul, veluti Deum adfuisse?

ματι· πῶς οὐκ ἐννοητέον, ὅτι καὶ τῶν οὐρανῶν ἐπεθεθῆκει τῶν τοῦτο (12) καὶ ὡς κόλπων εἰσω διατιθέμενος καὶ τῇ γῆ θεοπρεπῶς ἐπεδήμει, καὶ πᾶσιν ὁμοῦ παρῆν, οἷα Θεός;

XIX. Si quis autem Judaica laborans cæcitate, evangelicas voces non recipit, ipsi Salomonis oracula adducemus, et sic orationem formabimus: *Quippe cum quietum silentium contineret omnia, et nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotentium Verbum e cælo a regalibus thronis ense acutum, sincerum scilicet mandatum tuum ferens, stans*

¹⁸ Joan. III, 13. ¹⁹ Joan. I, 18.

(12) Τῶν τοῦτο. Forte τῶν τρίτων.

A 'Ἄλλ' οὕτως ἀμαθῶς ἐξήχησε τὴν φωνήν, οὐκ ἐννοήσας, ὅτι Θεός ἦν ὁ Λόγος· οὐ προαιρέσει μᾶλλον, ἀλλ' ἀρετῇ τῆς θεότητος ἀπανταχοῦ πάρεστιν ἀθρόως. Εἰ δὲ καὶ τὸ μάλιστα τὸν ἔκκριτον ἑαυτοῦ ναὸν ἐπέτρψε λυθῆναι, τριήμερον μὲν αὐτίκα πάλιν ἀνήγειρε καινοπρεπῶς· ἡ δὲ ψυχὴ τοῦδε τοῦ ἀνθρωπείου σκηνώματος εἰς τὰ κατώτατα κατελθοῦσα μέρη τῆς γῆς, ἀνεπέτασε τὰς ἐκεῖσε πύλας ἀθρόα ῥοπῇ, καὶ τὰς αὐτόθι καθειργμένους ἀνήκε ψυχάς· οὕτω δὲ θεοσπεσίᾳ κεκραταίεται δυνάμει διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγου συνουσίαν, ὥστε καὶ παντέφορον ἔχειν ἐξουσίαν.

XVIII. Ἄλλὰ μὴν ἔγωγε πειθομαι καὶ τοῦτου τεκμήριον εἶναι σαφές· ὀπηνίκα μὲν εἰς τοὺς καταχθονίους ἀφικνεῖτο τόπους, ἐν ταυτῷ δὲ καὶ τὴν τοῦ ληστοῦ ψυχὴν αὐθήμερον εἰσήγεν εἰς τὸν παράδεισον. Εἰ γὰρ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου τοῖς ἅπασιν ὑπήρξεν ἀνθρώποις ἡ σωτηρία, πρόδηλον, ὡς ἡ ψυχὴ τὰς ὁμογενεῖς ἀναλυτροῦται ψυχάς, ἅμα μὲν εἰς τὰ καταχθόνια κατιούσα μέρη τῆς γῆς, ἅμα δὲ καὶ τῇ ἀρχαιοτάτῃ τοῦ παραδείσου πάλιν ἀποκαθιστώσα νομῆ τὸν ὑπεισδύοντα τῷ κράτει τῆς ἀληθινοῦ βασιλείας. Ἀκόλουθα δὲ καὶ πρὸ τούτων ὁ τοῦ Θεοῦ Παῖς ἐμαρτύρητο, προλέγων, ὅτι καὶ Οὐδεις ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. Τοιγαροῦν εἶπερ ἔφασκε τὸν ἐκ τοῦ ἀνθρωπείου γένους ὁρμώμενον εἰς οὐρανὸν μὲν ἀναβεθεθῆναι μονώτατον ἐκ πάντων, ἐκ δὲ τῶν ἐκεῖσε πάλιν καταβεθεθῆναι ἐνθάδε, καὶ δεῦρο βεβηκότα φοιτᾶν ἐν οὐρανῷ, συνέστηκεν, ὅτι ψυχῆς ἀρετῇ ταῦτα ἐπραττεν ὁ ἀνθρώπος ἐκκρίτως· ἡ γὰρ ἄγλα τοῦ Χριστοῦ ψυχῆ τῷ Θεῷ συνδιατιωμένη καὶ Λόγῳ, πάντα μὲν ἐκπεριπολεῖ συλλήβδην, εἰς αὐτὸν δὲ βέβηκε τὸν ἀνώτατον οὐρανόν, εἰς δὲ οὐδεὶς ἄλλος ἀνῆλθε τῶν ἀνθρώπων· ἀλλὰ ταῦτα εἰς αὐτὴν ἀνήρηται τὴν ἀνθρωπίαν εἰδέαν, ἣν ὁ Θεός ἐφόρεσε καὶ Λόγος· ὅτι ἐκ πανταχοῦ πάρεστιν ἀθρόως ὁ τοῦ Θεοῦ Παῖς, οὐχ ἥκιστα καὶ περὶ τοῦτου μάρτυς ἔστηκεν Ἰωάννης, αὐτήκοος μὲν ὑπάρχων αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, βοᾷ δὲ γεγωνότως αὐτολεξεῖ· Θεὸν οὐδεὶς εἰώρακε πώποτε· ὁ μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Καὶ μὴν εἰ δεῦρο παρῶν ἐπεφοῖτα σωματικῶς ὁ Χριστὸς, ὀπηνίκα τοῦτου ἀπήγγειλεν Ἰωάννης τοὺς λόγους, ὁ δὲ τὰς τοῦτου

D ῥήσεις ὑποδεξάμενος ἐκήρυττε μὲν αὐτὸν ἐν τοῖς κόλπῳ εἶναι τοῦ Πατρὸς, ἐστιώμενον ἐπὶ γῆς αὐτῷ σώματι· εἶναι τοῦ Πατρὸς, ἐστιώμενον ἐπὶ γῆς αὐτῷ σώματι· πῶς οὐκ ἐννοητέον, ὅτι καὶ τῶν οὐρανῶν ἐπεθεθῆκει τῶν τοῦτο (12) καὶ ὡς κόλπων εἰσω διατιθέμενος καὶ τῇ γῆ θεοπρεπῶς ἐπεδήμει, καὶ πᾶσιν ὁμοῦ παρῆν, οἷα Θεός;

XIX. Εἰ δὲ τις Ἰουδαϊκῆν ἀβρωστῶν ἀβλεψίαν τὰς εὐαγγελικὰς οὐ προσεταιί φωνάς, ἐπακτέον αὐτῷ τὰ τοῦ Σολομῶντος ἀποφθέγματα, καὶ ῥητέον ὡδὲ πως· Ἠσυχὸν γὰρ σιγῆς περιεχούσης τὰ πάντα, καὶ νυκτὸς ἐν ἰδίῳ τάχει μεσαζούσης, ὁ παρτοδύναμός σου Λόγος ἀπ' οὐρανοῦ ἐκ θρόνων βασιλικῶν ξίφος δέξῃ τὴν ἀνυπόκριτον ἐπιταγὴν σου κέρων,

στας ἐπλήρωσε θανάτου τὰ πάντα· καὶ οὐρανοῦ ἅμῃ ἤπτετο, βεβήκει δὲ ἐπὶ γῆς. Εἰ τοίνυν ὁ μονογενὴς Υἱὸς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἀναγορεύεται καὶ Θεὸς ὁμοδόξῳ συνοδίῃ, δι' οὗ γεγονόσιν ἄγγελοι, οὐρανοὶ, καὶ γῆ, καὶ θάλαττα, καὶ βυθοὶ, καὶ φωστῆρες οὐρανοδρόμοι, καὶ συλλήβδην εἰπεῖν ἅπαντα τῶν γεννητῶν ἢ σύστασις· οὗτος δὲ δικαίᾳ κρίσει σωφρονίζων ἅπαντας θρόνου μὲν οὐρανόθεν ἔχεται τῆς αἰδίου βασιλείας, ὅξεια δὲ τιμωρεῖται δίκη τοὺς ἀδίκους· ἀλλὰ μὴν ἔργῳ καὶ πράξει παντοδύναμος ὢν, ἅτε δὴ Θεὸς καὶ Θεοῦ Λόγος, οὐρανοῦ μὲν ἤπτετο, βεβήκει δὲ ἐπὶ γῆς ἐν ταυτῷ· θεότητος ἀρετῇ δηλονότι πάντα πληροῖ πανταχῶς. Οὐκοῦν εἰ τοιαύτης ἐπιλήπται φύσεως, ἀσεβοῦσι μὲν οἱ νομιζόντες ἀβουλίᾳ τόπω καὶ ῥητῷ τινι χωρίου μορίῳ περιγράφεσθαι τὸ θεῖον· ἀμαθίᾳ δὲ μᾶλλον ἢ φρονήσει κοσμίᾳ φθέγγεται προχείρως Ὀριγένης, ὅτι κατελθὼν εἰς τὰ κατώτατα μέρη τῆς γῆς ὁ Χριστὸς, ἄνω τῇ προαιρέσει διέτριβεν· οὐ γὰρ ἐνόησεν, ὅτι Θεὸς ὢν οὗτος, οὕτω (13) προθυμίᾳ γκώμης ἄνω τῷ δοκεῖν ἐπιθυμίᾳ παρῶν, ὅσῳ θεϊότητος ἐνεργεῖα τοῖς ἅπασιν ὡς ἐνὶ μάλιστα πάντα πληροῖ πανταχῶς.

XX. Ἄλλὰ τοιαῦτα μὲν ἀρμόττει περὶ τοῦ Χριστοῦ θεξάζειν ἐκεῖνον, ὃς ὑπὸ δαίμονος ὀρίζεται ψυχᾶς ἀναγεσθαι προφητικᾶς· ἢ δὲ πυθδμαντις ὡς ἐθεάσατο τοὺς ὁμογατρῆρους αὐτῇ δαίμονας, οἳα δὴ τινὰς ὁμοκυκίλους ἀδελφοὺς ἐπαίρουσα τὰ ὁμομήτρια γένη, βοᾷ θεοὺς ἐωρακέναι ἀναβαίνοντας ἐκ τῆς γῆς. Ἄλλ' ὁ μεγαληγόρος οὐκ εἶδισεν Ὀριγένης εἰπεῖν, ὅτι τὸ δαιμόνιον οὐχὶ τὴν τοῦ προφήτου μόνον ἀνήγαγε ψυχὴν, ἀλλὰ Μῆτιγε καὶ ἄλλαι συναναβεβήκασιν, ἔφη, ψυχᾶι προφητῶν ἅγιοι; Μῆ κορεσθεὶς δὲ τῇ τοιαύτῃ παρανοίᾳ, καὶ τοὺς ἀγγέλους ὠρίασατο συναναβεβηκέναι τοῖς πνεύμασιν αὐτῶν· εἶρηχε γὰρ, ὅτι τῆς τῶν δεομένων ἕνεκα σωτηρίας ἀνέλασαν ἐνθάδε· μεγίστας οὖν, ὡς εἴοικεν, Ὀριγένης ἐλπίδας ὑποτίθεται τοῖς ἀγγέλοις καὶ προφήταις, ἦτοι καὶ παντὶ τῷ τῶν ἁγίων ὁμόσε χορῷ· πρώτον μὲν εἰσάγων ὡς ὑπὸ δαίμονος ἐξουσίαν εἶσιν, ἔπειτα δὲ μηνύων, ὅτι διὰ μαινάδος ἀνήχθησαν ἐνταῦθα γυναικὸς λατρεῦσαι τοὺς πάσχοντας, οἳα δεσμῶνται προαχθέντες· οὗτοι γὰρ μοι δοκεῖ μείον ἐκεῖνης ἀποφθέγγεσθαι φρενοβλαβῶς. Ἔστω γὰρ οὕτως· οἰκτρῶς ἐξεφαύλισε τοὺς ἁγίους ἄνδρας, οὐδὲ τὸ τῶν οὐρανοπετῶν ἀγγέλων ἡσχύνθη τάγμα διαλλαβεῖν (14)· ἢ δεικνύτω τρανῶς ὁ τῷ τοιοῦτῳ συνιστάμενος ὄρω πῶθεν λαθὼν ἐκ τῆς γῆς ἔφησεν ἀνιέναι τοὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐστιωμένους ἀγγέλους· οὐ γὰρ οὗτοι κατελήλυθασιν εἰς ἕδου λυτῆριους ἐπαγόμενοι τοῖς αἰχμαλώτοις ἀφέσεις, ἀλλ' ὁ Χριστὸς, ἐπειδὴ καὶ νικηφόρον οὗτος ἴδρουσε κατὰ τοῦ πολεμίου πρόπαιον, καὶ τὰς τῶν αἰχμαλώτων ἀποσπάσας λείας αὐτῷ σώματι μεταρσιῶς ἀνήλθεν εἰς οὐρανοῦς· ἄγγελοι δὲ τῷ Θεῷ παρεστῶσιν ἐκάστοτε, τὰς ὀφειλομένας ἐκτελεῖν ἐπιγόμενοι λατρείας, ἀλλ' οὐχὶ τὸν ἕδον οἰκοῦσιν.

⁸⁷ Sap. xviii, 14-16. ⁸⁸ I Reg. xxviii, 13.

(13) Οὕτω. Ἄν τοσοῦτῳ;

A morte omnia replevit; et cælum quidem tangebatur, pedibus vero calcabat terram ⁸⁷. Si itaque unigenitus Filius Dei coæquale ipsius Verbum, per quod angeli facti sunt, et cæli, et terra, et mare, et profunditates, et luminaria per cælum errantia, et, ut uno verbo dicam, rerum omnium creaturarum constitutio, Deus denuntiatur: hic justo iudicio cœlitus omnibus mentem dans meliorem thronum perpetui regni obtinet, et celeri sententia punit in justos. Quin opera et actione, cum sit omnipotens, ut Deus et Dei Verbum, cælum tangebatur, eodemque tempore ambulabat in terris, divinitatis scilicet potentiam omnia replens. Ergo si talem retinet naturam, impii quidem sunt qui inconsiderate existimant loco locique aliqua parte determinata divinitatem circumscribi. Et ignorantia potius quam mente moderata inconsiderate Origenes loquitur, dicens Christum, dum ad infimas terræ partes pervenisset, voluntate superius commoratum fuisse. Non enim intellexit quod, cum is esset Deus, sic voluntatis affectu, ut videbatur, et desiderio fuerit superius, qui divinitatis operatione omnibus omnia ubique quantum fieri potest completeret.

XX. Sed concedamus hæc de Christo illum sentire, qui prophetarum animas a dæmone evocari decernit. Pythomantis ut sibi similes ventre dæmones intuita est, veluti quosdam ex eodem ventre fratres extollens qui ab eadem sunt nati matre, clamat, *deos conspexisse ascendentes e terra* ⁸⁸. At grandiloquus ipse Origenes non dubitavit dicere: Dæmonium non tantum prophetæ animam eduxit, sed: Num et aliæ una simul ascenderunt animæ sanctæ prophetarum? Porro cum illi tanta dementia non esset satis, angelos item definiit simul ascendisse cum illorum spiritibus: dixit quippe egentium salutis causa illuc advenisse. Itaque, ut apparet, maxima spe angelos et prophetas, totum denique sanctorum simul chorum, excitat; primo illud decernens, eos sub potestate dæmonis esse; secundo exponens mænadis mulieris opera illuc eductos, veluti captivos conductos, ut laborantibus mederentur. Quare non minus quam illa mente læsus enuntiare videtur. Sic enim se habet: misere sanctis hominibus insultavit; angelorum item ordinem qui per cælum volant, male tractare non est veritus. Vel saltem aperte dicat qui sententiam hanc defendit, undenam habuit, e terra angelos in cœlis commorantes ascendere. Neque enim hi descenderunt in infernum secum liberatrices ferentes captivis emissiones; sed Christus, qui ex hoste raptum victor sibi erexit tropæum, et captivorum præda pactor corpore ipso ad cœlos sublimis ascendit. Verum angeli Deo jugiter præsentibus cultus debitos persolvere conantur, nec inferos habitant.

(14) Διαλλαβεῖν. Forte διαβάλλειν.

XXI. Sed Origenes, ut viuetur, hæc se non percipere simulat, ut superstitionas inculcet præstigijs. Præterea, qui omnia Scripturæ verba allegorijs exponere ausus est, hoc solum ad litteram tradere non erubescit, per simulationem et veluti ex oraculo determinans, nec etiam de ipso corpore recte iudicans. Quinimo de paradiso quem Deus in Edem plantaverat⁸⁹ verba faciens, nec non qua ratione ligna fructifera germinarunt enarrare tentans, inter alia subdit: *Cum legentes*, inquit, *a fabulis serieque quæ secundum litteram est gradu facta ascendimus, quænam illa ligna sint quæ Deus colit quærimus: dicimus in eo loco ligna quæ sensu accipi possunt, non reperiri.* Hæc cum per translationem exponat, non horret *fabulas* appellare quæ Deus creata perfecisse traditur, fidissimusque ejus servus Moyses scriptis consignavit. Et ex opposito, ea quæ fabula in ventre effingit et obscure insonat, ac si dogmata essent, programme stabilit, vera esse demonstrans. Et verba Engastrimythi a Spiritu sancto dictata contendens, ea, ut sibi videtur, ascribens scripturæ, vult immota permanere; divinis vero oraculis a Moysæ traditis *fabularum* nomine insignitis sensum invertit, litteræque traditioni non vult ut quis animum intendat. Nonne item ab Abraham puteos effossos⁹⁰, aliaque ad eos pertinentia, allegorijs exponit, tantaque sermonum copia in immensum protracta omne de illis negotium disterninat in aliam sententiam translatum, licet ad hæc usque tempora in regione illa oculis adhuc conspiciantur? Nonne Isaac et Rebeccæ res gestas⁹¹ immutavit, in aures et armillas *sermones* esse aureos dicens, et universum denique argumentum per vim distortum, ad ea quæ animo cernuntur et ratione intelliguntur tractatum, cavillationibus deturpavit? Porro de Job qui multa passus est⁹² commentarios edens, non admiratur tolerantiam, non extollit labores, non commendat virtutem, non probat fidem, non fortitudinis animi exempla describit, non tirones milites magnitudine animi vigoreque prudentiæ ad virtutem hortatur, non armat certatores ut fortiter pro pietate pugnent; sed hæc omnia prætergressus sublimi dicendi modo filiarum nominibus exponendis aniliter multa sane consumpsit. Verum quæ de *Diei* nomine, et *Cassie* atque *Cornucopiæ* nugatus est, hic commemorare difficile est; D

⁸⁹ Gen. II, 21. ⁹⁰ Gen. XXI, 25. ⁹¹ Gen. XXIV, 22.

(15) Τὸν. Ἀν τὰ;

(16) Περὶ δὲ τοῦ Λαζάρου γράφω. Huertius in notis ad exegelicam Origenis, pag. 122, pro γράφω re-

XXI. 'Αλλ', ὡς εἰσικεν, Ὁριγένης ὑποκρίνεται μὴ νοεῖν, ἵνα δευσιδαίμονα παρασκευάσῃ μαντεῖαν· εἶτα πάσας ἀλληγορήσῃ τὰς Γραφὰς ἐγχειρίσας, οὐκ ἐρυθρίῃ τούτῳ μόνον ἐπὶ τοῦ γράμματος ἐκδέχεσθαι, θεσπίζων ὑποκρίσει, καίτοι μὴδ' αὐτῷ σώματι προσέχων εὐγνωμόνως· ἀλλὰ δὴ περὶ τοῦ παραδείσου διαλεγόμενος ὃν ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς ἐν Ἐδέμ, εἶτα καὶ τίνα τρόπον ἐξάνετειλε τὰ καρποφόρα ξύλα διηγεῖσθαι βουλόμενος, ἐπέφερε πρὸς τοὺς ἄλλοις· Ὅτιν ἀναγινώσκοντες ἀναδαίνομεν ἀπὸ τῶν μύθων, ἐφη, καὶ τῆς κατὰ τὸ γράμμα ἐκδοχῆς, ζητῶμεν τίνα τὰ ξύλα, φησὶν, ἐστὶν ἐκεῖνα ἃ ὁ Θεὸς γεωργεῖ· λέγομεν, ὅτι οὐκ ἐνὶ ἀισθητῇ ξύλα ἐν τῷ τόπῳ. Ταῦτα δὲ δὴ τροπολογῶν οὐ φρίττει μύθους ὀνομάζειν ὅσα δεδημιουργηκέναι μὲν ἱστορεῖται Θεὸς, ὁ δὲ πιστότατος τοῦ Θεοῦ θεράπων ἔγραψε Μωϋσῆς· ἀλλ' ἐκ τῶν ἐναντίων, ἅπερ ὁ μῦθος ἐν γαστρὶ πλαττόμενος ἀφανῶς ὑπηρεῖ, ταῦτα δογματικῶ βεβαίῳ προγράμματι, δεικνύων ἀληθῆ. Τὰ μὲν γὰρ τῆς ἐγγαστριμύθου βήματα διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰρησθαι συνιστῶν, ἀσάλευτα μένειν ἀξιοὶ τῇ Γραφῇ τὸ δοκεῖν ἀναθεῖς· αὐτὰ δὲ τὰ τοῦ Θεοῦ διὰ Μωϋσῆως ἐκδοθέντα μηνύματα μύθους ὀνομάσας, ἐνδιαλλάττει τὴν ἔνοιαν, οὐ δικαίων ἐμμένειν τῇ τοῦ γράμματος ἐκδοχῇ. 'Αλλ' οὐχὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀβραάμ ὀρωρυγμένα φρέατα, καὶ τῶν (15) ἀμψ' αὐτῶν ἀλληγορεῖ, καὶ τοσοῦτον ἀποτείνας λόγου ἔσμον, ἅπασαν ὁμοῦ τὴν πραγματείαν αὐτῶν ἀναίρει, μεταθεῖς εἰς ἕτερον νοῦν, καίτοι τῶν φρεάτων ἐπὶ χώρας ἐτι καὶ νῦν ἔχει φαινομένων; Οὐχὶ τὰ τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τῆς Ῥεβέκκας ἐτροπολόγησε πράγματα, τὰ μὲν ἐνώτια καὶ φέλλια λόγους εἶναι χρυσοῦς εἰρηκῶς, ἅπασαν δὲ τὴν ὑπόθεσιν ἐχθισάμενος, ἐκείνην ἐπὶ τοῦ νοητοῦ παραλαβὼν ἐσυκοφάντησε; Περὶ δὲ γὰρ τοῦ πολύτλα προσομιλήσας Ἰώβ, ἀντὶ τοῦ θαυμάσαι τὴν ὑπομονήν, ἐπαινέσαι τοὺς πόνους, εὐφημῆσαι τὴν ἀριστείαν, ἀποδέξασθαι τὴν πίστιν, ἐκφράσαι τὰ τῆς καρτεροψυχίας ὑποδείγματα, προτρέψασθαι διὰ τούτου τοὺς νεολέκτους εἰς ἀρετὴν εὐψυχίαν καὶ βώμην φρονήσεως, ὀπλίσαι τοὺς ἀγωνιστὰς ἀνδρείως ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀθλεῖν, ἀφήμενος ἐκεῖνου, μετεώρωσ εἰς τὰ τῶν θυγατέρων ὀρμήσας ὀνόματα κατετρέβη γραυδῶς. 'Αλλ' οἷα μὲν ἐφλυάρησεν εἰς τὸ τῆς Ἡμέρας ὄνομα ὀρμήσας, καὶ Κασσίης ἦτοι, καὶ τὸ τῆς Ἀμαλθείας κέρας, οὐδὲ λέγειν οἷόν τε· χλευῆς γάρ ἐστι παντοίας ἀνάπλευα. Περὶ δὲ τοῦ Λαζάρου γράφω (16). Ἀντὶ τοῦ δοξάσαι τὴν τοῦ Χριστοῦ μεγαλοουργίαν καὶ διὰ τούτων ἀποδείξαι σαφῶς, ὅτι Θεὸς ἐστίν, ὁ τὸν ὀδωδῶτα νεκρὸν ἐκ τῶν μνημάτων ἐξοῦσα μεταπεμφάμενος, καὶ τῇ τοῦ βήματος ἀφέσει τὰ διωδηκότα σώματα ψυχώσας, οὐδὲν μὲν ἔνεκα τούτου λέγων, Λάζαρον δὲ τὸν τοῦ Κυρίου φίλον, ὃν οὐκ ἀπεικώτως ἡγάπα δι' ἄρετην, εἰς τὸν ἀσθενοῦντα καὶ τεθνεῶτα ταῖς ἀμαρτίαις ἀνήγαγεν. Οὐδὲς δὲ κατὰ τοῦ δικαίου τὰῦτα εἶπεν,

⁹² Job XLII, 14. ⁹³ Joan. XI, 43.

scribit γράφω, de Origene verbum istud accipiens; sicque reidit: De Lazaro autem scribens Origenes, cum debuisset, etc.

οὐτ' ἔγραψεν· οὐ γὰρ ἂν οὕτως ἀκρίτως (17) ἔστερ-
 γεν ὁ Κύριος αὐτόν, εἰ μὴ θεσπεσίας ἐξῆπτο πολιτείας.
 Οὐκ ἔλαττον δὲ καὶ τὸ τῆς λιθοβολίας δράμα θεωρῶν,
 ἐπειδὴ καὶ τοῦτο παῖράται τροπολογῆσαι, τοῦ εὐαγ-
 γελικοῦ καταψεύδεται γράμματος· Οὐ πάνυ τι, λέ-
 γων, εὐρομεν, ζητήσαντες ἐν τοῖς πρὸ τούτου, ὅτι
 ἐβάστασαν οἱ Ἰουδαῖοι λίθους ἵνα λιθάσωσιν αὐ-
 τόν· εἶτα μετ' ὀλίγα φησὶν· Εἰ γὰρ πάλιν ἐβάστα-
 σαν, πρότερον ἐβάστασαν· ἂν δὲ καὶ κάτω βούλε-
 ται κατασκευάσαι μὴ προηγεῖσθαι καὶ ἄλλην ὁμοίως
 ἐκδοχὴν, ἵνα συστήσειεν, ὅτι λόγους, ἀλλ' οὐχὶ λίθους,
 ἐβάστασαν ἀμελεῖ κατ' αὐτοῦ· καίτοι τοῦ εὐαγγε-
 λιστοῦ πρόσθεν εἰρηκότος· Ἦσαν οὖν λίθους ἵνα
 βάλωσιν ἐπ' αὐτόν· Ὡς δὲ ταῦτα προῦγραψεν ἐν τῷ
 μεταξὺ πέντε που καὶ τριάκοντα πρὸς τοῖς ἑκατὸν στί-
 χους ὑπερβάς, ἐπιφέρει προσθεῖς· Ἐβάστασαν οὖν
 οἱ Ἰουδαῖοι λίθους ἵνα λιθάσωσιν αὐτόν· Ἀλλὰ
 ταῦτα μὲν διττοῖς ἀναγέγραπται χωρίοις, ἐν διαφό-
 ροις δὲ φαίνεται πεπραγμένα καιροῖς ἀπὸ τοῦ μὴ τὰς
 αὐτὰς ἔχειν τῶν ῥημάτων ἐπιπλοκάς ἢ συζυγίας·
 ἀλλ' Ὀριγένης, ὁ πάσας οἰόμενος εἰδέναι τὰς Γρα-
 φὰς, οὐκ ἀνέγνω τοῦτο καὶ ταῦτα γράφων ὡς ὄλον
 ἰμοῦ τὸ Εὐαγγέλιον ἐπὶ λέξεως.

XXII. Εἰ δὲ τις ὑπολαμβάνει ταῦτα πλάττειν ἡμᾶς,
 αὐταῖς ταῖς εὐαγγελικαῖς ἐντυχὼν ἀποφάσει, καὶ τοῖς
 ἐμπονηθεῖσιν αὐτῷ περὶ τοῦτο σπουδάσμασιν, εὐρήσει
 μηδὲν ἡμᾶς εἰρηκέναι ψευδές· Ἀλλὰ τι δεῖ περαιτέρω
 λέγειν; Ἄπαντα μὲν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἐκ τῶν ὀνομά-
 των ἀλληγορῶν, ἀναιρεῖ τὰς τῶν πραγμάτων ὑποθέ-
 σεως, οὐδὲ τοῦτο ἐνοοῖν, ὅτι πολλὰ μὲν εἰσιν ὁμω-
 νυμῖαι δικαίων ἢ ἀδικῶν, οὐχ οἷόν τε ἴδὲ τὰς ἀνο-
 μοίους τοῦ βίου πολιτείας ἐκ τοῦ ἐνὸς ὡσαύτως ὀνό-
 ματος κρίνεσθαι· ἔστι γοῦν Ἰούδας ὁ προδότης, καὶ
 θάτερος Ἰούδας ἀπόστολος· ἢ αὖ πάλιν Ζαχαρίας
 ἀδικώτατος βασιλεὺς, καὶ Ζαχαρίας ἕτερος ὁ προ-
 φῆτης· Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ βληθεὶς ἐν τῇ καμίνῳ τοῦ
 πυρὸς Ἀνανίας· ἔστι δὲ παρὰ τοῦτον ἄλλος Ἀνανίας
 ὁ διώκων μὲν τὴν Ἐκκλησίαν ἀντὶ τοῦ διώκεσθαι,
 προστάτων δὲ τύπτεισθαι τὸν Ἀπόστολον, ᾧ καὶ
 καταντικρὺ πρὸς ἔπος ὁ Παῦλος ἀντεφθέγγετο· Τύ-
 πτειν σε μέλλει ὁ Θεός, τοῖχε κεκοιμημένε· καὶ
 σὺ κἀθὲν κρίναι με μετὰ τὸν νόμον, καὶ παρανο-
 μῶν με κελεύεις τύπτεισθαι; Τοιγαροῦν εἴπερ ὀνό-
 ματι τὰ πράγματα κρίνεται, λεγέτωσαν οἱ ταῖς
 τοιαύταις ἐπεριδόμενοι τροπολογίαις, ὅποισι μεθόδῳ
 τὰς ἀνομοίους ἐπιστήμας ἢ πολιτειῶν ἀναγωγὰς ἐκ
 τῆς ὁμωνυμίας ἀξιοῦσιν ἐρμηνεύειν· Ἀμελεῖ πολλοὶ
 μὲν ἐτι καὶ τήμερον Ἰουδαῖοι προπατόρων ἢ προφη-
 τῶν ὀνόματα βαλλόμενοι δρῶσιν ἀθέμιτα· πολλοὶ δὲ
 καὶ παρ' Ἑλλησι Πέτροι καὶ Παῦλοι καλούμενοι πράτ-
 τουσιν ἀνήκεστα· Τὰ μὲν τοίνυν ὑπόκλινα τῶν λόγων
 Ὀριγένους οὐχ ἤκιστα καὶ διὰ τῆς τοιαύτης ἀλίσκε-
 ται κουφολογίας· ὅσα δὲ τῆς ἀναστάσεως ἕνεκα κα-
 κῶδῶς εἰσηγεῖται, δηλῶσαι μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος

A tulit. Quæ nemo de justo aut dixit, aut dicta scri-
 ptis mandavit; neque enim eum tam valido amore
 Dominus prosecutus fuisset, nisi vitæ ratio quam
 profitebatur divina fuisset. Neque minus his, dum
 lapidationis factum speculatur, illud etiam ac si
 per tropos factum in aliam sententiam educere ob-
 nitens, in evangelicis verbis mire mentitur: Licet,
 inquit, multum perscrutati fuerimus, nondum inve-
 nimus in his quæ scripta sunt, Judæos arripuisse la-
 pides ut in illum injicerent. Et paucis additis: Nam
 si iterum assumpserunt, prius assumpserunt. Vult
 autem tum in superioribus tum in inferioribus nil
 tale præcessisse, ut probet eos verba, sed non lapides,
 assumpsisse perperam in illum; et tamen evange-
 lista prius dixit: Tulerunt igitur lapides ut jacerent
 in illum⁶⁴. Quæ ubi scripisset, centum et triginta
 quinque versiculis interjectis, subdit: Sustulerunt
 itaque Judæi lapides ut lapidarent ipsum⁶⁵. Hæc
 quidem duplici loco descripta sunt, diversisque tem-
 poribus gesta apparent, quod non habeant eosdem
 verborum nexus vel conjunctiones. Sed Origenes
 ipse, qui se Scripturas omnes tenere existimat, hæc
 scribens, non cognovit totum id Evangelii scriptum
 ad litteram.

XXII. Porro si quis hæc nos effingere existimat,
 sententiis evangelicis perlectis, illiusque in eas
 commentariis, ab omni nos abstinuisse mendacio
 comperiet. Quid inde opus est ultra progredi? Om-
 nia, ut verbo expediam, allegoriis ex nominibus
 desumptis exponit, rerum argumenta de medio tolit;
 neque illud percipiens, multas esse justorum
 et injustorum easdem denominationes, neque fieri
 posse ut diversæ vitæ rationes ab uno nomine simi-
 liter dijudicentur. Est itaque Judas proditor, et alter
 Judas apostolus; vel rursus, Zacharias rex injus-
 tissimus, et Zacharias alter propheta. Et qui in
 fornacem ignis injectus est, Ananias vocabatur;
 alter autem est præter hunc Ananias qui Ecclesiam
 persequabatur, cum ipse potius persecutionem pati
 debuisset, imperabatque ut flagris cæderetur Apo-
 stolus, cui in faciem ad verbum Paulus sic respon-
 dit: Percussurus est te Deus, mure dealbate. Et tu
 sedes et judicas me secundum legem, et contra leges
 me jubes percuti⁶⁶? Igitur si nomine res ipsæ dis-
 cernuntur, qui similibus tropologiis incumbunt, dic-
 cant qua methodo diversas scientias aut vitæ ratio-
 nes ex eodem nomine explicant. Multi scilicet in
 hunc diem progenitorum aut prophetarum nomi-
 nibus insigniti Judæi jus violant et impie vivunt;
 multi item et apud gentes Petri et Pauli nuncupati,
 nefarie rem suam gerunt. Itaque utilitas levitasque
 sermonum Origenis non minus per hanc vaniloquen-
 tiam deprehenditur. Quæ porro resurrectionis causa
 male sentiens intrudit, publicare non est præsentis
 negotii. Methodius enim sanctæ memoriæ in illud

⁶⁴ Joan. viii, 59. ⁶⁵ Joan. x, 51. ⁶⁶ Act. xxiii, 3.

(17) Ἀκρίτως. Forte ἐκκρίτως.

quæsitum satis abunde scripsit, aperteque ostendit quod hæresim affectantibus ansam præbuerit male sentiendi, in specie, non ipso corpore resurrectionem fieri determinans. Ipsum vero allegoriis omnia invertisse, pravæque opinionis ubique semina ingessisse, facile cognitu est; sæpiusque hinc inde eadem revolventem ac repetentem, totum orbem immodica vanaque loquentia implese. Hac duntaxat methodo ex more omnia ubique allegoriis infarciens, tantum Engastrimythi verba figurate extricare non potuit, neque ipsa rerum gestarum consequentia in lucem veritatis proferre.

XXIII. Quid præterea attulit religione sibi subterfugia fingens? Cum spectrum Sauli dixisse videretur: *Abscindet Dominus regnum de manu tua*⁶⁷; his probabiliter dicens subintulit, non opus esse intelligere dæmonium de regno Israelitarum vaticinatum fuisse. Jam superius dicebamus verba ab Samuele prolata dæmonem suffuratum fuisse, ut amente Saule decepto ex propriis sermonem texere videretur. At hic simulat similes diaboli conatus non habere compertos. Ut ergo vaticinari videbatur dementis *regnum abscondendum*, tunc adjunxit: *Et dabit illud proximo tuo David*. At polyhistor Origenes hic motus dixit: Dæmonium non potest agnoscere regnum David divino suffragio destinatum. Mibi vero hic subest admiratio, quoniam hic pacto apud plures sani consilii gloriam, ac si prudens simul et in sententiis ferendis optimus esset, assecutus sit. Igitur si regnum esset obscurum, forsitan non incongrue se illud aliquo modo nescire dissimulasset: cum vero de illo testatus sit Deus, Davidque a Samuele unctus, et semper in bello primas ferens, regis gener sit effectus, ita ut huic quidem tripudiantes myriadas, Sauli chiliadas decantarent; si hæc et his similia manifestarent, quid mirum aut præter expectationem erit, si regnum divino suffragio per prophetam munitum dæmon agnosceret? Nam si verum dicere velimus, non intelligendum illum solum corporea cognoscere, quemadmodum olei usus, cujus effusus tactus sensu percipitur. Sed nullus ambiget hæc omnibus manifeste innotescere. Addam vero quod excedit cætera. Si hæc manifesta non essent, quodnam majus est, ut simul conferamus, regnum David per olei unctionem agnoscere, an prophetarum animas ab inferis eduxisse? Et tamen illud de potiori persona commonstratum est. Nam a Christo dæmones torti, inviti clamant his verbis: *Quid nobis et tibi, Fili Dei? Venisti ante tempus delere nos*⁶⁸? At animas ab inferis evocandi, et cætus angelorum qui per cælum volant eundem in locum convocandi, re ipsa tantum Deus et divinissimus ejus Filius potestatem habet, præterque eos nullus omnino. Si itaque invisibile Dei regnum ac sancto Spiritu unctum

οὐχ οἶόν τε. Μεθόδιος γὰρ ὁ τῆς ἀγίας ἁξίος μνήμης ἔγραψεν ἀποχρώντως εἰς τόδε τὸ θεῖον ἔργον, καὶ διεδείξε γέ φανδόν, ὅτι τοῖς αἰρεσιώταις ἔδωκε παράδοτον ἀβούλων ἐπὶ εἰδους, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ σώματος αὐτοῦ τὴν ἀνάστασιν ὁρισάμενος. "Ἄλλ' ὅτι μὲν ἅπαντα τροπολογίαις ἀνέτρεψε, καὶ τὰ τῆς κακοδοξίας ἐσπείρειν ἐκασταχοῦ σπέρματα, ῥᾶν ἔστιν ἰδεῖν. ἄνω δὲ καὶ κάτω ταυτολογῶν ἐπλήρωσε τὴν οἰκουμένην ἀμέτρῳ φλυαρίῳ. Τοιαύτη δὲ μεθόδῳ συνήθως ἀλληγοῦν ἅπαντα πανταχῶς, οὐχ οἶός τε ἐγένετο τὰ τῆς ἔγγραφου τροπολογησῆαι ῥήματα μόνον, οὐδ' αὐτὸ σαφῶς ἐξ αὐτῆς ἰστορησῆαι τῆς ἀκολουθίας.

XXIII. Ἄλλὰ τί πρὸς ἐπὶ τούτοις εἰσήγαγεν ἀφοσιώσει πλαττόμενος ἀποφυγᾶς; Ἐπειδή περ ἐδόκει τὸ φάσμα τῷ Σαουλ εἰρηκέναι· Διαρρήξει Κύριος τὴν βασιλειαν ἐκ χειρὸς σου, πρὸς ταῦτα πιθανολογῶν ἀνθυπέφερον, ὡς οὐ χροῶν εἶναι, ὅτι δαιμόνιον προφητεύει περὶ βασιλείας Ἰσραηλιτικῆς. Ἡδὴ δὲ καὶ πρόσθεν ἔφαμεν ὅτι ταῦτα τὰ ῥήματα τῷ Σαμουὴλ εἰρηκέναι πρόσθεν ἔκλεψεν ὁ δαίμων, ἵνα δὴ τὸν ἔκφρονα Σαουλ ἐξαπατήσας ἴδια δόξῃ λέγειν. Ἄλλ' οὗτος οὐ προσποιεῖται τὰ τοιαῦτα τοῦ διαβόλου δράματα γινώσκων· ὡς οὖν ἐδόκει προλέγειν, ὅτι διαβραγῆσοι τοῦ παραπλήγος ἡ βασιλεία, τῆν καῦτα προσετίθει· Καὶ δώσει αὐτὴν τῷ πλησίον σου τῷ Δαυὶδ. Ὁ μέντοιγε πολυίστωρ Ἀριγένης ἐνταῦθα κινηθεὶς ἔφη· Δαιμόνιον δὲ λέγων, οὐ δύναται εἰδέναι τὴν βασιλειαν Δαυὶδ ὑπὸ Κυρίου χειροτονηθεῖσαν· ἀλλ' ἔμοιγε θαυμάζειν ἔπεισιν ὅπως οὗτος ἀποφέρεται δόξαν ἐπ' εἰδουλίῳ παρὰ τοῖς πολλοῖς, ὡς ἔμφρων ἄμα καὶ γνώμης ἀριστος. Εἰ μὲν οὖν ἀδελγὸς ἦν ἡ βασιλεία, ἐξῆν ἂν ἴσως ἀγνοίαν ὑποκρίνεσθαι τινα σκηπτόμενον· εἰ δὲ μεμαρτύρητο μὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, κέχριστο δ' ἐπὶ τούτοις ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ, ἐν τε τοῖς πολέμοις ἀριστεύων ἀεὶ γαμβρὸς ἀναδέδεικτο τοῦ βασιλέως, ὥστε τούτῳ μὲν τὰς χορευούσας ἀναθῆναι τὰς μυριάδας, τῷ δὲ Σαουλ ἀποδοῦναι τὰς χιλιάδας· εἰ δὲ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα καθεστήκει σαφῆ, τί ξένον ἢ τί παράδοξον ἦν, εἰ τὴν οὖσαν χειροτονημένην ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου βασιλειαν ἐπεγίνωσκον ὁ δαίμων; Εἰ γὰρ οὐ διανοητέον, εἴγε δεῖ λέγειν ἐξ ὑπερβολῆς, ὅτι τὰ σωματικὰ μόνον εἶδεν, ὡς ἡ τοῦ ἐλαίου χρήσις αἰσθητὴν ἔχει τὴν τῆς ἀφῆς ἐπιφορὰν· ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὐδεὶς ἀμφιλέξει πρόδηλα καθεστάναι πᾶσιν· ἵνα δὲ τὸ ὑπερβάλλον ἔρῳ προσθεῖς. Εἰ γὰρ καὶ μὴ τοιαῦτα (18) καθέστηκε σαφῆ, πότερον ἂν εἴη μείζω πρὸς σύγκρισιν τὸ γινώσκειν τὴν τοῦ Δαυὶδ βασιλειαν, ἢ ψυχὰς ἐξ ἁδου προφητικὰς ἀνάξει; Καίτοι τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ κρείττονος ἀποδέδεικται προσώπου· καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ στρεβλούμενοι καὶ ἄκοντες ἐκθωσῶν οἱ δαίμονες αὐτολεξεί, *Τί ἡμῖν καὶ σοί, κεκραγότες, ὕψος τοῦ Θεοῦ; Ἥλωες πρὸ καιροῦ ἀπολέσαι ἡμᾶς*; Τὸ δὲ ψυχὰς ἐξ ἁδου μεταπέμπεσθαι, καὶ χοροὺς ἀγγέλων οὐρανοπετεῖς ἐν αὐτῷ μετακαλεῖσθαι, μόνος ἐξουσίαν ἔχει

⁶⁷ *I Reg.* xxviii, 17. ⁶⁸ *Matth.* viii, 29

(18) *Τοιαῦτα. Forte ταῦτα.*

διαπράττεσθαι Θεός καὶ ὁ Οὐσιώτατος αὐτοῦ Παῖς, ἄλλος δὲ καὶ τὸ παράπαν οὐδεὶς. Εἰ οὖν τὴν ἀόρατον τοῦ Θεοῦ βασιλείαν ἔγνωσαν ἀγίῳ Πνεύματι χρισθεῖσαν, οὐ πολλῶ πλεον ἐπιγνώωναι τὴν τοῦ Δαυὶδ ἐδύνατο διὰ χρίσματος αἰσθητοῦ καὶ καταλύσεως ὄρατης; Ἄλλ' οὐκ ἦδει τὰ πεπραγμένα καὶ Γραφαὶς ἀνακείμενα περὶ τοῦ Δαυὶδ ὁ ἀλιτήριος, ὃ γε καὶ τῷ Κυρίῳ περιβαλλομένῳ τὸ σῶμα προσελθὼν ἔφη τολμηρῶς· *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, βάλλε σσαυτὸν κάτω γέγραπται γὰρ, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, φησὶν, ἐντελεῖται περὶ σοῦ, καὶ ἐπὶ χειρῶν ἀρουσὶ σε, μήποτε προσ- αΐψης πρὸς λίθον τὸν πόδα σου.* Οὐκοῦν εἴπερ ἐκ τῶν ἀγίων ὑποτυποῦται Γραφῶν ὁμιλεῖν, οἶδεν ἄρα τὰ γεγραμμένα κακομαθῶς· εἰ δὲ τούτων ἐν γνώσει καθέστηκεν, οὐκ ἄρα τὴν τοῦ Δαυὶδ ἠγνῶει βασιλείαν, ἢ τοῖς ἱεροῖς ἐγκεχάραται γράμμασιν· ὥστε τὰ γεγραμμένα λέγων ὁ δαίμων, οὐδὲν προσέφτευσεν αὐ- σαμῶς.

XXIV. Ἄλλ' ὁ πολύφημος Ὀριγένης, οὐδ' ὅτι οὖν Β ὑρίσκων εἰπεῖν, εἰς τοῦτο κατέφυγε τετεχνασμένως, ἐτέρωθι πρὸς ἐπὶ τούτοις ἐπαγαγὼν· Ἐγὼ δὲ, φη- σὶν, οὐ δύναμαι διδοῦναι δαιμονίῳ τηλικαύτην δύ- ραμιν, ἵνα προφητεύῃ περὶ Σαοῦλ καὶ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ προφητεύῃ περὶ βασιλείας Δαυὶδ, ὅτι μέλλει βασιλεύειν. Εἶτα φαίη τις ἄν· Ὡ ἀνοη- τότατε ἀνδρῶν, οὐ δίδως μὲν αὐτῶν προφητεύειν, ἐπι- τρέπεις δὲ αὐτῶν προφήτας ἀνάγειν ἐξ ἄδου, καὶ ἀγγελικούς ἀφρω μεταστέλλεσθαι χοροὺς, ὅπερ ἐστὶ μείζον καὶ προῦχον καὶ θειοτέρας ἐχόμενον ἐξουσίας; ἄρα γε τίς οὕτως ἐνόησεν ἀσθενῶς ἢ πτωχῶς; Ἄλλὰ μάλιστα μὲν ἔγωγε φαίην ἂν ἀνθυπενέγκας, ὅτι μη- δὲν προσέφτευσεν ὁ δαίμων, ὡς γε καὶ πρόσθεν ἐδει- ξάμεν· εἰ δ' ἄρα καὶ προφητείας ἄξια διαλεχθεὶς ἐτύγγανεν, οὐδ' οὕτως ἐχρῆν ὑπολαμβάνειν, ὅτι πνεύ- ματα καὶ ψυχὰς δικαίων ὁ δαίμων ἀνήγαγεν ἐξ ἄδου· καὶ γὰρ ὁ Καϊάφας ἐπὶ τῇ κατὰ τοῦ Χριστοῦ συστά- σει προσέφτευσεν, εἰρηκῶς, ὅτι *Συμφέρει ἡμῖν ἵνα εἷς ἀνθρώπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. Ταῦτα μὲν οὐκ εἶπεν ἀφ' ἑαυτοῦ· καθάπερ ὁ σοφιστὸς ἐξέδωκεν Ἰωάν- νης· ἀρχιερεὺς δὲ τυγχάνων ἐκείνου τοῦ ἔτους, προσέφτευσεν.* Εἰ δὲ οὕτος ὁ κατὰ τοῦ Κυρίου βου- λὰς ἀδίκους ἀράμενος, ὅμως οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ προφη- τεύει, κινούμενος δὲ δῆπουθεν ὑφ' ἐτέρου καθ' ἑαυτοῦ ποιεῖται τὸν ἔλεγχον· οὐδὲ εἰ τις ἄλλος ἄρα τοιοῦτό τι δρᾷ, προσεκτέον, ὅτι παρὰ τοῦτο θειοτέρας ἐξῆ- πται δυνάμειος. Οὐδὲ ἀνασχετέον, εἰ λέγοντες ὅτι μαντεία δαιμονιώδει ψυχὰς ἀνάγειν εἴκειν ἐξ ἄδου καὶ στρατιάς ἀγγέλων, οἷα Θεός· ἐπακουστέον γὰρ οἷα περὶ τῶν τοιούτων ἐξαγορεύει προφητῶν ἐν τῷ Δευτερονομίῳ θεσπίζων ὁ Μωϋσῆς· *Ἐὰν δὲ ἀραστῆ, φάσκων, ἐν σοὶ προφήτης, ἢ ἐνυπνιαζόμενος τὸ ἐνύπνιον, καὶ δῶ σοι σημεῖον ἢ τέρας, καὶ ἔλθῃ τὸ σημεῖον ἢ τὸ τέρας ὃ ἐλάλησε πρὸς σέ, λέγων· Πορευθῶμεν, καὶ λατρεύσωμεν θεοῖς ἐτέροις, οὗς οὐκ οἴδατε, οὐκ ἀκούσεσθε τῶν λόγων ἐκείνου τοῦ προφήτου, φησὶν, ἢ τοῦ ἐνυπνιαζομένου τὸ ἐνύπνιον ἐκείνο, ὅτι πειράζει Κύριος ὁ Θεὸς ὑμᾶς,*

51.

⁶⁶ Matth. iv, 6. ⁷⁰ Joan. xi, 50, ⁷¹ Deut. xii, 1-3.

A agnovērunt, nonne multo magis scire poterant regnum David per visibilem unctionem visibilemque commutationem? Verum res gestas et in Scripturis descriptas de Davide perditissimus non vidit, qui Dominum corpore circumdatum aggressus audacter dixit: *Si Filius Dei es, mitte te deorsum; scriptum est enim: Angelis suis mandavit de te; et in manibus attollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum* ⁶⁶. Igitur si ex divinis litteris colloquia neciter fingit, scit quæ scripta sunt, tametsi prave; quæ si cognovit, profecto regnum David non ignorabat, quod divinis litteris erat scriptum; ita ut ea quæ scripta sunt dæmon pronuntians nihil omnino vaticinatus sit.

XXIV. Sed multi nominis Origenes, cum non haberet quid diceret, ad hoc artificiose confugit, aliunde argumentis excogitatis: *Ego sane, inquit, tales dæmoni vires concedere nequeo, ut de Saule et populo Domini vaticinia edat, item de regno David, illum scilicet regno potiturum.* Sed dicet quispiam: *O omnium stolidissime! illi vaticinia negas, et prophetas ab inferis educere, cætusque derepente angelorum, quod majus esse diviniusque potentia argumentum, concedis? Quis ita infirme aut exiliter rem intellexit? Næ ego potissimum responderem, dæmonem, ut et, antea demonstravimus, nihil vaticinatum fuisse; qui licet propheta non indigna collocutus fuisset, non ideo tamen existimandum erat, spiritus et justorum animas eum ab inferis evocasse.* Etenim et Caiphas cum de Christo prophetasset, dixit: *Expedit nobis ut unus homo moriatur pro populo, et non tota gens pereat* ⁷⁰. *Hæc autem non dixit ex semetipso, ut scitissimus tradidit Joannes; sed cum esset pontifex anni illius prophetavit.* Si hic, qui contra Dominum sententiam injustam tulit, tamen non a semetipso vaticinatur, sed motus duntaxat ab alio coarguitur; neque ergo si quis alius idem effecerit, ideo propterea divinius eum esse naturæ censendum. Neque sustinendum est si dicant præstigiis diabolicis animas ab inferis exercitusque angelorum, ut videtur, veluti Deum, eduxisse. Attendenda quippe sunt quæ de his prophetis præcipiens Moyses in Deuteronomio effatur: *Si surrexerit in medio tui propheta, seu somnium somnians, et dederit tibi signum vel prodigium, et venerit signum sive prodigium quod locutus est ad te, dicens: Eamus et colamus deos alienos quos ignoratis; non audietis verba prophete illius, ait, aut somniantis somnium illud, quia tentat vos Dominus Deus, ut palam fiat utrum diligatis Dominum Deum vestrum* ⁷¹. Verum hic dualitatem Patriis et ejus unigeniti Filii repræsentans, alterum quidem Dominum tentantem appel- lat, alterum esse Dominum item et Deum dilectum,

ut hoc numero binario unam Deitatem probaret, A veramque Dei generationem. Si autem propheta ille qui signum aut portentum ostendere promiserat, omnibus modis abjiciendus est, ideo quod nefarium idolorum cultum introduceret, licet signi potentia præcesserit, quanto magis dæmoni, qui ab inferis spiritus justorum evocare pollicetur, nulla fides est adhibenda? Nemo præterea quamvis impius diceret, illis oracula consulentibus, Deum tantem impium, suscitasse Samuelem; ut factum postea subsecutum dæmonis promissioni ascriberetur, eoque nomine per fraudem deleteret aliquos. Nam omnino cavendum erat, ut legum lator mandaverat, a vaticinii scelere. An non auguria eorumque causas execrandas putas? nonne vaticinationes engastrimythi et sortium symbola? Audi B quæ paulo post iterum præcepit: *Si introieris in terram quam Dominus Deus tuus dat tibi, non discas facere secundum abominations illarum gentium. Non inveniatur in te qui lustret filium suum vel filiam suam in igne, et vaticinans vaticinia, et mittens sortes, et augurans incantationibus incantationem, ventriloquus, et portentorum inspector, et interrogans mortuos: est enim abominatio Domino omnis qui facit hæc* 71. Post hæc innuens etiam alienigenis propterea mortem et internecionem minari, statim subdidit: *Propter enim tales abominations Dominus exterminabit illos a te. Manifestum itaque est, engastrimythi vaticinationem cum cæteris idololatriæ causis conjunctam esse. Ita enim in febribus internæ C sordes morbum incendunt, vitiososque humores exacuunt, adeo ut ex tumore et corruptione pleurumque pestem inferant. Et dum portentorum inspectiones tristes visiones vocavit, quæ per Engastrimythos factæ historia traduntur, probavit in illis nihil veri contineri. Ideo, ut existimo, rursus in Levitico atrociorum contra eos sententiam dixit, his ipsis verbis peractam: *Et vir aut mulier, si facti fuerint ventriloqui vel incantatores apud vos, morte moriantur; lapidibus illos obruite: rei sunt* 72.*

διὰ τῶν ἐγγαστριμύθων ἱστοροῦνται, συνέστησεν, ὅτι μηδὲν ἐστὶν ἀληθές ἐν αὐτοῖς· ἐνεῦθεν, οἶμαι, πάλιν ἐν τῷ Λευϊτικῷ σκυθρωποτέραν ἀπόφασιν ἐξήνεγκε κατ' αὐτῶν, ἐπαγαγὼν αὐτοῖς ῥήμασι· *Καὶ ἀνὴρ ἢ γυνή, φάμενος, ἂν γένηται ἐγγαστριμύθος ἢ ἐπαοιδὸς ἐν ὑμῖν, θανάτῳ θανατούσθωσαν, λίθους ἢ βοβυλίους αὐτούς· ἔροχοι εἰσιν.*

XXV. Quid hic igitur dicent qui novas Origenis D sententias amplectendas esse contendunt? Utrum veluti pessimarum artium operatores Engastrimythos jubet occidi, vel e contrario bonorum operum præceptores? Nam si impiorum sunt auctores facinorum, jure legum lator detestandos, qui nihil veri pronuntiant, eliminat; sin optimarum actionum magistri sunt, frustra in eos lex animadvertit. Quippe si ab inferis animas educunt quæ cum huc advenerint futura prædicant, necessaria indigentibus utiliter suggerunt; injuste ergo lapidibus obrui benefactores legum lator præcepit:

τοῦ ἰδεῖν εἰ ἀγαπᾷτε Κύριον τὸν Θεὸν ὑμῶν. 'Ἄλλ' ἐνταῦθα μὲν τὴν δυάδα Πατρός τε καὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ παριστῶν, ἄλλον μὲν τὸν κτειρόζοντα Κύριον ἰνομάζει, ἄλλον δὲ παρὰ τοῦτον εἶνα τὸν ἀγαπώμενον Κύριον τε καὶ Θεὸν, ἵνα ἐκ δυάδος τὴν μίαν ἀποδείξῃ θεότητα καὶ τὴν ἀληθῆ θεογονίαν. Εἰ δὲ ὁ προφήτης ἐκεῖνος ὁ τὸ σημεῖον ὑποσχόμενος ἢ τὸ τέρας ὑποδείξει παντάπασιν ἀποκριτέος ἐστὶ, τῷ τὴν ἀθέμιτον εἰδωλολατρείαν εἰσηγείσθαι, κἄν ἢ τοῦ σημείου δύναμις ἐνεργοῦσα προτρέχῃ· πόσω δὲ μᾶλλον οὐ χρὴ δαίμονι πιστεῦναι ἐπαγγελλομένῳ ψυχᾶς ἐξ ἄδου μεταπέμπεσθαι καὶ πνεύματα δικάλων; 'Ἄλλ' οὐδὲ φαίη τις ἂν ἀσεβῶν, ὅτι μαντευομένων ἐκεῖνων ὁ Θεὸς ἀνέστησεν τὸν Σαμουὴλ ἐκπειράσαι τὸν ἄδικον ἐθέλων, ἵνα ἐπιγράψῃ τῇ τοῦ δαίμονος ἐπαγγελίᾳ τὸ δρᾶμα, καὶ διὰ τῆσδε τῆς προφάσεως ἀπάτῃ φθείρῃ τινὰς· ἀνάγκη γὰρ ἐξ ἅπαντος φυλάττεσθαι τὸ τῆς μαντείας ἄγος, ὡς ὁ νομοθέτης θέσπισεν· ἄλλ' οὐ μυσάρᾳ τις ἡγείται τὰ τῆς οἰκονοσκοπίας αἷτια, καὶ τὰ τῆς ἐγγαστριμύθου μαντεία καὶ σύμβολα κληθόνων· 'Ἀκουέτω πῶς ὀλίγα πρόσθεν ὑπερβάς ἐδογματίσθη πάλιν· 'Ἐὰν δὲ, φησὶν, εἰσέλθῃς εἰς τὴν γῆν ἣν Κύριος ὁ Θεός σου διδώσῃ σοι, οὐ μαθήσῃ ποιεῖν κατὰ τὰ βδελύγματα τῶν ἐθνῶν ἐκεῖνων· οὐχ εὐρεθήσεται ἐν σοὶ περικαθαίρων τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ἐν πυρὶ, καὶ μαντευόμενος μαντείας, καὶ κληθονίζόμενος, καὶ οἰωνίζόμενος φαρμάκοις ἐπαοιδῆν, ἐγγαστριμύθος, τερατοσκοπός, ἐπερωτῶν τοὺς νεκρούς· ἐστὶ γὰρ βδελύγμα Κυρίῳ πῶς ὁ ποιῶν ταῦτα. Μετὰ τοῦτο μηνύων, ὅτι καὶ τοῖς ἀλλογενέσι διὰ ταῦτα θανάτου γένεσιν ἀπειλεῖ καὶ φοβρᾶν, ἐπήγαγεν εὐθέως· 'Ἐνεκα γὰρ τῶν βδελυγμάτων τούτων Κύριος ἐξολοθρεύσει αὐτούς ἀπὸ σοῦ. Φαίνεται τοίνυν, ὡς ἡ μαντεία τῆς ἐγγαστριμύθου συνέζευκται μετὰ πάντων ὁμοῦ τῶν τῆς εἰδωλολατρείας αἰτιῶν· ὥσπερ ἐν πυρετῷ σκυθάλων ἐνδοθεν ὑποκειμένων ἐγερτικῶν μὲν ἀρρώστιας, ὑπεκκαυμάτων δὲ μοχθηρῶν, οἰδήσει καὶ φοβρᾶ τὴν λυμῶδη νόσον ἀποκτείνει εὐλωτόων. Εἰ δὲ δὴ καὶ τερατοσκοπίας ὀνόμασε τὰς ἀμειδεῖς ὀπτασίας, ὅσαι διὰ τῶν ἐγγαστριμύθων αἰτίους ἀναίρεισθαι προστάττει τοὺς ἐγγαστριμύθους, ἢ τούναντιον ὡς ἀγαθῶν ὑποθήμονας ἔργων; Εἰ μὲν οὖν ἀσεβῶν εἰσὶ δραμάτων αὐτουργοὶ, δικαίως ὁ νομοθέτης ἀπελαύνει τοὺς ἐναγεῖς, οὐδὲν εἰσαγγέλλοντας ἀληθές· εἰ δὲ καλλίστων εὐρεταὶ πράξεων εἰσι, περιττῶς ὁ νόμος ἐψηφίσασθε κατ' αὐτῶν. Εἰ γὰρ ἀνάγουσι μὲν ἐξ ἄδου ψυχᾶς, αἱ δὲ ἀφικνούμεναι δεῦρο κηρύττουσι τὸ μέλλον, ἐφοδίζουσι τοὺς δεομένους ἐπιφελῶς, οὐ δικαίως ἄρα λιθοβολεῖσθαι τοὺς εὐεργέτας θέσπισεν ὁ νομοθέτης·

71 Deut. xviii, 9-12. 72 Levit. xi, 27.

ὥστε δυοῖν ἀνάγκη θάτερον, ἢ ταύτας ἀχρεϊώσαι τὰς φωνάς, ἢ τὰ τῆς ἐγγαστριμύθου ῥήματα διαβαλεῖν ὡς ἔωλα καὶ ψευδῆ. Ἄλλὰ τί φῶμεν; Ἀντιδοξοῦσιν ἑαυταῖς αἱ θεῖαι Γραφαί; ταῖς δὲ πολλαῖς ἢ μία μάχεται; Ὡς φησὶ; Εἰ δ' ἄρα καὶ μάχη τίς ἐστίν, ἐπικρατοῦσι πολλαί. Καὶ μὴν ἐκ τῶν ἐναντιῶν οὕτως ὁμοφώνῳ συνοδίᾳ καταψηφίζονται τῶν ἐγγαστριμύθων ὡς ἀνόσια δρῶνται· οὐδὲν ἦττον ἐτι κἀν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν ἀνειλημμένον ἐστίν, ὅτι Μανασσῆς μὲν ἀσεβείας ὑπερβολῆ πρὸς οἷς ἐδικαιοκτόνει, καὶ παντοίας ἐβήρηκευεν εἰδωλομόρφους ὕλας· Ἐποίησεν ἑαυτῷ, φησὶν, ἐγγαστριμύθους καὶ γνώστας· ἀντιστρόφως δ' αὖ πάλιν ὁ δικαιοσύνης ἀρετῇ διαπρέψας Ἰωσίας ὁ βασιλεὺς ἅπαντα μὲν ὁμοῦ τὰ χειρότευκα καθείλεν ἀφιδρύματα, πυρὶ δὲ τεφρώσας ἤφάνισεν· οὐ μὴν ἀλλὰ γε πρὸς τούτοις ἀψείλεν, ἔφη, τοὺς ἐγγαστριμύθους, καὶ τοὺς γνώστας, καὶ τὰ θεραφίμ, καὶ τὰ εἰδῶλα, καὶ τὰ κερασαίν· εἶτα καὶ μετ' ὀλίγα φησὶν, ὅτι καὶ ἐρεπύρισεν, ὡς ἀθέμιτα δηλαδὴ. Τοιγαροῦν εἰπερ ὁ αὐτός ἐστι συγγραφεὺς ἑκατέρου τοῦ γράμματος, ἐνταῦθα δὲ δύο πρόσωπα βιολογεῖ βασιλέων, εἶτα τούτων τὸ μὲν ἄδικον εἰσάγει [ἴτι πρὸς] ἄλλοις εἰλετο καὶ τῶν ἐγγαστριμύθων, τὸ δὲ ζῆλον διεγηγερμένον ἐπαινεῖ, τῷ καὶ τοὺς ἐγγαστριμύθους ἐξῆραι πρὸς ἅπασιν τοῖς ἐχθροῖς. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, συνέστηκεν, ὅτι οὐχ ἑαυτῷ μαχομένης ἐξεδίδου φωνάς. Οὐδ' αὖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐφασκεν ἀναβεβηκέναι τὸν Σαμουὴλ, ἀλλὰ τοὺς τῆς ἐγγαστριμύθου διηγείτο λόγους, ὡς ἦτο καὶ τὸ δοκεῖν ἐκόμπαζεν ἐκείνη φαντασιοκοπίαις ἀναπτεροῦσα τὸν δυνάστην ἀθλήσας· οὐ γὰρ ἂν ἑαυτῷ καὶ ταῖς ἄλλαις ἀπάσαις ἐμάχετό πως Γραφαῖς. Ἄλλ' οὐχὶ μόνον αὐταὶ ταῦτα διελέγουσιν αἱ ῥήσεις, ἀλλ' ἐτι γε τούτοις ἐπιψηφίζεται καὶ μάρτυς ἄλλος ἀξιόφανής, ὁ προφήτης Ἰσαίας, πῆ μὲν ἀπαγορεύων τὰ τοιαῦτα μύση, πῆ δὲ παραινῶν ὀρθότατα τοῖς ὑπηκόοις αὐτῷ κελαδεῖ· Καὶ ἔαρ εἰπωσὶ πρὸς ὑμᾶς· Ζητήσατε τοὺς ἐγγαστριμύθους, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φωνοῦντας, τοὺς κενολογοῦντας, οἱ ἐκ τῆς κοιλίας φωνοῦσιν· οὐχὶ ἔθνος πρὸς Θεόν. Εἶτά τι μετὰ ταῦτα πρόσθεις ἐπιφέρει· Τί ἐκζητοῦσιν, ἔφη, περὶ τῶν ζώντων τοὺς νεκρούς; Νέμον γὰρ εἰς βοήθειαν ἔδωκεν, ἵνα εἰπωσιν οὐχ ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο, περὶ οὗ οὐκ ἔστι δῶρα δοῦναι· προδήλῳ μὲν ἱεροφωνίᾳ τὸ τῶν ἐγγαστριμύθων ἀπεκήρυξε γένος. Εἰ δὲ γενολόγων ἀπέβηγε τὸ τοιοῦτο συνέβριον, ἀναμφιλόγως ἀπέδειξεν, ὅτι τούτων οὐδὲν οὐδέως οὐδέπωποτε λέγει τὸ παράπαν ἀληθές, ἀλλὰ ψευδηγοῖ μὲν ὑποκένῳ πλάττουσι τὴν ἀπάτην, ἐὼν δὲ κενολογεῖ φενακίζουσι τοὺς ἀμαθεῖς. Ὅθεν ἀκολούθως ἐπέσκαπτεν ἐκείνοις ὅσοι περὶ τῶν ζώντων ἐρωτῶσι τοὺς νεκρούς· αὐτοὶ γὰρ, ὅσοι νεκροὶ καὶ πηροὶ τυγχάνοντες, οἱ κενολόγοι τὰς τῶν νεκρῶν ὑποτυποῦνται διακονεῖσθαι φωνάς· ὁ δὲ προφήτης ἐπεμαρτύρητο βῶν, ὅτι νόμος ἀββᾶγῆς ἔκκεται περὶ τούτων, ἵνα μὴ κατὰ τοὺς ἀποφθεγγόμενους ὑπαχθῶσι κουφολογίαις ἐώλοισ· ἀκρο-

ita ut unum ex duobus necesse factu sit, aut has voces tanquam inutiles abjicere, vel engastrimythi verba tanquam falsa atque vana criminari. Sed quid dicemus? Pugnante inter se sacræ litteræ? an una sententia multis adversatur? Si quæ tamen inter eas controversia est, potiori eorum parti palma danda est. Et tamen contrariæ omnibus sententiis in engastrimythorum condemnatione, tanquam eorum qui impie agunt, concurrunt. Nec minus præterea in quarto Regum relatum est, Manasse impietatis excessu, præter justorum neces, omnibus rebus quæ idola præ se ferebant servivisse: *Fecit sibi ipsi, ait* ⁷⁶, *engastrimythos et gnostas*. Ex altera vero parte, qui justitiæ laude illuxit, Josias rex omnes simul manufactas statuas dejectas, igne consumptas delevit. Inter cætera et id memoratu dignum egit: *Sustulit, inquit* ⁷⁸, *ventriloquos, et gnostas, et theraphim, et idola, et carassaim*: et paucis interjectis, *ea combussit, ait, veluti nefaria*. Itaque si utriusque scriptionis unus est auctor, in quibus duorum regum vitas scripsit, horum alterum injustum fuisse ait, quod præter alia ventriloquos induxerit, alterum laudibus extollit quod divino zelo excitatus ventriloquos præ omnibus inimicis deleverit. Hæc si ita se habent, patet non sibi adversantes voces emisisse. Neque Spiritus sanctus dixisset Samuelem ascendisse, sed engastrimythi referebat sermones, illam, uti sibi videbatur atque opinabatur, magnifice se jactasse, spectris quæ tantum imaginatione obscureprehendebantur, regem spe bona extollendi. Neque enim sibimet ipsi aliisque Scripturis omnibus adversaretur. Neque tantum hæ auctoritates ista damnant, sed præter has alius item testis fide dignus Isaias propheta, calculum addit. Hic quidem similes abominationes exsecratus hæc subdit, ut ita sentiant, rectissime adhortatus: *Et si dixerint vobis: Quærite ventriloquos, et eos qui a terra clamant, qui vane loquuntur, vel e ventre dicunt: non est gens ad Deum*. Deinde paucis additis: *Quid quærunt de vivis mortuos? Legem quippe in auxilium dedit, ut dicant, non sic ut verbum hoc, pro quo non est dare munera pro eo* ⁷⁶, clara sanctaque voce genus omne ventriloquorum explosit. Et si vaniloquorum similem consessum declaravit, sine dubio demonstravit horum neminem ullam unquam omnino proferre veritatem, sed mendacis, iisque inanibus, ingestis fraudes componere, levique ac frivolo sermone indoctis imponere. Quare non incongrue illis exprobrabat qui de vivis mortuos interrogant. Ipsi enim vaniloqui, cum mortui sint et cæci, mortuorum voces deferre se simulant. Contra quos testimonium dicebat propheta clamans, legem jam de his fuisse latam, ne inani sermonis dicacitate subducantur, quemadmodum et hi qui talium rerum sunt auctores. Est enim firmissima legis custodia, cæleste auxilium implorare, et non e re-

⁷⁶ IV Reg. xxi, 6. ⁷⁸ IV Reg. xxiii, 24. ⁷⁶ Isa. viii, 19, 20.

bus terrenis, in ipsis subterraneis animum figentes, A opem emendicare.

XXVI. Sed qui omnes jam Scripturas interpretatum se esse existimat Origenes, hæc testimonia ignorare simulat, neque uti decet usurpat, sed quæ ad propositum minime faciunt infarcit, iis præteritis quæ natura sua congruebant. Quod si ignorantia, stolide quidem, ut videtur, effecit; si malignitate, negotium audacter obivit. Quin cum ambiguus et anceps dixisset: *Quid igitur hic facit ventriloqua? Quid igitur facit ventriloqua circa animæ justæ educationem?* sermonis dubietate sublimer effugit, quod ipse fecerat aliis donans: totum vero Scripturæ attribuens, Samuelem eductum fuisse confidenter asseverat, at non secundo audet repetere: *Quis ipsum eduxit?* Ego porro existimo pro prima interpretatione a rectissime semper sententibus reprehensum, secunda expositione cum responderet, dixisse observatum engastrimythi locum. Deinceps subdit scriptum: *Engastrimythum aliquem eduxisse;* itemque, *Saulem Samuëli dixisse*, Litteris proditum esse. His similia complura inani verborum ambitu iterum atque iterum repetit, tum denuo inquit: *Non autem enuntiavit, si volens ascendit. Non enim habes, inquit, textum, si eduxit illum engastrimythum. Si minus, Scripturam percurrens aliquis me reprehendat.* Igitur ex adverso reprehensus aperte negavit quæ prius sensit inconsiderate. B Hi enim determinavit Scripturam potius dixisse, non mulierem: *Quem evocabo tibi?* Hic vero manifeste convictus oblivione accusationem vitare studuit. Sic ubique sibi adversantes opiniones exponit, quemadmodum et hic perperam inter opinionum pugnas ac turbas criminis actionem coactus fuit effugere. Quando igitur vi quadam adductus mulierem prophetæ animam non evocasse fassus est, dicat quis eam eduxit. Ipse enim in eo firmiter stetit, evocatum tantum eam tradens. Ipsa itaque sola pythomantis erat, et Saul exorator illius, ut prophetam educeret. At hic nequaquam fuerit auctor fabulæ: neque enim noctu ad illam deveniens engastrimythum precaretur. Si vero factum subsequentum est, nulli alii quam engastrimytho opus D ascribi debet. Ita ut ex his duobus unum affirmare necesse sit, vel hoc nunquam omnino opere præsitum fuisse, vel ab engastrimytho et dæmone hominem rectum eductum fuisse. Nonne qui religione voces proprias dum negare videtur, diversa methodo eandem opinionem fraudulentè obtrudit? Sed per orationem qua se defendere videtur, mendacium, ac si veritas esset, inculcat. Neque illi pudorem incutiunt tot tantaque legum latorum decreta, consona prophetarum testimonia, reliquosque seriei historiciæ unus ac idem consensus. Quin sanctissimis oraculis prava ratione perversis, libere engastrimythi verba confirmat, recentiora idolorum cultus instrumenta decernens, quæ pla-

τάτη γὰρ, οἶμαι, φυλακὴ νόμου καθέστηκεν, οὐρανῶθεν επικαλεῖσθαι τὴν βοήθειαν, ἀλλὰ μὴ ἐκ τῶν γηϊνων ἐρανίζεσθαι τὴν ἐπικουρίαν, εἰς αὐτὰ τὰ καταχθόνια βλέποντας.

XXVI. Ἄλλ' ὁ πάσας ἐρμηνεύσαι τὰς Γραφὰς οἰηθεὶς Ὀριγένης οὐ προσποιεῖται ταύτας εἰδέναι τὰς μαρτυρίας, οὐδὲ τίθῃσιν αὐτάς, ὡς δεόν, ἀλλ' ἐπεὶ συγκαλεῖ μὲν ἐκεῖνας ὅσαι μὴδὲν ἐν μὴδενὶ τῷ ζητήματι διαφέρουσιν, ὑπερβαίνει δὲ τὰς αὐτῆ φύσει προσηκούσας· ἦτοι γὰρ ἀμαθία τοῦτο πράττειν ἔοικεν ἀφρόνως, ἢ κακοθελία πραγματεύεσθαι τολμηρῶς· ἀλλὰ καὶ καθάπερ ἐπαμφοτερίζων εἰρηκῶς, ὅτι, *Τί οὖν ποιεῖ ἐγγαστριμυθος ἐνθάδε; Τί οὖν ποιεῖ ἐγγαστριμυθος περὶ τὴν ἀναγωγὴν τῆς ψυχῆς τοῦ δικαίου;* λόγου μὲν ἀπορία μετεώρως ἀπέφυγεν· ἀλλ' ὁ τοῦτο ἐπιγράφων ὅπερ ἔδρασεν αὐτός· αὐτῆ δὲ τῆ Γραφῆ τὸ πᾶν ἀναθεῖς, ἰσχυρίζεται μὲν ἀνήχθαι τὸν Σαμουὴλ, οὐκ εἶ δὲ τολμᾷ δευτερώσαι τὸ· *Τίς ἀνήγαγεν αὐτόν;* Οἶμαι δὲ, ὅτι καὶ μετέπειτα διελεγχόμενος ὑπὸ τῶν ὀρθότατα φρονούντων ἀεὶ, δευτέρᾳ πάλιν ἀπολογούμενος ἐξηγήσει, τετηρηθῆσθαι μὲν ἔφη τὸν τῆς ἐγγαστριμύθου τόπον· εἶτα λέγει καὶ ὅτι μὲν ἡ ἐγγαστριμύθος *τινα ἀνήγαγε γέγραπται· καὶ ὅτι Σαοὺλ εἶπε τῷ Σαμουὴλ ἀναγέγραπται.* Φλυαρία δὲ πολλῆ τοιαῦτα συχνά τινα ταυτολογήσας, ἐπιφέρει πάλιν· *Οὐχ εἰρηκε δὲ, φησὶν, εἰ ἔκουσῶς ἀναβέβηκεν· οὐ γὰρ ἔχεις, ἔφη, κείμενον εἰ ἀνήγαγεν αὐτόν ἢ ἐγγαστριμύθος· ἐπεὶ ἐλεγχάτω μέ τις ἀναγνούς τὴν Γραφήν.* Οὐκοῦν ἀντιπροσώπως ἐλεγχόμενος ἠρνήσατο λευκῶς ἅπερ ἀβουλίᾳ πρόσθεν ἐδόξασεν· ἐκεῖ γὰρ αὐτὴν ὠρῆσατο τὴν Γραφήν εἰρηκέναι μᾶλλον, ἀλλ' οὐ τὴν γυναῖκα, τὸ· *Τίνα ἀναγάγω σοι;* Δεῦρο δὲ καταφανῶς ἀλίσκόμενος ἐκφυγεῖν ἐσπούδατε λήθη τὴν αἰτίαν· οὕτως ἕκασταχοῦ μαχομένας ἑαυτῷ δόξας ἐκτιθέναι γυμνῶς, ὡσπερ οὖν ἀμέλει κἀναυθα γνωσιμαχίσας ἐάλω τὴν ἐγκληματικὴν ἀποδρᾶναι δίκην ἐπιχειρεῖς· ἐπεὶ τοίνυν ἄκων ἐλκόμενος ὠμολόγησεν ὡς οὐκ ἀνήγαγεν ἡ γυνὴ τὴν τοῦ προφήτου ψυχὴν, εἰπάτω τις ὁ ταύτην ἀναγάγων· ἐνέμεινε γὰρ ἀμεταστάτως ἀνήφθαι μόνον αὐτὴν ὀρισάμενος· αὐτῆ γοῦν ἡ πυθόμαντις ἐτύγχανε μόνη, καὶ Σαοὺλ ὁ δεόμενος ἐκεῖνης ἀναξαι τὸν προφήτην. Ἄλλ' οὗτος μὲν οὐκ ἂν εἴη γε τοῦ δράματος αὐτουργός· οὐ γὰρ ἂν εἶδετο τῆς ἐγγαστριμύθου νύκτωρ ἀφικνούμενος ὡς αὐτὴν· εἰ δὲ γέγονεν ἡ πράξις, οὐχ ἐτέρῳ τινὶ τὸ δραθὲν ἐπιγραπτέον· ὥστε δυσὶν ἀνάγκη θάτερόν ἐστιν εἰπεῖν, ἢ τοῦτο μὴδεπώποτε γεγονέναι μὴδαμῶς, ἢ διὰ τῆς ἐγγαστριμύθου καὶ τοῦ δαίμονος ἀνήχθαι τὸν ἄνδρα τὸν ὀρθιον. Ἄρ' οὖν ἀφοσιώσει τὰς ἑαυτοῦ φωνὰς ἀρνεῖσθαι δοκῶν ἕλλη μεθόδῳ τὴν αὐτὴν εἰσηγεῖται δοξοκοπίαν ἀπατηλῶς; Ἄλλὰ δι' ὧν μὲν ἔοικεν ἀπολογεῖσθαι, διὰ τούτων ὡς ἀλήθειαν εἰσηγεῖται τὸ ψεῦδος. Οὐ καταιδούσι δὲ αὐτὸν αἱ τοσαῦται καὶ τοιαῦται νομοθετικαὶ ψηφοφορίαι, οὐ σύμφωνοι προφητικαὶ μαρτυρίαι, οὐχ αἱ λοιπαὶ τῆς ἱστοριογραφίας ὁμόδοξοι συνοδοίαι· τὰ δὲ δὴ πανάγια παραλογισάμενος ἀποφθέγματα, προαιρέσει βεβαίως τὰ τῆς ἐγγαστριμύθου ῥήματα, κινώτερα μὲν εἰδιωλοατρείας

δρανα θεσπίζων, ἀσεβεί δὲ μαντεία δαιμόνων ἐπισκυλῶν. Οὐ πείθει δὲ αὐτὸν οὐδὲ τὸ σύνθετον ἔνομα ποταπὴν ἔχει διαγωγὴν. Ἡ γὰρ Ἐγαστρίμυθος ἔρμηνεύεται παρὰ τὸ μῦθον ἐν γαστρὶ πεπλασμένον ἐμφαίνει· ἡ δὲ τοῦ μύθου σύνθεσις ἐσημάτισται σηνοποιημένου πιθανῶς εἰσω γαστρὸς, οὐκ ἀλήθειαν, ἀλλὰ τὸ ψεῦδος ἀντικρυς ἐκφωνεῖ. Μακρῷ γοῦν ἄμεινον Ἰσασιν οἱ ποικιλίαις ὀμιλήσαντες λόγων ἀναφοραῖς, ὁποῖόν ἐστι τὸ γένος αὐτοῦ· κἂν τὰ μάλιστα δὲ δεισιδαιμονίαν πυρέττων Ἑλληνικήν μαντείαν εἰσηγείται λεληθότως.

XXVII. Ἄλλ' ὅμως οὐ παραιτητέον ἡγοῦμαι κἀνεῦθεν ἐλέγξει τὴν ἀξυνεσίαν αὐτοῦ δι' ὀλίγων, ὡς δέον. Αἱ γὰρ τοι ῥητορικὰ δηλοῦσι τεχνογραφία σαφῶς, ὅτι μῦθος ἐστὶ πλάσμα συγκείμενον μετὰ ψυχαιγωγίας πρὸς τι τῶν ἐν τῷ βίῳ χρήσει διαφέρον· πλάσμα δὲ δῆπουθεν εἴρηται παρὰ τὸ πεπλάσθαι, φασιν, αὐτὸν συνομολογουμένως· οὐ γὰρ ἐτι νομίζοιτο μῦθος, εἰ γεγονῶς εἴη κατὰ ἀλήθειαν· εἰ δὲ πλάσματος αὐτοσχεδίου σύνθεσις ἐστὶν ἡ μυθοποιία, πρῶτον μὲν ἔργῳ τῆς ἀληθείας ἐλήλεκται, λόγῳ καὶ πραγμάτων ὅλας εἰκονίζει τῇ πράξει ἐλειπομένη· τὰ γὰρ οὐκ ὄντα πιθανολογεῖν οἴκων ὡς ὄντα, καὶ διηγῆσαι μίμησιν εἰσάγει πεπλασμένην· ἀνυπόστατα τοίνυν εἰδοποιεῖ πράγματα, μηδεμιᾶς ὑποκειμένης ἕδρας, ὡς οἶόν τε βεβαίως. Οὐδὲν δέ μοι δοκεῖ διαφέρειν ἀψύχου σκιαγραφίας ἢ τοῦ μύθου πλαστοურγία· καθ' ὁμοίτητα γὰρ, οἶμαι, τοῦ πίνακος αὐτῇ διαχαράττεται τῇ γραμμῇ· παραπλησίῳ γέ τοι προσεμφερεῖα προσωποποιεῖ μὲν ὑπόθεσιν, εἰς τι μέρος ἀποθλέπουσα, αὐτὰ δὲ σχηματίζει τῇ μίμησει τὰ πράγματα γραμμαῖς ἐντεταμέναις, ἀνομολογίαν μὲν οὖν ἐφ' ἑκάστῳ ἐς τὰ μάλιστα τηρεῖ τῶν ῥυθμῶν. Ἄκρα τε πολέμου γράφει καὶ τέλος, εἰκότα βάσει, καὶ χεῖλη φθειγγόμενα, καὶ φωνῶν ἰδιώματα, καὶ γέλωτας, καὶ κλαυθμούς, ἢ δημηγορίας ἀρχοντικὰς, ἢ συμπόσια καὶ κώμους, ἢ βακχίας, ἢ τελετὰς, ἢ μέθας ἀκολάτους, ἢ παροινίας ἐρωτικὰς, ἢ ληστρικὰς ἀρπαγὰς, ἢ φθορὰς ἀνηκέστους, ἢ σφαγὰς ἀκρίτους, ἢ πενίας ὑποκρίσεις, ἢ πλοῦτων ἐπιβρόλας. Εἰκοτολογία μὲν οὖν ἅπαντα χαρακτηρίζει, προσωποποιεῖ δὲ προσεμφερεῖς διαγορεύει πράξεις ἀνδρανεῖς· οἱ γὰρ τοι μυθοποιοὶ τὰς ἀνθηρὰς ἀναλεγόμενοι λέξεις αὐτοουργοῖσι ποικίλα χρωμάτων εἶδη, καὶ τῇ προσωποποιίᾳ συμπλέκουσιν· εἴτα λόγοις ἐπιχρῶσαντες ἡδέσι, πᾶσαν μὲν ἐπισυνάγουσι τὴν τοῦ μύθου διήγησιν· ὡσπερ δὲ ζωδιογράφοι τὴν τῆς ὄψεως εἰκονίζουσιν ὠραν, ἐρυθροῖς ἢ ἀνθινοῖς χρώμασι κηρογραφοῦντες· ῥήμασι δὲ καὶ σχήμασι μελοποιεῖν ἐπιγόμενοι, χαρακτηῖρας ὕλικούς ἔργῳ τῆς ἀληθείας αὐτῆς ἀποδέουσιν. Ἄλλ' οὗτοι μὲν τοι τοῦτω ποικίλουσι τρόπῳ τὰς τῶν μύθων εἰκόνας· ἐντεῦθεν δὲ μουσικῇ τις ἀρμονία συνίσταται, καὶ ποιητικῆς οἰησικοπίας ἐβρεσις.

XXVIII. Ἀμέλει γοῦν ἐρωτώμενος ὁ Πλάτων μουσικῆς μὲν εἶναι λόγους ὀρίζεται, λέγων· Λόγων δὲ διττὸν εἶδος, ἔφη, τὸ μὲν ἀληθές, ψεῦδος δὲ θάτερον· παιδευτέον δὲ ἐν ἀμφοτέροις, ἀ.1.14 γε

Agglaria dæmonum vaticinatione obtrudunt. Ipsum nomen compositum persuadet quam in parte versatur. Engastrimythus enim interpretatur a ventre et fabula, quasi fabulam in ventre confictam demonstrans. Compositio autem fabulæ intra ventrem probabiliter quemadmodum et tentoria efformata, non veritatem, sed mendacium aperte pronuntiat. Multo melius itaque qui varia periti sunt lectione, noverunt quodnam illius genus: qui non modo ille superstitiosis præstigiis apprime deditus, gentium superstitiones clanculum introducit.

XXVII. Nihilominus inde etiam paucis ejus soliditatem, uti par est, reprehendere, omittendum non est. Etenim rhetoricæ artis traditiones sætis commode exponunt, fabulam esse fictionem quamdam cum delectatione ad aliquem vitæ usum necessarium. Fictio vero dicta est quod, ut omnes æque fatentur, conficta sit. Neque enim fabula diceretur, si re ipsa gesta fuisset. Quare si fabula rei fictæ ex improviso compositio est, re quidem ipsa longe abest a veritate, at rerum ratione materias suppeditando repræsentat actione destituta. Quippe quæ non sunt, verisimilitudine, quasi essent, proponit, narrationeque imitationem confictam introducit. Res itaque quæ non subsistunt, formis atque figuris ornatas, nulla suffultas firmitate, quoad fieri potest, stabilit. Mihi vero videtur fabulæ confictio nihil ab inanimatæ umbræ delineatione differre. Ad similitudinem quippe tabulæ lineis ipsis designatæ, et pari æqualitate argumento, in unam partem respiciens, personam confungit, imitationeque res ipsas lineis inductis figurat, et in omnibus inæqualitate numerum observat potissimum; sicque ortus et fines bellorum non dissona basibus pingit, labia loquacia, vocum proprietates, risus, planctus, aut conciones principum, convivia, saltationes, furores bacchicos, mysteria, ebrietates turpissimas, petulantias amatorias, prædonum direptiones, deploratas cædes, clades enormes, paupertatis simulationes, divitiarum affluentias. Decenti igitur oratione notas apponit, et personarum fictione ad actiones similes quæ viros decem, designat. Fabulatores quippe floridis vocibus selectis varias colorum species adhibent, compli cantque personarum fictioni; deinceps orationis suavitate adumbrantes omnem quidem fabulæ narrationem expediunt. Et veluti signorum pictores aspectus pulchritudinem rubeis floridisque coloribus, ac si cera pingerent, distinguunt; verbis item figurisque dum numerum accommodare coguntur, characteribus pinguibus, veritatis causa, quasi compedibus vincunt. At hi quidem hac ratione fabularum imagines exornant. Hinc musica quædam harmonia constituitur, ac poeticæ imaginationis inventio.

XXVIII. Itaque Plato interrogatus musicæ quidem orationem esse determinat, dicens orationis duas esse species, unam veram, alteram falsam; in utrisque vero instituendum (civitalis custodem), sed

primum quidem in mendaciis. Prius quippe dixerat pueros fabularum cantu dekiniri. Itaque in unaquaque re maximum est atque præstantissimum principium; potissimum vero juveni et tenero cuilibet. Tunc enim maxime formatur et inducitur figura ejus rei, quam quis unicuique imprimere atque obsignare velit. Quibus diciis illud conatur ostendere, minime esse necessarium immodicis purisque mendaciis juvenum animos occupare; cum quæ puerulis recentioribus pravæ opinionis notæ imprimuntur, vix divelli aut aboleri possint. Quapropter ratione non interrupta subdit: Adeone facile permittemus quaslibet fabulas a quibuslibet pro arbitrato inventas audire pueros, easque animo suscipere opiniones quæ ut plurimum sunt iis contrariæ, quas ubi ad constantem ætatem pervenerint, habere illos debere arbitramur? Nullo id quidem modo, dixit, permittemus. Primum quidem constituendi sunt fabulatoribus illis censoribus, qui, si quam illi bonam fabulam fecerint, excernant atque seligant, malas autem repudient eodem illo judicio atque examine. Quas vero fabulas e cæterarum numero exemerimus, dabimus operam ut et nutrices et matres pueris eas commemorent: ut illis fabulis potius informetur atque instituantur eorum animi, quam corpora manibus curentur. At ex iis quas nunc commemorant, multæ erunt repudiandæ. Deinde cum de earum pro ratione differentiis interrogaretur, In majoribus, dicebat, fabulis et minores videbimus. Cum rursus Adimantus, eas se non intelligere inueniens, quæreret, subintulit: Quas et Hesiodus et Homerus nobis commemorarunt. Hi enim falsas quasdam fabulas effinxerunt quas hominibus proponerent, et quæ jam olim invaluerunt, atque etiam nunc obtinent.

XXIX. Itaque si Homeri carmina atque Hesiodi fabulas falsas fatetur, quæ potissimum eruditionis causa auditores delectant, quin et dictionis ornatum ad perfectam eloquentiam excitant, quanto magis sermones illos quos sanatica mulier effutiit, malas fabulas esse, easque fallaces, fatebitur, quando et *Engastrimythi* nomen ipsum hoc prædicat. Græci enim, qui nominum e jusque rei impositionem accurata exquisitaque diligentia examinant, in ea lingua fictiones falsas mýthous, id est *fabulas*, appellant. Sequitur ergo rem ipsam ex nomine quo proprie nominatur, conspicere. Æsopi quidem ludicra similes præ se ferunt fabularum fictiones, quas pueri in ludis facere urbaneque jocando recitant, et anus Corybantum more insipientes garrulo sermone decantant; quandoque etiam dum hæc agunt, larga vina gutturi fundunt, calicique et potioni intentæ mirum quantum blaterant. Qui vero philosophiæ mores apprime profitentur, et veras Musarum cantiones, veluti falsorum-fabulamentorum species, uti par est, accusant.

XXX. Si nomen itaque ipsum recte de re ipsa positum est, *engastrimythum*, utique hæc *engastrimythus* efformare videtur. Neque enim a naturali

πρότερον ἐν τοῖς ψευδέσι· προηγουμένως γὰρ εἶπε τὰ παῖδια καταλέγεσθαι μύθων ἐπασιδῆ. Οὐκοῦν ἀρχὴ παρτὸς ἔργου μέγιστον· ἄλλως τε καὶ νέφ και ἀπαλῶ δτωῶν· μάλιστα γὰρ δὴ τότε πλάττεται καὶ ἐνδύεται τύπος, ὃν ἂν τις βούλεται ἐνημηθῆσθαι ἐκάστω. Διὰ δὲ τῶν τοιούτων περιρᾶται ῥήσων ἐκφαίνειν, ὡς οὐ χρεῶν ἂν εἴη γε ψευδηγορίας ἐπαντλεῖν ἀκράτοις τὰς τῶν νεηλύδων ἀκοάς· ἐπειδὴ τοῖς ἀρτίως ἐνημαινόμενοι μεῖραξιν οἱ κτύποι τῆς κακοδοξίας ἀμετάστατοι φιλοῦσι γίνεσθαι καὶ δυσέκνιπτοι· διόπερ ἀκολούθως ἐπιφέρει πάλιν· Ἄρ' οὐν βράβως οὕτω παρήσομεν, ἔφη, τοὺς ἐπιτυχόντας ὑπὸ τῶν ἐπιτυχόντων μύθους πλουσθέντας ἀκούειν τοὺς παῖδας, καὶ λαμβάνειν ἐν ταῖς ψυχαῖς, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐναντίας δόξας ἐκείναις ἀς, ἐπειδὴν τελειωθῶσιν, ἔχειν οἰησόμεθα δεῖν αὐτάς; Οὐδ' ὀπωσιτιοῦν, εἰρηκε, παρήσομεν. Πρῶτον μὲν ἡμῖν ὡς εἰκεν ἐπιστατητέον τοῖς μυθοποιούσι· καὶ ὃν μὲν, ἂν καλὸν μῦθον ποιήσωσιν, ἐγκριτέον· ὃν δὲ μὴ, ἀποκριτέον· τοὺς δὲ ἐγκριθέντας ποιήσομεν τὰς τροφούς τε καὶ μητέρας λέγειν τοῖς παισι, καὶ πλάττειν τίς ψυχὰς αὐτῶν τοῖς μύθοις, πολὺ μᾶλλον ἢ τὰ σώματα ταῖς χερσίν· ὡν δὲ νῦν λέγουσι τοὺς πολλοὺς ἐκβλητέον. Εἶτα ἐπειδὴ περὶ τῆς ἐκάστων ἀναλόγου διαφορᾶς ἐρωτώμενος, Ἐν τοῖς μεῖζοσιν, ἔφασκε, μύθοις ἀναγνωρίζεσθαι τοὺς ἐλάττους· ὡς ἤρετο πάλιν ὁ Ἀδελμαντος, οὐδὲ τούτους εἰδέναι δηλῶν, αὐθις ἀνθυπενέγκας ἔφησεν· Οὐδὲ Ἡσιόδός τε, εἶπον, καὶ Ὀμηροῦ ἡμῖν ἐλεγέτην· οὗτοι γὰρ που μύθους ἀνθρώποις ψευδεῖς συντιθέντες ἐλεγγόν τε καὶ λέγουσιν.

XXIX. Et δὲ τοίνυν Ὀμήρου τὰ ἔπη καὶ Ἡσιόδου μύθους ἀποφαίνει ψευδεῖς, ἀ δὲ καὶ μάλιστα καὶ παιδείας ἕνεκα ψυχαγωγεῖ τοὺς αὐτήκτους, οὐ μὴν ἀλλὰ γε καὶ καλλιλεξία διεγείρει τὸ φρόνημα πρὸς εὐγλωττίαν ἐντελῆ· πόσῳ δὴ μᾶλλον ὄσους ἢ δαιμονώσα γραῦς ἀπεφθέγγατο λόγους οὐχὶ μυθοποιίας ὀρεῖται τις εἶναι ψευδεῖς, ὀπηνίκα καὶ τοῦνομα τῆς Ἐγαστριμύθου τούτου ὑπαγορεύει τὸν νοῦν; Οἱ γὰρ Ἕλλησιν παῖδες, οἱ καὶ τὰς ὀνοματοποιίας ἐκάστου πράγματος ἀκριβοῦντες ἐν τῇ Ἑλλάδι φωνῇ, πλάσματα ψευδῆ τοὺς μύθους ὀνομάζουσιν, ἀκόλουθον ἐκ τοῦ ὀνόματος ἐποπτεῦσαι τὸ πρᾶγμα καθ' οὗ τέτακται κυρίως· ἀλλ' αἱ μὲν Αἰσώπου λογοποιίαι τοιαῦτα μύθων ἴσασι πλάσματα, ὅσα καὶ τὰ μεῖράκια πολλὰ ἕως ἐν ταῖς παιδαῖς ἀστεϊζόμενα παίζει, καὶ Κορυβαντιῶσαι γραῖαι κωτίλοις ἐπάδουσι λόγους· ἔσθ' ὅτε ταῦτα δρῶσιν οἰνῳ μὲν ἐπιβρέχουσαι τὸν φάρυγγα συχνῶ· κύλικι δὲ προσέχουσαι ποτῶ, φλυαροῦσιν ἀμέτρως· οἱ μόντοιγε φιλοσοφίας ἤθη πρεσβεῦειν ἡγοῦμενοι, καὶ τὰς ἐμμοῦσους ποιήσεις οἷα ψευδῆ μύθων εἶδη διέβαλλον, ὡς δέον.

XXX. Et οὖν αὐτὸ τοῦνομα κατὰ τοῦ πράγματος ἐστὶ τεταγμένον ὀρθῶς, *ἐγαστριμύθου* εἰκεν ἀναπλάττειν ἢ ἐγαστριμύθους. Οὐ γὰρ ἐκ τοῦ φυσικοῦ

φθέγγεται νοῦ σωφρόνως· ἀλλ' ἐν τοῖς ἐνδοτάτω μο-
 ρίοις ἐμφωλεῦον ὁ δαίμων, αὐτὴν ἐπινέμεται, καὶ
 βλάπτει τὴν φρόνησιν· ἐκ δὲ τῆς γαστρὸς ἐξηγεῖ
 μυθώδη πλάσματα συγκροτῶν· εἰς ποικίλα δὲ μετα-
 μορφούμενος εἶδη, διαφόροις ἰνδάλμασιν ὑπάγει τὴν
 ψυχὴν. Ἐπειδὴ δὲ παντοδαποῖς ἐναλλάττεται σχήμασι
 πολυπρόσωπος ὢν, οὐδὲν ἦτρον ἔτι καὶ ἐκ τῆς γῆς
 ἀναβαίνειν ὑποκρίνεται καὶ φωνεῖν· εἶτα παρ' ἐκά-
 τερα τὰς διακονίας ἀμείδων ὁμοῦ ταῖς μορφαῖς,
 ἄλλον μὲν τὸν ἀναβαίνοντα παρὰ τὸν τοῦ καλοῦντος
 δοκεῖ παριστῆναι· ὁ αὐτὸς δὲ, τῆδε κάκεισε περιτρέ-
 χων, ἀλλάττει τὰς ἰδέας, ἵνα ἔργοις ἀποδεικνύοι καὶ
 λόγοις, ὅτι ψεύστης ἐστίν· ὑποτυπῶνται γοῦν αὐτὰ
 τὰ πρόσωπα νεκρῶν ἀνάγειν, ὡς εἰκόσ ἐστὶν ἐκ τοῦ
 τοιοῦδε δράματος ὑπολαθεῖν· ἀμειδίει μὲν ἕψει, σκυ-
 θρωπῶν δὲ φάσματα πεπλασμένως εἰσάγων· ὅλα δὲ
 κατηφῆ καὶ νεκρῶν ὀδμητῆς ἀνάπλεα παριστῶν, ὡς ἐξ
 ἕδου μετακεκλημένα δεινοποιεῖ, καὶ καθάπερ εἰρκότης
 ἢ δεσμῶν ἀνειμένα πρὸς ὀλίγον, εἶτα πάλιν ἐντεῦθεν
 ἐκείσε διαβαίνοντα. Τοιγάρτοι καὶ καταπλήττει τοῖς
 δαίμασι τὴν ψυχὴν ἐκ τῶν ἕψεων· ὡχρὰ μὲν εἶδη
 πλάττων· ὄμμα δὲ βλοσυρὸν ἢ κατηφές, ἅτε δὴ
 νεκρῶν ἀρτίως ἐμπνεῖν, καὶ πάλιν ὑπισχνουμένον.
 Εἶωθε γὰρ ὑποκρίσει συσχηματίζεσθαι τοῖς δεινοῖς ὁ
 πλαστογράφος. Ἄλλ' ἔσθ' ὅτε δὲ συνεργοῖς ἀποκέ-
 χρηται τοῖς ὁμοθησίν αὐτῶν δαίμοσιν· οὔτε δὲ ψυχὰς
 ἐξ ἕδου μεταπέμπεται προφητῶν· οὔτε πνεύματα
 δικαίων, οὔτε τὰς ἀγγελικὰς ἀξίας, ἀλλὰ τούναντιον
 ἐγένετο μὲν εἰς τὸ καταπιέζεσθαι πρὸς τῶν ἀγγέλ-
 ων· ἐξεδόθη δὲ τοῖς ἀρίστοις ἀνδράσιν, ὥστε πα-
 τεῖσθαι πρηγῆς εἰς τοῦδαφος ἀποβραγείς. Ἄλλ' οὔτος
 μὲν ἐκ τῶν ἀνωτάτω, ροιζήματι βιολίω κατενεχθεὶς
 ὑπεσφόρεσε τὰ νῶτα· μόνῳ δὲ τῷ παντοκράτορι πάρ-
 εστι Θεῷ καὶ τῷ θειοτάτῳ τούτου Παιδί ἀνάγειν
 ψυχὰς ἐξ ἕδου· καὶ χοροῦς ἀγγέλων ἐν τάξει παρε-
 στώτας ἔχειν, ὅπερ ἰδίον ἔκκριτον ὑπάρχει τῆς τοῦ
 θεοῦ φύσεως.

A sanaque mente loquitur, sed in intimis visceribus
 dæmon diversans, mentem ipsam depascitur et læ-
 dit, et ex ventre fabulosas fictiones componens
 strepitum edit, nec non in varias commutatus for-
 mas variis spectris seducit animam. Quando vero
 multis formis, ipse multiformis cum sit, varietur,
 non minus et nunc e terra ascendere se simulat,
 et clamat. Et ad ministerii bina membra figuris
 commutatis, alium quidem ascendentem, ab eo qui
 in vocante est, videtur ob oculos exhibere. Idem
 vero huc illucque discurrens species mutat, ut fac-
 tis sermonibusque ostendat se esse mendacem.
 Simulat itaque personas ipsas mortuorum educere,
 ut ex rei gestæ serie videre est. Et cum tetrico
 vultu tristia spectra fecte inducat, universaque mœ-
 sta, mortuorumque putore plena ostendens, quasi
 ab inferis evocata horride repræsentat, et veluti a
 carcere vinculisque soluta, non diu post rursus ex
 hoc loco illuc transmeare. Quin imo et visis ipsis
 terrore percutit animum, pallidas formas fingens,
 et oculos horrendos atque demissos, quales mor-
 tuorum esse solent, qui jamjam animam efflare vi-
 dentur. Nam similitum rerum fictor per simulatio-
 nem terribilibus omnibus sese accommodat. Quan-
 doque etiam non dissimilibus sui dæmonibus ad
 opus ascitis : sed neque prophetarum animas, ne-
 que justorum spiritus, neque dignitates angelicas
 ab inferis educit ; quin ex adverso ab angelis de-
 primitur, datusque est optimis viris, ut ab illis
 conculcaretur humi effusus disruptusque. Sed hic
 a supremis illis raptu violento deletus, terga illisit.
 Solius vero Dei omnipotentis est, ejusque divinis-
 simi Filii animas ab inferis educere, cœtusque an-
 gelorum ordine astantes habere, quod divinæ na-
 turæ proprium, eximium ac singulare est.

SANCTI EUSTATHII

EPISCOPI ANTIOCHENI

ALLOCUTIO AD IMPERATOREM CONSTANTINUM

IN CONCILIO NICÆNO.

(Apud Gregorium presbyterum Cæsariensem, *Orat. in Nicænos Patres*; ex *Combesii Auctar. noviss.*, II, 353.)

Εὐχαριστοῦμεν Θεῷ, κράτιστε βασιλεῦ, τῷ τὴν D
 ἐπίγειον συνθύονοντι σοι βασιλείαν· τῷ τὴν πλάνην
 τῶν εἰδώλων διὰ σοῦ καταργήσαντι, καὶ τῶν πιστῶν
 καταστήσαντι ἐν παύρῃσι τὸν εὐθυμον. Πέπανται
 κνίσσα δαιμόνων· καταλέλυται πολυθείας Ἑλληνικῆς
 τὰ σεβάσματα· τὸ τῆς ἀγνωσίας ἀπελαύνεται σκότος·
 τῷ τῆς θεογνωσίας φωτὶ ἡ οἰκουμένη καταυγάζεται·
 Πατὴρ δοξολογεῖται· Υἱὸς συμπροσκυνεῖται· τὸ Πνεῦ-
 μα τὸ ἅγιον καταγγέλλεται· Τριάς ὁμοούσιος, μία

Deo gratias agimus, optime imperator, qui ter-
 renum tibi imperium dirigit : qui simulacrorum er-
 rorem per te abolevit, ac æquos fidelium animos in
 libertate collocavit. Cessavit dæmonum nidor :
 multiplicitate deorum cultu eversa est gentilium su-
 perstitio : expelluntur tenebræ impietatis : illu-
 stratur orbis terrarum luce divinæ scientiæ. Pate-
 glorificatur, Filius simul adoratur, annuntiator
 Spiritus sanctus : Trinitas consubstantialis, una

divinitas in tribus personis et hypostasibus prædicatur. Per eam, imperator, munitur tuæ pietatis imperium; eam nobis serva inviolatam. Nullus hæreticus in Ecclesiam subintrans unum aliquid a Trinitate auferat, sine honore affectumque ignominia relinquens, quod est reliquum. Arius nobis qui a furore nomen accepit, orationis causa est et conventus; qui nescio quomodo, in Ecclesiæ Alexandrinæ presbyterium allectus, nescientibus nobis, alienus a doctrina beatissimorum prophetarum et apostolorum inventus fuit. Unigenitum enim Filium et Verbum Patris non veretur ejusdem cum Patris substantiæ consortio privare, et Creatorem, creaturæ cultor, contendit creatis accensere. Eum autem persuaseris, imperator, mutata sententia non repugnare apostolicis doctrinis; aut si in sinistra opinionis cujus est convictus, impietate persistiterit, a Christi et nostro cœtu prorsus exterminaveris, ne simpliciorum animus turbidis verborum suorum lenociniis deprædari contingat.

Α θεότης ἐν τρισὶ προσώποις καὶ ὑποστάσει κηρύττεται. Ταύτη τευχίζεται, βασιλεῦ, τὸ τῆς εὐσεβείας σου κράτος· ταύτην ἡμῖν ἄσυλον διαφύλαττε. Μηδεὶς αἰρετικὸς, ὑποδύς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐν τῇς Τριάδος ἀφαιρείτω, καταλιμπάνων τὸ λειπόμενον ἔτιμον. Ἄρειος ἡμῖν ὁ τῆς μανίας ἐπώνυμος τοῦ λόγου καὶ τῆς συνελεύσεως αἴτιος· ὅς, ὡς οὐκ ἴσμεν ὅπως, τῷ πρεσβυτερίῳ τῆς Ἀλεξανδρέων ἐγκαταλεγείς Ἐκκλησίας, ἐλάνθανεν ἡμᾶς, τῆς τῶν τρισμακαρίων προφητῶν καὶ ἀποστόλων διδασκαλίας ὑπάρχων ἀλλότριος. Τὸν γὰρ μονογενῆ Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Πατρὸς ἀποστρεφῆν τῆς ὁμοουσιότητος τοῦ Πατρὸς οὐκ ἐντρέπεται, καὶ τῇ κτίσει τὸν κτίστην ὁ κτιστολάτρης συναριθμεῖν ἐπέλεγετο. Τοῦτον ἂν πείσεις, αὐτοκράτωρ, μεταφρονοῦντα, τοὺς ἀποστολικοὺς μὴ ἀντιτείνειν διδάγμασιν· ἢ τοῖς ἐν οἷς ἑάλω κακοδοξίας ἐγκείμενον ἀσεθῆμασιν, ἀρδὴν τῆς Χριστοῦ καὶ ἡμῶν ἀφανίσιας ἐπαύλεως, ὡς ἂν μὴ τῆς θολερᾶς αὐτοῦ λογοθωπείας τὰς τῶν ἀπλουστέρων ψυχὰς ἐργάσθαι θέραμα.

FRAGMENTA

EX LIBRIS S. EUSTATHII EPISCOPI ANTIOCHENI DEPERDITIS

I.

In illud Proverb. viii, 22, *Dominus creavit me.* — Apud Theodoritum, lib. i *Hist. eccl.*, cap. 8.

Veniam autem nunc ad ea quæ gesta sunt. Quid igitur? Cum ob eas res maxima synodus Nicæam convenisset, ducentis circiter ac septuaginta episcopis (neque enim numerum certo referre possum ob ingentem conventus illius multitudinem, quippe cum nec in eo investigando valde curiosus fuerim), postquam de modo fidei quæri cœptum est, libellus Eusebii prolatus est in medium, ejus blasphemiarum certissimum argumentum. Qui cum palam audientibus cunctis recitatus fuisset, statim auditoribus quidem immensum dolorem attulit ob doctrinæ pravitatem: auctorem autem ipsum ingenti pudore ac dedecore affecit. Porro cum Eusebianorum officina jam detecta esset, et impius libellus in conspectu omnium discerptus; quidam nihilominus ex composito nomen pacis prætendentes, reliquis omnibus qui optima dicere consueverant, silentium imposuerunt. Ariani vero, metuentes ne, tot episcopis in unum congregatis, ipsi Ecclesia ejicerentur, in medium prosilientes, dogma quod improbatum fuerat, anathemate damnarunt, et libello qui unanimi omnium consensu conscriptus fuerat, propria manu subscripserunt. Verum episcopali dignitate per ambitum et assiduas interpellationes retenta, cum eos poenitentiam agere oporteret, damnatas opiniones nunc clam, nunc aperte defendunt, variis argumentationibus insidiantes. Cupientes autem zizaniorum semina stabilire, peritos homines reformidant, et sagaces inspectores refugium: atque idcirco pietatis præcones bello appetunt. Ve-

Β Βαδιοῦμαι δὲ ἐντεῦθεν ἤδη καὶ ἐπὶ τὰ πεπραγμένα. Τί οὖν; ἐπειδὴ διὰ ταῦτα σύνοδος εἰς τὴν Νικαίων ἀφικνεῖται μεγίστη, διακισίων μῆτι γε καὶ ἑβδομήκοντα τὸν ἀριθμὸν ὁμοσε συναχθέντων· τὸ γὰρ σαφὲς διὰ τὸν τῆς πολυανδρίας ἔχλον οὐχ οἶός τέ εἰμι γράφειν, ἐπειδὴ μὴ πάντη τοῦτο περισπουδάζτως ἀνίχνευον· ὡς δὲ ἐζητεῖτο τῆς πίστεως ὁ τρόπος, ἐναργῆς μὴν ἔλεγχος τὸ γράμμα τῆς Εὐσεβίου προῦδάλλετο βλασφημίας. Ἐπὶ πάντων δὲ ἀναγνωσθὲν, αὐτίκα συμφορὰν μὴ ἀστάθμητον τῆς ἐκτροπῆς ἕνεκα τοῖς αὐτηκόοις προῦξένοι· αἰσχύνην δ' ἀνήκεστον τῷ γράφοντι παρεῖχεν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐργαστήριον τῶν ἀμφοῖν τὸν Εὐσεβιον σαφῶς ἑάλω, τοῦ παρὰ νόμου γράμματος διαβραγέντος ὑπ' ἕφει πάντων, ὁμοῦ τινες ἐκ συσκευῆς, τοῖνομα προβαλλόμενοι τῆς εἰρήνης, κατεσίγησαν μὲν ἅπαντας τοὺς ἀριστα λέγειν εἰλωθότας. Οἱ δ' Ἀρειομανῆται δείσαντες, μήπως ἄρα τοσαύτης ἐν ταῦτῳ συνόδου συγκεκροτημένης ἐξοστρακισθεῖεν, ἀναθεματίζουσι μὲν προσηδῆσαντες τὸ ἀπηγορευμένον δόγμα, συμφώνοις γράμμασιν ὑπογράφαντες αὐτοχειρί. Τῶν δὲ προεδριῶν διὰ πλείστης ὄσης περιδρομῆς κρατήσαντες, δέον αὐτοὺς ὑπόπτωσιν λαμβάνειν, τοτὲ μὲν λεληθότως, τοτὲ δὲ προφανῶς τὰς ἀποψηφισθείσας πρεσβεύουσι δόξας, διαφόροις ἐπιβουλεύοντες τοῖς ἐλέγχοις. Βουλόμενοι δὲ παγῶσαι τὰ ζιζανιώδη φητουργήματα, δεδοικασί τοὺς ἐπιγνώμονας, καὶ ἐκκλίνουσι τοὺς ἐφόρους· καὶ ταύτη τοὺς τῆς εὐσεβείας κήρυκας ἐκπολεμοῦσιν. Οὐχ οὕτω δὲ πιστεύομεν, ὡς ἀνθρώπους ἀθέους δύνασθαι κρατῆσαι πώποτε τοῦ θεοῦ. Κἂν γὰρ πά-

λαν Ισχύσωσι, καὶ πάλιν ἠττηθήσονται· κατὰ τὸν σε-
μνόφωνον προφήτην Ἰσαΐαν.

Apud eundem Theodoritum. *Dial.* 1. Οἰρ. tom. IV, pag. 58.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ λόγου εἰς τό· « Κύριος ἔκτισέ
με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ. »

Εἰ μὲν οὖν ἀρχὴν τῆς γεννήσεως εἴληφεν ὁ Λόγος,
ἀφ' οὗ διὰ τῆς μητρίδος διοεύσας γαστρὸς τὰς σω-
ματικὰς ἐφόρεσεν ἀρμονίας, συνέστηκεν, ὅτι γέγο-
νεν ἐκ γυναικὸς· εἰ δὲ Λόγος καὶ Θεὸς ἦν ἀνεκαθεν
παρὰ τῷ Πατρὶ, καὶ τὰ σύμπαντα δι' αὐτοῦ γεγε-
νησθαί φαμεν, οὐκ ἄρα γέγονεν ἐκ γυναικὸς ὁ ὢν,
καὶ τοῖς γεννητοῖς ἅπασιν αἰτίος ὢν· ἀλλ' ἔστι τὴν
φύσιν Θεὸς αὐτάρχης, ἄπειρος, ἀπεριόνητος· ἐκ γυ-
ναικὸς δὲ γέγονεν ἄνθρωπος, ὁ ἐν τῇ παρθενικῇ μή-
τρει Πνεύματι παγεῖς ἀγιῶ.

rum ne sic quidem credimus, impios homines di-
vinitum nunquam posse superare. Quamvis
enim vires denuo comparent, denuo vincuntur, juxta
magnificum prophetam Isaiam.

*Ejusdem, ex sermone in illud: « Dominus creavit me
initium viarum suarum. »*

Si ergo generationis principium accepit Verbum,
ex quo per maternum transiens uterum corporalia
membra gestavit, constat quod factus est ex mu-
liere. At si Verbum et Deus antea erat apud Pa-
trem et universa per ipsum facta esse dicimus, non
est utique factus ex muliere, qui est, et creaturis
omnibus ut sint causam præbet: sed Deus natura
est, omnibus bonis abundans, infinitus, et qui mente
comprehendi nequit: ex muliere autem factus est
homo, qui in virginali utero Spiritu sancto formatus
est.

IBIDEM.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ναὸς γὰρ κυρίως ὁ καθαρὸς καὶ ἀχραντος, ἡ κατὰ
τὸν ἄνθρωπον ἔστι περὶ τὸν Λόγον σκηνή, ἔνθα προ-
φανῶς σκηνώσας, ἔκησεν ὁ Θεός. Καὶ ταῦτα οὐκ ἐκ
τῶν εἰκότων φαμέν. Τούτου γὰρ ὁ φύσει τοῦ Θεοῦ
Υἱός, τὴν λύσιν καὶ ἀνάστασιν προαγορεύων τοῦ
νεῦ, ἀναμφιβόλως ἡμᾶς διδάσκων ἐφοδιάζει τοῖς
μιαφόνους φάσκων Ἰουδαίους· *Λύσατε τὸν ναὸν
τούτων, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν.*

Ejusdem, ex eodem sermone.

Templum enim proprie mundum et immaculatum,
est humanum Verbi tabernaculum, in quo se con-
spiciendum præbens habitavit Deus. Neque vero hæc
probabilibus ducti conjecturis dicimus. Nam is qui
natura Filius Dei est, hujus templi destructionem
et instaurationem prædicens, sine ulla ambiguitate
nos hac de re docuit, cruentis Judæis dicens: *Sol-
vite templum hoc, et in tribus diebus excitabo ip-
sum* 77.

IBIDEM.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἵπηνίκα οὖν τὸν ἄνθρωπον ναουργήσας ἐφόρεσεν
ὁ Λόγος, οἰώματι μὲν τοῖς ἀνθρώποις ἐπιφοιτῶν, παν-
τοδαπὰς ἀοράτως θαυματουργίας ἐπεδείκνυτο, τοὺς
δὲ ἀποστῆλους κήρυκας τῆς αἰδίου βασιλείας ἐξέ-
πεμπε.

Ejusdem, ex eodem libro.

Quando igitur hominem tanquam templum fa-
bricatum Verbum gestavit, corpore quidem inter
hominem versatum est, varia autem miracula invisibi-
liter edidit et apostolos æterni regni præcones
misit.

Apud eundem Theodoritum, *Dial.* II, pag. 90.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τό· « Κύριος
ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ. »

Ὁὗ γὰρ εἶπεν ὁ Παῦλος συμμόρφους τοῦ Υἱοῦ τοῦ
Θεοῦ, ἀλλὰ συμμόρφους τῆς εἰκότος τοῦ Υἱοῦ αὐ-
τοῦ· ἄλλο μὲν τι δεῖκνύων τὸν Υἱὸν εἶναι, ἄλλο δὲ
τὴν εἰκόνα αὐτοῦ· ὁ μὲν γὰρ Υἱός, τὰ θεῖα τῆς πα-
τρὸς ἀρετῆς γνωρίσματα φέρων, εἰκὼν ἔστι τοῦ
Πατρὸς, ἐπειδὴ καὶ ὅμοιοι ἐξ ὁμοίων γεννώμενοι,
εἰκόνας οἱ τιχτόμενοι φαίνονται τῶν γεννητόρων
ἀληθεῖς. Ὁ δὲ ἄνθρωπος, ὃν ἐφόρησεν, εἰκὼν ἔστι
τοῦ Υἱοῦ, τοῦ καὶ ἐξ ἀνομοίων κηρογραφεῖσθαι
χρωμάτων εἰκόνας· καὶ τὰς μὲν εἶναι θέσει χειρο-
τεκτους, τὰς δὲ φύσει καὶ ὁμοιότητι γεγεννημένας.
Ἄλλως τε καὶ αὐτὸς ὁ πῆς ἀληθείας τοῦθ' ὑπαγο-
ραεῖ θεσμός. Οὗ γὰρ τὸ ἀσώματον τῆς σοφίας
πνεῦμα σύμμορφον τοῖς σωματικοῖς ἀνθρώποις
ἔστιν, ἀλλ' ὁ τῷ πνεύματι σωματοποιηθεὶς ἄνθρω-
πος χαρακτήρ, ὁ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἰσάριθμα μέλη
ιδέαν.

*Ejusdem, ex sermone in illud: « Dominus creavit me
initium viarum suarum. »*

Non enim dixit Paulus, conformes Filio Dei, sed
conformes imaginibus Filii ipsius 78: aliud docens esse
Filius Dei, aliud imaginem ejus. Nam Filius divina
paternæ virtutis insignia gerens, imago est Patris;
quia similes ex similibus geniti, veræ imagines filii
sunt parentum. Homo vero quem gestavit, imago
est Filii; quoniam et ex dissimilibus pinguntur in
cera coloribus imagines: et hæc quidem manu for-
mantur, aliæ vero natura et similitudine sunt. Præ-
terea lex ipsa veritatis hoc declarat. Non enim in-
corporens sapientiæ spiritus conformis est corpo-
reus hominibus: sed qui per spiritum formatus est
homo character, qui aliis omnibus paria numero
membra gerit, et similem unicuique formam indu-
tus est.

77 Joan. II, 19. 78 Rom. VIII, 29.

IBIDEM.

Ejusdem, ex eadem oratione.

Quod autem corpus dicat conforme humanis esse, apertius nos docet scribeys ad Philippenses ⁷⁹: *Nostra conversatio, inquit, in cælis est: unde et Salvatorem exspectamus Dominum Jesum Christum, qui transfigurabit corpus humilitatis nostræ, ut sit ipsum conforme corpori gloriæ ipsius.* Quod si humile corpus hominum transfigurans, conforme proprio corpori efficit, vana prorsus demonstrata est adversariorum calumnia.

A *Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.*

Ἵτι δὲ τὸ σῶμα λέγει σύμμορφον τοῖς ἀνθρωπίνους εἶναι, σαφέστερον ἡμᾶς διδάσκει Φιλιππησίους ἐπιστέλλων· Ἡμῶν τὸ πολίτευμα, φησὶν, ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ ὧν καὶ Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς τὸ γένεσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ. Εἰ δὲ τὸ ταπεινὸν μετασχηματίζων τῶν ἀνθρώπων σῶμα, σύμμορφον τῷ ἰδίῳ σώματι κατασκευάζει, ἕως πανταχόθεν ἀποδέδεικται ἡ τῶν ἐναντίων συκοφαντία.

IBIDEM, PAG. 91.

Ejusdem, ex eadem oratione.

Sed quemadmodum ex virgine natus homo, ex muliere dicitur factus esse, ita et sub Lege factus esse dicitur, quia per legalia quandoque præcepta incessit; ut cum infantem ipsum octo dierum parentes circumcidere prompto animo festinarunt, sicut Lucas evangelista tradit ⁸⁰. Postea etiam in templum adduxerunt, ut sisterent eum Domino purificationis oblationem peragentes, ut hostiam darent, sicut scriptum est in Lege Domini, par turturum aut duos pullos columbarum. Si ergo purificationis munera secundum legem pro ipso oblata sunt, et octavi diei circumcisionem pertulit, non abs re hac de causa sub Lege factum esse scribit. Neque vero Verbum subiacebat Legi, ut opinantur sycophantæ, cum ipse Lex sit: neque Deus indigebat sacrificiis purgantibus, qui solo nutu omnia purgat et sanctificat. Sed quamvis assumptum ex virgine humanum organum gestavit, et sub Lege factus est, primogenitorum ritu purgatus; non quod ipse hoc remedio indigeret, has observationes sustinuit, sed ut a Legis servitute eos redimeret, qui venundati erant condemnationi maledicti.

B *Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.*

Ἄλλ' ὡσπερ ἐκ τῆς παρθένου τεχθεὶς ὁ ἀνθρώπος ἐκ γυναικὸς λέγεται γεγονέναι, οὕτω δὴ καὶ ὑπὸ Νόμον γεγενῆσθαι γράφεται τῷ διὰ τῶν νομικῶν ἔσθ' ὅτε βαδίσαι μνησμάτων· ὁπότε μάλιστα παῖδα μὲν αὐτὸν ὄντα ὀκταήμερον, προθύμως οἱ γονεῖς περιτέμνουν ἠπειρόντο, καθάπερ ὁ εὐαγγελιστῆς ἐκδίδωσι Λουκάς. Εἰς δὲ τὸ ἱερὸν ἀνήγον μετέπειτα παραστήσαι τῷ Κυρίῳ, τὰς καθαρσίους ἐπιτελοῦντες ἀναφοράς, τοῦ δοῦναι θυσίαν κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν Νόμῳ Κυρίου, ζεύξας τρυγόνων, ἡ δύο νεοσσούς περιστερῶν. Εἰ τοίνυν τὰ καθάρσια οὖρα κατὰ τὸν Νόμον ὑπὲρ αὐτοῦ προσεφέρετο, καὶ περιτομὴν ὀκταήμερον ἐξόρει· ταύτη καὶ ὑπὸ Νόμον αὐτὸν οὐκ ἀπεικότως γεγενῆσθαι γράφει. Οὕτε δὲ ὁ Λόγος ὑπέκειτο τῷ Νόμῳ, καθάπερ οἱ συκοφάνται δοξάζουσιν, αὐτὸς ὢν ὁ Νόμος· οὔτε ὁ Θεὸς ἔδειτο θυμάτων καθαρσίων, ἀλλ' ὅτι ῥιπῆ καθαρῶν ἅπαντα, καὶ ἀγιάζων. Ἄλλ' εἰ καὶ ἐκ τῆς Παρθένου τὸ ἀνθρώπινον ὄργανον ἀλαβῶν ἐφόρησε, καὶ ὑπὸ Νόμον ἐγένετο, κατὰ τὰς τῶν πρωτοτόκων ἀξίας καθαρσίους, οὐκ αὐτὸς δεδμενος τῆς τούτων χορηγίας ὑπέμεινε τὰς θεραπείας, ἀλλ' ἵνα τῆς τοῦ Νόμου δουλείας ἐξαγοράσῃ τοὺς πεπραμένους τῇ δίχῃ τῆς ἀρεῆς.

Apud eundem Theodoritum, Dial. III, pag. 156.

Ejusdem, ex oratione in illud: « Dominus creavit me initium viarum suarum. »

Nam homo qui mortuus erat, tertia die resurrexit, et Mariæ quæ ad sancta membra tangenda magna alacritate ferebatur, respondit ⁸¹: *Noli me tangere; nondum enim ascendi ad Patrem meum: sed vade ad fratres meos, et dic eis: Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, et Deum meum et Deum vestrum.* Illud autem: *Nondum ascendi ad Patrem meum,* non dixit Verbum et Deus qui e cælo Jescenderat et in sinu Patris versabatur, nec Sapientia quæ res omnes creatas continet: sed ipse qui ex diversis membris compactus erat, homo id protulit; qui ex mortuis resurrexerat, et ad Patrem nondum post mortem abierat, sibi autem professione primitias reservabat.

C *Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ λόγου εἰς τὸ: « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ. »*

Ἵ ἄνθρωπος γὰρ ὁ ἀποθανὼν τρίτημος μὲν ἀνίσταται, τῇ δὲ Μαρίας, καρτερίας μὲν ψυχῆς, ἅπτεσθαι προθυμομένη τῶν ἀγίων μελῶν, ἀνθυπενήγκας ἐκφωνεῖ· *Μὴ μου ἅπτον· οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου· πορεύου δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου, καὶ εἰπὲ αὐτοῖς· Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν.* Τὸ δὲ· *Οὐπω ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου,* οὐχ ὁ Λόγος ἔφασκε, καὶ Θεὸς ὁ οὐρανὸθεν ὀρμώμενος, καὶ ἐν τοῖς κόλποις διαιτώμενος τοῦ Πατρὸς, οὐδ' ἡ πάντα τὰ γενητὰ περιέχουσα Σοφία, ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἐκ παντοδαπῶν ἡμολογημένων μελῶν ἄνθρωπος τοῦτο ἐπέφηεν· ὁ ἐκ τῶν νεκρῶν ἐγερθεὶς, καὶ οὐδέπω μὲν πρὸς τὸν Πατέρα μετὰ τὸν θάνατον ἀνελθὼν, ταμιευόμενος δὲ αὐτῷ τῆς προόδου τὴν ἀπαρχήν.

⁷⁹ Philpp. III, 20, 21. ⁸⁰ Luc. II, 21 seqq. ⁸¹ Joan. XI, 17.

IBIDEM, PAG. 157.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Κύριον δὲ τῆς δόξης αὐτὸν τὸν ἀνθρώπου τὸν σταυρωθέντα σαφῶς ὀνομάζει, γράφων· ἐπειδὴ καὶ Κύριον καὶ Χριστὸν ἀνέδειξεν αὐτὸν, καθάπερ οἱ ἀπόστολοι τῷ αἰσθητῷ Ἰσραὴλ ὁμοφώνως διαλεγόμενοι φασίν· Ἀσφαλῶς οὖν γνωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. Τὸν παθόντα τοιγαροῦν Ἰησοῦν Κύριον ἐποίησε, καὶ οὐ τὴν σοφίαν οὐδὲ τὸν λόγον τὸν ἀνεκαθεν ἔχοντα τῆς δεσποτείας τὸ κράτος, ἀλλὰ τὸν μετέωρον, τῷ σταυρῷ προσεκπετάσαντα τὰς χεῖρας.

A

Ejusdem, ex eadem oratione.

Dominum vero gloriæ ipsum hominem crucifixum diserte nominat scribens, quia et Dominum et Christum declaravit ipsum, sicut apostoli uno ore ad populum Israel dicunt⁸²: *Certissime sciat ergo omnis domus Israel, quod et Dominum eum et Christum fecit Deus, hunc Jesum quem vos crucifixistis.* Jesum igitur qui passus est, Dominum fecit, et non Sapientiam neque Verbum quod ab omni antiquitate jus habet dominii; sed eum qui in sublime actus est, et manus expandit in cruce,

IBIDEM.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ γὰρ ἀσώματός ἐστιν, οὔτε ἀφή χειρῶν ὀπίπτει, οὔτ' αἰσθητοῖς ὁμμασι περιλαμβάνεται· οὐ τρώσειν ὑπομένει, οὐχ ἤλοις προσηλοῦται, οὐ θανάτῳ κοινώνει. οὐ κρύπτεται γῆ, οὐ τάφῳ κατακλείεται, οὐκ ἐκ μνημάτων ἀνίσταται.

B

Ejusdem, ex eadem oratione.

Si enim est incorporeus, nec manuum tactui subjacet, nec sensu oculorum percipitur; vulnera non accipit, clavis non affigitur, mortem non participat, non tegitur terra, sepulcro non includitur, nec a monumento resurgit.

IBIDEM.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Οὐδεὶς αἶρει τὴν ψυχὴν ἀπ' ἐμοῦ· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Εἰ δὲ ἑκατέρων τὴν ἐξουσίαν ἔχεν ὁ Θεός, συνεχώρει μὲν αὐτοῖς λύειν ἀβούλους τὸν νεῶν ἐγχειροῦσιν, ἐπιφανέστερον δὲ ἀνιστῶν ἐνεοῦργει. Ἐξ ἀναντιρρήτων δέδεικται ψήφῳ, ὅτι αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ τὸν ἴδιον ἀνεστήσατο νεοῦργήσας οἶκον. Ἀναθετόν δὲ καὶ τῷ θεοτάτῳ Πατρὶ τὰς τοῦ Υἱοῦ μεγαλοουργίας. Οὕτε γὰρ Υἱὸς ἔνευ τοῦ Πατρὸς δημιουργεῖ κατὰ τὰς ἀρχαίαις τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἀποφάσεις. Τοῦτου γὰρ δὴ χάριν τοτὲ μὲν ὁ θεοτάτος γεννήτωρ τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἐγγηγερένεα γράφεται· τοτὲ δὲ ὁ Υἱὸς τὸν ἴδιον ἀναστήσειν ὑπισπνεῖται ναόν. Εἰ οὖν ἐκ τῶν προεξητασμένων ἀπαθὲς δέδεικται τὸ θεῖον τοῦ Χριστοῦ πνεῦμα, περιττῶς τοῖς ἀποστολικοῖς ἐπισκήπτουσιν ὄροις οἱ ἐναγείς. Εἰ γὰρ ὁ Παῦλος ἔφρασε, τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταυρῶσθαι, σαφῶς εἰς τὸν ἀνθρώπου ἀφορῶν, οὐ παρὰ τοῦτο δεῖσει πάθος τῷ θεῷ προσάπτειν. Τί οὖν τοῦτο συνάπτουσι πλέκοντες ἐξ ἀσθενείας ἐσταυρῶσθαι λέγοντες τὸν Χριστὸν;

C

Ejusdem, ex eadem oratione.

Nemo tollit animam a me: potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam⁸³. Quod si utriusque potestatem habebat ut Deus, permisit quidem ipsis templum solvere inconsiderate volentibus, quod tamen resurgens illustrius instauravit. Demonstratum enim est certissimis testimoniis, quod ipse per se propriam domum renovatam excitavit. Ascribenda autem sunt etiam divinissimo Patri magnifica Filii opera: Neque enim Filius sine Patre operatur secundum invicta sacrarum litterarum effata. Quo fit, ut Christum alias quidem suscitasse divinissimus Genitor dicatur, alias vero Filius proprium se templum excitaturum polliceatur. Si ergo ex iis quæ hactenus exposita sunt, impatibilem esse divinum Christi spiritum ostensum est, apostolicis decretis frustra innituntur impuri homines. Nam si Dominum gloriæ crucifixum Paulus dixit⁸⁴, ad hominem aperta respiciens: non propterea divinitati passionem tribuere oportebit. Cur igitur ista conjungunt, dicentes ex imbecillitate Christum esse crucifixum?

IBIDEM.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ δὲ δὴ καὶ ἀσθενείας εἶδος περιάπτειν αὐτῷ προσήκον ἦν, τῷ ἀνθρώπῳ ταῦτα προσαρτῆν ἀκόλουθον εἶναι φαίη τις ἂν, ὅστιγε δὴ τῷ πληρώματι τῆς θεότητος, ἢ τῷ ἀξιώματι τῆς ἀνωτάτω σοφίας, ἢ τῷ ἐπὶ πάντων, κατὰ τὸν Παῦλον, γραφομένῳ Θεῷ.

D

Ejusdem, ex eadem oratione.

Quod si omnino imbecillitatis species illi erat ad tribuenda, homini hæc assignanda consentaneum diceret quispiam, non vero plenitudini divinitatis, aut summæ Sapientiæ dignitati, aut ei qui, secundum Paulum⁸⁵, scriptus est *Deus super omnia.*

IBIDEM, PAG. 158.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ὁὗτος μὲν δὴ τῆς ἀσθενείας ὁ τρόπος, δι' ὃν εἰς θάνατον γράφεται κατὰ τὸν Παῦλον ἀφίχθαι. Ζῆ γὰρ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ, τῷ θεῷ Πνεύματι δηλονότι

Ejusdem, ex eadem oratione.

Hic sane est infirmitatis modus, per quem secundum Paulum⁸⁶, ad mortem venisse scribitur. Vivit enim ex virtute Dei, qui una cum divino

⁸² Act. II, 36. ⁸³ Joan. I, 18. ⁸⁴ I Cor. II, 8.⁸⁵ Rom. IX, 5. ⁸⁶ II Cor. XIII, 4.

Spiritu versatur homo, quoniam et virtutem Altissimi esse, qui in ipso creditur, ex præcedentibus decretis ostensum est.

Α συνδιατιώμενος ὁ ἄνθρωπος· ἐπειδὴ καὶ δύναμις Ὑψίστου ὁ ἐν αὐτῷ πιστευόμενος, κατὰ τοὺς φθάνοντας ὁροὺς ἀποδίδεσθαι.

IBIDEM.

Ejusdem, ex eadem oratione

Quod si Virginis uterum ingressus, non minuit potestatem, nec corpore ligno crucis affixo, spiritus polluitur. Corpus enim sublime in cruce pendebat, divinus vero Sapientiae spiritus et intra corpus versabatur, et in caelestibus insidebat, et totam terram continebat, et abyssis imperabat, et singulorum animas perlustrans judicabat, et omnia ut Deus de more administrabat. Nec enim intra moles corporeas suprema Sapientia inclusa continetur, sicut humida et sicca vasis concluduntur, et continentur potius quam receptacula contineant. Sed cum divina quaedam sit et inexplicabilis potentia, intima et extima templi complectens confirmat; et hinc ulterius procedens, moles simul universas continens moderatur.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ δὲ τῆς παρθενικῆς ἐπιταπεινῆς μητέρας οὐκ ἐμίμωσε τὴν ἐξουσίαν, οὐδὲ τῷ ξύλῳ τοῦ σταυροῦ προσπαγέντος τοῦ σώματος, χραίνεται τὸ πνεῦμα. Τὸ μὲν γὰρ σῶμα μετάρσιον ἐσταυροῦτο· τὸ δὲ θεῖον τῆς σοφίας πνεῦμα καὶ τοῦ σώματος εἶσω διεητάτο, καὶ τοῖς οὐρανίοις ἐπεβάτευε, καὶ πᾶσαν περιεῖχε τὴν γῆν, καὶ τῶν ἀδύσσωτων ἐκράτει, καὶ τὰς ἐκάστων ψυχὰς ἀνιχνεύων διεκρίνε, καὶ πάντα ὁμοῦ συνήθως οἷα θεὸς ἐπραττεν. Οὐ γὰρ εἰσω τῶν σωματικῶν ὄγκων ἡ ἀνωτάτω σοφία καθειργμένη περιέχεται, καθάπερ αἱ τῶν ὑγρῶν καὶ ξηρῶν ὕλαι, τῶν μὲν ἀγγείων εἶσω κατακλείονται, περιέχονται δὲ μᾶλλον ἢ περιέχουσι τὰς θήκας. Ἄλλὰ θεῖα τις οὐσα καὶ ἀνεκφραστός δύναμις, τὰ ἑνδοτάτω καὶ ἐξωτάτω τοῦ νεῦ περιλαμβάνουσα, κραταιοῖ· κἀντεῦθεν ἐπέκεινα διήκουσα, πάντας ὁμοῦ τοὺς ὄγκους κρατεῖ περιέχουσα.

IBIDEM.

Ejusdem, ex eadem oratione.

Si autem sol cuius corpus cerni et sensu percipi potest, tot tantasque ubique terrarum ferens contumelias, non mutat ordinem, nec ictum ullum parvum magnumve sentit, incorpoream Sapientiam pollui existimamus et mutare naturam, si ejus templum cruci affigatur, aut destructionem sustineat, aut vulnera excipiat, aut corruptionem admittat? Sed templum quidem patitur; labis autem expers substantia, omni ex parte impollutam retinet dignitatem.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ δ' ὁ ἥλιος, σῶμα ὦν ἐρατὸν καὶ αἰσθησι καταληπτὸν, τοσαύτας καὶ τοιαύτας πανταχοῦ γῆς ὑπομένων αἰκίας, οὐ μεταβάλλει τὴν τάξιν, οὐδὲ αἰσθεταὶ μικρὰς ἢ μεγάλης πληγῆς· τὴν ἀσώματον σοφίαν οἴομεθα χραίνεσθαι, καὶ μεταλλάττειν τὴν φύσιν, εἰ ὁ ναὸς αὐτῆς σταυρῷ προσηλοῦται, ἢ λύσιν ὑπομένει, ἢ τρωσιν ὑφίσταται, ἢ διαφθορὰν δέχεται; Ἄλλὰ πάσχει μὲν ὁ νεὸς, ἢ δὲ ἀκλιδωτός οὐσία παντάπασι ἀχραντός τὴν ἀξίαν καθέστηκεν.

II.

In illud Proverb. ix, 5 : *Comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis.* — Ex Actis concilii Nicæni II, act. vi, t. VIII, pag. 1099 et 1479.

Versio Anastasii Bibliothecarii.

Ergo liquido demonstratum est, quod nusquam Dominus vel apostoli aut Patres, imaginem dixerunt sacrificium sine sanguine quod per sacerdotem offertur, sed ipsum corpus et ipsum sanguinem. Et antesacramentationis quidem celebrationem, typos (19) quibusdam SS. Patrum hæc pie visum est nominare; quorum est Eustathius propugnator orthodoxæ fidei et Arianae destructor vesaniæ, et Basilius, ejusdem infelicitis superstitionis depositor, qui omne quod sub sole est, planam rectorum dogmatum basim edocuit. Ex uno enim eodemque spiritu disputantes, unus quidem eorum interpretans Salomoniacum dictum quod in Proverbiis legitur : *Comedite panem meum et bibite vinum quod miscui*

Οὐκοῦν σαφῶς ἀποδίδεσθαι, ὅτι οὐδαμῶς οὐτε ὁ Κύριος, οὐτε οἱ ἀπόστολοι ἢ Πατέρες εἰκόνα εἶπον τὴν διὰ τοῦ ἱερῶς προσφερομένην ἀναίμακτον θυσίαν, ἀλλὰ αὐτὸ σῶμα καὶ αὐτὸ αἷμα. Καὶ πρὸ μὲν τῆς τοῦ ἁγιασμοῦ τελειώσεως ἀντίτυπα τισι τῶν ἁγίων Πατέρων εὐσεβῶς ἔδοξεν ὀνομάζεσθαι· ὦν ἐστὶν Εὐστάθιος ὁ εὐσταθῆς πρόμαχος τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, καὶ τῆς Ἀρειανῆς κακοδαιμονίας καταλυτῆς, καὶ Βασίλειος τῆς αὐτῆς δεισιδαιμονίας καθαιρέτης, ὁ τὴν ὑπ' ἥλιον τὴν λεῖαν βάσιν τῶν ὀρθῶν ἐκδεδάξας δογματῶν. Ἐξ ἐνὸς γὰρ καὶ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος φεγγόμενοι, ὁ μὲν ἐρμηνεύων τὸ ἐν ταῖς Παροιμίαις Σολομώντος ῥητόν· *Φάγετε τὸν ἐμὸν ἄρτον, καὶ πλετε οἶνον ὃν κεκέρακα ὑμῖν, τότε φησὶ· Διὰ*

(19) *Celebrationem, typos.* Gr., *consummationem, antitypa.* Sacramenta corporis et sanguinis Domini, ἀντίτυπα μυστήρια vocat etiam auctor *Constitutio-num apost.* lib. v, cap. 24, lib. vi, cap. 30, et lib. vii, cap. 25. Sic item Græci Patres jam sanctificata

non raro vocant *antitypa*, ut Nazianzenus *Orat. fun. in sororem*, et *Apolog.* 1; Cyrillus Hierosol. *Catech. v myst.*, et alii, ut observat scholiastes Græcus ad hunc Nicæni concilii locum.

τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἄρτου τὰ ἀντίτυπα τῶν σωμα-
τικῶν τοῦ Χριστοῦ κηρύττει μελῶν· ὁ δὲ ἐκ τῆς αὐ-
τῆς πηγῆς ἀπαντήσας, ὡς ἴσασι πάντες οἱ τῆς ἱερω-
σύνης μυστηπῶλοι, ἐν τῇ εὐχῇ τῆς θείας ἀναφοράς
ὡδὲ πῶς λέγει· « Θαρρόυντες προσεγγίζομεν τῷ
ἁγίῳ θυσιαστηρίῳ, καὶ προθέντες τὰ ἀντίτυπα τοῦ
ἁγίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ σου, σοῦ
δεόμεθα, καὶ σὲ παρακαλοῦμεν· » καὶ τὸ ἐξῆς ἐπι-
ερρόμενον.

A vobis, hæc dicit : *Per panem et vinum, typos corpo-
ralium Christi prædical membrorum.* Alter vero
eodem fonte hauriens, ut noverunt omnes sacerdo-
tii mystici cultores, in oratione divinæ oblationis
ita dicit : « Confidentes appropinquamus sancto
altari, et proponentes typos sancti corporis et san-
guinis Christi tui, te deprecamur et te rogamus.
Et quod deinceps infertur, » etc.

Vulgata et antiqua editio.

Legas quousque voles, nunquam invenies, neque Dominum neque apostolos neque Patres invenientium illud sacrificium quod a sacerdote offertur, imaginem dixisse; verum, ipsum corpus et ipsum sanguinem. Aitamen ante sanctificationis consecrationem, quibusdam Patribus piè sane visum est, ἀντίτυπον, hoc est exemplar similis formæ nominare : quorum de numero Eustathius, constans is propugnator orthodoxæ fidei et Arianicæ insanix expugnator clarus; item Basilius ejusdem superstitionis averruncator : qui apertam et planam rectorum probatorum dogmatum viam docentes, ano ore et spritu loquuntur : hic quidem exponens dictum illud in Proverbiis Salomonis : *Edite meum panem, et bibite vinum quod somniscui vobis*, hæc inquit : *Per panem et vinum ἀντίτυπα membrorum corporalium Christi prædical.* Ille vero ex eodem fonte hauriens, ut omnes sacerdotii mystæ cognoscunt, in precatone divinæ anaphoræ sic alibi legit : « Confidentes tuo sacro altari appropinquamus, et proponentes antitypa sancti corporis et sanguinis Christi tui, te precamur et invocamus, » etc.

III.

Τοῦ ἁγίου Ἐδσταθίου ἐπισκόπου Ἀντιοχείας καὶ
ὁμολογητοῦ, εἰς τὰς Ἐπιγραφὰς τῆς στηλογρα-
φίας.

B Sancti Eustathii episcopi Antiosheni et confessoris,
in Inscriptiones titulorum psal. xv et lvi,
juxta LXX.

Apud Theodoritum *Dial.* II, pag. 90.

Ἐντεῦθεν τοίνυν ἐπὶ θρόνου προδύραφεν αὐτὸν
ἁγίου καθέζεσθαι, δηλῶν, ὅτι σύνθρονος ἀποδέδει-
κται τῷ θειοτάτῳ Πνεύματι διὰ τὸν οἰκούντα Θεὸν ἐν
αὐτῷ διηγεκῶς.

Inde igitur accidit, ut perscriberet eum in throno
sancto sedere, significans eum in eodem throno
cum divinissimo Spiritu collocatum esse, propter
Deum in ipso assidue habitantem.

Apud eundem Theodoritum *Dial.* III, pag. 158.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ λόγου εἰς τὰς Ἐπιγραφὰς τῶν
ἀραθαθμῶν.

*Ejusdem, ex oratione in Inscriptiones Psalmorum
graduum.*

Δόξαν δὲ ἐπίκτητον ὁ Πατὴρ οὐκ ἐπιδέχεται, τέ-
λειος, ἄπειρος, ἀπερινόητος ὢν, ἀπροσδετὴς κάλλους,
καὶ παντοίας ἐπιφρείας. Ἄλλ' οὐδὲ ὁ Λόγος αὐτοῦ Θεὸς
ὢν ὁ γεννηθεὶς ἐξ αὐτοῦ· δι' οὗ γεγονάσιν ἄγγελοι,
καὶ οὐρανοὶ, καὶ γῆς ἄπειρα μεγέθη, καὶ πᾶσαι συλ-
λήθδην τῶν γενετῶν ὕλαι τε καὶ συστάσεις· ἀλλ' ὁ
ἄνθρωπος τοῦ Χριστοῦ, ἐκ νεκρῶν ἐγειρόμενος, ὑψοῦ-
ται καὶ δοξάζεται, τῶν ἐναντιῶν ἀλοχύνῃν ἀντικρυς
ἀραμέων.

Gloriam acquisitam Pater non recipit, quum sit
perfectus, infinitus, extra omnem captum mentis,
nec pulchritudine indigeat, sitque ab omni probro
alienus. Sed neque Verbum ejus, qui Deus est ex
ipso genitus; per quem facti sunt angeli et cæli et
immensa terræ spatia et omnes, ut paucis com-
pletar, creaturarum materiæ et formæ : sed homo
Christi ex mortuis suscitatus exaltatur et glorifica-
tur, adversariis ignominiam palam referentibus.

IBIDEM, PAG. 159.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ejusdem, ex eadem oratione.

Οἱ δὲ φθόνῳ τὸ μῖσος ἀράμενοι κατ' αὐτοῦ, καὶ
πεφραγμένοι πολέμῳ παρατάξει, σκορπίζονται τοῦ
Λόγου τε καὶ Θεοῦ τὸν ἑαυτοῦ ναὸν ἀξιοπρεπῶς ἀνα-
στήσαντος.

Qui odium in illum per invidiam susceperant,
et infesta in eum acie processerant, dissipantur;
quum Verbum et Deus suum ipse templum glo-
riose suscitavit.

Apud eundem Theodoritum *Dial.* I, pag. 57.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ ιδ' ψαλμοῦ.
Ἄλλὰ μὴν ἡ τοῦ Ἰησοῦ (ψυχῆ) ἑκατέρων πείρα
ἔσχε. Γέγονε γὰρ καὶ ἐν τῷ χωρίῳ τῶν ἀνθρωπίνων
ψυχῶν, καὶ τῆς σαρκὸς ἐκτὸς γενομένη ζῆ καὶ ὑφέ-
στηκε. Λογικῆ ἄρα καὶ ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀνθρώπων
ὁμοούσιος, ὡςπερ καὶ ἡ σὰρξ ὁμοούσιος τῇ τῶν ἀνθρώ-
πων σαρκὶ τυγχάνει, ἐκ τῆς Μαρίας προελθοῦσα.

D *Ejusdem, ex interpretatione psalmi xv.*
Atqui anima Jesu utrumque experta est. Fuit
enim et in loco humanarum animarum, et extra
carnem constituta vivit et superstes est. Ratione
igitur est prædita, et ejusdem cum animabus homi-
num substantiæ; sicut et caro consubstantialis
carni hominum, quæ ex Maria prodiit.

Apud eundem *Dial.* III, pag. 159.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ λβ' ψαλμοῦ.
Πέρας γοῦν ὁ προφήτης Ἰσαίας, αὐτὰ μὲν τὰ τῶν

Ejusdem, ex interpretatione psalmi xciii.
Tandem igitur propheta Isaias, passionum ejus

vestigia persequens, hoc quoque inter alia majori voce subjunxit ⁸⁷: *Et vidimus eum, et non est species ei neque decor: sed species ejus despecta et deformis infra filios hominum.* Deinde aperte ostendens, quod ad hominem, non ad Deum referendæ sunt decoræ formæ et affectiones, iterum mox addit: *Homo in plaga existens, et sciens ferre infirmitatem.*

A παθῶν αὐτοῦ διεξιῶν ἰχνη, πρὸς τοὺς ἄλλοις ἐπιφέρει καὶ τοῦτο μεγαλοφωνοτέρᾳ βοῇ, τὸ, *Καὶ εἶδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν οὔτε εἶδος οὔτε κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον καὶ ἐκλείπον παρὰ τοῦς υἱοῦς τῶν ἀνθρώπων.* Εἶτα διαρρήδην ἐκφαίνων, ὡς εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' οὐκ εἰς τὸ θεῖον ἀνήρηται τὰ τῆς εὐπρεπείας εἶδη τε καὶ πάθη, παραυτίκα πάλιν ἐπάγει προσθεὶς· *Ἀνθρώπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδῶς ζέρειν μαλακίαν.*

IBIDEM.

Ejusdem, ex eadem interpretatione.

Ipsc ergo is est qui post contumelias sine specie et forma visus, iterum deinde mutatione facta decorem induit. Neque enim habitans in ipso Deus instar agni ad mortem ductus est et tanquam ovis mactatus, cum sit natura invisibilis.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς αὐτῆς ἑρμηνείας.

Αὐτὸς ἄρ' οὗτός ἐστιν ὁ μετὰ τὰς ὕβρεις, ἀειδῆς, ἀμορφος ὄραθεις, εἶτα πάλιν ἐκ μεταβολῆς εὐπρέπειαν ἐνδυσάμενος. Οὐδὲ γὰρ ὁ κατοικῶν ἐν αὐτῷ θεὸς ἀμνοῦ δίκην εἰς θάνατον ἤγετο, καὶ προδάτου τρόπον ἀπεσφάττετο, φυσικῶς ἀόρατος ὢν.

Apud eundem *Dial.* 1, pag. 38.

Ejusdem, ex eadem interpretatione.

Palam est ergo, si ungens Deum designat cuius sedem æternam dixit, quod natura Deus sit atque ex Deo genitus, qui unxit. Qui vero unctus est, acquisitam accepit virtutem, egregio templo ornatus ex habitantis in ipso divinitate.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς αὐτῆς ἑρμηνείας.

Πρόδηλον ὄν, εἶπερ ὁ χρίων ἀποδεικνύει θεόν, οὗ τὸν θρόνον εἶπεν αἰώνιον, δηλὸς μὲν ἐστὶ φύσει θεὸς ἐκ θεοῦ γεννηθεὶς ὁ χρίσας· ὁ δὲ χρισθεὶς ἐπίκτητον εἰληφεν ἀρετὴν, ἐκκρίτω ναουργία κοσμηθεὶς ἐκ τῆς τοῦ κατοικοῦντος ἐν αὐτῷ θεότητος.

Apud Theodoritum *Dial.* 1, pag. 37.

Sancti Eustathii episcopi Antiocheni et confessoris, ex libro De anima.

Quid autem dicent qui ad infantis educationem respexerint, vel ad ætatis accessionem, vel ad productionem temporum, vel ad corporis incrementum? Ut autem prætermittam miracula in terra edita, videant mortuorum resuscitationes, passionis symbola, flagellorum vestigia, plagarum cicatrices, latus perfossum, clavorum notas, sanguinis effusionem, mortis signa, atque ut omnia complectar, ipsam proprii corporis resurrectionem.

Τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου ἐπισκόπου Ἀντιοχείων καὶ ὁμολογητοῦ, ἐκ τοῦ Περὶ ψυχῆς λόγου.

Τί δ' ἂν εἰποῖεν εἰς τὰς τοῦ βρέφους ἀναβλέψαντες ἀνατροφάς, ἢ τὴν τῆς ἡλικίας ἀνάδοσιν, ἢ τὴν ἐπίτασιν τῶν χρόνων, ἢ τὴν τοῦ σώματος αὔξην; Ἴνα δὲ παρῶ λέγειν τὰς ἐπὶ ἐδάφους ἐκπληρωθείσας θαυματουργίας, ὀράτωσαν τὰς τῶν νεκρῶν ἀναβιώσεις, τὰ τοῦ πάθους σύμβολα, τὰ τῶν μαστίγων ἰχνη, τοὺς τῶν πληγῶν μύλωπας, τὰς τετρωμένας πλευράς, τοὺς τῶν ἤλων τύπους, τὴν τοῦ αἵματος ἐκχυσιν, τὰ τοῦ θανάτου σημεῖα, καὶ τὸ σύμπαν εἰπεῖν, αὐτὴν τὴν τοῦ ἰδίου σώματος ἀνάστασιν.

IBIDEM.

Ejusdem, ex eodem libro.

Si quis verò ad corporis generationem respicit, palam deprehendet, quod in Bethleem natus fasciis est involutus, et in Ægypto propter imperianissimi Herodis insidias per aliquot annos educatus, et in Nazareth ad virilem ætatem proventus.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Καὶ μὴν εἰ τις εἰς τὴν τοῦ σώματος γέννησιν ἀφορᾷ, προδήλως εὐρήσειεν ἂν ὡς ἐν τῇ Βηθλεὲμ τεχθεὶς ἐσπαργανώθη, κἀν τῇ Αἰγύπτῳ χρόνοις ἐτράφη τισὶν ἐνεκεν τῆς τοῦ ἀλάστορος ἐπιβουλῆς Ἡρώδου, κἀν τῇ Ναζαρέτ ἀνδρωθεὶς ἠύξθη.

IBIDEM.

Ejusdem, ex eodem libro.

Non enim est idem tabernaculum Verbi et Dei, per quod divinam gloriam contemplantur beatus Stephanus.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Οὐ γὰρ ταυτὸν ἐστὶν ἡ σκηνὴ τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ, δι' ἧς τὴν θεῖαν ἐθεώρει δόξαν ὁ μακάριος Στέφανος.

Apud eundem *Dial.* 11, pag. 90.

Ejusdem, ex libro De anima.

Ante passionem quidem ubique corporalem suam mortem prædixit, tradendum se sacerdotibus dicens, et crucis tropæum annuntians. Post passio-

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ Περὶ ψυχῆς λόγου.

Πρὸ μὲν τοῦ πάθους ἐκάστοτε τὸν σωματικὸν αὐτοῦ προύλεγε θάνατον, τοὺς ἀμφὶ τοὺς ἀρχιερέας ἐκδοθήσεσθαι φάσκων, καὶ τὸ τοῦ σταυροῦ τρόπιον ἀπαγγ-

⁸⁷ Isa. LIII, 2, 3.

γέλλων· μετὰ δὲ τὸ πάθος, τριταῖος ἐκ τῶν νεκρῶν ἀναστὰς, ἐνδοιαζόντων αὐτῶν ἐγγεῖρθαι τῶν μαθητῶν, ἐπιφανεὶς αὐτοῖς αὐτῷ σώματι, σάρκα μὲν ἄπασαν σὺν ὀστέοις ἔχειν ὁμολογεῖ· ταῖς δὲ ὄψεσι τούτων τὰς τετρωμένας ὑποβάλλων πλευράς, καὶ τοὺς τύπους αὐτῶν ὑποδεικνύει τῶν ἤλων.

Apud eundem *Dial.* III, pag. 156.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ Περὶ ψυχῆς λόγου.

Δι' ὀλίγων δὲ ἐστὶν ἐλέγξει τὴν ἀσεβῆ συκοφαντίαν αὐτῶν· μάλιστα μὲν γὰρ, εἰ μὴ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἔνεκεν σωτηρίας εἰς τὴν τοῦ θανάτου σφαγὴν τὸ βίον ἔκουσῶς ἐξεδίδου σῶμα. Πρῶτον μὲν πολλὴν αὐτῷ περιάπτουσι ἀδυναμίαν· ὅτι μὴ οἶδ' ἅ τ' ἐγένετο τὴν τῶν πολεμίων ὄρμην ἐπισχεῖν.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Διὰ τί δὲ περὶ πολλοῦ ποιῶνται δεῖκνῦναι τὸν Χριστὸν ἄψυχον ἀπειληφέναι σῶμα, γεώδεις πλάττοντες ἀπάτας; Ἴνα, εἰ δυνήθειεν ὑποφθεῖραι τινὰς, ταῦθ' οὕτως ἔχειν ὀρίζεσθαι, τηνικαῦτα τὰς τῶν παθῶν ἀλλοιώσεις τῷ θεῷ περιάψαντες Πνεύματι, ῥαδίως ἀναπέσωσιν αὐτοῦς, ὡς οὐκ ἐστὶ τὸ τρεπτόν ἐκ τῆς ἀτρέπτου φύσεως γεννηθέν.

Ex Eustratii presbyteri CP. libro adversus eos qui dicunt, animas statim atque e corpore solutæ sunt, non operari : cap. 19.

Apud Allatium *De purgatorio*, pagg. 497-500.

Εὐρίσκομεν δὲ καὶ Εὐστάθιον, τὸν ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας τῆς Συρίας καὶ ὁμολογητὴν, λέγοντα ἐν τῷ Περὶ ψυχῆς καὶ κατὰ Ἀρειανῶν λόγῳ, συνφθὰ τοῖς προειρημένοις Πατράσι. Σύμφωνα δὲ τούτοις διεξῶν ὁ αὐτὸς Ἱερειμίας εἰσηγεῖται τὰς τοῦ Θεοῦ διακονούμενος φωνάς, δι' ὧν δεῖκνυσιν, ὅτι μὴτε τὰς τῶν θαλασσιῶν προσέεται προσεβείας, εἰ βουλήθειεν τῶν μαιφόνων χάριν ἀξιώσαι. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με λέγων· Ἐάν στή Μωϋσῆς καὶ Σαμουὴλ πρὸ προσώπου μου, οὐκ ἐστὶν ἡ ψυχὴ μου πρὸς αὐτούς. Δεδήλωται παρὰ τῆς θείας Γραφῆς, ὅτι Μωϋσῆς καὶ Σαμουὴλ ἀπέθανον· πῶς οὖν καὶ ἄπὸ τῶν ἀναζήτων προσεύουσι, εἰ καθ' ἡμᾶς οὐκ ἐνεργοῦσιν (20); Καὶ ἐπιφέρει πάλιν ὁ αὐτὸς Πατὴρ, καὶ φησὶν· Εἰ δὲ διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐπιφανείας εἰς τὸν παράδεισον τὸ τῶν ἀνθρώπων εἰσάγει γέως, ὁπνίκα δὲ ἐσταυρώθη, τὴν ληστὴν αὐθήμερον εἰσάξει αὐτῷ προηγόρευεν, τοῦ σώματος ἔτι βεβλημένου τῷ μνήματι, συνέστηκεν, ὅτι συνδιατωμένη κυρίως ἡ ψυχὴ τοῦ Χριστοῦ τῷ Λόγῳ καὶ Θεῷ, ὡς πᾶσαν ὁμοῦ τὴν τῶν γεννητῶν περιέχοντι κτίσιν, τὴν ὁμογενῆ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν εἰς τὸν παράδεισον εἰσέγαγεν. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν γεγραμμένον, ὅτι πρὸ τῆς ἐκστάσεως τοῦ ἁγίου σώματος τὸ τοῦ ληστοῦ προηγέρθη σῶμα τὴν ἐπαγγελίαν ἀπολαβόν. Ἀκόλουθον δὲ ἐστὶν ὑπολαμβάνειν ἐμφρόνως, ὅτι ἡ ψυχὴ τὴν

A nem vero, cum tertio die resurrexisset a mortuis, et de ipsius resurrectione dubitarent discipuli, apprensus illis in eodem corpore, carnem quidem totam cum ossibus se habere profitetur : oculis vero illorum perfossum latus obijciens, clavorum quoque illorum vestigia ostendit.

Ejusdem, ex libro De animæ.

Pauci convinci potest impia illorum calumnia : et maxime quidem, si non salutis hominum causa corpus suum ad mortem sponte sua præbuit. Primum enim magnam ei attribuunt imbecillitatem, qui non potuerit hostium impetum reprimere.

IBIDEM.

B.

Ejusdem, ex eodem libro.

Cur autem magni faciunt ostendere Christum corpus inanimatum suscepisse, terreas fraudes contingentes? Ut si possint aliquos corrumpere, qui hæc ita se habere definiunt; tunc affectionum mutationes divino tribuentes Spiritui, facile ipsis persuadeant, quod mutabile est, ex immutabili natura genitum non esse.

Reperimus præterea Eustathium Antiochiæ Syriæ episcopum et confessorem, Patribus jam laudatis consona scribere in libro De anima et contra Arianos. Concordia his prosequens idem Jeremias, vocibus Dei asserviens insinuat, quibus commonstrat, neque justorum supplicationes acceptas se habere, si velint illi propter homicidas preces fundere. Et dixit Dominus ad me, dicens²⁰ : Si steterit Moyses et Samuel ante faciem meam, non est anima mea erga ipsos. In divinis litteris indicatur Moysen et Samuelem vita esse defunctos, quomodo ergo pro iis qui minime digni sunt, orant, si per vos non operantur? Hisce præterea idem Pater adnecti: et quæ sequuntur : Si itaque, postquam Christus apparuit, in paradysum genus humanum introducit; cum vero cruci affixus est, latronem statim eodem die in illum introducturum se promissit, corpore adhuc intra sepulcrum involuto: constat ab anima Christi, quæ proprie cum Deo et Verbo res omnes creatas in se continente commoratur, natura sibi similem hominis animam in paradysum illatam fuisse. Non enim scriptum est, ante sancti corporis resurrectionem corpus latronis in vitam revocatum, promissi compos factum fuisse. Consequens ergo fuerit, si caute rem intelligere volumus, animam a cognata sibi anima, tanquam quæ majore aucto-

(20) *Ei καθ' ἡμᾶς οὐκ ἐνεργ.* Sic sane Allatius. Fabricius tamen *Bibl. Gr.* tom. VIII, pag. 186, legendum statuit καθ' ἡμᾶς, atque ita vertendum : Si

non ita ut nos (qui vivimus) operantur? Quam equidem empendationem minime necessariam existimari.

²⁰ *Jerem.* xv, 1.

ritate poleret, humaniter ductam, promissa sua eodem die persolvente, cum aperuisset paradisum, in præclaram hæreditatem invectam fuisse. *Fatetur hic doctor a Christo humanum genus, eos scilicet qui vita optime ducta inclamarant, et fidem catholicam professi fuerant, quemadmodum latronem; ex parte enim eorum qui virtuti operam dedere, genus universum ostendit, qui paradisum introductum fuisse.*

συγγενῆ ψυχὴν ὀδηγοῦσα φιλοφρόνως, ἅτε δὴ καὶ μείζονος ἐξουσίας ἐχομένη, τὴν μὲν ὑπόσχεσιν αὐτῆμερον ἐπὶ πέρας ἤγεν, εἰς δὲ τὴν ἐξαιρετον εἰσῆγε κληρονομίαν, ἀνοίγουσα τὸν παράδεισον. Εἰπὼν ὁ Πατὴρ, ὅτι ὁ Χριστὸς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸν παράδεισον εἰσήγαγε, δηλονότι τοὺς βίω κακοσημένους, καὶ τὴν ἐρῶτην ὁμολογήσαντας, καθάπερ καὶ τὸν ληστήν· ἀπὸ μέρους γὰρ τὸ τῶν ἐναρέτων ἅπαν ἐνεδείξατο γένος.

Ex Joannis Damasceni sacris Parallelis, opp. tom. II, pag. 752.

Eustathii episcopi Antiocheni, ex libro De anima,

Εὐσταθίου ἐπισκόπου Ἀντιοχείας, ἐκ τοῦ Περὶ ψυχῆς.

Divinum numen non legum et temporum expressis verborum circumscriptionibus subjicitur.

Θεὸ νόμων καὶ χρόνων ῥηταῖς τὸ θεῖον ὑπόκειται περιγραφαῖς.

IBIDEM, pag. 788.

Somnus corpori et animæ omni communis est.

Κοινὸν σώματος καὶ ψυχῆς ὕπνος.

V.

FRAGMENTA EX LIBRIS VIII CONTRA ARIANOS DEPERDITIS.

EX LIB. VI.

Eulogus Alex., apud Proterium cod. ccxiv, pag. 760.

Etiam Eustathius Antiochenus episcopus in sexto adversus Arianos libro his verbis scribit: Sed Arianae scevæ saltatores peccatum fecisse Christum jaclant. *Et post pauca: Illud vero: Quoniam Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi* 99, nec memoria tenent, neque lingua pronuntiant: sed veluti graves calumniatores et accusatores locum labefactantes, accusationis certamen instituunt. Deinde et Legis decretum: Oportet vero veritatis studio legitime certantes 99, omnia abunde accipientes, sed non ad fraudem, partim quidem silere, partim vero abstrahentes offerre.

Καὶ γὰρ καὶ Εὐστάθιος ὁ τῶν Ἀντιοχείων ἀρχιερεὺς ἐν ἑξ λόγοις τὰ (21) κατὰ Ἀρειανῶν αὐτοῖς ῥήμασιν οὕτω φησὶν· Ἄλλ' οἱ παράδοξοι τῆς Ἀρείου θυμέλης μεσίχοροι τὸ μὲν ἀμαρτίαν πεποιτηκῆναι τὸν Χριστὸν φράζουσι· καὶ μετ' ὀλίγα· Τὸ δὲ, Ὅτι θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ, οὕτε ἐν μνήμῃ φέρουσιν, οὕτε τοῖς τῆς γλώττης ὄργανοις ἐκφωνοῦσιν· ἀλλ' ὡς περ δεινοὶ συκοφάνται καὶ κατηγοροὶ ἀκρωτηριάσαντες τὸ χωρίον, τὸν ἀγῶνα τῆς κατηγορίας ποιοῦνται. Εἶτα καὶ ἡ ψῆφος ἡ ὑπὲρ τοῦ νόμου· Δεῖ δὲ φιλαλήθως τοὺς ἐνόμως ἀγωνιστάς, πάντα συμπεριλαβόντας ἀπαραλείπτως, ἀλλὰ μὴ πρὸς ἀπάτην, μέρος μὲν ἀποσιωπῆν, μέρος δὲ ἀποσιωπῶντας προφέρειν.

FACUNDUS Hermianensis lib. xi, cap. 4.

Num beatus Eustathius Antiochenus episcopus, qui primus in Nicæno concilio fuit, sexto adversus Arianos libro (22) de eo quod ait Dominus 91, « Nemo scit diem illum: » Dicamus, inquit, cujus rei gratia Filius hominis diem proprii adventus ignorat. Neque enim dubium est, quia et hoc causa utilitatis hominum providens adinventum omnium creator et generis opifex Deus. Sicut enim hominem causa salutis hominum Verbo coaptavit et Deo: sic et insignem judicii diem causa divini beneficii homini conpetenter abscondit; ne forte ineffabilia mysteria similis generis hominibus homo indicans, et diem secundi adventus ostenderet.

Itemque in eodem libro: « Dum sederit, ait, Filius hominis in sede majestatis suæ 92, » valiaquidem videtur loqui persona; de altera autem facit manifeste sermonem. Ergo divinus Spiritus de homine clare-dicens apparet: Dum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ; sine contradictione denuntians, quia supervenientia glorias homo suscipit justitia et virtute ornatus, et excelsum regni solium rite percipiens.

Rursus autem eodem libro de verbis Christi disputans dicit: « Omnia mihi tradita sunt a Patre meo 93, » manifeste ex persona hominis prophetare cognoscitur, sicut et ante probavimus. Iste enim maximas et accidentes virtutes percipit, ad meliora dignitate procedens.

(21) *Ἐν ἑξ λόγοις τὰ.* Leg. ἐν ἑκτῷ λόγῳ τῶν.

FABRIC.

(22) Ex hoc opere adversus Arianos alium etiam locum profert Anastasius in *Eclogæ* his verbis: Εὐσταθίου Ἀντιοχείας ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρειανῶν λόγου· Εἰ γὰρ κτιστὸς, οὐκ ἔρα γεννητὸς· εἰ δὲ

γεννητὸς, οὐκ ἔρα κτιστὸς. Ἐπεὶ μὴδὲ οἶόν τε περὶ τὴν αὐτὴν φύσιν ἐκατέρων σφύρασθαι τὸ γένος· σημειῶν τε, ὅτι ἀδύνατον εἶπεν περὶ τὴν αὐτὴν φύσιν τὸ κτιστὸν ὑπάρχειν καὶ τὸ ἀκτιστὸν. Καθολικὸν γὰρ παράλογον· τῷ διδακτῷ. SIMOND.

91 *II Cor. γ, 19.* 92 *II Tim. ιι, 5.* 93 *Matth. xxiv, 36.* 94 *Matth. xix, 23.* 95 *Matth. xi, 27.*

EX LIB. VIII. — *Apud eundem Facundum l. c.*

Qui (Eustathius) octavo quoque libro sic ait : Contemplandum autem quomodo loquens Deo et dicens, Et civitates destruxisti ⁹⁶, rursus alterum introducit Dominum inferens, Et Dominus in æternum manet. Paravit in iudicio sedem suam ⁹⁵. Manifestissime enim alii de alio loquens apparet : significavit quia iudex est, qui præparavit ei sedem tanquam prius non habenti hunc honorem : sic videbatur loqui : quasi per figuras enim indicabat propheticas, quoniam homo ex membris iustitiæ templum decenter factus, et sacratissimo habitans Verbo ; virtutis (23) adeptus est perpetuum solium.

Item in eodem libro : Non enim, ait, qui regni sedem habet, alteram sibi apparat sortem ; sed cui non adest sedis potentia. Ergo hæc ad hominem Christi manifeste respiciunt. Neque autem Omnipotenti hæc reponenda sunt, proprium habenti sceptrum ; neque Verbo ipsum regnum habenti, quod etiam Pater habet ; sed in Christo dicendum, Dominus in cælo præparavit sedem suam. Nam omnium simul creaturarum dominator propter divini Verbi commistionem.

ALIA FRAGMENTA EX IISDEM LIBRIS ADVERSUS ARIANOS INDEFINITE EXCITATA.

Apud Gelasium De duabus naturis in Christo, Bibl. PP. Paris. 1644, tom. IV, part. I, pag. 424.

Eustathii episcopi Antiocheni confessoris, contra Arianos.

Quapropter congruas virtutes et gubernationes gentium et populorum, et mistarum plebiun, et rerum universarum imperium homo percipiebat Christi palam, et qui sapientia et atate gratiaque proficit, sicut Evangelii litteræ ⁹⁴ docent particulariter.

Ejusdem contra eos. — Ibidem.

Et iterum cum dicitur *Jesus sciens quia omnia dedit ei Pater in manus ⁹⁷*, atque ut ita introducit ; hominis potestatem declarat : quæ quomodo æterni sumens sceptrum imperii, omnium haberet commissum iudicium.

Ejusdem contra eos. — Ibidem.

Si enim in Christo, inquit ⁹⁸, plenitudo divinitatis inhabitat ; aliud vero inhabitatur. Si vero naturaliter differunt ab alterutris, neque mortis passionem, neque cibi appetitum, neque desiderium poculorum, non somnum, non tristitiam, non fatigationem, non lacrymarum effusiones, non aliam quamlibet mutationem plenitudini divinitatis coexistere fas est, cum sit inconvertibilis per naturam. Homini vero hæc applicanda sunt proprie, qui ex anima constat et corpore : congruit enim ex ipsis humanis et innoxiiis motibus demonstrare, quia non phantastice et putative, sed ipsa veritate totum hominem indutus est Deus perfecte assumens.

In eosdem. — Ibidem.

Quocirca aliud quidem erit mortale, aliud quidem præter hoc immortale. Consequenter autem et Timotheo eandem scribens epistolam, prospiciens deiferum hominem proclamabat ⁹⁹ : *Memor esto Jesum Christum resurrexisse a mortuis ex semine David, secundum Evangelium meum.*

Et post pauca. — Ibidem.

Homo autem Deum ferens, qui mortis passionem sponte censuit sustinere propter hominum utilitatem, palmam quidem et certaminis, ut ita dicendum sit, honorem, et potestatem percepit. Et ubi recipitur gloria, quam nequaquam prius habuerat.

Apud eundem GELASIVM, l. c., pag. 429.

Eustathii episcopi Antiocheni, contra Arianos.

Deus, inquit, Verbum eandem quam genitor portat imaginem ; imago quippe existens divini substantiæ : verum autem ejus templum homo existens, non idem quod templi fabricator est, dissimili ortus ex genere.

Rursus ejusdem post pauca. — Ibidem.

Sed potestatis majestatem introducere volens, et ipsum corpus mortificationum hic Filium dixit : ipsum quidem sublimitatis nomen imponens, id est habitantis in eo Dei decibiliter.

Et post pauca. — Ibidem.

Puto autem, inquit, nec insane quisquam et furiose debacchatus dixerit aliquando, quia divinitatis plenitudo mortis passa dispendium est. Ergo vesaniunt et bacchantur et furiant, et insaniant et suis mentibus excesserunt, qui Deo Verbo passionem applicare præsumunt.

⁹⁴ Psal. IX, 7. ⁹⁵ Ibid. 8, 9. ⁹⁶ Luc. II, 52. ⁹⁷ Joan. XIII, 3. ⁹⁸ Coloss. II, 9. ⁹⁹ II Tim. II, 8.

(23) Virtutis. Codex Veron., *virtute*, quod magis placet.

Et post pauca. — Ibidem.

Si enim (24) in Christo, inquit, plenitudo divinitatis inhabitat..., hæc homini applicanda seorsum sunt, qui ex anima constat et corpore.

Ejusdem. — Ibidem.

Quoniam nec dicere fas est, quia Verbum mortuum est, et Deus qui suum templum triduanum suscitavit. Si autem ipse igitur iste natus est primogenitus ex mortuis, qui morte circumnietus est; ipse vero sit princeps in omnibus, qui virtutes acquisitas suscepit. Demique triduanum ex sepulcro resurgens Verbi templum, ipso corpore quidem ad proprios venit apostolos; hæc autem verba dixit eis¹: *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra.* Quia vero hanc potestatem accepit extrinsecus templum, et non qui ædificavit templum præcipua pulchritudine Deus.

Apud JOANNEM DAMASC. ex sacris Parallelis, Opp. tom. II, pag. 314.

Eustathii, contra Arianos

Quidquid principium habet, finem quoque sortitur: quod autem finem admittit, corruptioni obnoxium est.

A

Εὐσταθίου κατὰ Ἀρειανῶν.

Πάν τὴν ἀρχὴν ἔχον καὶ τέλος ἐπιδέχεται· τὸ δὲ τέλος ἐπιδεχόμενον φθορᾶς ἐστὶ δεσπικόν.

IBIDEM, PAG. 751.

Eustathii Antiochiæ episcopi.

Deus universa replet, nullo circum termino definitus. Qui enim a loco minime circumscribitur, is prorsus, ut Davidis cantico fertur², in omni loco erit. Quod si enim extra locum aliquem esset, oporteret ipsum illo terminari, a quo destitueretur. Cum ergo totus in universo existat, nequaquam ex aliis in alia loca migrat, a quo replentur omnia.

Εὐσταθίου (25) ἐπισκόπου Ἀντιοχείας.

Ὁ Θεὸς τὰ πάντα πληροῖ, ὅπ' οὐδενὸς περιοριζόμενος. Ὁ γὰρ ὅπδ' ὅπου μὴ περιοριζόμενος πάντως ἐν παντὶ τόπῳ, κατὰ τὴν τοῦ Δαυὶδ ὁμολογίαν, ἔσται. Εἰ γὰρ ἔξω λέγοιτο τόπου τινός, ἀνάγκη περιορίζεσθαι αὐτὸν ὅπ' ἐκείνου, ὅππερ στερίσκειται. Ὅλος οὖν ἐν παντὶ γενόμενος, οὐδαμῶς ἐξ ἐτέρων εἰς ἐτέρους μεθίσταται τόπους, τὰ πάντα κληρῶν.

ALIA FRAGMENTA.

(Ex libro cui titulus: *Σειρά εὐχος καὶ πενήκοντα υπομνηματιστῶν εἰς τὴν Οὐκατευχον καὶ τα τῶν Βασιλειῶν, ἤδη πρῶτον τυποῖς ἐκδοθεῖσα. Αἰξίωσει μὲν τοῦ εὐσεβεστατοῦ καὶ γαληνοτατοῦ ηγεμονοῦ πασης Οὐγκροβλαχίας κυρίου κυρίου Γρηγορίου Αλεξανδρου ΓΚΙΚΑ, ἐπιμελεῖα δὲ Νικηφοροῦ ἱερομναχοῦ τοῦ θεοτοκοῦ. Ἐν Λεῖψια τῆς Σαξονίας, ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τοῦ Βρεῖτοκωφ. Ἐτέ: ἀφοβ' (1772). Tom. I, pp. 398, 350.)*

I.

De Melchisedech.

Eustathii Antiocheni. Non recensetur genealogia Melchisedeci, quoniam virtute justi non digni fuerunt majores. Comparatur autem Christo, non secundum carnis naturam; etenim Domini genealogia recensetur; sed secundum ordinem sublimiorum inenarrabilem habens genealogiam.

Εὐσταθίου Ἀντιοχείας. Οὐ γενεαλογεῖται ὁ Μελχισεδέκ, ὡς οὐκ ἀξίων τῶν προγόνων ὄντων τῆς ἀρετῆς τοῦ δικαίου. Ἀφωμοῖωται δὲ τῷ Χριστῷ, οὐ κατὰ τὴν φύσιν τῆς σαρκός· καὶ γὰρ ὁ Κύριος γενεαλογεῖται· ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀνωτάτω τάξιν, ἀδιήγητον ἔχων τὴν γενεάν.

II.

Ex tractatu « In inscriptiones titulorum. »

Eustathii Antiocheni. Jacob Spiritu sancto insurratus, primum quidem ipsam corpoream Christi videt speciem, luculenter antea descriptam, quæ visibilis est et loci ratione comprehenditur: secundo autem vincens crucis tropæum scalæ simile: huic enim adactus est in sublimi, omnes ad sese trahens. Intelligentes igitur videre possunt nomine quidem quatenus nonnulli ipsos tentationum affectus appellant scalæ gradus, ascensus si-

Εὐσταθίου Ἀντιοχείας. Ὁ Ἰακώβ ἐνηχηθεὶς ὀλίγῳ Πνεύματι, πρῶτον μὲν αὐτὸ τὸ σωματικὸν εἶδος ὀρᾶ τοῦ Χριστοῦ, προαναγραφόμενον ἐναργῶς· ὅπερ ἐστὶν ὄρατόν, καὶ τοπικῆς ἐχόμενον περιγραφῆς. Δεύτερον δὲ καὶ τὸ νικηφόρον τοῦ σταυροῦ τρόπαιον κλιμακί ἀπεικαζόμενον. Τοῦτῳ γὰρ ἐπιστηρίχθη μετεώρων, ἐλύσας ἅπαντας πρὸς ἑαυτόν. Ἔστι γοῦν ἐννοοῦντας ἰδεῖν, ὅπως ὀνόματι μὲν, αὐτὰ τὰ τῶν πειρασμῶν πάθη κλιμακτῆρας ἔσθ' ὅτε κικλήσκουσι τινες, ἀμφι-

¹ *Matth. xxviii, 18.* ² *Psal. cxxxviii, 7-10.*

(24) Si enim, etc. Hæc plenius recitantur paulo superius.

(25) *Εὐσταθίου, κ. τ. λ.* Hæc ex Eustathio Antiocheno citantur, nullo ejus opere memorato.

κρήμους ἀναβάσεις ὑπερβαίνον καὶ καταβάσεις· σχήματι δὲ, τῷ σταυρῷ προσέοικεν ὀλίγως πῶς ἡ κλίμαξ, ὀρθοῖς τε καὶ πλαγίοις ἀρμολογεῖσθαι ξύλοις. Ὡς οὖν ἱστορήσε τὴν τοιαύτην ὀπτασίαν, τὸν λίθον ἔρας, ἐφ' ᾧ τὴν κεφαλὴν ἀνακλίνας, ἔστησε μὲν αὐτὸν εἰς στήλην, ὑπόμνημα τῆς ἱστορίας, εἰκόνα δὲ τοῦ φανέντος αὐτῷ προσώπου χαρακτηρίζων, ἐν ᾧ μνήμης ἀνανέωσιν ἔβρουεν. Οἶκον δὲ Θεοῦ λόγου ναὸν, ὡς καὶ αὐτὸς ἐξέφηεν ὁ τοῦ Παντοκράτορος Υἱός· *Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν.* Ἦδη δὲ καὶ πύλην οὐρανοῦ ὠνόμασε τὸν αὐτόν, ἐπειδὴ διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ θουργίας τὸ σῶμα τε καὶ ψυχὴν καθαριζόμενοι, τῇ θεῖα δυνάμει προσιέναι φύσει. Τοιγαροῦν οὐδὲ τὸ ἔλατον ἀργῶς ἐπὶ τὸ ἄκρον ἐπέχεσε τῆς στήλης· ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἐκείνου δηλωτικὸν ἦν, οὐ διεπράττετο σπουδαίως ἡ Μαρία, μύρον ἐξ ἄκρων ἐπιχέουσα τοῖς τοῦ Χριστοῦ ποσίν. Αὐτὸ δὲ πάλιν ἐτύγγαθεν ἐκεῖνο μῆνυμα τῆς ταφῆς, ὡς αὐτὸς ἐσαφήνισεν ἀναφανδὸν ὁ Κύριος· Ὁ δὲ λίθος οὗτος εἰκονίζει τὸν ἀρχογονιαῖον ἐκεῖνον λίθον, *ὃν ἀπεδοκίμασαν μὲν οἱ οἰκοδομοῦντες, εἰς τῶντας δὲ κεφαλὴν ἐγένετο.*

³ Joan. II, 19. ⁴ Psal. cxvii, 22.

A guilficari atque descensus : re autem cruci quodammodo comparatur scala, erectis transversisque composita lignis. Quemadmodum igitur memoriae tradidit hanc visionem, tollens lapidem, in quo caput reclinaverat, columnæ instar erexit eum, historiae monumentum, imaginem autem speciei sibi visæ repræsentans, in eo memoriae renovationem constituit. Ædem Dei autem cum appellaret eum innuit divini Verbi templum, quemadmodum et ipse exposuit Omnipotentis Filius : *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* ³. Jam vero etiam portam cæli nuncupavit illum, quandoquidem nos, divina Christi ope secundum corpus et animam purificati, ad divinam accedere possumus naturam. Quapropter nec frustra oleum infudit vertici columnæ, sed hoc quidem præfiguravit illud, quod Maria solerter fecit, unguentum superne infundens pedibus Christi. Illud autem ipsum etiam fuit signum sepulturæ, uti ipse luculenter demonstravit Dominus. Hicce vero lapis præfiguratur lapidem illum angularem, quem reprobaverunt ædificantes, factus est autem in caput anguli ⁴.

LITURGIA SANCTI EUSTATHII

PATRIARCHÆ ANTIOCHENI (26).

(RENAUDOT, *Liturgiarum Orientalium Collectio*, ed. II, Francofurti 1817, in 4°, t. I, p. 254.)

Primo oratio ante osculum pacis.

Deus clemens et multæ misericordiæ, Domine, qui te non dubitanter invocantes juste exaudis, nobis etiam qui una et æquali voce clamamus ad te, largire, ut cum unanimi concordia, demus nobis invicem pacem in osculo sancto et divino, et referemus tibi gloriam, etc.

Populus. Amen.

Diaconus proclamat Mediam.

Sacerdos elevans vocem. Omnem quoque dubitationem depellens a nobis, Domine, vinculo charitatis tuæ confirma nos, et benedictiones abundantæ, nobis et illis qui eorum te inclinati sunt mitte, ut efficiamur adoratores veri et participes bonorum tuorum æternorum, referemusque tibi gloriam, etc.

Populus. Amen.

(26) Celeberrima est non modo inter Jacobitas, sed apud orthodoxos Eustathii Antiocheni, qui Nicæno concilio interfuit (a), memoria : neque magis ad Jacobitas pertinebat quam reliqui Patres veteres : nisi quod cum Antiochenæ Ecclesiæ episcopus fuerit, locum illi inter eos dederunt, a quibus suas temere deducunt origines. Ut igitur Petri, qui illam Ecclesiam fundavit, nomine Liturgias duas : unam Ignatii nomine scripserunt, ita facile fuit ut Eustathio quoque unam ascriberent. Illam inter eas quæ in usu apud Maronitas ferrent numeravit Gabriel Sionita in epistola ad Nihusium (b), Abraham

(a) Soz. I. 1, c. 2 et 17.

(b) Allat. *Symonica*, p. 297.

C *Sacerdos.* Tu es thesaurus auxiliorum, et fons bonorum, Domine : nos igitur qui egestate et paupertate laboramus, divites fac divitiis incomprehensibilibus donorum tuorum divinorum : et perlice nos in populum sanctum, et congregationem salvatam, quæ annuntiet laudes tuas, Deus Pater, et unigenitum Filium tui, et Spiritus tui vivi.

Diaconus. Date pacem.

Sacerdos. Charitas Dei Patris.

Populus. Amen. Misericordiæ Dei.

Sacerdos. Sursum corda.

Populus. Habemus ad Dominum.

Sacerdos. Gratias agamus Domino.

Populus. Dignum et justum est.

D *Sacerdos inclinatus.* Gratias agamus, adoremus, et glorificemus Patrem, Filium, et Spiritum sanctum unum Deum verum.

Echellensis in notis ad Hebed Jesu : et Faustus Naironus in *Evoptia* sua (c). Edita quoque est in Missali Maronitico : sed cum interpolationibus, quæ in aliis factæ sunt. Sinceram lectionem restituumus ex codice Colbertino bonæ notæ, qui eam repræsentabat : nam in multis desideratur. Cum vero omnium liturgiarum una sententia sit, idem disciplinæ color, doctrina de sacramento prorsus eadem : discrimen vero nullum, præterquam in verborum ubertate, aut strictiori simplicitate possit animadverti, quæ ad alias observata sunt, ad istius quoque explicationem possunt sufficere, si pauca excipimus.

(c) *Evopt.*, p. 519, p. 162.

Elevans vocem. Magnificentiam tuam, Domine, A glorificant omnes virtutes materię expertes; legiones inflammatae ex flamma productae: agmina ardentia cherubim fortium: turmae terribiles Seraphim sanctorum; qui moventes alas suas, clamant, vociferantur et dicunt.

Populus. Sanctus, sanctus, sanctus.

Sacerdos inclinatus. Trinas sanctificationes offerimus tibi, Deus Pater, et unigenito Filio tuo, et Spiritui tuo sancto: neque enim mensurabilis est sanctitas tua, Domine: qui cum indigni essemus, misisti Filium tuum in mundum pro salute nostra: ortusque est in Virgine, et per mortem suam vitam praestitit mortalitati nostrae.

Elevans vocem. Qui cum voluntate sua, quasi succidaneus pro nobis peccatoribus venit ad mortem, B accepit panem in manus suas sanctas, † benedixit, † sanctificavit, † fregit, deditque discipulis suis sanctis, et dixit: Accipite manducate ex eo: Hoc est corpus meum (27), quod vos et omnes suscipientes illud fideles, praeparat ad vitam aeternam.

Populus. Amen.

Sacerdos. Similiter et calicem quem miscuerat vino et aqua, † benedixit, † sanctificavit, † et dedit iisdem discipulis sanctis et dixit: Accipite, bibite ex eo vos omnes: Hic est sanguis meus qui vos et omnes suscipientes eum fideles praeparat ad vitam aeternam.

Populus. Amen.

Sacerdos. Sed et quando mysterium istud celebrabit, agite memoriam mortis meae, donec veniam. C

Populus. Mortis tuae, Domine, memoriam agimus.

(27) *Hoc est corpus meum.* Id habet singulare illa verborum Christi formula, quod contra reliquarum omnium Graeci, Coptici, et Syriaci ritus liturgiarum exemplum, particula illa, quod pro vobis frangitur et datur in remissionem peccatorum, omittitur: quae tamen ex rigidiorum theologorum opinione necessaria non est: unde praetermittitur ubique in Missali Romae edito. Sequentia autem verba, suscipientes illud fideles praeparat ad vitam aeternam, significant sacramentum digne susceptum gratiam conferre fidelibus ad consequendam vitam aeternam.

(28) *Ut per illapsum suum exhibeat.* Eo in loco duae voces occurrunt, quarum hac in oratione usus frequentissimus est: *illapsus* ⲛⲧⲩⲛⲛⲟⲩⲛⲟⲩ ⲉⲓⲡⲟⲩⲟⲩⲧⲏⲥ, ⲉⲓⲡⲟⲩⲁⲗⲁⲓⲥ, a verbo ⲛⲁⲛ quod legitur in versione Syriaca Lucae 1, 35. *Virtus Altissimi obumbrabit tibi*, ⲉⲓⲡⲟⲩⲁⲗⲁⲓⲥ: ut significetur illapsus Spiritus sancti in B. Virginem, ad formandum ex ea corpus, mox assumendum a Verbo Dei. Ut enim alibi explicatum est, ea comparatione Orientales uti potissimum solent, ad explicandam propositorum elementorum in corpus et sanguinem Christi mirabilem transmutationem. Altera vox est ⲛⲧⲩⲛ seu Graeca ἀναδέξῃ quae occurrit in Syriaca Jacobi liturgia, et de qua pariter dictum est, certisque argumentis demonstratum, intelligendam illam esse, non tam ex Syriaca quam ex Graeca origine, ita ut non simpliciter *demonstrare* et *designare*, sed *efficere* et *consecrare* significet. Si quis perverciacius insistat, triticisque grammaticis simplicem et tot aliis liturgiis expressam sententiam obscurare nitatur, ex sequenti formula, quae ad calicem refertur, refelli potest, in qua vox ⲛⲧⲩⲛ

Sacerdos. Etiam adventum tuum salutarem, et secundum illum retributionis commemorantes, Domine, laudes cum deprecationibus majestati tuae offerimus, ut in die illo magno iudicii tui justus, non per peccata nostra fiamus cibus carbonum ignis, alimentumque flammæ terribilis: non demergamur in mare ardens, aut jactati obruamur fluctibus ignium. Non simus hæredes suspiriorum: neque gemitibus acerbis addicæ nos: non fiamus habitatores locorum tenebrosorum, et regionum timore plenarum: non alieni fiamus ab hæreditate tua, neque privati familiaritate tua: sed cum invitatis ad recumbendum tecum, et vocatis ad convivium tuum conjunge nos, et splendore regni tui impingua nos. Et propter hæc omnia præcipue, Ecclesia tua et grex tuus deprecatur te, et per te, atque tecum Patrem tuum, dicens.

Populus. Miserere.

Sacerdos. Nos quoque.

Populus. Te laudamus.

Sacerdos. Præcipue.

Diaconus. Quam timenda est hæc hora.

Sacerdos dicit invocationem Spiritus sancti.

Misericordiam tuam obtestor et deprecor, Domine Deus: miserere mei, et effunde super me et super oblationes istas propositas, gratiam Spiritus tui sancti: et munda me ab omnibus maculis peccati, et conforta me ad ministerium hoc purum et sanctum.

Sacerdos. Exaudi me, Domine.

Populus. Kyrie eleison.

Sacerdos. Ut per illapsum suum exhibeat (28), panem quidem istum, † corpus sanctum † Christi Dei nostri †.

faciat usurpatur, significationemque alterius vocis determinat. Idem enim pro misto, quod calix continet, postulatur miraculum, ac pro pane in altari proposito: et si effectus non alius est, quam ut significet designetque sanguinem Christi, alia voce uti debent liturgiæ auctores, quam ea quæ *efficere* significat. Si vere efficitur merum aqua mistum, sanguis Christi, vere quoque panis efficitur corpus Christi. Itaque dubium superesse nullum potest, quin utraque vox, diversæ licet originis et etymologiæ, eodem significato accipienda sit: quod etiam variarum aliarum liturgiarum consensus demonstrat.

In Romana editione forma Invocationis integra relicta est, eo solum a codicibus mss. discrimine, quod in utraque periodo, tam in ea quæ ad panem spectat, quam in altera, quæ ad calicem, occurrit vox eadem ⲛⲧⲩⲛ. An ita habuerint codices mss. ex quibus editio facta est, dicere non possumus: id autem facile fuit, cum Syri utraque voce indifferenter uti soleant. Verum si quidem emendandæ fuerunt in locis aliis Invocationis formulæ, in ista, ut in Jacobi liturgia, idem erat observandum: nam constare sibi debent in re tam gravi censorum iudicia. Si quæ in duabus illis liturgiis intacta servata est, omni erroris suspicione caret: sollicitari et immutari alia non debebant, aut utraque, illa præcæteris debebat emendari, ea ipsa ratione, quæ ipsam, ut verisimile est, a censura liberavit. Nam qui voce ⲛⲧⲩⲛ, quæ ⲛⲟⲩⲉⲓⲧⲏⲥ significat, offensi sunt, alteram ⲛⲧⲩⲛ, ἀναδέξῃ aliud quidpiam significari iudicaverunt, scilicet *designare*, *demonstrare*, etc. At qui

Populus. Amen.

Sacerdos. Et mistum quod est in hoc calice, faciat sanguinem Christi Dei nostri.

Populus. Amen.

Sacerdos. Nobis autem per illorum susceptionem, det veniam delictorum, remissionem peccatorum, scientiam veram fidei, zelumque laudabilem religionis, et participationem vitæ æternæ.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Da, Domine, Ecclesiæ tuæ et præsulibus ejus, ut juxta præscriptum legum tuarum se gerant, omnibus diebus vitæ suæ.

Elevans vocem. Et oculos intellectuales mentis nostræ illumina, Domine, ut contemplemur miracula legum tuarum divinarum : et a lupis spiritualibus universum gregem tuum conserva : et simul referemus tibi gloriam et laudem, etc.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Memento, Domine, eorum qui invocant te cum fide vera, et bona operantur propter nomen tuum sanctum.

Elevans vocem. Omnes quoque reliquos orthodoxos auxilio tuo adjuvans, Domine, benedic eos qui juvant Ecclesiam tuam sanctam : ut ab omnibus glorificeris, cum unigenito Filio tuo, et Spiritu tuo sancto, etc.

Populus. Amen.

Sacerdos. Coerce et aufer a nobis, Domine, omnem potestatem inimicam pugnantem adversus nos.

Elevans vocem. Et concede, Domine, liberationem perfectam a bellis, tumultibus, et incursionibus barbarorum, populo tuo fideli : atque in pace, quæ a te est, conserva omnem gregem tuum : ut assidue glorificemus te, unigenitumque Filium tuum, et Spiritum sanctissimum.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Memento, Domine, sanctæ Genitricis Dei Mariæ, et sanctorum apostolorum tuorum, ut etiam illorum qui inter eos recenseri meruerunt.

Elevans vocem. Nos etiam robora, ut gloriose perficiamus in scientia vera, et conscientia sincera : ut ea ratione similes effecti sanctis tuis, qui tibi vivunt, et apud te custoditi, cum illis referamus tibi gloriam, etc.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Memento, Domine, Patrum sanctorum et beatorum, qui spiritualiter nos genuerunt, educaverunt, et aluerunt, in omni timore Dei.

Eucharistiam jam consecratam, corpus et sanguinem Christi designare dicit, errat longe deterius eo qui super dona proposita, verbis Christi a sacerdote rite pronuntiatas consecrata, invocari posse credit Spiritum sanctum, ut illapsu suo mysterium plena sanctificatione confirmet. Neque invocari potest Spiritus sanctus, aut illius illapsu et obumbratione opus est, ut panis et vinum significant corpus et sanguinem Christi. Nam mystica hæc adumbratio

A *Elevans vocem.* Eorum qui doctores veri fuerunt Ecclesiæ tuæ sanctæ, et a seductionibus erroris eam converterunt, et vias rectas ad vitam immortalem, illi demonstraverunt : numeratos igitur inter ordines eorum fac nos, ut cum illis et inter illos referamus tibi gloriam, etc.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Miserere et parce, Domine, per hoc sacrificium, omnibus defunctis fidelibus, qui pridem decubuerunt, cum spe tua, in fide orthodoxa.

Elevans vocem. Omnes aspiciens cum misericordia, tanquam conditor animarum et corporum illorum. Acceptas igitur habe istas oblationes, quæ pro illis tibi offeruntur : et præsta illis bona promissa diligentibus Christum tuum ; per quem, et cum quo misericordiam consequi speramus, et remissionem peccatorum quæ propter eum est, et nobis et illis.

Populus. Quietem præsta.

Sacerdos. Propitius igitur esto omnibus iniquitatibus nostris et illorum, Domine, neque in memoriam revoces crimina quæ a nobis et ab illis commissa sunt : verum rege nos in hoc sæculo liberos a iudiciis et angustiis, et in futuro fac nos pervenire ad habitacula lucis, gaudii et lætitiæ : ut hic et illic glorificemus, laudemus, veneremur et extollamus nomen tuum valde honorandum et benedictum, simulque Domini nostri Jesu Christi, et Spiritus tui sancti.

Populus. Sicut.

Sacerdos. Pax.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Sacerdos. Misericordiæ Dei sint.

Postea frangit oblatam et signat dicens : Credimus.

Diaconus dicit Catholicam.

Sacerdos dicit orationem ante Pater noster.

Princeps magne et Pater vere utriusque sæculi, Domine, qui nos ex nihilo eduxisti, ut essemus, et vias rectas salutis, per Filium tuum unigenitum docuisti nos : tu nunc etiam per gratiam tuam compatens nobiscum, Domine, sanctifica mentes et linguas nostras, eo fine ut pure invocemus te Deum Patrem omnipotentem, sanctum, oremusque et dicamus : Pater noster qui es in cælis.

Populus. Sanctificetur.

Sacerdos. Semper esto armatura nostra, Domine : auxiliator, et adjutor ; et a tentationibus præservator et liberator : quia tuum est regnum, et potestas et laus, unigenitique Filii tui, et Spiritus tui, etc.

statim ab initio liturgiæ, etiam in præparatoria actione, per preces et cæremonias satis significatur : ut cum panis ad altare infertur, et dicitur : *Tanquam ovis ad occisionem ductus est* : et ad calicem : *Unus militum lancea latus ejus aperuit* : et alia similia, dudum ante quam pronuntientur Christi verba. Tota imo liturgiæ series eo spectat, cum representatio sit totius humanæ ipsius in terris dispensationis.

Populus. Amen.

Sacerdos. Pax.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Diaconus. Incline.

Populus. Coram te, Domine.

Sacerdos. Adorande qui ter adoraris, et sancte glorificaris, sanctifica, Domine, animas et corpora eorum qui coram te inclinati sunt, ut sancte mysteriis istis communicemus, et referemus tibi gloriam, etc.

Populus. Amen.

Sacerdos. Misericordiae Dei sint.

Diaconus. Unusquisque cum timore.

Sacerdos. Sancta sanctis.

Populus. Unus Pater sanctus, etc.

Sacerdos dicit orationem gratiarum actionis.

Omnem laudem indeficientem, gratiae tuae inenarrabili offerimus, Domine: qui per susceptionem hujus mysterii illuminasti animas nostras radiis

A spiritualibus divinitatis tuae. Praesta nos igitur incolumes ab igne illo inexstinguibili, per istud convivium: et referemus tibi gloriam, etc.

Populus. Amen.

Sacerdos. Pax.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Diaconus. Post.

Sacerdos. Domine, custodi populum tuum fidelem, et salva nos omnes ab omni timore et tremore: tranquillitatemque et pacem concede nobis omnibus, benedictionesque bonas, gaudia et exultationem: ut pro omnibus retribuamus tibi gloriam, laudem, exaltationem et gratiarum actionem, Deo patri genitori tuo, et Spiritui tuo sancto, nunc, etc.

B *Populus.* Amen.

Diaconus. Benedic, Domine.

Sacerdos. Benedic nobis omnibus.

Diaconus. Benedicam Dominum.

SPURIA

S. EUSTATHII COMMENTARIUS IN HEXAEMERON

(Edidit Leo ALLATIUS, Lugduni 1629, in-4. Eidem volumini inest Eustathii *Contra Origenem De engastrimylho Disputatio*, quam primus in lucem protulit Allatius.)

LECTORI.

Eustathius, Antiochenae Ecclesiae summus antistes, cujus apud veteres copiosa et honorifica mentio, eandem cum aliis magni nominis scriptoribus, iniquam adversamque fortunam expertus est. Quae enim ipse maximis vigiliis magnaque diligentia in catholicae veritatis oppugnatores monumenta reliquerat, vel bonorum incuria, utinam non malorum inimicorumque hominum studio fraudeque! interiere; vel tractu ipso temporis, et rerum humanarum ingenio sunt absumpta. Saepius legeram in antiquorum commentariis Eustathium hunc, divite verborum ac sententiarum copia, elegantique eruditionis varietate ad amissimam perfectam, atque ad summum absolutam, eaque in magno numero scripta elucubrasse. Quæro avidius si quid reliqui est, nam omnia expectare desipientis esse judicabam. Refertur a prudentissimis viris, nomen tantum superesse, monumenta excidisse omnia. Indolui. Quid enim facerem? Magnorum auctorum ruinas non sine dolore miseratus sum. At præsagus animus magis magisque inopia, ceu quodam incitamento accensus sagaci quadam curiositate omnia perlustrabat, si quid tanti viri offenderet. Quare impensius manuscriptos codices, cum liceret evolvebam, agitabamque intentius. Nec spes ad irritum cecidit. Forte enim dum Romae bibliothecam quamdam librorum, et typis editorum, et manuscriptorum omni genere refertissimam amici cujusdam beneficio videndi gratia adeo, in ipso ingressu, dolet namque dum tempus abit iners, libro obvio non grandi volumine manus injicio, aperio, lego; quæ primo occurrere non displicent. Prosequor; diffunditur mens, animus erigitur, et aures dictionis sono, quasi voluptate titillantes, oblectantur. Nihil in eo tritum, nihil vulgare, rerum etiam ipsarum materies ciebat admirationem. Recurro ad frontem libri, auctorem perquiro; et, o lætum nuntium, o fortunatum diem, o insperatum gaudium! titulus hic erat: Εὐσταθίου ἀρχιεπισκόπου Ἀντιοχείας ἐς τὴν ἑξαήμερον ὑπόμνημα πᾶν θαυμαστόν. Diu hærens substiti, inopinato eventu perculsus, tandem ad finem libri propero, si forte omnia essent Eustathii. Præter hunc tractatum, cætera aliorum esse comperi, quæ in eo volumine continebantur. Exiguus potus sitim valde sitientis, non exstinxit, sed auxit. Sic si paululum aquæ magno igni infundas, accendes eum potius quam exstingues. Quamvis itaque meum desiderium non explevit,

lenivit tamen, et dum metuo moras celerrime nec invito custode, exscribo; deque illius in linguam Latinam versione cogito. Interea in aliis etiam bibliothecis perquirens idem opus eidem auctori ascriptum inveni, et in totius orbis terrarum instructissima ac celeberrima bibliotheca Vaticana, necnon nobilissima Vallicellana Romæ; et cum bibliothecam Palatinam Romam adveherem, Monachii in illustrissima Bavarica. Quare et promptior labyrem amplexus, conatus sum de republica litteraria bene mereri.

Institutum meum fuit, mentem ac sententiam auctoris, simpliciter, fideliter ac perspicue transferre, quod primum præcipuumque munus esse interpretis semper existimavi, ita tamen quod nullum sit verbum quod non explicarim, nullumque addiderim a sententia alienum. Ubi rerum ordo, vel obscuritas dictionis id poscebat, blandienti luxuriantique orationi aliquid concessi. Quapropter nec verbis me astrinxi, nec periodis colligavi, dummodo sententiam explicarem: quam antiquorum ut potui et Plinii præsertim verbis expressi. Ad rerum enim naturas ingeniaque exponenda Pliniano stylo nullus mihi videtur aptior, nullus accommodatior, opportunior nullus. Quod an sim assecutus æquus judicet lector. In textu Græco nihil immutavi, nihil detruncavi, nihil addidi. Sed ut habui, omnia pure dedi. Quoniam autem multis in locis textus erat mutilus, lacunosus, inversus, multisque etiam obscurus, ne tanquam rem desperatam abjiceremus, notas et collectanea subjunxi, quibus illa loca vel emendantur, vel suppleuntur, vel ad pristinam formam reducuntur; idque aliorum Patrum scriptorumque fultus sententiis, quandoque etiam meis aggressus sum, et sæpenumero etiam divinavi. Sat scio meum studium, et industriam iniquos venenoso hiatu rictuque dilaceraturos, cum ipsi non possint meliora. Non desistam tamen absterritus, quin alacrior de aliis bene mereri conabor. In notis sui prolixior; multa namque quæ occurrebant necessaria, et dubia explicavi aliorum auctorum collatione, quorum loca exscripsi, ne lector, vel auctores habendo nimis fatigareris in illis inveniendis, vel non habendo, fraudareris spe, et desiderio illos videnti. Quidquid tamen sit, quod ab aliis in exponendis auctoribus exoptassemus, hoc nos in aliorum usum effecimus. Sicque in corrigendis aliis caute, in reprehendis modeste, in laudandis officiose nos gessimus, quemadmodum et obtrectatorum in alios maledicta negleximus.

Argumentum hujus operis est, divini Numinis in humanam naturam beneficia collata palam omnibus facere; ejusque bonitatem, potentiam, sapientiam, clementiam, tolerantiam ostendere; quod ex ipsa rerum creatione, elementorum scilicet productione, ornatu mundi, motus æquabilitate, solis, lunæ siderumque omnium pulchritudine ac vi, maris atque terrarum magnitudine, animalium proprietatibus, hominis structura, propagatione, multiplicatione, ac tandem via ad gratiam, quæ per Christum illuxit, confirmat et comprobat. Quæ omnia ita acerrimo ingenio Eustathius adinvenit, disponit et prosequitur, ut ab ipso Deo rerum naturæque opifice ea didicisse videatur. Multa in aliis et elegantissime scripta et prudentissime dictata invenies, at dictis Eustathii, absit verbo injuria, nihil est præstabilius, nihil pulchrius, sed ne cogitari quidem melius potest. Unde non immerito tractatus hic inter alios aliorum de eadem materia solus ἑπόμνημα πάνυ θαυμαστόν vocari meruit; quod in omnibus cod. præfixum post titulum legitur. Non deerunt, qui id fieri potest? qui ne morem perdant, aliquid Eustathio objicient, et cum non possint nec orationis structuram, nec ordinem rerum reprehendere, notabunt rerum quas tractat incertitudinem, contententque vulgaria esse et anilia quæ hic continentur, viro ecclesiastico et tanto Patri indigna. Hoc item Epiphano in *Physiologo* objectum est a quibusdam, acrisque in illum animadversum. Inter eos Conradus Gesnerus, et non infimi nominis auctor Pererius, qui in *Genes.* cap. xxx, disp. 1, scribit: *Nec admodum quempiam moveat Epiphaniæ auctoritas id tradentis in Physiologo. Nimirum is non tam in eo libro diligens et curiosus fuit veritatis historiarum earum quas ibi memorat, quam eas res interpretandi apposite pieque secundum intelligentiam allegoricam et tropologicam. Quare proprietates animalium et plantarum vulgo creditas, et consilio et proposito suo accommodatas libenter assumpsit.* Sed pro Epiphano satis superque respondet Consalvus Pontius Præfatione ad lectorem, in ejusdem Epiphaniæ *Physiologo*.

Quæ de proprietatibus animalium et Judæorum antiquitate, aliisque nonnullis edisserit Eustathius, ea sunt multorum auctorum firmata consensu. Quod ut magis, ac magis innotescat in notis laudavi auctores unde desumpsisse videtur, necnon et eos qui ab Eustathio sua mutuati sunt. Rebus enim hoc addit maximam auctoritatem, habere viros laudatos, qui una tecum sentiant eademque narrent. Mirum autem est in omnibus acre tanti Patris judicium eligit meliora tutaque, veluti margaritas e luto, in suaque scripta transfert, cætera ut objecta, vilia nulliusque momenti despicit negligitque, accuratæ ejus in omnibus diligentæ exquisitique studii argumentum. Alias, annuente Deo, et benignitate, ac humanitate illustrissimi ac reverendissimi Francisci cardinalis Barbarini, S. R. E. bibliothecarii, cujus nutu securo, felicissimis studiis auspiciisque munificis res litterariæ reparatæ fundantur et confirmantur, favente, nonnulla alia ejusdem, et præsertim quæ *adversus Origenem de engastrimytho* disertissime piissimeque composuit, dabo; quibus et hæc mea addam, et meliora, et emendatiora. Hæc, lector, volebam nec minus ne esses. Vale.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΞΑΗΜΕΡΟΝ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

S. P. N. EUSTATHII

ARCHIEPISCOPI ANTIOCHENI ET MARTYRIS

COMMENTARIUS IN HEXAEMERON

Leone Allatio interprete.

Clemens et Africanus, et præter hos Tatianus, et ex Judæis Josephus et Justinus, proprio quisque modo, ab antiquis historiis ad id probandum præbitis argumentis, divinum Moysem temporibus Inachi qui septingentis annis bellum Trojanum antecesserat, floruisse, litteris prodidere. Quidam etiam sanctitate illustris, exquisitissime temporum ratione contracta, sanctissimum Jacobum ætate Inachi comperit claruisse. Sed hoc de Moyse Josephus affirmat. Ipse enim cum annorum ordinem ratione et judicio, quasi regulam quamdam, e regione disposuisset, omnium gentium dominos inter se collatos enumeravit. Collegit autem annos regni Chaldæorum, Assyriorum, Medorum, Persarum, Lydorum, Hebræorum, Ægyptiorum, Atheniensium, Argivorum, Sicyoniorum, Lacedæmoniorum, Corinthiorum, Thessalorum, Macedonum, Latinorum, qui postea Romani nuncupati sunt. Horum temporibus in eadem serie notatis, cujusque nationis principum annos congressit. In his annos domini Abrahani opponit. Semiramidis namque temporibus, beatus Abrahamus clarus habebatur, Josephus tempore Inachi, Moyses Cecropis, quem ante Trojana tempora annis cccxxx primum Atticæ regnum occupasse, historiis Græcorum traditum est; ita ut sapientibus antiquis, qui id nominis apud Græcos consecuti sunt, Moyses sit antiquior Homero, Hesiodo. Trojanis temporibus, Hercule, Musæo, Lino, nec non Chirone, Orpheo, Dioscuris, Æsculapio, Libero Patre, Mercurio, Apolline, mysteriis initiisque Græcorum, et ipsis rebus a Jove gestis. Præterea Deucalionis diluvio, terrarum tempore

* Eusebius.

Κλήμης μὲν οὖν, καὶ Ἀφρικανὸς καὶ πρὸς τοῦτοις Τατιανὸς, τῶν δὲ ἐκ περιτομῆς Ἰώσηπος, καὶ Ἰουστὸς κατὰ Ἰναχὸν ἀκμάσαι τὸν θεσπέσιον Μωϋσῆα ἱστέρησαν, ἰδίως ἕκαστος ἐκ παλαιᾶς ἱστορίας ὑποσχῶν τὴν ἀπόδειξιν. Ἰναχὸς δὲ ἑπταχοσίοις ἔτεσι τὸν Ἰλιακὸν προτερεῖ πόλεμον. Τῶν δὲ ἀγίων τις ἀκριβεστάτην τῶν χρόνων ποιησάμενος τοῖς χρόνοις Ἰνάχου, τὸν μὲν ἀγιώτατον εὗρεν ἰακῶβ συνακμάσαντα· Μωϋσῆα δὲ Ἰώσηπος. Χρονικοῦ γὰρ κανόνος σύνταξιν ἐπινοήσας ἐκ παραλλήλου, ἀντιπαρέθηκε τὸν παρ' ἐκάστῳ ἔθνει δυναστεύοντα. Συνήγαγε δὲ χρόνους τῆς βασιλείας Χαλδαίων, Ἀσσυρίων, Μήδων, Περσῶν, Λυδῶν, Ἑβραίων, Αἰγυπτίων, Ἀθηναίων, Ἀργείων, Σικωνίων, Λακεδαιμονίων, Κορινθίων, Θετταλῶν, Μακεδόνων, Λατίνων, τῶν ὕστερον κληθέντων Ῥωμαίων. Καὶ τούτων τοὺς χρόνους ἐπὶ ταυτ. . . . σας ἐκάστου ἔθνους τῶν βασιλέων συνεκ. . . . χρόνους, ἀντιπαρετιθεὶς τὰ ἔτη τῆς βασιλείας Ἀσσυρίων βασιλίδος, τουτέστι τῆς Σεμιράμεως Ἀβραάμ τοῖς ἔτεσι. Κατὰ γὰρ τὴν Σεμιράμην Ἀβραάμ ὁ μακάριος ἐγνωρίζετο· ὁ δὲ Ἰώσηπος κατὰ Ἰναχὸν· Μωϋσῆς δὲ κατὰ Κέχροπα, ὃν πρὸ τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι τριαχοσίοις. πρῶτον τῆς Ἀττικῆς Ἑλλήνων παῖδες, ὡς εἶναι τῶν παρ' Ἑλλήσιν ἀρχαίων σοφῶν τὸν Μωϋσῆα πρεσβύτατον, Ὀμήρου λέγων καὶ Ἡσιόδου, καὶ τῶν Τρωϊκῶν, Ἡρακλέους τε, καὶ Μουσαίου, καὶ Αἰνίου, ἐτι τε Χείρωνος, Ὀρφείως, Διοσκουῶν, Ἀσκληπιοῦ, Διονύσου, Ἐρμοῦ, Ἀπόλλωνος, καὶ τῶν Ἑλληνικῶν μυστηρίων, καὶ τελετῶν, καὶ αὐτῶν τῶν Διὸς πράξεων· ἐτι δὲ τῷ κατὰ Δευκαλίωνα κατακλυσμοῦ, καὶ τῆς ἐπὶ Φαέθοντος ἐκπυρώσεως, Ἐριχθονίου τε γενέσεως ἐξ Ἡραίου καὶ Γῆς, καὶ Κόρης ἀρπαγῆς. Οὗτοι γὰρ πάντες

ὑπῆρξαν μετὰ Κέκροπα, ὃν πολλὰ Ὅμηρος καὶ Ἀἰσώδης τοῖς χρόνοις ὑποβεδήκασι. Εἰ δὲ τούτων ἱλαττοῦνται τοῖς ἔτεσι, πολὺ δήπου τῆς Μωυσέως ὑπάρχουσι ἡλικίας κατώτεροι. Οὗτος τοίνυν τῶν σοφῶν πάντων διδάσκαλος ἀνεδείχθη τῆς ἀληθείας θεότατος. Τὴν γὰρ τῶν Αἰγυπτίων λεγομένην διαπύμας σοφίαν, ἀριστα περὶ τῆσδε τοῦ κόσμου διεξῆλθε συστάσεως, ὑπ' αὐτοῦ ἐγλονότι τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ καὶ δημιουργοῦ τοῦ παντὸς ἐμπνευσθεὶς τὴν ἀληθειαν. Λέγει γάρ· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Καὶ πολλοὶ τῶν παρ' Ἑλλήσι τάναντία τούτων διεξιμένα· τολμήσαντες εἰς βυθὸν ἀγνοίας κατηκοντίσθησαν. Τὰ γὰρ ἐξ ἀνθρωπίνης διανοίας προφερόμενα δόγματα σαφῆ... ἀνεὶ καὶ ἀνερμάτιστα. Οὐδεὶς γὰρ παρ' αὐτοῖς ἔστρεψε λόγος ἀκίνητος, ἀεὶ τοῦ δευτέρου τὸν πρὸ αὐτοῦ καταβάλλοντος· ὥστε μηδὲν ἔργον εἶναι τοῖς πιστοῖς, τάκεινων ἐλέγχειν, ἀρκούντων ἐκεινων ἀλλήλοις πρὸς τὴν οἰκίαν ἀνατροπῆν. Ὅποιος δὲ τὸ σχῆμα καὶ τὴν οὐσίαν ὁ οὐρανός ἐστι, διδάσκει ἡμᾶς Ἡσαΐας λέγων· Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὥσει καμάραν· αὐτοῦ λεπτήν, καὶ οὐ στερεάν, οὐδὲ παγεῖαν αἰνιττόμενος εἶναι, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· Ὁ στερεώσας τὸν οὐρανὸν ὥσει καπνόν. Τὴν δὲ γῆν φάσκει ὁ ψαλμὸς ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐνηρῆσθαι, λέγων· Αὐτὸς ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτήν, καὶ ἐπὶ ποταμῶν ἡτοίμασεν αὐτήν. Καὶ τὸ πῶς οὐ δεῖ πολυπραγμονεῖν, ἀλλὰ πιστεῦειν. Τὸ γὰρ ἀπλοῦν τῆς πίστεως ἰσχυρότερον ὑπάρχει λογικῶν ἀποδείξεων· ἀνεπίκτα γὰρ καὶ ἀκατάληπτά ἐστι τοῦ Θεοῦ τὰ κρῖματα. demonstrations dialecticis, longe validior est, cum

Phaetontis deflagratione, Erichthonii ortu ex Vulcano et Terra, atque raptu Proserpinæ. Illi enim omnes post Cecropem fuere, quo Homerus et Hesiodus longe ætate posteriores. Qui si annis horum sunt inferiores, næ ab ætate Moysis longe dissitos esse comperimus. Hic itaque ex omnibus sapientibus divinissimus veritatis præceptor habitus est. Etenim Ægyptia, quam dicunt, sapientia delibata, omnium optime de mundi hujus constructione, ipsius scilicet Dei, rerum et universi hujus Opificis, afflatu concitatus ad veritatem disseruit. Dicit enim, *In principio creavit Deus cælum et terram* ⁵. Nonnulli Græcorum in contrariam partem permulta disputare conati, in profundum ignorantie præcipientes acti sunt. Dogmata namque humana ratione iudicioque prodita, multis obscuritatis latebris involuta latent, nec ullo firmitatis fulcro constabilita vacillaut. Nulla quippe sententia apud eos immota inane, semper primum oppugnante secundo, ita ut eos refellere nihil sit negotii, cum illi propriis dogmatibus evertendis sufficiant. Qualis porro figuræ naturæque cælum sit, nobis Isaias verbis illis significavit : *Qui stare fecisti cælum quasi fornicem* ; quibus etiam tenuem illius et non solidam, neque crassam naturam esse innuit, sicuti et alibi dicit : *Qui firmasti cælum quasi fumum*. Terram vero Psalmus ait super aquas sustentari. *Ipsæ super maria fundavit eam, et super flumina præparavit eam* ⁶. Sed enim modum non debemus curiose inquirere, verum credere. Simplicitas enim nostræ fidei de iudicia Dei, nec comprehendi possint, nec ea capiat

humanæ conjectura mentis. Τῇ πρώτῃ οὖν ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὸ φῶς· καὶ πάντα ὄξεια καιροῦ ῥοπή κατεφώτισε· τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ φασγάνον. Πρὸ γὰρ τούτου σκιάσματος περιεῖχε σκοτεινὸν τοῦ οὐρανοῦ περιταθέντος, καὶ πάντα ὅσα συνεῖχε, καὶ τὸν ἀπολειφθέντα τόπον ἀφεγγῆ καταστήσαντος. Ἐξῶθεν δὲ τοῦ οὐρανοῦ φῶς εἶναι ἀσκίαστον, καὶ ἀφθαρτόν, καὶ αἰώνιον, ἐν ᾧ ἄγγελοι διαίτῳνται, περὶ οὗ φησι Σολομῶν· Φῶς δικαίως διὰ παντός, εἰς ὃ καὶ οἱ καλῶς βιώσαντες ἀναπαύονται. Νοήσεις δὲ τούτου τὴν οἰκονομίαν ἐξ ἐναργοῦς παραδείγματος, ὅτι φῶς ἀσθεστον τὸν ἐξῶ χῶρον περιλάμπει τοῦ οὐρανοῦ. Τὸν δὲ ἐσω ἀχλὺς περιεῖχε πρὸ τοῦ γεννηθῆναι τὸ φῶς. Ὅτι περὶ γὰρ εἰ τις ἐν σταθερᾷ μεσημβρίᾳ πῆξας ἐκ πυκνῆς ὕλης σκηπὴν σκότος αὐτοσχέδιον ποιεῖ, καὶ οὐδαμῶς φωτισθῆναι δύναται ὁ περιεχόμενος τόπος, εἰ μὴ φωτὸς ἐκλάμψη μαρμυρή· οὕτω τοιοῦτον ἀνυπόστατον σκότος περιεῖχε τὸν κόσμον ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ καλυπτόμενον, ὅπερ ὁ Θεὸς διεχώρησε δημιουργήσας τὸ φῶς, καὶ ἡμέραν αὐτὸ προσονομάσας, καὶ τὸ σκότος νύκτα. Ἀναγεομένου γὰρ τοῦ φωτός, ἡμέρα γίνεταί, συστελλομένου δὲ, νύξ ἀντέπειται. Ὅθεν καὶ ἐν τῇ συμμετρῆσει τῶν χρόνων ἡμέρας, καὶ οὐχὶ νύκτας ἀριθμοῦμεν.

Primo itaque die creavit Deus cælum, et terram, et lucem, et omnibus velocissimo puncto temporis, lumen quod corruptioni obnoxium est, communicavit. Ante enim illud umbra quædam obscura cælo extenso dejecta velabat omnia, lumenque a locis illis arcebat. Verum extra cælum, lumen quod obscurari non potest, omni corruptione, omni ætate superius, in quo angeli degunt, extenditur, de quo Salomon ait : Lumen justis in perpetuum; in quod, qui bene vixerint, delati quiescunt. Dispositionem hanc dilucidam reddet clarum et apertum exemplum, lumen scilicet inextinctum, locum omnem cæli exterum illuminare, quem vero complexu suo cælum tenet, antequam lumen fleret, caligine ac tenebris tectum non apparuisse. Quemadmodum enim si quis meridie ferventissimo ex densa materia tabernaculum consecerit, obscuritatem et tenebras ex tempore paratas affert, neque locus ille qui illius circumflexu tegetetur, potest illuminari, nisi luminis radio fuerit perfusus : sic similes tenebræ quæ non subsistebant, inmundum quem cælum complectitur adumbrabant, eas Deus, producto lumine, sejunxit, lumen diem, tenebras noctem nuncupavit. Etenim dum lumen diffunditur, gignitur dies; dum contrahitur, nox advenit; quare, et dum tempora commetitur, dies, non autem noctes annumeramus.

⁵ Gen. 1, 1. ⁶ Psal. cxliii, 2.

Secundo die creavit Deus firmamentum naturæ diversæ. Aliud autem id est, et aliud cælum a principio productum : quamvis quibusdam unum quid et idem esse placuerit ; aiunt namque hoc secundi perfectionem fuisse ; ibi enim quasi confuse et permiste terræ et cæli creationem, hic discretius et exactius modum quo Deus ea produxit, sacræ litteræ tradunt. Nos vero fatemur aliud, et aliud, cum et nomen aliud, et proprium usum secundo cælo suppediatum cognoscamus. Diversum itaque est solidiore natura præditum ab eo quod initio fuit creatum. *Et divisit Deus in medio aquarum* ¹, quæ sub firmamento sunt. Infinitam enim atque immensam aquarum vim sejunxit, ita ut et super et infra firmamentum abundarent. Æther igneus est et incensus, totumque terrarum orbem utique consumpsisset, ni sui creatoris præscriptis imperatisque compesceretur. Propterea et aquæ surgunt aeræ, ex vaporum exspiratione per nubes delatæ, quos vapores, et flumina, et fontes, et stagna, et maria emittunt, ne æther omnia perdat inflammata. Imbres ita generantur ; exhalationes sursum per aera feruntur, ventorumque compressionibus condensantur, et vapores in nube concreti alii ab aliis segregati, guttæ sunt, hinc pondere coagmentatorum defluunt. Nix ex aquis sic coalescit ; vi ventorum humidum discerptum in spumam redigitur, totumque per quamque sui partem divisum frigidum congelatur, et nebula disrupta, nix cadit. Tonitrua conflictu flatus existunt, qui in cavis nubium actus vique erumpens, tonitrus fragorem edit.

ἀντιτυπία γίνεσθαι, ἔπερ ἐλαυνόμενον ἐν ταῖς κοιλότησι τῶν νεφῶν, καὶ βιαίως ἐκρηγνύμενον τὸν τῆς βροντῆς ἤχον ἀποτελεῖ.

Die tertio Dei mandato convenerunt aquæ in congregationes suas, et apparuit arida, et vocavit aridam terram, et congregationes aquarum vocavit maria ². Propterea congregatæ sunt in locum unum, ne e locis in quibus manent recedentes, sublatae atque redundantes effusæ, terram inundarent. Ideo sæpissime mare vi ventorum agitatam atque turbatum, quasi furens undis, se in immensam altitudinem attollit ; sed ubi tantum in littus pervenerit, alliso impetu, facta spuma, et dealbatum regreditur, imbecillima omnium arena quasi freno injecta. Quid enim mare Rubrum repressit, atque alligavit, ne universa Ægypto, cum ea excelsius sit, immersa, proximo se mari applicaret, ni solum sui Opificis mandatum ? Hoc autem verum esse, opere nobis

Τῇ δὲ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα. Τούτο δὲ ἕτερον ἐστὶ παρὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς ποιηθέντα οὐρανόν. Καὶ εἰρηται τοῖς, ὅτι καὶ ταυτὸν ἐστὶν ἐπεξεργασίαι γὰρ ἐστὶ φησι τοῦ δευτέρου, διὰ τὸ ἐκεῖ μὲν παραδεδόσθαι ὡς ἐν κεφαλαίῳ γῆς καὶ οὐρανοῦ ποίησιν· ἐνταῦθα δὲ ἐπεξεργαστικώτερον τὸ πῶς γέγονεν ἡ Γραφὴ παραδιδῶσιν. Ἡμεῖς δὲ φαμεν ἄλλο, καὶ ἄλλο· ἐπειδὴ καὶ βρομα ἕτερον καὶ χρεῖα ἰδιόζουσα τοῦ δευτέρου οὐρανοῦ παραδέδοται. Ἐτερος οὖν ἐστὶ παρὰ τὸν ἐν ἀρχῇ ποιηθέντα οὗτος, στερεώτερας ὑπάρχων φύσεως. Καὶ διεχώρησεν ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ ὕδατος, ὃ ἦν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος. Ἄπειρον γὰρ οὖσαν τῶν ὑδάτων τὴν φύσιν διεμέρισεν, ὥστε καὶ ἐπάνω εἶναι τοῦ στερεώματος, καὶ ὑποκάτω. Ὁ δὲ αἰθρ πυρώδης ἐστὶ καὶ διακαῆς, καὶ πᾶσαν ἂν τὴν ἡπειρον ἐξανάλωσεν, εἰ μὴ τῷ ὄρω τοῦ ποιήσαντος αὐτὸν κατελιγετο. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὕδωρ ἐστὶν ἀέριον ἐκ τῆς ἀναφορᾶς τῶν ἀτμῶν διὰ νεφῶν φερόμενον, οὗς ἀτμοὺς οἱ ποταμοὶ, καὶ αἱ κρήναι, καὶ αἱ λίμναι, καὶ τὰ πελάγη πάντα προιένται, ὡς ἂν μὴ πάντα ὁ αἰθρ πυρακτώσας ἐξαναλώσειε. Γίνεται δὲ οὕτως ὁ ὕ... συνάγονται περὶ τὸ ὕψος αἱ ἀναθυμιάσεις, καὶ πυκνοῦται ὁ ἀήρ ταῖς τῶν πνευμάτων πιλήσεσι, καὶ αἱ νοτίδες αἱ τῷ νέφει ἐνεσπαρμένα, ἀλλήλαις προσχωρήσασαι, σταγόνες γίνονται, καὶ τῷ βάρει τῶν συγκριέντων πρὸς τὸ κάτω ἐφίενται. Ἡ δὲ χιών ἐκ τῶν ὀδάτων οὕτω συνίσταται· ἐκ τῆς βίας τῶν ἀνέμων ἀνακοπὴν τὸ ὑγρὸν ἐξαρρίζεται· καὶ ὅλον δι' ὅλον ἀνακοπὴν, καταψυχθὲν πήγνυται, καὶ θραυσθέντος τοῦ νέφους, ἡ χιών καταφέρεται. Ἡ δὲ βροντὴ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον...

Τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ προστάγματι τοῦ Θεοῦ συνήχθη τὸ ὕδωρ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὤφθη ἡ ξηρὰ. Καὶ ἐκάλεσε τὴν ξηρὰν γῆν, καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας. Συνήχθη διὰ τοῦτο εἰς συναγωγὴν μίαν, ἵνα μὴ ἐκ τῶν χωρίων ἐνθα ἐστίν. καὶ ὑπεκβαῖνον ἐπικαλύπτῃ τὴν ἡπειρον. Διὰ τοῦτο μαινομένη πολλάκις ἐξ ἀνέμων ἡ θάλασσα, καὶ εἰς ὕψος μέγιστον διανισταμένη τοῖς κύμασιν, ἐπειδὴ μόνον τῶν αἰγιαλῶν ἄψηται, εἰς ἀφρὸν διαλύσασα τὴν ὄρμην, ἐπανήλθε, τῇ πάντων ἀσθενεστάτῃ ψάμμῳ χαλινωθεῖσα. Ἐπεὶ τί ἐκύλυτε τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν ἐπικλύσαι πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον κοιλοτέραν αὐτῆς ὑπάρχουσαν, καὶ συναφθῆναι τῷ παρακειμένῳ πελάγει, εἰ μὴ ὑπῆρχε τῷ προστάγματι τοῦ κτίσαντος πεπεδημένη ; Ὅτι δὲ ἀληθὲς τοῦτο ἔργῳ ἡμᾶς ἐπεισαν Σέσωστρις ὁ Αἰγύπτιος καὶ Δαρειὸς ὁ Μῆδος. Τὸ γὰρ Αἰγύπτιον καὶ τὸ Ἰνδικὸν ἐπιχειρήσαντες συνάψαι πέλαγος, οὐκ ἠδυνήθησαν. Οὕτως ὑπάρχει κοιλοτέρα τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἡ Αἴγυπτος. Προσεταξεν οὖν συναχθῆναι εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ μὴ ἀπὸ ταύτης ἄλλην γενέσθαι θάλασσαν, ἀλλὰ τῇ πρώτῃ ἀπομείναι συλλογῇ. Πολλὰ γὰρ ἦν. ὕδατα. κοιλοτήτες.

¹ Gen. 1, 6. ² Ibid. 9, 10.

συλλογὴν καὶ αἱ φάραγγες. Τὸ δὲ, καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας, τοὺς κόλπους σημαίνει τοὺς κατὰ τὸ ἴδιον σχῆμα ὑπὸ τῆς περιειμένης γῆς ἀπολειφθέντας· οἷον θάλασσα βέρειος, θάλασσα νότιος, ἐψα, ἐσπέρια πελάγη, καὶ τούτων ὀνόματα ἰδιάζοντα, Πόντος Αἰγαῖος, Ἰώνιος, Σαρδωνικόν, Σικελικόν, Τυρρῆνιον. Οὐ τὰ τυχόντα δὲ τῶν ὑδάτων ἀθροίσματα εἰς μίαν κατέληξε θάλασσαν, ἦτοι σύστασιν, ἀλλὰ τὰ μέγιστα καὶ ἐξέχοντα· οὐ γὰρ καὶ τὰ τεματιαία καὶ λίμνια χρή νοεῖν. Ὅσπερ γὰρ τὸ πῦρ καὶ εἰς μικρὰ κατακεκερματισμένον ἐστὶ καὶ ἀθρόον ὑπὸ τοῦ ἀέρος κέχυται, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ὕδατος, εἰ καὶ μικραὶ τινὲς εἰσι διηρημένα· συστάσεις, ἀλλὰ μία γέ ἐστὶ συναγωγὴ, ἣ τὸ ὅλον στοιχεῖον τῶν λοιπῶν ἀποκρίνουσα. Πηγὴ γὰρ ἐστὶ τῆς περὶ γῆν ἀπάσης νοτίδος τὸ τῆς θαλάσσης ὕδωρ, καὶ πάσα ἡ γῆ ὑπόνομός ἐστι, καὶ διὰ πόρων ἀφανῶν διαδίδεται, καθὼς δηλοῦσι τόποι τινὲς τῆς ἠπειροῦ ὑπαντροί. Ἡ γὰρ βοώδης θάλασσα διὰ τόπων στενῶν διατρέχουσα, ἐπειδὴν σκολιαῖς καὶ ἐρθίοις ἐξέδοις ἐναπολειφθῆ, ὠθουμένη τῇ βίᾳ τοῦ πνεύματος τῆς γῆς ἀποβῆσει τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ ἐπὶ τὸ ἕξω προελεύσεται, γίνεται πότιμος ἐκ τῆς διηθήσεως μεταβληθεῖσα εἰς γλυκύτητα. Πάλιν δὲ ἐπειδὴν θερμοῖς τόποις ἐναπολειφθῆ πρὸς τὴν ἐξοδον, τῇ αὐτῇ αἰτίᾳ ἐλκομένη ὑπὸ τοῦ πνεύματος ζέουσα γίνεται. Αὕτη καὶ τῶν ἀέριων ὑδάτων πηγὴ καθέστηκε· διὰ νεφῶν γὰρ ἀνελκόμενα αὐτῆς τὰ ὕδατα, καὶ ὑπὸ τῆς ἥλιακῆς ἀκτίνος θαλπόμενα, καὶ τῇ σκιᾷ τοῦ νέφους καταψυχθέντα, καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὕψους αἰθριασθέντα γλυκαίνεται, καὶ καταφεκάζει τὴν ἠπειρον. Τῇ δ' αὐτῇ ἡμέρᾳ καὶ βλαστῆσαι βοτάνην χορτοῦ τὴν γῆν ὁ θεὸς προσέταξεν· Σπείρον σπέρμα κατὰ γένος, καὶ ξύλον κάραιμον ποιοῦν καρπῶν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ. Καὶ ἐτι καὶ νῦν ἡ τάξις τῶν φυσικῶν μαρτυρεῖ τῇ πρώτῃ διακοσμήσει. Ἡ γὰρ βλάστησις καθηγείται πάσης βοτάνης, καὶ πάσης πόας· νοτίδας γὰρ συμμέτρως καὶ θερμὴν ἐχούσης τῆς γῆς, τὸ σπέρμα εἰς αὐτὴν καταβάλλεται, καὶ γίνεται χαῦνον καὶ πολύσπορον, καὶ τῆς περὶ αὐτὸ γῆς ἀρξάμενον πρὸς αὐτὸ ἐπισπᾶται τὰ οἰκεία καὶ σύμφυλα, καὶ παινόμενον ἐπὶ πλεῖον πλατύνεται· ὥστε ριζοῦσθαι μὲν εἰς τὸ κάτω, προκύπτειν δὲ εἰς τὸ ἄνω, καὶ ἰσαριθμοῦς ταῖς βίξαις τοὺς καλάμους προβάλλεσθαι. Θαλπομένου δὲ αἰεὶ τοῦ βλαστήματος, συρομένη διὰ τῶν ριζῶν ἡ νοτις, ὑπὸ τῆς θερμῆς συνεπάγεται τῆς γῆς τὸ τρόφιμον· καὶ καταμερίζεται τοῦτο εἰς καλάμην, καὶ φλοῖον, καὶ τὰς θήκας τοῦ σίτου, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν σίτον, καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ δὲ καλάμη τοῦ σίτου κονδύλοις διαζώννεται, ἐν ὧς σύνδεσμοὶ τινες τῶν σταχύων τὸ βάρος φέρουσιν. Ἔστι δὲ καὶ ἡ καλάμη διάκενος, ὅπως θήκη τοῦ κόκκου γένεται, πρὸς τὸ μὴ τοῖς σπερμολόγοις ὑπάρχειν εὐδιάρπαστον. Τοὺς δὲ ἀνθρώπους ἀνεὶ ἀκίδων προβέβληται, ἵνα τῶν μικρῶν ζώων τὰς βλάβας εἰργωσιν. Ὁ δὲ βρόμος δι' ὅλου κενὸς καθέστηκεν, ἐπειδὴ τὴν κεφαλὴν οὐ βαρύνεται. Καὶ ἐ!

nes aquarum vocavit maria, sinus maris significans, quosque ad sui figuram terra ambiens complectitur; tales sunt mare Aquilonare, mare Australe, Orientale, Occidentale, et horum propria nomina Pontus Ægeus, Ionius, Sardonius, Siculus, Tyrrhenus. Cæterum non quoscunque aquarum conventus in unum mare congeffit, vel cœtum, sed maximos atque ingentiores; nam neque palustres, neque stagnantes hic intelligendi sunt. Veluti enim ignis et in minutas partes redigitur, et totus simul aerem circumdat, sic et in aquis, etsi parvæ quædam, ac inter se dissitæ collectiones existant, una tamen est congregatio, quæ totum elementum hoc a cæteris sejungit. Totius enim humiditatis quæ in terra latet fons est et origo maris aqua, quæ, cum universa terra cuniculosa sit, per meatus nimime oculis obvios effunditur, ut ex locis quibusdam terræ cavernosis manifestum apparet. Fluidum namque mare per angusta loca excurrens, ubi obliquis et rectis exitibus cursum inflexerit, vi flameque ventorum, terræ superficiem disrumpit, egressumque usu est efficaci ad potum, percolatum enim cribratumque dulcescit. Rursus si locis fervidis relinquatur, eadem ratione a vento in exitum ductum fervescit. Fons item est aquarum, quæ aerem occupant; illius enim aquæ per nubes attractæ nec non a solis radiis calefactæ, mox nubis umbra frigeffectæ, tandem ipsa altitudine celo expositæ dulcescunt, terramque guttis aspergunt. Hoc eodem die jussit Deus ut terra germinaret herbam virentem, et facientem semen suum lignumque fructiferum faciens fructum, cujus semen in semetipso; et ad hæc tempora eorum quæ gignuntur e terra series, quænam fuerit prima rerum distinctio descripta, declarat. Germinatio namque qualibet herba plantaque prior est. Semen enim, ubi terra illud gremio moderate humido calidoque sparsum ac subactum excepit, mollitur, fitque ad res abunde gignendas idoneum: hinc primum et terra quæ ambit, magis sibi natura cognatum atque affine atrahit, quo pinguefactum latius extenditur, ita ut ima sede radicibus defigatur, erumpat superiori edatque radicibus pares numero stipulas. Germine in dies calescente, humor per radices adductus, una secum medio calore e terra defert alimentum, quod in stipulam, corticem frumenti, thecam, ipsum frumentum atque aristas partitur. Frumenti stipula nodis cingitur, ut veluti compages spicarum pondus sustineant. Præterea et ipsa stipula vacua est, ut granum receptaculum habeat, ne frugilegorum prædæ facile sit expositum, et contra minorum animalium morsum munitur pro pinguis vallo aristarum. Verum avena tota inanis cernitur, cum capite non gravescat. Et si cum esculentis simul venena nata comperimus, quale est veratrum, aconitum, mandragoras, et succus papaveris, nullum tamen horum supervacaneum est, sed suum usum

* Gen. i, 11.

habet. Cicuta namque pascuntur sturni propter corporis constitutionem; etenim cum sint poris circa cor angustis, hac ratione rem absorptam excernunt. Verat. o coturnices vescuntur, propriaque corporis temperatione, nullo afficiuntur incommodo. Medici mandragora somnum conciliant, opio summos dolores sopiunt, cicuta immanes sedant appetitus, et tamen veratro inveteratos affectus mitigant. *Et lignum fructiferum faciens fructum* ¹⁰, et uno temporis puncto, quæ prius minime erant, e terra nata sunt, suis quæque proprietatibus et formis, quibus quasi naturalibus notis a rebus reliquis secreta dignoscuntur. Oliva et palma, et cupressus, in altum provehuntur, et harum hæ quidem nec multis ramis nec nodis, ut abies, cupressus, et quandoque palma constipantur; illæ semper virescunt: oliva, palma, laurus, myrtus, picea, cupressus, abies, juniperus, thya, et quam Arcades phillodrin appellat. His adde oleastrum, cedrum, pinum, buxum, ilicem, araceum, cicerculam. Rosa sine spinis tunc orta est, quæ tandem floris pulchritudini sunt adjectæ, ut jucundis prope situm micrororem esse cernentes, peccati non oblivisceremur, cujus causa spinas et tribulos nobis terram efferre judicatum est. Floret prima omnium amygdala, postremaque ponium maturat, sitque dulcis ex amara, ima parte stipite circumforato cuneoque ex picea arbore idoneo in internas partes adacto usque ad medullam; ita enim succos minime amabiles in dulces ciboque idoneos commutat. Hoc idem salutare est, et malo punico acris succi, ubi namque exceptit cuneum, dulce evadit. Palma femina nutat in marem prona, quasi illius complexus desiderio teneretur, et agricolæ maris fructus ramis illius inserunt, sicque pristinam illi rectamque formam restituunt. Mori tarde germinant, tamen in fructu ferendo non sunt aliis posteriores. Oliva, tilia, populus, ulmus post æstivum solstitium folia supina deflectunt, suntque omnibus argumento solstitium æstivum præterisse. Ficus domestici fructus, ne decidant, hoc præstant agricolæ: grossos ex caprifisco decerptos et inter se colligatos fico injiciunt. Animal enim quod in grosso est minutissimum fundo fici domestici insidens, auram quæ circumfusa spirat impedit, ne fructui molestiæ sit, ficusque antequam maturescat, cadat, et cum hic fructus mollis sit, crassitudine foliorum operitur; ubi nucis solidus levi foliorum tegmine velatur. Nec alia causa folium vitis scissum est, nisi ut ab aeris incommodis uva se defendat, solisque radios raritate excipiat. Sic nihil est in rebus inane, sed omnia Deus sapientia, quam effari non possumus, exornavit. Una quippe aqua, quæ per radices delata atrahitur, alio modo truncum alit, alio medullam, alio corticem, alio lignum, alio radices ipsas; et ex eodem humore in vite quidem vinum conficitur, in oliva oleum, et in alio aliud;

Α συνεδλάστησε τοῖς τροφίμοις τὰ δηλητήρια, ὡς ἑλλέβορος, καὶ ἀκόνιτον, καὶ μανδραγόρας, καὶ τῆς μήκωνος ὁ ὄπδος, οὐδὲν τούτων εἰς χροῖσιν ἀργὸν παρείληπται. Τὸ μὲν κώνιον οἱ ψᾶρες βόσκονται διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ σώματος· λεπτοὺς γὰρ ἔχοντας τοὺς ἐπὶ τὴν καρδίαν πόρους, ἀποπέμψαι τὸ καταποθεῖν φθάνουσι· τὸν δὲ ἑλλέβορον ἐσθίουσιν ἑρτυγες, καὶ οὐχ ὑψίστανται βλάβην, ἰδιότητα κράσεως ἔχοντες. Διὰ δὲ τοῦ μανδραγόρου ὕπνον λατοῖ καταπέγουσι, καὶ τῷ ὄππῳ τὰς σφοδρὰς οἰκτείας κατακοιμίζουσι. Τῷ δὲ κωνίῳ τὰς λυσσώδεις ὀρέξεις καταμαραίνουσι, καὶ τῷ ἑλλεβόρῳ τὰ χρόνια πάθη καταπραυνοῦσι. Καὶ ξύλον κάριμον ποιοῦν καρπὸν. Καὶ πάντα ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ ἀνεψύη ἐκ τῆς γῆς, οὐκ ὄντα πρότερον, μετὰ τῆς οἰκτείας ἕκαστον ἰδιότητος, καὶ ἰδίῳ Β χαρακτηριστῆρι ἕκαστον γνωρίζομενον. Ἡ μὲν ἐλαία, καὶ φοῖνιξ, καὶ κυπάριττος εἰς ὕψος αὐξοῦνται. Καὶ τούτων τὰ μὲν ἐστὶν οὐ πολλός, οὐδὲ πολὺκλάδα, ὡς ἐλάτη, καὶ ἡ κυπάριττος, ἐσθ' ὅτε δὲ καὶ φοῖνιξ. Ἄειφύλλα δὲ ἐστὶν ἐλαία, φοῖνιξ, καὶ δάφνη, μυρρίνη, πεύκη, κυπάριττος, ἐλάτη, ἀρκευθος, θυα, καὶ ἦν Ἀρκάδες φιλόδρον λέγουσιν· ἔτι φύλεος, κέδρος, πίτυς, πύξος, πρίνος, ἀράκη, λάθυρος. Τὸ δὲ ῥόδον ἀνεῦ τῆς ἀκάνθης τότε ἐδλάστησεν· ὕστερον δὲ τῷ κάλλει τοῦ ἀνθους παρεζεύχθη ἡ ἀκανθα· ὅπως τῷ τερπνῷ παρακειμένην τὴν λύπην ἔχοντας μνημονεύομεν τῆς ἀμαρτίας, δι' ἣν ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἡμῖν ἡ γῆ ἀνατέλλειν κατεδείκασθη. Ἡ δὲ ἀμυγδαλὴ πρῶτη μὲν βλαστάνει, ὕστερα δὲ ἐκφέρει τὸν καρπὸν. Ἡ δὲ πικρὰ ἀμυγδαλὴ τυγχάνουσα τὸ πρὸς τὴν ῥίζαν στέλεχος διατρηθεῖσα, σφῆνα δὲ πεύκης λιπαρὸν τῆς ἐντεριώνης μέσης ἐλαθέντα δεξαμένη, τοὺς ἀηδεῖς χυμοὺς εἰς γλυκύτητα μεταβάλλει ἐδώδιμον. Τὴν αὐτὴν δὲ θραπισίαν καὶ ἡ ὀξύνη βοικὰ δεξαμένη, τρέπεται εἰς γλυκύτητα. Ἡ δὲ θήλια φοῖνιξ καθίησι τοὺς κλάδους οἰοῦναι τῆς συμπλοκῆς ἐφευμένη τοῦ ἄρβενος· καὶ οἱ γεωργοί, τοὺς ψῆνας τοῦ ἄρβενος τοῖς κλάδοις ἐμβάλλοντες αὐτῆς, πρὸς τὸ οἰκτεῖον τῆς ὀρθότητος σχῆμα καθιστῶσιν αὐτῇ. Ἡ δὲ συκάμινος ὅψι μὲν βλαστάνει, οὐκ ὕστερῃ δὲ τῶν ἄλλων εἰς καρπογονίαν. Ἡ δὲ ἐλαία, καὶ ἡ φιλύρα, καὶ ἡ λεύκη, καὶ πελέα στρέφουσι μετὰ τροπὰς θερινὰς τὰ φύλλα ὕπτια· καὶ ἐν τούτῳ πάντες γνωρίζουσιν, ὅτι τροπαὶ θεριναὶ γεγένηται. Τῆς δὲ ἡμέρου συκῆς τὸν καρπὸν ἄρβευστον οἱ γρηγόροι οὕτω φυλάττουσιν· τοὺς ὀλύνθους τῆς ἀγρίας συκῆς ἐκδύσαντες, ἀπυτον διαμένειν παρασκευάζουσι. Τὸ γὰρ ἔνδον τοῦ ὀλύνθου ὑπάρχον ζῶον μικρότατον τῷ πυθμένι τοῦ ἡμέρου προσίζον οὐκὸν τὴν ἐξωθεν αὔραν περιπνεύσαν ἀπείργει, πρὸς τὸ μὴ ἀηδῆ γενόμενον τὸ οὐκὸν ἀποπεσεῖν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπαλὸς ἐστὶ τῆς συκῆς ὁ καρπὸς, πάχει φύλλων κεκάλυπται· τῆς δὲ καρύας, ἐπειδὴ τυγχάνει στεβρὰ, ἐλαφρὰ φύλλων προσβολῇ σκέπεται. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ τὸ φύλλον τῆς ἀμπέλου ἐσχισται, ἵνα καὶ τὰς ἐκ τοῦ ἀέρος ἐκκλίνῃ βλάβας ὁ βότρυς, καὶ τὴν ἡλιακὴν ἀκτίνα εἰσδέχεται τῇ ἀραιότητι. Οὕτως οὐδὲν ἀργὸν, ἀλλὰ πάντα ἀπομάρτησιν

¹⁰ Gen. 1, 11.

σπίρα ὁ θεὸς διεκόσμησεν. Ἐν γὰρ ὕδωρ, διὰ τῆς ἀρίστης φερόμενον ἢ ἐλατόμενον, ἄλλως μὲν τρέφει τὸ στέλεχος, ἄλλως τὴν ἐντερίωνην, ἄλλως τὸν φλοῦν, ἄλλως τὸ ξύλον, ἄλλως τὴν ῥίζαν αὐτὴν· καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς νοτίδος ἐν μὲν τῇ ἀμπέλω οἴνος συνίσταται, ἐν δὲ τῇ ἐλαίᾳ ἔλαιον, καὶ ἐν ἄλλῳ ἄλλο. Καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς γλυκείαι καρποῖς ἀμύθητος ἢ παραλλαγὴ τῆς πότητος· ἄλλο γὰρ τὸ ἐν ἀμπέλω γλυκὺ, καὶ ἄλλο ἐν μηλέᾳ, καὶ ἐν συκῇ καὶ τῷ φοίνικι ἕτερον. Καὶ αὐτὰ δὲ τῶν δένδρων διάφορα ἐστὶ τὰ δάκρυα· ἄλλο γὰρ τῆς σχίνου τὸ δάκρυον, καὶ ἄλλος ὁ τῆς βαλαάμου καὶ πλεονάζει ἐπὶ τῆς Ἰερικῆ γενόμενον. Τεμνόντων ὅπως ἀναποδοῖη. Ἰστοροῦσι δὲ τινες καὶ τὸ ἤλεκτρον νον.

4. Τῇ δὲ τετάρτῃ ἡμέρᾳ ὁ θεὸς τοὺς μεγάλους δύο φωστῆρας ἐδημιούργησεν, ἡλίον τε καὶ σελήνην ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, εἰς φαῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ διαχωρίζειν ἀναμέσον τῆς ἡμέρας καὶ ἀναμέσον τῆς νυκτός. Τοῦτο τὸ ἡλιακὸν φῶς, δχημα ἐκείνῳ τῷ φωτὶ τῷ πρωτοτόνῳ παρεσκεύασται. Ὡς γὰρ ἄλλο τὸ πῦρ, καὶ ὁ λύχνος ἄλλο· τὸ μὲν γὰρ τὴν τοῦ φωτίζειν δύναμιν ἔχει, τὸ δὲ τὴν τοῦ παραφαίνειν τοῖς χρήζουσιν· καὶ ὡς ἕτερόν τι ἢ λευκότης, ἕτερον δὲ τὸ λελευκασμένον σῶμα, οὕτω καὶ ταῦτα διάφορα ὄντα τῇ φύσει ἔκγονται τῇ δυνάμει τοῦ κτίσαντος. Καὶ μηδὲς νομίση ταυτὸν ἡμέραν εἶναι καὶ ἡλίον. Πρῶτον μὲν γὰρ ὁ δημιουργὸς ἀπλοῦν φῶς κατεσκεύασεν, ὃ δὴ καὶ ἡμέραν ἐκάλεσεν, ἔπειτα τὸν ἡλίον ἐκ τοῦ πυρὸς καὶ φωτὸς συγκαίμενον. Ὡς γὰρ τὴν γῆν ὀρώμεν πῦρ ἐν τοῖς στέροισι αὐτοῖς δεδημιουργημένον ἔχουσαν, οὕτω καὶ τὸν ἡλίον φῶς ἔχοντα· φῶς γὰρ συνελθὸν μετὰ πυρὸς τὸν φανότατον ἐποίησεν ἡλίον. Ἄλλ' ἴσως ἀντερεῖ τις· Καὶ πόθεν οὗτο δῆλον, οὐ βλεπομένης τῆς διαιρέσεως; οὐχ ὀραταὶ γὰρ ἰδίως μὲν τὸ φῶς, ἰδίως δὲ τὸ πῦρ. Ἀλλὰ γινωσκέτω ὁ τοιοῦτος, πόσα τὸ πῦρ ἐν ἑαυτῷ προσβάλλεται, αὐγὴν, θερμότητα, ξανθότητα, ἅτινα πανσόφως ὁ τεχνίτης διαμερίζων, ὑπεμφαίνει τούτων τὴν σύνθεσιν. Ὅτε γὰρ θέλει θερμᾶναι τὸ ζῶον, λαμβάνει τοῦ πυρὸς τὸ θερμὸν, καὶ τὸ μὲν θερμὸν ἔχει τούτου, τὸ δὲ φῶς οὐκ ἔχει. Ἄλλ' ἐμερίσθη ἐν τῷ ζῳίῳ ἢ θέρμη ἀπὸ τοῦ φέγγους, πάλιν λαμβάνει τὸ ξανθόν. Καὶ ὀρώμεν τοι τὸ ξανθὸν, οὐκέτι δὲ τὸ θερμὸν καὶ φαῖνον. Καὶ πάλιν ἀπομερίζει τὴν θέρμην, καὶ δίδωσι μόνην τὴν αὐγὴν, οἷον ὡς ἔστιν ἰδεῖν ἐπὶ τῆς ἀστραπῆς, ὅτι ἐκλάμπουσα μόνον φωτίζει, οὐ μὴν ἔτι καὶ θερμαίνει. Τὸ δ' αὐτὸ παράδειγμα καὶ ἐπὶ τῆς σελήνης καθέστηκε. Καὶ γὰρ αὕτη ὑπὸ τοῦ ἡλίου φωτιζομένη φανερωτέρα γίνεται, ὡσπερ ὑπὸ τῆς ἡμέρας ὁ ἥλιος. Τὸ γὰρ τῆς σελήνης εἶδος ἀνθρωποειδὲς τυγχάνει, ὡς ἔστιν ἰδεῖν ἐπὶ τῆς ἐκλείψεως· ἀπάρως γὰρ ἀπ' αὐτῆς τὸ οἰκεῖον φέγγος ὁ ἥλιος ἀμαυρᾶν αὐτὴν καθίστασι· φωτίζων δὲ αὐτὴν· πλησιφαῖ ἀπεργάζεται. Ἐνδυσμένη γὰρ πῶς τὸ ἡλιακὸν φῶς φαιδρύτερα καθίσταται· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ ἥλιος, τῆς ἡμέρας τὸ φῶς ἐνδυσόμενος, λαμπρότερος τυγχάνει, τῆς ἡμέρας ἐκείνης μήτε

et in ipsis dulcibus fructibus, mira est pinguedinis varietas, aliud namque dulce est quod in vite gustatur, aliud in pomo, aliud in ficu, aliud in palma. Item variae sunt et arborum lacrymae, etenim aliud est lentisci lacryma, aliud balsami succus, qui omnium unguentorum praestantissimus est, ejusque apud Hiericho largissima copia. Indigenis illud acuto lapide ex surculis secantibus, succus effluit. Tradunt quidam et succinum plantarum esse succum, qui in naturam lapidis concreascit.

ὅπως, ὅπερ πάντων τῶν μύρων ὑπάρχει κάλλιστον, δὲ αὐτὸ ἐκ τῶν θάμνων λίθῳ ὀρεῖ τῶν ἐπιχωρίων, ὅπῃ εἶναι φυτῶν, εἰς φύσιν λίθου μεταπηγνύμε-

4. Quarto die Deus duo luminaria magna creavit solem et lunam in firmamento caeli, ut lucerent super terram ad dividendum diem et nocem¹¹. Hoc solis lumen ut primo illi nato lumini quasi vehiculum deserviret, ordinatum est. Et enim veluti aliud est ignis, et lucerna aliud, hic enim vim habet illuminandi, illa egentibus lumen praefereudi; et quemadmodum aliud est candor et aliud corpus candidum, sic et haec, quamvis diversae naturae Creatoris facultas in unum copulata conjunxit. Et cave ne putes idem esse diem et solem. Primum enim Opifex simplex lumen condidit, quod et diem vocavit, deinceps solem ex lumine ignem quae conflagavit. Quemadmodum enim terram ipsam in suo gremio ignem factum foventem cernimus, ita et solem lumen gestantem. Cum enim lumen et ignis simul in unum convenissent, splendidissimus sol productus est. Sed fortasse aliquis contradicet: Undenam hoc manifestum est, cum nulla videatur divisio; neque enim lumen ab igne separatim perscriptum neque ignem a lumine sejunctum conspicimus. Verum is sciat quoniam ignis in semetipso contineat, splendidum scilicet, calidum, flavum, quae sapientissime artifex discernendo, eorum compositionem manifestat. Cum enim animali calorem indere cupit, ignis calorem sumit, et calorem illius, non tamen lumen possidet. Sed in animali calor a lumine sejungitur, rursus flavum suscipit, et flavum quidem, non autem calidum splendidumque videmus. Iterum calore segregato, splendorem tantum exhibet, ut videre est in fulmine, quod ubi scintillando eruperit, tantum lumen, non autem calorem progignit. Eodem exemplo et in luna demonstratur id quod dicimus ejusmodi esse. Haec quippe solis lumine collustrata clarior fit, quemadmodum et lumine diei sol. Aspectus enim lunae similis est carboni, ut in ejus defectu videre est: nam sol ubi ab ea proprium lumen subtraxerit, eam obscurat; ubi illustravit totum orbem implendo, accendit. Induens namque quomodocumque solis lumen, splendidior fit; non alia ratione, et sol lumen diei circumseptus clarior est et illustrior, die illa neque urente, neque calca-

¹¹ Gen. 1, 16.

ciente, sed tantum illuminante. Solem autem ex igne constitui, illud argumento est quod incendat ei torreat.

Ad dividendum diem et noctem, quasi diceret, solem diei terminis, lunam noctis inclusit; neque aliud est nox quam terræ umbra, solis radios terra interposito suo auferente. Ut enim in die, si quis lumen intercludat, umbra effunditur lumenque evanescit, sic et nox aere circa terram tenebris obvoluto, constituitur, et sol quod a primo suæ creationis exordio lumen a Creatore accepit, in semetipso continuo conservat abditum, quod lunæ denegatum est, quæ illud sæpe crescendo et decrescendo amittit.

*Et sint in signa et in tempora, et in dies, et in annos*¹². Temporis sol et luna origo sunt. Etenim dum cursus ordinate feruntur, certos temporum exitus efficiunt, vocaturque tempus quando veluti quodam in circulo alternis beneque constitutis successionibus volvitur primum ad secundum, et tertium ad id quod sequitur.

Illud, *sint in signa*, quoniam incuentem tempestatem semper significant; caligo namque aeri offusa solis radios circumcludens minus luminis relinquit, veluti qui carbonibus similis cruore perfusus rubescit, cum aerem vaporibus terræ condensatum discutere dissolvereque nequeat. Inde tempestas ostenditur futura; et cum quas dicunt *areas* (sunt vero circumscriptiones quædam rotundo ambitu, areis similes, et ex hoc nomen adeptæ sunt) solem cinxerint, ventos nobis innuunt sævos ac vehementes; nec non et anthelii vocati, si cursu solis una ferantur, aerem nobis futurum maleficum pronuntiant; et rursus si virgæ colore Iridis circa auro-ram inter nubes conspicuæ cernantur, vel imbres, vel tempestates, vel ut plurimum aeris mutationem præsignant.

Luna si tertio die tenuis cornibus puroque nitore fulserit, stabilem ac firmam tranquillitatem promittit; sin vero cornua crassiora subrufaque visa fuerint, aquarum repentinum impetum horridamque tempestatem portendit. Suntque instrumenta temporum sol et luna; tempus, dierum, mensium, annorum; sidera, mensium, seminum, messium.

Vergiliarum exortum, messis vindemiæque tempus occasu seminis denuntiari scimus. Navigantibus Plaustrum sidus viam aperit. Locos enim sidera significant et ostendunt. Ursa enim septentrionem plagam insinuat. Vergiliarum pars acuminata ad Orientem spectans, hoc idem enuntiat. Ipsius item Ursæ flexæ cornu, et lunæ pars quæ illustratur, Orientem præmonet. Antequam vero hæc fierent, tempus non erat, sed spatium ætasque nimium ea longa extraque omne tempus. Et hoc de signis dictum sit.

Tempora porro horarum, sive temporis ipsius

¹² Gen. 1, 14.

ούσης, μήτε πάλιν θερμαινούσης, ἀλλὰ μόνον φωτισούσης. Ὅτι δὲ ἐκ πυρὸς συνέστηκεν ὁ ἥλιος, δῆλον ἐκ τοῦ πυροῦν, καὶ φλέγειν.

Τοῦ διαχωρίζειν ἀναμέσον τῆς ἡμέρας καὶ ἀναμέσον τῆς νυκτός. Οἶον τὸν ἥλιον τῆς ἡμέρας τοῖς μέτροις ἔταξε, καὶ τὴν σελήνην τῆς νυκτός. Ἔστι δὲ ἡ νύξ σκίασμα τῆς γῆς, ἀποκρυπτομένου τοῦ ἡλίου. Ὡς γὰρ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ἀντιφράσσοντός τινος, σκιά γίνεται, καὶ τὸ φῶς παρυφίσταται· οὕτως ἡ νύξ, σκιαζομένου τοῦ ἀέρος τοῦ περὶ γῆν, συνίσταται. Καὶ ὁ μὲν ἥλιος, ὅσπερ ἐξ ἀρχῆς φῶς παρὰ τοῦ ποιητοῦ εἴληφε, τοῦτο ἔχει διὰ παντός ἐγκεκρυμμένον ἐν ἑαυτῷ· ἡ δὲ σελήνη οὐχ οὕτως, ἀλλὰ συνεχῶς ἀποδύεται, αὔξουσα, καὶ μειουμένη.

Ἔστωσαν δὲ εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἐνιαυτούς. Χρόνον δὲ ἥλιος καὶ σελήνη γεννᾷ τούτον. Ἐλκόμενοι συμμετρῶς γὰρ αἱ φασαὶ τεταγμένας τῶν καιρῶν τὰς ἐξόδους γεννώσι. Χρόνος δὲ καλεῖται, ἐπειδὴ ὡσπερ ἐπὶ τινα κύκλον ἐπαλλήλοις εἰλεῖται εὐτάκτοις διαδοχαῖς, πρῶτος πρὸς δεύτερον, καὶ τρίτος πρὸς τὸν ἕξτης.

Τὸ δὲ, *ἔστωσαν εἰς σημεῖα*, ἐπειδὴ τὴν παρουσίαν τοῦ χειμῶνος αἰεὶ προσημαίνουσιν· ἀχλύς γὰρ, τῷ ἀέρι ἐγγενομένη, τοῦ ἡλίου τὰς ἀκτῖνας ἀμαυροῖ, καὶ φαίνεται ἀνθρακώδης καὶ ὑφαιμος, μὴ δυνάμενος τὸν ἀέρα ἐκ τῶν ἀτμῶν τῆς γῆς πεπυκνωμένον διαχέαι· καὶ τούτου σημεῖον χειμῶνος δεικνύεται. Ὅταν δὲ αἱ λεγόμεναι ἄλφ (στρογγύλαι δὲ εἰσὶ τινες περιγραφαὶ ὁμοίαι ἄλφ, ἐκ τούτου γὰρ οὕτως ἐπωνομάζονται) τὸν ἥλιον περιστοιχίσωσι, σφοδρότης τῶν ἀνέμων σημαίνεται· ἐπὶ δὲ καὶ οἱ καλούμενοι ἀνόηλοι τῇ τοῦ ἡλίου φορᾷ συντρέχουσι, συμπτωμάτων ἀερίων σημεῖον γίνεται· καὶ πάλιν ἠνίκα βάρβοις εἰσιπυῖα· κατὰ τὴν χρόαν τῆς Ἰριδος εἰς ὄρθρον τοῖς νέφεσιν ἐμφαινόμενα δειχθῶσιν, ὄμβροι, ἢ χειμῶνες, ἢ μεταβολὴ ἐπιπλεῖον τοῦ ἀέρος σημαίνονται.

Ἡ δὲ σελήνη, ἐπειδὴν ἐν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ λεπτή καὶ καθαρὰ ταῖς κεραταῖς ἀποδειχθῆ, σταθερὰν εὐδίαν κατεπαγγέλλεται· παχέια δὲ ταῖς κεραταῖς, καὶ ὑπερρυθρὸς φανεῖσα, ὕδωρ λάθρον ἢ νότον βίαιον εὐαγγελίζεται. Ὅργανα οὖν χρόνων ἥλιος καὶ σελήνη καθίσταται· χρόνος δὲ ἡμερῶν, μηνῶν, καὶ ἐνιαυτῶν· τὰ δὲ ἄστρα, καὶ μηνῶν, καὶ σπόρων, καὶ ἀμνῶν.

Καὶ αἱ Πλειάδες, ἀνατέλλουσαι μὲν ἀμνητοῦ καιρῶν, δύνουσαι δὲ σπόρου, δεικνύουσι. Καὶ τοῖς ναυτιλλομένοις μετὰ τῆς Ἀμάξης σημεῖον γίνεται· τόπων γὰρ σημεῖα καὶ δεικτήρια τὰ ἄστρα γίνεται. Ἄρκτος μὲν γὰρ ἄρκτον δεικνύσι· τῆς δὲ Πλειάδος πρὸς ἀνατολὴν βλέπων τὸ ὄξυ τὴν ἄρκτον δεικνύουσιν· αὐτῆς δὲ τῆς ἄρκτου στρεφομένης τὸ κέρασ τὴν ἀνατολὴν δεικνύσι, καὶ τῆς σελήνης τὸ λαμπρόμενον μέρος τὴν ἀνατολὴν σημαίνει. Πρὸ δὲ τούτων χρόνος οὐκ ἦν, ἀλλὰ διάστημα, καὶ αἰὼν μακρὸς τις καὶ ἄχρονος. Ἐρῆται οὖν περὶ τῶν σημεῖων.

Καιροὺς δὲ λέγειν ἡγοῦμεθα τὰς ἐναλλαγὰς τῶν

ὠρῶν, χειμῶνος, ἔαρος, θέρους, μετοπύρου. Καὶ ἡ χειμῶν μὲν γίνεται τοῖς νοτίοις μέρεσι τοῦ ἡλίου προσδιατρίβοντος, καὶ πολὺ τὸ νυκτερινὸν σκίασμα περὶ τὸν καθ' ἡμᾶς τόπον ἀποτελοῦντος, ὡς καταψύχσθαι μὲν τὸν περὶ τὴν γῆν ἀέρα, καὶ τὰς ὑγράς ἀναθυμιάσεις συνισταμένας ὑμῶν, καὶ κρυμῶν, καὶ νιφάδων αἰτίας γίνεσθαι· ἐπειδὴν δὲ ἐπανιών πάλιν ἀπὸ τῶν μεσημβρινῶν χωρίων ἐπὶ τοῦ μέσου γένηται, ἰσημερία γίνεται, καὶ ὥσπερ τοῖς ἐπὶ γῆς ἐνδιατρίβει τόποις, τοσοῦτω κατὰ μέρος ἐπανάγει τὴν εὐκρασίαν, καὶ γίνεται ἔαρ, τοῖς μὲν φυτοῖς παρέχων βλάστησιν, τοῖς δὲ δένδροις τὴν ἀναβίωσιν. Ἐκείθεν δὲ ἤδη πρὸς τὰς θερινὰς τροπὰς ἐπ' αὐτὴν τὴν Ἄρκτον τρέχων ὁ ἥλιος τὰς μεγάλας ἡμέρας ἡμῖν παρίστησι, καὶ διὰ τὸ πλεῖον αὐτὸν προσομιλεῖν τῷ ἀέρι, αὐτὸν καταφρῖσσει τὸν ἀέρα, καὶ τὴν γῆν πᾶσαν καταξηραίνει, καὶ πάντα καρπὸν ὠραῖον ἀπεργάζεται φλογωδέστατος ὢν, καὶ βραχεῖας ποιεῖ τὰς σκιάς ἀφ' ὑψηλοῦ καταλάμπων. Ἐν γὰρ ταῖς βραχυτάταις ἡμέραις αἱ σκιάι μακρόταται γίνονται. Καὶ πάλιν ἀπὸ τῶν προσαρκτικῶν ἐπὶ τὰ νότια παραγενομένου, μετόπυρον γίνεται, τῆς θέρμης κατ' ὀλίγον τῆς πολλῆς ἀμαυρουμένης, καὶ τοῦ χειμῶνος ἀβλαβῶς ἐπιόντος.

Οὐ ποιεῖ δὲ τὴν ἡμέραν ὁ ἥλιος· μηδεὶς οὕτως ὑπολάβῃ· πρῆσβυτερεῖ γὰρ τοῦτου ἡ ἡμέρα καὶ νύξ· ἀλλὰ κατάρχει μόνον τῆς ἡμέρας, καθὼς καὶ ὁ ψαλμοδὸς διαγορεύει ἡμῖν· Ἔθετο, λέγων, τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας, τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτός. Ἐχει δὲ οὗτος τὴν ἐξουσίαν τὸ φῶς περιφέρων ἐν ἑαυτῷ· ἐπειδὴν ποτε τὸν καθ' ἡμᾶς ὀρίζοντα ὑπεράρρη, ἡμέραν παρέχει διασκειδάσας τὸ σκότος.

Ἡ δὲ σελήνη, ἐπειδὴν δωδεκάκις τὸν ἑαυτῆς ἐκτελέσῃ δρόμον, ἐνιαυτοῦ τυγχάνει ποιητικῆ, πλὴν ὅτι μὴνός ἐμβολίου δεῖται πρὸς τὴν ἀκριθεῖ τῶν ὠρῶν συνδρομῆν. Ὁ γὰρ ἡλιακὸς ἐνιαυτὸς ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον κατὰ τὴν οἰκείαν κίνησιν τοῦ ἡλίου ἐστὶν ἀποκατάστασις. Τῆς δὲ σελήνης ληγουσύης, ἀραιούται τὸν ζῶντα τὰ σώματα, καὶ ὑπόκενα γίνεται· αὐξομένης δὲ, ἀναπληροῦται. Διότι ὑγρότητα μετὰ θερμότητος κεκραμμένην λεληθότως ἐνίησιν· οἱ γὰρ καθυέθοντες ὑπὸ σελήνην ὑγρότητος περισσῆς πληροῦνται τὰς κεφαλὰς, καὶ τὰ νεοσφαγῆ δὲ τῶν κρεῶν, καὶ πᾶν εἶ τι τοιοῦτον, τῇ προσβολῇ τῆς σελήνης ταχέως τρέπεται. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὸν ἀέρα πάθη τοιαύτης αἰτίας συνίσταται. Νουμηνίας γὰρ ἐνστάτης, γαλήνης οὐσης σταθερᾶς, αἰφνιδίως ἀνέμων παραχαί γίνονται τῶν νεφῶν κλονουμένων καὶ συμπιπτόντων ἀλλήλοις· καὶ γίνονται περὶ τοὺς εὐρίπους καλιβρόοιαι, καὶ περὶ τὸν ὠκεανὸν ἀναδρομὴ τῆς θαλάσσης. Εἰ δὲ καὶ τοῦ ἡλίου ἐκλειψίς νουμηνίας οὐσης γίνεται, σφοδρότερα συμβαίνει· κάτωθεν γὰρ ἡ σελήνη ὑπελθούσα ἐμφράττει ἡλίου τὰς ἀκτῖνας.

Μέγα δὲ τι καὶ αὕτη ἡ σελήνη καθέστηκε. Μῦθοι δὲ ληρώδεις ὑπὸ μεθύοντων γραϊδίων πανταχοῦ διεσῶθησαν· ὅτι μαγγανελίαις τισὶ τῆς οἰκείας ἕδρας ἀποκινεῖται, καὶ πρὸς τὴν γῆν καταφέρεται. Καὶ ποῖος ἂν τόπος καταχθεῖσάν αὐτὴν ὑπεδέξατο; Μὴ

mutationes, ac vices, hiemis scilicet, veris, æstatis, autumni, intelligendas esse censemus. Hiems tunc irruit, cum sol in partibus australibus commoratur, noctisque umbram apud nos satis diu productam longiorem omnino facit, ita ut aer circa terram frigescat, vaporesque humidi excitati, pluvias, glacies nivesque producant. Sed ubi rursus a meridiana plaga remigrando medium cœli permeat, æquinoctium fit, frigorisque et caloris modum temperant modici illius accessus vel recessus; hinc ver esse incipit, quo herbæ germinant arboresque reviviscunt. Inde jam æstivis temporibus ineuntibus ad ipsam Ursam sol cursans magnos nobis efficit dies, et cum diutius in aere versetur, ipsum torret, et terra universa exsiccata, fructus maturos reddit smmo calore; umbræque curtæ jaciuntur, cum sol illi loco supra verticem sit lumenque demittat. In brevissimis enim diebus umbræ longissimæ cadunt. Iterum a meridianis in australes partes illo remeante, autumnus gignitur, multo calore sensim evanescente, hiemeque sine ullo incommodo accedente.

Sol diei causa nusquam est, nemo id ita se habere opinetur; hunc etenim dies præcedit, et nox; sed est dux et princeps et moderator illius, quem admodum et Psalmus nobis insinuat. *Posuit* dicens *solem in dominium diei, lunam et stellas in dominium noctis*. Illius autem obtinet principatum, lumen in semet deportans, qui cum in nostrum finitorem pervenerit, tenebris fugatis, diem affert.

Luna, ubi duodecies totum suum confecit et peragravit iter, anni spatium terminat; mense tamen opus est intercalari, ad horarum concursus exactam rationem perspicendam. Annus enim solaris ab eodem signo, ad idem secundum proprium solis motum reversio est. Luna decrescente animalium corpora rarescunt extenuata et exinaniantur; crescente, augentur expleta. Clam enim humiditatem calori commistam indit; hinc fit sub luna dormientium multa humiditate capita oppleri, et recenter jugulatorum carnes, et quidquid aliud his non absimile, lunæ aspectu subito immutari, et ipsas aeris affectiones illius causa contingere. Nam luna nascente, si tranquillitas plenissima fuerit ventorum, repentini turbines, nubibus pulsatis et inter se conflictantibus, erunt; sientque in euripis reciprocationes aquarum regressusque maris in Oceano; quod si luna novissima primave solis defectus fiet, hæc omnia vehementiora contingunt; interventu quippe lunæ solis radii occultati bebetantur.

Immensum quid est et ipsa luna; nugæ meræ illæ sunt planeque liræ, nobis a temulentis aniculis traditi, lunam beneficiis quibusdam propria sede moveri et in terram delabi; et quisnam illam locus delapsam exceperit? neque per errorem in fraudem

inourrit, neque quod visioni parvum externæ videtur, parvum id esse indicato. Nostra enim visio, cum ipsa parva sit, parva etiam et ea quæ cernuntur, ut opinemur esse, efficit, proprium morbum rebus visis communicans; namque etiam si quis e summitate montium campos patentes, et in illis simul boves pascentes despexerit, formicas sibi videre videbitur. Visio enim per aerem extenuata, et quasi evanescens, res sibi objectas percipere non valet. Verum lunæ corpus maximum esse illa argumento sunt. Civitates enim in terrarum orbe multum inter se distantes longeque sejunctæ, strigis quæ Orientem respiciunt, æque omnes lunæ lumen excipiunt; et similiter occasus et meridianarum et australium partium incolæ spectant.

Quinto autem die, *Deus aquis ut animarum viventium reptilia secundum genus producerent jussit*¹³; statimque mare varia animantium genera peperit. Horum quædam non minus humo quam stagno consuescunt, veluti vituli marini, quos vocant phocas; crocodili, equi fluviatiles, nec non et ranæ, et cancri, quibus natandi non inest facultas; cum enim natura id habeant ut repant, ductu aquarum trabuntur. Quædam animalia pariunt, veluti vituli marini, delphini, torpedines, et his similia. Tantum Deus jussit, et pisces omnes, sive illi in alto mari, sive in littore, sive in imis partibus, sive in saxis gregatim vel sparsim vivunt, sive immensæ magnitudinis cete, sive minutissimi prodibant; naturali quadam cum aquis affinitate conjuncti. Paulisper enim si ab aquis separentur, spirandi facultate destituti, intereunt; nam branchiarum dilatatione et contractione recipiunt aquam et emittunt, vitalemque hunc habitum reddunt; nullus inter eos dimidiatos habet dentes, sed omnes illis acuminatis muniuntur, ne diu in mandendo impediti, cibum diffluentem amittant; sane enim tunc cibus male perderetur. Solus piscium scarus dicitur ruminare, alimentisque aliis, alii sibi consentaneis utuntur. Quidam enim luto vescuntur, alii alga, alii herbis quæ in aqua crescunt, quidam etiam sese mutuo devorant.

Habent item et suas proprietates. Serra piscis alas habet oblongas, si navem secundis ventis cursum tenentem suum viderit, alis in altum extensis, navis varios ingrediendo motus atque figuras imitatur, et cum ipsis navigantibus de cursu certat; qui ubi quadraginta stadiorum spatium expleverit, labore fatigatus, alis dimissis, summa aqua natans, in proprium locum retro actus appellit.

Balæna quam Aspidochelonam quidam dicunt, in immensam magnitudinem adolescit, ita ut navigantibus speciem ingentis insulæ representet. Ex profundo namque emergens eminet dorso multum supra aquas, quod duris asperisque saxis vestitum videtur; et in eo fixis palis naves alligant, quæ statim in aquam emergunt, cum balæna apricatione incaluerit seque in profundum immerserit: habet

¹³ Gen. 1, 13.

A γὰρ ἐξῆπάτησε τὸ φαινόμενον ὡς μικρόν τι εἶναι νομιζόμενον. Μικρὰ γὰρ ἡ ὄψις ἡμῶν γινομένη, μικρὰ ἐποίησε νομίζεσθαι καὶ τὰ ὀρώμενα, τὸ οἰκτεῖον πάθος τοῖς ὀρατοῖς ἐπιφέρουσα. Ὡσπερ γὰρ εἰ τις ἐπ' ἀκρωρείας θεάσοιτο πεδία καὶ βόας ἐπὶ τὸ αὐτὸ νεμομένας, οὐχί' ὡς μυρμηκῶν φαντασίαν ὄραν δοκεῖ· ἐνθαπανηθεῖσα γὰρ τῷ ἀέρι ἡ ὄψις, καὶ ἐξίτηλος γενομένη, πρὸς τὴν ἀκριβῆ κατανόησιν τῶν ὀρωμένων οὐκ ἐφαρκεῖ. Καὶ ὅτι παμμέγεθες τῆς σελήνης τὸ σῶμά ἐστι, μαθεῖν ἐκ τεκμηρίων ἔστιν. Αἱ γὰρ κατὰ τὴν οἰκουμένην πῶλις πλείστον ἀλλήλων ἀπωκισμένοι, ταῖς κατὰ τὴν ἀνατολὴν τετραμμένοι βυμοτομαῖς, ἐξ Ἰσου πᾶσαι τὰ σεληναῖον φῶς ὑποδέχονται, καὶ ὁμοίως αὐτὴν οἱ τὴν δύσιν οἰκοῦντες καὶ τὰ μεσημβρινὰ καὶ ἀρκτικὰ μέρη θεωροῦσιν.

B Τῇ δ' ἡμέρᾳ τῇ πέμπτῃ προσέταξεν ὁ θεὸς ἐξαγαγεῖν τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζῴων κατὰ γένος· καὶ εὐθέως ἡ μὲν θάλασσα παντοῖα ζῴων γένη διάφορα ἀπεκύησε. Τῶν γὰρ ἐναλίων τὰ μὲν ἐστὶν ἀμφίβια, οἷον φῶκαι, καὶ κροκόδειλοι, καὶ οἱ ποταμιαῖοι ἵπποι, ἐτι δὲ οἱ βάτραχοι, καὶ οἱ καρκίνοι, οὐ μέντοι τὸ νηκτικὸν ἔχουσι· ἐρπυστικὰ γὰρ ἐστὶ τῇ φύσει, τῷ ἡγῆματι τοῦ ὕδατος ἐπισυρόμενα· τὰ δὲ ζωοτόκα, οἷον φῶκαι, καὶ δελφίνες, καὶ νάρκαι, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς. Μόνον δὲ προσέταξεν ὁ θεὸς, καὶ τὰ πελάγια, καὶ τὰ αἰγιαλώδη, τὰ βύθια, τὰ πετρώδη, τὰ ἀγελαῖα, τὰ σποραδικὰ, τὰ κήτη, τὰ ὑπέρογκα, τὰ λεπτότατα τῶν ἰχθύων προῖσι, συγγένειαν πρὸς τὸ ὕδωρ φυσικὴν ἔχοντα. Μικρὸν γὰρ εἰ τοῦ ὕδατος χωρισθῆ, μὴ ἔχοντα ἀναπνοὴν, διαφθείρεται· ἡ γὰρ τῶν βραγχίων αὐτοῖς διαστολή, καὶ ἐπίπτυξις, δεχομένη τὸ ὕδωρ, καὶ διελίσα, ταύτην τὴν ἀναπνοὴν κέκτηται. Οὐδὲν παρ' αὐτοῖς ἐξ ἡμισείας ἔχει τοὺς ὀδόντας, ἀλλὰ πάντα ὀδοῦσιν ὀξεία καταπεπύκνωται, πρὸς τὸ μὴ διαρρέειν τῇ χρονίᾳ μασήσει τὴν τροφήν. Ἐμελλε γὰρ ἐν τῇ λεπτῇ μασήσει διαφθεῖρεσθαι ὑπὸ τοῦ ὕδατος. Μηρυκίζει δὲ οὐδὲν ἄλλο παρ' αὐτοῖς εἰ μὴ ὁ σκάρος. Ἔστι δὲ καὶ ἡ τροφή ἄλλη ἄλλοις κατάλληλος. Οἱ μὲν γὰρ λιῦί τρέφονται, οἱ δὲ τοῖς φυκίοις, ἄλλοι ταῖς βοτάναις ταῖς τρεφομέναις τῷ ὕδατι· ἕτεροι δὲ εἰσὶν ἀλληλοφάγοι.

Ἔστι δὲ αὐτῶν καὶ διάφορα ἰδιώματα. Ὁ πριὸν πτέρυγας ἔχει μακράς· καὶ θεασάμενος πλοῖον οὐριόδρομον, καὶ αὐτὸς ὑψίστας ἑαυτοῦ τὰς πτέρυγας, μιμεῖται τῆς νῆδος τὰ σχήματα τῆς κινήσεως, καὶ ἐρίζει τοῖς πλέουσι. Ποιήσας οὖν σταδίους τεσσαράκοντα, καὶ κοπιήσας, καθίστησιν αὐτοῦ τὰς πτέρυγας, καὶ φέρεται ὑπὸ τῶν κυμάτων εἰς τὸν τόπον τὸν ἴδιον.

Τὸ δὲ κῆτος καλεῖται μὲν Ἀσπιδοχελώνη παρὰ τισιν· ἔστι δὲ τῇ φύσει παμμέγεθέστατον, ὡς πολλάκις τοῖς ναυτιλλομένοις νήσου μεγάλης φαντασίαν ἐμποιῆσαι. Ἀναδύσαντος γὰρ αὐτοῦ ἐκ τοῦ βυθοῦ, ὡς λίθοι τραχεῖς τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐκφαίνεται, καὶ περὶ αὐτὸ πάλους καταπηγνύντες ἐκδεσμοῦσι τὰ σκάφη, ἅτινα παρὰ τὸ βυθὸν βυθίζεται, τοῦ κῆτους ὑπὸ τοῦ ἡλίου διαθερμανθέντος, καὶ εἰς τὸν βυθὸν καταδύσαν-

τος· ἔχει δὲ αὐτὸ, καὶ φύσει βαρεῖαν φωνήν, καὶ πεινῆσαν ἀνοίγειν τὸ στόμα, καὶ ἀποφορὰν ἐκπέμπειν εὐωδεστάτην, ὥστε τοὺς μικροὺς ἰχθύας ἀφέλκεσθαι, καὶ εἰς τὸ στόμα αὐτοῦς ὄλους αὐτοῦ ἐπιστιβάζεσθαι. Κατοικεῖ δὲ τοῦτο τὰ Ἀτλάντια πελάγη διὰ τὸ μέγεθος.

Τῷ δὲ καρκίνῳ ἢ σὰρξ τοῦ ὀστρέου ἐστὶν ἐδώδιμος, καὶ μὴ ἰσχύων ἀνοίξει τῶν κόγχων αὐτοῦ τὴν σύμπτυξιν, ἐπιτηρεῖ τὰς πτυχὰς αὐτοῦ ἀνοίξαντα ἐν τοῖς ἀπηνέμοις τόποις, καὶ τῇ αὐγῇ τοῦ ἡλίου θερπόμενον, καὶ λαθίων ψηφίδα ἐντίθησι λαθραῖως, καὶ κωλύει τὴν σύμπτυξιν, καὶ οὕτω βρῆδιως αὐτὸ κατέδεται.

Ὁ δὲ ἐχίνος προγινώσκει τοῦ χειμῶνος τὴν ἐφοδον, καὶ ψηφίδα ὑπέρχεται πρὸς τὸ μὴ ὑπὸ τῆς φορᾶς τῶν κυμάτων αὐτὸν περιάγεσθαι.

Ὁ δὲ πολύπους, προσπειλάσας πέτραν τινὴν, ὁμοχρὸς αὐτῇ καθέστηκε, καὶ τοὺς ἐγγίζοντας ἰχθύας τῇ πέτρᾳ κατέδεται.

Μικρότατον δὲ τῇ φύσει ἢ ἐχυνῆτις τυγχάνει, καὶ τὰ μέγιστα τῶν πλοίων ἐξ οὐρίας φερόμενα ἴσθησιν, ὥστε δοκεῖν τὸ πλοῖον ἐρηρεῖσθαι εἰς τὸ πέλαιος.

Ἵδρις δὲ ἐστὶν ἐν τῷ ποταμῷ, μορφὴν ἔχουσα κυνὸς, ἦτις τοῦ κροκοδείλου ἐχθρὰ τυγχάνει, καὶ ἀναιρεῖ τοῦτον καθεῦδοντα. Τὸ γὰρ στόμα ἑαυτοῦ διανοίξας ὁ κροκοδείλος καθεῦδει· καὶ ἡ Ἵδρις, εἰς πηλὸν ἑαυτὴν ἐγκωλύσασα [f. ἐγκυλίσασα], εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ εἰσπηδᾷ, καὶ πάντα τὰ ἐντὸς αὐτοῦ κατεσθίουσα ἀναιρεῖ αὐτόν.

Ἔστι δὲ ὁ κροκοδείλος θηρίον ὁμοῦ καὶ ἰχθύος, καὶ μέγα ἀπὸ κεφαλῆς ἄχρι οὐρᾶς· οὐ μὲν ἔχει τὸ πλάτος τοῦ μεγέθους ἀνάλογον. Ἢ δὲ δορὰ αὐτοῦ λεπὴ τυγχάνει βυθῆ, καὶ ἡ χροῖὰ τοῦ σώτου αὐτοῦ πέτρᾳ μελαίνῃ ἔοικεν, ἢ δὲ γαστήρ λευκῇ. Πέδες δὲ αὐτοῦ εἰσὶ τέσσαρες, εἰς τὸ πλάγιον ἡρέμα κυρτούμενοι· καθὼς τῆς χειρᾶς χελώνης, οὐρὰ μακρὰ καὶ παχεῖα· τῆς βράχως· γὰρ ἐστὶν ἐνὸς ὀστέου τελευτή. Ἐντέτμηται δὲ ἀνωθεν εἰς ἀκάνθας, καὶ εἰσὶν ὡσεὶ τῶν πριόνων ἀκμαί, καὶ τύπτει ἐν αὐτῇ πρὸς οὐς ἀν παλαίῃ. Μία δὲ αὐτοῦ ἐστὶ κεφαλὴ τοῖς νότοις συνυφαινομένη, καὶ εἰς μίαν ἰθυνομένη στάθμην· καὶ ἐφ' ὅσον οὐ κέχηγε, θηρίου ἐστὶ κεφαλῆ· ἐὰν δὲ χάνῃ, ὄλον στόμα γίνεται, μέχρι τῶν ὤμων τὸ χάσμα ποιοῦσα.

Ὁ δὲ λεγόμενος ἵπποπόταμος ἵππου μὲν τοὺς πόδας ἔχει καὶ τὴν γαστέρα, τὴν δὲ ὀπλὴν σχιστὴν ὡς χηλῆν, οὐρὰν παχείαν καὶ ψιλλὴν τριχῶν, ὅτι καὶ τὸ πᾶν τοῦ σώματος οὕτως ἔχει, κεφαλὴν περιφερῆ μακρὸν τῆς ἵππου παρειᾶς διάφορον, καὶ ἔχει κελυφῶδη τὸν μυκτῆρα, πυρῶδη καπνὸν, ὡς ἐκ καμίνου, πνέοντα, γένυν πλατεῖαν· μέχρι γὰρ τῶν κροτάφων ἀνοίγει τὸ στόμα. Ὀδοῦσι δὲ ἐνδον τριχῶς πεπύκνωται, ἔχων πρὸς τοῦτοις δύο ὀδόντας ἐπικαμπεῖς ὡς σός. Καὶ ἐστὶν ἀδδηφαγώτατον ὄλον, λήϊον ποιοῦν τροφήν. Ἀπάτη δὲ θηρᾶται τοιαύτη. Ἐπιτηροῦσιν αὐτοῦ τὰς διατριβάς, καὶ ἡρυγμα ποιοῦσι, καὶ καλάμῃ αὐτὸ στεγάζουσι, καὶ ἐπιχωνούουσι ψάμμῳ, καὶ ἔξιλον ἰστώσι κάτωθεν οἴκημα ἔχον ἀνεργμμένας τὰς θύρας εἰς τὸν ὄροφον τοῦ β-

A et vocem gravem, et fame os aperit, suavissimumque odorem emittit; ita ut pisciculi, illius odore ducti, omnes simul in ejus ore constipentur; et propter immensam molem Atlanticum mare incolit.

Caneri ostrearum aluntur carnibus, qui, cum earum testas firme contractas aperire non valeant, in earum plicas in locis placidis et solis radiis patientes, calculum arreptum clam imponunt, easque frustra se contrahere tentantes comedunt.

Echini sævitiam maris præsciunt, lapillosque subeunt affixi, ne aquarum volutatione mobiles B hinc inde trahantur.

Polypus ad similitudinem loci quem attingit colorem mutat, adnatantesque pisciculos ad petram venatur.

Est parvus admodum piscis echeneis appellatus, ingentes naves plenas ventis adhærens moratur, ita ut immobiles stare videantur.

Hydris in fluminibus vivit, canino capite, crocodilo infensa quem et somno sopitum interimit. Crocodilus enim dormit hianti ore, et hydrus luto cœnoque obvoluta, in os insilit, et interioribus omnibus exesis occidit.

Cæterum crocodilus est bellua simul et piscis; longum inter caput et caudam spatium intercedit; sed longitudini latitudo proportione haudquaquam respondet; cutis squamis asperis obducitur; color dorsi petræ nigræ similis est, alvus alba; pedes quatuor, in obliquum sensim curvati, qualis terrestris testudinis; cauda oblonga et crassa, spinæ enim unius ossis est terminus, cujus superior pars serratas habet cristas, illisque veluti serrarum acuminibus, quo cum certat, percutit. Caput illius humeris adjungitur, et ad amussim directum est, nullo apparente discrimine; et quandiu non hiat, belluæ caput est; ubi hiarit, totum os fit, ut pote qui ad humeros usque hiatum protendit.

D Hippopotamus equinis pedibus et ventre, nisi quod unguibus bifidis, quales bobus; cauda ei brevis est, et pilorum asperitate, quemadmodum etiam corpus reliquum, carens; caput rotundum, parvum, ab equinis maxillis diversum; nares perquam patulæ, ac ignium fumum, tanquam ignis scaturigines quædam, spirantes, mentum latum, etenim ad tempora usque hiatum protendit, et trina dentium serie constipatur: præter hos et gemini prodeunt curvi aprugni, quos caninos vocant; nullis bestiarum voracitate inferior, ita ut segete plenum campum absumat, capiturque hoc dolo. Observatis enim locis in quibus degit, venatores fossam excavant, arundinibusque quasi tectum contignant, arenaque cooperiunt; in eaque arcam ligneam sub-

ijciunt, cujus fores in superiore parte ad fossæ altitudinem adaptatæ sunt; et bellua eam superascendendo inconsiderate decidit, et in arcam delata, includitur. Venatoresque celeriter accurrentes concludunt; secundum enim ab elephante Indo roboris locum obtinet, magnitudineque corporis maximum quemque bovem æquiparat.

Pisces continent in se magnam vim caloris et acutam; quare et citissime quæ devorant, puncto temporis esculentis in ventre putrescentibus digerunt.

Vulpes marinæ, ubi piscatoris insidias declinare non valent, hamo devorato, exsiliences et excurrentes, funem prærodunt et abeunt.

Crocodylus bellua est hominum vorax. Tempore coitus, emergens e flumine, feminam prope ripas adversam projicit; hic namque solus supinus complexu venereo jungitur; deinceps manibus eam sustentatam rursus convertit; si cum alio eam concubuisse compererit, avidum se esse Veneris simulans, quemadmodum prius, adversam odore deprehendit (est enim circa hoc acerrimi sensus) incesto flagitio et stupro pollutam; hinc unguibus alvo disjecta viscera illius devorat. In ventre etenim mollis est, tenuisque cutis crocodilo: dorsum ejus maxima squamarum firmitate armatum est, ita ut et acutissimum ferrum adactum hebescens, cute injecta repercutiat.

Producant aquæ volatilia animarum viventium ¹⁴, et sine ulla mora volucrum omnis generis aer plenissimus. Illæ ex aquis ortum habent, sunt enim cum piscibus cognatione quadam et affinitate conjunctæ. Pisces quippe alarum meatu aquas dividendo transant; sic et volucres pennis per aerem transvebantur; harum quædam, carnivoræ, suo aptam ingenio moribusque accommodatam corporis constitutionem nactæ sunt, unguium tenacitatem, rostrorum aduncitatem, alarum pernicitatem, ut facillimo negotio tenaciter arripere atque discerpere possint et lacerare; quædam frugilegæ, aliæ his omnibus aluntur et sustentantur, et constructione inter se differunt omnes. Præterea harum quædam principatu non tenentur, sed sui juris sunt; quædam dominationem alterius ferunt, et hæc quidem invertitæ et peregrinantes, aliæ indigenæ.

Superbum quid est gallus; at accipiter singulari benevolentia homines prosequitur; tradunt enim, accipitres qui in Thracia sunt, æque homines societate quadam aucupari; in silvis namque densissimis immorantur, quas volatiliū omne genus colit, et habitat frequentissime, et una cum aucupantibus exercentur, ad similitudinem bellicæ disciplinæ, ut venatus æquam partem accipiant; homines quatiunt arbores, hinc volucres excitatæ

Α θρου· και ἐπιβάς ὁ θῆρ ἀφελῶς ἐμπίπτει, και εἰς τὸ οἶχημα κατακλίεται φερόμενος κάτω. Καὶ οἱ θηρευταὶ εὐθὺς ἀποκλείουσι. Δεύτερον. . . . βοδὸς δὲ ἔχει τὸ θηρίον τὸ μέγεθος.

Ἐν δὲ τοῖς ἰχθύσι πολλὴ τις ἐνυπάρχει θερμὴ ἐνδοθεν, και ὀξεία· διὸ και θάττον καταπέπτουσι, καὶ ἐσθίουσι, εὐθέως διασηπομένων τῶν ἐδαδίων ἐν τῇ γαστρὶ αὐτῶν.

Ἡ δὲ θαλατταῖος ἀλώπηξ, ἐπὰν μὴ δύνηται διαδράσαι τὴν ἄγραν, καταπιούσα τὸ ἀγχιστρον, ἐξאלλομένη και ἀνατρέχουσα, ἀποτρῶγει τὴν μήρινθον, και διαφεύγει.

Β Ὁ δὲ κροκόδειλος ἀνθρωποδῶρον μὲν ἐστὶ θηρίον, ὅταν δὲ μέλλῃ ποιεῖσθαι τὰς ὀχείας, ἀνανηξάμενον ἀναστρέφει τὴν θήλειαν ἐπὶ ταῖς δυχταῖς· μόνος γὰρ οὗτος ὑπτιος πλησιάζειν πέφυκε, και μετὰ τὴν ὀμιλίαν πάλιν ταῖς χερσὶν αὐτὴν ἐπικουφίζων συνεπιστρέφει· ἐπειδὴν δὲ αὐτὴν ἄλλῃ συγγενομένην ἀσθῆται, καθυποκρίνεται συμμιγῆναι αὐτῇ, και τῷ αὐτῷ τρόπῳ ἀναστρέψας αὐτὴν γινώσκει διὰ τῆς ὀσμῆς (ἔχει γὰρ ὀξύτατην περὶ τοῦτο τὴν ἀσθησιν) ὕφ' ἐτέρου μισανθεῖσαν αὐτὴν, και τοῖς δρυξὶ διαβρήξας τὴν γαστέρα αὐτῆς, πάντα τὰ ἐντὸς αὐτῆς κατεσθίει. Περὶ γὰρ τὴν γαστέρα ἐστὶ τρυφερὸν τὸ ζῶον· ὁ γὰρ νῶτος αὐτοῦ στιβαραῖς λεπίσιν ἐνδέδεται, ὥστε και τὸν ὀξύτατον σίδηρον ἐπενεχθέντα ἀμβλύνεσθαι.

Γ Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα πετεινὰ ψυχῶν ζωῶν, και ἀθρόως ὁ ἀῆρ παντοῖου γένους τῶν ὀρνίθων πληρωταί. Ἐδῶκε δὲ αὐτοῖς ἐκ τῶν ὕδατων τὴν γένεσιν, ἐπειδὴ συγγενείαν τινα πρὸς τοὺς ἰχθύας κακλήρωνται. Ὡς γὰρ οἱ ἰχθύες ἐν τῇ κινήσει τῶν πτερυγῶν τὸ ὕδωρ τέμνουσι, και διανήχονται, οὕτω τὰ πετεινὰ τοῖς πτεροῖς τὸν ἀέρα διανήχονται. Ἔστι δὲ αὐτῶν τὰ μὲν σαρκοφάγα πρέπουσαν κατασκευὴν τοῦ τρόπου τῆς σφῶν διαίτης ἐπέχοντα, ὀνύχων ἀκμαῖς, και χειλοῦ ἀγγύλον, και πτερὸν ὀξύ πρὸς τὸ βραδίως ἀναρπάσαι, και διασπᾶσαι δύνασθαι· τὰ δὲ σπερμολόγα, τὰ δὲ ἐκ παντὸς τρεφόμενα. Καὶ τούτων ἑκατέρων ἡ κατασκευὴ διενήνοχε· και τὰ μὲν ἐστὶν ἀναρχα και αὐτόνομα, τὰ δὲ ὕφ' ἡγεμόνα τέτακται, και τὰ μὲν ἐστὶν ἐπιδημητικὰ, τὰ δὲ ἐγχώρια.

Γαῦρον ὁ ἀλεκτροῦν, ὁ δὲ ἰέραξ εὐνούστατος τυγχάνει περὶ τὸν ἀνθρωπον. Ἱστοροῦσι γὰρ τοὺς ἐν τῇ θράκῃ ἰέρακας τοῖς ὀρνιθοθήραις περὶ τὴν ἄγραν συναίρεσθαι· ποιοῦνται μὲν γὰρ τὰς διατριβὰς ἐν ὕλαις δασυτάταις, ἔνθα γένη τῶν ὀρνίθων ἐνδαιτᾶται, και τοῖς ἐπὶ τὴν ἄγραν ἰούσι συντάττονται, ἰσομοιρίαν τοῦ ἀγρευθέντος δέξασθαι· και τῶν θηρευτῶν τὰ δένδρα διασειόντων, οἱ ὀρνεις τινασθέντες σοδοῦνται, και ἀνίπτανται, και οἱ ἰέρακες κατὰ κεφαλῆς τούτων

¹⁴ Gen. 1, 20.

ὑπεριπτάμενοι, τὰς κεφαλὰς αὐτῶν κολάπτουσι, καὶ εἰς γῆν καταβρίπτουσι, καὶ εὐθηρον τὴν ἀγρὰν τοῖς ἀνθρώποις παρασκευάζουσιν· οἱ δὲ ἄσμενοι τῆς ἀγρᾶς αὐτῆς παραχρῆμα μεταδίδασιν.

Φιλότεκνον ὁ πελεκάν· τρέφων γὰρ τοὺς νεοσσούς, τύπτεται ὑπ' αὐτῶν ταῖς πτέρυξιν εἰς τὸ πρόσωπον· ὁ δὲ κολάπτων αὐτοὺς ἀναιρεῖ, καὶ σπλαγχνισθεὶς πενθεῖ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας αὐτούς. Ἡ δὲ μήτηρ ἐλθοῦσα ἐπάνω αὐτῶν ῥήγνυσι τὴν πλευρὰν αὐτῆς, καὶ ἐπιστάζει τὸ αἷμα αὐτῆς ἐπὶ τοὺς νεοσσούς, καὶ ζωογονοῦνται. Οὗτοι δὲ οἱ πελεκάνες τὰς κόγχας τούτῳ τῷ τρόπῳ ἐσθίουσι· μὴ δυνάμενοι διὰ τὸ ἐσφιγχαὶ αὐτὰς ἀνελεῖν· καταπίνουσιν αὐτὰς πρότερον, ὅπως τῇ περι τὸν φάρυγγα θερμότητι διατακῆ μὲν ἢ συνέχουσα κόλλη, ἀνεθεῖσαι δὲ αἱ κόγχαι χαλασθῶσιν· ἐξμεσάντες οὖν αὐτὰς, εὐμαρῶς τὸ ἐδώδιμον αὐτῶν κατεσθίουσιν.

Αἱ δὲ φάσσαι οὐκ ἔνθα τίκτουσιν ἐπαύζονται, ἀλλὰ μεταστᾶσαι, διὰ τὸ πλῆθος τῶν θηρευτῶν, εἰς ἕτερον τόπον, ἐκτρέφουσι τοὺς νεοττούς. Καὶ ἐπειδὴν ἀφίσθωνται εἰς θήραν ἀφιγμένους τινὰς τῶν νεοττῶν, ἀνίπτανται, καὶ τὴν τῶν θηρευτῶν σπουδὴν εἰς ἑαυτὰς περισπῶσι, καιρὸν φυγῆς τοῖς νεοττοῖς παρέχουσαι, καὶ ἐκφυγόντων τῶν νεοττῶν, μάλᾳ θαρσαλέως σὺν τοῖς νεοττοῖς, ἀπάρασαι, αἰθεροδατοῦσιν.

Φιλόκαλον ὁ ταῶς ἐξ Ἰνδῶν ὀρμύμενος. Οὗτος, ἀναπερώσας τὸ κάλλος καὶ τῶν πτερῶν ἐπιδείξας τὸ θέατρον, ἐπάγεται πρὸς συνουσίαν τὴν θήλειαν, ὡς περ λειμῶνα τὸν καλλωπισμὸν τοῦτον ἐπιδεικνύς αὐτῇ· ἔστι γὰρ σχεδὸν λειμῶνος ὁ ταῶς εὐανθέστερος. Περιπεφύτευται γὰρ αὐτῷ χρυσοῦς τοῖς πτεροῖς, καὶ κύκλῳ τὸ ἀλουργὸς περιθέει πορφυροῦν τὴν χρυσόν· καὶ ὑπὸ τοῦ χρυσοῦ περιλείπεται τὸ ἴσον κύκλον, καὶ ἔστιν ὀφθαλμὸς ἐν πτερῷ.

Ὁ δὲ φοῖνιξ μέγεθος μὲν ἔχει ταῦνος, διαφέρει δὲ τῷ κάλλει τοῦ ταῦνος τῇ χροίᾳ· κεκέρασται γὰρ αὐτῷ χρυσοῦ καὶ πορφυροῦ τὰ πτερὰ, εὐφύει δὲ κύκλῳ στεφάνου ἢ κεφαλῆ αὐτοῦ κεκόσμηται φυσικῶς. Ἔστι δὲ ὁ κύκλος κυάνεος, καὶ ῥόδοις ἐμπερῆς. Εὐείδης δὲ ὡν τῇ θέᾳ, καλᾶκτίσι κομῶν, ὡς περ ἥλιος ἐφ' ὕψους ἵσταται· ὡς ἱστοῆσαι καὶ ἄλλους τὴν μορφήν αὐτοῦ τοῦ σώματος, ὡς καὶ αὐτοὶ διαγράφοντες φάσκουσιν οὕτως·

Διπλοῦν γὰρ ἔστι τὸ μήκος αὐτοῦ σχεδόν.
Πτεροῖς δὲ ποικίλοισιν, ἠδὲ χρώμισιν,
Σῶμα αὐτοῦ κέκασται.
Στήθος μὲν οὖν αὐτοῦ πορφυροῦν φαίνεται,
Σκέλη δὲ μιλόχρωτα, καὶ κατ' ἀρχαίαν,
Κροκοπίνοις μαλλοῖσιν εὐτρεπίσεται.
Κάρα δὲ κοίτης ἡμέρας παρεμφερῆς,
Καὶ μηλίτη μὲν τῇ κόρῃ προσέβλεπε.
Κύκλῳ δὲ κόρησι κύκλος ὡς ἐφαίνεται.
Φωρῆν δὲ πάντων εἶχεν εὐπρεπεδεστάτην.
Βασιλεὺς δὲ πάντων ὀρνέων ἐφαίνεται,
Ὡς ἦν νοῆσαι· πάντα γὰρ τὰ πτηνὰ ὁμοῦ

Ὅπισθεν αὐτοῦ δολιχεύοντες ἐπέσσαντο.
Αὐτὸς δὲ πρόσθε, αὐτὸς ὡς φαυροῦμενος,
Ἔβαιε κραιπνὸν βῆμα βασιλέων ποδός.

Τοῦτο φασὶ μονογενὲς ὑπάρχειν ζῶον, μὴ συνιτά-

A abiguntur et evolant, accipitres supervolantes deprimunt, quas rostro perforato capite in terram projiciunt, sicque illis hominibus felix et faustum aucupium comparant; illi captas aucupes divisasque statim æqualiter cum accipitribus partiuntur.

Pelicanus filiorum amantissimus est; hic enim dum pullos alit, ab illis alis in faciem percutitur, qui rostro eos repercussos interimit, et misericordia permotus, eosdem a se occisos luget per triiduum. Postremo mater adveniens, latus graviter vulnerat effodit, et sanguinem suum super parvulos fundit, quo illi perfusi, reviviscunt. Hi conchis hac ratione vescuntur: cum illas valide constrictas perimere non possint, prius eas deglutiant, ut faucium calore, quasi glutino ferruminatas aperiant; quæ laxatæ, claustra resolvunt; deinde eas evomunt, et ex his quæ sunt esculenta, sine ulla difficultate eligunt, et edunt.

Palumbes non ubi pariunt pullationem faciunt, sed propter multitudinem venatorum, locis inutatis, alibi parvulos nutriunt; ubi venatores fuerint odoratæ, ante pullos excurrentes evolant, et in semet venatorum impetum et studium convertunt, interim filios, fuga paratâ tutantur, quibus in fugam datis, audacter volatus eorum matres prosecutæ, sublimi aeri se committunt.

Sua forma gloriosum pavonem Indi ferunt; hic ornatum pandens, et pennarum speciosum theatrum ostentans, dilectam a se femellam allicit; pulchritudinem hanc veluti pennarum pratium spectandam proponens; saneque pavonis pratium quovis alio prato longe floridius est; in ejus enim pennis aurum seminat, et omni ex parte purpura æqualiter convestitur et vestit, inestque illis quasi colorum species.

Phœnix pavonis narratur magnitudine, sed a pavone pulchritudine et colore secundus. Pennas enim auro et purpura interpectas habet, caput concinno apice undequaque et corona cohonestatur; circulus colore cæruleo est et rosis similis; sic aspectu jucundo, et radios projiciens veluti sol in summo se collocat; ita ut et alii formam corporis illius tradiderint, quam bisce verbis descri-

D psere:

Dupla quippe est fere aquilæ magnitudine.
Alis autem variis, atque coloribus,
Corpus illius interscribitur.

Pectus vero illius purpureum nitet.

Crura signata ex millo, et circa collum,

Croceo pinne vellere decoratur.

Caput ejus diei cubili non dissimile,

Et melineis papillis contuebatur.

Et circa eas undequaque quasi coccus diffundebatur.

Nullisque animalium erat pulchra voce inferior.

Rex igitur omnium avium esse videbatur,

Ut conjectura judicari potest; omnia enim volatilia

[simul

Post eum contento cursu irruabant.

At ipse ante omnes tanquam taurus superbiens

Pergebat, celerem grassum volvens pedis.

Hunc dicunt unigenum nulla successione gene-

rari, sed esse unicum et solum, et quingentis eum durare annis. Morti proximus, obitum enim suum ipse præsenti, in sublime delatus, solem orientem intuens, surculis odoriferis construit nidum, deinde a solis radiis totus crematur, et in pulverem omnino resolvitur; ex pulvere deinde vermiculus nascitur, inde pullus primusque phoenix.

Aquila in educandis liberis injustissima est; binos pullos excludit, quorum alterum sibi conciliat, alterum alarum ictibus fugat et expellit, labore et tædio, ut aiunt, nutriendi; sed quam vocant ossifraga, ut ferunt ejectum abdicatumque excipit et educat cum suis. Verum ubi pullum aquila enutrivit apprehensum volatu in sublime aerem defert, et si eum adversus solis radios firma acie intuentem conspexerit, et aera pennis audacter secantem, uti gavinum alit fovendo; si conniventem humectantemque animadverterit, uti adulterinum atque de-generem expellit.

Ferunt aquilam senio confectam oculorum acie obtundi, alasque ejus ingravescere; hinc eam fontes investigare, delatasque in aerem alas a sole incensas exuri, et visum recuperare; deinde subito petito fonte, tertium mergi, et renovari; quare et psalmum dixisse tradunt: *Renovabitur sicut aquilæ juvenus tua* ¹³.

Vultur vento concipit, neque cum mari corpus commiscet, vivitque annis centum; in excelsis atque altis rupibus pernoctat, et nemo ubinam habitat, comparit. Ubi conceperit, in Indiam proficiscitur, et lapidem quem vocant eutocium suscipit, super quem, dum doloribus partus cruciatur, sedet et parit. Est autem lapis hic rotundus veluti nux, et cum quatitur, veluti tintinnabulum sonum edit, alio in utero lapide sonante. Aiunt vulturem rosea unguenta odoratum interimi, neque semini, neque viventi esse perniciosum, sed et mortuum omne volatile propter affinitatem abhorrere. Cum vero homines in aciem instruuntur, sequitur, nec ab illis, carni edax cum sit, disjungitur.

Ciconiæ consensu uno et veniunt et discedunt; D has concomitantur coturnices, et, ut par est, cum illis avibus infensis simul bella gerunt; sæuciæ etenim revertuntur. Ciconiæ in senecta pennæ excidunt, et filii suismet alis circumdatam fovent, et cibum abunde lauteque subministrant; in ipso item volatu sensim utrinque eam sublevantes alis, subsidium illi præstant.

Grues simul omnes æqua ratione volant; agminis dux et præfectus una earum est, quæ ubi præscripto tempore duxit, in extremum agminis abiens,

¹³ Psal. cii, δ.

Α μενον διαδοχῆ, ἀλλ' ὑπάρχειν αὐτὸ μονώτατον, καὶ ἔτη ζῆν πεντακόσια. Καὶ ἐν καιρῷ τοῦ μέλλειν αὐτὸ τελευτᾶν (προαισθάνεται γὰρ τὴν ἀποβίωσιν), ἐφ' ὑψηλοῦ τινὸς τόπου ἐστοχασμένος, κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, ἐξ ἀρωματικῶν φρυγάνων συμπηγνύει τὴν καλὴν, κἀπειτα ὑπὸ τῆς ἀκτίνος ὀλοκαυτίζεσθαι τοῦ ἡλίου, καὶ εἰς κόνιν παντελῶς ἀναλύεσθαι· εἶτα ἐκ τῆς κόνεως σκώληκα γίγνεσθαι, καὶ ἐκ τοῦ σκώληκος εἰς τὸν πρῶτον φοῖνικα μεταβάλλεσθαι.

Ὁ δὲ ἀετὸς περὶ τὴν ἀνατροφήν τῶν νεοτῶν ἐστὶν ἀδικώτατος· δύο γὰρ ποιήσας, τὸν μὲν ἕτερον οἰκιοῦται, τὸν δὲ ἕτερον μαστίζων τοῖς πτεροῖς ἀποπέμπεται, διὰ τῆς τροφῆς, ὡς φασί, τὸ ἐπίπονον. Ἢ δὲ φήνη, τὸν ἀποποιηθέντα δεξαμένη, τοῖς οἰκείοις ἅμα ἐκτρέφει νεοστοῖς. Θρέψας δὲ τὸν νεοττὸν ὁ ἀετὸς, συνίπταται, αὐτὸν πρὸς τὸν αἰθέρα λαμβάνων· καὶ εἰ θεάσοιτο πρὸς τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου αὐτὸν ὄψοιτο, καὶ εὐτόλμως τὸν ἀέρα διανηχόμενος, ὡς οἰκίον περιποιεῖται· εἰ δὲ ἄστονον πρὸς ταῦτα, ὡς νόθον ἀποβάλλει.

Φασὶ γὰρ γηράσαντα τὸν ἀετὸν ἀμαυροῦσθαι τὰς ὄψεις, καὶ βαρεῖσθαι αὐτοῦ τὰς πτέρυγας, καὶ εἰς πηγὴν ἀφικνεῖσθαι, καὶ εἰς τὸν αἰθέρα ἀνιπτάμενον, ὑπὸ τοῦ ἡλίου τὰς πτέρυγας καταφλέγεσθαι, καὶ ἀναθλέπειν, εἴτ' εὐθύς ἐπὶ τὴν πηγὴν καταβάττα τρίτον βαπτίζεσθαι, καὶ ἀνανεοῦσθαι· διὸ καὶ τὸν ψαλμὸν φάσκειν φασίν· *Ἀνακαιρισθήσεται ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης σου*.

Ὁ δὲ γυψὺς ὑπνημένον τὴν γονὴν κέκμηται, καὶ οὐ γινώσκει συνουσίαν ἄρβρεος, καὶ ἑκατὸν τὰ ἔτη βιοῖ. Λύλιζεται δὲ ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν, καὶ μετεώρων, καὶ οὐδεὶς οἶδε ποῦ ποιεῖ τὴν κατοικίαν. Καὶ ἔγγυος γενόμενος πορεύεται εἰς τὴν Ἰνδιχὴν, καὶ λαβῶν τὸν εὐτόκιον λίθον οὕτω καλούμενον, ἐπάνω αὐτοῦ καθέζεται συνεχόμενος ὡδίσι, καὶ ἀποτίκτει. Ἔστι δὲ ὁ λίθος περιφερὴς ὡς κάρυον, καὶ κινούμενος ἤχον ἐκπέμπει ὡς κώδιον, ἔνδοθεν ἑτέρου λίθου κινουμένου. Φασὶ δὲ τὸν γυπα τὰ ῥόδινα μύρα χρισθέντα ἀποθνήσκειν· σπέρματα δὲ μὴ βλάπτειν αὐτὸν, μηδέ τι ἐμψυχον διαλυμαίνεσθαι, καὶ μηδὲ νεκρῷ προσέρχεσθαι πετεινῷ διὰ τὴν συγγένειαν. Ἠνίκα δὲ, φασίν, ἄνδρες εἰς πόλεμον παρατάσσονται, ἐπακολουθεῖ αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἀφίσταται, παρκοβόρος ὢν.

Οἱ δὲ πελαργοὶ καὶ ἐνὶ ἐπιδημοῦσι συνθήματι, καὶ ἐνὶ ἀπαύρουσι. Προπέμπουσι τε αὐτοὺς αἱ κορώναι, καὶ, ὡς εἰκὸς, συμμαχοῦσιν αὐτοῖς πρὸς τινὰς πολεμίους ὄρνιθας· τετραυματισμένοι γὰρ ἐπανέρχονται. Ἐάν δὲ γηράσῃ ὁ πελαργός, πετεροβῆσι, καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ περιστάντα τοῖς οἰκείοις πτεροῖς περιθάπτοι, καὶ τὰς τροφὰς ἀφθόνως παρέχουσιν· ἐν δὲ τῇ πτῆσει ὑποκάτωθεν αὐτὸν ὑποκαστάζουσι, καὶ τοῖς ἰδίοις πτεροῖς ἡρέμα αὐτὸν ὑποκουφίζουσιν ἐκατέρωθεν.

Αἱ δὲ γέραναι ὁμοῦ πᾶσαι ἐξ Ἰσου ἔπτανται, μία δὲ προηγείται αὐτῶν, καὶ ταχέοντι τινὰ χρόνον προηγασμένη εἰς τὸ κατόπιν περιελθοῦσα τῇ μετ' αὐτῆν

την ἡγεμονίαν τῆς ὁδοῦ παραδίδωσιν. Ἐν δὲ τῷ καθ-
εῦδειν ἢ μία ὄλας περιέρχεται ἀσφαλιζομένη· καὶ
ἐπειδὴν τὸ μέτρον τὸ ἀρκοῦν τοῦ διαστήματος πλη-
ρώσασα βοήσῃ, πρὸς ὑπνον τρέπεται, καὶ ἄλλη πάλιν
διαδέχεται τὴν τοιαύτην ὑπηρεσίαν.

Τὸ δὲ τῶν χηνῶν γένος ὑπάρχει ἀγρυπνον, καὶ
ὀξυήκοον ταχέως τῶν προσιόντων ἀπλῶς, ἢ τῶν ἐπι-
θούλων τὴν ἐφοδὸν αἰσθανομένη. Οὕτως γοῦν πολεμίων
τειῶν δι' ὑπονόμων ὑποδύντων, καὶ μελλόντων χει-
ροῦσθαι Ῥώμην τὴν μεγαλόπολιν, οὗτοι τῇ φυσικῇ
ὀξύτητι τῆς αἰσθήσεως περιεσώσαντο, τῇ ἀθροῦ
φωνῇ παραδόντες τοὺς ἐπιβούλους τοῖς φύλαξιν.

Ἄλκυων ἔστι θαλάττιον ὄρνεον, καὶ παρὰ τοὺς τῆς
θαλάττης νοσσεύει αἰγιαλοῦς, τοῦ χειμῶνος μεσάζον-
τος. Ὅταν οὖν ἐπωάζηται, οἱ μὲν ἀνεμοὶ κοιμίζονται,
ἢ δὲ θάλαττα γαλήνην ἔχει σταθεράν, ἄχρις ἡμερῶν
ἑπτὰ, τὸ πρὶν ἀνέμων σφοδρῶν παρατόντων τὴν θά-
λατταν. Ἐπειδὴν οὖν περιγλύψῃ τοὺς νεοτούς πά-
λιν ἄλλας ἑπτὰ ἡμέρας, ὁ θεὸς νηνεμίαν παρέχεται,
ἕως ἐκθρέψῃ τοὺς νεοτούς.

Δολερὸν ὁ πέριξ, καὶ ζηλότυπον, καὶ κακοῦργον,
συμπράττων τοῖς θεραυταῖς πρὸς τὴν ἄγραν. Ἄλλο-
τρια δὲ κλέπτων ὡς νοσσοποιεῖ, καὶ αὐξηθέντες οἱ
νεοτοὶ, ἕκαστος κατὰ γένος πρὸς τοὺς οἰκίους ἀνί-
πταται, καὶ ἐρημὸν αὐτὸν καταλιμπάνουσιν.

Λάγγον περιστερά. Ἔστι δὲ δένδρον ἐν τῇ Ἰνδικῇ
καλούμενον περιδέξιον, γλυκεῖς φέρον καρπούς, καὶ
τούτω αἱ περιστεραὶ τέρπονται, καὶ κατακρηνοῦσιν
ἐπ' αὐτοῦ. Ἔστι δὲ ὁ δράκων ἔχθρος τῆς περιστερᾶς,
καὶ δεδοικῶς τὸ δένδρον οὐκ ἐπέρχεται· εἰς οἷον γὰρ
μέρος τοῦ δένδρου ἢ σκιά γένηται, ὁ δράκων φεύγει
φοβούμενος. Αἱ δὲ περιστεραὶ εἰς τὸ κλίτος ἐκείνου
τῆς σκιάς μεθίστανται· ἐὰν γὰρ χωρισθῶσι τῆς σκιάς
ἀναιροῦνται ὑπὸ τοῦ δράκοντος. Οἷα δὲ ἔστιν ἡ φύσις
τῆς περιστερᾶς θαυμάσια δέξιον· τὸν γὰρ αὐχένα, ἐν
ἡλιακῆς καταλαμθέντα, μυρία· χρωμάτων ἰδέαις
ποικιλλόμενον δείκνυσσι, φοινικῶ, κυανῶ, πυρωπῶ,
ἀνθρακωειδεῖ, ὠχρῶ τε καὶ ἐρυθρῶ, καὶ ἄλλοις παν-
τοδαποῖς χρώμασι.

Φιλότεκνον ἢ κορώνη καὶ μόνανδρον· ἐκθρέψασα
γὰρ τοὺς νεοτούς, κηδομένη αὐτῶν οὐ παύεται τρέ-
φουσα αὐτούς, καὶ αἰεὶ συνιπταμένη αὐτοῖς.

Ὁ δὲ νυκτικώραξ φίλον ἔστι τῆς νυκτὸς ἢ τῆς
ἡμέρας.

Φιλόστοργος ὁ ἔποψ· γηράσαντας γὰρ τοὺς γονεῖς
περυγίζει μὲν πρῶτον, εἶτα τῇ γλώττῃ καταψύχει
αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμούς, ἔπειτα θάλαπιν αὐτούς ἀνα-
νεοῖ.

Ἡ δὲ χελιδὼν ἀπαξ γεννᾷ τοῦ καιροῦ, πηγνυμένη
δὲ τὴν καλιὰν τὰ μὲν κάρφη φέρει τῷ στόματι, τὸν
δὲ πηλὸν τῷ πετρῶ· τὸ γὰρ ἄκρον αὐτῆς βρέξασα
ὑδατι, τῇ λεπτῇ κόνει ἐνειλεῖται, καὶ οὕτως τὴν
χρεῖαν ἐπινοεῖ τοῦ πηλοῦ· καὶ κατὰ μικρὸν τὰ
κάρφη οἷον κόλλη τινὲ συνδεσμοῦσα τῷ πηλῶ, συνί-
στησι τὴν καλιὰν, καὶ ἐκτρέφει τοὺς νεοσοῦς.

Μόνανδρος ἢ τρυγῶν· εἶτε γὰρ ὁ ἀρῆρην ἀποθάγη,
εἶτε ἢ θήλεια, ἐτέρῳ οὐ συνάπτεται.

Αἱ δὲ κατοικίδιοι ὄρνεις ἐπὶ παντὸς τοῦ καιροῦ τὸ

A primæ post se ducendum agmen committit. Dum
dormiunt, una omnes defendendo circumit; ubi
mensuram spatii datam expleverit, acclamat, et
somnia capit, et alia rursus intermissam provin-
ciam administrat.

Est et anseri vigil cura, et velox audiendi sensus,
ita ut vel solum adeuntes, ipsos etiam insidiatores
irruentes, deprehendant; hac igitur ratione hosti-
bus per cuniculos ingressis, et Romam magnam
urbem vastare tentantibus, hi sensus naturali acie
incolumem servarunt, repentina voce insidiatores
custodibus prodentes.

Alcyon, marina avis, media hieme circa maris
oram fetificat; cum itaque ova incubat, venti com-
primuntur, mare sine ulla perturbatione per dies
septem tranquillatur, cum antea validissimis ventis
concussum intumesceret. Postquam eduxit pullos
per alios septem dies, Dei munere, nulla ne mi-
nima quidem aura fluctus commovet quandiu pul-
los alit.

Perdix dolo, obtrectationi et malitiæ servit, cum
ipsis venantibus auxilio sit; aliena ova clam erepta
educit; ubi vero pulli adoleverint, ad suos secun-
dum genus parentes advolant, eamque nudam et
vacuam destituunt.

Libidinosæ columbæ. Arbor est in Indica re-
gione, quam vocant peridexion, dulces ferens fru-
ctus; hac columbæ gaudent et in ea commoran-
tur. Cæterum draco, columbis insensus, metu de-
clinat arborem; semper enim timore ab ea parte,
draco expellitur, quam arbor patulis diffusa ramis
opacat. Sed columbæ eam umbræ partem sectan-
tur: si enim ab ea separentur, a dracone interi-
muntur. Digna sane est qua commoveamur colum-
bæ natura; collum solis radiis illustratum crebris
colorum, purpurei, cyanei, ignei, veluti carbonis
rutilantis, lutei, rubei, et reliquorum omnium mu-
tationibus ac speciebus figuratum spectandum pro-
ponit.

Cornix liberos humanissime amat, et uno viro
contenta est; pullos enim jam enutritos perpetuo
pascit, eorum curam gerens et una volans.

Nycticorax magis noctis quam diei amicus est.

Upupa avis humanissima est; parentes enim se-
nescentes primum alis operit, deinde lingua eor-
um oculos leniter demulcet; tandem fovens eos
pristinæ juventuti resituit.

Hirundo semel anno parit; dum nidum confri-
git, ore stramenta, lutum pennis prehendit, extre-
mis enim aqua madefactis subtilissimo pulveri in-
volvitur, sicque luti usum sibi excogitat, et paula-
tim, stramenta luto veluti glutino consolidans, ni-
dum construit et pullos alit.

Turtur unius tantum concubitus contenta est,
etenim sive mas, sive femina occiderit, nunquam
fides conjugii violatur.

Aves domesticæ omni tempore concubitus appe-

tunt. Aquaticæ, veluti anates et cygni, et his similes, divisos pedes non habent, sed latos. et membrana conjunctos, ut facilius in aquis natere possint, membranæ pedum quasi remis aquarum vim pelientes.

Cygnus collum pedibus longius protendit, quo pisces e fundo arripit plures.

Avium multæ tempore anni mutant et colorem et vocem. Merula namque ex nigra rufescit, et ex canora balbutit. Luscinia item vox et color solstitio mutantur, et in somnis modulatum edit sonum.

Quædam etiam aves bruma non esuriunt, aere solo, et eo rore qui herbas rigat, illis famem pelente; sed et ventris voluptatibus dominantur. Quibusdam enim vere, et autumnò æquinocidio ipso, quibusdam semel per tempora anni statim concubitis. Aves feminæ quousque conceperint, marem admittunt, postquam conceperint, aversantur.

Scarabæi rosaceo illiti repente exanimantur. Apes et vespæ oleo madefactæ, meatibus oclusis consumuntur; quæ si aceto aspergantur, vitam recuperant, et respirandi facultate privatæ aere nutriuntur. Apes regem habent, et communem volatum, communemque servant domum; neque ulla exitum tentat, antequam rex ipse volatum inceperit; qui non ab illis eligitur, sed natura omnium tenet principatum, cæteris major, forma morumque lenitate illas vincens; habet enim aculeum, quo tamen ad ulciscendum non utitur. Ceras ex arborum satorumque floribus conflunt, et aquam guttasque instar roris floribus diffusam, ore convehentes, cerarum alveolis exonerant; hinc principio humidum est, sed tempore hominibus usu efficaci, maturatum dulcescit. Mellis item summa prudentia studioque receptacula conducunt, ceram in subtilissimam membranam extendentes; crebras et continuas favorum structuras conficiunt, ut simul lateribus affixæ hæreant. πυκνάς καὶ συνεχεῖς ἀλλήλαις τοὺς σίμβλους οἰκοδομοῦσιν, ὡς τὸ μικρὸν τῆς τῶν μικροτάτων πρὸς ἀλλήλα δέσεως ἐδράζεται.

Locustæ uno consensu sublata, terræ per latitudinem infestant, procedentes campos alios fructibus onustos concipiunt, nec tangunt exitiosæ, sed ad præscripta illis loca summo nexu contendunt, quasi divinis jussibus pulsæ, neque antequam illis detur facultas, messes fructusque erodentes vastant. Eas seleucis avis insatiabili voracitate insecta, omnes absūmit.

Noctuæ, ut ferunt, oculis interdiu caligo offunditur, noctu eam visu valere.

Cum vesperilioes cubitum eunt, mutuo complexu suspenduntur, et si quem ab eo ordine divelli contigerit, reliqui clamitant; eadem sola volucrum quadupes est et dentibus fulcitur.

Cicadæ imbre generantur, et obmutescunt, quan-

Α συνοουσιαστικὸν ἔχουσιν. τὰ δὲ φίλυδρα, οἷον νήσσαι, καὶ κύκνοι, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς, τοὺς πόδας ἐσχισμένους οὐκ ἔχουσιν, ἀλλὰ πλατεῖς, ὑμένωδεις πρὸς τὸ εὐμπρῶς τοῖς ὕδασι νήχουσαι, οἰονεὶ κώπαις τιτοὶ τοῖς ὑμέσει τῶν ποδῶν τὸ ὑγρὸν διωθόμενα.

Ὁ δὲ κύκνος μακρότερον τῶν ποδῶν ἔχει τὸν τράχηλον, πρὸς τὸ ἐκ τοῦ βάθους ἀνασπᾶν τοὺς ἰχθύας.

Τῶν δὲ ὀρνέων πολλὰ κατ' ἔτος μεταβάλλει τὴν φωνὴν καὶ τὴν χροίαν. Ὁ γὰρ κόττυφος ἐκ μέλανος ξανθοῦ καθίσταται, καὶ ἐξ ὤδικου κρακτικὸς. Ἡ δὲ ἀηδὼν τὸ χρῶμα καὶ τὴν φωνὴν μεταβάλλει ταῖς τροπαῖς· καὶ ἔστιν ἀγρυπνὸν τῇ μελωδίᾳ σχολάζουσα.

Β Ἐνια δὲ τῶν ὀρνέων τὰς χειμερινὰς οὐ πεινώσι τροπὰς, τῷ ἀέρι μόνῳ τρεφόμενα καὶ τῇ κατὰ τὸ γλοσφαγίας ἐνυπαρχούσῃ νοτίδι, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑπογαστρῶν κρατούσιν ἰθύνος. Ἐνια μὲν γὰρ ἔαρι, καὶ μετοπώρω κατὰ τὰς ἰσημερίας, ἔνια δὲ ἅπασι τοῦ ἔτους ἐπιβαίνει. Αἱ δὲ θήλειαι ὄρνεις μέχρι συλλήψεως τῇ ὀχλείᾳ ἔχονται, καὶ εὐθὺς τοὺς ἀρρένας ἀποτρέφονται.

Οἱ δὲ κάνθαροι, ἐὰν ῥοδίῳ χρισθῶσιν, εὐθὺς ἀποθήσκουσιν. Αἱ δὲ μέλισσαι καὶ σφήκες, ἐλαίῳ καταδρεχθεῖσαι φθίρονται, τῶν πόρων ἀποπραγέντων. Ὁξει οὖν ἀναδιοῦσι βρεγόμεναι· τρέφονται δὲ τῷ ἄερι ἀναπνοὴν οὐκ ἔχουσαι. Ἐχουσι δὲ βασιλεία αἱ μέλισσαι, καὶ κοινὴν μὲν ποιοῦνται τὴν πτήσιν, κοινὴν δὲ τὴν οἰκίαν· καὶ οὐδεμίαν προχειρὸς ἔξεισι πρὶν ἢ τὸν βασιλέα τῆς πτήσεως κατάρχεσθαι. Ἔστι δὲ αὐταῖς οὐτός ἀχειροτόνητος ἐκ φύσεως ἔχων τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν, μεγέθει, καὶ σχήματι, καὶ τῇ τοῦ ἔθους πραότητι διαφέρων αὐτῶν· ἔστι μὲν γὰρ κέντρον αὐτῶν, ἀλλ' οὐ χρῆται τούτῳ πρὸς ἄμυναν. Συνάγουσι δὲ ἐκ τῶν ἀνθῶν τὸν κηρὸν αἱ μέλισσαι, καὶ τὴν δροσοειδῶς ἐνεσπαρμένην νοτίδα τοῖς ἄνθεσιν τῷ στόματι ἐπισπασάμεναι, ταῖς κοιλότησι τῶν κηρῶν αὐτῆν ἐνίσθιν· ὄθεν καὶ ὑγρὸν ἔστι τὴν ἀρχὴν, εἶτα τῷ χρόνῳ καταπεφθὲν, ἥδῳ γίνεται, καὶ εὐχρηστον τοῖς ἀνθρώποις. Σοφὸς δὲ καὶ τὰς ἀποθήκας φιλοτεχνῶσι τοῦ μέλιτος· εἰς λεπτὸν ὕμεινον τὸν κηρὸν διατείνουσαι, αὐτὰς ἀπόθετον τὴν φύσιν ἔχουσα.

Αἱ δὲ ἀκρίδες ἐνὶ συνθήματι κατὰ τὸ πλάτος τῆς χώρας στρατοπεδεύουσι. Περιουσαὶ δὲ ὀρώσιν ἕτερα λήϊα τῷ καρπῷ βριθόντα, καὶ οὐκ ἐφάπτονται, ἀλλ' ἐπὶ τὸν ὀρισμένον αὐταῖς τόπον σπουδάζουσιν, ὡς περ ἐκ θεοῦ προστάγματος ἐπειγόμεναι. Καὶ οὐ πρότερον τοῦ καρποῦ ἀπτόνται, πρὶν ἢ δοθῆναι αὐταῖς τὴν συγχύρησιν. Μετέπειτα δὲ αὐταῖς σελευκίς ἐπαποστέλλεται, καὶ πάσας κατεσθίει αὐτάς, ἀκόρεστον τὴν φύσιν ἔχουσα.

Τὴν γλαυκὰ φασὶ τὴν ἡμέραν ἀμαυροῦσθαι τὴν ἔψιν, τὴν δὲ νύκτα ῥώνυσθαι.

Ἦνικα δ' αἱ νυκτερίδες καθεύδουσιν, ἐξ ἀλλήλων ἀπήρητῆται· καὶ εἰ μίαν συμβῆ τοῦ ὄμμαθ' ἀποσπασθῆναι αὐτῶν, αἱ λοιπαὶ καταβοῶσιν. Μόνον δὲ τῶν πετεινῶν τετρασεκαλὲς ὑπάρχει, καὶ ὄδοῦσι κατακεκόσμηται.

Οἱ δὲ τέττιγες ἐν ἐπομβρίᾳ γίνονται, ἡσυχάζουσι δὲ

καιρόν, ἐπειδὴ τῇ ὁρώσῃ πῆγνυνται. Πλήττειν δὲ καὶ ἄδειν τὸ πτερόν αὐτῶν φάσκουσι.

Τῇ δὲ ἕκτῃ ἡμέρᾳ προσέταξεν ὁ Θεὸς ἐξαγαγεῖν τὴν γῆν κατὰ γένος τετράποδα, καὶ ἔρπετά, καὶ θηρία τῆς γῆς, καὶ τὰ κτήνη, καὶ πάντα τὰ ἔρποντα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ γένος, καὶ παρῆχθη εὐθὺς εἰς τὸ εἶναι πάντα, ἅπερ κοινήν μὲν τῷ ἀνθρώπῳ τῆς φύσεως ἔχει τὴν αἰσθησιν, οὐ μὴν δὲ ἴσθη καὶ τὴν ψυχὴν κέκτηνται ζῶντα, καὶ κινούμενα κίνησιν, ἣν ἡ ἀρχέγονος τοῦ αἵματος φύσις χορηγεῖ τῷ πνεύματι τοῦ ἐξωθεν ἀεριογενήσαντος. Ἔστι δὲ καὶ ἐν αὐτοῖς ἡθὴ διάφορα, τὴν Πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ αἰνιττόμεναι· καὶ γὰρ καὶ ταῦτα οὐ μικρῶς ταύτην συνίστησιν. Ὡς γὰρ σοφῆ τῶν βλαστῶν ἡ καρπογονία, καὶ ἄστρων εὐταξία, καὶ ἡλίου, καὶ σελήνης ἀνυπαίτιος δρόμος, καὶ θαλάσσης ὄρων θεσμός μὴ ὑπερισταμένης τὴν Πρόνοιαν ἀναπιβήτης μαρτυρεῖται· οὕτως καὶ ἡ τῶν ζῶων ιδιότης τὸ ἀπαράλλακτον τῆς τάξεως ἐνδεικνυμένη τὴν Πρόνοιαν μάλα σαφῶς κηρύττει, καθάπερ ψυχὴ κινούσα τοῦ κόσμου πᾶσαν τὴν σύστασιν. Καὶ καταγέλαστος ἂν εἴη πᾶς ὁ ἐκβάλλων, τὸν στοιχείων ἀπάντων ὁμολογούντων αὐτὴν· γῆ μὲν πρὸς φυτουργίαν οὐκ ἀπειθοῦσα, ἡλιός τε, καὶ σελήνη, καὶ τὰ λοιπὰ ἄστρα τοῦ προσήκοντος δρόμου μὴ στείλαντα, θάλαττα κανόνα προσταγῆς οὐκ ὑπερβαίνουσα, νηχτὰ δὲ καὶ ἀεροπόλα, καὶ χερσαῖα τῆς ὀφειλομένης χρείας οὐκ ὑστερούμενα. Πῶς οὖν οὐκ ἄδικος καὶ ἄφρων ὁ καθόλου τὴν Πρόνοιαν παραιτούμενος; Ἡὐ λόγος ἐρεῖ τεχνικὸν ἔργον μὴ ἀπαυτοματίζεσθαι, πρὸς ἐπιστήμης δὲ τὰ σοφὰ ἔργα ἀποτελεῖσθαι· αὐτίκα γοῦν ἀνδριαντοποιοῦ ἐννοίαν λαμβάνομεν· εἰκόνα δὲ περικαλλῶς γεγραμμένην κατιδόντες, τὸν ταύτης γραφέα θαυμάζομεν· νῆα δὲ ἐντέχνως ἐπιστήμη κατεσκευασμένην ὀρῶντες, ναυπηγὸν ἔπαινοῦμεν. Εἰ δ' αὐτοὶ τεχνικὰ ἔργα θεώμενοι τὸν ἔμμουσον τεχνίτην γινώσκομεν, τί οὖν οὐ μᾶλλον τὴν πάντων σοφὴν Πρόνοιαν ἐν καταλήψει ἔξοιμεν, ὀφθαλμῶ διάνοιαν διὰ τῶν ἐστοχειωμένων κόσμου μερῶν, ἐπιστημόνως τεταγμένων; Τὰ γὰρ εἶδη καὶ σχήματα ἱκανὰ γνωρίσαι τὸν τεχνίτην, εἰ καὶ λόγῳ τὰ ἐστοχειωμένα σιωπῆν ἄγει. Φίλει γὰρ τὰ πρὸς τινος μορφωθέντα τὸν κεκοσμηκότα ὁμολογεῖν.

et species, et formæ, cæteraque ex elementis composita, etsi silentio indulgent, ad eorum nobis artificem manifestandum. Solent etenim res ab aliquo conflictæ parentem et formatorem effari.

Ἄπερ δὲ τῶν στοιχείων ἡ σύστασις σαφηνίζει τὴν Πρόνοιαν, οὕτω καὶ ἡ τῶν ζῶων διάφορος φύσις τὴν γνῶσιν ταύτης παρέχεται. Συγγενᾶται μὲν γὰρ ὁ θυμὸς τῷ λένοντι, καὶ ἔστι μοναστικὸς ὁ βλος αὐτοῦ, οὐδενὶ τῶν ζῶων κοινωνῶν, οὐδὲ χθιζῆν τροφήν προίεμενος, ἀλλὰ πρόσφατον· ὀξεῖαν δὲ ἔχει τὴν αἰσθησιν, καὶ θάττον τῆς ὀσμῆς τῶν θηρευόντων αἰσθάνεται, καὶ δρόμῳ φεύγει ἐπὶ τὸ σπῆλαιον, τὰ ἔχνη τῇ σοφῇ περισαίνων, ὅπως καλυφθέντα ὑπὸ τῆς κόνεως ἀνίχνευτον ποῖς θηρευταῖς καταστήσωσιν. Πηρὸς δὲ αὐτοῦ ὁ σκύμνος τίχεται, καὶ τρεῖς ἡμέρας ὑπὸ τῆς λεαίνης φυλάττεται, καὶ ἐλθὼν αὐτὸς ἀπὸ τῆς θήρας, ἐμφυσήσας αὐτὸν εἰς τὸ πρόσωπον, βλέποντα αὐτὸν ἐξαν-

do rore concrescunt; earum alis et cantum et strepitum edi asseverant.

Sexto die jussit Deus *producere terram quadrupede secundum genus, et reptilia, et bestias terræ, et jumenta, et omnia serpentina super terram, secundum genus* ¹⁶, et statim omnia producta sunt, ut essent, quæ communem cum homine naturæ sensum habent, etsi non similem animam possideant, quamvis vivant, et motu, quem prima sanguinis natura, cum ambientis aeris spiritu misceatur, elargitur, moveantur, diversissimisque sint inter se moribus, divinam Providentiam insinuantibus, nam et hæc ad eam commendandam maxime conducunt. Quemadmodum enim germinum sapiens et varius fructus, et rectus astrorum ordo, et solis lunæque cursus inculpatus, marisque terminorum lex inviolata, Providentiam non repugnanter testificantur; sic et animalium proprietas, ordinisque perpetua et nunquam immutata series, satis clare Providentiam demonstrans, quasi præco pronuntiat, tanquam animus omnem hanc mundi movens structuram. Et sane ridiculus esset qui eam denegaret, elementis omnibus confirmantibus, terra quidem ad fructus ferendos obtinuerat, sol et luna, et reliqua sidera a cursu sibi conveniente nunquam desistunt, mare legem sibi præscriptam incorruptam custodit, animalia omnia, sive aquis natent, sive aere volent, sive terra ferantur, nusquam in usibus vitæ necessariis destituuntur. Quomodo igitur non erit et a justitia, et ab omni consilio alienus, qui penitus de medio Providentiam tollit? Quænam ratio id docebit, artificiosum opus temere, fortuitoque produci? Ubi prudentia perfectum et elaboratum opus conspexerimus, ejus artificem mente revolvimus; imaginem pulcherrime pictam intuiti, ejus pictorem admiramur; navem artificiose prudenterque compactam videntes, naupegum commendamus. Si igitur nos ipsi opera arte confecta cernentes in cognitionem prudentis artificis devenimus, quam ratione sapientem rerum omnium Providentiam, partibus mundi elementorum ope conflatis recteque dispositis, mentis oculis non comprehendemus? Satis enim sunt

Cæterum quemadmodum elementorum constitutio Providentiam perspicuam facit, sic et animalium varia natura, ejus nobis cognitionem ingerit. Generositas enim et iracundia una cum leone nascuntur, illique solitudo et recessus amica sunt, seque ex animalium frequentia tollit; cibos hesternæ die arreptos respuit, recentiores capessit; sensu acerrimo est, celerrimoque odore quodam venantes sentit, cursuque fertur in speluncam, vestigiis recenter impressis cauda deturpatis, ut illis pulvere obvolutis, venatores consequentes effugiat. Cæcus illius catulus generatur et tribus primis diebus custodia lænæ aservatur, donec ille a venatione re-

¹⁶ Gen. 1, 21, 26.

gressus in faciem efflans, videndi vim illi communicat. Quando vero hominem vel aliud animal aggredditur, semet prius cauda seu quodam incitamento flagellat, ut poeta cecinit ¹⁷:

*Cauda vero lateraque et lumbos utrinque
Verberat, seque ipsum excitat ad pugnam:um.*

In senecta, quoniam ad persequendas feras vires non superant, urbes obsidet, hominibus ad vitam conservandam inhians, semperque illius os gravissimum omnium reddit et odorem et halitum; oculos cum dormit, patentes habet. Leæna vix difficileque unius catuli partum sustinet; in ipso enim enixu unguitum acie fetus illius dilacerat uterum.

Pardalis vehemens est et repentino impetu præceps; cætera animalia tremenda vincit velocitate, et ante venatorum oculos ita pedum valet pernecitate, ut volare quisque diceret.

Ursæ natura segnis et peculiaris, mores malitia solertes, corpus grave. Sæpe itaque gravissimis vulneribus confecta, sibi parat medicamenta, siccissimo verbasco vulneribus obturatis; dum congregitur et luctatur, artificiose pedes complicat, et eum quicum certat, supplantat, et medium valide correptum impetit.

Taurus cornibus, quibus hostes ulciscitur, armatur, pedibusque athletarum more pulverem in altum spargit, despicaturvis oculis ardescens, cornibus inclinatis, et ira gliscente, toto corpore diminutionem poseit.

Aper si locatos insidiis venatores fuerit odoratus, viribus excitatis, nullus init contentionem, priusquam ad vicinas arbores dentes exacuerit.

Antholops belua est vehementissima, venatu difficilis, oblongis cornibus, serrarum instar, quibus altas ingentesque circumsecat arbores. Sitiens Euphratem fluvium petit, indeque potu hausto inter ericulas, quæ circa fluminis ripas virescunt, ludit iisque colligatur. Etenim cum sint tenuibus et lentis surculis, inter se cornibus illius implicantur, illa gemens clamorem edit; quod cum venatores persenserint, illico eam comprehensam interimunt.

Est et apud Scythas, quos Loos vocant, fera, tarandus nomine, cui magnitudo quæ bovi, aspectus qui cervo; sitque assimilis cuicumque rei proxime venerit, coloremque omnium reddit, sive illa arbor, sive terra, sive aliquid aliud sit; hinc evenit ut difficulter capi possit, nullorumque notitiam fugiat.

Eadem ratione et chamæleon mutat colorem redditque quemcumque proxime attingit, sive per pratorum viriditatem, sive per soli siccitatem serpat.

Cervo inest sua timiditas, quanquam sit acerrimi visus pugnamque cum animalibus quæ humi repunt committat. Si quando eum serpens, in saxorum rimam ingressus, fugiendo declinarit, siti ardens ad fontes se confert, graviter namque siti in-

¹⁷ Hom. *Iliad.* Y, v. 170.

Αίστησιν. Ἦνίκα δὲ ἀνθρώπου ἢ τινοῦ τῶν ζῶων ἐπέρχεται, ματτίζει τῇ σοφῇ ἑαυτὸν πρότερον κατὰ τὸ ποιητικόν·

*Οὐρῇ μὴν πλευράς τε καὶ ἰσχία ἀμφοτέρωθεν
Μαστίεται, ἔε δ' αὐτὸν ἐποτρύνει μαχέσασθαι.*

Γηράσας δὲ, καὶ εἰς ἄγρην βαδίζειν ἀτονῶν ἐφεδρεῦει ταῖς πόλεσιν, θηρεύειν εἰς βίωσιν τοὺς ἀνθρώπους; γλιχόμενος. Ἔστι δὲ αὐτοῦ τὸ στόμα πάντοτε δυσωδέστατον· καθευδῶν δὲ ἀναπετάσας, ἔχει τὰ βλέφαρα. Ἡ δὲ λέαινα μόλις ἐνδὸς σκύμνος ὑπομένει τὴν κύσιν· προῖων γὰρ εἰς τὸ ἐξω ταῖς ἀκμαῖς τῶν δούχων τὴν μήτραν διασπαράσσει αὐτῆς.

Ραγδαλιὸν ἢ πάρδαλις καὶ ὀξύρροπον ταῖς ὀρμαῖς, καὶ τῶν ἄλλων διαφέρων ὀξύτητι, καὶ ἐπὶ τὰς ὄψεις τῶν θηρευτῶν ἐφιπτάμενον.

Νωθρὰ ἢ φύσις τῆς ἀρκτου, καὶ ἰδιότροπος, καὶ τὸ ἦθος ὑπουλος, καὶ βαρεῖα τῷ σώματι. Πολλάκις οὖν βαθυτάταις τρωθεῖσα πληγαῖς, ἰατρεύει ἑαυτὴν ξηροτάτη φλόμπ τὰς ὕπελαις παραδύουσα. Παλαιούσα δὲ διαπλέκει τοὺς πόδας τεχνικῶς, καὶ ὑποσκελίζει, καὶ μεσολαβούσα κραταιῶς καθάπτει.

Ὁ ταῦρος τοῖς κέρασι πρὸς ἀμυναν τῶν ἀντιπάλων καθώπλισται, τοῖς δὲ ποσὶν ἀθλητοῦ τρόπον κομίζεται· ὑποδλεπόμενος δὲ πυρωποῖς ὄμμασι, καὶ τὰ κέρατα ἐγκεκλικῶς, καὶ ζέων θυμῷ, ἐφορμᾷ ὄλω τῷ σώματι.

Σὺς δὲ, ὅταν ἴδῃ κυνηγοῦς ἐν ταῖς ὕλαις λοχῶντας, διανιστάμενος, οὐ πρότερον ἐφορμᾷ πρὶν ἢ τοῖς πλείστον δένδροις παραθήξῃ τοὺς ἰδόντας.

Ἔστι δὲ ζῶον ἀνόλοφ σφόδρα δριμύτατον καὶ δυσθήρατον, ἔχον δὲ μακρὰ κέρατα ὅμοια πρίοσιν, δένδρα μετέωρα καὶ μεγάλα πρίζει· διψῆσαν δὲ ἐρχεται ἐπὶ τὸν Εὐφράτην ποταμὸν, καὶ πῖων παίζει ταῖς ἐρεικίαις, ταῖς οὐσαις παρὰ ταῖς ὄχθαις τοῦ ποταμοῦ, καὶ δεσμεῖται ὑπ' αὐτῶν. Λεπτόκλονοι γὰρ ὑπάρχουσαι, ἐμπλέκονται αὐτοῦ περὶ τὰ κέρατα, καὶ βοᾷ· καὶ οἱ κυνηγοὶ, αἰσθόμενοι, εὐθέως αὐτὸν συλλαμβάνουσι, καὶ ἀναιροῦσιν.

Ἔστι δὲ ἐν τοῖς Σκύθαις τοῖς καλουμένοις Λίωις ζῶον καλούμενον τάρανδος, μέγεθος ἔχον βοδός, τὴν δὲ ὄψιν τῆς τοῦ ἐλάφου παραπλήσιον. Καὶ ἔστι δυσθήρατον, τῷ πρὸς τὰ δένδρα καὶ χωρία, καὶ πρὸς πάντα οἷς ἂν ἐγγίξῃ τὴν χροῖαν μεταβάλλειν, καὶ τῇ ἐκείνων ἀφομοιοῦσθαι ἰδέξ, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι πολλοῖς ἀνεπίγνωστον.

Ὅμοίως δὲ καὶ ὁ χαμαιλέον εἰς οἴους ἂν ἐρπηλειμῶνας, καὶ ἐδάφη ξηρὰ, τὴν χροῖαν ἐκείνων μεταλαμβάνει.

Δειλὸν ἢ ἔλαφος καὶ ὀξυδερκές, καὶ πρὸς τὰ ἐρπητὰ θηρία πολέμιον· καὶ εἰ διαψύγη αὐτὴν ὄψις, καὶ εἰς βράδα παρεισῶν πέτρας, ἀφικνεῖται διψήσασα εἰς τὰς πηγὰς· πάνυ γὰρ ἔστι πρὸς τὴν δίψαν διὰ πυρός, ὡς καὶ τὴν γλώτταν ἐκβάλλειν τοῦ στόματος.

πρὸς τὸ ὑπὸ τῆς ψυχρότητος τοῦ ἀέρος αὐτὴν ἀνα-
ψύχασθαι. Ἐμπλησθεῖσα οὖν τοῦ ὕδατος, ἔρχεται ἐνθα
ὁ ὄφις κρούπτεται, καὶ ἀνασπάσασα αὐτὸν ἐκ τῆς βρα-
γῆδος, συμπατοῦσα ἀναίρει. Εἰ δὲ καὶ τῶν κεράτων
αὐτῆς μικρὸν τι ἢ τῶν τριχῶν ἐπ' οἰκίας κατακαῖ,
εἴ που ἂν ἐμφωλεύει θηρίον, διαδιδράσκει. Ἐπειδὴν
δὲ ἀποβάλλῃ τὰ κέρατα, μόνασιν ζητεῖ, καὶ κρημνὸν
ἀπρόσιτον καταλαμβάνει, καὶ ἄβατον ἐρημίαν μετα-
διώκει, ὡς ἀποβαλοῦσα πρὸς τὰ ἄλλα θηρία τὸ ἀμυν-
τήριον. Ἐπεὶ οὖν πρὸς τὰς ῥίζας τῶν ἀποβληθέντων
κεράτων εἰσὶν ἐλκώσεις, εἰς πολυδενδρον τρόπον κα-
τασκηνοῖ, πρὸς τὸ μὴ ὑπὸ μυιῶν ἐκμυζεῖσθαι τὰ
τραύματα, καὶ νυκτὸς νέμεται ἀνεσιν ἐχουσα. Ὅταν
δὲ ἐκψύσῃ τὰ κέρατα, θαρρόουσα πρόεισι καὶ μεσημ-
θρίας. Βουλομένη δὲ δοκιμάσαι εἰ πεπηγότα αὐτῇ τὰ
κέρατα, τρυφερὰ γὰρ ὄντα ὑπὸ τοῦ ἡλίου θραύεται
καταφλεγόμεναι· δένδροισι δὲ παραβάλλει τὴν κεφα-
λήν, καὶ ἐντρίβει ἀντιτύπως, πειρωμένη γυνῶναι, εἰ
βεβαίως ἐρήρεισται. Πρὸς δὲ τὰ δῆγματα τῶν φαλαγ-
γίων, καρκίνων ἐσθίουσα ἴσται.

Ἡ δὲ αἰξ ἡ ἀγρία κατὰ τὴν Κρήτην, ἐὰν βέλει
διαπαρῆ, τὸ καλούμενον δικταμον ἐμφαγοῦσα, βράδιος
τὸ τραῦμα θεραπεύεται.

Αἱ δὲ παρδάλεις θηρῶνται εὐμαρῶς τὰ ζῶα. Σαφῶς
γὰρ εἰδούαι ταῖς ἀπ' αὐτῶν ὀδμαῖς χαίροντα τὰ ἄλλα
ζῶα, βαθέσιν ἀντροῖς ἰδροῦσι· τὰ δὲ, οἷα κνίσσης αἰ-
σθηόμενα, ῥινηλατεῖ, καὶ ἐγγίσαντα τῷ τόπῳ, εὐθέως
ὑπὸ τῶν παρδάλεων κατεσθίονται.

Ὁ δὲ πάθηρ φίλον μὲν ἐστὶ πάντων τῶν ζῶων,
ἐχθρὸν δὲ τοῦ δράκοντος. Ἔστι δὲ τῷ σώματι ἀστε-
ρωπὸν καὶ πάνυ ἡσύχιον. Καὶ ἕως μὲν οὐ χρήζει
τροφῆς, μένει καθεῦδον ἐν τῷ φωλεῷ· τῇ δὲ τρίτῃ
ἡμέρᾳ πεινάσαν ἔξεισι, καὶ μεγάλη φωνῇ βοᾶ, καὶ
ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ εὐωδία τις ἔξεισιν ἀρωματικῆ,
οἷ ἦς τὰ ἄλλα ζῶα θελγόμενα τὰ ἐγγύς καὶ τὰ πόρ-
ρωθεν ἐγγίζουσιν αὐτῷ, καὶ ἔπονται τερπόμενα αὐ-
τοῦ τῇ ποικιλίᾳ τοῦ σώματος. Ὁ δὲ πάνθηρ ὀλίγον τι
προηγγησάμενος αὐτῶν ὑποστρέφεται, καὶ ἐπιτηρεῖ,
καὶ ὁ, τ' ἂν τῶν ζῶων ἀρέσῃ αὐτῷ, ἐπιτιδήσας λαμ-
βάνει.

Ὁ δὲ ἐλέφας ἐγκυμονεῖ μὲν χρόνῳ, εἰς δέκα γὰρ
ἔτη πέττει τὴν σποράν, καὶ ὅταν ὁ τόκος γέρων γένη-
ται, τότε ἀποτίκτει· ἦνίκα δ' ἂν ἐς βόθρον κατε-
νεθῆ, καὶ ἄλλος ἐλέφας θεάσθεται, πορευθεὶς συνά-
γει πολλοὺς ἐλέφαντας, καὶ ἐλθόντες τὸν πεπτωκότα
ἀνασπῶσιν ἡρέμα ὑποκουφίζοντες.

Ὁ δὲ δράκων ὁ κατὰ τὴν Ἰνδίαν περὶ τὰ νῶτα τοῦ
ἐλέφαντος ἀνέρπει, καὶ τὴν νιδὸν πᾶσαν περιελεῖται,
καὶ ἦν ἂν τύχῃ φλέβα διελεῖν, ἀπλήστως ἐμφορεῖται
τοῦ αἵματος, ἐπισπῶμενος βίαιῳ πνεύματι, καὶ συν-
τόνῳ ροίζῳ. Ὁ δὲ ἐλέφας σκιρτᾷ, καὶ τῇ προνομῇ
πύπτει τὰ πλευρὰ, ὡς τοῦ δράκοντος καθεζόμενος·
εἴτα ἐκκενουμένου τοῦ αἵματος, οὐκέτι πηδᾶν δυνά-
μενος, τρέμων ἴσταται, μικρὸν δὲ ὑστερον πίπτει, καὶ
τῶν σκελῶν ἐξασθησάντων· εἴτα καὶ ἀπψύχει, καὶ

flammatur, ita ut exerta lingua aestuet, ut aeris
frigidity recreetur. Depulsa itaque potu, siti, ad
serpentis latebras recessusque accedit, inde extra-
ctum pedibusque conculcatum interficit. Et si vel
cornuum frustum vel pilorum in domo uratur, ejus
nidore, animalia quæ latent, fugantur. Cornibus
amissis, solitudinem quærit, prærupta saxa inac-
cessaque convenit, desertissimasque incolit soli-
tudines, quasi eo, quo se ab aliarum ferarum inju-
ria arcere possit, deperdito; et cum in amissorum
cornuum radicibus ulcera gignantur, locum multis
arboribus consitum habitat, ne a muscis vulnera
exurgantur, noctuque pascitur pacatissima; at
vero cum cornua eruperint, audacter et libere, me-
ridique ipso procedit ad pabula; experiens si enata
cornua fixa firmiter sunt (dum enim mollia incre-
scunt, a solis calore exusta franguntur); ad arbores
collatum caput comprobatur, adversumque affricatur,
repercutiendo, tentans periclitari si firmiter adhæ-
reant. Phalangiorum morsibus cauro vorato mēdo-
tur.

Capra silvestris in Creta, telis icta, herba quam
dictamum vocamus pasta, nullo labore excutit ac-
cepta tela.

Pardalis perfacile capit animalia. Etenim cum
sat noverit cunctas quadrupedes ejus odore mire
sollicitari, in profundis cavernis insudat, hæ vero
quasi nidore quodam invitata, sagaciter persequun-
tur, ubi properato in loca vicina conveniunt,

C subito correptas mandit.

Panthera cum cæteris animantibus, uno excepto
dracone, amicitias et consuetudines jungit; minutis
macularum oculis, quasi stellis superpicta, valde-
que cicur, et quandiu cibo non eget, in latebris
dormit; sed post tres dies, fame dominante, egre-
ditur maximeque clamat, indeque ex ore suavitas
quædam, odoris instar aromatum efflatur, quo
animalia plecta capiuntur, et tum vicina, tum
longinquiora proxime accedunt, sequunturque,
corporis varietate delectata. Verum panthera via
non longa procedens revertitur, attentique consi-
derat, et ex animalibus quod illi collibitum est,
impetu facto, comprehendit.

D Diu gravescit utero elephas, decem enim annis
gestat, semenque concoquit, et senescentem setum
parturit, cum in foveam deerrando ceciderit, si
alius elephas inspexerit via arrepta multos in unum
elephantes cogit qui eum qui ceciderit, leniter, et
quiete sustollentes extrahunt.

Draco apud Indos in elephantis terga salit totum-
que ventrem circumflexu facile ambit, et ex vena
quam incidit, avidissime absque satietate san-
guinem captat violento spiritu hauriens ingentique
strepitu. At elephas exsilit, proboscideque latera
verberat, quasi draconem prostraturus; sed sanguine
deficiente, cum saltare non possit, toto corpore
tremat, nec multo post ruit, cruribusque debilitatis,
unaque secum obruit draconem, et draco vinculis

quibus eum præstrinxerat solvendis impar, elephantis pondere pressus, suffocatus eliditur.

Ardenti equus in feminam incitatur libidine. Tardus asinus, auditu acer, et rerum recordans. Injuriarum memor camelus. Immansuetus lupus.

Bos firmus et constans. Gratus est dominorumque amicissimus canis; sæpe enim in itinere cum domini occiderentur, et ipse una consumptus est; alii et eorum percussores fassi sunt, et ut justas pœnas pro tanto scelere persolverent coegerunt.

Hyænam alternis annis marem, alternis feminam fieri, nonnulli crediderunt; quod falsum est; nam animal hoc cum perditæ flagitiosæque sit libidinis, præter foramen quod sub cauda est, tumorem pudendo mulieris non dissimilem continet, in quo foramen non est, sed tantum cavum, quod nullum vulvæ usum exhibere valet, sed duntaxat inanis libidinis receptaculum extuberat; propter igitur immensam muliebria patiendi appetentiam, mari et feminæ singularis hæc proprietas dicitur inesse; dum enim plena foramina in conceptu salvando occupantur, inter se flagitiosissime contra naturam, mixturam faciunt. Unde hyænam feminam invenire rarissimum est, huic enim bestiæ non continui partus fiunt.

Lepus est in coitu intemperantior; femina quolibet mense parit; quæ cum peperit, rursus a lepore quemcumque sors tulerit, inicitur, et adhuc lactans concipit, nec uno contenta est.

Gryphem magnitudinis immensæ ferunt, ita ut umbra illius prædium opacet, et veluti apud nos aquila leporem, sic ille leonem facillimo negotio raptum prædat.

Charadrius, cujus Moyses meminit ¹⁸, toto corpore splendidissimo nitet candore alterius coloris maculis nusquam aspersus; hujus effluvia obtusæ oculorum aciei mederi tradunt, inimorarique regiis, vitæ et mortis hominibus ægræ infirmæque valetudinis prænuntios. Cum enim affectis viribus homo fuerit, charadrium ita accommodant, ut eum adversis oculis intueri possit; qui si ad ægrotum attenderit, ægrotusque ad ipsum, hausta infirmitate, charadrius per aerem, solem versus volitat; ibique morbum hominis dissipatum disperdit; si non insper-

Unicornis animal est, et illud parvum, hædi magnitudine, eximia pernicitate et vehementia, cornu in summitate capitis unico; hac porro ratione capitur. Virginem incorruptam ante eum conjiciunt, cujus ipse in sinum insilit, ea complexu fovendo in regias defert.

Castorem animal facillimis moribus et mansuetis, quies delectat; mirus testium ejus in medicinis usus; persequentium venatorum urgente periculo, ovis amputat, currentesque a progressu arcet. Si alii hoc idem petant, testes ademptos ostendit, eorumque cursus moratur.

¹⁸ Levit. xi, 19; Deut. xiv, 18.

συνεπιλαμβάνει τὸν δράκοντα· ὁ δὲ δράκων ὄν περιέθετο θεσμὸν λύσαι μὴ δυνάμενος, καὶ τῷ βάρει τοῦ ἐλέφαντος πιεζόμενος, πνιγὴς τελευτᾷ.

Θερμὸς ὁ ἵππος πρὸς ἐπιθυμίαν τοῦ θήλεος. Νωθὸς ὁ ὄνος, καὶ ὀξύχοος, καὶ μνήμων. Μνησικάκον κάμηλος. Ἀνήμερον λύκος.

Εὐσταθὴς ὁ βούς. Εὐχάριστος ὁ κύων, καὶ φιλοδασπότης· πολλάκις γὰρ καθ' ὄδον φονευόμενοις αὐτοῖς ἐπαπέθανεν· ἑτεροὶ δὲ καὶ τοὺς φονεῖς κατεμήνησαν, καὶ τὴν ἐνδικὸν πείσασθαι αὐτοὺς τιμωρίαν προεξένησαν.

Τὴν δὲ ὑαῖναν ὑπετόπησάν τινες ὑπονόησαντες ἀμείβειν κατ' ἔτος τὴν θηλυκὴν φύσιν ἐπὶ τὸ ἀρβέν, ἢ τὴν ἀρβένα ἐπὶ τὸ θῆλυ. Ἐχει δὲ οὐχ οὕτως· τὸ γὰρ ζῶον, ἀσελγέστατον πάνυ ὑπάρχον, πρὸ τοῦ πόρου ὑπὸ τὴν κέρκον ἐξοχὴν κέκτηται, αἰδοίῳ θηλυκῷ παραπλήθει, ὅπερ οὐκ ἔχει πόρον, ἢ μόνον κοιλότητα, εἰς οὐδὲν μήτρας χρεῖωδες καθεστῆκυϊαν, καὶ κενὴν μόνην λαγνεῖαν δέχεται. Διὰ γοῦν τὸν ὑπερβάλλοντα πασχητισμὸν τοῦτο ὁ ἀρβὴν καὶ ἡ θῆλεια ἔχουσι τὸ ἰδίωμα· ὅταν γὰρ οἱ πόροι πεπληρωμένοι ἀσχολοῦνται περὶ τὴν κύησιν, ἐν ἀλλήλοις τὴν παρὰ φύσιν μίξιν ἐργάζονται. Ὅθεν σπανιώτατόν ἐστιν εὐρεῖν θῆλειαν ὑαῖναν· οὐ γὰρ συνεχεῖς αἱ κύησεις τῷ ζῳῳ γίνονται.

Ὁ δὲ λαγὼς πρὸς συνουσίαν ἐστὶν ἀκρατέστερος. Ἡ δὲ θῆλεια κατὰ μῆνα τίχτει, καὶ τεκοῦσα πάλιν ὑπὸ τοῦ τυγόντος λαγωῦ ὀχεύεται, καὶ συλλαμβάνει ἐπιθηλαζομένη· οὐ γὰρ ἀρκεῖται ἐνὶ.

Τὸν δὲ γρύπα φασὶν εἶναι ζῶον παμμεγεύεστατον, ὡς ἀρουραῖαν σκίαν ἐκτελεῖν· ἀρπάζει δὲ λέοντα οὕτως εὐχερῶς, ὡς ἀετὸς παρ' ἡμῖν λαγῶν.

Ἔστι ζῶον χαραδριδὸς ὁ παρὰ Μωϋσῆ μνημονευόμενος, λευκότατος, δι' ὅλον τὸ σῶμα μὴ ἔχων σπῖλον ἄλλης χροᾶς· καὶ τούτου τὰς ἐκρούσεις τοὺς ἀμβλυποῦντας ἰᾶσθαι φασὶ. Καταμένειν δὲ αὐτὸν ἐν ταῖς αὐλαῖς ταῖς βασιλικαῖς ἱστοροῦσι, προφήτην ζωῆς καὶ θανάτου τοῖς κάμνουσι τῶν ἀνθρώπων γιγνόμενον. Ὅταν γὰρ, φασὶν, ἀβρωστία τις περιπέσῃ, ἀγροῦσιν ἐνώπιον αὐτοῦ τὸν χαραδριδὸν, καὶ εἰ προσχῆ τῷ νοσοῦντι, καὶ ὁ νοσῶν αὐτῷ, καταπίνει τὴν νόσον ἢ χαραδριδὸς αὐτοῦ, καὶ ἀνίπταται εἰς τὸν αἰθέρα τοῦ ἡλίου, κάκει τὴν νόσον τοῦ ἀνθρώπου διασκεδάζει· εἰ δὲ μὴ προσχῆ, γινώσκουσιν, ὅτι τελευτήσει ὁ κάμων.

Ὁ δὲ μονόκερος ζῳὸν ἐστὶ μικρὸν, ὅμοιον ἐρίφῳ, δριμύτατον σφόδρα. Ἐν δὲ κέρασ μόνον ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἔχει τῆς κεφαλῆς, καὶ θηρᾶται τοῖωσδε· Παρθόνον ἀγνήν βίπτουσιν αὐτοῦ ἐπίπροσθεν· ὁ δὲ εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς ἐβάλλεται· ἢ δὲ περιθάπουσα αὐτὸν εἰς τοὺς οἴκους τῶν βασιλέων ἀποκομίζεται.

Ἔστι ζῳὸν καλούμενον καστόριον, ἥπιον πάνυ καὶ ἡσύχιον· χρησιμεύει δὲ τὰ αἰδοῖα αὐτοῦ πρὸς ἱασιν. Διωκόμενον οὖν ἐπὶ τοῦτο ὑπὸ τῶν θηρευτῶν, ἀποκόπτει αὐτοῦ τὰ αἰδοῖα, καὶ ἐφίστησι τοὺς διώκοντας. Ἐπιδιωκόντων δὲ ἄλλων, ἀποκεκομμένον ἑαυτὸν δεικνύσει, καὶ ἐκκόπτει τοῦ δρόμου τοὺς θηρευτάς.

Ὁ δὲ μυρμηκολέων πατέρα ἔχει πρόσωπον λέοντος ἄρχοντα, τὴν δὲ μητέρα μύρμηκος. Καὶ ὁ μὲν πατήρ σαρκοφάγος ἐστίν, ἡ δὲ μήτηρ ὀσπριοφάγος, καὶ γεννώσι διφυῆ τὸν μυρμηκολέοντα, τὸ μὲν πρόσωπον ἔχοντα λέοντος, τὸ δὲ μέρος τὸ ὀπισθεν μύρμηκος· καὶ μὴ δυνάμενος μήτε κρέα μήτε ὀσπρια ἐσθίειν, ἀποθνήσκει.

Ὁ δὲ θναγρός ἀγελάρχης ἐστὶ, καὶ τῶν γενομένων ἀρβάνων θλά τὰ αἰδοῖα, καὶ οὐ σπερματίζουσιν.

Ὁ δε ἐχίνος ὡς σφαῖρά ἐστὶ τῷ σώματι, καὶ ὁ νῦτός ἐστιν αὐτοῦ ὀλόκωντρος, τῶν κέντρων ὁμοίον ὄντων τοῖς τῶν θαλαττίων ἐχίνων κέντροις. Πορεύεται γοῦν ἐπὶ τὸν βότρυ τῆς ἀμπέλου, καὶ κατασπᾶ ῥάγας, καὶ ἐγκυλισθεὶς περιπίπτει τὰς ῥάγας τοῖς κέντροις καὶ ἀφικνεῖται.

Δολερὸν ἡ ἀλώπηξ διὰ τοιαύδε μηχανῆς θηρωμένη τοὺς ὕρνιας. Εὐρούσα γὰρ τελμιστὴν, ἐγκυλιεταὶ εἰς αὐτήν, καὶ πάλιν ἐνειλεῖται λεπτοτάτῃ κόνει ἢ ἀχούροις, καὶ τίθησιν ἐπὶ τοῦ πεδίου ἑαυτὴν τὰ ὄμματα ἀναπετάσασα, ἢ καὶ τὸ πνεῦμα εἰς ἑαυτὴν ἐπισπῶσα, ὡς φουσηθεῖσαν αὐτὴν ὑπὸ τῶν πετεινῶν νομισθῆναι νεκρὰν, ἅτινα καὶ καταπτάντα ἐπ' αὐτὴν εὐθέως κατεσθίει ἀρπάσασα.

Ἡ σαῦρα γηράσασα πηροῦται, καὶ εἰς ῥαγάδα τοῖχου πρὸς ἀνατολὰς ἐστοχασμένως βλέπουσα εἰσεῖσι, καὶ τοῦ ἡλίου ἀνίσχοντος ἀναπετάσασα, ὑπὸ τῆς ἀκτίως τῆς ἡλιακῆς καταψυθεῖσα ἀνηλεοῦται, καὶ ὕγιής ἀποκαθίσταται. Οὕτω δὴ καὶ σὺ, ὦ ἄνθρωπε, ὅταν γηράσῃς ἐν ἀμαρτίαις, καὶ τοφλωθῆς τὴν διάνοιαν, τῆς δικαιοσύνης ζῆτει τὸν Ἥλιον, ἵνα ἀνακαινισθῆς ἐν δικαιοσύνῃ, ἀτενίσας εἰς αὐτὸν καὶ τοῖς τῆς ψυχῆς ἀναβλέψῃς ὀφθαλμοῖς.

Πάντων δὲ τῶν θηρίων πνευματικώτατον τυγχάνει καὶ πυρωδέστατον, καὶ ποικίλων σχημάτων τύπους ἀποτελεῖ ὁ δράκων ἐλικοειδής, καὶ ποιῶν τῆς πορείας τὰς ὀρμάς, τάχιστα ἐφ' ἧ βούλεται ἐπεισιν. Ἔστι δὲ καὶ πολυχρόνιον· οὐ μόνον γὰρ τὸ γῆρας ἀπαμύσκειται, ἀλλὰ καὶ αὐξήσιν μείζονα ἐπιδέχεται. Ἐπὶ οὖν τὸν ὠρισμένον τῆς ζωῆς ἐκτελέσῃ χρόνον, εἰς ἑαυτὸν ἀναλίσκεται· οὐ γὰρ ἰδίῳ ἀποθνήσκει τέλει πρὸ τοῦ τῆς ζωῆς ἐκπληρῶσαι τὸν ὄρον, εἰ μὴ βία ἀναιρεθῆ ὑπὸ τινος. Τοῦτω ὁ ἰχνεύμων μονομαχεῖ, χρίσας ἑαυτὸν πηλῷ, καὶ τοὺς μυκτῆρας τῆ κέρκω ἐπικαλύπτων. Ἀλλὰ μὴν καὶ πρὸς τὴν Αἴγυπτίαν ἀσπίδα ποιεῖται συμπηγάδα τοιωσδε· αὕτη μὲν ἐπεισιν αὐτῷ πολλῷ ῥοιζῶ τὴν οὐρὰν ἐλικοειδῶς ἐπισύρουσα, τὰ δ' ἀπὸ σταθῶν πρὸς τῆ κεφαλῇ ἀνω πηδῶσα μετέωρος, εὐστειρνός τε καὶ πλατυαύχην ἐκφουσηθεῖσα, θυμοῦ τε ἔμπλεως γενομένη ἐπέρχεται, περιφέρουσα τὴν γλώτταν μετὰ συντόνου συριγμοῦ· ὁ δὲ ἰχνεύμων, ὀρθώσας τὴν κέρκω, ἐπισείει ἀπατῶν αὐτήν, καὶ μεθέλκων. τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ὀκλάσας ποσὶν ἐπιφέρειται, καὶ ταπεινωθεὶς ὅλος τὴν ἔβην μόνην ἔκτεινει, καρδοκῶν μὴ φθάσῃ πληγῆν καιρίαν δέξασθαι. Ἐπειδὴν οὖν ἰδῆ τὴν ἀσπίδα, ὡς πρὸς θηρίον τὴν κέρκω ἀμιλλωμένην προθύμως, αἰφνιδίως ἐπιτηδῆσας τὸν αὐχένα αὐτῆς πιάζει, καὶ ἀποπνίγει.

Myrmecoleoni pater est, cui aspectus qui et leoni, mater cui formicæ. Pater carniū, leguminum mater vorax, amboque generant myrmecoleonem, facie leonis, posterioribus partibus formicæ, qui cum neque carniibus, neque leguminibus vesci possit, jejunio vitam finit.

Onager gregibus imperitat armentorum, et editos mares truncatos mordicus privat testibus, ne qua facultas maneat generandi.

Echinus quasi pila corpore tegitur per omnes partes spinis hirsuto, quæ spinis echini marini consimiles sunt; ad racemos vitis proficiscitur, hinc acinos divulsos spinisque suo volutatu perforatos deportat.

B

Fallax et improba vulpes, quæ tali machinatione aves venatur. In lutum sordesque quæ occurrerint immergitur, aspergitur inde minutissimo pulvere aut paleis, soloque se prosternit, patentibus oculis, vel spiritu in se contracto, ut volucres jam tumefactam mortuam esse ducant, quas, dum ad eam convolarint, statim correptas devorat.

Lacertus exacta ætate, cæcus efficitur, in rimam muri ad ortus solis vergentem accurate ingreditur, et dum sol oritur, oculus aperit, lumenque illud, radiosque excipiens, illustratus redit ad sanitatem. Pari ratione, et tu, o homo, dum peccando consenueris, menteque fueris obcæcatus, justitiæ quærito Solem, ut in justitia renoveris, in eum aspiciens, oculisque animi videas illustratus.

C

Feras omnes spiritu et calore draco superat, variasque figurarum formas exprimit obliquus et tortuosus; et dum iter ingreditur, citissime metam quam sibi proposuit attingit; et satis diu vivit; non tantum enim senectam exiit, sed et in dies singulos magnitudine corporis crescit; ætate vero confectus per sui resolutionem deficit: nunquam enim antequam statutum vitæ terminum impleverit, morte propria afficitur, nisi ab alio violenter necetur. Cum hoc ichneumo habet inter necinum bellum, ubi se in limo merserit, naresque cauda obturarit. Verum et cum Ægyptia aspide præliis hac ratione decertat; illa namque ingenti strepitu, tractibus circulatis caudam attrahens, e pectore usque ad caput, saliens alta excelsaque, amplo pectore, latis cervicibus intumescens, ira cumulata, sibiloque concitato, linguam vibrans, impetum facit; at ichneumo caudam tollens, ictus irritos aversus excipit, nec non anterioribus pedibus flexis, totusque prostratus, oculos tantum conjicit, sibi cavens ne vulnere gravi excepto exanimetur; sed ubi aspidem cum cauda quasi cum fera decertantem inspexerit, prompte et præter expectationem irruens, invadit in fauces quibus obstrictis, suffocat.

D

Lacertus quem dicimus salamandram, sive in A fornacem, sive in balneum ingressus fuerit, ignem tactum, non alio modo quam glacies exstinguit.

Aiunt viperam per os maris semen excipere; membroque exciso, illum occidere; quæ ubi conceperit, a filiis interimitur; namque exclusi in utero, abrasa vulva, effractoque ventre, per disrupta latera erumpunt.

Serpens obcæcatur ætate ingravescente, qui quadraginta dies jejuniis corpore laxato, saxi rimam intrat angustam, vique se contrahens pellem senectamque exiit et renovatur; dum sitit, prius veneno deposito, fontanis aquis sitim depellit. Captis musculis, oculos eruit nutritque, et iis cibo utitur maturis et pinguefactis; hominem nudum si aspexit, non adit, vestitum aggreditur.

Basiliscus venenum pestiferum oculis jactit, ita ut hominem vel solo aspectu statim interimat. Spiritus ejus igneus, terram exurit, et herbas, et arbores. Et hoc modo gigni historiis proditum est: cum plures angues in unum conclusi, fameque vexati fuerint (est enim animal scelestissimum), alius alium sibi viciniorem comedit, fortiorque imbecilliore vorato, omnium anguium, quos loco cibi adhibuit, venenis plenus ac refectus, fit basiliscus, venenum habens perniciosissimum, ita ut vel solo necet aspectu.

Scarabeus ex bovino stercore, rotundæ figuræ, pilulas volvit aversus; ferunt hunc sex mensibus super terra immorari, semenque in stercoream pilam emittere, indeque oritur mas scarabeus, nusquam enim scarabeum feminam invenire est. Propter hanc ejus naturam Ægyptii scarabeum inter numina colunt, soli similem æsseverantes, quod spheram volvat, et sidera serpentium figuris assimilant, quod tortuosum et obliquum sit eorum iter.

Formicæ, dum frumentum congregant, annosum semen dividunt, ne rursus madefactum in fruges exeat e terra; hieme non egrediuntur, quod ætate sibi cibum satis commodum comparant.

Hirudo ex genere vermium animal in dulcibus aquis degit; si quis sitiendo avide biberit, una et ipsam combibit, quæ propter nimiam levitatem cum aqua pota illabitur; inde maxima incommoda molestiæque accedunt corpori, illa sanguinem exsugente, et augescente, insatiabili namque sanguinis hauriendi cupiditate tenetur, et multoties affixa, nec evellitur, nec detrahitur, etsi medici obniantur, donec pondere ipso sanguinis disrumptur.

Inter aspidem cæteraque quorum morsus ulcerat, et selem jugis discordia. A serpentibus, locustis erucisque dissidet ibis. Cerastis, scorpionibus aliisque minutis reptilibus accipiter exitiosus est; hic hominis commiseratione flectitur; si enim in eum

Σαῦρα δὲ ἡ λεγομένη σαλαμάνδρα, ἐὰν εἰς καμινον, ἢ βαλανεῖον ἐπεισέλθῃ, ἀποψυχραίνει αὐτό.

Φασὶ δὲ τὴν ἐγιδναν διὰ στόματος τοῦ ἀβέρρου τῆς γονῆν δέχεσθαι, καὶ συναποκόπτειν τοῖς ὄδοῦσι αὐτὸ τὸ μόριον, καὶ ἀποκτείνειν αὐτόν. Αὕτη δὲ, ἐγγυος γενομένη, ὑπὸ τῶν τέκνων ἀναίρεται: ἔτι γὰρ ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτῆς ὑπάρχοντα τὴν μήτραν καταφαγόντα, καὶ τὴν κοιλίαν ἀναβρέξαντα διὰ τῆς πλευρᾶς ἐξεῖσι.

Γηράσας δὲ ὁ ὄφις ἐκτυφλοῦται, καὶ νηστεύσας ἡμέρας τεσσαράκοντα χαννοῦται τῷ σώματι, καὶ εἰσέρχεται εἰς ῥαγάδα πέτρας στενῆν, καὶ τῇ βίᾳ διασπύμενος τὸ δέρμα τὸ γεροντικὸν ἀποδύεται, καὶ ἀνανεοῦται. Ὅταν δὲ διψήσῃ, τὸν ἰδὸν πρότερον ἀποτίθεται, καὶ οὕτως ἐκπίνει τὸ ὕδωρ ἐκ τῆς πηγῆς. Ἄγρευόν δὲ τοὺς μουσοῦς ἐκτυφλοῖ καὶ τρέφει, καὶ πεπανθέντας κατεσθίει αὐτούς. Ἐάν δὲ γυμνὸν θεάσῃται ἀνθρώπων, οὐ πρόσεισιν· εἰ δὲ ἐνδεδυμένον, ἐφάλλεται.

Ὁ δὲ βασιλίσκος ἰδὸν θανατηφόρον ἀποπέμπει τῷ ὀφθαλμῷ, ὥστε τὸν θεασάμενον παραχρῆμα ἀπονεκροῦσθαι. Τὸ δὲ φύσμμα αὐτοῦ τυγχάνει πύρινον, καταφλέγον χώρας, καὶ τόπον σύνδενδρον. Ἱστοροῦσι δὲ αὐτὸν τοιοῦτον τρόπον συνίστασθαι. Ἐπὶ δὲ ὄφεις πλείονες κατακλεισθῶσιν ὁμοῦ, καὶ λοιμώξωσιν (ἐπειδήπερ τὸ ζῶν ἐστὶ παμμίλλον), ἕκαστος τὸν πλησίον κατεσθίει· καὶ ὁ ἰσχυρότερος ἀναλίσκων ὄφις τὸν ἀσθενέστερον, καὶ πληρωθεὶς πάντων τῶν ὄφειων ἰοῦ, ὧν κατεδήδοκε, βασιλίσκος γίγνεται ἰδὸν ἔχων χαλεπώτατον, ὡς καὶ ἀπὸ μόνου τοῦ ὀφθαλμοῦ θανατοῦν.

Ὁ δὲ κάρθαρος, ἐκ τῆς βοείας ἐνθου κυκλοτέρης σχῆμα πλασάμενος, ἀντιπρόσωπος κυλινδεῖ. Φασὶ ἐπὶ αὐτὸν ἐξάμηνον ἐπάνω τῆς γῆς, καὶ σπερμαίνειν εἰς τὴν ἐνθιον σφαῖραν, καὶ τικταὶν ἄρβωνα κάρθαρον· οὐ γὰρ θῆλυς ὑπάρχει κάρθαρος πώποτε. Καὶ οἱ Αἰγύπτιοι διὰ τὴν τοιαύτην φύσιν αὐτοῦ σέβονται αὐτὸν εἰς ἡλίον μετασχηματίζοντες, ἐπειδὴ κυλίει σφαῖραν, καὶ τὰ ἄστρα ὄφειων σχήμασιν ἀπεικάζουσι, διὰ τὸ λοξῆν ποιεῖσθαι τὴν πορείαν αὐτούς.

Οἱ δὲ μύρμηκες τὸν αἶτον συνάγοντες διὰ μέσου τῶν κόκκων τέμνουσι, πρὸς τὸ μὴ ἐκφύσαι αὐτὸν νοτιζόμενον· καὶ μένουσι τὸν χειμῶνα ἀπρότιοι, διὰ τοῦ θέρους αὐτάρχη τὴν τροφὴν πορισάμενοι.

Ἡ δὲ βδέλλα, σκαληκοειδὲς ζῶον ὑπάρχουσα, ἐν τοῖς γλυκέσιν ἐκδιαιτᾶται ὕδασι· καὶ πίνων τις λάθρως συγκαταπίνει αὐτὸ, διὰ τὴν πολλὴν λειότητά συνολισθαίνει τῷ πινομένῳ ὕδατι. Καὶ οὐ μικρὸν ἐξ αὐτοῦ βλάβην ὑφίσταται, τῆς σαρκὸς τοῦ αἵματος ἐκμυζοῦντος αὐτοῦ, καὶ τούτου αἵξοντος· ἀχόρταστον δὲ τυγχάνει πρὸς δίψαν αἵματος. Καὶ πολλὰκις αὐτὸ τῆς ἀφαιρέσεως δεομένοις λατροῖς οὐκ ἀνιμάται, ἕως ἔτου διαβραγεῖν.

Ταῖς δὲ ἀσπίσι καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς δηκτικοῖς ἐρπετοῖς αἰλουρός ἐστὶ πολέμιος. Τῶν δὲ ὄφειων, καὶ τῶν ἀκρίδων, καὶ τῶν καμπῶν ὁ ἴβις. Τοῖς δὲ κερᾶσταις, καὶ σκορπίοις, καὶ τοῖς ἄλλοις μικροῖς ἐρπετοῖς ὁ ἰέραξ θανατηφόρος καθέστηκεν. Ἔστι δὲ τοῦτο

συμπαλῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον· ἐν γὰρ θεάζεται αὐτὸν νεκρὸν καὶ ἄταφον, κατοδύρεται, καὶ γῆν ἐπιβρίπτει αὐτῷ.

Μετὰ δὲ τὴν τοῦ κόσμουποίησιν, ὕστερον τὸν ἄνθρωπον ὁ θεὸς ἐδημιούργησε, τῷ μὲν θερμῷ θραύσας τὸ ψυχρὸν, τῷ δὲ ξηρῷ δῆσας τὸ ὑγρὸν, καὶ λύσας πάλιν τὸ ξηρὸν τῷ ὑγρῷ, συνεστήσατο αὐτὸν, ἔχοντα πάντα τὰ μέρη τοῦ παντός. Ὡσπερ γὰρ ἡ γῆ ἐστῶσα τὸν ψυχρὸν ἀέρα περιεχυμένον ἐν ἑαυτῇ κέκτεται, τεταγμένως δὲ ἐπ' αὐτῷ τὸ πῦρ αἰωρούμενον, καὶ πάλιν τὸ ὕδωρ περιθέον κύκλωθεν αὐτήν· οὕτω δὲ καὶ ὁ ἄνθρωπος καθάπερ γῆ τῶν ὀστέων στερεμνίξ φύσει, καὶ τῇ ἐπ' αὐτὸν κεχυμένη σαρκί συνεστῶς τὴν πνευματικὴν διὰ τῶν μυκτήρων ἀναπνοῆν, ὡσπερ ἀέρα κεκλήρωται τὴν ἔμφυτον αὐτοῦ θερμότητα καὶ καταψύχουσιν. Καὶ γὰρ ὁ ὑπὲρ κεφαλῆς ἡμῶν ἄηρ, τὴν πυρῶδη τοῦ ἀέρος φύσιν καταψύχων, εὐκρατον παντὶ τῷ βίῳ τῶν ζώων καθίστησι. Τὸ δὲ θερμὸν τὸ ἐνυπάρχον τῷ σώματι τοῦ ἀνθρώπου τὴν τοῦ φλέγματος ἐκτῆχει ἀμετρίαν, καθάπερ κρυσταλλῶδες πηλημα ὕδατος. Αἱ δὲ φλέβες καὶ τὸ αἷμα τὸ ἐν αὐταῖς ποταμῶν μιμήματα ἀποσώζουσιν. Τοιοῦτον ὁ θεὸς τεκτονάμνος τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς γῆς, καὶ δοὺς αὐτῷ λογικὴν ψυχὴν, τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς ἀπολαύειν αὐτὸν παρ

Εἶτα τῆς ἐντολῆς παρακούσαντα εἰς τὴν γῆν αὐτὸν ταύτην μετέστησεν, ἐπιμοχθὸν αὐτῷ τὸν βίον ἔχειν ἐπ' αὐτῆς ἀποφηνάμενος.

Γνωρίσας οὖν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ Εὔαν, υἱὸς δύο ἐγέννησε, τὸν Κάϊν, καὶ τὸν Ἄβελ. Καὶ ὁ μὲν Κάϊν ἦν γεωργός, ὁ δὲ Ἄβελ ποιητὴν, καὶ τοῦ γεωργοῦ οὐ μετῆσι τὰς ἀπαρχὰς τῶν καρπῶν. Προσήμενος ὁ Ἄβελ τῷ θεῷ· καὶ ἡ θυσία αὐτοῦ ἐδέχθη. Ὁ δὲ Κάϊν, πρῶτος αὐτὸς τῶν γεννωμένων ἐμφορηθεὶς, οὕτως ἀνήνεγκε· καὶ ἀδεκτος αὐτοῦ ἡ θυσία ἐγένετο. Καὶ ὀργισθεὶς ἐπὶ τούτῳ ὁ Κάϊν, ἀνέτελε φθόνῳ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· καὶ ὁ θεὸς ἐπάρατον αὐτὸν ποιησάμενος, καὶ τῆς γῆς ἐκείνης ἐξέβαλεν. Ὁ δὲ, πολλὴν περισσότησας ὁδὸν, εἰς τόπον τινα Καϊνῶν ὀνομαζόμενον ἦλθε, καὶ πᾶσαν ἀρῆροτοποίαν μετήρχετο, τοὺς παριόντας ἐνεδρεύων, καὶ ἀναιρῶν, καὶ ἐκ τῶν σκύλων χρημάτων συνάγων πλῆθος ἀμύθητον.

ip̄se latrociniīs intentus̄ p̄ælas̄ agebat, et ex spoliis̄ nequit̄ explicari, paravit.

Πρῶτος δὲ Κάϊν μέτρα, καὶ σταθμοὺς, καὶ ὄρους γῆς ἐπενόησε, καὶ οἰκοδομὴν πόλεως, πάντων τῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τὸν ἀκέραιον καὶ ἀπράγμονα βίον ἀσπαζομένων. Ὁ δὲ Ἄδάμ, μένων ἐν τῷ τόπῳ ἐτύγχανε, πολλοὺς παῖδας καὶ θυγατέρας ἐποίησεν, ἐν οἷς ἐξαιρετός τις ὑπῆρχεν ὁ Σῆθ, ὅστις ἐν ἡλικίᾳ γενόμενος πολλὰς ἀρετὰς ἐπενόησεν, ὧν καὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ ζηλωτὰς καταλέλοιπεν. Οὗτος γὰρ πρῶτος ἀστρονομίαν καὶ πᾶσαν τὴν οὐράνιον ἐφευρε διακώσμησιν, ἦντινα ἄχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων διαμείναι τοιῶσδε ὁ Ἄδάμ (1) παρεσκεύασε· μέλλων γὰρ τελευτᾶν ὁ Ἄδάμ προφητεύει τοῖς παισὶ μέλλειν τὸν θεὸν τὴν

A mortuum insepultumque incidere, lacrymis decorato pulverem injicit.

Post mundi hujus fabricam expletam, ultimum hominem Deus procreavit ¹⁹, ubi calido frigiditate fracta, humiditateque sicco constricta, nec non siccitate humido dissoluto, illum effecit omnibus universi partibus absolutum. Quemadmodum enim terra, firma stabilisque cum sit, aere circumfuso circumdatur, et vestitur extrinsecus, aer ordinem sequens, igne in semet sustentato, et rursus aqua irrequieto illius constricta circuitu, sic et homo veluti terra ex ossium solida natura, carneque quæ eum complectitur, compositus, per nares flabilem respirationem, veluti aerem, quæ innatam illius caliditatem restinguat et refrigeret, sortitus est. Aer enim nobis super caput effusus igneam aeris naturam, sua frigiditate inbibendo animalium vitæ universæ, temperatam reddit. Calidum quod in humano corpore est, immodicam pituitæ abundantiam dissipat, uti aquæ spissamentum congelatum. Venæ et sanguis in illis fluviorum instar se habent. Hoc pacto Deus hominem e terra perfectum, animaque rationis compote insignitum, deliciarum horto ut fruereur destinavit ²⁰. Verum ubi imperio non paruit, in terram hanc uti colonum eum ablegavit, vita illi in ea calamitosissima constituta ²¹.

Re itaque cum uxore Eva habita, duos suscepit liberos, Cain et Abel ²². Cain agriculturæ, Abel pecuariæ studebat ²³, nec ulla cum Cain familiaritate jungebatur. Abel primitias Deo obtulit, quæ ab illo gratiose acceptæ sunt ²⁴. Cain primum se rebus editis abunde exsaturatus, hostias præbuit ad sacrificium, quæ minime jucundæ fuere ²⁵. Propter hoc graviter exardens, invidentia fratrem necavit ²⁶, et Deus execrandum et detestabilem omnibus declaratum, ex illa terra ejecit, qui multis magnisque itineribus peregrinatus, in locum quemdam Cainan nuncupatum appulit, in quo omne nefas scelusque admittebat, viatores prætereuntes insidiis aggrediebatur eosque occidendo innumeram sibi pecuniæ multitudinem, quæ verbis

Primus Cain mensuras et pondera, terræque limites invenit; civitatumque structuras, omnibus tunc temporis simplicem minimeque curiosam vitam amplectentibus ²⁷. Adam vero iisdem locis immoratus, plures filios filiasque habuit, in quibus præcipuus erat Seth ²⁸, qui, ætate ineunte, multas reperit virtutes, quarum imitatores posteros reliquit. Hic enim primus astrorum scientiam totamque rerum cælestium descriptam distinctionem excogitavit; quam, ne extremis temporibus evanesceret, tali meditatione curaque servavit. Adam enim, morti vicinus, Deum universam hanc mundi

¹⁹ Gen. 1, 27. ²⁰ Gen. 11, 8. ²¹ Gen. 111, 24. ²² Gen. 1v, 1. ²³ Ibid. 2. ²⁴ Ibid. 3. ²⁵ Ibid. 5. ²⁶ Ibid. 11. ²⁷ Gen. 1v, 17. ²⁸ Ibid. 25.

(1) Voces ὁ Ἄδάμ, lapsu typographico huc irrepsisse videntur, neque eas legit interpres. EDIT. PATR.

naturam et igne et aqua exterminaturum, filiis suis A vaticinatur; quo audito, qui una cum Seth erant, duas erexerunt columnas, unam quidem ex lapide, alteram cæsilibus laterculis exstructam, et in his omnes cœli motus inscripserunt, ne eorum in astrorum scientia observationes inventaque aliqua obscuraret oblivio. Si enim aqua omnia consumi contigisset, lapidea illa columna conservaretur; si igne, testacea; cum itaque aquæ pluvix terram inundassent, lapidea permansit, quæ ad hæc usque tempora in terra Seiriad erecta conspicitur.

Genuit porro Cain Enoch, et Enoch Gaidad, et Gaidad Maleleel, et Male'el Mathusala, et hic Lamech, qui duas duxit uxores Adan et Selan, ex quibus tres habuit filios, ex Adan Jobel, qui jumenta suo studio educabat, et Jubal qui psalterium citharamque invenit; ex Selan Thobel, qui malleolis æs ferrumque excussit²⁹. Adam autem cum vixisset annis duodecim et nongentis, vita functus est³⁰.

Enos, filius Seth, nomen Domini speravit invocare³¹; qui cum vixisset annis cmv, mortuus est, et filius ipsius Cainan vixit annis cmlx, et mortuus est; Maleleel filius ejus annis dcccxcv, et mortuus est. Hujus filius Jared vixit annis cmx, et mortuus est; filius Jared Enoch, cum apud Deum plurimum gratia potuisset, translatus est, cujus filius Mathusala vixit annis dcclxix, et mortuus est; et Lamech filius Mathusalæ, cum annis dcclm vixisset, obiit³².

Lamech filius Noe, qui rebus administrandis regendisve summa virtute, et, ut par erat, cum gaudio, omnibus omnium generum mortalibus, ut a vitis abhorrent, virtutem amplecterentur, suadebat; ad septimam enim ætatem usque homines Deum rerum omnium Dominum esse sibi ipsis stantuebant, justitiamque expetebant.

Tandem longinquo temporis usu, omnibus se vitis inquinaverunt, a quibus eos cum Noe, ut abstinerent, non posset inducere, eorum societatem stomachatus, in alios se terrarum situs contulit. Huic Deus mandavit, ut arcam ædificaret^{33,34}, lectorum quatuor, longitudine trecentorum cubitorum, latitudine quinquaginta, altitudine triginta, ut in ea simul cum omni cognatione oclusus, periculum quod ex inundatione imminabat, subterfugeret; hoc enim supplicio Deus homines qui id temporis vivebant, punire delereque cupiebat. Verum cum terram inundassent aquæ summitates montium, earum fluxu abdita occultæque sunt³⁵. Nam et nostris hisce temporibus in vertice Libani lapides quidam ad ædificandum excidentis, marinorum piscium varia genera inveniunt, quos tunc in cavis illis montium luto defixos concreverunt contigit.

Α ἐν κόσμῳ φύσιν ἀπαλείφειν πυρὶ καὶ ὕδατι· καὶ ἀκούσαντες οἱ περὶ τὸν Σηθ δύο στήλας ἐποίησαν, τὴν μὲν ἐκ λίθου, τὴν δὲ ἐξ ὀπίτης πλίνθου κατασκευάσαντες· καὶ ἐν ταύταις πᾶσαν τὴν οὐράμιον φορὰν ἐνεχάραξαν, πρὸς τὸ μὴ ἄλυστον τὴν τῆς ἀστρονομίας αὐτῶν γενέσθαι εὐρεῖσιν· ἓνα, εἰ μὲν ὕδατι τὰ πάντα φθείρεται, ἡ λίθινος στήλη φυλάττεται, εἰ δὲ πυρὶ, ἡ ὀστρακώδης. Γενομένης οὖν τῆς κατομβρίας, ἡ λίθινος στήλη διέμεινε, ἕως ἄχρι τῆς δεῦρο μένει ἐν γῆ τῇ Σητρεϊαδ ἐστηλωμένη.

Ἐγέννησε δὲ ὁ Κάιν τὸν Ἐνώχ, καὶ ὁ Ἐνώχ τὸν Γαϊδάδ, καὶ ὁ Γαϊδάδ τὸν Μαλελεήλ, καὶ ὁ Μαλελεήλ τὸν Μαθουσάλα, καὶ οὗτος τὸν Λάμεχ. Καὶ ὁ Λάμεχ δύο γυναῖκας ἠγάγετο, Ἀδάν καὶ Σελάν, καὶ ἐξ αὐτῶν τρεῖς παῖδας ἐποίησεν, ἐκ μὲν τῆς Ἀδάν τὸν Ἰωβήλ, ὅστις κτηνοτρόφος ἐγένετο, καὶ τὸν Ἰουβάλ, ὃς ψαλτῆριον καὶ κιθάραν ἐξέυρεν. Ἐκ δὲ τῆς Σελάν τὸν Θόβελ, ὅστις σφυροκόπος χαλκοῦ καὶ σιδήρου ἐγένετο. Ὁ δὲ Ἀδάμ, ζήσας ἔτη ἑννακῶσια δέκα δύο, ἀπέθανεν.

Ἐνώχ δὲ υἱὸς τοῦ Σηθ ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου· ζήσας δὲ ἔτη ἑννακῶσια πέντε ἀπέθανεν. Καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Καϊνάν, ζήσας ἔτη ἑννακῶσια δέκα, ἐτελεύτησε. Καὶ ὁ υἱὸς Μαλελεήλ, ζήσας ἔτη ἑπτακῶσια ἑννεήκοντα πέντε, ἀπέθανεν. Ὁ δὲ τούτου υἱὸς Ἰάρεδ, ἔτη βιώσας ἑννακῶσια ἐξήκοντα, ἐτελεύτησεν. Τοῦ δὲ Ἰάρεδ υἱὸς Ἐνώχ, εὐαρεστήσας τῷ Θεῷ, μετετέθη. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Μαθουσάλα, ζήσας ἔτη ἑπτακῶσια καὶ ἐξήκοντα ἑννέα, ἐτελεύτησε. Λάμεχ δὲ ὁ υἱὸς Μαθουσάλα, ζήσας ἔτη ἑπτακῶσια πεντήκοντα τρία, ἀπέθανεν.

Τούτῳ τῷ Λάμεχ υἱὸς Νῶε ἐγένετο ἀρεταῖς ἀγαθῶν πράξεων ἠδόμενος, ὃς ἔπειθε τὸ ἀνθρώπινον γένος μεταβληθῆναι ἀπὸ τῆς κακίας εἰς ἀρετήν· ἄχρι γὰρ ἑβδόμης γενεᾶς οἱ ἄνθρωποι δεσπότην τῶν ἀπάντων τὸν Θεὸν ἐπεγράφοντο, καὶ δικαιοσύνης ἐφρόντιζον.

Ἰστέρον δὲ τοῦ χρόνου προϊόντος εἰς πᾶσαν παρανομίαν ἐξώκειλαν. Ὡς οὖν ὁ Νῶε οὐκ ἔπειθε τῆς κακίας ἀποστῆναι αὐτοὺς, τὴν συνουσίαν αὐτῶν βεβηλόμενος εἰς ἄλλην γῆν ἀνεχώρησε. Καὶ προστάττει αὐτῷ ὁ Θεὸς κατασκευάσαι κιβωτὸν τετράστεγον, ἔχουσαν τὸ μὲν μήκος τριακοσίων πηγῶν, τὸ δὲ πλάτος πενήκοντα, καὶ τὸ βάθος τριάκοντα, ὅπως, ἐπ' αὐτῆς ἅμα τῇ συγγενεῖα αὐτοῦ καθείρξας ἑαυτὸν, ἐκφύγῃ τὴν ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ κίνδυνον. Ἐβούλετο γὰρ ὁ Θεὸς τοιαύτη τιμωρίαν τὴν πονηρίαν τῶν τότε ἐξαφανίσαι. Ἐπενεχθέντος δὲ τοῦ κατακλυσμοῦ ἐκαλύφθη τὰ ὑψηλὰ τῶν ὀρέων ὑπὸ τοῦ ὕδατος. Ἐτι γὰρ καὶ νῦν ἐπὶ τῆς ἀκρωρείας τοῦ Λιβάνου λίθους εἰς οἰκοδομὴν τινεὶ ἐκτέμνοντες, θαλαττίων ἰχθύων γένη εὐρίσκουσιν, οὓς συνέθη εἰς τὰ κοιλώματα τῶν ὀρέων συναποπαγῆναι τῇ λυτῇ.

²⁹ Gen. iv, 7, 19, 22. ³⁰ Gen. v, 5. ³¹ Gen. iv, 26. ³² Gen. v, 11, 14, 17, 20, 24, 27, 31. ³³ Gen. vi, 14. ³⁴ Gen. vii, 19.

Ἦ δὲ κιβωτὸς, ἀνυψωθείσα ὑπὸ τοῦ ὕδατος, εἰς Ἀ ἄκραν τινὰ ὄρους τοῦ κατὰ τὴν Ἀρμενίαν ἔστη, καὶ λωφῆσαντος τοῦ ὕδατος, οἱ ἐν τῇ κιβωτῇ πάντες ἐξεπορεύθησαν. Καὶ τὸν τόπον ἔτι καὶ νῦν ἐκείνον Ἀποδατήριον οἱ ἐπιχώριοι προσαγορεύουσι, καὶ τὰ λείψανα τῆς κιβωτοῦ ἐπιδεικνύουσι, καὶ τῇ ἀσφάλτῳ αὐτῆς εἰς ἀποτροπιασμούς κέχρηται.

Ὁ δὲ Νῶε ἐτελεύτησεν ἔτη ζήσας ἑνακόσια καὶ πεντήκοντα, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, δεδοικότας τοὺς ἄλλους πάντας ἀπὸ τοῦ ὄρους μεταναστῆναι, (ὠπώπτειον γὰρ ἑτέρας αἰθῆρας πειρασθῆναι ἐπομβρίας) πείθουσι κατατελεῖν, καὶ τὴν ἠπλωμένην κατοικίσειαι πεδιάδα. Ἴνα δὲ μὴ πληθυνθέντες στάσιν μετ' ἄλλῶν κινήσωσι, προσέτατεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἀποικίας ποιήσασθαι. Οἱ δὲ οὐκ ὑπέκουσαν, γῆν καλὴν γεωργοῦντες, καὶ καρπῶν ἀφθονίαν μεγίστην ἔχοντες. Πάλιν οὖν συμφορᾷ χαλεπῇ ὑποβάλλει αὐτοὺς πρὸς τὸ τὴν ἀποικίαν στελλασθαι. Οἱ δὲ οὐδ' οὕτως εἶξαν τοῦ Θεοῦ τῷ βουλήματι, τὴν εὐφορίαν τῆς γῆς οὐ κατ' εὐμένειαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κατ' ἴδιαν ἰσχὺν περιεῖναι αὐτοῖς ὑπελάμβανον. Ταύτην δὲ τὴν οἰήσιν ἔχειν αὐτοὺς Νεβρώθ ἐπειθεν ὁ γίγας, τολμηρὸς τις ὢν, καὶ κατὰ χεῖρα γενναῖος, ὃς καὶ, τοῦ Θεοῦ ἀποστήσας αὐτοὺς, αὐτῷ τῷ σέβας περιποιεῖσθαι αὐτοὺς ἠνάγκαζε, καὶ δὴ πύργον αὐτοὺς ἐπιτρέπει τεκτῆνασθαι τῷ ὕψει τοῦ οὐρανοῦ ἐπιψάοντα, ἀπειλῶν τὸν Θεὸν ἀνταμύνασθαι, εἰ πάλιν τῷ κόσμῳ ἐπενέγκῃ κατακλυσμόν.

Τοῦ γοῦν πλήθους πολλῇ σπουδῇ τῇ μανίᾳ συνεργούοντος αὐτῷ, καὶ λόγου θᾶπτον τὸν πύργον κατασκευάζοντος, ὁ Θεὸς τὴν διάλεκτον αὐτῶν παραγρημα C συνέχεε, καὶ ὑπὸ τῆς ἀνομοιογλωσσίας διεσκοιδάσθησαν, καὶ τούτου ὁ τόπος Βαβυλώνα τὴν κλήσιν εἰληφεν. τῶν Ἑβραίων τὴν σύγχυσιν Βαβυλῶν ὀνομαζόντων.

Ἐκαστος γοῦν τὴν προτυγχάνουσαν γῆν καταλάμβανε, καὶ ἐπλήρουν πᾶσαν παράλιόν τε καὶ ἠπειρον, ἔτι δὲ καὶ τὰς νήσους· τὸ γὰρ πέλαγος πολλοὺς διαπορθμεύοντες ταῦταις ἐγκαθωρμίζοντο.

Ἐνια γοῦν τῶν ἔθνῶν σῶξίς τε προσηγορίας τῶν κτισάντων, ἕνια δὲ καὶ μετέβαλε, τῶν Ἑλλήνων μετὰ ταῦτα κρατησάντων, καὶ ἰδιοῖς ὀνόμασι καλλωπισάντων τὰ ἔθνη, καὶ νόμους δὲ αὐτοῖς οἰκείους ἔθεσαν πρὸς τὴν δόξαν τῆς κτίσεως σφετερίσασθαι αὐτοὺς, ὡς μηδεμίαν ὑπόνοιαν προγενεστέρων κατα D λιπεῖν τοῖς μετέπειτα.

Ἐγένοντο οὖν τῷ Νῶε τρεῖς υἱοί, Σὴμ, Χάμ, Ἰάφεθ· ἀπὸ Ταύρου καὶ Ἀμμανοῦ τῶν ὀρῶν ἀρξάμενοι φκησαν, καὶ προῆλθον ἐπὶ μὲν τῆς Ἀσίας ἄχρι ποταμοῦ Ταναΐδος, ἐπὶ δὲ τῆς Εὐρώπης ἄχρι Γαδερίων.

Εἰσὶ δὲ οὗτοι· Γαμῆρ, ὅστις Γαμαρεῖς, τοὺς νῦν Γαλάτας, συνέστησεν· Ἀγὼδ Μαγῶδεϊς, τοὺς νῦν Σκύθας· Ἀδαὶ Μαδαίους, τοὺς νῦν Μήδους· Οὐάν Ἰωνίαν, καὶ τοὺς Ἑλληνας· Ὀβελ Θεοβέλους, τοὺς νῦν Ἰβήρας· Ὄσοχ Μεσχηταίους, τοὺς νῦν

Sed arca, aquis altius sustentata, in summitate montis cujusdam qui in Armenia est, stetit ²⁶, et aqua cum cessasset, qui in ea erant, omnes egressi sunt ²⁷, et locum illum in praesenti Apobaterium incolae nuncupant, arcaeque reliquias monstrant, et ejus bitumine ad averruncanda mala utuntur.

Noe vero e vita migravit nongentis et quinquaginta annis exactis ²⁸, et filii ejus alios omnes timidos atque ignavos, aliam enim futuram terrarum inundationem suspicabantur, ut e monte discederent, planissimaque colerent loca, persuadent. Deus ad sedandas seditiones, quae propter eorum multitudinem conflare possent, in alias regiones colonias deducere jubebat; at hi non audierunt B praecipita, cum optimam terram colerent, et uberes maximosque perciperent fructus; novis itaque eos calamitatibus vexat, ut coloniam mitterent; qui nec sic divinae voluntati obediunt, et eam terrae ubertatem fertilitatemque non divinis placitis, sed suismet viribus industriaque parari opinabantur; in eamque eos sententiam perducebat Nebroth, gigas temerarius et audax, maximisque viribus valens, qui eos ut cultum sibi offerrent a Deo aversos coegit ²⁹. Quin et turrim illis exaedificandam committit, quae summitate caelum attingeret, jactans Deum ulturum, si iterum mundo inundationem tentasset ³⁰.

Multitudine igitur summo studio ac contentione illius insaniae opem ferente, et dicto citius turrim exstruente, Deus linguae eorum proprietatem repente confudit; quare ob linguarum varietatem dispersi sunt ³¹, indeque locus nomen Babylonia adeptus est ³². Babylonem enim confusionem Hebraei nominant.

Unusquisque itaque terram sibi obviam occupabat, sicque continentia loca, atque maritima, nec non et insulas implebant; navibus enim per mare trajecti in eas advehabantur.

Gentium autem quaedam conditorum nomina servant, quaedam illa commutarunt, Graecorum imperio subsecuto, qui suis nominibus gentibus ornamentum addiderunt, legesque illis proprias communicarunt, ut gloriam conditorum sibi tribuendo captarent, nec ullam posteris de majoribus suspicionis ansam relinquerent.

Noe liberos procreavit tres, Sem, Cham, Japheth ³³, qui a Tauro et Ammano montibus initio ducto habitarunt, et in Asiam progressi sunt usque ad Tanain flumen, et in Europa usque ad Gadiram.

Fuerunt autem hi ³⁴: Gomer, qui Gomerenses, quos nunc Galatas vocamus, constituit; Agod Magodenses, quos nunc Seythas; Adai Madaios, quos nunc Medos; Javan Ioniam, et Graecos; Obel Theobelos, quos nunc Iberos; Osoch Meschenos, quos

²⁶ Gen. viii, 4. ²⁷ Ibid. 17. ²⁸ Gen. ix, 29. ²⁹ Gen. x, 8. ³⁰ Gen. xi, 5. ³¹ Ibid. 7. ³² Ibid. 2. ³³ Gen. x, 1. ³⁴ Ibid. 2.

nunc Cappadocas; Theiras Theirenses, quos nunc A Καππαδόκας· Θείρας τούς Θείρας, τούς νῦν Θράκας· Thraces.

Gamer autem filii fuerunt tres ⁴⁴: Schanax, ex quo Aschanaxæi, qui nunc Rhegini; Riphath, ex quo Riphathæi, qui nunc Paphlagones; Thygrammais, ex quo Thygrammenses, qui nunc Phryges.

Filii Javan tres ⁴⁵: Elisasa, ex quo Alisæi, qui nunc Æolenses; Tharses, ex quo Tharsenses, qui nunc Cylices, ita enim antiquitas Ciliciam appellavit, quando et adhuc metropolis eorum Tharsus nomen conservat; Cethim, ex quo Cethima insula, quam nunc Cyprum nominant, et illius causa omnes insulas terrasque maritimas Hebræi Ethlio appellant.

Filii Cham, quæ a Syria, Anmano Libanoque montibus incipit, terram occuparunt ⁴⁷, omnesque B illius partes, quæ mare respiciunt, invadunt regionibus usque ad Oceanum vindicatis; et horum quorundam appellationes omnino mutatae sunt, aliorum in alias difficiliore; paucorum vero nomina integra usque ad hanc diem servantur. Fuerunt autem hi filii Cham: Chus, ex quo Chusæi, qui nunc Æthiopes; Mestrem, ex quo Mestrai, qui nunc Ægyptii; Phut, ex quo Phuti, qui nunc Libyæ, et adhuc fluvius apud Mauros, totaque illa vicina regio Phuti appellantur; natio vero illa Libyæ nomen traxit, ex Liby, filio Mestron, qui provinciam præfuit.

Chus fuerunt filii septem: Sabat, ex quo Sabacii, qui etiam hoc tempore nomen simul cum regione obtinent; Evilat, ex quo Evilæi, qui nunc C Tuli; Sabbath, ex quo Sabbatheni, qui nunc Astabari; Regmara, ex quo Allæi, qui adhuc eodem nomine compellantur; Judadan, ex quo Judadæi, Æthiopum natio quadam, adhuc ejusdem cum conditore nominis; Sebecatha, ex quo Sabactheni, qui adhuc nomen retinent. Nehrod, qui primus dominatu Babylonem pressit ⁴⁸.

Mestrem filii octo, qui a Gaza usque ad Ægyptum terram possederunt. A terra Philistiim per aliquod tempus nomen retinuit, tandem Palæstina vocata est.

Chanan liberi undecim ⁴⁹: Sidon primus genitus, qui sui nominis urbem in Phœnicia exstruxit. Amathius Amathinem, quæ nunc Epiphania dicitur, D ædificavit, idque illi nomen dedit Macedo quidam clarus ac celebris, qui in ea regnaverat; Arucæus terram quæ in Libano est ædificavit; Arodus Aradum insulam habitavit; Asenassus, ex quo Asenæi; Samarius Samariam, Chettæus Chettæos, Jebusæus Jehusæos constituit. Amorrhæus Amorrhæos, qui Bethel incolebant; Gersæus, Gersæos, qui terram trans Jordanem tenebant, usque ad Philadelphiam; Evæus, Evæos; et Cinæi circa Libanum habitabant, et Amarum; Eniacim vero gigantes Chebron, et circa eam Chettei et Pherezæi, permiste cum Chananæis Palæstinam tene-

Ἐγένοντο δὲ καὶ τῶ Γαμὲρ υἱοὶ τρεῖς· Σχανάξ, ἐξ οὗ Ἀσχαναξαῖοι, οἱ νῦν Ῥηγῖνες· Ῥιφάθ, ἐξ οὗ Ῥιφάθαιοι, οἱ νῦν Παφλαγόνες· Θυγραμμαίς, ὅς συνέστησεν Θυγραμμαίς, τούς νῦν Φρύγας.

Υἱοὶ δὲ τῷ Ἰωούσα τρεῖς, Ἐλισασά, ἀφ' οὗ Ἀλισαῖοι, οἱ νῦν Αἰολεῖς· Θαρσῆς, ἀφ' οὗ Θαρσεῖς, οἱ νῦν Κύλικες· οὕτω γάρ τὸ παλαιὸν ἡ Κιλικία ἐκαλεῖτο· ἔτι γάρ καὶ νῦν Θαρσῆς ἡ μητρόπολις αὐτῆς καλεῖται· Χεθεὶμ· Χεθειμὰ τὴν νῆσον, ἣν ἄρτι Κύπρον προσονομάζουσιν· ἀπ' αὐτῆς γὰρ πᾶσαν νῆσον καὶ τὴν παράλιον Ἑβραῖοι ἠθλιὸν καλοῦσιν.

Οἱ δὲ υἱοὶ τοῦ Χάμ, τὴν ἀπὸ Συρίας, καὶ Ἀρμανοῦ, καὶ Λιβάνου τῶν ὀρέων γῆν κατέσχον, ὅσα πρὸς θάλασσαν αὐτὴν τετραπτο καταλαβόντες, καὶ τὰ μέχρι τοῦ Ὀκεανοῦ ἐξιδωσάμενοι. Καὶ ἐνίων μὲν παντελῶς αἱ προσηγοραὶ ἡμεῖσθεσαν, ἐνίων δὲ εἰς ἑτέρας ἐνημεῖσθε δυσπεπινώστους· ὀλίγων δὲ ἔτι αἱ ὀνομασίαι ἀκέραιοι σώζονται. Εἰσὶ δὲ υἱοὶ τοῦ Χάμ οἷδε· Χοῦς, ἐξ οὗ Χουσαῖοι, οἱ νῦν Αἰθιοπες· Μεστρέμ, ἐξ οὗ Μεστραῖοι, οἱ νῦν Αἰγύπτιοι· Φουτ, Φουτοὶ, οἱ νῦν Λίβυες, καὶ ἔτι τοῦ δεῦρο ὁ παρὰ Μαύροις ποταμὸς καὶ ἡ σύγγυος χώρα αὐτοῦ Φουτοὶ καλοῦνται. Ἐκλήθησαν δὲ Λίβυες τὸ ἔθνος, καὶ ἡ χώρα ἐνδὸς τῶν ἀπὸ Μεστρῶν υἱῶν ὀνόματι Λίβυος βασιλεύσαντος αὐτῶν.

Τῶ δὲ Χοῦς ἐγένοντο υἱοὶ ἐπτὰ· Σαβάτ, ἀφ' οὗ Σαβάκιοι, οἵτινες ἄχρι τοῦ δεῦρο τὴν ὀνομασίαν ἅμα τῇ χώρᾳ σώζουσιν· Εὐίλατ, ἐξ οὗ Εὐίλατοι, οἱ νῦν γε Τοῦλοι· Σαθάθ, ἐξ οὗ Σαθαθηνοὶ, οἱ νῦν Ἀσταβανοὶ· Ῥεγμαρά, ἐξ οὗ Ἀλλαῖοι, οἱ ἔτι καὶ νῦν ταύτην τὴν κλῆσιν ἔχουσιν· Ἰουδαδάν, ἐξ οὗ Ἰουδαδαῖοι, Αἰθιοπικὸν ἔθνος ὁμώνυμον μέχρι νῦν τῶ προπάτορι· Σεβεκαθά, ἐξ οὗ Σαθακτηνοὶ, οἱ καὶ αὐτοὶ ὁμώνυμοι· Νεβρωδ οὗτος, μείνας ἐν τῇ Βαβυλωνίᾳ, πρῶτος αὐτοῖς ἐτυράννησεν.

Μεστρέμ υἱοὶ ὀκτώ, οἵτινες τὴν ἀπὸ Γάζης καὶ ἕως Αἰγυπτῶν κατέσχον γῆν. Τοῦ δὲ Φιλιστειμ ἡ χώρα τότε κατεῖχεν ἕως τινὸς τὴν ὁμώνυμιαν, ὕστερον δὲ ἐκλήθη Παλαιστίνη.

Ἐγένοντο δὲ καὶ τῶ Χανάν παῖδες ἕνδεκα· Σιδὼν πρωτότοκος, ὅστις ὁμώνυμον ἑαυτοῦ πόλιν τῇ Φοινίκῃ Σιδῶνα ἐκτίσεν· Ἀμάθιος τὴν Ἀμαθινήν, τὴν νῦν Ἐπιφάνειαν, ἠκόδομησε, τῶν Μακεδόνων τινὸς κρατήσαντος αὐτῆς ἐπιδόξου, καὶ τὸ οἰκεῖον ὄνομα ἐπιθέντος αὐτῇ· Ἀρουκαῖος δὲ γῆν τὴν ἐν τῶ Λιβάνῳ ἐκτίσεν· Ἀρόδιος οὗτος Ἀραδὸν τὴν νῆσον ἤκησεν· Ἀσέναστος, ἀφ' οὗ Ἀσενναῖοι. Σαμάρειος δὲ Σαμάρειαν, Χετταῖος Χετταῖους, Ἰεθουσαῖος Ἰεθουσαῖους συνεστήσατο· Ἀμορραῖος Ἀμορραῖους, οἵτινες ἤκουον τὴν Βεθθλ· Γεργεσαῖος Γεργεσαῖους, οἵτινες τὰ ἐπέκεινα κατέκων τοῦ Ἰορδάνου ἄχρι Φιλαδελφίας· Εὐαῖος Εὐαῖους. Καὶ οἱ μὲν Κιναῖοι περὶ τὸν Λιβάνον ἤκουον καὶ Ἀμαρον· οἱ δὲ Ἐνιακείμ γίγαντες τὴν Χεβρόν· καὶ περὶ αὐτὴν οἱ Χετταῖοι καὶ οἱ

⁴⁴ Gen. x. 5. ⁴⁵ Ibid. 4. ⁴⁷ Ibid. 6. ⁴⁸ Ibid. 15.

⁴⁹ Ibid. 15.

Φερεζαῖοι ἀναμίξτε τοῖς Χαναναίοις τὴν Παλαιστίνην ἅπαντες· οἱ δὲ Ῥαφίαν τὴν Φιλαδέλφειαν· πάλιν δὲ οἱ Γεργεσαῖοι τὰ Γάδαρα, καὶ Γέργισαν πόλιν, καὶ τὴν Τιβεριάδα εἶχον λίμνην, καὶ οἱ Ἰεβουσαῖοι τὴν νῦν Ἱερουσαλήμ.

Πέντε καὶ Σὴμ παῖδες ἐγένοντο, οἵτινες τὴν μέχρι τοῦ κατ' Ἰδρίαν Ὠκεανοῦ Ἀσίαν κατέκρησαν, ἥτις ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου τὴν ἀρχὴν ποιησάμενοι. Εἰσὶ δὲ οὗτοι· Αἰλάμ, ἀφ' οὗ Αἰλαμαῖοι, οἱ νῦν Πέρσαι· Ἀσοῦρ, ἀφ' οὗ Ἀσσυρίοι· Ἀρφαξάδ, ἀφ' οὗ Ἀρφαξαῖοι, οἱ νῦν Καλδαῖοι· Ἀράμ, ἀφ' οὗ Ἀραμαῖοι, οἱ νῦν Σύροι. Κατέσχον δὲ οὗτοι ἀπὸ Μεσοποταμίας ἕως τῶν ὄρεων Ἀραράτ, ἃ ἐστὶ πρὸς τὴν Ἀρμενίαν· Λουδ, ἀφ' οὗ Λυδαῖοι, οἱ νῦν Λυδοί· Καϊνάν, ἀφ' οὗ Καννῆται.

Υἱοὶ δὲ τοῦ Ἀράμ τέσσαρες ἐγεννήθησαν· Οὐζ, ὅστις ἔκτισε Δαμασκὸν καὶ τὴν Τραχωνίτιν, ἥτις μέση τῆς Παλαιστίνης καὶ Κοίλης Συρίας ἐστίν· Οὐλ, ἀφ' οὗ Λαζονεῖς· Γαθέρ, ἀφ' οὗ Σταφηνοί· Μεσοχ, ἀφ' οὗ Μασσηννοί.

Υἱοὶ Ἀρφαξάδ· Καϊνάν, ἀφ' οὗ Σογγοδιανοί· ἀπὸ τούτου δὲ καὶ ἡ ἀστρονομία καὶ οἰωνισμοὶ ἐπενοήθησαν.

Υἱὸς δὲ ἐγένετο τῷ Καϊνάν Σαλα, ἀφ' οὗ Σουσιανοί.

Υἱὸς τοῦ Σαλα Ἔβερ, ἀφ' οὗ Ἑβραῖοι, οἵτινες τὴν ἀρχαίαν κατέσχον τὴν Ἑβραῖα διέλεκτον, τοῦ Ἔβερ μὴ συμπαραγενομένου εἰς τὴν τοῦ πύργου οἰκοδομήν, καὶ ἀλλοιωθέντος τὴν γλῶτταν.

Υἱοὶ δὲ τοῦ Ἔβερ Φαλέκ, ἀφ' οὗ Ἀδιαθηνοί· Ἰεκτάν, ἀφ' οὗ Ἑδραμαῖοι. Ὁ δὲ Φαλέκ διὰ τοῦτο ἐκλήθη Φαλέκ, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἀπόστολον τῶν ἀποικίων ἐτέθη. Φαλέκ γὰρ οἱ Ἑβραῖοι *μερισμὸν* λέγουσιν, ἐπ' αὐτοῦ ἐμερίσθησαν. Καὶ ὁ ὑπονοούμενος τῶν ἐτῶν τῆς τοῦ κόσμου διαμονῆς ἀριθμὸς εἰς δύο διηρέθη ἰσαίτατα· τρισχιλία γὰρ ἐπὶ τῇ γενέσει τῆς αὐτοῦ τοῦ κόσμου ὑπάρξεως ἔτη ἐπερατώθη. Λογίζομεθα γὰρ διαμεῖναι τὴν γῆν ἄχρις ἕκτης χιλιάδος, ἐπεὶ καὶ ἐν ἑξ ἡμέραις ὁ Θεὸς τὴν συντέλειαν τοῦδε τοῦ παντὸς συνεστήσατο. Χιλιεῖς δὲ τὰς ἡμέρας λογίζεσθαι τὸ Θεῖον οἶμαι· Κυρίου γὰρ, φησὶν, *ἡμέρα ὡς χίλια ἔτη*.

Γίνεται οὖν ἀπὸ Ἀδάμ ἐπὶ τὴν τελευταίην Φαλέκ ἔτη τρισχιλία. Ἐπὶ δὲ τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν καὶ ἀνάστασιν ἔτη πεντακισχιλία καὶ πεντακόσια τριάνοντα ἕν, ὡς λείπειν τετρακόσια πενήκοντα ἑννέα ἔτη τῆς ἕκτης χιλιάδος. Ἔστι δὲ τῆς τοῦ κόσμου συντελείας σημεῖον τὸ σάββατον· καὶ εἰκότως ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ὁ Κύριος ἐπιδημήσας τῷ κόσμῳ ἐν παρασκευῇ πέπονθεν, ἥτις ἐστὶν ἡμέρα ἕκτη, καὶ ταύτης τῆς ἡμέρας ὥρα ἦν ὡσεὶ ἕκτη, ἡνίκα ἐσταυρώθη, τοῦ λόγου σημαίνοντος διὰ τοῦ τῆς ἕκτης χιλιάδος τὸ ἥμισυ· καὶ διὰ τοῦτο ὠρισμένως οὐκ εἶπεν ὥρα ἕκτη, ὑπεμφανόντος τοῦ λόγου ἐλίγῳ πλείω τοῦ ἀριθμοῦ ὑπερβαίνειν. Ἀπὸ δὲ τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τὴν τριακονταετηρίδα Κωνσταντίνου

bant, et alii Raphiam, quæ Philadelphia est; sic et Gergesæi Gadaram Gergisamque urbem, lacumque Tiberiadis obtinebant, et Jebusæi, quæ nunc Hierusalem est.

Sem quinque filii fuerunt, qui Asiam usque ad Oceanum habitaverunt, vel ab Euphrate principium sumentes. Sunt autem hi, Ælam, ex quo Ælamæi, qui nunc Persæ; Asur, ex quo Assyrii; Arphaxad, ex quo Arphaxæi, qui nunc Chaldæi; Aram, ex quo Aramæi, qui nunc Syri. Hi vero occupaverunt a Mesopotamia usque ad montes Ararat, qui sunt in Armenia; Lud, ex quo Lydæi, qui nunc Lydi; Cainan, ex quo Cananæ.

B Aram filii quatuor nati sunt: Uz, qui condidit Damascus, et Trachonitidem, quæ inter Palæstinam et Coelosyriam media est; Ul, ex quo Lazonenses; Gather, ex quo Stapheni; Mesoch, ex quo Massenii.

Filii Arphaxad: Cainan⁸⁰, ex quo Soggodiani; hic sidera observavit, et auguria excogitavit.

Cainan filius fuit Salæ, ex quo Susiani.

Filius Salæ Heber⁸⁰, ex quo Hebræi, qui veterem retinuerunt linguæ proprietatem, cum Heber in structuram turris minime cum aliis convenerit, ideoque nec linguam mutaverit.

C Filii Heber, Phalec⁸¹, ex quo Adiabeni; Jectan, ex quo Hedramæi. Ideoque Phalec dictus est, cum natus sit quando coloniarum mittebantur. Phalec enim Hebræorum lingua *divisio* significatur, et tempore illius divisi sunt. Et qui jam hujus mundi durationis numerus esse existimatur, in duas partes pares æqualesque divisus est; anni quippe ex quo mundus hic conditus est, elapsi sunt ter mille. Etenim mundum hunc ad sextam chiliadem duraturum opinamur, quando et sex diebus Deus universum hoc perfectum, omnibusque suis partibus edidit absolutum; et apud Deum unam diem pro mille annis computari opinor; ait quippe, *Domini dies quasi mille anni*⁸².

D Ab Adam itaque usque ad obitum Phalec anni ter mille annumerantur, et ad Domini adventum et resurrectionem, anni quinque mille quingenti triginta et unus, ita ut ad sextam chiliadem absolvendam tantum quadringenti quinquaginta novem desiderentur. Signum vero hujus mundi consumptionis sabbatum est; ideoque non abs re diebus novissimis Dominus in mundum adveniens, die Veneris dolores sustinuit, quæ est dies sexta, ejusque diei *hora erat quasi sexta*⁸³, dum cruci affixus est, quo nobis sextæ chiliados dimidium significatur, ideoque definite non dixit horam sextam, parum a numero aberrare, sermone hoc nobis inueniens. A Christo ad tricesimum annum Constan-

⁸⁰ Gen. 1, 24. ⁸¹ Ibid. ⁸² Ibid. 25. ⁸³ Psal. LXXXIX, 4. ⁸⁴ Joan. XIX, 14.

ini numerantur anni cclxix. et quemadmodum Jonas tribus diebus et tribus noctibus in ventre ceti commoratus, saluus restitutus est, sic et nos omnes tribus temporis intervallis in terra consumptis, resurgemus, quorum symbola Salvator noster expressit tribus diebus, et tribus noctibus peractis sub terra, satis dilucide erudiens prædictis intervallis temporis completis, resurrectionem nostram adfuturam, sæculi consequentis principium.

Jectan⁵⁵ liberos habuit Salmodad, ex quo Indi; Saleph, ex quo Bactri; Asarmoth, ex quo Arabes; Jarach, ex quo Carmani; Odorra, ex quo Mardi; Jezil, ex quo Arriani; Decla, ex quo Cedrusii; Gehal, ex quo Scythæ; Abimeel, ex quo Hyrcani; Sabu ex quo Arabes Felices; Uphir, ex quo Armenii; Evilat, ex quo Gymnosophistæ; hi omnes filii Seni.

Sala genuit Ragau, Ragau Seruch, Seruch Nachor⁵⁶, cui Chaldæorum vaticinandi artem et siderum vias tradidit. Hujus temporibus filii Noe idolorum cultibus se dedere, vitæque omnia exercere, urbes exstruere, reges creare, obsidione cingere, prædari, captivare.

Nachor genuit Tharra⁵⁷, Tharra Abraham, et Nachor, et Aram. Aram, Lot, et Sarram, et Melchan⁵⁸. Aram in urbe Chaldæorum, quæ Urel dicebatur, vita privatus est⁵⁹, cujus et in hæc tempora sepulcrum ab omnibus visitur, decessitque in incendio, quo Abram idola patris sui conflagravit, dum illis ut subveniret domum esset ingressus; uxoresque ducunt sorores, Melchan Nachor; Sarram Abraham⁶⁰. Neque id præter jus agunt, cum nulla antea lata esset lex quæ hoc vetaret. Etenim si ab omnium communi parente Adam ejusque uxore editos tum mares, tum feminas, quamvis essent et fratres et sorores ad procreandos liberos natura ipsa fratres sororibus, ut conjungerentur, collocarentque in matrimonio, necessitate quadam compulsi, sic et qui eos secuti sunt, dum adhuc in prima illa successione legis viverent majorum mores apte congruenterque amplectebantur.

Porro Tharra Chaldæam odio habens propter acerbum filii luctum, in Mesopotamiam se contulit, ibique cum annis ducentis et quinque vixisset, diem suum obiit⁶¹.

Ex eo enim tempore vita hominum contrahebatur, angustioribusque concludebatur finibus, usque ad Moysis ortum. Etenim post Moysem vitæ humanæ terminus constitutus est annorum centum et viginti, quos cum et ipse Moyses peregisset, vitam cum morte commutavit.

Verum Abraham terque quaterque beatus, in astrorum scientia erat excellens et singularis, majoribusque quam alii cogitationibus virtuti operam

ἄετι ἐστὶ σὺθ'. Ὡσπερ δὲ ὁ Ἰωνᾶς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους διατρίψας ὑγιῆς ἀπεδόθη, οὕτω καὶ ἡμεῖς πάντες, τὰς τρεῖς τοῦ αἰῶνος διαστάσεις ποιήσαντες ἐν τῇ γῆ, ἀναστῆσόμεθα. Τρία γὰρ τοῦ χρόνου ἐστὶ καθολικὰ διαστήματα, ἐνεστώδης, παρερχομένης, μέλλων, ὧν τὰ σύμβολα ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ψικονόμησε, τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας ποιήσας ἐν τῇ γῆ, διδάσκων σαφῶς, ὅτι, τῶν προειρημένων περαιωθέντων διαστημάτων τοῦ χρόνου, ἔσται ἡμῶν ἡ ἀνάστασις, τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀρχὴ ὑπάρχουσα.

Υἱοὶ δὲ ἐγένοντο τῷ Ἰεκτᾶν, Σαλμωδάδ, ἀφ' οὗ Ἰνδοί· Σάλεφ, ἀφ' οὗ Βάκτροι· Ἀσαρμῶθ, ἀφ' οὗ Ἀραβες· Ἰαράχ, ἀφ' οὗ Καρμανοί· Ὀδορρά, ἀφ' οὗ Μάρδοι· Ἰεζείλ, ἀφ' οὗ Ἀρριανοί· Δεκλά, ἀφ' οὗ Κεδρούσιοι· Γεβάλ, ἀφ' οὗ Σκύθαι· Ἀβιμεήλ, ἀφ' οὗ Ἰρκανοί· Σαβεῦ, ἀφ' οὗ Ἀραβες Εὐδαίμονες· Οὐφίρ, ἀφ' οὗ Ἀρμενιοί· Εὐλίλατ, ἀφ' οὗ γυμνοσοφισταί. Οὗτοι πάντες υἱοὶ Σῆμ.

Ζαλά δὲ ἐγέννησε τὸν Παγαῦ· Παγαῦ δὲ τὸν Σερούχ· Σερούχ δὲ τὸν Ναχώρ, καὶ ἐδίδαξεν αὐτὸν τὴν τῶν Χαλδαίων μαντείαν καὶ ἀστρονομίαν. Ἐν δὲ τοῖς χρόνοις Σερούχ οἱ υἱοὶ Νῶε εἰδωλολατρεῖν ἤρξαντο καὶ κακίαν πᾶσαν μετέρχεσθαι, καὶ οἰκοδομεῖν πόλεις, καὶ βασιλεῖς καθιστᾶν, καὶ πολιορκεῖν, καὶ ἀρπάζειν, καὶ αἰχμαλωτίζειν.

Ναχώρ δὲ ἐγέννησε τὸν Θάρρα, Θάρρα δὲ τὸν Ἀβραάμ, καὶ τὸν Ναχώρ, καὶ τὸν Ἀράν. Ἀράν δὲ τὸν Λῶτ, καὶ τὴν Σάρραν, καὶ Μελχάν. Ὁ δὲ Ἀράν ἀπέθανεν ἐν πόλει Οὐρήλ λεγομένη τῶν Χαλδαίων, ἐν ᾗ ἔτι καὶ νῦν τάφος αὐτοῦ δεῖνυται. Ἀπέθανε δὲ ἐν τῷ ἐμπυρισμῷ, ᾧ ἐνεπύρισε τὸν Ἀβραάμ τὰ εἰδωλα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐν τῷ εἰσελθεῖν ἐξελεῖσθαι αὐτά. Γαμοῦσι δὲ τὰς ἀδελφάς· Μελχάν μὲν Ναχώρ, Σάρραν δὲ ὁ Ἀβραάμ. Καὶ οὐ παρανόμως τοῦτο ποιοῦσιν, ἐπειδὴ μηδὲ νόμος ἦν πρότερος ὁ κωλύων. Εἰ γὰρ τοὺς ἀπὸ τοῦ κοινοῦ πάντων πατρὸς Ἀδάμ καὶ τῆς τοῦτου γυναικὸς γεννηθέντας ἀρρένας καὶ θηλείας, ἀδελφοὺς ὄντας καὶ ἀδελφάς, ἢ φύσις ἐπὶ παιδοποιίαν προκαλουμένη, ἀδελφοὺς ἀδελφαῖς ἀνάγκη ἐπὶ γάμου κοινωνίαν ἐνηγεῖν· οὐκ ἀπεικὸς οὖν καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα τῆς πρώτης τυγχάνοντας διαδοχῆς τοῦ νόμου τῶν προγόνων κατακολουθεῖν.

Ὁ δὲ Θάρρα, μισήσας τὴν Χαλδαίαν διὰ τὸ πένθος τοῦ υἱοῦ, εἰς τὴν Μεσοποταμίαν μετέλθε, κακεῖ ἔτελεύτησε, βιώσας ἔτη πάντε καὶ διακόσια.

Ἐκτοτε γὰρ τῶν ἀνθρώπων τὸ ζῆν συνετέμενετο, καὶ βραχύτερον ἐγένετο, ἄχρι τῆς Μωϋσέως γενέσεως. Μετὰ γὰρ Μωϋσέα ὁρος τοῦ ζῆν ἐγένετο ἔτη ρκ', ἅτινα καὶ αὐτὸς οὗτος ζήσας, τὸν θνητὸν βίον μετέλλαξεν.

Ἀβραάμ δὲ ὁ τρισμακάριος ἄριστος ἀστρονόμος ἐτύγχανε, καὶ μείζων τῶν ἄλλων φρονῶν ἐν ἀρετῇ πάντων τῶν υἱῶν Νῶε εἰς δεῖσθαιμονίαν καταπαύσας.

⁵⁵ Gen. x, 26. ⁵⁶ Gen. xi, 22. ⁵⁷ Ibid. 24. ⁵⁸ Gen. xi, 22. ⁵⁹ Ibid. 28. ⁶⁰ Ibid. 29. ⁶¹ Ibid. 32.

κότων, μόνος οὗτος Δημιουργὸν τῶν πάντων Θεὸν ἀπεφῆκατο εἶναι, ἐκ τῶν περὶ ἡλίον καὶ σελήνην ἀλλοιώσεων καὶ ἐκ τῶν περὶ γῆν, καὶ ἀέρα, καὶ θάλατταν παθημάτων εἰκάσας. Διὰ τί γὰρ, φησὶν, ἰσχύος οὕσης ἐν αὐτοῖς τῆς ἑαυτῶν εὐταξίας οὐ προνοοῦνται, ἀλλ' ὕστεροῦνται ταύτης; Ἐκ γοῦν τούτων γινώσκειν ἔξεστιν, ὅτι οὐ κατ' ἴδιαν ἰσχὴν συντελεῖ, εἰ καὶ δοκεῖ εὐεργετεῖν τοὺς ἀνθρώπους οὐ μικρῶς, ἀλλὰ κατὰ τὴν βούλησιν τοῦ ποιήσαντος.

Πρὸς γοῦν τὴν δόξαν αὐτοῦ ταύτην οἱ Χαλδαῖοι καὶ οἱ τὴν Μεσοποταμίαν οἰκοῦντες διεφέροντο, καὶ ἀντεῖχον αὐτῷ. Καὶ ἀναστάς ἐκεῖθεν κατὰ πρόσταγμα Θεοῦ τὴν γῆν τῶν Χαναναίων κατώκησε. Λιμοῦ δὲ καταλαβόντος δεινοῦ, εἰς Αἴγυπτον παρεγένετο, καὶ τοὺς Αἴγυπτιοὺς ἀλλήλοις ἀντιδοξοῦντας, καὶ τὰ νόμιμα ἑαυτῶν διαπιύοντας καὶ ἀνατρέποντας ἀπέδειξεν ἅπαντας αὐτοῦς μηδὲν ἀξιόλογον μηδὲ φρονοῦντας, μηδὲ θεσιζόντας. Καὶ θαυμασθεὶς ἐπὶ συνέσει καὶ σοφίᾳ πολλῇ, τὴν ἀριθμητικὴν αὐτοῖς καὶ σὴν ἀστρονομίαν παραδίδωσι· πρὸ γὰρ τῆς παρουσίας αὐτοῦ ἀπειροὶ τούτων ἐτύγχανον οἱ Αἴγυπτιοὶ· μαθόντες δὲ ὕστερον τοῖς Ἑλλήσι μεταδεδώκασιν· ὑποστρέψαντι δὲ ἐκ τῆς Αἴγυπτου τῷ Ἀβραάμ υἱὸς Ἰσμαὴλ ἐγένετο ἐκ τῆς παιδείας Ἄγαρ, ἐξ ἧς τὸ ἔθνος Ἀγαρηνῶν τε καὶ Σαρακηνῶν συνέστη· τὸ δὲ τῶν Ἰσμαηλιτῶν ἐκ τοῦ Ἰσμαήλ.

Ὁ δὲ ὡτὸ χωρίζεται τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τὴν χώραν τὴν Σοδομητὴν ὤκησεν, ἥτις οὐρανίῳ πυρπολήσει δι' ἄθεσμον παρανομίαν κατεδικάσθη, καὶ ἔτι καὶ νῦν κεκαυμένα αὐτῆς τὰ ἔχνη φαίνεται· ἔστι γὰρ ἰδεῖν πέντε πόλεων σκιάς, ἐν αἷς βλαστάνει καρπὸς, δεξ φαίνεται μὲν ἔξωθεν παραπλήσιος τοῖς ἰδιώδεις, ληφθεὶς δὲ ταῖς χερσίν, εἰς τέφραν καὶ καπνὸν ἀναλύεται. Γειτινῆ δὲ ταύτῃ ἡ Ἀσφαλτίτις λίμνη, ἡ πρότερον μὲν ἦν κοιλὰς φρέατα ἔχουσα ἀσφάλτου, ἀφανισθεῖσας δὲ τῆς χώρας, λίμνη γεγένηται, ἥτις καὶ Νεκρὰ θάλασσα προσαγορεύεται. Καὶ ἔστι μὲν πικροτάτη φύσει καὶ ἀγονος· κοῦφον δὲ τὸ ὕδωρ κέκτηται, ὡς τῶν ἐν αὐτῇ ῥιπτομένων βαρέων, λίθου ἢ σιδήρου, τυχὸν μὴ καταδύνειν εἰς τὸν βυθόν, ἀλλ' αὐθὺς ὡσπερ ὑπὸ πνεύματος ἀναφυσᾶσθαι, καὶ ἐπιπλάσθαι. Ῥιφέντες γὰρ ἐπ' αὐτῇ ζῶντες ἄνθρωποι ἀναβλυστάνουσι· νεκροὶ δὲ καταδύνουσι· καὶ λύχνοι δὲ καίόμενοι ἐπιφέρονται, σθεσθέντες δὲ καταποντοῦνται. Ἀναφέρει δὲ ἄλας πικρὸν, καὶ στυπτηρίαν, καὶ τῆς ἀσφάλτου μελαίνας βώλους. ὡς εἰκέναι τούτους ταύροις ἀκεφάλους τὸ μέγεθος. Καὶ οἱ ναῦται, τὰς βώλους ταύτας δρασσόμενοι, πληροῦσι τὰ σκάφη, καὶ ἔλκουσιν ἐπὶ τὴν χέρσον. Προσπῆγγυται δὲ τῷ ξύλῳ τοῦ πλοίου ἡ ἀσφαλτος, καὶ ἀποξυλοῦται, ὡς μὴ δύνασθαι ἄλλως ἀποκολληθῆναι, εἰ μὴ βρεχθεὶ οὖροις καὶ γυναικείοις ἐμμήνοις· τούτοις γὰρ εἰκὴν μόνοις πέφυκεν. Ἀλλάττειν δὲ φασὶ τῆς ἡμέρας χροιάς τρεῖς τὸ ὕδωρ, καὶ ποικίλιαν δὲ βλεψὸς ἐκπέμπειν πρὸς τὴν ἀκτίνα τοῦ ἡλίου ἀνταγοῦσαν.

Ὁ δὲ Ἀβραάμ, ἑκατοντούτης γενόμενος, γνήσιον

A dabat. Cum omnes filii Noe in superstitiosum daemonum cultum corruisent, solus hic, Deum rerum omnium esse Creatorem desinit a solis lunæque commutationibus reliquisque quæ in terra, aere, marique contingunt, conjectans. Quidam, ait, si facultas, roburque in illis est, nullam sui ordinis conservandi curam gerunt, sed illa frustrantur? Ex his itaque fatendum est, ea non innata vi, etsi de genere humano quam maxime bene mereri videntur, sed Creatoris voluntate perficere.

Contra hanc sententiam ejus Chaldæi et Mesopotamiæ incolæ plura disputabant, et ab eo discrepabant, qui mandato Dei inde egressus ⁶¹, terram Chanaanæorum habitavit; deinde cum fames ingens eam regionem vexaret, Ægyptum advenit ⁶², atque Ægyptios qui varia sentientes, legesque proprias pessumdantes, evertabant, instruxit nihil eos vel momenti, vel ponderis cogitare, neque decernere; quare propter prudentiam sapientiamque, summa cum admiratione laudatus, arithmeticæ illis astronomique artem tradit; ante enim illius accessum, harum scientiarum Ægyptii rudes erant, quibus imbuti eas postea cum Græcis communicarunt; reversoque Abraham ex Ægypto ⁶³, filius Ismael nascitur ex ancilla Agar, quæ Agarenis Saracenisque, quem admodum Ismaelitis Ismael, origo fuit.

Lot, sejunctus ab Abraham ⁶⁴, regionem Sodomænam domicilium habuit, quæ propter nefarium scelus cœlesti incendio conflagravit ⁶⁵, et nostris temporibus ejus incendii reliquiæ cernuntur. Videntur namque civitatum quinque vestigia, in quibus fructus assurgit, qui exterius exulentis similis apparet, tactu pressus fumum exhalat, et fatiscit in vagum pulverem. Huic regioni proximus est Asphaltites lacus, qui prius erat vallis, puteis bitumine plenis; mersa regione, lacus crevit, qui et mare Mortuum vocatur: dirus natura, sterilisque, et undis levibus, ita ut sive lapides, sive ferrum, sive aliquid aliud grave in illum projiciantur, non impetere, sed rursus tanquam a vento efflatur in summoque fluitat, in eamque vivi homines injecti egeruntur, mortui merguntur; lucernæque accensæ supernant, extinctæ obruuntur. Sal amarum et alumen bituminisque globos nigricantes tauris sine capite similes magnitudine gignit, et nautæ globos hosce abreptos, navibus onustis in litus trahentes deferunt. Naviculæ vero lignis bitumen compactum adhæret, et veluti lignum obdurescit, ita ut evelli discindique nequeat, præterquam lotiis menstrisque mulierum aspersum. Sola enim hac vi superari potest. Tradunt aquam quotidie tribus vicibus mutare colores, crebraque illorum mutatione ad solis radios illustratam mire videntium oculis afficere.

Verum Abraham ætatis suæ anno centesimo le-

⁶¹ Gen. xii, 1. ⁶² Ibid. 10. ⁶³ Gen. xvi, 4. ⁶⁴ Gen. xiiii, 10. ⁶⁵ Gen. xix, 24.

gitimum filium Isaac ex Sarra suscepit ⁶⁶, et post octavum diem circumcidit ⁶⁷, indeque mos hic circumcidendi pueros apud Hebræos invaluit. Nam Arabes, qui et Ismaelitæ, decimo tertio circumciduntur anno, cum eorum primus parens Ismael eo tempore fuerit circumcisus ⁶⁸.

Abraham ita suadente Sarra, Ismaelem alio transtulit ⁶⁹, ne eo vita functo ipse quasi primus genitus de primogeniis juribus contendens, Isaac detrimentum importaret. Ismaelis itaque successores, terram quæ ab Euphrate in mare Rubrum diffunditur, occuparunt.

Nec multo post ⁷⁰ Deus ut sibi ad mortem Isaac offerretur, præcepit, et Abraham summam hoc esse notam pietatis existimans, maximis conatibus, ad summam quamdam pergit, rebusque omnibus ad sacrificium apte accommodatis, ita filium alloquitur :

« Longis infinitisque precibus, ut mihi nascereris, o fili, a Deo impetravi ; in lucem edito omnia quæ ad tuam educationem disciplinamque conducere videbantur, ambitiosus insumpsi ; in eoque solo summam mihi rebar felicitatem positam, si te adultum in extremo vitæ meæ die, rerum mearum statusque hæredem successoremque relinquerem. Sed cum Dei beneficio atque munere pater tuus similis illi postulanti te offero. Sustine igitur generose viriliterque hanc consecrationem : cedo enim te Deo, qui honore hoc a nobis vult decorari, propter ea quæ mihi benignus custosque præstitit. Abi igitur non communi omnium more mortem obiens, sed a patre proprio, rerum omnium parenti Deo, vice sacrificii præmissus, qui tuum, ea est illius majestas, neque morbo, neque bello, neque ullo alio, quibus genus humanum confici natum est, sed precibus et sacrificio animum excipit. Tum Deum mihi tutorem, senectæque meæ moderatorem, vice tua præstabis. »

Quibus auditis, ita effatus est Isaac : « Sane quidem neque initio dignus judicarer, qui nascerer, si Dei patrisque judicium probaturus non essem, meque promptissime utriusque voluntati commissurus. Sed si vel pater solus hoc tentasset, impium esset non obedire. »

Dum hoc loquitur, ad aram cædemque paratus ⁷¹ progressus est. Sed Deus, utriusque prompto alacrique animo perspecto, patri filium donavit ⁷², ariete loco sacrificii filii commonstrato, quem statim pro Isaac filio suo obtulit.

Primo omnium Abraham Dei Verbum, in figura humana apparens ⁷³, gentium vocationem vaticinatum est, quam nostris temporibus in mundum adveniens, opere complevit, per evangelicam illius in omnes gentes doctrinam.

Isaac quadragesimo ætatis anno ⁷⁴ Rebeccam sibi

Α παιδα ἐκ τῆς Σάρρας τὸν Ἰσαὰκ ἐγέννησε· καὶ μετὰ τὴν ὀγδόην ἡμέραν αὐτὸν περιέτεμεν, ἐξ οὗ καὶ νῦν τὸ ἔθος τοῦτο οἱ Ἑβραῖοι φυλάττουσι, τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ περιτεμνόμενοι. Ἄραδες γὰρ καὶ οἱ Ἰσμαηλῖται τρισκαίδεκάτῃ περιτέμνονται ἔτει, τοῦ πρώτου αὐτῶν Ἰσμαὴλ οὕτω περιτηθέντος.

Πεισθεὶς δὲ ὑπὸ τῆς Σάρρας, ὁ Ἀβραὰμ τὸν Ἰσμαὴλ ἀλλάχσσε μετέωκσε, μήποτε μετὰ τὴν αὐτοῦ ἀποβίωσιν, ὡς πρωτότοκος περὶ τῶν πρεσβείων κακουργήσῃ τὸν Ἰσαὰκ. Κατέσχον γοῦν τοῦ Ἰσμαὴλ οἱ ἀπόγονοι τὴν ἀπὸ Εὐφράτου καθήκουσαν γῆν ἐπὶ τὴν Ἐρυθρὰν θάλατταν.

Μετὰ δὲ χρόνον εἰς θυσιαν ὁ Θεὸς τὸν Ἰσαὰκ ἀνεχέσθηναι αὐτῷ προσέταξεν· καὶ ὁ Ἀβραὰμ, μέγιστον καὶ τοῦτο εὐσεβείας σύμβολον ἡγησάμενος, ἀφικνεῖται αὐτὸν πολλῇ προθυμίᾳ ἐπ' ἀκρωρείας τινὸς, καὶ πάντα τὰ πρὸς τὴν θυσιαν εὐτρεπίσας, φάσκει πρὸς τὸν παῖδα αὐτοῦ·

« Ὁ πατήρ μου, μυσταῖς εὐχαῖς αἰτησάμενός σε γενέσθαι μοι παρὰ Θεοῦ, ἐπεὶ παρῆλθες εἰς τὸν βίον, οὐκ ἔστιν ὃ τι μὴ περὶ τὴν σὴν ἀνατροφὴν ἐφιλοτιμησάμην, οὐδ' ἐφ' ᾧ μᾶλλον εὐδαιμονήσῃς ὡμην, ὡς ἐπειδὴ μέ σε ἠθρομένον καὶ τελευτῶν διάδοχον ἀρχῆς τῆς ἐμαντοῦ καταλείποιμι. Ἄλλ' ἐπεὶ Θεοῦ βουλομένου σὸς πατήρ ἐγενόμην, πάλιν τούτῳ αἰτοῦντι ἀνατίθημί σε. Φέρε οὖν γενναίως τὴν καθιέρωσιν· τῷ Θεῷ γὰρ σε παραχωρῶ, ταύτης ἀξιώσαντι παρ' ἡμῶν τῆς τιμῆς, ἀνθ' ὧν εὐμενῆς καὶ προστάτης μοι γέγονεν. Ἄπιθι οὖν οὐκ ἀποθανῶν τὸν κοινὸν ἐκ τοῦ ζῆν τρόπον, ἀλλ' ὑπὸ πατρὸς ἰδίου Θεοῦ τῷ πάντων πατρὶ νόμῳ θυσίας προπεμπόμενος. Ἄξιον οἶμαι σε κρίναντος αὐτοῦ, μήτε νόσῳ, μήτε πολέμῳ, μήτε ἄλλῳ τινὶ τῶν παθῶν, ἀ συμπίπτειν ἀνθρώποις πέφυκε, μετ' εὐχῶν δὲ καὶ λειτουργίας ἐκείνου τὴν σὴν ψυχὴν προσδεξάμενου. Ἔση δέ μοι εἰς κηδεμόνα καὶ γηροκόμον τὸν Θεὸν μοι ἀντὶ σου τοῦ παρασχόμενος. »

Τούτων ἀκούσας ὁ Ἰσαὰκ ἔφη πρὸς αὐτόν· « Οὐδέ τὴν ἀρχὴν γεγονέναι δίκαιος εἶην ἂν, εἰ Θεοῦ καὶ πατρὸς μέλλοιμι κρίσιν ἀπωθεῖσθαι, καὶ μὴ παρέχειν ἐμαυτὸν τοῖς ἀμφοτέρων βουλήμασιν ἐτοίμως. Ἄλλ' εἰ καὶ μόνος ταῦτα ὁ πατήρ προηρεῖτο, μὴ ὑπακούειν ἄδικον ἦν. »

Καὶ ταῦτα λέγων ὤρμησεν ἐπὶ τὸν βωμὸν, καὶ τὴν σφαγὴν. Ὁ δὲ Θεὸς, τὴν ἐκατέρου προθυμίαν ἀποδεξάμενος, ἐχαρίσατο τῷ πατρὶ τὸν παῖδα, κριδὸν ἀντὶ τῆς τοῦ παιδὸς δειξας ὀλοκωτώσεως· καὶ παραχρῆμα τοῦτον ἀνήνεγκε ἀντὶ Ἰσαὰκ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ.

Πρώτῳ δὲ τῷ Ἀβραὰμ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος ἐπιφανὴς ἐν σχήματι ἀνθρώπου τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν ἐθέσπισεν, ἣν καθ' ἡμᾶς ἐπιδημήσας τῷ κόσμῳ, ἐπὶ πέρασ ἤγαγεν διὰ τῆς εἰς πάντα τὰ ἔθνη εὐαγγελιστικῆς διδασκαλίας αὐτοῦ.

Ἄγων δὲ τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας ὁ Ἰσαὰκ

⁶⁶ Gen. xvii, 17. ⁶⁷ Gen. xxi, 2, 4. ⁶⁸ Gen. xvii, 25. ⁶⁹ Gen. xxi, 10. ⁷⁰ Gen. xxii, 1. ⁷¹ Ibid. 13. ⁷² Ibid. 16. ⁷³ Gen. xxv, 20.

τήν Ῥεβέκκαν· πρὸς γάμον ἄγεται, ἐξ ἧς δύο παῖ- A
δας ἐγέννησεν, Ἡσαῦ καὶ Ἰακώβ.

Καὶ ὁ Ἀβραάμ, τελευτησάσης Σάρρας, τὴν Χεττοῦ-
ραν γαμει, καὶ ποιεῖ ἐξ παιδᾶς ἐξ αὐτῆς, Ζεμβράν,
Ἰαζάν, Μαδὴν, Μαδιανὴν, Λουσουδάκον, Σοῦον.

Φύονται δὲ καὶ ἐκ τούτων παῖδες, Σοῦου μὲν Σαβα-
κάνης, καὶ Δαδάνης, ἐκ δὲ τούτου Λατούσιμος, καὶ
Ἄσουρος, καὶ Λούσοδος· Μαδάμου δὲ Ἡθὰ, Θωφρῆς,
Ἄμωχος, Ἐβιδος, Ἐλδος. Καὶ τούτοις ἅπασιν
Ἀβραάμ ἀπὸ κοιτίας ἐπενόησεν, οἵτινες τὴν Τρογλω-
δύτην, καὶ τὰ μέρη τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας, κατέλα-
σον ἐπὶ τὴν Ἐρυθρὰν καθήκει θάλασσαν, κατέλα-
βον. Καὶ ἀπὸ μὲν Ἄσουρ Ἀσσυρία ἐκλήθη· Σωφρῆν
δὲ, ἐπὶ Λιβύην στρατεύσας, κατέσχευεν αὐτήν, καὶ οἱ
ἀπόγονοι αὐτοῦ, τουτέστιν οἱ υἱοὶ κατοικοῦντες
αὐτήν, ἀπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τὴν χώραν Ἀφρικὴν B
προσηγόρευσαν, οἵτινες Ἡρακλεῖ συνεμάχησαν ἐπὶ
Ἄνταλον τὸν γηγενῆ στρατεύσαντι. Τοῦ δὲ Οὐαφρῆ
θυγατέρα ἄγεται Ἡρακλῆς, ἐξ ἧς Βόδωρον παῖδα
ἐποίησε, ὅστις ἐγέννησεν υἱὸν Σωφρονά, ἐξ οὗ τοὺς
βαρβάρους Σωφρονάς λέγουσιν.

Ὁ δὲ Ἀβραάμ, βιώσας ἔτη ροε', ἀπέθανεν. Ἰα-
κώβ, παραρπάσας τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἡσαῦ, εἰς τὴν
Μεσοποταμίαν παρεγένετο πρὸς Λάβαν ἀδελφὸν τῆς
μητρὸς αὐτοῦ, καὶ δουλεύσας αὐτῷ ἔτη ἰδ' τὰς δύο
θυγατέρας αὐτοῦ ἄγεται, τὴν Λείαν καὶ τὴν Ῥαχὴλ,
ἧς μᾶλλον εἰς ἐπιθυμίαν ἤλθεν. Ἐπεθύμησε δὲ αὐτήν
οὐ τῷ κάλλει ἠτιώμενος, (ἐπειδὴ καθὼς γέγραπται,
Ῥαχὴλ ἦν καλὴ τῷ εἶδει, καὶ ὠραία τῇ ὄψει σφό-
δρα·) ἀλλ' ὅτι, πρώτην αὐτὴν ἰδὼν, ὡς ἂν ἐκ θείας C
οικονομίας συναντήσασαν, ἤσπασάτο τε, καὶ ἠγάπη-
σεν, εἰδὼς ὅτι τὸ θαῦμα τοῦτο, καὶ ἐπὶ τῆς μητρὸς
αὐτοῦ Ῥεβέκκας γεγένηται, ὅτε, τοῦ παιδὸς Ἀβραάμ
εὐξαμένου, συνήτησεν αὐτῷ τὰ κατ' εὐχάς, καὶ τὰ
προηργημένα αὐτῷ δι' ἔργων ἐπληρώθη.

Τίκτονται δὲ παῖδες ἐκ τῆς Λείας ἐξ αὐτῷ· Ρου-
βην, Συμεὼν, Λευί, Ἰούδας, Ἰσάχαρ, Ζαβουλὼν· ἐκ
τῆς Ῥαχὴλ δὲ Ἰωσήφ καὶ Βενιαμίν· ἐκ δὲ τῆς παι-
δίσκης Ῥαχὴλ τῆς Βάλλης, Δὰν καὶ Νεφθαλεὶμ· ἐκ
δὲ τῆς παιδίσκης Λείας ὀνόματι Ξελφάς, Γὰδ καὶ Ἀσήρ.
Τὸ δὲ Σύρων γένος ἐκ τοῦ Ἡσαῦ συνέστηκεν, οἱ καὶ
Ἰδομαῖοι ἐκαλοῦντο, τοῦ πρὶν Ἰδομαίου τοῦ Ἡσαῦ
ἐπικληθέντος, διὰ τὸ ξανθοῦς ἐπιθυμῆσαι αὐτὸν φα-
κῆς· Ἰδομαὶ γὰρ οἱ Ἑβραῖοι τὸ ξανθὸν λέγουσι. Ὑστε-
ρον δὲ Σύροι μετωνομάσθησαν, Σύρου τινὸς ὀνόματι D
τοῦ ἔθνους αὐτῶν κρατήσαντος. Ὁ δὲ Ἡσαῦ γυναῖκας
τρεις ἀπὸ τῶν Χαναανίων πρὸς γάμον ἄγεται, τὴν
Ἀδδὰ θυγατέρα Ἐλὼμ τοῦ Χετταίου, καὶ τὴν Ἐλι-
θεμάν θυγατέρα Ἐνάν τοῦ Ἑβραίου, καὶ τὴν Βα-
σεμμάθ θυγατέρα Ἰσμαήλ, ἀδελφῆν δὲ Ναβεώθ. Καὶ
ἐκ μὲν τῆς (1) Ἀδδᾶς τὴν Ἐλιφάζ, ἐκ δὲ τῆς Βασεμμάθ
τὸν Ῥαγγὴλ, καὶ ἐκ τῆς Ἐλιθεμάν τὸν Ἰεὺλ, καὶ
τὸν Ἰεγλὸμ, καὶ τὸν Κορὲ ἐγέννησε. Τούτους ἐν τῇ
τῶν Χαναανίων ποιήσας γῆ, εἰς Σηεὶρ ὄρος μετώκη-
σε, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰακώβ ἐκ

matrimonio conjunxit⁷⁴, ex qua duos suscepit filios,
Esau et Jacob⁷⁵.

Et Abraham, mortua Sarra, Chettoram duxit uxorem⁷⁶, et ex ea sex habuit liberos : Zembran, a-
zan, Maden, Madianen , Jusubacum, Suum.

Et ex his filii, Suo Sabacanes, et Dadanes ; et ex
hoc Latusimus et Asurus, et Luobus. Madamo,
Hetha, Tophres, Amochus, Ebidus, Eldus, quibus
omnibus, Abraham, antequam nascerentur, provi-
dit, quique Troglodytem, partesque Felicis Arabiae,
omneque quod usque ad mare Rubrum protendit-
tur, tenuerunt, et ex Asur Assyriae nomen est. Sop-
hren in Libyam, copiis ductis, eam occupavit, et
posteri illius nepotes scilicet illius habitatores, ex
ejus nomine provinciam Africam vocavere. Ili Her-
culi terrigeno Antæo bellum inferenti auxilio suc-
currere. Vaphrae filiam sibi matrimonio copulat
Hercules, ex qua Bodorum filium suscepit, qui filium
genuit Sophonam, ex quo barbaros Sophonas vo-
cant.

Abraham, CLXXV annis peractis, e vita decessit⁷⁷.
Jacob, Esau benedictione praecepta⁷⁸, in Mesopota-
miam migravit ad Laban matris suae fratrem⁷⁹, cui
cum quatuordecim annis ministrasset, duas illius
filias duxit, Liam et Rachel⁸⁰, quam et arden-
tiori amore prosecutus est. Illius autem desiderio
exarsit, non pulchritudini succumbens, etsi Litteris
proditum sit Rachelem pulchram specie et decoram
facie fuisse, sed quod simul atque illam inspexit,
veluti divina dispositione sibi obviam prodeuntem
benigne salutaverit⁸¹ impensiusque dilexerit ; mi-
rum hoc, et Rebeccae matri usu venisse comperiens,
cum servus Abrahæ, precibus effusus⁸², in votis
illi occurrit Deus, propositaque opere complevit.

Nascuntur porro Jacob ex Lia filii sex : Ruben,
Simeon, Levi, Judas, Issachar, Zabulon ; ex Ra-
chele, Joseph et Benjamin ; ex famula Rachelis
Balla, Dan et Nephthalim ; ex famula Liae, Zelpha,
Gad et Asser⁸³. Syrorum nationis Esau fuit auctor,
qui et Idumæi dicebantur cum primum Esau no-
men Idumæus fuisset, propterea quod flavam len-
tem concupierit. Iduma namque flavum Judæi no-
minant. Tandemque Syrorum nomen obtinere,
postquam illi nationi Syrus quidam nomine præ-
fuit. Esau ex Chananæis tres duxit uxores⁸⁴, Ad-
da Elom Chettæi, Elibeman Enan Hebræi, et Ba-
semmath, Ismaelis filiam, sororemque Nabeoth, et
ex Adda Eliphath filiam, ex Basemmath Rangel ; ex
Elibeman Jeul, Jeglom atque Core habuit. His
apud Chananæos habitis, in Scir montem habitandi
causa migravit⁸⁵ ; neque enim poterat Jacobo fra-
tre, ex Mesopotamia reverso, una habitare propter
rerum quarum potiebantur multitudinem, ubi cum
alium filium procreasset, sua appellatione, Edom

⁷⁴ Gen. xxiv, 67. ⁷⁵ Gen. xxv, 23. ⁷⁶ Ibid. 4. ⁷⁷ Gen. xxv, 7, 8. ⁷⁸ Gen. xxvii, 27. ⁷⁹ Gen. xxviii, 5. ⁸⁰ Gen. xxix, 23, 28. ⁸¹ Ibid. 9. ⁸² Gen. xxiv, 15. ⁸³ Gen. xxix, xxx. ⁸⁴ Gen. xxxvi. ⁸⁵ Ibid.

(1) LXX scribunt τὸν.

insignivit. Nati sunt et filii illius filii legitimi ⁶⁶, A Eliphaz quinque, Theman, Hymar, Sophar, Gomoth, Cenex, inter quos et spurius annumeratur Amalec, quem e pellice Thamna susceperat; Ragueli: et ipsi quatuor filii nati sunt Namin, Zares, Some, Rhoze; Edom undecim: Thamma, Gola, Iothom, Aelibaeman, Jolas, Phinon, Cenyx, Theman, Mazari, Maediel, Zephonem. Seir Chorræo ⁶⁷, qui regionem Lotam habitavit, filii quinque nati sunt: Sobal, Sebegon, Anadeson, Aser, Resom; et Lotan duo, Chorri, Emam; Thamna vero soror erat Lotan, quæ Eliphazo Amalec genuit. Sobal filius Seir quinque filios habuit, Odomnam, Nachath, Gebeel, Soph, Omnan; et Osebegon duos, Aedi et Anan, qui in Jamin jumenta patris sui Sebegon pascentem incidit. Anam vero Deson, et Elibama filiam B Deson Amadan, Asbam, Gethran et Charan; Aser quartus Seir filius quatuor, Balan, Zucan, Joycan, Ucam; quintus autem filius Seir Oresom, Ossaran.

Δησών και Ἐλισαμά θυγατέρα ἐγέννησεν ὁ δὲ Δησών τὸν Ἀμαδάν, και Ἀσθάν, και Γεθράν, και Χαράράν. Ὁ δὲ Ἀσθρ ὁ τέταρτος υἱὸς τοῦ Σηερ, τέσσαρας παῖδας ἐγέννησεν, Βαλάμ, Ζουκάμ, Ἰουκάμ, Οὐκάμ ὁ δὲ πέμπτος υἱὸς τοῦ Σηερ Ὁρήτων τὸν Ὀσσαράν.

Verum antequam reges crearentur in Israel, hi regnarunt in Edom ⁶⁸: Balac filius Beor, et nomen illius civitatis Denaba; huic successit Jobab filius Sarra ex Bossyra, postquam Asoni ex Themanon, post quem Adad filius Barad, qui in campo Moab excidit Madiam, et nomen civitatis illius Getthem, post hunc Samalac ex Masicca; post quem Saul ex Roboth, quæ est prope flumen; post quem Balaenon filius Abochor, cui erat uxor nomine Metebeel filia Matrad, filii Mezooph, horum omnium anni computantur numero v. Filii vero Jacob fratris Joseph laudi gloriæque invidentes ⁶⁹, eum vendunt Ismaelitis, et ipsi in Ægypto Petephrin, coquorum principi ⁷⁰.

Eadem tempestate Judas ad Iram quemdam Odolamitem accedit, ibique mulierem Chananæam, cui nomen erat Saba, inspectam duxit uxorem, et ex ea quatuor suscepit liberos: Her, Anan, Selom, Phares; et Judas Her suo primogenito matrimonio copulat Thamar, qui propter morum eximiam improbitatem, sine filiis occidit, Deo illum ad mortem trudente; et Judas Onan secundo filio, ut una cum Thamar concumberet, imponit ad fratris sui semen excitandum. Sed Onan cum liberorum procreationem ad se non pertinere cognovisset, ubi cum muliere res erat habenda, semen super terram effundebat; quare Deus alienatus et offensus eum morti tradidit. Et Judas Thamar in paternis domibus, ut vidua sederet, donec Selom cresceret præcipit, quem auctum, et adultum, timore ductus, atque suspicione, ne et is interiret, nullum cum Thamar conjunxit; quæ ægre hoc molesteque ferens, hac ratione Judæ vicem rependit. Etenim cum illum ad oves tendendas profectum esse fama ac-

τῆς Μεσοποταμίας ἐπανεθόντος δημοσκηρεῖν διὰ τὸ πλῆθος τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς. Ποιήσας οὖν κάκειθεν παῖδα, ἐκ τῆς ἑαυτοῦ ἐπωνυμίας Ἐδὼμ αὐτὸν ἐπωνόμασε. Ἐγένοντο δὲ και τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ παῖδες γνήσιοι, τῷ μὲν Ἐλιφάζ πέντε, Θεράν, Ὑμάρ, Σοφάρ, Γομάθ, Κενὲξ, ἐν οἷς ἦν και νόθος, τεχθεὶς αὐτῷ Ἀμαλίη ἐκ παλλακίδος Θαμνᾶς ὀνόματι· τῷ δὲ Ῥαγουήλ και αὐτῷ τέσσαρες παῖδες ἐτέχθησαν, Ναμίν, Ζαράς, Σομέ, Ῥοζέ· και Ἐδὼμ ἑνδεκα, Θαμμά, Γωλά, Ἰοθόμ, Αἰλιθαίμάν, Ἰφλας, Φίνων, Κενύξ, Θεμάν, Μαζαριελ, Μαεδιήλ, Ζεφονήν. Τῷ δὲ Σηερ τῷ Χωρράμ τῷ τὴν γῆν τοῦ Λωτάν κατοικήσαντι υἱοὶ πέντε ἐγένοντο, Σώβαλ, Σεβεγών, Ἀναδησών, Ἀσθρ, Ῥησών· και τῷ Λωτάν δύο, Χωρράι, Ἐμάν. Ἡ δὲ Θαμνὰ ἀδελφὴ τοῦ Λωτάν ἐτύγγανεν, ἦτις τὸν Ἀμαλίη τῷ Ἐλιφάζ ἐγέννησεν. Ὁ δὲ Σωβάλ ὁ υἱὸς τοῦ Σηερ πέντε παῖδας ἐποίησεν, Ὀδομάν, Ναχάθ, Γεθεήλ, Σώφ, Ὀμνάν· και Ὀσεβεγών δύο, Αἰδελ και Αἰνάν, ὅστις εὗρεν ἐν τῇ ἐρήμῳ τὸν Ἀμὶν τὰ ὑποζύγια νέμοντα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Σεβεγών. Αἰνάν δὲ τὸν

Πρὸς δὲ τοῦ βασιλεῦσαι βασιλέας ἐν Ἰσραήλ, τῆς Ἐδὼμ οὗτοι οἱ βασιλεῖς ἐβασίλευσαν· Βαλάμ υἱὸς Βεώρ και ὄνομα τῇ πόλει αὐτοῦ Δενάβα, μεθ' ὃν Ἰωδάθ υἱὸς Ζαράρά· ἐκ Βοσσύρας, μεθ' ὃν Ἀζήμ ὁ ἐκ γῆς Θεμανών, μεθ' ὃν Ἀδάθ, υἱὸς Βαράθ, ὅστις ἐν τῷ πεδίῳ Μωάθ ἐξέκοψε τὴν Μαδιάμ, και ὄνομα τῇ πόλει αὐτοῦ Γεθθέμ· μετὰ δὲ τούτων Σαμαλάκ ὁ ἐκ Μασέκκας, μεθ' ὃν Σαούλ ὁ ἐκ Ῥοθώθ τῆς παρὰ τὸν ποταμὸν, μεθ' ὃν Βαλαενών υἱὸς Ἀβοχώρ ἔχων γυναῖκα ὀνόματι Μετεβεήλ, θυγατέρα Ματραδ, υἱοῦ Μεζώφ, οἱ πάντες ἦσαν ἐτη ἀριθμὸν ς'. Οἱ δὲ υἱοὶ Ἰακώβ, τὸν ἀδελφὸν αὐτῶν Ἰωσήφ φθόνῳ μισήσαντες, τοῖς Ἰσμαηλίταις ἀπέδοντο. και αὐτοὶ εἰς Ἀγυπτὸν τῷ Πεπερῆ τῷ ἀρχιμαγείρῳ Φαραώ.

Καὶ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ Ἰούδας ἀφικνεῖται πρὸς Ἰράν τινα Ὀδολλαμίτην· και θεασάμενος ἐκεῖ Χαναναίαν γυναῖκα Σάβαν ὀνόματι, ταύτην πρὸς γάμον ἀγεται, και ποιεὶ παῖδας ἐξ αὐτῆς τέσσαρας, Ἡρ, Αἰνάν, Σηλὼμ, Φαρές. Καὶ Ἰούδας λαμβάνει τῷ πρωτοτόκῳ αὐτοῦ υἱῷ τῷ Ἡρ γυναῖκα ὀνόματι Θάμαρ, και διὰ πονηρίαν πολλῆν τῶν τρόπων αὐτοῦ ἀπαις ἀποθνήσκει, τοῦ Θεοῦ αὐτὸν θανατώσαντος. D Καὶ ἐπιτρέπει ὁ Ἰούδας τῷ δευτέρῳ αὐτοῦ παιδί Αἰνάν συνουνασθῆναι τῇ Θάμαρ, ὥστε ἀναστῆσαι σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. Καὶ ὁ Αἰνάν γινούς, ὅτι οὐκ αὐτῷ καθῆκεν ἡ τῶν τέκνων σπορά, ἐν τῷ μέλλειν συνεῖναι τῇ γυναίκα· ἐξέχεεν ἐπὶ τῆς γῆς αὐτοῦ τὴν γονὴν· και νεμεσηθεὶς ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ Θεοῦ, παραχρῆμα ἀπέθανεν. Καὶ ὁ Ἰούδας κελεύει τὴν Θάμαρ ἐν τοῖς πατέροισι οἴκοις χήραν καθέζεσθαι, ἕως οὗ ὁ Σηλὼμ ἀύξειται. Ἀνδρωθέντος οὖν αὐτοῦ ἐφοβήθη συνάξαι αὐτὸν τῇ Θάμαρ, ὑποτιπῆσας μὴ και οὗτος ἀπολεῖται. Ἡ δὲ ἐπὶ τούτῳ ἀχθεῖσα ὀδυνηρῶς, τοιῶδε τρόπῳ τὸν Ἰούδαν ἀμείβεσθαι. Ἀφικθέντος οὖν αὐτοῦ

⁶⁶ Gen. xxxvi. ⁶⁷ Ibid. ⁶⁸ Gen. xxxvi. ⁶⁹ Gen. xxxvii. ⁷⁰ Gen. xxxix.

ἐπὶ τὴν κούραν τῶν προβάτων, ἀκούσασα αὐτὴ ἀπαμ-
φίσκεται μὲν τὴν ἐσθῆτα τὴν πενθικὴν, ἀμφιέννυται
δὲ πολυτελεῖ, καὶ πρὸς ταῖς πύλαις τῆς πόλεως Αἰνὰν
ἐκαθέζετο, ἣν ὁ Ἰούδας ἐκεῖθεν παριῶν θεασάμενος,
ὡς ἐταίρας ἠράσθη αὐτῆς· τὸ γὰρ πρόσωπον αὐτῆς
πρὸς τὸ μὴ ἐπιγνωθῆναι ἐπεκάλυψε, καὶ ὑποσχόμε-
νος αὐτῇ ἔριφον ἀποστείλαι, ἤξιόν συμμιγῆναι αὐτῇ.
Ἡ δὲ οὐ πρότερον εἶξεν, εἰ μὴ ἐνέχυρον τὸν δακτύ-
λιον, καὶ τὸν ὀρμίσκον, καὶ τὴν βακτηρίαν εἴληφεν.
Ὡς δὲ συνελίγη αὐτῇ, αὐτὸς μὲν εἰς τὰ ποίμνια
αὐτοῦ ἀφίκετο· ἡ δὲ μεταμφιεσαμένη πάλιν τὰ τῆς
χίτρας ἐνδύματα, ἐκρύπτειτο λαυθάνουσα. Ὡς δ' ἀπο-
στείλας ὁ Ἰούδας τὸν ἔριφον ἐπεζήτησε τὸν ὀρμίσκον
καὶ τὰ ἐξῆς, καὶ οὐχ εὔρεν, ἐπὶ τῷ παραλογισμῷ
διεπρίετο μέντοι, ἐκαρτέρει δὲ φωρᾶσαι παντοίως
τὴν ἀπάτην βουλόμενος. Χρόνου οὖν παρελθόντος ἔγ-
γυος ἡ Θάμαρ γίνεται, καὶ ἀκούσας ὁ Ἰούδας, ὅτι
ἐκ πορνείας συνελίγη, προστάττει ζῶσαν αὐτὴν κα-
ταφλεχθῆναι. Ἡ δὲ ἀγομένη ἀποστέλλει τῷ Ἰούδᾳ τὸν
ὀρμίσκον, καὶ τὸν δακτύλιον, καὶ τὴν ῥάβδον, φά-
σκουσα· Ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, οὗτινος ταῦτά ἐστι, ἐγὼ
συνελίγη. Ἐπιγνοῦθι οὖν τίνας ὁ δακτύλιος, καὶ ὁ ὀρ-
μίσκος, καὶ ἡ ῥάβδος. Ὁ δὲ Ἰούδας, σχετλιάσας ἐπὶ
τῷ πράγματι, καὶ ἐνθους γενόμενος, αὐτὸς ἑαυτὸν
ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ κατεμέμμετο, λέγων· Ἀδικαίωται αἵ-
μου.

Αὕτη δὲ, γενομένη ἐπίτεξ, διδύμους ἐν τῷ τίκτειν
προσήνεγκεν. Καὶ ὁ μὲν μείζων, τούτεστιν ὁ πρῶτος
τὴν χεῖρα αὐτοῦ προσεξέβαλε, καὶ ἡ μαῖα λῶμα κόκ-
κινον τῇ χειρὶ αὐτοῦ προσέδησε, φάσκουσα· Οὗτος
ἐξελεύσεται πρῶτος· καὶ εὐθέως τὸ παιδίον τὴν χει-
ρα ἐνδον συνήγαγε, καὶ ἐξῆλθε πρῶτος ὁ ἀδελφὸς αὐ-
τοῦ καὶ ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ Φαρές· καὶ μετὰ τοῦ-
τον ἐξῆλθεν ὁ ἀδελφός, ἐφ' ᾧ ἦν τὸ κόκκινον ἐν τῇ
χειρὶ, καὶ ἐπωνομάσθη Ζαρά. Τούτων ἐτύχανε ὁ
Ἰωσήφ ἀπόγονος ὁ μνηστὴρ τῆς ἀχράντου Μαρίας,
ἐξ ἧς ὁ Χριστὸς τὸ σαρκίον ἀνελίφεν.

Φαρές γάρ, ὡς ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος ἱστορεῖ,
ἐγέννησε τὸν Ἑσρῶν, Ἑσρῶν δὲ ἐγέννησε τὸν
Ἀράμ, Ἀράμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀμινὰδᾶδ, Ἀμινὰ-
δᾶδ δὲ ἐγέννησε τὸν Νουασσῶν, Νουασσῶν δὲ ἐγέν-
νησε τὸν Σαλμών, Σαλμών δὲ ἐγέννησε τὸν Βοὺζ,
Βοὺζ δὲ ἐγέννησε τὸν Ὀθὴδ ἐκ τῆς Ροῦθ, Ὀθὴδ δὲ
ἐγέννησε τὸν Ἰεσσαί, Ἰεσσαί δὲ ἐγέννησε τὸν Δαυὶδ
τὸν βασιλέα· Δαυὶδ δὲ ὁ βασιλεὺς ἐγέννησε τὸν
Σολομῶνα ἐκ τῆς τοῦ Οὐρίου, Σολομῶν δὲ ἐγέννη-
σε τὸν Ῥοβοάμ, Ῥοβοάμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀβιά,
Ἀβιά δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀσά, Ἀσά δὲ ἐγέννησε
τὸν Ἰωσαφάτ, Ἰωσαφάτ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωράμ,
Ἰωράμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ὀζιαν, Ὀζιαν δὲ ἐγέννησε
τὸν Ἰωάθαμ, Ἰωάθαμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐζεκιαν, Ἐζε-
κίαν δὲ ἐγέννησε τὸν Μαρασσῆ, Μαρασσῆ δὲ
ἐγέννησε τὸν Ἀμμών, Ἀμμών δὲ ἐγέννησε τὸν
Ἰωσίαν, Ἰωσίας δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰεχορίαρ καὶ
τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς μετοικεσίας Βαβυ-
λώνος· μετὰ δὲ τὴν μετοικεσίαν Βαβυλώνος, Ἰε-
χορίαρ ἐγέννησε τὸν Σαλαθιήλ, Σαλαθιήλ δὲ
ἐγέννησε τὸν Ζοροβάβελ, Ζοροβάβελ δὲ ἐγέννησε

A cepisset, vestem lugubrem exiit amiciturque ma-
gnifice, et splendide, seditque ad fores civitatis
Ænan⁹¹, quam Judas inde præteriens conspectam,
uti meretricem deperit, vultum enim, ne cognosce-
retur, obduxerat, seque hædum missurum pollici-
tus, eam ut sibi conjungeretur percunctabatur; illa
abnuere, nisi annulus, catella baculusque pignus
ab eo sibi daretur; ut rem habuit, ipse quidem ad
greges abiit; illa iterum viduæ vestimentis amicta,
in occulto latebat abdita. At Judas ut misso hædo,
catellam reliquaque pignora reposcens, non inve-
nit, variis cogitationibus afflictabatur, sustinebat
tamen omnino, fraudationem deprehendere stu-
dens. Itaque non post multum tempus Thamar
gravidâ comperitur, Judasque eam fornicatam con-
cepisse cum audisset, jubet, ut vivens conflagrata,
incendio concidat; quæ cum duceretur, Judæ catel-
lam, baculum annulique remittit, dicens: Ex ho-
mine cujus hæc sunt, ego concepi, cujusnam igitur
annulus, catella baculusque sunt, nosce. His Judas
animo indoluit, Numineque afflatus, semet de injus-
titia accusando, hæc aiebat: Justior est me: pro-
pterea quod non dedi eam Selom filio meo.

ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ κατεμέμμετο, λέγων· Ἀδικαίωται αἵ-
μου.

Sed Thamar jam parturiens, duos in partu pro-
tulit⁹², quorum major, primus scilicet manum
emisit, obstetrixque eam simbria purpurea illigavit,
dicens: Hic primus egreditur, subitoque puer manus
intus contraxit, primusque frater ejus exivit, et
vocatus est Phares; post quem alius egressus est,
cui manus purpura erat illigata, et cognominatus est
Zara. Ab his habet ortum Joseph sponsus imma-
culatæ Virginis, ex qua Christus carnem suscepit.

Phares enim, ut evangelista refert Matthæus⁹³,
genuit Esrom, Esrom autem genuit Aram, Aram au-
tem genuit Aminadab, Aminadab autem genuit Na-
asson, Naasson autem genuit Salmon, Salmon autem
genuit Booz, Booz autem genuit Obed ex Ruth, Obed
autem genuit Jesse, Jesse autem genuit David re-
gem, David autem rex genuit Salomonem, ex ea quæ
fuit Uriæ, Salomon autem genuit Roboam, Ro-
boam autem genuit Abiam, Abias autem genuit Asam,
Asa autem genuit Josaphat, Josaphat autem genuit
Joram, Joram autem genuit Oziam, Ozias autem
genuit Joatham, Joatham autem genuit Ezechiam,
Ezechias autem genuit Manassem, Manasses autem
genuit Ammon, Ammon autem genuit Josiam, Josias
autem genuit Jechoniam, et fratres ejus in transmigra-
tione Babylonis, et post transmigrationem Babylonis,
Jechonias genuit Salathiel, Salathiel autem genuit Zo-
robabel, Zorobabel autem genuit Abiud, Abiud autem
genuit Eliachim, Eliachim autem genuit Azor, Azor
autem genuit Sadoc, Sadoc autem genuit Achim, Achim
autem genuit Eliud, Eliud autem genuit Eleazar, Elea-

⁹¹ Gen. xxxvi. ⁹² Gen. xxxviii. ⁹³ Matth. i.

zar autem genuit Matthan, Matthan autem genuit Jacob, Jacob autem genuit Josephi virum Mariæ, ex qua natus est Jesus, qui dicitur Christus. Omnes itaque generationes ab Abraham usque ad David generationes quatuordecim, et a David usque ad transmigracionem Babylonis generationes quatuordecim, et a transmigracione Babylonis usque ad Christum, generationes quatuordecim.

γενεαι ἀπὸ Ἀβραάμ ἕως Δαυὶδ γενεαι δεκατέσσαρες, καὶ ἀπὸ Δαυὶδ ἕως τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος γενεαι δεκατέσσαρες, καὶ ἀπὸ τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος ἕως τοῦ Χριστοῦ γενεαι δεκατέσσαρες.

Inquirendum autem nobis est, quanam ratione Matthæus et Lucas in genealogia Joseph tradenda discrepant; hic quidem filium illum Jacob, filii Matthan perhibens, Lucas vero filium Heli, filii Melchi, et quomodo Melchi, et Matthan, cum sint diversi generis, avi Josephi comperiuntur.

Ita dubitatio hæc tollenda. Primus enim Matthan a Salomone oriundus, Æthan habuit in matrimonio, ex hac gignitur Jacob, et moritur, eamque ducit Melchi ex genere Matthan, suscipitque ex ea Heli. Itaque Matthan et Melchi, eadem uxore ducta, duos ex eadem matre, fratres filios habuerunt, quare duplici genere Jacob, et Heli oriundos comperimus. Heli porro uxore ducta, sine filiis obiit, et frater ejus Jacob eam sibi conjunxit, ut secundum legem filios fratri excitaret, nasciturque ex ea Josephus. Ita ut natura quidem Josephus filius sit Jacobi, lege Heli.

Digna certe est quæ percurratur historia, quam Jacobus quidam recenset de beata Virgine, hisce verbis enarrans; ait namque in tribus Israel, virum fuisse opulentum nomine Joachim, qui diebus festis munera Deo duplo majora aliis offerebat, ut sic populo omni, sibi que divinum Numen placando propitium redderet. Jam celeberrimo die festo appropinquante, omnibusque, ut moris erat, munerum magnificentia donantibus, primus hic ut primus deferret, accurrit. Sed Rubin quidam eum remoratus est, non licere ipsi primum offerre affirmans, qui in Israel adhuc sine prole degebat. Hinc mœrore obrutus, deserta petit, ibique tabernaculo exstructo supplicibus votis Deum orabat, ut et sibi, quemadmodum Abrahæ, legitimæ prolis concederet fecunditatem; solum enim hoc se dono in Israel carere cognoscebat, et sic in quadraginta dierum jejunio Deum deprecabatur. Similiter et ejus uxor, vestitu inculto, et horrido tecta, prolem a Deo precibus posecebat. Sed cum magna dies Domini venisset, veste se pretiosa ornavit; nefas enim erat illæ die luctuoso habitu vestiri.

Circa igitur horam diei nonam sub arbore in viridario suo sedens, his verbis Deum obsecravit: « Deus patrum nostrorum, benedic mibi et exaudi orationem meam, sicut benedixisti vulvæ Sarræ; et dedisti filium illi Isaac. » Hæc cum diceret, in propinquam arborem aspectum referendo, aspexit passerem pullis suis incubantem; hinc

τὸν Ἀβιουδ, Ἀβιουδ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐλιακειμ, Ἐλιακειμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀῶρ, Ἀῶρ δὲ ἐγέννησε τὸν Σαδώκ, Σαδώκ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀχειμ, Ἀχειμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐλιοῦδ, Ἐλιοῦδ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐλεάζαρ, Ἐλεάζαρ δὲ ἐγέννησε τὸν Ματθάν, Ματθάν δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ, Ἰακώβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσήφ τὸν ἄνδρα Μαρίας, ἐξ ἧς ἐγεννήθη Ἰησοῦς ὁ λεγόμενος Χριστός. Πᾶσαι νῦν αἱ

Ζητητέον δὲ ἡμῖν κατὰ ποῖον λόγον ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Λουκᾶς ἐν τῇ γενεαλογίᾳ διαφωνοῦσι τοῦ Ἰωσήφ· ὁ μὲν υἱὸν Ἰακώβ γράφων αὐτὸν υἱοῦ Ματθάν, ὁ δὲ Λουκᾶς υἱὸν Ἥλει τοῦ Μελχει· καὶ πῶς οὔτοι, διαφόρων γενῶν ὑπάρχοντες, ὁ τε Μελχει καὶ ὁ Ματθάν, πάπποι τοῦ Ἰωσήφ ἀναφαίνονται.

Ἔστιν οὖν τοῦτο σαφηνιζόμενον. Πρῶτος γὰρ Ματθάν, ὁ ἐκ γένους Σολομώντος, ἀγεται γυναῖκα Αἰθὶν ὀνόματι, καὶ ἐκ ταύτης γεννᾷ τὸν Ἰακώβ, καὶ ἀποθνήσκει. Καὶ ἀγεται αὐτὴν ὁ Μελχει ὁ ἐκ γένους Ματθάν, ἐκποιεῖ ἐξ αὐτῆς τὸν Ἥλει. Καὶ δὴ οὖν ὁ τε Ματθάν καὶ ὁ Μελχει, τὴν αὐτὴν ἀγαγόμενοι γυναῖκα, δύο ὁμομητρίους ἐπαιδοποιήσαντο ἀδελφοὺς, διὸ καὶ ἐκ διαφόρων δύο γενῶν εὐρίσκειν τὸν Ἰακώβ καὶ τὸν Ἥλει. Ἥλει δὲ, λαβὼν γυναῖκα, ἀπαιετέλευτησε, καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰακώβ ἔλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, ὅπως κατὰ τὸν νόμον ἐγείρη τέκνα τῷ ἀδελφῷ, καὶ γεννᾷ ἐξ αὐτῆς τὸν Ἰωσήφ. Ὡστε οὖν κατὰ φύσιν μὲν ἦν υἱὸς τοῦ Ἰακώβ ὁ Ἰωσήφ, κατὰ νόμον δὲ τοῦ Ἥλει.

Ἄξιον δὲ καὶ τὴν ἱστορίαν, ἣν διέξεισι περὶ τῆς ἀγίας Μαρίας Ἰακωβός τις, ἐπελθεῖν. Φάσκει γὰρ, ἐν ταῖς φυλαῖς τοῦ Ἰσραὴλ ἄνδρα πλούσιον γεγενῆσθαι ὀνόματι Ἰωακαὶμ, ὃς καθ' ἑορτὴν διπλάσιον τῶν ἄλλων δῶρα τῷ Θεῷ προσεκόμιζεν, οὕτω λέγων· Τὸ τῆς περιουσίας ἐν παντὶ τῷ λαῷ, καὶ τὸ τῆς ἀφύσεως εἰς Ἰλασμὸν ἐμὸν Κυρίῳ τῷ Θεῷ. Ἐνστάσης οὖν τῆς μεγίστης τοῦ Κυρίου ἑορτῆς, καὶ πάντων κατὰ τὴν εἰρωθὸς τὰ δῶρα τῷ Θεῷ προσκομιζόντων, προσενεγκεῖν πρῶτος αὐτὸς ὤρμησεν. Καὶ Ῥουβὴν τις διεκόλωσεν αὐτὸν προσοῖσαι πρῶτον, λέγων, μὴ ἐξεῖναι αὐτῷ, καθότι ἀτεκνος ἐν τῷ Ἰσραὴλ καθέστηκε. Καὶ λυπηθεὶς ἐπὶ τοῦτο, εἰς τὴν ἔρημον ἀφίκετο, κάκει πῆξας σκηνὴν ἰκέτευε τὸν Θεὸν παρασχεῖν καὶ αὐτῷ, ὥσπερ τῷ Ἀβραάμ γνησίῳ παιδὸς σποράν· μόνον γὰρ ἐγκώκει ἑαυτὸν ὑπάρχειν ἐν τῷ Ἰσραὴλ· ἄχρισ ἡμερῶν νηστεύων τεσσαράκοντα ἰκέτευε τὸν Θεόν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ὁμόζυγος αὐτοῦ, περιβεβήμενη ἐσθῆτα εὐτελεῖ, ἐδεῖτο τοῦ Θεοῦ τυχεῖν γονῆς. Ἐπιστάσης δὲ τῆς μεγίστης ἡμέρας τοῦ Θεοῦ, λαμπρὰν στολὴν ἀμφιέννυται· οὐ γὰρ ἦν θεμιτὸν ἐν ταύτῃ τῇ ἑορτῇ πένθιμον ἡμφιεσθαι στολήν.

Περὶ γοῦν τὴν ἐνάτην ὥραν τῆς ἡμέρας ὑπὸ τι δένδρον ἐν τῷ παραδείσῳ αὐτῆς καθεθεῖσα. ἰκέτευε λέγουσα τῷ Θεῷ· « Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, εὐλόγησόν με, καὶ ἐπάκουσον τῆς δεήσεώς μου, καθὼς εὐλόγησας τὴν μήτραν Σάρρας, καὶ ἔδωκας αὐτῇ υἱὸν τὸν Ἰσαάκ. » Καὶ ταῦτα λέγουσα ἀφορᾷ εἰς τὸ δένδρον, καὶ θεασαμένη στρουθὸν τὰ νεοσσία ἑαυτοῦ πε-

ρίεποντα, πικρῶς στενάξατα, καὶ κωκύσασα εἶπε· Ἄ δὴ, Κύριε, ὅτι οὐδὲ τοῖς πετεινοῖς τούτοις ὡμοίωμαι γονίμοις ὑπάρχουσι! Καὶ ταῦτα βούσσης αὐτῆς πρὸς τὸν Θεὸν, ἄγγελος Κυρίου ἐπιφανεὶς αὐτῆς εὐαγγελίζεται αὐτῇ παιδοποιίαν. Ἡ δὲ ἀκούσασα εὐθύς τὸ γεννηθὲν ἀναθεῖναι τῷ Θεῷ ἐπηγγέλματο.

Τοιαῦτα δὲ καὶ τῷ Ἰωακείμ ὁ ἄγγελος ἐν τῷ ὄρει διεσήμανε. Καὶ καταβάς Ἰωακείμ ἀπὸ τοῦ ὄρους, δέκα ἀμνάδων θυσίαν τῷ Κυρίῳ προσήνεγκε, καὶ τοῖς ἱερεῦσι μόσχους δεκαδύο, καὶ τῇ γερούσιᾳ καὶ παντὶ τῷ λαῷ ἑκατὸν χιμάρους. Καὶ ἐπιτελέσας τὰς θυσίας ταύτας ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ, ἀφικνεῖται εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ· καὶ γνοὺς τὴν γυναῖκα οὗτου, ποιεῖ ἐξ αὐτῆς θυγατέρα, καὶ ὀνομάζει αὐτὴν Μαριάμ, ἦντινα τριετῆ γενομένην τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ ἀφιέρωσαν.

Γενομένης δὲ αὐτῆς δωδεκαετοῦς, οἱ ἱερεῖς συμβούλιον ἐποίησαντο, τῶν τίνι αὐτὴν πρὸς γάμον συνάψωσι. Καὶ ἐπιτρέπουσι τὸν ἀρχιερέα Ζαχαρίαν, εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰσελθόντα, αἰτήσασθαι τὸν Θεὸν ἀποκαλύψαι αὐτῷ, τὸ τίνι προσήκει ζευχθῆναι αὐτῇ. Καὶ τοῦ Ζαχαρίου εὐχομένου, ἄγγελος ἐπιφανεὶς σημαίνει πάντας συναγαγεῖν τοῦ λαοῦ τοὺς χηρεύοντας, καὶ κατέχειν ἕκαστον ῥάβδον· καὶ ὅς ἂν ὁ Θεὸς ἐπιδείξῃ σημεῖον, τούτῳ συνάψαι τὴν παρθένον.

Ἐξελθὼν δὲ ὁ Ζαχαρίας ἐποίησεν οὕτως, καθὼς ὁ ἄγγελος αὐτῷ προσέταξε. Καὶ λαβὼν πάντων τὰς ῥάβδους αὐτῶν, ἀπῆλθεν ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ προσηύξατο, καὶ ἐξελθὼν ἑκάστῳ τὴν ἰδίαν ῥάβδον ἀπένειμε. Τελευταῖον δὲ ἐπιδιδούς τὴν ῥάβδον τῷ Ἰωσήφ, σημεῖον μέγα ἐγένετο. Ἀθρόως γὰρ τὴν ῥάβδον αὐτοῦ παρὰ τοῦ ἱερέως λαμβάνοντος, περιστερὰ ἐξέπητ ἀπὸ τῆς ῥάβδου, καὶ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἑκαθέσθη τοῦ Ἰωσήφ· καὶ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ πάντες οἱ συνόντες ἱερεῖς, θαυμάσαντες τὸ γεγονός, αὐτὸν γενέσθαι μνηστῆρα τῆς κόρης ἔκριναν, ἣν λαβὼν ὁ Ἰωσήφ ἐφύλασσε, καὶ καταλιπὼν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἀφικνεῖται τὰς οἰκοδομὰς ἐκτελέσων· ἦν γὰρ τέκτων τῇ ἐπιστήμῃ.

Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν ἔδοξε τοῖς ἱερεῦσι κατασκευασθῆναι ὑπὸ ἁγίων παρθένων τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ καταπέτασμα, καὶ εὐρέθῃσαν ἐν τῇ φυλῇ Ἰούδα παρθένου ἑπτά. Καὶ τῆς Μαρίας δὲ μνηστῆρις Ζαχαρίας, ἐκέλευσε καὶ αὐτὴν παρεῖναι εἰς τὸν κατάλογον· καὶ εἰσαγαγὼν αὐτὰς εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, κλῆρον βαλεῖν προσέταξε, ποῖαν οἶσαι τὸν χρυσὸν καὶ τὸ ἀμίαντον, καὶ τὴν βύσσον, καὶ τὸ σηρικόν, καὶ τὴν ἀλγῆθ πορφύραν, καὶ τὸν ὑάκινθον, καὶ τὸν κόκκον· καὶ ἐκληρώθη Μαρία τὴν πορφύραν καὶ τὸν κόκκον ἐργάζεσθαι. Καὶ δὴ ἐπὶ τοῦ οἴκου ἐργαζομένης αὐτῆς ἐπιφανεὶς ἄγγελος τὸν παράδοξον τόκον εὐαγγελίζεται αὐτῇ, καθὼς ἱστορεῖ τὰ εὐαγγέλια.

Τὸ γοῦν ὀρισθὲν αὐτῇ ἔργον ἐκτελέσασα, δίδωσι τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ εὐλογηθεῖσα παρ' αὐτοῦ ἄπαισι· καὶ μετὰ χρόνον τίκτει τὸν Χριστὸν κατὰ σάρκα. Καὶ τῶν μάγων ἀπὸ Ἀνατολῆς ὡς βασιλεῖ προσκυνησάντων μετὰ δώρων αὐτῷ, ὁ Ἡρώδης ἐταράχθη, καὶ διενοεῖτο ἀνελεῖν παραχρῆμα αὐτόν. Ὁ δὲ ὑπὸ Ἰωσήφ καὶ τῆς Μαρίας εἰς Αἴγυπτον ἀπεκομίσθη, καὶ τὸν ἐξ

A amare repetito suspirio, ejulansque dixit: «Heu, Domine, quando nec bisce volucris secundis assimilor!» Et talia dicenti, angelus Domini apparens, liberorum prænuntiat susceptionem, quibus auditis gignendum illico Deo offerendum promisit.

Hæc eadem in monte Joachim angelus manifestavit; quare rediens monte decem agnas Domino præbet ad sacrificium, et sacerdotibus duodecim vitulos, et senatoribus, et populo universo centum hircos. His sacrificiis in templo Domini factis, donum suam revertitur, et re cum uxore habita, suscipit ex ea filiam, vocatque Mariam, quam jam trimulam in templo Deo consecraverunt.

B Verum illa duodecim annos nata, sacerdotes consilium capiunt, cuiam eam conjungerent in matrimonium. Zachariæque primario sacerdoti demandant, ut in Sancta sanctorum ingressus, Deum precaretur, ut sibi revelaret cuiam esset collocanda, et Zachariæ oranti, angelus apparens exponit, omnes populi viduos in unum congregandos, quorum quisque virgam manu teneret, illique virgo nuberet, quem Deus signo manifestasset.

Egressus Zacharias angeli mandata executus est, omniumque virgis acceptis, templum ingressus, oravit, rediensque unicuique virgam propriam reddidit; tandemque ubi virgam Josepho consignasset mirum quid accidit. Simul enim atque a sacerdote virgam accepit, ex ea columba volans capiti Joseph insedit; quare princeps sacerdotum, sacerdotesque omnes qui convenerant rem admirati, pari voto illi puellam desponderunt, quam Joseph acceptam custodiebat, et ea domi relicta, ad exstruenda ædificia abijt; erat quippe exercitio faber.

Per illos dies sacerdotibus immacularum virginum ministerio, velum templi Dei accommodandum esse visum est, et lectæ sunt in tribu Juda virgines septem. Sed cum Mariæ Zacharias meminisset, una cum illis annumerari ipsam jussit, quibus domum Dei introductis, sortes jacere mandat, quarum scilicet aurum, et amiantum, et byssum, et sericum, et veram purpuram, et hyacinthum, et coccum præparatura esset, et sorti Mariæ purpuræ, et cocci opus obvenit. Atque cum domi his rebus agendis operam daret, apparens angelus, admirabilem illi partum, ut in Evangelis habetur, prænuntiat.

Itaque opus sibi impositum expletum, sacerdotum principi exhibet, et benedictione accepta abiit, et paulo post Christum secundum carnem enititur. Eum cum magi ab Oriente uti regem cum muneribus adoravissent, Herodes turbatus est, secumque ipse cogitabat, illico illum perimere, qui a Josepho et Maria in Ægyptum delatus, in rtem

⁹⁶ Luc. 1, 26. ⁹⁷ Luc. 11, 7. ⁹⁸ Matth. 11, 1. ⁹⁹ Ibid. 14.

sibi ab Herode imminuentem depulit. Verum Herodes, ignorata fuga, pueros omnes qui erant in Bethlehem, morte affici jubet⁹⁹, inter quos, et Joannem adhuc infantem de medio tollere nitebatur. Sed Elisabeth, eo abrepto, in solitudinem aufugit, et precibus fuis, mons in duas partes divisus, eam una cum puero excepit, et cas angelus defendendo protegebat.

Mittit itaque ad Zachariam Herodes: Tradito mihi filium tuum, ubi occultus latet, nuntiatio mihi. Zacharias sic percontanti respondet: Ego ad altare continuo assistens, quid actum sit de filio meo, non novi. His ingentem iram concepit Herodes, rursumque ad eum scribit: Exhibe mihi filium tuum; nonne compertum tibi est, apud me tui sanguinis effundendi esse potestatem? Zacharias rescripsit: Testis sum Dei. Tu meum sanguinem, at spiritum meum Deus possideat, fac ut lubet. Illudque te non fugiat, sanguinem innocentem in vestibulis templi Domini te effusurum. Herodes his magis ac magis exasperatus, ut inter altare necaretur antequam dies illucesceret, mandat, ne populus obstando impediret quominus occideretur.

Primo autem diluculo sacerdotes in templum venientes obstupescabant, quod illis, ut moris erat, non obviam prodiret primus sacerdos, et foris exspectabant. Itaque hora dilabente, unus ex his ingredi ausus est, qui ad altare concretum sanguinem conspicit, auditque vocem dicentem: Zacharias occisus est, nec ejus sanguis delibatur, donec veniat ultor; his vocibus animo fractus, egressusque sacerdotibus nuntiat, qui introeuntes corpus non vident, sed solum sanguinem, scissisque vestimentis, mortem illius lugebant, populoque nuntiarunt, et tribus diebus, et tribus noctibus in luctu fuerunt. Deinceps Simeonem sorte in ejus locum posuerunt, qui a Spiritu sancto admonitus acceperat, se non prius visurum mortem, quam Christum Domini fuisset intuitus⁹⁹.

Narratur et alia quaedam de Zacharia historia: fuisse in templo locum in quem tantum virginibus ingressis, Deum adorare, non autem nuptis, lege sancitum ac concessum erat. Maria igitur post Salvatorem genitum stetit, in loco hoc, quam cum impedirent, qui eam jam peperisse noverant, Zacharias fatebatur, eam dignam esse, quæ una cum virginibus commoraretur. Itaque eum veluti jurium violatorem, et in locum virginum iniquum inter altare trucidavere. Et hæc per transennam obiterque dicta sunt.

Porro Joseph a fratribus in Ægypto traditus, divino afflatus Numine, Pharaonis somniis interpretatione explicatis¹, totius Ægypti princeps nominatus est, et fame totum terrarum orbem affligente, fratres in Ægyptum se conferunt, frumentum, et ipsi ut fami mederentur empturi², et a fratribus re-

A Ἡρώδου διέφυγε θάνατον. Αὐτὸς δὲ, ἀγνοήσας τὴν φυγὴν, πάντα τὰ ἐν τῇ Βηθλεὲμ παιδία ἀναιρεθῆναι προσέταξεν· ἐν οἷς καὶ τὸν Ἰωάννην ἔτι νήπιον ὄντα ἀνελεῖν ἐσπούδαξεν. Ἡ δὲ Ἐλισάβετ, ἀρπάσασα αὐτὸν, εἰς τὴν ἔρημον ἐφυγε· καὶ εὐξαμένης αὐτῆς, διεσχίσθη τὸ ὄρος, καὶ μετὰ τοῦ παιδίου αὐτὴν ἐδέξατο, καὶ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ διεφύλαττεν αὐτούς.

Πέμπει γοῦν πρὸς Ζαχαρίαν ὁ Ἡρώδης· Ἀδὲ τὸν υἱόν σου· τοῦ ἐκρυψας αὐτόν, ἀπάγγειλόν μοι. Ὁ δὲ Ζαχαρίας ἀντεπιστέλλει φάσκων αὐτῷ· Ἐγὼ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύων αἶμα, τί ἐγένετο ὁ υἱός μου οὐκ ἐπίσταμαι. Καὶ ὀργισθεὶς ὁ Ἡρώδης πάλιν ἐπέστειλεν αὐτῷ. Ἀδὲ ἔξω, λέγων, τὸν υἱόν σου. Οὐκ οἶδας, ὅτι τὸ αἷμά σου ὑπὸ τὴν χεῖρά μου ἐστιν; Καὶ ὁ Ζαχαρίας ἔφη· Μάρτυς εἰμὶ τοῦ Θεοῦ. Σὺ μὲν ἔχε μου τὸ αἷμα, τὸ δὲ πνεῦμά μου ὁ Θεός. Δέξαι δὲ καὶ γίνωσκε, ὅτι ἀθῶον αἷμα ἐκχείεις εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ ναοῦ Κυρίου. Καὶ ὁ Ἡρώδης, ἐπὶ τούτοις ὀργισθεὶς, μεταξὺ τοῦ θυσιαστηρίου ἀναιρεθῆναι αὐτὸν πρὸ τοῦ διαφῦσαι προσέταξεν, πρὸς τὸ μὴ ὑπὸ τοῦ λαοῦ κωλυθῆναι αὐτοῦ τὴν ἀνάκρισιν

C Ὁρθρου δὲ οἱ ἱερεῖς παραγενόμενοι εἰς τὸν ναόν, ἐξενίζοντο, κατὰ τὸ εἰλωθὸς μὴ ὑπαντήσαντος αὐτοῖς τοῦ ἀρχιερέως, καὶ ἐπέμενον ἔξω. Ὄρας οὖν παρελκούσης, εἰς τις ἐξ αὐτῶν εἰσελθεῖν ἀπετόλμησεν. Ὁ δὲ θεωρεῖ αἷμα πεπηγὸς παρὰ τὸ θυσιαστήριον, καὶ ἀκούει φωνῆς λεγούσης· Ζαχαρίας πεφόνευται, καὶ οὐκ ἐξαλειφθήσεται τὸ αἷμα αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ ἐκδικός. Ἀκούων γοῦν ταῦτα ἔμφοδος ἐγένετο, καὶ ἐξελθὼν τοῖς ἱερεῦσιν ἀπήγγειλεν. Οἱ δὲ, εἰσελθόντες, τὸ μὲν σῶμα οὐκ εἶδον, εἰ μὴ τὸ αἷμα, καὶ τὰς στολάς αὐτῶν διαβρήξαντες, ἐκόψαντο, καὶ τῷ λαῷ ἀνήγγειλαν, καὶ τρία νυχθήμερα ἐπ' αὐτῷ θρήνον ἐποίησαν. Καὶ μετὰ ταῦτα Συμεῶνα εἰς τὴν τάξιν αὐτοῦ κλήρω κατέστησαν, ὃς ὑπῆρχεν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χρηματισθεὶς μὴ ἰδεῖν θάνατον, ἕως ἂν ἴδῃ τὸν Χριστὸν Κυρίου.

D Ἄλλη δὲ τις ἱστορία περὶ τοῦ Ζαχαρίου ἐμφέρεται· ὡς ἄρα ἦν τις περὶ τὸν ναόν τόπος, ἔνθα μίας τὰς παρθένους ἐξῆν εἰσιούσας προσκυνεῖν τῷ Θεῷ· τὰς δὲ γαμηθείσας μὴ εἶναι νόμιμον. Ἡ οὖν Μαρία, γεννήσασα τὸν Σωτῆρα, ἐλθοῦσα, ἔστη ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ. Κωλύοντων οὖν αὐτὴν τῶν εἰδόντων γεγεννηκυῖαν αὐτὴν, ὁ Ζαχαρίας ἔλεγεν ἀξίαν αὐτὴν εἶναι τοῦ τόπου τῶν παρθένων. Ὡς οὖν παρανομοῦντα αὐτὸν εἰς τὸν τόπον τῶν παρθένων μεταξὺ τοῦ θυσιαστηρίου ἀπέκτειναν. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς ἐν παρόδῳ ἐλέχθη.

Ἰωσήφ δὲ, ἀποδοθεὶς ἐν Αἰγύπτῳ ὑπὸ τῶν ἀελοφῶν, θεῖα ἐπινοία τῷ Φαραῶ διακρίνας ὄνειρατα, ἡγεμῶν πάσης τῆς Αἰγύπτου καθίσταται. Καὶ λιμοῦ πᾶσαν πιέζοντος τὴν γῆν, οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ κατῆλθον εἰς Αἴγυπτον, σίτον καὶ αὐτοὶ διὰ τὸν λιμὸν ὠνησόμενοι· καὶ ἀναγνωρισθεὶς αὐτοῖς Ἰωσήφ, μεθιστᾷ

⁹⁹ Ibid. 16. ¹ Luc. II, 14. ² Gen. xli. ³ Ibid.

αὐτοὺς ἅμα τῷ πατρὶ Ἰακώβ εἰς τὴν Αἴγυπτον πα-
 γενῆ. Τῷ μὲν γὰρ Ῥουβὶν τέσσαρες παῖδες ἐγένοντο,
 Ἐνώχ, Φαλές, Ἀρρώμ, Χαρμεί· τῷ δὲ Συμεὼν ἕξ,
 Ἰεθουήλ, Ἰαβὴν, Ἀώδ, Ἀχιή, Σαδὴ, Σαούλ· καὶ τῷ
 Λευὶ τρεῖς, Γεδσών, Βωάδ, καὶ Μεναρεί· τῷ δὲ
 Ἰούδα πέντε, Ἡρ, Αὐνών, οἴτινες, καθὼς προεγράφη,
 ἀπέθανον, Σηλὼμ, Φαρές, Ζαρά· τῷ δὲ Φαρές δύο,
 Ἀρρώμ, καὶ Ἰεμοήλ· τῷ δὲ Ἰσάαχρ τέσσαρες,
 Θαλά, Φονά, Ἰασούφ, Ζαβράν· τῷ Σαβουλὼν τρεῖς,
 Σερδέρ, Ἄλδων, Αἰήλ· οἱ πάντες τριακοντα τρεῖς,
 ἐκ τῆς Λείας τὸ γένος ἔχοντες, καὶ θυγατέρα Δίνα.
 Ἐγένοντο δὲ καὶ τῷ Γάδ υἱοὶ ἑπτὰ, Σαφών, Ἄγγεις,
 Σαῦνις, Θασοθάθ, Ἀήθις, Ἀνοθήδης, Ἀρλίης· τῷ
 δὲ Ἀσθρ τέσσαρες, Ἰεμνά, Ἰούλ, Μερία, καὶ Σερά
 θυγάτηρ· ἐκ δὲ τοῦ Βερία ἐγεννήθησαν Κοδὼρ,
 καὶ Μελχιήλ· οὗτοι πάντες ἕξ καὶ δέκα υἱοὶ Ζελφάδ
 τῆς παιδίσκης Λείας, ἧτις εἰς ὄνομα τῆς Λείας τῷ
 Ἰακώβ αὐτοὺς ἐγέννησεν. Ἐτάχθησαν δὲ καὶ τῷ
 Ἰωσῆφ ἐν Αἴγυπτῳ παῖδες δύο, Μανασσῆς καὶ
 Ἐφραΐμ, οὓς ἔτεκεν αὐτῷ Ἀσινέθ θυγάτηρ Πετε-
 φρῆ Ἡλιοῦ. Καὶ ἐκ μὲν τοῦ Μανασσῆ ἐγεννήθη Μα-
 χειρ ἐκ παλακῆς Συρίας τῷ γένει· ὁ δὲ Μαχειρ ἐγέν-
 ησεν ἐκ Γαλαάδ· ἐκ δὲ τοῦ Ἐφραΐμ ἐγεννήθησαν
 υἱοὶ Σουταλάμ, Βάδ, Λάμ. Ἐκ δὲ τοῦ Σουταλάμ ἐγεν-
 νήθη Ἐδέν. Τῷ δὲ Βενιαμὴν καὶ αὐτῷ δύο παῖδες
 ἐγένοντο, Βαλλαχοδὼρ καὶ Ἀσσαθρ· ἐκ δὲ τοῦ Βαλ-
 λαχοδὼρ Γηράν, καὶ Νοεμὴν, καὶ Λάχης, καὶ Ἐσρώμ,
 καὶ Μάμφι. Μάμφι δὲ ἐγέννησεν τὸν Ἀράδ· οὗτοι υἱοὶ
 Ῥαχὴλ οἱ πάντες ὀκτωκαίδεκα. Υἱὸς δὲ ἐγένετο τῷ
 Δάδ· τοῦ δὲ Νεφθαλεὶμ Ἀσιήλ, καὶ Γοῦμὴν, καὶ
 Ἰσαάρ, καὶ Σουλῆμ· οὗτοι υἱοὶ Βάλλας παιδίσκης Ῥα-
 χὴλ οἱ πάντες ἑπτὰ. Ὁ δὲ μακάριος Ἰακώβ ἔτη τὰ
 πάντα βιώσας ριζῶν, ἐν Αἴγυπτῳ ἀπέθανε, πρότερον
 ἕκαστον τῶν υἱῶν αὐτοῦ διαφόροις εὐλογίαις εὐλογή-
 σας. Καὶ τὴν μὲν εὐλογίαν τῶν πρωτοτόκων Ἰωσήφ
 παρέσχετο, καὶ οὐχ Ῥουβὶν· διότι ὁ μὲν Ἰωσήφ μὴ
 εἴξας ἠδονῆ τῆς Αἴγυπτίας ἐδικαιώθη, ὁ δὲ Ῥουβὶν
 ἠτηθηθεὶς ἡμαρτεν· ἄλλως τε ὅτι καὶ ἐκ τῆς Ῥαχὴλ
 πρωτότοκος ὑπῆρχε, καὶ τῇ Ἰούδα φυλῇ ἀπεκλήρωσε
 τὴν βασιλείαν, καὶ οὐ τῇ τοῦ Ῥουβὶν· διότι ὁ μὲν
 Ἰούδας ἐν γυναικὶ ὠνειδίσθη, ὁ δὲ ἐδικαιώθη, ὁμολο-
 γήσας εὐγνωμόνως ἑαυτὸν τυγχάνειν τῇ ἁμαρτίᾳ
 ὑπεύθυνον, καὶ οὐ τὴν γυναῖκα. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦτο
 βασιλεύειν ἐτάχθη, ἐπειδὴ μόνη τῶν ἄλλων φυλῶν
 Ἰταμωτέρα πρὸς ζῆλον καὶ ἐκδίχθην Θεοῦ ἐτύχχανεν·
 διὸ καὶ ἐξ αὐτοῦ φύνην προφητεύει τὸν Χριστὸν κατὰ
 σάρκα, καὶ τὴν κλήσιν δι' αὐτοῦ τῶν ἐθνῶν. Καὶ τῷ
 Λευὶ δὲ τὴν ἀρχιερωσύνην μόνω ἀπένειμε, καθότι ὁ
 Ἀμράμ ἐξ αὐτοῦ φύς, τὸ δόγμα τοῦ Φαραῶ παρ-
 εκρούσατο, καὶ τὸν υἱὸν ἑαυτοῦ τὸν Μωϋσῆν ἐζωο-
 ποίησε. Μόνον δὲ τὸν Ῥουβὶν πολὺν τῷ ἀριθμῷ
 ἐποίησε, διὰ τὸ μὴ συναινέσαι ἐπὶ τῇ Ἰωσήφ ἐπι-
 βουλῇ. Τελευτήσαντος γοῦν τοῦ Ἰακώβ ἐν Αἴγυπτῳ,
 εἰς τὴν Χαναναίαν γῆν κηδεύουσιν ἀποκομίσαντες·
 ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ πάντας. Ἐπὶ τέλει
 δὲ καὶ τὸν Ἰωσήφ, τῆς Αἴγυπτου ἀποχωρήσαντες,
 κηδεύουσιν ἐνθα ὁ προπάτωρ αὐτῶν Ἀβραάμ προκε-

cognitus, simul cum patre, eos et universis en-
 rum familiis in Ægyptum commutat¹. Rubin et
 enim quatuor filii erant nati: Enoch, Phales, Arron,
 Charmi; Symeoni sex, Jebuel, Jaben, Aod, Achie,
 Sade, Saul; Levi tres, Gedson, Boach et Menari;
 Judæ quinque: Her, Aunon, qui, ut superius scri-
 ptum est, decesserunt; Sebon, Phares, Zara; Pha-
 res duo, Arron, et Jemuel; Issachar quatuor,
 Thala, Phona, Jasuph, Zabran; Zabulon tres,
 Serder, Aldon, Ael, qui omnes triginta tres ex Lia
 originem trahunt, et filia Dina. Nati sunt et Gad
 septem, Saphon, Angis, Saunis, Thasobath, Aedis,
 Anoeidis, Ariles; Asser quatuor, Jenna, Jeul, Me-
 ria, et Syra filia; Beria, Chebor et Melchiel. Hi
 omnes sexdecim filii, Zelphas, ancillæ Lia, quæ
 nomine Lia eos Jacobogeneraverat. Sic et in Ægy-
 pto Josepho nati sunt filii duo, Manasses et
 Ephraim, quos peperit illi Asineth, filia Petephrae,
 filii Helia, et ex Manasse ortus est Machir e pellice
 Syra genere. Machir genuit Galad. Ex Ephraim
 nati sunt filii, Sutalam, Bad, Lam; ex Sutalam,
 Edem. Benjamin item duo filii, Ballachobor et As-
 ser. Ex Ballachobor, Geram, et Noemin, et Laches,
 et Esrom, et Mamphi. Mamphi genuit Arad; hi om-
 nes Rachel filii numero decem et octo. Dad filius
 fuit Nephtholim, Nephtholim Asiel, et Goymin, et
 Isaac, et Sylem; hi filii Ballas ancillæ Rachel nu-
 mero septem. Sed beatus Jacob, annis centum qua-
 draginta septem peractis, e vita migravit. Primum-
 que unoquoque filio prospera ominando, varia di-
 versaque benedictione benedixit, et primogeniti
 benedictionem elargitus est Josepho et non Rubin;
 quod Joseph Ægyptia voluptate minime delinitus,
 justus habitus est. Rubin² ab ea superatus peccavit,
 præsertim cum ex Rachel primogenitus esset. Tri-
 bui Judæ et non Rubin principatum attribuit, quod
 Judæ pro muliere probum objectum est; hic au-
 tem justus habitus, cum candide fassus esset se,
 non mulierem, peccato obnoxium. Quin et propterea
 illi regnandi provincia delata est, quia reli-
 quis tribubus sola hæc constanter magis magis-
 que severe ut Deo injurias illatas ulcisceretur, la-
 borabat; quapropter et Christum secundum car-
 nem, ex ea oriundum vaticinatur, et per eum
 vocationem gentium futuram. Levi summum sa-
 cerdotium dedit, quod Amram ex eo ortus, Pharaonis
 dogma refellendo coarguit, filiumque suum
 Moysen vitæ servavit. Tantum Rubin frequentem
 uberemque numero declaravit, quod ad Josephum
 perdendum non consensit. Itaque mortuo Jacob in
 Ægypto, in Chananzorum regionem translati fu-
 neris exsequias prosecuti sunt³, similiter et filiorum
 ejus omnium. Tandem et Joseph ex Ægypto sece-
 dentes, sepeliunt⁴, ubi eorum generis auctor
 Abraham prius humatus fuerat; eo in loco terebin-
 thus inerat sub qua Jacob Laban idola abscondit⁵,
 quam ad hæc tempora in majorem honorem, vicin⁶.

¹ Gen. XLVI. ² Gen. XLIX passim. ³ Gen. L. ⁴ Exod. XIII; Jos. XLIV. ⁵ Gen. XXXV.

ejus incolæ summa religione venerantur; ara quippe etiam nunc ex ejus stipite constructa cernitur, super quam holocausta hecatombasque offerunt; traduntque eam baculum fuisse unius angeli, qui ab Abraham hospitio excepti fuerunt, quem illo loco præteriens plantavit; ex hac multæ admirationis terebinthus manat, igne enim admoto, tota in ignem accenditur, omnibusque ex flamma in pulverem dissolvi videtur; verum ubi exstincta fuerit, incolumis tota, omnibusque suis partibus constans deprehenditur.

Post obitum Joseph, Ægyptii beneficiorum immemores, et invidia æmulationeque accensi, variis calamitatum generibus Israelitas affligebant *. Et enim Israelitæ ad labores suscipiendos integri robustique virtutibus, et divitiis Ægyptios superarunt, vino obrutos et otio, et ignavia continua effeminatos. Verum unus ex sacris Ægyptiorum scribis, Pharaoni quemdam apud Israelitas futurum prædicit, qui universa Ægypto mirum in modum depressa, nationi propriæ maximis progressibus potentiam addet, gloria sibi, quam nulla delebit oblivio, comparata. Quapropter Pharaon Hebræos modis omnibus perdere appetens, animoque versans laboriosas operas delegat, ut omnes Ægypti civitates mœnibus ejectis cingerent, ut fluminis impetum variis alveis effossis arcerent, aggresque exsruerent, ut ejusdem, ubi evagari incœperit, aditus incommodaque prohiberent; ad hæc ad pyramidas erigendas, puerosque, qui apud eos nascerentur, in flumen præcipitandos decreto interposito compulerit, existimans eum quem vates ad Ægyptum abolendam futurum dixerat, simul cum aliis in lumine mergendum.

Erat itaque quidam ex tribu Levi, nomine Amram *, qui Jochabeth ducta, ex ea divinum Moysem susceperat, et ad tempus cum studiosius abscondebatur. Sed ubi regiam legem nimis acerbè dureque impleri vidit, metu ne deprehenderetur, cista puerulum accommodatum ad ripas fluminis exposuit, et filia Pharaonis lavandi se causa veniens, conspectam cistam aperit, puerique pulchritudine delectata, cum careret filiis, eum sibi adoptavit, et plurimis Ægyptiorum nutricibus convocatis ad alendum puerum, perdebat operam, earum quippe ubera abhorrebat; tandem mater clam admissa, reginæ jussu lactabat, tantum enim illius ubera sugebat: ab ipsis, ut opinor, incunabulis proprium genus admittebat, externumque aversabatur. Itaque hunc adultum Thermuthis (sic enim regina appellabatur) Moysen, quod ex aquis servatus erat, nominavit. Ægyptii namque aquam moy, et servari ses appellant, sed illum primum parentes Melchis nuncupabant. Erat autem aspectu festivus nimis, ita ut quicumque illi in via occurreret, obstupefactus discederet, maximeque eam pulchritudinem admiraretur. Igitur hunc ætate auctum Thermuthis de-

* Exod. 1. * Exod. 11.

Α κήδετο· ἐν ᾧ τόπων ὑπῆρχε καὶ ἡ τερέβινθος, ὅφ' ἢ ἐκρυψεν Ἰακώβ τῆς Λάβαν τὰ εἰδῶλα, ἧτις ἐτι καὶ νῦν εἰς τιμὴν τῶν προγόνων ὑπὸ τῶν πλησιοχώρων θρησκεύεται· ἔστι γὰρ ἀχρι τοῦ δεῦρο παρὰ τὸν πρέμνον αὐτῆς βιωμὸς, ἐφ' ὃν τὰ τε δλοκαυτώματα, καὶ τὰς ἐκατόμβας ἀνέφερον· εἶναι τε φασὶ βάρδον αὐτὴν ἐνὸς τῶν ἐπιζευθεντῶν ἀγγέλων τῷ Ἀβραάμ, ἦν περ τῷ τόπῳ τότε παρῶν ἐνεφύτευσε, καὶ ἐξ αὐτῆς ἡ ἀξιάγαστος ἐνεφύη [f. ἀν-] τερέβινθος. Ὑπαφθεῖσα γὰρ ὅλη πῦρ γίνεται, καὶ νομίζεται τοῖς πᾶσιν εἰς κόνιν ἐκ τῆς φλογὸς ἀναλῦσθαι, καίτοι σθεσθεῖσα μέντοι ἀσινῆς ὅλη, καὶ ἀκέραιος δέικνυται.

Μετὰ δὲ τὴν τελευταίαν τοῦ Ἰωσήφ, τῆς εὐπορίας ἀμνημονεύσαντες οἱ Αἰγύπτιοι, ποικίλαις συμφοραῖς τὸ γένος τῶν Ἰσραηλιτῶν ὑπέβαλον, φθόνῳ καὶ ζήλῳ πρὸς αὐτοὺς διακειμενοί. Οἱ γὰρ Ἰσραηλίται πρὸς πόρους ὄντες καρτεροί, ἀρετῇ καὶ πλούτῳ τοὺς Αἰγυπτίους διήνεγκαν, ἐκεῖνων εἰς μέθην κεχαυνομένων καὶ ἀργίαν, καὶ βραθυμίᾳ πεπεδημένων ἀεί. Εἰς δὲ τις τῶν παρ' Αἰγυπτίους ἱερογραμματέων προσημῖνει τῷ Φαραῶ τεγθῆσθαι παρὰ τοῖς Ἰσραηλίταις τινὰ, ὃς πᾶσαν μὲν ταπεινώσει τὴν Αἰγυπτον, αὐξήσει δὲ ἐπὶ μέγα προκοπῆς τὸ οἰκεῖον ἔθνος, ἀειμνημόνευτον δόξαν κτησάμενος. Καὶ διὰ τοῦτο παντοίως τοὺς Ἑβραίους ὁ Φαραῶ ἀπολέσαι διενόειτο· ἔργα μὲν αὐτοῖς προστάτων ἐπιμοχθεῖν, τειχίζειν δὲ πάσας τῆς Αἰγύπτου τὰς πόλεις, καὶ τὸν ποταμὸν εἰς πολλὰς διατέμνειν διωρυγὰς· καὶ χῶματα ἐγείρειν, κελύων, ὅπως κατὰ μηδὲν τὴν πόλιν ἐπιλιμνίζων λυμῖνεται· πρὸς δὲ τούτοις καὶ πυραμίδας ἐγείρειν, καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς τικτόμενα βρέφη κατακρημνίζειν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ ἀπεφῆναιτο, οἰόμενος καὶ τὸν θεοπισθῆντα καταλῦσαι τὴν Αἰγυπτον ἀραιρήσειν [f. καθαιρήσειν] ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ.

Ἵπῆρχεν οὖν τις ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Λευὶ Ἀμράμ ὀνόματι, ὃς γυναῖκα τὴν Ἰωχαβὲθ κτησάμενος, ἐξ αὐτῆς τὸν θεοπέσιον Μωϋσῆν ἐγέννησε, καὶ ἐκρυπτεν αὐτὸν ἐπὶ χρόνον τινὰ. Ὡς δὲ εἶδε τὸν νόμον τοῦ βασιλέως ἐπικρατούντα σφοδρότερον, δεδοικὼς μὴ κατάφωρος γένηται, εἰς θήκην ἐμβαλὼν τὸ παιδίον, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ ἐκτίθεται. Καὶ ἡ θυγάτηρ τοῦ Φαραῶ, λουτροῦ χάριν ἀφικομένη, θεωρήσασα τὴν θήκην ἀνοίγει, καὶ πρὸς τὸ κάλλος τοῦ παιδίου ἡσθεῖτα εἰσποικίστατο ἀποροῦσα παιδὸς· καὶ πολλὰς τροφούς συγκαλέσασα τῶν Αἰγυπτίων, οὐκ εἶχεν ὅπως τὸ παιδίον ἐκθρῆψειεν· οὐδεμιὰς γὰρ αὐτῶν μαζὸν προσέτετο. Ἐπὶ τέλει γοῦν ἡ μήτηρ, ἀνεῖσα κρύβδην τῇ βασίλισσῃ, γαλοῦχῃν προσετάχθη· μῆνης γὰρ αὐτῆς τὸν μαζὸν προσεδέξατο, ἐξ αὐτῶν, οἶμαι, σπαργάνων τὸ μὲν οἰκεῖον γένος προσιέμενον, τὸ δὲ ἀλλότριον μουσαπτόμενον. Ἀνδρωθέντα γοῦν αὐτὸν, Μωϋσῆν προσεῖπεν ἡ Θέρμουις (τοῦτο γὰρ τῇ βασίλισσῃ ὄνομα), ἐπειδὴ διεσώθη ἐκ τοῦ ὕδατος· Αἰγύπτιοι γὰρ τὸ ὕδωρ μῶθ, καὶ τὸ σῆς εὐθῆναι προσαγορεύουσιν. Ἐκάουον δὲ τὸ πρὶν αὐτὸν οἱ γονεῖς Μελχίς. Ἦν δὲ ἀστεῖος ἄγαν τῇ ὄψει, ὡς τὸν καθ' ὅδον ἀπαντῶντα αὐτῷ ἀφίστασθαι ἐκπληρόμε-

781
 νον, καὶ ὑπερθραυμάζοντα τὸ κάλλος. Προσάγει αὐτὸν ἄνθρωπον αὐξήθηνα ἢ θέρμουθις τῷ πατρὶ αὐτοῦ, ἀξιούσα ποιῆσαι αὐτὸν τῆς βασιλείας αὐτοῦ διάδοχον, καὶ τίθησιν αὐτὸν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ. Ὁ δὲ λαβὼν, καὶ προστερνισάμενος, κατεφίλει· χαριεντιζόμενός τε, περιελὼν τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς τὸ διάδημα, ἐπιτίθησιν τῇ ἐκείνου κεφαλῇ. Ὁ δὲ Μωϋσῆς, ἀποβρίψας ἐπὶ τῆς γῆς τὸ διάδημα, κατεπάτει. Καὶ ὁ γραμματεὺς, ὁ τὴν γένεσιν αὐτοῦ προσιπῶν, θεασάμενος καὶ συνελθὼν ἐκείνου εἶναι τὸν θεσπιζόμενον τῆς Αἰγυπτίων ἀρχῆς πολέμιον, ὤρμησε μὲν ἀποκτείνειν, καὶ οὐκ ἴσχυσε· βοήσας δὲ ἔφη τῷ βασιλεῖ·

« Οὗτος ἐκείνός ἐστι, βασιλεῦ, ὃν περ ἡμῖν ἀναφυῆναι ἐκ τῶν Ἑβραίων τὸ δαιμόνιον ἔχρησε τῆς βασιλείας Αἰγυπτίων ἐπίβουλον· ὅσα καὶ νῦν σύμβολον τοῦ μέλλοντος οὐ μικρὸν ἐπεδείξατο, αὐτὸ δὲ τῆς βασιλείας τὸ σύνημα βίβας, καὶ καταπατήσας εἰς τοῦδαφος τοῦτον γούν ἀνελών, Αἰγυπτίους μὲν τῶν προσδοκωμένων στερήσεις κακῶν, Ἑβραίους δὲ σφαλῆναι τῆς ἐλπίδος τῆς ἐπ' αὐτῷ καταστήσεις. »

Ταῦτα εἰπόντος αὐτοῦ, ὁ μὲν βασιλεὺς κατὰ πρόνοιαν Θεοῦ ὀκνηρὸς πρὸς τὸν φόνον ἐγένετο· ἡ δὲ θέρμουθις, τῶν χειρῶν τοῦ βασιλέως τὸν Μωϋσῆν ἐξαρπάσασα, ἐφύλαττεν ἀσφαλῶς.

Αἰθίοπες δὲ, πρόσοικοι τοῖς Αἰγυπτίοις τυγχάνοντες, ἄφνω ἐπελθόντες, ἐπολιόρκουν τὴν Αἴγυπτον, καὶ ἀντιπαραταξαμένους τοὺς Αἰγυπτίους τροπώσαντες, ἐπέβησαν ἄχρι Μέμφεως καὶ τῆς θαλάσσης, ὅσω Αἰγύπτιοι κατὰ χρησμὸν σύμμαχον τὸ τῶν Ἑβραίων γένος λαβόντες ἐπήσαν. Καὶ ὁ Φαραὼ, κAIRON ἐπιτήδειον εὐρησκέναι νομίζων πρὸς τὴν Μωϋσέως ἀναίρεσιν, τὴν Θερμούθιδα ἤξλισσε παρασχέειν αὐτῷ τὸν Μωϋσῆν, ὅπως αὐτὸν στρατηγὸν τῶν Ἑβραίων ποιήσειεν, ἐπομνύμενος μηδὲν κακουργῆσειν αὐτὸν, ἀλλὰ ταξίαρχον μόνον καταστήσαι τῶν Ἑβραίων, ὑπολαμβάνων βραδύως αὐτὸν ὑπὸ τῶν πολεμίων φθαρῆσεσθαι, ὡς μάχης ὑπάρχοντα ἄπειρον.

Ἡ δὲ πολλὰ πρότερον τὸν πατέρα καὶ τοὺς γραμματεῖς ὄνειδίσασα, ὅτι ὄνπερ ὡς πολέμιον ἀποκτείνειν ἐβούλοντο, νῦν ὡς ἐπίκουρον παρακαλοῦσι, δίδωσιν αὐτοῖς τὸν Μωϋσῆν. Ὁ δὲ τοῦ οἰκείου ἔθνους στρατηγὸς προαχθεὶς, λάθρα τῶν Αἰθίοπων δι' ἐτέρας ὁδοῦ ἄγει τὴν στρατιάν, τῆς ἀβάτου καὶ θηριότοκου (πᾶσαν γὰρ θηρίων ἐκτρέφει φύσιν, ὡς εἶναι τινα ἐν αὐτῇ καὶ πετόμενα), καὶ πρὸς τὸ μὴ πληττεσθαι ὑπὸ τῶν θηρίων τινὰ, κιδιωτοὺς πλεκτάς προστάττει ἕκαστον ἐπιφέρεισθαι ἴθειον πεπληρωμένον· ἐστὶ γὰρ τοῦτο τὸ ζῶον ταῖς ἀσπίσι πολέμιον. Ὡς οὖν τὸν τόπον ἐκείνον διώδευον, τὰς ἴθεις τοῖς θηρίοις ἐπαφῆκαν, κάκεῖνα τὴν ἐφοδὸν τούτων μὴ ὑπομείναντα, διεφθείροντο· καὶ τοῦτον τὸν τρόπον διοδεύσας ἄφνω προσπίπτει τοῖς Αἰθίοψι, καὶ πολὺ πληθὸς αὐτῶν κατασφάζας, τοὺς λοιποὺς εἰς φυγὴν ἐτρεψεν.

Οἱ δὲ Αἰθίοπες, μόλις φόνον τῇ φυγῇ διαδράσαντες, τὴν πόλιν Σαβὰ καταλαμβάνουσιν. Ἦν γὰρ αὐτῶν αὕτη βασιλεὺς, ὡχυρωμένην τελεγε κρατερῶν καὶ χύμασιν, ἀπρόσβατος διὰ τὸν Νεῖλον (ἐπειδὴ πᾶσαν αὐτὴν περιτειχίζει τῷ βέύματι)· διόπερ καὶ δυσπολι-

A fert ad patrem, ut illum regni sui scriberet successorem exorans, infattemque in patrie manus imposuit, qui ubi eum accepit ulnis, pectori astrictum osculabatur, et pueri suavitate hilaratus diadema capiti suo demptum, illius capiti imponit; sed Moses illud, in terram projectum, pedibus calcabat, quo viso scriba, qui ejus ortum praedixerat, eum esse, qui, ut oraculis acceperat, Aegyptiorum regna tanquam hostis esset invasurus cognoscens, ad eum occidendum aggressus est, sed viribus fessis abstinuit, et clamore edito dixit regi:

« Hic ipse est, o rex, quem nobis ex Hebraeis oriundum divinum numen praedixerat, regni Aegyptiorum insidiatorem, qui et nunc rerum futurarum non leve praebuit argumentum, quando ipsum regni insigne in terram dejectum conculcavit. Hunc si neci tradideris, Aegyptios ab imminentibus periculis liberabis, Hebraeisque spem, et fiduciam, quam in eo posuerant, adimes. »

Hæc cum ille diceret, rex, ita providente Deo, remissior in eo occidendo fuit. Et Thermuthis, e regis manibus Moysen sublatum, secure custodiebat.

Porro Aethiopes Aegyptiis finitimi, improviso impetu facto, obsidebant Aegyptum, Aegyptiosque ex adverso instructos, in fugam vertentes usque ad Memphim et mare progressi sunt; ita ut Aegyptii oraculi monitu Hebraeorum auxiliariis copiis in eos irruerent. Et Pharaos tempus id opportunum esse, quo Moyses morte occumberet, opinatus, Thermuthin rogavit, ut sibi Moysen exhiberet, sic enim eum ducem Hebraeorum eligeret, et jurejurando comprobavit, se illi malum nullum illaturum, sed tantum copiarum Hebraicarum ductorem constituturum: meditatus eum facillimo negotio, quasi militiae rudem ab hostibus trucidatum iri.

Thermuthis patri, scribisque exprobrans, quod quem veluti hostem interficere satagebant, nunc veluti adiutorem desiderarent, tradit illis Moysen, qui propriae nationis dux electus, Aethiopicibus insciis, copias ducit per aliam viam, inaccessam scilicet, bestiisque infamem, alit enim bestiarum omne genus, ita ut quaedam ex his etiam volent; ne quis autem a bestiis caederetur, capsulas plicatas ibibus plenas, ut quisque secum afferat, jubet. Est enim hoc animal aspidi insensum. Quando igitur per loca illa proficiscebantur, ibes in bestias dimiserunt, quæ cum eorum impetum ferre non possent, consummabantur; et hac ratione prætergressus inexpectatus Aethiopes adortur, illisque magna clade illata reliquos aversos fugavit.

Aethiopes, fuga vix morte repulsa, in civitatem Saba confugiunt; hæc enim erat eorum regia mœnibus validissimis aggeribusque septa, et propter Nilum inaccessa, quando eam undequaque circumfluens, æque ac murus concludit, quare et Aegy-

ptiis obsessu difficilis erat. Moyses rerum consiliique inops, in hujus provinciae difficultate, exercitum ad urbem conduxit, variaque Aegyptiis meditantibus cum nihil eis succederet, filia regis Tharmis nomine, ut per turres Moysen vidit, illius eximia forma delectata, nec non et in rebus magis cogitationibus pervestigandis consilium admirata, ejus amore saucia, servo fidissimo misso, de nuptiis cum eo sermonem confert. Moyses id se facturum pollicetur, si illi civitatem tradidisset; illa repente saedus ferit, et urbem dedit. Itaque bello sublato, et Aegyptiis in propria loca reversis, eam in matrimonium ducit, et civitatem aedificat, et Hermupolin nominat; ita enim ab Aegyptiis Moyses nuncupatur, propter sacrarum litterarum, quam habuit, interpretationem.

Erat et apud Aethiopas propter admirabilem sapientiam in summo honore. Usam enim navium, machinas ad lapides excidentios, armaturas Aegyptias, instrumenta ad hauriendas aquas, ac bellica, primus omnium illis excogitavit. Etiam universam Aegyptum in triginta praefecturas divisit, ad regnum Chenaphrae stabilendum, cum absque ordine a regibus regerentur pro animi libidine regem appellantes, et item repudiantes quem magis vellent. Propter haec sacerdotibus ut deus observabatur, ab Aethiopibus ut rex: etenim et circumcisionem ab eo acceptam ad hunc diem conservant. Primus namque ut historiis tradidit Eupolemus, sapiens fuit, et primus litteras Hebraeos erudiit, quae beatus Abraham e Chaldaeis detulerat. Harum enim primi inventores Chaldaei; ex Hebraeis Phoenices habuere, Cadmusque has ad Graecos transtulit. Post adversus Aethiopas exercitum ductum in Aegyptum appellit, et Chenephrae verbis eum laudibus plenis excipit, re tamen in eum mortem machinabatur; eum enim hominibus ejusdem generis spoliatum in Memphim secum ducit, interrogatque, quid humanis usibus esset accommodatum; et ille respondit: Bovium genus, ipsi enim terram arant et colunt. Igitur Chenephrae tauri Apidis fanum ut exaedificaret, multitudini cum mandasset, Moysis virtutis monumenta (erant autem haec aere conflata ibum excogitationem, et historiam rerum fortiter adversus Aethiopas gestarum narrantia) sub pavimento templi abdidit, ut ejus res gestae, oblivione obscurarentur; et Hebraeorum multitudinem, quae eum tuebatur, in duas provincias partitus est: partim enim in Aethiopiae custodiam misit, partim in Jovis urbe ad structuram templi, quod, monte vicino in lapides exciso, erat extruendum, olim enim ex coctis laterculis erat compactum; item eum Aegyptiis nudatum amicis, interficere jubebat jurejurando fidem astringens, ne illi insidias has Moysi revelarent. Omnibus itaque consilium hoc recusantibus Chanenothus quidam sententiae regiae operam daturum se promisit, doique Moysi mortem illaturum; tunc temporis et Mucos (sic enim Thermuthis vocabatur) defuncta,

Α ὀρχητος τοῖς Αἰγυπτίοις ἐτύγχανεν. Ὁ γοῦν Μωϋσῆς προσῆγε τῇ πόλει τὴν στρατιάν, ἐν ἀμηχανίᾳ μεγίστῃ ὦν, διὰ τὸ εἶναι δυσάλωτον. Μηχανωμένων οὖν πολλὰ τῶν Αἰγυπτίων, καὶ μηδὲν ἰσχυόντων, ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως Θάρμις ὀνόματι, τὸν Μωϋσέα διὰ τῶν πύργων θεασασμένη, καὶ ἡθεύσα ἐπὶ τῷ κάλλει αὐτοῦ, καὶ θαυμάσασα τὸν ἐπιχειρήσεων αὐτοῦ τὴν ἐπίνοιαν, εἰς πόθον ἔρχεται· καὶ ἀποστείλασα τῶν οἰκετῶν τὸν πιστότατον, περὶ γάμου πρὸς αὐτὸν διελέχθη. Ὁ δὲ Μωϋσῆς ποιήσεν τοῦτο ὑπέσχετο, εἰ τὴν πόλιν αὐτῷ παραδώσειεν. Ἡ δὲ παραχρῆμα τὴν εἰρήνην σπένδεται, καὶ τὴν πόλιν αὐτῷ παραδίδωσιν. Λυθείσης οὖν τῆς μάχης, καὶ τῶν Αἰγυπτίων εἰς τοὺς οἰκειοὺς τόπους ἐπανελθόντων, ἄγεται πρὸς γάμον αὐτὴν, καὶ κτίζει πόλιν, καὶ Ἐρμούπολιν ἀναγορεύει· οὕτω γὰρ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ὁ Μωϋσῆς προσαγορεύεται, διὰ τὴν [f. τὸ] τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἐρμηνείαν ποιήσασθαι.

Β Ἐτιμᾶτο δὲ καὶ παρὰ τοῖς Αἰθίοφιν οὐ μικρῶς διὰ τὴν σοφίαν τὴν ἀξιόμαστον. Πλοῖον γὰρ τὴν χρῆσιν, καὶ μηχανὰς πρὸς λιθοθεσίαν, καὶ ὄπλα Αἰγύπτια, καὶ ὄργανα ὑδρευτικὰ καὶ πολέμια πρῶτος αὐτοῖς ἐπένοιησεν. Ἐτι δὲ καὶ τὴν Αἴγυπτον πᾶσαν εἰς τριάκοντα διείλε νομοὺς, πρὸς τὸ τῷ Χενεφρῆ τὴν βασιλείαν βεβαιῶσαι· ἐπειδὴ ἀτάκτως ἐβασίλευοντο Αἰγύπτιοι, γνώμῃ προσάγοντες καὶ καθαιρῶντες ὃν ἂν πρῆφρητο. Δι' ἃ γοῦν ὑπὸ μὲν τῶν ἱερέων ὡς ἑδὸς ἐτιμᾶτο, ὑπὸ δὲ τῶν Αἰθίοπων ὡς βασιλεύς· καὶ γὰρ καὶ τὴν περιτομὴν παρ' αὐτοῦ μαθόντες ἄχρι τοῦ δευτέρου φυλάττουσιν. Πρῶτος γὰρ οὗτος σοφὸς γεγένηται, ὡς ἱστορεῖ ὁ Εὐπόλεμος, καὶ γράμματα πρῶτος Ἑβραῖοι παραδέδωκεν, ἅπερ ὁ μακάριος Ἀβραὰμ ἀπὸ τῶν Χαλδαίων ἐκόμισε· πρῶτος γὰρ εὐρεταί τούτων οἱ Χαλδαῖοι γεγένηται· παρὰ δὲ τῶν Ἑβραίων ἔλαβον Φοίνικες· καὶ Κάβμος ταῦτα μετέγαγεν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Μετὰ δὲ τὴν κατὰ τῶν Αἰθίοπων στρατηγίαν ἀφικνεῖται εἰς Αἴγυπτον· καὶ ὁ Χενεφρῆς λόγοις μὲν εὐφήμεῖς ἐδεξιοῦτο αὐτὸν, ἔργοις δὲ τὸν θάνατον κατὰ αὐτοῦ ἤρτυεν· ἔρμηνον γὰρ τὸν ὀμοφύλων καταστήσας αὐτὸν, εἰς Μέμφιν μετ' αὐτοῦ παραγίνεται· καὶ ἔρωτᾷ αὐτὸν, τί τοῖς ἀνθρώποις ὑπάρχει εὐχρηστον. Ὁ δὲ ἐφη· Τῶν βοῶν τὸ γένος, διὰ τὸ ἀρώσιμον τὴν γῆν ὑπ' αὐτῶν καθίστασθαι. Κελεύσας οὖν τοῖς δούλοις ὁ Χενεφρῆς ταύρου ἄπιδος σηκὸν τεκτῆνασθαι, τὰ τοῦ Μωϋσέως τῆς ἀρετῆς ὑπομνήματα (ἦν δὲ ταῦτα ἐκ χαλκοῦ πεποιημένα, τῶν ἰδεῶν τὴν ἐπίνοιαν, καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς κατ' Αἰθίοπων ἀνδραγαθίας κρυπτόντα) ὑπὸ τῷ ἔδαφος ἐνέκρυψε τοῦ ναοῦ πρὸς τὸ λήθη παραδοῦναι τὰ τούτου δράματα. Τὸν δὲ δούλον τῶν Ἑβραίων τὸν περιέποντα αὐτὸν, εἰς δύο ἔργα διένειμε· τοὺς μὲν γὰρ εἰς φυλακὴν τῆς Αἰθιοπίας ἐξέπεμψε, τοὺς δὲ τὸν ἐν Αἰθιοπίας πόλει ναὸν ἐκ λίθου κατασκευάσαι, λατομήσαντας τὸ πλησίον ὄρος, ἐπέτρεψε· πάλαι γὰρ ἐξ ὀπτιῆς πλίνθου ὁ ναὸς κατασκευάστω· Ἀποξενώσας δὲ καὶ τῶν Αἰγυπτίων αὐτὸν, ἀνελεῖν αὐτὸν τοῖς φίλοις αὐτοῦ ἐνεπέλλετο, πάντας ὀρκωμοτῶν, μὴ ποιῆσαι αὐτῷ τὴν κατ' αὐτοῦ τυρρευομένην κατάδηλον. Πάντων οὖν τὴν βουλήν ταύτην ἀπειπαμένων, Χανενιώθης τις διακονῆσαι τῇ γνώμῃ τοῦ βασιλέως κατέθετο, δολοφονῆσαι τὸν Μωϋσέα ἐπαγγελάμενος. Τότε δὲ καὶ τῆς

Μερόης (οὕτω γὰρ ἡ Θέρμουσις ἐκαλεῖτο) τελευταίας, Ἐρμαιὸν ὁ Φαραὼ τὸν καιρὸν ἡγήσάμενος, προστάττει Μωϋσῆ καὶ Χανενώθη εἰς τοὺς ὑπὲρ Αἰγύπτου τόπους κηδεύσαι αὐτήν. Ἀφικνουμένων δὲ αὐτῶν, εἰς τις τῶν συνεϊδῶτων τὴν γνώμην τοῦ Φαραὼ ἀνακοινοῦται τῷ Μωϋσῆ· καὶ φυλάξας ἑαυτὸν πάντοθεν ὁ Μωϋσῆς, τὴν Μερόην ἔθαψε, καὶ τὸν τόπον καὶ τὸν ποταμὸν Μερόην ἐξ αὐτῆς προσηγόρευσεν. Αὐτὸς δὲ ἐκ μὲν Μέμφεως τὸν Νεῖλον διαπορθμεύσας, καθ' ὑπόθεσιν Ἀαρὼν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, εἰς τὴν Ἀραβίαν ἀπέφυγεν· ὁ δὲ Χανενώθης πυθόμενος, γυμνώσας τὸ ξίφος ὑπαντιάζει αὐτῷ· ὁ δὲ Μωϋσῆς κατεῖχεν αὐτοῦ τὴν χεῖρα, καὶ ἐκτόπας τὸ ξίφος αὐτοῦ τῆς χειρὸς, τῷ οἰκίῳ ξίφει αὐτὸν διεχειρίσατο, καὶ εἰς Ἀραβίαν πρὸς Ῥαγουήλον τὸν τῶν τόπων ἄρχοντα παρεγένετο, δύο παῖδας ἐγέννησεν.

Ὁ δὲ Φαραὼ, πᾶσαν τὴν δραματουργίαν τοῦ Μωϋσέως πυθόμενος, τὸν θυμὸν ἐπὶ τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων ἔχεε, καὶ ἄρδην τοὺτους ἀναρῆσθαι προσέταξε· μόνους γὰρ αὐτοὺς λιπὴν ἐσθῆτα φορεῖν κελεύσας διὰ τὸ εἶσημον, εἰς σφαγὴν αὐτοὺς τοῖς Αἰγυπτίοις ἐκδίδωσιν· ἐφ' ᾧ ὁ Θεὸς μεγίστη τιμωρίᾳ τοῦτον ἐκόλασε· πρῶτος γὰρ παντὸς ἀνθρώπου ἐλεφαντιάσας ὁ Φαραὼ, αἰσχυρῶ τὸν βίον τέλει κατέλυσεν. Ὁ δὲ τοῦτου τὴν αὐτὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας διαδεξάμενος, ὁμοῦ καὶ τῆς πονηρίας αὐτοῦ ἦν διάδοχος· τοῖς γὰρ αὐτοῖς κακοῖς τοὺς Ἰουδαίους ὑπέβαλλε.

Καὶ θρήνου πολλοῦ περιέχοντος αὐτοὺς, ὁ Θεὸς οἰκτον λαδῶν αὐτῶν, τὸν Μωϋσῆν ἐξέπεμψεν εἰς τὴν Αἰγύπτου, προστάττων τῷ Φαραὼ ἀπολύσαι τῶν Ἰουδαίων τὸ ἔθνος εἰς τὴν ἔρημον, ὥστε λατρεύσαι αὐτῷ.

Ἐπὶ γοῦν τῇ τοιαύτῃ βῆσει τοῦ Μωϋσέως χαλεπήνας ὁ Φαραὼ, εἰς εἰρκτὴν παραχρήμα ἐμβληθῆναι αὐτὸν προσέταξε· καὶ διὰ τῆς νυκτὸς σεισμῷ διεσεισθη πᾶσα ἡ γῆ, ὡς τινὰς τῶν φυλάκων ἐκ τοῦ δέους ψυχρῶραγῆσαι, τινὰς δὲ ὑπὸν βαθεῖ παρεθεῖναι τὰ μέλη· αὐτὰς δὲ τὰς πύλας τῆς εἰρκτῆς ἀναπετασθῆναι, καὶ ἐξελεθεῖν τὸν Μωϋσῆν, καὶ παραγενέσθαι νυκτὸς εἰς τὰ βασίλεια· καὶ γὰρ κάκεινου αἱ θύραι κλονουμένης τῆς γῆς διέστησαν· καὶ πάντων τῶν σωματοφυλάκων καθευδόντων, διύπησε τὸν Φαραὼ λέγων· «Ὁ Θεὸς ἐξαπέστειλέ με ἀπολύσαι προστάτων σοι τὸν τῶν Ἰουδαίων λαόν.» Ὁ δὲ καταπλαγὴς ἠρώτα καὶ ποῖος οὗτός ἐστι, καὶ τί τὸ ὄνομα τοῦ ἀποστελλαντος αὐτὸν Θεοῦ· ὁ δὲ Μωϋσῆς, προκύψας εἰς τὴν ἀκοὴν αὐτοῦ, τοῦ Θεοῦ τὸ ὄνομα αὐτῷ διεσάφησε· καὶ μὴ καρτερήσας τὴν ἀκοὴν ὁ Φαραὼ, ἐπὶ τῆς γῆς ἔπεσεν ἄφωνος. Καὶ προσελθὼν ἤγειραν αὐτὸν ὁ Μωϋσῆς, καὶ εἰς δέλτον τὸ πανάγιον ὄνομα ἐγγράψας, ἐσφράγισε· καὶ τις τῶν παρ' Αἰγυπτίοις ἱερέων, φασίλται τοῦτο τολμήσας τὸ ὄνομα, σπασμονῆ εὐθέως τὸν βίον κατέλυσε.

Ὁ δὲ Φαραὼ ποιῆσαι τι σημεῖον τὸν Μωϋσῆν ἐπέτεπε· καὶ ὁ Μωϋσῆς, ἣν κατεῖχε ῥάβδον ἀφείκε ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς ὄφιν αὐτὴν μετέβαλε· καὶ πάλιν αὐτῆς ἀψάμενος, εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατέστησε.

A ingens oblatum se nactum Pharao existimans tempus, Moysi et Chanenothæ jubet extra fines Ægypti filix̄e justa facere. Quo cum pervenissent, unus ex consciis mentem Pharaonis illi communicat. Moyses sibi undequaque cavens Meroem sepeliit, et locum, et fluvium Meroem ex ea nominavit. Ipseque ex Memphi, Nilo trajecto, nomine Aaronis fratris in Arabiam fugit; quod ubi præsensit Chanenothes, stricto gladio adversus impetit: verum Moyses deprehensa manu, enseque illius arrepto, ejusmet illius gladio jugulat, et in Arabiam ad Raguelem regionis principem migrat ¹⁰, et ex ejus filia Sapphora sibi in matrimonium collocata, duos suscepit filios.

καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Σεπφόραν ἀγόμενος, ἐξ αὐτῆς

B Pharao ubi Moysis factum audiit, iram in Judæorum multitudinem effudit, eosque internecioni tradi prorsus mandavit; tantum enim eos lineo vestimento indui jussit, ut facilius cognoscerentur, sicque occidendos Ægyptiis tradit; pro quo Deus maximo supplicio eum punivit; omnium enim hominum primus Pharao, elephantiasi, sædissimo sine, vitam amisit. Hujus in dominatu successor, simul et illius vitiorum hæres fuit. Iisdem quippe malis Judæos conficiebat.

Inde maximo planctu interpellante, Deus eo τῷ misertus Moysem in Ægyptum misit ¹¹, Pharaoni præcipiens Judæorum nationem liberam dimittere in desertum, ut illi deserviret.

C Hoc Moysis dictum ægre ferens Pharao comprehensum illico in custodiam tradidit includendum, et per noctem terræ motibus universus terrarum orbis conquassatus est, ita ut multi ex custodibus timore perculsi, animam effluerint, multi etiam gravi somno correpti, membris fuerint dissoluti, ipsæ custodiæ fores pares patentes apertæ sint, Moysesque ereptus ad regiam pervenerit, cujus portæ dum terra contremisceret, divisæ sunt; et omnibus custodibus corporis somno correptis, Moyses excitavit Pharaonem, dicens: «Deus misit me, ut Judæorum populum dimittas, tibi mandans;» ille perterrefactus quærebat, quis hic esset, et quod nomen Dei, qui illum miserat. Moyses se ad aurem illius admovens, non en Dei manifestavit; Pharao, tanti nominis audiendi impar, voce amissa in terram decidit, et accedens Moyses, eum erexit, nomenque sanctissimum chartæ inscriptum sigillo obsignavit, et unus ex sacerdotibus Ægyptiis, nomen hoc parvi facere ausus, statim spasmo vitam abiecit.

D Pharao signum a Moysse poscebat, et Moyses baculum, quem præ manibus habebat, in terram coniectum, in serpentem commutavit ¹², quem iterum cum tetigisset, pristinam illi formam restituit.

¹⁰ Exod. II. ¹¹ Exod. III. ¹² Exod. VII.

Porro cum neque hoc cederet ad populum dimittendum, orante Moysedeum, magnus terræ motus una cum grandine factus est ut qui terræ motum evitando e domibus egressus sit, a grandine perderetur; qui rursus grandinem declinando, in domos aufugeret, terræ motu corrueret.

Quando autem neque hoc flecti potuit, baculo Nili aqua cæsa, totam fere Ægyptum inundans fluvius parum absuit quin immerserit, ita ut ab eo tempore ad hoc usque ipse suos descensus iteret. Itaque Pharaos sacerdotibus omnibus, qui Memphim incolebant, convocatis, ni eadem quæ et Moyses miracula efficeret, mortem illis, deorumque fanis ruinam minatus est. Qui carminibus magicis, ut solebant, dracones ut serperent fecerunt, fluminisque colorem mutarunt, ita ut his inflatus Pharaos, maximis suppliciiis Judæos affecerit; et Moyses baculo pulsata terra, alatum animal produxit, quod Ægyptiorum insidens corporibus operosis, molestisque ulceribus defatigabat, ita ut medicamenta nullam possent afferre utilitatem.

Ut et in hac plaga Pharaos induratus est ¹³, tandem primogenitos totius Ægypti morte delevit: quare ingenti luctu Ægypto occupata e terra omnes Pharaos Judæos emisit, qui multam viam progressi, fluminibusque Arabiæ trajectis, tertia die in mare Rubrum conveniunt. Sed Deo cor Pharaonis indurante, rursus Ægyptii, præteritorum malorum oblitii, cum Pharaone Israelitas persequerentur ¹⁴. ναντος τοῦ Φαραῶ, πάλιν οἱ Αἰγύπτιοι ἐπιλησθέντες Φαραῶ ἐπέδιωκον.

Cæterum nemo Pharaonem in rerum agendarum stuporem a Deo vi coactum impelli existimet; etenim Deum is injustitiæ accusat, dum dicit: Si ipse est qui cor indurat, ut quid indurato succenset? Verum sciat, has plagarum inducias stuporis illi causam fuisse; cum enim in eum plagas inferebat, populum dimittere promittebat; verum ubi a suppliciiis abstinebat, ille indurabatur; hoc enim, et verbis ipsis Scriptura nobis insinuat, cum ait ¹⁵: *Videns autem Pharaos, quod factu esset respiratio, aggravavit cor suum, et non audivit eos, sicut locutus est Dominus;* et ¹⁶: *In hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te totum robur meum,*

Quæ dum audis, cave id malo sensu percipias, dicens: Quas ob causas eos punit prius illos, ut sibi obstant, præparans? quare vapulant, si ab injustitia Deus abhorret? Sed scito primum, quæ apud Scripturam adversari sibi videntur, non discursibus, sed exemplis dissolvenda esse.

Quemadmodum enim medicorum optimi qui humano generi commodo utilitatique esse student, decreto ultimo morti subactos expostulantes, eos in membra incidunt, ut per morti obnoxios, homines fructum aliquem consequantur: sic Deus omnem

Α Τούτου δὲ ἐπὶ τοῦτο μὴ εἴξαντος ἀπολύσαι τὸν λαὸν, εὐξαμένου τοῦ Μωϋσῆ πρὸς τὸν Θεὸν, σεισμὸς μέγας μετὰ χαλάζης ἐνέσκηψεν, ὡς τὸν φεύγοντα ἐκ τῶν δωμάτων τὸν σεισμὸν ὑπὸ τῆς χαλάζης ἀπόλλυσθαι, τοὺς δ' αὖ πάλιν τὴν χάλαζαν ἐκκλίνειν σπεύδοντας ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ καταφθίρεισθαι.

Ἦς δὲ καὶ ἐπὶ τοῦτο ἐμεινεν ἀδυσώπητος, τῇ βῆβδω τὸ Νειλῶτον ὕδωρ ἐπάταξε, καὶ τὴν Αἴγυπτον πλημμυρήσας ὀποταμὸς, μικροῦ δεῖν πᾶσαν ἐπέκλυσεν, ὡς ἔκτοτε ἀχρι τοῦ νῦν ποιεῖσθαι αὐτὸν τὴν κατάβασιν. Ὁ γοῦν Φαραῶ, τοὺς ὑπὲρ Μέμφιν ἱερεῖς προσκαλεσάμενος, ἠπειλήσεν αὐτούς τε καὶ πάντας τοὺς τῶν εἰδώλων ἐξαφανίσαι σηκοῦς, εἰ μὴ τῷ Μωϋσῆ παραπλήσιως τερατουργήσειαν. Οἱ δὲ, ταῖς εἰωθυῖαις γοητείαις χρησάμενοι, δράκοντας ἐξέρπειν ἐποίησαν, καὶ τὸν ποταμὸν δοκῆσει μετέχρωσαν, ὡς ἐκ τούτου τυφωθέντα τὸν Φαραῶ τιμωρίᾳ μεγίστῃ τοὺς Ἰουδαίους ὑποθαλεῖν. Καὶ ὁ Μωϋσῆς, τῇ βῆβδω παίσας τὴν γῆν, πτηνὸν τι ζῶον ἐξεργύσαι αὐτὴν παρεσκεύασεν, ὅπερ τοῖς σώμασιν ἐφιζάνον τῶν Αἰγυπτίων ἐλκώσεις ἀνιαρὰς αὐτοῖς παρείχετο, ὡς μηδεμίαν τὴν ἱατρικὴν ποιῆσαι τούτοις ἐπικουρίαν δύνασθαι.

Ἦς δὲ καὶ ἐπὶ τῆς μάστιγος ταύτης ἐσκληρόνηθη Φαραῶ, τελευταῖον θανάτῳ τὰ πρωτότοκα τῆς Αἰγύπτου πάσης ὑπέβαλε. Καὶ πένθος ἐπὶ τοῦτο ἀμέτρον καταλαβόντος τὴν Αἴγυπτον, ἀπὸ τῆς χώρας παγγενῆ πάντας ὁ Φαραῶ τοὺς Ἰουδαίους ἐξέπεμψε· καὶ πολλὴν οὕτοι ὁδὸν διανύσαντες, καὶ τοὺς Ἀραβίας διαβάαντες ποταμοὺς, τριταῖοι ἐπὶ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν παρεγένοντο. Τοῦ δὲ Θεοῦ τὴν καρδίαν σκληρῶν τῶν προλαβόντων κακῶν, τοὺς Ἰαραηλίτας ἅμα τῷ

Μηδεὶς δὲ ὑπολάβῃ τὸν Φαραῶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς ἀναίσθησίαν τῶν πραττομένων χωρεῖν ἐκδιάζεσθαι· ἀδικίας γὰρ ἴσως τοῦ Θεοῦ ὁ τοιοῦτος καταψήφίζεται φάσκων· εἰ αὐτὸς σκληρύνει τὴν καρδίαν, τί μέμφεται τῷ σκληρυνόμενῳ; Ἀλλὰ γινωσκέτω, ὅτι ἀνοχῆ τῶν μαστίγων αἰτία τῆς πωρώσεως αὐτῷ ἐγένετο· ἦνίκα γὰρ ἐπῆγεν ἐπ' αὐτὸν τὰς πληγὰς, ἀπολύειν τὸν λαὸν ἐπηγγεῖλατο· ἦνίκα δὲ ἤφειε τῶν βασάνων αὐτὸν, ἐσκληρόνετο· τοῦτο γὰρ ἐπὶ λέξεως σημαίνει καὶ ἡ Γραφὴ λέγουσα· *Ἰδὼν δὲ Φαραῶ, ὅτι γέγονεν ἀνάψυξις, ἐδάμναρε τὴν καρδίαν αὐτοῦ, καὶ οὐκ εἰσήκουσεν αὐτῶν, καθάπερ ἐλάλησεν ὁ Κύριος· καὶ, εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ πᾶσαν τὴν δύναμίν μου.*

Ἄλλ' ἀκούων μὴ δυσφήμως ὑπολάβῃς, λέγων· Διὰ τί τιμωρεῖται αὐτούς, ἀντιστῆναι αὐτῷ παρασκευάζων αὐτόν; διὰ τί τύπτει, εἰ οὐκ ἔστιν ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; Ἀλλὰ γινωσκέτω πρῶτον, ὅτι τὰ δοκοῦντα εἶναι ἀντιλεγόμενα παρὰ τῇ Γραφῇ, οὐ λογισμοῖς, ἀλλ' ἐ παραδείγμασι λύεται.

Ὅσπερ γὰρ οἱ ἀριστοὶ τῶν ἱατρῶν, ὠφελίμῳ τι ἐπινοῆσαι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει σπουδάζοντες, τοὺς θανατικῆ ἀποφάσει ὑποβληθέντας αἰτησάμενοι ἀνατέμνουσιν, ἵνα διὰ τῶν ὑποδίκων τῷ θανάτῳ ὠφελίμῳ τι τοῖς ἀνθρώποις ἐφεύρωσιν· οὕτως ὁ πᾶσαν ἀνθρωπίν-

¹³ Exod. xii. ¹⁴ Exod. xiv. ¹⁵ Exod. viii. ¹⁶ Exod. ix.

νην σοφίαν ὑπερβαίνων Θεὸς διὰ τοῦ ἀνέλκτον ἡμαρ-
τηκότος Φαραὼ σημεῖα μεγάλα δείκνυσι, τὸν μὲν
ἄξιον τιμωρίας κολάζων, τοὺς δὲ μετὰ ταῦτα γεν-
νωμένους θεραπεύων, σωτηρίας ὑπόθεσιν τὴν αὐτοῦ
τιμωρίαν αὐτοῖς παρεχόμενος.

Συναγαγὼν οὖν πᾶσαν τὴν δύναμιν ὁ Φαραὼ, ἄρ-
ματα μὲν διακόσια, ἵππέων δὲ μυριάδας κ', τοὺς
Ἰσραηλίτας ἐδίωκεν. Οἱ δὲ, διαιρεθείσης τῆς Ἐρυ-
θρᾶς θαλάσσης ὑπὸ Μωϋσέως, προστάγματι Θεοῦ
ἐπορεύοντο· καὶ Αἰγύπτιοι κατοπίν αὐτῶν ἐλαύνον-
τες κατεποντώθησαν, τῇ ῥάβδῳ τοῦ Μωϋσέως πατά-
ξαντος, καὶ συναγαγόντος τὰ ὕδατα.

Τῇ δ' ὑστεραία ἡμέρᾳ, τὰ ὄπλα τῶν Αἰγυπτίων τῷ
πλήθει τῶν Ἑβραίων προσήνεγκε τὸ ἕδωρ ὠθοῦμενον
ὑπὸ τοῦ πνεύματος. Καὶ ὁ Μωϋσῆς εἰκάσας καὶ τοῦτο
τῇ τοῦ Θεοῦ γεγενῆσθαι προνοίᾳ, ἐκέλευσεν αὐτὰ πο-
ρῆσασθαι, ὅπως μὴ εἶεν ἀνοπλοὶ. Ἀφικνοῦνται γοῦν
εἰς τὴν ἔρημον.

Καὶ ὁ Ῥαγουήλος καὶ Ἰοθὼρ (διώνυμος γὰρ ἐτύγ-
χανεν) ἀφικνεῖται πρὸς τὸν Μωϋσῆν, ἐπαγόμενος αὐτῷ
τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς υἱούς· καὶ μαθὼν πᾶσαν παρ' αὐ-
τοῦ τὴν κατ' Αἰγυπτίω τὸν Θεοῦ θαυματουργίαν,
κατεπλάγη, καὶ ἐδόξασεν τὸν Θεόν. Ἦν δὲ οὗτος, ὡς
φασί, τοῦ Ἀβραάμ ἀπόγονος, ἐξ ἑνὸς τῶν ἐκ Χετ-
τούρας γεννηθέντων αὐτῷ τεχνεῖς· ἐκ γὰρ τοῦ Ἰε-
ζάν ἐγένετο Δάδαν, Ῥαγουήλ, Ἰοθὼρ καὶ Ὀβάδ.
Δεξιῶς οὖν αὐτὸν φιλοφρονήσάμενος ὁ Μωϋσῆς, εἰς
τοὺς οἰκίους τόπους προέπεμψεν.

Αὐτὸς δὲ πολλὰς πρὸς τὸ χρήσιμον τοῖς Ἑβραίοις
νομοθετήσας ὁ Μωϋσῆς ἐτελεύτησε, βιώσας ἔτη ρκ'
καὶ ἡσούς ὁ Ναυῆ τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ διαδέχεται,
καὶ ἐξάγει τῆς ἐρήμου τὸν λαόν, ἔτη μ' ἐν αὐτῇ δια-
τριψάντα, ἐφ' ἧς ἔτι τὰ ἴχνη τῆς κατοικήσεως τῶν
Ἰουδαίων σώζονται. Οἱ γὰρ χάριν ἱστορίας τοῖς τόποις
ἐπιδημήσαντες, τῶν σκηνῶν τύπους ἔτι συνεστάναι
διηγούνται μυρίου πλήθους ὑπαρχούσας [f. ὑπαρ-
χοῦσών], τὸ τε Σιναιὸν ὄρος θεωρεῖσθαι, παρ' ᾧ τὰς
νομοθεσίας ὁ Μωϋσῆς εἰληψε, καὶ ἕκαστα τῶν ἐν
μέρει ἀναγεγραμμένων.

Ζητητέον δέ· Οἱ Ἑβραῖοι ἐν τῇ Αἰγύπτῳ παρῴκη-
σαν ἔτη υ' καὶ λ', καὶ οὐχ ἰε' καὶ διακόσια· ἡ μὲν γὰρ
πῶν χρόνων ἐφεξῆς ἀναγραφὴ σιε' σημαίνει, ἡ δὲ
Γραφὴ υ' καὶ λ'. Λέγει γὰρ, ὅτι *πάροικον ἔσται τὸ
σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ ἐν γῆ ἀλλοτρίᾳ ἔτη υλ'.*

Ἡρῶτον μὲν οὖν ἐπιτηρητέον, ὅτι οὐκ εἶπεν ἐν Αἰ-
γύπτῳ, ἀλλ' ἐν γῆ ἀλλοτρίᾳ *πάροικον ἔσται τὸ
σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ·* ἀλλοτρία δὲ ὑπῆρχε καὶ ἡ
Χανααία γῆ, ἣν παρῴκησεν ὁ Ἰσαάκ, σπέρμα τοῦ
Ἀβραάμ πρὸ πάντων αὐτὸς τυγχάνων ἐξαιρέτων·
οὐδὲ γὰρ ἦν. Δῆλον οὖν, ὅτι πρὸ τοῦ κληρονομησαί τῶν
ἀλλοφύλων τὴν γῆν, ὑπῆρχον πάροικοι μέχρις ἐτῶν υλ',
ὡς που καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· *Διαθήκην προκεκυ-
ρωμένην ὑπὸ Θεοῦ μετὰ ἔτη υλ', εἰς τὸ καρποφο-
ρῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν·* καὶ ἐπιφέρει· *Τῷ δὲ
Ἀβραάμ δι' ἐπαγγελίας ἐχαρίσματο ὁ Θεός.* Εἰκόσ
οὖν, ὅτι ἐν μὲν τῇ Χανααίᾳ σιε' παρῴκησαν, ἐν δὲ

A humanam sapientiam superans, per eum qui
sine spe ulla medicinæ peccavit Pharaonem signa
magna ostendit, eum qui supplicio dignus est
castigans, et eos qui illi succedent fovens et
sanans, salutis punitionem illius exhibens argu-
mentum.

Itaque Pharaon¹⁷ universo exercitu convocato,
curribus ducentis, equitatu ad triginta millia, su-
perveniens Israelitas sequebatur, qui mare Rubro,
ita iubente Deo, in duas partes diviso per Moysen,
iter habebant, et Ægyptii aversos eos invadentes,
immersi sunt, baculo Moysæ percutiente, et aquas
in unum congregante.

Postero die Ægyptiorum arma ad multitudinem Ju-
dæorum aquam vento pellente, delata sunt. Et Moyses
hoc quoque divina Providentia contigisse ratus illis
ea sibi comparare mandavit, ne sine armis forent.
Deveniunt tandem in desertum¹⁸.

Et Raguelus, sive Iothor, utraque enim appel-
latione nuncupabatur, venit ad Moysen, illi uxo-
rem filiosque asferens; qui cum totum Dei adversus
Ægyptios opus admirabile audisset, obstupefactus,
gloriam dedit Deo. Erat vero hic, ut ferunt, ex
Abraham oriundus, ex uno filiorum, quos ille ex
Chettura habuit, natus; ex Jezen enim natus est Da-
dan, Raguel, Iothor et Obab. Hunc Moyses, uti par
erat, perhumane acceptum in propria loca dimisit.

Verum Moyses¹⁹, multis legibus maximo cum
emolumento Judæis latis, mortuus est, ætatis anno-
rum cxx, et Jesus filius Nave copiarum ductor suc-
cedit, et populum in solitudinem annos quadraginta
commoratum eduxit, in qua adhuc Judæorum habi-
tationis vestigia integra cernuntur. Qui enim vi-
sendi causa ad illa loca profecti sunt, adhuc formas
tentoriorum infinitæ multitudinis conspici asseve-
rant, et Sinaium montem adhuc stare, in quo leges
Moyses accepit, et quæcunque sigillatim scriptis
prodita sunt.

Quærendum tamen est: Hebræi in Ægypto habi-
tarunt annis cccc et xxx et non quindécim et cc;
nam temporum continuata descriptio, ccxxv innuit,
sed Scriptura ccccxxx; ait namque²⁰: *Peregrinuni
D erit semen Abrahæ in terra aliena annos ccccxxx.*

Primum itaque observandum, non dixisse, *in
Ægypto, sed in terra aliena peregrinum erit semen
Abrahæ.* Aliena autem erat et terra Chanaan,
quam habitavit Isaac, qui præ omnibus ipse semen
Abrahæ erat eximium. Erat quippe filius. Manife-
stum itaque est, eos antequam externorum terræ
hæredes facti fuissent, peregrinos palasse annos
ccccxxx, quemadmodum et Apostolus ait²¹: *Testa-
mentum prædeterminatum a Deo post annos ccccxxx,
ut fructificaret promissio; et subdit, Abraham au-
tem per promissionem dedit Deus. Consentaneum
itaque est, eos in Chanaanæ habitasse annos ccxxv,*

¹⁷ Exod. xiv. ¹⁸ Exod. xviii. ¹⁹ Deut. xiv. ²⁰ Gen. xv. ²¹ Gal. iii.

et in Ægypto itidem cccv, qui simul sunt ccccxxx. **A** τῇ Αἰγύπτῳ τὰ αὐτὰ σιε', ὅπερ ὁμοῦ γίνεται ἔτη ὑλ'.

Cæterum ducente Jesu ²² populum, et arcam Testamenti per Jordanem, aquæ divisæ sunt in unam coucretionem, maximis spatii dissitam; pars vero altera, quæ in mare salium effunditur, in mare Arabum lapsa est, donec omnino defecit, et omnes sicco pede prætergressi circa Hiericho castrametati sunt ²³. Hæc maximis septa mœnibus muniabatur. Dei jussu, eam per dies sex obsidione cinctam, septima antequam dies illucesceret, undique invasam tubis clangentibus, universoque populo unanimi consensu ad clamandum a sacerdotibus excitato, et opem ferente, diripuerunt, repente mœnibus collapsis, totamque Domino sacrarunt.

Post ²⁴ Hiericho civitati Vai insidiantur, eamque captam igne absumpsere, et regem illius ligno appensum, ita Jesu præcipiente, cruci affixerunt, et occidente sole, in vallem corpus illius projectum acervo lapidum obruerunt.

Gabaonitæ, ubi ad eos Judaicarum obsidionum fama delata est (erant enim eorum finitimi et propinqui), mœlitiose Israelitas hoc pacto eluserunt ²⁵. Ne enim approximantes circa eorum civitatem castrametarentur, occurrunt illis, veste et calceis discissis induti, panis sicci carieque obesi, saccos utresque vetustos portantes, qui dixerunt: « Nostra civitas longe dissita est; panes enim hos recentes nobis paravimus, vestimentumque quo volvimur, novum erat, cum induimus, calceique novi, cum eos pedibus adaptavimus; sed hæc omnia longum productumque iter confecit inveterata. Inite igitur nobiscum pacem, et in amicitiam sædusque vestrum nos admittite. » Et beatus Jesus jurejurando amicitiam cum illis habitam stabilivit. Deinceps, eorum dolo comperto, ab eis, ne jusjurandum violaret, abstinuit, sed ligna et aquam Israelitarum populo adnecere, pro fraude jussit.

Sed Adonibezeo, rex Hierusalem, Gabaonitis, tanquam illis qui ad Israelitas hostes defecissent, iratus, omnes finitimos reges sibi auxilio jungens, **A**lam regem Chebron, et Phidom regem Jerimuth, et Sipha regem Lachis, nec non et Dad regem Sadoollam, castrametatus, obsidione premebat Gabaon ²⁶. Gabaonitæ malis oppressi, legatos mittunt ad Jesum, qui in Galgalis cum esset, acie ex adverso instructa, congressus est fugatique alienigenæ partim gladio occubuerunt, partim grandine. Fugientibus enim Deus grandinem immittit, quæ plures inimicorum quam bellum interemit: ut autem omnino eos deleteret Jesus, Deum oravit, ut diem præter naturæ ordinem protraheret versus Gabaon, solis cursu impedito, et versus vallem Arnon, lunæ; et Deus solem a cursu arcuit, et lunam, quousque in die integro, hostes prædatus est. Quinque autem gentium reges Jesus Nave cum abditos invenisset in

Διάγοντος δὲ τοῦ Ἰησοῦ τὸν λαὸν καὶ τὴν κιβωτὸν τῆς Διαθήκης διὰ τοῦ Ἰορδάνου, διέστη τὰ ὕδατα εἰς πῆγμα ἐν ἀφεστηκῶς μακρὰν σφόδρα· τὸ δὲ καταβαῖνον εἰς τὴν θάλασσαν τῶν ἁλῶν Ἀραβα κατῆλθεν, ἕως οὗ εἰς τέλος ἐξέλιπε, καὶ πάντες ἐπὶ ξηρᾶς διέβησαν, καὶ στρατοπεδεύουσιν ἐπὶ τὴν Ἰεριχώ. Ἦν δὲ αὕτη μεγίστοις ὠχυρωμένη τσίχεται. Κυκλοῦσι γοῦν αὐτὴν ἐπὶ ἡμέρας ἕξ, Θεοῦ προστάξαντος· καὶ τῇ ἐβδόμῃ ὄρθρου περιετῆλον αὐτὴν ἔβδομον κυκλόθεν, καὶ οἱ ἱερεῖς· σάλπιγγαυτες ταῖς σάλπιγγι τὸν λαὸν πάντα ἀλαλάζει ἠμοθυμαδὸν διήγειραν· καὶ βοησάντων αὐτῶν, παραχρῆμα τὸ τεῖχος ἔπεσε, καὶ ἐάλω ἡ πόλις, καὶ πάντα τῷ Κυρίῳ ὑπήρξεν ἀνάθημα.

B Καὶ μετὰ τὴν Ἰεριχώ ἐνεδρεύουσι τὴν πόλιν Οὐαί, καὶ λαβόντες αὐτὴν ἐνέπρησαν, καὶ τὸν βασιλέα αὐτῆς ἐπὶ ξύλου κρεμάσαντες, προστάξαντος τοῦ Ἰησοῦ, ἐσταύρωσαν. Καὶ δύνοντας τοῦ ἡλίου ἐβρίψαν τὸ σῶμα αὐτοῦ εἰς φάραγγα, καὶ σωρῶ αὐτὸ λίθων ἐπέχυσαν.

Οἱ δὲ Γαβαωνῖται, τούτων τὰς πολιορκίας πυθόμενοι (ὑπῆρχον γὰρ αὐτῶν ἀστυγεῖτονες), πανούργως τοὺς Ἰσραηλίτας κατασοφίζονται. Ἦσαν (/. ὡς ἀν) γὰρ μὴ φθάσαντες τῇ πόλει αὐτῶν παρεμβάλωσιν, ὑπαντῶσιν αὐτοῖς ἐσθῆτα καὶ ὑποδήματα διεβρωγῶτα ἡμφιεσμένοι, καὶ σάκκους ἄρτων ξηρῶν καὶ εὐρωτιῶντων, καὶ ἀσχοὺς παλαιῶς ἐπηχθισμένοι, γάσκοντες αὐτοῖς· « Ἡ μὲν πόλις ἡμῶν πολὺ ἀφ' ἡμῶν διέστηχε· τοὺς γὰρ ἄρτους τούτους νεαροὺς ἐφωδιάσθημεν, καὶ τὴν ἐσθῆτα ἦν περικείμεθα καινὴν ἡμφιέσμεθα, καὶ τὰ ὑποδήματα νέα τοῖς ποσὶν ὑπεβάλομεν· καὶ ταῦτα πάντα τὸ μήκος τῆς ὁδοῦ κατέτριψε, καὶ ἐπαλαίωσε. Διάθεσθε οὖν πρὸς ἡμᾶς εἰρήνην, καὶ φίλους ἡμῶν καταστήσατε. » Καὶ ὁ μακάριος Ἰησοῦς ὄρκους εἰρήνην τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐπιστώσατο. Ὑστερον δὲ τὴν πανουργίαν αὐτῶν ἐπιγνοὺς, ἐφείσατο μὲν αὐτῶν διὰ τὸν ὄρκον, ξυλοφορεῖν δὲ καὶ ὕδροφορεῖν τοῖς Ἰσραηλίταις ἀντὶ τῆς ἀπάτης προσέταξεν.

Ὅργισθεὶς δὲ Ἀδωνιβεζέξ ὁ βασιλεὺς Ἰερουσαλήμ, ἐπὶ τὸ αὐτομολῆσαι τοῖς Ἰσραηλίταις τοὺς Γαβαωνίτας, συμμαχοῦς τοὺς πλησιοχώρους λαβῶν βασιλεῖς, τὸν Ἀλάμ βασιλέα Χεβρών, καὶ τὸν Φιδῶν τὸν τῆς Ἰεριμοῦδ, καὶ Σιφά τὸν Λαχεῖς, ἐτι δὲ καὶ τὸν Δάδ τῆς Σοδολλάμ, ἐστρατοπέδευσε πρὸς αὐτοὺς, καὶ ἐπολιόρκει τὴν Γαβαὼν. Οἱ δὲ Γαβαωνῖται συνεχόμενοι προσθεύονται πρὸς Ἰησοῦν. Ὁ δὲ ἐν Γαλγάλοις ὢν, ἀντιπαρετάξατο αὐτοῖς, καὶ συμβολῆς γενομένης ἐτροπώθησαν οἱ ἀλλόφυλοι· καὶ οἱ μὲν ξίφει διεφθάρησαν, οἱ δὲ χαλάη. Φευγόντων γὰρ αὐτῶν, ὁ Θεὸς χάλαζαν αὐτοῖς κατώμβρησεν, ἥτις πλείστους τῶν ἐναντίων ἀνείλε, ἥπερ ὁ πόλεμος. Ἴνα δὲ τέλειον ἐξαφανίσῃ αὐτοὺς Ἰησοῦς, ἠξάτο τῷ Θεῷ, ὅπως τὴν ἡμέραν παρὰ φύσιν μηκύνῃ αὐτοῖς στήσας τὸν ἥλιον κατὰ Γαβαὼν, καὶ τὴν σελήνην κατὰ φάραγγα Ἄρνω. Καὶ ἔστησεν ὁ Θεὸς στάσει τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, ἕως οὗ πανημέριον τοὺς πολεμίους ἦλοι.

²² Jos. III. ²³ Jos. VI. ²⁴ Jos. VIII. ²⁵ Jos. IX. ²⁶ Jos. X.

Τοὺς δὲ πέντε βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Α Ναυῆ κρυπτομένους εὐρών, εἰς σπήλαιον ὑπτιούς ἐπὶ τῆς γῆς, ριφῆναι αὐτοὺς πρόσεταξε, καὶ καταπατεῖσθαι ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐπὶ τοῦ τραχήλου ποιήσας, ἀπέκτεινε· καὶ τὰ σώματα αὐτῶν ἐπὶ ξύλου ἀναρτήσας, ὑστερον εἰς τὸ σπήλαιον αὐτὰ κατώρυξε. Πάσας δὲ τὰς πόλεις ἐκπορθήσας αὐτῶν, πᾶσαν τὴν ὄρεινὴν καὶ τὴν πεδινὴν ὑπέταξε.

Ἀσὼρ δὲ, ὁ βασιλεὺς Ἰαβὴν, συμμάχους τοὺς περὶ λαδῶν βασιλεῖς, πολλὴν συνήγαγε δύναμιν, ὡς εἰκάσαι τὸ πλῆθος τῆς στρατείας αὐτῶν τῇ ἀναριθμητῷ τῆς θαλάσσης ψάμμῳ, καὶ ἀντιπαρετάξατο τῷ Ἰησοῦ. Ὁ δὲ αὐτοῖς ἄφω ἐπιπεσῶν Ἰησοῦς αὐτὸν τε καὶ πάντας τοὺς συμμάχους πανστρατὶ κατέσφαξε, καὶ τοὺς ἵππους αὐτῶν ἐνευροκόπησε, καὶ πᾶσαν αὐτῶν τὴν γῆν τοῖς Ἰσραηλίταις διένειμε· τῇ μὲν φυλῇ τοῦ Ρουβὴν τὴν τῶν Ἀμορραίων γῆν ἀπεκλήρωσε καὶ τὴν Ῥαφασὴν, τὴν δὲ Γαδ τὴν αὐτὴν γῆν τῶν Ἀμορραίων, καὶ τὸ ἥμισυ φυλῆς Μανασσὴ ἀπένειμε, καὶ τῇ φυλῇ Ἰούδα τὴν τῶν Ἑβραίων, καὶ Χετταίων, καὶ τὴν Ἐναχειμ. Ἦγουν Ἰούδα φυλὴ, σύμμαχον λαβοῦσα τὴν φυλὴν Συμεῶν, τοὺς Χαναναίους καὶ Φερεζαίους ἐπόρθησε, καὶ φεύγοντα τὸν Ἀδωνιβεζεκ χειρωσάμενος, τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ τὰς χεῖρας ἠκρωτηρίασαν· καὶ κατοδυρόμενος ἑαυτὸν ἔφη· Ἐκθὼς ἐποίησα, οὕτω μοι ὁ Θεὸς ἀνταπέδωκεν. Ἐβδομήκοντα γὰρ βασιλεῖς, τὰ ἄκρα τῶν ποδῶν αὐτῶν καὶ τῶν χειρῶν ἐκκεκομμένοι, ὑποκάτω ἦσαν τῆς τραπέζης μου τὰ ἐμπύπτοντα ἀναλέγοντες. Κομισθεὶς οὖν εἰς Ἱερουσαλὴμ παραυτίκα ἀπέθανε. Τῇ δὲ φυλῇ Ἐφραὴμ τὴν τῶν Ἀμορραίων, καὶ Φερεζαίων, καὶ Σαμαραίων· καὶ τῷ ἡμίσει φυλῆς Μανασσὴ τὴν τῶν Γερσαίων, καὶ Ἀμορραίων γῆν ἀπένειμεν Ἰησοῦς· τὴν δὲ τῶν Ἑβραίων, καὶ Ἀμορραίων, καὶ Ἰεβουσαίων τῇ τοῦ Βενιαμὴν ἐκληροδότησε· τῇ δὲ τοῦ Συμεῶν τὴν τῶν Ἑβραίων καὶ Φερεζαίων· καὶ τῇ τοῦ Ζαβουλὼν τὴν τῶν Φερεζαίων· τὴν δὲ τῶν Κιναίων τῇ Νεφθαλείμ· καὶ τῇ φυλῇ τοῦ Δάν τὴν Ἀμορραίων· τῇ δὲ φυλῇ Ἰσσάχαρ, καὶ τῇ φυλῇ Ἀσήρ τὴν τῶν Φερεζαίων. Ταύτην πᾶσαν διανείμας τὴν γῆν Ἰησοῦς ρ' καὶ ε' βιώσας ἔτη, ἀπέθανεν. Ἐλεαζάρου δὲ τοῦ υἱοῦ Ἀαρὼν τελευτήσαντος τὴν ἀρχιερωσύνην Φινεὺς ὁ υἱὸς αὐτοῦ διεδέξατο. Μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν Ἰησοῦ Ναυῆ οἱ Ἰσραηλίται, ἀποστάτες τοῦ Θεοῦ, τῇ Ἀστάρτη ἐλάτρευσαν καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὑποχειρίου· ὁ Θεὸς Χουσαρθάν τῷ κατέστησεν, ὡς ἐπὶ πολὺ καταπονηθέντας αὐτοὺς τῆς.

A spelunca, supinos humi projectos, et a populo super collo conculcatos interemit, et eorum corpora lignis appensa, tandem in spelunca sepeliit, et omnibus eorum civitatibus expilatis montanam campestremque regionem subegit.

Porro Asor rex Jabin²⁷, omnes reges vicinos in auxilium vocatos immensam copiarum multitudinem coegit, ita ut innumerabili arenæ maris similis videretur, quibus se Jesus opposuit. At hic improviso irrumpens, ipsum omnesque ejus auxiliares copias internecione delevit, artusque equorum abscidit, et eorum terram universam Israelitis partitus est.

B Et tribui Ruben sortibus conjectis dedit terram Amorrhæorum, et Raphasen, et Gad ipsam terram Amorrhæorum, et dimidium tribui Manassæ, et tribui Judæ Hebræorum et Chettæorum, et Enacim²⁸. Sed Judæ tribus, tribu Symeon in auxilium advocata²⁹, Chananæos, et Pherezæos prædata est; cumque cepissent fugientem Adonibezec, extrema pedum ac manuum obtruncarunt, qui semetipsum deplorans dixit: « Quenadmodum feci, ita mihi Deus retribuit. Septuaginta enim reges extrema pedibus ac inanibus mutili, sub mensa mea ea quæ cadebant colligebant. » Hic in Hierusalem delatus subito periit. Tribui Ephraim Amorrhæorum et Pherezæorum, et Samaræorum, et dimidiæ parti tribus Manassæ Gersæorum, et Amorrhæorum tribuit Jesus: Hebræorum vero et Amorrhæorum, et Jebusæorum tribui Benjamin; tribui Symeon Hebræorum, et Pherezæorum, et tribui Zabulon Pherezæorum, et tribui Nephthaim Cinæorum, et tribui Dan Amorrhæorum, et tribui Issachar, et tribui Aser Pherezæorum. Hanc universam terram cum divisisset Jesus, ætatis annorum centum et decem e vita decessit³⁰. Et Eleazar filio Aaron mortuo in summo sacerdotio Phines ejus filius successit. Cæterum post Jesu Nave obitum³¹ Israelitæ, cum defecissent a Deo, Astartam coluere, et dedit illos Deus captivos Chursathan Syrorum regi, qui eos variis modis multisque affligebat, ita ut magnopere calamitatibus defatigati clamarent ad Deum, datique sint illis judices.

C Σύρων βασιλεὶ, ὅστις εἰς πολλὴν συνοχὴν αὐτοὺς βοῆσαι πρὸς τὸν Θεόν, καὶ δοθῆναι αὐτοῖς κρείττους.

Porro Asor rex Jabin²⁷, omnes reges vicinos in auxilium vocatos immensam copiarum multitudinem coegit, ita ut innumerabili arenæ maris similis videretur, quibus se Jesus opposuit. At hic improviso irrumpens, ipsum omnesque ejus auxiliares copias internecione delevit, artusque equorum abscidit, et eorum terram universam Israelitis partitus est. Et tribui Ruben sortibus conjectis dedit terram Amorrhæorum, et Raphasen, et Gad ipsam terram Amorrhæorum, et dimidium tribui Manassæ, et tribui Judæ Hebræorum et Chettæorum, et Enacim²⁸. Sed Judæ tribus, tribu Symeon in auxilium advocata²⁹, Chananæos, et Pherezæos prædata est; cumque cepissent fugientem Adonibezec, extrema pedum ac manuum obtruncarunt, qui semetipsum deplorans dixit: « Quenadmodum feci, ita mihi Deus retribuit. Septuaginta enim reges extrema pedibus ac inanibus mutili, sub mensa mea ea quæ cadebant colligebant. » Hic in Hierusalem delatus subito periit. Tribui Ephraim Amorrhæorum et Pherezæorum, et Samaræorum, et dimidiæ parti tribus Manassæ Gersæorum, et Amorrhæorum tribuit Jesus: Hebræorum vero et Amorrhæorum, et Jebusæorum tribui Benjamin; tribui Symeon Hebræorum, et Pherezæorum, et tribui Zabulon Pherezæorum, et tribui Nephthaim Cinæorum, et tribui Dan Amorrhæorum, et tribui Issachar, et tribui Aser Pherezæorum. Hanc universam terram cum divisisset Jesus, ætatis annorum centum et decem e vita decessit³⁰. Et Eleazar filio Aaron mortuo in summo sacerdotio Phines ejus filius successit. Cæterum post Jesu Nave obitum³¹ Israelitæ, cum defecissent a Deo, Astartam coluere, et dedit illos Deus captivos Chursathan Syrorum regi, qui eos variis modis multisque affligebat, ita ut magnopere calamitatibus defatigati clamarent ad Deum, datique sint illis judices.

Σύρων βασιλεὶ, ὅστις εἰς πολλὴν συνοχὴν αὐτοὺς βοῆσαι πρὸς τὸν Θεόν, καὶ δοθῆναι αὐτοῖς κρείττους.

²⁷ Jos. xi. ²⁸ Jos. xiii. ²⁹ Jud. i. ³⁰ Jos. xxiv. ³¹ Jud. iii.

LEONIS ALLATHI

IN

EUSTATHII ANTIOCHENI HEXAEMERON

NOTÆ UBERIORES ET COLLECTANEA.

Col. 707, in inscript. *Εὐσταθίου*. De Eustathio Antiocheno, et ejus scriptis, plura in præfatione mea ad lectorem. Hic duo tantum, quæ ibi consulto silentio prætermisi tractanda suscipio. Et primum erit discrimen inter hunc nostrum Eustathium, et alium Eustathium, qui Basilii Magni *Hexaemeron* in linguam Latinam convertit. Secundum, ostendemus auctorem hunc nostrum, quisquis ille fuerit, fuisse antiquissimum ipsi Eustathio Antiocheno coævum. Et sane dum animo ea quæ in hoc libello continentur, agitare, inveniremque Basilii Magni sentiis, verbisque super eadem materia simillima quæ hic habentur, diu me torsit quomodo id fieri potuit, ut vel Basilius ab Eustathio, vel Eustathius a Basilio, uterque et in dicendo peritissimus, nec alienæ elocutionis subsidio indigens, easdem sententias, et verba, luminaque orationis fuerit mutuatus. Sigebertus lib. *De illustribus scriptoribus ecclesiasticis*, cap. 21, in hac re magis animum dubium faciebat, dum scriberet, *Eustathius transtulit de Græco in Latinum Hexaemeron Basilii Cæsariensis*. Quibus Possevinus in *Apparatu* hæret: *Quod vero Sigebertus inquit in Catalogo, Eustathium in Latinum transtulisse Hexaemeron Basilii Cæsariensis, nescio de quonam dicat*. Existimabam Sigebertum hallucinatum, et Eustathium potius compilatorem, sive epitomatorem operis Basiliani fuisse, non interpretem. Verum a sententia detorsere Cassiodorus lib. *De institutione divinarum Scripturarum: Geneseos*, inquit, *principia sanctus Basilius Attico sermone lucidavit, quem Eustathius vir disertissimus ita transtulit in Latinum, ut ingenium doctissimi viri facundiæ suæ viribus æquiparasse videatur: qui usque ad hominis conditionem novem libros tetendit*; et Junilius episcopus Africanus, sive potius Beda, nam Junilius Afer Eustathio antiquior fuisse quibusdam visus est, in præfatione *Commentarii in Genes. : De principio libri Genesis, in quo mundi hujus creatio descripta est, multi multa dixerunt, et multa posteris ingenii sui monumenta reliquere. Sed præcipue, quantum nostra pusillanimitas ediscere potuit, Basilius Cæsariensis, quem Eustathius interpres de Græco fecit esse Latinum*. Manifestum itaque Eustathium hunc, qui in vertendo Basilio laborem insumpsit, alium esse ab Eustathio hoc nostro, cum et illius versibus edita sit, et ipsemet in præfatione suæ versionis scopum suum, et inten-

tionem exponat, ubi hanc curam sibi fuisse demandatam asserit, ut opus scilicet sancti Basilii episcopi Græco sermone conscriptum monumentis linguæ Latialis insereret, a Syncretica diaconissa, cui et paruit, et operam suam fideliter exhibuit.

Quidam affirmarunt hujus Syncreticæ diaconissæ, ad quam Eustathius suum opus dirigit, meminisse Sedulium, multisque eam prosecutum laudibus in præfatione operis *Paschalis*. Quæ si vera sunt, Eustathium interpretem Sedulio coævum tempore Theodosii floruisse necessario fatendum est, maximeque eos decipi qui Junilium eo antiquiorem constituunt, cum Junilii et Sedulii tempora non multum distent.

Sed de Antiocheno auctore hujus tractatus, quod scilicet tempore vixerit, sermonem instituere, cum compertum sit in historia, operæ pretium non est. Argumentum tamen evidentissimum illius ætatis in hoc ipso opere habemus pag. 83, ubi, cum de fine et consummatione hujus mundi disputationem instituisset, quem tantum ad annorum sex millia duraturum contendebat, et accuratam annorum enumerationem prosequeretur, ut qui præterierat, quid adhuc futurum posset expectari legenti significaret, suum computum ad tricesimum annum Constantini imp. perductum finit, alios annos prætermittens. Siquid ergo dum hæc hic auctor scriberet, annos tantum numeratos nec plures fuisse elapsos, quos utique non tacuisset; id enim erat illius institutum. Quod mihi satis superque est, si vivente Constantino hæc scribebantur, quamvis auctor diu vitam trahens tempus illud excesserit.

Ibid. *Εἰς τὴν Ἑξαήμερον*. Hexaemeron Græci vocarunt, spatium illud sex dierum, quo mundus conditus et fabricatus fuit; non quod temporis spatio opus habuerit conditor, Deus enim non jussu tantum, sed et cogitatu operatur, sed quoniam opus erat res creati quodam ordine: ordini autem numerum est proprius. Philo Judæus, *De mundi officio*: "Ἐξ δ' ἡμέρας δημιουργηθῆναι φησι τὸν κόσμον, οὐκ ἐπειδὴ προσεδεῖτο χρόνων μήκους ὁ ποιῶν, ἀμα γὰρ ὄρᾶν εἰκόσ θεόν, οὐ προστάττοντα μόνον, ἀλλὰ καὶ διανοούμενον, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς γενομένοις εἶδει τάξεως, τάξει δὲ ἀριθμὸς οἰκεῖον, et senarium numerum inter alios lege naturæ esse generationi aptissimum multis explicat ibidem. Quotiescunque igitur quispiam ad enarranda illa quæ in illo spatio

fuere divina facultate producta, studium conferebat, in *Hexaemeron* scribere dicebatur, quorum summa toto primo Geneseos capite concluditur, cujus ea fuit apud omnes difficultas, ut multi aggressi sint illud onus, nullus tamen pro dignitate compleverit, adeo omnia sunt difficultatum tenebris obvoluta. Theophilus Antiochenus lib. 11, ad *Autolyicum*: Τῆς μὲν οὖν Ἑξαήμερου οὐδεὶς ἀνθρώπων δυνατὸς κατὰ ἀξίαν τὴν ἐξήγησιν καὶ τὴν οἰκονομίαν πᾶσαν ἐξειπεῖν, οὐδὲ εἰ μυρία στόματα ἔχοι, καὶ μυρίας γλώσσας, ἀλλ' οὐδὲ εἰ μυριοὶ ἕτεσι βιώσοι τις ἐπιδημῶν ἐν τῷδε τῷ βίῳ, οὐδὲ οὕτως ἔσται ἰκανὸς πρὸς ταῦτα ἀξίως τι εἰπεῖν, διὰ τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος καὶ τὸν πλοῦτον τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ, τῆς οὐσίας ἐν ταύτῃ τῇ προγεγραμμένῃ Ἑξαήμερῳ πολλοὶ μὲν οὖν τῶν συγγραφέων ἐμιμήσαντο, καὶ ἠθέλησαν περὶ τούτων διήγησιν ποιήσασθαι, καίτοι λαβόντες ἐντεῦθεν πᾶς ἀφορμὰς, ἥτοι περὶ κόσμου κτίσεως, ἢ περὶ φύσεως ἀνθρώπου, καὶ οὐδὲ τὸ τυχὸν ἑναυσμα ἄξιόν τι τῆς ἀληθείας ἐξεῖπον. Ideoque Judæis prohibita ejus lectio ante tricesimum annum. Hieronymus Prolog. in *Ezechielem*, et Ludovicus Fidelis *De structura mundi*, in prologo, in quo et difficultatem, et hujus capitis ambages ita expressit: *Hanc divinitatis Genesim, seu hujusce prægrandis mundanæ molis sex diebus descriptam structuram veluti silvam quamdam opacam, densam ac tenebrosam, horridam accessu, difficilem aditu, et instar labyrinthi ambagibus plenam, et maris vastissimi scopulis refertissimam, semper judicavi. Ingenue fateor, candidè lector, me in tota Scriptura sacra hac mundanæ molis descriptione nihil invenisse difficilius, abstrusius, atque occultius, ita ut mirari cessem, antiquitus ante tricesimum annum hanc Genesim legere non licuisse. Cujus ingressum tetricum, ac prosecutionem tam arduam, tot tantisque vepribus, cuniculis, mæandris ac difficultatibus acervis scatentem inveni, ut una non modo, atque altera vice, sed ter quaterque a calamo destiterim, rei veritatis arduitatem, et emergentibus undequaque obrutus ambiguitatibus.* Nec immerito, cum Jobius monachus apud Photium in *Bibliotheca* tradat opus hoc sex dierum, quibus mundi creatio perfecta est, sua magnitudine ac pulchritudine Creatoris esse imaginem, et ad mysterii Trinitatis cognitionem maxime conducere, et per hanc materialem, atque compositam cognitionem, simplicis atque incompositæ naturæ substantiæque notitiam advenire, idque sacræ Scripturæ testimoniis confirmat. Multi tamen non tantum ex antiquioribus provinciam hanc subierunt, sed ex recentioribus Vicentius Belluacensis episcopus omnia ingenti volumine, triginta duobus magnis libris diviso, sub *Speculi naturalis* nomine complexus est.

Col. 708, lin. 1. *Κλήμης μὲν οὖν.* Eusebius in *Chronico*, Μωϋσέα γένος Ἑβραίων προφητῶν ἀπάντων πρῶτον ἀμφὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, λέγει δὲ τοῦ Χριστοῦ, ἀμφὶ τε τῆς τῶν ἐθνῶν δι' αὐτὸν θεογνωσίας χρησμούς καὶ λόγια θεῖα Γραφῆ παραδεδωκότα, τοῖς

χρόνοις ἀκμάσαι κατὰ Ἰναχον εἰρήκασιν ἄνδρες ἐν παιδεύσει γνῶριμοι, Κλήμης, Ἀφρικανὸς, Τατιανὸς τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου, τῶν τε ἐκ περιτομῆς Ἰώσηπος, καὶ Ἰουστός, ἰδίως ἕκαστοι τὴν ἀπόδειξιν ἐκ παλαιᾶς ὑποσχόντες ἱστορίας. Ἰναχον δὲ τῶν Ἰλιακῶν ἔστησαν ἐπτακοσίοις πρᾶσεύειν. Horum verborum primam partem omisit Eustathius, secundam sui tractatus initium esse voluit, Κλήμης μὲν οὖν, qua vel una particula, etsi sententia in reliquis sit sibi constans et absolutissima, libellum hunc principio mutilum esse dictitant. Est enim, inquit, collectiva et rationalis, necessarioque alia præsupponit, ex quibus dictum illud inferitur: adeoque illis ab illa principium orationis ducere summa religio est. Verum qui gratiarum Atticarum non ignarus, lascivientes verborum modulos, novosque in oratione sales non abhorret, fatebitur id quidem sine ulla reprehensionis nota fieri posse, idque sermonis esse principium non incōmmodum. Nec desunt exempla apud Himerium, Gregorium Nazianzenum et alios. Porro Clementem Cyrillus Alexandrinus ἀνδρα ἐλλόγιμον καὶ πολυίστορα vocat; et rursus ἀνδρα ἐλλόγιμον, καὶ φιλομαθῆ, καὶ ἀναγνωσμάτων Ἑλληνικῶν πολυπραγμονήσαντα βέβητος ὡς ὀλίγοι τάχα πού τῶν πρὸ αὐτοῦ. Plura de Clemente, et ejus scriptis Eusebius *De præparatione evangelica*, lib. 11; *Ecclesiast. histor.*, lib. 11, cap. 11, et lib. 11, cap. 5 et cap. 11; Hieronymus in *Catalogo script. ecclesiast.*; Cassiodorus lib. 1 *Divin. institutionum*; Epiphanius hæresi 32, *Contra Secundianos*, qui refert quosdam Alexandrinum, alios Atheniensem fuisse tradidisse; Photius in *Bibliotheca*; Nicephorus in *Hist.* lib. 11, cap. 33, et alii; Moysen vero omnibus Græciæ sapientibus antiquiorem et Inachi cœvum fuisse demonstrat libro suorum *Stromatum* 1, in quo et Cassiani cujusdam Χρονολογίας meminit: necnon et de Judæis Aristobulum quemdam et Demetrium, et Eupolemon scriptores adversus gentes refert, qui in similitudinem Josephi Ἀρχαιογονίας, Moysis et Judaicæ gentis antiquitatem asseverarunt: is inter cætera habet: Ἀπίων τοίνυν ὁ γραμματικὸς, ὁ πλειστονίχης ἐπικληθεὶς ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Αἰγυπτιακῶν ἱστοριῶν, καίτοι φιλαπεχθημένως πρὸς Ἑβραίους διακείμενος, ἅτε Αἰγύπτιος τὸ γένος, ὡς καὶ κατὰ Ἰουδαίων συντάξαι βίβλιον, Ἀμώσιος τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως μεμνημένος, καὶ τῶν κατ' αὐτὸν πράξεων, μάρτυρα παρατίθεσθαι Πτολεμαίων τὸν Μενδήσιον, καὶ τὰ τῆς λέξεως αὐτοῦ ὧδε ἔχει. Κατέσκαψε δὲ τὴν Ἀθουρίαν Ἀμώσις, κατὰ τὸν Ἀργεῖον γενόμενος Ἰναχον, ὡς ἐν τοῖς χρόνοις ἀνεγράψεν ὁ Μενδήσιος Πτολεμαῖος. Ὁ δὲ Πτολεμαῖος οὗτος ἱερεὺς μὲν ἦν· τὰς δὲ τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων πράξεις ἐν τρισὶν δαίσις ἐχθέμενος βίβλοισι, κατὰ Ἀμώσιν φησιν, Αἰγύπτου βασιλέα, Μωϋσέως ἡγουμένου γεγονέναι Ἰουδαίους τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν ἐξ ὧν συνώπται κατὰ Ἰναχον ἡμακέναι τὸν Μωσέα. Firmum profecto argumentum ad probandum, et ex ipso adversario ductum. Amosis tempore Inachi vivebat; Moyses tempore Amosidis. Quis nisi demens Ina-

chum et Moysem iisdem temporibus floruisse negabit ?

Ibid. Καὶ Ἀφρικανός. De Africano, vide Hieronymum, Tritemium, Suidam, Sixtum Senensem et alios: multa ac varia ingenii sui monumenta maximo litteratorum commodo reliquit; quorum passim mentio apud auctores Græcos et Latinos. Legationem pro instauratione urbis Emmaus suscepit; quæ postea Nicopolis appellata est, et obtinuit. Eusebius in *Chronicis*, Παλαιστίνης Νικόπολις ἡ πρότερον Ἐμμαούς ἐκτίσθη πόλις, πρεσβεύοντος ὑπὲρ αὐτῆς καὶ προϊστάμενου Ἰουλοῦ Ἀφρικανοῦ ταῦτα *Χρονικά* συγγράψαντος. Sub imperatore Marco Aurelio Antonino, qui Macrino successerat. Quinque de temporibus volumina conscripsit; incipit a mundi creatione apud Moysem, pervenitque usque ad Christi adventum, succincte quoque gesta a Christi ætate usque ad Macrini imperatoris tempora prosequitur, ita tamen ut nullum necessarium cognitu omittat. Photius in *Biblioth.*: Ἀνεγνώσθη Ἀφρικανοῦ ἱστορικόν. Οὗτός ἐστιν ὁ καὶ τοὺς λεγομένους *Κεστοὺς* ἐν λόγοις συντάξας ἰδ'. Ἔστι δὲ σύντομος μὲν, ἀλλὰ μηδὲν τῶν ἀναγκαίων ἱστορηθῆναι παραλιμπάνων. Ἀρχεται δὲ ἀπὸ τῆς Μωσαϊκῆς κοσμογονίας, καὶ κάτειπιν ἕως τῆς Χριστοῦ παρουσίας. Ἐπιτροχάδην δὲ διαλαμβάνει καὶ τὰ ἀπὸ Χριστοῦ μέχρι τῆς Μακρίνου τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως βασιλείας, ὅτε αὐτῷ, ὡς φησι, καὶ ἤδε ἡ συγγραφή συντελεῖτο ἐτῶν οὖσα εἴχαρ'. Τεῦχῃ δὲ τοῦ βιβλίου πέντε. In his, ut quidam tradunt, omnia regnorum, nationum, rerum publicarum initia a capite repetita ad finem deduxit; deinde per certa intervalla, quas ὁμάδας vocat, ea inter se comparavit; postremo eorum indicem adiecit, quem Canonā vocavit, in quo quæ καθ' ὁμάδα in superioribus libris congesta erant, per annos expansos, quæ Græci ἀπλᾶ ἐτη nuncupant, digessit, quos falli, pace tantorum virorum dixerim, nemini dubium esse debet; aliud enim est canon in *Chronicis*, et aliud index, nec ὁμάδα: eæ sunt quas ipsi dicunt, sed tantum pleraque non ita necessaria, nec quorum certa temporis ratio potuit haberi sub aliqua serie temporum in unum congesta, ὁμάδα facere existimarim, quemadmodum sunt quæ in *Chronico* Eustathiano titulo σποράδην explicantur. Quidquid tamen sit, certissimum est Eusebium omnia Africani in suum *Chronicum* transcripsisse, ab eoque omnia hausisse. Quare hujus chronologici operis potissima laus Africano debetur, cujus et labor, non Eusebio tribuenda; neque defuerunt qui Eusebium reprehenderent, quod tanta securitate alienam industriam sibi vindicaret, neque crimen ingrati animi horruerit, cum vix illius meminert, nisi in iis in quibus ab ejus sententia discedit, quin et optimo scriptori fraudem fecisse, cum verba Africani interpolando invertat. Solemne vitium hoc pluribus fuit, magnorumque virorum animos tetigit, inter eos Leonis imperatoris qui Onosandri nomen, a quo multum profecerat, ingrato semper obruit silentio

A in *Tacticis*, nisi semel cum ejus carpit sententiam. Optima Dionis sententia oratione Rhodiaca, Τὸ δὲ τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν ἐπιλανθάνεσθαι, καὶ τὰ τῆς ἀρετῆς ἄθλα ἀποστερεῖν οὐκ ἐνι τυγχάνειν οὐδεμιᾶς εὐπρεπῶς προφάσεως, ἀλλ' ἀχαριστία, φθόνος, μικρολογία ἄπαισι τοῖς αἰσχίστοις ἀνάγκη προσήκειν. Neque minus fur est, qui bona aliorum surripit, quam qui mentis monumenta, et aliorum studia suffuratur, et auctorem silentio præterit. De quo si quis plura desiderat, adeat nostros in Longini *De sublimi genere orationis* libellum *Commentariorum*. *Chronicorum* Africani ἀποσπασμάτια quædam una cum Eusebiano *Chronico* edita sunt a Josepho Scaligero. Porro verba Africani, quibus Moysem Inacho coævum scribit, habes apud Eusebiam in *Chronico*, libro priori. Nec illud silentio prætereundum, quando de historiis ab Africano scriptis sermonem habemus, Jacobum archiepiscopum Genuensem, lib. *Annularum solemnitarum*, et Petrum episcopum Equilinum, lib. ix *Catalogi sanctorum*, referre, Abdiam primum Babylonis episcopum, et ab ipsis apostolis ordinatum, vitas duodecim apostolorum scripsisse, quas Eutropius Abdiæ discipulus transtulit ex Hebræo in Græcum, et Julius Africanus in Latinum: et sub titulo hujus Abdiæ emissi sunt Basilicæ opera Wolfangi Lazii ab Oporino libri decem certaminis apostolici, quos ut fide indignos, quemadmodum refert Sixtus Senensis in *Bibliotheca*, lib. II. Paulus papa IV, inter scripta a se damnata rejecit.

C Ibid. Καὶ πρὸς τούτοις *Tatianός*. Clemens Alexandrinus lib. I *Strom.*: Πρότερον δὲ ἔπερ ἀλόλουθον ἦν περὶ τῶν κατὰ Μωσαῖα χρόνων ἤδη λεκτέον, δι' ὧν δειχθήσεται ἀναμφηρίτως πάσης σοφίας ἀρχαιοτάτη ἡ κατὰ Ἑβραίους φιλοσοφία. Εἴρηται μὲν οὖν περὶ τούτων ἀκριβῶς *Tatianῶν* ἐν τῷ πρὸς Ἑλληνας· εἴρηται δὲ καὶ *Κασιανῶν* ἐν πρώτῳ τῶν Ἑξήγητικῶν· ἀπαιτεῖ δὲ ὁμοῦ τὸ ὑπόμνημα καὶ ἡμᾶς ἐπιδραμεῖν τὰ κατὰ τὸν τόπον εἰρημένα. Sententiam de ætate Moysis Tatianus pertractat in *Oratione adversus Gentes*, de qua inferius. De Tatiano, et ejus hæresi et scriptis plura Hieronymus in *Catalogo*; Irenæus, lib. I, cap. 31; Eusebius, lib. VI, *Hist. eccles.*, cap. 46, 17, 19; Epiphanius hæres. 46; Rodiginus, lib. III, cap. 10; *Chronicum Alexandrinum*, pag. 610 et 612; Nicephorus, lib. IV, cap. 4; Theodoretus, lib. I; Philastrius, Damascenus et alii. Hunc quidam vocarunt, inepte tamen, Alexandrinum; alii Assyrium; Syrum fuisse tradunt Clemens Alexandrinus lib. III *Stromat.*, et Epiphanius qui hæc addit: Scholam suam erexit ab initio in Mesopotamia circa XII fere annum Antonini Pii Cæsaris, maximam vero partem prædicationissuæ in Antiochia, quæ ad Daphnem sita est, fecit, et in Cilicum partibus, multum autem et in Pisidia, ubi, cum tempora quibus vixit significat sub Antonino, necesse est mendum esse in Philastrio illud, *Post Decii persecutionem*, pro quo forte legendum Adriani, nam sub illo passum Justinum Martyrem

testis est præter alios Epiphanius. Neque mirum A videtur esse, si pauca de eo edisseram, ut maxima videri debet unum et eundem auctorem, modo Assyrium, modo Syrum nuncupari. Nam Assyria et Syria partes Asiæ adeo inter se sunt vicinæ ut sæpe confundantur, unde Herodotus, lib. vii : Οἱ ὑπὸ Ἑλλήνων ἐκαλέοντο Σύριοι, ὑπὸ τῶν βαρβάρων Ἀσσύριοι ἐκλήθησαν, quem locum Eustathius in *Dionysium* : "Οἱ δὲ ἄλλοι παρὰ τοὺς Συριοὺς οἱ Ἀσσύριοι, δηλοῖ καὶ Ξενοφῶν ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς. Ἡρόδοτος δὲ δοκεῖ ἄγειν αὐτοὺς εἰς ταῦτόν ἐν οἷς φησιν, οἱ Ἀσσύριοι, etc., et Justinus lib. i, qui a barbaris Assyrii, a Græcis Syri, et ut scribunt Acron, et Porphyrius super *O. d.* 12 Horatii, et Ammianus Marcellinus lib. xxiii, *Quæ nunc Syria, olim Assyria vocabatur.* Hyginus fabula 275, *Semiramis Dercetis filia in Syria Babylonem condidit.* Hieronymus Isaïæ xi, *Quos veteres Assyrios, nunc nos vocamus Syros.* Transmisit hic multa posteritati volumina, ex quibus insignis ille *Ad gentes liber* quem apud multos maximo fuisse in pretio et honore monumentis traditum est, in quo de Moysis antiquitate multa disserit. *Chronicon Alexandrinum* ex Eusebii *De hist. ecclesiast.* lib. iv, cap. 27 : Καταλέλοιπε δὲ οὗτος πολὺ τι πλῆθος συγγραμμάτων, ὧν μάλιστα παρὰ πολλοὺς μνημονεύεται διαδόχτος αὐτοῦ λόγος ὁ πρὸς Ἑλληνας, ἐν ᾧ καὶ τῶν ἀνάκθην χρόνων μνημονεύσας, τῶν παρ' Ἑλλησιν εὐδοκίμων ἀπάντων Μωσαῖα τε καὶ τοὺς Ἑβραίων προφήτας ἀπέφηνε προγενεστέρους· ὃς δὴ καὶ δοκεῖ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ πάντων καλλίων τε καὶ ὠφελιμώτατος ὑπάρχειν. In eo cum retro acta tempora commemorasset, omnibus apud Græcos laudatis, probatisque (ita enim verto, non ut interpretes) Moysen et Hebræorum vates vetustiores ostendit. Scripsit *Orationem ad Gentes*, qui liber ipsius ex omnibus quos scripsit longe pulcherrimus est, et utilissimus, et hic liber idem et unus est, non diversus ut opinabatur Possevinus, cum illo tractatu adversus eosdem, qui finit : Ταῦτα μὲν, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, ὁ κατὰ βαρβάρους φιλοσοφῶν Τατιανὸς συνέταξα, γεννηθεὶς μὲν ἐν τῇ τῶν Ἀσσυρίων γῆ, παιδευθεὶς πρῶτον μὲν τὰ ὑμέτερα, δεύτερα δὲ ἅτινα νῦν κρύπτειν (fort. κηρύττειν) ἐπαγγέλλομαι. Γινώσκω δὲ λοιπὸν τίς ὁ Θεός, καὶ τίς κατὰ αὐτὸν ποιήσας, ἔτοιμον ἑμαυτὸν ἡμῖν πρὸς τὴν ἀνάκρισιν τῶν δογμάτων παρ' ἡμῖν, μενούσης μοι κατὰ Θεὸν πολιτείας ἀνεξαρήτου. Scripsit et aliud opus quod *Diatessaron* appellavit, ex quatuor Evangelistis collectum ; de eo hæc habet *Chronicon Alexandrinum* ex Eusebio : Ὁ μέντοιγε πρότερος αὐτῶν Τατιανὸς συνάξειάν τινα καὶ συναγωγὴν, οὐκ οἶδ' ὅπως, τῶν εὐαγγελίων ποιησάμενος, τὸ διὰ τεσσάρων τούτο προσωνόμασεν, ὁ παρὰ τισιν εἰσέτι καὶ νῦν φέρεται. Quæ ita vertimus : Enimvero his antiquior Tatianus nescio qua Evangeliorum coherencia, et collectione perfecta, quam, etc., non *confusionem et Synagogam*, ut ejus interpretes, sed cum mentio sit de libro hoc Tatiani quem *Diatessaron*, non ut refert Victor Capuanus, *Diapente*, inscripsit, non abs re mihi vi-

difficultas, quæ inter auctores maximi nominis est tollatur. In Bibliotheca Patrum editi sunt libelli duo, unus inscriptione, *Sanctorum quatuor Evangeliorum harmonia Tatiano Alexandrino auctore*; alter, *Evangeliorum quatuor narratio Ammonio Alexandrino*, etc. *Harmoniam* Victor Capuanus conjecturis quibusdam tribuit Tatiano, et non Ammonio, quem maxime labi, et in re aperta cæcutire plura sunt argumento, et in hoc errasse Victorem manifestum est, non quia opus *De canonibus evangelicis* ascripserit Tatiano, quod falso illi imputat Possevinus, nusquam illud affirmante Victore, imo contrarium, si recte verba illius considerentur ; ait enim in Præfatione : *Dum fortuito in manus meas incideret unum ex quatuor Evangelium compositum, et absente titulo non invenirem nomen auctoris, diligenter inquirens qui gesta vel dicta Domini et Salvatoris nostri evangelica lectione discreta, in ordinem quo se consequi videbantur, non minimo studii labore redegerit, reperi Ammonium quemdam Alexandrinum, qui canonum quoque evangelii fertur inventor, Matthæi Evangelio reliquorum trium excerpta junxisse, ac in unam seriem Evangelium nexuisse, sicut Eusebius episcopus Carpiano cuidam scribens in præfatione editionis suæ, qua canones memorati Evangelii edidit, supradicti viri imitatus studium, refert in hunc modum : Ammonius quidam Alexandrinus, multum ut arbitror laboris et studii impendens, unum ex quatuor nobis reliquit Evangelium ; ex historia quoque ejus comperi, etc.* Græca Eusebii verba illa sunt : Ἀμμώνιος μὲν ὁ Ἀλέξανδρεὺς, πολλὴν, ὡς εἰκός, φιλοπονίαν καὶ σπουδὴν εἰσαγηγῶς, τὸ διὰ τεσσάρων ἡμῖν καταλέλοιπε εὐαγγέλιον, τῷ κατὰ Ματθαῖον τὰς ὁμοφώνους τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν περιχοπῆς παραθεὶς, ὡς ἐξ ἀνάγκης συμβῆναι τὸν τῆς ἀκολουθίας εἰρμὸν τῶν τριῶν διαφθάρῃαι ὅσον ἐπὶ τῷ ὕψει τῆς ἀναγνώσεως, et inferius idem Victor, *Arbitror enim propterea non Ammonii, sed hujus esse editionem memorati voluminis, quod Ammonius Matthæi fertur relationi, evangelistarum reliquorum relationi discretos annexisse sermones. Hic vero sancti Lucæ principia assumpta, reliquorum trium dicta conjunxerit ut jure ambigi possit utrum Ammonii, an Tatiani inventio ejusdem operis debeat æstimari.* Nullus ex his Victoris error deprehenditur, cum opus *De canonibus apostolicis*, quod fuisse diversum ab opere et *Harmonia* ejusdem *Evangeliorum* necesse fuit, non putat esse Tatiani sed Ammonii. Sed error illius est quem non est odoratus Possevinus, quamvis alios habuerit ante auctores, qui illum adnotarint, quod *Harmoniam Evangeliorum*, quæ erat legitimum opus Ammonii, Tatiano falso ascripserit. Consimili Victoris errore lapsi sunt Gregorius Ederus lib. iii *Œconomia Bibliorum*, et Sixtus Senensis lib. iv *Bibliothecæ* in Ammonio et Tatiano. Reddimus itaque genuino parenti suum fetum, et mutatis in inscriptione nominibus, libellum sive Evangeliorum concordantiam, et *Harmo-*

niam, quæ sub Tatiani nomine circumfertur, et incipit, *Quoniam quidem multi conati sunt*, quam Victor Tatiano, et cum eo plures alii referunt, Ammonio Alexandrino uti genuinum fetum restitui-
 mus, alteram vero, quæ præfert nomen Ammonii, Tatiano de quo nobis est sermo, et incipit, *In principio erat Verbum*. Etenim quæ Eusebius, *Chronicum Alexandrinum*, Theodoretus, de *Diatessaron* Tatiani prodidere huic conveniunt. Eusebius, lib. IV *Hist. eccl.*, cap. 27, ita scribit: *Tatianus ille qui erat primus eorum auctor, et princeps conjunctionem quamdam, etiam collectionem Evangeliorum nescio quomodo composuit, illudque opus διὰ τεσσάρων, id est, Unum Evangelium ex quatuor collectum nuncupavit, quod etiam adhuc quorundam habetur in manibus*. Ex Eusebio locum hunc totum descripsit *Chronicum Alexandrinum* et Nicephorus, *Hist. eccl.* l. IV. c. 4, in quo sane illud, *Nescio quomodo, οὐκ οἶδ' ὅπως*, considerandum est; fraus enim vel dolus hæretici auctoris indecore et non, ut par erat, opus illud concinnantis nobis significatur, quod Theodoretus palam exponit, lib. I *Hæret. fabul.*, his verbis: *Tatianus composuit etiam Evangelium quod dicitur διὰ τεσσάρων, amputatis genealogiis et aliis, quæcunque ostendunt Dominum natum esse ex David secundum carnem. Eo autem usi sunt, non ii soli qui sunt illius sectæ, sed ii etiam qui dogmata apostolica sequuntur compositionis fraudem non cognoscentes, sed simplicius eo tanquam libro compendioso utentes. Ego quoque inveni plusquam ducentos hujusmodi libros, qui in honore habebantur in nostris Ecclesiis, quos cum omnes simul coegissem, deposui, et loco eorum reposui quatuor evangelistarum Evangelia*. Sed in hoc secundo opere aperte recisas genealogias omnes Domini, quæ eum ex David secundum carnem genitum demonstrant comperimus et alia omnia detruncata, et nova forma structuraque orationis conversa, non item in primo, in quo omnia quatuor evangelistarum dicta, nullo fere prætermissio ad verbum descripta reperiuntur. Deinde primum opus cum titulo quo circumfertur, *Harmonia* scilicet, ex expressis Evangeliorum verbis concinnatum illud esse deprehenditur Ammonii Alexandrini, quod Zacharias Chrysopolitanus episcopus ante quingentos annos illustravit commentariis, quos ex sententiis sanctorum Patrum in unam catenam contextis pulchro artificio coaptavit. Præterea quis nescit Tatianum Syrum vel Assyrium, non autem Alexandrinum, Ammonium vero Alexandrinum fuisse? Restituamus ergo titulos libris, libros parentibus, ut unusquisque suos fetus agnoscat, inscribamusque in primo, *Sanctorum quatuor Evangeliorum Harmonia Ammonio Alexandrino auctore*; in secundo, *Evangeliorum Diatessaron Tatiano Assyrio auctore*. Si quis plura desiderat adeat Cæsarem Baronium, tomo II, *ann.* 174, ubi accurate plurima de eo opere animadvertit. Col. 708, lin. 2. *Τῶν δὲ ἐκ περιτομῆς Ἰωσήφου. De Josepho historico, ejus vita et scriptis plura Eu-*

sebius, *Eccles. hist.* lib. III, cap. 9; Hieronymus, in lib. *De scriptoribus eccles.*, et *Epistola ad Magnum*, oratorem Romanum; Sozomeus, lib. I, cap. 1; Evagrius, lib. V, cap. 24; Photius, in *Bibliotheca*; Suidas, ipse de se pluribus in locis; Josephus Scaliger in *Prolegom.* in lib. *De emendatione temporum*, virum hunc summopere laudat, historicisque omnibus Græcis et Latinis anteponit. *Diligentissimus*, inquit, καὶ φιλαληθέστατος omnium scriptorum Josephus, de quo nos audacter dicimus, non solum in rebus Judaicis, sed etiam in externis tutius illi credi, quam omnibus Græcis et Latinis: itaque desinat mirari doctus vir, cur tot eruditi et nos quoque qui non in illis eruditus, sed hujus scriptoris lectione peregrini non sumus, tantum illi deferamus, cujus fides et eruditio in omnibus elucet. Gaudeo laudes hasce Josepho decantatas audacter dictas esse ab ipso etiam laudatore cognosci. Quis æquo animo ferret hominem, qui nesciat sibi imperare, ne dicat quod contra æquam omne esse fatetur: audaciter dicitur, ergo verum non est, ergo qui dicit decipitur, si Aristoteli credimus *Moralium Eudemiorum* lib. III, cap. 3; res enim aliter ac sunt videntur. *Tutius illi credi quam omnibus Græcis et Latinis*, nunquam existimassem hominem ita audacter dicere posse, et humanam historiam, ab homine et fortassis pessimo conscriptam divinæ sacræque præferri. Tutius credis Josepho quam Evangelio? tutius homini, quam Deo? Dices sed audacter dices, quod etiam prius animo audacter conceptum audacter et evomis, sacra omni historia tutiorem esse Josephi, vis dicam uno verbo? si ut verus est in historia Josephus, ita et tu in emendatione temporum, ruent tempora. Multos Josephi errores in historia, et hallucinationes prudentissime magni viri observarunt, et correxerunt, inter eos Cæsar Baronius, in *Annalibus*; Pererius, in *Gen.*; Hegesippus et alii. Et sane etiamsi concederem Josephum φιλαληθέστατον in rebus, quas ipse viderit, nunquam tamen adduci possum ut credam in tanta obscuritate scriptorum, varietate temporum, diversitate sententiarum, annorum serie veritatem in omnibus κατορθώσαι, etiamsi diligentissimus fuerit. Illud præterea addam quod jam olim Joannes Picus epistola quadam ad ignotum amicum de Josepho animadverterat. *Quod petis de Josepho, scias justum Josephum apud Hebræos non reperiri, sed Josephi epitomen, id est, breviarium quoddam, in quo et multa sunt commentitia, et quæ de decem tribubus ibi leguntur, quæ post Babyronicam captivitatem postliminio non redierunt, ea esse notha et adulterina, ex Hebræis mihi plures confessi sunt, quapropter illorum Josepho nulla omnino fides adhibenda. In Josepho Græco scio esse quædam, quæ de Christo et fidem, et honorificam faciant mentionem, sed eadem esse penitus cum his, quæ in Latinis codicibus leguntur non assererem nisi exemplar Græcum, cujus hic mihi nulla est copia, recens legerem.* Ibid. καὶ Ἰούστος. Hujus parentes, πολιτείας,

historiam, et stylum expressit Photius in *Bibliotheca*. Oppido Tiberiensis, parente Pisto homine nequissimo, si Josepho credimus, genere Judæus, auspiciatus est historiam a Moyse, perduxitque ad exitum usque Agrippæ septimi e familia Herodis, et Judaicorum regum postremi; stylus maxime concisus, et pleraque relatu cum primis necessaria prætermisit. Adesis Hieronymum in *Catalogo*, Josephum in *Vita sua*, Suidam. Stephanus item de urbi- bus hæc de eo: 'Εκ ταύτης [τῆς Τιβερίανδος] ἦν Ἰου- στος ὁ τὸν Ἰουδαϊκὸν πόλεμον τὸν κατὰ Οὐεσπασιανῶ ἱστορήσας. Verum non tantum de Justo hoc, sed et de Josepho Judæo, Tatiano, Africano, Clemente, Eusebio, necnon et aliis scriptoribus, quorum in hoc tractatu fit mentio, et eorum scriptis fusius in nostra de scriptoribus ecclesiasticis *Bibliotheca* quam jamdudum paramus. Hic ea tantum tetigimus quæ ad rem facere videbantur.

Col. 708, lin. 6. *Ἦν δὲ ἀγίων τις*. Eusebium esse nulli dubium, quem tacito nomine præterit, idque odio et similitate quadam offensus consulto agit. Homo apostolicæ veritatis rectæque fidei sectator, tutorem ac vindicem Arianæ hæreseos, vulgatum et notum omnibus Eusebii negotium: illustris in fide conservanda Eustathii provincia synodus illa Nicæna 1 et 2, dictaque veterum historicorum confirmant ipsæ Eusebii scriptiones. Pio sanctoque animo ad concipiendum odium causa hæc plus etiam satis. Hujus etiam dissidii Origenes ipse causa altera et singularis. Eusebius totus est in Origene defendendo; suum studium et operam impendit in historia; etiam Apologeticos a se scriptos, ut eis addat et robur et pondus sanctissimo Pamphilo martyri ascribit. Susque deque ruant omnia, tantum illi solus servetur incolumis Origenes, ab accusationibus et a delictis liber. Tantum hominem, et tantum heroa in Ecclesia (quidni enim dubitem sic Origenem appellare, multorum et vetustissimorum, eorumque sanctissimorum Patrum testimonio fultus) a calumniis vindicatum defendere pium est, amicique animi, sed in criminis defensione, et dignitatis propugnatione veritatem obvertere, et malum malo trudere peiori, Eusebio tantum, et illius farinae hominibus concedamus. Ægre fert hoc ingenuus Eustathii candor, et pro veritate, quod aiunt, γυμνῆ κεφαλῇ cum Origene certamen inuit: palamque et voce, et scriptis errores illius impugnat, et apertam veritatis faciem, non ambagibus et dolis suspectam amatoribus exponit, volentibusque iudicium committit. Ideoque quorum scripta sibi molesta, et nomina odiosa ducit. Ne tamen omnino famæ detrabere videretur illius, conatusque non æstimare, hoc eum elogio, τῶν ἁγίων τις, quo et perniciosissimos homines exceptos legimus, decoravit.

Ibid. *Ἀκριβοστάτην τῶν χρόνων*. Georgius Syn- cellus, 'Ὁ μέντοι Εὐσέβιος, καίπερ πραγματείας οὐ τὴν τυχοῦσαν συλλεξάμενος φιλοπόνως, καὶ τρυφῆν τὴν ἑαυτοῦ χρονικὴν συγγραφήν κατασεμνύνας. Et Eu-

A sebius de semetipso in prologo *Historiæ ecclesiasticæ*, 'Ἦδη μὲν οὖν τούτων καὶ πρότερον ἐν οἷς διε- τυπασάμην χρονικοῖς κανόσιν ἐπιτομὴν κατεστησά- μην· πληρεστάτην δ' οὖν ὄμωσ αὐτῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος ὤρμηθην τὴν ἀφήγησιν ποιήσασθαι. Mirum sane est ut Josephus Scaliger in horum verborum percep- tione cæcutiat, et aliorum omnium censor in his clarissimis verbis indigeat censore; ait namque in animadversionibus ad Eusebium, cum de illius operis titulo tractat, *Eusebius proæmio Historiæ ecclesiasticæ simpliciter, ac in genere Χρονικά appel- lat, eorumque sese epitomen conscripsisse dicit*. Nusquam hæc sententia in Eusebii verbis, nusquam Chronicorum Epitome. Sed de mente Eusebii infe- rius. Quibus Eusebii verbis, cum non animadver- tisset Suidas, sibi aliisque pluribus, forte etiam et Scaligero varia commentandi auctor fuit; χρονικῶν κανόνων παντοδαπῆς ἱστορίας, καὶ τούτων ἐπιτομῆ.

Unum opus perfectum absolutumque in duo se- junctum divisit, quorum alterum esset *Chronicon* late patens, alterum eadem quæ et primum, decur- tata tamen, et in epitomen redacta contineret. Joan- nes Curterius in epistola quam præfixit fragmentis Eusebii in editione librorum *Hist. ecclesiasticæ*, asserit solam epitomen nobis superesse, canones autem chronicos excidisse, argumento sumpto ex illis fragmentis quæ citantur ab Anastasio episcopo Nicæno, *Lib. quæst. in S. Scripturam ex Eusebio in Chronicis*, quæ tamen non habentur in Eusebia- nis Chronicis quæ circumferuntur. Huic opinioni videtur favere Trithemius, dum, lib. *De scriptoribus ecclesiasticis* Eusebii opera enumerans, vocat hoc ipsum opus Eusebii non *Chronicon*, sed *Epitomen Chronicæ*: sic enim ille, *Epitomes Chronicæ liber unus cum hoc initio: Moysem gentis Hebraicæ*. Alii existimarunt *Chronicon* quod exstat non esse illam ab Eusebio confectam Epitomen, nec Hieronymum illam vertisse: sed esse verum *Chronicon* historiæ factum ab Eusebio, et translatum ab Hieronymo, licet in aliam formam redactum et mutilatum. Ludovicus Vives in August. lib. xviii, *De civit. Dei*, cap. 8, et Arnoldus Pontacus sentiunt utrumque exstare et *Chronicon*, et *Epitomen*, et hoc ipsum esse illud opus quod habemus præ manibus, et quod vocatur a Hieronymo et aliis Eusebii *Chroni- con*. Horum varias rationes et explicationes si quis desiderat, legat *Apparatum* Pontaci in notas ad Eu- sebii *Chronicon*. Ibi enim, dum has quas scripsimus opiniones refellit, suam probat, et ut ipse existi- mat validissimis rationibus confirmare nititur, non quod sibi proposuerat, sed aliud præter spem et expectationem demonstrat; ait namque: *Eusebius enim distinguit libros Historiæ ecclesiasticæ a Chro- nico, quod in illis plenius, in hoc brevius, in illis singillatim, in hoc summatim, et ut ipse loquitur, per epitomen, et ita Chronicos canones et epitomen idem opus esse docet manifestissime*; quæ eum vera sint, non tamen propositum illius probant: aliud enim est una cum Ludovico Vives sentire, utrumque

Eusebii opus, et *Chronicon* et *Epitomen* exstare, et aliud Eusebium libros suæ *Mistoriæ* a *Chronico* distinxisse, et in illa plenius et singillatim, in *Chronico* brevius et summam, res gestas, et annorum seriem enarrasse. Ridiculum item esset asserere, quod quidam existimarunt, ita opus hoc *Chronicon* in duas partes digessisse, ut in priori essent certi canones seu ordines aut columnæ, in quibus nihil aliud cernebatur, quam nomen regis, et numeri annorum ipsius; in posteriori continerentur ea omnia, quæ ad historiam pertinerent, quæque nunc diversas has columnas occupant. Rem igitur hanc multis difficultatibus obstructam, vel ex sela verborum Eusebii interpretatione, planissimam efficiemus, si quæ jam prædicti auctores in Eusebio dividunt, et uti duos tractatus agnoscunt, unum et eundem esse existimarint. Etenim Eusebius rerum præteritarum peritissimus, in *Historia ecclesiastica* rerum varios eventus prolixè, et ut historico muneri incumbere, enarravit, nulli verborum, nulli parcens sententiarum structuræ. Hæc omnia ut melius lectori, faciliusque possent occurrere, superfluis detractis minusque necessariis detruncatis, antequam *Historiam* conscriberet, veluti in epitome in suo *Chronico* digesserat. Hoc enim verba ipsa Eusebii nobis innuunt, quæ male interpretum vitio excerpta viris eruditissimis magnæ fuere difficultati. Sententia quippe illorum verborum recte a Ruffino expressa ea est: *Quamvis jam de his ipsis nonnulla etiam in Chronicis (id est, in eo opere quod de temporum ratione conscripsimus) breviter succincteque perstrinxerim, plenius tamen in præsentis operis singulorum narrationem aperire tentabimus.* Epitome itaque quam hic laudat Eusebius, non est sui *Chronici* epitome, ut fere omnes opinati sunt ad hunc diem, sed est epitome rerum, quas plenius, et prolixiori verborum et sententiarum ambitu in *Historia* fuerat prosecutus. Neque Suidam si minimam verborum seriem invertas, ab hac nostra sententia dissidere vel discordare comperies; ait enim de Eusebio, et ejus scriptis: *Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγοι*, *Χρονικῶν κανόνων παντοδαπῆς ἱστορίας, καὶ τούτων ἐπιτομή.* Tu ita legito: *Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγοι*, καὶ τούτων ἐπιτομή *Χρονικῶν κανόνων παντοδαπῆς ἱστορίας*: nempe *Ecclesiasticæ historiae libri decem, et horum Epitome Chronicorum canonum omnimodæ historiae*, quasi diceret, *Canones omnimodæ historiae librorum decem, Historiæ ecclesiasticæ sunt epitome.* Conscripsit itaque *Chronicon* Eusebius quod est veluti compendium rerum a se scriptarum in *Historia ecclesiastica*, et non *Chronicon*, et *Compendium chronici*, ut multi temere opinati sunt.

Col. 708, lin. 7. *Τοῖς χρόνοις Ἰράχου τὸν μὲν.* Eusebium in suo *Chronico* in multis esse hallucinatum reperit Josephus Scaliger, et alii, et ante eos Georgius Syncellus. Nec mirum est hominem in tanta rerum obscuritate, ac ignoratione aliquando lapsus fuisse. Habent et reliqui omnes scriptores

A suas notas, multosque dum allos corrigunt, vel exagitant, peccare et fœdissime deprehensum est; *Hominines sumus*, aiebat ille, *non dii.* Illud tamen est aliqua consideratione non indignum: num videlicet Eusebius dignus sua laude sit, dum sprete tot scriptorum Judæorum et Christianorum de ætate Moysis sententia, ad nova quædam reperta recurrit. Sane veneranda antiquitas, et sapientum hominum sententiæ dignæ sunt, quas et admiremur, et honoremus, et extra eas vagari nimis periculosum est. Quare Georgius Syncellus mirum in modum Eusebii consilium exagitat his verbis: *Ὅτι μὲν οὖν αὐτὸς ταυτῶ τὴν ἀτοπίαν τοῦ λόγου μεμαρτύρηκεν Εὐσέβιος, ἀρκεῖ πρὸς κατανόησιν τοῖς γε ποσῶς μεταεσχρηκῶσι παιδεύσεως, ἄλλης τε καὶ τῆς ἐν ἱστορίαις παλαιαῖς ὁμολογουμένης. Ἐν γὰρ αὐτῷ πρὸς ἀνατροπὴν τῶν συγγεγραμμένων ἤρκει τοῦτο, καὶ μόνον τὸ ταῖς τοσαύταις τηλικούτων δόξαις ἀνδρῶν φιλοσόφων ἀντιπαραστήναι, ἀμαρτυροῦν τε τὴν παρ' αὐτοῦ παρεισαγαγεῖν. Τὰ γὰρ ταῖς τῶν πολλῶν, μᾶλλον δὲ τῶν πάντων δόξαις ἀντιεσαγόμενα μόλις ἂν, καὶ μετὰ πολλῆς προσδεχθεῖεν ἂν ἀποδείξεως παρὰ τοῖς εὐ εἰδῶσι ταῦτα κρίνειν.* Josephus Scaliger Eusebium ab hac Georgii expostulatione vindicat. *Nam quod omnium consensu receptum est, et tempore fidem, atque auctoritatem meruit, non sequitur necessarium esse.* Bona ratio, nescio an a recta mente. Nollem Scaligerum hoc nomine veterum Patrum catholicæque Ecclesiæ a suo exordio continuatas sententias auctoritate firmata dogmata rejicere, intrudendo nova: quia *non sequitur necessarium vera esse.* Novatoribus favet ipse novator. Sciat nova omnia suspecta esse.

Ibid., lin. 9. *Χρονικοῦ κανόνος.* Ex Eusebio, *Ἐν δὲ τῷ παρόντι ἐπὶ τὸ αὐτὸ τοὺς χρόνους συναγαγῶν, ἀντιπαραθεῖς ἐκ παραλλήλου τὸν παρ' ἐκάστῳ ἔθνευ τῶν ἐτῶν ἀριθμὸν, χρονικοῦ κανόνος σύνταξιν ἐποίησάμην.* Opus hoc Eusebii variis titulis, seu nominibus insignitur; quibusdam enim dicitur *Chronica* in singulari feminino, aliis *Chronicæ*, aliis *Chronicum*, aliis *Chronici*, aliis *Chronica*, aliis *Chronicorum libri*, aliis *historia Chronica*, *Historia temporum*, *Historia Chronicorum*, *Annales*, *Liber temporum*, *Chronicorum Canonum multiplex historia*, *Chronicon omnimodæ historiae*. Verum ut clarius omnia hæc innotescant, ne variis titulis res una eademque obscuratur, operæ prelium erit explicare, quisnam fuerit hic Eusebii tractatus, et in quæ membra divisus, et quis præcipuus primusque ejus scopus. Unum itaque perfectum absolutumque fuit Eusebii *Chronicon*, *Quod*, ut Marcellinus comes in præfatione sui *Chronici* asserit, *a mundi fabrica usque ad Constantinum principem Eusebius Cæsariensis hujus sæculi originem, tempora, annos, regna, virtutesque mortalium, et variarum artium repertoires, omniumque pene provinciarum monumenta Græco edidit stylo, nosterque Hieronymus transtulit in Latinum, et usque in Valentem Cæsarem Romano adjecto eloquio. Igitur uterque hujus operis auctor*

VMDLXXXVIII annorum hunc mundum tunc fore miro **A** computavit ingenio. Hujus excellentis et unius operis partes duas auctor fecit: priorem *Κανόνας παντοδαπῆς ἱστορίας*: posteriorem, *Κανόνα χρονικῶν* inscripsit. In priorem omnium gentium, regnorum, civitatum, cunabula, origines, antiquitates contulerat: in secundam solum seriem numerorum, seu annorum imperatorum, et nonnulla alia. Prima pars prolixior ex variis auctoribus concinnata, quasi diffusa, et pene communis ad quascunque alias rationes temporum nobis proponitur. Secunda strictior et pressior soli demonstrationi dedita, annos eorumque seriem per strigas et virgulas manifestat; multa quæ in priori parte confusa, in secunda distincta cernuntur: in *Canone* enim *chronico* consideratur et series et rectus ordo numerorum seu annorum, necnon eorumdem oppositio diversorum ordinum. Arnaldus Pontacus putat Canones chronicos nil aliud esse, quam tabulas aliquas, id est, diversa spatia dimensa lineis ac laterculis, quæ continent numeros sibi oppositos ex adverso, quibus indicantur tempora seu anni diversorum regum invicem concurrentes, seu concordantes, et ex quorum collatione, seu computatione, colligitur canonica, seu regularis et certa temporum supputatio, et collectio. Ideoque unio, seu concordia quatuor evangelistarum, quæ ab Eusebio describitur, per hujusmodi lineas rectas et transversas, quæ complectuntur certos et diversos numeros invicem sibi oppositos, quibus indicantur diversa capita in quibus ipsi evangelistæ conveniunt, *Canones evangelici* dicuntur. Sed quid verbis opus, cum hic ipse Eustathius, quisnam fuerit *Chronicus canon* Eusebii clarissime explicet? Χρονικῶν γὰρ κανόνος σύνταξιν ἐπινοήσας ἐκ παραλλήλου ἀντιπαρέθηκε τὸν παρ' ἐκάστῳ ἔθνεϊ δυναστεύοντα. Omnium optime id declarat Eusebius in proœmio secundæ partis, in quo quid prima pars a secunda differat hisce exponit: Ἐγὼ δὲ περὶ πολλοῦ τὸν ἀληθῆ λόγον τιμῶμενος, καὶ τὸ ἀκριβὲς ἀνιχνεύσαι διὰ σπουδῆς προθύθεμην. Ἐνθεν ὀρηθεὶς, ἐν μὲν τῇ πρὸ ταύτης συντάξει ὕλας ἐκπορίζων ἐμαυτῷ χρόνων ἀναγραφῆς συνελεξάμην, παντοίας βασιλείας τῶν Χαλδαίων, Ἀσσυρίων, Μήδων, Περσῶν, Λυδῶν, Ἑβραίων, Αἰγυπτίων, Ἀθηναίων, Ἀργείων, Σικυωνίων, Λακεδαιμονίων, Κορινθίων, Θεσσαλῶν, Μακεδόνων, Λατίνων, οἷς ὕστερον γέγονεν ἐπίκλην ὄνομα Ῥωμαῖοι ὁμοῦ γίνονται· ἐν δὲ τῷ παρόντι, ἐπὶ τὸ αὐτὸ τοὺς χρόνους συναγαγὼν, καὶ ἀντιπαρεθεὶς ἐκ παραλλήλου τὸν παρ' ἐκάστῳ ἔθνεϊ τῶν ἐτῶν ἀριθμὸν, χρονικῶν κανόνος σύνταξιν ἐποιήσαμην. En unius operis perfecti ex ipso auctore duo membra distincta, et amborum scopum, atque propositum, quibus optime nobis quis sit Χρονικὸς κανὼν innotescit.

Col. 708, lin. 10. Ἐκ παραλλήλου ἀντιπαρέθηκες. Optime noster Eustathius verbis hisce, a quonam vel unde sui *Chronicus canonis* initium fuerit auspiciatus exponit, videlicet ἐκ τῆς ἀντιπαρεθέσεως: series enim temporum, ratione annorum,

ΠΑΤΡΟΛ. GR. XVIII.

et rei demonstrandæ propositum potius id exposcebant ut ab Adam, vel si a regibus a Belo, vel a Saturno, vel aliis antiquioribus initium dicendi faceret. Ipse vero a Nino seu Abraham exorditur. Cæterum Eusebio, aliisque, qui pro antiquitate, et veritatis religioe cum gentibus cerlabant, necesse erat, ut ex rebus apud illos notis, nullique controversis scripta compoerent. Ethnicis autem historiographis, tam Græcis quam Latinis commune fuit, ut testatur Paulus Orosius, ut annales suos a Nino inciperent, cum omnia ante eum penitus ignorarent, nec gentilem ullam haberent historiam. Ἐβ ipse Eusebius in præfatione: Ἐν οἷς οὐδὲν ἐπίσημον γεγονός ἐστορεῖται παρ' Ἑλλήσιν. Hinc Tertullianus lib. *De pallio*: *Piget tristitia non minus, quam regnorum vices recensere. Quoties et ista mutaverint, jam inde a Nino Beli progenie! si tamen Ninus regnavit primus, ut autumat superiorum profanitas, sermæque apud vos ultra stylus non progreditur.* Et Albertus abbas Stadensis in *Chronico*: *A primo parente hominum usque ad Ninum nullos actus rerum mundalium historiographi posteris attulerunt. Ideoque ab ipso cæperunt, quia ipse primus aliena invadens minime suis terminis erat contentus.* Hac itaque ratione ducti omnes, et ipse Eusebius a Nino orditur. Vide Justinum, Diodorum, Orosium, Cassiodorum et alios.

Col. 708, lin. 11. *Συτήρησε δὲ χρόνους.* Verba sunt Eusebii in proœmio sui *Chronicus canonis*, et a nobis superius recitata. Ex quibus regnis duo exciderunt in *Canone*, Chaldaicum et Thessalicum. Sed Chaldæorum regnum salvum adhuc superest in reliquiis Græcis prioris libri, Thessalorum neutrobi existat.

Ibid., lin. 16. *Καὶ τούτων τοὺς χρόνους.* Ita puto supplendum, *Καὶ τούτων τοὺς χρόνους ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναθροίσας ἐκάστου ἔθνους τῶν βασιλέων συνελεξάτο χρόνους, aut quid simile.*

Ibid., lin. 20. *Κατὰ γὰρ τὴν Σεμίραμν.* Eusebius: Πλὴν ἀλλὰ καὶ οὕτως κατὰ μὲν Ἰναγον, ὃν πρῶτον Ἑλληγες Ἀργῶς βασιλεύσαι φασί, τὸν Ἑβραίων προπάτορα Ἰσραὴλ γένοντο εὐρον, ἐξ οὗ τὸ δωδεκάφυλον τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους τῆς τοῦ Ἰσραὴλ ἐπωνυμίας ἤξιώθη κατὰ δὲ Σεμίραμν τὸν Ἀβραάμ, Χαλδαῖον μὲν τὸ γένος, ἄλλως γε ἄνδρα θεοφιλεῖ, καὶ πρῶτον τῶν παρ' Ἑβραίοις προφητῶν εἶναι πεπιστευμένον. Et Joannes Antiochenus in *Archæologia*: Ὅτι κατὰ τοὺς Ἀβραάμ χρόνους Νίνος, καὶ Σεμίραμις ἐβασίλευον.

Ibid., lin. 23. *Μωϋσῆς δὲ κατὰ Κέχροπα.* Eusebius: Τούτων γὰρ ἀπάντων τὴν ἱστορίαν νεωτέραν τῆς Κέχροπος ἡλικίας παῖδες Ἑλλήνων παραδεδώκασιν. Μωϋσέα δὲ ἡ παρούσα ἐξέτασις τῶν χρόνων γενέσθαι κατὰ Κέχροπα τὸν διφυῆ, ὃν πρῶτον φασί τῆς Ἀττικῆς βασιλεῦσαι, συνίστησι πρὸ τῶν Ἰλιακῶν ἀμφὶ τῶν ἔτη. Ex quibus supplenda lacuna in nostro Eustathio: Ὅν πρὸ τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι τριακοσίοις πενήτηντα παραδεδώκασιν βασιλεῦσαι πρῶτον τῆς Ἀττικῆς Ἑλλήνων παῖδες. Imo utrum-

26

que corrigamus : misere enim in Eusebio, a quo noster, non tantum in editis, sed in omnibus fere manuscriptis positum est τν cccl, pro ccclxx; sed castigatio hæc inita supputatione firmatur. Nam si anno cccclx ab Abraham in quem incidit annus xxxv Moysis, et primus Cecropis, aggregaveris cccclxx, reperies annos dcxxxv, quo Trojanum contigit excidium, et hic quæ scribit Eusebius ipse circa annum ab Abraham dcccxxxv. Quod ut facilius credam sacri auctoritas in *Chronico*, ubi ait : Ἀπὸ Κέκροπος ἐπὶ τὴν Ἰλλίου ἄλωσιν συνάγονται μικρῶ δέοντα ἔτη υ'.

Col. 708, lin. 24. Ὡς εἶναι τῶν παρ' Ἑλλήσι. Ex Eusebio : Μωυσεῖα δὲ φιλαλήθως εἰπεῖν, τούτων μὲν νεώτερον, τῶν δὲ παρ' Ἑλλήσιν ἀρχαιολογουμένων πρεσβύτατον, Ὁμήρου λέγω, καὶ Ἡσιόδου, καὶ αὐτῶν τῶν Τρωϊκῶν, καὶ ἔτι Διοσκούρων, Ἀσκληπιοῦ, Διονύσου, ἡρώων τε πάντων, Ἐρμοῦ τε καὶ Ἀπόλλωνος, τῶν τε λοιπῶν παρ' Ἑλλήσι θεῶν, μυστηρίων τε, καὶ τελετῶν, Διὸς τε αὐτοῦ πράξεων τῶν παρ' Ἑλλήσι μνημονευομένων. Et inferioris : Γίνεται γὰρ μετὰ Κέκροπα ὁ κατὰ Δευκαλίωνα κατακλυσμός, καὶ ἡ ἐπὶ Φαέθωνος ἐκπύρωσις, Ἐριχθονίου τε γένεσις, καὶ ἡ ὑπὸ Δαρδάνου τῆς Δαρδανίας κτίσις, ὃν πρῶτον φησὶν Ὁμηρος,

. . . . Τέκετο νεφέληγερέτα Ζεὺς·

Κόρης τε ἀρπαγῆ, καὶ Δήμητρος μυστήρια, etc. Qui locus Eusebii ex hoc nostro Eustathio Hieronymo duce supplendus est, Ἐριχθονίου τε γένεσις ἐξ Ἠφαίστου καὶ Γῆς, quæ desiderantur in Græco. Idem Eusebius in hoc eodem *Chronico* parte primæ : Πᾶσα παρ' Ἑλλήσι θαυμαζομένη πράξις ἀπὸ τῶν Ἰνάχου χρόνων, καὶ Φορωνέως εἰς τὸν μετέπειτα φέρεται. Διὸ καὶ Πλάτων ἐν *Τιμαίῳ* τῷ διαλόγῳ τοῦ Φορωνέως ἐπιμύνηται χρόνων, ὡς πάνυ παλαιῶν, καὶ Νιόβης, καὶ τοῦ κατ' Ἀγύγου ἀρχαιοτάτου κατακλυσμοῦ, ὡς λέγεται.

Ibid., lin. 25. Ὁμήρου λέγων καὶ Ἡσιόδου. De his et aliis auctoribus ab Eustathio commemoratis in nostra de scriptoribus profanis *Bibliotheca* plura dicemus. Non enim videtur præsentis negotii plura de illis referre, quemadmodum et de aliis fabulosis quorum hic sit mentio. Lege si placet Apollodorum, Phoraulum, Palefatum, Hyginum cæterosque fabularum scriptores. Non patitur tamen Homeri dignitas ita sicce præteriri ; quare quæ de eo scriptis tradidit Velleius hic transcribam : *Clarissimum deinde Homeri illuxit ingenium sine exemplo maximum : qui magnitudine operum, et fulgore carminum solus appellari poeta meruit. In quo hoc maximum est, quod neque ante illum, quem ille imitaretur, neque post illum, qui eum imitari possit inventus est : neque quemquam alium, cujus operis primus auctor fuerit, in eo perfectissimum, præter Homerum et Archilochum reperiemus. Hic longius a temporibus belli quod composuit, Troici, quam quidam tenetur, absuit ; nam ferme, etc.* De ejus ætate, et excellenti natura divinaque, vide Justi Lipsii animadversiones ibidem. Hæc Julio Scaligero non

A placet ; quid mirum ? displicuit antea et divorum hominum acre inculpatumque judicium ; et quod, utinam bono suo falsum sit ! veræ catholicæque veritatis ; sed ad ejus sicut et cæterorum in Homerum conatus et rationes, in Homero nostro a calumniis vindicato, ut veritas causæ exposcit respondemus. De Homeri et Hesiodi temporibus hæc habet Joannes Antiochenus, in *Archæologia* : Φασί τινες Ὁμηρον καὶ Ἡσιόδον Δαδιδ συναχμάσαι, οἱ δὲ ὀλίγω πρότερον, οἱ δὲ μετὰ ταῦτα γενέσθαι.

Ibid., lin. 27. *Ἐτι τοῦ Χείρωνος.* Josephus Scaliger Animadvers. in Eusebii *Chronicum*, acriter in Hieronymum invehitur, multisque eum exagitat, quod multa in illa interpretatione necessaria omiserit, plura de suo addiderit, in multis etiam non sit Eusebii mentem assecutus : sic etiam hoc in loco de *Chirone* ait nomen hoc de suo addidisse Hieronymum, neque per omnia auctoris sui vestigiis instituisse. Aliud est infensum esse nomini alicujus, aliud veritatem quæ in scriptis est indagare ; multa namque forte in codice quem Hieronymus interpretabatur aliter legi poterant, quæ ipse Latinis dedit, etsi modo in textu quem præ manus habemus vel superare, vel delicere cernuntur ; idque ex hoc nomine Chironis patet, quod si in textu Eusebiano non fuisset, nunquam Eustathius in suis scriptis retulisset. Sic dicimus et in aliis. At in multis erravit Hieronymus, nec fidelis interpretis munere, uti par erat, functus est. Dicam Scaliger quod sentio. Errata præclarissimorum hominum stuporem, non contemptum commovent ; sic in robusto homine gravior morbus, et mors inopina metum incutit, humanæ fragilitatis non minus valentes, sed et robustissimos admonet et cautiore reddat. Qui Catonem ebrium viderunt, non riserunt, sed erubuerunt. Ideoque optime dictum, non ab illis Catonem, sed illos a Catone deprehensos. Nec minus æque Seneca lib. *De tranquillitate animi*, cap. 15 : *Catoni ebrietas objecta est. At facilius efficiet quisquis objecerit hoc crimen honestum, quam turpem Catonem.* Humanitatis est hominem de re publica, de litteris, de historia, de omnibus bene meritum, et præcipue Hieronymum, si quando defecit, venerari. Sed machinam aperiam. Existimat Scaliger, ut et alii multi, si interpretationes Hieronymi exagitando refellant, illius viri auctoritatem minuere, et in ejus versionibus fidem desiderare : quare postea concludant et vulgatam sacræ Scripturæ editionem non esse illius ponderis et dignitatis, prout illam habet catholica Ecclesia ; quare novas ipsi moliantur interpretationes, veræque dogmata jam diu confirmata ea conturbent, ut nova sua simplicioribus communicent : sed stabunt quales quales sunt Hieronymi interpretationes ; Scaligeri si quæ sunt perbellæ et elegantes, et aliorum similium cadent.

Col. 709, lin. 3. Οὗτος τοῖνον. Justinus Martyr *Cohortatione ad Græcos*, de eodem Moysæ : Τούτῳ πρῶτον ὁ Θεὸς, καὶ τὴν ἀνοθεν ἐπὶ τοῦς

ἀγίους ἀνδράς θείαν καὶ προφητικὴν τηνικαῦτα κα-
τιοῦσαν παρέσχετο δωρεάν, καὶ πρῶτον τῆς θεοσε-
θείας ἡμῶν διδάσκαλον γενέσθαι παρεσκεύασεν· εἶτα
μετ' αὐτὸν τοὺς λοιποὺς προφῆτας, τοὺς καὶ αὐτοὺς
τῆς αὐτῆς αὐτῷ τυγοντας δωρεάς, καὶ τὰ αὐτὰ περὶ
τῶν αὐτῶν διδάξαντας ἡμᾶς. Sic item Basilius Ma-
gnus a Moysis laudatione suas in *Hexaemeron ordi-*
tur explanationes.

Col. 709, lin. 5. *Τὴν γὰρ τῶν Αἰγυπτίων.* Basilius
homil. 4 in *Hexaem.* : Ὅν εἰσποίησαντο μὲν ἡ
θυγάτηρ τοῦ Φαραῶ, ἐξέθρεψε δὲ βασιλικῶς, τοὺς
σοφοὺς τῶν Αἰγυπτίων διδασκάλους αὐτῷ τῆς παι-
δεύσεως ἐπιστήσασα. Pluribus hæc eadem lib. 1
Strom. Clemens Alexandrinus, et quænam fuerit
Ægyptiorum doctrina, laudatis Philone et Eupo-
lemo, explicat, quem, si libet, adi; et his anti-
quior Justinus *Cohortatione ad gentes* : Παρ' οἷς,
Ægyptiis scilicet, οὐκ ἐτέχθη Μωϋσῆς μόνον, ἀλλὰ
καὶ πάσης τῆς Αἰγυπτίων παιδείσεως μετασχεῖν
ἤξιώθη διὰ τὸ ὑπὸ θυγατρὸς βασιλέως εἰς παιδὸς
ἔχειώσθαι χώραν, καὶ διὰ τὴν προεξηρημένην πρό-
φασιν πολλῆς ἠξιώσθαι σπουδῆς, ὡς ἱστοροῦσιν οἱ
σοφώτατοι τῶν ἱστοριογράφων, οἱ καὶ τὸν βίον αὐτοῦ
καὶ τὰς πράξεις, καὶ τὸ τοῦ γένους ἀξίωμα ἀναγρά-
ψασθαι προελόμενοι, Φίλων τε καὶ Ἰώσηπος. Philo-
nis locus est l. 1 *De vita Moysis*, pag. 410 ; Josephi
l. 11 *Archæol. Judaic.*, c. 5 : et Aug. l. xviii *De ci-*
vit. Dei, c. 37 : *Verum quod fatendum est, non qui-*
dem in Græcia, sed in barbaris gentibus, sicut in
Ægypto, jam fuerat ante Moysen nonnulla doctrina,
quæ illorum sapientia diceretur ; alioquin non scri-
ptum esset in libris sanctis Moysen eruditum fuisse
omni sapientia Ægyptiorum, tunc utique quando ibi
natus est, et a filia Pharaonis adoptatus, atque nu-
tritus etiam liberaliter educatus est. Ex quibus ver-
bis, sicut etiam et ex iis quæ supra pro antiquitate
Moysis allata sunt, manifestus error Philonis loco
jam dicto, qui ad erudiendum Moysen præceptores
non tantum e præfecturis Ægypti proximis, sed
etiam magnis præmiis e Græcia fuisse invitatos :
Διδάσκαλοι δ' εὐθὺς ἀλλαχθὲν ἄλλοι παρήσαν, οἱ μὲν
ἀπὸ τῶν πλησιοχώρων, καὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον νομῶν
αὐτοκτελευστοί, οἱ δ' ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ μεγάλας
θωραεῖς μεταπεμφθέντες. Et inferius : Ἀριθμοὺς
μὲν οὖν καὶ γεωμετρίαν, τὴν τε ρυθμικὴν, καὶ ἀρ-
μονικὴν, καὶ μετρικὴν θεωρίαν, καὶ μουσικὴν τὴν
σύμπασαν διὰ τε χρῆσεως ὀργάνων, καὶ λόγων τῶν
ἐν ταῖς τέχναις, καὶ διεξόδοις τοπικωτέρας Αἴγυ-
πτίων οἱ λόγοι παρέδοσαν, καὶ προσέτι τὴν διὰ συμ-
βόλων φιλοσοφίαν, ἣν ἐν τοῖς λεγομένοις ἱεροῖς γράμ-
μασιν ἐπιδείκνυνται, καὶ διὰ τῆς τῶν ζώων ἀποδο-
χῆς, ἃ καὶ θεῶν τιμαῖς γεραίρουσι· τὴν δ' ἄλλην
ἐγκύκλιον παιδείαν Ἑλλήνες εἰδίδασκον· οἱ δὲ ἐκ τῶν
πλησιοχώρων τὰ τε Ἀσσύρια γράμματα, καὶ τὴν
τῶν οὐρανίων Χαλδαϊκὴν ἐπιστήμην. Nulla ante
Moysen in Græcia doctrina, nullæ disciplinæ, quæ
ei fuissent, utique Moyses non omnibus Græciæ sa-
pientibus antiquior ; sicque quærent omnia chrono-
graphorum argumenta, quibus antiquitatem et ex-

cellentiam Moysis demonstrant. De Moysis vero
parentibus, genere, patria, infra aliquid ex veterum
scriptis delibabimus.

Ibid., lin. 7. Ὑπ' αὐτοῦ δηλοῦσθαι. Hæc enim
cum occultissima essent, et omnem humanæ in-
telligentiæ captum excederent, non poterat cognos-
cere nisi lumine prophetico illustratus. Non defuit
tamen et humana industria, et solers prudensque
tanti viri consilium ; etenim quæ scripserat potuit
a filiis vel nepotibus Josephi patriarchæ excipere,
cum inter Josephi mortem et ortum Moysis anni
non plures quatuor et sexaginta interfuerint. Jo-
sephus habuit a patre suo Jacobo, Jacobus ab
Isaaco, Isaacus ab Abraham, Abraham a Sem et
Noe, Noe ab avo suo Mathusalem qui simul cum
Adam ducentos et quadraginta tres annos vixit,
quem sæpenumero et vidit præsentem, et loquen-
tem audivit, plurimaque ab eo de rebus divinis
edoctus est. Potuit ergo Moyses hæc quamvis di-
vina humana ratione percipere, et Ægyptiorum do-
ctrina explorata verissima et certissima aliis tra-
dere.

Ibid., lin. 10. Καὶ πολλοὶ τῶν παρ' Ἑλλήσι.
Eadem ratione et Theophilus ad *Autolycom* l. 11, phi-
losophorum ac poetarum super rerum creatione
placita meras esse nugas, atque garrullitates fate-
tur, in quibus neque particulam veritatis cernere
quis potest, idque venenati ac mortiferi pharmaci
exemplo confirmat. Δοκεῖ δὲ τὰ ὑπὸ τῶν φιλοσόφων,
ἡ συγγραφέων, καὶ ποιητῶν εἰρημμένα ἀξιοπίστα μὲν
εἶναι, παρὰ τὸ φράσει κεκαλλωπίσθαι· μωρὸς δὲ καὶ
κενὸς ὁ λόγος αὐτῶν δείκνυται· ὅτι πολλὴ μὲν πλη-
θὺς τῆς φλυαρίας αὐτῶν ἐστὶ, τὸ τυχὸν δὲ τῆς ἀλη-
θείας ἐν αὐτοῖς οὐχ εὐρίσκεται. Καὶ γὰρ εἰ τι δοκεῖ
ἀληθὲς εἶναι αὐτῶν ἐκπεφωνῆσθαι, σύγκρασιν ἔχει τῇ
πλάνῃ. Καθάπερ γὰρ φάρμακόν τι δηλητήριον συγ-
κραθὲν μέλιτι, ἢ οἴνῳ, ἢ ἐτέρῳ τινι, τὸ πᾶν ποιεῖ
βλαβερὸν καὶ ἀχρηστον, οὕτω καὶ ἡ ἐν αὐτοῖς πολυ-
λογία εὐρίσκεται ματαιοπῶνια, καὶ βλάβη μᾶλλον τοῖς
πειθομένοις αὐτῇ. Differentiam item, quæ est inter
philosophum ethnicum omni divino lumine desti-
tutum, et philosophum fidei fundamentis fultum,
etiam in *Moralibus* elegantissime expressit Probus
Constantinopolitanus, *Epist. ad Armenios*, de fide :
Διαφόρως δὲ ὤρισαντο περὶ ταύτης οἱ τε ὑπὸ πλάνης
ἀγχομένοι Ἑλληνες, καὶ τὸ ἀκριβὲς τῆς διακρίσεως
ὑπὸ τῆς περὶ τὸ θεῖον ἀγνοίας ἐπισκοτούμενοι, καὶ
οἱ διὰ πίστεως τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας πεφωτι-
σμένοι Χριστιανοί, καὶ πρὸς τὸν τῆς δικαιοσύνης
ἦλιον τρανῶς διὰ τῆς ὁμολογίας ἀτενίζειν δυνάμενοι.
Οἱ μὲν γὰρ τοῖς οικείοις λογισμοῖς ὥσπερ ἐν σκότει
προσπταίνοντες, καὶ ἀνηγεμόνευτον ἔχοντες ὑπὸ προ-
λήψεως τὸν νοῦν ἐπισηφαλῶς δεδούσει τοῖς λογισμοῖς,
μόνην ἐν οἷς δογματίζουσι ψηλαφῶντες τὴν βέουσαν
καὶ ἄστατον τῶν ὀρωμένων φύσιν· τὸ δὲ τῆς ἀληθοῦς
θεωρίας ὄμμα, ἡ ἀμυλώττοντες ὑπὸ χρόνου, ἡ τη-
ρωθέντες ὑπὸ πλάνης, ἀπώλεσαν. Legenda omnino
est lepidissima facundissimaque Hermiæ philoso-
phi philosophorum gentilium irrisio, in qua multa

enarrat, ut contrarietatem quæ in eorum opinionibus est patefaciat, et inquisitionem rerum quam suscipiunt in infinitum vagari, et nullo termino contineri, eorumque finem esse inexplicabilem atque inutilem, quippe quod nulla re evidenti, et ratione perspicua confirmetur. Qui non tantum rerum statum modumque non cognoverunt, sed maxima inscitia stultaque animi contentione veritatem ipsam oppugnare summa ope conati sunt, Porphyrius, Proclus, Eunapius, Zosimus, sexcentique alii de quibus in historia sermones prolixi.

Cot. 709, lin. 12. *Τὰ γὰρ ἐξ ἀρθρωπληρης.* Tamen quandocunque philosophorum placita atque doctrinæ a veritate non vacillant, ubi ratio eorum manifesta est, certumque experimentum, cum sacris litteris minime contrariæ sint, non est cur ab eis abhorreamus: veritas enim sacrarum litterarum nusquam humanis rationibus et experimentis contraria est. Tuta est super hoc Augustini sententia, lib. 1 in *Genes. ad litter.*, cap. 21: *Hoc indubitanter tenendum est, ut quidquid sapientes hujus mundi de natura rerum veraciter demonstrare potuerint, ostendamus nostris litteris non esse contrarium; quidquid autem illi in suis voluminibus contrarium sacris litteris docent, sine ulla dubitatione credamus id falsum esse, et quoquo modo possumus etiam ostendamus: atque ita teneamus fidem Domini nostri, in quo sunt absconditi omnes thesauri sapientiæ, ut neque falsæ philosophiæ loquacitate seducamur neque simulatæ religionis superstitione terreamur.* Et ut in re nimis agitata et controversa, dicam quod sentiam libere: Semper illos stultissimos existimavi, qui ita sunt philosophiæ et cultioribus litteris infensi, ut ne auditum quidem earum permittant. Alia omnia ab illis habent. Scripturæque verba ita detorquent ut non illius sententiam, sed quid exteri senserint curiose perquirant, et ita illorum sententiæ Scripturam accommodant. Næ semper uti prudentissimos laudavi eos qui rationes humanas veraque experimenta ita explicant, ut idem cum divinis litteris sentire clarissime demonstrent, et mentem illorum cum vero Scripturæ sensu congruere efficacissime probant. Quamvis enim divinæ litteræ nullo indigeant externo subsidio, sed suomet divino spiritu fultæ veritatem nulli dubiam omnibus manifestant: non est tamen ab earum majestate et dignitate alienum et indecorum, si illius veritatis tantam esse vim cognoscamus ita ut et aliis satis patens fuerit manifestata. Immerito itaque in *Genes.*, lib. 1, Pererius reprehendit Joannem Picum Mirandulanum, qui super caput primum Geneseos *Heptaplum* composuerat, et septem novas expositiones, doctrinæque Moysis de operibus sex dierum a nullo priorum scriptorum tentatas, a se autem primo cogitatas, inventas, elaboratas, perfectasque pertractavit, librumque illum parum ad doctrinam Moysis intelligendam conducere. Quæsissem utique libenter a

A Pererio, si sententiæ Joannis Pici ita elaboratæ et explicatæ dissonant a sententiis Moysis, textusque illius discordant? si discordant, quæ est hæc discordantia? fateatur, deinde animadvertat. Si inhærent sententiæ Moysis, et verbis sunt accommodatæ, et congruunt, nec a Catholica veritate, nec sanctorum Patrum dictis abhorrent, utquid culpatur inculpatum? Tentandum est aliquid maximis ingeniiis, quæ frena pati nesciunt, laxandæ sunt ingenii vires, nec angustissimo antiquorum gyro eorum impetus refringendi. Hæc sicuti laudo, sic et Cajetani sententiam initio Commentariorum suorum in *Genesim* accusavi; ea autem est: *Si quando occurrerit aliquis sensus textui consonus, quamvis a torrente doctorum alienus, lector æquum se præbeat censorem, nullusque detestetur, quod dissonet a priscis doctoribus. Non enim alligavit Deus expositionem Scripturæ priscorum doctorum sensibus, alioquin spes nobis tolleretur exponendi Scripturam, nisi transferendo, ut aiunt, de libro in quinternum.* Textum autem Eustathii Græcum ita restituo: *Τὰ γὰρ ἐξ ἀρθρωπληρης διανοίας περιφερόμενα δόγματα ἀσαφῆ τυγχάνει καὶ ἀνεμάρτιστα.* Consona tandem sunt verba Basilii in philosophos, hom. 1: *Πολλὰ περὶ φύσεως ἐπραγματεύσαντο οἱ τῶν Ἑλλήνων σοφοί, καὶ οὐδὲ εἰς παρ' αὐτοῖς λόγος ἔστηκεν ἀκίνητος καὶ ἀσάλευτος, ἀεὶ τοῦ δευτέρου τὸν πρὸ αὐτοῦ καταβάλλοντος· ὥστε ἡμῖν μηδὲν ἔργον εἶναι τὰ ἐκείνων ἐλέγχειν· ἀρκοῦσι γὰρ ἀλλήλοις πρὸς τὴν οἰκίαν ἀνατροπὴν.* Et hom. 3: *Καὶ τί δεῖ πράγματα ἔχειν ἡμᾶς τὸ ψευδὲς αὐτῶν διελέγοντας, οἷς ἐξαρκεῖ, τὰς αὐτῶν ἐκείνων βίβλους ἀλλήλαις ἀντιπαρθεύοντας, ἐν ἡσυχίᾳ πολλῆ θεατὰς αὐτῶν τοῦ πηλέμου καθῆσθαι; Ὅστε γὰρ ἀριθμῶ ἐλάττους, ὅτε ἀξιώματι ὑφειμένοι, πολυφωνίᾳ δὲ καὶ παρὰ πολὺ διαφέροντες πρὸς τὸ ἐναντιὸν αὐτοῖς ἀντικαθίστανται λόγον.*

Ibid., lin. 19. *Ἐπιλήθων ὁ θεὸς τὸν οὐρανόν.* Circa hujus loci expositionem a quibusdam Augustinus Eugubinus acerbè admodum reprehenditur, et ejus expositio veluti falsa et perabsurda, et a Christiana disciplina abhorrens non solum, sed tanquam perversum et impium dogma exploditur. Hic namque in sua *Cosmopœia*, et tract. *De naturis incorporeis*, scribit cælum empyreum esse quidpiam æternum et increatum, hoc est, esse lucem, et claritatem quamdam manantem ex Dei essentia, in qua Deus est, et ad cujus participationem atque fruitionem tam boni angeli quam viri justi admittuntur. Hæc enim est, inquit, illa æterna lux et claritas Dei, quæ in Scriptura toties justis hominibus pro mercede laborum promittitur: de qua intelligendum putat illud quod de Deo in psal. ciii canit David, *Amictus lumine sicut vestimento*¹; et illud Pauli: *Qui lucem habitat inaccessibilem*²; et illud Domini apud Joannem: *Clarifica me, tu Pater, claritate quam habui priusquam mundus feret, apud te*³. Eiusdem lucis speciem

¹ Psal. ciii, 2. ² 1 Tim. vi, 16. ³ Joan. xvii, 5.

quoddam datum est in transfugatione Domini nostri, et in rubo Moysis, et in ejus vultu ex colloquio, et consuetudine cum Deo habita supra humanum obtutum resplendente; et hanc suam opinionem confirmat testimonio Basilii Magni, qui hom. 2 super *Genesim* tradit eadem omnia iisdem verbis quæ et noster Eustathius pag. 50. Hanc Eugubini sententiam si quis velit defendere, omni ipse defensione indignus erit. Cælum empyreum Deus non est, quomodo ergo æternum, quomodo increatum? Lux hæc manat ex Dei essentia, quomodo ergo cælum empyreum? et si cælum empyreum Deus est, quomodo Scriptura non insanit de illo dicens, *In principio creavit Deus cælum* ⁴? nunquam dicere rem ejusdem cum Deo essentia non esse Deum. Lux ergo hæc tua, et cælum empyreum Deus est, et creator, et rursus diversum a Deo et creatura. Neque sententia Eustathii et Basilii, quos etiam videtur secutus Theodoretus in *Genesim*, et Methodius, sive Timotheus presbyter Hierosolymitanus oratione in *Hypantem*, illius sententiam probant, nec pondus addunt, nec firmitatem. Etenim hi Patres lucem illam et claritatem quam increatam statuunt, diversam ab ea quæ una cum cælo, et terra, et eadem ratione qua cælum et terra producta est, quamvis nullis tenebris, nulli corruptioni, nulli tempori obnoxia sit, non affirmant esse cælum empyreum, nec cælum illud de quo dicitur, *In principio creavit Deus cælum et terram*. Sed de hac Patrum sententia quid sentiendum sit, et an sit inter memorabilia, et paradoxa rejicienda, in præsentia non judico: inferius enim una cum Eustathio pag. 60, dicemus aliqua, reverenter tamen. Veneror namque dicta Patrum catholicorum, et verum dicani, adoro.

Col. 709, lin. 20. *Ὁ στήσας τὸν οὐρανόν*. Basiliius hom. 1 in *Hexaemeron*: Κατὰ περὶ τοῦ σχήματος δὲ ἰκανὰ ἡμῖν τὰ παρ' αὐτοῦ εἰπόντος ἐν δοξολογίᾳ Θεοῦ, *Ὁ στήσας τὸν οὐρανόν ὡσεὶ καμάραν*. Τὰ αὐτὰ δὲ ταῦτα κατὰ περὶ τῆς γῆς συμβουλευόμεν ἑαυτοῖς, μὴ πολυπραγμανεῖν αὐτῆς τὴν οὐσίαν ἥτις ποτὲ ἐστίν. De figura cæli apud veteres maximum fuit dissidium; eorum placita præter alios refert Plutarchus, lib. 11 *De placit. philosoph.*; Theodoretus, lib. *De natura et mundo*; Aristoteles, lib. 11 *De cælo*, cap. 4; Ptolemæus, lib. 1, c. 3 editionis mag., et ejus commentator Theon Alexandrinus; Cleomedes in *Meteor.* lib. 1, et alii multis rationibus et experimentis sphericum esse probant. Plato ea de re ita scripsit in *Timæo*: Τῷ γὰρ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ ζῶα περιέχειν μέλλοντι ζῶῳ πρέπον ἂν εἴη σχῆμα τὸ περιειληφὸς ἐν αὐτῷ πάντα ὅπλα σχήματα· διὸ καὶ σφαιροειδὲς ἐκ μέσου πάντῃ πρὸς τὰς τελευταίας ἴσων ἀπέχον κυκλωτερές αὐτὴ ἐτορνεύσατο πάντων τελειότατον, ὁμοιωτάτον τε αὐτὸ ἑαυτοῦ· λεῖον δὲ κύκλω πᾶν ἔξωθεν αὐτὸ ἀπηκριβοῦτο πολλῶν χάριν. Hæc verba

Platonis varie explicat, et rationes aperit Proclus *Commentar. in Timæum*, et Cicero etiam in *De nat. deorum*. Quid, inquit, *pulchrius ea figura, quæ sola omnes alias figuras complexa continet, quæque nihil asperitatis habere, nihil offensionis potest, nihil incisum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lasunosum?* Alcinatoria Introductione in Platonis philosophiam, Σχῆμα δ' αὐτῷ περιέθηκε τὸ σφαιροειδὲς, εὐμορφότατον σχημάτων, καὶ πολυχωρότατον καὶ εὐκίνητότατον. Quæ non repugnare divinis litteris, quin inde non obscure colligi, confirmari potest ex illis verbis initio Ecclesiastes: *Sol occidit, et in locum suum revertitur, ibique renascens gyrat per meridiem et flecitur ad aquilonem: lustrans universa in circuitu pergit spiritus, et in circulos suos revertitur* ⁵. Quare Hieronymus in *Comm. cap. v Epist. ad Ephesios* graviter eos increpat, qui cælum non undique rotundum, sed fornicis modo curvatum faciunt. Quod omnino certum est cum non rationibus tantum vincatur, sed experimento etiam compertum sit, duplex hoc hemisphærium esse, et antipodas ad-versa nobis vestigia premere, de quibus Manilius in *Astronom.*:

*Nec minor est illis mundus, nec lumine pejor;
Nec numerosa minus nascuntur sidera in orbe:*

et alii quorum rationes leges in locis a nobis laudatis. Hæc namque figura, ut ait Plinius lib. 11, c. 2, omnibus suis partibus vergit in sese, ac sibi ipsa toleranda est, seque includit, et continet, nullarum egens compaginum. *Nec finem aut principium ullis suis partibus sentiens, nec quia ad motum, quo subinde verti debeat, ut mox apparebit, talis aptissima est, sed oculorum quoque probatione quod convexus, mediusque quacunque cernatur, cum id accidere in alia non possit figura.* Et Theodorus Prodromus *Dialog. de amic. exsule*: "Ἡ τίς τὸν εὐρὺν οὐρανὸν καὶ τὸν μέγαν διακμπτον ὄντα τὸ πρὶν εὐθυωρίαν, ἀρχῇ πυθέσθαι τοῦ λόγους τοῦ φαμένου ἑκαμίην εἰς τὴν σφαῖραν εἰ μὴ φιλία; οἶον γὰρ εἰπεῖν ὡς καλοῦ καὶ κρισίου ἔρων ἑαυτοῦ πρὸς κύκλον συνεστράφη, ἑαυτὸν αὐτῷ φιλιῶν πανταχόθεν καὶ παντάπασι συμπερισφίγγων μέρη. In hanc sententiam legi possunt et quæ habet Clemens Romanus, lib. viii *Recognit.* Verum antiquis Patribus mirus in hoc fuit consensus, cælum scilicet non esse rotundum sed instar fornicis, ut habemus hic ex nostro Eustathio, Basilio, Chrysostomo hom. 14 et 17 ad *Hebræos*, Augustino, l. 11 *De Genes. ad litteram*, qui et alibi ait se dubitare, *An terra cælo undique circumfuso contineatur.* Ejusdem sententiæ fui auctor libri Christianorum nuncupati, ut refert Photius in *Biblioth.*: "Ὅτι ὁ οὐρανὸς οὐκ ἐστὶ σφαιροειδὲς, οὐδὲ ἡ γῆ, ἀλλ' ὁ μὲν ὡσεὶ καμάρα, ἡ δὲ ἑτερομήκης, καὶ κεκόλληται τὰ πέρατα τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὰ πέρατα τῆς γῆς. Theodorus item episcopus Tarsensis l. 111 *Contra fatum multis hoc idem capitibus ersequitur, ut habetur apud Photium: 'Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ περὶ*

⁴ Gen. 1, 1. ⁵ Eccle. 1, 5, 6.

ρᾶται μὲν διὰ τε τοῦ κα' κάτω καὶ τοῦ κβ', καὶ μὴν καὶ τοῦ τρίτου καὶ εικοστοῦ, καὶ κ' καὶ δ' ἐλέγχειν τοὺς τὸν οὐρανὸν σφαιρικὸν ὑποτιθεμένους. Οὐ μὲντοιγε διὰ τῶν ἰσχῶν ἐχόντων οἱ ἔλεγχοι πρόβεισι. Τὸ σφαιρικὸν δὲ οὐ βούλεται συγχωρεῖν τῷ οὐρανῷ· διότι νομίζει τὴν εἰμαρμένην ἐκ τῆς τοιαύτης εἰσαγεσθαι θέσεως. Quamvis hujus rationem uti minimi momenti refellat idem Photius ibidem : Καίτοι οὐδεμία τοῦτο ἀπόδειξις ἐκδιάζεται· οὐ γὰρ, εἰ γε σφαιρικὸς ὁ οὐρανός, καὶ τὸ τῆς εἰμαρμένης ἐξ ἀνάγκης συνίσταται. Lactantius l. v *Divin. inst.*, c. 24, deridet eos qui cælum rotundum, et in omnes partes devexum crediderunt. Procopius eam iordicus ita defendit *Comm. in Gen.*, ut eorum sententiam, qui cælum prædicant rotundum, a catholica disciplina vocet alienam; ait enim : Assertio dicentium cælum esse figuræ sphaericæ, et circulari motu converti, non concordat orthodoxæ veritati, sed contradiciti Moysi, prophetis, Paulo, et Christo, qui hæc opinionem ubique in divinis Scripturis refellunt, docentes cælum, neque circulo ferri, neque sphaericam formam habere, sed immobile prorsus esse. Atque idem hoc repetit infra, cap. 7, et videtur mutuatus a Chrysostomo, a quo item sua hauserunt Theophylactus et Theodoretus. Vide Damascenum lib. II *Fidei orthod.*, cap. 6. Ita inducebantur ut crederent, testimonio ducti Scripturæ psal. ciii, *Extendens cælum sicut pellem**, et Isaïæ, *Expandit cælum sicut habitaculum ad habitandum*†.

Col. 709, lin. 13. *Αὐτοῦ λεπτήν*. Basiliius hom. 1 in *Hexæm.* : Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς οὐσίας τοῦ οὐρανοῦ ἀρκουμῆθα τοῖς παρὰ τοῦ Ἡσαίου εἰρημένοις, ὃς ἐν ἰδιωτικοῖς βήμασιν ἱκανῆν ἡμῖν τῆς φύσεως αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ἐνεποίησεν, εἰπὼν· Ὁ στερεώσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καπνόν, τούτεστι λεπτήν φύσιν· καὶ οὐ στερεὰν, ἀλλ' ἐκτετατὴν ἐς τὴν τοῦ οὐρανοῦ σύστασιν οὐσιώσας. Ex cuius verbis locum hunc ita restituo : Τὴν δὲ οὐσίαν αὐτοῦ, vel τὴν φύσιν; in quibus illustrum illam controversiam determinat, cæli videlicet substantiam non esse mistam, sed simplicem, de qua multa nobis et Plotinus *De mundo*, et alii tradiderunt. Quidam enim cælum ejusdem esse naturæ cum elementis arbitrati sunt, quod refert Theodoretus *De materia et mundo*, et Philo Judæus *De somno*, et Plutarchus. Alii igneæ esse naturæ, cuius opinionis auctores tradit Ægyptios Albertus Magnus tract. 1 *De cælo*, cap. 4. Platonis circa hoc opinionem habes in *Alcinoo*; Macrobio lib. in *Somn. Scipion.*; Augustino, VIII *De civitate Dei*, cap. 11; Philopono ad VI et XIII *Procli*. Sed de hoc plura inferius noster Eustathius ex quibus cælum concretum sit aliis declarandum relinquens, verbis Isaïæ ejus naturam tenuem, non solidam, neque crassam esse tradit, eorum opinionem refellens qui cælum solidum veluti crystallum ponebant, et eorum qui terreum, gravemque, et Anaximenis qui illud e terra fabricaverat, de quo Origenes lib. I

Elenchi contra hæres. : Γεγονέναι δὲ, τὰ ἄστρα ἐκ γῆς διὰ τὸ τὴν ἰκμάδα ἐκ ταύτης ἐνίστασθαι, ἥς ἀραιουμένης τὸ πῦρ γίνεσθαι· ἐκ δὲ τοῦ πυρὸς μετεωριζομένου τοὺς ἀστέρας συνίστασθαι. Εἶναι δὲ καὶ γεώδεις φύσεις ἐν τῷ τόπῳ τῶν ἀστέρων συμπερομένης ἐκείνοις. Hanc Eustathii sententiam tuetur et Olympiodorus in Job super illis verbis cap. xxxviii, *Diffusum autem est sicut terræ cinis*‡. Notanda Joannis Chrysostomi sententia, Ὅτι μὲν καμάρως εἰκόνα διασώζει, Ἰσμεν· τίς δὲ ἐστὶ τὴν οὐσίαν, ἀγνοοῦμεν. Stolidissimus Mohametus affirmat aerem factum ex fumo, fumum ex vapore aut exhalatione marina. Primum cælum ex aqua viridi constare, secundum ex aqua clara, tertium ex smaragdo, quartum ex auro, quintum ex hiacyntho, sextum ex tabula lucida, septimum ex claritate ignis, et de uno cælo ad aliud esse distantiam itineris quingentorum annorum. Quis non miretur hominis ingenium, in hisceque describendis patientiam? ut oculatus est vir iste! ut multa videt! Abeant ergo mathematici et geometræ cum suis mensuris et numeris. Solus vidit distantiam quam non reliqui omnes homines nec auctor ipse naturæ.

Ibid., lin. 23. *Τὴν δὲ γῆν ἐδάσκει*. Basiliius tamen ait hom. 1, terræ fundamenta naturæ hominum esse incognita, et locum Palmi, quem hic adducit Eustathius, explicat. Τὸ γὰρ, *Ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελλώσεν αὐτήν*, τί δηλοῖ ἢ τὸ πάντοθεν περιχεῦσθαι τῇ γῆ τὴν τοῦ ὕδατος φύσιν; Πῶς οὖν, ἢ τὸν ὑπάρχον τὸ ὕδωρ, καὶ ἐπὶ τὸ πρᾶνὲς πεφυκὸς καταπίπτειν, μένει ἀπεωρούμενον, καὶ οὐδαμοῦ ἀπορρέον; Σὺ δὲ οὐ λογίζεις, ὅτι τὴν αὐτὴν, καὶ ἐπὶ πλείονα ἀπορραῖαν τῷ λόγῳ παρέχει ἡ γῆ καθ' ἑαυτὴν κρεμαμένη βαρυτέρα τὴν φύσιν οὐσα. Externorum tamen philosophorum opinio est magis recepta : Fundasse Deum terram in sphaeræ, quæ mundum undique complectitur, centro, quippe quæ propter suum æquilibrium ex omni parte tantumdem distat a cælo, ut ob id ipsum et firmam sedem obtinuerit, et immota nitatur, et fixam sit uacta basim; et hoc in *De cælo* cap. 14 validissimis rationibus probat Aristoteles, et sane despiciari, et deteriori elemento, infimus locus debebatur, terræ elementorum deterrimæ, locus qui maxime a cælo distat infimus. Centrum mundi maxime a cælo distat, ideoque in eo erat collocanda sua natura, unde terra aquas, non e contrario terram aquæ sustentant. En novam Nebulonis physiologiam. Terra, ait Mohametus, sustentetur a magno bove cuius caput extenditur in orientem, cauda in occidentem, quatuor vero pedes innituntur lapidi candido. In capite habet quadraginta cornua, quorum unum ab altero distat itinere mille annorum. Subtus lapidem vero est mons infernalis dictus Zoth, quem conscendere coguntur peccatores, et ubi bene oneratus est collabascit, eosque submersos in infernum præcipitat : sub hoc monte terra est et postea mare, et rursus

* Psal. ciii, 2. † Isa. xl, 22. ‡ Job xxxviii, 38.

terra aliudque mare usque ad septem terrarum et marium numerum. Ultima vero terrarum est alba ut lac, mollis ut crocus, odora ut moschus, et clara ut luna, infra eam magnus piscis cujus caput in orientem, cauda versus occidentem porrigitur, super cujus dorso fundantur ac jacent terræ, maria, aer, usque ad finem mundi. Subtus piscem ventus est, qui eum sustinet, subtus hunc tonitru, rursus sub hoc mare obscurum, postmodum laudes, ab hisce gloria, deinceps thronus, post eum tabula picta, et penna, et inferius magna Dei nomina : sed piget ineptiarum, quarum nullus modus apud hunc nugatorem.

Col. 709. lin. 26. *Kal τὸ πῶς οὐ δαί πολὺ.* Ubi namque fides humanum intellectum informaverit, et rationes humanæ et experimenta veluti nullius momenti rejici debent, in qua nulla opinio, nulla verisimilitudo, nulla fallacia, nulla hæsitatio, nulla inest dubitatio, sed in obscuritate patentia omnia, atque aperta intelligendo firmiter tenet; et quæ non videt, uti certissima credit Christianus et illis assentitur. Fides hæc qualibet demonstratione superior est, qualibet certitudine certior, qualibet disciplina excelsior. Quare Joannes Picus sapientissime in conclusionibus affirmabat: *Sicuti fides, quæ est credulitas, est infra scientiam; ita fides, quæ est vere fides, est supersubstantialiter supra scientiam et intellectum nos Deo immediate conjungens.* Furor est divinæ potentiæ opera ita scrutari, ut noster intellectus sit ejus mensura; furor est humana mente, divina illa, et quæ mundus non capit agitasse, et incerta modica fragilique conjectura immensa, sacra, æterna, admirandaque indagare.

Ibid., lin. 27. *Τὸ γὰρ ἀπλοῦν τῆς πίστεως.* Basiliius hom. 1, Et dæ μή, ἀλλὰ τὸ γε ἀπλοῦν τῆς πίστεως ἰσχυρότερον ἔστω τῶν λογικῶν ἀποδείξεων. Christianorum philosophiam simplicem et ejus causam eruditissimus et φιλοσοφικώτατος Alexander Lycopolita libello vere aureo contra Manichæos disertissimis verbis explicat, quem jam paramus commoditati publicæ edendum. Ejus verba cum non sint quod ego sciam ad hanc diem edita nec Græcæ, nec Latine, non gravabor hic Græca apponere, ut quis sit auctor, unusquisque tanquam ex ungue leonem possit conjicere: Ἡ Χριστιανῶν φιλοσοφία ἀπλῆ καλεῖται· αὐτὴ δὲ ἐπὶ τὴν τοῦ ἡθους κατασκευὴν τὴν πλείστην ἐπιμέλειαν ποιεῖται αἰνιτομένη περὶ τῶν ἀκριβεστέρων λόγων περὶ Θεοῦ, ὧν τὸ κεφάλαιον τῆς περὶ ταῦτα σπουδῆς εἰκότως ἀν ἅπαντες ἀποδείξαιτο. Ἐνθα τὸ ποιητικὸν αἴτιον τιμύτατον τίθενται, καὶ προσβύτατον, καὶ πάντων αἴτιον τῶν ὄντων. Ἐπεὶ καὶ τοῖς ἡθικοῖς τὰ ἐργαστέτερα παραλείποντες, οἷόν τις τε ἡ ἡθικὴ ἀρετὴ, καὶ λογικὴ, καὶ ὅσα λέγεται περὶ ἡθῶν καὶ παθῶν, περὶ τὸν ὑποθετικὸν διατρέβουσι τόπον· στοιχεῖα μὲν πρὸς ἐκάστης ἀρετῆς ἀνάγψιν οὐκ ἀποδιδόντες, παραγγέλματα δὲ παχύτερα, ὡς ἐτύγχανεν, ἐπισωρεύοντες, ὧν ὁ πολὺς δῆμος ἀκούων, ὡς ἐκ τῆς πείρας ἐστὶ μαθεῖν, σφόδρα ἐπιδίδωσιν εἰς ἐπιείκειαν, καὶ

τῆς εὐσεβείας χαρακτῆρ ἐνιζάνει αὐτῶν τοῖς ἡθεσι, ἀναζωοπιρῶν τὸ ἐκ τῆς τοιαύτης συνθηθείας συνειλημμένον ἡθος, καὶ κατ' ὀλίγον εἰς τὴν τοῦ καλοῦ αὐτοῦς ὁρεξίν ὀδηγῶν. Εἰς πλείστα δὲ ταύτης ὑπὸ τῶν ἐπιγενομένων μερισθεισῶν, ζητήσεις συνέστησαν πλειονες, καθάπερ ἐν τοῖς ἐριστικοῖς, ἀφ' ὧν ἐντρεχεστέρους μὲν ἄλλους ἐτέρων μᾶλλον, καὶ ζητικωτέρους, ὡς ἂν τις εἴποι, γεγονένα· συμβέβηκε, καὶ τινες ἤδη καὶ αἰρέσεων προύστησαν, ἀφ' ὧν ἡ κατὰ τὸ ἡθος ἄδολος κατασκευὴ ἐμαραίνετο· τῆς μὲν κατὰ τὸν λόγον ἀκριβείας οὐκ ἐφικνουμένων τούτων, ὅσοι τῶν αἰρέσεων ἠγεῖσθαι ἠξίουσαν, τοῦ δὲ πολλοῦ πλῆθους στασιαστικώτερον πρὸς αὐτὸ διατεθέντος, κανόνος δὲ οὐδενὸς εἰπόντος, οὐδὲ νόμου, ἀφ' ὧν τῶν ζητήσεων πορίσασθαι λύσιν. Καθάπερ δὲ ἐν τοῖς ἄλλοις ἡ φιλοτιμία, εἰς ὑπερβολὰς ἐκπίπτουσα, οὐκ ἔστιν ὅτι οὐ λυμαίνεται, οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τούτων, τῇ καινότητι τῶν δοξῶν ἐκάτερος τὸν πρὸ αὐτοῦ ὑπερβάλλεσθαι σπουδάζων, εἰς ἀνήνυτον πρᾶγμα τὴν αὐτὴν ταύτην ἐμβεδλήκασιν φιλοσοφίαν· ὥσπερ ὁ λεγόμενος Μανιχαῖος, ὃς Πέρσης μὲν τις ἐστὶ τὸ γένος, κατὰ γε τὴν ἐμὴν δόξαν, πάντας ὑπερβαλὼν τὸ θαυμάσια λέγειν. Καὶ οὐ πάσαι μὲν ἐπεπόλασεν ἡ τοῦτου καινοτομία. Πρῶτός γέ τις Πάπος τοῦνομα, etc.

Ibid., lin. 28. *Ἀρέφικτα γάρ.* Elegantissimè prosequitur sententiam hanc Georgius Pisidas *De mundi officio* per totum, quem vide.

Ibid., lin. 33. *Kal τὸ φῶς.* Hoc lumen fuisso quoddam luminosum per totam mundi machinam diffusum Basiliius hom. 6 in *Hexaem.* Gregorius Nazianzenus in *novam Dominicam*, qui qua ratione intelligi debeat explicat Nicetas. Idem tenuerunt alii Græci, Theodoretus quæst. 14 et 16; Athanasius quæst. 74; Anastasius Antiocheus in *Hexaem.* lib. 11; Procopius, in *Genesis*; Damascenus, lib. 11 *De fide orthod.*, cap. 7; Didymus et Apollinarius in Catena, quod postea quarto die inditum est luminaribus cæli. Sed de hoc nonnulla inferius.

Ibid. *Kal πάντα ὀξεῖα.* Basiliius hom. 2 in *Hexaem.*: Ἐν δὲ τῷ πλάτει πάντα τὰ μέρη τοῦ κόσμου, βόρειά τε, καὶ νότια, καὶ ἄνα, καὶ τὰ ἐσπέρια, ἐν ὀξεῖα καιροῦ ῥοπή κατεφώτιζε, cujus etiam usum et rationem reddit, quam si libet legito. Mira illius præconia, et plusquam triginta proprietates refert Dionysius Areopagita capite 4 *De divinis nomin.*, et cap. 15 *De cælesti hierarchia.* Nihil enim ad mundi decorem et ornatum aptius; unda Hugo de Sancto Victore, *Quid pulchrius luce? quæ cum in se colorem non habet, omnium tamen rerum colores ipsa quodammodo colorat.* Hæc item cum in omnes partes se effuse communicat, præcipuum dicitur instrumentum, quo cælestia corpora influant in inferiora, eoque vehente ad nos a cælo perveniunt. Quod Avicenna quoque dixit, lib. *Metæor.*, lumen vocans vehiculum virtutum omnium cælestium, et Albertus Magnus lib. *De som. et vigil.* confirmat. Quare D. Ambrosius lib. 1 *Hexaem.*, cap. 9, scripsit, unius naturam non immerito, non in mensura, non in pondere esse, ut res cætera

a Deo creatas. Quod tamen explicat D. Thomas A prima part., quæst. 5, et alibi. Verum hanc Eustathii sententiam de celerrima ac momentanea lucis actione, qua sese explicat confirmat præter Basilium et Ambrosium, Arist. lib. II *De anim.*, tex. 70, aliisque contra Empedoclem, qui lucem moveri aiebat. Nam si trajectio illa non fieret puncto temporis, saltim mora in magno quidem spatio deprehenderetur. Quod etiam rationi convenit naturæque ipsius lucis, cum lux contrarium non habeat: nam et substantiæ nihil est contrarium, et quia ita effunditur ut non eadem lucis portio ab una parte in aliam transeat, sicuti accidit rei locum mutantis, quæ una atque eadem singulas partes spatii decurrit, eisque secundum se respondet; quo fit ut nunc has nunc illas successione decurrendo moras trahat, et tempus consumat. Quare optime Aristoteles opinionem contrariam ita refellendo ait: Τοῦτο γὰρ ἐστὶ καὶ παρὰ τὴν ἐν τῷ λόγῳ ἀλήθειαν καὶ παρὰ τὰ φαινόμενα. Hoc idem voluisse Plotinum, lib. IV, *Ennead.* 6, existimo, cum de lumine verba faciens multis rationibus declaravit lumen non esse divisibile, aut multiplex propter diversas partes, sed esse totum in qualibet parte, quemadmodum et virtus rectrix tota est in qualibet parte ponderis, et anima corporis. Quod enim partium successione non extenditur, neque successione motus, sed puncto temporis per omnes partes diffunditur.

Col. 709, lin. 35. *Πρὸ γὰρ τούτου.* Basilium hom. 2: Τὸ γὰρ σκότος οὐχ ὡς πέφυκεν ἐξηγοῦνται. ἀέρα τινὰ ἀφώτιστον, ἢ τόπον ἐξ ἀντιφράξεως σώματος ἀποσκιαζόμενον, ἢ ὅπως καθ' ὁποιανοῦν αἰτίαν τόπον φωτὸς ἐστερημένον, ἀλλὰ δύναμιν κακὴν, μᾶλλον δὲ αὐτὸ τὸ κακὸν παρ' ἑαυτοῦ τὴν ἀρχὴν ἔχον, etc.; et inferius: Ἐπεὶ οὖν ἐγένετο οὐρανός, προστάγματι Θεοῦ ἀθρόως περιταθείς τοῖς ἐντὸς ὑπὸ τῆς οἰκείας αὐτοῦ περιφερείας ἀπειλημμένοις, σῶμα ἔχον συνεχὲς ἰκανὸν τῶν ἐξω διαστῆσαι τὰ ἔνδον, ἀναγκαίως τὸν ἐναπολειφθέντα αὐτῷ τόπον ἀρεγγῆ κατέστησε, τὴν ἐξωθεν αὐγὴν διακόψας. Τρία γὰρ δεῖ συνδραμεῖν ἐπὶ τῆς σκιάς, τὸ φῶς, τὸ σῶμα, τὸν ἀλαμπῆ τόπον. Τὸ τοίνυν ἐγκόσμιον σκότος τῆ σκιά τοῦ οὐρανοῦ σώματος παρῆπύστη. His consona sunt quæ habet Joannes Philoponus in *Hexaem.* referente Photio in *Biblioth.*: Καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀθύσσου· τὸ μὲν ὕδωρ ἄβυσσον εἰπών, τὸ δὲ σκότος τὸν ἀφώτιστον ἀέρα. Καὶ γὰρ κυρίως σκότος ἐστὶν ἡ τοῦ φωτὸς ἀπουσία. Καὶ συνήθεια δὲ σκότος τὸν ἀφώτιστον λέγει ἀέρα, ἥτις τὸ νυκτερινὸν τοῦ ἀέρος κατάστημα, ἢ καὶ τὸ ἄλλως πῶς συμβαῖνον. Certe notanda est sententia Methodii super illis verbis Job, *Ubi eras, cum fundarem ego terram*? Qui negat, ut existimat Paulus Comitulus, has tenebras conditas fuisse, et tenebras quæ illi horridæ atque incomptæ rerum omnium moli in prima mundi constitutione, erant obductæ, nostra-

tes hasce tenebras esse, quoniam hæc e lucis recessu efficiuntur, et cum eorum natura in luminis privatione sita sit proprie effectorem Deum habere non potuerunt, cum Deus non privationum, sed rerum quæ vere existunt auctor sit, quæ quidem tenebræ spectabilis hujus lucis conditionem e Græcorum Patrum sententia antecesserunt. Verba Methodii sunt: Ἐμοὶ φιλονεικεῖς, καὶ πρὸς ἐμὲ ἴστασαι, καὶ τοῖς ἐμοῖς ἀθλιταῖς ἀνταγωνίζῃ. Ποῦ δὲ ἦς ὄρα ἐγὼ τὴν γῆν ἐργαζόμεν; τίς ἦς τότε; Ἥδη, φησὶ, πεπτώκεις. Καὶ γὰρ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς κοσμοποιίας, Σκότος ἦν, φησὶν, ἐπάνω τῆς ἀθύσσου, σκότος τοῦτο οὐ κτισθὲν σκότος, ἀλλὰ προαιρετικῶς ἀρξάμενον σκότος τῆ τοῦ φωτὸς στερήσει. Ex quibus verbis quomodo Comitulus eliciat eam fuisse Methodii sententiam quam ipse refert nondum video, cum verba Methodii aliud innuant, nec perplexe. Etenim tenebræ illæ super abyssum, non erant creatæ tenebræ, sed liberæ ipsæ cœperunt esse tenebræ lucis privatione. Unde ergo est, illas primas tenebras nostrates has esse? Unde eorum effectorem Deum non fuisse? Unde Deum non esse privationum, sed rerum quæ exstant auctorem? An vero hic Methodius una cum Ludovico Fideli sentiat in notis ad ipsum Methodium planius explicabimus; et an idem videatur sensisse Joannes Pius in *Heptaplo*, lib. VII, capit. 1: *Terra autem erat inanis et vacua, et tenebræ erant super faciem abyssi*¹⁰.— *Non creat Deus inanitatem, non creat tenebras, sed terra, inquit, inanis et tenebræ erant; non dicit hæc fuisse creata, sed fuisse.* Et paucis interjectis, *Neque hæc fecit Deus, sed hominis malitia, qui volens se his bonis privavit, quibus illum Deus ditaverat.* Sunt qui hoc loco tenebrarum nomine quos Ludovicus Fidelis lib. II *De mundi struct.*, cap. 7 et 8, non improbat, aerem caliginosum lumine destitutum intelligi velint, ex quo angeli suum sortiti sunt ortum, nam ut ex limo terræ tanquam præjacente materia hominem, sic ex aere caliginoso veluti subjacente substerniculo angelos Deum condidisse arbitrantur, Pauli fundamento innixi, dicentis: *Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Christi Jesu*¹¹. Deus enim, qui dixit de tenebris lucem splendescere, is est, qui de tenebris dixit, *Fiat lux, et facta est*¹². Id autem intelligi non potest de simplici luminis carentia, quoniam ex hoc nequit quidquam oriri, et proinde cum dicat Paulus, *de tenebris lucem splendescere*, oportet tenebras ipsas unde lux prodeat aliquid esse. At quid, quæso, existimas, hujuscemodi tenebras esse, nisi aerem ipsum tenebris oblitum, sed luminis susceptivum? quod perpulchre his verbis insinuat Isaias, inquit, *Ego Dominus, et non est alter formans lucem et creans tenebras*¹³; nomine autem tenebrarum hoc loco aliquid positivum intelligendum est. Non

⁹ Job xxxviii, 4. ¹⁰ Gen. 1, 2. ¹¹ II Cor. iv, 6. ¹² Gen. 1, 3. ¹³ Isa. xlv, 7.

enim luminis carentiam creavit Deus. Hæc tamen opinio minime probanda videtur, vel ex eo solo quod angelis, qui sunt puri spiritus nullo corpore obstricti, materiale principium tribuat, indeque eos corporeos materialesque efficiat. Add., hinc non simul cum cælo et terra angeli producti referuntur, sed post cæli et terræ creationem.

Col. 709, lin. 38. Ἐξωθεν δὲ τοῦ οὐρανοῦ. Methodius presbyter Hierosolymitanus, orat. in *Hyperantem*, sive Timotheus sub cujus nomine hæc oratio præteritis annis initio mutila excusa est, quam integram suisque partibus absolutam tibi, lector, una cum aliis Methodiorum opusculis, et fragmentis, Deo dante, quam primum dabimus : is itaque de hoc eodem lumine sermonem agens ita exorditur : Μόνος ἐν ἀνθρώποις τέλειος ἄνθρωπος ὁ τῆς δικαιοσύνης περὶ πολλοῦ τιθέμενος κτῆμα. Ἀείψων γὰρ τοῖς δικαιοπραγοῦσι τὸ τῆς δικαιοσύνης κτῆμα κατὰ τὸ φάσχος θεῖον ῥητόν· Φῶς δικαίους διὰ παντός. Ποῖον φῶς; Οὐ τὸ νυκτὶ διαμαχόμενον, καὶ ἡλιακαῖς ἀπῆτισι διπλάσιον εὐρισκόμενον, καὶ τῷ παρόντι αἰῶνι ὡς προσκαίρῳ συντριβόμενον. Φῶς δικαίους διὰ παντός. Ποῖον φῶς; Τὸ ἐπέκεινα τῶν οὐρανῶν αὐλιζόμενον, καὶ τὸ δεσποτικῶς θρόνῳ παριστάμενον. Ὅπερ ὁ δίκαιος Ἀβραὰμ ἐνοήσας τοῦς αὐτῷ προδεχομένους προσδέχεται, τοῦς δὲ μὴ τοιοῦτους τῷ ἀφεγγεῖ τῆς δικαίας καταδικῆς χωρὶς παραπέμπει. Διὰ τοῦτο κέρραγεν ὁ κρᾶζων· Φῶς δικαίους διὰ παντός. Φῶς δὲ ἀσεβῶν σθένονται.

Ibid., lin. 41. Εἰς δὲ καὶ οἱ καλῶς βίωσαντες. Ergo statim post hujus vitæ terminum sanctorum animæ in sempiternæ lucis claritatem delatæ, gloria sibi debita perfruuntur felicitateque immensa potiuntur. Hoc enim tempore qui bene sancteque vitam duxerunt ab ea illustrati quiescunt, nec aliud expectant. Quod manifestissime colligitur ex verbis ad quæ confirmanda non est opus hic reliquorum Patrum sententias intexere. Theodoretus lib. ix *De affect.* Græc., in fine, Ἐν τῷ κόσμῳ γὰρ, ἔφη, θλίψιν ἔχετε, καὶ μακάριοι ἔστε, ὅταν οὐρεῖδισωσιν ὑμᾶς, καὶ διώξωσι, καὶ εἰπωσι πᾶν ποτηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ἔρεκεν ἑμοῦ. Χαίρετε, καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν κολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ τοῦς μὲν πόνους καὶ κινδύνους ὑπέδειξεν τὰ δὲ βραβεῖα καὶ τοῦς στεφάνους μετὰ τὸ τοῦ βίου τέλος ἀποδώσειν ὑπέχετο. Sed his diutius immorari esset soli lumen addere : hæc tamen res a pluribus controversa habuit suos defensores et propugnatores. Andreas Cæsariensis in *Apocalypsim*, serm. 15, capit. 45; et serm. 6, cap. 17; et serm. 11, cap. 33, existimavit justorum animas nondum gloriæ divinæ participes hujus mundi consummationem expectare. S. Eulogius in paradiso terrestri eas deferri; frustra enim hortus ille deliciarum creatus esset, nisi jam sanctorum animorum esset receptaculum. Ejus verba refert Photius in *Biblioth.* : Τί δὲ καὶ τὸν κατὰ ἀνατολὰς παράδεισον ἐφύτευσε τὸν ἐν Ἐδέμ, ἐν ᾧ τὸν ἄνθρωπον, ἂν ἐπλασεν, ἔθετο, εἰ ἐκεῖνον μὲν εὐθὺς παραθήσασθαι ᾔδει, καὶ τοῦ χω-

ρῶν γενησόμενον ὑπερῶριον, μηδένα δὲ τὸν μετὰ ταῦτα ἀνθρώπων μέλλοντα πάλιν οἰκῆσειν αὐτόν; Εἰ γὰρ ἕκαστος καὶ τῶν εὐσεβῶς βεδωκῶτων, καὶ τῶν δυσσεβῶς πολιτευσαμένων, μετὰ τὸ στάδιον τοῦ παρόντος βίου πρὸς τὸ μὴ ὂν ἀναλύεται, καὶ οὐδεὶς οὐκ ἐτι διαμένει, ὥστε καὶ παράδεισον κληρονομεῖν, καὶ τῆς ἐν αὐτῷ τρυφῆς ἀπολαύειν ἰερὰς : πῶς οὐ μάτην αὐτόν γεγενῆσθαι ἢ τοιαυτῆ ἀγκύμων καὶ δυσσεβῆς ὑπόληψις ἀποφανεῖ, καὶ διὰ τῆς εἰς ἐκεῖνον ὕβρεως τὸν κοινὸν ἐξυθρίσει δημιουργόν, ἐκεῖνα πᾶσαι κατηγορῶν, ἃ μὴ δὲ μέτριος ἂν τις διαπράξοιτο ἀνήρ; Sed Eustathius magnæ Ecclesiæ presbyter eodem Photio referente pro veritate sumpta contentione probavit, Ὅτι μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ σώματος ἀτίκα εὐεργοῦσιν αἱ τῶν ἁγίων ψυχαί. Οὐ μόνον δὲ τῶν ἁγίων, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς κατὰ τὴν οἰκείαν ἐκάστη ἀξίωσιν πᾶσα ἀνθρωπίνη ψυχή. Cujus hic verba libentissime transcriberem, si libelli copia foret ut eorum perveraciam comprimerem, qui in aperta et re manifesta ita cæcutiunt, ut et aliis tenebras offundere impudenter nitantur. Quis enim portenta circa hoc pessimorum hominum ferre posset? Malorum scilicet animas in dæmonas converti, in leones, lupos, aliasque bestias, sicut et justorum migrare. Paradisum, supernamque Hierusalem in tertio cælo sitam esse, quin neque in cælo, neque in terris. Sed horum magis accuratam explicationem in tractatu quem de differentiis Græcorum et Latinorum scribimus, trademus. Nunc ista sint satis.

Ibid., lin. 42. Νόησεις δὲ τοῦτου τὴν οἰκονομίαν. Basilius hom. 2 in *Hexaem.* : Νόησον δὲ μοι ἀπὸ παραδείματος ἑναργοῦς τὸ λεγόμενον, ἐν σταθρᾷ μεσημβρίᾳ σκηνὴν τινα ἐκ πυκνῆς καὶ στεγανῆς ὕλης ἑαυτῷ παραστήσαντα, καὶ ἐν σκότῳ αὐτοσχεδίῳ ἑαυτὸν καθειρογούοντα.

Ibid., lin. 49. Ὅπως τοιοῦτον ἀνυπόστατον. Basilius explicat hom. 2 : Λέγομεν τοίνυν καὶ τοῦτο τὸ σκότος μὴ κατὰ οὐσίαν ὑφειστηκέναι, καὶ πάθος εἶναι περὶ τὸν ἀέρα στερήσει φωτὸς ἐπιγινόμενον. Et inferiorius : Τοιοῦτον οὖν κάκεινο τὸ σκότος ὑπόθου οὐ προηγουμένως ὑφειστηκός, ἀλλ' ἐπακολουθήσαν ἐτέροις. Et hæc dicta sunt contra nugas Manichæorum, asserentium tenebras esse quamdam substantiam æternam, et principium rerum non minus quam lucem. Alexander Lycopolita *contra Manichæos* : Τὸ δὲ λαμπρὸν, καὶ τὸ φῶς, καὶ τὸ ἄνω, πάντα ταῦτα σὺν τῷ Θεῷ εἶναι : τὸ ἀμυδρὸν δὲ καὶ τὸ σκότος, καὶ τὸ κάτω σὺν τῇ ὕλῃ. Et iterum : Τῆς οὖν ὕλης ἥς ἀπεκρίθησαν ἥλιος καὶ σελήνη τὸ μέρος ἐκτός τοῦ κόσμου ἀπεληλάσθαι, καὶ εἶναι ἐκεῖνο πῦρ καυστικὸν μὲν, σκοτώδης δὲ καὶ ἀφεγγὲς νυκτὶ προσόμοιον. Vide Didymum *contra Manichæos*, et alios.

Ibid., lin. 52. Ἀναχομένου γὰρ τοῦ φωτός. Basilius hom. 2 : Τότε δὲ οὐ κατὰ κίνησιν ἡλιακὴν, ἀλλ' ἀναχομένου τοῦ πρώτου φωτὸς ἐκεῖνον, καὶ πάλιν συστελλομένου κατὰ τὸ ὀρισθὲν μέτρον παρὰ Θεοῦ ἡμέρα ἐγένετο, καὶ νῦν ἀντεπέη. Quare non immerito illum diem Africanus vocavit νοητὴν ἡμέ-

pan. Georgius Syncellus: Τὴν πρώτην ἡμέραν ὁ Α "Ὅν τοῖς ἐν τῇ παντοσπετῇ δημιουργήσας στέ-
 ναι τῶς τὸ πρωτόκτιστον φῶς καὶ κεχυμένον. [την.

Ibid., lin. 54. "Ὅθεν καὶ ἐν τῇ συμμετρήσει.

Basiliius hom. 2, Οὐκέτι προσηγόρευσεν ἡμέρα καὶ νύξ, ἀλλὰ τῷ ἐπικρατοῦντι τὴν πᾶσαν προσηγορίαν ἀπένειμε. Ταύτην ἂν καὶ ἐν πάσῃ Γραφῇ τὴν συν-
 ἤθειαν εὖροις ἐν τῇ τοῦ χρόνου μετρήσει ἡμέρας ἀριθ-
 μουμένας, οὐχὶ δὲ καὶ νύκτας μετὰ τῶν ἡμερῶν.
 Idque variis divinæ Scripturæ testimoniis ostendit.
 Nomades etiam ipsi Libycum genus in temporum
 dinumeratione non diebus, ut Scriptura, sed nocti-
 bus utuntur. Nicolaus Damascenus apud Stobæum: Οἱ νομάδες τῶν Λιβύων οὐ ταῖς ἡμέραις, ἀλλὰ ταῖς
 νυξίν αὐτὸν ἀριθμοῦσι τὸν χρόνον. Id idem obser-
 vasse Britannos, et Gallos, illiusque causam refert
 Gulielmus Camdenus in Britannia.

Col. 712, lin. 4. Ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα. Zoroaster
 et Damascius variorum firmamentorum orbis ponunt,
 et eorum primum empyreum, tres sequentes æthe-
 reos, et tres ultimos materiales nuncupant. Ludov-
 vicus Fidelis De mundi structura, lib. III, c. 1, in
 explicatione horum verborum duplex esse ait fir-
 mamentum, unum quod primum mobile vocant,
 quod suo motu universos commovet orbis, et a
 nullo movetur, omnium orbium cælestium supre-
 mum, quod suo ambitu reliquos sub se complecti-
 tur orbis, quod empyreum appellant, seu beato-
 rum sedem: quoniam qui in eo resident divinis
 continuo exuruntur ardoribus; et id quidem per
 antonomasiam vocatum cælum cæli, seu cælum
 cælorum, sive cæli cælorum, cælum namque apud
 Hebræos numero caret singulari, unde apud eos
 cæli nonnunquam pro cælo, quandoque pro cælis
 sumuntur. Dicitur autem firmamentum ob singula-
 rem sui ipsius firmitatem, quod sua natura con-
 stans sit, atque semper firmum, de quo nunc sit
 mentio. Alterum est firmamentum quod movet sim-
 ul et movetur, in quo luminaria quarto die a
 Moyse referuntur producta. Sed hæc opinio de veræ
 philosophiæ principis abhorrens uti falsa rejici-
 tur, sed experimentis ipsis contraria est.

Ibid., lin. 3. Καὶ εἴρηται τοῖς. Basiliius hom. 3: Εἴρηται μὲν οὖν τισι τῶν πρὸ ἡμῶν μὴ δευτέρου οὐ-
 ρανοῦ γένεσιν εἶναι ταύτην, ἀλλ' ἐπεξηγήσιν τοῦ προ-
 τέρου, διὰ τὸ ἐκεῖ μὲν ἐν κεφαλαίῳ παραδεδοσθα: οὐ-
 ρανοῦ καὶ γῆς ποιησιν, ἐνταῦθα δὲ ἐπεξηραστικώ-
 τερον τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἕκαστον γέγονε, τὴν Γρα-
 φὴν ἡμῖν παραδιδόναι; ex quibus poterit mutilus
 hic locus corrigi.

Ibid., lin. 7. Ἡμεῖς δὲ φαμεν. Basiliius hom. 3: Ἡμεῖς δὲ φαμεν ὅτι, ἐπειδὴ ὄνομα ἕτερον, καὶ
 χρεῖα ἰδιάζουσα τοῦ δευτέρου οὐρανοῦ παραδέδοται,
 ἕτερός ἐστι παρὰ τὸν ἐν ἀρχῇ πεποιημένον οὗτος,
 στερωτέρως φῶσως, καὶ χρεῖαν ἐξαιρετον τῷ παντὶ
 παρεχόμενος. Idem sentit Constantinus Manasses
 in Annalibus:

Τοῦ δὲ βλαφάρου ἀμύφαντος ἡμέρας τῆς δευτέρας
 τὸν οὐρανὸν τὸν δευτέρου ἐσφαίρωσε πανσφῶως,

Ὁνόμασε στερέωμα Θεὸς ὁ καλλιτέχνης
 Παρὰ τὴν πρώτην ἀνωτρον ἕτερον ὄνομα σφαίραν.

Ibid., lin. 8. Καὶ χρεῖα ἰδιάζουσα. De usu firma-
 menti plura in astrologorum, philosophorumque li-
 bris. Ludovicus Fidelis, lib. III, cap. 2, ait, ut ho-
 miui Deus plantavit paradysum terrestrem, in quo
 feliciter erat cum tota posteritate victurus Adam:
 sic angelis hodie locum suæ felicitati convenientem
 fecit Deus firmamentum; hoc ipso agendi modo loci
 designans excellentiam; non enim propter bruta,
 vel animantia quævis locum quempiam fecisse le-
 gitur, sed solis hominibus et angelis; et perinde
 atque homo ob peccatum perpetuo exsul factus est.
 B et a paradiso voluptatis exclusus, haud secus an-
 geli mali a firmamento sejuncti sunt. illuc nun-
 quam reversuri.

Ibid., lin. 10. Στερωτέρας ὑπάρχων. Firmamenti
 corpus solidum, et firmum fuisse creatum omnes
 existimant; placet Augustino, lib. II, De Gen. ad
 litteram, c. 10, ita vocari propter firmitatem, aut
 propter intransgressibilem terminum superiorum
 et inferiorum aquarum. Philo De mundi officio,
 ita ait appellatum ut rem corpoream, cum corpus
 naturaliter firmum solidumque sit trinas dimensio-
 nes habens. Ἐποίησε τὸν οὐρανὸν ὁ δημιουργός, ὃν
 ἐτύμως στερέωμα προσηγόρευκεν, ἅτε σωματικὸν
 ὄνομα. Τὸ γὰρ σῶμα φύσει στερεόν, ὅτι περ καὶ τριχῇ
 διαστατόν· στερεοῦ δὲ καὶ σώματος ἔννοιά τις ἕτερα
 πλὴν τὸ πάντῃ διεστηκός. Joannes Zonares Anna-
 lium tom. I: Στερέωμα δὲ ἐκλήθη, ὅτι στεγανὸν τὸ
 σῶμα τούτου, καὶ οὐ λεπτὴν οὐδὲ ἀραιὴν τὴν φύσιν
 ἔχει, κατὰ τὰ ὕδατα, ἐξ ὧν τὴν σύστασιν ἐσχηκεν, ἢ
 καὶ οὐρανὸς ὀνομάσθη. Ambrosius Catharinus in
 Genesim putat esse octavam sphaeram, quod in ea
 stellæ omnes inerrantes fixæ firmæque sint, nec
 variis motibus divagentur; aliam hujus vocis ex-
 positionem habet apud Benedictum Pererium, Com-
 mentar. in Genes. lib. I. In illius tamen materia
 exponenda minime conveniunt. Theodoretus quæ-
 stion. 11 in Genes. Propterea, inquit, appellatum
 firmamentum, quod ex aqua, quæ prius erat fluxa,
 et liquabilis, vehementissime spissata, fortissime-
 que indurata concretum fuerit. Idem tradit Josephus
 lib. I Antiquit. Judaic., cap. 1; Gennadius, Seve-
 rianus catena in hunc locum, quibus consentit Bedæ;
 et confirmat verbis Petri commemoratis a Clemente
 lib. II Recognit. Hugo Adnot. in Genes., capit. 6, et
 alii. Basiliius hanc sententiam deridet, et puerile vocat,
 cælum arbitrari fuisse ex aqua concreta; et censet
 firmamentum ex tenui quadam materia qualis est
 aerea, vehementer tamen densata et constipata,
 fuisse conflatum, quem sequitur Ambrosius.

Ibid., lin. 11. Καὶ διεχώρησεν ὁ Θεός. Quænam
 sint hæc aquæ quæ sunt supra firmamentum diu est
 quæsitum et disputatum. Albertus Magnus 2, di-
 stinct. 14, articul. 1; Ægidius in Hexaem. cap. 14;
 Catharinus et alii Scripturam ita explicant, ut no-

mine firmamenti intelligatur cœlum stellatum supra quod perhibentur esse aquæ, id est nœvus et decimus orbis aquæ similitudinem referentes, qui undique translucidi sunt, nec ullam in se stellam habent; vel ita ut per firmamentum designetur aer, aquas vero eas vocari, quæ pluendo decidunt in terram, illasque ab his, quæ supra terram sunt, separari cœlo, hoc est aere. Et hoc videntur amplecti Augustinus lib. 11 *De Genesi ad litt.*, cap. 4; Hieronymus *epist.* 83, *ad Oceanum*, refellitur tamen a Francisco Valesio *De sacra philosophia*, capit. 1. Origenes, ut refert Epiphanius *Epist. ad Joannem Hierosolymitanum*, et Hieronymus *epist. ad Pamphacium*, dixit aquas, quæ super firmamentum sunt, non esse aquas, sed esse angelos sanctos; aquas vero quæ sub firmamento sunt esse dæmones malos e cœlo lapsos. In hac sententiam quam Epiphanius et Hieronymus damnarunt, Basilii boni. 3, in *Hexaem.*, suppresso Origenis nomine, hæc prodit: Ἡμῖν δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐστὶ τις λόγος περὶ τῶν διακριθέντων ὑδάτων, οἱ προφάσει ἀναγωγῆς καὶ νοημάτων ὑψηλοτέρων εἰς ἀλληγορίας κατέφυγον, δυνάμεις λέγοντες πνευματικὰς καὶ ἀσωμάτους τροπικῶς ἐκ τῶν ὑδάτων σημαίνεσθαι· καὶ ἄνω μὲν ἐπὶ τοῦ στερωμάτος μεμενηκέναι τὰς κρείττους, κάτω δὲ τοῖς περιγελοῖς καὶ ὕλικοις τόποις προσοπομεῖναι τὰς πονηράς. Διὰ τοῦτο δὲ φασὶ καὶ τὰ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν ὕδατα αἰνεῖν τὸν Θεόν, τούτεστι τὰς ἀγαθὰς δυνάμεις ἀξίας οὐσας διὰ καθαρότητα τοῦ ἡγεμονικοῦ τὸν πρέποντα ὕμνον ἀποδιδόναι τῷ χριστῶντι· τὰ δὲ ὑποκάτω τῶν οὐρανῶν ὕδατα πνευματικὰ εἶναι τῆς πονηρίας ἀπὸ τοῦ κατὰ φύσιν ὕψους εἰς τὸ τῆς κακίας βάθος καταπεσόντα, ἅπερ ὡς παραχύδη δυντα, καὶ στασιαστικὰ, καὶ τοῖς θεοῦ τοῦ παθῶν κυμαίνόμενα, θάλασσαν ὠνομάσθαι, διὰ τὸ μετάδητον καὶ ἄστατον τῶν κατὰ προαίρεσιν κινήματων. Τοὺς δὲ τοιοῦτους λόγους ὡς ὄνειράτων συγκρίσεις, καὶ γραῦδεις μύθους ἀποπεψάμενοι, τὸ ὕδωρ ὕδωρ νοήσωμεν, καὶ τὴν διάκρισιν τὴν ὑπὸ τοῦ στερωμάτος γενομένην κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν αἰτίαν δεξώμεθα. Valesius loco jam dicto ait, cœlum illud, quod plurimi hanc ob causam vocant crystallinum, aqueum esse aqua quadam cœlesti quæ puritate aquam referat, non tamen frigore, aut humore, quemadmodum cœlum, et astra ignea esse igne quodam cœlesti, qui præstantioris, quam elementaris est naturæ, fulgore solum referens illum, non etiam calore et siccitate. Itaque nomen ignis, et aquæ non proprie dici de utrisque, sed analogia quadam, ut sit duplex ignis et duplex aqua secundum analogiam, elementaris scilicet et cœlestis. Multorum tamen Patrum quemadmodum et Eustathii fuit sententia, eas aquas esse veras aquas, ejusdemque generis et formæ cum his inferioribus. Ideoque has aquas a Deo supra cœlum positas censent, ut insiti algoris propinquitate, ignem siderum, fervoremque axis ætherei minuerent, ac temperarent. Ita Clemens Romanus lib. 11 *Recognit.*; Justinus martyr, quæst. 93, *ad Orthodoxos*; Basi-

lius, hom. 3 in *Hexaem.*; Epiphanius in *Epist. ad Joannem Hierosolymitanum*; Chrysostomus, hom. 4, et in *psal.* cXLVIII; Cyrillus Hierosolymitanus, *Catech.* 9; Theodoretus in *Gen.*, quæst. 11; Procopius in *Genes.*, cap. 1; Hippolytus et Severianus in catena, *Bathymius in psal.* cIII; Hilarius in *psal.* cXXXVI; Ambrosius, lib. 11 *Hexaem.*, cap. 3 et 4; Hieronymus *Epist. ad Oceanum*; August., lib. 11 *De Gen. ad litt.*, cap. 5, et lib. XI *De civitate Dei*, cap. ultimo, et in *psal.* cIII; Dracontius Hispanus, Marius Victor *De opere sex dierum*; Drepanius Florus, in Hymno trium puerorum; Cassiodorus, Haymo, Bruno, et alii quos laudat Martinus Delrius in cap. 1 *Genes.* Ἀμαθότατα igitur Calvinus blaterat hanc sententiam esse, et a sensu communi alienam, cum a tot Patribus, iisque doctissimis, sit uno ore recepta; et prorsus incredibilem, cum sacra Scriptura id apertissimis verbis, et alibi innuat, *cujus major est auctoritas*, ex Augustino, *quam omnis ingenii humani capacitas*. Et quemadmodum in his fatue delirat, ita et fides ejus accusatur, et veluti impostor, mendaxque refellitur, cum manifesto mentitur scribens, Catholicos velle pro fide tenendum, has aquas supra cœlos veras aquas esse, cum aliam sententiam quæ cum ista minime convenit, Catholicis viri, maximæque eruditionis vulgarent publice, et palam tutati sint. Hæreticorum is mos est, et dementia, ut quæ dixeris accusent, et refellent etiamsi verissima sint, quæ non dixeris imponant, ut iterum, et accusationis et reprehensionis ansam arripiant.

Col. 712, lin. 14. Ὅστε καὶ ἐπάνω εἶναι. Constantinus Manasses in *Annal.* :

Τότε καὶ τὴν παρτόχτων φύσιν τὴν ὕδατων καὶ τὰς ἀδύσσοις διαλῶν, καὶ τούτων μὲν ἀρίστην πρὸς ὕψος ἀνεγνῆστον κούφως μετewρῶσας τὸ δὲ ἐπὶ γῆς ἀπολιπῶν ἐστῆος τούτων μέσον.

Τὸν οὐρανὸν ὡς περ φραγμὸν, ὡς περ στερρὸν τεχνίον. In versu secundo καὶ τούτων μὲν ἀρίστην quid sit non capi. Corrigo καὶ τούτων τὸ μὲν ἄνω. Ita enim et veritatem Dei, et auctoris mentem assequemur. Sed ad quid aquæ illæ quæ supra cœlos sunt? Procopius et Theodoretus, ne sol, luna et astra utpote ignita, cœlum ex aquis quasi congelatum dissolvant; Beda, ad temperandum calorem ex vi et motu siderum ortum; Justinus, ad depri-mendum firmamentum, ne sursum feratur; Hieronymus Oleaster, ut in diluvio Nee per cataractas emissæ terram obruerent. Alii ut solis et lunæ radios reverberent eosque deorsum ad terram repellant. Alii ad ornatum universi, tum ut matrix hæc cœlorum creationis index exstaret, quam supra se cœli semper intuerentur, tum ad voluptatem sanctorum, ut aquis hisce crystallinis oculi pascantur. Vel ut sicut aqua hæc aeri nostro, ita aquæ illæ subservirent ætheri, qui est in cœlo empyreo. Mitto nugas aliorum.

Ibid., lin. 18. Ὁ δὲ αἰθέρ κυρώδης. Basilii hom. 3 : Τὸν δὲ αἰθέρα τις ἀμφιβάλλει μὴ οὐχὶ πυ-

ρῶδη εἶναι καὶ διακαῆ, ὅς ἐι μὴ τῷ ἀναγκαίῳ τοῦ ποιήσαντος αὐτὸν ὄρω κατείχετο, τί ἂν ἐκώλυσεν αὐτὸν πάντα φλογίζοντα, καὶ καταπιμπρῶντα συνεχῆ πᾶσαν ὁμοῦ τὴν ἐν τοῖς οὐσιν ἐξαναλώσαι νοτίδα; Διὰ ταῦτα ὕδωρ ἀέριον γίνεται νεφουμένου τοῦ ἀνω τοποῦ ἐκ τῆς ἀναφορᾶς τῶν ἀτμῶν, οὐς πᾶσαι, καὶ κρῆναι, καὶ τενάγῃ, καὶ λίμναι, καὶ πελάγῃ πάντα προτενται ὡς ἄγ μὴ πάντα πυρακτῶν ὁ αἰθῆρ ἐπιλάθοι. *Æther quid sit, non una est omnium sententia; quidam existimarunt esse aerem ignitum, alii caelum.* Porphyrius et ante eum Orpheus mentem et intellectum Jovis appellarunt, Aristoteles lib. 1 *De cælo*, cap. 3, et primo *Meteor.*, necnon et lib. *De mundo*, si tamen Aristoteles libri illius auctor est, ad Alexandrum, æthera cæli siderumque substantiam, elementum a quatuor aliis sublunari-
 bus diversum, divinum, et corruptionis expers, non eo quidem nomine; quod cum ignea sit flagret. Sed quod ἀεὶ θεῖ. Οὐρανοῦ δὲ καὶ ἀστρων οὐσίαν μὲν αἰθέρα καλοῦμεν, οὐχ ὡς τινες, διὰ τὸ πυρῶδη οὔσαν αἰθεσθαι, πλημμυλοῦντες περὶ τὴν πλεῖστον πυρὸς ἀπηλλαγμένην δύναμιν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀεὶ θεῖν κυκλοφοροῦμένην στοιχείον οὔσαν ἕτερον τῶν τεσσάρων ἀκρήρατόν τε καὶ θεῖον. Et lib. 1 *De cælo* reprehendit Anaxagoram, quod pro igne, ætherem dixit, quod et alios fecisse satis notum est. Hi namque ab αἰθῳ, non ab ἀεὶ θεῖν, ætherem deducunt, in quam sententiam et Cicero lib. 11 *De natura deorum* ivisse videtur; et Phornutus item *De natura deorum*, cap. De cælo: Ἡ δὲ οὐσία αὐτοῦ πυρῶδης ἐστίν, ὡς δῆλον ἐκ τοῦ ἡλίου καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ἀστρων. Ὅθεν καὶ αἰθῆρ ἐκλήθη τὸ ἐξώτατον μέρος τοῦ κόσμου ἀπὸ τοῦ αἰθεσθαι. Eustathius tamen hic pro æthere quartum elementum intelligit, videlicet ignem, qui totam terram sua vi et facultate consumeret, nisi et jussu divino, et aquis aereis detineretur.

Col. 712, lin. 22. *Συναγονται περὶ τὸ ὕψος.* Basiliius hom. 3: Συναγομένων γὰρ τῶν ἀναθυμιάσεων περὶ τὸ ὕψος, καὶ πυκνουμένου τοῦ ἀέρος ταῖς ἐκ τῶν πνευμάτων πιλῆσσει, ὅταν μὲν αἱ τεῶς ἀτμοειδῶς καὶ λεπτῶς ἐνεσπαρμέναι τῷ νέφει νοτίδες ἀλλήλαις προσχωρήσωσι, σταγόνες γίνονται τῷ βάρει τῶν συγκριθέντων φερόμεναι τὸ κάτω. Καὶ αὕτη ὑετοῦ γέ-
 νεισι. Georgius Pisides *De mundi opificio*, pag. 19, et Plinius lib. 11, capit. 42: *Extra has causas non negaverim existere imbres ventosque. Quoniam humidam a terra, alias vero propter vaporem fumidam exhalare caliginem certum est. Nubesque liquore gigni. Densitas earum corpusque haud dubio conjectatur argumento, cum solem obumbrent, perspicuum alias etiam urinantibus in qualibet profundam aquarum altitudinem.* Etenim ex vapore solis vi elevato in mediam regionem aeris paulatim frigore nubes densantur, quæ calore, vel alio quopiam stimulante liquefunt, et resolvuntur in aquam, descenduntque diversimode pro vaporis dissimilitudine: si enim vapor fuit rarior, guttatim dilabun-

tur, et est pluvia, seu stillæ; si erit spissior, sunt imbres, atque nimbi. Ex quibus ita lacunam supple: Γίνεται δὲ οὕτως ὁ ὑετός. Συναγονται περὶ τὸ, etc.

Ibid., lin. 27. *Ἡ δὲ χιών ἐκ τῶν ὑδάτων.* Basiliius, hom. 3: Ὅταν δὲ τὸ ὑγρὸν ἐξαφρισθῇ ταῖς βλαῖς τῶν ἀνέμων ἀνακοπὲν, εἶτα εἰς ἄκρον καταψυχθὲν ὄλον δι' ὄλου παγῆ, θραυομένου τοῦ νέφους, ἡ χιών καταφέρεται. Non dissimilia habet Georgius Pisides *De mundi opificio*; Plinius lib. 11, c. 60, *Grandinem congeliato imbre gigni, et nivem eodem humore mollius coacto, pruinaem autem ex rore gelido.* Sed brevi id explicemus sermone. Si vapor humidus in aeris media regione subvectus densatur, nec tum congelatur, sicut pluvia, vel congelatur priusquam in aquam convertatur, et sicut nix ex frigore tum fortiori quam pluvia, vel postquam in aquam resolutus fuerit, et sicut grando; si vapor in infima regione aeris subsidet, vel congelatur et sicut pruina, vel non congelatur, et sicut ros. Nivem candidissimam nigram invitibus sensibus volebat esse Anaxagoras, quia esset aqua concreta. Sextus Empiricus Pyrrhon., *Hypotyp.* lib. 1, cap. 13, Νοούμενα δὲ φαινόμενοις, ὡς ὁ Ἀναξαγόρας τὸ λευκὴν εἶναι τὴν χιόνα, ἀντετίθει, ὅτι χιών ὕδωρ ἐστὶ πεπηγός· τὸ δὲ ὕδωρ ἐστὶ μέλαν, καὶ ἡ χιών ἄρα μέλαινα ἐστὶ. Quæ argumentatio vel ex illo solo refelli potest, quod terminos in propositionibus mutet, quos si non mutaret, ipsa per se rueret essetque ridicula: ipse sic formabat, Nix est aqua concreta; aqua est nigra, ergo nix est nigra: cum ita esset formanda. Nix est aqua concreta, aqua concreta est nigra, tunc utique sequeretur, ergo nix est nigra. Sed quis concederet aquam concretam esse nigram? cum aquam etiam ipsam etsi non concretam nigram esse non affirmaret.

Ibid., lin. 31. *Ἡ δὲ βροντὴ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον.* Basiliius, hom. 3: Τὴν γὰρ στερεότητα καὶ ἀντιτυπίαν τοῦ πνεύματος τοῦ ἐναπολαμβανομένου ταῖς κοιλότησι τῶν νεφῶν, καὶ διὰ τὸ βλακῶς ἐκρηγνυθῆαι τοὺς τὰς βροντὰς ἀποτελοῦντας φόφους, στερεώσιν βροντῆς ἡ Γραφῆ προσηγόρευσεν. Gregorius Nazianzenus *De theologia*: Τί μοι φιλοσοφήσεις περὶ ἀστραπῶν καὶ βροντῶν, ὦ βροντῶν ἀπὸ γῆς σὺ, καὶ οὐδὲ μικροῖς σπινθῆρσι τῆς ἀληθείας λαμπόμενε, τίνας ἀτμούς αἰτιάσῃ νέφους δημιουργοῦς, ἡ ἀέρος πύκνουσίν τινα, ἡ νεφῶν τῶν μανοτάτων θλίβῃν ἡ σύρρῃξιν; ἴνα ἡ μὲν θλίψις σοὶ τὴν ἀστραπὴν, ἡ δὲ ρῆξις τὴν βροντὴν ἀπεργάσῃται, ποῖον δὲ πνεῦμα στενοχωρούμενον, εἶτα οὐκ ἔχον διέξοδον, ἴνα ἀστράψῃ θλιβόμενον, καὶ βροντῆσῃ ρηγνύμενον; ex quibus locum Eustathii ita restituo: Ἡ δὲ βροντὴ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον τῇ στερεότητι καὶ τοῦ πνεύματος ἀντιτυπίᾳ γίνεται. Celebris fuit eorum opinio qui existimarunt, tonitru fieri extinctione ignis nubibus intercepti. Et quemadmodum ferrum candens in aquam immersum stridet, ita ignis ille, vel stella ignita, ut opinabatur Epicurus, in nubem delapsa stridorem excitat, sic in nubibus

contingere fatebantur. Hunc stridorem ita descripsit Ovidius.

*Terribilem stridore sonum dedit, ut dare ferrum
Igne rubens plerumque solet, quod forcipe curva
Cum faber eduxit lacubus demittit, at illud
Stridet, et in tepida submersum sibilat unda.*

Necnon et Lucretius,

*Fit quoque ubi e nube in nubem vis incidit ardens
Fulminis, hæc multo si forte humore recepti
Igнем continuo magno clamore trucidet :
Ut calidis candens ferrum e fornacibus olim
Stridet ubi in gelidum prope demersimus imbrem.*

Aristotelis et aliorum veterum philosophorum placita de generatione tonitruum lege apud Aristotelem, lib. II *Meteor.*, cap. ult.; Senecam lib. II *Natural. quæst.*, cap. 17; Plutarchum lib. III *De placitis*, cap. 3; Plinium lib. II, cap. 43, et in eundem comment. Jacobi Milichii; Lucretium lib. VI; Albertum Magnum tractat. 3, lib. III, cap. 2; Joannem Stobæum, in *Eclogis physicis*, cap. 15; Origenem lib. I *Elenchi hæret.* et alios.

Col. 712, lin. 35. *Συρήχθη τὸ ὕδωρ.* De origine maris non constat inter philosophos. Anaximander et Diogenes omnem locum, qui terram ambit, fuisse humidum, et aqua repletum existimarunt, tum solis ardore exsiccatum plurimam ejus partem in vaporem abiisse, eam vero quæ remansit, mare constituere. Anaxagoras et Metrodorus putarunt mare esse terræ sudorem solis incalescentis, ideoque salsum, quia sudor salus est. De his Aristot. lib. II *Meteor.*, cap. 1; et Plutarchus, lib. *De placitis philosoph.*, cap. 16, et alii in ipso mundi exordio, cum Deus aquas unum in locum secrevisset, duos globos, unum aquæ, alterum terræ, etsi inter se diversos, continuos tamen mansisse.

Ibid., lin. 38. *Ἴνα μὴ ἐκ τῶν χωρίων.* Basilium hom. 4: *Ἴνα μὴ τὸ ἐπιβρέον ὕδωρ τῶν δεχομένων αὐτῶ χωρίων ὑπερχέμενον, μετεκβαίνον ἀεὶ, καὶ ἄλλα ἐξ ἄλλων πληροῦν, πᾶσαν κατὰ τὸ συνεχὲς ἐπικλύση τὴν ἡπειρον, ἐκελεύσθη συναχθῆναι εἰς συναγωγὴν μίαν.* Ex quibus ita locum Eustathii supple, *Ἴνα μὴ ἐκ τῶν χωρίων, ἐνθα ἐστὶ, ὑπερχέμενον καὶ ὑπεκβαίνον ἐπικ. τὴν ἡ.* Hujus autem rationem quidam esse volunt pondensionem scilicet, quam habet aqua ut sese in rotundam figuram conglobet, quæ ad ejus impetum cohibendum satis esse sibi autumant exemplo guttarum quæ e tegulis pendent, nec fluunt. Alii divinæ potentia et bonitati id acceptum referunt, quæ humanæ salutis et vitæ gratia furens ac imminens mare, veluti quodam freno compescit, et jam proclive contundit, idque habent et ex locis Patrum, quos infra adducemus, et ex aliis sacrae Scripturae testimoniis, quæ passim cuilibet occurrunt.

Ibid., lin. 40. *Διὰ τοῦτο μαινομένη πολλάκις.* Basilium hom. 4: *Διὰ τοῦτο μαινομένη πολλάκις ἐξ ἀνέμων ἢ θάλασσα καὶ εἰς ὕψος μέγιστον διανιστάμενη τοὺς κύμασιν, ἐπειδὴν μόνον τῶν αἰγιαλῶν ἀψήγεται, εἰς ἀπρὸν διαλύσασα τὴν ὄρμην, ἐπανήλθεν. Ἡ ἐμὲ οὐ φοβηθήσεσθε, λέγει Κύριος, τὸν τιθέμετα*

ἄμμον ὄριον τῇ θαλάσῃ; Τῶ ἀσθενεστάτῳ πάντων τῇ ψάμμῳ ἢ ταῖς βλαῖς ἀφόρητος χαλινούται. Admirandam Dei potentiam, et in genus humanum clementiam, quod furentibus undis terminos constituit, impetusque fluctuum cohibet, et arenam quasi interstitio quodam mare discriminat a continenti, et periculum arceat, summi viri summa eloquentia prædicare conati sunt; unam, vel alteram eorum sententiam, quia elegantissima est, non gravabor describere. Theophylactus Simocatus, epist. 3: *Ὅρουσ ὁ δημιουργὸς καὶ τῷ θαλαττικῷ διετάξατο κλύδωνι, καὶ τοῖς αἰγιαλοῖς τὸ πελάγιον κεχαλινῶται βεῖθρον. Καὶ ψάμμος τις ἐπὶ μικρᾷ ἡπειρῷ θαλάττῃ μεταχμιον. Οὐ γὰρ ἀδικεῖν ἢ θάλαττα τὴν γείτονα γῆν συγχέωρηται: παλινδρομεῖ δὲ πρὸς ἑαυτὸ τὸ βεῖθρον μαινόμενον μεγάλῃν ἀπειλήσαν τῇ χέρσῳ τὴν ἐφοδον;* Andreas Cretensis oratione: *Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ εἰς τοὺς κοιμηθέντας. Τίς ὁ τίθεις θαλάσση ψάμμον ὄριον; Φόβῳ δὲ τίνος χαλινουμένη συστέλλεται, καὶ ἡμεροῦται, καὶ τῶν ἰδίων ὄρων ἐντὸς καθελκομένη συνέχεται, καὶ ὕγρας οὐ παρατρέχει θύρας, ἀλλ' ὡς φορβαῖαν κατὰ στόμα τὸ πρόσταγμα φέρουσα τῆς μὲν γείτονος κατεξανίσταται; γῆς, εἰς ἑαυτὴν δὲ ἀναποδίζουσα ὑπτίως τὸν μὲν ἀτμὸν ἐξαφρίζει, πρὸς δὲ τὰ χεῖλη τῷ σάλῳ συμφύρεται, καὶ πρὸς τοῦπίσω χωρεῖ τὸ δουλικὸν ὑπογράφουσα σχῆμα. Omnium elegantissime Methodius Patarensis episcopus, lib. *De libero arbitrio*, ubi Valentinum ita facit loquentem: *Χθὲς τὸ δειλινὸν περιπατῶν, ὦ φίλε, παρὰ τὸν τῆς θαλάσσης αἰγιαλὸν, καὶ ὀξέως πῶς ἀτενίζων εἰς αὐτὴν, ἐώρων ὑπερβολὴν τινα θεῖας δυνάμεως, καὶ σοφῆς ἐπιστήμης τέχνην, εἴ γε καὶ τέχνην τὸ τοιοῦτο καλεῖν χρῆ. Ὅσπερ γὰρ ὁ Ὀμηρικὸς στίχος φθέγγεται ἐκεῖνος:**

*Ὅς δ' ἀνεμοὶ δύο πόρτον ὀρίετον ἰχθυόεντα
Βορέης, καὶ Ζέφυρος, τότε θρήκηθεν ἄητορ
Ἐλθόντ' ἐξαπίνης, ἀμυδὶς δὲ τε κύμα κελαϊνὸν
Κορβύεται, πολλὸν δὲ παρέξ ἅλα φύκος ἔχουσαν*

οὔτω μοι καὶ χυδὲς γεγονέναι δοκεῖ. Κορυφαῖς γὰρ ὄρων παραπλήσιον ἐώρων κύματα, καὶ, ὡς λόγον εἰπεῖν, αὐτοῦ ἐφικνούμενα τοῦ οὐρανοῦ. Τὸ δ' ἐντεῦθεν οὐδὲν ἕτερον προσεδόκων ἢ ἅπασαν ἐπικλυσθήσθαι τὴν γῆν: καὶ μοι φυγῆς ἐν τῷ νοί τόπον, καὶ τὴν τοῦ Νῶε ἀνέπλαττον κιβωτόν. Τὸ δ' οὐκ ἦν ὁ ἐνόμιζον, ἀλλὰ γὰρ ἅμα κυρτωθῆναι τὴν θάλασσαν, πάλιν ἀνελύετο εἰς ἑαυτὴν, οὐχ ὑπερβαίνουσα τὸν οἰκεῖον τόπον, ὡς ἔπος εἰπεῖν, θεῖόν τι πρόσταγμα πεφοβημένη. Καὶ καθάπερ πολλάκις τῶν οἰκετῶν τις, ἄκων τι πρὸς τοῦ δεσπότου πράττει ἀναγκαζόμενος, τῷ μὲν προστάγματι διὰ τὸν φόβον πειθεται, ὁ δὲ πάσχει πράττειν μὴ θέλων λέγειν τι οὐ τολμᾷ, τονθορῶζει δὲ ἐν ἑαυτῷ θυμοῦ τινος πληρούμενος: οὔτω μοι πως ἐφαίνετο, καὶ τὴν θάλασσαν ὡσπερ εἰ θυμουμένην, καὶ ἐν ἑαυτῇ φράττουσαν τὴν ὄρμην κρατοῦσάν τε ἑαυτῆς, οὐ βουλομένη τῷ δεσπότῃ φανερὸν ποιῆσαι τὸν θυμόν. Quæ ego sic vertebam: *Hæri dum sol ad occasum vergeret, cum deambularem, o amice, prope maris litus, et oculorum aciem in illud attente conjicerem. divinæ virtutis quamdam exsuperantiam*

aspectu percipiebam : et excellentis ac singularis scientiæ artem, si ars hæc vocanda est. Etenim ut Homerici illis versibus relatam est :

Sicut autem venti duo pontum commovent piscosum Boreas et Zephyrus, qui e Thracia spirant Ruentes repente, simul vero et unda nigra Attollitur, multamque extra mare algam fundunt :

ita mihi heri contigisse videtur : summitatibus enim montium similes aspiciebam undas, quæ si dicere fas est, ipsum cælum tangebant ; unde hinc tantum hoc expectabam, universam scilicet terram submergendam ; et mihi locum in quo me fuga reciperem, animo fingebam, et Noeticæ arcæ exemplar considerabam. Verum expectatio mea frustrata est. Simul enim ac mare intumuit, iterum vice versa fractum mare dissolvebatur, ultra proprium locum non concedens, di-

B

vino quodam, ut summatim dicam, jussu perterritum. Et quemadmodum sæpius servus quispiam, si invitus a domino ad opus compellatur, imperio quidem timore ductus audit, at quod subit, cum nolens agat, palam effari non ausus sub lingua immurmurat, iracundia exardens : sic mihi quodammodo et mare videbatur ; etsi enim ira efferbuerat, in semet ipsam continebat sibi frenos injiciens, et furorem suum Domino manifestare nolens. Reliqua hujus orationis Græca et Latina cum nostro Methodio dabo. Vide præterea Georgium Pisidem De mundi opificio, et Joannem Chrysostomum super illud Hieram. cap. v, vers. 22, Qui posui arenam terminum mari, in catena quæ a nobis Latina facta jam est publici juris.

Col. 712, lin. 45. Ἐπεὶ τί ἐκώλυσε. Basiliius hom. 4 : Ἐπεὶ τί ἐκώλυε τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν πᾶσαν τὴν Αἰγυπτὸν κοιλοτέραν οὖσαν ἐαυτῆς ἐπελθεῖν, καὶ συναφθῆναι τῷ παρακειμένῳ τῇ Αἰγύπτῳ πελάγει, εἰ μὴ τῷ προστάγματι ἦν πεπεδημένη τοῦ κτίσαντος ; Ὅτι γὰρ ταπεινότερα τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἡ Αἰγυπτὸς, ἔργῳ ἐπέισαν ἡμᾶς οἰθηλῆσαντες ἀλλήλοις τὰ πελάγη συνάψαι, τό τε Αἰγύπτιον καὶ τὸ Ἰνδικόν, ἐν ᾧ ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα. Διόπερ ἐπέσχον τὴν ἐπιχειρήσιν πρῶτος ἀρχάμενος Σέσωστρις ὁ Αἰγύπτιος, καὶ ὁ μετὰ ταῦτα βουλῆεις ἐπεξεργάσασθαι Δαρείος ὁ Μῆδος. Habuerunt ab Aristotele lib. 11 Meteor., cap. ult. : Ἀλλοί δὲ τὸ γινόμενον· Οὐδὲ γὰρ φαμεν ἀρχαιστάτους εἶναι τῶν ἀνθρώπων Αἰγυπτίους, τούτων ἡ χώρα πᾶσα γενοῦσα φαίνεται καὶ οὖσα τοῦ ποταμοῦ ἔργον. Καὶ τοῦτο κατὰ τὴν χώραν αὐτὴν ὀρώντι δῆλόν ἐστι, καὶ τὰ περὶ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν τεκμήριον ἰκανόν. Ταύτην γὰρ τῶν βασιλέων τις ἐπειράθη διορῦττειν. Οὐ γὰρ μικρὰς εἶχεν ἀν αὐτοῖς ὠφελείας πλωτὸς ἅπας ὁ τόπος γινόμενος. Λέγεται δὲ πρῶτος Σέσωστρις ἐπιχειρήσαι τῶν παλαιῶν· ἀλλ' εὗρεν ὑψηλοτέραν οὖσαν τὴν θάλατταν τῆς γῆς. Διὸ ἐκείνός τε πρότερον, καὶ Δαρείος ὑστερον ἐπαύσατο διορῦττειν, ὅπως μὴ διασφραῖ τὸ βεῦμα τοῦ ποταμοῦ συμμιγείσης τῆς θαλάττης. Strabo lib. 1 : Ἀπιθάνως δὲ λέγω, ὅτι πρὸ τῶν Τρωϊκῶν οὐδεμία ἦν διώρυξ. Τὸν δὲ ἐπιχειρήσαντα ποιῆσαι Σέσωστριν ἀποστῆναι φασί, μετεωροτέραν ὑπολαβόντα τὴν τῆς θαλάττης ἐπιφάνειαν. Et lib. xvii : Ἐτμήθη δὲ ἡ διώρυξ καταρχὰς μὲν ὑπὸ Σεσώστριος πρὸ τῶν Τρωϊκῶν, οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ Ψαμμητίχου παιδὸς ἀρχαμένου μόνον, εἶτα ἐκλιπόντος τὸν βίον· ὕστερον δὲ ὑπὸ Δαρείου τοῦ πρώτου διαδεξαμένου τὸ ἐξῆς ἔργον. Καὶ οὗτος δὲ, δόξῃ ψευδεὶ πεισθεὶς, ἀφῆκε τὸ ἔργον περὶ συντέλειαν ἔδῃ. Ἐπίσθη γὰρ μετεωροτέραν

duo globi efficerentur, sed ita fuerunt omnia disposita, ut ex his duobus separatis, contiguis tamen, unum efficeretur rotundum, et globus unus perfectissimus, non geometrica rotunditate. Quod enim in aquis abundabat, in cavernis terræ oclusum est, et in profundissimis vallibus receptum, quod in terris super aquas emersit, in impendentium montium altitudines porrectum surrexit; et sic æqualiter undique terra et aquæ sustentur, et sustentent, neque exceduntur neque excedunt. Fieri tamen potest, ut quemadmodum una pars terræ alia eminentior est, alia alia depressior, nec tamen terram esse rotundam negabimus, sic et una regio, et locus sit ipso niare humilior, ita ut si aditus pateret aquis submergeretur, altera altior et eminentior; quemadmodum Aristoteles de regione Ægyptiorum et mare Rubro tanquam certissimum notat libr. primo Meteor., cap. ultimo; et ita existimo auctores quos supra nominavi esse intelligendos, omniaque dubia et argumenta, in utramque partem adducta facillimo negotio solvi: divinamque sapientiam et bonitatem dilucidius innotescere, quæ omnia ita in pondere et mensura disposuit.

Ibid., lin. 49. Ὅτι δὲ ἀληθὲς τοῦτο. Basiliius hom. 4 : Ἐπεὶ τί ἐκώλυε τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν πᾶσαν τὴν Αἰγυπτὸν κοιλοτέραν οὖσαν ἐαυτῆς ἐπελθεῖν, καὶ συναφθῆναι τῷ παρακειμένῳ τῇ Αἰγύπτῳ πελάγει, εἰ μὴ τῷ προστάγματι ἦν πεπεδημένη τοῦ κτίσαντος ; Ὅτι γὰρ ταπεινότερα τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἡ Αἰγυπτὸς, ἔργῳ ἐπέισαν ἡμᾶς οἰθηλῆσαντες ἀλλήλοις τὰ πελάγη συνάψαι, τό τε Αἰγύπτιον καὶ τὸ Ἰνδικόν, ἐν ᾧ ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα. Διόπερ ἐπέσχον τὴν ἐπιχειρήσιν πρῶτος ἀρχάμενος Σέσωστρις ὁ Αἰγύπτιος, καὶ ὁ μετὰ ταῦτα βουλῆεις ἐπεξεργάσασθαι Δαρείος ὁ Μῆδος. Habuerunt ab Aristotele lib. 11 Meteor., cap. ult. : Ἀλλοί δὲ τὸ γινόμενον· Οὐδὲ γὰρ φαμεν ἀρχαιστάτους εἶναι τῶν ἀνθρώπων Αἰγυπτίους, τούτων ἡ χώρα πᾶσα γενοῦσα φαίνεται καὶ οὖσα τοῦ ποταμοῦ ἔργον. Καὶ τοῦτο κατὰ τὴν χώραν αὐτὴν ὀρώντι δῆλόν ἐστι, καὶ τὰ περὶ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν τεκμήριον ἰκανόν. Ταύτην γὰρ τῶν βασιλέων τις ἐπειράθη διορῦττειν. Οὐ γὰρ μικρὰς εἶχεν ἀν αὐτοῖς ὠφελείας πλωτὸς ἅπας ὁ τόπος γινόμενος. Λέγεται δὲ πρῶτος Σέσωστρις ἐπιχειρήσαι τῶν παλαιῶν· ἀλλ' εὗρεν ὑψηλοτέραν οὖσαν τὴν θάλατταν τῆς γῆς. Διὸ ἐκείνός τε πρότερον, καὶ Δαρείος ὑστερον ἐπαύσατο διορῦττειν, ὅπως μὴ διασφραῖ τὸ βεῦμα τοῦ ποταμοῦ συμμιγείσης τῆς θαλάττης. Strabo lib. 1 : Ἀπιθάνως δὲ λέγω, ὅτι πρὸ τῶν Τρωϊκῶν οὐδεμία ἦν διώρυξ. Τὸν δὲ ἐπιχειρήσαντα ποιῆσαι Σέσωστριν ἀποστῆναι φασί, μετεωροτέραν ὑπολαβόντα τὴν τῆς θαλάττης ἐπιφάνειαν. Et lib. xvii : Ἐτμήθη δὲ ἡ διώρυξ καταρχὰς μὲν ὑπὸ Σεσώστριος πρὸ τῶν Τρωϊκῶν, οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ Ψαμμητίχου παιδὸς ἀρχαμένου μόνον, εἶτα ἐκλιπόντος τὸν βίον· ὕστερον δὲ ὑπὸ Δαρείου τοῦ πρώτου διαδεξαμένου τὸ ἐξῆς ἔργον. Καὶ οὗτος δὲ, δόξῃ ψευδεὶ πεισθεὶς, ἀφῆκε τὸ ἔργον περὶ συντέλειαν ἔδῃ. Ἐπίσθη γὰρ μετεωροτέραν

εἶναι τὴν Ἐρυθρὰν θάλατταν τῆς Αἰγύπτου, καὶ εἰ A
 διακοπήν παρὰ ὁ μεταξὺ ἰσθμὸς, ἐπικλυσθήσεσθαι τῇ
 θαλάττῃ τὴν Αἰγύπτου. Hi tamen dissentiunt ab
 Herodoto, qui omnes fossas et dioryges a Ses-
 stride fuisse effossas auctor est, sed de hac ne ver-
 bum quidem, sed ejus effossionem tribuit, lib. II,
 Psammethico regi, qui multis post Sesostri-
 m annis vixit : Ψαμμητίχου δὲ Νεκῶς παῖς ἐγένετο, καὶ ἐβα-
 σίλευε Αἰγύπτου, ὃς τῇ διώρυγι ἐπεχείρησε πρῶτος
 ἢ εἰς Ἐρυθρὰν θάλασσαν φερούση, τὴν Δαρείος ὁ
 Πέρσης δεύτερα διώρυξε. Idem habetur apud Dio-
 dorum. Unde immerito reprehenditur a Pererio
 Basiliius veluti memoria lapsus, aut mendium ejus
 scriptis aliunde irrepsisse.

Col. 712, lin. 55. Καὶ μὴ ἀπὸ ταύτης ἄλλῃ. Ba-
 silius hom. 4 : Τουτέστιν ἄλλῃ ἀπὸ ταύτης μὴ ἀπο- B
 γενηθῆτω, ἀλλ' ἐν τῇ πρώτῃ συλλογῇ ἀπομεινῶτω τὸ
 συναγόμενον.

Ibid., lin. 56. Πολλὰ γὰρ ἦν. Basiliius hom. 4 :
 Ἐπειτα ὁ εἰπὼν συναχθῆναι τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν
 μίαν, εἰδείξει σοι, ὅτι πολλὰ ἦν κατὰ πολλοὺς τόπους
 διηρημένα τὰ ὕδατα. Αἶτε γὰρ τῶν ὀρῶν κοιλότητες
 φάραγι· βαθεῖαις ὑπερβήγγεμαί εἶχον τῶν ὑδάτων
 τὴν συλλογὴν. Ex quibus loco huic mutilo reme-
 dium, ita enim restitue : Πολλὰ οὖν κατὰ πολλοὺς
 τόπους διηρημένα τὰ ὕδατα. Αἶτε γὰρ τῶν ὀρῶν κοι-
 λότητες εἶχον τῶν ὑδάτων τὴν συλλογὴν καὶ αἱ φά-
 ραγες.

Col. 713, lin. 5. Τοὺς κόλπους σημαίνει. Basilius
 hom. 4 : Τὰ δὲ συστήματα τῶν ὑδάτων, τουτέστι C
 τοὺς κόλπους τοὺς κατὰ ἴδιον σχῆμα ὑπὸ τῆς περι-
 κειμένης γῆς ἀπολειφθέντας, θαλάσσας ὁ Κύριος
 προσηγόρευσε· θάλασσα Βόρειος, θάλασσα Νότιος,
 Ἐψα θάλασσα, καὶ Ἐσπερία πάλιν ἑτέρα. Καὶ ὀνό-
 ματα τῶν πελαγῶν ἰδιάζοντα Πόντος Εὐξείνιος, καὶ
 Προπόντιος, Ἑλλήσποντος, Αἰγαῖος καὶ Ἰόνιος,
 Σαρδονικὸν πέλαγος, καὶ Σικελικὸν, καὶ Τυρρῆ-
 νικὸν ἕτερον, καὶ μυρία γε ὀνόματα πελαγῶν, ἃ
 μακρὸν ἂν εἴη καὶ ἀπειροκαλῆς μαστὸν δι' ἀκριθείας
 ἀπαριθμῆσασθαι. Gregorius Cyprius in *Maris en-
 comio* : Κόλπους μὲν πολυειδεῖς ἀναλίσσουσα, νήσους
 δὲ αὐτὰ ἐκ μέσης μικρὰς καὶ μεγάλους ἀναδιδοῦσα, καὶ
 πορθμοὺς ἐν σπενῶ εἰς μέσον διήκοντας ἀπεργαζο-
 μένη, τίς ἂν λόγος μετρίως εἰπεῖν ἀποχρήσοι. Quæ
 omnia elegantissime Dionysius Alexandrinus *De D*
suis orbis, quæ quia Commentarii loco esse possunt
 non gravabor ascribere :

Πάντη δ' ἀκαμάτου φέρεται ῥόδος ὠκεανῶ
 Εἰς μὲν ἑὼν, κολλησὶ δ' ἐκωνυμῆσιν ἀρηρός.
 Ἦτοι ὁ μὲν Λοκροῖα παρ' ἑσχατιῆν Ἰεφύροιο
 Ἄτλας ἐσπέριος κυκλήσκειται· αὐτὰρ ὑπερθεν
 Πρὸς βορέην, ἵνα πύδες ἀρειματέρων Ἀρμασπῶν,
 Πόντον μιν καλέουσι πεληγῶτα τε, κρόνιον τε.
 Ἄλλοι δ' αὖ καὶ νεκρὸν ἐφήμισαν, οὐνεκ' ἀφαιροῦ
 Ἥελου. Βράδιον γὰρ ὑπερὶ ἅλα τὴν δε φασίνοι,
 Αἰεὶ δὲ σκιεροῖσι παχύνεται ἐν νεφέλῃσιν.
 Αὐτὰρ ὅθι πρῶτα φαίνεται ἀνθρώποισιν
 Ἦψον καλέουσι καὶ Ἰνδικὸν οἶδμα θαλάσσης.
 Ἄρχη δ' Ἐρυθραίων τε, καὶ Αἰθιοπίων καλέουσιν
 Πρὸς νότον. Ἐνθα δὲ πολλὸς ἀοικήτων χθονὶς
 ἰαυλῶν
 Ἐκτέταται, μαλεροῖσι κκαυμένος ἡελίοισιν.

Reliqua lege apud ipsum; lege præterea Macro-
 bium *Saturnaliū* lib. VII, Plinium, Pomponium
 Melam, Solinum, Strabonem, et alios.

Ibid., lin. 7. Οὐ τὰ τυχόντα δὲ τῶν ὑδάτων.
 Fusius hoc idem Basiliius hom. 4 : Οὐ γὰρ δῆπου
 καὶ τὰ τελευταῖα, καὶ τὰ ἐξ ὁμῶν συναθροισί-
 μενα προφέρειν ἡμῖν ὀφείλουσι, καὶ διὰ τούτων τὸν
 λόγον ἡμῶν ἐλέγγειν οἶεσθαι· ἀλλὰ τὴν μεγίστην,
 καὶ τελευτάτην συνδρομὴν τῶν ὑδάτων ὀνόμασε συν-
 αγωγὴν μίαν. Καὶ γὰρ τὰ φερέα συναγαγαὶ ὑδά-
 των εἰς χειροποίητοι, καὶ τὸ κοιναυθὲν τῆς γῆς τῆς
 ἐνεσπαρμένης νοτίδος ἐπιβρέουσης. Οὐ τοίνυν τὰ τυ-
 χόντα τῶν ὑδάτων ἀθροίσματα ἢ τῆς συναγωγῆς ἐπι-
 φαίνει προσηγορία, ἀλλὰ τὴν ἐξέχουσαν καὶ μεγίστην,
 ἐν ἣ ἅν τὸ στοιχεῖον ἀθρόον διαδεικνύεται. Ut enim
 vastam illam maris molem efficeret, non quæcun-
 que res, sed grandes, et immensæ requirebantur.
 Quid stilla ad tantam aquarum illuviem? Et hæc
 sententia fuit etiam Arist. lib. II *Meteor.* Atque
 omnia quidem maria, extra omnem controversiam
 cum Oceano continua sunt, præter mare Caspium
 de quo non satis convenit inter auctores.

Ibid., lin. 14. Ὅσπερ γὰρ τὸ πῦρ. Basiliius
 hom. 4 : Ὅσπερ γὰρ τὸ πῦρ καὶ εἰς μικρὰ κατα-
 κερματισμένον ἐστὶν ἐπὶ τῆς ὕδατος χρείας, καὶ ἀθρόον
 ἐπὶ τοῦ αἰθέρος κέχυται· καὶ ὁ Ἄηρ διηρηται μὲν καὶ
 κατὰ μικρὰ καὶ ἀθρόως δὲ τὸν περιγίγειον ἐκπεριεληφε
 τόπον· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ὑδατος, εἰ καὶ μικρὰ τινέες εἰσι
 διηρημέναι συστάσεις, ἀλλὰ μία γε συναγωγὴ ἢ τὸ
 ὅλον στοιχεῖον τῶν λοιπῶν ἀποκρίνασα. Hæc ignis
 similitudo, quamvis rem de qua sermo est institu-
 tus commode explicet, non tamen in omnibus suis
 partibus esse veram opinamur. Aquæ namque quæ
 in paludibus, lacubus, aliisque locis fluitant, ejus-
 dem sunt rationis et naturæ cum elemento aqueo,
 et in ullo alio nisi loco, sapore, et pondere diffe-
 runt; ignis autem quo utimur nos infra regionem
 aeris non est ejusdem formæ cum illo elementari,
 cum noster impurius sit et crassior, et ideo lumi-
 nosior, nec illam siccitatem et calorem in se ha-
 bet, quem ignis elementaris, sed longe diversa ra-
 tione ardet, et comburit, suosque præstat effectus.

Ibid., lin. 15. Πηγὴ γὰρ ἐστὶ τῆς περι γῆν.
 Eadem habet Basiliius hom. 4, et Gregorius Cyprius
 in *Maris encomio* : Μήτηρ δὲ τοῦ παντός ὑδατος, προσ-
 κείσθω δὲ καὶ παντὸς ὑγροῦ θάλασσα· εὐδύλον, ὡς
 καὶ τούτων οὐκ ἄλλη τις αἰτία τὸ μέρος τοῦτο, ὅτι μὴ
 θάλασσα· οὐ δὴ μόνον ταῦτα τὴν ὑγρὰν, ὡς μητέρα,
 κατὰ τὸν εἰρημένον κέκτηται τρόπον.

Ibid., lin. 17. Καὶ πᾶσα ἡ γῆ ὑπόνομος. Fusior
 Basiliius hom. 4 : Πρῶτον μὲν ἐστὶ πηγὴ τῆς περι γῆν
 ἀπάσης νοτίδος ἐστὶ τὸ τῆς θαλάσσης ὕδωρ, τοῦτο μὲν
 ἐν τοῖς ἀφανέσι πόροις διαδιδόμενον, ὡς δηλοῦσιν αἱ
 σομφώδεις τῶν ἡπείρων, καὶ ὑπαντροί, ὑφ' ἃς ἡ ῥοῦ-
 δης διαυλωνίζουσα θάλασσα, ἐπειδὴν σχολιαῖς καὶ
 πρὸς τὸ δρῆιον φερομένης ἐναπολειφθῆ διεξέδοικε,
 ὑπὸ τοῦ κενοῦτος αὐτὴν πνεύματος ὄθουμένη φέρε-
 ται ἔξω τὴν ἐπιφάνειαν διαβρήξασα, καὶ γίνεται πό-
 τιμος ἐκ τῆς διηθήσεως τὸ πικρὸν ἰαθεῖσα. Ἦδη δὲ

καὶ θερμότερας ἐκ μετᾶλλων ποιότητος κατὰ τὴν διέξοδον προσλαβοῦσα ἐκ τῆς αὐτῆς τοῦ κινουντος αἰτίας ζέουσα γίνεται ὡς τὰ πολλά, καὶ πυρώδης. Ὅπερ πολλαχοῦ μὲν τῶν νήσων, πολλαχοῦ δὲ τῶν παραλίων τόπων ἔξεστιν ἱστορηῆσαι· ὅπουγε καὶ κατὰ τὴν μεσόγειον τόποι τινὲς τῶν ποταμίων ὕδατων γέγονε, ὡς μικρὰ μεγάλοις εἰκάσαι, τὰ παραπλήσια πάσχοσι. Πρὸς οὖν τί τοῦτο εἴρηται μοι; Ὅτι πᾶσα ὑπόνομός ἐστιν ἡ γῆ διὰ πόρων ἀφανῶν ἐκ τῶν ἀρχῶν τῆς θαλάσσης ὑπονοστούντος τοῦ ὕδατος. De aquarum viribus, et saporibus, aliisque qualitatibus, vide quæ ex Aristotele compendio dicit Stobæus in *Physicis eclogis*, cap. 54.

Col. 713, lin. 19. *Ἡ γὰρ βρώδης θάλασσα.* De fluminum fontiumque causa et origine plura Aristoteles lib. 1 *Meteor.*, cap. 13, et lib. 11, cap. 2; Plato, in *Phædone*; Georgius Agricola, lib. 1 *De ortu et causis subterraneorum*; Albertus Magnus, lib. 11 *Meteor.*, tract. 12, capit. 11; Jacobus Milichius, in capit. 103 lib. 11 Plinii; Valesius *De sacra philosophia*, cap. 63, et alii. Fuit quorundam opinio intra terram esse quasdam cavitates et alveos, quibus imbres excipiantur, atque ex iis fontes et fluvios dimanare, et aquas illas usque ad futuram hiemem sufficere, nec exarescere antequam rursus pluatur: siccari vero eos quorum alvei minores sunt, et ob defectum aquarum non fluitant usque ad novas pluvias. Aristoteles et alii causam primam generationis fluviorum statuunt loci naturam, ubi propter soli raritatem, multus et copiosus spiritus generatur, qui quam proxime ad vaporis naturam accedit. Deinde vero frigore loci in aquam cogitur, quæ ejecta fons et origo fluviorum est. Nec videtur absurdum si propter eandem causam in terræ visceribus generatur aqua propter quam supra terram in aere; pari enim ratione in vaporante aere frigus operatur. Quæ Aristotelis opinio si recte consideretur suam habet probabilitatem, nec ita absurda est in philosophia ut expelli omnino mereatur. Christiano tamen homini, ea super hoc sententia est amplexanda, quæ est sanctorum Patrum communis, et sacræ Scripturæ testimoniis confirmatur. Originem fontium e mari esse a quo effluunt, et in quod influunt, ita Basilius, homil. 4, noster Eustathius in hoc loco, Hieronymus ad primum caput Ecclesiastæ, Isidorus, 1. 111 *Originum*, c. 20; Damascenus 11 *De fid. orthod.*, cap. 9; Gregorius Cyprius in *Maris encomio*, et ex aliis; Plato in *Phædone*; Plinius lib. 11, cap. 65; Philo Judæus *De mundi officio*. Variant tamen in explicatione illius, quomodo videlicet suoapte ingenio gravis possit e mari ascendere in altissimos montes, e quibus erumpit in tanta copia. Eustathius aquam maris spiritu, nature interius movente sursum ad scaturigines impelli. His consentit Basilius, Plinius, Plato. S. Thomas, 11 *Sentent. dist. 14, quæst. 1*, ait, fontansm et fluviatilem aquam atrahi sursum vi cælestium corporum communis boni gratia. Nec motum hunc aquæ osse violentum,

A corpora enim elementaria naturæ lege atque ordine cælestibus obediunt. Albertus lib. 11 *Meteor.*, tract. 2, cap. 12, inquit vapores in terris, cavernis elevatos reflexosque attrahere ad se aquam, eamque sursum efferre, et continua sua actione, et illius ad montis latera poros aperire, quibus tandem erumpit. Alii dicunt, cum terra multis sit pervia specubus, aquam maris in ejusmodi cava loca sese inducere, quæ quia sunt angusta, neque tantam maris molem capere queunt, eam aquæ portionem compressam ad extrinsecus incumbente mari egressum qua via possit, quærere, sicque fieri aquarum exsiltiones. Aliorum alios modos et rationes quære in dictis auctoribus.

Ibid., lin. 24. *Πάλιν δὲ ἐπειδὴν.* Causam propter quam aquæ cum ex uno et eodem fonte, mare scilicet, originem trahant, non eandem servent et qualitatem, et saporem, sed secundum loci varietatem ipsæ etiam varientur pete a philosophis.

Ibid., lin. 27. *Ἀπὴν καὶ τῶν ἀερίων ὕδατων.* Basilius, hom. 4: Καλὴ καὶ διότι τοῖς ἀερίοις ὕδασι ἀρχὴ τίς ἐστι καὶ πηγὴ, θαλπομένη μὲν τῇ ἀκτίνι τοῦ ἡλίου, ἀποτιθεμένη δὲ τὸ λεπτόν τοῦ ὕδατος διὰ τῶν ἀτμῶν, ὅπερ ἔλκυσθὲν εἰς τὸν ἀνωτόπον, εἶτα καταψυχθὲν διὰ τὸ ὑψηλότερον γενέσθαι τῆς ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ἀνακλάσεως τῶν ἀκτίνων, καὶ ὁμοῦ τῆς ἐκ τοῦ νέφους σκιᾶς τὴν ψύξιν ἐπιτείνουσι; ὑετὸς γίνεται, καὶ πάλιν τὴν γῆν. Gregorius Cyprius in *Maris encomio*: Ὅμοιοι δὲ πρὸς τοῖς εἰρημένοις, καὶ δρόσοι, καὶ νιφετοί, νεφέλαι τε αὐτὰ τούτους γεννώσαι, καὶ ὅσα πρῶτον εἰς τὸν ἀνω συνιστάμενα τόπον, εἴτ' ἐκείθεν εἰς γῆν κάτεισι. Quomodo autem in aere aquæ generentur explicavimus superius.

Ibid., lin. 35: *Καὶ ἐτι καὶ νῦν.* Basilius, nom. 5: Ἡ γὰρ τότε φωνή, καὶ τὸ πρῶτον ἐκεῖνο πρόσταγμα οἷον νόμος τις ἐγένετο φύσεως, καὶ ἐναπέμεινε τῇ γῆ, τὴν τοῦ γεννᾶν αὐτῇ καὶ καρποφορεῖν δύναμιν εἰς τὸ ἐξῆς παρεχόμενος. Et inferius: Ἴνα πρῶτον ἐκεῖνο πρόσταγμα διδασκαλεῖον τῇ φύσει γένηται πρὸς τὴν ἐξῆς ἀκολουθίαν. Et hom. 9: Νόησον ῥῆμα Θεοῦ διὰ τῆς κτίσεως τρέχον, καὶ τότε ἀρξάμενον, καὶ μέχρι νῦν ἐνεργοῦν, καὶ εἰς τέλος διεξίδον ἕως ἂν ὁ κόσμος συμπληρωθῇ. Vide locum; est enim optimus. Leontius Arabissi episcopus sermone de creatione et Lazaro redivivo, non incompta similitudine verbum illud divinum, ait, loco seminis in rebus generandis fuisse, eamque in rebus illis vim habuisse quam et semen; et adhuc ad conceptionem concurrere. Τί λέγεις αἰρέτικέ; Βλέπεις ἀντικαταβολῆς σπέρματος τὸ τοῦ λόγου γινόμενον πρόσταγμα. Καὶ πῶς ἀμφίβολόν λέγεις τῆς παρθενικῆς γεννήσεως τὸ μυστήριον; Ἄ γὰρ νῦν σπέρματος ἀνευ οὐ τίχεται, τούτοις ἡ φωνὴ τότε συνέτρεχε τοῦ καλοῦντος πρὸς γέννησιν, καὶ συλλήψεως τρόπον, ὁ τῆς κελύσεως ἐμμεῖτο νόμος, καὶ διὰ μιᾶς φωνῆς ἐσαρκούτο τὰ πάντα. Καὶ ὁ τότε σαρκώσας τὴν κτίσιν, καὶ σπῆρον ἀσπόρως χορηγήσας τοῖς πᾶσι, αὐτὸς ἀπὸ λογικῆς σαρκωθεὶς γῆς προῆλθεν ἀσπόρως τὴν διὰ

σαρκὸς φυτευθεῖσαν τοῦ θανάτου ῥίζαν τῆ ὄρεπᾶνῃ Α τῆς παρθενικῆς ἐκκόπτων γεννήσεως.

Col. 713, lin. 37. Ἡ γὰρ βλάστησις καθηγεῖται. Basilius, hom. 5 : Πρῶτον ἐστὶν ἐν τῇ γενέσει τῶν φυομένων ἡ βλάστησις, ἔπειτα, ὅταν προκύψῃ μικρὸν τὰ βλαστήματα, βοτάνη γίνεται, εἶτα, ἐπειδὴν αὐξηθῆ, χόρτος ἐστὶ κατὰ μικρὸν διαρθρωμένων τῶν φυομένων, καὶ μέχρι τῆς ἐπὶ τὸ σπέρμα τελειώσεως προϊόντων. Quamvis enim germinationum genera varia, sicut et plantarum, nec uno tempore, nec loco convenient, tamen semper priorem esse et fructibus, et floribus germinationem necesse est, quemadmodum et in animalium generatione conceptum. Plin., *Natur. hist.*, l. xvi, c. 25 : *Catulationem rustici vocant, gestiente natura semina accipere eoque animam inferente omnibus satis. Concipiunt variis diebus, et pro sua quaque natura, alia protinus ut animalia, tardius aliqua, et diutius gravida partus gerunt : quod germinatio ideo vocatur. Pariunt vero cum florent, flosque ille ruptis constat utriculis. Educatio in pomo est : hoc et germinatio. Vide Theophrastum, De histor. plant., lib. iii, cap. 6, ex quo sua mutuatus est Plinius. Pulcherrime Ocellus Lucanus, lib. viii De universo, de seminum ortu, et arborum productione circulum constituit. Arborea enim fructum ferentes, cæteræque plantæ ex seminibus sui ortus initium habent, fructus vero producti et jam perfecti rursus ab eodem in idem commeanente natura dissolvuntur. Quod et de quatuor elementorum generatione asserit : Πῦρ μὲν γὰρ εἰς ἐν συνερχόμενον ἀέρα ἀπογεννᾷ, ἀήρ δὲ ὕδωρ, ὕδωρ δὲ γῆν, ἀπὸ γῆς δὲ ἡ αὐτὴ περίοδος τῆς μεταβολῆς μέχρι πυρός, ὅθεν ἤρξαστο μεταβάλλειν. Οἱ δὲ καρποὶ καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ῥιζοφύτων ἀπὸ σπερμάτων ἀνέλαβον τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως· καρπωθέντα δὲ καὶ τελεσφορήσαντα, πάλιν ἐπὶ τὸ σπέρμα τὴν ἀνάλυσιν ποιεῖται ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῆν διέξοδον ἐπιτελουμένης τῆς φύσεως.*

Ibid., lin. 38. *Νοτίδα γὰρ θερμῆν.* Basilius, hom. 5 : Ὅταν ἔς γῆν καταπέσῃ τὸ σπέρμα συμμέτρως τοῦδος καὶ θερμῆς ἔχουσιν. χαῦνον γενόμενον καὶ πολύπορον, τῆς παρακειμένης γῆς περιδραξάμενον, τὰ οικεῖα καὶ σύμφυλα πρὸς αὐτὸ ἐπισπᾶται. Ἐμπέπτοντα δὲ τοῖς πόροις, καὶ περιολισθαίνοντα τῆς γῆς τὰ λεπτότατα μόρια, ἐπὶ πλέον ἀνευρύνει τοὺς ὄγκους αὐτοῦ, ὥστε ῥιζοῦσθαι μὲν εἰς τὸ κάτω, ἐπὶ τὸ ἄνω δὲ προκύπτειν Ἰσραὴλμων ταῖς ῥίζαις τῶν καλᾶμων προβαλλομένων. Joannis xii, Christus optima similitudine ex grano in terra moriente ducta, suam glorificationem, nec non et aliorum ostendit. Quomodo autem ex semine, aut planta, aut animal generetur habes ex Aristotele II *De generat. anim.*, cap. 1, ubi hæc longe dubia, et controversa, satis acute sicut et cætera omnia perpenduntur et explicantur.

Ibid., lin. 45. *Θαλπομένου δὲ ἀεὶ τοῦ βλαστήματος.* Basilius, hom. 5 : Θαλπομένου δὲ ἀεὶ τοῦ βλαστήματος συρομένην διὰ τῶν ῥιζῶν τὴν νοτίδα, ¹⁴ *Gen. iii, 18.*

PATROL. GR. XVIII.

τῆ ὄλεθῆ τοῦ θερμοῦ συνεπάγεσθαι τοῦ τροφίμου τῆς γῆς ὅσον μέτριον, καὶ τοῦτο καταμερίζειν εἰς καλὰ μιν, καὶ φλοιδόν, καὶ τὰς θήκας τοῦ σίτου καὶ αὐτὸν τὸν σίτον καὶ τοὺς ἀνθήρικας. Et ideo Aristoteles libello *De juventute et senect. vit. mori. et respirat.*, capit., 4, *radices esse sicut os plantarum ; quemadmodum enim animalia per os cibum excipiunt, quo vivunt et conservantur, eadem ratione et plantæ per radices humorem et alimentum contrahunt quo sustentantur. Quare autem hoc contrarie se habet in plantis et animalibus fuse ibidem explicat, quem vide ; et Theophrastus De hist. plant., lib. 1, cap. 2 : Ἔστι δὲ ῥίζα μὲν δι' οὗ τροφὴ ἐπάγεται.*

Ibid., lin. 50. Ἡ δὲ καλὰμνη τοῦ σίτου. Basilius, hom. 5 : Πῶς γόναι διαζώννυται ἡ καλὰμνη τοῦ σίτου, ἵνα ὥσπερ σύνδεσμοι τινες ῥαδίως τὸ βάρος τῶν ἀσταχῶν φέρωσιν, ὅταν πλήρεις ἔντες καρπῶν πρὸς τὴν γῆν κατακλίνωνται ; Διὰ τοῦτο ὁ μὲν βρόμος δι' ὄλου κενός, ἄτε μηδὲν τὴν κεφαλὴν βαρυνόμενος, τὸν δὲ σίτον τοῖς συνδέσμοις τοῦτοις ἡ φύσις κατασφαλισσατο. Ἐν θήκῃ δὲ τὸν κόκκον ἀποθεμένη, ὡς μὴ εὐδιάρπαστον εἶναι τοῖς σπερμολόγοις, ἐτι καὶ τῆ περιβολῆ τῶν ἀνθηρικῶν οἶον ἀκίσι τὰς ἐκ τῶν μικρῶν ζώων ἀφίστησι βλάβας. Cicero de senectute hæc omnia disertissime prosequitur : *Quamquam me quidem non fructus modo, sed etiam ipsius terræ jus ac natura delectat : quæ cum gremio molli ac subacto semen sparsum excipit : primum id occæcatum exhibet ; ex quo occatio, quæ hoc efficit, nominata est : deinde tepescitum vapore et compressu suo diffundit, et elicit herbescentem ex eo viriditatem ; quæ vix a fibris stirpium, sensim adolescit, culmoque erecta geniculato, vaginis jam quasi pubescens includitur, e quibus cum emerit, fundit frugem spisso ordine structam, et contra avium minorum morsum munitur vallo aristarum.* Hanc item naturæ vim ita explicat Alexander Aphrodisensis in lib. 1, *Problem.* in proœm. : Καρπούς δὲ πάντας καὶ σπέρματα πρὸς γένεσιν καὶ διαδοχὴν τοῦ γένους τεκτοναμένη ἡ φύσις, λεπτοῖς, ἢ σώμασι τισὶν ὑγροῖς ἢ ξυλώδεσιν, ἢ δέρμασιν, ὁμοίως τσφαλισσατο· καθάπερ ἐν κλιωτῷ τοῦτουσ ἀποκρύψασα πρὸς ἀποφυγὴν χρύους ἢ θάλπους, ἢ ζώων τινῶν ἀδικούντων. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ περιβλημα παντελῶς ἀρχειὸν οὐ κατέλειψεν, ἀλλὰ πρὸς τροφὴν παρεσκεύασεν.

Ibid., lin. 57. *Καὶ εἰ συνεβλάστησε τοῖς τροφίμοις.* Basilius, hom. 5 : Καὶ εὐθέως συνεξέδθη τοῖς τροφίμοις τὰ δηλητήρια, μετὰ τοῦ σίτου τὸ κύνειον, μετὰ τῶν λοιπῶν τροφίμων, ἐλλέβορος καὶ ἀκόντιον, καὶ μανδραγόρας καὶ ὁ τῆς μήκωνος ὄπός. Multis hanc quæstionem proponit, et dissolvit Ludovicus Fidelis, *De mundi structura*, lib. iv, cap. 6, et respondet eorum opinioni, qui herbas noxias sexto die post primi parentis transgressionem conditas sentiebant, illa suasionem permoti, quod Deus hominem condemnans, futurum respiciens dixerit : *Germinabit tibi terra tribulos et spinas*¹⁴, ideoque rentur in hujuscemodi transgressionis pœnam ac

vindictam herbas noxias post Adæ prævaricationem solum fuisse productas. Vera tamen est sententia Eustathii et aliorum qui herbas has noxias una cum aliis herbis generatas existimat. Noxia enim et venenosa rebus aliis commista humano generi in corporis ægritudinibus sanandis usui sunt. Nec non animalibus quibusdam, eorum corporis constitutione ita poscente, pro alimento deserviunt, ut exemplis inferius patebit. Lucretius, lib. v :

*Præterea nobis veratrum est acre venenum,
At capris adipēs, et coturnicibus auget.
Quippe videre licet pinguescere sæpe cicuta
Barbigeras pecudes, homini quæ est acre venenum.*

Idem sentiunt Theodoretus et Ambrosius; et Ausonius ait :

*Toxica zelotypo dedit uxor mæcha veneno,
Nec satis ad mortem credidit esse datum.
Miscuit argenti lethalia pondera vivi,
Cogeret ut celerem vitam geminata necem.
Ditidat hæc si quis, faciunt discreta venenum,
Antidotum sument quæ sociata bibet.*

Sic et animantium genera pulchra sunt, et hominibus non minus utilia quam necessaria : nonnulla tamen pernicioſa sunt et nociva. Plinius *Naturalis Hist.* lib. II, cap. 63, aliam hujus rei causam assignat : *Quin et venena terram nostris miseram instituisse credi potest, ne in tædio diræ vitæ famis mors, terræ meritis alienissima, lenta nos consumeret tabe, ne lucerum corpus abrupta dispergerent, ne laquei torqueret pœna præpostera, incluso spiritu cui quæreretur exitus : ne in profundo quæsita morte, sepultura pabulo fieret, ne ferri cruciatus scinderet corpus. Ita est miserta, genuit id cujus facillimo hostu, illibato corpore, et cum toto sanguine extinguemur, nullo labore, sitientibus similes : qualiter defunctos non volucris, non fera attingeret, terræque servaretur, qui sibi ipsi periisset; et, ut verum fateamur, terra nobis malorum remedium genuit, nos illud vitæ facimus venenum.* Sed quid diceret homo ethnicus, omni divino lumine destitutus, præque mundi hujus caducis blanditiis, nihil æstimans æternum, nullam exspectans felicitatem ?

Col. 716, lin. 4. *Τὸ μὲν γὰρ κώνειον.* Basilius hom. 5 : *Τὸ μὲν γὰρ κώνειον οἱ ψᾶρες βόσκονται διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ σώματος τὴν ἐκ τοῦ δηλητηρίου βλάβην ἀποδιδράσκοντες. Λεπτὸς γὰρ ἔχοντες τοὺς ἀπὸ τῆς καρδίας πόρους, φθάνουσι ἐκπέσαι τὸ καταποθῆν, πρὶν τὴν ἀπ' αὐτοῦ ψῆξιν τῶν καιριῶν καθάψασθαι.* Alexander Aphrodisæus lib. 1, *Problem.* in præfatione. Quare veratro coturnices, et sturni cicuta vescantur, inter quæstiones inexplicabiles, Deoque soli duntaxat tanquam eorum artifice solertissimo cognitans rejicit.

Ibid., lin. 8. *Τὸν δὲ ἐλλέβορον ἐσθλοῦσι.* Basilius hom. 5 : *Ἐλλέβορος δὲ ὀρτύγων ἐστὶ τροφή, ἰδιότητι κράσεως τὴν βλάβην ἀποφευγόντων.* Alexander Aphrodisæus loco citat., *Ὅρτυγές τε σιτοῦνται τὸν ἐλ-*

λέβορον τοῖς ἀνθρώποις δηλητηρίον ὄντα, ψᾶρες δὲ τὸ κώνειον. Coturnices item venenis pinguescere tradit Plinius lib. x, cap. 23, *Coturnicibus veneni semen gratissimus cibus : quam ob causam eas damnare mensæ, simulque comitiales propter morbum despui suetum, quem solæ animalium sentiunt, præter hominem.* In his Plinii verbis obiter id animadvertendum de comitiali verbo non omnibus esse unam sententiam. Aristoteles in *Problem.* ait, *Μόνους ἀνθρώπους ἐν τῷ τῶν ζῶων γένει ἐπιλήπτους γίνεσθαι.* Plutarcius addit capram; Jacobus Delecampius, et canes, et feles et arietes eo morbo periisse se vidisse testatur; capras et oves eo morbo vexari tradit Hippocrates lib. *Περὶ τῆς ἱερῆς νόσου* equos Apsyrtus; accipitres, et graculos Brodæus lib. III, cap 23; Sextus vero Empiricus *Pyr rhon. Hypot.* lib. 1, non helleborum, sed cicutam coturnices pinguefacere, sicuti hyoscyamus sues refert. *Τὸ γοῦν κώνειον παίνει τοὺς ὀρτυγας, καὶ ὁ ὕοσκύαμος τὰς ὄς, αἱ δὲ χαίρουσι καὶ σαλαμάνδρας ἐσθίουσαι.*

Ibid., lin. 9. *Διὰ δὲ τοῦ μανδραγόρου.* Basilius, hom. 5 : *Ἐτι δὲ καὶ αὐτὰ ταῦτα ἐν καιρῷ ποτε καὶ ἡμῖν χρήσιμα. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ μανδραγόρου ὕπνον ἰατροὶ καταπάγουσιν ὅπιόν δὲ τὰς σφοδρὰς ὀδύνας τῶν σωμάτων κατακοιμίζουσιν ἡδὴ δὲ τινες τῷ κωνεῖω καὶ τὸ λυσσῶδες τῶν ὀρέξεων καταμάραν, καὶ τῷ ἐλλεβορῷ πολλὰ τῶν χρονίων παθῶν ἐξεμόχλευσαν. Plenam mandragoræ herbæ considerationem habes apud Plinium lib. xxv, cap. 45, in quo, et ejus in medicinis usus explicatur, ejus item vim somnificam ita explicat : *Folia conservantur in muria efficacius, alias recentium succus pestis est : sic quoque noxiæ vires. Gravedinem etiam asserunt olfactu : quanquam mala in aliquibus terris manduntur, nimio tamen odore obmutescunt ignari. Potu quidem largiore etiam moriuntur. Vis somnifica pro viribus bibentiun. Media potio cyathi unius. Bibitur et contra serpentes, et ante sectiones punitionesque ne sentiantur. Ob hæc satis est aliquibus somnum odore quæsisse. Bibitur et pro helleboro duobus obolis in mulso.* Et Theophrast. *Hist. plant.* lib. IX, cap. 40, *Καθάπερ καὶ τοῦ μανδραγόρου τὸ μὲν φύλλον χρήσιμον εἶναι φασὶ πρὸς τὰ ἔλκη μετ' ἀλφίτου, τὴν δὲ ρίζαν πρὸς ἐρυσίπelas ξανθεισάν τε καὶ ὄξει δευθεῖσαν, καὶ πρὸς τὰ ποδαγρικὰ, καὶ πρὸς ὕπνον καὶ φιλτρα. Διδόσκει δὲ ἐν οἶνῳ ἢ ἐν ὄξει. Τέμνουσι δὲ τροχίσκους ὡς περ ῥαφανίδος, ἐνεύραντες δὲ ἐν γλεύκει ἐπρέμασαν ὑπὲρ καπνοῦ. Et Xenophon in *Symposio* : *Τῷ γὰρ ὄντι οἶνος ἄρδων τὰς ψυχὰς τὰς μὲν λύπας ὡς περ ὁ μανδραγόρας τοὺς ἀνθρώπους κοιμίζει, τὰς δὲ φιλοφροσύνας, ὡς περ ἔλαιον φλόγα ἐγείρει.* In quo Xenophontis loco interpretem allucinatam, et Pierium Valerianus, lib. LVIII, c. de Mandragora versione hujus deceptum, optime annotavit vir in sacris explicandis Scripturis nemini secundus Michael Gislerius, quem semper maxime admiratus sum ejusque verba maximo meo usu et commodo semper excepi, et in hanc diem excipio, quem multis annis Ecclesiæ catholicæ utilitati bonorum omnium votis**

Deus superstitem et incolumem conservet, in eruditissimis, solidaque doctrina, pietate ac vera religione refertis *Commentariis in Cant. cantic.*, capit. vii, vers. 13, expositione prima. De hac eadem re eadem Dioscorides, indeque factum proverbium Luciano in *Timone*, όπου γε καθάπερ ὑπὸ μανδραγόρου καθεύδεις, et Demostheni in iv *Philippica*, Ἄλλ' οὐδ' ἀνεγερθῆναι δυνάμεθα, ἀλλὰ μανδραγόραν πεπωκόσι, εἴ τι φάρμακον ἄλλο τοιοῦτον, εἴκαμεν ἀνθρώποις. Vide *Rodiginum*, libr. xvii, capit. 24. Notandum quod Theophrastus ait mandragoram ad amores, et philtra conducere, et præter Theophrastum idem testatur Dioscorides, Epiphanius in *Physiologo*, et alii; sic enim locum illum Geneseos intelliges, sed de hoc in nostris exercitationibus plura. Quid herbarii præcipiant in secunda, colligendaque mandragora habetur apud Theophrastum *Hist. plant.* lib. ix, c. 9, et Plinium lib. xxv, cap. 13. Plura de hac herba et ejus virtutibus Levinus Lemnius in *Explicatione herbar. biblic.*, cap. 2.

Col. 716, lin. 10. Καὶ τῷ ὄπλῳ τὰς σφοδράς. De opii præparatione et usu in medicinis Plinius *Hist. natur.* lib. xx, cap. 18; huic vim non soporiferam modo, verum si copiosior hauriatur mortiferam tribuit, et Galenus pluribus in locis.

Ibid. Τῷ δὲ κωνεῖῳ τὰς λυσώδεις. De cicuta et ejus remediis Plinius lib. xxv, cap. ultimo; variam autem cicutæ præparationem ad obitum inferendum facilem et absque ullo dolore refert Theophrast. *Hist. plant.* l. ix, cap. 17, narratque etiam Chiorum circa hoc studium et industriam, qui illam non terebant, sed detracto tegmine quod difficultatem movet, quoniam concoqui ægre potest, pistam in mortario tundebant, et prætenui cribro transmissam, aqua inspersam bibebant, atque ita obitus celer facillisque eveniebat. Ὅτι δὲ διαφέρει τὸ χρῆσθαι πως ἐκάστῳ φανερόν ἐκ πολλῶν. Ἐπεὶ καὶ Χίους φασὶ τῷ κωνεῖῳ πρότερον οὐχ οὕτω, ἀλλὰ τρίβοντας, καθάπερ οἱ ἄλλοι, χρῆσθαι. Νῦν δὲ οὐδὲ ἂν εἰς τρίψειεν, ἀλλὰ περιπίσαντες καὶ ἀφελόντες τὸ κέλυφος (τοῦτο γὰρ τὸ τὴν δυσχέρειαν παρέχον δυσκατέργαστον ὄν), μετὰ ταῦτα κόπτουσιν ἐν τῷ ὄλῳ, καὶ διαπίσαντες λεπτά, ἐπιπάττοντες ἐφ' ὕδωρ πίνουσιν, ὥστε ταχέαν καὶ ἐλαφρὰν γίνεσθαι τὴν ἀπαλλαγὴν. Ideoque Dioscorides lib. iv, cap. 79, efficacissimam vim tribuit cicutæ, quæ in insula Chio nascitur.

Col. 716, lin. 11. Καὶ τῷ ἐλλέβορῳ τὰ χροῖα. De hellebori speciebus, figuris, vi, facultate et usu lege Plin. l. xxv, c. 5; Dioscoridem l. iv, c. 150 et 151. Advertit Sextus Empiricus *Pyrithon. Hypot.* lib. i, cap. 14, helleborum, si tenue et lanuginosum quis ipsum edat, mortem afferre, sin crassum non item. Καὶ ὁ ἐλλέβορος λεπτός μὲν καὶ χνοώδης προσφερόμενον πνιγμὸν ἐπιφέρει, χριμνώδης δὲ ὡν οὐκέτι, et Rufinum quemdam apud Chalcidem sine ulla noxa bibere solitum fuisse. Καὶ Ρουφίνος δὲ ὁ ἐν Χαλκίδι πίνων ἐλλέβορον οὔτε ἤκει, οὔτε ὄλωσ' ἐκαθαίρετο, ἀλλ' ὡς τι τῶν συνήθων προστέρετο καὶ ἐπεσε, et

A superius diverat anum quamdam Atticam cicutæ triginta holcas sine damno sorbuisse. Ἦν δὲ, φασί, γραῦς Ἀττικὴ τριάκοντα ὀλκάς κωνεῖου ἀκινδύνως προσφερομένη. Res etiam notatu digna est. Refert Theophrastus *De histor. plant.*, lib. ix, cap. 18, Eudemum Chium viginti duas aliquando potiones hellebori uno die sumpsisse, cum fori apud merces sederet, nec surrexisse priusquam esset meridies, tunc vero domo petita balneas ingressum, cœnatumque more solito, nec quidquam evomuisse. Id tamen auxilio quodam præparato perfecisse, quamvis propter hominis consuetudinem pleraque ex medicamentis vim suam amittere nec amplius medicamenta esse posse negandum non sit; hocque refert ex Theophrasto Apollonius in *histor. Mirabilibus*, etsi mutato nomine et pro Eudemo, Eudemum scribat, et Eudemum *Pharmacopolam*, cum Eudemo Chio confundat, sed de his plura in nostris synonymis.

Ibid., lin. 13. Καὶ πάντα ἐν μιᾷ καιροῦ. Basilius hom. iv: Πάντα ἐν μιᾷ καιροῦ βροτῆ, οὐκ ὄντα πρότερον, ὑπὲρ τῆς γῆς εἰς τὸ εἶναι παρήλθε, μετὰ τῆς οικείας ἑκαστον ἰδιότητος ἐναργεστάταις μὲν διαφοραῖς ἀπὸ τῶν ἑτερογενῶν χωριζόμενα, οικεῖω δὲ ἑκαστον γνωριζόμενον χαρακτῆρι.

Ibid., lin. 17. Καὶ τούτων τὰ μὲν ἐστί. In arboribus sicut et in animalibus esse speciem quamdam, et figuram, quam auctor noster characterem appellat, qua et ab aliis divisæ cognoscuntur, et suæ naturæ opus exercere valeant, nulli dubium unquam fuit nec erit. Quæ forma ex omnibus partibus sumi potest, in una enim dum variant, etsi in aliis conveniunt, diversæ tamen nec ejusdem speciei judicabuntur. Hinc quædam latis foliis, aliæ strictis, serratis, aliæ in alium modum expansis. Sic de cortice, ramis, radicibus, fructibus, et aliis. Summa tamen eorum genera habemus ex Theophrasto lib. i *De histor. plant.*, cap. 6, et alibi: quædam enim earum sunt urbanæ, quædam silvestres, quædam fructiferæ, quædam steriles, quædam floriferæ, aliæ flore carentes, quædam perpetuo virentes, quædam perdentes folia, ὅσων ἡμέρων, ἀγγρίων, καρποφόρων, ἀκάρπων, ἀνοσφόρων, ἀνανθῶν, ἀειφύλλων, φυλλοβόλων. Plinius etiam lib. D xvi, cap. 18, arborum differentias prosequitur, et cap. 19: *Præterea arborum aliis decidunt folia; aliæ sempiterna coma virent, quam differentiam antecedit necesse est prior. Sunt enim arborum quædam omnino silvestres, quædam urbaniores: quas hic placet nominibus distinguere. Ergo mites, quæ fructu, aut aliqua dote, umbramineve, officio humanius juvant, non improbe dicantur urbanæ.*

Ibid., lin. 20. Ἀειφύλλα δὲ ἐστὶν ἐλάτα. Theophrastus i, *De hist. plant.*, cap. 15: Τῶν μὲν ἡμέρων ἀειφύλλα ἐλάτα, φοινῖς, δάφνη, μύρρινος, πεύκης τε γένος, κυπάριτος· τῶν δὲ ἀγγρίων, ἐλάτη, πεύκη, ἀρκευθος, σμίλαξ, θυία, καὶ ἦν Ἀρχάδες καλοῦσι φελλόδρον, φιλύρα, κέδρος, πίτυς, μυρρίκη, πύξος, πρίνος, ἀγρία, κηλαστρον, φιλόκη, ἀφάρκη. Ταῦτα

δὲ φύεται περὶ τὸν Ὀλυμπον, ἀνδράχνη, κόμαρος, ἄ τὸ χρώμα, φλοισθέντος τοῦ ξύλου, λευκότερον μὲν τέρμινθος, ἀγρία, δάφνη. Δοκεῖ δὲ ἡ ἀνδράχνη καὶ ὁ οἶναρος τὰ μὲν κάτω φυλλοβολεῖν, τὰ δὲ ἴσχατα τῶν ἀκρεμόνων ἀέι, ἄλλα ἔχειν· ἐπιφύειν δὲ ἀεὶ τοὺς ἀκρέμονας. Et Plinius ex Theophrasto *Hist. nat.*, lib. xvi, cap. 20 : *Urbanarum generi non decidunt, olea, lauro, palmae, myrto, cupresso, pinis, hederæ, rhododendro; et cap. 21 : Silvestrium generi folia non decidunt, abieti, larici, pinastro, junipero, cedro, therebintho, buxo, ilici, aquifolio, suberi, tazo, tamariaci; inter utraque genera sunt adrachne in Græcia, et ubique unedo. Reliqua enim folia decidunt his, præterquam in cacuminibus.* Et auctor Geoponic. : Δένδρα ἀειθαλῆ ἐστὶ, μὲ δὲ ποτε φυλλορροοῦντα ἐν τῷ χειμῶνι, ἰδ. φοίνιξ, κίτρον, στρόβιλος, δάφνη, ἔλαια, κυπάρισσος, κρατία, πίτυς, πρίνος, πύξος, μυρσίνη, κέδρος, ἰτέα, καὶ ἄρκευθος. Artemidorus *Oneirocr.* lib. 1, cap. 79 : Φοίνικος δὲ καὶ ἔλαιας στέφανοι γάμους ἐλευθέρων περιποιούσι γυναικῶν διὰ τὴν πλοχὴν. Καὶ τέκνα προσαγορεύουσι πολυχρόνια διὰ τὸ ἀειθαλῆς, ἰδὴ μὲν ὁ φοίνιξ, θυγατέρα δὲ ἡ ἔλαια. Plutarchus in *Sympos.* 8, quæst. 9, palmam esse ait μακρόδιον, ἐμπεδόφυλλον, βεβαίως ἀειφυλλον, ideoque esse victoris præmium, ὅτι δεῖ τὴν τῶν νικηφόρων δόξαν ἀφθιτον καὶ ἀγήρω διαμένειν. Phornutus, capit. de Musis, in ea agnoscit τὸ ἀεζωον. In Tylo insula, Plinius lib. xii, cap. 41, nulli arborum folia decidere tradit; et lib. xvi, cap. 21 : *In Thurino agro, ubi Sybaris fuit, ex ipsa urbe prospiciebatur quercus una, nunquam folia dimittens, nec ante matiam ætatem germinans. Idque mirum est, Græcis auctoribus proditum, apud nos postea sileri. Nam locorum tanta vis est, ut circa Memphim Ægypti, et in Elephantine Thebaidis nulli arbori decidant, ne vitibus quidem.* Vide Varronem lib. 1, cap. 7, *De re rustica*; et Theophrastum *De histor. plant.* lib. 1, capit. 15, ubi et de platano Gortinensi et de Elephantino agro. Περὶ γὰρ Ἐλεφαντινὴν οὐδὲ τὰς ἀμπέλους, οὐδὲ τὰς συκᾶς φασὶ φυλλοβολεῖν. In quibus sicut et in aliis an Plinius fidelis interpretis munere functus sit aliis iudicandum relinquo : hoc verum est, quædam de suo addidisse, alia omisisse. At non ex Theophrasto transtulit, sed ex aliis, Græcaque ut erant in illis auctoribus Latina fecit. Esto : tamen suspectus adhuc est cum et in aliis eodem modo se gerat; sed non est præsentis negotii.

Col. 716, lin. 22. Καὶ ἦν Ἀρχάδες φλοιδρῶν. Corrigere ex Theophrasto, φελλόδρῶν. Huius naturam et accuratam descriptionem habet idem Theophrastus *De histor. plant.* lib. iii, capit. 16 : Ὁ δὲ καλοῦσιν Ἀρχάδες φελλόδρῶν τοιάνδε ἔχει τὴν φύσιν, ὡς μὲν ἀπλῶς εἰπεῖν, ἀνὰ μέσον πρίνου καὶ δρυός ἐστι. Καὶ ἔνιοι ὑπολαμβάνουσιν εἶναι ἠθλὺν πρίνον, ἰδὴ καὶ ὅπου μὴ φύεται πρίνος, τούτῳ χρῶνται πρὸς τὰς ἀμάξας, καὶ τὰ τοιαῦτα, καθάπερ ἡ περὶ Λακεδαιμόνα καὶ Ἡλείαν. Καλοῦσι δὲ οἱ γε Ἀωριεῖς καὶ ἀγρίαν τὸ δένδρον. Ἔστι δὲ μαλακώτερον τοῦ πρίνου, σκληρότερον δὲ καὶ πυκνότερον τῆς δρυός. Καὶ

τὸ χρώμα, φλοισθέντος τοῦ ξύλου, λευκότερον μὲν τοῦ πρίνου, οἰκωπότερον δὲ τῆς δρυός· τὰ δὲ φύλλα προσείκια μὲν ἀμφοῖν, ἔχει δὲ μείζω ἢ ὡς πρίνος, ἐλάττω δὲ ἢ ὡς δρῦς. Καὶ τὸν καρπὸν μὲν τοῦ πρίνου κατὰ τὸ μέγεθος ἐλάττω, ταῖς ἐλαχίσταις δὲ βάλανους ἴσον· καὶ γλυκύτερον μὲν τοῦ πρίνου, πικρότερον δὲ τῆς δρυός. Καλοῦσι δὲ τινες τὸν μὲν τοῦ πρίνου, καὶ τὸν ταύτης καρπὸν ἄκυλον, τὸν δὲ τῆς δρυός βάλανον. Μήτηραν δὲ ἔχει φανερώτερον, ἢ ὁ πρίνος. Καὶ ἡ μὲν φελλόδρος τοιαύτην τινὰ ἔχει φύσιν. Plura possem congerere ab aliis de arboribus, quorum hic sit mentio, dicta et dubitata, sed notas in Eustathium, non herbarum historiam scribimus. Sufficit ejus dicta dictis aliorum confirmasse vel declarasse.

B Ibid. lin. 23. Τὸ ῥόδον ἄνευ τῆς ἀκάνθης. Basilus, hom. 5 : Πλὴν γε ὅτι τὸ ῥόδον τότε ἄνευ ἀκάνθης ἦν. Ὑστερον δὲ τῷ κάλλει τοῦ ἄνθους ἡ ἀκάνθα παρεξέχθη, ἵνα τὸ τερπνὸν τῆς ἀπολαύσεως ἐγγύθεν ἔχωμεν παρακειμένην τὴν λύπην, μεμνημένοι τῆς ἀμαρτίας, δι' ἣν ἀκάνθα καὶ τριδόλους ἡμῖν ἀνατρέπειν κατεδικάζθη ἡ γῆ. Pia et prudens commonefactio, ut videlicet homo in rosam aspectu injecto, statim pristini et antiqui primi parentis, et sui lapsus memoriam repetat; et calamitate inspecta, in quam propter peccatum incidit, corde fremat et intime doleat, suique creatoris opem exposcat, et sibi caveat. Continuata enim peccatorum memoria nullum remedium aptius ad veniam impetrandam, nec ullum aliud ita segnem reddi hominem ad nequitiam perpetranda, ut scribit Chrysostomus in *Epist. ad Hebræos*, cap. xii, hom. 31, et in catena in cap. xiv *Hieremie* : Ἐπὶ τὸ λειπόμεινον φάρμακον καταφεύγει τῶν ἀμαρτιῶν τὴν γνώσιν. Nec dissentit August. lib. 1, *De Gen. contra Manichæos*, c. 13 : *Per peccatum hominis terra maledicta est, ut spinas pareret, non ut ipsa pœnas sentiret, quæ sine sensu est, sed ut peccati humani crimen semper hominibus ante oculos poneret, quo admonebantur aliquando averti a peccatis, et ad Dei præcepta converti. Herbae autem, etc.* Hæc tamen sententia Pererio l. 1, in *Gen.* non arridet. Nec enim potest adduci ut credat rosam ante peccatum factam fuisse absque spinis. Deus enim tales condidit res quales sunt secundum naturam suam, nec peccatum Adæ mutavit earum proprietates atque conditiones, cum nec ea quidem, quæ vera sunt secundum naturam hominis peccatum ejus quidquam variaverit. Rosam vero nasci inter spinas naturalem rosæ constitutionem atque generationem consequitur. Quare etsi ante peccatum Adæ erant hæc humanæ naturæ noxia, non fuissent ei in pœnam, si non peccasset, sed ita esset animo corporeque effectus, ut facillime hæc exitiosa internoscere et vitare posset. Verum est, Deum tales res condidisse quales sunt secundum naturam. Sanæ mentis est fateri rerum proprietates et naturas peccato primorum parentum non fuisse immutatas. Exploratum est, ante peccatum cum nulla

C
D

culpa neque corpus neque animum afficeret, neque pœnam ullam fuisse inditam. Vero verius est Adamum tunc ita animo et corpore fuisse effectum, ut et exitiosa cognosceret, et posset vitare. Ideo et rosam cum spinis natam affirmabimus, et in spinis nasci, naturalem rosæ constitutionem et generationem consequi? Alia nobis aliunde et rosæ natura et naturalis constitutio quærenda. Quod natura insitum est atque datum, et naturalem constitutionem consequitur, lex est, quæ nullo hominum ingenio, nulla temporum vicissitudine, nulla rerum varietate, nullo etiam ipsius naturæ, si fieri posset, impetu, violatur; sed semper eandem rem ad exitum usque consequitur. Quod si tollas, vel in aliud transmutare tentaveris, rem et ipsam perdes, et in aliam immutabis. Et scimus etiam dubitari an id virtute et facultate divina fieri posset, et concludunt ex natura rei id implicare. At nos nostris hisce temporibus agricolarum industria ita rosas institui cernimus, ut absque spinis erumpant, neque minus venustiores, neque minus odoratiores. Quomodo ergo a natura ita comparatum esse affirmabimus? Idem est inter spinas nasci naturalem rosæ constitutionem consequi affirmare, ac inter domesticos parietes hominem nasci, naturalem hominis constitutionem. Et mirum est, quod cum in hoc flore omnium pulcherrimo plura possunt considerari quæ ejus naturam consequi non absurde dicemus, neglectis illis, ad spinas, quæ pessima sunt, animum attendamus. Ex Peripateticorum et ingeniorum philosophorum schola notum id, ac satis certum habemus, ita propria esse rei illa, quæ ad naturalem constitutionem consequuntur, ut de aliis dici, et aliis communicari minime possint salva utrorumque natura. At inter spinas nasci soline rosæ convenit? Ergo inter spinas nasci non consequitur naturalem rosæ constitutionem. At non ita propria ut sit aliis inconjuncta, ergo non natura data, ergo potest generari rosa, et sine spinis generari. Sed demus etiam rem ita se habere, et inter spinas nasci, consequi rosæ naturalem constitutionem. Quid inde? Culturæ, soli, aquæ, cœli tantam esse jam et facultatem in plantis, si Theophrasto aliisque credimus, ut miras alterationes mutationesque in iis quotidie cernantur, et Hippon auctor est, omnem plantam, et silvestrem, et urbanam cultum adeptam, aut non adeptam effici posse, et peccatum id non faciet? pœna peccati? Deus ipse? Adde, spinas et tribulos germinabit tibi. Si jam erant spinæ, si jam tribuli, inania divina verba, inanis pœna et maledictio, quæmvis dicas fuisse, sed non in pœnam. Hæc sunt, Pereri, quæ, et si non esset Eustathii, Basilii, Augustini, quorum patrum! auctoritas, inducunt ut credam rosam ante peccatum factam esse absque spinis.

Col. 716. lin. 28. *Ἡ δὲ ἀμυγδαλὴ πρώτη.* Plinius libr. xvi, *Natur. Hist.*, cap. 25, *Ex his quæ hieme aquila exoriente, ut diximus, concipiunt, floret prima omnium amygdala mense Januario, Martio. zero po-*

*num maturat; et cap. 26, Perdunt facillime ante maturitatem, palma, ficus, amygdala, malus, pyrus, item punica, quæ etiam roribus nimis, et pruinis florem amittit. Qua de causa inflectunt ramos ejus ne subjecti humorem infestum excipiant, atque contineant. Pyrus et amygdala, etiam si non pluat, sed fiat austrinum cœlum, aut nubilum, amittunt florem, et primos fructus, si cum deflorare tales dies fuerint. Idem refert lib. xvii, cap. 2, quæ habuit ex Theophrasto, De causis plant. lib. ii, cap. 11: Ἀποβλητικὰ δὲ μάλιστα τῶν καρπῶν πρὶν πεπᾶναι συκῆ, καὶ φοινῆς, καὶ ἀμυγδαλῆ, καὶ μηλέα, καὶ ἄπιος. Ἰκανὸν γὰρ καὶ ὀτιοῦν διυγᾶναι, καὶ ἀσθενὲς ποιῆσαι, καὶ ἅμα τούτοις γε καὶ πνευμάτων ἐπιγίνεται μέγεθος. Ἡ δὲ ῥόα τοῖς μὲν ἀνθεσιν εὐκατάπτωτος. Ἀσθενὴς γὰρ αὐτῶν ἢ πρόσφυσις ὡς δ' ὅταν ψεκάδια, καὶ ῥόσοι πέσωσιν, εἰσδύμενα κατὰ τὸ ἀνθος ἀνυγραίνει καὶ ποιεῖ τὴν βολήν. Διὸ καὶ κατὰγουσι τὰ δένδρα, καὶ οὐκ ἀφίσιν εἰς ὕψος, ὅπως οἱ κύτινοι μὴ ὀρθοὶ γενόμενοι δέχωνται τὸ ὕγρὸν. Οἱ δὲ καὶ ἀνάπαλιν καλεῖσθαι φυτεύειν τὰς βάρβυτους τοῦτου χάριν, ὅπως εὐθὺς κατανεύσωσιν. Ὅτι δ' ὕγρότης αἰτία τῆς ἀποβολῆς, κατέβηκεν δῆλον. Αἱ γὰρ ἄπιοι καὶ ἀμυγδαλαὶ, κἄν μὴ βρέξη, νότιος δὲ ἢ ὁ ἀήρ καὶ ἐπινεφῆς, ἀποβάλλουσι καὶ τὰ ἀνθη καὶ τοὺς πρώτους καρπούς, ἐὰν εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπάνθησιν ἦ. Theodoretus in capit. i *Hieremias*, Ἰστέον, ὅτι ὁ Ἑβραῖος ἀντὶ καρυτῆς ἀμυγδαλίην φησίν. Ἡ δὲ ἀμυγδαλίη τὸ ταχὺ τῆς τιμωρίας αἰνίττεται ἄνθρωποι γὰρ τῶν ἄλλων δένδρων ἀνθεῖ.*

Ibid., lin. 30. *Ἡ δὲ πικρὰ ἀμυγδαλῆ.* Basilii, Hom. 5: Τινὰ δὲ καὶ τὴν ἐκ φύσεως κακίαν ἐπιμελείαις γεωργῶν θεραπευόμενα ἔγνωμεν ὅσον τὰς ὀξείας βροίτας, καὶ τῶν ἀμυγδαλῶν τὰς πικροτέρας, ὅταν διατρηθεῖσαι τὸ πρὸς τῇ ῥίζῃ στέλεχος σπῆνην πεύκης λιπαρὸν τῆς ἐντερειώνης μέσης διελαθόντα δέξωνται, εἰς εὐχρηστίαν μεταβάλλουσι τότε τοῦ χυμοῦ τὴν δυσχέρειαν. Theophrastus, *Histor. plant.* lib. ii, cap. 8, amygdalam ex amara dulcem effici vult, si quis caudice circumfosso præterforatoque mensura dodrantali undique lacrynam effluentem in idem defluere sinat. Vide ejusdem, *De causis plant.* lib. i, capit. 24, quo loco amygdalam humoris abundantia sterilem sic castigari tradit Plinius lib. xvii, cap. 27: *Amygdalæ ex amaræ dulces fiunt si circumfosso stipite, et ab ima parte circumforato defluens pituita abstergatur.* Africanus apud *Georgicorum* collectorem lib. x, medicinæ hujus meminit et alias subdit: Γλυκεῖαν δὲ ἐκ πικρᾶς ποιήσεις εἰ, ἐκτρύψας τὸ πρέμνον ἐπὶ παλαιστὴν ἐν τετραγώνῳ, τὸ δάκρυον ἐκδέξῃ τὸ κατ' ἐνιαυτὸν, ἕως ἂν γλυκανθῆ. Κάλλιον δὲ τινες ποιοῦντες περιορύττουσι, καὶ περιβάλλουσι κόπρον ὕεον ἐπιχέαντες καὶ σῦρον, εἶτα προσχώσαντες ἀρδεύουσι κατ' ἐνιαυτὸν, ἕως οὗ γλυκανθῶσι. Πᾶν δὲ στέλεχος ἀμυγδαλῆς ἐκκοπὴν ἀποβάλλει τὸν καρπὸν. Ἀπαλὴν δὲ καὶ γλυκεῖαν ἐκ σκληρᾶς καὶ πικρᾶς ποιήσεις, εἰ τὰ νυρὶ τὸ στέλεχος ἕως τῶν ἐπὶ πολλῆς ῥιζῶν γυμνώσεις, καὶ ἀρδεύσεις συνεχῶς ὕδατι θερμῷ πρὸ τῆς ἀν-

θεβολήσεως. In quibus ultimis verbis ea sic corrigo, ἕως τῶν ἐπιπολλῆς ῥιζῶν.

Col. 716, lin. 54. *Τὴν αὐτὴν δὲ θεραπεύειν.* Aristoteles lib. 1, *De plantis*, cap. 3, *Amygdala quoque, et mala granata suam malitiam per culturam amittunt, et mala granata stercore porcino radicibus injecto, et aqua dulci frigida rigata meliora redduntur. Sed amygdali clavis confixæ, gummi per multum tempus stillantes meliores redduntur, multaque silvestres plantæ per hoc artificium hortenses fiunt;* et Paxanius apud collectorem *Georgicorum* lib. x, Περιρῦζας τοῦ δένδρου τὰς ῥίζας κόπρον ὑέαν ἐπιχρῖσον, καὶ χώσας βᾶνον οὖρον ἀνθρωπέην. Τὰ δὲ περὶ τούτου ἐν τῷ ἄλλῳ μου γεωργικῷ βιβλίῳ τρίτῳ ἐν τῷ κερ. ζκε' τελεώτερον εὐρήσεις.

Ibid., lin. 55. *Ἡ δὲ θήλεια φοίνιξ.* Basilius, hom. 5: Καὶ ἔσσις ἂν ποτε τὴν παρ' αὐτῶν ὀνομαζομένην θήλειαν καθεῖσαν τοὺς κλάδους οἷον ὀργῶσαν, καὶ τῆς συμπλοκῆς ἐφιεμένην τοῦ ἀρβένου· τοὺς δὲ θεραπευτὰς τῶν φυτῶν ἐμβάλλοντας τοῖς κλάδοις οἷον τινα σπέρματα τῶν ἀρβένων, τοὺς λεγομένους ψῆνας, καὶ οὕτως οἷον ἐν αἰσθήσει τῆς ἀπολαύσεως γίνεσθαι καὶ ἀνορθοῦσθαι πάλιν τοὺς κλάδους, καὶ πρὸς τὸ οἰκεῖον σχῆμα τοῦ φυτοῦ τὴν κόμην ἀποκαθίστασθαι. Plin. lib. xiii, cap. 4: *Arboribus, imo potius omnibus quæ terra gignat, herbisque etiam utrumque sexum esse diligentissimi nature tradunt. Quod in plenum satis sit dixisse hoc in loco; nullis tamen arboribus manifestius, mas in palmite floret, femina citra florem germinat tantum spinæ modo;* et inferius, *Cætero non sine maribus gignere feminas sponne edito nemore confirmant: circaque singulos plures nutare in eum pronas blandioribus comis, illam erectis hispidum afflatu, visuque ipso, et pulvere etiam reliquas maritare. Hujus arbore excisa viduas post sterilesce feminas. Adeoque est veneris intellectus, ut coitus etiam excogitatus sit ab homine ex maribus flore, ac lanugine, interim vero tantum pulveris insperso feminis.* Guillaudinus in *Ægypto* et Oriente observavit ne feminæ steriles sint, aut immaturum fructum perdant, mares eo intervallo seri ut ab iis pulverem ventus in illas perferat. Quod si longius distent, quam ut pulvis odorve pervenire possit, tum a mare funem religatum ad feminam perducitur, ut maris secunda vis per eam copulam ac vinculum irrepit. Refert Jovianus Pontanus *Eridani* l. 1, palmas duas, marem Brundisii satum, feminam Hydrunti steriles tandiu fuisse, quoad adultæ fuis ramis se invicem conspexerint, et tum quamvis longo tractu dissitas fructum edidisse. Nonnus *Dionysiaco*., 42.

Ἄρσενά καὶ φοίνικα γεγηθῶτα θήλει μίσγω. Mirus ac perditus amor arbores etiam vexans omni sensu destitutas! Quis hæc non fabulosa putaret? Plantas mutuo amore capi, ex iis molestissimum palmam sentire, si procul marem a femina conseri contingat, alteram amantem arescere, versus amatum sese inclinare, surculo, lanugine vel etiam pulvere si aspergatur, et, quod admirabilius, odore,

A visu ipso recreari, corporeque excitari, et quasi complexu quodam reviviscere. Agricoltæ subscribunt, testantur philosophi, experientia ipsa rerum magistra ducimur ad consentiendum. Hoc æquo animo ferre possemus, at quod refert Florentinus in *Georgicis*, palmam feminam non maris cujuscunque desiderio teneri, sed unius tantum ad quem inclinatur, ita ne et apprehensa pulchritudo arboris ingenium alterat, et cujus solius amplexum exposcit; quem postea agricultoræ arte quadam deprehendunt, multis simul ramis ex diversis maribus collectis, et ad feminam ægram atque amore fatigatam propositis; statim enim ipsa, neglectis cæteris, ad arborem sibi dilectam inclinatur, et lætitia quadam subsilit voti compos; hoc, inquam, quis crederet? affectum, morem, inclinationemque ad similes arbores palmæ non denegaverim; cognitionem quomodo concedere debeam adhuc hæreo. Surculos ab arbore decisos, ideoque vita privatos, optime distinguendo, ac cognoscendo, signa in surculo arboris amatæ optime dijudicat; sed audianus verba Florentini: 'Ο δὲ φοίνιξ ἐρᾷ καὶ δριμύτως ἐτέρου φοίνικος, καὶ οὐ πρότερον πνεύεται τοῦ πόθου, ἕως ἂν αὐτὴν ὁ ἐρώμενος παραμυθῆσεται. Ἔστι γὰρ ἰδεῖν τὸ δένδρον ἐπικεκαμμένον, καὶ μὴ φέρον τὴν ἰδίαν βάσιν, μηδὲ καρποφοροῦν. Τοῦτο οὐ λανθάνει τὸν γεωργόν, ἀλλ' ὅτι μὲν ἐρᾷ καὶ ἐρᾶται τεκμαίρεται, ἀγνοεῖ δὲ πολὺ· διὸ παραπτόμενος φοίνικων πολλῶν, καὶ πάλιν ἐπὶ τὴν ἐρώσαν ἐπανιών, καὶ ἐραπτόμενος τῇ χειρὶ, δοκεῖ φιλήματι ὡς περ διακοινεῖν. Ποῖοι δὲ φοίνικός ἐστιν αὐτῇ πόθος, σημαίνει τρόπον τινὰ τῆς τῶν παθῶν καὶ τῆς τῶν χειρῶν, ὡς ἂν τις εἴπῃ νεύσει. Πρὸς ἐκεῖνον γὰρ ἀποβλέπει, καὶ ἐπὶ ἐκεῖνον πρόβριζος ὡς περ σπεύδουσα ἑαυτὴν ἐπιβρίπτει. Ἄχος οὖν γίνεται τῇ ἐρώσει τὸ τοῦ γεωργοῦ συνεχῶς ἀποτομένου τοῦ ἀρβένου τὰς χεῖρας αὐτοῦ προσπελάζειν τῇ ἐρωμένη μάλιστα δὲ πραῦνει τὸν ἔρωτα, εἰ κατὰ τὴν ἀνθὴν ἐξελών ἀπὸ τῆς σκαφῆς τοῦ ἀρβένου ἐνθῆσει τῇ κεφαλῇ τῆς ἐρώσεως, καὶ λοιπὸν ἢ φοίνιξ ἀγλαίζομένην κάλλιστον καρπὸν οἴσει. In quibus necessario corrigendus est locus, et ita restituendus, εἰ κατὰ τὴν ἀνθὴν ἐξελών ἀπὸ τῆς σπάθης τοῦ ἀρβένου; ita enim ea arboris pars ex qua fructus pendent vocatur. Julius Pollux, *Onomast.* lib. 1, cap. 12, 'Ο δὲ καρπὸς ὁ μὲν τοῦ ἀρβένου ψῆν, ὁ δὲ τῆς θηλείας βάλανος, ἐξ οὗ δὲ κρέμανται οἱ βάλανοι σπάθη. Εἶργχε τὸ ὄνομα Ξενοφῶν καὶ Ἡρόδοτος, λέγων, ὅτι καὶ τόσσα τινὲς εἶχον ἐκ ταύτης τῆς σπάθης. Ad hoc hujus arboris ingenium explicandum multi summi viri vires ingenii contulerunt, ut alter altero eloquentior videretur. Inter cæteros Philostratus in *Icon.*, lib. 1, in ἑλῃ, Achilles Tattius *de Clisiphrontis et Leucippes Amoribus*, lib. 1, et Theophylactus Simocatus, epist. 18, et in *Quæst. naturalibus*, quæst. 5.

Ibid., lin. 59. *Ἡ δὲ συκάμιτος ἐντὲ μὲν.* Plinius, lib. xvi, cap. 22, *Morus autem novissima germinat, cum primis folia demittit;* et cap. 25, *Serotino quodam germinatu florent, maturantque celeriter, sicuti morus, quæ novissimu urbanarum germinat, nec, nisi*

exacto frigore, ob id dicta sapientissima arborum. A *Sed cum cœpit, in tantum universa germinatio erumpit, ut una nocte peragat etiam cum strepitu; ex Theophrasto De causis plant., lib. 1, cap. 20, Ταῦτα μὲν πρωίκαρπα καθάπερ ἀμπέλος, καὶ συκῆ, μάλιστα δὲ συκάμινος. Αὕτη μὲν γὰρ γυμνὸν ἔχει τὸν καρπὸν ὡσθ' ὅταν ὁ ἥλιος ἐπιθῆ, ταχὺ προηλλοίωσας, βραχεῖας δεόμενος θερμότητος. Ἄμα δὲ καὶ ἐν αὐτῷ συνεργάζεται δύναμις ἰσχυρά, καὶ ἀθρόως ἐπιούσα καθάπερ καὶ πρὸς τὴν βλάστησιν, ἣ γὰρ ὀψιότης ἐποίησεν ἀθροισμὸν. Ὅθεν αἶτε βλαστῆσεις ἀθρόαι, καὶ μετὰ φορᾶς γίνονται νεανικῆς, ὥστε καὶ ψόφον ποιεῖν, καθάπερ τινὲς φασι, καὶ πέψεις ταχεῖς. Et cap. 21: Ἡ μὲν οὖν τῆς συκαμίνου διὰ τοῦτο πρώτως ὡς δὲ Μενέστωρ φησὶν, ἣ μὲν βλάστησις αὐτῆς ὀψία διὰ τῆς ψυχρότητος τοῦ τόπου, ἣ δὲ πέψις ταχεῖα διὰ τὴν ἀσθένειαν.*

Col. 716, lin. 41. *Ἡ δὲ ἐλάτα.* Oleas et reliquas arbores, quarum hic mentio fit, post æstivum solstitium folia convertere narrat collector Geopon. ex Florent., cap. 2, Προσημαίνει δὲ καὶ τὰς τροπὰς θερινὰς στραφέντα τὰ φύλλα τῆς ἐλαίας, ὡσπερ ἡ φιλόρα καὶ ἡ πτελέα καὶ ἡ λεύκη. Quod experientia cœrtum esse confirmat Antonius Mizaldus *De secret. agrorum*, lib. III, cap. 17, et Gellius lib. IX, cap. 7, *Vulgo et scriptum et creditum est, folia olearum arborum brumali et solstitiali die converti, et quæ pars eorum fuerat inferior, atque occultior, eam superferi, atque exponi ad oculos, et ad solem, quod nobis quoque semel atque iterum experiri volentibus ita esse propemodum visum est.*

Ibid., lin. 44. *Τῆς δὲ ἡμέρου συκῆς.* Basilius, hom. 5: Τὰ αὐτὰ δὲ ταῦτα καὶ περὶ τῶν συκῶν φασιν ὅθεν οἱ μὲν τὰς ἀγρίας συκᾶς παραφυτεύουσι ταῖς ἡμέροις, οἱ δὲ τοὺς δλύνθους ἐκθῆσαντες, τῶν εὐκάρπων καὶ ἡμέρων συκῶν τὴν ἀτονίαν ἰώνται βέοντα ἦδη, καὶ σχεδαννόμενον τὸν καρπὸν τοῖς δλύνθοις ἐπέχοντες. Theophrastus, *Hist. plant.* libr. II, cap. 9, ait caprificationem compertam ad auxilium, ne scus fructus amittant. Ideoque in regionibus illis in quibus fructuum jactura non fit, caprificandi usum nullum penitus esse, ut in Italia, in locis item aquiloniis et macris, ut in Phalcio Megarensis agri, et quibusdam partibus Corinthii, et in eodem capite caprificandi rationem multis prosequitur, quem vide sicut et Plinius lib. XIV, cap. 19, et Palladium, lib. II, cap. 10.

Ibid., lin. 51. *Ἐπειδὴ δὲ ἀπαλός ἐστι.* Basilius, hom. 5, Καὶ ὧν μὲν ἀπαλὸς ὁ καρπός ἡ παχὺ τοῦ φύλλου τὸ σκεπαστήριον, ὡς ἐπὶ τῆς συκῆς ὧν δὲ οἱ καρποὶ στεγανώτεροι ἔσονται τῶν φύλλων ἡ προσβολῆ, ὡς ἐπὶ τῆς καρύδας. Ὅτι ἐκεῖνα μὲν διὰ τὸ ἀσθενὲς πλείονος ἐδεῖτο τῆς βοηθείας τοῦτοιοις δ' ἂν προσβλαθῆς ἐγένετο ἡ παχυτέρα περιβολῆ ἐκ τῆς ἀπ' αὐτῶν σκιάς.

Ibid., lin. 54 *Διὰ δὲ τοῦτο καὶ τὸ φύλλον.* Basilius, hom. 5, Πῶς κατέσχηται τῆς ἀμπέλου τὸ φύλλον, ἵνα καὶ πρὸς τὰς ἐκ τοῦ ἀέρος βλάβας ὁ βό-

τρως ἀντέχη, καὶ τὴν ἀκτίνα τοῦ ἡλίου διὰ τῆς ἀσθενήτος δαψιλῶς ὑποδέχεται;

Ibid. lin. 57. *Ὁὗτος οὐδὲν ἀργόν.* Basilius, hom. 5, Οὐδὲν ἀναίτιον οὐδὲν ἀπόταυτομάτου, πάντα ἔχει τινὰ σοφίαν ἀπόρρητον. Augustinus lib. I, *De Genes., contra Manichæos*, cap. 16, confutat eorum insectiam, qui quarum rerum ipsi usum ignorant, eas prorsus inutiliter et supervacue conditas censent. Aristoteles pluribus in locis Deum et naturam nihil agere frustra contendit, et præcipue I, *De cœlo*, text. 31, et lib. II, text. 50, et text. 59; et lib. I, *Polit.*, cap. 5, et alibi; et Theophrastus *De causis plant.*, initio, Ὅυτε γὰρ ἡ φύσις οὐδὲν μάτην ποιεῖ, ἣ τε διάνοια βοηθεῖν ἐθέλει τῇ φύσει. Et Plinius præcæm. lib. 22: *Nihil a rerum natura sine aliqua occultiore causa gigni*, scribit; et lib. XXVI, cap. 24, *Adeo nihil parens illa rerum omnium sine ingentibus causis genuit*; et Palingenius in Vitæ zodiaco,

Quam nihil incassum faciat natura, Deusque, Qui secum hæc reputat non casu, sed ratione, Consilio jussuque Dei fieri omnia dicit

Col. 717, lin. 1. *Ἐν γὰρ ὕδωρ διὰ τῆς ῥίζης.* Basilius, hom. 5, Ἐν ὕδωρ, διὰ τῆς ῥίζης ἐλλομέων, ἄλλως μὲν τρέφει τὴν ῥίζαν αὐτὴν, ἄλλως δὲ τὸν φλοῖον τοῦ στελέχους, καὶ ἄλλως τὸ ξύλον, καὶ τὴν ἐντεριώνην ἐτέρως. Τὸ αὐτὸ καὶ φύλλον γίνεται, καὶ εἰς ἀκρέμονας, καὶ κλάδους κατασχίζεται, καὶ τοῖς καρποῖς παρέχει τὴν αὔξιν, καὶ δάκρυον τοῦ φυτοῦ, καὶ ὅπως ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας προέρχεται. In eandem sententiam Sextus Empir. *Pyrrhon. Hypoth.* lib. I, Καὶ ὡσπερ τὸ ὕδωρ ἐν καὶ μονοειδὲς διαδόμενον εἰς τὰ δένδρα ὅπου μὲν γίνεται φλοῖος, ὅπου δὲ κλάδος, ὅπου δὲ καρπός, καὶ ἦδη σύκον, καὶ ῥοῖα καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον hoc siquidem ita evenit quemadmodum idem cibus concoctus aliquando fit vena, interdum arteria, interdum os, nonnunquam nervus et unumquodque aliorum; et in musicis unus et idem musicorum flatus in tibiam inspiratus, modo acutus fit, modo gravis; et manus lyrae impressa nonnunquam gravem sonum, nonnunquam acutum reddit; et in aliis rebus idem contingere cernimus

Ibid., lin. 4. *Καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς νοτίδος.* Basilius, hom. 5, Πῶς πάλιν ἐκ τῆς αὐτῆς νοτίδος ἐν μὲν τῇ ἀμπέλω οἶνος συνίσταται, ἐν δὲ τῇ ἐλάτῃ τὸ ελαιον καὶ οὐ τοῦτο μόνον θαυμαστόν, πῶς ὡδε μὲν τὸ ὕγρον ἀπεγλυκάνθη, ἐκεῖ δὲ λιπαρὸν γέγονεν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν τοῖς γλυκέσι καρποῖς ἀμύθητος ἡ παραλλαγή τῆς ποιότητος. Ἄλλο γὰρ τὸ ἐν ἀμπέλω γλυκὺ, καὶ ἄλλο τὸ ἐν μηλέῃ, καὶ σύκῳ, καὶ φοίνικι. De succorum in plantis differentiis adesis Theophrastum *De Histor. plant.* lib. I, cap. 19, et ejus interpretem Plinium lib. XV, cap. 28, qui diffusissime horum varietatem pertractant.

Ibid., lin. 9. *Καὶ αὐτὰ δὲ τῶν δένδρων.* Basilius, hom. 5, Ἄλλο γὰρ τοῦ σχίνου τὸ δάκρυον, καὶ ἄλλος ὁ ὅπως τοῦ βαλοάμου, καὶ νάρθηκός τινες ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου, καὶ Λιβύης ἕτερον ὕψων γένος ἀποδα-

κρύουσι. Quæ sint arborum lacrymæ, et qui succi A explicat Theophrast. *De causis plant.* libr. vi, cap. 18. Καλοῦσι δὲ τὰ μὲν ὀπούς, τὰ δὲ δάκρυα. Κοινότερον δὲ ὁ ὀπός. Διαφέρει δὲ ἴσως οὐδὲν, ἐπεὶ τὸ γε κοινότατον ἀνωρύμως λεγόμενον· ἢ ὑγρότης οἰκεία καθ' ἕκαστον πέψιν ἔχουσα. Διὰ δὲ τὸ σωματωδεστέρας εἶναι καὶ γλισχρας, τὰς δ' ὕδατώδεις, ἀγλίσχρους, τῶν μὲν γίνεται πῆξαι, τῶν δ' οὐ. Πρὸς ἐνίας δὲ καὶ παρεμβάλλουσι τι τοῦ πῆξαι, καὶ συλλέγειν.

Ibid., lin. 10. Ἄλλο γὰρ τῆς σχίνου. Lentisci lacrymam mastichem esse colligitur ex Theophrasto *De hist. plant.* libr. ix. c. 1. Συνίσταται δὲ καὶ ἐπὶ τῆς σχίνου, καὶ ἐπὶ τῆς ἀκάνθης τῆς ἰξίνης καλουμένης, ἐξ ὧν ἡ μαστίχη. Quæ autem sit ixine et quam mastichem procreet idem prosequitur, libr. vi, cap. 4. Ἡ ἰξίνη φύεται μὲν οὐ πολλαχού· ῥιζόφυλλον δὲ ἔστιν· ἀπὸ δὲ τῆς ῥιζῆς μέσης ὁ σπερματικὸς ἀκανός ἐπιπέφυκεν, ὥσπερ μῆλον εὐ μάλα ἐπικεκρυμμένον ἐπὶ τῶν φύλλων. Οὗτος δὲ ἐπὶ τοῦ ἄκρου φέρει τὸ δάκρυον εὐστομον, καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ ἀκανθική καὶ ἡ μαστίχη. Ego tamen magis ad menuem aucioris et ad sententiam legere, καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ ἀκάνθική μαστίχη, et ni vereretur ab aliquibus tanquam audax accusari, libenter utique pro ἀκανός, ἀκανθός legerem, ut modus plurasisque una eademque Theophrasto servetur; dicit enim hanc mastichem generari ἐπὶ τῆς ἀκάνθης, non ἐπὶ τοῦ ἀκάνου, ex quo non ἀκανθική, sed ἀκανική, diceretur, quemadmodum et ἀκανική ἀκάνθαι apud ipsum leguntur, libr. iv, cap. 7. *Hist. plant.* Et si ἀκανός velis retinere, quare ejus sententiam non concludes, καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ ἀκανθική μαστίχη? Sed dubitasse satis de hac. Plinius libr. xii, cap. 17. *Sed mastiche quoque gemina est, quoniam et in Asia Græciaque reperitur, herba radice folia emittens, et carduum similem malo seminis plenum, lacrymaque erumpit incisa parte summa vix ut dignosci possit a mastiche vera. Nec non et tertia in Ponto est bituminis similior. Laudatissima autem est Chia candida, cujus pretium in libras xx, nigra vero xii. Chia et lentisco traditur gigni gummi modo, adulteratur ut thura, resina.* Petrus Bellonius, *Observation.* libr. ii, cap. 8. *Mastiches proventus in ea insula Chio tantus est, ut singulis annis Turcico imperatori pro quaternis vel quinibus millibus ducatorum pendant in deductionem ejus summæ quam illi tributis nomine dare debent, et singulas centenas libras centenis quinibus ducatis æstimant, quidquid ejus superest sibi reservant. Galli mercatores mastiches pretium idem perpetuo esse considerantes existimant; atque etiam referunt incolas, collecta ejus certa quantitate, reliquam abjicere. Sed id veritati maxime contrarium est: nam uti æquimus magnas impensas in lentisci fruticibus colendis, et curandis faciunt; sed quoniam Turcico imperatori singulis annis pro quatuor, aut plurium millium ducatorum æstimatione pendant, ejus pretium vel augere, vel imminuere non licet. In quibus multis labitur Bellonius. Verum enim est, incolas præscripta quantitate collecta reliquam vel abjicere, vel negligere. Falsum,*

eam quæ superest sibi reservare; falsum item pretium mastiches Turcico imperatori nomine tributis persolvi: sed hæc sunt alterius negotii. Dalecampius Plinium reprehendit quod falso mastichem resinis liquidis annumeraverit, libr. xiv, cap. 20. Sed inmerito. Mastiche enim dum effluit, antequam coalescat, fluida est quemadmodum et terebinthus. Et forsitan tempore Plinii res aliter se habebat ac modo videmus. Communis est omnium in ea insula traditio a majoribus excepta mastichem prius liquidam fluidamque fuisse. Verum postquam sanctus Dei martyr Isidorus in ea insula martyris coronam ditatus, ad cælestem patriam commigravit, in durum corpus veluti gummi concrevisse, idque sanguine tanti martyris præstitum fuisse, dum per illas arbores dilacerandus equis immanibus ligatus trahebatur. Facti hujus meminit Nicolaus Pepagomenus oratione in dictum sanctum, quam Latinam a nobis factam una cum Græca publico commodo, Deo dante, edemus. Is itaque ait: Λόγος δὲ τις φέρεται καὶ ἡμῶν ἄχρι φθάσας, ὡς τὸν νῦν καταβρέοντα τῶν σχίνων ὀπὸν, καὶ πηγνύμενον, ἴστε πάντες ὅπῃσα τούτου παρὰ τοῖς Χίοις μόνους φορὰ, καὶ ὡς εἴπερ τι τῷ βίῳ τούτῳ λυσιτελέστατον καθ' αὐτόν τε καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπιμιγνύμενον, μὴ πρόσθεν ἰσχυρὰν εἰωθότα λαμβάνειν τὴν πῆξιν. κἀντεῦθεν τοῖς ὕδασι, ὕοντος, συμπαραφερόμενόν τε καὶ ἀπολλύμενον. Ὅτι μὴ πάντα μετρίου τινὸς ἀνευ οἱ τοῦ μάρτυρος ἄθλοι, καὶ τὰ λαμπρὰ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀγωνίσματα, καὶ τὸ τῆς γνώμης ἀνένδρον, καὶ αἰσυχναὶ καρτερήσεις, εἰς δ' νῦν ὀράται, πρὸς λίθου φύσιν ἐγγύς μετεποίησαν, ἅμα τε τούτου τοσαύτην εἰργάσατο τὴν ἐπίδοσιν, ὡς μηδένα μικρῶ τῶν ὀπήποτε γῆς οἰκούντων μὴ τῆς κατ' ἔτος ἀπολαύειν φορᾶς. Μῆδὲ γὰρ ἂν τοῖς πρὸ τοῦ πατρὸς Ἀσκληπιάδαις, οὐδενὸς ὅτου τῶν πρὸς ἱατρείαν παθῶν οὐ μνημημένοις, πολλάκις σχεδὸν ἀμνημοσύνη τούτου προσῆν, καίπερ τοῖς καιριωτάτοις συμβαλλομένου τὰ περιτεύοντα τῶν ὑγρῶν ἀποκαθᾶραι καὶ ἀληθόνας εἶναι ἄς ἐπικουφίσαι τε καὶ κοιμίσαι, καὶ τὰ παρειμένα τοῦ σώματος ἰσχυροποιῆσαι, καὶ νευρῶσαι, φύσιν ἔχοντος. Ὅντως ἀρίστου καὶ θαυμαστοῦ γεωργοῦ καρπὸς ἦδιστος κατ' ἐπωνυμίαν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν κερκτημένος. Πλὴν ὅσον ὁ μὲν καὶ ψυχὰς καμνούσας ἀξιοῖ θεραπείας, καὶ τοῖς τὸ σῶμα πονήρως ἔχουσι δ' ὀμρεῖται τὴν ἱασίν, ὁ δὲ τῷδε βραχείᾳ ἐνίησι τῆς ἱατρείας ἀπόδροιαν.

Ibid., lin. 11. Καὶ ἄλλος δὲ τῆς βαλσάμου. Theophrastus in valle Syriæ nasci, fructum magis odoratum esse quam lacrymam, et incisura facta ex caudice, sive parte superna, æstate tota succum, sed illum paucissimum colligi, libr. ix. *De histor. plant.*, cap. 6. Τὸ δὲ βάλαμον γίνεται μὲν ἐν τῷ Αὐλών, τῷ περὶ Συρίαν, παραδεισούς δ' εἶναι φασὶ δύο μόνους, τὸν μὲν ὅσον εἴκοσι πλέθρων τὴν δ' ἕτερον. πολλῶ ἐλάττονα. Reliqua vide apud Theophrastum, ex quo Plinius libr. xii, cap. 25, sua accepit, nec convenit in omnibus de historia balsami auctorum sententia. Plinius dicit balsamum uni terrarum Judææ concessum; Dioscorides concedit etiam

Ægypto; Strabo lib. xvi silvestre nasci tradit in maritimis Sabæorum; Theophrastus silvestre balsamum nullum usquam repertum accepit; Pausanias in *Bœoticis* arbores in Arabia describit, myrtorum magnitudine, foliis amaraci. Vide reliquam historiam viperarum sub ejus fronde latitantium. Plinius incidi vitro, lapide osseisque cultellis, ferro lædi, Theophrastus ferreis unguibus cædi, Plinius primam gratiam esse lacrymæ, secundam semini, tertiam cortici, minimam ligno ait; Theophrastus primam fructus, secundam lacrymæ, ultimam virgarum. Diversam hujus balsami colligendi rationem sine censura narrat Brocardus monachus et se vidisse fatetur, in descriptione terræ sanctæ: *Est etiam ibi hortus Balsami, qui irrigatur a fonte parvo, uberrime tamen fluente, in quo aiunt beatam Virginem puerum Jesum lavisse: ob id habetur fons ille in venerutione, nedum a Christianis, verum et a Saracenis. Modum colligendi balsamum hunc mihi Saraceni ostenderunt. Carpebant folium unum a stipite, adhærent enim folia stipiti, et contra radium solia illud discerpentes, guttam lucidissimam et supra modum odoriferam elicuerunt: et is est verus liquor balsami: qui in phialas vitreas colligitur, et ad diversas mundi partes mittitur, tametsi raro sine mixtura ad regiones nostras perveniat. Aiunt etiam, si folium illud contra radium solis non frangeretur, minime succum illum stillaret.*

Col. 717, lin. 13. *Ἰστοροῦσι δέ τινες καὶ τὸ ἤλεκτρον.* Basiliius, hom. 3, λόγος δὲ τις ἐστὶ καὶ τὸ ἤλεκτρον ὅπῃ εἶναι φυτῶν εἰς λίθου φύσιν ἀποπηγνύμενον. Psellus *de lapidibus* duplex electrum constituit, unum Indicum, alterum Libyticum, et dicit reperiri juxta fluvium Eridanum, subdit, Ἐνιοὶ δὲ καὶ δάκρυον αὐτὸ φασὶ δένδρου τινός. Κούφον γάρ ἐστι καὶ θυμιάται, ὡς ὁ λιθωντὸς καὶ ἡ μαστίχη. Varias auctorum sententias de succino, et ejus origine collegit Plinius, lib. xxxvii, cap. 2 et 3, quas hic recensere ineptum esse duxi. Si quis eruditionem tanti viri et admirari et venerari desiderat, adeat locum mirum sane, et omnimoda prudentia doctrinaque refertissimum. Nos miselli item et pauperes ad illum quid addemus? Aristoteles lib. *De mirabilibus auscultation.* ad fictilia poetarum commenta refugit. Dalecampius aliam succini originem contra Plinium ita narrat: *In regione, quæ succinum mittit, resiniferæ nullæ sunt arbores. At in septentrionalium littorum tractu bituminis certe genus flavum est ut nigrum apud nos in Avernis, ejusque naphtha flava, qualem e Saxonibus afferunt, et petroleum vocant, ut apud nos atra. Cum ergo fonte suo scaturit bitumen id molle adhuc, et liquidum, obvia quæque amplectitur, retinet, includit. Fluctu vero lambente in altum provolutum magis vertigine, et salsugine, temporisque diuturnitate durescit, ut apud nos pissaspaltum, et jam tum succinum est, sicque concretum in littore ejus scaturigini opposito adversis ventis ejicitur. Gagatis, qui procul dubio bitumen est in visceribus terræ multiis*

sæculis excoctum, glebam habui erutam prope Narbonem in ejus lapidis fodinis dimidia ex parte nigram, altera flavam, succini modo: quod argumento certissimo est, succinum eo modo gigni quo diximus.

Ibid., lin. 19. *Τοῦτο τὸ ἤλιακόν φω̅ς.* Quænam fuerit lux illa prima prisceis illis temporibus nec non hisce nostris controversum adhuc est: de qua fuse et enucleate multi disputarunt. Damascenus lib. ii, *Fid. orthod.*, c. 7, existimat, lucem illam fuisse elementum ignis. Ambrosius Catharinus ait lucem illam fuisse lucem solis perfectam, æque ac nunc est; cujus perfectionis et pulchritudinis magnum esse argumentum, quod ea Deus ipse suo judicio comprobavit. Beda in *Hexaem.*, Nicolaus *De lyra*, Tostatus, et alii arbitrantur primam illam lucem non fuisse solem, sed corpus quoddam lucidum ad similitudinem densæ lucentisque nubis in superiori parte mundi videlicet, in qua postea sol est positus, quod circa densiorem materiæ partem, quæ medium mundi locum circumplectebatur, in orbem conversum, dierum et noctium vicissitudines efficiēbat, et ex illo lucido corpore postea, quarto die formatus est sol amplioris præstantiorisque lucis additione. Dionysius Areopagita part. 1, cap. 4, *De divin. nomin.*, quem sequuntur D. Thomas prima parte quæst. 67, art. 4, et quæst. 70, art. 4; Dionysius Carthusianus super primum cap. Genes. art. 9; Pererius et alii existimant, non aliam fuisse, quam lucem solis, sed primo quidem die veluti informem, et imperfectam esse factam, quarto autem die fuisse absolutam et consummatam. *Αὐτὸ γάρ ἐστὶ τὸ φῶς, εἰ καὶ τότε ἀσχημάτιστον ἦν, ὅπερ ὁ θεὸς ἐφη Μωσῆς, καὶ αὐτὴν ἐκείνην τὴν πρώτην ὄρεται τῶν αὐθ' ἡμᾶς ἡμερῶν τριάκτα. Καὶ ὡσπερ, etc.* Noster auctor, et Basiliius cum eo hom. 6, cujus verba hic ascribam, ne eadem sæpius cogar repetere, tradit primam hanc lucem fuisse creatam per se, et immaterialem, quarto autem die factum esse corpus solis, tanquam ejus vehiculum cui insita et impressa est. *Τότε μὲν γὰρ αὐτὴ τοῦ φωτὸς ἡ φύσις παρήχθη, νῦν δὲ τὸ ἤλιακόν τοῦτο σῶμα ὄχημα εἶναι τῷ πρωτογένῳ ἐκείνῳ φωτὶ παρασκευάσται. Ὡς γὰρ ἄλλο τὸ πῦρ καὶ ἄλλο ὁ λύχνος, τὸ μὲν τὴν τοῦ φωτὸς εἰνδύναμιν ἔχον, τὸ δὲ παραφαίνει τοῖς δεομένοις πεποιημένον· οὕτω καὶ τῷ καθαρωτάτῳ ἐκείνῳ καὶ εὐκρινεῖ, καὶ ἀόλω φωτὶ, ὄχημα νῦν οἱ φωστῆρες κατεσκευάσθησαν.* Idem videtur sentire Gregorius Nazianzenus, et alii, quos supra laudavimus. Hanc ultimam sententiam, quamvis miram a quibusdam existimatam, et novum inducentem miraculum quod minime admittendum in historia creationis, ut multis videtur, in sua doctrina ita defenderet Palingenius ex sui *Zodiaci Vitæ* libr. xii, ait enim Deum sua omnipotentia ac scientia extra cælum plura et majora creasse, quinimo cum potuerit

— *Facere infinita, putandum est
Fecisse infinita omnemque explese vigorem,*

Nec servasse in se vanum, vel inutile quidquam. A hæus in *Eclogis physicis*, Julianus Apostata, hymno in *Solem*, et Proclus.

• Hoc autem infinitum esse

*Puram, immensam, et sine corpore lucem,
Lucem, qua nostri solis longe minor est lux,
Lucem, quam terreni oculi non cernere possent,
Lucem, quam ex sese effundit Deus infinitam.*

Et illam lucem esse sine corpore quod minime videtur inconueniens, cum lux non proveniat a materia, sed a forma,

— *Ex qua vis et decor effluit omnis.*

Quæ cum concedantur formis corporeis, multo magis concedendum est formis incorporeis.

*Præsertim cum sint puræ magis, et tenues, et
Participes multo uberius pulchrique bonique.
Imo inter divos quo quisque potentior est, et
Dignior hoc etiam majori lumine fulget,
Uique inter stellas multo niuidissimus est sol,
Sic inter divos lucet rex ille deorum.*

Non tamen obscurat reliquos, quin perficit illos.

Nec requiritur aer, in quo tanquam in subjecto lumen illud inhæreat, cum aer minime sit luminis subjectum, neque lumen sit in aere: Imo aer contra est in lumine, et lux, stare potest absque aeris visu. Lux vero quæ est in sole, est particula lucis divinæ, ideoque in sole nitescit, quamvis in Deo non comprehendatur propter materiam illius, quæ est luci aptissima.

*Ille etiam lux divina est impressa aliorum
Divorum formis, quamvis non omnibus a que
Et non stellæ omnes æquali lumine lucent,
Sed magis una alia, quanto hæc perfectior illa est.
Utque una candela alias accendere plures,
Nec tamen ipsa suum anituit, minuitve nitorem;
Haud secus illa Dei lux inviolata, nihilque
Decrescens alios impertit lumine divos.*

Palingenius itaque oppugnantibus hujus sententiæ ita responderet: Lucem illam ita creatam sine ulla materia potuisse per se subsistere sine aere, in semetipsa veluti in propria forma, quæ erat ab omni corpore et materia separata, et sic nullum novum inducitur miraculum; illa postea lux quarto die fuit soli communicata, non per mutationem substantialem, sed per diversam applicationem, quemadmodum lumen divinum communicatur beatis, qua communicatione fiunt luminosi, sicuti multæ candelæ accensæ a prima candela. Sed de hac Palingenii sententia aliorum esto iudicium; quedam esse quæ et caute legi, et prudenter explicari debere

col. 717, lin. 25. *Καὶ ὡς ἔτερον τι.* Basiliius, hom. 6: Ὡς οὖν ἔτερον μὲν τι τῆ φύσει ἢ λευκότης, ἔτερον δὲ τι τὸ λευκασμένον αἶμα· οὕτω καὶ τὰ νῦν εἰρημένα, διάφορα ὄντα ἡγῶνται τῆ δυνάμει τοῦ κρίσαντος.

Ibid., lin. 28. *Ἐπειτα τὸν ἥλιον ἐκ τοῦ πυρός.* De solis natura, magnitudine, figura, conversionibus, defectu, signis, et motu, vide quæ refert Sto-

ibid., lin. 47. *Τὸ δ' αὐτὸ παράδειγμα.* Hoc idem uberius prosequitur Basiliius hom. 6: Lunam vero solis fulgore tegi, et in totum mutuata ab eo luce fulgere, refert Plinius lib. 11, cap. 9, cujus verba cum ad rem faciant hic ascribam. *Solis fulgore eam, ut reliqua sidera, tegi: si quidem in totum mutuata ab eo luce fulgere, qualem in repercussu aquæ volitare conspicimus. Ideo molliore et imperfecta ri solvere, tantum humorem, atque etiam augere, quem solis radii assumant. Ideo et inæquali lumine aspicitur: quin ex adverso demum plena, reliquis diebus tantum ex se terris ostendat, quantum ex sole ipsa concipiat.*

In coitu quidem non cerni: quoniam hæustum omnem lucis aversa illo reberat unde acceperit. Apuleius lib. De Deo Socratis: Luna solis æmula, noctis deus, seu corniculata, seu dividua, seu protumida, seu plena sit, varia ignium face, quanto longius absit a sole, tanto largius illuminata pars incremento itineris et luminis mensem suis actibus ac paribus dispendiis æstimat. Et hanc ob causam Græci pœtæ solis filiam vocant, Euripides in *Phænissis*,

Ὡ λιπαροζώνου θυγάτηρ

Ἡελίου,

Σελαναια, γρυσεδονκλον φέρρος.

Hesiodus vero et Virgilius sororem:

Nec fratris radiis obnoxia surgere luna.

Thales dixit eam a sole illustrari, quod etiam Pythagoras, Parmenides, Empedocles, Anaxagoras et Metrodorus senserunt. Avicenna et Macrobius lunam a sole mutuari lumen credunt: reliqua vera astra de suo collucere. Antipho proprio eam lucere lumine, partes autem ejus absconditas accessu solis obscurari, tanquam imbecillius a fortiori, quemadmodum et aliis stellis contingit; Anaximander, Xenophanes proprium lunam habere lumen dixerunt; Aristoteles proprium quidem, sed rarius; Stoici subobscurum, et aereum; Erosus auctore Cleomede, atque etiam Vitruvio lib. 1x, cap. 4, quem vide, putavit lunæ corpus pilam esse altera parte candentem, altera cæruleam, ejusque mutationem fieri, prout magis minusve a sole corripitur. Causas diversitatis apparentiarum in luna optime exponit Jacobus Milichius, comment. in locum Plinii a nobis supra positum. Verum eorum opinio, qui lunam et proprium lumen habere, itemque a sole mutuari, quam etiam sequitur noster Eustathius, verior est et probabilior; habet enim suum proprium obscurum quodammodo nec luminosum, carbonum instar, recipit vero solare splendens, clarum quo sese ostendat, aliisque ad videndum quemadmodum interdiu sol viam aperit. Plura de his Cleomedes lib. 11 *Meteor.*, inter cætera: *Ἡδῆσαν δὲ καὶ οἱ παλαιᾶτατοι τῶν φυσικῶν τε καὶ ἀστρολόγων, ὅτι ἀπὸ τοῦ ἡλίου ἢ σεληνῆ τοῦ φῶς ἔχει, ὡς δὴ λόγος ἐστὶ πρῶτον μὲν ἐκ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος αὐτῆς, οὕτως ὀνομασμένης ἐκ τοῦ σέλας αὐτῆν νέον ἔχειν ἀεὶ, καὶ ἐκ τοῦ ἐπιδίδοσθαι ἔξδαξ*

τοὺς εἰς τὰ Ἄρτεμις:α εἰσιούσι. Τοῦτο γὰρ μὲν σύμ-
βολόν ἐστι τοῦ ἔξωθεν ἔχειν τὴν αελήνην τὸ φῶς.

Ibid., lin. ult. *Τῆς ἡμέρας ἐκείνης μήτε οὖσης.*
Lego μή καιούσης, μήτε etc., ad mentem auctoris,
qui hæc duo in sole consideravit, lumen et calo-
rem, lumen dedit diei, calorem soli : et ideo hic
ait solem tantum ab illa die neque urente, neque
calefaciente, sed solum illuminante lumen accipere.

Col. 720, lin. 2. *Ὅτι δὲ ἐκ πυρός συνέστηκεν.*
Omnes fere veteres philosophi uno ore solem ca-
lidum et candens quid esse affirmarunt, etsi in
calido hoc exprimendo non convenerint. Euripides
in *Phænissis* ignem vocavit ,

Ἦλιε θεαῖς Ἰπποισιν εἰλίσσω φλόγα,
et in *Phætonie* ,

Θερμὴ δὲ ἄνατολος
Φλόξ ὑπερέλλουσα γῆς.

Anaxagoras, et Democritus ferrum, vel saxum can-
dens ; Parmenides solem et lunam de circulo lacteo
voluit excerni, illum quidem a rariore calidi mistura,
hanc a densiore frigidi ; Xenophanes de nubibus inc-
ensis ortum solem putat, et defectum iisdem ex-
stinctis evenire, et alium rursus oriri ; Theophrastus,
physicis igniculis de humida exhalatione componi ;
Anaximandri et aliorum opiniones vide apud Sto-
bæum in *Eclogis physicis*, pag. 55 ; et Patres anti-
qui, Basilius, hom. 6 ; Augustinus pluribus in lo-
cis ; Ambrosius lib. II. *Hexaem.* et alii. Et ex re-
centioribus, Hugo de S. Victore *Adnot. in Genes* ,
cap. 6, solum, inquit, solem propriam habere luc-
em, et ipsum ex igne esse factum, reliquas vero
stellas ex aerea materia relucere potius, quam
lucere. Solem tamen, sicut et cætera astra non
esse calidæ, nec igneæ naturæ multi doctores, val-
lidissimis rationibus concludunt. Sol enim incor-
ruptibilis est, nec admittit qualitates corruptivas,
tales sunt calor et frigus. Astra et sol nec præter
naturam, nec violenter moventur : quod si essent
igneæ id accideret, ignis enim sursum movetur. Sic
etiam nullum esset securum et tutum, omnia
enim astrorum illo igne conflagrassent, cum non
per lucem solum sed etiam per calorem, caleface-
rent et torrèrent. Dicamus igitur, solarem calorem
nihil aliud esse quam calorem ignis, solis fulgore,
quo naturaliter trahatur, modificatum. Namque cum
inter alimentaria corpora igneum solum cœlestium
imitatur fulgorem, ipsum vero ita ut plurimi ve-
terum philosophorum, ob eam similitudinem astra
igneæ esse suspicati sint, sit valde consentaneum,
ut similitudinis illius causa facile trahatur ignis
cœlesti lumine, quod etiam vestigium quoddam
divinitatis ejus corporis est. Si plura cupis, adesit
Franciscum Valesium *De sacra philosophia*, cap. 1.
Denique sententia est Peripateticorum, solem per
lumen facere tam calorem, tam frigus, diversa ta-
men ratione, illum quidem per se, hoc autem per
accidens ; nam præsentia luminis facit calorem,
absentia vero frigus : quo enim lumen solis, aut
nullo modo aut tenuiter pertingit, inibi frigus vi-

gere et roborari cernimus. Ludovicus Fidelis *De
mundi struct.* lib. V, cap. 5, quæstionem de calore
solis proponit, et ad mentem nostri auctoris ita
dissolvit : *Verum hic, inquit, nonnihil suboritur an-
xietatis, an soli perpetuus hæreat calor, an calore
prorsus sit destitutus ? Circa id varia circumferun-
tur sensa ; nihil tamen alienum a veritate existima-
verim, si ut soli splendor semper hærens, etiam in-
ternus tribuatur calor : qui circumquaque diffusus
hæc calefaciat inferiora. Hinc quanto propius ad nos
accedit sol, et nostro zenith vicinior apparet, tanto
illius intensior, et quo remotior a nobis, eo debilius
percipiatur calor. Et proinde qui zonæ absunt tor-
ridæ vehementiori exuruntur æstu, quod illis sit solis
perpendicularis calor, et qui absunt longius, majori
B rigent frigore. Hinc fit, ut qui sub polo arctico, vel
antarctico resident immensis alycribus, sicut qui sub
zona torrida continuis subjaceant ardoribus. Fit etiam
ut sole horizontem nostrum occupante aer fervidior,
et abscedente rigidior deprehendatur.*

Ibid., lin. 4. *Τοῦ διαχωρῆσαι ἀπὸ μέσων.* Basi-
lius, hom. 6. Νῦν δὲ ἥλιον ἐπέταξε τοῖς μέτροις τῆς
ἡμέρας, καὶ αελήνην, ὅταν ποτὲ πρὸς τὸν ἴδιον κύκλον
ἀπαρτισθῆ, ἀρχηγὸν ἐποίησε τῆς νυκτός. Constant.
Man. in *Annal.*

*Ὅδτω μὲν οὖν τετέλετο τὰ κατὰ τοὺς ἀστέρας
καὶ τέτακτο μὲν ἥλιος ἀστὴρ ἡμεροκράτωρ.
Τὸ δὲ αελήνης βλάζουρον ἐπέρσευσε τὴν νύκτα.*

Ibid., lin. 7. *Ἔστι δὲ ἡ νύξ σκίασμα.* Basilius,
hom. 6, καὶ ἡ νύξ ἐπὶ τὸ ἐναντίον ταῖς ἀκτίσιν ὑπο-
χωρεῖ, οὐδὲν ἕτερον οὔσα κατὰ τὴν φύσιν ἢ σκίασμα
γῆς. Ὡς γὰρ ἐν ἡμέρᾳ ἡ σκιά τῶ ἀντιφράσσονται τὴν
αὐγὴν παρυσίσταται, οὕτως ἡ νύξ, σκιαζομένου τοῦ
περὶ γῆν ἀέρος, συνίστασθαι πέφυκεν. Plinius I. II,
cap. 10, *Terra subeunte repentinis obduci tenebras,
rursumque illius umbra sidus hebetari. Neque aliud
esse noctem quam terræ umbram.* Palingenius in
Zodiaco vitæ, lib. II.

— *Sed nox adversa in parte creatur,
Quippe aliud non est quam terræ atque æquoris umbra.*

Ibid., lin. 11. *καὶ ὁ μὲν ἥλιος ὡσπερ.* De solis
præstantia, dignitate, vi admiranda, et potentia
Dionysius Areopagita *De divin. nominibus*, cap. 4 ;
Julianus Apostata, Orpheus, Proclus, Lycius, hymn.
in solem, Plinius lib. II, cap. 6, elegantissime
D *Eorum medius sol fertur, amplissima magnitudine ac
potestate : nec temporum modo, terrarumque, sed side-
rum etiam ipsorum cælique rector. Hunc mundi esse
totius animum, ac planius mentem : hunc principale
naturæ regimen ac numen credere docet, opera ejus
æstimantes. Hic lucem rebus ministrat aufertque
tenebras ; hic reliqua sidera occultat : hic vices tem-
porum annumque semper renascens em ex usu naturæ
temperat ; hic cæli tristitiam disciuit, atque etiam
humani nubila animi serenat ; hic suum lumen cæ-
teris quoque sideribus sænerat. Præclarus, ezimius,
omnia intuens, omnia etiam exaudiens, ut principii
litterarum Homero placuisse in uno eo video. De
solis encomiis lege Plutarchum lib. *De doctrina
principum ;* Macrobius *Saturnalium ;* Ambrosium*

lib. iv *Hexaem.*, cap. 1; Gregorium Nazianzenum *De nova Dominica*, et orat. 11, *De theologia*; Joannem Jovianum Pontanum *Uraniae* lib. 1; Augustinum Eugubinum, *Cosmop.* cap. 1.

Col. 720, lin. 13. *Ἡ δὲ σελήρη οὐχ οὐρα.* De variis lunæ mutationibus supra nescio quæ diximus. Quidam augmentum lunæ flammæ incremento tribuere, quæ ordine paulatim cresceret, donec plena reddatur, rursumque eodem pacto decrescere, donec in conjunctione prorsus exstingatur, id quod etiam de menstrua occultatione Xenophanes asserebat.

Ibid., lin. 16. *Χρόρον δὲ ἥλιος καί.* De tempore, ejus natura et aliis ad tempus spectantibus plura philosophi in physicis.

Ibid., lin. 22. *Τὸ δὲ ἔστωσαν εἰς σημεῖα.* Nonnulli verba hæc astrologiæ quam vocant judicariam, et pondus addere et auctoritatem præsumunt, et illam scientiam, si quæ est a Deo, ab ipso statim mundi evordio, hoc testimonio corroboratam, quin et mortalibus ad eam aucupandam, et sudoribus, et vigiliis propositam gloriantur. Inquiunt enim, in ipsa siderum positione et aspectu, veluti in tabula quadam cerni omnia, quæ usquam mundo huic inferiori eventura sunt, omni dubietate ac incertitudine sublata. Verum hæc sententia quam habeat validitatem et robur, et quibus nitatur fundamentis ac rationibus alii ante nos satis accurate tradiderunt, nec ratio nostræ scriptionis id poscit ut et nos eadem repetamus; rerum eventus, quæ sit hæc vanitas, quotidie etiam nolentibus demonstrat. Basilii in hunc locum acriter contra hosce astrologos invehitur. Chrysostomus, et Gregorius Magnus in 11 cap. *Matthæi*, Augustinus lib. 11, *super Genes. ad litteram*, c. 17, et lib. 11, *De doctrina Christiana*, cap. 21, et alibi; Eusebius *De præparatione Evangelii*. lib. xiv, cap. 4; et lib. vi, cap. 9. Quin et ingenti voluminum copia contra eos scripserunt Diodorus, Tarsensis episcopus, referente Photio in *Bibliotheca*, et Bardesanes Syrus eo dialogo quem, rogatu amicorum, de fato, et adversus Chaldæos conscripsit, ut memorat Eusebius lib. vi, *De præparat. Evang.*, cap. 8, et ex recentioribus Joannes Picus duodecim libris et alii. Plerique cum nostro Eustathio verba hæc pertinere existimant ad signa naturalium effectuum, serenitatis, pluviae, ventorum, sterilitatis, sanitatis, morborum, serendi, secandi, navigandi, et medicandi, de quibus lib. xviii, cap. 35, copiose Plinius, collector *Georgicorum*, Aratus et alii; et nos nonnulla ex illis excerpere conabimur.

Ibid., lin. 23. *Ἀχλύς γὰρ τὸ ἀέρι.* Basilii, hom. 6, *Ἐπειδὴν γὰρ δι' ἀχλύος ἡ ἀναφορὰ γένηται τοῦ ἡλίου, ἀμαυροῦνται μὲν αἱ ἀκτίνες, ἀνθρακώδης δὲ καὶ ὑφαιμος τὴν χροάν ὀρᾶται, τῆς παχύτητος τοῦ ἀέρος ταύτην ἐμποιοῦσης τὴν φαντασίαν ταῖς ὄψεσι.* Μη διαχυθεὶς δὲ ὑπὸ τῆς ἀκτίνος ὁ πεπυκνωμένος τῆως καὶ συνεστῶς ἀήρ, δηλὸς ἐστὶ διὰ τὴν ἀπόρροίαν τῶν ἐκ τῆς γῆς ἀτμῶν κρατηθῆναι μὴ δυνηοῦς, ἀλλὰ τῷ πλεονασμῷ τοῦ ὑγροῦ χειμῶνα ἐπάξιον

Α τοῖς χωρίοις περὶ ἀ συναθροίζεται. Plinius locō dicto: Cum orientis atque occidentis radii rubent coire pluvias. Cum oriente radii non illustres eminebunt, quamvis circumdati nube non sint, pluviam portendunt. Si ante exortum nubes globabuntur hiemem asperam denuntiabunt; si nubes solem circumcludent, quanto minus luminis relinquetur, tanto turbulentior tempestas erit; si vero etiam duplex orbis fuerit eo atrocior. Quod si in exortu fiet ita ut rubescant nubes maxima ostendetur tempestas. Plurima his similia refert Aratus Περὶ διοσμείων. Collector *Georgicorum* lib. 1, Καὶ ὁ ἥλιος δὲ, ἀνατέλλων καὶ μελαινώμενος, ὕμβρους δηλοῖ. Καὶ ἀνατέλλοντος δὲ τοῦ ἡλίου, ἐὰν παρὰ τὰς ἀκτίνας σκοτεινὸν νέφος φανῆ, ὕμβρον δηλοῖ. Δυόμενος δὲ ὁ ἥλιος, ἐὰν κατὰ τὸ ἀριστερὸν μέρος νέφος μέλαν ἐχη πῆσιον, εὐθὺς ὕμβρον προσδοκᾷ· βρονταὶ δὲ καὶ ἀστραπαὶ ὅθεν γίνονται, ἐκείθεν τὸν χειμῶνα δὲ λούσι.

Ibid., lin. 28. *Ὅταν δὲ αἱ λεγόμεναι ἄλωες.* Basilii, hom. 6, Καὶ τῷ ἡλίῳ δὲ ὅταν αἱ λεγόμεναι ἄλωες περιγραφῶσιν, ἡ ὕδατος ἀέριου πλήθος, ἡ πνευμάτων βιαίων κίνησιν ἀποφαίνουσιν· ἡ καὶ οὗς ὀνομάζουσι ἀνθῆλους, ὅταν συμπεριτρέχωσι τῇ τοῦ ἡλίου φορᾷ, συμπτωμάτων τινῶν ἀερίων σημεῖα γίνονται. Ὅσπερ οὖν καὶ αἱ ῥάβδοι, αἱ κατὰ τὴν χροάν τῆς ἵριδος εἰς ὀρθὴν τοῖς νέφεσιν ἐμφαινόμεναι, ὕμβρους, ἡ χειμῶνας ἐξαισίους, ἡ ὄλωες τὴν ἐπὶ πλεῖστον μεταβολὴν τοῦ ἀέρος ἐνδείκνυνται. Aratus:

Οὐδὲ μὲν ἡελίου σχεδόντι μελανεῦσαι ἄλωαι. Ἐθῖοι, ἀσσότεροι δὲ καὶ ἀστεμφῆς μελανεῖσαι μάλλον χειμέρια. Δύο δ' ἄν χυλεπώτεροι εἴεν.

Ptolemæus quoque lib. 11, cap. ultimo arearum animadversionem non neglexit: nam si una fuerit pura paulatimque evanescat, serenitatem: sin duæ aut tres, hiemem significant. Atque hac cum ventorum turbulentia, subrubræ, quasique perruptæ, cum nive, caliginosæ vero, ac spissæ hæc accidentia majora ac severiora portendunt. Aratus hæc prognostica ita describit:

Εἰ δὲ κέ μιν περὶ πᾶσαν ἄλωαι κυκλώσονται, Ἡ τρεῖς ἢ ἑξὶ περικείμεναι, ἢ μὲν εἴη, Τῇ μὲν ἡ ἀνέμοιο γαλήνης τὸ δοκεῖσιν ῥηττυμένη ἀνέμοιο φαινομένη δὲ γαλήνης, Ταὶ δύο δ' ἄν χειμῶνα περιτροχάοιτο σελήρη. Μέλτορα δ' ἄν χειμῶνα φέρει τρέλικτος ἄλωη Καὶ μάλλον μελανεῦσαι, καὶ εἰ ῥητροῖατο μάλλον.

Areas has coronas vocavit Plinius lib. 11, cap. 29, quando videlicet circa solem et lunam, vel aliam claram stellam circulus conspicitur. *Existunt eadem coronæ circa lunam, et circa nobilia astra cælo quoque inhaerentia.* Aristoteles de his lib. 111, *Meteor.* omnium absolutissime.

Ibid., lin. 31: *Ἐπιὰρ δὲ καὶ οἱ καλούμετοι.* Aratus:

Σκέπτεο δ' ἡ ἀνιόντος, ἡ αὐτίκα δυομένοιο Εἰ ποὺ οἱ νεφέων τὰ παρήλια κικλήσκονται. Ἡ νότου, ἢ βορῆος ἐρεῦσθεται ἡ ἐκάτερθεν, Μῆ δ' οὕτω σκοπιῆν τιῦτην ἀμυγήνα φυλάσσειν· Οὐ γὰρ δὲ ἀμφοτέρωθεν ὁμοῦ περιμέσσοι ἐχῶσιν Ἡ ἥλιον κείναι νεφέλαι σχεδὸν Ὀκεανοῖο,

Γίνονται ἀβολή διόθεν χειμῶνος ἴστος.
 Εἰ γὰρ μὲν ἐκ βορέου μὲν ὀνείφοισσοιο,
 Ἐκ βορέου πνοῆς καὶ φέροι νοτιή δὲ νότιο.
 Ἡ καὶ πον βαθιάμηνες ἐπιτροχῶσ' ὄντοιο,
 Ἐσπερίους καὶ μάλλον ἐπιπρεπῆς ἤματι τούτοις.
 Ἐσπερόθεν γὰρ ὁμῶς σημαίνεται ἐμμενῆς αἰεῖ.

De antheiis, sive pareliis, Aristoteles, Plinius, et alii.

Col. 720, lin. 33 : Καὶ πάλιν ἤρτικα βάρδοις. Aristoteles *Meteor.* lib. III, parelia scribit, et virgas eadem ex causa fieri, sed nubis habitu diverso, siquidem cum illa caliginosa, et æqualis, ac præterea aquosa densaque fuerit, tum visum tanquam a levi speculo ad solem reflexum candorem concipere. Solem enim et colore et figura referre parelium, ac nubis quidem æqualitatem coloris esse causam, reflexionem autem visus ad nubem tanquam speculum figuræ, cum illa ut nondum sit aqua, ita confestim sit in ea mutanda, ideoque pluviani portendere parelium magis ad austrum quam ad boream situm, quod illius aer facilius quam huius in aquam transeat. Denique oriente et occidente sole cerni, non alte sed oblique sita, ut et virgas, quæ propter nubium inæqualitatem sic vocantur.

Ibid., lin. 38. Ἡ δὲ σελήνη ἐπειδὴν ἐν τῇ τρίτῃ. Basiliius, hom. 6, Λεπτὴ μὲν γὰρ οὖσα περὶ τρίτην ἡμέραν καὶ καθαρά, σταθερὰν εὐδίαν καταπαγγέλλεται· παχεῖα δὲ ταῖς κεραταῖς, καὶ ὑπέρυθρος φαινόμενη, ἢ καὶ ὕδωρ λάβρον ἀπὸ νεφῶν, ἢ νότου βιαίαν κίνησιν ἀπειλεῖ. Ex quibus corrigo textum Eustathii, ὕδωρ λάβρον, ἢ νότον βιαίον. Aratus luculenter hæc omnia :

Λεπτὴ μὲν καθαρὴ τε περὶ τρίτον ἡμῶν εὐοῦσα,
 Εὐδίας κ' εἶη, λεπτὴ δὲ καὶ οὐ μάλ' ἐρευθῆς
 Πνευματῆ. Παχὴ δὲ καὶ ἀμβλείησι κεραταῖς
 Τέτρατον ἐκ τριατάτοιο φῶς ἀμνητῶν ἔχουσα
 Ἡ νότῳ ἀμβλύνεται, ἢ ὕδατος ἐγγύς ἐόντος.

Varro : Si quartæ die luna erit directa, magnam tempestatem in mari præsigiet, nisi si coronam circa se habebit, et eam sinceram : quoniam illo modo non ante planam lunam hiematurum ostendit, si plenilunio per dimidium pura erit, dies serenos significabit : si rutila, ventos : nigrescens, imbres. Si caligo orbis nubem incluserit, ventos qua se ruperit : si gemini orbis junxerint, majorem tempestatem, et magis si tres erunt, aut nigri, aut interrupti, atque distracti. Nascens luna si cornu superiore obaturo surget, pluvias decrescens dabit, si inferiore, ante plenilunium, si in media nigritia illa fuerit, imbrem in plenilunio. Si plena circa se habebit orbem, ex qua parte his maxime splendet, ex ea ventum ostendet ; si in ortu cornua crassiora fuerint, horridam tempestatem. Si ante quartam non apparuit, vento Favonio flante, hiemalis toto mense erit. Si decima sexta vehementius flammea apparuerit, asperas tempestates præsigiet. His similia habet Plinius libro dicto, et auctor *Geponicorum*, lib. 1 ; Ruellius collect. *De nativitate stirpium*, lib. II, cap. *De præsigiis solis et lune* ; et Theophrastus.

Ibid., lin. 42. Ὅργανα οὖν χρόνων. Augustinus *De Genesi ad litt.* lib. II, cap. 16, *Certe*, inquit, *vel*

A hoc concedant oculis nostris, ut ea duo sidera, manifestum sit amplius cæteris lucere super terram, nec diem clarescere nisi luce solis, nec noctem tot stellis fulgentibus, ita lucere si luna desit, quemadmodum præsentia illius illustratur.

Ibid., lin. 44. Τὰ δὲ ἄστρα καὶ μηνῶν. De varia astrorum observatione in agrorum cultura, multa veteres, Plinius, Theophrastus, Varro, auctor *Geponicorum*, et alii.

Ibid., lin. 46. Καὶ αἱ κλισιάδες ἀνατέλλουσαι. Hesiodus in *Ἔργοις καὶ ἡμέραις*, l. II.

Πληθῶν Ἀτλαγεῶν ἐπιτελλομένων,
 Ἄρχεσθ' ἀμητοῦ ἀρότιο δὲ δυσσομένων.
 Αἱ δὲ τοὶ νόκτας τε καὶ ἡμῆα τεσσαράκοντα
 Κερύσονται· αὐτῆς δὲ περιπλομένου ἐνιαυτοῦ
 Φαίνονται, τὰ πρῶτα χαρᾶσσομένου σιδήρου.

B Et Columella, *De re rustica*, lib. II, cap. 8, *Placet nostro poetæ adorem, atque etiam triticum non ante seminare quam occiderint Virgiliae : quod ipsum numeris sic edisserit :*

At si triticeam in messem, robustaque furra
 Exercebis humum solisque instabis aristas,
 Ante tibi Eoæ Atlantes abscondantur.

Absconduntur autem altero et tricesimo die post autumnale ærinoctium, quod fere conficitur nono *Kalend. Octobris* : propter quod intelligi debet tritici satio dierum sex et quadraginta ab occasu Virgiliarum qui fit ante diem IX *Kalend. Novembris* ad brumæ tempora : sic enim servant prudentes agricolæ, ut quindecim diebus prius quam conficiatur bruma, totidemque post eam confectam neque arent, neque vilem aut arborem putent.

Ibid., lin. 54. Πρὸ δὲ τούτων χρόνος. Idque demonstrari potest argumento validissimo ex Aristotelis doctrina, præsupposito tempus esse numerum motus. In quo autem differat ævum a tempore plura Proclus Diadochus in *Theologia Platonicæ*.

Ibid., lin. 57. Κυρούς δὲ λέγειν ἡγούμεθα. Basiliius, hom. 6, Καίρου δὲ λέγειν ἡγούμεθα τὰς τῶν ὥρων ἐναλλαγὰς, χειμῶνος, καὶ ἔαρος, καὶ θέρους, καὶ μετοπώρου· ἃς εὐτάκτως περιοδεύειν ἡμᾶς τὸ τεταγμένον τῆς κινήσεως τῶν φαστήρων παρέχει. De quatuor anni temporum vicissitudine nonnulla, etsi pueriliter philosophatur, et quasi plasticè proponit Eustathius, sive Eumathius *Macrembolita* lib. IV *De amoribus Ismenes et Ismenia*.

Col. 721, lin. 1. Καὶ χειμῶν μὲν γίνεταί. Basiliius, hom. 6, Χειμῶν μὲν γὰρ γίνεταί τοις νοτίοις μέρεσι τοῦ ἡλίου προσδιατρέβοντος, καὶ πολὺ τὸ νυκτερινὸν σκίασμα περὶ τὸν καθ' ἡμᾶς τόπον ἀποτελοῦντος, ὥστε καταψύχεσθαι μὲν τὸν περὶ γῆν ἀέρα, πάσας δὲ τὰς ὑγρὰς ἀναθυμιάσεις, συνισταμένας περὶ ἡμᾶς, ὑμῶν τε αἰτίαν καὶ κρυμῶν, καὶ νιφάδος ἀμυθῆτου παρέχειν. Gemin. *De apparent. cælest.*, Τρόπῃ δὲ ἐστὶ χειμερινῇ, ὅταν ὁ ἥλιος πορθώ- τᾶτι ἡμῶν τῆς οἰκῆσεως γένηται, καὶ ταπεινότητος ὡς πρὸς τὸν ὀρίζοντα, καὶ νοτιώτατον κύκλον γράψῃ, καὶ μεγίστην πασῶν τῶν ἐν ἐνιαυτῷ νύκτα ποιήσῃται, ἐλαχίστην δὲ ἡμέραν.

Ibid., lin. 7. Ἐπειδὴν δὲ ἐπανιών. Basiliius,

hom. 6. Ἐπειδὴν δὲ ἐπιανιών πάλιν ἀπὸ τῶν μεσημ-
θρινων χωρίων ἐπὶ τοῦ μέσου γένηται, ὥστε ἐξ ἴσου
μερίζειν νυκτὶ πρὸς ἡμέραν τὸν χρόνον, ὅσον πλείστον
τοῖς ὑπεργείοις προσδιατρίβει τόποις, τοσοῦτω κατὰ
μέρος ἐπανάγει τὴν εὐκράσιαν, καὶ γίνεται ἕαρ πᾶσι
μὲν φυτοῖς τῆς βλαστήσεως ἀρχηγόν, δένδρων δὲ ταῖς
πλείστοις παρέχον τὴν ἀναθίωσιν, ζώοις δὲ χερσαίοις,
καὶ ἐνύδροις ἅπασιν τὸ γένος φυλάσσον ἐκ τῆς τῶν
ἐπιγινομένων διαδοχῆς. Geminus: Ἐαρινὴ μὲν οὖν
ισημερία γίνεται περὶ τὴν τῶν ἀνθέων ἀκμὴν ἐν
Κριτοῦ μιᾷ μοίρᾳ. Vide de hoc plura apud Cicero-
nem, in *De natur. Deorum*.

Col. 721, lin. 11. Καὶ γίνεται ἕαρ τοῖς μὲν φυτοῖς.
Longus sophista *Ræmenicon* lib. 1, Ἦρος ἦν ἀρχή,
καὶ πάντα ἤμαξεν ἄνθη, τὰ ἐν ὄρυμοις, τὰ ἐν λει-
μῶσι, καὶ ὅσα ἕρεια. Βόμβος ἦν ἤδη μελιτῶν, ἦχος
ὄρνιθων μουσικῶν, σκιρτήματα ποιμνίων ἀρτιγεν-
νήτων ἄρνες ἐσκήπτων ἐν τοῖς ὄρεσιν, ἐθόμβουν ἐν
τοῖς λειμῶσιν αἱ μέλιτται, τὰς λόχμας κατῆδον ὄ-
ριθες.

Ibid., lin. 13. Ἐκεῖθεν δὲ ἤδη. Basiliius, hom.
6, Ἐκεῖθεν δὲ ἤδη πρὸς θερινὰς τροπὰς ἐπ' αὐτὴν
τὴν Ἄρκτον ἀπελαύνων ὁ ἥλιος· τὰς μεγίστας ἡμῖν
τῶν ἡμερῶν παρίστησι, καὶ διὰ τὸ ἐπὶ πλείστον προσ-
ομιλεῖν τῷ ἄερι, αὐτὸν τε καταφρίσσει τὸν ὑπὲρ κε-
φαλῆς ἡμῶν ἄερα, καὶ τὴν γῆν πᾶσαν καταξηραίνει,
τοῖς τε σπέρμασιν ἐκ τούτου συνεργῶν πρὸς τὴν
ἄδρησιν καὶ τῶν δένδρων καρπῶς κατεπειγῶν ἐπὶ
τὴν πέψιν, ὅτε καὶ φλογωδέστατός ἐστιν ἑαυτοῦ ὁ
ἥλιος, βραχείας ποιῶν τὰς σκιάς ἐπὶ τῆς μεσημβρίας,
διὰ τὸ ἀφ' ὑψηλοῦ τὸν περὶ ἡμᾶς καταλάμπειν τόπον.
Geminus: Τροπὴ δὲ θερινὴ γίνεται περὶ τὴν τῶν
καυμάτων ἐπίτασιν ἐν Καρκίνου μιᾷ μοίρᾳ, ὅπου ὁ
ἥλιος τὸν βορειώτατον κύκλον γράφει, καὶ μεγίστην
πασῶν τῶν ἐν ἑνιαυτῷ ἡμέραν ἐπιτελεῖ, ἐλαχίστην δὲ
τὴν νύκτα. Longus *Ræmenicon* lib. 1, Ἦρος οὖν
ἤδη τέλος, καὶ ὀέρους ἀρχή, καὶ πάντα ἐν ἀκμῇ,
δένδρα ἐν καρποῖς, πεδία ἐν ληθίοις· ἠδεῖα μὲν τεττί-
γων ἰχθῆ, γλυκεῖα καὶ ἡ τῆς ὀπώρας ὀδμή, τερπνὴ
δὲ ποιμνίων βλήχη. Εἶκασεν ἄν τις καὶ τοὺς ποταμούς
ἕδειν ἠρέμα ῥέοντας, καὶ τοὺς ἀνέμους συρττεῖν
ταῖς πύτυσιν ἐμπνέοντας, καὶ τὸν ἥλιον φιλόκαλον ὄντα
πάντας ἀποδύειν

Ibid., lin. 19. Ἐρ γὰρ ταῖς βραχυτάταις. Basilius,
hom. 6, Μέγισται γὰρ εἰσιν ἡμερῶν, ἐν αἷς
βραχυτάται εἰσιν αἱ σκίαί, καὶ βραχυτάται πάλιν
ἡμέραι αἱ τὰς σκιάς ἔχουσαι μακροτάτας· καὶ τοῦτο
παρ' ἡμῖν τοῖς ἑτεροσκόις λεγομένοις, ὅσοι τὰ
ἀρκτῶα τῆς γῆς ἐποικουόμεν. Horum accuratam ex-
positionem habes apud Cleomedem, *Meteor.* lib. 1.

Ibid., lin. 20. Καὶ πάλιν ἀπὸ τῶν προσαρκτίων.
Basiliius, hom. 6, Ἐντεῦθεν διαδεξαμένη ἡμᾶς τοῦ
μετοπώρου ἡ ὥρα ἀποθραύει μὲν τοῦ πνίγους τὸ
ὑπερέβαλλον, κατὰ μικρὸν δὲ ὑφιέσσα τῆς θερμῆς διὰ
τῆς κατὰ τὴν κρᾶσιν μεσότητος ἀβλαβῶς ἡμᾶς δι'
ἑαυτῆς τῷ χειμῶνι, προσάγει δηλονότι τοῦ ἡλίου πάλιν
ἀπὸ τῶν προσαρκτίων ἐπὶ τὰ νότια ὑποστρέφον-
τος. Geminus: Ἰσημερία δὲ ἐστὶ φθινοπωρινή, ὅταν ὁ
ἥλιος ἀπ' ἄρκτων πρὸς μεσημβρίαν παροδεύων, πάλιν

ἐπὶ τοῦ Ἰσημερινοῦ γένηται κύκλου, καὶ ἴσην τὴν
ἡμέραν τῇ νυκτὶ ποιήσεται. De modo incrementi, et
decrementi dierum ac noctium, ac temporum mu-
tatione, vicissitudine, ca' oris et frigoris succes-
sione, sole per spatia zodiaci quæ sunt inter æqui-
noctialia et tropica puncta percurrente, et eorum
causa diligenter admodum Cleomedes libr. jam
dicto, 1, *Meteororum*; et Plinius lib. xviii, cap. 25.

Ibid., lin. 25. Οὐ ποιεῖ δὲ τὴν ἡμέραν. Basilius,
hom. 6, Ἐστῶσαν δὲ καὶ εἰς ἡμέρας, οὐχ
ὥστε ἡμέρας ποιεῖν, ἀλλ' ὥστε κατάρχειν τῶν
ἡμερῶν. Ἡμέρα γὰρ καὶ νύξ πρεσβύτερα τῆς τῶν
φωστῆρων γενέσεως. Τοῦτο γὰρ ἐνδείκνυται ἡμῖν
καὶ ὁ ψαλμὸς λέγων· Ἔθετο ἥλιος εἰς ἐξουσίαν
τῆς ἡμέρας, σελήνην καὶ ἀστέρας εἰς ἐξουσίαν
τῆς νυκτός. Πῶς οὖν ἔχει τὴν ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας
ὁ ἥλιος; Ὅτι τὸ φῶς ἐν ἑαυτῷ περιφέρων, ἐπειδὴν
ποτε τὸν καθ' ἡμᾶς δρίζοντα ὑπεράρη, ἡμέραν παρ-
έχει διαλύσας τὸ σκότος.

Ibid., lin. 34. Ἢ δὲ σελήνη ἐπειδὴν. Basiliius,
hom. 6, Σελήνη μὲν, ἐπειδὴν δωδεκάκις τὸν ἑαυτῆς
ἐκτελέση δρόμον, ἑνιαυτοῦ ἐστὶ ποιητικὴ· πλὴν ὅτι
μηνὸς ἐμβολίου δεῖται πολλάκις πρὸς τὴν ἀκριθεῖ τῶν
ὠρῶν συνδρομῆν· ὡς Ἑβραῖοι· τὸ παλαιὸν τὸν ἑνιαυτὸν
ἦγον, καὶ τῶν Ἑλλήνων οἱ ἀρχαιότατοι. Ludovicus
Fidelis *De mundi structura*, lib. v, cap. 5, Sunt au-
tem annorum hi, ut aiunt, lunares, illi solares. Lunares
tredecim lunæ revolutionibus: solares una completa
solis a puncto Arietis, usque ad idem punctum revo-
lutione duodecim menses, seu trecentos sexaginta quin-
que dies complectente, uno addito quadrante perfi-
ciuntur. Annus autem bissextilis dicitur, qui quarto
quoque anno 366 diebus compleitur. Plura de hoc
anno Censorinus, Josephus Scaliger et alii.

Ibid., lin. 35. Πλὴν ὅτι μηνὸς ἐμβολίου. Plinius
libr. 11, capit. 8, Deinde solis meatum esse par-
tium quidem trecenturum sexaginta: sed ut observa-
tio umbrarum ejus redeat ad notas, quinos annis
dies adjici, superque quartam partem diei, quam ob
causam quinto anno unus intercalaris dies additur,
ut temporum ratio solis itinere congruat. De anno
intercalari et mense vide Solinum capit. 111, Pe-
trum Nannium Symmiction lib. v, et alios qui de
emendatione temporum scripserunt.

Ibid., lin. 57. Ὁ γὰρ ἡλιακὸς ἐνιαυτός. Basilius,
hom. 6, Ἡλιακὸς δὲ ἐστὶν ἑνιαυτός ἡ ἀπὸ τοῦ
αὐτοῦ σημείου ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον κατὰ τὴν οἰκείαν
κίνησιν τοῦ ἡλίου ἀποκατάστασις. Et Isaacus Argy-
rus in *Canone paschali*, cap. 1, Ἐπειδὴ γὰρ ὁ ἐνι-
αυτὸς τῆ τοῦ ἡλίου κινήσει παραμετρεῖται, ἡ δὲ τοῦ
ἡλίου κινήσις κυκλικῶς ἐνεργουμένη καὶ ἀπὸ τοῦ
αὐτοῦ σημείου εἰς τὸ αὐτὸ ἀποκαθισταμένη τὸν ἐνιαυ-
τὸν ὀρίζει. Et Geminus libello *De Apparent. caelest.*,
Ὁ δὲ ἥλιος ἑνιαυτῷ διαπορεύεται τὸν ζωδιακὸν κύ-
κλον· ἐστὶ γὰρ ἑνιαυσίος χρόνος, ἐν ᾧ ὁ ἥλιος περι-
πορεύεται τὸν ζωδιακὸν κύκλον, καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ
σημείου ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον ἀποκαθίσταται. Ὁ δὲ
χρόνος οὗτός ἐστιν ἡμερῶν τεξέων· ἐν τοσαύταις γὰρ
ἡμέραις τὰς τε' μοίρας παροδεύει ὁ ἥλιος· ὥστε

παρὰ μικρὸν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ μοῖραν κινεῖσθαι τὸν ἄστρον.

Col. 721, lin. 39. Τῆς δὲ σελήνης ληγούσης. Basilii, hom. 6, Οἶμαι δὲ καὶ τῆ τῶν ζώων κατασκευῆ, καὶ τοῖς ἀπὸ γῆς φουμένοις, μὴ μικρὰν ὑπάρχειν ἐκ τῆς κατὰ τὴν σελήνην μεταβολῆς τὴν συντέλειαν. Ἄλλως γὰρ διατίθεται μειουμένης αὐτῆς, καὶ ἄλλως αὐξομένης τὰ σώματα, νῦν μὲν ληγούσης ἀραιὰ γενόμενα, καὶ κενὰ, νῦν δὲ αὐξομένης, καὶ πρὸς τὸ πλήρες ἐπειγομένης, καὶ αὐτὰ πάλιν ἀναπληρούμενα. Sextus Empyricus in eadem sententiam l. viii, Ad. mathem., Κατὰ γὰρ τὰς τῆς σελήνης αὐξήσεις καὶ φθίσεις πολλὰ τῶν τε ἐπιγείων ζώων καὶ θαλασσίων φθίνει τε καὶ αὐξεῖ, ἀμπτύεις τε καὶ πλημμυρίδες περὶ τινὰ μέρη τῆς θαλάσσης γίνονται. Hæc eadem incremento ejusdem augeri, decremento minui dicit Plinius lib. ii, cap. 41, et cap. 99, ubi potestatem lunæ et terrenam et marinam explicat. Consule item Ælium De hist. anim. lib. ix, cap. 4, qui etiam lib. xii, cap. 13, narrat, physam Ægyptium piscem, necnon et illius jecur cum luna pariter decrescere, pariterque recrescere. Plura quæ συμπάθειαν habent cum luna augescente, et senescente enumerat Gellius lib. xi, cap. 8, refertque Lucilii versus huc pertinentes. Manilius præcæm. lib. ii, sic ait,

*Sic submersa fretis, concharum et carcere clausa
Ad lunæ motum variant animalia corpus.*

Hippocrates, sive quis alius libello De Astronomia, ex interpretatione Gulideoli Mordici: *Aspice lunam quando est plena lumine, quia tum crescit sanguis, et medulla in omni homine, et bestiis omnibus. Idem fit in mari et cunctis in rebus mundanis.* Ptolemæus, Ἦ τῆ σελήνη ὡς περιγειοτάτη ὀδῶσι τοῖς πρὸς τῆ γῆ τὴν ἀπὸ βροτῶν, συμπαθούτων αὐτῆ, καὶ συντροπομένων τῶν πλείστων, καὶ ἐμψύχων καὶ ἀψύχων· καὶ ποταμῶν συναυξήντων καὶ συμμειούτων τοῖς φωσιν αὐτῆς τὰ βέμματα, θαλασσῶν δὲ συντροπουσῶν ταῖς ἀνατολαῖς· et interpretes anonymus Tab. Ptolem., Ὅρῳ μὲν γὰρ καὶ τὰ θαλάττια ζῶα συναυξανόμενα καὶ συμμειούμενα τῆ σελήνῃ, καὶ ἡμῶν δὲ αὐτῶν τινὰ μέρη τοῦ σώματος, οἷον θυλακὰς καὶ τριλάκας· ἦν δὲ τι καὶ ἱερὸν ζῶον ἐν τῇ Αἰγύπτῳ ταῦρος ἀνακείμενος τῆ θεῶ, οὗ ἡ σόδη συνηύξανεν αὐτῆ, καὶ συνεμειούτο. Εἰσὶ δὲ καὶ νῦν συμφθίνοντες, καὶ συναυξοῦντες λίθοι τινὲς τῆ θεῶ. Horat. ii, sermonum 4 :

Lubrica nascentes implent conchilia lunæ.

Isidorus libr. xii, cap. 6, *Omnium clausorum maris animalium, atque concharum incremento lunæ membra surgunt; defectu evacuantur. Lunæ enim, cum in augmento fuerit, auget humorem, cum vero in defectum venerit, humores minuuntur, etc.* Ludovicus Fidelis De mund. struct. libr. v, cap. 5, *Lunæ, inquit, diversitate, incremento vel decremento, augentur vel minuuntur, impinguntur, vel marcescunt corpora inferiora, quod animantia bruta, aves ac pisces, illorumque medullæ, imo et maris acces-*

sus vel recessus liquido monstrant. Norunt pariter experti medici morbos, morborumque periodos, et ipso lunæ incremento, plenilunio, vel decremento nauæ vela committunt; agricolæ aspectu lunæ diverso terras aratro findunt, fino impingunt, semina spargunt, segetes melunt, cæteraque agris ac hortis colendis diligenter adaptant, et id generis plurima astrorum referri possent signa. Oppianus Ἀλιευτικῶν quinto, versu 589 :

*Ἐθρεα δ' ὀστράκισα, τὰ δ' ἐρπύζουσι θαλάσση
Πάντα φάτις, μήνης μὲν ἀεξομένης κατὰ κύκλον,
Σαρκὶ περιπλήθειν, καὶ πλείονα καιέμεν οἶκον·
Φθινοῦσης δ' ἐξ αὐτῆς ἀφανροτέροις μελέεσσι
Ῥιχνούσθαι· τολή τις ἐνὶ σφίσιν ἐστὶν ἀνάγκη.*

Et Plinius lib. ix, cap. 31, *Cancris et omnia ejus generis hieme laeduntur, autumnno et vere pinguescunt et plenilunio magis, quia nocte sidus tepido fulgore mitificat.* Quibus manifestum est, non tantum conchilia, sed animalia, et multos præterea lapides aliaque diversissimi generis cum luna crescere, et decrescere. Nonnus Dionysiacon v, de selenete lapide

— Τῆ δὲ σελήνης
*Ἐχε λίθον πάλλευκον, ὃς εὐκεραῖο θεατρῆς
Λειπομένης μινύθει, καὶ ἀδέεται ἐπὶ ποτὲ μήνη
Ἄρτιφανῆς σέλις ὕγρον ἀποστίλβουσα κεραλῆς
Ἡελίου γενετῆρος ἀμέλγεται αὐτόγονον πῦρ.*

Psellus de lapidibus : Ὁ σεληνίτης. Καλεῖται δὲ οὕτως, ὅτι ὀφθαλμῶν οἷόν τινα συναυξόμενον τοῦτον καὶ συμμειούμενον ταῖς τῆς σελήνης αὐξήσεσι καὶ συμμειώσεσι δείκνυται. Vide Philippum Maussacum in notat. ad Plutarchum de flumin. in Hydaspæ, et Cæsarem Ævolum Neapolitanum De causis antipathicæ et sympathicæ rerum naturalium in fine. Et Rodolphus Goclenius in Morosophia Joannis Roberti pag. 171, et sequent., plura ex laudatis auctoribus congerit, de vi et efficacia lunæ in his inferioribus. Mirum item est quod in Herbarii cujusdam schedis legitur, lunariam herbam in summis Alpibus nasci prope fontes aut flumina, foliis parvulis, rotundis instar nummuli ad amaraci fere similitudinem, cæsii vel cærulei coloris, caule rubro, et odorato, radice crocea; lunariamque idcirco appellari, quod ad lunæ auctus, vel imminutiones crescere ac decrescere consueverit, totidemque folia habere dicitur, quot luna habet dies.

Ibid., lin. 42. *Διότι ὕγρότητα τινὰ θερμότητα κεκραμένην ἐπὶ τὸ βάθος φθάνουσιν λεληθότως ἐνήσειν.* Aristoteles, lib. v, De part. animal., cap. 5, rationem augmenti tradit esse noctes tepidiores, quemadmodum et decrementi frigidiores; cum enim animalia hæc exsanguia, ut ostrea, conchylia, et id generis alia sint frigidioris naturæ, frigore vexata calorem desiderant, cujus ope pleniora evadunt. propter enim lucem pleniorum noctes sunt tepidiores, et non quia per id tempus copiosius pascuntur ut multi dixerunt. Quinimo ipse Aristoteles l. iv, De generatione animal., cap. 2, docet sicuti sol per totum annum æstatem atque hiemem facit, ita lunam per men-

sem, non quidem accessu, decessuque ut solem, A sed incremento, et decremento luminis. Luna enim plena calorem, quem reliquo tempore habet minus intensum, hauriendit; sicut et sol æstate plus calefacit, hieme minus.

Col. 721, lin. 43. *Οἱ γὰρ καθειδότες*. Basilius, hom. 6 : Δηλοῦσι δὲ οἱ καθευδόντες ὑπὸ σελήνην ὑγρὸ τητος περισσῆς τὰς τῆς κεφαλῆς εὐρυχωρίας πληροῦμενοι, καὶ τὰ νεοσφαγῆ τῶν κρεῶν ταχὺ τρεπόμενα τῇ προσβολῇ τῆς σελήνης, καὶ ζῶων ἐγκέφαλοι, καὶ τῶν θαλαττίων τὰ ὑγράτατα, καὶ αἱ τῶν δένδρων ἐντερῶναι. Galenus lib. III *De dieb. decretor.*, de luna : Πάντα μὲν γὰρ ἃ δρᾶν πέφυκεν ἀμυδρὰ γίνονται, μηννοειδῶς γενομένης αὐτῆς· ἅπαντα δὲ ἰσχυρὰ πεπληρωμένης, ὥστε καὶ τοὺς καρποὺς ἐν τῷδε πεπαίνει καὶ αὐξάνει τάχιστα, καὶ τὰ νεκρὰ σώματα διασῆπει, καὶ τοὺς ὑπὸ τὴν αὐγὴν αὐτῆς κοιμηθέντας, ἢ καὶ ἄλλως ἐπὶ πλῆρον διατρίψαντας, ὥχρους καὶ καρθηρικοὺς ἀπεργάζεται. Omnia siquidem quæ facere nata est, ubi falcis figuram repræsentat, languida fiunt; valida omnia, cum plena fuerit. Quapropter et fruges tunc adauget, maturatque celerime, mortua corpora in tabem dissolvit, somnoque sopitis sub ejus lumine, vel aliter diutius immoratis pallorem, et capitis dolorem conciliat.

Ibid., lin. 46. *Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ*. Basilius, hom. 6 : Καὶ τὰ περὶ τὸν ἀέρα δὲ πάθη ταῖς μεταβολαῖς ταύτης συνδιατίθεται, ὡς μαρτυροῦσιν ἡμῖν αἱ τε κατὰ τὴν νοσηρῆσαν πολλὰκις ἀπὸ γαλῆνης καὶ νημερίας ἀφινδίοι παραγαλ νεφῶν κλονουμένων, καὶ C συμμιπτόντων ἄλλῃλοις.

Ibid. lin. 50. *Καὶ γίνονται περὶ τοὺς εὐρίπους*. Basilius, hom. 6 : Καὶ αἱ περὶ τοὺς εὐρίπους παλῆροισι, καὶ ἡ περὶ τὸν λεγόμενον ὠκεανὸν ἀμπωτις, ἦν ταῖς περιόδοις τῆς σελήνης τεταγμένως ἐπομένην ἐξεῦρον οἱ προσοικούντες. Οἱ μὲν γὰρ εὐριποὶ μεταβρέουσιν ἐφ' ἑκάτερα κατὰ τὰ λοιπὰ τῆς σελήνης, ἐν δὲ τῷ καιρῷ τῆς γενέσεως οὐδὲ τὸ βραχυτάτον ἀτρεμοῦσιν, ἀλλ' ἐν σάλῳ καὶ ταλαντώσει διηνεκεῖ καθεστήκασιν, ἕως, ἐκφανεῖσα πάλιν, ἀκολουθίαν τινὰ τῇ παλῆροῖα παράσχηται. Ἡ δὲ ἐσπερία θάλασσα τὰς ἀμπώτεις ὑφίσταται, νῦν μὲν ὑπονοσοῦσα, πάλιν δὲ ἐπικλύζουσα, ὡσπερ ἀναπνοαῖς τῆς σελήνης ὑφέλκομένη πρὸς τὸ ὄπισω, καὶ πάλιν ταῖς ἀπ' αὐτῆς ἐκπνοαῖς εἰς τὸ οἰκεῖον μέτρον προωθουμένης. D Εὐρίπους, vel εὐριπος, est fretum seu ductus aquarum terram utraque parte adjacentem dividens. Cicero lib. V, *De legibus* : Ductus aquarum quos isti Nilos Euriposque vocant, quis cum viderit non irriserit? Pollux lib. IX, cap. 1 : Ἴνα δὲ ἡ θάλασσα ἑκατέρωθεν οὖσαν τὴν γῆν διαιρεῖ, τοῦτο θαλάσσης αὐλῶνα, καὶ εὐριπον, καὶ πορθμὸν δεῖ καλεῖν. Magis proprie tamen id nomen fuit impositum ad illa explicanda quæ moventur atque recurrunt, fluendo vel refluendo. Longus Præmen. 1 : Πόλις ἐστὶ Λέσθου Μιτυλήνη μεγάλη καὶ καλὴ· διεῖληπται γὰρ εὐρίποις, ὑπερρεούσης τῆς θαλάττης, καὶ κεκόσμηται γεφύραις ξεστοῦ καὶ λευκοῦ λίθου. Propriissime tamen Euripus dicebatur apud veteres fretum Pyr-

rhæum. Sita autem Pyrrha erat in occiduo Lesbi latere C a Malia stadiis, ita referente Strabone lib. XIII; et mare inter Eubœam et Chalcidem, quod ponte duum jugerum jungebatur. Quod et aliis fuisse commune satis manifestum est in historia, et quamvis Eustathius videatur refluxum maris in Euripis tantum affirmare; tamen si recte ejus verba perpendantur, de universa totius maris mole, sive (ut ita dicam) barathro intelliguntur. Euriporum autem mentionem induxit, quod in illis præcipue fluxus iste cernatur. *Et circa littora*, ut inquit Plinius, *magis quam in alto hi æquoris motus deprehenduntur*. Qui quo manifestior oculis spectantium est, eo perplexior angit considerantium animos, et veritatem sensu patentem deturbat atque confundit. Quidam existimarunt, nocte, et interdiu reciproci æquoris fluxu æstuantem relabi septies. Seneca in Hercule Œtæo :

*Euripus undas flectit instabiles vagas
Septemque cursus fert et totidem refert.
Dum lapsus Titan mergat Oceano jubar.*

Livius lib. XXVII non assentitur huic sententiæ : *Et fretum ipsum*, inquit, *Euripi non septies die, sicut fama fert, temporibus stas reciprocatur, sed tenere in modum venti, nunc huc, nunc illuc verso mari velut monte præcipiti devolutus torrens rapitur*. Antiphilus Byzantius ejus reciprocationem Antholog. Epig. lib. I, cap. 36, elegantissime expressit :

*Εὐβοικοῦ κόλπου κυλιδίνης θάλασσα,
Πλαγκτὸν ὕδωρ, ἰδίους βέυμασιν ἀντίπαλον
Ἡελίω κῆρ ρυκτεῖ τεταγμένον ἐς τρεῖς ἀπιστόν·
Ναυσὶν ὄσον πέμπεις χεῖμα δανεῖζόμενον,
Θαῦμα βλον θαμβῶ σε τὸ, μυθρον, οὐδὲ ματεῦν
Σῆρ στάσιρ. Ἀρρήφω ταῦτα μέμηλε φῶσι.*

Diu item quæsitum a philosophis, quam ratione, et quo impellente mare accederet, rursusque recederet; eorum placita refert Plutarchus. Euripides in *Iphigenia Taurica* a ventis quibusdam illic flantibus ita rapi credit. Quid, si id idem fieri nulla flante aura compertum est? Aristotelem, quod rei hujus naturam invenire non posset, lædio animam efflante perhibet Nanzianzenus, Justinus martyr in illius profundum se præcipitem dedisse, sicque demersum animum abjecisse. Communior tamen sententia et veritati magis consona videtur, quam secuti sunt nonnulli antiqui philosophi et viri præstantissimi, sed etiam multi catholice Ecclesie Patres, et quam amplectitur noster Eustathius, lunam scilicet esse causam hujus motus, quomodo autem id fiat, explicatur a philosophis in meteoris, et nos infra quædam dicemus. Ita sensere Ptolemæus, Cicero, Plinius, Strabo, Marsilius Ficinus, Levinus Lemnius, et alii. Idem placuit Ambrosio lib. IV *Hexæm.*, cap. 7, Basilio, hom. 6.

Ibid., lin. 51. *Καὶ περὶ τὸν ὠκεανόν*. De æstu maris, et ejus consideratione, et causa, et aliorum circa hoc opinionibus plura habes apud Franciscum Vallesium, *De sacra philosophia*, cap. 52, et adversus Eratosthenem, qui soli ἀνωμαλίας hujus causam esse volebat, et maris ejusdem aliam at-

que aliam superficiem disertissime disputat Strabo A lib. 1. Consule præterea Laurentium Corvinum in sua *Geograph.*, c. 11; Joannem Franciscum Picum, l. 1 *De examine vanit.*, c. 12; Joannem Picum, lib. III *Contra Astrol.*, cap. 15; Ficinum, cap. 6, ad Plotin. lib. III, *Ennead.* 2; Contarenum, lib. II *De elementis*; et Levinum Lemnium *De occult. nat. mirac.*, lib. II, cap. 41, cujus verba, quia controversiæ hujus nodum dilucide expediunt, et omne dubium amovent, lucemque afferunt auctori, hic describere non gravabor: *Magna sane, inquit, et lunæ opera, in rerum natura apparent: verum solis effectibus posteriora. Solis enim beneficio illa fruatur, lucemque ab illo sortitur, sic ut tanta illius pars illustretur, quantam sol suo splendore irradiat; deficit autem lucisque expers redditur, ubi terræ interventus lux illi intercipitur. Tunc autem potissime in terrena vires suas explicat, cum vel soli ex adverso opposita impletur, atque orbiculata efficitur, vel ubi primum illi conjungitur. His enim dierum spatiis augescunt segetes, conchilia turgescunt, venæ sanguine, ossaque medullis implentur. Quo fit ut concubitus iis temporibus minus officiat. Et quoniam omnia humore imbuit, fit ut carnes radiis illius expositæ tabescant, atque homines somno vinoque sopiti, pallorem capitisque gravedinem contrahant, ac morbo comitiali afficiantur: relaxat enim nervos, ac cerebrum plus satis humectat, mentique vi algifica stuporem infert. Oceani quoque æstus excitare, causamque reciprocan-di illi præbere non est quod quis ambigat. Si quidem cum perspicimus silenti atque obscura luna; eaque vel medio orbe dissecta, vel in cornua salcata sive augescat, aut minuat, nullos propemodum fieri aquarum concursus, nec in ullam altitudinem attolli oceanum, quæcunque etiam littora alluit. Rursum ubi cum sole congregitur, atque innovari incipit, aut in orbem circumducta plena conspicitur maximos excitari æstus, fluctusque attolli in immensum, quis alio quam in lunæ motum, fluxum, refluxumque oceani referat? Ut enim magnes ferrum allicit, sic sidus hoc terræ proximum mare attrahit concitatque. Nam cum luna oritur, oceanus circa illas plagas devolvitur, nempe orientales, partesque occidentales deserit. Quando vero ad occasum vergit, in illis partibus crebrescunt fluctus, in iis vero quæ ad ortum spectant detumescunt, idque affluentibus vel parcius pro incremento defectuque lucis quam lunares radii exhibent. Cætera ad hoc idem spectantia lege apud ipsum. Joannes Keplerus in Introductione ad suam *Astrologiam novam αλτιολόγητον* rationes fluxus et refluxus maris ita insinuat: lunam scilicet sua attractoria vi, quæ ad terras usque porrigitur, aquas sub zonam torridam proleclare, quo facto nudari littora zonarum, et climatium lateralium. Itaque aquis in latiori alveo oceani assurgentibus, fieri potest, ut in angustioribus ejus sinibus, modo non nimis arcte conclusis, aquæ præsentē luna etiam aufugere ab ea videantur. Cum autem aquæ lunam verticem celeriter trans-*

PATROL. GR. XVIII.

volantem sequi non possint, fluxus quidem sit Oceani sub torrida in occidentem, quoad impingit ad contraria littora, curvaturque ab iis: dissolvitur vero discessu lunæ concilium aquarum, quod est in itinere versus torridam, quæ desertæ a tractu qui illas exciverat, impetu capto, remeat, et assultat ad littora sua; et hic impetus est alius generatus per absentiam lunæ, donec ipsa rediens frena impetus hujus recipiat moderaturque, et unâ cum suo motu circumagat. Ita littora æqualiter patentia iisdem horis implentur omnia, reductiora vero tardius, nonnulla diversimode ob diversos oceani aditus.

Ibid., lin. 53. *Κάτωθεν γὰρ ἡ σελήνη.* In eclipsibus solaribus, quam ratione solis radii lunam non penetrent, et quomodo luna, cum sit longe minor, totum tamen solem obscuret, diserte explicat Cleomedes, *Meteor.* lib. II, pag. 80 editionis Paris.

Ibid., lin. 55. *Μέγα δὲ καὶ αὐτὴ ἡ σελήνη.* De magnitudine lunæ, et aliorum planetarum plura Cleomedes loco d. et alii. Anaxagoras auctore Plutarcho lunam dicebat esse parem Peloponneso. Ludovicus Fidelis *De mun. str.*, l. v, c. 7, quærere atque scrutari de magnitudine et quantitate solis et lunæ arrogans esse contendit, nosque contentos esse debere descripto solis, et lunæ, ac stellarum hoc munere, ut sol diei, et luna nocti præsent, dividantque inter lucem et tenebras, diem et noctem. Vanum est enim, inquit, præclarum terere tempus, et sudore multo exquirere, quæ Deus ignota esse voluit.

Ibid. *Μῦθοι δὲ ληρώδεις ὑπὸ μυσθόντων.* Basiliius, hom. 6: *Μῦθοι τινες καταγέλαστοι, ὑπὸ γραβίων κωθωνιζομένων παραληρούμενοι, πανταχοῦ διεδόθησαν, ὅτι μαγγανεῖαι τισὶ τῆς οἰκείας ἔδρας ἀποκινηθεῖσα σελήνη πρὸς γῆν καταφέρεται. Πῶς μὲν οὖν κινήσει γοήτων ἐπαιοῖδῃ, ἣν αὐτὸς ἐθεμελίωσεν ὁ Ὑψίστος: πῶς δ' ἂν καὶ τόπος κατασπασθεῖσαν αὐτὴν ὑπέδεξαιτο; Sagas, magosque cælum deponere, terram suspendere, ut verbis Apuleii utar, fontes durare, montes diluere, manes sublimare, deos infirmare, sidera exstinguere, tartarum ipsum illuminare, mare pigrum colligare, solem inhibere, lunam deducere, stellas evellere, et alia multa dictu gravia, et maximæ admirationis, suis magnis susurraminibus, quandocunque, et ubicunque libuerit multi credidere, et maxime omnium poetæ. Dido ad Annam sororem ait, lib. IV *Æncid.* Virgilianæ:*

*Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos:
Hæc se carminibus promittit solvere mentes
Quas velis, ast aliis duras immittere curas,
Sistere aquam fluviiis, et flumina vertere retro.
Nocturnosque ciet manes: mugire videbis
Sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.*

Propertius, *Eleg.* lib. I, eleg. 1:

*At vos deductæ quibus est fallacia lunæ
Et labor in magicis sacra piare focis.
En agedum dominæ mentem convertite nostræ,
Et facite illa meo pallean ore magis.*

*Tunc ego crediderim vobis, et sidera, et amnes
Posse Cytææis ducere carminibus.*

Tibullus, *Eleg.* 2, lib. 1 :

*Hanc ego de cælo ducentem sidera vidi,
Fluminis hæc rapidi carmine vertit iter.*

Apollonius, *Argon.* lib. III :

*Καὶ ποταμούς Ἰσθησ' ἱεροῦς κελαδεῖνὰ βέορτας·
ἄστρα τε καὶ μήνης Ἰερῆς ἐπέδησε κελεύθους.*

Lucanus, lib. vi :

*Et patitur tantos cantu depressa labores,
Donec suppositas propior despumet in herbas.*

Ovid., XII *Metamorph.* :

*Mater erat Mycale, quam deduxisse canendo
Sæpe reluctantis constabat cornua lunæ.*

Horatius, oda v, *Epod.* :

*Quæ sidera excantata voce Thessala
Lunamque cælo diripit.*

Plura collegit Joannes Passeratius in dictum locum Propertii. Quæ omnia uti stolidi, fabulosa, quis sanæ mentis non rejiciet, cum auctores ipsi, qui illa mentibus hominum ingerere conati sunt, ea sibi contradicentes vituperant? Medea, si potuisset, non ita clamasset, *Si possem sanior essem, sed trahit invitam nova vis.* Circe quæ quidquid vellet posse credebatur, suum nequivit Ulysses remorari : quæ sic cecinit Ovidius, lib. 1, *De remed. amor.* :

*Omnia fecisti ne callidus hostis abiret,
Ille dedit certæ lintea plena fugæ.
Omnia fecisti, ne te serus ureret ignis;
Longus in invito pectore sedit amor.*

Sciteque ab Hippocrate diluitur libello *De epilepsia* : *Si enim, inquit, homo carminibus lunam deducere cælo posset, tum certe Deus, et mens divina, astronom conditor et rector, hominum potestati, magnumque incantamentis, quod dicere nefas est, esset obnoxius.* Fabulæ et erroris hujusce origo nata est, ut refert Plutarchus libr. *De præcept. connubial.*, quod homines lunæ deliquium ignorarent, ejusque luminis in eclipsi defectum. *Aganice*, verba sunt Plutarchi, *Hegetoris Thessali filia, siderum in plenilunii defectus perita, ac temporis quo luna objectu terræ umbra obnubilaretur gnara, cum hæc mulierculis credulis præsaga futuri prædiceret, præcantatione lunam subducere cælo credebatur.* Hoc idem confirmat fragmentum veteris poetæ apud Turnebum, *Adversar.* lib. XIX, cap. 3; et Martinum Delium *Disquisitionum magicarum* lib. II, quæst. 11, et præter alios Cleomedes loco dicto. Τούτοις ἐξῆς τὸν περὶ τῆς ἐκλείψεως αὐτῆς ποιησώμεθα λόγον, ὅπως μὴ παραπλησίως τοῖς γραϊδίοις καὶ ἡμεῖς δοξάσωμεν, ὅπῃ ἐκλείπει ἡ σελήνη, ὅτι φαρμακίδες εἰσὶν αἱ καθαίρουσαι αὐτήν. Multa in hanc sententiam habet Joannes Wierus *De præstigiis dæmonum* lib. II, cap. 17; et Delrius dicto loco, qui, *Quæ sit magorum potestas in orbis cælestes, sidera et elementa*, pluribus explicat.

Ibid., lin. 59. *Μὴ γὰρ ἐξαπατάτω σε τὸ ζαι-*

A νόμον. Basilius, hom. 6, *De sole* : Μὴ ἐξαπατάτω σε τὸ φαινόμενον, μὴδ' ὅτι πηχυαῖος τοῖς ὀρώσει δοκεῖ, τοσοῦτον αὐτὸν εἶναι λογίσῃ. Συναιρεῖσθαι γὰρ πέφυκεν ἐν τοῖς μεγάλοις διαστήμασι τὰ μεγέθη τῶν ὀρωμένων, τῆς ὀρατικῆς δυνάμεως οὐκ ἐξαρκουμένης τὸν μεταξύ τόπον διαπερᾶν, ἀλλ' οἰοεὶ ἐνδαπανωμένης τῷ μέσῳ, καὶ κατὰ ὀλίγον αὐτῆς μέρος προσβαλλούσης τοῖς ὀρατοῖς. Μικρὰ οὖν ἡ ὄψις ἡμῶν γενομένη, μικρὰ ἐποίησε νομίζεσθαι τὰ ὀρώμενα, τὸ οἰκεῖον πάθος τοῖς ὀρατοῖς ἐπιφέρουσα. Ὅστε εἰ ψεύδεται ἡ ὄψις, ἄπιστον τὸ κριτήριον. Multi tamen ex antiquis philosophis etiam solem illum esse magnitudinis, qua se hominum oculis ostendit, affirmarunt, inter eos princeps fuisse videtur Epicurus, quem elegantissime, et non invalidis argumentis refellit Cleomedes, lib. II *Meteor.*

B Col. 724, lin. 4. Ὅσπερ γὰρ εἰ τις. Basilius, hom. 6 : Ὑπομνήσθητι δὲ τῶν οἰκειῶν παθῶν, καὶ παρὰ σεαυτοῦ ἕξεις τῶν λεγομένων τὴν πίστιν. Εἴ ποτε ἀπὸ ἀκρωρείας μεγάλης πεδίον εἶδες πολὺ τε καὶ ὑπτιον, ἤλικα μὲν σοι κατεφάνη τὰ ζεύγη, πηλίκαι δὲ αἰ ὀροσῆρες αὐτοί; εἰ μὴ μυρμηκῶν τινὰ σοι παρέσχεον φαντασίαν. Εἰ δὲ καὶ ἀπὸ σκοπιᾶς καὶ μέγα πέλαγος τετραμμένης τῆ θαλάσσης τὰς ὄψεις ἐπέβαλες, ἤλικαι μὲν σοι ἔδοξαν εἶναι τῶν νήσων αἰ μέγιστα, πηλίκη δὲ σοι κατεφάνη μία τῶν μυριοφύρων ὀλκᾶδων λευκοῖς ἰστίοις ὑπὲρ κυανῆς κομιζομένη θαλάσσης; εἰ μὴ πάσης περισσεῶς μικροτέραν σοι παρέσχετο τὴν φαντασίαν.

C *Ibid.*, lin. 7. Ἐνδαπανηθεῖσα γάρ. Basilius, hom. 6 : Διότι, καθάπερ ἔφη, ἐνδαπανηθεῖσα τῷ ἀέρι ἡ ὄψις, ἐξίτηλος γενομένη, πρὸς τὴν ἀκριθεῖ κατὰληψιν τῶν ὀρωμένων οὐκ ἐξαρκεῖ. Eadem ratione Aristoteles *De generat. anim.* lib. V, cap. 1, ait ea quæ oculis prominentibus sunt procul cernere nequeunt, quæ contra intus in cavo oculo habent positos, longe aspicere possunt, διὰ τὸ τὴν κίνησιν μὴ διασχεδάνυσθαι εἰς ἀγανές, ἀλλ' εὐθύπορεῖν. Quibus verbis opinionem Platonis amplexus videtur Aristoteles, quemadmodum et in *Meteor.* cap. 3, 4 et 6, et *Problem.* sectione 31, problem. 16, ad dubitationes quasdam dissolvendas hac eadem utitur, quamvis contrariam secutus videatur. De opinione Platonis, aspectum scilicet affici imagine aliqua a re visa effluente, sed emicare ex oculis lucem, qua objectum comprehendat, tractant Priscianus Lydus lib. *De phantasia*; Chalcidius *Comment. in Timæum Platonis*; Alcinius in Introductione ad Platonem. *Philosophiam*; Nemesius *De nat. hom.*, cap. 7; Macrobius, *Saturn.* lib. VI, cap. 14; Plotinus lib. *De visione*; Euclides libello *De prospectiva*, et alii.

Ibid., lin. 9. Καὶ ὅτι παμμέγεθες. Basilius, hom. 6 : Βούλει ἀπὸ μικρῶν τεκμηρίων λαβεῖν τοῦ μεγέθους αὐτῆς τὴν ἀπόδειξιν; Αἱ κατὰ τὴν οἰκουμένην πόλεις πλείστον ἀλλήλων ἀπρξισμέναι κατὰ τὴν ἀνατολὴν τετραμμέναις βύμοτομίαις ἐξ Ἰσου πᾶσαι τὸ σελήναϊον φῶς ὑποδέχονται. Plura de hoc vide apud Cleomedem loco dicto.

Ibid., lin. 14. Καὶ ὁμοίως αὐτήν. Similia le-

guntur apud Basilium, hom. 6 : Ὀμοίως γὰρ αὐτῆς ἂν ἀπὸ τῶν ἰσημερινῶν τόπων ἀνατελλούσης, οἱ τε προσοικοῦντες τῇ κατεψυγμένῃ, καὶ ὑπὸ τὰς περιετροφῆς τῆς ἄρκτου κείμενοι μεταλαμβάνουσι, καὶ οἱ κατὰ τὰ κοίλα τῆς μεσημβρίας τῆς διασκεκαυμένης γείτονες· οἷς πᾶσι κατὰ τὸ πλάτος ἀντιπαρήκουσα, σαφεστάτην μαρτυρίαν τοῦ μεγέθους παρέχεται.

Ibid., lin. 18. Καὶ εὐθὺς ἢ μὲν θάλασσα. Basilium, hom. 7 : Ἦλθε πρόσταγμα, καὶ εὐθὺς καὶ ποταμοὶ ἔνεργοι, καὶ λίμναι γόνιμοι, τῶν οἰκειῶν ἕκαστον αὐτῶν καὶ κατὰ φύσιν γενῶν· καὶ ἡ θάλασσα τὰ παντοδαπὰ γένη τῶν πλωτῶν ὠδινε, καὶ οὐδὲ ὅσον ἐν ἰλύσι καὶ τέλμασι τοῦ ὕδατος ἦν, οὐδὲ τοῦτο ἀργὸν οὐδὲ ἄμοιρον τῆς κατὰ τὴν κτίσιν συντελείας ἀπέμεινε.

Ibid., lin. 19. Τῶν γὰρ ἐναλίω. Basilium, hom. 7 : Μάλιστα μὲν ἀμφίβια τὰ πολλὰ τούτων ἐστὶν οἷον φῶκαι, καὶ κροκόδειλοι, καὶ οἱ ποτάμιοι ἴπποι, καὶ βάτραχοι, καὶ καρκίνοι· ἄλλ' οὖν προηγούμενον ἔχει τὸ νηκτικόν. Plinius, lib. xxii, cap. 11 : Jam caniculae, dromones, cornuta, gladii, serrae communesque mari, terrae, amni hippopotami, crocodili : et amni tantum, ac mari, thymni, thymnides, siduri, coracini, percæ ; et lib. ix, cap. 3, de Indici maris belluis sermonem habens : Exeunt, ait, et pecori similes belluæ ibi in terram, pastæque radices fructuum remeant, et quædam equorum, asinorum, taurorum capitibus quæ depascuntur sata. Vide Plinium lib. ix, cap. 19, et cap. 57, et Athenæum, lib. viii, pag. 248. Onesicritus, apud Strabonem, c. 45, narrat circa Taprobanem Indiæ belluas marinas ancipites vitæ nasci, alias bobus similes, alias equis, alias variis animalibus terrestribus. Κῆτη δὲ ἀμφίβια περὶ αὐτὴν γίνεσθαι, τὰ μὲν βουσί, τὰ δ' ἴπποις, τὰ δ' ἄλλοις χερσαίοις εὐκίετα. Ambrosius item lib. v Hex : Quin etiam cum pleraque pedes habeant, et ambulandi usum, eo quod sint amphibia, quæ vel in aquis, vel in terra vivunt, etc. Varro, iv De lingua Latina : Græci ea quæ in aqua et in terra possunt vivere vocant amphibia. Columella, lib. viii, cap. 12 : Venio nunc ad eas aves quas Græci ἀμφίβιους vocant, quia non tantum terrestria, sed aquatilia quoque desiderant pabula ; nec magis humo quam stagno consueverunt : ejusque generis anser præcipue rusticis gratus est. Hæc Cicero vocavit ancipites bestias, lib. i De nat. deorum : Bestiarum autem terrenæ sunt aliæ, partim aquatiles, aliæ quasi ancipites in utraque sede viventes.

Ibid., lin. 23. Τὰ δὲ ζωτόκω. Basilium, hom. 7 : Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἔρπετά. Ἐν τούτοις τοῖς μικροῖς ῥήμασι τί παρεῖται γένος ; τί οὐκ ἐμπεριέλπηται τῷ προστάγματι τῆς δημιουργίας ; Οὐ τὰ ζωτοκοῦντα, οἷον φῶκαι, καὶ δελφίνες, καὶ νάρκαι, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις τὰ σελάχη λεγόμενα ; οὐ τὰ ὠτόκα, ἄπερ ἐστὶ πάντα σχεδὸν τῶν ἰχθύων τὰ γένη ; οὐχ ὅσα φοιδοῦντὰ, οὐχ οἷς ἐστὶ πεπερύγια, καὶ οἷς μὴ ἐστὶν ;

Ibid., lin. 25. Μόνον δὲ προστέαξεν. Basilium, hom. 7 : Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἔρπετά. Ἐν τούτοις

ἐνὶ τὰ πελάγια, τὰ αἰγιαλώδη, τὰ βύθια, τὰ πετρῶδη, τὰ ἀγελαία, τὰ σποραδικὰ, τὰ κῆτη, τὰ ὑπέρογκα, τὰ λεπτότατα τῶν ἰχθύων. Τῇ γὰρ αὐτῇ δυνάμει καὶ τῷ ἴσῳ προστάγματι τὸ τε μέγα καὶ τὸ μικρὸν μεταλαγχάνει τοῦ εἶναι.

Ibid., lin. 27. Τὰ ἀγελαία, τὰ σποραδικὰ. Cicero, Tuscul. v, Congregata et solivaga. Theodorus Gaza, Gregalia et incivilia ; nam et Aristoteles docet i De hist. anim., cap. 1, ex gregalibus, quemadmodum et ex solitariis quædam esse πολιτικά, civilia, quædam σποραδικὰ.

Ibid., lin. 28. Συγγένειαν πρὸς τὸ ὕδωρ. Basilium, hom. 7 : Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα. Ἐξεῖξαι τὴν φυσικὴν τῶν νηκτῶν πρὸς τὸ ὕδωρ συγγένειαν· διὸ μικρὸν οἱ ἰχθύες χωρισθέντες τοῦ ὕδατος διαφθεῖρονται. Οὐδὲ γὰρ ἔχουσιν ἀναπνοήν, ὥστε ἔλκειν τὸν ἀέρα τοῦτον· ἄλλ' ὅπερ τοῖς χερσαίοις ἐστὶν ἀήρ, τοῦτο τῷ πλωτῷ γένηε τὸ ὕδωρ.

Ibid., lin. 30. Ἡ γὰρ τῶν βραγγελω. Basilium, hom. 7 : Καὶ ἡ αἰτία δῆλη, ὅτι ἡμῖν ὁ πνεύμων ἔχεται ἀραιὸν καὶ πολύπορον σπλάγγνον, ὃ διὰ τῆς τοῦ θώρακος υἰαστολῆς τὸν ἀέρα δεχόμενον, τὸ ἔνδον ἡμῶν θερμὸν διαβρίπιζει, καὶ ἀναψύχει. Ἐκείνοις δὲ ἡ τῶν βραγγίλων διαστολή καὶ ἐπίπτουσι δεχομένων τὸ ὕδωρ καὶ διέντων τὸν τῆς ἀναπνοῆς λόγον ἀναπληροῦ. Hoc idem sentit Aristoteles, iii De part. anim., cap. 6, dum ait, piscium nullum habere pulmonem, sed pro eo branchias obtinere ; aqua enim pisces refrigerantur, ut aere quæ spirant. Et lib. iv, cap. 1, pisces pulmone carere, et branchias vice pulmonis sortiri. Ambrosius, lib. v Hexaem., cap. 4, item ait, quod cæteris animantibus est aer, hoc piscibus esse aquam, extra quam vivere nequeunt sicut intercluso spiritu commeatu animalia emori necesse est. Oppianus Ἀλιευτ. ii :

Καὶ γὰρ καὶ νεπέδεσσι καλλίβροος ἔλκεται ἀήρ. De hac quæstione Plinius, lib. ix, cap. 7, et Cælius Rhodiginus, lib. iv, cap. 15.

Ibid., lin. 33. Οὐδὲ παρ' αὐτοῖς δὲ ἡμισελίς. Basilium, hom. 7 : Οὐδὲν παρὰ τοῖς ἰχθύσιν ἐξ ἡμισελίς ὠπλίσται τοῖς ὀδοῦσιν, ὡς βους παρ' ἡμῖν καὶ πρόβατον. Οὐδὲ γὰρ μηρυκάξει τι παρ' αὐτοῖς, εἰ μὴ τὸν σκάρων μόνον ἱστοροῦσι τινες. Πάντα δὲ ὀδυτάταις ἀχμαῖς ὀδόντων καταπεπύκνωται, ἵνα μὴ τῇ χρονίᾳ μασήσει ἡ τροφή διαβρέθῃ· ἔμελλε γὰρ, εἰ μὴ ὀξέως κατατεμνομένη τῇ γαστρὶ παρεπέμπετο, ἐν τῇ λεπτοποίησει διαφορεῖσθαι τοῦ ὕδατος. Aristoteles hoc idem, nec ejusdem causam eandem cum hoc nostri auctore reddit, lib. iii De part. anim., c. 1 : Ὁ δ' ἰχθύες πάντες εἰσι καρχαρόδοντες, πλὴν τοῦ ἐνό ; τοῦ καλουμένου σκάρου. Πολλοὶ δ' ἔγουσι καὶ ἐν ταῖς γλώτταις ὀδόντας καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Τούτου δ' αἴτιον ὅτι ἀναγκαῖον ἐν ὑγροῖς οὖσι παρεισδέχεσθαι τὸ ὑγρὸν ἅμα τῇ τροφῇ, καὶ τοῦτο ταχέως ἐκπέμπειν. Οὐ γὰρ ἐνδέχεται λεαίνοντας διατρίβειν· εἰσρέει γὰρ τὸ ὑγρὸν ἐν τῇ κοιλίᾳ· διὰ τοῦτο πάντες εἰσὶν ὀξεῖς πρὸς τὴν διαίρεσιν· πάλιν καὶ πολλοὶ, καὶ πολυλαχῆ, ἵνα ἀντὶ τοῦ λεαίνειν εἰς πολλὰ κερματίζωσι τῷ πλήθει. Γαμφὸι δὲ διὰ τὸ τὴν ἀλκὴν σχεδὸν ἅπασαν

αὐτοῖς διὰ τούτων εἶναι. Plinius, lib. xi, cap. 37, A sua ab Aristotele mutuatus, in causa tamen tradenda ab eo discrepat, convenit cum Eustathio. *Piscium omnibus serrati, præter scarum : huic uni aquatiliū plani. Cæterum multis eorum in lingua, et toto ore ut turba vulnerum molliant, quæ attritu subigere non queant. Multis et in palato, atque etiam in cauda. Præterea in os vergentes, ne excidant ubi nullum habentibus retinendi adminiculum.*

Ibid., lin. 37. *Μηρυκάζει δὲ οὐδὲν ἄλλο.* Basiliius, hom. 7, Aristot. II *De hist. anim.*, cap. 17, et lib. viii, cap. 2. Idem, III *De part. animal.*, cap. 14 et alibi. Plinius, lib. ix, cap. 17 : *Solus piscium dicitur ruminare, herbisque vesci, non aliis piscibus, mari Carpathio maxime frequens.* Etsi Horus Apollo aliter sentiat, ait enim hunc omnes occursantes pisciculos devorare. Οὗτος γὰρ μόνος τῶν ἰχθύων μρυκάται καὶ πάντα τὰ προσπίπτοντα ἰχθύδια ἐσθίει. Vide Ælianum *De histor. anim.*, lib. 1, c. 2, lib. II, cap. 54, lib. xii, cap. 42; Ambrosium *Hexaem.* lib. v, cap. 5; Athenæum lib. vii; Macrobius, III *Saturn.*, cap. 16; Isidorus lib. xii, cap. 6, *escarum* vocat : *Escarus*, inquit, *dictus eo quod solus escam ruminare perhibetur. Denique alii pisces non ruminant.* Idem tamen scribit Arist. IX *Hist. anim.*, cap. ult., de quodam pisce, qui μήρυξ vocatur, qui an unus cum scaro non est præsentis negotii. Illud sane ridiculum est, a Rittershusio, murem ponticum inter pisces adnumerari notis in Oppian. *Ἀλιευτ.* l. 1, vers. 134, Aristotelis verbis male intellectis decepto. Dicto enim loco ait Aristoteles : postquam determinaverat animalia, quæ superiore ordine dentium carent, ruminare ut boves, oves, capræ et alia, dubium adhuc remanebat, an ex dentatis utrinque sit animal aliquod ruminans, et respondendo ait esse nonnulla, ut mures Pontici, et pisces, et qui ob eam rem ruminantis a quibusdam appellatur. Ita enim locus ille vertendus erat, *Μηρυκάζουσι δὲ καὶ τῶν ἀμφοδότων ἔνια, οἳ τε μύες οἱ Ποντικῶν, καὶ οἱ ἰχθύες, καὶ ὃν καλοῦσιν ἔνιοι ἀπὸ τοῦ ἔργου Μήρυκα.* Quæ verba, quamvis ita legantur ab omnibus, corrupta esse minime dubitarim, vel certe Aristotelis maxima deprehenderetur inscitia. Quomodo enim pisces ruminant, cum inter eos solus scarus id faciat. Et si iste μήρυξ piscis est, cum inter pisces includatur frustra sit ejus mentio; si non piscis, quare muribus Ponticis non conjunxit. Sed sinamus hæc. Certe ex his verbis nunquam murem Ponticum esse piscem deprehendemus, cum cum Aristoteles a piscibus separatum, et tanquam quid diversum ab illis in Historia referat. Præterea Aristoteles lib. viii *De histor. animal.*, capit. 17, scribit murem Ponticum album, sicuti et glires in arboribus conditos latitare hieme. Confirmat Plinius lib. viii, capit. 37; et Ælianus *De histor. animal.* lib. vi, capit. 41, in montem more exercitus acie instructa decedere narrat quæ nullus de piscibus, nisi somnians affirmaret. Quid

A autem sit hoc μηρυκάζειν optime explicat Oppianus, *Ἀλιευτικ.* 1 :

*Καὶ σκάρων, ὃς δὴ μόνος ἐν ἰχθύσι πᾶσιν ἀναύδοις
Φθέγγεται ἰκμαλέην λαλαγήν, καὶ μόνος ἔδω-
[δὴν
Ἄψορρον προΐησιν ἀνὰ στόμα δεύτερον αὐθις
Δαινύμενος, μήλοισιν ἀναπτύων Ἴσα φορβήν.*

Et Ælianus Suida citante, Μόνος ὁ θαλάσσιος σκάρως τὴν τροφήν ἀναπολεῖ ὡσπερ καὶ τὰ βλήχοντα, ἃ δὴ μρυκάται. Hujus nominis ignoratione maxime hallucinatus est Billius in versione illorum verborum Isidori Pelusiotæ lib. II, epist. 119 : Τῶν ζῶων τὰ μὲν διαμασσώμενα τὴν τροφήν ζυωτοκεῖ, τὰ δὲ καταπίνοντα ὠτοκεῖ. Sic enim vertit : *Ex animantibus eæ quæ cibum ruminant, animalia pariunt; quæ autem bibunt, ova procreant.* Multiplex hallucinatio : plures animantes sunt viviparæ quam quæ ruminant. Si omnes quæ bibunt animantes oviparæ sunt, et vaccæ igitur, et equi, et oves, etc.; aliud est διαμασσᾶσαι τὴν τροφήν, aliud μρυκάει, aliud masticare, aliud ruminare, aliud πίνειν, aliud καταπίνειν, illud bibere significat, hoc deglutire. Quare optime animadvertit in eundem locum, et vertit Rittershusius : *Animantium ea quæ cibum masticant, atque comminuunt viviparæ sunt, quæ vero deglutiant integrum, oviparæ.* De ruminacione animalium multa adnotavit Hieronym. Mercurialis, lib. v *Variar. lectionum*, cap. 13, et tribus sequent.

Ibid. lin. 38. *Ἔστι δὲ καὶ ἡ τροφή.* Basiliius, hom. 7 : Τροφή δὲ ἰχθύων ἄλλοις ἄλλη κατὰ γένος διωρισμένη. Οἱ μὲν γὰρ ἰλύι τρέφονται, οἱ δὲ τοῖς φυκίοις, ἄλλοι δὲ ταῖς βοτάναις ταῖς ἐντρεφομέναις τῷ ὕδατι ἀρκοῦνται. Ἀλληλοφάγοι δὲ τῶν ἰχθύων οἱ πλείστοι· καὶ ὁ μικρότερος παρ' ἐκείνοις βρώμᾳ ἐστὶ τοῦ μελζονος. Κἄν ποτε συμῆθ' τὸν τοῦ ἐλάττονος κρατήσαντα ἐτέρου γενέσθαι θήραμα, ὑπὸ τὴν μίαν ἀγονταί γαστέρα τοῦ τελευταίου. De piscium generibus, differentiis, proprietatibus, ac cibis, plura Aristoteles, Plinius, Ælianus, Conradus Gesnerus, Achilles Aldrovandus, et alii.

Ibid., lin. 42. *Ὁ πρίωρ πτέρυγας.* Hæc eadem ita narrat Petrus Damianus, lib. II, epist. 18 : *Serra, marina scilicet bellua, quæ cum prolizas habeat pennas, mox ut viderit navem velificantem, alarum et ipsa præcincta remigiis contendit velificare post navem. Sed vix per quadraginta stadia in hujus certaminis labore persistens deficit, et sic defessa alas inter discrimina marina deponit, fluctu itaque volante compellitur, et ad locum unde remigrare cœperat, iterum relabitur.* Serræ piscis meminit et Plinius lib. xxxii *Natur. histor.*, capit. 11. Sed dubium est, an de hoc intelligat, cum nec in explicanda serræ piscis natura convenient auctores.

Ibid., lin. 50. *Τὸ δὲ κήτος ὃ καλεῖται μέν.* Basiliius, hom. 7 : Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῖς μεγίστοις ὕρει τῷ ὄγκῳ τοῦ σώματος παρισάξεται, ἄγε καὶ νήσων πολυλάκις φαντασίαν παρέχεται, ἐπειδὴν ποτε ἐπὶ τὴν ἄκραν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος ἀνανήχηται· ταῦτα

μέντοι, τηλικαῦτα ἦντα, οὐ περὶ ἀκτῶς, οὐδὲ περὶ αἰγιαλοῦς διατρίβει, ἀλλὰ τὸ Ἀτλαντικὸν λεγόμενον πελάγος ἐνοικεῖ. Petrus Damianus, lib. II, epist. 18: *Cetus et ille marinus nobis in memoriam reuocatur: qui nimirum super enorme corpus sabulum portat, ac terna sua super undas elevat, ut tanquam insula fluctus marinos excedat. Hanc igitur incunctanter insulam esse credentes remiges, applicant, paxillos figunt, navim sistunt, foros instruunt; sed bellua mox ut ignis sentit ardorem, illico mergitur in profundum, et navem simul ac nautas vorat ferale naufragium. Nam et Gerardus noster videlicet monachus retulit in Normandiæ littoribus captam se vidisse balænam de cuius linguæ carnibus quatuordecim agmarii sunt non leviter onerati.* Plinius, lib. XXII, capit. 1: *Cetos sexcentorum pedum longitudinis et trecentorum sexaginta latitudinis in flumen Arabiæ intrasse, pinguique ejus negotiatores, et omnium piscium adipe camelos perungere in eo situ, ut asilos ab his fugent odore.* De cetorum generibus, et eorum naturis et proprietate Ælianus, lib. II, *De histor. anim.*, cap. 13; lib. IX, cap. 49; lib. XVI, cap. 13; lib. XVII, cap. 6; ex opinione Onesicriti, Orthagoræ et Theoclitis: Θεοκλής δὲ ἐν τῇ δ' περὶ τὴν Σύρτιν λέγει γίνεσθαι κήτη τριήρων μείζονα. Περὶ δὲ τὴν Γεδρωσιαν χώραν (ἔστι δὲ μοῖρα τῆς γῆς τῆς Ἰνδικῆς οὐκ ἔδοξος) Ὀνησίκριτος λέγει, καὶ Ὀρθαγόρας, γίνεσθαι κήτη ἡμισυ ἔχοντα σταδίου τὸ μήκος, πλάτος δὲ κατὰ λόγον τοῦ μήκους, καὶ τοῦτο δηλονότι. Τοσαύτην δὲ φασιν ἔχειν δύναμιν αὐτὰ, ὡς πολλάκις, ὅταν ἀναφυσήσῃ τοῖς μυκτῆσιν, ἐς τοσοῦτον ἀναρρίπτειν τῆς θαλάττης τὸ κλυδώνιον, ὡς δοκεῖν τοῖς ἀμαθέσι καὶ ἀπείροις πρηστήρας εἶναι ταῦτα. Et lib. XVI, cap. 18, varias cetorum formas et figuras monstrosas percurrit, vultque ἀμφίβια esse, et noctu segetes et herbas in terra depasci instar aliorum animalium, crepusculo vero matutino in mare redire, mersaque abdi. His non dissimilia refert Theodoretus, et lib. XXI *Histor. septentr.*, cap. 44, Olaus Magnus commemorat. De eorum magnitudine et piscatione elegantissime Oppianus Ἀλιευτ. lib. V. Hebræi balænas duas tantum creatas esse dicunt, ne si plures essent, pisces omnes devorarent, et naves omnes absorberent, scilicet feminam, quam Deus occidit, et reservat justis ad epulandum tempore Messis, et masculum quem reservat ut cum eo certis horis ludat singulis diebus, ut psalm. CIII: *Draco iste quem formasti ad illudendum ei*, Hebræus, *ut ludas cum eo.* Hanc fabellam sumpserunt ex lib. IV Esdræ, cap. VI, uti refert Lyranus, et Abulensis.

Col. 725, lin. 7. *Τῷ δὲ καρκίνῳ ἢ σάρξ.* Basilus, hom. 7: Ὁ καρκίνος τῆς σαρκὸς ἐπιθυμῆ τοῦ ὄστρεου. Ἀλλὰ δυσάλωτος ἢ ἄγρα αὐτῷ διὰ τὴν περιβολὴν τοῦ ὄστράκου γίνεσθαι. Ἀρῶρα γὰρ ἐρκίῳ τὸ ἀπάλδν τῆς σαρκὸς ἢ φύσις κατησαλλίσαστο. Διδ καὶ ὄστρακὸν δερμον προσηγόμεται. Καὶ ἐπειδὴ δύο κοιλότητες ἀκριβῶς ἀλλήλαις προσηρμοσμένα τὸ ὄστρεον περιπτύσσονται, ἀναγκαιῶς ἀπρακτοὶ εἰσιν αἱ χηλαὶ τοῦ καρκίνου. Τί οὖν ποιεῖ; Ὅταν ἴδῃ ἐν ἀπηγόμενῳ

χωρίοις μεθ' ἡδονῆς διαβαλλόμενον, καὶ πρὸς τὴν ἀκτίνα τοῦ ἡλίου τὰς πύχας αὐτοῦ διαπλῶσαντα, τότε δὴ λάθρα ψηφίδα παρεμβάλων διακωλύει τὴν σύμπτυσιν καὶ εὐρίσκειται τὸ λείπον τῆς δυνάμεως διὰ τῆς ἐπινοίας περιεχόμενος. Eadem habet Ambrosius, lib. V, cap. 8; Isidorus lib. XII, cap. 6. Disertissime item hæc omnia Oppianus Ἀλιευτ. II. Consule Plutarchum et Plinium, et Petrum Damianum lib. II, epist. 18.

Ibid., lin. 14. Ὁ δὲ ἐχίνος προγιώσκει. Basilus, hom. 7: Ἦκουσα ἐγὼ τῶν παραλλίων τινός, ὅτι ὁ θαλάσσιος ἐχίνος, τὸ μικρὸν παντελῶς καὶ εὐκαταφρόνητον ζῶον, διδάσκαλος πολλάκις γαλήνης καὶ κλυδώνος τοῖς πλέουσι γίνεται, ὅς ὅταν προῖδῃ ταραχὴν ἐξ ἀνέμων ψηφίδα τινα ὑπελθῶν γενναίαν, ἐπ' αὐτῆς ὡσπερ ἐπ' ἀγκύρας σαλεύει κατεχόμενος τῷ βάρει, πρὸς τὸ μὴ ῥαδίως τοῖς κύμασιν ἀποσύρεσθαι. Similia scribit Ambrosius hom. 5, capit. 9; Phile in *Iambis*; Aristoteles V *De generat. animal.* cap. 3; Ælianus *De histor. animal.*, libr. VII, capit. 33; Plutarchus in *Dialogo*, *Utrum prudentiora sint terrestria, an aquatilia*; et Plinius libr. IX, capit. 31. *Tradunt sævitiam maris præsaire eos, correptisque operari lapillis, mobilitatem pondere stabilientes. Nolunt volutatione spinas atterere: quod ubi videre nautici, statim pluribus anchoris navigia infrenant.* Oppianus, Ἀλιευτ. II, libr. II:

Ἔστι καὶ ὀκνέμοισι ῥόος, καὶ μῆτις ἐχίνους,
Οἱ τ' ἀνέμων ἴσασσι βίας, ζαμενεῖς τε θυέλλας
Ὀρνυμένας, γάτοισι δ' ἀνοχάλισσον ἕκαστος
Ἄαν, ὅσον βαρύνοντα περὶ σφετέροισιν ἀκάνθαις
Ῥηιδίως φορέοιεν, ἴν' ἀρτία κύματος ὄρη
Ἐριθόμενοι μίμνωσι. Τὸ γὰρ τρομέουσι μάλιστα,
Μὴ σφας ἐπὶ ἡόνεσσι κυκόμενον ὀδμα κυλισση.

Ibid., lin. 17. Ὁ δὲ πολύπους. Basilus, hom. 7: Ὅχι ἂν παρέλθοιμε τὸ τοῦ πολύποδος ὄλερδν, καὶ ἐπίκλοπον, ὅς ὅποια ποτ' ἂν ἐκάστοτε πέτρα περιπλακῆ, τὴν ἐκεῖνης ὑπέρχεται χροῶν· ὥστε τοὺς πολλοὺς τῶν ἰχθύων ἀπροόπτως νηχομένους τῷ πολύποδι περιπίπτειν, ὡς τῇ πέτρᾳ δῆθεν, καὶ ἔτοιμον γίνεσθαι θήραμα τῷ πανούργῳ. Polypodem ad similitudinem loci colorem mutare cum iisdem scribunt Aristoteles, *De histor. animal.*, libr. IX, cap. 37; Plutarchus, *Quæst. natur.* 19; Plinius, libr. IX, cap. 29; Philo *Περὶ μέθης*· Nazianzenus, hom. et carm. Εἰς αὐτόν· Clemens Alexandrinus, lib. III *Pædagog.* capit. 11; Lucianus, *De saltatione*; et *Dialogo Menelai et Protei*; Ambrosius, lib. V *Hexaem.*, capit. 8; Nonnus, *Dionysiacon.* primo; Ælianus, *Variar. histor.* libr. I, capit. 1; Phile in *Iambis*; Oppianus Ἀλιευτ. II, Phocylides:

Μῆδ' ὡς πετροφρῆς πολύπους κατὰ χῶρον ἀμει-
[βου.

Πᾶσιν δ' ἀπλοος ἴσθι, τὰ δ' ἐν ψυχῆς ἀγέρευε.
Iou apud Athenæum: Καὶ τὸν πετραῖον πλεκτά-
ναις ἀναίμοσι στενγῶ μεταλλακτῆρα πολύπουρ
χρόος. Plutarchus ex Theognide, *Περὶ πολυφιλίας*·
Theophrastus, lib. *Περὶ τῶν μεταβαλλόντων τὰς
χρῶας*· Petrus Damianus, lib. II, epist. 18: Ludovicus
Fidelis, *De struct. mund.*, libr. VI, cap. 5; Ovidius
Halieut.:

*At contra scopulis crinali corpore segnis
Polypus hæret, et hac eludit retia fraude,
Et sub lege loci sumit, mutatque colorem
Semper ei similis quam contigit, atque ubi prædam
Pendentem setis avidus rapit, hic quoque fallit
Elato calamo cum demum emersus in auras
Brachia dissolvit, populatumque exspuit hamum.*

Hinc nata adagia *Polypus, Polyphi caput, Polyphi mentem* obtinere: consule adagiorum collectores. Nec silendum est multorum fuisse opinionem, polypos seipsum, vel pedes, vel cyrrhos fame coactos absumere rodendo. Hesiodus, lib. 1, "Ὅτ' ἀρόστος ὄρ πόδα τέτθει; Carneades apud Stobæum Περὶ γραμμάτων· Καρνεάδης τὴν διαλεκτικὴν ἔλεγε πολύποδι εοικέναι· καὶ γὰρ ἐκεῖνον αὐξήθεισας τὰς πλεκτάνας κατεσθίειν, καὶ τούτους προΐουσης τῆς δυνάμεως, καὶ τὰ σφέτερον ἀνατρέπειν. Alcæus: "Ἐδῶδα ἑμαυτὸν ὡς πολύπους. Oppianus Ἀλιευτ. 11; Rhodiginus lib. XIII, cap. 32. Hoc idem scribunt Athenæus, Horus, Eustathius, Hesychius, Suidas et alii. Negant Aristoteles libr. VIII, capit. 2, *De histor. anim.*, Οἱ δὲ γόγγροι ταῦς πολύποδας κατεσθίουσιν· et mox, "Ὁ δὲ λέγουσι τινες, ὡς αὐτὸς αὐτὴν ἐσθίει, ψεῦδος ἔστιν. Ἀλλὰ περιεδηδεσμένης ἔχουσιν ἐνιοὶ τὰς πλεκτάνας ἐπὶ τῶν γόγγρων. Plutarchus Dialogo, Utrum prudentiora sint, etc., a congris et murænis scribit cirrhus consumi. Plinius, libr. IX, capit. 29: *Ipsum brachia sua rodere falsa opinio est. Id enim a congris evenit ei; sed renasci sicut colotis, et lacertis caudam, haud falsum.*

Ibid., lin. 20. *Μικρότατον δὲ τῆ φύσει.* Basiliius, hom. 7: Ἐάν δὲ ἀκούσης, ὅτι τὰ μέγιστα τῶν πλοίων ἠκλωμένοις ἰστίοις ἐξ οὐρίας φερόμενα τὸ μικρότατον ἰχθύδιον ἡ ἐχενήτης οὕτω ῥάδιως ἰστίσιν, ὥστε ἀκίνητον ἐπὶ πλείστον φυλάσσειν, ὡσπερ καταρρίζωθὲν ἐν αὐτῷ τῷ πελάγει· ἄρ' οὐχὶ καὶ ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ τὴν αὐτὴν τῆς τοῦ κτίσαντος δυνάμεως λαμβάνει ἀπέδειξιν; Nonnus, *Dionys.* 21:

*"Ἐκλυες εἰναλὴν ἐχενήδα, πῶς ἐνὶ πόρτῳ
Ἰχθύς βαιός, ἀναγκίς ἐπέγραε πολλάκι αὐταίς
Ἄψ' ἀνασειράζων. Ὀλίγη δ' ὑπὸ χάσματι λιμοῦ
Μηκεδανῆν ἀρέκοψε κατάσχετον ὀλλάδῳ δεσμῷ.*

Eadem eleganter et copiose Oppianus Ἀλιευτ. lib. 1; et Lucanus, lib. VI:

*Non puppim renitens euro tendente rudentes
In mediis echeneis aquis.*

Ovidius:

Parva echeneis adest, mirum, mora puppibus ingens.

Idem scribit Plutarchus, 11 *Sympos.* quæst. 7 et 11 problem. quæst. 7; Ambrosius, lib. V, *Hexaem.*, cap. 10; Franciscus Petrarca, præfat., lib. 11 *De remed. utr. fort.*; Lilius Giraldus, *De navigiis*, cap. 5; Joannes Sambucus Emblem. 203; Phile in *Iambis* eas *ναυκράτας* vocavit. Meminit Cassiodorus lib. 1 *Var.* Echeneidem *remoram* Latini vocarunt; Afranius et Plautus apud Festum *remaliginem*; Petrus Damianus, lib. 11, epist. 18, *echeneidem, echinam* vocat, quod puto incuria scriptorum, et similitudine nominis id accidisse; ergo Damiano proprium, et scribatur, *Quod echeneis etiam brevis, etc.*,

A et inferius, *Echeneis ergo figit in fluctibus.* Isidorus lib. 11, cap. 2, *Echeneis*, inquit, *parvus et semipedalis pisciculus nomen sumpsit quod navem adhærendo retineat. Ruant licet venti, et sæviant procellæ, navis tamen quasi radicata in mari stare videtur, nec moveri, non retinendo, sed tantum adhærendo. Hunc Latini moram appellantur, eo quod stare cogat navigia.* Plinius, lib. IX, cap. 25, idem confirmat, et lib. XXXII, cap. 1: *Tamen omnia hæc pariterque eodem impellentia, ac parvus admodum pisciculus echeneis appellatus, in se tenet. Ruant venti licet, et sæviant procellæ, imperat furori, viresque tantas compescit, et cogit stare navigia: quod non vincula ulla, non anchoræ pondere irrevocabili jactæ. Infrenat impetus, et domat mundi rabiem nullo suo labore,*
B *non retinendo, aut alio modo, quam adhærendo. Hæc tantilla est satis contra tot impetus ut velet ire navigia. Sed armatæ classes imponunt sibi turrium propugnacula ut in mari quoque pugnetur velut e muris. Heu! vanitas humana, cum rostra illa ære ferroque adictus armata, semipedalis inhibere possit, ac tenere devincta pisciculus!* Isidorus itaque sua ex Plinianis hisce mutuatus est, etsi mavis compilavit, non ex Ambrosio, ut animadvertit Rittershusius in Oppiani Ἀλιευτ. lib. 1. Subdit Plinius Attiaco marte prætoriam navem Antonii pisciculum hunc tenuisse: et sua memoria Caii principis ab Astura Antium remigantis: hoc et experientiis nostrorum temporum comprobatum est. Testatur Guilelmus Rondeletius se cognovisse trivemem, in qua cardinalis quidam Turonensis Romam vectus est, medio cursu omnibus admirantibus inhibitam. Et ego dum Venetiis commorarer, alias conchas idem valere ejusdemque esse potentia deprehendi. Quæ et navis impetum impediunt, et cursum segniorem reddunt, si carinæ vel iis partibus navigii, quæ aquis mersæ latent applicentur, ideo nautis in more positum est eas ex illis partibus, dum ad iter agendum se præparant, extrahere. In hoc tamen naturæ consensu, nullique dubia experientia quidam esse volunt οὐ ταχυπειθεῖς, et ea quæ diximus uti fabulosa, et commentitia damnant. Inter eos est Gerartus Falkenburgius in lectionibus et conjecturis ad Nonni *Dionysica*: quibus responsio in promptu ex Oppiano.
D Quid vero sit hæc echeneis quæ cogitare navigia, controversum adhuc est. Qui temporibus Caii illam viderunt, limaci magnæ similem esse dixerunt. Mutianus, *muricem esse latiore purpura neque aspero neque rotundo ore, neque in angulo prodeunte rostro, sed simplice concha utroque latere sese colligente*, referente Plinio. Straboni est βδέλλα; aliis pisciculus. Cardanus una cum torpedine confundit, atque, nominum similitudine, et effectus deceptum Aristotelem deceptus ipse rerum naturalium ignorantia, et minus attendita Aristotelicæ doctrinæ lectione. Sic etiam Trebius Nigrus pedalem esse, et crassitudine quinque digitorum affirmavit, Plinius semipedalem, Oppianus ἰσόπηχυν. Neque in tradenda causa conveniunt. Hieronymus Fracasterius,

De sympathia et antipathia rerum, cap. 8, non ab echenide navim cohiberi, sed echenidem esse signum scopuli, qui subsit sub aquis cujus saxi vis navem remorari valeat. Illum Julius Scaliger de subtilitate ad Cardanum, exerc. 219, pluribus argumentis refellit, cum nihil ipse de suo in medium afferat, sed ad occultas quasdam qualitates ab elementis rebus communicatas, quas nesciant animi temperati : et ad manifestas omnia deducere qualitates summa impudentia est. Scilicet hoc est in sententiis doctissimorum se exercere, quæ ipse nescias refellere, et aliorum in rerum causis indagandis studium et impetum oppugnando, quid ipse postea possit, quantum valeat in ingenii humani vires imbecilles, vel occultissima naturæ secreta amandare. O vere lepidum! o doctum caput! habent quem sequantur frugi in scientiis homines, quæ ignorant, jam se scire comprobabunt, si ad qualitates illas occultas, quas ipsi nesciunt scilicet, deducunt. Sed nobis tantillius homuncionibus id forsân esset satis. At Scaligero, quem nihil in rerum natura fugit unquam, et qui nihil cum aliis commune.

Ibid., lin. 23. "Υδρος δὲ ἐστὶν ἐν τῷ ποταμῷ. Petrus Damianus, lib. 11, epist. 18 : *Hydrus animal est habitans in gurgitibus fluminum, crocodilis feraciter inimicum. Hic itaque cum viderit crocodilum aperto ore in crepidine fluminis dormientem, provolvitur in limo luti, ut faucibus illius lubrico corpore facilius possit illabi. Tunc in os crocodili dormientis perniciousiter insilit, quem ille desubitatus repente degluttit. Hydrus vero viscera ejus cuncta dilaniat, donec et jam prorsus extincto de cadavere illius vivus et victor erumpat.* Hujus animalis meminit etiam Michael Glycas, lib. 1v *Annalium* ; David Hæschelius, et Conradus Rittershusius, hic notis ad Oppiani *Cyneget.* lib. 111, ver. 407, ille notis in Horum lib. 11, cap. 35, animal hoc cum ichneumone videntur confundere, et Rittershusius locum Isidori ex lib. 111, cap. 6, adducit. Verba quæ laudat Isidori, sunt : *Bestiola ex eo nuncupata quod in aquis versetur, et maxime in Nilo (nomen bestiolarum ἔνυδρος est), quæ si invenerit dormientem crocodilum, volutat se in lutum primum et intrat in os ejus per ventrem et carpens omnia interiora ejus exit viva de visceribus crocodilo ipsq̄ mortuo.* Crocodili cum ichneumone internecinum bellum sciunt omnes, nec alio modo nisi mersum limo, eoque veluti coriis loricatum in dimicationem pergere. Crederem tamen hydri diversum quid esse ab ichneumone, cum inferius noster Eustathius de ichneumone sermonem habeat, ejusque bellum cum aspidem luculenter explicet, de qua hydri et verba Isidori intelligenda sunt. Nec aliud existimasse Solinum comperio, cum, cap. 35, hæc scribat, *Quod enydrus conspicatus, alterum ichneumonum genus, penetrat belluam, populatisque vitalibus, erosa exit alveo.* Quamvis Delrius illa, *Alterum ichneumonum genus, veteres libros non continere affirmet.* Non permittit Oppianus qui Cy-

neget. lib. 111, quod hydri Eustathius ichneumoni tribuit.

Ἰχνεύμων βαυδὸς μὲν, ἀτὰρ μεγάλοισιν ὀμολῶς μέλλεσθαι θήρεσσι παράξιος εἶνεκα βουλῆς, Ἀλιῆς τε κρατερῆς ὑπὸ νηπεδαγοῖς μέλλεσσι Ἡ γὰρ τι κέρδεσσι κατέκτανε διπλοῦ φύλα, Ἐρπυστήρας θρεῖς τε καὶ ἀργαλέους κροκοδείλους. Κεῖνους Νειλέους, φόνιον γένος· ὀπότε γὰρ τις θηρῶν Λευγαλέων εὐδῆ, τρίστοιχα πετάσσας Ξεῖλας, καὶ χάος εὐρὴν, καὶ ἀσπετον ἰσόλον ἔρπος. Δὴ ῥα τότε Ἰχνεύμων δολιῆν ἐπὶ μῆτρην ὑφαίνων Λοξοῖς ὀφθαλμοῖσιν ἀπειρονα φύλα δοκεῖν, Εἰσόκε δὴ βαθὺν ὕπνον ἐπὶ φρεσὶ πιστεύσεται. Ἀλῆα δ' ἄρ' ἐν ψαμάθοισι καὶ ἐν πηλοῖσιν ἐλίσθει, Ἐμψ' ἔθορον, πυλέωνα διπτάμενος θανάτω Τολμηρῇ κραδίη, διὰ δ' εὐρέος ἤλυθε λαμποῦ. Αὐτὰρ δ' ἔξ ὕπνου βαρναῖος ἔγρετο δειλὸς, Καὶ κακὸν ἐν λαγόνεσσι φέρων τόσον ἀπροσίε-

προν, Πάντη μαινόμενος, καὶ ἀμήχανος ἀμφαλάττει. Ἄλλοτε μὲν ποτὶ τέρματ' ἰὼν μυχάτου ποταμοῖς, Ἄλλοτε δ' αὐψαμάθοισι κυλιρόμενος ποτὶ χέρσον Ἀγριον ἀσθμαίνων, στρωφόμενος ἀμψ' ὀδύνησιν. Αὐτὰρ δ' ἔξ οὐκ ἀλέγει γλυκερῇ δ' ἐπιτέρεται ἔδωδ' Ἡπαι δ' ἀγχι μάλιστα παρήμενος εἰλαπινάξει. Ὅψε δὲ τοι προλιπὼν κενὸν δέμας ἔκθορος θηρός.

Dubium auget Diodorus qui ichneumonem parvo cani similem facit, etsi mustelæ Nicander. Timotheus sive Theophilus Alexandrinus, oratione *Τῆνι ὀμοιοῦται ὁ ἀνθρώπινος βλος*, animal hoc quod per os crocodili insilit, subiens in ventrem, et discerpto ejus ventre exit bellua mortua derelicta, hylum appellat, vultque alitem esse. Καὶ καθάπερ τὸ θρυσον ὕλλος τηρεῖ τὸν κροκοδείλον, εὖς ἂν ἰδῆ αὐτὸν ἠδέως καὶ ἀμερίμωγος ὑπνώσσοντα, καὶ τὸ στόμα ἀνεψυγμένον ἔχοντα· καὶ τότε εἰσπηδῆσαν εἰσέρχεται διὰ τοῦ στόματος αὐτοῦ εἰς τὴν κοιλίαν αὐτοῦ, καὶ διαβρῆξαν τὴν γαστέρα αὐτοῦ ἐξέρχεται, καταλιπὼν αὐτὸν νεκρὸν. Sed de ichneumone inferius.

Ibid., lin. 30. "Ἐστὶ δὲ ὁ κροκοδείλος. Plinius, lib. 111, cap. 11 : *Communesque terræ, mari, amni hippopotami, crocodili.* Eustathiana hæc eadem ad verbum leguntur apud Achillem Statium *De Clitophontis et Leucippes amoribus*, lib. 1v. Crocodili accuratam descriptionem habes apud Herodotum in *Euterpe* ; Aristotelem, lib. 1x *Histor. anim.*, cap. 6 ; Heliodorum, lib. 1v ; Ammianum Marcellinum, l. 111 ; Isidorum, lib. 111, cap. 6 ; Diodorum Siculum, lib. 1, part. 1 ; Plinium, lib. 111, cap. 27 ; Joannem Leonem in *Descript. Africae*, lib. 1x. Solinus hæc de eo, cap. 35 : *Crocodilus malum quadrupes, et in terra, et in flumine pariter vult, linguam non habet, maxillam movet superiorem : morsus ejus horribili tenacitate conveniunt, stipante se dentium serie pectinatim : plerumque ad viginti ulnas magnitudinis coalescit : qualia anseres edit ova ; metatur locum nido naturali providentia, nec alibi fetus premit, quam quo crescentis Nili aquæ non possunt pervenire. In partu fovendo mas et femina vices servant. Præter hiatum oris armatus est etiam unguium immanitate. Noctibus in aqua degit ; per diem humi acquiescit. Circumdatur mazima cutis firmitate, in tantum, ut ictus quovis tormento adactos tergere repercutiat.*

Ibid., lin. 42. Ἐὰρ δὲ χάρη. Mirum est quod de eorum victu narrat Joannes Leo in *Descriptione Africae*, lib. ix : *Harum belluarum amplius trecenta capita Canæ mœnibus diducto rictu affixa vidi, adeo magnæ ac stupendæ amplitudinis, ut vaccam integram capere potuissent, dentibus aculis et prægrandibus. Solent autem Ægyptii piscatores crocodilo caput præscindere, oppidorumque mœnibus, quemadmodum venatores ferarum capita affigere.*

Ibid., lin. 45. Ὁ δὲ λεγόμενος ἰπποπόταμος. Eadem descriptionem iisdem fere verbis paucis immutatis habes apud Achillem Statium, lib. iv : Ἐτυχον ποτάμιον θηρίον ἄνδρες τεθηρακότες θέας ἀξιόν. Ἴππον δὲ αὐτὸν τοῦ Νείλου ἐκάλουν οἱ Αἰγύπτιοι· καὶ ἐστὶ μὲν ἵππος, ὡς ὁ λόγος βούλεται, τὴν γαστέρα καὶ τοὺς πόδας, πλὴν ὅσον ἐν χηλῇ σχίζει τὴν ὀπλήν. Μέγεθος δὲ κατὰ βοῦν τὸν μέγιστον. Οὐρὰ βραχεῖα, καὶ ψιλὴ τριχῶν, ὅτι καὶ τὸ πᾶν τοῦ σώματος οὕτως ἔχει· κεφαλὴ περιφερῆς οὐ σμικρὰ. Ἐγγὺς ἵππου παρειαί, μυκτῆρ ἐπὶ μέγα κεχρηῶς, καὶ πνέων πυρώδη καπνὸν, ὡς ἀπὸ πηγῆς πυρός· γένυς εὐρεῖα, ὡσεὶ καὶ παρειαί. Μέχρι τῶν κροτάφων ἀνοίγει τὸ στόμα. Ἐχει δὲ καὶ κυνόδοντας καμπύλους, κατὰ μὲν τὴν ἰδέαν καὶ τὴν θέσιν ὡς ἵππος, τὸ δὲ μέγεθος εἰς τριπλάσιον. Et Plinius lib. viii, cap. 39 : *Major altitudine in eodem Nilo bellua hippopotamus editur : unguis bifidus, quales bubus, dorso equi, et juba, et hinnitui, rostro resino, cauda, et dentibus aprorum, aduncis sed minus noxiis ; tergoris ad scuta galeasque impenetrabilis præter quam si humore madeat. Depascitur segetes, destinatione ante, ut ferunt, determinatas in diem, et ex agro fœventibus vestigiis, ne quæ revertenti insidiæ comparentur.* Et lib. ix, cap. 11, diversa ab Achille et Eustathio scribit, hippopotamos duntaxat, sicut et vitulos aquatiles corio et pilis integri. De hoc Aristoteles, *De hist. anim.* lib. ii, cap. 7 ; Strabo, lib. xv ; Joannes Leo, *Descriptionis Africae* lib. ix, qui etiam eos depiles esse scribit. De ejus in parentis impietate et injustitia Plutarchus, lib. *De solertia anim.* ; et quomodo symbolice notet impudentiam. Idem, lib. *De Iside*. Vide Ælianum, lib. vii, cap. 19, *De hist. anim.*, et præter cæteros Horum, lib. i, cap. 16.

Ibid., lin. 54. Καὶ ἔστιν ἀδηφαγώτατος. Achilles Stadius, lib. iv : Πρῶτον μὲν τὴν φύσιν τοῦ θηρίου καταλέγων, εἶτα καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀγρας, ὡς ἐστὶ μὲν ἀδηφαγώτατος, καὶ ποιεῖται τροφὴν ὄλων λήθων. Nonnus *Dionysiacon* lib. xxvi :

— ἑώιος Ἰνδὸς Ἰθάσσης.

Κεῖθι μελαμψίδι διαξύων φόρον ὀπλή
 Νήγεται ὕδατος ποταμίου ἵππος ἀλήτης
 Ὀλοσ ἐμὸν Νείλοιο θερευγέρος ὀλομα χαράσσων
 Ναιεταίε βυθίου δι' ὕδατος ἄγρος ὀδίτης
 Μηκεδανὸς γενέσσιν, ἐπ' αἰγυαλοῖο δὲ βαίνει
 Αἰχμὴ καρφαρόδοντι διασχίζων σάχιρ ὕλης
 Καὶ διερὴν ἀχάρακτον ἔχων γένυν ἄραγα καρπῶν
 Μιμηλῆ δρεπάρη σταχυφόρα λήθι τέμνει
 Ἄμητῆρ ἀσιδῆρος ἀμαλλοφόρου τοκετοῖο.

Ælianus, lib. v, cap. 53, et Plinius, lib. viii.

Ibid., lin. 55. Ἀπίη δὲ θηρίαι. Eadem habet

Achilles Stadius lib. iv, et simile quid, etsi in re diversa, legitur apud Longum sophistam, lib. i Ποιμενικῶν, in quo simili dolo pastores lupos capiunt.

Col. 728, lin. 3. Δεύτερον βοός. Cave hunc locum ita intelligas, ut hippopotamum magnitudine superari existimas, ea enim maximum quemquem bovem æquipararat. Achilles Stadius, μέγεθος δὲ κατὰ βοῦν τὸν μέγιστον. Quare locum hunc ita restituo, videtur enim mutilus, Καὶ οἱ θηρευταὶ εὐθύς ἀποκλείουσι. Καὶ ἐστὶ μὲν εἰς ἀλκὴν ἐλέφαντος Ἰνδοῦ δεύτερον βοός δὲ ἔχει τὸ θηρίον τὸ μέγεθος.

Ibid., lin. 5. Ἐν δὲ τοῖς ἰχθύσι πολλὴ τις. Aristoteles tamen *De generatione anim.*, lib. iii, cap. 4, piscium naturam frigidiorē esse affirmat, ideoque ita illis sicut et avibus menstrua nulla prodire, et conceptum consistere sine coitu ; et lib. viii, cap. 19, *De hist. anim.*, pisces in locis frigidis parum vigere. Quare minime mirum est gelidam hiemem omnes sentire, maximeque eos, qui lapidem habere in capite existimantur : et cum asperæ hiemes fuerunt multos cæcos captos fuisse, ita referente Plinio lib. ix, cap. 16 ; ex Aristotele *De hist. anim.*, lib. viii, cap. 19 ; sicque his mensibus jacere speluncis conditos, alios arenis, alios saxorum angustis. Ubi vero temperiem aeris, et maris tranquillitatem præenserint, continuo se efferre choreas negat ducere. Cultissimus Ælianus, lib. ix, cap. 57 : Ἐν δὲ τῷ χειμῶνι βιαιστάτω, κυμαίνουσης μὲν τῆς θαλάσσης, σκληρόν γε τῶν ἀνέμων καὶ βίαιον καταπνεόντων, φρίττουσι τὴν σύντροφόν τε ἅμα καὶ φίλτην οἱ ἰχθύες θάλατταν. Καὶ οἱ μὲν αὐτῶν τοῖς πτερυγίοις ἐπαμῶνται τὴν ψάμμον, καὶ ἑαυτοὺς ἐπιπλύγασαντες ὑποβάλλουσιν· οἱ δὲ ὑπελιούνται τινα πέτραν, ἐν σκέπη τε τοῦ κρύους, καὶ εὐ μάλα γε ἀσμένως ἡσυχάζουσιν· οἱ δὲ ἐς τοὺς μυχοὺς τοῦ πελάγους καταθέοντες, εἶτα τὴν ἄνωθεν φρίκην ἐξέκλιναν κάτω καὶ ἐν βυθῷ. Οὐχ οὕτως γὰρ φασιν, ὡσπερ οὖν ἄνω διοιδάινειν τε καὶ τύπτειν τὸ κύμα ἀγριαῖνον. Ὑπαρχομένου δὲ τοῦ ἥρος, καὶ τοῦ μὲν ἀέρος φαιδρῶ γενόμενου, τῶν δὲ φωτῶν θάλλειν ἀρχομένων, καὶ τῶν λειμῶνων τὰ σύντροφα κομάντων, γαλήνᾳ τε τὰ τοῦ πελάγους καὶ ὑπεῦδία αισθόμενοι οἱ ἰχθύες, ἀναθέουσι καὶ πηδῶσι, καὶ πλησίον τῆς γῆς νήχονται ὡσπερ οὖν ἤκοντες ἐξ ἀποδημίας. Nec propterea Aristoteles negat pisces voraces esse et gulosos, sed id ad aliam causam, non ad calorem refert, quæ et magis verosimilis videtur ; libro enim iii, *De part. anim.*, cap. 14. *Genus piscium omne, quoniam cibum minus conficere possit, crudaque egerat, et vorax et gulosum est. Cætera etiam omnia, quibus intestina sunt recta, ciborum avida sunt.* Cum enim cibis celeriter egeratur, proindeque brevis usus fruendi sit, brevi repetant cibum avida necesse est.

Ibid., lin. 9. Ἡ δὲ θαλάσσιος ἀλώπηξ. Aliter hoc narrat Ælianus *De hist. anim.*, lib. ix, cap. 12 ; ait enim vulpem marinam hamo devorato omnia interiora evomere tanquam vestem invertentem, donec hamum egerat, deinde resorbere. Ex Æliano exscripsit Phile in *Iar* 715 :

*Τὴν κερδαλὴν δὲ φασὶ τὴν θαλαττίαν,
τοῖς ἐγκάτοις ἀγκιστρον εἰσδεδεγμένην,
σοφῶς ἑαυτὴν τῶν ἀπ' ἐξ ἔνδορ στρέφειν,
ὡς ἡματισμῶν σπρικῶν ὑρασμάτων,
ὡς ἂν ὁ χαλκὸς ἐμπαγεῖς διακπέση.*

Nec minus oscitanter id idem scripsit Plutarchus, Dialogo, Utrum prudentiora, etc. Hos ergo confundisse pisces, et quod erat unius alteri tribuisse, satis liquet ex his quæ ex Aristotele aliisque scriptoribus adducemus. Aristoteles enim disertissimis verbis *De histor. anim.*, lib. ix, cap. 37: "Ἦν δὲ καλοῦσι σκολόπενδραν, ὅταν καταπέτῃ τὸ ἀγκιστρον, ἐκτρέπεται τὰ ἐντὸς, ἐκτὸς ἕως ἂν ἐκβάλλῃ τὸ ἀγκιστρον, εἴθ' οὕτως εἰστρέπεται πάλιν ἐντὸς. Et Plinius, lib. ix, cap. 43: *Scolopendræ terrestribus similes, quas centipedes vocant, hamo devorato omnia interanea evomunt, donec hamum egerant, deinde resorbent. At vulpes marinæ simili in periculo glutiant amplius, usque ad infirma lineæ quæ facile præterdant*; et Oppianus *Ἀλιευτ.* lib. iii:

*Λαιψήρα δ' ἄμλιαι καὶ ἀλώπεκες, εἴτ' ἂν ἔχωνται,
εὐθύς ἄνω σπεύδουσιν ὑποβαθόν, αἴψα δὲ*

*Ὀρμηὴν ὑπ' ὁδοῦσι διέτμαρον, ἠδὲ καὶ ἀκρας
Χυλίας τοβρεκὴν τῆσιν ἐχαλκεύσαντ' ἀλιῆς
Ἀὐλὸν ἐπ' ἀγκιστρῶν δολιχότερον ἄλγος ὁδόντων.*

Quos etiam noster hic auctor sequitur; et ita sane rem se habere certo certius tenendum est. Error autem Æliani, Plutarchi et aliorum inde videtur fluxisse. Nam cum in textu Aristotelis, a quo acceperunt sua, ipsi legissent vulpem marinam, eodem modo ac centipedem hamum effugere, τῶν δ' ἰχθύων αἱ ὀνομαζόμεναι ἀλώπεκες, ὅταν αἰσθῶνται, ὅτι τὸ ἀγκιστρον καταπεπώκασαι, βοηθοῦσι πρὸς τοῦτο, ὡς περ καὶ ἡ σκολόπενδρα, hisce verbis contenti, reliqua verba Aristotelis neglexerunt, in quibus discrimen explicat, ideoque quod erat tribuendum centipedibus vel scolopendris, vulpi marinæ dederunt, et inverterunt historiam; vel saltem primum memoria lapsum affirmabimus, cæteros verbis illius delusos. Huc videtur allussisse Horatius, 2, *Serm. sat.*

— Si vaser unus et alter

Insidiatorem præroso fugerit hamum.

Theodorus Gaza in Aristotelicis vertendis, Aristotelis sententiam non expressit, de suoque nonnulla addidit quæ in Aristotele non habentur. Anthiæ quoque funem, vel lineam abrumpunt, non ore sed **D** spinis tergi dissectam. Ovidius in fragmento *Haliœnt.*, et Oppianus, lib. iii. Phile in *Iumbis* similia tradit de trocta, et dicit hanc rem nomen pisci dedisse. Aristoteles glanidem ἀγκιστροφάγον vocat, et Plinius. De mugile hoc tradit Plutarchus d. loco.

Ibid., lin. 13. Ὁ δὲ κροκόδειλος. Plinius, lib. vi, capit. 20, hos humani corporis avidissimos vocat. Joannes Leo in *Descriptione Africæ*, lib. ix, refert eos circa littora reconditos magno astu homines vel propinqua animalia observare, quos subito cauda involutos in aquam pertrahere, ac devorare. Idque probi senis successu comprobatur, qui longa crocodili caudâ cinctus ex ipsa navi momento temporis detractus fuit.

A *Ibid.*, lin. 24. *Περὶ γὰρ τὴν γαστέρα.* Plinius lib. viii, cap. 15: *Et unguibus hic armatus est, contra omnes ictus cute invicta; et inferius: In ventre mollis est tenuisque cutis crocodilo.* Consule Solinum, et alios qui de crocodilo scribunt. Ideoque delphini immeantes Nilo, quorum dorso tanquam ad hunc usum cultellata inest pinna, subeuntes, crocodilorum alvum illa secant spina. Solinus, lib. xxxv: *Est et delphinum genus in Nilo, quorum dorsa serratas habent cristas. Hi delphines crocodilos studio eliciunt ad natandum, demersique astu fraudulento tenera ventrium subternatantes secant et interimunt.* Hi capita hominum, quos vorarunt, deflent, et mortuorum reliquias deplorant, ut tradit Asterius Amasæ episcopus, non facti pœnitentia **B** adducti, sed dolentes quod ipsum caput carne careat, quam ipsi devorent: homilia de jejunio: Τί σοι βούλεται ἡ νηστεία, ἢ τοὺς Νειλικίους κροκοδείλους μιμεῖσθαι; οὗς φασὶ ταῖς κεφαλαῖς ἐπιθρηνεῖν τῶν ἀνθρώπων, ὧν ἔφαγον, καὶ διακρύειν ἐπὶ τοῖς λειψάνοις τῶν φόνων, οὐ μετάνοιαν τῶν γεγενημένων λαμβάνοντας, ἀλλὰ τὸ ἄσαρκον τῆς κεφαλῆς, ἐμοῖ δοκεῖν, ὀδυρομένους, ὡς εἰς βρωσῶν οὐκ ἐπιτήδειον.

Ibid., lin. 30. *Ἐδωκε δὲ αὐτοῖς.* Basilius, hom. 8: Διὰ τί ἐξ ὕδάτων καὶ τοῖς πτηνοῖς τὴν γένεσιν ἔδωκεν; Ὅτι ὡς περ συγγενεῖα τίς ἐστι τοῖς πετομένοις πρὸς τὰ νηκτά. Καὶ γὰρ ὡς περ οἱ ἰχθύς τὸ ὕδωρ τέμνουσι, τῇ μὲν κινήσει τῶν πεπερῶν εἰς τὸ πρῶτον χωροῦντες, τῇ δὲ τοῦ οὐραίου μεταβολῆς τὰς τε περιστροφὰς καὶ τὰς εὐθείας ὁρμὰς ἑαυτοῖς οἰακίζοντες οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν πτηνῶν ἐστὶν ἰδεῖν διανοημένων τὸν ἀέρα τοῖς πτεροῖς κατὰ τὸν ὁμοίον τρόπον ὥστε ἐπειδὴ ἐν ἰδίωμα ἐν ἑκατέροις τὸ νῆχεσθαι, μὴ τὰς αὐτοῖς ἢ συγγένεια ἐκ τῆς τῶν ὕδάτων γενέσεως παρεσχέθη. Præter hanc rationem optime Aristoteles, *De hist. anim.*, lib. vi, cap. 10, explicat piscium generationi ex ovo quid diversum, quidque commune cum avium procreatione; et lib. *De anim. incessu*, cap. 17: *Aves autem quodammodo, et pisces similiter se habent. Avibus namque alæ in superiori sunt parte, illis vero pinnæ duæ parte prona, et avibus quidem in supina corporis parte sunt pedes, illis vero in supinis juxta pronas pinnæ sunt pluribus, et aves præterea uropygium habent, illi vero caudam.* Aves autem ex aquis fuisse productas probabilior videtur sententia, cum nulla de aere in avium productione fiat mentio. Et gravissimi doctores id censuerunt, Hieronymus, Augustinus, Rupertus, Ambrosius, lib. v *Hexaem.* cap. 14; Cyrillus in primum *Geneseos*; Theodoretus, lib. v *Divinorum decret.*; Marius Victor, lib. 1 in *Genes.*; Damascenus, lib. 11 *Fig. Orthodoxæ*, cap. 9; Hugo, Richardus, et alii. Non conveniunt tamen inter se, quæ sint hæc aquæ ex quibus divina eloquia aves esse productas affirmant. Non defuerunt uti Cajetanus, Catharinus et alii, qui non ex aquis aves, sed ex ipsa terra fuisse factas contendunt verbis sacræ Scripturæ in dialecto Hebraico et paraphrasi Chaldæa nixi.

Ibid., lin. 34. *Ἔστι δὲ αὐτῶν τὰ μέγ.* Basilius.

hom. 8 : "Άλλο μὲν οὖν γένος τὸ τῶν σαρχοφάγων, καὶ ἄλλη κατασκευὴ πρέπουσα τῷ τρόπῳ τῆς διαίτης αὐτῶν, ὀνύχων ἀκμαί, καὶ χεῖλος ἀγκύλον, καὶ πτερὸν ὀξυῖ, ὥστε καὶ συλληφθῆναι βραδίως τὸ θήραμα, καὶ διασπαραγὲν τροφήν τῷ ἐλόντι γενέσθαι· ἄλλη τῶν σπερμιολόγων κατασκευὴ, ἄλλη τῶν ἐκ παντὸς τρεφομένων τοῦ συντυχόντος, καὶ ἐν τούτοις πλεῖστα διαφοράι. De avium generibus, ingeniis, facultatibus, cæterisque ad eas spectantibus plura, et Aristoteles, et Plinius, et Ælianus, et Albertus Magnus et alii, quos si libet adi. Unum tantum Aristotelis locum in medium afferam ex lib. III *De partibus anim.*, capit. 11, qui omnia hæc quæ a nostro auctore strictis et paucissimis verbis attinguntur, exponit, quæque commentarii loco deservire possunt: *Avibus os, quod rostrum vocatur, hoc enim pro labris et dentibus habent, sed varie pro usu et auxilio; quæ enim aduncis unguibus sunt, quoniam carne vivunt, et nullo fructu vescuntur, rostrum omnia habent aduncum. Tale enim tum ad retinendum, tum vero ad vim inferendam commodius atque aptius est; vis autem in hoc, et in unguibus sita est. Unde fit, ut ungues etiam habeant adunciores. Cæterarum avium rostrum utile ad victum cujusque est, verbi gratia roborei generis, et corvini robustum, atque prædurum os est: minuti generis latum ad terræ fructus colligendos, et ad bestiolas capiendas idoneum. Quæ autem herbis vivunt, quæque apud paludes viciant, ut nantes, et palmipedes partim alio quodam modo rostri commoditatem obtinent, partim latitudine rostri sibi sufficiunt: quippe quæ rostro ejusmodi infodere possint, quale inter quadrupes etiam suis est; nam is quod radicum appetens est. Quin etiam aves, quæ lato sunt rostro radicesque esant, et reliquarum victus similis nonnullæ serratum rostri extremum habent: ita enim herbarum carptis quo vivunt facilius agitur. Nec tantum ad necessaria comparanda ita nata sunt animalia, sed ut instrumenta habeant, quibus se ab inimicorum insidiis, sive ii homines sint, sive belluæ defendant, quæ omnia optime norunt, et dum occasio fuerit scientes utuntur. Theophrastus Simocatus in *Quæst. naturalibus*, quæst. 5: "Ἔστιν αἰσθησις καὶ τοῖς ἀλόγοις ζώοις, Πολύκρατες, καθ' ἣν τῆς οικείας σωτηρίας ἀπειλήφασιν τὴν διάγνωσιν. Οἶδεν ἡ σπηλία τῆς οικείας ἀχλύος τὸ σόφισμα καὶ που θηραταῖς ἀορασίαν ἄγρας ἐνέθηκεν. Οἶδε τὰ γαμψόνυχα τὴν διὰ τῶν ὀνύχων ἀλκήν. Οἶδεν ὁ λαγῶς διὰ τοῦ δρόμου καὶ τῆς τῶν ποδῶν ὀξύτητος κυνηγέτου ἐπιβουλᾶς ἀποπέμπεσθαι. Οἶδεν ἡ ἔλαφος ἀποχειραμένη τὰ κέρατα ἀσθενεστέρα τὴν φύσιν ἀμύνεσθαι τοὺς λυπησαντας, etc. Cicero, *De finibus* lib. v, qui laudatur a Nonio Marcello: *Serpere anguiculus, natate anaticulas, volare merulas, cornibus uti videamus boves* (ego legerem *cornibus niti*), *nepas aculeis, suam denique cuique naturam esse ad vivendum ducem*; et mellitissimus Anacreon:*

Φύσις κέρατα ταύροις,
Ὅπλῆς δ' ἔδωκεν ἱπποῖς,
Ποδωκλήν λαγωῖς,

Λέουσι χάσμ' ὀδόντων,
Τοῖς ἰχθύσι τὸ ρηκτόν,
Τοῖς ὀρνέοις πέτασθαι,
Τοῖς ἀνδράσι φρόνημα.
Γυναιξίν οὐκέτ' εἶχεν.
Τί οὖν δίδωσι; Κάλλος,
Ἄντ' ἀσιδῶν ἀπασῶν.
Ἄντ' ἐγγέων ἀπάντων
Νικᾷ δὲ καὶ σιδήρον,
Καὶ πῦρ καλῆ τις οὐσα.

Et Phocylides:

"Ὅπλον ἐκάστω ρῆϊς θεὸς φύσιν ἠερόφοιτον
Ὅρσι μὲν πολλὴν ταχύτητ', ἀλκήν δὲ λέουσι,
Ταύροις δ' αὐτοχότους κεράσσει, κέντρα μελλισσῆς,
Ἐμφυτον ἄλλακ' ἔδωκεν.

Plinius, lib. x, cap. 24, hirundinem solam avem ex iis, quæ aduncos ungues non habent, carnibus vesci notat.

Ibid., lin. 40. *Καὶ τὰ μὲν ἔστιν ἀναρχα*. Basilius, hom. 8: Πάλιν ἐν τούτοις τὰ μὲν ἀναρχά ἐστι, καὶ ὄσον αὐτὸ νομα, τὰ δὲ ὑφ' ἡγεμόνι τετάχθαι καταδεχόμενα, ὡς αἱ γέρανοι. "Ἢδη δὲ τις καὶ ἑτέρα ἐν τούτοις ἐστὶ διαφορά, καθ' ἣν τὰ μὲν ἐπιδημητικὰ τέ ἐστι καὶ ἐγγύρια, τὰ δὲ ἀπαρτεῖν πέφυκε πορθωτάτω, καὶ χειμῶνος ἐγγίζοντος ἐκτοπίζειν ὡς τὰ πολλά.

Ibid., lin. 44. *Γαῦρον δ' ἀλεκτρῶν*. Basilius, hom. 8: Γαῦρον ὁ ἀλεκτρῶν, φιλόκαλον ὁ ταῶς, λάγνοι αἱ περιστεραὶ καὶ αἱ κατοικίδιοι ὄρνεις, ἐπὶ παντὸς καιροῦ τὸ συνουσιαστικὸν ἔχουσαι. Lucillius:

*Gallinaceus, cum victor se gallus honeste
Sustulit, in digitos primoresque erigit ungues.*

Ibid. Ὁ δὲ ἱεράς ἐνορούστατος. Aristoteles, lib. ix *De histor. anim.*, cap. 36: Ἐν δὲ Θράκη τῇ καλουμένη ποτὲ Κεδροπόλει ἐν τῷ ἔλει θηρεύουσιν οἱ ἄνθρωποι τὰ ὀρνίθια κοινή μετὰ τῶν ἱεράκων. Οἱ μὲν γὰρ ἔχοντες ξύλα σοδοῦσι τὸν κάλαμον καὶ τὴν ὕλην, ἵνα πέτῶνται τὰ ὀρνίθια· οἱ δὲ ἱεράκες ἄνωθεν ὑπερφαινόμενοι καταδιώκουσι· ταῦτα δὲ φοβούμενα κάτω πέτεται πάλιν πρὸς τὴν γῆν· οἱ δὲ ἄνθρωποι τύπτοντες τοῖς ξύλοις λαμβάνουσι, καὶ τῆς θήρας μεταδίδασιν αὐτοῖς, ῥίπτουσι γὰρ τῶν ὀρνίθων, οἱ δὲ ὑπολαμβάνουσι. Eadem repetit libello *Περὶ θανμάτων ἀκουσμάτων*, ubi tamen Ἀμφίπολιν pro Cedropoli nominat, quæ ita vertebat Plin. lib. x, c. 8: *In Thraciæ parte super Amphipolim homines atque accipitres societate quadam aucupantur. Hi ex silvis, et arundinetis excitant aves: illi supervolantes deprimunt. Rursus captas aucupes dividunt cum iis. Traditum est missas in sublime sibi excipere eos: et cum tempus sit capturæ clangore ac volatus genere invitare ad occasionem. Similia habet Ælianus, De hist. anim.*, lib. 11, cap. 42, qui ait homines explicatis retibus quiescere, accipitres supervolantes aves, metu incusso, in retia compellere. Thraces captas aves cum illis partiri, ut fidos socios ad aucupium habeant. Sin accipitres ab illis distracti dissociantur. Quæ repetit etiam Antigonus Carystius cap. 34; Joannes Meursius in not., cum Cedropoleos nullus veterum mentionem habuerit, suspicatur esse mendum in Aristotele non bodie aut heri

natum, sed jam ante Antigoni tempora, qui ita inventum expressit, restituitque Κεχροπίδι quæ Stephano Thraciæ regio est; conciliatque secum Aristotelem, dum Amphipolim urbem in Thracia sitam in Cecropide regione ponit.

Col. 729, lin. 5. Φιλότεκνον ὁ πελεκάν. Cf. *Physiologus* Epiphanii, et Petrus Damianus, lib. II, epist. 18; Hieronymus, sive auctor epistolæ ad Præsidium, pelecatorum filios a serpentibus occidi, et parentum sanguine vivificari auctor est. Isidorus lib. XII, c. 7: *Pelicanus avis Ægyptia habitans in solitudine Nili fluminis, unde et nomen sumpsit. Nam Canopus Ægyptus dicitur. Fertur si verum est, eam occidere natos suos, eosque per triiduum lugere, deinde seipsam vulnerare, et aspersione sui sanguinis vivificare filios.* Idem habet Augustinus in *psalm.* CI, et Gregorius *super v psalm. pœnitent.*; Albertus Magnus cum nostro Eustathio convenit, qui ait parentes a filiis provocatos; eos interficere. Consule Michaellem Glycam, *Annal.* libr. I; Horum libr. I, capit. 54. Aliam φιλοτεκνίας causam habes apud Ælianum, *De histor. animalium*, lib. III, capit. 24. Hunc Plinius plateam, plateam, Cicero, Hieronymus, et Eucherius onocrotalum vocarunt. Consalus Pontius notis in *Physiologum* Epiphanii, quæ de pelecato narratur, nullo aut experimento, aut veteri probato testimonio affirmari posse contendit. Quare putat pro pictorum arbitrio hominibus exhibitam, nec ullam hujusce naturæ avem usquam esse, comprobaturque Hebræorum sententia, qui fatentur nescire se quæ avis sit pelecatus. Quidquid tamen sit, avis hæc fuit insigne Julii Antonii Sanctorii cardinalis, post Gregorium decimum tertium pontificem optimum, collegii Græcorum primum patrem, primi propugnatoris ac defensoris, qui, ut Græcorum filii ex impia illa Turcarum tyrannide et ignorantia tenebris elapsi, et bonis artibus, et lectissimis moribus instruerentur, adversus malesanos nebulones, qui tantum opus evertere conabantur, propriis officiis opibusque bona a Gregorio legata, alumnorum educationi, diu jam corruentia, immunia, sanaque sustinuit, et confirmavit nutantia, suis commodis Græcorum eruditionem anteponeus, et quos jam charitatis studio uti filios complexus fuerat, etiam si opus fuisset, sui sanguinis fovens effusione, o vere pelecatorum, vere aureum, vere φιλότεκνον. Ne felicem te Græciam, felices tuos adolescentulos, tanti patroni præsidio in maxima necessitate vere defensos. Gaude, gaude, tanti viri exemplo præstantissimi quinque præsules tuos filios, et alunt, et moribus scientiisque informant, quorum leudes nunc non tam prætermittimus, quam ad majorem scribendi diligentiam reservamus.

Ibid., lin. 14. Οὔτοι δὲ οἱ πελεκᾶνες. Idem narrat Aristoteles lib. *Περὶ θανασίων ἀκουσμάτων*, et lib. IX *De hist. anim.*, cap. 10: Οἱ δὲ πελεκᾶνες οἱ ἐν τοῖς ποταμοῖς γινόμενοι καταπίνουσι τὰς μεγάλας κίχας καὶ λείας· ὅταν δ' ἐν τῷ πρὸ τῆς κοιλίας τόπῳ

πέψωσιν, ἐξεμουσίν, ἵνα χασκουσῶν τὰ κρέα ἐξαίρουσιν τες ἐσθίωσι. Cicero, lib. II, *De natur. deorum*: *Legi etiam scriptum esse avem quamdam, quæ platealea nominaretur, eam sibi cibum quærere advolantem ad eas aves, quæ se in mari mergerent, quæ cum emersissent, piscemque cæpissent, usque eo premere earum capita mordicus dum captum illæ amitterent, id quod ipsa invaderet. Eademque hæc avis scribitur conchis se solere complere, easque cum stomachi calore concoxerit, evomere, atque ita eligere ex iis quæ sunt esculenta.* Plinius, lib. X, cap. 40: *Platea cum devoratis se implevit conchis, calore ventris coctas evomit, atque ita ex iis esculenta legit testas excerpens.* Et Ælianus, *De hist. anim.* lib. III, cap. 20: Οἱ πελεκᾶνες ἐν τοῖς ποταμοῖς κίχας περιχαίροντες, εἶτα καταπίνουσιν. Ἐνδον δὲ καὶ ἐν मुखῷ τῆς γαστρὸς ὑποθάψαντες ἀνεμουσι. Καὶ τὰ μὲν ὀστράκια ἐκ τῆς ἀλέας διέστη ὡσπεροῦν τῶν ἐφθῶν· οἱ δὲ ἐξορῶντος τὰ κρέα, καὶ ἔχουσι δειπνον. Quæ carmine iambico ita reddidit Phile:

Κίχην δὲ πελεκᾶν ἐμβαλὼν τοῖς ἐγκάτοις,
Κἀνάταλιν αὐτῆν ἐξεργῶν, ὀστράκιος
Τὸ σαρκίον βέδρωκε ληφθὲν εὐστόχως.
Τοῦ γὰρ τόρον θλάσσα τὰς κλείς ἡ ζέσις,
Ἐλυσε δὲ ἐσφιξερ ἡ κίχην πύχας.

Ibid., lin. 26. Φιλόκαλον ὁ ταῶς. Hujus descriptionem iisdem pene verbis habes apud Achillem Tatium, lib. I: Ταύτη νῦν οὗτος τὸ κάλλος ἐπιδεικνυται λειμῶνα πετρῶν. Ὁ δὲ τοῦ ταῶ λειμῶν εὐανθέστερος. Περύτευται γὰρ οὐτῷ καὶ χρυσὸς ἐν τοῖς πετροῖς· κύκλῳ δὲ τὸ ἀλουργεῖ τὸν χρυσὸν περιθέει τὸν ἴσον κύκλον, καὶ ἔστιν ὀφθαλμὸς ἐν τῷ πετρῷ. Aristoteles, lib. I *De hist. anim.*, eum φθονερὸν καὶ φιλόκαλον vocat; ejus ostentationem, superbiam ac fastum explicat Ælianus lib. V *De histor. anim.*, cap. 21; Oppianus, *De venatione*, lib. II, et lib. III, qui ait nil jucundius ac pulchrius pavone in rebus a natura profectum; Phile, in *Iambis*; Georgius Pisida, *De mundi opific.*; Philostratus Junior *Heroic.* 2, in *Alexandro*; Gregorius Nazianzenus *Κατὰ γυναικῶν καλλωπιζομένων*, Athenæus, libr. IX, *Deipnosophist.*; Cicero, III *De finibus*; Columella, lib. VIII, capit. 11; Lucianus, *De domo*; Gellius, lib. VII, cap. 17; Dio Chrysostomus, oratione Olympica; Theophylactus Simocatus, epist. 31; Epiphanius in *Physiologo*; Ovidius, et alii. Plinius, lib. X, cap. 20: *Gemmantem laudatus expandit colores, adverso maxime sole, quia sic fulgentius radiant. Simul umbrae quosdam repercussus cæteris, in opaco clarius micant, conchata quærit cauda: omnesque in acervum contrahit pennarum, quos spectari gaudet oculos.* Tertullianus, lib. *De pallio*: *Pavo pluma vestis, et quidem de cataclitis, imo omni conchylio depressior, qua colla florent, et omni patagio inauratior, qua terga fulgent; et omni syrmate solutior, qua caudæ jacent, multicolor, et discolor, et versicolor, nunquam ipsa semper alia, etsi semper ipsa quando alia; toties denique mutanda quoties movenda.* Vide præterea Joannem Passeratium, et Ulyssem Aldrovand-

dum. Scaliger exercit. 238, in *Cardanum*, quod non infrequens est apud scriptores, pavonem scilicet, conspectis pedibus, quod turpes sint vociferari, anicularum fabulam vocat. Vide Pierium, lib. xxiv.

Ibid., lin. 35. 'Ο δὲ φοῖνιξ μέγεθος μέρ. Plinius, lib. x, cap. 2 : *Aquilæ narratur magnitudine, auri fulgore circa colla, cætera purpureus, cæruleam roseis caudam pennis distinguentibus, cristis faciem, caputque plumeo apice cohonestante.* Achilles Tatius, lib. iii : Φοῖνιξ μὲν ὁ θρνις δυομα· τὸ δὲ γένος Αἰθιοφ, μέγεθος κατὰ ταῦνα· τὴν χροιάν ταῶς ἐν κάλλει δευτέρως. Κεκέρασταί μὲν περὶ χρυσοῦ καὶ πορφύρα, αὐχεῖ δὲ τὸν ἥλιον δεσπότην, καὶ ἡ κεφαλὴ μαρτυρεῖ· ἐστεφάνωσε γὰρ αὐτὴν κύκλος εὐφύης, ἡλίου δὲ ἐστὶν ὁ τοῦ κύκλου στέφανος εἰκῶν. Κυάνος ἐστὶ, καὶ εἰσὶν αὐταὶ περῶν ἀνατολαί. Μεριζονται δὲ αὐτοῦ Αἰθίοπες μὲν τὴν ζωὴν, Αἰγύπτιοι δὲ τὴν τελευτήν. Phœnicem deposito senio repullulare ac reviviscere vetus eadem et nova, tradunt Aristides oratione de Smyrna reædificata ; Claudianus, auctor carminis de phœnice apud Lactantium ; Joannes Xiphilinus, in *Tiberio* ; Herodotus, lib. ii ; Horus, lib. i, cap. 35 ; Solinus, cap. 35 ; Pomponius Mela, lib. iii, cap. 9 ; Clemens Romanus lib. v *Constitutionum*, cap. 6, quem laudat Cyrillus Hierosolymitanus, *Cateches.* 18, De resurrectione ; Tertullianus lib. *De resurrect.*, cap. 13 ; Ambrosius, lib. vi, in *Hexaem*, cap. 23, et lib. *De fide resurrectionis* ; Nazianzenus, *Carm. ad virgines* ; Epiphanius, in *Anchorato* ; Cyprianus et Rufinus, in *Symbolo*. Ejus meminit Eusebius Cæsariensis, lib. iv *De vit. Constant.* De historia hujus avis hæsit Nazianzenus, et in dubium vocat, hom. de Spiritu sancto : Εἰ δὲ τῶ πιστὸς ὁ λόγος, καὶ ἄλλος ἐστὶ τρόπος γεννήσεως, αὐτὸ τι ὑφ' ἑαυτοῦ δαπανώμενον, καὶ τιχτόμενον. Et Plinius, lib. x, cap. 2 : *Æthiopes, atque Indi discolores maxime et inenarrabiles ferunt aves, et ante omnes nobilem Arabia Phœnicem : haud scio an fabulose, unum in toto orbe, nec visum magnopere.* Hieronymus Cardanus, lib. x, *De subtilitate* : Phœnicem prædicarunt multi, avem, inquit, fabulæ quam veritati propiorem ; et Maximus Martyr, l. ad Petrum illustrem contra Severi dogmata : Εἰ γὰρ ἐστὶν θρνις ὁ φοῖνιξ, καὶ ζῶον πάντως ἐστίν. Εἰ δὲ ζῶον, πρῶτον μὲν οὐ πάντη μοναδικόν, καθὼς ζῶον, οὐ γὰρ μόνον ζῶον· ἔπειτα δὲ εἴπερ ζῶον, καὶ σῶμα ἔμφυχον αἰσθητικόν. Εἰ δὲ σῶμα ἔμφυχον αἰσθητικόν ἐστὶν ὁ φοῖνιξ, καὶ ὑπὸ γένεσιν ἐστὶ δηλονότι καὶ φθοράν· αὐτοὺς ἐρωτήσωμεν τοὺς σοφοὺς τῶν θντων θεάμονας, εἰ δυνατόν ἐστὶ τι τῶν ὑπὸ γένεσιν καὶ φθοράν ἔμφυχων καὶ αἰσθητικῶν σωματίων, μοναδικῆς ὑπάρχειν καθ' ὑπόστασιν φύσεως, ὧν ἡ ἐξ ἀλλήλων κατ' εἶδος διαδοχὴ ἀρίθηνος χαρακτηριστὴρ τοῦ εἶναι καὶ ὅρος ἐστὶ, καθάπερ καὶ ἡ θεία μαρτυρεῖ Γραφὴ τὸ βέβαιον δι' ἑαυτῆς τοῦ λόγου παρεχομένη τῷ δικαίῳ Νῶε, *Εἰσελθε σὺ καὶ πᾶς*, etc., οἷς εἴπερ ὡς πτηνὸν ζῶον ὁ φοῖνιξ ἐστὶν ἐναριθμῶς, μοναδικῆς καὶ ὑπόστασιν φύσεως οὐκ ἐστὶ κατὰ τὴν θείαν

A ἀπόφασιν. Referunt tamen quidam in interiore India avem esse nomine semendam, quæ rostrum habet triplici ordine, atque ut in ellychiniis undequaque perforatum, quæ moritura dulce canat cygnorum more. Inde collectis sarmentis motu alarum accendat ea, uraturque, ex cujus cinere vermīs, tum ex verne avis denuo renascatur. Scaliger, exercitatione contra Cardanum 233 : *Phœnicem*, inquit, *non esse penitus fabulosam legimus in Commentariis navigationum in mediterraneis Indiæ reperiri. Semenda vocatur ab incolis. Cæterum hujus historiæ fidem levat additum mendacium. Aiunt enim ei rostrum trifistulare, ut musicum edat sonum. Cujus ad imitationem pastores instrumentum composuerint haud insuave.*

B Ibid., lin. 41 : 'Ὡς ἱστορησαὶ καὶ ἄλλους. Carmina sunt Ezechielis tragædiarum scriptoris, quæ item Eusebius lib. ix *De præparatione evangelica* retulit. Sic debent distingui.

'Ἐτερον δὲ πρὸς τοῖσδ' εἰδομεν ἴσων ἕτερον, θαυμαστόν, ὅλον οὐδέπω ὤρακέ τις. Διπλοῦν γὰρ ἦν τὸ μήκος αἰετοῦ σχεδόν, Πτεροῖσι ποικιλοῖσιν, ἠδὲ χρώμασιν. Στήθος μὲν αὐτοῦ πορφυροῦν ἐφαίνετο· Σκέλη δὲ μιλτόχρωστα, καὶ κατ' αὐχένου Κροκωτῖνοις μαλλοῖσιν εὐτραπίζετο· Κάρα δὲ κόλτης ἡμέροις παρεμφερές· Καὶ μηλῆν μὲν τῇ κόρῃ προσέβλεπε Κύκλω, κόρῃ δὲ κόκκος ὡς ἐφαίνετο. Φωρὴν δὲ πάντων εἶχεν ἐκπρεπεστάτην. Βασίλειος δὲ πάντων ὀρνέων ἐφαίνετο, 'Ὡς ἦν νοήσαι. Πάντα γὰρ τὰ πτήρ' ὁμοῦ 'Ὅπισθεν αὐτοῦ δειλιῶντ' ἐπέσυστο, Αὐτὸς δὲ πρόσθε, τειχρός ὡς γαυρούμενος, 'Ἐβαινε κραιπνὸν βῆμα βαστάζων ποδός.

Ibid., lin. 58. *Τοῦτό φασὶ μονογενές.* Michael Glycas, lib. i *Annal.* : 'Ο φοῖνιξ ὁ 'Αραβικὸς ὀρνέων λέγεται εἶναι μονογενὲς ἄζυγον ἐν τῇ δημιουργίᾳ· κατὰ ἔτη φ' τοῦτο πάσχει· δ καὶ φαιδρὰν παριστᾷ τὴν ἀνάστασιν. Et hoc fuit præcipuum argumentum Maximi martyris. Animal ergo non singulare ; animatum quid, et sensu præditum, ergo non singulare, cum nullum animal solum, nullum animatum, ac sensu præditum, dum generationi, et corruptioni obnoxium est, solum esse possit.

Col. 732, lin. 1 : *Καὶ ἔτη ζῆν πεντακόσια.* Nec in explicando phœnicis vitæ periodo auctores conveniunt. Plinius sexcentos sexaginta annos vivere ait, Solinus quingentos quadraginta, Philostratus sexcentos, Nonnus, *Dionysiac.* lib. xl, mille, quidam, referente Tacito, mille quadringentos sexaginta unum, Joannes Tzetzes ex Chæremone *Ægyptio sacrarum litterarum scriba*, sex et septem millibus annis vivere illum constanter affirmat ; Noster Eustathius, Herodotus, Tacitus, Horus, Aurelius Victor, Glycas et alii quingentis. Sic etiam Epiphanius in *Physiologo*, cap. 11.

Ibid., lin. 2. *Καὶ ἐν καιρῷ τοῦ μέλλειν.* Michael Glycas, *Annal.* tom. I : Αὐτοὶ γὰρ καὶ οἱ Ἕλληνες περὶ αὐτοῦ διηγούνται, ὅτι προηνοῦς τὸ τέλος αὐτοῦ ἔρχεται περὶ τὴν Αἴγυπτον, καὶ ἀντικρὺ τοῦ ἡλίου ἴσταται, εἶτα τεφροῦται, καὶ ἀπὸ τοῦ χόδς αὐτοῦ σκώ-

ληξ γεννᾶται, καὶ αὐτὸς αὐτὸς εἰς πτηνὸν μεταβάλλεται τὸν φοῖνικα. Nonnus, d. loco :

Καὶ ἔβλα κηῶντα φέρων γαμψύνοχι τασῶ
Χιλιετής σοφός ὄρνις ἐπ' εὐόδμῳ σὸ βωμῶ
Φοῖνιξ τέρμα βλοιο φέρων αὐτόσπορον ἀρχή
Τίττεται ἰσοτύποιο χρόνον παλινάφρετος εἰκὼν,
Λύσας δ' ἐν πυρὶ γῆρας, ἀμείβεται ἐκ πυρός ἤθηρ.

Alcimus Avitus :

*Hic quæ donari mentitur fama Sabæis
Cynnata nascuntur, vivax quæ colligit ales,
Natali cum fine perit, nidoque perustio
Succedens sibimet quæsitâ morte resurgit ;
Nec contenta suo tantum semel ordine nasci,
Longa veterinosi renovatur corporis ætas,
Insensamque levant incendia crebra senectam.*

Aliter tamen narrant ejus mortem Horus, lib. II, cap. 57; Origenes, lib. IV *contra Celsum*; Achilles Tatius, lib. III, in fine. Epiphanius in *Physiologo* ait : Postquam in cinerem tota consumpta est, sequenti die alis renatis inveniri, tertio integram sacerdotem salutare, restauratamque abire. Albertus, ignis vi in cinerem verti, die altero vermem in cinere nasci, qui alis die tertia assumptis intra paucos dies in avem pristinae figuræ commutatur, et avolat. Artemidorus, *Onerocrit.* lib., cap. 49, locum ex quo phoenix evolet in Ægyptum, et ad quem mox revertatur, ait ignorari. Artemidorum transcripsit Suidas verbo Φοῖνιξ. De phoenix et ejus rogo vide Petrum Damianum, lib. II, epist. 18.

Ibid., lin. 10. Ὁ δὲ ἀετός περὶ τὴν ἀνατροφὴν. Basilius, hom. 8 : Ἄδικώτατος περὶ τὴν τῶν ἐκγόων ἐκτροφὴν ὁ ἀετός. Δύο γὰρ ἐξαγαγὼν νεοσσούς, τὸν ἕτερον αὐτῶν εἰς γῆν καταβρήγνυσι, ταῖς πληγαῖς τῶν πετρῶν ὑπωθούμενος. Τὸν δ' ἕτερον μόνον ἀναλαβὼν οἰκειοῦται, διὰ τὸ τῆς τροφῆς ἐπίπονον ἀποποιούμενος ὃν ἐγέννησεν. Ἄλλ' οὐκ ἐξ τοῦτον, ὡς φασί, διαφθαρῆναι ἢ φήνη, ἀλλ' ὑπολαβοῦσα αὐτὸν τοῖς οἰκαίοις ταυτῆς νεοσσοῖς συνεκτρέφει. Quare aquila suos pullos ejiciat aliam affert causam Aristoteles, lib. IX *De hist. an.*, cap. 34 : *Mittit namque suos aquila antequam tempus sit, adhuc parentis operam desiderantes, nec volandi adeptos facultatem : quod per invidiam id facere creditur : natura enim invida et famelica est, nec copiosa venatione : magnum tamen quid nanciscitur cum venatur. Invidet ergo suis filiis jam masculis, atque edaciusculis, et ob eam rem unguibus secat. Pulli etiam inter se pugnare incipiunt de sede et pastu ; itaque a parente ejiciuntur, et pulsantur, dejecti vociferantur, periclitanturque ; et lib. VI, cap. 6, tædio etiam nutriendi illos expellere fatetur, eo enim tempore degenerare, et hebescere dicitur, ungues inverti, pennas albescere, quare ut ad rapinam ineptæ, pullos quos educare nequeunt, odio quodam tædioque mittunt. Plinius, lib. X, cap. 3 : *Nidificant in petris et arboribus : pariunt ova terna, excludunt pullos binos : visi sunt et tres aliquando, alterum expellunt tædio nutriendi. Quippe eo tempore ipsis cibum negavit natura prospiciens, ne omnium ferarum fetus raperentur. Ungues quoque earum invertuntur diebus XV ; albescunt inedia pennæ, ut merito partus suos oderint.**

A Versus Musæi de numero ovorum aquilarum is est quem refert Aristoteles dicto loco, et Plutarchus in *Mario* :

Ὅς τρία μὲν τίττει, δύο δ' ἐκλέπει, ἕν δ' ἀλεγίζει.
Hoc ultimo Dalecampius legit, ἕν δ' ἀλιβάζει, et sententiam eam esse vult, aquilam unum ovum corrumpere, perdere, duo excludere, tria parere, animadvertitque in interpretem qui illud ἕν ad pullum, non ad ovum retulerit ; nec ipse tamen Musæi sententiam assecutus est, quam ex aquilarum historia claram, nescio quomodo pervertit, ea enim est : Aquilam tria ova generare, duo excludere, unum scilicet pullum, cum jam ova non sunt, educare, alereque ejus curam gerendo. Quare postea Aristoteles subdit : Quamvis magna ex parte id fiat, videlicet, unum educere, tamen aliquando et tres visi sunt pulli. Nec Aristotelis sententiam integram expressit Plinius : *Pariunt ova trina : excludunt pullos binos : visi sunt et tres aliquando ;* omisit enim illud quod erat summe necessarium, *unum alii.* Sic enim sententiæ absolutæ exceptio illa, et quasi ex iis quæ raro contingunt notatiuncula, *Visi sunt et tres aliquando,* corresponderet. Nec dubito exscriptorum id incuriæ potius, quam Plinii oscitantiae tribuendum ; qui optima quæque ab aliis dictata, vel scripta, perversissime excipiunt, pervertuntque.

Ibid., lin. 13. Ἡ δὲ φήνη τὸν ἀποποι. Aristoteles, lib. VI *De histor. anim.*, cap. 6, τὸν δὲ ἐκδηθέντα δέχεται, καὶ τρέφει ἢ φήνη, et lib. IX, cap. 34, Οἱ δὲ ἐκβαλλόμενοι βοῶσι, καὶ οὕτως ὑπολαμβάνει αὐτοὺς ἢ φήνη. Plinius, lib. X, cap. 3 : *Udel ejectos ab his cognatum genus ossifragæ excipiunt, et educant cum suis.* Hanc ossifragam non multum oculis valere tradit Aristoteles. De aquila hoc idem habet Petrus Damianus, lib. II, epist. 18. Obiter tamen notandum hic est illum affirmare pullum aquilæ dejectum non ab aquila, quæ ossifraga dicitur, suscipi et enutriri, sed a plebeia quadam avi, fulica videlicet : secundum vult fulicam φήνην Græce nuncupari. Falsum utrumque et præter historiciæ veritatem. Nec enim pullus ille a plebeia avi suscipitur ; et aliud est fulica, aliud φήνη.

Ibid., lin. 15. Θρέψας δὲ τὸν νεοσσόν. Eadem habet Aristoteles loco d., et Plinius : *Haliæetus tantum implumes etiamnum pullos suos percutiens subinde cogit adversos intueri solis radios, et si conniventem, humectantemque animadvertit, præcipitat e nido velut adulterinum atque degenerem : illum cujus acies firma contra steterit, educat.* Apud Aristotelem est aquila ἀετός, non haliæetos, quamvis de haliæeto intelligendum esse nemini dubium, cum aquilam hanc per mare et littora, unde nomen accepit, vagari tradat Phile in *Iambis*

Ὅς τοὺς νεοσσούς θύτας ἀπτήνας τέως
Ἐπὶ ξέτην βάσανον ὡς νόθους ἄγων,
Ποιῖ δικαστὴν πρακτικὸν τὸν φωσφόρον.
Ὁ μὲν γὰρ αὐτοῦ ταῖς βολαῖς ἀντιβλέπων,
Τῶν φιλάτων τίς ἐστί, καὶ τῶν ἐκκρίτων,
Ὅφθεις γε καθαρὸς δυσγενοῦς ὑποψίας.

Ὁ δ' αὖ, πρὸς αὐτὸν σκαρδαμύξας, εὐθὺς
Ἄλλοτριον τόκος θ' εὐρήθη σπέρματος,
καὶ τῆς καλλιᾶς δυστυχῶς ἀπεκρίθη.

Huc allusisse videtur Cassiodorus, *Variarum* l. viii, epist. 21 : Sic fetus tui more aquilæ se probantes, regales oculos ab ipsis pene cunabulis pertulerunt.

Ibid., lin. 21. Φασὶ γὰρ γηράσαντα. Plinius, lib. x, cap. 3 : Oppetunt non senio, nec ægritudine, sed fame, in tantum superiore accrescente rostro, ut aduncitas aperiri non queat. Similia habet Horus, lib. ii, cap. 96, Aristoteles, lib. ix, *De histor. anim.*, cap. 32; Epiphanius in *Physiologo*, et alii.

Ibid., lin. 22. Καὶ εἰς πηγὴν ἀρικνεῖσθαι. Hanc aquilæ renovationem alii aliter narrant. Epiphanius ait in altum sese attollere, et in præruptam se projicere rupem, ad quam rostrum allidit; et cum se frigidis immerserit aquis, ad solares radios sese opponere, tuncque ex oculis cadere lippitudines, et ita juvenescere. Petrus Damianus, lib. ii, epist. 18 : Aquila, ait, cum senuerit, et gravari cæperint alæ ejus, atque oculi caligare, tunc quærit fontem aquæ contra quem posita volat usque ad circulum solis, illicque in puriori ætheris vastitate librata ad vaporem solis et alas incendit et caliginem oculorum prorsus exurit, moxque descendens tribus in fontem vicibus mergitur, et sic alarum vigor, et oculorum acies multo melius quam juvenus attulerat, renovatur. Multa in hanc sententiam ex Hieronymo, Augustino, rabbi David, Vincentio, colligit Pontius in dictum locum Epiphani, quem consule. Theodorus tamen Heracleensis, *Comment. in psal. cii*, negat aquilam renovari : Οὐ τοῦτο βούλεται εἰπεῖν, ὅτι ἀνακαινίζεται ὁ ἀετός : οὐ γὰρ ἀνακαινίζεται, εἰ μὴ μόνον, ὡς φασιν, ὁ φοῖνιξ τὸ ὄρνεον· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἀετός δοκεῖ βασιλεύειν τῶν πετεινῶν ἀπάντων, βούλεται εἰπεῖν, ὅτι ἡ παλαιότερη ἡμῶν ἢ ἐν Βαβυλῶνι ἀνακαινισθήσεται εἰς βασιλείαν ἀθῆς, ὡς περ ἡμῶν ποτε. Διὰ γὰρ τοῦ ὄρνιθος τοῦ ἀετοῦ τὴν βασιλείαν ἀνίσταται. Consule item Cælium Rodigium, l. xiii, cap. 20.

Ibid., lin. 29. Ὁ δὲ γῆψ ὑπηρέμιον. Petrus Damianus, lib. ii, epist. 18 : Perhibentur vultures cæterarum avium more, concubitu nullatenus indulgere : sed absque ulla prorsus masculini sexus admistione concipere. Quomodo autem id fiat pluribus narrat Horus lib. i, cap. 11; Plutarchus, *Romanarum quæstion.* 93 : Θῆλυ πᾶν τὸ γένος ἐστὶ καὶ κυσκονταὶ δεχόμεναι τὸν ἀπηλιώτην, ὡς περ τὰ δένδρα τὸν ζέφυρον. Ælianus, lib. ii, cap. 46 : Γῦπα δὲ ἀρρένα οὐ φασὶ γενέσθαι ποτὲ, ἀλλὰ θηλείας ἀπάσας. Ὅπερ ἐπιστάμενα τὰ ζῶα, καὶ ἐρημιαν τέκνων δεδιότα, εἰς ἐπιγονὴν τέκνων τοιαῦτα δρᾷ. Ἀντίπρωροι τῷ νότῳ πέτονται, εἰ δὲ μὴ εἴη νότος, τῷ εὐρω κεχῆνασι, καὶ τὸ πνεῦμα εἰσρέον πληροὶ αὐτάς, καὶ κούουσι τριῶν ἐτῶν. Quæ carmine reddidit in *Iambis* Phile. Adrianus Turnebus, lib. xxvi, capit. 2, et lib. xxiii, capit. 5, et Dalecampius scribunt vultures magnas aves a Plauto in *Rudente* nuncupatas in illis versibus :

A Nam herile ego te barba continuo arripiam et in
[ignem conjiciam,
Teque ambustulatum objiciam magnis avibus pabulum.

Vide præterea Theophylactum Simocatum, in *Quæstionibus naturalibus*, quæst. 8, qui sua ex Æliano mutuatus est, et Gasparum Bauchinum, *De hermaproditorum monstrosorumque partium natura*, lib. ii, cap. ultimo.

Ibid., lin. 31. Ἀύλλεται. Aristoteles, lib. vi *De histor. anim.*, cap. 5, scribit vultures nidificare in excelsissimis rupibus, unde fit ut raro nidus et pulli vulturis cernantur. Quocirca Herodotus Brysonis rhetoris pater vultures ex diverso orbe nobis incognito advolare credebat. Eadem repetit et lib. ix, cap. 11, affirmatque, quamvis id sit difficile, visum tamen aliquando ejus nidum. Plinius, lib. x, cap. 6 : Vulturum prævalent nigri. Nidos nemo attigit. Ideo etiam fuere qui putarent illos ex adverso orbe advolare. Falso : nidificant enim in excelsissimis rupibus. Juvenalis, satyr. 13, credidit in arboribus nidos facere :

Vultur, jumento et canibus crucibusque relictis,
Ad fetus properat partemque cadaveris affert,
Hic est ergo cibus magni quoque vulturis, et se
Pascentis, propria cum jam facit arbore nidos.

Ibid., lin. 33. Καὶ λαβὼν τὸν εὐτόκιον. Eutocium lapidem aetitem esse, nemini dubium esse debet, cum quæ de eutocio Eustathius refert, de aetite alii dicant. Plinius, lib. x, capit. iv : Tribus primis, et quinto aquilarum generi inædificatur nido lapis aetites, quem aliqui dixere gagatem, ad multa remedia utilis, nihil igne deperdens. Est autem lapis iste prægnans, intus cum quatiis, aliæ velut in utero sonante, sed vis illa medica non nisi nido direptis. Οὐκ Plinius non satis distinguit, dum gagatem cum aetite confundit. Consule ipsum lib. xxxvi, capit. 21 et capit. 19, Galenum et Dioscoridem. Lapidem hunc *Harpocratio* Alexandrinus ocytocium vocat, distinguitque ab aetite : Ὀκυτόκιος λίθος ἐστὶν ἕτοικῶς τῷ ἀετῖτι, μικρότερος δὲ ἐκείνου, πλὴν ἀπηγῶν, ὡς ἐκείνος, ἐν τῷ κινεῖσθαι παρὰ τὸ οὖς. Ἔστι δὲ καὶ λεῖος τῆ θέφ.

Ibid., lib. 35. Καὶ ἀποτίχτει. Plinius, lib. x, cap. 6 : Fetus quidem cernuntur fere bini. Umbricium aruspicum in nostro avo peritissimus parere tradit ova tria : uno ex iis reliqua ova nidumque lustrare, mox abjicere. Idem habet Aristot. *De hist. anim.*, cap. 6. Tamen, lib. ix, cap. 11, scribit : Edit non plus quam unum ovum, aut duo complurimum. Quæ si naturam avium recte consideres, quis ita iniquus ut negare audeat vulturem avem ova gignere? At fuere qui dicerent eos ova non excludere, sed pullos parere, eosque statim a partu volatiles esse. Ælianus, lib. ii, cap. 46 : Γῦπας δὲ μὴ ὡς τίχτειν πέπεισμαι, νεοττοὺς δὲ ὠδίνειν. Καὶ ὡς ἀπὸ γενεᾶς κατὰπεροὶ εἶσι, καὶ τοῦτο ἤκουσα. Et Theophylactus Simocatus, in *Quæst. natur.*, quæst. 8, de vulturibus : Καὶ τίχτους ζῶα, οὐκ ὡς ὑπηρέμια. Διὸ πλείστου χρόνου δεῖται ἡ φύσις πρὸς ζῶου τελευτουργίαν, Πο-

λύκρατες. Καλεπὸν γὰρ καὶ λιαν ἐργῶδες τῇ φύσει, A
etc., et Phile, in *Iambis* :

Θῆλυς δὲ πᾶς γούψ, καὶ σπερῶς ἄνευ κύβη.
Χαίρων γὰρ ἀντεπάρως ὑψοῦ πρὸς νότον,
Συλλαμβάνει τὸ πνεῦμα, καὶ τρίτον χρόνον
Στρουθοῦς πτερωτοῦς ἀρ' ἀπὸ μητρας ἐξάγει.
Οἱ ὧσιν εὐθὺς ἐξ ὀνύχων ἀράγων
Πρίγους κυλιῶν εὐρεθέντες κρείττοτες.

Ibid., lin. 38. Φασὶ δὲ τὸν γῦπα. Plinius vultures
odore fugari, lib. II, cap. 43, scribit. Idem Ælian-
us, lib. III, cap. 7, et lib. IV, cap. 18; Aristoteles,
lib. *Peri θαυμασιῶν ἀνοσμάτων*. Theophrastus,
lib. *De odoribus* : Πονεῖν δὲ ἐνια φαίνεται ταῖς
ὄσμαις καὶ ταῖς εὐωδίαις, εἰ ἀληθὲς τὸ ἐπὶ τῶν γυ-
πῶν καὶ κανθάρων. Et collector *Geoponicor.* lib.
XIV : Ἀριστοτέλης φησὶ γούπας μύρου ὄσμη ἀπόλλυ-
σθαι· κανθάρους δὲ τῇ ὄσμη τῶν ῥόδων. Εἶναι γὰρ
τούτοις σωτήριον τὴν δυσωδίαν.

Ibid., lin. 41. Ἦνλικα δὲ φασιν ἄνδρες. Basilius,
hom. 8 : Τίς τοῖς γούψ προαπαγγέλλων τῶν ἀνθρώ-
πων τὸν θάνατον, ὅταν κατ' ἀλλήλων ἐπιστρατεύσω-
σιν ; Ἴδοις γὰρ ἂν μυρίας ἀγέλας γυπῶν τοῖς στρα-
τοπέδοις παρεπομένας, ἐκ τῆς τῶν ὄπλων παρα-
σκευῆς τεκμαιρομένων τὴν ἔκθασιν. Idem habet
Ælianus, lib. II, capit. 46 ; Plinius, lib. X, capit.
6 : *Triduo autem ante, aut biduo volare eos, ubi
cadavera futura sunt.* Et Plautus in *Truculento* :

*Illud est : vide ut jam quasi volturii, triduo
Prius prædivinant quo die esuri sient.*

Olim etiam Iberis vultures fuere sepulcri loco. C
Silius :

*Tellure, ut perhibent, is mos antiquus Ibera
Exanima obscenus consumit corpora vultur.*

Ibid., lin. 44. Οἱ δὲ πελαργοί. Basilius, hom. 8 :
Τὸ δὲ τῶν πελαργῶν οὐδὲ πόρρω ἐστὶ συνέσεως λο-
γικῆς, οὕτω μὲν κατὰ τὸν ἕνα καιρὸν πάντας ἐπιδη-
μεῖν τοῖς τῆδε χωρίοις, οὕτω δὲ ὑφ' ἐνὶ συνθήματι
πάντας ἀπαλεῖν. Δορυφοροῦσι δὲ αὐτοὺς αἱ παρ'
ἡμῖν κορώναι καὶ παραπέμπουσιν, ἐμοὶ δοκεῖν, καὶ
συμμαχίαν τινα παρεχόμεναι πρὸς ὄρνιθας πολε-
μίους. Σημεῖον δὲ πρῶτον μὲν τὸ μὴ φαίνεσθαι ὑπὸ
τὸν καιρὸν ἐκείνον κορώνων παντάπασιν· ἔπειθ' ὅτι
μετὰ τραυμάτων ἐπανερχόμεναι ἐναργῆ τοῦ συν-
ασπισμοῦ καὶ τῆς ἐπιμαχίας τὰ σημεῖα κομιζοῦσι.
Plinius, lib. X, cap. 31 : *Ciconia quoniam e loco ve-
niant, aut quo se conferant incomperum adhuc est.
E longinquo venire non dubium, eodem quo grues
modo : illas hiemis, has æstatis advenas. Abituræ
congregantur in loco certo, comitatæque sic, ut
nulla sui geheris relinquatur, nisi captiva et serva,
ceu lege prædicta die recedunt. Nemo vidit agmen dis-
cedentium cum discessurum appareat : nec venire, sed
venisse cernimus ; utrumque nocturnis fit temporibus.
Et quamvis ultra citrare pervolent, nunquam
tamen advenisse usquam nisi noctu existimantur.
Pithonos comen vocant in Asia patentibus campis,
ubi congregatæ inter se commurmurant, eamque quæ
novissima advenit lacerant, atque ita abeunt. Petro-
nius Arbiter his epithetis ita eam honestat :*

*Ciconia etiam grata, peregrina, hospita,
Pietatis cultrix, gracilipes, glotoristria
Avis exsul hiemis, etc.*

Consule *Adriani Junii Animadver.* lib. VI, cap. 15.

Ibid., lin. 47. *Τετραυματισμένοι γάρ.* Qua ra-
tione sibi medeantur ciconiæ cum vulnus accepe-
rint, Ælianus, lib. V, cap. 46 ; et Aristoteles.

Ibid., lin. 48. Ἐὰν δὲ γηράση. Basilius, hom.
8 : Ἐκείνοι τὸν πατέρα, ὑπὸ τοῦ γήριος πτερορῥυθ-
σαντα, περιστάντες ἐν κύκλῳ, τοῖς οικείοις πτεροῖς
διαθάλλουσι, καὶ τὰς τροφὰς ἀφθόνως παρασκευά-
ζοντες, τὴν δυνατὴν καὶ ἐν τῇ πτήσει παρέχονται
βοήθειαν, ἡρέμα τῶ πτερῶ κουφίζοντες ἐκατέρωθεν.
Καὶ οὕτω τοῦτο παρὰ πᾶσι διαβεβόηται, ὥστε ἡδη
τινὲς τὴν τῶν εὐεργετημάτων ἀντίδοσιν, ἀντιπελάρ-
γωσιν ὀνομάζουσι. Aristophanes, in *Avisibus* :

*Ἄλλ' ἔστιν ἡμῖν τοῖσιν ὄρνισιν νόμος
Παλαῖος, ἐν τοῖς τῶν πελαργῶν κύρθεσιν·
Ἐπὴν ὁ πατὴρ ὁ πελαργὸς ἐκπετησίμους
Πάντας ποιήσῃ τοὺς πελαργιδεῖς τρέφωρ,
Δεῖ τοὺς νεοττοὺς τὸν πατέρα πάλιν τρέφωρ.*

Ciconias juvenes jam senescentibus parentibus
opem ferre eosque educare tradit Plato, *Alcibiadæ
primo* κατὰ τὸ τέλος· Aristoteles *De histor. animal.*
lib. IX, cap. 13 ; Ælianus, lib. III, cap. 23, et lib. X,
cap. 16 ; Artemidorus, *Onerocrit.* lib. II, cap. 20 ;
Plinius, lib. X, cap. 23 ; Horus, lib. II, cap. 51 ;
Philo, in *Expositione Decalogi* ; Origenes, *contra
Celsum*, lib. IV ; Philostratus, *De vit. Apollonii Tya-
nei*, pag. 19 ; Basilius Magnus, orat. de honore quo
sunt afficiendi parentes ; Epiphanius, in *Physiologo*,
cap. 25. Hinc natum proverbium ἀντιπελαργεῖν, mu-
tuam officii vicem rependere. Zenobius, Erasmus,
Aristænetus, lib. I, epist. 25, τί δὲ οὐκ ἐμελλον ζή-
λην ἐμοὶ καθορῶσα τὴν ἐμὴν ἀδελφὴν, ἣν ταῖς ἐμαῖς
ἀνέτρεφον ἀγκάλαις ; Τοιαῦτά μοι παρ' αὐτῆς τὰ τρο-
φεῖα, οὕτω με νῦν ἀντιπελαργοῦσα δικαίαν ἀποδίδωσι
χάριν. Et Crates cynicus scribens Hipparchiæ ukori
de filio nato, pollicetur sibi curæ futurum, ut
illum matri ciconiam pro cane remittat in senecta.
Horus ciconiam solam ex animantibus ratione ca-
rentibus educatam a parentibus iisdem parem re-
ferre gratiam dicit. Aristoteles, Plinius, lib. X, c. 30 ;
Ælianus, IX *De histor. anim.*, cap. 30 ; Meropas
idem facere scribit. Scaliger, *Exercitat. contra
Cardanum*, 23, 4, refert Africanum vulturem
tandiu in Libya et Atlante monte ubi eum Sner
vocant, vivere, quoad nudus pennis a suis alatur
pullis. Hinc lepidissime jocatur in Græcos, quasi
ex hac, quam ipse vocat novam historiam nec con-
temnendam, fingendum sit iis aliud nomen, quam
ἀντιπελαργεῖν, nempe ἀντοιωνεῖν. Hæc tamen tantus
homo, Græcæ linguæ Latinaeque corrector et pro-
pagator ἀπόρροῖδες, καὶ τοίους ἐκ τρίποδος βδέει
λιθάνωτους, et sibi bene olere videtur. Nomen Græ-
cis effingendum a vulture desumi debet, cujus na-
tura ingeniumque exprimendum, non ab avibus,
quorum plerique in parentes impii esse deprehen-
duntur. Cum enim sententiam hanc præ se ferre de-
beat, vices videlicet beneficii rependere, quod aliti-

bus omnibus non convenit, non ab illis, sed a re, de qua id quod per nomen explicatur dicitur, at de vulture id tantum verum esse; quomodo ergo ἀντοωνεῖν id explicaret. Sed Scaligero sicut sonant omnia, ita et hoc; et Scaliger ita effingit. Græcus non item, qui, si a vulture id vellet formare, utique nec incongrue diceret ἀντιγυπίζειν, ut naturam hanc vulturis exprimeret, sicut ad ciconiæ naturam exprimentam ἀντιπελαργεῖν vocabulo usus fuerat. En Græculos sciolos, quos tu male contra fas omne laceras iniquus, utut sunt, tuas tamen cognoscunt, et inscitias, et nugamenta: aliis funum vendita; illi lucem possident.

Ægre fert calamus ciconiarum in Byzantios beneficium non comminisci, quarum ope civitas illa noxam serpentum depulit. Dinæo namque Byzantium duce plurimi dracones illam infestabant, et perniciem civibus afferbant; eos inductarum ciconiarum ope sustulerunt. Postea cum ciconiæ noxiæ essent civibus multisque mortem afferrent, quod serpentes in puteos injicerent, sicque aquas infestarent, vel quod in cives in triviis insperato projicerent, populo metu anxio, et concilii inopi opem tulit Tyaneus Apollonius tribus ciconiis e lapide inter se obversis erectis, quæ deinceps aliis ciconiis ne urbem ascenderent erant impedimento. Hujus historiæ auctor est Hesychius Milesius libello *De rebus patriis Constantinopolitanis*. Verba ejus sunt: Μικρὸν μὲν ὑστερον διαβάς, Dinæus nempe, ἐν τῇ πόλει, καὶ τοὺς βαρβάρους ἀπωσάμενος, αὐτὸς ἐστρατήγησε τοῦ δήμου τῶν Βυζαντιῶν. Καθ' οὗς δὴ χρόνους καὶ δρακόντων πλείστα γένη ἐπεφοίτησε τῇ πόλει, ὡς τοὺς οἰκοῦντας αὐτὴν διαφθείρεσθαι· οὗς δὴ τῇ τῶν καλουμένων πελαργῶν ὀρνίθων ἐπιφορᾷ διεχρήσαντο, Ποσειδῶνος, ὡς φασί, συνεργήσαντος. Οὐ μετὰ πολὺ δὲ καὶ τῶν ὀρνίθων αὐτοῖς ἐναντία φρονούντων, καὶ θανάτων αἰτίαν ἐπαγόντων, τοὺς τε ἀλίσκομένους αὐτοῖς ὄφεις πρὸς τὰς τῶν ὑδάτων δεξιμένας ἀκοντιζόντων, καὶ τοῖς γε πολιταῖς ἀφανῶς ἐπιβαλλόντων, ἐν ἀφασί διετέλουν. Ἄνηρ δὲ τις τῶν ἐκ Τυάνων, τοῦνομα Ἀπολλώνιος, ἐκ λίθου ξηστοῦ τρεῖς ἀνεστήσατο πελαργούς ἀντιπροσώπως ἀλλήλοις ὀρώντας, οἳ καὶ μέχρι τῶν νῦν διαμένουσι τῶν χρόνων, οὐ συγχωροῦντες ἐπιφοιτῆσαι τῇ πόλει τὸ τῶν πελαργῶν γένος. Quæ perperam aliter Latine interpretata sunt, cum sententiæ auctoris Græcæ Latina non respondeant. Non enim ciconiæ ex aquis extrahant serpentes, quos in plateas publicas projicerent; sed ciconiæ sublatis serpentes, partim in puteos, sive cisternas demittebant, quorum veneno aquæ inficiebantur, ideoque civibus bibentibus noxiæ, vel saltem suspectæ reddebantur, partim super ipsos cives aliud agentes, vel rebus aliis in triviis et plateis publicis incumbentes præter spem, et absque eo quod ipsi id odorarentur, conjiciebant. Quare cives et metu periculi, et remedii ignari, maximis urgebantur angustiis. Simili errore, et pari sententiæ ignorance in similibus verbis et eadem materia, quamvis in auctore diverso inter-

pretatus est verba Græca Georgius Dousa in Georgii Codini libello *De rebus patriis Constantinopoleos*, cum ita scripserit: *Non longe post, cum aves inimicum animum induissent, mortem insuper inferrent, et serpentes in aqua captos in viam publicam projicerent, cives stupore percussis erant.*

Ibid., lin. 54. *Αἱ δὲ γέρανοι ὁμοῦ πᾶσαι.* Basiliius, hom. 8: Πῶς μὲν αἱ γέρανοι τὰς ἐν τῇ νυκτὶ φυλακὰς ἐκ περιτροπῆς ὑποδέχονται; καὶ αἱ μὲν καθύδουσι, αἱ δὲ κύκλω περιῶσαι πᾶσαν αὐταῖς ἐν τῷ ὑπνῷ παρέχονται τὴν ἀσφάλειαν. Εἶτα τοῦ καιροῦ τῆς φυλακῆς πληρουμένου, ἡ μὲν βοήσασα πρὸς ὑπνον ἐτράπετο, ἡ δὲ τὴν διαδοχὴν ὑποδεξαμένη, ἤς εὐτυχὲς ἀσφαλείας ἀντέδωκεν ἐν τῷ μέρει. Ταύτην καὶ ἐν τῇ πτῆσει τὴν εὐταξίαν κατόφει. Ἄλλοτε γὰρ ἄλλη τὴν ὁδηγίαν ἐκδέχεται, καὶ τακτὸν τινα χρόνον προκαθηγησαμένη τῆς πτῆσεως, εἰς τὸ κατόπιν περιελθοῦσα τῇ μεθ' αὐτὴν τὴν ἡγεμονίαν τῆς ὁδοῦ παραδίδωσιν. Similia scribit Aristoteles, lib. ix *De hist. anim.*, cap. 10; Plinius, lib. x, cap. 23; Phile, in *Jambis*; Ælianus, lib. ii *De hist. anim.*, cap. 1.

Col. 733, lin. 1. Ἐν δὲ τῷ καθύδουσι. Plinius, lib. x, cap. 23; Plutarchus, *De solert. animal.*; Horus, lib. ii, cap. 94; Aristoteles, lib. ix, *De hist. animal.*, cap. 10; Gregorius Nazianzenus, orat. 2, de Theologia; Ælianus, lib. iii, *De hist. anim.*, cap. 13; Maximus Tyrius, orat. 40; Cicero, ii *De natura deorum*; Solinus, Andreas Alciatus, lib. i *Parergon.*, cap. 20, qui tum de gruum excubiis, tum volatu tractant. Et Cassiodorus, lib. ix, epist. 2: *Crues moralem noverunt exercere concordiam: inter quas nullus primatus quæritur; quia iniquitatis ambitus non habetur. Vigilant vicissim, communi se cautela custodiunt, ipse pastus alternus est. Sic honor nullis admittitur, dum omnia sub communi servantur. His etiam volatus vicaria æqualitate disponitur, ultima fit prima, et quæ primatum tenuit esse posterior non recusat. Sic quadam communi societate sibi sine regibus obsequuntur, sine dominatu parent, sine terrore famulantur. Voluntarie serviendo liberæ sunt, et invicem se diligendo muniuntur. Quarum rerum scriptores, rerum naturalium contuentes, politiam quodammodo inter ipsos esse commemorant, quas civico affectu vivere cognoverunt. Quod autem multi narrant de lapide, quo grues tanquam fulcimento utuntur, dum volant, falsum esse dicit Aristoteles, lib. viii, *De hist. anim.*, cap. 12: *Sed avium grues, ut dictum est, ex ultimis in ultima abeunt, volant flatu secundo. Quod de lapide narrant, falsum est, lapidem enim eas tenere fulcimento, quem ubi deciderit, accipi utilem ad auri probationem aiunt.* Neque silentio prætereundum quod Julius Scaliger in *Poeticis* in Græcos animadvertit. Fabulam esse græculam, quæ Homerus refert de gruum cum pygmæis pugna. Quod cum esset Homericum, ab Homero dictum, nihil mirum si non arridet Scaligero. Illud mirum quomodo illi non arriserit, idem affirmante Aristotele. Hic namque, lib. viii *De hist. anim.*, cap. 12 vel*

15, ut vult Scaliger, ita scribit, Ἔστι δὲ ὁ τόπος αὐτοῦ περὶ ὃν οἱ Πυγμαῖοι κατοικοῦσιν. Οὐ γὰρ ἐστὶ τοῦτο μῦθος, ἀλλ' ἐστὶ κατὰ τὴν ἀλήθειαν, γένος μικρὸν μὲν ὡσπερ λέγεται, καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ ἵπποι, τραυλοῦνται δ' εἰς τὸν βίον. Quorum ea est sententia, *Is locus est, quem pygmaei habitant: neque enim hoc fabula est, sed esse secundum veritatem, genus pusillum, ut traditur et ipsi, et equi, et ut troglodytae reliqui vitam degunt.* Quibus verbis quid manifestius? negat esse fabulam, confirmat secundum veritatem ita se habere, quod vulgo circumfertur, pygmaeos, eorumque equos pusillos esse. Quomodo ergo fabula? Ait, philosophum semper moderatum, et prudentem illud addidisse ὡσπερ λέγεται. Certe nec Aristotelis mentem nec sententiam assecutus est. Namque illud ὡσπερ λέγεται, et una mecum Aristotelis verba, lector, considera, non refertur ad fabulam, quasi velit Aristoteles pygmaeorum famam non esse fabulam ὡσπερ λέγεται, sed ad pygmaeos ipsos, qui ut dicuntur, pusillo sunt genere, cum eos Aristoteles non viderit. Sed vide pessimam hominis audaciam, atque temeritatem, in sua interpretatione Latina omisit quæ contra se militare existimabat, et reddidit, *Ea loca sunt quæ pygmaei incolunt: pusillum genus, ut aiunt ipsi, atque etiam equi: cavernasque habitant.* Hæcne est, Scaliger, vera, fida, et quam in aliis non reprehenderes, interpretatio? Omittere quæ contra tuam opinionem faciunt? verba illa οὐ γὰρ ἐστὶ τοῦτο μῦθος, ἀλλ' ἐστὶ κατὰ τὴν ἀλήθειαν, Sorex quispiam, ut puto, ex tuo exemplari erosit, cui ne ingratus vices rependeres, hæc tua qualia qualia sunt potius erodenda committere debuisti. Sed ea manent pejora fata. Ite nunc quibus tantus homo deus est, et ejus interpretationibus, ac sententiis mentem inflate. Sed de his latius agemus in nostro Homero a calumniis vindicato.

Ibid., lin. 6. Τὸ δὲ γηῶν γένος. Basilus, hom. 8, Πῶς ἀγρυπνον τὸ τῶν γηῶν γένος, καὶ πρὸς τὴν τῶν λαθρανόντων αἰσθησιν δέξυτατον. Οὐ γέ ποτε καὶ τὴν βασιλῖδα πόλιν περιεσῶσαντο, πολεμίουσιν τινὰς ἀφανεῖς, δ' ὑπονόμων ἀφανῶν ἦδη μέλλοντας τὴν ἀκραν τῆς βώμης καταλαμβάνειν καταμηνύσαντες. Et Plinius, lib. x, cap. 22, *Est et anseri vigil cura*; et Isidorus, lib. xii, cap. 7, *Iste vigilias noctis assiduitate clangoris testatur.*

Ibid., lin. 8. Οὕτω γοῦν πολεμίων. Isidorus, loco dicto: *Nullum autem animal ita odorem hominis sentit ut anser: unde et clangore ejus Gallorum ascensus in Capitolio deprehensus est.* Meminit hujus historię Plinius, lib. x, cap. 22, et lib. xxix, cap. 3, necnon etiam honoris, quem meruere, quomodo autem id acciderit narrat Ælianus, *De histor. animal.* lib. xii, capit. 33. Consule Livium et alios Romanę historię scriptores. Nec dissimili ratione canes servarunt juniores Romam, tunc Byzantium. Dum enim Philippus, copiis adductis aliisque instrumentis bellicis, mœnibus immiheret et tantum non cepisset, in tanto periculo, nocte illumi, e-

PATROL. GR. XVIII.

pluvia divino quodam numine canes latratibus civēs jam somno sopitos excitarunt; quibus cum lampades, seu nubes accensæ periculum jam imminens ostendissent alacri animo hostem ab illa urbis obsidione repulerunt. Hesichius Milesius, lib. *De rebus patriis Constantinopolitanis*: Ἐφ' οὗπερ Φίλιππος ὁ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς, ὁ Ἀμόντων παῖς γεγονώς, πολλὴν ἐπαγόμενος δύναμιν ἐπολιόρκει τὴν πόλιν, διώρῳζέ τε καὶ παντοίοις πολεμικοῖς μηχανήμασι τοῖς τεύχεσι προσπελάζων. Καὶ δὴ ἂν ταύτην ἐξεῖλε νυκτὸς ἐπιλαθόμενος ἀσελήνου, καὶ δμβροῦ καταβράγέντος ἐξαισίου, εἰ μὴ τις αὐτοῖς τοῦ θεοῦ γέγονε συμμαχία τοὺς κατὰ τὴν πόλιν κύνας πρὸς ὕλακὴν ἀναστῆσαντος, καὶ νεφέλας πυρὸς τοῖς ἀρκτύοις ἐπαγαγόντος μέρεσιν· ἐξ οὗπερ οἱ δῆμοι διεγεροθέντες, καὶ θερμῶς τοῖς πολεμίοις συνενεχθέντες, ἦδη τὴν πόλιν ὑπὸ τῷ Φιλίππῳ γενομένην ἐρύσαντο.

Ibid., lin. 9. Δι' ὑπονόμων ὑποδύντων. Livius, lib. v, scribit Gallos animadverso ad Carmentis saxum ascensu æquo, nocte sublustris cum primo inermem, qui tentaret viam præmississent, tradentes inde arma, ubi quid iniqui esset, allerni innixi, sublevantesque invicem, et trahentes alii alios prout postularet locus, in summum easisse. Et Plutarchus Camillo: Περὶ μέσας νύκτας ἐπιδάντες ἅμα πολλοὶ τῆς πέτρας ἐχώρουν ἄνω μετὰ σωπῆς; Servius tamen, viii *Æneidos* in illud:

Galli per dumos aderant, arcemque triumphant,

C hæc annotat: *Gallos, alii per dumeta et saxa aspera, alii per cuniculos, dicunt conatos esse ascendere.*

Ibid., lin. 13. Ἀλκυῶν ἐστὶ θαλάττιον. Basilus, hom. 8: Ἀλκυῶν ἐστὶ θαλάττιον ὄρνειον. Αὕτη παρ' αὐτοῦσ νοσεύειν τοὺς αἰγιαλοὺς πέφυκεν, ἐπ' αὐτῆς τὰ ὡὰ τῆς ψάμμου καταθεμένη· καὶ νοσεύει κατὰ μέσον που τὸν χειμῶνα, ὅτε πολλοῖς καὶ βιαίοις ἀνέμοις ἢ θάλαττα τῆ γῆ προσαρασσεταί. Ἄλλ' ὁμως κοιμίζονται μὲν πάντες ἀνεμοὶ, ἡσυχάζει δὲ κύμα θαλάττιον, ὅταν ἀλκυῶν ἐπωάζῃ τὰς ἐπτά ἡμέρας. Ἐν τῶσ αὐταῖς γὰρ μόναις ἐκλεπίζει τοὺς νεοττοῦ. Ἐπεὶ δὲ καὶ τροφῆς αὐτοῖς χρεῖα, ἄλλας ἐπτά πρὸς τὴν τῶν νεοττῶν αὐξῆσιν ὁ μεγαλόδωρος θεὸς τῷ μικροτάτῳ ζῷῳ παρέσχετο. His affinia tradit Petrus Damianus, lib. ii, epist. 18; alcyonem describit Plinius, lib. x, cap. 32: *Ipsa avis paulo amplior passere, colore cyaneo, ex parte majore, tantum purpureis et candidis admixtæ pennis, collo gracili ac procerō.* Quæ omnia habuit ex Aristotele, *De histor. animal.* lib. v, cap. 8, et lib. ix, cap. 14. Hujus avis, quæ rarissima videtur, ut Aristoteles et Plinius referunt, meminere Pacuvius in *Teucro*:

Flexanima tanquam lymphata et Bacchi sacris Commota, in tumultis Teucrum commorans meum. Alcyonis ritu litus pervolans feror.

Plautus in *Pseudolo*:

Jam, hercle! tu peristi, nisi illam mihi tam tranquil-
[*lam facis*]
Quam mare est olim, cum ibi alcedo pullos educit
[*suos.*]

Harum duo genera tradunt, eaque distingui magnitudine et cantu : et minores in arundinetis canere. Mares ceryli vocantur, ut animadvertit Antigonus Caristius, lib. *De mirabil. narrat.* Qui, cum senio viribus amissis, volare posse desinunt, gestantur alis femellarum. Hoc senex jam et æger Alcman, nec una cum puellis, choros ducere valens ad cerylorum similitudinem cupit gestari a virginibus.

Ὁδ' μ' ἐτι παρθενικὰ μελιγάρους ἰερόφωνοι
Γυνία φέρεται δύναται. Βάλε δὴ, βάλε. Κηρύλος
[ἐλην·
"Ὅστ' ἐπὶ κύματος ἄνθος ἄμ' ἀλλυόμενοι ποτῆται
Νηλεὲς ἦτορ ἔχωρ ἀλιπόρφυρος εὐαρος ὄρνις.

Illud ἀλιπόρφυρος ad cerylum ipsum spectat, qui coloribus cyaneo purpureoque distinguitur, non ad undas marinas ut Guilielmus Xylander temere vertit.

Ibid., lin. 30. Καὶ παρὰ τοὺς τῆς θαλάττης. Plutarchus, lib. *De amore parentum in filios*, alcyoni nidi structuram miram elegantissimis verbis prosequitur, quod prolixius exsequitur, lib. *De industria animalium*. Vide omnino Ælianum, lib. ix, *De histor. animal.*, cap. 17, qui admirabili verborum eloquio talis nidi structuram exponit.

Ibid., lin. 15. "Ὅταν οὖν ἐπωδῆται. Ideoque dies illi alcyonides vocantur, de tranquillam et otiosam vitam agentibus. Aristophanes in *Avibus*.

'Ἀλκυονίδας τ' ἦρεθ' ἡμέρας δελ.

Consule Luciani Dialogum cui titulus 'Ἀλκυών. Virgilius inter prognostica futura tempestatis hoc quoque refert :

Non tepidum ad solem pennis in littore pandunt
Dilectæ Thetidi alcyones.

Ad hoc allusit et Theocritus in

Χάλκυνες στορεσεῦντι τὰ κύματα, τὰν τε θά-
[λασσαν,
Τὸν τε νότον, τὸν τ' εὐρον, δὲ ἔσχατα φύκλια κινεῖ.
'Ἀλκυόνας γλανκαῖς Νηρηῖσι τὰ τε μάλιστα
'Ὀρνίθων 'Ἐφίλαθεν, ὄρνις τὲ περ ἐξ ἄλλος ἄγρα.

Ibid., lin. 18. 'Ἐπειδὴν οὖν περιγλύψῃ. Variæ etiam sunt scriptorum opiniones. Aristoteles, et Simonides quinque, Demagoras Samius septem, Philochorus novem, nonnulli quatuordecim. Consule Rodiginum, lib. xiv, cap. 11. Dignum tandem notatu est, quod de alcyonum pelle animadvertit Theophrastus Paracelsus de cœlesti medicina, tract. 1, *Item vires adhuc retinere post mortem aliqua probo per alcyonem avem, cujus pellis a suo cadavere separata clavo suspensa et exsiccata singulis annis plumas rejicit, aliæque nascuntur ei, ne dum uno vel duobus annis, ad pluribus uno post alium.*

Ibid., lin. 21. Δολερὸν ὁ πέρδιξ. Multa hic possent, ex Æliano, Plinio, Aristotele aliisque afferri, quibus hoc animal dolerὸν, πανοῦργον, καὶ ζηλότυπον posset convinci; nam spina et frutice, referente Plinio, sic muniunt receptaculum, ut contra feras abunde vallentur. Qui stragulum, molli pulvere contumulant, nec in quo loco peperere incubant, neve cui frequentior conversatio sit suspecta, trans-

A ferunt alio. Illæ quidem et maritos suos fallunt, quoniam intemperantia libidinis frangunt earum ova, ne incubando detineantur. Unde et Aristophani fictum verbum in *Avibus* ἐκπερδιξιζειν, i. e. astute elabi periculumque vitare. Vide Rodiginum, lib. xxix, cap. 26. Tamen, ut ego opinor, auctor hic noster eam πανοῦργον appellavit ob libidinis intemperantiam, de qua vide Horum, lib. ii, cap. 95; Plinium d. loco; Athenæum, lib. ix; Ælianum, lib. iii; cap. 16; Aristot. ix, *De hist. anim.*, cap. 8, quæ aliorum animalium viribus non contenta, nefarie in masculos sese agit; nec cum eadem specie, sed et cum diversi generis avibus se commiscet, si Aristoteli credimus *De generatione animal.* cap. 5. Origenes, hom. 4. in *Jeremiam* : "Ἔστι δὲ καὶ ἀκάθαρτον, ὥστε τοὺς θηρεύοντας (lego χηρεύοντας) μονομαχεῖν ἀλλήλοις περὶ τῆς μίξεως, καὶ ἄρβена μετὰ νίκην ἐπιβαίνειν τοῦ ἄρβενος. Nisi tamen aliter locum velis ex Basilio, hom. 8, legere : Δολερὸν ὁ πέρδιξ, καὶ ζηλότυπον. κακούργως συμπράττων τοῖς θηρευταῖς πρὸς τὴν ἄγρην. Sic enim non ad ejus libidinem, sed ad callidum, malitiosumque referes ingenium, quo venatoribus ut alias deceptas capiant, operam præstat.

Ibid. lin. 22. Συμπράττων τοῖς θηρευταῖς. Vocæ enim alias alliciunt, laqueosque præparant amicis inexpectatos, prædamque objiciunt hominibus. Theodoretus, caten. in *Jerem.*, cap. xvii. Λέγοιτο δ' ἂν πέρδιξ θηρατικὸς καὶ ὁ Βαβυλωνίος. Τοιοῦτους γὰρ οἱ τῶν περδικῶν περιφέρουσι θηρευταί, ὧν πρὸς τὴν φωνὴν οἱ ὁμογενεῖς συντρέχοντες πέρδικας τοῖς θηράτορσι ἐμπίπτουσι. Illices Latinis, Græcis παλευτρίαι. Quare et Turnebus, *advers. lib.* xxiv, cap. 58, locum Plinii ita legit : *Capiuntur quoque ruginacitate, contra aucupis illicem exeunte in prælium duce totius gregis.* Oppianus *De venatione*, lib. ii. Perdices homines uti ad damas capiendas, damisque ad perdices, mutua namque familiaritate, et contubernio devictæ, vicina habent cubilia, eodemque paseuntur in loco.

Πέρδικες θούροι δὲ πυρώδεις αλολόδειρο.
Δόρκοισιν, φίλην παρὰ τέμπεισιν ἐσπίσαντο.
'Ἡθαλοὶ τε πέλουσιν καὶ ἀλλήλοισιν ἑμανλοί,
Εὐνάς τ' ἐγγύς ἔχουσι, καὶ οὐκ ἀπάνευθε νέμονται.
'Ἡ μάλλιν δὲ μετόπισθεν ἐταιρείης τάχα πικρῆς
Καὶ φίλης ἀπέλαυσαν ἁμειδέος, ὁππότε φώτες
Κερδαλοὶ δειλοῖσιν ἐπίφρονα μητίσαιντο
Πέρδικας δόρκοισι φίλοις ἀπατήλια θέντες
'Ἐμπαλι δ' αὖ δόρκους ἐτάροις ἴσα περδικέσσιν.

Ibid. 'Ἀλλότρια δὲ κλέπτων. Isidorus, lib. xii, capit. 7, Adeo autem fraudulenta, ut alteri ova diripiens foveat : fraus fructum non habet. Denique dum pulli propriæ vocem genitricis audierint, naturali quodam instinctu hanc, quæ eos fovit, relinquunt, et ad eamdem quæ genuit revertuntur. Consimilia habet Ambrosius, lib. vi, cap. 3, in *Hexæm.*; Phile in iambis; Epiphanius in *Physiologo*, cap. 9; Hieronymus in cap. xvii *Jeremiæ*, in quem locum et Hippolytus martyr in catena, Ὁ μάτην ὁ προφήτης ἀπεφῆνετο τὸ ρητὸν τῆ τοῦ ζώου παραβολῆ χρώμενος. Τοῦ γὰρ πέρδικος κενόδοξου ζώου ὑπά-

χοντος, ἐπὶ πλῆθος ἰδὴ ἐτέρου πέρδικος καλιὰν νεοττοὺς ἔχουσαν, ἀποπτάντος τοῦ πατρὸς αὐτῶν ἐπὶ τὴν νομὴν, μιμούμενος τὴν τοῦ ἀλλοτρίου φωνὴν προσκαλεῖται πρὸς ἑαυτὸν τοὺς νεοττοὺς. Οἱ δὲ νεοττοὶ, νομίσαντες τὸν ἴδιον αὐτῶν ὑπάρχειν πατέρα, προστρέχουσιν αὐτῷ. Ὁ δὲ ἐγγαυριζὶ ἐν ἀλλοτρίοις τέκνοις ὡς ἰδίοις. Ἐλθόντος δὲ τοῦ ἰδίου πατρὸς, καὶ βοησαντος, τὴν ἴδιαν φωνὴν ἐπιγνόντες οἱ νεοττοὶ, καταλιπόντες τὸν νόθον, πρὸς τὸν ἴδιον πατέρα πορεύονται. Et Olympiodorus: Ὁ πέρδιξ, ὡς φασιν, ὑπερῆφανος ὢν, διὰ τῆς φωνῆς τοὺς ἀλλοτρίους προσκαλεῖται νεοττοὺς. Οἵτινες γνόντες ὕστερον, ὅτι οὐκ εἰσὶν αὐτοῦ, καταλιμπάνουσιν αὐτόν. Chrysostomus in eundem locum. Perdicibus, aiunt, hoc esse in usu post ovorum exclusionem pullos clamore advocare, iisque matrem privare. Ἔθος, φησὶ (lego φασὶ), τοὺς πέρδικας, μετὰ τὸ ἀποτεχθῆναι τῶν ὠν τοὺς νεοττοὺς τῇ φωνῇ προσκαλεῖσθαι, καὶ γυμνοῦν τὴν τεκοῦσαν.

Ibid., lin. 26. *Ἀάγγον ἢ περιστερὰ*. Mas enim, ut tradit Horus, ubi robustior evaserit ex consortio matris, patrem expellit, sicque ei connubio jungitur. Ὁ γὰρ ἄρσην, ἰσχυρότερος γενόμενος, διώκει τὸν ἑαυτοῦ πατέρα ἀπὸ τῆς μητρὸς, καὶ οὕτως αὐτῇ πρὸς γάμον μίσγεται: vel ut Aristoteles tradit, libr. ix, *De histor. anim.*, cap. 7, pullos adultos jam, cum tempus prodeundi ex nido est, mas subigit. Vel quia ex eodem lib. vi, cap. 2, et Plinio lib. x, cap. 58, peculiare sit illis, ut in coitu nisi ante mutuo osculentur, mas non ascendat, vel quia, ut ex Aristotele refert Athenæus lib. ix, feminæ absente mare sese osculantur, subigunt, et cum in sese genituræ nihil effundant, ova pariunt, e quibus pullus non editur. Quare et Veneri sacra, apud Ælium *De histor. animal.*, lib. iv, cap. 2, et *De varia histor.*, lib. i, cap. 15, legitur tamen de illis, pudicitiam illis esse primam, et neutri nota adulteria, conjugiique fidem non violare, communemque servare domum.

Ibid. *Ἔστι δὲ δένδρον*. Petrus Damianus, lib. ii, ep. 18, *Est*, inquit, *in Indiæ finibus arbor, quæ Græce peridexium vocatur, cujus utique fructus nimis est dulcis, et valde suavis, in hujus arboris igitur gratia columbæ non modice delectantur; cujus nimium eas, et fructus refecit, et umbra defendit. Terribissimus enim draco ferali eas immanitate persequitur, et cruenti gutturi barathro inhiantes absorbere molitur. Sed sicut columbæ draconem, ita nihilominus draco formidat eam, quam prædiximus arborem, sed præcipue timet umbram, ita ut si umbra fuerit a parte arboris dextra, illa licet procul fugiat ad sinistram, quod si umbra cernitur in sinistra, ille vertatur ad dexteram. Donec ergo columbæ sub arboris illius umbraculo fuerint commoratae, nullis eas crudelis illa bestia valet insidiis lædere, alioquin si procul eas invenerit, sine ullo contradictionis obstaculo repentinus invadit.*

Ibid., lin. 34. *Οἶα δὲ ἐστὶν ἢ φύσις*. Anaxagoras colorem certum plumarum in collo columbarum

A aut pavonis cauda non dignosci, ob continuam lucis, et atomorum effluxum, quod Lucretius, lib. ii, his versibus asseruit.

Pluma columbarum quo pacto in sole videtur Quæ sita cervices circum, collumque coronat. Namque alias fit uti claro sit rubra pyropo; Interdum quodam sensu fit uti videatur Inter cæruleum virides miscere smaragdos, Caudaque pavonis larga cum luce repleta est Consimili mutat ratione obversa colores.

Sextus Empiricus, Pyrrhon. Hypotyp. lib. i, cap. 14, Καὶ οἱ τράχηλοι δὲ τῶν περιστερῶν παρὰ τὰς διαφορὰς ἐπικλίσεις διάφοροι φαίνονται κατὰ χρῶμα. Quod ita expressit Hieronymus. *Columbarum colla ad singulas conversiones colorem mutant.* Martianus *De nuptiis Philo*: Arcesilas, inquit, *collum intuens columbinum dubitabat: siquidem hac permotus varietatis incertitudine amplius astruere ἀκτανταλιφταν cæpit.* Apuleius, *De asino*, lib. ii: *Nunc corvina nigredine cæruleus, columbarum colli flosculus æmulatur, vel cum guttis Arabicis obunctus, et pectinis ærguti dente tenui discriminatur.* Modum autem quo columbæ versicolores efficiantur ita expressit Oppianus, lib. i, *De venat.*, vers. 548:

Τοῖα νυ κάκεινοι τοῖσι δόνακες μεμέληται, Μησάθην πυκινούσι νοήμασιν ἰξευτήρες Ὅπότε διιδάλλωσι κεληῖδάδεσσι νεοσσούς. Ἐὐτε γὰρ ἐς φιλότητα θοαὶ τρήρωνες ἴωσι. Μιγνύμεναι στομάτεσσι βαρυφθόγοις ἀλόχοιο. Δὴ τότε μητιν ὕφαινε κλυτὴν τιθασοτρόφος ἀνήρ, Ἄρχι δὲ θηλυτέρησιν ἐθήκατο δαίδαλα πολλὰ Ἐλυτα πορφύρα. Ταὶ δὲ κλιδὸν ὄσσε βαλοῦσαι, Θυμὸν λινόμεναι τικτοῦσι Ἀλιπόφρυρα τέτρα.

Ibid., lin. 40. *Φιλότεκνον ἢ κορώνη*. Basilius, hom. 8, Ἐπαινετὸν τῆς κορώνης τὸ φιλότεκνον. ἢ καὶ πατομένοις ἤδη παρέπεται σιτίζουσα αὐτοὺς, καὶ ἐκτρέφουσα μέχρι πλείστου. Hujus φιλοστοργίαν explicat Horus, lib. ii, cap. 97, et Aristoteles, *De histor. animal.* lib. vi, cap. 6, *Omnes fere alites quibus unguis adunci pullos, cum primum procolandi facultas fuerit, nido expellunt, percutientesque cogunt discedere; et cæteræ quoque aves maxima fere sui parte, ut dictum est, idem hoc faciunt: cumque enutrierint nihil præterea adhibent curæ excepta cornice, quæ aliquandiu providet: quippe quæ volantes jam suos pullos pascens ipsa consitetur.* Et Plinius *lib. x, cap. 12, Præterea sola hæc etiam volantes pullos aliquandiu pascit inauspicatissima fetus tempore, hoc est post solstitium. Cæteræ omnes ex eodem genere pellunt nidis pullos, ac volare cogunt, sicut et corvi: qui et ipsi non carne tantum aluntur, sed et robustos quoque fetus suos fugant longius.*

Ibid. Καὶ *μόρανδρον*. Mares feminis connubio junctis semper fidos, nunquam ad alteram divertere comitem, ac nec ipsas quidem feminas, quoad vivunt, ad alterum, sed disjunctos solos deinceps semper degere testatur Horus, lib. i, cap. 8. Plutarchus Gryllo, Gregorius Nazianzenus Paræni ad Virg.; Ælianus item, lib. iii, *De histor. anim.* c. 9, Κορώναι ἀλλήλαις εἰσὶ πιστόταται: καὶ ὅταν εἰς κοινίαν συνέλθωσι πάνυ σφόδρα ἀγαπῶσι σφας, καὶ

οὐκ ἂν ἴδοι τις μιγνύμενα ταῦτα τὰ ζῶα ἀνέδην, καὶ ὡς ἔτυχε. Λέγουσι δὲ οἱ τὰ περὶ τούτων ἀκριβοῦντες, ὅτι, κἂν ἀποθάνοι τὸ ἕτερον, τὸ λοιπὸν χηρεῦσι. Ἄκουσθε δὲ τοὺς πάλαι καὶ ἐν τοῖς γάμοις μετὰ τὸν ὑμέναιον τὴν κορώνην καλεῖν, σύνθημα ὁμοιοῦσας τοῦτο τοῖς συνουσίῳ ἐπὶ παιδοποιίᾳ διδόντες. Ob hanc ergo maris et feminae concordiam, et perpetuam connubii legem ac fidem, solitariae cornicis occursum malum omen faciebat Aelianus dicto loco et alii.

Ibid., lin. 45. Ὁ δὲ νυκτικὸραξ. Hujus meminit Basilius, hom. 8 in *Pezaem.*; Horus, lib. 11, c. 25; Aristoteles, *De histor. anim.*, lib. VIII, cap. 3, et lib. IX, cap. 39. Apollinario psalm. CI, est νυκτὸς κόραξ.

Δέρκεσθαι φαίης κεν ἐρημονόμον πελεκᾶντι,
Ἡ νυκτὸς κόρακα ψιλῶν διαπέδων ραστήρα,
Ἡ στρουθῶν τιν' ἄπνον ἔδοντ' ἐν δώματι μῦνον.

Ibid., lin. 45. Φιλίστοργος ὁ ἐποψ. Aelianus, lib. X, cap. 16, *Aegyptios* ait ciconias, vulpanse-res, et urupas in honore habere, quod senectute affectos parentes alunt. Urupam nidum et stercore praecipue humano conficere tradit Aristoteles lib. IX, cap. 15, *De hist. anim.*; qui tamen, cap. 4, lib. VI, urupam non nidificare ait, sed in cavis arborum parere sine ullo stramento, Ὅδ' ἐποψ μόνος οὐ ποιεῖται νεοττεῖαν τῶν καθ' ἑαυτὸν νεοττευόντων, ἀλλ' εἰσδύμενος εἰς τὰ στελεχῆ, ἐν τοῖς κοίλοις αὐτῶν τίκτει, οὐδὲν συμφορούμενος.

Ibid., lin. 49. Ἡ δὲ χελιδὼν ἄπαξ γεννᾷ. Aristoteles tamen lib. V, *De hist. anim.*, cap. 13, hirundinem ait bis anno parere, quod confirmat et Plinius, lib. X, cap. 53, *Hirundines et merulae aves fere semel*. Avis haec inter alias multa habet illis non communia, quae referunt ii qui de animalibus historias scripsere. Sed praecipuum et maxime admirandum illud esse mihi videtur, quod de earum coitu scribit Aelianus, *De histor. anim.*, lib. II, cap. 3: Oī mēn ὄρνιθες οἱ ἕτεροι ἀναβαίνονται, ὡς λόγος, αἱ δὲ χελιδόνες οὐ, ἀλλὰ τούτων γε ἐναντία ἡ μίξις ἐστὶ, καὶ τὸ αἴτιον οἶδεν ἡ φύσις. Λέγει δὲ ὁ πλείων λόγος, ὅτι πεφρίκασι τὸν τηρέα, καὶ δεδοίκασι, μήποτε ἄρα προσεργύσας λάθρα, εἶτα ἐργάσθαι τραγυδίαν καὶ νῦν.

Ibid., *Πηγνυμένη δὲ τήν*. Basilius, hom. 8: Ἐκείνη γὰρ τὴν καλιὰν πηγνυμένη, τὰ μὲν κάρφη τῷ στόματι διακομίζει, πηλὸν δὲ τοῖς ποσίν ἄραι μὴ δυναμένη, τὰ ἄκρα τῶν ποδῶν ὕδατι βρέξασα, εἶτα τῇ λεπτοτάτῃ κόνει ἐνειληθεῖσα, οὕτως ἐπινοεῖ τοῦ πηλοῦ τὴν χρεῖαν, καὶ κατὰ μικρὸν ἀλλήλοισι τὰ κάρφη οἷον κόλλη τινὲ τῷ πηλῷ συνδήσασα, ἐν αὐτῇ τοὺς νεοττοὺς ἐκτρέφει. De hirundinum industria in nidis conficiendis Aristoteles, lib. IX, cap. 7, *De histor. animal.*, ex quo sua habuit Plinius lib. X, cap. 53, *Hirundines luto construunt, stramento roborant. Si quando inopia est luti, madefactae multa aqua pennis pulverem spargunt, ipsum vero nidum mollibus plumis, floccisque consternunt tepesciendis*

ovis, simul ne durus sit infantibus pullis. Aelianus De histor. anim., lib. III, cap. 24, Ἡ δὲ χελιδὼν, ὅτε εὐποροῖη πηλοῦ τοῖς δυοῖσι φέρει, καὶ συμπλάττει τὴν καλιὰν. Εἰ δὲ ἀπορία εἴη, ὡς Ἀριστοτέλης λέγει, ἑαυτὴν βρέχει, καὶ εἰς κόνιν φύρει τὰ περὶ ἔμπροσθεν, καὶ τοῦ πηλοῦ περιπαγέντος, ἐντεῦθεν ὑπαποψήχουσα τῷ βράμφει τὴν προκειμένην οἰκοδομὴν χειρουργεῖ. Ἀπαλά τε ὄντα τὰ νεοττεῖα, καὶ τῶν πτεῖλων γυμνά οἶδε καλῶς ἐπὶ ψιλῶν κερφῶν εἰ ἀναπαύοιτο, ὅτι κολασθήσεται ἀλγούντα. Οὐκοῦν ἐπὶ τὰ νῦντα τῶν προβάτων ἰζάνει καὶ ἀποσπᾷ τοῦ μαλλοῦ, καὶ ἐντεῦθεν τοῖς ἑαυτῆς βρέφεισι τὸ λέχος μαλακὸν ἔστρωσε. Vide Plutarchum, *De solertia animalium*. Neque silentio praetereundum quod tradit Horus, lib. II, cap. 31, illam jam morti proximam luto se ipsam volutare, et pullis latebras comparare. Ἐκείνη γὰρ κυλίνει ἑαυτὴν εἰς πηλόν, καὶ κτιζει τοῖς νεοττοῖς φωλεὸν μέλλουσα θεθνάαι: quod non memini me alibi legisse.

Ibid., lin. 51. Μόρανδρος ἡ τρυγὼν. Basilius, hom. 8, Τὴν τρυγὼνα φασι, διασευχθεῖσαν ποτὲ τοῦ ὀμόζυγος, μηκέτι τὴν πρὸς ἕτερον καταδέχεσθαι κοινωνίαν, ἀλλὰ μένειν ἀσυνδύαστον μνήμη τοῦ ποτε σεσευχθέντος, τὴν πρὸς ἕτερον κοινωνίαν ἀπαρνούμενην. Clemens Alexandrinus, *Strom.* 2; Gregorius Nazianzen., *Carm. ad virg.* Mirum id quod narrat Aelianus de turturum ac columbarum albarum castitate. Si enim impudicis amoribus, externisque inservisse persenserint, reliquae turtures, et columbae marem discerpunt, et pessime perdunt: feminae vero misericordia permotae, nulla illata molestia in viduitate reliquam aetatem ducere permittunt, hoc idem et palumbes facere affirmat, praeterequam quod illi, et marem, et feminam occidunt. *De histor. animal.*, lib. III, cap. 44, Σωφρονέσταται ὄρνιθων αἱ φᾶτται ἄδονται. Ὁ γοῦν ἄρῆρην καὶ ὁ θήλυς, συνδυασθέντες, καὶ οἰονεὶ συμπενεύσαντες, εἰς γάμον ἀλλήλων ἔχονται, καὶ σωφρονοῦσι, καὶ οὐκ ἂν ὀθνεῖον λέχους οὐδέτερος ἄφεται τῶν ὄρνιθων τῶνδε.

Ἐὰν δὲ ἐποφθαλμιάσων ἐτέροις, περιέρχονται αὐτοὺς οἱ λοιποὶ καὶ τὸν μὲν ἄρῆρνα οἱ ὀμογενεῖς διασπῶσιν, αἱ θήλειαι δὲ τὸν θήλυν. Οὕτως ἄρα ὁ τῆς σωφροσύνης νόμος καὶ ἐς τὰς τρυγὼνας ἀφικνεῖται, καὶ ἀτρεπτος μένει, καὶ ἐς τὰς περισσεύσας τὰς λευκάς, πλὴν τοῦ θανατοῦσθαι ἐκότερον τὸν ὄρνιν ἐπεὶ τὸν μὲν ἄρῆρνα ἀναιροῦσι, τὴν δὲ θήλυν ἔκτειραν, καὶ εἴασαν ἀπαθῆ, καὶ περιεῖσι χῆρος. Hic dum de turture sermonem habemus, nullo modo silendus est Davidis Haeschelii error maximus avistorhσίας. Cum enim Horus lib. II, cap. 112, de turture marina loqueretur, illiusque ingenium ex Aegyptiorum sententia exponeret, Haeschelius non animadvertens de quonam sermo esset, haeret, et ut videtur de turture accolorum illum intelligit, et quaedam alia πάρεργα, καὶ ἔξω τοῦ σκοποῦ in medium affert, quae, ut ipse opinabatur, a subjecta materia minime erant aliena, puto hoc illi jam laboribus potius in notis illis conficiendis defaeso, quam inscitia evenisse. Antiquorum itaque scaten-

tiis ducti, Horum non de terrestri turture, et ave, sed de pastinaca marina, locutum dicimus. Ipsa enim hæmo implicita, spinam quam in cauda habet abjicit : et hic videtur sensus Hori. De qua plura Oppianus Halicut, lib. 1, et 11; Aristot., lib. 1x, cap. 37; Dioscorides, lib. vii, cap. 8, et lib. viii, cap. 7; Plinius, lib. 1x, cap. 48; Nicander in *The-riacis*; Phile in iambis, et alii, quod hic recensere superfluum esse duxi. Confirmat autem meam sententiam quod scribit Cornelius Celsus lib. vi, cap. 9.

Plani piscis, inquit, quem pastinacam nostri, τρυγόνα Græci vocant, aculeus torretur, deinde conteritur, resinaque excipitur, quæ denti circumdata hunc solvit. Et Plinius, lib. 1x, cap. 48, Sed nullum usquam exsecrabilium, quam radiat super caudam emittens trygonis, quem nostri pastinacam appellant quincunci magnitudine. Ideoque eam vocavit οπισθόκεντρον Epicharmus, teste Athenæo, lib. vii, sed in re clara et aperta hæc innuisse satis sit.

Ibid., lin. 58. ΑΙ δὲ κατοικίδιοι. Basiliius, hom. 8, Καὶ αἱ κατοικίδιοι ὄρνεις ἐπὶ παντὸς καιροῦ τὸ συνουσιαστικὸν ἔχουσαι : et Aristoteles, lib. v *De hist. animal.*, cap. 13; et Plinius, lib. x, cap. 53. Et ratio est in promptu : quia callidiores, et minus revolutionibus temporum obnoxix, nec laboribus fractæ, aut metu, vel tempestate fugatæ.

Col. 736 lin. 1. Τὰ δὲ φλιυδρα. Basiliius, hom. 8, Πάλιν τὰ φλιυδρα τῶν ζῶων καταμαθῶν, ἑτέραν ἐν αὐτοῖς κατασκευὴν εὐρήσεις, πόδας οὔτε διεσχισμένους, ὡς τοὺς τῆς χορῶνης, οὔτε ἀγκύλους, ὡς τοὺς τῶν σαρχοφάγων, ἀλλὰ πλατεῖς καὶ ὑμενώδεις, ἵνα βραδίως ἐπινήχωνται τῷ ὕδατι, ολονεὶ κώπαις τισὶ τοῖς τῶν ποδῶν ὑμέσι τὸ ὑγρὸν διωθοῦμενοι.

Ibid., lin. 6. Ὁ δὲ κύκνος μακρότερον. Basiliius, hom. 8, Ἐὰν δὲ καταμάθῃς ὄπως εἰς βάθος ὁ κύκνος καθιελὲς τὸν αὐχένα κάτωθεν ἑαυτῷ τὴν τροφήν ἀναφέρει, τότε εὐρήσεις τὴν σοφίαν τοῦ κτίσαντος, οὗτι διὰ τοῦτο μακρότερον τῶν ποδῶν τὸν αὐχένα προσέθηκεν, ἵνα ὡσπερ τινα ὀρμιάν κατάγων τὴν ἐν τῷ βάθει κεκρυμμένην τροφήν ἐκπορίζηται.

Ibid., lin. 8. Τῶν δὲ ὀρνέων πολλὰ. De hoc plura Aristoteles, lib. iii *De hist. anim.*, cap. 12, et lib. 1x, cap. 44, et Plinius, lib. x, cap. 19.

Ibid., lin. 9. Ὁ γὰρ κόττυφος. Aristoteles, lib. 1x *De hist. anim.*, cap. 49, Καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ τῶν ὀρνέων μεταβάλλουσι κατὰ τὰς ὥρας. καὶ τὸ χρῶμα, καὶ τὴν φωνήν, οἷον ὁ κόττυφος ἀντὶ μέλανος ξανθός, καὶ τὴν φωνὴν ἴσχει. Ἐν μὲν γὰρ τῷ θέρει ᾄδει, τοῦ δὲ χειμῶνος παταγεῖ, καὶ γίνεται θορυβώδης. Ex quo sua habuit Plinius d. loco. Merula ex nigra rufescit, canit æstate, hieme balbutit, circa solstitium muta.

Ibid., lin. 10. Ἡ δὲ ἀηδῶν τὸ χρῶμα. Basiliius, hom. 8, Πῶς ἀγρυπνον ἢ ἀηδῶν, ὅταν ἐπωάζῃ διὰ πάσης νυκτὸς τῆς μελωδίας μὴ ἀπολήγουσα. Consule Aristot. d. loco. Lusciniarum cantus varietatem, et suavitatem elegantissime expressit Plinius, lib. x, cap. 29, et Homerus.

A Ibid., lin. 14. Ἐνια δὲ τῶν ὀρνέων. De his vide Aristotelem, Ælianum, Plinium et alios.

Ibid., lin. 16. Ἀλλὰ καὶ τὰς ὑπογαστρούς. Consule Aristotelem, lib. vi, *De hist. anim.*, cap. 1, et Plinium, lib. iii, cap. 53.

Ibid., lin. 19. Αἱ δὲ θήλειαι ὄρνεις. Aristoteles, lib. iv, *De gener. anim.* cap. 5, μόνα, inquit, τῶν ζῶων ὀρεῖαν ἐπιδέχονται κυοῦντα γύνῃ καὶ ἵππος. Horus de aquila scribit : Cum reliqua animalia non semper mari ad omnem misionem parere velint, aquila semper. Terdecies enim in die compressa postquam surrexit, si mas vocet, denuo accurrit, adeo in Venerem prona est. Sic Oppianus, lib. iii, Κυνηγ. Ursarum effrenem ait esse libidinem, adeo ut ne quidem gestationis tempore a concubitu abstineant; Plinius, lib. vii, cap. 11. Præter mulierem pauca animalia coitum novere gravida. Unum quidem aut alterum superfetat. Hujus autem causam reddit Lactantius, lib. vi *Divin. institutionum*, cap. 23; quam etiam incertitudinis in tempore coitus causam Ambrosius, v, *Hexaem.*, cap. 10, ait esse, cur in genere humano mulier nullum habeat fixum ac statum anni tempus ad pariendum, ut fere cætera animalia. Exemplum super hoc Zenobiæ castissimæ Palmirenorum reginæ habes apud Trebellium Pollionem.

Ibid., lin. 22. Οἱ δὲ κάρθαροι ἑάν. Idem refert Theophrastus, *De odoribus* : Collector *Geoponicon.*, lib. xiv, cap. ult.; Aristoteles, lib. *Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων*; Ælianus, lib. iv, cap. 18, Κάνθαρον δὲ ἀπολεῖς, εἰ ἐπιβάλῃς τῶν ῥόδων αὐτῷ. Quare nil mirum, si impurissimum hoc animal impurissimo Moamethi ita fuerit charum, et in deliciis, ut iussu Dei id in sacrificium obtulerit. Ita enim dicit ex persona Dei, Ἡμεῖς δεδωκαμέν σοι, ita scribente Euthymio in *Panoplia*, τὴν κάνθαρον, εἴδει πρὸς τὸν κύριόν σου, καὶ σφάζον. Admirandum sane sacrificium, et magnificum, talique legislatore dignum.

Ibid., lin. 23. Αἱ δὲ μέλισσαι καὶ σφῆκες. Basiliius, hom. 8, de iisdem, Διόπερ καὶ ἐλαίῳ καταβρεχθέντα φθείρεται τῶν πόρων ἀποφραγέντων. Ὅξους δὲ εὐλύς ἐπιβληθέντος, πάλιν ἀναδιώσκειται τῶν διεξόδων ἀνοιγομένων. Plinius, lib. xxi, cap. 12, ait constare apes olivæ florem non attingere, ideoque hanc arborem procul esse melius est : quod antea vanum, falsumque esse tradiderat, lib. xi, cap. 8. *Falso, et oleas excipi arbitror, quippe olivæ proventu plurima examina gigni certum est.* Nec aliud sensisse Aristoteles videtur, lib. v, cap. 22, *De histor. anim.*, illis verbis, Ἄλλ' αὐχμοῦ μὲν ὄντος, μέλι ἐργάζονται; μέλλον, ἐπομβρίας δὲ γόνον. Διὸ καὶ ἅμα συμβαίνει ἐλαίων φορὰ καὶ ἔσμων. Eodem igitur naturæ ingenio feruntur ad fructus edendos olivæ, et apes, et quod olivæ damnum affert, idem et apibus nocumento est. Imbribus olivas minus olei facere multis rationibus et experimentis compertum est, et confirmavit Theophrastus, *De causis plant.*, lib. vi, cap. 11, Ὅτι δ' οὐκ ἐν πλῆθει

Ibid., lin. 23. Αἱ δὲ μέλισσαι καὶ σφῆκες. Basiliius, hom. 8, de iisdem, Διόπερ καὶ ἐλαίῳ καταβρεχθέντα φθείρεται τῶν πόρων ἀποφραγέντων. Ὅξους δὲ εὐλύς ἐπιβληθέντος, πάλιν ἀναδιώσκειται τῶν διεξόδων ἀνοιγομένων. Plinius, lib. xxi, cap. 12, ait constare apes olivæ florem non attingere, ideoque hanc arborem procul esse melius est : quod antea vanum, falsumque esse tradiderat, lib. xi, cap. 8. *Falso, et oleas excipi arbitror, quippe olivæ proventu plurima examina gigni certum est.* Nec aliud sensisse Aristoteles videtur, lib. v, cap. 22, *De histor. anim.*, illis verbis, Ἄλλ' αὐχμοῦ μὲν ὄντος, μέλι ἐργάζονται; μέλλον, ἐπομβρίας δὲ γόνον. Διὸ καὶ ἅμα συμβαίνει ἐλαίων φορὰ καὶ ἔσμων. Eodem igitur naturæ ingenio feruntur ad fructus edendos olivæ, et apes, et quod olivæ damnum affert, idem et apibus nocumento est. Imbribus olivas minus olei facere multis rationibus et experimentis compertum est, et confirmavit Theophrastus, *De causis plant.*, lib. vi, cap. 11, Ὅτι δ' οὐκ ἐν πλῆθει

τρερῆς, οὐδ' ἐν εὐσαρκίᾳ τῶν ἐλαίων τὸ τοῦ ἐλαίου πληθὺς, ἐκ πολλῶν φανερόν. Αἴ τε γὰρ ἐπομβρῖται ποιοῦσιν Ἐλαττον, αἴ τ' ἀρδόμεναι χεῖρον βέουσιν. Consule Iqcum et cap. 12 ejusdem libri. Quod autem ait hic noster Eustathius verum esse quisque arbitratitur, qui meatus horum animalium angustissimos esse non ignorat; quare et fœdis odoribus, quin et unguentorum deliciis maxime cruciantur, et percutiunt illis delibuitos. Aristoteles, lib. ix, *De histor. anim.*, cap. 40, *Mundissimum omnium hoc animal est, quamobrem sæpenumero, cum alvi necessitas est, avolant, et in secessu reddunt excrementum, quoniam male oleat; oderunt non solum fœdos odores, sed etiam unguentorum delicias: ex quo fit ut homines his delibuitos percuciant.* Eadem narrat Ælianus, *De hist. anim.*, lib. v, cap. 14. Hinc etiam fit ut nullum cadaver attingant. Plinius, lib. xi, cap. 23.

Ibid., lin. 25. Ὅξει οὖν ἀραβιοῦσι. Alium repARATIONIS modum narrat Plinius, lib. xi, cap. 20, *Sunt qui mortuas, si intra tectum hieme serventur, deinde sole verno torreantur, ac ficulneo cinere toto die siveantur, puenit reviviscere.* Id autem Hyginus majores secutus auctores prodiderat. Columella, *De re rust.*, lib. ix, cap. 13, *Nam illud quod Higinus majores secutus auctores prodidit, ipse non expertus asseverare non audeo: volentibus tamen licebit experiri; siquidem præcipit apum corpora, quæ cum ejusmodi pestis incescit, sub favis acervatim enectæ reperiuntur, sicco loco per hiemem repocita circa æquinoxium vernum, cum clementia diei suaserit post horam tertiam in solem proferre, ficulneoque cinere obruere. Quo facto affirmat intra duas horas cum vivido halitu caloris animatæ sunt, resumpto spiritu in præparatum vas, si obijciatur, irerere.*

Ibid. Τρέφορται δὲ τῷ ἔαρι. Basilus, hom. 8, Ἄλλ' ὅλα δὲ ὅλον τρέφεται τῷ ἄερι. Aristoteles, *De hist. anim.*, lib. ix, cap. 40, affirmat eas esurire ab hieme potissimum cum opus incipiunt, et lib. iv, *De part. anim.*, cap. 6, ait eas ideo esse quadripennes, et corpulentiam habere liviorem, quia et pascuis vivunt, et necesse habent pabuli causa evagari, et lib. ix, *De hist. anim.*, cap. 40, determinat eas nihil venari, sed ipsis sibi cibaria facere, et recondere, et earum cibum esse mel, *cujus rei indicium faciunt, cum apiarii eximere incipiunt favos; quævis enim suffiantur, vehementerque ex sumo laborent; tamen plus mellis tunc edunt, quam prius. Quod enim cibi causa sibi recondiderint, parcius eo temporibus cæteris utuntur. Sed habent etiam quo altero cibo alantur, quod quidam ceraginem, alii cereum vocant, verum hoc deterius est, et dulcedine prope ficus: congerunt id quoque ut ceram suis cruribus.* Et inferius, *Pastus gratissimus apibus thymum est: sed rubide album præfertur.* Et lib. viii, cap. 11, *Apis una nullis putidis assidet, nec utitur alio cibo quam dulci.* Plin., lib. xxi, cap. 14, *Si cibum ueris censatur apibus uras vas: as siccasve, ficos-*

*A que tusas, ad fores earum posuisse conveniet. Item lanas tractas madentes passo, aut desfruto, aut aqua mulsæ. Callinarum etiam crudas carnes. Quibusdam etiam æstatibus iidem cibi præstandi, cum siccitas continua florum alimentum abstulit. Eadem fere habet Columella, lib. d., cap. 14, differt tamen ab eo, quod non gallinas, sed aves, iisque interaneis exemptis includant hiberno tempore ut plumis præbeant teporem apibus dicit, Tum etiamsi sunt absumpta cibaria commode pascuntur esurientes, nec nisi ossa earum relinquunt. Sin autem favi sufficient permanent illibata, nec quamvis amantissimas munditiarum offendunt odore suo. Verum Ælianus nullius animalis carnes edere, sed illis satis esse floribus vesci contendit, lib. v, *De hist. anim.*, cap. 11, Βίον δὲ καθαρὸν ζῆ μέλιττα, καὶ ζώου οὐκ ἂν οὐδενὸς πάσαιτό ποτε, καὶ οὐ δεῖται Πυθαγόρου συμβούλου οὐδὲ ἔν, quod et ante eum Aristoteles insinuaverat, lib. ix, *De hist. anim.*, cap. 40, Πρὸς σάρκα δὲ οὐδενὸς καθίζει, οὐδ' ὄψοφαγεῖ. Quis ergo hæc in tanta ciborum copia, succorum affluentia aere nutriri unquam existimaret? quis cibos præpararet, quis eas curaret alendas, quibus nec cibum deesse potest, nec famis cruciari, cum semper habeant aerem patentem, quo possint enutrir?*

Ibid., lin. 26. Ἐχουσι δὲ βασιλέα. Basilus, hom. 8, Ἔστι δὲ τινα καὶ πολιτικά τῶν ἀλόγων εἴπερ πολιτείας ἴδιον τὸ πρὸς ἔν πέρας κοινὴν συννεύειν τὴν ἐνέργειαν τῶν καθ' ἕκαστον, ὡς περ ἐπὶ τῶν μελισσῶν ἂν τις ἴδοι. Καὶ γὰρ ἐκεῖνων κοινὴ μὲν ἡ οἰκησις, κοινὴ δὲ ἡ πησις, ἐργασία δὲ πάντων μία καὶ τὸν μέγιστον, ὅτι ὑπὸ βασιλεῖ καὶ ταξίαρχῳ τῶν ἔργων ἄπτονται, οὐ πρότερον καταδεχόμεναι ἐπὶ τοὺς λειμῶνας ἐλθεῖν, πρὶν ἂν ἴδωσι κατάρξαντα τὸν βασιλέα τῆς πησισεως. Καὶ ἔστιν αὐταῖς οὐ χειροτονητὸς βασιλεύς. Et inferius, Ἄλλ' ἐκ φύσεως ἔχων τὸ κατὰ πάντων πρωτεῖον, καὶ μεγέθει διαφέρων, καὶ σχήματι, καὶ τῇ τοῦ ἤθους πραότητι. Ἔστι μὲν γὰρ κέντρον τῷ βασιλεῖ, ἀλλὰ οὐ χρῆται τοῦτο πρὸς ἄμυναν. Solæ enim hæc ex omnium animantium genere, ut auctor est Horus, lib. i, cap. 62, et regem habent, et illi non secus ac vulgus regi obtemperant. Καὶ γὰρ μόνον τῶν ἄλλων ζώων βασιλέα ἔχει, ᾧ τὸ λοιπὸν τῶν μελισσῶν ἔπεται πληθὺς, καθὼ καὶ οἱ ἄνοι ἔπονται βασιλεῖ. Et Didymus, in *Georgicis*, Καὶ ἡ πολιτεία τοῦτου τοῦ ζώου προσέοικε ταῖς μάλιστα εὐνομουμέναις τῶν πόλεων. Τὰς τε γὰρ ἐξόλους καθ' ἡγεμόνα καὶ πρὸς τὸ ἐπίταγμα ποιεῖται. Et Aristoteles, lib. i *De histor. anim.*, cap. 1, etiam grues sub duce agere asserit, *Civilis generis est homo, apis, vespu. formica, grus. Quarum alia sub duce degunt, ut grues, ut apes, alia nulli subditæ imperio sunt, ut formicæ et alia innumera pene genera.*

Ibid., lin. 28. Καὶ οὐδεμίαν προχειρῶς. Apes proprium ducem, atque imperatorem, omnibus officiis prosequi affirmat Ælianus, *De histor. animal.*, lib. v, cap. 10 et 11: Aristoteles, et Plinius, lib. xi, cap. 6, et cap. 17. Mira plebis circa eum obedientia. *Cum procedit una est totum examen, circa-*

oue eum conglobatur, cingit, protegit, cerni non patitur. Quibus addit Ælianus loco d. etiam regem fugitivum accersere, et in regnum reducere. Τὸν βασιλέα αὐτῶν αἱ μέλιτται πρῶτον ὄντα καὶ ἡμερον, καὶ ὁμοῦ τι καὶ ἄκεντρον, ὅταν αὐτὰς ἀπολίπη, μεταθέουσί τε, καὶ διώκουσι φυγάδα τῆς ἀρχῆς ὄντα. Ἐπιηλατοῦσι δὲ αὐτὸν ἀποβρόχως, καὶ ἐκ τῆς ὀσμῆς τῆς περὶ αὐτὸν αἰρούσι, καὶ ἐς τὴν βασιλείαν ἐπανάγουσιν, ἐκούσαί τε καὶ βουλόμεναι τοῦ τρόπου ἀγαμεναι. Quomodo autem una cum rege migrant, quo signo, qua voce, et observantia, Aristoteles *De histor. anim.*, lib. ix, cap. 40, et Plinius, d. loco.

Ibid., lin. 29. Ἔστι δὲ αὐταῖς ὄστος. Non enim eligunt, sed successione et genere optimos quosque conservant, ac fovendo tutantur, improbos occidunt, ut ex supra dictis auctoribus manifestum apparet. Hunc porro magnitudine, figura ac morum suavitate cæteras apes antecellere narrat Aristoteles, *De generat. animal.*, lib. iii, capit. 10; Plinius, lib. xi, capit. 16, *Reges plures inchoantur, ne desint. Postea ex his soboles cum adulta esse caput, concordia suffragio deterrimos necant, ne distrahant agmina. Duo autem genera eorum, melior rufus quam niger variusque. Omnibus forma semper egregia, et duplo quam cæteris major, pennæ breviores, crura recta, ingressus celsior, in fronte macula quodam diademate candicans, multo etiam nitore a vulgo differunt.* Vide Ælianum, lib. v, cap. 10 et 11; *Geoponicon collect.*, et alios.

Ibid. lin. 32. Ἔστι μὲν γὰρ κέντρον. Id idem habet Aristoteles, *De histor. anim.*, cap. 21, *Aculeum apes possident, fuci eo carent, reges ducesque habent, sed non utuntur; quocirca eos carere aculeo nonnulli existimant.* Ælianus, *De histor. animal.*, lib. i, cap. 60, λέγει μὲν τις λόγος ἀκέντρους εἶναι τοὺς τούτων βασιλέας· λέγει δὲ καὶ ἕτερος καὶ πάνυ ἐβρωμένα τὰ κέντρα συμπεφυκέναι αὐτοῖς, καὶ τεθηγγμένα ἀνδραύτατα. Οὕτε δὲ ἐπ' ἀνδρὶ ποτε χρῆσθαι αὐτοῖς οὕτε ἐπὶ ταῖς μέλιτταις· ἀλλὰ καὶ ὑποπεπλάσθαι φόβον ἄλλως. Μῆ γὰρ θέμιν εἶναι τὸν ἀρχοντα καὶ τὸν τοσοῦτον ἔφορον κακῶν ἐργάσασθαι. Quæ non integre sed mutilè reddita sunt ab interprete; Plinius, lib. xi, cap. 17, hæret, nec aliquid certi determinat. *Quærat nunc aliquis, unusne Hercules fuerit, et quod Liberi Patris sepulcrum, et reliqua vetustatis situ obruta. Ecce in re parva villisque nostris annexa, cujus assidua copia est, non constat inter auctores: Rex nullumne solus habeat aculeum, majestate tantum armatus: an dederit eum quidem natura, sed usum ejus illi tantum negaverit. Illud constat imperatorem aculeo non uti.* Negat Seneca, lib. i, *De clementia*, cap. 19, *Iracundissimæ, ac pro corporis capiti pugnacissimæ sunt apes, et aculeos in vulnere relinquunt: Rex ipse sine aculeo est.* Consule Brodeum, lib. iv, cap. 10.

Ibid., lin. 33. Συνάγουσι δὲ ἐκ τῶν. Basilius, hom. 8: Τὸν μὲν γὰρ κηρὸν ἀπὸ τῶν ἀνθῶν φανερώς συναγείρει: τὸ δὲ μέλι, τὴν δροσοειδῶς ἐνεσπαρμένην νοτίκα τοῖς ἀνθεσιν ἐπισπαταμένη τῇ στοματι, ταῦ

την ταῖς κοιλότησι τῶν κηρίων ἐνήσειν· ὅθεν καὶ ὑγρὸν παρὰ τὴν πρώτην ἐστίν, εἶτα τῷ χρόνῳ συμπεφθὲν, πρὸς τὴν οἰκείαν σύστασιν καὶ ἡδονὴν ἐπανέρχεται. Qui sint isti flores, ex quibus apes colligendo succos sua conficiunt mella enumerat⁴ Aristoteles, v, *De histor. animal.*, cap. 22; Plinius, lib. xi, cap. 8, quædam ex illis excipit, et quosdam qui quædam exceperant reprehendit: *Ceras ex omnium arborum satorumque floribus confingunt, excepta rumice et chenopode, herbarum hæc genera. Falso excipitur et spartum, quippe cum in Hispania multa in spartariis mella herbam eam sapiant. Falso et oleas excipi arbitror, quippe olivæ proventu plurima exanima gigni certum est. Fructibus nullis nocetur: mortuis ne floribus quidem non modo corporibus insidunt.* Sed Plinius, in nonnullis animadversione dignus videtur. De oleis superius quædam dāximus; de mortuis corporibus nec sibi constat; mortuas quippe gallinas apibus cibum esse nos in aliis admonuit. Sed quis in tanta rerum varietate et diversitate opinionum ita sibi memoria poterit constare ut ea labi quandoque non contingat?

Ibid., lin. 34. Καὶ τὴν δροσοειδῶς. Accuratissime hæc omnia Aristoteles d. loco: *Construunt favos e floribus, ceram, ex lacryma arborum fingunt, mella ex rore aeris, siderum exortu potissimum, et arcus cælestis incubitu contrahunt.* Omnino ante Vergiliarum exortum mel non fit. Favos itaque, ut dictum est, e floribus faciunt. Mel autem non ipsas facere apes, sed rorem candentem deferre argumento est quod uno aut altero die cellas melle plenas inveniunt apiarii. Et lib. ix, cap. 40, observavit morem apuni, ne videlicet florum plura genera petant uno eodemque profectu, sed singulis singula, verbi gratia a viola ad violam advolant, nec aliud attingunt, quousque suum in alveum redeant, hic se quatiant; et singulas tres aut quatuor sequuntur. Sed quid accipiant haud facile videris; nec vero quemadmodum operentur visum adhuc est.

Ibid., lin. 37. Ὅθεν καὶ ὑγρὸν ἐστὶ. Aristoteles, lib. v *De histor. animal.*, cap. 22, Συνίσταται δὲ τὸ μέλι πεπτόμενον. Ἐξ ἀρχῆς γὰρ οἶον ὑδωρ γίνεταί, καὶ ἐφ' ἡμέρας μὲν τινὰς ὑγρὸν ἐστὶ· εἶδὲ καὶ ὑφαιρεθῆ ἐν αὐταῖς ταῖς ἡμέραις, οὐχ ἴσχυι πάχος, ἐν εἴκοσι δὲ μάλιστα συνίσταται. Δῆλον δὲ ἐστὶν εὐθὲως τὸ ἀπὸ τοῦ χυμοῦ μάλιστα. Quæ ita vertit Plinius, lib. xi, cap. 13: *Est autem initio mel, ut aqua, dilutum, et primis diebus fervet, ut mustum, seque purgat: vicesimo die crassescit; mox obducitur tenui membrana, quæ fervoris ipsius spuma concrescit.*

Ibid., lin. 39. Σοφῶς δὲ καὶ τὰς. De hoc miro apium artificio in favis construendis consule Basilius, hom. 8; Aristotelem, lib. ix, cap. 40, et Ælianum, *De histor. animal.*, lib. v, cap. 15, qui elegantissimis verbis industriam hanc prosequuntur.

Ibid., lin. 43. Αἱ δὲ ἀκρίδες ἐνὶ. Basilius, hom. 8: Πῶς τοι τὰς φοβεράς ἐπιστρατείας τῆς ἀκρίδος;

διηγήσομαι, ἢ ὕφ' ἐνὶ συνθήματι πᾶσα ἀρθεῖσα, καὶ στραποπεδευσαμένη κατὰ τὸ πλάτος τῆς χώρας, οὐ πρότερον ἄπτεται τῶν καρπῶν πρὶν ἐνδοθῆναι αὐτῇ τὸ θεῖον πρόσταγμα; Πῶς ἡ σελευκίς ἐφέπεται ἱαματῆς πληγῆς ἀπέραντον ἔχουσα τοῦ ἐσθίειν τὴν δύναμιν, τοῦ φιλανθρώπου θεοῦ ἀκόρεστον αὐτῆς τὴν φύσιν ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν ἀνθρώπων κατασκευάσαντος. Plinius, lib. II, cap. 29, in quo iræ deorum pestem eas nuncupat, eas summe noxias frugibus quas exedunt et perdunt ad interneccionem, maximo mortalium incommodo universus orbis quandoque experitur. Eas ita descripsit Claudianus :

*Horret apex capitis, medio fera lumina surgunt
Vertice cognatus dorso durescit amictus :
Armatū natura cutem, dumique rubentes
Cuspidibus parvis nullis acuere rubores.*

Ibid., lin. 49. *Μετέπειτα δὲ αὐτοῖς.* Plinius, lib. X, capit. 27 : *Seleucides aves vocantur, quarum adventum a Jove precibus impetrant Casi montis incolæ fruges eorum locustis vastantibus. Nec unde veniant, quove abeant compertum, nunquam conspectis, nisi cum præsidio earum indiget.* Galenus eas ὄρνεον εἶπε καὶ ἀκόρεστον, καὶ πανούργον, et lib. VI, cap. 3, de loc. affect. Aviculas quas nostrates Seleucidæ vocant, jugiter locustas edunt, easque celeriter excernunt. Eadem quæ et noster Eustathius habet Ambrosius, lib. V *Hexaemer.*, cap. 23. Vide præterea Conradum Gesnerum, lib. III *De avibus*; Antonium Galatinum, *De situ Iapygiæ*; Zosinum comitem, *Hist.* lib. I; Diodorus Tarsensis apud Photium ita has aves locustis esse inimicas tradit, ut vel umbra sola eas interimant : Καὶ ἡ σελευκίς τὸ πτηνὸν οὕτως ἐστὶν ἀκρίσιν ὀλέθριον, ὥστε καὶ ὄσαι ἂν τῇ σκιᾷ ταύτης καταλειφθεῖεν, φθείρονται. Et hoc precibus a Deo impetrari tantum, ut immanæ multitudinis voracitati possit occurri, etiam Plinius homo ethnicus videtur innuere. Earum namque adventum soli Deo in tanta miseria ascribendum non solum Eustathius noster prædicat, sed quilibet, qui locustarum noxam, et, ut ita dicam, venenum omnia insciens unquam vidit, censebit necessario. Habet tamen et humana natura, quamvis sæpissime fallatur, suas vires, et ut ita dicam, solertiam, quibus quidquid infestat a se propellit, et ab inimico se tutam defendit. Ideo leges non tantum in hominum moribus instituendis, sed etiam in hoc de quo agimus evulgavit, et modum præscripsit ut videlicet locustæ vel procul arceantur ne irrumpan, vel præsentibus jam atque omnia vastantes absumant. Refert Plinius, lib. XI, cap. 29 : *In Cyrenacia regione legem fuisse ter anno eas debellandi, primo ova obtinendo, deinde fetum, postremo adultas : desertoris pœna in eum qui cessaverit. Et in Lemno insula certa mensura præfinita est, quam singuli enecatarum ad magistratus referant.* Et inferior : *Necare et in Syria militari imperio coguntur.* Quod et in Lucania hodie nec non Iapygia lege esse sancitum, dum hoc malum terras hominesque infestat, mihi relatum est, et ego observavi. Nec

A præter rationem sunt quæ Democritus apud collectorem *Geoponicon*, lib. XIII, refert, et ad eas jam irruentes impediendas, vel, si irrepserint, absumendas, sunt enim et naturæ rerum consentanea, multisque experimentis comprobata. De quibus alibi opportunus.

Ibid., lin. 52. *Τὴν γλαυκὰ φασι.* Basilius, hom. 8 : Καὶ γὰρ ἐκείνης ἡ ὄψις νυκτὸς μὲν ἐβῶται, ἡλίου δὲ λάμψαντος ἀμαυροῦται. Ideoque noctu eam vagari refert Aristoteles, *De histor. animal.*, lib. I, cap. I, et lib. IX, cap. 34, ait noctuas, vicinias, et reliqua quæ interdiu cernere nequeunt, noctu venando cibum sibi acquirere. Verum non tota nocte id facere, sed vespertino, et matutino. Apud Photium in *Bibliotheca*, Antonius Diogenes in *Incredibilium* libris de insula Thule meminit civitatis, cuius incolæ noctu quidem vident, interdiu cæcutiunt.

Ibid., p. 54. *Ἦντο δ' αἱ νυκτερίδες.* Basilius, hom. 8 : Πῶς τετράπους τὸ αὐτὸ καὶ πτηνὸν ἡ νυκτερίς, πῶς μόνῃ τῶν ὀρνίθων ὁδοῦσι κέχρηται, καὶ ζωστοκεῖ μὲν ὡς τετράποδα, ἐπιπολάζει δὲ τῷ ἀέρι οὐχὶ πτέρῳ κουφιζομένη, ἀλλ' ὕμνι τινὶ δερματικῷ. Πῶς μέντοι καὶ τοῦτο ἔχει τι φιλόλληλον ἐν τῇ φύσει : καὶ γὰρ ὡς περ ὄρμαθός ἀλλήλων αἱ νυκτερίδες ἔχονται, καὶ μία τῆς μιᾶς ἡρτηνται : ὅπερ ἐφ' ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων οὐ ῥᾶδιον κατορθωθῆναι. Et ante hos Homerus, lib. ultimo *Odysseæ* :

*Ὡς δ' ὅτε νυκτερίδες μυχῷ ἄντρον θεσπεσίῳ
Τρίχουσαι ποτέονται, ἐπεὶ κέ τις ἀποπέσῃσιν
Ὀρμαθοῦ ἐκ πέτρης, ἀνά τ' ἀλλήλησιν ἔχονται.*

Ibid., lin. 56. *Μόνον δὲ τῶν πετεινῶν.* Hunc nec murem esse, nec volucrem dicebat Varro apud Nonium : *Vespertilio animal volucre biforme (alii diforme) dictum quod vespere se ad volatum proferat noctis.* Var. *Agathone* :

*Quid multa? Vespertilio factus sum, neque
In muribus plane, neque in volucris sum.*

Et Angelus Politianus in quadam epistola : *Dum nec mures plane, nec aves sumus, utrisque tamen nos probare tentamus, causam hujus hæsitationis optime explicat Aristoteles, lib. De partibus anim., cap. 13, quem consulte.*

Ibid., lin. 57. *Πέτρα σκελές.* Forsan τετρασκελές, ut idem innuat quod Basilius loco supradicto voce τετράπου. Quæ idem est quod πεζόν, et ex adverso respondet πτηνῷ. Horus, lib. II, cap. 33, inter omnes volucres vespertilionem dentes et mammas habere dicit. Αὐτῇ γὰρ μόνῃ τῶν ἄλλων πτηνῶν ὀδόντας καὶ μαστοὺς ἔχει. Et Plinius, lib. XI, cap. 37 et 39 : *Volucrum nulli dentes præter vespertilionem ; et lib. X, c. 61 : Volucrum animal parit vespertilio tantum, cui et membranaceæ pinnae uni. Eadem sola volucrum lacte nutrit, ubera admovens, geminos voluit amplexa infantes : secumque deportat. Eidem coxendix una traditur, et in cibatu culices gratissimi.* Isidorus, lib. XII, cap. 7, hæc omnia ita complexus est : *Vespertilio pro tempore nomen accepit, eo quod lucem fugiens crepusculo vespertino circumvolat, præcipiti motu acta, et*

tenuissimis brachiorum membris suspensa : animal murium simile, non tam voce resonans quam stridore, specie quoque volatilis simul et quadrupes, quod in aliis avibus reperiri non solet. Quæ cum brachia pedesque habeat, quid mirum si τετρασκελές sit nostro auctori? quamvis unum tantum σκέλος illi tradi Plinius affirmet. Id tamen notum est esse sine genium, malleolorum pedumque articulis.

Ibid., lin. 59. *Οἱ δὲ τέττιγες.* Basilius, hom. 8, Τίς ὁ τρόπος τῆς μελωδίας τοῦ τέττιγος. Πῶς ἐν τῇ μεσημβρίᾳ ἐκυτῶν εἰσιν ὑψιχώτεροι τῇ ἄλγῃ τοῦ ἀέρος, ἤν ἐν τῇ διαστολῇ ποιοῦνται τοῦ θώρακος ἐκδομένου τοῦ φθόγγου. Aristoteles, *De histor. animal.*, cap. 50, *Proveniunt large copiae imbrum.*

Ibid. *Ἦσυχάζουσι δὲ καιρόν.* Aristoteles, lib. viii, *De histor. anim.*, cap. 17 : *Cicadæ ubi erupunt, oleis, aut arundinibus insidunt : et, cum rupto operculo exeunt, parvum quiddam in eo relinquunt humoris, nec multo post volant, et incipiunt canere.*

Col. 737, lin. 4. *Πλήττειν δὲ καὶ ἄδειν.* Causam quare cicadæ canant exponit Aristoteles, lib. *De juven. et senect. vita. et mort. et respir.*, cap. 11. Videtur enim ea ratione illa scilicet membranarum elatione anhelare, et refrigerari quodammodo; et lib. iv *De histor. animal.*, cap. 9, declarat modum hujus soni. Ait enim membranas illas spiritu interiori moveri, non exteriori, illiusque spiritus attritu sonum edi. Τὰ μὲν οὖν ἔντομα οὔτε φωνεῖ, οὔτε διαλέγεται, φοφεῖ δὲ τῷ ἔσω πνεύματι, οὐ τῷ θύρακι. Οὐδὲν γὰρ ἀναπνεῖ αὐτῶν, ἀλλὰ τὰ μὲν βομβεῖν, οἷον μέλιττα, καὶ τὰ πτηνὰ αὐτῶν, τὰ δὲ ἄδειν λέγεται, οἷον οἱ τέττιγες. Πάντα δὲ ταῦτα φοφεῖ τῷ ὑμῆνι ὑπὸ τὸ ζῶμα ὅσον διήρητον, οἷον τὸ τῶν τετρίγων γένος τῇ τρίψει τοῦ πνεύματος. Ideoque ad hoc ut canant necesse est, ut sint præcinctu dividuæ, et sub septo transverso dissectum esse illis, sive majores sint, sive minores, nam non dividuis, et quibus non est scissum, mutæ sunt omnino. Dorso illas resonare scripsit Porus, lib. ii, cap. 55, Οὗτος γὰρ διὰ τοῦ στόματος οὐ λαλεῖ· ἀλλὰ διὰ τῆς βράχως φθηγόμενος καλὸν μέλος ἀείδει. Et Ælianus, *De histor. animal.*, lib. i, cap. 20. Τὰ μὲν ἄλλα τῶν Ἰνδικῶν ὀρνέων εὐστομεῖ, καὶ τῇ γλώττῃ φθέγγεται· δίχην ἀνθρώπου· οἱ δὲ τέττιγες κατὰ τὴν ἰξὺν εἰσι λαλίστατοι. Et ante Ælianum Aristoteles, *De histor. animal.*, lib. iv, cap. 7 : *Cicada inter hæc, et omnino in animalium genere una ore caret : prolixum quiddam campactum, indivisumque gerit, simile eis quod linguæ speciem refert; in iis quibus aculeus in ore : eoque ipso rorem haurit, alimentum unum et peculiare.* De cicadarum Reginarum silentio multa Strabo *Geographiæ* lib. vi; Solinus, cap. 8, de silentio convenit, de causa dissentit. Et ex Granio ad fæbulas, et poetarum deliramenta hæc rejicit; nec in omnibus quæ ibi narrat verax, ait enim : *Cicadæ apud Reginos mutæ, nec usquam alibi.* Et eum secutus Isidorus, lib. xii, cap. 8 : *Cicadæ ex cuculorum nasuntur sputo.* Hæ in Italia apud Reginos mutæ

(ita enim corrigo) sunt, nec usquam alibi. Quod vel solo Æliani testimonio refellet quis : is enim, lib. iii, *De histor. anim.*, cap. 35, ait in Macedonia sues, et genus quoddam cicadarum esse mutum; et adducta ratione a Strabone facili id negotio posset probari, cum ea causa non in Reginis tantum, sed et in aliis etiam vim suam obtineat. Quin Theophylactus Simocatus, quæst. natur. 13, affirmat cicadas omnes feminas mutas esse, earumque frigiditatem causam esse vult, Τέττιξ οὖν θήλεια κατὰ πολὺ ψυχρότερα τοῦ ἀρρένος, καὶ φύσις αὐτῇ τὴν σιωπὴν ἐγκαλεῖται, ἐπίτασιν ἐντιθεῖσα ψυχρότητος. Διὸ κατὶλος τέττιξ οὐκ ἔστι θήλεια. Quod et de Seriphiis ranis, quæ mutæ sunt, quæst. 18, tradit.

Ibid., lin. 7. *Ἄπερ κοινήν μέρ.* Omnium illa fuit sententia, hominem esse divisum in partes duas, corpus et animam, et hac aliquid habere cum Deo commune, illo cum brutis, et belluis. Et sicut animo cæteris animantibus longe præstat, animalia arboribus, et virgultis, cæterisque sensu carentibus, homini ex animo ratio, illis sensus ex corpore : ita tamen ut et homini uti corporis compoti sensus non denegetur. Interest autem inter hominem et belluam illud maxime, quod bellua si movetur, sensu movetur tantum, et ad præsens fertur, nihilque præter voluptatem sentit, ad eamque toto impetu rapitur; homo, cum sit rationis particeps, etiam dum sentit, quamvis sensu ducatur, elevat se tamen ad altiora consideranda, et divina intelligenda, et in proprium usum non sensu actus, sed ratione omnia accommodat. Quare etiam et causas rerum et consecutiones videt, earumque progressus non ignorat. Utrorumque tamen sensus in eadem fertur objecta et pari ratione ab illis commutari manifestum est, quidquid dicat Jamblichus. Neque negarim in aliquibus ab hominibus belluas, in aliis homines a belluis superari, quæ est communis opinio, et Aristotelicæ doctrinæ magis accommodata. Sed hæc alterius sunt negotii. Satis sit illud, constare hominem animo, hoc est rationis compote aliis animantibus esse præstantiorem, et eo solum ab illis distingui. Quare sæpius uno mecum reputo Sallustiana illa vere aurea in proœmio *De conjuratione Catilinæ*, quæ veluti commentariorum huic nostro auctori lucem afferre possunt : *Omnes homines qui sese student præstare cæteris animantibus, summa ope niti decet, ne vitam silentio transigant veluti pecora, quæ natura prona atque ventri obedientia finxit, sed omnis nostra vis in animo, et corpore sita est. Animi imperio, corporis servitio magis utimur. Alterum nobis cum diis, alterum cum belluis commune est. Quo mihi rectius esse videtur, ingenii quam virium opibus gloriam quærere : et quoniam vita ipsa qua fruimur, brevis est, memoriam nostri, quam maxime longam efficer. Nam divitiarum et formæ gloria, fluxa, atque fragilis est : virtus clara, æternaque habetur.* Disc tu, o homo Christiana disciplina imbutus a viro ethnico, tuo animo, tuaque ratione, ut jus, fasque requirit, uti; quid majesta-

tem tuam vilissimis animantium ductibus conspurcas sc̄dissime? Homo es ad superiora destinatus, ne contemnas quod in te elucet Divinitatis.

Ibid., lin. 9. *Καὶ κινούμενα κίνησιν*. Multa hic possent afferri de ratione motus animalium, quæ facultas requiratur, et quid tandem concurrat ad motum hunc exsequendum, sed ea subtilioribus philosophis relinquo. Adducam tamen unum vel alterum ad hujus loci explicationem. Noster enim Eustathius cum in verbis superioribus videretur nescio quomodo, animum brutis pecudibusque denegasse, et tantum sensum illis attribuisse, in his se explicat, de quonam animo loquebatur; ait enim, animalia hæc, quæ sensum una cum hominibus communem habent, non tamen ejusdem perfectionis animum, vivere et moveri non motu quo moventur homines; tunc enim et æqualem animum participarent. Cum homo non intelligatur unquam moveri, nisi ratione et sine primo ab intellectu per discursum sibi metipsi proposito, quod animalibus cæteris omnino non convenit: ipsa enim appetitu tantum, et imaginatione moventur. Quod nobis auctor inquit, dum dicit: Hæc animalia homine minus perfectiora, naturæ vi quadam, sanguine atque aere impellente agi. De causa motus animalium Aristoteles, lib. III, *De anima*, text. 48, et sequent. Refellit itaque his verbis eorum opinionem, qui brutis rationis vim et discursum attribuerunt. Porphyrius, lib. III, *De abstinentia ab esu carniū*, statuit, naturam omnibus animantibus, quibus sensum et memoriam dedit, rationem quoque, imo et orationem, tam internam quam externam tribuisse, idque pluribus argumentis, et Empedoclis, Platonis et Aristotelis etiam testimoniis conatur ostendere. Plutarchus, lib. V *De placitis*, cap. 20, Anaxagoram, et Pythagoram idem sensisse testatur, quibus ipse suffragatur in Dialogo quem inscripsit, *Quod brutis ratio insit*. Quo quid absurdius? quid insulsius? Plurimis rationibus hanc sententiam refellunt philosophi apud Aristoteles, quos, si libet, consule. Nobis vel hujusce rei meminisse satis sit.

Ibid., lin. 11. *Ἔστι δὲ καὶ ἐν αὐτοῖς*. Sane pulcherrima est hæc digressio in qua, ex omnibus rebus a Deo creatis in hoc mundo, æternam ejusdem Dei in hæc inferiora providentiam validissimis rationibus confirmat; et quæ alii longis ac divulsis verborum structuris, pie tamen pertractarunt, ipse compendiosa quadam arguinentorum et demonstrationum enumeratione, succincte ac breviter explicat. Elegantissime hoc argumentum pertractavit Theodoretus decem sermonibus. Quare superfluum mihi videtur hic aliorum testimonia ad hanc nostri auctoris sententiam probandam inserere. A Jungam tamen hic corollarii loco verba Lactantii Firmiani, *De falsa religione*, cap. 2: *Nemo est enim tam rudis, tam feris moribus, quin oculos suos in cælum tollens, tametsi nesciat cujus Dei providentia regatur hoc omne, quod cernitur, aliquam tamen esse intelligat ex ipsa rerum magnitudine, motu, dispositione,*

A constantia, utilitate, pulchritudine, temperatione, nec posse fieri quin id quod mirabili ratione constat, consilio majori aliquo sit instructum.

Ibid. lin. 28. *Ποῦ λόγος ἐρεῖ*. Rationem hanc fuse, disertissimeque prosequitur Methodius Patrensis, lib. *De libero arbitrio*, contra Valentinianos, quem vide, et Cicero in *De nat. deorum*. Quod Aristotelem negasse refert Atticus apud Eusebium, *Ἀριστοτέλης μέχρι σελήνης στήσας τὸ θεῖον, τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου περιγράφει τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας*.

Ibid., lin. 40. *Φιλεῖ γὰρ τὰ πρὸς εἶνος*. Aristoteles, sive alius quispiam de mundo ad Alexandrum, exemplo animæ, quæ in homine non videtur, et tamen necesse est fateri omnia, quæ per hominem fiunt ab illa provenire probat, Deum, vel potius ad Dei cognitionem nos ex illius operibus posse pervenire, qui etsi nostri aspectus aciem fugit, ut tamen ipsis operibus perspicuus et manifestus: et hoc nullo modo obesse aut illi ad agendum, aut nobis ad fidem hisce rebus accommodandam, *Καὶ γὰρ ἡ ψυχὴ, δι' ἣν ζῶμέν τε καὶ πόλεις καὶ οἴκους ἔχομεν, ἀόρατος οὖσα τοῖς ἔργοις αὐταῖς ὀράται. Πᾶς γὰρ ὁ τοῦ βίος διάκοσμος ὑπὸ ταύτης εὐρηται, καὶ διατέτακται, καὶ συνέχεται. Et inferius, Ταῦτα γρηὶ καὶ περὶ Θεοῦ διανοεῖσθαι, δυνάμει μὲν ὄντος ἰσχυροτάτου, κάλλει δὲ εὐπρεπεστάτου, ζωῆ δὲ ἀθανάτου, ἀρετῆ δὲ κρατίστου. Αἰδὲ πάση θνητῇ φύσει γενόμενος ἀθεώρητος ἀπ' αὐτῶν τῶν ἔργων θεωρεῖται. Τὰ γὰρ πάθη, καὶ τὰ δι' ἀέρος ἅπαντα, καὶ τὰ ἐπὶ γῆς, καὶ τὰ ἐν ὕδατι Θεοῦ λέγοιτο ἂν ὄντως ἔργα εἶναι, τοῦ τὸν κόσμον ἐπέχοντος, ἐξ οὗ, κατὰ τὸν φυσικὸν Ἐμπεδοκλέα,*

Πάνθ' ὄσα τ' ἦν, ὄσα τ' ἐστὶν ἰδ' ὄσα τε ἔσται
[ἐπίσω,
Ἄνδρῶν τ' ἐβλάστησε, καὶ ἀνέρες ἠδὲ γυναῖκες,
Θῆρες τ' οἰωνοὶ τε, καὶ ὕδατοθρέμμοι χθόνες.

Vide etiam quæ sequuntur.

Ibid., lin. 47. *Συγγενῶται μὲν γὰρ*. Basilii, hom. 9, *Συναπεγεννήθη ὁ θυμὸς τῶ λέοντι, τὸ μναστικὸν αὐτοῦ τῆς ζωῆς, τὸ ἀκοινώνητον πρὸς τὸ ὀμόφυλον*. Οἶον γὰρ τις τύραννος τῶν ἀλόγων διὰ τὴν ἐκ φύσεως ὑπερβολάν, τὴν πρὸς τοὺς πολλοὺς ὁμοτιμίαν οὐ καταδέχεται: ὄσγε οὐδὲ χθιζὴν τροφὴν προσίεται, οὐδ' ἂν τὰ λεύανα τῆς ἐαυτοῦ θήρας ἐπέλθοι: καὶ τῆλικαῦτα τῆς φωνῆς τὰ ὄργανα ἢ φύσις ἐνέθηκεν, ὥστε πολλὰ τῶν ζῶων, ὑπερβάλλοντα τῇ ταχύτητι, μόνῃ πολλάκις ἀλίσκεσθαι τῶ βρυχηματι. Similia leguntur apud Eliam Cretensem episcopum, et Glycam lib. I *Annal.*, θυμὸς apud Græcos vox est πολύσημος, ideoque variis interpretationibus subjecta, maxime in hac re de qua agitur, omnes enim leoni aptari posse videntur. Quare quidam *furorem*, alii *animum*, *iram*, *furorem*, quidam etiam, *animum generosum*. Ego potius iracundiam, cum generositate conjunxi, ut vim Græcæ vocis, et leonis naturam clarius explicarem. Horus, lib. II, cap. 17, θυμὸν βουλόμενοι δηλώσαι λέοντα ζωγραφούσιν. Sed difficile est causam generositatis potissimam explicare. Martialis, lib. XII, epigram. de Ligurra:

*In tauros Libyci ruunt leones,
Non sunt papilionibus molesti.*

Matthæus Raderus, quem semper eruditionis, doctrinæ, elegantissimæ ergo admiratus sum, quoque monachii familiarissime usus sum, dum bibliothecam Palatinam Heidelbergæ, spoliis factam, et tropæum missam Gregorio decimo quinto a Maximiliano utriusque Bavarix duce (cujus eximias laudes et virtutes, pietatem in Deum, animum in religionem catholicam ardentem, in subditos liberalem, in alios generosum, austum in semetipsum silentio hic prætereo, aliis σαλπικταῖς τε καὶ κήρυξι pondus hoc et laborem relinquens), Romam transvehendam curarem, quam tandem Dei munere, et tanti principis gloria, ope, ac beneficiis sanam incolumemque transvexi, inquam, Raderus ibidem ait: *Leo γενναϊότατον θηρίον non sedit in bestiolas, et minores feras, hinnulos, lepores, cuniculos, multo minus papiliones, sed in tauros, ingentesque belluas, cujus ingenii, et indolis fuisse leguntur et canes apud Plinium, lib. viii, cap. 40, missi Alexandro Macedonum, etc.* Ælianus tamen ita ex hac generositate delabi refert, ut assuescant mansuefacti a venatoribus, veluti canes ad vendos hinnulos, apros, cervos et alia, lib. xvii, cap. 26, et hunc Æliani locum in suis *Comment. in Martialem*; lib. i, epig. 9, ipse Raderus retulit, *Et δὲ ἄλωνα δυσηθείην, πραῦνονταί γε, ἀλλ' οὐχ οἱ μέγιστοι, καὶ ἡμεροῦνταί γε, καὶ γίνονται γε ῥᾶστα τιθασσοί, ὡς ἄγειν τε ὑπὸ βυτίῳ, καὶ κατὰ κυναγωγούς ἐπὶ θήραν κεμάδων, καὶ ἐλάφων, καὶ συῶν, καὶ ταύρων, καὶ ἀγρίων ὄνων· εἰσὶ γὰρ καὶ ῥινηλατῆσαι, ὡς ἀκούω, δεινοί.* Et Marcus Pauli Venetus, lib. ii *De moribus et consuet. Orient. regionum et Tartarorum*, de magno Kam verba faciens, *Habet, scribit, rex pro suæ venationis solatio leopardos multos domesticos, qui cum hominibus ad venationem assueti sunt, et pro hujus venatione optimi, multasque bestias capiunt. Similiter linceos habet ad vendandum industrios. Habet etiam leones maximos et pulcherrimos, majores illis qui in Babylonia sunt, qui in pilo pellium ungulus habent per longum coloris varii, nigri et rubri. Qui etiam docti sunt cum hominibus venari, et apros, ursos, cervos, capras, onagros, bovesque silvestres cum venatoribus capere. Quando regis venatores leones volunt secum ad venationem ducere, duos ex eis in calvea ducunt, quorum quilibet comites habet aquilas multas domesticas, quæ adeo feroces sunt, ut lepores, capras, damulas, vulpes capiant: inter quas tantæ audaciæ plurimæ sunt, ut magno impetu in upos insiliant, nec ab eis se possint lupi defendere, donec capiantur.* Leonum itaque generositatis causam ad aliud caput videtur referre idem Ælianus, lib. iv, cap. 23. Quod non simul leo, et læna, sed seorsim ad venationem et potum abeant, quod suis uterque viribus confisus, alterius opem non desideret. *Λύκω συννόμω, καὶ ἵππῳ, λέοντέ γε μὴ οὐκ ἐστὼν. Λέαινα γὰρ καὶ λέων οὕτε τὴν αὐτὴν ἴασιν, οὕτε ἐπὶ θήρας, οὕτε πόμῃνοι. Τὸ δὲ αἴτιον τῆ τοῦ*

ἄσματος βῶμῃ θαρρῶντος ἀμφῶ, εἴτα οὐ δεῖται θατέρου ὀξέτερος, ὡς φασιν οἱ πρεσβύτεροι. Plinius, lib. viii, cap. 16, alias hujus rei causas affert: *Generositas in periculis maxime deprehenditur: non in illo tantummodo, quod spernens tela diu se terrore solo tuetur, ac velut cogi testatur: cooriturque non tanquam periculo coactus, sed tanquam amentix iratus. Illa nobilitas animi significatio, quamlibet magna canum et venantium urgente vi, contemptim, restitansque cedit in campis et ubi spectari potest. Idem ubi virgulta silvasque penetravit, acerrimo cursu fertur, velut abscondente turpitudinem loco. Noster auctor quasdam ex his attingit, alias adjunxit, dum illi solitudinem et recessum amica, et cibos externos dedignando novos capessere affirmat.*

B Ibid., lin. 49. *Οὐδὲ χθιζήν τροφήν.* Ælianus *De hist. animal.*, lib. v, cap. 39, hujus rei causam et modum narrat, nec in omnibus verum esse vult. "Ὅταν δὲ εἰς κόρον ἐμπλησθῆ, βούλεται μὲν ταμειῦσασθαι καὶ εἰσαυθις αἰδῶς δὲ ἴσχει αὐτὸν φρουρεῖν παραμένοντα, ὡς τροφῆς γήτει λιμὸν δεδιότα. Οὐκοῦν περιγανῶν ἐμπνέει μὲν τοῦ καθ' αὐτὸν ἀσματος, καὶ τοῦτοπ τὴν φυλακὴν ἐπιτρέπει, ἀπαλλάττεται γε μὴν αὐτός. Τὰ δὲ ἄλλα ζῶα ἴκοντα, καὶ αἰσθόμενα ὅπου λείψανον ἐστὶ τὸ κείμενον, οὐ τολμῶσι προσάψασθαι, ἀλλ' ἀπαλλάττεται δεδιότα δοκεῖν συλῆν, καὶ περικόπτειν τι τοῦ σφετέρου βασιλέως. Τὸν δὲ ἄρα, εἰ μὲν εὐθηρία γένοιτο καὶ ἑτέρου, καὶ εὐεργία, λήθη τοῦ πρώτου λαμβάνει, καὶ ὡς ἔωλον ἀτιμάσας, ἀπαλλάττεται, εἰ δὲ μὴ ὡς ἐπ' οἰκεῖον θησαύρισμα παραγένηται. Eadem habet Phile in Iambis, quomodo autem vescatur carnibus et cibo utatur immodico, inediamque patitur, scribit Aristoteles, *De historia anim.*, lib. viii, cap. 5.

Ibid. lin. 30. *Ὁξείαν δ' ἔχει τὴν αἰσθησιν.* Ælianus, lib. xvii, cap. 26, εἰσὶ γὰρ ὡς ἀκούω καὶ ῥινηλατῆσαι δεινοί.

Ibid., lin. 52. *Τὰ ἰχνη τῆ σόβῃ.* Ælianus, *De histor. animal.*, lib. ix, cap. 30, λέων δὲ ὅταν βαδίξῃ οὐκ εὐθύωρον πρόεσιν, οὐδὲ ἐξ τῶν ἰχθῶν ἑαυτοῦ ἀπλᾶ εἶναι καὶ τὰ ἰνδάλματα, ἀλλὰ πῆ μὲν πρόεσι, πῆ δὲ ἐπάνεσι, καὶ αὐτὸν πάλιν τοῦ πρόσω ἔχεται, καὶ μέντοι καὶ ἵεται τοῦμπαλιν. Εἴτα προχωρεῖ τὴν ὄδον, καὶ ἀφανίζει τοῖς θηραταῖς ἵνα κατὰ στίθον, τὴν ἑαυτοῦ, καὶ ῥάδιως τὴν κοίτην ἔνθα ἀναπαύεται, καὶ οἰκεῖ σὺν τοῖς σκύμοις εὐρίσκειν. Et Petrus Damianus, lib. ii, epist. 18, *Leo cum a venatoribus quaritur, eorum protinus odore concepto ut persequentium se deludat indaginem, versutæ struit fraudulentix novitatem. Caudam quippe per terram trahens vestigia sua dum graditur operit, sicque venantium laqueos ne capiatur evadit.*

Ibid., lin. 54. *Πηρὸς δὲ αὐτοῦ δ.* Leonem nasci oculis apertis Democritus aiebat, tanquam statim a partu iracundum. Ælianus, lib. v, cap. 39: *Λέγει Δημόκριτος τῶν ζῶων μόνον τὸν λέοντα ἐκπεπτωμένους τίκτεσθαι τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἤδη τρόπον τινὰ τεθυμωμένον, καὶ ἐξ ὠδίων δρασειοντά τι μανικόν.* Ipse tamen, cap. 24. *Οἱ δὲ σκύμοι ἀρτιγενεῖς μ-*

χοι τέ εἰσι καὶ τυφλοί, et Phile, in iambis

*Αυοῖν δὲ μηνῶν τὰ βρόφη προέρχεται,
Σκύλαξι τυφλοῖς ἐμφερῆ, καὶ μετρίως,
Καὶ λευκὸν ἐμπόπτια μαστεύει γάλα.*

Et ridiculus sane censeri deberet, si quis pro Democrito, diceret eum non ideo leonum liberos cæcos non esse affirmare quod apertis oculis nasci dixisset. Videmus enim quædam animalia, quæ etsi patentes habent oculos, tamen non vident, ut lepus dum dormit, et nos etiam infra de leone dicemus. Pari itaque ratione possemus dicere, leones dum nascuntur, quamvis apertis et hiantibus sint oculis, cæcos esse, neque cernere. Namque Aristoteles, cui in hoc sicut et in aliis potior fides, lib. *De gener. anim.* c. 4, ait, circa medium, *Quadrupedum quæ multifida sunt, ut canis, leo, lupus, vulpes, lupus cervarius, omnia cæcos generant, post palpebræ dehiscunt*; et lib. iv, cap. 6. *Quædam enim ex iis catulos inarticulatos propemodum pariunt, ut vulpes, ursæ, leæna, et alia nonnulla, sed omnia fere cæcos, ut ea quæ modo dixi atque etiam canis, lupa, lupus cervarius.* Et inter hos tantum excipit sueni, quæ sola parit perfectos. Ex quibus clarum est, leænam oculis oclusis filios gignere. Vana ergo erit ac futilis illa pro Democrito responsio. Democriti opinionem secutus est etiam Plutarchus.

Ibid., lin. 55. *Καὶ τρεῖς ἡμέρας.* Epiphanius in *Physiologo*, cap. 2, "Ὅταν τέξηται τὸν αὐτῆς σκύμον ἢ λέαινα, ἄπνουν τε καὶ τυφλὸν τυγχάνοντα, ἐμβλέπουσα προκαθέζεται προσέχουσα αὐτῷ τριήμερον. Μετὰ δὲ τὸ συμπληρωθῆναι τὰς τρεῖς τῶν ἡμερῶν προστελάζων ἄρῃην λέων, καὶ ἐμφυσήσας αὐτῷ, καὶ εὐθὺς βλέπει, καὶ ζῆ. *Locum Physiologi laudat Origenes, hom. 17 in cap. XLIX, Genes. : Physiologus de catulo leonum hæc scribit, quod, cum fuerit natus, tribus diebus et tribus noctibus dormiat. Tunc deinde patris gemitu, vel rugitu, tanquam tremefactus cubilis locus suscitatur catulum dormientem.* Isidorus eandem sententiam ex Origene exscripsit. Et Rufinus, lib. *De benedict. patriarch.* refert tradi a physiologis hanc esse catuli leonis naturam, cum natus est triduum dormire, tertio autem die fremitu patris tremefacto cubili excitari.

Col. 740, lin. 4. *Ἦνίκα δ' ἀνθρώπων.* Lucanus lib. ii,

Mox ubi se sævæ stimulavit verberare caudæ.

Ælianus, lib. vi, cap. 1, *Καὶ μέντοι καὶ ὁ λέων τῇ ἀλκαίᾳ ἑαυτὸν ἐπεγείρει μαστίζων, καὶ βλακεύειν, καὶ ἐλευθεύειν οὐκ ἐπιτρέπων. Καὶ τοῦτο δὲ ὁ ποιητῆς εἰδὼς ἄδει περὶ τοῦ λέοντος.* Et lib. xiiii, cap. 14. Plinius, lib. viii, cap. 16, *Leonum animi index cauda, sicut et ipsorum aures. Namque et has notas generosissimo cuique natura tribuit. Immota ergo, placidus, clemens, blandientique similis, quod rarum est : crebrior enim iracundia ejus in principio terra verberatur, incremento terga, ceu quodam incitamento flagellantur.* Theocritus, *Idyl.* 23, *Μακρὴν δὲ παρ' ἰγνύησιν ἔλιξεν Κέρκον, ἄφαρ δὲ μύχης ἐμνήσατο* Consule Cælium Rodiginum, lib.

A xvii, cap. 8. Nicolaus Leonicensis in quæstionibus naturalibus duas hujusce proprietatis causas reddit. *Cur leones iracundi terga sua cauda flagellant? An quia leonum animi index est cauda? et reliqua Plinii verba. An quod iracundia, accenso circa præcordia calore, provenire dicitur? calidi enim est movere cum omnia, tum ea magis et crebrius, quæ mobilia existunt, qualis sane in animantibus omnibus est cauda.* Hinc cauda ἀλκαία dicta, quod illa se ad fortitudinem excitet. Interpretes Apollonii lib. iv, *Ἀλκαίη λέγεται κυρίως ἢ τοῦ λέοντος οὐρά, ἀπὸ δ' αὐτῆς εἰς ἀλκήν τρέπεσθαι.*

Ibid., lin. 7. *Γηράσας δὲ καὶ εἰς.* Origenes, cat. in *Jerem.* cap. v, §. 6, *Ὁ δὲ λέων, ὡς ἱστορεῖται, γηράσας, περὶ τὰς πόλεις νέμεται, θηρεύειν θέλων ἀνθρώπους.* Ælianus, *De histor. animal.* lib. iv, cap. 34, *Τοῦ γήρωσ δὲ ἐπαρχόμενος, καὶ ὑπὸ τὰ αὐτὰ ἐρχεται, καὶ ἐπὶ τὰς καλύδας, καὶ ἐπὶ τὰς οἰκήσεις τὰς τῶν νομῶν τὰς ὑπάντρους. Ταῖς γὰρ ὀρελοῖς ἐπιθήραις ἐπιθάρρειν ἀδύνατός ἐστιν.* Quæ ita carmine expressit Phile in iambis.

*Ὅταν δὲ γηρῶ, καὶ τροφῆς χρεῖαν ἔχει,
Ἐπεὶ τὸ θάρρειν εἰς τὸ θηρῆν οὐκ ἔχει,
Φοιτῶ πρὸς ἀγροὺς καὶ νομαῖς ἐναυλοῖς.*

Et horum primus Aristoteles lib. ix, cap. 44, *Adeunt urbes, et injuriam hominibus inferunt, potissimum tempore suæ senectutis : tunc enim per corporis imbecillitatem, et dentium defectionem venari nequeunt.*

C Ibid., lin. 8. *Ἔστι δὲ αὐτοῦ τὸ στόμα.* Chrysostomus, in cap. vi *Jobi*, Δυσῶδες γὰρ τοῦτο τὸ θηρίον μεθ' ὑπερβολῆς. Ἐπειδὴ γὰρ ἔχει τὴν ἀπὸ τῆς φύσεως πλεονεξίαν, ἐτέρως αὐτὸν τῶν ἄλλων φαιλότερον ἐποίησεν ὁ θεός. De ejus δυσωδίᾳ plura Aristoteles, et alii.

Ibid. lin. 9. *Καθεύδων δὲ ἀνά.* Horus, lib. i, e. 19, *Ἐπειδὴ ὁ λέων ἐν τῷ ἐργηγορέναι μέμυκε τοὺς ὀφθαλμούς, κοιμῶμενος δὲ ἀνεωγῆτας τοῦτοῦ ἔχει.* Plutarchus, iv *Sympos.*, quæst. 5, *oculos leonis dormientis ait, suffulgere, dormire autem momento temporis.* Phile, in iambis, etiam caudam ipsum in quiete movere, ait. Vide de hoc Ælianus, lib. v, cap. 39, Plinium et alios. De eorum somno ita cecinit Oppianus *Κυνηγετ.* 3.

D *Ὅδ' ὑπνον μυγάτοισιν ἔχει παρὰ τέρμασι πέτρης,
Ἀμφαδὸν ὑπνώει δὲ θρασύφρονα θυμὸν ἔλλισων.
Εὐδὲι δ' ἐνθα κίχρησιν ὑπειροχος ἐσπερὶν ῥύξ.*

Ibid. *Ἡ δὲ λέαινα μόλις ἐνός.* Ita existimavit Basilius, hom. 9, *Ὅθεν λέοντος ἐνός μόλις ἡ λέαινα μήτηρ γίνεται. Ταῖς γὰρ ἀκμαῖς τῶν ὀνύχων διασπαράξας τὴν μήτηραν, οὕτω πρόεισιν, ὡς φασιν.* Hujus esse sententiæ videtur Æsopus in fabulis; ibi enim leæna vulpi, gloriantem multos se fetus edere, unum respondit se tantum parere, sed leonem. Herodotus, lib. iii, *Ἡ δὲ δὴ λέαινα, ἐδὸν ἰσχυρότατον καὶ θρασύτατον, ἄπαξ ἐν τῷ βίῳ τίκεται ἐν. Τικτούσα γὰρ συνεχῶδες τῷ τέκνῳ τὰς μήτρας.* Et Ægyptii, ut est apud Horum, mulierem, quæ semel tantum

peperit significare volentes, læenam pingunt. Hæc enim bis non gerit uterum. Homerus aliter sentit : *Ἐιστήκει ὡς τις τὸ λέων περι ὀλοὶ τέκεσσιν, Ὅ ρά τε γῆπι ἄγοντι συνατηθήσονται ἐν ὕλῃ Ἄνδρες ἐπακτῆρες.*

Et alio in loco :

Πυκνὰ μάλα στενάχωρ, ὥσπερ λις ἡγήρευος Ὅ ρά θ' ἐπὶ σκύμνους ἐλαφηθόλος ἄρπασιν ἀνήρ Ὑλῆς ἐκ πυκιότης.

Et Aristoteles, *De histor. animal.*, lib. vi, cap. 31, læenam vulvam cum partu emittere, deliram fabulam ait, faciamque ex eo, quod rarum genus animalis est, nec rationem cur ita esset comperire auctor ille fabulæ poterat. Et tradit læenam primo fetu parere quinque catulos, ac per annos singulos uno minus ab uno sterilescente. Et lib. iii, *De generat. anim.*, cap. 1, hoc idem tradit, et ejus causam subdit, *Hyperinæ enim, id est, effætæ, et aves et plantæ sunt; quod vitium nimia excrementi secessio est, ut exhaustæ, effætæque dicantur, quæ ita afficiuntur. Hæc eadem affectio causæ lænæ etiam est, ut sterilescent. Primum enim quinque aut sex parit catulos, tum anno secundo quatuor, mox tres, deinde pari modo per annos singulos minus uno, postremo nullum, cum et excrementum omne consumptum jam sit et ætate desinente semen una defecerit.* Hunc sequitur Plinius, lib. viii, cap. 16; Ælianus, lib. iv, cap. 34; Phile, in Iambis. Oppianus *Κυρηγ.* 3, v. 57 : *Πεντάκι θηλυτέρη δὲ τόκων ἀπελύσατο ζώνην, Βάξις ἄρ' ἀτρεκέως ἀνεμώλιος, ὡς ἓνα τικτεῖ, Πέντε φέρει πρῶτον· ἀτὰρ πίσουρις μετέπειτα Ὅδινει σκύμνους, κατὰ θ' ἐξείης ὑπέρπερον Νηδύος ἐκ τριτάτης τρεῖς ἔκθορον· ἐκ δὲ τε- [τάρτης Ἀμφιδνμοὶ παῖδες. Πύματον δ' ἓνα γελίνατο μήτηρ, Γαστρὸς ἀριστόκοιο κλυτὸν βυσιλῆα λέοντα.*

Apud Philostratum ingens læna octo catulos in utero gestare comperta. Idem auctor scribit læenam sex mensibus uterum ferre, parere ter, primum tres, post duos, ac unum postremo. Hic quædam addam observatione non indigna. Philostratus læenam sex mensibus, Ælianus duobus uterum ferre tradit. Aristoteles, *De gener. anim.*, lib. v, cap. 6, leonem inter unicolora ponit, unicolora autem appellat quorum genus totum unum colorem habet, quomodo leones fulvi sunt semper. Plinius, lib. viii, cap. 17, scribit, *Leonum tantum in Syria niger.* Oppianus, lib. iii, *Κυρηγ.* In eodem genere quosdam fulvos, quosdam nigros, quos μελανοχρόους vocat, ut sunt Æthiopicæ, et Ælianus Indos nigri esse coloris affirmat lib. xvii, cap. 26, *Δέρη ἐκείνων λεόντων μέλαινα τε ἰδεῖν, καὶ φρίζασα ὀρθῆ ἐπανίσταται.* Aristoteles problem. sect. 10, num. 44, scribit leones nunquam domesticos fieri, et pluribus hoc rationibus, argumentisque probat. Id tamen aliter usu venisse habemus ex Plinio; nam ipse, lib. viii, cap. 16, narrat primum hominum leonem manu tractare ausum, et ostendisse mansueta factum, ideoque damnatum illo argumento, quod nihil non persuasurus vir tam artificis ingenii videbatur. Et male credi libertas ei, cui in tantum cessisset etiam feritas. Et

Plutarchus ἐν τοῖς *Πολιτικοῖς παραγγέλμασιν*, tradit cum leonem habuisse in castris σκευοφόρον, quare solum vertere coactum, quod ad tyrannidem aspirare id argumento foret. Et Ælianus, lib. v, cap. 39, de hoc idem scribit, et alio leone Beroniceo, *Ἡμερωθεὶς γε μὲν ἐξ ἔτι νεαροῦ, πραττατόν ἐστι, καὶ ἐντυχεῖν ἡδύς, καὶ ἔστι φιλόπαις, καὶ πᾶν ὀτιοῦν ὑπερένει πραδόνως τῷ τροφῆι χαρίζομενος. Ἄνων γοῦν λέοντα εἶχε σκευαγωγὸν, καὶ Βερενίκῃ λέων πρῶτος συνῆν, τῶν κομώντων διαφέρων οὐδὲν ἐπαίδρυσε γοῦν τῇ γλώττῃ τὸ πρόσωπον αὐτῆς, καὶ τὰς ρυτίδας ἐλάεινε, καὶ ἦν ὁμοτράπεζος, πρῶτως τε καὶ εὐτάκτως ἐσθίων, καὶ ἀνθρωπικῶς. Ὑπόμαρχος δὲ ὁ Κατάνης τύραννος, καὶ ὁ Κλεομένους υἱὸς συσσίτους εἶχον λέοντας, et lib. xii, cap. 23, in *Elymæa* regione Adonidis templum esse, et in eo mansuetos leones, qui homines templum ingredienti adulando exciperent. Eos si ad cibum advoce, tanquam invitatos convivæ adesse, et quidquid porrexeris, postquam acceperint, modeste et decenter abire; et lib. xvii, cap. 26, de leonibus Indis sermonem habens, eos adeo assue fieri, ut et venatoribus ad alias feras venandas suam opem præstent, quem locum supra retulimus. Illud item addam. Quemadmodum Aristoteles, lococitato, opinionem illorum de uno tantum fetu lænæ, ita et lib. vi, *Hist. anim.*, refutat eorum opinionem, qui putabant lupam semel tantum in vita parere, et quidem duodecim anni diebus. Item quæ supra ex Herodoto, et aliis de lænarum μονοτοκίᾳ ascripsimus, de trigide tradit Isidorus, lib. xii, cap. 2.*

Ibid., lin. 13. *Ῥαγδαῖον ἢ πάρδαλις.* Basilius, hom. 9, *Ῥαγδαῖον ἢ πάρδαλις καὶ δεῦρρόπον ταῖς ὀρμαῖς.* Ἐπιτήθειον αὐτῇ τὸ σῶμα συνέζευκται τῇ ὑγρότητι καὶ τῷ κούφῳ τοῖς τῆς ψυχῆς κινήμασι συνεπέμενον. Quidam pardalem, pardum et pantheram unum et idem esse opinati sunt. Alii distinxerunt, ita ut inter pantheras pardus sit mas, pardalis femina. Nos tamen pardalim sive pardum, a panthera maxime differre una cum nostro Eustathio existimamus, qui harum, veluti duorum specie distinctorum mentionem facit. Habent enim et formam diversam, et colores et multa alia, in quibus, si idem essent, non differrent. Pardalim Oppianus in duo genera distinxit, et depinxit, *Κυρηγ.* lib. i, quem consule : nos etiam infra nonnulla dicemus.

Ibid., lin. 14. *Καὶ τῶν ἄλλων διαφέρων.* Oppianus, dicto libro :

Ὀκύτατον θελεῖ, καὶ τ' ἄλκιμον ἰθὺς ὀρούει Φαίης, ὀππὸτ' ἰδοιο διηρητῆρ φορέεσθαι.

Vide item Philostratum.

Ibid., lin. 16. *Νωθρὰ ἢ φύσις.* Basilius, hom. 9, *Νωθρὰ ἢ φύσις τῆς ἀρκου, ἰδιότροπον, καὶ τὸ ἦθος ὑπουλον, βαθὺ ἐνδευκός· ὁμοιον ἡμφίεσται καὶ τὸ σῶμα, βαρὺ, συμπεπηγός, ἀδιάρθρωτον, πρέπον τῷ δυνε φωλάδι κατεψυγμένην.*

Ibid. Καὶ τὸ ἦθος ὀπουλος. Plinius, lib. viii, A cap. 36, *Nec alteri animalium in maleficio stultitia solertior.*

Ibid., lin. 17. Πολλάκις οὖν βαθυτ. Basilius, hom. 9, Ἄρκος πολλάκις, βαθυτάταις κατατρωθεῖσα πλῆγαις, ἐαυτὴν λατρεύει πάσαις μηχαναῖς τῷ φλόμῳ τούτῳ ξηρὰν τὴν φύσιν ἔχοντι τὰς ὠτειλάς παραβύουσα. Petrus Damianus, lib. ii, epist. 18, *Ursa si quando ictibus gravissimæ cædis afficitur, vel etiam jaculis perfossa sauciat, herbæ cui Græce nomen φλόμος est vulnera subjicit : et sic solo tactu omnes ulcerum dolores excludit, et ad incolumitatem pristinam convalescit.*

Ibid., lin. 22. Ὁ ταῦρος τοῖς κέρασι. Plinius, lib. viii, cap. 45, *Tauris in aspectu generositas, torva fronte, auribus setosis, cornibus in procinctu B dimicationem poscentibus. Sed tota comminatio prioribus in pedibus stat, ira gliscente alternos replicans, spargensque in altum arenam, et solus animalium eo stimulo ardescens.*

Ibid., lin. 27. Σὺς δὲ ὄταν Ἰδη. Ælianus, lib. v, cap. 45, Τὸν σὺν τὸν ἄγριόν φασι μὴ πρότερον ἐπὶ τινα φέρεσθαι πρὶν ἢ τοὺς χαυλιόδοντας ὑποθῆξαι. Μαρτυρεῖ δὲ ἄρα καὶ Ὁμηρος τοῦτο, λέγων·

Θήξας λευκὸν ὀδόντα μετὰ γραμπτηῖσι γέρεσσιν. Et lib. vi, cap. 1, Ὁ γοῦν σὺς, μέλλων εἰς μάχην εἶναι (lego ἰέναι), πρὸς ταῖς λείαις πέτραις τοὺς ὀδόντας ὑποθῆγει. Τοῦτό τοι καὶ Ὁμηρος τῷ ζῶν μαρτυρῶν δῆλός ἐστιν. Advertendum hic eximium nature miraculum de igne dente irati capri, cui admoti pili, perinde ut ab igne contorquentur, et uruntur; testatur id Oppianus, lib. iii *Κυνηγ.*

Ἔστι δὲ τις κάπροιο φάτις πέρα, λευκὸν ὀδόντα λάθριον ἐντὸς ἔμεν μαλερὴν πυρδεσσαρ ἐνιπύην. Σῆμα δ' ἐπιμερῖοισιν ἀριζραδὲς ἐρρίζωται. Ὅποτε γὰρ πολὺς δχλος ἐπήτριμος ἀγρευτήρων σὺν κυσὶν εὐτόλμοισι ποτὶ χθόνα θῆρα βάλλωνται, Αἰγμῆσιν δολιχῆσιν ἐπισσύτερον δαμάσαντες, ἀη τότ' αὐχένος εἰ τις ἀειράμενος τρ χα λεπτὴν θηρός ἐτ' ἀσθμαίνοντος ἐνχιρμύσειν ὀδόντι, Αἰψα μάλα σφαιρηδὸν ἀνέδραμεν αἰδομένη θρηξ Καὶ δ' αὐτοῖσι κύρεσσι ἐπὶ πλευρῆς ἐκάτερθεν, Ἐνθα σὺν γενύων πέλασσι αἰθῶνες ὀδόντες, Ἰχνηα πυρσευθέντα διὰ φροῖο τέτανται.

De eodem consule Xenophontem, in *Cynegetico*; Pol- lucem, lib. v *Onomast.*, cap. 12; Plinium, lib. viii; Apuleium, lib. viii, *Asini aurei*. Sic Ovidius, lib. D vii *Metamorphos.* :

Falmen habent acres in aduncis dentibus apri.

Et de eo plura colligit Conradus Rithlershusius in locum dictum Oppiani.

Ibid., lin. 30. Ἔστι δὲ ζῶον ἀνόλοψ. Hæc ita verterat Petrus Damianus, *Epist.* lib. ii, epist. 18, *ad Desiderium abbatem et cardinales : Antholopum quoque acerrimum nimis, et violentum est animal; adeo ut nec illi venator accedere, nec persecutor quisquam audeat propinquare. Habet autem longa cornua in serræ similitudine figurata : quibus nimirum prægrandia valeat arbusta secare, terræque deponere. Cum vero sitierit veniens ad Euphratem bibit. Propter quem videlicet fluvium frutex quidam nascitur,*

*A qui gervinæ vocabulo nuncupatur, habens virgulta subtilia, atque proluxa. Veniens autem antholopus ad gervinam dum ludere lascivens tentat, cornua sua virgullis crebrescentibus obligat. Cum vero diutius pugnans sese nullatenus valet educere magnis incipit vocibus exclamare. His excitatus clamoribus venator accurrit, eumque dum propriis nexibus arcatur, occidit. In his tamen nonnulla animadvertenda sunt, quæ non auctoris incuria, absit hoc a tanto viro, sed ex scriptoris inscitia, in textum irrepsisse comperimus. De corruptione nominis in antholalopum nihil est quod dicam, talium enim corruptendorum nullus est modus, sicut et de venatorum recta scribendi ratione. Illud tantum non dissimulabo quomodo erica, sive ervina quod idem est, frutex nemini non notus, in gervinam abierit. De qua Plinius, Dioscorides, Theophrastus et alii, animal hoc varie a variis appellatur, ita ut Alberto Magno calopus sit, ex quo Conradus Gesnerus de quadrupedibus lib. 1, in *Calopode. Calopus animal est acutis, longis et serratis cornibus, quibus etiam arbores licet magnas et altas secare fertur : sæpius autem dum rami et virgulta cornibus adactis cedunt, eis involvitur, retineturque, unde fit, ut voce, et clamore se prodat venatoribus. In Syria juxta Euphratem invenitur, cuius aquæ potu propter frigiditatem gaudet, astutum et mira velocitate, ut venatores facile effugiat. De hoc eodem intelligendus videtur Alexander Magnus, epist. De mirabilibus Indiæ ad Aristot. : Euri venti status secuti incidimus in malignas feras, de quarum capitibus velut gladii a vertice, acuta, serrataque, eminebant ossa : et hæc arietino more, adversus homines currebant : tum invictæ plurimum militum clypeos cornu suo transverberabant : quarum occisis admodum octo millibus quadringentis quinquaginta, sic inde ad Porum exercitus meus cum summo tandem labore, ac periculo meo pertinuit. Ex quibus manifestum est ad hoc animal pertinere, quæ de uro tradit Epiphanius in *Physiologo*, cap. 3, Ὁ οὖρος μέγιστόν ἐστι ζῶον, πολλὸ ὑπερβάλλον τὰ ἕτερα, βοῖ παραπλήσιος, δύο κέρατα ἐν ἐαυτῷ πρῖνοι ὁμοία ἔχων. Αὐστηρὸς τῇ θεωρίᾳ παρὰ πάντα τὰ ζῶα ὥστε τὰ μεγάλα δένδρα διανηθόμενος τοῖς κέρασι διαπρίειν, καὶ κλωνοκοπᾶν, καὶ οὐδὲν τῶν ζῶων δύνασθαι ὑφ' ἐαυτῷ ποιήσασθαι. Νέμεται δὲ ὁ αὐτὸς οὖρος πλησίον τοῦ ὠκεανοῦ, καὶ εὐθὺς μεθύσκειται, καὶ παλαίει πρὸς γῆν τοῖς κέρασιν ὥσπερ βοῦς. Ἔστι δὲ ἐκεῖ δένδρον ἡ ὀνομαζομένη τάνυς, κλίματος μόρφωσιν ἔχουσα λευκολλώνου, καὶ τοῖς ἔρνεσι κληθόμενος ὁ αὐτὸς οὖρος τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ἔρνη τῆς τάνυος, τὸ κέρασ αὐτοῦ δέεται ὑπ' αὐτῆς. Παραγενομένου τοιγαροῦν τοῦ κυνηγοῦ, καὶ εὐρίσκοντος ἐμπεπεδημένον τῶν κεράτων, κρατεῖ αὐτοῦ. Nunquam lamem urum, et antholopem unum esse crediderim.**

Ibid., lin. 39. Ἔστι δὲ ἐν Σχύθαις. De tarando et ejus figura, et forma, et ut rerum, quas attigerit, colores exhibet, Phile, in iambis, Ælianus, *De hist. anim.*, lib. ii, cap. 16; Plinius, lib. viii, cap. 34.

Aristoteles, *Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων*; Theophrastus, fragmento *Περὶ τῶν μεταβαλλόντων τὰς χροῶς*. Ὁ δὲ τάρανθος τὸ μὲν μέγεθος, ἔστι κατὰ βῶν, τὸ πρόσωπον δὲ ὁμοίος ἐλάφω, πλὴν πλατύτερος, ὡσαυτὶ ἐκ δύο συγκείμενος ἐλαφείων προσώπων. Δίγρηλον δὲ ἔστι καὶ κερατφόρον. Ἐχει δὲ τὸ κέρα ἀποφυάδας, ὡσπερ τὸ ἐλάφου, καὶ τριχῶν ἔστι δι' ὄλου· περὶ γὰρ τὸ ὄστου δέρμανός ἐστιν ἐπίτασις, ὅθεν ἡ ἐκφυσις. Τὸ δὲ δῆμα τῶ πάχει δακτυλιατὸν ἔστιν, ἰσχυρὸν δὲ σφόδρα. Διὸ καὶ τοῦ θύρακος ἐξανάζοντες αὐτὸ ἰῶναι. Σπάνιον δὲ τὸ ζῶον καὶ ὀλιγάκις φαινόμενον. Θαυμαστὴ δὲ ἡ μεταβολή, καὶ ἐγγύς ἀπιστίας. Τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις ἐν τῷ δέρματι γίνεται ἡ μεταβολή, ἀλλοιουμένης τῆς ἐντὸς ὑγρότητος, εἴτε αἱματώδους, εἴ καὶ τινος ἄλλης τοιαύτης οὐσης· ὥστε φανεράν εἶναι τὴν συμπάθειαν· ἡ δὲ τριχῶν μεταβολὴ ξηρῶν τε ὄντων, καὶ ἀπρητημένων, καὶ ἀθρόον οὐ πεφυκότων ἀλλοιοῦσθαι, παράδοξος ἀληθῶς καὶ ἀπίθανος μάλιστα πρὸς πολλὰ ποιικιλλομένη. Eadem Solinus, cap. 35, *Mittit et tarandum boum magnitudine, bisulco vestigio, ramosis cornibus, capite cervino, ursino colore, et pariter villo profundo. Hunc tarandum affirmant habitum metu vertere; et cum delitescit feri assimilem cuicumque rei proximaverit, sive illa saxo alba sit, seu fructeto virens, sive quem alium modum præferat. Faciunt hoc idem in mari polypi, in terra chamæleontes, sed et polypus et chamæleon glabra sunt, et pronius est cutis levitate proximantia æmulari. In hoc novum est, et singulare, hirsutiam pili colorum vices facere*. Verum ὡς ἐν προσθήκῃς μέρει non ingratum fore lectoribus existimo. Si quæ hujus colorum mutationis causa sit investigemus. Superius enim quod in præsentibus de tarando, de polypode dictum est, et inferius de chamæleonte dicetur quam mutationem præter tantorum hominum auctoritatem veram esse, et ipsa experientia compertum est. Et primum de polypo Plutarchus, lib. *De causis naturalibus*, cap. 19, ait, polypum carnem foraminibus, meatibusque compluribus distinctam habere, ideoque defluxu atomorum a marinis saxis ad se attractio receptoque, iis corpusculis vestiri et eorum colore circumquaque perfundi. Et cum quidam dicerent, ac rejicerent mutationem hanc in genuinam quamdam animalis ignaviam et pavorem, quod de chamæleonte etiam affirmarat Aristoteles, lib. iv, *De part. animal.*, capit. 11. Præ nimio namque metu multiformis efficitur. Idem Plutarchus ait, polypum non trepidatione, sed ex industria id facere, et hac mutatione ac veste, veluti dolo et stratagemate, non caventibus insidias struere, lib. quo disserit plusne rationis insit aquatilibus bestiis, quam terrenis. De chamæleonte idem Plutarchus ibidem, illum ait, ex metu colores sibi proximos representare. D. Augustinus, lib. xi, *De Trinitate*, cap. 2, eam colorum mutationem in chamæleonte ex imaginatione nasci auctor est. *Voluntas, inquit, circa imaginem sensui impressam tantam vim habet, ut si admodum violenta sit, ubi*

A non resistit, pigrior duriorque materies, visibilem speciem coloremque commutet, licet videre corpusculum chamæleontis ad colores quos videt facillima conversione variari. Alii dicunt polypum et chamæleontem, aliaque similis naturæ et ingenii animalia colores illos reddere, non quod iis reipsa imbuantur, sed quia cum habeant corpus rarum et transmeabile, per id tanquam per vitrum cernunt rerum subjacentium colores, qui tamen allucinato aspectu in ipsis animantibus videntur insidere, quemadmodum et vitrum rebus coloratis impositum pingi videtur coloribus, qui per ipsum translucunt. Aristoteles, lib. ii, *De hist. anim.*, lib. xi, ait, chamæleontem colorem mutare inflatum; quod etiam de polypode dixit Theophrastus dicto loco, ut legit Henricus Stephanus, quam et meliorem lectionem esse existimo, namque potius polypo quæ Theophrastus refert quam chamæleonti conveniunt, quamvis idem Stephanus in melioris notæ codice suspicetur χαμαιλέων fuisse scriptum. Quo deleto in ejus locum πολύπους repositum sit; literæ enim quadam vestigia in illo videbantur superesse. Theophrastus itaque ait: Ὁ δὲ πολύπους δοκεῖ τῷ πνεύματι ποιεῖν τὰς μεταβολάς. Πνευματικὸν γὰρ φύσει. Σημεῖον δὲ τὸ τοῦ πνεύματος (alii τοῦ πνεύματος) μέγεθος· σχεδὸν γὰρ δι' ὄλου τοῦ σώματος τέταται. Ἄμα δὲ καὶ ἐξαιρόμενος αὐτὸς καὶ φυσώμενος δῆλός ἐστιν. Et Aristoteles, *De part. anim.*, lib. iv, cap. 5, idem refert. Quid certi in hac re statuendum sit difficile quis posset excogitare, vel solum auctoritas, et si nulla esset ratio, tantorum virorum, tanquam certum statueret, quidquid dictum est. Ne quid itaque tantos viros, vel eorum sententias impugnare videamur, absit hoc, semper magni feci, semper admiratus sum magnorum virorum ingenia, dicamus omnes in hac re veras enarrasse, causasque certissimas, concludamusque ideo polypum et chamæleontem defluxu atomorum, hoc est, spirituum, quos unaquæque res præ se fert, metu sive dolo, sive alio quopiam naturæ motu, per imaginationem sensui impressam, in corpore quasi aereo, et translucido, et transmeabili, ideoque aptissimo ad quamlibet mutationem suscipiendam, omnes colores admittere. Non subito multas adhuc et difficultates, et dubia superesse, sed quæ facillimo negotio possint explicari, vel sola hac nostra conclusionem, quæ, ne prolixior sit, omittimus, sed sat id bene de chamæleonte, et polypode dicet quis; quid de tarando corpore crassiori quod et mirum, sed mirabilius et villo? dicam quod et Theophrastus dicto loco. Τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις ἐν τῷ δέρματι γίνεται ἡ μεταβολή, ἀλλοιουμένης τῆς ἐντὸς ὑγρότητος, εἴτε αἱματώδους, ἢ καὶ τινος ἄλλης τοιαύτης οὐσης· ὥστε φανεράν εἶναι τὴν συμπάθειαν· ἡ δὲ τριχῶν μεταβολή, ξηρῶν τε ὄντων καὶ ἀπρητημένων, καὶ ἀθρόον οὐ πεφυκότων ἀλλοιοῦσθαι, παράδοξος ἀληθῶς, καὶ ἀπίθανος μάλιστα πρὸς πολλὰ ποιικιλλομένη. Quidni? Non vereor id fateri Deum aliquid posse præstare, cujus ego causas non assequar.

Ibid., lin. 46. Ὅμοιος δὲ καὶ ὁ χαμαιλέον. Chamæleontem Aristoteles, lib. II *De hist. anim.*, cap. 11, descripsit fuscæ, et Plinius, lib. VIII, c. 33: *Figura et magnitudo erat lacertæ nisi crura essent recta et excelsiora, latera ventri junguntur, ut piscibus, et spina simili modo; eminet rostrum, ut in parvo haud absimile suillo, cauda prælonga in tenuitatem desinens, et implicans se viperinis orbibus; angues adunci; motus tardior, ut testudini; corpus asperum cæu crocodilo: oculi in recessu cavo tenui discrimine prægrandes, et corpori concolores; nunquam eos operit: nec pupillæ motu, sed totius oculi versione circumspicit. Ipse celsus hianti semper ore.* Mutare colorem refert Aristoteles loco ῥ. et 2, et hic Plinius, Ælianus, Plutarchus in *Sympos.* et commentar. *De adulatione*; Gregorius Nazianz. I invectiva in Julianum; Augustinus lib. II *De Trinitate*, cap. 2; Isidorus, lib. II, cap. 2; Tertullianus lib. *De pallio*, et Justinus martyr, *Epist. ad Zenam et Serenum*. Ὁ δὲ νῦν μὲν ὤχρρος, εἶτα ἐρυθρός. Τῷ δὲ συγκρίματι τοῦ σώματος ποικιλλόμενος, οὗτος ὡσπερ χαμαιλέον ἐν τῷ καύσωνι, καὶ τῇ ἐρημίᾳ περινοστεῖ, et Theodorus Tarsensis apud Photium in *Biblioth.* Χαμαιλέον τὸ ζῶον εἰς πολλὰ χρώματα τὸ σῶμα μεταβάλλει, καὶ τοιοῦτος φαίνεται ὡς τὸ πλησιάζον καὶ παρακείμενον αὐτῷ κἂν ξύλον, κἂν λίθος, κἂν ὅ τι τοιοῦτον ἦ. Πρὸς γὰρ τὴν ἐκείνου χροιάν ἀρμολογεῖ τὴν ἑαυτοῦ, et Antigonus Carystius, cap. 30, Γίνεται δὲ ταύτην καὶ περὶ τὸν χαμαιλέοντα. Καὶ γὰρ τοῖς στελέγεσι τῶν δένδρων, καὶ τοῖς φύλλοις, καὶ τῇ γῆ τὸν αὐτὸν τρόπον ἅπαντι τόπω συµμεταβάλλει τὴν χροιάν. Aristoteles ait mutari colorem in toto corpore, nam et oculi concolores reliquo corpori redduntur, et cauda eundem colorem accipit. Plinius, et coloris natura mutabilior, mutat namque eum subinde, et oculis, et cauda, et toto corpore. Theophrastus, lib. *Περὶ τῶν μεταβαλλόντων τὴν χροίαν* semper reddere quemcunque attigerit præter rubrum, candidumque, Μεταβάλλει δὲ ὁ χαμαιλέον εἰς πάντα τὰ χρώματα· πλὴν τὴν εἰς τὸ λευκὸν καὶ τὸ ἐρυθρὸν οὐ δέχεται μεταβολὴν. Καὶ οὐ πρὸς τὰ παρακείμενα μόνον χρώματα μεταβάλλει, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν, ἐάν τις μόνον ᾤψεται αὐτοῦ, τὸ χρῶμα μεταβάλλει. Eadem habet Plinius, Plutarchus, lib. *De dignoscendo amico ab adulate*, et Solinus, *Polyhist.* cap. 43, idem sentiunt. Phile in Iambis concedit rubrum colorem, candidum negat:

Χαμαιλέον, κράτιστε, τὸν χροῖα τρέπει.
Σαῦρος γὰρ ὦν ἀντικρυς οὐκ ἔχει τρίλας
καὶ νῦν μὲν ὤχρρος, νῦν δὲ φαιὸς γίνεται,
εἶτα λευκός, εἶτα κίττος εἰς βάθος.
καὶ νῦν ἐρυθρός, καὶ παραντία μέλας,
καὶ στικτός ἂν γένοιτο δορκάδος δίκην.
καὶ ξανθὸς ἂν φαίνοιθ' ὅδε, καθάπερ λέων.
Ὅτω δὲ σώματος τοῦδ' ἀλλοιούμενον,
τὸ λευκὸν ἠγρόησεν ἢ φύσις μόνον.

Ælianus, lib. LXII, *De histor. animal.*, cap. 14, etiam candidi coloris mutationem in eo admittit. Χαμαιλέον τὸ ζῶον εἰς ἴδιαν μίαν χροίαν οὐ πέφυκεν

A οὔτε ὁρᾶσθαι, οὔτε γνωρίζεσθαι. Κλέπτει γὰρ ἑαυτὸν πλανῶν τε ἅμα καὶ παρατρέπων τὴν τῶν ὀρωμένων ὄψιν. Εἰ γὰρ παρατύχης μέλανι τὸ εἶδος, ὁ δὲ ἐξέτρεψε τὸ μόρφωμα εἰς χλωρότητα, ὡσπερ ἦν μεταμπεσάμενος. Εἶτα μέντοι ἄλλοιός ἐφάνη λευκότητι ὑποδύς, καθάπερ προσωπεῖον ἕτερον, ἢ στολὴν ὑποκριτῆς ἄλλῃ. Plinius solo aere nec alio cibo ali hoc animal tradidit. *Ipse celsus hianti semper ore, solus animalium nec cibo, nec potu alitur, nec alio quam aeris alimento.* Hoc tamen falsum esse ait Franciscus Sanctius *Commentar. in Emblem.* 53, *Alciati*, et venari muscas, scarabæos, locustas, formicas, et alia insecta quibus præcipue vescitur. Jacobus Dalecampius annot. in Plinii locum d., *Quamvis famem multos menses toleret, lingua tamen sesquipalmum longa ezerta, ac vibrata, mucosæ oblita, locustas, formicas, muscas scarabæos et alia insecta quibus vescitur, corripit, retinet, ad se adducit.* Brodæus cap. 21, lib. VI, Theophrasto auctore parum abest, quin pulmo totum corpus impleat, ideoque dum auram caplat et consecatur avidius, ea vivere sola crediderunt multi: quod et Plinianæ opinionis origo. Joannes Landius in ultima Syria cum esset, ait, se vidisse unum e quinque quos emerat chamæleonibus linguæ repentino momentaneoque jaculatu muscam quæ in ejus esset pectori legisse. Propterea illius a se dissecti linguam narrabat inventam palmi longitudine, cavam, inanem, in summa tanquam acetabulum cum mucos quo prædam tolleret. Julius Scaliger exerc. 196 in *Cardanum*, n. 4, qui et multa alia quæ sequuntur de forma, colore ejusque mutatione, item a quibus vincatur coloribus, a quibus non, a Landio accipit. Mirum est quod de chamæleontis in serpentes odio narrat Scaliger dicto I. *Is ex illis unum quempiam speculatus in umbra captantem auras, aut in radiis apricantem, in eam scandit arborem, qua illi imminet: unde ex ore filum demittit araneorum more, in cuius fili extremo guttula sit, margaritæ splendore, ea tactum in vertice serpentem mori. Illud etiam admirabilius si ad perpendicularum nequeat filum demittere: quod minus adamussim respondeat ramus, in quo est inferiori loco ubi cubat serpens: ita filum corrigere pedibus anterioribus, atque ejus tractum temperare, ut ad lineam quasi catheton descendat.*

Ibid., lin. 49. Δειλὸν ἢ ἔλαφος. Aristot., lib. XI *De hist. anim.*, c. 1. cervos inter animalia ingeniosa et timida annumerat. Oopianus Κυνηγετ. lib. II, *De cervis*:

Ἄβληχρὴ κραδίη, καὶ θυμὸς ἔσωθεν ἀναλκίς,
καὶ κωφαὶ κεράτων ἀλγυαὶ τόσον ἀντέλλουσιν.
Ὅποτε γὰρ κεφαλῆσιν ἐναντία δηρῶσιν οἰνο.
Ὅθθησὶ κρατεροῖς, οὐκ ἀρμυλλοῖσι κύρσσειν,
Ὅθδ' αὐτοῖς δειλοῖς λασιοκνήμοισι λαγωῖς.

Quare et cervorum timiditas in proverbium vulgè abiit, ἐλάφειος ἀνήρ, ἐπὶ τοῦ δειλοῦ ἐκ μεταφοράς; τοῦ ζώου· δειλὸν γὰρ ἢ ἔλαφος, Sujdas et Zeno-bius. Unde, et Agamemnoni apud Homerum ex-

probratur Κυρός ὄμματ' ἔχσιν, κραδίην δ' ἐλά-
 γουο. Boetius *De consolatione philos.* l. iv, pro. 3 :
 Pavidus ac fugax non metuenda formidat : cervi
 similis habeatur, ideoque ab Oppiano, l. iv Ἄ-
 λειυτ., ἀναλκείη ἐλάφου vocatur. Hujus timiditatis
 causa assignatur ab Arist. *De par. anim.* l. iii, c. 4,
 cor magnum, et grandius, quoniam calorem pro-
 portione cordis non habent, sed parum caloris in
 magno conceptaculo exolescat ; itaque sanguis fri-
 gidior est, et quod in ventriculis cordis, id etiam
 in venis evenit. *Sunt enim frigidiores, et venæ am-
 pliiores, et ventriculi ampliiores ; nam ut in parvo
 et in magno domicilio, tantumdem ignis non æque
 calefacit, sed minus in magno, sic et in iis calor
 non pariter agit ; vas enim tam vena, quam ventricu-
 lus est.* Aliam hujus causam habet l. ii, c. 4, quia
 videlicet sanguis eorum dilutus, fibrasque non ha-
 bet. *Quorum enim sanguis fibris admodum multis
 crassisque refertus est, hæc terrena amplius constant
 natura, et animosa iracundia, proindeque suribunda
 sunt, ira enim calorifica est.* Verum si cervi libi-
 dine flagrant, efferrant sicut et cætera animantia,
 idque ex Aristotele *De hist. anim.* et Virgilio in
Georgicorum nonnulli tradiderunt.

Ibid., lin. 49. Καὶ πρὸς τὰ ἔρπετά. Odia et ini-
 micitias inter serpentes et cervus, et quanam rati-
 one alius in alium invehitur elegantissimis versibus
 cecinit Oppianus Κυρήη. ii et Ἄλειυτ. ii :

Ἦς δ' ὅτ' ἀνὰ ξυλόχους ὄφρων ὄδδν ἐξερσεύων
 Βριθύκρωτος ἐλαφός ῥινηλάτων ἰχθός ἀνεύρε,
 Χειρὴν δ' εισαρκίαν, καὶ ἔρπετόν εἰρυσεν ἔξω,
 Δάπτει δ' ἔμμενέως. Ὁ δ' ἐλλίσσεται ἀμφὶ τὴν
 Δειρήν τε, στέρρον τε. Τὰ δ' ἡμίθρωτα κέχυρται
 Ἄψα· πολλὰ δ' ὀδόντες ὑπὸ στόμα θαιρεύου-
 σιν.

Et Nicander in *Theriacis* :

Ἦ ὅποτε σκαρβήμονος ἐλάφων ἐχεῖσιν ἀλύξας
 Ἄνδρος ἐπισκήψη γολέων θυμοφόρον ἴν.
 Ἐξοχα γὰρ δολιχοῖσι κινωπηστῶσι κοτέουσι
 Νεβροτόκοι καὶ Ἰρκες. Ἀχιχρέουσι δὲ πάντα
 Τρόχμαλά ὁ αἰμασιὰς τε, καὶ εἰλυοὺς ἐρόντες
 Σμερδαλέη μυκτήρος ἐπισπέρχοντες ἀτμῆ.

Theophrastus, lib. iv *De causis plant.*, cap. 10 : Οὐ
 πᾶσι ταῦτα πρόσφορα κατὰ τὰς τροφὰς, ἀλλ' ἐκάστοις
 κατὰ τὰς ἰδίας φύσεις· ὅπερ ἐν πολλοῖς μὲν φανε-
 ρόν, ἐκ πλείστης δ' ἀποφάσεως, ὡς εἰπεῖν, τῶν γε
 γνωρίμων τὰ περὶ τοὺς ἐλάφους δηλα· αἱ τοὺς θφεις
 ἐσθλοῦσιν, ὑφ' ὧν τὰ ἄλλα θνήσκουσι πολὺ μείζω
 καὶ ἰσχυρότερα τὴν φύσιν ὄντα. Lucretius, lib. vi,
 qui verborum Theophrasti initium sic interpretatus
 est :

*Et magis esse aliis aliis animantibus aptas
 Res ad vitæ rationem.*

Ælianus narrat hoc idem *De hist. anim.* lib. viii,
 cap. 6, et libr. ii, cap. 9 ; Basilius Magnus in expo-
 sitione psalm. xxviii ; Plinius libr. viii, capit. 32,
*Et iis est cum serpente pugna, vestigant cavernas,
 nariumque spiritu extrahunt, remittentes ;* Nicander in
Theriacis ; Martialis epigram. lib. xii :

*Cervinus gelidum sorbet sic halitus anguem,
 Casuras alle sic rapit irris aquas.*

PATROL. GR. XVIII.

At Eustathius ἴσθην anhelitu sed attritu cornuum ad
 petram eorumque ἀναθυμιάσει id facere cervum
 scribit. Ideoque Plutarebus recte existimavit dictam
 a Græcis Ἐλαφον, non a cursu sed serpentes attra-
 hendi facilitate : Οὐ παρὰ τὴν ἐλαφρότητα, ἀλλὰ
 παρὰ τὴν ἔλξιν τοῦ θφους. Et Athanasius in qua-
 stionibus eandem etymologiam servat. Ita Epiphani-
 nius, in *Physiologo*, cap. 5 : Διὰ τοῦτο Ἐλαφος ὀνο-
 μάζεται, διὰ τὸ ἐλεῖν τοὺς θφεις ἐκ τοῦ βάθους. Sic
 etiam in enarranda hac historia auctores non con-
 veniunt. Eustathius namque prius cervum aquam
 haurire, deinde serpentem de latebris ducere. Alii
 eo pasto aquam expetere ; qua si se infra scriptum
 spatium non explerit, emori.

Col. 741, lin. 4. *Et δὲ καὶ τῶν κεράτων.* Plinius,
 lib. x, capit. 70 : *Cornu cervini odore serpentes su-
 gantur, sed maxime styracis.* Et lib. xxviii, cap. 9 :
*Exitio serpentibus esse cervos nemo ignorat, ut si
 quæ sunt extractas cavernis mandentes. Nec vero
 ipsi spirantesque tantum adversantur, sed membra-
 tim quoque fugari eas nidore cornus, si uratur, di-
 ctum est : at e summo gutture usis ossibus congre-
 gari dicuntur, etc.* Et lib. viii, cap. 32 : *Ideo sin-
 gulare abigendis serpentibus odor, adusto cervino
 cornu.* Ea est hujus animantis in serpentes ἀντι-
 πάθεια, ut et mortuum illis, et membratim sit exi-
 tiosum. Ælianus, *De histor. anim.*, lib. ix, cap.
 20 : Τὸ τοῦ ἐλάφου κέρασ θυμωμένον, ἔτι τοὺς
 θφεις διώκει δῆλόν ἐστιν. Et lib. ii, cap. 9 : Ἠθὴ
 μέντοι καὶ κέρασ ἐλάφου τις ξέσας, εἶτα τὸ ξέσμα εἰς
 πῦρ ἐνέβαλε, καὶ ὁ καπνὸς ἀνίων διώκει τοὺς θφεις
 πανταχόθεν μηδὲ τὴν ὄσμην ὑπομένοντας. Scholiastes
 Apollonii lib. ii *Argonaut.*, scribit : *Cervinum cornu
 adustum serpentes fugat, quemadmodum fumus
 apes.* Theophrastus fragmento *Περὶ τῶν λεγομέ-
 νων ζῶων φθορῶν.* Nicander in *Alexipharmacis.*
 Orpheus in suo de lapidibus poemate, cervum,
 cervi dotes, medicasque vires diligenter prosecutus
 est.

Ibid., lin. 6. *Ἐπειδὴν δὲ ἀποβάλλη.* Cervorum
 cornua quotannis abjici, et iterum germinare satis
 notum in historia. Horus, Aristoteles, Plinius,
 Ælianus et alii. Hujus causa ex Democrito habetur
 apud Ælianum, lib. xii, cap. 18 : *Αἰτίαν δὲ αὐτῶς,
 Democritus scilicet, λέγει τῆς τῶν κεράτων τοῖς
 ἐλάφοις ἀναφύσεως ἐκείνην εἶναι.* Vide. Delapsa in
 locis abditis et inaccessis terra obruunt. Aristot.,
De hist. anim., lib. ix, cap. 5 : *Cornua etiam locis
 difficillimis amittit, et qua inventri nequeant, unde
 illud proverbium ortum, Qua cervi amittunt cornua.*
 Plinius, lib. viii, cap. 32 : *Cornua mares habent,
 solique animalium omnibus annis stato veris tempore
 amittunt. Ideo sub ipsa die quam maxime invia pe-
 tunt.* Oppianus Κυρήη. ii :

Ἐξοχα δ' ἐν θήρεσσιν ἐπ' ἀγλαῆ κομόσωιν.
 Ἄρσενες εὐκέρατοι, πολυδαίδαλον ἔργος ἔχοντες,
 Ἢ γὰρ ἐθυσχιδέων κερῶν ὤρησι πεσόντων
 Βόθρον μὲν κατὰ γαίαν ὀρυξάμενοι κατέβαψαν,
 Ὅφρα κὲ μήτις ἔλθωιν ἐπ' ἀβλακὸς ἀντιβολήσας.
 An autem cervis feminis cornua sint infra dicitur.

Ibid., lin. 9. Ὡς ἀποβαλοῦσθαι πρὸς. Amissis enim cornibus solitudinem petunt et loca inaccessa; quare id agant varii varie tradiderunt. Oppianus *Κυρῆ*. II ad pudorem refert:

Κεύθονται δ' αὐτοὶ πνύματις λασίωσι τε θάμνοις
Αἰδόμενοι θήρῃσσι καρῆατα τοῖσι φανῆραι
Γυμνά, τὰ τοι προπάροιθε μετήγορον ἀείροντο.

Aristoteles tamen cum aliis eandem quam hic noster auctor causam affert, nimium quia muscarum morsum metuunt, quæ radices cornuum teneras facile perforant, cum summo eorum dolore. Item quia non habeant, quo se ab aliis feris propugnando defendant, *De hist. anim.*, lib. IX, cap. 5: *Quasi enim sua amiserit arma, cavet ne inermis reperiat. Et inferius: Amittunt singulis annis cornua mense Aprilis: quæ cum amiserint, occultant se interdium, ut superius dixi, idque operis faciunt locis, ut muscarum lædicio vacent.* Et lib. *Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων*, de cervis Achaïcis: Φασὶ τινες ἐν Ἀχαΐᾳ τῶν ἐλάφων, ὅταν ἀποβάλωσι τὰ κέρατα, εἰς τοῦτους τοὺς τόπους ἔρχεσθαι, ὥστε μὴ ῥαδίως εὐρεθῆναι. Τοῦτο δὲ ποιεῖν διὰ τὸ μὴ ἔχειν, ἧ ἀμύνονται, καὶ διὰ τὸ πονεῖν τοὺς τόπους, ὅθεν τὰ κέρατα ἀπέβαλον. Et Theophylactus Simocatus in *Quæst. natural.* 5: Οἶδεν ἡ ἔλαφος, ἀποκειραμένη τὰ κέρατα, ἀσθενεσθέραν τὴν φύσιν ἀμύνεσθαι τοὺς λυπήσαντας. Οὐκοῦν ἀποκρύπτεται οἷα στρατιώτης τις ἄοπλος Ἰσδιῶς παρατάττεσθαι. Καὶ πόρρω που ἀπόμαχος εἶναι βουλόμενος, πρὸς ἐπὶ τοῦτοις ἀλγεῖ τὸ ζῶον τὴν κέρα δεινότερα. Plinius, lib. VIII, cap. 32: *Latent amissis velut inermes. Sed et hi bono suo invidentes.* Ælianus, lib. VI *De histor. anim.*, cap. 5, eadem refert. Multi etiam causam quare cervi cornua latenter dimittant, vel terram fodientes occultent, investigarunt. Plinius ad invidiam retulit; cui consentit Ælianus, lib. III, cap. 17: Οἶδε δὲ καὶ ἔλαφος τὸ δεξιὸν κέρας ἔχων εἰς πολλὰ ἀγαθὸν, καὶ μέντοι κατορύττει αὐτὸ καὶ ἀποκρύπτει φθῶν, τοῦ μὴ τοσοῦτον (ita enim corrigo) τινὰ ἀπολαῦσαι. Theophrastus *Περὶ τῶν λεγομένων ζῶων φρονεῖν*, aperte id negat non tantum in cervis, sed et in aliis animalibus, quæ res aliis utiles vel abscondunt vel corumpunt. Tantum enim ait hoc existimatione hominum falsa accusari. Ea namque naturali quodam instinctu, sive etiam aliquando timore id agere, quorum tamen rationem nos nequimus reddere.

Ibid., lin. 13. Καὶ νυκτὸς νέμεται. Ælianus, lib. VI, cap. 5: Λέγονται δὲ καὶ φυλάττεσθαι, μήποτε ἔρα νεαρῶς οὖσιν αὐτῶν τοῖς ἔλκεσι, εἴτα προσπίπτουσα ἡ ἀκτίς πρὶν ἢ παγῆναι, καὶ τοὺς καλουμένου χόνδρους λαβεῖν. Ἦδε τὴν σάρκα ὑποσῆψη. Aristoteles, lib. IX *De hist. anim.*, cap. 5: *Pascuntur per id tempus noctu donec recipiant cornua, quæ primum quasi cute vestita et hirtiuscula emittunt; sed cum creverint soli exponunt, ut excoquantur et siccent.*

Ibid., lin. 15. Βουλομένη δὲ δοκιμάσαι. Aristoteles ibidem: Ὅταν δὲ μηκέτι πονῶσι πρὸς τὰ δένδρα κνώμενοι: αὐτὰ, τότε ἐκλείπουσι τοὺς τόπους τοῦτους

διὰ τὸ θαρρεῖν ὡς ἔχοντες ἢ ἀμύνονται. Quæ ita Latine expressit Plinius: *Erumpunt autem renascentibus tuberibus primo aridæ cutis similia. Eadem teneris increscunt ferulis arundineas in particulas molli plumata lanugine. Quandiu carent iis, nocivus procedunt ad pabula, increscentia solis vapore durant, ad arbores subinde experientes, ubi placuit robur in aperta prodeunt.* Sed nefas est hic omittere in subjecta materia verbum Aristotelis, quod magnis viris negotium facessisse, ex eorum interpretationibus manifestum est. Ait Aristoteles: Ἦδη δὲ ἐληπτὰ ἀχαΐτης ἔλαφος ἐπὶ τῶν κεράτων ἔχον κίττον πολλὴν πεφυκότα χλωρὸν, ὡς ἀπαλῶν ὄντων τῶν κεράτων ἐμφύοντα, ὥσπερ ἐν ξύλῳ χλωρῷ. Theodorus Gaza ita vertit: *Captus jam cervus est, hederam suis enatam cornibus gerens viridem,* etc. Et Plinius hoc idem vertens: *Captique jam sunt hedera in cornibus viridante ex attritu arborum ut in aliquo ligno teneris, dum experientur innata.* Sat bene omnia, quidni? Mentem Aristotelis habeo, plana videntur esse omnia. Verum quid sit ἀχαΐτης illud cervo additum nondum video. Quod cum posuisset Aristoteles, interpretes sine inscitia nota omittere minime debuerunt. Sed modestissimis hisce viris aliquid condonandum est. Quid oculatissimus Julius Scaliger, quem nihil præterit, et in quo, si concedas errores et lapsus, de ejus etiam divinitate tollere necesse est, nec dedignabitur etiam ipse quandoque semet hominem esse lateri. Scaliger itaque Aristotelem ita vertit: *Jam vero captus cervus est gerens in cornibus enatam hederam multam viridem, quasi quæ cum tenella essent, innata fuerit tanquam in arbore viridi.* Ne hilo quidem melius. Adhuc nomen ἀχαΐτης nescio qua ratione explosum. Quæ nescias prætermittere. Sed videamus, quid inuenit Aristoteles. Diu in ea sui sententia, loco illius restituum esse Ἀχαϊκός, *Achaicus*, ex Achaia regione, nisi id idem retinendum esset nova quadam formatione Ἀχαΐτης, ex Achaia, Aristotelemque locutum de cervo capto videlicet in Achaia. Confirmabat meam sententiam idem Aristoteles, qui libello *Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων* in Achaia dicit cervos, amissis cornibus, solitudines petere. Φασὶ δὲ τινες ἐν Ἀχαΐᾳ τῶν ἐλάφων, quem locum superius exscripsimus, ibi enim subdit: Πολλὰς δὲ κισσὸν ἐπιπεφυκότα ἐν τῷ τῶν κεράτων τόπῳ ὄρασθαι. Hæc tamen nec dubio, nec hominum expectationi videbantur satis, cum adhuc esset incertum an de cervis Achaïcis loqueretur, quorum nulla facta mentione, sed alio ducto principio dicit: Πολλὰς δὲ κισσὸν ἐπιπεφυκότα. Sed re melius inspecta considerataque, ita locum Aristotelis restituo: Ἦδη δὲ ἐληπτὰ ἀχαΐνῃ ἔλαφος, vel ἀχαΐνης, quod et melius. Libet enim cervum hunc ita appellare, quod Etymologo referente circa Achæinam urbem, sive etiam regionem, sint genera cervorum magnorum, ideoque cervos ita vocatos: Ἀχαϊνέα ἡ ἔλαφος, Ἀπολλώνιος... ἦν τ' ἀργῶται ἀχαΐνῆν καλέουσι ἀπὸ Ἀχαϊνέας πόλεως, ἐν ἣ εἶδη εἰσὶν ἐλά-

φων μεγάλων. Et Aristoteles, lib. II *De histor. animal.*, cap. 15, Ἀχαιῖνας appellavit. Τῶν δὲ ἐλάφων αἱ ἀχίνας καλούμεναι δοκοῦσιν εἶναι ἐν τῇ κέρκῃ χολῆν, quos Scaliger in IX vult vocatas ἀχίνας. Quam recte aliorum esto iudicium. Ex Aristotele Antigonus Crystius in *Mirab.* : Τῶν δὲ ἐλάφων τοὺς ἀχαιῖνους καλουμένους δοκεῖν ἐν τῇ κέρκῃ τὴν χολῆν εἶναι. Dubium tamen omne solvit idem Antigonus, verba exscribens Aristotelis : Ἦδη δὲ διεληφθαι ἀχαιῖνην ἐλαφον κιντῶν ἔχουσαν ἐπὶ τῶν κεράτων, ὡς ἂν ἐνύγρων ὄντων. Quare scribendum existimo, ἦδη δὲ ἐληφται ἀχαιῖνης ἐλαφος, et reddendum, *Jam vero captus est achæines cervus.*

Ibid., lin. 19. Πρὸς δὲ τὰ δῆγματα. Aristoteles eodem loco : *Cervi morsi vel a phalancio vel a quovis generis ejusdem, cancos edunt. Quod idem etiam homini prodesse putatur; sed non caret fastidio.* Plutarchus, I. *Πότερα τῶν ζῴων*, Nicander in *Theoricis*, Oppianus *Κυνηγ.* II :

Ἀὐτὰρ δ, γινώσκων θεῶθεν τόπερ ἔλλαχε δῶρον,
Πάρτη μαστεύει δροφερόν ποταμίοιο βέθρον.
Κεῖθεν καρκινάδας δὲ φίλαις γέννεσσι δαμάσσας
Φάρμακον αὐτοδίδακτον ἔχει πολυπήμονος ἄτης.

Adnotanda videntur nonnulla de cervis, in quibus auctores dissident. Aristoteles lib. VIII *Histor. anim.*, cap. 28; Strabo, Plinius, Seneca, Lucanus, Antigonus, Herodotus Melpomene uno ore fatentur in Libya neque cervum neque aprum ullum esse. Oppianus Africæ tribuit, lib. II *Κυνηγ.* Commune id habuit cum Virgilio, qui lib. I et IV, *Æneam* in littorè Africæ cervos agitantem, et consigentem facit, et cum Philostrato Albericus gentilis, lib. *Virgil. lect.*, c. 8, existimat Virgilium cum cervos in Africa posuit, secutum esse Timæum historicum, cujus haud medioeris auctoritas est. Et Brodæus tradit, lib. *Miscellan.* VIII, cap. 13, Italos a se Galiosque qui fuissent in Africa barbarorum captivi, ea de re interrogatos esse, ac respondisse, in Africa cervos se vidisse permultos. Quidam etiam ex venatoribus ita Virgilium defendere visi sunt; nempe illum locutum fuisse per anticipationem, figuram poetis familiarem. Dicunt enim, eorum qui id negarunt ævo cervos nullos in Africa fuisse, Virgilii autem ætate jam aliunde advectos exstitisse, adeoque poetam ea uti voluisse figura, quæ Græce dicitur πρόληψις. Quod probabiliter dici videbitur Carpathis lepores, necnon et Siculos considerantibus, qui cum non essent importati, ad fastidium usque et noxam increverunt. Levis tamen est illa vindictio si verum fateri volumus. Cum Plinius, Seneca, Strabo, Lucanus, Antigonus, Virgiliano ævo pares, ut ita dicam, vel inferiores, id non animadvertent, qui omnes oscitantæ, ut unus Virgilius iudicetur, redarguendi sunt. Alia igitur vindictio petenda, Aristotel. lib. II, cap. 15, negat fel in cervo et dama, sicut et aliis quibusdam animalibus, et subdit : *Cervis Achæinis cognomine contineri in cauda creditur; et lib. IV, De part. animal., capit. 2, Quædam felle omnino carent, ut equus, mulus, asi-*

nus, cervus, dama, et paulo post : Quamobrem pulchre a veteribus dicitur illis, qui causam cur diutius vivatur, fellis vacuitatem esse aiunt, argumento ex solipedum cervorumque genere deducto : hæc enim et felle vacant, et diu vivunt. Plinius lib. XI, cap. 37, quod de Achæino solo Aristoteles : ipse de omnibus tradit : *Sunt qui equo non quidem in jecore esse, sed in alvo putent, et cervo in cauda aut intestinis.* Plinius ibidem, intestina cervorum tantam habere tradit amaritudinem, ut a canibus non attingantur. Aristoteles, *De hist. anim.* lib. II, cap. 15, ea scribit, a canibus non attingi, nisi cervus præpinguis sit. Falsum id esse experientia, et venatores docent, qui capto cervo in morem habent ejus visceribus, intestinis, et sanguine canes cibare.

B Aristoteles, *De hist. anim.* lib. IV, cap. ultimo, *Genetis cervini femina cornuum inops, mutilaque est, et De part. anim.* lib. III, cap. I, *Quapropter in cervorum genere, cum maribus cornua sint, feminis desunt; et hujus in eodem capite rationem subdit.* Pollux *Onomast.* lib. V, τῶν ἐλάφων ἀκέρως ἢ θείλεια· ὁ δ' ἀρῆρον κεροφόρος, ἢ κεράσσης. Alii feminis cornua tribuerunt : Pindarus *Olymp.* 3, χρυσόκερων ἐλαφον θήλειαν. Callimachus hymn. in Dianam cum de cervis feminis loqueretur, κεράτων δ' ἀπελάμπετο χρυσός. Ubi Scholiastes hoc tanquam novum notat, σημειῶσαι, inquit, ὅτι τὰς θηλείας ἐλάφους κερατοφόρους εἶπε. Quid hic adnotarem in tanta rerum inscitia? Solemne hoc fuit poetis contrariæ sententiæ assertoribus, quorum nonnullos aggregavit *Ælianus, De hist. anim.* lib. VII, cap. 39, Sophoclem scilicet in *Aloadis*; Euripidem in *Iphigenia et Temenidis*; Pindarum, Anacreontem; et Julius Scaliger, lib. III, *Poet.*, cap. 4, scribit sua ætate in Gallia captam fuisse cervam cornigeram et ejus etiam caput servari. Joannes Langius, *Epistol. medicinal.*, ep. 70, lib. I, referente Henrico Salmuthio, commentario in *Guidonis Pancioli nova repert.* tit. 10, de horologiis, scribunt in utero cervi cornigeri, quam Ottho Henricus, comes Palatinus prope Odewangh ceperat, repertum fuisse, dum evisceraretur hinnulum membranulis circumseptum, et quidem cervos quosdam sexus naturam variare, inde colligit, quod observatum sit cervas quandoque cornua, quæ virilia cervorum arma sunt, gestare. Quali marchio quidam Badensis capta ejus cornua regi Gallorum dono miserat, quæ Ambasi in regio horto prope januam interiori parieti affixa, subscriptis in tabella testibus, qui venationi interfuerant, etiamnum cerni. Quare Salmuthius colligit ex illa cornuum gestatione sexus mutationem satis non probari. Aristoteles, lib. IX, capit. ultimo, ait, cervis, si quidem nondum cornuti evrentur, non crescere cornua; sin autem jam cornuti exæcentur, manere illa semper ejusdem magnitudinis. *Cervi si cum per ætatem nondum cornua gerunt, castrentur, non edunt cornua : sed si cornigeri exciduntur non decidunt cornua, et magnitudine eadem servantur,* Plinius, *Non decidunt castratis cornua,*

nec nascuntur. Idem sentiunt Solinus et Porphyrius *Περὶ ἀπορίας ἐμφύτων.* Oppianus tamen *Κυρηγ.* II, contrarium cecinit :

*Κεύθουσι λαγόνεσσι δ' ὄπ' αὐτὴν ἐκδοθεὶ γηδὼν
Ἀμφιδύμους ὀλοούς, τοὺς εἰ καὶ τις ἀμήσειεν,
Αὐτίκα θήλην ἔθηκε, πρόπαν δ' ἀπέρυσσε καρ-
[των]
Ἵξύκομον κερῶν πολυδαίδαλον αἰόλον ἔρπος.*

Ibid., lin. 21. *Ἦ δὲ αἰξὴ ἄγρια.* Aristoteles *Περὶ θυμασίων ἀκουσμάτων* et lib. *De hist. anim.*, IX, cap. 6; Antigonus, Plinius, lib. XXV, cap. 8: *Dictamnium ostendere, ut indicavimus vulneratæ pastæ, statim decidentibus telis.* Theophrast. *De hist. plant.* lib. IX, cap. 16, Ἄληθές δὲ φασιν εἶναι καὶ τὸ περὶ τῶν βελῶν, ὅτι φαγούσας, ὅταν τοξευθῶσιν, ἐκβάλλειν. Virgilius, lib. XII *Æneid.*

Ibid., lin. 22. *Τὸ καλούμενον δικταμον.* Δίκτον vocavit Nicander. Cretæ proprium est, nec alibi nascitur, et ibi non spatiose. Ad plura conducere tradit Theophrastus *De hist. plant.* lib. XXV, cap. 8, ejusque tres species inter se distinctas facit. Ex quo sua habuit Plinius; Theophrastus enim, *Χρῶνται δὲ τοῖς φύλλοις, οὐ τοῖς κλωσιν, οὐδὲ τῷ καρπῷ,* id est, usus foliorum, non ramorum, nec fructus est. Plinius ita, *Foliis tantum utuntur. Flos nullus ei, aut semen, aut caulis.* Si dictamo non est neque caulis, neque semen, ergo vel inviti foliis uti debent. At utique et floret, et fructum affert ex hoc Theophrasti loco, et Dioscoridis tentata lectione, οὔτε ἄθος, οὔτε καρπὸς συμφέρει, et Virgillii lib. XII *Æneid.*, vers. 412 :

*Dictamnium genitrix Cretæa carpit ab Ida
Purpureo, non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres hæserat sagittæ.*

Ergo est et caulis, et flos, et semen, Plini, ἀλλ' οὐ συμφέρει, et ideo *Foliis tantum utuntur*, ut optime verteras.

Ibid., lin. 24. *Αἰ δὲ παρδάλις.* Superius eorum opinionones retulimus, qui unum et idem animal putarunt esse pardalim, et pantheram et quam ratione distinguant. In qua re sane facilius est quod alii dixerunt pugnare, quam quid certi in medium afferre, quod alii non impugnent. Etenim si Plinii, Theophrasti et Aristotelis vestigiis insistendum est, ejusdem generis animalia esse non inficiabimur. Theophrastus enim, *De causis plantar.* lib. VI, cap. 26, nullum animal ait esse odoratum, nisi quis dixerit pardalim animalibus bene olere. Ζῶον δὲ οὐδὲν, εἰ μὴ τὴν παρδάλιν φασί, καθάπερ ἐλέχθη τοῖς θηρίοις. Aristot. *Problem.* sect. 13, 4, nullum animal suaviter olere excepta pardali quæ et ipsa non nisi bestiis ita olere affirmat. Plinius etiam illa confundit lib. VIII, cap. 17, *Nunc parias et pardos, qui mares sunt, appellant in eo omni genere, creberimo in Asia Syriaque. Quidam ab iis pantheras candore solo discernunt: nec adhuc aliam differentiam invent.* Sed diversa esse hæc animalium genera docet hic noster, qui tanquam de duobus diversissimis sermonem instituit: etsi in quibusdam vi-

deantur convenire. Sic etiam Xenophon in *Κυρηγ-τικῷ*, et Oppianus *Κυρηγ.* II, qui de his separatim agunt. Oppianus enim loco d. ad Musam suam convertens sermonem, ait se diu nolle morari circa parva, sed missas facere bestias imbelles, et infelices, uti pantheras, mustelas, glires; et postea lib. III, peracto sermone de leonibus, pardalium genus, uti et robore, et pulchritudine, et genere nobile subdit. Satis liquet ergo Oppianum aliud et aliud esse pardalim et pantheram existimasse, et horum duplex statuit genus. Quædam enim aspectu majores, et dorso ampliores sunt, aliæ minores, sed pari robore, simili forma, non inæqualibus maculis, nec corporis lineamentis, si caudam detraxeris, quæ minoribus major, et minor majoribus est.

*Παρδάλις δ' ὀλοαί, διδυμον γένος, αἱ μὲν ἕσσω
Μεζονές εἰσι δέειν, καὶ πάσσονες εἶρεα ῥῶτα·
Αἱ δ' ἔτ' ὀλιζότεραι μὲν, ἀτὰρ μένος οὐτι χε-
[ρῶν].*

*Εἶδεα δ' ἀμφοτέροισιν ὁμοῖα δαυδάλλονται,
Νόσφι μόνης οὐρῆς, τῆ τ' ἐμπαλιν εἰσορᾶται.
Μελοσι μὲν μείζων τελέθει, μέγαλησι δὲ μείων.*

Ibid. *Σαφῶς γὰρ εἰδυῖαι.* Cætera animalia pardalium odore, veluti illecebra trahi retulit Ælianus, lib. V *De hist. animal.*, cap. 40: *Εὐωδίας τινὸς θαυμαστῆς τὴν παρδαλιν μετελιχθέναι φησὶν ἡμῖν μὲν ἀπορρήτου· αὐτὴ δὲ οἶδε τὸ πλεονέκτημα τὸ εἰκοῖον, καὶ μέντοι καὶ τὰ ἄλλα ζῶα συνεπίσταται τοῦτο τῆ παρδάλει, καὶ ἀλίσκεται τοῦτον τὸν τρόπον. Ἐκεῖνη ἢ παρδάλις, τροφῆς δεομένη, ἑαυτὴν ὑπαποκρύπτει ἢ λόχημῃ πολλῇ ἢ φυλλάδι βραδείᾳ, καὶ ἐντυχεῖν ἔστιν ἀφανῆς, μόνον δὲ ἀναπνεῖ. Οὐκοῦν οἱ νεβροὶ, καὶ δορκάδες καὶ αἴγες αἱ ἀγριαί, καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ζῶων, ὡς ὑπὸ τινος λυγγοῦ τῆς εὐωδίας ἔλκεται καὶ γίνεται πλησιον· ἢ δὲ ἐκπηδᾷ, καὶ ἔχει τὸ θήραμα.* Consule Plutarchum *De animalium solertia*; Aristotelem, *De histor. animal.* lib. IX, cap. 6; Theophrastum, *De causis plant.* lib. VI, cap. 5, qui talis odoris causam reddere conantur. Aristoteles graveolentiam ad cruditatem quamdam refert excrementi, quæ et vivis causa fœdi halitus est, et mortuis cum putrescit: et ideo pingue, os, pilus fœdum nunquam reddunt odorem, quia pingue concoctum est, ossa et pili humore vacant. Genus autem plantarum nullum intra se contrahit excrementum, et si quid inesset, calida siccaque natura illud expeditius concoquit, et ideo humor eorum non est sæculentus; idque confirmatur plagis terræ, quæ ut ferventiores, sic odoratiores sunt. Theophrastus in quibusdam convenit cum Aristotele, in quibusdam dissentit, ad quæ, ne diutius evagemur, remittimus lectorem. Neuter tamen ad primam questionem respondit, nec nodum dissolvit difficultatis. Nec enim dum de pardali, quam solam inter animalia odoratam esse concedebant, agebatur, satis erat causam propter quam arbores et plantæ odoratæ sunt, animalia non item assignare. Sed illud erat explicandum, quam ratione inter cætera animantia sola pardalis bene olet, et hujus animantis odo-

rati, et aliorum non odoratorum discrimen. Tunc enim optime quæstioni responderetur, Διὰ τί τῶν μὲν ζώων οὐδὲν εὐωδὲς ἐστὶν ἔξω τῆς παρδάλειας, αὐτῆ δὲ καὶ αὐτοῖς τοῖς θηρίοις; etsi Theophrastus etiam in aliis et non in sola pardali odorem concedat. Tunc erat ulterius ab ipso explicandum, quare ergo ab animalibus odor hic non sentitur in aliis nisi in sola pardali? Verum dum Theophrastus et Aristoteles tanti viri proposita quæstione, alio se convertunt, et subterfugiunt, quis ita audax se id assequi confidet? Potest Deus multa moliri, et varia conficere, quæ intellectus humanus non capiet. Multa sibi Deus soli, eorumque cognitionem reservavit. In paucis, in minimis, in οὐτιδανολῖς felix, et ejus ope ita superbis et insolescis; si in secretioribus potior esses, quid faceres? Cave tuo ingenio, tuis viribus metiare Deum; nimis angustus es, o homuncio.

Ibid., lin. 29. Ὁ δὲ πάνθηρ φλιον. De panthera similia habet Petrus Damianus, lib. 11, epist. 18; Plinius, lib. viii, cap. 17, *Panthera et tigris macularum varietate prope solæ bestiarum spectantur, cæteris unus, ac suus cujusque generis color est.* Inde tigrinæ et pantherinæ mensæ, et βάλιος πανθήρων δίκην.

Ibid., lin. 31. Καὶ ἕως μὲρ οὐ χροή. Oppianus, lib. 11 *Κυρηγ.*, pantherarum et aliorum animalium somnum et inertiam cecinit, quem vide.

Ibid., lin. 35. Δι' ἧς τὰ ἄλλα. Quæ superius de pardali, ejus odore et solertia explicavimus, multi pantheræ ascribunt, vel eo solum quod animalia diversissima confundunt et miscent, ideo lectorem ad illa remittimus, ne iterum eadem repetendo molesti simus. Hic possemus etiam dubitare, quam ratione animalia odore pantherarum alliciantur, ut a multis auctoribus traditum est, cum Theophrastus, *De causis plantar.* lib. v, cap. 5, dicat, inter bruta omnino vel nullum, vel certe rarum modum esse quod odorem persequatur, neque gratia odoris sentire, neque dijudicare, quandoquidem, etsi quædam sentirent, eorum tamen naturæ adversari, et de insectorum genere dicitur, qui oleo infestantur, fugiunt enim vehementer ejus odorem, paucis hunc nodum expediam; haud constare hominibus, an odorem sentiant, ejusque gratia rem odoratam persequantur, an appetitus tantum feratur ad ipsum pabulum, ejusque causa sit. Et quamvis animantia olfactum ipsis hominibus obtineant exquisitiorem, non tamen certum est vel odorem sentire, vel ejus gratia duci.

Ibid., lin. 41. Ὁ δὲ ἑλέφας ἐγκυμ. Plautus in *Sticho*:

*Audivi sæpe vulgo a multis dicier,
Solere elephantum gravidam perpetuos decem
Esse annos : ejus e semine hæc certo est fames.*

Ælianus, *De hist. anim.* l. iv, cap. 31 : Κύειν δὲ πυνθάνομαι δύο ἑτῶν τὸν ἑλέφαντα. Οἱ δὲ οὐ τοσούτον χρόνον, ἀλλὰ ὀκτωκαιδέκα μηνῶν ὁμολογοῦσιν. Aristoteles, ex aliorum sententia, *De histor.*

animal. lib. vi, cap. 27 : *Ferendi uteri tempus alii annum et sex menses, alii triennium statuunt*; et hujus differentię et incertitudinis causam addit, quod non pateat coitus. Et lib. v, cap. 14 : *Uterum biennio gerit : parit singulos : uniparum namque est, et* libr. iv *De generat. animal.*, cap. ultimo, idem affirmat, et causam dat, exsuperantiam magnitudinis. Plinius, libr. viii, cap. 10, utrumque refert : *Decem annis gestare in utero vulgus existimat, Aristoteles biennio, nec amplius quam semel gignere, pluresve quam singulos.* Hoc tamen videlicet *singulos et semel parere*, non posse ex Aristotele Plinium profliteri Scaliger, exercit. 205, de subtilitate, ad Cardanum, asserit. Nec additum a librariis insinuat ex Solino, qui more suo ad verbum hoc idem fidelis reposuerat, et ratione id esse falsum palam ostendit : *Nam si binis parentibus una succedit soboles, necesse est ad nihilum tandem. Non solum vero plus semel parit, verum et plures singulis, uti dicebamus.* Dicebat enim superius, *Neque singulos modo parere, quippe et ternos, et quaternos, tot enim comitari risæ sunt.* Hæc ultima Scaligeri verba in doctrina Peripatetica non satis iuta esse videntur. Elephantes scilicet uno et eodem partu plures gignere; etsi non me fugit Ælianum, lib. viii, cap. 27, id quodammodo insinuassee, tamen ex aliorum sententia id scripsisse ipsis verbis clarissimum est. Τίχτεται ἑλέφας κατὰ τὴν κεφαλὴν ἐκπηδῶν. Τὸ δὲ μέγεθος ἐστὶ τοῦ τιχτομένου κατὰ δέλφακα τὴν μεγίστην. Μιῖ δὲ μητρὶ πλείω ἑλεφαντίσκια ἔπεται, φασίνοι. Et ratione validissima Scaligeri id affirmare saltem in elephanto Indico, vel iuvitus cogeret, dum, lib. viii, cap. 17, ait, eos elephantos semel in vita coire. Ἄπαξ γοῦν ἐν τῷ βίῳ τῷ σφετέρῳ μνημονεύουσιν Ἀφροδίτης ὕταν ἢ θήλεια ὑπομένη καὶ αὐτῆ. Εἶτα ἐμπλήσας ἕκαστος τὴν σύνομον, τὸ ἐντεῦθεν ἐπὶ τούτοις οὐκ εἶδεν αὐτὴν. Vel igitur genus hoc elephantorum plures singulis partibus generant, vel cum binis parentibus una succedet soboles, tandem ad nihilum esset deveniendum. Sed ulterius ita Plinius, lib. x, cap. 53, *Singulos gignunt, elephantii, cameli, equi*; et inferius, *Elephantii, ut diximus, pariunt singulos, magnitudine vituli trimestris.* Nec hæc sententia videtur ab Aristotelica dissentire. Aristoteles namque, *De generat. animal.* lib. iv, cap. 4 : Πρῶτα μὲν οὖν διὰ τί τὰ μὲν ἐστὶ πολυτόξα, τὰ δὲ μονοτόξα, τοῦτ' ἂν τις δόξειεν εὐδῶγως θαυμάζειν. Τὰ γὰρ μέγιστα μονοτόξα τῶν ζώων ἐστὶν, ὅσον ἑλέφας, κάμηλος, ἵππος, καὶ τὰ μόνουχα. Et quia probabilius id videbatur, majora animalia, cum plus seminis efferre possent, plura etiam generare, cujus contrarium mirum est. Respondet huic argumento validissima ratione, maximeque idonea, magnitudinem scilicet eorum id facere ne multa pariant; cibus enim in iis absumentur in corporis incrementum; minoribus vero natura demendo de magnitudine, augere in excremento seminali exsuperantiam. Idque confirmat alia ratione, videlicet plus seminis

genitalis esse, quod majoris est animalis, minus autem quod minoris necesse est. At multa effici parva in eodem possunt, multa magna effici difficile est; mediocribus vero magnitudinis melius a natura datum est. Quid igitur in doctrina Aristotelis clarius? quid certius? Elephantes propter sui corporis molem, ingentemque magnitudinem, plura eodem nixu parere, nec possunt, nec debent; si vim juraque naturæ violare non velimus. Contra hæc tamen ex ipso Aristotele, nescio quid dubium illa afferre possent: ait namque: Sunt alia unipara, alia paucipara, alia multipara, et magna ex parte unipara sunt, quæ solipeda; paucipara, quæ bisulca; multipara, quæ multifida, sed elephas sententia ipsiusmet Aristotelis multifidum est; et lib. II *De hist. anim.*, cap. 4, scribit, *Elephantum digitos numero quinque indivisos, leviterque discretos habere*, et lib. II *De part. anim.*, cap. 16, *Elephant non bisulcos, non solidos pedes habent, sed digitatos*. Necesse itaque est, eos non unum sed plures uno nixu parere. Nolo hic diutius immorari. Peteeorum solutionem ex ipsomet Aristotele loco d. *De gener. anim.* Magnitudo et moles corporis ad partum conducit, non podum diversa genera, et nota verba illa, *Magna ex parte*; non enim sententia illa regulaque semper vera, etsi quandoque oppositum, vel Scaliger, vel alius nescio quis, vidit et observavit: habet tamen suum pondus et vim Aristotelica ratio, nec ideo falsam esse constitueamus. Omnes enim semper dixerunt, mulierem uno partu, unum tantum parere; quis id negabit? vidimus nihilominus multoties, unam eodem partu plures filios genuisse, et alia animalia etsi solipeda sunt. Quid inde? quod in natura raro accidit, in uno, vel in quibusdam, non in omnibus et semper; affirmabimus. Gignuntur etiam quandoque monstra et ἀλλοειδή, non tamen id uti proprium ascribemus.

Ibid., lin. 43. *Όταν δ' ἐς βόθρον*. Plinius, lib. VIII, cap. 8, *Africa foveis capit, in quas deerrant aliquo protinus cæteri congerunt ramos, moles devolvunt, aggeres construunt, omnique vi conantur extrahere*. Alias capiendi domandique rationes vide apud eundem ibidem, et Strabonem, lib. XV. Nec invenustum est, nec ab ingenio elephantorum alienum, quod narrat Ælianus de his, lib. VIII *De hist. anim.*, cap. 15, dum fossas transilire non queunt. *Όταν υπερβῆναι τάφρον οἱ ἐλέφαντες μὴ δύνωνται, εἰς ὃ μέγιστος ἑαυτὸν ἐμβάλλει, καὶ πλάγιος ἴσταται, καὶ γεφυροὶ τὸ κενὸν, καὶ κατ' αὐτοῦ βαίνοντες εἰς τὸ ἀντιπέραν ἴασι, καὶ ἀποδιδράσκουσι πρότερον μέντοι ἐκείνον ἀνασώσαντες. Ό δὲ τῆς σωτηρίας τρόπος οὗτός ἐστιν. Ἄνωθεν τις τὸν πόδα προτείνει, καὶ ἐκείνῳ παρέχει τὴν προβοσκίδα περιπλέξαι. Οἱ δὲ ἄλλοι φρύγανα ἐμβάλλουσιν ἐξ ὕλης ἕκαστα, ὧν ἐπιβαίνων εἰλημένος τοὺς πόδας, μάλα ἐγκρατῶς τε καὶ εὐλαβῶς ἀνασπᾶται βῆστα.*

Ibid., lin. 47. *Ό δὲ δράκων ὁ κατὰ*. Plinius, lib. VIII, capit. 11, *Elephantos fert Africa, ultra Syr-*

ticas solitudines, et in Mauritania: ferunt Æthiopes et Troglodytæ, ut dictum est: sed maximos India, bellantesque cum iis perpetua discordia dracones tantæ magnitudinis, ut et ipsos circumflexu facili ambient, nexuque nodi præstringant. Commoritur ea dimicatio, victusque corruens complexum elidit pondere. De draconum et elephantorum nece et pugna elegantissime Philo *Περὶ ἀφθαρσίας κόσμου*. Cujus verba hic non gravabor scribere: *Τὸ παραπλήσιον μέντοι καὶ τοὺς κατὰ τὴν Ἰνδικὴν δράκοντάς φασὶ πάσχειν. Ἀνέρποντας γὰρ ἐπὶ τὰ μέγιστα ζῶων ἐλέφαντας, περὶ τὰ νῦτα καὶ νηδὺν ἄπασαν εἰλεῖσθαι· φλέβα δ' ἦν ἂν τύχῃ διελθόντας ἐμπνέειν τοῦ αἵματος, ἀπλήστως ἐπισπωμένους βίαιῳ πνεύματι καὶ συντόνῳ βόλῳ. Μέχρι μὲν οὖν τινος ἐξαναλουμένης ἐκείνους ἀντέχει ὑπ' ἀμηχανίας ἀνασχιρτῶντας, καὶ τῇ προνομαίᾳ τὴν πλευρὰν τύπτοντας, ὡς καθιζομένους τῶν δρακόντων· εἶτα, ἀεὶ κενουμένου τοῦ ζωτικῆς, πηδᾶν μὲν μηκέτι δύνασθαι, κραδαίνομένους δ' ἐστάναι. Μικρὸν δ' ὕστερον καὶ τῶν σκελῶν ἐξασθενήσαντων, κατασσισθέντας ἀποφύχειν. Πέσοντας δὲ τοὺς αἰτίους τοῦ θανάτου συναπολλύναι τρέπω τοιῦδα. Μηκέτ' ἔχοντες τροφήν οἱ δράκοντες, ὅν περιέθεσαν δεσμὸν ἐπιχειροῦσιν ἐκλύειν, ἀπαλλαγὴν ἤδη ποθοῦντες. Ὑπὸ δὲ τοῦ βάρους τῶν ἐλεφάντων θλιβόμενοι πιέζονται, καὶ πολὺ μᾶλλον ἐπειδὴν τύχῃ στέριφος, καὶ λιθῶδες ἔδαφος. Ἰλυστώμενοι γὰρ καὶ πάντα ποιοῦντες εἰς διάλυσιν ὑπὸ τῆς τοῦ πεσόντος βίας πεδηθέντες ἑαυτοὺς πολυτρόπως ἐν ἀμηχανίᾳ καὶ ἀπόροις γυμνάσαντες ἐξασθενοῦσι, καθάπερ οἱ καταλευσθέντες, οἱ τείχους αἰφνιδίον ὑπενεχθέντος προκαταληφθέντες, οὗ δ' ὅσον ἀνακύβει δυνάμενοι πνιγῇ τελευτῶσιν. Aliam hujus pugnae rationem explicat Ælianus, lib. VI, cap. 21, quem vide. Attingam et hic nonnulla de elephanto more meo, breviter et succincte, in quibus gravissimi auctores non conveniunt. Plinius, lib. VIII, cap. 10, elephantos ait animalium maxime odisse inurem, ita ut pabulum in præsepio positum fastidiat, si a mure tactum comperit. Ælianus *De histor. animal.*, lib. VII, capit. 51, et lib. XVI, cap. 36, suem non murem odisse, scribit. Et Plutarchus, εἰκότως δὲ καὶ τῷ λέοντι πρὸς τὸν ἀλεκτρούνα, καὶ τῷ ἐλέφαντι πρὸς τὸν ὕν μῖσος ἰσχυρὸν γεγενηκέναι, καὶ τὸν φόβον. Gregorius item*

Pisides, *De mundi officio*,

*Καὶ τῶν ἐλεφάντων ἐκφοβοῦσι τὸ κράτος
τὰ μικρὰ γρουλλίζοντα τῶν χοίρων βρέψη.*

Quidam Plinium deceptum fuisse affinitate vocum ὕς et μῦς asseverant. Cæterum Plinius, sub fine cap. 9, eosdem minimo suis stridoris terreri dixit; Horus, lib. II, cap. 85 et 86, Arietem et suem horrere, confirmat Ælianus, lib. I *De hist. anim.*, cap. 38. Sicque Romanos Pyrrhi Epirotarum regis elephantos in fugam vertisse, et victoriam retulisse, Ὅρβωδει ὁ ἐλέφας κεράστην κριδὸν, καὶ χοίρου βοήν. Οὕτω τοῖνον, φασὶ, καὶ Ῥωμαῖοι τοὺς σὺν Πύρρῳ τῷ Ἠπειρώτῃ ἐτρέφαντο ἐλέφαντας· καὶ ἡ νίκη σὺν τοῖς Ῥωμαίοις λαμπρῶς ἐγένετο. Idem Plinius, lib. VIII, cap. 5, *Pudore nunquam nisi in abdito coeunt, πᾶς*

quinquennis, femina decennis. Aristoteles, lib. vi *A* *De histor. anim.*, cap. 27, nonnisi vicesimo ætatis anno coire tradit. *Elephantus, tam mas quam femina, incipit coire anno ætatis vicesimo.* Mirum sane quanam ratione quidam in d. locum Plinii ex Aristotele adnotarunt, eum tradere, *elephantos non nisi post vicesimum annum coire, aut gignere.* Plinius de eorum appellatione in Italia, cap. 6, *Elephantos Italia primum vidit Pyrrhi regis bello, et boves Lucani appellavit, in Lucanis visos anno urbis quadragesimo septuagesimo secundo.* Hinc et *boves Lucani* vocantur ab Isidoro, lib. ii, capit. 2; Varro, lib. vi, *De lingua Latina*, nec a Libya, nec a Lucania dictos putat, sed a luce, quod longe relucebant propter inauratos regios clypeos, quibus turres eorum ornatae fuerunt. Arma eorum, ut ex Plinio, cap. 3, habemus, *Juba rex cornua appellavit.* Varro quoque, lib. vi *De lingua Latina*, illa esse cornua putat, et Pausanias, lib. v, et Ælianus libr. xiv *De histor. anim.*, capit. v, et lib. iv, cap. 31; et Oppianus, libr. ii *Κυνηγ.*, reprehendit vulgarem opinionem de dente elephanti, et probat duobus argumentis, tum quod e capite oriatur, sive ex cranio, quod cornua proprium habent; tum quod se poliendum, secandum, fingendum, formandumque præbeat, quod nusquam dentes faciunt. Dentes tamen esse, et non cornua tuentur Herodotus; Aristoteles, lib. iii *De partib. animal.*, cap. 2, et libr. ii *Histor. animal.*, cap. 5; Dionysius Afer, *Περιγηήσει*, Plinius, libr. viii, cap. 3; Claudianus, lib. iii *De laudibus Stiliconis*; Horus, libr. i, cap. 88. Hanc sententiam multis rationibus confirmat Philostratus, libr. ii *De Vita Apollonii*. Pausaniæ argumenta pro prima sententia quam sint infirma docet Joannes Bodinus. Juvenalis, Satyr. 11:

*Dentibus ex illis quos mittit porca syenes,
Et Mauri celeres, et Mauro obscurior Indus,
Et quos deposuit Nabatheo bellua saltu,
Jam nimios, capitique graves.*

Et tandem ut his controversiis enarrandis finem imponam, Cardanus negat ullum animal tandiu vivere, duce et magistro Aristotele, qui lib. *De longit. et brevitate vitæ* ait animalium elephantum esse et longissimæ vitæ: et varie causam longitudinis brevitatis vitæ prosequitur, et *De general. animal.* lib. iv, cap. 10, hominem plus temporis quam quodvis animal vivere scribit, excepto elephanto. Julius Scaliger exercit. 204 contrarium vult. Ni majora me ab harum exercitationum studio distraherent, ostenderem tanto viro, quantum in Aristoteli doctrina varius: quantum ab ipso Aristotele, et ejus argumentandi modo, perquirendæque veritatis ratione diversus aberret.

Col. 744, lin. 4. *Θερμός δ ἵππος.* Basilius, hom. 9: Ἰδιώμασι δὲ διαφόροις ἕκαστον τῶν ζώων κέκριται. Εὐσταθῆς μὲν γὰρ ὁ βοῦς, νωθὴς δὲ ὁ ὄνος, θερμὸς δὲ ὁ ἵππος πρὸς ἐπιθυμίαν τοῦ θήλεος, ἀτιθάσσυτος ὁ λύκος, δολερὸν ἢ ἀλώπηξ, δειλὸν ἢ ἔλαφος, ὁ μύρμηξ φιλόπνοος, εὐχάριστος ὁ κύων, καὶ

πρὸς φιλαν μνημονικόν. Aristoteles, *De histor. anim.*, lib. vi, cap. 22, *Salacissimum omnium, tum feminarum tum marium, equus est, homine excepto,* et equas libidine maxime incendi auctor est Ælianus, lib. iv *De histor. animal.*, cap. 11; quare et mulieres libidinosas ab eis qui convicium facere student vocari solere *equas.* Μόνας ἀκούω τῶν ζώων τὰς ἵππους καὶ κυούσας ὑπομένειν τὴν τῶν ἀρρένων μίξιν. Εἶναι γὰρ λαγνιστάτας διὰ ταῦτά τοι καὶ τῶν γυναικῶν τὰς ἀκολάστους, ὑπὸ τῶν σεμνοτέρως αὐτὰς εὐθουόντων καλεῖσθαι ἵππους. Et Aristoteles equam natura libidinosam vocavit, lib. iv *De gener. anim.*, cap. 5. *Sola enim animalium, ut idem inquit, mulier et equa gravida coitum patiuntur;* et libr. vii *De histor. animal.*, cap. 4, *Mulier et equa, omnium maxime animalium, gravidæ coitum patiuntur: cætera, ubi gravida fuerint, fugiunt mares, ea scilicet quorum natura superfetare more leporis recusat.* Plinius, lib. x, cap. 43, et suem conjungit. *Mirum ut quadrupedum prægnantes Venerem arcent, præter equam et suem.* Rationem hujus habes apud Aristotelem, lib. iv *De generatione animal.*, cap. 5. Et quia solida natura est: et solida sunt Veneris appetentiora, cum careant purgatione, quæ perinde est feminis, ut coitus maribus; et equa menstrua minime emitit. Et quod illi aliquid spatii in utero superest, amplius quam ut ab uno occupetur, arctius quam ut alterum perfecte possit superfetari; et lib. vii *De histor. animal.*, cap. 22, equorum tunc armentum perfectum esse, cum parentes suam ineunt prolem, vel pulli matres. Quidquid tamen sit, insignis legitur narratio de castitate equorum; ubi enim pullus, dolosis vafra mentis, oleisque fragrantibus et odoribus deceptus, cum matre, et ipsa inscia, incestum admisisset; re post tale flagitium cognita, et pullus et mater præcipites se egerunt. Eam habes apud Ælianum, *De hist. animal.* lib. iv, cap. 7; Oppianum *Κυνηγ.* lib. ii; Aristotelem, lib. ix *De histor. animal.*, cap. 47; Plinium, lib. viii, cap. 42; Varro nem, lib. ii *De re rustica*, cap. 7. Qui etsi non omnes in omnibus conveniunt, sed aliter alius commemoret, statum id est, firmumque, equosque illos suæ castimonix monumenta, morte propria posteris reliquisse. Similia quoque de camelis Aristoteles ibid. narrat, et repetit *Περὶ θαυμασίων ἀκούσμάτων*, et Ælianus lib. iii, cap. 47.

Ibid. *Νωθὸς ὁ ὄνος καὶ.* Basilius, hom. 8: Οἶδε τὴν συνήθη φωνὴν ὁ ὄνος, οἶδεν ὄδδν ἢ πολλὰ κίς ἐβάδιζε, καὶ που καὶ ὀδηγὸς ἐνλίτε ἀποσφαλάντι γίνεται τῷ ἄνω. Τὸ δὲ ἔξυψήσασθαι τοῦ ζώου, οὐδὲ ἄλλο τι ἔχειν λέγεται τῶν χειρῶν. Ælianus, lib. vii, cap. 19: Καὶ ταῦτα δὲ τὰ ἴδια τῶν ζώων εἰπεῖν οὐ χειρόν ἐστι. Νωθιέστερόν πως δοκεῖ πρόβατον καὶ ὄνος.

Ibid., lin. 5. *Μνηστικακὸν κάμηλος.* Basilius, hom. 8: Τὸ δὲ τῶν καμήλων μνηστικακόν, καὶ βαρῦμηνι, καὶ διαρκὲς πρὸς ὄργην τί ἂν μιμησασθαι τῶν θαλαττίων δύναιτο; Πάλαι ποτὲ πληγείσα κάμηλος, μακρῷ χρόνῳ ταμειουσμένη τὴν μῆνιν, ἐπειδὴν εἰκαρίας λάβηται, τὸ κακὸν ἀντιδίδωτιν. Confirmatui-

que exemplo ab Aristotele et Æliano allato: morsu enim defixo, postquam coitum absolvit camelarium interemit. Non tacebo Aristotelis in uteri ferendi tempore camelis statuendo πλάνην; ipse enim, lib. v, cap. 14, *De histor. anim.*, ait ferre ventrem duodecim menses, Κύει δὲ δώδεκα μήνας· τίχτει δὲ ἔν. Ἔστι γὰρ μονοτόκον. Et lib. vi, cap. 26, ait menses decem, Ἡ δὲ κάμηλος κύει μὲν δέκα μήνας, τίχτει δὲ αἰεὶ ἔν μόνον. Μονοτόκον γὰρ ἔστιν. Quis hoc in Aristotele non admiraretur, et erubesceret?

Ibid., lin. 6. Ἀνήμερος λύκος. Aristoteles, *De hist. anim.* lib. i, cap. 1. Addo etiam alias esse cicures, alias feras; et alias perpetuo cicures ut hominem, et mulam, alias perpetuo feras ut pantheram, et lupum.

Ibid., lin. 7. Εὐχάριστος δ κύων. Plinius, lib. viii, capit. 40: *Ex his quoque animalibus quæ nobiscum degunt, multa sunt cognitu digna: fidelissimumque ante omnia homini canis, atque equus. Pugnasce adversus latrones canem pro domino, accepimus, confectumque plagis a corpore non recessisse, volucres et feras abigentem. Ab alio in Epiro agnatum in contentu percussorem domini laniatum et latratu coactum fieri scelus.* In eodem capite plura de amore et benevolentia erga dominos. De his plurima et memorabilia Rodiginus, lib. xvii, cap. 18; Alexander ab Alexandro, lib. i, cap. 3; Ælianus, *De hist. anim.* lib. vii, cap. 29; lib. ii, cap. 40; lib. vii, cap. 38 et 40; lib. vi, cap. 25 et 62; lib. xii, cap. 35; lib. i, cap. 8; Aristoteles, Belisarius Aquivivus de venatione, et alii, quidquid dicat Julius Scaliger. De præstantia canum Britannicorum vide Gulielmum Camdenum in *Britannia*, pag. 193.

Ibid., lin. 12. Τὴν δὲ θυμραν. Hanc hyænes naturam monstriforam nuncupavit Plinius, lib. xxviii, cap. 8, propter ea, quæ ipsa admiranda aggreditur, vel audit. Sermonem humanum inter pastorum stabula assimilat. Nomina addicit eorum, quos evocatos laceret. Vomitionem hominis imitatur, ad sollicitandos canes quos invadit. Sepulcra corporum inquisitionis ergo eruit. Huic utramque esse naturam, et quotannis mutari in marem et feminam prodidit Oppianus, lib. iii *Κυνηγ.*:

Θαῦμα δὲ καὶ τὸ δ' ἄκουσα περὶ στικτῆσιν θάληης·
Ἄρσενα καὶ θήλειαν ἀμείβεσθαι λυκάδαρτι·
Καὶ ρ' ὅτε μὲν τελέθειν δυσδερχέα νυμφευτήρα
Νωλεμές λμείροντα γάμων, ποτὲ δ' αὖθις ἑρᾶσθαι
Θηλυτέρην νύμφην, λοχίην, καὶ μητέρα κεδρῆν.

Phile in *Iambis*. Ælianus, lib. i, cap. 25: Τὴν θαιναν τῆτες μὲν ἄρβεναι εἰ θεάσιοιο, τὴν αὐτὴν ἐς νέωτα θῆει θήλειαν (ita enim corrigo), καὶ μετὰ ταῦτα ἄρβεναι. Κοινωνοῦσι τε Ἀφροδίτης ἑκατέρας, καὶ γαμοῦσι τε καὶ γαμοῦνται ἀνά ἔτος πᾶν ἀμείβουσαι τὸ γένος. Horus, lib. ii, cap. 69: Αὕτη γὰρ ὅτε μὲν ἄρβην γίνεται, ὅτε δὲ θήλειζ. Ovidius *Metamorph.* xv:

.... quæ modo femina tergo
Passa marem est, nunc esse marem miremur hyæna. n.
Clemens Alexandrinus in *Pædag.* c. 18, Τὴν δὲ θαι-

ναν ἐναλλάξ ἀμείβειν τὸ ἄρβην ἐς τὸ θῆλυ παρ' ἑαυτῶν. Sic scribit Artemidorus *Oneirocrit.* lib. ii, cap. 12, et Plinius hujus opinionionis meminit lib. viii, cap. 30. Hyænis utramque esse naturam, et alternis annis mares, alternis feminas fieri, parere sine mare vulgus credit. Similia habet et Petrus Damianus, lib. ii, epistol. 18; et Tertullianus, *Hyænam si observet, sexus annalis est, marem et feminam alternat.* Aristoteles negat: pro quo vide Bauchinum *De hermaphrod.* lib. ii, cap. 3.

Ibid., lin. 14. Ἐχει δὲ οὐχ οὕτως. Pro auctore nostro facit Aristoteles, qui stulte eos magnoque errore scribere, lib. iii *De gener. anim.*, ait, qui hyænam iniri et inire annis alternis affirmabant, et visam esse hyænam marem, et feminam sui discrimine genitalis; et lib. vi *De histor. animal.*, cap. 32, scribit: *Quod autem de ea fertur genitale simul et maris et feminæ eandem habere, commentitium est.*

Ibid., lin. 15. Πρὸ τοῦ πόρου ὑπὸ τῆρ. Aristoteles loco dicto, Ἄλλ' ἔχει τὸ μὲν τοῦ ἄρβενος ὁμοιον τῷ τῶν λύκων καὶ τῶν κυνῶν· τὸ δὲ δοκοῦν θηλείας εἶναι ὑποκάτω μὲν ἔστι τῆς κέρκου, παραπλήσιον δ' ἔστι τῷ σχήματι τοῦ θήλεος. Οὐκ ἔχει μέντοι οὐδένα πόρον. Ὑποκάτω δ' ἔστιν αὐτοῦ ὁ τῆς περιττώσεως τόπος. Ἡ δὲ θήλεια θαινα ἔχει μέντοι ὁμοιον τῷ τῆς θηλείας λεγομένῳ αἰδοίῳ, ἔχει δ' ὥσπερ ὁ ἄρβην αὐτὸ ὑποκάτω τῆς κέρκου· πόρον δὲ οὐδένα ἔχει. Μετὰ δὲ τοῦτο ὁ τῆς περιττώσεως ἔστι πόρος, ὑποκάτω δὲ τοῦτου ἀληθινὸν αἰδοίον. Et *De generat. animal.*, *Verum hyænam tam mares quam feminæ habent sub cauda lineam quamdam similem genitali femineo, quæ quidem nota quamvis communis sit, tamen in maribus potius cernitur, quia mares, quam feminæ magis capiuntur.*

Ibid., lin. 23. Ὅθεν σπανιώτατον. Aristoteles locis citatis, *Mares quam feminæ magis capiuntur, et, Sed raro hyæna femina capitur, jam inter undecim numero unam tantum cepisse venator retulit quidam.* Et Plinius, lib. viii, cap. 30, feminam raro capi auctor est.

Ibid., lin. 26. Ὁ δὲ λαγῶδες πρός. Leporis libidinem, et petulcam salacitatem, itemque secunditatem cecinit Oppianus *Κυνηγ.* iii:

Νωλεμές λμείρουσι· γάμων δ' ἔτι ἐγγὺς ἐοῦσαι
Ὀῦποι ἀναίνονται πόσιος πολύθουρον ἔρωην,
Οὐδ' ὅτε γαστρὶ φέρουσι πολύσπορον ὠκὴν
[διστόν.]

Ἐξοχα γὰρ τὸδε φῦλον, ὅσ' ἀπλετος ἐτρεφεῖν αἶα,
Πολύθουρον τελέθει. Τὸ μὲν ἄρ' ἰσχυρὸν ἰσχυρὸς ἐκτός
Ἐμβρυσον ἐκέρῳσκει τετελεσμένον· ἄλλο δ'
[ἐσώθεν
Νόσφι τριχὸς φορέει, τὸ δ' ἄρ' ἠμυτέλεστον ἀέξει·
Ἄλλο δ' ἀναρῶρον ἔχει θερῶν βρέφος ὠκὴ-
[σασθαι.]

Ἐξελθὲς τίχτει δὲ, καὶ οὐποτε θήλυζ ἀναιδής
Λήθετο μυχλοσύνης, τελέθει δ' ὅσα θυμὸς ἀνώγει
Οὐδ' αὐταῖς ὠδίσιν ἀναιδωμένη Κυθέρσιαν.

Ælianus lib. ii, *De hist. anim.*, cap. 12, φέροι δὲ καὶ ἐν τῇ νηδύϊ τὰ μὲν ἠμυτελῆ τὰ δὲ ὠδίνει, τὰ δὲ ἤδη οἱ τέτεταται. Phile in *Iambis*; Plinius, lib. x, cap. 43, *Dasypodes omni mense pariunt, et superfant sicut lepores.* Aristoteles *De hist. anim.* lib. vi,

cap. 33. *Singulis mensibus generant, sed fetus edunt non universos; interpositis enim diebus, quot res tulerit peragunt partionem.* Eorum secunditatem retulerunt, Plinius, lib. viii, cap. 29 et 55; Strabo, lib. iii; Basilius, hom. 8 *Hexaem.*; Symeou Logotheta ex eodem Basilio, orat. v; Ambrosius lib. *De Tobia*, cap. 13, et causam præter Aristotelem *Problem.* sect. 107 et iv *De generat. animal.* cap. 5, reddit Herodotus in *Thalia*: Καί πως τοῦ θεοῦ ἡ προνοή ὡσπερ καὶ εἰκόσ ἐστιν τοῦσα σοφῆ· ὅσα μὲν γὰρ ψυχὴν τε δεῖλά, καὶ ἐδώδιμα, ταῦτα μὲν πάντα πολύγονα πεποίηκεν, ἵνα μὴ ἐπιλείπηται κατεσθίόμενα, ὅσα δὲ σφέλια καὶ ἀνιερὰ ὀλιγόγονα, τοῦτο μὲν ὅτι λαγῶς, ὑπὸ παντὸς θηρεύεται θηρίου, καὶ ὄρνιθος, καὶ ἀνθρώπου. Οὕτω δὲ τοὶ τὸ πολύγονόν ἐστιν· ἐπικυλισκεται μόνον πάντων τῶν θηρίων· καὶ τὸ μὲν δασὺ τῶν τέκνων ἐν τῇ γαστρὶ, τὸ δὲ ψιλόν, τὸ δὲ ἄρτι ἐν τῇσι μήτρησι πλάσσειται, τὸ δὲ ἀναίρεται. Hic etiam illud animadvertendum in hoc genere animalium, non tantum feminas uterum ferre et dignere observatum esse, sed, quod est mirabile dictu, etiam mares ex sese parere et nutrire. Ælianus scribit probatque hominis auctoritate fide digni, lib. xiii *De hist. anim.*, cap. 12, Θηρατοῦ δὲ ἀνδρὸς καὶ τὰ ἕτερα ἀγαθοῦ, οὗο μὴ ἀνψεύσασθαι, λόγον ἤκουσα, καὶ αὐτῷ πεπίστευκα, lege experimentum, et narrationem non injucundam, quibus subdit: Μὴ πιστεύειν οὖν τῷ λόγῳ πείσαι ἐμαυτὸν οὐ δύναμαι, τὸ δὲ αἴτιον ἡ τοῦ ἀνδρὸς γλῶττα, οὐτε ψεῦδος οὐτε κόμπον ἤπιστάτο. Ideoque nec mirum videri debet si quidam existimarint lepores esse utriusque sexus participes. Cum enim eundem viderent et muliebria pati et item agere, et quod potius gignere, sobolemque educare, non sine ratione id ut crederent, ducti sunt. Quod Plinius Archelaum affirmasse scribit, et Democritus in *Geoponicis* tradidit.

Ibid., lin. 27. Καὶ τεκοῦσα πάλιν. Plinius, lib. x, cap. 43: *A partu statim implentur; concipiunt, quamvis ubera siccante fetu.* Et lib. viii, cap. 35: *Lepus omnium prædæ nascens, solus præter dasypodem superfetat, aliud educans, aliud in utero pilis vestitum, aliud implume, aliud inchoatum gerens pariter.* Solum superfetare, ut verum sit, viderit ipse Plinius. Equas et mulieres quoque superfetare pro indubitato habetur. Sed ad rem Aristoteles item, lib. vi *De histor. animal.*, capit. 33: *Habet femina lac prius quam pariat, et a partu continuo repetit coitum: et lactans adhuc concipit fetum.* Hæc item omnia in *Questionibus physicis*, quæst. 11, complexus est Theophrastus Simocatus.

Ibid., lin. 30. Τὸν δὲ γρῦπὰ φασιν. Ælianus et Ctesia eorum formam describit; esse enim gryphes quadrupedes, robustissimis unguibus; anteriori corporis parte rubros, alis candidis, dorso pennis nigris indutos, cervice cæruleis, et floridis, ore aquilino, et capite, oculis igneis, lib. iv *De histor. animal.*, cap. 27: Τὸν γρῦπα ἀκούω τὸ ζῶον τὸ Ἰνδιχὸν τετράπουν εἶναι κατὰ τοὺς λέοντας, καὶ ἔχειν βρυχὰς καρτεροῦς ὡς ὅτι μάλιστα, καὶ τοῦτους μὲν-

Α τοὶ τῶν λέοντων παραπλησίους. Κατάπτερον δὲ τὰ νῶτα, καὶ τούτων τῶν πτερῶν τὴν χροίαν μέλαιναν εἶναι ἄδουσι. Τὰ δὲ πρόσθια ἐρυθρὰ φασί, τὰς γὰρ μὴν πτέρυγας αὐτὰς οὐκέτι τοιαύτας, ἀλλὰ λευκάς, τὴν δέρην δὲ αὐτῶν κυανοῖς διηθίσθαι τοῖς πτεροῖς Κτησίας ἰστορεῖ. Στόμα δὲ ἔχειν ἀετώδες, καὶ τὴν κεφαλὴν ὅποιαν οἱ χειρουργοῦντες γράφουσι τε καὶ πλάττουσι. Φλογώδεις δὲ φασί τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ. Plinius, lib. vii, cap. 2: *Arimasps assidue belhæ esse circa metalla cum gryphis, ferarum volucris genere quale vulgo traditur, eruente ex cuniculis aurum, mira cupiditate, et feris custodientibus, et arimasps rapientibus, multi, sed maxime illustres Herodotus et Aristæas Proconnesius, scribunt.* Eorum etiam meminere Solinus, Pausanias in *Arcadicis*, Philostratus in *Vita Apollonii*. Hæc tamen esse fabulosa existimavit Plinius libr. x, cap. 49, *Pegasos equino capite volucres, et gryphas aurita aduncitate rostri, fabulosos reor illos in Scythia, hos in Æthiopia.* Ibid., lin. 31. Ἀρπάξει δὲ λέοντα. Georgius Pisides, *De mundi opificio*, eum et bovem rapidissime arreptum alte elevare affirmat.

Πόθεν δὲ γρῦπὺ εὐσθενὲς λαβῶν κράτος,
Καὶ βούρ ἀνασπῶν ἐξ ἑτοίμων ἀρπαγῶν
Καὶ πτηνὸς ἤρται, καὶ βαδίζει τετράπους;

Ælianus tamen cum aliis animantibus gryphas concertare et vincere scribit, sed pugnam leonum et elephantorum abhorrere, neque cum eis in certamen descendere ibidem. Καὶ διαγωνίζεσθαι μὲν πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα, καὶ κρατεῖν βῆστα. Λέοντι δὲ μὴ ἀνθίστασθαι, μηδὲ ἐλέφαντι.

Ibid., lin. 32. Ἀετὸς παρ' ἡμῖν. Aristoteles, lib. ix *De hist. anim.* c. 32: *Venatur aquila lepores, hinculos, vulpes, et reliqua que vincere valeat.* Ælianus lib. ix *De hist. anim.*, cap. 10: Ἀετὸς ζῶον πλεονεχτικόν, καὶ δι' ἀρπαγῶν ποιοῦνται τροφὰς, καὶ σαρκῶν ἐσθίουσι· καὶ γὰρ λαγῶ ἀρπάξουσι, καὶ νεβρόν, καὶ χῆνα ἐξ αὐλῆς, καὶ ἄλλα. Ideoque eum aquilarum vocem maxime timere, sicut et aliarum avium, a quibus male exceptus interimitur. Idem ait lib. xiii, cap. 11; Plinius, lib. x, cap. 4, *aquilarum primo et secundo generi, non minorum tantum quadrupedum rapina, sed etiam cum cervis prælia. Multum pulverem volutatu collectum, insidens cornibus exciuit in oculos, pennis ora verberans, donec præcipitet in rupes.* Nec non et tauros venari auctor est Phile in *Iambis*,

Θηρῶ δὲ καὶ τὸν χῆνα, καὶ τὴν δορκάδα
Καὶ τὸν λαγῶν, καὶ τὸ τῶν ταύρων γένος.

Et Ælianus, *De histor. animal.* lib. ii, cap. 59, aquilarum genus, quod quidam χρυσαετον, alii ἀστερίαν, in Creta vi quadam et industria singulari tauros ipsos invadere, et prædam sibi cibumque parare: ex insidiis enim cervici insidens rostro quam acerrime pungit. Taurus icibus pulsus, furibundus in fugam vertitur, ubi locum proclivem præcipitemque accesserit, explicatis in orbem alis illius oculos dilaniat, qui præcipitii ignarus subsilit, et præceps dilaniatus emoritur; et lib. ix, capit. 10, ait,

aquilam quam Jovis appellarunt, carnes non attingere, sed herbam ei ad victum satis esse.

Ibid., lin. 33. *Ἔστι δὲ ζῶον χαράδριος.* Hæc Eustathii ante oculos videtur habuisse omnia Petrus Damianus, dum lib. II, epist. 48, de charadrio loqueretur. Hujus proprietatis causam reddit Theophylactus Simocatus in *Quæst. nat.*, quæst. 15, pag. 48. Ita vocatus ἀπὸ τοῦ τὰς χαράδρας διατρέθειν, ex Scholiaste Aristophanis, et Aristoteles, lib. IX, cap. 11, τὰς δὲ οἰκίσεις ὁ μὲν περὶ τὰς χαράδρας, οἱ δὲ χρημαῖος ποιῶνται, καὶ πέτρας, οἶον ὁ καλούμενος χαράδριος. Hunc bitumine necari narrat Ælianus, lib. VI, *De histor. animal.*, capit. 46.

Ibid., p. 34. *Λευκότατος δὲ ὄλιον.* Epiphanius in *Physiologo*, cap. 23, Ὁ φυσιολόγος ἔλεξε περὶ τούτου, ὅτι ὄλιον λευκόν ἐστὶ, μηδὲ ὄλιως μελανίαν ἔχον. Aristoteles, libr. IX *De histor. animal.* cap. 11, avem hanc pravam et colore, et voce ait, noctu apparere, diu aufugere. Albertus cum Eustathio sentit, et albam esse totam testatur.

Ibid., lin. 39 : *Ὄζαρ γὰρ φασιν.* Epiphanius dicto loco : Καὶ ἐάν τις νοσῆ, ἡ νόσος τοῦ ἀνθρώπου, εἰ ἔστιν εἰς θάνατον, ἀποστρέφει ἀπὸ τοῦ νοσοῦντος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὁ χαράδριος, ἐάν δὲ ἡ νόσος πρὸς ζωὴν ἐστὶν, ἀτενίζει τὸν νοσοῦντα ὁ χαράδριος, καὶ ὁ νοσῶν τὸν αὐτόν. Non dissimilia refert Albertus, auctor anonymus *Psalm. comment.* psalm. LXXXIV, versu, *Deus tu conversus vivificabis nos*, et alii recentiores. Magis commune tamen est charadrii prospectum regio morbo laborantibus prodesse. Ælianus lib. XVII, cap. 43 : Χαράδριος δὲ ἦν ἔρα δῶρον τοῦτο, ὃν οὐ μὰ Διὰ ἀτιμάζειν ἄξιον. Ἦν γοῦν, ὑπαναπλήθει τὸ σῶμα ἰκτέρου τις, εἰτὰ οἱ δριμύ ἐνορώη, ὁ δὲ ἀντιδλήπει, καὶ μάλα τς ἀτρέπτωρ, ὡσπερ οὖν ἀντιθυμούμενος, ἡ τοιαύτη ἀνάβλεψις ἴταται τοῦ προειρημένου πάθους τὸν ἀνθρώπου.

Ibid., lin. 45. *Ὁ δὲ μορσώμενος ζῶον.* Petrus Damianus, lib. II, ep. 48 : *Quis hanc ingenuitatem unicorni contulit, ut dedignetur viribus vinci, humilitatis arte patiatur se facile superari? nunquam scilicet a venatoribus capitur, nisi prius in virginis gremio reclinetur.* Cardanus monocerota cum rhinocerote confudisse reprehenditur a Julio Scaligero, exerc. 205. Alii orygem atque monocerotem eundem esse arbitrati sunt. Hujus confusionis illa fuit origo, quod pleraque animalia unico tantum cornu decorarentur, atque armarentur. Quare nonnulli septem animalium genera unico cornu adnotarunt in Plinio. Scaliger loco d. ex corporis forma diversissimum esse rhinocerota a monocerote demonstrat. Plinius ita, graphice, lib. VIII, cap. 21 : *Asperissimam autem feram monocerotem reliquo corpore equo similem, capite cervo, pedibus elephanto, cauda apro, mugitu gravi, uno cornu nigro media fronte cubitorum decem eminente. Hanc feram vivam negant capere.* Item Solinus, cap. 35 ; Vartomannus ex Scaligero : *Unicornibus equi magnitudo, crura, pedes, caput cerri, pili color balius, equi juba rarior, brevior coxæ villosæ, etc. Quem maxime disferre ab hoc quem*

A auctor noster scribit nemo non videt, cum illum parvum, hædi magnitudine, eximia pernicitate et vehementia, cornu in summitate capitis unico, dicat esse.

Ibid., lin. 46. *Δριμύτατον σφοδρα.* Phile in *Iambis*, ad pugnam promptitudinem, ex vulneribus aliis animantibus pericula, cornu quale sit, ipsum animal, quomodo mansuescat multis prosequitur. Negat tamen Vartomannus ferocem esse.

Ibid., lin. 51. *Ἔστι δὲ ζῶον καλούμενον.* Petrus Damianus libr. II, epist. XVIII ad Desiderium abbatem, *Castor itaque cum se videt a venatore propter genitalia persequi, hæc mordicus abscindit, et ante venatoris faciem projicit. Sic illico venator accedit, dum id propter quod eum persequeretur extorsit. Si vero contigerit, ut aliter eum cursus venator inveniat, eumque acrius et instantius persequens, evadendi aditum jamjam desperare compellat, in arcto situs in os se venatoris erigit sibi que deesse virilia, propter quæ perurgetur, ostendit. Sic ab insectantis venabulo liberatur dum ostendit sibi deesse quod quaritur.* Plinius, lib. VIII, cap. 30, *Animal horrendi morsus, arbores juxta flumina et γειτο καίει. Hominis parte comprehensa non antequam fracta concreperint ossa, morsus resolvit.* Hujus in pro-

sternendis arboribus solertiam et scopum ab oculato teste sibi relatum tradit Conradus Ritth-rsbuius, Comment. in lib. I *Ἄλιευτ.* Oppiani. *Miram prædicant esse hujus bestiolæ solertiam, qua in prosternendis arboribus utatur. Quoties dentibus suis ictum inflixit arbori, toties ob eadem procurrit, visum an nutet, an ruinam minetur, ne forte ab ea opprimatur; ubi nihil periculi esse videt, arbore adhuc firma plagam repetit, dum ea tandem prolabatur. Cur autem arbores cadit ac proruit? nimirum ideo, ut in aquas prolapsæ, foliis et ramis limo obductis pisces alliciant, quos capiat ac devoret fiber. Hæc amicus quidam paternus, qui ejus rei αὐτόπτης fuit, aliquando mihi retulit.* Mansuetum esse castora contra Cardanum negat Scaliger, exerc. 211, num. 6.

Ibid., lin. 52. *Χρησιμεύει δὲ τὰ αἰδοία.* Eorum in medicinis usum habes apud Plinium, lib. XXII, capit. 3, et alios medicos.

Ibid., lin. 53. *Διωκόμενον ὄν.* Si quando in periculo sunt, insequentibus canibus et venatoribus, præmorsa sibi sua genitalia abjicere, atque ita evadere, a pluribus scriptoribus memoriæ proditum est, seque ea parte corporis redimere propter quam maxime expetuntur. Horus lib. II, cap. 65 : *Ἐκεῖνος γὰρ καταδιωκόμενος εἰς τὴν ἄγρην τοὺς ἰδίους διδύμους ἀποσπῶν ῥίπτει.* Plinius lib. VIII, cap. 30 : *Easdem partes sibi ipsi Pontici amputant fibri periculo urgente, ob hoc se peti gnari.* Juvenalis, Sat. 12,

... *Imitatus castora, qui se Eunuchum ipse facit cupiens evadere damno, Testiculorum adeo meditatam intelligit inguem.*

Ammianus Marcellinus lib. XVII ; Ælianus *De his*

anim. lib. vi, cap. 54; Solinus, capit. 23, qui idem A capit. 28 de elephantis scribit; Alcianus, emblem. 152:

*Et pedibus segnis, tumida et propendulus alvo
Hæc tamen insidias effugit arte fiver.
Mordicus ipse sibi medicata virilia vellit,
Atque abjicit, sese gnarus ob illa peti.
Hujus ab exemplo discos non parcere rebus,
Et vitam ut redimas, hostibus æra dare.*

Et plures alii. Hinc et fabula Æsopica, et Apuleius, lib. i Asini, Thessalam veneficam scribit amorem suum, quoniam alterius mulieris consuetudine usus fuisset, in castorem mutasse, ut amputaret sibi genitalia, si quando venatores insequerentur. Longe tamen alia est sententia Sextii medici apud Plinium, lib. xxiii, cap. 3: *Spectabilis naturæ potentia in his quoque, quibus et in terris, et in aqua victus est, sicut et fibris, quos castoras vocant, et castorea testes eorum. Amputari hos ab ipsis, cum capiantur, negat Sextius diligentissimus medicinæ. Quinimo parvos esse, substrictosque, et adherentes spinæ, neque adimi sine vita animalis posse.* Negavit idem Dioscorides, lib. ii, cap. 29, et Franciscus Vallesius, *De sacra philosophia*. cap. 5.

Ibid., lin. 55. *Ἐπιδιωκόντων δὲ ἄλλων. Ælianus De hist. anim. libr. vi, cap. 31: Ἐὰν δὲ ἡ πρότερον ἐκτεμῶν καὶ σωθεὶς, εἶτα πάλιν διώκηται· ὁ δὲ ἀναστήσας ἑαυτὸν, καὶ ἐπιδείξας, ὅτι τῆς αὐτῶν σπουδῆς οὐκ ἔχει τὴν ὑπόθεσιν τοῦ περαιτέρω καμᾶτος, παρέλασε τοὺς θηρατὰς· ἤττον γὰρ ἔτι τῶν κερῶν ἐκείνοις φροντίς ἐστίν. Πολλάκις δὲ καὶ ἔνορχοι δντες, ὡς πορρωτάτω ἑαυτοὺς ἀποσπᾶσαντες τῷ δρόμῳ, εἶτα ὑποστειλαντες τὸ σπουδαζόμενον μέρος, πάνυ σοφῶς καὶ πανούργως ἐξηπάτησαν, ὡς οὐκ ἔχοντες ἃ κρύψαντες ἔχουσι. Hic obiter animadvertendum a Scaligero Cardanum reprehendi quod fibri testes cum moscho temere confuderit, deceptum ex mala interpretatione Vartomanni exerc. 214, num. 6, et exerc. 210, num. 3. Errorem notat Varronis, qui sibrum, lutram vel enhydrium unum fecerit quæ et Olaus Magnus recte distinguit, lib. xviii, et alii.*

Col. 745, lin. 1. *Ὁ δὲ μυρμηκολέων. Myrmecoleonis naturæ fundamentum absque dubio est quod legitur apud Job, cap. iv, vers. 11, Myrmecoleo periiit eo quod non haberet prædam. Hujus loci optimam explicationem habes apud Photium ex Eulogii Alexandrini libr. iv, contra Novatianos. De his Agatharchides: Τῶν δὲ καλουμένων μυρμηκολέοντων οἱ μὲν πλείστοι κατὰ τὴν ἰδέαν τῶν λοιπῶν οὐδὲν παραλλάττουσι, τὴν δὲ τῶν αἰδολῶν φύσιν ἀπεστραμμένην ἔχουσι ἐναντίαν τοῖς ἄλλοις. Alii dicunt, esse exiguum animalculum formicis adversum, quod se sub pulvere abscondit, et formicas frumenta gestantes interfecit, interfectas consumit. Sicque vocatum: nam quemadmodum leo imbecilliorum animalium, ita hoc animalculum formicarum prædam agit: cum tamen volucris nihil aliud sit quam formica.*

Ibid., lin. 8. *Ὁ δὲ δραγρὸς ἀγελάρχης. Plinius,*

lib. viii, cap. 50: *Africa astorum silvestrium multitudinem fundit. Mares in eo genere singuli feminarum gregibus imperitant. Oppianus Κυρηη. iii; Agri-mianus Marcellinus, lib. xxiv: Asinorum agrestium multitudo in tractibus Parthis est innumera. Ideo simul incedens, ut constipatione densa feroces leonum frustretur assultus.*

Ibid. *καὶ τῶν γερομέων. Plinius, ibidem: Timent libidinis æmulos, et ideo gravidas custodiunt, morsuque natos mares castrunt, contra gravidæ latebras petunt, et parere furto cupiunt, gaudetique copia libidinis. Oppianus ibid. disertissime, quem omnino consule; Isidorus, l. xii, cap. 1; Olaus Magnus confundit male onagros cum alcibus. Est et memoriæ non indignum quod Phile in Iambis, et Ammianus Marcellinus l. xxiii, de illis scribit: Asini, inquit, feri cum venatibus agitantur ita eminus lapides post terga calcitrando emittunt, ut perforent pectora sequentium, aut perforatis ossibus capita ipsa displotant. Neque illud silebo. Oppianus, loco d. onagrorum carnes esse bonum pabulum feris scribit:*

*Ἄλλ' αὐτὸς κρυτεροῖς ἀγαθῆ βόσις ἐπλετο θηροῖ.
Et consentit Xenophon, l. i Ἀναθ. Κύρ., et Plinius. Ælianus lib. v De hist. anim., eorum carnem amaram esse scribit, et Phile in Iambis, οὐ τὸ κρέας τ' ἄδρωτον ἐξ ἀηδίας.*

Ibid., lin. 10. *Ὁ δὲ ἐχίνος ὡς σφαῖρα. Horum duo genera facit Oppianus Κυρηη. lib. ii:*

*Ὁὐκ ἐρέω κρυερὸν γένος ὀκρυδέντος ἐχίνου
Μεῖζονος, (ἀμφιδυμοὶ γὰρ ἐχίνοις ὀξυκόμοισιν
Ἀργαλεὶ μορφᾷ) κρυερὸν τε περιδρομον ἔρκος.
Οἱ μὲν γὰρ βαιοὶ τε καὶ οὐτιδινοὶ τελέθουσιν,
Τυτθῆσιν φρίσσορτες ἐπὶ προβολῆσιν ἀκάνθαις·
Οἱ δ' ἄρα καὶ μεγέθει πολλὴ μείζονες, ἠδ' ἐκότερ-
[θερ*

Ὅσα πεφρίκασιν ἀρσιότερησιν ἀνωκαῖς.

Ibid., lin. 12. *Πορεύεται γοῦν ἐπὶ τόν. Eadem habet Petrus Damianus, l. ii, ep. 18. Versus anti-qui illi non inelegantes,*

*Κώμανλος, τὸν ἐχίνον ἰδὼν ἐπὶ νῶτα γέροντα
Ρᾶγας, ἀπέκτεινεν τῷ δ' ἐπὶ θελοπέδῳ.*

Et ille,

Τραγολόγων γλυκερῶν σίντορα θελοπέδῳ.

Nec absimile illud Philes in Iambis,

*Ἐχίνος ἐκ τῆς οἰδ' ἀκάνθαισι βρώων
Καὶ τῆσι πρασιαῖς ἐκκλυινδείται κρύφα,
Καὶ τὰς ἐκείθεν ἐμπαρείσας ἰσχάδας
Εἰς τοὺς ἑαυτοῦ φωλεοὺς θησαυρίζας,
Ὅκ ἔχε λιμοῦ συμφορὰν ὀλαβρίου.*

Ibid., lin. 16. *Δολερὸν ἢ ἀλώπηξ. Multa sane sunt, quæ vulpem fallacem et improbam esse convincunt, quibus et semetipsam ab hostium insidiis tuetur, et illis necem, sibi cibum et medicinam parat; quare ab Aristotele De histor. anim. lib. i, cap. 4, inter malitiosa, astuta et callida annumeratur. Oppianus Κυρηη. iii narrat, ne a venatoribus insidiantibus in laqueos conjiciatur septem foraminibus nidos cavernasque suas circummuniri, ut fuga sit tutior faciliorque.*

Ναὶ μὴν αἰολόβουλος, ἐπ' ἀγραύλοισι μάλιστα
 Θηροὶ πέλει κερδῶ μάλ' ἀρήτος ἐν πραπίδουσι,
 Καὶ πικρῆ ναιεὶ πνύματις ἐνὶ φωλειοῖσιν,
 Ἐπαπύλους εἴλασα δόμους τρητὰς τε καλιὰς
 Τηλόθ' ἀπ' ἀλλήλων, μὴ μιν θηρήτορες ἄνδρες
 Ἄμφι θύρῃ λοχώωντες ὑπὸ βροχίδουσσιν ἀγωνταί.

Ad quod respexit et Lactantius Firmianus, *De ira Dei*, cap. 7: *Sunt animalia, inquit, quæ latibulis suis diversos et plures exitus pandunt, ut, si quod periculum inciderit, fuga pateat obsessis; quod non facerent nisi inesset illis intelligentia et cogitatio.* Plura alia apud auctores videre poteris; nos enim in præsentī non animalium historiam scribimus, sed tantum nostrum auctorem in rebus naturalibus non nova, neque peregrina, sed genuina, et ab aliis tradita enuntiare ostendimus. Nec opus est hic plura congerere ad ejus astutiam et calliditatem

Ibid., lin. 17. *Εὐροῦσα γὰρ τελμοστήν.* Plura de ejus in venatu et piscatu artibus Ælianus, lib. vi, cap. 24, et lib. i, cap. 36; lib. iv, cap. 38; lib. vi, cap. 63; lib. xiii. Ejus contra aves insidias quemadmodum et hic noster auctor optime explicavit Oppianus *Ἀλιευτ.* ii, et Eriphan. in *Physiologo*: *Ἡ ἀλώπηξ ἐστὶ πολύτροπον ζῶον. Πεινάσασα δὲ καὶ ἀποροῦσα τροφῆς ἀπέρχεται ἐπὶ τοὺς ἡλιακοὺς τόπους· καταβρίπτουσα αὐτὴν ἐς γῆν, καὶ ἀνεχομένη τὴν πνοήν, καὶ ὑποκρίνουσα τεθνηκυῖαν κείται ὑπὲρ, τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τοὺς πόδας ἄνω ἔχουσα. Ἐπερχομένων δὲ τῶν πετεινῶν, καὶ αὐτὴν κατεσθίειν βουλομένων, ἐκείνη ἐτοίμως αὐτὰ κρατεῖ, καὶ ὅσα βούλεται κατατρώγει.* Eadem sunt apud Isidorum, lib. xii, cap. 2; Petrum Damianum, lib. ii, ep. 18; Albertum, Georgium Agricolum, Michaellem Glycam, et alios recentiores.

Ibid., lin. 24. *Ἡ σαῦρα γηράσασα.* Aristoteles lacertum, et senectutem exuere, et oculis connivere tradidit; quomodo autem lumen oculorum senectute amissum recuperet non explicavit.

Ibid., lin. 38. *Ἄλλα καὶ ἀξήσων μείζονα.* De magnitudine draconum et serpentum e Metasthene et aliis, vide Plinium, lib. viii, cap. 12, 13 et 14; apud Strabonem, lib. xv. Onesicritus refert apud Abisaram India regem duos fuisse dracones, alterum pedum 140, alterum 80. Nearchus autem visam viperam feminam cubitorum sedecim. Vide Ælianium, lib. x *De hist. anim.*, cap. 39.

Ibid. *Ἐπὰρ οὖν τὸν ὄρισμ.* Horus, lib. i, cap. 1: *Ἐπειδὴ, τριῶν γενῶν ὄρων καθεστῶτων, τὰ μὲν λοιπὰ θνητὰ ὑπάρχει, τοῦτο δὲ μόνον ἀθάνατον, ὃ καὶ προσφουσῆσαν ἐτέρῳ παντὶ ζῳῷ δίχα καὶ τοῦ δακεῖν ἀναίρει.*

Ibid., lin. 42. *Τούτῳ δ' ἰχθυῶν.* Quomodo serpentes et crocodilos necat, eleganter Oppianus *Κυνηγ.* lib. iii.

Ibid., lin. 44. *Ἄλλα μὴν καὶ πρὸς.* Plinius, lib. viii, cap. 24: *Aspis habet deinde internecinum bellum cum ichneumone. Notum est animal hac gloria maxime in eadem natum Ægypto. Mergit se limo sarpis, siccataque sole. Mox ubi pluvibus eodem modo*

se coriis loricavit, in dimicationem pergit: in ea caudam attollens ictus irritos adversus excipit, donec obliquo capite speculatus invadat in fauces. Nec hoc contentus, aliud haud mitius debellat animal. Et Oppianus, lib. iii *Κυνηγ.*, hæc nostra elegantissime expressit. Nicander item in *Theriacis*; Ælianus *De histor. anim.*, lib. iii, cap. 22, et lib. x, cap. 47, et lib. vi, cap. 38, scribit ichneumonem aspidis ova disperdere, et tanquam catulis suis futuram hostilem perniciem submovere. Horus, lib. ii, cap. 33, non solum in serpentem irruere, sed vocatis prius clamore aliis, quæ omnia simul addidit Aristoteles, *De histor. anim.*, lib. ii, cap. 6. *Ichneumo Ægypti, ubi aspidem anquem suum hostem aspexerit, non prius aggreditur quam socios vocet, et limo obducto, contra ictus morsusque sese loricet, modus armandi ut primum madefaciat corpus, et in terra se volutet.*

Col. 748, lin. 1. *Σαῦρα δὲ ἡ λεγομένη.* Petrus Damianus, lib. ii, ep. 18: *Salamandra, quoque licet exigua, mirabilem fertur habere naturam; adeo ut si casu aliquando in igne mergitur, omnis ignea vis tanquam inundantis aquæ profuvie protinus extinguatur.* Nicander, in *Theriacis*:

Καὶ σαλαμάνδρησιον δόλιον δάκος ἀλεὶν ἀπεχθές
 Ἦτε καὶ ἀσθέστοιο δι' ἐκ πυρός οἶμον ἔχουσα
 Ἔσσυται ἀκμηρος, καὶ ἀνώδυνος, οὐδέ τι οἷον
 φλῶξ
 Ἐλνεται ἀσθέστη ραγῶν δέρος ἄκρα τε γυῶν.

Et in *Alezipharmacis*:

Ἦν δὲ λιποβρίοιο ποτόν δυσάλοκτον ἰσχυρῆ
 Φαρμακίδος σαύρης πολυκηδέος, ἦν σαλαμάνδρη
 Κλειουσίω, τὴν οὐδὲ πυρός λωθῆσαίτο λιγυῖς.

Serenus:

Seu Salamandra potens, nullisque obnoxia flammis. Plinius, lib. x, cap. 67: *Sicut Salamandra incerti figura, stellatum, nunquam nisi magnis imbribus, proveniens, et serenitate deficiens. Huic tantus rigor, ut ignem tactum extinguat non alio modo quam glacies.* Ælianus, *De hist. anim.*, lib. ii, cap. 31; Piusides, *De mundi opificio*:

Πολαὶς δὲ πηγῆς ἡ βυθοῖς κεκρυμμένοις
 Ἀρῶ σαλαμάνδρα τὰς κάμινους αἰθάλην;

Olympiodorus apud Scaligerum de subtilitate ad Cardanum exerc. 74, num. 3, *Τοῖς ὑελέφαις*, inquit, πολλὴ φρονεῖς τοῦ τινάσσειν τὴν πάπυρον, ἵνα μὴ ἐντὸς περιέχεται ἡ σαλαμάνδρα· ζημιώδες γὰρ αὐτοῖς τῷ σέσαι τὴν κάμινον. Aristoteles, lib. v *De hist. anim.*, cap. 19; Nazianzenus in *Basilium*, et *Parænesi ad Virgines*. Huic tamen sententiæ Dioscorides refragatur, et Galenus in *Simplic.*, σαλαμάνδρας καυθείσης meminit; et iv *Κατὰ τόπ.*, Σαλαμάνδρας κεκαυμένης σποδὸν requirit.

Ibid., lin. 3. *Φασὶ δὲ τὴν ἔχιδραν.* Basilium, hom. 9: *Καὶ ἔχιδραι τὰς μήτρας ἐκφαγοῦσαι, προέρχονται, πρέποντας τῇ γεννησαμένη τοὺς μισθοὺς ἐκτινύουσαι.* Notandum est quod narrat Petrus Damianus, lib. ii, epistol. 18, de hac eadem re. *Viperæ, inquit, hac coeundi vel pariendi consuetudine naturali potiuntur imperio ut masculus in os*

*femine caput impingat, quod illa præ nimii amoris impatientia mordendo præcidat, ac præsto deglutiat, ex cujus capitis oculis duo catuli procreantur, qui partus tempore materna latera utrinque corrodunt, et sic altrinsecum simul occidentes, et nascentes erumpunt. Qui nimirum ante suum parricidæ quam filii, et ideo nunquam præter duos valet hujus generis excedens aliquid inveniri. Duo tamen hic de natura hujus serpentis, quæ refert hic auctor, et multi alii uno ore, considerata sunt, et primum de coitu; ait enim, viperam per os semen excipere, membrumque maris ore excidere, hac ratione mari necem parando. Hoc idem aliter alii narrant, viperam duntaxat ori suo maris caput habere insertum in coitu, et illud ardore libidinis præmorsum abscindere. Horus, lib. II, cap. 59: Αὕτη γὰρ, ὅταν συγγένηται τῷ ἄρρηνι, στόμα στόματι: ἐμβαλοῦσα, καὶ μετὰ τὸ ἀποστυχθῆναι, ἀποδοκῶσα τὴν κεφαλὴν τοῦ ἄρρηνος, ἀναίρει. Basilias, *Contra senatores*, et *De invidia*; Ælianus, *De hist. anim.*, lib. I, cap. 14, etsi paululum ab aliis varius Phile, in *Iambis*:*

Ἔχῃς δὲ θερμὸς προσπλακεῖς τῇ συζύγῳ,
καὶ τὸν τῶος ἥδιστον ἀρ' ἀνύσας γάμον,
κείται φορευθεὶς ὑπὸ τῆς ἐραστρίας
τῶντου σὺν ὄργῃ λανθανόντως ἐχομένης
σοβαρὸν τ' ἐκείνον ἐκτεμούσης αὐχένα.

Prudentius, *Hamartigenia*; Plinius, lib. X, cap. 42, *Viperæ mas caput inserit in os, quod illa abrodit voluptatis dulcedine*. Et ex recentioribus Adrianus Junius, emblem. 38.

Ibid., lin. 5. Αὕτη δὲ ἔγγυος. Secundum est de partu eorum; aiunt namque quod filii, disrupto ventre, exesaque vulva erumpunt, pensantes, ac ulciscentes primam pejori impietate. Phile, in *Iambis*:

Πλὴν ἄλλ' ἢ δὲ μὲρ τέθηκεν. ἢ δὲ νῦν κύει.
Μετὰ δὲ μικρὸν τινα αὐτὰ τὰ βρέφη χροόνον
τῆν μηρικὴν ῥήξαντα νηδὺν ἐξέδου.
Μὴ γοῦν τετιμώρηκε τῷ φωτοσπύρω.

Horus, lib. II, cap. 60; Antigonus Crystius, *De mirabil.*, Οὐδὲ ἐχιδνα δίς. Ἐσθλεί γὰρ αὐτῆς τὴν κοιλίαν τὰ ἔμβρυα. Ælianus, lib. I *De histor. anim.*, cap. 24, et lib. XV, cap. 16, ex sententia Theophrasti ait, ventrem non corrodere, neque dirumpi a filiis, sed quia angustus est mole sobolis pellitur, qui cum reniti non possit perumpitur, et acus marinæ exemplo persuadere conatur, quæ quia capacem alvum non habent similiter afficiuntur a suis fetibus. Plinius, l. d.: *Tertia die intra uterum catulos excludit, deinde singulos diebus singulis parit, viginti fere numero. Itaque cæteri tarditatis impatientes perumpunt latera occisa parente. Aristoteles tamen, De hist. anim.*, lib. V, cap. ult., aliter sentit et narrat. Ideoque ab aliquibus hoc sicuti et primum de viperarum coitu uti fabulosum rejicitur. *Parit catulos obvolutos membrans, quæ tertia die rumpuntur. Contingit vero nonnunquam, ut qui in utero adhuc sunt abrosis membrans prorumpant. Singulos diebus singulis parit, plures quam viginti. Verissimum itaque est superesse partui suo vipe-*

ram, quod et tradidit Apollonius apud Philostratum, et Maximus Tyrius. Et Romæ sæpissime in ligneis thecis enata soboles ab omnibus cernitur, et parens salva ac superstes; et ego etiam vidi. Consule Rodiginum, lib. VI, cap. 13. Illud etiam addam, Cardanus a Scaligero exerc. 125 et 183, num. 13, reprehendi, quod scilicet aspidem et viperam unam et eandem agnoverit; sicut in epistola quadam manu propria Cardani scripta se Scalliger vidisse testatur, eum dipsadem cum vipera idem existimasse. Petrus item Bellonius, *Observat.* lib. II, cap. 54, fatetur se verbis Aristotelicis impulsus, vipersas prægnantes observasse: quæ sine tunicis sobolem peperisse visæ sunt. Qui tamen viperam eam intelligit, quam Turonenses et Cenomanni *Aspic* nominant quæ quam vera sint alterius erit negotii discutere.

Ibid., lin. 9. Ἰνῆράσας δὲ ὁ ὄφεις. De serpente, ejus natura, et quomodo senectam exuat, Petrus Damianus, lib. II, epist. 18; Ælianus, *De hist. anim.* lib. IX, cap. 16, ait, serpentem sceniculo oculis affricatis oculorum hebetudinem abjicere; senescunt enim oculi et sicuti reliquum corpus, ita et oculi suæ perfectionis habent terminum quem attingant, quem si excesserint lumen absumunt, infirmique redduntur, Ὅταν ἀποδύσται τὸ γῆρας ὁ ὄφεις, ὑπαρχομένου δὲ τοῦ ἦρος δρᾶ τοῦτο, ἐνταῦθά τοι καὶ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν ἀχλὺν, καὶ τὸ ἀμβλὺ τῆς ὕψεως ῥίπτεται, καὶ ἐκεῖνο ὡς γῆρας ὀφθαλμῶν. Τῷ δὲ μαράθρω προὔποθῆγων, καὶ περιψήχων τὸ δμμα ἐκάτερον, εἴτα ἐξάνθης τοῦδε τοῦ πάθους γίνεται. Ἀμβλυώττει δὲ ἄρα διὰ τοῦ χειμῶνος φωλεύσας ἐν μυχῷ καὶ σκότῳ. Οὐκοῦν παλαιούσαν ἐκ τῶν κρυμῶν τῶν ζῶων τὴν ἔψιν ὑποθερμαίνων τὸ μάραθρον καθαιρεί, καὶ ὀξυωπέστερον ἀποφαίνει. Et Plinius, lib. VIII, cap. 27: *Anguis hyberna latebra visu obscurato, marathro herbæ sese affricans, oculos inungit, ac refovet; si vero squamæ obtorpuere, spinis juniperi se scabit*. Et lib. X, cap. 23: *Feniculum nobilitaverser serpentes gustatu, ut dixi, senectam exuendo, oculorumque aciem succo ejus refovendo*. Aristoteles tamen, lib. VIII *De hist. anim.*, cap. 17, videtur in ea esse sententia, si recte ejus verba considerentur, videlicet serpentes non esse cæcos: sed quia D pellis illa sive senecta primum detrahatur ab oculis, dum exuuntur, ideo iis qui rem non intelligunt videri cæcos fieri, Ὅταν δὲ ἀρχονται ἐκδύνειν οἱ ὄφεις, ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἀφίστασθαι πρῶτόν φασι, ὥστε δοκεῖν γίνεσθαι τυφλοὺς τοῖς μὴ συνοῦσι τὸ πάθος. Natura perfectioribus animalibus invida, sui tamen in serpentibus prodiga conspicitur. Si cui enim vel levissimum quid in oculos injeceris, præter dolores immensos, et lacrymas, quæ continuo defluunt, est et periculum illis, ne morbo obnoxii lumen amittant. Quod si contigerit, nusquam ad primam illam aciem regredi valent. Serpentibus id concessit, quorum oculos si laceraveris, alii renascentur, et idem cum prioribus munus præstabunt. Notavi ex Aristotele, *De hist. anim.*, lib. II, cap. 17, *Ex-*

nire serpentibus idem quod pullis hirundinum nonnulli aiunt; oculis enim serpentum laceratis, subnasci alios referunt; caudæ etiam lacertis atque serpentibus amputatæ renascuntur. Plinius, lib. xi, cap. 37, *Serpentium catulis et hirundinum pullis, si quis eruat, renasci tradunt.*

Ibid. *Καὶ νηστεύσας ἡμέρας.* Aristoteles, *De hist. anim.* l. viii, c. 4, diu et serpentes et phalangia vivere posse sine cibo affirmat, quod ex iis, quos pharmacopolæ alunt perspicuum est. Epiphanius, in *Physiol.* c. 13: "Ὅταν γηράσκη, ἀμβλύνονται αὐτοῦ οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἐὰν ἀνανεάζειν ἑαυτὸν βούληται, νηστεύει ἡμέρας τεσσαράκοντα, ἕως ἂν τὸ δέμας αὐτοῦ χανωθῆ, καὶ εὕρισκει πέτραν, καὶ βαγαστεύει· προκύψας δὲ διὰ τῆς ὀπῆς ὠθεῖται περᾶσαι, καὶ ἐκβάλλει τὸ γῆρας, καὶ ἀποβαλὼν αὐτὸ τερπωλὴν παρέχει νεανίσκων."

Ibid., lin. 10. *Καὶ εἰσέρχεται εἰς βᾶγ.* Serpentes senectam exuere scribunt Aristoteles, *De hist. anim.* lib. viii, c. 17; Aelianus, l. ix, c. 16; Nicander, in *Theriaca*; Virgilius, II *Georg.* et II *Æneid.*; Nonnus, *Dionysiacon* l. xli; Simmias, in *Ala.*; Theodor. l. I *Therapeut.*; Plinius, l. viii, c. 27: *Anguis hyberno situ membrana corporis obducta fœniculi succo impedimentum illud exuit, nitidusque vernat. Exuit autem a capite primum, nec celerius quam uno die, ac nocte replicans, ut extra fiat membrana, quod fuerat intus;* Horus, l. I, c. 2. Nec parit hac in re Cardano Scaliger, exerc. 189, n. 3, sed causam adductam quare serpentes senectutem exuunt propter siccitatem duntaxat refellit exemplo stellionis, qui non est siccus et exuit, et arborum siccorum, qui corticem nullum mutant; cantharidum, quæ inter insecta siccissimæ sunt, et cimicum volantium, quos ipse se igneos expertum esse fatetur.

Ibid., lin. 13. "Ὅταν δὲ διγῆση. De vipera, quæ venenum expuit dum cum muræna congregitur, idem scribunt Oppianus *Ἀλιευτ.* I; Phile in *Iambis*; Achilles Tattius, et alii.

Ibid., lin. 19. "Ὁ δὲ βασιλίσκος ἴσθρ. Basiliscum et olfactu necantem, et hominem si aspiciat tantum interimere dicit Plinius, lib. xxi, cap. 4, in quo loco pro *olfactu*, *afflatu* restituerem ex communi auctorum sententia, qui afflatu suum virus circumspargere dicunt, et ipsius Plinii verbis, l. viii, c. 21: *Eadem et basilisci serpentis est vis. Cyrenaica hunc general provincia, xii non amplius digitorum magnitudine, candida in capite macula, ut quodam diademate insignem. Sibilo omnes fugat serpentes, nec flexu multiplici ut reliquæ corpus impellit, sed celsus et erectus in medio incedens. Necat frutices non contactos modo, verum et afflatus: exurit herbas: rumpit saxa, talis vis malo est.* Galenus, lib. *De Theriaca* ad Pisonem: "Ὁ μὲν γὰρ βασιλίσκος. Ἔστι γὰρ τὸ θηρίον ὑπόξανθον, καὶ ἐπὶ τῇ κεφαλῇ τρεῖς ὑπεροχὰς ἔχων, ὡς φασιν, ὅτι καὶ ὄραθεις μόνον καὶ σπιρίττων ἀκουσθεις ἀναίρει τοὺς ἀκούσαν-
18 Jerem. viii, 17.

τας· καὶ τοὺς ἰδόντας αὐτὸν· καὶ οἱ τῶν ἁλλων ζῶων εἰ τι καὶ ἀψαιτο τοῦ ζώου ἀνηρμένου, καὶ αὐτὸ τελευτᾷ εὐθέως, καὶ διὰ τοῦτο πᾶν αὐτοῦ τὸ γένος τῶν ἁλλων θηρίων ἐγγὺς εἶναι φυλάττεται. Eadem refert Horus, lib. I, cap. 1, et lib. II, cap. 61; Albertus Magnus, lib. xxv *De anim.*, nomenclaturæ diversitate deceptus, basiliscum congeminando duas illius species diversas constituit; siquidem duo capita facit, alterum de basilisco, alterum de armene. Avicenna dubitat, aitne idem serpens armene cum basilisco, vel diversus. Nicolaus Leonicensis armenem et basiliscum unicam esse speciem et non duas multis argumentis ac rationibus probat, refellitque Albertum, et Avicennam, et quorundam aliorum opinionem, qui armenem unum cum catoblepa constituebant. Decepti, ut puto, auctoritate Plinii, qui lib. viii, capit. 21, ait, quemadmodum basiliscum, ita et catoblepam vel solo aspectu homines atque alia animalia interimere. Mons item qui Narsingæ regnum dividit a Malabaris multas alii feras, inter quas alatos angues arboribus insistentes, quos aiunt solo afflatu; vel etiam obtutu, eos qui propius accedunt interficere. Julius Scaliger in *Cardanum*, exercit. 249. refert, se legisse apud recentiores Romæ Leone pontifice maximo ad ædem Lucæ sub fornice stabulatum esse basiliscum, cuius afflatu magna lue affecta Roma fuerit, eumque illico pontificis precibus extinctum. Basiliscum non incantari testatum est sacris Litteris: *Ecce ego, inquit Dominus, mittam vobis serpentes regulos, quibus non est incantatio, et mordebunt vos*. Quinetiam quidam crediderunt basiliscum incantamenta discutere, et ab his jam captos alios serpentes solvi et Aberari. Obiter notanda est hic Augustini Eugubini sententia, qui in *Cosmopœia* serpentem qui Evam decepit fuisse basiliscum censet, ut sicut diabolus, qui tentavit Evam, princeps fuisse creditur dæmonum, ita usus sit ut organo eo serpente, qui omnium serpentum tanquam rex habetur. Hunc vero esse basiliscum, et nomen ipsum indicat, et quæ de incredibili ejus ad nocendum vi Plinius et Solinus tradunt.

Ibid., lin. 22. *Ἱστοροῦσι δὲ αὐτόν.* Origenes in catena Græca in *Jerem.*, cap. 49: *Καὶ ὄφεις γὰρ ἰοβόλους εἰ κατακλίσαις, ὄφεις τοὺς ἀσθενεῖς ὑπὸ τῶν δυνατωτέρων ἀπὸ λιμοῦ κατεσθιομένους, ἕως οὗ ὁ πάντων ἰσχυρότατος πληρωθεὶς ὑπὸ τῶν ὄφειν οὗς κατεδήθοκεν ὁ καλούμενος γέννηται βασιλίσκος, ἰθὺς ἔχων ἐκ μόνης θέας καρποφόρον δένδρον ξηραίνοντα.* Epiphanius, *Advers. hæres.* lib. I, tom. II, hæres. 22, narrat hanc a veteribus historiam proditam esse: *Cum plures aliquando aspides in unum fictile vas conjecæ, et in fundamentis angulorum quatuor cuiusque idolorum templi in Ægypto depositæ essent, ex iis aspidibus quæ fortior erat in alius invasit, easque devoravit, quæ cum sola remansisset, et quo se aleret haberet nihil, in se ipsam retorta et a cauda paulatim arrudens parte se aliquatenus cor-*

poris depasta est, adeo ut non amplius integra sed dimidia sui parte mutilata permanserit : idcirco *Aspidogorgonem* eam appellarunt. Sic apud Spartanum in Antonino Pio, *Visus est in Arabia jubatus anguis major solitis, qui se a cauda medium comedit.* Sæpius me meminisse, et vulgus sine ulla hæsitatione affirmat, basiliscum nasci ex ovo galli, si quando a rubeta, seu bufone lotum sit. Sane id sine dubio certum est, et experientia quotidie videmus gallos jam ætate defessos cum veneris, virium imbecillitate, neque fructum neque usum ullum habeant, ovum parere, orbiculata figura, colore luteo, flavescenti, lurido. Et mihi, dum Lucaniæ eram, ostensum fuit, in quo præter hosce colores circumcirca figura quædam ex cortice ovis exuberans spectabatur, tactuque optime dignoscebatur variis flexibus contortisque gyris in formam serpentis desinens, relatumque fuit ovum illud ex gallo natum. Ἐγὼ δὲ τοι οὐ ταχισταίης, me eorum inscitiam mirari dicebam; fieri enim posse, ut gallus pareret: illi reprehensionis impatientes plures adducunt testes aliis annis id etiam evenisse, et illos esse testes in hoc oculatos, et fide dignos. Dum adhuc obstarem, et quasi eorum fidei contemtor abirem aversus, contrahunt vestem, vique raptum cogunt, ut una procederem. Quid facerem? processi, donum in quo gallus erat, invisimus, et ovum unde abstulerant deponunt. Gallus qui videbatur nescio quomodo turbatus, statim agnito fetu acclamat, accurrit, rostro quasi deosculans, alis expansis superinsedit. Discedimus. Post tertium diem accedo vocatus: gallus ovum fovebat, cibi potusque immemor; nunquam illo triduo cistam reliquerat. Eo minis, baculoque depulso ovum in fornacem abjicitur. Pariunt itaque galli, et incubant. Verum an ex illa incubatione basiliscus gigneretur? Dicerem aliquod animal, idque venenosum prodire, cum putris illa materia, quæ in ovo latet, concreta id habeat quod similia producat, quæ et galli halitu, vel alterius animantis animari posse non dubito, ut videmus in iis, quæ ex putridis corporibus enascuntur. Quare et sua laude dignum est Ægyptiorum inventum, qui ovis ibidem insidiantur, repertaque frangunt, ne noxium quidpiam inde trahat originem, sive, ut ipsi existimabant, basiliscus. Etenim cum ibidem venatorum venationibus gaudeant, serpentibusque inferantur, nulli dubium aliquando ex eorum ovis pestiferum quid nasciturum. Consule Theophylactum Simocatam, *Q. nat.*, quæst. 14, Πότῳ λόγῳ τὰ τῶν Ἰβέων ὡς εὐχερέστατα τίκτουσι βασιλισκοὺς ὄφεις; Aliam tamen basilisci generationem narrat hic Eustathius. Quidquid tamen sit, historici tradunt illos in Africa generari, et torridis illis regionibus nidulari. Refert Levinus Lemnius, *De occult. nat. mirac.* lib. 1v, cap. 12, in Saxonia basilisci quoddam genus silvestre passim conspici, capite acuminato, colore flavo, longitudine dodrantali, inusitata crassitudine, ventre maculoso, multisque candidis punctis in-

A signito, tergo cæruleo, cauda turbinata atque incurva, hiatu rictuque oris pro corporis proportionem immenso. Quod inter serpentes potius, quam basiliscos referendum est, cum nec halitu contagione afficiant, nec aspectu necent adorientes agricolas, ni regionis illius frigus aerisque certa temperies venenum illud ita comescere, impedireque ne effundatur affirmare velimus. Quod in adustis regionibus torrentibusque non eveniret. Oppianus, lib. 1 *Ἀλιευτ.*, piscis cujusdam basilisci nomine meminit.

Ibid., lin. 28. Ἰὸν ἔχωρ χαλεπῶτ. Ea hujus veneni vis, ut non solum tactu absumat, sed eam etiam rebus a se consumptis pestifere repens ingeat, ita ut et illæ etiam venenum spargant et interrimant. Plinius, lib. viii, cap. 21 : *Creditum quoniamdam ex equo occiso hasta, et per eam subeunte vi non equitem modo sed equum quoque absumptum.* Ælianus, lib. 11 *De hist. anim.*, cap. 5, Et δὲ ἄνθρωπος κατέχει ῥάβδον, εἴτα ταύτην ἐκείνος δάκη, τέθνηκεν ὁ κύριος τῆς λύγου.

Ibid., lin. 29. Ὡς καὶ ἀπὸ μόνου. Superius diximus, basiliscum solo oculorum aspectu hominibus necem inferre, variis historiis id referentibus. Franciscus Vallesius, *De sacra philosoph.* cap. 68, hæc fabulosa esse contendit, nec posse adduci ut credat. Quod dictum quam sit in viro philosopho ineptum, non est opus multis explicare, cum rationibus et experientiis, non pertinacia, non ignavia in rebus physicis agendum sit. Nec videtur sapientis id esse, dum se opponit difficultas quam non intelligit, illico tanquam fabulosa, quæ ab aliis uno consensu dicuntur, rejicere. Sed ut hæc quæstio habeat lucem aliquam, consideranda est causa quæ Vallesium impulit, ut hæc tanquam falsa damnaret. Cum enim ageret de fascinatione, nec eorum opinionem vellet admittere, qui fascinationem fieri dicebant exeuntibus visoriis radiis, et cum his deferri vapores venenosos, quæ opinio non videbatur illi communis, sed tantum Platoniorum, ne cogere, quamvis ipse id non attingat, in eam ire sententiam, si basilisci venenosum aspectum concederet, fabulosa esse quæ de basilisco tanti viri tradiderunt contendit. Quod quamvis contra Aristotelis sententiam nescio quomodo facere videtur, tamen nec Platoniorum opinio confirmatur, nec Peripateticorum refellitur. Basiliscus namque non emissione radiorum, quibus tanquam vehiculis venenum et noxa viso deferatur, sed humido oculorum, in quo tanquam subjecto venenum est, inscit aera, et per illum hominem, et aspectus tantum requiritur ut dirigat illud venenum in hominem quem videt. Nulli enim dubium esse debet, hoc animal suum pestilentem halitum, non tantum quem ore spirat, sed et quem toto corpore exhalat, effundere circumcirca per totum aerem ambientem, eumque indicere. Singulari tamen modo oculorum motu, aerem commovere, et perniciosiorem reddere. Sed multa fabulosa et ficta Vallesio,

etiam, proh nefas! ex sacris Scripturis, quod quam primum, quam tutum, quam Christianum alii judicent. Melius est inscitiam fateri suam, quam ubi res ipsas non noveris, scientiæ sapientiæque obtutu inficias ire: et quæ Spiritus sanctus ipse dictavit negando in sensum alium detorquere.

Ibid., lin. 30. Ὁ δὲ κάρθαρος. Ita etiam Horus, lib. 1, cap. 10, βοδὸς ἀφόδευμα. Suidas tamen ὄνου. Plinius ex Virgilio, *Virgilius juvencorum corpore exanimato, sicut equorum vespas, atque crabrones, sicut asinorum scarabæos mutante natura, ex aliis quædam in alia*. Vide Epiphanium in *Ancivot*. Clemens item *Hypot.* vi, homines voluptatibus impensus deditos, et inmersos, ac ebrios tanquam cantharos in stercore volutari scribit.

Ibid. *Κυκλοτερές σχῆμα*. Horus, lib. 1, cap. 10: Πάσσει σφαιροειδὲς παραπλήσιον τῷ κόσμῳ σχῆμα, ὃ ἐκ τῶν ὀπισθίων μερῶν κυλίσας ἀπὸ ἀνατολῆς εἰς δύσιν αὐτὸς πρὸς ἀνατολὴν βλέπει, ἵνα ἀποδῶ τὸ τοῦ κόσμου σχῆμα. Georgius Pisides, *De mundi opificio*; Ælianus, lib. x, cap. 15: Ὁ κάρθαρος ἀθρῦλζῶν ἐστι. Σπαίρει δὲ εἰς τὴν σφαιρὰν ἣν κυλεῖ· ὀκτῶ δὲ καὶ εἴκοσι ἡμερῶν τοῦτο δράσας, καὶ θάλψας αὐτὴν, εἴτα μένοι τῆ ἐπὶ ταύταις προάγει τὸν νεοττόν.

Ibid., lin. 31. Φασι δὲ αὐτόν. Forte ad hoc respexit Aristoteles, *De hist. anim.* lib. v, cap. 19, *Scarabæi pilularii in fimo quem volunt conduntur per hiemem parvosque vermiculos pariunt, ex quibus ipsi procreantur*.

Ibid., lin. 32. Οὐ γὰρ θῆλυς ὑπάρ. Horus, loco citato *De hist. anim.* lib. x, cap. 15, scribit Ægyptiorum bellatores in annulis insculptum scarabæum gestasse ad significandum solis maribus pro patria esse bellandum, quod scarabæus caret femina. Αἰγυπτίων δὲ οἱ μάχιμοι ἐπὶ τῶν δακτυλίων εἶχον ἐγγεγλυμμένον κάρθαρον, αἰνιττομένου τοῦ νομοθέτου δεῖν ἀρβενὰς εἶναι πάντας πάντη τοὺς μαχομένους ὑπὲρ τῆς χώρας. Ἐπεὶ καὶ ὁ κάρθαρος θηλείας φύσεως οὐ μεταλιγεν.

Ibid. Καὶ οἱ Αἰγύπτιοι διὰ τὴν. Præter Plutarchum et Ælianum, Eusebius lib. iii *De præparat. evangel.* idem affert ex lib. Porphyr. *Περὶ τῆς τῶν ἐμφύχων ἀποχῆς*. Αἰγύπτιοι δὲ ἐσέφθησαν ὡς εἰκόνα ἡμοῦ ἐμφυχόν, in quem acerrime invehitur Pisides, *De mund. opific.*; Plinius, lib. xxx, cap. 11, scarabæum qui pilulas volvit, *Propter hunc Ægypti magna pars scarabæos inter numina colit, curiosa Apionis interpretatione, qua colligat solis operum similitudinem huic animali esse ad excusandos gentis suæ ritus*. Horus præterea aliam hujus venerationis causam reddit, quod scilicet mares sint omnes scarabæi, nulla femina. Vide Rodiginum, lib. viii, cap. 5.

Ibid., lin. 39. Οἱ δὲ μύρμηκες τόν. Basilius, hom. 9, inter reliqua: Διακόπτει γὰρ ταῖς ἑαυτοῦ χηλαῖς τῶν καρπῶν τὸ μεσατάτον, ὡς ἂν μὴ ἐκφυέντες ἄχρηστοι πρὸς τροφήν αὐτῶν γένοιτο· καὶ διαψύχει τούτους, ὅταν αἰσθηται αὐτῶν διαβρόχων, καὶ οὐκ ἐν παντὶ προβάλλει καιρῶ, ἀλλ' ὅταν προαίσθηται τοῦ ἀέ-

ρος ἐν εὐδινῇ καταστάσει φυλαττομένου. Ἄμελει οὐκ ἂν ἴδοις δμδρον ἐκ νεφῶν ἀποβρέντα παρ' ὅσον χρόνον ἐκ τῶν μυρμήκων ὁ σίτος προδέδληται. Horus, lib. 1, cap. 52, ait, formicas in hiemem sibi cibos congerere et eorum studium in parando sibi cibo, et colligendis fructibus expressit Aristoteles, lib. ix, cap. 38. Plinius, lib. xi, cap. 30, ex Aristotele, *Semina arrosa condunt, ne rursus in fruges exeant e terra. Majora ad introitum dividunt. Madefacta imbre proferunt, atque siccant. Operantur et noctu plena luna. Eadem interlunio cessant. Jam in opere qui labor! quæ sedulitas!* Ælianus, lib. ii, cap. 25; Georgius Pisides, *De mundi opificio*; Epiphanius, in *Physiologo*, cap. xviii; auctor epistolæ ad præsidium, Dio Chrysostomus, oratione politica in concione, Καὶ μένοι καὶ μύρμηκας πᾶν ἡδέως ἰδεῖν ἐστίν, ὅπως μὲν οὐ κοῦσι μετ' ἀλλήλων εὐκόλως, ὅπως δὲ ἐξίσαιν, ὅπως δὲ τὰ βάρη μεταλαμβάνουσιν, ὅπως δὲ παραχωροῦσιν ἀλλήλοις τῶν ὀδῶν. De formicarum in labore assiduitate non injucunda est Aphthonii sophistæ fabella.

Ibid., lin. 43. Βδέλλα σκληροειδής. De hircudinibus Dioscorides, lib. vi, cap. 32, et Apsyrtus apud collect. *Geoponic.* lib. xvi.

Ibid., lin. 54. Τῶν δὲ ὄψεων καὶ τῶν. Theophylactus Simocatus in *Quæst. naturalibus*, quæst. 14, de ibide, Ἦδεταί τοῦτὶ τὸ ὄρνεον τινὰ δυσώδη σιτούμενον· χαίρει δὲ μάλιστα καὶ ταῖς τῶν ἰσοδίων ἄγραις, πολυβορώτατον ὄν. Ἀλλὰ καὶ τοῖς ὄρνεοις ἴσκι, καθὰ περ ὁ βασιλίσκος, πολέμιον. Διὸ καὶ πτερὰ ἴσκιων πολέμια ὄρνεον. Ἐμφορεῖται δὲ σαρκῶν ὄρνεον καὶ σκορπίων, καὶ γέγηθεν ἐπὶ ταύτῃ τῆ ἰθήρ. Vide Petrum Damianum, lib. ii, cap. 18. Sed de ibide inferius.

Ibid. Τοῖς δὲ κερδέταις. Ælianus, *De histor. animal.* lib. x, cap. 14, Ὅρεών τε καὶ δακτυλίων θηρίων αὐτός ἐστιν ἐχθιστός. Οὐκ ἂν γοῦν αὐτὸν διαλάβη, οὔτε ὄφις, οὔτε σκορπίος, οὔτε μὴν πονηρὰς ὕλης ἄλλο τι ἐκτοκόν.

Ibid., lin. 57. Ἔστι δὲ τοῦτο συμ. Ælianus, lib. ii *De hist. anim.*, cap. 42: Νεκρὸν δὲ ἀνθρωπίνε ἰέραξ ἰδὼν, ἐπιβάλλει γῆς τῷ ἀτάφῳ. Καὶ τοῦτο μὲν οὐ κελεύει αὐτῷ ὁ Σόλων, ὡς Ἀθηναίους ἐκέλευσε δρᾶν· οὐδὲ σώματος (ita enim corrigo) ἀψεται. Μένει δὲ ἄγευστος καὶ ποτοῦ ἂν εἰς αὐλάκα ἐποχευτεῦν εἰς ἀνθρώπος· πεπίστευκε γὰρ αὐτὸν πονούμενον ζημιούν ὑφαιρούμενος ἐκ τῆς ἐκείνου χρείας ὕδωρ. Εἰ δὲ πλείους ἐπάρδοιεν, ἀφθονίαν τοῦ ρεύματος ὄρων ὡς φιλοτησίας τινὸς ἐξ αὐτῶν μεταλαμβάνει, καὶ πίνει ἡδέως.

Col. 749, lin. 4. Μετὰ δὲ τὴν τοῦ κόσμου. Sicut de principio et creatione hujus mundi variæ apud illos, quibus lumen Evangelii non affulsit, controversæ sententiæ fuere, quæ omnes a veritate aberrarunt; ita et in creatione hominis varii dissidiis semetipsos vexarunt. Quidam enim naturam humanam æternam asseverarunt; alii primum in Actica natos fuisse homines; alii in Arcadia; alii in Ægypto. Theodoretus, *Græc. affect.* lib. v; Justinus, *Histor.* lib. ii, diuturnæ contentionis inter Scythas et Ægyptios de generis vetustate meminit; et eo-

rum argumentis expositis Ægyptiis superatis anti- A
quiores Scythas semper visos narrat.

Col. 749, lin. 5. Τῷ μὲν θεσμῷ. Necesse enim
erat, ut homo apte, ac temperate constitueretur, ne
urgentibus humorum hinc inde differentiis, et con-
trarietatibus distractus gravissime offenderetur; sic
enim promptus et alacris, ad quod erat natus,
instructus incumberet, mentique deserviret spectator
superarum rerum, atque cœlestium. Quæ omnia aliis
animantibus denegata sunt: et hoc quidem calidius,
ideoque iracundum, rapax, superbum; illud frigidius,
ideoque segne, pestiferum, somnolentum; et sic de
aliis possumus philosophari. Optime itaque a Deo
extrema compressa sunt; et homo ab omni parte in
media quadam frigidi et calidi, sicci et humidi con-
stitutione formatus, mirifice promptus ad actus neces-
sarios comperitur. Hoc postea humorum tempera-
mentum sicut et multa alia dona a Deo sibi collata,
peccato, et præcepti violatione infirmavit.

Ibid., lin. 7. Ἐχорта πάντα τὰ μέρη. Ideoque
non insulse nec oscitanter homo, *parvus mundus*,
a plerisque nuncupatur. Gregorius Nazianz. οἰν
Christi nativitatem: Τοῦτο δὴ βουλευθεὶς ὁ τεχνίτης
ἀπειδείξασθαι Λόγος, καὶ ζῶον ἐν ἐξ ἀμφοτέρων, ἀορά-
του τε λέγω, καὶ ὁρατῆς φύσεως, δημιουργεῖ τὸν ἄν-
θρωπον· καὶ παρὰ μὲν τῆς ὕλης λαβὼν τὸ σῶμα,
ἢ δὴ προὔποστάσης, παρ' ἑαυτοῦ δὲ ζῶην ἐνθεῖς, ὃ δὴ
νοεράν ψυχὴν καὶ εἰκόνα Θεοῦ εἶδεν ὁ Λόγος, οἶόν
τινα κόσμον δεύτερον ἐν μικρῷ μέγαν ἐπὶ τῆς γῆς
ἴστησιν, ἄγγελον ἄλλον προσκυνητὴν μικτόν, ἐπόπτην
τῆς ὁρατῆς κτίσεως, μύστην τῆς νοουμένης, βασιλέα
τῶν ἐπὶ γῆς, βασιλευόμενον ἄνωθεν, ἐπίγειον καὶ
οὐράνιον, πρόσκαιρον καὶ ἀθάνατον, ὁρατὸν καὶ νοού-
μενον, μέσον μεγέθους καὶ ταπεινότητος, τὸν αὐτὸν
πνεῦμα καὶ σάρκα, πνεῦμα διὰ τὴν χάριν, σάρκα διὰ
τὴν ἔπαρσιν, τὸ μὲν ἵνα μένη, καὶ δοξάζῃ τὸν εὐε-
ργέτην, τὸ δὲ ἵνα πάσῃ, καὶ πάσῃ ὑπομιμνήσκηται,
καὶ παιδεύηται, τῷ μεγέθει φιλοτιμούμενος, ζῶον
ἐνταῦθα οἰκονομούμενον, καὶ ἀλλαχοῦ μεθιστάμενον,
καὶ πέρας τοῦ μυστηρίου τῆ πρὸς Θεὸν νεύσει Θεοῦ-
μενον. Nicetas, Comment. in eundem: Καὶ ἔθηκε τὸν
ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς μέγαν κόσμον ἐν μικρῷ κόσμῳ
τῷ αἰσθητῷ. Μικρὸς γὰρ ὁ παρὼν κόσμος πρὸς τὸν
ἄνθρωπον, οὗ ἕνεκα πάντα ἐγένοντο· τὸ γὰρ οὗ ἕνεκα
μεῖζον καὶ τιμιώτερον· καὶ κατέστησε τὸν ἄνθρωπον
βασιλέα τῶν ὑπὸ τὴν σελήνην ἀπάντων, ἵνα δεσπόζῃ
τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων κτισμάτων. Vide Chry-
sostomum sermone in magnam Parasceven. Geor-
gius Pisides, *De vanitate vitæ*,

Σμικρὸς γὰρ ἐστὶ κόσμος ἀνθρώπου φύσις.

Gregorius tamen Nyssenus, *De opificio hominis*,
cap. 16, videtur improbare eorum opinionem, qui
cum hominem vellent extollere, ejus cum hoc mundo
facta collatione, *parvum mundum* vocavere; indigna
enim humanæ excellentiæ imaginabatur, cum
hæc sint communia, et culici et muri, cum et
hæc ex quatuor constant elementis, et sensu præ-
dita sint. Quid inde dignum homine loquebantur,
dum hominem ad mundi imaginem et similitudi-

PATROL. GR. XVIII.

nem comparatum exprimerent? futurum namque
est ut pariter cœlum hoc volubile, terra mutationi-
bus obnoxia, cuncta denique his comprehensa, cum
eo ipso quod ambit, universa intereant. Verum
posset Eustathius respondere: neque solam ani-
mam, neque solum corpus hominem esse, sed
utrumque unum efficere hominem, qui quamvis
corpore morti obnoxius vivat, animo tamen im-
mortalis, præstantia et excellentia, et cœlum, et
terram, cæteraque quæ intereunt superat, maxima-
que in homine illa laus est, quam certe nulli con-
cessam cognovimus, si *parvus mundus* appellatur.
Quo nomine non una totius universi pars esse vi-
detur, sed totum, et omnes omnium partium per-
fectiones in se solo complecti, quod de aliis affir-
mare non possumus. Homo enim solus, et cœlo,
et terræ, et omnibus animantibus par esse conspi-
citur, et omnium aliorum perfectionibus, una sui
soli perfectio, non inferior respondet. Quema-
modum enim cœlum, et cœlorum varietate, et
motuum perenni et ordinata mensura, suoque in-
fluxu terrenæ hæc et sovet et alit, nulli ingratum,
omnibus amicis complexu suo ambiens; sic et in
homine animus ac mens suis facultatibus corporis
partes illuminando, ad officia quamque sua impel-
lendo, dirigit et compellat, vitam, spiritus, motus,
et sexcenta alia elargiendo. Et quod admirabilius,
non tanquam quid motu, sensu ac ratione carens
ad operationes vi quadam naturali ducitur, sed
prius re intellecta, tandem sibi finem proponit, ad
quem sua dirigit, non coactus, sed liber, ac veluti
dominus ministris ut sibi placuerit imperans. Quod
nulli alii concessum est, tantum abest ut pulci et
muri. Quo præconio ac laude quid præstantius?
quid excelsius?

Ibid., lin. 8. Ὅσπερ γὰρ ἡ γῆ. Haud dubiis, sed
certissimis rationibus constat terram mundi to-
tius mediam, et quasi centrum. Plinius, l. II, c.
69, plurimis id argumentis probavit. Primo ex cer-
tis horis æquinoctii, secundo ex dioptris, seu in-
strumentorum regulis; tertio a solstitiali exortu.
Cleomedes, lib. I *Meteor.*, uberrime id idem probat
ab umbrarum differentiis. Aristoteles, lib. II
De cælo, cap. 14, pluribus confirmat; et lib. *De*
mundi fabrica ad Alexand. Unde Lucretius poeta,
lib. V:

Terraque ut in media mundi regione quiescat,
Partibus aeris mundi, quibus insita, vivit.
Propterea non est oneri, neque deprimit auras,
Ut sua cuique homini nullo sint pondere membra.

Plurimis de hac re philosophi. Illud tamen hic
notandum ex hoc auctore, terram a duobus ele-
mentis, aere scilicet et aqua, circumagi. Quamvis
enim supra terram aquas diffundi necesse esset,
tamen id divina contigisse providentia: ne aquis
nos homines obvoluti suffocaremur intercluso spi-
ritu, sed aere circumfuso spiraremus.

Ibid., lin. 11. Οὕτω δὴ καὶ ὁ ἄν. De admi-
randa hominis structura plura antiqui philosophi-

et Patres Basilius Magnus, Gregorius Nyssenus, A Basilius Seleucius, Nemesius, Ambrosius, Georgius Pisides, ita ut minime operæ pretium sit plura in horum dictorum explicationem congerere. Vide præterea Galenum *De usu partium*, Theophilum, Melchium, Andream Vessalium et alios.

Col. 749, lin. 23. *Τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς γῆς*. Nugacissime in hac re delirant Mahumetani, qui dicunt Deum creasse mundum ex pulvere omnium colorum, et Adamum ex limo omnis generis terrarum. Nam si fuissent unius ejusdemque coloris, omnes res invicem similes futuras fuisse, nec hominem unum ab alterno secerni potuisse. Ridicula item est Mohametis doctrina de factura hominis, qua dicit hominem ex humo, stilla hirundinis sive sanguisugæ, et manducatione fictum esse. Ordo qui observatur super iis qui a Saracenis ad Christianam fidem se convertunt: Ἀναθεματίζω τὴν περὶ τῆς πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου διδακκαλίαν τοῦ Μωάμεδ, ἐν ἣ φησιν, ὅτι ἐπλάσθη ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ χώματος καὶ σταγόνος, καὶ βδέλλων, καὶ μασσῆματος. Et Euthymius in *Punopia*: Ἐκ βδέλλης ἄνθρωπον γίνεσθαι λέγει. Ἀλλὰ πῶς ἐκ τοῦ ἀτιμωτάτου τὸ τιμιώτατον, καὶ ἐκ τοῦ ἀλόγου τὸ λογικόν, καὶ ἐκ τοῦ φευκτοῦ τὸ εὐκτόν; Nec minus Mahumetanis absurdus Franciscus Georgius, qui de limo terræ ita explicet, ut concludat, animam tantum esse hominem; ita enim ait: *Formavit Deus hominem pulverem de terra, id est, induit eum veste terrea, corpus videlicet terrenum. Primo enim Deus decrevit hominem facere; postea creavit eum in celo; tertio formavit corpus ejus veluti vestem.* Quæ sententia reprehensione non caret, in concilio Viennensi damnata. Vide plura hujus Francisci nugamenta apud Sixtum Senensem, *Biblioth. sanct.* lib. 1. Augustinus præterea lib. 11 *De Genes. allegor.* docet, corpus hominis non fuisse conditum ante animæ creationem, sed una cum ipsa anima in eodem simul tempore. Quod postea reprobavit lib. 1 *Retract.*, cap. 10. Josephus, *Antiq. Jud.* lib. 1, cap. 2, Adamum ait creatum e rufa humo fermentata, talis enim est intacta terra et vera; ideoque vocatum Adamum quasi rufum: Ὅ ἐστι ἄνθρωπος οὗτος Ἀδὰμος ἐκλήθη· σημαίνει δὲ τοῦτο κατὰ γλῶτταν τὴν Ἑβραίων πύρρον, ἐπειδήπερ ἀπὸ τῆς πυρρῆς γῆς φουαθεισῆς ἐγεγόνει. D Το: αὐτὴ γὰρ ἐστὶν ἡ παρθένος γῆ καὶ ἀληθινή.

Ibid. *Kal doús aútō.* Ita ut hoc solo animo, rationis duntaxat compote a cæteris aliis, sive his inferioribus sive superioribus, creaturis differat; in eoque suum omne decus, et excellentiam sitam agnoscat. Quod ab homine si demas, nusquam vel brutis, vel vermibus, vel plantis, vel lapidibus ipsis superior erit. Quin omnium infelicissimus, et miserimus vitam ageret. Non defuere tamen, iique præstantissimi viri, qui animum ratiocinantem sidentibus, rebusque aliis assignarunt, veluti Philo Judæus, lib. *De somniis* et *De opif. sex dierum*; Origenes, tom. 1, Comment. in *Joan.* et primo *Περὶ ἀρχῶν*, cap. 7. Hieronymus ab hac sententia non

abhorruisse aliquando videtur, Comment. *super Ecclesiast.*; Cajetanus, in *psalm.* cxxxv; Augustinus, lib. 11 *De Genes. ad litt.*, cap. 18, et *Enchir. ad Laurentium*, cap. 58. Refellunt eam Basilius Magnus, hom. 3 in *Hexæm.*, et Damascenus, lib. 11 *De fide orthodox.*, cap. 6. Quid sit in hac re sentiendum optime explicat S. Thomas, 1 part., quæst. 70, et nuper de hac eadem re singulari pietate, et eruditione vir, et mei amicissimus Julius Cæsar Lagalla, libellum de hac re scripserat; quem ego ob elegantiam, et doctrinæ peripateticæ summam peritiam, dum Heidelbergæ commorarer, maximo philosophorum desiderio edendum curavi. Quem adesis, lector, si puræ philosophiæ fontibus delectaris; si nostra hæc tempora antiquioribus illis, nec inferiora literis, nec cogitationibus obscuriora, nec methodis ac scientiis ignobiliora cognoscere appetis.

Ibid., lin. 24. *Τοῦ παραδελου.* Plura apud Patres de paradiso voluptatis, varietate de eo non tantum apud antiquos, sed et recentiores scriptores, difficultates elucubrata. Multi item libros integros de hoc paradiso conscriptos in vulgus ediderunt, in quibus sat plura.

Ibid. *Ἐπιμοχθον αὐτῶ.* Delirius in cap. 111 *Genes.*: *In paradiso innocenti Adamo tellus longe omnia suppeditasset, levem cum voluptate operam impendenti: peccatori, et extra paradisum eadem maligna nutritrix inarata nihil, arata parce quædam, et quibusdam locis redditura denuntiatur.* Et Basilius Seleuciensis, orat. 2 *De Adam*: Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου. Τρυφῆς ἐφάνης ἀνάξιος, τοῖς περὶ γῆν ἰδρωσίν ὑπάρξεις κατάρατος, καὶ πῶνος μετρήσας τῆς ζωῆς σου τὸν χρόνον, τάφον εὐρήσεις τοῦ βίου διάδογον.

Ibid., lin. 29. *Γρωπίσας οὖν τήν.* Rabbiorum quidam censent Evæ zonam in paradiso solutam, Adamumque operam liberis dedisse statim ut ad illum adducta est Eva. Quod insinuat etiam lib. 1 Sibyllinorum oraculorum circa principium. Cabalistæ insulsissime asserunt genios noxios *lilit* appellatos genitos fuisse ex profluvio seminis Adami, antequam cum Eva uxore congredederetur, et habere quidem eos corpus palpabile, et sensibus subjectum, sed aereum, subtile et evanidum. Eorum vitam annorum mille statuunt vegetari, et senescere more reliquorum hominum, propagari eorum speciem pollutionibus nocturnis, et Venereis virorum somniis; cum sint libidinosi plurimum delectari menstruorum fluxibus, quibus robur assumunt, ideoque noctu accubare juvenibus, titillare, spiritus seminales excitare, relaxare vasa seminalia, ut sese his pollutionibus reficiant. Quis non videt nugas? Alii item, quos et nostræ tempestatis hæretici nonnulli sequuntur, statim post peccatum. Alii ex veteri opinione, post expulsionem e paradiso. Ita Irenæus, lib. 111, cap. 33; Procopius, cap. 14 in *Genes.*; Epiphanius, lib. 111 *Contra hæres.*, Justinus dialogo *Contra Tryphonem*. Quandiu enim in paradiso fuere, virgines permansisse existimant Ter-

tullianus, lib. *De veland. virgin.*, cap. 5; Hieronymus, *Contra Jovinianum*; Ambrosius, lib. *De instit. virginum*; Basilius, epist. ad Letorium, *De vera virginitate*; Chrysostom., hom. 18 in *Genes.*; Marius Victor, lib. II in *Genes.*; Augustinus, lib. III *De Genes. ad litt.*; Delrius, in *Genes.* cap. IV. Nec aliter sentit Procopius. Et in Cyrilli Hierosolymitani catechesi 12, ita reponendum nonnulli contendunt: *Accessit ad mulierem adhuc virginem. Nam post casum in paradiso, tunc primum cognovit Evam.* Et hoc Eustathii loco cognoscimus, primos homines, quoad fuerunt in paradiso, virgines fuisse. Prima enim eorum commistio post egressum e paradiso commemoratur. Recteque Methodius in libro *De fine mundi*: Ἰστέον, ὅτι, ἐξελθόντες ὅτε Ἄδᾶμ καὶ Εὐὰ ἐκ τοῦ παραδείσου, παρθένοι ἐτύγχανον. Ἐν δὲ τῷ τριακοστῷ ἔτει τῆς ἐξόδου αὐτῶν τοῦ παραδείσου ἐτόκων Κάιν τὸν πρωτότοκον καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Καλμάναν. Nota est item super hac re Gregorii Nysseni sententia, qui *De opific. hominis*, cap. 24, ait: Quod generatio proles, et propagatio humani generis, si primi parentes non peccassent, non fuisset per coitum, sed fuissent multiplicati multiplicationis modo quodam perfectissimo, quemadmodum angeli: generatio namque hæc, quæ sit per concubitum, per peccatum est introducta. Idem sentit Joan. Chrysostom., hom. 18 in *Genes.*; Procopius in *Genes.* cap. IV; Damascenus, lib. IV *De fide orthodox.*, cap. 25; Euthymius in *psalm.* I; Augustinus in *Genes.* Quid autem in hac re statuendum sit, S. Thomas explicat prima part., quæst. 98, art. 2, et cum eo plures alii doctores.

Col. 749, lin. 29. *Υἱοὺς δύο ἐγέννησεν.* Non gemellos, ut cum rabbinis colligit ausu temerario Calvinus ambigua Methodii lectione deceptus, sed diverso partu, uno scilicet Cain, Abel altero: verba Methodii sunt: Ἐν δὲ τῷ τριακοστῷ χρόνῳ τῆς ἐξόδου αὐτῶν τοῦ παραδείσου ἐτόκων Κάιν τὸν πρωτότοκον, καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Καλμάναν. Καὶ μετὰ τριακοστὸν ἕτερον ἔτος ἐγέννησε τὸν Ἄβελ σὺν τῇ Λεμόδρα τῇ ἀδελφῇ αὐτοῦ. Quæ quis non videt diversam a Calvino sententiam continere?

Ibid., lin. 30. *Τὸν Κάιν ἤν.* Hujus nominis etymon et declaratio habetur in ipsis sacris Litteris: *Et peperit Cain, dicens, Possedi hominem per Deum*⁶⁴. Quare non recte Eusebius, lib. II *De præparat. evang.*, cap. 4, Cain interpretatur invidiam, quod scilicet Cain, fratris sui sacrificii ergo invidens, eum occiderit.

Ibid. *Καὶ ὁ μὲν Κάιν ἤν.* Joannes Zonaras *Analium* tom. I: Καὶ ὁ μὲν Ἄβελ νομῆος ἦν ποιμνίου, καὶ ἀρετῆς ἐπαμέλετο, ὁ δὲ Κάιν ἐγεώργει τὴν γῆν πονηρότατος ὢν. Hic notandum carniem esum ante diluvium non fuisse receptum, Genes. cap. IX. Et oleribus, herbisque genus humanum ante diluvium potuisse sustentari facillimo negotio posset ex verbis Juliani Apostatæ, quæ refert Suidas in Herodoto,

πρόβαρα. Reclamat Justinus Martyr ad Orthodoxos quæst. 119, in qua fructuum et carniem usum Abeli et Caino concedit.

Ibid., lin. 32. *Προσήνεγκε δὲ Ἄβελ.* Primum Deo Abelem litasse est communis fere omnium opinio. Judæi Adamo id tribuunt, et eum primum bovem sacrificasse, et ritum illum filios docuisse. Gilbertus Genebrardus, *Chronol.* lib. I.

Ibid., lin. 33. *Καὶ ἡ θυσία αὐτοῦ.* Quod scilicet igne de cælis demisso oblationem ejus absumpserit, Caini intactam reliquerit. Ita Procopius, Hieronymus; Cyrillus in *Genes.* cap. IV et Glaphyr in *Genes.* libr. I; Faustus Rhegiensis, lib. II *De lib. arbit.*, cap. 6, et alii: quod et consentaneum est mori divino. Levit. IX, 24; Jud. VI, 21; I Paralip. XXI, 2; II Paralip. VII; III Reg. XVIII et XXXVIII; II Machabæorum I. Lutherus et Calvinus veritatis infensissimi hostes, et sacrarum Scripturarum obtretractores, id tantorum Patrum auctoritate firmatum negant injurii, fabulasque Judaicas esse nugacissime autumant.

Ibid. *Ὁ δὲ Κάιν πρῶτος.* Verissima sane causa, et efficacissima ad explicandum quare Deus sacrificium potius Abelis quam Caini aspexerit; aliam affert Josephus, sed, ut apparet, non multi roboris, maleque ab ipso conflictam, videlicet quod sacrificium Abelis sponte naturæ genitis constaret, sua vero Cain homo avarus et industrius per vim quamdam a natura extorserat. Θῦσαι τῷ Θεῷ δόξαν αὐτοῖς, ὁ μὲν Κάιν ἀπὸ τῆς γεωργίας καὶ τῶν φυτῶν καρποὺς ἀπήνεγκεν, Ἄβελος δὲ γάλα, καὶ τὰ πρωτότοκα τῶν βοσκημάτων. Ὁ Θεὸς δὲ ταύτη μάλλον ἤδεται τῇ θυσίᾳ, τοῖς αὐτομάτοις, καὶ κατὰ φύσιν γεγόνοσι τιμώμενος, ἀλλ' οὐχὶ τοῖς κατ' ἐπίνοιαν ἀνθρώπου πλεονέκτου κατὰ βίαν πεφυκόσιν. Basilius Seleucius oratione de Cain et Abele ad rem: Κάιν μὲν γὰρ τὴν θυσίαν ζημίαν ἠγούμενος ἐκ τῶν ἀδοξίμων τὴν τιμὴν τῷ τιμωμένῳ προσεκόμιζε νενοθυμένην γνώμην τὴν τιμὴν καταπλεῦον· ὁ δὲ Ἄβελ οὐχ οὕτως· ὅλος δὲ τοῦ δώρου γενόμενος εἰλικρινεῖ διανοίᾳ θεραπεύει τὸν Κρείττονα. Καὶ τὸν τῆς ποίμνης δοτῆρα τοῖς τῆς ποίμνης ἐξαιρέτους ἐτίμα, τῆς γνώμης τὴν ἀρετὴν συνάπτων τοῖς δώροις, καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν συμπροσφέρων τῷ δεχομένῳ. Et Cyrillus Alexandrinus Glaphyr. in *Genes.* lib. I: Ἄγει δὴ οὖν ὁ μὲν ἱερός τε καὶ πάνσοφος Ἄβελ τὰ τῆς ἀγέλης ἀπόλεκτα καὶ ἀριστινὸν ἐγκεκρυμμένα· Ἦνεγκε γὰρ, φησὶν, ἀπὸ τῶν πρωτοτόκων τῶν ἀμνῶν καὶ ἀπὸ τῶν στεάτων αὐτῶν, τουτέστι τὰ προύχοντα, καὶ ἐξαιρέτα· καὶ τὸν τῆς ἱερουργίας οὐκ ἀγνοήσας τρόπον, παρτίθει τὰ στεάτα· Κάιν δὲ οὐχ οὕτω, πολὺ δὲ λίαν ἀτημελῶς· τὰ μὲν γὰρ ὅτι μάλιστα τῶν ὀρίμων ἐκπρεπῆ ταῖς ἰδίαις ἐχαρίζετο τρυφαῖς· ἐλύπει δὲ τοῖς δευτέροις τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν.

Ibid., lin. 36. *Ὀργισθεὶς ἐπὶ τούτῳ.* Methodius Patarensis Abelis cædem anno ducesimo vitæ Adami contigisse, et planctum Adami et Evæ per centum fuisse protractum, scribit. Τῷ δὲ διακοσιο-

⁶⁴ Gen. IV, 1.

τῷ ἔτει τῆς ζωῆς τοῦ Ἀδὰμ ἀπέκτεινε Κάιν Ἄβελ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ. Καὶ ἐποίησαν τὸν κοπετὸν ὃ τε Ἀδὰμ καὶ Εὐὰ ἐπ' αὐτοῦ ἐπὶ χρόνους ρ'. Ideoque Constantinus Manasses in *Annal. luctum inconsolabilem nunciavit, πένθος ἀπαράκλητον.*

Col. 749, lin. 38. Ὁ δὲ πολλὴν περιουσίῃσας. Zonaras, *Annal. tom. I* : Ὁ δὲ φθονήσας ἐπὶ τῇ προτιμῆσει κτείνει αὐτὸν καὶ ἐπάρατος γίνεται τῷ Θεῷ, καὶ στένειν, καὶ τρέμειν καταδεδίκασται. Ἐκβληθεὶς δὲ ἀπὸ τοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ, ἐν γῆ Ναβὺ φηκσεν, ἔνθα καὶ παῖδας ἐγένετο. Constantinus Manasses, in *Annalibus* : Ἐντεῦθεν Κάιν ἐλασθεὶς τῆς πρώτης παροικίας,

Καὶ γῆν πολλὴν ἐπιδραμῶν ἐπηξε τὰς αὐλαίας, Ἔρθα καλὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐκείνου κατεφάρη.

Et Josephus, *Antiq. Judaic. lib. I, cap. 3* : Πολλὴν δὲ ἐπελθὼν γῆν, ἰδρύεται μετὰ τῆς γυναικὸς Κάιν Ναβὰ τόπον οὕτω καλούμενον, καὶ αὐτῷ ποιεῖται τὴν κατοίκησιν, ἔνθα καὶ παῖδες ἐγένοντο. Prima igitur orbis terrarum civitas Henochia fuit a Cain exstructa. Berosus fictitius lib. *De temporibus*, Henochiam civitatem scribit esse conditam circa Libanum montem, qui est ad orientem comparatione regionis Damascenæ, fuisseque amplissimam urbem, et habitationem gigantum. His addit Annius, suo etiam tempore illius civitatis dirutæ cerni in monte Libano maxima et ingentia fundamenta, et vulgo ab incolis illius regionis nominari civitatem Cain, atque id se ex mercatoribus et peregrinis, qui in Libano et Damasco versati erant, accepisse. Hieronymus tamen et alii aliter explicant, Nod non esse nomen proprium loci, sed appellativum Latine significans, vagum, fluctuans, instabile, ac sedis incertæ.

Ibid., lin. 40. *Καὶ πῦσαν ἀρῆτοπ.* Josephus lib. I *Antiquit. Judaic.*, cap. 3 : Οὐκ ἐπὶ νοουθεσίᾳ δὲ τὴν κόλασιν ἐλαθεν, ἀλλ' ἐπ' αὐξήσει τῆς κακίας, ἠδονὴν μὲν πᾶσαν ἐκπορίζων αὐτοῦ τῷ σώματι, κὰν μεθ' ὕβρεως τῶν συνόντων δὲ τὴν ταύτην ἔχειν· αὐξῶν δὲ τὸν οἶκον πληθεὶ χρημάτων ἐξ ἀρπαγῆς καὶ βίας πρὸς ἠδονὴν καὶ ληστείαν τοὺς ἐντυγχάνοντας παρακαλῶν, διδάσκαλος αὐτοῖς πονηρῶν ὑπῆρχεν ἐπιτηδεύματων. Manasses in *Annal.* :

Καὶ πρῶτος ἐπενόησε πόλεις ἐχυροσύργους. Νηγύτου γενομένου δὲ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, Ὀδίταις ἐπετίθετο, ληστείας ἐπεχείρει, Ἐσκύλευε, διήρπαξεν, ἔχρυνε χεῖρας φόνοις.

Non Caino, sed ejus filii et filiius flagitiosam, ac nefandam libidinem hanc Methodius Patarensis tribuit. Τῷ δὲ πεντακοσιοστῷ χρόνῳ τῆς α' χιλιᾶδος c: υἱὸς τοῦ Κάιν κατεστρώνησεν τὰς γυναῖκας τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν. Γνοὺς δὲ ταῦτα ὁ Ἀδὰμ ἐλυπήθη σφόδρα. Ἐν δὲ τῷ ἑξακοσιοστῷ ἔτει τῆς πρώτης χιλιᾶδος οὐστρω ἔρωτος πορνείας αἱ τούτων γυναῖκες κατεσχέθησαν. καὶ εἰς μανίαν ἐτράπησαν, καὶ τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἅτε γυναῖξιν ἐκέχρηστο, καὶ γέγονεν ἀληθῶς προὔπτος αἰσχύνῃ τοῖς ὀρώσι. Τῷ δὲ ὀκτακοσιοστῷ χρόνῳ τῆς ζωῆς τοῦ Ἀδὰμ κατεπλάτυνε τὸ μῆκος τῆς πορνείας· ἐν τῇ γῇ ὑπὸ τῶν υἱῶν τοῦ ἀδελφοκτόνου Κάιν.

Ibid., lin. 45. *Πρῶτος δὲ Κάιν.* Joannes Zonaras *Annal. tom. I* : Οὗτος μέτρα τε καὶ στάθμια ἐπενόησε, καὶ πρῶτος ὄρους ἐπήξατο γῆς πονηρίας καθηγητῆς χρηματισθεὶς, καὶ πόλιν εἰς ὄνομα τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ αὐτοῦ Ἐνὼς ἑκοδόμησεν. Josephus item inventionem ponderum et mensurarum acceptam fert lib. I *Antiquit.*, cap. 3 Καὶ τὴν ἀπραγμοσύνην μὲν ἢ πρότερον συνέζων οἱ ἄνθρωποι μέτρων ἐπινοίᾳ καὶ σταθμῶν μετεστήσατο, ἀκέραιον αὐτοῖς ὄντα τὸν βίον ἐκ τῆς τούτων ἀμαθίας, καὶ μεγαλόψυχον εἰς πανουργίας ἀγαθόν. Eutropius, lib. I, initio (hæsitat tamen Christophorus Rosiniacus in *Comm. hist. num vera sunt quæ de exteris rebus admista sunt Eutropio* : nam is solas Romanas, ut doctissimi scriptores testantur, contextuit), eo tempore mensuras et pondera inventa tradit, quo apud Albanos Procas, apud Judæos Aza regnarunt. Alii Palamedi inventionem hanc ascripserunt, a quibus non dissentit Gorgias Leontinus oratione apologet. pro Palamede : Τίς γὰρ ἂν ἐποίησε τὸν ἀνθρώπινον βίον πόριμον ἐξ ἀπόρου, καὶ κεκοσμημένον ἐξ ἀκόσμου. τάξεις τε πολεμικὰς εὐρῶν μέγιστον εἰς πλεονεκτήματα, νόμους τε γραπτούς, φύλακας τε τοῦ δικαίου, γράμματα τε μνήμης ὄργανον, μέτρα τε καὶ σταθμὰ, συναλλαγῶν εὐπόρους διαλλαγὰς, ἀριθμῶν τε χρημάτων φύλακα, πυρσοὺς τε κρατίστους, καὶ ταχίστους ἀγγέλους, πεσσοὺς τε σχολῆς ἄλυτον διατριβήν; Et Alcidas acerrimus Palamedis accusator in ea quam contra Palamedem conscripsit oratione etsi rerum aliarum, in quibus inventoribus laus aliqua est, ipsi denegat, et alios Palamede antiquiores commemorat, quibus humana natura inventa illa debet, tamen hanc mensurarum et ponderum inventionem Palamedi non denegat : Μέτρα δὲ καὶ σταθμὰ ἐξεύρε, κατήλοις, καὶ ἀγοραίοις ἀνθρώποις ἀπάτας καὶ ἐπιπορκίας, πεττούς γε μὴν τοῖς ἀργυῖ; τῶν ἀνδρῶν ἔριδας καὶ λοιδορίας. Καὶ κύβους αὐτῶν μέγιστον κακὸν ἐδίδαξεν, τοῖς μὲν ἠτηθεῖσι λύπας καὶ ζημίας, τοῖς δὲ νικῶσι καταγέλωτα καὶ θνείδος. Et Gellius referente Plinio l. vii, c. 56, idem Phidoni Argivo tribuit, cui sententiæ et Eusebius in *Chronologia* subscripsisse videtur. Strabo item lib. vii hujus meminit, et illius inventionis : Καὶ μέτρα ἐξεύρε τὰ φειδῶνια καὶ σταθμούς, καὶ νόμισμα κεχαραγμένον, τό τε ἄλλο καὶ τὸ ἀργυροῦν· et Pollux, lib. vii, cap. 56 : Εἴη ἂν καὶ φειδῶν τι ἀγγεῖον ἐλατηρὸν ἀπὸ τῶν φειδωνείων μέτρων ὠνομασμένων, ὑπὲρ ὃν ἐν Ἀργεῖῳ πολιτεία Ἀριστοτέλης λέγει, et in Scholiis Pindaricis hæc reperiuntur : Φειδῶν τις Κορίνθιος εὐρε μέτρα καὶ σταθμὰ· vocatur autem Corinthius, non quia Corinthii natus esset, sed quod ibi manneret. Ex his quatuor in uno versiculo lapsus Rosiniaci deprehendes. Primum ex Phidone, Phædonem facit in Strabone. Secundum, alium hunc atque diversum ab eo cujus mentio apud Plinium est, constituit, cum sit idem. Tertium hujus artis auctorem appellari a Strabone affirmat, cum nec verum id fuerit, nec Strabo unquam somniavit. Earum enim mensurarum, quæ

ab ejus nomine Phidonix vocatæ sunt, inventor exstitit; id et scripsit Strabo, cæterique scriptores confirmant. Quartum ex Argivo, Elidensem facit. Quamvis enim et Argos, et Elis in Peloponneso: at quantum distant?

Col. 749, lin. 45. Καὶ ὄρους γῆς ἔπερ. Caino quoque limitum, qui agris finem decernerent, et urbium ædificandarum primam rationem acceptam ferunt. Josephus *Antiq.* lib. 1, cap. 3: "Ὅρους τε γῆς πρῶτος ἔθετο, καὶ πόλιν ἐδείματο, καὶ τείχεσιν ὑψύρωσεν, εἰς ταῦτὸ συναλθεῖν τοὺς οἰκίλους καταναγκάσας, καὶ τὴν πόλιν δὲ ταύτην ἀπὸ Ἐνώσου τοῦ πρεσβυτάτου παιδὸς Ἐνώσαν ἐκάλεσεν. Theophilus Antiochenus, lib. 11 ad *Autolyicum*: "Ὁ οὖν Κάϊν καὶ αὐτὸς ἔσχεν υἱὸν ὄνομα Ἐνώχ, καὶ ψυχοδόμησε πόλιν, ἣν ἐπωνόμασεν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἐνώχ. Ἀπὸ τότε ἀρχὴ ἐγένετο τοῦ οἰκοδομεῖσθαι πόλεις, καὶ τοῦτο κατὰ κατακλυσμοῦ, οὐχ ὡς Ὅμηρος ψεύδεται λέγων·

Οὐ γὰρ πω πεπόλιστο πόλις μερόπων ἀνθρώπων.

Ibid., lin. 48. Ὁ δὲ Ἀδάμ μένων. Filias duas Adamum procreasse, Azuram et Asvam, tradunt, alii Calmanam et Lemboram. Epiphanius, hæres. 39, ex Jobilæis refert Azuram Sethi fuisse conjugem, Asvam vero, sive Savam, ut ipse appellat, Caini. Cedrenus eamdem Setho assignat, quam Asvam vocat. Methodius Patarensis: "Ἐν δὲ τῷ τριακοστῷ χρόνῳ τῆς ἐξόδου αὐτῶν τοῦ παραδείσου τέτοικαν Κάϊν τὸν πρωτότοκον καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Καλμάναν. Καὶ μετὰ τριακοστὸν ἔτερον ἔτος ἐγέννησε τὸν Ἀβελ σὺν τῇ Λεμεόρᾳ τῇ ἀδελφῇ αὐτοῦ.

Ibid., lin. 49. Ἐρ οἷς ἐκείρετος. Josephus, *Antiq.* lib. 1, cap. 3: Γίνονται μὲν οὖν παῖδες αὐτοῦ ἄλλοι τε καὶ πλείους, καὶ Σῆθος. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν ἄλλων μακρὸν ἂν εἴη λέγειν· πειράσομαι δὲ μόνον τὰ τῶν ἀπὸ Σῆθου διεσθῆναι. Τραχεῖς γὰρ οὗτος, καὶ παρελθὼν εἰς ἡλικίαν, ἤδη τὰ καλὰ κρίνειν δυνάμενος, ἀρετὴν ἐπετήδευσε, καὶ γινόμενος αὐτὸς ἄριστος, μιμητὰς αὐτοῦ τοὺς ἀπογόνους κατέλιπεν. Οἱ δὲ πάντες ἀγαθοὶ φύντες γῆν τε αὐτὴν ἀστasiaστοὶ κατακῆσαντες, εὐδαιμόνησαν, μηδενὸς αὐτοῖς ἄχρι τελευτῆς δυσκόλου προσπεσόντος. Eadem habet Zonaras, *Annal.* tom. 1. Is itaque et vitæ sanctimonia insignis, et virtutum omnium honoribus condecoratus, pietatis divini nominis studiosus, Deus ipso, ut videre est ex Suida et aliis, meruit appellari, et filii ejus, filii Dei, non tantum quia corpore robusto, procero, et eleganti erant, et reliquis etiam rerum humanarum excellentiis longe cæteris essent insigniores. Vide Cyrillum, lib. 1x *contra Julianum*; et de illis locum illum sacræ Scripturæ, *Videntes filii Dei filias hominum*⁸⁰, etc., esse intelligendum existinat Chrysostomus, hom. 22 in *Genes.*; Augustinus, lib. xv *De civitate Dei*, cap. 23; Theodoretus, quæst. 47 in *Genes.*; Joannes Cassianus, collat. 8, cap. 21; Cyrillus, lib. 1x *contra Julianum*; Rupertus, lib. 1v in *Genes.*, cap. 12 et alii. Quam utinam non fabulosa, et hæretica dignatione Sethiani hæretici honorassent. Non enim affirmas-

sent eundem superna matre natum, quam perhibent convenisse cum superno patre ut inde divinum semen aliud nasceretur tanquam filiorum Dei. De quorum vana opinione vide D. August. lib. *De hæresibus*, ad Quodvultdeum. Delrius tamen, in fine cap. 1v *Genes.*, rejicit hanc opinionem tantorum Patrum testimonio firmatam. Domini, Hebraice, inquit, est tetragrammaton, quod soli semper Deo datum: quare nunquam tributum Enocho, aut filiis ejus; ideo non sunt audiendi (nota viri religiosi in sanctos Patres reverentiam) graves alioquin scriptores, Cyrillus, Theodoretus, Emisenus, et Suidas, qui exponunt tunc Enocho, propter insignem pietatem, Dei, et liberis, filiorum Dei nomen datum: quibus resistit Hebræus contextus. Decepit eos, quod non distinxere inter Heolim, quod est cap. vi, 1, et ineffabile nomen quod hic positum.

Ibid., lin. 52. Οὗτος γὰρ πρῶτος. Suidas: Θεὸν γὰρ τὸν Σῆθ οἱ τότε ἄνθρωποι προσηγόρευον, διὰ τὸ ἐξευρηθέναι τὰ τε Ἑβραϊκὰ γράμματα, τὰς τε τῶν ἀστέρων ὀνομασίας, καὶ πρὸς τοῦτους πολλὴν εὐκαταίαν αὐτοῦ θαυμάσαντες, ὡς γε καὶ πρῶτος ἐτίκαλεισθαι Θεὸς καὶ ὀνομάζεσθαι. Manasses in *Annal.*: Τὸν Σῆθ αὐτοῖς τὸν δίκαιον Θεὸς ἀντιώρκειται.

"Ὁς ἔθηκερ ὀνόματα τοῖς οὐρανίοις ἀστροῖς.

Alexander Polyhistor apud Eusebium, *De præparatione evangel.* cap. ult., et Josephus, *Antiq.* lib. 1, dicunt Abrahamum primum Ægyptiis astrologiæ artem aperuisse, deinde a Chaldæis in Græciam fluxisse; de quibus inferius. Josephus tamen inventum hoc Setho tribuit. Cujus sane divinæ artis inventionem a profanis, profanis hominibus ascribi quid mirum? Plinius lib. vii, cap. 56, *Astrologiam Atlas Libyæ filius, ut alii Ægyptii, ut alii Assyrii.* Ideoque cælum humeris gestasse tradiderunt. Diodorus Ægyptiis exordium, Servius 6 Virgillii *Ecloga Prometheo sideralis hujus scientiæ tribuit.* Catena Græca in *Exodum*: Ἐνώχ πρῶτος ἔμαθε γράμματα, καὶ ἔγραψε τὰ σημεῖα τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὰς τροπὰς, καὶ τοὺς μῆνας.

Ibid., lin. 55. Μέλλων γὰρ τελευτᾶν. Josephus, *Antiq.* lib. 1, cap. 3: Σοφίαν τε τὴν περὶ τὰ οὐράνια καὶ τὴν τούτου διακόσμησιν ἐπένοησαν. Ὑπὲρ δὲ τοῦ μὴ διαφυγεῖν τοὺς ἀνθρώπους τὰ εὐρημένα, μηδὲ πρὶν εἰς γνῶσιν ἔλθεῖν, φοβῆσθαι, προρηκόςτος ἀφανισμὸν Ἀδάμου τῶν ὄλων ἐσεσθαι τὸν μὲν κατ' ἰσχύον πυρὸς, τὸν ἕτερον δὲ κατὰ βίαν καὶ πλῆθος ὕδατος, στήλας δύο ποιησάμενοι, τὴν μὲν ἐκ πλίνθου, τὴν δ' ἐτέραν ἐκ λίθων, ἀμφοτέροις ἐνέγραψαν τὰ εὐρημένα, ἴνα, καὶ τῆς πλινθίνης ἀφανιστέλης ὑπὸ τῆς ἐπομβρίας, ἡ λίθινη μείνασα παράσχη μαθεῖν τοῖς ἀνθρώποις τὰ ἐγγεγραμμένα, δηλοῦσα καὶ πλινθίνην δ' ὑπ' αὐτῶν ἀνατεθῆναι. Μένει δ' ἄχρι τοῦ δεῦρο κατὰ τὴν Συριάδα. Eadem fere Zonaras, *Annal.* tom. 1, quibus columnas hæcæ a Setho sive etiam ejus nepotibus superstitæ Adamo fuisse exstructas manifestum est. Marianus Scotus non ab Adamo sed ab Abrahamo constructas refert. Generatῆς

⁸⁰ Gen. vi, 2.

Chronograph. lib. 1, eas modo tabulas, modo vocat columnas; tandem scribit eas fuisse tabulas, unam æneam contra aquæ illuviones, alteram lateritiam contra ignis conflagrationes; in quarum prima liberales artes præsertim doctrinam de Deo, et mathematica, in altera promissionem de semine, id est Christo, Adæ factam, cælatam, scripserunt; sed auctores unde hæc habeat Genebrardus non laudat, quos puto non multos exstare, et si quis ille esset non probabilia dicerent, nec in historia tuta et primum contra Genebrardum necessario affirmandum est, in illis tabulis sive columnis cæлата non fuisse diversa, et alia ac alia: sed quæ in una, eadem et in alia. Demus enim quod et de Deo, et mathematica, et de promissione seminis, quod esset adhuc difficile probatu, scripserint in ænea: necessario tamen fatendum est, hæc eadem et in lateritia descripsisse, et non diversa. Sciebant mundum collapsurum, dubii an aquis immersum, vel ignibus conflagratum: ut doctrinam servarent, et utriusque incommodo subvenirent extruunt has duas columnas, alteram ex ære, vel ut placet nostro auctori, digniorisque notæ scriptoribus, ex lapide, alteram ex coctilibus laterculis. Sic enim ære vel lapide aquis, laterculis igni resisterent, et sic doctrinam mandarent ad posterum. Quid igitur illis profuisset si diversa scripsissent? Quomodo igne illato quæ erant in lapide, aquis effusis quæ in laterculis conservassent? Dicit fortasse Genebrardus, illos non dubios, sed certos de modo et ratione consummationis mundi columnas erexisse. Frustra igitur diversa illa columnarum materies: et una, quæ mundi excidio incolumis posset superesse, satis fuisset; sed, quia incerti materiam hanc vel aliam incerto modo, et rationi excidii præpararunt. Plinius, lib. vii, cap. 56, ex Epigene de his columnis hæc habet: *E diverso Epigenes apud Babylonios dccxx annorum observationes siderum coctilibus laterculis inscriptas docet, gravis auctor in primis: qui minimum Berosus, et Critodemus cccclxxx annorum. Ex quo apparet æternus litterarum usus.*

Col. 752, lin. 11. *Ἐγέννησε δὲ ὁ Κάιν.* Hanc Caini sobolem multi parvi duxerunt, cum in aquarum inundatione penitus absumpta sit, ideoque in ea non conveniunt auctores; in ea tamen enarranda noster Eustathius secutus est divinas Litteras, quæ non alia ratione, nisi parva nominum formulæ immutatione prosequuntur.

Ibid., lin. 13. *Καὶ οὗτος τὸν Λάμεχ.* Genebrardus ait eos errare, qui Lamech filium Mathusalæ accipiunt; rationem tamen quare id dicat nullam adducit. Errant ergo maximi quique Patres, cum iis Eustathius, Theophilus *ad Autolyicum* lib. 11: *Τῷ δὲ Ἐνώχ ἐγέννηθη υἱὸς ὀνόματι Γαϊδᾶς, ὃς ἐγέννησε τὸν καλούμενον Μεθλ, καὶ Μεθλ τὸν Μαθουσάλα, καὶ Μιθουσάλα τὸν Λάμεχ.* Ὁ δὲ Λάμεχ ἔλαβεν αὐτῷ δύο γυναῖκας. Erravit Augustinus, lib. xv *De civitate Dei*, cap. 20: *Horum regum primus esse potuit ipse Cain: secundus filius ejus Enoch, in cujus no-*

mine ubi regnaretur, condita est civitas. Tertius Gaidad, quem genuit Enoch: quartus Maniel, quem genuit Gaidad: quintus Mathusael, quem genuit Maniel: sextus Lamech, quem genuit Mathusael, qui septimus est ab Adam per Cain. Generationem hanc vulgata editio etsi mutato nomine habet cap. iv *Genes.*: *Porro ipsi Henoch natus est Irad, Irad autem genuit Mehviael, Mehviael genuit Mathusael, Mathusael vero genuit Lamech; et Lamech duxit, etc.* Septuaginta legunt Μαθουσάλα. Levissimam hanc exscriptoris πλάνην agnovit Catena Græca in *Genes.*: *Παρά τοῖς Ἑβδομήκοντα Μαθουσάλα κεῖται. Τοῦτο δὲ πλάνη γραφικὴ ἐστίν. Ὁ γὰρ Μαθουσάλα ἐκ τῆς συνεστῶσης γενεᾶς ἐστὶ τοῦ Σήθ. Ὁ γὰρ ἀπὸ τοῦ Κάιν Μαθουσάλα καλεῖται, ὡς ἐξώρισται μετὰ τῶν λοιπῶν.*

Ibid. *Καὶ ὁ Λάμεχ δύο.* Theophilus *ad Autolyicum*, lib. 11: *Ὁ δὲ Λάμεχ ἔλαβεν αὐτῷ δύο γυναῖκας, αἷς ὀνόματα Ἀδὰ καὶ Σελά. Ἐκτοτε ἀρχὴ ἐγένετο τῆς πολυμυθίας, ἀλλὰ καὶ τῆς μουσικῆς.* Nugantur rabbini, qui volunt prius ab eo viros necatos, post adductas uxores. *Primus Lamech ante diluivium fors et ultimus polygamiam ausus, et unam carnem in duas uxores divisit,* ait Hieron. lib. 1 *Contra Jovinianum*; et Tertull., lib. *De exhort. cast.*, cap. 5: *Primus tres in unam carnem effecit.* Peccavit itaque Lamech, non quia plures uxores habuit, sed quia plures uno tempore. Lege Delrii, cap. iv *Gen.*, optimam animadversionem in errorem Tertulliani De manogamia. Genebrardus refert ex rabbinis, Lamech venationis exemplum posteris reliquisse, arma invenisse, et fabricasse, quibus cædes fierent. Joseph., lib. 1 *Antiq.*, cap. 3, scribit hunc sacrarum rerum peritum se luiturum poenas prædixisse fraternæ cædis a Caino factæ, haud dubie diluivio. Idem, Genebrardus.

Ibid., lin. 15. *Ἐκ μὲν τῆς Ἀδὰμ.* Non ipse pastoretis artis institutor vel auctor: sed nece Abelis intermortuam, et quasi sopitam suo studio ingenioque restituit, et ipse gregem pavit. Tabernaculorum item usum adjecit. Theophilus *ad Autol.*, lib. 11: *Καὶ ὁ μὲν Ἀβὴλ ἐγένετο ἀνὴρ ἐν σκηνῇ κτηνοτρόφων.*

Ibid., lin. 16. *Καὶ τὸν Ἰουβάλ.* Psalterii et citharæ usum invenisse tradunt præter sacras Litteras Josephus, Theophilus d. loco: *Ἰουβάλ δὲ ἐστὶν ὁ καταδείξας ψαλτήριον καὶ κιθάραν.* De his Methodius: *Τῷ τριακοσιοστῷ τεσσαρακοστῷ τῆς δευτέρας χιλιᾶδος ἔτει ἐπανέστησαν κακότεχνοι ἄνδρες, πονηροὶ καὶ πρᾶνομοι, πλήρεις ἀνομίας ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Κάιν, Ἰοὺβήλ καὶ Θουκιδῆλ, τέκνα τοῦ Λάμεχ τοῦ τυφλοῦ τοῦ ἀποκτείναντος τὸν Κάιν, ὧν καὶ κυριεύσας ὁ διάβολος ἐτροπίωσεν αὐτοὺς ἅπαν εἶδος μουσικῶν κατασκευάσας. Horum usum sicut et aliorum nationes recentiores suis, vel aliis sibi cognatis ascripserunt. Alii enim Amphioni, alii Orpheo, quidam Apollini, et alii aliis inventionem hanc acceptam referunt. Theophilus ibidem: Ἀλλὰ μὴν καὶ τὰ περὶ τῆς μουσικῆς ἐφύλαρξάν τινες εὐρετὴν Ἀπόλλωνα γεννηθῆσαι: ἄλλοι δὲ Ὀρφέα ἀπὸ τῆς τῶν ὀρνίθων ἡδύ-*

φωνίας φασιν ἐξευρημένα: τὴν μουσικῆν. Κενός δὲ ἂν τοῦ Σὴθ δίκαιοι γειγόνασιν, ὅθεν ἡ Γραφή ταυτῆ ἀκολουθοῦσα μετὰ ταῦτά φησιν· Ἐίδον οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, > τουτέστιν αἰδίκατοι. Οὐ γὰρ ἦν ἐπιμιξία τῶν υἱῶν Σὴθ πρὸς τὰς ἀπὸ τοῦ Κάϊν.

Col. 752, lin. 17. Ἐκ δὲ τῆς Σελάμ. Sculpturæ fuit auctor, fabrilem artem invenit, metalla effodit, eorum usum aperuit. Theophilus ibidem : Ὅδε δὲ ἐγένετο σφυροκόπος, χαλκεὺς χαλκοῦ καὶ σιδήρου. Hujus artis nacti occasionem homines, ut Philo et Josephus tradiderunt, primo sculptilium et idolorum imaginibus adorandis se dederunt. Secundo ferrum, et æs rude in belli instrumenta exacuendi, et conformandi auctores fuere; utrumque naturæ humanæ perniciosissimum.

Ibid., lin. 19. Ὁ δὲ Ἀδάμ ζήσας. Editio Græca Septuaginta Interpretum in enumerandis humani generis auctorum annis cum Hebraïca Judæorum non convenit; eorum differentiam plures tractarunt. Vide apud Sixtum Senensem, Pererium et alios. Græci centum annos plus tribuunt quam Hebræi, præter Lamechi annos, ubi sex annis tantum distant, et Noethi, in quibus quingentesimo et sexagesimo omnino conveniunt. De sepultura Adami constans est Hebræorum traditio, Adamum mortuum et sepultum in terra Israel prope agrum Damascenum, ibi enim fuerat procreatus, ibi et vitam traduxit. Alii ex Josuæ iv aiunt illum sepultum in Ebron. Nostrorum tamen sententia est, in monte Gclgota, in quo Dominus crucifixus fuit. Origenes tract. 35 in Marcum, Epiphanius in fine Panagii, Athanasius De passione Domini, Theophylactus in Math. xxvii, Euthymius ibid., Cyprianus sermone De resurrectione, Ambrosius lib. v, epist. 19, et alibi.

Ibid., lin. 21. Ἐνώς δὲ υἱὸς τοῦ. Paternæ pietatis vestigia amplexatus, proniori animo Deum in quem sua omnia referebat, publice, nec tenebrarum involucris adoravit, avitam religionem retinens. Latus hæc prosequitur Vatavibus comment. in hunc locum. Ante Enos, Adam, Abel, Seth et Deum coluere, et sacrificiis oblati propitiū sibi reddidere. Quin Cyrillus lib. 1 Contra Julianum, scribit, homines ab Adam, usque ad Sem filium Noe, Deum conditorem coluisse, nec ullum reprehendi quod ante diluivium diis alienis, vel dæmonibus deditus obtulerit. De solemniori autem cultu locum hunc intelligimus. Et cum cæteri artium inventionibus rebus hisce terrenis incumbentes, lucrum et commoda præpararent, Enos ipse spretis omnibus, Deum sibi solum præ cæteris præpositum adoravit, suis fortunis in eo collocatis. Illi res ad hanc vitam utiles excogitabant, hi ad futuram. Quare hi Dei filii, illi filii hominum. Eusebius Emisenus Catena in Gen. : Ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ οὐχ οὔτως λέγει, ἀλλ' οὔτως· Ἕλλησεν ἐπιπλαίσθαι τῷ ὀνόματι Κυρίου τοῦ Θεοῦ· τουτέστιν Ὡς Θεοῦ λέγεσθαι καὶ Θεός. Οἱ γὰρ ἀπὸ

τοῦ Σὴθ δίκαιοι γειγόνασιν, ὅθεν ἡ Γραφή ταυτῆ ἀκολουθοῦσα μετὰ ταῦτά φησιν· Ἐίδον οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, > τουτέστιν αἰδίκατοι. Οὐ γὰρ ἦν ἐπιμιξία τῶν υἱῶν Σὴθ πρὸς τὰς ἀπὸ τοῦ Κάϊν.

Ibid., lin. 27. Τοῦ δὲ Ἰάρεθ υἱὸς. Zonaras, Annot. tom. 1 : Εὐηρέστησε δὲ Ἐνώχ τῷ Κυρίῳ, καὶ μετετέθη, καὶ οὐχ εὐρίσκειτο ἐτῶν γεγονῶς τριακοσίων ἐξήκοντα καὶ πέντε. Primum hic advertendum Hieronymum veluti memoria lapsum notari a Pererio in Genes., lib. vii (id quod, ut ipse ait, magnis viris, vel nimia memoriæ fiducia, vel alia in re studio curaque vehementer intentis non raro contingit); si quidem quod hoc loco Scriptura tradit de Enoch, qui septimus fuit ab Adamo, ipse attribuit Enos filio Seth, Adami nepoti. Sic enim scribit. lib. 1 Adversus Jovinianum : Non reor idcirco translatus Enoch, quod uxorem habuerit, sed quod primus invocaverit Deum, et crediderit in Salvatorem. At primum omnium, qui nomen Domini cæpit invocare non Enoch, sed Enos fuisse cap. 1v, Genes. tradit Moyses. Secundum : Procopius Gazeus ex verbis Scripturæ putat Enoch ante fuisse improbum, et flagitiosum, sed postea digna et perfecta suorum scelerum pœnitentia non tantum emendasse vitam, sed adeo Deo placuisse, ut mereretur mortis expertus in felicem vitæ statum transferri. Tertium Abenezram cum aliis contendisse : Enochum mortuum esse, et ita Scripturæ locum intelligendum, multis rationibus, sed temere conatur demonstrare. Mera prodigia sunt, et aniles fabulæ, quæ hæretici de morte Enoch tradiderunt. Enochum non esse mortuum separatione animæ a corpore violenta, sed alio novo modo, nempe exuta tantum corruptibili natura, et absolutum a miseriis hujus sæculi placida quadam ex hoc mundo migratione. Et addunt, se loqui de tali, qualis fuisset transitus in statu innocentæ, et qualis futurus eorum, quos dies ultimus superstites inveniet; atque ita in cœlestem patriam Enoch translatus fuisse, non quidem futurum illic participem gloriæ cœlestis, se absolutum duntaxat a miseriis sæculi, donec Christus in cœlum ascenderet. Martinus item Borrhauis, ejusdem farinae homo, fatetur Enochum vere mortuum quoad corpus more cæterorum, sed sepulto corpore quoad animam propter fidei præstantiam translatus in cœlum, et ideo dici non mortuum. Antiquissima tamen Ecclesiæ traditio, et Christianorum omnium persuasio, et concursus Patrum theologorum sententia, contrarium sentit. Illam expresse tradunt Clemens Romanus lib. v Constit. apost., cap. 6; Irenæus, lib. iv, cap. 30; Tertullianus, lib. De resurr. carn., cap. 58; Cyprianus, lib. De Sion et Sina; Epiphanius in Ancorato; Nemesius, lib. De nat. homin., cap. 4; Hieronymus, lib. iii Contra Pelag.; Augustinus, lib. xv De civit. Dei, cap. 29; Chrysostomus, hom. 31 in Genes. et in cap. xi ad Hebræos; Ephremius Theopolitanius patriarcha apud Photium in Bibliot., cod. 228. Nec

aliter sentit Josephus *Antiq.*, lib. 1, cap. 4 : 'Ανεχώρησε πρὸς τὸ Θεῖον, ἔθεν οὐδὲ τελευτην αὐτοῦ ἀναγεγράφαι. Liber inscriptus Μεθοδίου Πατάρων, καὶ ἐκ τοῦ βιβλιογράφου Λέοντος τοῦ φιλοσόφου, ait tempore Antichristi hunc una cum Elia, et Joanne theologo mittendum, ad eum redarguendum : 'Ο δὲ ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ἡμῶν οὐδὲ ἐν τῷ τότε καιρῷ καταλιμπανεῖ τὸν κόσμον δίχα τινὸς κηρύσσοντος. Ἀποστέλλει ἄνδρας τρεῖς, δύο ἐκ νεφέλης καὶ ἄλλον ἐκ τῆς γῆς· εἰσὶ δὲ οὗτοι Ἐνώχ, Ἡλίας, καὶ Ἰωάννης ὁ θεολόγος, λέγοντες· Πλάνος ἐστὶ· μηδεὶς αὐτῷ πιστεύσῃ. Καὶ ἀναρεῖ αὐτοὺς ἐν φόνῳ μαχαίρας, καὶ πεσοῦνται τὰ σώματα αὐτῶν ἐπὶ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ ἡμισυ· καὶ εἰσέρχεται εἰς αὐτοὺς πνεῦμα ζωῆς, καὶ ἀνέρχονται εἰς τὸν οὐρανὸν πάντων ὄρνυτον, καὶ κράζοντες τὸν Θεόν. Καὶ κολούωσι ὁ Ὑψίστος τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας, ἵνα μὴ πᾶσα ἡ φύλαξις ἐκλείνῃ τῶν ἁγίων ἐκλείψῃ, καὶ σωθῆσονται οἱ ἀγαπῶντες τὸν Θεόν. Eadem habet Prosper lib. *De provid. Dei*, cap. 6. Ineptus itaque est Hieronymus Oleaster, cum dicit : licet Hebræi dicant, Enoch esse mortuum, sibi tamen videri probabilius non esse mortuum. Tandem multa fabulantur hæretici de loco ex quo raptus est. Lutherus vult raptum suaviter in gramine dormientem nullo conscio. Selnecerus scribit, vigilantem coram tota Ecclesia, vel præcipuis patriarchis : Alioquin unde scivissent, ait, raptum a Deo? Probabilior est sententia Delrii, qui, *Fateamur*, inquit, *nos nescire quo tempore, loco, modo et coram quibus raptus fuerit. Scimus raptum viventem, et a Deo.* An vero idem Enoch translatus sit moriturus, et quem in locum translatus sit, utrum in paradysum terrestrem, unde eiectionis est Adam, et quare translatus, et an sic translatus videat essentiam Dei, et an librum aliquem scripserit multis pertractat Pererius in *Genes.*, lib. vii, et Delrius in dictum locum *Genes.* disertissime discutit, et alii. Librum ejus laudat Crigenes hom. 29 in *Num.*; Tertullianus, lib. *De idololatria, De pudicitia et De cultu virginum.* Origenes Anacephal. lib. iv *De principiis.* Damnatur ut apocryphus. Hieronymus *Catal. script. ecclesiast.*, vel hoc uno Judæ apostoli epistolam a plerisque rejicit tradit, quia de libro Enoch, qui apocryphus est, in ea assumit testimonium. Alius est hic ab Enocho Caini filio, cujus supra meminimus.

Col. 752, lin. 28. 'Ο δὲ υἱὸς αὐτοῦ. Quidam hunc sicut et patrem animo et corpore translatus fuisse tradiderunt, alii, et verius, ipso anno diluvii obiisse. Secundum editionem Septuaginta annis quatuordecim post diluvium vixit, quod est absurdum, et mirum. Ποῦ διεσώθη ἐν τῷ κατακλυσμῷ? De celeberrima hac quæstione consule Hieronymum in *Quæstion. Hebraicis*, Augustinum *De civit. Dei*, lib. xv et xiii. Georgius Syncellus in *Chronico* : Τοῦτο οὐκ εὐ ἔχειν δοκεῖ. Ἔσσονται γὰρ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον αἱ ἀνὰ πᾶσας Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἱερὰ βίβλοι τῆς Γενέσεως διεσφραγίσαι, αὐτῶν ἔτη ἱστοροῦσι τοῦ Μιθουσάλα. Ἔσται δὲ καὶ Ἰάρεδ μακροβιώτερος σὺ

αὐτῶν ἔτη κτ', 253' ζήσας ἔτη, ὅπερ οὐδενὶ συμπεφύνηται. Διόπερ οὐ χρὴ διὰ τὸ φάναι συναπολέσθαι αὐτὸν τοῖς ἐν τῷ κατακλυσμῷ, διὰ τοῦτο 230' ἔτη βιωκέσθαι. Ἀλλὰ οὐδὲ τῷ Ἀφρικανῷ περὶ ἡμῶν προστιθέντι τὰ αὐτὰ κ' ἔτη, καὶ 230' λέγοντι τοῦ Μαθουσάλα, ἀντὶ 253'. Λοιπὸν οὖν κρεῖσσον εἶναι δοκεῖ ταῖς καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην ἐπομένους ἱεραῖς βίβλοις 253' τῆς ζωῆς λέγειν Μαθουσάλα· εἰ δὲ τὸν κατακλυσμὸν ὑπερβέβηκεν ἔτεσι ιε', τοῦ Θεοῦ κάκεινον ἰσως, ὡς τὸν Ἐνώχ, περισώσαντος παραδόξως, καθ' οὗς οἶδε τρόπους, καὶ τόπους.

Ibid., lin. 52. Τοῦτ' ἐν τῷ Ἀδέμ. Hæc ad verbum versibus expressit Constantinus Manasses in *Anal.* :

Ἦν δὲ τις Νῶς δίκαιος ἐν τοῖς του Σὴθ ἡγρό-
[νοῖς
Ἐνυτός ἐκ τοῦ σπέρματος Ἀδὰμ τοῦ πρωτοκλά-
[στοῦ,

Ἦς, μετιὼν τῆς ἀρετῆς τὴν ἐννομοπραγίαν,
Καὶ τὴν κακίαν ἐκ γυγῆς ἀποστειλῶν, καὶ φε-
[ρων,
Τοὺς φανουργοὺς καὶ δυσσεβεῖς ἔσπευδε συ-
[φρονίειν.

Ἐπεὶ δ' οὐκ ἔλαθεν αὐτοὺς τῶν φανῶν ἀποσπεί-
[σθαι,
Μετέστη μὲν ἀπὸ τῆς γῆς, ἔρθη τὸ πρῶτον ἔφυ-
Μετοίκος δὲ γενόμενος ἀλλοδαποῖς ἐν ὄροις,
Τὴν ἐννομωμένην κίβωτόν ὠρίσθη τεκτονησαί,
Καὶ ζωὴν ἅπαν ἐν αὐτῇ χερσὺν ἔργαλειται
Ὡς σπέρμα χρηματίσασιν, καὶ ζωῶν τῶν γέ-
[νοῦς.

In quibus mira Manassis hallucinatio deprehenditur. Noe enim nonum ab Adam constituit, Scripturis omnibus, chronicorumque scriptoribus reclamantibus. Quare reponendum judico δέκατος ἐκ τοῦ σπέρματος. Nec in illo audiendus est, cum dicit Noe in arcam animal omne terrenum et aquaticum, χερσὺν ἔργον, inclusisse, ut semen inde animantium servaret. Usus enim arcæ terrenis, non aquatilibus erat necessarius. Eximium Noe præconium habes apud Chrysostomum, hom. 25 in *Genes.* Sibyllam Oracul. libr. 1, Basilium Seleuciensem orat. 1 et 2 de Noe, et alios.

Ibid., lin. 55. Ἄχρη γὰρ ἐβδόμης γενεῆς. Eadem habet Josephus l. 1 *Antiq.*, cap. 4; Zonaras *Anal.* lib. 1. Nec dissentit Theodoretus in *Genes.* quæst. 47; Methodius : Τῷ δὲ ἐπτακοσιοστῷ ἐνενηκοστῷ ἔτει τῆς Ἰάρεδ ζωῆς, ἦτοι τῆς δευτέρας χιλιάδος, προσέθετο ὁ πονηρὸς καὶ ὀλέθριος διάβολος πολέμῳ πορνείας προσφασάσας ταῖς υἱοῖς Σὴθ, εἰς τὰς θυγατέρας Κάιν, καὶ ἐξωθέσας ἔβριψε τοὺς γίγαντας εἰς ἔλεθρον τῆς ἀμαρτίας. Καὶ ὠρίσθη θυμῷ Κύριος ὁ Θεός. Καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς δευτέρας χιλιάδος ἐγένετο κατακλυσμὸς τῶν ὑδάτων, καὶ ἠφανίσθη πᾶσα ἡ δημιουργία τε καὶ διάπλασις. Sed ea quæ hic traduntur a Methodio falsa esse, et illi afflicta, censent nonnulli, errore satis explorato certoque chronologicæ. Incesta, adulteria, scelera, impietates, aliæque hominum illorum fuse prosequitur Enoch lib. 1, Περὶ τῶν ἐργηγῶρων. Ad septimam etenim generationem vita Adam protracta omnes ad cultum Dei, et verbo, et opere instruendo compellebat. Far enim est credere, eum non tantum propriorum

Japsuum poenitentia tristem, verum et aliorum delictis quasi stimulis quibusdam actum intime fremituisse, et lacrymis supplicem ad Deum delinquentibus optimis monitis succurrisse, sicque naturam humanam debilem, et languentem ope Dei instaurasse. Quæ felicitas, dum et vita, et spiritus, integra duravit. Postquam decessit, homines amandata verecundia quotidie ad majora, et scelestiora facinora prolapsos non est mirum. Quando et tunc filii Dei filiabus hominum se junxerunt. Posteritas scilicet Seth pietate celebris et Deo summe chara conjunxerat se cum posteritate Caini impia et nequam. Quasi diceret iisdem sceleribus ac facinoribus complexa eorum vitam, se immiscuit, et in eadem vitia prolapsa est. Vide *Chronicon Alexandrinum*.

Ccl. 752, lin. 39. Ὡς οὖν ὁ Νῶε. Josephus *Antiquit.* lib. 1, cap. 4 : Ὁ Νῶχος δὲ τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν πραττομένοις δυσχεραίνων, καὶ ἀλγερῶς ἔχων, ἐπειθεν ἐπὶ τὸ κρεῖττον τὴν διάνοιαν καὶ τὰς πράξεις μεταφέρειν. Ὅρων δ' οὐκ ἐνδιδόντας, ἀλλ' ἰσχυρῶς ὑπὸ τῆς ἡδονῆς τῶν κακῶν κεκρατημένους, καὶ δείσας μὴ φονεύσασιν αὐτὸν μετὰ γυναικῶν, καὶ τέκνων, καὶ τῶν τούτοις συνοίκων, ἐξεχώρησε τῆς γῆς. Ὁ δὲ Θεὸς τοῦτον μὲν τῆς δικαιοσύνης ἠγάπησε· κατεδίκαζε δὲ οὐκ ἔχειν μόνον τῆς κακίας, ἀλλὰ καὶ πᾶν ὅσον ἦν ἀνθρώπινον τότε δόξαν αὐτῷ διαφθεῖραι καὶ ποιῆσαι γένος ἕτερον πονηρίας καθαρὸν, ἐπιτεμόμενος αὐτῶν τὸν βίον, καὶ ποιήσας ἐτῶν οὐχ ὅσα πρότερον ἔζων, ἀλλ' ἕκατὸν εἰκοσιν, εἰς θάλασσαν τὴν ἤπειρον μετέβαλε. Καὶ οἱ μὲν οὕτως ἀφανίζονται πάντες. Νῶχος δὲ σώζεται μόνον, ὑποθεμένου μηχανῆν αὐτῷ, καὶ πόρον πρὸς σωτηρίαν τοῦ Θεοῦ τοιαύτην.

Ibid., lin. 41. Καὶ προστάττει αὐτῷ. Monitu itaque jussuque Dei arca exstructa est. Nugatur ergo pseudo Berosus Annianus, qui ait, Noe astrologiæ scientissimum ex astrorum inspectione et observatione prævidisse diluvium, nec tutior Annianus : *Alibi scripsimus atque probavimus, hæc duo simul dare inundationem terrarum a causis naturalibus processisse, quas studiosi in monumentum exciderunt, et a divina providentia simul ab æterno ordinatam, ut quo potissimum tempore homines demerentur perirent.* Quamvis enim Avicenna, nonnullique alii astronomi defendant, efficacia causarum naturalium, earumque vi fieri posse tantam aquarum effusionem : et Seneca lib. 111 *Natur. quæst.* ait, futurum aliquando tale diluvium, et non secus quam hiemem, quam æstatem, lege mundi ac sponte venturum. Verior tamen probabiliorque sententia contraria est. Eam constituit Aristoteles lib. 1 *Meteor.*, cap. 14, et alii. Consule, Damascenum lib. 1 *Fidei orthodox.*, cap. 3

Ibid., lin. 42. Κατασκευάσαι κιβωτόν. Philo sub finem lib. 11 *Vitæ Moysis*; Josephus *Antiq.* lib. 1, c. 4. In ejus partibus assignandis constituendisve variant doctores. Origenis in hom. 2, opinio exagitat hodie sententis fuisse cubitos geometricos, quorum singuli communes sex continent; longitu-

A dinis mille octingentorum cubitorum, latitudinis trecentorum, altitudinis centum octoginta, vastissimam sane molem, si ad cubitos solemnes, seu communes reducas : hoc est, duum millium et septingentorum pedum in longum, quadringentorum et quinquaginta in latum; altitudo ducentorum septuaginta. Hanc sententiam cum Isidoro Clario sequitur Delrius, quia profitetur Origenes, quæ traditurus de arca majorum traditione habuisse, et quia non displicuit Augustin. 1. 1 *Quæst. in Gen.* et alibi, qui objectionem illam de arcæ magnitudine vocat ineptissimam calumniam, et solvit similitudine urbium majorum. Non displicuit etiam Cajetano; et Delrio ridiculum videtur, malle animantia in arctum illic compacta fuisse, ut commode se movere et cubare nequirent, quam laxæ et salubriter degere.

Ibid., lin. 48. Ἐπερχέθρτος δὲ τοῦ. Maximæ illius aquarum inundationis, et cataclysmi universalis ex vetustissimis scriptoribus meminere Abidenus, Berosus et alii, quos recenset Eusebius *De preparatione evangelica* lib. 1x, et *Chronici* prima parte. Ejus elegantem descriptionem habes apud Manassem in *Annalibus*, et Basilium Seleuciensem. Albumasar a mundi initio ad diluvium numerat annos integros duo millia ducentos viginti octo. Alliacensis, lib. *De concordia astrologiæ et historiæ*, ab Adam ad diluvium annos bis mille ducentos quadraginta octo fluxisse, idque astrologicis rationibus ipsius mundi genituræ themate proposito nititur probare. Eum refellit Joannes Picus in *Astrol.* lib. v. De his vide plura apud chronographos. Augustinus, lib. xviii *De civitate Dei*, c. 8, nullam fuisse nec apud Græcos, nec apud Latinos hujus diluvii neque notitiam, neque commemorationem scribit. Varronemque testem adducit, qui scripsit in monumentis litterarum veteris memoriæ, nihil Ogygis diluvio, quod multis sæculis post Noeticum accidit, reperiri vetustius. Id tamen negari sine contumacia Pererius, lib. xii in *Genes.*, ait non posse ex Josephi testimonio lib. 1 *Antiquit.* cap. 4 : *Hujus autem diluvii et arcæ meminerunt omnès barbaricæ historiæ scriptores, et in his Berosus Chaldæus, narrans enim de hoc diluvio sic ferme scribit : « Fertur autem, et navigii hujus pars in Armenia apud montem Cordixorum superesse, et quosdam bitumen inde abrasum secum reportare, quo vice amuleti loci ejus homines uti solent. » Meminit horum et Hieronymus Ægyptius, qui antiquitates Phœnicum scripsit, et Mnaseas, et alii plures. Quin et Nicolaus Damascenus, lib. xcvi, de his rebus narrat in hæc verba : « Est super regionem Minyarum magnus mons in Armenia, nomine Baris, in quo multos profugos diluvii tempore servatos ferunt. Et quemdam arca rectorum in hujus vertice hæsisse, et reliquias lignorum ejus longo tempore duravisse, qui fortassis is fuit, de quo etiam Moyses scribit Judæorum legislator. » Et Eusebii lib. 1x *De preparatione evangelica*, qui verbis Josephi ex Abydeuo hi-*

historico subdit nonnulla et Cyrilli Alexandrini, qui ad hoc probandum refert testimonium Alexandri Polyhistoris. Nec Plato id ignorasse videtur ex his quæ habet in *Timæo*, ante particularia diluvia apud Græcos celebratam fuisse antiquitatem maximam quamdam aquarum inundationem terræque vastationem. Ad hoc item pertinet quod Pomponius Mela, lib. 1, c. 21; et Plinius l. v, c. 13, et Solinus, cap. 37, Joppem urbem Judææ maritimam prædicari omnium terræ urbium vetustissimam credique fuisse ante diluvium. Quæ præterea de diluvio Deucalionis Plutarchus, lib. *De solertia anim.* retulit de columba, ad Noeticum diluvium pertinent. Huc item spectant, quæ de diluvio l. 1 *Metamorph.* Ovidius scribit. Verum Pererius, qui post Augustini de notitia diluvii sententiam expositam affirmavit id non posse negari sine contumacia, cum id tamen negasset Augustinus, ne videretur tanto viro notam contumaciæ vel ignorantiae, aut oblivionis historiæ inurere, illum excusans ait, Augustinum non præcise dixisse nullis historicis notum fuisse diluvium Noe, sed tantum fuisse ignoratum a Græcis et Romanis historicis, nihil de barbaris historiis locutum; et id verum esse, cum illos quos ipse Pererius citavit barbaros fuisse et rerum barbaricarum scriptores certum sit. Hæc tamen explicatio pia est, quis id negabit? dum Augustinum ab ignorantia defendit, et contumacia suaque laude non caret. Mihi tamen ab omni humanitate alienum esse videtur serio accusare, quem frigidis falsisque rationibus postea non valet defendere. Ut enim verum fatear, quis unquam dixit et Alexandrum Polyhistorum, et Plutarchum, et Platonem, et Ovidium, et Plinium, et Solinum, et Melam barbaros fuisse, eosque fuisse rerum barbaricarum scriptores? nunquam memini me legisse; nec puto id etiam litteris proditum fuisse Græcos, Romanosque barbaros fuisse. Qui si barbari, quis in toto terrarum orbe ab hac se nota immunem defendet? Ut ergo falso accusatus Augustinus defendatur, barbari omnes, et Romani, et Græci erimus. Contra jus fasque Augustinus tanquam contumax accusatur, et contra jus fasque et Romani, et Græci barbari judicantur. Profecto, dicet quis vel, nos in lectione auctorum qui de diluvio verba fecere, excutimus; vel Augustinus aliter ac res erat exposuit, qui contra sentit et lapsus est, historiæ et antiquitatis aut inscitia, aut oblivione. Nequaquam. Namque Augustinus ait id non novisse neque Græcam, neque Latinam historiam, quod verum est, et rationi veritatisque historiæ consentaneum; nunquam enim historia sive Græca, sive Latina a suis scriptoribus monumentis publicis, sive hominum traditione id habuit, Noeticum diluvium fuisse. Recens est et juvenis historia Græcorum et Latinorum; antiquissimum Noeticum diluvium, ita ut ejus memoria traditionem omnem effugiat. Habuit illius notitiam Hebræorum historia Scripturæ sacræ monumentis nusquam tamen est historia Græ-

ca vel Latina. Sin etiam scientias, et artes omnes et Græcas, et Latinas necesse erit affirmare, cum de illis agant Græce et Latine auctores Græci et Latini; neque talis modus elocutionis talem efficit scientiam vel artem. Quando et Dionysii Halicarnassæi, et Dionis Cassii, et aliorum historiam Romanam Græcam esse contendemus, postquam lingua Græca enuntiata est. Res ergo, non elocutio, neque auctor ipse facit historiam hujus potius nationis, quam alterius. Multa de Deo, de mundi creatione, de providentia divina, de Christiana religione, de sexcentis aliis philosophi Platonici, et historici profani in suis commentariis prodidere, quod ita manifestum est uti probatione non egeat: ideo ne illa, et Græcam philosophiam, et Græcam historiam illosque Græcæ philosophiæ, vel historiæ scriptores fuisse affirmabimus, aliud omnino est alieno ore, aliud proprio loqui. Optime itaque Augustinus diluvium nec Græca, nec Latina historia compertum fuisse affirmavit, quia etsi de illo meminere, non ex Græcorum Latinorumque historicis thesauris, sed externorum libris id hausere; cum, ut idem ait Augustinus ex Varrone, Latina historia nihil habuit antiquius Ogygis diluvio. Possemus item dubitare, an Latina historia et Romana idem sit. Augustinus enim ait, *Quod gentium neque Græca, neque Latina novit historia.* At Pererius dum repetit illius verba, vel saltim sententiam, *Sed tantum dixit fuisse ignoratum in Græcis, et Romanis historiis, nihil de barbaricis historiis locutus.* En quomodo ex Latina historia, Romana facta est. Sed cætera prosequamur a nostro instituto minime aliena.

Col. 752, lin. 48. *Ἐκαλύφθη τὰ ὄρη ἅ.* Theophilus ad Autolyicum, lib. III, ait τὸ ὄρος ὕψωθη καὶ ἐπέκω παντὸς ὄρους ὕψηλοῦ πεντεκαίδεκα πήχεις, et Albinus, *Quæst. in Genes.*, hoc fieri potuisse affirmat, quamvis ad illam partem aeris pervenerit, in quam nec ventus invadere, nec nebulae condensari possunt: *Si terra spatium illius tranquillæ ætheris invadere potest, cur non et aqua crescendo? Sunt tamen quidam, qui putant nec terræ inæqualitatem talem, nec montium altitudinem tantam ante diluvium fuisse sicut nunc est.* Verum philosophicarum, ac rerum mathematicarum perito minime hæc sententia ardebit. Quamvis enim his temporibus montes altiores concedamus, non tamen sequeretur tunc altitudinem montium non fuisse tantam, sicut nunc cernitur. Nunquam enim creverunt montes, nec in majorem altitudinem se exerunt, etiam si sublimiores videntur; vallibus enim in imum effossis, terra labentibus aquis decurrente aut etiam fluvialibus, montes altiores assurgunt, non quod aliquid illis de novo sit adjunctum, sed quia in lateribus, vel ima parte aliquod est detractum, et sane montes ipsi quotidie temporum edacitati obnoxii decrescunt. Fabulantur Judæi, Og regem Basan fuisse ex gigantibus illis, de quibus dicitur *Gen. VIII*, in altissimo monte consistentem, evasisse diluvium, illudque probant ex eo quod habetur *Deut. III*: *Solus*

Og restiterat de stirpe gigantum. Et falsi arguuntur Thalmodistæ, qui dicunt, diluuium non attigisse montem Sion, hoc solo argumento quod semen gigantum inventum sit post diluuium in loco prædicto. Plato in Timæo, et Diodorus Siculus Biblioth., lib. vi, ab hac sententia videntur abhorreere, sed iidem in re ac materia diversa, quamvis in cæteris falsi consentiunt. Tradunt enim tempore diluuii, magos confugisse, nonnullosque alios Ægypti populos in juga montium ibique monumenta reconditissimæ vetustissimæque eruditionis quæque comportasse, asservasseque in gratiam et usum mundi superstitis. Inde postea inferunt a magis Ægyptiisque Græciæ populis communicata. Quæ omnia quamvis temere affirmantur, hos tamen auctores lepidis hisce fabellis illud innuisse certum est : a quibusdam et pietate et eruditione conspicuis viris arte quadam multarum scientiarum methodos, rationes, variaque experimenta futuris hominibus, ab eluvione illa aquarum conservasse. Illud in his omnibus verum est, omnes summitates montium, ut divinæ tradunt Litteræ, certa quadam aquarum mensura cooperatas, per id spatium quod duravit diluuium sub aquis latuisse, nec audiendus Cajetanus, qui putat vertices aliquos montium non fuisse opertos aquis diluuii, nec hoc adversari divinæ Scripturæ; quomodo id potuerit esse explicat, et ante Cajetanum nonnulli id affirmarunt eos montes, quorum altitudo excedit locum generationis imbrum sive mediam regionem aeris, non fuisse opertos, cum diluuium generatum a pluviis non potuerit increscere supra locum ubi generantur pluviæ. Hanc opinionem Augustinus commemorat, et refellit, l. xv De civitate Dei, cap. 27 : Opinantur quidam, tam magnum fieri non potuisse diluuium, ut altissimos montes quindecim cubitis aqua crescendo transcenderet, propter Olympi verticem montis, supra quem perhibentur nubes non posse conscendere; ut non ibi sit aer iste crassior ubi venti, nebulæ, imbresque gignuntur, nec attendunt, omnium elementorum crassissimam terram ibi esse potuisse. An forte negent esse hanc terram verticem montis? Cur igitur usque ad illa cæli spatia terris exaltari licuisse, et aquis exaltari non licuisse contendunt, cum isti mentores et pensores elementorum aquas terris perhibeant superiores, atque leviores? Quid itaque rationis afferunt, quare terra gravior, et inferior locum cæli tranquillioris invaserit per volumina tot annorum, et aqua levior ac superior non permessa sit hoc facere saltem ad tempus exiguum? Tandem ridendæ sunt nugæ Mahumetanæ, quæ non dicunt, sed insaniunt, arcam excrementis gravatam periculo proximam fuisse; quapropter Noe, cum ad Deum confugisset, responsum accepit, ut curaret elephantum in cloacis hominum egerere sua stercora. Ex quibus sus pergrandis generatus immunda illa devoravit, ex suis fetore procreatus sorex arcam arrosit, ac perforavit, ita ut aqua ingrederetur. Noe majori periculo a Deo ut leonem

A feriret in fronte accepit. Percussione hac furore atque ira leo exarsit, et spiravit vehementer, ut ex ejus naso catus prodierit soricem devorans! O Mahumetanam elegantiam! o arcam! o numen Mahumetis stercoreum! o percussione leonis tam utilem! o catum de humano genere bene meritum! o nequam soricem, nequiores elephantum, nequissimum qui hæc audit, et credit, nec aspernatur liri, liri

Col. 753, lin. 1. *Εἰς ἀρχαί τινὰ ὄρους.* Mons super quem resedit arca, varie ab auctoribus traditur: Berosus Chaldæus apud Josephum, *Antiq.* lib. 1, appellat montem Cordyæorum; Nicolaus Damascenus nominat Barim. Verba Josephi superius exscripsimus, et ex eo Zonaras *Annal.* tom. 1. Cur autem Ambrosius eum appellaverit montem Quadrati, Pererius nulla conjectura vel suspicione se posse attingere scribit lib. xiii in *Genes.* Textus tamen Scripturæ Græcus, et Hebræus expressit Ararat, quod D. Hieronymus ait Armeniam esse: sunt montes Armeniæ, et pars Tauri, qui varia locis diversis nomina accepit. Epiphanius in *Panario* has omnes nominum diversitates conciliat, dicens, post diluuium requievisse arcam Noe in montibus Ararat (esse Septuaginta), mediis inter Armeniorum et Cardyæorum fines (esse Vulgatam versionem, et Chaldæi paraphrasin), in monte Lubar appellato, ecce quod Damascenus prodidit, ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς Ἀραράτ ἀναμῆσον Ἀρμενίων καὶ Καρδουαίων, ἐν τῷ Λουβάρ ὄρει καλουμένῳ. Procopius: *Ararat medius inter Armeniam, et Parthiam excurret versus Adra-benorum regionem.* Sibyllina oracula lib. 1, pro Armenia Phrygiam obtrudunt; falsum plane, ut et illud quod subdit eadem Sibylla, se cum marito suo in arca inclusam fuisse.

Ibid., lin. 5. *Καὶ τὰ λείψανα.* Theophilus ad *Autolyicum*, lib. iii: Ἦς κιβωτοῦ τὰ λείψανα μέχρι τῆς δεῦρο δείκνυται εἶναι ἐν τοῖς Ἀραβίοις ὄρεσι. Zonaras, loco d.: Ἀποβατήριον δὲ τὸν τόπον καλεῖσθαι τοῖς Ἀρμενίοις φησὶν Ἰωσήπος καὶ λείψανα δείκνυσθαι τῆς λάρνακος ἐκεῖ. Et Josephus ex Nicolao Damasceno: Καὶ Νικόλαος δὲ ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῇ ἐνενηχοστῇ καὶ ἑκτη βίβλῳ ἱστορεῖ περὶ αὐτῶν λέγων οὕτως· Ἔστιν ὑπὲρ τὴν Μινυάδα μέγα ὄρος κατὰ τὴν Ἀρμενίαν Βάρις λεγόμενον, εἰς ἃ πολλοὺς συμφυγόντας ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ λόγος ἔχει περιωθῆναι, καὶ τινα ἐπὶ λάρνακος ὀχοῦμενον ἐπὶ τὴν ἀκρῶρειαν ὀκέλαι, καὶ τὰ λείψανα τῶν ξύλων ἐπὶ πολλῷ σωθῆναι. Γένοιτο δ' ἂν οὗτος ὄντινα καὶ Μωϋσῆς ἀνέγραψεν ὁ τῶν Ἰουδαίων νομοθέτης. Nicolaus Salconus, lib. *Histor. part. Orientis* ex ore Haythoni ordinis Præmonstratensis: *In Armenia est altior mons, qui sit in toto orbe terrarum, qui Ararath vulgo nuncupatur, et in cacumine illius montis arca Noe post diluuium primo sedit, et licet propter abundantiam nivium, quæ semper in illo monte reperitur, tam hieme quam æstate, nemo valet ascendere montem illum, semper tamen apparet in ejus ca-*

camino quoddam nigrum, quod ab hominibus dicitur esse arca.

Col. 753, lin. 6. Καὶ τῆ ἀσφάλτου. Albinus, *Quæst. in Genes. de natura bituminis: Bitumen est ferventissimum et violentissimum gluten, cujus est hæc virtus, ut ligna eo oblita, nec vermibus exedi, nec solis ardore, nec flatibus ventorum, nec aquarum possint inundatione dissolvi.* Josephus *Antiq.* lib. 1, cap. 4, de arcæ bitumine ex Beroso Chaldæo: Τοῦ δὲ κατακλισμοῦ τούτου καὶ τῆς λάρνακος μέμνηται πάντες οἱ τὰς βαρβαρικῆς ἱστορίας ἀναγράφοντες, ὧν ἔστι καὶ Βηρωσὸς ὁ Χαλδαῖος. Διηγούμενος γὰρ τὰ περὶ τὸν κατακλισμὸν οὕτω πως διέξεισι· Λέγεται δὲ καὶ τοῦ πλοίου ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ πρὸς τῷ ὄρει τῶν Καρδουαίων ἔτι μέρος τι εἶναι, καὶ κομίζειν τινὰς τῆς ἀσφάλτου ἀφαιρούοντας. Χρῶνται δὲ μάλιστα οἱ ἄνθρωποι τῷ κομιζομένῳ πρὸς τοὺς ἀποτροπιασμούς. His ex Josepho subdit nonnulla ex Abideno Euseb. *De præpar. evang.*, lib. ix, inter cætera: Τὸ δὲ πλοῖον ἐν Ἀρμενίᾳ περιπάτω ξύλων ἀλεξιφάρμακα τοῖσιν ἐπιχωρίοισι παρεῖχτο. Et *Chronicorum* part. 1, ex Alexandro Polyhistore: Τοῦ δὲ πλοίου τούτου κατακλιθέντος ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ μέρος τι εἶναι ἐν τοῖς Κορκοραίοις (lego Κορδουαίοις) ὄρεσι τῆς Ἀρμενίας διαμένον, καὶ τινὰς ἀπὸ τοῦ πλοίου κομίζειν ἀποξίνοντας ἀσφαλτον· χρᾶσθαι δὲ αὐτὴν πρὸς τοὺς ἀποτροπιασμούς. Hæ autem arcæ reliquiae, ut videre est ex Josepho, quæ ad sua tempora perdurarunt per annos amplius bis mille, an virtute bituminis, de quo plura Plinius, lib. xxxv, cap. 15, et ex Albino Rabanus: *Bitumen est ferventissimum, et violentissimum gluten, cujus hæc est virtus, ut ligna quæ eo oblita fuerint, nec vermibus exedi, nec solis ardore, nec ventorum flatibus, nec aquarum possint violentia dissolvi; an ita Deo disponente, quod et verius, ut mortales æternum, ut ita dicam, justitiæ divinæ, nec non et misericordiæ præ oculis haberent monumentum?*

Ibid., lin. 8. Ὁ δὲ Νῶς ἐτελευτήσεν. Pseudo-Berosus Annianus lib. iii, multa de Noe, et iis quæ ipse post diluvium gessit, fides sit penes auctorem.

Ibid., lin. 9. Καὶ υἱὸς αὐτοῦ. Hebræorum plerique docent, Japhet primo loco a Noe fuisse genitum, Cham secundo, Sem omnium postremo. Augustinus, lib. xvi *De civitate Dei*, cap. 2, Japhet D minimum putat, Sem maximum.

Ibid., lin. 12. Ἀπὸ τοῦ ὄρους. Noe enim, et filii, relictis montibus Armenia post diluvium, terræ planitiem assequuntur, siveque prima habitatio in terra Sennaar, quo in loco postea Babylon ædificata fuit. Eusebius, part. 1 *Chronic.* ex Alexandro Polyhistore: Ἐλθόντας οὖν τούτους εἰς Βαβυλῶνα τὰ τε ἐκ Σιππάρων γράμματα ἀνορούσαι, καὶ πόλεις πολλὰς κτίζοντας, καὶ ἱερὰ ἀνιδρωσαμένους πάσαι ἐπικτίσαι τὴν Βαβυλῶνα. Hebræi asserunt, Noe ex Armenia rediisse in veterem patriam, id est, loca Damasco vicina, ubi constituit regnum, et pon-

⁴¹ Gen. x, 10.

tificatum Salem, quæ Melchisedech administravit.

Ibid., lin. 22. Νεβρώθ ἔπειθεν ὁ. Josephus, lib. 1 *Antiquit.*, cap. 5: Ἐξῆρε δὲ αὐτοὺς πρὸς τε ὕβριν τοῦ Θεοῦ, καὶ καταφρόνησιν Νεβρώθης, ὡς υἱὸν μὲν ὦν Χάμου τοῦ Νώου· τολμηρὸς δὲ καὶ κατὰ χεῖρα γενναῖος, ἔπειθεν αὐτοὺς μὴ τῷ Θεῷ διδόναι τὰ ἐκείνον εὐδαιμονεῖν, ἀλλὰ τὴν ἰδίαν ἀρετὴν ταῦτα παρέχειν αὐτοῖς ἡγεῖσθαι. Περίστα δὲ κατ' ὀλίγον εἰς τυραννίδα τὰ πράγματα, μόνως οὕτω νομίζων ἀποστήσειν τοὺς ἀνθρώπους παρὰ τοῦ Θεοῦ, εἰ χρέμνοι τῇ αὐτοῦ δυνάμει διατελεῖεν. Ἀμυνεῖσθαι τε τὸν Θεὸν πάλιν ἠπειλεῖ τὴν γῆν ἐπικλύσασθαι θελήσαντα· πύργον γὰρ οἰκοδομήσειν ὑψηλότερον, ἢ τὸ ὕδωρ ἀναβῆναι· δυναθεῖν· μετελεύσεσθαι δὲ καὶ τῆς τῶν προγόνων ἀπωλείας. Non dissimilia narrat Hugo de Sancto Victore Annot. in *Genes. et Hieronymus, Traditionibus Hebr. in Genesin.* Nemrod, inquit, arripuit insuetam primum in populo tyrannidem regnavitque in Babylone, quæ ab eo, quod ibi confusa sibi lingue, turris adificantium Babel appellata est. Methodius ait hunc fuisse nepotem Sem: Πρὸς τούτον κατῆλθε Νεβρώθ, καὶ παιδευθεὶς παρ' αὐτοῦ ἐληψε βουλήν ἐφ' ᾧ βασιλεύσει αὐτόν. Οὗτος δὲ ὁ Νεβρώθ ἀδελφὸς τῶν ἠρώων ἐτύγχανε τῶν τέκνων τοῦ Σήμ. Καὶ αὐτὸς πρῶτος ἐβασίλευσεν ἐπὶ τῆς γῆς. Quod falsum esse verba Moysis convincunt, quæ eum faciunt nepotem Chami: *Filii Cham, Chus, Mesraim, Phut, et Chanaam. Porro Chus genuit Nemrod.* Et Augustinus, lib. xvi *De civit. Dei*, cap. 4: *Unde colligitur, gigantem illum Nemroth fuisse illius conditorem, quod superius breviter fuerat intimatum, ubi cum de illo Scriptura loqueretur, ait, initium regni ejus fuit Babylon⁴¹, id est, quæ ceditatum cæterarum gereret principatum, ubi esset tantquam in metropoli habitaculum regni, quamvis perfecta non fuerit usque in tantum modum, quantum superba cogitabat impietas.* Et inferius: *Erigebat ergo cum suis populis turrem contra Dominum, qua est impia significata superbia.* Plura de hac turris ædificatione per Nemrothem habes apud historicos. Aliter tamen sensit Cajetanus, cum negat auctorem hujus turris fuisse Nemroth, quamvis jam inchoatæ post confusionem linguarum occupatorem. Neque Nemroth, inquit, neque aliquem certum hominem auctorem fuisse illius fabricæ declarat exhortatio, et incitatio attributa vage et indefinite hominibus, ut intelligamus hinc, quod Nemroth civitatem Babyloniam inchoatam, communi voto, et conatu, post confusionem linguarum ipse occupaverit, et ibidem regnare cæperit.

Ibid., lin. 25. Καὶ δὴ πύργον. De hac turri Ahydenus apud Eusebium, *De præparat. evangel.*, lib. ix: Ἐντὶ δ' οἱ λέγουσι τοὺς πρώτους ἐκ γῆς ἀναχόντας, ῥώμη τε καὶ μεγέθει χαυνοθέντας, καὶ δὴ θεῶν καταφρόνησαντας, ἀμείνωνος εἶναι πύργων τύπον ἡλίθιατον ἀεῖρειν, ἵνα νῦν Βαβυλῶν ἔστιν, ἥδη τε ἄστρον εἶναι τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τοὺς ἀνέμους θεοῦσι

βωθόντας ἀνατρέψαι περὶ αὐτοῖσι τὸ μηχανήμα. Τοῦ δῆτα ἐρείπια λέγεσθαι Βαβυλώνα. Alexander Polyhistor ex Eupolemio: Εὐπόλεμος δὲ ἐν τῷ περὶ Ἰουδαίων τῆς Ἀσσυρίας; φησὶ πόλιν Βαβυλώνα πρῶτον μὲν κτισθῆναι ὑπὸ τῶν διασωθέντων ἐκ τοῦ κατακλισμοῦ, εἶναι δὲ αὐτοὺς γίγαντας, οἰκοδομεῖν δὲ τὸν ἱστορούμενον πύργον. Πισόντος δὲ τούτου ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, τοὺς γίγαντας διασπαρῆναι καθ' ὅλην τὴν γῆν. Dictu mira prodit Hieronymus in xiv caput Esaiæ de altitudine hujus turris ad miraculum usque, quem vide.

Col. 753, lin. 26. Ἀπειλῶν τὸν Θεόν. Ideo, ait, illos homines turrim ædificasse, ut contra diluvium, etiam Deo nolente, sibi consulerent. Eadem Josephus, lib. 1 *Antiquit.*, cujus verba supra posuimus. Augustinus, lib. xvi *De civitate Dei*, cap. 4, vesana ait quadam animi elatione, ac insolentia, et adversus Deum impietate Nemroth illud ædificium exstruxisse, ut contra Deum sibi pararet propugnaculum, illumque quotiescunque libuisset infestaret, atque offenderet, alii alias adducunt causas. Noster Eustathius utramque, et Josephi, et Augustini conjunxit, et quasi unam exposuit; nec homines illi aliud in mente habuerunt. Solent enim præteritis malis afflicti, futura studio arteque propellere, ne his iisdem infestari contingat; et dum naturæ donis affluunt, robore, divitiis, auctoritateque stipati, insano ausu furere; et cum jam hominum se esse superiores persenserint, contra Deum insolescere; sibique posse, quandocunque id fuerit opus, ab ejus manu cavere opinari; quin et molestia illum afficere præsumunt. O ridiculam industriam! o nefandum studium! o sceleratam prævidentiam! Næ illi, et oculis, et auribus, et animo cæci sunt.

Ibid., lin. 31. Ὁ Θεὸς τῆρ διάλεκτον. Sibylla apud Eusebium: Πάντων ὁμοφῶνων ἔντων τῶν ἀνθρώπων, πύργον ὑποδόμησάν τινες ὑψηλότατον, ὡς ἐπὶ τὸν οὐρανὸν ἀναθῆσόμενοι δι' αὐτοῦ. Οἱ δὲ θεοί, ἀνέμους ἐπιπέμφαντες, ἀνέτρεψαν τὸν πύργον, καὶ ἰδίαν ἐκάστῳ φωνὴν ἔδωκαν, καὶ διὰ τοῦτο Βαβυλώνα συνέθη κληθῆναι τὴν πόλιν. Et Hestæus: Τῶν δὲ ἱερῶν τοὺς διασωθέντας, τὰ τοῦ Ἐνουαίου Διὸς ἐξέρωματα λαβόντας, εἰς Σενναάρ τῆς Βαβυλωνίας ἐλθεῖν. Σκιδνάνται δὴ τὸ λοιπὸν ἐντεῦθεν ὑπὸ τῆς ὁμογλωσσίας τὰς συνοικίας ποιησάμενοι πανταχοῦ, καὶ γῆν ἕκαστοι κατελάμβανον τὴν ἐντυχοῦσαν.

Ibid., lin. 33. Κάκ τούτου ὁ τό. Augustinus, *De civitate Dei*, lib. xvi, cap. 4: *Ista civitas quæ appellata est confusio, ipsa est Babylon, cujus mirabilem constructionem gentium etiam commendat historia. Babylon quippe interpretatur confusio.* Et Abydenus: Ὁ δὲ τόπος ἐν ᾧ τὸν πύργον ὑποδόμησάν, νῦν Βαβυλώνα καλεῖται διὰ τὴν σύγχυσιν τοῦ περὶ τὴν διάλεκτον πρῶτον ἐναργοῦς. Ἑβραῖοι γὰρ τὴν σύγχυσιν βαβὲλ καλοῦσιν. Eam accurate describunt Herodotus, lib. 1; Curtius, lib. v; Philostratus 1. Pausanias tradit omnium quam unquam sol aspexit urbium maximam; muri ambitum habuit trecentorum, et octoginta quinque stadiorum; quorum altitudo

A pedes ducenti, latitudo quinquageni: in singulos pedes ternis digitis mensura ampliore quam nostra. Via in mœnibus ipsis tam lata, ut quadrigæ sibi invicem occurrentes facile pertransire possent; quod Antipater expressit cum ἐπίδρομον ἄρμασι τεῖχος murum appellavit, et Propert., lib. 11:

*Et duo in adversum misit per mœnia currus
Ne possent tacto stringere ab axe latus.*

Ejus conditor laudatur Nemroth, Josepho, lib. 1 *Antiq.*, Zonaræ, Cedreno, aliis: Marcellino, lib. xxiii, Belus; Stephano Babylon Medi filius: Βαβυλὼν Περσικὴ πόλις, μητρόπολις, Σελευκία καλουμένη, Βαβυλώνος ἀνδρὸς κτίσμα παλαίτατον, σοφωτάτου παιδὸς Μήδου, οὗχ, ὡς Ἡρόδοτος, ὑπὸ Σεμιράμιδος ταύτης γὰρ ἦν ἀρχαιοτέρα ἔτεσι χιλίοις δύο, ὡς Ἑρράνιος.

B Plerique alii Semiramidem parentem faciunt. Claudianus, in Ruß. lib. 1:

*Creditur et centum portis Babylona superbam
Femineus struxisse labor.*

Et Propert. lib. 11:

*Persarum statuit Babylona Semiramis urbem
Ut solidum cocto tolleret aggere opus.*

De Babylone vide plura apud Abrahamum Hortelium in *Thesaurō geograph.*, Matthæum Raderum in *Martiale*, lib. 1, epist. 1; Strabonem, lib. xvi; Diodorum Siculum, lib. 111; Justinum, lib. 1, Joannem Bodinum in Compendio historico, Rodiginum, et alios. Plura nos item notabamus nostris in Philonis Byzantii de septem orbis spectaculis libellum, elegantissimum illum quidem, de Babylone et ejus muris.

C Ibid., lin. 36. Ἐκαστος τοῦν τῆρ. Distinct: admodum noster Eustathius successiones filiorum Noe prosequitur, et terræ divisionem. Ii namque omnium hominum parentes merito dici possunt, cum reliqui aquarum illa inundatione obissent, et ex his nostrorum omnium ortus agnoscendus est. Per omnes enim mundi partes diffusi genus humanum propagarunt, suaque posteris nomina immortalitatis, et memoriæ ergo transmiserunt.

Ibid., lin. 41. Τῶν Ἑλλήνων μετὰ. Hæc sane fuit Græcorum præstantia, hæc virtus, solis ipsis concessa, denegata cæteris, ut reperta ab aliis in meliorem frugem reducerent, mutila perficerent, confusa distribuerent, manca supplerent, superflua demerent; non barbære, non indistincte, sed optima methodo, pulcherrimo eloquio, et aptissima rationis structura; multa etiam ipsi invenirent, quæ ita perficerent, ut nemo vel iis aptius, vel commodius dicere potuerit. Quid gannis, et blateras ineptissimus Anni, iis per quos profeceras, si quid unquam in litteris profecisti, rustice ingratus? Si Græci ii sunt, quos tu somnias, quid tot vigiliarum in illis elucubrandis nugamenta? Quid tot congestas ineptias insulse impendis? Quid in illis commentariis illustrandis operam perdis? Næ tu una cum illis, quos studiis adoras, lingua iniqua impudenter laceras, vel insanire, vel fallax, et impostor esseprehenderis! Græci sunt, quos ipse duces sequeris, et eo illis perversior, quod cum eos tanquam impostores accuses, eorum tamen vestigiis insistis.

Sinamus Græcos, civitate ejciamus : eorum historiam, doctrinam, artes e memoria hominum eradamus; quos eorum vice complectemur? unde nam et studiorum normam, et scientiarum fructum habebimus? Ex te, insulse et ganeo? qui tantum balbutis, qui bona apud alios tum male sensatus et spurcissima lingua male effundis.

Col. 753, lin. 43. *Και νόμους δὲ αὐτ.* Id et rectius esse videbatur Sallustio in proœm. *De conjurat. Catil.*, ingenii potius quam virium opibus gloriam quæsierunt; et quoniam vita ipsa, qua ipsi fruebantur, brevis erat memoria sui, quam maxime longam efficere summa ope conati sunt. Quod illis haud dubie contigit. Ipsi enim etsi non natura, legibus tamen, artibus, disciplinis ab ipsis expolitis aliarum gentium parentes et auctores habiti sunt. Illis apud multos invidiam concitavit, ita ut male cum illis actum sit livori scriptorum omium obnoxiiis. Lactantius, *Divinarum instit.* lib. 1, cap. 15: *Accesserunt etiam poætæ, et compositis ad voluptatem carminibus in cælum eos sustulerunt: sicut faciunt qui apud reges, etiam malos, panegyricis mendacibus adulantur. Quod malum a Græcis ortum est, quorum levitas instructa dicendi facultate et copia, incredibile est quantas mendaciorum nebulas excitaverit. Itaque admirati eos, et susceperunt primi sacra illorum, et universis gentibus tradiderunt. Ob hanc levitatem Sibylla sic eos increpat:*

Ἐλλὰς δὴ τί πέποιθα ἐκ' ἀνδράσιν ἡγεμόνεσσι; Πρὸς τί δὲ δῶρα μάταια καταφθιμένους ἀνατίθης, θύεις εἰδώλοις, τίς τοι πλάστην βάλεν ἐν γῆ ὥστε σε τὰδε ποιῆν μεγάλῳ θεοῖο προσώπου λεηπομένους;

De Græcorum præstantia et excellentia ita Iustinus in nostro Anachronismo ex persona Jovis, qui ægre fert Græcos, in quos tot tantaque beneficia contulerat, divinatorum munerum immemores, diis ipsis ipsos adversari.

Νῆες μᾶλλον ἔτισον ἐμὸν μένος. Αὐτὸς Ὀλύμπω Βάρβαρος ἦρα φέρει ὕβριος εὐγενέες.

Καὶ σοφίη πόρε θάρσος ἀθέσφατον. Ἐν δ' ἀρα

Τίς γένος Ἑλλήνων ἦεν ἀγνώστερος; Τίς φρένα; τίς προτέρους; τίς κύδα; μούνον ἐρίσπων,

Ἑλλήν, πάντ' ἐρέεις τῷ συνέπλεξας δία. Ἑλλήν καὶ παλάμης καὶ μήδεσιν ἔργον ὑπέστη,

Ἑλλήν εἰσεπερήσεν ἄλδς χύσιν, λικτο γαίης Πείρατα βένθη' ἔδω δῶμα βέθηκ' αἶδου.

Ἦνδ' αὖτε καὶ ταχύγονους ἐπίπτατο κόυφος ἀερθεῖς, Καὶ ποσὶν αἰθερῆν ἔτρεγεν εἰρεσίην.

Πᾶσι θέμιστας ἔτελλε, πόλεων ἔστησε θέμισθλα Ἰθεῖσι δίκαις. Ἦθεα δεῖξες βλου Κοιρανίην ἀτάλατος ἐμοὶ βασιληΐδι τιμῆ,

Ἀρχεῦσι πάντοδ' ἀρτεῖ γανυρίων. Αὐτὸς ἐγὼ τὰδ' ἔδωκα, ἐπεὶ καταθύμιον ἦεν. Ψυθεα γάρ βάθειν οὐ καλὸν οὐρανίδας.

Ἰσον ἔμοις μελέσσει γρόος κάμων, Ἰσον Ὀλύμπω, Ἑλλήνων τεύξας ἀκαμάτην γενέθλην.

Πάντ' ἐμὰ δῶκα φέρειν προσθήγα. Φώτας ἐκ' ἄλλους

Ζεὺς Ἑλλήν, Ἑλλήν Ζεὺς μακάρεσσι πέλει. Τῷ καὶ ἡμίθεον Ἑλλήνιον ἔμμεναι ἔσρος Εἶπον, καὶ ὕμας δμῶας ἔθηκα πάλαι.

Αἰθέρλους ὑπέταξα φέρειν ζυγὰ δούλια χέρσῳ,

Ἑλλήνεσσιν ὄκως κῦδος ἀροίμι μέγα. Τροσάτιος ἐν ἔρωσιν, δοσοὶ περιπλεος ἔσκει Οὐρανὸς εἰς Ἥρης μῦθος ἐφλεξε Δία. Αὐτὰρ ἔρωσ μ' ἐδάμασσε ἀνηρθμοῖσιν διστοῖς Ἑλλάδος ἐκ γαίης. Οὐδ' ἐτ' ἔκλυσα πόθου Ἄλλὰ πόθος φρένησι πόθον νέον, ᾧ με καταθεῖ Καιρὸς ἔρωσ προτέρον δριμυτέραις ἀλίσιν. Καὶ πάλιν ἄλλος δρῶσεν, δου μόλις ἐφθασε

Καὶ πλέονες κραδίην λοβολοῦσι πόθοι. Μητέρες ὕμειν Ἑλληνίδος ἔστιν ἀπορρώξ Φύτλησ. Ὑμῖ Ἑλλήν ἐξετίναξεν ἔρωσ. Κείνων θυγατέρεσσι πελάσσετε, ἐνθεν ἀτρέστωρ Βλάσθησ' ἠρώων γύλον ἀρεμάνεων. Καὶ τόσος δόλος ἔλαμψε πολὺν χρόνον, οὐδ' [ἐμαρᾶνθη

Νεῖκεσιν, ἀφθορήν Ἰκελος ἡέλω. Αἱ δὴ πολλὸν ἔχωρον, ὀνήσιος ἦν πόρον αὐτὸς Ἀρτιάσος. Κρονίδου μηδ' ἐπάτησε γέρα. Καὶ σοφίην μεγάληνχος ἐμαῖς ἀπλήσεν ἐφετμαῖς. Φυσίδαί τε θεῶ δυσμορος ἐχθρὸς ἔμεν. Τῷ καὶ θῆριν ἔγριπε, ἔριμ μακάρεσσιν ἀνάψας θάκωρ ἡμεῖρας οὐρανίωρ μετέχειν. Ἡμετέρης δόψησεν ἔχειν οἷητα τιμῆσ. Καὶ γενέτην μσεῖ. Ἰσχω, θυμὲ, κότον. Εὐέρκτην ἠχῆθησ, φιλῶ κικὸς ἠγαγετ αἰσχος. Τίς τόσος ὡς Ἑλλήν τεύξε παραδαιστίας;

Reliqua subjicerem, nisi scriptionis tædio impediret.

Ibid., lin. 47. *Ἐγένοντο οὖν τῷ.* Pseudo-Berosus Annianus, lib. II refert, Noe complures filios genuisse post diluvium, eosque gigantes, et ex nomine matris Tythleæ Titanas appellasse, et alios. Annii id idem variis argumentis conatur ut verissimum demonstrare et rationi divinæ Scripturæ consentaneum. Nec Cajetanus dissentit, cum dicit: Hinc apparet: quod Noe post diluvium alios filios genuit; nisi enim habuisset filios, non dixisset, Sem, Cham, et Japhet fuisse filios Noe, qui egressi erant ex arca; ad differentiam siquidem aliorum filiorum Noe, meminit illorum trium, qui cum patre de arca egressi fuerant. Et propter hoc quod isti soli cum Noe, in arca fuerunt et cum eo egressi sunt, adeo præstiterunt aliis filiis Noe post diluvium generatis, ut eorum nomina fuerint penitus abolita, et illi tres tantum nominati, et tanquam patres mundi habiti sunt. Methodius item narrat Jonitulum fuisse filium Noe, et ut textus Græcus meus habet Monetonem: Μονήτων δὲ ὁ τοῦ Νῶε υἱὸς ἐσηλθεν εἰς τὴν ἑώραν, καὶ μέχρι τῆς θαλάσσης τῆς ἐπιλεγομένης ἡλίου χώρας, ἐνθα ἡ ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου γίνεταί. Οὗτος δὲ ὁ Μονήτων ἔλαβε παρὰ τοῦ Θεοῦ χάρισμα σοφίας, ὥστε πρῶτος ἀστρονομίας τέχνην ἐφεύρε. Πρὸς τοῦτον κατήλθε Νεβρώδ, καὶ παιδευθεὶς παρ' αὐτοῦ, εἰληφε βουλὴν ἐφ' ᾧ βασιλευσαί αὐτόν. Noster hic auctor tres ejus filios enumerat, multique recentiores hanc opinionem uti verissimam amplectuntur. Ex quibus omnes gentes procreatæ sunt, et propagatæ in toto terrarum orbe. Joannes Annius, lib. *De regibus Hispaniæ*, capit. 3, et Franciscus Tarafa *De origine et rebus gestis regum Hispaniæ* his tribus et quartum addunt Tubal, quem dicunt primum regnum Hispaniæ obtinuisse, ejusque gentis fuisse primum auctorem. Tarafa ait hoc asserere ex Latinis Eusebium et Hie-

C

D

ronymum, ex Hebræis Josephum, et ex Chaldæis A Berosum. Eusebium scio Græcum natione fuisse, Græcum late sumpto vocabulo, Græceque scripsisse Hieronymum; sed esto Latinus; Josephum religionem Judæum, descriptione Græcum. Sat bene, at Eusebius quomodo Latinus? An quia ipse eum Latinum legerit? sed legit et Latinum Josephum (non enim tanti fuit hic auctor ut Græcos auctores, Græce loquentes percurreret, ut passim videre est in hoc libello), et Latinum Berosum, nec tamen inter Latinos annumerat. Si itaque non descriptione, sed natura et ritu genus Tarafa dijudicat, Eusebius erit Græcus.

Col. 753, lin. 52. Γαμορ, ὄστις Γυμαρεῖς. *Chronicon Alexandrinum* Κελκαῖοι, Eusebius, Καππάδοκες. Cum Eustathio est Josephus lib. 1 *Antiquit.*, cap. 7: Τὸς μὲν γὰρ νῦν ὑφ' Ἑλλήνων Γαλάτας καλουμένους, Γομαρεῖς δὲ λεγομένους, Γομαρὸς ἔκτισε. Ab hoc ortos esse Cimmericos, qui postea Cimbri dicti sunt quidam existimant, et Cimmericos fuisse ultra Thraciam circa Mæotidem paludem probant ex cap. xxviii Ezechielis, qui Gomer et Jogorma latera esse Aquilonis scribit.

Ibid., lin. 54. Ἀγῶν Μαγώδεις. Josephus, Μαγώγης δὲ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ Μαγώγας ὀνομασθέντας ἤκτισε, Σκυθῶν δὲ ὑπ' αὐτῶν προσαγορευομένους. Eusebius, ἐξ οὗ Κελτοὶ, καὶ Γαλάται. *Chronicon Alexandrinum*, ἐξ οὗ Ἀκυρτανοί. Gentem hanc Magogorum Ezechiel septentrionalem esse dicit et externis temporibus late vastaturam Israel, unde non immerito Scythiam esse noster Eustathius affirmat. Scytharum plures nationes et eorum nomina vide apud Abrahamum Hortelium in *Thesuro geographico*. Strabo scribit, lib. 1, omnes cognitatas regiones versus septentrionem uno prius nomine, vel Scythas, vel ut ab Homero Nomades appellatas idem videtur asserere, et l. 11.

Ibid., lin. 55. Ἀδαὶ Μαδαλοῦς. Josephus, Τῶν δὲ Ἰάφθου παίδων Ἰαυάνου καὶ Μάδου. Ἀπὸ μὲν τοῦ Μαδαῖοι γίνονται, ἔθνος δ' πρὸς Ἑλλήνων Μῆδοι κέκληται. Eusebius, ἐξ οὗ Μῆδοι. *Chronicon Alexandrinum*, Μαδαῖ ἐξ οὗ Βρεττανοί. Medi versus orientem progressi sunt, gens nobilis et dives si Herodoto, Xenophonti, aliisque scriptoribus fides habenda est.

Ibid. Ἰουάν Ἰωρίαν. Josephus, Ἀπὸ δὲ Ἰαυάνου Ἰωνία καὶ πάντες Ἑλληνες γεγόνασιν. Eusebius, Ἰωάν, ἐξ οὗ Ἑλληνες καὶ οἱ Ἰωνες. *Chronicon Alexandrinum*, Ἰωυά Σπάνοι, οἱ καὶ Τυράνιοι. Appellatione Jonum comprehendi Græcos firmis testimoniis probari potest ex Daniele, cum eversionem regni Persarum Javan nominet, et potest etiam profanorum scriptorum auctoritate confirmari.

Ibid., lin. 56. Ὀβὲλ Θεοβέλου. Josephus, Κατοικίσει δὲ καὶ Θεβήλους Θεβήλος, οἵτινες ἐν τοῖς νῦν Ἰθρηες καλοῦνται. Pluribus id probare nituntur Annii, et Tarafa, ex quibusdam Iberiæ civitatum nominibus sumptis argumentis, quem et Hispanorum primum regem constituunt. Verum si sacræ

A Scripturæ loca bene considerentur, aliam gentem et nationem innuunt, quam eam ad quam omnia isti duo auctores referunt. Populi namque Iberorum erant in Asia nationi Chalybum vicina, ibique venas metallicas perscrutabantur. Nam et Ezechiel collocat Thubal in septentrionem. Justinus lib. postremo scribit Chalybes in Hispaniam venisse, ut credibile sit illius homines quæsisivisse venas metallicas, et in aliis terris. Eusebius, Θεβὲλ, ἐξ οὗ Θετταλοί. *Chronicon Alexandrinum*, Θεβὲλ, ἐξ οὗ Μακουακοί. His nec Annii nec Tarafa animum adverterunt.

Ibid., lin. 57. Ὀσὸν Μεσσηνιαῶν. Josephus, Καὶ Μεσσηνιοὶ δὲ ὑπὸ Μέσσου κτισθέντες. Καππάδοκες μὲν γὰρ ἄρτι κέκληται, τῆς δὲ ἀρχαίας αὐτῶν προσσηγορίας σημεῖον δείκνυται. Πόλις γὰρ ἐστὶ παρ' αὐτοῖς ἔτι καὶ νῦν Μάζαχα δηλοῦσα τοῖς συνίνασι δυναμένοις οὕτω ποτὲ προσαγορευθεὶν τὸ ἔθνος. Eusebius, Μεσὸν, ἐξ οὗ Ἰλλυριοί. *Chronicon Alexandrinum*, Μεσὸν, ἐξ οὗ Γετουλοί. Quidam existimant hos esse Moschoviæ populos, qui a veteribus Μοσχιχοί et Μοσσύναιοι appellati sunt. Hujus gentis prima sedes fuit litus Ponti Euxini, postea Cappadoces fuere; deinde versus septentrionem progressa est.

Col. 756, lin. 4. Θείρας τοὺς Θείρας. Josephus, Θείρης δὲ Θείρας μὲν ἐκάλεσεν, ὧν ἤρξεν Ἑλληνες δὲ Θράκας αὐτοὺς μετωνόμασαν. Eusebius, Θηράς, ἐξ οὗ Θράκες. *Chronicon Alexandrinum*, Θηράς, ἐξ οὗ Ἀφροί. Est et in Russia fluvius nomine Thiras, quare nonnulli suspicantur ab hac appellatione filii Japhet, et fluvium et gentem nuncupatum esse.

Ibid., lin. 2. Σχανάξ ἐξ οὗ. Josephus, Γαμάρου δὲ τριῶν υἱῶν γενομένων, Ἀσχανάξ μὲν Ἀσχανάξ ἤκτισεν, οἱ νῦν Ῥηγίνες ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καλοῦνται. Eusebius, Ἀσχανάξ, ἐξ οὗ Ῥηγίνες. *Chronicon Alexandrinum*, Ἀσχανάθ, ἐξ οὗ Μάζικες.

Ibid., lin. 3. Ῥιφάθ, ἐξ οὗ. Josephus, Ῥιφάθης δὲ Ῥιφάθους τοὺς Παρλαγόνας λεγομένους. Eusebius, Ῥιχάθ, ἐξ οὗ Σαυρομάται. *Chronicon Alexandrinum*, Ῥοφάθ, ἐξ οὗ Ταράμαντες ἐξώτεροι, quidam putant legendum Γαράμαντες.

D Ibid., lin. 4. Θυγραμμείας. Josephus, Θυγράμμησ δὲ Θυγραμμάνους, οἱ δόξαν Ἑλλησι Φρύγες ὀνομάσθησαν. Eusebius, Θοργαμά, ἐξ οὗ Ἀρμένιοι. *Chronicon Alexandrinum*, Θορμαγῶ. ἐξ οὗ Βοράδες.

Ibid., lin. 6. Ἐλισσα, ἐξ οὗ. Josephus, Ἰαυάνου δὲ τοῦ Ἰάφθου τριῶν αὐτοῦ παίδων γενομένων, Ἀλίσας μὲν Ἀλισαλοῦς ἐκάλεσεν, ὧν ἤρξεν, Αἰολεῖς δὲ νῦν εἰσι. Eusebius, Ἐλισσά, ἐξ οὗ Σικελοί. *Chronicon Alexandrinum*, Ἐλίσσά, ἐξ οὗ Μαῦροι.

Ibid., lin. 7. Θαρσῆς, ἀφ' οὗ. Josephus, Θάρσος δὲ Θαρσεῖς. Οὕτω γὰρ ἐκαλεῖτο τὸ παλαιὸν ἡ Κελικία. Σημεῖον δὲ Ἐθαρσὸς γὰρ παρ' αὐτοῖς τῶν πάλεων ἡ ἀξιολογωτάτη καλεῖται μητροπόλις οὖσα. τὸ ταῦ πρὸς τὴν κλῆσιν ἀνεῖ τοῦ ὀθῆτα μεταβαλλόντων.

Eusebius, *Θαρσεῖς*, ἐξ οὗ Ἰθηρες. *Chronicon Alexandrinum*, *Θαρσεῖς*, ἐξ οὗ Ταράναντες ἐσώτεροι.

Col. 756, lin. 10. *Χεθελμ Χεθειμά*. Josephus, Χέθιμος δὲ Χεθίμῃ τὴν νῆσον ἔσχε. Κύπρος αὕτη νῦν καλεῖται, καὶ ἀπ' αὐτῆς νῆσοί τε πάσαι καὶ τὰ πλεῖω τῶν παρὰ θάλασσαν Χεθίμῃ ὑπὸ Ἑβραίων ὀνομάζονται. Μάρτυς δὲ μου τοῦ λόγου μία τῶν ἐν Κύπρῳ πόλεων ἰσχύσασα τὴν προσηγορίαν φυλάξει. Κήθιος γὰρ ὑπὸ τῶν ἐξελληνισάντων αὐτὴν καλεῖται, μηδ' οὕτω διαφεύγουσα τοῦ Χεθίμου τὸ ὄνομα. Eusebius, Κίτιοι, ἐξ οὗ Λατίνοι οἱ καὶ Ῥωμαῖοι. *Chronicon Alexandrinum*, Ῥόδιοι, ἐξ οὗ Ῥωμαῖοι, οἱ καὶ Λατίνοι. Quis hæc legens non deplorabit exscriptorum inscitiam, dictantium oscitantiam, et auctorum fatum iniquum, qui ea quæ neque scripserunt, neque somniarunt quidem, coguntur aliis legenda proponere? Victoris presbyteri explicatio in *Jeremiam*, cap. 2, *Χεττιέμ* ἢ Κύπρος ἐστὶ. Κηθάρ δὲ ἦν υἱὸς Ἰσμαὴλ υἱοῦ Ἀβραάμ, ἐξ οὗ ἡ χώρα Σαρακηνῶν ἐπωνόμασται. Olympiodorus, Τινὲς μὲν Κυπρίους φασί. τινὲς δὲ Ἰνδῶν ἔθνη. Chrysostomus, ibidem, *Χεττιέμ* τινες ἔφασαν Κυπρίους, τινὲς δὲ Χίους.

Ibid., lin. 13. *Οἱ δὲ υἱοὶ τοῦ Χάμ*. Josephus, Οἱ δὲ Χάμου παῖδες, τὴν ἀπὸ Συρίας, καὶ Ἀράβου, καὶ Λιβάνου τῶν ὄρων γῆν κατέσχον, ὅσα πρὸς θάλασσαν αὐτῆς ἐτέτραπτο καταλαβόντες, καὶ τὰ μέχρι τοῦ ὠκεανοῦ ἐξιδιωσάμενοι. Αἱ μέντοι προσηγορίαι τῶν μὲν καὶ παντελῶς ἐξίτηλοι γεγονασιν, ἐνίων δὲ μεταβάλλουσαι, καὶ μεταρρύθμισθεισαι πρὸς ἑτέρας δύσγνωστοι τυγχάνουσιν. Eusebius, Χάμ δὲ τῷ δευτέρῳ αὐτοῦ υἱῷ ἄγοντι ἔτος οὐκ' ἔδωκε τὴν πρὸς νότον, καὶ λίβα, καὶ μέρος τῆς δύσεως ἀπὸ Ῥινοκοροῦρων τῆς Αἰγύπτου, Αἰθιοπίαν, καὶ Αἴγυπτον, καὶ Λιβύην, Ἀφρικὴν, καὶ Μαυριτανίαν ἕως Ἡρακλείων στηλῶν, ἥτοι ἕως τοῦ δυτικοῦ καὶ Λιβυκοῦ ὠκεανοῦ ποταμῶν δὲ διορίζοντα τὸν Νεῖλον, ὃς καὶ Γεῶν καὶ Χρυσορρόας λέγεται. *Chronicon Alexandrinum*, Χάμ δὲ τῷ δευτέρῳ υἱῷ τοῦ Νῶε ὑπὸ Ῥινοκοροῦρων ἕως Γαδαρηνῶν Αἴγυπτον, καὶ πάντα τὰ πρὸς νότον ὑπέπεσαν πάνυ δοκοῦντα καυματικά ὑπάρχειν. Pseudo-Berosus ait, hunc Chamum magicæ et veneficæ arti studuisse, ideoque Zoroastrum nuncupatum. *Erat illi, ut diximus, filius ex tribus primis adolescentior Cham, qui semper magicæ et veneficæ studens, Zoroastri nomen consecutus erat. Is patrem Noa odio habebat, quia alios ultimo genitos ardentius amabat, se vero despici videbat. Potissime vero idem infensus erat patri ob vitia. Itaque nactus opportunitatem, cum Noa patër madidus jaceret, illius virilia comprehendens, taciteque submurmurans carmine magico patri illusit, simul, et illum sterilem perinde atque castratum effecit. Neque deinceps Noa semellam aliquam secundare potuit. Ob beneficium inventæ vitis et vini dignatus est cognomento Jano, quod Arameis sonat vitifer, et vinifer. At vero Cham cum publice corrumpere mortale genus, asserens et reipsa exsequens congregiendum esse, ut ante inundationem, cum matribus, sororibus, fi-*

liabus, masculis, brutis, et quorvis alio genere, ob hoc ejectus a Jano piissimo, et castimonia atque pudicitia referatissimo, sortitus est cognomentum Chem Esenua, id est, Chem infamis et impudicus, incubus propagator; est enim Esem apud Scythas Arameos infamis, et impudicus, Enua vero tum impudicus, tum propagator, etc. Apud Joannem Cassianum Serenus abbas, collat. 8, cap. 21, tradit, magicarum superstitionum, et præstigiarym primos auctores et magistros fuisse malos angelos quondam cum mulieribus mistos; earum vero artium studiosissimum, et peritissimum fuisse Cham filium Noe, qui eas artes ne diluvio perirent diversorum metallorum laminis et durissimis lapidibus insculptas conservavit, et post diluvium eas docuit posteros suos, et per orbem disseminavit. Historia item scholastica in *Genes*. cap. xxix, his affinia scribit. *Ninus, inquit, vidit Cham, qui adhuc vivebat et regnabat apud Bacrianos, vel ut placet aliis, in Thracia, et appellabatur Zoroastres, inventor magicæ artis, qui et hanc et septem liberales artes in quatuordecim columnis scripsit, septem æneis, et septem lateritiis contra duplex orbis excidium, quod futurum audierat, alterum per aquam, alterum vero per ignem. Ninus autem libros ejus combussit.* Horum fides penes sit ipsos auctores. Mihi nunquam id persuadebunt et Cham magicis artibus incubuisse, et veneficia adversus patrem exercuisse, et columnis æneis, aut lateritiis, magicen a parentibus acceptam adversus illam aquarum illuviem conservasse, et Zoroastrem nominatum una cum Nino atrocissime pugnasse, a quo victum, et superatum, illiusque libros combussos fuisse; cum nec temporum ratio, nec auctoritas Patrum, nec divina eloquia id asserant. Maximum inter Ninum, et Zoroastrem, et Noeticum diluvium temporis spatium intercessit.

Ibid., lin. 20. *Χοῦς ἐξ οὗ Χοῦ*. Josephus: *Τεσσαρων γὰρ Χάμου παιδῶν γενομένων, Χουσαῖον μὲν οὐδὲν ἔβλαψεν ὁ χρόνος· Αἰθιοπες γὰρ, ὧν ἤρξεν, ἐτι καὶ νῦν ὑπὸ ἑαυτῶν τε καὶ τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ πάντων Χουσαῖοι καλοῦνται.* Eusebius, et *Chronicon Alexandrinum*, Χοῦς ἐξ οὗ Αἰθιοπες, stirps Æthiopum in ultima ora Africæ; et apud Ptolemæum in interiori parte Libyæ nomen est Chusitæ.

Ibid. *Μεστρέμ* ἐξ οὗ. Josephus: *Ἐτηρήθη δὲ καὶ Μεσραῖος ἡ κατὰ τὴν προσηγορίαν μνήμη. Τὴν γὰρ Αἴγυπτον Μέσρην, καὶ Μεσραῖους τοὺς Αἰγυπτίους ἅπαντες οἱ ταύτην οἰκοῦντες καλοῦμεν.* Eusebius, *Μεστράμ, Chronicon Alexandrinum*, *Μεσραῖμ*, ἐξ οὗ Αἰγύπτιοι, et Joannes Antiochenus in *Archæologia*, Ὁ ἀπὸ Χάμ τοῦ υἱοῦ Νῶε Μεστρέμ εἰς Αἴγυπτον ἀπεκρίσθη· καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἐκλήθη ἡ χώρα· τὸ γὰρ Μεστρέμ Ἑβραῖστὶ Αἴγυπτον δηλοῖ.

Ibid., lin. 21. *Φοῦτ Φουτοί*. Josephus: *Ἐκτισε δὲ καὶ Φούτης τὴν Λιβύην, Φούτους ἀπ' αὐτοῦ καλέσας τοὺς ἐπιχωρίους. Ἔστι δὲ καὶ ποταμὸς ἐν τῇ Μαύρων χώρα τοῦτο ἔχων τὸ ὄνομα. Ὅθεν καὶ τοὺς πλείστους τῶν Ἑλληνικῶν ἱστοριογράφων ἐστὶν ἰδεῖν*

μνησθέντος τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς παρακειμένης αὐτῷ χώρας Φούτης λεγομένης. Μετέβαλε δὲ ὁ ἐστὶν νῦν αὐτῷ ὄνομα ἀπὸ τοῦ Μεσράμου υἱῶν ἐνὸς Αἰθίου λεγομένου. Sic nominatur apud Plinium. Apud Ptolemaeum scribitur Pthuth. Eusebius : Φοῦδ, ἐξ οὗ Τρωγλοδῦται. Idem *Chronicon Alexandrinum*.

Col. 756, lin. 27. Τῷ δὲ Χοῦς ἐγένοντο. Josephus sex dicit : Γίνονται μὲν παῖδες ἐξ αὐτῶν Χοῦσου μὲν ἐξ, ὧν Σάβας μὲν Σαβαίους, Εὐίλας δὲ Εὐίλαιους ἔκτισεν, οἱ νῦν Γέτουλοι λέγονται, Σαθάθης δὲ Σαθαθνοῦς. Ὀνομάζονται δὲ Ἀστάβαρθοι παρ' Ἑλλήσιν. Οἰκίζει δὲ καὶ Σαβάκτας Σαθακτηνοῦς, Ρῶμος δὲ Ρωμαίους φκισε, καὶ δύο παῖδας ἔσχεν, ὧν Ἰούδας μὲν Ἰουδαίους, Αἰθιοπικὸν ἔθνος τῶν Ἑσπερίων, οἰκίσας ἐπώνυμον αὐτοῦ κατέλιπε· Σαβαίους δὲ Σαβαίος. Eusebius : Υἱοὶ Χοῦ τοῦ Αἰθιοπος τοῦ πρώτου υἱοῦ Χάμ Σαβάτ, ἐξ οὗ Σαβάτ· Εὐίλατ, ἐξ οὗ Γαγγινοί· Σεβατά, ἐξ οὗ Σαβίνοι· Ρέγμα, ἐξ οὗ Ἰχθυοφάγοι· Σεθακατά, ἐξ οὗ. . . *Chronicon Alexandrinum* : Υἱοὶ Χοῦς τοῦ Αἰθιοπος τοῦ γενομένου ἐκ τοῦ Χάμ δευτέρου υἱοῦ τοῦ Νῦε· Σάβα, ἐξ οὗ Ἰταθινοί· Εὐίλατ, ἐξ οὗ Ἰχθυοφάγοι· Σαβάδα, ἐξ οὗ Ἕλληνοί· Ρέγμα, ἐξ οὗ Αἰγύπτιοι· Σαθακαθά. Οὗτοι Αἰθιοπας Αἰθίους.

Ibid., lin. 31. Ρεγμαρά. Eusebius : Υἱοὶ Ρέγμα Σαβά, ἐξ οὗ Μαργαρίται· Ἰουδαῖαν, ἐξ οὗ Φοίνικες. *Chronicon Alexandrinum* : Υἱοὶ Ρέγμα υἱοῦ Χοῦς, τοῦ υἱοῦ Χάμ· Σαβά, ἐξ οὗ Μαργαρίδες· Ἀπαδάν, ἐξ οὗ Κάροι.

Ibid., lin. 34. Νεβρώδ ουτος. Josephus : Ναβρώδης δὲ Χοῦσου υἱός, ὑπομείνας παρὰ Βαβυλωνίους ἐτυράννησεν, ὡς καὶ πρότερόν μοι δεδήλωται. Eusebius : Νεβρώδ, ἐξ οὗ γίγαντες. *Chronicon Alexandrinum* : Οὗτος ἐστὶ Νεβρώδ ὁ γίγας καὶ κυνηγὸς ἔναντιον Κυρίου· τούτῳ τῷ Νεβρώδ τὴν βασιλείαν Βαβυλωνῶν μετὰ τὴν κατακλυσμὸν ἠθεῖα Γραφή ἀνατίθησι. Λέγει γάρ ἡ Γραφή· Ἀρχὴ τῆς βασιλείας αὐτοῦ Βαβυλών. Adducitque ad hoc confirmandum locum ex Petro apostolo apud Clementem, lib. iv *Recognitionum*. Vide Manasse in *Annalibus*. De hoc etiam diximus nos nonnulla superius.

Ibid., lin. 37. Μεστρέμ υἱοί. Josephus : Τῶν δὲ Μεσραίου παίδων ὅκτω γενομένων, οἱ πάντες τὴν ἀπὸ Γάζης ἕως Αἰγύπτου γῆν κατέσχον. Μόνου δὲ Φιλιστίνου τὴν ἐπικνωμίαν ἢ χώρα διεφύλαξε. Παλαιστίνην γάρ οἱ Ἕλληνες αὐτοῦ τὴν μοῖραν καλοῦσι. Τῶν δὲ ἄλλων, Λουμαίον, καὶ Ἐναμία, καὶ Λαβίμου τοῦ μόνου κατοικήσαντος ἐν Λιδύῃ, καὶ τὴν χώραν ἀπ' αὐτοῦ καλέσαντος, Νεθέμου τε καὶ Φαίθρωσιμου, καὶ Χαλοίμου, καὶ Χερθώμου περὶ τῶν ὀνομάτων οὐδὲν ἴσμεν. Ὁ γὰρ Αἰθιοπικὸς πόλεμος, περὶ οὗ δηλώσομεν ὑπερτον, ἀναστάτους αὐτῶν τὰς πόλεις ἐποίησεν. *Chronicon Alexandrinum* : Μεσραεὶμ ἐγέννησε τοὺς Λουδιεὶμ, Λουδιεὶμ ἐξ οὗ Λουδοί· Αἰνομετιεὶμ, ἐξ οὗ Ἡμάφυλοι· Λαβιεὶμ, ἐξ οὗ Αἰθίους· Νεφθαλιεὶμ, ἐξ οὗ Φρύγες· Πατρωσονιεὶμ, ἐξ οὗ Κρίταις· Χαλωιεὶμ, ἐξ οὗ Λύκιοι· Φυλιστιεὶμ, ἐξ οὗ Μαριθῆνοι· Χαφθοριεὶμ, ἐξ οὗ Κύλικες. Manasse, in *Annal.* :

ΠΑΤΡΟΛ. GR. XVIII.

Μεστρέμ οὗτος κατέκρησε τὴν τῆς Αἰγύπτου χώραν, ἅψ' οὐπὲρ καὶ τὴν Αἰγυπτῶν φασὶν ὀνομασθῆναι. Τὸ γὰρ Μεστρέμ Ἑβραϊκῶς Αἰγυπτῶν ἐρμηνεύει.

Ibid., lin. 41. Ἐγένοντο δὲ καὶ. Josephus : Ἐγένοντο δὲ καὶ Χαναναῖοι παῖδες, Σιδώνιος, ὃς καὶ πόλιν ἐπώνυμον ἔκτισεν ἐν Φοινίκῃ, Σιδὼν δ' ὕψ' Ἑλλήνων καλεῖται. Ἄμαθος δὲ Ἀμάθην κατέκρησεν, ἥτις ἐστὶ καὶ νῦν ὑπὸ μὲν ἐγγυρῶν Ἀμάθην καλουμένη· Μακεδόνες δὲ αὐτὴν Ἐπιφάνειαν, ἀψ' ἐνὸς τῶν ἀπογόνων ἐπώνομασαν. Ἀρουδαῖος δὲ Ἀραδὸν τὴν νῆσον ἔσχεν, Ἀρουκαῖος δὲ Ἀρκην τὴν ἐν Λιδάνω. Τῶν δὲ ἄλλων ἐπτὰ, Εὐαῖον, Χετταῖον, Ἰεβουσσαῖον, Εὐδαῖον, Σειναῖον, Σαμαραῖον πλὴν τῶν ὀνομάτων ἐν ταῖς τετραῖς βίβλοις οὐδὲν ἔχομεν. Eusebius : Υἱοὶ Χαναάμ· ὧν πρωτότοκος Σιδὼν, Σιδὼν ἐξ οὗ Σιδώνιοι· Χατναῖος, ἐξ οὗ. . . Ἰεβουσαῖος, ἐξ οὗ Ἰεβουσαῖοι· Ἀμορραῖος, ἐξ οὗ Ἀμορραῖοι· Γεργεσαῖος, ἐξ οὗ Γεργεσαῖοι· Εὐαῖος, ἐξ οὗ Εὐαῖοι· Ἀρουκός, ἐξ οὗ. . . Ἀσενναῖος, ἐξ οὗ. . . Ἀράδιος, ἐξ οὗ Ἀράδιοι· Σαμαραῖος, ἐξ οὗ Ὀρθοῖται· Ἀμαθεῖς, ἐξ οὗ Ἀμαθούσιοι. *Chronicon Alexandrinum* : Χαναάμ ἐγέννησεν τὸν Σιδῶνα πρωτότοκον, Σιδῶνα, ἐξ οὗ Μισοί· Χετταῖον, ἐξ οὗ Δαρδανοί· Ἰεβουσαῖον, ἐξ οὗ Ἰεβουσαῖοι· Ἀμορραῖον, ἐξ οὗ Γερμανοί· Γεργεσαῖον, ἐξ οὗ Σαρμαῖται· Εὐαῖον, ἐξ οὗ Πανώνιοι· Ἀρουκαῖον, ἐξ οὗ Παίονες· Ἀσενναῖον, ἐξ οὗ Δαλμαῖται· Ἀράδιον, ἐξ οὗ Ρωμαῖοι, οἱ καὶ Κιτταῖοι· Σαμαραῖον, ἐξ οὗ Αἰγυρες· Ἀδάθην, ἐξ οὗ Ἀμαθούσιοι.

Col. 757, lin. 6. Πέντε καὶ Σῆμ παῖδες. Josephus : Σῆμα δὲ τῷ τρίτῳ τῶν Νῦχου υἱῶν πέντε γέγονται παῖδες, οἱ τὴν μέχρι τοῦ κατ' Ἰνδιαν ὠκεανοῦ κατοικοῦσιν Ἀσίαν ἀπ' Εὐφράτου τὴν ἀρχὴν πεποιημένοι. Ἐλυμος μὲν γὰρ Ἐλυμαίους Περσῶν ὄντας ἀρχηγέτας κατέλιπεν· Ἀσσοῦρας δὲ Νίνου οἰκίζει πόλιν, καὶ τοὺς ὑπὸ κλήρου· Ἀσσυριοὺς ἐπώνομασεν, οἱ μάλιστα εὐδαιμόνησαν· Ἀρφαξάδης δὲ τοὺς νῦν Καλδαίους καλουμένους Ἀρφαξαδαίους ὠνόμασεν, ἀρχας αὐτῶν. Ἀραμαίους δὲ Ἀραμοὺς ἔσχεν, οὓς Ἕλληνες Σύρους προσαγορεύουσιν, οὓς δὲ Λυδοὺς νῦν καλοῦσι· Λούδους δὲ τότε Λούδας ἔκτισεν. Eusebius : Σῆμ τῷ πρωτοτόκῳ αὐτοῦ υἱῷ ἄγοντι ἕως τετρακοσιοστὸν τριακοστὸν πρῶτον ἔδωκεν ἀπὸ Περσίδος καὶ Βάκτρων ἕως Ἰνδικῆς μῆκος, πλάτος δὲ ἀπὸ Ἰνδικῆς ἕως Ῥινοκοροῦραν τῆς Αἰγύπτου, ἥτις τὰ ἀπὸ ἀνατολῆς ἕως μέρους τῆς μεσημβρίας τὴν τε Συρίαν, ἢ καὶ Ἰουδαίαν λέγεται (καὶ γὰρ καὶ οἱ παλαιοὶ Σύρους τοὺς Παλαιστινίους ὠνόμαζον), καὶ Μηδίαν καὶ ποταμὸν διορίζοντα αὐτὰ τὰ ὄρια, τὸν Εὐφράτην. Et inferius : Ἐκ τοῦ Σῆμ τοῦ πρωτοτόκου Νῦε ἔθνη κε' οὕτως· Ἀρφαξάδ, ἀψ' οὗ Καλδαῖοι· Ἀλάμ, ἀψ' οὗ Ἐλυμαῖοι· Ἀσσοῦρ, ἀψ' οὗ Ἀσσυριοί· Λουδ, ἀψ' οὗ Λυδοί· Ἀράμ, ἀψ' οὗ Σύροι. *Chronicon Alexandrinum* : Εἶτα πάλιν Ἐπιφάνιος· Τῷ δὲ Σῆμ πρώτῳ υἱῷ τοῦ Νῦε ὑπέπεσεν ὁ κληρὸς ὁ ἀπὸ Περσίδος καὶ Βάκτρων ἕως Ἰνδικῆς, μῆκος τῷ κλήρῳ ἕως Ῥινοκοροῦρων. Κεῖται δὲ αὕτη ἢ Ῥινοκοροῦρα ἀνά μέσον Αἰγύπτου καὶ Παλαιστίνης τῆς ἀντικεῖρ κειμένης τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Υἱοὶ Σῆμ τοῦ πρωτοτόκου φυλαὶ κζ'· Αἰλάμ, ἐξ οὗ οἱ Ἐλαμίται· Ἀσσοῦρ, ἐξ οὗ

οἱ Ἀσσύριοι· Ἀρφαξᾶδ, ἐξ οὗ οἱ Καλδαῖοι· Λούδ, ἐξ οὗ οἱ Μάζωνες, καὶ Μήδοι, καὶ Πέρσαι· Ἀράμ, ἐξ οὗ οἱ Ἐκταί. Ex quibus emendo textum Eustathii: Πέντε καὶ Σήμ παῖδες ἐγένοντο.

Col. 757, lin. 16. *Υἱοὶ δὲ τοῦ Ἀράμ*. Josephus: Τῶν δὲ Ἀράμου παίδων, τεσσάρων ὄντων, Οὐσης μὲν κτίζει τὴν Τραχωνίτιν καὶ Δαμασκόν. Μέση δὲ ἐστὶ τῆς Παλαιστίνης καὶ Κοιλίης Συρίας· Ἀρμενίαν δὲ Ὀτρος, καὶ Γέθερις Βακτριανούς· Μήσας δὲ Μησαναίους· Πασίνου χάραξ ἐν τοῖς νῦν καλεῖται. Eusebius: *Υἱοὶ Ἀράμ*: Ὡς, ἀφ' οὗ Τράχωνες· Οὐλ, ἀφ' οὗ Μαγαροί· Γάθερ, ἀφ' οὗ Ἀρμένιοι· Μοσῶχ, ἀφ' οὗ Μεσσήσιοι. *Chronicon Alexandrinum*: Ὡς, ἐξ οὗ Μαδιναῖοι· Οὐλ, ἐξ οὗ Λυδοί· Γάθερ, ἐξ οὗ Γαρφηνοί· Μοσῶχ, ἐξ οὗ Ἀλασσηνοί. Animadvertendum obiter est de Uxe conditore Damasci. Hieronymus, in *Quæst. Hebraicis in Gen.*, cap. x et xiv, colligit ante Abraham Damascum fuisse conditam, cum Abram insecutus sit quatuor illos reges usque Heba, quæ est ad lævam Damasci. Sed idem Hieronymus, cap. 15 *Historia scholastica*, Tostatus et alii, asserunt Damascum urbem a Damasco servo Abraham fuisse exstructam. Sicque tempore Abraham a Moyse per anticipationem appellatum illum locum, ut sua ætate appellabatur.

Ibid., lin. 21. *Υἱοὶ Ἀρφαξᾶδ*. Eusebius: *Υἱοὶ Ἀρφαξᾶδ, Καϊνάν, ἀφ' οὗ Γασσηνοί*. *Chronicon Alexandrinum*: Καϊνάν, ἐξ οὗ Σαρμαῖται. De Cainan generatione diu apud auctores agitata controversia, et adhuc sub iudice lis est. Eam commemorant Septuaginta Interpretes, et D. Lucas, cap. 3 *Evangelicæ historiæ*, eam agnoscunt, præter dictos auctores, Augustinus, lib. xvi *De civitate Dei*, cap. 10, et alii, quos non est opus hic recensere. Scriptura Hebraica, et paraphrasis Chaldaica ne verbum quidem. Quinam igitur falsi sunt, et errarunt? Septuaginta, an Hebræa? cum utramque veram esse fieri non possit. Pererius, disput. 11, lib. xvii, sententias ponit varias, et refellit prolixè. Augustinus Eugubinus dicit illa additione Septuaginta Interpretes errasse, et eorum errorem secutum, quis non inhorresceret? D. Lucam. Cajetanus, Septuaginta illam addendo errasse, D. vero Lucam excusari ab errore, cum secutus sit quæ invenerit apud Septuaginta, veritum, ne diversa a Septuaginta Interpretibus scribendo, minus vulgo scripta sua probarentur. Joannes Lucidus *De emendatione temporum*, et Hartmannus Contractus in *Chronicis* aiunt, unum et eundem fuisse Sale, et Cainan, corriguntque textum D. Lucæ iii, 35, 36: *Qui fuit Sale, qui fuit Cainan*, in *Qui fuit Sale, qui et Cainan*. Aloysius Lipomanus in cap. xi *Genes.* et Melchior Canus lib. ii *De locis theologicis*, capit. 18, censuerunt hanc generationem Cainan vere inter Arphaxad et Sala intercessisse; eamque Septuaginta vel ex certa majorum traditione vel ex historiis fide dignis suæ translationi inseruisse, quam Moyses sciens prudensque prætermiserat, ut seriem generationum decadibus non sine aliquo mysterio perficeret, et

Delrius in cap. xi *Genes.* putat Moysem dedita opera, sed justa ratione hanc generationem transiisse, quoniam statuerat Noe ad Abraham decem gradus duntaxat recensere, sicut fuerant decem ab Adamo usque ad Noe. Merito etiam Septuaginta, et eos secutum D. Lucam eam non præterisse putat, quam Moyses præteriiit, quia non attendebant ad illum numerum denarium, sed statuerant exactum Catalogum omnium omnino generationum ponere. Denique D. Hieronymus, fidi interpretis officio functus fuit, eam omittens, etenim cum ex Hebræo fonte verteret, debuit omittere, quod in Hebræis codicibus non repererat. Contra D. Lucas, quia sequebatur Septuaginta versionem, debuit ponere, quod apud eos legebatur, et veritati consentaneum erat, et ad difficultatem: Cur igitur Septuaginta posuerunt, cum essent interpretes, quod in Hebræo non habebatur, et cum non ipsi ad denarium illum attenderunt, respondet illos sæpe non interpretum tantum, sed et metaphratarum functos officio, et prophetarum quoque, atque ita nobis etiam immediatam generationem Arphaxad voluisse conservare, quam D. Lucas postmodum exhibiturus erat. Alii generationem illam nec a Septuaginta translationi insertam, nec Evangelio a D. Luca, sed ab aliquo, nesciunt quem, et nonnullis conjecturis demonstrant. Arduum sane est in re tam gravi certum quid, et veritati consentiens proferre, unum enim defendere, est alium accusare, quæ accusatio et impia esset et catholico homine indigna. Unus et idem Spiritus divino impulsu, afflatuque et manum Moysis scribentem, et Septuaginta vertentem, et D. Lucæ repetentem fovendo rexit. Quis hunc Spiritum in Luca vel Septuaginta mendacem, in Moyse veracem, vel contra, sine maxima impietatis nota, et catholicæ fidei detrimento asseverabit? Si secundum Basilium, hom. 10 in *Genes.*, *Dicere verbum aliquod esse in Scripturis otiosum, et supervacaneum, blasphemia est*, quid erit in illis errores, falsaque concedere?

Ibid., lin. 24. *Σαλᾶ, ἀφ' οὗ Σουσιανοί*. Eusebius: *Σασάν, ἀφ' οὗ Κοσαοί*. *Chronicon Alexandrinum*. *Σαλᾶ, ἐξ οὗ Σαλαθιαῖοι*.

Ibid., lin. 26. *Υἱὸς τοῦ Σαλᾶ Ἔβερ*. Josephus: Ἀρφαξᾶδου δὲ γίνεται παῖς Σαλῆς, τοῦ δὲ Ἐβραος, ἀφ' οὗ τοὺς Ἰουδαίους Ἑβραίους ἀρχήθεν ἐκάλουον. Eusebius: Ἔβερ, ἀφ' οὗ Ἑβραῖοι. *Chronicon Alexandrinum*: Ἔβερ ἐξ οὗ Ἄλβανοί. Ab hoc Hebræos esse denominatos, tanquam Hebræos, et non ab Abraam tradit Augustinus, lib. xvi *De civitate Dei*, cap. 3: *Non frustra*, inquit, *ipse primus nominatus est in progenie veniente de Sem, et prælatas est etiam filiis, cum sit quintus nepos: nisi quia verum est quod traditur ex illo Hebræos esse cognominatos tanquam Hebræos, cum et alia possit esse opinio, ut ex Abraham tanquam Abraæi dicti esse videantur. Sed nimirum hoc verum est, quod ex Heber Heberæi appellati sunt, ac inde una detracta littera Hebræi, quam linguam solus Israel populus potuit obtinere.*

in quo Dei civitas, et in sanctis peregrinata est, et in omnibus sacramenta adumbrata. Et lib. II *Retract.*, cap. 14, posthabita prima opinione, ia qua fuerat aliquando, quod ab Abraam dicti sint Hebræi, hanc eandem opinionem aliis prætulit. Eandem tuentur, Eusebius in exordio suæ *Chronologiæ*, Aracius Cæsariensis in *Gen.*, Hieronymus *Traditionibus Hebraicis in Gen.* cap. xvi, et secuti sunt Beda, Isidorus, Lyranus, Eugubinus annotationibus in *Genes.*, cap. xiv, et alii. Artapanus apud Eusebium lib. ix *De præparatione evangel.* cap. ult., eos ita appellatos refert ex Abraam principe, ac parente ejus gentis nobilissimo, et dicti sunt Hebræi, quasi Abræxi. Ἀρτάπανος δὲ φησιν ἐν τοῖς Ἰουδαίκοις τοὺς μὲν Ἰουδαίους ὀνομάζεσθαι Ἐρμιούθ, ὃ εἶναι μεθερμηνευθὲν κατὰ τὴν Ἑλλάδα φωνὴν Ἰουδαῖοι. Καλεῖσθαι δὲ αὐτοὺς Ἑβραῖους ὑπὸ Ἀβραάμου. Hunc aliquando secutus est Augustinus l. I *De consensu evangelist.*, cap. 14, tandem alii ab Hebar quod Latine est *transivit*, Hebræos cognominatos existimant, et non ab Abraham, neque ab Heber. Hujus opinionis fuere Origenes, Diodorus Tarsensis, Rupertus lib. v *Commentar. in Genes.* cap. xi; Chrysostomus hom. 35 in *Genes.* Theodoretus quæst. 60 in *Genes.* eam ita defendit, ut oppositam reprehendat. Si enim, inquit, ab Heber, Hebræi, et lingua Hebraica nomen traxit, oportebat omnes posteros Heber appellatos fuisse Hebræos, atque ea lingua usos, quod in Syris, Moabitibus, et aliis posteris Heber non contigit. Ideoque censet appellatos fuisse Hebræos ex eo quod Abraham e regione Chaldæorum veniens in Palestinam transivit fluvium Euphratem. Hebra enim Syrorum lingua idem dicitur quod Euphrates. Paulus Burgensis censet Hebræos esse cognominatos quasi peregrinos, hoc esse etymon vocabuli lingua illa: de re non esse dubitandum. Quis enim nescit gentem illam et in terra Chanaan, et in Ægypto esse peregrinatam.

Col. 757. *Ὀλίτιρες τὴν ἀρχὴν.* Heber pœnam confusionis linguarum evasisse, quod vana molientibus non assentiretur, refert Catena Græca in *Genes.* Φασιν ὡς παρὰ τῷ Ἑβερ μόνῃ ἐφυλάχθη ἡ γλῶσσα, ὡς μὴ κοινωήσαντι εἰς τὸ τοῦ πύργου τόλμημα. Manasses in *Anna.*:

Ἑβερ δὲ μόνος τῆς πληγῆς ἐλεύθερος ἀπῆρξεν· οὐ γὰρ συγκατετίθετο τοῖς μεταπειρατοῦσι.

Suidas: Οὗτος οὐ συνεποίησε τοῖς πυργοποιαῖς, καὶ διέμεινεν ἡ διάλεκτος αὐτοῦ ἀμετάβλητος. Theodoretus, quæst. 59 in *Genes.*, antiquissimam linguarum omnium Syriacam existimat, Hebræam verò primam traditam Moysi a Deo fuisse. Quemadmodum enim in templis Græcorum quidam sunt litterarum characteres peculiare, quos sacros appellant, sic Deus per Mosem donavit hanc linguam, non quidem naturalem, sed ad docendum quidem aptam. Verum aliter et cum nostro Eustathio consentit Augustinus *De civitate Dei*, lib. xvi, cap. 11, et lib. xviii, cap. 39; Hieronymus in cap. III *So-*

phoniæ, et alibi. Origenes hom. 11 in *Num.* Hieronymus Oleaster in cap. x *Genes.* et alii.

Ibid., lin. 30. *Υπολ. δὲ τοῦ Ἑβερ.* Eusebius: Φαλὲκ, ἀφ' οὗ Βάκτροι· Ἐλμωδὰμ, ἀφ' οὗ Ἰνδοί· Ἰεκτάν, ἀφ' οὗ Μαδιναῖοι. *Chronicon Alexandrinum:* Φαλὲκ, ἐξ οὗ κατὰγεται τὸ γένος Ἀβραάμ προπάτορος· Ἰεκτάν, ἐξ οὗ Ἀθιοπες.

Ibid., lin. 31. Ὁ δὲ Φαλὲκ διὰ. Nicephorus patriarcha Constantinopolitanus in *Chronographia*: Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις Φαλὲκ διεμερίσθησαν· διὰ καὶ σημαίνει τὸ Φαλὲκ ὄνομα τῇ Ἑβραίων φωνῇ *μερισμός*. Καὶ οὗτος πρὸ τοῦ περὶ τελευτῆ. Ἐπὶ τούτου ἡ πυργοποιία συνέστη, καὶ ἀπὸ μιᾶς τῆς πάλαι διαλέκτου πολυφωνία γέγονε. Καὶ ἡ καθ' ἕκαστον ἔθνος τῶν γλωσσῶν διαφωνία, φησὶν ἡ θεία Γραφή. Hebræorum illa fuit sententia, Heber magnum fuisse prophetam, atque divini numinis afflatu ante ducentos annos futurum prævidendo, nomen Phalec imposuisse. Idem sentit Hieronymus, qui in *Traditionibus Hebraicis in Genes.* affirmat Heber vaticinio quodam videlicet ex futuro eventu divisionis linguarum nomen imposuisse suo, et Chrysostomus hom. 30 in *Genes.*: *Considera*, inquit, *quemadmodum rei futuræ præscientiam vocabulo nati pueri declaravit; ut cum videris rem opere adimpletam non ultra mireris, videns divinitus id pueri nomine prædictam.* Josephus tamen lib. I *Antiquit.* et Augustinus, lib. xvi *De civitate Dei*, cap. 11, nomen hoc, non ex futuro eventu, sed eo quod factum erat, positum fuisse.

Ibid., lin. 36. *Τρισχίλιοι γάρ.* De temporibus verba facientes auctores haud mediocriter inter se dissident, et varia proferunt, ut facilius sit in hac re quod alius dixerit reprehendere, quam aliquod quod reprehensione caret, proferre; cum rationes et argumenta, quibus hæc statuuntur, non omnino certa, sed dubia sint. Illud unusquisque pro certo habeat, se eo minus errare, quo minus ab Ecclesiæ catholicæ traditione recedit penes quam solam, et veritas omnium rerum, et certitudo est, in aliis ingenii humani libidine et audacia omnia obscura, et sexcentis erroribus implicata. Adducemus tamen quæ alii uti certa, etsi non re vera ita sint, tradiderunt. Et sicut superius diximus, inter Græcos

omnesque eos, qui Septuaginta Interpretum versionem secuti sunt, et Latinos maximum esse discrimen, cum in describendis patrum, et patriarcharum temporibus, differentia temporum spatia stituerint. Fridericus Husmanus in sua *Chronologia* ab orbe condito, ad annum 50 Phalec annos 1788 enumerat, ante Christum natum 2172, et Romam conditam 1421, ab hujus opinione, quoad annum ab orbe condito ad 50 Phalec non abest Genebrardus *Chronograph.* libr. I. Cunmannus Flinsbachius 1787, Joannes Funccius in *Chronologia* 1739. Noster tamen hic auctor ad nativitatem Phalec annos ter mille fuisse elapsos asseverat. Sed nos etiam inferius de annis a mundo condito ad Christum natum nonnulla dicemus.

Col. 757, lin. 37. *Δογμὰς ἄρα*. Hanc opinionem et multi magni nominis Patres secuti sunt. Justinus Martyr *Ad Gent.* quæst. 71; Irenæus lib. v *Advers. heres.* cap. ult.; Lactantius, lib. vii *Institut.* cap. 7; Hilarius can. in *Matthæum* xvii; Augustinus lib. xx *De civitate Dei*; Hieronymus epistol. ad Cyprianum, et Comment. in *Michæam*, cap. iv; Germanus Constantinus lib. *De Theoria rerum ecclesiasticarum*, ad hunc numerum quingentis adjectis, et ait ante ipsum eadem dixisse et Hippolytum e Roma, et S. Cyrillum in lib. *De Antichristo*, itemque Chrysostomum. Opinionem istam non esse veram ipsa experientia docemur, præcipue si Septuaginta interpretationem consideremus, quam ut plurimum secuti sunt auctores supra citati, qui id modeste asseruerunt. Semper dictum Christi præ oculis habentes Marci xiii, 32: *De die illo, ac tempore, nemo novit, neque angeli quidem qui in cælo sunt, neque ipse Filius*; et Act. i, 7: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Deus posuit in sua potestate*. Nuperrime tamen Cunmannus Flinsbachius furore insanientis Lutheranorum hæresis actus, libello de hac re edito conatur ostendere, *Mundi hujus ætatem supra sex millia annorum, tanquam certam et immotam metam, quam Deus mundo, sapienti et inscrutabili consilio determinavit, non excursuram esse. Deinde ultimum millenarium sextum, in quo nunc vivimus, non completum iri*. Decem conjecturis hinc inde ab ejusdem hæreseos primatibus petitis, ut sibi videtur ostendit. Sed omnia peregit præter hoc unum sibi propositum institutum, insulsissime enim, et undequaque etiam inaniter occasione arrepta in Ecclesiam catholicam præter omnem modum et rationem impiissime spurco maledicoque ore invehitur. Commune id omnibus, qui veritate neglecta aliis copulantur vesanis opinionibus et erroribus. Itaque cum de suo nihil proferat, habet id etiam quod aliunde arrepta in pejorem sententiam deferat, nec unam in tanta conjecturarum illuvie quæ discursus formam, vel argumentationis præseferat, in medium affert. Ejus conjecturas refellere, nec interest, nec mei instituti esse duco; ultimam tamen quam ipse omnium conjecturarum summam appellat, attingam, ut ex hac lector et reliquis dignoscere valeat. *Jam coronidis vice subjiciemus egregium illud dictum Eliæ prophetæ, quod, etsi in Bibliis nusquam existet, tamen quia reliquarum omnium conjecturarum summa est, et quasi explicatio, omnibus notissimum esse debet, et maxime faciendum est. Sex millia annorum mundi, et postea destructio, duo millia inane, duo millia lex, duo millia Christus, et si quid ex his deerit, deerit propter peccata nostra quæ magna et innumera sunt*. En Cunmanni coronidem, en dicta egregia, en prophetam extra Scripturas, en summam, en explicationem, quæ quanti facienda sit videbimus. Primo falsum est dictum illud esse Eliæ Thesbitæ prophetæ, cum sit cujusdam Eliæ rabini Judæorum cabalistici commentum in Thalmud., tract Sanedrim,

A cap. Helec., et tractatu *De idololatria*, cap. Libne, et tractat. *De Sabbato*. Ejus conjecturas affert Rabbi Isaac in caput Genes. secundo ex locis divinæ Scripturæ. Tertio mirum est secretum hoc de mundana duratione omni nationi absconditum, etiam angelis, et Filio hominis, quod ex sententia Patrum et expositione intelligendum est, fuisse revelatum Eliæ, et ab eo toti humano generi, et tamen ignorasse apostolos. Quarto ex Augustino in enarratione psalm. lxxxix: *Ausisunt homines presumere scientiam temporum, quod scire cupientibus discipulis Dominus ait: « Non est vestrum scire tempora, quæ Pater posuit in sua potestate, » et desinerunt hoc sæculum sex annorum millibus, tanquam sex diebus posse finiri; nec attenderunt quod dictum est, tanquam dies unus, qui præterit: non enim quando hoc dictum est soli mille anni præterierant; et quod eos maxime debuit admonere, ne temporum luderentur incerto, illud est, sicut vigilia in nocte; neque enim de sex diebus aliquid verisimile videntur opinati propter sex dies primos, quibus Deus perfecit opera sua, sic etiam sex vigiliis, id est, horas decem et octo possunt illi opinationi coaptare*. Vide item Ambrosium lib. vii *Comm. in Lucam* in illud Matthæi, xvii, 2, *Post dies sex transfiguratus est*.

Ibid., lin. 44. *Ἐπὶ δὲ τῆς τοῦ*. Chronographorum de hac re et anno nativitatæ Christi variæ fuerunt sententiæ, quarum nonnullas in sua *Bibliotheca* retulit Sixtus Senensis. Nos item ad illustrandum hunc locum aliquas subjiciemus. Quæ autem de hac re sit nostra sententia in iis quæ de fine temporum jam paramus, luculenter explicabimus. Abraamus Bucholcerus in *Isagoge chronologica* ponit annos 3970; cum enim annorum mundi seriem in tria partitus fuisset temporum spatia, in primo videlicet a creatione mundi ad templum Salomonis enumerat annos 2934; in secundo a condito templo ad ejus desolationem, et inde ad captivitatis Babylonicæ finem annos 501; in tertio a fine captivitatis Babylonicæ ad natum Christum 557, qui omnes, si simul sumantur, constituunt numerum 3970. Hisce autem tribus Eusebianam chronologiam, et aliorum præcipue Græcorum, qui numeros ex Septuaginta mutuati sunt, cum sua conciliat, primo correctione numerorum versionis Græcæ, Genes. v et xi; secundo omissione decennii in regno Ammon IV Regum xii; tertio applicatione anni ultimi captivitatis Babylonicæ ad tempora Cyri. Cunmannus Flinsbachius in chronologiæ confirmatione enumerat annos 3962, videlicet a creatione mundi ad diluvium 1656, a diluvio ad vocationem Abrahæ 567, a vocatione Abrahæ ad exitum de Ægypto 450, ab exitu de Ægypto ad Davidem regem 437, a Davide ad captivitatem Babylonicam 501. Captivitas Babylonica 70; a captivitate Babylonica usque ad Christum natum 501, omnes simul 3962. Joannes Funccius in sua *Chronologia* 3963, videlicet a creatione mundi usque ad Persarum monarchiam 3406, a Persarum monarchia ad regnum

Græcorum post Alexandri mortem 234, a regno Græcorum usque ad Romanorum monarchiam et Christi nativitate 322 : sunt anni omnes simul 3963. Ubbo Emmius Frisius in chronologia et canonicis chronici compendio brevissimo et pleniori, annos 3950, scilicet a creatione mundi ad diluvium annos 1657, ad vocationem Abrahæ 2024, ad exitum ex Ægypto 2453, ad templum Salomonis conditum 2932, ad templum deletum 3360, ad templum instauratum 3531, ad Christum in terra natum 3950. Joannes Boulesius 3960, idque triplici via demonstrat. Prima sæculum ethnicis ignotum ante diluvium 1657, aureum sæculum 249, argenteum 430, æneum 448, stanneum 427, ferreum 240, plumbeum cum additione 46, 510, et hoc modo consurgunt ab orbe condito ad Christi nativitatem 3960. Secunda, ab initio sæculi ad diluvium 1656, a diluvio ad Ninum monarcham 249, a Nino ad Sardaniæ finem 1234, ab Arbace ad Alexandrum Magnum 495, ab Alexandro Magno ad finem regni Syriæ 235, a Syria possessa per Romanos ad Christum natum 91, et sic item erunt 3960. Tertia, a creatione mundi ad diluvium 1656, a diluvio ad completam 15 dynastiam 292, in 16 et 17 dynastia 293, in 18 dynast. 348, in 19 dynast. 194, in sequentibus sex dynastiis 489, a 26 dynast. ad obitum Alexandri 369, a morte Alexandri ad Christum 319, et sic item constituit ab exordio mundi ad Christum 3960. Gilbertus Genebrardus, lib. 1, et in fine lib. 11, 4090, ab orbe scilicet condito ad eluvionem 1656, dies sex; ab eluvione ad ortum Abrahami 293, dies 40; ab Abrahami ortu, ad egressionem Israelitarum ex Ægypto 720, ab egressu ad facta templi fundamenta 480, a fundamentis templi ad captivitatem Babylonicam 419, menses 6, a Babylonica captivitate ad Christum natum 520. Omnes sunt 4089. Si addas dies et menses, erit nativitas Christi anno 4090. Joannes Georgius Hervartus in sua nova, et ad calculum astronomicum revocatæ chronologiæ cap. 3 et 264, exacto anno mundi 3955 Incarnationem Domini nostri Jesu Christi ponit, quod ne absque ratione asserere videretur, sententiæ suæ fundamenta jecit, et in medium attulit. Numerat enim cum aliis ex auctoritate Hebraica ab Adamo ad diluvium annos 1656. Inde ad Abrahamum 292, exinde ad Davidem 942, ad captivitatem 473, atque exinde ad Christum 589. Qui in unum collecti sunt 3952 : quibus si tres annos adjeceris, post quos vulgaris Christi epocha inchoata fuit per D. Hieronymum, erunt anni 3955. Annorum item seriem ab orbe condito ad Christum natum habes in *Chronico* Carionis, quem vide. Et ex Hebræis Baal Seder Olam, a mundi creatione ad eversionem templi sub Vespasiano tantum numerat annos 3888, id est ad Christum natum 3757. Rabbinii recentiores ad natum Christum ann. 3760, menses 4. Unde quartus mundi millenarius ab eis anno Domini 240 confertur; quintus in annum 1240, et ita deinceps quod hodie vulgo Judæi se-

quuntur. Rabbi Nahsson in lib. *De cyclo Paschali* 3740, Rabbi Levi in $\tau\iota\iota$ Danielis 3781, Rabbi Moses Gerundensis 4058, menses 5. Et horum sententiæ, uti videre est, quamvis variæ, nec uniformes videntur, tamen numerum quinti millenarii non excedunt. Altera est eorum, qui supra quintum millenarium addunt multos annos, neque tamen consentiunt. Augustinus numerat annos 5351; Isidorus v *Etymolog.*, 5210. Orosius 5196, Alfonso 5984, Eusebius idem sentit cum Orosio, Theophilus Antiochenus ad *Auolycum* 5476. Nicetas lib. 1 *Histor.* cap. 10, 5503; Cedrenus 5506, Græci vulgo 5508 ut in Sexta synodo cap. 3. In *Horologio*, et *cyclo Paschali* Nicodemus de resurrectione et passione Domini ann. 5500, hoc est a creatione Adæ ad diluvium 2212, a diluvio usque ad Abraham 912, ab Abraham ad Moysem 430, a Moyse ad David regem 510, a Davide ad transmigrationem Babylonis 500, a transmigatione, usque ad incarnationem Christi 500; qui omnes sunt 5500. *Chronicon Alexandrinum* 5507, Nicephorus patriarcha Constantinopolitanus 5500. Quos ita colligit: Συναγονται τὰ ἔτη οὕτως ὡς ὑποτέτακται ἀπὸ 'Αδάμ ἕως τοῦ κατακλισμοῦ βραβ', ἀπὸ δὲ τοῦ κατακλισμοῦ ἕως πύργου Νευρώθ ἔτη φακ'. ἀπὸ δὲ πύργου ἕως τῶν διχοτομημάτων 'Αβραὰμ ἔτη υκε'. ἀπὸ δὲ τῶν διχοτομημάτων ἕως τοῦ τέλους 'Αβραὰμ ἔτη ος', ὁμοῦ ἔτη, γσηη'. ἀπὸ δὲ τοῦ 'Αβραὰμ ἕως τῆς ἐξόδου τῶν υἱῶν 'Ισραὴλ ἔτη υλ'. ἀπὸ δὲ τῆς ἐξόδου ἕως τῆς οἰκοδομῆς οἴκου Κυρίου ἔτη ψνζ'. ἀπὸ δὲ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ ἕως τῆς αἰχμαλωσίας ἔτη υκε', ὁμοῦ ἔτη ρωπ'. ἀπὸ δὲ τῆς αἰχμαλωσίας ἕως 'Αλεξάνδρου ἔτη τηη'. ἀπὸ δὲ τοῦ 'Αλεξάνδρου ἕως τῶν χρόνων 'Ιησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἔτη τυγ', ὁμοῦ ἔτη ρφ'. Vide Argyrum in *Cyclo Paschali*, et alios. Noster Eustathius 5331. Qua autem id ratione affirmat, exponere breviter minime fieri potest, cum et vitas patrum ante diluvium et post examinare difficile sit, et regum Judæ aliorumque annos et interregna distinguere minime sit hujus negotii, et laboris multi, et scripturæ indigeat, ne luisse operam videremur. Reservamus tamen hujus quæstionis explicationem. in libro nostro, quem superius citavimus. Inventæ sunt etiam duæ collectiones annorum manuscriptæ, altera ex Marcelliani chronici sine ab Adam usque ad diluvium anni 2242, a diluvio usque ad Abraham anni 942, ab Abraham usque ad passionem Domini anni 2244, a Roma vero condita usque ad Domini adventum anni 752, a passione Domini usque ad consulatum Eustathii anni 394, et usque ad consulatum DN. Theodosii xv, anni 409. Fiunt ab Adam usque ad xiv Valentis annum, id est, usque ad consulatum ejus et Valentiniani 11, omnes anni 15579; altera ex Eusebiani chronici sine ab urbe condita sub regibus anni 240, sub consulis anni 464, sub Augustis et Cæsaribus anni 493, colliguntur omnes anni usque ad consulatum Theodosii Junioris xviii, et Valentiniani Junioris Placidia filii vi, Augustorum, 1197. Ab Abraham usque ad

tempus superscriptum anni 2315, a diluvio usque ad Abraham anni 842, ab Adam usque ad diluvium anni 2242, fiunt ab Adam usque in consulatum Theodosii Junioris xviii et Valentiniani Placidiae filii junioris sexies omnes anni 5645. Animadvertit tamen in num. ab Abraham usque ad tempus superscriptum anni 2395 [μϰϰϰϰϰϰν], expuncto tertio C in margine recentiore manu appositum fuisse numerum istum 2295.

Col. 760. lin. 12. *Υλοι δὲ ἐγένοντο τῶν*. Eusebius : 'Αραβῶδ, ἀφ' οὗ 'Αραβες · 'Ιδουράμ, ἀφ' οὗ Καμη-λιῖοι · Δέρα, ἀφ' οὗ Μῆδοι · 'Ιεζία, ἀφ' οὗ 'Αριαδνοί · Δεκλάμ, ἀφ' οὗ Κεδρούσιοι · Γεβήλ, ἀφ' οὗ Σκύθαι · 'Αδιμεήλ, ἀφ' οὗ 'Υρανοί · Σαδάτ, ἀφ' οὗ 'Αραβες 'Ινδῶν · Οὐήρ, ἀφ' οὗ Οὐαρναῖοι · Εὐήν, ἀφ' οὗ Γυμνοσοφισταί. *Chronicon Alexandrinum* : Σαρμῶθ, ἐξ οὗ 'Αραβες · 'Ιαράχ, ἐξ οὗ Κάμπλιοι, οἱ καὶ Χαναναῖοι · 'Οδῶρρα, ἐξ οὗ 'Αρρίανοί καὶ Φερεζαῖοι · Δεκλά, ἐξ οὗ Κεδρούσιοι, οἱ καὶ 'Αμορραῖοι · Αἰζήλ, ἐξ οὗ 'Υρανοί, οἱ καὶ Εὐαῖοι · 'Αδιμεήλ, ἐξ οὗ Σκύθαι, οἱ καὶ Γεργεσαῖοι · Σαδαῦ, ἐξ οὗ 'Αραβες ἐσώτεροι · 'Οφείρ, ἐξ οὗ 'Αρμένιοι.

Ibid., lin. 22. *Ἐν δὲ τοῖς χρόνοις*. Epiphanius in principio operis quod scripsit adversus hæreses, docet tempore Saruch cœpisse inter homines idololatricam, et illius temporibus multa templa constructa fuisse, et quidam gentium principes adoratos. Manasses in *Annal.* :

Ἐντεῦθεν παρηγόμησε τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων· καὶ πρὸς ἀθέσμονες ἐβλήθη πράξεις καὶ βδελυρίας, σφαγῆς, ἀνδροκτασίας τε, φόνους, ἀκολασίας. Ταῖς ἀρπυγαῖς ὑπέχαιρον, ἐτέρπητο μοιχεύειν, καὶ πᾶσαν ἐπετηδένον ἐπίνοιαν καύλας. Ἐλήστευον, διήρπαιζον, ἐκλεπτον, ἐμοιγῶντο, καὶ τελευταῖον ἐβλήθη πρὸς εἰδωλολατρείαν. Σερουχὸς δὲ πρῶτος ἤρξατο χρῆσθαι γλυπτοῖς καὶ [στῆλαις, ὄργουος ὡς ἀπόγονος τοῦ Νῶε τοῦ δικαίου.

Suidas : Σερουχ οὗτος κατάγεται ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ 'Ιαφὲτ, καὶ ἀπὸ τούτου ἤρξατο ἡ εἰδωλολατρεία. Ἐδογματίσθη γὰρ εἰκόσι καὶ ἀνδριάσι τιμᾶσθαι τοὺς πάλαι ἀριστεύσαντας, καὶ τιμᾶσθαι ὡς εὐεργέτας· καὶ τοῦτο ἐπεκράτησε μέχρι τῶν χρόνων Θάβρα τοῦ πατρὸς 'Αβραάμ. Hujusce autem erroris ea causa fuit. Seruch honorem priscis deferens tanquam rerum præclararum inventoribus, in præliando fortibus, et tanquam sapientiæ belli, artiumque peritis, ad virtutis gloriam, et beneficiorum memoriam imagines, simulacra, columnasque exstruebat, quod cum non intelligerent posteri, status illas inanimes ceu deos coluerunt, et sculptilia adorarunt, venerabantur eos tanquam numina quos statuæ illæ simulacraque repræsentabant. Inde peregrinum ad cultum homines deflexere, novosque alios in dies excogitarunt, quos adorarent. Ita Suidas, Epiphanius, *Chronicon Alexandrinum*, Manasses, et alii.

Ibid., lin. 27. *Ναχώρ δὲ ἐγέννησε*. Hebræi in *Berescit* affirmant Thare, statuarium, idolorum fictorem, et venditorem. Eadem habet et Christophorus patriarcha Alexandrinus, oratione : Τίνοι ὁμοιοῦται ὁ ἀγθρώπιγος βίος ; Καὶ γὰρ ὅτε ὠργίσθη ὁ Θεὸς

Θάρα τῶ πατρὶ 'Αβραάμ, ἐθανάτωσε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν τρίτον, ἐν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ἡγάπα, ἵνα ὁ πατὴρ σωφρονίσῃ, καὶ οὐκ ἐσωφρονίσθη. Ἐποίησε γὰρ καὶ εἰδῶλα καὶ ἐπόλει τοῖς εἰδωλολάτραις. Ἐπέστη δὲ τότε ὁ αἰὼν εἰς εἰκοστὴν γενεὰν ἔτη β'τλβ' (alii cod., γ'ολβ' ἦσαν λοιπὸν), καὶ οὐδεὶς πώποτε τῶν προτέρων ἀνθρώπων πρὸ πατρὸς υἱὸς ἐτελεύτα, εἰ μὴ Δάμεχ ὁ υἱὸς τοῦ Μαθουσαλά καὶ θαυμάσασα ἡ θεία, etc. Errat Genebrardus ex Suida de Thara idem colligens ; etenim si attente Suidæ verba considerentur, illa : Ἦν γὰρ ἀγαλαματοποιός, ἀπὸ διαφόρων ὕλων εἰκόνας ἐργαζόμενος, καὶ λέγων τούτους εἶναι θεοὺς, καὶ ὀφείλειν προσκυνεῖσθαι ὡς αἰτίους τῶν ἀγαθῶν, non ad Thare Abrahami patrem, sed ad Seruch pertinent, ut ex ipso textu manifestum est, aliisque auctoribus facillimo negotio probari posset, qui hæc eadem de Seruch, non de Thara tradunt.

Ibid., lin. 29. *Ὁ δὲ Ἀράμ ἀπέθανε*. Josephus, *Antiquit.* lib. 1, cap. 7 : 'Αβραμὸς δὲ εἶχεν ἀδελφοὺς Ναχώρην καὶ Ἀράνην. Τούτων Ἀράνης μὲν, καταλιπὼν υἱὸν Λῶτον, καὶ Σάραν καὶ Μελεχάναν θυγατέρας, ἐν Χαλδαίοις ἀπέθανεν ἐν πόλει Οὐβρη λεγομένη τῶν Χαλδαίων. Καὶ τάφος αὐτοῦ μέχρι νῦν δεικνύται. Hebræi tradunt, et refert Hieronymus in *Hebraicis traditionibus in Gen.*, Abraham in regione Chaldæorum in ignem missum, quia ignem adorare noluerit, quem Chaldæi colunt, et Dei auxilio liberatum, de idololatriæ igne profugisse. Aram quoque quia similiter et ipse ignem adorare nollet, in igne Chaldæorum positum incendio consumptum fuisse. Hanc traditionem Hieronymus modo vocavit veram, modo fabulam. Paulus Burgensis testimonio Rabbi Moysis liberationem Abrahamæ Dei beneficio subsecutam ita enarrat : *Rabbi itaque Moyses in libro De directione perplexorum, ait, in quodam libro de agricultura Ægyptiaca narrari, insignem quemdam virum, nomine Abraham, publice disceptasse cum idolorum cultoribus, affirmantem non esse ignem pro Deo colendum : veritum autem regem, ne sua ille auctoritate et oratione populum ab illo cultu averteret, detrusisse eum in carcerem : et spoliatum bonis omnibus ex omni ditione sua exterminasse.* Causa vero mortis Aram, quæ hic exponitur, et verior et probabilior mihi videtur. Injuste enim cum Aram actum esset, si pro vero Dei cultu vitam hostibus Dei igni tradendam committeret exemplo ductus Abrahamæ, nec tamen a flammis illis liberaretur. Dices, ideo illum inflammatum, quia doloso animo nec vere pio simili periculo se opposuit. Quis in tam urgenti et evidenti periculo libere se exponens contra Deum, a quo auxilium omne exspectat, malo animo ageret ? Hoc sane esset in suum caput malum convertere, et pugione sibi mortem manifestam consciscere.

Ibid., lin. 34. *Γαμουσι δὲ τὰς*. Quidam existimarunt Saram sororem fuisse Abrahamæ eadem matre eodemque patre genitam. Clemens Alexandrinus, lib. 11 *Strom.*, Cajetanus, Sotus, lib. 11 *De justitia et jure*, Hieronymus *Traditionibus in Gen.*, videntur aliquo modo huic opinioni adiniam dicere. Alii

dicunt cum nostro Eustathio Saram fuisse filiam Aram fratris Abraham, veramque sororem Lot. Habet Augustinus, lib. xxi *Adversus Faustum*, cap. 35; Joseph. lib. 1 *Antiq.*, et Gennadius Calen. in *Genes.*: 'Αβραάμ δὲ, φησὶ, καὶ Ναχώρ ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας· καὶ ἦν ὄνομα τῇ γυναικὶ μὲν τοῦ 'Αβραάμ Σάρα, τοῦ Ναχώρ δὲ τῇ γυναικὶ Μελχά, ἧτις ἦν θυγάτηρ καὶ αὐτῆ τοῦ 'Αβράμ. Οὐ μόνον δὲ ἄρα πατήρ ἦν ὁ 'Αβράμ τῆς Μελχάς, ἀλλὰ καὶ τῆς 'Ιεσχά. Ὡστε δῆλον ὅτι περὶ ὅ τε 'Αβραάμ καὶ ὁ Ναχώρ, ὄντες υἱοὶ μὲν τοῦ Θάβρα, τοῦ δὲ 'Αβράμ ἀδελφοί, θυγατέρας τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν τοῦ 'Αβράμ, καὶ ἀδελφὰς πρὸς γάμον ἠγάγοντο, τὴν Μελχάν μὲν ὁ Ναχώρ, ὁ δὲ 'Αβραάμ τὴν Σάραν. Dubium tamen adhuc remanet a nostro Eustathio pertractatum, an videlicet conjugium temporibus illis fuerit licitum inter fratres et sorores; dissolvit Augustinus, lib. d. et xv, *De civitate Dei*, cap. 16, qui ait tale conjugium non fuisse apud probos viros in usu, nec licitum; nec adversatur nostro Eustathio, qui dicit similia matrimonia tunc temporis licita, nec prohibita fuisse; neque enim de fratribus et sororibus iisdem patre et matre genitis intelligendus est, præter rem enim et exspectationem dubitaret, cum manifeste superius declarasset Saram fuisse filiam Aram, sororem Lot quam in uxorem acceperat Abraham, et non sororem germanam, sed tantum de sororiis, sive de filiis fratrum, et sororum, quod conjugium ait ante Mosaicam legem fuisse in usu, et receptum. Quamvis multi item putarint, propter hominum paucitatem in exordio mundi fuisse et alterum conjugium licitum, et temporibus etiam Abraham. Quæ sententia etiam ex verbis auctoris elici potest, qui, nulla habita consanguinitatis sive affinitatis ratione, fratribus et sororibus ait alterna conjugia ante legem Mosaicam fuisse licita. Testis unus præ omnibus Methodius episcopus et martyr, in *Convivio decem virginum*, cujus verba, quia elegantissima sunt et nondum quod sciam typis mandata, non gravabor hic ascribere: Μεγάλη γὰρ ἀληθῶς ὑπερβολὴ τὸ τῆς παρθενίας ἀνθρώποις ἀπ' οὐρανῶν κατεπέμφθη φυτόν. Καὶ διὰ τοῦτο ταῖς πρώταις οὐκ ἀπεκαλύφθη γενεαῖς. Ἐτι γὰρ ὁ ἀνθρώπος ὀλιγοστὸς ἦν, καὶ ἐχρῆν εἰς πλῆθος πρῶτον αὐτὸν αὐξήσαντα τελειωθῆναι. Διδὼ δὲ καὶ τὰς σφετέρας ἀδελφὰς οἱ παλαιοὶ λαμβάνοντες γυναῖκας οὐδὲν ἦν ἀπειπέδς, μέχρι νέμος ἐλθὼν διεστελλάτο, καὶ τὸ πρῶτον δοκοῦν εἶναι καλὸν ἀπαγορεύσας ἀμαρτίαν ἀπεφῆνατο, ἐπικατάρατον καλῶν τὸν ἀποκαλύπτοντα τὴν ἀσημωσύνην τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ, τοῦ Θεοῦ κατὰ καιρὸν καὶ καιρὸν τὴν ἀρμόζουσαν ἡμῶν τῷ γένει σπουδαίων προσφέροντος βοήθειαν, ὡσπερ δὲ καὶ οἱ πατέρες τοῖς υἱοῖς. Οὐ γὰρ εὐθὺς ἀνωθεν ἐπιστατοῦσι τοὺς παιδαγωγούς, ἀλλὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἐάσαντες ἀθύρεσθαι μοσχάρων δίκην, πρῶτον εἰς διδασκάλων συμφελλίζοντων ἀποστελλουσιν, ἔστ' ἂν ἀποδαλῶτες τὴν μερικωδῆ τρίχα τοῦ νοῦ, εἰς τὴν τῶν μειζόνων ἀσκησιν παραπεμφθῶσι, κάκειθεν αἰῶς εἰς τὴν τῶν ἐπιμειζόνων. Ταύτῃ γὰρ καὶ τὸν Θεὸν καὶ

Α Πατέρα τῶν ὅλων ἠγγεῖον προσνέχθαι τοῖς πρὸ ἡμῶν. Ἐτι γὰρ ὁ κόσμος ἀνθρώπων ἀπλήρωτος ὦν, ὡς νήπιος ἦν, καὶ ἐχρῆν αὐτὸν εἰς πλῆθος πρότερον ἐκ τούτων ἀνδρωθέντα πληθυνθῆναι. Ἄλλ' ὅτε λοιπὸν ἀπὸ περῶτων ἐπὶ πέρατα κατωκίσθη, τῆς ἀνθρωπότητος εἰς ἀπειρον κεχυμένης, οὐκέτι τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένειν τὸν ἀνθρωπον ἐπέτρεπεν ὁ Θεός, σκοπῶν ὅπως ἀπὸ τῶνδε εἰς τάδε μεταβαίνοντες πλησιαίτερον προκόπτωσιν ἐρχεσθαι τῶν οὐρανῶν, μέχρις ἂν, εἰς αὐτὸ τὸ μέγιστον μάθημα καὶ κορυφαίτατον τὴν παρθενίαν φθάσαντες, τελειωθῶσιν, ἀπὸ τῆς ἀδελφοφιτίας ὀδεύσαντες πρῶτον εἰς τὸ ὄθνελας ἐπάγεσθαι γαμετάς, κάκειθεν εἰς τὸ μηκέτι πολλαῖς ἐπιθαίνειν τετραπόδων νέμω, καθάπερ εἰς ὄχλειαν γεγονότας, κάκειθεν εἰς τὸ μη μοιχοῦς γεγονῆναι, καὶ αὐτὸ πάλιν εἰς σφροσύνην, καὶ ἀπὸ σφροσύνης εἰς παρθενίαν, ἔνθα μελετήσαντες τῆς σαρκὸς ὑπερφρονεῖν, εἰς τὸν τῆς ἀφθαρσίας εὐδιδιον ἀφθῶς ὀρμίζονται χῶρον. Εἰ δὲ τις ὡς ἀμαρτυρον τῶν Γραφῶν αἰτίασασθαι τολμήσει τὸν λόγον, φέρε δὴ, παραθέντες καὶ τὰ τῶν προφητῶν, ἀληθέστερα μᾶλλον ἀποδείξομεν τὰ προειρημένα. Ὁ γοῦν 'Αβραάμ πρῶτος ἐν διαθήκῃ τὴν περιτομὴν λαβὼν, οὐδὲν ἕτερον αἰνίσσεσθαι δοκεῖ τὸ οἰκεῖον, περιστελλόμενος τῆς σαρκὸς ἑαυτοῦ μέρος ἢ τοῦτο, τὸ μηκέτι τὰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σπέρματος δημιουργηθέντα παιδοσπορεῖν, ἀπὸ τῆς ἰδίας ἑκαστον διδάσκων ἀδελφῆς οἷα σαρκὸς ἀποτέμνειν τὴν κατὰ συνουσίαν ἡδονήν. Ὡστε τὸ πλησιάζειν, καὶ ὀμύνοις χρῆσθαι ταῖς σφῶν ἀδελφαῖς ἀπὸ τῶν τοῦ 'Αβραάμ πέπανται καιρῶν. Τὸ δὲ πλειόνων. Et reliqua quæ Marcella eruditissime simul et elegantissime prosequitur; quæ Deo dante una cum reliquis brevi utilitati publicæ edemus. Omnibus notus est mos Persarum, qui cum parentibus miscabantur; de quibus hic dicere supersedeo. Col. 760, lin. 45. Ὁ δὲ Θάβρα. Josephus, *Antiquitat.* lib. 1, cap. 7: Θάβρα δὲ μισήσαντος τὴν Χαλδαίαν διὰ τὸ 'Αράνου πένθος, μετοικίζονται πάντες εἰς χώραν τῆς Μεσοποταμίας· ὅπου δὲ Θάβρα τελευταῖαν θάπτουσιν, ἔτη βιώσαντα πέντε καὶ διακόσια. Ibid., lin. 48. Ἐκτοτε γὰρ τῶν. Josephus, ib: Συνετέμνητο γὰρ ἤδη τοῖς ἀνθρώποις κατ' ὀλίγον τὸ ζῆν, καὶ βραχύτερον ἐγένετο μέχρι τῆς Μωσέως γενέσεως, μεθ' ὃν ὄρος ἦν τοῦ ζῆν ἑκατὸν ἔτη πρὸς τοῖς εἴκοσι, ταῦθ' ὀρίσαντος τοῦ Θεοῦ, ὅσα καὶ Μωσῆν συνέθη βιώναι. Vide dissertationem Gasparis Dornavi de causis longævitalis patrum primigeniorum, cui titulus *Mathusala vivax*. Ibid., lin. 53. Ἀβραάμ δὲ ὁ. Eadem habet Josephus *Antiq.* lib. 1, cap. 8, et subdit, Berosum Abrahami tacito nomine meminisse. Hecateum illius non meminisse obiter, sed libro de eo conscripto, res ejus posteritati commendasse, nec non et Nicolaum Damascenum in *iv Historiarum*: Μνημονεύει δὲ τοῦ πατρὸς ἡμῶν 'Αβράμου Βηρωσῶδς οὐκ ὀνομάζων, λέγων οὕτως· Μετὰ δὲ τὸν κατακλυσμὸν δεκάτῃ γενεᾷ παρὰ Χαλδαίους τις ἦν δίκαιος ἀνὴρ μέγας, καὶ τὰ οὐράνια ἐμπειρός. Ἐκαταλὸς δὲ καὶ τοῦ μνησθῆναι πλέον τι πεποίηκε· βιβλίον γὰρ περὶ αὐτοῦ συντάξας μενος κατέλιπε. Νικόλαος δὲ ὁ Δαμασκηνὸς ἐν

τῆ τετάρτῃ τῶν Ἱστοριῶν λέγει οὕτως· Ἀβράμης ἔβασίλευσε Δαμασκῶ ἑπταχῶ σὺν στρατῶ ἀφιγμένους, etc.; et Alexander Polyhistor apud Eusebium, *De præparatione Evangelica* lib. ix, ex Eupolemo: Δεκάτῃ δὲ γενεᾷ φησὶν ἐν πόλει τῆς Βαβυλωνίας Καμαρίνη, ἣν τινες λέγουσιν πόλιν Οὐρίνην, εἶναι δὲ μεθερμηνομένην Χαλδαίων πόλιν, ἐν τρισκαιδεκάτῃ γενέσθαι Ἀβραὰμ γενεᾷ, εὐγενεῖα καὶ σοφίᾳ πάντας ὑπερβεβηκότα, ὃν δὴ καὶ τὴν ἀστρολογίαν καὶ Χαλδαϊκὴν εὐρεῖν, ἐπὶ τε τὴν εὐσέβειαν ὀρμήσαντα εὐαρεστήσαι τῷ Θεῷ. Τοῦτον δὲ, διὰ τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ εἰς Φοινίκην ἐλθόντα κατοικῆσαι, καὶ τροπὰς ἡλίου καὶ σελήνης, καὶ τὰ ἄλλα πάντα διδάξαντα τοῖς Φοινίκαις, εὐαρεστήσαι τῷ βασιλεῖ αὐτῶν.

Col. 761, lin. 1. Μόνος οὗτος. Consona Josepho leguntur apud Suidam de Abrahamo, et Eusebium in prima parte Chronici: Ἀβραὰμ, Χαλδαῖος ὢν τὸ γένος, τὴν πρώτην ἡλικίαν παρὰ Χαλδαίους ἐτρέφη, καὶ τῆς παρ' αὐτοῖς ἀστρολογίας καὶ λοιπῆς μετέσχε σοφίας. Θεοφιλὴς δὲ ὢν, καὶ τοῖς κτισμασι ὁ τὸν νοῦν ἑαυτοῦ μὴ καταδεξάμενος ἔδασαι ἐνδιατρίβειν, ἀλλ' ἐπὶ τὸν γενεσιουργὸν ἐκ τῆς τῶν κτισμάτων ἀναχθεὶς καλλονῆς, θείας ἐλλάμψεως ἠζιώθη, ἐτι διατρίβων ἐν τῇ πατρίδι. Et Africanus: Οὗτος μόνος τῶν ἀπανταχοῦ τὴν ἐπὶ τὰ εἰδωλα πλάνην νοσοῦντων πᾶν ἀληθῆ Θεὸν ἐπέγνω, καὶ Δημιουργὸν τῶν ὄλων ἀνεκέρυξεν. Judæi tamen nonnulli tradunt Abraham quadragesimo octavo ætatis anno cœpisse agnoscere verum Deum, omnemque idololatriæ superstitionem abjecisse, refert Genebrardus in *Chronico*. Hujus sententiæ est et Andreas Masius in cap. xxiv *Josue*; nec ab ea dissentit Philo Περὶ νόμων ἀγράφων, ὃ ἐστὶν Ἀβραὰμ· Περὶ γιγάντων· Περὶ εὐγενείας. De providentia Dei in rebus humanis superius nonnulla diximus, et eam ita patentem negare, vani, cæci, excordisque hominis est, et quidvis potius excogitantis, quam quod ratio deposuit.

Ibid., lin. 11. Πρὸς τοῦν τὴν. Josephus, *Antiq.* lib. 1: Cum videret, inquit, Abraham, quod veri Dei cultum palam et libere prædicaret, Chaldæos, et Mesopotamitas contra se insurgere, consilium migrandi cœpit, et voluntate ac favore Dei fretus terram Chanaan tenuit, ubi sedibus positus Deo struxit aram, et hostias mactavit. Idem asserit et probat Augustinus, *De civitate Dei* lib. xvi, cap. 13.

Ibid., lin. 17. Καὶ ἀναστὰς ἐκείθεν. Ex Chaldæa nempe, et Mesopotamia, Augustinus tamen, lib. xvi *De civitate*, cap. 15, affirmat Abraham mandatum Dei accepisse cum jam discessisset e Chaldæa, et in Mesopotamia commoraretur. Ambrosius, lib. 1 *De Abraham*, cap. 2; Paulus Burgensis, in *Gen.* cap. xii, sentiunt hoc præceptum illi impositum fuisse in civitate Harām. Ego tamen existimarem Abraham hoc præceptum accepisse, cum esset in Mesopotamia, nec enim videtur a ratione alienum, Abraham summo conatu Deum diligentem, sibi illud habuisse fixum in animo, ut aliquos, si quos

A posset, verbis, exemplis aliisque actionibus ad verum illum cultum attraheret, ideoque hinc inde vagatum Chaldæorum urbes ac Mesopotamiam ipsam perlustrantem; cum tamen eventus studio, desiderioque non responderet, anxium tot labores, sudoresque frustra impendi, ad Deum recurrisset, qui ipsi ut exiret de patria, et de cognatione jussit. Sic vera erat sententia Eustathii, eum exiisse de terra Chaldæorum, et Mesopotamia, omneque desiderium ad ea loca revertendi deposuisse. Quare verba illa Stephani, Act. vii, etiam atque etiam consideranda sunt: *Deus gloriæ apparuit patri nostro Abraham, cum esset in Mesopotamia, prius quam moraretur in Chora, et dixit ad illum: Exi de terra tua, et de cognatione tua, et veni in terram quam monstravero tibi.*

Ibid., lin. 14. Λιμοῦ δὲ καταλαβόντος. Manasses, in *Annalibus*:

Λιμοῦ καταλαβόντος γὰρ τὴν χώραν τὴν Χαλδαίων, Ἀβραὰμ ὁ θεῖος, ὁ πολλὸς, γέγονε μετανόστης καὶ τὴν συγγένειαν λιπὼν, εἰς Αἴγυπτον μετήσεν Ὅς ἀποτρέψαι τοῦ λιμοῦ τὴν φαρμακὴν πυρᾶν τοῖς ζωαρκέσιν ἐντυχὼν ἐκεῖ δαψύλλεστεροις. Συνῆν δ' αὐτῷ καὶ γαμετὴ πρὸς Ἑβραίων σταλλομένην. Σάρρα χαριτοπρόσωπος καὶ περικαλλεστάτη.

Eupolemus apud Alexandrum Polyhistorum in Eusebio, *De præparat.* lib. ix: Λιμοῦ δὲ γενομένου, τὴν Ἀβραὰμ ἀπαλλαγῆναι εἰς Αἴγυπτον πανοικίᾳ, κάκει κατοικεῖν, τὴν τε γυναῖκα αὐτοῦ τὸν βασιλεῖα τῶν Αἰγυπτίων γῆμαι, φάντος αὐτοῦ ἀδελφὴν εἶναι. Et Artapanus: Τοῦτον δὲ φησὶ πανοικίᾳ ἐλθεῖν εἰς Αἴγυπτον πρὸς τὸν τῶν Αἰγυπτίων βασιλεῖα Φαρεθώνην, καὶ τὴν ἀστρολογίαν αὐτὸν διδάξει. Μείναντα δὲ ἔτη ἐκεῖ εἴκοσι, πάλιν εἰς τοὺς κατὰ Συρίαν ἀπαλλαγῆναι τόπους. Τῶν δὲ τούτῳ συνελθόντων πολλοὺς ἐν Αἰγύπτῳ καταμεῖναι διὰ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς χώρας. Peregrinationis Abraham historiam propter famem ab eo susceptæ, et servatæ a Deo uxoris pudicitia præter Moyssem prosequuntur Josephus, *Antiq.*, lib. 1, cap. 8; Philo, lib. *De Abraham*, quæ non minima lux huic loco.

Ibid., lin. 16. Καὶ τοὺς Αἰγυπτίους. Josephus, *Antiq.* lib. 1, cap. 9: Τῶν γὰρ Αἰγυπτίων διαφόροις ἀρεσκομένων ἔθεσι, καὶ τὰ παρ' ἀλλήλοις ἐκφαυλίζόντων νόμιμα, καὶ διὰ τοῦτο δυσμενῶς ἐχόντων πρὸς ἀλλήλους, συμβαλὼν αὐτῶν ἐκάστοις, καὶ διαπτύων τοὺς λόγους, οὗς ἐποιούοντο περὶ τῶν ἰδίων κεινῶς καὶ μηδὲν ἀληθῆς ἐχοντας ἀπέφαινε. Vide Joannem Chrysostomum, hom. 30 in *Genes*.

Ibid., lin. 19. Καὶ θαυμασθεῖς. Josephus, *Antiq.* lib. 1, cap. 9: Θαυμασθεῖς οὖν ὑπ' αὐτῶν ἐν ταῖς συνουσίαις ὡς συνετώτατος, καὶ δεινὸς ἀνὴρ οὐ νοῆσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ πείσαι λέγων περὶ ὧν ἂν ἐπιχειρήσει διδάσκειν, τὴν τε ἀριμετηρικὴν αὐτοῖς χαρίζεσθαι, καὶ περὶ ἀστρολογίαν παραδίδοσσι. Πρὸ γὰρ τῆς Ἀβραάμου παρουσίας Αἰγύπτιοι τούτων εἶχον ἀμαθῶς· ἐκ Χαλδαίων γὰρ ταῦτα ἐφοίτησεν εἰς Αἴγυπτον

ἔθεν ἤλθε καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας. Eupolemus apud Polyhistorum: Συζήσαντα δὲ τὸν Ἀβραάμ ἐν Ἡλιουπόλει τοῖς Αἰγυπτίων ἱερεῦσι, πολλὰ μεταδιδάξαι αὐτοὺς, καὶ τὴν ἀστρολογίαν καὶ τὰ λοιπὰ τούτων αὐτοῖς εἰσηγήσασθαι, φάμενον Βαβυλωνίου ταῦτα καὶ αὐτὸν εὐρηκέναι· τὴν δὲ εὐρεσιν αὐτῶν εἰς Ἐνὺχ ἀναπέμπειν, καὶ τοῦτον εὐρηκέναι πρῶτον τὴν ἀστρολογίαν, οὐκ Αἰγυπτίους. Artapanus: Τὸν δὲ Ἀβραάμ, τὴν ἀστρολογικὴν ἐπιστήμην παιδευθέντα, πρῶτον μὲν ἔλθειν εἰς Φοινίκην, καὶ τοὺς Φοινίκας ἀστρολογίαν διδάξαι· ὕστερον δ' εἰς Αἴγυπτον παραγενέσθαι. Horum tamen sententia Pererio non aridet, eamque ait divinam Scripturam coarguere. Primo, quia Abraham brevissimo tempore fuit in Ægypto, ita ut in tanta brevitate temporis illæ disciplinæ nec potuissent explicari, nec addisci. Secundo, quia statim restituta uxore iussus fuerit abire ex Ægypto; et ne quid detrimenti pateretur, comites ei dati sint. Tertio ex S. Augustino, *De civitate Dei*, lib. xviii, cap. 40, qui Varronem laudat auctorem, a quo proditum sit Ægyptios primum Isis magistra litteras didicisse paulo plus duorum annorum millibus ante suam ætatem. Isis vero filia fuit Inachi regis Argivorum, cujus regnum post mortem Abrahæ inchoat Eusebius. Postremo, Jamblichus, *De myster. Ægypt.*, primum sapientiæ et doctrinarum apud Ægyptios auctorem facit Mercurium Trismegistum. Hunc autem non solum Abrahamo, sed etiam Moysæ recentiorem fuisse affirmant Eusebius et Augustinus. Non videntur tamen tanti hæc argumenta, si recte considerentur, ut jam dictorum sententia, et nostri Eustathii rejici debeat: primo quia nobis non liquet quanto tempore Abraham apud Ægyptios moratus fuerit, quod non fuisse brevissimum vel ex eo patet, quod dicit Scriptura, Dominum flagellasse Pharaonem plagis maximis et domum ejus. Neque enim credendum est prima vice Deum flagella maxima inferre; sed primum leviora, deinde malitia perfidiaque crescente, atrociora, quod brevissimo tempore confici credendum non est. Requiritur enim et admonitiones præviæ, et signa; nec non ex parte ipsius peccatoris in malo perseverantia, et animus obstinatus ad hoc, ut flagella maxima impingantur, sicuti et in re dissimili, non aliena tamen ratione, et scopo, prodidit Moyses de Pharaone Ægyptio, quæ ut executioni mandentur, et longum tempus, et diutinas moras requirunt. Quinimo cum nullam vim esse illatam Saræ concedimus, sed matrimonio, ut ita dicam, occupatam, necesse est fateri, tempus interlapsum non parvum, dum ejus spectatores regi renuntiarunt, dum rex accersitam ad se intuetur, comparatque cum aliis mulieribus proprii regni, nec more beluarum, impetu furoreque actum statim matrimonio sibi junxisse, sed lenociniis, blanditiis aliisque illi suadere tentasse, a qua veluti honestissima muliere, ut par erat, et rationi proximum videtur, et repulsam passum, denuo eadem officia, sæpius nec una vice tantum iterasse. Ubi illam audientem im-

A perii habuit, tradidisse ministris, ut per tempus consuetum pigmentis illustraretur, inungereturque oleis, quæ item, et moram, et tempus requirunt. Adde etiam illud quod, postquam restituta fuit Sara, Abraham non statim excessit ex Ægypto, ut verisimile est, quamvis viros haberet, ita Pharaone præcipiente, qui eum educerent. Pharaonamque experientia doctus, flagellisque prudentior, neque animose, nec rigide Abraham expulisset, sed exposita voluntate, et ope lata, suæ illum potestati dimisit, qui rebus suis dispositis, recessit. Quantum autem id tempus fuerit non ausim affirmare, quale quale erat ad mathematicas disciplinas tradendas plus nimio erat satis; neque enim omnino imperitis et insciis scientias illas exposuit: sed jam aliis disciplinis, uti fieri poterat, imbutis, et confusa quadam rerum illarum notitia sive eam natura, sive arte haberent, turgentibus, quibus nec minima in mathematicis, sed præcipua, vel solum innuere sufficiebat, ut eorum præceptor posset existimari, quibus fundamentis jactis proprio Marte perfectissimam eorum scientiam notitiamque sibi parare valerent. Quid tandem traderet aliud Varro, cui Hebræorum historiæ minime notæ, quique sicut et alii ethnici, ab illis res acceptas perverit? Et Jamblichus primum Ægyptiorum sapientem nominat Trismegistum, tanquam eum, ut opinor, qui non solum voce, sed scriptis etiam aliquid prodidit. Nec mihi videntur Varro et Jamblichus in historia divina Scripturæque explicatione Eustathio, Eusebio, Josepho, aliisque antepondi.

Col. 761, lin. 23. *Μαθόντες δέ.* Ita semper ingenui quique fassi sunt, etiam ex ipsis Græcis. In promptu sunt quæ super hoc argumento scripserunt, Tatianus, Clemens, Theophilus, Eusebius et alii. Diogeni Laertio, lib. 1, sicut et aliis nonnullis, non placet.

Ibid., lin. 24. *Υἱὸς Ἰσμαήλ.* Ex quo Ismaelites, qui et Arabes, dicti Agareni ab Agar Abrahæ ancilla, quod cum minime honorificum Mahumeti videretur, ordinavit ut Saraceni dicerentur a Sara legitima Abrahæ uxore, dicens, Ismaelem natum ex ea, et non ex ancilla, quod nomen illis mansit quoad Turcæ id una cum natione aboleverunt. Ita Wilhelmus Godelevæus in *Aula Turcica*, lib. iii, et Africanus: *Σαρακηνοὺς δὲ αὐτοὺς μετωνόμασαν ἀπεξϊόντες καλεῖσθαι δουλικῶς Ἀγαρηνοί.* Et Eusebius: *Τῷ πρ' ἔτει τοῦ Ἀβραάμ ἔτεκεν αὐτῷ Ἄγαρ ἡ παιδίσκη τὸν Ἰσμαήλ, ἀφ' οὗ τὸ τῶν Ἰσμαηλιτῶν γένος· οἱ δὲ αὐτοὶ εἰεν Ἀγαρηνοὶ οἱ καὶ Σαρακηνοὶ καλούμενοι.* Quod dictum ridiculum est, manifeste repugnantibus sacris Litteris. Non me fugit alios ad alios parentes ac patres Turcarum gentem transmittere, quos sane non improbabis, si gentium everisiones, locorum mutationes, noninuniquè confusiones consideres. Sæpesæpius nobilis, nec contemnenda natio a vili bello, armisque superata, exhausta, non tantum opes, et loca, sed et nomen amisit, victorisque nomen suscepit, na u, difficile

sit eorum certam originem assequi, nulla eorum memoria superstite. Sunt hæc vices temporum, ludusque naturæ. Quidam existimarunt Saracenos a Saraca urbe Arabiæ, nam et in Ponto, et in Media urbis hoc nomine tradi reperitur appellatos fuisse; vel ab urbe Sarra, ut Euthymius Zygabenus. Quam bene sapiant auctorem gentis suæ docent Ammianus, lib. iv, et D. Hieronymus in *Vita sancti Malchi*. Etsi autem putantur Saraceni proprie dicti Arabes ii qui veteribus Scenitæ fuere, tamen universos Arabas esse Saracenos nominatos constat. Et tandem in Turcas degenerasse. De quorum origine Joannes Leunclavius *Historiæ Musulmanæ* lib. ii, Philippus Hanivaldus, Joachimus Camerarius et alii.

Col. 761, lin. 29. *Ἦτις οὐρανῶν*. Eusebius prima parte *Chronici*: Πῦρ κατὰ τῆς Πενταπόλεως ὑπέβητο θεός. Καὶ ἀναλλοίπει μὲν ἐξ αὐτῆς ἅπαν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, διαφθεῖρει δὲ καὶ αὐτὸ τὸ ἀνάστημα τῆς γῆς καὶ τῆς προκειμένης θαλάσσης νεκροῦται τὰ ὕδατα, Josephus, *Antiq.* lib. i, cap. 10 et 12, Solinus, cap. 38: *Longo ab Hierosolymis recessu tristis sinus panditur; quem de cælo tactum, testatur humus nigra, et in cinerem soluta*. Tacitus, *Hist.* lib. v: *Haud procul inde campi, quos serunt olim uberes, magnisque urbibus habitatos fulminum jactu arsisse*. Strabo, lib. xvi, incendium illud non e cælo, sed e terra eructatum, atque exhalatum existimat, cum regio illa ignea sit, namque in ea, et petra cernuntur adustæ, et terra cinerulenta, et saxa quasi guttas picis stillantia, ac demum ingens ferventium ac sulfurearum aquarum copia. Quare credibile sit, e terra illum ignem emanasse terræ motu terra patefacta. Τοῦ δὲ ἔμπυρον τὴν χώραν εἶναι τὰ ἄλλα τεκμήρια φέρουσι πολλά· καὶ γὰρ πέτρας τινὰς ἐπικεκαυμένας δεκνύουσι τραχείας περὶ Μοασάδα, καὶ σήραγγας πολλαγού, καὶ γῆν τεφρώδη, σταγόνας τε πίσης ἐκ λισσάδων λειβομένας, καὶ δυσώδεις πόρρωθεν ποταμούς ζέοντας, κατοικίας δὲ ἀνατετραμμένας σποράδην, ὥστε πιστεύειν τοῖς θρυλλουμένοις ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, ὡς ἄρα ὠκοῦντό ποτε τρισκαίδεκα πόλεις ἐνταῦθα, ὧν τῆς μητροπόλεως Σοδόμων σῶζοιτο κύκλος ἐξήκοντά που σταδίων, ὑπὸ σεισμῶν καὶ ἀναφυστημάτων πυρὸς καὶ θερμῶν ὑδάτων ἀσφαλτωδῶν τε καὶ θειωδῶν ἢ λίμνη προπέσοι, καὶ πέτραι πυρρληπτοὶ γίνονται, αἱ τε πόλεις αἱ μὲν καταποθεῖεν, ἃς δ' ἐκλείπειεν οἱ δυνάμενοι φυγεῖν. Eratosthenis de hoc eodem diversam opinionem vide apud eundem.

Ibid., lin. 30. *Δι' ἄδεσμον παράνο*. Sodomitarum peccata non unum tantum fuisse, sed plurima, eaque gravissima, refert Josephus lib. i *Antiq.*: Ὑπὸ δὲ τούτων τὸν καιρὸν οἱ Σοδομίται, πλοῦτιοι καὶ μεγέθει χρημάτων ὑπερφυεῖς, εἰς τε ἀνθρώπους ἦσαν ὕβρισται, καὶ πρὸς τὸ θεῖον ἀσεβεῖς, ὡς μηκέτι μεμνησθαι τῶν παρ' αὐτοῦ γενομένων ὠφελειῶν, εἶναι μισόξενοι, καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους ὀμιλίας ἐκτρέπεσθαι. Et Deus apud Ezechielem, cap. xvi: *Ecce, inquit, hæc fuit iniquitas Sodomæ, saturitas panis, et abundantia, et otium*

ipsius, et filiarum ejus, et manum egeno et pauperi non porrigebant: et elevatae sunt, et fecerunt abominaciones coram me, et abstuli eas sicut vidisti. Vide super hunc locum Comment. Hieronymi. Gravissimum autem peccatum fuit, quod ab ipsis nomen traxit, et cum eo idololatriæ peccatum. Judicet modo lector, quam vana sint, et inania, quæ a quibusdam de hoc peccato traduntur, dum illius originem ad nobilissimas nationes rejiciunt, cum tempore Abrahæ in Pentapolitana illa regione apud impios illos homines grassaretur; cum nec accusatarum regionum memoria ulla adhuc exstaret: omnia enim illarum gentium etiam fabulosa Sodomitico illo igne posteriora. Etsi verum fateri licet etiam ante diluvium scelus illud non solum in homines, sed etiam in bruta in usu fuisse scribunt auctores, quos superius adduximus, cum peccata ob quæ totus terrarum orbis aquarum illuvie obrutus fuerit commemorarem. Barbarum ergo nefandumque hoc facinus a barbaris primo inventum in alias nationes diffusum historia sacra manifestum est. Quid, maligne morsiculator, indignis criminationibus nobilissimas ac innocentes nationes livido ore mordendo lacesis?

Ibid., lin. 31. *Ἔστι γὰρ ἰδεῖν*. Epitomator Stephani de urbibus eas decem fuisse ait, earumque caput fuisse Sodomam. Strabo tres alias addit, et fallitur in duobus, primo in numero earum; secundo, Sodomam ad aliquot stadia integrum mansisse: utrumque enim sacræ Scripturæ repugnat. Alii quatuor fuisse tradunt, Sodomam, Gomorrham, Adamam, et Seboim, quintam vero nomine Balam destructam fuisse, nisi Deus illam precibus Lot immunem servasset. Josephus lib. i *Antiquit.*, licet contrarium astruat lib. v *De bello Judaico* cap. 5, et Hieronymus *De locis Hebraicis*. Eam vero Theodoretus quæst. 69 in *Genes.* et Suidas voce *Lot*, post egressum Lot fuisse destructam scribunt, et omnes habitatores terræ hiatus absorptos. Quare non mirum ab Eustathio quinque civitatum commemorationem fieri.

Ibid., lin. 32. *Ἐρ αἷς βλαστάρσι*. Incendium illud etiam in herbas plantasque sævisse, et miro illas sterilitatis modo affixisse, habemus ex variis auctoribus. Josephus *De bello Judaico* lib. v, cap. 5: Γεῖντι δὲ ἡ Σοδομίτις αὐτῇ, πάλα μὲν εὐδαίμων γῆ καρπῶν τε ἐνεκα καὶ τῆς περὶ πόλιν περιουσίας, νῦν δὲ κεκαυμένη πᾶσα. Φασὶ δὲ, ὡς δι' ἀσέθειαν οἰκητόρων κεραυνοῖς καταφλεγῆναι. Ἔστι γοῦν ἐτι λείψανα τοῦ θεοῦ πυρὸς, καὶ πέντε μὲν πόλεων ἰδεῖν σκιάς, ἔστι δὲ κἂν τοῖς καρποῖς σποδιὰν ἀναγεννημένην, οἱ χροῶν μὲν ἔχουσι τοῖς ἐδωδίμοις ὁμοίαν, δρεψαμένων δὲ χερσίν εἰς καρπὸν διαλύονται καὶ τέφραν. Tacitus, *Histor.* lib. v: *Haud procul inde campi, quos serunt olim uberes, magnisque urbibus habitatos, fulminum jactu arsisse, et manere vestigia, terramque specie torridam vim frugiferam perdidisse. Nam cuncta sponte edita, aut manu suta, sive herbae tenuis, aut flore, seu solitam in speciem adolevere.*

atra et inania velut in cinerem vanescunt. Ego sicut Judaicas quondam urbes igne caelesti flagrasse concesserim, ita halitu lacus infici terram, corrumpi superfusum spiritum, eoque fetus segetum et autumnii putrescere reor solo caeloque juxta gravi. Solinus, cap. 38: Duo ibi oppida Sodomum nominatum alterum, alterum Gomorrhum, apud quæ pomum gignitur: quod habet speciem licet maturitatis, mandi tamen non potest; nam fuliginem intrinsecus favillaceam ambitio tantum extimæ cutis cohibet, quæ vel levi tactu pressa, fumum exhalat, et fatiscit in vagum pulverem.

Col. 761, lin. 35. *Ἐστρωῖ δὲ ταύτης. Asphaltites Judææ lacus situm et limites Plin., lib. v, cap. 16, describens ait, longitudinem ejus maris excedere centum millia passuum, latitudinem maximam esse viginti quinque, minimam vero sex. Josephus, De bello Jud. lib. v, refert longitudinem ejus esse quingentorum octoginta stadiorum; latitudo centum quinquaginta stadiis patet. De ea hæc Brocardus monachus in descriptione terræ sanctæ: Et nota, quod mare Mortuum ab oriente in occidentem, quæ est latitudo ejus, habet quinque leucas: in longitudine vero quæ est ab aquilone ad austrum habet quinque diætas, ut mihi Saraceni retulerunt; alii vero aham assignaverunt longitudinem. Scribit patriarcha Hierosolymitanus, qui sæpe locum illum invisit, mare illud semper fumum reddere, et nebulam in modum camini infernalis: unde tota illa vallis, quæ alioquin ob sui fecunditatem et amœnitatem illustris dicta fuit, ad spatium dimidiæ diætæ sterilis et inutilis reddita est, ita ut nec ullum germen proferat fere per spatium quinque leucarum, nisi juxta civitatem Jericho, ubi horti irrigantur a fonte Elisei; a dextris et sinistris hujus maris montes steriles, et aridi cernuntur: nam quocunque vapor a mari illo ascendens impellitur, ibi terræ nascentia non secus quam si a pruina fuissent tacta, emoriuntur. In quo districtum Dei judicium nobis ob oculos ponitur, qui tam severe grandia illa Sodomorum peccata usque in hodiernum diem non desinit punire. Nec nisi visa hic scribo. Diu quæsitum est an lacus ille, quem divinæ litteræ Mare salis appellant, post excidium regionis Sodomiticæ emergerit e terræ cavernis, vel alia quapiam ratione effectus fuerit, an vero et ante illam punitionem esset. Cajetanus et Oleaster sentiunt ante regionis illius eversionem fuisse ibi lacum, qui vocabatur Mare salis, nec oppositum ex divinis litteris manifesto haberi. Et Oleaster satis aperte: Ne putes, inquit, antea non fuisse eo loco illum lacum, cum semper in eum lacum Jordanes aquas suas exoneraverit: verum antea lacus ille non se extendebat usque ad Sodomam, sicut post subversionem illarum civitatum. Hieronymus tamen et Josephus contrarium tuentur, nec noster Eustathius ab illis dissentit. Notus est præterea Strabonis error Sirbonem paludem, quæ est ad Casium, confundentis cum Asphaltite lacu, a quo Jordanes exhibitur. Suspiciantur tamen nonnulli, non*

A defuisse Straboni auctores, quos in hac parte sequeretur, vel ex eo quod Plinius refert, quosdam tradidisse Sirbonem lacum habere cum passuum circuitum. De lacu Asphaltite vide Dioscoridem lib. 1, cap. 100; Vitruvium, Plinium, Antigonum Carystium, Strabonem, Africanum, Tertullianum in carmine De Sodoma, Orosium, lib. 1 Histor., omnium diligentissimum Adrichomium in tribu Judææ, num. 186.

Ibid., lin. 39. *Κοῦφορ δὲ τὸ ὕδωρ. Josephus, lib. v De bello Judaico: "Ἄξιον δὲ ἀφηγήσασθαι καὶ τὴν φύσιν τῆς Ἀσφαλιτίτιδος λίμνης. Ἦτις ἐστὶ μὲν, ὡς ἔφη, πικρὰ καὶ ἀγonos· ὑπὸ δὲ κοφότητος καὶ τὰ βαρύτερα τῶν εἰς αὐτὴν ῥιφέντων ἀναφέρει, καταδύναι δὲ εἰς τὸν βυθὸν οὐδὲ ἐπιτηδεύσαντα ῥάδιον. B Africanus: Ἐυνέβαλλον δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν τὴν Ἄλυκην, ἥτις καλεῖται νῦν θάλασσα Νεκρά. Ἐν ταύτῃ πλεῖστα τῶν θαυμασιῶν τεθέσται. Ζῶων τε γὰρ οὐδὲν ἐκεῖνο τὸ ὕδωρ φέρει, καὶ νεκροὶ μὲν ὑπερρύχιοι φέρονται, ζῶντες δ' οὐδ' ἂν ῥάδιως βαπτίσαιντο. Λύχιοι μὲν καιόμενοι καὶ ἐπιφέρονται, σθενύμενοι δὲ καταδύουσι. Strabo, lib. xvi: Ἐἴ' ἐπιπολάζουσα διὰ τὴν φύσιν τοῦ ὕδατος, ἦν ἔφαμεν μηδὲ κολύμβου δεῖσθαι, μηδὲ βαπτίεσθαι τὸν ἐμβάντα, ἀλλ' ἐξαιρεσθαι.*

Ibid., lin. 46. *Ἀραφέρει δὲ ἄλας. Eadem habet Josephus loco dicto, in quo de bitumine et ejus in medicinis usu. Plinius, lib. 11, cap. 103: Nihil in Asphaltite Judææ lacu, qui bitumen gignit, mergi potest; et lib. v, cap. 16, habetur hoc idem. C Vide quæ habet Antigonus Carystius in Mirabilibus ex sententia Zenophili, et Dioscorides lib. 1, cap. 100. Africanus: Ἐνταῦθα δὲ εἰσιν αἱ ἀσφάλτου πηγαί· Φέρει δὲ στυπητήριαν καὶ ἄλα ἕλιγον τῶν ἄλλων διαφέροντα· πικρὰ τε γὰρ ἐστὶ καὶ διαυγῆ· ἔνθα δ' ἂν καρπὸς εὐρεθῆ, καπινοῦ πλέον οὐδὲν εὐρίσκειται θολερωτάτου. Τὸ δὲ ὕδωρ ἰσται τοὺς χρωμένους αὐτῷ. Λήγει δὲ παντὶ ὕδατι πάσχον ἐναντία. Εἰ δὲ μὴ Ἰορδάνην εἴχε τὸν ποταμὸν ὡς πορφύραν διατρέχοντα καὶ ἐπὶ πολὺ ἀντέχοντα, εἴησαν ἂν θάπτον ἢ φαίνεται. Ἔστι δὲ παρ' αὐτῆς πᾶμπλου τοῦ βασιάμου φυτὸν. Ὑπονοεῖται δὲ ἀνατεράφθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν τῶν περιοικούντων ἀσέβειαν. Plura de hac eadem re philosophatur Strabo, xvi, et ex sententia Possidonii, quæ cætera facultati naturæ, præstigiis, et incantationibus tribuit. Justinus, l. xxxvi, paludem hanc, neque ventis moveri, neque navigationis patientem esse narrat contra aliorum opinionem: In ea regione lacus est, qui propter magnitudinem, et aquæ immobilitatem, Mortuum mare dicitur; nam neque ventis movetur resistente turbibus bitumine, quo aqua omnis stagnatur, neque navigationis patiens est, quoniam omnia vita carentia in profundum merguntur; nec materiam ullam sustinet, nisi quæ a lumine illinatur.*

Ibid., lin. 52. *Ὅς μὴ δύρασθαι. Plinius, lib. vii, cap. 15, de mulierum profluvio sermonem habens: Quin et bituminum sequax alioquin ac lenta natura, in lacu Judææ, qui vocatur Asphaltites, certo tem*

porē anni supernatans, nequit sibi avelli, ad omnem contactum adhærens, præterquam filo quod tale virus infecerit. Et Solinus, lib. iv : Bitumen nascitur in Judæa, quod Asphaltites gignit lacus, adeo lentum mollitie glutinosa, ut a se nequeat separari : enim vero si abrumpere partem velis, universitas sequetur ; scindique non potest, quoniam in quantum ducatur extenditur, sed ubi admota fuerint cruore illo polluta fila, sponte dispergitur, et applicata tabe deducitur paulo ante corpus unum, filique de tenacitate connexa contagione partitio repentina. Josephus : Πληρώσασι δὲ ἀποκόπτειν οὐ ῥάδιον, ἀλλὰ δι' εὐτολίαν προσήρηται τῷ μηρῷ σαφὸς ἕως ἂν ἐμμηλίῃ γυναικῶν αἵματι καὶ οὖρῳ διαλύσωσιν αὐτὸν οἷς μένους ἔχει. Brodæus, lib. iv, cap. 23 ; Possidonius præstigia hæc esse et incantationes, quibus dediti accolæ utebantur, ut refert Strabo, lib. xvi.

Col. 761, lin. 54. Ἀλλὰ τὴν δὲ φασιν. Josephus : Ἔστι δὲ ἐπὶ τούτῳ καὶ ἡ τῆς χροῶς μεταβολὴ θαυμάσιος· τρις γὰρ ἐκάστης τῆς ἡμέρας τὴν ἐπιφάνειαν ἀλάσσειται, καὶ πρὸς τὰς ἡλιακὰς ἀκτίνας ἀνταυγέει ποικίλως.

Col. 764, lin. 1. Καὶ μετὰ τὴν ὀγδόη. Josephus, Antiq. lib. i : Τίττεται δὲ παῖς ἐκατέρων τῶ ὑστάτῳ ἔτει, ὃν εὐθύς μετ' ὀγδόην ἡμέραν περιτέμνουσι, καὶ ἐκείνου μετὰ τοσαύτας ἔθους ἔχουσιν οἱ Ἰουδαῖοι ποιεῖσθαι τὰς περιτομὰς. Cur octavus dies assignatus fuerit circumcisioni duas rationes attingit Chrysostomus, in Genes. hom. 39, quæ tamen Pererio non satisfaciunt in cap. xvii. Quare explosis illis, aliam in medium adducit, et variis argumentis confirmat. Nec ex hoc Eustathii loco Abraham divinum præceptum violasse deprehendimus, cum non octavo die, ut Deus præceperat, sed post octavum diem alium circumcidit. Quamvis enim sine peccato circumcisionem differre posset novis emergentibus causis, tamen ipse mandatam Dei explevit : ita autem locutus est Eustathius, quemadmodum et Josephus, si me non fallit opinio, ut demonstraret, tunc puerum esse circumcidendum, cum jam dies octo explesset, et videtur elici ex ipsis verbis Scripturæ, cap. xvii : *Infans octo dierum circumcideretur in vobis omne masculinum*, etc. Ergo vel ipso octavo die, vel eo expleto. Strabo, lib. xvii, putat etiam feminas Judæas amputatas, quod uti falsum et ridiculum rejicit Delrius, Genes. cap. xvii. Rabini quidam dicunt eas pro circumcisione quadam aquæ lustratione haud absimili baptismi usas, ut narrat Joan. Benedictus, lib. i *Summæ de peccatis*, cap. 7.

Ibid., lin. 4. Ἀραβες γὰρ. Josephus, lib. i, cap. 13, Antiq. : Ἀραβες δὲ μετὰ ἔτος τρισκαίδεκατον· Ἰσμαῆλος γὰρ ὁ κτίστης αὐτῶν τοῦ ἔθνους· Ἀβράμου γενόμενος ἐκ τῆς παλλακῆς ἐν τούτῳ περιτέμνεται τῷ χρόνῳ. Et ab his Ægyptios, Phœnices et alios ritum circumcisionis accepisse nulli dubium esse debet, etsi aliter sentiat Herodotus, qui Palæstinos ab Ægyptiis hoc didicisse refert. Illud profecto manifestum est, ante circumcisionem ipsius Abraham nullum nusquam hominem se circumci-

disse, post circumcisum Abraham, et multas alias nationes. Herodotus, l. ii : *Virilia circumcidunt munditiæ gratia, pluris facientes se mundos esse quam decoros. Sacerdotes quoque die totum corpus eradunt, ne quid eis inter deorum cultum, aut pediculi, aut alterius sordis creetur.* Apud Ægyptios circumcisio in ea fuit æstimatione ut nulli nisi circumciso ad dignitates, et alia honoris præmii que munera pateret aditus. Origenes, lib. ii *Comment. Epist. ad Rom.* : *Apud Ægyptios, qui in superstitionibus vetustissimi et eruditissimi habebantur, et a quibus cæteri prope omnes ritum sacrorum et ceremonias mutuati sunt, nullus, aut geometria, aut astrologiæ studebat, aut geneseos secreta rimabatur nisi circumcisus esset. Nemo item apud illos sacerdos esse poterat, neque aruspex, neque quorumlibet sacrorum minister, nec, ut illi appellabant, propheta, nisi antea circumcisione quasi purgatus, atque initiatus fuisset. Omnes hierophantes, omnesque vates, atque omnes sive cæli, ut putant illi, sive inferni nystes et conscius nullam apud eos fidem et auctoritatem habet nulloque in honore est, si hoc careat circumcisionis insigni.* Quomodo autem ex Abraham Ægyptii, gentesque aliæ ritum circumcisionis accepissent pluribus prosequitur Gregorius Thaumaturgus, Catena in Hieremiam, cap. ix, 26 ; quem vide.

Ibid., lin. 8. Μήποτε μετὰ. Eadem habet Josephus, Antiq. lib. i, cap. 13 : Pari ratione, et aliis filiis Cethuræ natis largitus est munera, ut post mortem a talione levaret Isaac, sedaretque dissidia, et contentiones, quæ mortuo illo poterant in rerum divisione oriri. Cajetanus : *Ideo, inquit, dona dedit Abraham filiis concubinarum, et dimisit eos a cura sua, ut exoneraret Isaac filium suum ab onere providendi illis. Incumbebat enim Isaac hæredi universalis cura providendi fratribus suis ab hæreditate exclusis : ejusmodi enim exoneratio significatur, dicendo, ut est in Hebræo, Et misit eos desuper Isaac dum adhuc ipse viveret, tanquam tollens onus, quod erat super Isaac, et quia hæc executio fuit ultima res gesta ab Abraham prudentissime, ideo adjungitur, quod fecit dum adhuc ipse viveret.*

Ibid., lin. 10. Κατέσχορ τοῦρ. Josephus, xvi : Οὗτοι πᾶσαν τὴν ἀπ' Εὐφράτου καὶ καθήκουσαν πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν κατοικοῦσι, Ναβατιτὴν τὴν χώραν ὠνομάσαντες. Εἰσὶ δὲ οὗτοι οἱ τῶν Ἀράβων ἔθνος, καὶ τὰς φυλάς ἀπ' αὐτῶν καλοῦσι διὰ τε τὴν ἀρετὴν αὐτῶν καὶ διὰ τὸ Ἀβράμου ἀξίωμα.

Ibid., lin. 13. Ὁ θεὸς τὸν Ἰσαάκ. Eadem Josephus, Antiq. lib. i, cap. 14, ubi et Isaac dum ad sacrificium immolandus duceretur, fuisse tradit viginti quinque annorum. Aben Ezra duodecim, Hebræi triginta septem. Verum Josephi sententia rationabilior videtur, nec enim annorum decem vel duodecim Isaac in ascensu montis arduo et laborioso, in tam tenera ætate, pondus lignorum ad holocaustum ferre potuisset, et triginta septem nimis proventus, nec puer a Scriptura jure appellari posset. Ex quo Paulus Burgensis argumentatur, Isaac

tunc non fuisse majorem decimo quinto, ideoque hanc ultimam sententiam refellit. Verum ut futile sit hoc argumentum vel iis qui nondum Scripturæ sacræ sensa degustarunt, non quibus in iis sapere et judicare datum est, manifestum apparet.

Col. 764, lin. 16. *Ἐπ' ἀκρωταίας τινός.* Hebræi tradunt in hoc eodem monte Abel, et Cain sacrificasse, et post diluvium Noe, atque in eo ipso post multa sæcula templum a Salomone exstructum. Augustinus, serm. de temp. 71: *Audite illud sacramentum, fratres charissimi, Hieronymus presbyter scripsit, se ab antiquis et senioribus Judæis certissime cognovisse, quod ibi immolatus sit Isaac, ubi postea Christus crucifixus est.* Beda, *De locis sanctis*, cap. 2: *In loco autem illo, quo Abraham altare ad immolandum filiam construxit, mensa est lignea parva, in qua pauperum eleemosynæ solent a populo deferri.*

Ibid., lin. 19. *Ἡ καὶ, μυρίας.* Hæc Abrahæ ad Isaac oratio exscripta est tota ex Josephi lib. 1 *Antiq.* cap. 14.

Ibid., lin. 21. *Οὐκ ἔστιν ὄτι μή.* Munus hoc paternum, filios ita efformare ut ad capessendam beatitudinem inepti non sint. Quæ humanæ naturæ finis ac felicitas est; hoc omni cura ac diligentia procurandum, cætera contemnenda. Plato, lib. v *De repub.*, suadet in gignendis liberis eos imitari qui belluarum studiosi dant operam, ut ex optimis canibus, equis, et avibus optima oriatur proles. Desumpserat ex Ocelli Lucani lib. *De universi natura*, qui ante eum ita scripserat: Μετὰ πάσης οὖν σπουδῆς καὶ προσοχῆς δεῖ καταβάλλεσθαι, ὅπως τὰ γεννώμενα γίνηται χαριέστατα, καὶ γεννώμενα καλῶς ἀνατραφῆ. Οὐτε γὰρ δίκαιον τοὺς μὲν φιλιππους, καὶ φιλόρπιθας, καὶ φιλόκυνας μετὰ πάσης ἐπιμελείας φροντίδα ποιῆσθαι τῶν γινομένων, ὡς δεῖ, καὶ ἐξ ὧν δεῖ, καὶ ὅτι δεῖ, καὶ πῶς διαχειμένων γίνεσθαι τὰς μίξεις καὶ τὰς κοινωνίας, τοῦ μὴ ὡς ἔτυχε γίνεσθαι τὰ γεννώμενα· τοὺς δὲ ἀνθρώπους μηδένα ποιῆσθαι λόγον τῶν ἰδίων ἐγγόνων, ἀλλὰ καὶ γεννῶν ὡς ἔτυχε, καὶ γεννωμένων ὀλιγωρεῖν καὶ τῆς τροφῆς καὶ τῆς παιδείας. Ταῦτα γὰρ ἀμελούμενα πάσης κακίας καὶ φανυλότητος παρατρία γίνονται, βοσκομηματώδη καὶ ἀγεννῆ ἀποτελοῦντα τὰ γεννώμενα. Duo itaque curanda sunt in liberorum susceptione, primum ut sciti et elegantes quoad fieri poterit nascantur. Secundum, cum orti susceptique fuerint, liberaliter educantur; iniquum enim est canum, equorum et aliorum animantium studio ductos opportuna quæque conquirere, ut necessaria ad munus suum obeundum habeant, filiorum vero educationem institutionemque negligere.

Ibid., lin. 25. *Πάλιν τούτω.* Basilius Seleucensis, oratione in Abraham: *Ὅν ἔδωκεν ἤτησεν, ὃν ἔπλασε πάλιν ἐζήτησεν· ἔλαβεν αἰτήσας ὃν ἔδωκεν αἰτηθεὶς ἀποδώσει· πάλιν βουληθεὶς, ὅπ' οὐδενὸς κωλυόμενος. Ὅ γὰρ οὐκ ἔντα δούς καὶ νεκρωθέντα χαρίζεται.*

A Ibid., lin. 27. *Τῷ Θεῷ γὰρ σς.* Perperam hæc dicta a Josepho Lyranus contendit, quod facit Abraham credentem ita moriturum fuisse Isaac, ut ejus anima perpetuo apud Deum maneret, nec rursus ad vitam reditura esset; id enim fuisset contra fidem divinarum promissionum de futura Isaac progenie, quam firmissimam, atque inconcussam habebat Abraham, certissime credens Deum rursus Isaac ex mortuis revocaturum ad vitam; quod sane de eo disertis verbis testificatus est Paulus ad Hebræos xi. Quod argumentum quam sit inane lectione ipsa textus satis apparet.

Ibid., lin. 28. *Τούτω ἀκούσας.* Josephus, *Antiq.* lib. 1: *Ἰσαακὸς δὲ, πατὴρ γὰρ ἦν οἴου τετυχηκότα γενναῖον εἰδεῖτο φρόνημα εἶναι, δέχεται πρὸς ἡδονὴν τοὺς λόγους· καὶ φήσας, ὡς οὐδὲ γεγονέαι τὴν ἀρχὴν ἦν δίκαιος, εἰ Θεοῦ καὶ πατρὸς μέλλει κρίσιν ἀπωθεῖσθαι, καὶ μὴ παρέχειν αὐτὸν τοῖς ἀμφοτέρων βουλήμασιν ἐτοίμως, ὅτε καὶ μόνου τοῦ πατρὸς ταῦτα προαιρουμένου μὴ ὑπακούειν ἄδικον ἦν, ὥρμησεν ἐπὶ τὸν βωμὸν καὶ τὴν σφαγῆν.*

Ibid., lin. 45. *Ὁ δὲ Θεός τῆν.* Alexander Polyhistor apud Eusebium, *De præparat. Evang.* lib. 12: *Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον τὸν Θεὸν τῷ Ἀβραάμ προτάξαι Ἰσαάκ τὸν υἱὸν ὀλοκαρπῶσαι αὐτῷ. Τὸν δὲ ἀναγαγόντα τὸν παῖδα ἐπὶ τὸ βρος πυρὰν νῆσαι, καὶ ἐπιθεῖναι τὸν Ἰσαάκ. Σφάζειν δὲ μέλλοντα κωλυθῆναι ὑπὸ ἀγγέλου κριδὸν αὐτῷ πρὸς τὴν κάρπωσιν παραστήσαντος. Τὸν δὲ Ἀβραάμ τὸν μὲν παῖδα καθέλκιν ἀπὸ τῆς πυρᾶς, τὸν δὲ κριδὸν καρπῶσαι. Et hoc ex Philone poeta confirmat.*

Ibid., lin. 50. *Πρῶτω δὲ τῷ.* Eusebius, *Chronic.* lib. 1: *Πρῶτω προφητῶν ἔντι τῷ Ἀβραάμ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος φανεῖς ἐν ἀνθρώπου στήματι τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν θεσπίζει, ἦν καθ' ἡμᾶς ὁ τοῦ Χριστοῦ λόγος εἰς πέρας ἤγαγε διὰ τῆς εἰς πάντα τὰ ἔθνη Εὐαγγελικῆς διδασκαλίας. Hæc eadem *Chronicon Alexandrinum*. De hac et aliis Abrahæ revelationibus Asterius Amasææ episcopus hom. De Lazaro et divite, cum ad dubium illud, *Quid causæ fuerit quod cum multi justorum Abrahamo antiquiores fuerint, honorem hunc illis in ævo remotiori constitutis debitum isti præcipue assignarit cum diceret, Et deportaretur ab angelis in sinum Abrahæ*, nulla facta mentione, neque Enoch, neque Noe, nec aliorum: *Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Ἀβραάμ θεράπων Χριστοῦ, καὶ διαφερόντως οὗτος ἀνθρώπων τὰς τοῦ Χριστοῦ ἐπιφανείας ἐδέξατο, καὶ τὸ τῆς Τριάδος μυστήριον ἱκανῶς ἡμῖν ἐν τῇ σκητῇ τοῦ γέροντος τούτου διετυπώθη, ἡνίκα τοὺς τρεῖς ἀγγέλους ὡς ἀνδρας ὀδοιπόρους ἐξένισε, καὶ ἀπλῶς ἐκ πολλῶν τῶν μυστικῶν αἰνιγμάτων οικεῖος ἀνθρώπου οὗτος γεγένηται τοῦ Θεοῦ τοῦ χρόνου ὑστερον ἀμφισαμένου τὴν σάρκα, καὶ διὰ μέσου τοῦ ἀνθρώπου τούτου παραπετάσματος ἐναργῶς ὁμιλήσαντος τοῖς ἀνθρώποις διὰ τοῦτο τὸν κλῆρον αὐτοῦ οἶον εὐδίον τινα λιμένα, καὶ ἀκλυστον ἀνακαυτήριον εἶναι τὸν δικαίον φησιν.**

Col. 765, lin. 3. *Τελυτηγάσης Σάββας.* Josephus, *Antiq.* lib. 1, cap. 16: *Γαμεί δὲ αὐτὰς Χεττοῦ*

ραν υστερον, ἐξ ἧς αὐτῶν παῖδες ἐξ γίνονται, πρὸς τε πόνους κρτεροί, καὶ δεινοὶ συνιέναι, Ζεμβράνης, Ἰαζάρης, Μαδάνης, Μαδιάνης, Λουσοῦδακος, Σούος. Φύονται δὲ καὶ τούτοις παῖδες· καὶ Σούου μὲν Σαθακάνης γίνεται καὶ Δαδάνης· τούτου δὲ Λατούσιμος, Ἄσσυρος, Λουούρης· Μαδάνου δὲ Ἡφαῆ, Ὀφρης, Ἄνοχος, Ἐβιδας, Ἐλδᾶς. Et Origenes, hom. 11, *Genes.*, idem sentit, post mortem scilicet Saræ Abraham in matrimonium duxisse Cethuram, idque ex ordine Mosaicæ narrationis satis compertum est. Cajetanus tamen in cap. xxv *Genes.* dubitat. *Tempus autem, ait, quando Abraham uxorem accepit Cethuram, non est certum, videlicet an id factum sit vivente adhuc Sara post ejectionem Agar cum Ismaele, an ea jam mortua. Scripturæ tamen narratio, si rei gestæ ordini respondet, insinuat hoc esse factum post mortem Saræ.*

Col. 765. *Τὴν Χεττοῦρᾶν.* Fuit Hebræorum opinio, Cethuram et Agar unam et eandem, etsi nomina varient, mulierem; nec novo matrimonio illam sibi Abraham post mortem Saræ copulasse, cum prius illam legitime sibi conjunxisset; hos secuti sunt, et Lyranus, et Thomas Anglus in cap. xxv *Genes.* Hieronymus in *Traditionibus Hebraicis* ambigit, et ut incertam relinquit. *Cethura, inquit, Hebræo sermone copulata interpretatur, aut conjuncta; quam ob causam suspicantur Hebræi, mutato nomine eandem esse Agar, quæ Sara mortua, de concubina transierit in uxorem; et ita sane videtur decrepiti jam Abraham excusari ætas; ne senex post mortem uxoris suæ vetulæ novis arguatur nuptiis lascivisse. Verum nos quod incertum est relinquamus.* Cajetanus et alii sententiam hanc rejiciunt, et confutant.

Ibid., lin. 9. *Καὶ τούτοις ἄπασιν.* Josephus, lib. 1: *Τούτοις ἄπασιν τοῖς παισὶ καὶ τοῖς υἱωνοῖς Ἀβραμὸς ἀποικιῶν στόλους μηχανᾶται, καὶ τὴν τε Τρωγλοδύτην καταλαμβάνουσι καὶ τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας ὄσον ἐπὶ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν καθήκει.* Et post Josephum Hieronymus tradit hos Cethuræ filios tenuisse Troglodytin, et Arabiam felicem, usque ad mare Rubrum. Addunt alii, plerasque regiones Indiæ occupasse. Sed non videtur, ait Pererius, id congruere cum eo, quod de istis memorat hoc loco Moyses, scribens, eos habitasse ad plagam orientalem respectu videlicet ejus loci, quem incolebat Abraham, sive is esset Hebron, sive Bersabe. Scriptura enim regiones orientales appellat respectu Palæstinæ, quæ spectant magis ad Chaldæam et Persidem. Hoc autem nullo modo convenit in Troglodyticam regionem, quæ jacet in Africa Æthiopiis proxima, et a supradicta descriptione plagæ orientalis remotissima. Hæc tamen requirunt longiorem iudaginem.

Ibid., lin. 13. *Σωφρὴν δὲ ἐπὶ.* Josephus, lib. 1: *Λέγεται δὲ, ὡς οὗτος δὲ Ὀφρης, στρατεύσας ἐπὶ τὴν Λιβύην, κατέσχευεν αὐτήν, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, κατοικήσαντες ἐν αὐτῇ, τὴν γῆν ἀπὸ τοῦ ἐκεῖνου ὀνόματος Ἀφρικαν προσήγορεύσαν. Μαρτυρεῖ δὲ μου τῷ λόγῳ καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Πολυίστωρ λέγων οὕτως: Κλεόδημος*

φησιν ὁ προφήτης, ὁ καὶ Μαλχὸς ὁ ἱστορῶν τὰ περὶ Ἰουδαίων, καθὼς καὶ Μωϋσῆς ἱστορήσεν ὁ νομοθέτης αὐτῶν, ὅτι ἐκ τῆς Χαιτούρας ἐγένοντο Ἀβράμῳ παῖδες ἱκανοί. Λέγει δὲ αὐτῶν καὶ τὰ ὀνόματα ὀνομάζων τρεῖς, Ἄφερᾶν, Σουρεῖμ, Ἰάφραν· ἀπὸ Σουρεῖμ μὲν τὴν Ἀσσυρίαν κεκλήσθαι, ἀπὸ δὲ τῶν δύο, Ἀφρᾶ τε καὶ Ἰαφέρου, πόλιν τε Ἀφρᾶν, καὶ τὴν χώραν Ἀφρικαν ὀνομασθῆναι. Pererius, haud scit, an pro certo credi posset Opher hunc petiisse cum exercitu Libyam, ibique postea consedis, et mutato nomine Libyam ab eo dictam esse Africam, cum ex ipsa Scriptura manifestum sit, Madian cum suis liberis Æthiopiæ Orientalis, vel, ut alii interpretantur, Arabiæ partem tenuisse proximam terræ promissionis. Diversa a Josepho tradunt profani auctores, Solinus, cap. 27; Joannes Leo in *Descriptione Africæ*, lib. 1. Vide Isidorum et alios.

Ibid., lin. 17. *Ὀτίτινες Ἡρακλεῖ.* Josephus ex Cleodemolib. 1 *Antiquit.*: *Τούτους γὰρ Ἡρακλεῖ συστρατεύσαι ἐπὶ Λιβύην καὶ Ἄνταλον, γήμαντά τε τὴν Ὀφραν θυγατέρα Ἡρακλεῖα γενῆσαι υἱὸν ἐξ αὐτῆς Δέδωρον. Τούτου δὲ γενέσθαι Σοφῶνα, ἀπ' οὗ τοὺς βαρβάρους Σοφακὰς λέγεσθαι· alii legunt Σοφᾶς.* Ex his corrigendus Eustathius, nisi magis placuerit Σοφῶνας scribere. Hoc tamen perinsignem atque perabsurdum in *Chronologia* errorem continere scribere Pererius; Hercules namque excessit, ut inter omnes convenit, minus triginta annis ante bellum Trojanum, quod bellum in principatu Samsonis, aut non procul ab eo tempore contigit, quare isti nepotes Abrahamæ, plus sexcentos annos Herculemi antecesserunt, probatque auctoritate Eusebii in præfatione suorum *Chron.* Sed errorem hunc perinsignem et perabsurdum in *Chronologia*, velit, nolit, nobis Pererius suggerit, qui unum Herculem constituens putat, se non ineleganter redarguere Cleodemum, Alexandrum Polyhistem, Josephum, et consequenter nostrum Eustathium. Cleodemi dicta maximæ esse auctoritatis vel ex eo patet, quod tantorum virorum testimonio, suam historiam contextuit ad imitationem Moysis Judæorum legislatoris. Ὁ ἱστορῶν τὰ περὶ Ἰουδαίων καθὼς καὶ Μωϋσῆς ἱστορήσεν ὁ νομοθέτης αὐτῶν, nusquam iste auctor a Mosaicis dictis vel traditionibus aberrasset. Nec dubium est Herculem Jovis et Alcmenæ filium, qui cum Argonautis navigavit, Trojam expugnavit, et cui Græcorum ambitio universa reliquorum, qui tali nomine insigniti sunt, acta attribuit, quique virium et fortitudinis fama venit ad posteros, una generatione Troicum bellum antecessisse: et de eo Eusebium in *Chronico* sermonem habuisse, cum de rebus a Græcis gestis, et quorum memoria insolescerent, sermonem haberet; quod si de altero Hercule sermonem instituisset, argumentum ejus rueret. Compertum est, in historia Hercules plures fuisse. Varro quatuor et quadraginta recenset, Cicero sex, Diodorus, lib. iv, tres ponit: Primum Ægyptium, cujus maxima fuerit virtus, quemque Osiris quod corpore esset validis-

simo exercitui præfecit. Hic magna orbis parte peragrata in Libya columnam erexit, præcessitque Herculem Alcmene filium pluribus quam mille annis. Servius item quatuor Hercules facit *Æneid.* viii: Tyrrinthium, Argium, Thebanum, Libym. Inter quos quamvis non constet de numero, tamen illud unum certum est, Herculem Ægyptium, sive etiam Libym, multis sæculis Herculem Græcorum, de quo loquitur Eusebius, præcessisse; ita ut Abrahamæ nepotibus ætate par esse possit; ita enim et ratio temporum cohæret, nec auctores, qui de expeditione nepotum Abrahamæ una cum Hercule verba faciunt, åλογιστως damnabimus.

Col. 765, lin. 22. *Ἰακώβ παραρπάσας.* Alexander Polyhistor ex Demetrio apud Eusebium, *De præpar. Evangel.* lib. ix: Δημήτριός φησι τὸν Ἰακώβ, γενόμενον ἐτῶν ἑβδομήκοντα πέντε, φυγεῖν εἰς Χαρρῶν τῆς Μεσοποταμίας, ἀποσταλέντα ὑπὸ τῶν γονέων διὰ τὴν πρὸς τὸν ἀδελφὸν κρυφίαν ἐχθρὰν Ἡσαῦ, διὰ τὸ εὐλογῆσαι αὐτὸν τὸν πατέρα, δοκοῦντα εἶναι τὸν Ἡσαῦ, καὶ ὅπως λάβῃ ἐκεῖθεν γυναῖκα. Ἀφορμησαί οὖν Ἰακώβ εἰς Χαρρῶν τῆς Μεσοποταμίας, τὸν μὲν πατέρα καταλιπόντα Ἰσαὰκ ἐτῶν ἑκατὸν τριάκοντα ἑπτὰ, αὐτὸν δὲ ὄντα ἐτῶν ἑβδομήκοντα ἑπτὰ. Διατρίψαντα οὖν αὐτὸν ἐκεῖ ἑπτὰ ἔτη Λάβαν τοῦ μητρῷου δύο θυγατέρας γῆμαι, Λεῖαν καὶ Ῥαχὴλ, ὄντα ἐτῶν ὀγδοήκοντα τεσσαέρων.

Ibid., lin. 25. *Τὰς δύο θυγατέρας.* Faustus Manichæus polygamiam hanc pro magno crimine sancto patriarchæ Jacob procacissimis verbis objectavit. Huic lib. xxii, cap. 47, respondet Augustinus Jacobum a calumnia vindicans. *Quando mos erat, crimen non erat: et nunc propterea crimen est, quia mos non est. Alia enim sunt peccata contra naturam, alia contra mores, alia contra præcepta. Quæ cum ita sint, quid tandem criminis est, quod de pluribus simul habitis uxoribus objicitur sancto viro Jacob? si naturam consulas, non lasciviendi, sed gignendi causa illis mulieribus utebatur. Si morem, illo tempore, atque in illis terris hoc factitabatur. Si præceptum, nulla lege prohibebatur. Nunc vero cur crimen est, si quis hoc faciat, nisi quia et moribus, et legibus non licet? Quæ duo quisquis contempserit, etiamsi tantummodo causa generandi uti possit pluribus feminis, peccat tamen et ipsam violat humanam societatem, cui necessaria est procreatio liberorum.* His affinia scribit et lib. iii *De doctr. Christiana*, cap. 12, idem Augustinus, et Hieronymus ep. 83 ad Oceanum, et Theodoretus quæst. 84 in *Genes.*

Ibid., lin. 27. *Ἐπεθύμησε δέ.* Thomas Anglicus in cap. xxviii *Genes*, tribus modis diversis ab eo quem Eustathius tradit, purgat a vitio amorem Jacob, et inculpabilem reddidit, quos vide.

Ibid., lin. 31. *Συναρτήσασα ἡσπάσατο.* Josephus, lib. i, cap. 19, ubi hanc refert historiam, amplexus[et alia quæ Scriptura narrat, non tribuit Jacobo sed Racheli, Ἡ δέ, ὑπὸ μνήμης, ὅποια φιλεῖ συντυγχάνειν τοῖς νέοις, προπετυσμένη παρὰ τοῦ πατρὸς τὰ περὶ τῆς Ῥεβέκκας, καὶ τοὺς γονεῖς

Α εἰδυῖα ποθοῦντας αὐτῆς τὸ ὄνομα, ὑπὸ τῆς τὸν πατέρα εὐνοίας ἔνδακρυς γενομένη, περιβάλλει τὸν Ἰακώβον, καὶ κατασπασαμένη τὴν εὐκτατοτάτην καὶ μεγίστην ἡδονὴν αὐτὸν κομίσει τῷ πατρὶ καὶ τοῖς ἐπὶ τῆς οικείας ἅπασιν, ἔλεγεν ἐπὶ τῇ μνήμῃ τῆς μητρὸς αὐτοῦ κειμένῳ, καὶ πρὸς μόνῃ ταύτῃ τυγχάνοντι, φανεῖσθαι δὲ αὐτῷ παντὸς ἀντάξιον ἀγαθοῦ. Hisce et aliis Josephus in historiis commemorandis parum diligens et fidelis. Nec raro in historia et in *Chronologia* esse lapsus reprehenditur.

Ibid., lin. 36. *Ἦκονται δὲ παῖδες.* De ortu filiorum Jacobi, et tempore, deque mora apud Laban, et descensu, plura, etsi in nonnullis diversum a sacris litteris, Alexander Polyhistor ex Demetrio apud Eusebium *De præparat. Evangel.* lib. ix.

Ibid., lin. 41. *Οἱ καὶ Ἰδουμαῖοι.* Josephus, *Antiq.* lib. ii, cap. 1, hæc eadem ita narrat: Ἄλλ' Ἡσαῦ μὲν, τῆς Χεβρωνίας παραχωρήσας τῷ ἀδελφῷ, ἐν Σασίρα διητάτο, καὶ τῆς Ἰδουμαίας ἦλθεν οὕτω καλέσας τὴν χώραν αὐτοῦ. Ἄδωμος δ' ἐπινομάζετο κατὰ τοιαύτην αἰτίαν τυχὼν τῆς ἐπικλήσεως. Ἀπὸ θήρας ποτὲ καὶ πόνου τοῦ περὶ τὸ κυνηγέσιον λιμώτων ἐπανῆλθεν, ἐτι παῖς ὢν τὴν ἡλικίαν. Ἐπιτυχὼν δὲ τῷ ἀδελφῷ φακῆν ἐσκευασκότε πρὸς ἄριστον αὐτῷ ξανθὴν σφόδρα τὴν χροῶν, καὶ διὰ τοῦτ' ἐτι μᾶλλον ὀρεχθεὶς ἤξλου παρασχεῖν αὐτῷ πρὸς τροφήν. Ὅδὲ ἀποδόσθαι τὸ πρεσβεῖον αὐτῷ τοῦ φαγεῖν συνεργῶ χρησάμενος τῇ πείνῃ τὸν ἀδελφὸν ἠνάγκασε. Κάκεινος, ὑπὸ τοῦ λιμοῦ προαχθεὶς, παραχωρεῖ τῶν πρεσβεῖων αὐτῷ μετ' ὄρκων. Ἐνθεν διὰ τὴν ξανθότητα τοῦ βρώματος ὑπὸ τῶν ἡλικιωτῶν Ἄδωμος καλεῖται κατὰ παιδιὰν ἐπικληθεὶς. Ἄδωμα γὰρ Ἑβραῖοι τὸ ἐρυθρὸν καλοῦσι. Τὴν δὲ χώραν οὕτω προσηγόρευσεν. Ἕλληνες γὰρ αὐτὴν ἐπὶ σεμνότερον Ἰδουμαίαν ὠνόμασαν. Ab Esau igitur toti genti nomen impositum, quos Græci Iduinæos appellant. Errat igitur Strabo, lib. xvi, qui eos origine Nabathæos esse affirmavit, seditioneque patria pulsos. Errat Sicphanus περὶ πόλεων, eos a filio quodam Semiramidis ortos scribens, sicut ab alio ejus filio Juda Judæos. Insaniunt et Rabbini cum Abenezra qui Romam vocant Edom, et pontificem Romanum monachum Edomæum.

Ibid., lin. 44. *Ἦστερον δὲ Σύροι.* Syriam regionem nobilissimam Asiæ cum Assyria ab auctoribus confundi supra innuimus. De ea Ammianus Marcellinus, lib. xxiii: *Citra amnes provincia est nobilis Assyria, celebritate et magnitudine, tum et multiformi feracitate, ditissimaque per populos, pagosque amplos diffusa, quondam et copiosa, ad unum concessit vocabulum, et nunc omnis appellatur Syria.* Plura de ea vide apud Eustathium *Comment. in Dionysium de situ orbis*, Abrahamum Hortelium, et alios.

Ibid., lin. 46. *Ὁ δὲ Ἡσαῦ γυναῖκας.* Delrius, et alii notarunt, Hebræos solitos habere plura nomina, indeque magnas tenebras oriri in Genealogiis, dum uno loco unam, alio aliud ponitur, quod non considerantes quidam desperant de con-

ciliatione hujus Catalogi cum I Paralipom. 1. Quæ consuetudo etiam in mulieribus obtinuit. Sequendus igitur Cyrillus, et Procopius qui observant, uxores Esau, et earum parentes aliis nominibus in Genesi et Paralipomenis nuncupari. Quæ enim hic dicitur Ada filia Elom Hethæi, illic Juditha filia Proeri; et quæ illic Basemath filia Elom, hoc loco Oolibama filia Annæ; quæ hic Basemath filia Ismael, illic Maheleth nominatur. Quod ita accidisse et in patre Moysis inferius notabimus.

Col. 765, lin. 54. *Εἰς τὸ Σηεῖρ δροσ.* Non armis Jacobi coactus, sed ita Deo annuente, sponte sua, ut libera Jacobi posterii Chananæa potirentur. Discesserat prius quidem Esau in Seir, sed non animo plane deserendi Chananæam, quare cum tota familia redierat. Sed propter gregum multitudinem et angustiam pascuorum mutata sententia, revertitur eo unde venerat. Vide August. quæst. 119.

Col. 768, lin. 6. *Ἐρ οἷς ἦν καὶ.* Josephus, *Antiq.* lib. 11: *Ἀμάληκος γὰρ νόθος ἦν παλλακῆς αὐτῷ γεγονῶς Θαμνάης θυομα. Οὗτοι κατέωκησαν τῆς Ἰδομαίας τὴν Γοβολίτιν λεγομένην, καὶ τὴν ἀπὸ Ἀμαλήκου κληθεῖσαν Ἀμαληκίτιν. Πολλὴ γὰρ γενομένη τότε ἡ Ἰδομαία, τότε πάσης αὐτῆς ἀπέσωζεν θυομα, καὶ τοῖς μέρεσι τὰς ἀπὸ τῶν οἰκητῶρων προσσηγορίας διεφύλαξε.*

Ibid., lin. 19. *Ὅς εὗρεν ἐν τῇ.* Locus hic Scripturæ, ad quem respexit Eustathius, varie a variis accipitur, nec ejus sententia difficultate vocis Hebraicæ haberi potest; relictis tamen aliorum explanationibus, quæ nimis audacter Eugubinus in recognitione Pentateuchi super hunc locum tradit, animadvertam: eum et Hieronymum, et Septuaginta Interpretes a veritate Hebraica discordare affirmat. Putat enim Hieronymi tempore, pro *Jemin* quod significat multos, codices, quibus est usus Hieronymus, habuisse vel *Majim*, id est aquas, vel *Jamin*, id est maria. Cur autem verterit aquas calidas ex Hebræo ratio nulla reddi potest. Deinde reprehendit Septuaginta Interpretes, quod vocem Hebræam *Jemin*, perinde quasi esset nomen proprium alicujus hominis, ut est Jacob, et Isaac, hic retinuerint, ita reddentes hunc locum: *Iste est Ana, qui invenit Jamin in deserto, quando pascebat ju-*

Ibid., lin. 26. *Μεθ' οὗ Ἰωθάβ.* Jobab de quo fit hic mentio, Jobum fuisse multi tradiderunt, quamvis oppositum affirmant Lyranus, et Oleaster, eumque fuisse non filium Esau, ut retulit Aristæus, qui Judæorum historiam scripsit apud Eusebium Cæsariensem, lib. 1x *De præparatione Evangel.*, cap. ultim., sed ex stirpe et progenie Esau, scribunt Athanasius in synopsis, Chrysostomus hom. 2 *De patient. Job*, Augustinus lib. xviii *De civitate Dei*, cap. 47. Idem sentit et Theodoretus quæstion. 92 in *Gen.* et Gregorius Magnus initio *Commentar. in Job*. His patribus adde, et quos enumerat Hierony-

mus epistol. 126 ad Evagrium, Hippolytum, Irenæum, Eusebium Cæsariensem, Eusebium Emesenum, Apollinarium, Eustathium. Hieronymus *Traditionibus Hebraicis in Genes.*, cap. 22, eum non de genere Esau, sed de stirpe Nachor generatum existimat, quem sequitur Rupertus lib. vi *Commentar. in Genes.*, *Historia Scholastica*, cap. 58; et Philippus presbyter, qui paulo post Hieronymum scripsit in hunc prophetam, sic ait: *Chus et Bus filii fuere Nachor fratris Abrahamæ juxta fidem Genesios libri, nati de Melcha sorore Saræ: credibile videri potest ut in terra quæ ex parentum nomine dicta est, vir ille sanctus habitaverit: et esse illum potius de genere Nachor, non de Esau origine procreatum, sicut quidam opinione dubia suspicantur. Illi autem tres reges de genere fuerunt Esau.* Et Hieronymus tradit Eliphaz, quem Ada peperit Esau, illum esse cujus meminit ipse Job, quod si ita est, cum pronepotibus Abrahamæ Jobum vixisse necesse est. Philo, Suidas, et Paraphrasis Chaldaica generum Jacobi faciunt ex Dina uxore. Septuaginta malunt esse ex posteris Abrahamæ, quartum ab Esau. Cajetanus in primum caput Job de stirpe ejus nihil certum esse statuit.

Ibid., lin. 34. *Οἱ δὲ υἱοὶ Ἰακώβ.* Justinus historicus lib. xxxvi, historiam Josephi breviter enarrans scribit: *Sed Israellem felix decem filiorum proventus majoribus suis clariorum fecit. Namque populum in decem regna divisum tradidit filiis, omnesque ex nomine Judæ, qui post divisionem recesserat, Judæos appellavit; colique ejus memoriam omnibus jussit. Ejus portio omnibus accesserat. Minimus ætate inter fratres Joseph fuit: cujus excellens ingenium veriti fratres, clam interceptum peregrinis mercatoribus vendiderunt. A quibus deportatus in Ægyptum, cum magicas ibi artes solerti ingenio percepisset, brevi ipsi regi percharus fuit. Nam et prodigiorum sagacissimus erat, et somniorum primus intelligentiam condidit; nihilque divini juris humanique et incognitum videbatur, etc.*, sed hic auctor in paucis verbis multa peccavit. Fuerunt enim filii Jacobi duodecim præter unam feminam. Minimus natus erat Benjamin, non Joseph. Joseph a magicis artibus earumque studio plurimum abfuit; sed Spiritus sancti peculiari quadam gratia donatus illa omnia perfecerat.

Ibid., lin. 37. *Τῷ Πενταγορῇ.* Principi, seu præfecto coquorum. Ita Philo lib. *De Joseph.*; Josephus lib. 1 *Antiquitat.*, Ambrosius lib. *De Joseph.*, et alii. Nonnulli vocem Hebraicam significare præpositum militiæ tradiderunt. Alii utrumque. Pererius, ne Septuaginta Interpretes ita reddentes errasse viderentur, ait ἀρχιμάγειρον omnia hæc significare. Sed eum audiamus: *Dices, Ergo Septuaginta Interpretes errarunt hoc loco, qui verterunt archimagiro, id est, principi coquorum? Minime vero. Nam vox archimagiros proprie significat principem occisorum: μαγειρεύειν, quippe interprete Hieronymo, Latine est occidere. Sed nomen oc-*

cisorum trifuriam potest intelligi. Vel enim sunt occisores hominum in bello, quales sunt milites, et in hanc sententiam, Latinus interpres vertit magistro militum; vel sunt occisores hominum propter eorum crimina, tanquam publicæ justitiæ administri, exsecutores, quam interpretationem secuti sunt Hebræi et multi de nostris supra memorati; vel sunt occisores animalium ad coquendum, et comedendum ut sunt lanii, et coqui: cui expositioni Philo, Josephus, et Ambrosius institerunt. Cum igitur vox archimagiros, qua usi sunt Septuaginta Interpretes, tres istas significaciones et interpretationes capiat, translatio Septuaginta Interpretum lectioni nostræ Latinæ aptari commodissime potest; præsertim autem cum sanctus Hieronymus affirmet, archimagiros pro magistris exercitus in plerisque locis divinam Scripturam commemorare. Sed dubium adhuc remanet non contemnendum, princeps hic Pharaonis sive præfectus divinarum litterarum testimonio dicitur fuisse eunuchus, et ea est communis Patrum opinio, qui id fieri potuit, ut uxorem habuerit, cuius fictis criminationibus Josephus in carcerem triditur, vitæque propriæ periculum subit. Taceo hic Hebræorum nugas, qui eo inscitiae pervenere, ut dicerent principem hunc nullo modo eunuchum fuisse, sed integrum omnibus suis membris uxorem duxisse, cum qua feliciter jucundeque vitam ducebat. Verum empti Josephi blanda pulchraque forma plectum, nescio quid in ipsum Josephum tentasse, ideoque justo Dei iudicio in pœnam tanti sceleris membris illis quasi eunuchum fuisse impeditum, ideoque a Scriptura eunuchum vocari, etiamsi haberet uxorem. Quidam dixerunt, mulierem illam non fuisse uxorem, sed tantum rerum domesticarum curam gessisse. Quidam, etsi eunuchum, illa tamen muliere tanquam uxore legitima usum. Theodorus Catena in *Genesis*: Πῶς εὐνοῦχος ὢν ὁ ἀρχιμάγειρος γυναῖκα εἶχε; Μάλιστα μὲν οὖν καὶ τοὺς εὐνοῦχους καὶ τοὺς ἐκτομίαις ὁμωνύμως καλοῦσιν· οὐδὲν δὲ ἦν ἀπεικός, καὶ εὐνοῦχον ὄντα γυναῖκα ἔχειν ἐν τῇ οἰκίᾳ τῶν ἔθνων ἐπιμελουμένην πραγμάτων. Diodorus ibidem: Πῶς, εὐνοῦχον εἶναι εἶπας τὸν Πεπεφρῆν, γυναῖκα τοῦτον εἶπεν ἔχειν; Οἶμαι τοίνυν ἐγὼ τῶν δύο τὸ ἕτερον, ἢ διὰ τὸ εὐνοῦχον εὐνοῦχον αὐτὸν καταχρηστικῶς προσειρῆσθαι, ἢ καὶ τῷ ὄντι τῶν μορίων ἐκτετημένων ἔχειν ἐν γαμετῆς τάξει τὸ γύναιον, ὃ δὴ καὶ ἐφ' ἡμῶν ἔγνωμεν ὑπὸ πολλῶν πολλάκις γινόμενον. Et Gennadius: Εἰ εὐνοῦχος ὁ Πεπεφρῆς, πῶς εὐρίσκειται γυναῖκα ἔχων; Ἄλλ' ὁ μὲν Σύρος μὲν προσηγορίᾳ τὸν τε σπάδοντα καὶ τὸν πιστὸν ἀνδρᾶ λέγει τοῖς δεσπότηταις, ὃ δὲ Ἑβραῖος ἀληθῶς εὐνοῦχον, καὶ τοῦτον ἀπὸ τῆς πίστεως, ἐπειδὴ φιλεῖ τὸ τῶν εὐνοῦχων γένος μάλιστα πιστεύεσθαι τὰ τιμιώτερα τῶν κτημάτων, καὶ αὐτὴν τῶν βασιλέων σωτηρίαν. Καὶ οὐ θαυμαστὸν, ὅπου γε Ἄβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ χριστοί. Μὴ ἄπτεσθαι γὰρ φησι τῶν χριστῶν μου. Λέγεται δὲ καὶ Κύρος ὁ Πέρσης χριστός. Οὕτως ἄρα καὶ τὴν τοῦ σπάδοντος ὁ ἀρχιμάγειρος προσηγορίαν ἔσχε καὶ τότε

PATROL. GR. XVIII.

γυναῖκα ἔχων διὰ τὴν εὐνοίαν. Notum est inter spadonem et eunuchum discrimen; eunuchus enim is dicitur, qui necessaria ad generandum parte diminutus est, sive naturaliter ita prognatus sit, sive ante pubertatem excisus. Spado est, qui valetudine aliqua vitiove corporis præditus generare non potest. Ideoque spadones adoptari possunt, posthumumque hæredem scribere, eunuchi sive castrati non possunt; hi namque omnino generare non possunt; illi impedimentis, quibus temporali sterilitate laborant, liberati, possunt. Hoc in legum synopsi ad Michaelem Ducam optime versibus expressit Michael Psellus, eorum, quia adhuc lucem non viderunt, copiam mihi fecit vir sæculorum memoria dignissimus Franciscus Bartolinus:

Εὐνοῦχος σπάδων δύναται νοθετεῖν καὶ μόνον. Τοῦτο γὰρ ἀπηγόρευται καστράτοις, καὶ θλιβίταις. Ὁ γὰρ τοῖς σπάδων δύναται πιδοποιεῖσθαι τάχα.

Porro spadonum et eunuchorum appellatio interdum generalis est, quia omne genus eviratorum continetur. Quare possemus dicere, principem hunc, etsi vocatur eunuchus, spadonem fuisse, et uxorem duxisse antequam pars illa corporis funeraretur, cum qua postea vitam transigebat. Isidorus *Orig.*, lib x, tradit eunuchorum quosdam coire, sed tamen virtutem in semine nullam esse: *Liquorem enim habent et emittunt, sed ad gignendum inanem atque invalidum.* Possem item alias hujus explicationes afferre, quas brevitas gratia omitto.

Ibid. *Τῶν ἀρχιμαγείρων Φαραῶ.* Pharaonis vocabulum non fuisse proprium, sed commune regum omnium Ægyptiorum, qui pro dignitate regis eo nomine tanquam regali utebantur, quemadmodum et apud Romanos Augusti, imperatores, tradit Eusebius ex libris Manethonis sacerdotis Ægyptiorum, et rursum: Ἀνέστη δὲ μετ' αὐτὸν, Sesostrim scilicet, ἐπ' Αἴγυπτον Φαραῶ, ὃ καὶ Ναρεχῶ καλούμενος, κρατήσας ἔτη, ὡς φασι, πεντήκοντα. Ἐκ τούτου οἱ ἀπὸ τοῦ γένους αὐτοῦ καταγόμενοι βασιλεῖς Φαραῶ προσαγορεύονται. Et Africanus: Ἐπαυθεῖσαν δὲ, uxorem videlicet Abrahæ, ἡγάγετο Φαραῶ. Οὕτω γὰρ Αἰγύπτιοι τοὺς βασιλεῖς ὀνομάζουσιν ἐρμηνεύουσιν. Expressius Hieronymus lib. ix *Comment. in Ezechielem*: *Cæterum illud vel maxime requirendum est, utrum ipse sit Pharus, qui in Exodo, et Isaia, et Jeremia et Ezechiele, et in Canticis cantic. nominatur, an alius atque alius; videtur mihi non esse unus. Sed apud Ægyptios hoc vocabulo demonstrari regiam dignitatem, sicut et apud Romanos Cæsares et Augusti appellantur eorum imperatores a primo Caio Cæsare, et a filio ejus adoptivo Octaviano, qui postea Augustus est nominatus; quemadmodum etiam apud Syros Antiochi, apud Parthos Arsacidæ, apud Philistiam Abimelec, et post Alexandrum in Ægypto reges dicebantur Ptolemæi usque ad Cleopatram, qua victa apud Actium Ægyptus Romana est facta provincia. Ergo in presentiarum adversus unum quemlibet regem Ægypti sermo fit Domini.* Appellationis hujus causam ita

33

expressit Joannes Antiochenus, in *Archæologia*: Φαραώ τινος βασιλέως Αιγύπτου πολλούς τῶν προσοίκων καταγωνισαμένου, καὶ τοὺς ληστρικοὺς ἄνδρας μεταρρυθμίσαντος πρὸς τὸ φιλόανθρωπον, καὶ οἱ λοιποὶ βασιλεῖς Αἰγύπτου εἰς τιμὴν ἐκείνου Φαραώ ἐκαλοῦντο. Vide item Josephum lib. xviii *Antiquitatum*, qui multa de nomine Pharaonis adnotavit, quamvis quibusdam incompta, falsaque, et jure merito, visa sint. Alii dixerunt Pharaones dictos quasi Pharones, a Pharo insula e regione Alexandriae olim Carpathos dicta, ubi regnavit Proteus; sed hæc opinio sua inanitate per se ruit.

Col. 768, lin. 43. *Γυναικὶ ὀνόματι*, Thamar filiam fuisse Melchisedech sacerdotis nonnulli existimant, quod Judas in scortatione deprehensam, ut inferius comburi jussisset, non lapidari. Lex enim fuit apud Hebræos, quam postea Moyses repetivit, ut filia sacerdotis scortata combureretur, cæteræ lapidarentur, Levit. xx et xxi. Sed de Thamar ejusque gente, conditione et moribus accurate Philo, lib. *De nobilitate*: Ταύτην εὐγένειαν οὐ μόνον θεοφιλεῖς ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες ἐζήλωσαν, ἀπομαθοῦσαι μὲν ἀμαθίαν τὴν σύντροφον περὶ τιμῆς τῶν χειροκρήτων, παιδευθεῖσαι δὲ περὶ μοναρχίας ἐπιστήμην, ἢ μοναρχεῖται ὁ κόσμος. Θάμαρ ἦν τῶν ἀπὸ τῆς Παλαιστίνης Συρίας γυναίων ἐν οἰκείᾳ πόλει τραφὲν πολυθέῳ, γεμούσῃ ἑσάνων, καὶ ἀγυλμάτων, καὶ συνόλως ἀφιδρυμάτων. Ἄλλ' ἐπειδὴ καθάπερ ἐκ σκότους βαθείος ἐδυνήθη βραχεῖαν αὐτῆν ἀληθείας ἐνιδεῖν θανάτῳ κινδύνου, πρὸς εὐσέθειαν ἠυτομόλησεν, ὀλίγα φροντίσασα τοῦ ζῆν, εἰ μὴ μέλλοι καλῶς ζῆν. Τὸ δὲ καλῶς ἀνέφερον ἐπ' οὐδὲν ἕτερον ἢ ἐπὶ τὴν θεραπείαν καὶ ἰκεσίαν τοῦ ἐνδὸς αἰτίου. Καίτοι δυσὶν ἀδελφοῖς ἀμφοτέροις πονηροῖς ἐν μέρει γημάτων, κουριδίῳ μὲν τῷ προτέρῳ, τῷ δ' ὕστερον καὶ ἔχοντι ἐπιδικασίας νόμῳ, γενεὰν τοῦ προτέρου μὴ καταλιπόντος, ἀλλ' ὅμως, ἀκρηλίδωτον διαφυλάξασα τὸν ἑαυτῆς βίον, ἔσχευε καὶ προσηκούσης τοῖς ἀγαθοῖς εὐφημίας ἐπιλαχεῖν, καὶ τοῖς μεθ' αὐτὴν ἄσασιν εὐγενείας ἀρχὴ γενέσθαι. Ἄλλ' αὕτη μὲν εἰ καὶ ἀλλόφυλος, ἀλλ' οὖν γε ἐλευθέρα καὶ ἐξ ἐλευθέρων ἴσως, καὶ οὐκ ἀσήμεων.

Ibid. *Καὶ διὰ πορνείαν*. Quæ fuerit hæc malitia vel iniquitas Her, neque Scriptura expressit, nec certum aliquid statui potest ob varias auctorum sententias. Augustinus, lib. xxii *contra Faustum*, cap. 84, significat, peccatum ejus fuisse crudelitatis et sævitæ. Alii conjectarunt, fuisse peccatum contra naturam, quod admittebat, abutens uxore extra vas muliebrem. Hebræorum traditio est, Thamar fuisse pulcherrimam feminam, eamque perditæ adamatam esse ab Her. Qui quo diutius illibata ejus pulchritudine frui posset, sciens per gravidationes et partus deflorescere decorem, et venustatem muliebrem, in congregiando cum Thamar, effundebat semen extra vas illius, ne gravidari posset. Hanc secutus est Cajetanus, nec videtur ab ea abhorruisse Joannes Cassianus, collatione 8, cap. 11, de peccato Onam verba faciens, verisimile enim est

fuisse idem peccatum; tota hæc historia de nuptiis Thamar et scortatione Judæ prolixè narratur in *Testamento 12 patriarcharum*, cap. 3.

Ibid., lin. 50. *Ἐξέχευεν ἐπὶ τῆς*. Augustinus, lib. xxii *contra Faustum*, cap. 84, pejorem fuisse Her, quam Onam; illum fuisse malignum, et sævum, et peccasse nocendo; hunc peccasse, prodesse et juvare nolendo. Pererio oppositum probabilius videtur, cum Scriptura Her appellet nequam, Onam vero detestandum, quod rem detestabilem faceret, quod gravioris criminis nota est. Deinde Onam exemplo punitionis fraternæ noluit respiscere, nec deterritus abstinuit, vel a simili, vel a majori peccato. Præterea Her peccavit inordinata libidine delectationis venereæ, Onam maligna invidia fraterni boni, ne primogenitus suus assignaretur fratri suo.

Col. 769, lin. 12. *Ὡς δ' ἀποστειλάς*. Historiæ hujus perelegantem allegoriam habes apud Philonem, lib. *Περὶ φηγάδων*, quem vide.

Ibid., lin. 35. *Τῆς ἀρχόντου Μαρίας*. Insulsissimi Mahumetani Mariam sanctissimam, et quæ Christum Deum peperit, sororem Moysis et Aaronis faciunt. Euthymius, in *Panoplia*: Καὶ ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, κτιστὰ ὄντα, εἰσῆλθεν εἰς Μαρίαν τὴν ἀδελφὴν Μωσέως καὶ Ἀαρῶν, καὶ ἐγέννησεν αὐτὴ ὀλίγα σπέρματος Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, προφήτην, καὶ δούλον γεγονόσα τοῦ Θεοῦ. Et in ordine qui servatur super iis qui a Saracenis ad Christianorum fidem se convertunt: Ἀναθεματίζω τὴν τοῦ Μωάμεθ φλυαρίαν τὴν λέγουσαν, ὅτι ὁ Κύριος καὶ Θεὸς Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἀπὸ Μαρίας τῆς ἀδελφῆς τοῦ Μωσέως καὶ Ἀαρῶν ἐγενήθη ἄνευ σπορᾶς ἐκ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Quis hanc ἀνιστορησίαν somniasset, nisi Moameth, et pater ejus diabolus? Spatium bis mille annorum inter Mariam sororem Moysis, et Mariam quæ Christum peperit, intercessit. Nec minus reprehendendus est Fridericus Syburgius, qui notis in Saracenicis, de adoratione imaginum male sentiens negat adorationem deberi beatæ Mariæ virgini, idque locis quibusdam sancti Epiphanii male ab ipso intellectis. Is enim uti Calvinianæ sectæ addictus sparsim in illis notis latenter et subdole venenum effundit, sicut et superius de sacramento Eucharistiæ egerat et in ipso lumine cæcutire, et palam mendacii posse convinci non veretur; at dum venena spargat, quæ inficiant, parum illi curæ est, si suam in scriptoribus intelligendis inscitiam patefaciat. Vide ipsum p. 136 et 138. Quod si non est invertere, transversosque agere Patres et eorum sententias, quid erit? Hæc ideo adnotavi ut notas illas caute lector percurrat.

Ibid. *Τῆς ἀρχόντου*. Quæ tota pulchra est, nec ullam admittit omnino maculam. In eam humiles et devoti, hæc quamvis incompta, affectu tamen plena cecinimus. Quæ tibi, lector, φιλοπαρθένῳ non ingrata fore existimamus.

I.

Κρουνοὺς μὲν ποθ' ἔηκε πυρὸς κατ' Ὀλύμπιον
[ἔδραν

Αἴτην, ἀθροίους ἔρρεε καὶ θαλάμους.
Φλόξ δὲ κυλινδομένη κατεβόσκειτο, ὅσσα τ' ἐν
[ἀγροῖς

Γαῖα φέρει, δένδρῳ δόσσα τε τηλεθάει,
καὶ πυρὸς ἦεν ἔδρασμα. Λέων φύγε. Φεῦγε ποτητά·
Φῶς φεύγων γρυσσοῦ κήδετο καὶ βίστου.

Εἰς δὲ τις οἶος ἄειρε φίλον βῆρος οἶα τοκῆα,
Ἥδ' ἐσάωσε μόνον φλέγμασι θηριῶν.

Θαυμα τὸδ' εὐσεβίης γενέτην παῖς ἄρνυτο, παῖδα
Σῶζε γονεὺς, πυρὸς δ' εἰκαθερ λεμένοις.

Πεπρατα πᾶσιν ἔκειτο μόνον, καὶ μοῖρα κραταίη,
οὐδ' ἀλήθ' ἡχορίοις, οὐδ' ἀλήθ' τις ἔην
Ἄττ' ἀλιτροφροσύνης, σὺ δ' ἐκάλυπτο κόμπου
[ἐλέθρου,

Ὅστε πάρος, Μαρῆν, αἰσχρὰ λέπαδρα χάους.
Κυσσαμένη δ' ἔτεκες βυρυπήμονος ἔνδοθι κό-
[σμου

Σὸν γενέτην, τῷ πῦρ οὐ σε δάμασσε μόνον.

II.

Τριακρίτης τετάρυστο μέσοις ἐνὶ κεύθεσι γαίης
Σήραγξ, ἡ παλίων θωπτόν ἔσκεν ὕδωρ.

Ἄμβιτος ἡμερίοισι, καὶ οἷς μένος ἄψουσιν ἔρπει·
καὶ ἐν μηδὲν ἔφυ τῷ πεπέδητο θυραὶ
Αἰώνος, καὶ κηρὸς ἐπαίτιος ὤρεγε κῆρα
Κλιτομένοις, αἰὼν ἐπλετο νισσομένοις.

Ὀβροτὲ ἡσύχιος πόδους εὐνάσε κερμηκνία
Παρθένος, ἀσπεργὲς δ' εὐαγὲς ὠρθοβάτει.

Μοῦνη μὴ κλινοῖσα λυγραῖς κακίαισι τοκῆωρ
οὐδ' ἰδίαίς γῆ καὶ δεσμὸν ἄλυξε μόνον.

III.

Πρώσση ἀγροτάοισι χίμαιρα Φασήλιδος αἴη,
Ἐκθρόσκησι κάρη, καὶ πόλερ ἀμφιπέλει.

Ἦ πυρὸς ἀεναοιο κατ' αἰθέρα διαρ ἀλάται
Ὀκία στροφάλιγξ, οὐποτε δαμναμένη.

Ἰθάσι τὴν ἦψας, καὶ τηλυγέστερον αἰθεὶ
Βρεχθεῖο', ἐσθέσθη δ' ἀχθεὶ θλιβομένη.

Ἄχθος ἀλιτροσύνης Μαρῆς μάλα τῆλε λιάσθη,
οὐδ' ἐμίγηε θεοῦ εἰκόνα ἀγροτάτην.
Νασμῷ δ' αὐ χριτωρ σέλας ἀβξετο, τὰς πόρε
[κράντωρ

Ἄθανάτωσ τ' ἐβλω κηρὸς ἀποτροπιῆ.

I.

Atiuit æthereas ignitis fluctibus oras
Ætina olim : traxit flamma per astra globos.

Ignis ab arboribus quidquid dependet, et una
Pascabal, quidquid Dædala fundit humus.

Vos trepidæ fugistis aves, fugere leones,
Et fugit nummis et sibi quisque pavens.

Dulce patrem pondus, sed tantum sustulit unus,
Ignibus eluctans eripuitque neci.

Servabat senior, miræ pietatis imago,
Tunc natum, et patrem natum ab exitio.

Flammæ illis cessere viam. Mors omnibus æque
Et satum instabat, non erat ulla salus.

Sic scelerum meruere notæ. Tu robora mortis
Frangis, ut horrendi turpia vincula Chaos.

Namque tuum tristi genitorem regia mundo,
Virgo ferens, diræ mortis ab igne vacas.

II.

Trinacrio quondam vastus telluris hiatus
Littore erat, Palicum qua restuebat aqua :

Huc homini penetrare cœcum, membrisque valenti,
Audebant aditu nil prohibere fores.

Causa necis vitæque ibidem; nam stare salubre,
At lethale fuit ponere corpus humi.

Lassatum fulcire latus, gressusque quieti
Tradere non unquam mos tibi, Virgo, fuit.

Sola igitur culpis non inclinata parentum,
Nec propriis, mortis vincula dura fugis.

A

Terris Phasi tuis sublimes verberat auras,
Flammigeri lambens astra, Chimæra, poli.

Illic æternum volitans per inane fluentum
Ignitum, nullo tempore comprimitur.

Quin susis augetur aquis, ardetque subinde
Splendidius, moritur pondere pressum alio.

Abfuit a sancta peccati tabida labes
Virgine, nec divinam imbuat effigiem.

Imbribus assiduis donorum lucida adaucta
Gratia, ut immitem vicerit inde necem.

Reliqua hæc nostra una cum Sophronii Hierosoly-
mitani, Sophronii monachi Iatrosophistæ, Eliæ Syn-
celli, Michaelis Syncelli, Ignatii grammatici dia-
coni, elegantissimis, piissimis et melitissimis car-
minibus, in eadem Deiparam, aliosque sanctos
carminebus propediem edemus, si ita Deus annuerit.

Col. 772, lin. 10. Ζητητέον δὲ ἡμῖν. Vetus fuit
dubitatio de Christi genealogia ab evangelistis tra-
dita, quanam ratione quem Matthæus nominat Jacob
parentem Joseph, Lucas appellet Heli; recentiores
nonnulli, inter eos Benedictus Arias Montanus
in Lucæ cap. iii *Elucidationibus*, Heli eundem esse
putant et Joachim dictum. Lucidus de emendatione
temporum idem ait, subditque Joachim hunc fuisse
patrem Virginis, socerum Josephi patremque ejus,
quod, sicut habetur ex Philone generi loco filiorum
haberentur. Africanus tamen apud Eusebium, *Hist.*
lib. 1, cap. 9, et Nicephorum lib. 1, cap. 11, cui
Hieronymus, alique Patres astipulati sunt, eum
ita determinavit, uterinos fuisse fratres Heli et
Jacob, et cum Heli absque prole discessisset, Jaco-
bum illi semen suscitasse, et genuisse Josephum, cui
natura filius erat, lege vero, Heli; et ita utriusque
filius erat. Ματθάν ὁ ἀπὸ Σολομῶντος ἐγέννησε τὸν
Ἰακώβ. Ματθάν ἀποθανόντος, Μελεχὶ ὁ ἀπὸ Νάθαν ἐκ
τῆς αὐτῆς γυναίκος ἐγέννησε τὸν Ἡλί. Ὁμομήτριοι
ἄρα ἀδελφοὶ Ἡλί καὶ Ἰακώβ. Ἡλί ἀτέκνου ἀποθα-
νόντος, ὁ Ἰακώβ ἀνέστησεν αὐτῷ σπέρμα γεννήσας
τὸν Ἰωσήφ, κατὰ φύσιν μὲν ἑαυτῷ, κατὰ νόμον δὲ τῷ
Ἡλί. Οὕτως ἀμφοτέρων υἱὸς ἦν Ἰωσήφ. Huic item
opinionem laudatissimum, et Christianæ reipublicæ
auspicatissimum Cæsar Baronius *Apparatu in An-
nales ecclesiasticos* magis tribuit, quam alteri re-
centiorum.

Ibid., lin. 31. Ἰακώβος τις. Quisnam sit hic
Jacobus, qui hæc de conceptione, nativitate, et re-
bus gestis beatæ Mariæ Virginis conscripsit, adhuc
hæsito, cum et apud alios videam controversum.

Gesnerus in *Bibliotheca*, et Joannes Heroldus in
Orthodoxographis Jacobo apostolo fratri Domini
cognomento Justo Hierosolymorum episcopo, cui
et Epistola canonica uti genuinus fetus ascribitur,
libellum hunc quem protevangelium appellant a
Gulielmo Postello in linguam Latinam versum, et
cum scholiis Theodori Bibliandri ab Oporino ex-
cussum tribuunt, præter omnem rationem. Baro-
nius in *Apparatu in Annales eccles.*, Sixtus Senen-
sis, et alii maximæ æstimationis viri inter apocry-
phos rejiciunt multis rationibus, inter eas præcipuam,
quod absurdissimum illud contineat, Josephum cæ-

Digitized by Google

Распознавание текста

ABK/FR

Mariam stupri et sacrilegii accusatos ex decreto sacerdotum simul fuisse adactos ad bibendum poculum redargutionis quo Moyses explorari jussit innocentiam feminæ de adulterio suspectæ. Epiphanius monachus et presbyter libello de vita beatæ Mariæ virginis Jacobum hunc dicit fuisse Judæum, et iisdem cum Virgine temporibus vixisse : ita enim de eo pronuntiat : Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπιχειρήσαντες καὶ μέρη τινὰ εἰπόντες οὐκ ὀρθοτομήσαντες ἀμφ' ἑαυτοῖς γεγονῶσι κατήγοροι, οἷοι Ἰάκωβος Ἑβραῖος, καὶ Ἀφροδισιανὸς Πέρσης, καὶ ἄλλοι τινὲς, μόνον περὶ τῆς γενέσεως αὐτῆς εἰπόντες, εὐθέως ἐσιώπησαν. Περὶ δὲ τῆς κοιμήσεως αὐτῆς Ἰωάννης ὁ Θεσσαλονικεὺς, πολυθρύλλητον ποιησάμενος λόγον, αὐτὸς ἑαυτὸν ἐπεσκίασε. Καὶ ἕτερος δὲ Ἰωάννης, αὐτὸν θεολόγον ἐπιγρώσας, τότε ψεύδους ἔγκλημα ἐφ' ἑαυτὸν ἐπασπάσατο. Ἀνδρέας δὲ ὁ ἐξ Ἱεροσολύμων, ἐπίσκοπος Κρήτης, ὄλιγα τινὰ εἰπὼν, καὶ ὀρθοτομήσας εἰς ἐγκωμιου τάξιν τὴν διήγησιν ἔστησεν. Et, nonnullis interjectis : Ἀθανάσιος δὲ ὁ Ἀλεξανδρείας, καὶ Λέων ὁ Ῥώμης, εἰπόντες περὶ αὐτῆς, ὅτι ἐπιθυμίαν ἀνδρὸς ἠγνόησε, καὶ αἱ ἅγιοι πᾶσαι σύνοδοι ὀρθόδοξοι τὸ αὐτὸ ἐπιμαρτυροῦσιν. Οἷον Ἰάκωβος Ἑβραῖος, τότε παρών, καὶ τὰ περὶ αὐτὴν γράψας, λέγει, ὅτι, διὰ τὸ γενέσθαι ξένον καὶ παρηλλαγμένον κατὰ πάντα τὸν τοκετὸν, φηλαφισθεῖσα ὑπὸ τῆς μαίας, εὐρέθη παρθένος, ὡς πρὸ τοῦ τόκου· καὶ Ῥουθὶν δὲ ὁ ἱερεὺς τοῦτο ἐπέξεργασάμενος διὰ τῆς Μαρίας ἐπληροφόρηθη. Quidquid tamen sit, illud verissimum est, scriptum hoc esse antiquum, et circumcirca apostolorum tempora conscriptum. Nec dubium, in hoc, sicut et in multis aliis accidit, ab hæreticis multa fuisse inserta astruendæ propriæ hæreseos causa, veritatisque catholicæ destruendæ. Ideoque ejus lectio nec omnibus permitienda, et quicumque legerint, attente illud percurrant, ne quæ hæretici absurda, et contra divinas Litteras clam, doloseque disseminant, ipsi tanquam vera hauriant et genuina, de quibus caute satis et Georgius Syncellus : Ταῦτα μὲν ἐκ τοῦ πρώτου βιβλίου Ἐνώχ περὶ τῶν ἐρηγηγῶρων, εἰ καὶ μὴ τελείως χρῆ προσέχειν ἀποκρύφους, μάλιστα τοὺς ἀπλουστέρους, διὰ τε τὸ κρυπτά τινὰ καὶ ἀτριβῆ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως ἔχειν, καὶ διὰ τὸ νενοθεῦσθαι αὐτὰ ὑπὸ Ἰουδαίων καὶ αἰρετικῶν. Πλὴν καὶ ὁ μακάριος Παῦλος σπανίως ἐχρήσατό τισιν ἐξ ἀποκρύφων χρήσεσιν, ὡς ὅταν φησὶν ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ Ἐπιστολῇ τὰ « Ὁφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσας, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, » καὶ τὰ ἐξῆς Ἠλία ἀποκρύφων. Καὶ πάλιν ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας ἐκ τῆς Μωυσέως ἀποκαλύψεως « Οὕτε περιτομὴ τί ἐστίν οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καινὴ κτίσις. » Καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους ἐκ τῶν Ἱερεμίου λεγομένων ἀποκρύφων, « Ἐγείραι, ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ νεκρῶν, καὶ ἐπιφάσει σοι ὁ Χριστός. » Ταῦτα δὲ ἡμῖν εἰρηγίτι οὐ πρὸς ἄδειαν τῶν βουλομένων ἀδιαφόρως ἐντυγχάνειν· μὴ γένοιτο! Πολλοὶ γὰρ ἐβλάβησαν ἐν πᾶσιν αὐτοῖς πιστεύοντες· ὅθεν καὶ ἡ ἅγια τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία, καὶ ὁ χορὸς τῶν θεοφόρων ἡμῶν Πατέ-

ρων ἐκώλυσεν ἐντυγχάνειν αὐτοῖς ὡς περὶ τῆς θείας λοιπῆς Γραφῆς. Καὶ ἡμεῖς τὰς περιγραφείσας χρήσεις ὑπὲρ τοῦ δεῖξαι μόνον τὴν τῶν ἐρηγηγῶρων παράδεισιν, καὶ τὴν τῶν γιγάντων ἀσέθειαν, περὶ ἧς καὶ ὁ θεὸς Μωϋσῆς μέμνηται, καὶ ὅτι δι' αὐτοὺς ὁ κοσμικὸς γέγονε κατακλυσμὸς παρεθέμεθα. Bene itaque actum cum hoc auctore, cum Eustathius omissis, et detruncatis iis, quæ fucum facere possent, utilia tantum decerpit devoto lectori, Virginisque studioso non incommoda; quin tanti Patris auctoritas pondus illi, et auctoritatem addit, præcipue cum nihil sit ex iis, quæ hic referuntur, quod vel Ecclesiæ vel ejus auctoritati contrarium sit, imo testimoniis dictisque aliorum Patrum et historicorum omnia sint consentanea. Eoque libentius in hanc ducor sententiam, cum videam non laudari a nostro Eustathio tanquam opus Jacobi apostoli, sed alterius cujusdam, quod clarissime significatur additione illa τις, Ἰάκωβός τις, *Jacobus quidam*. Quod si existimasset esse apostoli, nunquam siluisset; et, quod non est minoris momenti, Gregorius Nysenus de nativitate Virginis tractans, ex hoc libello multa mutuatus esse videtur tacito auctoris nomine, eisi inter apocrypha rejiciat; ejus verba habentur apud Symeonem Metaphrastem *De nativitate et educatione beatæ Mariæ Virginis*: Αὐτίκα γοῦν ὁ θεὸς Γρηγόριος ἐν τῷ λόγῳ, ὅς εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν αὐτῷ συνστάθῃ τοιάδε περὶ ταύτης διαλαμβάνει· Ἠκουσα, λέγων, ἀποκρύφου τινὸς ἱστορίας τοιαῦτα παρατιθεμένης τὰ περὶ αὐτῆς διηγήματα· Ἐπίσημος ἦν. etc. Quæ pessime ita reddidit interpretes: *Audivi arcanam, et occultam quamdam historiam tales de ea prodentem narrationes*, nec enim ἀπόκρυφος in historiis, arcana, et occulta historia est. Puto hunc esse Jacobum cujus meminit Origenes hom. 13 in *Matthæum*.

Col. 772, lin. 31. *Ἐν ταῖς φυλαῖς*. De hoc vide Joannem Damascenum, *De fide orthod.* lib. iv, capit. 15; Epiphanium, hæres. 78, adversus Antidicomarianitas; et hæres. 9, adversus Collyridianos.

Ibid., lin. 32. *Ἀρδρα πλούσιον*. Joachim Patrem Virginis et divitem, et sobolis expertem maximo cum dolore ad Deum confugisse ita narrat Gregorius Nysenus, oratione d., Ἐπίσημος ἦν ἐν τῇ κατὰ νόμον ἀκριβεῖ πολιτείᾳ, καὶ γνώριμος ἐν τοῖς καλλίστοις ὁ τῆς Παρθένου πατὴρ, ἅπαις δὲ κατεγήρα τὸν βίον, ὅτι αὐτῷ πρὸς τεκνογονίαν οὐκ ἐπιτηδεῖως εἶχεν ἡ σύνοικος. Ἦν δὲ τις ἐκ τοῦ νόμου τιμὴ ταῖς μητράσιν, ἧς οὐ μετεῖχον οἱ ἄγονοι. Μιμνῆται τοίνυν καὶ αὐτὴ τὰ περὶ τῆς μητρὸς τοῦ Σαμουὴλ διηγήματα, καὶ ἐν τῷ τοῦ ναοῦ ἁγίων γινομένη, ἱκέτης γίνεται τοῦ Θεοῦ μὴ ἔξω πεσεῖν τῆς ἐκ τῶν νόμων εὐλογίας, ἐξαιμαρτάνουσα περὶ τὸν νόμον οὐδέν· γενέσθαι δὲ μήτηρ καὶ ἀφιερῶσαι Θεῷ τὸ τιτκόμενον. Vide Epiphanium *De laudibus beatæ Mariæ Virginis*, Andreæ Casariensem, Germanum, et alios.

Col. 775, lin. 13. *Καὶ γρούς τὴν γυναικα*. Ex his refellitur Collyridianorum error, qui Dei Geni-

tricem Mariam humanæ naturæ prorsus expertem, ac divinæ tantum participem fuisse dicebant, cum ex hoc habeamus, Joachim cum Anna concubitum, indeque generatam et ortam Virginem. Certe illud angeli dictum Joachim in deserto, *uxor tua concepit*, antequam domum veniret, in narratione ista non legitur, imo satis aperte oppositum colligitur. Ex quo manifestum est ab hæreticis librum depravatum tempore Epiphani, qui forsitan Eustathii tempore incorruptus et intactus adhuc fuerat reservatus.

Col. 775, lin. 14. *Καὶ ὀνομάζει*. Gregorius Nysseus: *Δυναμωθείσα δὲ Πνεύματι θεῶν πρὸς τὴν χάριν ἣν ἤτησεν, ἐπεὶ ἔτεκεν παῖδιον, ὠνόμασεν αὐτὴν Μαρίας, ὡς ἂν καὶ διὰ τῆς ἐπωνυμίας τὸ θεόδοτον διασημανθῆι τῆς χάριτος. Ἄνδρουθείσαν δὲ ἤδη τὴν κόρην, ὡς μηκέτι δεῖσθαι προσανέχειν τῇ Θεῷ, ἀποδοῦναι τῷ Θεῷ, καὶ πληρῶσαι τὴν ἐπαγγελίαν, καὶ προσάγαγεῖν τῷ νεῷ.* Hippolytus martyr apud Nicephorum, l. 11, cap. 5: *Tres fuere sorores Bethlehemiticæ, filix Matan sacerdotis, et Mariæ conjugis ejus, sub Cleopatra, et Casoparis Persæ regno, ante Herodis Antipatri filii regnum. Primæ Mariæ, secundæ Sobe, tertiæ Annæ nomen erat: nupsit priûna in Bethlelem Maria, et peperit Salomem obstetricem: nupsit quoque secunda ibidem in Bethleheim Sobe, et genuit Elisabeth, nupsit postremo et tertia Anna in terra Galilæa, et protulit Mariam Dei genitricem, ex qua nobis natus est Christus.* Quibus refellit Baronius eorum sententiam qui dixerunt S. Annam tertio nuptam, et singulas ex singulis viris genuisse filias, et eorum qui conati sunt asserere, ex eodem viro Joachim tres peperisse filias.

Ibid., lin. 16. *Γερομένης δὲ αὐτῆς*. Evodius episcopus Antiochenus apud Nicephorum, lib. 11, cap. 3: *Trimula cum esset in templum præsentata, ibi in Sanctis sanctorum tradidit annos undecim, deinde vero sacerdotum manibus Joseph ad custodiam est tradita, apud quem cum menses peregisset quatuor, ab angelo lætum illud accepit nuntium. Peperit autem illius mundi Lucem, annum agens quindecimum, vicesima quinta die mensis Decembris.* Trimulam Deo oblatam Virginem præter Eustathium, et Evodium, idem sentiunt Gregorius *De Christi nativitate*, Joannes Damascenus *De fide orthodoxa*, Andreas Cretensis sermone *De Deipara*, Germanus sermone *De Præsentatione*, Georgius Nicomediensis *De Præsentatione*, Cedrenus in *Compendio Historiæ* et alii. Observandum et illud, beat. Virginem ex nostro Eustathio multo juniorem Christum peperisse, quam voluerit Evodius et alii, de quibus hic agere non est præsentis negotii.

Ibid., lin. 22. *Τοῦ λαοῦ τούτος*. Josephus sanctissimæ Virginis sponsus bigamusne fuerit, an cælebs, antiqua est in Ecclesia catholica quæstio, ad hanc usque diem variis in utramque partem Patrum testimonio agitata. Celebris apud Græcos, nec non Latinorum nonnullos fuit opinio eum fuisse bigamum, et aliam ante Virginem habuisse uxorem.

Ita Origenes *super Matthæum*, cap. 13; Epiphanius *adversus Antidicomarianitas*; Eusebius lib. 11 *Eccles. histor.*, cap. 4; Nicephorus, lib. 11, cap. 5, ubi etiam refert Hippolytum ejusdem sententiæ auctorem; Gregorius Nysseus, *De resurrect. Christi* homil. 2; Euthymius in *Matthæi cap. xii*; Œcumenius *super Ep. ad Gal.* cap. 1; Theophyl. *super Matthæum*, cap. xiii, et repetit c. xxvii; Hilarius *comment. in Matth.*, can. 4; Ambrosius in *Epist. ad Galat.* cap. 1, et Cajetanus, ibidem. Oppositum sensere Hieronymus *adversus Helvidium*, Augustinus, serm. 14 in *Nativitate Domini*, Beda *super cap. vi Marci*, et alii recentiores qui secundam sententiam, tanquam magis probabilem et receptam defendunt. Non est tamen silenda temeritas et impudentia in sanctos Patres Gerardi Vossii (quid enim id facinus libertatem appellem), qui primam assertionem ausus sit vocare, non satis piam nec orthodoxam, portentosam, impudentiusculam, ac minus cautam, prout humana interdum fert fragilitas, quod præstantissimi, ac doctissimi viri quandoque dormitant, fuisse sic dictam, vel scriptam. Ideoque sermonem in Annuntiationem sanctissimæ Dei Genitricis Mariæ qui incipit: *Πάλιν χάρις εὐαγγέλια, πάλιν ἐλευθερίας μηνύματα*, sæpius sub Joannis Chrysostomi nomine evulgatum, et a Lipomanno, Davide Hæschelio, et aliis, ipse propter hanc opinionem de Josepho, et re uxoria ipsius ante acta tanquam indignam Chrysostomo, Gregorio Thaumaturgo ascribit. Considera, lector, mentem hominis aversam, perversam. Assertionem, quam dignam censet tot ac tantis Patribus Græcis et Latinis, indignam vocat Chrysostomo. Si hoc asserere non est orthodoxum, sed parum pium, portentosum, impudentiusculum, ac minus cautum in Chrysostomo, quomodo pium, orthodoxum, prudens, cautum, ac minime portentosum in Gregorio? ego, ne in tot Patres injurios esse viderem, redderem Vossio verba sua; sed quid? ita nunc mos viget; ita nunc servitium est, profecto modus haberi non potest.

Ibid., lin. 53. *Καὶ ὁ ἀρχιερεύς*. Gregorius Nysseus: *Τοὺς δὲ ἱερεῖς τῶς μὲν καθ' ὁμοίότητα τοῦ Σαμουὴλ ἐν τοῖς ἀγίοις ἀνατρέφειν τὴν παῖδα· ἀξηθείσης δὲ, βουλήν ἀγαγεῖν, ὅ τι ποιήσαντες τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο σῶμα, οὐκ ἂν εἰς τὸν Θεὸν ἐξεμάρτοιεν. Τὸ μὲν γὰρ ὑποζεύξει τῷ νόμῳ τῆς φύσεως, καὶ καταδουλώσαι αὐτὴν διὰ τοῦ γάμου τῷ ἀγομένῳ τῶν ἀτοπωτάτων ἐδόκει. Ἱεροσολία γὰρ ἀντικρυς ἐνομήσθη θεοῦ ἀναθήματος ἀνθρωπων γενέσθαι κύριον. Ἐπειδὴ κυριεύειν ἐκ τῶν νόμων ὁ ἀνὴρ ἐτάχθη τῆς γυναικός. Τὸ δὲ τοῖς ἱερεῦσιν ἐν τῶν ἀνακτόρων συναναστρέφειν θὰ γυναικας, καὶ ἐν τοῖς ἀγίοις ὁρᾶσθαι οὕτε νόμιμον ἦν, καὶ ἅμα τῷ πράγματι τῷ σεμνὸν οὐ προσῆν. Βουλευομένοις δὲ αὐτοῖς περὶ τούτων θεόθεν γίνεται συμβουλή δοῦναι μὲν αὐτὴν ἀνδρὶ μνηστείας ὀνόματι· τοῦτον δὲ τοιοῦτον εἶναι, ὅσον πρὸς φυλακὴν τῆς παρθενίας ἐπιτηδεῖως ἔχειν. Εὐρέθη τοίνυν ὁ Ἰωσήφ, ὅσον ἐπεζήτηται ὁ λόγος, ἐκ τῆς αὐτῆς φυλῆς τε καὶ*

πατριδς τῆ Παρθένω, καὶ μνηστεύει κατὰ συμβουλήν τῶν ἱερέων ἑαυτῷ τὴν παῖδα. Ἡ δὲ συνάφεια μέχρι μνηστείας ἦν. Τότε μυσταγωγεῖται παρὰ τοῦ Γαβριὴλ ἡ Παρθένος. Non dissimilia habet Epiphanius *adversus Antidicomarianitas*, et alibi.

Col. 773, lin. 35. *Καὶ καταλιπών*. Alii rem hanc ita narrant. Desponsata Virgo parentibus redditur, qui eam domum reducant, et quæ ad futuras nuptias sunt necessaria præparent. Erant sponsalia ejusmodi apud Hebræos, non minoris momenti quam ipsæ nuptiæ, ut auctor est Philo, si quidem in solemni amicorum conventu mariti uxorisque nomina scribebantur in tabulis, et si quid sponsa in domo paternâ manens deliquisset, æque plectebatur, ac nupta; ut lapidibus obrueretur, si adulterii rea inventa esset. Mariam autem nuntium ab angelo suscepisse, dum adhuc maneret in domo paternâ.

Col. 776, lin. 3. *Ἐν οἷς καὶ τόν*. Similia de causa necis Zachariæ leguntur apud Petrum episcopum Alexandrinum et martyrem in suis *Regulis ecclesiasticis*, quas recepit atque probavit sexta synodus, cap. 4, apud Theodorum Balsamonem.

Ibid., lin. 31. *Ὁὐκ εἶδον, ἐλ μὴ τὸ αὐτῷ*. Tertullianus, in *Scorpiaco*, cap. 8: *Zacharias intra altare et ædem trucidatur, perennes cruoris sui maculas silicibus assignans*; et Baronius scribit, se aliquando incidisse in antiquum codicem manu scriptum positum in bibliotheca Vaticana *De peregrinatione ad loca sancta*: in quo eadem de Zachariæ sanguine lapidibus templi indelebili nota inhærente, cæta fide consignata erant. Itinerarium item Burdægalense: *In marmore ante aram sanguinem Zachariæ, ibi dicas hodie fustum, etiam parent vestigia militum, qui eum trucidarunt in totam aream utpote in cera fixum esse*. Hippolytus Thebanus in *Chronico* aliter de morte Zachariæ; ait enim eum, dum sacris operaretur de more lapidibus jactis trucidatum fuisse, corporeque raptato in valle Josaphat suspensum: *Ἐν γὰρ τῷ ἱερατεύειν αὐτὸν κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτῷ λιθοβολήσαντες αὐτὸν, καὶ χροταφήσαντες ἀπέκτειναν· καὶ σύραντες ἐκρέμασαν αὐτὸν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἰωσαφάτ*. Hieronymus hoc simplicitati credentium potius tribuit, quam veritati historiæ in *Matthæi* xxiii: *Simpliciores fratres inter ruinas templi, et altaris, sive in portarum exitibus, qui Siloem ducunt, rubra saxa monstrantes, Zachariæ sanguine putant esse polluta. Non condemnamus errorem, qui de odio Judæorum et fidei pietate descendit*.

Ibid., lin. 38. *Ἄλλη δὲ τις ἱστορία*. Cyrillus Alexandrinus, *adversus Anthropomorphitas*: *Ὁὗτος τοίνυν ὁ τῷ προφητικῷ Πνεύματι πρὸς τὴν τῶν χριστιανῶν γυνῶσιν χειραγωγούμενος, τὸ μυστήριον τῆς παρθενίας ἐπὶ τοῦ ἀφθόρου τόκου κατανοήσας, οὐ κατέκρινε τῷ ναῷ τοῦ τοῖς παρθένοις κατὰ τὸν νόμον ἀπακεκληρωμένου τόπου τὴν πάναγγον μητέρα· διδάσκων τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι ὁ τῶν ὄλων δημιουργὸς καὶ βασιλεὺς πάσης κτίσεως ὑποχείριον ἔχει ἑαυτῷ μετὰ πάντων τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, τῷ ἰδίῳ θελήματι πρὸς τὸ δοκοῦν ἄγων, οὐκ αὐτὸς ὑπὸ ταύτης*

δυναστευόμενος, ὡς ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ εἶναι καιρὴν γέννησιν δημιουργῆσαι, ἥτις τὴν γενομένην μητέρα τὸ εἶναι παρθένον οὐκ ἀφαιρήσεται. Διὰ τοῦτο αὐτὴν οὐκ ἀπέκρινε τῷ ναῷ τοῦ χώρου τῶν παρθένων. Ἦν δὲ ὁ τόπος οὗτος τὸ μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ θυσιαστηρίου διάστημα. Ἐπειδὴ οὖν ἤκουον βασιλέα τῆς κτίσεως εἰς γέννησιν ἀνθρωπίνην οικονομικῶς προελθεῖν, φόβῳ τὸ μὴ γενέσθαι βασιλεῖ ὑποχείριοι, τὴν μαρτυροῦντα ταῦτα περὶ τοῦ τόκου διαχειρίζονται, πρὸς αὐτῷ θυσιαστηρίῳ τὴν ἱερά εἰρουργήσαντες. Eadem habet Origenes, in *Matth.* tract. 26, Gregorius Nyssenus, Basilius et alii. Et de eo intelligit Hieronymus in *Matth.* cap. xxiii, libr. iv: *Alii Zachariam patrem Joannis intelligi volunt ex quibusdam Apocryphorum somniis approbantes, quod propterea occisus sit, quia Salvatoris prædicaverit adventum. Hoc quia de Scripturis non habet auctoritatem, eadem facilitate contemnitur, qua probatur. Consule præterea Epiphanium, De vit. et inter. Prophet., cap. 23.*

Ibid., lin. 50. *Διακρίνας ὄνειρατα*. Justinus, *Histor.* libr. xxxvi: *Minimus ætate inter fratres Joseph fuit: cujus excellens ingenium veriti fratres, clam interceptum peregrinis mercatoribus vendiderunt. A quibus deportatus est in Ægyptum; cum magicas ibi artes solerti ingenio percepisset, brevi ipsi regi percharus fuit. Nam et prodigiorum sagacissimus erat, et somniorum primus intelligentiam condidit, nihilque divini juris humanique ei incognitum videbatur; adeo ut etiam sterilitatem agrorum ante multos annos providerit; perissetque omnis Ægyptus fame nisi monitu ejus rex edicto servari per multos annos fruges jussisset; tantaque experimenta ejus fuerunt, ut non ab homine, sed a Deo responsa dari viderentur. Sed quid aliud ab homine a fide Christiana alieno fideique lumine destituto exspectandum erat, quam prodigia divina virtute, impulsque peracta in humanas superstitiones illusionesque dæmonum referre? Fatetur tamen ipse veritatem, veritatis ignarus. O vim veritatis rationis humanæ assecclam! quod erat divinæ potentiæ tribuit invitus. Alii aliis somniorum interpretationes ascribunt: Philo Biblicus Abrahamo; Plinius lib. vii, Amphitrioni Deucalionis filio; Clemens Alexandrinus Termissæis populis Lyciæ.*

Col. 777, lin. 35. *Πρότερον ἕκαστον*. Verba postrema Jacobi ad filios in vicina morte dicta usus obtinuit ut benedictiones vocarentur. Verum Ambrosius, lib. *De benedict. patriarch.*, et Rufinus, lib. ejusdem tituli; et Theodoretus, quæst. ult. in *Genes.*, non benedictiones illas, sed potius prophetias non sine ratione appellant.

Ibid., lin. 35. *Καὶ τὴν μὲν εὐλογία*. Hieronymus, *Quæstion. Hebraicis in Genes.*, verba Jacobi ita explicat: *Tu, Ruben, es primogenitus meus, major in liberis, et sedebas juxta ordinem natiuitatis tuæ, et hæreditatem, quæ primogenitis jure debebatur, sacerdotium scilicet et regnum accipere debebas. hoc quidem in portando onere, et prævalido robore demer-*

stratur. Verum, quia peccasti, et quasi aqua, quæ a vasculo non tenetur, voluptatis effusus es impetu, idcirco præcipio tibi, ut ultro non pecces, sisque in fratrum numero penam ex peccato luens, quod primogeniti ordinem perdidisti. Ruben enim dormiverat cum Bala uxore patris sui, ideoque multi affirmarunt, post id tempus Jacobum cum Bala rem non habuisse. Historiam tamen hanc uti falsam et ab Hebræis confictam refellit Ambrosius, lib. *De benedict. Patriarch.*, cap. 2: *Judæi, inquit, putant Jacob dixisse hoc ad Ruben, quia cum concubina sua Bala concubuerat, et patrium thorum polluerat; sed facile refelluntur. Hoc enim erat ante gestum; Jacob autem non ea quæ gesta erant, sed quæ ventura erant in novissimis diebus professus est se esse dicturum.*

Col. 777, lin. 37. *Ὁ δὲ Ρουβὶμ ἠττηθεῖς.* Ruben in paternum lectum rabido quodam furore insillisse, ideoque regnum et sacerdotium, tametsi alioqui natu primus esset, non fuisse consecutum, sed Levi, ob sanctitatem, et pietatem, et quia divini honoris causa cognatorum sanguine manus implevisset, sacerdotio donatum, et Judam propter integrum judicium, et rectam scientiam regiam dignitatem obtinuisse insinuat Isidorus Pelusiota, lib. II, epist. 48, et concludit: *Ἐπειδὴ γὰρ πολλοί, τὰ οὐκ εἰα κρύπτοντες πλημμελήματα, ἐτέρους καταδικάζουσιν· οὗτος δὲ ἑαυτοῦ μὲν καταψηφίσαστο, τὴν δὲ πεπορευῆσθαι νομισθεῖσαν ἀπήλλαξε τῆς τιμωρίας· διὰ τοῦτο εἰκότως τῆς βασιλείας ἤσιούτο.*

Ibid., lin. 53. *Τελευτήσαντος.* Josephus, *Antiquit.*, lib. II: *Τελευτῆ δὲ βίου ἐστὶ τὰ πάντα τριῶν δέοντα πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν, μηδενὸς μὲν τῶν προγόνων ἀποληφθεὶς ἐπ' εὐσεβείᾳ τοῦ Θεοῦ, τυχὼν δὲ ἀμοιβῆς, ἧς δίκαιον ἦν τοσοῦτοις ἀγαθὸν γεγονότα. Ἰωσήπος δὲ, συγχωρήσαντος αὐτῷ τοῦ βασιλέως, τὸν τοῦ πατρὸς νεκρὸν εἰς Χεβρώνᾳ κημίνας, ἔχει θάπτει πολυτελῶς.*

Col. 780, lin. 4. *Καὶ ἡ τερέβινθος.* De ejus miraculosa antiquitate, Josephus, *De bello Judaico*, lib. V, δείκνυται δὲ ἀπὸ σταθίων ἕξ τοῦ ἄστρου τερέβινθος μεγίστη, καὶ φασὶ τὸ δένδρον ἀπὸ τῆς κτίσεως μέχρι νῦν διαμένειν· de ea Africanus: *Ἰακώβ, ἀπαρσεθεὶς τοῖς ὑπὸ Συμῶν καὶ Λευὶ πραχθεῖσιν ἐν Σικλίμοις διὰ τὴν τῆς ἀδελφῆς φθορὰν εἰς τοὺς ἐπιχωρῶντας θάψας ἐν Σικλίμοις οὗς ἐφέρετο θεοῦς παρὰ τὴν πέτραν ὑπὸ τὴν θαυμασίαν τερέβινθον, ἧτις μέχρι νῦν εἰς τιμὴν τῶν πατριαρχῶν ὑπὸ τῶν πλησιόχωρων τιμᾶται, μετῆρεν εἰς Βεθλὴλ. Ταύτης παρὰ τὸν πρέμνον τῆς τερέβινθου βωμὸς ἦν, ἐφ' ὃν τὰς ἐκτενεῖας ἀνέφερον ἐν ταῖς πανηγύρεσι τῆς χώρας ἔνοιχοι. Quæ ultima verba in Africano corrupta ita ex Eustathio restitue: Βωμὸς ἦν, ἐφ' ὃν τὰ τε δλοκαυτώματα καὶ τὰς ἑκατόμβας ἀνέφερον ἐν ταῖς πανηγύρεσιν οἱ τῆς χώρας ἔνοιχοι.*

Ibid., lin. 14. *Ποικίλαις συμ.* Josephus, *Antiq.* lib. II: *Αἰγυπτίους τρυφεροὺς καὶ βραθύμοις οὖσι πρὸς πόνους, καὶ τῶν τε ἄλλων ἡδονῶν ἤττοσι, καὶ δὴ καὶ τῆς κατὰ φιλοκέρδειαν, συνέθη δεινῶς πρὸς τοὺς*

*Ἑβραίους διατεθῆναι κατὰ φθόνον τῆς εὐδαιμονίας. Ὀρώντες γὰρ τῶν Ἰσραηλιτῶν γένος ἀκμάζον, καὶ δι' ἀρετὴν καὶ πρὸς τὸ ποιεῖν εὐφύταν πλήθει χρημάτων ἤδη λαμπροὺς καθ' αὐτῶν αὐξῆσθαι, τούτου ὑπελάμβανον· ὧν τ' ἦσαν εὖ ὑπὸ Ἰωσήπου τετυχηκότες διὰ χρόνου μῆκος λήθην λαβόντες, καὶ τῆς βασιλείας εἰς ἄλλον οἶκον μετεληλυθυίας, δεινῶς ἐνύβριζον τοὺς Ἰσραηλίτας, καὶ ταλαιπωρίας αὐτοῖς ποικίλας ἐπενούουν. Philo lib. *De vita Moysis*: Τῆς χώρας ὁ βασιλεὺς, εἰς πολυανθρωπίαν ἐπιδιδόντος αἰετοῦ τοῦ ἔθνους, δείσας μὴ οἱ ἔποικαι, πλείους γενόμενοι, δυνατωτέρῳ χειρὶ τοῖς αὐτόχθοσι περὶ κράτους ἀρχῆς ἀμιλλῶνται, τὴν ἰσχὺν αὐτῶν ἀφαιρεῖν ἐπινοίας ἀνοσιουργοῖς ἐμηχανᾶτο· καὶ κελεύει τῶν γενομένων τὰ μὲν θήλεα τρέφειν, (ἐπεὶ γυνὴ διὰ φύσεως ἀσθένειαν ὀκνηρὸν εἰς πόλειμον·) τὰ δ' ἄρρενα διαφθελεῖν, ἵνα μὴ αὐξηθῆ κατὰ πόλεις. Ἐπεὶ εὐάνδρουσα δύναμις δυσάλωτον καὶ δυσκαθαίρετον ἐπιτείχισμα. Hanc autem oppressionem Eusebius in *Chronico* putat statim cœpisse a morte Joseph, et durasse cxxiv annis; Hebræi in morte Levi, et durasse cxvi annis; Torniellus initio regni Amenophis, et durasse cvi annis; Pererius eam durasse lxxxvii annis; Cornelius a Lapide in *primo capite Exod.* paulo ante nativitatem Moysis, et durasse xc, plus minus annis, scilicet decem annis ante Moysen, et lxxx annis vivente Moysæ, cum lxxx anno vitæ suæ Moyses ex ea, et ex Ægypto Hebræos eduxit.*

Ibid., lin. 19. *Ἐξ δὲ τις τῶν παρ'.* Josephus idem habet. Sunt etiam aliæ tres diversæ causæ, quas idem, et Philo superioribus locis innuunt, propter quas Ægyptii affligebant Judæos. Metus, ne ingruente bello se jungerent hostibus Ægyptiorum; invidia, quia videbant illos sobole numerosa, pulchra, robusta, aliisque animi dotibus instructos; odium conceptum ex diversitate religionis, indolis et morum.

Ibid., lin. 20. *Προσημαίνει τῷ Φαραῶ.* Cajetanus putat fuisse origine non Ægyptium, sed Assyrium. Quidam cum Eusebio dicunt fuisse Mephrem, quem Eusebius quartum regem facit ex dynastia decima octava, quæ est Politanorum. Alii putant, fuisse Ramessem, ex eo quod ab eo, ut videtur, vocata sit urbs Ramesse, quam in hac afflictione ejus jussu ædificaverunt Hebræi. Gerardus Mercator regem hunc vocat Armesesumianum, quem ait regnasse annos lxvi, et regnare cœpisse quinque annos ante ortum Moysis. Torniellus ait fuisse Amenophim, qui in 18 dynastia Polytanorum septimus est; et hunc quidam opinantur fuisse Memnonem.

Ibid., lin. 25. *Ἔργα μὲν αὐτοῖς.* Hebræorum servitutem acerbam pluribus describit Philo lib. I *De vita Moysis*, Josephus, *Antiquit.* lib. II, cap. 5; Ezechielus Tragedus apud Eusebium, *De præparat. evangelica*, lib. I. Ex nimio item labore, et æstu pluri rimi corripiebantur, et moriebantur peste, quos insepultos projiciebant Ægyptii. Opera autem ab Ægyptiis imposita, primum formare lutum in late-

ies, secundum, ædificare urbes Pithom, et Rameses, tertium Nilum in fossas deducere ad irrigandum singulorum agros, et prata, fossasque aggeribus cingere. Josephus insanas substructiones Pyramidum tribuit Hebræis. Artapanus : Τοῦτον δὲ τοῖς Ἰουδαίοις φάουλως προσφέρεσθαι· καὶ πρῶτον μὲν τὴν Κεσσάν οικοδομησαί, τό τε ἐπ' αὐτῇ ἱερὸν καθιέρωσασθαι, εἶτα τὸν ἐν Ἡλιουπόλει ναὸν κατασκευάσαι. Cyrillus Glaphyrorum in *Exod.* lib. 1 : Ὁ δὲ δὴ κακῶσθαι τρόπος ἦν ὁ ἐπὶ σκαπάναις ἰδρῶς, πλινθοουργία μακρὰ καὶ ἄμισθος καὶ μὴν καὶ τὸ ἀναδείμασθαι πόλεις ὄχυράς τῷ Φαραῶ, τουτέστι πεπυρωμένας, ἢ οὕτως εὐρείας καὶ μακράς, ὡς κομιδῆταις ἄλλαις εἶναι δοκεῖν, διὰ πλῆθὺν δηλονότι τῶν ἐνοικηκότων. Πειθῶ δὲ ἦσαν καὶ Ῥαμεσσῆ, καὶ ἄλλαι πόλεις. Tandem eos servisse in omni famulatu compertimus in operibus terræ.

Col. 780, lin. 31, *Καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς.* Similia habet Josephus, Philo, et alii. Item Ezechielus apud Eusebium :

*Ἐπειτα κηρύσσει μὲν Ἑβραίων γένει
Τάρσερικὰ βίπτειν ποταμὸν ἐς βαυὺφόρον.*

Ibid., lin. 35. Ἀβραὰμ ἐνέματι. Hebraice, et in Bæliis Latinis Amram legitur. Greci sæ orthographiæ canone Ἀμβράμ scripserunt, et alii postea superioris sono Ἀβραάμ ; ita Demetrius apud Eusebium, *De præparatione*, lib. 1x ; Epiphanius, qui ut eum distinguat ab Abraam patriarcha Ἀβραάμ Ἐσχάτον eum appellat in *Ancyrolo* : Καθὼ δὲ μετὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον ἀνάδοον ἐν τῷ ἔσχηστοῦ πέμπτῳ αὐτοῦ εἶται γενεὰ τὸν πατέρα Μωσέως Ἀβραάμ. Γίνονται τοίνυν ἀπὸ τοῦ πρώτου Ἀβραάμ τοῦ ἔβδομηκοστοῦ αὐτοῦ πέμπτου ἔτους ἕως τῆς γενέσεως τοῦ ἐσχάτου Ἀβραάμ ἔτη σπ' ; quod ita separavit, quia idem utriusque nomen videbatur.

Ibid. *Γυναικα τὴν.* Non filiam, sed neptem Levi ; non amitam, sed consobrinam Amram. Nugatur ergo Calvinus, cum Moysen incestuoso matrimonio prognatum esse affirmat, sicut et impudentissime parentes ferinæ immanitatis ob prolis similem expositionem criminatur.

Ibid., lin. 37. *Καὶ ἐκρυπτεν.* Philo, *De vita Moysis* : Γεννηθεὶς αὖν ὁ παῖς εὐθύς ὄψιν ἐνέφηνεν ἀστειότατον ἢ κατ' ἰδιώτην, ὡς καὶ τῶν τοῦ τυράννου κηρυγμάτων ἐφ' ὅσον οἶόν τε ἦν, τοὺς γονεῖς ἀλογῆσαι. Τρεῖς γοῦν φασὶ μῆνας ἐφεξῆς οἶκοι γαλακτοτροφῆσθαι λανθάνοντα τοὺς πολλούς. Clemens Alexandrinus, *Stromat.* lib. 1, Εὐπατρίδην δὲ τὸν παῖδα ὄντα τρεῖς ἐφεξῆς κρυπτόντες ἔτροφον μῆνας οἱ γονεῖς, νικώτης τῆς φυσικῆς εὐνοίας τὴν τυραννικὴν ὠμότητα. Ezechielus apud eundem, et Eusebium :

*Ἐνταῦθα μήτηρ ἡ τεκοῦσ' ἐκρυπτεῖ με
Τρεῖς μῆνας, ὡς ἐφασκεν.*

Ibid., lin. 38. *Ὡς δὲ εἶδε τόν.* Clemens Alexandrinus, Δείσαντες δὲ ὕστερον μὴ συναπόλωνται τῷ κατὰ, ἐκ βίβλου τῆς ἐπιχωρίου σκευῆς τι ποιησάμενοι, τὸν παῖδα ἐνθήμενοι ἐκτιθέασιν παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ ἐλώδους ὄντος. Ἐπετήρει δὲ τὸ ἀποδῆ-

σόμενον ἀπωθὲν ἐστῶσα τοῦ παιδὸς ἡ ἀδελφῆ. Ezechielus... Οὐ λαθοῦσα δὲ

*Ἐπεξέθηκε, κόσμον ἀμυθιθεῖσά μοι
Παρ' ἄκρα ποταμοῦ λάσιον εἰς ἔλος βαθύ.
Μαριὰμ δ' ἀδελφῆ μου κατώπτευεν πέλας.*

Fusius hæc omnia Philo.

Ibid., lin. 41. *Καὶ ἡ θυγάτηρ τοῦ Φα.* Eadem leguntur apud Ezechielum, Philonem, Josephum, Clementem Alexandrinum, et alios.

Ibid., lin. 44. Ἀποροῦσα παιδός. Artapanus : Τοῦτον δὲ γεννησάμενος θυγατέρα Μέρβιν, ἣν Χενοφρῆ τινα κατεγγυῆσαι, τῶν ὑπὲρ Μέμφιν τόπων βασιλεύοντι. Πολύλους γὰρ τότε τῆς Αἰγύπτου βασιλεύειν. Ταύτην δὲ στείραν ὑπάρχουσαν ὑποδαλέσθαι τινὸς τῶν Ἰουδαίων παιδίου. Τοῦτο δὲ Μῦθον ὀνομάσαι, ὑπὲρ δὲ τῶν Ἑλλήνων αὐτὸν ἀνδρωθέντα Μουσαῖον προσαγορευθῆναι. Γενέσθαι δὲ τὸν Μῦθον τοῦτον Ῥαφέως διδάσκαλον. Mirum est, ut auctor iste in referenda Hebræorum historia cæcutiat, inconcinnaque scribat ; et ausim dicere, quot verba, tot eum errores commisisse. Eorum correctio ex divinis litteris in promptu est ; nec plus Artapano sanior Justinus historicus, omni

susque dequæ transversa agit, quæ ne sæpius repetere cogemur, hic semel transcripsimus : *Filius Josephi Moyses fuit, quem præter paternæ scientiæ hæreditatem, etiam formæ pulchritudo commendabat. Sed Ægyptii cum scabiem et vitiliginem paterentur, responso moniti, eam cum ægris, ne pestis ad plures serperet, terminis Ægyptii pellunt. Dux igitur exsulatus factus, sacra Ægyptiorum furto abstulit : quæ repelentes armis Ægyptii, donum redire temptatibus compulsi sunt. Itaque Moyses Damasceno antiqua patria repetita montem Synam occupat : quo septem dierum jejunio per deserta Arabiæ cum populo suo fatigatus, cum tandem venisset, septimum diem more gentis Sabbatum appellatum in omne avum jejunio sacravit : quoniam illa dies famem illis, erroremque finierat. Et quoniam metu contagionis pulso se ab Ægypto meminerant, ne eadem causa invisit apud incolas forent, caverunt ne cum peregrinis communicarent ; quod ex causa factum paulatim in disciplinam religionemque convertit.* Quod hic Justinus de vitilagine refert, nonnulli etiam alii gentium scriptores. Ptolemæus Hephæstio, lib. v de nova historia, apud Photium in *Bibliotheca* : Ὅτι φλυαρῶν οὗτος ὁ μυθογράφος Μωσῆς, φησίν, ὁ τῶν Ἑβραίων νομοθέτης Ἄλφα ἐκαλεῖτο διὰ τὸ ἀλφούς ἔχειν ἐπὶ τοῦ σώματος ; et Helladius Besantinus in *Chrestomathia* : Ὅτι φλυαρεῖ καὶ οὗτος τὸν Μωσῆν Ἄλφα καλεῖσθαι, διότι ἀλφοὺς τὸ σῶμα κατάστικτος ἦν ; et ad dictum suum Philonem testem adhibet. Quod tamen apud Philonem neque in tribus *De vita Moysis* libris, neque alibi legi observavit David Heschelius Adnotationibus in *Photium*. Sed minime dubitarem, Helladium alium a Philone Judæo cujus scripta adhuc exstant, testem adhibuisse ; et fortasse eum, qui de Hierosolyma carmine heroico scripsit, quem item laudat Alexander Polyhistor apud Eusebium, *De præparatione* lib. 1x, vel etiam Philonem biblicum

est, ut auctor iste in referenda Hebræorum historia cæcutiat, inconcinnaque scribat ; et ausim dicere, quot verba, tot eum errores commisisse. Eorum correctio ex divinis litteris in promptu est ; nec plus Artapano sanior Justinus historicus, omni susque dequæ transversa agit, quæ ne sæpius repetere cogemur, hic semel transcripsimus : *Filius Josephi Moyses fuit, quem præter paternæ scientiæ hæreditatem, etiam formæ pulchritudo commendabat. Sed Ægyptii cum scabiem et vitiliginem paterentur, responso moniti, eam cum ægris, ne pestis ad plures serperet, terminis Ægyptii pellunt. Dux igitur exsulatus factus, sacra Ægyptiorum furto abstulit : quæ repelentes armis Ægyptii, donum redire temptatibus compulsi sunt. Itaque Moyses Damasceno antiqua patria repetita montem Synam occupat : quo septem dierum jejunio per deserta Arabiæ cum populo suo fatigatus, cum tandem venisset, septimum diem more gentis Sabbatum appellatum in omne avum jejunio sacravit : quoniam illa dies famem illis, erroremque finierat. Et quoniam metu contagionis pulso se ab Ægypto meminerant, ne eadem causa invisit apud incolas forent, caverunt ne cum peregrinis communicarent ; quod ex causa factum paulatim in disciplinam religionemque convertit.* Quod hic Justinus de vitilagine refert, nonnulli etiam alii gentium scriptores. Ptolemæus Hephæstio, lib. v de nova historia, apud Photium in *Bibliotheca* : Ὅτι φλυαρῶν οὗτος ὁ μυθογράφος Μωσῆς, φησίν, ὁ τῶν Ἑβραίων νομοθέτης Ἄλφα ἐκαλεῖτο διὰ τὸ ἀλφούς ἔχειν ἐπὶ τοῦ σώματος ; et Helladius Besantinus in *Chrestomathia* : Ὅτι φλυαρεῖ καὶ οὗτος τὸν Μωσῆν Ἄλφα καλεῖσθαι, διότι ἀλφοὺς τὸ σῶμα κατάστικτος ἦν ; et ad dictum suum Philonem testem adhibet. Quod tamen apud Philonem neque in tribus *De vita Moysis* libris, neque alibi legi observavit David Heschelius Adnotationibus in *Photium*. Sed minime dubitarem, Helladium alium a Philone Judæo cujus scripta adhuc exstant, testem adhibuisse ; et fortasse eum, qui de Hierosolyma carmine heroico scripsit, quem item laudat Alexander Polyhistor apud Eusebium, *De præparatione* lib. 1x, vel etiam Philonem biblicum

historicum, quod verisimilius duco. Sed gentiliū A historicorum fabulas, et nugamenta sacra Scriptura refellit, rei que veritatem aperit.

Col. 780, lin. 44 *Καὶ πολλὰς*. Moysem mammam non externam, sed gentilem admisisse scribit Josephus, lib. II *Antiquitatum*, cap. 5, non dissimilia habet Ezechielus, Philo, Clemens Alexandrinus.

Ibid., lin. 51. *Ἀνδρωθέρτα*. De nomine Moysis primaque ejus radice ita Clemens Alexandrinus: Εἶτα τίθεται τῷ παιδίῳ ὄνομα ἡ βασιλεὺς Μωϋσῆν ἐτύμως, διὰ τὸ ἐξ ὕδατος ἀνελεῖσθαι αὐτόν. Τὸ γὰρ ὕδωρ μῶδ' ὀνομάζουσιν Αἰγύπτιοι, εἰς ὃ ἐκτέθειται τεθνηξόμενος. Καὶ γὰρ τοὶ Μωϋσῆν τὸν ἀποπνεύσαντα τῷ ὕδατι προσαγορεύουσιν. Ezechielus:

Ὅρομι δὲ Μωϋσῆν ὀνόμαζε. τοῦ χάριν Ἰγρῆς ἀρείλειν ποταμίας ἀπ' ἠέρος.

Philo *De vita Moysis*: Εἶτα δίδωσιν ὄνομα θεμένῃ Μωσῆν ἐτύμως, διὰ τὸ ἐκ τοῦ ὕδατος αὐτὸν ἀνελεῖσθαι. Τὸ γὰρ ὕδωρ μῶδ' ὀνομάζουσιν Αἰγύπτιοι. Josephus, *Antiquit.* lib. I: Καὶ αὐτῷ τὴν ἐπίκλησιν ταύτην κατὰ τὸ συμβεβηκὸς ἔθετο εἰς τὸν ποταμὸν ἐμπεσόντι. Τὸ γὰρ ὕδωρ μῶ Αἰγύπτιοι καλοῦσι, ὕστος δὲ τοὺς ἐξ ὕδατος σωθέντας. Συνθέντες οὖν ἐξ ἀμφοτέρων τὴν προσηγορίαν αὐτῷ ταύτην τίθενται. Procopius, Rabanus, et alii eandem hujus nominis impositionis rationem tradunt. Cornelius a Lapide nomen id non esse Ægyptium, sed Hebræum affirmat, aliamque nominis causam affert, ex Hebræa nominum radice.

Ibid., lin. 55. *Ἐκάλουν δέ*. Aliter Clemens Alexandrinus, lib. I *Strom.*: Ἀήλον οὖν, ὡς ἐν τῷ ἐμπροσθεν χρόνῳ περιτηθέντι τῷ παιδίῳ οἱ γονεῖς ἔθεντο ὄνομα τὸ ἐκαλεῖτο δὲ Ἰωακείμ. Ἔσχε δὲ καὶ τρίτον ὄνομα ἐν οὐρανῷ μετὰ τὴν ἀνάληψιν, ὡς φασιν οἱ μύστοι, Μελχίς.

Ibid., lin. 56. *Ἦρ δὲ ἀστεῖος*. Philo: Εὐγενῆ καὶ ἀστεῖον ὀφθῆναι. Τελειότερον δὲ τῆς ἡλικίας ἰδοῦσα, καὶ τῆς ὕψεως ἐτι: μᾶλλον ἢ πρότερον σπάσασα, εὐνοίας υἴον ποιεῖται, τὰ περὶ τὸν ὄγκον τῆς γαστρὸς τεχνάσασα πρότερον, ἵνα γνήσιος, ἀλλὰ μὴ ὑποδολιμαῖος νομισθῆ. Πάντα δὲ ἐξευμαρῖζει Θεὸς ἃ ἀνθρώποις, καὶ τὰ δυσκατέρθωτα. Ejus proprietates et lineamenta ita expressit Artapanus apud Eusebium, *De preparatione* lib. IX: Γεγονέναι δὲ φησι τὸν Μωῦσον μακρὸν, πυρρὰκῆ, πολὺν, κομήτην, ἀξίωματικόν.

Col. 781, lin. 1. *Προσάγει αὐτόν*. Hæc eadem iisdem fere verbis leguntur apud Josephum, *Antiquit.* lib. I, cap. 5, quem consule.

Ibid., lin. 25. *Αἰθ' ὅπερ δὲ οἱ*. De hac Mosaica expeditione adversus Æthiops præter Josephum ita Artapanus: Καὶ ποτε τῶν Αἰθιοπῶν ἐπιστρατεύσαμένων τῇ Αἰγύπτῳ, τὸν Χενεφρῆν, ὑπολαβόντα εὐρηκέναι καιρὸν εὐθετον, πέμψαι τὸν Μωῦσον ἐπ' αὐτούς στρατηγὸν μετὰ δυνάμεως. Τὸ δὲ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ συστῆσαι πλῆθος, ὑπολαβόντα βραδίως αὐτὸν διὰ τῆν τῶν στρατιωτῶν ἀσθένειαν ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀναιρεθῆσεσθαι. Τὸν δὲ Μωῦσον, ἐλθόντα ἐπὶ τὸν Ἐρμουπολίτην ὀνομαζόμενον νομὸν, ἔχοντα περὶ δέκα μυριάδας γεωργῶν, αὐτοῦ καταστρατεύσαι. Πέμψαι

δὲ στρατηγούς τοὺς προκαθεδουμένους τῆς χώρας, οὓς δὴ πλεονεκτεῖν ἐπιφανῶς κατὰ τὰς μάχας. Λέγειν δὲ φησιν Ἠλιουπολίτας γενέσθαι τὸν πόλεμον τοῦτον ἐτη δέκα.

Ibid., lin. 53. *Ὅπως αὐτὸν στρατηγόν*. Per honorem a se procul ablegare quem quis reformidat, pluribus exemplis omnes historici confirmarunt; quorum magnum numerum in unum congescit Janus Gruterus in secunda parte prolixiorum commentariorum in Taciti insigniora loca in illud in lib. XI *Annalium*: *Amoliri juvenem specie honoris statuit.*

Ibid., lin. 46. *Κιβωτούς πλεπτάς*. Totum hoc Moysis stratagema ita enarrat Josephus: Ἐνθα τῆς αὐτοῦ συνέσεως θαυμαστὴν ἐπίδειξιν ἐποίησατο. Τῆς γὰρ γῆς χαλεπῆς οὐσης ὀδευθῆναι διὰ πλῆθος ἐρπετῶν, (παμφωρωτάτη γὰρ ἐστίν, ὡς καὶ τὰ παρ' ἄλλοις τοῦτων οὐκ ἔντα μόνη τρέφειν, δυνάμει τε καὶ κακίᾳ τῷ τῆς ὕψεως ἀσυνήθει διαφέροντα. Τινὰ δὲ αὐτῶν ἐστὶ καὶ πετεινά, ὡς λαθόντα μὲν ἀπὸ γῆς κακουργεῖν, καὶ μὴ προῖδομένους ἀδικεῖν ὑπερπετῆ γινόμενα) νοεῖ πρὸς ἀτφάλειαν καὶ ἀβλαβῆ πορείαν τοῦ στρατεύματος στρατήγημα' θαυμαστόν. Πλέγματα γὰρ ἐμφορῆ κιβωτοῖς ἐκ βίβλου κατασκευάσας, καὶ πληρώσας ἴβειον, ἐκόμιξε. Πολεμιώτατον δ' ἐστὶν ὄφεισε τοῦτο τὸ ζῶον. Φεύγουσι τε γὰρ ἐπερχομένους, καὶ ἀφιστάμενοι καθάπερ ὕπ' ἐλάφῳ ἀρπαζόμενοι καταπίνονται. Χειροθῆεις δ' εἰσὶν αἱ ἴβεις, καὶ πρὸς μόνον τὸ τῶν ὄφειων γένος ἄγριοι. Καὶ περὶ μὲν τούτων πρὸς ἡμᾶς νῦν γράφειν, οὐκ ἀγνοούτων τῶν Ἑλλήνων τῆς ἴβιδος τὸ εἶδος. Ὡς οὖν εἰς τὴν γῆν ἐνέβαλε τὴν θηροτρόφον, ταύταις ἀπεμάχετο τὴν τῶν ἐρπετῶν φύσιν, ἐπαφεῖς αὐτοῖς, καὶ προπολεμούσας χρώμενος. Τοῦτον οὖν ὀδεύσας τὸν τρόπον, οὐδὲ προμαθοῦσι παρῆν τοῖς Αἰθίοψι· καὶ συμβαλὸν αὐτοῖς κρατεῖ τῇ μάχῃ, καὶ τῶν ἐλπίδων ἃς εἶχον ἐπὶ τοὺς Αἰγυπτίους ἀφαιρεῖται· τὰς τε πόλεις αὐτῶν ἐπήξει καταστρεφόμενος, καὶ φόβος πολὺς τῶν Αἰθιοπῶν ἐπράττετο. Καὶ τῆς διὰ Μωϋσῆν εὐπραγίας γευσάμενον τὸ τῶν Αἰγυπτίων στρατεύμα πονεῖν οὐκ ἔκαμνεν, ὡς περὶ ἀνδραποδισμοῦ καὶ παντελοῦς ἀναστάσεως τὸν κίνδυνον εἶναι τοῖς Αἰθίοψιν. Meminit item Artapanus: Τοὺς οὖν περὶ τὸν Μωῦσον διὰ τὸ μέγεθος τῆς στρατιᾶς πόλιν ἐν τούτῳ κτίσαι τῷ τόπῳ, καὶ τὴν ἴβιν ἐν αὐτῇ καθιεῖρωσαι, διὰ τὸ ταύτην τὰ βλάπτοντα τοὺς ἀνθρώπους ἀναιρεῖν· προσαγορεύσαι δὲ αὐτὴν Ἐρμου πόλιν. Hinc avis hæc sacra Ægyptiis. Herodotus. Sed de hac nonnulla superius.

Ibid., lin. 56. *Ἦρ γὰρ αὐτῶν*. Omnia hæc habentur fusius apud Josephum, qui nec Tharmis reginæ perditum amorem in Moysem silentio præterit, ex quibus sua videntur mutuati Græci fabulatores quæ de Scylla et aliis narrant.

Col. 784, lin. 15. *Οὕτω γὰρ ὑπό*. Quænam Moyse doceret Ægyptios indicat Strabo, lib. XVI: *Non recte sentire, qui bestiarum, ac pecorum imagines Deo tribuerunt, itemque Afros, et Græcos qui diis hominum figuram affingerent. Id vero solum esse Deum, quod nos, et terram, ac mare continet; quod*

ὀποσχίσθαι τὸν Χανεφρῆν τῷ τε Μωῦσῳ καὶ τῷ Χανενώθῳ τὸ σῶμα, ὥστε, διακομισαντας εἰς τοὺς ὑπὲρ Αἴγυπτον τόπους, θάψαι, ὑπολαβόντα τὸν Μωῦσον ὑπὸ τοῦ Χανενώθ ἀναρεθῆσθαι. Πορευομένων δὲ αὐτῶν, τὴν ἐπιβουλὴν τῷ Μωῦσῳ ἐξαγγεῖλαι τινα. Τὸν δὲ φυλάσσοντα αὐτὸν τὴν μὲν Μέρβριν θάψαι, τὸν δὲ ποταμὸν, καὶ τὴν ἐν ἐκείνῳ πόλιν Μερρόην προσ-
αγορεύσαι. Τιμᾶσθαι δὲ τὴν Μέρβριν ταύτην ὑπὸ τῶν ἔγχωριων οὐκ ἔλαττον ἢ τὴν Ἴσιν. Omnium, quas Nilus ambit maxima et pulcherrima insula. Multi existimant inter quos Josephus lib. II *Antiquit. Judaic.* nomen a Meroe Cambysis sorore, vel, ut Diodorus ait, matre ibi mortua, cum ad Æthiopas ingressus esset, habuisse; ejus meminit Herodotus. De ea Lucanus, lib. X :

*Ambitus nigris Meroe secunda colonis
Læta comis hebeni, etc.*

Fuit regia, et metropolis Æthiopum. Heliodorus, lib. X : Ἡ γὰρ δὴ Μερρόη, μητρόπολις οὖσα τῶν Αἰθιοπῶν, τὰ μὲν ἄλλα ἐστὶ νῆσος τριγώνιζουσα ποταμοῖς πῶς τε Νεῖλω καὶ τῷ Ἀσταδόρῳ, καὶ τῷ Ἀσασόβῳ περιβρομένη, τοῦ μὲν κατὰ κορυφὴν ἐμπίπτοντος τοῦ Νεῖλου, καὶ πρὸς ἑκάτερα σχιζομένου, τῶν ἐτέρων δὲ δυοῖν κατὰ πλευρὰν ἑκατέραν θατέρου παραμειδόντων, καὶ αἰθῆς ἀλλήλοισι συμπίπτοντων, καὶ εἰς ἓνα τὸν Νεῖλον τό τε βεῦμα τό τε ὄνομα ἐκινωμένων.

Col. 785, lin. 8. Αὐτὸς δὲ ἐκ μὲν. Artapanus : Ἀαρῶνα δὲ τὸν τοῦ Μωῦσου ἀδελφόν, τὰ περὶ τὴν ἐπιβουλὴν ἐπιγόντα, συμβουλευσαι τῷ ἀδελφῷ φυγεῖν εἰς τὴν Ἀραβίαν. Τὸν δὲ, πεισθέντα, ἀπὸ Μέρβριος τὸν Νεῖλον διαπλεύσαντα, ἀπαλλάσσεσθαι εἰς τὴν Ἀραβίαν. Τὸν δὲ Χανεθώθην, πυθόμενον τοῦ Μωῦσου τὴν φυγὴν, ἐνεδρεύειν ὡς ἀναιρήσοντα. Ἰδόντα δὲ ἐρχόμενον, σπάσασθαι τὴν μάχαιραν ἐπ' αὐτόν. Τὸν δὲ Μωῦσον, προκατασχίσαντα, τὴν τε χεῖρα κατασχέειν αὐτοῦ, καὶ σπασάμενον τὸ ξίφος, φονεῦσαι τὸν Χανεθώθην. Διεκδράναι δὲ εἰς τὴν Ἀραβίαν καὶ Ῥαγούηλω τῷ τῶν τόπων ἄρχοντι συμβιοῦν, λαβόντα τὴν ἐκείνου θυγατέρα.

Ibid., lin. 25. Πρῶτος γὰρ παρ. Artapanus : Ὑπὸ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ Χανεφρῆν πρῶτον ἀπάντων ἀνθρώπων ἐλεφαντιάσαντα μεταλλάξαι. Τούτῳ δὲ τῷ πάθει περιπεσεῖν διὰ τὸ τοῦ Ἰουδαίου προστάξει σινδόνος ἀμφιένυσθαι, ἕρεᾶν δ' ἐσθῆτα μὴ ἀμπέχεσθαι, ὅπως ἦντες ἐπίσημοι κολάζωνται ὑπ' αὐτοῦ. Eo morbo, ut refert Cornelius Celsus, et alii, totum corpus afficitur ita ut ossa quoque vitari dicantur, summa pars corporis crebras maculas orebrosque tumores habet. Rubor harum paulatim in atrum colorem convertitur, summa cutis inæqualiter crassa, tenuis, dura, mollisque quasi squamis quibusdam exasperatur, corpus emacrescit, os, suræ, pedes intumescunt, etc. Q. Serenus Sammonicus :

*Est elephas morbus tristis quoque nomine dirus,
Non solum turpans infandis ora papillis,
Sed cito præcipitans funesto fata veneno.*

Isidorus, lib. IV, cap. 8, nominis causam reddit : *Elephantiasis morbus dicitur ex similitudine ele-*

A phanti : cujus naturaliter dura, et aspera pellis nomen morbo in hominibus dedit : quia corporis superficiem similem facit elephantorum cuti : sive quia ingens passio est, sicut animal ipsum, ex quo derivatum ducit nomen. Celsus, lib. III, cap. 25, pene ignotum in Italia morbum, ait, in quibusdam regionibus frequentissimum. Lucretius, lib. VI *De rerum. natur.*, solam Ægyptum molestare, nec aliam regionem usquam :

Est elephas morbus, qui propter flumina Nili Gignitur Ægypto in media, neque præterea usquam. Plinius, lib. XXIX, cap. 4, scribit Ægypti peculiare hoc malum, in Italia quoque vagatum; vide.

Ibid., lin. 36. *Ἐπὶ γούρ τῇ τοιαύτῃ.* Artapanus apud Eusebium. Clemens Alexandrinus ex eodem :

B Ἀρτάπανος γούρ ἐν τῷ περὶ Ἰουδαίων συγγράμματι ἱστορεῖ κατακλεισθέντα εἰς φυλακὴν Μωῦσέα ὑπὸ Νεχεφρέως τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως, ἐπὶ τῷ παρατεῖσθαι τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου ἀπολυθῆναι, νύκτωρ ἀνοιχθέντος τοῦ δεσμωτηρίου κατὰ βούλησιν τοῦ Θεοῦ ἐξελθόντα, καὶ εἰς τὰ βασιλεία παρελθόντα ἐπιστῆναι κοιμωμένῳ τῷ βασιλεῖ, καὶ ἐξεγείραι αὐτόν. Τὸν δὲ καταπλαγέντα τῷ γεγονότι, κελεῦσαι τῷ Μωῦσῃ τὸ τοῦ πέμψαντος εἰπεῖν ὄνομα Θεοῦ. Καὶ τὸν μὲν, προσκύψαντα πρὸς τὸ οὖς, εἰπεῖν· ἀκούσαντα δὲ τὸν βασιλέα ἄφωνον πεσεῖν· διακρατηθέντα δὲ ὑπὸ τοῦ Μωῦσέως πάλιν ἀναβιῶναι. Id idem et Græcis fabularum involucris innouit, 'Ο Ἐνδυμίων, inquit Joannes Antiochenus in *Archæologia*, διὰ μυστικῶν εὐχῶν ἀπὸ τῆς σελήνης ἐβούλετο μαθεῖν τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα, καὶ δι' ὄνειρου μαθὼν ἀπέψυξεν. Ὁ δὲ μύθος φησιν αὐτὸν ὑπὸ τῆς Σελήνης φιλεῖσθαι. Nomen Dei *Ioth, he, tau, he*, quod antiqui dixerunt ἑβρήτον, ἀνεκφώνητον, ineffabile. An quod effari illud non possent, an quod religione quadam ab eo effando abstinerent, id prisca omnes interpretes diligenter servarunt, pro eo aliud legentes et Græci olim quod scriptum erat Hebraicis characteribus *Ioth, he, tau, he*, ΠΤΤ, propter similitudinem legebant *pipi*, quod tamen non probat Hieronymus epistol. 136: *Nomen τετραγράμματος, quod ἀνεκφώνητον, id est, ineffabile putaverunt quod his litteris scribitur, Iod, he, tau, he : quod quidam non intelligentes propter elementorum similitudinem, cum in Græcis libris repererint, pipi legere consueverunt.* Verum cum de nomine ineffabili sermo sit, conandum est etiam nobis si quid habemus pro Irenæo, lib. I *adversus hæres.* cap. 12, ita enim habet : *Hujus autem quaternationis universus numerus est litterarum viginti quatuor : ἑβρήτος enim nomen litteras habet in se septem, σιγή quinque, πατήρ quinque, ἀλήθεια septem, quæ composita in se bis quinque, et bis septem XIV numerum adimpleverunt ; videtur enim falli Irenæus, aut nomen illud σιγή una littera debet fieri auctior, a quibus non dissentiant Græca Epiphani. Quidam hærent, nec vident quid de illo σιγή faciant ; dubitant an addendus articulus ut sit ἡ σιγή, an potius σιγῆν nomen ex infinito ; ut illis non satisfacit, ita nec mihi ; articulus a nomine*

diversum quid est; nec quantitas, qualitas, sive etiam jus, mensura nominum ab articulis sumitur; eorum in oratione jus alia satisque omnibus nota. Deinceps cum quatuor sint nomina quæ efferruntur, quare tantum in σιγή articulus præponendus, in aliis non item? Nunc nomen usquam erit ex infinito, etsi a verbo σιγῶ infinitum σιγῶν constituimus; quod item aliud est a nomine σιγή. Et si recte consideretur, sex habet in se litteras, et non quinque, habet enim ἰωτα subscriptum. Et absurdum est, imo impium in re tam levi Irenæum lapsum fateri, quare puto, illum scripsisse σιωπή, sic enim et numerus litterarum sibi constat, nec diversum quid a sententia tradimus. Ita libet opinari, et scribere, donec alius meliora.

Col. 785, lin. 53. *Kal τις τόν.* Artapanus: Τῶν δὲ Ἰερῶν τὴν ἐκφυλισσαντα τὰ ἐν τῇ πινακίδι γεγραμμένα μετὰ σπασμοῦ τὸν βίον ἐκλιμπάνειν.

Id., lin. 56. *Ὁ δὲ Φαραῶ.* Artapanus: Εἰπεῖν τε τὸν βασιλέα σημείον τι αὐτὸν ποιῆσαι. Τὸν δὲ Μωϋσῆν, ἣν εἶχε ῥάβδον ἐκβαλόντα, ὄφιν ποιῆσαι. Πτορθέντων δὲ πάντων, ἐπιλαβόμενον τῆς οὐρᾶς, ἀνελέσθαι, καὶ πάλιν ῥάβδον ποιῆσαι.

Col. 788, lin. 1. *Τούτου δὲ ἐπὶ.* Artapanus: Τοῦ δὲ βασιλέως ἐστὶ ἀφρονουμένου, τὸν Μωϋσῶν χάλαζαν τε καὶ σεισμούς διὰ νυκτὸς ἀποτελέσαι, ὥστε τοὺς τὸν σεισμὸν φεύγοντας ἀπὸ τῆς χαλάζης ἀναρῆσθαι, τοὺς τε τὴν χάλαζαν ἐκκλίνοντας ὑπὸ τῶν σεισμῶν διαφθεῖσθαι. Συμπεσεῖν δὲ τότε τὰς μὲν οἰκίας πάσας τῶν τε ναῶν τοὺς πλείστους. Plagas Ægypti breviser Ezechielus prosequitur in dramate cui nomen Ἐξαγωγῆ.

Ἐν τῇ δὲ ῥάβδῳ πάντα ποιήσεις κατὰ.
 Πρῶτον μὲν αἶμα ποτάμιον ῥυήσεται,
 Πηγαὶ τε πᾶσαι καὶ ὑδάτων συστήματα,
 Βατράχων τε πλήθος καὶ σκνίπας ἐμβαλῶ χθονί.
 Ἐπειτα ἐξέρουν ὄλον καμινάλων σπερῶ,
 Ἀναβλύσει δὲ ἐν βροτοῖς ἕλκη πικρά,
 Κυνήμια δ' ἤξει, καὶ βροτοὺς Αἰγυπτίων
 Πολλοὺς κακώσει. Μετὰ δὲ ταῦτ' ἔσται πάλιν
 Λοιμὸς, θανοῦνται δ' ὅς ἐνεστι καρδία
 Σκληρὰ. Πικρῶ δ' οὐρανόν. Χαλάζα νῦν
 Σὺν πυρὶ πεσοῖται, καὶ νεκρὸς θήσει βροτούς.
 Καρποί τ' ὀλοῦνται, τετραπόδων τε σώματα.
 Σκότος δὲ θήσῃ τρεῖς ἑφ' ἡμέρας διας,
 Ἀκρίδας τε πέμψω, αἱ πέριξ τῶν βρώματα
 Ἄπαντ' ἀναλώσουσι, καὶ καρποῦ χλόην.
 Ἐπὶ πᾶσι τούτοις τέκν' ἀποκτενῶ βροτῶν
 Πρωτόγονα. Παύσω δ' ὄφριν ἀνθρώπων κακῶν.
 Φαραῶ δὲ βασιλεὺς πείσεται οὐδὲν ὦν λέγω.
 Πλὴν τῶνδ' αὐτοῦ πρωτόγονον ἔξει νεκρὸν.
 Καὶ τότε φοβηθεὶς λῶν ἐκπέμψει ταχύ.

Ibid., lin. 6. *Ὁς δὲ καὶ ἐπὶ τούτο.* Artapanus: Προσλόντα δὲ μικρὸν τὸν Νεῖλον τῇ ῥάβδῳ πατάξει. Τὸν δὲ ποταμὸν, πολὺχον γενόμενον, κατακλύζειν ὄλην τὴν Αἰγύπτου. Ἀπὸ τότε δὲ καὶ τὴν κατάβασιν αὐτοῦ γίνεσθαι. Causas incrementi et decrementi Nili omni ætate quidem abstrusas, et de quibus inter auctores priscos et recentiores mira certamina, Artapanus hic ad divinam sapientiam providentiamque refert; quem secutus est Eustathius. Theodoretus, lib. iv *De Græcorum affectionibus*, Et δὲ καὶ ἄλλας αἰτίας τῆς τούτου γε πλημμυρίας εἶναι

ἄσας τινες, ἀλλ' οὐκ ἔμοιγε ἀρμόττειν τόνδε νῦν τὸν λόγον ὑπεβλήσθαι. Καὶ γὰρ τοῖς ἄλλοις παρεγγυῶ τῆς μὲν θείας οἰκονομίας μὴ πολυπραγμονεῖν τὰς αἰτίας, θαυμάζειν δὲ τὰ γινόμενα καὶ τὸν ποιητὴν ἀνομνεῖν. Et Aristides prudentissimus et τεχνικώτατος orator, oratione Ægyptiaca, magna Dei sapientiæ, ac providentiæ tribuit, qui quem in locum nullam erat pluviam demissurus, in eum Nilum quasi vicarium suum induxerit, qui pluvie vicem regionis illius incolis præstaret, atque eo tempore donum quod conferat in homines quo tum ipsi opportunum sit maxime, tum regioni non minorem, quam pro necessitate; verum insigniter copiosum proventum conciliet. Et hanc unicam dicit se videre causam cur Nilus per Ægyptum fluat, atque æstate sit maximus. Ὅπως δ' εἰς τοῦτο ἔχει, καὶ ὅθεν ἤρξατο τῆς ἀναβάσεως ἐκπέφυγε τὴν ἱστορίαν. Τὸ δὲ δὴ καὶ μόνην ταύτην ἀπασῶν χωρῶν, ὡσπερ τι ζῶον, καθεστάναι πρὸς ἀμφότερα ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ, τοτὲ μὲν χειρσαίαν εἶναι, καὶ ἐφ' αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ξηροῦ, αὐθις δ' ἐν τῷ ὕδατι διατᾶσθαι, τῆς γὰρ ταῦτα προσθεῖναι πλὴν ἢ τῆς μεγάλης σοφίᾳ καὶ προνοίᾳ τοῦ Θεοῦ; ὅστις, εἰ μὴ ἤχιστα ἐμελλεν εἶναι, τὸν Νεῖλον ἐπήγαγε μιμητὴν τινά ἑαυτοῦ, καὶ ἀντὶ δμῶρων εἶναι τοῖς ταύτης τῆς διορεᾶς αὐτὴν καὶ ἐπήγαγεν, ἦν ἡ αὐτῆς ἀνθρώποις ἐμελλε μάλιστα ἐν καιρῷ εἶσθαι, καὶ τῇ χώρᾳ τὴν φορὰν οὐ μόνον οὐκ ἐλάττω τῆς ἰκανῆς, ἀλλὰ καὶ θαυμαστὴν πλῆθει παρέξεσθαι. Τούτην ἐγὼ μόνην αἰετῶν ἐπινοῶ, δι' ἣν Νεῖλος δι' Αἰγύπτου καὶ τῶν ἐκεῖνη ῥεῖ καὶ μέγιστος δὴ τοῦ θέρους. Quare jure merito imbriferum vocavit Martialis, *Epigram.* lib. i, epigr. 62, vers. 5:

Apollodoro plaudit imbrifer Nilus,
 quod Ægyptiis sit loco imbrium celestium, et pluviarum, quando totam Ægyptum quotannis inundatione sua secundat; inferneque præbet aquarum commoda. Philo, *De vita Moysis*: Τάχα δ' ἐπεὶ καὶ περιττὸν ἦν ἐν Αἰγύπτῳ χειμῶνα γενέσθαι πρὸς δὲ γὰρ αἱ τῶν δμῶρων φοραὶ χρήσιμοι, καὶ ὁ ποταμὸς λιμνάζων τὰς ἀρούρας εἰς καρπῶν ἐτησίων γένεσιν. Ἡ δὲ φύσις οὐ ματαιουργός, ὡς ὑετὸν χορηγεῖν μὴ δεομένη γῆ, καὶ αἶμα χαίρει τῷ πολυτρόπῳ καὶ πολυσχιδεῖ τῶν ἐπιστημονικῶν ἔργων, τὴν συμφωνίαν τοῦ παντὸς ἐξ ἐναντιοτήτων ἐναρμωσαμένη, καὶ διὰ τοῦτο τοῖς μὲν ἀνωθεν ἐξ οὐρανοῦ, τοῖς δὲ κάτωθεν ἐκ πηγῶν τε καὶ ποταμῶν παρέχει τὴν ἐξ ὕδατος ὠφέλειαν· et inferius: Ὁ γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ ποταμὸς, καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ταῖς ἐπιβάσεισι πλημμυρῶν, ὅταν ἀρδεύῃ τὰς ἀρούρας, τί ἕτερον ἢ ὑετὸς ἐστὶ κάτωθεν ἐπινύφων, Et rursus: Τῆς γὰρ χώρας οὐχ ὑετῶ, καθάπερ αἱ ἄλλαι, νιφομένης, ἀλλὰ ταῖς τοῦ ποταμοῦ πλημμύραις εἰσδυίας ἀνὰ πᾶν ἔτος λιμνάζεσθαι, θεοπλαστοῦσι τῷ λόγῳ τὸν Νεῖλον Αἰγύπτιοι, ὡς ἀντιμιμον οὐρανοῦ γεγονότα, καὶ περὶ τῆς χώρας σμνηγοροῦσιν. Possumus etiam dicere Martialem Eudoxi, Callisthenis historici, et aliorum sententiam secutum de incremento Nili, qui imbribus et oppositis temporum anni rationibus rem imputabant; quando enim illis æstas est qui sub æstivo habitat tropico,

lis qui e regione sub brumæ circulo degunt, hiemem esse, a quibus tum exundans aqua prorumpit; quæ fuit etiam opinio Plutarchi, lib. *Περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος*: hanc forte opinionem Martialis cum haberet in animo, dum hæc scriberet, nuncupavit Nilum imbriferum, non quod loco imbrium et pluviarum sit, sed quod imbres, et pluvias quibus intumescit effunditurque extra ripas, et eluvione tantquam mari quodam Ægyptium operiens adventu suo fecundat, ferat. De Nili autem incremento, et decremento, et ejus causis Plutarchus de placitis philosophorum lib. iv, cap. 1; Diodorus Siculus, lib. 1 *Biblioth. hist.*; Aristides, *oratione Ægyptiaca*; Strabo, lib. xvii; Joannes Xiphilinus in *Epit. Dionys.*; Heliodorus, *Æthiop.* lib. ii; Theodoretus *De curat. Græc. affectuum* l. iv; Herod. l. ii; Theophylactus Simocatus, *Hist.* lib. vii, cap. 17, qui omnia sua scripsit fere αὐτοῖς ἐξεί ex Diodoro Siculo bono illo viro ne nominato quidem; Seneca, Joannes Leo, et plures alii.

Col. 788. lin. 10. Ὁ γοῦν Φαραώ. Artapanus: Τούτου δὲ γενομένου, τὸν βασιλέα τοὺς ὑπὲρ Μέμφιν καλέσαι, καὶ φάναί αὐτοὺς ἀναγῆσαι, καὶ τὰ ἱερά κατασκάψειν, ἐὰν μὴ καὶ αὐτοὶ τερατοουργήσωσι. Τοὺς δὲ τότε διὰ τιῶν μαγγάνων καὶ ἐπαοιδῶν δράκοντα ποιῆσαι, καὶ τὸν ποταμὸν μεταχρῶσαι. Τὸν δὲ βασιλέα, φρονιματισθέντα ἐπὶ τῷ γερονότῳ, πάσῃ τιμωρίᾳ καὶ κολάσει κατακίξειν τοὺς Ἰουδαίους. Τὸν δὲ Μωῦσον, ταῦτα ἑρῶντα, ἀλλὰ τε σημεῖα ποιῆσαι, καὶ πατάξαντα τὴν γῆν τῇ βάρβῳ, ζῶντι τι πτηνὸν ἀνεῖναι, ὃ λυμῆνασθαι τοὺς Αἰγυπτίους, πάντα τε ἐξέλκωθῆναι τὰ σώματα. Τῶν δὲ ἱατρῶν μὴ δυναμένων ἴασθαι τοὺς κάμνοντας, οὕτω πάλιν ἀνέστως τυχεῖν τοὺς Ἰουδαίους. Horum sacerdotum principes fuere Jannes et Mambres. II Timoth. iii, de quorum sepulcro mira narrat Palladius in *Historia Lausiaca* in Macario Alexandrino, ab eo visa et comperta; scilicet sepulchros eos esse in hortis, in quibus ipsi dum viverent, omnis generis arbores plantaverant, sperantes fore, ut post mortem in illo quasi Paradiso deliciis fruerentur. Hic autem locus tenebatur a demonibus, qui proinde Macarium cum ingredientem invaserunt, sed ab eo signo crucis fugati sunt. Macarius vero singula lustrans invenit fructum malorum puniceorum, quæ nihil intus habebant; erant enim arefacta a sole, plurima item aurea donaria: Ἐπεθύμησέ ποτε οὗτος ὁ αὐτός, ὡς αὐτὸς ἡμῖν διηγῆσατο, εἰς τὸ κηποτάριον εἰσελθεῖν τοῦ Ἰαννοῦ καὶ Ἰαμβροῦ τῶν μάγων τῶν ἐπὶ τοῦ Φαραώ χάριν ἱστορίας ἧ καὶ συντυχίας τῶν ἐκεῖσε δαιμονίων. Ἐλέγετο γὰρ παμπόλλους καὶ χαλεποὺς ἀποκεκληρῶσθαι παρ' αὐτῶν ἐκείνων τῷ τόπῳ ἐκείνῳ δαίμονας δι' ὑπερβολὴν τῆς ἀτίμου τέχνης αὐτῶν. Τοῦτο δὲ τὸ κηποτάριον γέγονε παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἰαννοῦ καὶ Ἰαμβροῦ τῶν ἀδελφῶν, δι' ὑπερβολὴν τῆς μαγικῆς τέχνης τὰ πρῶτα ἐχόντων κατ' ἐκείνου καιροῦ παρὰ τῷ Φαραώ, πολλὴν κεκτημένοι δυναστείαν τὴν ἐν Αἰγύπτῳ ἐν τῷ τῆς ζωῆς αὐτῶν χρόνῳ. Ἐκ τετραπέδων λίθων ἐκτίσαν τὸ ἔργον ἐκεῖνο, ἐν αὐτῷ μνημα πεποικηότες, καὶ χρυσὸν πολλὸν ἀποθέμενοι. Ἐφύτευσαν οὖν καὶ δένδρα παντοῖα, καὶ φρέαρ ὕδα-

τος μέγιστον ὠρυξαν· ὕψιμος γὰρ ἐστὶν ὁ τόπος. Ταῦτα δὲ πάντα ἐποίησαν ἐλπίζοντες μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἐκεῖσε ἀφίξειν ἐν τούτῳ τῷ παραδείσῳ τρυφᾶν. Et inferius: Ἐλεγει δὲ ὁ ἄγιος, ὅτι, ἐγγισαντός μου μόνον τῷ κηποτάριῳ, ἀπ' αὐτοῦ ἐξῆλθον εἰς συνάντησίν μου ἐβδομήκοντα δαίμονες παντοῖα τῷ σχήματι, οἱ μὲν βοῶντες, οἱ δὲ πηδῶντες, οἱ δὲ μετὰ μεγάλου βρυγμοῦ τρύζοντες κατ' ἐμοῦ τοὺς ὁδόντας· ἕτεροι δὲ ὡς κόρακες περυσσόμενοι ἐτόλμων κατὰ τῆς ὕψεώς μου λέγοντες. Et nonnullis interjectis: Εἰσελθῶν οὖν, φησὶν, ἐθεασάμην τὰ πάντα, ἐν οἷς εὔρον καὶ κάδον χαλκοῦν ἀλύσει σιδηρᾷ κρεμάμενον κατὰ τοῦ φρέατος λοιπὸν τῷ χρόνῳ ἀναλωθέντα, καὶ καρπὸν βροῶν οὐκ ἔχουσῶν ἔνδον οὐδέν· ἐξήρανο γὰρ ὑπὸ τοῦ ἡλίου.

Ibid., lin. 25. Καὶ πένθους. Artapanus: Τελευταῖον τοιαύταις συμφοραῖς περιπεσόντα τὸν βασιλέα τοὺς Ἰουδαίους ἀπολύσαι. Τοὺς δὲ χρησαμένους παρὰ τῶν Αἰγυπτίων πολλὰ μὲν ἐκπώματα, οὐκ ὀλίγον δὲ ἱματισμὸν, ἄλλην τε παμπληθῆ γάζαν, διαβάνας τοὺς κατὰ τὴν Ἀραβίαν ποταμούς, καὶ διαβάνας ἱκανὸν τόπον, ἐπὶ τὴν Ἐρυθρὰν τριταίους ἐλθεῖν θάλασσαν.

Ibid., lin. 33. Μηδεὶς δ' ὑπολάβῃ. Res hæc altioreni requirit indaginem, quare hic plura adducere supersedeo. Vide expositiones quas affert Origenes ad hunc locum in *Philocalia*, capit. ultimo.

Ibid., lin. 37. Ἀλλὰ γινωσκέτω. Quod ea quæ de Deo dicuntur in Scriptura absona congruo sensu dici censendum sit, late probat Origenes homil. 49 in illud Jeremiae, *Decepisti me, Domine, et deceptus sum*, quam una cum aliis a nobis Latinas factas edidit Michael Ghislerius suis in *Jeremiam* Commentariis.

Col. 789, lin. 8. Οἱ δὲ, διατρεθείσης. Artapanus: Ἡλιοπολίτας δὲ λέγειν ἐπικαταδραμεῖν τὸν βασιλέα μετὰ πολλῆς δυνάμεως ἅμα καὶ τοῖς καθιερωμένοις ζωοῖς, διὰ τὸ τὴν ὑπερβῆναι τοὺς Ἰουδαίους τῶν Αἰγυπτίων χρησαμένους διακομίζειν. Τῷ Μωῦσῳ θέσαν φωνὴν γενέσθαι πατάξαι τὴν θάλασσαν τῇ βάρβῳ. Τὸν δὲ Μωῦσον ἀκούσαντα ἐπιθίγειν τῇ βάρβῳ τοῦ ὕδατος, καὶ οὕτω τὸ μὲν νᾶμα διαστῆναι, τὴν δὲ δύναμιν διὰ ξηρᾶς ὁδοῦ πορεύεσθαι. Συσμῆντων δὲ τῶν Αἰγυπτίων καὶ διακόντων, φησὶ πῦρ αὐτοῖς ἐκ τῶν ἔμπροσθεν ἐκλάμψαι, τὴν δὲ θάλασσαν πάλιν τὴν ὁδὸν ἐπικλύσαι. Τοὺς δὲ Αἰγυπτίους ὑπὸ τε τοῦ πυρὸς καὶ τῆς πλημμυρίδος πάντας διαφθαῖναι. Gentiles hunc transitum Hebræorum sicco pede per mare ascripsere non miraculo, sed reciprocationi maris. Idem dixerunt Memphite ðodem Artapano teste: Καὶ Μεμφίτας μὲν λέγειν ἔμπειρον ὄντα τὸν Μωῦσον τῆς χώρας, τὴν ἀμπωτιν τρησάντα, διὰ ξηρᾶς τῆς θαλάσσης τὸ πλῆθος περαιώσαι. Hanc gentiliū opinionem multis refellit Diodorus Catena in *Genes.*: Ἐπειδὴ ἴχνη τοῦ τότε γεγεννημένου θαύματος εἰσέτε καὶ νῦν δείκνυται τῆς Ἐρυθρᾶς ἀμπωτιζούσης, καὶ τῆς ὑπερηγμένης παρὰ τοῦ Θεοῦ ὠρεῆς τοῖς Ἑβραίοις ἀνάμνησιν παρεχούσης. Ἕλληνες τὸ γινόμενον πρόφασιν λαμβάνουσιν εὐσεβείας ἐν πλείοσι τῆς θαλάσσης τόποις δεικνύντες ἀμπατισμοὺς, ψύσεως ἔργον. οὐ θεῖου θαύματος. Ἡμεῖς σύγχωρήσαντες αὐτοῖς δ

βούλονται νοεῖν, καὶ τῆς φύσεως εἶναι τὸν ἀμπωτισμὸν κατὰ τοὺς τόπους, ἐν οἷς ἀπώλοντο μὲν οἱ Αἰγύπτιοι, διεσώθησαν δὲ οἱ Ἑβραῖοι, πυθώμεθα αὐτῶν εἰ ποὺ τῆς θαλάσσης ἀμπωτισμὸς μέσον τέμνει καὶ κώλον, καὶ τοῦτον σχοινοτενῶς, ὥστε γυμνοῦν τὸν κρυπτόμενον αὐτοῖς τόπον, καὶ ποιεῖν ὄδον πλατεῖαν, μᾶλλον δὲ ὁδοῦς εὐθείας, ὅπερ τοῦς Ἰσραηλίτας παρέσχε Θεὸς κατὰ τὸν Δαδ λέγοντα· « Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαίρεσεις· » καὶ εἰς τὸ θαλάττιον ὕδωρ, σχισθὲν ἐκ δεξιῶν τε καὶ ἐξ εὐωνύμων, φύσιν ἔχει στήναι δίκην τειχῶν ἀράγαξ, ὅπερ ἐπὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν γέγονεν ὁδῷ τοῖς θαλαττίοις τόποις χρωμένων. Εἰ δὲ ἀπίστευον ὅτι ταῦτά ποτε γέγονε, διὰ τί μὴ, τῆς κατὰ μέρος ἀντιλογίας ἀφέντες, αὐτὸ τοῦτο ζητοῦσι πρὸς ἡμᾶς διδασκάλω χρώμενοι τῆ ἀληθείᾳ. Μᾶλλον δὲ τὴν ἀλήθειαν ἐκ τῶν ἀποδεικνυμένων πραγμάτων διδασκόμενοι. Ἐγχωρεῖ τὴν Ἐρυθρὰν ἀμπωτίζειν, πῆ μὲν ἐπιτρέχουσαν, πῆ δὲ ἀναχωροῦσαν; Ἄλλ' ἐπὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν οὐκ ἦν ἀμπωτισμὸς. Πῶς γὰρ τὸ σχισθῆναι τὴν θάλασσαν, καὶ παγῆναι εἰς τειχῶν στάσιν εἴη ἂν ἀμπωτισμὸς; Josephus dubitat, an divisio hæc fuerit miraculosa, vel naturalis. *Nam et Alexandri magni ductu, inquit, mare Pamphylicum cessit, et iter aperuit, cum Deus ejus opera ad destruendum Persarum imperium uti decrevisset.* Hebræi negant, suos majores totum mare Rubrum tranasse, sive a littore Ægyptio in littus Arabicum, sed quod grandius est, ut refert Genebrardus, miraculum, ad idem littus, ducto intra mare longo circuitu, et quasi semicirculo, unde ingressi fuerant revertisse probant. Quia hærebant in deserto Ethan ante transitum, deinde post transitum in eodem se reperiunt; ubi per tres dies vagant castra ponunt in Mara, Exod. xvi. Deinde mare Kubrum dividit Ægyptum ab Arabia, non a terra sancta. Imo vero non fuit necesse ut ingrederentur mare, nisi ut submergeretur Pharo. Josephus et rostri de littore in littus. Alii, quos sequitur Origenes homil. 5 in Exodum, Genebrardus in psalm. cxxxv, Epiphanius hæres. 64, affirmant, mare Rubrum fuisse divisum in duodecim sectiones, ita pari gressu per illud incederent duodecim tribus, quælibet enim sua sectione incedebat. Philo tamen, Theodoretus, Euthymius in psalm. cxxxv unicam tantum fuisse tradunt. Sic etiam Hebræorum illa traditio est, tribum Juda, ejusdemque ducem Aminadab, cæteris trepidantibus, primum ingressum esse mare, ideoque tribum Juda deinceps fuisse primam, et ducem aliarum, meritamque esse regnum, et huc alludi Cant. vi, 11 : *Anima mea conturbavit me propter quadrigas Aminadab;* et Osee xi, 12 : *Judas autem descendit testis cum Deo, et cum sanctis fidelis.* Hieronymus traditionem hanc fabulam vocat. Hujus transitus vestigia, et tractus curruum rotarumque orbitas manere, repararique tum in littore, tum in ipso mari Rubro tradit Orosius, lib. 1, cap. 10; idem insinuat Diodorus in *Catena*. Illud item ridiculum est, pseudo-Moysem quemdam Cretensem, Mosai-

A cum hoc miraculum tempore Theodosii imperatoris imitari volentem multis Hebræis excidio fuisse, Sozocrates, lib. vii *Hist.*, cap. 38.

Col. 789, lin. 19. *Kal ó Παγονῆλος.* De Raguelo, et ejus parentibus plura Eusebius *De præparatione evang.*, lib. ix, ex Ezechiello et Demetrio, qui Jothor et Raguelum diversos facit, tradit enim Abraham ex Cethura genuisse Jexan, ex quo natus est Dadan, a quo Raguelus pater Jetho, cujus filiam Moyses accepit uxorem. Hebræi, Lyranus et Abulensis tradunt, Raguelum fuisse quadrinomium. Præmo enim vocabatur Raguel, Exod. ii et iii, Jethro, id est *Addens*, ipse enim addidit unum caput *Legi*, de ordinatione populi per tribunos, centuriones, quinquagenos et decanos, Exod. xviii. Vocatur Cinæus, B Judic. iv. Tandem vocatur Hobab, id est *Amanus*, quia dilexit legem Dei, et ad Judaismum est conversus, ut Exod. xviii. Alii probabilius putant, Hobab non esse Raguelum, Ragueli filium, de quo Numer. x.

Ibid., lin. 20. *Ἐπαγόμενος.* Moyses enim, ut Epiphanius, hæres. 78, tradit, postquam prophetæ munus suscepit, uxoris notitia abstinuit, ut purus tam sanctæ functioni vacaret; quod totidem verbis se postea reperisse in *Traditionibus Hebræis* tradit Genebrardus.

Ibid., lin. 30. *Ὁ Μωϋσῆς ἐπέλευτησε.* Ambrosius, lib. i *De Cain et Abel*, c. 2, asserit Moysem nondum mortuum esse, sed translatum ad meliorem vitam; et cum scriptum est, eum esse mortuum, intelligi non de interitu qui sit per separationem animæ a corpore, sed de translatione ad felicem et beatam vitam. Illi assentitur Hilarius Pictaviensis in *Matthæum*, can. 20. Idem ex recentioribus tradit Ambrosius Catherinus in illud III, 24 Genes. : *Collocavit ante paradisum voluptatis cherubin.* Et in illud Gen. ii, 8 : *Plantaverat Dominus paradisum Eden.* Hebræi, eum translatum vivum existimant, quare Philo sepulcrum ejus non inveniri scribit : *Περὶ ὧν ἱερουργοῦσιν Ἄβελ τε καὶ Κάιν διδωμί σε, φησὶ Θεὸν Φαραῶ. Θεὸς δὲ ἔλλειψεν ἢ πρόσθεσιν οὐκ ἀνέχεται πλήρης, καὶ ἰσαίτατος ὦν ἑαυτῷ. Παρ' ὃ καὶ τὴν ταφὴν λέγεται μὴδὲ εἰς εἰδέναι τοῦτου. Τίς γὰρ ἂν γένοιτο ἱκανὸς τὴν πρὸς τὰ ὄντα μετανάστασιν ψυχῆς τελείας κατανοῆσαι;* Idem repetit in fine lib. *De vita Moysis*, et rabbi Samuel Marrochianus lib. *De adventu Messie*, quem Judæi temere expectant, hæc habet cap. 12 : *De Moysæ etiam non est dubitandum, quin sit in celo in corpore et anima, ut dicit Dexter. xxxiv, 6 : « Dixit Deus ad Moysem : Ascende in montem nocte, et morere ibi, et ascendit in montem, et mortuus est ibi; et nescivit homo sepulcrum ejus usque in hodiernum diem. » Et quid significat, quod sepulcrum ejus est ignotum in terra, cum ipse fuit propheta major, et sanctorum aliis, nisi quod Deus resuscitavit eum, et assumpsit eum in corpore, et anima, sicut alios justos assumpsit, et elevavit ad locum ubi sunt?*

Ibid., lin. 32. *Kal ἐξάγει τόν.* Artapanus Hebræos per triginta annos in deserto vagatos fuisse

scribit : Τους δὲ Τουδαίους, διαφυγόντας τὸν κίνδυνον, τριάκοντα ἔτη ἐν τῇ ἐρήμῳ διατρίψαι, βρέχοντος αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ κρίμον ὁμοιον ἐλύμφ, χιόνι παραπλήσιον τὴν χροάν.

Col. 789, lin. 34. *Οἱ γὰρ χάριν.* Antiquum peregre proficisci religionis ergo meminit et Gregorius Nyssenus *De Vita S. Macrinæ virginis*: Πάντως δὲ οὐκ ἀμνημονεῖς τῆς συντυχίας, ὅτε κατ' εὐχὴν ἐν Ἱεροσολύμοις, ἐπιφοιτῶν μέλλων, ἐφ' ᾧ τὰ σημεῖα τῆς τοῦ Κυρίου διὰ σαρκὸς ἐπιδημίας ἐν τοῖς τύποις ἔδειν συνέδραμόν σοι κατὰ τὴν Ἀντιόχου πόλιν.

Ibid., lin. 57. *Τὸ τε Σιναιὸν ὄρος.* De monte Sinai, ejusque locis sacris plura Petrus Bellonius, *Observationum* lib. II, cap. 62 et seq., de quo multa sacrae litteræ, insignis ille quidem et Dei cum Moyse colloquiis, et locis piis sacrisque ad hunc diem florentibus, nec non nobilis divæ Catherinæ corpore, et aliorum sanctorum duobus cacuminibus divisus assurgit solido saxo, et variorum colorum granulis, quæ diversas figuras efficiunt distincto, excelsior pars nomen Sinai, depressior Horeb occupat. In Horeb Moysi lex data, in quo et adhuc in marmoreo lapide Moysis effigies conspicitur ad amussim impressa. In Sina corpus sanctæ Catherinæ ab angelis deportatum est, quod progressu temporis monachi montis accolæ in imam partem montis Horeb deportarunt ut tutum ab hostibus conservarent: multa sunt in hoc monte admirabilia illa quidem, maximaque non indigna animadversione. Hæc lector tibi communico typo montis, quem olim a monachis inde Romam venientibus accepi, et aliorum testimonio, qui loca illa inviserunt, apprime fido; loca quemadmodum his temporibus nuncupantur in calce exposui.

Ibid., lin. 57. *Παρ' ᾧ τὰς ρομοθεσίας.* Crassus error Alexandri Polyhistoris, qui ait, apud Hebræos mulierem quamdam μωσῶ fuisse, quæ eam legem scripsit, qua Judæi utuntur, hoc est Moisaicam legem Judæorum non a Moyse, quem nullus vel de plebe minimus, qui quidem Judæos nosset, ignorare potuit, sed ab hac muliere dictam fuisse.

Ibid., lin. 40. *Ζητητέον δὲ οἱ ἑ.* Plura de hac controversia, et annorum supputatione eruditissime scribit Pererius in *cap. xv Genes.* in qua reliquas aliorum sententias examinando uti falsas et ad difficultatem loci illius explicandam parum idoneas refellit, et hanc nostri auctoris uti legitimam, veramque defendit, solidis rationibus, et sanctorum Patrum auctoritatibus adductis. Vide etiam Genebrardum, et Delrium in *cap. xv Genes.*

Col. 792, lin. 3. *Διὰ τοῦ Ἰορδάνου.* Divisionem maris Rubri quatuor rationibus dissimilem a divisione hac aquarum Jordanis tradit Cornelius a Lapide in *xiv cap. Exod.*: Primo in eo quod divisio maris facta est per Moysem extendentem in illud suam virgam; divisio vero Jordanis facta est per præsentiam arcæ Domini; secundo, in mari divi-
sæ aquæ utrinque quasi muri constiterunt; in Jordane vero inferior pars defluxit in mare Mortuum,

A superior substitit, et intumuit, assidue aquis affluentibus; cum vero transissent Hebræi non subito, sed sensim detumuit, et defluxit, ne ripas et campos obrueret; tertio, in mari submersi sunt Ægyptii, nullus vero mersus est in Jordane; quarto, in mari Deus immisit ventum, ad fundum limosum siccandum, id vero non fecit in Jordane, quia ejus alveus est parvus, et arenosus.

Ibid., lin. 7. *Ἐπὶ τὴν Ἱεριχώ.* Josephus *Antiquit.* lib. IV, cap. 5: Πόλις δὲ ἐστὶν εὐδαίμων αὐτή, φοινικὰς τε φέρειν ἀγαθῆ, καὶ βάλαμον νεμομένη. Ejusdem topographiam habes apud eundem *De bello Jud.* I, v, c. 26; Brocardus monachus in *Descriptione Terræ sanctæ: Item a Galgala per unam leucam contra orientem est sita Jericho, civitas olim famosa, nunc autem habet octo domos, vix nomen villæ sortita.*

Ibid., lin. 14. *Καὶ πᾶσα τῷ Κυρίῳ.* Josephus, *Antiq.* lib. V, cap. 1: Ἄπειρον δὲ τι πλήθος ἐκ τῆς ἀλώσεως συναθροίζεται ἀργύρου τε καὶ χρυσοῦ, καὶ προσέτι χαλκοῦ, μηδενὸς παραβάντος τὰ δεδομένα μηδ' εἰς ἴδιαν ὠφέλειαν αὐτὰ διαπερασμένων. Καὶ ταῦτα μὲν Ἰησοῦς τοῖς ἱερεῦσιν εἰς τοὺς θησαυροὺς παραδίδωσι καταθέσθαι.

Ibid., lin. 15. *Τὴν πόλιν Οὐαί.* Fuse hæc omnia prosequitur Josephus, *Antiq.*, loco d.

Ibid., lin. 21. *Οἱ δὲ Γαβωνῖται.* Eadem habet Josephus, latius tamen ea narrat.

Ibid., lin. 40. *Ὅργισθεις δέ.* Eadem Josephus loco dicto.

Ibid., lin. 52. *Ἰνα δὲ τέλειον.* Josephus: Ἐνθα καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ συνεργίαν ἔμαθεν, ἐπιμήναντος αὐτοῦ βρονταῖς τε καὶ κεραυνῶν ἀφέσει, καὶ χαλάζης καταφορᾷ μείζονος τῆς συνήθους. Ἐτι γε μὴν καὶ τὴν ἡμέραν αὐξηθῆναι πλέον, ὡσάν μὴ καταλαβοῦσα νύξ ἐπισχεῖν τὴν τῶν Ἑβραίων προθυμίαν συνέπεσεν. Ὅστε καὶ λαμβάνει οὐκ βασιλέας Ἰησοῦς ἐν τινι κρυπτομένους σπηλαίῳ κατὰ Μαχιδά, καὶ κολάζει πάντας. Ὅτι δὲ τὸ μήκος τῆς ἡμέρας ἐπέδωκε τότε καὶ τοῦ συνήθους ἐπλέονασε δηλοῦται διὰ τῶν ἀνακειμένων ἐν τῷ ἱερῷ γραμμάτων.

Ibid., lin. 54. *Στήσας τὸν ἥλιον.* Joannes Keplerus in introductione ad suam *Astronomiam novam*, ut probaret terram moveri, solem stare, dicit, quotidie nos multa loqui cum oculorum sensu, quæ certo scimus aliter se habere; et hunc modum loquendi etiam esse Christo, et divinæ Scripturæ familiarem; loquuntur enim cum hominibus humano modo, ut ab hominibus percipiantur, et utuntur iis quæ sunt apud homines in confesso, ad insinuanda alia sublimiora et divina, et exemplis sacræ Scripturæ demonstrare conatur; inter ea ita explicat hunc locum, ut potius contrarium esse quisque intelligat; concludit enim tunc terram stetisse, quæ perenni motu movebatur, non item solem. Verba ejus sunt: *Facile autem Deus ex Josue verbis, quid is vellet, intellexit: præstititque inhibito motu terræ, ut illi stare videretur sol. Petitionis enim Josuæ summa huc redibat, ut hoc sic sibi videri posset,*

quidquid interim esset; quippe hoc videri vanum, et irritum non fuit, sed conjunctum cum effectu optato. Dura sane divinarum litterarum expositio, et distorta; quamvis enim sciamus, sæpissime eas, more hominum multa proferre, quæ aliter esse certa comperimus, tamen sententia semper firma figurarum ac schematum modos exponimus, sicque rebus esse conformatam deprehendimus, at in contrarium sensum detorquere quis sanæ mentis audebit? Sol stat, id est, terra stat, quis id credet? Sanissima semper sanctorum Patrum expositio, quam sicut et in hoc, ita et in aliis summa veneratione amplectimur.

Col. 794, lin. 7. Ἀσὼρ δὲ ὁ βα. De his omnibus vide Josephum dicto loco; de divisione terræ Chanaan distincte omnia leguntur in sacris Litteris.

Ibid., lin. 43. Τῇ Ἀστάρτῃ. Astarte, vetustissimum Syriæ numen fuisse notat Tertullianus, *Apologet.* cap. 24, *Unicuique etiam provinciarum et civitati suus deus est, ut Syriæ Astartes.* Artemidorus *Oneirocrit.* lib. 1, cap. 9, Ἰχθύας πάντες ἐσθλοῦσι πλὴν Σύρων τινῶν τῶν τῆς Ἀστάρτην σεβομένων. Constat ex Plutarcho Syros Syriam deam coluisse, cujus filia cum hæc crederetur, nihil mirum Syros eam coluisse. Phœnicibus et Sidoniis alii tribuunt. Achilles Tatius initio lib. 1: Ἐνταῦθα ἦσαν ἐκ πολλοῦ χειμῶνος, Σώστρατε, ἔθρον ἐμαυτῷ τῇ τῶν Φοινίκων καλοῦσιν αὐτὴν Ἀστάρτην οἱ Σιδωνιοί. Suidas: Ἀστάρτη ἡ παρ' Ἑλλήσιν Ἀφροδίτη λεγομένη, θεὸς Σιδωνίων. Joannes Xiphilinus oratione *De adoratione crucis*, καὶ προσκυνήσασαν τῇ Ἀστάρτῃ, καὶ τῷ Χαμῶς, ὃ ἐστὶ Σιδωνίων βδέλυγμα. Augustinus asserit, lingua Punica, quæ ex Hebræa nata, Junone sine dubitatione vocari Astartem, lib. vii, quæ est. 16. Multæ Junones veteribus, sicut et Joves, et Veneres, inde factum, ut quarta Venus a Syris Astarte, seu Astarte Syriæ et Tyri filia vocaretur, testis Cicerone lib. iii *De nat. deor.* Quibusdam hæc Luna, seu Diana credita. Sunt qui putant eam esse, quæ in sacris Litteris et præcipue Judicum x, 6, Astaroth dicitur, et ubi IV Reg. xxiii, 13 legitur: *Quæ ædificaverat Salomon rex Israel Astaroth idolo Sidoniorum*, Septuaginta vertunt, ὃν ὑποδόμησε Σαλομών βασιλεὺς Ἰσραὴλ τῇ Ἀστάρτῃ, sic enim putant legendum, non Ἀσάλτῃ. Et, I Reg. xxxi, 40: *Et posuerunt arma ejus in templo Astharoth.* Septuaginta, καὶ ἀνέθηκαν τὰ σκεύη αὐτοῦ εἰς τὸ Ἀσταρτεῖον, ubi Schol. εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀστάρτης. Sonat Phœnicium lingua *Greges*, μῆλα, et apud Hebræos eadem voce proferuntur, *Greges*, et *Astaroth*; quare David Kimhi, et Marinus Brixianus suspicantur idolum fuisse figura ovis, ita referente Joanne Pineda lib. vii *De rebus Salom.*, c. 11, num. 2. Græcis *Derceto* dici volunt, voce nimirum detorta a Syriaca *Adardaga*, qua illi pisces significabant. Quare Laurentius Ramiresius in *Pentecontarcho*, cap. 21, corrigat Macrobiolum, lib. 1, cap. 21, *Apud quos Veneris Architidis, et Adonis maxime, etc.* Ex Plinii lib. vi *Nat. hist.*, c. 25, *Syriis vero Magog,*

ubi prodigiosa Adargartis [emendat Ramiresius Adargatis] Græcis autem Derceto dicta colitur. Sannatque, ut ipse existimat, locum Petri Criniti lib. xiv *De honesta discip.*, cap. 8, *Syriorum dea Adargartis*, mutando in *Adargatis*. Quæ correctio quamvis acuta, nimis sane superstitiosa videtur. Sic enim textus omnes antiquorum essent inverteendi, ut unum vel alterum emendarem, cum tamen nulla necessitas urgeat. Denique enim apud Syrios *Adardaga* dici pisces, idone et hanc deam ita nuncupatam affirmabimus, nulla littera, nulla syllaba immutata? Sed esto ita; idemne et apud Græcos, sive etiam Romanos ipsos ita debere pronuntiari evincemur? Verba dura ac aspera emolliunt Græci, Romanique, et barbarica illa in meliorem frugem reducunt, politioribusque, ut ipsi politissimis sunt moribus, vestimentis induunt, accentu scilicet, sono, pronuntiatione, numeris. Quid mirum si Syrorum *Adardaga*, in *Atargatim* abierit, præsertim ita scribente Plinio loco dicto, et ante eum Strabone lib. xvi, ex quo sua habuit Plinius: Ὑπέρεκται δὲ τοῦ ποταμοῦ σχολίους τέτταρας διέχουσα ἡ Βαμβύκη, ἣν καὶ Ἐδεσσαν, καὶ ἱερὸν πόλιν καλοῦσιν, ἐν ἣ τρωσὶ τὸν Συρίαν θεὸν τῆν Ἀταργάτιν, nec dissimili ratione nomen etiam ipsi ex Syriaco deflectunt; ex *Adardaga* namque *Atargatim* faciunt, meliori sono atque formatione. Nec alia ratione voluisse, vel potuisse scribere *Crinitum*, et alios, qui in illo capite laudantur, vel ex eo solo manifestum est, quod Strabonis locum, quem supra scripsimus, dum illa scriberent, habuerint præ oculis; ibi enim *Atargatis* legitur. En singulare de hac mutatione Strabonis testimonium in fine dicti libri, Αἱ δὲ τῶν ὀνομάτων μεταπτώσεις, καὶ μάλιστα τῶν βαρβαρικῶν πολλὰι. καθάπερ τὸν Δαριήτην Δαρεῖον ἐκάλεσαν, τὴν δὲ Πάρζιλιν Παρυσάτιν, Ἀταργάτην δὲ (lego Ἀταργάτιν, vel Ἀτεργάτιν, ut superius ipse scripserat, nisi velis Ἀταργάτην) τὴν Ἀθάραν, Δερκετῶ δὲ αὐτὴν Κτησίας καλεῖ. Astartes item meminere Ælianus, Cicero *De natur. deor.*, Tertullianus in *Apologet.* cap. 24, Josephus *contra Appionem*, Eusebius *De præparatione evangel.* lib. 1, cap. 2. Epiphanius ex aliorum opinione prodit patrem Melchisedech dictum fuisse Heraclam, matrem vero Astaroth.

Ibid., lin. 45. Ὡς ἐπὶ πολύκατα. In malis et calamitatibus ad Deum cœlestesque auxilii causa confugimus, hocque solemne est omnibus. *Virgilius Æneid.* lib. 1:

*Interea ad templum non æque Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant,
Suppliciter tristes, et tunsæ pectora palmis.*

Et lib. 11:

*Nec non ad templum, summasque ad Palladis arces
Subvehitur magna matrum regina caterva
Dona ferens, juxtaque comes Lavinia virgo
Causa mali tanti.*

Sallustius in *Conjurat. Catilinæ*: *Ad hoc mulieres, quibus pro magnitudine belli timor insolitus incenserat, afflictare sese, manus supplices ad cælum ten-*

dere, miserari parvos liberos, rogitare, omnia pavere, superbia atque deliciis omissis, sibi patriaeque diffidere. Theophylactus Symocattus *Hist.*, lib. 1: Τοιγαροῦν ἡμέρας κλινοῦσης, εἰνεῖτο τὸ κέντρον, καὶ ὁ φόβος ἐξίστιος ἦν, ὡς καὶ τοὺς ἱππομανοῦντας ὑπὸ τοῦ δέους ἀθρόον μεθάλλεσθαι πρὸς τὸ σῶφρον δίχην παίδων ἐν παιδιᾷ κύδων ἀφικομένου ἐξαπινάλως τοῦ παιδοτρίβου. Τότε παραπέτασμα τὸ πρὸ τοῦ γυμνασίου τῶν ἱππικῶν ἀγωνισμάτων, ὃ δὴ σύνθημα τῆς ἰλαρίας ἐτύγχανεν ἐν, περιαιρεῖται διὰ τὸν ἀδόκητον κίνδυνον. Ἀπαντὰς τε συνέβαινε πρὸς τοὺς ἱερούς σηχοὺς ἐντεμενίζεσθαι, ὀβρωδούντας τὸν θάνατον.

Concludam has notas pulche: rima Lactantii sententia lib. 11, c. 4: *Nam tum maxime Deus ex ne-*

moriamur, hominum elabitur, cum beneficiis ejus fruente, honorem dare divinæ indulgentiæ debent. At vero si qua necessitas gravis presserit, tunc Deum recordantur — si belli terror infremuerit, si morborum pestifera vis incubuerit, si alimenta frugibus longa siccitas denegaverit, si sæva tempestas, si grando ingruerit: ad Deum confugiunt, a Deo petitur auxilium, Deus ut subveniat oratur: si quis in mari vento saviente jaclatur, hunc invocat, si quis aliqua vi affligatur, hunc protinus implorat: si quis ad extremam mendicandi necessitatem deductus, victum precibus exposcit, Deum solum obtestatur, et per ejus divinum atque unicum numen hominum sibi misericordiam quærit. Nunquam igitur Dei meminere, nisi dum in malis sunt.

ANNO DOMINI CCGXXVIII-LXXVIII.

TITUS BOSTRENSIS EPISCOPUS.

NOTITIA

(GALLAND., *Bibliotheca vet. Patr.*, t. V, p. xxvi, et p. 269.)

I. Titus Bostræ in Arabia Ecclesiam regebat, quo tempore imperator renuntiatus est Julianus. Rerum potitus ille apostata, cum Ecclesiarum præsules potissimum ex urbibus ejiciendos curaret, Bostrenos etiam malis artibus hortatus est, ut Titum episcopum tanquam civium delatorem expellerent clamante præcone. Rem narrat Sozomenus (a), edisseritque Baronius (b). Exstat etiamnum hæc Juliani epistola Bostrenis inscripta (c), in qua verba nonnulla refert quibus usus erat noster præsul Bostrenis in libello ad ipsum Julianum misso, unde postmodum imperator eidem calumniam struxit. Porro extincto Juliano, ad synodum Antiochenam se contulit anno 363 a Meletio coactam, cujus etiam synodicæ, ad Jovianum imperatorem oblatae subscripsit; ejusque nomen inter aliorum episcoporum subscriptiones comparet apud Socratem (d). *Moritur autem sub Valente*, inquit Hieronymus (e); id est, saltem ante annum 378. De titulo *Sancti* quo perinde ac Irenæus Lugdunensis, Chrysoſtomus, Cyrillus Alexandrinus alique hu-

jusmodi Patres, honestatur noster antistes in regia venerandæ antiquitatis catena *Commentariorum in Lucam*, consulas si placet Combetsium (f). Neque aliter in *Paralleliis Damascenicis* appellatur (g).

II. Titi Bostrensis doctrinam maximi ducunt veteres. Inter eos Patres ipsum refert Hieronymus (h), qui in tantum philosophorum doctrinis atque sententiis suos refarciunt libros, ut nescias quid in illis primum admirari debeas, eruditionem sæculi ascientiam *Scripturarum*. Et Sozomenus multos quidem tradit (i) ea tempestate in Ecclesiis floruisse admodum doctos et eloquentes viros; sed præ cæteris Titum Bostrensem, ἐπισηµότατον, celeberrimum prædicat. Scripsit autem præclarum opus *adversus Manichæos* doctissimus Pater post Juliani cædem atque imperante forte Joviano, aut certe sub initium imperii Valentis, ut ex iis constat quæ tradit ipsemet auctor in hæc verba (j). « Etsi, inquit, civitates concidant, sicut *ΝΥΡΑ* contigit, cum ille impiissimus (apostata) dominaretur, οἷα δὲ καὶ ΠΡΩΗΝ ἐπὶ τοῦ λίαν ἀσεβήσαντος,

(a) Sozom. *Hist. eccl.* lib. v, cap. 15.

(b) Baron. ad ann. 362, § clvii.

(c) Julian. epist. 52, inter ejus Opp. pag. 433 edit. Lips.

(d) Socrat. *Hist. eccl.* lib. iii, cap. 25.

(e) Hieron. lib. *De vir. illustr.* cap. 102.

(f) Combef. *Recens. auct. ad Bibl. concion.*

tom. I, p. 49.

(g) Damasc. *Parall.* infra.

(h) Hieron. epist. 70, al. 84, ad Magnum or. t., § iv, Opp. tom. I, pag. 427 edit. Veron.

(i) Sozom. *Hist. eccl.* lib. iii, cap. 14.

(j) Tit. lib. 11 *adv. Manich.*, § xvi.

et errorem idololatriæ recoleret ac renovaret, etc. A nam et cum Novo Testamento congruere docet, esse alienam, referrique oportere ad eam libri primi partem, qua duo ingenta principia, duasque radices, bonam alteram, alteram malam, unde omnia bona malaque prodierint, oppugnat, obiterque hominem Dei optimi maximi esse opus ostendit. Addi etiam et editionem condecorare potuissent fragmenta ex hoc Titi opere a Græcis nobis servata : cujusmodi sunt in primis ea quæ excrispsit auctor *Parallelorum sacrorum*, quæ vulgo Joanni Damasceno tribuuntur, et e Rupefucaldino codice vulgata sunt a D. Michaele Lequien. . . . Esse autem in Parallelis quædam emendatius per-scripta, non est ut moneam : ipsa locorum collatio rem manifestabit, etc.

III. Porro in quatuor libros dispescuit opus suum Bostrensis antiates, quos *fortes* appellat Hieronymus (a), et legisse videtur Epiphanius (b) qui scribebat anno 376, ut advertit Tillemontius (c). Eos item memorat apud Photium (d) Stephanus Gobarus tritheta, qui et nonnulla inde profert; necnon Heraclianus Chalcedonensis episcopus, ut auctor est idem Photius (e). Verum non est hic illud omittendum, quod adnotat Basnagius (f) : hunc nimirum præsulem Chalcedonensem, qui circa tempora Anastasii imperatoris claruisse fertur (g), et cujus doctrinæ placita sancto Maximo haud probata fuisse comperimus (h), Titum Bostrensem redarguere, quod scribens adversus Addam seu potius Buddam, se Manichæos refellere existimavit. Iniqua plane censura. Fac enim, Buddam ante ipsum Manetem hæreseos Manichaicæ existisse auctorem, aut si mavis, unum ex duodecim ejusdem Manetis discipulis fuisse, ut ex Petro Siculo (i) et Photio (j) eruuntur : cum tamen discipuli errantem assectati magistrum, in præcipuis capitibus convenient, adeoque Manes non secus ac Buddas docuerit; non erat enimvero cur Titus eo nomine reprehenderetur, qui dum Buddam perstrinxit, Manetem quoque ipsum ejusque sectatores confutasse jure optimo existimatur.

IV. Ad editionem quod attinet Titi Bostrensis operis *adversus Manichæos*, libros tres priores cum integris librorum quatuor argumentis, primus edidit ex versione Francisci Turriani Henricus Canisius (k) : Græca vero Jacobus Basnagius (l), qui ca ex bibliothecæ Holstenianæ Hamburgensis codice descripta, Joanni Friderico Wincklero refert accepta : quo quidem in codice haud plura exstare novimus, quam quæ vertit laudatus Turrianus; ut propterea interpret vel eo ipso exemplari, vel eidem simili usus fuisse videatur. Quartus porro liber totus intercidit. Hanc autem Basnagii editionem minus accurate fuisse adornatam, merito censuit Petrus Wesselingus V. C. his verbis (m) : « Inseti sunt, inquit, Canisianis *Lectionibus* Titi Bostrensis, viri pii et egregie docti, in *Manichæos* scripti libri; sed, quod dolemus, laceri et spissis maculis deturpati. Facile fuisset ad animadvertendum, modo viro docto cui Græca debemus, libuisset, intexam extremo libro tertio disputationem de hominis creatione, quam Titi adversarii diabolo acceptam ferebant, ab eo loco quo legem esse bo-

V. Viro docto monenti morem gessimus. Et primum quidem omnia excrispsimus quæ in *Parallelis* Rupefucaldinis occurrunt, ad textum Titi Bostrensis *adversus Manichæos* evulgatum sive castigandum sive supplendum; eaque ad calcem rejecimus : quo scilicet quisque locorum collatione instituta, de lectionum veritate judicium ferat. Deinde notulas textui subjectimus, quibus tum *Parallelorum* loca indicantur, tum etiam locis vexatis aut corruptis lux affunditur, aut integritas restituitur. In idem præterea consilium nonnulla sumus ex Photio mutuati. Ad hæc quatuor librorum integri operis Titi argumenta subdidimus. Denique trium superstitem librorum lemmata contexuimus, quibus conspectus totius operis exhibetur.

VI. His porro addita est *Oratio in Ramos palmarum*, quæ sub Titi Bostrensis nomine circumfertur. Qui ex codice regio eam edidit Combefsius (n), dubitat ejus ne sit de quo hic sermo, an vero alterius junioris, cujus *Commentarii in Lucam* esse feruntur. Nimirum duos ille Titos Bostrenorum episcopos commentus est; cum tamen veteres unum tantum agnoscant. Alibi autem idem editor nihil vetare ait (o), uti nec aliquid cogere, quin hæc ipsa oratio seniori detur. Simulque subdit : « Cujuscunque vero sit, opus est eruditum, egregiis refertum sensis, ac dogmatis accuratum, ut quisque theologus ipsa statim lectione videbit. Locos Scripturæ scite admodum exponit ac applicat, ut nihil desiderari videatur. » Sed hæc satis de Tito Bostrensi. Cæterum de *Commentariis in Lucam* ejus nomine inscriptis, nos alias opportunius

(a) Hieron. *De vir. illustr.*, cap. 102.

(b) Epiph. hæc. LXVI, cap. 24.

(c) Tillem. *Mem. eccl.* tom. VII, pag. 383.

(d) Phot. *Bibl. cod.* CCXXXII, pag. 894 seq. edit. Rothom.

(e) Id. ibid. cod. LXXXV, pag. 203.

(f) Basnag. ad *Thes.* Canis. tom. I, pag. 57, § III.

(g) Lequien. *Or. Christ.* tom. I, pag. 602.

(h) Maxim. *Opp.* tom. II, pag. 65.

(i) Petr. Sic. *Hist. Manich.*, pag. 30.

(j) Phot. lib. I *Contr. Manich.*, § XIV, apud Wolf. *Anecd. Gr.* tom. I, pag. 54.

(k) Canis. *Lect. antiq.* tom. V, pagg. 36 seqq.

(l) Basnag. *Thes.* Canis. tom. I, pagg. 59 seqq.

(m) Wesscl. *Probab. lib. sing.* cap. 20, pagg. 166 seqq.

(n) Combef. *Auct. nov.* tom. I, pag. 635 - 651.

(o) Id. in recens. auct. ad tom. I *Bibl. conc.*, pag. 49.

TITI BOSTRENSIS EPISCOPI LIBRI TRES ADVERSUS MANICHÆOS.

INTERPRETE FRANCISCO TURRIANO S. J.

LIBER PRIMUS.

CAP. I. Origo Manichæismi.

Πᾶσι μὲν οἷς γέγονε διὰ σπουδῆς τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀμαρτανομένων τὰς αἰτίας ἐξελεῖν Θεοῦ, οἰδῶς τε καὶ ἀληθῆς γέγονε κατὰ τοῦτο τῶν τοιούτων ὁ σκοπός· εἶγε μὴ διαφυγόντες τὸ προνοεῖν τῶν καθ' ἡμᾶς τὸν Θεόν, εὐλόγως καὶ φιλαλήθως ἀνθρώποις ἀνέθηκαν τὰ σφῶν αὐτῶν ἀμαρτήματα· ἐπειτοίγε μικρὸν ἴσθαι τι βουλευθέντες, μείζονι καὶ χαλεπῷ νοσήματι τῆς ἀσεβείας περιέπεσον, εἰς ἄρνησιν τῆς ἐν παντὶ φαινομένης τοῦ Θεοῦ προνοίας ἐμπεσόντες. Ὁ δὲ μανεὶς ἐκ βαρβάρων καὶ τῆς μανίας αὐτῆς ἐπύωνμος, ἐτι πρὸς ἀσεβείαν βλαβερωτέρῳ φαρμάκῳ κατεχρήσατο· κακίας γὰρ ἀναίτιον ἀποδείξει τὸν Θεὸν βουληθεὶς, κακίαν προῖων ἀντέστησεν αὐτῷ· ἀγέννητον, ὡς φησιν, ἀγεννήτω, ζῶσαν ζῶντι, ἀεὶ μὲν ἐπανισταμένην καὶ μαχομένην, καὶ οὐποτε μὴ οὐχὶ πράγματα παρέχουσαν αὐτῷ· ἀναιρεθῆναι δὲ πρὸς αὐτοῦ παντελῶς μὴ δυναμένην, ὡς ἀτιδίων τε καὶ συμπληρωμένην τὴν οὐσίαν καὶ ἀγέννητον· καὶ κακίαν, ὡς φησιν, φεύγων, ἐμπίπτωκεν εἰς τὸ πῦρ. Ἴνα γὰρ μὴ τῶν παρ' ἡμῖν, ὡς οἰεῖται, κακῶν ὑπέχειν δοκῆ τὰς αἰτίας ὁ Θεός, αὐτός γε ὅλης τινὸς καὶ δλοκλήρου παρ' αὐτῷ κακίας παραπολαύειν. Τί γὰρ εἰ μακροθύμως καὶ σοφῶς, ὡς φησιν, μεταχειρίζεται; ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀπολέμητος ἂν εἴη κατὰ γε τὴν τοιαύτην ὑπόθεσιν· οὐ τί ἂν γένοιτο τῶν πρεπόντων περὶ Θεοῦ λογισμῶν ἀλλοτριώτερον;

Quibus studium est causas eorum quæ homines peccant, a Deo remove, aiunt sanctum et verum esse Deum : huc spectant tales, et hoc eis propositum est tueri. Cum enim non negant procurare Deum res nostras, recte ac vere hominibus peccata eorum assignant; alioqui parum quid sanare qui voluerunt, in graviolem et difficiliorem impietatis ægritudinem inciderunt, Dei providentiam, quæ in universitate rerum cernitur, negantes. Manichæus vero, qui a barbarie et furore nomen ducit, nocentiore adhuc contra impietatem remedio abusus est : cum enim demonstrare voluisset non esse Deum auctorem mali, malum ei opposuit, ingenitum, ut ait, ingenito, vivum vivo, semper obsistens ac repugnans, et nunquam non negotium et molestias inferens; quodque ab eo funditus extingui et interire nequeat, utpote æterna et completa substantia, tanquam ingenita : sic fugiens sumum, ut est in Proverbio, in ignem incidit. Etenim ne videatur Deus, ut Manichæus existimat, nostrorum malorum esse in causa, ex toto quodam et integro malo apud se fructum fingit percipere. Quid enim, si res tractat Deus, ut Manichæus ait, toleranter et sapienter? at nunquam, opinione hujus, bello et pugna carebit : quo quid potest de Deo quod minus eum deceat, cogitari?

Nota

CAP. II. Catholicorum sententia.

Ὅτι μὲν γὰρ εὐσεβὲς τῶν παρὰ ἀνθρώποις ἀδικημάτων ἀναίτιον παντὶ σθένει τὸν Θεὸν ὁμολογεῖν, πρῶτος πρεσβεύειν ἐσοῦδακε τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ὁ λόγος· ζητούμενο δὲ, τίνα τρόπον πλημμελοῦμεν ἡμεῖς, τοῦ Θεοῦ μὴ βουλομένου, οὐ περὶ μειζῶνων κατηγοροῦμεν Θεοῦ, περὶ μικροτέρων, ὡς περ ἐκείνος, ἀπολογεῖσθαι βουλόμενοι (1).

Ἄλλ' αὐτὴν τῆς ἀληθείας τὴν ὁδὸν, ἐκ τε τῶν ἁγίων Γραφῶν καὶ τῶν κοινῶν ἐνοπιῶν ἔχοντες, ἀσφαλῶς ὀδεύομεν (1') πρὸς τὴν τοιαύτην ζήτησιν, τῷ γε αὐτοῖς φιλαλήθως προσεγκαλεῖν, εὐσεβῆ τὴν ἀπόδειξιν τὴν ὑπὲρ Θεοῦ ποιούμενοι· οὐ γὰρ ἵνα τῷ λόγῳ διαφεύγωμεν, ὡς εἰς ἀλλήλους πλημμελοῦμεν τὰ ἐγκλήματα, προσῆκεν εἰς Θεὸν ἀσεβεῖν, πραττομένους παρ' αὐτοῦ τὰ πάντων ὑβριστικώτερα καὶ μηδαμῶς ὄντα

C Quod pium quidem sit apud homines, totis viribus confiteri, Deum non esse injuriarum et maleficiorum auctorem, prima doctrina Ecclesiæ catholicæ studuit profiteri. Cum autem quærimus quomodo nos peccemus nolente Deo, ut peccemus, de gravioribus non Deum accusamus, cum a levioribus eum, sicut ille, defendere volumus.

Si qui viam veritatis ex sanctis Scripturis et ex communibus notionibus cognitam habemus, pergamus firme ad talem quæstionem, piam argumentationem pro Deo concludentes, nos ipsos studio veritatis accusando : non enim ut verbo accusationem eorum, quæ in nos inter nos peccamus, declinemus, decebat in Deum impios esse, poscentes ab eo quæ sunt contumeliosiora omnibus, et quæ nequaquam sunt.

(1) Vulg., Βουλόμενος. EDIT.

(1') Forte, ὀδεύομεν. EDIT.

Præterea qui existimamus peccata apud homines A
sanabilia esse, utpote quæ non a principio quodam
contra eos effluant, sed alio modo a nobis fiant
(quem disputatio suo tempore explanabit), non
solum non sumus in Deum impii, non audentes
conjecturam facere, non posse Deum propter diffi-
cultatem resistere vitio quod ei non inest, sed quæ
a nobis vitiose aguntur, nitimur in eis cessare;
cum iis qui advertunt, demonstramus, quæ a nobis
principium ducunt, ut fiant, per nos etiam, ne
fiant, finem assequi, tametsi non apud omnes; non
enim hoc generale in singulis est, sed in singulis
eorum qui studium adhibuerunt (iudicium tamen
universi est, posse esse in singulis). Verumtamen
qui barbære cum impietatem excogitavit, fingens
malum sine principio, contra Deum vere principio
carentem, ac solum, et hoc secundum principium
insane constituens, non solum malum collocat in
ordine æquali Deo, tanquam hoc honorare velit,
quod scilicet odit; sed mala, quæ ex malo quod
principio caret, insanabilia penitus esse, cum nec-
essario affirmat, facit insidiose, ut existiment qui
ei credunt, injustitiam non posse apud homines
corrigi. Ita ut anticipata voluptate peccatorum, pro
conversione desperatio objiciatur; quasi fieri non
possit, ut impetus vitii quod principio caret, coer-
ceatur. Præterquam si quis cupiditate gloriæ, quod
plus boni, ut isti fingunt, habere videatur, stu-
dium adhibeat, ut, quoad fieri potest, non peccet,
ut manifestum faciat, non aliunde quam a se pec-
catum proficisci. Existimabitur tamen apud ipsos
melior esse propter admisionem naturæ, qui non
natura, sed labore et sudore usus est, qui quidem
putabit se laudari, cum alioqui vera laude privetur.
Veram enim gloriam ex labore ac studio vir-
tutis proficiscentem relinquens, si quidem pietati
erga Deum studebat, necessitatem naturæ rapinam
esse falso ducit, qui utilitatem industriæ ad impietatem
in Deum adhibet; ut nec animus ignaviæ et
inertiæ deditus, cum male agit, pungatur, si qui-
dem alteri cuidam principio actiones ascribit:
neque qui studio utitur, laude dignus habeatur,
quippe qui in id cogitatione incumbat, quod est
omnium atrocissimum, institui scilicet ad impietatem
adversus Deum.

CAP. III. Mali definitio secundum Manichæos.

Cum vero Manichæi rationem creationis mundi a D
Deo facti non intelligent, non solum actiones ho-
minum a ratione aversas excutientes, eo modo
quem diximus, lapsi sunt, sed etiam plurimas
creaturas, imo fere omnia in crimen vocaverunt,
quæ nullam tamen vituperationem vere admittunt;
mala autem hæc appellaverunt, in aliis quidem mi-
sitionem contrariorum, boni scilicet et mali, ut
loquuntur, mentientes; in aliis vero malum sim-
plex et unius formæ reprehendentes: et quantum
in ipsis fuit, omnia confuderunt, appellantes mala,
quæ minime mala sunt. Si enim injustitiam in qua

Pròς δὲ τούτοις ἴασιμα τὰ παρὰ ἀνθρώποις ἁμαρ-
τήματα νομίζοντες, ἅτε δὴ μὴ ὡς ἀπὸ τίνος ἀρχῆς
καθ' ἡμῶν βέοντα, ἀλλ' ἕτερόν τινα τρόπον πρὸς
ἡμῶν πραττόμενα (ὅν ὁ λόγος σαφῶς κατὰ καιρὸν
ἐρμηνεύσει), οὐ μόνον εἰς θεὸν οὐκ ἀσεβοῦμεν, μὴ
τολμώντες αὐτοῦ καταστοχάζεσθαι χαλεπὴν ἀδυνα-
μιαν, τοῦ ἀνθεστάναι κακίᾳ τῇ μὴ ὄσῃ, ἀλλὰ καὶ
τὰ πραττόμενα πρὸς ἡμῶν κακίας τρόπον παύειν ἐπι-
χειροῦμεν, τῷ γε σαφῶς τοῖς προσέχουσιν ἀποδει-
κνῦναι, ὡς τὰ πρὸς ἡμῶν ἀλήθειαν ἔχοντα τοῦ γί-
γνεσθαι τὴν ἀρχὴν, δι' ἡμῶν ἂν καὶ τέλος τοῦ μὴ
γίγνεσθαι λάβοι, εἰ καὶ μὴ παρὰ πᾶσιν· οὐ γὰρ ἐφ'
ἐκάστῳ τὸ καθόλου, ἀλλὰ γε παρ' ἐκάστῳ τῶν ἐσπου-
δακώτων (δείγμα μέντοι τοῦ καθόλου, τὸ ἐφ' ἐκά-
στου ἐνδεχόμενον). Ὁ μέντοι βαρβαρικὴν ἀσέβειαν B
ἐπινοήσας, ἀναρχὸν κακίαν κατὰ τοῦ θεοῦ ἀληθῶς
ἀνάρχου καὶ μόνου πλασάμενος, καὶ δευτέραν ἀρχὴν
ταύτην μανικῶς ὀρισάμενος, οὐ μόνον ἐν ἰσῆ τάξει
τίθησι κακίαν θεῷ, ὡσπερ τιμῆσαι ταύτην ὁ δῆθεν
μισῶν προσελάμενος, ἀλλὰ καὶ ἀνάτα πάντη τὰ ἐκ
τῆς ἀνάρχου βέοντα κακὰ ἐπάναγκες φάσκων, ἀδιώρ-
θωτον παρὰ ἀνθρώποις τὴν ἀδικίαν ἐπιβούλως ὀλε-
σθαι ποιεῖ τοὺς πειθομένους αὐτῷ· ὥστε προλήψει
τῆς τῶν ἁμαρτημάτων ἡδονῆς προβάλλεσθαι ἀντὶ τῆς
ἐπιστροφῆς τὴν ἀπαγόρευσιν. ὡς ἀδύνατον ἀνάρχου
κακίας ἐπισχέειν τὴν φορὰν· πλὴν εἰ μὴ τις ἐπιθυ-
μία δόξης τοῦ δοκεῖν τὸ πλέον ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ εἶχειν,
ὡς δὴ μυθολογοῦσι, σπουδάσας μὲν, κατορθώσειεν
ὡς ὁδὸν τε τὸ μὴ ἁμαρτάνειν, ὡς αὐτόθεν ποιησά-
μενοι, ὡς οὐκ ἐτέρευθεν, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ ἐπλημμέ-
λει· ὁμῶς δ' ἀπενέγκηται τινα δόξαν παρ' αὐτοῖς,
ὡς τὴν κρᾶσιν εἰη βελτίων τῆς φύσεως, ὁ μὴ φύσει
πόνῳ δὲ καὶ ἰδρώτι χρώμενος· ὅς δὴ καὶ ἐπαινεί-
σθαι οἴοιτ' ἂν, τοῦ ἀληθοῦς ἐπαῖνον στερούμενος. Τὴν
γὰρ εὐδοξίαν τοῦ πόνου τῆς ἀρετῆς, εἶγε τῆς εὐσε-
βείας τῆς πρὸς θεὸν ἡνύσθη, καταλιμπάνων, ἀπραγμα-
ψευδῶς τὸ ἀναγκαῖον τῆς φύσεως ἡγείται, τὸ χρῆσι-
μον τῆς φιλοπονίας πρὸς ἀσέβειαν κατὰ θεοῦ μετερ-
χόμενος· ὡς μήτε τὸν ῥαστώνῃ προσκείμενον πλετ-
τεσθαι τὴν νοῦν κακοπραγούντα, εἶγε ἄλλη τῇ ἀρχῇ
λογίζοιτο τὰ πραττόμενα, μήτε τὸν σπουδῇ χρώμε-
νον ἄξιον εἶναι θαυμάζεσθαι, καίτοι λογισμῷ πο-
νοῦντα πρὸς τὸ τῶν πάντων χαλεπώτατον, πρὸς ἀσέ-
βειαν κατὰ θεοῦ παιδαγωγηθῆναι.

Μὴ συνιέντες δὲ οἱ ἀπ' ἐκείνου τῆς τοῦ θεοῦ δη-
μιουργίας τὸν λόγον, οὐ μόνον τῶν ἀνθρώπων τὰς
παράλογους πράξεις ἐξετάσαντες, τὸν εἰρημένον τρό-
πον ἐσφάλησαν, ἀλλὰ καὶ πλείεστα τῶν δημιουργημά-
των· μᾶλλον καὶ σχεδὸν ἅπαντα, φόγον οὐδένα κατὰ
τὸ ἀληθές ἐπιδεχόμενα, διέβαλον· κακὰ δὲ ταῦτα
προσεῖπον, τῶν μὲν κρᾶσιν τῶν ἐναντίων, ὡς φασί,
κακοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ καταψευσάμενοι, τῶν δὲ μο-
νοειδῆ κακίαν κατειπόντες, καὶ συνέχεαν τότε ἐπ'
αὐτοῖς τὰ πάντα, κακὰ τὰ μηδαμῶς κακὰ προσειπόν-
τες. Εἰ μὲν γὰρ τὴν παρὰ ἀνθρώποις ἀδικίαν μόνην
οὔταν ἀδικίαν διέβαλον εἰς κακίαν, ἐχρῆν μὲν καὶ

οὕτως ἀσφαλίσεισθαι τ' ὄνομα καὶ τὴν περὶ αὐτῆς δόξαν, ὡς ὑπαρχούσης καὶ μὴ ὑπαρχούσης, ἐν τε (2) τῷ πράττεσθαι, καὶ μὴ πράττεσθαι· ἥμιστά δὲ ἀρχὴν ἐπεισάγειν αὐτὴν κατὰ Θεοῦ· ὅμως δ' ἂν αὐτοῖς εὐπερίγραπτον ἦν τὸ ἀφάλμα. Νυνὶ δὲ σχεδὸν ἄπασαν τὴν δημιουργίαν κακίσαντες, ὑπέρογκον τὴν βλασφημίαν κατὰ Θεοῦ πεποίηται, καὶ παράγουσιν ὡς ὁμολογούμενα τῷ λόγῳ καὶ πάντα τὰ θηρία καὶ τὰ κνώδαλα, οὐκ οἰόμενοι χρῆναι πρὸς ἀγαθοῦ ταῦτα γεγενῆσθαι, ὡς ἀχρηστα μόνον, ὡς ὑπειλήφασιν ὄντα, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀνθρώποις βλαβερώτατα· καίτοιγε δειχθῆναι δυνάμενα, ὡς μᾶλλον ὠφελιμώτερα καὶ χρησιμώτερα τυγχάνει, ἢ περὶ τὰ ὄντως ἀνθρώποις λυσιτελεῖν δοκούντα· καὶ πολλὰ μὲν καὶ ἕτερα συνείρουσιν εἰς διαβολὴν τῶν ὄντων, καὶ τῆς τῶν ὄλων διοικήσεως.

homines sunt, quæ sola est injustitia, accusarent tanquam malum; sic etiam oportebat nomen et opinionem de ea munire, tanquam quæ esset, dum est actio; aut non esset, dum non est actio: non autem oportebat introducere principium ipsum contra Deum: fuisset tamen eorum error affatim circumscriptus et terminatus. Nunc autem cum fere omnia quæ fabricata sunt, mala esse dicant, blasphemiam in Deum in infinitum auferunt, et producunt tanquam certa et ratione ac judicio probata, omnes bestias et feras, non putantes oportere facta esse hæc a bono, non solum eorum opinione inutilia, sed hominibus nocentissima. Quamvis demonstrari possint utiliora et commodiora esse quam ea quæ vere hominibus conducere videantur; ac multa quidem alia connectunt ad accusationem rerum et gubernationis universi.

CAP. IV. Methodus disputandi.

Ὁ δὲ λόγος οὐδὲν ἀναπόδεικτον τῶν τε εἰρημίων καὶ βῆθησομένων καταλιπεῖν πειράσεται· δύο γὰρ ἐναντίων φύσεων κρᾶσιν ἐν τοῖς οὐσι φανταζόμενοι, διανέμουσι ταύταις τὰ ὄντα κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς. Πόθεν, λέγοντες, τὰ κακὰ, εἰ μὴ ἐκ τινος ἀρχῆς καὶ ταῦτα τυγχάνει; Εἰ δὲ τις ἐρωτήσει· Ποία; συνείρουσι τὰ τῶν ἀνθρώπων ἀμαρτήματα καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ δημιουργήματα, καὶ αὐτὴν ὅλην τὴν πάνσοφον οἰκονομίαν κακίζουσιν· ὡς εἰ τις δείξει πάντα καλῶς καὶ ἀναγκαίως γεγονέναι καὶ γίνεσθαι, οἴχεται αὐτοῖς ἐξ ἀνάγκης ὁ περὶ τῆς ἐναντίας ἀρχῆς λόγος. Μὴ γὰρ συνιέντες, ὅπως ἔχει τὰ κάτω, ἐπλάσαντο περὶ τὰ ἄνω· μὴδὲ καταλαβόντες τίνα τρόπον διάκειται τὰ ὄρωμενα, ἐσυκοφάντησαν τὸ μὴ ὄρωμενον· καὶ γινῶναι σπουδάσαντες διὰ τὸ μὴ γινῶναι, ἀγνοίᾳ μείζονι περιέπεσον· ὡς γὰρ ἐν σκότει τὴν περὶ τῶν φαινομένων ἔννοιαν ζητοῦντες, οὐ μόνον οὐκ εὔρον, ὃ ζητεῖν ἐδόκουν, ἀλλὰ καὶ μείζον ἑαυτοῖς τὸ σκότος τῆς ἀγνοίας πεποιήκασιν. Ἡμεῖς δὲ, πρῶτον περὶ τῶν δύο ἐναντίων ἀρχῶν ἃς ὑποτίθενται διαλαβόντες, οὕτως ἤξομεν πρὸς τὴν ὑπὲρ τῶν ὄλων ἀπόδειξιν, ὡς καλῶν καὶ ἀναγκαίων ὄντων ἀπάντων, καὶ ἐκεῖνων, ὡς προλαβῶν ἔφη, μάλιστα καθ' ὧν περ πλείστην καταδρομὴν ποιοῦνται, ὡς ὁμολογούμενων καλῶν· ἐτι δὲ καὶ τῆς τῶν ὄλων διοικήσεως, καὶ δ' ὧν πικρίαν αὐτῆς ἀγνωμόνως καταψηφίζονται, τὰ ἀναγκαιότερα οἰκονομοῦσης, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν παρὰ ἀνθρώποις ἀδικημάτων, ὡς οὐδὲ διὰ ταῦτα προσῆκε κακίας ἀρχὴν κατὰ Θεοῦ φαντάζεσθαι· δειχθήσεται γὰρ ὡς καὶ ταῦτα τοῦ πεποιηκότος ἡμᾶς ἐμφάνει τὴν ἀγαθότητα· καὶ οὔτε κατὰ βούλησιν αὐτοῦ πρὸς ἀνθρώπων γίνεσθαι, οὔτε ἐκ τινος αἰτίας ἢ ἀρχῆς καθ' ἡμῶν φέρεται. εἰ γὰρ ἡμεῖς ἄδικον ἔργον ἔποιοντες, οὐκ ἔμελλεν αὐτὸς ἡμᾶς ἐπιτιμᾶν, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ἐπιτιμᾶν, ὡς ἔμελλεν αὐτὸς ἡμᾶς ἐπιτιμᾶν, ὡς ἔμελλεν αὐτὸς ἡμᾶς ἐπιτιμᾶν.

Dabitur vero opera, ut nihil tam eorum quæ dicta, quam quæ dicenda sunt, disputatio non ratione conclusum relinquat: singunt enim cogitatione duarum naturarum contrariarum admistionem, et his, ut eis videtur, res omnes distribuunt. Undenam, inquit, mala, si hæc non ex aliquo principio sunt? Si quis vero percontetur, qualia peccata in homines confertis? Quæcumque fabricatus est Deus, et totam ipsam rerum sapientissimam compositionem ac gubernationem vituperant: ut jam si quis demonstrat omnia bene et necessario facta esse et fieri, necesse est excidat eis et avolet ratio contrarii principii. Cum enim ea quæ infra sunt, non intellexissent, quomodo habeant de iis quæ sunt supra, sunt commenti, neque percepissent quomodo ea quæ videntur, disposita sint, id quod non videtur, calumniati sunt; et cum studere viderentur, ut cognoscerent, quia non cognoverant, in majorem ignorantiam inciderunt: etenim veluti in tenebris quærerent, quæ de iis quæ apparent, ignorabant, non solum non invenerunt, quod quærere videbantur; quin potius majores ignorantix tenebras sibi offuderunt. Nos vero primo de duobus principiis contrariis, quæ ponunt, disserentes, ad conclusionem argumentationis de universo veniemus: esse scilicet bona et necessaria omnia, et illa maxime, ut superius dixi, in quæ maximum impetum et incursum faciunt, quasi omnium concessu mala sunt; præterea etiam omnium rerum gubernationem, atque illa in quibus severitatem providentiæ, qua, quæ magis necessaria sunt, procurantur, improbant; et non solum hæc, sed de iis etiam quæ apud homines injuste sunt, neque propter hæc principium mali contra Deum oportere cogitare: docebimus enim hæc etiam bonitatem Dei qui nos fecit, declarare; et neque ab hominibus fieri secundum voluntatem Dei, nec ex principio quopiam contrario in nos ferri.

CAP. V. An duo principia opposita.

Τοιγαρὸν λοιπὸν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τῆς μυθώδους ἀσεβείας αὐτῶν ἔλθωμεν, ἐξετάζοντας, εἰ παραδέ-

Igitur aggrediamur deinceps ad principium impietatis illorum commentitiæ, inquirentes, utrum

notiones naturales duo contraria principia rerum admittant: si enim ne consentientia quidem admittunt, multo minus pugnantia. Scribens igitur ille ipse: furens Manichæus, ubique incipit: *Erat Deus et materia, lumen, et tenebræ, bonum et malum, in omnibus summe contraria*; ut in nulla re alterum cum altero communionem et societatem haberet, ambo ingenita et viventia: igitur aut disjungunt se; aut si fuerint simul, unica et nequaquam contraria esse apparebit. At patet dicere eum, sejuncta esse hæc. Igitur utrumque cum altero finitum et terminatum erit secundum substantiam, et neutrum incircumscripsum et infinitum: circumscribere autem Deum secundum substantiam, et non nosse et confiteri infinitum esse, quomodo non est admodum impium? Quandoquidem non solum circumscribi et terminari substantia Dei videbitur, sed a malo, ut ille ait, hoc accipere. Quod quidem extra communes notiones est, quæ menti suggerunt, ut eum ubique esse noscat, et natura incomprehensum.

CAP. VI. *Deus secundum placita Manichæica finitus.*

Præterea etiam, si hæc necessario a se dissident, non solum Deus, opinione illius insana, naturæ circumscriptæ esse videbitur, sed in privato loco esse, et residere prope contrarium. Quæ enim a se mutuo arcentur, propriis et privatis locis circumscribunt. Excutienda igitur sunt hæc, si ambo contraria tanquam ingenita antiquiora locis erant, aliquando rursus prius erant communiter a pugna inter se libera. Sin vero disjunctio substantiæ utriusque simul ex æternitate fuit, antiquior erat locus substantiæ utriusque, vel simul cum illis ingenitus. Si autem antiquior, ut jam ambo videantur utriusque loci propagines, non sunt hæc ingenita, nec æterna: quod quidem locis ex quibus hæc exstiterunt, videbitur inesse. Si vero locus est simul cum illis ingenitus, erant plura ingenita, et non jam duo: necesse enim est, ut alia sint illa loca præter hæc quæ in illis sunt, sine quibus nec esse possunt.

CAP. VII. *Spatium inter duæ principia quodnam?*

Ad hæc poscendum est ab istis intermedium, et utrisque interjectum, quod alterius cum altero communitatem arceat et prohibeat, ne finibus inter se commista, rursus rationem ac naturam contrariorum tollant. Quid igitur erit istud, quod ambo illa distermine, et interseptat? opus enim habet apud istos cujusdam tertii commentum fabulæ. An dicturi sunt nobis, esse murum adamantinum, aut aliud quid delirum? Cujusnam vero providentiæ hoc quidquid sit, interseptum esse dicent? utricunque enim contrariorum hoc assignare velint tanquam postea immissum, non reperient exitum in hac causa, neque se hinc expedient. Revocata enim

(2*) *Δύο*. In cod. ms. erat διό, nullo plane sensu; ideoque illud omiserat Turrianus: reposuimus δύο; duo quippe tuebatur principia Manes. BASN.

Α γονται γοῦν αἱ κατὰ φύσιν ἐννοιαὶ δύο (2*) ἐναντίας ἀρχαὶ τῶν ὄντων· εἰ γὰρ μὴδὲ συμφωνούσας δέξαιντ' (3) ἄν, ἢ πού γε μυχόμενας. Γράφων τοίνυν ἐκεῖνος αὐτὸς, ὁ χαλεπώτατα μανείς, ἀρχεται πανταχοῦ· Ἦν Θεός, καὶ ὕλη· φῶς, καὶ σκότος· ἀγαθόν, καὶ κακόν· ἐν τοῖς πᾶσιν ἄκρως ἐναντία, ὡς κατὰ μὴδὲν ἐπικοινωνεῖν ἕατερον θατέρω, ἀγέννητά τε καὶ ζῶντα ἄμφω· οὐκοῦν ἢ χωρῖσει γε ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων, ἢ σὺν ἀλλήλοις ὄντα φίλα καὶ οὐδαμῶς ἐναντία φανήσεται. Ἄλλὰ δῆλον, ὅτι χωρὶς ἀπ' ἀλλήλων καὶ αὐτὸς ταῦτα εἶναι φησιν· Ἄρ' οὖν συμπεπερασμένον ἐκάτερον θατέρω τὴν οὐσίαν εἶσται, καὶ οὐδέτερον ἀπεριόριστον· περιορίζειν δὲ κατ' οὐσίαν τὸν Θεόν, καὶ μὴ ἀπέραντον εἰδέναι τε καὶ ὁμολογεῖν, πῶς οὐ λανθασθεὶς; ὅποτε οὐ μόνον περιορίζεσθαι δόξει τὴν οὐσίαν καὶ περιγράφεσθαι, ἀλλὰ καὶ πρὸς τῆς κακίας, ὡς ἐκεῖνός φησι, τοῦτο πάσχειν. Ὅπερ πρῶτον μὲν τῶν κοινῶν ἐννοιῶν ἐκτός, ζῆτινες ὑποβάλλουσιν αὐτὸν γινώσκειν εἶναι τε πανταχοῦ, καὶ ἀπεριληπτον ὑπάρχειν τὴν φύσιν.

Ἐτι μὲν εἰ ταῦτα διέστηκεν ἀναγκαίως ἑλληλων, οὐ μόνον Θεοῦ κατὰ τὴν ἐκείνου μανίαν δόξει τὴν φύσιν περιορίζεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐν ἰδίῳ τόπῳ τυγχάνειν, καὶ καταμένειν παραπλησίως τῷ ἐναντίῳ. Τὰ γὰρ ὑπ' ἀλλήλων εἰργόμενα, τόποις ἰδίοις δηλαδὴ περιγράφεται. Ἔστιν οὖν ἕξεταστόν, εἰ μὲν πρεσβύτερα τῶν τόπων ἄμφω τὰ ἐναντία ὡς ἀγέννητα, ἢ ὅτε πάλιν πρότερον ἐτύγγανε κοινῇ τῆς ἐναντιότητος ἀπηλλαγμένα. Εἰ δὲ συναϊδιος ἐκατέρου τῆς οὐσίας ὁ χωρισμός, προγενέστερος ἐκατέρου τῆς οὐσίας ὁ τόπος, ἢ συναγέννητος. Ἄλλ' εἰ μὲν προγενέστερος, ὡς ἐκατέρου τόπου βλάστημα δοκεῖν εἶναι ἐκάτερον, οὐτ' ἀγέννητα ταῦτα, οὕτε ἄδία· ὅπερ ὑπάρχειν δόξει τοῖς τόποις ἐξ ὧν ταῦτα· εἰ δὲ συναγέννητος εἶσται, πλείω, καὶ οὐκέτι δύο τὰ ἀγέννητα· ἀνάγκη γὰρ ἕτερα τυγχάνειν ἐκεῖνα παρὰ ταῦτα, ἐν οἷς εἶσται ταῦτα, ὧν ἄνευ οὐδὲ εἶναι δυνήσεται.

Πρὸς δὲ τοῦτοις καὶ μεθόριον ἀμφοτέρων ἀπαιτητέον, διεῖργον καὶ διακωλύον ἐκατέρω τὴν πρὸς θάτερον κοινωνίαν, ἵνα μὴ, διὰ τῶν τερμάτων αὐθις ἀλλήλοις καταμιγνόμενα, τὸν τῆς ἐναντιότητος διαφείρη λόγον. Τί τοίνυν εἶσται τὸ διαφράττον καὶ διεῖργον ἄμφω; τρίτου γὰρ τινος κατ' οὐσίαν χρεῖαν ἔχει παρ' αὐτοῖς τῆς μυθολογίας τὸ πλάσμα. Ἄρ' οὖν τὸ ἀδαμάντινον τεῖχος ἐρούσιν ἡμῖν, ἢ τι ἕτερον, παραπαίοντες; Τῇ τίνος δὲ προνοίᾳ τοῦθ' ὅποτε (3*) φήσουσι παρεγκεῖσθαι; Ὅποτερῳ γὰρ τῶν ἐναντίων βουλευθεῖεν ἀναθεῖναι τοῦτο, ὡς ὑστερόν ποτε παρεμβληθὲν, ἀπορος αὐτοῖς ἢ ὑπόθεσις εὐρεθήσεται. Πρὸς γὰρ τὸ ἀρχαιότερον ἀναβάς ὁ λόγος αὐθις φωράσει

(3) Vulg., δόξαιντ'. EDIT.

(3*) Forte, τοῦτό ποτε, vel τοῦθ', ὃ τί ποτε. EDIT.

τὰ ἐναντία ἀλλήλων ἀχώριστα, ὡς οὐδαμῶς ἐναντία. Εἰ δὲ μηδετέρου προνοία τὸ μεθόριον, ὃ δηλοῦσιν, ὑπάρξει φήσουσιν, ἕτερον ἀγέννητον ἐπεισάγοντες ἐξ ἀνάγκης ὁμολογοῦσι, μηδετέρου τῶν ἐναντίων τῆς οὐσίας μετέχον, ἵνα τῷ πάντῃ διαλλάττειν χωρίζῃ ταῦτα· καὶ εὐρεθῆσονται ὄχλον ἀγεννήτων τιθέμενοι, δύο φήσαντες εἶναι.

Τὰ ἀγέννητα, τὸ μέντοι διεῖργον καὶ μεθόριον, εἴτε δὴ τεῖχος, εἴτε γῆ δοικος, εἴτε καὶ ὄψερ ἂν θέλοιν· τοῦ μὲν ἄρ' ἔχει τὴν ἔδραν, τοῦ δὲ τὴν κορυφὴν; Ἄλλὰ δὴλον, ὡς κάτω μὲν τὴν ἔδραν· τοῦ δὴ καὶ πόσον; Ἄνω δὲ τὴν κορυφὴν· τοῦ καὶ ἐπὶ πόσον; Τὸ γὰρ ἄνω καὶ κάτω δημιουργίας ὀνόματα, πρὸ δημιουργίας· δεῖ μέντοι καὶ βαθύτερον καὶ ὑψηλότερον εἶναι τὸ μεθόριον τῆς τῶν χωριζομένων οὐσίας· ἵνα μὴ κάτωθεν ἢ ἄνωθεν ἐλλείψαν, πάροδοι τοῖς ἐναντίοις παράσχη πρὸς ἀλλήλα. Εἰ δὲ σκιᾶ καὶ ἡλίω παραβάλλοιεν ὃ καλοῦσι μεθόριον, οἴησονται μὲν, ὡς οὐδὲν ἐπικοινωνεῖ τῷ ἡλίῳ ἢ σκιᾷ, διελεγχθήσονται δὲ χαλεπῶς πρὸς τοῦ Μάνεντος ἡπατημένοι· σκιὰ γὰρ ἡλίου κοινωνία καὶ δι' ἔλου παρουσία γένοιτ' ἂν, ὄχλου τινὸς ἀνέχοντος ἐν μέσῳ καὶ πρὸς θάτερον μέρος αὐτὴν παραπέμποντος· καὶ σκιὰ εἴη ἂν οὐδὲν ἕτερον, ἢ τεκμήριον φωτός, διὰ τινος παρεγκειμένου σώματος ἐμποδιζομένου· ἐπεὶ τοι φωτός ἐν νυκτὶ μὴ παρόντος, οὐδ' ἂν σκιὰ μερικὴ γένοιτο. Ἄρ' οὖν, ὅπη σκιὰ, ἐκεῖ φῶς· τὰ γὰρ ἐπέκεινα τῆς σκιᾶς, φωτὶ καταλάμπεται· πλην εἰ μὴ γε τὸ σκιάζον ὑψεῖ τὸ φωτίζον παμπληθεῖ ὑπερβαίνει· κἂν μὴ τὸ γελοιότατον τεῖχος τῷ παραλόγῳ τεθῆ, φῶς ἐν φωτὶ διαιτωμένη φανῆσεται ἢ κακία. Πῶς γὰρ ἂν γένοιτο σκιὰ, τοῦ φωτός δι' ἔλου κατὰ τῆς ὕλης ὄντος, εἰ μὴ τι ἐν μέσῳ γε ἀνέχοι, καὶ ἀποκλείει δι' ἔλου ποιοῖ αὐτὴν; οὐ μὴ (4) παρεγκειμένου, καὶ πλείστον ὅσον ἀνέχοντος, κοινὸν αἰθῶς ἔσται καὶ τῇ κακίᾳ τὸ φῶς.

omnino ab ea excludens umbram efficiat? In lumine non videbitur posuisse pro murc ridiculo; quod interpositum si non sit, et quam maxime distermine, perpetua erit communitas malo cum lumine.

Ἀὐθις τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῇ κακίᾳ δίδόντες, ὡς ἄνω τῆς δημιουργίας διαγράφουσι· τοῦ γὰρ ἦν μεσημβρία πρὸ μεσημβρίας; Ἀτιμότερος δὲ τόπος ἄλλος ἄλλου τῆς δημιουργίας οὐκ ἂν γένοιτο· τὸ γὰρ εὐώνυμον ὄρωντι πρὸς δύοσιν, δεξιὸν αὐθις εὐρίσκεται πρὸς ἀνατολὰς ἰδόντι. Ἄλλὰ κλειστή μὲν ἢ τοῦδε τοῦ βαρβαρικοῦ δόγματος ἀτοπία· δύο γὰρ ὅλως ἀρχαί, πῶς ἂν εἶεν, ἢ κληθεῖεν ἀρχαί; ἀρχὴ γὰρ ἐστὶν ἢ τε τῶν ὄλων πρεσβυτέρα καὶ τῶν ἀπάντων κρατούσα· ὣν οὐδέτερον ὑπάρξειεν ἂν οὐδέτερον. Σύγχρονα γὰρ ἄμφω καὶ συναγέννητα, ὄντα τὸν τοῦ προτερεῦσιν ἀλλήλοις διαφθεῖρει λόγον. Ἄλλὰ καὶ τῆς ἀρχικῆς ἐξουσίας οὐ μόνον ἀλλήλων ὡς ἐναντία γε ταῦτα ἐξηρημένα, ἀλλὰ καὶ φύσει μαχόμενα, πῶς ἂν ἔχειν διόλου τὸ ἀρχειν νομισθεῖ; Εἰ τοίνυν μεθ-

A ascendendo ad antiquius disputatio rursus deprehendet contraria inter se separata, tanquam nullo modo contraria. Sin vero neutrius providentia interseptum, quod declarant, esse dixerint, necessario fatentur introducere se aliquid ingenitum, quod neutrius substantiam participet, ut omnino dirimendo separet hæc; atque ita fiet, ut reperiantur turbam ingenitorum ponere, qui duo ingenita esse dixerunt.

Atamen hoc quod distermine, et interseptum est, sive murus est, sive terra sine domibus, sive aliud quodlibet: nunquid alicubi quidem habet basim, alicubi vero culmen? Atqui perspicuum est, infra quidem habere basim: sed ubi, et quantum? Supra vero culmen, sed ubi, et quantum? Supra enim et infra nomina fabricationis mundi, ante fabricationem sunt apud istos: atqui oportet etiam interseptum profundius et altius esse quam ea quæ distermineantur; ne si quid ex parte inferiori aut superiore deficiat, aditum contrariis præbeat, ut simul sint. Si autem cum umbra et sole comparent illud, quod interseptum vocant, putabunt quidem nihil habere commune umbram cum sole; convincetur tamen, deceptos esse eos turpiter a Manichæo: umbra enim communionem solis et præsentia fieri solet mole quadam interposita, quæ communionem et præsentiam solis ad alteram partem transmittit; nihilque aliud umbra est, quam indicium luminis corpore quoquam interjecto impediti: nocte enim, cum non adest lumen, nec pars umbræ esse potest. Ubi igitur umbra est, ibi lumen; quæ enim ultra umbram sunt, lumine collucet, præterquam cum id quod umbram facit, multa altitudine superat id quod illuminat; et malum in lumine habitans lumen esse apparebit, nisi murum maxime ridiculum positum habent. Quomodo enim umbra esse poterit lumine materiam ex omni parte collustrante, nisi quid in medio prohibeat, et lumen

D Rursus, meridianam partem malo tribuentes, somnium fabricæ describunt: ubi enim erat meridies ante meridiem? Locus autem in mundi fabrica alius alio inhonoratior non potest esse: quod enim ad lævam est in occasum aspicienti, ad dextram rursus est aspicienti in orientem. Verum absurdissimum est hoc barbaricum dogma; duo enim prorsus principia quomodo principia sint, aut appellentur? siquidem principium est, quod omnibus est antiquius, et omnium tenet principatum et imperium; quorum neutrum in neutro duorum esse potest. Esse enim ambo ejusdem temporis et cognata, rationem eorum inter se principatus et excellentiæ tollit. Imo quæ non solum a principatu potestatis inter se libera sunt, utpote contraria,

(4) Οὐ μὴ. Deesse hic aliquid videtur ex interprete.

sed natura pugnant; quomodo cogitari possunt **A** habere omnino principatum? Quodsi ratio principatus neutrum horum incolume servat, utomodo principia vocabuntur?

CAP. VIII. Ratio duo principia non admittit.

Quomodo rationes naturales admittent, ut sint duo secundum substantiam contraria, ubi primo quidem nomen substantiæ commune est utrisque? Primum igitur, quatenus utrumque substantia est, perspicuum est, convenire inter se, et non esse contraria. Deinde ambo sunt animalia, præterea æqualiter ingenita. Quorum autem eadem sunt nomina, et eadem descriptio, horum substantia quomodo contraria aut pugnantis esse potest? Siquidem nomina res significant: dicitur enim de unoquoque quod unumquodque est, ut esse potest. Itaque cognoscimus vim nominum esse res. Utrumque igitur eorum quæ Manichæus contraria putat, substantia vivens et ingenita nominatur; manifestumque est, cum talis error principium ducat a barbaris, esse etiam apud eos sublatam communium notionum consecutionem: integra enim atque eadem est utriusque ex æquo descriptio, quæ non modo omnem contrariorum suspicionem ejicit, sed neque differentiam ullam in iis quæ nominant esse permittit.

Πῶς δ' ἂν οἱ φυσικοὶ λογισμοὶ παραδέξαιεν· ἂν ὑπάρχειν ἐναντία δύο κατ' οὐσίαν, ὅπου γε πρῶτον μὲν τὸ τῆς οὐσίας ἀμφοτέροις ὄνομα κοινόν; Καθὼ τοίνυν πρῶτον ἐκάτερον οὐσία, δηλον, ὡς ὁμοιοῦντα καὶ οὐκ ἐναντία· ἔπειτα ζῶα ἄμφω· πρὸς δὲ τούτοις ἐπίσης ἀγέννητα. Ὡν δὲ τὰ αὐτὰ ὀνόματα, καὶ αὐτὴ ὑπογραφή, τούτων πῶς ἡ οὐσία μαχομένη καὶ ἐναντία; καίτοιγε τὰ ὀνόματα τῶν πραγμάτων ἐστὶ σημαντικὰ· κατηγορεῖ γὰρ ἐκάστου τὸ τί ἐστὶν ἕκαστου, ὡς ἐνδέχεται· γνωρίζομεν τοίνυν, ὡς δύναμις τοῖς ὀνόμασι τὰ πράγματα. Ἄρ' οὖν ἐκάτερον τῶν παρὰ τῷ Μάνεντι νομιζομένων ἐναντιῶν οὐσία ζῶσά τε καὶ ἀγέννητος ὀνομάζεται· εὐδὴλον, ὡς ἐκ βαρβάρων τὴν ἀρχὴν τῆς τοιαύτης λαβούσης πλάνης, διέφθαρται παρ' αὐτοῖς τῶν κοινῶν ἐννοιῶν ἡ ἀκολουθία· ἄλοκληρος γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ ἐπίσης τυγχάνει ἐκατέρου ὑπογραφή, οὐ μόνον ἐναντιότητος πᾶσαν ὑπόψιν ἐξορίζουσα, ἀλλ' οὔτε διαφορὰν τινα συγχωροῦσα ἐν τοῖς ὀνομαζομένοις ὑπάρχειν.

CAP. IX. Principiorum qualitates contrariæ. In Deo nulla qualitas.

Aiunt autem Manichæi assecleæ hoc quidem bonum, illud vero malum; qualitates videlicet ante **C** substantiam intelligentes: nominata enim similiter in utroque substantia (sunt enim ambo substantia vivens et ingenita) supervacanea est; deinceps sunt veluti qualitates contrariæ: etsi enim non decet nominare in Deo qualitatem, esse tamen prius quodammodo est cogitatione, quam talem esse; substantia autem significatur, cum dicitur substantia vivens et ingenita. Præterquam si dicant propria accidere ambobus contraria, quod est omnium stultissimum, ingenito enim nihil accidit; cui enim non accidat esse, huic neque taliter esse acciderit. Quod non est, non accidit.

Qualitates igitur contrarias licet in rebus invenire, substantias vero nequaquam: album enim et **D** nigrum contraria sunt, utrumque in corpore eadem substantia; sunt autem talia partim contraria inter se, partim non contraria. Primum namque subter unum genus sunt; utraque enim sunt color. Deinde etsi contraria esse videntur, tamen aspectum varie delectant, neutrum enim illorum immoderatione hunc offendit. Imò etiam virtus et vitium in anima; atque hæc quidem contraria, non solum in eadem substantia, sed in uno genere nominantur: utrumque enim est habitus, quæ tanquam accidentia insunt in anima a qua abesse possunt; anima in qua hæc sunt, alias aliter affecta et dis-

Φασὶ δὲ τὸ μὲν ἀγαθόν, τὸ δὲ κακόν, τὰς ποιότητας οἰοεὶ πρὸ τῆς οὐσίας ἐκλαμβάνοντες, οἱ τῷ Μάνεντι συντρέχοντες· τῆς γὰρ οὐσίας ὁμοίως ἐφ' ἑκατέρου ὀνομαζομένης (οὐσία γὰρ ζῶσά τε καὶ ἀγέννητος ἄμφω), περιττὴ λοιπὸν τῆς οἰοεὶ ποιότητος ἡ ἐναντιότης (4)· εἰ γὰρ καὶ μὴ ἀρμόζει ἐπὶ Θεοῦ ποιότητα ὀνομάζειν, ἀλλὰ γε τῇ ἐννοίᾳ τρόπον τινὰ τὸ εἶναι τοῦ τοιοῦδε εἶναι προτερεύει· τὸ δὲ εἶναι σημαίνεται τῷ, οὐσία ζῶσά τε καὶ ἀγέννητος. Πλὴν εἰ μὴ ἴδια φαίεν ἐπισυμβῆναι τὰ ἐναντία ἑκατέροις, ὅπερ ἐστὶ πάντων ἀνοητότερον· ἀγεννήτη γὰρ οὐδὲν ἐπισυμβαίνει· ὧ γὰρ τὸ εἶναι μὴ ἐπισυνέβη, τούτῳ οὐδὲ τὸ τοιῶσδε εἶναι. Ὅ μὴ εἴη, οὐκ ἐπισυμβαίνει.

Ποιοτήτων μὲν οὖν ἐναντιότητά ἐστιν ἐν τοῖς οἷαν εὐρεῖν, οὐσίας δὲ οὐδαμῶ· λευκὸν γὰρ πρὸς μέλαν ἐναντίως ἔχει· ἐκάτερον δὲ ἐν σώματι τῇ αὐτοῦ (5) οὐσίᾳ· ἔχει μέντοι αὐτὰ, πῆ μὲν ἐναντίως πρὸς ἀλλήλα, πῆ δὲ οὐκ ἐναντίως. Πρῶτον μὲν γὰρ ὄψ' ἐν γένος ἐστὶ, χρῶμα γὰρ ἐκάτερα· ἔπειτα, εἰ καὶ ἐναντία εἶναι δοκεῖ, ἀλλὰ γε τῇ ὄψει ποικίλως προσάγει τὴν ἀπόλαυσιν· οὐδέτερον γὰρ αὐτοῖν τῇ ἀσυμμετρῶι λυπεῖ· ταύτην· ἀλλὰ καὶ ἡδὴ ἀρετὴ τε καὶ κακία ἐν ψυχῇ, ὡς ἐναντία μὲν καὶ ταῦτα, οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ αὐτῇ οὐσίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐνὶ γένει προσαγορεύεται· ἕξις γὰρ ἐκάτερα, ἅτινα καὶ ὡς ἐπισυμβαίνοντα ψυχῇ ἐνυπάρχει· ὅθεν καὶ ἀποσυμβαίνειν ἐνδέχεται τῆς, ἐν ἧ ἐστὶ ταῦτα, ἄλλοτε ἄλλως διακρί-

(4) Περιττὴ... ἢ ἐναντ. Basnagius sic reddit: *Supervacanea est contrarietas, quæ ipsis inest ut qualitas.*

(5) Forte, τῇ αὐτῇ. EDIT.

μένης· ὡς εἶναι δῆλον, ὡς ὁ μὲν περὶ τῆς οὐσίας ἄ
λόγος ἀφώρισται, ὁ δὲ περὶ τῶν ταύτη ἐπισυμβαί-
νόντων ἕτερος τυγχάνει.

Καίτοι τὸ μὲν λευκὸν τε καὶ μέλαν ἔστιν ὅτε καὶ
ὡς ἀχώριστα ἐνυπάρχει τοῖς ἐν οἷς ἔστι· καὶ ὁμοίως
οὐδεὶς πώποτε ἀπὸ τούτων ὠνόμακεν ἐκεῖνα, ἐν οἷς
ἔστι ταῦτα· οὐδεὶς γάρ, θελήσας γάλα σημῆναι,
οὐχὶ μᾶλλον πρὸ τοῦ κατὰ τοῦ εἴδους τῆς οὐσίας ὀνό-
ματος κειμένου κατεχρήσατο τὸ τῆς λευκότητος, ἵνα
μὴ ἀνθ' ἐνὸς παλλὰ σημαίνειν δόξῃ, οἷς πρόσσεστιν·
ἀλλὰ μὴν καὶ κόρακα οὐ τῷ μέλανι σημαίνομεν, ἀλλὰ
τῷ τοῦ ζώου καὶ τοῦ εἴδους ὀνόματι. Αὗται μὲν οὖν
καὶ τοιαῦται ἀχώριστοι ποιότητες· ἀρετὴ δὲ καὶ
κακία ἐν ψυχῇ τῶν ἐπισυμβαίνουσιν ποιότητων εἰσὶν·
ὡς μᾶλλον προσήκειν μηδαμῶς ἀπὸ τούτων τὴν οὐ-
σίαν δεῖν τοῦ ἀνθρώπου κατηγορεῖσθαι, δεῖν δὲ ταύ-
την ἰδίως σημαίνεσθαι. Οὐδεὶς γοῦν τὸ, τί ἔστιν ἄν-
θρωπος, ἐκ τῆς ἐνούσης τῷ τινι κακίας ἐσήμανεν,
ἀλλὰ πρῶτον τῆς οὐσίας τὸ εἶδος εἶπον, εἶτα καὶ τὸ,
τίς, προσειπῶν, ὑστερον κατηγορεῖ τὴν ποιότητα.

Ποιοτήτων μὲν οὖν, ὁ προλαβὼν εἶπον, εὖροι τις
ἂν ἐν τοῖς ὑποθεθηκόσιν ἐναντιότητα τῶν μὲν χωρι-
στῶν, τῶν δὲ καὶ ἀχωρίστων· ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ πᾶσα
μὲν ποιότης ἐκδέδληται, ἐπειδὴ γε οὐδὲν ὧν καλεῖται,
ἕτερον παρ' αὐτόν· ἀπλοῦς γάρ καὶ ἀσύνητός ἐστιν·
ὁμοῦς δὲ τῇ ἐννοίᾳ, ὁ προλαβόντες εἶπομεν, πρὸς-
εὔρει τὸ εἶναι τοῦ τοιούτου εἶναι.

CAP. X. Duo ingenita non possunt esse contraria

Διό φαμεν, ἀναλαβόντες, ὡς, εἰ ἐκάτερα ἂ φησιν
εἶναι ἐναντία, οὐσία ζῶσα τε καὶ ἀγέννητος (οὐ γὰρ
ἀρνηθεῖεν)· ἢ ἄμφω ἀγαθὰ, ἵνα μᾶλλον πρὸς τὸ εὐφη-
μον εὐσεβῶς διὰ τὸ ὄντως ὄν ἀγαθὸν καὶ τοῦναντίον,
ἔφασιν (5*), ἔλκηται τὸ μηδαμῶς ὄν (οὐ γὰρ ἀντιστρέψο-
μεν), ἢ ἄμφω κακὰ· τὸ γὰρ ἀγέννητον πάντως ἀγα-
θόν. Αὐτίκα ἀγέννητος ὁ Θεὸς ὑπάρχων, ἄρα αὐτὸ τὸ
μὴ γεννηθῆναι ὡς κακὸν ἔχει; Οὐδαμῶς, ἀλλ' ὡς
ἀγαθὸν δηλαδὴ. Τίς οὖν ἢ ἀποκλήρωσις, τοῦτ' αὐτὸ
πρᾶγμά τε καὶ ὄνομα, παρὰ μὲν τῷ Θεῷ καλὸν τε
καὶ ἀγαθὸν εἶναι, παρὰ δὲ τῇ κακίᾳ, ὡς φασί, τού-
ναντίον κακόν; Γενεᾶς μὲν γὰρ εὐρεθεῖη ἂν διαφορὰ,
διαφορὰ μέντοι καὶ οὐκ ἐναντιότης· ἀγεννησίας δὲ
ποιῶν τις ἂν εὐροῖ διαφορὰν, ἢ πού γε ἐναντιότητα; Διό-
περ παντάπασιν ἀδύνατον, ἀγέννητον ἀγεννητῶ ἐναν-
τίον εἶναι· εἰ γὰρ τι εἴη, οὐδὲν τῶν αὐτῶν ὀφείλει
οὔτε εἶναι, οὔτε προσαγορεύεσθαι τῷ ἐναντίῳ, ἵνα
ἀκοινωνήτων ἢ τοῖς πᾶσι πρὸς τὸ ἐναντίον.
sit, nullum eorum debet nec esse nec appellari
contrario communitas ac societas.

Εἰ γὰρ μὴ εἴη πάντῃ ἐναντίον, καθὼ ἐπικοινωνεῖ,
οὐκ ἐναντίον· ἐναντίον μέντοι τὸ μὴ ὄν τῷ ὄντι·
τάχα δὲ οὐδὲ τοῦτο (6)· οὐ γὰρ διαμάχεται. Τὸ δὲ ὄν
τῷ ὄντι οὐκ ἐναντίον. Εἰ δὲ τὸ ὄν τῷ ὄντι πάντως
ὁμόλογον, ἐν τῷ καὶ μόνον ἀληθῶς ὄν, τοῖς πᾶσι τοῦ
εἶναι ἄργον.

(5*) Forte, ὁ φασιν. EDIT.

(6) Τάχα δὲ, x. τ. λ. Sunt enim in Deo simul,

posita : ut liqueat, aliud esse de substantia loqui,
aliud de iis quæ substantiæ accident.

Atqui sit aliquando, ut album quidem et nigrum
abesse non possint ab iis in quibus insunt; nemo
tamen ab his unquam illa in quibus hæc sunt, no-
minavit: nullus enim cum voluit significare lac,
potius nomine albi abususe, est quam usus nomine
substantiæ imposito speciei; ne pro uno multa si-
gnificare videatur, quibus inest albus color: quin
etiam corvum non declaramus nomine nigri, sed
nomine avis et speciei. Hæc igitur et huiusmodi
qualitates inseparabiles sunt: virtus autem et vi-
tium in anima ex qualitatibus quæ accident, sunt;
ut magis conveniat, ut minime videatur substantia
hominis ab his nominari; sed oportere hanc pro-
prie significare. Nemo igitur quid est homo, ex vi-
tium quod alicui inest, significaverit; sed primo
speciem substantiæ dixerit, deinde quis sit adjicit,
postea qualitatem in eo dicit.

Qualitates igitur contrariæ, sicut ante dixi, in
iis quæ accident, reperiri possunt partim quidem
separabiles, partim vero non: in Deo autem omnis
qualitas ejecta est; quandoquidem nihil eorum quæ
de eo dicuntur, aliud est præter ipsum; simplex
enim est et compositionis expertus: cogitatione ta-
men, ut superius dictum est, prius est esse quam
talem esse.

Quamobrem rursus dicimus, si utraque eorum
quæ Manichæus contraria esse dicit, substantia vi-
vens et ingenita sunt; non enim negabant, vel
ambo bona ut magis ad id quod bene pieque sonat,
propter vere bonum, ipsum contrarium, quod mi-
nime est, trahatur; non enim dicemus, vel contra,
si ambo mala: quod enim ingenitum est, omnino
bonum est. Continuo igitur Deus cum ingenitus
sit, nequaquam habet hoc ipsum non ingenitum
esse tanquam malum, sed tanquam bonum certe.
Quæ igitur sortitio ista eamdem rem et nomen apud
Deum quidem pulchram et bonam esse; contra vero
malam apud malum, ut isti aiunt? in generatione
quidem inveniri queat differentia, differentia ta-
men, et non contrarium. In eo vero quod est in-
genitum esse, quid potest esse differens, nedum
contrarium? Quamobrem omnino fieri non potest,
ut ingenitum ingenito contrarium sit; si quid enim
contrarium, ut in omnibus rebus nulla sit cum

Si enim non sit omnino contrarium, quatenus ei
communitas cum altero est, non est contrarium:
contraria tamen sunt esse et non esse. Fortasse
vero nec hæc contraria sunt, non enim pugnant.
Quod vero est, non est contrarium ei quod est. Si
autem quomodo est penitus cum eo quod est con-
venit, unum et solum, quod vere est, omnibus erit
principium ut sint.

qui vocal ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt, sicut Apostolus ait (Rom. iv, 17). CANISIUS.

CAP. XI. *Nomina contraria duobus principiis danda. Perturbatio in rebus est ordo.*

Aiunt præterea etiam ipsi oportere omnia quæ sunt Deo contraria appellare materiam : verbi gratia, si Deum appellemus lumen, contrarium vocemus tenebras; si bonum, illud malum. Si tamen appellaremus Deum ipsam illam veritatem, patet vocandum esse contrarium mendacium. Quod autem vere est, ut opinati sunt, quomodo erit mendacium? quod enim est, si dicatur non esse, mendacium fuerit. Quod vero vere est, quod facit ut verum sit esse aliquid, nunquam erit mendacium. Si enim dicat esse, verum dicit; si vero non dicat esse, ut non dicat verum, neque dicet non esse, ut mentiatur. Quod si dicat non esse, notione mentitur; non est igitur ipsum mendacium, vere enim est.

Deinde si vocant isti bonum immortalitatem, malum vocabunt interitum : at cuius erit interitus, ipse interitus? boni enim non poterit : sin erit sui ipsius interitus, multis sæculis a se interivit, et frustra ac vane eum esse cogitatione fingunt. Quomodo autem erit interitus? aliud namque tollit interitus, non seipsum; sin vero seipsum, neque principio subsistere potuit : videbitur enim magis se ipse interimere quam esse; interitus enim immortalis non potest secundum communes notiones cogitari. Quod autem est ingenitum, necessario est ab interitu liberum et æternum, unde et immortale : supra mortale enim est quod ingenitum est. Si autem hoc habet materia, ut nunquam facta fuerit, quod majus est; quomodo non hoc quod minus est, non ei inest, nunquam scilicet interitum cepisse? Si autem non capit interitum tanquam

Sed qui ex schola Manichæi profecti sunt, huiusmodi disputationes cum audiunt, unde, inquit, ea ordinis perturbatio quæ in rebus cernitur? At sæpe dictum est, propter ignorantiam divinæ gubernationis et quomodo res dispositæ sint, falsam et impiam cognitionem sibi comparasse, propter inscitiam eorum quæ scire sibi videbantur, quæ pejus, quam si ignorassent, sciverunt; et quod verius est, amisso, quod quærebant, prius quam quærerent : disputatio vero nostra cum tempus erit, quam putant perturbationem ordinis rerum, bonum ordinem esse a Deo altissimo proficiscentem, conficiet et concludet; et quæ ipsi dicunt mala, alia quidem in actione tantum posita, alia vero secundum substantiam, minime mala esse docebit.

CAP. XII. *De materia quid sentiant Manichæi.*

Erat, inquit Manichæus, tempus, cum materia sine ordine ferebatur; et generabat, et crescebat

(5°) Forte, εἴρη. Εδιτ

(7) Πῶς δ' ἂν εἴη φθορά; πάντ. Locis mutilis, restituendus proinde ex iis quæ habet Stephanus Gobarus, qui hæc ipsa Titi Bostrensis verba recitat apud Photium *Biblioth. cod. ccxxxii*, pag. 894, ubi sic legitur : Πῶς δ' ἂν εἴη φθορά ἐαυτῆς ἢ φθορά; Quo autem modo corruptio fuerit sui ipsius corruptio?

Φασὶ δὲ καὶ αὐτοὶ χρῆναι πάντα τὰ ἐναντία τῷ Θεῷ τὴν ὕλην προσαγορεύεσθαι· ὅλον, ἐὰν καλῶμε τὸν Θεὸν φῶς, τὸ ἐναντίον σκότος· ἐὰν δὲ ἀγαθὸν, ἐκείνο κακόν· ἐὰν μέντοι καλέσωμεν τὸν Θεὸν αὐτοαληθεῖαν, δηλονότι τὸ ἐναντίον ψεῦδος κεκλησεται· τὸ δὲ ἀληθῶς ὄν, ὡς ὑπελήφασι, πῶς ἂν εἴη ψεῦδος; τὸ μὲν γὰρ μὴ ὄν, εἰ λέγοιτο εἶναι, ψεῦδος ἂν εἴη· τὸ δὲ ὄν, καὶ ἀληθῶς ὄν, αὐτῷ τῷ εἶναι ἀληθεύον, οὐκ ἂν εἴη ψεῦδος· εἰ γὰρ εἶναι λέγει τις, ἀληθεύει· εἰ δὲ μὴ λέγει, ὅτι· ἔστιν, ἵνα μὴ ἀληθεύσῃ, ἀλλ' οὐδὲ ὅτι οὐκ ἔστιν εἴποι ἂν, ἵνα ψεύσῃται· καὶν εἴπω (6) δὲ, ὅτι οὐκ ἔστι, τῇ ἐπινοίᾳ ψεύδεται. Οὐκοῦν αὐτὸ ψεῦδος· ὄν γὰρ ἔστιν ἀληθῶς

Ἐπειτα εἰ καλοῖεν τάγαθὸν ἀφθαρσίαν, φθορὰν ὀνομάσουσι τὸ κακόν. Τίνος δ' ἂν εἴη φθορά ἢ φθορά; τοῦ μὲν γὰρ ἀγαθοῦ ἀδύνατον· εἰ δ' ἐαυτῆς εἴη φθορά, ἐν πολλοῖς τοῖς αἰῶσι διεφθαρκεν ἑαυτὴν καὶ μάτην αὐτὴν εἶναι φαντάζονται. Πῶς δ' ἂν εἴη φθορά; πάντως (7) γὰρ ἑτερόν τι φθείρει, οὐκ ἑαυτὴν· εἰ δὲ ἑαυτὴν, οὐδ' ἂν τὴν ἀρχὴν ὑπέστη· ἀφθίσεται γὰρ ἑαυτὴν φθέρουσα μᾶλλον ἢ οὐσα· φθορά γὰρ ἀφθαρτος ἀδύνατον, κατὰ γε τὰς κοινὰς ἐπινοίας ἐπινοηθῆναι. Ἄφθαρτον δὲ πάντως τὸ ἀγέννητον καὶ ἀίδιον, ὅθεν καὶ ἀθάνατον· ἐπάνω γὰρ τοῦ ἀφθάρτου τὸ ἀγέννητον. Εἰ δὲ τὸ μὴ γενέσθαι πῶποτε ὑπάρχει τῇ ὕλῃ μείζον ὄν, πῶς οὐχὶ καὶ τὸ ἐλαττον αὐτῇ προσυπάρξει, τὸ μὴ φθαρῆναι; Εἰ δὲ μὴ φθίρεται ὡς ἀίδιος, οὐδ' ἂν ἐαυτῆς ὑπάρχει φθορά, καὶ οὐκ ἂν εἴη οὐσία φθορᾶς.

Όταν μέντοι τοιοῦτων ἀκούωσι λόγων οἱ ἐκ τοῦ Μάνεντος ὀρμώμενοι, ἀποροῦντες, Πόθεν οὖν, φασί, τὰ κακά; πόθεν δὲ, λέγουσιν, ἢ ἐν τοῖς πράγμασιν ἐμφανισμένη ἀταξία; Ἀλλὰ πολλάκις μὲν εἰρηται, ὅτι δι' ἀγνοίαν τῆς τῶν πραγμάτων διαθέσεως καὶ τῆς θείας διοικήσεως, γινώσκιν ἐσφαλμένην καὶ βλάσφημον ἑαυτοῖς ἐπραγματεύσαντο δι' ἀγνοίαν ὅτι γινῶναι ἐδοξάν· ἂ χειρόν ἐγνώσαν, ἢ ἡγνώσαν· καὶ ὁ ἐζήτουν, ἐληθέστερον ἀπολέσαντες ἢ πρὶν ζητῆσαι· ὁ δὲ λόγος κατὰ καιρὸν μὲν καὶ τὴν παρ' αὐτοῖς νομιζομένην τῶν πραγμάτων ἀταξίαν, εὐταξίαν τὴν ἀνωτάτω Θεοῦ παρέχοντος, ἀποδείξει· καὶ τὰ λεγόμενα πρὸς αὐτῶν κακὰ τὰ μὲν ὡς πραττόμενα μόνον· τὰ δὲ κατ' οὐσίαν ἡκιστὰ γε ὄντα, κακὰ δείξει.

Ἦν γὰρ ποτε, φησὶν, ὅτε ἡ ὕλη ἠτάκτει καὶ ἐγένενα, καὶ ἠϋξάνετο, καὶ διετέλει πολλὰς προβαλλομένην

Μοx ex eodem Stephano sic legendum apud Titum: Φθορὰν γὰρ ἀφθαρτον ἀδύνατον κατὰ γε τὰς κοινὰς ἐπινοίας ἐπινοηθῆναι ποτε. Fieri enim non potest, in corruptibilem corruptionem communi sensu percipi aliquando posse. Hæc dehemus Wesselingio v. c. lib. sing. Probabil. cap. 20, pag. 168.

δυνάμεις· αὐξηθεῖσα τοίνυν ἀνήγεται, οὐκ εἰδὺτα τοῦ ἀγαθοῦ τὴν ὑπαρξίν. Ὡς δὲ ἐπὶ πλεόν ἀναχθεῖσα εἶδε τὴν γῆν τε καὶ τὸ φῶς τοῦ ἀγαθοῦ, ἐπιθῆναι τοῖς μὴ ἰδίοις ἐπιχειρεῖ· ὁ δὲ ἀγαθὸς δύνάμειν ἀποστέλλει τινὰ, ἧ καὶ ἄνομα τὸ δόξαν αὐτῷ ἐπιτίθησι, φυλάξουσα μὲν δῆθεν τοὺς δρους, τὸ δ' ἀληθὲς δέλεαρ ἐσομένην εἰς ἀκούσιον τῆ ὕλην σωφρονισμόν· ὃ δὴ καὶ γέγονε. Θεασαμένη γάρ ἡ ὕλη τὴν ἀποσταλεῖσαν δύνάμειν προσεκίσσε μὲν, ὡς δὲ (7') ἐρασθεῖσα· ὄρμη δὲ πλεονοῦσα ταύτην κατέπιε· καὶ ἐδέθη τὸν τρόπον τινὰ, ὡσπερ θηρίον. Κέχρηται γάρ καὶ τῷδε τῷ ὑποδείγματι, ὡς δι' ἐπιρῆς τῆς ἀποσταλείσης δυνάμεως ἐκοιμίσθη. Γέγονε τοίνυν μίξις καὶ κράσις τοῦτον, φησὶ, τὸν τρόπον τῆς τε καταποθείσης δυνάμεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς καταπιούσης ὕλης· καὶ οὕτως ἐξ ἀμφοῖν ἐδημιουργήθη τὸδε πᾶν, ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ δηλαδὴ· οὐ γὰρ ἂν προῦνόησεν ἡ κακία κόσμου γενέσεως. Ἐντεῦθεν δὲ φασὶ τὰ μὲν ἀγαθὰ, τὰ δὲ κακὰ, τῆς κράσεως ἐκείνης καὶ τῆς συνόδου τοῖν δυοῖν διὰ τῆς ἐναντιότητος τῶν τῆδε πραγμάτων ἐμφαινομένης.

CAP. XIII. Anima a bono principio, a malo autem corpus, secundum Manichæos.

Ὀρίζεται δὲ ψυχὴν μὲν ἅπασαν εἶναι τῆς μερίδος τοῦ ἀγαθοῦ, σῶμα δὲ καὶ τὴν σάρκα, τῆς ὕλης, πῆ μὲν κατέχουσαν ὡς ἐν εἰρατῇ τὴν ψυχὴν, πῆ δὲ κατεχομένην ὡς θηρίον πρὸς τῆς ἐπιρῆς. Οὕτω μὲν δὴ σοφισάμενος τὴν ὕλην ὁ ἀγαθὸς κόσμου, φησὶ, γέγονε δημιουργός· οὐκ ἀντιποιηθεὶς γε τοῦ δημιουργῆσαι αὐτὸν (ἀντίσταται γὰρ αὐτῷ), ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς κακίας, ἧν σωφρονῆσαι διανοήθη· οὐ μὲντοι γέγονε δυνατόν ἐξελεῖν τῆς κακίας τῶν φαινομένων πραγμάτων τὸν ἴδον, ἔπεσθαι δὲ τοῦτον δεικνύμενον ἐκ τῆς ἀταξίας καὶ τῆς, ὡς ὑπείληφεν, ἀνισότητος τῶν καθ' ἡμᾶς. τοῦτον μὲν πλουτεῖν, τοῦτον δὲ πένεσθαι· καὶ τὸν μὲν εὐδοξεῖν, τὸν δὲ ἄδοξεῖν· καὶ ὅσα τοιαῦτα. Τό τε δὴ σπουδαζόμενόν ἐστι τῷ ἀγαθῷ τὴν ψυχὴν ἐλευθερῶσαι τῆς κακίας· καὶ ταύτην ἀνελῆσαι τὸν τρόπον τινὰ ἐκ τῆς ὕλης· τοῦτο δὲ γίνεσθαι διὰ τῆς σελήνης αὐξανόμενης τε καὶ μειουμένης, ὡς ὄρᾳν δοκοῦμεν ἡμεῖς· τὸ γὰρ ἀληθὲς, φησὶν, ὑδρίας τρόπον αὐτῇ πληρουμένη, ἐκ τῆς κατεχομένης οὐσίας εἰς τὸ ὁμογενὲς ἀγαθὸν κενούται· εἰ γὰρ καὶ μὴ τούτοις γε τοῖς ῥήμασιν, ἀλλὰ γε ταῦτα βούλεται λέγειν, ἅπερ εὐσημονέστερον πάνυ γε πρὸς ἡμῶν εἰρηται· πλείστον γὰρ ὅσον παρ' αὐτῷ τὸ ἀλλόκοτον ἐν τῇ διηγῆσει καὶ τὸ ἀπίθανον.

CAP. XIV. De terra et imbribus Manetis opinio.

Ὅσα μὲν οὖν ἕτερα γράδος δίχην μυθολογεῖ καὶ γράφει, τῇ Σύρων φωνῇ χρώμενος, ὅπως μὲν ἡ γῆ βασιτάζεται, τὸν ποιητικὸν μὴ διαφυγῶν μῦθον· ὅπως δὲ συνίστανται οἱ ἑμβροί, ὡς ἰδρωτὲς εἰσι τῶν ἀρχόντων τῆς ὕλης· ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα, τῶν αὐτοῦ παλαισμάτων παρεμπορεύματα, περιττὸν ἂν εἴη προφέρειν εἰς ἔλεγχον. Χρῆ δὲ ἅ περὶ ἐκάστου παραπαίων γράφει, γνώρισμα τοῖς πᾶσιν, ἡμιστά γε ἀνέχεσθαι πρὸς ἀπέραντον φλυαρίαν τὸν λόγον ἐκτελεῖν· (7') Lege δὴ. Edit.

A ac multas potestates producebat; aucta igitur evehebatur nesciens substantiam boni. Postquam vero magis evecta novit terram et lumen boni, nittebatur ascendere ad ea quæ non erant propria: Bonus vero potestatem quamdam mittit, cui nomen quod ei visum est, imponit, custodituram scilicet præscripta, re autem vera futuram ipsi materiæ illecebram et invitamentum ad moderationem ejus a voluntate alienam. Quod quidem factum esse: cum enim vidisset materia potestatem missam quasi adamans, concupivit quidem eam, sed ardentiore appetitu prehensam absorbit, et quodam modo tanquam bellua ligata est. Usi autem sunt hoc exemplo, tanquam cantione potestatis. missæ sopitam esse. Facta igitur est, aiunt, mistio et temperatio ad hunc modum; absorptaque potestate boni, et materia absorbente sic ex utraque fabricatum esse universum, a bono scilicet; non enim malum providit ortum mundi. Hinc aiunt alia quidem bona esse, alia vero mala, facta mistione illa et duorum coitu per vim contrariam rerum, quæ hic sunt.

Decernit autem omnem quidem animam esse ex parte boni; corpus vero et carnem ex parte materiæ: et jam quidem corpus animam tanquam in carcere detinere; jam vero animam detineri tanquam belluam a cantione. Sic bonus cum materiam decepisset, mundi, inquit, factus est fabricator: non quidem quod ipsum fabricari desiderasset, resistit enim ei, sed propter seditionem a malo excitatam, quam corrigere et moderari cogitaverat; non tamen fieri potuisse, ut venenum mali quod est in rebus quas videmus, extraheretur; sequi vero hoc, ut opinati sunt, ex perturbatione ordinis et ex inæqualitate rerum nostrarum atque hunc quidem divitem esse, illum vero pauperem; hunc gloriosum, illum inhonoratum et inglorium, et quæcunque talia sunt. Studium vero boni esse liberare animam a malo, et hanc quodam modo ex materia exhaurire: hoc autem fieri per lunam crescentem et decrescentem, ut nos videre videmur: re vera enim, inquit, ipsa in modum hydris impleta, ex substantia infusa in bonum cognatum exinanitur: etsi enim non his verbis, hæc tamen vult dicere, quæ multo honestius a nobis dicta sunt; plurimum enim absurdi et incredibile est in ejus narratione.

Quæcunque igitur alia aniliter et commentitie loquitur et scribit, sermone Syriaco utens, quomodo terra sustinetur, non devitans poeticam fabulam; quomodo imbres flunt, et sudores esse principium materiæ: hæc et alia ejusmodi quæ præter negotium sui certaminis tractat, supervacuum esset ad confutandum proferre. Oportet quæ de singulis delire scribit, quæ omnibus nota sunt, non pati ut librum infinitis nugis dilatent; quippe

cum satis sit confutato capite insaniz eus reliqua A
contemneret : et si non contingeret, ut necessario
hæc causa sermonem de Providentia complecteretur,
quo demonstrare oportet omnia esse bene ac
divine ordinata, et ineffabilem Dei sapientiam præ-
dicare; ridiculum esset vel aliqua saltem confuta-
tione, quæ proposita sunt, digna esse putare; quæ
quidem extra communes notiones congesta sponte
sua apud eos qui mentem habent coarguuntur.

CAP. XV. *Sententia de materia refutatur. An Satan sit deterior quam fuit.*

Satis autem erat, postquam non minus demon-
stratum est nequaquam duo principia esse, præ-
sertim contraria, de homine jam et de reliqua
fabrica disserere : nihil tamen prohibet, quin
consideremus, quomodo proposita incredibilia sunt.
Ferebatur, inquit, aliquando materia perturbato
ordine. Qua ordinis perturbatione? an secum sola?
an contra aliquem? omnis enim iniustitia non est
sui iniustitia; sed altero indiget, in quem fiat.
Cui igitur non erat communitas cum alio; in quem
perturbato ordine ferebatur? aut quæ ratio ipsius
perturbationis?

Generabat quidem primum nequitia progrediens,
et crescebat : igitur ingenita generabat, et non
erit locus dicendi, æternam aliquid novi moliri :
aut enim natura molietur, atque ita nunquam
intermisit rerum novarum molitionem : si modo
appellare oportet novarum rerum molitionem,
contra quam negotium a Deo susceptum minime
principium temporis habeat; aut si hoc cogitatione
utens facit, rationem habet et cognitionem : et
eversa est causa nequitiz ratione carentis. Sive
igitur ratiocinatione utens, sive motu rationis
experte seditionem movit, quæ ratio patitur, ut
in finitæ sæculis dimissa sit hujusmodi seditionem
movere? ex quo enim dicit cohibitam et retentam
esse, punctum temporis fluxisse reperietur, si cum
in finitæ sæculis præteritis comparetur. Quod enim
incipit et terminat, finitum est; qui autem sunt ex
toto infiniti æterni sunt et ingeni.

Præterea, si ratiocinatione utens ad seditionem
depravabatur; quomodo non potius aggressio rei
quæ fieri non poterat, interrupta et rescissa est?
tanquam non posset contra sapientiam invictam in-
cursionem facere? unde factum est, ut caverent, ne
ei rationem et cognitionem tribuerent, ut locum
haberent commentum seditionis contra Deum : et
necessario ab ignorantia et natura non ratiocin-
ante tracta, non exspectabit infinita sæcula,
dum se armat et se exercitu sepit, ut fiat ad
audaciam promptior. Si enim copiosior fiebat
iis quos generabat, nequaquam tamen appetitum
naturæ augebat, neque motus naturalis quid-
quam appetitus assumebat, neque accidisset ei
primum quidem augsere, atque ita seditionem
movere; hoc enim naturæ ratione utentis est, quæ
ex proposito nequitur agit.

(*) Forte, ἐδέξατο. Edit.

ως ἀρχοῦν αὐτὸ τὸ κεφάλαιον αὐτοῦ τῆς ἀλόγου
μανίας διελέξαντας τῶν ἄλλων καταφρονεῖν· καὶ εἰ
μὴ γε τὸν περὶ Προνοίας λόγον συνέβαινε τῆνδε τὴν
ὑπόθεσιν ἀναγκαιῶς περιλαμβάνειν, δι' οὗ προστίκει
δείξαι, ὡς ἅπαντα εὐ τε καὶ θείως τεταγμένα τῆν
ἄβρῆτον τοῦ Θεοῦ σοφίαν κηρύττει· γέλωσ ἂν ἦν ἀν-
τιβρήσεις γοῦν τινος ἀξιοῦν τὰ προτεθέντα, ἅπερ,
ἐκτὸς τῶν κοινῶν ἐννοιῶν συμπεφορημένα, αὐτόμα-
τον ἔχει παρὰ γε τοῖς ἐχέφροσι τὸν ἑλεγχον

Ἦρκει δὲ, οὐκ ἔλαττον δείξαντας, ὡς οὐδαμῶς ἂν
ὑπάρξαιεν ἀρχαὶ δύο, καὶ μάλιστα ἐναντία, ἤδη περὶ
τε ἀνθρώπου καὶ τῆς ἄλλης δημιουργίας διαλαθεῖν·
B ὁμῶς δὲ τὸ κοινὸν οὐδὲν καὶ τῶν προτεθέντων ἰδεῖν
τὸ ἀπίθανον. Ἦτάκτει γάρ, φησὶν, ἡ ὕλη ποτέ. Ποιαν
ἀταξίαν; Ἄρα γε καθ' ἑαυτὴν οὐσα, ἢ κατὰ τινος;
ἀδικία γάρ ἅπαντα, ἑαυτῆς οὐκ ἂν γένοιτο ἀδικία,
δεῖται δὲ ἐτέρου τινός, καθ' οὗ γένοιτ' ἂν. Ἦ τοῖνον
ἐτέρῳ τινὶ μὴ ἐπικοινωνοῦσα. κατὰ τίνος ἠτάκτει; ἢ
τίς ὁ λόγος τῆς ἀταξίας αὐτῆς;

Ἐγέννα μὲν πρῶτον προϊοῦσα καὶ τῷξάνετο,
φησὶν· οὐκοῦν ἀδίκως ἢ ἀδίκως ἐγέννα, ἢ ἀγέννητος
ἐγέννα, καὶ χώραν οὐχ ἔξει τὸ καινοτομεῖν τι τὴν
ἀτίον· ἢ γὰρ φύσει καινοτομήσει, καὶ οὐδέποτε τῆς
καινοτομίας ἐπέπαυτο· εἰ δὴ τοῦτο καινοτομῆσαν δεῖ
καλεῖν, ὡς μηδαμῶς χρονικὴν ἀρχὴν ἔχειν τὴν κατ'
C αὐτῆς τοῦ ἀγαθοῦ μεταχείρησιν, ἢ λογισμῶ τοῦτο
πράττουσα λόγον ἔχει καὶ γνῶσιν· καὶ ἀνατέτραπται
τῆς ἀλόγου κακίας ἢ ὑπόθεσις. Εἴτε οὖν λογισμῶ,
εἴτε καὶ ἀλογιστῶ φορᾶ ἐπανίστατο, τίς ὁ λόγος τοῖς
ἀπεράντους αἰῶνας ταύτην παρῆναι πρὸς τὴν τοιαύ-
την ἐπανάστασιν; ἀφ' οὗ γὰρ κατεσχῆσθαι φησὶν αὐ-
τὴν ἕως νῦν, στιγμῆ χρόνον γένοιτ' ἂν, εἰ παραβά-
λοιο τοῖς προλαβοῦσιν ἀπείροις αἰώσι· τὸ μὲν γὰρ
ἄρχον καὶ τελειοῦν πεπέρασται· οἱ δὲ παντελῶς ἀπ-
έραντοι ἀτιοὶ τε καὶ ἀγέννητοι.

Ἐπειτα εἰ λογισμῶ ἐκαχύνετο πρὸς τὴν ἐπανάστα-
σιν, πῶς οὐχὶ καὶ λογισμῶ διεκόπη τὸ ἀδύνατον τῆς
D ἐπιχειρήσεως; ὡς οὐχ οἶδ' ὅτι ἐπιδραμεῖν ἀηττήτη
σοφία; ὅθεν πεφεύγασιν προσομολογεῖν αὐτῇ λογισμῶν
τε καὶ γνῶσιν, ὡς ἂν χώραν ἔχοι τῆς ἐπαναστάσεως
τῆς κατὰ Θεοῦ τὸ πλάσμα· καὶ ἐπάναγκας ὑπὸ
ἀγνοίας καὶ ἀλογιστοῦ φύσεως ἐλκομένη οὐκ ἐκδέξ-
ται ἀπείρους καὶ ἀποπεράντους αἰῶνας ἑαυτὴν ὀπι-
ζουσα καὶ δυνάμει περιβάλλουσα, ὡς γενέσθαι πρὸς
τὴν τόλμαν προχειροτέραν. Εἰ γὰρ δὴ καὶ πλείων
ἐγένετο οἷς ἐγέννα, ἀλλ' οὐτε γε τὴν ὀρμὴν τῆς φύ-
σεως ἠύξάνετο, οὐδὲ προσελάμβανέ τι ταύτης τὸ φυσ-
κὸν κίνημα· οὐδ' ἂν ἐδείξατο (8) πρῶτόν γε αὐξήθησθαι,
καὶ οὕτως ἐπαναστῆναι· τοῦτο γὰρ λογικῆς φύσεως
προθέσει πονηρευομένης.

Πῶς δὲ καὶ αὐξήσεις τῆς κακίας γένοιτο· ἂν ἡ προσθήκη τῶν προβολῶν; Εἰ γὰρ οἷς γεννᾷ τελειοῦται εἰς κακίαν, ἀτελής ἦν ἡ κακία, καὶ οὐκ ἦν ἐν ἀκρότητι κακίας· εἰ δὲ τελεία καὶ ἀκρα, κατὰ τὸν ἴδιον λόγον, ἐκάτερα τάναντία, οὐδαμῶς αὐξάνεσθαι ὀφείλει ἡ κακία διὰ τῶν προβολῶν, οὐδὲ θαρσαλευτέρα γενήσεται, λογικῆ μὴ οὐσα, οὐδὲ πρὸς ἐπικουρίαν ἑαυτῆς παραλήφεται· ὀφείλει γὰρ πρὸς τῆς τεκνώσεως ἀτελῆς γεγονέναι οὐ μόνον πρὸς κακίαν ἢ κακία, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἰσχύον καὶ ῥώμην ὅπερ ἀλλότριον ἀγεννήτου.

CAP. XVI. *Seditio inter natos mali principii. Quomodo sedata.*

Τὸν δὲ τρόπον τῆς ἐπιναστασίας εἰσηγούμενος ταύτης, φησὶν· Ἡλαυνόν καὶ κατήσθιον οἱ ἐξ αὐτῆς ἀλλήλοις, δεινὰ καὶ χαλεπὰ διατιθέμενοι· καὶ οὐ πρότερον ἐπαύσαντο ἀλλήλοις ἐπινασταμένοι, αὐτῇ λέξει φησι, μέχρι οὐ τὸ φῶς ὀφείποτε ἐφώρασαν· διωκόμενοι γὰρ ἀπ' ἀλλήλων, ἀγνοοῦντες μὲν, ὁμῶς δὲ τετολημέκασιν καὶ μέχρι τοῦ φωτὸς ἀναχθῆναι. Καὶ τί δὴ τοῦτον ἀπιθανώτερον ἢ μυθώδεστερον; τοὺς μίαν μὲν ἐπιγραφόμενους μητέρα, συγγενεῖα δὲ φύσει ἠνωμένους, ἀλλήλοις ἐπιφύεσθαι μάτην, καὶ ἀλλήλων τὰ μέλη κατεσθίειν, καὶ μηδέποτε λήγειν τοῦτο δρῶντας; Ὅπερ εἰ καὶ ἀληθὲς ἦν, βέλτιον ἦν αὐτοὺς ὑφ' ἑαυτῶν ἀναλίσκεσθαι· καὶ μάτην ὁ ἀνόητος ἀταξίαν καλεῖ τὸ συμφέρον· ταύτης γὰρ μάλιστα τῆς κακίας ὀρίζεται τὴν πρὸς κόσμου ἀταξίαν· ἦν ὡς περ λυπούμενος τῆς ὕλης οὕτως ὀνομάζει, ὅτι μὴ προσηκόντως ὑφ' ἑαυτῆς ἀνηλίσκετο· καὶ ὡς περ τις φίλος ταύτης, ἀδελφῶν ἐφ' οἷς ἑαυτὴν κατέδραπτεν, ἀταξίαν καλεῖ· ἀ συμφερόντως καθ' ἑαυτῆς ἕδρα· δέον εὐταξίαν τὴν ἀνωτάτω καλέσαι, τὸ φερίεσθαι γὰρ ὑφ' ἑαυτοῦ τὸ κακόν. Ὁ δὲ· Ἡτάκουν, φησι, καὶ ἡδίκουν ἀλλήλους· τὸ φῶς δὲ ἰδόντες ἐπαύσαντο.

cum deberet potius compositionem ordinis excellentissimam vocare, interire scilicet malum a seipso. Ille autem ait, In perturbato ordine erant, et sibi

ὄκοῦν ἐπεβούλευσε τῷ συμφέροντι τὸ φῶς, εἶγε τοὺς κακοὺς ἀλλήλων ἐβόρυσσας, καὶ ὡς περ φάρμακον ἱατροῦ εὐηργέτησε τοὺς νοσοῦντας. Οὐκ ἦν δὲ πρὸς ἀγαθοῦ φείσασθαι τοῦ κακοῦ, εἰς τὸ διαμένειν καὶ σώζεσθαι, καὶ μὴ ὑφ' ἑαυτοῦ ἀναλίσκεσθαι. Εἰ γὰρ ὑφ' ἑαυτοῦ δαπανᾷσθαι τοῦτο διεκώλυσεν, ἀντικρὺς αὐτὸς διετήρησεν αὐτό· καὶ εἴη ἂν ἀληθέστερον τοῦτο ἀταξία, ὃ φησι τὴν ἀταξίαν πεπαυκέναι. Ὅτε τοίνυν αὐτῇ λέξει φησὶν ἢ παρ' αὐτοῖς βίβλος· Πρὸς ἀλλήλους στασιάζοντες, ἐπεπόλασαν καὶ μέχρι τῶν μεθοριῶν, καὶ τὸ φῶς εἶδον, θέαμά τι κάλλιστον καὶ εὐπρεπέστατον· τότε, ὑπὸ τῆς ἐν αὐτοῖς κινήσεως ἐνθουσιῶντες, κατὰ τοῦ φωτὸς ἐβουλεύσαντο, τί δὴ ποιήσαντες δύναιντο ἂν αὐτοὺς τῷ κρείττονι συγκεράσαι; Τοῦτο δὲ λογίσασθαι οὐχ οἱοί τε ἦσαν, ἀλλ' ἐπιθυμία τοῦ κρείττονος ἴδιον ἕηραμα νομίσαντες αὐτοῖς ἕσεσθαι, πολλοὶ ὄντες ἐπεσρατεύσαντο.

CAP. XVII. *Desiderium hominis bonum.*

Λαμβάνει δὲ τοῖς τῆς κακίας υἱοῖς τὰ πάντων κάλλιστα προμαρτυρῶν. Εἰ γὰρ τὸ κάλλιστον καὶ εὐ-

Quomodo autem augeri poterat nequitia (id est, Satanas) accessione sobolis? si enim iis quos gignebat, ad nequitiam perficitur, imperfecta erat nequitia, et non erat in summo et fastigio nequitiae: sin vero erat perfecta et summa secundum rationem propriam, rursus minime videbitur augeri nequitia per propagationem generatorum, neque fiet audacior et praedientior, cum non sit particeps rationis; nec ad auxilium suum adhibebit quos genuit; alioqui videbitur antequam procrearet, imperfecta fuisse non solum nequitia ad nequitiam, sed ad vires et robur; quod alienum est ab ingenito.

Explanans autem modum seditionis hujus factæ, Qui, inquit, ex ea nati sunt, se mutuo insectati sunt et devoraverunt, dura et gravia passi; neque prius destiterunt in se ipsos moveri quam lumen sero tandem viderent; his enim verbis utitur; a se enim ipsi exagitati cum alioqui nesciunt, ita tamen ausi sunt usque ad lumen accedere. Ecquid his incredibilius et magis commentitium eos qui unam matrem sibi ascribunt et vindicant, et cognatione naturæ juncti sunt, in se ipsos frustra invadere, et vicissim membra sua devorare, et nunquam in hac re cessare? Quod quidem si verum erat, præstabat ipsos a se ipsis consumi: et inaniter demens (Manichæus) ἀταξίαν, id est, perturbationem ordinis vocat in eo, quod utile est: huic enim nequitiae ascribit et assignat perturbationem ordinis ante mundum; quam sic vocat, tanquam doleat, et se misereat materiæ, quod non prius a se ipsa utiliter et convenienter consumpta esset; et tanquam quidam amicus hujus moerens ac graviter dolens, quod sibi nocuisset, quæ contra se utiliter fecit, in iis perturbationem ordinis vocat, inter se nocebant; viso autem lumine desiverunt.

Igitur insidiatum est lumen utilitati, si quidem malos a mutua cæde liberavit, et tanquam medicina medici profuit ægrotis. At non conveniebat bono, ut parceret malo, et sineret permanere incolume, et non sineret a se ipso consumi. Si enim, ne a se consumeretur, hoc prohibuit, ipse plane servavit ipsum, essetque verior ἀταξία, id est, aberratio a bono ordine hoc quod ait, sublatam esse perturbationem ordinis. Sic igitur est in libro qui apud ipsos fertur: seditione inter ipsos orta, prodierunt usque ad confinium, et viderunt lumen, spectaculum quoddam pulcherrimum et maxime decorum: tunc commotione sua in insaniam acti consultaverunt de lumine quid faciendum esset, ut se cum eo quod præstantius erat miscerent. Hoc autem cogitare non poterant, sed præ cupiditate melioris arbitrati futuram esse propriam prædam, cum multi essent, exercitum instruunt.

tribuit. Etenim si quod est pulcherrimum et maxime omnium decorum, amanter viderunt, et cupiditate incensi propriam prædam esse existimaverunt, liquet recte sensitisse. Quare consilium capunt, qui non sunt rationis participes, quomodo se ipsi cum lumine miscant; et relinquitur, ut invidiæ esset, non permittere istis frui bono: non enim erat sermo Manichæi constans. Si enim contra se insaniebant, oportebat quidem dimittere eos, ut a se ipsis interirent. Si desiderio luminis tanquam elegantes tenebantur, honestum etiam erat eis concedere, ut fruerentur. Decorum enim et laudabile omnino est secundum naturam desiderium boni, quo frui non potuerunt, sicut ait qui dogmata Manichæi scripsit; cum alioqui desiderarent, potuerunt tamen se conficere et destruere: tale enim peritum est bonum, ut neque consumi possit, neque possint insidias ei ponere, qui ejus participes sunt. Quomodo autem omnes simul in militiam profecti sunt, qui non cognoverant, quis resisteret et adversaretur? Sic enim est in libro, unde ista Manichæi apposuimus, quod neque Deum in lumine habitare sciebant, neque se unquam impune laturos, si in Dei domicilium invadere auderent.

CAP. XVIII. *Ignorantia Manichaica exagitur.*

Si igitur non cognoverunt contrarium quod obstabat eis, alienum est prorsus a ratione educere exercitum contra eos a quibus se repellere nesciebant: par enim erat armari eos, ut aiunt ipsi, igne et tenebris, si prævidissent se ab alienis arceri. Sed quia omnino ignorabant, non solum non est credibile, sed plane sibi repugnans, armaturam et exercitum describere, cum nullus penitus expectaretur ad resistendum adfuturus. Non minus contrarium est dicere, tum cupiditatem luminis illos habuisse, tum apparatu bellico usos esse confiteri: armis enim bellicis omnis hostis contra adversarium se legit et munit; non contra id, quod cupit esse præmium certaminis. Si ergo non erat adversarius, quatenus ipsi ignorabant, quomodo non sunt contraria, cupere et belligerare? Quomodo autem illud etiam non est magnopere repugnans, eos qui in iis quæ secundum naturam sunt nunquam concordēs fuerunt, inter se ad bellandum conspicerent? Simul, inquit, contra lumen consilium ceperunt. Qui enim membris suis inter se vicissim pascebantur, et semper nulla unquam intermissione facta contra se insaniebant, quomodo in iis quæ præter naturam sunt, ad habendam cupiditatem et ad commotionem iræ contra Deum concordēs fuerunt

Si vero juvit spectasse lumen, nonne oportebat duci eos a Deo ad perfectam naturæ mutationem, adhibita illis curatione ad fruendum ipso bono, hoc est, Deo perfecte? Quomodo juvit spectaculum luminis visi profectos ad bellandum cum exercitu; quibus hoc ipsum lumen non permisit contra seipso furorē amplius exercere, ut quidem exercere oportebat; contra se vero ipsum præterquam oportebat, permisit? Verum in his quidem

Α προπεστάτον έρασμίως είδον, και έπιθυμήσαντες θήραμα ίδιον ένόμιμον αυτό, δήλον, ώς όρθοί γε ήσαν την ύπόληψιν. Όστε και βουλεύονται οι λόγω μη μετέχοντες, όπως άν έαυτους έγκρασάσιεν τή φωτι· και φθόνου λοιπόν ήν τή μη άνείναι τούτους του αγαθου την άπολαυσιν· ουχ έστηκε γάρ του Μάνεντος ό λόγος. Εί γάρ κατ' άλλήλων έμάλιντο, και έδει γε αυτούς καταλιπείν ύπ' άλλήλων φθειρεσθαι· ει δε έπεθύμησαν ώς άστειο του φωτός, και προήκον ήν αυτοίς επιτρέψαι τούτου την άπολαυσιν· άστεια γάρ και επαινετή κατά φύσιν πάντως ή τή αγαθου έπιθυμια, ουπερ άπολαύειν μέν μη ήδύναται, ως γε ό τά του Μάνεντος συγγράφων φησιν, έπιθυμούντες, διαφθειρειν δε ουχ οίοι τε ήσαν· τούτους γάρ πάντως τή αγαθόν, οίον μήτε δαπανασθαι, μήτε άλλως έπιβουλεύεσθαι πρής των μετεχόντων αυτώ. Έπειστράτευσαν δε όμου πάντες τίνα τρόπον, μη ειδότες τον άνθιστάμενον; Φησι γάρ αυτό τή γραμμα, άφ' ου τά παρ ά του Μάνεντος παρεθήκαμεν, ως ούδ' ότι θεός έν φωτι διητάτο έγίνωσκον, ουδ' ότι, τμήσαντες κατά του οικητηρίου του θεου, ουχ έμείλιον άθώοι ποτε άπαλλαγήναι.

ΕΙ τοίνυν μη ήδεσαν τή καλώον έναντίον, άλογον πάντη τή έπιστρατεύειν, έφ' οίς ουκ ήδεσαν καλώομενοι· όπλίξασθαι γάρ είκος ήν αυτούς, ως φησι, πυρι και σκότψ, ει προήδεσαν των άλλοτριών ειρήμενοι. Έπει δε παντελώς ήγνόουν, ουκ άπίθοντο μόνον, αλλά και σαφώς μαχομένου λόγου, έπιστίον τε και στρατιάν διαγράφειν, κατά μηδενός παντελώς έναντιούσθαι προσδοκώμενου. Ουχ ήττον δε έναντίον και τή μέν έπιθυμίαν πρής τή φώς εκείνους· γενέσθαι λέγειν, πη δε παρασκευή πολεμική κατ' αυτού κερηθησθαι τούτους όμολογείν· όπλον γάρ πάντος πολεμικόν κατά του άνθισταμένου προβάλλεται· πάλμιος άπας, ου καθ' ου έχει την έπιθυμίαν έπάλου. ΕΙ τοίνυν μη ήν κατά την αυτών άγνοίαν ό άνθιστάμενος, πώς ουκ έναντίον τή έπιθυμείν τή ποιείν; Πώς δε ουχι λίαν κάκεινο μαχομένον, ειγε οι μηδέποτε συμφωνήσαντες έν τοίς κατά φύσιν άλλήλους συνένπειον; Όμου γάρ, φησι, κατά του φωτός· έβουλεύσαντο. ΟΙ γάρ τά άλλήλων μέλη τρεφόμενοι, και μηδέποτε τής κατ' άλλήλων μανίας παυσάμενοι, πώς έν τοίς παρ ά φύσιν εις έπιθυμίαν άμα και όρητήν κατά του κρείττονος συνεφώνησαν;

ΕΙ δε ώνησεν αυτούς ή θεά του φωτός, πώς ουκ έδει γε πρής αγαθου πρής τελείαν αυτούς τής φύσεως μεταβολήν ξεναγωγηθησθαι τή έπιτροπή τής έντελειου του κρείττονος άπολαύσεως; Πώς δε ώνησεν ή θεά του φανέντος φωτός στρατευσαμένους, οίς την μανίαν ουκέτι κατ' άλλήλων δεόντως ενεργείν τούτο συνεχώρησε, καθ' έαυτού δε παρ ά τή δέον έπρεψεν; Άλλά πολυ μέν έν τούτοις τοίς πλάσμασι τή λογούδες· ταύτα δε και άλλως άτύγγνωστα δειχθήη. Εήν

γὰρ ὀνομάζουσι τοῦ ἀγαθοῦ· ποίαν δὲ ταύτην πρὸ
τῆς δημιουργίας; Προλαμβάνει δὲ παρ' αὐτοῖς τὰ
ὀνόματα τῶν πραγμάτων τὴν γένεσιν· πρὶν γὰρ
ὁμολογῆσαι τὸν Θεὸν πεποιηθέναι, λέγει εἶναι ὁ
χαλεπώτατα μανείς τὸ μηδέπω γεγεννημένον. Γῆ γὰρ,
εἰ μὲν ἐγένετο, ἦν· εἰ δὲ μὴ γενομένη ὑπῆρχε, συν-
αγένητος ἦν τῷ Θεῷ. Γῆς δὲ τίνα χρεῖαν ἔχει ὁ Θεός,
γῆ μὴ κεκρημένος; Ἀναλογιστῶς γῆν Θεοῦ ὀνομάζει,
πρὶν ταύτην εἰπεῖν γεγενῆσθαι· οὐδὲ γὰρ οἶδόν τε ἦν
πρὸ δημιουργίας μαρτυρῆσαι ταύτην τὸ γενέσθαι.
Sed hic insipienter terram Dei vocat, antequam

commentis multum deliramenti est, quæ aliter
etiam convincimus, non posse condonari: nomi-
nant enim terram boni (id est, Dei;) qualem vero
terram ante mundi creationem? Apud eos scilicet
ortum rerum anticipant nomina: prius enim
quam fateantur creasse Deum mundum, ait absur-
dissimus Manichæus, esse quod nondum factam
erat. Terra namque, si quidem fuerat, erat: sin
vero non erat facta, erat simul cum Deo ingeni-
ta. Quid vero opus erat Deo terra, qua non fuit usus?

terat testimonium dici de terra facta.

CAP. XIX. *Matum principium videre lumen non potuit.*

Ἐπειτα Θεοῦ μὲν ἔστι φῶς αἰσθητὸν δημιούρ-
γημα, αὐτὸς δὲ φῶς ἂν εἴη νοητὸν, οὐκ αἰσθητόν·
Εἶδεν οὖν ἡ κακία, φησί, τὸ φῶς τοῦ ἀγαθοῦ. Εἰ μὲν
τὸ αἰσθητὸν φῶς, οὐπω κόσμος, οὔτε γένεσις κό-
σμου· πῶς εἶδε τὸ μηδέπω γεγεννημένον; τοῦ γὰρ
κεκρημένου μήπω τυγχάνοντος ἀνθρώπου, τίμη χρῆ-
σιμον ἦν τὸ φῶς; συγγενῆ γὰρ τῷ κεκρημένῳ τὰ
χρήσιμα· οὐ γὰρ δὴ Θεῷ χρήσιμον ἦν ἀπληραίνεσθαι
πάσης αἰσθητῆς μετουσίας. Εἰ δὲ αὐτὸν τὸν Θεὸν,
ὅσπερ ἔστι νοητὸν φῶς, πάντως ὁμοιώματι φύσεως
εἶδε τὸ ὅμοιον. Ἀνάγκη τοίνυν αἰσθητὸν φῶς αὐτὴν
ἔωρακεῖν· αἰσθητὸν δὲ πρὸ τῶν αἰσθητῶν, τοῦ τί-
νος χάριν ὑπῆρχε. Πῶς δὲ ὅμως σκότος ὄρα φῶς;
Εἰ γὰρ θεάσατο φῶς, οὐκ ἂν εἴη σκότος· πολλὴν
γὰρ ἔχει τὴν κοινωνίαν ἢ αἰσθητῆς πρὸς τὸ αἰσθητόν.
Φυσικὴ γὰρ ἡ ἐπιβολὴ δι' ὁμοιότητα τῆς ὄψεως πρὸς
τὸ φαινόμενον· αὐτίκα ἀναμάσσεται ἅμα τούτου τὸν
χαρακτήρα διὰ τὴν ἔνομον τῆς φύσεως κοινωνίαν·
σῶμα μὲν γὰρ σῶμα ὄρα· ὅμοιον δὲ τῷ ὁμοίῳ ἐπι-
βάλλει, καὶ οὐκ ἔνεστι τὸ κρεῖττον καὶ ἀναβεβηκόσ
τῆ φύσει, καίτοιγε οὐκ ἐναντίως ἔχον (8'), πλὴν ὅτι
γε ἀσώματον τῷ ὑποβεβηκόσ, ἅτε δὴ σωματικῶ
πάντως οὐκ ὁρατόν· ἄρα γε τὸ ἐναντίον τῷ ἐναντίῳ,
εἴγε ἔστιν, ἄρατον· οὐκοῦν συγγενῆ καὶ φίλα, καὶ
οὐδαμῶς ἐναντία.

Deinde a Deo quidem creatum est lumen in
aspectum cadens; ipse autem Deus lumen est in-
telligibile non sensibile. Vidit igitur, inquit, nequi-
tia lumen summi boni. Si lumen, quod in sensum
cadii, nondum erat mundus, nec ortus mundi, quo-
modo igitur vidit quod nondum factum erat? cui
enim fuisset usui, nondum homine qui uteretur;
creato? utilia enim utenti cognata sunt: non enim
Deo qui ab omni participatione sensili liber est,
utile erat. Si autem ipsum Deum, quod est lumen
intelligibile, omnino vidit similitudine naturæ si-
milē; necesse igitur erat ut ipsa lumen sensibile
vidisset; sensibile autem quorsum fuisset, et in
quem usum ante sensibilia creata? Alioqui quo-
modo tenebræ vident lumen? Si enim viderunt lu-
men, diabolus non erat tenebræ; magnam enim so-
cietatem et conjunctionem habet sensus cum sen-
sibili. Naturalis enim conjectus oculorum propter
similitudinem aspectus cum re quæ videtur, statim
exprimit figuram ejus propter legitimam naturæ
communionem; corpus enim corpus videt. Simile
in simile intendit aciem; neque possunt oculi na-
turæ inferioris quod natura præstantius et excel-
lentius est videre, nedum quod naturæ contrariæ
est. Si autem, quod est naturæ excellentioris, quippe

eum non sit contrarium, præterquam incorporeum, ab inferiore utpote corporeo omnino non potest vi-
deri; sane contrarium a contrario, si modo est, videri non potest. Sunt igitur ista quæ scilicet
se vident, cognata et amica et nequaquam contraria.

CAP. XX. *Materia ex Manets ascendere conatur. Materiæ amor erga sobolem Dei.*

Ἄλλὰ πλήρες ὀλέθρου βαρβάρου τὸ πλάσμα (9)·
φησὶ γὰρ· Οὐ μόνον εἶδεν ἡ ὕλη, ἀλλὰ καὶ ἐπιβῆναι
ἐβουλεύετο, ὡσπερ τινὰ σπουδὴν τιθέμενος ταύτην
εἰς ἀπόδειξιν τῆς πρὸς τὸ φῶς κοινωνίας· τάχα καὶ
μετέγνωσαν οἱ ἐξ αὐτῆς, ὅτι ἐν ἀπλείοσι αἰῶσι τοῖς
προλαβοῦσιν ἀπειρατοὶ ἐγεγόνεισαν τοῦ φωτός. Καὶ
τίνα τρόπον σκότος μεταποιεῖται φωτός; ἢ τίνος χά-
ριν ἐπελθεῖν τούτῳ γε βούλεται; Ἀρὰ γε ἵνα τὴν
φύσιν μεταβάληται, καὶ γένηται φῶς; ἢ ἵνα γράφῃ
(9') φωτὶ ἐναντίαν τῆς φύσεως τροφήν; Ἄλλ' ἀγνο-
οῦσα, ἐπιβῆναι ἤθελε· καίτοι, εἰ μὲν ἔγνω, λόγον εἴχε
τὸ μεταποιηθῆναι· οὔσαν δὲ φύσει κακίαν καὶ ἀγνο-

Sed plenum est commentum barbara pernicie:
ait enim, non solum vidit materia, sed decrevit
ascendere tanquam studium quoddam adhibens ad
demonstrandum habere se communionem et socie-
tatem cum lumine: fortasse eos qui ex ipsa nati
sunt, pœnituit, quod infinitis sæculis superioribus
non fuissent experti lumen: et quomodo tenebræ
adsciscunt et vindicant sibi lumen? aut quorsum,
et in quem usum volunt tenebræ invadere lumen?
an ut naturam mutent et efficiantur lumen? an ut
nutriantur lumine, alimento naturæ contrario? At
ignorans voluit ascendere. Etenim si cognovisset,

(8') Ἐχορ. Post hanc vocem deesse in textu
nonnulla videntur.

(9) Ἀλλὰ π. λ. x. τ. λ. Hunc locum ita reddit Bas-
nagius: *Barbari figmentum pernicie plenum est. Bar-*

barus enim ille, inquit, qui talia finxit, est Manes
Persa.

(9') Ἡ ἵνα γγ. An ut imprimat alimentum naturæ
lucis contrarium? BASN.

ratio constaret cur mutari voluisset : nunc autem cum natura sit æquitia et ignorans, integra eversio totius rei et causæ est non fugere a contrario.

Quod autem magis a ratione aversum est, ait missam fuisse a bono potestate, non jam lumen sensibilis, sed velut diceret, sobolem Dei. Hanc cum vidisset materia, concupivit quidem tanquam amans eam ; impetum vero in eam fecit et absorbit, et suis potestatibus distribuit ; qua via fieri non poterat, ut videret missum ex natura boni ; hoc, inquit, effectum est, ut absorbere posset missum. Utar enim adhuc amplius eodem verbo, quoniam si vel solum vidit, quod ex substantia Dei propagatum erat, non est opus alio quopiam verbo ad evertendum commentum. Vidit enim omnino tanquam similibus simile. Quod enim est penitus secundum naturam contrarium, et summe contrarium, nunquam videre poterit contrarium, nec propinquabit ei, quia si vel solum videat, ratio contrarii prorsus tollitur.

CAP. XXI. Deus invisibilis.

Hoc autem addit cæteris quæ dixit, absurdus, et secum vehementer pugnans ; ne opus sit, ut alius contra eum dicat. Amavit enim, inquit, potestatem illam visam tanquam oblita penitus naturæ propriæ : non illa quidem oblita est, quæ non erat : sed hi sunt suorum commentorum immemores ; aiunt enim, priusquam hæc seditionem moveret, non habuisse cognitionem boni ; ne cognitione boni naturam ab ipso accusatam ornent. Nonne amentia est, putare eam quæ in se non habet unde cognoscat esse bonum, potuisse videre, et postquam vidit, desiderasse ? longe enim majus est substantiam aspectu videre, quam cognoscere esse. Primum non solum nos, sed potestates angelicæ excellentiores, esse quidem bonum cognoscimus, ac cognitione sola ad pietatem in Deum alimur ; tanto vero excellentius angelî, quanto natura sunt excellentiores : videre autem substantiam Dei neque nobis, nec illis licet : siquidem nos quoadiu corpus secundum naturam induti sumus, nec angelos ipsos videre possumus.

Manifestum enim est et p ane concessum, qui videt simile sibi videre. Si quis vero existimet futile esse quod dicimus ; videmus enim solem, lunam et stellas, præterea apud nos lapides, aurum, argentum, denique mare ipsum et omnia animalia, ac nullo pacto his similes sumus ; advertat iste, quod etsi eorum quæ enumeravimus, diversæ species sicut ; at horum omnium genus supremum corpus est. Substantia namque partim inaccessibilis est, ut incorporea ; partim spectabilis, ut corpus. Prima igitur partitio omnia hæc tanquam genus separat et distinguit. Quare corpus corpus videt ; et quatenus corpus, simile et cognatum est videns viso, quamvis sint diversæ horum species propter varietatem et ornatum universi.

Ridiculum enim esset, si quia flos pulcherrimum (10) Forte θεοίμεθα vel δεώμ. Edit.

Α ούσαν, ἀνατροπή παντελῆς τῆς ὑποθέσεως τὸ μὴ καὶ φυγεῖν τὸ ἐναντίον.

Τὸ δὲ δὴ μείζον εἰς ἀλογία, ἀποσταλεῖσιν δύναμις τοῦ ἀγαθοῦ, οὐκέτι φῶς αἰσθητόν· ἀλλ' ὡς ἂν φαίη, προσβολῆν τοῦ Θεοῦ θεασαμένη, προσκισσᾷ μὲν ὡς ἐρούσα, ὁρμᾷ δὲ καὶ καταπίνει, καὶ ταῖς ἰδίαις δυνάμει διανέμει· ἥ δὲ καὶ θεάσασθαι τὸ ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἀγαθοῦ πεμφθὲν ἀδύνατον ἦν, ταύτη δύνατον φησι γεγονέναι, καὶ καταπιεῖν τοῦτο. Ἐπὶ πλεον γὰρ τῷ αὐτῷ χρῆσθαι λόγῳ, ὡς, εἰ καὶ μόνον εἶδε τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ προδεδηγμένον, ἐτέρου τινὸς οὐκ ἂν δεδμεθα (10) λόγου πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ πλάσματος· εἶδε γὰρ πάντως, ὡς ὁμοία τὸ ὅμοιον. Τὸ γὰρ πάντη κατὰ φύσιν ἐναντίον καὶ πρὸς ἀκρὰν ἐναντιότητα κεχωρηκός, οὐτ' ἂν ἴδοι τὸ ἐναντίον, οὐτ' ἂν προσεγγίσειεν αὐτῷ· ἐπειδὴ διαφθείρεται τῆς ἐναντιότητος ὁ λόγος παντελῶς, εἰ καὶ μόνον ἴδοι.

Τοῦτο δὲ προστίθει τῶν εἰρημένων ἀτοπώτερον ἰσχυρῶς ἐαυτῷ μυχόμενος· ἵνα μηδεὶς ἕτερος δεηθῆ πρὸς αὐτὸν εἰπεῖν. Φησι γάρ· Ἡράσθη τῆς φανεῖσης δυνάμεως, ὡσπερ ἐπιλησθεῖσα παντελῶς τῆς ἰδίας φύσεως· οὐ μὲν δὴ ἐκείνη γε ἡ μὴ οὔσα, ἀλλ' οὐτέ γε τῶν ἰδίων πλασμάτων· εἰ γὰρ πρὶν ἐπαναστήναι ταύτην φασὶ γινώσκειν τοῦ ἀγαθοῦ μὴ ἐσχικέναι, ἵνα μὴ σεμνώσωσιν ἀγαθοῦ γινώσκει τὴν παρ' αὐτοῦ φύσιν διαδεδηγμένην· πῶς οὐκ ἀλογον τὴν μὴ ἔχουσαν ἐν αὐτῇ τὸ εἰδέναι, ὅτι ἐστι τάγαθον, ταύτην καὶ ἰδεῖν δυνήθηται, καὶ θεασαμένη ἐπιθυμήσει ; μείζον γὰρ ἀσυγκρίτως τοῦ γινώσκειν, ὅτι ἐστι τὸ θεάσασθαι ἔχει τὴν οὐσίαν. Αὐτίκα οὐχ ἡμεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀγγέλων αἱ ἀναθεθηκυῖαι δυνάμεις, ὅτι μὲν ἐστι τάγαθον, γινώσκωμεν, τῇ γινώσκει καὶ μόνῃ πρὸς τὴν εὐσέβειαν τρεφόμενοι, ἀγγέλων δηλαδὴ ἀναθεθηκῶτων κατὰ τὴν γινώσκειν, ὅσον καὶ κατὰ φύσιν· τοῦ δὲ Θεοῦ κατ' οὐσίαν ἰδεῖν, οὐθ' ἡμῖν οὐθ' ἐκείνοις μετόν· ὅπου ἡμῖν οὐδ' ἀγγέλους αὐτούς, ἐν ὅσῳ τὸ κατὰ φύσιν περικείμεθα σῶμα, δύνατον ἰδεῖν.

Ἀἴθλον γὰρ καὶ σαφῶς ὁμολογούμενον, ὡς ὁ τι βλέπων, ὅμοιον ἐαυτῷ ἂν, τοῦτο βλέπει. Εἰ δὲ τις ἀπαιδεύτως οἰηθῆει σαθρὸν εἶναι τὸ ῥηθὲν (ἐμβλέπομεν γὰρ ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστέρας, ἔτι μὴν ὑφ' ἡμᾶς λίθους, χρυσόν τε καὶ ἀργυρον, καὶ συνόλωσ τὴν τε θάλασσαν καὶ τὰ ζῶα σύμπαντα, καὶ οὐ δῆπου τούτοις ὅμοιοι ἔσμεν), μανθανέτω, ὡς, εἰ καὶ διάφορα τὰ εἶδη τῶν κατηριθμημένων, ἀλλὰ γε τούτων ἀπάντων ἀναθεθηκός γένος τὸ σῶμα· τῆς γὰρ οὐσίας τὸ μὲν ἀόρατον, ὡς ἀσώματον, τὸ δὲ ὁρατὸν, ὡς σῶμα. Ἡ τοίνυν πρώτη τομὴ πάντα ταῦτα ὡς ἂν γένος ἀφορίζει· σῶμα τοίνυν, σῶμα βλέπει· καὶ καθὸ σῶμα, ὅμοιον καὶ συγγενὲς τὸ ὁρῶν τῷ ὁρωμένῳ, εἰ καὶ διάφορα τούτων τὰ εἶδη διὰ τὸ ποικίλον καὶ κῶσμιον τῷ παντί.

Ἐπεὶ τοι γέλως ἂν εἴη χρυσοῦ τε τὸ ἄνθος, ἐπεὶ τῆ

γε κάλλιστον τῆ βφει φαίνεται, και αλόθλης τὸ ἀναν- A
θες, μὴ ἐκάτερον, ὅπερ και ἔντως ἐστὶ, καλεῖσθαι·
χρῶμα· χρῶμα γάρ, εἰ και διάφορον, ἐκάτερον·
βφεις γάρ ἡ αὐτὴ ὁμοίως ἐκατέρω κοινωνεῖ. Οὕτω δὲ
πάντα τὰ σώματα ὁρατὰ, εἰ και διάφορα τῶ εἶδει,
φάσκει μὲν· εἰ δὲ σώματα σωμάτων κρείττω, τὸ κω-
λύον οὐδὲν, πλὴν γε σώματα πάντα· ὅθεν οὐδὲ
προσκυνητὸν μάλιστα τῶ ὁρῶντι τὸ ὁρατὸν, ὡς
καταλαμβανόμενον πρὸς αὐτοῦ.

CAP. XXII. *Materia Deum non*

Εἰ τοίνυν εἶδε τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ἡ ἕλη τοῦ Θεοῦ,
συγγενεῖα πλείστη τε και ὁμοιότητι πρὸς τὴν θέαν
ἤλθε, και οὐδὲν πλέον ἐχρῆν πρὸς τὸν ἀσύστατον του- B
τονὶ μῦθον εἰπεῖν· εἰ δὲ και ἐπεθύμησε τοῦ φανέν-
τος, τὸ πάντων ἀριστον αὐτῆ προσεμαρτύρησεν ὁ
ἀνόητος· ὡς κακίαν μὲν ἔνομα τεθεικέναι δοκεῖν,
οὐσίαν δὲ ἀγαθὴν προσομολογῆσαι. Τί γάρ εἰς ἀπό-
δειξιν καλοκαγαθίας μείζον τοῦ ἐπιθυμῆσαι τάγα-
θοῦ; Εἰ δὲ φησι και ἐπελάβετο, και κατέπιεν, ὡς
ἐγκύμων γενέσθαι τῆς ἐναντίας τοῦ Θεοῦ οὐσίας,
και τὰς ἰδίαις δυνάμεσι διένειμεν· ὡ τῆς ἀλόγου
μανίας! οὐκ εἶδε μόνον, ἀλλὰ και ἐπεθύμησε· και
οὐκ ἐπεθύμησε μόνον, ἀλλὰ και κατέπιε· και οὐ
κατέπιε μόνον, ἀλλὰ και κατέχει. Ταῦτα πάντα σα-
φῶς οὐ τὴν ἐναντιότητα τῆς φύσεως ὀρίζει, ἀκραν
δὲ και τὴν ἀνωτάτω συγγένειαν ἀμφοῖν ὁμολογεῖ.

Εἶτε γὰρ ἀνανακτούσα, ὅπερ λογισμοῦ δεῖγμα
τυγχάνει, εἶτε και ἐπιθυμοῦσα κατέπιε τὸ φανέν,
φύσεως ἀντικρυς κοινωνία ταῦτα γένοιτ' ἂν· εἰ γάρ
ἄκρω; ὑπῆρχεν ἐναντία, συνῆλθεν οὐδαμῶς ἂν ἐκά-
τερα. Οὐ συνείδε δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις βάρβαρος οὐδὲ
τούτο, ὅτι ἡ ἀποσταλεῖσα παρὰ τοῦ Θεοῦ δυνάμις, εἰ
μὲν ἀσώματος ἦν, τομὴν οὐδεμίαν παρεδέξατο ἂν·
ὡς μηδαμῶς καταδιαιρεθῆναι δύνασθαι κατ' οὐσίαν
εἰς τὰς ἐναντίας δυνάμεις, μήτε μὴν καταποθῆναι·
τὸ γὰρ ἀσώματον τίνα ἂν καταποθεῖν τρέπον; Εἰ δὲ
σωματικῆ, πᾶν σῶμα κατατεμνόμενον και κατακερ-
ματιζόμενον ἀναίρεται τὸν τρόπον τινά, και ζῆν οὐκέτι
δύναται τὴν ἰδίαν ζωῆν. Τηγαροῦν ἡ ἀσώματος ἦν
ἡ ἀποσταλεῖσα παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ δυνάμις, και οὐδα-
μῶς οὔτε κατεπόθη, οὔτε εἰς πολλοὺς διηρέθη, και
πέπαυται, και οὕτω παντελῶς ὁ μῦθος· ἡ σωματικῆ
τις ἐτύγχανε και ἀνήρηται πάντη, και ἀπόλωλε πρὸς
τῆς κακίας, ὅπερ ἐστὶ χαλεπώτερον εἰς ἕβριν τοῦ
ἀγαθοῦ· μᾶλλον δὲ ἰσχυρώτερον εἰς ἀνασκευὴν τοῦ
μύθου· σῶμα γὰρ καθ' ἑαυτὸ διαιρεθὲν και διασκορ-
πισθὲν, (νοῦς γὰρ οὐ διαιρεῖται), ποσαν ἔχει τὴν ἰσχύ-
ν, ὥστε ὁποιάττειν τὴν κακίαν, τὸ τοσαύτην γε βλάβην
και ἕβριν εἰς τὴν ἰδίαν φύσιν ὑπομείναν, ὡς ἠφανί-
σθαι και ἀπολωλέναι δοκεῖν; τοῦτο γὰρ ἴδιον σώμα-
τος κατατεμνομένου.

CAP. XXIII. *Deus substantiam suam non misit. Manes in Deum furens.*

Τὸ δὲ δὴ παραλογώτερον, εἰ θελήσας Θεὸς γῆν
ἐξελείσθαι τῆς κακίας, τὸ ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως γυ-
PATROL. GR. XVIII

aspectum habet, et ab auro differt, et quod est flo-
ridum differt a viridi, non uterque vocaretur, qui
in re est, color : color enim est uterque, tametsi
diversus : idem enim aspectus cum utroque con-
junctionem et societatem habet. Sic omnia corpora
sunt spectabilia, licet differentes sint species. Esse
autem corpora alia aliis præstantiora, nihil prohibet,
quin omnia corpora sint spectabilia : ex quo
fit, ut non sit quod sub aspectum cadit maxime et
præcipue, adorandum ab eo qui illud cernit, tan-
quam ab ipso comprehensum.

vidit. Neque lumen absorbit.

Si igitur materia vidit, quod ex substantia Dei
erat, cognatione magna et similitudine ducta, ad
spectaculum venit, nec amplius opus erat dicere
contra hanc fabulam, quæ consistere non potest :
si vero etiam desideravit quod vidit, de re omnium
optima testimonium illi perhibuit homo stultus ; ut
videatur nomen quidem nequitiae imposuisse ei,
substantiam vero bonam esse eidem attestatus :
Quid enim majus esse poterat ad probandum boni-
tatem, quam desiderasse bonum? Quod autem dicit
apprehendisse et absorbuisset, ut substantia Dei
contraria tanquam semine fieret gravis, et distri-
buisse suis potestatibus : o furorem amentis! non
solum vidit, sed desideravit ; et non tantum desi-
deravit, sed absorbit ; et non solum absorbit,
sed etiam retinuit. Hæc omnia perspicue non con-
trariam naturam definiunt, sed potius summam et
C altissimam cognitionem utriusque concedunt.

Sive enim succensens, quod quidem ratiocinatio-
nis indicium est, sive desiderans absorbit quod
vidit, hæc plane ad communitatem naturæ perti-
neant. Si enim summe contraria fuissent, nequa-
quam utraque coissent. Ut alia omitam, neque hoc
barbarus advertit, quod potestas a Deo missa, si-
quidem incorporea erat, nullam partitionem recep-
sisset, ut nullo modo posset dividi secundum sub-
stantiam in contrarias potestates, ac multo minus
absorberi : quod enim expers corporis est, quomam
modo absorbeatur? Si vero corporea erat, omne
corpus sectum et in frusta partitum quodam modo
perit et non potest vitam suam vivere. Igitur vel
incorporea erat potestas a bono missa, et nullo
modo absorpta est, nec in multos divisa est, atque
D ita ex toto fabula sublata est : vel corporea quæ-
dam potestas erat, et a nequitia deleta est et in-
teritum cepit ; quod est ad contumeliam Dei sceler-
ratus, quin potius ad eversionem fabulæ valentius :
corpus enim per se divisum et dissipatum ac disper-
sum (mens enim non dividitur), quas vires habet ad
subigendum nequitiam, quod tantum detrimentum
et contumeliam in naturam propriam accepit, ut
videatur deletum esse et interiisse? hoc enim cor-
poris divisi proprium est.

Quod autem amentius est, si cum voluisset Deus
terram eripere nequitiae, ex natura propria emisit

illud nudum ad contumeliam et interitum ipsius substantiæ, tot sæculis sessurum et habiturum simul cum nequitia, et particeps ejus futurum, ac cum ea pariter peccaturum. Quod quidem vel unam horam aut punctum temporis substantiam Dei passam esse, ut nequitia subjecta esset, et pariter cum ea deliquisset, omnem amentiam superat. Quanto melius erat traditam esse terram, quam substantiam Dei comprehensam esse? Si enim non fuisset ferenda incursio in terram, ut materia ordinem perturbaret, quanto minus ferenda erat tanta servitus, et natura divini subjectio, idque non ad brevissimum tempus, sed ad universum et immensum sæculum? ut neque nequitia peccare desisteret, et Deus cum ea per potestatem ex se genitam peccaret.

Unde consequens est, neque Deum voluisse mittere nequitia ex substantia sua genitum ad peccandum cum ea: nec illud missum inductum fuisse et obtemperasse, ut ad tantum malum et litem proficisceretur; ut impleretur scilicet omni iniquitate et injustitia, simul et impietate, idque pro terrena liberatione terræ non jam tunc captæ, sed capiendæ, tanquam non potuisset Deus aliter huic terræ præesse. Vide quam plane infirmum mentiatu Deum Manichæus in Deum furens, tanquam defensor possessionum alicujus pupilli, et cujus infirmitatem necessarium est confiteri, ut partes patroni impleat. Ut enim contra defendens nequitiam nequaquam per se consistentem, omnia quidem fecisse contra Deum narrat, seditionem, impetum in res ejus, postremo, quod est omnium flagitiosissimum, obtinuisse omni sæculo substantiam ejus, eamque in infinitas partes divisisse, prælocare, et in se ipsa reprimere, habereque eam sociam in omni prava actione et intemperantia; Deum autem non potuisse locum suum ullo alio modo neque valenter eripere, neque saltem vacare a peccato, quod naturam ejus decebat.

Quæ enim id quod ex ipso secundum substantiam genitum est, pariter cum materia peccat, plane in eum qui genuit, redundant. Sic demum omnem potentiam in Deum testimonio suo tribuit nequitia; Deum vero dicit passum esse omnium durissima: et audet subjungere, quod potestas Dei missa sopivit materiam tanquam belluam cantione, non solum summe contraria, sermone omni probabilitate carente miscens, et quæ nullo pacto esse possunt, secundum naturam commento suo largiens, sed contra quam vult hic etiam conficiens et concludens: ex utrisque enim ait hunc Deum universum hoc fabricatum esse. Corpus vero hominis esse quidem nequitia; animam vero Dei, sive cum sint unius formæ, sive cum jam ex contrariis composita; quorum neutrum, ut paulo post docuimus, consistere potest. Corpus tamen solum

Α μὲν προσήκατο εἰς ὕβριν χαλεπὴν, καὶ διαφθορὰν αὐτῆς γε τῆς οὐσίας, τοσοῦτον αἰῶνα καθεζόμενον κακίᾳ συνοικῆσον, καὶ μεθέξον αὐτῆς, καὶ συναμαρτήσον αὐτῇ· ὅπερ μίαν γοῦν ὥραν ἢ χρόνου στιγμὴν παθεῖν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ὡς ὑποταγῆναι κακίᾳ, καὶ ταύτῃ συναμαρτῆσαι, καὶ πάντων ἀλογώτερον ἂν εἴη. Καὶ πόσω δὴ βέλτιον ἦν γῆν παραδοθῆναι, καὶ μὴ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ καταληφθῆναι; Εἰ γὰρ οὐκ ἀνεκτὴ πρὸς ἀτάξιαν τῆς ὕλης ἢ κατὰ γῆς ἐφοδος, πόσω μᾶλλον ἀφόρητος ἡ τοσαύτη δουλεία καὶ ὑποταγὴ τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως, καὶ οὐ πρὸς τὸ βραχύτατον, ἀλλὰ πρὸς ὅλον καὶ ἀπλετον αἰῶνα; ὡς τὴν μὲν κακίαν (10') τοῦ ἀμαρτεῖν μὴ πεπαῦσθαι, Θεὸν δὲ συναμαρτάνειν αὐτῇ, διὰ τῆς ἐξ αὐτοῦ προβεβλημένης δυνάμεως;

Β Ὅθεν εἰκὸς, οὐδὲ Θεὸν πρὸς τὸ συνεξαμαρτάνειν ἐβελῆσαι πέμψαι τῇ κακίᾳ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προβεβλημένον, οὐτ' ἐκεῖνο πεισθῆναι τε, καὶ ὑπακοῦσαι πρὸς τοσοῦτον βλεθρον ἀφικέσθαι, ὥστε πάσης ἀνομίας τε καὶ ἀδικίας, ἅμα καὶ δυσσεβείας ἐμπλησθῆναι ὑπὲρ τοῦ γῆινου, τὴν ἡδὴ ληφθεῖσαν, ἀλλὰ τὴν κατακαμβάνεσθαι μέλλουσαν ἐλευθερωθῆναι, ὡς οὐχ οἶόν τε ὅν ἐτέρως ταύτης τὸν Θεὸν προστῆναι. Ὅρα ὅσην ἀδυναμίαν καταφεύδεται τοῦ Θεοῦ σαφῶς ὁ κατὰ τοῦ Θεοῦ μανείσ· ὡς περ κτημάτων ὄφρα τοῦ προῖστάμενος, οὐ τὴν ἀσθένειαν ἐπάναγκες ὁμολογῆσαι, ἵνα τὰ τῆς συνηγορίας πληρωθῇ· ὡς γὰρ τοῦναντίον, τὴν οὐδαμῶς ὑπεστηκυῖαν κακίαν προσβεύων, πάντα μὲν αὐτὴν κατὰ Θεοῦ δεδρακέναι, λέγει ἐπαναστῆναι, ἐπιθῆναι τοῖς αὐτοῦ θελήσει· τέλος, τὸ πάντων κατὰ Θεοῦ χαλεπώτερον, τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐγκρατῆ σύμπαντα τὸν αἰῶνα γενέσθαι, καὶ κατατεμεῖν ταύτην, ὡς οὐκ ἐνδέχεται, εἰς ἀπειρα τμήματα, ἀποπνίγειν τε καὶ ἀποθλίβειν ἐν ἑαυτῇ, καὶ συμμετόχον ἑαυτῆς ἐν πάσῃ κακοπραγίᾳ καὶ ἀκολασίᾳ ἔχειν· Θεὸν δὲ μὴ δυναθῆναι μήτε τὸν ἴδιον τόπον ἑτερόν τινα τρόπον δραστηρίως ἐξελέσθαι, μήτε τὸ ἀναμάρτητον γοῦν ἑαυτῷ προπόντως τῇ φύσει τηρῆσαι.

Γ Ἄ γὰρ τὸ ἐξ αὐτοῦ προβεβλημένον κατ' οὐσίαν τῇ ὕλῃ συναδικεῖ, ἀντικρυς εἰς αὐτὸν ἀνατρέχει τὸν προβεβλημένον. Οὕτω δὲ πᾶσαν δυναστείαν κατὰ Θεοῦ τῇ κακίᾳ προσμαρτυρῶν, Θεὸν δὲ τὰ πάντων ἀνῆκεστα πρὸς αὐτῆς πεπονηθέναι λέγει, καὶ τολμῶν ἐπάγει, ὅτι δὴ κατεκοίμησε τὴν ὕλην ἢ ἀποσταλείσα τοῦ Θεοῦ δύναμις, ὡς τὸ θηρίον ἐπυθῆ, οὐ μόνον ἀπιθάνως τὰ ἄκρω ἐναντία τῷ λόγῳ κερνῶν, καὶ τὰ μηδαμῶς κατὰ φύσιν ἐνδεχόμενα τῷ ἰδίῳ πλάσματι χαριζόμενος, ἀλλὰ καὶ τοῦναντίον ἢ βούλεται, καὶ ἐνταῦθα κατασκευάζων· ἐξ ἀμφοῖν μὲν γὰρ τοῦτον φησὶ Θεὸν ὁμιουργῆσαι τότε τὸ πᾶν· τοῦ δὲ ἀνθρώπου εἶναι μὲν τὸ σῶμα τῆς κακίας· εἶναι δὲ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀγαθοῦ, εἴτε μονοειδῆ, εἴτε συγκειμένην ἐκ τῶν ἐναντίων· καὶ ταύτῃ, ὡς ἑκάτερον μικρὸν ὕστατον δείξωμεν, σύστασιν οὐδὲ μίαν ἔχον. Σῶμα μόνον κατ' ἑαυτὸ οὐδὲν τῶν κακῶν οὐδ' ἐπινοεῖ, οὔτε δρᾷ·

14) *Kaklar*. Nequitiam vocat semper Satanam auctor. TURR.

οὔτε γὰρ φονεύει, οὔτε μοιχεύει, οὔτε ληστεύει, οὔτε ἄλλο τι τῶν ἀδικημάτων ἐργάζεται, ψυχῆς αὐτοῦ μὴ παρούσης.

A ac per se nihil mali neque cogitat, neque facit; non enim occidit, neque adulteratur, neque latrocinatur, nec aliam injuriam facit, cum non adest anima.

CAP. XXIV. *Mistio animæ cum corpore.*

Καίτοι τούτων καὶ τῶν τοιοῦτων ἔνεκεν ἐπινενόηται τῷ Μάνεντι τῆς ἐναντίας ἀρχῆς ἡ ὑπόστασις, καὶ τῶν ἐναντιῶν ἡ κρᾶσις, ὡς ἂν τὸ αἴτιον αὐτῶν εὐρεθῆι. Εἰ δὲ ἡ κρᾶσις τῆς ψυχῆς τοῦ ἀγαθοῦ πρὸς τὸ σῶμα τοῦ κακοῦ, τῶν ἀδικημάτων ἀνθρώπου παρέσχε τὰς ἀφορμὰς, καθ' ἑαυτὸ γὰρ οὐ πλημμελεῖ σῶμα· βέλτιον ἦν μὴ συγκραθῆναι τὴν πεπλασμένην τοῦ ἀγαθοῦ δύναμιν τῇ μὴ οὔσῃ κακίᾳ· οὐ γὰρ ἂν τῶν κατὰ ἀνθρώπους ἀμαρτημάτων οὐδὲν ἐπολιτεύετο, οὐδ' ἂν ὑπῆρχεν ὄλως. Ποῖος γὰρ ἦν ὁ φόνος, τοῦ φονευομένου μὴ ὄντος, εἴγε μὴ διὰ τῆς τῶν ἐναντιῶν κρᾶσεως, κατὰ τὸν γελοιότατον λόγον, ἐγεγόνει κόσμος; ποῖα δ' ἂν μοιχεία, τοῦ σώματος μὴ ὄντος, μήτε καθ' ἑαυτὸ γοῦν ἐπιθυμοῦντος, εἰ μὴ ψυχῆ ἡ τοῦ ἀγαθοῦ κατεπέμφθη; οὐστὶν γὰρ θάτερον ἢ τοῦ ἀγαθοῦ οἰκονομία χρῆ φάσκειν συνελθεῖν τάναντία, ἵνα γέννηται ὡς πρὸς ἀγαθοῦ κόσμος, καὶ ὄλως αὐτὸς αἴτιος ἂν εἴη τῶν ἐν ἀνθρώποις κακῶν, εἴγε ἐκὼν τῇ κακίᾳ προσεχρήσατο κατὰ τῶν γενησομένων· ἢ ἐδιάσθη πρὸς τῆς κακίας, καὶ ἦδη τὰ νικητήρια κατὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπενήνεκται ἡ κακία

Atqui ob hanc causam excogitavit Manichæus hypostasim principii contrarii et mistionem contrariorum, ut causa malorum reperiretur. Sed si admistio animæ, quæ Dei est, cum corpore, quod diaboli, causas et primordia injuriarum ac peccatorum hominibus præbuit, per se autem non delinquit corpus: melius erat, ut anima a Deo creata non admisceretur nequitie non exstanti: nullum enim ex peccatis quæ homines committunt, in vita cerneretur neque penitus esset. Quod enim esset homicidium nemine occiso? Si per mistionem contrariorum, ut est in hac fabula ridicula, non fuisset factus mundus: quod adulterium esset non exstante corpore, neque per se concupiscente, nisi anima quæ Dei est, missa esset in corpus? alterum enim ex duobus relinquitur: aut dicendum esse, gubernatione Dei provida coisse contraria, ut tanquam a bono Deo fieret mundus, atque ita ipse omnino malorum in hominibus auctor esset, siquidem volens usus est nequitia contra eos qui futuri essent; aut vi coactum esse a nequitia, et jam nequitiam victoriam devicto Deo reportasse.

CAP. XXV. *Materia ante creationem mala facere non potuit. De mundi creatione absurda Manetis sententia.*

Ποῖος γὰρ ἦν, αὐθις λέγω, φόνος, εἰ μήτε ἀνθρώπος ἦν, μήτε ξίφος, μήτε ἄλλο τι τῶν φονικῶν ἐργαλείων, εἰ μὴ διὰ τῆς συνόδου τῶν ἐναντιῶν κατεσκευάσθη ὁ κόσμος; Ἡ γὰρ ὕλη καθ' ἑαυτήν, εἰ καὶ πρὸς ἀλλήλους οἱ ἐξ αὐτῆς ἐστασιαζόν, φόνον μὲν οὐκ ἤδει, οὐ γὰρ εἶχε θνητὸν, ὃν φονεύει· μοιχείαν ἠγνόει, οὐ γὰρ κατεγγυήσεις γάμων παρ' αὐτῇ ἐπολιτεύοντο· οὐ μὴν οὐδ' ἐσυκοφαντεῖτο, οὐδὲ γὰρ ὄλως τὸ κρίνειν εἶχεν, ἄλογος οὔσα· φιλαργυρίας δὲ τῶν κακῶν τῆς βίβης καὶ φιλοδοξίας, οὐδὲ ἕως προσηγορίας ἐμέμνητο· ἡ γὰρ φιλαργυρία παρὰ ἀνθρώποις, διὰ τὴν χρεῖαν, ἥς ἡλευθέρωτό γε ἐκείνη· καὶ ἡ φιλοδοξία λογισμοῦ πάθος, ἥς οὐ μετεῖχεν, ἀλόγιστος οὔσα· γαστριμυργία τε καὶ πορνεία, καὶ ἀρβενιοφορία παρ' αὐτῇ χώραν οὐκ εἶχε· καὶ συνόλως πάντα τὰ κακὰ ἃ παρὰ ἀνθρώποις ἀναφαίνεται, οὐδαμῶς εἶχεν ἡ ὕλη πρὸ κόσμου.

C Sed dicam iterum, quæle homicidium erat, si neque homo erat, neque gladius, nec aliud genus teli aut instrumenti ad occidendum, nisi per conjunctionem contrariorum ædificatus esset mundus? Materia enim per se ac sola, quanquam nati ex ipsa seditationem in seipsos movebant, homicidium quidem ignorabat; non enim habebat mortalem, quem occideret; adulterium nesciebat, quia sponsionem nuptiarum apud eam non versabantur: nec erat calumnia, omnino enim judicare non poterat, esset cum rationis expertus. Cupiditas autem divitiarum, quæ est omnium malorum radix, ne nominabatur quidem; cupiditas enim divitiarum apud homines est propter usum et necessitatem, qua erat liberata materia. Ambitio non participabat perturbationem rationis, quia erat in materia vacuitas rationis: gula ac ventris vitium, et fornicatio, ac minime habebat materia.

Ὡστε οὐκ ἐπεδέθη τῇ συγκράσει, ἀλλὰ τούναντιον κατὰ τὴν ἀνόητον αὐτὴν ὑπόθεσιν, ὥσπερ ἵππος παιδίου λαβομένη, διαθείει πρὸς τὴν ἀδικίαν τῶν κακῶν φερομένη· ἃ γὰρ μηδαμῶς ὑπῆρχε πρὸ κόσμου κακὰ, ταῦτα, ἀφ' οὗ κόσμος, ἐν κόσμῳ ἐπολιτεύεται. Κἂν γὰρ θεῖη τις κατὰ τὸν ἐκείνου λόγον, στασιάσαι καὶ μανθῆναι κατ' ἀλλήλων τοὺς τῆς ὕλης, καὶ μυρία ἀλλήλους διαθεῖναι κακὰ, καὶ κατὰ τοῦ φωτὸς στρατεύσαι· οὐ μέντοι τὸν κατάλογον τῶν κατηριθμημένων ἀνθρωπίνων κακῶν ἐκείνοις ὑπάρξαι φαντασθήσεται.

Itaque non fuit ligata commistione, sed potius contra convenienter eidem causæ amenti, sicut equus campum nactus, cursu fertur ad injustitiam malorum hominum: quæ enim erant ante mundi fabricationem mala, ex quo mundus est, in mundo versantur. Quamvis enim ponamus, ut ille dicit, natos ex materia fecisse seditationem, et furore in seipsis fuisse percitos, et in finitibus malis se vicissim affecisse, et contra lumen exercitum eduxisse: non tamen bibens ea mala quæ in homine nume-

ravimus, cum illis fuisse cogitatione fingetur; quia non poterant humana mala agi priusquam homo esset: et ubi esse potest qui dicat, quod ligata nequitia frenata est, quæ neque malorum humanorum meminerat; postquam vero ligata est, de his accusatur

Quid autem nocebat bono sola secum ordinem perturbans, et non habens cui perturbationem ordinis inferret? evertere enim bonum nullo pacto poterat. Si autem nitebatur invadere in loca aliena, aliter impetum ejus amentem reprimere oportebat: quæ enim prius non nocebat, ordinem contra se perturbans, nunc quidem videtur aliud quid assumpsisse, in quod tanquam in familiare et conjunctum perturbationem ordinis nocentiorum elliciet. Continuo dicemus, quod etiam homines per seipsos malefici, volent quidem aliquid mali facere; non habentes autem in quem faciant, otiosi reperiantur; se vero ipsi benevole aspiciant ob concordiam ad maleficium: materia autem neque volebat, non enim consilium capiebat cum esset expertis rationis; neque poterat, cum esset sola et per se. Igitur quæ a Manichæo vocatur materia, videtur sumpsisse fere a bono per animam veriorum materiam ad operationem nequitiae, quam nesciebat; accusabatur enim ante mundi fabricam de perturbatione ordinis nobis ignota, et minime apparente. Didicit autem operari ergo belluam cantio, et nequaquam sopivit, ut jille dicit.

Si autem dicit noluisse Deum ut fieret mundus, percunctandum est, quis erat, qui voluit? an malitia, quæ non habebat cognitionem? Quis est qui ex utrisque fecit quæ sunt? nunquid materia? non esset in admiratione ejus operatio. Sed nunquid non voluit Deus, coactus tamen est? Si ita esset, magis subjectus fuisset quam subjecisset, atque supervacaneum esset illum admirari sapientiam Dei vi coactam, et damnum eorum, qui futuri erant; quæ enim nullo modo mala erant ante conjunctionem contrariorum, neque saltem nominabantur, hæc post ortum mundi floruerunt.

CAP. XXVI. *Deus auctor peccati secundum Manem. Mistionem animæ cum materia Manes admittit.*

An non est absurdum dicere, voluisse Deum perturbationem ordinis, quæ nobis demonstrari non potest, a materia tollere, et actionis malorum quæ videmus et in hominibus apparent, omni ordine et ratione carentis auctorem fuisse? Perturbationem namque ordinis de qua materiam damnabat, verbo solum proferre potuit, non tamen rebus ipsis et operibus demonstrare: mala autem, ex mistione ista contrariorum conficta, et quæ fieri non potuit, oculis cernens insanus homo, dissimulare ea non potest. Quare dum docere vult, non esse Deum auctorem injustitiæ humanæ, maxime esse plane confictetur, imo plenus

Α επειδή γε οὐδὲ ἐνεδέχεται τὰ ἀνθρώπινα κακὰ πρὶν ἄνθρωπον γενέσθαι πράττεσθαι· καὶ ποῦ ἂν ὁ φάσκων εἴη, ὡς ἐσωφρονίσθη πεδηθεῖσα ἡ κακία, ἢ πρὶν μὲν πεδηθῆναι τῶν κατὰ ἀνθρώπους κακῶν οὐδὲ μεμημένη, μετὰ δὲ τὸ πεδηθῆναι ἐπὶ τοῦτοις διαβαλλομένη;

Τί γὰρ ἐβλαπτε τὰγαθόν, καθ' ἑαυτὴν ἀτακτοῦσα, καὶ μὴ ἔχουσα ὧ τὴν ἀταξίαν προστριψήται; τρέψαι μὲν γὰρ τὰγαθὸν οὐδαμῶς οἶα τε ἦν· εἰ δὲ ἐπιβαίνειν ἐπεχειρεῖ τοῖς μὴ ἰδίοις τόποις, ἐτέρως αὐτὴν ἔχρῃν ἀναστειλαὶ τῆς ἀλόγου φορᾶς· ἢ γὰρ καθ' ἑαυτῆς πρότερον ἀδολογίαν τὴν ἀταξίαν ἐνδεικνυμένη, νῦν γε δοκεῖ προσειληφέναι τι ἕτερον, καθ' οὗ ὡς συνόντος τὴν ἀταξίαν βλαβερωτέραν ἐνδείξεται αὐτίκα· καὶ ἄνθρωποι καθ' ἑαυτοὺς κακοῦργοι βουλήσονται μὲν τι κακὴν δρᾶν, μὴ ἔχοντες δὲ καθ' οὗ δράσαιεν, ἄργοι ἂν ἀποδειχθεῖεν· ἀλλήλους δ' ἂν ἴδοιεν εὐνοϊκῶς συμφωνίᾳ τῇ περὶ τὸ κακόν. Ἡ δὲ ὕλη οὔτε ἠβούλετο· οὐδὲ γὰρ ἐβουλεύετο ἄλογος οὔσα, οὔτε ἐδύνατο, μόνη καὶ καθ' ἑαυτὴν οὔσα. Ἄρ' οὖν ἡ καλουμένη παρὰ τοῦ Μάνεντος ὕλη διὰ τῆς ψυχῆς ὕλην ἀληθεστέραν πρὸς τοῦ ἀγαθοῦ κινδυνεύειν προσειληφέναι δοκεῖ εἰς ἐνεργεῖαν κακίας, ἣν ἠγώνει· ἐνεκαλεῖτο γὰρ πρὸ κόσμου ἀταξίαν, ἀόηλον ἡμῖν καὶ μὴ φαινομένην. Ἐμαθε δὲ ἐνεργεῖν ὅλα καὶ φαινόμενα κακὰ· διῦπνησεν ἄρα τὸ θηρίον ἢ ἐπιβῆ, καὶ οὐδαμῶς κατ' ἐκεῖνον ἐκοίμησεν

С Εἰ δὲ λέγοι, οὐκ ἤθελεν ὁ θεὸς γενέσθαι κόσμον, ἐρωτητέον, καὶ τίς ἦν ὁ βουλόμενος; ἄρα ἡ κακία, ἢ μὴ ἐγνωκυία; Τίς δὲ ἐστὶν ὁ κατασκευάσας ἐξ ἀμφοῖν τὰ θύτα; ἢ ὕλη; οὐκ οὖν θαυμασία τὴν ἐνεργεῖαν (11). Ἄλλ' ἄρα θεὸς οὐκ ἠθελε μὲν, ἠναγκάζετο δὲ; οὐκ οὖν ὑπετάγη μᾶλλον ἢ ὑπέταξε; καὶ περιττὸν κάκεινο θαυμάζειν, τὰγαθοῦ τὴν σοφίαν βιασθεῖσαν εἰς τὴν βλάβην τῶν γεννησομένων· ἢ γὰρ οὐδαμῶς ἦν κακὰ πρὶν συνελθεῖν τάναντία, οὔτε μὴ ὄνομα γοῦν αὐτῶν ἐπολιτεύετο, ταῦτα μετὰ κόσμου νέεσιν ἔγνωσαν.

Καὶ πῶς οὐκ ἀτοπον φάσκειν, βουλόμενον τὸν θεὸν ἀταξίαν τὴν ἡμῖν γε ἀναπόδεικτον τῆς ὕλης παῦσαι, ἀταξίας ἀποδεικνυμένων κακῶν καὶ φαινομένων ἀνθρώποις παρατίον γενέσθαι; τὴν μὲν γὰρ ἀταξίαν, ἣν κατεψήφίζετο τῆς ὕλης λόγω μόνον παράγειν, οὐ μὴν καὶ δεῖξαι τοῖς ἔργοις δεδύνηται· τὰ δὲ κακὰ τὰ ἀπὸ τῆς μυθώδους καὶ μὴ ἐνδοχόμενης τῶν ἐναντιῶν πράξεως, ὀφθαλμοῖς ὁρῶν ὁ ἀνόητος, οὐ καταδέεται. Ὡστε βουλόμενος τὸν θεὸν ἀνάτιον τῆς κατὰ ἀνθρώπους ἀδικίας ἀποφῆναι, αἰτιώτατον αὐτῶν ἀντικρυς ὁμολογεῖ πλέον ἢ τοῦτο καὶ μόνον ἐσπούδαζεν.

(11) *Ὁὐκ ἄρ θαυμ.* Quia ab aliquo quod sine cognitione et ratione fit, non est admirabile in eo, a quo fit. TURR.

Φέρε δὴ τὰ πραττόμενα κατὰ πρὸς ἀνθρώπων κατὰ
 ἴδμεν, τίνι προσῆκε φιλαλήθως· ἐπιχειρήσει μὲν
 γὰρ ἰσως καὶ τῆς ψυχῆς κρᾶσιν εἰσηγήσασθαι τῶν
 ὡς ὑπείληφεν ἐναντίων· εἶτε δὲ αὐτὴ μονοειδῆς; ὑπάρ-
 χει ἐκ τάγαθου παρ' αὐτῷ, εἶτε καὶ ἐκ συνθέσεως
 τῶν ἐναντίων ἐκ τῆς μερίδος τούναντίου τοῦ ἀγα-
 θοῦ, ῥᾶδίως ἀποδειχθήσεται, κατὰ τὴν ἀσεβῆ ταύτην
 ὑπόθεσιν, τὰ κακὰ γινόμενα. Ἔστι μὲν οὖν ἀσώμα-
 τος ἡ ψυχὴ, καὶ μηδαμῶς σύνθεσιν κατ' οὐσίαν, καὶ
 μάλιστα ἐναντίων ἀποδεχομένη· οἱ γὰρ ἐκ διαφόρων
 συντιθέναι δόξαντες αὐτὴν οὐ τὴν οὐσίαν ποικίλην
 καὶ πρὸς ἑαυτὴν διαφερομένην εἰσηγήσαντο, ἀλλὰ
 τὴς ἐνεργείας αὐτῆς ἐκ τῶν ὁρωμένων ὑπέγραψαν,
 ἕνα λόγον ἀπλοῦν καὶ περιληπτικὸν αὐτῆς ποιήσα-
 σθαι μὴ δυνηθέντες.

CAP. XXVII. Unde procedat animæ peccatum. Ratio præest vitiis et virtutibus.

Εἰ γὰρ καὶ ταῖς διαφοροῖς ποιότησιν ἅς ἐπεδέχε-
 ται ἄλλοτε ἄλλως, διαφέρεται πρὸς ἑαυτὴν, ὅμως
 κατ' οὐσίαν ἔργον ὑπάρχουσα τοῦ Θεοῦ, ἀμετάβλη-
 τος τέ ἐστι, καὶ οὐκ ἐκ διαφόρων σύγκειται· ἐναν-
 τίων μέντοι κρᾶσεων τοσοῦτον ἀφέστηκεν, ὅσον καὶ
 τοῦ κατ' ἑαυτὴν σῶμα εἶναι δοκεῖν. Θῶμεν δὲ κατὰ
 τὴν ἐκείνου ψευδολογίαν, εἶγε καὶ τοῦτο λέγειν ἐπι-
 χειρήσει, ὡς καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου συνέστηκεν ἐξ
 ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ· οὐχὶ τὸ μὲν λογιστικὸν αὐτῆς
 κατ' ἐκείνον ἀναθετόν τῷ ἀγαθῷ, τὸ δ' ἀλόγιστον
 εἴη τῇ κακίᾳ; ὀρθῶν, ὡς οὐδὲν ἂν ἕτερον εἰπεῖν ἔχοι.
 Τῆς τοίνυν ἐπιθυμίας κινουμένης σφαλερῶς εἶτε ἐκ
 μόνου τοῦ σώματος, εἶτε καὶ ἐκ τοῦ προσήκοντος τῇ
 κακίᾳ μέρους τῆς ψυχῆς, ἄρ' αὐτόματος πρόεισιν ἡ
 πράξις; Οὐχὶ δὲ φθάνει μὲν ἐν ἀνθρώπῳ σκέψις καὶ
 βουλή, ἔπειτα κρίσις, καὶ αἵρεσις τῆς πράξεως, καὶ
 οὕτως εἰς ἔργον ἡ ἐπιθυμία προφέρεται; Ἐγκλημα
 δὲ κακίας ἐκ τῆς πράξεως, οὐκ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας γί-
 γνεται· ὡς, εἰ μένειεν ἐπὶ χῶρας ἡ ἐνθύμησις τῆς
 ἐπιθυμίας εἰς ἔργον τῇ αἰρέσει τοῦ λογισμοῦ μὴ προ-
 οὔσα, πρῶτον μὲν ἂν ἀρπασθεῖη θάττον, ἔξαπτομένη
 τε ἅμα καὶ σεννουμένη· ἔπειτα οὐδαμῶς ἂν ἐγκλημα
 νομισθεῖη, οὐ μόνον κοινόν, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τὸ ἄκρον
 τῆς ἀρετῆς εἰ κρίνοιτο.

Φαίνεται τοίνυν τῷ λογικῷ τῆς ψυχῆς εὐλόγως ἀνα-
 τιθέμενα τὰ ἀμαρτήματα, καὶ οὐτε τῷ σώματι, οὐτε
 ἄλλῃ μέρει τινὶ ταύτης· ὡς τὸν μὲν ἀλόγιστον κα-
 κίαν ἀπηλλάχθαι τῆς αἰτίας τῶν παρ' ἡμῖν κακῶν,
 ἅτε μὴδὲ ὑπάρχουσαν, κινδυνεύειν δὲ κατὰ τὸν ἐκεί-
 νου λόγον ἐκ τῆς μερίδος τάγαθου ταῦτα προφέρε-
 σθαι· εἰ γε μὴ ἐτέρῳ χρησαίμεθα φιλαλήθει λόγῳ.
 Εἰ μὲν γὰρ, μὴ διαγινώσκουσα τὴν ποιότητα τῆς
 ἐπιθυμίας, ἐπὶ τὴν πράξιν ἀλογίστως ἔχουρει ἡ ψυχὴ,
 διςχυρίζαιτ' ἂν τις, ὡς ἐκ τοῦ ἀλογίστου μέρους
 φέρεται τὰ παραλόγως πραττόμενα· εἰ δὲ πολλάκις
 αὐτὸς ὁ λογισμὸς πῆ μὲν αἰρεῖται, ὡς ὑποκατακλινό-
 μενος ἐκὼν ἀγωγῇ φαύλῃ, τὴν ἐπιθυμίαν, πῆ δὲ
 παραιτεῖται πάλιν, ὅταν φόβος αὐτὸν ὅστι· σοῦν ἀνα-
 στείλῃ, ἢ ἐπιθυμία γούν ἀρετῆς ἀνθελκούσης πρὸς
 ἑαυτὴν· ὀρθῶν, ὡς ὁ λογισμὸς ἐστὶν ὁ μόνος οἰ-

A Age jam, consideremus mala quæ ab homini-
 bus fiunt, ad quem vere pertinent. Aggredietur,
 fortasse introducere mistionem animæ cum con-
 trariis quam suspicatus est. Sive ipsa anima sit
 monoeidēs, id est, simplicis et unius formæ ex
 bono apud ipsum, sive ex compositione contra-
 riorum ex parte ejus quod est bono contrarium;
 facile secundum hoc impium fundamentum et
 principium demonstrabuntur mala quæ fiunt. Est
 igitur anima expers corporis, quæ nullo pacto
 compositionem secundum substantiam, præsertim
 contrariorum, recipit. Qui enim visi sunt eam
 componere, non substantiam variam et a se diffe-
 rentem introduxerunt, sed operationes ejus ex iis
 quæ videntur, descripserunt, cum non possent
 B extruere unam simplicem definitionem qua com-
 prehenderetur.

Etsi enim variis qualitatibus quas alias aliter
 recipit, a se differt; tamen secundum substantiam
 quæ opus Dei est, immutabilis est, et non com-
 ponitur ex diversis; a contrariis tamen mistioni-
 bus tantum abest, ut ipsa per se corpus esse
 videatur. Ponamus igitur, ut ille mentitur, si
 quidem hoc dicere aggredietur, esse scilicet ani-
 mam hominis compositam ex bono et malo, nonne
 quod in ea est particeps rationis, opinione istius
 attribuendum est bono, id est, Deo; quod vero
 ratione caret, nequitia? liquet, nihil aliud posse
 C dicere. Excitata ergo (lubrica) cupiditate sive
 ex corpore, sive ex ea parte animæ quæ ad ne-
 quitiam pertinet, an fortuito actio prodit? Nonne
 antegreditur in homine consideratio et consilium,
 deinde judicium et electio actionis, atque ita de-
 siderium ad effectum perducitur? Crimen vero ne-
 quitia ex actione, non ex desiderio conflatur; ut
 si maneat in loco cogitatio desiderii non progredi-
 ens ad opus per electionem partis ratiocinantis,
 primum quidem cito potest desinere incensum sim-
 plet et extinctum: deinde nequaquam existima-
 bitur crimen, non solum commune, sed neque si
 judicetur secundum summum virtutis.

Apparet igitur peccata convenienter rationi,
 parti animæ rationis participi assignata esse et
 D ascripta, et non corpori, nec ulli alii parti hujus
 animæ. Ut nequitia quidem ratiocinationis expers
 liberata sit a culpa atque accusatione eorum ma-
 lorum quæ apud nos sunt, quippe cum nec ipsa
 exstet, videanturque hæc secundum sermonem il-
 lius, ex parte Dei depromi, licet nulla alia ratione
 vera uteremur. Si enim anima non discernens
 qualitatem cupiditatis, ad actionem sine ulla rati-
 ocinatione procederet: affirmare quis posset, quæ
 inconsiderate ac præter rationem fiunt, ex parte
 rationis experte depromi. Sin autem sæpenumero
 ratio ipsa jam eligit cupiditatem, tanquam prava
 institutione flexa libens, jam rursus repudiat,
 cum aliquis metus eam refrenat, aut desiderium

virtutis ad se attrahentis ; liquet solum rationem Α'κειούμενος τὰ καλῶς τε καὶ ὡς ἐτέρως πραττό-
 cæse, quæ recte et prave facta sibi vindicat et μενα.
 asciscit.

Hic versatur et vertitur ad occurrendum contra
 excussio eorum quæ male a Manichæo probata
 sunt : non enim, ut apparet, ullum materiæ
 peccatum est in nostris actionibus, sed animæ, vel
 partis hujus quæ est rationis particeps, quæ, Ma-
 nichæo auctore, ad partem Dei pertinet.

Ad hæc si accederet, ut in iis qui pudicitiam
 colunt, esset insitum, non excitari ad cupiditatem ;
 posset quis in impudicis liberare rationem a crimi-
 nibus, quasi cupiditas rationem ex toto ab actioni-
 bus averteret, quam cupiditatem ille dicit esse
 ex parte mali. Sed si quis maxime apud eos qui
 pudicitiam amplectuntur, hac via et ratione eam
 colere reperiat, quod illi cupiditates naturæ ratio-
 nem frenant et cohibent : perspicue concluditur,
 rationem esse quæ delinquit et virtutem colit, quæ
 utrumque et virtutem et vitium novit. Quare autem
 insita nobis sit peccatorum cupiditas, dicemus cum
 erit opportunum, docentes, pertinere hoc maxime
 ad admirationem Creatoris.

CAP. XXVIII. Confirmatio hujusce doctrinæ.

Quod autem nunc quæritur, si non satis confe-
 ctum est, nullo modo peccata nostra esse opus ali-
 cujus materiæ aut nequitæ, sed contra solius ratio-
 nis ; licet etiam aliter confirmare quod dictum
 est. An aliud quid dicere possunt esse homicidium
 quam malum, et scortationem atque adulterium,
 et furtum, et mendacium? Si non aliud possunt,
 perspicuum est quod mala erunt. Quid? si iudex
 occidit eum qui injuriam fecit, cædes igitur lege
 sancitur? Atqui idem efficit, qui violente occidit,
 et qui lege : sed propositum distinguit factum.
 Quin potius eadem est actio ejus, qui cum sua, et
 qui cum aliena se miscet ; sed propositum separat,
 quæ similiter facta sunt.

Præterea furari a Manichæo quæ sunt apud eum,
 vel instrumenta, vel cibos, annon videtur idem
 opus esse atque furtum criminis facere? non
 tamen ratione idem est, sed penitus differens.
 Deinde si furens homo gladium repetat, quem de-
 posuit sanæ mentis cum esset, ut necesse sit ei cui
 conunissum est depositum mentiri non se acce-
 pisse, quid verbis differt mendacium a vera perfid-
 dia, nisi proposito asseverantium discernantur?

Ex his igitur patet actionem ut plurimum non
 per se explorari, sed mentem vel cogitationem
 ejus qui suscepit. Eadem ratio in contrariis repe-
 riri potest. Si quis enim pecuniam vel alimentum
 impertiat egenti, non ut illi benigne faciat, sed ut
 laudem eorum qui vident aucupetur ; nonne perspi-
 cum est factum quidem esse pulcherrimum et be-
 nignum, propositum tamen valde humile et crimi-
 nosum? Si quis prolixè precetur et frequenter ju-
 ruret, religionem et tolerantiam hominibus osten-

Καὶ πρὸς τούναντιον ἐνταῦθα χωρεῖ τῶν ἀποδει-
 κνυμένων τῷ Μάνεντι κακῶς ἢ ἐξέτασις· οὐδὲν
 γὰρ τῆς ὕλης, ὡς εἴκειεν, ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς ἀμαρ-
 τημα, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς ἢ τοῦ ταύτης λογιστικοῦ, ἢ
 τῆ τοῦ ἀγαθοῦ μοίρᾳ προσῆκε μετ' ἐκείνων.

Πρὸς δὲ τούτοις, εἰ τοῖς σωφροσύνην ἀσχεύσιν
 ἀκίνητον συνέβαιεν εἶναι τὴν ἔξιν πρὸς ἐπιθυμίαν,
 ἀπῆλλαξεν ἂν τις παρὰ τοῖς ἀκολασταίνουσι τῶν ἐγ-
 κλημάτων τὸν λογισμὸν, ὡς τῆς ἐπιθυμίας τὸ ὅλον
 ἀποφερομένης τῶν πραττομένων, ἦν ἂν ἐκείνος ἐκ
 τῆς τοῦ κακοῦ μερίδος φαίη τυγχάνειν. Εἰ δὲ γε μᾶ-
 λιστα παρὰ τοῖς σωφροσύνης ἀντιποιοιούμενοις ταύτη
 τὸ ἀσκητικὸν εὐροί τις ἂν, ὅτι λογισμῷ τῆς φύσεως
 κωλύουσι τὰς ἐπιθυμίας· σαφῶς ἀποδείκνυται, ὡς
 ὁ λογισμὸς ἐστὶν ὁ πλημμελῶν τε καὶ κατορθῶν, ὁ
 ἐκάτερα εἰδῶς, ἀρετῆν τε καὶ κακίαν. Διὰ τί μέντοι
 ἔμφυτος ἡμῖν τῶν ἀμαρτημάτων ἢ ἐπιθυμία, κατὰ
 καιρὸν ἐροῦμεν, ἀποδείκνυντες γε τοῦτο μάλιστα
 συντείνειν εἰς θαῦμα τοῦ δημιουργήσαντος

Τὸ νῦν δὲ ζητούμενον εἶγε μὴ αὐτάρκως ἀποδεί-
 κεται, ὡς οὐδαμῶς ὕλης τινὸς ἢ κακίας ἐστὶν ἔρ-
 γον τὰ ἡμέτερα πλημμελήματα, τούναντιον δὲ μό-
 νου τοῦ λογισμοῦ· ἐνεστι γὰρ καὶ ἐτέρως συστήναι
 τῷ λεγομένῳ· ἄρα μὴ τι ἄλλο φήσαιεν εἶναι φόνος,
 ἢ κακὸν, πορνείαν τε καὶ μοιχείαν, κλοπὴν τε καὶ
 ψεῦδος; Ἀἴθλον, ὡς ἔσται μάλιστα κακία. Τί οὖν;
 ἐὰν ὁ δικαστὴς ἀναιρῆ τὸν ἡδικοῦσθα φονεύσας, φό-
 νος ἄρα νομισθεῖ; καίτοι τὸ ἔργον ταύτων τοῦ πρὸς
 βίαν φονεύοντος, καὶ τοῦ νόμου ἀναιροῦντος· ὁ δὲ
 σκοπὸς δίστησι τὸ πραττόμενον. Ἀλλὰ καὶ μὴν ἢ
 αὐτὴ πρᾶξις πρὸς τὴν ἰδίαν τε καὶ ἀλλοτρῆαν τῷ ἄν-
 δρῳ τῆς κοινωνίας· ὁ δὲ λογισμὸς χωρίζει τῷ σκοπῷ
 τὰ παραπλησίως γινόμενα.

Ἔτι μὴν τὸ κλέψαι παρὰ τοῦ Μάνεντος τὰ πρὸς
 ἐπιβουλὴν αὐτῷ παρακείμενα, ἢ ἐργαλεῖα, ἢ ἔφα,
 πῶς οὐκ ἂν ὀδεῖε ταυτόν γε εἶναι τὸ ἔργον κλοπῆ
 τῆ διαβεβλημένη; οὐ μέντοι ταύτων τῷ λογισμῷ,
 ἀλλὰ πάντῃ διάφορον. Πρὸς δὲ τούτοις εἰ ἀπαιτοῦ
 μανεῖς ἄνθρωπος ξίφος, ὅπερ παρέθετο νήφων, ὡς
 ἀναγκαῖον εἶναι τῷ ὑποδεξαμένῳ ψεύσασθαι μὴ ἐλη-
 φέναι· κατὰ τί ἂν διαφέρῃ τοῖς ῥήμασι τὸ ψεῦδος
 πρὸς τὴν ὄντως ἀγνωμοσύνην, εἰ μὴ τῷ σκοπῷ δια-
 κρίνοιτο τῶν ἰσχυριζομένων ;

Ἀἴθλον τοιγαροῦν ἐκ τούτων, ὡς οὐδὲ ἢ πρᾶξις ὡς
 ἐπὶ πολὺ καθ' ἑαυτὴν δοκιμάζεται, ἀλλ' ἢ διάνοι
 καὶ ὁ λογισμὸς τοῦ μετιόντος· εὐροί γὰρ ἂν τις καὶ
 ἐν τοῖς ἐναντίοις τὸν αὐτὸν λόγον. Εἰ γὰρ μεταδοῖ
 τις χρημάτων ἢ τροφῆς τῷ πενομένῳ, οὐκ ἐκείνῳ
 φιλανθρωπεύόμενος, τὸν δὲ παρὰ τῶν ὀρώντων ἐπα-
 νων θηρώμενος· πῶς οὐ δῆλον, ὡς τὸ μὲν ἔργον κά-
 λιστον καὶ φιλάνθρωπον, ὁ δὲ σκοπὸς λίαν ταπεινός
 καὶ διαβεβλημένος; Εἰ δὲ τις καὶ προσεύχοιτο μα-
 κρὰ, καὶ νηστεύῃ πικρὰ, ἀνθρώποις ἐυλόβειαν ἄμα

καὶ καρτερίαν ἐπιδεικνύμενος· εὐδηλον, ὡς οὐ διὰ τὸ ἔργον ἂν εἰκότως ἐπαινεθείη, διὰ δὲ τὸν νοῦν τῶν πρᾶττομένων ψεγθείη. Οὐ μὴν ἀλλ' εἴ τις ἕτερος σωφρονοῖ, καὶ τῶν γε πλειονῶν ἐπιθυμιῶν ἀπέχεται, οὐ πόθῳ τῆς ἀρετῆς, φοιδοῖ δὲ χρημάτων· οὐκ εὐδηλον, ὡς ὁ τοιοῦτος διὰ πάθος παθῶν ἐτέρων κρατεῖ, αὐτὴν δὲ τὴν κατὰ τὸ φαινόμενον καρτερίαν ἀντὶ κακίας τῷ σκοπῷ μετερχόμενος;

Εἰ τοίνυν πολλάκις καὶ τὰ νομιζόμενα κακὰ τῇ διανοίᾳ τοῦ πρᾶττοντος ἀγαθὰ ἀναφαίνεται, ἢ μηδὲ κακὰ, καὶ τούναντιον τὰ ἐπὶ τὸ βέλτιον ὑπεπιλημμένα ὡς κακὰ διελέγχεται τῇ αἰρέσει καὶ τῷ σκοπῷ τοῦ μετιόντος· τίς ἂν ἐτι λοιπὸν ἀντιλέγειν ἔχοι, ὡς οὐχ αἱ πράξεις ὡς ἐπὶ πολὺ παρὰ γὰρ τῇ ἀληθείᾳ δοκιμάζονται, ὁ δὲ νοῦς ἐστὶ τῶν πρᾶττομένων ὁ βασιανίζόμενος;

Ποῖα τοίνυν ἔργα τῇ κακίᾳ λογιούμεθα; τὰ δοκοῦντα εἶναι κακὰ, ἅπερ ἐστὶν ἀγαθὰ, ὅτε ἀρετῆς διανοίᾳ πρᾶττεται; Ποῖα δὲ τῷ ἀγαθῷ ἀναθήσομαι; τὰ φαινόμενα ἀγαθὰ, ἅπερ λογισμῷ κακὰ γίνονται; Οὐκοῦν ἀποτόμῳ; οὐδέτερον· οὐδέτερον μόνον δὲ τὸ λογιστικὸν καὶ ἡγεμονικώτατον τοῦ νοῦ τοῦ πρᾶττοντος διακρινόμενον, πότερον ὀρθῶς μετῆλθεν ἢ μὴ τὸ πρᾶττόμενον· τὸ δὲ ἡγεμονικώτατον τῆς τοῦ ἀνθρώπου διανοίας, ὅτι παντάπασι προσῆκε κατὰ τὸν ἐκείνου λόγον τῷ βελτίονι μέρει τῆς ψυχῆς, κἂν μυριάκις μαίνοιτο οἱ ἐκ τοῦ Μάνεντος, οὐκ ἂν ἀρνηθείεν.

Ἄδικον τοιγαροῦν παντελῶς κρίσει κατὰ τῆς παρ' αὐτοῦ πεποιτημένης ὕλης ἐξενήνοχεν ὁ Μάνης, ἀντιθεῖς ἃ μηδαμῶς αὐτῇ προσῆκεν, εἶγε καὶ ἐτύχχανεν οὕσα τῶν παρὰ ἀνθρώποις πρᾶττομένων αἰτία· τούναντιον δὲ μᾶλλον τῆς τοῦ ἀγαθοῦ μερίδος εὐλόγως ἂν νομισθείη, εἶγε ἐναντίως δύο τινές εἰσιν ἀρχαὶ κατὰ τὴν ἐκείνου μανίαν.

CAP. XXIX. An potestatem absorptam iterum recepit Deus. Manetis blasphemix adversus Deum.

Σπουδάσειν δὲ φησι τὸν Θεὸν τὴν καταποθεῖσαν δύναμιν, ἣν καλεῖ ψυχὴν ἀπάντων, αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν ἀναδέξασθαι· εἶνα μὴ τὸ ἑαυτοῦ ἀπεράντως αἰεὶ προσδεσμένον τῇ ὕλῃ, καὶ τιμωρούμενον διατελεῖ. Ἴί οὖν τὴν ἀρχὴν παρεδάλετο τοῦτο, ὥστε τοσούτον αἰῶνα μὴδ' ἀναπνεῦσαι δυναθῆναι, καὶ πλεον παθεῖν μᾶλλον ἢ δρᾶσαι; Εἰ μὲν γὰρ περιεῖχεν ὁ μῦθος, ὡς τοῦ μὲν Θεοῦ μὴδὲν ὑβρισθέντος εἰς τὴν ἰδίαν οὐσίαν, μήτε κατὰ γοῦν τὸ βραχύτατον ἐνσχεθέντος λίαν ἀπρεπῶς τῇ ὕλῃ, ἀλλ' ἐτέρου δὴ τινος ἀλλοτριωτάτου τῆς αὐτοῦ φύσεως, ἅμα δὲ καὶ εὐθὺς ἐξαιρεθέντος καὶ τούτου, ὡς ἐν τύπῳ μᾶλλον ἢ ὑποκατακλίσει τὴν τοιαύτην πεποιῆσθαι δοκεῖν μεταχείρησιν, ἔσχεν ἂν τὸ γοῦν π.θανὸν ἐν ψεύδει τὸ πλάσμα. Νυνὶ δὲ ἅπλετος μὲν αἰὼν, καὶ τοῦτο δὴ φασιν ἐκ τῆς φύσεως ὄν τοῦ Θεοῦ καθειργμένον διατελεῖν· ὡς αὐτὸν εἶναι ὁκείν τὸν κατεχόμενον τῇ ὁμοιότητι τοῦ κατεχομένου, καὶ τῷ γε ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ τοῦτο τυγχάνειν· ὅθεν καὶ πλεονίον γε σποιδῆ πρὸς ἑαυτὸν αὐτὸς ἀναδέξασθαι τοῦτο ποθεῖ· ἢ δὲ ὕλη ἀπλή καὶ ἀπαθῆς ὑπάρχει, ὡς δρᾶσασα μᾶλλον ἢ παθοῦσα.

tans, liquet non esse propter opus laudandum, sed propter mentem quam in iis quæ fecit habuit vituperandum. Quinetiam si quis alius temperans sit, et a multis cupiditatibus absteineat non desiderio virtutis, sed ut pecuniæ parcat, annon satis manifestum est hunc qui sic est, affectione affectiones alias vincere, ipsam vero tolerantiam specie extrinsecus apparente pro nequitia animo et proposito suscipere?

Si igitur sæpe quæ prava existimantur, ex animo factis honesta esse apparent; vel quæ non prava existimantur, sed contra potius honesta et bona putantur, voluntate et proposito suscipientis convincuntur nequitix, quis jam potest contradicere, ex magna parte actiones non apud veritatem explorari; mentem vero esse, quæ in iis quæ aguntur, excutitur?

Quæ igitur opera ascribemus nequitix? illane quæ videntur mala, quæ quidem sunt bona, quando ratione virtutis fiunt? Quæ vero asciscemus bono? an quæ apparent bona esse, quæ quidem ratione mala fiunt? Igitur neutra neutri solummodo: solum rationem, et quod in mente actionem suscipientis præcipuum est, dijudicabimus, utrum recte suscipit, an secus. Quod autem maxime principale mentis hominis est, pertinere ad meliorem partem animæ, ut ille tradit, licet infinite insaniant Manichæi, non possunt negare.

Iniquum igitur iudicium pronuntiavit Manichæus contra materiam a se factam, assignans illi quæ nullo pacto ei conveniebant, si eorum quæ apud homines fiunt, causa erat. Imo contra potius ad partem boni convenienter rationi pertinere existimarentur, si duo quædam principia contraria sunt, ut illi insane tradit.

Dicit præterea studuisse Deum, ut potestatem absorptam, quam vocat animam omnium, rursus ad se reciperet; ne quod erat ex ipso, materiæ alligatum, et in supplicio semper sine ullo fine permaneret. Quid igitur principio hoc protraheret, ut tot sæculis neque respirare posset, et magis pateretur quam ageret? Si enim in fabula esset, Deum quidem nullam contumeliam in substantiam suam accepisse, neque vel paululum inbæsisse materiæ valde indecoræ, sed alium quemdam alienissimum a natura ejus, et hunc continuo ereptum esse, ita ut hujusmodi prehensio magis apparendo in speciem, quam succumbendo facta esse videretur, habuisset commentum paulum saltem ad suadendum in mendacio. Nunc vero immensum sæculum ponunt, et hoc esse ex natura Dei, manere vinculis constrictum, ut ipse Deus comprehensus esse videatur propter similitudinem ejus qui detentus est, et quia hoc quod captum tenebatur, ex natura ejus erat; unde majore studio ad seipsum, ut aiunt, recolligere desiderabat: materia autem simplex erat et ἀπαθής, utpote magis agens quam patiens.

Ex his perspicitur omnia quæ ille planus composuit, ad blasphemiam Dei composuisse, qui nihili horum contra se fecit. Itaque vult, inquit, et studet, ut ad se recipiat illam virtutem: et hæc est apud ipsos salus expectata et beatitudo, esse scilicet redditum Deo, quod erat ejus proprium. Ipse igitur expectabat sibi finem, sperans accipere beneficium; siquidem recuperaturus est, quod ex natura ejus est, libertatem; ut quæ destruxit ædificet, et in finem intuens, ut se ipsum quodammodo a nequitia liberet: quod quidem si retardetur, et non cito fiat, ipse sit qui tarditate punitur.

Liquet enim non esse penes ipsum celeritatem finis; olim enim in hac re spem habuit; quoniam aliud ridiculum dicit Manichæus, quod cum ii qui erant ipsius materiæ, sentirent se male perituros lumine paulatim ablato, ex adverso machinati sunt carnis constructionem ad vincendas magno vinculo animas. Quare ut ille tradit, perspicuum est, quandiu illi carnem suppeditabunt, tandiu animæ Dei inhærescent materiæ et vincetæ tenebuntur; eritque penes illos non circumscribi mundum tempore, et non erit in potestate boni finis ejus.

CAP. XXX. *Manetis contradictiones.*

Quid aliud dicere potest qui advertit, quam quod non constat sibi Manichæus; quin potius huc et illuc se transferens a seipso redarguit? Qui enim ait, Deum esse fabricatum mundum, quomodo rursus ait eos qui sunt materiæ filii, opposuisse ei carnem, tanquam partita esset Deo cum illis fabricatio mundi; et hac quidem ratione facta Deo violentia, concedens vero illis hoc tanquam munus, non completeret universum secundum propriam voluntatem.

Tanquam autem causæ suæ et principii oblitus planus, dicit futuram esse pestiferam materiæ ademptionem et ereptionem virtutis illi admistæ, qua posuerat frenatam esse perturbationem ordinis in illa principe materia. Si enim cum adest, nequitiam ligat, rursus recedens relaxat; erit magna causa lætitiæ ipsi materiæ hæc ereptio. Si igitur ad extremum spes ipsi est, rediturum esse ad Deum quod ab ipso disjunctum fuit, quod a principio decrevit, et adegit illud subire infinitis sæculis laborem inanem et malas sordes, non in eo spem maximam et beatitudinem ponere, si rursus recuperaretur? Materia enim: nullo pacto apparet refrenata ac repressa, imo contra potius majorem licentiam ad excogitanda prava opera adeptam.

At oportebat, inquit, hanc ligare: cum igitur paulatim abstracta erit virtus detenta, quid fiet? Liquet, rursus reversuram esse materiam ad per-

Ἐκ τούτων γε δῆλον, ὡς ἅπαντα ἃ συνέθηκεν ὁ πλάνος, εἰς βλασφημίαν συντέθεικε τοῦ Θεοῦ, τοῦ μηδὲν τούτων καθ' ἑαυτοῦ πεποιηκότος· ἀναλαθεὶν τοίνυν πρὸς ἑαυτὸν ἐθέλει καὶ σπουδάζει, φησὶν, ἐκείνην τὴν δύναμιν (11')· καὶ τοῦτο γέ ἐστιν ἡ παρ' αὐτοῖς ἐλπίζομένη σωτηρία καὶ μακαριότης, τὸ ἀποδοθῆναι γὰρ τῷ Θεῷ τὸ οἰκεῖον αὐτοῦ. "Ἄρ' οὖν αὐτὸς εἰς ἑαυτὸν ἀναμένει τὸ τέλος ἐλπίζων ὡς εὐεργετήσμενος, εἶγε μέλλοιτο ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ τὴν ἐλευθερίαν ἀπολαμβάνειν· ἵνα ἃ κατέλυσεν οἰκονομήσῃ, καὶ πλοῦσον οὐδὲν· καὶ τῇ ἐλπίδι τρεφόμενος κἀθήται καρτερῶν, καὶ πρὸς τὸ τέλος ἀφορῶν, ἵνα ἑαυτὸν τρόπον τινὰ τῆς κακίας ἐλευθερώσῃ· οὐ ἂν βραδύνοντος, καὶ μὴ θάπτον γιγνομένου, αὐτὸς ἂν εἴη διὰ τῆς βραδύτητος ὁ τιμωρούμενος.

Ἄηλον γάρ, ὡς οὐδὲ ἐπ' αὐτῷ τυγχάνει ἡ ταχύτης τοῦ τέλους· πάλαι γάρ ἂν τούτῳ χρῆσάμενος τῆς ἐλπίδος ἀπολέλαυκεν· ἐπειδὴ καὶ λόγος ἕτερος καταγέλαστός ἐστι τοῦ Μάνεντος, ὡς οἱ τῆς ὕλης αἰσθανόμενοι, ὅτι κακῶς ἀπολοῦνται, τοῦ φωτὸς κατὰ μικρὸν ἀφαιρουμένου, ἀντεμηχανήσαντο τῆς σαρκὸς τὴν κατασκευὴν δεσμὸν μέγιστον ταῖς ψυχαῖς. "Ὅστε δῆλον κατὰ τὸν αὐτοῦ λόγον, ἕως ἂν ἐκείνοι τὴν σάρκα χορηγήσωσιν, ἕως δὴ τούτου αἱ ψυχαὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἐνσχευθήσονται· καὶ ἔσται ἐπ' ἐκείνοις τὸ μὴ περιγραφῆναι χρόνῳ τὸν κόσμον, οὐχὶ δὲ ἐπὶ τῷ ἀγαθῷ τὸ τέλος αὐτοῦ.

Τὶ δ' ἂν φαίη τις συνορῶν, ὡς οὐχ ἴσταιται πῶς λόγος τῷ Μάνεντι, ἀλλ' ὥδε κάκεισε μεταγόμενος ὑφ' ἑαυτοῦ διελέγχεται; Τοῦ γὰρ κόσμου δημιουργὸν φάσκων εἶναι τὸν Θεὸν, ὅπως οὖν αὐτῆς τοῦς τῆς ὕλης φησὶν ἀντιτιθέναι αὐτῷ τὴν σάρκα, ὡσπερ Θεοῦ μεριζομένου πρὸς ἐκείνους τὴν δημιουργίαν· καὶ κατὰ τοῦτο μὲν βίαν ὑπομένουστος, τῇ δὲ πρὸς αὐτοῦς ἀντιδόσει τὸ πᾶν οὐ κατὰ γνώμην ἰδίαν συμπληροῦντος.

Ὡς δὲ τῆς ὑποθέσεως ἐπιληλησμένος ὁ πλάνος τῆς ἑαυτοῦ, ὀλέθριον τῇ ὕλῃ φησὶν ἔσεσθαι τῆς κρείττης αὐτῇ δυνάμει τὴν ἀφαιρεσιν, δι' ἧς αὐτὴν ὑπέθετο τὴν ἀρχὴν ἀτακτοῦσαν σωφρονισθῆναι· εἰ γὰρ παρούσα δεσμεύει τὴν κακίαν, ἀναχωροῦσα πάλιν ἀνίησι, καὶ ἔσται λίαν κατὰ τὴν ἀρχαίαν... τοῦτ' ἐστὶ χαρὰς αἰτία καὶ τῇ ὕλῃ ἡ ταύτης ἀφαιρέσις· ἃ οἶα πρὸς ἡδονῆς ἀφαιρουμένης. Εἰ τοίνυν οὐ παρά τὸ τέλος, ὅμως ἐλπίς αὐτῇ τυγχάνει, ἵνα πρὸς Θεὸν ἐπανεῖθῃ διασχυθεῖσα αὐτοῦ, εἰ τὴν ἀρχὴν ἀφωρίζετο, ἀπλετον αἰῶνα ὑποσχέιν μάταιον πόνον καὶ ῥύπον κακῶν, καὶ ἀντὶ μεγίστης ἐλπίδος καὶ μακαριότητος τίθεσθαι τὸ αὐτῆς ἀναληφθῆναι; Ἡ γὰρ ὕλη οὐδὲν γε οὐδαμῶς δέδεικται σωφρονισθεῖσα· τὸναντίον μὲν οὖν πλείονος λαθόμενη τῆς ἐξουσίας εἰς πονηρῶν ἔργων ἐπίνοιαν.

Ἄλλ' ἔδει, φησὶ, δεθῆναι ταύτην· ὅταν οὖν ἀποσπασθῇ κατὰ μικρὸν ἡ κατεχομένη δύναμις, εἰ γενήσεται; εὐδῆλον, ὡς αὐτῆς ἡ ὕλη πρὸς τὴν φυσικὴν

(11') *τὴν δύναμιν*. Supra verti sæpe *potestatem*; sic vocabat Manichæus animam. TURR.

ἀταξίαν ἐπανήξει. Οὐ, φησὶν· ἐν γὰρ τῷ τέλει περιγενήσεται ταύτης, καὶ βῦλον ἀπεργασάμενος αὐτὴν ὑφ' ἑαυτῆς φλέγεσθαι παρασκευάσει. Τί οὖν τὴν ἀρχὴν μὴ τοῦτο πεποίηκεν; Ἄρ' οὐκ ἐβούλετο ἢ οὐκ ἠδύνατο; Εἰ μὲν γὰρ μὴ ἐβούλετο, πῶς αὖθις βουλήσεται, μετανοῦς, ἢ τὸ βέλτιον ἐπικρίνας; Οὐκ ἦν δὲ καὶ ἄλλως πρὸς ἀγαθοῦ μὴ τὴν ἀρχὴν παντελῶς καταργῆσαι κακίαν, εἴγε οἶός τε ἦν. Εἰ δὲ μὴ ἠδύνατο, ἀδυναμίας μὲν κίνδυνος ἀνακύπτει κατὰ τοῦ πλάσασμένου· πῶς δὲ ὁμως ὑστερόν ποτε δυνήσεται; Ἄρα προσλαθῶν δύναμιν, ἦν μὴ εἴχεν, ἢ αὐξηθεὶς ἢ ἐπιδοῦς; εἰ γὰρ ἀγένητα ἄμφω τάναντι, οὐδέτερον οὔτε αὐξήσιν οὔτε μείωσιν ἐπιδέχεται.

Ὅλον τοιγαροῦν ἀσύστατον τοῦ βαρβάρου τὸ πλάσμα. Τί δέ; ἄρ' αἰσθησιν εἰληφένει φησὶν, ὡς τοῦ πλειονος μέρους ἢ τοῦ γούν ἐλάττονος ἀποσπασθέντος τῆς συγκραθείσης τῆ ὕλη δυνάμει; εἴγε ἀφ' οὗ σελήνη αὖξει καὶ μειοῦται, διατελεῖ θεὸς κατὰ βραχὺ τὸ οἰκείον ἀπολαμβάνων. Καίτοιγε τοσοῦτος παρῆλθεν αἰὼν, καὶ οὔτε τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀριθμῶ γε τῶν ζώντων ἠλάττωται, οὔτε ἄλλο τι τῶν τετραπῶδων μείωσιν ὑπέστη τινα, ἀλλὰ συνήθως τὰ γιγνόμενα γίγνεται καὶ ἀπογίγνεται· καὶ ἔτι μᾶλλον εἰς πληθῆος ἢ ἀνθρωπότης ἐπιδέδωκε. Πόθεν τοίνυν ἐκεῖνος ὁ παραπαίων οἴεται ἀφαιρεῖσθαι κατὰ βραχὺ, ἦν πλατόμενός φησι συγκραθῆναι τῆ κακίᾳ δύναμιν; εἴγε τὰ αὐτὰ ὡσαύτως ἔχει κατὰ κόσμον· τὸ αὐτὸ μὲν γὰρ τῆς ἡμέρας μέτρον, τὸ αὐτὸ δὲ τῆς νυκτός· καὶ οὔτε τὸ φῶς ἠλάττωται, οὔτε τὸ σκότος ἐπλεόνασεν· ὁ γὰρ αὐτὸς ἡλίου δρόμος καὶ σελήνης, καὶ μία δὲ τάξις ἢ ἐξ ἀρχῆς γενομένη διαμένει.

Cap. XXXI. Secundum Manem, substantia Dei patitur, si animæ puniantur. Deus implet profundum unde materia. Diabolorum malitia progressus.

Ἐρωτητέον δὲ κάκεινο, εἰ αἱ ἀμαρτήσασαι ψυχαί, καὶ μυρίοις ἐνεχθεῖσαι κακοῖς ἐν τῷ βίῳ, τίσοῦσι λήην ὧν ἐπλημμέλησαν, ἢ οὐ; Εἰ μὲν οὖν τίσοῦσιν, ἔδη καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖ ἐν τῇ βίβλῳ, ταύτας ἐπαγρησεσθαι ἅμα τῇ κακίᾳ λέγων· εὐρηθήσεται ὁ θεὸς τὴν ἑαυτοῦ φύσιν τιμωρούμενος· οὐ τί ἂν γένοιτο ἀτοπώτερον; εἰ δὲ ἀτιμώρητοι ἔσονται, οὐκ ἄλυπος καὶ ἀζήμιος μόνον ἢ ἀμαρτία, ἀλλὰ καὶ πλεον ἂν ἔχειν δοκοίη τῆς δικαιοσύνης· εἴγε καὶ ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι τὴν ἡδονὴν προσάγει τῷ μετιόντι, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τιμωρίας αἰτία μὴ γένοιτο.

Πρὸς δὲ τοῦτοις ἅπασι θαύμαστον αὐτοῦ κάκεινο, ἐνθα φησὶν, ὡς, τῆς κακίας ἐνταυθοῖ ἀσχολουμένης, θεὸς ἐν τῷ μεταξὺ τὸ βάθος ἀναπληροῖ χώματι· ὅθεν ἀνέκυψεν ἡ ὕλη, κατὰ τὴν αὐτοῦ δεινοτάτην ἔκστασιν μὴ συνιέντος, ὡς τὸ ἐπιβαλλόμενον. Εἰ μὲν ἀπὸ τῆς γῆς εἴη τοῦ ἀγαθοῦ, τίνα τρόπον ἔχει χώραν, ἐν τόπῳ γε ἐναντίῳ; εἰ δὲ ἐκ τῶν μερῶν τῆς κακίας τὸ οἰκείον οὐκ ἐκκλείσει (12) τὴν αὐτόθεν ὀρηγμένην. Κάθηται δὲ θεὸς κατὰ τὸν Μάνεντα δι' αἰῶνος μεταφέρων χώματα, καὶ κατὰ βραχὺ προσχωνῶν βάθος

turbationem. Negat Manichæus: Nequaquam, inquit; ad extremum enim vincet eam, facietque ut redacta in glebam a seipsa comburatur. Cur igitur non fecit hoc a principio? Utrum non voluit, an non potuit? Si noluit, quomodo rursus volet, penitentia ductus, iudicans et eligens quod melius est? Nonne pertinebat ad bonum aliter a principio funditus delere nequitiam, si quidem poterat? Sin vero non poterat, periculum infirmitatis in auctoritatem mundi emergit. Quomodo ergo postea poterit? an viribus quas non habebat, assumptis, vel augescens, vel accessionem et incrementum adhibens? si enim ambo contraria ingenita sunt, neutrum accretionem aut imminutionem recipit

Totum igitur commentum barbari consistere nequit. Quid vero? an dicit Manichæus, sensu se percepisse in maiorem vel in minorem partem virtutis admistæ materiæ ereptam et ademptam? Siquidem ex quo luna crescit et decrescit, Deus, inquit, paulatim recuperat quod lunæ proprium est; et tamen tot sæculis lapsis, neque genus humanum numero viventium imminutum est, nec ullum aliud genus quadrupedum diminutionem ullam cepit: quin potius quæ facta sunt, solito more fluit, et desinunt esse; et adhuc magis humanitas in multitudinem crevit. Unde igitur insanus ille opinatur paulatim auferri virtutem, quam fingit admistam esse nequitiam? Siquidem eadem similiter se habent in mundo; eadem enim est mensura diei, eadem noctis; neque lumen magis tenue factum est, neque tenebræ majores: idem namque est cursus solis et lunæ, id est, idem ordo qui a principio factus est, perseverat.

Cap. XXXI. Secundum Manem, substantia Dei patitur, si animæ puniantur. Deus implet profundum unde materia. Diabolorum malitia progressus.

Percontandum etiam illud: Num animæ quæ peccaverunt et infidelium malorum in vita reæ fuerunt, dabunt pœnas eorum quæ commiserunt, an non? Si quidem dabunt, quod quidem et ipse confitetur, cum ait in gleba has insignitas esse cum nequitia, reperietur Deus naturam suam punire: quo quid absurdius et flagitiosius fieri potest? Si vero impunitæ et inultæ erunt, non solum neque dolorem neque damnum afferet peccatum, sed etiam plus justitiæ habere videbitur: quandoquidem in hoc sæculo voluptatem afferat suscipienti et in futuro non sit supplicii causa.

Præter hæc omnia, illud est in isto stupendum, ubi ait, quod nequitia hic occupata, id est ligata, Deus interim profundum implet aggere unde materia emersit; nihil ipso in gravissima mentis alienatione intelligente ὡς τὸ ἐπιβαλλόμενον, ut quod injiciebatur. Si erat ex terra boni, quomodo in loco contrario recipitur? Si autem ex partibus nequitiae, quod ex parte nequitiae est et ei convenit, non includet inde exortam materiam. Sedet autem Deus, auctore Manichæo, transferens semper ag-

(12) Ἐκκλείσει. An ἐγκλείσει? Sic legebat interpres.

geres, et paulatim quædam profunda aggeribus replens. O amentem furorem! ad quem pluribus vel saltem respondere res est ridicula.

Si vero vultis scire, dæmones ipsos non esse malos a radice, neque habere radicem vitii et turpitudinis, sed voluntate huc processisse, cum non essent natura mali, neque natura ascripti ignorantia, non nox et tenebræ secundum substantiam, sed habitu et studiis, et tractatione hujusmodi studiorum facti tales, inquiramus disputando. Cæca igitur natura neque minimum quidem aspectum habebit, et ipsa ignorantia neque stillam cognitionis sibi vindicabit, neque nox ipsa et tenebræ sic natura ortæ vel in parvum splendorem mutabuntur: apparet autem cognovisse dæmones Salvatorem, ac Dominum confessos esse: *Scimus*, inquit, *quis sis Filius Dei* ¹. Cognoscere autem non potest ignorantia, neque videre cæcitas. Sciunt, et verum dicunt scientes, et non per calumniam; dicunt enim, tametsi non legitima et sincera affectione, veritatem. Non jam de cæca natura aut ignorantia accusantur; alioqui ne minimum quidem vidissent, nec ei supplices fuissent, neque cessissent dicto, neque discernere potuissent eum qui apparuit, sed potius existimassent ex suis esse, nihilque inter seipsos et illum interesse.

CAP. XXXII. *Preces dæmonum Deo. Quomodo puniantur dæmones in inferis.*

En, animalia non utentia ratione sapientes ab insipientibus non internoscunt. Si autem cognoverunt dæmones, et propter judicium soluti sunt lege non internoscendi aliud ab alio, et dijudicando agnoverunt talia; convincitur non naturam in hac re, sed voluntatem moderari: quamvis enim ægroget voluntas, quamvis erret, non tamen desinit esse rationis particeps; quin potius non est hoc interemptum. Sic dæmones agnoverunt eum, rogaverunt, supplices ei fuerunt, ne juberet eos abire in abyssum. Si erant filii abyssi, si cognationem cum abyssu habebant, cur cognata refugiant? cur radicem suam recusant? potius enim eam amplexi essent, arbitantes requiem suam esse in cognatione positam, siquidem in cognatis sit recreatio; in peregrinis vero et alienis afflictationes: magis erat illis recusandus Jesus; magis recusandus hic locus, ubi boni et æqui sunt; amplectendus vero discensus in abyssum. Contra vero dum recusant, et cavent, et illuc abire detrectant, imo ob hanc causam supplices orant, satis indicii dederunt, nullam se necessitudinem et cognationem cum loco tormentorum habere; nihil enim seipsum afflictat, et malo afficit: omne autem quod afflictat, et malo afficitur, ab alio afflictat: necesse enim est quod afflictat non sit sui afflictatio ac cruciatus, sed alterius quod aptum natum est, ut afflictetur et malo afficiatur.

¹ Marc. i, 24; Luc. iv, 34.

(15) Ἀποκ. 16.1. Huic legi serviunt et parent animalia rationis expertia. TURR.

τινά. Ὁ τῆς ἀλόγου μανίας! πρὸς ἣν ἐν τοῖς πλείοσι καὶ γέλωσ τὸ γοῦν ἀποκρίνασθαι.

Εἰ δὲ βούλεσθε μαθεῖν, ὅτι καὶ οἱ δαίμονες αὐτοὶ οὐκ ἀπὸ ρίζης εἰσὶ κακοὶ, οὐδὲ ρίζαν ἀτοπίας ἐχούσιν, ἀλλὰ κάκεινοι ἀπὸ προαιρέσεως ἐπὶ τοῦτο ἐλήλυθασιν, οὐ πονηροὶ τὴν φύσιν ὄντες, οὐκ ἀγνοῖε γεγραμμένοι, οὔτε νῦν καὶ σκότος τὴν οὐσίαν τυγχάνοντες, ἀλλ' ἐξεῖ καὶ ἐπιτηδεύμασι, τῇ ἐπιχειρήσει τῶν τοιούτων γεγόνότες· τὸν λόγον ἐξετάσωμεν· τυφλὴ μὲν οὖν φύσις οὐδὲ ἐν ἐλαχίστῃ καὶ ὀλίγῃ τῇ βλέπει γενήσεται· καὶ αὕτη ἡ ἀγνοία οὐδὲ βανίδα γνώσεως ἐαυτῇ προσποιήσεται, οὐδὲ νῦν αὕτη καὶ σκότος τὸ οὕτω πεφυκὸς κἂν εἰς βραχεῖαν λαμπρότητα μεταποιηθήσεται· φαίνονται δὲ καὶ οἱ δαίμονες καὶ σωτῆρα εἰδότες, καὶ Κύριον ὁμολογοῦντες· *Ὀιδάμεν σε, τίς εἶ, λέγοντες, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος*. Εἰδέναι δὲ ἀγνοία οὐ δύναται, καὶ βλέπειν τυφλὴ φύσις οὐκ ἰσχύει. Ἰᾶσαι, καὶ ἀληθεύουσιν εἰδότες, καὶ οὐ συκοφαντοῦντες λέγουσι· λέγουσι γάρ, ὄντες κἂν μὴ γενεῖα διαθέσει, τὴν ἀληθειαν. Οὐκέτι τυφλὴ τῇ φύσει οὔτε τῇ ἀγνοίᾳ κατηγοροῦνται· ἥ γὰρ ἂν οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἐώρων, οὔτε ἰκέται ἦσαν, οὔτε παρεχώρουν τῷ λεγομένῳ, οὔτε διεκρίναν τὴν φανέντα ἄλλον τῶν πολλῶν εἶναι, καὶ οὐδὲν διαφέρειν αὐτῶν τε καὶ αὐτοῦς.

Ἰδοὺ γὰρ τὰ ἄλογα ζῶα μεταξὺ σοφῶν τε καὶ ἀσφῶν οὐκ ἔχει εἰδέναι, ποῖοι σοφοὶ, καὶ ποῖοι ἄσοφοι. Εἰ δὲ ἔγνωσαν οἱ δαίμονες, καὶ διάκρισιν εἰδότες ἀπολέλυται (13) τοῦ ἀδιακρίτου, διακρίσει τὸ τοιοῦτον ἐπεγνώκότες· ἐλέγχεται καὶ ἐν τούτῳ μὴ φύσις, ἀλλὰ προαίρεσις πρυτανεύουσα· κἂν γὰρ νοήσῃ προαίρεσις, κἂν σφάλῃ, ὁμως τοῦ εἶναι λογικὴ οὐκ ἀπῆλλαχται, ἀλλ' ἔχει τοῦτο μὴ διεφθαρμένον. Οὕτω καὶ δαίμονες ἐπέγνωσαν αὐτόν· ἐλιπάρησαν, ἰκέτευσαν, ἵνα μὴ ἐπιτάξῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν. Εἰ τῆς ἀβύσσου παῖδες ἦσαν, εἰ συγγένειαν πρὸς τὴν ἄβυσσον εἶχον, τί φεύγουσι τὰ συγγενῆ; τί τὴν οἰκίαν παραιτοῦνται ρίζαν; μᾶλλον γὰρ ἂν ἠσπᾶσαντο ἀνάπαυλιν αὐτῶν τὴν συγγένειαν ἠγούμενοι· ἐν γὰρ τοῖς συγγενέσιν ἡ ἀνάκτησις γίνεται, ἐν δὲ ἕξνοῖς αἱ κακώτερες· μᾶλλον γὰρ ἔδει αὐτοὺς παραιτεῖσθαι τὸν Ἰησοῦν· μᾶλλον δὲ ἔδει αὐτοὺς παραιτεῖσθαι τὸ ἐνταῦθα χωρίον, ἐνθα σπουδαῖοι καὶ ἐπιεικεῖς, ἀσπάζεσθαι δὲ τὴν ἄβυσσον ἢ τὴν ἐν ἀβύσσῳ ἀφίεξιν. Παραιτούμενοι δὲ καὶ φυλακτόμενοι, καὶ ἀπιέναι ἐκεῖ οὐκ ἀνεχόμενοι, ἀλλ' ἰκετεύοντες τῆς αἰτίας ταύτης χάριν, ἱκανὸν τεκμήριον δεδώκασι μηδεμίαν αὐτοὺς φυσικὴν συγγένειαν πρὸς τὰ κολαστήρια ἔχειν· οὐδέποτε γὰρ οὐδὲν ἑαυτὸ κακοῦ· πᾶν δὲ κακούμενον ὑπ' ἄλλου κακοῦται· ἀνάγκη γὰρ τὸ κακοῦν μὴ ἑαυτοῦ εἶναι κάκωσιν, ἀλλ' ἐτέρου τοῦ πεφυκότες πάσχειν, ἢ κακοῦσθαι.

Ἴδου τὸ πῦρ ἑαυτὸ οὐ καλεῖ· Ἐτερον γὰρ καὶ οὐχ ἑαυτὸ ἀναλώσει. Ἴδου τὸ ὕδωρ ἑαυτὸ οὐ κατακλύζει· τὰ γὰρ ἕτερα κατακλύσαι οἶδεν, ἑαυτὸ δὲ κατακλύσαι οὐκ ἔχει. Ἴδου ὁ ἀήρ ψύχειν ἑαυτὸν οὐκ οἶδεν· ἐπεὶ πᾶν τὸ θρῶν καὶ κακοῦν ἕτερόν τι κακοῖ καὶ λυπεῖ· εἰ δὲ κακῆ ἡ ἄβυσσος, καὶ κακοῦνται οἱ δαίμονες ὑπὸ τῆς ἀβύσσου, καὶ βασανιστήριον μὲν ἡ ἄβυσσος, στρεβλοῦνται δὲ οἱ δαίμονες, οὐκέτι τῷ ὁμοίῳ βασανίζονται, ἀλλ' ἕτεροι ὄντες ὑπὸ ἐτέρου βασανίζονται· οὐκέτι τῆς φύσεως ταύτης οὐδὲ τῆς οὐσίας· ἐτέρας γὰρ ἐδείχθη οὐσίας ἡ ἄβυσσος. Καὶ ὅτι μὲν οἱ δαίμονες ἐτέρου γένους καὶ ἐτέρας οὐσίας παρὰ τὴν ἄβυσσον, ἰκανὰ τὰ εἰρημένα· καὶ αὕτη δὲ ἡ ἄβυσσος βασανιστήριον μὲν ἔστι· καὶ κολαστήριον, οὐκ αἰώνιον δὲ, οὔτε ἀγέννητον, ἀλλ' ὕστερόν ποτε γεγεννημένον, ὁφέ ποτε πεποιημένον, ἀντὶ φαρμάκου καὶ βοηθήματος τοῖς ἡμαρτηκόσιν. Ἱεραὶ γὰρ αἱ μάστιγες, φάρμακον οὔσαι τῶν ἡμαρτηκῶτων· Ἱεραὶ αἱ πληγαὶ βοηθήματα τυγχάνουσαι τῶν σφαλέντων· οὐ γὰρ ἵνα ὦσι κακοὶ αἱ πληγαὶ γεγόνασιν, ἀλλ' ὅπως μὴ ὦσι κακοὶ γεγόνασιν αἱ μάστιγες· λυπούμενοι γὰρ τῇ πληγῇ οἱ κακοὶ τῇ μάστιγι κολοβοῦσι τὰ κακά· διὰ τοῦτο οὐδὲ τὰς ἀβύσσους μεμφόμεθα· ἀλλ' οἶδαμεν, ὅτι βασανιστήριον καὶ κολαστήριον γεγόνασι, σωφρονομὸς τῶν ἡμαρτηκῶτων τυγχάνουσαι.

Εἰ δὲ βασανιστήριον καὶ στρεβλωτήριον ἡ ἄβυσσος, στρεβλοῦνται δὲ καὶ βασανίζονται οἱ δαίμονες, καὶ τὴν οὐσίαν ἔχουσι εὐπαθῆ πρὸς τὰ βασανιστήρια, καὶ δύνανται ἔχειν καὶ ἀληθῆνα, ὑπόκεινται καὶ τιμωρίᾳ, καὶ ἀντίληψιν ἔχουσι τῶν κολάσεων, πῶς ἀγέννητοι; πῶς αἰεὶ; πῶς οὐδέποτε ἤρξαντο; πῶς ἀφ' ἑαυτῶν εἰσὶν οἱ μὴ ἀπαθεῖς; οἱ παθεῖν δυνάμενοι καὶ τιμωρηθῆναι ἰσχύοντες; οὐδέποτε γὰρ τὸ ἀγέννητον οὐδὲν πείσεται, οὐδὲ ὑπὸ τινος τιμωρηθήσεται· ἀλλ' ἀφ' ἑαυτοῦ ἀρξάμενον ἑαυτῷ μένει, καὶ μὴ ἀφ' ἐτέρου δεξάμενον τὴν ἀρχήν, οὐδὲ ἀφ' ἐτέρου τὴν τιμωρίαν λαμβάνει· καὶ μὴ ἐπιγραφόμενον τὸν αἴτιον οὐκ ἐπιγράφεται τὸν κολάζοντα· καὶ οὐ κριθήσεται παρ' ἐτέρου μὴ παρ' ἐτέρου ἀρξάμενον· καὶ οὐ φοβηθήσεται οὐδένα παρ' οὐδενὸς τὸ εἶναι εἰληφός. Τί γὰρ καὶ φοβηθήσεται, εἰ τέλειαν τὴν σύστασιν ἔχει; εἰ τέλειον τὸν ἀπαρτισμόν; εἰ ἀφ' ἑαυτοῦ ἀπήρτισται, καὶ ἑαυτῷ ἡρμωσται; τὰ γὰρ δυνάμενα (14) παθητὴν ἔχειν τὴν ἁρμονίαν φοβεῖται τὸν δυνάμενον μεταποιεῖν τὰς ἁρμονίας· τὸ δυνάμενον παθεῖν φοβεῖται τὸν θρῶντα. Εἰ δὲ φοβοῦνται οἱ δαίμονες καὶ δύνανται παθεῖν, οὐκ ἀγέννητοι εἰσι· τὸ γὰρ ἀγέννητον ἀπαθὲς, καὶ οὐ δύναται παθεῖν, ἔξω τῆς φύσεως τῶν γεννητῶν ὑπάρχον.

Ὅτι δὲ ἰκετεύουσιν, ἐν αἰσθήσει εἰσὶ, καὶ οἶδασιν ὃ εἰσι· καὶ οἶδασιν, ὅτι δύνανται παθεῖν· οὐ γὰρ ἠγνόησαν ἑαυτούς· οὐκ ἀπαθεῖς ἑαυτούς ἐλογίζαντο· τὸ δὲ εἰδέναι τινὰ ἑαυτὸν καὶ μὴ ἠγνοῦναι, αἰσθησεὶς ἔστι σύμβολον καὶ σημεῖον. Εἰ δ' ὅτι εἰσὶν εὐπαθεῖς ἐδείλασαν, καὶ δειλῶντες ἰκέτευσαν, καὶ ἰκέτευσον τὸν δυνάμενον· οὐκ ἠγνόησαν τὸν ἰχνεύοντα·

(14) *Tὰ γὰρ δυν.* Sic reddendum: *Qui harmoniam mutabilem habet, reformidat eum qui potest harmoniam mutare aut destruere.* BISM.

Ecce ignis non comburit se, sed aliud, neque se consumit. Etce aqua non inundat seipsam, quæ alia inundare solet, se vero ipsa non potest. Ecce aer, refrigerare se ipse non potest, quoniam omne quod facit et cruciat, aliud quid cruciat et dolore afficit. Si autem abyssus cruciat et dæmones cruciantur ab ipsa abyssu, estque abyssus locus tormentorum; torquentur enim dæmones, non jam torquentur a simili, sed alii cum sint, ab alio torquentur; non ab hac natura neque substantia, qua scilicet dæmones sunt: alterius enim substantiæ est abyssus. Atque esse quidem dæmones alterius generis ac substantiæ præter abyssi substantiam, satis ex iis quæ dicta sunt, perspicitur. Ipsa vero abyssus locus est tormentorum ac suppliciorum, non tamen æternus, nec ingenuus; sed postea fuit, sero tandem factus, ut esset medicina et opem ferret peccantibus. Sacræ sunt plagæ quæ sunt remedia et auxilia errantium; non enim ut sint mali, factæ sunt plagæ, sed ut non sint mali, verbera inducta sunt; mali enim dolore plagarum amputant et præcidunt vitia. Idcirco non querimur de abyssis; quin potius tormentis et suppliciiis scimus castigari ac corrigi eos qui deliquerunt

Si autem abyssus est, ubi dæmones torquentur et supplicio afficiuntur, et substantiam habent quæ subire potest tormenta et dolore sentire, et supplicia sustinent, et habent remunerationem pœnarum quibus puniuntur, quomodo ingenui? quomodo semper? quomodo nunquam esse cœperunt? quomodo ex se sunt, qui impatibiles non sunt, qui pati possunt, qui possunt puniri? ingenuum enim nihil unquam mali sustinebit, nec ab ullo punietur. Quin potius a seipso principium ducens seipso consistit, et non ab altero cœptum est, nec ab altero supplicium fert; et cui non assignatur auctor, non assignabitur vindex; et non iudicabitur ab altero, qui ab altero non est cœptus; ac neminem metuet, qui a nemine accepit ut esset. Quid enim metuet, si in perfectione consistit? si perfectam consummationem habet? si a se consummatus est? si seipso aptatus? quorum enim aptatio incommodari potest, timent eum, qui aptare potest: quod potest male affici, timet male afficientem. Si autem timent dæmones, et possunt male affici, non sunt ingenui: quod enim ingenuum est, impatibile est; et non potest pati, quod extra naturam genitorum est.

Quod autem supplicat, in sensu sunt, et sciunt, quid sint, et quod pœnas sustinere possunt; non enim se ignoraverunt; non se impatibiles esse cogitarunt: nosse autem aliquem seipsum et non ignorare, signum est sensus et indicium. Si vero quia erant patibiles, formidaverunt, et formidantes supplicaverunt, et supplicaverunt ei qui pote-

rat; non ignoraverunt eum qui interrogabat : ipsa enim supplicatio testatur cognovisse eos interrogantem, atque esse quidem se patibiles, non ignoraverunt; esse vero illum, qui interrogabat, Dominum et regem universitatis rerum, ex supplicatione apparet scivisse. Hæc de dæmonibus dicta sunt, ut neque de dæmonibus disputatio vacaret.

Possunt et hæc addi, naturam esse sibi similem, nihilque eam a se differre. Ecce ignis totus similis sibi est, non minus calidus quam sit ipse, neque magis : non habet plus et minus : in naturis enim vacant plus et minus : ubi enim est plus et minus, non est natura, sed accessio voluntatis. Si autem de dæmonibus scriptum est, ire et assumere septem alios spiritus nequiores se⁹; et apparet ex sermone, esse accessionem, quia hoc est nequam, illud vero nequius, differentia nequitiae est. Ubi est natura non sibi similis, si differentia reperitur in nequitia; et differentia voluntatis, non naturæ testis est? Ac de his quidem satis dictum sit.

CAF. XXXIII. *Manetis duo principia ingenita separata. Malus Satan, Deus bonus. Apostoli aliquando boni, aliquando mali.*

Aggrediemur deinceps commentum primum istorum fabulæ exponere, et confutationibus refellere. Malum, inquit, erat, et ingenitum erat : erat autem et Deus bonus, et divisa loca habitationis, et uterque apud se ab altero sejunctus : ac separatus quidem Deus a malo; separatus item a Deo princeps mali : et uterque apud se erat, uterque suis imperabat et gubernabat, ut natus et aptus erat : malus quidem nialus, bonus vero bene; malus nocens et suis rebus nocens, et suis nocere non desinens; bonus semper bonus et juvans, et res suas juvans, et nunquam non juvans. Omnis enim utilitas a bono cœpit proficisci. Cum doctrinis pugnauerunt; extrema quæsierunt; invenire non potuerunt; qui a principio, quæ consecraria erant, non approbaverunt. Ac parva quidem sunt hæc, et non multa; satis tamen sunt ad disputationem quæstionis : formam tantum protuli; non excurri ad multitudinem testimoniorum. Quæ enim affinitatem et cognationem cum his habent, quæreret lector, et ex his ad similia et affinitate conjuncta legendum progredietur.

Age nunc, instruamus paremusque illorum disputationem, ipsorum dogmata apponentes. Malus quidem erat Satan, bonus vero Deus : et sic res erat. Fabulam verto, ut fabulam repudiem; et nisi opponam quæ exponunt, non possum fabulam evertere. Bonus quidem erat Deus, inquit; nialus vero Satan; et nunquam non erat; erat enim semper, et a nullo profectus; erat enim, et radix erat, in-

⁹ Luc. xi, 26.

(15) Τὸν Ἰησ. Interrogavit enim illum Jesus : Quod est tibi nomen? (Luc. viii, 30.) TURR.

(16) Ἀνακόλ. Legerem, ἀκόλουθα μαθημάτων, sicque redderem totam periodum : Consequentias di-

αὐτῆ γὰρ ἡ ἰκεσία αὐτῶν μαρτυρεῖ, ὅτι ᾔδεισαν τὸν ἰχνεύοντα (15), καὶ ὅτι μὲν ἦσαν εὐπαθεῖς καὶ παθητοὶ οὐκ ἠγνόησαν· ὅτι δὲ ἐκεῖνος ἦν ὁ ἰχνεύων ὁ Κύριος καὶ βασιλεὺς τῶν πραγμάτων, φαίνονται διὰ τῆς ἰκεσίας ἐπιστάμενοι. Καὶ ταῦτα περὶ δαιμόνων κατεσκευάσαμεν, ἵνα μὴδὲ ὁ περὶ δαιμόνων ἀργῆ λόγος.

Ἐγχαρεῖ γὰρ καὶ ταῦτα προστιθέμενοι, ὅτι ἡ φύσις ἐαυτῆ ὁμοία ἐστὶ, καὶ οὐδεμίαν διαφορὰν πρὸς ἐαυτὴν ἔχει. Ἰδοὺ γὰρ τὸ πῦρ ὅλον, ὁμοιον ἐαυτῷ, οὐκ ἤττον ἐαυτοῦ θερμὸν, οὐδὲ μᾶλλον ἐαυτοῦ· οὐ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἤττον ἔχει· ἐν γὰρ ταῖς φύσεσι τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἤττον ἀργεῖ· ὅπου δὲ μᾶλλον καὶ ἤττον, οὐκέτι φύσις, ἀλλὰ προαιρέσεως ἐπίδοσις. Εἰ δὲ γέγραπται καὶ περὶ δαιμόνων, ὅτι ἀπέρχεται καὶ παραλαμβάνεται ἐκ τοῦ λόγου ἐπίδοσις, ὅτι τὸ μὲν πονηρὸν, τὸ δὲ πονηρότερον, διαφορὰ πονηρίας. Ποῦ ἐστὶ φύσις μὴ οὐσα ὁμοία ἐαυτῆ, διαφορὰς ἐν πονηρίᾳ εὐρισκομένης, καὶ τῆς διαφορὰς μαρτυροῦσης τῆ προαιρέσει καὶ μὴ τῆ φύσει; Ἄλις μὲν τῶν τοιοῦτων λόγων.

Ἐπιχειρήσωμεν δὲ καὶ τὴν μυθοποιίαν αὐτῶν τῶν πρώτων ὑφηγησάμενοι, τοῖς ἀνασκευαστικοῖς χριστιάνοις λόγοις. Κακία, φησὶν, ἦν, καὶ ἀγέννητος ἦν· ἦν δὲ καὶ ὁ ἀγαθὸς Θεός, καὶ μεμερισμένοι τόποι τῆς οἰκήσεως· καὶ ἑκάτερος κατ' ἐαυτὸν τοῦ ἐτέρου ἀπηλλαγμένος· καὶ ἀφώριστο μὲν κακίας ὁ Θεός· ἀφώριστο δὲ καὶ ὁ τῆς κακίας ἀρχὸν τοῦ Θεοῦ· καὶ ἑκάτερος κατ' ἐαυτὸν ἦν· καὶ ἕρχεν ἑκάτερος τῶν ἰδίων· καὶ ὠκονόμει ὡς ἐπεφύκει· ὁ μὲν κακὸς κακῶς, ὁ δὲ ἀγαθὸς ἀγαθῶς· ὁ μὲν κακὸς βλάπτων, καὶ τὰ ἐαυτοῦ βλάπτων, καὶ τοῦ βλάπτειν τὰ ἴδια μὴ ἀπαλλαστόμενος· ὁ δὲ ἀγαθὸς ἀεὶ ἀγαθὸς καὶ ὠφελῶν, καὶ τὰ ἐαυτοῦ ὠφελῶν, καὶ μηδέποτε μὴ ὠφελῶν· πάντα γὰρ ὠφέλεια ἐξ ἀγαθοῦ προήρχετο. (16) Ἀνακόλουθα μαθημάτων ἐμαχέσαντο· τὰ τελευταῖα ἐζητήσαν, εὐρεῖν οὐκ ἔδυνθησαν, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τὴν ἀκολουθίαν μὴ παραδεξάμενοι. Καὶ μικρὰ μὲν ταῦτα, καὶ οὐ πολλά· αὐτάρχη δὲ πρὸς τὴν ζητήσιν· τὸν χαρακτῆρα μόνον κεκρίνακα, καὶ οὐκ εἰς πλήθος καταβέβηκα τῶν μαρτυριῶν· (17) τὰ γὰρ συγγενῆ τῶν λεγομένων ζητήσῃ ὁ ἀναγινώσκων, καὶ ἐκ τούτων ἐπὶ τὰ ὁμοία καὶ ἀδελφὰ χωρήσει ἀναγνώσματα.

Ἡμεῖς δὲ φέρε κατασκευάσωμεν τὸν ἐκεῖνων λόγον, τὰ δόγματα ἐκεῖνων παραθέμενοι· πονηρὸς μὲν ἦν ὁ Σατανᾶς, ἀγαθὸς δὲ ἦν ὁ Θεός· καὶ οὕτως ἦν. Τὸν μῦθον στρέψω, ἵνα τὸν μῦθον δυσωπήσω· καὶ εἰ μὴ παρὰθωμαι ἀ ἐξηγοῦνται, ἐντρέψαι τὴν μυθοποιίαν οὐκ ἔχω. Ἀγαθὸς μὲν ἦν ὁ Θεός, φησὶ, πονηρὸς δὲ ὁ Σατανᾶς· καὶ ἦν πονηρὸς· καὶ οὕτε ποτὲ οὐκ ἦν· ἀεὶ γὰρ ἦν· καὶ οὐκ ἀπὸ τίνος ἦν· ἦν γὰρ· καὶ εἰς α

sciplinarum negaverunt, extrema quæsierunt, et reperire non potuerunt, principiorum consequentiam non admittentes; sic enim planus est sensus. PARN.

(17) Τὰ γὰρ συγγ. Quædam deesse videbantur hoc

ἦν, φησὶ, καὶ ἦν Κύριος, καὶ αὐτὸς ἦν· καὶ ῥίζα ἦν· καὶ ῥίζα καλὴ, καὶ ῥίζα καλῶν· καὶ πᾶν κалὸν ἀπὸ τούτου ἐξηλθε· δύο γὰρ ἦσαν ῥίζαι, καὶ δύο προήλθον πρόδοι, αἱ πρόδοι κατάλληλοι ταῖς ῥίζαις· ἀπ' ἐκείνης τὰ τοιαῦτα, καὶ ἀπὸ ταύτης τὰ τοιαῦτα θρυλοῦσιν.

Στῶμεν ἕως τούτων ἐπιχειρήσωμεν λοιπὸν τὴν ἐξέτασιν, καὶ ἴδωμεν συλλογισμούς, καὶ μνημονεύσωμεν βητῶν, ἵνα καὶ ταῖς συλλογισμοῖς συναγάγωμεν, καὶ τοῖς ῥητοῖς πείσωμεν· φήσωμεν γὰρ πρὸς αὐτούς· Ἐπεὶ Θεὸς ῥίζα ἦν, καὶ ῥίζα καλὴ, καὶ καρποὶ καλοὶ ἀπὸ ῥιζῶν καλῶν προηγήθησαν· καὶ ὁ Σατανᾶς ῥίζα ἦν, καὶ ῥίζα κακὴ· καὶ καρποὶ κακοὶ ἀπὸ ῥιζῆς κακῆς προηγήθησαν· τίνος καρποὶ οἱ ἀπόστολοι, ἵνα ἐκ τῶν καρπῶν γινώμεν τὸ ζητούμενον; ὅπερ οὐκ ἀπὸ τῶν ῥιζῶν λαμβάνω· φήσωμεν γὰρ, Ἡ ῥίζα ἡ κακὴ οὐδὲν καλὸν προσενεγκεῖν οἶδεν· οὕτε ἡ ῥίζα ἡ καλὴ οὐδὲν κακὸν προσενεγκεῖν οἶδε. Φαίνονται δὲ οἱ ἀπόστολοι ποτὲ μὲν καλοὶ, ποτὲ δὲ κακοὶ· καὶ ὅτε μὲν καλοὶ, ἀρχῆθεν δὲ κακοὶ, καὶ μεταβολὴν πεποιτημένοι ἀπὸ τῶν κακῶν.

Εἰ μὲν γὰρ φήσωμεν τοῦ Σατανᾶ καρποὺς εἶναι τοὺς ἀποστόλους διὰ τὰ παλαιὰ πταίσματα, δυσωπηθήσονται διὰ τὴν ἀποστολὴν καὶ τὴν τελειότητα τῶν ἀρετῶν· εἰ δὲ τοῦ Θεοῦ, τί ἔροῦσι περὶ τῶν πταισμάτων τῶν παλαιῶν καὶ τῆς παλαιᾶς διαβολῆς; δυσωπήσει γὰρ αὐτοὺς τὸ γράμμα, καὶ ἐλέγξει αὐτῶν τὴν κρίσιν. Εἰ δὲ, ἀποροῦντες καὶ εἰπεῖν μὴ δυνάμενοι, ἀντερωτῶσι φάσκοντες δύσκολον εἶναι τὴν λύσιν τῶν προτάσεων, καὶ δύσκολον εἶναι τὴν ἀπόδειξιν· φήσωμεν καὶ ἡμεῖς οὐ καρποὺς εἶναι τοὺς ἀποστόλους τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ποιήματα καὶ πλάσματα· οὐ γὰρ ὡς ἀπὸ ῥιζῆς καρποὶ προηγήθησαν, ἀλλ' ὡς ἀπὸ κτίστου καὶ ποιητοῦ, κτίσματα καὶ ποιήματα γεγέννηται· τοῦ πεποιηκότος· οὐκ ὡς ὁμοουσίαι τοῦ πεποιηκότος· γεννητοὶ γὰρ ἐκ τοῦ ἀγεννήτου ποτὲ οὐκ ὄντες, ὕστερον δὲ πεποιημένοι· τὸ μὲν εἶναι ἀπὸ τοῦ πεποιηκότος λαβόντες, οὐκ οὐσίαι δὲ ἐξ οὐσίας, ἀλλ' ὁποσάσεις ἐξ ἀγαθότητος τοῦ Δημιουργοῦ πεποιτημένοι· καὶ οὕτω πεποιημένοι, ἵνα προαιρέσει τὴν ἀρχὴν ἔχωσι (18). Φαίνεται οὖν ὁ Σωτὴρ λέγων· *Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν· Εἰ θέλεις τέλειος γενέσθαι· Εἰ θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι·* εἰ ὁ ποιήσας τοιαῦτα λαλεῖ, δι' οὗ Πατὴρ πάντα ἐποίησε, νόει τοῦ πεποιηκότος τὰς φωνάς· ἐν τῷ θέλειν τοὺς νόμους ἔθετο· ἐν τῇ θελήσει τὰ νομικὰ ἀποταμιεύεται· τὴν βούλησιν τῶν πραττόντων κυρίαν τῶν πραττομένων ἐπίσταται.

Cap. XXXIV. *Mali aliquas virtutes habent. Pharao. Nabuchodonosor. Nequitiam lumen ropuisse cœter Manes.*

Ἄμελει τιμῶν τὴν τῶν (19) πράξεων κοινωνίαν, ἀνήρτησεν ἐν τῇ θελήσει ὁ λόγος· Ἐὰν θέλητε καὶ

^a Math. xvi, 24. ^b Math. xix, 21. ^c Joan. v, 6.

loco, quæ ad confutationem eorum quæ proxime ex Manichæi libro recitaverat, pertinebant; quorum confutatio ordine secutura erat. TURR.

(18) *Τὴν ἀρχὴν ἔχ.* In Epist. Judæ 7 6, *Angelos*

A quit : erat item Dominus , et ipse erat ; et radix bona , et radix bonorum ; et omne bonum ab hoc profectum est : duæ namque radices erant , et duo surculi provenerunt , surculi radicibus respondentibus : ab illa talia , ab hac talia fieri jactant.

Insistamus hic , deinde quæstionem aggrediamur , videamusque argumentationes , et quæ dicta sunt recordemur , ut argumentationibus conclusiones conficiamus ; et ex iis quæ diximus , fidem faciamus : dicemus enim istis : Si Deus erat radix , et bona radix , et boni fructus ex bonis radicibus profusi ; ac Satanas radix erat , et mala radix , ac fructus mali ex mala radice fusi : cujus radicis apostoli fructus exstiterunt , ut ex fructibus quod quærimus , cognoscamus ? Nondum a radicibus argumentum sumo ; dicemus enim : Mala radix nihil boni proferre potuit , neque radix bona quidquam mali. Videntur autem apostoli quandoque boni , quandoque mali fuisse ; ac sero quidem boni , principio autem mali , mutasseque malos mores

Si enim dicamus esse apostolos Satanæ fructus propter vetera delicta , adhibebunt eis reverentiam propter apostolatium et perfectionem virtutum. Sin vero Dei fructus , quid dicent de antiquis eorum peccatis , et de antiqua vita diabolica ? ad pudorem enim revocabit eos Scriptura , et eorum judicium redarguet. Si vero non reperientes exitum , et quo se vertant nescientes , nos rursus interrogent , dicantque nobis quoque difficiles esse quæstiones ad solvendum ; difficile item ratione concludere : respondebimus , non esse fructus Dei apostolos , sed factos et fictos ; non enim tanquam fructus ex radice profusi sunt , sed tanquam creaturæ a Creatore et auctore creati ; creaturæ enim ejus sunt , non tanquam ejusdem substantiæ , cujus ipse est. Geniti sunt ab ingenito , cum aliquando non essent , postea facti sunt ; qui ut essent quidem , ab eo qui fecit , acceperunt , non substantiæ ex substantia , sed facti hypostases bonitate auctoris , atque ita facti , ἵνα προαιρέσει τὴν ἀρχὴν ἔχωσι , ut voluntate habeant principatum. Ait igitur Salvator : *Si quis vult venire post me* ^a ; *Si vis perfectus esse* ^b ; *Si vis sanus fieri* ^c . Si is qui fecit , sic loquitur , per quem Pater omnia fabricatus est , intellige voces auctoris : in voluntate posuit leges ; in voluntate legitima recondit ; voluntatem agentium scit dominam actionum esse.

Sane quidem ut nos honoraret , voluit Verbum , ut communitas actionum in voluntate penderet.

sero qui non servaverunt suum principatum , etc. Id.

(19) *Πράξεων κοιν.* Actiones bonæ , quarum communitate cum Deo conjuncti sumus , omnes sunt voluntariæ. Id.

Si volueritis, inquit, et audieritis me, bona terræ comedetis; si autem nolueritis, nec audieritis me, gladius devorabit vos *. Sed absurdum est prætermittere sermonem de improbissimis, ac præterire considerationem de iis qui turpissime atque effrenatissima licentia in vita versantur, ne nostrum silentium periculosissimam desperationem eis comparet. Non magnopere accusant Nabuchodonosorem? non valde reprehendunt Pharaonem? non ad summum fastigium turpitudinis progressos existimant? talia enim de illorum vita et instituto ubique jactant. Si igitur in illorum animis nullum studium cerneretur, alia ratio esset. Sin vero in adeo malis etiam partes aliquæ eorum quæ bona sunt reperiuntur, sensus, perceptiones, intelligentiæ, pœnitentia ac supplicationes; quid jam dicturi sunt? Si enim hic turpissimus apparatus habere partes quasdam virtutis et mores aliquos idoneos, quid dicent? Si enim respondebunt, mistum esse Satanam, ut qui fructus ex virtute ac vitio mistos attulerit, aut fructus hos non esse diaboli; non enim fructus misti, fructus fuerint carentis mistione; neque quod non est mistum, radix misti erit; hi autem misti esse, aliquo tempore apparuerunt, et percepisse scientias, et improbitate capti esse: hac ratione apparebunt non esse veræ personæ, sed fictæ cogitatione.

En Pharaon, cum increpatur, remittit et molliatur, flectitur mente, et percussa anima non perseverat in duritia; quin potius duo facit: poscit quod optat, et accusat factum; et non videtur anima oculis capta, sed ad pœnitentiam procedens, ac petitionem et supplicationem amplectens, et in precibus blandiens. Si autem natura malus fuisset, quomodo de precibus et pœnitentia cognitionem habuisset? Si enim bona est pœnitentia, et bona item precatio; si vero natura mala, quomodo malum cum bono mistum fuit? Quomodo ex malo bonum prolatum est? Apparent non intelligere quæ loquuntur, quin potius mente rudi et inerudita, sputa magis verborum, quam verba proferre.

Nabuchodonosor, quamvis moribus sævus esset, et fornacem præparasset, et imaginem fecisset, et minis terreret, atque imaginem venerari cogeret; statim ut sancti pueri in fornacem illati sunt, et cedebat flamma, et corpora non attingit, factaque est fornax synagoga, ac pro lamentis hymni et laudes adhibebantur, neque jam tanquam igne carnem urente lamentatio fiebat, sed ab anima lætante cantus celebrabatur: statim, inquam, prospexit quæ intra fornacem liebant, honoratusque est angeli spectaculo, misisque vocem: *Nonne tres viros in fornacem intulimus? en, quatuor video, et quartum tanquam similem Filio Dei* *. Continuo igitur legem de hac re scribit, ut constentur Deum. ut testentur veritatem; sit inter-

Α εἰσακούσθητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσθητέ μου, μάχαρα ὑμῶν κατέδεται. Ἄτοπον δὲ καὶ τὸν περὶ τῶν φαυλοτάτων καταλιπεῖν λόγον, καὶ τὴν περὶ τῶν αἰσχρῶν καὶ ἐκδεδιητημένως ἀναστρεφόντων παραίπειν ἐξέτασιν, μήπως ἡ ἡμῶν σιωπῇ ἀπίνοιαν χαλεπωσάτην αὐτοῖς κατασκευάσῃ. Οὐ σφόδρα διαβάλλουσι τὸν Ναβουχοδονόσορ; οὐ σφόδρα μέμφομαι τὸν Φαραῶν; οὐ πέρας αἰσχρότητος αὐτοῦς νενομίκασι; τοιαῦτα γὰρ περὶ τῆς ἐκεῖνων διαγωγῆς ἄνω καὶ κάτω θρουλοῦσιν. Εἰ μὲν οὖν ἐν ταῖς διανοαῖς ἐκεῖνων οὐδεμίᾳ σπουδῇ φανεῖη, λόγος ἂν εἴη ἕτερος· εἰ δὲ ἐν τοῖς οὖτοις κακοῖς καὶ μέρη εὐρίσκειται καλῶν, καὶ αἰσθήσεις, καὶ ἀντιλήψεις, καὶ μετὰ μέλος, καὶ ἰκεσίαι· τί ἐπιφύσσουσιν; Εἰ γὰρ οὗτος ὁ πάνου ἀσχιςτος φανεῖη τινὰ μέρη ἔχων ἀρετῆς, καὶ τρόπων ἐπιτηδεύματα, τί ἐροῦσιν; Ἦ γὰρ τὸν Σατανᾶν μικτὸν ἐξ ἀρετῆς καὶ κακίας, ὡς μικτούς καρποὺς ἐνεργόντα φήσουσιν, ἢ τούτους καρποὺς μὴ εἶναι τοῦ διαβόλου· οὐκέτι γὰρ οἱ μικτοὶ τοῦ ἀμικτοῦ εἶεν ἂν καρποὶ, ὅτι μίξαν τὸ ἀμικτὸν τοῦ μικτοῦ φανήσεται· οὗτοι δὲ καὶ μικτοὶ ἐφάνησαν χρόνῳ, καὶ τὰς ἐπιστήμας λαβόντες, καὶ πονηρίᾳ αἰρεθέντες· καὶ φανήσεται κατὰ τούτων τὸν λόγον πλάσμα εἶναι λόγου, καὶ μὴ ἀληθείας ὑπόστασις.

Γ Ἰδοὺ γὰρ ὁ μὲν Φαραῶν ἐν ταῖς ἐπιτιμιαῖς ἐνδίδωσι καὶ ἀπαλύνεται· ἐνδίδωσι τῇ διανοῖᾳ, καὶ κατακυφθεὶς τὴν ψυχὴν οὐκ ἐπιμένει τῇ τραχύτητι· ἀλλὰ δύο ποιεῖ, καὶ τὴν εὐχὴν αἰτεῖ, καὶ κατηγορεῖ τοῦ γενομένου, καὶ οὐ φαίνεται πηρὸς τῆ ψυχῆ, ἀλλ' ἐμβλέπουσα, καὶ πρὸς μετάνοιαν χωρούσα· ἀντιλαμβανομένη δὲ καὶ τῆς αἰτήσεως καὶ ἰκεσίας, καὶ λιπαρούσα εὐχῆς· ἐνεκεν. Εἰ δὲ ἐπεφύκει κακῶς, πῶς ἐγκώκει περὶ τῆς εὐχῆς καὶ τῆς μετανοίας; Εἰ γὰρ ἡ μετάνοια καλῆ, καὶ εὐχὴ καλῆ· εἰ δὲ ἡ φύσις κακῆ, πῶς ἐμίγη τὸ κακὸν τῷ καλῷ; Πῶς δὲ ἐκ κακοῦ καλὸν προηέχθη; Καὶ φαίνονται μὴ εἰδότες ὁ λέγουσιν· ἀλλὰ ἀπαιδεύτων γνώμη πύσματα μᾶλλον ῥημάτων ἢ ῥήματα προσφερόμενοι.

Εἰ δὲ καὶ ὁ Ναβουχοδονόσορ, καίτοι χαλεπὸς ὢν τὸ ἦθος καὶ τὴν κάμινον εὐτρεπίσας, καὶ τὴν εἰκόνα ποιήσας, καὶ τῇ ἀπειλῇ φοβῶν, καὶ προσκυνεῖν τὸ ἄγαλμα ἀναγκάζων, ὡς οἱ ἅγιοι ἔθρον ἐβάλλοντο, καὶ ὑπεχώρει ἡ φλόξ καὶ τῶν σωμάτων οὐχ ἤπτετο, καὶ συναγωγῇ ἡ κάμινος ἐγένετο· καὶ ἀντὶ ὀδυρμῶν ἔθρον ὕμνοι ἐτελοῦντο, καὶ οὐκέτι καιομένης σαρκὸς θρόνος ἐπέμπετο, ἀλλ' ἐκ πανηγυριζούσης ψυχῆς ἄμα ἐτελεῖτο παρέκρυψεν ἰδεῖν τὰ ἔθρον, τετίμηται τῇ τοῦ ἀγγέλου θεωρίᾳ, ἀφῆκε φωνῆν· *Οὐχὶ τρεῖς ἄνδρας ἐρεβάλομεν εἰς τὴν κάμινον; Ἰδοὺ τέσσαρας ὄρω, καὶ τὸν τέταρτον, ὡς ὁμοιον Ἰλῶ Θεοῦ*. Εὐθὺς γοῦν γράφει ὑπὲρ τούτου νόμον, ὁμολογεῖν τὸν Θεόν, μαρτυρεῖν τὴν ἀλήθειαν· ἐξηγητῆς τῆς ὁράσεως γίνεται. Διαβάλλομεν οὖν τὰς ἐξηγήσεις, ἢ ἐπαινεσομεν;

* Isa. i, 19, 20. * Dan. iii, 94, 92.

καλὸν τὸ πρεσβεῦν ὑπὲρ Χριστοῦ, ἢ ἐν πονηρῷ ἄμαρτι αὐτὸ εἶμεν; Εἰ μὲν γὰρ τὸ πρεσβεῦν τὰ θεῖα λόγια, καὶ μάρτυρας εἶναι τῆς ἀληθείας, καλόν· ἐπρεσβεύσε δὲ καὶ Ναβουχοδονόσορ, καὶ ἔγραψε, καὶ εἰς πᾶσαν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐπεμψε· λέλυται ἡ φύσις (20)· ἐπιστάμενος γὰρ τὸ καλόν, πρὸς τὴν μάθησιν ἔβλεψε τοῦ καλοῦ. Εἰ δὲ ἠμίλυσε τὴν ψυχὴν τῆ πρὸς τὴν πονηρίαν διαθέσει, κατηγορεῖται· ἕτερον γὰρ τὸ ὄλωσ μη δύνασθαι ποιεῖν τὸ καλόν· ἕτερον δὲ τὸ εἰδέναι μὲν, μὴ δύνασθαι δὲ ποιεῖν τὸ καλόν, τῆ πρὸς τὰ πάθη βροτῆ ἡττώμενον.

honestum est; aliud vero scire quid est, quod honestum est, non tamen agere posse. inclinationi affectus succumbentem.

Ἐπειδὴ δὲ ἐν ἀνθρώποις καρποὶ τοῦ διαβόλου οὐχ εὐρέθησαν, καὶ ἐδυσωπεῖτο αὐτῶν ὁ τρόπος, καὶ ἠλέγχθη αὐτῶν ἡ ἀποπία· τοῦ λοιποῦ τραπῶμεν; εἰ μὴ ἄρα πρὸς τοὺς δαίμονας βαδίσωμεν· εἰ γε μὴ ἄρα φήσουσιν, Ἀνθρώπων μὲν οὐδεὶς καρπὸς τοῦ διαβόλου, δαίμονες δὲ γόνιοι καὶ τοκετὸς μόνος αὐτοῦ. Καὶ ταῦτα λέγοντες δυσωπηθήσονται μὲν καὶ ἐν τούτῳ· πρῶτον δὲ ἀκουέτωσαν· Εἰ οὐδεὶς ἀνθρώπος τῶς τοῦ ἐνὸς ἀπολείλυται, οὐδὲν οὖν (21) κοινὸν τῷ Σατανᾷ, καὶ τῷ βίῳ τούτῳ, ἀλλὰ πάντων ἀπήλλαχται, πάντων γέγονε ξένος, ἐκδέδληται καταπετόμενος (22).

Ἐπειδὴ δὲ, εἰ ἐν τῇ πλάνῃ καὶ ἐν τῇ ἀπάτῃ προκόπτοντες, εἰ ἀπατηλότερα καὶ πεπλανημένα ῥήματα προφέρουσι, μὴ σιωπήσωμεν· φασὶ γὰρ, εἰ προοῦσα ἡ πονηρία, καὶ καθ' ἑαυτὴν χωροῦσα ἑαυτὴν ἰδίχει, καὶ ἑαυτὴν ἐλυμαίνετο· ὡς δὲ ἐπέστη τῷ χωρίῳ τῆς ἀληθείας, ἐξεπλάγη· θαῦμα ἔλαθε τοῦ ἐξαπιναιίου φωτός· ἐπελάθετο τῆς ἰδίας μάχης· ἐπέθετο τῷ φανέντι· ἤρπασε φῶς· κατέπειε τὸ θεωρηθέν. Ἐνταῦθα λοιπὸν πολὺς ὁ γέλωσ καὶ μεγάλη ἡ χλεύη· ἐνταῦθα πᾶς πεπάτηται μῦθος· Ἑλληνικοὺς, νικώμενος τούτῳ τῷ σχήματι· λέγονται γὰρ μῦθοι οἱ μῦθοι, ἀλλ' ὡς μῦθοι πιστεύονται· οὗτος δὲ, εἰ μὲν, ὡς ἐλέγετο μῦθος, ὡς μῦθος ἐπιστεύετο, μικρὰν ἂν εἶχε τὴν ζημίαν· νῦν δὲ νικᾷ μὲν τοὺς μύθους, πιστεύεται δὲ παρὰ τοῖς ἄφροσιν ὡς ἀλήθεια. Εἰ γὰρ ὡς μεμηνῖα, ὡς φατε, καὶ καθ' ἑαυτὴν πολιορκούσα, ἐφθακῖα εἰς τὰ οικεῖα ὄρα, εἶδε φῶς καὶ κατεπλάγη, καὶ ἀπηλλάγη τῆς ἰδίας μάχης, καὶ ἐπέθετο τῷ φανέντι, ἤρπασε τὸ θεωρηθέν· πῶς οὐκ ἀδύνατοι καὶ ψευδεῖς φανήσονται οἱ λόγοι; Πῶς γὰρ ἑαυτὴν ἰδίχει ἡ πονηρία; ἑαυτὴν ἀνήρει; ἑαυτὴν ἰφάνιζεν; ἀρτι μὲν καταπίνουσα, ἀρτι δὲ γεννώσα, εἶγε ἀγέννητος ἦν; ἐλύετο γὰρ ἑαυτὴν διαφθεύρουσα. Εἰ δὲ τὰ μέρη ἑαυτῆς εἶχε διαφθερόμενα, ποῖον ἐνέχυρον αὐταρχεῖς, ὅτι ὅλη οὐ

* II Cor. v, 20.

(20) Ἡ φύσις. Interpres legebat, ἡ φύσις τοῦ κακοῦ. Atque hanc lectionem confirmat sequens ἐπιστάμενος.

(21) Οὐδὲν οὖν. Opera enim hominis mala, opera tenebrarum et diaboli dicuntur, et sunt secundum imitationem; et secundum ea est homini communitas cum eo. *Deerant hic aliqua.* TURR.

(22) Καταπ. Diversa plane textus series est in Græcis; quippe sequuntur, καὶ ἐστὶν ἀλωτῆ, καὶ

pres et enarrator visi. Accusabimus igitur enarrationes, an laudabimus? præclara res est *legatione fungi pro Christo* : an hoc in malam partem accipi sinamus? Si obire legationem pro divina Scriptura, et testes esse veritatis gloriosum est, obivit autem legationem Nabuchodonosor, et scripsit, et ad universam ditjonem suam misit : sublata est natura mali : siquidem cum sciret, quod erat bonum, ad doctrinam de bono respexit. Si vero doctrinam affectione turpitudinis hebetavit, accusatur; aliud enim est, non posse agere quod

honestum est, non tamen agere posse. inclinationi affectus succumbentem.

Quodsi in hominibus non sunt reperti fructus diaboli, et eorum quos diximus, mores pudendi fuerunt, ipsorumque turpitudine convicta est : quo demum convertemus nos? nisi forte ad dæmones eamus; nisi forte dicant nullum quidem hominem esse fructum diaboli; dæmones vero solos, fetus et partes ejus esse. Sed si hoc dixerint, hic quoque pudendi erunt. Primum vero audiant : Si dæmones sunt fructus diaboli, et nullus homo est diaboli fructus : igitur nulla est diabolo in hac vita cum hominibus communitas; sed potius ab omnibus disjunctus est, ab omnibus alienatus est, ejectus est.

Quia vero in errore et fallacia adhuc progredientes, magis adhuc fallacia et mendosa verba proferrunt, ne silentio prætermittamus ea : aiunt enim, quod nequitia cuncta atgressa, et sola procedens, seipsam injuria afficiebat et sibi nocebat : postquam vero adfuit in loco veritatis, obstupuit, et repentinum lumen admirata est, pugnae suae oblita est. Invasit quod apparuit, rapuit lumen, absorbit spectatum. Jam hic risus multus et magnum ludibrium : hic omnis fabula Græca protrita est, et victa hujus fabulæ habitu; fabulæ enim fabulæ dicuntur, sed tanquam fabulis creditur : hæc autem si ut fabula dicitur, sic tanquam fabulæ crederetur, parum damni fieret; nunc vero vincit fabulas : et stulti credunt ei tanquam veritati. Si enim apud se manens, ut dicitis, seipsam obsedit, cum venisset in fines luminis, vidit lumen et obstupuit, et a sua pugna liberata est, et adorta est lumen visum, et rapuit quod spectavit; quomodo non apparebunt hæc non posse fieri, et falsa esse? Quomodo enim nequitia sibi ipsa injuriam faciebat? se ipsa interimebat? se ipsa delebat? Quomodo nunc quidem absorbens, nunc vero generans, si ingenerata erat? dissolvebatur enim se-

λυτῆ, καὶ λυομένη, *potest igitur capi, dissolvi, et dissoluta atque capta*, etc., quæ in pagina sequenti leguntur. Deinde vero in codice ms. interjiciuntur pagine plurimæ, in quorum una occurrit initium libri tertii. Cum hæc satis accurate non distingui in Græco codice nobis constaret, Turriani ordinem secuti, quæ discerpta et in tertio libro reposita erant, hic subjicimus. BASS.

ipsam interimens; et non jam esse poterat sibi interitum afferens. Si autem partes suas habebat intereuntes, quod pignus esse potest satis idoneum, non totam interire partibus natis aptis ad intereundum? Si autem se ipsam generabat, et esse incipiebat, et incipiens esse, generabilis erat, quomodo erat ingenta?

Cap. XXXV. *Ingenitum dissolvi non potest.**

Quamobrem non ab alio absurda eorum opinio, sed ab eorum nugis redarguenda est; multa enim dicunt secum pugnantes, nec expectant faciat alius ut erubescant, sed ipsi hoc aliis invident, et ipsi se erubescunt. Quod enim dissolvi potest, et dissolvitur et potest interire, quomodo fuerit ingenitum? quomodo a se exstiterit? quomodo non ab alio originein duxerit? cum hoc quidem tale liberum sit ab interitu et impatibile, illud vero tolli et perire possit, cum non sit a se. Quodsi perit, ut dicitis, hoc enim verbis vestris definitis ac decernitis, consistentes absorberi, et captam atque absorptam interitum cepisse; potest igitur capi et dissolvi, et dissoluta atque capta non jam sustentabit ea, quæ sunt non intereuntium: cum vero non habeat naturam ab incommodo et interitu alienam, non jam ingenta esse putabitur; et si ingenta non est nequitia, neque ortu neque fine carere apparebit, cum alias quidem non sit, modo vero solum insonare videatur. Quod enim est, non est substantia, sed moribus qui substantiis accidunt, qui potest a substantiis et personis separari. Quod autem deceptor, quod est, ruina et lapsu accidit, ut esset, ipsa ruina et lapsu attestante ademptionem bonorum priorum, testatur quidem Isaias propheta, cum ait: *Quomodo cecidit e caelo lucifer, qui mane oriebatur* 9? Cum vero hunc talem ejus statum ex lapsu accidisse sciret Salvator, antiquum vero statum divinum ac splendidissimum et maxime decorum fuisse, de eo testatur in Evangelio iniquens: *Ecce video Satanam tanquam fulgur cadentem de caelo* 10. Si autem sic natus erat, si sic aptus natura, non diceretur tum cecidisse, tum decidisse; quod enim cedit, ex statu quoniam cedit; et quod decidit, ex quapiam abundantia excedit.

Si nominatur in iis qui ceciderunt, erat aliquando in statu et stabilitate: si autem in iis qui deciderunt, accusatur, non erat inops, non erat Irus aliquando, cum affluebat bonis copiose; quibus propter morbum aliquem privatus, in iis qui deciderunt, numeratur et habetur. Sane quidem affluentiam ejus Scriptura fatetur: si enim in eo quod ait, *Quomodo cecidit lucifer?* nomen luciferi affluentia erat, et qui erat lucifer ipsam luciferi effectionem et vim, et affluentiam, et possessionem habebat; et ab hac cum decidit, hac factus est vacuus: inops quidem est illius affluentiae luciferi, vagatur mendicus, et est pene Irus, et in casum ac

A διαφθείρεται, τῶν μερῶν διαφθείρεσθαι πεφυλακῶτων; Εἰ δὲ καὶ ἐαυτὴν ἐγέννα, καὶ εἶναι ἤρχετο ἀρχομένη δὲ τοῦ εἶναι, καὶ γεννητὴ ἦν· πῶς ἔτι ἀγέννητος;

Διὸ οὐκέτι παρ' ἐτέρου τὸν ἔλεγγον τῆς ἀπόπου θείας αὐτῶν λήφονται, ἀλλ' ἀπὸ τῆς οἰκειᾶς φλυαρίας πολλὰ γὰρ φθειγγόμενοι, ἑαυτοῖς μαχόμενοι φθέγγονται· καὶ οὐκέτι ἀναμένουσιν ὑφ' ἐτέρου ἐρῶντιν, ἀλλὰ φλυαροῦντες τοῦτο ἀπὸ τῆς οἰκειᾶς προπετείας πάσχουσι. Τὸ γὰρ δυνάμενον λύεσθαι, καὶ λύσιν ἐπιδεχόμενον, καὶ δυνάμενον διαφθείρεσθαι, πῶς ἀν εἰ ἀγέννητον; πῶς ἂν εἴη ἀφ' ἑαυτοῦ ὄν; πῶς οὐκ ἀφ' ἐτέρου ἤρχετο, τοῦ μὲν τοιοῦτου ἀνωλήθρου καὶ ἀπαθοῦς ὑπάρχοντος, τοῦ δὲ δυναμένου ἀφανίζεσθαι καὶ διαφθείρεσθαι οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ ὄντος; εἰ δὲ διαφθείρεται, ὡς φατε, τοῦτο γὰρ ὁ ὑμέτερος ὀρίζει λόγος, τὸ καταπίνεσθαι ὁμολογῶν, τὸ εἶναι ἀλλοιωσιν, καὶ φθορὰν τὴν κατάπισιν· καὶ ἔστιν ἀλωτὴ, καὶ λυτὴ, καὶ λυομένη, καὶ ἀναλίσκομένη, οὐκέτι τὰ τῶν μὴ ἀφανιζομένων ὑποστῆσεται· μὴ ἔχουσα δὲ τὴν φύσιν ἀβλαβῆ καὶ ἀνώλεθρον, οὐκέτι ἀγέννητος ὑποστῆσεται· μὴ οὕσα δὲ ἀγέννητος, οὔτε ἀναρχος, οὔτε ἀτελειότητος φανήσεται ἢ κακία, ἀλλοτε μὲν οὐκ οὕσα, ἄρτι δὲ δοκοῦσα ἐμβομβεῖν. Καὶ γὰρ ὁ ἔστιν οὐκ οὐσία ἔστιν, ἀλλὰ νόσημά τι συμβεβηκὸς περὶ τὰς οὐσίας, δυνάμενον τῶν οὐσίῶν καὶ τῶν ὑποστάσεων χωρισθῆναι· ὅτι γὰρ αὐτὸς ὁ ἀπατεῶν, ὅπερ ἔστι, κατὰ πτώσιν καὶ κατ' ἐλεθρον τυγχάνει τῆς πτώσεως, καὶ τοῦ ὀλίσθου μαρτυροῦντος τῇ ὑπεξαίρεσει τῶν προσηρηγμένων καλῶν, μαρτυρεῖ μὲν Ἡσαίας ὁ προφήτης· *Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἑωσφόρος πρὸ ἀνατέλλων;* τὴν μὲν τοιάνθε αὐτοῦ κατάστασιν ἐκπτώτων εἰδὼς, τὴν δὲ παλαιὰν θείαν καὶ διαυγεστέην τυγχάνουσαν· μαρτυρεῖ δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν τῇ Εὐαγγελίῳ, λέγων· *Ἰδοὺ ὁρῶ τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν περόντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.* Εἰ δὲ οὕτως ἐπαφίκει, καὶ οὕτως ἦν, οὐκ ἂν πῆ μὲν πτώσις, πῆ δὲ ἐκπτώσις ἐκαλεῖτο· τὸ γὰρ πίπτειν ἀπὸ τίνος στάσεως πίπτει· τὸ δὲ ἐκπίπτειν ἀπὸ τίνος περιουσίας ἐκβαίνει.

D Εἰ δὲ ἐν πεσοῦσι λέγεται, ἦν ποτε ἐν στάσει καὶ ἐδραϊότητι τυγχάνων· εἰ δὲ καὶ ἐν τοῖς ἐκπεπτώσιν κατηγορεῖται, οὐ πένης ἦν, οὐκ Ἴρος ἦν ποτε, ὅτε πολλὴν περιουσίαν εἶχεν, ἀλλὰ διὰ τινος νόσον στέρησιν ἐκείνης τῆς περιουσίας ὑπομείνας, ἐν πεπτώσιν κρινεται. Ἀμέλει καὶ τὴν περιουσίαν ἡ Γραφὴ ὁμολογεῖ. Εἰ γὰρ, *Πῶς ἐξέπεσεν ὁ ἑωσφόρος;* καὶ περιουσία ἦν τὸ νομα, καὶ ἑωσφόρος ὢν αὐτὴν τὴν τοῦ ἑωσφόρου ἐνέργειαν, καὶ δύναμιν, καὶ περιουσίαν, καὶ κτήσιν εἶχε, καὶ ταύτης ἐκπεσὼν, ταύτης γέγονε πένος· πενητεῦει μὲν ἐν τῇ περιουσίᾳ τοῦ ἑωσφόρου, ἀληθεῦει δὲ καὶ κινδυνεῦει Ἴρος ὢν καὶ ἐκπτώτος ὁ πάλαι πολλὴν περιουσίαν ἔχων· εἰ δὲ κατὰ τὸ Εὐαγ-

* Isa. xvi, 12. 10 Luc. x, 18

γέλιον τῶν πιπτόντων ἐστὶ καὶ χαμαὶ κειμένων κυλινδουμένων, λοιπὸν ἐν τῷ ἐδάφει εἰστέχει ποτὲ, καὶ ἡδύνατο λέγειν· Ἐστῶτες ἦσαν οἱ πόδες ἡμῶν ἐν ταῖς αὐλαῖς σου, Ἱερουσαλήμ· ἡδύνατο ἀκούειν· Στήτε περιζωσάμενοι τὰς ὀσφύας ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ· καὶ δυνάμενος τοῦ ἀκούειν, οὐκ ἠσφαλίσατο τὸ εἰρημένον λόγιον· Ὁ δοκῶν ἐστάναι βλεπέτω μὴ πέσῃ· καὶ μηδεμίαν πρὸς τὸ τοιοῦτον πεποιημένους ἀσφάλειαν, ἐν τοῖς τοιοῦτοις σήμερον κυλινδεῖται· τὸ γὰρ αἰετὶ χαμαὶ κείμενον, οὐκ ἂν πέσῃ· κείται γὰρ χαμαί· τὸ δὲ πεπτωκὸς καὶ χαμαὶ γενοδός, ἀπὸ ἐστηκότων καὶ ἡρεσιμένων παρέλκον, ἐπὶ τὸ πεσεῖν ἐλεύσεται· καὶ τὸ αἰετὶ πενητεῦον καὶ οὐδέποτε εἰληφὸς οὐδεμίαν περιουσίαν, οὐδέποτε ἐκπεσεῖται· αἰετὶ γὰρ οὐδὲν ἔχει, καὶ οὐ δύναται ἐκπεσεῖν, οὐδὲν οὐδέποτε ἐσχηκός· τὸ δὲ ἐκπτωσιν ὑπομείναν, καὶ πεπονηθὸς ἀπὸ πολλῆς περιουσίας καὶ ὑπάρξεως τυγχάνει. Καὶ τοιοῦτος μὲν ὁ πρῶτος ἐλεγχος.

CAP. XXXVI. *Patibilis Deus secundum Manichæos.*

Ἄλλ' ἐπειδὴ φασιν· Ἐτι προοῦσα ἡ κακία, καὶ ἑαυτὴν κατατείνουσα, καὶ γενομένη πρὸς τῷ φωτὶ, ἤρπασεν ἀπὸ τοῦ φωτός, καὶ κατέπιεν ἀπὸ τοῦ φωτός· φέρε τὴν πρεσβείαν, ἣν ὑπὲρ τοῦ πονηροῦ πεποιήνται κατὰ τῆς ἀληθείας, καταλύσαι μὴ παραιτησώμεθα· ἐπαίρουσι γὰρ τῷ λόγῳ τούτῳ τὴν πονηρίαν, εὐτελίζουσι δὲ τὴν ἀλήθειαν· καὶ νεῦρα μὲν διδῶσιν τῇ πονηρίᾳ, ἀνευρον δὲ τὴν ἀλήθειαν ὑποτίθενται. Εἰ γὰρ ἡ μὲν πονηρία ἤρπασε, τὸ δὲ φῶς ἤρπασται, καὶ ἀρπαζόμενον ἐπασχε, καὶ πάσχον παθητὸν ἦν· παθητὸς μὲν κατ' αὐτοὺς ὁ Θεός, ἀπαθής δὲ ὁ Σατανᾶς· ὁ μὲν δυνάμενος παθεῖν, ὁ δὲ δυνάμενος δρᾶσαι. Τοῦ γὰρ φωτός ὄντος παθητοῦ, καὶ αὐτὸς ἂν εἴη παθητός, οὐχ ἕτερος ὢν παρὰ τὸ φῶς· εἴγε ἡδυνήθη παθεῖν, καὶ παθεῖν μὴ ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ πολεμίου καὶ μαχομένου· καὶ ἀποστήναι μὲν ἑαυτοῦ, γενέσθαι δὲ πρὸς τῷ χεῖρονι· πῶς δὲ καὶ τῶν ἰδίων κεχώρισται, ὁ τὴν ἐνωτικὴν φύσιν ἔχων; τὰ γὰρ κατὰ φύσιν πεφυκότα χωρίζεσθαι ἑαυτῶν οὐ πέφυκεν. Εἰ δὲ ἀγέννητον ἦν τὸ φῶς καὶ ἦν ἄνω τῷ ἀγέννητῳ, πῶς ποτε χωρισθῆναι δεδύνηται· πῶς δὲ ἀπαλλαγῆναι ἑαυτοῦ, καὶ γενέσθαι ἕτερον παρ' ἑαυτό; εἰ γὰρ ὑπηρέτησε πονηρῷ, καὶ βεδιασμένον ὑπὸ τῆς πονηρίας, λοιπὸν τὰ πονηρίας ἤρειτο, καὶ ἔπραττε τὰ πονηρίας· καὶ ἠγνῶει μὲν ἑαυτὸ, καὶ οὐκέτι ἑαυτὸ ἐγκώριζεν, ἀλλ' ἐπιλήσμον ἑαυτοῦ ἐγεγόνα· ὥστε δὲ ἑαυτὸ τοιοῦτον εἶναι οἶόν ἐστι καὶ τὸ πονηρὸν· μαχομένος φανήσεται ὁ λόγος· τὸ γὰρ ἀγέννητον οὐτε ἑαυτὸ ἀγνοεῖ, οὐτε ἔσται ἕτερον παρ' ἑαυτό· ἀλλὰ τοιοῦτον διαμένει, οἷον ἦν· καὶ οὐδέποτε ἑαυτοῦ ἀπαλλαγῆσεται, οὐδέποτε τοῦ εἶναι ἀρξάμενον. unquam a se disjungi potuit, quod nunquam cœpit esse.

Ἄλλ' ἐπειδὴ γραῶδη καὶ μυθώδη φθέγγονται, οὐτε δὲ λέγουσιν εἰδότες, ἀλλ' ἀφ' ὧν λέγοντες δυσωπούμενοι, καὶ τοῦτο προγράφωμεν τῷ λόγῳ· Εἰ ἡδύνατο τὸ φῶς ἀμειφθῆναι, καὶ ἕτερον παρ' ἑαυτὸ γενέσθαι,

A ruinam datus, qui olim valde copiosus erat. Si autem secundum Evangelium ex eorum numero est, qui cadunt, et humi jacent, et poterat dicere: *Stantes erant pedes nostri in atris tuis, Jerusalem* ¹¹: poterat audire illud: *State succincti lumbos vestros in veritate* ¹²: et cum posset hoc audire, adhibuit ad cautionem et firmitatem quod ait Scriptura, *Qui stat, videat ne cadat* ¹³: et cum nihil munierit contra hoc, in talibus hodie vertitur ac volvitur; quod enim semper humi jacet, nunquam cadet; jacet enim humi: quod autem cecidit, et est humi, non deveniet ab stantibus et erectis ad cadendum; et quod semper est in inopia, et nunquam accidit ut affluat, nunquam cadet; semper enim nihil habet, et cadere non potest, quod nihil unquam habuit. Quod casum et ruinam sentit, propter abundantiam et rem amissam sentit. Ac ratio quidem prima opinionem istam convincendi talis est.

Sed quia dicunt quod nequitia adhuc progrediens, ac se ipsam intendens ac roborans et lumini appropinquans, rapuit ex eo et absorbit; age legationem quam pro diabolo contra veritatem susceperunt, dissolvere ne defugiamus: extollunt enim his verbis malum; extenuant autem veritatem, et nervos tribuunt nequitiae; veritatem vero sine nervis ponunt. Etenim si nequitia rapuit, lumen vero raptum est, et quod dominaturum erat, patitur; et quod patitur, patibile est; patibilis igitur ipsorum opinione Deus est: Satanus vero expertus naturæ patibilis; ille quidem male affici potest, hic vero male afficere. Si enim lumen patibile est, et ipse Deus est patibilis, cum non sit aliud præter lumen. Quod si potuit male affici, et non a se male affici, sed ab hoste et pugnante, et deficere a se, et esse apud deterius: quomodo a propriis separatum est, quod naturam habet copulatricem? quæ enim secundum naturam apta nata sunt, ut a se ipsis separentur, non insunt natura. Si autem ingenitum erat lumen, et erat cum ingenito copulatum, quomodo unquam separari potuit? quomodo a se divelli, et fieri aliud quam erat? Si enim ministravit malo, idque per vim a nequitia illatam, deinceps nequitiam eligebat, et quæ sunt nequam, perpetrabat; et ignorabat se, nec se jam amplius agnoscebat, sed sui potius oblitum erat; putabat enim se tale esse, quale est malum. Si ita erat, apparet hæc repugnantia. Quod enim ingenitum est, neque se ignorat, nec aliud erit, præterquam est, sed potius tale perseverat, quale erat; nec

Verum, quia anilia et commentitia loquuntur, non intelligentes quæ dicunt, sed ex iis ipsis quæ dicunt, revicti et se crubescences, hoc etiam ad ea quæ dicta sunt, addamus: Si poterat lumen com-

¹¹ Psal. cxxi, 2. ¹² Ephes. vi, 14. ¹³ I Cor. x, 12.

mutari, et aliud præterquam erat ipsum fieri, et esse apud nequitiam ac sui oblivisci, et facere quæcunque nequitia facit; potuit hoc evenire principibus nequitiae, ut magis potuerint mutari in bonum. Si autem mutatio fieri potuit et variatio, quomodo non melius erat ex vitio in virtutem mutari, quam ex virtute in vitium? Quomodo passus est Deus, et permisit rapi lumen? Quomodo non prohibuit aggressionem? Quomodo non servavit sua? Quomodo postquam ablata sunt, noluit eorum providentiam et procuracionem habere? Quomodo non prius impetum et conatum coercuit? Quomodo non magis servavit ne caperentur, sed potius capta et direpta auxilio non honoravit? Si ideo fecit, ut lumen cum in malis esset, mala mutaret, quasi mutari possent mala: non igitur mala natura mala sunt; quæ cum mutari possunt, sponsionem in mutatione ipsa accipiunt, non esse natura mala.

Si autem sciebat non mutari, neque natura apta esse ut mutationem caperent quomodo frustra sivit, ut bonum jacturam faceret, et lucrum non tribueret malo? Quomodo sivit ipsa mala non mutari, se vero et sua bona mutata neglexit? Absurda est enim hæc præscriptio, ipsum esse mutabilem, quia sua mutantur; non esse autem mutabilem materiam. Atque hoc quidem sic redarguimus, ut prolixum sermonem contrabamus, silentio prætercunt illa integumenta quæ obtendunt, illas repugnantias et fabulas et pugnas gigantum; ut quæ de principio rerum dicta sunt, instar cujusdam subsidii dicta sint, habeanturque tanquam semen quæstionum.

καὶ γενέσθαι πρὸς τὴν πονηρίαν, καὶ αὐτοῦ μὲν ἐπιλαθέσθαι, ποιῆσαι δὲ ὅσα ἡ πονηρία ποιεῖ· ἠδύνατο καὶ οἱ τῆς πονηρίας ἀρχοντες τοῦτο παθεῖν, καὶ μᾶλλον μεταβάλλεσθαι ἐπὶ τὸ καλόν. Ἰσχυούσης δὲ τῆς μεταβολῆς καὶ δυναμένης τῆς ἀλλοιώσεως, πῶς οὐκ ἀμεινον ἦν τοῖς κακοῖς μᾶλλον ἐπὶ τὴν ἀρετὴν μεταβληθῆναι ἢ τοῖς καλοῖς ἐπὶ τὴν κακίαν; Πῶς δὲ καὶ ἠνέσχετο ὁ Θεὸς, καὶ ληφθῆναι τὸ φῶς ἐπέτρεψε; Πῶς οὐ κικώλυκε τὴν ὀρμὴν; Πῶς τὰ ἴδια οὐκ ἐτήρησε; Πῶς δὲ, μετὰ τὸ ἀφαιρεθῆναι, πρίνοιαν τῶν ἀφαιρεθέντων ποιήσασθαι οὐ βεβούληται; Πῶς οὐ προλαβὼν ἐπέσχε τὴν ἐπιχείρησιν; Πῶς μᾶλλον ἀνάλωτα οὐ τετήρηκεν, ἀλλὰ ἀλόγιστα καὶ ληφθέντα βοθηεῖσθαι οὐ τατίμηκεν; Εἰ μὲν εἴασεν ἵνα τὸ φῶς γενόμενον ἐν τοῖς κακοῖς μεταβάλλῃ τὰ κακὰ, ὡς δυναμένων μεταβάλλεσθαι τῶν κακῶν, οὐκέτι τὰ κακὰ φυσικὰ δυνάμενα μεταβάλλεσθαι, ἀπὸ τῶν κακῶν ἐνέχυρον τὴν μεταβολὴν κατὰ τῆς φύσεως λαμβάνει.

Εἰ δὲ ἠπίστατο, ὅτι οὐ μετεβάλλετο, καὶ ὅτι οὐ πέφυκεν ἀλλοιοῦσθαι· πῶς μάτην εἴασε ζημίαν μὲν ὑπομείναι τὸ καλόν, κέρδος δὲ μὴ ἀπονεῖμαι τῷ κακῷ; Πῶς δὲ αὐτὰ μὲν τὰ κακὰ ἀλλοιοῦσθαι ὀλέει, ἑαυτὸν δὲ καὶ τὰ ἑαυτοῦ κατὰ ἀλλοιούμενα παρῆδεν; Ἄτοπος γὰρ ὁρος οὗτος, αὐτὸν μὲν εἶναι ἀλλοιωτὸν, διὰ τὸ ἀλλοιοῦσθαι τὰ ἑαυτοῦ, μὴ εἶναι δὲ ἀλλοιουμένην τὴν ὕλην. Καὶ τούτου μὲν τοιοῦτος ὁ εὐεργος, ἵνα πολλὴν συστειλωμεν ὀμιλίαν, τὰς προβολὰς αὐτῶν, τὰς μάχας, τὰς μυθοποιίας ἐκεῖνας καὶ γιγαντομαχίας σιωπῶντες· ἵνα καὶ τὰ εἰρημένα περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν πραγμάτων, δίκην ἀφορμῆς τινος εἰρημένα τυγχάνῃ, καὶ σπέρμα τῶν ζητήσεων ὑπάρχῃ.

LIBER SECUNDUS.

CAP. I. Scopus auctoribus. Nihil mali creatum est.

Ducit jam nos deinceps ratio disputationis ad disserendum serio de Deo. Fortassis enim nihil a ludo differunt, quæ hactenus ad confutationem fabulæ illius dicta sunt. Ne igitur risum moveamus prudentibus, commentum valde sibi repugnans accuratius excutientes; quæ autem a Manichæo magis mystica inventa sunt, quæ sunt complura, silentio prætereuntes: aggrediemur jam docere, nequitiam quidem nequaquam secundum substantiam existere, neque materiæ principium ullum principio carens Deo contrarium esse. Unum vero esse principium omnium, et unum Deum, qui omnia

ἄγει δὴ λοιπὸν ἡμᾶς ὁ λόγος ἐπὶ τὴν περὶ Θεοῦ σπουδαιολογίαν· παιδιὰς γὰρ ἰσως διέφερον οὐδὲν τὰ πρὸς ἀνασκευτὴν τῆς ἐκεῖνου μυθολογίας εἰρημένα. Ἴνα οὖν μὴ καὶ γέλωτα ὀφλήσωμεν παρὰ τοῖς ἐμφροσι, πλάσμα λίαν ἀσύστατον περιεργότερον ἐξετάζοντες, ὅσα δὲ εὐρηταί μυστικώτερα τῷ Μάνεντι (ἔστι δὲ πάμπολλα), λόγου μηδαμῶς ἀξιώσαντες· ἤδη περισσόμεθα δεῖξαι, ὡς κακία μὲν οὐδαμοῦ κατ' οὐσίαν ὑπάρχει, οὐθ' ὕλης ἀρχὴ τις ἀναρχος ἀντιτέτακται Θεῷ· μία δὲ ἀρχὴ τῶν ὄλων, καὶ εἰς Θεὸς ὁ τὰ πάντα δημιουργήσας, καλὰ τε καὶ τῆς αὐτοῦ σοφίας ἀξία. creavit bona et ipsius sapientia digna.

Manichæi enim, postquam in disputatione de principiis convicti sunt, ad hanc dubitationem tanquam difficilem ad enodandum et multas tendiculas et captiones contra disserenti præbentem deducuntur. Quærant enim, unde mala existant? Nos autem fidenter respondemus, cum unus sit Deus qui cuncta fecit, nihil quidem secundum sub-

Καὶ γὰρ δὴ οἱ ἐξ ἐκεῖνου, ἐπειδὴν περὶ τῶν ἀσυστάτων ἀρχῶν ἐν λόγῳ διελεγχθῶσιν, ἐπὶ ταύτην καταγονταί τὴν ἐπαπόρησιν, ὡς δυσσπόδεικτον, καὶ πολὺς παρέχουσαν λαθῆς κατὰ τοῦ προδιαλεγομένου, φάσκοντες· Πόθεν οὖν τὰ κακὰ; Φαμὲν δὲ θαρσαλέως ἡμεῖς, ὡς ἐνὸς ὄντος Θεοῦ τοῦ πάντα δημιουργήσαντος, οὐδὲν μὲν κατ' οὐσίαν ἐν τοῖς ὄνσι κακόν

πάντα δὲ καλὰ λίαν, καὶ διαφόρως καλὰ, καὶ πρὸς A ποικίλας χρήσεις κατεσκευασμένα, καὶ τῶν γενομένων οὐδὲν ἄνευ λόγου γεγέννηται· ἀλλ' ἕκαστον τῶν ὄντων μικρῶν τε καὶ μεγάλων ἐν αὐτοῦ ἔχει τοῦ εἶναι τὸν λόγον, τῶν τε ἐν οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ καὶ ἐν θαλάττῃ· καὶ ὡς περ ἄρτιον καὶ ὀλόκληρον σῶμα τῆς συστάσει τῶν μερῶν καὶ μελῶν κατεσκεύασεν ἡ ἀρβήτος τοῦ Θεοῦ σοφία τὸδε τὸ πᾶν· ὥστε ὅπερ ἂν ἀφέλοις τῷ λόγῳ τῶν γενομένων ὡς περιττόν, καὶ τῆς χρείας ἀλλότριον, ἀκρωτηριάζεσθαι ὅλον τὸ σῶμα δοκεῖ· ἐπειδὴ γὰρ τὸ θεοῦ ἐν τοῖς οὐσίς λίαν εὐκαταφρόνητον, συμπληρωτικὸν τῆς τοῦ σώματος τελειότητος ἐστι· καὶ οὐδὲν ἄργον ἐν τοῖς οὐσίς, οὐδὲ μάτην γεγὼς, οὐδ' εἰς φιλοτιμίαν περιττὴν παρεγκείμενον.

Μόνῃ δὲ εὐλόγως καὶ δικαίως περιττὴ ἡ τῶν ἀμαρτανόντων ἀνθρώπων ἀδικία, καὶ ἀληθῶς γὰρ κακία τυγχάνει, οὐ μὴν ἐξ ἀνάγκης κακίας, ἦντινα μὴ οὐσαν ὡς ἀπὸ ταύτης γὰρ οὐσης ἐπενόησεν ὁ Μάνης· ὡς ὁ λόγος ἤδη μὲν ἱκανῶς ἠνοιήσατο τοῖς ἔμπροσθεν, δεῖξει δὲ σαφέστερον καὶ τοῖς ἐξῆς.

CAP. II. *Homo liberrimus. Peccati reus, cum sit liber. Homines possunt esse boni et mali.*

Διὸ δὴ πρῶτον περὶ τούτου διαλαβόντες, οὕτως ὁδῶν προελυσόμεθα δεῖκνύντες, ὡς κατ' οὐσίαν οὐδὲν τῶν ὄντων κακόν· ἀλλὰ μὴν ὅσα κατὰ γενεάν οικονομεῖ ὁ Θεός, πρεπόντως γὰρ τῇ αὐτοῦ σοφίᾳ καὶ συμφερόντως οικονομεῖ τοῖς ὑπὲρ ὧν ταῦτα ποιεῖ. Κόσμον τοίνυν (23) κατεσκεύασεν ὁ Θεός· καὶ περὶ τούτου, πρὸς οὗς ὁ λόγος, οὐ διαχειμάζονται· εἰ γὰρ δὴ καὶ εἰς ἀκοσμίαν κόσμον ὄντα τὸν κόσμον μεταβάλλουσιν, ἀλλὰ γὰρ περὶ τε τρόπου καὶ τῆς αἰτίας τοῦ γενέσθαι ὁμολογοῦσι. Τούτῳ δὴ, μέρος μὲν ὄντα τοῦ παντός, ὅμως δὲ πολλήν ἐπιστήσας λογικὸν τὸν ἀνθρώπον ὁ Θεός, τὰ μὲν ἄλλα ὅσα μῆτε πρὸς ἀρετὴν μῆτε πρὸς κακίαν ὄρᾳ, αὐτῷ τετήρηκεν οικονομεῖν· ἀρετὴν δὲ μόνον ἢ κακίαν ἐπ' αὐτῷ εἶναι πεποίηκε, τῇ φύσει προενοθεῖς ἑκατέρου τὴν γνώσιν· ἵνα, ὀφθαλμοῦ δίκην ταύτην ἐπαγόμενος, οὐ μόνον μετὰ τελείας ἐπιστήμης τὸν βίον ὀδεύῃ, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦργός τῶν τῆς ἀρετῆς κατορθωμάτων ὑπάρχη.

in vita ambularet, sed etiam esset auctor officiorum virtutis.

Ἄνθρωπος τοίνυν ἀδικῶν, ἀμαρτάνειν ἐγκαλεῖται D δικαίως. Εἰ μὲν γὰρ πράττει τὴν ἀμαρτίαν οὐ δυνάμενος ἀποσχέσθαι ταύτης, ἀδικον ὑπομένει τὴν μέψιν· εἰ δὲ, ἐξὸν μὴ ποιεῖν, τούναντίον ποιεῖ, ὡς ἀδικῶν εὐλόγως ἐγκαλεῖται· καὶ κελῶς γὰρ λόγῳ ἐγκλήματος ἡ ἀμαρτία καλεῖται παρὰ λόγον, ὅτι γὰρ δυνατόν ἐστι χρήσασθαι, πανταχοῦ πραττομένη· ὡς εἶναι ἀμαρτίαν πᾶν τὸ παρὰ λόγον πραττόμενον, εἰ καὶ ἐκ τῶν κατὰ φύσιν λαμβάνει τὴν ἀφορμὴν· τῶν γὰρ κατὰ φύσιν ἢ ἀλόγιστος χρήσις ποιεῖ τὴν ἀμαρτίαν· λόγος δὲ ἐν ἡμῖν δοκιμαστικὸς· τῶν κατὰ φύσιν· ὅθεν οὐ λαμβάνει πραττομένην.

(23) *Κόσμον τοίνυν. Clarius, mundum igitur exornavit Deus. BASS.*

stantiam malum esse; cuncta autem valde bona, et differenter bona, et ad varios usus facta; nihilque eorum quæ facta sunt, sine ratione factum esse, sed unumquodque eorum quæ effecta sunt, parvum et magnum, in cælo et in terra et in mari habere in se rationem suæ essentialiæ, fabricatamque esse sapientiam Dei ineffabilem universum hoc tantquam integrum et totum corpus constitutione partium et membrorum: ut, quidquid ademeris rationi eorum quæ facta sunt, tanquam supervacaneum et inutile, totum corpus mutilatum esse videatur. Siquidem quod in rebus videtur vilissimum et despicatissimum, absolutionem corporis complet; nihilque in rebus otiosum est, neque temere atque inaniter factum, nec ad supervacuum ambitionem B interpositum.

Sola vero hominum ad nequitiam peccantium injustitia recte et juste ac vere nequitia est, non tamen ex nequitia principio carente profecta, quam Manichæus, cum non sit, esse excogitavit tanquam ab hac principio carente, quam finxit, profliciscentem; ut satis in superioribus disputatio aperuit, et docebit clarius in iis quæ sequuntur.

Quamobrem cum de hoc primo actum sit, sic via et ratione progrediemur; docentes nihil esse in rebus malum secundum substantiam: quin potius quæcunque in sæculo gubernat ac dispensat Deus, decore, ut sapientiam ejus decet, et ad utilitatem eorum, propter quos hæc facit, gubernat ac dispensat. Ornatum igitur extruxit Deus: et de hoc ii contra quos disputamus, non fluctuant neque tempestate jactantur: si enim mundum ornatum et decorum in inornatum mutant, de modo et causa facti mundi confitentur. Hominem vero, etsi est pars mundi, tamen quia eum civem rationis participem præposuit ac præfecit Deus, in cæteris aliis quæ neque ad nequitiam nec ad virtutem spectant, ut gubernaret, sibi ipsi reservavit; virtus et vitium ut in potestate ejus esset, fecit, ingenerans naturæ utriusque cognitionem: ut instar oculi hanc adducens et adhibens, non solum cum perfecta scientia virtutis.

Homo igitur injuste operans, juste de peccato accusatur. Si enim peccatum committit tanquam non possit ab eo se abstinere, injustam quærelam subit; sin autem, cum posset non facere, facit contrarium, merito accusatur tanquam injustitiam suscipiens: et peccatum recte ratione criminis appellatur peccatum, quod semper committitur præter rationem qua uti potuit: ut sit jam peccatum omnino id, quod præter rationem sit, quamvis ex iis quæ sunt secundum naturam, occasionem et subsidium accipiat: usus enim eorum quæ sunt secundum naturam, a ratione aversus, efficit ut peccatum

existat; ratio autem in nobis exploratrix est eorum, quæ secundum naturam sunt: ex quo fit ut non lateat, cum committitur.

Si ergo ad exercitationem virtutis rationem nobis insitam exerceamus, tanquam corpus temperato motu, sanam hanc et benevolentem reddemus: sin vero exercitatione et accuratione hanc non excoluerimus, languescens obscurior efficitur, ac demum neglecta cæcatur. Penes nos vero est, ubique ratione quæ in nobis est, uti; et sicut qui artem ædificandi exercent, sic norma ac regula ad accurationem virtutis adhibita, hanc rationem excolere, tanquam semina in terra sparsa, quæ cum neglecta sunt, pereunt

Hoc loco ambiguitas quæstionis exoritur. Quare tanto periculo objecti sumus, ut penes nos sit esse bonos, et non esse? ut non omnino boni efficiamur, sed plerumque, non tantum quandoque mali, necessarium, non simpliciter utile periculum. Alioqui a toto aberramus, totoque frustreremur: etenim si fecisset nos Deus, ut non possemus peccare, nunquam facti essemus boni; bonus enim apud homines est, qui justus et temperatus est: abstinentis autem ab injustitia fit justus; et fugiens intemperantiam temperatus. Potestate igitur contrariorum comparatur et acquiritur possessio contrariorum. Ut si quis non habeat potestatem intemperantiæ, non possit fieri temperans: non enim non posse suscipere incontinentiam, facit continentiam; nec infirmum esse ad injustitiam facit justitiam: sed posse facere, ratione vero abstinere ne faciat, hæc est virtus temperantiæ et justitiæ; et non posse solum, sed a natura invitari et titillari, ut aliqua vera laus sit voluisse non facere: hæc enim, et non alia inveniri potest apud homines virtus, Deus enim non est vocandus temperans, aut fortis et alia hujusmodi, siquidem supra humanam virtutem est: etsi enim dicitur justus, aliter quam nos dicitur. Homo autem, quatenus homo, quomodo fiat bonus, quærimus: unicuique enim eorum quæ facta sunt, mensura naturæ decreta et constituta est, quam quidem transire et superare non potest; sed deficere potest perfecta et absoluta virtus. Quæ igitur mensura homini ad virtutem definita est, et ut sit bonum temperantiæ et justitiæ, et aliarum virtutum? supra hæc enim ut homo sit bonus, fieri non potest. Si enim temperantia est continere cupiditates voluptatum, oportet esse in potestate ea quæ temperantiæ sunt contraria, quorum dicitur continentia, quæ est temperantiæ nomen, et officium atque opus. Non esse autem in potestate voluptates, privationem temperantiæ plane efficit. Similis ratio est justitiæ et aliarum virtutum.

CAP. III. An potuit homo esse impeccabilis. Virtus nulla sine pugna. Puer non habet virtutes.

Si quis vero contra dicat, oportuisse nos non esse aptos ad suscipienda contraria virtutibus, ut

(24) *Μὴ ἀξ.* Hic nonnulla deesse videntur. (Quæ nos supplendo, uncis inclusimus. EDIT.)

(25) *Φαίη γὰρ ἄν τις.* Hæc desunt in Latina ver-

Ei men τοῖνον πρὸς ἀσκησιν ἀρετῆς τὸν λόγον διαγυμνάζοιμεν τὸν ἐν ἡμῖν, ὡσπερ σῶμα τῆ εὐμέτρω κινήσει, ὑγιῆ καὶ εὐρωστον τοῦτον [παρέξομεν. ἢ δὲ] μὴ ἀξιώμεν (24). τοῦτον ἀσκήσεώς τε καὶ ἐπιμελείας, ἀσθενῶν ἀμαυρότερος γίνεται, καὶ τέλος ἀμελοῦμενος πηροῦται. ἐφ' ἡμῖν δὲ τυγχάνει πανταχοῦ λόγῳ τῷ ἐν ἡμῖν κεχρησθαι, ὡσπερ οἱ τὴν οἰκοδομικὴν μετιόντες τῷ γνώμονι, πρὸς τὴν ἀρετῆς ἀκριβείαν, καὶ τοῦτον γεωργεῖν, ὡσπερ τῆ γῆ τὰ καταβαλλόμενα σπέρματα. ἄπερ, ἐπειδὴν ἀμεληθῆ, διαφθείρεται.

Ἐνταῦθα δὲ τὸ ἀμφίβολον ἀνακύπτει τῆς ζητήσεως. Τίνος χάριν τῷ γε τοσοῦτον κινδύνῳ παραβελήμεθα, ἐφ' ἑαυτοῖς ἔχοντες τὸ σπουδάζειν, καὶ μὴ; ὡς μὴ πάντως ἀγαθοῦς ἀποτελεῖσθαι, ἀλλ' ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πᾶν, οὐ μόνον ἔστιν ὅτε, κακοῦς, ἀναγκαῖος, οὐχ ἀπλῶς ὠφέλιμος, ὁ κίνδυνος. ἐπιτεῖται τοῦ παντὸς διαμάρτυρον ἄν. Εἰ γὰρ πεποίηκεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἀδύνατους, πάντῃ πρὸς ἀμαρτίαν, οὐκ ἂν γεγόναμεν ἀγαθοί. ἀγαθὸς μὲν γὰρ ἐν ἀνθρώποις ὁ δίκαιός τε καὶ σώφρων. ἀπεχόμενος δὲ τῆς ἀδικίας, γίνεται δίκαιος καὶ φεύγων ἀκολασίαν σώφρων ἀποτελεῖται. Ἡ τοῖνον ἐξουσία τῶν ἐναντίων τὴν κτῆσιν... Ὡς, εἰ τις μὴ ἐν ἐξουσίᾳ ἀκολασίας τυγχάνοι, σώφρων οὐκ ἂν γένοιτο. Φαίη γὰρ ἄν τις (25). Τίς γὰρ, οἷός τε ἂν ποιεῖν ἀκόλαστον, οὐ πεποίηκεν; οὐ γὰρ ἀδυναμία ἀκολασίας ποιεῖ σωφροσύνην, οὐδὲ ἀσθένεια πρὸς ἀδικίαν ποιεῖ δικαιοσύνην. ἀλλὰ τὸ δύνασθαι μὲν πράττειν, λόγῳ δὲ ἀπέχεσθαι, τοῦτο ἢ ἀρετῆ σωφροσύνης τε καὶ δικαιοσύνης. καὶ οὐχὶ δύνασθαι μόνον, ἀλλὰ πρὸς τῆς φύσεως ἐρεθίζεσθαι, ἵνα τις καὶ ἀληθῶς ἐπιμικρῆ ἢ τοῦ μὴ πράττειν ἀπειροῦται. αὕτη γὰρ μόνη, καὶ οὐκ ἄλλη τις εὐμεθεῖη παρὰ ἀνθρώποις ἀρετῆ. θεὸν μὲν γὰρ οὐτε σώφρονα κλητέον, οὐτε ἀνδρείον, καὶ τὰ τοιαῦτα. ἐπάω γὰρ τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς ὑπάρχει. κἂν δίκαιος δὲ καλητῆται, ἐτέρως. οὐ γὰρ ὡς ἡμεῖς. ἀνθρώπος δὲ, ὅσον ἀνθρώπος, πῶς ἂν γένοιτο ἀγαθός, ζητούμεν. ἐκάστῳ γὰρ τῶν γινομένων μέτρον ὄρισταί φύσεως, ὅπερ ὑπερβῆναι μὲν ἀδύνατον, τὸ δὲ μὴ ὑπολειφθῆναι ἐντελής ἀρετῆ. Τί τοῖνον ἀνθρώπων μέτρον ὄρισταί πρὸς ἀρετὴν καὶ πρὸς τὸ γενέσθαι ἀγαθόν; σωφροσύνη τε καὶ δικαιοσύνη, καὶ τᾶλλα. ἀνθρώπων γὰρ ὑπὲρ ταῦτα γενέσθαι ἀγαθόν, ἀδύνατον. Εἰ δὲ ἢ σωφροσύνη ἐγκράτειά ἐστιν ἡδονῶν, δεῖ τῶν τῆς σωφροσύνης ἐναντίων ἐν ἐξουσίᾳ τυγχάνειν, καὶ ὧν ἢ ἐγκράτεια, σωφροσύνης βιομά τε καὶ ἔργον. τὸ δὲ μὴ εἶναι ἐν ἐξουσίᾳ τῶν ἡδονῶν, ἀντικρυς στέρησιν σωφροσύνης ποιεῖ. Παραπλησίως δὲ ἔχει δικαιοσύνη καὶ τᾶλλα.

sione Turriani: *Dicat enim aliquis, an sit homo qui possit facere intemperantem, et non fecit. Basn.*

ὁ Θεὸς, οὐδὲν ἕτερον ὁ τοιοῦτος λέγει, ἢ ὡς δέον εἶναι ἡμᾶς οὐκ ἀνθρώπους· ὡσπερ ἂν τις, ἀετὸν ἄνω που θεωρῶν ὑψηλὸν ἰπτάμενον, ἀγανακτοῖ κατὰ τῆς ἵππου φύσεως, καὶ πικρῶς κακίζῃ αὐτήν, ὡς μὴ παραπλησίαν τῇ τοῦ ἀετοῦ, δέον ἵππον ὡς πρὸς ἵππου φύσιν ἐξετάζειν. Ἀνθρώπων δὲ πεποίηκεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ψυχὴν δὲ μετὰ σώματος· σωματικὸς γὰρ ἐστὶν οἰκῆτωρ κόσμου. Οὗτος τοίνυν ἐν γένηται ἀγαθός, ὅσον χωρεῖ ἀνθρώπου φύσει, εὐδόκιμος ἂν εὐρεθῆι. Πῶς ἂν οὖν γένοιτο ἄνθρωπος ἀγαθός, ζητητέον, εἰ πεποίηκεν αὐτόν. Οὐκοῦν ἄνθρωπος γένοιτο ἀγαθός, εἰ σώφρων εἴη καὶ δίκαιος· εἰ γὰρ ἐνεστί βελτίω τρόπον ἄνθρωπον γενέσθαι ἀγαθόν, αἰτιατέον τὸν δημιουργήσαντα, ὅτι μὴ κατ' ἐκείνον ἀνέδειξε τὸν ἄνθρωπον ἀγαθόν. Εἰ δὲ ὅσον ἐν ἀνθρώπου φύσει οὐδὲν βέλτιον, ἐπίδειξτε ἂν ἄνθρωπος σωφροσύνης καὶ τῶν ἄλλων· ζητητέον, πῶς αὐτὸς δυνατόν γε ἄνθρωπον σώφρονά τε καὶ δίκαιον εἶναι· βούλεται γὰρ ταῦτα εἶναι αὐτόν ὁ δημιουργήσας. Οὐκοῦν σωφροσύνη δίχα τῆς τοῦ ἐναντίου παραθέσεως οὐκ ἂν γένοιτο· ὁμοίως δὲ καὶ δικαιοσύνη· εἰ δὲ μὴ, οὐκ ἂν εἴη σωφροσύνη οὔτε δικαιοσύνη.

fieri non potest; similiter iustitia: alioqui nunquam erit temperantia, neque iustitia.

Εἰ δὲ μὴ εἴη τοῦτον τὸν τρόπον δυνατόν γενέσθαι δίκαιόν τε καὶ σώφρονά, οὐκ ἂν ἄλλως γένοιτο ἄνθρωπος δίκαιός τε καὶ σώφρων· καὶ τότε εὐλόγως ἂν ὁ δημιουργὸς διαβληθῆι· ὅτι πεποίηκε δυνατόν οὐκ εἶναι τὸν ἄνθρωπον γενέσθαι ἀγαθόν, λέγω δὲ σώφρονά τε καὶ δίκαιον, καθ' ὃν μόνον καὶ οὐδαμῶς ἕτερόν τινα τρόπον εὐδοξήσειν ἔμελλε, καὶ ἄξιός γε τῆς τοῦ πεποιηκότος σοφίας ἀποδειχθῆσθαι. Εἰ δὲ ἐπιμένει ὁ ἀντιλέγων, ὡς ἐχρῆν φύσει, καὶ οὐ πόνῳ σώφρονά γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον, πάλιν, τὸ τί ἐστὶ σωφροσύνη καταλιμπάνων, ἐπὶ ἀλόγιστον αἴρσειν ὁ τοιοῦτος ἐκκλίνει· τὸ μὲν ὅτι ἀδύνατόν ἐστιν ἄνευ σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης ἄξιον εἶναι τοῦ πεποιηκότος τιθέμενος, τὸν δὲ τρόπον τῆς κτήσεως τούτων ἐξετάζειν οὐ βουλόμενος· ὅτι εἴη τὸ δεσμῷ φύσεως γιγνόμενον οὐκ ἂν εἴη σωφροσύνη, ἥτις ἥμιστά γε ἐτέρως ἢ τῇ τῶν ἡδονῶν ἀντιστάσει γνωρίζεται. . . . δεῖται ἄρα τῶν ἀνθισταμένων, ἵνα μαχομένη καὶ κρατοῦσα τοῦτον κληθῆ καὶ γένηται σωφροσύνη· παραπλησίως δὲ καὶ τὰ ἄλλα. Οὕτω δὲ κατεσκευάκε τὸν ἄνθρωπον· φύσει μὲν οὗτ' ἀγαθὸν οὔτε κακόν· ἐπιτρέψας δὲ τῷ λογισμῷ τοῦ κρείττους τὴν αἴρσειν. Εἰ δὲ τοι μὴτ' ἀγαθὸν μητὲ κακόν, τί ἂν εἴη, λοιπὸν ζητεῖται.

Σκοπῆτεον τὸ ἄραχαι παιδίον τῇ των ἄκρων ἀναρῆσει γνωριζόμενον, λέγω δὲ οὗτ' ἀγαθὸν οὔτε κακόν· ἢ μὲν γὰρ οὐσία τούτου καλή· τὸ δὲ κατ' ἀρετὴν ἀγαθὸν οὕτω προσεληφεν. Οὕτω δὲ καὶ χρυσός φύσει καλός· λόγῳ δὲ ἀρετῆς οὐκ ἀγαθός, ἀψυχός ἔν· καὶ λίθοι· τίμοι παραπλησίως, καὶ πάντα τὰ δντα, ἕκαστον κατὰ τὸ ἴδιον ἐν ὅψει κάλλος. Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν λόγον καὶ ἄνθρωπος· καλός μὲν καὶ λίαν καλός οὐσία τε καὶ αὐτῷ τῷ εἶναι· τὸ δὲ ἀγαθὸν τὸ διὰ μόντης ἀρετῆς προσγιγνόμενον πόνῳ κτᾶται. Διὸ Θεὸς ἐπ' αὐτῷ εἶναι τοῦτο πεποίηκεν· εἰ οὖν

A intemperantiam et injustitiam, sicut Deus; nihil aliud hic dicit, quam oportere nos non esse homines: ut si quis spectaret aquilam in sublime volantem, et succenseret naturæ equi, eamque acerbe vituperaret tanquam dissimilem naturæ aquilæ, cum oporteret equum ex natura equi considerare. Sane quidem hominem fecit Deus, qui esset homo; animam item cum corpore, quia est habitator mundi corporeus. Hic igitur si fiat bonus, quoad natura hominis patitur, spectatus et probatus reperitur. Quomodo autem fiat homo probus, inquirendum est atque requirendum a Deo, utrum fecerit eum. Homo igitur fiet bonus, si sit temperans et justus: si enim liceat meliore modo fieri hominem bonum, accusandus sit Deus, qui illo modo præstantiore non fecit hominem bonum. Sin autem quantum in natura hominis situm est, nihil melius; opus est homini temperantia, et iustitia, aliisque virtutibus. Hic rursus quærendum est, quomodo homo temperatus et justus esse potest: vult enim qui eum fecit, ut talis sit. Igitur temperantia sine comparatione et contentione contrarii

Quod si hoc modo non possit fieri justus et temperatus, non aliter fiet homo justus et temperatus: et tunc merito reprehendatur Deus, quia fecit ut impossibile esset fieri hominem bonum, temperatum dico, et justum; quo quidem modo tantum, et nullo quopiam alio futurus erat gloriosus, et sapientia auctoris sui dignus habendus. Si autem qui contradicit, perseveret contendens oportuisse natura, et non labore fieri hominem temperantem; rursus hic omittens quid sit temperantia, ad eligendum ac sumendum quod a ratione aversum est declinat; tum quia ponit et statuit, posse hominem sine temperantia et iustitia esse dignum auctore suo qui eum fecit; tum quia non vult considerare, quomodo possessio harum virtutum comparatur, quia quod vinculo naturæ factum esset, nunquam esset temperantia, quæ minime aliter quam resistentibus voluptatibus cognoscitur; ut pugnans et vincens eas, vocetur et sit temperantia: similiter in aliis. Sic sane hominem construxit, natura quidem neque bonum neque malum, committens rationi electionem melioris. Si verò neque bonum neque malum, quæritur quid restet.

Considerandus est puer parvus, in quo cernitur utriusque extremi adeptio, id est, neque bonum, neque malum esse substantia enim hujus bona est, bonitatem vero secundum virtutem nondum asciivit. Sic item et aurum bonum est natura; ratione vero virtutis non est bonum, cum sit inanimatum; similiter pretiosi lapides, et omnia quæ sunt, unumquodque secundum propriam in aspectu pulchritudinem. Ille ratione homo etiam pulcher est, valde pulcher substantia et essentia ipsa bonitas vero per solam virtutem asciscitur, labore

comparatur. Idcirco fecit Deus, ut hoc in potestate ejus situm esset : si igitur potestatem quidem dedisset Deus, non autem naturæ præficeret cognitionem virtutis et vitii, visus esset cæcum aurigam currui velocissimo præficere. Sin vero ambo simul commiscuit, potestatem ad asciscendum quod melius est, et cogitationem ad discernendam et muniendam electionem; artificem quidem aurigam mentem adhibuit: hæc autem currum naturæ saluum et incolumem agitabit; nisi somnum in stadio capiens, a voluptatibus deturbetur.

CAP. IV. *Homo bonus et malus ex proposito. Beneficium est homini, posse admittere peccatum.*

Substantia quidem et natura pulcher est homo, ut aurum, ut lapis pretiosus, ut opus Dei; bonus vero, aut contra malus, proposito: hæc enim adjacent ei tanquam quæ fieri possunt. Qualitates vero adveniunt et adjunguntur, secundum institutum quo ducitur, et secundum electionem propositi; ut nequitia quæ in actione consistit solum, ante actionem non existit per se. Habet tamen homo potestatem nequitiae, quam potest operari: habet, inquam, potestatem ejus, non ut eam operetur, sed ut non operans eam, optimus appareat. Si enim non esset penes eum actio, videretur subire invidiam Creatoris, ut haberet impedimentum approbationis, et privationem libertatis; ut qui non haberet in potestate sua situm, ut esset bonus; ut jam conditio partesque naturæ, quæ in homine inferiores videntur, verissime superiores ac valentiores essent. Nunc autem nequitia minime per vim subit, cum non sit secundum substantiam: et si homo non haberet ejus potestatem, non esset existat quod non existit, sed tanquam id quod

Quomodo autem qui odit malum, quod optimum est comparet nisi illud quod facere poterat, volens recusaret? virtus enim in hominibus pene nihil aliud est quam recusatio ac declinatio vitii: temperatus enim est, qui non est intemperans; et justus, qui non est injustus; et similiter in aliis. Deus enim bonus est, non quia non facit injuriam, tametsi possit; sed quia solummodo beneficus est: quamobrem solus est bonus. In hominibus vero bonum ex fuga mali primum existit; cujus potestatem necesse est esse ei qui vult esse bonus, ut sit penes ipsum non facere malum. Etsi enim a perfecto præter fugam contrariorum requiruntur etiam actiones, fuga tamen et declinatio deterioris majus quid est ad probationem. Hinc sit, ut apud homines nemo vacuus a peccato reperiat; quippe cum probatior sit homo propter difficultatem abstinendi a peccato: quandoquidem hoc potissimum modo signatur virtus; actionem autem bonam etiam apud valde malos reperimus.

Liquet igitur beneficium esse homini potestatem suscipiendi peccatum; a quo quidem se abstinens

(26) *Ποιότητες*. Qualitates bonitatis scilicet et nequitiae, sive virtutis et vitii, ut dicatur bonus vel malus. ΤΥΡΑ.

ἔδωκε μὲν τὴν ἐξουσίαν, οὐ προσεντέθεικε δὲ τῇ φύσει τὴν γνῶσιν ἀρετῆς τε καὶ κακίας, τυφλὸν ἂν ἔδοξεν ἠνίχον ἐφιστᾶν ἄρματι ὀξυτάτῳ· εἰ δὲ ἅμα συν-εκέρασεν ἄμφω, ἐξουσίαν τε πρὸς κτῆσιν τοῦ καλλίονος, καὶ γνῶσιν πρὸς διάκρισιν καὶ πρὸς ἀσφάλειαν τῆς αἰρέσεως· τεχνίτην μὲν προσανέδειξε τὸν ἠνίχον νοῦν· ἐλάσει δὲ σῶον οὗτος τὸ ἄρμα τῆς φύσεως· εἶγε μὴ, ὑπνώσας κατὰ τὸ στάδιον, ὑπὸ τῶν ἡδονῶν ἀναβληθεῖη.

Οὐσίᾳ μὲν καὶ φύσει ἄνθρωπος καλὸς, ὡς χρυσὸς, ὡς λίθος τίμιος, ὡς ἔργον Θεοῦ· ἀγαθὸς δὲ ἢ τὸναντίον κακὸς προθέσει· ταῦτα γὰρ αὐτῷ παράκειται μὲν, ὡς παραχθῆναι δυνάμενα· (26) ποιότητές εἰσιν ἐπισυμβαίνουσαι, κατὰ τὴν ἐγγινομένην ἀγωγὴν καὶ τῆς προθέσεως αἵρεσιν· ὡς τὴν κακίαν ἐν πράξει μόνον συνισταμένην, πρὶν παραθῆναι, μὴ ὑφισταμένην· ἐξουσίαν μὲντοι ἔχει κακίας ὁ ἄνθρωπος τῆς παραθῆναι δυναμένης, οὐχ ἵνα πράξῃ ταύτην, ἀλλ' ἵνα μὴ πράξῃς ἄριστος ἀναδειχθῆ. Εἰ γὰρ τοῦτο πράττειν τὴν ἐξουσίαν οὐκ εἶχε, φθόνον ἂν ἔδοξεν ὑπέχειν τοῦ δημιουργοῦ πρὸς ἐμπόδιον εὐδοκίμησεως, καὶ πρὸς στέργειν ἐλευθεριότητος, ὡς οὐκ ἔχων ἐφ' ἑαυτῷ τὸ γενέσθαι ἀγαθός· ὡς τὸ δοκοῦν μείον κτῆμα ἀληθέστατον τυγχάνειν τῆς φύσεως πλεονέκτημα. Νῦν μὲν γὰρ ἤκιστα πρὸς βίαν ἡ κακία ἐπιστῆσιν αὐτῷ, μὴ κατ' οὐσίαν ὑπάρχουσα· εἰ δὲ μὴ εἶχεν ἐξουσίαν αὐτῆς, οὐκ ἂν εἶχεν ἐφ' ἑαυτῷ τὸ φεύγειν αὐτήν· φεύγει γὰρ οὐχ ὡς ἂν τὸ μὴ ὄν, ἀλλ' ὡς ὑπ' αὐτοῦ γενέσθαι δυνάμενον. penes eum fugere eam : fugit enim non tanquam ab ipso fieri potest.

Πῶς δ' ἂν τὸ μισόκακον ἐκτήσατο κάλλιστον ὄν, εἰ μὴ, οἷός τε ὦν τοιαῦτα πράττειν, ἐκὼν παρηγεῖτο; ἀρετὴ γὰρ ἐν ἀνθρώποις σχεδὸν οὐδὲν ἕτερον ἢ κακίας παραλήθεις· σὺφρων γὰρ ὁ μὴ ἀκόλαστος· καὶ δίκαιος ὁ μὴ ἀδικος, καὶ τἄλλα παραπλησίως. Θεὸς μὲν γὰρ ἀγαθὸς οὐ τῷ μὴ ἀδικεῖν, εἰ καὶ δύναται, ἀλλὰ τῷ μόνον εὐεργετεῖν· εἰδὲ καὶ μόνος ἀγαθός· ἐν ἀνθρώποις δὲ τὸ ἀγαθὸν πρῶτον τῆ φυγῆ τοῦ χειρόνος συνίσταται· οὐ τὴν ἐξουσίαν ἀναγκαῖον παρακεῖσθαι, ἐν' ἐπὶ τῷ βουλομένῳ γενέσθαι ἀγαθῷ τυγχάνη τὸ μὴ ποιεῖν αὐτό· καὶ γὰρ ὁ τέλειος προσπατεῖται καὶ πράξεις ἀγαθῶν πρὸς τῆ φυγῆ τῶν ἐναντίων, ἀλλὰ μείζον εἰς εὐδοκίμησιν ἢ φυγῆ τοῦ χειρόνος. Οὕτω μὲν γὰρ τὸ μὲν ἄπταιστον παρὰ ἀνθρώποις οὐδαμῶς εὖροι τις ἂν, ὡς εὐδοκιμωτέρου τυγχάνοντος διὰ τὴν δυσχέρειαν τοῦ ἀπέχεσθαι τῆς ἀμαρτίας· ἐπειδὴ τοῦτον μάλιστα τὸν τρόπον χαρακτηρίζεται ἡ ἀρετὴ· πράξις δὲ χρηστὴ καὶ παρὰ τοῖς λίαν πονηροῖς εὐρίσκαμεν.

Δῆλον τοίνυν, ὡς ἄνθρωπος εὐεργετεῖται τῆ ἐξουσίᾳ τοῦ πλημμελεῖν· οὐ γὰρ ἀπεχόμενος, καὶ οὐχ

ἑτέρως, εὐδοκιμεῖ. Ἐλευθεριότητι τοιγαροῦν τετίμηται ἄνθρωπος, ἀρετῆς τε καὶ κακίας τούτων φύσει τὴν γνῶσιν ἔχων, δυναμείων πραχθῆναι, πρὶν δὲ πραχθῆναι μὴ δυνατῶν· ποῦ γὰρ ἂν εἴη τὸ πραττόμενον, τοῦ πράττοντος μὴ ὑπάρχοντος; Ὡστε γίνεται καὶ ἀπογίνεται κακία πραττομένη, καὶ μή. Αὐτίκα καὶ Θεὸς, ἀγαθὸς ὢν, καὶ μόνον εὐεργετεῖν εἰδὼς, κακὸν μὲν οὐδὲν δρᾷ· οὔτε δὲ ἀγνοίᾳ ἀπέχεται κακίας, οὔτε ἀδυναμίᾳ πάμπαν κεχώρισται ταύτης. Πῶς γὰρ ἀγνοεῖ ὁ διδάσκων μὴ πράττειν αὐτήν; Πῶς δὲ εὐλογονεῖ ἀδυναμίαν Θεὸν ἀπέχεσθαι κακίας ἡγεῖσθαι, οὐ γὰρ ἀδυναμίᾳ τοῦ ἀδικῆσαι ἀγαθὸς ὁ ἀγαθός, ἀλλὰ τελεῖα τοῦ μὴ βούλεσθαι δυνάμει.

non, quia non potest injustus esse, bonus est; sed quia perfectam potestatem habet non volendi injustitiam.

CAP. V. Deus non potest facere injustum. Mutatio hominis ad vitium. Impossibilis conversio unde.

Εἰ δὲ λέγοιμεν, ὡς οὐ δύναται Θεὸς ἀδικῶν τι ποιῆσαι, καλῶς δὴ φαμεν· τὸ μέντοι μὴ δύνασθαι οὐ πρὸς ἀσθένειαν ἔλκομεν, ἀλλὰ πρὸς ἀκρότητα τοῦ μὴ βούλεσθαι, καὶ πρὸς τὸ ἀμετάστατον τῆς τοῦ χειρόνος παραιτήσεως· ἀτρεπτος γὰρ ὢν τὴν φύσιν, ἀτρεπτον ἔχει τὸ μὴ βούλεσθαι τι κακὸν δρᾶσαι· ὥστε δύναται μὲν, οὐ δρᾷ δὲ ἀτρεπτικῇ τῇ τοῦ μὴ βούλεσθαι φύσει. Καὶ οὕτως οὐκ ἔστι κακία παρὰ Θεῷ οὐ μόνον τῷ μὴ ὑφεστάναι, ἀλλὰ μηδὲ τῷ πράττεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ πως ἀνθρώποις οὐκ ἔστιν ἀτρεπτος ἢ παραιτήσις αὐτῆς, κἂν τις ἀναβεθῆκει πρὸς ἀρετὴν, πραττομένη μόνον εἶναι δοκεῖ, οὐχὶ δὲ καὶ μὴ πραττομένη προϋπάρχει. Οὕτω μὲν δὲ τὸν ἄνθρωπον τετίμηκεν ὁ Θεός, κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ δημιουργήσαντος αὐτόν· ἵν' ὡσπερ αὐτὸς ἐλευθεριότητι φύσεως ἀγαθός, οὕτω δὲ καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐλευθεριότητι προθέσεως ζηλωτῆς ὑπάρχη Θεοῦ, οὐκ ἀδυναμίᾳ φύσεως τοῦ ἀμαρτάνειν ἀπεχόμενος, ἐλευθεριότητι δὲ τὴν ἀρετὴν τιμῶν.

Ταῦτα δὲ σημαίνει μὲν αὐτάρκως, καὶ τὸ πολλάς πολλάκις ἐν ἀνθρώποις εὐρίσκεισθαι πρὸς ἀρετὴν καὶ κακίαν μεταβολάς, οἷς ἂν μηδέτερον τούτων παγίως ἐνυπάρχη χρόνιῳ συνηθεῖα· ὅσα μὲν γὰρ φύσεως ἀνάγκη δρῶμεν, τούτων μεταβολὴν οὐκ ἐπιδεχόμεθα· ὅσα δὲ λόγῳ προθέσεως ποιούμεν, ταῦτα ἄλλοτε ἄλλως ἐν ἡμῖν ἔχει πρὸς τὰς ἐγγινομένας τῇ προθέσει βροπᾶς. Οὐ τοίνυν φυσικὸν καὶ ἀναγκαῖον ἀνθρώποις τὸ ἀμαρτεῖν, ἀλλὰ προαιρετικὸν τὸ κακοπραγεῖν. Σημαίνει δὲ καὶ ὁ πόνος τῆς ἀρετῆς τὸ προαιρετικὸν τῶν κεκτημένων αὐτῆν· οἷς εἴ τι καὶ μικρὸν ἀμελείας ἐγγίνοιτο, κινδυνεύει τὸ κτήμα.

Εἰ δὲ τις κατὰ τοῦ λόγου παράγοι τὸν βουλούμενον μὲν εἶναι ὅτε φαύλων ἀπέχεσθαι, φάσκοντά γε μὴν ἀδυνάτως ἔχειν· μανθανέτω, ὡς χρόνιον μὲν καὶ (27) κατὰ σῶμα πάθος οὐ βραδίως μετακινεῖσθαι πέφυκεν· οὕτω δὲ καὶ τῆς ψυχῆς ἕξις οὐκ ἀγαθὴ, χρόνιῳ παρῆσα, οὐκ εὐκόλον ἔχει τῶν ἐν πολλῇ γε συνηθεῖα

(27) Κατὰ σῶμα πάθος ... μετακ. Mutatur morbus, cui depulso morbo succedit sanitas. Tunc

spectatur et probatur, et non aliter. Libera igitur potestate virtutis et vitii honoratus est homo, habens natura horum cognitionem, quæ in actionem venire possunt, et prius quam veniant, non sunt: ubi enim erit quod agitur, si non est qui agat? Quare adest nequitia, cum est actio ejus; abest, cum non est. Continuo etiam Deus bonus cum sit, et solummodo beneficus, nihil mali facit, neque per ignorantiam abstinere a nequitia, neque quia deest potestas, omnino ab ea sejunctus est. Quomodo enim ignoret nequitiam, quam docet, non adhibere eam ad actionem? Quomodo rursus rationi consentaneum est existimare, quia desit potentia, Deus a nequitia absteat? non enim ille qui est solus bonus, quia perfectam potestatem habet non volendi injustitiam.

Si autem dicamus, non posse Deum aliquid injustum facere, recte quidem dicimus; attamen, non posse, non ad infirmitatem referimus, sed ad summam perfectionem non volendi quod injustum est, et ad immutabilem declinationem deterioris: cum enim sit secundum naturam immutabilis, immutabile est ei nolle quidquam mali facere. Quamobrem potest quidem, sed non facit natura immutabili non volendi malum: atque ita non est nequitia apud Deum, non solum quia non existit per se, sed quia nec est in actione. Quia vero hominibus quodammodo non est immutabilis recusatio nequitiae, etsi quis ad virtutem ascendit; solum videtur esse nequitia, dum est in actione; non autem est ante actionem. Sic hominem Deus honoravit fabricans eum ad imaginem suam: ut sicut ipse libertate naturæ bonus est, sic homo libertate propositi imitator Dei esset; non abstinens a peccato, quia desit naturæ ipsi potestas, sed libertate propositi virtutem honorans.

Hæc autem satis abundeque declarant tot mutationes ad virtutem et vitium, quæ in hominibus sæpenumero reperiuntur, in quibus neutrum horum diuturna consuetudine fixæ inest. Quæcunque enim necessitate naturæ facimus, horum mutationem non recipimus, quæcunque vero ratione propositi et deliberationis facimus, hæc in nobis variantur, et alias aliter habent ad propensiones quæ in proposito sunt. Non igitur peccare, naturale est et necessarium hominibus, sed voluntarium est maleficium. Declarat autem labor virtutis voluntarium eorum qui eam acquisiverunt; in quibus si paulum negligentiae insit, periclitatur possessio virtutis parta.

Si quis vero adversus hoc producat eum, qui vult quidem quandoque abstinere a pravis, dicit tamen se non posse; advertat ipse, quod sicut morbus corporis diuturnus non facile mutatur, sic animæ habitum non bonum tempore fixum non est facilis ratio depellendi in longinqua consuetudine;

uisi majus aliquem bonum subeat, quo antegres-
sum malum expellatur. Hinc ut, ut sæpe aliquis
cum effrenate in turpe quoddam opus impetum fe-
cisset, vel propositum esse adulterari, solo aspe-
ctu mariti, metu cupiditatem repressit, aut me-
moria legum in mente revocata. Alius cum delibe-
rasset latrocinari, metu supplicii cupiditatem coer-
cuit. Sic peccata opera sunt affectionum, non
autem ex natura efflorescunt. Honoramus autem
omnes et amamus, qui æquitatis participes sumus,
leges quæ maleficos sine ulla excusatione puniunt:
sic communi opinione per opera confirmamus non cogi
homines natura ad maleficia, sed quia proposito et
deliberatione ea eligunt, supplicio dignos declarari.

CAP. VI. *Cogitationes aliquando bonæ, aliquando malæ. Actio ab electione pendet.*

Sed quia Manichæi aliter etiam nituntur con-
vincere duas naturas contrarias in nobis esse, quia
aliquando quidem nos cogitamus mala, aliquando
vero bona; advertendum est, quia naturalis cog-
nitio utrorumque in nobis inest, necessario nos
ad cogitationem eorum quæ cognoscimus, excitari,
nullam quidem jacturam aut damnium facientes,
sed potius totum lucrantes, præposito et antelato
quod melius est. Quomodo enim in hominibus mo-
tus et excitatio ad melius testata esset, nisi utrum-
que naturaliter cogitari posset, justitia scilicet et
injustitia? Cognitio namque necessaria est ad diju-
dicandum; cogitatio vero rimatur cognita; propo-
situm autem, in quam partem vult, propendit: hæc
vero non sunt partes animæ differentes, sed tan-
quam operationes ejus: non tamen inest oculo no-
stro naturaliter, ut videat aliud si accadat, vel
actiones malas et bonas, ac neutrius causa fuerit;
mens enim aspectum recipit, visa judicat atque
discernit: sic cogitatio necessario instar oculi
movetur ad ea quæ fieri possunt, non movens ani-
mam ad ea per vim, sed cognitione naturali hæc
attendens. Continuo quidem si volumus, simul
contraria cogitamus; simul tamen contraria facere
non possumus.

In hunc modum actio quidem electione propositi
decreta est; cogitatio vero naturalem cognitionem
virtutis et vitii testatur: nisi enim hæc præcogno-
sceremus, nec ea cogitarem, neque quod melius
est, eligeremus, prægressa omnino electione deter-
rioris, pravus institutus anticipati. Quamobrem ma-
gis est studendum et laborandum hominibus in
educatione filiorum, quam agricolis in incremento
arborum. Interpretari igitur cogitationem nostram
indicium esse duarum naturarum contrariarum,
perinde est ac si quis diceret, esse aspectum mi-
stionem omnium colorum, quia in hæc omnia
aciem intendit. Quod igitur necessario accepit ho-
mo ut posset peccare, sic a Deo factus, ut non
aliter posset ex virtute vivere: id quod Deus cum
esset bonus et non invidus, naturæ insitum esse
voluit et quod propter ea quæ injuste apud ho-

(27*) Desideratur τὴν. Edit.

A τὴν ἀποφυγῆν· πλὴν εἰ μὴ τι μείζον ἀγαθὸν πάθος
ἐπισεισθὼν τὸ προλαθὼν ἐκβάλοι. Αὐτίκα ὁρμήσας
τις πολλάκις ἀσχετῶς ἐπὶ φαύλην τινὰ πράξιν, ἢ
τὸν ἄνδρα θεασάμενος τῆς γυναικὸς μοιχεῦσαι προ-
θέμενος, ἀνεστάτη φθὸν τῶν ἐλέγχων τῆς ἐπιθυμίας
ἢ τῶν νόμων ἀναμνησθεὶς· ἄλλος, ληστεῦσαι προθέ-
μενος, δέει τῆς τιμωρίας τὴν ἐπιθυμίαν ἐκόλασεν.
Οὕτω παθῶν ἔργα τὰ ἀμαρτήματα, οὐ φύσεως
ἐξανθήματα. Τιμῶμεν δὲ πάντες καὶ ἀγαπῶμεν,
οἷς ἐπιεικείας μέτεστι, τοὺς νόμους κολάζοντας
ἀπαραιτήτως τοὺς κακοπραγούοντας· οὕτω κοινή δόξη
διὰ τῶν ἔργων τιθέμεθα, μὴ βιαζομένους φύσει κα-
κοπραγεῖν, αἰρουμένους δὲ προθέσει τῆς κολάσεως
ἀξίους ἀποφαίνεσθαι.

B Ἐπεὶ δὲ καὶ ἄλλως οἱ ἐκ τοῦ Μάνεντος πειρῶνται
δύο φύσεις ἐναντίας ἡμῖν οὐσας ἀπελέγχειν, τῷ ποτὶ
μὲν ἡμᾶς ἐνθυμῆσθαι φαῦλα, ἄλλοτε δὲ ἀγαθὰ·
ἐπισημαντέον, ὡς, φυσικῆς ἐν ἡμῖν οὐσης τῆς γνώ-
σεως ἑκατέρων, ἀναγκαιῶς ἐπὶ τὴν ἐνθύμησιν, ὧν
γινώσκομεν, κινούμεθα, ζητούμενοι μὲν οὐδ' ὅτι οὖν,
κερδαίνοντες δὲ τὸ πᾶν τῇ τοῦ καλλίονος προσιμῆ-
σει. Πῶς γὰρ ἂν ἡ ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀνθρώποις ἐκού-
σιος ἐμαρτυρήθη κίνησις, μὴ τῆς ἐνθυμήσεως ἑκα-
τέρους φυσικῶς ἐπιβαλλούσης, ἀδικία τε καὶ δικαιο-
σύνη; Ἡ μὲν γὰρ γνώσις ἀναγκαῖα πρὸς διάκρισιν·
ἡ δὲ ἐνθύμησις ψηλαφᾷ τὰ ἐγνωσμένα· ἡ δὲ πρὸς
ἐπ' ὃ βούλεται βέπει· ταῦτα δὲ οὐχὶ μέρη ψυχῆς
διάφορα, ἀλλ' ὡς ἐνέργειαι ταύτης· οὕτω μέντοι τῷ
ἡμετέρῳ ὀφθαλμῷ πρόσσεσι φυσικῶς τὸ ὄραν ἄλλο
C εἰ τύχοι, ἢ πράξεις κακὰς τε καὶ ἀγαθὰς, καὶ οὐδ-
ετέρων αἰτιῶς ἂν εἴη· διαδέχεται γὰρ ὁ νοῦς τὴν
ἔψιν, καὶ διακρίνει τὰ ὀρώμενα· οὕτω δὲ καὶ ἡ
ἐνθύμησις ὀφθαλμοῦ δίκην ἀναγκαιῶς κινεῖται
πρὸς τὸ γενέσθαι ἐνδοχόμενα, οὐ βιαζομένη πρὸς
αὐτὰ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ γινώσκει φυσικῆ ἐπιβάλλουσα
τούτοις. Αὐτίκα ἅμα μὲν, ἐὰν θέλωμεν, τάναντια
ἐνθυμούμεθα, ἅμα δὲ τάναντια πράττειν οὐ δύνα-
μεθα.

Οὕτως ἡ μὲν πράξις ἀφώρισται τῇ αἰρέσει τῆς
προθέσεως· ἡ δὲ ἐνθύμησις τὴν φυσικὴν γνῶσιν
ἀρετῆς τε καὶ κακίας μαρτυρεῖται· εἰ γὰρ μὴ
ταῦτα προεγινώσκομεν, οὐτ' ἂν ἐνθυμηθῆμεν, οὐτ'
ἂν τὸ κρεῖττον εἰλόμεθα· στερόμενοι τῷ πάντως
D προαιρεῖσθαι τὸ χεῖρον, ἀγωνίαις φαύλοις προελημ-
μένοι. Διὸ δὲ μάλλον ἀνθρώποις σπουδαστέον περὶ
τὴν τῶν παιδῶν ἀνατροφὴν ἢ γεωργοῖς περὶ (27*) τῶν
φυτῶν αὕξισιν. Τὸ τοίνυν τὴν ἐνθύμησιν ἡμῶν εἰς
τεκμήριον λαμβάνειν δύο φύσεων ἐναντιῶν, παρα-
πλήσιον ἂν εἴη ὡς περ εἰ τις φαίη τῶν χρωμάτων
ἀπάντων κρᾶσιν εἶναι τὴν ἔψιν, ἐπειδὴ τοῦτοις ἀπα-
σιν ἐπιβάλλει. Ὅτι μὲν οὖν ἀναγκαιῶς τὸ ἐξεῖναι
ἀμαρτάνειν εἰληφεν ἄνθρωπος, οὕτω γενόμενος, ὡς
οὐκ ἂν ἐτέρως, τὸ κατορθοῦν δύνασθαι κτησάμενος·
ὑπερ Θεοῦ ἀγαθὸς τε καὶ ἀφθονος ὑπάρχων ἐντέ-
θεικε τῇ φύσει· καὶ ὅτι· τέλεις διὰ γε τὰ παρὰ ἀν-

θρῶποις ἀδικήματα οὐδεμίᾳ ἀνάγκῃ ὕλην ἀναρχον, ἅ καὶ κακίαν δοκεῖν ἀντιπαράττειν Θεῷ· οὔτε μὴ ὄλως κατ' οὐσίαν ὑφ'εστῆκεναι νομίζειν κακίαν, ἀλλ' ἐν πράξει τὴν ὑπόστασιν ἔχειν, διὰ τῶν προειρημένων ἀποδέδεικται.

CAP. VII. *Objectiones circa Providentiam.*

Λοιπὸν ἴδῃ περὶ τῆς πανσόφου διοικήσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ τῶν μάτην εἰς κακίαν πρὸς τοῦ Μάνεντος διαβληθέντων δημιουργημάτων, ῥητέον ὡς δυναμικῶς. Ἀταξίαν δὲ πολλὴν ψηφίζεται τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων, πλοῦτόν τε καὶ πενίαν, ὑγίαν τε καὶ νόσον, ὡς ἀνισα διαβάλλων· ἔτι μὴ καὶ τὸ πολλάκις τὸν μὲν κακοῦργον διαφεύγειν τὴν τῶν νόμων τιμωρίαν, τὸν δ' ἀναίτιον τιμωρεῖσθαι, καὶ τοὺς φαύλους ἔστιν ὅτε τῆς κατὰ τῶν ἄλλων ἀρχῆς ἐπιβαίνειν. Ῥητέον (28) τοίνυν, ὅτι παρῆκται (29) πρὸς τοῦ δημιουργήσαντος ἀνθρώπου εἰς τὸν βίον, ἐμπορευόμενος ἕτερον οὐδὲν ἢ μόνον εὐσέθειάν τε καὶ ἀρετήν. Ταῦτα γὰρ κτησάμενος μὲν, καλῶς ἂν διανήζηται τόνδε τὸν βίον· ἀμελήσας δὲ τούτων, χαλεπῶς ἂν διαβαπτισθεῖ πλανώμενος. Τροφὴν δὲ σώματος καὶ ἐνδυμάτων περιβολήν, καὶ τὴν ἄλλην σκέπην ἐδέδωκεν ὁ Θεὸς αὐτῷ οὐχ ὡς (29') προηγούμενα δῶρα, ἀλλ' ὡς ἀναγκαῖα πρὸς τὴν ἐνταῦθα τοῦ εἶναι σύστασιν· ἵνα μετὰ σώματος ὑπάρχων τὸ μὲν ζῆν διὰ τούτων ἔχη, τὸ δὲ πονεῖν καὶ κτᾶσθαι τὰ ῥηθέντα ἀόκως μετή.

Φῶς δὲ περιεποίησε σωματικόν, καὶ κατάλληλον αὐτοῦ τῇ φύσει, καὶ ἄερα πρὸς ἀναπνοήν, καὶ ὕδωρ, καὶ τὰ ἄλλα δὴ ὅσα ἀναγκαῖα· ταῦτα γὰρ κοινὰ μὲν φυσικῶς ἅπασιν ἀνθρώποις ὑπάρχει παρὰ Θεοῦ· καὶ οὐκ ἂν τις φαίη, ὡς τῷ πένητι ἐλαττον τοῦ φωτός μέτεστι ἢ τῆς τῶν ὑδάτων χορηγίας, οὔτε μὴ τῆς πρὸς τὸ ζῆν φυσικωτάτης ἀναπνοῆς· καὶ ἀναγκαῖαν δὲ τὴν τροφήν, εἰ καὶ μὴ ἀνευ ἰδρωτός πορίζεται, ἀλλ' ὁμως κοινὸς τοῖς πᾶσι τῆς πρὸς τὸ ἀναγκαῖως ζῆν χορηγίας ὁ τρόπος. Χρυσός τε καὶ ἄργυρος, καὶ λίθοι τίμιοι, παρ' αὐτοῦ καὶ ταῦτα τοῖς κεκτημένοις ὑπάρχει· οὐ μὴν πλέον τι συμβάλλουσι· ἂν πρὸς τὴν προειρημένην ἐμπορίαν, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον ἐμποδίσειεν ἂν. Ὅμως δὲ οὔτε πενίᾳ ἀνεπίκτος ἢ προτεθεῖσα παρὰ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις πορεία, οὔτε πλοῦτῳ μᾶλλον ῥεθία· ἀλλ' ἀμφοτέρως ἔνεστι τοῖς γε σπουδαιότατοις τὴν προκειμένην τεμνὴν ὁδόν· πενία μὲν γὰρ διὰ καρτερίας καὶ ἐλευθεριότητος, πλοῦτος δὲ διὰ μετριοπροσύνης καὶ τοῦ προτιμᾶν τῶν δοθέντων τὸν δεδιωκῶτα, κατορθώσειεν ἂν τὸ σπουδαζόμενον, ὡς μήτε τὸν πτωχεύοντα δυσχερείας ἀνευ καὶ πόνων ἐπιβάλλειν τῷ κατορθώματι· δεῖσθαι δὲ προσεχέας, εἰ καὶ τις αὐτῷ πρόσεστιν ἀφρονεῖσθαι, πρὸς τὸ μὴ τῆς πτωχείας χάριν ἀνελευθερόν τι μὲν ὁρᾶσαι, ἀγανακτήσαντα δὲ πρὸς ταύτην διελέγχει τὴν οἰκείαν πρόθεσιν, ὡς μᾶλλον ἂν Θεοῦ τιμῇ τὰ πρὸς αὐτοῦ διδόμενα· μήτε τὸν περιουσίαν πλείστην κεκτημένον ὠνίου τρόπον ἑαυτῷ δύνασθαι εὐσέθειάν τε καὶ ἀρετὴν πορίσασθαι, ἀλλὰ

(28) Ῥητέον. x. τ. λ. Vide infra in Supplementis : d hos Titi Bostrensis libros, ubi § II ex *Parallelis Damasceniis* descriptus exhibetur hic locus.

(29) Παρῆκται. *Parall.* l. c., παρήχθη. Mox ibid.

mines sunt : nullo pacto necesse est putare materiam principio carentem et nequitiam resistere Deo ; nec existimare penitus secundum substantiam per se exstillsse nequitiam , sed in actione consistere , superius demonstratum et conclusum est.

Deinceps de sapientissima Dei gubernatione, et de iis quæ inaniter et temerarie a Manichæo iu criminibus ad asserendam nequitiam objecta sunt, pro viribus discendum est. Multam perturbationem ordinis in nostris rebus accusat. Divitias et paupertatem, sanitatem et invaletudinem, tanquam sit in eis inæqualitas, criminatur. Item illud, sæpe maleficum supplicium legum effugere, innocentem vero puniri, quandoque etiam improbos imperium in alios invadere. Dicendum igitur est, productum esse hominem ab auctore suo in hanc vitam, ut nullum aliud negotium ageret, quam ut solam pietatem et virtutem, compararet. Hæc enim si acquisivisset, recte hanc vitam tranaret. His vero neglectis, periculose demergeretur deceptus. Alimentum autem corporis, et vestitum, et reliquum tegumentum dedit Deus ipsi non tanquam dona præcipua, sed tanquam necessaria ad vitam hic tuendam : ut dum corpus habet, tum horum præsidio vivat, tum impigre laborem suscipiat, et quæ dicta sunt, paret

Lumen autem ascivit ei corporeum naturæ ejus conveniens, tum aerem ad ducendum spiritum, et aquam et quæcunque alia necessaria : hæc enim auctore Deo communia sunt naturaliter cum omnibus hominibus ; nec ullus dicere possit minus luminis impartiri pauperi, neque minus aquæ suppeditari, neque minus aeris ad respirationem quæ est ad vivendum maxime naturalis, et alimentum necessarium, tametsi non sine sudore suppeditat. Aurum autem et argentum et lapides pretiosos qui habent, ab ipso accipiunt. Non tamen plus conferre possint ad facultatem, quam superius diximus, nisi magis etiam impedire. Tamen neque profectio hominibus a Deo proposita, paupertate impeditur, neque divitiis facilius elicitor. Sed utraque conditione studiosis et maxime industriis ac gnavis licet constitutam viam et destinatum conficere : paupertas enim per tolerantiam et libertatem, opulencia vero per modestiam et cultum honoremque auctoris bonorum quem anteponebat bonis ipsis, perficere potest quod studet et laborat ; ut neque pauper sine difficultate et laboribus assequatur virtutem ; sed egeat studio et accuratione, si qua in ipso inest incuria, ne propter paupertatem aliquid illiberale faciat, et dum iniquo animo fert paupertatem, animum suum ac voluntatem patefaciat ; ut qui magis quam Deum, honoret ea quæ a Deo dantur : neque qui divitiis affluit, possit sibi instar rei venalis, pietatem et virtutem comparare ; quin potius plus dianhætaito.

(29') Οὐχ ὡς. Hæc addidimus, et sententia postulante, et versione ita exhibente. Edit.

in hac re sudandum ei sit : magis enim hic , ut par est , fluctuat , et tanquam tempestate jactatur inanis , cura et sollicitudine in bona externa , et in animam partita : et nisi existimet esse opes omnino páreργον , ἔργον vero solum amicitiam cum Deo , demergetur in amentiam integram ; non intelligens se , primo et solo bono relicto , servire mortuis divitiis , quas cum reliquerit aliis , ipse abibit .

CAP. VIII. *Pauperis et divitis discrimen. Improbus quare dives.*

Ex æquo igitur vacat periculo via virtutis ; neque diviti , neque pauperi impedita . Inter se autem dives et pauper solum differunt externarum rerum accessione , quæ nihilo plus valet ad id quod propositum est , adipiscendum : atque hoc quidem necessario divina sapientia disposuit . Quando enim pauper exercetur ad tolerantiam capiendam , videns apud alium opulentiam ; animus etiam divitis exploratur tenuitate pauperis ; inutiles enim sunt opes , si non adsit paupertas : cui enim benigne faciet opulentus ? et paupertas non est spectata et probata , nisi adversante opulentia . Denique neque divitem esse beatum est , neque pauperem esse miserum : quandoquidem solus ille cui accedit firma animæ secundum virtutem felicitas , sive dives sive pauper sit , compos ejus est cujus causa a Deo factus est homo : ut jam opus sit a Deo accipere , ut sit ; a se vero accipere , ut bonus sit , adjuvante Deo : vult enim Deus , ut homo cum sit rationis particeps , habeat aliquid a se ad gloriosam fiduciam .

Quocirca non admirabimur , neque beatum prædicabimus virum divitem maleficia committentem : neque stupebimus contra Dei providentiam , quod , qui talis est , divitiis affluat . Quid enim amplius habet vir improbus dives ? Quid vero non minus habet ? vigilæ enim et pericula propter pecunias ; dolores vero de consumptis majores , quam voluptates de acquisitis : non enim tam delectat quod adest , quam cruciat quod abest , et semper cupiditas divitiis augetur : ita ut sine intermissione cogitatio habitet cum affectione effrenata , corpus vero sæpenumero cogitatione contabescat . Demum quæ videtur præstantior conditio affluentiam opum possidentis , difficilior et molestior est quam conditio egentis : ille enim deliciis et mollitia cubilis utens , quandoque in varios morbos incidit , cum pauper siccitate victus necessarij valetudinem corpori ascivit . At quis dicat non esse corpus excellentius et magis honoratum quam bona externa ? Quod si habitudo corporis valentior in iis perseverat qui necessariis moderate utuntur ; iis vero qui se ad immoderatas delicias dimittunt , simul robur et firmitas corporis relaxatur ; annon liquet hac parte et hac ratione inferiores esse divitias paupertate ? præterquam si quis reperiat qui egeat necessariis ;

Nunquid voluptas ciborum sumptuosorum per-

(30) Forte τρυφᾶς. Edit.

πλεονος ἰδρωτός πρὸς τούτο δεῖσθαι· χειμᾶζεσθαι γὰρ μᾶλλον τὸν τοιοῦτον εἰκὸς τὴν διάνοιαν , τῆ φροντίδι μεριζόμενον πρὸς τε τὰ ἐκτὸς πρὸς τε τὰ περὶ τὴν ψυχὴν· ὡς , εἰ μὴ πάρεργον εἶναι παντελῶς τὸν πλοῦτον οἰηθεῖ , ἔργον δὲ μόνον τὴν πρὸς Θεὸν φιλίαν , βαπτισθήσεται πρὸς ἄνοιαν παντελεῖ , μὴ συνειὲς . ὡς , τὸ πρῶτον καὶ μόνον ἀγαθὸν ἔασας , δουλεύει νεκρῷ πλούτῳ , ὃν ἀπολιπὼν ἄλλοις οἰχθήσεται .

Ἄκινδυνος μὲν οὖν ἐπίσης οὔτε πλουσίῳ οὔτε πένητι τῆς ἀρετῆς ἡ πορεία , οὐ μὴν οὐδ' ἀνέφικτος οὐδενὶ τούτων· ἀλλήλων δὲ διαφέρουσι μόνον τῆ τῶν ἔξωθεν περιβολῆ , μὴδὲν ἐχούση πλέον πρὸς τὸ προκειμένον· ἀναγκαιῶς καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας διαθείσης . Ὅ τε γὰρ πένης διαγυμνάζεται πρὸς καρτερίαν , πλοῦτον παρ' ἄλλῳ βλέπων , καὶ ὁ πλούσιος δοκιμάζεται τὴν γνώμην τῆ τοῦ πτωχεύοντος ἐντελείᾳ· πλοῦτος μὲν γὰρ μὴ παρακειμένης πτωχείας ἀχρηστος· τίνα γὰρ εὐποιήσει ; καὶ πένια ἀδόκιμος μὴ ἀντικειμένου πλοῦτου . Ὅλος δὲ οὔτε τὸ πλουτεῖν μακάριον , οὔτε τὸ πένεσθαι ἔλεινόν· ἐπειδὴ γε μόνος ἐκεῖνος μακάριος , ᾧ πρόσσεστιν ἡ βέβαιος τῆς ψυχῆς κατ' ἀρετὴν εὐπραγία , κἂν τε πλούσιος , κἂν τε πένης ὑπάρχη ὁ τοιοῦτος , ἧς ἔνεκεν πρὸς Θεοῦ ἀνθρώπος γεγένηται· ὡς δέον παρὰ μὲν Θεοῦ τὸ εἶναι λαβεῖν , παρ' ἑαυτοῦ δὲ τὸ ἀγαθὸν προσγενέσθαι λαβεῖν , συνεργούντος Θεοῦ· βούλεται γὰρ Θεὸς καὶ παρ' αὐτοῦ τὸν ἄνθρωπον ἔχειν ἂν τι , λογικὸν ὄντα πρὸς ἔνδοξον παρῆρησιαν .

Ὅστε οὐ θαυμάσομεν οὐδὲ μακαριοῦμεν ἄνδρα πλοῦσιον κακοπραγούντα· οὐδὲ διαπορήσομεν , ἔτι πλουτεῖ τοιοῦτος ὢν πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν . Τί γὰρ ὑπάρχει πλέον ἀνδρὶ πονηρῷ πλουτοῦντι ; Τί δὲ οὐκ ἔλαττον αὐτῷ πρόσσεστιν ; ἀγρυπνίαι μὲν καὶ κίνδυνοι διὰ τὰ χρήματα , λύται δὲ τῶν ἀναλισκομένων μεϊζους ἢ περ ἡδοναί τῶν ποριζομένων· οὐ γὰρ οὕτω τὸ παρὸν εὐφραίνει , ὡς τὸ ἀπὸν λυπεῖ· καὶ ἀεὶ ἐὰ τῆς ἐπιθυμίας συναύξεται τῷ πλούτῳ , ὡς τὸν λογισμὸν ἀδialeίπτως συνοικεῖν ἀστέγῳ πάθει , τὸ δὲ σῶμα πολλάκις συγκατατέχσθαι τῷ λογισμῷ· τὸ δὲ δοκοῦν πλεονεκτημα τοῦ περιουσίαν κεκτημένου χαλεπώτερον τυχάνει ἢ μειονέκτημα· τρυφῶν (30) γὰρ καὶ εὐνῆς ἀπαλότῃ χρώμενος , εἰς ἀβήρωσις ἔστι· ὅτε ποικιλίας ἐμπίπτει· τοῦ δὲ πένητος τῆ ξηρότητι τῆς ἀναγκαίας διαίτης τὸ ὑγαῖνον τῷ σώματι ποριζόμενον . Καίτοι τίς ἂν ἄρα τῆ , ὡς οὐχὶ τὸ σῶμα τῶν ἐκτὸς προτιμότερον ; Εἰ δὲ τοῖς τὰ ἀναγκαῖα μετρίως ἐβρωμενεστέρα τοῦ σώματος ἕξις διαμένει , τοῖς δὲ πρὸς ἄμετρον τρυφὴν κεχασμένοις , συγκατάγεται καὶ τοῦ σώματος ὁ τόνος· πῶς οὐκ ἐνδύλον , ὡς κατὰ τοῦτο καὶ ἔλαττον τῆς πένιας ὁ πλοῦτος ; πλὴν εἰ μὴ τις εὐρεθεῖ καὶ τῶν ἀναγκαίων προσδεῖ , ὅπερ οὐδέποτε τῷ κατ' ἀρετὴν σπουδαίῳ συμβαίνει·

quod quidem nunquam studioso virtutis accidit . Ἄρα δὴ τῶν πολυτελέων ἐδεσμάτων ἡ ἔδονή συν-

διαμένει τῇ αἰσθήσει τῶν ἀει καχρημένων, ἢ δὴ λίαν εὐτελιζέται τῇ χρονίᾳ συνθησίᾳ; ὡς μηδὲν ἔχειν τοὺς τοιοῦτους πλέον, ὅπερ εἰς τρυφὴν προσαγάγονται· ἀεὶ γὰρ τὸ σύνθηδες εὐκαταφρόνητον. Τῷ δὲ πένητι τὸ μὲν εὐτελὲς διὰ τὴν ὑγείαν ἡδιστον, τὸ δὲ πολυτελὲς, εἰ ποτε γένοιτο, ξένον καὶ καινότατον εἰς ἀνειμένην ἀπόλαυσιν· ὥστε κατὰ τοῦτο τοῖς ἡρθοῖς λογισμοῖς ὁ χρώμενος εὖροι ἂν πλέον ἔχοντα τοῦ πλουσίου τὸν πένητα. Νόσος δὲ καὶ ὑγεία παραπλησίως ἀναγκαῖα· ἢ τε γὰρ ὑγεία πρὸς ἀδικίαν τοῦ ἔργου τῆς ἀρετῆς, ἢ τε νόσος ἔστιν ὅτι πρὸς ἀνατροπὴν ἀμαρτίας· βοηθεῖται γὰρ πολλάκις ὁ λογισμὸς τοῖς ἔξωθεν κύμασιν. Ἄλλως τε τῶν ἀρρώστωνμάτων ἢ πείρα τῆς τοῦ ὑγίαινειν εὐεργεσίας ἀναμνησθεὶς πρὸς εὐλάβειαν. Ἦν δ' ἂν καὶ λίαν εὐκαταφρόνητος, εἰ καθ' ἑαυτὴν καθόλου λέμενος, τῷ μηδὲν ἐνδέχασθαι παρεμποδίζειν αὐτήν.

A manet cum sensu eorum qui semper usi sunt eis, an valde vilis efficitur diuturno usu? ut jam nihilo plus habeant isti in eo, quod ad delicias et voluptatem adhibent: semper enim quod consuetum est, facile contemnitur. Pauperi autem quod tenue et vile est, propter sanitatem suavissimum est: si quando vero sit ei, quod sumptuosum est, peregrinum et novum ducit ad fruendam relaxationem: ut hæc ratione, qui recte cogitet, pauperem reperiat præstare diviti. Morbus autem et bona valetudo æque necessaria sunt. Sanitas enim valet interdum ad injustitiam et offensionem virtutis, morbus item aliquando ad evertendum et refutandum peccatum valet: juvatur enim sæpenumero ratio externis fluctibus. Interdum experientia invaletudinis de beneficio bonæ valetudinis admonet ad declinandum maleficium. Esset autem despecta sanitas, si universe per se permaneret, nihilque quod eam impediret, posset contingere.

CAP. IX. *Justus ægrotans. Malefici cur non puniantur.*

Εἰ δ' ὁ μὲν ἐπιεικῆς νοσοῖ, ὑγίαινοι δὲ ὁ θρασύς· ὁ μὲν κατέχεται, τῷ κύματι βοηθούμενος, πρὸς τὸ ἀμειπτον τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς· ὁ δὲ παραδίδεται τῷ πλημμελεῖν ὡς ἀπεγνωσμένος. Εἰ δ' αὖθις ὁ θρασύς καὶ λίαν ἀσεβῆς περιπίπτει, ὁ δὲ ἐπιεικῆς ὑγίαινοι· ὁ μὲν οὐχ ἵνα βοηθηθῇ πρὸς αἴσθησιν κολάζεται, ἀλλ' ἵνα χρησιμεύσῃ τοῖς ἡρώσι πρὸς ὑπόδειγμα· ὁ δὲ, ὡς δίχα δεσμῶν ἡμέρω; ἀναστρέφειν δυνάμενος, ἀνοσος διαμένει· εἰ καὶ ὄλως ἐκάτερα πανταχοῦ χρήσιμα, καὶ ἀθλιος ὁ τὴν Πρόνοιαν ἐντεῦθεν ἀρνούμενος ἢ διαβάλλων· μόνη γὰρ ὀλέθριος ἐκείνη νόσος, ἢ τὴν ἰάθεσιν τῆς ψυχῆς πρὸς ἀποτροπὴν ἀρετῆς κακοῦσα. Οἷς οὖν ὁ λογισμὸς ἀθῶος διαμένει, εἴτ' οὖν καὶ ὑγίαινοι τὸ σῶμα, αἰσθήσονται ἐκατέρου τὸ χρῆσιμον· εἰ γὰρ μὴ πάντως κολάζοι τὸν κακοπραγούοντα νόσος, ἐπειδὴ καὶ τοὺς νόμους ἔστιν ὅτι διαφεύγουσι κακούργοι· ἄρ' οὖν οὐκ ἂν εἴη διὰ τοῦτο κόλυμα τῆς κακουργίας ὁ νόμος, ἐπειδὴ μὴ διὰ πάντων πρόβεισι τῶν ὑποκειμένων; ἢ τὸ θαῦμα τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἐντεῦθεν ὡς πανταχόθεν ἀναδεικνύεται; Εἰ μὲν γὰρ πάντως δῆλον ἦν, ὡς οὐδαμῶς ἐνδέχεται διαφεύγειν τῶν νόμων τὴν κόλασιν τὸν ὁ τι δήποτε τῶν ἀπηγορευμένων διαπραττόμενον, κίβδηλον ἂν καὶ λίαν ἀδόκιμον ἦν τὸ ἀπρακτον τῆς ἀμαρτίας· πάντες γὰρ ἂν δέει τῆς τιμωρίας, οὐχὶ μίσει τῆς κακουργίας, ἀπέιχοντο. Χρῆ δὲ τὸν σπουδαῖον μισεῖν τὸ ποιῆσαι μᾶλλον ἢ παθεῖν, κἂν μὴ δικαίως συμβαίνει.

Si autem ille quidem justus ægrotet, hic vero audax bene valeat; ille quidem cohibetur unda adjutus, ut vita ejus querela et reprehensione careat; hic vero tanquam desperatus traditus est peccatis. Si rursus audax et valde impius morbo conficitur, justus vero firma valetudine sit; punitur ille quidem sensu supplicii, non ut juvetur, sed ut alios exemplo juvet; hic vero, tanquam qui solutis vinculis mansuete versari potest, sine ægro-tatione perseverat. Quanvis utraque prorsus ubique utilia sint; et miser, qui Providentiam hinc negat aut accusat: ille enim in morbo solus mortifer est, qui animam ad evertendam virtutem male afficit. In quibus igitur ratio salva et incolumis perseverat, sive ægro corpore sive sano sint, utriusque utilitatem sentient: etsi enim non omnino morbus maleficium puniat, siquidem leges etiam interdum malefici effugiunt; an propterea desinet lex esse impedimentum malefici, quia non per omnes legi subjectos procedit? An admiratio sapientiæ Dei hinc etiam sicut undique declaratur? Si enim penitus constaret, nullo pacto posse hominem effugere supplicium legum, qui quodcumque lege vetitum est admitteret; abstinere peccato, non esset spectatum ac probatum, sed adulterinum et incertum: omnes enim metu supplicii, non odio maleficii abstinerent. Oportet autem honestum et pro-pænas dare, quamvis injuste.

Ἐντεῦθεν διαφεύγουσι τοὺς νόμους τῶν κακούργων οἱ πλείους, ἐπειδὴ γε κόλασις οὐκ αὐτῆ τῶν ἀμαρτανόντων ἔστιν, οἷσιν δὲ μόνον τιμωρίας· θάνατος γὰρ ὁ κατὰ φύσιν καὶ δίχα κολάσεως ἂν ἐπέλθοι. Ὅστε ἄλλῃ μὲν ἔστι τοῖς παρανομούσιν ἢ ἀφουκτος τιμωρία· διαφεύγουσι δὲ τὴν ἐφ' ἡμῶν οἱ πλείους, ἵνα τὸ ἐνδεχόμενον τοῦ λαθεῖν βάσανος γένηται τοῦ ἀνθρωπίνου λογισμοῦ· καὶ καθόλου ἐπὶ τε κλέπτοντος καὶ ψευδομένου, καὶ τὰ μελίζω τῶν κακῶν ὁρᾶν ἐπιχειροῦντων τὸ βῆθὲν παρεκτείνεσθαι.

Hinc fit ut major pars maleficorum leges effugiat, quoniam non est hoc supplicium delinquentium, sed opinio tantum vindicationis: mors enim naturalis sine supplicio etiam adveniet. Quare alia est ultio et supplicium delinquentium, cuius effugium reperire non possunt: evadunt autem plures ex nostra vindicta, ut posse latere tormentum et cruciatus humanæ cogitationis efficiatur. Et universe quod dictum est, ad furantem et mentientem et graviora maleficia committentes porrigitur.

Sed dicet aliquis, magis torqueretur conscientia A hominum, si nullus maleficus deprehensus puniretur: contra vero evenit ut plane sit hortatio quædam ad maleficium faciendum, quosdam maleficos aliquando non comprehendi a legibus: unde utrumque necessarium est, et incidere maleficium in leges, ac comprehendi ad exemplum vitandi maleficii; et e fugere tormentum et cruciatum cogitationis. Homini enim ad eligendum virtutem et vitium libero, sic facta a Deo, foris accedit, ut quodam modo mens ejus adjuvetur, et quasi fulciatur timore et vacatione timoris, hortationibus et debortationibus, morbo et sanitate, paupertate et opibus; denique omnia quæ contraria inter se videntur, consone ac convenienter in unum tendunt et spectant, ut humanam mentem exercean, et nemo se dedat somno; quin potius hinc et illinc pulsus et excitatus, vigilet ad officium pietatis et virtutis obeundum. Si vero accidat, ut aliquis puniatur non solum innocens, sed vir admirabilis, et ab eo pænæ virtutis repetantur, quid nocuerit sustinenti? Arguit quidem hoc eos qui faciunt, non eum qui sustinet, licet usque ad mortem iniquum supplicium progrediatur. Qui talis est, anticipatione mortis, quæ pertinent ad vitam futuram, meditatus est: cui enim nihil suave est eorum, quæ multis jucunda sunt, nec acerbum, annon est hic ante mortem huic vitæ mortuus? Qui hic ea quæ existimantur insidiæ factæ, loco beneficii et gratiæ ducit, qua exspectat post hanc vitam majora bona consequi, quam ea quæ relinquere videtur, ad quæ ab inimicis suis cito dimissus, tanquam beneficos ducit eos qui ei insidiali sunt.

Φαίη δ' ἂν τις, ὡς πλέον ἂν ἐδασανίσθη τῶν ἀνθρώπων ἢ πρόθεσις, εἰ μηδεὶς κακοῦργος ἐλεγχόμενος ἐτιμωρεῖτο· γέγονε δὲ τοῦναντίον ἀντικρυς προτροπὴ τοῦ κακοπραγεῖν τὴ μὴ καταλαμβάνεσθαι ποτε πρὸς τῶν νόμων ἐνίοσι τῶν μετιόντων τὰ κακὰ· ὅθεν ἐκείτηρον ἀναγκαῖον, καὶ τὸ παρεμπιπτεῖν τὸν κακοῦργον εἰς ἀνατροπῆς ὑπόδειγμα, καὶ διαφεύγειν βάσανον λογισμοῦ. Ἐλευθέρῳ γὰρ τῷ ἀνθρώπῳ πρὸς αἴρεσιν ἀρετῆς καὶ κακίας, οὕτω πρὸς Θεοῦ γενομένῳ, ἐξῆθεν προϋπάρχει· καὶ τὸ βοηθεῖσθαι καὶ ἐρεῖδεσθαι τρόπον τινὰ τὴν διάνοιαν, οἷον διὰ φόβου καὶ ἀφοβίας, προτροπῶν τε καὶ ἀποτροπῶν, νόσου τε καὶ ὑγείας, πενίας τε καὶ πλοῦτου, καὶ πάντα τὰ ἀντικεῖσθαι ἀλλήλοις δοκοῦντα, συμφύτως πρὸς ἓν τείνει, ὡς ἂν τὸν ἀνθρώπινον νοῦν διαγυμνάξοι μηδὲν ἀποκαθεύδειν, ἐντεῦθεν δὲ κακείθεν κατακρούμενον, διεργηγορέναι πρὸς τὸ ἔργον τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ἀρετῆς. Εἰ δὲ καὶ κολάζεσθαι τινα συμβαίνοι, οὐκ ἀνάτιτος μόνον, ἀλλὰ καὶ θαυμάσιον ἄνδρα, καὶ δίκην ἀρετῆς ἀπαιτεῖσθαι τοῦτον, τί ἂν βλάβος προσαγάγοι τῷ πάσχοντι; διελέγχει μὲν γὰρ τοὺς ποιούντας, οὐ βλάπτει δὲ τὸν ὑπομένοντα, κἂν ἕως θανάτου φέρηται τὰ τῆς ἀλόγου τιμωρίας. Φθόσας γὰρ ὅγε τοιοῦτος, νεκρότητι τὰ πρὸς τὸν βίον μεμελέτηκεν· ἢ γὰρ μηδὲν μὲν ἦδὺ τῶν τοῖς πολλοῖς, ἢ ἀηδὲς, πῶς οὐχὶ νεκρὸς τοῦ βίου καὶ πρὸ θανάτου ὅγε τοιοῦτος καθέστηκεν; εἰς χάριν τὴν γε νομιζομένην ἐπιβουλήν δεχόμενος, ἢ μετὰ τὸν παρόντα βίον προσδοκᾷ μελίζοσιν ἀγαθοῖς ἐντεύξεσθαι, ὧν ἀπολιπεῖν δοκεῖ, ἐφ' ἃ πρὸς τῶν ἐχθρῶν ταχέως παραπεμπόμενος, ὡς εὐεργέτας τοὺς ἐπιβουλεύοντας ἔχει.

CAP. X. Pænæ sunt argumenta virtutis. Manetis blasphemiam in Dei providentiam.

Alia etiam ratione apud homines necessarium est permitti a Deo tormenta et cruciatus, ut magis spectata ac probata sit libera virtutis susceptio, si neque mortem oppetere reformidet. Jam cum improbos et avaritiæ deditos viderimus aliquando imperium tenere, et ad magistratus eligi; scire oportet permitti hoc providentia ac gubernatione Dei: cum enim qui sunt sub imperio peccatis abundant, justum supplicium est iniquitas eorum qui imperio præsumunt, qui ulciscuntur quæ faciunt, et puniunt quæ committunt: ut maxime pateat non contingere ut peccatum impunitum sit. Rectus quidem videri potest iudex, quia ne quid mali committat, eos qui committunt punit. Sin autem is qui iudicat incipit ea admittere quæ in aliis vindicat, et punit, et quidem impensius, ut suadeat, se nihil mali agere; plane apparet jus firmum et valde horripile esse incidere in huiusmodi magistratus ad sustinendas pœnas propter improbitatem morum. Feruntur autem in Scripturis huiusmodi sententiæ divinæ manifestæ contra eos qui delinquant.

Manichæus tamen amentissimus, ut dogma nequitiae ingenitæ et blasphemiae in Deum apud eum firmum esset, nullam partem gubernationis Dei

Καὶ ἄλλως ἐν ἀνθρώποις ἀναγκαῖα τῆς βασιάνου ἢ παρὰ τοῦ Θεοῦ συγχώρησις, ὡς ἂν δοκιμωτέρα τυγχάνοι ἢ αἴρεσις τῆς ἀρετῆς, εἰ μὴδὲ θάνατον εὐλαβοῦτο. Πονηροῦς δὲ καὶ πλεονεκτικῶς ὅταν ἴσῳμεν ἔστιν ὅτε κρατούντας, καὶ τὰς ἀρχὰς πιστευομένους· ἰστέον, ὅτι συγχώρησις ἐστὶ καὶ τοῦτο τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴν γὰρ τὰ τῆς ἀμαρτίας πλεονάζη τῶν ἀρχομένων, κόλασις ἂν γένοιτο δικαία τῶν ἀρχόντων ἢ ἀδικία, τιμωροῦμένων ἃ πράττουσι, καὶ κολάζόντων ἃ ποιῶσιν· ὡς ἂν γένοιτο μάλιστα δῆλον, ὅτι παρανομία ἀτιμώρητος οὐκ εἶη. Ὁρθότης μὲν δικαστοῦ δόξειεν ἂν, ἐπειδὴ τι μὴ πράττει κακῶν, τοὺς ποιούντας κολάζειν. Εἰ δ' αὐτοὺς ὁ δικάζων, τῶν γε τοιούτων ἀπαρχόμενος, τοὺς τὰ αὐτὰ μετιόντας κολάζει, καὶ μάλιστα ψαυλίστερον, ὡς ἂν πειθοῖ: μηδὲν αὐτὸς ψαῦλον διαπράττεσθαι· ἀντικρυς κρατοῦν καὶ λαῶν φοβερὸν ἀναφαίνεται τὸ δίκαιον πρὸς τὸ δίκην ὑπομένειν τοὺς διὰ σκαιότητα τρόπων τοιούτοις ἀρχοῦσι δικαίως περιπίπτοντας· ἀποφάσεις γὰρ καὶ τοιαῦτα: σαφεῖς παρὰ Θεοῦ κατὰ τῶν ἀμαρτανόντων ἐν Γραφαῖς ταῖς ἁγίαις γεγέννηται.

Ὁ μέντοι χαλεπώτατα Μανεῖς, ἵνα παρ' αὐτῷ κρατήσῃ τὸ δόγμα τῆς ἀγεννήτου κακίας καὶ τῆς κατὰ Θεοῦ βλασφημίας, οὐδὲν ἀσφαλέστερον κατα-

ἄλοιοι τῆς τοῦ Θεοῦ διοικήσεως· Πολλάκις δὲ ἐστὶν ἰδεῖν καὶ δικαίους ἡμαρτηχότας ὑπὸ ἀσεβείας γενομένους· ὡσπερ εὐγενῆ παῖδα πατρὶ μὴ πειθόμενον, διὰ ξένου τυπτόμενον, ἵνα μετὰ τῆς ἀλγυθόνοιο τῶν πληγῶν, καὶ ἡ ἀτιμία τοῦ διακονουμένου μεταβάλλῃ τὸν πληγμελοῦντα· ἐν γὰρ τι καὶ μόνον, ἐφαμεν, καὶ ἀληθῆς ἐστὶν, ὡς ὁ πρὸς Θεοῦ γενομένου ἀνθρώπου ἀπαιτεῖται κατὰ τὸν βίον τὸ συνέσει λογισμοῦ κατορθῶσαι τὸ κατὰ μὴδὲν ἀδικεῖν τὴν ἀρετὴν· ὅ δὲ τις προσέχων καὶ μόνω (30'), [μακαριώτατος ἂν γένοιτο, κἄν] μὴδὲν ἕτερόν τι κατὰ τὸν βίον ἔχη. Τοῦτο τοίνυν εἰδὶ' ὅλου τοῦ περὶ Προνοίας λόγου μνημονεύοιτο, οὐδὲν ἂν ὑποπτεύοιτο πρὸς ἀνισότητα καὶ ἀταξίαν τῶν πρὸς Θεοῦ δικουμένων· εἰ μὲν γὰρ εὐροί τις ἂν, ὡς ἄλλω μὲν ἀνεῖται τῆς εὐσεβοῦς ἀρετῆς ἢ πορεία, ἄλλω δὲ ἀπεκλείεται, ἐνταῦθα πρὸς τὸ νῦν κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν καὶ ἡ ἀνισότης διαβολῆν ἂν ἔχειν ἔδοξε τῆς διοικήσεως· εἰ δὲ δι' ὅ καὶ μόνου γένοιτ' ἂν τις ὡς ἀληθῶς μακάριος, τοῦτο κοινὸν ἐπίσης πρὸς ἐξουσίαν τοῖς ἅπασιν πρόκειται· ποίαν διαφορὰν εἴποι γε (31) ἂν τις, κἄν ἢ φύλακτιος, ἢ ἀνισότητα, ὁπότε τῶν ἐκτὸς αὐτοῦ πλεονεξίαι αὐθις πρὸς ἰσότητα τοῖς λογισμοῖς ἀνακλῶνται; ὡς οὐκ ἔλαττον μὲν ἢ καὶ μᾶλλον ἡδομένου τοῦ πένητος οἷς προσφέρεται τροφίσι τοῦ πλησίου.

delectetur pauper iis cibis qui ei adhibentur quam dives.

Καὶ τὰ περὶ σκέπη δὲ ὁμοίως· ἔχει, κἄν ἦττον ὑπάρχει τίμια, καὶ τύπος αἰσθήσεως τὰ συνήθως παρακείμενα, ὡς μὴδὲνα τοῦ πλείονος ἐπισθάνεσθαι, διὰ τῆς συνηθείας τῆς αἰσθήσεως ἀμαυρουμένης· μὴδὲ ἄλλον τοῦ ἐλάττονος, καὶ τοῦτον διὰ συνηθείας τὸ ἐνδέον πρὸς τὴν αἰσθησιν μὴ ἄγοντα. Αὐτίκα βάρβαροι γυμνοὶ τὸ γε πλεον τοῦ σώματος διάγοντες, καὶ ἄστρωτοι καθεδόντες, καὶ λυπροὶ αἰδέσασσι δαιτιώμενοι, οὐκ ἠνέσγοντο πώποτε καταλιπεῖν τὴν φύλην δαιταν, ὡς διὰ τῆς συνηθείας τὸ ἐνδέον αὐτῶν μὴδὲν καθορῶντες, μᾶλλον δὲ ταύτην μὴδ' ἀπολιπεῖν οἶοί τε δντες· ἢ θᾶττον μὲν ἂν καὶ τὸ ὑγιαίνειν κατωλιποιεν, θᾶττον δ' ἂν καὶ τὸ πρὸς κρυμοὺς καὶ ἡλιακὴν φλόγα καρτερεῖν ἀποκτήσαιντο.

CAP. XI. *Communio bonorum et malorum. Bella cur Deus permittit*

Καὶ πρὸς γε τὸ ζῆν οὐδεὶς οὐδένος πλέον ἔχει κατὰ τὸν βίον· κοιναὶ μὲν γὰρ πᾶσιν αἱ φυσικαὶ διαναπαύσεις ἀνακλισεῶν τε καὶ ὑπνων, κοιναὶ δὲ τροφαὶ καὶ ἀπολαύσεις, εἰ τις τὸ μὲν διάφορον συνετῶς παρέλθοι, τὴν δὲ χρῆσιν τῇ αἰσθήσει δοκιμάζοι· κοιναὶ δὲ οὐκ ἔλαττον ἀκριβῶς καὶ αἱ λύπαι ψυχῶν τε καὶ σωμάτων· καὶ μᾶλλον εὐρεθεῖ τις ἂν τούτων ὑπερβολὴ παρὰ τοῖς πλείον κατὰ τὸν βίον ἔχειν δοκούσιν. Ὅστε καὶ τούτων κατὰ τὸ ἀληθῆς οὕτως ἐχόντων, ποῦ ἂν εἴη τὸ ἀνισον τῆς τοῦ Θεοῦ διοικήσεως, ποικιλίαν, οὐκ ἀνισότητα τοῖς καθ' ἡμᾶς ἀντιθέτως; ἕτερον γὰρ τυγχάνει ποικιλία σοφίας ἐν κόσμῳ διαπρέπουσα, καὶ ἕτερον ἀταξία διοικήσεως. Εἰ δὲ τις εὐροί ἂν τοὺς μὲν ἀπαθεῖς φύσει τῶν ἀνθρώπων,

(30') Μόνω. Post hanc vocem nonnulla deesse videntur. (Quæ nos supplendo, uncis inclusimus.)

A prætermisit, quin eam culumniaretur. Videmus sæpe justos qui deliquerunt sub ditione et potestate impiorum esse, ut sic castigentur, sicut cum generosus filius, qui patri non paret, a peregrino et hospite verberatur, ut dolor plagarum et ignominia verbera adhibentis delinquentem mutant: unum enim est ac solum et verum, ut diximus, quod Deus ab homine in vita requirit, ut efficiat sapienti cogitatione, ne virtutem ulla ex parte offendat: quod quidem si attendat vel solum hoc, beatissimus sit, quamvis nihil aliud in vita habeat. Hoc igitur si in universo sermone de Providentia commemoretur, nulla suspicio relinquatur de inæqualitate et perturbatione ordinis in iis quæ a Deo gubernantur. Si quis enim reperire posset quod aliis laxata esset vita virtutis piæ et sanctæ, aliis vero clausa; videretur contra hoc caput bonorum esse in inæqualitate accusatio gubernationis. Sin vero id quo solo potest quis vere beatus esse omnibus æque communiter propositum est, ut possit esse compos ejus; quam oppressionem aut inæqualitatem poterit quis objicere quamlibet accusandi cupidus? Quandoquidem habere plus honorum externorum rursus rationibus ad æqualitatem revocatur, ut non minus vel etiam magis

Similiter evenit in iis quæ ad tegumentum corporis pertinent: quamvis viliora sint, sensum informant quæ ei consueverunt apponi, ut nemo quod plus est sentiat, sensu consuetudine hebetato; nec alius quod minus est quia propter consuetudinem non percipit sensu quod deest. Hinc continuo fit ut Barbari, quod majus est, nudo corpore vitam degentes, et sine stragula veste cubantes, et asperis indumentis utentes, nunquam paterentur ut relinquerent ratioem vivendi gratam, ut qui propter consuetudinem quid eis desit non intelligunt, imo qui non possunt hanc relinquere, et potius ac libentius desinerent recte valere, et mallet frigora et ardorem solis tolerare.

Atque ad vitam degendam, ac jucunde quidem degendam, nemo plus quam alius habet in vita. Communia sunt omnibus, quibus natura recreamur, accubationes et epulares sonni; communia alimenta, et eorum fructus ac jucunditates, si quis prudenter præstantiam quidem eorum prætereat, usum vero sensu experiat et probet. Communes item sunt non minus exacte animarum et corporum dolores; atque in his quidem magis reperietur exsuperantia apud eos qui in vita plus habere videntur. Quare cum hæc ita sint, ubi erit inæqualitas in gubernatione Dei, qui varietatem, non inæqualitatem in rebus nostris posuit? aliud enim est varietas sapientiæ quæ in mundo decorem habet.

(31) Εἴποι γε. Vulg. ἔπειεν. Edit.

allud perturbatio ordinis in gubernatione. Si quis reperire posset alios quidem homines natura ab affectionibus animæ et corporis liberos, alios vero non liberos; rursus alios sine cibo viventes, alios cibo alentes vitam; aut alios qui nequitiam suscipere non possent, alios qui possent; item alios mortales, alios immortales: recte iste inæqualitatem gubernationis reprehenderet, et turbationem ordinis, quasi magis sortitione quam ratione res nostras Deus procuraret. Sed, si idem modus in ortu omnium, una et eadem naturæ educatio; et eorum quæ necessaria sunt, sine quibus vita degi non potest, communis est omnibus ex æquo supeditatio; finis autem omnium unus et solus: cum appareat summa æqualitas in omnibus, vel cæcus prorsus est, qui Dei providentiam tanquam non ordinatam accusat, vel oculis malevolis et inimicis res aspicit, et ob eam causam non est dignus fide. Etenim, si perturbatio ordinis in varietate inest, decorum varietatis, quod sapientem artificem magnopere decet, reprehendit iste. Pergat etiam improbare varietatem colorum, et diversitatem ac differentiam ciborum ac potionum, quæ mirabiliter

Hinc profecti sunt miserrimi homines, qui ad defendendum fatum videntur sibi confirmare malum inæqualitatis, duobus principiis introductis: ostensum tamen est prudentibus nullam in rebus nostris inæqualitatem esse.

Quia vero bella etiam assignant, et attribuant nequitiam, quomodo varia fata, ipsorum opinione, multorum aliquando millium in unum tempus, imo in unam horam incidunt? an unum fatum conciliat hos et copulat inter se? annon est ridiculum existimare hoc? Ex quo fit ut inæqualitas fati, quæ est gravis morbus errantium, locum in rebus non habeat. Bella autem principium sumunt ex avaritia; geruntur autem permissu Dei: malum enim horum est ipsa causa, id est cupiditas, quæ avaritiam parit: quod quidem malum ab hominibus non a Deo proficiscitur, ut in iis quæ prius dicta sunt patefactum est.

CAP. XII. *Mors non mala. Cur vero timetur. Justorum et impiorum mortis finis, qualis.*

Mors naturæ est non mala. Ortus et mors natura sunt a Deo sancita; non quidem ut pereant qui moriuntur, sed ut apponantur iis qui sunt. Non enim esset Boni solis hominibus qui sunt largiri ut sint et nati sint, sed etiam eos qui non sunt creando adjungere ad eos qui sunt: ut qui sunt nati, cursu vitæ satis emenso, ut a cursu requiescant, mortem accipiant non quæ eos ad pereundum ducat, sed quæ alio singulos pro dignitate transferat, et qui non sunt, aditum habeant ad capiendum ortum. Mors igitur lege naturæ sancita non est mala, quocumque modo accidat: nec enim inquirendum est de variis casibus propter quos accidit. Unus modus communis omnibus co-

(31*) Ἄνευ τροφῆς. Deest hic aliquid ut fiat oppositio inter bonum et malum, ciborum penuriam et abundantiam; ideo reponendum credo, τοὺς δὲ μετὰ

τοὺς δὲ ἐμπαθεῖ; καθ' ἑκάτερον ψυχὴν τε καὶ σῶμα· καὶ τοὺς μὲν ἀνευ τροφῆς (31*)· ἢ τοὺς μὲν ἀνεπιδέκτους κακίας, τοὺς δὲ δεκτικούς· ἔτι μὴν τοὺς μὲν θνητοὺς, τοὺς δὲ ἀθανάτους· καλῶς ἂν ὁ τοιοῦτος ἀταξίαν τε καὶ ἀνισότητά καταίποι τῆς διοικήσεως, ὡς ἀποκληρώσει τιμὴν μᾶλλον ἢ λόγῳ τοῦ Θεοῦ τὰ καθ' ἡμᾶς διοικούντος. Εἰ δὲ τρόπος μὲν ὁ αὐτὸς τοῖς πᾶσι γενέσεως, μία δὲ καὶ ἡ αὐτὴ τῆς φύσεως ἡ ἀνατροφή, τῶν δὲ ἀναγκαίων, ὧν ἀνευστηναὶ ἀδύνατον, κοινὴ τοῖς ἅπασιν ἐπίσης ἡ χρηγία, τέλος δὲ τῶν ἀπάντων ἐν καὶ μόνον· τῆς ἰσότητος πρὸς ἄκραν ἀκρίθειαν ἐν ἅπασιν φαινομένης, ἡ τυφλὸς παντελῶς ὁ διαβάλλων εἰς ἀταξίαν τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν, ἢ ἐχθροὶς ἡμᾶσι καθορῶν τὰ πράγματα, ἤχιστα πιστεύεται δίκαιος. Εἰ γὰρ ἡ διαφορὰ τὴν ἀταξίαν ἔχει, τὸ κόσμιον τῆς ποικιλίας, τεχνίτη γε πανσόφῳ λίαν ἀρμόττον, ὁ τοιοῦτος διαβάλλει. Καὶ προῖων κακιζέτω καὶ τὸ ποικίλον τῶν χρωμάτων, καὶ τῶν ἐδωμάτων καὶ πομάτων τὸ διάφορον· ἅπαρ ἀναλαμβάνει γε θαυμασίως τὰς αἰσθήσεις τῶν προσφερομένων. Improbare varietatem colorum, et diversitatem ac differentiam ciborum ac potionum, quæ mirabiliter

Ἐντεῦθεν ἐξήλθον οἱ λίαν ἀθλιώτατοι, πρὸς εἰμαρμένην τὸ ἄτοπον τῆς ἀνισότητος διὰ ταῖν δυῶν ἀρχαῖν βεβαιοῦν δοκοῦντες· ἀλλὰ δέδεικται μὲν τοῖς ἐμφορσιν, ὡς οὐδεμία τις ἀνισότης ἐνεστίν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ τοὺς πολέμους τῇ κακίᾳ προσέμουσι, τίνα τρόπον εἰμαρμέναι διάφοροι κατ' αὐτοὺς, πολλῶν ἔστιν ὅτε χιλιῶδων ὑφ' ἓνα καιρὸν, μᾶλλον δὲ ὑπὸ μιᾶν ὥραν πιπτουσῶν; ἄρα μία τις εἰμαρμένη συνάπτει τοῦτους ὑφ' ἑαυτῆ; καὶ πῶς οὐ πάντα τοῦτό γε ὑπολαμβάνειν γελοῖότατον; Ὅθεν τὸ μὲν ἄριστον τῆς εἰμαρμένης, τὸ χαλεπὸν τῶν πεπλανημένων νόσημα, χώραν ἐν τοῖς πράγμασιν οὐκ ἔχει· πόλεμοι δὲ τὴν μὲν ἀρχὴν ἐκ πλεονεξίας λαμβάνουσι, τὴν δὲ ἐνέργειαν πρὸς Θεοῦ συγχωρομένην ἔχουσι· κακὸν μὲν γὰρ τούτων ἡ ἀφορμὴ, λέγω δὲ τῆς πλεονεξίας ἡ ἐπιθυμία· ὅπερ ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐχὶ Θεοῦ πλημμέλημα, τοῖς ἐμπροσθεν δέδεικται.

Θάνατος δὲ τῆς φύσεως οὐ κακός· γενέσεις γὰρ καὶ θάνατος πρὸς Θεοῦ φύσει νουμοθέτηται· οὐ τῶν γε τελευταίωντων ἀπολλυμένων, ἀλλὰ τῶν γινόμενων τοῖς οὖσι προστιθεμένων. Ἀγαθοῦ (32) γὰρ οὐκ ἂν εἴη τὸ μόνους τοῖς οὖσιν ἀνθρώποις τὸ εἶναι τε καὶ γεγενῆσθαι, ἀλλὰ καὶ τοὺς μὴ ὄντας προκατασκευάζειν τοῖς οὖσιν· ὡς ἂν οἱ τε γενόμενοι, διαδραμόντες αὐτάρκως τοῦ βίου τὸ στάδιον, ἀντὶ ἀναπαύσεως τοῦ δρόμου τὸν θάνατον λάθωσιν, οὐκ εἰς ἀπώλειαν αὐτοῦς ἄγοντα, ἀλλ' ἐτέρωσε κατὰ τὴν ἀξίαν ἐκάστου μετ' ἄγοντα· οἱ τε μὴ ὄντες πάρολον εἰς τὸ γενέσθαι λάθωσιν. Οὐκοῦν θάνατος ὁ τῆς φύσεως νουμοθετημένος οὐ πονηρὸς, κἂν ὁπωσοῦν ἐπιτοῖ· οὐδὲ γὰρ τὸ διάφορον τῶν περιστάσεων, δι' ὧν ἔπει-

τροφῆς, illos vero qui cibis fruuntur. Basm.

(32) Ἀγαθοῦ. Boni, hoc est, Dei. TURR. — Sic sæpe alibi.

σιν, ἐξεταστέον. Ἐνα δὲ τρόπον κοινὸν τοῖς πᾶσιν A
 ὄντα γνωστέον, λέγω δὴ τὸ μὴ δίχα περιστάσεως
 εἶνος καὶ ἀνάγκης ἀναχωρεῖν ψυχὴν ἀπὸ σώματος,
 ἀλλὰ παραμένειν ἕως ἂν τὸ φυσικὸν αὐτῆς καταγῶ-
 γιον ἀκαθαίρετον διαμένει· τούτῳ μέντοι τῷ φυσικῷ
 καὶ κοινῷ συνυπάρχει τι δέος, ὅπερ εἰς τιμωρίας
 ὑποψίαν ἀναγκαίως παρελήθηται, οὐ μέντοι ἐν τοῖς
 πᾶσιν, ἀλλ' οἷς γε ἡ διάνοια πρόχειρος εἰς ἄμωρτίαν,
 πρὸς ἀνατροπὴν ταύτης. Ὁ μὲν γὰρ ἔμφρων κατ'
 ἀρετὴν, ἄραγε τοῦ πλημμελεῖν, καὶ τοῦ οἴσθαι
 μοχθηρὸν εἶναι τὸν θάνατον ἀπήλλακται· ὁ δὲ φι-
 λαμπερῆμων, ἀπὸ μὲν τῆς αὐτῆς ἀνοίας ἀφ' ἧσπερ καὶ
 πλημμελεῖ, τὸν θάνατον εὐλαθεῖται. Ἀναγκαῖον μέ-
 ντοι τῆς ἀνοίας ἔχει τὸ τοιοῦτον παρακολούθημα, ἵνα
 τὸ ἀδέξυς δεδιώς, ὃ προσῆκεν ἀληθῶς δεδιέναι, λέγω
 δὴ τῆς ἁμαρτίας διαφύγη τὴν βλάβην. Ἐπειδὴ οὖν B
 πλεονάσῃ παρ' ἔθνεσι τὰ τῆς ἁμαρτίας, ἧς γε τυγ-
 χάνει ἐν εἶδος τὸ τῆς ἀπληστίας, ταυτοῖς παραίτια
 γίγνεται τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον τιμωρίας, ἥτις κατὰ
 μὲν τὸ ἀληθές ὡς οὐκ ἀνεῖη τιμωρία λέλεκται, φύσει
 κοινῇ κατὰ πάντων ὠρισμένη· εὐεργετεῖ δὲ τοὺς τε
 πίπτοντας ἐν πολέμῳ καὶ τοὺς διασωζομένους, τοῖς
 μὲν ἁμαρτίας τέλος παρέχουσα, τοῖς δὲ ὑπόδειγμα
 δέους ἐμποιῶσα· εὐεργετεῖ δὲ, κἂν δίκαιοι τῷ πλη-
 θει συναπέλωσιν· ὡς γὰρ τοῖς ἀδίκους τέλος τῆς
 ἀδικίας ὁ θάνατος, οὕτω δὲ καὶ δίκαιοι ὡς νικηταῖς
 τρόπον τινὰ στεφάνων ἀρχῇ

Ὅστε θαυμάσιον διὰ τῆς πανσόφου προνοίας τοῦ
 Θεοῦ συμβαίνει· τὸ γὰρ δοκοῦν κολάζειν, εὐεργετεῖ C
 καὶ οὐδὲ δι' ὧν αὐτὸς ἀντικρὺς κατασκευάζει ἀνιαρῶν
 εἶναι δοκούντων, ἀλλὰ δι' ὧν ἀνθρώποις αὐτομολοῦσι
 συγχωρεῖ· ὥστε πόλεμος οὐκ ἔργον Θεοῦ, ἀλλὰ συγ-
 χύρησις ἀναγκαῖα εἰς μὲν ὑποψίαν τιμωρίας κατὰ
 τῆς ἁμαρτίας, κατὰ δὲ τὸ ἀληθές, εἰς τέλος αὐτῆς·
 ἔνθα κἂν δίκαιος πέσῃ, δίκαιον δὲ πολεμεῖν ἀπεικός,
 μεζόνως εὐεργετεῖται· μεῖζον γὰρ τοῦ παυθῆναι κα-
 κίας τὸ καρπῶν ἀπολαῦσαι τῶν τῆς ἀρετῆς πόνων,
 ὅπερ εὐσεβεία μετὰ θάνατον ὑπάρχει. Οἱ δὲ πρὸς
 ταῦτα διαμαχόμενοι, πρὶν τὸ καθόλου διελέγξαι κα-
 κὸν, τὸ μέρος διαβάλλουσιν· εἰ γὰρ ὡς ἀπὸ κακίας
 ὑφιστασθῆναι, καὶ ἀρχῆς ἀνάγκης, τοὺς πολέμους ἡμῖν
 κατακομίζουσιν, αὐτόν γε τὸν θάνατον καὶ μόνον κα-
 κίαι προσῆκον ἦν αὐτοῖς· περιττὸν γὰρ τὰς προφά-
 σεις ἐξετάζειν, τοῦ ἀναγκαίως συμβαίνοντος ἀκρίτου D
 μένοντος.

pervacacium enim est causas bellorum excutere et inquirere, cum quod necessario accidit, in id iudicium non cadat.

CAP. XIII. Mortem malam non esse, iterum confirmatur.

Ἦως δ' ἂν τὸν θάνατον κακίαις ὀνηθεῖεν, ἀπυ-
 λούντα γε τῆς ὕλης, κατὰ τὸν λόγον τοῦ ἀπατεῶνος,
 τὴν ψυχὴν; Ὅστε κατὰ μὲν τὴν κοινὴν δόξαν ἡκιστα
 γε θάνατος κακόν· τὸ γὰρ ἀναγκαίως τοῖς πᾶσι συμ-
 βαίνειν οὐ κακόν· μάτην αὐτὸν διὰ τοὺς πολέμους δια-
 βάλλουσιν, οὐδὲν πλέον ἐπάγοντα τῶν κατὰ φύσιν
 ἀποκειμένων. Εἰ δὲ τις τὴν πρόφασιν αὐτὴν τῶν πο-
 λέμων κακίζοι, εἴτ' οὖν ὀργὴν, εἴτ' ἔχθραν, εἴτε καὶ
 πλεονεξίαν, οὐκ ἂν διαμαρτάνοι τοῦ πρέποντος· ἀν-

gnoscendus est, qui est discessus animæ a corpore, non sine casu quodam et necessitate, sed exspectandum est, quandiu domicilium naturale durat et non dissolvitur: cum hoc tamen naturali domicilio et communi simul inest quidam metus, qui quidem necessario de suspecto supplicio suscipitur; non tamen ab omnibus, sed ab iis quibus mens est prompta et facilis ad peccatum; ad huius enim aversionem metus ille suscipitur. Qui enim degit ex virtute, is quidem peccare desinit, et non opinatur duram esse mortem. Qui vero deditus est peccatis, eadem imprudentia qua peccat, mortem timet. Necessarium tamen est ut hanc imprudentiam hic metus consequatur, ut qui timebat id in quo non erat timor, vere timeat quod timere oportet, damnum, inquam, ex peccato. Quia igitur gentes peccatis redundant, quorum species una est insatiabilem esse, ipsæ sunt sibi causa supplicii, id est mortis; quod quidem dictum est non esse vere supplicium, quod natura est omnibus definitum, beneficio autem afficit eos qui in bello cadunt, et eos qui evadunt incolumes: illis quidem finem peccandi affert, his vero exemplum timoris proponit. Afficit autem beneficio, licet iusti cum multitudo vulgi a vita recedant; sicut enim injustis mors est finis injustitiæ, sic iustis tantquam victoribus quodammodo est initium coronarum.

Unde hoc per providentiam Dei sapientissimam admirabile evenit, ut quod videtur punire, beneficium fiat. Non dico videri punire per ea quæ Deus haud dubie facit, quæ acerbæ et asperæ videntur, sed per ea quæ hominibus transfugis permittit; quamobrem bellum istorum non est opus Dei, sed permissio necessaria. In speciem quidem ad puniendum peccatum, vere autem ad imponendum finem peccato; ubi quamvis iustus cadat (justum autem bellare non decet), majus beneficium accipit; majus enim est percipere fructum laborum virtutis, quod piis post mortem contingit, quam desinere peccare. Qui autem contra hæc disceptant, priusquam probent bellum esse ex omni parte malum, partem ejus accusant. Si enim bellorum originem ex nequitia per se existente et ex principio ingenito duci dicunt, oportebat eos ipsam mortem, et quidem solam vituperare: super-

Quomodo autem possunt mortem malam dicere, quæ, ut Manichæus fallaciter tradit, animam a materia liberat? Quare communi omnium sententia nequaquam malum est mors: quod enim necessario omnibus accidit, non est malum. Inaniter autem mortem, quæ propter bella accidit, accusant; quæ nihil amplius affert quam quod secundum naturam constitutum est. Si quis vero ipsam causam bellorum malam esse dicat, sive ira sit, sive inimic-

citia, sive avaritia, non aberravit a recto et decenti. Tribuendum tamen est hoc hominibus pravo animo affectis.

Quod autem mors mala minime sit, illa etiam ratione et via probari potest. Si enim mors non omnibus definita et decreta esset, accideret ut justus semper laboraret in stadio virtutis nullum fructum percipiens præter sudores, et injustus in voluptatibus peccatorum immortalis degeret; essetque utrumque valde absurdum. At mors injustam voluptatem delinquenti reprimat et cohibet; et justo labori quietem affert. Etenim quia necessarium est homines posse peccare, id quod est causa ut possint ex virtute vivere; potestas autem a Deo data ad comparandam virtutem apud majorem partem hominum ad facilitatem peccati declinat, ut admirabilior sit virtus difficultati admista, utilis est utrisque mors, justo et injusto; illi quidem quietem a laboribus affert, huic vero peccatorum finem.

Si igitur mors bona est, et non solum non mala, ut ostensum est, et non solvit animam, ut Manichæus opinatur, a materia quæ non est, sed eo modo quem diximus; quare principium nequitiae in bellis excogitabimus, et non potius solum injustum animum ac voluntatem accusabimus? Quod enim inde evenit, quod quidem providentiæ Dei assignabitur, justum; non ex bello solum, sed quocumque modo mors accidat, universe bonum esse natura, in superioribus conclusum et confectum est. Quare bellum est accusandum, non mors quæ inde accidit, quæ utiliter constituta est, sed animus ac propositum non juste bello utentium, cujus non est auctor qui res nostras procurat.

CAP. XIV. Sterilitas, famas, terræ motus, an a Deo. Mala hominibus utilia.

Rursus est aliud genus eorum quæ Manichæus dementissimus accusat, terræ motum dico, pestem, famem ex sterilitate, ex locustis et aliis hujusmodi, tanquam a principio contrario hæc proficiscantur: sciunt vero omnes, solere plerumque omnes homines, paucis exceptis, in rebus lætis et prosperis laxare mentes, et affectionibus succumbere, nullamque virtutis et laborum pietatis memoriam habere: atque hoc quidem quodammodo consentaneæ accidit. Postquam enim satietas ciborum et potionum immoderata propter magnam ubertatem hominibus incidit, ventre pinguiore facto, crassitudo mentis et remissio cogitationis accedit: anima autem gravata subijcitur affectibus a ratione alienis. Si qua vero calamitas ex iis quas numeravimus accidat, minus curant ventrem homines, minusque voluptatibus inserviunt: temperantiam autem et pietatem pro virili consecantur, et, quoad fieri potest, meliores mores induunt, pressi magis quam secundis rebus lætificati. Quæ igitur nequitiae attribuemus opinione Manichæi? illane quæ sensui quidem acerba sunt, effectu vero valde utilia? Quæ rursus

Ἀθρώποις μέντοι λογιστέον τοῦτό γε, μοχθηρία προθέσεως οὕτω διατεθειμένοις.

Ὅτι δὲ ὁ θάνατος ἤκιστα κακός, δειχθεῖη μάλιστα ἂν ἐκείνως· εἰ γὰρ μὴ κατὰ πάντων ὤριστο, ὁ τε δίκαιος διὰ παντός ἂν ἐπόνοιε πρὸς ἀρετὴν, οὐδὲν πλέον τῶν ἰδρώτων καρπούμενος, ὁ τε ἀδίκος ἐν ἡδοναῖς ἂν τῶν ἀμαρτημάτων θάνατος διῆγε· καὶ ἦν ἂν ἐκάτερον λίαν ἄτοπον. Ὁ δὲ θάνατος καὶ τὴν ἀδικον ἡδονὴν τῷ πλημμελοῦντι καταστέλλει, καὶ τὸν δίκαιον πόνον τῷ δικαιοπραγοῦντι καταπαύσει· ἐπειδὴ γὰρ ἀναγκαῖον ἀθρώποις τὸ δύνασθαι ἀμαρτάνειν, αἴτιον δὲ τοῦ δύνασθαι κατορθοῦν· ἡ δὲ ἐξουσία παρὰ Θεοῦ δοθεῖσα πρὸς τὸ καλοῦ κάγαθου κτήσιν παρὰ τοῖς πλείοσι πρὸς τὸ εὐκόλον τῆς ἀμαρτίας ἀποκλίνει· ὡς θαυμασιωτέραν εἶναι τὴν ἀρετὴν δυσχερεῖα συγκεκραμένην, ὠφέλιμός γε ὁ θάνατος ἐκατέροις, δίκαιω τε καὶ ἀδίκω· τῷ μὲν ἀνάπαυλαν τῶν πόνων, τῷ δὲ τέλος τῶν ἀμαρτημάτων παρέχων.

Ἄγαθου τοίνυν εὐρισκομένου, οὐχὶ μόνον μὴ κακοῦ τοῦ θανάτου, οὐ κατὰ τὸν Μάνεντος λόγον, ὡς ἀπολύοντος τῆς μὴ οὐσίας ὕλης τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ τὸν εἰρημένον τρόπον, τοῦ τίνος χάριν ἀρχὴν κακίας ἐπινοήσαιμεν ἂν τοῖς πολέμοις, οὐχὶ δὲ μόνον τὴν ἀδικον πρόθεσιν τῶν χρωμένων διαβαλοῦμεν; Τὸ γὰρ ἀποβαῖνον, ὅπερ ἂν τις λογίσαιτο τῇ προνοίᾳ τοῦ Θεοῦ, δίκαιον, οὐκ ἐκ πολέμου μόνον, ἀλλὰ κατὰ πάντα τρόπον καθόλου τῇ φύσει ἀγαθόν, οὐ μόνον οὐ κακὸν τοῖς ἐμπροσθεν ἀπεδείχθη. Ὡστε τὸν πόλεμον διαβλητέον, οὐ τὸν ἀποβαίνοντα θάνατον συμφερόντως κείμενον, ἀλλὰ τῶν χρωμένων, καὶ μάλιστα μὴ δίκαιως τὴν πρόθεσιν, ἧς ὄγε προνοῶν τῶν καθ' ἡμᾶς ἀνάτιος.

Ἀῖθις ἕτερον εἶδος, ὃν ὁ χαλεπώτατα Μανεῖς αἰκίζονται, σεισμὸν, καὶ λοιμὸν, καὶ λιμὸν, ἀφοριῶν τε καὶ ἀκρίβων, καὶ τῶν τοιοῦτων, ὡς ἐξ ἐναντίας ἀρχῆς καὶ τοῦτο γινόμενον· ἄλλο δὲ τοῖς ἅπασιν, ὡς ἐν μὲν ταῖς λίαν εὐθυμίας τε καὶ εὐπραγίαις εἰώθασιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, πλὴν ὀλίγων, πάντες ἀνθρώποι διαχαυνοῦσθαι τὴν διάνοιαν, καὶ τοῖς πάθασιν ὑποκατακλίνεσθαι, καὶ μνήμην ἀρετῆς τε καὶ πόνων εὐσεβείας οὐδεμίαν ἔχειν· καὶ τοῦτό γε εἰκότως τρόπον τινὰ συμβαίνει. Ἐπειδὴν γὰρ πλησμονὴ σιτίων τε καὶ ποτῶν ἀμετρος διὰ πολλὴν εὐπορίαν ἀθρώποις ἐγγένηται, γαστρὶς ἐπιπλέον πιανομένης, παχύνεται μὲν ὁ νοῦς, ὑπτιῶται δὲ ὁ λογισμός· βαρυνομένη δὲ ἡ ψυχὴ, τοῖς ἀλογίστοις πάθασιν ὑποβάλλεται. Εἰ δὲ τις συμβαίῃ τῶν καταλεγομένων συμφορῶν, ἦττον μὲν γαστρὸς φροντίζουσι ἀνθρώποι, ἦττον δὲ ταῖς ἡδοναῖς δουλεύουσι, σωφροσύνην τε καὶ εὐσέβειαν, ὄση δύναμις, μεταδιώκουσι· καὶ βελτιοῦνται τὸν τρόπον, ὡς οἶόν τε, πιεζόμενοι μᾶλλον ἢ εὐθηνούμενοι. Ποῖα τοίνυν προσοίσειμεν τῇ κακίᾳ κατὰ τὸν ἐκείνου λόγον; τὰ τῆ μὲν αἰσθήσει λυπηρὰ, τῆ δὲ ἐνεργείᾳ λίαν ὠφέλιμα; Ποῖα δὲ τῷ ἀγαθῷ; τὰ ἡδέα μὲν, ἔστι δ' ὅτε βλαβερώτατα;

(33) και πῶς οὐ δόξει παιδαγωγὸς εἶναι μᾶλλον πρὸς ἄρετήν ἢ κακία τοῦ ἀγαθοῦ; πολλάκις γάρ, οὐς μὴ μετέβαλεν ἐπὶ τὸ κρεῖττον εὐθηνία, μετεποίησέ τις προσπεσοῦσα λύπη καὶ συμφορὰ· δέονται γὰρ ἄνθρωποι καὶ τοιούτων τινῶν ἀναμνήσεων κατὰ καιρῶς, πρὸς τὸ διεγείρεσθαι τὸν νοῦν, καὶ τῆς πλείονος βραστήνης ἀπαλλάττεσθαι.

Εἰ μὲν γὰρ εὐθηνουμένους ἦν ἰδεῖν αὐτούς, τῶν γούν μεγάλων ἀδικημάτων ἀπεχομένους, μέτρια δὲ πλημμελοῦντας, ἦν ἂν τις εὐλογος καταδρομῆ, ὡς οὐ κατὰ λόγον καὶ τῶν τοιούτων συμβαινόντων· εἰ δὲ πρὸς τελείαν τοῦ χορηγοῦντος λήθην τὴν διηγεκῆ τῶν ἀναγκαίων ἀφθονίαν λαμβάνουσιν· ἀναγκαῖόν ποτε καὶ τὸ διεγείρεσθαι ταῖς συμφοραῖς εἰς μνήμην Θεοῦ, ὥστε προσῆκεν ἀδελειπτον τῆς ὑπὲρ ἡμῶν κηδεμονίας ὁμολογεῖν τὴν χάριν. Ὅστε νοουθετῶν Θεὸς ἀνθρώπους οἰκονομεῖ τὰ τοιαῦτα, οὐκ ὀργῆς τινος πάθει κατεχόμενος, ἀλλὰ κηδεμονίας καὶ τῆς τῶν δεομένων ἐπιστροφῆς μεταποιούμενος. Οὐδὲ γὰρ φιλανθρωπίας τῆς ἀνωτάτω καὶ ἀκριβοῦς ἂν εἴη τὸ ὑποκορίζεσθαι γε χρηστότητι τὰ ἀνθρώπινα πάθη, καὶ τῶ ἀνεπιλήκτω τὴν αὐξησιν αὐτοῖς ἐπιτρέπειν· τούναντίον γὰρ τοῦτο πρὸς ἀπανθρωπίαν ὄρα, εἴγε, βουλόμενος τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον μὴ ἐξίστασθαι χρηστότητος, ἐπιβούλως συγχωροῖ πρὸς ἔκλυσιν κακίας πάντη καταπίπτειν τοὺς ἀνθρώπους· λέγω δὲ, τὰ χρηστά παρέχων, καὶ τὰ νομιζόμενα λυπηρὰ ἀναγκαίως ἐπάγει· οὐδὲ γὰρ πατὴρ πλημμελοῦντα παῖδα τύπτων ἀπάνθρωπος· τούναντίον μὲν οὖν, εἰ μὴ πρὸς ἐπιστρέφειαν ἄγιο τοῦτον, οὐ δόξει· φειδῶ πατρικῆν ἐνδείκνυσθαι· οὐδὲ τέμνων καὶ γαίων ἰατρὸς ἐλκῶν νομάς· ἀλλ' ὅση τοῦ λόγου τῆς τέχνης μεταποιεῖται, τοσοῦτ' φειδόμενος τοῦ κάμνοντος προσάγει τὴν ἀληθινὰ τῶν αὐστηροτέρων βοηθημάτων, ὡς ἀπολουμένου μὲν πρὸς τῶν ἐλκῶν τοῦ κάμνοντος, εἰ μὴ τοῦτον βοηθηθεῖ τὸν τρόπον· σωθησομένου δὲ, τομῆς τε καὶ καυτήρος, εἰ δέοι, προσαγομένων.

CAP. XV. *Malorum asperitas hominibus tribuenda, qui malis abutuntur. Manes secum pugnat.*

Ὅστε, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα, ἄνθρωποι εἰσιν οἱ τὰ γε ἀνιάρᾳ ποιοῦντες καθ' ἑαυτῶν μᾶλλον ἢ ὁ Θεός, οἱ τὴν χρείαν καὶ τοὺς καιροὺς προθέσει γε οἰκείᾳ προκατασκευάζοντες διὰ τῶν οἰκείων παθῶν· ὡς γὰρ τοῦ καυτήρος οὐκ ὁ ἰατρὸς ποιεῖ τὸν καιρὸν τε καὶ τὴν χρείαν, ἀλλὰ τὸ ὑποκείμενον ἔλκος καὶ τὸν ἰατρὸν ἐπιγεται, καὶ τὸν καυτήρα καλεῖ, οὕτω δὴ καὶ τὰ ἀνθρώπινα πάθη προκαλεῖται τῶν εἰς θεραπείαν συντεινόντων παρὰ Θεοῦ τὴν ἐπιμέλειαν, ἥμιστά γε ἀνεχομένου τῶν ἀνθρώπων, ὡς οἰκείου ἔργου μὴ διὰ παντὸς προνοεῖν· ἐπέτρεψε μὲν γὰρ ἀνθρώποις τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς καλοκαγαθίας ἐλευθέριον ἔχειν τὴν αἴρεσιν. Ὑπερείδει μέντοι τὸ πρὸς τὰ πάθη σαθρὸν ἡμῶν δι' ὧν ἐναργῶς ἔστιν ὅτε νοουθετεῖ καὶ ἐπιπλήττει· οὔτε διηγεκῶς ἐπάγων τὰ αὐστηρότερα, ἵνα μὴ τῆ ἀνάγκῃ τῆς κατηφείας τὸ ἐλευθέριον ἐκβάλῃ· οὔτε ἀφετον πάντη τὴν ὀρμὴν τῆς βραστήνης ἡμῶν

(33) Καὶ πῶς... ἀγαθοῦ. Et quomodo malum non videbitur esse pædagogus ad virtutem, potius quam bonum? Nec fugerunt interpretem.

PATROL. GR. XVIII.

A bono? jucunda ne, quæ quandoque nocentissima sunt? sæpe enim, quos prosperitas ad meliorem frugem non mutavit, luctus et calamitas converterunt: indigent enim homines quandoque hujusmodi admonitionibus ad excitandam mentem, et ut a multa mollitudine liberentur.

Si enim videremus secundis rebus florentes, a magnis saltem injuriis abstinere, et parva maleficia committere, posset aliquis cum ratione in hæc invehi, tanquam contra rationem acciderent: sin vero abundare semper necessariis, oblivionem summam largitoris affert istis, necesse est, ut aliquando calamitatibus memoria Dei excitetur; cui oportebat sine intermissione gratias agere pro nostrarum rerum providentia et procuracione. Unde admonens Deus homines, talia dispensat ac gubernat, non perturbationi iræ inserviens, sed curam amplectens eos convertendi, quos opus est convertere. Nec enim excellentissimæ et perfectæ erga homines charitatis esset, humanas ægritudines lenitate extenuare, et incrementum eis permittere non increpando: quin potius contra, ad inhumanitatem hoc spectaret, si cum vellet non recedere ab ea lenitate quæ speciem tantum habet, insidiosè permitteret in dissolutionem nequitie omnino homines decidere. Dico autem lenia præbere ratione, et ea quæ acerba putantur, necessario infligere. Nec enim pater cum filium delinquentem verberat, inhumanus est: contra potius, si hunc ad conversionem non traduceret, paternam providentiam ac misericordiam habere non videretur. Nec enim medicus cum secat et urit ulcus serpens, inhumanus est; imo quanto magis rationem artis adhibet, tanto magis ut ægrotum sanet, dolorem ex severioribus remediis inducit; tanquam interitum sit æger ab ulceribus, nisi hoc modo auxilietur ei; sanandus vero, sectione et ustione adhibitis.

Quamobrem, ut hoc exemplum docet, homines potius quam Deus sunt, qui aspera et acerba sibi inferunt, qui usum et opportunitates temporis proposito proprio per affectus suos præparant: sicut enim medicus non facit, ut opus sit urere et tempus urendi, sed ulcus et medicum adducit et ustionem vocat; sic humanæ affectiones Deum accersunt ad ea adhibenda, quæ ad curationem pertinent; qui minime patitur, quin hominibus semper tanquam operi suo provida cura prospiciat. Commisit enim hominibus, ut haberent liberam electionem virtutis ac probitatis. Quod tamen in nobis est infirmum ad affectiones, fulcit ac firmat per ea quæ interdum ad admonendum et increpandum manifesto adhibet; neque perpetuo quæ austeriora et acerbiora sunt, inducens, ut necessitate et vi majoris libertatem non excludat; neque rursus relin-

quens nobis appetitum segnitie omnino solutum, ne anticipationes affectionum sine curatione dimittat; utrumque sapientia ineffabili ad utilitatem hominum dispensat et moderatur, qui uniuscujusque tempus opportunum novit.

Statim ut videris terræ motum aut siccitatem aut incursionem locustarum, simul sane omnes fere homines videas ad metum flexos, et ad supplicandum ei qui potest hæc depellere. Si autem ea quæ videri solent jucunda et placida, humanam rationem laxam ac remissam reddunt; molesta vero et acerba excitant, et ad statum magis pium convertunt: an non dicat aliquis, illa quidem pro corporibus, hæc vero pro animis a Deo gubernari? Num igitur quæ animas ad pietatem et virtutem commovent, appellanda sunt mala? etsi enim sensui sufferentium molesta sunt et tristia, ad salutem tamen hominum necessario infliguntur.

Manichæus vero demens semper se secum pugnare ignorat. Etenim si accretio materiæ nocet, quis non sentiat, contra quam dicit, accidere? Augeritur enim hæc contra homines, qui semper in rebus lætis et secundis sunt, et deliciis indulgent, et ventri et voluptatibus infra ventrem deserviunt: minuetur vero vehementer fame, peste, morte, quæ non permittunt proficere eam ad injustitiam accretionis. Quamobrem consentaneum erat, ut hæc potius vocaret bona, convenienter suo fundamento et principio, quam mala: sic enim meliorem rationem videretur assecutus, quam si rursus ratione referens jucunda ad alia contraria principia, rursus mala vocasset; utraque enim sunt bona ratione a Deo data. At ille gaudens peccato ad constituendam et confidendam nequitiam per se, ut opinatur, consistentem, dolorem capit ex monitionibus Dei efficacibus, quibus meliores facti homines, et sæpenumero aliqui perfecte ad virtutem traducti, dogma ejus falsum esse declarant.

Ad hæc omnia, si non accideret aliquando, ut quæ Deus communiter omnibus hominibus donat et largitur, prohiberentur, largitionem eorum ac suppeditationem ad vim alicujus naturæ immutabilis homines retulissent; neque cum acciperent, gratias largienti egissent; neque habentes, unquam petiissent.

Privantur igitur interdum ad breve tempus, ut petant; et rursus accipiunt, ut gratias agant ei qui dat, agnoscentes ipsum esse qui præbet, et non alia quæpiam natura suppeditans præter Deum, experts judicii et immutabilis. Vult autem Deus, ut ei gratias habeant homines, quo digniores fiant ut dona ejus accipiant, non ut ipse fructum aliquem sibi metat. Vult autem eos bona petere, ut accipientes ea, eum sentiant qui suppeditat: qui læ-

(34) Πρὸς δὲ τοῦτ. Hæc habentur in *Parallelis Damasc.* pag. 788, exstantque infra in *Supplem.* ad hos libros Titi Bostrensis, § III.

(35) Μηδ. Leg. cum Parall. εἰ μηδεμίαν τίς ἐστιν.

(36) Ἀρέθ. Parall. ἠθέλησαν. Mox τῷ Θεῷ pro

καταλιμπάνων, ἵνα μὴ τὰς προλήψεις τῶν παθῶν ἀνιάτους ἀφήῃ· ἐκάτερα δὲ ἀρρήτως σοφίᾳ πρὸς ἀνθρώπων ὠφέλειαν οἰκονομεῖ ἐκάστου τὸν δέοντα καιρὸν ἐπιστάμενος.

Αὐτίκα Ἰδοὺς ἂν σεισμὸν, ἢ ἑμβροῦ ἐνδειαν, ἢ ἀκρίδων ἐπιφορὰν, ἢ ἕμα σχεδὸν ἀπαντας ἀνθρώπους πρὸς εὐλάβειαν ἐπικλινομένους, καὶ πρὸς ἱκεσίαν τοῦ μεταγαγεῖν τὰ τοιαῦτα δυναμένου. Εἰ δὲ τὰ μὲν δοκοῦντα συνήθως ἤδεα καὶ χρηστὰ τὸν ἀνθρώπινον λογισμὸν ὑπτιοῖ. τὰ δὲ ἀνιστὰ διεγείρει, καὶ συστρέφει πρὸς εὐσεβεστέραν κατάστασιν· πῶς οὐκ ἂν τις ἐκεῖνα μὲν ὑπὲρ σωμάτων, ταῦτα δὲ ὑπὲρ ψυχῶν φαίη πρὸς Θεοῦ διοικεῖσθαι; Ἄρ' οὖν τὰ διεγείροντα ψυχὰς εἰς εὐσέδειάν τε καὶ ἀρετὴν κλητέον κακὰ; κἂν γὰρ τῇ αἰσθησει τῶν ὑποκειμένων ἀνιστὰ τυγχάνῃ, πρὸς μέντοι σωτηρίαν ἀνθρώπων ἀναγκαίως ἐπάγεται.

Ὁ μέντοι πρὸς ἀλήθειαν Μάνης πάντῃ ἑαυτῷ μαχόμενος ἀγνοεῖ· εἰ γὰρ ἐπιβλαθῆς τῆς ὕλης ἢ αὐξήσις, τίς οὐκ ἂν αἰσθοίτο, ὡς τούναντίον ἢ λέγει συμβαίνει; Αὐξήθησεται μὲν γὰρ αὕτη κατὰ ἀνθρώπων ἀδίαλεπτως, εὐθηνουμένων, καὶ τρυφαῖς ἐσχαλακώτων, γαστρι καὶ τοῖς μετὰ γαστέρα δουλεύοντων· μειωθήσεται δὲ εἰς τὰ μάλιστα διὰ λιμῶν καὶ λοιμῶν καὶ θανάτων πρόδοον, ταύτῃ μὴ ἐπιτρεπόντων πρὸς ἀδικίαν αὐξήσεως. Ὡστε καὶ εἰκόσ ἦν αὐτὸν ἀγαθὰ ταῦτα καλεῖν κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τὴν ἑαυτοῦ μᾶλλον ἢ κακὰ· οὕτω δ' ἂν ἔδοξε βελτίονος ἐφικεῖσθαι λόγου, εἰ μὴ πάλιν τὰ ἡδέα πρὸς ἄλλας ἐναντίας ἀρχὰς τῷ λόγῳ φέρων, αὐτὸς κακὰ προσηγόρευσεν· ἀγαθὰ γὰρ ἀμφοτέρα λόγῳ πρὸς ἀγαθοῦ Θεοῦ ἐπαγόμενα. Ὁ δὲ χαίρων τῇ ἀμαρτίᾳ πρὸς σύστασιν τῆς ὑφεστώσης, ὡς οἰεταί, κακίας, λυπεῖται πρὸς τὰς ἐνεργεῖς τοῦ Θεοῦ νοουητέσεις, δι' ὧν ἄνθρωποι βελτιούμενοι, πολλάκις δὲ ἐνίοι τελείως πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβαλλόμενοι, ἀσύστατόν γε αὐτοῦ τὸ δόγμα τῆς πλάνης ἀποφαίνουσι.

Πρὸς δὲ τούτοις (34) ἅπασι τῶν συνήθως ὑπὸ Θεοῦ δωρουμένων κοινῇ πᾶσιν ἀνθρώποις μηδεμίαν (35) ἐστιν ὅτε συνέβαινε κώλυσις, φορᾶ φύσεως ἂν τινος ἀμεταβλήτου τὴν χορηγίαν αὐτῶν ἀνέθεσαν (36) ἄνθρωποι· καὶ οὐκ ἂν μὲν, δεχόμενοι ταῦτα, χάριν ὠμολόγησαν τῷ διδόντι, οὐκ ἂν δὲ ἦτησαν, μὴ ἔχοντες.

Στερροῦνται τοιγαροῦν ἐνίοτε πρὸς ὄλιγον, ἵνα αἰτήσωσι· καὶ δέχονται αὐθις, ἵνα χάριν ὠμολογήσωσι τῷ χορηγούντι· γίνωσκοντες, ὡς αὐτὸς γέ ἐστιν ὁ παρέχων, καὶ οὐ φύσις ἄλλη τις παρὰ τὸν Θεὸν ἔκρινός τε καὶ ἀμετάβλητος (37) ἡ χορηγοῦσα. Βούλεται δὲ ὁ Θεὸς εἰδέναι χάριν ἀνθρώπους αὐτῷ, ἵνα ἀξιώτεροι τοῦ λαμβάνειν τὰ παρ' αὐτοῦ γένωνται, οὐχ ἵνα τι καρπώσῃται εἰς ἑαυτόν. Βούλεται δὲ ἀγαθὰ τούτους αἰτεῖν, ἵνα δεχόμενοι αἰσθησιν τοῦ χορηγῶντος.

(37) Ἀμετάβλητος. Parall. ἀμεταμέλητος. *Lo cum integrum sic reddit Billius: Agnoscentes.... non alteram quamvis præter Deum naturam esse, quæ indiscriminatim et sine penitentia subministrat.*

ηγούντος· ἔχουσι· χαίρει μὲν γὰρ τὰ παρ' αὐτοῦ δι-
δούς· χαίρει δὲ μᾶλλον ἀξίοις διδούς· ὡς τῆς φι-
λάνθρωπιᾶς τρόπον τινὰ ἀτιμαζομένης, εἰ μὴ πρὸς
εὐαισθητοὺς γίνονται· εὐλόγου δὲ λίαν ἀποφαινομέ-
νης, εἰ πρὸς τὸ δέχεσθαι τὸν χορηγοῦντα ὑπὲρ πάντα
ἔχοιεν οἱ δεχόμενοι.

CAP. XVI. *Mors necessaria, ut natiuitas. Mala proficere rursus demonstratur.*

Κἄν πόλεις δὲ καταπίπτουσιν ἐπιφουμένης ἀσε-
θείας, οἷα δὴ καὶ πρῶν ἐπὶ τοῦ λίαν ἀσεδήσαν-
τος (38) καὶ τῶν εἰδώλων τὴν πλάνην ἀναμνήσαντος,
φθεῖρεται ἡ ἀμαρτία, καὶ μειοῦται ἡ κατὰ Θεοῦ
πλάνη· θανάτου δὲ κατὰ φύσιν πλέον οὐδὲν γίνε-
ται· καὶ ἥκιστα κακὴν τὴν τῆς θείας ἐπιστροφείας·
τούναντιόν μὲν οὖν, ὡς ἐν φαρμάκου εἶδει, ἀγαθόν·
κακὸν δὲ μόνον τὸ τὴν συμφέρουσαν οἰκονομίαν κα-
κίξειν· ὁ γὰρ παιδοποιῶν διαβάλλων ὡς αὐξητικὴν
τῆς ὕλης, οὗτος, θάνατον ἀθρόον (39) κακίζων,
νοῦν γε ἀνθρώπινον ἄρ' ἔχειν ἂν δεσποῖ, μαχόμενα
λίαν ἑαυτῷ φανταζόμενος; Ἄλλ' οὕτε παιδοποιεῖα
κακὴ, τὸ ἀείζωνον τῷ θνητῷ γένει ποιοῦσα, καὶ προσ-
τεθείσα τῇ δημιουργίᾳ τοὺς γιγνομένους· οὕτε θά-
νατος, κἄν πολὺς ἀθρόως ἐπενεχθεῖη, πονηρὸς, οὐκ
ἐπὶ ζημίᾳ κατὰ ἀνθρώπων ὑπὸ Θεοῦ κείμενος, ἀλλ'
ἐπ' ὠφελείᾳ τῇ ἀνωτάτῳ, δικαίως τε καὶ ἀδίκως
ὠρισμένος.

Τὸ δὲ κατὰ μέρος ἐκάστῳ συμβαῖνον φυσικῶς,
τοῦτο πολλοῖς ἀθρόως εἰ ἐπέλθοι, κατὰ φύσιν μὲν
ἐπιεσι, καὶ πλέον οὐδὲν· τοσοῦτ' οὐ κατὰ μέρος
μείζονα τοῦ οἰκονομοῦντος τὴν κηδεμονίαν σημαίνει,
ὅσῳ τὸ μὲν οὐδὲν τεκμήριον κατακρίσεως τῶν ἀμαρ-
τανόντων ἔχει· τὸ δὲ τῇ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀγνα-
κότησει, τοὺς μὲν τελευτῶντας τὸν εἰρημένον πά-
λαι τρόπον εὐεργετῆ, τοὺς δὲ ζῶντας ἐπιστρέφει.

Εἰ δὲ τις, πολλῶν πολλάκις τοιοῦτων γιγνομένων,
δεικνύσιν τὸν ἀνθρώπινον βίον τοῖς αὐτοῖς ἐμπλεκό-
μενον ἀδικήμασι, παραπλήσιον ἐμοὶ γε δοκεῖ πάσχειν
ὁ τοιοῦτος, εἰ τις, ἐν λίμναις καὶ θαλάττῃ τοὺς
ἰχθύας ὄρων, οἷοιτο τὴν ἀλιευτικὴν τέχνην ἀργεῖν,
τοὺς θηρωμένους οὐχ ὄρων, τοὺς δὲ νηγομένους ἐν
τοῖς ὕδασι βλέπων· ἢ ὡσπερ, εἰ τις πολλοὺς κά-
μοντας ὄρων, μηδὲν τὴν ἰατρικὴν ἐνέργειαν οἴη-
θει.

Πολλῶν γὰρ εὐεργετουμένων εἰς εὐσέβειάν τε καὶ
ἀρετὴν, δι' ὧν ἔστιν ἵνα τὰ φοβερά Θεοῦ οἰκονομῆ,
ὁ φιλαίτιος τὸ μὲν κατορθούμενον ἀρνεῖται, τὸ δὲ
φιλόνεικον τῶν πολλῶν εἰς ἀμαρτίαν ὀνειδίξει.

Καίτοι φαμὲν οὐδ' ἡμεῖς ἀναγκαστικά τοῖς πολλοῖς
εἶναι τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ἀποτρεπτικά τοῦ ἀμαρτάνειν
τοῖς εὐγνωμονοῦσιν· αὐτίκα πρὸς ὀλίγον ἐπαγόμενα
ταχέως ἀποπαύεται, ἵνα μὴ βιάσθαι μᾶλλον, ἢ

(38) *Alia ased.* Julianum Apostatam dicit.
TURK.

(39) *Θάνατον ἀθρόον.* Si enim mala est procrea-
tio, malum erat Manichæum natum esse, quo nihil

tatur dandis suis; sed magis lætatur, cum dat di-
gnis: tanquam benignitas erga homines quodam-
modo inhonorata sit, nisi gratis et benevolis
hominibus exhibeatur; quæ valde rationi consen-
tanea tunc apparet, cum illi qui bona accipiunt,
omnibus bonis largientem præponunt.

Et si civitates concidant exorta impietate, sicut
nuper contigit, cum ille impiissimus dominaretur,
et errorem idololatriæ recoleret ac renovaret, pec-
catum interimitur, et error in Deum minuitur:
nihil vero amplius accidit quam mors secundum
naturam; et quod fit ad divinam conversionem,
nequaquam malum est, sed contra potius bonum est,
tanquam speciem medicinæ habens. Malum vero
tantum est, utilem Dei gubernationem improbare.
Qui enim procreationem liberorum reprehendit
tanquam augmentem materiam, cum mortem uni-
versam improbet; an humanam mentem habere vi-
detur, valde sibi ipsi repugnantia cogitatione fin-
gens? At neque procreatio mala est, quæ facit ut
genus mortale semper vivat, et adjungit ad fabri-
cam mundi eos qui procreantur; neque mors quam-
vis universe inferatur, mala est; nec a Deo consti-
tuta, ut homines jacturam et damnum faciant, sed
ad utilitatem summam justis et injustis decreta est.

Quod autem unicuique privatim accidit natura-
liter, hoc si multis confertim adveniat, naturaliter
quidem contingit; nihilque amplius est, quam
quod singulis contingit: sed tanto majorem curam
gubernantis, quam illud quod privatim accidit, si-
gnificat, quanto in illo privato minus indicii est
judicii divini in delinquentes. Hoc autem generalius
propter speciem quam habet divinæ iræ, morientes
quidem beneficio afficit, sicut ante explicatum est,
videntes vero convertit.

Si quis vero objiciat, quamvis multa hujusmodi
sæpenumero fiant, nihilominus tamen humanam
vitam eisdem maleficiis implicatam esse similiter;
hic quidem iudicio meo facit, ut si quis pisces in
lacu aut mari videns, existimet artem piscandi
otiosam et inutilem esse, quia pisces captos non
videt, natantes in aquis videt: aut perinde est, ut
si quis multos ægrotos cernens, curationem medici
nihil esse arbitretur.

Cum enim multi proficiant ad pietatem et virtu-
tem, illis pertimescendis quæ Deus aliquando sua
gubernatione operatur; qui crimimandi studio tene-
tur, quod perfectum est negat, et quod multi in pec-
cato perseverantes contendunt, exprobrat.

Atqui neque nos dicimus habere talia vim cogen-
di multos, sed dehortandi a peccato gratos et bene-
volos; quæ ad breve tempus invecta, celeriter quie-
scunt, ne magis vim afferant, quam suasionem mu-

sibi repugnantius dicere poterat. Ipse enim putabat
se verum dogma tradere. Docere autem veritatem
ut putabat, quis dicat malum esse? Id.

lent : rursus vero, quæ erant in consuetudine, exercentur, in quibus animus et voluntas eorum qui mutati sunt, spectatur et exploratur, ut ii sola memoria exemplorum infirmitatem suam fulciant et stabiliant, qui sunt grati et æqui. Imo vero potius dicendum est, si cum talia contingant, pauci quidam et valde rari sunt qui vitam mutant; an non multo plus ad nequitiam cogitatio hominum profecisset, si per hæc quæ accidunt, non fleret a peccatis avocatio?

Quod si nullus hinc utilitatem caperet, quod quidem fatuum est dicere; præstaret reprehendere homines, qui nec hoc quidem modo juvari volunt, quam culpam negligentiam in Deum transferre, quasi non amplius studio convertendi utentem; qua ratione utendum est in eos qui nullum sensum talium capiunt. Est autem compertum iis qui sunt grati et æqui, non solum aliquos ad perfectam mutationem in melius capiendam metum impellere, sed aliis etiam appetitum et audaciam ad injuriam occulte imminuere.

CAP. XVII. Creatio noctis et tenebrarum.

Veniamus deinceps ad rationem creationis, quam iste planus calumniatur; ac primum de tenebris et nocte inquiramus, quod potissimum iste mente cæcatus vituperat: tenebras enim quæ in nocte apparent, illarum tenebrarum Manichæus cogitat esse quasi per se sint, intelligit esse indicium, ejus scilicet, quod non est; nihil perditus videns, nec intelligens, sed ad instar cæci hominis in res ipsas offendens et incurrens; vocatque tenebras, et veluti horret, ut non opus habeat disputatione, ut falsitas doctrinæ ejus argumentatione concludatur, ut qui nomen rei e se ipsa vituperatæ usurpet. Dicendum ergo est, vocari quidem has tenebras, non tamen secundum substantiam existere: adveniunt enim, et recedunt quotidie, suntque consequentes in modum umbræ; non sunt enim creatæ per se ut substantia, nequaquam; mundo autem creato, est umbra. Nascitur enim homo, qui per se est; sequitur autem eum umbra secundum molem corporis, et neutiquam cum eo ipso fabricata est, sed advenit ut situm et locatum est corpus, et ut est luminis circuitus et conversio. Siquidem nox et tenebræ, cum sit mundus corporeus, solummodo sunt consequentes, non autem sunt fabricatæ in modum substantiæ creatæ.

Cum enim sol diurnum cursum absolvit, et vertitur ad recessus proprios, necesse est ea quæ sunt intra mundum, omnia inumbrari, cum sit extra quod illuminat, sic Deo volente: causas, cur ita voluerit, paulo post pro viribus dicemus. Illud statim dicendum est, quæ habent molem corpoream interdum in contrariam partem luminis positi umbras jacere; et transfertur simul cum lumine in contrarium umbra; et ubi est usque ad meridiem sol, ibi est post meridiem umbra. Ubi autem umbra post meridiem, sol est post hunc. Umbra vero diurna umbra est, et non omnino tenebræ; quia

πειθοὶ μεταβάλλῃ· αὐτοὶ δὲ τὰ συνήθη πολιτεύεται τὸ δίκαιον τῆς προθέσεως τοῖς μεταβαλλομένοις ἐμποιοῦντα, ἵνα καὶ μόνην τῶν ὑποδειγμάτων τὴν μὴ μὴν ἀντ' ἐρείσματος ἔχοιεν τῆς ἑαυτῶν ἀσθενείας οἱ εὐγνώμονες. Ῥητέον δὲ μᾶλλον, ὡς, εἰ καὶ, τῶν τοιούτων συμβαινόντων, ὀλίγοι τινὲς καὶ εὐαριθμητοὶ τυγχάνουσιν οἱ διαμειδόμενοι, πῶς οὐκ ἂν ἐπέδωκεν ἐπὶ πλείστον πονηρίας τῶν ἀνθρώπων ὁ λογισμὸς, εἴπερ ἡ διὰ τῶν τοιούτων ἀποτροπὴ μὴ ἐπίλοι;

Εἰ δὲ καὶ μηδεὶς ἐντεῦθεν ὠφελεῖτο, ὅπερ ἠλίθιον εἶπεν, βέλτιον ἀνθρώπους ἐλέγχεσθαι, ὡς μὴδὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἐνδιδόντας, ἢ θεὸν ἀμελείας ἀν αἰτίαν ὑπέχειν, ὡς μηκέτι ἐπιστρεφείη χρώμενον· ἢ χρηστέον λόγῳ κατὰ τῶν μὴ ἐπαισθανομένων· ὄγλον γὰρ τοῖς εὐγνώμοσιν, ὡς οὐ μόνον πρὸς τὸ κρείττον μεταβολῆς ὁ φόβος ἀγει, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀποβήτης μεῖοι τὴν πρὸς ἀδικίαν ὁρμὴν καὶ τὸλμαν.

sed aliis etiam appetitum et audaciam ad injuriam

Ἐλθωμεν δὴ λοιπὸν καὶ εἰς τὸν περὶ δημιουργίας λόγον πρὸς τοῦ ἀπατεῶνος συχοφαντουμένης· καὶ πρῶτόν γε περὶ σκότους καὶ νυκτὸς ἐξετάσωμεν, ὅπερ μάλιστα κακίζει τὴν διάνοιαν ἐσκοτωμένος· σκότος γὰρ ἐν νυκτὶ φαινόμενον, ἐκείνου τοῦ σκότους ὁ Μάνης εἶναι φαντάζεται ὡς ἄν, τεκμήριον τοῦ μὴ ὄντος λαμβάνει, μὴδὲν παντελῶς μῆτε βλέπων, μῆτε κῶν, ἀλλὰ τυφλοῦ δίκην τοῖς πράγμασι προσκαίων· καὶ καλεῖ σκότος, καὶ οἷον εἰ φρίττει, ὡς μὴδὲ λόγου δεόμενος πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἑαυτοῦ ψευδολογίας, ὡς αὐτόθεν διαβεβημένου πράγματος τὸ ὄνομα λαμβάνων. Ῥητέον τοίνυν, ὡς τοῦτο δὴ σκότος καλεῖται μὲν, οὐ μὴν ὑφέστηκε κατ' οὐσίαν· ἐπισυμβαίνει δὲ καθ' ἡμέραν καὶ ἀποσυμβαίνει, παρακολούθημα, καὶ σκιάς τρόπον ὑπάρχον· δεδημιουργηται μὲν γὰρ εἰς ὑπόστασιν οὐσίας οὐδαμῶς, κόσμου καὶ δημιουργηθέντος, σκιά τυγχάνει· ἄνθρωπος τίκεται μὲν γὰρ καθ' ἐαυτὸν, παρακολουθεῖ δὲ αὐτῷ πρὸς τὸν ὄγκον τοῦ σώματος ἡ σκιά· καὶ οὐ δήπου συγκατεσκευάσθαι δόξειεν ἐν ἑαυτῷ, ἀλλ' ἐπισυμβαίνει πρὸς τὴν τοῦ σώματος θέσιν, καὶ πρὸς τὴν τοῦ φωτὸς περίοδον. Οὕτω δὴ καὶ νύξ καὶ σκότος, σωματικοῦ τοῦ κόσμου δηλαδὴ τυγχάνοντος, παρακολούθημα μόνον ἐστίν, οὐ μὴν δημιουργήματος τρόπον οὐσιώδες κατεσκευάσται.

Τοῦ γὰρ ἡλίου τὸν μεσημερινὸν δρόμον περαινόντος, πρὸς δὲ τὰς ἰδίας ἀναχωρήσεις τρεπομένου, τοῦ κόσμου τὰ ἐντὸς ἐπάναγκες ἅπαντα σκιάζεσθαι, ἐξω τυγχάνοντος τοῦ φωτίζοντος, οὕτω δὴ θεοῦ βουληθέντος, δι' ἧς αἰτίας μικρὸν ὕστερον ὡς δυνάμεις ἐρούμεν· αὐτίκα καὶ μεθ' ἡμέραν πρὸς τὸ ἀντικείμενον μέρος τῆς τοῦ φωτὸς θέσεως, τὰ ἀνέχοντα τῶν σωματικῶν ὄγκων παραπέμπει τὰς σκιάς, καὶ συμμεταβαίνει τῷ φωτὶ πρὸς τοῦναντίον ἡ σκιά· καὶ οὐ μὲν ἕως μεσημβρίας ἥλιος, μετὰ ταύτην γίνεται σκιά· ἡ δὲ σκιά μεθ' ἡμέραν, καὶ οὐ παντελῶς σκότος· ἐπειδὴ τὸ περιέχον πανταχόθεν ἀνευγὸς καὶ ταῖς σκιάζο-

μένοις τόποις τοῦ φέγγους παρέχει τὴν μετουσίαν. Εἰ γοῦν οἰκόν τινα τελείως ἀποκλείσεις, ὡς μὴδὲ στενήν γοῦν εἰσοδὸν καταλείπειν τῷ φωτὶ αὐτῷ, νύκτα ποιήσεις καὶ ἐν μεσημβρίᾳ. Τοῦτο δὴ καὶ ἐν νυκτὶ γίνεται πρὸς ταύς ἰδίους χώρους ἡλίου γενομένου. Ὅστε ἡ νύξ στέρησις ἂν εἴη φωτός. Μάθοι δ' ἂν τις σαφέστερον τὸ γινόμενον, εἰ νοήσειεν, ὡς ἐν νυκτὶ μὲν ἐστὶ που διαμένων καὶ ὑπάρχων ὁ ἥλιος, μεθ' ἡμέραν δὲ οὐδαμοῦ τὸ σκότος, ἀλλὰ παντελῶς διαλυόμενον ἀφανίζεται. Ὅστε φωτός μὲν γέγονεν οὐσία, σκότους δὲ οὐδαμῶς.

CAP. XVIII. Noctis necessitas. Utilitates ex ea profuentes.

Σκοπητέον δ' ὅμως νυκτός ὅσον τὸ ἀναγκαῖον. Ἔστιν ἀνάπαυλα πρῶτον κοινὴ τοῖς πᾶσιν· ὁ γὰρ μεθ' ἡμέραν ὕπνος τὸ ἀναγκαῖον τῆς νυκτός μᾶλλον παραδείκνυσιν, ἥς γε τοσοῦτος ὑπάρχων ὁ χρόνος ὡχ ἱκανὸς διαναπαῦσαι τὰς αἰσθήσεις ἀνθρώποις· καὶ τοῦ μὲν μεθ' ἡμέραν ὕπνου οὐκ ἴση τοῖς πᾶσι μετοχὴ· τὸ δὲ ἐν νυκτὶ κοινὸν, καὶ ἐπίσης τοῖς πᾶσι τῆς διαναπαύσεως τὸ μέτρον, οὐκ ἔχον ἀνωμαλίαν πρὸς τὰ βιωτικά πλεονεκτήματα. Ὅπερ οὐκ ἔλαττον τὴν ἰσότητα τοῦ Δημιουργοῦ ὡς πρὸς ἐν γένος τὸ τῶν ἀνθρώπων μαρτύρεται. Ἐπειτα εἰ διαπαντός ὑπῆρχεν ἡμέρα ἀδιάδεκτον ἔχουσα τὸ διάστημα, οὐκ ἂν ἐμετρήθη χρόνος εἰς μέρη μὴ τετμημένους. Ἡ δὲ καθ' ἡμέραν τοῦ χρόνου τομὴ διὰ τῶν μορίων τούτων καταριθμείσθαι ποιεῖ· χωρὶς δὲ χρόνου διαγνώσεως ἄλογος ἂν ἐν τοῖς πλείοσι γέγονεν ἀνθρώποις ὁ βίος· τὸ δὲ δὴ μεῖζον, οὐκ ἂν φωτός γέγονεν ἀπόλαυσις, σκότους μὴ παρακειμένου τὸν εἰρημένον τρόπον νυκτερινῶ. Φῶς γὰρ σωματικὸν ἀδιάλειπτον, οὐδ' ὅτι φῶς ἐστίν, ἐγκώσθη ἂν· πρὸς γὰρ ἀντιδιαστολήν σκότους φῶς ὠνόμασται καὶ ἐστίν. Οὐκ ἂν οὖν θαυμάστον τι ἦν, ὡς ἔστι δημιούργημα φανέν, εἰ μήγε ἡ θέσις τοῦ δοκοῦντος ἀντικεισθῆαι παρεδείκνυεν αὐτό. **Deo esset, ut esse apparet admiratione dignum a**

Ὅστε καὶ τᾶλλα μὲν πολλὰ χάριν ὁμολογητέον ἐπὶ τῇ νυκτὶ τῷ πανσόφῳ Δημιουργῷ· μάλιστα δ' ὅτι τοῦ φωτός ἐμποιεῖ τὴν αἰσθησίν τε καὶ τὴν ἀπόλαυσιν, οὐκ ἂν ἄλλως διαγνώσθέντος, ὅτι περ ἐστίν.

Ἄλλ' ἐκπλαγεῖη τις ἂν τὴν ἀρρήτον τοῦ Θεοῦ σοφίαν, ὅτι, τοσοῦτων καὶ ἔτι πλεόνων ἀναγκαίων τε καὶ χρησίμων διὰ σκότους ἀνθρώποις ὑπαρχόντων, ὅμως δὲ ἐπειδὴ σκότους ἦν ὄνομά τε καὶ πρᾶγμα, οὐ κατεσκευάσκειν αὐτὸ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ συμβαίνειν καὶ ἀποσυμβαίνειν αὐτὸ πεποίηκεν· ἵνα καὶ ὡς ὄν τὰ τε ρηθέντα καὶ ἔτι πλείω παρέχη, καὶ ὡς μὴ ὄν ἥκιστα διαβάλλῃ τὸν Δημιουργόν. Ἄμμεπτος τοιγαροῦν ἡ νύξ, ἀλλὰ καὶ θαυμασία παντοίως τῇ χρήσει.

Φασὶ δὲ λησθῆν ἐν νυκτὶ κακοουργεῖν. Καὶ τί δεῖ πρὸς τὴν νύκτα; εἰ γὰρ μὴ ἐνεδέχετο καὶ ἐν ἡμέρᾳ κακοπραγεῖν τοὺς βουλομένους, ἐχρῆν τῆς νυκτός διαβάλλεσθαι τὸν καιρὸν. Ἐπεὶ δὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς κακοουργίας ὁ θρωῶν ἀναμένει, καὶ ἐν ἡμέρᾳ, καὶ ἐν νυκτὶ πεπραπέσοι, τὴν πρόθεσιν τοῦ δρῶντος, οὐ τὸν

A quod continet cum sit undique apertum, locis etiam quæ umbram habent, præbet luminis participatio-nem. Itaque si domum quampiam ex omni parte bene claudas, et neque vel angustus aditus lumini relinquatur, noctem efficies etiam in meridie. Hoc autem fit in nocte, sole loca sua ambiente et circumeunte. Unde nox est privatio luminis. Potest autem hoc quod fit, clarius percipi, si quis considerat, alicubi esse et manere noctu solem, interdium vero nusquam esse tenebras, sed penitus dissolvi et tolli. Quare substantia luminis facta est, non autem tenebrarum.

Considerandum vero est, quam sit necessaria **B** nox. Primum, est communis requies omnibus; somnus enim diurnus magis necessitatem noctis declarat, cujus quidem tempus tam longum non sufficit hominibus, ut a sensibus requiescant, et diurnum somnum capere non æqualiter omnibus licet: in nocte vero communis est omnibus et æqualis mensura ad requiescendum, nullam inæqualitatem habens ad avaritias vitæ et plushabendi cupiditates. Quod quidem non minus æqualitatem Creatoris testatur, tanquam uni generi hominum æqualiter prospicientis. Deinde, si semper esset dies, et spatio diei non succederet nox, non possemus metiri tempus non divisum in partes. Divisio autem diurni temporis facit, ut liceat tempus per has particulas numerare. Nisi autem tempus discerneretur, in multis rebus non posset hominibus ratio vitæ iniiri et constare; et quod majus est, non esset voluptas luminis fruendi, si non essent tenebræ nocturnæ in proximo eo modo quem diximus. Lumen enim corporeum continuum neque quod lumen esset, cognosceretur: lumen enim dicitur et est, ut a tenebris distinguatur. Non igitur creatum, nisi comparatio ejus quod videtur con- **C**

Quamobrem oportet gratias agere Deo, sapientissimo Creatori, cum propter alia multa, tum maxime quia fecit, ut lumen sentiremus et eo frueremur; quod eundem esse non aliter discernere potuissemus.

Est autem obstupenda ineffabilis Dei sapientia, quod cum tot et adhuc plures necessariæ hominibus et opportuniæ utilitates ex tenebris existant, tamen quia erat nomen et res tenebrarum, non fecit eas secundum substantiam, sed fecit ut venirent et recederent; ut quasi essent ea quæ diximus, et adhuc plura commoda præberent; et quasi non essent, minime mundi fabricator accusaretur. Extra culpam igitur et querelam esset nox, quin potius usu est omnibus modis mirabili.

Sed aint, latronem noctu latrocinari. Sed quid hoc contra noctem? si enim non contingeret de die latrocinari eos qui latrocinari volunt, oporteret tempus nocturnum accusare. Sed quia latro opportunitatem furti expectat, sive die sive nocte incidat, animus maleficii facientis, non tempus est

crimini dandum : verumtamen si maleficus noc- A καιρὸν αἰτιατέον· πλὴν εἰ νυκτὶ γὰρ ἐπιτίθετο κακοῦρ-
cti pareret. dormiret sane ; hoc enim solum nox γος ἕπας, ἐκάθευδεν ἄν· τοῦτο γὰρ καὶ μόνον παρ-
jubet. εγγυφ.

CAP. XIX. Mendacii cum tenebris comparatio.

Præterea considerandum est similiter inter se contraria videri lumen et tenebras, veritatemque et mendacium. Quod enim est lumen corpori, hoc est veritas animæ ; et quod tenebræ oculis, hoc ignorantia et mendacium menti. Homo enim nihil aliud est quam anima et corpus. Utrique parti suppeditat Deus, corpori lumen ; per corpus enim lumine corporeo fruitur ; per animam vero veritate spirituali.

Sicut autem non sunt tenebræ secundum substantiam, solum autem eas advenire permissum est, sicut ostensum est ; sic etiam mendacium non manet ab aliqua substantia per se existente, quam ille principium ingentium vocat, neque est substantia quæpiam per se existens ac vivens. Sed sola cogitatione esse, concessum est, et advenire atque recedere similiter ut tenebras ; idque valde utiliter et necessario : nisi enim cogitatio mendacii esse posset permissu Dei, veritatis optio non esset in hominibus spectata et probata, et frustra nominaretur, nisi permissum esset, esse mendaciam cogitatione. Nemo enim esset amicus veritatis, nisi potestatem haberet cogitandi mendacium. Non dico esse mendacium adjunctum veritati, sed quod optio veritatis non videretur esse, nisi potestas mentieadi adjaceret : quod quidem veracibus prodest, non veritati. Oportet enim eum qui verax est, ut penes eum sit mentiri, a quo cum abstinet, verax est. Posse ergo mentiri assert hominibus, ut veritatem mendacio anteponan. Sicut positæ tenebræ sensum luminis movent et excitant, tamen sicut lumen in tenebris lucet (dissolvit enim eas adveniens, quippe cum non sint secundum substantiam), sic veritas vineens mendacium, omnino vincit, quod non est, cogitatione esse propter potestatem cogitationis, id est quia cogitari potest. Quomodo enim potest quis veritatem eligere, si suscipere mendacium non est penes ipsum ?

Si igitur ostendi posset esse tenebras secundum substantiam, et non advenire et recedere, sicut dictum est, poni etiam posset falsa et mendosa substantia. Sin vero nec ille nec alius ostendere potest, non dissolvi has tenebras quæ ad instar umbræ fiunt, ut lumen quidem noctu existat, tenebræ vero interdum non sint ; liquet neque mendacium, quod cum tenebris similitudinem habet, per se existere instar substantiæ, sed necessarii permitti, ut cogitatione tantum sit, idque ad electionem veritatis.

(40) Σκότος. Legerat ψεύδος Turrianus, et quidem optime : non enim comparantur hic tenebræ cum tenebris, sed mendacium cum nocte et tenebris. quemadmodum lux cum veritate. BASN.

(41) Ψεύδος. Desunt hic in Græco plura quæ

θεωρητέον δὴ ἐπὶ τούτοις, ὡς ἀναλόγως ἀλλήλοις ἀντικείμεθα δοκεῖ, φῶς τε καὶ σκότος, ἀλήθεια τε καὶ ψεύδος· ὅπερ γὰρ φῶς σώματι, τοῦτο ἀλήθεια ψυχῇ· καὶ ὅπερ σκότος ὀφθαλμοῖς, τοῦτο ἄγνοια καὶ σκότος (40) διανοίᾳ. Ἄνθρωπος μὲν γὰρ οὐδὲν ἕτερον ἢ ψυχὴ τε καὶ σῶμα· παρὰ δὲ θεοῦ πρὸς ἐκότερον τὴν χορηγίαν ἔχων, διὰ μὲν σώματος σωματικοῦ φωτὸς ἀπολαύει, διὰ δὲ ψυχῆς νοητῆς ἀληθείας.

Ὅσπερ δὲ σκότος κατ' οὐσίαν μὲν οὐχ ὑπάρχει, ἐπιέναι δὲ συγκεχώρηται μόνον, ὡς ἀποδείκνυται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ψεύδος (41), ἀπὸ τίνος μὲν οὐσίας ὑφ' ἑσθηκυῖα τε καὶ ζῶσα ἐπινοία δὲ μόνον εἶναι συγκεχώρηται, συμβαίνειν τε καὶ ἀποσυμβαίνειν παραπλησίως τῷ σκότει, καὶ τοῦτο λίαν χρησίμως τε καὶ ἀναγκαίως· εἰ γὰρ μὴ ἐπετέτραπτο ψεύδους ἐπινοία, ἀδόκιμος ἂν ἦν καὶ ἀδασάνιστος κατ' ἀνθρώπου τῆς ἀληθείας ἡ αἴρεσις· μάτην δ' ἂν καὶ ὠνομάζετο, εἰ μὴ τὸ ψεύδος συγκεχώρητο τῇ ἐπινοίᾳ· οὐδεὶς γὰρ ἂν ἦν φιλαλήθης, εἰ μὴ καὶ τοῦ ψεύδεσθαι τὴν ἐπινοίαν εἶχεν ἐφ' ἑαυτῷ. Οὐ φημί, ὅτι προσκεχαρισμένον ἂν εἴη τῇ ἀληθείᾳ τὸ ψεύδος, ἀλλ' ὅτι τῆς ἀληθείας ἡ αἴρεσις οὐκ ἂν γὰρ εἶναι ἐδόκει, εἰ μὴ παρέκετο τοῦ ψεύδεσθαι ἢ ἐξουσία· ὁ δὲ ὑπὲρ τῶν φιλαλήθων, οὐχ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐστὶ. Δεῖ γὰρ τὸν ἀληθεύοντα ἔχειν ἐφ' ἑαυτῷ καὶ τὸ ψεύδεσθαι αὐτῷ ἐξεῖναι, ὃ ἀπεχόμενος ἀληθεύει. Προσάγει τοίνυν ἀνθρώποις τῆς ἀληθείας τὴν προτιμῆσιν τὸ ἐξεῖναι ψεύδεσθαι. Ὅσπερ φωτὸς ἀνακινεῖ τὴν αἰσθησιν ἢ θέσις τοῦ σκότους· ὡσπερ μέντοι τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει (διαλύει γὰρ αὐτὸ ἐπιόν, ἅτε δὴ μὴ κατ' οὐσίαν ὑπάρχον), οὕτως καὶ ἡ ἀλήθεια, κατὰ τὸ ψεύδους κρατιστεύουσα, διελέγχει παντελῶς αὐτὸ μὴ ὄν, ἐπινοία τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ λογισμοῦ παρεισὼν εἰς αἴρεσιν ἑαυτῆς· πῶς γὰρ ἂν τις ἀλήθειαν ἔλοιτο, εἰ μὴ καὶ τοῦ ἀντικειμένου τὴν αἴρεσιν ἔχοι ἐφ' ἑαυτῷ.

Εἰ μὲν οὖν δεῖξαι δυνατόν, ὡς κατ' οὐσίαν ὑπάρχει τὸ σκότος, οὐχὶ δὲ συμβαίνει καὶ ἀποσυμβαίνει μόνον, ὡς εἴρηται· τελεῖται ἂν καὶ ψευδὴς οὐσία· εἰ δὲ μήτ' ἐκεῖνος, μήτε ἄλλος δεῖξαι δύναται, ὡς τοῦτο δὴ τὸ σκότος οὐχὶ διάλυτον ἐστὶ σκιάς τρόπον γιγνόμενον, ὡς τὸ μὲν φῶς ὑπάρχειν καὶ ἐν νυκτὶ, τὸ δὲ σκότος ἐν ἡμέρᾳ μὴ εἶναι· τὸ ἀναλόγως ἔχον αὐτῷ ψεύδος, δῆλον, ὡς οὐδ' αὐτὸ ὑφ' ἑσθηκεν οὐσίας τρόπον τινα, ἀναγκαίως δὲ μόνον κατ' ἐπινοίαν ἐπιγιγνεσθαι συγκεχώρηται πρὸς αἴρεσιν τῆς ἀληθείας.

sensum non modo obscurum, sed imperfectum reddunt. Sic supplerem : ἦν αὐτὸς ἀγέννητον ἄρτην λέγει, μηδὲ ἐστὶν οὐσία ὑφ' ἑσθηκυῖα τε καὶ ζῶσα· Ius respondent optime Latina. I.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ φῶς κατ' οὐσίαν ὑφέστηκε, σαφῶς ἄρα κατ' ἀλήθειαν νομίσαιεν ἂν τις κατ' οὐσίαν ὑφεσταί, ἵνα τῆς ἀναλογίας ὠζήσῃται ἡ ἀκρίβεια· καὶ τί δὴ τὸ καλῶν Θεὸν αὐτοαλήθειαν εἶναι, ἠγείσθαι τε καὶ νομίζειν; εἰ γὰρ φῶς ὁ Θεός, φῶς νοητὸν, οὐ γὰρ δὴ ὄρατὸν, φῶς δὴλον, ὡς ἀλήθεια· φῶς γὰρ νοερὸν οὐδὲν ἄλλο, πλὴν ἀληθείας· ὅμως δὲ φῶς τε καὶ αὐτοαλήθεια τυγχάνων ὁ Θεός οὐκ ἀδυναμίᾳ ψεύδους ἀπέχεται, ἀλλὰ μὴ βουλόμενος ψεύσασθαι ποτε. Εἰ δὲ γε μὴ δύναται, οὐ γὰρ ἄτοπον εἰπεῖν, ἐπειδὴ γε οὐδέποτε οὐχὶ μὴ βούλεται.

οὐκ ἔστιν οὐδὲν ἄλλο, πλὴν ἀληθείας· ὅμως δὲ φῶς τε καὶ αὐτοαλήθεια τυγχάνων ὁ Θεός οὐκ ἀδυναμίᾳ ψεύδους ἀπέχεται, ἀλλὰ μὴ βουλόμενος ψεύσασθαι ποτε. Εἰ δὲ γε μὴ δύναται, οὐ γὰρ ἄτοπον εἰπεῖν, ἐπειδὴ γε οὐδέποτε οὐχὶ μὴ βούλεται.

Οὓς μὲν γὰρ καὶ τὸ βούλεσθαι καὶ τὸ μὴ, κατὰ διάφορον τρόπον ἐπισυμβαίνει, τοῦτοις εὐλόγως καὶ τὸ δύνασθαι ἀφύρισται. Θεῷ δὲ γε, ἐπειδὴ οὐδέποτε συμβαίνει τὸ βούλεσθαι, τὸ μὴ δύνασθαι προσαιτέον· οὕτω μέντοι, διὰ τὸ μηδέποτε βούλεσθαι, οὐχὶ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τρόπον ἀσθενείας καὶ ἀδυναμίας· τὸ μὲν γὰρ δημιουργήματα πεπεδησθαι φύσει, λέγω δὴ τὸ σωματικὸν φῶς, οὐκ ἄλογον φάναι, ὡς μὴ ἐπ' αὐτῷ εἶναι τὸ εἶναι φῶς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ποιήσαντι· τὸν δὲ δημιουργὸν ὑποβεβλησθαι φύσεως ἀνάγκη λίαν ἄτοπον ἠγείσθαι, ὡς μὴ ἐπ' αὐτῷ εἶναι δοκεῖν τὸ ἀληθεύειν, ἀλλὰ πρὸς τῆς φύσεως βεβιάσθαι, καίτοιγε ὅπερ ἔστιν, αὐτὸ μόνον ἔστιν. Ἄλλ' οὓς μὲν ἐδημιούργησε ἐντέθεικε τὸ φύσει καὶ ἀνάγκη εἶναι ὃ εἶσιν· αὐτῷ μέντοι ἐντέθεικεν οὐδεὶς τὸ ἀνάγκη εἶναι ἀλήθειαν. Οὐκοῦν φύσεως μὲν ἐπάνω ὃ φύσει κατασκευασάμενος· αὐτὸς δὲ φύσεως ἀνάγκης ἐλευθερός· οὕτω γὰρ ἀληθῶς ἀγαθὸς ὁμολογηθήσεται.

Οὐκοῦν διὰ τῶν εἰρημένων αὐτὸ ψεύδος οὐκ ἔστι· ψεύστης δὲ ὁ ψευδόμενος· ἀπὸ γὰρ τοῦ μετιόντος καλεῖται, οὐχὶ ὁ μετερχόμενος ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος. Ψεύδος γὰρ πρὸ τοῦ ἐπινοουόντος αὐτὸ οὐκ ἂν εἴη· παραπλησίως δὲ καὶ σκότος οὐ δεδημιούργηται μὲν, παρεισέρχεται δὲ, σκιά τοῦδε τοῦ παντὸς ὑπάρχον· πλὴν ὅσον τὸ μὲν σκότος οὐ μόνον ὑποτρέχειν συγκυρῶνται, ἀλλὰ καὶ λίαν ὠφελίμως· τοῦ δὲ ψεύδους ἡ ἐπίνοια τὴν μὲν αἴρεσιν διασαφεῖ τῆς ἀληθείας παρὰ ἀνθρώποις· προτιμηθεῖσα δὲ τῆς ἀληθείας, βλαβερωτάτη γέ ἐστι, καὶ μάλα γε εἰκότως· ψεύδος γὰρ πρὸς ἀνθρώπων ἐπινοεῖται, σκότος δὲ τὸ σωματικὸν παρὰ Θεοῦ κεῖται. Διὸ χρητὸ μὲν νοοῦντα φεύγειν, τὸ δὲ μὴ λιοδορεῖσθαι, ἀναγκαίως πρὸς τοῦ δημιουργοῦ κείμενον.

CAP. XX. *Manetis stultitia, negantis feras a Deo fuisse creatas.*

Λιοδορεῖται μὲν οὐ τοῦτο μόνον ὁ τῆς κενωτάτης κατὰ Θεοῦ βλασφημίας εὐρετής, ἀλλὰ καὶ ζῴοις τοῖς ἀγρίαν φύσιν παρὰ τοῦ δημιουργοῦ λαχοῦσι, σαφῶς δίκην ἔχθροῦ τὰ πάντα φιλαίτιου κατὰ τῶν δημιουργημάτων κινούμενος. Ἐλέγχει δὲ ὁ λόγος τοῦ ἀπατεῶνος τὴν ἄλογον καὶ ἐν τούτοις βλασφημίαν.

Θηρία γὰρ ἅπαντα τετράποδά τε καὶ ἑρπετὰ κα-

Quia vero lumen secundum substantiam per se extitit, plane existimare licet esse veritatem per se secundum substantiam, ut similitudinis ac proportionis ratio limata et perfecte servetur, equid prohibet, quin Deum ipsam per se veritatem esse existimemus et reputemus? Si enim Deus est lumen, lumen autem intelligibile, non aspectabile, lumen scilicet sicut veritas; lumen enim spirituale nihil aliud est, quam lumen veritatis; Deus tamen cum lumen et ipsa per se veritas sit, a mendacio abstinere, non quia deficit ei potestas, sed quia non enim absurdum est sic loqui, ideo non potest, quia

Quibus enim velle et non velle diverse accidit, recte et rationi convenienter his attribuitur posse: Deo autem quoniam nunquam accidit velle, consistendum est non posse eum mentiri; sic tamen, quia scilicet non potest velle; non autem quia non potest ad instar ejus cui est infirmitas et deficit potestas: creaturam enim impediri et constringi natura, lumen, inquam, corporeum non habere penes se, ut sit lumen, sed penes auctorem luminis esse, non est alienum a ratione sic dicere; auctorem vero subjectum esse necessitati naturæ, valde absurdum est cogitare; ut non videatur penes ipsum esse verum dicere, sed a natura per vim cogi, cum alioqui ipsum solum sit, quod quidem est. His tamen quæ creavit, imposuit, ut natura et necessitate essent quod sunt. Deo tamen nemo imposuit, ut necessitate naturæ esset veritas. Supra naturam igitur est, qui naturas fabricatus est; ipse autem liber est a necessitate naturæ: sic enim vere bonum esse constebimus.

Igitur ex iis quæ dicta sunt, patet, perse mendacium non esse; mendacem vero esse eum qui mentitur; a mentiente enim vocatur mendacium; non autem mentiens vocatur ab eo, quod non est. Mendacium enim non potest esse antequam cogitetur: similiter tenebræ non sunt creatæ, sed subierunt, factæ umbra universi: præterquam quod tenebræ non solum subire permissæ sunt, sed valde etiam utiliter. Cogitatio vero mendacii electionem veritatis apud homines declarat. Cum vero anteponitur veritati mendacium, nocentissimum est, idque valde consentaneæ; mendacium enim ab hominibus excogitatum est, tenebræ vero corporeæ a Deo positæ sunt. Idcirco oportet illud quidem fugere; hoc vero non vituperare, quod necessario a Creatore positum est.

Vituperat autem non has solum iste inauditæ contra Deum blasphemix inventor; sed etiam animantes, quæ naturam sævam sortitæ sunt a Creatore; more inimici qui omnia accusans, in creaturas Dei invehitur. Sed blasphemiam amentem et recordem istius deceptoris in huiusmodi animalibus sermo nostri redarguet.

Omnes enim feras ac bestias, quadrupedes &c.

serpentes cum vituperat, perinde mihi facere videtur, ut si quis servus deditus peccatis et improbisimus, alia quidem domini et auctoris sui approbet, odio autem habeat et criminetur flagellum solum quod apparet; qui ipso quidem odio ostendit, quam necessarium sit flagellum appositum: homines enim faciles et parati ad capiendam oblivionem contra Deum, si nihil haberent in fabrica mundi quod dignum esse metu appareret, amplius quidem procederent animo et voluntate contra Deum; accusati vero essent non recte, utpote nulla re earum quæ apparent excitati. Etsi enim natura inest nobis libertas ad eligendum quod melius est, tamen propter ignaviam facile in oblivionem incidimus. Multa igitur sunt quæ necessario cogitationem nostram ad Deum timore excitant: sicut rursus plurima, quæ hanc cogitationem per benignitatem, et bonis fruendi copiam et facultatem ad agendas gratias Creatori movent: utrisque enim erudimur, et institumur iis quibus tanquam bonis fruimur, et iis quibus tanquam horribilibus et perimenseendis convertimur.

CAP. XXI. *Nulla malitia sine cognitione et libertate.*

Quod igitur sævum est natura, horribile est, sed non malum; malitia enim et nequitia affectio cogitationis sunt. Appetitus autem naturalis sic factus, ab omni culpa et crimine liberatus est. Deus autem misericordia erga homines motus, fecit, ut metu et horrore bestiarum ratione carentium, prohibentem quæ ad partem rationis compotem pertinet, consectaremur: et nihil in huiusmodi bestiis ac feris malum; quod enim non novit quod est, quomodo malum est? ut jam non minus sic redarguatur, quod Manichæus tradit de nequitia, quam finxit et ingentium principium vocat: non enim tribuit ei cogitationem et cognitionem nequitia, ne si reperiat habere sensum boni, hac ratione appareat, non esse nequitia: cognitio enim boni testimonium est naturæ non malæ. Manichæus vero, cum nequitiam statuit ratione carere, et cognitione privatam esse, eam etiam privatam esse, eam etiam privatam esse, quod ipsa est.

Si enim sentiat et cognoscat, quod mala est, sentiet omnino contrarium evadens bona. Siquidem malum ratione deprehenditur sensu et comparatione boni: ut si manifestum sit malum, contrarium quoque sit manifestum; omne enim contrarium probatio et index est contrarii, cognitione tamen et iudicio. Sine cognitione enim neutrum est alterius iudicatio. Si igitur nequitia se ipsam ignorat, et cogitatione non suscipit malum, non erit nequitia; frustra et vane accusabitur; nequitia enim libera a ratione similis est phrenetico, id est, furioso in febre aut in alio casu; qui quod facit, nescit, cui omnes ignoscere consuevimus, ac magis quidem ad luctum flectimur, a nequitia eum liberantes; cum sine causa percussit, aut etiam occidit, si gladium reperiat. Sic omnibus hoc manifesto patet; et hoc iudicium commune est ac naturæ con-

A κίζων, παραπλήσιόν τι πάσχειν με δοκεῖ, ὡσπερ ἂν εἰ τις φιλαμαρτημῶν δοῦλος καὶ λίαν πονηρὸς, τὰ μὲν ἄλλα τοῦ δεσπότου αὐτοῦ ἀκαταίτητα ἀποδέχοιτο, μισοῖ δὲ καὶ διαβάλλοι μάστιγά που καὶ μόνον φαινομένην· αὐτῷ γε τῷ μισεῖν ὁ τοιοῦτος δεικνύς, ὡς ἀναγκαῖον τὸ παρακείμενον· ἀνθρώποι γάρ, πρὸς τὴν κατὰ Θεοῦ λήθην πρόχειροι τυγχάνοντες, εἰ μὴδὲν ἄξιον δέους φαινόμενον εἶχον ἐν δημιουργίᾳ, πλέον μὲν ἂν ἐχωρίσθησαν προθέσει τοῦ Θεοῦ, ἠτιθέησαν δὲ οὐκ εὐλόγως, ἅτε διὰ μηδενὸς τῶν φαινομένων διεγειρόμενοι. Εἰ γὰρ δὴ καὶ πρόσθεσιν ἡμῖν φύσει τὸ ἐλευθέριον πρὸς αἴρεσιν τοῦ κρείττους, ἀλλὰ γε διὰ βρωτώτης βρωδίας εἰς λήθην ἐμπέτομεν. Πολλὰ τοίνυν ἐστὶν ἀναγκαῖως τὰ διεγείροντα τῷ δέει πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἡμέτερον

B λογισμόν· ὡσπερ αὐθις πάμπολλα τὰ κινουόμενα τοῦτον διὰ χρηστότητος καὶ ἀπολαύσεως ἀγαθῶν εἰς χάριτος ὁμολογίαν τοῦ Δημιουργοῦ· ἐκατέροις γὰρ ἀποπαυδαγωγούμεθα, οἷός τε ὡς ἡδὲν ἀπολαύομεν, καὶ οἷός τε ὡς διὰ φοβερῶν ἐπιστρεφόμεθα.

C Φοβερόν τοίνυν τὸ ἄγριον κατὰ φύσιν, οὐ πονηρόν· πονηρία γὰρ καὶ κακία λογισμοῦ πάθος· ὁρμη δὲ φυσικὴ οὕτω κατεσκευασμένη πάσης αἰτίας ἀπὸπλακταί. Θεὸς δὲ, φειδόμενος ἀνθρώπων, πεποιηκεν, ἵνα τῷ δέει τῶν ἀλόγων τὸ λογικὸν τῆς καλοκαγαθίας μεταδιώξωμεν· καὶ κακὸν ἐν τοῦτοις οὐδέν· ὁ γὰρ μὴ οἶδεν ὅτι ἐστὶν, πῶς κακὸν ἐστίν; ὡς οὐχ ἦτον καὶ οὕτως τῷ Μάνεντι καὶ ὁ περὶ τῆς κακίας αὐτῆς, ἦν πλασάμενος ἀρχὴν ἀγέννητον καλεῖ, λόγος διελέγχεται· λογισμόν μὲν γὰρ αὐτῇ καὶ γνῶσιν κακίας οὐ δίδωσιν, ἵνα μὴ καὶ ἀγαθοῦ τὴν αἰσθησὶν ἔχουσα γε εὐρεθῇ· οὕτω γὰρ ἀποδειχθεῖη μὴ οὕσα κακία· γνῶσις γὰρ ἀγαθοῦ μαρτυρία φύσεως οὐ κακῆς· ἀλόγιστον δὲ καὶ γνῶσεως ἔρημον αὐτὴν ὀρίζομενος, τοῦ ὅπερ ἐστὶ καὶ αὐτὴ τὴν γνῶσιν αὐτὴν ἀφαιρεῖται.

D Εἰ γὰρ αἰσθηταὶ καὶ γινῶ κακυνομένη, αἰσθησεται πάντως τοῦ ἐναντίου ἀγαθουμένη· φωρᾶται γὰρ λογισμῷ τὸ κακὸν τῇ αἰσθήσει, καὶ τῇ παραθέσει τοῦ ἀγαθοῦ· ὡς, εἰ δὴλον ὑπάρχοι, τοῦναντίον κατὰ δὴλον ἔσται· ἔλεγχος γὰρ πᾶν ἐναντίου ἐναντίον γνώσει μέντοι καὶ κρίσει· ἀνευ δὲ γνώσεως, οὐδέτερον θατέρω δὴλον. Εἰ τοίνυν καὶ ἑαυτὴν ἀγνοεῖ, καὶ λογισμῷ μὴ μέτεισι τὸ κακὸν ἢ κακία, οὐκ ἂν εἴη κακία· μάτην δ' ἂν ἐγκαλοῖτο· ὁμολογεῖ δὲ, ὅτι ἐστὶ λογισμοῦ κακία ἐλευθερουμένη· αὐτίκα φρενίτις ἐν περιστάσει περὶ τῶν, ἢ ἄλλου τινὸς συμπτώματος· οὐκ εἰδὸς ὁ ποιεῖ συγγινώσκειν ἅπαντες εἰδῶθαι, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ εἰς οἶκτον ἐπικαμπτόμεθα, κακίας ἐλευθεροῦντες τὸν μάτην μὲν τύπτοντα, εἰ δὲ ξίφος εὖροι, καὶ φονεύοντα. Οὕτω γε πᾶσι κατὰ δὴλον, καὶ κρίσις αὐτὴ κοινὴ τε καὶ φύσεως ἀκολουθία, τὸ μὴ κακὸν ὀνομάζειν τὸ οὐκ εἰδὸς ὅτι δρᾷ. Εἰ τοίνυν

μήτε το γινώσκον πταθῶν κληθεῖη ἀναγκαῖον, μήτε
 τὸ ἀγνοοῦν ἑαυτὸ, ὅτι δόξειεν ἂν εἶναι κακία· τὸ μὲν
 ὅτι μὴ αὐτὸς τίθησι; τὸ δ' ὅτι πεπλανημένως, καὶ
 ἐκτὸς τῆς κοινῆς δόξης θέμενος ὀρίζεται. Οὕτως οὐδὲ
 θηρίον οὐδὲν κακόν, λογισμοῦ ἐστερημένον· ἀνθρω-
 πῶς δὲ κακοήθης κακόν ἂν εἴη, λογισμῶ μετιῶν,
 ἅπερ ἥκιστα ἀγνοεῖ· ἡ γὰρ τοῦ λογισμοῦ τῆς φύσεως
 προσθήκη φέρει τῆς κακίας τὸ ἐγκλημα, προκατα-
 σκευάζουσα δῆλον εἶναι τὸ πραττόμενον· ἡ δὲ τῆς
 γνώσεως ἀφαίρεσις τῆς αἰτίας. Οὕτω δὲ γνῶσις μὲν
 ἀνθρώπου ἀμφω, ἀρετὴν τε καὶ κακίαν, ὅπερ ἂν
 ἔληται, φθάσει γὰρ ἡ γνῶσις τὴν αἴρεσιν, ἀπ' ἐκείνου
 καλεῖται· πρὶν δὲ γνῶσις νήπιον ὑπάρχον, οὐδέτερον
 τῶν ἀκρων καλεῖται. Δῆλον τοίνυν πανταχόθεν, ὡς
 τῷ λογισμῷ καὶ τῇ μετὰ τὴν γνῶσιν αἴρεσει κακίαν
 τε καὶ ἀρετὴν λογιζόμεθα. Τὰ τοίνυν ἀμέτοχα λο-
 γισμοῦ θηρία οὐκ ἂν εἴη κακὰ, οὐδὲ ἐκ κακίας
 προενηνεγμένα· ἐπειδήπερ κἀν ἐκείνῃ οὕτως ἔχοι,
 οὐκ ἂν εἴη κακία.

lectioni attribui. Bestiæ igitur quæ non sunt rationis
 ductæ, quia si illa ita se habeat, non est nequitia.

CAP. XXII. *Serpentium ac morborum utilitas.*

Ἄλλως τε τοῖσι ἂν πολλάκις καὶ τῶν ἐρπετῶν αὐ-
 τῶν τὸ χαλεπώτατον, λέγω δὴ τὸν ἰδν, εἰς ἱατρειάν
 πρὸς τῶν ἀκριβεστάτων ἱατρῶν λαμβανόμενον, καὶ
 τῇ τῶν ἀπομάχεσθαι δυναμένων παραμίζει καθαί-
 ροντα τῶν παθῶν ἔστιν ὅτε τὰ χαλεπώτατα· τὰς δὲ
 σάρκας αὐτὰς ἐτέρων εἰδῶν τε καὶ βοτανῶν συμ-
 πλοκῇ φάρμακον ἄριστον σώμασιν ἀποτελοῦσας.
 Παραπλησίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων θηρίων· μέρη γὰρ
 τινὰ καὶ μέλη, καὶ αἷμα καθ' αὐτὸ πολλάκις εὐεργε-
 τοῦσι κάμνοντας. Πῶς οὖν ἐκ κακίας ἔστι τὰ ἐν μέ-
 ρει καὶ ὠφελούντα; Ταῦτα τοιγαροῦν ἅπαντα χρήσιμα
 μόνον δι' ἀνθρώπους ἡγητέον· οὔτε δὲ ἀγαθὰ οὔτε
 κακὰ προσαγορευτέον, θεὸς μόνον ἀνθρώποις ἀν-
 αγκαλῶς ἐμποιοῦντα πρὸς ἐπιστροφήν τοῦ κρείττονος·
 καὶ τὸ ἀρτὸν αὐτῶν ἀργίας παρὰ ἀνθρώποις κωλυτι-
 κόν· κεῖται γὰρ αὐτὰ μάστιγος δίκην φαινομένης ἐν
 οἴκῳ πρὸς κατασκευὴν εὐλαθείας τῶν οἰκετῶν, εἰ τις
 ἀργήσῃ, ἢ εἰ τις πλημμελοῖ τῶν κατὰ τὴν ἐστίαν·
 εἰ δὲ πονηροῦς ἔστιν ἰδεῖν μὴδὲν ὑπὸ τούτων βλαπτομέ-
 νους, θαύμασον τοῦ δεσπότη τοῦ ἀνεξίκακον. Οὐδὲν δὲ
 ἤττον νοητέον τὴν παρακειμένην μάστιγα· τούναντιον
 δὲ, εἰ χρηστοὶ περιπίπτουσι τούτοις, ἰστέον, ὡς, ἀγαθοῦ
 πλημμελοῦντος, φέσαιτ' ἂν πρὸς ἐπιστρέφειαν ὁ
 δεσπότης, οὐχὶ δὲ τοῦ λίαν ἀπεγνωσμένου. Ὁ μὲν
 γὰρ ἰάσιμα πλημμελεῖ, ὁ δὲ τηρεῖται· πρὸς ἀνάτατον
 τιμωρίαν· τοιαῦτα γὰρ ὑποδείγματα πάμπολλα ἴδοι-
 μεν ἂν ἐν ταῖς θεαῖς Γραφαῖς ὑστερούμενα. Μέλει
 τοίνυν πᾶν γε Θεῷ ἀνθρώπου· διὸ παντοίως αὐτῷ
 τὰ ἀνακινούντα πρὸς εὐλάβειαν παρατίθεικεν· ὡς
 μὴδὲ τὸν ὕπνον πυκνοτάτης ὀχλήσεως ἀπηλλάχθαι,
 ἀλλὰ καὶ τοῦτον, διὰ κνωθάλων τινῶν ἐμποδιζόμενον,
 κέντρον δίκην νύττειν τὸν λογισμόν· καὶ πολλά γε τὰ
 βοηθοῦντα τῇ ἀνθρωπίνῃ ἀσθενεῖα θαυμασιῶς πρὸς
 ἀνάμνησιν Θεοῦ· δι' ὧν γὰρ πάσχει σωματικῶς, πα-
 θῶν ψυχῆς ἐλευθεροῦται· καὶ δι' ὧν παθεῖν ἂν δυ-
 νάσθαι· κἀν μὴ πάθῃ, πρὸς εὐλάβειαν ἐπιστρέφεται.

A sectarium, non nominare malum, si ignorat, quod
 facit. Si igitur neque id quod cognoscit, bonum ne-
 cessarium vocabitur; sequitur neque id quod se
 ipsum et quid sit, ignorat, nequitiam esse: quo-
 rum alterum neque ipse admittit, alterum vero per
 errorem et contra communem existimationem sta-
 tuit. Sic neque fera ulla mala est, cum sit rationis
 expers: homo vero male moratus, malus est, qui
 ratione utens capessit quæ non ignorat: accessio
 enim rationis ad naturam, nequitiae crimen inducit;
 præparat enim ratio cognitionem actionis susceptæ;
 privato autem cognitionis privato est culpæ et
 criminis. Sic homo utrumque cognoscens, virtutem
 scilicet et vitium, ab eo quod eligit, nominatur;
 antecedit enim electioni cognitio: prius autem
 quam cognoscat, dum puer parvus est, a neutro
 extremo nominatur, id est neque bonus neque
 malus dicitur. Quamobrem ex omni parte liquet,
 virtutem et vitium rationi, et post rationem ele-
 participes, non sunt nequam, nec a nequitia pro-

Præterea videre licet sæpenumero, quod est in
 serpentibus nocentissimum: venenum dico a me-
 dicis absolutissimis ad medicinam adhiberi, et mi-
 sta cum iis quæ possunt auxiliari, gravissimos
 morbos interdum depellere; et ex ipsis carnibus,
 aliis generibus et herbis admistis optimum reme-
 dium corporibus confici. Similiter in aliis bestiis:
 quædam enim partes et membra et sanguis, sola
 ac per se ægrotantibus conducunt. Quomodo igitur
 sunt ex nequitia, quæ ex parte sunt utilia et ju-
 vant? Hæc igitur omnia ducenda sunt utilia propter
 homines tantum; non autem appellanda sunt bona
 neque mala, quæ hominibus tantum necessario
 metum injiciunt, ut ad melius institutum se con-
 vertant: et otium bestiarum, atque vocatio earum
 a vocando, apud homines otium et inertiam prohi-
 bet: sunt enim posita ipsa instar flagelli apparentis
 in domo, ut metuant famuli ac ministri, si quis
 eorum se dedat otio, aut si quis domi delinquat.
 Si vero contingit videre has quas diximus, bestias
 nihil nocere improbis, admiremur in Domino tole-
 rantiam malorum. Nihilominus tamen considerare
 oportet flagellum propositum: contra vero si homi-
 incidunt in has feras, advertendum est, quod Do-
 minus bono delinquenti prospicit et cavet, non au-
 tem ei qui valde desperatus est. Ille enim peccat,
 quæ curari possunt; hic vero reservatur ad sup-
 plicium, quod evadi non potest: huiusmodi enim
 exempla permulta in divinis Scripturis videre ac
 legere licet. Magna itaque cura est Deo de homine,
 quamobrem omnibus modis proposuit, quæ eum ad
 timorem moverent et excitarent; et neque somnus
 illi a creberrima molestia liber esset, quin hic
 etiam a quibusdam feris et serpentibus impeditus,
 cogitationem instar stimuli pungeret: ac multa
 quidem sunt quæ humanam infirmitatem juvant, ut

homo recordetur Dei ejusque memoriam habeat. A Mirifice namque per ea quæ corpore patitur, a morbis animæ liberatur; et per ea quæ pati posset, quamvis non patiatur, ad timorem convertitur. Incidit quoque homo necessario in morbos corporis, ut peccatum, gravissimum morbum et qui solus vere morbus est, effugiat: qui enim non dolet, intemperans est; et qui peccat impune, funditus perit.

Si enim tam multis ac tantis ad timendum propositis, ex magna parte homines ex vacuitate timoris ægrotant; quomodo convictum et societatem inter se habere potuissent, si nullus eis metus ante oculos impenderet? Mollit igitur durior mentem morbus; et sæpenumero naufragium mercatores perjuriis assuetos mutavit; et rursus inopia opibus elatum depressit; orbitas filiorum correxerat avaritiæ propter liberos deditum.

Quod si non correxit, exemplum saltem sentientibus præbuit: ac liberi quidem nullam prorsus jacturam aut damnum lecerunt, quinimo beneficium acceperunt ab institutione malorum parentum liberati: avaritia autem refellitur.

CAP. XXIII. *Jactura liberorum. Absoluta ratio rerum quas Deus gubernat, incomperta.*

Rursus alii cum parentes alioqui probos habeant, moriuntur, aut quia futuri erant indigni genitoribus suis, ne honorum malæ columnæ exstent: aut si probi quidem sunt, evasuri tamen pravi mutatione morum, si crescerent, beneficio afficiuntur, non permanentes in malum suum, omnia Dei providentia et præcognitione sua gubernante. Admodum itaque necessarii sunt metus, et variæ atque infinitæ sunt causæ eorum quæ Deus dispensat ac providet; et sæpe sæpius eadem propter varias causas eveniunt. Ille ægrotat propter peccata, ut convertatur: alius propter virtutem, ut magis adhuc exerceatur; in testimonium item alius propter nimium peccatum, ut arguatur; et ejusdem casus variæ etiam causæ. Ille amittit opes male eis usus, Deo sic illi prospiciente ac præcavente: alius ut ad virtutem per inopiam se exerceat: alius sponte sua grave pondus divitiarum abjicit, ne sint ei impedimento ad virtutem. Neque facile quispiam perspicere potest absolutam rationem earum rerum quas Deus gubernat, ut hominibus consulat. Pauca vero quæ comprehensa sunt, fidem faciunt eorum quæ non sunt. Quædam enim ipse declarat hominibus, ut quodammodo ex iis quæ sentiunt, ascendere possint ad eum. Alia vero plurima obscuritate contegit, ne contra se fiat magister non credendi: nec enim decebat omnium quæ sigillatim sunt, demonstrationes a Deo poscere; siquidem hujusmodi cognitio difficilior et pejor est quam ignorantia; hac enim ratione suadet mentem, quod addiscat; alioqui nihil eorum, quæ Deus gubernat, ad justam gubernationem referret. Melior autem est in Deum fides et charitas; et quamvis mens non perspiciat quæ sunt, confidat tamen recte gubernanti. Siquidem in omnibus rebus adduci argumentis et probationibus, potius esset perfidia quam fides.

Kαὶ περιπίπτει σωματικοῖς πάθεσιν ἀναγκαίως ἄνθρωπος, ἵνα τὸ χαλεπώτατον καὶ μόνον ὡς ἀληθῶς πάθος διαφύγῃ τὴν ἁμαρτίαν· τὸ γὰρ ἀνάληγτον ἀκόλαστον· καὶ τὸ ἀτιμώρητα ἁμαρτάνων παντελῶς διαφθείρεται.

Εἰ γὰρ, καὶ τοσοῦτων παρακειμένων εἰς φόβον, ἀφοβίαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ νοσοῦσιν ἄνθρωποι· πῶς ἂν συνεῖναι γοῦν ἀλλήλοις ἐδυνήθησαν, εἰ μὴδὲν αὐτοῖς κατ' ὀφθαλμοῦς ἐπὶ ἤρητο δέος; μαλάττει τοιγαροῦν καὶ νόσος διάνοιαν σκληροτέραν· καὶ ναυάγιον πολλάκις συμπεσόν ἐμπόρων ἐπιόρχον τρόπον μετέβαλε· πένια αὖθις καθήνεγκε τὸν ἐπαρθέντα πλοῦτον· παίδων στήρησις ἐσωφρόνισε τὸν διὰ παιδῶν πλεονεκτοῦντα.

Εἰ δὲ μὴ ἐσωφρόνισε, τὸ ὑπόδειγμα τοῖς αἰσθανομένοις παρέσχε· καὶ οἱ μὲν παῖδες ἐθλάθησαν παντελῶς οὐδὲν, μᾶλλον μὲν οὖν εὐήργετήθησαν, ἀγωγῆς φαύλων γονέων ἀπαλλαγέντες· τὰ δὲ τῆς πλεονεξίας διελέγχεται.

Ἄλλων αὖθις εὖ διακειμένων τελευτῶσιν, ἢ ὡς ἀνάξιοι τῶν φυσάντων γενησόμενοι, ἵνα μὴ στήλῃ κακῆ ἀγαθῶν ἀναστῶσιν· ἢ ἀγαθοὶ γε τυγχάνοντες, εἰ ἐπὶ πλεόν αὐξηθεῖεν, ὡς ἐκ μεταβολῆς γενησόμενοι φαῦλοι, εὐεργετοῦνται, μὴ καθ' ἑαυτῶν διαμένοντες τῇ προγῶνσει τοῦ Θεοῦ πάντα διοικοῦντος. Καὶ ἀναγκαῖοι γε λίαν οἱ φόβοι, καὶ ποικίλα καὶ ἄπειρο τῷ πλήθει τὰ αἴτια, ὧν δὲ Θεὸς οἰκονομεῖ· καὶ τὰ αὐτὰ πολλάκις διὰ ποικιλίας προφάσεις συμβαίνει· Ὁ μὲν ἀβρωστῆι δι' ἁμαρτίας ἐπιστρεφόμενος· ὁ δὲ δι' ἀρετῆν ἐτι μᾶλλον γυμναζόμενος εἰς μαρτυρίαν· ἄλλος διὰ ὑπερβολῆν κακίας ἐλεγχόμενος· καὶ τοῦ αὐτοῦ συμπτώματος ποικίλα τὰ αἴτια. Ὁ μὲν ἐκπίπτει πλοῦτου, μὴ καλῶς χρῆσάμενος· ἄλλος ὡς καλῶς χρῆσάμενος φειδοῖ Θεοῦ· ἄλλος δὲ πρὸς ἀρετῆν διὰ πένιας γυμναζόμενος· ἕτερος ἐκῶν βίπτει τῶν χρημάτων τὸ βᾶρος, ὡς μὴ πρὸς ἀρετῆν ἐμποδίζοιτο. Καὶ οὐκ ἂν μὲν τις βᾶδιως κατῖδοι τὴν κατὰ μέρος ἀκριβείαν, ὧν ὁ Θεὸς ἀνθρώπων φειδόμενος οἰκονομεῖ· τὰ δὲ ὀλίγα καταλαμβανόμενα πίστις γίνεται τῶν μὴ καταλαμβανόμενων. Τὰ μὲν γὰρ καὶ αὐτὸς ἀνθρώποις σαφηνίζει, ὡς ἂν ἔχοιεν ἀναβάσει κεχρησθαι τρόπον τινὰ πρὸς αὐτὸν, δι' ὧν ἐπαισθάνονται· τὰ δὲ πλεῖστα κρύπτει, δι' ἀσαφείας, ἵνα μὴ γένηται τῆς καθ' ἑαυτοῦ γε ἀπιστίας διδάσκαλος· οὐδὲ γὰρ προσήκει τῶν γινομένων ἐκάστου παρὰ Θεοῦ τὴν ἀποδείξιν ἀπατεῖν· ἐπεὶ τοι χαλεπωτέρα γίνονται τῆς ἀγνοίας ἢ τοιαύτη γνώσις, ὡς διὰ τοῦτο δυσωπουμένου τοῦ νοῦ, ὅτι μανθάνοι· ἄλλως δ' ἂν οὐκ ἂν δεξαμένου πρὸς δικαίαν οἰκονομίαν οὐδὲν ὧν διοικεῖ Θεός. Βελτίων δὲ ἢ πρὸς Θεὸν πίστις τε καὶ διὰ θεσις· καὶ ὀλίγα τοῦ καθορᾶν τὴν νοῦν τῶν πραττομένων, θαρρῆειν τῇ τοῦ διοικοῦντος ὀρθότητι· ἐπεὶ τοι τὸ δι' ἀποδείξιν πανταχοῦ προσιδιάζεσθαι ἀπιστία σαφῆς μᾶλλον ἢ πίστις ἂν εἴη.

Οὐδὲ φίλους γησίους πολλοὶ περιεργάζονται τῷ ἀνεξετάστῳ τῆς συνουσίας τὸ γνήσιον νέμοντες, ὡς βῆδως ἐπ' ἀπιστίᾳ διαβαλλόμενοι, εἰ μηδέποτε τὸ θάρσεν τούτοις μετὰ γε τὴν πείραν παρέχοντο. Οὕτω δὲ καὶ Θεὸς, μάλιστα βουλόμενος ἡμᾶς διακεῖσθαι πρὸς ἑαυτὸν, οὐχ ἅπασαν τῆς ἑαυτοῦ προνοίας σαφηνίζει τὴν ἐνέργειαν· ἐθέλει γὰρ ἡμᾶς πιστεύειν αὐτῷ, οὐ μὴν οὐδ' ἅπασαν ἀποκρύπτει, ἀλλὰ δι' ἐνίων ὑποδειγμάτων ὑπερβίδει τρόπον τινὰ τὸν ἡμέτερον νοῦν.

Οἱ μὲν οὖν εὐγνώμονες τῇ προθέσει καὶ εὐσεβέστατοι, ἅμα τε διαίσθονται, καὶ τὴν μνήμην εἰς αἰὶ παραμένοντες διατηροῦσι, γῆς τρόπον ἀγαθῆς σπέρματα δεξαμένης ἀνοῦντες πρὸς τὰ καλὰ.

Οἱ δὲ πλείονι βαρύτητι τῆς συνηθείας τῶν ἀμαρτημάτων κεχωσμένοι τὸν νοῦν, ἢ ἐτέρων προλήψει κατὰ Θεοῦ πλάσματων, οἷα δὲ καὶ ὁ Μάνης ἐξήνεγκε, καὶ παρ' ἄλλοις εὐροί τις ἂν, κρούονται μὲν τὴν διάνοιαν, διακρούονται δὲ τῶν ὑποδειγμάτων τὴν αἴσθησιν καὶ τὸ ὄφελος.

CAP. XXIV. Prædicatur Dei providentia circa animalia homini inutilia.

Ταῦτα μὲν προσκεῖσθαι περὶ τῆς καθόλου προνοίας τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ. Ἦν δὲ τὸ ἐξεταζόμενον ἡμῖν, περὶ θηρίων ἀπάντων, καὶ ἀπεδείκνυτο τοῖς κατὰ φύσιν λογισμοῖς οὔτε κακὰ οὔτε ἐκ κακίας τινὸς ταῦτα· χρῆσιμα δὲ λίαν ἀνθρώποις εἰς δέους κατασκευήν. Εἰ γὰρ ἅπαντα τὰ κατὰ τὴν δημιουργίαν ἡδέα μόνον ἐτύγγανε καὶ ἰλαρότητος ἐμπλεα, καὶ μηδὲν ἦν παντελῶς τὸ ἡρέμα γούν ἐκφοδοῦν· χαλεπῶς ἂν ἔδοξαν ἀνθρώποι παιδαγωγείσθαι πρὸς ἀφοβίαν.

Ἔχει δὲ ταῦτα καὶ ποικιλίας κόσμον, καὶ τῷ φεβερῷ καταμειγμένην τὴν εὐπρέπειαν. Αὐτίκα καὶ πρὸς τούτοις ἔστιν ἕτερα, ἃ μῆτε τρέφειν ἀνθρώπους ἐπιτήδεια, μῆτε περιβολὴν ἐνδυμάτων παρέχειν· μῆτ' οὖν θηριώδη καὶ ἄγρια τυγχάνει, μόνον δὲ κόσμον τὴν ποικιλίαν ἀναπληροῦ· καὶ δῆλον, ὡς ἅπαντα ἡρέμα τε καὶ ἄγρια, καὶ τὰ μέσως ἔχοντα ἐνδὸς ὑποβεβλημένα δημιουργία τε καὶ βουλήματι διαμένει, τὴν δὲ ἀλληλοφθορίαν διαφεύγοντα, καὶ ποικίλοις πλεονεκτημασιν ἡσφαλισμένα· τὰ μὲν γὰρ ἰσχὺν ἀμαχον ἔχει· τὰ δὲ ἀσθενέστερα τῷ τάχει τῆς φύσεως τὴν σωτηρίαν πορίζεται, καὶ ἄλλα ἄλλως ὤπλισται· καὶ τὰ δοκοῦντα ἄοπλα τυγχάνειν ἄλλον τινὰ τρόπον μεμηχανημένην ἔχει τὴν ἀσφάλειαν· ἢ γὰρ πτηνῶν ἔλαχε φύσιν, ἢ ὑπὸ γῆν διαλανθάνει. Οὕτω τὸ μὲν κόσμιον ὁ δημιουργὸς τῇ ποικιλίᾳ πεπόρισται, ἐπανιστῶν δὲ τὰ διάφορα τοῖς πᾶσι διανέμει τὴν ἀσφάλειαν ὡς ἂν μηδὲν γένος τούτων ἀσθενεῖ· φύσεως προδοθὲν παραπόληται. Οὕτω δὲ καὶ πρὸς τὰς ὥρας ἡμφορεῖται περιβολαῖς αὐτομάτοις, θριξί τε πυκναῖς καὶ στερεαταῖς δέρμασι, χειμῶνός τε καὶ καύματος ἀποκρούσασθαι τὴν βλάβην ἱκανοῖς, τὴν δὲ ἐπὶ γῆς ἀνάκλισιν τε καὶ ἀνάπαυαν εὐμαρστέραν ἀπεργαζομένους, ὡς αὐτοφῶη στρωμνὴν ὑποκείσθαι· δοκεῖν· καὶ τὰ μὲν ὀλιγογόνια ἔλαχεν, ἢ

Inno plerique in veros et germanos amicos non inquirunt curiose, legitimam ac germanam amicitiam hoc ipso reddentes, quod cum amicis sine curiositate versantur : tanquam facile accusationem perfidiæ incurrentes, si nunquam post periculum factum ipsis confidant. Sic etiam Deus, cum maxime velit, ut simus erga ipsum bene animati, non omnem providentiæ suæ vim et efficientiam declarat : vult enim ut ei credamus ; neque rursus omnem nos celat, sed quibusdam exemplis quodammodo mentem nostram sustentat.

Qui igitur animo grato et pio sunt, simul sentiunt, et memoriam semper conservant instar terræ bonæ satæ, floescentes in studio virtutum.

Qui vero mentem habent magna gravitate consuetudinis peccatorum obrutam et oppletam, aut anticipatione aliarum contra Deum fictarum cogitationum, quales Manichæus deprompsit, et quales apud alios reperiuntur ; pulsatur quidem eorum mens, sed repellunt sensum exemplorum et utilitatem.

Atque hæc quidem adjecta sint generatim de providentia Dei universorum. Erat autem nobis quæstio de omnibus feris ; demonstratumque est rationibus ex natura ductis neque malas esse, nec ex ullo malo principio profectas, utiles vero esse hominibus ad incutiendum metum. Si enim quæ in mundo facta sunt, suavia essent et hilaritatis plena, nihilque omnino esset, quod vel sensim perterrefaceret ; grave et durum visum esset hominibus instrui ad non timendum.

Habent autem hæc etiam varietatis ornatum et decorem cum terrore mistum. Præter hæc etiam continuo sunt alia animalia, quæ nec idonea sunt ad alendum homines, neque possunt præbere eis vestitum ; neque rursus ferina sunt et sæva, sed solum varietatem mundi complent ; manifestumque est omnia animalia mansueta, et non mansueta, et quæ sunt interjecta, unius creatione et voluntate permanere, nec a se ipsis vicissim interire, variis modis excellenter munita : alia enim prædita sunt invicto robore, alia vero infirmiora velocitate naturali se tuentur ; alia aliter armata sunt : et quæ videntur armis carere, alia quædam forma munitionis tuta sunt : aut enim naturam volucrum sortita sunt, aut sub terra latent. Sic fabricator mundi ornatum confecit varietate ; et redigens ad æqualitatem quæ sunt diversa, omnibus distribuit tuitionem sui, ut nullum genus horum imbecillitate naturæ proditum pereat. Ad commutationes temporum induuntur tegumentis suapte natura ortis, et pilis densis ac duris coriis, quæ hieme et in æstu ad propulsandum incommodum idonea sunt, et quæ faciunt ut facilius recubent et quiescant, ut videatur suapte vi et natura supposita cis stragulis : ac partim quidem parum fecunda sunt :

aut tanquam difficilia ad capiendum, aut tanquam A
diuturnæ vitæ; alia vero quæ facile capiuntur, α
et ad utendum quotidie tradita sunt, fecunditate
sua durant et servantur.

CAP. XXV. Nullæ herbæ lethiferæ.

Alimenta vero aliud animal alia habet, atque om-
nibus abunde apposita sunt; ita ut nulla herba ex
his etiam quæ mortiferæ videntur esse, natura sit
mortifera: quod enim alteri generi nocet, alteri
prodest. Salutare autem et pestiferum simul natura
quomodo hoc esse potest? differentia autem his
utentium varietatem quæ in his inest, requirit, ut
in animantibus ratione carentibus vestigium quod-
dam appareat rationis, legis scilicet ejus qui ea
creavit. Nihil enim horum ignorat, quod sibi co-
gnatum est, neque propter naturam ferinam et ra-
tionis expertem, quod pestiferum sibi est tanquam
arrium ad nutriendum adhibet: quin potius unum-
quodque, quod sibi commodum est, appetit et pro-
sequitur. Si enim omnis herba et radix omnibus
esset accommodata et congruens, minus patferet,
quod lex Creatoris etiam in animantibus ratione ca-
rentibus viget et dominatur.

At vero esse hoc quibusdam nocens, aliis au-
tem id ipsum salutare, clarius sapientiam Dei in
omnibus prædicat; qua factum est, ut esset in ani-
mantibus ratione carentibus vis quædam naturæ
qua ea quæ apposita sunt, discerneret. Quæ si
naturaliter in singulis non inesset, merito ac recte
ea quæ nocent, accusarentur tanquam a nequitia
edita et orta.

Sin vero in animalibus naturalis quædam vis
discernendi, judicium præoccupavit, et unumquod-
que sibi conveniens eligit; omnis videlicet herba,
et radix utilis est, etsi non omnibus: varia autem
sunt varie apposita.

CAP. XXVI. Contra ferrum et ignem mentitur Manes

Hoc igitur modo Manichæi qui omnia criminari
studuit, refellenda et evertenda est accusatio her-
licarum pestilentium. Sic enim et contra ferrum et
contra ignem mentitur, faciens in his contra quam
vult. Qui enim accusat materiam, quam esse inaniter
fingit, rursus apparet tanquam defensor et patro-
nus ejus, eis succensens tanquam malis qui mate-
riam consumunt: ferrum autem et ignis seminata
sunt in terra ab ipso mundi Auctore; inventa vero
sunt ratione ab homine, id Deo concedente. Sine
his autem penitus manca esset vita hominum.

Etenim si judicavit Manichæus nocentia esse,
quia consumunt et interimunt corpora ferro et igni
objecta, quanto magis apparebunt utilia et salu-
taria propter usum suum ad omnia necessarium.
Si vero abdita sunt et latentia in fabrica mundi,
hæc autem a principio ratio hominis adinvenit;
cui assignabimus rationem hominis horum inventri-
cem? an nequitia et materia quæ cognitionem non
habet, ut Manichæus est auctor, an Deo? At per-

Τροφὰς δὲ ἄλλοτε ἄλλας ἔχει, καὶ τοῖς πᾶσι
ἀφθονος ἢ χορηγία πρόκειται· οὕτω γὰρ οὐδὲ τῶν
θανασίμων γε εἶναι νομιζομένων βοτανῶν οὐδεμία
τῇ φύσει γε ὀλέθριος γεγένηται· τὸ γὰρ ἄλλω γένει
βλαβερὸν, ἐτέρῳ δὲ ὠφέλιμον. Ὀλέθριον καὶ σωτή-
ριον ἕνα τῇ φύσει τοῦτο πῶς ἂν γένοιτο; ἢ δὲ γε
τῶν χρωμένων γενῶν διαφορὰ τὸ ποικίλον τῆς ἐν
τούτοις παρασκευῆς ἀπαιτεῖ, ἵνα καὶ ἐν τοῖς ἀλό-
γοις ἔχνος λόγου δευχθεῖ νόμῳ τοῦ δημιουργήσαν-
τος. Οὐδὲν γὰρ τούτων ἀγνοεῖ τὸ οἰκτεῖον ἑαυτῷ·
οὐδὲ διὰ τὴν ἄλογον καὶ θηριώδη φύσιν, ὡς τρῶφιμον
τὸ ἑαυτοῦ θανάσιμον προσφέρεται· ἀλλ' ἐπὶ τὸ αὐτῷ
γε ὠφέλιμον ἕκαστον ὀρμᾶ. Εἰ γὰρ ἅπαντα βοτάνη
καὶ ῥίζα τοῖς πᾶσι ὑπῆρχεν ἐπιτηδεῖα, ἤττον ἂν
ἐδείχθη τοῦ δημιουργήσαντος ὁ νόμος, καὶ ἐν τοῖς
ἀλόγοις κρατῶν.

Τὸ δὲ βλαβερὸν ἑνίοις, ἐτέροις δὲ ταυτὸ σωτήριον
παρακείμενον, τρανεστέραν τὴν ἐν τοῖς πᾶσι
σοφίαν κηρύττει· ὅτι καὶ ἐν τοῖς ἀλόγοις φυσικῇ
τις ἐστι τῶν εἰς τροφήν παρακείμενων ἢ διάκρισις·
ἢς φυσικῶς γε ἑκάστῳ μὴ ἐνούσης, εὐλόγως ἂν
τις κατηγορήσει τῶν βλαβερῶν ὡς ἐκ κακίας προ-
ενηνεγμένον.

Εἰ δὲ γε προύλαβεν ἐν τοῖς ζώοις ἡ φυσικὴ οὐ-
κρισις τὴν κρίσιν, καὶ τὸ οἰκτεῖον ἕκαστον ἐκλέγει,
πᾶσα δηλαδὴ βοτάνη καὶ ῥίζα χρήσιμος, εἰ καὶ
μὴ τοῖς πᾶσι, ποικίλα δὲ τὰ ποικίλως παρακεί-
μενα.

Περιγραπτέον τοίνυν τοῦτον τὸν τρόπον καὶ τὴν
κατὰ τῶν θανάσιμων λεγομένων βοτανῶν κατηγο-
ρίαν τῷ Μάνεντι πάντα διαβάλλειν ἐσπουδακῶς·
οὕτω γὰρ καὶ σιδήρου καὶ πυρὸς καταψεύδεται,
τοῦναντίον ποιῶν καὶ ἐν τούτοις, οὐ βούλεται· κατ-
ηγορῶν γὰρ τῆς ὕλης, ἣν εἶναι μάτην φαντάζεται,
αὐθις ὥσπερ τις προστάτης καὶ συνήγορος αὐτῆς
ἀναφέρεται, τοῖς γε δαπανῶσι τὴν ὕλην ὡς κακοῖς
ἀπεχθανόμενος· σίδηρος δὲ καὶ πῦρ κατέσπαρται
μὲν ἐν γῆ πρὸς τοῦ δημιουργήσαντος· ἐξευρέθη
δὲ ἀνθρώπου λογισμῷ κατ' ἐπιτροπὴν Θεοῦ· τούτων
γὰρ χωρὶς παντελῶς ἠκρωτηρίαστο ἀνθρώποις ὁ βίος.

Εἰ γὰρ βλαβερά πρὸς τοῦ Μάνεντος ἐνόμισται
τῷ καταφθεῖρειν τὰ παραβαλλόμενα σώματα, πολλῷ
μᾶλλον ὠφέλιμά τε καὶ σωτήρια φανήσεται τῇ
ἀναγκαίᾳ χρῆσει πρὸς ἅπαντα. Εἰ δὲ λαθάνοντα
ἐνυπάρχει τῇ δημιουργίᾳ, ἀνθρώπου δὲ ταῦτα λογι-
σμός τὴν ἀρχὴν ἐξεῦρε, τίνοι λογιστέον τὸν εὐρόντα
λογισμὸν; ἄρα τῇ μὴ ἐχούσῃ γινώσιν κακίᾳ τε καὶ
ὕλη κατ' ἐκείνον, ἢ τῷ ἀγαθῷ; Ἄλλὰ δῆλον, ὡς λο-
γισμοῦ σοφία ἀγαθὸν τε καὶ ἀγαθοῦ δῶρον. Τίνοι δὲ

αὐτομάτως ἀφῆλατό ποτε σίδηρος, ὁ τῆ χρησίμῃ τοῦ λογισμοῦ μόνον ὑποβεβλημένος καὶ πάσῃ τέχνῃ δουλεύων;

Ἄλλὰ φονεῖται, Μάνης φησὶ, δι' αὐτοῦ ἄνθρωπος, καὶ πρὸς τὸ ἐργαλεῖον ἢ κακοτεχνία τοῦ χρωμένου ὡς, εἰ μὴ ἦν ὁ τοῦτον τὸν τρόπον χρωμένος, οὐκ ἂν γε ἐδοξεν εἶναι σίδηρος κακός. Εἰ γὰρ βουλεύσαιτο μὲν ὁ φονεὺς δρᾶσαι φόνον, διαμάρτοι δὲ τῆς πράξεως, ἀρά γε οὐ δῆλον, ὡς ἡ μὲν πρόθεσις τὸ ἔργον διεπράξατο, ὁ δὲ σίδηρος ἀναμάρτητος; Οὕτω δὲ, κὰν δράσῃ, οὐχὶ σίδηρος αἷτιος, ἀλλ' ὁ σιδήρου τῷ τέμνειν οὐ κατὰ λόγον χρῆσάμενος. Εἰ δὲ ξύλῳ παίζει, ἢ λίθῳ κρούσει, ἢ χερσὶν ἰδίαις ἀποπνίξει, αὐτοῖς καὶ ταῦτα προσαγορεύσει κακά· καὶ πάντα μᾶλλον αἷτια παρὰ τῷ Μάνεντι ἢ τὸ ὄντως αἷτιον ὁ ἐκούσιος λογισμός.

Τὰ γὰρ ῥηθέντα πάντα μετὰ σιδήρου οὐτ' ἀγαθὰ οὔτε κακὰ τυγχάνει· ἔλκεται δὲ πρὸς ὃ ἂν βουληθεῖ ὁ χρωμένος, ἐργαλεῖον δίκην παρακείμενα, καὶ τῷ χρωμένῳ δουλεύοντα· ἅπερ εἰ μὴ παραδέδοτο ἀνθρώπῳ, οὐτ' ἂν τὰς τέχνας οὕτω διήνυσεν, οὐτ' ἂν τὰς χρήσεις τὰς ἀπ' αὐτῶν ἔσχεν ἀφθόνοους· ὃ δὲ ἐξ ἡμετέρων, ἥκιστα ἂν διεγυμνάσθη πρὸς ἀρετὴν· τῷ γὰρ μὴ ἔχειν ἐργαλεῖον παράθεσιν ἔλκεσθαι δυναμένων πρὸς ἐργασίαν ἀρετῆς τε καὶ κακίας, οὐκ ἂν γε ἔσχεν ἐφ' ἑαυτῷ τῆς ἀρετῆς τὴν προτίμησιν· ὡς ἐς τὰ μάλιστα ἂν ἐζημιώσθαι, καὶ μεγίστης εὐδοκίμησης ἐκπεπτωκέναι δοκεῖν, εἴπερ διὰ τοῦτο δοκοῖ κακουργίας μὴ ἄπτεσθαι, ὅτι μὴ δι' ὧν ἂν δράσειεν ἐπόρθησεν· τὸ γὰρ παντελῶς ἀπρακτον ἀργόν τε καὶ ἄδοξον.

Ἄλλ' ὄρα, φήσειεν ἂν, τὸ ἀποβαῖνον, καὶ πλέον οὐδὲν τοῦ ἀναγκαίου συμβαίνει· θάνατος γὰρ οὐ διὰ φονεῶς εὐρηται, ἀλλὰ πρὸς τοῦ Δημιουργοῦ νενομοθέτηται· καὶ εἰ γέ τις σπουδάζει σίδηρον, καὶ ξύλον, καὶ λίθον, πῦρ τε καὶ ὕδωρ καὶ τὰ τοιαῦτα ὡς κακοποιὰ διελέγξει, τῶν ἐργαλείων τὴν ἀρχὴν ἀφέμενος, μόνον τὸ ἀποβαῖνον, λέγω δὲ τὸν θάνατον, διελεγχέτω, καὶ δεικνύτω τοῦτον οὐ κατὰ λόγον ὠρισμένον πρὸς τοῦ Δημιουργοῦ· καὶ οὕτως ὕστατον κακὰ προσαγορεύετω τὸ κακῶς συναιρούμενα. Εἰ δὲ θάνατος ὑπ' οὐδενὸς ἀναδειχθεῖ πονηρὸς, τούναντίον μὲν οὖν, ὡς διὰ πολλῶν δέδεικται, καὶ ὠφέλιμός γε τυγχάνει· πῶς οὐ παρέλκει τὰ δι' ὧν ἂν συμβαίη θάνατος, τούτων ὡς κακῶν φύσει κατηγορεῖν, οὐκ εἰδότες μὲν ἐφ' ὃ σαλεύεται πρὸς ἑτέρου, ἢ παρεδόθη, πάσης δ' αἰτίας ἀπληγαγμένων; δεόν τὸν κινοῦντα μόνον αὐτὰ, ὅτε μὴ προσήκεν, ἀνθρωπῶν αἰτιᾶσθαι.

CLP. XXVII. *Nihil in fabrica mundi malum. Sola humana ratio aliquando quidem peccat, sed simul et coarguitur.*

Οὕτω γὰρ πρὸς ἀλήθειαν ἀποδέδεικται μηδὲν μὲν τῶν κατὰ τὴν δημιουργίαν εἶναι κακόν· μόνον δὲ τὸν ἀνθρώπινον λογισμὸν ἐξουσίαν ἀναγκαίως λαμβάνοντα ἔστιν ὅτε πλημμελεῖν, πλημμελοῦντα δὲ διελγχεσθαι μόνον, ὅτι προτετίμηκε τὸ χεῖρον· μηδὲν δὲ κατὰ τῆς φύσεως καινοτομεῖν δύνασθαι, μηδὲ

A spicuum est sapientiam rationis et bonum esse, et minus boni. In quem suapte vi insiluit unquam ferrum, quod usui rationis tantum subjectum est, et omni arti servit ac ministrat?

At occidit homo ferro, inquit Manichæus, et ad instrumentum accedit malum artificium utentis. Quasi non esset visum ferrum malum, nisi homo hoc modo ferro uteretur. Si enim vellet sicarius occidere, et ab ictu aberraret; an non liquet, animo quidem non perpétrasse, ferrum vero extra culpam esse? Sic quamvis ferro homicidium fiat, non est in crimine et culpa ferrum, sed qui non secundum rationem usus est ferro ad secundum. Si autem ligno percutiat, aut cuspide feriat, aut propriis manibus strangulet; rursus hæc Manichæus appellabit mala, et omnia apud eum crimini potius dabuntur, quam cogitatio voluntaria.

Omnia enim quæ dicta sunt cum ferro, neque bona, neque mala sunt; trahuntur enim quo qui utitur velit; quæ vero sunt posita instar instrumentorum, et deserviunt utenti: quæ si homini non essent tradita, nec artificia sic perageret, nec utilitates ex artificii copiosas haberet; et quod plus est, minime ad virtutem exercitatio adhiberetur. Non habendo enim apposita instrumenta, quæ ad actionem virtutis vel vitii accommodari possent, non haberet potestatem virtutem vitio præponendi, ut maximam jacturam fecisse videretur et a maxima laude excidisse; si propterea videretur non admittere turpe factum, quia non habuit copiam eorum quibus perficeret: quod enim omnino non agit, otiosum est et inglorium.

Sed vide, inquit, quod ex instrumentis provenit, magis necessarium accidit; mors enim non est inventa ab interfectore, sed a Creatore sancita est: et si quis studeat ferrum et lignum et lapidem, ignem et aquam et alia ejusmodi tanquam malefica accusare, relicto principio instrumentorum; reprehendat et accuset id quod ex instrumentis provenit, mortem dico, probetque non esse hanc a Deo decretam et constitutam secundum rationem: atque ita postremo appellet mala, quæ male adjuvant mortem. Sed si nemo potest probare mortem esse malam, sed contra potius, ut copiose probatum est, utilem esse; an non supervacaneum est accusare tanquam natura sint mala, ea ex quibus mors accidit; quæ neque sciunt ad quæ sint adhibenda ab altero cui tradita sunt, et ab omni culpa et crimine sunt libera? cum oporteret hominem solum accusare, qui ea instrumenta tunc movet, cum non licet neque convenit.

Sic enim vere conclusum et confectum est, nihil in fabrica mundi esse malum. Solam rationem humanam quæ necessario potestatem accipit, aliquando quidem peccare, peccantem vero ob id solum reprehendi, quia quod deterius erat, præposuit meliori; neque contra naturam posse ali-

quid novare, nec esse penes eum, ut quæ supra sunt, sint infra, sed solum facere ea, quæ secundum naturam sunt : quamvis accusetur facere præter rationem.

Sicut cædes mortem secundum naturam operatur, nihil amplius faciens quam quod est secundum naturam, præterquam quod coarguit eum qui fecit. Rursus adulterium et alia ejusmodi ob eam tantum causam accusantur, quia sunt aversa a ratione. Contra naturam vero a Creatore constitutam nihil penitus potest aliquid novi moliri, quippe cum lex ejus qui naturam fabricatus est, sit et maneat immutabilis. In ipsis vero quæ naturalia sunt, peccata versantur nullam novitatem introducentia : solum arguunt et convincunt facientem sponte peccare, ut qui non possit aliter ex virtute degere, nisi penes eum sit contrarium agere ; quod quidem volens et libens declinat, ut virtutem comparet. Est igitur summæ stultitiæ et insipientiæ, ferrum aut lignum aut alia ejusmodi in crimen vocare, et non eum qui his præter rationem utitur.

Si quis vero quærat, quare occiditur homo ; rursus dicendum erit, quod sæpius dictum est, quare igitur homo denique moritur ? quod quidem si malum esse ostendatur, recte culpa in eum qui constituit redundat. Sin vero non est mala, permissio tantum ejus qui res nostras procurat, inquirenda est, quare homo in hoc genus mortis incidit, quæ non est secundum naturam mala ; et continuo reperietur, ex multis ac variis causis accidere, quas enumerare curiosum fuerit.

Idem enim justo et injusto diversis causis accidit : non ut justo sit damno ; nec injusto, ut sit supplicio et vindictæ (non enim quod secundum naturam est, supplicium fuerit), sed ut sit exemplo aliis vel ad prohibenda mala insanabilia. Multæque aliæ causæ sunt, propter quas Deus hominem occidi permittit : constat tamen nihil amplius, quam quod in natura decretum et constitutum est, accidere : licet enim diversus casus accidat febris, satietatis immodicæ, aut contra exinanitionis ex fame, frigoris, æstus, aggeris, lapidationis, gladii, ignis, aquæ ; at in his omnibus unum est, quod inde provenit. Ecquid hoc ? id scilicet, quod a Creatore recte et utiliter in universo genere constitutum est.

CAP. XXVIII. Sapiens mundi gubernatio.

Sic igitur, ac multis etiam aliis modis demonstrari potest, nihil esse in fabrica mundi malum ; neque quidquam in gubernatione divina, quod reprehendi possit, sed omnia inexplicabili sapientia facta esse, et providentia ineffabili gubernari : ut non sit facile eorum quæ a Deo facta sunt, tum quæ suavia, tum quæ tristia et molesta esse videntur, rationem perspicere ac comprehendere : non

(42) *ὁ ἰσχυρὸς ἐχρῆν*. Occurrunt ista in *Parallel. Damasc.* litt. x, tit. xxiii, pag. 783, eaque habes infra in *Supplet.*, quæ his libris subjecimus § iv.

τὰ ἄνω κάτω ἐκ' αὐτῶ εἶναι ποιεῖν, ἀλλὰ τὸ κατὰ φύσιν μόνον δρῶν, κἂν παράλογον κατηγορῆται ποιεῖν.

Οἶον, φόνος θανάτου τὸν κατὰ φύσιν ἐργάζεται, οὐδὲν πλέον ποιῶν τοῦ κατὰ φύσιν ἢ ὅσον ἐλέγξει τὸν δράσαντα· μοιχεῖα αὖθις, καὶ τὰ τοιαῦτα τῷ παραλόγῳ μόνον τοῦ λογισμοῦ κατηγορεῖται. Κατὰ δὲ τῆς φύσεως τῆς ὠρισμένης ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ καινοτομεῖν παντελῶς οὐδὲν δύναται· ὡς ἀπράκτατον μὲν εἶναι τε καὶ μένειν τὸν νόμον τοῦ τῆν φύσιν δημιουργήσαντος. Ἐν αὐτοῖς δὲ που τοῖς κατὰ φύσιν στρέφεσθαι τὰ ἀμαρτήματα, μηδελίαν ἐπεισάγοντα καινότητα, ἢ ὅτι μόνον τὸν πρᾶττοντα διελέγχει ἐκόντα πλημμελοῦντα· ὡς οὐκ ἂν ἐτέρως δυνήθεντα κατορθοῦν, εἰ μὴ καὶ τὸ γε ἐναντίον εἶχεν ἐφ' ἑαυτῷ, οὗ τῆν ἐκούσιον ἀποφυγὴν πρὸς ἀρετῆς κτήσιν ἔχει. Οὐκοῦν ἀκροτάτης ἀνοίας ἔργον, μάτην σίδηρον ἢ ξύλον ἢ τι τῶν ἄλλων αἰτιᾶσθαι, καὶ μὴ τὸν χρώμενον παραλόγως.

Εἰ δὲ τις ζητοῖ διὰ τί φονεύεται γε ἄνθρωπος, αὖθις μὲν εἰρησεται τὸ πολλάκις λελεγμένον, τὸ διὰ τί οὖν ὄλιος ὁ ἄνθρωπος ἀποθνήσκει ; ἔπερ εἰ δειχθεῖ κακὸν, εὐλόγως ἀνατρέχει κατὰ τοῦ ὠρισαντος ἢ αἰτία. Εἰ δὲ μὴ κακὸν θάνατος, τὴν συχώρησιν μόνον τοῦ προνοούντος τῶν καθ' ἡμᾶς ἐξεταστέον, τοῦ χάριν ἄνθρωπος φόνου τρόπῳ περιπίπτει τῷ μὴ κατὰ φύσιν κακῷ θανάτῳ· καὶ εὐρεθεῖ γ' ἂν αὕτη κατὰ πολλὰς καὶ ποικίλας αἰτίας συμβαίνουσα, οὗς περιεργον ἂν εἴη καταριθμεῖν.

Δικαίῳ γὰρ καὶ ἀδίκῳ κατὰ διάφορον αἰτίαν ταυτὸ συμβαίνει· οὔτε τῷ δικαίῳ πρὸς βλάβην, οὔτε τῷ ἀδίκῳ πρὸς τιμωρίαν (οὐ γὰρ ἂν εἴη τιμωρία τὸ κατὰ φύσιν), ἀλλὰ πρὸς ὑπόδειγμα, ἢ πρὸς κόλασιν ἀνηκέστων κακῶν. Καὶ πολλά γε τὰ αἰτία τοῦ συγχερεῖν θεὸν φονεύεσθαι ἄνθρωπον· δῆλον μέντοι, ὡς οὐδὲν πλέον τοῦ κατὰ τῆς φύσεως ὠρισμένου συμβαίνει· κἂν γὰρ διάφορον ἢ τὸ τῆς περιστάσεως, πυρετοῦ τε καὶ πλησμονῆς ἀμέτρου, ἢ τούναντιον. λιμοῦ, ψύχους τε καὶ καύματος, χύματός τε καὶ λιθασμοῦ, ξίφους τε καὶ πυρὸς καὶ ὕδατος· ἀλλὰ γε ἐν τούτοις ἅπασιν ἐν γε τὸ ἀποβαῖνον. Τί δ' ἂν εἴη τοῦτο ; τὸ πρὸς τοῦ Δημιουργοῦ καλῶς γε καὶ προσηκόντως ὠρισμένον κατὰ παντὸς τοῦ γένους.

Οὕτω μὲν οὖν καὶ κατὰ πολλοὺς ἐτέρους τρόπους δειχθεῖ ἂν οὐδὲν τῶν κατὰ τὴν δημιουργίαν κακῶν, οὔτε μὲν τῆς θείας οικονομίας τι διαβεβλημένον· ἀλλὰ πάντα μὲν ἀρρήτῳ σοφίᾳ γεγεννημένα, ἀρρήτῳ δὲ προνοίᾳ διοικούμενα· ὡς οὐκ ἂν εἴη ῥάδιον τῶν πρὸς θεοῦ γινομένων χρηστών τε καὶ αὖθις ἀναρῶν εἶναι δοκούντων τὸν νοῦν καταμανθάνειν· οὐ γὰρ ἐχρῆν (42) γε, ὡς εἰκοιε, κατὰ τοῖς πᾶσιν ὑπάρ-

χειν τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας (43) τὰ τεκμήρια, καὶ τὸν ἀβήρητον καὶ ἀκατάληπτον νοῦν πάντη γυμνὸν εἶναι ἀνθρώποις· ὅπου γὰρ καὶ βασιλείως ἀνθρώπου καὶ ἀρχοντος ἔστιν ὅτε τὰ πλείστα τῶν βουλευμάτων κέκρυπται (44)· ὡς καὶ τὸ πραττόμενον ἄδηλον εἶναι, ὅτι λόγῳ παράττεται.

Οὐ τοίνυν θαῦμα, εἰ ἄνθρωποι γὰρ μὴ χωροῦσιν ὅλης τῆς διοικήσεως τοῦ Θεοῦ τὸν λόγον, οἷς ἀρμόττει καὶ δέχα τοῦ πολυπραγμονεῖν ὑποκείσθαι καὶ ἡσυχάζειν, καὶ ἥκιστα ἀνταίρειν κατὰ τῆς ἀβήρητου διοικήσεως. Πολλάκις γὰρ οὐδὲ τεχνίτην εἶττον οἰκοδομίας ἢ ναυπηγίας ἢ χαλκευτικῆς ἔμπειρον αἰδοῦμενοι περιεργάζομεθα, ποιούντά γε τὸ οἰκεῖον ἕκαστον· ἀλλὰ τῇ πείρᾳ καταπιστεύσαντες ἐκδεχόμεθα τοῦργον ἰδεῖν· ἔστι δὲ ὅτε καὶ σφαλλομένων οὐκ ἐπαίσθανόμεθα.

Τί δ' ἂν εἴποιμεν περὶ τῆς ὑπὲρ ἅπαντα νοῦν σοφίας τοῦ Θεοῦ, ἣν προσῆκε νοουντάς τε καὶ μὴ νοουντάς ἐκπληττεσθαί τε καὶ τιμᾶν; Εἰ δέ τις, διὰ τὸ μὴ καταλαμβάνειν τὸν λόγον τῶν πλειόνων τῶν πρὸς τοῦ Θεοῦ γιγνομένων, ἐκπέσει πρὸς ἀτόπους κατὰ Θεοῦ δόξας, ἀθλιώτατος καὶ λίαν (45) ἀνόητος ὁ τοιοῦτος, αὐτῇ γὰρ τῇ τυφλότητι τῆς ἰδίας διανοίας ὁδηγῶ χρώμενος· ὡσπερ ὁ Μάνης ὁ χαλεπωτάτην μανίαν κατὰ γε τῶν αὐτῶν πειθομένων ἐπινοήσας· ἐπεὶ μὴ κατέλαθε τίνα τρόπον τὰ καθ' ἡμᾶς διοικεῖται, δευτέραν ἀρχὴν ἀναρχον κακίας ἐπέλασσο, ἵνα καὶ τῶν ἄνω σφαλῆ, καὶ τὰ κάτω νοῆσαι μὴ συγχωρηθῆ, τοιαῦτα κατὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων πλατόμενος, οἷά γε τὴν ἀνεξικακίαν αὐτοῦ τὴν ἀνωτάτω χρηρῦττειν· διεῖλε γὰρ τὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ πλείστα γὰρ ἀνέθηκε τῇ μὴ ὄση κακίᾳ· παντοίως βλασφημιῶν τὸν Δημιουργόν, ἐκ κακίας συγκείσθαι λέγων τοῦ Θεοῦ τὰ κατορθώματα.

Cap. XXIX. Elementa necessaria.

Τί τοίνυν φαίη ἂν περὶ τῶν ἀρχῶν τῶν σωμάτων; Τέσσαρες μὲν γὰρ αὗται, ἃ δὴ καὶ καλεῖν εἰώθησαν τέσσαρα στοιχεῖα· ἅπερ ἐναντία μὲν ἀλλήλοις, καὶ ἀκρίβως ἀντικείμενα· οὐδὲν δὲ τούτων ἀποτελεῖν τι καθ' ἑαυτὸ δύναται· τί γὰρ ἂν εἴη τὸ ξηρὸν ἄνευ τοῦ ὑγροῦ; ἢ τί δ' ἂν εἴη τὸ θερμὸν δίχα τοῦ ψυχροῦ; Εἰ οὖν ἐναντίων σύνοδος ἀποτελεῖ σῶμα, ποῖα τῶν τεσσάρων ἐκεῖνος ἀναθήσει τῇ κακίᾳ; ἢ ποῖα τῶ ἀγαθῶ; Εἰ γὰρ ἐν τοῖς πᾶσιν ἀγαθοῦ τε καὶ κακοῦ κρᾶσιν φαντάζεται, ἐπάναγκες διελεῖν εἰς δύο τὰ τέσσαρα· καὶ ταῦτα εἶττον ἐξίσης διαστήσαι, ἢ τρία πρὸς ἓν χωρίσαι· ἀλλ' ὅπερ ἂν ἀπονέμοι τῶ ἀγαθῶ, εὐρεθεῖη ἂν καθ' ἑαυτὸ βλάψαι δυνάμενον· οὐδὲν γὰρ τῶν τεσσάρων ἄκρατον, καὶ οὐχὶ σφαλερόν· αὐτίκα καὶ ἐν τῇ κρᾶσει τὸ πλεονάζον ὀλέθρου γίνεταί τῶ σώματι παραίτιον, ὡς φασιν οἱ τούτων ἔμπειροι.

Εἰ τοίνυν τὸ μὲν θερμὸν καθ' ἑαυτὸ καλεῖται τὸ δὲ

(43) Τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας. In Parall. desunt τῆς σοφίας. Mox ibid. γνώριμον pro γυμνόν.

(44) Κέκρυπται. Parall. κρύπτεται. Paulo post

anim, ut videtur, oportebat patere omnibus divina sapientiae indicia et mentem Dei, quæ nec explicari neque comprehendi potest, omnino nudam et apertam esse hominibus; quandoquidem plurima etiam hominis regis consilia interdum celantur, ut quod agitur, qua ratione fiat, ignoretur.

Quare non mirum est, si totius gubernationis Dei rationem non percipiunt, quos decet sine curiositate subjectos esse et silere, et minime contra divinam gubernationem dicere. Sæpe enim pudet nos in architectum peritum aut ædificatorem navis expertum aut in fabrum spectatum curiose inquirere, cum quisque eorum quod artis suæ est, facit; quin potius experimento confisi, exspectamus, ut opus videamus. Contingit etiam aliquando, ut lapsus eorum non sentiamus.

Quid dicemus de sapientia Dei, qui omnem mentem et intelligentiam superat, quam quidem oportebat sive eam intelligentes, sive non intelligentes obstupescere et honorare? Si quis vero quia rationem multorum quæ a Deo fiunt, non assequitur, decidat in absurdas de Deo opiniones, miserrimus et valde stultus et insipiens est, hic ipsa cæcitate mentis suæ tanquam duce utens, ut Manichæus, qui insaniam sceleratissimam contra eos qui ei crediderunt, excogitavit: qui, quia non intellexit quomodo nostra Deus gubernaret, secundum principium ingenitum nequitiae finxit, ut ab iis quæ sunt supra delaberetur; et ea quæ infra ut intelligeret, non ei concederet, ea in Deum universorum fingens, quæ patientiam ejus altissimam prædicarent: divisit enim ea quæ Dei sunt; et eorum plurima ad nequitiam quæ nihil est, retulit: omnibus modis in Deum blasphemus, qui ait, opera bona Dei composita esse ex nequitia.

Quid igitur diceret de principiis corporum quæ quatuor elementa appellari consueverunt? quæ quidem contraria inter se sunt, et perfecte opposita, nullum autem horum potest quidquam per se efficere. Quid enim erit, scilicet ad generationem corporis, siccum sine humido? aut quid calidum sine frigido? Si igitur contrariorum conjunctio efficit corpus, quænam ille ex quatuor elementis referet ad nequitiam? aut quæ ad bonum? Si enim Manichæus in omnibus elementis mistionem boni et mali cogitatione fingit, necesse est dividere quatuor in duo, et hæc scilicet æqualiter separare; vel tria in unum: at quodcunque referat ad bonum, reperietur posse per se nocere; quia nullum ex quatuor elementis est purum ac merum, et non periculosum; ac continuo quod in mistione redundat, efficitur corpori causa interitus, ut aiunt qui sunt in his periti et exercitati.

Si ergo calidum quidem per se urit, frigidum

ὅλως pro ὅλης.

(45) Καὶ λίαν. Parall. καὶ κάλιον.

vero refrigerat, siccum autem siccatur, et humidum humorem efficit: quod horum Deo attribuit iste planus? ipsum enim corpus totum consentaneum est ex iis elementis mistum esse, ex quibus compositum est et per se existit. Ut autem unumquodque elementum sit ex mistione eorum elementorum ex quibus sit mistio corporum, fieri non potest.

Quamobrem ratio non patitur, ut quodque singulare et individuum elementum in duo contraria principia dividatur, et mistio cuiusque eorum introducatur: quam enim compositionem excogitabit in sicco deceptor iste? quam mistionem in mero et puro igne? aut quam coagulationem in frigidulo, quod ex toto frigidum est? similiter in humido.

Hæc enim unius formæ, et individua plane sunt; ut nullum horum per se possit existere, sed aliis junctum.

CAP. XXX. Ignis optimus. Manetis delirium.

Insanit igitur et quidem gravissima insania, cum partem quidem ignis dicit esse boni, partem vero mali. Est autem necesse illi hoc facere in elementis, et dividere, quæ dividi non possunt; siccum enim ex toto siccum est, et per se siccitas simplex est et unius formæ: et frigidum neque cogitatione dividi potest, cum sit unum ac simplex ex toto; similiter humidum et calidum.

Quid igitur in igne erit Dei? et quid contra erit nequitiae? quandoquidem neque divisionem recipit, neque mistionem accipit, cum sit purum et merum. Corpus enim dividitur saltem cogitatione: merum autem elementum quomodo ex contrariis compositum esse videri potest? quidnam contrarii cogitare quis potest in puro igne?

Si igitur unumquodque est ex toto periculosum, nullum eorum per se secundum rationem Manichæi congruet bono, sed potius omnia referentur ad malum: præterea non erunt corpora ex altero composita, quod est alienum a fundamento Manichæi.

Quomodo autem videbitur ei in igne, hoc quidem esse salutare, quod est boni, hoc vero mortiferum et urens, quod est mali, nisi insane fingat mistionem elementorum ex bono et ex malo? quod quidem si putet, cogetur tribuere Deo, quæ volet ex quatuor elementis, quæ ex toto et individue tali natura prædita sunt, et cernitur confiteri existere ex Deo merum, et per se nocens. Dividit autem insanus naturam ignis individuum, dicens aliud esse in igne salutare, aliud vero urens: non intelligens barbarus, in usu ignis esse divisionem, non in natura ignis; huius enim nimia propinquitas, perniciosa est; moderata vero distantia securam participationem caloris affert; cum alioqui ipsa vis urendi sola, quæ quidem est ignis, necessaria sit: hæc

ψυχρὸν φύχει, ξηραίνει δὲ τὸ ξηρὸν, κατακλύζει δὲ τὸ ὑγρὸν· ποῖον λογίζεται τοῦτων ὁ πλάνος τῷ Θεῷ; αὐτὸ μὲν γὰρ ὅλον τὸ σῶμα κρᾶσιν ἔχειν ἐκ τούτων εἰκὸς δι' ὧν καὶ σύγκειται καὶ ὑφέστηκεν· ἀφ' ὧν δὲ ἡ κρᾶσις ἐκ κράσεως εἶναι ἕκαστον, οὐκ ἐνδέχεται.

Ἵστε οὐκ ἔχει λόγον αὐτῶν γε τῶν ἀτόμων στοιχείων ἕκαστον καταμερίζειν εἰς ἐναντίας δύο ἀρχάς, καὶ κρᾶσιν αὐτῶν ἕκαστου εἰσηγεῖσθαι· ποῖαν γὰρ ἐπινοήσει τῷ ξηρῷ σύνθεσιν ὁ πλάνος; ποῖαν δὲ κρᾶσιν τῷ ἀκράτῳ πυρὶ; ἢ τίνα συμπλοκὴν τῷ ψυχρῷ, ψυχρῷ διόλου τυγχάνοντι; παραπλησίως δὲ καὶ τῷ ὑγρῷ.

Μονοειδῆ γὰρ καὶ ἀμέριστα σαφῶς ταῦτα τυγχάνει· ὥστε τούτων ἕκαστον οὐδὲ ὑποσταίη καθ' ἑαυτὸ, ἀλλὰ καὶ σὺν ἀλλήλοις ἔχει τὸ εἶναι.

Μαίνεται τοιγαροῦν μανίαν χαλεπὴν, ὅταν τοῦ πυρὸς τὸ μὲν τι τοῦ ἀγαθοῦ φάσκει, τὸ δὲ τι τοῦ κακοῦ· ποιεῖν δὲ τοῦτο ἐπάναγκες αὐτῷ καὶ ἐπὶ τῶν ποιοτήτων τῶν στοιχείων, καὶ διαίρειν τὰ διαίρειν μὴ ἐπιδεχόμενα· τότε γὰρ ξηρὸν διόλου ξηρὸν, καὶ αὐτοξηρότης ἀπλῆ τε καὶ μονοειδής· καὶ τὸ ψυχρὸν οὐδὲ εἰς ἐπινοίαν διαίρεσεως ἔλθειν δυνάμενον, ἔν τε καὶ ἀπλοῦν διόλου τυγχάνον· οὕτω δὲ καὶ τὸ ὑγρὸν καὶ τὸ θερμὸν.

Τί τοίνυν τοῦ πυρὸς ἔσται τοῦ ἀγαθοῦ (46) καὶ τὸ τούναντιον τοῦ κακοῦ; ὅποτε διαίρειν οὐκ ἐπιδέχεται, ἐπειδὴ γε οὐδὲ κρᾶσιν ἐπεδέξατο, ἀκρατον ὄν. Τὸ μὲν γὰρ ἔν σῶμα καὶ διαίρεται τῇ γούν ἐπινοίᾳ· τὸ δὲ ἀκρατον στοιχεῖον πῶς ἐξ ἐναντίων συγκείσθαι δόξειεν ἄν; ποῖαν δὲ καὶ ἐναντιότητα λογίσθαι ἄν τις ἀκράτῳ πυρὶ;

Εἰ τοίνυν ἕκαστον ἐπισφαλὲς διόλου καθ' ἑαυτὸ, οὐδὲν αὐτῶν κατὰ τὸν τοῦ Μάνεντος λόγον ἀρμόσει τῷ ἀγαθῷ, ἀλλὰ πάντα μὲν ἀνακείσεται τῷ κακῷ· οὐκ ἔσται δὲ τὰ σώματα ἐξ ἐτέρου συγκείμενα, ἀλλοτρῶς τῇ τοῦ Μάνεντος ὑποθέσει.

Πῶς δὲ αὐτῷ τὸ μὲν τι τοῦ πυρὸς δόξει θεραπευτικὸν, ὅσον τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ δὲ τι ὀλέθριον καὶ καυστικὸν, ὅσον τοῦ κακοῦ, εἰ μὴ καὶ τῶν σωμάτων κρᾶσιν ἀγαθοῦ τε καὶ κακοῦ μανικῶς ἐφαντάζετο; ὅπερ οἰόμενος ἀναγκασθήσεται ἀπονεῖμαι τῷ ἀγαθῷ τῶν τεσσάρων στοιχείων, ἅπερ ἂν θέλοι, ὀλόκληρά τε καὶ ἀδιαίρετα, οὕτως ἔχοντα φύσει· καὶ ὀφθήσεται ὁμολογῶν ὑπάρχει καὶ ἐκ Θεοῦ ἀκρατὸν τε καὶ καθ' ἑαυτοῦ βλαπτικόν. Διαίρει δὲ ὁ ἀνόητος τοῦ πυρὸς τὴν ἀδιαίρετον φύσιν, τὸ θεραπευτικὸν ἕτερον αὐτοῦ λέγων εἶναι, καὶ τὸ καυστικὸν ἕτερον· μὴ συνιεὶς ὁ βάρβαρος, ὡς ἐν τῇ χρήσει ἡ διαίρεσις, ἀλλ' οὐκ ἐν τῇ φύσει τοῦ πυρὸς· τούτου γὰρ ἡ μὲν ἀμετρος ἐγγύτης ἐπιβουλῆ, ἡ δὲ μετρία διάστασις ἀσφαλῆ γε φέρει τὴν μετουσιαν· ἄλλως τε αὐτὸ δὲ τὸ καυστικόν.

(46) Ἀγαθοῦ. Boni. Sic supra vertit Turrianus

κὸν τοῦ πυρὸς καὶ μόνον ἀναγκαῖον, ὅπερ καὶ πῦρ
 τυγχάνει· τοῦτο γὰρ καὶ μαλάττει καὶ τήκει τὰ πρὸς
 τὴν χρεῖαν ἀναγκαίως προσφερόμενα· ὡς μηδὲν ἑτε-
 ρὸν εἶναι τὸ πῦρ ἢ τὸ καυστικὸν αὐτοῦ· μηδὲν δὲ
 ἕτερον εἶναι τὸ ἀναγκαῖον ἢ τοῦτο. Ὁ δὲ μάτην τὸ
 πῦρ ἐνυθρίζει, λίαν ἀχάριστος ὢν πρὸς τὰς παρὰ τοῦ
 Δημιουργοῦ τῶν ὄλων εὐεργεσίας.

Εἰ δὲ τις θείη τὰ τέσσαρα στοιχεῖα τῇ κακίᾳ κατ'
 ἑκείνον προσήκειν, πῶς ἂν ταῦτα τὰ ἐκ μιᾶς φύσεως
 ἐναντία γε ὄντα ὑπάρχειν δοκοῖ; Εἰ γὰρ αὐτόθεν
 τὸ θερμὸν, τὸ ψυχρὸν ἐτέρωθεν, ἢ ἀνάπαλιν· καὶ οὐ-
 πως αὖθις ἐπὶ τῆς ἄλλης συζυγίας· ὥστε ἀσύστατος
 καὶ ἡ τῶν σωματίων κρῆσις κατὰ τὴν τοιαύτην ὑπό-
 θεσιν. Εἰ δὲ ἐπινοῖα τῆς κακίας ἀναθείη τῶν τεσσά-
 ρων τὴν εἰς κατασκευὴν εὐρεσιν, σοφωτάτη γε λίαν
 ἀναφανήσεται ἢ γνῶσιν καὶ σύνεσιν μὴ κεκτημένη
 κακία· ὡς καὶ τοῦ Δημιουργοῦ τὸ μέγιστον ἀπο-
 φέρεσθαι θαῦμα, εἴγε συνείδησις ἂν τρόπον ὑπο-
 στήσεται.

CAP. XXXI. Soleni usque adeo Manes honorat, ut ipsum Deo conferat, et ex ejus substantia esse dicat.

Ἐπειδὴ δὲ ἥλιον σεμνύνει, καὶ ἀμύγη εἶναι, ὡς
 ὑπελήφει, τοῦ κακοῦ διορίζεται, φέρε καὶ περὶ ἡλίου
 φιλαλήθως κατιδόμεν· ὀφθῆσεται γὰρ ἐνὸς τῶν τεσσά-
 ρων στοιχείων ὑπάρχων, λέγω δὴ τῆς θερμῆς οὐ-
 σίας· οὐ βλέπτει μὲν γὰρ τὰ ὑποκείμενα, μόνον δὲ
 θερμαίνει καὶ ὠφελεῖ, διὰ τὸ πλεῖστον ἀφεστάναι· οἷς
 δὲ πλέον προσεγγίζει, καίει τε καὶ ἀγονοὺν τὴν τοιαύ-
 τὴν γῆν ἀπεργάζεται· αὐτίκα καὶ θέρους ὥρα ἀκρα-
 τος προσβαλὼν τῇ γῇ, κατὰ μεσημβρίαν οὕτως θερ-
 μαίνει αὐτήν, ὥστε καυτῆρος δίκην ὑποθεβλή-
 σθαι δοκεῖν τοῦδαφος τοῖς ἐπιθαίνουσι γυμνοῖς τοῖς
 ποσὶ.

Πολλάκις δὲ καὶ τῇ φλογὶ τῇ ἡλιακῇ παραπεσόν-
 τας ἀνθρώποι, πολλῶν γε τῶν καύματι διεφθάρησαν, τὸ
 παράμυθούμενον ἐγγύθεν μὴ εὐρόντες. Μελαίνει δὲ
 τὰ σώματα καὶ διακαίει, σαφῶς τὰ πυρὸς ἐνεργῶν·
 μᾶλλον δὲ πυρὸς αὐτὸς γόνιμὸς ἐστίν, εἰ τις ἐν ἀγ-
 γελίᾳ ὕδωρ ὑέλινψ ἀντικρυς αὐτῷ προσαγάγοι· συν-
 θγομένη γὰρ τῷ διαυγεί τοῦ τε ὕδατος καὶ τῆς ὑέλου
 τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος ἢ ἀκμῆ, καὶ πρὸς στενὸν μὲν
 παραπεμπομένη, προσομιλοῦσά τε ὕλην, ῥαδικῶς πυ-
 ρὸς ἀντιλαμβάνομένη, ἄμα τε τίχτει πῦρ, καὶ σα-
 φῶς πείθει τὸν μὴ φιλονεικεῖν ἐθέλοντα, ὡς πυρὸς
 εἶδος μὲν ἐστὶν ὁ ἥλιος, τῶν δὲ τῆς δημιουργίας
 λαμπρῶν ἔργων ὁ πρῶτος· ἐπειδὴ καὶ τοῦ πυρὸς
 ἢ φύσις ἀπάντων γε ἂν εὐρεθείη λαμπροτέρα.

Πάντων γὰρ τῶν ἄλλων στοιχείων κάτω φερομέ-
 νων, τὸ πῦρ μόνον τοῖς μὲν καυστοῖς ἐπιπηδᾷ, ἄνω
 δὲ τὰ πάντα τὴν πορείαν ἔχει, λεπτότητι κουφιζόμε-
 νον, καὶ αὐτὸν γε τὸν ἀέρα βαρύτατον ἀπελέγχον, τῷ
 γε ὑπερβαίνειν αὐτόν· ὡς καὶ τούτου λεπτότερον
 διαφαίνεσθαι, συγγενεῖα τῇ πρὸς τὸν ἥλιον. Ὁ τοί-
 νου Μάνης ἐκθειάζων, ὡς τῆς φύσεως ὄντα τοῦ ἀγα-
 θοῦ τὸν ἥλιον, κινδυνεύει πυροειδῆ, μᾶλλον δὲ σα-
 φῶς τοιοῦτον δὴ τινα τὸν ἀγαθὸν εἰσάγειν. Ἥλιος
 γὰρ τῆς θερμῆς ὑπάρχων οὐσίας, τῇ θέσει πυρὸς
 διαφέρει· τῇ ἐνεργείᾳ ταῦτ' ὀρθῶς, εἰ μὴ τῆς διαστά-
 PATROL. GR. XVIII.

A enim mollit et liquefacit ea quæ ad usum necessa-
 rio adhibentur : ut nihil aliud sit ignis, quam vis
 ejus ad urendam, et nihil aliud necessarium sit
 ad hunc usum quam hoc. Manichæus vero valde
 ingratus, et beneficiorum Dei inmemor, ignem vi-
 luperat.

Si quis autem ponat quatuor elementa, sicut ille
 opinatur, ad malum pertinere, quomodo hæc quæ
 sunt singula unius naturæ, contraria esse videantur?
 Si enim calidum est ex ipso, frigidum ex altero ; aut
 contra, si frigidum ex ipso, calidum ex altero : et
 sic rursus in alia conjugatione hoc fundamentum po-
 sito, mistio corporum fieri non poterit. Si vero ad
 excogitationem nequitie referat inventionem ex-
 struendi mistionem corporum, sapientissima appa-
 rebit nequitia, quæ alioqui cognitionem et intelli-
 gentiam non habuit ; ita ut maximam Creatoris lau-
 dem et admirationem ferat, siquidem cognoovit, quo-
 modo per se existeret mistio, scilicet corporum.

Sed quia solem honorat, et ut existimavit, de-
 cernit non habere mistionem mali, age videamus
 de sole pro studio veritatis : videbitur enim esse
 unius ex quatuor elementis, substantiæ, inquam,
 calidæ ; non enim nocet subjectis, sed solum cale-
 facit et juvat, quia plurimum distat : quibus autem
 appropinquat, urit, et tale solum sterile reddit :
 et in æstate cum in terram jactat radios puros in
 meridie, usque adeo eam calefacit, ut pavementum
 nudis pedibus suppositum instar incendii sit.

Sæpe autem homines in flammam solis inciden-
 tes nimio æstu interierunt, non invento prope quod
 refrigeraret. Efficit autem nigra corpora et adurit,
 facitque plane, quod ignis solet ; imo ipse ignem
 fecunde generat, si quis aquam in vase vitreo soli
 adverso admoveat ; vis enim radii solis lucido illo
 aquæ et vitri coacta et conferta, atque in angu-
 stum quidem transmissa et adjuncta materiæ fa-
 cile ignem concipienti, simul parit ignem ; et aperte
 suadet non volenti contendere, esse quidem soleni
 speciem ignis, ex operibus vero splendidis ipsius
 creationis ipsum primum, siquidem natura ignis
 splendidior est omnibus.

Cum enim omnia alia elementa deorsum fer-
 rantur, solus ignis in ea quidem quæ comburi pos-
 sunt, insultat, sursum vero supra omnia fertur levi-
 tate sua, aeremque ipsum convincit graviorem esse,
 quia supra eum in sublime fertur, ut subtilior te-
 nuiorque appareat quam aer propter cognationem
 cum sole. Unde Manichæus cum solem facit divinum
 tanquam ex natura boni, videtur similem igni fa-
 cere, imo talem quemdam, qualis est ignis, intro-
 ducit. Sol enim substantiæ calidæ, ab igne differt
 τῇ θέσει ; efficientia vero idem operatur, nisi men-
 38

sura distantiae ea quae sunt opposita, a validiore jactu radorum defendat. Quinimo omnibus animantibus et stirpibus nocens existimaretur, nisi simul alia cum eo fabricator mundi ad auxilium fecisset, quae faciunt ne nobis et aliis animantibus noceat; haec autem sunt latibula et tecta; stirpibus vero aquae sunt auxilio et flatus ventorum.

Quare qui definiunt esse quintum elementum solem, ne contra ea quae clara sunt, contentiosae disputent; nec ulla fides habeatur Manichaeo sceleratissimo et in Deum blasphemum, qui solem cum Deo confert, et ex substantia ejus esse dicit. Omne enim quod sub aspectum cadit, cum sit corpus, natura oppositum est inaspectabili et incorporeo; cujus opus esse potest, et quidem opus valde mirabile, similitudinem vero naturae nullam habere potest.

Valde difficile esset enumerare, quaecunque impenia hic planus libris suis inseruit; vituperans enim res omnes tanquam malas, fructus etiam terrae tanquam nutritios materiae accusat: ac solem quidem admiratur, et ex bono esse decernit; quae vero alit calore, stirpes dico et semina, non pudet acerbe vituperare, quae quidem sine sole qui a Deo factus est, omnino non consistent. Sicut enim nihil juvaret sol, nisi imbres arbores irrigarent et utiles venti perflarent: sic imbres et alia sine sole nihil juvant.

CAP. XXXII. *Imbres utilissimi. De his Manetis sententia.*

Ille igitur etiam hic vehementer secum pugnat, accusans graviter, et ad nequitiam referens fructus terrae a sole alioquin auctos, quem valde admiratur et honorat. Imbres dicit esse superfluentias praesidium materiae, qui ex amore laborant adversus potestates boni: qui cum ita laborent, sudores eorum esse definit, id quod in eis, ut ipse putat, abundat et superfluit.

Nititur etiam docere, supervacaneos esse imbres in mare et in loca sola et quae non seminantur, effluentes; tanquam advenerit ad ratiocinandum diligenter contra Deum, quasi frustra et profuse ac prodige aquas consumat, qui praesumptiva amentia non videt, quid Deum deceat. Quod si Deus inops aquarum esset, faceret diligenter ut accommodate ad usum et necessitatem effluerent. Sed quia dives est, et tam dives, quantum nemo oratione consequi potest, haec ipsa abundans imbrum effluxio demonstrat mare ex quo aquae in aerem feruntur, per imbres irrigare. Solitudo vero et locus qui non excipit semen, necessario pluviam accipit ad suppeditandum fontibus, et aliquando iter facientibus, ut inveniant aquas collectas. Denique ut terra expers pluviae sole arderet, non sancivit; ut plurimum enim aut per flumina, aut per imbres universa terra rorem a Deo accipit.

Α σεις τὸ μέτρον ἐξήρειτο τὰ παρακείμενα τῆς ἀκμαιό-
τέρας αὐτοῦ προσβολῆς. Ἄλλὰ μὴν ἂν τοῖς πᾶσιν
ἐπίθουλος ἐνομισθῆ ζῶως τε καὶ φυτοῖς, εἰ μὴ συγ-
κατεσκευάσθη γε αὐτῷ παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ πρὸς
ἐπικουρίαν ἕτερα, δι' ὧν τὸ πρὸς ἥλιον ἀσφαλὲς ἡμῖν
τε καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει· ἔστι δὲ ταῦτα καταδύ-
σεις τε καὶ σκέπαι, πρὸς δὲ καὶ φυτοῖς ὑδάτων τε
χορηγίαι καὶ ἀνέμων πνοαί.

Ἵστε καὶ οἱ πέμπτον στοιχεῖον ὀριζόμενοι εἶναι
τὸν ἥλιον, πρὸς γε τὰ σαφῆ μὴ φιλονεικούντων, ἐς....
καὶ οὕτως αὐτὸς ὁ χαλεπώτατα μανεί, τὸν τῶν ὄλων
Δημιουργὸν βλασφημῶν, ἥμιστα πιστευσέσθω ἥλιον
συγκρίνων Θεῷ, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ λέγων εἶ-
ναι τοῦτον· πᾶν γὰρ ὁρατὸν, ἄτε δὴ σῶμα τυγχά-
νον, ἀντιτίτακται φύσει τῷ ἀοράτῳ καὶ ἀπρωμάτῳ·
οὗ ἔργον μὲν εἶναι δύναται, καὶ μάλα γε θαυμά-
σιον ἔργον, ὁμοιότητα δὲ φύσεως πρὸς αὐτὸν οὐδε-
μίαν ἔχειν.

Ἵσα μὲν οὖν ὁ πλάνος ἐντέθεικεν ἀσεβῆ τοῖς ἰδίους
συγγραμμάσι, πολὺ ἂν ἔργον εἴη καταριθμεῖν· λοιδο-
ρούμενος γὰρ τοῖς οὐσιν ἅπασιν ὡς κακοῖς, καὶ τοὺς
καρποὺς τοὺς ἀπὸ γῆς ἅμα διαβάλλει, ὡς θρεπτικοὺς
τῆς ὕλης· καὶ ἥλιον μὲν ὑπερθαυμάζει, καὶ ἐκ τοῦ
ἀγαθοῦ γε εἶναι, ὡς φησι, διορίζεται· ἃ δὲ τρέφει
θερμαίνων φυτὰ τε καὶ σπέρματα, πικρῶς οὐκ ἀισχύ-
νεται κακίζειν, ἅπερ οὐκ ἂν συνέστη παντελῶς ἡλίου
δίχα πρὸς Θεοῦ γεγεννημένου. Ὡς γὰρ οὐδὲν ἂν
ὤνησεν ἥλιος, εἰ μὴ ἑμβρῶν ἤρθευον χορηγίαι τὰ
φυτὰ, καὶ ἀνέμων ὠφέλιμων διεσάλευον πνοαί· οὕτως
ἂν ἑμβροὶ καὶ τὰ ἄλλα ἡλίου δίχα ὠφέλησεν ἂν οὐ-
δέν.

C

Ἐρ' οὖν ἐκεῖνος ἰσχυρῶς ἑαυτῷ καὶ ὧδε μάχε-
ται, πικρῶς διαβάλλων εἰς κακίαν τοὺς ἀπὸ γῆς
καρποὺς, διὰ ἡλίου γε ἀξζανομένους, ὃν πᾶν θαυ-
μάζει καὶ τιμᾷ. Τοῖς δὲ ἑμβροῦς περιπτώσεις εἶναι
λέγων, καὶ τῶν ἀρχόντων τῆς ὕλης ἐρωτιώντων πρὸς
τὰς τοῦ ἀγαθοῦ δυνάμεις· καὶ οὕτω δὴ καμνόντων,
ἰδρῶτας αὐτοὺς εἶναι διοριζόμενος τὸ παρέλκον αὐ-
τῶν, ὡς αὐτὸς οἶται.

Καὶ τὸ περιττὸν πειρᾶται δεικνύναι, τὸ καὶ τὴν
θάλατταν καὶ τὴν ἐρημόν τε καὶ ἄσπορον ὑεσθαι,
ὡςπερ τις ἀκριβῆς λογιστῆς κατὰ Θεοῦ παρελθὼν,
ὡς μάτην καὶ ἀσῶτως ἀναλίσκοντος τῶν ὑδάτων τὴν
παρασκευῆν, δι' ἀκροτήτων ἀνοιαν τὸ πρέπον Θεῷ
μὴ βλέπων. Ὡς, εἰ μὲν ἐπιτώχευε τοῖς ὕδασι Θεός,
ἀκριβῆ καὶ τῇ χρεῖα σύμμετρον ἐποιεῖτο τούτων τῆν
ἐπίδοσιν· ἐπειδὴ δὲ πλουτεῖ, καὶ ὅσον γε οὐκ ἂν τις
εἰπεῖν δύναίτο, αὐτὸ γε τοῦτο τὸ ἀφθονον τῆς παρα-
σκευῆς δείκνυσι, τὸ καὶ θάλατταν, ἀφ' ἧς ἀνακομι-
ζει πρὸς ἀέρα τὰ ὕδατα, διὰ νεφῶν ἀρδεύειν. Ἡ
δὲ ἐρημός τε καὶ ἄσπορος ἀναγκαίως ὑεταὶ πρὸς χε-
ρηγίαν πηγῶν· ἔστι δὲ ὅτε καὶ τοῖς παριούσιν, ὡς
ἂν καὶ αὐτοὶ γε εὐροῖεν ὑδάτων συστήματα. Καὶ
ὄλως ἄβροχον γῆν ἡλίῳ φλέγεσθαι μόνον οὐ βενομο-
τέτηκεν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ· ἢ γὰρ διὰ ποταμῶν ἢ ἑμ-
βρῶν ἅπανα γῆ πρὸς Θεοῦ νοτίδος ἀπολαύει.

Ἐἴτε τοίνυν μὴ βρέχοι, πρόχειρος εἰς βλασφημίαν ὁ ἀνὴρ, καὶ οἱ ἐξ ἐκείνου· εἴτε βρέχοι, οὐκ ἀναχωρεῖ τοῦ μάτην αἰτιᾶσθαι καὶ διαβάλλειν Θεόν· καὶ ἄνθρωπον εἰς χεῖρας λάθωσιν, ἀρῶνται πρῶτον οἱ τῆς βλασφημίας μαθηταί, καὶ οὕτως ἐμπιπλῶνται οἱ ἀχάριστοι· καὶ τῆς δημιουργίας οὐδενὸς τὸ ἦττον ἀπολαύοντες, ἠκόνηται μόνοι κατ' αὐτῆς τὴν γλῶτταν, μᾶλλον δὲ κατὰ τοῦ πεποιηκότος αὐτῆς· καὶ ὡς ἔχθιστοι τοῦ Θεοῦ μετέχουσι· καὶ πρὸς αὐτό γε τοῦτο ἀγανακτοῦντες, ὅτι τῶν ἐκ τῆς δημιουργίας ἐν χρεῖα καθεστήκασιν.

CAP. XXXIII. Procreatio liberorum necessaria.

Τὴν τε παιδογονίαν ὑβρίζοντες, τὰς μίξεις αὐτοῖς ἔνευ γε ταύτης συμβαίνειν (46*), δοῦλοί γε ὄντες τῆς ἀναγκαίας διαδοχῆς πρὸς Θεοῦ νομοθετημένης, ἀλλ' οὐ τῆς ἡδονῆς· ἐχθροί γε τὰ πάντα τῆς ἀληθοῦς καὶ γνησίας ἀρετῆς καὶ τῆς εὐσεβείας ὄντες, ὡσπερ αἰτιώμενοι τὸ ἀεῖζων τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, καὶ βουλόμενοι αὐτοῦ ποιεῖν τὸν δρόμον τῆς φύσεως· νομοθετοῦντες τῷ Θεῷ καὶ ἀγανακτοῦντες πρὸς τὴν ἀγαθότητα, δι' ἣν ἀνεξικακῶς ἔχει πρὸς τὴν αὐτῶν βλασφημίαν.

Καίτοι·γε διὰ τοῦτο φυσικῆ τις ἐνέστακται τοῖς σώμασι μίξεως ὁρεξίς, ὡς μικροῦ ἀνάγκη τῶν τῆς φύσεως κινήματων φέρεσθαι τὰ ζῶα πρὸς τὴν τῆς διαδοχῆς ἐργασίαν, ὑπερβαλλούση τοῦ δημιουργοῦ σοφίᾳ καὶ τοῦτο θέντος· ἐπειδὴ γὰρ μοχθηραὶ μὲν γυναιξὶν αἱ ὠδίνες, μοχθηραὶ δὲ ἀνδράσι τε καὶ γυναιξὶ τῶν γιγνομένων αἱ ἀνατροφαί, ἀναγκαῖοι δὲ ἴαν αἱ διαδοχαί· ἡ μὲν ὁρεξίς φυσικῶς κινεῖται, καὶ τρόπον τινὰ βιάζεται, ὁ δὲ λογισμὸς ὁσῶς δέχεται (47) προδργαιτέραν τῆς ἡδονῆς ποιεῖσθαι τὴν διαδοχὴν· καὶ ἀνάτιος τῶν σωμάτων ἡ ἡδονή, εἴγε λογισμῷ καὶ νόμῳ τοῦ ποιήσαντος ἀκολουθοίη.

Οἱ δὲ τὴν ἡδονὴν πολλάκις καρποῦμενοι τὸ ἀπ' αὐτῆς ἔργον ἀναγκαίως μισοῦσι· καὶ παρεγγυῶσι παρ' ἀγγελίαν ταῖς ἐπαγομέναις ἐφαλλομέναις μαγανείαις τὰς συλλήψεις κλείειν τε καὶ ῥίπτειν, καὶ τοὺς ἐν ὤρᾳ τόκους μὴ ἀναμένειν, ὡς τοῦτο γε μόνου δεινοῦ καὶ χαλεποῦ τυγχάνοντες ἔχθροί τῆς φύσεως ἐγηγεμένοι, μᾶλλον δὲ τοῦ ταύτην δημιουργήσαντος, καὶ μανίαν κατὰ τοῦδε τοῦ παντός ἐκμαθόντες· Καὶ διὰ τί, φασὶν, ἐνυπάρχει τοῖς σώμασιν ἡ πρὸς τὰς μίξεις ἐπιθυμία;

Πῶς δ' ἂν ὑπέστη τῆς ἐν μέρει γε σωφροσύνης τὸ κέλλος ἐν ἀνθρώποις, εἰ μὴ φύσει μὲν ἦν τὸ ἐρεθίζον, λογικῷ δὲ κατεχόμενον; ποῦ δ' ἂν ἦν παρθενία παρὰ γυναιξίν, ἢ παρ' ἀνδράσιν ἀπειρογαμία τὴν κοινὴν σωφροσύνην παρευδοκιμοῦσα, εἰ μὴ λογισμὸς, καὶ τὸ πρὸς ἀγῶσύνην φίλτρον εἶχεν; ὁ γε τοῖς φυσικοῖς προσπαλαῖον, νικηφόρους ἀναδείξει τοὺς καλῶς τὴν ἐμφυτον ἐπιθυμίαν βιαζομένους, οὐ πρὸς ὕβριν τῆς φύσεως, ἀλλὰ πρὸς ἀσκησιν καρτερίας τε καὶ ἀγῶσύνης.

(46*) Συμβαίνειν. Monet Basnagius hic deesse verbum θέλουσιν, quod legisse videtur interpres.

Sive igitur non pluat, præsto est Manichæus et qui eum sectantur, ad blasphemiam Judaicam : sive pluat, non desinit inaniter accusare et reprehendere Deum : et panem si in manus ad vescendum sumant, primum discipuli blasphemiam Deum maledictis insectantur, atque ita ingrati satiantur ; et quæsi nihil fructus ex creatura perciperent, linguam soli in eam acuerunt, imo in auctorem ejus ; et tanquam inimicissimi Dei, ea quæ sunt creata, participant, idque succensentes, quod eis indiget.

Procreationem liberorum contumeliose vituperant, volentes, ut corpora sine ea miscerentur : qui servi quidem sunt necessariæ successionis a Deo sancitæ, sed non voluptatis ; inimici autem per omnia veræ et germanæ virtutis ac pietatis, tanquam accusantes humani generis perpetuitatem, et volentes alicubi sistere processum ejus naturalem, sancientes legem Deo, et bonitati ejus succensentes, qua eorum blasphemiam patienter tolerat.

Cum alioqui naturalis quidam appetitus concubitus ob eam causam corporibus constitutus et ordinatus est, ut animalia fere necessitate motuum naturæ ad efficiendam successionem ferantur, sapientia infinita Creatoris qui hoc statuit : etenim quia laboriosi sunt partus muliebres, laboriosæ item viris et feminis educationes liberorum, valde autem necessariæ successionibus ; appetitus quidem naturaliter movet et quodammodo vim adhibet, ratio autem sancte demonstravit præstabiliorem esse successionem voluptate ; et extra culpam est voluptas corporum, si quidem rationem et legem auctoris sequatur.

Qui autem sæpius voluptatem capientes, opus quod inde necessario provenit, odio habent, et mandant sic commiscere corpora præter edictum, ut conceptus concludant et ejciant, et partus tempestivos et maturos non expectare, quippe cum hoc solum sit grave et difficile ; hi, inquam, qui inimici naturæ excitati sunt, et insanire contra Deum universi didicerunt : Quare, inquit, insita est corporibus libido corporum comiscendorum ?

Sed quomodo esset in hominibus decor pudicitiae privatæ, nisi natura esset quod tuillaret, et ratione coerceretur ? ubi esset apud mulieres virginitas, aut apud viros intractatio nuptiarum, nisi ratio amorem sanctitatis haberet, quæ naturaliter certans eos qui recte cupiditatem insitam reprimunt et domant, victores declararet ? idque non ad contumeliam naturæ, sed ad exercitationem tolerantiam et sanctitatis ?

(47) Δέχεται. An δέδοικται ?

CAP. XXXIV. *Ciborum usus moderatus, bonus. Temperantia laudabilis.*

Sic sane cibus et potionibus delectamur, non A
criminosa voluptate fruente: naturalis enim hæc
est, et tamen jejuniis nos exercemus; non quod
est supra naturam contra naturam exercentes, sed
tolerantiam amplectentes, et Deum per humiliati-
onem placantes et propitium reddentes: nunquam
exercitationem jejunii susciperemus, nisi fames es-
set in corpore.

Ubique igitur appetitus asciscit laudem et moderati usus ciborum, et abstinentiæ pro viribus: non enim usus eorum, quæ secundum naturam sunt, peccatum parit: vini quidem moderata potio salutaris esse potest; vitium vero ebrietatis per intemperantiam introducit.

Similiter usus cibi secundum naturam moderati culpa vacat: gula vero arguitur et reprehenditur propter nimium, et quia est præter rationem. Sic etiam uti legitime et moderate appetitu miscendi corporis, omnino caret crimine; præter legem autem et immoderate uti, crimen affert incontinentiæ. Manichæus igitur et ejus assecleæ nihil ratione perspicientes, omnia furenter contumeliis affecerunt: tanquam omnis cupiditas sit mala, cujus quidem modus et temperamentum legitimum extra culpam et crimen est: abstinentia vero pro viribus spectata laus est admirabilis virtutis.

Si enim quis abstinens laudabilis est apud Deum, non male in potestate ejus est, id cujus abstinentia officium est perfectæ virtutis. Maxima enim ja-ctura fieret, si in potestate ejus non esset, tanquam non posset edi virtus per abstinentiam: C
nisi enim contrarium fieri possit, non potest fieri malum; neque rursus fieri potest bonum, nisi possit malum, ut sæpe demonstravimus. Manichæus autem bonum et virtutem inhonorat, cum potestatem et libertatem vituperat.

CAP. XXXV. *De corporibus inanimatis Manetis insania.*

Præterea non pudet dicere animatos esse lapides, et introducere omnia animata, et quæ manifeste sunt inanimata, tanquam illa virtus boni in lapidibus etiam contineatur; qui usque adeo quod ab ipsis honoratur, ad ludibrium et vilitatem dejicit, ut naturam boni in lapidibus inanimis ligatam esse dicat. Affirmare autem sic se habere ista quæ dicit, qualis insaniæ indicium esse dicitur? Si enim in lapidibus continetur, quod a Deo missum est, jam vicit nequitia; contra ligato, quod ad ligandum venerat, dicit animæ lapidum et lignorum indicium esse sonum in aere lapidis et virgæ, tanquam audierit aliquando vocem ipsorum articulatam.

Est autem apud nos etiam cogitatio et sermo animæ, qui nequaquam auditur; quod enim auditur, percusso aere per instrumentum corporeum, auditur: quod quidem absque motu rationis in animantibus ratione carentibus inveniri potest, quæ clamant quidem, sed non articulate, quia ratione privata sunt.

Οὕτω δὴ τροφαῖς τε καὶ πόμασιν ἐνηδόμεθα, οὐ διαβεβλημένην ἡδονὴν καρπούμενοι· φυσικὴ γὰρ καὶ αὕτη, καὶ ὁμοῦ νηστείας διαγυμναζόμεθα, οὐ κατὰ τῆς φύσεως μελετῶντες τὸ ὑπὲρ φύσιν, ἀλλὰ καρτερίαν μὲν ἀσπαζόμενοι, διὰ δὲ ταπεινώσεως τὸν Θεὸν ἐξιλεούμενοι· οὐκ ἂν δὲ νηστείας ἀσκησὶν μετήλωμεν, πείνης ἐν τῷ σώματι μὴ ἐνούσης.

Πανταχοῦ τοίνυν ἡ ὄρεξις προξενεῖ καὶ τῆς συμμέτρου χρήσεως καὶ τῆς κατὰ δύναμιν ἀποχῆς τὴν εὐδοκίμησιν· οὐ γὰρ τῶν κατὰ φύσιν ἢ χρήσις ποιεῖ τὴν ἀμαρτίαν· οἴνου γὰρ τὸ μέτριον εἴη μὲν σωτήριον· μέθης δὲ τὸ κακὸν διὰ τῆς ἀμετρίας εἰσάγεται.

Παραπλησίως δὲ καὶ τροφῆς τῆς κατὰ φύσεως ἐμμέτρου ἀνάτιος ἢ χρῆσις· γαστριμαργία δὲ τῷ ὑπερβάλλοντι παράλογος ἐλέγχεται. Οὕτω δὲ καὶ τῆς πρὸς τὰς μίξεις ὀρέξεως ἢ μὲν νόμιμος χρῆσις καὶ μέτρα γινώσκουσα ἀνέγκλητος παντελῶς· ἢ δὲ παράνομός τε καὶ ἀμετρος τῆς ἀπολασίας προσάγει τὸ ἐγκλημα. Μηδὲν τοίνυν τῷ λογισμῷ μήτε ὁ Μάνης καθεωρακῶς, μήτε οἱ ἐξ ἐκείνου πάντα φέροντες μανικῶς καθύβρισαν, ὡς πάσης ἐπιθυμίας ὄσης κακῆς· ἥς τὸ μέτρον μὲν νομίμως ἀνάτιον· ἢ δὲ κατὰ δύναμιν ἀποχὴ καὶ θαυμασίας γε ἀρετῆς εὐδοκίμησις.

Εἰ γὰρ ἀπεχόμενός τις ἐπαινετὸς παρὰ Θεῷ, οὐ κακῶς γε ἐκεῖνο τῇ ἐξουσίᾳ παράκειται, οὐ γε ἡ ἀποχὴ τελείας ἀρετῆς κατόρθωμα· ζημία γὰρ ἦν, εἰ μὴ παρέκειτο ἡ ἀνωτάτω, ὡς οὐ κενὸν διὰ τῆς ἀποχῆς ἀγαθὸν ἀποφανθῆναι· ἀνευ γὰρ τοῦ μὴ ποιῆσαι τούναντιον, ἐξὸν ποιῆσαι τὸ κακὸν, οὐκ ἐνι τούναντιον πεποιηκέναι δοκεῖν τὸ ἀγαθόν, ὡς πολλάκις ἐδείξαμεν. Ὁ δὲ Μάνης τὰγαθὸν τε καὶ τὴν ἀρετὴν ἀτιμάζει, τὴν ἐξουσίαν καὶ τὸ ἐλεύθερον κακίζων.

Οὐκ αἰσχύνεται δὲ καὶ τοὺς λίθους ἐψυχῶσθαι λέγων, καὶ τὰ πάντα ἐμψυχα, καὶ τὰ σαφῶς ἀψυχα εἰσηγούμενος· ὡς ἀπ' ἐκείνης δὲ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ δυνάμεως, εἶτι καὶ ἐν λίθοις κατεχομένης· τοσοῦτοι κατὰγει τὸ παρ' αὐτῶν τιμώμενον εἰς ὑβρίν τε καὶ εὐτέλειαν, ὥστε τὴν φύσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἐν λίθοις ἀψύχοις φάσκειν πεπεδηθῆναι· ἄπερ οὕτως ἔχειν διισχυρίζεσθαι, ποίας ἂν τις φήσειε μανίας εἶναι τεκμήριον; Εἰ γὰρ ἐν λίθοις κατέχεται τὸ παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ πεμφθὲν, ἤδη νενίκηκεν ἡ κακία· τούναντιον δεδεμένου τοῦ δῆσαι παραγενομένου· καὶ ποιεῖται τεκμήριον τῆς τῶν λίθων καὶ τῶν ξύλων ψυχῆς τὸν ἐν ἀέρι κτύπον λίθου τε καὶ ῥάβδου, ὡσπερ ἐνάρθρου φωνῆς αὐτῶν πάποτε διακούσας.

Ἔστι δὲ καὶ παρ' ἡμῖν τὸ μὲν ἐνθύμημα καὶ ὁ λόγος τῆς ψυχῆς οὐδαμῶς ἀκούμενον· τὸ δ' ἐξάκουστον, ἀέρος πληττομένου διὰ τοῦ σωματικοῦ ὄργάνου· ὅπερ δίχα τῆς λογικῆς κινήσεως, καὶ ἐπὶ τῶν ἀλόγων εὗροι τις ἂν, βοῶντων μὲν, ἀναρθρα δὲ, ἐπειδὴ λόγου ἐστέρηται.

ἄν, ἐπειδὴ ἐξάκουστον παρ' αὐτῶν οὐδὲν εἰς ἡμᾶς ἀφικνεῖται ὑπερ τοίνυν ἐχρῆν τεκμήριον ποιήσασθαι τῶν παντελῶς ἀψύχων, ὡς κτυπούντων ἐξ ἀνάγκης εἰς ἀέρα (τοῦτο γὰρ μόνου σώματος, οὐχὶ δὲ ψυχῆς), τοῦτο ψυχῶτεως σημεῖον ἔλαβεν. Ἐντεῦθεν δὴ καὶ τὰ τετράποδα καὶ τὰ πετεινὰ, ὅσα χρήσεις ἀνθρώποις ἔχει τροφῆς, βαρῶς αἰτιάζεται τοὺς θύοντας, ὡς ἐκείνης τῆς δυνάμεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ταῦτα ψυχούσης, καὶ ἐν αὐτοῖς κατεχομένης ὡσπερ σπουδαῶν καθυδρῖσαι παντοίως, ὃν ἀγαθὸν δῆθεν ἀποκαλεῖ·

Ἐρωτητέον δὴ τίνος ἐπιτροπῆ ταῦτα ἀνθρώποις ἐξ ἀρχῆς εἰς τροφὴν παραδέδοται· Ἄρα γε τῆς κακίας, ὡς ὀβριζούσης τὸ ἀγαθόν; Ἄλλ' οὐκ ἂν γε ἐκείνη τοσοῦτον συνεῖδε πρᾶγμα, γινώσιν μὴ κεκτημένη· οὐ γὰρ ἄλλος δημιουργὸς ἂν εἴη οὐδὲ δημιουργήσας ἔστιν, ὡς φησὶν ὁ Θεὸς, καὶ τὴν δύναμιν ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως προβαλλόμενος ἐπὶ σωφρονισμῶ τῆς ὕλης.

Est autem proprium corporis, nec sit inanimatum, percusso aere sonitum reddere : quod enim caret corpore, non reddet vocem quæ audiri queat ; quia non percutit aerem, cum sit ab instrumento percutiente liberum.

Quamobrem incorporeæ potestates inanimæ videbuntur, quia nihil quod sensu auditus percipiatur, ab eis ad nos fertur. Quod igitur oportebat fieri indicium corporum prorsus anima carentium, ut quæ necessario aerem pulsant (hoc enim corporis est, non animæ), hoc accepit Manichæus tanquam signum animationis. Hinc etiam est, quod graviter accusat eos qui mactant quadrupedes et volucres, quæcunque homines ad vescendum adhibent, tanquam hæc etiam illa virtus boni animet, in eisque contineatur. Sic studet, ut modis omnibus contumeliose vituperet, quem bonum scilicet appellat. Interrogandus quippe est, cujus procuratione tradita sunt hæc a principio hominibus ad vescendum? an nequitia tanquam contumeliosæ in bonum? At non fuit illa tantæ rei conscia, ut quæ cognitionem non habuit. Non enim alius creator mundi fuerit ; neque Deus, ut ait, creavit, et virtutem ex propria natura produxit ad correctionem materiæ.

CAP. XXXVI. *Ad hominis utilitatem omnia a Deo creata.*

Συνέστη τοίνυν τὰ ζῶα σύμπαντα, βουληθέντος τοῦ δημιουργήσαντος, τὰ τε εἰς τροφὴν ἀνθρώποις ἐπιτήδεια καὶ τὰ μὴ. Ἐπέτρεψεν ἄρα οὐδεὶς ἕτερος ἢ ὁ ποιήσας ἀνθρώποις εἶναι ταῦτα τροφὴν· οὐ γὰρ ἂν ἐπέγνω καθόλου ἢ φύσει τὸ χρήσιμον ἑαυτῆ, μὴ οὕτω νομοθετήσαντος τοῦ πεποιηκότος αὐτήν. Αὐτίκα καὶ πλοῦτος φύσει ταῦτα γεγένηται, ὡς μηδέποτε τῆς αὐτῶν χρήσεως διαλειπούσης· καὶ ὅσα γε μᾶλλον ἔνια τῆ χρήσει δαπανᾶται, τοσοῦτον πλεον πολυγωνότερα τυγχάνει· καὶ τὰ μὲν τρέφει μόνον ἀνθρώπους, τὰ δὲ καὶ ἐνδύει, ἄλλα δὲ καὶ ἄλλας χρήσεις παρέχει, δοῦλα φύσει πρὸς τοῦ δημιουργήσαντος ἀνθρώπων κατεσκευασμένα. Ὅθεν καὶ ὑποτέτακται καὶ τὰ μεγάλα τῶ δγκυ πρῶως εἰκοντα, καὶ τὰ ἐν ἀέρι τέχνη τοῦ λογισμοῦ καθελκόμενα, καὶ τὰ ἐν ὕδασι ἀναγόμενα, καὶ μᾶλλον ἐκεῖνα, ὅσα γε τὸ χρήσιμον ἀνθρώποις ἀποπληροῦ. Οὕτω δὴλον, ὡς οὐκ ἀνθρωποὶ ἑαυτοῖς ἐδιδάσαντο παρὰ τὸ βούλημα τοῦ δημιουργήσαντος τὰ ἄλογα· ἀλλὰ καὶ νόμος αὐτοῖς ὑπέταξε τοῦ ποιήσαντος ταῦτα.

Φαίη δ' ἂν ὁ Μάνης, ὡς οὐδὲ βῶν εὐσεβὲς ἀρόσει παραβεβλήσθαι τῆς γῆς, ἵνα μὴ καὶ πᾶν καταδουλοῦσθαι δόξειεν ἢ πρὸς τοῦ ἀγαθοῦ πεμφθεῖσα ψυχῆ. Καὶ πῶς ἂν γεωργία συσταῖ; πῶς δ' ἂν τὸ γένος παραμείνειε τὸ τῶν ἀνθρώπων διαγιγνώμενον; Οὕτω παρὰ τοὺς κοινούς λογισμοὺς πάντα κατὰ τῆς δημιουργίας ὁ παντοίως Μανεὶς ἐπλάσατο. Δοῦλα γὰρ φυσικῶς ἀνθρώπου τὰ ἡμερὰ ζῶα γεγένηται, καὶ τῆ τοῦτου χρήσει παραβεβλήσθαι. Δοῦλα δὲ καθ' ἕτερον λόγον καὶ τὰ ἀνήμερα πρὸς τῆ βῆθησιν αἰτία, ὥστε λογισμῶ τὸν ἀνθρωπὸν πάντων τῶν ἀλόγων κρατιστεύειν· Θεοῦ δὲ ἐπιτρέποντος διὰ ποικιλίας αἰτίας, οὐ λέων μόνον τὸ ἀκλιμώτατον θηρίον, ἢ τι τῶν κλ-

Exstiterunt igitur omnia animalia, volente eo qui creavit, et quæ ad alendum homines idonea sunt, et quæ non. Nemo igitur alius procuravit, hæc hominibus in cibum et alimentum adhiberentur, nisi qui ea creavit : non enim universa natura, quid sibi utile esset, cognovisset, nisi qui eam fecit, sic sanxisset. Ex quo continuo factum est, ut hæc fuerint divitiæ natura, quippe cum nunquam earum usus deficiat ; et quo magis quædam usu consumuntur, eo sunt diuturniora ; æ partim quidem alunt homines, partim vestiunt, et alia alios usus præbent, facta natura homini serva a Creatore. Unde subjecta sunt ei etiam, quæ sunt vasta mole, mansuete obedientia ; et quæ in aere artificio rationis ad nos trahuntur, et quæ in aquis educuntur, atque ea magis quæ utilitatem hominibus explent. Sic patet, non homines sibi per vim animalia ratione carentia subjecisse, præter voluntatem ejus qui ea creavit ; quin potius lex Creatoris hæc eis subjecit.

Dicit etiam Manichæus, impium esse bovem arationi terræ applicare, ne anima a Deo missa, valde servitute pressa videatur. Et quomodo agricultura sustentari posset? quomodo durans genus hominum perseveraret? Sic Manichæus omnia præter communes notiones contra creationem varie furans finxit. Serva enim hominis naturaliter mansueta animalia facta sunt, et usui ejus destinata. Non mansueta autem alia ratione serva, præter causam dictam, ut homo ratione in omnia animalia ratione carentia dominaretur, Deo ob varias causas id procurante : alioqui non læo tantum, fera fortissima, aut aliqua alia hujusmodi bestia,

aut serpens hominem vinceret, sed culex etiam, aut aliud ex minimis. Verum natura ferarum aliter etiam quam dictum est, ad aspectum et experientiam hominibus diversis de causis necessaria est.

CAP. XXXVII. *In fabrica mundi sapientia Creatoris.*

Sed quia ad singula quæ ille nugatur et fingit, respondere et occurrere delirum esse videtur: contemplandum est intelligentiam habenti sine disputatione, quomodo unius verbo omnia aptata sunt. Una lex Creatoris in omnibus dominatur, et nihil in rebus pugnat, neque belli indicium vel dissensionis in creaturis apparet; quin potius omnia (homine quidem peccante) pacem inter se habent, ut quæ ab uno pacis et quietis statutum acceperunt; a quo hoc ipsum quod sunt, a principio habent. Conspirat enim cum rebus quæ in terra sunt, cælum pluens, cum tempus postulat; ac rursus pluviam sustinet, cum opus est solo calore ad maturandum: sol autem suo circuitu lege auctoris constituto efficit tempestates, nunquam eas commutans, quinimo unum ordinem earum immutabilem tenet, perseveratque in natura varietas: atque una et eadem summa conspiratio supra et infra cernitur. Nox autem omni sæculo permansit sine inconstantia adversus diem, non motu fortuito et carente ratione diei succedens, sed sapientia auctoris addendo et subducendo temperata; idque non alias aliter, quin potius manifestum ac certum est tempus accessionis; manifestum item et certum tempus subductionis. Rursus sol non gravatur nocti succedere, neque contumeliam ducit legem Creatoris; sed potius more prohi servi, confecto sine cessatione ulla cursu diei, recedit, ut ei lex imposita est, diligenter se abdens, ut nox spatium sibi dimensum recipiat.

Quid vero de terra et mari dices, quomodo ambo terminis circumscripta sunt? Licet videre mare fluctibus elatum, lege autem ab impetu prohibitum, et vi ventorum impulsum in terram, metu autem legis retrorsum reflexum: quamvis non murus adamantinus auxilio est ei, ne mare effluat et inundet terram, et non obediat auctori suo. Quin imo satis est propugnaculum terræ adversus mare verbum ejus qui fecit, coercesque arena; quin potius lex cohibet et foris flatus ventorum violentos, et intus fluxionem aquarum, ut nullam partem terræ inundet aqua maris; et creaturæ quidem amicæ et tanquam inter se germanæ unum vere auctorem sibi ascribunt ac profitentur. Quis enim unquam historicus scripsit, in cælo motum stellæ in stellam factum esse: aut in terra animalia alterum genus oppugnasse, ut ipsum delerent aut ipsa contra delerentur? Sed potius quæcunque aliud in aliud incurrunt et invadunt, sapientia Creatoris statutum est hoc, ut quæ abundant consumantur; quæ et esse et consumi, utrumque hominibus prodest.

λων θηρίων ἢ ἐρπετῶν, ἀνθρώπου κρατήσκειν ἂν, ἀλλὰ καὶ κύνωψ ἦ τι τῶν ἄλλων βραχυτάτων περιγένοντο· πλὴν θηρίων φύσις καὶ ἄλλως τὸν εἰρημένον τρόπον εἰς ὕψει ἐστίν, ὅτι καὶ εἰς πείραν ἀνθρώποις κατὰ διαφόρους αἰτίας ἀναγκαία.

Ἄλλ' ἐπειδὴ πρὸς ἕκαστον ὧν ἐκεῖνος ἀδολεσχεῖ τε καὶ πλάττεται, λῆρος ἂν δόξειεν εἶναι τὸ λέγειν τε καὶ ἀπαντᾶν· θεωρητέον καὶ δίχα λόγου τῷ κεκτημένῳ σύνεσιν, ὅπως μὲν ἐνὸς ἤρμωστο λόγῳ τὰ σύμπαντα· εἰς δὲ νόμος τοῦ δημιουργοῦ κατὰ πάντων κρατεῖ, καὶ οὐδὲν ἐν τοῖς οὐσι διαμάχεται, οὐδὲ πολέμου τεκμήριον ἢ διχονοίας ἐν τοῖς δημιουργήμασιν ὑποφαίνεται, ἀλλ' εἰρηνεύει, Θεοῦ γε συμπλέκοντος τὰ πάντα πρὸς ἄλληλα, ὡς ὕψ' ἐνὸς λαβόντα τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἡσυχίας τὸ σύνθημα, παρ' οὗ καὶ τὸ εἶναι τὴν ἀρχὴν τούτοις ὑπῆρξε· συμπνεῖ τε γὰρ τοῖς ἐπὶ γῆς πράγμασιν οὐρανὸς ὕων, ὅταν καιρὸς ἀπαιτῆ, καὶ αὐθις ἀνέχων τὸν ὑέτον, ὅταν δέη θερμότητι μόνῃ τελεσφορῶσθαι τὰ φυτὰ· ἥλιος δὲ μεταβαίνων νόμῳ τοῦ ποιήσαντος τὰς ὥρας ἐργάζεται, ἐναλλάττων οὐδέποτε ταύτας, μίαν δὲ τὴν τάξιν αὐτῶν ἀπαράβατον δεικνύων, καὶ ἐμμένει γε τῇ φύσει τὸ διάφορον; μία δὲ καὶ ἡ αὐτὴ φαίνεται σύμπνοια τῶν ἄνω τε καὶ τῶν κάτω πρὸς ἀκρίβειαν. Νῦξ δὲ πρὸς ἡμέραν ἀστασίαςτος διέμεινε τὸν αἰῶνα σύμπαντα, οὐκ ἀλόγῳ φορᾷ τὴν διαδοχὴν πρὸς τὴν ἡμέραν ἔχουσα, ἀλλὰ σοφίᾳ τοῦ δημιουργοῦ, προσθήκαις τε καὶ ἀφαιρέσεσι μετρομένη· καὶ οὐδὲ ταύταις ἄλλοτε ἄλλως, ἀλλὰ δῆλος μὲν προσθήκαις, δῆλός τε τῆς ἀφαιρέσεως ὁ καιρὸς. Αὐθις δὲ ἥλιος οὐ βαρύνεται τῆς νυκτὸς τὴν διαδοχὴν, οὐδὲ ὕδριν ἡγεῖται τὸν νόμον τοῦ δημιουργήσαντος· ἀλλ' ἀγαθοῦ δούλου τρόπον τελέσας ἀπνευστὶ τῆς ἡμέρας τὸν δρόμον, ἀναχωρεῖ γε ἢ νόμος αὐτῷ σπουδῇ κρυπτόμενος, ὡς ἂν τὸ οἰκτεῖον μέτρον ἢ νύξ ἀπολάβῃ.

Τί δ' ἂν εἴποις περὶ γῆς τε καὶ θαλάττης, ὡς ἕκαστον αὐτῶν ὄρω τινὶ περιγέγραπται; Ἄλλ' ἐστὶν ἰδεῖν τὴν θάλατταν κυρτουμένην μὲν τοῖς κύμασι, νόμῳ δὲ τῆς ἐφόδου κωλυομένην· καὶ ὑπὸ μὲν πνευμάτων βιαίων κατὰ γῆς ὠθουμένην, φόβῳ δὲ τοῦ νόμου εἰς τοῦπίσω ἀνακλωμένην· καίτοι γε οὐκ ἀδαμάντινον τεῖχος αὐτῇ βοηθεῖ πρὸς τὸ μὴ βεῦσαι κατὰ τῆς γῆς, καὶ ἀπειθῆσαι αὐτῷ τῷ ποιήσαντι. Ἄλλ' ἀρκεῖ περιβολὸν εἶναι τῇ γῇ πρὸς τὴν θάλατταν ὁ λόγος τοῦ ποιήσαντος, καὶ ψάμμος κατέχει, μᾶλλον δὲ νόμος ἐπέχει, καὶ βίαν τῶν ἐξωθεν πνευμάτων, καὶ ῥύσιν ὑδάτων, ὥστε καὶ μηδὲν τῆς γῆς κατακλυσθῆναι· καὶ φίλα γε ὡς ἀλλήλοις εἶναι ἀδελφὰ δημιουργήματα, ἕνα πρὸς ἀλήθειαν τὸν δημιουργὸν ἐπιγραφόμενα. Τίς γὰρ ἰστόρησε πώποτε, ὡς ἐν οὐρανῷ μὲν ἀστὴρ ἀστὴρ ἐπανέστη, ἐπὶ γῆς δὲ ζῶα ἐτέρῳ γένει διεμαχέσατο, ὡς ἐξαλεῖψαι τοῦτο, ἢ τούναντίον ἐξαλειφθῆναι; Ἄλλὰ καὶ ὅσα ἄλλο ἄλλῳ ἐπεισι, καὶ ταῦτα σοφίᾳ τοῦ δημιουργοῦ νομοθετηται, τὸ πλεονάζον αὐτῶν παραναλίσκειν, ὧν καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ δαπανᾶσθαι· ὑπὲρ ἀνθρώπων ἕκαστα.

Εἰ δὲ τις ἔλθοι τῷ λόγῳ καὶ πρὸς αὐτάς τῶν σω-
μάτων τὰς ἀρχάς, καὶ τέτταρα μὲν στοιχεῖα κατ-
ίστοι, τῇ δ' ἐναντιότητι πρὸς συμφωνίαν κεραυνύμενα,
πλέον ἂν ἐκπλαγείη τῶν ὄντων τὴν συμφωνίαν, ὡς
ἀφ' ἐνός γε ἐχόντων καὶ μόνου τὸ εἶναι· τοῖσι γὰρ
ἡ ἐναντιότης φιλίας ἀφορμὴ· καὶ τὸ μαχόμενον τῆς
φύσεως αὐτοῖς εἰρήνης τῆς ἀνωτάτω παραίτιον· ἃ
δὴ τέσσαρα μὲν ἔστιν ἀριθμῷ, ἕν δὲ συνερχόμενον.
Μᾶλλον δὲ καὶ ἀλλήλων ἐπιδεόμενα πρὸς τὸ εἶναι
αὐτῇ γε τῇ ἐναντιότητι ἀλλήλοις ἐπικουροῦντα, καὶ
ἐν ἀλλήλοις κρυπτόμενα, καὶ δι' ἀλλήλων φαινόμενα·
μικρὸν μὲν οὖν εἰπεῖν, ὡς οὐ ψυχρίζεται τὸ θερμὸν
ὑπὸ τοῦ ψυχροῦ, οὐδὲ ἐσθῆθη ὑπὸ τοῦ ὑγροῦ· οὐδὲ
κατεπλέχθη μὲν τὸ ξηρὸν ὑπὸ τοῦ πυρὸς, κατελύθη
δὲ ὑπὸ τοῦ ὑγροῦ· σύστασις γὰρ ἀλλήλων ταῦτα θαυ-
μασίως ἐνδαιεῖται· καὶ δόξαι ἂν πῦρ μόνον ὄν, οὐ
μέντοι δίχα ὑγροῦ καὶ ξηροῦ, οἷς γε τρεφόμενον δια-
λάμπει· ὥσπερ καὶ τὰ ἄλλα ἀλλήλοις ἔνεστιν ἀφῆ
μόνον ἐμφαίνοντα τὴν ἐναντιότητα, οὕτω μέντοι φι-
λόλληλα, ὡς οὐδεμίαν διαφωνίαν ἔχειν δοκοῦντα.
Ταῦτα δὲ τὴν ἀρῆτην σοφίαν κηρύττει· καὶ σιωπῶντα
τοῦ ἐνός ἀγεννήτου, ὕψ' οὐ δὴ καὶ γενόμενα συν-
εκράθη· οὐ γὰρ δὴ σῶμα γένοιτ' ἂν ἐξ ἐνός τινος
καὶ ἀπλοῦ στοιχείου· κράσει γὰρ συσταίη ἂν σῶμα.
Ποῖα δὲ κράσις ξηροῦ καὶ μόνου; ποῖα ὑγροῦ, εἰ
καθ' ἑαυτὸ τυγχάνει;

fieri potest : mistione enim et concretionem conflatur corpus. Quæ autem concretio ac mistio esse possit
sicci tantum? quæ humidi solum?

CAP. XXXVIII. Varietas in creatione necessaria.

Οὐκοῦν ἀναγκαῖα ἡ ποικιλία πρὸς τὴν ἐνός σώμα-
τος κράσιν· ἀναγκαῖα δὲ ἡ τούτων ἐναντιότης ἐπει-
γομένη πρὸς ἐνότητά εἰς θαῦμα τοῦ δημιουργήσαν-
τος· ἄτινα οὐ πρῶτον καθ' ἑαυτὰ συνέστη, καὶ οὕ-
τως συνῆλθεν· ἀλλὰ τὴν γένεσιν σὺν ἀλλήλοις λα-
βόντα, καὶ ἅμα γενόμενα, ταῖς αἰσθήσεσι διεκρίθη·
σώματος γὰρ ὑποστάτος, καὶ λόγος καὶ νοῦς διεκρί-
νεν αἰσθήσει τὰ συνημμένα. Ὡστε τούτων ἕστερον ἡ
ἐναντιότης ἐφωράθη τῇ αἰσθήσει τοῦ γενομένου σώ-
ματος, ὅπερ ἐξ αὐτῶν πρὸς τὸ εἶναι [συνέστη τε
καὶ συγκράσεται, οὐ πρότερον γενομένων ἢ αὐτὸ τὸ
σῶμα, ἀλλὰ σὺν αὐτῷ ἀρχῆν] λαβόντων (48). Τίς
ἂν πρὸς ἀξίαν θαυμάσειε, τὴν τε δύναμιν τοῦ
Δημιουργοῦ, καὶ τὴν συμφωνίαν τῶν γινομένων, ὡς
ἔμπαλα καὶ εἰρηναῖα τὰ πάντα, πλὴν γε ἀνθρώπων
ἀδικίας;

Ἐστῆκε οὖν ἡ δημιουργία σύμπασα, κινουμένη
μὲν τὴν ἰδίαν καὶ εὐτακτον κίνησιν, ἀκίνητον δὲ δια-
τηροῦσα τὸν ἐφ' ἑαυτῇ τοῦ πεποιηχότος νόμον. Καὶ
τίς ἂν θέλοιτο, εἰ τὰς αἰσθήσεις ὑγιαίνει τῆς ψυχῆς,
τούτων οὕτως ἐχόντων, καὶ ἔτι ἀναριθμήτων ἄλλων,
ἃ πάντα νοῦν ὑπερβαίνει, ἄλληλῃ μὲν ἀρχὴν τῷ λόγῳ
πλάσαι, ἀντεγείραι δὲ ταύτην ἀπεναντίας τοῦ μόνου
ἐγεννήτου Θεοῦ; Σύμφωνον μὲν γὰρ καὶ ἀπαρά-
λακτον ἀρχὴν ὄνειροπολήσαι περιττόν, τῆς μῖα ἀρ-
κούσης· ἐναντίαν δὲ ὑποπεύσαι, πάντη μανικόν,
τῶν ὄλων συμφωνούτων, καὶ ποικιλίᾳ μὲν κεκοσμη-
μένων, σοφία δὲ τοῦ ποιήσαντος τὸ χρηστὸν καὶ τὸ

(48) Λαβόντων. Ex interprete liquet hic aliquid deesse. (Quod nos restituendo ex ejusdem interpretis
versione unci inclusimus. Edit.)

A Si quis autem ad ipsa principia corporum con-
sideranda veniat, et quatuor elementa contempler-
tur, quemadmodum eorum conspiratio ac concentus
ex contrariis pendeat; magis stupebit consensum
rerum, ut quæ ab uno et solo hoc ipsum quod
sunt, habeant: in his enim quatuor elementis, id
quod contrarium est, amicitiae causa est; et quod
in eis natura pugnat, summam pacem facit; quæ
quidem quatuor numero sunt, unum vero conflatu
ac concursu. Quin potius se ipsis inter se indigent,
ut sint; et ipsa natura contrarii se vicissim adju-
vant, et in se ipsis inter se abdita sunt, et per
se ipsa inter se apparent; et, ut paulum dicam,
neque calidum frididi frigore frigescit, nec humore
humidi exstinguitur: neque siccum ab igne com-
bustum est, nec ab humido humore perfusum. Ex

B his enim inter se constituta sunt, et consistunt, et
in se ipsis mirabiliter insunt: ac putabis quidem
solum ignem esse, non tamen absque humido et
siccum, quibus quidem alitur et splendet: sicut alia
in se ipsis insunt, tactu tantum contrarium indi-
cantia; sic tamen sibi inter se amica, ut nullam
discordiam habere videantur. Hæc autem silentio
prædicant admirabilem unius ingeniti sapientiam,
a quo facta postea concreta ac mista sunt: non
enim corpus ex uno quopiam et simplici elemento

C Igitur necessaria est varietas ad mistionem
corporis: necessaria item natura contrariorum,
quæ in auctoris admirationem ad coagmentationem
unius urget: quæ quidem non primum per se sola
constituta sunt, atque ita coierunt; sed ortum pariter
inter se capientia, et simul ut facta sunt, sensibus
sunt dijudicata. Cum enim corpus per se existit,
ratio et mens conjuncta et concreta, sensu discer-
nit. Quamobrem natura contrariorum postea de-
prehensa est sensu corporis, quod ex ipsis concre-
tum et temperatum est. Quæ quidem non prius
sunt, quam corpus ipsum; sed simul cum eo inci-
piunt esse. Quis digne ac meretur, admirari potest
potestatem Creatoris, et concordiam ac concentum
creaturarum? quam in pace sint et sine pugna om-
D nia, excepta iniustitia hominum?

Permanet igitur ac perseverat omnis fabrica in
suo et ordinato motu, conservans in se immutabi-
lem legem auctoris. Ecquis velit, si sensus animæ
sanos habeat, cum hæc ita sint, in infinita alia
quæ omnem mentem superant, aliud principium
cogitatione fingere, et hoc soli Deo ingenito oppo-
nere? Concors enim et consentiens principium
somniaire supervacuum est, cum unum sufficiat;
contrarium vero suspicari, furiosi prorsus est, cum
universa inter se consentiant, varietate quidem
ornata, in quibus sapientia veri auctoris factum
est, ut sanitas et tranquillitas cum austeritate

appareat ; quia omnis suavitas nimis mera, nocens est et ratione aliena : severitas vero et austeritas sola, suavitatis expers, ad feritatem et inhumanitatem spectat. Utrumque autem corrigit et delectat, exhilarat et deterret : promittit suavitatem, et minatur terrorem : protendit spem donorum, et substodit periculum suppliciorum ; ne ratio eorum qui in terris versantur, mollitia et laxitate proprietarum rerum in ignaviam demergatur ; neque perpetuo metu percussa caeca fiat : sed potius ex utraque parte et ad timorem Dei et ad virtutem instituat.

γαλήνῳ μετ' ἐμβριθείας ἐμφαινόντων· ὡς ἅπασα μὲν χρηστότης ἀκρατος λίαν, ἐπιβλαθῆς τε καὶ ἀλογος· ἐμβριθεία δὲ καὶ αὐστηρότης καθ' ἑαυτὴν, χρηστότητος ἀμοιροῦσα, πρὸς ἀγριότητα καὶ ἀπανθρωπίαν ὀρθῶς. Ἐκάτερα δὲ παιδεύει τε καὶ ἡδύνει, τέρπει τε καὶ ἐκφοβεῖ· ἐπαγγέλλεται χρηστότητα, καὶ ἀπειλεῖ φοβερά· προτείνει δῶρων ἐλπίδα, καὶ παραδείκνυσι τιμωριῶν κίνδυνον· ὡς ἂν ὁ λογισμὸς τῶν ἐπὶ γῆς πολιτευομένων μῆτε χαυνότητι τῶν ἡδέων καταθαπτισθῆ πρὸς ἀμετρον ῥιζώσων, μῆτε ἀδιαλείπτῳ δέσι τῶν φόβων διεκπλαγείσ πληρωθῆ· ἀλλ' ἐκατέρωθεν μετρίως παιδαγωγηθῆ πρὸς εὐλαθεῖαν τε καὶ ἀρετήν.

PRÆFATIO IN LIBRUM TERTIUM.

Quæ superioribus libris tum ex rebus ipsis, tum ex communibus notionibus dicta sunt, fortassis omnium qui extra Ecclesiam sunt, mentem munire possunt, ut blasphemiam Manichæi in auctorem universi non admittant. Quia vero aliam venationem contra eos qui intra Ecclesiam sunt, gravem quidem illam et periculosam meditatus est, quædam in Scripturis sanctis dicta ad suam falsam doctrinam per vim detorquens : tempus est, ut ex divinis Scripturis confutationes contra eum ageremus, ad muniendum eos qui ipsis Scripturis sanctis credunt, qui absurdis et improbabilibus earum interpretationibus interdum ab illo decipiuntur ; vario enim fallendi artificio errorem quem adjuvatore diabolo excogitavit, firmare nititur ; apud gentiles quidem non refellens illorum dogmata : quæ vero minora mala sunt, in majorem molem impietatis extollens, perversiorum Hellenismum introducit.

Τὰ μὲν οὖν ἔμπροθεν ἐκ τε τῶν πραγμάτων αὐτῶν καὶ τῶν κοινῶν ἐνοουῖν ἐρημίενα, πάντων ἂν ἴσως καὶ τῶν ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας τὸν νοῦν ἀσφαλίσαιτο, μηδαμῶς προσέσθαι τοῦ Μάνεντος τὴν κατὰ τοῦ δημιουργοῦ τῶν ὄλων βλασφημίαν. Ἐπειδὴ δὲ θήραν ἐτέραν κατὰ τῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας μεμελέτηκε δεινήν τε καὶ χαλεπήν, ῥήσεις τινὰς τῶν ἁγίων Γραφῶν ἐκβαζόμενος πρὸς τὴν αὐτοῦ ψευδολογίαν· ὥρα δὲ καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν ἐλέγχους κατ' αὐτοῦ κινήσαι, πρὸς ἀσφάλειαν τῶν πιστευόντων ταῖς ἀλλοκότοις καὶ λίαν ἀπιθάνοις ἐρμηνείαις ἔστιν ὅτι πρὸς τῶν ἐκείνου πλανωμένων· ποικίλως γὰρ μεθοδεύων, ἦν ἐπένοησε συνεργεῖν τοῦ διαβόλου πλάνην, ἰσχύειν ἐπιχειρεῖ· παρ' Ἑλλήσι μὲν οὐ τὰ ἐκείνων ἀνατρέτων, τὰ δὲ ἐλάττω κακὰ πρὸς μέγιστα ἀσεθείας ὄγκον ἐξαίρων, κακοθηέστερον Ἑλληνισμὸν ἐφηγεῖται.

Quibus fere ad omnia consimili opinione malorum et falsarum doctrinarum circumvectus, accessionem fictionum suarum immittit : apud Christianos vero scilicet quæ Christianorum sunt, aggressus, et probabilitate nominis Christi, et verborum Scripturæ, et modestiæ specie, lupum quidem qui est ipse, intus tegit, pellem vero ovium extrinsecus indutus, efficitur falsa stella gregi : atque ita imprudentioribus et minus cordatis nocet, cui propositum est, impietatem maxime omnium novam tum a se, tum ab aliis colligere. Ut autem nullus Christianus novitatem eorum malorum quæ collegisset, expendere saltem et considerare aggrediretur, Paracletum se appellavit, usu nominis, quod non solum supra hominem, sed supra angelum est, fallaciam suam tegens ac dissimulans ; ut auctoritate appellationis probabili, homines alioqui stulti, nullo adhibito iudicio, quæ dicit, amplecterentur. Aliquando etiam tanquam apostolus Jesu Christi, barbaris genere, idem genere et mente barbarus impietatem per epistolam tradit. Sed de his postea.

Ὅτι σχεδὸν πρὸς ἅπασαν συμπεριαγόμενος, φασι, ὁμοδοξία κακῶν σφαλερῶν μαθημάτων τὴν προσθήκην τῶν ἑαυτοῦ πλάσματων παρεμβάλλει· παρὰ δὲ Χριστιανοῖς τὰ Χριστιανῶν ὄθεν μετιῶν, καὶ πιθανότητι ὀνόματος τε Χριστοῦ καὶ ῥημάτων τῆς Γραφῆς ἐπιεικείας ἐμφάσει, τὸν μὲν λύκον, ὅπερ αὐτός ἐστιν, ἐνδοθεν σκέπων, τὸ δὲ κύνιον ἐξωθεν περιτιθέμενος, ἀπάτη ἀστέρος τῷ ποιμνίῳ γίγνεται· καὶ οὕτω δὴ τοὺς ἤτρον ἐμφρονας καταλάμπει, καὶ δὴ προθέμενος καινοτάτην ἀσέβειαν ἐρανίσασθαι παρ' ἑαυτοῦ τε καὶ παρ' ἄλλων. Ὡς ἂν μηδεὶς τῶν Χριστιανῶν ἐπεγνωκῶτων ἐξετάζειν γούν ἐπιχειροῖ τὴν καινότητα τῶν ἠρανισμένων ὑπ' αὐτοῦ κακῶν, Παράκλητον προσεῖπεν ἑαυτὸν, ὀνόματος οὐχ ὑπὲρ ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἀγγέλων, χήσει τὸ ἀπατηλὸν σκέπων· ἵνα τῷ ἀξιοπίστῳ τῆς προσσηγορίας ἀδιακρίτως οἱ καὶ ἄλλως ἀνόητοι δέχωνται τὰ λεγόμενα. Ἔστι δ' ὅτι καὶ ὡς ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ βαρβάρους τὸ γένος ὁ βάρβαρος καὶ γένος καὶ γνώμην τὴν ἀσέβειαν ἐπιπέλλει. Καὶ περὶ μὲν τούτων ὕστερον.

Ex Scripturis, quæ sunt Veteris Testamenti, illas ascribit nequitiae, quam vocat, legem scilicet et prophetas : Evangelia vero et reliqua Novi Testamen-

Τῶν δὲ Γραφῶν τὰς μὲν παλαιωτέρας ἀνατίθει τῇ πρὸς αὐτοῦ λεγομένη κακίᾳ, νόμον τε καὶ προφήτας· τὰ δὲ Εὐαγγέλια καὶ τὰ λοιπὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης

μαθήματα παρὰ μὲν τοῦ ἀγαθοῦ, ὡς οἴεται, δεδῶσθαι ἅ τ' αὐτὸν μεταχειρίζομενος, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα τολμῶν Παράκλητος εἶναι δοκεῖν, τὰ μὲν πλείονα περιγράφει, βραχέα καὶ καταλιπὼν, καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης ποθοῦντα τῶν συγγενῶν λόγων τὴν συμφωνίαν.

Οὕτω τῶν ἁγίων Γραφῶν τὴν διόρθωσιν, ὡς οἴεται, καθ' ἑαυτὸν μεταχειρίζομενος, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα τολμῶν Παράκλητος εἶναι δοκεῖν, τὰ μὲν πλείονα περιγράφει, βραχέα καὶ καταλιπὼν, καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης ποθοῦντα τῶν συγγενῶν λόγων τὴν συμφωνίαν.

Οἴεται μὲν πᾶσαν ἀσφάλειαν (49) περιτεθεῖσθαι, ὡς μόνον δὴ τὰ δυνάμενα προσέλκεσθαι, πρὸς δὲ τερατεύεται καταλειποῦς· οὐδὲν δὲ ἦτον καὶ ταῦτα σαφῶς αὐτοῦ διελέγχει τὴν ἀμετρον μανίαν, ὡς, ἐπειδὴν περὶ αὐτὰ γένηται, Θεοῦ παρέχοντος, δείξει σαφῶς ὁ λόγος.

Δεικτέον δὲ πρῶτον, ὅπως ἄλογον ποιεῖται τὴν κατὰ τῶν ἀρχαιοτέρων ἁγίων Γραφῶν βλασφημίαν, παλαιότεροι μὲν αὐτοῦ πονηροὶ ἀνδράσι καὶ ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀποκηρυχθεῖσι κατὰ τοῦτο συνενεχθεῖς, τῇ δ' ἀσεβείᾳ πάντας ἐκείνους ὑπερβαλλόμενος. Εἰ μὲν οὖν, καθάπερ Ἕλληνας ἀπιστοῦσι παντελῶς ταῖς ἱστορίαις τῶν Γραφῶν, οὕτω δὴ κακίους ἀπιστῶν ἔφασκε, μηδαμῶς ἢ ὡς ἔτυχε τὰ αὐτῶν ἱστορούμενα γεγονέναι, οὐτ' ἂν ἡμεῖς τι πρὸς αὐτὸν περὶ τούτων ἐκινούμεν, οὐτ' ἂν αὐτὸς μείζω τὸν ἔλεγχον διὰ τούτων ὑπέμεινεν.

Ἐπεὶ δὲ τὴν μὲν ἀλήθειαν αὐτοῖς τοῦ ὄντος γεγονέναι προσομολογεῖ, αἰτίαν δὲ τούτων εἶναι τὴν μὴ οὔσαν κακίαν φησὶ· φέρε καὶ νῦν ἀποδείξωμεν, ὅπως τὰς μεγάλας ἐνεργείας ἀνατίθησι, καὶ τὰ μείζω θαύματα τῇ διαβαλλομένῃ πρὸς αὐτοῦ κακίᾳ μὴ νοῶν, ἅτε δὴ τὸν λογισμὸν τυφλώτων, τὰς παραδόξους ἐν ταῖς ἱστορίαις τοῦ Θεοῦ τοῦ δημιουργοῦ τῶν ὄλων οἰκονομίας.

Φησὶ δὲ πρὸς λέξιν αὐτὴν ἐκεῖνος, ἢ ἕτερός τις τῶν ἀπ' ἐκείνου, ἐπιγράφας ἐπὶ κεφάλαιον περὶ τῆς ἀνθρωπίνης πρωτοπλαστίας· Ἐπειδὴ γὰρ ἔγνωσαν οἱ ἀρχόντες, ὡς ἐκ τοῦ παραφύσθαι τὸ ἀκαξαπλῶς ἐμπικτόν εἰς αὐτοὺς μέρος τοῦ φωτός, ταχὺς ἐπ' αὐτοὺς ὁ θάνατος ἦξει· τὴν εἰς τὰ σώματα τῆς ψυχῆς κάθοδον ἐμηχανήσατο, ἀναδραμεῖν μὲν αὐτὴν μηδὲν ζητούντες, ἀνελθοῦσαν δὲ μηδὲ τῆς ἀνωθεν λήξεως ἀξίαν εὐρίσκεισθαι, μιάσματι τῆς σαρκὸς ἀνεχομένην.

Καὶ μετ' ὀλίγα· Διὸ ἕκαστος αὐτῶν, φησὶ, τῶν τῆς ὕλης ἀρχόντων, ὃν τρόπον προεἶπομεν, τῆς γενομένης κινήσεως ἕνεκεν, καὶ τοῦ φαιέντος πρώτου ἐπὶ τὴν λύτρωσιν τῆς ψυχῆς, τῆς θύρας πρώτου ἀνοίξεως, ὅπ' ἐκπλήξεως ἄκων καταπέμψας τὴν ἐν αὐτῷ δύναμιν, ἐμόρφωσεν ἑαυτὸν εἰς θήραμα τῆς ψυχῆς, καὶ μίμημα αὐτοῦ ἐπλασεν ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ δυσασποπάστως ἐχειν ἠγάγασε τὰς ψυχὰς κατακλινομένας. Καὶ πλά-

A ti a bono data esse dicit, ut putat. Sed nec hæc quidem iste inventor blasphemix affirmat esse ex toto a contrario Dei vacua et pura, sed esse in his multa a materia, quam vocat, admista, oportere his ablatis sola relinquere, quæ ad partem boni reputat pertinere.

Sic correctionem sanctorum Scripturarum, ut opinatur, solus aggrediens, et hac potissimum ratione ausus videri Paracletus, plurima quidem tollit, pauca vero Novi Testamenti relinquit, quæ concentum ac concordiam cum cognatis sermonibus desiderant.

Putat quidem omnem blasphemiam eis imposuisse, ut qui illa solum reliquerit, quæ ad illa monstra quæ fingit, trahi possiat: nihilo vero minus etiam hæc ipsis amantiam, et furorem summum coarguunt, ut juvante Deo aperte disputatio, cum in eis versabitur, docebit.

Ostendum igitur primo est quam dementer in sanctas Scripturas veteres blasphemus est, consentiens hactenus cum se antiquioribus, viris pravus et ab Ecclesia ejectis, impietate vero omnes illos superans. Si igitur sicut gentiles historiis Scripturarum penitus non credunt, sic etiam ille non credens Scripturis, nequaquam aut fortuito facta esse quæ in eis narrantur, diceret, neque nos quidquam contra eum de his disputaremus, nec ipse majorem confutationem per hæc subiret.

C Sed quia veritatem Dei in eis fuisse attestatur, causam vero horum esse ait nequitiam, quæ nihil est, age, doceamus nunc, quomodo magna opera ac magis admiranda nequitix quam ipse accusat, attribuit; quippe qui cæca ratione non intelligit admirabiles Dei creatoris universorum gubernationes ac providentias, quæ in historiis feruntur.

Ait igitur ad verbum sive ille, sive alius quispian ejus discipulus, qui caput inscripsit de prima formatione humana: Quia cognoverunt magistratus materiæ, quod, si omnino pars luminis quod in eos incidit, omnino auferretur, mors eis adventura esset, machinati sunt descensum animæ in corpora: quæ quidem ne ullo modo rediret, unde descendisset, ipsi curarent; reversa vero, ut non reperiretur digna habitatione supera, utpote seditate carnis inquinata et polluta.

Et paulo post: Quamobrem unusquisque eorum qui sunt magistratus materiæ, sicut diximus prius, propter motum factum, et propter eum qui primum apparuit ad redemptionem animæ, janua primum aperta, præ terrore invitatus dimissa virtute sua in æthera, formavit seipsum ad venandam animam, et imitationem sui finxit in terra, coegique animas delinitas, ut difficile ab ea imitatione abstraherentur. Ac primum quidem Adam ab eis formatus, ac

(49) Ἀσφάλεια. Aliter legebat interpres.

factus est instrumentum cupiditatis et esca animarum e caelo descendentium et machina ad trudendum eas in corpora.

Primum autem considerandum est, quantam sapientiam opinione sua ascribit et attestatur magistratibus materiæ, quam omnino de ignorantia condemnat et vituperat, tanquam machinatis per carnem descensum animæ ad eos, ne privarentur lumine eis admisto, qui rursus redire animam non sinerent; sin vero rediret, indigna superna habitatione tanquam sordibus carnis polluta declararetur, quasi non posset Deus animam a se creatam integre servare victus machinis magistratum materiæ. Ac de his quidem adhuc dicere annon est ridiculum?

Quia vero ait, primum quod magistratus materiæ formaverunt, esse Adam instrumentum cupiditatis, et escam supernarum animarum: dilicimus hinc clare eum dicere, esse hominem formatum a materia, quæ minime est, qui materiæ et nequitæ ubique plus tribuit simulatione accusationis. Nunc autem ipsam dicit hominem fecisse, animal omnium animalium quæ in mundo corporeo sunt, præstantissimum ac maxime regium, utpote ratione præditum et admirabile tum ratione naturæ tum institutis atque exercitationibus. Quæstionem autem ponit de universo mundo, quare factus est?

De homine autem, dum nititur demonstrare, non esse a Deo formatum, movet alias quæstiones dementes: *Quomodo, inquit, dedit Deus Adæ mandatum? alterum enim ex duobus necesse est: aut cognoscebat quod transgressurus esset, et sic non solum frustra et inaniter dedit, sed ipse est in culpa et reus peccati illius: aut si dicatur ignorasse, necesse est dicere, Deum ignorantia præditum esse: ut jam mandatum quidem a nequitia, ut opinatur, datum fuerit ad insidiandum homini, et non ad alium usum: adjutum vero magnopere fuisse, et liberatum hominem, cum credidit consilio serpentis, quem angelum Dei esse decernit. Cæcus enim, inquit, erat. Cum autem gustasset velutum, cognovit se esse nudum, et tegumento invento usus est; cognovitque bonum et malum. Sic magnam cepit utilitatem.*

Quomodo, inquit, Deum decet, ut dicat: « Ecce Adam factus est tanquam unus ex nobis, sciens bonum et malum ». Nunc autem ne forte mittat manum suam, etumat etiam de ligno vitæ, et comedat, et vivat in æternum? » Si enim poterat recuperare immortalitatem, invidus fuit, qui ex paradiso virum ejecit, et a participatione ligni vitæ exclusit, quo participato semper immortalitatem habere poterat.

11.16 Gen. III, 22.

(30) Παραβ. Omitit Interpres hæc verba, quæ Titii argumentum consiciunt: *Cum transgrederetur mandatum Dei, qui ipsum tanta cum sapientia crea-*

σµα αὐτῶν ἐστὶ πρῶτον ὁ Ἀδὰμ, ὄργανον ἐπιθυµίας καὶ δέλεαρ τῶν ἀνωθεν ψυχῶν καὶ μηχανήµα τοῦ αὐτὰς εἰς σώµατα ἐµπίπτειν

Σκοπητέον μὲν δὴ πρῶτον, ὅσην σοφίαν προσμαρτυρεῖ τοῖς ἄρχουσιν, ὡς οἴεται, τῆς ὕλης, ἣν ἐκ' ἀγνοίας πάντῃ κακίζει· ὡς, ἵνα μὴ ἀφαιρεθῶσι τοῦ προσμιγέντος αὐτοῖς φωτός μεμηχανημένοις διὰ σαρκὸς τῆν εἰς αὐτοὺς κάθοδον τῆς ψυχῆς, ἀναδραμεῖν μὲν αὐθις αὐτῆν οὐκ ἔδυντες· εἰ δὲ καὶ ἀναδράμοι, ἀναξίαν ἀποφαίνεσθαι τῶν ἀνω μεμιασμένην σαρκὶ ὡς ἀδύνατον εἶναι πάντῃ τῷ ἀγαθῷ τὴν παρ' ἑαυτοῦ ψυχὴν δλόκληρον διασώσασθαι, ταῖς μηχαναῖς τῶν ἀρχόντων τῆς ὕλης ἠετώμενον. Καὶ περὶ μὲν τούτων ἔτι καὶ λέγειν πῶς μὴ γέλωσ ἤ;

B Ἐπεὶ δὲ φησιν, ὅτι πλάσμα πρῶτον ἐστὶ τῶν ἀρχόντων τῆς ὕλης ὁ Ἀδὰμ, ὄργανον ἐπιθυµίας καὶ δέλεαρ τῶν ἀνωθεν ψυχῶν· τέως μεμαθήκαµεν, ὅτι σαφῶς πεπλάσθαι πρὸς τῆς μὴ οὐσίας ὕλης τὸν ἀνθρώπον λέγει, ὁ πανταχοῦ τῇ ὕλῃ καὶ τῇ κακίᾳ το πλέον νέμων προσποιήσει διαβολῆς. Καὶ νῦν δὲ ἀνθρώπον αὐτῆν πεποικηκέναι λέγει, τὸ βασιλικώτατον καὶ ἀρχικώτατον πάντων δὴ τῶν ἐν τῷ σωματικῷ κόσμῳ ζῶων, ἅτε δὴ μόνον λογικὸν ὑπάρχον, καὶ θαυμάσιον τῷ τε λογισμῷ τῆς φύσεως καὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασιν. Ἐπαπορεῖ μὲν δὴ καὶ περὶ τοῦ παντὸς κόσμου, τοῦ χάριν ἐγένετο.

Περὶ δὲ ἀνθρώπου δεικνύειν ἐπιχειρῶν, ὡς οὐκ ἐστὶ πλάσμα Θεοῦ, κινεῖ μὲν ἀνοήτως καὶ ἕτερα. Πῶς δὲ καὶ ἐντολὴν ἐδίδου, φησὶν, ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ; δυοῖν καὶ ἄτερον, ἢ ἐξηγήσκειν ὡς παραθήσεται, καὶ οὐ μάρτην μόνον ἐδίδου, ἀλλὰ καὶ αἰτιος αὐτοῦ· ἢ ἀγνοοῦντα λέγειν, ἀνάγκη τὸν Θεὸν ἀγνοῖα περιβεβλησθαι· ὡς τὴν ἐντολὴν δεδῆσθαι μὲν, εἰς ἐπιβουλήν δὲ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τῆς κακίας, ὡς οἴεται, καὶ οὐδενὸς ἑτέρου· ὠφέλησθαι δὲ τὰ μέγιστα καὶ ἡλευθερωσθαι τὸν ἀνθρώπον πεισθέντα συμβουλή τῷ ὕφους, ὃν ἀγγελον εἶναι τοῦ ἀγαθοῦ διορίζεται· *Τυφλὸς μὲν γὰρ ἦν, φησὶ· γευσάμενος δὲ τοῦ ἀπηγγελμένου, εἶδεν ἑαυτὸν, ὅτι γυμνὸς ἦν· καὶ σκέπη τῇ εὐρεθείσῃ κατεργήσατο· καὶ ἔγνω τὰ κατὰ τὸ κακόν. Οὕτως μάλιστα ὠφέληται, παραβεβηκῶς (50) τὸ πρόσταγμα τοῦ ἐπιβούλου πλάσαντος.*

D Πῶς δὲ, φησὶ, πρέποι Θεῷ λέγειν· « Ἴδὸν Ἀδὰμ γέροντα ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν; Καὶ νῦν μήποτε ἐκτείνας τὴν χεῖρα λάβει τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, καὶ φάγη, καὶ ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. » Εἰ γὰρ ἐντὴν ἀθανασίας ἀπολαβεῖν, εἰσνερούς δὲ ὁ ἐξελαύνων τοῦ παραδείσου τὸν ἄνδρα· καὶ ἀποκλειων αὐτῷ τὴν μετουσίαν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, οὐ μετέχων ἐς αἰὲν τὴν ἀθανασίαν· ἔχειν οὐδὲς τε ἦν.

verat. Ridet scilicet Titus Manichæos, qui utilitatem ex peccato fluxisse autumabant. Bass.

LIBER TERTIUS.

CAP. I. *Manichæi Vetus Testamentum calumniantur : Evangelia circumcidunt.*

Ἐξεργασώμεθα δὲ καὶ τὸν περὶ τὸν νόμον μετρίως, A
εἰς τὸν περὶ τῆς ἀρχῆς κεινημένον λόγον · ἀποδέ-
χεσθαι γὰρ νενομίκασι τὸ Εὐαγγέλιον · μέμφεσθαι
δὲ ἐσπουδάκασι τῷ νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις · καὶ
πᾶσαν μὲν διαβεβλήκασι τὴν Παλαιάν, τιμήσειν δὲ
ὑπονενοήκασι τὰ Εὐαγγέλια, σχηματιζόμενοι μᾶλλον
τὴν τῶν Εὐαγγελίων τιμὴν · ἵνα τὸν σχηματισμὸν
δέλαρ τῶν ἀπατωμένων λάθωσιν. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ
συντέθινται τοῖς Εὐαγγελίοις, τιμᾶν ὁμολογοῦσι τὰ
Εὐαγγέλια · ἀλλ' ἐπειδὴ τετίμηται τὸ δογμα τοῦ
Ἰησοῦ, προσποιοῦνται · ἔδει γὰρ αὐτοῦς, εἴγε τὰ
Εὐαγγέλια ἐτίμων, μὴ περιτέμνειν τὰ Εὐαγγέλια,
μὴ μέρη τῶν Εὐαγγελίων ἐξυφελεῖν, μὴ ἕτερα προσ-
θεῖναι, μήτε λόγῳ μήτε ἰδίᾳ γνώμῃ τὰ Εὐαγγέλια
προσγράφειν. Οὐδὲ γλώσσα ἔχει τὰ Εὐαγγέλια ταῦτα,
καὶ ἀναγνώσει παραπέμπουσιν · προσγεγραφήκασι B
γούν ὅσα βεβούληνται, καὶ ἐξυφελαντο ὅσα κεκρί-
κασι · καὶ λοιπὸν ὀνόματι, καὶ ἐν τούτῳ ψεύδονται,
καλοῦσι τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ σῶμα τοῦ Εὐαγγελίου
μὴ τετηρηκότες σῶμα, ἀλλ' ἕτερον σῶμα γραμμά-
των, μέχρι τοῦ ὀνόματος τοῦ Εὐαγγελίου φθάνον,
πεποιηκότες ταῖς ἰδίαις βουλήσασιν. Μείζον γὰρ τῶν
ἄλλων (51) ἠτιμάκασι τὰ Εὐαγγέλια · οἱ μὲν γὰρ οὐ
δέχονται, καὶ μὴ δεχόμενοι οὐ διαφθεῖρουσιν, ἀλλὰ
μόνον ἀποσειοῦνται, οὐ μὲν καὶ ἐμβατεύουσι τοῖς
γράμμασιν · οἱ δὲ εὐλογεῖναι δοκοῦντες, ἐνεβάτευσαν,
ἐνεχόρευσαν, ἐνεκαπήλευσαν τοῖς γράμμασι · καὶ
γοήτων ἔργα καὶ πονηρῶν δεδράκασι. Ἐκεῖνοι ἠπί-
στησαν, ψιλῇ τῇ ἀπιστίᾳ κέχρηνται · ἃ μὴ πιστεύ-
ουσι, φιλολογῆσαι οὐκ ἠνέσχοντο · οὗτοι, ἐν μέσῳ C
γενόμενοι, λύειν τὴν ἀρμονίαν ἐπιχειρήκασι · κα-
ταλύειν τὸν ρυθμὸν τετολημάκασι τεχνασμένοις μα-
θήμασι, ὑπόθεσιν ἀπάτης τὸ δογμα τοῦ Εὐαγγελίου
παρεσκευασκότες. Εἰ γὰρ ᾔδεισαν τὸ Εὐαγγέλιον, οὐκ
ἠγνώκουν τὸν νόμον · εἰ δὲ ἠγνόησαν τὸν νόμον, πῶς
τὸν Ἰησοῦν παρεδέξαντο; δίχα γὰρ νόμου Ἰησοῦς οὐ
παραλαμβάνεται · ὁ γὰρ τὸ τέλος ποθῶν τὴν ἀρχὴν
περιεργάζεται · ὁ δὲ τῆς ἀρχῆς γινόμενος ὑπερ-
όπτως κενοπαθεῖ, κενολογεῖ, πρὸς τέλος ἀφίξειν οὐκ
ἔχει.

CAP. II. *Lex necessaria Christianis.*

Εἰ δὲ τέλος νόμου Χριστός, ματαιοπονοῦσι, νόμου
μὲν φυγάδες ὄντες, Ἰησοῦν δὲ εἰδέναι ἐπαγγελόμενοι.
Εἰ μὴ νόμος λαλήσει, ὁ Κύριος οὐκ ἐπιγινώσκειται ·
ἢ γὰρ σωπῆ τοῦ νόμου, ἄγνοια τοῦ κηρυττομένου · ἢ
δὲ τοῦ νόμου μάθησις, ἐπιγνώσις τοῦ προκαταγγελο-
μένου. Εἰ γὰρ Μωϋσῆως ἤκουον, ἐπίστευον εἰς τὸν
παρακληθότα. Ἀμέλει οὐ πιστεύεται ὁ ἐγγηγερμένος,

Postquam autem de principio breviter disserui-
mus, pertractemus quæstionem de lege : decreve-
runt enim amplecti Evangelium ; legem vero et
prophetas reprehendere studuerunt. Ac totum qui-
dem Vetus Testamentum calumniati sunt, Evan-
gelia vero honorare se suspicati sunt, honoram
potius Evangeliorum simulantes ; ut esset simula-
tio invitamentum eorum quos deciperent. Nec
enim quia assentiuntur Evangeliiis, honorare se
Evangelia consitentur : quin potius quia honorant
nomen Jesu, fingunt honorem Evangeliorum : oport-
tebat autem eos, si quidem Evangelia honorabant,
non circumcidere Evangelia ; non demere de Evan-
geliis, non alia apponere, neque verbis et propria
sententia Evangelia ascribere. Nec enim eorum
lingua hæc Evangelia habet, et eorum lectionem
prætermittunt. Ascriserunt itaque quæcumque vo-
luerunt, et detraxerunt quæcumque judicaverunt :
et postea nomine appellent Evangelia qui corpus
Evangelii non servaverunt, sed potius aliud corpus
litterarum, quod usque ad nomen tantum Evangelii
pertingit, propria voluntate fecerunt. Plus enim
quam gentiles Evangelia inhonoraverunt : illi non
recipiunt, et non recipiendo non corrumpunt, sed
solum rejiciunt, non tamen calcant litteras : hi
vero cum recepisse videbantur, calcaverunt, insult-
arunt et adulteraverunt litteras ; et quod præsti-
giales et improbi faciunt, fecerunt. Illi non
crediderunt solum, et quibus non crediderunt, de
eis a se disseri non patiuntur : hi vero in medium
prodeuntes conati sunt concentum solvere ; modu-
lationem doctrinis artificio fabricatis tollere ausi
sunt, præparato nomine Evangelii, ut esset fallaciæ
causa. Si enim Evangelium cognovissent, legem
non ignorassent : quod si legem ignoraverunt,
quomodo Jesum receperunt ? sine lege enim Chri-
stus non recipitur : nam qui finem desiderat, prin-
cipium investigat : contra vero, qui est principii
contemptor, vanus est, vane loquitur, non potest in
finem evadere.

Si autem finis legis est Christus ¹⁶, frustra labo-
rant qui legem fugiunt, et cognitionem Jesu se
habere profitentur. Nisi lex loquatur, Dominus non
agnoscitur : taciturnitas enim legis, ignoratio est
prædicati : rursus vero cognitio legis, notitia est
prænuntiati. Si enim Moysen audirent, crederent
in eum qui venit. Sane quidem neque suscitato

¹⁶ Rom. x, 4.

(51) Ἄλλωρ. Interpres legebat ἰδῶν.

creditur, nisi lex fidem faciat audientibus. Et si quidam dicat: *Mitte Lazarum, ut nuntiet fratribus meis, ne et ipsi veniant in hunc locum tormenti*; et respondente Abraham: *Habent Moysem et prophetas, dicat: Nisi quis ex mortuis resurgat, non credent*; audiet tamen iste: *Si Moysem et prophetas non audierunt, neque si quis a mortuis resurgat, audient*¹⁷. O rem miram! neque si quis a mortuis excitatus nuntium afferat, ei creditur sine lege et prophetis, imo neque Dominus Jesus apostolis apparere voluit transfiguratus, nisi adhibitis lege et prophetis; et qui potuit testimonium a Patre ferre, non inhonoravit consortionem sanctorum: quin potius cum vellet certissimam fidem in conspectu apostolorum facere, quod in montem eos adducebat, et transfigurabatur, ostendebat Moysem et Eliam, ut testimonio esset consociatio sanctitatis illorum: et ut is qui Jesum recipit, socius ejus ne dedecoret; ne si ejus stipatores et ministros parvifaciat, regem ipsum inhonoret.

Α εἰ μὴ πίστιν ὁ νόμος τοῖς ἀκούουσιν ἐμποίησει. Κἀν γάρ τις λέγῃ, Πέμψον Λάζαρον, ἵνα ἀναγγέλλῃ τοῖς ἀδελφοῖς μου μὴ ἐλθεῖν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς βασάνου ταύτης· καὶ λέγοντος Ἀβραάμ, Ἐχουσι Μωσέα καὶ τοὺς προφήτας, εἶπῃ· Ἐὰν μὴ τις ἐκ νεκρῶν ἀναστῆ, οὐ μὴ πιστεύουσιν· ἀκούσεται, Εἰ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν οὐκ ἤκουσαν, οὐδὲ ἐὰν τις ἐκ νεκρῶν ἀναστῆ, ἀκούσονται. Βαβαί! οὐτε γὰρ ἡ τοῦ ἐγγεγραμένου παραγγελία τῆ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν (52)... ὁ Ἰησοῦς διχα τῆς συνουσίας αὐτῶν οὐδὲ τοῖς ἀποστόλοις φαίνεσθαι ἤξίωσε· καὶ δυνάμενος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μαρτυρεῖσθαι, οὐκ ἠτίμασε τὴν συνουσίαν τῶν ἁγίων· ἀλλὰ ταῖς ὕψει τῶν ἀποστόλων πίστιν ἀκριβεστάτην βουλόμενος παρασχεῖσθαι, ὡς ἀνήγεν ἐν τῷ θρεῖ καὶ μετεμορφουτο, εἰδείκνυε Μωυσέα καὶ Ἠλίαν, ἵνα ἡ συνουσία τῆς ἀγιότητος γένηται μαρτυρία· καὶ ἴσῃ ὁ δεχόμενος τὸν Ἰησοῦν τοὺς συνόντας μὴ ἀτιμάσῃ, ἵνα μὴ, τοὺς δορυφόρους καὶ ὑπηρέτας εὐτελίζων, αὐτὸν ἀτιμάζων ἢ τὸν βασιλέα.

CAP. III. Legem perfecit Christus.

Denique tantam curam legis et prophetarum Salvator habuit, ut nihil ex lege non perfecit; omnia autem quæ scripta erant, patriverit, clamaretque: *Non veni solvere legem, sed adimplere*¹⁸; ingrederetur autem in templum, et turpes inde administrationes domus Dei ejecerit, ut reddens domum puram, re ipsa plenissime persuaderet se suarum ac paternarum rerum procurationem suspicere. Clamat enim: *Domus Patris mei domus orationis vocabitur; vos autem fecistis eam speluncam latronum*¹⁹. Et quia sunt infinitæ Scripturæ quibus illorum absurda opinio redargui potest; nos ne prolixè scribentes librum in longum producamus, permittemus aliis uti verborum analogiis: nos autem brevitate usi, ad ea quæ contra Scripturas dicunt, pergemus. Recipientes Evangelium non recipiunt legem, quia non totum et integrum Evangelium recipiunt; alioqui legem reciperent, si universum Evangelium tenerent: nunc autem primo cauponati Evangelium, consentaneè legem non recipiunt. Convincuntur igitur non tenere legem, propter latrocinium in Evangelio. Si autem Evangelio testimonium tribuunt, et legem non honorant, testimonium inhonorant: non jam cuius est hoc legem inhonorare, sed potius non credere testanti: ac si unum quidem Evangelium testaretur, aliud vero taceret, et unius tantum dedecoratio esset; non tacerent alia Evangelia, quæ dedecorationem unius communem ducerent.

Τοσαύτην γοῦν ἐπιμέλειαν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν πεποιήται ὁ Σωτὴρ, ὡς μηδὲν ἀτελεῖς ποιήσας τοῦ νόμου· πάντα δὲ ἀνύειν τὰ γεγραμμένα, βοᾷν δὲ, Οὐκ ἦλθον καταλύσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι, εἰσιέναί δὲ ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ τὰς ἀτόπους οικονομίας ἐξωθεῖν, ἵνα, τὸν οἶκον καθαρὸν ἀποδοῦς, πίστιν ἀκριβεστάτην τῷ πράγματι παράσχῃ, ὡς οἰκείων καὶ πατρῶων ἐπιμελόμενος πραγμάτων. Βοᾷ γάρ· Ὁ οἶκος τοῦ Πατρὸς μου οἶκος προσευχῆς κληθήσεται· ὑμεῖς δὲ αὐτὸν πεποιήκατε σπηλαιὸν ληστῶν. Καὶ ἐπειδὴ μυρία ἐστὶ λόγια δυνάμενα δυσωπεῖν τὴν ἀτοπὸν ἐκείνων δόξαν, ἡμεῖς, ἵνα μὴ λόγοις πλείοσι χρώμενοι εἰς μῆκος ἐξαγάγωμεν τὸν λόγον, τοῖς μὲν ἄλλοις ἐπιτρέψωμεν ταῖς ἀναλογίαις τῶν ῥημάτων χρῆσθαι· ἡμεῖς δὲ, συμμέτρως χρησόμενοι, πρὸς αὐτὰς τὰς ἀντιθέσεις τῶν λογίων χωρήσωμεν. Τὸ Εὐαγγέλιον παραδεχόμενοι, τὸν νόμον οὐ παραδέχονται· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ὀλόκληρον τὸ ἄγιον Εὐαγγέλιον παραδέχονται· ἡ γὰρ ἂν καὶ τὸν νόμον ἐλάβανον, εἰ ὀλόκληρον τὸ Εὐαγγέλιον ἐδέχοντο· νῦν δὲ πρῶτον τὸ Εὐαγγέλιον κατηλεύσαντες (53), εἰκότως τὸν νόμον οὐ παραδέχονται. Ἐλέγχονται οὖν διὰ τὸ λεληστευκεῖναι τὸ Εὐαγγέλιον. Εἰ δὲ τὸ Εὐαγγέλιον μαρτυρεῖ, καὶ οὐ τιμῶσι τὸν νόμον, ἠτιμάσασθαι τὴν μαρτυρίαν· οὐκέτι γὰρ ἡ ἀτιμία τοῦ νόμου, ἀλλ' ἡ ἀπιστία τοῦ μαρτυροῦντος· καὶ εἰ μὲν ἐν τῶν Εὐαγγελίων ἐμαρτύρει, ἕτερον δὲ ἐσιώπα, καὶ καθ' ἑνὸς μόνον ἐγίνετο ἡ ἀτιμία· οὐκ ἂν ἐσιώπα τὰ ἄλλα Εὐαγγέλια, κοινήν ἀτιμίαν τὴν τοῦ ἐνὸς ἀτιμίαν ἡγοῦμενα.

¹⁷ Luc. xvi, 28-31. ¹⁸ Matth. v, 17. ¹⁹ Matth. xxi, 13; Marc. xi, 17; Luc. xix, 46.

(52) Τῶν προφ. Verba desunt aliquot in Græcis; sed sensum implevit Turrrianus optime. BASN.

(53) Κατηλ. IIII cauponantur Evangelium, qui in tabulam illud vertunt, et cogitata sua cum gratia

miscent. Sic Theodor. II Cor. ii, 17, interpretatur cauponari verbum. TURR. — In Græco κατηλεύσαντες, vox deducta a mercatoribus qui merces adulterant et prostituunt. POLLUX. Onomast. I. p.

CAP. IV. *Lex et Evangelium de Christo consentiunt.*

Εἰ δὲ Μάρκος λέγει· Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθὼς γέγραπται ἐν Ἰσαΐα τῷ προφήτῃ· ὁ δὲ Ματθαῖος· Βιβλὸς γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Δαβὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ· καὶ ὁ μὲν προπάτορα τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως οἶδε τὸν Ἀβραάμ, καὶ τιμᾷ τὸν Δαβὶδ· ὁ δὲ συνάπτει τὸ Εὐαγγέλιον τῷ νόμῳ· καὶ τοῦ Εὐαγγελίου ἀρχὴν τὸν νόμον νενόηκεν· ἀληθεύει ὁ Σωτῆρ λέγων· Ὁ ὕμῶν ἀθετῶν ἐμὲ ἀθετεῖ· οὐκέτι γὰρ μέγρι τοῦ νόμου ἴσταται ἡ ἀτιμία, ἀλλ' ἐπ' αὐτὸν ἀναβαίνει τὸν Σωτῆρα. Καὶ οἱ μὲν Ἰουδαῖοι ἀκουέτωσαν· *Εἰ Μωσῆος ἠκούετε, ἠκούετε ἂν ἐμοῦ· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν· οἱ δὲ Μανιχαῖοι ἀκουέτωσαν· Εἰ τοῦ Εὐαγγελίου ἠκούετε, τοῦ νόμου ἠκούετε· περὶ γὰρ τοῦ νόμου τὸ Εὐαγγέλιον γερῶν ἔγραψεν· ἀλλ' Ἰουδαῖοι μὲν, κάλυμμα λαμβάνοντες, οὐδὲ τὸν νόμον νενόηκασιν, οὐδὲ τὸν καταγγελλόμενον ἐπέγνωσαν· οἱ δὲ αἰρεσιῶται ὀφθαλμοὺς ἔχουσιν οὐ βλέποντας, ὥτα ἔχουσιν οὐκ ἀκούοντα· διὰ τὸ μὴ παρακρύψαι εἰς τὰ Εὐαγγέλια, τῷ νόμῳ ἐμαχέσαντο· ἰδοὺ γὰρ ὁ μὲν Ἰωάννης βοᾷ· Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, δρομα αὐτῷ Ἰωάννης· οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. Οἶδε τὸν μάρτυρα, καὶ οἶδε τὸν μαρτυρούμενον· καὶ τὸν μάρτυρα προγράφει· Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται μέχρις Ἰωάννου. Οὐκ οὖν ὁ Ἰωάννης μαρτυρεῖται, καὶ ὁ νόμος μάρτυρ, καὶ μαρτυρεῖται ὁ νόμος.*

Ὅρα ἡλικὸν ἀτόπημα ἢ περὶ τὰς μαρτυρίας ἀπίστια νομίζει. Καὶ τοιαῦτα τούτων φθεγγαμένον, οὐδὲ ὁ Λουκᾶς σιωπᾷ· φησὶ γὰρ τὴν αὐτὴν φωνὴν (54), καὶ συνωδὰ τοῖς ἄλλοις φθέγγεται, καὶ διηγείται, ὅτι ἄρτι μὲν ὁ Γαβριὴλ τῇ Μαρίας φανεὶς ἤφειε οὐράνιον ἀσπασμὸν, λέγων· Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ· ὡς δὲ ἐκείνη ἐπὶ τῷ λόγῳ ἐταράττετο καὶ διελογίζετο ἐν ἑαυτῇ λέγουσα, ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος· ἔλεγε· Μὴ φοβοῦ, Μαρία· εὖρες γὰρ χάριν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ δρομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ Ἰδὸς Ἰσραήλ κληθήσεται· καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· καὶ βασιλεύσει εἰς τοὺς αἰῶνας· καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Καὶ τιμᾶται Δαβὶδ, καὶ πατὴρ ὁμολογεῖται Σωτῆρος, καὶ μένει ἢ ἀρχὴ, καὶ παραδίδεται τῷ Κυρίῳ, καὶ τέλος οὐ δέχεται, τῆς ἀρχῆς ἐν τῷ ἀτελευτήτῳ σεμνυνομένης. Καὶ ταῦτα μὲν αἱ τῶν Εὐαγγελίων ἀρχαί· ἔδει γὰρ ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τὸν λόγον ὑφᾶναι, ἐν οὗτῳ, κατόπιν τις βαδίζων τοῦ λόγου, καὶ τὴν ἀκολουθίαν καὶ τὴν ἀρμονίαν τῶν λόγων κατανοῆ ἐξ ὅλων τῶν Εὐαγγελίων.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ ἀποστολικὴ διακονία χαρακτηρῶσθε εὐαγγελικὸν, καὶ ὁ Παῦλος οἶδε, καὶ τὴν δια-

Si vero Marcus ait : *Principium Evangelii Jesu Christi, sicut scriptum est in Isaia propheta*²⁰ ; Matthæus autem : *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham*²¹ ; et hic quidem progenitorem Jesu secundum carnem scit esse Abraham, et David honorat ; conjungit Evangelium cum lege, et legem cognovit esse principium Evangelii ; fateatur verum Salvator, cum ait : *Qui vos spernit, me spernit*²², non enim usque in legem evadit dedecus, et ibi residet, sed in ipso Salvatore redundat. Ac Judæi quidem audiunt : *Si Moysen audiretis, audiretis utique me ; de me enim scripsit ille*²³. Manichæi vero audiunt : *Si Evangelium audiretis, et legem audiretis ; de lege enim scripsit Evangelium*. Verum Judæi quidem velo oculis adhibito, neque legem intellexerunt, neque nuntiatum agnoverunt. Hæretici vero oculos habent cæcos, et aures surdas : quia non introspiciunt in Evangelium, legem oppugnauerunt. Joannes enim clamat : *Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes : hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine*²⁴. Cognovit testem, et cognovit de quo erat testimonium, et testem præscribit inquisiens : *Lex et prophetæ usque ad Joannem*²⁵. Joannes igitur testatur, et lex testis est, et testimonium legi perhibetur.

Vide, non credere testimoniis, quantum absurdi afferat. Atque hi quidem cum talia dixerint, neque Lucas silet ; eadem enim voce usus est, et aliis evangelistis consona loquitur narratque, quod Gabriel quidem apparuit Mariæ, et cœlestem salutationem ei attulit, inquisiens : *Ave, gratia plena, Dominus tecum*. Quæ cum audisset, turbata est in sermone ejus, et cogitabat, qualis esset ista salutato. Et ait angelus ei : *Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum : ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur : et dabit illi Dominus sedem David patris ejus : et regnabit in domo Jacob in æternum : et regni ejus non erit finis*²⁶. Honoratur David, et pater ejus esse conceditur, et stat ac durat principatus ejus, traditurque Domino, et finem non habet, cujus gloria perpetua est. Atque hæc quidem sunt principia Evangeliorum : oportebat enim, ut ex principiis sermonem texeremus. Post quæ, qui pone gradiatur, consecutionem et concentum sermonum ex universis Evangeliiis intelligat.

Quia vero etiam apostoli ministri Evangelii stylium evangelicum servant, et Paulus quoque eum

²⁰ Marc. 1, 1. ²¹ Matth. 1, 1. ²² Luc. x, 16. ²³ Joan. v, 46. ²⁴ Joan. 1, 6, 7. ²⁵ Luc. xvi, 16. ²⁶ Luc. 1, 28-33.

(54) *Τῆς αὐτῆς φωνῆς.* Eadem voce, patris scilicet, quia David patrem Christi vocavit sicut Matthæus. TURR.

novit, et ministerium passionum suarum in parte Evangelii metitur²⁷; ait enim: *Secundum Evangelium meum per Jesum Christum*²⁸, nos neque principia Apostoli prætermittimus: quin illa commemoremus ut omnes Scripturas, et principia Scripturarum percurrentes, una eorum voce legem dispensemus. Scribens igitur Hebræis sic ait: *Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit heredem universorum, per quem et sæcula fecit*²⁹. Hoc in loco Patrem Filii cognovit, et Patrem Filii cognoscens, non partitur rem, non tacet de antiquis, non ascribit alios prophetas, sed Deum prophetarum, et Patrem Filii. Paulus non partitus est, neque divisit; imo totum prædicat, illum quidem a prophetis adoratum, hunc vero partu editum; atque hujus quidem Patrem, qui illos habuit adoratores, et sibi supplices. Cui enim supplices sunt illi prophetæ, hujus Filius est Christus. Si autem Filium honoras, eos vero qui Patri supplicant, accusas et conviciis insectaris, ore effers quæ vis: succenset Filius; non patitur contumelia Patrem affici. Si enim Pater Filii inobedientiam suam ducit, quanto magis Filius contumeliam Patris vilitatem suam esse reputabit?

CAP. V. *Varia hæreses circa legem. Tres hæretici legem vituperant.*

Sed ut sensim pergentes, paulatim ad erubescendum compellamus, sic aggrediemur argumentari: Si Dei est lex, quare legem non tenent? Sin vero legem criminariis, cujus verba ac vox lex est? cujus potestate, quæ scripta sunt, locuta est lex? Hic partitæ sunt hæreses, nec jam uno modo sermocinantes, sed sibi repugnantes: ac Valentiniani quidem sic, Manichæi vero aliter, secus Marcion. Sputa, non verba testimonium sunt contra legem. Valentiniani quidem, Justus, inquit, erat Deus legis; et cum justus esset, non erat Pater Filii. Jesus, inquit, bonus, bonus autem et Pater; ac Pater quidem bonus; et bonum quod genitum est; Deus vero legis justus. Taliter dissidentes non intellexerunt, qualem habitudinem habeat justum ad bonum; neque de eo cogitaverunt, quod si quid justum, est et bonum; et si quid bonum, est et justum. Cum autem hujusmodi cogitationes concipere non potuerint, hoc solum eos interrogemus: Si justus est Deus legis, et non est Pater Filii, non est justus Jesus: et quomodo justitiam a Filio requirimus? si non est genitus a justo, quomodo judicat? quomodo judicio decernit? quomodo commissum est ei a Patre tribunal? quomodo unicuique reddit secundum opera sua? quomodo verum est quod ait Paulus: *Iis qui secundum patientiam boni operis gloriam et honorem et incorruptionem*

καὶ τὸν αὐτοῦ τῶν παθημάτων ἐν μέρει εὐαγγελίζονται· φησὶ γάρ· Κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἡμεῖς μὴδὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἀποστόλου παραλείψωμεν, ἀλλὰ κἀκεῖνων εἰς μνήμην ἔλθωμεν, ἵνα, πάσας τὰς γραφὰς καὶ ἀρχὰς τῶν γραφῶν παρελθόντες, τῇ ὁμοφωνίᾳ τοῦ νόμου ἀκολουθῶμεν. Γράφων μὲν τοῖς Ἑβραίοις, οὕτως λέγει· Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατέρας ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ὃν ἔθηκε κληρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας· ἐνταῦθα Πατέρα οἶδεν Υἱοῦ· καὶ Πατέρα ἐπιστάμενος Υἱοῦ, οὐ μερίζει τὸ πρᾶγμα, οὐ σιωπᾷ περὶ τῶν παλαιῶν, οὐ προφήτας ἑτέρους προσγράφει, ἀλλὰ Θεὸν προφητῶν, καὶ Πατέρα Υἱοῦ· καὶ ὁ μὲν Παῦλος οὐ μεμέριξεν, οὔτε διείλεν, ἀλλ' ἓνα ἦ τὸν αὐτὸν κηρύττει, ἵπ' ἐκεῖνων μὲν προσκυνηθέντα, τούτων δὲ τεκνωθέντα· καὶ τούτου μὲν γεννήτορα, ἐκείνοις δὲ προσκυνηταῖς καὶ οἰκέτας χρησάμενον· οὐ γὰρ εἰσιν οἰκέται οἱ προφῆται, τούτου ἐστὶν Υἱὸς ὁ Χριστός. Εἰ δὲ τὸν Υἱὸν τιμᾶς, τοὺς δὲ οἰκέτας διαβάλλεις καὶ λοιδορεῖς, τῷ στόματι φθέγγῃ ἃ βούλει· ὄρθς, ὅτι ἀγανακτεῖ ὁ Υἱός· οὐκ ἀνέχεται Πατὴρ ὕβριζομένου. Εἰ γὰρ ὁ Πατὴρ τὴν τοῦ Υἱοῦ ἀτιμίαν ἴδεν ἀτιμίαν· λελόγισται, πόσω μᾶλλον ὁ Υἱὸς τὴν τοῦ Πατρὸς ὕβριν ἴδεν εὐτέλειαν λογιέται;

Ἴνα δὲ καὶ, κατ' ὀλίγον φοιτῶντες, κατὰ βραχὺ δυσωπήσωμεν, οὕτως ἐπιχειρήσωμεν· Εἰ Θεοῦ ὁ νόμος, διατί οὐ παραδέχονται τὸν νόμον; Εἰ δὲ διαβάλλεις τὸν νόμον, τίνος ῥήματα καὶ φωνὴ ὁ νόμος; τίνος δυνάμει τὰ γεγραμμένα παρὰ τοῦ νόμου λελάληται; Ἐνταῦθα γὰρ αἱ αἰρέσεις διαιροῦνται, καὶ οὐκέτι ὁμοία διαλέγονται· ἀλλ' ἑαυταῖς μαχόμενα· καὶ Οὐαλεντινιανοὶ μὲν ὤδε, Μανιχαῖοι ὤδε, ἑτέρωθι δὲ Μαρκίων. Πτύσματα, καὶ οὐ ῥήματα κατὰ τοῦ νόμου μαρτυροῦσι· καὶ Οὐαλεντινιανοὶ μὲν, Δίκαιος, φασίν, ἦν ὁ τοῦ νόμου Θεός· καὶ δίκαιος ὢν, οὐ Πατὴρ ἦν τοῦ Υἱοῦ. Ἰησοῦς, φασίν, ἀγαθός· ἀγαθός δὲ καὶ ὁ Πατήρ· καὶ ὁ μὲν τοῦ Υἱοῦ Πατὴρ ἀγαθός, καὶ ἀγαθὸν τὸ γεννώμενον, ὁ δὲ τοῦ νόμου δίκαιος· καὶ τοιαῦτα διαλεγόμενοι, οἷαν σχέσιν τὸ δίκαιον πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἔχει οὐ νοεῖσθε· καὶ ὅτι, εἰ τι δίκαιον, καὶ ἀγαθόν, καὶ εἴ τι ἀγαθόν, δίκαιον, οὐδ' ἐν φαντασίᾳ εἰλήφασι. Μὴ δυνάμενοι δὲ τοιαύτας φαντασίας ἔχειν, τοῦτο μόνον ἐρωτάσθωσαν· Εἰ δίκαιος ὁ τοῦ νόμου Θεός, καὶ οὐκ ἔστι Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ, οὐκ ἔστι δίκαιος ὁ Ἰησοῦς· καὶ πῶς τὴν δικαιοσύνην ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ ἀπαιτοῦμεν; Εἰ οὐ γεγέννηται ἀπὸ τοῦ δικαίου, πῶς κρίνει; πῶς δικάζει; πῶς τὸ βῆμα ἐγκειχέριστα ἀπὸ τοῦ Πατρὸς; πῶς ἐκάστω ἀποδίδωσι πρὸς ἃ ἔπραξε; πῶς ἀληθεύει Παῦλος, λέγων, *Τοῖς μὲν καθ' ὕπομοσιν ἔργον ἀγαθοῦ ζητοῦσι ζῶν ἀλώριον*· (55) ὁ Θεός συνερ-

²⁷ Coloss. i, 24. ²⁸ Rom. ii, 16. ²⁹ Hebr. i, 1, 2.

(55) Ὁ Θεός συνερρεῖ εἰς ἀγαθόν. In textu Paulum Rom. ii. 7-9. non exstant hæc verba: neque

ea sane legebat interpres. Quin et importuna huic loco videntur. Apostoli enim verbis præmittenda

γεί εἰς τὸ ἀγαθόν· τοῖς δὲ ἐξ ἐπιθελας κειθόμενοις ἅμα τῇ ἀδικίᾳ, ὀργῇ καὶ θυμῷ· θλίψις καὶ στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου, τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακόν; Λέλυται γὰρ τὰ ῥήματα, εἰ ὁ τοῦ δικαίου ὄρος τῷ Υἱῷ οὐκ ἀποδίδεται. Εἰ δὲ τιμωρία μὲν κατὰ τῶν ἐπιτακῶτων κείται, καὶ μέτρον τιμωρίας ἡ τοῦ δικαίου ἐπιστάσις γίνεσθαι· τιμαὶ δὲ καὶ δωρεαὶ τοῖς εὐδοκίμοισιν ἀποταμιεύονται· καὶ σταθμίζεται ἡ τιμὴ τοῦ δικαίου ἐπικρίσει· πῶς διαστέλλονται, καὶ οὐ συστέλλονται τὴν προπέτειαν; Εἰ δὲ ὁ Μονογενῆς μὲν τοιοῦτος, οὐ τοιοῦτος δὲ ὁ Πατήρ· οὐκέτι ὁμοίους ἐξ ὁμοίου γεγέννηται· οὐκέτι εἰκῶν τοῦ γεγεννηχότος· οὐκέτι χαρακτηρ· οὐκέτι ἀπαύρασμα· οὐκέτι ὁ βλέπων τὸν Υἱὸν βλέπει τὸν Πατέρα, εἴγε μὴ ἕσα ἔχει ὁ Υἱός, ἔχει ὁ Πατήρ· καὶ βοᾷ ὁ Σωτὴρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Πάτερ δικαίε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω, ἐγὼ δὲ σε ἔγνω. Τί πράξωμεν; νῦτα δῶμεν τῷ ῥήματι τοῦ Σωτῆρος; ἀπιστήσομεν; τῷ γεγραμμένῳ; ἢ τὸ μὲν ῥῆμα θαυμάσομεν· τῆς γὰρ ἀληθείας ἐστὶ ῥῆμα. Οὐαλεντίνους δὲ ὡς μεμπτότας καὶ δαιμονιώντας ἔξω τῶν θεοπερῶτων καὶ ἱερῶν συνεδρίων στήσωμεν.

Valentinus vero tanquam insanientes et a dæmone Deum decentes collocabimus.

Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀποπὸν τι πάσχοντες τὸν κατὰ τῶν αἰρεσιωτῶν μηχανόντες λόγον, μὴ ταύτης τῆς ὑποθέσεως ἡμᾶς ἐλκούσης, ἀνακαλεσώμεθα τὸν λόγον, καὶ ἐπὶ τὴν ὑποκειμένην ὑπόθεσιν χωρήσωμεν· καὶ ταῦτα τοῦ λυσitelouς ἔνεκεν ἐσχεμμένοι, ἵνα μήτε οὗτος ὁ λόγος πάντῃ σεσωπημένος ἡμῖν ὑπάρχη· τριχὴ γὰρ ἡ πονηρία διηρημένη κατὰ τοῦ νόμου ἐφθέξατο· καὶ τοσαύταις χρησαμένη διαιρέσεσι, τοσοῦτοις κέχρηται καὶ τοῖς ὑπηρεταῖς καὶ προστάταις τῆς βλασφημίας, ἥρημένη τοῦς ὑπηρετῆσαι δυναμένων· καὶ διὰ Οὐαλεντίνου μὲν σμικρύνει τὸν νόμον, καὶ χωρίζει τὸ Εὐαγγέλιον· διὰ δὲ Μαρκίου ἐκτρώματός τινος εἶναι τὴν τοῦ νόμου Γραφήν· διὰ δὲ Μανιχαίου, πονηροῦ τινος, ἀφεγγούς, ὄλον σκότους· τοιαῦτα γὰρ πράττει· τοιαῦτα ῥημάτια συντίθησι· κενολεχτεῖ διὰ συνθέσεως ῥημάτων, καταπλήττων ἀκοῆς ἀγυμνάστους.

CAP. VI. An adventus Filii Dei dæmoni cognitus. Angelis incognita Dei consilia.

Διὸ τοιαῦτα ἐρωτῆσαι δεῖ· Εἰ ὁ πονηρὸς τὸν νόμον ἔγραψεν, ὁ ἀφεγγής ἐκεῖνος, καθόλου καὶ διόλου σκότος ὦν, πῶς ἤδει ἐλευσιν Ἰησοῦ; πῶς ἤδει ἀφιξιν αὐτοῦ; πῶς, μήπω τῶν πραγμάτων πεπραγμένων, συνῆκεν ἂ ἐβουλεύσατο ὁ Θεός, καὶ προκατήγγειλε, καὶ προεδήλωσε; Φανεραὶ γὰρ αἱ τοῦ νόμου Γραφαί, ἄνωθεν μαρτυροῦσαι τὴν ἀφιξιν τοῦ Υἱοῦ. Εἰ μὲν γὰρ ἐρούσιν, Ὁ νόμος οὐκ ἐδήλωσεν, οὔτε προφῆται προσήμαναν, κατὰ τῶν προφανῶν φεγγόμενοι· ἐλεγχοῦνται· οὐχ ἡμῶν πλεόντων τὸν ἔλεγχον, ἀλλ' αὐτῶν τῶν Εὐαγγελίων φανερῶς φεγγομένων, καὶ ἄνω καὶ κάτω βούωντων· πῆ μὲν ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥῆθὲν διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου, πῆ δὲ· Οὐκ ἤλθοι καταλύσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι. Εἰ ἐξ ἐκ

quæruni, vitam æternam : iis autem qui sunt ex contentione, et qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira et indignatio : tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum³⁰? Soluta enim sunt et evanuerunt hæc verba, si definitio iusti non accommodatur et redditur Filio. Si autem iis qui deliquerunt, constitutum est supplicium, et iustus qui præest, supplicium meretur; contra vero honores et munera servantur bene meritis, et honor delectu ac dijudicatione iusti ponderatur : quomodo non discindunt et comprimunt petulantiam? Si autem talis quidem est Unigenitus, Pater vero non est talis; non jam ex simili similis genitus est : non jam est imago ejus, qui genuit ; non figura, non splendor³¹ : non jam qui videt Filium, videt Patrem, si non quæcumque habet Filius, habet Pater³² : et clamat Salvator in Evangelio : O Pater juste, mundus te non novit, ego vero te novi³³. Quid agemus? terga demus verbo Salvatoris, ne credamus scripto : aut habeamus in admiratione verbum? est enim verbum veritatis. actos extra conventus ac confessus sanctos et

Sed quia aliquid indecorum nobis accidit, dum sermonem contra hæreticos longe protrahimus, cum nos negotium susceptum non eo trahat; revocemus sermonem, et ad propositum et institutum pergamus : his hactenus utiliter consideratis, ut sermo de istis non omnino nobis præteritus sit. Tripartita enim nequitia contra legem locuta est, totidem ministris et præfectis blasphemias usa, Valentino quidem ad minuendam et extenuandam legem, et separandum Evangelium; Marcione vero ad tradendum, esse Scripturam legis abortionem quamdam; Manichæo autem ad mentiendum, esse legem cujusdam mali, splendore carentis et ex toto tenebricosi. Talia enim agit, talia verba componit; vana loquitur; aures rudes et inexercitatas compositione verborum in admirationem traducens.

Quamobrem percontari oportet : Si malus ille sine splendore, et totus et ex toto tenebræ, legem scripsit, quomodo cognovit adventum Filii? quomodo eum adesse? quomodo ante eventum rerum intellexit quæ Deus consilia ceperat, et prænuñtiavit ea, et prædixit? Manifestæ enim sunt Scripturæ legis, quæ a principio adventum Filii testantur. Si enim dicent contra ea quæ in manifesto sunt, loquentes, non prænuñtiasse legem, neque prophetas præsignificasse; redarguentur non a nobis nostris confutationibus, sed ab ipsis Evangelis apertis verbis; cum ubique clamant, nunc quidem, ut impleatur quod dictum est per Isaiam prophetam, nunc vero : Non veni solvere legem, sed implere³⁴. Si veto ex his convi-

³⁰ Rom. II, 7-9. ³¹ Hebr. I, 3. ³² Joan. XVII, 25. ³³ Matth. V, 17.

quæ paulo ante auctor dixit : Quomodo unicuique reddat secundum opera sua? — Iis qui secundum, etc.

cti consentiunt, quid ad hoc respondebunt? Si enim nemo novit, quæ sunt hominis, nisi Spiritus Dei²⁶; qui autem legem scripsit, novit quæ erant in Deo, et sciebat quæcunque Deus volebat, et idcirco scripsit accurate et scienter, erat igitur ex Deo, et Deus et in Deo; et ideo quæcunque volebat Deus, locutus est, sciens quæ in Deo erant, et non ignorans. Si autem nemo cor nostrum novit, sed solus novit qui id fecit, et latet cor nostrum alios, non potest tamen latere Deum. Quæ autem volebat Deus, non ignorabat nequitia, sed sciebat; et hic quidem volebat, illa vero cognoscebat: quomodo non tribuere nequitie magnam amplitudinem, quam non potuit celare Deus de consiliis et voluntate sua? quomodo non detrahunt Deo, qui non potuit celare nequitiam? Ac ridemus quidem viros, qui cum aliquid contra hostes moliantur et machinantur, consilium excogitatum in apertum efferunt.

Qui talia loquuntur, et hujusmodi sermonem serunt, non vident facere se, ut ludibrio sit Deus; qui cum militet tanquam dux exercitus adversus nequitiam, consilia sua non occulte servaverit, ne nequitie patefierent. Quod si divinæ et angelicæ potestates non possunt intelligere, quid consilii capiat Pater, solusque Filius intelligit, et enarrat: *Deum nemo vidit unquam: unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit*²⁸: quomodo malæ potestates ea quæ in Deo erant, cognoverunt, cum neque divinæ potestates hæc scire possint, nisi ea tradente et enarrante Unigenito discant? Quod autem ipsa lex omnia quæ ad adventum ejus pertinent, prius narret: *Ecce, inquit, Virgo in utero habebit, et pariet Filium*²⁹. Alius propheta non ignorat locum: *Et tu Bethleem, terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda*³⁰. Alius locum definit, ubi positus: *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui*³¹. Alius fugam in Ægyptum, et reditum ex Ægypto: *Ex Ægypto vocavi Filium meum*³². Alius habitationem in ætate puerili: *Terra Zabulon et terra Nephtholim, viam maris ultra Jordanem: populus, qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam*³³. Alius etiam Præcursorem non ignorat: *Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus*³⁴. Denique si quis vellet prophetias ex lege colligere, totum Evangelium componere videretur conscribendis rebus in eo gestis prophetis verbis, narrans studiosè, et philologos non sine spiritu ejus disciplinas, ejus doctrinas, ejus baptismata, ejus miracula, judicium factum, proditionem Judæ, quæ in patibulo facta, fel, acetum in siti porrectum, ipsam sepulturam et monumentum, descensum ad inferos, ipsam resurrectionem, et ad extremum assumptionem. Tunc enim, quod superest, clamabit: *Tollite portas, principes, vestras, et*

τούτου σαφῶς ἐλεγχόμενοι συντίθενται, τί ἀποκρινούνται; *Εἰ γὰρ οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὃ δὲ νόμον γράφων ἦδει τὰ ἐν τῷ Θεῷ, καὶ ἠπίστατο ὅσα ἐβούλετο ὁ Θεός, καὶ διὰ τοῦτο γεγράφην ἐξ ἐπιστάσιος καὶ ἐπιστήμης ὁ γράφων· ἄρα Θεοῦ ἦν, καὶ Θεός ἦν, καὶ ἐν τῷ Θεῷ ἦν· καὶ διὰ τοῦτο ὅσα ἐβούλετο ὁ Θεός λελάληκε, νοῶν τὰ ἐν τῷ Θεῷ, καὶ οὐκ ἀγνοῶν. Εἰ δὲ τὴν ἡμετέραν καρδίαν οἶδεν οὐδεὶς, μόνος δὲ οἶδεν ὁ Ποιητής· καὶ λαυθάνει μὲν ἡμετέρα καρδία τοὺς ἄλλους, οὐ δύναται δὲ λαυθάνει τὸν Θεόν· ἃ δὲ ἐβούλετο ὁ Θεός, οὐκ ἠγνόει ἡ πονηρία, ἀλλ' ἦδει· καὶ οὕτως μὲν (56) ἐβουλεύετο, ἐκείνη δὲ ἦδει· πῶς οὐ μέγα μέγεθος διέτασι τῇ πονηρίᾳ, δυναμένη μὴδὲ τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ ἀποκρυφον ἔχειν; πῶς δὲ οὐ διαβάλλουσι τὸν Θεόν, μὴ δυνάμενον μῆτε πονηρίαν κρύπτειν; Καὶ γελώμεν μὲν τοὺς ἄνδρας, ὅτε τι πράττοντες κατὰ τῶν παλαιῶν, εὐφώρατον ποιοῦσι τὸ σκέμμα.*

Τοιοῦτον δὲ πλέκοντας λόγον, οὐχ ὀρώσιν, ὅτι χλεύη κατὰ τοῦ Θεοῦ σκευάζουσιν· ὅτι στρατηγῶν κατὰ τῆς πονηρίας ὁ Θεός, τὰ σκέμματα τὰ ἴδια ἀφανῆ οὐ τετήρηκεν· ἀλλ' εἶχεν αὐτὰ εὐφώρατα τῇ πονηρίᾳ γινόμενα. Εἰ δὲ καὶ αἱ θεαὶ δυνάμεις καὶ ἀγγελικαὶ οὐ δύνανται νοῆσαι τί βουλεύεται ὁ Πατήρ, μόνου νοούτος καὶ ἐξηγουμένου τοῦ Υἱοῦ· Θεὸν οὐδεὶς ἐώρακε πρότερον· ὁ μονογενὴς Υἱός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο· πῶς αἱ πονηραὶ δυνάμεις ἦδεισαν τὰ ἐν τῷ Θεῷ; οὐδὲ τῶν θείων δυνάμεων ταῦτα δυναμένων εἶδέναι, εἰ μὴ παράδοσις μαθημάτων ἐκ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἐξηγήσεως παραδοθῆ; "Ὅτι δὲ αὐτὸς ὁ νόμος πάντα τὰ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ προλαβὼν διηγεῖται· Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται Υἱόν· ἕτερος ἐκ προφητῆς τὸν τόπον οὐκ ἀγνοεῖ· Καὶ σὺ, Βηθελέμ· Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἰ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα· ἕτερος καὶ τὸν ὄρον τῆς θέσεως· Ἐγὼ βοῶν τὸν κτησάμενον, καὶ ὄρος τὴν γάστρην τοῦ κυρίου αὐτοῦ· ἕτερος δὲ καὶ τὴν εἰς Ἀγρυπτον φυγὴν καὶ τὴν ἀπ' Αἰγύπτου ἐπάνοδον· Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν Υἱόν μου· ἄλλος τὴν οἰκισίαν τὴν ἐν τῇ νεῖ ἡλικίᾳ αὐτῷ γενηθεῖσαν· Γῆ Ζαβουλὼν, τῇ Νεβθαλειμ, ὁδὸν θαλάσσης πέραν τοῦ Ἰορδάνου· ὁ δὲ ὁ καθήμενος ἐν σκότει φῶς εἶδε μέγα· ἕτερος δὲ καὶ τὸν Πρόδρομον οὐκ ἀγνοεῖ· Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου· εὐθείας ποιεῖτε τοὺς τρίβους αὐτοῦ. Καὶ ὅπως εἰ βουλῆθε τις, ἀναλεγόμενος τὰς ἐκ τοῦ νόμου προφητείας, ὅλον τὸ Εὐαγγέλιον συνθεῖναι, τὰ ὅδε πεπραγμένα ῥήμασι προφητικῶς συγγράφων, φανήσεται φιλόμαθής τις καὶ φιλόλογός, μὴ δίχα πνεύματος ἐξηγουμένως παιδεύματα αὐτοῦ, διδασκαλίας αὐτοῦ, βάπτισμα αὐτοῦ, σημεῖων ἐπιτελέσεις, τὸ γεγονός κρίμα, τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα, τὴν ἐπὶ τοῦ ἰσχυροῦ οἰκονομίαν, τὴν χολὴν καὶ τὸ βῆλος τὸ ἐν δίψῃ δεδομένον αὐτῷ, τὴν ταφὴν αὐτῆν καὶ τὸ μνημεῖον, τὴν οἰκονομίαν τὴν ἐν

²⁶ Rom. 11, 14. ²⁷ Joan. 1, 18. ²⁸ Isa. vii, 14. ²⁹ Mich. v, 2. ³⁰ Isa. 1, 3. ³¹ Ose. 11, 1. ³² Isa. ix, 1, 2. ³³ Isa. xl, 3.

(56) Ἐβουλεύετο. Interpres legisse videtur ἐβούλετο.

τῷ ᾄδῃ, τὴν ἔγερσιν αὐτὴν, τὸ τελευταῖον καὶ τὴν ἀνάληψιν· τότε γὰρ λοιπὸν καὶ βοήσεται· Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης· τότε τοῦτο προσθήσει καὶ τὸ γεγραμμένον παρὰ τοῦ Δαβὶδ· *Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.* Εἰ οὖν ὁ νόμος οὕτως ἔχρησθησε τὴν ἀριξιν τοῦ Υἱοῦ καὶ μακρῶς προήγγειλεν, οὐκέτι διαβάλλεται, οὐκέτι ἄλλω προσγράφεται. Ὁ γεννήσας προελάησεν· ὁ βουλευσάμενος λόγῳ προέλαβε τὰ πράγματα· Θεὸς ἐγέννησε· Θεὸς λέγει· *Υἱός μου εἰ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.* Θεὸς ἀπέστειλε· Θεὸς διὰ Μωσέως ἐλάλησε· *Προζήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν αὐτοῦ ἀκούσθεσθε πάντα, ὅσα ἐὰν λαλήσῃ ὑμῖν.* Ὁ Θεὸς ἐβουλευσατο, καὶ ὁ βουλευσάμενος οὐκ ἐσιώπησε· τὴν βουλὴν προεμήνυσε, πίστιν ἐμποιῶν διὰ τῶν προμηνυθέντων· *Καλεῖται, φησὶ γὰρ, τὸ δρομα αὐτοῦ Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστός, σύμβουλος, ἄρχων εἰρήνης, πατήρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.* Καὶ τοιοῦτος μὲν ὁ τοιοῦτος· Ἐλεγχος.

CAP. VII. *Lex bona jubet*

Ἐπειδὴ δὲ τῷ πονηρῷ προσγράφουσι τὸν νόμον, τί φήσουσιν ἐὰν τις αὐτῶν πεύσῃται, εἰ ὁ πονηρὸς πονηρὰ παραινῆ, καὶ οὐ δύναται μὴ παραινεῖν πονηρὰ, εἴποτε καὶ καλὰ παραινέσει, καὶ ἀγαθὰ συμβουλεύσει; Εἰ μὲν γὰρ ἐροῦσιν, ὅτι πέφυκε καλὰ παραινεῖν, καὶ ἀγαθὰ συμβουλεύειν, λύουσι πάλιν τὸν ἑαυτῶν ὄρον· οὐκέτι γὰρ πονηρὸς ὁ μὴ πονηρὰ παραινῶν· οὐκέτι πονηρὸς ὁ ἀγαθὰ συμβουλεύων. Εἰ δὲ οὐδεμία προαίρεσις ἀγαθῆ ἀπὸ πονηροῦ προσέρχεται, ποίας τάξεως ἐροῦσιν ἐκείνας τὰς παραινέσεις· *Ὁυ πορνεύσεις· οὐ μοιχεύσεις· οὐ κλέψεις· οὐ ψευδομαρτυρήσεις;* Ποίας τάξεως ἐροῦσιν ἐκεῖνο τὸ γεγραμμένον· *Ὁυ ποιήσεις σεσαυτῶ ἰδῶλα, οὐ παντός ὁμοίωμα, οὔτε ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ, οὔτε ὅσα ἐν τῇ γῆ, οὔτε ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι;* Ποίας μερίδος φήσουσι τὰ προστάγματα· *Ὁυκ ἐπιθυμήσεις τοῦ βόδου τοῦ ἀδελφοῦ σου, ἢ τοῦ ὑπόζυγιου, ἢ τῆς γυναῖκος, ἢ παντός κτήνου;* Εἰ μὲν γὰρ σεμνὰ καὶ θεῖα καὶ ἐράσμια τὰ τοιαῦτα φήσουσιν, ἐντραπήσονται ὑπὸ τῶν παραινέσεων τὸ μέγεθος τοῦ συμβουλεύοντος ἡγνοηκότας· εἰ δὲ φαῦλα αὐτὰ ἐροῦσι καὶ διαβεβλημένα, καὶ φαῦλόν ἐστι τὸ μὴ πορνεῦειν, καὶ φαῦλόν ἐστι τὸ μὴ ἐπιθυμεῖν ἀλλοτρίων, καὶ τοιαῦτά ἐστι τὰ φαῦλα· σκόπει οἷα νοήσουσιν ἀγαθὰ· σκόπει, ὅτι προαγωγοὶ εἰσι τῶν ἡδονῶν, καὶ πρόξενοι τῶν ἐιδῶλων, καὶ αἰσχρᾶς ἐπιθυμίας εὐρέται· οἱ γὰρ τὸν νόμον διαβάλλοντες ὑπὲρ ἀνομίας πρεσβεύουσιν.

Οἱ τὸν νόμον τὸν τὰς ἡδονὰς ἀναιροῦντα, τὸν τὴν ἀπάτην καταλύοντα, τὸν δεισιδαιμονίαν καταργοῦντα ἐξοστρακίζοντες, τί ἕτερον, ἢ εἰσοικίζουσι τὰς ἡδονὰς καὶ εἰσφέρουσι τὰς ἐπιθυμίας; Ἴνα ἡ ἡδονὴ ἀνέ-

elevamini, portæ æternales, et introibit rex gloriae 42; tunc adjunget hoc, quod a David scriptum est: *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* 43. Si igitur lex adeo diligenter adventum Filii descripsit, et longinquo tempore antequam res evenirent, eas prænuñtiavit, non jam accusator, non jam alteri ascribitur. Qui genuit, prædixit. Qui deliberavit, res dicto anticipavit. Deus genuit. Deus dicit: *Filius meus es tu, ego hodie genui te* 44. Deus misit me. Deus per Moysen locutus est: *Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus ex fratribus vestris; ipsum audietis, quæcunque loquetur vobis* 45. De iis ipsis omnibus Deus deliberavit; et cum deliberasset, non tacuit; consilium ac deliberationem prænuñtiavit, per prænuñtiata fidem faciens: *Vocatur, inquit, nomen ejus, Magni consilii angelus, admirabilis, consiliarius, princeps pacis, pater futuri sæculi* 46. Atque hæc quidem confutatio sic habet.

Quia vero legem attribuunt malo, quid dicturi sunt, si quis eos percontetur, si malus mala suadet; et non potest non suadere mala; si quandoque bona suadebit, etiam bona consilia dabit? Si enim dicant, aptum esse natura ad suadendum bona, ad dandum bona consilia, rursus definitionem suam solvant. Non enim jam malus est, qui bona dat consilia. Sin autem nulla bona voluntas ac deliberatio a malo proficiscitur, cujus ordinis dicent esse illas suasiones ac monitiones: *Non fornicaberis; non adulterabis; non furtum facies; non falsum testimonium dices* 47. Cujus ordinis dicent esse illud, quod scriptum est: *Non facies tibi idola, nec ullius similitudinem, neque quæcunque in cælo, neque quæcunque in terra, neque quæcunque in aquis* 48? Cujus partis esse illa dicturi sunt: *Non concupisces bovem fratris tui, aut subjugale, aut uxorem, aut omne jumentum* 49? Si enim hæc honesta et divina atque amabilia esse dixerint, ipsæ monitiones efficiunt, ut se ipsi erubescant, qui amplitudinem ejus qui monuit, ignoraverunt. Sin vero dixerint prava esse hæc et in crimine, et pravum est non scortari, et pravum ac vitiosum est non concupiscere aliena, et hujusmodi sunt, quæ mala sunt, advertet, qualia bona esse intelligunt; et quomodo prostituteores sunt voluptatum, et conciliatores idolorum, ac turpium cupiditatum inventores. Qui enim legem accusant, pro vitio a lege alieno obeunt legationem.

Qui legem, quæ voluptates tollit, quæ fallaciam evertit, quæ superstitionem exstinguit, relegant, quid aliud faciunt quam voluptates domum introducunt, et cupiditates accersunt? Ut autem volu-

42 Psal. xxiii, 7. 43 Psal. cix, 1. 44 Psal. ii, 7. 45 Deut. xviii, 15, 18. 46 Isa. ix, 6. 47 Exod. xx, 14-16. 48 ibid. 4. 49 ibid. 17.

ptas licenter in merites irrumpat, legem ex habitationibus ejecerunt, ne lege usi, a lege pudore afficerentur. Sed quomodo lege ejecta aures suas venales præbent cupiditatibus, apparet lex esse interfectrix nequitiae: hi autem indocte et inerudite aggressi sunt accusare legem: ac lex quidem nequitiam odit, hi vero legem oderunt. Evertit quidem superstitionem lex, hi vero audent legem evertere. Opponamus igitur res. Si lex nequitiae contraria est, hi autem legem oppugnant, succensent propter nequitiam, quia lex nequitiam criminatur: etenim quia non patiuntur ut accusetur nequitia, idcirco legem ipsi accusaverunt, ut accusatio nequitiae nullas vires haberet, lege in crimen vocata. Si lex idola tollit, et multitudinem deorum solvit, hi autem tela in legem torserunt: consentaneum erat, ut multitudinem deorum denuntiarent. Ut igitur multitudo deorum confirmaretur, legis præceptum apud eos velitum est, quod ait: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus Dominus unus est*; et, *Diliges Dominum Deum tuum*⁸⁰; et, *Ne forte aspiciens in caelum, et videns solem, et lunam, et stellas, adores ea*⁸¹. Contra hæc verba tela jecerunt; contra hæc præcepta exasperati linguam tanquam gladium acuerunt: idcirco a demonibus aguntur, et omnia venerantur, nec aliud sciunt quam omnia adorare: ac semper se humi sternunt, et mentem habent elatam, errantque ac vagantur sensu animi: omnia pro sua licentia verterunt in deos: vicerunt gentiles et multitudine, et vanitate, gentiles ex gentilibus oriundi, et magnitudine flagitii gentilium ignorantias illorum superantes.

CAP. VIII. Nihil flagitiosum in lege.

Ne quis autem arte fallacissima studiose et accurate usus dicat, Simulavit lex, et quædam pulchra furata, tanquam sua protulit, cum vellet sua flagitia honestare, et partes honestatis inseruit studio obtegendi turpitudinem aliarum partium: age, excutiamus primo, utrum aliquid absurdum et flagitiosum apud legem appareat, atque ita flagitium istorum redarguatur. Secundo, si quasdam partes vitii ulciscendo dissipavit, reddens eos qui credebant, liberos ab omni parte vitii; non jam lex simulata apparebit, quin potius inimica et hostis vitii et nequitiae. Tertio, si quædam honesta circumseminavit, et non omnem speciem virtutis cum littera legis conjunxit, ut quædam videatur scripsisse, plura vero reliquisse; habeat vim aliquam refutatio legis. Sin vero universa quæ honesta et decora sunt, omnino in litteris legis posita sunt: admiremur legem, et Dei legem confiteamur, dicamusque sermonem Dei esse; in hos

⁸⁰ Deut. vi, 4, 5. ⁸¹ Deut. iv, 19.

(57) Καὶ τὴν πλάνην ἐσχήκασιν. Hæc verba omisit interpres: in errorem incidere. BASN.

Α δην εισθάλλει ἐν ταῖς διανοίαις, τὸν νόμον ἐκ τῶν οὐκ ἔχουσιν ἤλασαν, ἵνα μὴ νόμῳ χρησάμενοι ὑπὸ νόμου ἐντραπῶσιν. Ἄλλὰ πῶς τὸν νόμον ἀποσεισάμενοι ἀναπεπταμένως αὐτῶν τὰς ἀκοὰς παράσχονται ταῖς ἐπιθυμίαις· φαίνεται δὲ ὁ νόμος κακίας ἀναίρετης· οὗτοι δὲ ἀμαθῶς καὶ ἀπαιδεύτως διαβάλλειν τὸν νόμον ἐπιχειρήσασιν· καὶ ὁ μὲν νόμος κακίαν μισεῖ, οὗτος δὲ νόμον μισοῦσι· καὶ καταλύει μὲν τὴν δεισιδαιμονίαν ὁ νόμος· οὗτοι δὲ λύειν τὸν νόμον τολμῶσιν. Ἄντιθῶμεν οὖν τὰ πράγματα. Εἰ ὁ νόμος κακίαν ἀντικεῖται, οὗτοι δὲ νόμῳ μάχονται, ἀγανακτοῦσι διὰ κακίαν, ὅτι ὁ νόμος κακίαν διαβάλλει· μὴ φέροντες γὰρ τὴν τῆς κακίας διαβολὴν, τὸν νόμον διαβεβήκασιν, ἵνα ἡ κατὰ τῆς κακίας διαβολὴ μὴ ἰσχύσῃ τοῦ νόμου διαβεβημένου. Εἰ ὁ νόμος τὰ εἰδῶλα ἀναίρει, καὶ τὴν πολυθεῖαν καταλύει, οὗτοι δὲ ὄπλα κατὰ τοῦ νόμου κεκινήκασιν· εἰκότως πολυθεῖαν κατήγγειλαν· ἵνα γὰρ ὁ τῆς πολυθείας ἰσχύση λόγος, τὸ τοῦ νόμου παρ' αὐτοῖς κεκώλυται παράγγελμα τὸ λέγον· Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστὶ· καὶ, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου· καὶ, Μὴ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἰδὼν τὴν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, προσκυνήσεις αὐτοῖς. Πρὸς ταῦτα τὰ ῥήματα ὄπλα κεκινήκασιν· πρὸς ταῦτα τὰ παραγγέλματα τραχυθέντες, ὡς μάχαιραν τὴν γλῶσσαν ἠκόνησαν· διὰ τοῦτο δαιμονῶσι, καὶ πάντα τιμῶσι, καὶ οὐδὲν ἴσασιν, εἰ μὴ πάντα προσκυνεῖν· καὶ αἰεὶ πίπτουσι χαμαὶ καὶ γνώμην ἔχουσιν ἐπηρμένην· καὶ πλανῶνται καὶ ῥέμβονται τῇ διανοίᾳ· πάντα θεοποιήκασιν ἐπ' ἐξουσίας· καὶ τὴν πλάνην ἐσχήκασιν (57)· νενικήκασιν τοὺς Ἕλληνας τῷ πλήθει, καὶ τῇ κενότητι Ἕλληνας Ἕλλήνων γεγονότες, καὶ τῷ μεγέθει τῆς αὐτῶν ἀτοπίας τὰς ἐκείνων ἀμβλύνοντας ἀγνοίας.

Ἴνα δὲ μὴ τις ἀπατηλοτάτη τέχνη χρησάμενος ἐπατετηδευμένως λέγῃ, Ἐσχηματίσατο ὁ νόμος, καὶ ἔνια τῶν καλῶν σεσυληκῶς (58), ὡς ἴδια προσηνέγκατο, σεμνῶναι τὰς αὐτοῦ ἀτοπίας βουλόμενος, καὶ μόρια τῶν καλῶν ἐνεσπεῖρε, διὰ τῶν μορίων τῶν καλῶν τῶν ἄλλα κατακρύψαι ἐσπουδακῶς· φέρε πρῶτον γυμνάσωμεν, μὴ τι ἄποπον παρὰ τῷ νόμῳ φανεῖν, καὶ οὕτως ἔλεγχος τῆς ἀτοπίας αὐτῶν γιγνέσθω· δεύτερον, εἰ ἔνια τῆς κακίας μέρη ἐπεξελθῶν ἀπεσκέδασεν, ἐλευθέρους τοὺς πιστεύοντας παντὸς μορίου κακίας ἀποδείξας, οὐκέτι ἐσχηματισμένος ὁ νόμος φανεῖν, ἀλλ' ἐχθρὸς καὶ τῆς κακίας πολέμιος· τρίτον δὲ, εἰ ἔνια τῶν καλῶν περιέσπευρε, καὶ οὐ πᾶν εἶδος τῆς ἀρετῆς τοῖς γράμμασι συνῆψεν, ἵνα, εἰ μὲν ἔνια φανεῖν γεγραφήκως, πλείονα δὲ ἀπολειποῦς, ἔχη τινὰ δύναμιν ὁ ἔλεγχος· εἰ δὲ ὅλα διόλου τὰ καλὰ τοῖς γράμμασιν ἐπετέθη τοῦ νόμου, θαυμάσωμεν τὸν νόμον, καὶ Θεοῦ νόμον ὁμολογήσωμεν· καὶ Πατὴρ δὲ ὁμιλλῶν φήσωμεν· τοὺτους δὲ παραγραφώμεθα, κίβδη-

(58) Ἐνια τῶν καλῶν σεσυληκῶς. *Aliqua honesta subripiens, ut turpia obtegeret.* ID.

λον γνώμην καὶ παρακχεαραγμένην ἐσχηκότας. Ὅτι μὲν οὖν οὐδὲ ἐν μόριον κακίας ἐπεσπαρμένον ἔχει, οὐδὲ μόριον κακίας ἀφρηκῶς, ἑτέρου ἐφεβαστο· ἀλλὰ καθαρὸς μὲν ὁ νόμος καὶ ἅγιος, καὶ Θεοῦ νόμος, ὁ Παῦλος βοᾷ· ὥστε Ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἀγία, καὶ δικαία, καὶ ἀγαθή· καὶ, Οἴδαμεν γάρ, ὅτι ὁ μὲν νόμος πνευματικὸς ἐστὶ· τὸ γὰρ ἅγιον, καὶ πνευματικόν, καὶ ἀγαθὸν πάσης ἀτοπίας ἀπολέλυται, καὶ οὐδεμιᾶ ἀτοπίᾳ ἀνέχεται· σεμνύεται ταῖς ἀρεταῖς, καὶ διαλέγεται τῷ Θεῷ· ἡ γὰρ πρὸς τὸν Θεὸν ὁμιλία ἄλλης μὲν τάξεως οὐκ ἀνέχεται, τῇ δὲ τοῦ Πνεύματος ῥυθμίζεται· ἐπιστasia· Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Πνευματικὸς δὲ ὢν ὁ νόμος, τὴν πρὸς Θεὸν ὁμιλίαν παρασκευάζει· καὶ εἰ δύναται ὁ πνευματικὸς τὰ μὲν ἄλλα κρίνει, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται· πόσω μᾶλλον ὁ νόμος ὁ πνευματικὸς, αὐτὸς μὲν πάντων τῶν ἄλλων τοὺς λόγους ἀνακρίναι δύναται, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακριθῆσεται;

CAP. IX. *Lex omnem vitii speciem abstulit.*

Ὅτι δὲ καὶ πᾶν εἶδος κακίας ἀνείλε, καὶ οὐδὲ ἐν μόριον παρεῖδεν, ἀλλ' ἐπεξῆλθε πᾶν εἶδος κακίας ἀναίρων, ἀνακόπτων, δῆλον ἐκ τῶν περὶ τῆς κακίας ᾄρων, τεσσάρων εἰδῶν ὄντων τῆς κακίας, ἀφροσύνης καὶ ἀκολασίας, καὶ θειλίας, καὶ ἀδικίας. Εἰ μὲν τι φαυλον εἶη ὁ νόμος σεσωπηκῶς, ἀτελής ὁ νόμος· εἰ δὲ ἐπεξῆλθε καὶ ἐπεξεργάσατο, πᾶν εἶδος κακίας προαναίρων, εἰκότως ἡ κακία συστέλλεται ὑπὸ τοῦ νόμου, μηδὲ λείψανον ἔχειν συγκεχωρημένην. Ὅπου γοῦν ἰσχύει νόμος, καὶ τῇ πειθοῖ τὰ νεῦρα δίδωσιν, οὐδὲ νοτίδα κακίας ἐστὶν εὔρειν· ὅπου δὲ ἀτνεῖ, περιέρχεται ἡ πονηρία σκυλεύουσα καὶ κατανευρομένη ἐπ' ἐξουσίας βαδίζουσα, τῷ ἀφυλάκτῳ τῆς ψυχῆς τὴν ἐξουσίαν εὔραμένην. Βοᾷ γὰρ ὁ νόμος· *Εἰ ὁ λαός μου ἤκουσέ μου, Ἰσραὴλ ταῖς ὁδοῖς μου εἰ ἐπορεύθη, ἐν τῷ μηδενὶ ἂν τοὺς ἐχθρούς αὐτῶν ἔταπεινωσα· ὅτε γὰρ παύθην νόμος, ἀνευρα γίνεταν τὰ κακά, χαμαὶ κείμενα, καὶ μηδὲ ἀνωπῆσαι τῇ ψυχῇ δυνάμενα. Εἰ γὰρ λύχνος τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβους μου, πᾶν τὸ πρόσκομμα ἀνήρηται, πεφωτισμένης καὶ διαυγοῦς τῆς καρδίας εὔρεθείσης· κἂν γὰρ τὴν νέαν ἐκείνην καὶ ὀλισθηρὰν ἐξηλικίαν, φυλακὴν δὲ τῶν ῥημάτων τηρήσῃ, ἀδιάπτωτος διατελῶν βοήσεται· Ἐν τίνι κατορθώσει νεώτερος τῆρ ὁδὸν αὐτοῦ; ἐν τῷ φυλάξασθαι τοὺς λόγους σου. Δύναμιν δὲ τοῦ μηδέποτε σφάλεσθαι πορισάμενος ἑαυτοῦ, τῷ κρῦπτειν τὰς τοῦ νόμου μαθήσεις ἐν τῇ διανοίᾳ, φησὶν· Ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἐκρυσῆα τὰ λόγια σου, ὅπως ἂν μὴ ἀμάρτω σοι.*

Καὶ οὕτω τὸν νόμον ἀντὶ φρουροῦ καὶ φύλακος θέμενος, συνήσει πῶς ἕκαστον τῶν εἰδῶν τῆς κακίας ὁ νόμος ἀπελάσκει· ἀπελάσων μὲν τὴν ἀφροσύνην, διὰ τοῦ λέγοντος γράμματος· *Μὴ γίνεσθε ὡς ἴππος καὶ ἡμίονος, οἳς οὐκ ἐστὶ σύνεσις*· ἐξοστρακί-

A vero accusationem a lege transferamus, quorum sententia adulterina et depravata est. Quod igitur nullam partem vitii lex habet inseminatam, neque partem abstulit aliam, et alii pepereit, sed potius pura est lex et sancta, et Dei lex; Paulus clamat: *Lex quidem sancta, et mandatum sanctum et justum, et bonum* 52; et: *Scimus enim, quod lex spiritualis est* 53: quod enim sanctum est, et spirituale, et bonum, ab omni turpitudine liberatum est, et nulla culpa in eo haeret, gloriaturque virtutibus, et cum Deo loquitur. Sermocinatio enim cum Deo non patitur, ut alterius ordinis sit, sed gubernatione Spiritus sancti temperatur; *Deus enim spiritus est, et qui eum adorant, in spiritu et veritate oportet adorare* 54. Lex autem cum spiritualis est, B sermocinationem cum Deo parat; et si potest spiritualis alia quidem iudicare, ipse autem a nemine iudicatur: quanto magis lex spiritualis potest quidem aliorum omnium sermones iudicare, ipsa vero a nemine iudicabitur?

Quod autem omnem speciem vitii sustulit, et nullam partem praetermisit aut neglexit, sed potius omne genus vitii vindicavit, tollens et excindens illud; constat ex legibus ac regulis de vitio constitutis, cujus sunt species quatuor, imprudentia, intemperantia, timiditas, et iniustitia. Si quid autem pravi lex reticuisset, imperfecta esset lex: sin vero ut omnes species nequitiae praecideret, C eas vindicavit et retractavit: sequitur vitium a lege coerceri et reprimi, quae neque reliquias ejus patitur. Ubi igitur valet et viget lex, et suasioni nervos adhibet, ibi neque humor vitii reperitur: ubi autem debilitatur, obambulat nequitia compilans et depascens, licenter gradiens, et licentiam nacta propter custodiam animae neglectam. Clamat enim lex: *Si populus meus audisset me, Israel in viis meis si ambulasset, pro nihilo inimicus ejus humiliasset* 55. Cum enim lex persuadet, nervos amittunt vitia humi jacentia, quae nec animam ex adverso intueri possunt. Si enim *lucerna pedibus meis lex tua, et lumen semitis meis* 56, omnis offensio sublata est, illuminato corde et splendente; D sit, custodiam tamen verborum conservet perseverans erectus, clamabit: *In quo corrigis adolescentium viam suam? in custodiendo sermones tuos* 57. David comparatis sibi viribus ad non labendum, addendo in mente disciplinas legis aiebat: *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi* 58.

Atque ita qui legem pro custode adhibuerit, intelligit, quomodo lex singulas species vitii abigit et ejicit. Imprudentiam quidem per Scripturam, quae ait: *Nolite feri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus* 59. Timiditatem vero per Scripturam,

52 Rom. vii, 12. 53 ibid. 14. 54 Joan. iv, 24. 55 Psal. lxxx, 14. 56 Psal. cxviii, 105. 57 ibid. 9. 58 ibid. 11. 59 Psal. xxxi, 9.

quæ dicit : *ne timearis, cum dives factus fuerit homo* ⁶⁰ : *ne timeas probrum hominum, et vituperatione eorum ne vincaris : et time Deum, et valebis ; propter ipsum autem ne alium timeas.* Timiditate hic ejecta et extrusa, et robore imposito ac fortitudine immissa, lex clamat : *Iustus tanquam leo confidit* ⁶¹, qui non timet neque horret jumentum. Duabus partibus vitii sublatis, imprudentia et timiditate, simul tollit intemperantiam, inquam : *Non fornicaberis, non mæchaberis* ⁶². Ubi cohibentur perturbationes, frenum temperantiæ in mente reperitur ; ac tribus extinctis, extinguit etiam injustitiam : *Non facies tibi pondera parva et magna ; pondera justa et æqualia sint tibi* ⁶³.

Atque ita singulis partibus nequitiae deletis, soluta est nequitia, quæ non potest amplius obambulare in mente. Quas igitur vitii species non sustulit lex ? quas partes voluptatis non destruxit ? quas timiditates, quas imprudentias non usque adeo vindicavit tollens voluptatem, ut etiam curam oculorum habuerit, auditioni non pepererit, et linguam non neglexerit ? *Posui enim oculis meis custodiam, et non intelligam super virginem* ⁶⁴. Sanctus usque ad curam oculorum procedit, ne voluptas animam titillans, eam ad concupiscendum adducat. Alius sanctus clamabat : *Ne circumspicias pulchritudinem alienam, ne voluptas cum vestibulum animæ ceperit, spem ingressus concipiat, quinimo a januis repulsa insidias suas desperet* ⁶⁵. Progrediens autem ad aures et ad linguas, vigiles et custodes membris præfecit, non cedens loco suo, quin potius clamat : *Pone, Domine, custodiam ori meo* ⁶⁶ ; ne sermo turpis sine utilitate emissus, invitamentum voluptatis turpia loquenti adjungat. Habens præterea curam lumborum, prædicavit, ne mens huc et illuc agitata vineta esset. Præcepit enim : *Sic comedetis pascha, lumbi vestri erunt præcincti* ⁶⁷ : ne si membra habeant discincta, facili motuprehendere possimus ; rursus vero in sic præcinctis optimum ordinem ad res gerendas et ad negotia reperiamus.

Ad hunc modum partibus voluptatis sublatis, in species vitiorum partis ratione præditæ, et in species injustitiæ invasit. Si enim tollere quæ sunt alterius, et per vim tollere et invito domino, injustitia est ; et tollentem quæ aliena sunt, dare ea meretricibus, vel luxuriose consumere, species injustitiæ est : injustus est, qui honorem Deo eripiens, lignis et dæmonibus eum adhibet, et honorem Dei consumit, et in mente luxuriosus est. Nec enim ita luxuriose vivit, qui opes consumit, ut est injustus, qui magnas et affluentes divitias honoris Dei ex animo delet : quandiu enim divitiæ cognitio-

Α ζων δὲ τὴν δειλίαν διὰ τοῦ λέγοντος λογίου· Μὴ φοβοῦ, δεῦρ' πλουτήση ἄνθρωπος, μὴ φοβοῦ ὀνειδισμῶν ἀνθρώπων, καὶ τῷ φανισμῷ αὐτῶν μὴ ἠέτι· καὶ φοβοῦ τὸν Θεόν, καὶ ἰσχύσεις· πλὴρ αὐτοῦ μὴ φοβοῦ ἄλλον. Ἐνταῦθα γὰρ τὴν δειλίαν ἀποσεισάμενος, καὶ τὴν βίωμην ἐνθεῖς, καὶ τὴν ἀνδρείαν ἐμβαλὼν, βοᾷ· Δίκαιος ὡς λέων πέποιθε, ὡς οὐ φοβεῖται, οὐδὲ καταπηθεῖ κτήνος. Καὶ τὰ δύο εἶδη τῆς κακίας ἀνρηγκῶς, ἀφροσύνην τε καὶ δειλίαν, συναναίρει καὶ τὴν ἀκολασίαν, λέγων· Οὐ πορνεύσεις, οὐ μοιχεύσεις. Ὅπου τὰ πάθη συστέλλεται, χαλινὸς σωφροσύνης ἐν τῇ διανοίᾳ εὐρίσκειται· καὶ τῶν τριῶν συνανρηγκῶν, ἀναίρει καὶ τὴν ἀδικίαν· Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ σταθμῖα μικρὰ καὶ μεγάλα· σταθμῖα δίκαια καὶ ἴσα ἐστῶσάν σοι.

Β Καὶ οὕτω, τῶν τῆς κακίας ἀνρηγκῶν, ἡ πορνεία λέλυται, μηκέτι ἐμβατεύσαι τῇ διανοίᾳ δυναμένη. Ποῖα οὖν ἦδη ἀτοπίας οὐκ ἀνήρτησεν ὁ νόμος ; ποῖα μέρη ἡδονῆς οὐκ ἔλυκε ; ποῖας δειλίαις, ποῖας ἀφροσύνας οὐκ ἐπὶ τοσοῦτον ἐπεξῆλθε τὴν ἡδονὴν ἀναίρων, ὡς καὶ τῶν ὀμμάτων ἐπιμελήσασθαι, καὶ τῆς ἀκοῆς μὴ φείσασθαι, καὶ τῆς γλώσσης μὴ ἡμεληκέναι ; Ἐθέμην γὰρ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου φυλάκην, καὶ οὐ μὴ συνήσω ἐπὶ παρόντων. Ὁ ἅγιος μέχρι τῶν ὀμμάτων φθάσει· ἵνα μὴ γαργαλίξουσα τὴν ψυχὴν ἡδονὴ εἰς σκελισμὸν τῆς ἐπιθυμίας ἀναγάγῃ. Ἐτερος τῶν ἁγίων ἐβόα· Μὴ περιβλέψῃς κάλλος ἀλλότριον, ἵνα μὴ ἡδονὴ, μηδὲ τὰ πρόσθια τῆς ψυχῆς λαβοῦσα, ἐλπίδα τῆς εἰσόδου λαμβάνῃ· ἀλλὰ καὶ τῶν θυρῶν ἀπελαθεῖσα ἀτέλειστον τὴν ἐπιβουλήν ἔχη. Φθάνων δὲ ἐπὶ τὰς ἀκοὰς καὶ εἰς τὰς γλώσσας, φρουροὺς καὶ φύλακας καὶ τοῖς μέλεσιν ἐπέθηκε, τόπον ἴδιον μὴ διδοῦς, ἀλλ' ἐβόα· Θεοῦ, Κύριε, φυλάκην τῷ στόματι μου· ἵνα μὴδὲ ἀτοπος λόγος δίχα τοῦ ὠφελίμου προσελθὼν ἡδονῆς δέλεαρ τῷ τὰ αἰσχρὰ φεγγομένῳ προξενήσῃ. Ἐπιμελόμενος δὲ καὶ τῆς ὀσφύρος, τοῦ μὴ ὕδρι κακῆι σεισθεῖσαν τὴν διάνοιαν δεσμίαν εἶναι, προενοήσατο παραγγέλλων· Οὕτω φάγεσθε τὸ πάσχα, αἱ ὀσφύρες ὑμῶν περιζωσμένοι· ἵνα μὴδὲ τὰ μέλη ἄζωστα ἔχοντες τῇ βλάβῃ κινήσει κατεπιχειρήσωμεν, ἀλλ' οὕτω διεζωσμένοι τάξιν τὴν πρὸς τὰ πράγματα ἀρίστην εὐρώμεθα.

Γ Καὶ οὕτω τῶν εἰδῶν τῆς ἡδονῆς προανρηγκῶν, ἐπεξῆλθε καὶ κατὰ τῶν εἰδῶν τῆς διανοίας, καὶ κατὰ τῶν εἰδῶν τῆς ἀδικίας. Εἰ γὰρ τὸ τὰ ἐτέρου λαβεῖν, καὶ βίβλα λαβεῖν, καὶ ἀκοντος λαβεῖν, ἀδικία ἐστὶ· καὶ τὸν λαβόντα τὰ ἐτέρου ἢ ἐταίραις διδόναι, ἢ ἀσώτως καταδαπανῆσαι, εἶδος ἐστὶν ἀδικίας· ἀδικος ὁ τὴν τιμὴν τοῦ Θεοῦ ἀφαιρῶν, εὐλοῖς δὲ καὶ δαίμοσιν αὐτὴν ἀποδιδούς, καὶ καταδαπανῶν τὴν τιμὴν, καὶ ἀσωτευόμενος ἐν τῇ διανοίᾳ. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ἄσωτος ὁ καταδαπανῶν τὴν οὐσίαν, ὡς ἀδικος ὁ τὴν μεγάλην περιουσίαν, τὴν τιμὴν τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς διανοίας ἐξαφανίζων· ἐφ' ὅσον γὰρ συνέστηκεν ἡ περιουσία

⁶⁰ Psal. xlviii, 17. ⁶¹ Prov. xxviii, 1. ⁶² Exod. xx, 14, 15. ⁶³ Levit. xix, 35, 36 ⁶⁴ Job xxxi, 1. ⁶⁵ Eccl. ix, 8, 9. ⁶⁶ Psal. cxl, 3. ⁶⁷ Exod. xii, 11.

τῆς γνώσεως τῆ ψυχῆ, ἡ πρὸς τὸν Θεὸν διάθεσις. Ἄπισθιδόται. Ὅταν δὲ πᾶσα καταπονηθῆ καὶ κατακλιθῆ καὶ πτωχεύσῃ, τότε λοιπὸν τὴν ἐκείνου τιμὴν εἰς ξύλα καὶ τέχνην καταφέρει. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος τὴν ἀδικίαν δεσποδαμονίαν ἐπιστάμενος, ἔλεγε· *Καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἣτις ἐστὶν ειδωλολατρεία.*

Ἐπεὶ οὖν τῆς ἀδικίας τὸ χαλεπώτατόν ἐστι μέρος ἢ εἰς Θεὸν ἄγνοια, βραχυτέρα δὲ ἐστὶν ἢ εἰς ἀνθρώπους πλημμέλεια· καὶ εἰς δύο διαιρεῖται ἡ ἀδικία, εἰς τε τὴν εἰς Θεὸν ἄγνοιαν καὶ τὴν εἰς ἀνθρώπους πλημμέλειαν· γραφόμενος ὁ νόμος ἀμφοτέρων ἤρξαστο. Καὶ πρῶτον μὲν βοᾷ· *Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλόν, παντὸς ὁμοίωμα ἵνα μὴ, τὴν τοῦ πεποιηκότος τιμὴν καταστυγόμενος, πᾶσαν ἄρδην διαφθείρῃς· ἐχάλεπαινε δὲ εἰκότως καὶ περὶ τοῦ λαοῦ, ὅτε μοχοποιήσας ἐβόα· Οὗτοι οἱ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ, οἵτινες ἐξήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου.* Ἐπειδὴ γὰρ τὰς τοῦ εὐεργέτου δωρεὰς τῷ μὴ δυναμένῳ κινηθῆναι προσπαίνειμαν, καὶ ἦν ἀδικία χαλεπωτάτη, τὴν περιουσίαν τῆς εὐεργεσίας τοῦ πεποιηκότος τέχνη καὶ γλύμματι ἀποδιδόναί· καὶ ἡ ἀλγῆθεια κεκίνηται, καὶ ὁ νόμος γέγραπται, καὶ ἡ ἀδικία κεκώλυται, καὶ ὁ μανθάνων ἐπαυδεύετο. Καὶ οὕτω τοῦ θυμοῦ τῆς ἀδικίας προαναυρομένου, καὶ τὴν πρὸς ἀνθρώπων ἀδικίαν συνανεῖλε.

Καὶ πρῶτα μὲν ἔρωτα χρημάτων ἐγγενέσθαι τῆ ψυχῆ οὐ βεβούληται· ἐπεὶ ἔρωσ χρημάτων τῆται τὰς ἀδικίας, καὶ ἡ πρὸς τὰ χρήματα ἐπιθυμία γενεᾷ τὰς πλεονεξίας. Ἡ γὰρ ρίζα τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία· ἔσονται δὲ κλάδοι καὶ κλώνες τῆς φιλοχρηματίας, αἱ ἀδικίαι, αἱ πλεονεξίαι· καὶ ἐπειδὴ ἀπὸ φιλοχρηματίας ἄρχεται ἡ πλεονεξία, καὶ ἀδικία προκαταλαμβάνει, προαναίρει, προπαγγέλλει· *Πλοῦτος ἐὰν βέη, μὴ προστίθεσθε καρδίαν ἵνα μὴ τῷ βέυματι τῶν χρημάτων συβρέουσαν τὴν διάνοιαν τῷ βευστῷ χρέματι λαμβάνῃ. Εἰ γὰρ βεῖ τὰ χρήματα, καὶ στάσιν οὐκ ἔχει, εἰκότως ἀνθίσταται ἡ γνῶμη, τὴν οἰκίαν στάσιν τῷ βευστῷ χρέματι μὴ διαφθεύουσα· καὶ ἐπειδὴ, πῆ μὲν ἡ φιλοχρηματία λυπεῖ, πῆ δὲ ἡ φιλοδοξία συλῶσα τὴν διάνοιαν, τῷ νέφω καὶ ἀνθηρῷ τῆς δόξης ἐσχεύετο καὶ τοῦτο τὸ πάθος· *Ἐλδορ τὸν ἀσεβῆ ἐπαυρόμενον καὶ ὑπερψύόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· καὶ παρῆλθορ, καὶ ἰδοῦ οὐκ ἦν· ἵνα μηδεμιᾷ ἀκμῇ ῥέδιω μαραινόμενῃ ὑπηγμένη ἡ διάνοια τὸ ἐσυτῆς μέγεθος πιπράσκη· ἀλλ' ὑπερκύπτουσα ταῦτα τὸ ἔρωτος τῆς ἀλγῆθειας ἔχηται. Καὶ διὰ τοῦτο τὴν συμμετρίαν τιμῆς, καὶ τὴν ἀδικίαν ἐξωθεῖ· καὶ τὰ θεῖα οἰκητήρια ἀποδίδωσι τοῖς τὴν συμμετρίαν τετηρηκόσιν.**

Καὶ οὕτως βοᾷ· *Κύριε, τίς παρικήσει ἐν τῷ σκηνώματι σου; ἢ τίς κατασκηνώσει ἐν ἔρει ἀγίῳ σου; Πορευόμενος ἄμωμος, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην· λαλῶν ἀλήθειαν ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ ἵνα, πᾶν εἶδος φιλοχρηματίας ἐξορίσας, τόπον τῆ*

nis Dei in animo permanent, respondet in ea charitas erga Deum. Cum autem omnes divitiarum dilapsæ et consumptæ sunt, et ad inopiam redacta est anima; relinquitur tunc, ut honorem Dei lignis et artipictoris et sculptoris deferat. Unde Apostolus, cum sciret ipsam injustitiam esse culturam falsæ religionis, dixit: *Et avaritiam, quæ est idolorum servitus* 68.

Ergo quia teterrima pars injustitiæ est ignorantia in Deum, levius autem est delictum in homines; et in partes duas dividitur injustitia, in ignorantiam in Deum, et in delictum in homines: ab utrisque principium sumpsit lex scripta. Ac primum quidem clamat: *Non facies tibi idoli similitudinem* 69; ne scilicet si in honorem ejus qui te fecit, luxuriosus sis, totum honorem Dei funditus labefacias. Iratus est autem populo juste, cum facto vitulo clamabat: *Hi sunt dii tui, Israel, qui te eduxerunt ex terra Ægypti* 70. Etenim quia dona Dei illi assignabant et attribuebant, qui movere se non poterat, eratque flagitiosissima injustitia divitiarum beneficiorum sui auctoris arti et sculpturæ attribuere: idcirco veritas excitata, et lex scripta, et injustitia velita est, et qui discebat, erudiebatur. Atque ita sublata prius injustitia, quæ iram Dei provocavit, injustitiam quoque in hominem sustulit.

Ac primum quidem noluit, ut amor divitiarum in anima insideret; quoniam amor divitiarum parit injustitias, et cupiditas habendi divitiarum generat avaritiam. Radix enim malorum est cupiditas divitiarum; erunt autem rami et surculi cupiditatis pecuniarum, injustitia et avaritia: et quoniam a cupiditate pecuniarum incipit avaritia et injustitia, præoccupat lex, prius tollit, prius denuntiat: *Divitiarum si affluant, nolite cor apponere* 71; ne divitiarum mentem cum fluxu divitiarum confluentem, fluxus divitiarum capiant. Si enim opes fluunt, et non stant: merito resistit mens, quæ statum suum fluxus divitiarum non violat; et quia tum avaritia molesta est, tum cupiditas gloriæ ejus flos in anima prædatur, erudit, inquit: *Vidi impium superexaltatum, et elevatum sicut cedros Libani: transivi, et ecce non erat* 72. Ut mens nulli gloriæ quamlibet magnæ facile flaccescenti magnitudinem suam illecta vendat; quin potius supra hæc omnia se erigens amore veritatis teneatur. Idcirco moderationem honorat, et injustitiam expellit, et divina loca ad habitandum rependit et assignat iis, qui modestiam servaverunt.

Sic autem clamat: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, et in monte sancto tuo? Qui ingreditur sine macula, et operatur justitiam: qui loquitur veritatem in corde suo* 73; ut omni specie avaritiæ relegata, locum injustitiæ non relinquat: atque ita

68 Ephes. v. 5. 69 Exod. xx, 4. 70 Exod. xxxii, 4. 71 Psal. lxi, 11. 72 Psal. xxxvi, 35, 56. 73 Psal. xiv, 1-3.

omnem speciem iniustitiæ sustulit lex. Idcirco qui secundum legem loquitur, pro veritate loquitur. Idcirco qui sunt operarii veritatis, non excaulescunt, cum lex adversus vitium loquitur. Loquebatur aliquando Dominus adversus avaritiam; exasperabantur Judæi, et moleste ferebant: amor enim divitiarum asperos et duros eos adversus loquentem efficiebat. Ita profecto est, cum pædagogus cum puero ignavo et pigro disserit, odio habetur ab eo quem instruit. Omnis enim qui motus adolescentiæ a ratione aversos excindit, in odio est propter amorem voluptatum: ob hanc causam lex in odium venit hæreticis. Quia contra perturbationes tendebat, contra peccata ambulabat, contra adamata disserebat, sem æquo animo non tulerunt.

САР. X. *Omnem speciem virtutis lex exponit: prudentiam, pudicitiam, fortitudinem, justitiam.*

Ut autem sermo et disputatio nostra amplissima sit, et scelus hæresis quæ injuste ad legem vituperandam se contulit, appareat: non solum quod omnes species et formas vitii sustulit, dicamus, sed reddamus insuper sermonem, quod omnem speciem virtutis lex enarrat et exponit. Si enim omnia vitia lex sustulisset, non autem omnes virtutes inseruisset, manca esset lex, relicta virtutum exstructione; quæ quidem omnia vitia cum relegasset, non jam omnes virtutes animæ despondisset. Sin vero in disputatione nostra apparent apud legem et prophetas omnes virtutes positæ, annon oportet legem Dei admirari et amplecti? Cum enim sint quatuor virtutes, prudentia, temperantia, fortitudo et justitia: omnes virtutes apud legem cernuntur. Unde qui vult esse temperatus, habet in lege disciplinas: qui sudet ut sit prudens, adhibitis subsidiis legis, præclare se in rebus geret: qui vult esse fortis, instruat se præceptis legis: qui vult justitiam assequi, pondus justitiæ teneat, et nihil inæquale faciet, faciens omnia ad perpendicularum justitiæ: et qui factus est particeps prudentiæ, dicat: Dominus docuit me sapientiam, et prudentia hominis non est in me; ut hac ficta et errante ejecta et repudiata, optimam et divinam amplectatur.

Pudicitæ vero exempla infinita reperiet, qui legendo quæret, ut exempla pudicitæ exprimat, et antiqua exempla ad firmamentum et robur castitatis complectatur: ut illius adolescentis in ipso flore ætatis, qui fuit a fratribus venditus et ab Ægyptio emptus; qui libertatem corporis mutavit, libertatem vero animæ immutabilem conservavit; qui exiit pallium, ne pudicitia exueretur; cui vis quidem pallium abstulit, necessitas vero non eripuit castitatem; qui maluit affligi, quam in morbum voluptatis incidere; maluit esse in vinculis, quam capi voluptate; qui invidiam turpi actioni præposuit; qui existimari, et non esse voluit: melius enim judicavit, haberi turpis, quam esse et

Α ἀδικία μὴ παρέχη· καὶ οὕτω πᾶν εἶδος ἐπεξεληθὼν ἀνεῖλεν ὁ νόμος. Διὰ τοῦτο ὁ κατὰ νόμον φεγγόμενος ὑπὲρ ἀληθείας φεγγεται· διὰ τοῦτο οἱ τῆς ἀληθείας ἐργάται οὐκ ἀγανακτοῦσι τῷ νόμῳ κατὰ κακίας φεγγομένῳ. Ἐλάλει ποτὲ κατὰ φιλοχρηματίας ὁ Σωτὴρ· ἐτραχύνοντο οἱ Ἰουδαῖοι· ἡ γὰρ φιλία τῶν χρημάτων τραχύτητα κατὰ τοῦ λέγοντος εἰργάζετο. Ἄμειλε ὅταν παιδαγωγὸς βραθύμῳ παιδί περὶ βραθυμίας διαλέγηται, μισεῖται παρὰ τοῦ παιδαγωγουμένου· πᾶς γὰρ ὁ τῆς νέας ἡλικίας τὸ πάθος ἐκκόπτει μισεῖται· διὰ τὴν φιλίαν τῶν ἡδονῶν· διὰ τοῦτο μεμίστηται παρὰ τῶν αἰρεσιωτῶν ὁ νόμος. Ἐπεὶ κατὰ τῶν παθῶν ἐχώρει, κατὰ τῶν ἀμαρτημάτων ἐβάδιζε, κατὰ τῶν φιλομυμένων διελέγετο· οὐκ ἤνεγκαν τὸ πρᾶγμα.

B

Ἴνα δὲ ἔτι μεγαλοπρεπέστατοι γίνωνται ἡμῖν οἱ λόγοι, καὶ φανῇ ἡ τῶν αἰρέσεων ἀτοπία, κατὰ τοῦ νόμου ἀδίκως βεβαδικυῖα, μὴ μόνον ὅτι πᾶν εἶδος κακίας ἀνεῖλεν ὁ νόμος, προσγράψωμεν τῷ λόγῳ ἄλλ' ὅτι καὶ πᾶν εἶδος ἀρετῆς ὑψηλεῖται καὶ ἐξηγεῖται, προσσποδόμεν τῇ ὁμιλίᾳ. Εἰ μὲν γὰρ τὰς κακίας πάσας ἀνεῖλεν ὁ νόμος, οὐ πάσας δὲ τὰς ἀρετὰς ἐνέθηκον, ἐνέλιπεν ὁ νόμος, λειπόμενος τῆν τῶν ἀρετῶν κατασκευὴν· καὶ τὰς μὲν κακίας πάσας ἐξορίσας, μηκέτι δὲ τὰς ἀρετὰς πάσας τῇ ψυχῇ μνηστευόμενος. Ἐὰν δὲ παρὰ τοῦ λόγου φανῇ, ὅτι παρὰ τῷ νόμῳ καὶ τοῖς προφηταῖς πᾶσαι κείνται αἱ ἀρεταί, πῶς οὐ θαυμάζειν δεῖ καὶ ἀποδέχεσθαι τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον; Τετάρτων γὰρ οὐσῶν ἀρετῶν, φρονήσεως, σωφροσύνης, ἀνδρείας καὶ δικαιοσύνης. ὅλαι παρὰ τῷ νόμῳ φαίνονται αἱ ἀρεταί. Διὰ τοῦτο ὁ βουλούμενος εἶναι σώφρων ἔχει τὰ μαθήματα· ὁ σπουδῶν εἶναι φρόνιμος, τὰς ἀφορμὰς τοῦ νόμου λαβὼν, ἀρριστεύσει ἐν τῷ πράγματι· ὁ βουλούμενος εἶναι ἀνδρῆτος ἀλειφῆσθαι ταῖς παραγγελίαις· ὁ σπουδάζων δικαιοσύνης ἄψασθαι τὸ σταθμίον τῆς δικαιοσύνης κρατεῖτω, καὶ οὐδὲν ἄνισον πράξει, σταθμῶ δικαιοσύνης τὰ πάντα πράττων· καὶ φρονήσεως μὲν ἐν μεθέξει γιγνώμενος, λεγέτω· Ὁ Θεὸς εἰδὼς με σοφίαν, καὶ φρόντισι ἀνθρώπων οὐκ ἔστιν ἐν ἐμοί· ἵνα, τὴν πεπλασμένην ταύτην καὶ πεπλανημένην ἐξωθήσας, τὴν ἀρίστην

D

καὶ θεῖαν ἀσπάσεται. Σωφροσύνης δὲ ὑποδείγματα μυρία εὐρήσει ζῆτων ὁ ἀναγινώσκων, τὰ ὑποδείγματα ἐκτυπῶν, καὶ ἀλειμμα σωφροσύνης τὰ παλαιὰ ὑποδείγματα δεχόμενος τὸν νεανίαν ἐκείνον τὸν ἀκαίον, τὸν ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν δεδομένον, καὶ ἀπὸ τοῦ Αἴγυπτίου ἐωνημένον, τὸν τὴν ἐλευθερίαν τῆς ψυχῆς διετήρησε διατετηρηκότα· τὸν ἀποδυστάμενον τὰ ἱμάτια, ἵνα μὴ τὴν σωφροσύνην ἀποδύσεται· τὸν βίβ μὲν τὰ ἱμάτια ἀφαιρεθέντα, ἐξ ἀνάγκης δὲ σωφροσύνης μὴ ἀποσπασθέντα· τὸν παθεῖν ἐλόμενον, ἵνα μὴ τῷ πάθει τῆς ἡδονῆς πέσῃ· τὸν ἀντὶ πάθους τῆς ἡδονῆς ἐν τάξει τῶν δεσμίων γεγονότα· τὸν ἐλόμενον δεσμώτην εἶναι, ἵνα μὴ δέσμιος τῆς ἡδονῆς εὐρεθῇ· τὸν φθόνον τῆς αἰσχρᾶς πράξεως προκρίναντα· τὸν νομισθῆναι ὁ μὴ ἦν

βουληθέντα· κάλλιον γὰρ ἐλογίσαστο τὸ νομισθῆναι αἰσχρὸν, ἢ εἶναι καὶ λαυθάνειν· γινόμενος γὰρ καὶ λαυθάνων, ἐδεδίδει μάρτυρα τὸν Θεόν· νομισθεὶς δὲ, ἤρκετο τῷ ἐπόπτῃ μαρτυροῦντι τοῖς γιγνομένοις. Καὶ τῆς μὲν σωφροσύνης ὑπόδειγμα τοῦτο.

Τῆς δὲ ἀνδρείας πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, ἱκανὸν δὲ τὸ τῆς Ἰουδίθ, ὅτι γύναιον ἦν, καὶ ἀσθενὲς ἦν, καὶ ἀτολμον ἦν, ἐπεὶ γύναιον ἦν. Εὐτολμον δὲ καὶ ἀνδρείον, ἐπεὶ πιστὸν ἦν· ὅτι τὰ ἀδύνατα ταῖς προσδοκίαις τῶν ἀνθρώπων δυνατὰ τῇ ἀνδρείᾳ ἀποδέδωκεν· ὅτι τὰ ἀπροσδόκητα εἰς πίστιν καὶ ἐλπίδα ἤγαγεν ἀνδρεία· πιστεὶ κεκεραυῖα· τὰ γὰρ τειχία ἀνεψῶντο, καὶ ἐξῆει ἡ νεάνις· καὶ μετὰ παιδίσκης μόνης ἐξῆει, οὐ τὸ ὑποπτον τοῦ κάλλους δειλιῶσα, οὐ τὰ ξίφη εὐλαβουμένη, οὐ φοβηθεῖσα μὴ λαγνεύσῃ, μὴ βία ἀκολασίαν ὑπομείνῃ· μὴ δειλιῶσα μὴ τι ἀπὸ ξίφους ἐξαπίναιον πάθῃ· ἀλλὰ τὸ μὲν φοβερὸν τοῦ ξίφους τῇ ἀνδρείᾳ νικῶσα, τὸ δὲ κάλλος τῷ Θεῷ παρατιθεμένη· ἀξιώσιστον γὰρ τὸν Θεὸν φύλακα ἤγειτο τοῦ κάλλους· φρύγανα δὲ καὶ πάπυρον τὰ ξίφη ἐλογίζετο, πεπατηκυία τῷ φρονήματι τῆς ἀνδρείας τὴν δεξιάν· καὶ παρῆλθεν ἡ γυνή, καὶ τολμηρὸν οὐκ ἐκρίθη. Οὐδὲ τραχύτητος ἐγκλήμα (59) ὑπέμεινεν· οὔτε γὰρ ἀτελῆ τὰ κριθέντα, ἵνα τραχύτητος ἐγκλήθη· πεπεραίωκε τὰ βεβουλευμένα· εἰς πέρας ἤχθη τὰ ἐσκεμμένα. Διὰ τοῦτο θαυμάζεται, ὅτι φρόνησιν ἀνδρεία ἔμιξεν· ὅτι ὅσα ἐβουλεύσατο, εἰς πέρας ἤγαγετο.

in admiratione est, quia prudentiam fortitudini perduxit.

Καὶ τῆς ἀνδρείας ταύτης ὑπόδειγμα λαβόντες, καὶ τῆς δικαιοσύνης ληφόμεθα. Ὅταν ἀμύνηται μὲν Ἄβραμ, καὶ ὑπερμαχήσῃται τῶν ἀδικουμένων, καὶ βοηθήσας ἀκούσῃ παρὰ τῶν ἐλευθερωθέντων· λάβε τὴν ἵππον καὶ πάντα σεαυτῷ· καὶ ταῦτα ἀκούων, μὴ πρὸς τὸν χρηματισμὸν βλέπων, ἀλλὰ πρὸς τὸ δίκαιον ἀτενίζων, καὶ συγγινώσκων, ὅτι δωρεὰν ἔλαβε, καὶ πῶς πωλῆσαι τὴν δωρεὰν οὐκ ὀφείλει, ὅτι χάρισμα πιπράσκεισθαι οὐκ ἀνέχεται· ὅτι ἄδικοι οἱ τὰς δωρεὰς ἀποδεδομένοι εἰσὶν· ὅτι οὐ δικαίως τὰ ὄνια καὶ τὰς εὐεργεσίας πωλεῖ τις. Ἰμάτιον καὶ κειμήλιον ἐπ' ἀγορᾶς πιπρασκέσθω· ἀπρατος δὲ ἡ εὐεργεσία μενέτω τῷ μεγαλοψύχῳ τῆς διανοίας, προΐκας τῷ δεομένῳ διδομένη. Καὶ τοιοῦτον ἔχον μὲν τῆς διανοίας ὑπόδειγμα, ὅτι τὰς δωρεὰς καὶ τὰς εὐεργεσίας μεγάλου χρήματος πιπράσκεισθαι οὐ δεῖ, ἀλλὰ τηρεῖν τὴν ἐκάστου τιμὴν, μὴ προδιαφθειρόμενον τῇ δόσει τῶν χρημάτων.

CAP. XI. Concordantia legis et Evangelii.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως ἐπεξεληθόντες, κατεσκευάσαμεν· ὅτι πάντα ἐν νόμῳ κείται, καὶ κακίας ἀναίρεσις, καὶ ἀρετῆς κατόρθωσις· καὶ τούτων ὄντων ἱκανῶν πρὸς ἐντροπὴν καὶ δυσώπησιν, καὶ τε τὸ ὅμοιον ἀποδίδομεν· εἰ γὰρ μηδὲν εἶχεν ὁ νόμος Ἰσον τοῦ Εὐαγγελίου, τοῦ ἀνομοίου ἢ κατηγορίας ἦν· εἰ δὲ ὁμοίότης ἐστὶ, τί ἐπὶ τῆς ὁμοιότητος διαφερόμεθα, τῆς ὁμοιότητος διαφέρεσθαι μὴ ἀνεχομένης; Βοᾷ ὁ

A latere : si enim esset et lateret, metuebat testem Deum; sin vero haberetur, contentus erat teste facta inspectante. Atque pudicitiae quidem hoc sit exemplum.

Fortitudinis vero multa quidem sunt alia, satis vero nunc sit illud Judith, quæ muliercula erat, et infirma erat, et non audax erat, quia muliercula erat. Audax tamen fuit et fortis, quia credibile ei fuit, quæ expectatione hominum fieri non possunt, posse fortitudine; quæ cum fide mista ac temperata, ad fidem et spem adduxit insperata: muri enim aperti sunt, et exivit adolescentula, et cum sola ancilla exivit, non formidans quod erat in pulchritudine suspectum; non metuens gladios, non timens ne in libidine esset, ne vis inferretur pudicitiae; non formidans ne quid repentinum ex gladio accideret: quin potius terrorem gladii fortitudine vincens, formositatem vero Deo commendans. Deum enim custodem pulchritudinis dignum cui fideret, existimabat esse; gladios vero sarmenta et papyrus ducebat, animi fortitudine formidinem superans: transiit mulier, et non est iudicatum temerarium, quod ausa est. Non fuit in ea criminatio duritiae; nec enim imperfecta fuerunt, quæ fuerant iudicata et decreta, ut duritia accusetur: perfecit ea, de quibus deliberatum fuerat: ad finem producta sunt considerata. Idcirco admiscuit, quia omne consilium coeptum ad exitum

C Hoc fortitudinis exemplo sumpto, iustitiae etiam exemplum sumamus. Cum Abraham injuria affectos ulciscens pro eis pugnavit, et cum post auxilium allatum audiret a liberatis: Accipe tibi equitatum et omnia; ne in quantum aspexit, sed iustitiam attendit; quomodo conscius se gratis cepisse, non debebat vendere donum: quia gratia non patitur ut venundetur; siquidem iniusti sunt, qui dona vendunt; et non juste quis venalia et beneficia venundat. Vestis et res pretiosa vendatur in foro: beneficium vero, ne habeatur vendibile, quod magno animo gratis indigenti dari debet. Tale exemplum habemus, dona et beneficia non oportere multa pecunia vendere, sed servare quemque honorem suum, et non prius pecunia corrumpti.

(59) Τραχύτηςτος ἐγκλ. Duritia enim stupori similis patientiam imitatur. TURR.

tudine contendimus, cum similitudo non patiatur A ut controversia sit? Proclamat cognationem stylus: similitudo germanitatem significat. Ad unam causam aliorum omnium, Patrem autem Salvatoris, lex et Evangelia ducunt mentem. Lex dixit: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus Dominus unus est*⁷⁴. Dixit Evangelium: *Nemo bonus, nisi unus Deus*⁷⁵. Clamavit apostolus Paulus: *Unus Deus, ex quo omnia*⁷⁶: ex lege et ex Salvatore atque ex Paulo cognitus est ingenuitus et sine Patre. Genitus vero ex sinu, et Filius ejus qui genuit. Rursus hic Scripturæ consentiunt. Lex ait: *Ex utero ante luciferum genuite*⁷⁷; Evangelium vero: *Unigenitus Filius Deus qui est in sinu Patris, ille enarravit*⁷⁸. Sinum dicit Evangelium, et uterum lex: et Filius legitimus similis ei qui ex utero et sinu genuit denuntiatur. Ac testimonium quidem perhibet vox Evangelii: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*⁷⁹. Testatur etiam David in psalmo: *Filius meus es tu; ego hodie genui te*⁸⁰. Una vox et tunc, et nunc missa est: et unus, qui misit, locutus quidem tunc est; nunc autem nobiscum sermocinatus, non mutatur, qui tunc locutus. Qui enim sero tandem hanc vocem misit, jam ante in Psalmis eam prænuntiasset reperitur: sicutque facta denuntiatio sanctis angelis, ut inservirent Filio, et religionem venerationis atque adorationem ei adhiberent; scriptum est enim: *Et adorent eum omnes angeli Dei*⁸¹. Astipulatus est huic denuntiationi Paulus, imo hanc retractat et interpretatur; studetque, ut sit interpres ejus quod prius dictum, et prius scriptum est: *Cum enim introducit primogenitum in orbem terræ, dicit: Et adorent eum omnes angeli Dei*⁸². Videbisque Apostolum studuisse ut vetera interpretaretur, et non neglexisse legis explanationem. Aliquando enim dicit: *Omnia subjecit sub pedibus*, et statim enarrat inquis: *Cum autem dicat, Omnia subjecta sunt ei, sine dubio præter eum qui subjecit ei omnia: nihil reliquit non subiectum illi: ut sit Deus omnia in omnibus*⁸³. Quandoque dicit: *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem: sacramentum hoc magnum est; ego autem dico in Christum et in Ecclesiam*⁸⁴.

ρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα· τὸ μυστήριον τοῦτο τῆρ Ἐκκλησίαν.

CAP. XII. Veteris legis interpretes, apostoli.

Atque apostoli quidem interpretes sunt veteris D legis, consonantque vetera novis. At vero, qui sunt non apostoli, accusant vetera; qui quidem cum non faciunt quod apostoli, sed potius cum eorum scripto pugnant, mentiuntur apostolatam, facti pseudoprophetae. Explanatores enim veritatis, qui legem honoraverunt, iidem legem exposuerunt: hi

χαρακτήρ τὴν συγγένειαν· ἡ ὁμοιότης τὴν ἀεελφότητα σημαίνει. Πρὸς ἓνα τῶν ἄλλων ἀπάντων αἰτιον, Πιτέρα δὲ τοῦ Σωτῆρος, ἐφέλκουσι τὴν διάνοιαν. Εἶπεν ὁ νόμος· Ἄκουε, Ἰσραὴλ· Κύριος ὁ Θεὸς σου Κύριος εἰς ἔσται, Εἶπε τὸ Εὐαγγέλιον· Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. Ἐβόησαν ὁ Παῦλος· Εἰς Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ γεννηθῆναι ὁ ἀγέννητος καὶ ἀπάτωρ ἐκ νόμου καὶ Σωτῆρος καὶ τοῦ Ἀποστόλου. Γέννημα δὲ ἦν καὶ γέννημα ἐκ κόλπων, καὶ Υἱὸς τοῦ γεγεννηκότος. Καὶ συνωδὰ πάλιν τὰ γράμματα. Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε, ὁ νόμος λέγει. Ὁ μονογενὴς Υἱὸς Θεός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο, τὰ Εὐαγγέλια διηγούνται. Κόλπος ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων καὶ γαστῆρ ἀπὸ τοῦ νόμου λελάθηται· καὶ Υἱὸς γνήσιος ὁμοιος τῷ γεγεννηκότῳ ἐκ γαστρὸς καὶ κόλπων καταγγέλλεται. Καὶ μαρτυρεῖ μὲν ἡ τοῦ Κυρίου φωνή· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ μονογενὴς καὶ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἐγὼ εὐδόκησα. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ ὁ ψαλμῶδης· Υἱὸς μου εἰ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Καὶ μία φωνὴ καὶ τότε καὶ νῦν προσενεχθεῖσα, καὶ εἰς λαλήσας· φθεγγόμενος μὲν τότε, ἀρτι δὲ ὁμιληκῶς· καὶ οὐκ ἐναλλάττεται ὁ εἰρηκῶς· ὡς γὰρ ποτε τὴν τοιαύτην ἀφείρ φωνὴν, ἤδη προφθασας καὶ προεἰρηκῶς ἐν τοῖς Ψαλμοῖς εὐρίσκατο· καὶ παραγγεῖλα μὲν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὰς θείας δυνάμεις ὑπηρετεῖν τῷ Υἱῷ, καὶ τὸ σέβας καὶ τὴν προσκύνησιν αὐτῷ ἀποδιδόναι· γέγραπται γάρ· Καὶ προσκνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. Συγκεχώρηκε δὲ τῇ παραγγελίᾳ ὁ Παῦλος, μᾶλλον δὲ ταύτην ἐπεξεργάζεται καὶ διερμηνεύει, καὶ σπουδάζει τοῦ προεἰρημένου καὶ προγεγραμμένου γίνεσθαι ἐρμηνεύς· Ὅταν γὰρ εἰσάγη τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει· Καὶ προσκνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. Καὶ ὅψει τὸν Ἀπόστολον ἐσπουδακῶτα ἐρμηνεύειν τὰ παλαιὰ, διηγείσθαι τὰ ἐν τῷ νόμῳ μὴ ἀμελοῦντα· ἀλλὰ ποτὲ μὲν λέγοντα· Ὑπέταξεν (60) ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ· εὐθύς δὲ ἐπεξηγοῦμενον· Ὅταν δὲ εἴπῃ, ὅτι Πάντα ὑποτέτακται, δῆλον, ὅτι ἐκτός τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα οὐδὲν ἀπήκεν αὐτῷ ἀνυπότακτον, ἢ αἴ ἡ ὁ Θεός τὰ πάντα ἐν αἰσί· ποτὲ δὲ λέγοντα· Ἐρεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα μέγιστον· ἐγὼ δὲ λέγω, εἰς Χριστὸν καὶ εἰς

⁷⁴ Deut. vi, 4. ⁷⁵ Marc. v, 18. ⁷⁶ I Cor. viii, 6. ⁷⁷ Psal. cix, 3. ⁷⁸ Joan. i, 8. ⁷⁹ Matth. iii, 17; xvii, 5. ⁸⁰ Psal. ii, 7. ⁸¹ Psal. xcvi, 7. ⁸² Hebr. i, 6. ⁸³ I Cor. xvi, 26-28. ⁸⁴ Ephes. v, 31, 32.

(60) Ὑπέταξεν. Restituenda hic vox πατέρα, quam amanuensis incautus omisit. BAsN.

κοτες, τὸν νόμον ἐξηγήσαντο· οὗτοι δὲ τὸν νόμον
 διαβεβληκότες τῷ νόμῳ διαπληκτίζονται, καὶ πρὸς
 τοὺς ἐξηγησαμένους τὸν νόμον. Καὶ Ἰσὴν μὲν οἱ ἀπό-
 στολοι τὴν ὁμοιότητα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ νόμου
 γινώσκουσι· καὶ τὸν νόμον λαβόντες τὸ Εὐαγγέλιον
 βλέπουσι· καὶ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον παρακύπτοντες, τὸν
 νόμον οὐκ ἀναιροῦσιν· οὗτοι δὲ τὰ ὅμοια αἰεὶ ἀνόμοια
 ἡγησάμενοι, καὶ τὰ φίλα ἑαυτοῖς καὶ ἀδελφὰ ἀφιλα
 καὶ ἀσπονδα ὁμολογοῦντες, κακίας μὲν ἐλεγχον οὐ
 φεύγουσι· διίσταν δὲ καὶ διαίρειν τὰ ὅμοια ἐσπουδα-
 κότες, μὴ δυνάμενοι δὲ διαίρειν. Ἐπεὶ οὐκ ἀνέχεται
 ὁ νόμος τοῦ Εὐαγγελίου διαίρεισθαι, τῆς βασιλείας
 ἑαυτῶν τὴν ἐπιτιμίαν ἐκαρπώσαντο. Ἰδοὺ γὰρ ὅσα
 περὶ Πατρὸς ἐν νόμῳ, ταῦτα καὶ ἐν Εὐαγγελίῳ
 κεῖται· ὅσα περὶ Υἱοῦ, ταῦτα ἐν ἀμφοτέροις εἰρηται·
 ὅσα περὶ Πνεύματος ἁγίου, ταῦτα ἐν ἀμφοτέροις
 εὑρεῖν δυνησόμεθα· οὐδὲ ὀπίτερον γὰρ γράμμα τοῦ
 Πνεύματος τοῦ ἁγίου ἀμνημονεῖ· ἀλλ' ἐν μὲν τῷ
 Εὐαγγέλιῳ ἡ δωρεὰ, ἐκεῖ δὲ καὶ ἡ αἴτησις. Καὶ ποτὲ
 μὲν λέγει ὁ Δαβὶδ· *Τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἄγιον μὴ
 ἀρτανέλης ἀπ' ἐμοῦ*· ποτὲ δὲ Εὐαγγέλιον· *Λάβετε
 Πνεῦμα ἄγιον*· ἔν ᾧ μὲν ἔχει μὴ ἀφαιρεθῆναι, ὃ δὲ
 χαρίζεται, οὗτος ἔχη λαβῶν. Καὶ τῇ συνουσίᾳ τοῦ
 ἁγίου Πνεύματος τιμῶνται αἱ ψυχαί, μήτε ἀποσπώ-
 μεναι τῆς συνουσίας, μήτε δίχα τῆς συνουσίας δια-
 τελοῦσθαι.

Καὶ δυνησεταιί τις περὶ ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων
 καὶ τῶν ἄλλων ἐξουσιῶν, καὶ περὶ ἀνθρώπου (61),
 καὶ γῆς, καὶ τῶν ἄλλων δημιουργημάτων, ἐπεξερ-
 γασάμενος τὴν ὁμοιότητα τοῦ τε νόμου καὶ τοῦ
 Εὐαγγελίου, θεωρῆσαι, καὶ οὕτω κατεχεύων μέχρι
 τοῦ ἐλαχίστου φθάσαι· ἡμεῖς δὲ τὸν τηλικούτον
 ἔγκον παραιτούμεθα, μόνον τῇ ὑποθέσει χρῆσάμενοι,
 καὶ τοὺς φιλομαθεῖς ἐκκαλοῦμενοι τῆς ὑποθέσεως
 ἀψάμενους, ἐπὶ πάντα τὰ θεωρήματα χωρεῖν. Ὅπερ
 δὲ μετὰ τινος κατηγορίας κατατιθῶνται οἱ αἰρεσιῶ-
 νται, τοῦτο μόνον προσγράψομεν τῷ λόγῳ, ἵνα καὶ
 τὴν αἰτίαν ἐκείνων λύσωμεν, καὶ τοῦ νόμου τὰς
 διαθέσεις κατοπτρεύσωμεν. Εἰ γὰρ ἐκεῖνοι τὴν αἰτίαν
 τῶν γραμμάτων ἀναγινώσκοντες ὕβριστικῶς στόματι
 κέχρηται, ἀλλ' ἡμεῖς καὶ τῇ ὁμοιότητι δυσωπήσομεν
 αὐτῶν τὴν ἄνοιαν· καὶ τὴν αἰτίαν παραθέσθαι μὴ
 πασαιτησόμεθα.

CAP. XIII. Acerbitas legis vindicatur.

Ἐγκαλοῦσι γὰρ τῷ παλαιῷ νόμῳ, ὡς τραχεῖ καὶ
 ἀπηνεῖ· ἐγκαλοῦσι καὶ τοῖς παλαιοῖς ὑπηρέταις ὡς
 αὐστηροτέροις, καὶ μᾶλλον πρὸς τὴν ἐπιτιμίαν βέ-
 πουσι, καὶ στοργῆς ἐλέους ἀπληγαγμένοις, μὴ νοοῦν-
 τες τὸ γεγραμμένον· *Ἐλεον καὶ κρίσειν ἡσομαι
 σοι, Κύριε*· μήτε εἰδότες, ὅτι ἡ τελειώτης τῆς οἰκο-
 νομίας ἐξ ἐλέους καὶ ἐπιτιμίας ἤρτηται. Καὶ διὰ
 τοῦτο ἀμβλυωποῦντες, σιωπῶσι τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ
 νόμου· μᾶλλον δὲ τῶν ἐπιτιμήσεων μνημονεύουσι·
 καὶ ἄνω καὶ κάτω βοῶσιν· Οὐχ ὁρᾶτε, φησὶν, ἵνα

A vero qui legem criminati sunt, legem feriunt; et
 eos qui legem explanaverunt, pungunt. Parem
 similitudinem Evangelii atque legis cognoscunt apo-
 stoli: qui cum legem sumunt, evangelium aspiciunt;
 cum Evangelium aspiciunt, legem non tollunt. Isti vero
 dum quæ sunt similia, semper dissimilia esse putant,
 et quæ sibi inter se amica et germana, inimica et ad-
 versaria esse profitentur, non quidem effugiunt, quin
 malitia eorum convicta sit: disjungere vero et diri-
 mere similia dum student, neque tamen possunt.
 Quandoquidem lex ab Evangelio dividi non potest,
 invidiæ suæ fructum perceperunt objurgationem.
 Quæcunque enim de Patre in lege scripta sunt, hæc
 etiam sunt in Evangeliiis: quæcunque de Filio, hæc
 in utrisque: quæ de Spiritu sancto, hæc quoque
 in amobus reperire poterimus: neutra enim Scri-
 ptura non meminit de Spiritu sancto: imo in Evan-
 gelio est donum, ibi vero est petitio. Et aliquando
 dicit David: *Spiritum sanctum tuum ne auferas a
 me*⁸⁵. Interdum dicit Evangelium: *Accipite Spi-
 ritum sanctum*⁸⁶: ut quod quidem habet David, ne
 auferatur ei rogat: quod vero hic donat, id cum
 ille acceperit, habeat. Familiaritate etiam Spiritus
 sancti animæ honorantur, nec a familiaritate ejus
 avulsæ, neque sine ejus familiaritate permanentes.

Ad eundem modum poterit quis elaborando, de
 angelis et archangelis et aliis potestatibus, et de
 cælo ac terra aliisque creaturis similitudinem legis
 et Evangelii contemplari, atque ita investigando
 usque ad minimum devenire: nos vero tantam mo-
 lem recusantes, et principio tantum usi, provo-
 cantesque studiosos, ut suscepto ad tractandum ar-
 gumento ad omnia theoremata procedant, id solum
 ad librum adjungemus, quod hæretici cum quadam
 reprehensione accusant, ut eorum accusationem
 dissolvamus, et legis dispositiones perspiciamus.
 Si enim illi legentes quæ contra Scripturam obji-
 ciunt, ore contumelioso usi sunt: at nos amentiam
 similitudine redarguemus, et quæ in crimine obji-
 ciunt, apponere non dubitabimus.

D Accusant enim veterem legem tanquam acerbam
 et crudelem: accusant præterea veteres ministros
 tanquam austeriores et magis ad objurgationem
 propensos, et ab affectione misericordiæ alienos,
 non intelligentes quod scriptum est: *Misericordiam
 et judicium cantabo tibi, Domine*⁸⁷; neque scientes,
 perfectionem ratione gubernationis ex misericor-
 dia et vindicatione pendere. Idcirco cæcatis, mise-
 rationes legis tacent; et vindicationum potius me-
 minerunt; et ubique clamant: Non videtis, quia

⁸⁵ Psal. l, 13. ⁸⁶ Joan. xx, 22. ⁸⁷ Psal. c, 4.

(61) Ἀνθρώπου. An οὐρανοῦ?

pueri parvi convicium fecerunt Eliseo; Eliseus vero maledixit eis, et duobus ursis tradidit pueros ad devorandum? Non videtis, quia quibusdam militibus missis a rege ad vocandum Eliam invititis, noluit ire cum eis, ignem jaculatus est, et viros consumpsit, inquit, *Si vir Dei ego sum, descendet de caelo ignis, et devorabit te et quinquaginta tuos*⁸⁸? Si hujus mali accusatione et vindictas inter vitiosa et prava referunt, quid dicturi sunt de Paulo; qui cum videret aliquando Bar-Jesu magum, qui erat cum Sergio Paulo proconsule, disserentem, et artificiosa machinatione orationis mentem eorum qui veritatem didicerant, depravantem, non est passus, increpavit, punivit, privavit oculis, clamavit: *O plene dolo et omni fallacia, fili diaboli, non desinis subvertere vias Domini rectas? Et nunc ecce manus Domini super te, et eris caecus, non videns solem usque ad tempus*⁸⁹.

στρέφωρ τὰς ὁδοὺς Κυρίου τὰς εὐθείας; Καὶ βλέπωρ τὸν ἥλιον ἄχρι καιροῦ;

CAF. XIV. *Deus parcit in Veteri et in Novo Testamento.*

Quid de Petro dicent, quando Ananias et Sapphira vendita possessiuncula partem pretii sibi avertunt, partem attulerunt, cum Ananiam judicatum et mendacii convictum morte affecit, Sapphiram autem eidem sepulcro tradidit? Jacebant enim mortui, verbo interfecti. Illic ignis allatus consumpsit ad Eliam profectos: hic verbum emissum in conspectu discipulorum effecit, ut qui fidem cauponati erant, morerentur. Illic Eliseus corpora puorum bestiis dedit: hic Paulus aspectum oculorum adenit, et eum qui videbat, caecavit; et qui talia patravertunt, poenas dederunt. Si igitur poena ac vindicta in malis numeratur, mali sunt Paulus et Petrus: sin autem boni sunt, quia apostoli sunt, boni sunt, quia poenas exegerunt. Quid poenas accusas, idque apostolis irrogatione poenarum usis? Quodsi apostolos quidem approbamus, poenas vero improbamus: non decernunt vel jus dicunt leges secundum personam de factis; non disceptant contra personas; sed astipulantur similitudini factorum.

CAF. XV. *Evangelium, misericordia plenum. Lex, umbra futurorum.*

Sed rursus aiunt: Misericors est Filius; misericors qui Evangelia scripsit; et qui misericors est, filius est misericordis. Lex vero dura et aspera est, non parcens delinquentibus: misericordiam autem continet Evangelium, quod delicta quidem coerctet, poenitentias vero praedicat. Ecce, dicent, Petrus negavit, et Salvator pepercit, et eum qui tam grave peccatum commiserat, dissimulat, et minas clementiae subjecit, ut esset omnibus per

Α παιδιά λοιδορήσασιν τὸν Ἐλισσαῖον· κατηράτο, καὶ δυσὶν ἄρκτοις ἐκδοτὰ παραδίδου τὰ νέφια, βορὰν (62) καὶ θοίνην παρεσκευασκὸς τοῖς ἄρκτοις τὰ παιδιά; Οὐχ ὁράτε, φησὶν, ἵνα τινὲς ἄκοιτες στρατιῶται ἀπὸ τοῦ ἐπιτάττοντος ἀποσταλῶσι καλέσαι τὸν Ἥλιον, βαδίσει μὲν ὠκνησε, καὶ φθάσαι παρητήσατο, πῦρ δὲ κατήνεγκε, καὶ τοὺς ἄνδρας ἐδαπάνη καὶ ἀνήλισκε, λέγων· *Εἰ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ εἰμι ἐγὼ, καταθήσεται πῦρ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ καταγαθήσεται σε καὶ τοὺς κοιτηκοντά σου*; Καὶ ἐπέβη τοιαύτα αἰτίας, καὶ τοιαύτῃς ἐπιτιμίας ἐν τάξει πονηρίας καὶ κακίας τίθενται, τί ἔρουσι περὶ Παύλου· ὅστις ποτὲ τὸν λεγόμενον Βαριησοῦν τὸν μάγον ἐπὶ Σεργίου Παύλου ἀνθυπάτου, ὡς κακοτεχνίαις τοῦ λόγου στρεφόμενον τὴν διάνοιαν τῶν παιδευομένων ἔώρα, οὐκ ἤνεγκεν, ἐπετιμῆσε, στέρησιν τῶν ὀφθαλμῶν εἰργάσατο, ἐβόησεν· *Ὁ πλῆρες δόλου καὶ πάσης βδελουρίας, υἱὲ διαβόλου, οὐ πισύη δια-*

ἰδοὺ χεῖρ Κυρίου ἐπὶ σέ, καὶ ἔση τυφλός, μή

*Τ*ί δὲ ἔρουσι περὶ τοῦ Πέτρου, ὅτε Ἀνανίας καὶ Σάπφειρα, πωλῆσαντες κτημάτιον, ἐνοσφίσαντο μέρος, μέρος δὲ κεκομίκασιν· ὅτι κρίνας καὶ ἐλέγξας, τὸν μὲν Ἀνανίαν νεκρὸν ἐδείξε, τὴν δὲ Σάπφειραν τῷ αὐτῷ μνηματίῳ παραδέδωκεν; Ἐκεῖνο γὰρ νεκροὶ λόγῳ ἀνηρημένοι. Κάκει μὲν τὸ πῦρ κομισθὲν ἀνήλισκε τοὺς ἀφικομένους· ὡς δὲ λόγος προελθὼν ἐν ὄψει τῶν μαθητευομένων νεκροὺς ἔδειξε τοὺς τὴν πίστιν κεκαπηλευκότας. Κάκει μὲν Ἐλισσαῖος θηροὶ τὰ σώματα τῶν νηπίων ἐδίδου· ὡς δὲ Παῦλος ἀφῆρει τὴν βλέψιν τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ τυφλὸν τὸν βλέποντα εἰργάζετο· καὶ τοιαῦτα πράττοντες τὰς ἐπιτιμίας δεδώκασιν. Εἰ οὖν ἐπὶ ἀτόποις ἢ ἐπιτιμία λαμβάνεται, ἄτοπος Πέτρος καὶ Παῦλος· εἰ δὲ καλοὶ εἰσιν, ὅτι ἀπόστολοι εἰσι, καὶ καλοὶ εἰσιν, ὅτι ἐπιτετιμῆκασι. Τί διαβάλλεις τὰς ἐπιτιμίας, καὶ τῶν ἀποστόλων ἐπιτιμίας χρησαμένων; Εἰ τοὺς μὲν ἀποστόλους ἀποδεχόμεθα, τὰς δὲ ἐπιτιμίας μεμψόμεθα· οὐ κατὰ πρόσωπον οἱ νόμοι κρίνουσι τὰ πράγματα, ἢ δικάζουσιν· οὐ πρὸς τὰ πρόσωπα ἐρεσχελούσι, τῇ δὲ τῶν πράξεων ὁμοιότητι συντρέχουσιν.

Δ Ἄλλὰ φησὶν· Ἐλεήμων ὁ Υἱὸς, ἐλεήμων ὁ τὰ Εὐαγγέλια γεγραφηκὸς· καὶ ὁ ἐλεήμων γέννημά ἐστι τοῦ ἐλεήμονος. Ὁ δὲ νόμος τραχὺς, οὐ συγγενόσκων τοῖς ἡμαρτηκόσι· σπλάγγνον δὲ ἔχει τὸ Εὐαγγέλιον, συστέλλον μὲν τὰς πλημμελείας; κηρύττον δὲ τὰς μετανοίας. Ἰδοὺ γὰρ ὁ Σωτὴρ, λέξουσι, καὶ Πέτρος ἀρνησαμένου ἐφέεσατο, καὶ ἀμάρτημα τηλικούτον πεπλημμεληκότα παρήσει, καὶ ἀπλήν τὴν φιλανθρωπίαν προστεπείηται, ὑπόδειγμα

⁸⁸ IV Reg. 1, 40. ⁸⁹ Act. xiii, 40, 41.

(62) Βορὰν.... παιδιά. Infantes escam et convivium ursis praparaverat. Πᾶς in versione omissa.

τὸν ἄνδρα παντὶ τῷ βίῳ καταλειπὸς, ἵνα τῆς εὐ-
 τοῦ φιλανθρωπίας εἰκόνα ἐκείνον παράσῃ. Τί οὖν ὁ
 νόμος; ἄρα ἀπορεῖ τῆς μιμήσεως, καὶ κατάλληλον
 εἰκόνα οὐκ ἔχει; Καὶ Πέτρος μὲν, σπουδαῖος ὢν, καὶ
 σφαιεῖς, ἀφέσει καὶ συγχωρήσει τετίμηται· οὐδὲς
 δὲ ἐν τῷ νόμῳ, πλημμελήσας, καὶ μέγα πλημμελή-
 σης, τῇ μετανοίᾳ τὴν ἀφῆσιν ἐμνηστεύσατο. Εἰ μὲν
 γὰρ ἀγνοοῦσιν, ἐροῦμεν τὸ γεγραμμένον· Ἐλέησόν
 με, ὁ Θεὸς, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου· καὶ κατὰ
 τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτιῶν σου ἐξάλειψον τὸ ἄνο-
 μιά μου· ἐπὶ πλεῖον πλὴνόν με ἀπὸ τῆς ἀνο-
 μίας μου, καὶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας μου καθάρισόν
 με. Σὺ μόνῳ ἤμαρτον, καὶ τὸ ποτηρὸν ἐνώπιόν
 σου ἐποίησα. Εἰ δὲ ἴσασι, τῇ κακοθυλίᾳ ἐχεμυ-
 θοῦσιν.

Ἄδελφά οὖν τὰ πράγματα· ὅμοιοι αἱ εἰκόνες· καὶ
 ὧδε μὲν Πέτρος, ἐκεῖ δὲ ὁ ἱεροψάλτης· ὅπως καὶ
 μεγάλων ἀνθρώπων πτώματα μεγάλας καὶ συγχω-
 ρήσεσιν λαθῆ· καὶ τοῖς μεγάλα ἡτοπηκόσι μέγας
 καὶ ὁ γενόμενος ἔλεος. Εἰ μὲν οὖν θαυμάζουσι τὰ
 εὐαγγέλια, ὅτι Πέτρος ἤλεθη· θαυμάζετωσαν, ὅτι
 καὶ Δαβὶδ ἤλεθη· εἰ δὲ αἰτιῶνται, ὅτι μετὰ τὸσάδε
 οὐκ ἀφείθη ὁ Δαβὶδ, οὐδὲ φεύξεται δι' αὐτοῦ τὴν
 αἰτίαν οὐδὲ ὁ Πέτρος· καὶ εὐξεί μὲν κατὰ μόνου
 Δαβὶδ εἶναι ἡ αἰτία, τῇ δὲ δυνάμει κατηγορηθήσεται
 καὶ ὁ Πέτρος τῇ αὐτῇ κατηγορίᾳ. Εἰ δὲ φήσουσιν,
 ὅτι καλὴ μὲν ἡ συγχώρησις, μέχρι δὲ ἐνδὲς ἡ συγ-
 χώρησις τοῦ παλαιοῦ νόμου ἔφρασε, πληθὺς δὲ ἐν-
 ταῦθα συγχωρήσεως, καὶ πέλγος ἀφέσεως, καὶ
 φωνὴ ἐστὶ βεβηκυῖα· Δεῦτε πρὸς μὲ, πάντες οἱ
 κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω
 ὑμᾶς· ἀναγνώτωσαν τὰ παλαιά, καὶ θαῦμα τῶν γε-
 γραμμένων λαμβανέτωσαν.

Εἰ δὲ δι' ἀμελετησίαν τοῖς γράμμασιν ἐντυχεῖν οὐκ
 ἀνέχονται, κἀνταῦθα τῆς αἰτίας ταύτης ἀπαλατ-
 τέωσαν. Ὁ Σωτὴρ λέγει· Δεῦτε, πάντες οἱ κο-
 πιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω
 ὑμᾶς· οὐδένα παρεῖς, μηδένα ἀπολιπὼν, πάντας
 περιλαβὼν. Ὁ δὲ ἱεροψάλτης λέγει· Πάντα τὰ ἔθνη,
 κροτήσατε χεῖρας· καὶ πάλιν· Ἐνωπίσασθε, πάν-
 τες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην, οἱ τε γηγε-
 νεῖς καὶ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ τὸ αὐτὸ πλοῦσιος
 καὶ πένης. Πάντες ἐξ εὐαγγελίου, πάντες ἐκ νόμου
 κελκίνηται· οὐδένα παραλείπει τὸ εὐαγγέλιον· οὐδένα
 ἀφῆκεν ὁ νόμος. Ἐβόησε τὸ εὐαγγέλιον· Μετα-
 νοεῖτε, ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν. Πρὸς
 πάντας ἀφῆκε τὴν οὐμίαν ταύτην. Πταίουσι διελέ-
 γετο· ἐσφαλμένοις ὠμίλει· ἤδη θάνατον ὀφείλουσιν
 ἐφθέγγετο· ἐλευθερίαν διὰ τοῦ κηρύγματος προ-
 ἐμνηστεύετο.

Ἐπεδήμησε καὶ Ἰωνᾶς ἐν τῇ Νινευτῇ, ἐν πόλει οὐ
 μικρᾷ, ἐν ἔθνει πολυανθρώπῳ. Τὴν ἀπειλὴν ἔδειξε·
 τὴν ἐπιτιμίαν οὐκ ἐσιώπησεν· ἐβόησε πληκτικῶς τῷ
 λόγῳ. Εἶδε τοὺς ἄνδρας· εἰς μεταβάσιν ἤνεγκεν· ἀπο-
 λύτους τῆς ἁμαρτίας εἰργάσατο. Ἡ προκατηγγε-
 λμένη ἐπιτιμία ἔφθετο· ἔλεος διεδέχετο· τὸ ζητούμενον

A universam vitam exemplum et imago clementiæ
 Salvatoris. Quid igitur lex? an caret imitatione
 exempli, et non habet imaginem parem et huic re-
 spondentem? Ac Petrus quidem studio virtutis de-
 ditus, et lapsus, venia et condonatione honoratus
 est: in lege autem nemo post peccatum, et quidem
 magnum, veniam sibi per poenitentiam conciliavit.
 Si enim ignorant, recitabimus quod scriptum est:
Miserere mei, Deus, secundum magnam misericor-
diam tuam. Et secundum multitudinem miseration-
um tuarum dele iniquitatem meam. Amplius lava
me ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me.
Tibi soli peccavi, et malum coram te feci 90. Si au-
 tem non ignorant, sed sciunt, silentium tenent in
 malo sermone.

B Cognatæ igitur et germanæ sunt res, similes ima-
 gines: atque hic quidem Petrus, illic vero David;
 ut magnorum virorum lapsus magna etiam venia
 curentur, et iis qui graviter deliquerunt, magna
 etiam misericordia tributa sit. Si igitur admirantur
 Evangelia, quia Petrus misericordiam consecutus
 est: admirentur etiam legem, quia et David mise-
 ricordiam adeptus est. Si autem legem accusant,
 quia post tanta delicta non est David data venia;
 neque Petrus opinione eorum, querelam et accusa-
 tionem effugiet: et videbitur quidem contra solum
 David facta accusatio; sed reipsa eadem accusa-
 tionem accusabitur Petrus. Si autem dixerint, bo-
 nam quidem esse veniam, sed veniam veteris legis
 usque ad unum pertigisse, in Evangelio autem nul-
 lam esse veniam, et pelagus condonationis; et cla-
 mat ibi Sælvator: *Venite ad me, omnes qui labora-*
tis et onerati estis, et ego reficiam vos 91, legant
 vetera, et subeat admiratio eorum quæ scripta sunt.

Si autem propter dissuetudinem exercitationis
 nolunt legere scripta, etiam hic desinant accusare.
 Salvator dicit: *Venite ad me, omnes qui laboratis*
et onerati estis, et ego reficiam vos: neminem præ-
termisit, neminem reliquit, omnes complexus est:
 David vero ait: *Omnes gentes, plaudite manibus* 92.
 Et rursus: *Auribus percipite, omnes qui habitatis*
orbem, quique terrigenæ et filii hominum, simul in
unum dives et pauper 93. Omnes in Evangelio exci-
 tati sunt, omnes in lege. Neminem reliquit Evan-
 gelium, neminem lex omisit. Clamavit Evange-
 lium, *Agite poenitentiam, appropinquavit enim regnum*
cælorum 94. Omnibus dimisit hanc sermocinationem;
 cum delinquentibus loquebatur, cum lapsis sermo-
 nem habebat, cum iis qui jam erant rei mortis,
 loquebatur, libertatem per prædicationem præcon-
 ciliabat.

Profectus est Jonas Ninivem, quæ erat civitas
 non parva, et magna gentium frequentia habitata.
 Edidit comminationem, non reticuit poenam, cla-
 mavit, perterruit sermone. Vidit viros, ad muta-
 tionem vitæ impulit, fecit ut peccatum repudi-
 arent. Prænuntiata comminatio abiit, successit mi-

90 Psal. l, 5, 4. 6. 91 Matth. xi, 28. 92 Psal. xlvii, 2. 93 Psal. xlviii, 2, 3. 94 Matth. iii, 2.

sericordia. Factum est quod, ut fieret, curabatur: non enim interitus quærebatur, sed mutatio morum indagabatur. Postquam factum est hoc, et viri mutati sunt, apparuit donum Dei; clamavit Judex patrociniū suscipiens; dixit ministro suo: *Si tu tristatus es pro cucurbita pro qua non laborasti, quæ sub una nocte nata est et sub una nocte perii; ego vero non parcam pro Ninive civitate magna, in qua habitant plus quam centum viginti millia hominum, et multa jumenta*⁹⁵? Et pepercit Deus, qui nunc quidem hæc dixit; in alio autem propheta clamavit, iniquis: *Nolo mortem peccatoris, sed magis ut convertatur, et vivat*⁹⁶; qui ab iis qui sciunt laudes ejus canere, in laudibus vocatur miserator et misericors, patiens et multæ misericordiæ: tam ingens enim pelagus miseratio-
 num apud Deum est, ut minimam et brevissimam etiam flagitiosissimorum ad pœnitentiam inclinationem non relinquat inhonoratam. Achab enim ferme ad extremum nequitiae processerat, et cum paulum compunctus esset, honoravit eum Deus, et rem ministro ostendit, et minas repressit ac cohibuit, protrahens interim tempus supplicii: *Vides, inquit, quomodo compunctus est Achab? non inducam mala in diebus ejus, sed in aliis diebus*⁹⁷: idque ut minimam aspersionem pœnitentiæ decenti honore Deus honoraret.

Sed hæc hactenus, ne disputatio de lege omnino præteriretur non tractata et excussa. Hoc solum addemus, fuisse legem umbram futurorum honorum; pædagogum vero adjuvare puerum et ætatem pueritiæ, quousque magister suscepta grandiore ejus habitudine, majoribus disciplinis eum tradat: commodium enim et aptius hoc principio tanquam fundamento jacto, poterit quis confirmare, quomodo *lex per Moysen data, gratia vero et veritas a Christo facta sit*⁹⁸.

CAP. XVI. Creatio a diabolo secundum Manichæos.

Nos autem alias argumentationes abortionis istius attingamus, proposita alia hujus opinione in Scripturis absona et absurda; ut ea excussa et evoluta, quoad fieri potest, mentes illaqueatas ex opinione amente eripere possimus. Porrexit enim se usque ad fabricam mundi; et hoc quod cernitur creatum, a diabolo creatum esse vult; esseque hominem a diabolo formatum; atque animam quidem a Deo, esse tamen corpori a diabolo aptatam, et factum hominem; qui substantiam quidem corporis ex substantia diaboli acceperit, substantiam vero animæ tanquam spoliū et exuvias ex Deo sumpserit: ut anima quidem sumpta sit ex Deo, traxerit vero de Deo spoliū diabolus: atque ita ex substantia diaboli et spolio Deo detracto fabricatum esse hominem, ex corpore et anima

γένεονεν· οὐ γὰρ ἡ τῶν ἀνθρώπων ἀναίρεσις ἐζητεῖτο. ἀλλ' ἡ τῶν τρόπων μεταβολὴ ἤρουνᾶτο. Καὶ ἐπειδὴ γέγονε τὸ ζητηθὲν, καὶ μετεβλήθησαν οἱ ἄνδρες, ἐφάνη τοῦ φιλανθρώπου ἡ εὐωρέα· ἐβόησε συνηγορῶν ὁ δικάζων· εἶπε τῷ ἑαυτοῦ οἰκέτῃ· *Εἰ σὺ ἐφείσω ὑπὲρ τῆς κολοκύνθης ὑπὲρ ἧς οὐκ ἐκακοπάθησας, ἢ ὑπὸ νύκτα ἐγένετο καὶ ὑπὸ νύκτα ἀπόλετο· ἐγὼ δὲ σὺ φείσομαι ὑπὲρ Νινευὶ τῆς πόλεως τῆς μεγάλης, ἐν ἣ κατοικοῖσι πλελους ἡ δώδεκα μυριάδες ἀνδρῶν καὶ κτήνη πολλά; Ἢ φειδοῦς ἦν Θεός, καὶ φανερός ἦν ὁ φθειγγόμενος· ὁ νῦν μὲν ταῦτα εἰρηκώς, ἐν ἐτέρω προφήτῃ βεδοηκώς· Οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν· ὁ ὑπὸ τῶν ἐπισταμένων ὑμνεῖν δοξολογούμενος οἰκτιρῶν καὶ ἐλεῶν ὁ Κύριος, μακροθυμὸς καὶ πολυέλεος· τηλικούτον γὰρ πέλαγος ἐστὶν οἰκτιρῶν παρὰ τῷ Θεῷ, ὡς καὶ τὴν ἐλαχίστην καὶ βραχυτάτην, καὶ τῶν πάνυ φαυλοτάτων πρὸς μετάνοιαν ὄσπην, μὴ ἀτίμητον εἶσαι. Σχεδὸν γὰρ εἰς πέρας κακίας ἐηλακότος τοῦ Ἀχαάβ, καὶ ὀλίγως πως κατανυγέτος, τετίμηκεν ὁ Θεός, καὶ ἔδειξε τῷ οἰκέτῃ τὸ πρᾶγμα, καὶ συνέστειλε τὴν ἀπειλήν, χρόνον τῆς ἐπιτιμίας μεταξὺ καταλαμβάνων· Εἶδες, φησί, πῶς κατενόη Ἀχαάβ; οὐ μὴ ἐπάξω τὰ κακὰ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ, ἀ.λ.λ' ἐν ἡμέραις ἄλλαις· ἵνα καὶ τὴν ἐλαχίστην βράνιδα τῆς μετανόας τιμήσῃ τῇ πρεπούσῃ τιμῇ ὁ Θεός.*

Καὶ ταῦτα μὲν μέχρι τούτου προσειρηκότες κατέλεξαμεν, ἵνα καὶ ὁ περὶ νόμου λόγος μὴ παντελῶς ἀγύμναστος καταλείμενός ὑπάρχη· μόνον τοῦτο προσγεγραφήκοτες, ὅτι σικὰ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν· καὶ γὰρ παιδαγωγὸς συμπράττει τῷ παιδί καὶ τῇ νέᾳ ἡλικίᾳ, μέχρις οὐ ὁ διδάσκαλος τὴν ἐξὲν παραλαβῶν τοῖς μαθηταῖσι τοῖς μείζοσι παραθή· καιριώτερον γὰρ τις δυνήσεται, ταύτην ἰδίαν ὑπέθεσιν θέμενος, κατασκευάσαι πῶς μὲν διὰ Μωσέως ὁ νόμος, ἀπὸ δὲ Κυρίου ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια ἐγένετο.

Ἡμεῖς δὲ καὶ τῶν ἐτέρων ἐπιχειρήσεων τοῦ ἐκτρώματος ἐφαψόμεθα, τὴν ἄλλην ἀτοπον αὐτοῦ ὄξαν ἐν τοῖς λόγοις παρατιθέντες, καὶ ταῖς ἐξετάσει γυμνοῦντες, ὅπως, εἰ γε οἶόν τέ ἐστι, τὰς αἰρεθείας διανοίας τῆς ἀλόγου δόξης ἐξυφαιρῆσαι δυνθώμεν. Ἐξέτεινε γὰρ ἑαυτόν καὶ μέχρι τοῦ δημιουργήματος καὶ τοῦτο τὸ φαινόμενον ποίημα τοῦ ἀπατεῶνος εἶναι ποίημα βούλεται· καὶ εἶναι τὸν ἄνθρωπον πλάσμα τοῦ πονηροῦ· καὶ εἶναι μὲν τὴν ψυχὴν ἀπὸ Θεοῦ, εἶναι δὲ παρὰ τοῦ πονηροῦ ἠρμωσμένην· καὶ γεγενῆσθαι τὸν ἄνθρωπον, τὴν μὲν οὐσίαν τοῦ σώματος ἀπὸ τῆς οὐσίας εἰληφότα τοῦ πονηροῦ, τὴν δὲ οὐσίαν τῆς ψυχῆς, ὡς σκύλον ἢ λάφυρον ἀπὸ Θεοῦ ληφθεῖσαν, ὑπὸ δὲ τοῦ πονηροῦ λαφυραγωγηθεῖσαν· οὕτως ἐκτε τῆς λαφυραγωγηθείσης καὶ τῆς οὐσίας τοῦ πονηροῦ γεγενῆσθαι τὸν ἄνθρωπον, ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος·

⁹⁵ Jon. iii, 10, 11. ⁹⁶ Ezech. xxxiii, 11. ⁹⁷ III Reg. xxi, 29. ⁹⁸ Joan. i, 17.

καὶ τῆς μὲν ψυχῆς μὴ αἰτιον εἶναι τὸν πονηρὸν, μητε
 πεποιηκέναι οὐσίαν ψυχῆς, τῆς δὲ εἰς κρίσεως μόνης
 τῆς ἐν σώματι ἐνεργὸν εἶναι· σκυλεύσας γὰρ, ὡς
 φασιν, εἰσέκρινε τῇ σαρκί· τὴν δὲ σάρκα αὐτὴν, καὶ
 τὴν πλάσιν αὐτὴν, καὶ τὸν χαρακτήρα, καὶ τὴν
 τοιαυτῆδε μορφήν, καὶ τὴν οὐσίαν ὅλην, ἔργον εἶναι
 καὶ πλάσιν τοῦ ἀπατεῶνος. Ἐξ ἐναντίων γοῦν γεγο-
 νέναι τὸν ἄνθρωπον ὁμολογοῦντες, οὐδὲ τὸν τῶν ἐναντι-
 ὄντων ἰσασί λόγον· οὐδὲ ὅτι ἔστι τινὰ τῶν ἐναντίων,
 ἅτινα ἀμιγῆ ἔστιν ἐν αὐτοῖς, μηδεμίαν πρὸς ἑαυτὰ
 μίξιν καὶ κοινωνίαν δεξασθαι δυνάμενα, ἀλλὰ τῇ
 νομιζομένη κοινωνίᾳ ἀναιρέσεως ἑαυτῶν ὄντα αἰτία,
 μὴ δυνάμενα ὁμοῦ εἶναι· ἀλλὰ τοῦ ἐτέρου ἀναιρου-
 μένου, διὰ τὴν τοῦ ἐτέρου ἐπικράτησιν.

CAP. XVII. *Corpus non est a diabolo, et anima a Deo.*

Ἴδου γὰρ ἐν ἐνὶ κοιτωνίσκῳ ἡμέρα καὶ νύξ οὐκ ἂν
 εὐρεθῆι· ἐπεὶ μόνον φῶς εὐρεθὲν προαναρεῖ τὸ
 σκότος. Ἴδου ἐν μιᾷ ψυχῇ σφραγισμένη καὶ πορνεία
 οὐκ ἂν φανεῖ· ἐπεὶ μόνῃ σφραγισμένη, φανεῖσα, ἐκ-
 ποδῶν γενέσθαι τὴν πορνείαν ποιεῖ. Ἴδου θεοσέβεια
 καὶ ἀσεβεία ἐν ἐνὶ ἀνθρώπῳ οὐκ ἂν γένοιτο· ὅπου
 γὰρ εὐσέβεια φαίνεται, οὐδὲ βραχὺ ἀσεβείας φανεῖται.
 Ἐπικρίνει δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος, καὶ σφραγίζει τὰ
 εἰρημένα· *Τίς κοιωνία φωτὶ πρὸς σκότος; Τίς
 μερίς Χριστῷ πρὸς Βελίαλ;* Τὰ γὰρ ἑαυτοῖς ἐναντία
 φίλα ἑαυτοῖς οὐκ ἂν γένοιτο· καὶ μίαν ἀρμονίαν οὐκ ἂν
 ποιῶ τὰ ἑαυτῶν διεστηκότα· οὐδὲ γὰρ ἔκ τε ρυθμοῦ
 καὶ ἀρρυθμίας μία γίνεται ἀρμονία, ὅτε ἔκ τε σιωπῆς καὶ
 λαλιᾶς μία γίνεται σύστασις· μόνον γὰρ τὸ ἐν εἶναι
 ὀφείλει, τοῦ ἐτέρου συστήναι οὐκ ἀνεχομένου. Εἰ δὲ
 τὸ σῶμα ἦν τοῦ πονηροῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ Θεοῦ, πῶς
 εἰς μίαν ἀρμονίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀποδέδεται; πῶς εἰς
 μίαν διάθεσιν καὶ φιλίαν; Ἴδου γὰρ ἤρμωσται, καὶ
 γέγονεν εἰς ἄνθρωπος· καὶ τῇ ἀρμονίᾳ ἔστιν εἰς.
 Ἴδου ἡ ψυχὴ ἔστι τοῦ σώματος, καὶ φιλεῖ καὶ στέργει·
*Οὐδεὶς γὰρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν· ἀλλ'
 ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν.* Εἰ δὲ δὴ τῷ ἐτέρῳ
 μέλει περὶ τοῦ ἐτέρου, καὶ τὴν ἀληθῶνα τοῦ σώμα-
 τος, ἴδιαν ἀληθῶνα ἡγεῖται ἡ ψυχὴ· καὶ οὐ διαίρει-
 ται τῶν παθημάτων, ἀλλ' οἰκείουται πρὸς τὰ τραύ-
 ματα, οἰκείουται πρὸς τὰ παθήματα· καὶ ὅτε μὲν ἀλγεῖ
 τραυμάτων ἔνεκεν, ἀνιάται, ἀνώδυνον εἶναι μὴ
 δυναμένη· ὅτε δὲ ἡδουπάθει, καὶ ὑπὸ τῆς ἡδονῆς ἐρε-
 θίζεται, μετέχει τῶν κινήματων καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ
 συνεφέπτεται τῶν ἐρεθισμῶν· καὶ λήγει μὲν ὁμοίως,
 λαμβάνει δὲ ἐπίδοσιν ὡσαύτως. Καὶ ληγουσῆς μὲν
 ψυχῆς ἀπὸ τῶν κινήματων τῶν παθῶν, συλλήγει καὶ
 τὸ σῶμα, καὶ καθησυχάζει· ἐπιτριβομένης δὲ τῆς
 ἐπιθυμίας ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τῶν ἐρεθισμῶν ἐπιτριβο-
 μένων, ἡδύνη· καὶ τὸ σῶμα, καὶ φλεγμαίνει· καὶ
 γίνονται ἰσως μὲν οἱ ἐρεθισμοί, ἰσως δὲ καὶ τῶν
 ἐρεθισμάτων αἱ ἀποθέσεις καὶ ἐκλείψεις. Εἰ δὲ ἐξ
 ἐναντίων ἦν, καὶ τὸ μὲν σῶμα τοῦ πονηροῦ ἦν, ἡ δὲ
 ψυχὴ τοῦ Θεοῦ· πρῶτον μὲν οὐκ ἂν ἐγεγόνει σύν-
 ὁδος, οὔτε αὐτὴ ἡ μακρὰ κρᾶσις ἐπετελεῖτο· δεύτερον

A constantem : atque animæ quidem non esse aucto-
 rem diaboli, neque substantiam ejus fecisse,
 sed solius ingressus animæ in corpus effecto-
 rem esse; detractam enim tanquam spoliū, ut
 ipsi aiunt, In carnem immisit; carnem vero
 ipsam, et formationem, et figuram, et talem formam,
 ac totam substantiam opus esse et formationem
 diaboli. Fatentes igitur factum esse hominem ex
 contrariis, neque quæ sit contrariorum ratio
 sciunt; neque sciunt, esse quædam contraria quæ in-
 ter se commisceri non possunt, quia nullam inter
 se communionem neque mistionem habere queunt;
 quin potius causa sunt interitus sui in illa quæ
 putatur, communionem, quia non possunt simul
 esse; imo aliud tollitur, quia aliud dominatur.

B Ecce, in uno cubiculo dies et nox inveriri no^{ll}
 potest, quia solum lumen inventum prius sustulit
 tenebras. Ecce, in una anima pudicitia et scorta-
 tio non possunt cerni; quia sola pudicitia, si appa-
 ruerit, fugat et amandat scortationem. Ecce, pie-
 tas et impietas in homine uno nunquam erunt; ubi
 enim pietas cernitur, neque stilla impietatis appa-
 rebit. Confirmat autem Apostolus, et signat quæ
 dicta sunt : *Quæ, inquit, societas luci ad tenebras?
 Quæ pars Christo cum Belial*⁹⁹? Quæ enim sunt
 sibi contraria, non possunt esse sibi amica; et
 unus concentus non poterit fœcere, ut quæ sunt
 unius concentus discrepent : nec enim ex nume-
 roso et non numeroso unus concentus, et una
 modulatio efficitur, nec ex silentio et locutione
 una compositio fit. Unum enim solum esse oportet,
 altero sublato, quod non patitur ut simul sit.
 Si autem corpus esset diaboli, et anima Dei; quo-
 modo unus concentus hominis ex eis conflatus es-
 set? quomodo una amicitia et affectio? En, aptatus et
 factus est unus homo, et concentu ac convenientia
 unus est. Ecce anima copulata est cum corpore, et il-
 lud amat et affectione complectitur : *Nemo enim un-
 quam carnem suam odio habuit, sed nutrit et fovet eam*¹.
 Si autem alterum alterius curam habet, et dolorem cor-
 poris suum ducit anima; et non disjungitur affectioni-
 bus, sed adjungit se ad vulnera, adjungit se ad affectio-
 nes; et cum corpus dolet propter vulnera, in tristitia et
 molestia est anima, quæ non potest esse expers dolo-
 ris. Cum vero voluptatem percipit, et a voluptate titil-
 latur; anima etiam motus corporis participat,
 et titillationes simul attingit : ac similiter quidem
 desinit, accipit vero similiter incrementum. Cum
 anima, inquam, desinit perturbationibus moveri,
 simul desinit corpus, et conquiescit. Cum vero cupi-
 ditas in anima remoratur, titillationibus etiam in
 corpore remoratis, corpus suavitate perfundit, et
 inflamat; fiuntque æqualite. titillationes, et æqua-
 liter titillationum abjectiones et defectiones. Si au-
 tem ex contrariis esset homo, ac corpus quidem

⁹⁹ II Cor. vi, 14, 15. ¹ Ephes. v, 19.

diaboli esset, anima vero Dei : primum quidem non facta fuisset conjunctio utriusque, nec ipsa diuturna mistio perficeretur. Secundo, quamvis alterum ab altero reciperetur, et utrumque tamen, quæ sua essent, propria et privata duceret ; quæ vero alterius, aliena : et neque voluptas corporis, animæ voluptas fieret ; neque vulnera corporis dolores animæ essent ; sed utrumque per se voluptatem, et dolorem sibi impertiret. Quomodo autem diabolus illinc, quod suum non erat, sumere potuit ? quomodo anima, quæ non est hujus, sed alterius, et nullam admisionem ejus habet, sed est alterius substantiæ, et substantiæ omnino a diabolo alienæ ; quomodo, inquam, in alienis et externis est ? et admisionem corporis diaboli tanquam vinculum patitur et tolerat, et ligata est in non suo ? quomodo carnem propriam esse ducit, et sanctam facit atque eam ad virtutem præparat, ut quoad fieri potest, similem Deo efficiat ? Cum enim corpus castum est, et non sordidatum neque maculatum ; cum sanctum est et honestum, cum sermo ejus sanctus et rectus, cum aspectus justus, cum motus ejus divini sunt : quid aliud est hoc dicta sint.

δὲ τὸ ἕτερον τὰ τοῦ ἐτέρου οὐκ ἂν παρεδέχτο· ἀλλ' ἐκάτερον ἴδια μὲν τὰ ἑαυτοῦ, ἀλλότρια δὲ τὰ τοῦ ἐτέρου ἐλογίζετο· καὶ οὕτε ἡ ἡδονὴ τῶν σωμάτων ἡδονὴ ψυχῆς ἐγίνετο, οὔτε τὰ τραύματα τῶν σωμάτων ἀλγηδόνες ψυχῆς ἐγίνοντο· ἀλλ' ἐκάτερον καθ' ἑαυτὸ, καὶ τὴν ἡδονὴν ἑαυτοῦ, καὶ τὰ τραύματα ἐμερίζετο. Πῶς δὲ καὶ ὁ διάβολος ἰσχυρὸς τὸ μὴ ἴδιον ἐκείθεν λαβεῖν ; πῶς δὲ καὶ ἡ ψυχὴ μὴ τοῦτου οὔσα, ἀλλὰ ἄλλου οὔσα, καὶ μηδεμίαν ἐπιμιξίαν ἔχουσα πρὸς τὸ χωρίον τοῦτο, ἀλλ' οὔσα ἐτέρας οὐσίας καὶ πάντη ἤλλοτριωμένης τῆς οὐσίας τοῦ πονηροῦ, ἐν τοῖς ἄλλοτριοῖς ἐστὶ καὶ ξένους ; καὶ τὴν τοῦ σώματος ἐπιμιξίαν φέρει δεσμὸν πονηροῦ, καὶ δέδεται οὐκ ἐν ἴδιῳ ; καὶ ἰδιοποιεῖται τὴν σάρκα, καὶ ἁγίαν αὐτὴν ποιεῖ, καὶ πρὸς ἀρετὴν αὐτὴν παρασκευάζει, ὡς ἀφομοιοῦσθαι κατὰ τὸ δυνατὸν τῷ κρείττονι ; ὅταν γὰρ ἄγνον ἢ καὶ ἀρβύπαρον καὶ ἀκτῆλιθον, ὅταν ἄγιον ἢ καὶ σεμνόν, ὅταν ἁγίας ἔχη τὰς λαλιὰς, ὅταν δεξιὰς ἔχη τὰς βλέψεις, ὅταν θείας ἔχη τὰς κινήσεις· τί ἕτερον, ἢ ἀφομοιοῦσθαι τῷ κρείττονι ; καὶ ἐξικάζεται τῷ καλῷ, καὶ ἀναφέρει χαρακτηριστῆρα τοῦ κρείττονος (63) ; Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως εἰρήσθω.

quam similem esse Deo ? Ac de his quidem hæc

CAP. XVIII. Scripturæ testimonia de creatione corporis et animæ a Deo.

Pauca autem ex Scripturis apponamus, ut appositio Scripturarum illos ad erubescendum se adigat, et nobis fidem majorem conciliet. Salvator enim cum in Evangelio de formatione viri et mulieris meminisset, formationem ad Patrem suum et conditorem universi referens, aiebat : *Qui fecit hominem ab initio, masculinum et feminam fecit eos ; et dixit : Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carnem unam : itaque jam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet* *. Novit cujus esset corpus et cujus anima, confitendo auctorem utriusque, et Patrem confitendo ; et retinet ac cohibet humanas cogitationes, volens, ut non possint disjungi quæ facta sunt ; non concedens, ut ulla humana sententia ac voluntate, quæ bene aptata sunt, separare liceat. In Evangelio autem iis qui falso videbantur eodem studio et cura teneri, occulta tamen et quæ intus erant in homine, negligebant, aiebat : *Stulti, nonne qui fecit quod foris est, quod intus est, fecit* ? Si autem, quod intus est, anima est ; quod autem foris, corpus ; et qui fecit quod intus est, animam fecit ; et qui fecit quod foris est, corpus fecit : igitur qui est animæ auctor et effector, corporis auctor et effector est : et Deus est, qui utrumque fecit et aptavit et conjunxit, qui hanc harmoniam decemissimam coagmentavit. Ipse autem Salvator quam accuratationem corpori in sermonibus suis adhibet,

Ὅλιγα δὲ καὶ τῶν λογίων παραθώμεθα, ἵνα καὶ ἡ τῶν λογίων παράθεσις ἐντροπήν μὲν ἐκείνοις, ἡμῖν δὲ πίστειας ἀκριβείαν ποιήσῃ. Ὁ γὰρ Σωτὴρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τῆς πλάσεως μεμνημένος ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, καὶ τὴν πλάσιν ἀναφέρων ἐπὶ τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα καὶ ποιητὴν τοῦ παντός, εἶπεν· Ὁ κτίσας ἀπ' ἀρχῆς, ἔσχεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς· καὶ εἶπεν· Ἐρεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα· καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ· καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μιαν. Ὁ οὖν ὁ Θεὸς συνέξευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωρίζετω. Καὶ τὸν ἄρον τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς αἴτιον ὁμολογῶν, οἶδε, καὶ Πατέρα ὁμολογεῖ· καὶ ἐπέχει τὰς ἀνθρωπίνους ἐπινοίας, ἀχωρίστα εἶναι τὰ πεποιημένα βουλόμενος, καὶ μὴ ἀνθρωπίνῃ γνώμῃ χωρίζειν τὰ καλῶς ἡρμοσμένα ἐπιτρέπων. Ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ τοῖς δοκῆσει τῆς αὐτῆς ἐπιμελείας ἔχομένοις, ἡμεληκόσι δὲ τῶν κρυπτῶν καὶ τῆς ἐνδον ἐπιμελείας, φησὶν· Ἄφρονες, οὐχ ὁ ποιήσας τὸ ἔξωθεν καὶ τὸ ἐνδοθεν ἐποίησεν ; Εἰ δὲ τὸ μὲν ἔσωθεν ἐστὶν ἡ ψυχὴ, τὸ δὲ ἔξωθεν τὸ σῶμα, καὶ ὁ ποιήσας τὸ ἔσω τὴν ψυχὴν πεποίηκε, καὶ ὁ ποιήσας τὸ ἔξω τὸ σῶμα πεποίηκεν· ὁ ψυχῆς ποιητὴς καὶ σώματος ἂν εἴη ποιητὴς· καὶ Θεὸς ἐστὶν ὁ ἀμφοτέρω ποιῶν καὶ ἀρμόζων καὶ συνάπτων, ὁ τὴν ἀρμονίαν ταύτην τῇ ἱεροπρεπεστάτῃ ἡρμοσμένος. Αὐτὸς δὲ ὁ Σωτὴρ ἐν ταῖς ἑαυτοῦ διαλέξεσιν οἶαν ἐπιμελείαν ποιεῖται τοῦ σώματος, ὅταν λέγῃ· *Εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐ-*

Matth. xix, 4-6. * Luc. xi, 40.

(63) Καὶ ἐξ... κρείττονος. Hæc omisit interpres.

νούχιον ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ὁ δυναμεὸς χωρεῖν χωρεῖτω! Ταύτην γὰρ ἐπιμέλειαν τῷ σώματι ἀποδεδικώς, καὶ ἅγιον αὐτὸ καὶ ἀπαθὲς, καὶ ἀνήδονον παρασκευάζων, καὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν ὑποτέμνων καὶ ὑποκείρων τῷ λόγῳ, τὴν πρὸς τὸ σῶμα ἐπιμέλειαν δείκνυσαι, καὶ τὴν πρὸς τὴν σάρκα κηδεμονίαν σημαίνει· κηδόμενος δὲ καὶ φροντίζων τὴν ιδιότητα ἐκ τῆς κηδεμονίας κηρύττει, μέχρι τοῦ βλέμματος φθάνων· ἵνα μὴ τὸ βλέμμα, ὡς ἔτυχε κινούμενον, ρυπαρίας καὶ κηλίδος ἐμπιμπληται, ἀλλὰ τὴν εὐτονον ἔχον κίνησιν ἡρμοσμένον διατελῆ· λέγει γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Πᾶς ὁ βλέπων γυναικὰ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Καὶ τὸ ἐν τῷ σώματι πάθος τῇ καρδίᾳ συμμετρεῖ, καὶ τοῦ βλέμματος ἐπιμελούμενος, κοινὴν τὴν ἐπιμέλειαν τῆς καρδίας ποιεῖται· πάθος βλέμματος, πάθος καρδίας εἰσηγησάμενος, καὶ ἐπιμέλειαν ὀμμάτων ἐπιμέλειαν τοῦ διανοητικοῦ θέμενος. Οὐδὲ γὰρ ἐτέρως βλάψει τὸ ὄμμα, ἢ ὡς βλάψει ὁ νοῦς· οὐδὲ γὰρ οἶόν τέ ἐστι τὸ ὄμμα διαστρέφεσθαι, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ διαστρέφεσθαι· ἐπεικῶς γὰρ ψυχῆς καὶ ἀπλῶς ὀρώσης, ἐπιτηδείως ὄψεται τὰ ὄμματα.

CAP. XIX. *Christus corpus habuisse ostenditur.*

Ἐνταῦθα γοῦν τὴν ἄτοπον βλέψιν παραβλεψάμενος, τὴν ἀγίαν παρειαγάγει· ἵνα οἱ ὀφθαλμοὶ ὀρθὰ βλέπωσι, καὶ τὰ βλέφαρα νευέτω δίκαια· ἐπαίρει γὰρ τὰ ὄμματα, κάτω αὐτὰ κεκάμφθαι μὴ ἐπιτρέπων, ἀλλὰ διανιστῶν αὐτὰ καὶ διεγείρων, καὶ ἐπισημαίνοντα παρασκευάζων. Διδὼν πολλὴν ἐπιμέλειαν τῶν σωμάτων ποιούμενος, καὶ σῶμα πεζόρρηκε, καὶ εἰς σῶμα ἦλθεν. Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἦλθεν ἐν σώματι, τί φήσουσι περὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ τοῦ τύπου τῶν ἡλῶν, καὶ τοῦ τύπου τῆς λόγχης, καὶ τοῦ μνημείου, καὶ τῆς ταφῆς; Εἰ δὲ ἐκ τούτων ἐλεγχόμενοι ὁμολογοῦσι σῶμα τὴν Σωτῆρα εἰληφέναι, τί ἐροῦσιν, εἰ μή τι καὶ αὐτὸν ὑπὸ τοῦ πονηροῦ πεπλάσθαι φήσουσι, καὶ μηκέτι μόνον τὸ ἀνθρώπινον σῶμα εἶναι τοῦ πονηροῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα τοῦ εὐεργέτου; οὐ φείσσονται καὶ μέχρι καὶ ταύτης τῆς ἐπινοίας φθάσαι, καὶ τὴν γλῶτταν ἐκτείνειν κατὰ τοῦ Σωτῆρος. Ὁ γὰρ μελετῶν κατὰ τῶν ἐκείνῳ διαφερόντων διαλέγεσθαι, οὕτως, ἀκουήσας τὴν γλῶτταν, κατ' αὐτοῦ διαλεχθήσεται. Ὁ δὲ Σωτῆρ καὶ βαπτίσματι διελοῦετο ἐν τῷ Ἰορδάνῃ· ὕδασι περιεβράινετο· τίς ὦν καὶ τυγχάνων; εἰ μὲν γὰρ οὐ σῶμα φέρων, οὔτε σῶμα ἔχων, τί κοινὸν πνεύμασι καὶ ποταμοῖς; Τίς ἀγγέλων, ποία δύναμις, ποία κυριότης, ποία ἀρχή, ποία ἐξουσία καταβέβηκεν εἰς λουτρὸν, καὶ πείραν ὕδατων ἔσχεν; Εἰ δὲ δύναμις μὲν οὐδὲ ἐξουσία, οὔτε θρόνος οὐδεὶς εἰς ὕδατα κατήλθεν, ἀζήτητον γέγονε τὸ πρᾶγμα καὶ σαφές· καὶ δῆλον γέγονε τὸ ζητούμενον. Ἀλλὰ ἀνῆκε ἀπὸ τῶν ὑδάτων· ἐπιεράζετο ὑπὸ τοῦ διαβόλου· ἐπεινά, ἐδίψα, ἐπλεῖ, ἐκοιμάτο, ὤδευεν, ἐκοπία, ἐθάδιζε· πεινῶν ἐπὶ τὴν συκὴν ἦλθε· τὸ τελευταῖον ἐκοίνετο, ἐσταυροῦτο· Τί; ταῦτα

A cum ait : *Sunt eunuchi, qui se castraverunt propter regnum cælorum. Qui poterit capere, capiat* ! Adhibens enim hanc diligentiam et studium corpori, et efficiens ipsum sanctum et perturbationibus ac voluptatibus vacuum, et omnem cupiditatem verbo amputans et detondens; procurationem corporis demonstrat, et curam carnis providam significat. Sollicitudine autem et accuratione suam esse prædicat, progrediens usque ad curam aspectus; ne si aspectus fortuito ac temere moveatur, omni labe et macula impleatur; quinimo si constanter et graviter cietur, in apta modestia perseveret : ait enim in Evangelio : *Omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo* ⁵. Commotionem in corpore cum corde commetitur, et aspectum curans, communem curam adhibet cordi; commotionem aspectus, commotionem cordis reputans esse, et accurationem aspectus, accurationem mentis. Nec enim aliter nocebit oculus, quam ut nocebit mens; quia non potest oculus depravari, non depravata anima : si enim anima est in æquitate et recte videt, apte et convenienter oculi cernent.

Hic igitur repudians turpem aspectum oculorum, sanctum aspectum inducit : ut oculi, inquit, recta videant et palpebræ justa intueantur : erigit enim et extollit oculos, non permittens simul ut flectantur, sed potius excitat, et ut erecti sint, facit. Idcirco Salvator gerens magnam providentiam et procurationem corporum, corpus gestavit et in corpus venit. Si igitur non venit in corpore, quid dicturi sunt de cruce et fixura clavorum et lanceæ, et monumento ac sepultura? Sin autem his convicti corpus sumpsisse Salvatorem confitentur, quid dicent, si non sunt dicturi, ipsum quoque a diabolo formatum esse; et non jam solum corpus humanum esse diaboli, sed etiam corpus Salvatoris benefici nostri? non enim parcent nec abstinebunt se, quin usque in hanc cogitationem evadant, et linguam in Salvatorem protendant. Qui enim contra ea quæ ad illum pertinent, disputat, hic linguam acuens contra ipsum disputabit. Salvator autem baptismo etiam in Jordane abluebatur, et aquis aspergebatur; quis erat? et quid erat? si enim corpus non gestabat neque corpus habebat : quid commune est spiritibus cum fluminibus? Quis angelus, quæ virtus, quæ dominatio, quis principatus, quæ potestas ad lavacrum descendit et aquas experta est? Quod si neque virtus, neque potestas, neque thronus in aquas descendit : extra quæstionem posita est res : factum est perspicuum, quod quærebatur. Imo ascendit ab aquis, tenebatur a diabolo, esuriebat, sitiēbat, navigabat, dormiebat, iter faciebat, defatigabatur, ambulabat, esuriens venit ad sicum : postremo judicatus est et crucifixus. Q:is

⁴ Matth. xix, 12. ⁵ Matth. v, 28.

hæc proclamabat? quis hæc testabatur? Taceant A
linguæ, loquantur acta: os habent res: nec ampli-
us aerem pulsantes, sonum emittamus: os habent
scripta: et si nos taceamus, non tacent res;
et si nos non loquamur, quæ scripta sunt, non pos-
sunt non loqui.

Igitur quia sic sunt hæc, et acta fidem habent,
et narratio actorum vera est, et clamant ipsæ actiones
vi sua, habuisse corpus Salvatorem, et corpus
mortale; et quod propter nostra corpora corpus
gestavit: quod reliquum est, simile quærit: pro-
pter nos venit illius corporis sui effector, et no-
strorum effector. Si enim aliud fuisset illud, cu-
ram aliis non adhibuisset corporibus. Si autem fa-
ctum est, et factum a Deo, factum vero est pro-
pter nos: igitur propter propria fiebat, ut quæ
propria erant, salva essent. Illud fecit, illius effe-
ctione omnium suorum libertatem operatus. Gratia
igitur debentur ei qui corpora nostra fecit; qui
eorum ignaviæ atque pigritiæ prospexit et consu-
luit; qui misit Filium suum in corpore, et nostris
corporibus pignus dedit; ut non jam amplius flet-
ctamur et humi cernamus, sed simul elati et ere-
cti communitate corporum.

CAP. XX. Conclusio.

Illos igitur deceptiores et ianices in hoc etiam
attendemus, quod in corpora invaserunt, et in
corpus auctoris processerunt, ac contra œcono-
miam et dispensationem Dei linguam extende-
runt; ac contra libertatem nostram ad usum et
exercitationem linguæ loqui non dubitaverunt
circulatores quidam et circumforanei. Congessimus
acervum verborum pravitatis istius: licet enim
ex uno aliud accusare; imo omnia deinceps per-
sequentes, omnia inutilia et aliena existimare.
Idcirco nos in omnes sermones ipsorum hucusque
delapsi, ne magnitudinem libro præbeamus, his
hactenus dictis terminemus, facta ex paucis alio-
rum indicatione, et ex dictis prius eorum confu-
tatione confecta. Opus autem est diligentia studio-
sis, ut omnes præstigias prætervecti aures servant,
ne a pravitate capiantur; ut sint custodes suarum
aurium, partim eas aperientes, cum verus sermo
pulsat; partim claudentes, cum falsus et dolosus,
veritatem simulans laborat, ut in conclave mentis
irrumpt. Multi enim ficti et simulati pulsant au-
res, dicentes: *Ego sum Christus* ⁶, et multos de-
cipient: *Unus autem solus Christus* ⁷, qui est libe-
rator, præses victoriæ, beneficus, qui dispositione
pulsat, qui libertatem in ipso aditu conciliat, qui
simul ut ingreditur, peccata excludit, qui in in-
gressu amicitiam cum Patre tribuit, qui mox in-
grediens tropæa in anima ponit.

⁶ Math. xxiv, 23. ⁷ I Cor. vii., 6; I Tim. ii, 5.

(64) *Ei γὰρ ἕτερον*. Id est, si non fuisset ejusdem naturæ corpus, scilicet humanum, anima intelligente præditum. TURR.

ἑδῶ; τίς ταῦτα ἑμαρτύρει; Σιωπάτωσαν αἱ γλῶσ-
σαι· λαλεῖτωσαν αἱ πράξεις· στόμα ἔχουσι τὰ πρά-
γματα· μηκέτι, τὸν ἄερα κρούοντες, τὸν ἦχον ἀπο-
πέμφωμεν· στόμα ἔχουσι τὰ γεγραμμένα· κἂν ἡμεῖς
σιωπήσωμεν, οὐ σιωπᾷ τὰ πράγματα· κἂν ἡμεῖς μὴ
λαλήσωμεν, οὐκ ἀνέχεται μὴ λαλεῖν τὰ γεγραμμένα.

Ἐπειδὴ οὖν ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ πισταὶ εἰσὶν αἱ
πράξεις, καὶ τῶν πράξεων δυνάμεις, ὅτι σῶμα εἶχεν
ὁ Σωτὴρ, καὶ σῶμα θνητὸν, καὶ σῶμα ἐφόρεσε διὰ
τὰ ἡμέτερα· τὸ ὅμοιον λοιπὸν ζητεῖ· ἦκει δὲ ἡμᾶς ὁ
ἐκείνου ποιητῆς, καὶ τῶν ἡμετέρων ποιητῆς. Εἰ
γὰρ ἕτερον (64) ἦν, οὐκ ἂν περὶ ἐτέρων ἐκείνου
πρόνοιαν ἐποιεῖτο· εἰ δὲ πεποιήται ὑπὸ Θεοῦ, πε-
ποιήται δὲ ὑπὲρ ἡμῶν, ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἐποιεῖτο.
Ἴνα γὰρ τὰ ἴδια αὐτοῦ σώσει, ἐκεῖνο ἐποίησε, τῇ
ἐκείνου ποιήσει πάντων τῶν ἰδίων τὴν ἐλευθερίαν
ἐργασάμενος. Χάρις οὖν τῷ πεποιηκῶτι τὰ ἡμέτερα
σώματα, τῷ προνοησαμένῳ καὶ ἐρῶνθυμηκῶτων
αὐτῶν, καὶ ἀποστειλαντι τὸν ἴδιον Υἱὸν ἐν σώ-
ματι, καὶ δεδωκῶτι ἐνέχειρον τοῖς ἡμετέροις σώ-
μασιν, ἵνα μηκέτι κάμπτωμεν, καὶ χαμαὶ ὀρώμεν,
ἀλλὰ ὤμεν ἐπηρμένοι τῇ κοινωνίᾳ τῶν σωμάτων.

Εὐτελίσωμεν οὖν καὶ ἐν τούτῳ τοὺς ἀπατεῶνας
ἐκείνους, ὅτι καὶ κατὰ τῶν σωμάτων βεβαδίκασαι,
καὶ κατὰ τοῦ πλάστου κεχωρήκασαι, καὶ κατὰ τῆς
οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ τὴν γλῶτταν ἐξέτειναν· καὶ
κατὰ τῆς ἐλευθερίας ἡμῶν λαλεῖν οὐ παρητήσαντο,
ἀγύρται τινὲς ὄντες καὶ ἀγοραῖοι, ἄθροισμα λόγων
πονηρίας συναγροχότες· ἔστι γὰρ τὸ ἐν ἐχόμενον τὸν
ἕτερον αἰτιαῖσθαι· ἀλλὰ μὴ πάντα ἐφεξῆς ἐπεξιόντας,
πάντα ἀχρεῖα καὶ ἔκφυλα ἠγεῖσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ
ἡμεῖς εἰς ἅπαντα λόγον οὐτῶν κατιόντες, μὴ πολὺ
μῆκος παράσχωμεν τῷ λόγῳ, μέχρι τούτων στώμεν,
διὰ τῶν ὀλίγων καὶ τὰ ἄλλα ὑποδείξαντες, καὶ διὰ
τῶν προλεχθέντων τὸν ἕλεγχον κατασκευάσαντες.
Ἐπιμελείας δὲ τοῖς σπουδαίοις χρεῖα, ἵνα πᾶσαν
γοητείαν ὑπερβεδηκότες, ἀλήπτους τὰς ἀκοὰς ἀπὸ
τῆς πονηρίας διαφυλάξωσιν· ὅπως κλειδοφυλάκας
ὡσι τῶν αὐτῶν ἀκοῶν, καὶ πῆ μὲν ἀνοίγνουντες, ὅτε
κρούει ὁ ἀληθὴς λόγος· πῆ δὲ ἀποκλείοντες, ὅτε ὁ
ψευδὴς καὶ πεφουακισμένος σχηματιζόμενος τὴν ἀλ-
θεῖαν εἰσβάλλειν ἐν τῷ ταμίῳ τῆς διανοίας σπου-
δάξει. Πολλοὶ γὰρ πεπλασμένοι καὶ ἐσχηματισμένοι
τὰς ἀκοὰς κρούουσι, λέγοντες· Ἐγὼ εἰμι ὁ Χρι-
στὸς, καὶ πολλοὺς πλανήσουσιν· Εἷς δὲ μόνος ἔστιν
ὁ Χριστὸς, ὁ ἐλευθερωτῆς, ὁ τροπαιοῦχος, ὁ εὐε-
ργετικὸς, ὁ διαθεσὶς κρούων, ὁ ἐλευθερίαν τῇ εἰσόδῳ
μνηστευόμενος· ὁ ἅμα τῷ εἰσθαλεῖν ἐξοικίζων τὰς
ἀμαρτίας, ὁ ἐν τῇ εἰσόδῳ τὴν φυλλαν τὴν πρὸς τὸν
Πατέρα ἀποδιδούς, ὁ παραχρῆμα τῇ εἰσόδῳ τῇ αὐ-
τοῦ τροπαῖα.

ΤΙΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΤΑ ΜΑΝΙΧΑΙΩΝ. A TITI, EPISCOPI BOSTRENSIS, ADVERSUS MANICHÆOS.

Ἐκδόσεις τοῦ πρώτου λόγου.

Ὁ πρῶτος περιέχει λόγος ἔλεγχον καὶ ἀνασκευὴν τῶν μάλιστα κεφαλαίων τοῦ δόγματος τῶν Μανιχαίων, ὡς ἀλλοτριῶς πάντη πρὸς τὰς κατὰ φύσιν κοινὰς ἐννοίας ἐχόντων.

Ἐκδόσεις τοῦ δευτέρου λόγου.

Ὁ δεῦτερος ἀποδεικνυσιν, ὡς οὐκ ἐκ τινος τῆς γεμῆ οὔσης ἀνάγκης κακίας, καὶ ἐναντίας τῷ Θεῷ ἀρχῆς ἄνθρωπος πλημμελεῖ· καὶ ὡς οὐδὲν κατ' οὐσίαν ἐν τοῖς οὔσι κακόν· ὅστε μὴν τις ἀνισότης ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐστι· καὶ ὡς μάτην καὶ λανθασμένως κακίζουσι τὴν τῶν ὄλων οἰκονομίαν. Καὶ ὅπως τὴν περὶ Προνοίας ἅπαντα λόγον κεφαλαιωδῶς περιλαμβάνει, ἀποδεικνύς, ὡς οὐδεμία ἀνάγκη δευτέραν τινὰ καὶ ἐναντίαν ἀρχὴν τῷ Θεῷ ἐκ τῶν πραγμάτων ὑπονοεῖν.

Ἐκδόσεις τοῦ τρίτου λόγου.

Ὁ τρίτος ὑπὲρ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν ποιεῖται λόγον, ὡς παρὰ τοῦ Θεοῦ πάσης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης δοθείσης, καὶ ὡς οὐδὲν τῶν αὐτόθι πεπραγμένων τε καὶ λελεγμένων εὐλογόν τινα κατηγορίαν ἔχει τοῦ ποιήσαντός τε καὶ λαλήσαντος· καὶ ὡς συνῶδ' πάντα τῇ Καινῇ Διαθήκῃ· ὡς μηδὲ ἐντεῦθεν ἀνάγκη εἶναι, δευτέραν τινὰ καὶ ἐναντίαν ἀρχὴν τῷ Θεῷ ὑπονοεῖν.

Ἐκδόσεις τοῦ τετάρτου λόγου.

Ὁ τέταρτος ἐξαιρεῖ καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην τῆς κρείνων κατὰ Θεοῦ βλασφημίας, ὡς οὐδὲ πρὸς αὐτὴν παντελῶς ἐχόντων τινὰ κοινωνίαν, καὶ ὡς μάτην ἐκδιάζονται μέρη γέ τινα ταύτης πρὸς σύστασιν τῆς αὐτῶν ἀσεβείας· καὶ ὡς ἡ κατὰ τὸν διάβολον ὑπόθεσις οὐδὲν αὐτοῖς συναίρεται πρὸς τὸ λέγουσι κατὰ Θεοῦ.

Argumentum libri i.

Primus liber continet confutationem præcipuorum capitum doctrinæ Manichæorum, quæ sunt penitus aliena, et cum communibus notionibus natura insitis et anticipatis pugnantia.

Argumentum libri ii.

Secundus liber docet et explanat, non peccare hominem ex quodam malo æterno et sine principio ac Deo contrario, quod quidem non est: et nullum esse malum secundum substantiam in iis quæ sunt; nec ullam inæqualitatem in nostris rebus; ac vane et valde impie gubernationem universi improbari et reprehendi. Denique omnem de Providentia disputationem summam complectitur, docetque minime necesse esse suspicari ex rebus, ullum esse secundum principium, Deo contrarium.

Argumentum libri iii.

Tertius liber pro lege et prophetis disputat: quippe cum totum Vetus Testamentum a Deo datum sit, et nihil eorum quæ in eo facta aut dicta sunt, probabilem accusationem ejus qui fecit et dixit, habeat; sintque omnia cum Novo Testamento consentientia: ut nec ex hac parte necesse sit cogitare aliquod secundum principium Deo contrarium.

Argumentum libri iv.

Quartus liber Novum Testamentum ab illorum blasphemia in Deum defendit, ut qui nullam prorsus communionem cum eo habeant, et frustra ac vane quasdam partes ejus ad constituendam suam impietatem per vim trahant; quodque id quod diabolice subjiciant, nihil eos juvat ad ea stabi-
lienda quæ contra Deum dicunt.

SUPPLEMENTA

E Parallelis Damascenicis Rupefucaldinis, ad libros IV adversus Manichæos Titi Bostrensis episcopi.

1.

Ex Joannis Damasceni sacr. Parallel. Opp. tom. II, pag. 763, edit. Paris. 1712.

Τοῦ λόγου Τίτου ἐπισκόπου Βόστρων ἐκ τοῦ κατὰ D Sancti Titi episcopi Bostrorum, ex libro i contra Manichæos.

Πῶς οὖν, φης, ἀναστήσεται τὸ σῶμα, εἰ σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσει οὐ δύνανται; οὐ τοῖνον ἐστὶ, φασίν, νεκρῶν ἀνάστασις. Οὕτε τοῖς ἀνωτέρω διὰ πλειόνων λεχθεῖσι τὸν νοῦν οὐ παρέχουσιν, ἀλλ' ὡσπερ τινὲς ἐν διαμοναῖς πραγμάτων ἀδικωτάτων, τὸ ἑαυτοῖς προσφιλὲς εἰς τὴν ὑπόνοιαν τῆς σφε-

Quinam igitur fiet, inquis, ut corpus resurgat, si caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt? nequaquam igitur est resurrectio mortuorum. His quæ superius copiose dicta sunt, enim non advertunt; sed, velut quidam iniquissimis in negotiis perseverantes, id quod sibi ad impietatem

(65) *Ἐκ τοῦ κατὰ Μανιχ. λόγου α'.* Nequaquam hæc in libris Titi Bostrensis contra Manichæos, ut

nunc exstant ex translatione Turriani, reperi. LEQU:EN.

ΠΑΤΡΟΛ. GR. XVIII.

40

suam arridere suspicantur, non quod justum est, eligunt. Caro passionibus obnoxia non resurgit, inquit Apostolus, neque crassum corpus una cum ægritudinibus suis vivet. Quocirca perspicuam quæstionis interpretationem subdit: *Ecce mysterium vobis dico: omnes quidem non dormiemus, sed omnes immutabimur*. Unde nos qui salvi futuri sumus, mutationem admitteremus, corporibus meliore statu ac conditione donatis. Ac corpus quidem erit, quod nobis mutatione illa dabitur: at non peripde caro et sanguis cum infirmitate complicata. Non enim hoc ipso quod corpus aliquid sit, illud continuo caro quoque est. Sol plane et luna et omnis cælestis chorus, corpus omnino sunt, nequaquam autem caro. Ejusmodi porro speciem quamdam habebit corpus quod resurget; ita ut sanctorum animæ cum corpore deinceps habitent, quod alimento corporali tamen amplius non egeat; quin nec in oblectationes, neque in molestias et dolores incidat; sed in gloriæ suæ consortium animam divinam illum cultum ullatenus transferat, finitis certaminibus, et anima decreto Dei in requiem suam digressa. Insuper vero hoc totum aperit et elucidat, ac resurrectionis rationem edisserit, dicendo: *Quoniam oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem*. Hinc verum sit illud: *Corruptio incorruptionem hæreditate non obtinet*. Nam si quispiam hoc diceret, quod caro una cum insitis in ea affectionibus resurgens, ejusmodi sit vitam æctura, ut eadem simul cum anima perpetiatur et agat, rationi consentaneum non esset, quod bona spe careret. Sin vero illud ipsum mutationem in meliorem et felicem statum accipit, hoc egregie demonstravit ita loquens: *Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem*. Justa quidem remuneratio est instrumenti, quod laborum animæ particeps fuit: nec vero ea damnosa est, nec laboribus obnoxia. Atqui in hac beata vita tales esse eorum qui salvandi sunt, animas oportet; ut cognatum quidem sibi corpus recipiant, non autem ipsum grave et terrenum, carnalisque cupiditatis plenum, quemadmodum antea; quando nempe necessarium erat, ut cum eis virtutis certamine probaretur. Iniquum siquidem fuisset, si corpus quod animæ laborum in hujusce vite functionibus consors fuit, præmiorum ejus retributione non donaretur.

II.

*Ibid. vag. 747.**Sancti Titi episcopi Bostrorum, ex libro II contra D Manichæos.**Τοῦ ἁγίου Τίτου ἐπισκόπου Βόστρων.*

Dicendum igitur est, hominem a Conditore rerum in vitam productum esse, ut nihil aliud negotiaretur, nisi pietatem ac virtutem. His enim

(67) Ῥητέον τοίνυν, ὅτι πρὸς τοῦ δημιουργήσαντος ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν βίον παρήχθη, ἐμπορευσόμενος ἕτερον οὐδὲν ἢ μόνον εὐσέθειαν καὶ ἀρετὴν. Ταῦτα

* I Cor. xv, 51. * *ibid.* 53. * *ibid.* 50.

(66) Πολιτεύεται. An πολιτεύεται?

(66') forte leg. δρῶσα EDIT.

(67) Ῥητέον. Hoc fragmentum reperitur in *Parallelis* infra littera π, tit. xxv, ubi pro ἐμπορευ-

σόμενος legitur ἐμπορευόμενος. Hæc porro spectare noscuntur ad librum II, leguntur enim supra § vii, ejusdem libri: ubi quoque altera lectio ἐμπορευόμενος occurrit.

γὰρ κτησάμενος, καλῶς ἂν διανήξαιτο τόνδε τὸν βίον ἀμελήσας δὲ τούτων, χαλεπῶς ἂν διαβαπτισθείη πλανώμενος.

A comparatis, recte ævum istud transmeaverit : si n vero neglexerit, errore suo gravi casu submergetur.

III.

Ibid. pag. 788.

Τοῦ ἁγίου Τίτου, ἐκ τοῦ Περί Προνοίας.

Sancti Titi, ex libro De Providentia, ex libro II contra Manichæos.

(68) Πρὸς δὲ τοῖς ἅπασιν τῶν συνήθως ὑπὸ Θεοῦ δεδομένων κοινῇ πᾶσιν ἀνθρώποις εἰ μηδεμία τίς ἐστὶν ὅτε συνέβαινε κώλυσις, φορᾶ φύσεως ἂν τινος ἀμεταβλήτου τὴν χορηγίαν αὐτῶν ἠθέλησαν ἀνθρώποι, καὶ οὐκ ἂν, δεχόμενοι ταῦτα, χάριν ὠμολόγησαν τῷ Θεῷ, οὐκ ἂν δὲ ἦτησαν ἔχοντες. Στεροῦνται τοιγαροῦν ἐνίοτε πρὸς ὀλίγον, ἵνα αἰτήσῃσι· καὶ δέχονται αἴθεις, ἵνα χάριν ὁμολογήσῃσι τῷ χορηγούντι, γινώσκοντες, ὡς αὐτός γέ ἐστιν ὁ παρέχων, καὶ οὐ φύσις ἄλλη τίς ἐστὶ παρὰ τὸν Θεόν, ἄκριτός τε καὶ ἀμεταμέλητος, ἢ χορηγοῦσα. Βούλεται δὲ ὁ Θεὸς εἰδέναι χάριν αὐτῷ, ἵνα ἀξιότεροιο τοῦ λαμβάνειν παρ' αὐτοῦ γένωνται, οὐχ ἵνα τι καρπώσῃται εἰς ἑαυτόν. Βούλεται γὰρ τὰ ἀγαθὰ τούτους αἰτεῖν, ἵνα, δεχόμενοι, αἰσθῆσιν τοῦ χορηγούντος ἔχωσιν. Χαίρει μὲν γὰρ τὰ παρ' αὐτοῦ διδοῦς, χαίρει δὲ μᾶλλον ἀξίοις διδοῦς· ὡς τῆς φιλανθρωπίας τρόπον τινὰ ἀτιμαζομένης, εἰ μὴ πρὸς εὐαισθήτους γένοιτο.

B Præter hæc omnia, nisi quæ a Deo universis hominibus perinde concedi solent, identidem impediri contingeret immobilis cujusdam nature impetu; horum largitionem nihil curassent homines; nec iis obtentis Deo gratias agerent, neque hominum compotes facti, ullatenus precarentur. Ad tempus igitur aliquod donis privantur, ut exorent; rursusque accipiunt, ut largitori confiteantur, agnoscentes ipsum esse qui tribuit, nec alteram quamvis præter Deum naturam esse, quæ indiscriminatum et sine pœnitentia subministret. Vult itaque Deus sibi gratiam haberi, ut homines evadant digniores qui ab ipso accipiant, non ut sibi ipsi emolumentum quidpiam redeat. Vult enim ut bona postulent, quibus acceptis largitorem sentiant. Gaudet enim dando quæ sua sunt; sed gaudet amplius dignis impartiendo: ac si benignitas ipsius modo quodam dedecoraretur, nisi in eos qui bene affecti sunt, impenderetur.

IV.

Ibid. pag. 783.

Τοῦ ἁγίου Τίτου, ἐκ τοῦ Περί Προνοίας.

C *Sancti Titi, ex libro De Providentia, ex libro II contra Manichæos.*

(69) Οὐκ ἔχρην, ὡς εἶπες, κατὰ τοῖς πᾶσιν ὑπάρχειν τοῦ Θεοῦ τὰ τεκμήρια, καὶ τὸν ἀβήρητον καὶ ἀκατάληπτον νοῦν πάντη γινώριμον εἶναι ἀνθρώποις· ὅπου γε καὶ βασιλέως ἀνθρώπου καὶ ἀρχόντος ἐστὶν, ὅτι τὰ πλείστα τῶν βουλευμάτων κρύπτεται, ὡς καὶ τὸ πραττόμενον ἀδηλον εἶναι, ὅτι λόγῳ πράττεται. Οὐ τοίνυν θαῦμα, εἰ ἀνθρώποι μὴ χωροῦσιν ὅλως τῆς διοικήσεως τοῦ Θεοῦ τὸν λόγον, οἷς ἀρμόττει καὶ διχα τοῦ πολυπραγμονεῖν ὑπεικαίν τε καὶ ἡσυχάζειν, καὶ ἡκιστα ἀνταίρειν κατὰ τῆς ἀβήρητου διοικήσεως. Πολλάκις γὰρ οὐδὲ τεχνίτην, εἴτουν οἰκοδομίας, ἢ ναυπηγίας, ἢ χαλκευτικῆς ἐμπειρον, αἰδοῦμενοι περιεργαζόμεθα, ποιούντά γε τὸ οἰκεῖον ἕκαστον· ἀλλὰ τῇ πείρᾳ καταπιστεύσαντες, ἐκδεχόμεθα τὸ ἔργον ἰδεῖν. Ἔστι δὲ καὶ ὅτε σφαλλομένῳ οὐκ ἐπαισθανόμεθα. Τί δ' ἂν εἴποιμι περὶ τῆς ὑπὲρ πάντα νοῦν σοφίας τοῦ Θεοῦ; ἢν προσήκε, καὶ νοοῦντάς τε καὶ μὴ νοοῦντας, ἐκπλήττεσθαι τε καὶ τιμᾶν. Εἰ δέ τις, διὰ τὸ μὴ καταλαμβάνειν τὸν λόγον τῶν πλειόνων τῶν πρὸς τοῦ Θεοῦ γινομένων, ἐκπέσοι πρὸς ἀτοπίαν τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης (70) ἀθλιώτατος, καὶ πάλιν

D Minime consentaneum erat, ut videtur, Dei consilia pervia omnibus fieri, et inexplicabilem illam atque incomprehensibilem mentem omni ratione hominibus exploratam esse: quando vel regis qui homo est, ac principis pleraque consilia occulta sunt, ita ut obscurum sit quam ob causam agatur id quod agitur. Nihil mirum igitur, si homines divinæ gubernationis rationem non capiant; quibus conveniat, posita curiositate, cedere et conticere, nec prorsus adversus ineffabile regimen illud obmurmurare. Enimvero sæpe accidit, ut neque ab artifice, sive domus struendæ, sive compingendæ navis, sive æris fundendi perito, ejus reverentia aliquid inquiramus, dum ille quodvis opus suum facit; sed ejus experientiam fidem habentes, opificium videre præstolamur. Quinimo, quandoque etiam illius errata non animadvertimus. Quid itaque dicam de Dei sapientia, quæ mentem omnem excedit? quam, sive intelligamus, sive non intelligamus, nos oportuit admirari ac venerari. Quod si quispiam, ex eo quod multarum quæ a Deo sunt,

(68) Πρὸς δὲ τοῖς ἅπ. Excerpta sunt hæc ex lib. II Titi Bostrensis, § xv, ubi rectius legitur, πρὸς δὲ τούτοις; atque ita legisse videtur interpret. Uterque locus conferatur.

(69) Οὐκ ἔχρην, x. τ. λ. Auctor *Parallelorum* ista descripsit ex lib. II, § xxviii.

(70) Πρὸς ἀτοπίαν τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης. Leg. π. ἀ. τ. κατὰ τοῦ Θεοῦ δ. Apud Titum lib. II, § xxxiii, sic legitur, πρὸς ἀτόπους κατὰ Θεοῦ δόξας. Quæ rectius quam Billius ita reddidisse videtur Turrianus: Si quis... non assequitur, decidat in absurdas de Deo opiniones.

rationem non comprehendat, in hanc miser recor- A ἀνόητος ὁ τοιοῦτος, ὡς αὐτῇ γε τῇ τυφλώσει τῆς
diam contra Dei gloriam cadat; tunc ille rursus ἰδίας διανοίας ὀδηγῶ χρώμενος.
amentiam prodet suam, ceu qui obcaecati sensus sui ducatum sequatur.

V.

Ibid. pag. 783.

Sancti Titi episcopi Bostrorum, ex libro IV contra Manichæos.

Fides in Deum cognitio Dei est, quæ ex visibili creatura rerumque naturalium cogitationibus parta, cum benevolentia et amore erga ipsum per virtutis ac vitii scientiam eidem gratissima est.

Τοῦ ἁγίου Τίτου ἐπισκόπου Βόστρων ἐκ τοῦ λόγου δ'.

Ἔστιν ἡ κατὰ Θεὸν πίστις γνῶσις Θεοῦ, διὰ τὰ τῆς ὁρωμένης δημιουργίας καὶ τῶν φυσικῶν ἐνοπιῶν μετ' εὐνοίας καὶ ἀγάπης τῆς πρὸς αὐτὸν κατ' ἐπιστήμην ἀρετῆς καὶ κακίας εὐαρεστοῦσα Θεῷ.

TITOU EPIΣKOΠΟΥ ΒΟΣΤΡΩΝ

ΕΙΣ ΤΑ ΒΑΙΑ.

TITI BOSTRENSIS EPISCOPI ORATIO IN RAMOS PALMARUM.

1. Ut immensa abyssus, aquarum fontes copia scaturit, iique jugi impetu decurrentia flumina regerunt, quæ terram obeuntia, irrigent, ut iis illa irrigua, panem in cibum fructificet, vinumque ad lætitiâ hominum; eaque illi annona potiti, Scripturæ illud adimplent: *Edent pauperes et saturabuntur, et laudabunt Dominum qui requirunt eum*¹¹; sic quoque ineffabilis Domini nostri Jesu Christi benignitas, ex suæ bonitatis ac benignitatis immensa abyso, sacras nobis solemnitates in quibus nostram operatus est salutem, ceu fontis venas profluit: sancti autem Spiritus gratia in solemnitatibus efficax, implet *fluminis impetus*¹²: deiferos utique viros, *doctrinam habentes in docendo*¹³; qui spiritalem ac rationalem humani generis terram lustrantes, Ecclesiam sanctam lætificent; *civilitatem illam Regis magni Jesu Christi*¹⁴, juxta quod scriptum est: *Fluminis impetus lætificant civitatem Dei*¹⁵. Ecclesia denique lætificata ac delectata a pinguedine cordis¹⁶, regnantem in ipsa Dominum laudat atque glorificat. Age itaque, ut et hodie quod ipse de se ipso per sanctos prophetas suos prædixit, eloquamur, eam pro virili nostra parte nostram scrutemur salutem quam nobis Rex noster festa hac luce molitus est. Age exquiramus cujusnam gratia Regem eum nedum homines laudaverint, sed et angelicæ virtutes.

ἐπραγματεύσατο ἡμῖν ἐν ταύτῃ τῇ ἑορτῇ· φέρε κατανοήσωμεν ἕνεκεν τίνος βασιλεῦσα αὐτὸν ὕμνησαν οὐ μόνον οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις.

II. Causa igitur ejusmodi cantici, juxta quod videbatur, Lazari suscitatio fuit, quemadmodum ait Evangelium: *Cogitaverunt autem Judæi, ut et Lazarum interficerent, quia multi propter illum abibant*

B Ὡς περ ἡ ἀμέτρητος ἀβύσσος βρῦει ἀφθόως τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, καὶ αἱ πηγαὶ ἀποβλύουσι ἀρατῆτους ποταμούς· οἱ δὲ ποταμοὶ ἐπισκέπτουσι τὴν γῆν, καὶ μεθύσκουσι αὐτήν, τοῦ καρποφορῆσαι ἄρτον εἰς βρώσιν, καὶ οἶνον εἰς εὐφροσύνην τῶν ἀνθρώπων· οἱ δὲ ἄνθρωποι, ἀπολαύοντες, πληροῦσι τὸ γεγραμμένον· *Φάγονται πένητες, καὶ ἐμπλησθήσονται, καὶ αἰρέσουσι Κύριον οἱ ἐκζητοῦντες αὐτόν*· ὁμοίως καὶ ἡ ἀφατος φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ τῆς ἀμετρήτου ἀβύσσου τῆς ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας αὐτοῦ πηγάζει ἡμῖν τὰς ἀγίας ἑορτὰς, ἐν αἷς τὴν σωτηρίαν ἡμῶν εἰργάσατο· καὶ αὐτὸς μὲν ἑορτὰς πηγάζει· ἡ δὲ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡ ἐνεργούσα ἐν ταῖς ἑορταῖς τὰ ὁρμημάτα τοῦ ποταμοῦ πληροῖ· λέγω δὴ τοὺς θεοφόρους ἀνδρας, τοὺς *διδασκαλλῶν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ* κηκτημένους· καὶ αὐτοὶ ἐπισκέπτονται τὴν νοστήν καὶ λογικὴν γῆν τῆς ἀνθρωπότητος, εὐφραίνοντες τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν, ἥτις· ἐστὶ πόλις τοῦ μεγάλου βασιλέως Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸ γεγραμμένον· *Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὁρμημάτα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ*. Ἡ δὲ Ἐκκλησία, εὐφραίνομένη καὶ ἠδονομένη ἀπὸ πίστεως καρδίας, αἰεὶ καὶ δοξολογεῖ Κύριον τὸν ἐν αὐτῇ βασιλεύοντα. Φέρε δὲ καὶ σήμερον εἰπεῖν, ὃ προανεφώνησεν αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ διὰ τῶν ἀγίων αὐτοῦ προφητῶν, ἐρευνησάμενος πρὸς τὴν δύναμιν ἡμῶν τὴν σωτηρίαν, ἣν ὁ βασιλεὺς ἡμῶν

D Ἡ αἰτία οὖν τῆς ὕμνωνδίας ἡ ἑγερσις Λαζάρου ἦν κατὰ τὸ φαινόμενον, καθὼς φησι τὸ Εὐαγγέλιον· *Ἐβουλεύσατο δὲ Ἰουδαῖοι, ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνωσιν· ὅτι πολλοὶ δι' αὐτὸν ἐπίησαν*

¹¹ Psal. xxi, 27. ¹² Psal. xlv, 5. ¹³ Rom. xii, 7. ¹⁴ Psal. xlviii, 3. ¹⁵ Psal. xlv, 5. ¹⁶ Isa. lv, 2.

τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐπίστευον εἰς τὸν Ἰησοῦν. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς δοξολογίας τῶν πιστῶν - κατὰ τὸ φαινόμενον· λεληθότως δὲ καὶ κρυπτῶς ἢ ἔγερσις πάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Καὶ ὡσπερ [τοὺς ἀνθρώπους] τὸ τοῦ Λαζάρου σημεῖον καὶ ἔγερσις ἐκείνη ὕμνολογεῖν ἐποίησε τοὺς ἀνθρώπους τὸν Κύριον, οὕτως καὶ τοὺς ἀγίους ἀγγέλους δοξολογεῖν παρεσκεύασε τὸ σημεῖον τῆς ἐγέρσεως πάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· καὶ ὅσον μείζων ἢ τῶν πάντων ἔγερσις τῆς ἐγέρσεως Λαζάρου, τοσοῦτον καὶ ἡ δόξα τότε μείζοτέρα. Καὶ ἡ μὲν συνειδήσις τῶν βωόντων, ἐξισταμένη τῷ θαύματι, ἐκίνει αὐτοὺς δοξάζειν· ἢ δὲ θεία οἰκονομία τὴν ἔγερσιν (71) πάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως λεληθότως ἐκίνει οὐ μόνον τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀγγέλους, θαυμάζειν τὸν Ἰησοῦν. Εἶδον γὰρ, ἀληθῶς εἶδον, καὶ ἔμαθον, καὶ κατεσοφίσθησαν σοφίαν, ἦν οὐκ ἤδεισαν, αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις διὰ τῆς Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν ἐκφανωμένην ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα χτίσαντος, τὴν πρὸ τῶν αἰώνων ἐν αὐτῷ κεκρυμμένην· λέγω δὴ τῶν διδασκῶν, καὶ ἐπαγγελιῶν, καὶ θαυματουργιῶν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, καθὼς ποῦ ὁ θεσπέσιος Παῦλος φησιν· *Ἴνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ πολυποικίλος σοφία τοῦ Θεοῦ. Μανθάνουσι γὰρ αἱ ἄνω δυνάμεις, ἅπερ οὐδέπω εἶδον, οὐδὲ ἤκουσαν. Κτίσματα γὰρ εἰσι· καὶ τὸ κτίσμα οὐκ ἐστίν, ὃ μὴ χρεῖαν ἔχει μαθεῖν. Ἄλλ' οὐδὲ τὰ μέλλοντα γενέσθαι γινώσκουσιν, εἰ μὴ τι εἴδ' ἂν ὑπὸ τῆς ἀγίας καὶ σεπτῆς καὶ προσκυνητῆς Τριάδος μυθῶσιν.* Ἐμαθον οὖν καὶ ἐπεβεβαιώθησαν τὴν ἀνάστασιν τοῦ Ἀδὰμ, θεωροῦσαντες τὸν Θεὸν ἐγείραντα τὸν υἱὸν τῆς χήρας. Ὡς χήρα γὰρ ἐγένετο ἡ γῆ, ἀποθανόντος τοῦ πρωτοπλάστου αὐτῆς υἱοῦ. Ἰδόντες δὲ αὐτὸν πάλιν ἐγείραντα τὴν Ὑγατέρα τοῦ ἀρχιυναγώγου, κατεσοφίσθησαν, ὅτι καὶ τὴν Ἐβαν μετὰ τοῦ Ἀδὰμ ἐγερεῖ. Πάλιν ἀναστήσας τὸν παῖδα τοῦ ἀλλοφύλου ἑκατοντάρχου, ἐδίδαξε καὶ [εἰς] τοῦτο, ὅτι καὶ τὰ ξένα ἔθνη ἐγερεῖ. Ἰδοὺ τρεῖς διαφοραὶ τῶν νεκρῶν. Ἐγείραντος δὲ τὸν Λαζάρου τὸν τεταρταῖον νεκρὸν, καὶ τεταρταῖον ἐκ τοῦ μηνερίου, τὸν ὑπὸ τεσσάρων στοιχείων συσπασθέντα, τὸν ὄξασαντα, τὸν σαπέντα, τὸν ὑπὸ σκωλήκων κυριευθέντα, ἐγνωρίσθη ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ταῖς ἐπουρανίαις, καὶ τοῖς ἐπιγείοις, ὅτι πᾶσαν τὴν ἐκ τεσσάρων συσταθεῖσαν ἀνθρωπότητα ἐγερεῖ, κἂν ὡς ἐσεν ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ τῆς παραβάσεως· κἂν ἐσάπη ἐν τῇ ἀσεβείᾳ τῆς εἰδωλολατρίας· κἂν ὡς ὑπὸ σκωλήκων, ὑπὸ δαιμόνων κατεκυριεύθη, καὶ ἐξωγρεύθη εἰς τὸ ἐκείνων θέλημα. Ταῦτα οὖν ἰδόντες οἱ ἄγγελοι κρυπτῶς, καὶ ἀνθρώποι φανερώς, ἐξέστησαν, ἐξεθαμβήθησαν, καὶ ἤρξαντο βοᾶν καὶ λέγειν· *Ὡσαννά ἐν τοῖς ὑψίστοις.* Οὐχ ὡς σημειοφόρον δὲ μόνον ἐπήγουν, ἀλλὰ καὶ ὡς βασιλέα ὅτι ἠχμαλώτευσεν πᾶσαν τὴν ἀπ' αἰῶνος ὑπὸ τοῦ διαβό-

A ex Judæis, et credebant in Jesum ¹⁷. Et hæc quidem manifesta ratio laudationis illius fidelium : occulta autem ac abditior resurrectio est universæ naturæ hominum. Ac sicut signum Lazari ejusque suscitatio hominum animos ad celebrandum canticis Dominum excitavit, sic et signum suscitandi universi humani generis angelos sanctos ad laudandum permovit. Quantum vero totius universitatis hominum resurrectio, Lazari unius suscitationi præcellit; tantum quoque gloria ac laudatio id temporis præstabit. Ac conscientia quidem clamantium hominum miraculo excitata ad laudandum movebat, divina autem providentia nedum homines, sed et angelos ad Jesu admirationem ob naturæ totius futuram resurrectionem occulte instigabat. Videtur enim, viderunt re vera didiceruntque, ac quam nescirent sapientiam edoctæ sunt cælestes virtutes per fidelium Ecclesiam ¹⁸, ab universorum creatore Deo, in quo ante sæcula abscondita esset, novum elucentem; eam nimirum quæ in Domini Jesu doctrinis ac promissionibus miraculisque consistit, quemadmodum admirabilis Paulus quodam loco dicit : *Ut innotescat nunc principatibus et potestatibus per Ecclesiam, multiformis sapientia Dei* ¹⁹. Docentur enim supernæ virtutes necdum ab ipsis visa auditave. Etenim sunt creaturæ; nec ulla sit creatura, cui non doctrina necessaria sit. At neque noverunt futura, nisi quid sancta ac adoranda Trinitate docente acceperint. Didicerunt ergo, certumque argumentum futuræ resurrectionis Adamæ acceperunt, videntes filium viduæ a Deo suscitatum ²⁰. Protoplasto enim terræ filio mortuo, ea tanquam vidua effecta est. Rursus autem videntes suscitatum archisynagogi filiam ²¹, sapienter intellexerunt Evam quoque cum Adamo susciendam. Tum vero suscitato puero centurionis alienigenæ ²² hoc abunde Deus docuit, fore ut externas quoque gentes suscitet. En tibi tres mortuorum differentias. At Lazarum suscitando quartum mortuum, quadridianum illum a sepulcro, elementis quatuor distrahentibus, olentem, putrem, vermibus mancipatum; notum factum est principatibus ac cælestibus potestatibus terrenisque hominibus, fore ut tandem Deus universam hominum naturam elementis quatuor constantem suscitet, quamquam illa in prævaricationis peccato feteret, quamquam in idololatriæ impietate putruisset, quamquam ei demones instar vermium dominarentur, et captivam tenerent, ad suam ipsorum voluntatem ²³. Cum hæc ergo angeli arcana ratione, homines autem conspicua cernerent, vehementius admirati obstupuerunt, cœperuntque clamare ac dicere : *Hosanna in altissimis* ²⁴. Porro laudabant, non ut tantum significum, sed ut etiam regem; quod omnium

¹⁷ Joan. xii, 10. ¹⁸ Ephes. iii, 10. ¹⁹ ibid. ²⁰ Luc. vii, 41. ²¹ Matth. ix, 18; Marc. v, 22; Luc. viii, 42. ²² Matth. viii, 5. ²³ II Tim. ii, 26. ²⁴ Matth. xxi, 9.

(71) Τῆν δ; Deest dia.

quam a sæculo diabolus morsque captivitatem subjectam habuissent, ipse captivasset²⁵. His enim ac similibus de causis, eum divini prophetæ regem prædicant.

III. Quia porro præfati prophetæ convivæ sunt rationalium animorum; ac sicut menses annui spatii circulo per partes humana corpora alunt, ita et ii, nos quoque per partes, seu potius communiter instructis epulis, dum interim festa agimus, seu etiam ubique, fidelium alunt animos ac divinis doctrinis Christianos inebriant. juxta quod eorum aliquis dicit: *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ*²⁶. Venite, audiamus, et narrabunt nobis omnes qui diligunt regnum Dei, quid de eo prophetet magnus Zacharias, gloriosus ille inter prophetas. Intelligamus quid fausti nuntii præcoferat, multis sæculis præcurrens regno. Venite, atque ut convivæ rationales, fruamur verbis procedentibus de ore Dei, per spiritalem convivam Zachariam; cui obtigerit, ut suis nos epulis festa hac luce exciperet; quemadmodum ait Dominus: *Non in solo pane vivet homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei*²⁷. Nam quia homines tristitiam oderunt, amant vero gaudium, incipit a gaudio clamare, dicens: *Gaude vehementer, filia Sion. Gaude vehementer, inclamat captivitate prophetæ*²⁸. *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei*²⁹. *Quamobrem gaude? et quamobrem vehementer delectare et gaude? Quia venit qui convertat te, sicut olim prædixit pater Regis qui convertit te: In convertendo Dominus captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati: tunc repletum est gaudio os nostrum, et lingua nostra exultatione*³⁰. *Gaude, inquit, velut postliminio reversa a captivitate dæmonum et sæculi hujus potestate, ad cælestem illam Jerusalem, quam pater tuus Abraham exspectabat, uti ait quodam loco beatus Paulus: Vos autem accessistis ad Sion montem et civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem et multorum milium angelorum frequentiam, et ecclesiam primitivorum qui conscripti sunt in cælis, et judicem Deum vivum, et spiritus juncturum perfectorum*³¹. *Unde surgit dolor, tristitia et gemitus*³²: *Ubi justorum omnium lætantium habitatio est*³³. Tunc delectare et jucundare et gaude vehementer filia, hujus utique, Sion. Cur vero, inquit, vehementer gaudebo, o propheta? *Gaude*, quia non ultra doloribus illis mancipanda sis: *vehementer autem*, eo quod liberator tuus haud habeat uti alii reges, sed sit rex æternus, et cujus regnum æternum sit, quemadmodum ait Gabriel angelus ad ejus matrem ac virginem Mariam: *Et regni ejus non erit finis*³⁴: ac sicut ejus regnum æternum est, ita salus tua æterna erit. Propter hoc ergo, *Gaude vehementer; prædica, filia Sion. Quid prædicabo, o propheta? Prædica*

λου καὶ τοῦ θανάτου αἰχμαλωτισθεῖσαν αἰχμαλωσίαν. Ἐνεκεν τούτων καὶ τῶν τοιούτων βασιλεῖα αὐτὴν κρυπτούσιν οἱ θεοὶ προφήται.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ προειρημένοι προφήται ἐστιάτορες τῶν λογικῶν ὑπάρχουσι· καὶ ὡσπερ οἱ μήνες τοῦ ἐνιαυτοῦ κατὰ μέρος τρέφουσι τὰ ἀνθρώπινα σώματα, οὕτως καὶ οὗτοι κατὰ μέρος ἡμᾶς, μᾶλλον κοινῶς τρέφουσι κατὰ ἑορτήν, ἣ καὶ πάντοτε τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν, καὶ μεθύσκουσι ταῖς θεικαῖς διδασκαλίαις Χριστιανούς, καθὼς πού εἰς ἐξ αὐτῶν φησι· *Μεθυσθήσονται ἀπὸ πίστεως οἴκου σου*. Δεῦτε ἀκούσωμεν, καὶ διγῆθησονται ἡμῖν πάντες οἱ ἀγαπῶντες τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, τί περὶ αὐτῆς ἡμῖν προφητεύει ὁ μέγας Ζαχαρίας, ὁ ἐνδόξος ἐν προφήταις. Συνίωμεν δὲ κήρυξ εὐαγγελίζεσθαι, προτρέχων τῆς βασιλείας πρὸ πολλῶν τῶν χρόνων. Δεῦτε, ἀπολαύσωμεν, ὡς λογικοὶ δαιτύμονες, τὰ διὰ στόματος Θεοῦ ἐκπορευόμενα ῥήματα διὰ τοῦ πνευματικοῦ ἐστιάτορος Ζαχαρίου· αὐτῷ γὰρ ἔλαχε θρέψαι ἡμᾶς ἐν τῇ ἑορτῇ ταύτῃ· καθὼς φησιν ὁ Κύριος, ὅτι *Οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ*. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ λύπη παρὰ τοῖς ἀνθρώποις μισητὴ τυγχάνει, ποθητὴ δὲ ἡ χαρὰ· ἀπὸ χαρᾶς ἄρχεται βοᾶν λέγων· *Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών*. *Χαῖρε σφόδρα, βοᾶ δὲ προφήτης πρὸς τὴν αἰχμαλωσίαν*. *Ἡ βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ!* Διὰ τί χαῖρε; καὶ διὰ τί σφόδρα τέρπου καὶ εὐφραίνου; Ὅτι ἦξει ὁ ἐπιστρέφων σε, καθὼς προανεφώνησεν ὁ Πατὴρ τοῦ ἐπιστρέφοντός σε βασιλεὺς λέγων· *Ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν Σιών, ἐγενήθημεν ὡς παρακελημένοι· τότε ἐπλήσθη χαρᾶς τὸ στόμα ἡμῶν, καὶ ἡ γλῶσσα ἡμῶν ἀγαλλιάσεως*. Χαῖρε, φησιν, ὅτι ὑπεστράφης ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν δαιμόνων, καὶ ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ αἰῶνος τούτου, εἰς τὴν ἕνω Ἱερουσαλήμ, ἣν ἐξεδέχετο ὁ πατὴρ σου Ἀβραάμ, καθὼς πού ὁ μακάριος Παῦλος φησιν· *Ἦμεῖς δὲ προσεληλύθατε Σίωρ δρεὶ καὶ πόλει Θεοῦ ζῶτος, Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων παρηγῆροι, καὶ ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ κριτῇ Θεῷ ζῶτι, καὶ πνεύμασι δικαίων τετελειωμένων· ὅθεν ἀπέδρα ὀδύνη, λύπη καὶ στεναγμός· ἐνθα πάντων τῶν δικαίων εὐφρανομένων ἐστὶν ἡ κατοικία*. Τῶν τέρπου καὶ εὐφραίνου, καὶ χαῖρε σφόδρα, θύγατερ, ταύτης τῆς Σιών, ὄπλον. Καὶ διὰ τί φησι, *Σφόδρα χαίρω, ὡ προφήται*; *Χαῖρε*, διότι οὐκέτι ὀδύνας ἐκείναις αἰχμαλωτεύσῃ· *σφόδρα δὲ*, διότι οὐχ ὡς οἱ λοιποὶ βασιλεῖς, οὕτως ὁ βυόμενός σε· ἀλλὰ βασιλεὺς αἰώνιος, καὶ αἰωνία αὐτοῦ ἡ βασιλεία, καθὼς φησιν ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ παρθένον Μαρίας· *Καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος*· καὶ καθὼς αἰωνία αὐτοῦ ἡ βασιλεία, ὅ·

²⁵ Psal. lxxvii, 19; Ephes. iv, 8. ²⁶ Psal. xxxv, 9. ²⁷ Matth. iv, 4. ²⁸ Zach. ix, 9. ²⁹ Rom. xi, 33. ³⁰ Psal. cxxv, 1, 2. ³¹ Hebr. xii, 22, 23. ³² Isa. li, 11. ³³ Psal. lxxxvii, 7. ³⁴ Luc. i, 33.

τως αἰωνία σου ἡ σωτηρία. Διὰ τοῦτο οὖν Χαίρει A
σφόδρα· κήρυττε, θύγατερ Ἱερουσαλήμ. Τί κη-
ρύξω, ὃ προφήτα; Κήρυττε τῷ βασιλεῖ σου, τῷ κατ-
ελθόντι ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων τοῦ οὐρανοῦ σῶσαι σε,
εὐχαριστίαν, δοξολογίαν, ὑμνολογίαν. Κήρυττε Ὁσαν-
νὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, ὅθεν παρεγένετο σῶσαι σε· Εὐ-
λογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν δρόματι Κυρίου. Καὶ
σκοπεῖ μοι τὸν εὐαγγελιστὴν, πῶς διπλοῦν τὸν Χριστὸν
κήρύττει. Ἐν τῷ γὰρ λέγειν, Ὁσαννὰ ἐν τοῖς ὑψί-
στοις, τὴν ὑψηλὴν τῆς θεότητος φύσιν δηλοῖ· ἐν δὲ
τῷ λέγειν· Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν δρόματι
Κυρίου, τὴν τῆς ἀνθρωπότητος οὐσίαν σημαίνει· τὸ
εὐλογημένον σπέρμα, ὃ εὐλογηθῆ ὁ εὐλογημένος Ἀβ-
ραάμ, ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ εὐλογηθῆναι πάντα τὰ
ἔθνη τῆς γῆς. Εὐλογημένη, φησὶν, ἡ ἐρχομένη βα-
σιλεία τοῦ πατρὸς ἡμῶν Δαβὶδ. B

Αναλάβωμεν πάλιν τὴν φωνὴν τὴν προτέραν, καὶ
ὡς περ μασθὸν προφητικῶν ἐκπέσωμεν· ἔτι γὰρ ἔχει
γάλακτος. Φησὶ γάρ· Χαίρει σφόδρα, θύγατερ Σιών·
κήρυττε, θύγατερ Ἱερουσαλήμ. Καὶ τίνας ἔνεκεν
θύγατερ Σιών, καὶ οὐ Σιών; καὶ θύγατερ Ἱερου-
σαλήμ, καὶ οὐ Ἱερουσαλήμ; Πρόσεχε συνετῶς, πα-
ρακαλῶ. Ὡς περ γὰρ τὰ ὀνόματα τῶν βοτανῶν, καὶ
τῶν πετεινῶν, καὶ τῶν τετραπόδων, καὶ τῶν ἀνθρώ-
πων, κατὰ τὴν διαφορὰν τῆς μορφῆς καὶ τῆς δυνά-
μεως οὕτω καὶ τὸ ὄνομα κέκτηται, οὕτως ἐκάστη κε-
ραία τῶν θείων λογίων ἰδίαν δύναμιν καὶ θεωρίαν
κίετται. Οὐκοῦν ἐρευνησάμεν, τί δήποτε τὴν νῦν
πιστὴν Ἱερουσαλήμ πρῶτον καλεῖ ὁ προφήτης θυγα-
τέρα Σιών [κήρυττε, θύγατερ Ἱερουσαλήμ]. Φησὶ C
γάρ· Χαίρει σφόδρα, θύγατερ Σιών· κήρυττε, θύ-
γατερ Ἱερουσαλήμ. Σιών ἐρμηνεύεται διψῶσα.
Ἔστι δὲ αὕτη ἡ συναγωγὴ τῶν δικαίων καὶ προφη-
τῶν· τῶν ἀπ' αἰῶνος μέχρι τῆς Χριστοῦ παρουσίας·
διψήσαντες ἐνωθῆναι καὶ εὐαρεσθῆσαι τῇ θείᾳ καὶ
προσκυνητῇ οὐσίᾳ τῆς θεότητος, καθὼς φησὶν ὁ κο-
ρυφαῖος τῶν ἀποστόλων Πέτρος· Ἴνα γένωνται θείας
κοινωνοὶ φύσεως. Οὗτοι, ζητοῦντες τὸν Χριστὸν καὶ
διψῶντες, ἐκλήθησαν Σιών, καθὼς εἶς ἐξ αὐτῶν ἔλε-
γεν· Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν
ισχυρὸν τὸν ζῶντα. Ὅταν δὲ ἐπέτυχον καὶ ἤγγι-
σαν, μᾶλλον δὲ ὤφθησαν καὶ θεώρησαν τὸ πρόσω-
πον αὐτοῦ· οὕτω γὰρ λέγει ἑτέρα ἔκδοσις· ἐγένοντο
Ἱερουσαλήμ, ὁρῶντες Θεόν, καὶ σκοπευτήριον πάσης
τῆς γνώσεως. Θυγατέρα δὲ ταύτης Σιών καλεῖ D
διὰ τῆς πίστεως διψῶντας, καὶ διὰ τῆς ἐργασίας τῶν
ἐντολῶν τοῦ Εὐαγγελίου, ζητοῦντας εὐρεῖν τὸν Κύ-
ριον, τὸν ἐν αὐτοῖς κεκρυμμένον, καθὼς φησὶ τὸ
ἅγιον Πνεῦμα· Αὕτη ἡ γενεὰ ζητούντων τὸν Κύ-
ριον, ζητούντων τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ.
Καὶ ὅταν ἐπιτύχῃσι, καλοῦνται θυγάτηρ τῆς προειρη-
μένης Ἱερουσαλήμ, θεωροῦντες τὸν Θεόν, καὶ σκο-
ποῦντες τὴν πνευματικὴν γνῶσιν. Παρακαλῶν δὲ ὁ
προφήτης διὰ τοῦ πνεύματος τὸν Θεὸν ἀναδείξει τὴν
τοιαύτην Σιών καὶ Ἱερουσαλήμ, φησὶ· Μνήσθητι
τῆς συναγωγῆς σου, ἧς ἐκτίσω ἀπαρχῆς. Οὐκ·

regi tuo, qui venit de excelsis cælorum ut te sal-
vet, gratiarum actionem, glorificationem, laudum
cantica. Prædica Hosanna in altissimis ²⁵, unde is
te salvaturus advenit: Benedictus qui venit in no-
mine Domini ²⁶. Tu vero mihi evangelistam consi-
dera, ut duplicem Christum prædicet. Dicendo
enim, Hosanna in altissimis, sublimem naturam
divinitatis ostendit; dicendo autem: Benedictus qui
venit in nomine Domini, substantiam designat hu-
manitatis: semen, inquam, illud benedictum, quod
benedictus Abraham in benedictionem accepit, ut
in semine ejus benedicerentur omnes gentes ter-
ræ ²⁷. Benedictum, inquit, quod venit regnum patris
nostri David ²⁸.

B

IV. Resumamus priorem vocem, ac velut prophe-
tica ubera exprimamus: quippe adhuc lac habent.
Ait siquidem: Gaude vehementer, filia Sion; præ-
dica, filia Jerusalem. Quorsum vero, filia Sion,
non Sion? Quorsum filia Jerusalem, non Jerusa-
lem? Quæso attendas sapienter. Quemadmodum
enim olera, volucres, quadrupeda animalia atque
homines, pro varia forma atque virtute, alia at-
que alia eleceperunt nomina, sic sane singuli di-
vinorum eloquiorum apices, virtutem propriam ac
sensem spiritalem habent. Scrutemur ergo, quam-
obrem propheta, fidelem Jerusalem, primum ap-
pellet filiam Sion; subindeque filiam Jerusalem.
Nam ait: Gaude vehementer, filia Sion; prædica,
filia Jerusalem. Sion exponitur sitiens. Hæc porro
justorum ac prophetarum congregatio est, qui suæ-
runt a sæculo usque ad Christi adventum: qui ni-
mirum uniri sitierunt, ac placere divinæ adorandæ-
que divinitatis substantiæ, quemadmodum ait
Petrus apostolorum princeps: Ut divinæ efficietur
consortes naturæ ²⁹. Hi, inquam, Christum quæ-
rentes ac sitiens appellati sunt Sion, quemad-
modum eorum aliquis ait: Sitiivit anima mea ad
Deum fortem vivum ³⁰. Ubi autem adepti sunt ac
accesserunt, seu potius viderunt ac contuiti sunt
faciem ejus; sic enim habet alia editio; facti sunt
Jerusalem Deum videntes, ac totius scientiæ spe-
cula. Hujus porro Sion filiam vocat, fideles in Do-
mino qui sitiunt per fidem, quique exsequendo
evangelica præcepta, Dominum in eis occultatum
invenire quærent, uti ait Spiritus sanctus: Hæc
est generatio quærentium Dominum, quærentium fa-
ciem Dei Jacob ³¹. Ubi autem consecuti sunt, vo-
cantur filia præfatæ Jerusalem, videntes Deum ac
scientiam spiritalem speculantes. Porro propheta
Deum obsecrans in spiritu, ut eam Sion ac Jeru-
salem exhiberet, ait: Memor esto congregationis
tuæ, quam possedisti ab initio ³². Ergo cum hac
matre tua, tu Sion Gaude vehementer, filia cœlestis
Jerusalem: clama cum tua illa matre: Hosanna in

²⁵ Matth. xxi, 9. ²⁶ ibid. ²⁷ Genes. xviii, 18.
3. ²⁸ Psal. lxxiii, 2. ²⁹ ibid.

³⁰ Marc. xi, 10. ³¹ II Petr. i, 4. ³² Psal. xli,

altissimis: Benedictus qui venit in nomine Do-

mini.

σου βοῶσα: Ὁσαρὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου.

V. Quid vero ait Evangelium: *Cum appropinquas-*

sent Hierosolymis, et venissent Bethphage ⁴³? Id-

circo enim ivit in cœnaculum, ad montem Olivarum

(quod est Ecclesia fidelis populi), ut eum mandu-

carent. *Tunc misit Dominus duos ex discipulis suis.*

Sunt hi, chori duo, prophetarum scilicet et apo-

stolorum. Apostoli enim cum docerent gentes, se-

cum habebant a Deo inspirata oracula prophetarum

quæ Christo testimonium perhiberent, quomodo

vidit magnus inter prophetas Ezechiel: *Rota, in-*

quit, in rota, volans ac currens ⁴⁴. Dicens Jesus:

Ite in castellum quod contra vos est, misit eos in

universum gentium orbem: hactenus enim gentiles

contrarii erant fidei Ecclesiæ Judaici populi. Porro

opportuno eos tempore misit in castellum gentium,

quod contra erat: quippe illud paratum erat, ut

præfatos duos choros prophetarum ac apostolorum

reciperet. Et ut ei pullum adducerent; nempe gen-

tes, super quas ascenderet ac regnaret, juxta quod

Psalmista ait: *Regnavit Deus super gentes: Domi-*

nus sedens super sedem sanctam suam ⁴⁵. *Super*

quem nemo unquam hominum sedit ⁴⁶. Nam neque

Deum sessorem habebant ac regnantem super eas,

neque legem neque prophetas. *Solvite, inquit, il-*

lum, et adducite mihi. Apostoli enim a tenebris

gentes absolverunt: hoc est, a Dei ignorantia, ab

errore, a peccato, ab alieni servitute, a potestate

tenebrarum principis sæculi hujus ⁴⁷: adduxerunt-

que ad eorum creatorem ac opificem Dominum. Ac

Α οὖν μετ' αὐτῆς τῆς μητρὸς σου Σιών, Χαῖρε σφόδρα,

Ὀὕγαιτερ Ἰερουσαλήμ ἐπουρανοῦ· μετὰ τῆς μητρὸς

σου βοῶσα· Ὁσαρὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου.

Καὶ τί φησι τὸ Εὐαγγέλιον· Ὅτε ἤγγισαν εἰς

Ἰερουσαλήμ, καὶ ἦλθον εἰς Βηθφαγή; Ἴνα γὰρ

φάγωσιν αὐτὸν οἱ πιστοὶ, ἤρατο ἐν τῷ ὑπερῷ πρὸς

τὸ θεὸν τῶν Ἑλαίων (ὃ ἐστὶν ἐκ τοῦ λαοῦ πιστῆ Ἐκ-

κλησία). Τότε ὁ Κύριος ἀπέστειλε δύο τῶν μαθη-

τῶν αὐτοῦ· οἵτινές· εἰσι δύο χοροὶ τῶν προφητῶν

καὶ ἀποστόλων. Μαθητεύοντες γὰρ τὰ ἔθνη οἱ ἀπό-

στολοὶ, εἶχον μεθ' ἑαυτῶν τὰ θεόπνευστα τῶν προφη-

τῶν λόγια, τὰ μαρτυροῦντα τῷ Χριστῷ, ὃν τρόπον

ἐθεώρησεν αὐτοὺς Ἰεζεκιήλ ὁ μέγας ἐν προφηταῖς·

Τροχὸς, φησὶν, ἐν τροχῷ, πετόμενος καὶ τρέχων.

Λέγοντος πρὸς αὐτοὺς τοῦ Ἰησοῦ· *Πορευθέντες εἰς*

τὴν κατέναντι κώμην ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς πᾶσαν

τὴν οἰκουμένην τῶν ἐθνῶν· ὅτι ἐναντίοι ἦσαν τῆς

τῆς ἐκ τοῦ λαοῦ πιστῆς Ἐκκλησίας. Καί τῳ γὰρ εὐ-

θέτῳ ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὴν κατέναντι κώμην

τῶν ἐθνῶν· ἐτοίμη γὰρ ἦν διέξασθαι τοὺς προεπι-

μένους δύο χοροὺς τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν.

Καὶ ἀγαγεῖν πρὸς αὐτὸν τὸν πῶλον· οἵτινές· εἰσι

τὰ ἔθνη· τοῦ ἐπιθῆναι καὶ βασιλεύσαι ἐπ' αὐτὰ, κα-

θὼς φησὶν ὁ Ψαλμωδός· *Ἐβασίλευσεν ὁ θεὸς ἐπὶ*

τὰ ἔθνη· Κύριος κάθηται ἐπὶ θρόνον ἁγίου αὐτοῦ·

ἐφ' ᾧ οὐδεὶς ποτε ἀνθρώπων κεκάθικεν. Οὐδὲ γὰρ

θεὸν εἶχον ἐπιβαίνοντα καὶ βασιλεύοντα ἐπ' αὐτὰ,

οὐδὲ νόμον οὐδὲ προφήτας. *Λύσαντες αὐτὸν, φησὶν,*

ἀγάγετέ μοι. Ἔλυσαν γὰρ τὰ ἔθνη οἱ ἀπόστολοι ἀπὸ

τῆς σκοτίας, τουτέστι τῆς τοῦ θεοῦ ἀγκυσίας, ἀπὸ

τῆς πλάνης, ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἀπὸ τῆς δουλείας τοῦ

ἄλλοτρίου. ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους, τοῦ ἀρ-

⁴³ Matth. xxi, 1. ⁴⁴ Ezech. i, 17. ⁴⁵ Psal. xlix, 9. ⁴⁶ Marc. xi, 2. ⁴⁷ Ephes. ii, 2. ⁴⁸ Luc. xix, 38. ⁴⁹ Philipp. iv, 7. ⁵⁰ alai. ii, 8.

τά· οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ διὰ τὰς ἰδίας ἀρετὰς, καθὼς σημαίνει ὁ εὐαγγελιστὴς, λέγων· Ἄλλοι δὲ ὑπευπερώνησαν τὰ ἰμάτια αὐτῶν (72) ἐν τῇ ὀδῷ. Εἰς τοῦτο δὲ τὰς ἰδίας ἀρετὰς, ἃς συνέσπεσαν χάριτι, αἰνίττεται, ὡς φανερώς λέγει ὁ θεσπέσιος Παῦλος· Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως, εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν ἐν τῇ πίστει εἰς τὴν χάριν ταύτην, ἐν ᾗ ἔστίκαμεν, καὶ κυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Ἔως δὲ [τούτου] τὰ τῆς χάριτος. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ κυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν ἡμῶν, εἰδότες, ὅτι θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται· ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴ· ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα· ἡ δὲ ἐλπίς οὐκ αἰσχύνει· ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν διὰ Πνεύματος ἁγίου, τοῦ δοθέντος ἡμῖν. Τὸ δὲ, Ἐν τῇ τῇ ὑπεστρώνησιν, ὅτι σωματικῶς καὶ φανερώς καὶ αἰσθητῶς ἔθεουρύντο αἱ ἀρεταὶ αὐτῶν ἐνώπιον τῶν ἔθνων, καθὼς καὶ ἐν ἐτέρῳ πούφησι πρὸς ταῦτα λέγων ὁ Ἀπόστολος· Οἶα εἰδέτε ἐν ἐμοὶ καὶ ἀκούσατε καὶ περιλάθετε, ταῦτα πράξατε. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανώμεν.

Οἱ δὲ δχλοὶ οἱ προάγοντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον, μετὰ αἰνῶν καὶ κλάδων ἐλαιῶν καὶ βάλτων· οἵτινες σημαίνουσι τὴν πρακτικὴν ἐργασίαν τοῦ ἔξω ἀνθρώπου· καὶ βάλια φοινίκων, οἵτινες μνηύουσι τὴν πνευματικὴν καὶ πρακτικὴν καὶ γνωστικὴν καὶ καθαρὰν τοῦ ἔσω ἀνθρώπου ἐργασίαν. Ἐκράζον λέγοντες· Ὁσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. Ἐν ἀληθείᾳ γὰρ πάντες οἱ δχλοὶ τῶν δικαίων καὶ προφητῶν καὶ ἱερέων, οἵτινές εἰσιν οἱ προάγοντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες, πιστεὶ κράζουσι, καὶ λέγουσιν· Ὁσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβὶδ· Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου· Ὁσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις· ὡς ὁ εὐαγγελιστὴς φησι· Τοῦτο δὲ ὄλον γέγονεν, ἵνα πληρωθῇ τὸ ρηθὲν διὰ τοῦ προφήτου, λέγοντος· Εἶπατε τῇ θυγατρὶ Σιών. Πρὸς τίνας λέγεις, Εἶπατε, ὦ προφῆτα; Ἰδοὺ σὺ κηρύττεις· Ἰδοὺ σὺ λέγεις. Ἐγὼ, φησὶν, ἐπεθύμουν ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι· οὐκ ἐγὼ μόνος, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι. Ἄλλὰ καὶ τοῖς εὐρισκομένοις καὶ μαθητευομένοις, καὶ θεωροῦντας (73) καὶ ἀκούοντας τοῦ βασιλέως Σιών λέγω, ἵνα εἴπωσι καὶ κηρύξωσιν· Εἶπατε τῇ θυγατρὶ Σιών· Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι. Καὶ οὐκ εἶπε ψιλῶς, ἔρχεται· ἀλλ' ἔρχεται σοι· τούτεστι, σοῦ γενέσθαι, καὶ ἐν σοὶ οἰκῆσαι. Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι δίκαιος καὶ σώζων. Σώζων ἀπὸ τῆς δουλείας τοῦ ἐχθροῦ τοὺς πιστεύοντας ἐπ' αὐτόν. Πρατὶς καὶ ἐπιθεβηκῶς ἐπὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου· τούτεστι, ταπεινῶρων, καὶ ἐν τῇ ταπεινοφροσύνῃ αὐτοῦ ἐξολοθρεῖν τὰ ἄρματα τῆς βασιλείας Ἐφραΐμ· τούτεστι τοῦ διαδόλου, ὃς ἐβασίλευσεν ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη. Ἐξωλόθρευσε δὲ καὶ κατὰ τὸ γράμμα καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐπαύθη. Καὶ Ἰσραὴλ, φησὶν, ἐξ Ἰερουσαλήμ· τούτεστι πᾶσαν τὴν ὑπερρηφανίαν τῆς

stimenta sua in via. Per hoc enim proprias eorum virtutes quas gratiæ conjunxerunt, indicat, quemadmodum admirabilis Paulus aperte ait : *Justificati ergo ex fide pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum : per quem et habemus accessum per fidem in gratiam istam, in qua stamus, et gloriamur in spe gloriæ Dei* ⁸¹. Hactenus quæ spectant ad gratiam. Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus nostris : scientes quod tribulatio patientiam operatur ; patientia autem probationem ; probatio vero spem ; spes autem non confundit : quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis ⁸². Quod autem ait, *Sternebant in via*, eo dictum sit, quod eorum virtutes coram gentibus corporaliter palamque ac sensibili ratione aspectandæ proponerentur, uti etiam alio quodam loco ad idem ait Apostolus : *Quæ ridisti in me et audivistis et accepistis, hæc agite* ⁸³. Verum ad propositum revertamur

VI. *Turbæ autem quæ præibant et quæ sequebantur clamabant, cum laudibus et ramis olivarum atque palmarum. Significant olivarum rami actuosam operationem exterioris hominis : rami autem palmarum, spiritalem activamque ac contemplativam atque puram hominis interioris operationem. Clamabant dicentes : Hosanna in altissimis.* Re vera enim omnes turbæ justorum, et prophetarum ac sacerdotum, quos intelligimus præeuntes atque sequentes, fide clamant, dicuntque : *Hosanna filio David : Benedictus qui venit in nomine Domini : Hosanna in altissimis* : quemadmodum sacer evangelista ait : *Hoc autem totum factum est, ut adimpletetur quod dictum est per prophetam, dicentem : Dicite filiæ Sion.* Quibusnam propheta ais, *Dicite*? En ipse prædicat : en ipse dicis. Ego, inquit, desiderabam videre et audire : nec ego tantum, sed et multi prophetæ et justī ⁸⁴. Verum dico, cum inventuris ac discipulis, tum iis qui vident ac audiunt Regem Sion, ut dicant ac prædicent : *Dicite filiæ Sion : Ecce rex tuus venit tibi.* Non nude dixit, *venit* : sed, *venit tibi* : hoc est, ut sit tuus, et habitet in te. *Ecce rex tuus venit tibi justus et salvans.* Salvans ab inimici servitute credentes in eum. *Mansuetus, et sedens super pullum filium subjugalis* : hoc est, humilis, suaque humilitate *dispersens currus regni Ephraim* ⁸⁵ ; hoc est diaboli, qui regnaverat super Israel et super gentes. Sed et ad litteram, regnum quoque populi Judæorum disperdidit, illudque jam desiit. *Et equum de Jerusalem* : hoc est, omnem eorum principatus superbiæ humili pullo suo. Porro, Jacob cum benediceret Judam, factamque ad Abraham ac Isaac patres suos benedictionem, quæ est Christus declararet, ait : *Alligatis ad vitem pullum*

⁸¹ Rom. v, 1, 2. ⁸² ibid, 3, 5. ⁸³ Ph. 1. 11, 9. ⁸⁴ Math. xiii, 17. ⁸⁵ Zach. ix, 10.

(72) Αὐτῶν. Apud Matthæum xxi, 8, ἐστὶν.

(73) Καὶ θεωρ. Forte καὶ πρὸς θεωρ.

sum⁵⁵. Ad vitem enim de **Ægypto** translata⁵⁶, **A** quæque totam implevit terram per doctrinam prophetarum ejus atque justorum, universas gentes alligavit. Nam pullus in lege immundus erat, uti et gentes. *Alligans ad vitem pullum sum.* Quid ita? Ut ab ea legem ac prophetas ac in eis latentem Dei scientiam acciperent: hoc est, Christum; qui est benedictio ac purgatio gentium. Quippe ait: *Et ad helicem pullum asiæ suæ.* Est helix, quod ex vite germinat: Christus nimirum, qui genuinavit ex vite synagoga translata de **Ægypto**; quemadmodum ipsemet ad eum Jacob ait: *Ex germine, fili mi, ascendisti:* inque eo gentes insolubili vinculo alligatæ sunt.

πῶλον τῆς δρου αὐτοῦ. Ἐλιξ ἐστὶ τὸ βλάστημα τὸ ἀγωγῆς τῆς ἐξ Αἰγύπτου βλαστήσας, καθὼς αὐτὸς ὁ ἀνέβη· καὶ ἐδεσμεύθησαν τὰ ἔθνη ἐν αὐτῷ ἀλύτως.

VII. Et nos itaque insolubiliter Christo alligemur. **B** Siquidem omnino ab ejus solemnitatibus salutem obtinere contendimus; nos quoque ipse una cum Lazaro, a mortuis operibus⁵⁷ nostris quæ sine Deo sunt facta, suscitaturus est⁵⁸. Sic ipsi in Bethania concœnabimus, quam interpreteris, domum obedientiæ. Sic a captivitate oblivionis animi pariter ac corporis sensus apte colligemus, clamantes ac dicentes: *Hosanna in altissimis: Benedictus qui venit in nomine Domini;* in suam ipse Jerusalem ingressurus: non jam ut patiat, uti tunc; sed ut salvet eam, Salvatorque ab ea glorificetur, quomodo David eam compellans ait: *Lauda, Jerusalem, Dominum; lauda Deum tuum, Sion*⁵⁹. Dixit iterum: *Lauda ac lauda;* animo pariter ac corpore. *Quoniam confirmavit vectes portarum tuarum*⁶⁰: nempe fidem, spem et charitatem, meditationem ac studium cœlestis, longanimitatem, patientiam. *Benedixit filiis tuis in te*⁶¹: nempe infantibus fidelibus, qui Dominum cum ramis susceperunt; cum novis utique fructibus: infantibus, inquam, sugentibus lac doctrinæ Christi. Credentes enim in eum, mox laudant, sicut scriptum est: *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem*⁶². Efficiamur pro immundo pullo sacrum ei vehiculum, ut in nos ascendat. Currum ei nostrarum cogitationum jungamus, et regnabit super nos in sæcula, et regni ejus non erit finis⁶³. Hilarem vitæ rationem ceu ramos olivarum assumamus, ut quemadmodum ait regius Psaltes, *Fuciem nostram in oleo exhilaremus*⁶⁴. Et iterum: *Servite Domino in lætitia*⁶⁵. Divinam rursus ac spiritalem operationem in interiori homine ceu palmarum ramos tollentes, sequamur, gratias ei agentes: ac pro candore quidem, rectam intemperatamque ac simplicem assumamus fidem; pro agilitate autem, patientem ferrem; spem inquam, quæ pungat ac jugulet cogita-

αὐτῶν ἀρχῆς διὰ τοῦ ταπεινοῦ αὐτοῦ πώλου. Ὁ δὲ πατριάρχης Ἰακώβ, εὐλογῶν τὸν Ἰούδαν, καὶ ἐκφαίνων τὴν εὐλογία τὴν πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ Ἄβρααμ καὶ Ἰσαὰκ, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, λέγει· *Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ.* Πρὸς γὰρ τὴν ἄμπελον τὴν μεταστᾶσαν ἐξ Αἰγύπτου, τὴν πληρώσανσαν πᾶσαν τὴν γῆν ἀπὸ τῆς διδασχῆς τῶν προφητῶν αὐτῆς καὶ δικαίων, ἐδεσμευσε πάντα τὰ ἔθνη. Ὁ γὰρ πῶλος ἀκαθάρτος ἐστὶν ἐν τῷ νόμῳ· οὕτω καὶ τὰ ἔθνη. *Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ.* Διὰ τί; Ἵνα δέξοντα: παρ' αὐτοῦ (74) τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας, καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς θεογνωσίαν· τουτέστι τὸν Χριστὸν, ὃς ἐστὶν εὐλογία τῶν ἔθνων καὶ κάθαρσις. Φησὶ γὰρ· *Καὶ τῆ ἑλικὶ τὸν ἐξ ἄμπελου· ὃς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἐξ ἄμπελου τῆς συν-*

B Οὐκοῦν δεσμευθῶμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὸν Χριστὸν ἀλύτως. Ἐὰν ὄλιως ἀγωνιζώμεθα τοῦ σωθῆναι ἀπὸ τῶν ἑορτῶν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς συνεγερεῖ ἡμᾶς τῷ Λαζάρῳ ἀπὸ τῶν νεκρῶν ἡμῶν ἔργων, τῶν χωρὶς αὐτοῦ γερομέτρων. Οὕτω συνδειπνοῦμεν αὐτῷ ἐν τῇ Βηθανίᾳ, ἥτις ἐρμηνεύεται *ὄλικος τῆς ὑπακοῆς*. Οὕτως ἀρμολίως συνάγωμεν (75) τοὺς λογισμοὺς ἡμῶν ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς λήθης μετὰ τῶν αἰσθητηρίων τοῦ σώματος, κρίζοντες καὶ λέγοντες· *Ὡσαννά ἐν τοῖς ὑψίστοις· Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, εἰσελεθεῖν εἰς τὴν ἐκκλῆσην Ἰερουσαλήμ· οὐ διὰ τὸ παθεῖν, ὡσπερ τότε, ἀλλ' ἵνα σώσῃ αὐτήν, καὶ δοξασθῇ ὑπ' αὐτῆς·* καθὼς φωνεῖ αὐτὴν Δαβὶδ λέγων· *Ἐπαίρει, Ἰερουσαλήμ, τὸν Κύριον· αἶνει τὸν Θεόν σου, Σιών.* Δεύτερον εἶπεν· *Ἐπαίρει καὶ αἶνει, ψυχῇ καὶ σώματι. Ὅτι ἐνίσχυσε τοὺς μοχλοὺς τῶν πυλῶν σου· οἵτινές εἰσι πίσις, ἐλπίς, ἀγάπη, μελέτη, μακροθυμία, ὑπομονή. Εὐλόγησε τοὺς υἱοὺς σου ἐν σοὶ· οἵτινές εἰσι τὰ πισταὶ νήπια τὰ δεχόμενα τὸν Κύριον μετὰ τῶν κλάδων·* τουτέστι μετὰ καρπῶν νέων· τὰ θηλάζοντα τὸ γάλα τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ. Πιστεύοντες γὰρ εἰς αὐτὸν, εὐθέως αἰνοῦσι, καθὼς γέγραπται· *Ἐκ στόματος ἠπλῶν καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνεν.* Γενώμεθα αὐτῷ ὄχημα ἄγιον ἀντὶ ἀκαθάρτου πώλου, ἵνα ἐπιβῇ ἐφ' ἡμᾶς. Ζεύξωμεν αὐτῷ τὸ ἄρμα τῶν λογισμῶν ἡμῶν, καὶ βασιλεύσει ἐφ' ἡμᾶς εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Λάβωμεν ἰλαρὰν πολιτείαν ὡς κλάδη ἐλαίων, **D** *Τοῦ ἰλαρῆναι τὸ πρόσωπον ἡμῶν ἐλαίῳ,* καθὼς φησὶν ὁ Ψαλμῶδός· καὶ πάλιν· *Δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ ἐν εὐφροσύνῃ·* ἄρωμεν πάλιν ἐν τῷ ἔσω ἀνθρώπῳ τὴν θεϊκὴν καὶ πνευματικὴν ἐργασίαν, ὡς τὰ τῶν φωνικών βάττα, καὶ ἀκολουθήσωμεν εὐχαριστοῦντες αὐτῷ· καὶ ἀντὶ μὲν τῆς ἀσπρότητος [ἀπλότητος] τὴν ὀρθὴν καὶ ἀμίαντον καὶ ἀπλὴν πίστιν· ἀντὶ δὲ τῆς ὀξύτητος τὴν ὑπομονητικὴν ἐλπίδα· τὴν κεντούσαν

⁵⁵ Genes. xlix, 11. ⁵⁶ Psal. lxxix, 9. ⁵⁷ Hebr. vi, 1. ⁵⁸ Joan. xi, 5. ⁵⁹ Psal. cxlvii, 1. ⁶⁰ Ibid. 2. ⁶¹ Ibid. ⁶² Psal. viii, 3. ⁶³ Luc. i, 32, 33. ⁶⁴ Psal. ciii, 15. ⁶⁵ Psal. xcix, 2.

(74) Παρ' αὐτοῦ. Scrib. παρ' αὐτῆς.

(75) Συνάγωμεν. Forte συνάξωμεν.

καὶ σφάζουσιν πάντα λογισμὸν ἐπαιρόμενον, αἰχμα-
λωτεύουσαι ἡμᾶς ἀπὸ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ· καὶ ἀντὶ
τῆς γλυκύτητος τοῦ φοίνικος τὴν γλυκυσίαν ἀγάπην,
τὴν συνισταμένην ἐκ τῶν προρρήθέντων πίστεως,
καὶ ἐλπίδος, καὶ τῶν λοιπῶν, ἵνα πληρωθῆ ἡμῖν
τὸ ῥηθὲν· *Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀρθήσει· ὡσεὶ κέδρος
ἡ ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται.* Ἀκολουθήσωμεν
αὐτῷ εἰς τὴν ἀγίαν πόλιν· εἰσέλθωμεν μετ' αὐτοῦ εἰς
τὸ ἱερὸν, ἵνα τὰς τραπέζας τῶν ἐν ἡμῖν κολλυβιστῶν
καταστρέψῃ, καὶ τοὺς δαίμονας τοὺς πωλοῦντας τὰς
περιστεράς, τοὺς ἐν πλάνῃ πετομένους λογισμοὺς, ἀπο-
διώξῃ ἀφ' ἡμῶν μετὰ πάντων τῶν πωλοῦντων ἐν ἡμῖν
καὶ ἀγοραζόντων· καὶ ἀντὶ σπηλαίου ληστῶν ποιήσῃ
ἡμᾶς κατὰ τὸν ἀρχαῖον ἱερὸν ναὸν ἄγιον, ἐν ᾧ οἰκεῖ
καὶ περιπατεῖ Χριστὸς· ἵνα τοῖς τυφλοῖς ἡμῶν φῶς
χαρίσῃται, καὶ τοὺς κωφοὺς ποιήσῃ ἀκοῦσαι, καὶ
τοὺς χωλοὺς περιπατῆσαι, καὶ τοὺς νεκροὺς μετὰ Λα-
ζάρου ἐγείρῃ. Ὅπου γὰρ οἰκεῖ ζωὴ, ἐκεῖ ἀνάστασις
ἐστίν· ἵνα μετὰ Λαζάρου, καὶ τῶν δαχλων καὶ τῶν
μαθητῶν αὐτοῦ, μετὰ νηπίων καὶ θηλαζόντων, καὶ
μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων κράζωμεν βοῶντες· *Ὁσαννά
ἐν τοῖς ὑψίστοις· Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν
ὀνόματι Κυρίου· Χριστὸς Κύριος καὶ ὁ Θεὸς ἡμῶν,
ὁ βασιλεὺς τῶν αἰώνων.* Αὐτῷ δόξα, τιμὴ, κράτος
καὶ προσκύνησις, ἅμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
Ἀμήν.

tionem omnem extollentem se⁶⁶, ut nos a Dei
scientia captivet : pro palmæ demum dulcedine,
dulcem charitatem, quæ ex præstatis, fide, spe ac
reliquis constat, ut in nobis impleatur quod di-
ctum est : *Justus ut palma florebit ; sicut cedrus quæ
in Libano est, multiplicabitur*⁶⁷. Sequamur euntem
in sanctam civitatem : ingrediamur cum eo in tem-
plum, ut in nobis mepsas nummulariorum subvertat⁶⁸,
at dæmones vendentes columbas : nempe
cogitationes in errore volantes, cum omnibus qui
in nobis emunt venduntque, a nobis expellat, ac
pro spelunca latronum, sacrum nos templum, uti
antiquum illud, in quo Christus habitet ac deambu-
let, faciat ; quo cæcis nostris largiatur visum, ac
surdos faciat audire, et ambulare claudos, mor-
tuosque cum Lazaro resuscitet. Ubi enim vita ha-
bitat, ibi resurrectio est : ut cum Lazaro et turbis
ac discipulis ejus, cumque infantibus ac angelis
sanctis clamemus dicentes : *Hosanna in altissimis :
Benedictus qui venit in nomine Domini : Christus
Dominus et Deus noster, rex sæculorum*⁶⁹. Ipsi
gloria, honor, potestas et adoratio, cum Patre et
Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæ-
culorum. Amen.

⁶⁶ II Cor. x, 5. ⁶⁷ Psal. xcii, 15. ⁶⁸ Matth. xxi, 12. ⁶⁹ I Tim. i, 17.

ANNO DOMINI CCCXIV-CCCLXXIV.

MARCELLUS ANCYRANUS EPISCOPUS

DIATRIBA

DE CAUSA MARCELLI ANCYRANI

(MONTFAUCON., *Biblioth. nova Patrum*, I, 21.)

PROCEMIUM ET DIVISIO OPERIS.

De Marcelli Ancyranus doctrina, etsi ab ipso Marcelli ævo ad hoc usque tempus ab insignibus viris disceptatum sit, res tamen adhuc in ancipiti manet : alii namque illum temeratae fidei reum agunt, alii ut rectae fidei vindicem defendunt, alii quæstionis difficultate deterriti, non audent in utramvis partem ferre judicium. Ad postremos autem incunctanter accederem, nisi ex eo, quod jam primum publicatur, opusculo nova Marcellianis rebus lux oriretur. Hujus adminiculo non sine spe enodandæ, in multis saltem, rei hactenus perplexæ et intricatæ, huic Diatribæ manum admovemus, totamque hæc in capita distribuimus. Præit compendiarie de vita Marcelli narratio ; hinc exquiritur, qui fuerit ille Marcello ascriptus error ; tum an in ejus contra Asterium libro deprehendi potuerit ; deinde num errorem illum in decursu vitæ verbo vel scripto tradiderit ; itemque an ab Athanasio a communione remotus fuerit ; demum agitur de Marcelli et Ecclesiæ Ancyranæ ad Athanasium legatione, quam nunc primum edimus.

CAPUT PRIMUM.

COMPENDIARIA DE VITA MARCELLI NARRATIO.

Qui anno 374 saltem centenarius e vivis excessit, Marcellus, anno circiter 274, Aureliano rerum potente, natus sit oportet, eodem ferme tempore quo Paulus Samosatenus, cuius hæresin restaurasse fertur Marcellus, Antiochena sede pulsus est. Ante annum 314 in Ancyranum episcopum adlectus, Ancyranæ synodo eodem anno celebratæ interfuit. Hinc in Nicæna synodo in Arium et asseclas acriter invectus, eorum in se inflammavit odia. Excitata vero dissensio in apertum bellum erupit, cum Asterio sophista Arianorum vindice in edito ab se libro catholicam fidem oppugnante, Marcellus insigni opere Asterium adortus, Arianorum primipilares omnes exagitavit. Hæc princeps causa irarum, hi sævi dolores Arianorum, qui exinde classicum in Marcellum canentes, eum et scriptis et moliminibus sunt aggressi. Siquidem ulciscendæ injuriæ cupidine, primo Jerosolymam, teste Socrate, Marcellum evocant, causam dicturum; deinde vero Constantino-polin accersunt, abnuentemque ejurare hæresin, quam in libro ejus efferi contendebant, gradu dejiciunt, ipsique Basilium subrogant. Hinc Eusebius Cæsariensis duobus contra Marcellum libris tribusque aliis vario titulo Arianorum res vindicavit: atque ita gregalibus suis oblata crimina depulit, ut se ipse proderet Ariam. Tum ibidem contra Marcellum rem strenue gessit, quem violatæ sanæ doctrinæ reum egit: ac instaurati Pauliani et Sabelliani erroris accusavit. Hac autem in re non prorsus infausto conatu Marcellum adortus est: exinde namque non modo Arianis invisus, sed etiam Catholicorum multis suspectus esse cœpit.

Sub hæc defuncto Constantino, cum aliis exsulis Marcellus sedi restitutus, non sine tumultu ac cædibus locum repetiit. Nec diu postea extorris denuo factus, ad Julium papam receptum habuit. Ibi fidens adversarios provocat ad iudicium, Julio fidei suæ formulam offert, nullo, ut planum est, vitio laborantem: suum contra Asterium librum defendit, truncas sententias ab Eusebianis pravum in sensum detortas, adulteratam verborum seriem in Romana 50 episcoporum synodo comprobata, dicta tuetur et explicat: demumque ab Julio et episcopis ad communionem ut innoxius admittitur anno 342. Arianis vero non quiescentibus, detrectantibusque Romanum iudicium, parem sub hæc fortunam expertus est in Sardicensi synodo œcumenica: ubi postquam causam dixerat, purgatus ipse, Ariani præsules damnati anathemateque percussi sunt. Jam prona Marcello omnia erant: et post dictam secundum ipsum duabus in synodis sententiam, spes videbatur esse neminem Catholicorum ausurum ultra de sincera ejus fide dubitare. Verum secus rescessit: nam sive quia Marcellus, quæ in libro suo ita adtemperate enuntiata erant ut possent in bonam malamve partem deflecti, in quotidianis fabulatio-

A nibus secundum hæreticam sententiam explicaret; sive quia Photinus ejus discipulus parem impietatem, imo graviolem, palam et in Ecclesia deprædicaret, quæ de causa nec diu postea damnatus depositusque est; hinc Marcelli fama in deterius versa: crescebat in dies suspicio, multi Catholicorum palam hominem, ut Sabellio a finem, damnabant: resque illo deducta est, ut etiam Athanasio, quicum ipsi hactenus necessitudo et familiaritas interceserat, suspectus esse cœperit. Neque tamen, narantibus licet Hilario et Sulpicio Severo, ab Athanasio tunc damnatus, et a communionem remotus fuit, ut mox commonstrabitur. Postrenis Athanasii vitæ annis nova omniumque forte gravissima in Marcellum tempestas excitatur: cum Basilium ille Magnus et alii bene multi coorti sunt, et virum impietatis causa damnandum prædicant: tum Athanasio auctores sunt, ut hominem a catholica fide alienum ab Ecclesiæ communionem depellat. Sensit Marcellus vir annosissimus et pene centenarius, jam proximum esse ut Athanasius ille, olim amicus et fortunarum consors, sententiam adversum se diceret, et cum jam periculum portenderetur, sui et totius Ancyranæ Ecclesiæ nomine Eugenium diaconum aliosque ad Athanasium oratores mittit, commendatitiis episcoporum Græciæ et Macedoniæ, quibuscum pacem et societatem fovebat Athanasius, litteris instructos: qui recitata fidei suæ formula, erroris ab se et pravæ opinionis suspicionem dimoverent: quia vero hæc fidei professio in omnibus suis partibus catholica est, ascriptamque Marcello hæresin anathemate ferit, ab Athanasio et Ægyptiis episcopis admittitur, eorumque suffragiis monita est. Hallucinantur ergo qui Marcellum putant ab Athanasio Basilii insigitatione damnatum, e quorum numero Tillemontius. Nam, ut in hoc egregio opusculo videas, Athanasius, qui Ecclesiæ Ancyranæ oratoribus postulata concedit, eorumque fidei formulæ astipulatur, etiam eas, quæ expetunt, commendatitias litteras haud dubie dederit necesse est. Sub hæc autem diem obiit Marcellus, annis circiter duobus antequam Epiphanius de Marcellianis in *Panario* scriberet, scilicet anno circiter 374. Nam, cum Epiphanius *Panarium* suum sit orsus anno 375, ut testificatur ipse, et anno sequente 376 ad Manichæorum hæresin (numero Lxvi) devenerit, ut ibidem legis, eodem anno Marcellianorum hæresin (numero Lxxii) scripsisse videtur, ubi narrat a duobus circiter annis obiisse Marcellum. Erat porro tum Marcellus, ut videtur, centenarius major, utpote qui jam anno 336 senex, canus, et in episcopatu consenuisse dicatur ab Eusebio, itidemque ab Athanasio: quæ frequens senectutis repetitio sexagenario majorem spectare putatur. Post Marcelli decessum, discipuli ejus, Ancyranæ Ecclesiæ clerici, ad episcopos et confessores Diocæsareæ agentes adierunt, prolatisque commendatitiis Athanasii, quem *τρισμαχρον* vocant, litteris, dataque fidei formula huic non absimili, sed bre-

viori, communionis societatem rogabant, qua impetrata, recesserunt. Demumque Basilius, horum exemplo et auctoritate motus, licet ægre, Marcelli clerum et ipse communioni suæ restituisse creditur. En paucis totam de Marcello narrationem. Si quid vero præter vulgarem eruditorum opinionem hic enuntiatum deprehendas, id certis testimoniis asseritur, ut in sequentibus palam erit.

CAPUT II.

QUI FUERIT ERROR MARCELLO ASCRIPΤIS.

I. De Marcelli sententia varia traduntur. II. Quid Basilius de Marcelli errore dicat. III. Quid Epiphanius. IV. Quid Chrysostomus. V. Quid Theodoretus. VI. Quid Eusebius Cæsariensis. VII. Summa doctrinæ Marcellianæ.

I. De Marcelli sententia varia traduntur.

Non prorsus difficultate vacat, quæ fuerit illa, de qua Marcellus accusabatur, hæresis : etsi namque apud Basilium et Theodoretum Marcellianæ sententiæ capita non obscure ferantur, Eusebius tamen, qui cum æquali suo disceptabat, quique ex libro Marcelli singula excerpserat, quæ vel errorem, vel erroris speciem præferrent, in quibusdam non ita facile cum Basilio et Theodoro conciliatur. Idcirco e re visum est fore, ut allatis in medium iis, quæ ab iisdem scriptoribus de Marcelli opinione narrantur, quæ vere fuerit illa diligenter excutiamus.

II. Quid Basilius de Marcelli errore dicat.

Basilius igitur in epist. 52, quæ est ad Magnum Athanasium, hæc habet : 'Επιζητείται δὲ κάλεινο παρά τινων τῶν ἐντεῦθεν ἀναγκαίως ὡς καὶ αὐτοῖς ἡμῖν καταφαίνεται, τὸ τὴν Μαρκελλίου αἵρεσιν αὐτοὺς ὡς χαλεπὴν καὶ βλαβερὰν, καὶ τῆς ὑγιαίνουσας πίστεως ἀλλοτριῶς ἔχουσιν, ἐξορίζεσθαι. Ἐπεὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐν πᾶσιν οἷς ἐπιστοτέλλουσι γράμμασι, τὸν μὲν δυσώνυμον Ἀρειὸν ἄνω καὶ κάτω ἀναθεματίζοντες καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐξορίζοντες οὐ διαλείπουσι. Μαρκελλῶν δὲ, τῷ κατὰ διάμετρον ἐκείνων τὴν ἀσέθειαν ἐπιδειχθέντων, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν τῆς τοῦ Μονογενοῦς θεότητος ἀσεβήσαντι, καὶ κακῶς τὴν τοῦ Λόγου προσηγορίαν ἐκδεχθέντων, οὐδεμίαν μέμφιν ἐπενεγκόντες φαίνονται. ὅς Λόγον μὲν εἰρησθαι τὸν Μονογενῆ δίδωσι, κατὰ χρεῖαν καὶ ἐπὶ κοινοῦ προσελθόντα, πάλιν δὲ εἰς τὸν ὅθεν ἐξῆλθεν ἐπαναστρέψαντα, οὔτε πρὸ τῆς ἐξόδου εἶναι, οὔτε μετὰ τὴν ἐπάνοδον ὑφessestάναι. Καὶ τούτου ἀπόδειξις αἱ παρ' ἡμῖν ἀποκείμεναι βίβλοι τῆς ἀδίκου ἐκείνης συγγραφῆς ὑπέρχουσι. Ἄλλ' ὁμως τοῦτον οὐδαμῶς διαβάλλοντες ἐφάνησαν, καὶ ταῦτα αἰτίαν ἔχοντες, ὡς τὸ ἐξ ἀρχῆς κατ' ἄνοιαν τῆς ἀληθείας εἰς κοινωνίαν αὐτῶν ἐκκλησιαστικὴν παραδεχάμενοι. Id est : *Quæritur autem hic a nonnullis ut necessarium, quod iidem nobis videtur; ut Marcelli hæresin illi, tanquam malam et noxiam, et a sana fide alienam exterminent. Quoniam ad hoc usque tempus in omnibus quas scribunt litteris execrandum Arium, sursum ac deorsum versantes anathematizare, atque ex Ecclesiis eliminare non cessant; Marcellum vero, qui*

ex diametro oppositam Ario impietatem extulit, atque in ipsam Unigeniti deitatis existentiam impie egit, Verbique appellationem male accepit, nulla accusatione impetunt : qui Unigenitum quidem dici Verbum tradit, quatenus ad usum et ad tempus prodit, ac rursus ad eum ex quo prodiit revertitur : neque ante egressum, esse, nec post regressum, subsistere ait. Cujus rei argumentum sunt apud nos reconditi iniquæ illius Syngraphæ libri. Attamen hunc nullatenus improbare visi sunt : quin et in hoc culpandi, quod eum a principio per ignorantiam veritatis ad ecclesiasticam communionem receperint.

Idem Basilius epist. 74, ad Eustathium, Apollinarianum et Paulinum, hæc habet : 'Ο μέντοι Παυλῖνος εἰ μὲν τι καὶ περὶ τὴν χειροτονίαν ἐπιλήψιμον ἔχει, αὐτοὶ ἂν εἰποιτε ἡμᾶς δὲ λυπεῖ τοῖς Μαρκελλίου πεποιθῶς δόγμασι, καὶ τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτῷ ἀδικητικῶς εἰς τὴν κοινωνίαν αὐτοῦ προσέμενος. Οἴδατε, ἀδελφοί τιμιάτατοι, ὅτι πάσης ἡμῶν τῆς ἐλπιδος ἀθέτησιν ἔχει τὸ Μαρκελλίου δόγμα. οὔτε Ἰδὸν ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει ὁμολογοῦν, ἀλλὰ προενεχθέντα, καὶ πάλιν ὑποστρέψαντα εἰς τὸν ὅθεν προῆλθεν, οὔτε τὸν Παράκλητον ἰδίως ὑπεστρέχεται συγχωροῦν. ὥστε οὐκ ἂν τις ἀμάρτιον Χριστιανισμοῦ μὲν παντελῶς ἀλλοτριαν ἀποφαίνων τὴν αἵρεσιν, Ἰουδαϊσμὸν δὲ παρεμφαρμένον αὐτὴν προσαγορεύων. Hoc est : *Paulinus vero an quod ad ordinationem spectat culpandus sit, vos ipsi dixeritis; nos sane contristat, quod Marcelli dogmatibus fidem habeat, et sectatores illius sine discrimine ad communionem admittat. Scitis, colendissimi fratres, Marcelli dogma omnem spem nostram irritam facere, quod neque Filium in propria hypostasi confiteatur, sed productum, et ad eum ipsum, ex quo processerat, iterum reversurum tradit : neque Paracletum propriam habere hypostasin concedit; ita ut nequaquam aberret si quis hanc hæresin prorsus a Christianismo alienam esse declaret, eamque corruptum quemdam Judaismum appellet.* Epistola vero 78, hæc habet de Nicæna fide loquens : Εἰσὶ γὰρ τινες, οἱ καὶ ἐν ταύτῃ τῇ πίστει δολοῦντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, καὶ πρὸς τὸ ἑαυτῶν βούλημα τὸν νοῦν τῶν ἐν αὐτῇ ρημάτων ἔλκοντες. ὅπου γε καὶ Μαρκελλος ἐτόλμησεν, ἀσεδίῳ εἰς τὴν ὑπόστασιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ψιλὸν αὐτὸν ἐξηγούμενος λόγον, ἐκέλευεν προφασίσασθαι τὰς ἀρχὰς εἰληφέναι, τοῦ ὁμοουσίου τὴν διάνοιαν κακῶς ἐξηγούμενος. Hoc est : *Sunt enim quidam qui in hac fide [Nicæna] sermonem veritatis dolo adulterent, et ad libitum suum verborum mentem detorqueant. Quandoquidem et Marcellus, de hypostasi Domini nostri Jesu Christi impie sentiens, ac nudum illum merumque verbum esse exponens, illinc usus est se causas impietatis sumpsisse prætexere, Consubstantialis sensu perperam exposito. Hæc Basilius de hæresi Marcello ascripta.*

III. Quid Epiphanius.

Epiphanius vero in *Panario*, hæresi LXXII, pauca de Marcelli hæresi effert, atque solum ipsum Sabellianismi accusatum fuisse, ejusque discipulōs

tren hypostases confiteri noluisse : verum illo tempore liberum erat eis vel tres vel unam tantum hypostasim confiteri, dum rectam servarent mentem. Nam qui Catholici unam hypostasim tantum asserabant, hypostaseos nomine substantiam indicabant, quam unam in Deo esse certum est : qui tres hypostases profitebantur, his non substantiam, sed cujusque personæ subsistentiam intelligebant : atque ita illi verbo tantumtenus dissentiebant. Quæ vero Fragmenta Acacii Cæsariensis contra Marcellum affert Epiphanius, ea omnia ceu compendium sunt fusioris Eusebii Cæsariensis contra Marcellum tractationis, de qua mox agemus.

IV. Quid Chrysostomus.

Joannes Chrysostomus in *Ep. ad Hebr.* c. 1, Marcellum culpatur quod dixerit, verbum ἐνωπόστατον, quod ita intelligas, quasi ejusdem non modo substantiæ, sed etiam hypostasis sit atque Pater : eundem vero Marcellum, quasi Photini, Sabellii, Pauli Samosatani ὁμόφρονα non semel insectatur ibidem, ac cum hæreticorum pessimis enumerat.

V. Quid Theodoretus.

Theodoretus lib. II *Hæreticarum fabularum* de Marcello hæc habet : Μάρκελλος δὲ ὁ Γαλάτης τούτῳ μὲν παραπλησίως ἠρνήθη τῶν ὑποστάσεων τὴν τριάδα· ἔκτασιν δὲ τινὰ τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος ἐφῆσεν εἰς τὸν Χριστὸν ἐληλυθέναι, καὶ ταύτην Θεὸν λόγον ἐκάλει· μετὰ δὲ τὴν σύμψασαν οἰκονομίαν πάλιν ἀνασπασθῆναι, καὶ συσταλῆναι πρὸς τὸν Θεόν, ἐξ οὗπερ ἐξετάθη· τὸ δὲ πανάγιον Πνεῦμα παρέκτασιν τῆς ἐκτάσεως λέγει, καὶ ταύτην τοῖς ἀποστόλοις παρασχεθῆναι. Καὶ ἀπαξιαπλῶς ὑπέθετο Τριάδα ἐκτεινομένην καὶ συστελλομένην κατὰ διαφόρους οἰκονομίας. Id est : *Marcellus autem Galata, similiter ut ille, negavit hypostasium trinitatem. Extensionem vero quamdam deitatis Patris in Christum venisse dixit, et hanc Deum Verbum appellavit : peracta autem universa œconomia, rursum attractam esse, reversamque ad Deum, ex quo extensa fuit. Spiritum vero sanctum ulteriorem extensionem extensionis esse, et hanc apostolis datam fuisse secundum diversas œconomias.*

VI. Quid Eusebius Cæsariensis.

Jam ex Eusebio ipso, qui contra Marcellum scripsit, loca asseramus ad Marcellianam illam hæresin intelligendam opportuna. Ait itaque (p. 4, 5') hanc esse Marcelli opinionem, Verbum silens, ante creationem, in Patre fuisse, unum cum Deo Patre, sempiternum, ἀίδιον, non genitum, ita ut Pater quidem et Filius diversis nominibus efferantur ; sed unum tamen sint essentia et hypostasi, οὐσίᾳ δὲ καὶ ὑποστάσει ἐν ὄντι, ut Sabellius docuit : Verbum item ante emissionem esse simile verbo nostro silenti, ὁμοιοῦ τῷ ἐν ἡμῖν σιωπῶντι· cum emittitur vero ad operationem, esse simile verbo nostro, cum loquimur. Illud (p. 6) porro Verbum cum carnem assumpsit, tunc Filium Dei factum

fuisse, Jesum Christum vocatum, regemque appellatum, item imaginem Dei invisibilis, et primogenitum omnis creaturæ, nihil autem horum prius existitisse, ac post judicium hæc omnia amissurum esse ; ipsumque nudum esse Verbum humano simile (p. 19), non autem Filium esse Dei vivum et subsistentem ; non fuisse Dei imaginem antequam homo fieret ; existentiam ὑπαρξιν et ὑπόστασιν Filii Dei tollere Marcellum ait (p. 33, 35, 36), ac dicere ipsum fuisse nudum solummodo verbum ad jussa exsequenda ; Marcellum item qui in Sabellium invehitur, Sabellio paria sentire, qui Patrem et Verbum unum esse dicat ; ipsumque (p. 167, 174) tres ὑποστάσεις negare, et unam ὑπόστασιν τριπρόσωπον, καὶ τρισῶνυμον, id est substantiam tripersonalem, et trinominem dicere. Hæc præcipue in Marcelli libro culpatur Eusebius : ubi nonnulla, ipsaque orthodoxæ sententiæ verba, utpote Arianus, tanquam hæretica carpit et confutat ; alia vero, quæ sane ut erronea probe reprehenduntur, haud ita clare in Marcelli locis enuntiantur, ut inferius videbitur ; ita ut quæ diserte et nulla ambage apud Basilium et Theodoretum effertur Marcelli hæresis, adeo perplexa apud Eusebium jaceat, ut in utramvis partem facile deflectas.

VII. Summa Marcellianæ doctrinæ.

Ex allatis porro testimoniis Marcellianæ sententiæ summam duxeris : Unus ab æterno Deus existit : cujus λόγος, seu ratio, aut verbum, nam utroque modo exprimitur, pariter æternum, unum est cum Deo ipso οὐσίᾳ καὶ ὑποστάσει, substantiâ et hypostasi, ita ut nulla sit inter utrumque distinctio : estque verbum silens, internum, sive ἐνδιδέθρον. Spiritus item sanctus in Deo ab æterno fuit, nulla similiter nisi nominis et rationis distinctione. Cum autem Deus operatur et loquitur, tunc Verbum ceu quædam emissio, extensio et dilatatio deitatis prodit, et post gestum opus ad Deum revertitur, et in pristina conditione manet. Pariter emissum fuit Verbum, ut carnem assumeret ; tuncque Filius Dei effectum est, rex item, Christus, imago Dei invisibilis, et primogenitus omnis creaturæ, cum antea nihil eorum fuisset : ac post judicium hæc omnia amissurum, atque ut prius unum cum Patre futurum est. Ut autem Verbum est extensio et dilatatio Dei, sic et Spiritus sanctus ulterior extensio et dilatatio est, παρέκτασις τῆς ἐκτάσεως ; qui pariter a Deo emittitur et ad Deum revertitur ut Verbum, unusque est cum Deo et Verbo sine ulla distinctione. Hæc Marcelli sententia est, secundum Eusebii explicationem, cui, sed non ita clare, astipulantur Basilium et Theodoretus. Si porro talis ejus doctrina fuerit, in nullo vero differat a Sabellio et Patripassianis : nullam quippe distinctionem personarum admittit, et illam extensionem et ulteriorem dilatationem, nullam propriam ὑπαρξιν et ὑπόστασιν, existentiam et hypo-

Paginas intellige editionis Parisiensis quarum seriem textui Eusebiano inserendam curavimus. Vide tom. XXIV Ed. II.

stasin, habere docet. Verum, si Marcelli loca ab Eusebio allata serio expendantur, non ita facile est in Marcellum sententiam dicere, ut mox commonstrabitur.

CAPUT III.

AN MARCELLO ASCRIPTUS ERROR IN EJUS CONTRA ASTERIIUM LIBRO DEPREHENDI POTUERIT.

I. Asterius pro Arianis scribit, contra Asterium Marcellum, quem refutat Eusebius. II. An Marcellus dicat Patrem et Verbum solis nominibus distingui. III. An dixerit Verbum ἀγέννητον esse, et Filium non fuisse ante Mariam. IV. Cur dicat Verbum post incarnationem tantum esse imaginem Dei, et primogenitum omnis creaturæ. V. In libro Marcelli nihil aperte erroneum fuisse videtur.

I. Asterius pro Arianis scribit, contra Asterium Marcellum, quem refutat Eusebius.

Asterius ille sophista circulator, qui, ut ait Athanasius, grassante in Christianos Maximino, Christi ejurata fide, idolis immolaverat, nascenti Arianismo nomen dedit, librumque evulgavit, quo catholicam doctrinam impeteret, Arianamque viadicaret. Marcellus vero Arianis a principio infensissimus, Asterium edito opusculo refutavit, Arianorumque principes Eusebium Nicomediensem, Eusebium Cæsariensem, Paulinum Tyri, Narcissum Neroniadiis et alios passim eodem in libro lacessivit: qua re permotus Eusebius Cæsariensis, quinque libros edidit: ubi Arianorum causam pro viribus defendens, eorum antesignanos a Marcellulo exagitados laudibus ad sidera tollit, in Marcellulumque Sabellianismi nomine acriter invehitur. Sub hæc autem de Marcelli sententia etiam inter Catholicos disputatum est: aliis jure accusatum Marcellum pugnantibus; aliis sanam ejus esse fidem tuentibus. Nos igitur, ponderatis rebus et expensis Eusebii accusationibus, quid sit illa de re sentiendum indagabimus.

II. An Marcellus dicat Patrem et Verbum solis nominibus distingui.

Hanc primo in Marcellum criminationem affert Eusebius (p. 5), quod dixerit, Verbum ab æterno unum esse cum Patre οὐσίᾳ καὶ ὑποστάσει, essentia et hypostasi; ita ut solis nominibus mutuo differant: esseque Verbum æternum et ingenitum: quod, ut ait ille, ipsissima est Sabellii opinio. Quod autem Pater et Verbum οὐσίᾳ sive essentia unum essent, id Catholicos omnes dicebant; Ariani vero diversas in Patre et Verbo et separatas disparisque essentias esse contendebant: id ipsumque pugnat Eusebius ut in præliminaribus ad commentaria in Psalmos comprobatum est. De hypostasi, ὑποστάσει, vero quæstio erat etiam inter Catholicos: quorum alii tres hypostases in Trinitate profitebantur, alii unam, non re, sed nomine tantum inter se discrepantes. Nam cum Ariani ab exortu hæreseos tres hypostases in Trinitate professi essent, ac ὑποστάσεις, teste Athanasio, substantiam ex se significet; multi Catholicorum non necii Arianos, dum tres hypostases proferrent,

A tres substantias separatas et disparas intelligere, unam tantum hypostasin, sive, ut illi explicabant, substantiam in Deo esse contendebant; ita tamen ut Patrem, Filium et Spiritum sanctum, alium et alium et alium esse profiterentur; alii vero formulam trium hypostasium ad trium distinctionem opportunam admiserunt, dum unam pariter substantiam in Deo esse dicerent. Athanasius autem modo unam, modo tres in Deo hypostases dicit; et in synodo Alexandrina anni 362, cui præerat Athanasius, liberum esse definitur vel unam hypostasin dicere, dum trium distinctio servetur, vel tres hypostases profiteri, dum una tantum substantia dicatur. Non culpandus ergo Marcellus, quod Patrem et Verbum hypostasi unum esse dixerit, dum

B alium et alium esse professus sit, nec distinctionem abstulerit. Id vero ex allatis ab Eusebio Marcelli locis examinandum venit. Ait igitur Marcellus (p. 35), referente Eusebio: Οὐκοῦν πρὸ μὲν τοῦ καταλεθεῖν, καὶ διὰ τῆς Παρθένου τεχθῆναι, Λόγος ἦν μόνον. Ἐπεὶ τί ἕτερον ἦν, πρὸ τοῦ τὴν ἀνθρωπίνην ἀναλαθεῖν σάρκα, τὸ καταλεθθὲν ἐπ' ἔσχατον τῶν ἡμερῶν, ὡς καὶ αὐτὸς γέγραφε, καὶ τὸ γεννηθὲν ἐκ τῆς Παρθένου; Οὐδὲν ἕτερον ἢ Λόγος. Hoc est: *Itaque priusquam descenderet, et ex Virgine nasceretur, Verbum erat solummodo. Nam quid aliud erat, priusquam humanam carnem assumeret, id quod in novissimis diebus descendit (quemadmodum ipse scribit), et quod de Virgine natum est? Nihil aliud quam Verbum.*

C Sabellium agens, Patrem negat incarnatum, hæc scribere non potuit, quin Verbum a Patre distinctum crederet. Et paucis interpositis hæc Marcelli verba afferuntur: *Discat igitur, Verbum Dei, non ut illi volunt, Verbum κταρηστικῶς appellatum; sed quod revera, ὡς ἀληθῶς, existebat, Verbum.* Ubi, illud, revera, Verbum existisse vere et per se, nec unum et idem cum Patre fuisse, denotat. Alibi vero (p. 39) ait Marcellus: Πρὸ γὰρ τῆς δημιουργίας ἀπάσης ἡσυχία τις ἦν, ὡς εἰκός, ἐν τῷ Θεῷ τοῦ Λόγου ὄντος. Hoc est: *Ante omnem rerum creationem erat, ut par est credere, quies in Deo, existente apud Deum Verbo.* Ubi nihil non Catholicum deprehendas: nam quod dicit Verbum esse in Deo vel apud Deum, Joannis est. Etenim alii ex SS. Patribus, in quibus Athanasius passim, et Augustinus, id ipsum esse, πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἐν τῷ Θεῷ, apud Deum et in Deo esse dicebant; alii vero et quidem magno numero, illud ἐν τῷ Θεῷ, quia in Evangelio ita non legitur, suspectum habebant: nam quod Pauliani, Sabelliani, Marcelliani, et Photiniani forteque alii, omnis inter Patrem et Filium tollendæ distinctionis causa, hæc loquendi ratione abuterentur, illud ἐν τῷ Θεῷ, rejiciebant. Quod vero ait Marcellus, ante creationem fuisse quietem in Deo, sive silentium, ut alias loquitur; id sanam fidem nihil lædit. Licet enim in Deo nulla conditionis vel status mutatio vere existat, et Verbum perinde ante, quam post creationem et incarnationem in

Deo Patre manserit et maneat; humano tamen lo- A
quendi more, descendissæ, exiisse, egressum esse,
pariterque quiescere et silere dicitur. Paulo post au-
tem (p. 40) hæc Marcelli verba vehementer carpit
Eusebius: *Scribat autem illud conducere, ut credo-
rent unum Deum esse. Ideo sic eum alloquitur:*
*« Ego sum qui sum ¹; » ut extra se nullum
alium esse Deum doceret. Proclive est autem,
ut arbitror, cuique prudenti, id ab humano quo-
dam, exiguo et humili exemplo intelligere: neque
enim potest quisquam verbum hominis potentia et
substantia separare. Unum est enim atque idem cum
homine Verbum: quæ si seorsim ab aliis accipian-
tur, a recta sane fide desciscunt. Verum ex aliis
Marcelli locis palam videtur eum comparatione
hominis et verbi sui uti; ut comprobet Verbum
unam et eandem, quam Pater habet, substantiam
habere: nam paulo inferius hæc Marcelli verba le-
guntur: *Τίς γάρ οὕτως ἢ τῶν ἁγίων ἀγγέλων ἢ
τῶν ἀνδρῶν δικαίων ἀξιόπιστος ἦν, τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ
προσώπου ὀρισθεῖσαν αὐτῷ τιμωρίαν λῦσαι· εἰ μὴ
αὐτὸς ὁ Λόγος ὁ συμπάρων καὶ συμπλάττων, πρὸς
δὲν ὁ Πατὴρ, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, ἔφη, οὐκ ἔντος
ἐτέρου Θεοῦ τοῦ συμπλάττειν αὐτῷ δυναμένου;* Id
est: *Quis enim tanta dignitate fuit, vel sanctorum
angelorum, vel justorum virorum, qui destinatum ex
persona Dei homini supplicium solveret, nisi Verbum
solum, quod una Deo aderat, et una cum illo effor-
mabat hominem: ad quem Pater dicebat: « Facia-
mus hominem ad imaginem et similitudinem no-
stram: » cum non esset alius Deus, qui cum illo effor-
mare posset?* Hinc mihi planum videtur, Marcellum
distinctionem inter Patrem et Verbum admisisse,
atque alium et alium existimasse: unumque so-
lummodo negasse; videlicet Verbum alium a Patre
Deum esse, aliamque substantiam obtinere. Verum
Eusebius, qui, uti alias commonstratum est, aliam
a paterna deitatem, aliamque substantiam in Verbo
constituit, ex consequenti Marcellum damnaverit
necesse est, qui adversam huic opinionem propu-
gnat: quod vero adjicit Marcellum putare, Patrem
et Verbum unum et idem esse, solisque nominibus
distingui; id ille non ex perspicuis Marcelli dictis
comprobat: sed quia æstimat, Patrem et Verbum
si unus et idem numero Deus sit, unum etiam esse
secundum alias omnes rationes, ita ut nulla dis-
tinctio deprehendatur; ideo Marcellum, qui Pa-
trem et Verbum unum Deum unamque substantiam
esse defendit, nullam omnino nisi nominum dis-
tinctionem admittere contendit. Si vero Marcellus
vere distinctionem inter Patrem et Verbum admi-
serit, hinc explices illam Dei Patris dilatationem
et extensionem, quam Marcellum docuisse testifi-
cantur; dicasque si vere Marcellus ita dixerit, ipsum
his vocibus nihil aliud intellexisse, quam emissio-
nem Filii ad creationem perendam: quam SS.
Patres passim expriment. Hanc vero dilatationem*

et extensionem, quam secundum Marcelli senten-
tiam Verbum fuisse narrant Basilius et Theodore-
tus, ne semel quidem memorat Eusebius Cæsa-
riensis: unde palam sit in libro Marcelli *contra
Asterium* nihil hujusmodi deprehensum esse.

III. An dixerit Verbum ἐγέννητο esse, et Filium non fuisse
ante Mariam.

Ad hæc Marcello crimini dat Eusebius, quod dix-
erit, Verbum ingenitum esse ac tunc solum Filium
Dei factum fuisse, cum carnem assumpsit ex Maria.
Verum non sat sibi constare videtur Eusebius: nam
in excerptis Marcelli quæ affert, nomen Patris et
Filii, Patris item et Verbi, etiam pro tempore
creationem antecedente passim usurpatum videas;
sub initium ergo lib. 1, p. 4 et 5, hanc effert Mar-
celli sententiam: *Λόγον αὐτὸν μόνον διδούς ἡνωμέ-
νον τῷ Θεῷ· καὶ τοῦτο εἶναι ἀίδιον καὶ ἀγέννητον,
ἐν τῷ εἶναι καὶ αὐτὸν τῷ Θεῷ, ὀνόμασι μὲν διαφόροις
Πατὴρ καὶ Υἱοῦ χρηματίζοντα, οὐσίᾳ δὲ καὶ ὑπο-
στάσει ἐν ὄντι.* Id est: *Ipsium tantummodo Verbum
esse concedens, Deo unitum: ipsumque æternum esse
et ingenitum; unumque esse cum Deo, nominibus
quidem diversis Patris et Filii vocatum, essentia
vero et hypostasi unum.* In Marcelli excerptis ab
Eusebio allatis, semper ille Patris et Verbi nomine
utilitur: unde videtur Eusebius ex consequenti
tantum hanc hæresin Marcello affinxisse: nimirum
sic ille frequenter in libris *contra Marcellum* argu-
tatur: Si Verbum est ἀίδιον, sempiternum, in cō
sequitur non fuisse genitum: nam quod gignitur,
posterius est illo qui gignit, vereque dicitur non
fuisse antequam gigneretur, atque adeo ἀίδιον sive
sempiternum esse nequit. Cum ergo Marcellus dicat
Verbum esse ἀίδιον sive sempiternum, non ge-
nitum fuisse credat oportet. Sic ille cum Arianis
loquitur, non animadvertens non magis repugnare
Patrem ab æterno gignere, quam ab æterno esse:
nec posterioritatem ullam temporis in Filio inde
inferri, quod gignatur: nam esse et gignere in Deo
Patre simul sunt et intelliguntur, nec aliud sine alio
esse unquam potuit; atque adeo Filium æternum
perinde atque Patrem esse, ut semper docuit ca-
tholica Ecclesia. Quod autem spectat ad vocem ἀγέν-
νητον, non genitum, quam Verbo ascribi a Marcello
testificatur Eusebius, duo potissimum sunt consi-
deranda: primo quidem non haberi illam in ex-
cerptis Marcelli quæ affert Eusebius; proinde vi-
deri ex conjectura et consequentia Marcello ascri-
ptam fuisse, quia videlicet ex Eusebii ratiocinio
superius allato, quod ἀίδιον sive æternum est, non
potest esse genitum. Secundo autem certum est
Arianos in vocibus ἀγέννητον, non factum, et ἀγέν-
νητον, non genitum, semper lusisse, ut sexcenties
apud Athanasium observes. Nam, quia Pater solus
ἀγέννητος, sive non genitus, est, fatentibus etiam
Catholicis; illi voce ἀγέννητος et ἀγέννητος promi-
sue et subdole utentes, Filium non esse ἀγέννη-

¹ Exod. III, 14. ² Gen. I, 26.

rov sive non factum, atque adeo factum et conditum fuisse dicebant. Eadem vero ratione potuit Eusebius Marcello de Filio loquenti vocem ἀγέννητον, sive non-genitum affingere; qui ἀγέννητον, sive non-factum dixisset. Et sane qui vere Patrem et Filium in Trinitate admittit, ut Marcellus, generationem admittat necesse est; neque potest dicere Filium esse ἀγέννητον sive non-genitum.

IV. Cur dicat Verbum post incarnationem tantum esse imaginem Dei et primogenitum omnis creaturæ.

Adjicit Eusebius dixisse Marcellum, Verbum tunc solum imaginem Dei invisibilis et primogenitum omnis creaturæ factum fuisse, cum carne assumpsit. Hæc vero diserte habet Marcellus (p. 24): *Consequens esse arbitror paucis de imagine disserere; scripsit enim [Asterius]: Alius autem est ex ipso genitus, qui est imago Dei invisibilis. Ideo imaginis Dei invisibilis meminit Asterius, ut doceat, Deum a Verbo tantum differre, quantum differt homo ab imagine sua.* Et nonnullis interjectis addit: *Palam igitur est, Verbum, antequam corpus nostrum assumpsisset, per se non existisse imaginem invisibilis Dei.* Quia igitur Ariani hoc Scripturæ loco, *Est imago Dei invisibilis*, ad suam tutandam hæresin abutebantur; Marcellus ratus imaginem Dei invisibilis, visibilem esse, nec rem invisibilem imaginis rationem obtinere, hunc locum de Christo incarnato et visibili proferri pugnat, ut Asterii argumento obsistat. Etsi vero hic Scripturæ locus congruentius possit ad argumentationem Arianorum confutandam explicari, eo tamen nomine Marcellus non erroris accusandus est, dum ne similitudinem cum Patre sustulerit; quod ne credideris admisisse: nemo enim unquam Marcellum inter Anomœos computavit. Quæ vero fuerit ea in re plana et perspicua Marcelli sententia, ex paucis quæ supersunt excerptis, expiscari non possumus: nam verisimile est Eusebium multa consulto tacuisse: certum item est, narrantibus synodis Romana et Sardicensi, loca Eusebium subdole detruncasse, et mutilas sententias attulisse, ut facilius posset Marcello hæc et illa pro libidine vitio vertere. Pariterque in interpretatione dicti illius, *Primogenitus omnis creaturæ*³, nihil hæreseos deprehendas. Quocirca, sic ille, *sanctissimum istud Verbum non dicebatur ante incarnationem, primogenitus omnis creaturæ. Nam quomodo fieri poterat, ut is, qui semper erat, alicujus esset primogenitus? sed primus ille novus homo, in quem omnia volebat Deus instaurare, sacræ Scripturæ primogenitum omnis creaturæ appellant.* Nimirum Ariani hoc dictum, *primogenitum omnis creaturæ*, ad suum de Verbo Dei tuendum errorem usurpabant: eo enim processerant impietatis ut dicerent, Verbum Dei inter res creatas primum esse. Quare Marcellus in hominem Christum dicti hujus interpretationem derivabat ut Asterii argumentum depelleret; qua in re nihil

A ille a catholica doctrina deflectebat, ut conspicuum est.

V. In libro Marcelli nihil aperte erroneum sui se videtur.

Ex his porro liqueat in Marcelli contra Asterium libro nihil erroris aut hæreticæ sententiæ, aperte saltem deprehensum fuisse: nam quæ Eusebius affert, ad sanam doctrinam reduci facile possunt. Quodsi quid ulterius præter rectam opinionem dixisset Marcellus, id sane non prætermisurum erat Eusebius, qui in Marcellum commotus et nullam non sectatus lædendi viam, non solum ea quæ cum colore saltem aliquo carpi et reprehendi possunt, sed etiam ea quæ sana et orthodoxa sunt, exagitat et impietatis accusat. Cum autem synodus Romana sub Julio anno 342, et Sardicensis anno 347, librum Marcelli, examinatis et ponderatis sententiis, errore vacuum declaraverint, non potest in Marcelli librum sententia dici. Verum aliunde tanta est virorum insignium, qui adversum tuentur, auctoritas, ut vix excusare Marcellum liceat. Quamobrem existimo, rem ita temperasse Marcellum, ut si quid pravæ opinionis in libro suo inseruerit, id verborum ambagibus et circuitibus involutum, facile potuerit in bonam partem deflecti; cum autem ille in familiaribus colloquiis ad pravam sententiam dicta sua derivavit, hinc in multorum offensionem incurrisse, ut infra dicitur.

CAPUT IV.

C NUM MARCELLUS ERROREM DE VERBO ET FILIO DEI IN DECURSU VITÆ VOCE VEL SCRIPTO TRADIDERIT.

I. *Marcellum Photini discipuli hæresis in suspicionem adduxit.* II. *In colloquiis ipse errores sparsisse putatur.* III. *Athanasius eum pro suspecto, Basilium pro hæretico habuit.* IV. *Marcellus et Marcelliani in fidei professionibus catholice loquuntur.*

I. Marcellum Photini discipuli hæresis in suspicionem adduxit.

Marcellus synodorum Romanæ et Sardicensis iudicio absolutus, ut dictum est, utcumque sarcito, quod in fama tulerat, detrimento, jam suspicione liber et vacuus videbatur. Verum nec diu postea, novis etiam Catholicorum accusationibus impetitus est. Occasio fuit exorta Photini hæresis: is enim sub Marcelli disciplina institutus, ac deinde in Sirmiensem episcopum adlectus, quem magistro suo ascripserat Eusebius errorem late spargere cœpit, Christum non ante ortum ex Maria Virgine Filium Dei fuisse dictitans: quare ille multis in synodis damnatus abdicatusque est: *Et hoc ipsum*, inquit Sulpicius Severus, *Marcellum gravabat, quia Photinus auditor ejus fuisse in adolescentia videbatur.* Haustum a Photino ex Marcelli magisterio errorem opinabantur multi: cum maxime, licet in suo adversus Asterium libro ejusmodi nihil aperte profiteretur; aliqua tamen essent, quæ viderentur eam in partem propendere. Importune igitur magistro accidit, ut quam ille doctrinam tradidisset

³ Coloss. 1, 15.

accusatus fuerat, eandem discipulus palam disseminaret. Hinc multis suspectus Marcellus esse cœpit, quod putarent Photinum eorum interpretem agere, quæ Marcellus doctor obscure et subdole scripsisset.

II. In colloquiis errores sparsisse putatur.

Alia item intervenit suspicandi occasio; Marcellus enim *nova quædam miscere, et ambiguis prædicationibus, ejus in quam Photinus erupit, doctrinæ viam præterere deprehensus est* (1). Homo quippe garrulus et loquacissimus, ut habet Eusebius, et ex ejus quæ supersunt fragmentis videre est, dum in quotidianis fabulationibus et colloquiis, obscurius in libello tradita explanaret, ad eam quam in synodis Romana et Sardicensi repudiaverat, opinionem recidere forte comperiebatur. Hinc late, per Orientem maxime, sparsus rumor Marcellum impie de Filio Dei sentire, eademque ipsa docere quæ in Ariarum accusationibus ferebantur. Non una tamen fuit omnium de Marcello sententia; nam, Epiphanius teste, multi pro Marcello stabant, in quibus Paulinus Antiochenus episcopus: idque signum est manifestum, non palam et aperte Marcellum impia protulisse dogmata; sed ita perplexe locutum, ut hinc opinionum facta sint divortia; aliis catholice, perverse et impie aliis sentire virum putantibus.

III. Athanasius eum pro suspecto, Basilius pro hæretico habuit.

Gravis item Marcello hinc parta invidia videtur, cum duo Ecclesiæ lumina Athanasius et Basilius errore infectum hominem suspicati sunt. De Athanasio quippe hæc testificatur Epiphanius: Ἡρόδμν δὲ αὐτὸς ἐγὼ χρόνῳ τινὶ τὸν μακαρίτην πάπαν Ἀθανάσιον περὶ τοῦτου τοῦ Μαρκέλλου, πῶς ἂν ἔχοι περὶ αὐτοῦ. Ὁ δὲ οὔτε ὑπεραπελογήσατο, οὔτε πάλιν πρὸς αὐτὸν ἀπεχθῶς ἠνέχθη· μόνον δὲ διὰ τοῦ προσωποῦ μειδιάσας ὑπέφανε, μοθηρίας μὴ μακρὰν αὐτὸν εἶναι, καὶ ὡς ἀπολογησάμενον εἶχε. Id est: *Cum aliquando beatum papam Athanasium interrogarem, quid de Marcello existimaret, ille neque purgavit hominem, neque vero asperius notavit: sed leniter arridens, non multum ab improbitate abhoruisse significavit: et in eorum loco, qui sese purgassent, habuit.* Longe acrior Basilius, Marcellum pro hæretico habet, ejus impietatem Arianae ex diametro oppositam æstimat, damnandum hominem censet, quia *unigenitum quidem dici verbum tradit, quatenus ad usum et ad tempus prodit, ac rarsus ad eum ex quo prodit revertitur: neque ante egressum, esse, nec post regressum, subsistere ait. Cujus rei argumentum sunt iniquæ illius syngraphæ libri.* Cætera superius allata sunt. Jam vero quæratum num iniqua illa συγγραφή, quam memorat Basilius, idem ipse liber sit, qui in synodis Romana et Sardicensi errore vacuus declaratus est.

(1) Hilar. Fragm.

A Non alium sane librum videtur carpere Basilius: non legitur enim Marcellum alium edidisse librum, quam illum contra Asterium, cui titulus, *De subjectione Domini*, teste Hilario. Verum dicit quispiam, an Basilius hæreticum ac damnandum librum censeat, qui in synodis Romana et Sardicensi ut orthodoxus admissus fuerit. Huic argumento ut occurratur, repetenda illa quæ supra diximus, Marcellum videlicet ita rem temperare potuisse, ut dicta ejus possent in bonam malamque partem deflecti. Cum autem ille synodorum judicio præsens causam defenderet, et sanam catholicamque dictorum mentem tueretur; SS. Patres, quod nullam liber impietatem palam et præ se ferret, et effata ejus catholice possent, ut Marcellus contendebat, accipi, ut insontem cum libro suo hominem absolutum dimiserunt. Nam quid vere in animo volveret Marcellus, quid imo pectore sentiret, illius Dei judicio permittebatur. Sub hæc, ut arbitrabantur multi, cum in familiaribus colloquiis Marcellus dicta sua secundum hæreticam mentem discipulis explanaret, ejusque rei fama late vagaretur, tunc demum subdole actum Marcello creditum est, ipseque sui interpretis librum prava mente conscriptum declarasse videtur. Elsi porro res in dubio versetur, num vere Marcellus in eam, de qua plerumque accusatus fuit, impietatem deciderit: nam cum Epiphanius Marcello æqualis, varias hæc de re orthodoxorum sententias tunc fuisse testificetur, nec audeat ipse alterutram in partem concedere, quid possumus nos tot ab inde elapsis sæculis æstimare? grave tamen argumentum contra Marcellum hinc eruitur, quod tanti doctores Basilius et Athanasius, quibus non facile erat verba dare, eum vel prorsus hæreticum, vel admodum suspectum habuerint.

IV. Marcellus et Marcelliani in fidei professionibus catholice loquuntur.

Ut ut sit de Marcelli opinione, exploratum sane est cum illum, tum discipulos ejus in fidei formulis quas obtulere, ubi sibi ascriptum errorem damnant et repudiant, non pœnitentium et respicientium more id agere; sed addita semper cautione adversariorum calumnias depellere, nec se ita sentisse confiteri. Id observas apud Epiphanius in Formula fidei Marcelli, Julio oblata, ubi is se ita sensisse negat ut Ariani dicitabant: et in luculenta fidei formula in legatione Eugenii, quam nunc primum e tenebris eruimus, sic legitur: *Neque enim censemus alium esse Filium, alium esse Verbum, ut quidam nos sentire mentiti sunt:* item in Expositione fidei ad Diocæsarienses episcopos oblata, aiunt Marcelliani se libenter Patribus respondere sciscitantibus, ut falso oblata sibi temeratae religionis crimina propulsarent, διὰ μάλιστα τοὺς βουλομένους ματαίως θρυλλεῖν περὶ ἡμῶν τινα

φροδῆ. Cum autem Marcellus et discipuli secundum A orthodoxam sententiam fidei formulas suas semper concinnarint, et aliunde a multis sanctorum Patrum Marcello æqualium pro hæreticis vel suspectis habiti fuerint, non mirum si tanta fuerit circa Marcelli fidem sententiarum varietas, quantam exhibet Epiphanius.

CAPUT V.

NUM ATHANASIUS MARCELLUM UNQUAM A COMMUNIONE SUA REMOVERIT.

I. Athanasius Marcellum a communione sua non removerat ante annum 358. II. Nec instigante postea Basilio id egit.

I. Athanasius Marcellum a communione sua non removerat ante annum 358. Fragm. 2, p. 1300.

Athanasius, qui multis annis Marcello fortunarum consors et amicus fuerat, demum sparsis rumoribus, et clarorum hominum testimoniis abductus, quem prius pro facultate defenderat, suspectum habere cœpit. Id Epiphanio teste ediscimus: cui, utpote ab Athanasio ipso audita narranti, fidem derogare non licet. Verum Hilarius, item æqualis, eo ventum esse testificatur, ut etiam Marcello communionem Athanasius negaret. Sed cur abnegatæ communionis, sic ille, Athanasius reus esse rescribitur? Nunquid propter libri vitium Marcellus abstentus est? Testes ipsi sunt, ex institutis ejus Photinum perversitatis istius initia sumpsisse. Nam negata sibi ab Athanasio communione, ingressu sese ecclesiæ Marcellus abstinuit. Ita communio cum eo in ista fide de subjectione et traditione regni docet: negata rursus pravitate doctrine alterius ostendit. Ex Hilario, ut videtur, mutuatus Sulpicius Severus, idipsum narrat his verbis: Interjecto deinde tempore, Athanasius cum Marcellum parum sanæ fidei esse comperisset, a communione suspendit. Habuitque ille hanc verecundiam, ut tanti viri iudicio notatus sponte concederet. Cæterum antea innocens, postea depravatus, videri poterat jam tum nocens fuisse, cum de eo fuerat iudicatum. Sed hæc Hilarius, quem Sulpicius auctorem habet, ex synodi Sirmiensi, in qua Photinus anno 349 damnatus est, rescripto mutuatur. Cum autem hanc synodum Ariani solummodo præsules celebraverint, nulla iis fides habenda, qui sexcenta similia contra Athanasium et Marcellum, tum verbo tum scripto, spargere solebant. Ad hæc Athanasius saltem ad annum usque 358, Marcellum ut insontem et fraudibus Arianorum circumventum defendit, ut videre est in *Apologia contra Arianos*, in *Apologia de fuga*, et in *Historia Arianorum ad monachos*: unde propalam sit non modo communionis societatem cum illo fovisse; sed etiam nondum in illam venisse contra Marcellum suspicionem, quam memorat Epiphanius. Et sane concors est pene omnium sententia, huic Hilarii testimonio, utpote ab Arianis accepto, nullam esse fidem habendam.

II. Nec instigante Basilio id egit.

Non desunt qui Marcellum quidem in tempore per Hilarium annotato, nondum ab Athanasio damnatum fuisse existiment; sed deinde commovente Basilio, ab Athanasio Marcellum et Marcellianos a communione remotos fuisse arbitrentur. Et hæc item est Tillemontii opinio. Verum ignorabant illi Marcellum et assecclas Eugenii et aliorum deputatione Athanasii iudicium prævertisse. Cum enim instaret Basilius, urgerent alii episcopi damnandumque Marcellum Athanasio dicitarent, re comperta, Marcellus, ut eorum conatus et molimina interpellaret, oratores qui causam apud Athanasium suam agerent, ac sui Ancyranæque Ecclesiæ nomine fidei professionem emitterent, delegavit. Cumque legatorum formulam sanam prorsus et orthodoxam fidem præferret, huic Athanasius cum aliis qui aderant episcopis astipulatus, litteras commendatitias rogantibus concessit. Quod jam neminem inficias iturum arbitror.

CAPUT VI.

DE MARCELLI ET ECCLESIAE ANCYRANÆ AD ATHANASIUM LEGATIONE, QUAM NUNC PRIMUM EDIMUS.

I. Hujus legationis exemplar unde prodeat. II. Qua occasione et quo anno facta legatio fuerit. III. De fidei professione Marcelli nomine recitata. IV. De subscriptionibus Ægyptiorum præsulum. V. Qui fuerit negotii exitus.

I. Hujus legationis exemplar unde prodeat.

Prodiit ex bibliotheca Scorialensi legatio Marcelli et Eccl. Ancyranæ ad Athanasium. Hujus autem exemplar Mediolani in biblioth. Ambrosiana inter codices Græcos recenti manu scriptumprehendimus. Estque aureum hoc opusculum omnibus suis numeris et partibus absolutum: subscriptiones tamen Ægyptiorum præsulum in fine subnexæ, truncatæ, ut liquidum est, ac mutilæ sunt; ita ut ipsius Athanasii nomen, quod aliis laud dubie præmissum erat, exciderit. Hæc porro subscriptionum sors fuit, ut amanuensium incuria perirent: quia illi mera nomina ad rem nihil pertinere arbitrabantur: inde est, quod Sardicenses subscriptiones mutilæ sint, pariterque Alexandrinæ anni 321. In contestatione autem populi Alexandrini anno 356 facta, subscriptiones, quæ magno numero erant, a librariis penitus omissæ sunt. Nil ergo mirum hic subscriptiones mancas et mutilas haberi.

II. Qua occasione et quo anno facta legatio fuerit.

Quæ causa, quæve occasio hujus mittendæ legationis Marcello fuerit, haud difficile est augurari. Cum enim anno circiter 371 Basilius et alii episcopi apud Athanasium id molirentur, ut Marcellum tanquam novæ hæreseos Arianis ex diametro oppositæ auctorem, ab Ecclesiæ communiore submoverent: non nescius Marcellus id eos in perniciem suam machinari, ut proximum periculum declinaret, commendatitias episcoporum

Achaïæ et Macedoniæ ad Athanasium litteras efflagitavit : nam cum his maxime Athanasio doctrinæ consortium et epistolaris familiaritas intercedebat : Καὶ τούτου τοῦ δόγματος, inquit Basilii (2) de Athanasio, κοινωνοὺς μοι παρεχομένους, τοὺς τε τῆς Μακεδονίας, καὶ τῆς Ἀχαΐας ἐπισκόπους πάντας. His impetratis litteris Marcellus tum suo, tum totius Ancyrani cleri nomine, oratores mittit ad Athanasium; Eugenium scilicet diaconum, aliosque, qui oblata sibi crimina depellerent, et fidei professionem coram Athanasio et Ægyptiis præsulibus recitarent. Hæc porro legatio in annum 372 commode referatur, cujus computi ratio hoc modo statuitur. Basilii anno 370 in Cæsariensem episcopum cooptatus est : cui frequens cum Athanasio epistolarum usus fuit, in earum quæ supersunt postrema de damnando Marcello agitur, eamque nos in annum 371 conferendam putamus. Hujus autem occasione susceptam legationem et adventum Eugenii Alexandriam in sequentem annum conjicimus, quia tot missis ultro citroque Basilii ad Athanasium, Athanasii ad Basilium litteris, anni 370 finem, et sequentis maximam partem elapsam putamus. Id autem ex conjectura tantum dicimus, quia exploratum videtur id extremis Athanasii vitæ annis, et fortasse mensibus actum esse. Attamen nonnisi augurando, litterarum ultro citroque missarum spatia metimur. Certum nihilominus videtur ab anno 371 ad 373 quo Athanasius e vivis excessit, legationem esse factam.

Ut autem cum negotii series, tum legationis γνησιότης apertior evadat, nonnulla hic observare operæ pretium fuerit. Nimirum quo tempore Athanasius et Basilii, missis utrinque epistolis, de rebus ecclesiasticis agebant, scilicet ab anno 370 ad 373 mutuam item Athanasio fuisse cum Epicteto Corinthi et aliis Achaïæ et Macedoniæ episcopis litterarum de rebus fidem spectantibus consuetudinem, ut in epistola Athanasii ad Epictetum Corinthi anno 371 missa videre est, itemque ex allato supra Basilii loco comprobatur. Cum ergo novi quidpiam de catholica fide in Ecclesiis Achaïæ et Macedoniæ ageretur, res statim ad Athanasium deferebatur, ut tanti doctoris auctoritate, si quid novi a temerariis hominibus, qui bene multi illa tempestate erant, circa Christi doctrinam proferretur in medium; statim vel comprimeretur, vel confutaretur, ne vulgatum malum latius serperet. Ne multa, inter episcopos Achaïæ et Athanasium mira erat doctrinæ et religionis consonantia. Cum ergo Marcellus se a Basilio, qui item magna erat apud Athanasium auctoritate, acriter impetum carneret, ac instigante Basilio se ab Athanasio damnandum fore prospiceret; ut tanti periculi molem, episcoporum Achaïæ et Macedoniæ commendatione, declinaret, litteras ab

iis communionis expetiit, et impetravit, quibus munitos legatos suos ad Athanasium misit. In hac autem legatione omnia mirifice quadrant : nam præter illas a Macedoniæ et Achaïæ episcopis, quo tempore illi cum Athanasio de rebus fidei conjunctis animis tractabant, expetitas litteras; in fidei professione legationi subjunctas, contra Anomæos maxime, quasi tunc tumultuantes agiter, quod apprime eidem tempori conveniat; et post fidei formulam a legatis coram Athanasio recitatam, commendatitias ipsi ab Athanasio litteras postulant, quas impetratas, synodo Diocæsariensi protulerunt, ut infra dicimus.

III. De fidei professione Marcelli nomine recitata.

Athanasius, ut qui multorum et Basilii maxime narratu abductus, suspectam Marcelli fidem haberet, oratores de doctrina percontatur. Illi fidei formulam edunt, primoque hæresin Arianam damnant anathemate, ac τὸ ὁμοούσιον profitentur. Hinc sibi ascriptam Filii et Verbi distinctionem repudiant, affirmantque sycophantas esse, qui se ea de re in crimen vocarent : Sabellium proscribunt, tresque in Trinitate subsistentes constituentur. Οὐ γὰρ, inquit, ἀνοπόστατον τὴν Τριάδα λέγομεν· ἀλλ' ἐν ὑποστάσει αὐτὴν γινώσκουμεν· id est, Non enim Trinitatem sine substantia sive hypostasi dicimus esse, verum in hypostasi ipsam cognoscimus. Ubi animadvertere est Marcellum pro assueto sibi more unam tantum hypostasim in Trinitate admittere, quæ ὑπόστασιν pro substantia accipiebat. Qua de re actum est in synodo Alexandrina anno 362, ubi allatis ultro citroque rationibus, tam iis qui unam tantum, e quorum numero Marcelliani; quam iis qui tres hypostases profitebantur, ut suas sibi formulas retinerent concessum est; dum ii qui unam, trium distinctionem; ii vero qui tres hypostases dicebant, unitatem substantiæ profiterentur. Sub hæc autem contra Anomæos agitur, qui Filium Patri dissimilem, Spiritum vero sanctum creaturam esse dicebant. Hinc proceditur ad eorum repudiandam sententiam, qui dicerent Filium Dei in sanctum hominem ex Maria natum perinde atque in aliquem ex prophetis advenisse : quam hæresin a Paulo Samosateno, ut putabatur, ortam, postea redintegravit Nestorius, qua de re gravia in Oriente dissidia excitata sunt : demum damnata Pauli Samosateni et Photini impietate, clauditur fidei formula, qua nullam quarto sæculo luculentior, fideique Catholicæ congruentior reperias.

IV. De subscriptionibus Ægyptiorum præsulum.

Hac edita confessione, oratores commendatitias litteras ab Athanasio postulant impetrantque. Tum Athanasius cæterique, qui conventui interfuerant, fidei professionem suffragiis et subscriptione subnuntiant. Hæc porro subscriptiones mutilæ ad nos devenerunt; ita ut Athanasii nomen, quod suffra-

(2) Epist. 75. Vide item epist. Athanasii ad Epictetum Corinthi.

giis haud dubie præmissum fuerat, non compareat, A qualuorque tantum præsulum nomina supersint. Primus est Theotulus Oxyrinchi, cujus nuspiam memoria occurrit. Alter est, Plenes episcopus Hermothi, sive Hermethi, is ipse, ut videtur, qui ab Alexandro ordinatus, ab Arianis in Ammoniacam relegatus fuerat anno 356, qui que jam in episcopatu consenuerat. Tertius est Ischyriion episcopus Leonto, sive Leontopolis : idem fortasse qui in synodo Tyria causam Athanasii cum aliis Ægyptiis præsulibus strenue gessit. Postremus est Isaac episcopus. Cuius nominis quidam reperitur inter Ægyptios episcopos in subscriptionibus Sardinensibus. Alii intereiderunt.

V. Qui fuerit negotii exitus.

Jam vero restat, ut qui tanti negotii exitus fuerit aperiamus. Athanasius anno 375 defunctus est : Marcellus vero sequenti 374 ut dictum est. Post ejus obitum, paulo antequam de Marcello scriberet Epiphanius, nam rem ille admodum nuperam esse testificatur, quidam Ancyranus ex Marcelli discipulis, Patres Diocæsariæ pro fide exsulantes adierunt ; videlicet Photinus, Eustathius, alter Photinus, Sigerius, presbyteri ; Hyginus diaconus, Heraclides subdiaconus, Cyriacus προστάτης, id est, patronus vel defensor, prolatisque commendatitiis et communicatoriis Athanasii litteris quas a legatis postulas impetratasque supra meminimus, fidei confessionem edunt (1), cui symbolum Nicænum subnectunt. Est autem confessio non absimilis ei quam Athanasio obtulerant : verum in hac diserte, τρία πρόσωπα, sive tres personas in Trinitate confitentur, quod sane magistri sui Marcelli opinioni apprime consonat : nam ille Deum τριπρόσωπον, sive tripersonalem esse dicit, qua de re accusatus ab Eusebio fuerat : errores vero Marcellianis ascriptos anathemate damnant. His conspectis Diocæsarienses confessores, qui plerique omnes Athanasio familiares fuerant, ipsos ad communionem recipiunt. At Basilus (epist. 293) ardentior ecclesiasticæ fidei vindicandæ cupidine, quia semel conceptam de Marcelli impietate opinionem vix missam facere poterat, cum Diocæsariensibus patribus non leviter expostulat, quod Marcellianus ad communionem inconsultis aliis episcopis admiserint : ait vero : Τέως δὲ νῦν καταξιώσατε ἡμῖν ἀποστῆλαι τὰς προτάσεις, ἐφ' αἷς ἐδέξασθε τοὺς Μαρκέλλου· ἐκεῖνο εἰδότες, ὅτι, κὰν πᾶν τὸ καθ' ἑαυτοὺς ἀσφαλίσθη, μόνους ἑαυτοῖς ἐπιτρέψαι πρᾶγμα τοσοῦτον οὐκ ὕφειλετε· ἀλλὰ χρὴ καὶ τοὺς ἐν τῇ δύσει, καὶ τοὺς κατὰ τὴν ἀνατολήν κοινωνικοὺς συμψήφους αὐτῶν τῇ ἀποκαταστάσει γενέσθαι· id est : *Vel nunc saltem nobis mittere dignemini rationes et causas, quibus ad recipiendos Marcelli gregales inducti estis : non nescii, etiamsi res vestras tuto et considerate statuissetis videamini,*

A non tamen licuisse vobis ipsis rem tanti momenti permittere ; sed oportuisse eorum qui tam in Occidente, quam in Oriente vestræ communionis erant, calculos et sententiam circa restitutionem illorum expectare. Hæc Basilus ; vel ignorans ea, quæ Alexandriæ in gratiam Marcelli et asseclarum ab Athanasio gesta fuerant ; vel, ut vero similis, ratus Marcellum et Marcellianos in fidei formulis, quas Athanasio et Diocæsariensibus obtulerant, subdole et fraudulenter egisse. Etsi vero Diocæsariensium ad Basilium responsum nusquam compareat, cum rebus ipsis, tum subsequentibus gestis suadentibus, exploratum videtur, Diocæsariensibus Basilio reposuisse : non licuisse sibi iis, qui omnes Marcello attributos errores proscripserant anathemateque damnarant, quique symboli Nicæni fidem professi, iusuper a magno illo Athanasio aliisque Ægyptiis episcopis recepti admissique fuerant, ut ejusdem Athanasii litteræ fidem faciebant, communionem ecclesiasticam denegare. His demum, ut credere est, mitigatus Basilus, licet ægre, ad Marcellianos recipiendos animum appulit, ea tamen cautione ut ne videretur se ad Marcellianos accessisse sed Marcellianos in Ecclesiam Dei reductos fuisse. Hæc quippe scribit (epist. 321) ad Petrum Alexandrinum præsulem : Πολλάκις οὖν ὀχληθεὶς παρὰ τῶν Γαλατῶν, οὐδέποτε ἠδυνήθη αὐτοῖς ἀποκρίνασθαι ἀναμένων τὰς ὑμετέρας ἐπικρίσεις [ἀποκρίσεις]. Καὶ νῦν, ἐὰν ὁ Κύριος θεῶ, καὶ θελήσωσιν ἀνασθεῖναι ἡμῶν, ἐλπίζομεν τὸν λαὸν προσάξειν τῇ Ἐκκλησίᾳ· ὡς μὴ αὐτοὺς ἡμᾶς ἐνειδίξασθαι Μαρκελλιανοῖς προσχωρηθέναι, ἀλλ' ἐκεῖνους μέλη γενέσθαι τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ· ὥστε τὸν πονηρὸν ψόγον τὸν κατασκευασθέντα ἐκ τῆς ἀτρέσεως ἐναφανισθῆναι τῇ ἡμετέρᾳ προσλήψει, καὶ μὴ ἡμᾶς καταισχυνοῦναι ὡς προσθεμένους. Græca afferre visum est, quia insignis hic locus a Micræo interprete præpostere versus fuerat : sic nos reddimus : *Galatis frequenter et moleste urgentibus, adhuc non potui quidquam responderæ, quod vestram expectationem responsionem. Nunc autem, si fuerit Dominus, nobisque ipsi morigeri esse velint, speramus nos populum in Ecclesiam reducturos esse ; ut ne possint illud nobis exprobrare, nos ad Marcellianorum partes accessisse ; sed vere dicatur illos membra corporis Ecclesiæ Christi factos esse ; ita ut circumquaque sparsa hæreseos illius infamia, per eorum ad nos accessionem admissionemque de medio tollatur, neque nos tanquam ad partes eorum accedentes, pudore ac dedecore afficiamur.* Hæc conditio, hic modus a Basilio pro Marcellianis recipiendis propositus, et Petro Alexandrino Athanasii successori, ut verisimile est, et Marcellianis, qui pacem et communionem tantopere flagitabant, pergratus perque jucundus fuit. Nam sub hæc nulla de Marcello vel asseclis questio occurrit. Hunc ordinem, et exitum Marcelliani tumultus fuisse mecum spero fatebuntur eruditi.

(1) Epiph. p. 843.

CHRIST. HENR. GEORG. RETTBERG

PRÆFATIO

Ad suam editionem cui titulum fecit : *Marcelliana*, Gottingæ 1794, in 8.

Quidnam consilii in edendis hisce secutus sim, paucis tamen, expediendum videtur.

Cum in perscrutandis veterum Ecclesiæ Græcæ scriptorum de Deo sentiis ad Marcellum Ancyræ ep. devenissem, perquam incommodum mihi quidem accidebat,

1. Quod nemo veterum ejus mentem aut cepisse videbatur, aut vere expressisse. Conferantur modo testimonia, quæ C. H. Vogel in *Diss. de Marcello* Goettingæ 1757 ab Eusebio inde usque ad Gennadium colligere voluit, cum his quæ nunc exhibeo;

2. Quod libri Eusebiani *Contra Marcellum* et *De theologia ecclesiastica*, ad calcem edit. Morell. Paris. 1628 editi, admodum confusi, inendiosi obscurique sunt (a). Atqui ex iis præcipue vera Marcelli eruenda est sententia, nisi quod Eusebius fortissima quæque ac longe optima præterisse videri possit: eorum vero habitus, qualem modo dixi, in causa est, quod nonnulla Marcello tributa sunt, et adhuc tribuuntur, a quibus ipse abhorruit;

3. Quod scripta Marcelliana ita dispersa sunt, ut plura volumina adire sit necesse, si, qua iudex juratus religione debet, in urnam velis tabularum demittere, cumque ea de capite civis decernere.

Quatuor autem, quantum equidem scio, ex violenta illa ac turbulentissima tempestate, tanquam tabulæ ad littus sunt ejectæ, ipsa levitate sua, ut quibusdam videbitur, fluctuum iræ insultantes. Ac prima sunt fragmenta libri *Περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ ὁμοταγῆς*, ab hoste Eusebio in supra dictis libris, partim etiam ab Epiphano in excerptis Acacianis, t. I, p. 838 sqq., servata. Alterum est libellus Julio Rom. oblatus, quem Epiphanius nobis servavit l. c., p. 834 sqq. Tertium, mihi quidem dubium, *Eugenii diaconi Legatio ad Athanasium pro causa Marcelli* et confessio fidei Eccl. Ancyranæ. Ejus nobis, ut est præclare de Græcis litteris omnino, ac singulatim de hac parte meritis, Montfauconius copiam fecit t. II *Coll. N. PP. et SS. Gr.*, addita *Diatr. de causa Marcelli*, multis jam laudata. Quartum denique confessio est cleri Ancyrani ad exulantes Diocæsaresæ episcopos, quam idem Epiphanius habet.

Commodum igitur aliis forte videbitur, si superiora tria hic colligerem, ita ut fragmenta, quæ primo loco posui, a mendis purgatiore, ac sicubi necesse videbatur, nova versione (nam quæ Montacutii fertur, nullum omnino sensum pluries fundit) uberioribusque animadversionibus explanata proponerentur, his vero reliqua duo subicerem. Sic luculentius utique pateat, quibus veluti gradibus, si tamen, ad ejusmodi verba descenderit, quæ et Athanasianis paulo mollioribus approbare posset.

Satis de consilio quod in Marcellianis secutus sum. Paucis te adhuc morari liceat, quæ locum in adnotationibus non habebant, nec tamen prætereunda videntur.

Eusebius Cæs. sæpe parva quoque insectatur, v. e. quod Salomonis scripta *προφητειαν* nominarit, quod nonnulla Scripturæ sanctæ loca aliter, h. e. ex alia forte recensione protulerit, etc., quæ quidem neglexi, nisi ubi cum dogmate connexa videri possint. Nonnunquam ne intellexit quidem verba, ut fragm. XXIII (b), aut sensum eorum pervertit. Ubique autem eodem modo disputat, qui tum quidem multis placebat, nec nostra ætate obsolevit, non ut rem ipsam aggrediatur, sed ut ex adversarii verbis, quæcumque libitum erat, eliciat, eaque absurditatis arguere conetur. Porro undique partium studium odiumque elucescit, adeo inconsultum atque immemor, ut in Marcello damnet quæ ipse alibi scripserat. Sumpsit autem exemplum a Marcello, qui non minore odio in Asterium, Paulinum, Eusebios, etc., exarserat, nec Origeni adeo pehementer, quamquam huic non iniquus, et ab eo nonnulla etiam mutuatus. Jam si quis cogitet, quam vehementer Origenem Eusebius sit admiratus, quod vel ex *Hist. eccl.* lib. vi et Socrate n. 20, apparet; quem honorem, levissime dico, Paulino habuerit, ut ex *Hist. eccl.* lib. x intelligitur; denique theologiam, quam ecclesiasticam vocavit, ab Ariana sententia mollioribus tantum verbis distare: non quidem excusatum habebit, dabit tamen humanitati veniam.

Inter eos qui Marcelli sententiam evertere studuerunt, Athanasium nemo veterum aut recentiorum, quem equidem legerim, nominavit. Is tamen, nisi or. 5 contra Arianos panniculus est, ut alia plurima, adsutus, ipsum illum *De subjectione Filii* librum refellere voluit; quod cuique patebit, qui perlectis hisce fragmentis ad istius orationem demum accesserit. Ubique Sabellium quidem nominat, sed Marcellum intelligit, ut alii ejusdem ætatis solent, qui non Sabellium modo, sed et Sabellios rhetorice appellant: quod neglectum Epiphano aliisque veterum, ex recentioribus vero C. Wormio (qui tamen vel semel p. 40 errorem agnoscit) et qui huc incauti sequuntur, mirarum turbarum causa fuit. Arianorum parcius, et tanquam præteriens, eorumque exemplo commonens, meminit. Unde hoc saltem conficitur, titulum aliud promittere, aliud dare paginas; deinde et hoc, Marcellum auctori *σαβελλίειν* visum. Sed panniculum alienum esse aio, qualis est *De ut. subst. F. et Sp. S. de hum. nat. susc.* qualis et *C. gentes* et *De incarn. verbi Dei*, etc.

Basilium M., quo puero adhuc Marcellus librum *De subjectione Filii* scripserat, quid imprimis permoverit, ut Marcello ejusque sequacibus paulo esset iniquior, ut videtur, si ex me quæras, duo mihi occurrerunt: alterum, quod fidei, quam a teneris imbiberat, tenacissimus esset, ut ingenue fatetur in ep. ad Neocæsarienses, quæ est LXXV, p. 526, 527; alterum, quod Marcellus cum suis instituta ejus monastica reprehendissent, ut patet ex ep. LXXIII, p. 311.

(a) Vide tom. XXIV. Eusebii textum cum mss. codicibus et ipsa qui hic præfatur Rettbergii editione conferendum curavimus. EDIT. PATR.

(b) Vide editionem nostram. Fragmentorum Rettbergii numeros inter parentheses positos textui inserimus. b.

In iis, quæ Epiphanius habet, mirari satis non potui, primo, quod nullam prorsus libri *De subjectione Filii*, nullam Eusebii Cæs. mentionem fecit, h. e. ignoravit fundum quasi ac sedem totius causæ, nisi quantum ex lacinia quadam Acacianæ disputationis, eaque ipsa non multum indicante, cognosci potest; deinde quod confessionem illam cleri Ancyrani, de qua supra dixi, pro Marcelliana sibi venditari passus est; denique, quod Athanasium, de Marcello quid sentiret, rogavit, si is utique Marcellum scripto refutaverat, Athanasius contra, quem in refutatione ista μαίνεσθαι dixerat, ὡς ἀπολογησάμενον εἶχε.

Cæterum, si internam Patris, Filii ac Spiritus sancti relationem spectemus, sejunctis quæ minoris sunt momenti, ad Irenæi imprimis, ac Dionysii Rom. ipsiusque Athanasii aut quam proxime accedit Marcelli sententia, ita ut coeuntium ac divergentium colorum finem medium dirigere non magis audeam, quam in iride, aut illa ipsa est.

FRAGMENTA LIBRI MARCELLINI

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΥΠΟΤΑΓΗΣ

Vide Eusebii libros *contra Marcellum* et *De ecclesiastica theologia*, tom. XXIV. Vide etiam Epiphanium in excerptis Acacianis; t. I, p. 838 seq. editionis Dion. Petavii quam nostra repræsentat.

EJUSDEM MARCELLI LIBELLUS

JULIANO ROM. PONT. OBLATUS.

Vide Epiphanium in iisdem excerptis, p. 834 seqq.

EUGENII DIACONI LEGATIO

AD S. ATHANASIMUM

Pro causa Marcelli Ancyrani, et Confessio fidei Ecclesiæ Ancyranæ.

Ἐκθεσις πίστεως πρὸς Ἀθανάσιον ὑπὸ Εὐγενίου Διακόνου. A Expositio fidei ad Athanasium facta ab Eugenio diacono.

(1) Τῷ ἀγιωτάτῳ καὶ μακαριωτάτῳ ἐπισκόπῳ Ἀθανασίῳ Εὐγένιος διάκονος.

1. Οἱ μὲν κληρικοὶ καὶ οἱ λοιποὶ ἐν Ἀγκύρᾳ τῆς Γαλατίας, μετὰ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν Μαρκέλλου συν-σγόμενοι, ἀπέστειλαν ἡμᾶς πρὸς τὴν σὴν θεοσέβειαν, ἔχοντας παρὰ τε τῶν τῆς (2) Ἑλλάδος καὶ τῆς Μακεδονίας ἐπισκόπων συστατικά. Ἐπειδὴ δὲ ἐλθόντες ἐμάθομεν διαβληθέντας ἑαυτοὺς ὡς ἑτεροδόξους· σύ τε, καλῶς ποιῶν, ἠθέλησας μαθεῖν πῶς φρονοῦμεν περὶ τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν εὐσεβείας· ἀναγκαίως καὶ προθύμως γράφομεν ταῦτα πρὸς τὴν σὴν εὐλάβειαν· ἵνα γινώσκῃς τοὺς μὲν διαβάλλοντάς ἡμᾶς μάτην εἰρηκότας καθ' ἡμῶν, ἡμᾶς δὲ ἔχοντας τὴν καθολικὴν τῆς Ἐκκλησίας πίστιν. Ἡμᾶς δὲ λέγομεν, συναριθμοῦντας καὶ τοὺς ἀποστεί-

Sanctissimo et beatissimo episcopo Athanasio. Eugenius diaconus.

1. Clerici quidem ac cæteri qui Ancyræ in Galatia sunt, una cum Patre nostro Marcello congregati, nos ad tuam pietatem commendatitiis episcoporum Græciæ et Macedoniæ litteris munitos delegarunt. At quandoquidem accedentes comperimus, nos tanquam aliena doctrina imbutos, calumniis impetitos fuisse; tuque jure ac merito ediscere voluisti, quam sententiam et doctrinam teneamus erga Dominum nostrum Jesum Christum: necessitate compulsi, sed alacriter tamen, hæc ad tuam pietatem rescribimus; ut cognoscas eos, qui nos calumniis impetivere, isthæc falso adversum nos protulisse, nosque catholicam Ecclesiæ tenere fidem. Cum

(1) Non insolens isto sæculo fuit, ut scripta de rebus ecclesiasticis tradita, epistolari forma præsentibus darentur. Sic primo Operum Athanasii tomo p. 315 epistola Alexandri ad clerum Alexandrinum hoc singulari titulo insignitur: *Alexander presbyteris diaconisque Alexandriae et Marone, præ-*

sens præsentibus, dilectis in Domino fratribus, salute, data videlicet iis qui præsentibus aderant. Eodem ritu Eugenius legatus expositionem suam, Ancyranæ Ecclesiæ nomine, concinnavit. Vide in Præfatione ad Athanasii Opera n. 19.

(2) De his in Diatriba de Marcello supra.

porro de nobis loquimur, universos item populos A qui nos miserunt, qui non pauci sane, sed ingenti multitudine sunt, nobiscum annumeramus.

2. Nos igitur in primis anathemate damnamus Arianam hæresim; credimusque, quemadmodum et Patres nostri in Nicæna synodo confessi sunt, ex substantia Patris esse Filium et consubstantialem Patri, ipsumque neque rem creatam neque rem factam esse: verum omnia officia per ipsum facta fuisse. Neque enim censemus alium esse Filium, alium esse Verbum, ut quidam nos sentire mentiti sunt; sed ipsum Verbum esse Filium, sapientiam, virtutem Patris, in qua omnia, ut nos docuit Apostolus¹ cum visibilia, tum invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates; omnia demum per ipsum et in ipsum creata sunt. Cum ita porro sentiamus, anathemate ferimus nominatim impiissimum Sabellium, et cum ipso quotquot ejus doctrinæ astipulantur, et dicunt, ipsum Patrem esse Filium; ipsumque quando Filius efficitur, non ulterius esse Patrem; et quando sit Pater, non esse tunc Filium. Nos quippe confitemur Patrem æternum, Filio æterno exstante ac subsistente; Spiritum quoque sanctum sempiternæ exstantem atque subsistentem. Non enim Trinitatem sine subsistentia sive hypostasi dicimus esse, verum in hypostasi ipsam cognoscimus.

3. Sed, etiamsi hæc satis sint ad commonstrandum eadem nos atque Patres nostri sententia esse, attamen quia nonnulli sunt, qui cum dissimulanter profiteantur se minime cum Ario sentire, idem tamen quod ille sentiunt; atque dicunt, Filium quidem dissimilem esse Patri, Spiritum autem sanctum esse rem creatam, unamque ex rebus factis; cum nos, tum ii, qui nos huc delegarunt, hujusmodi hæreses anathemate ferimus. Neque enim Filius dissimilis est Patri, sed consubstantialis ipsi Patri est; neque Spiritus sanctus res est creata, aut una ex rebus conditis, sed sanctæ Trinitatis est: atque confidenter profitemur, nihil aliunde inductum aut creatum in sancta Trinitate esse. Nam Spiritus sanctitatis est, non qui sanctificetur, verum in quo omnes sancti sanctificantur. Perfectio quippe nostra in Patre et Filio et Spiritu sancto datur atque efficitur. Unaque fides est in unum Deum per Filium in Spiritu sancto. Plenioris itaque majorisque testimonii causa, anathemate ferimus eos qui sentiunt ac dicunt: Fuit aliquando *monas*, sive unitas, cum nondum esset Filius; et fuit aliquando *dyas*, quasi dicatur duitas, cum nondum esset Spiritus sanctus. Scimus enim sanctam Trinitatem sempiternam, semper perfectam fuisse, ac eodem modo se habuisse. Quamobrem ab Ecclesia catholica alienos reputamus eos qui sentiunt atque dicunt: Fuit cum non esset Filius, atque ex

¹ Coloss. 1, 16.

(3) Vide Diatribam nostram de Marcello.

(4) Licitum erat hoc tempore hypostasim unam in Trinitate confiteri, dum hypostasis pro substantia haberetur: similiterque tres hypostasos confi-

λαντας ἡμᾶς πάντας λαοῦς· οὐ γὰρ ὀλίγοι, ἀλλ' ἀριθμητὸν πλῆθος εἰσιν.

2. Ἡμεῖς τοίνυν προηγουμένως μὲν ἀναθεματίζομεν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν· πιστεύομεν δὲ, ὡς οἱ Πατέρες ἡμῶν ὡμολόγησαν ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν γενομένῃ συνόδῳ· ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, καὶ μῆτε κτίσμα μῆτε ποιήμα εἶναι αὐτόν· ἀλλὰ δι' αὐτοῦ πάντα τὰ γενητὰ γεγενῆσθαι. (3) Οὐ γὰρ ἄλλον τὸν Υἱὸν καὶ ἄλλον τὸν Λόγον φρονοῦμεν, ὡς τινες ἡμᾶς διέβαλον, ἀλλὰ τὸν Λόγον εἶναι Υἱὸν, σοφίαν, δυνάμειν τοῦ Πατρὸς, ἐν ἧ τὰ πάντα, ὡς ἐδίδαξεν ὁ Ἀπόστολος, τὰ τε ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσθαι. Οὕτω δὲ φρονοῦντες ἀναθεματίζομεν καὶ ἐξ ὀνόματος τὸν ἀσεβέστατον Σαβέλλιον, καὶ μετ' αὐτοῦ τοὺς τὰ ἐκείνου φρονοῦντας, καὶ λέγοντας αὐτὸν τὸν Πατέρα εἶναι Υἱόν· καὶ ὅτε μὲν γίνεται Υἱός, μὴ εἶναι τότε αὐτὸν Πατέρα· ὅτε δὲ γίνεται Πατήρ, μὴ εἶναι τότε Υἱόν. Ἡμεῖς γὰρ ὁμολογοῦμεν Πατέρα ἀίδιον, Υἱοῦ ἀίδιου ὄντος καὶ ὕψεστώτος· καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἀίδιόν· ὃν καὶ ὕψεστός. Οὐ γὰρ ἀνυπόστατον τὴν Τριάδα λέγομεν· (4) ἀλλ' ἐν ὑποστάσει αὐτῇ γινώσκομεν.

3. Καὶ εἰ αὐτάρκη ταῦτα δεῖξαι τὴν πρὸς τοὺς Πατέρας ἡμῶν ὁμοφροσύνην· ὅμως, ἐπειδὴ τινες τῶν ἐπαγγελιομένων μὴ φρονεῖν τὰ Ἀρείου, ὑποκρινόμενοι φρονοῦσι, λέγοντες τὸν μὲν Υἱὸν ἀνόμιον εἶναι τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίσμα καὶ ἐν τῶν ποιημάτων ἐστίν· ἀναθεματίζομεν, ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἀποστελλαντες ἡμᾶς, τὰς αἰρέσεις ταύτας. Οὕτε γὰρ ἀνόμιος ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὁμοούσιός ἐστι τῷ Πατρὶ· οὕτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κτιστὸν, ἢ ἐν τῶν ποιημάτων ἐστίν, ἀλλὰ τῆς ἁγίας Τριάδος ἐστὶ· καὶ θεοβαρῆκαμεν, ὅτι οὐδὲν ἐπέισακτον οὐδὲ κτίσμα ἐστὶν ἐν τῇ Τριάδι. Πνεῦμα γὰρ ἀγιοσύνης ἐστὶν οὐχ ἀγιαζόμενον, ἀλλ' ἐν αὐτῷ πάντων τῶν ἁγίων ἀγιαζόμενον. Καὶ γὰρ ἡ τελειότης ἡμῶν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι δίδοται, καὶ γίνεται. Καὶ μία πίστις ἐστὶν εἰς ἓνα Θεὸν δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Ὑπὲρ πλείονος γοῦν μαρτυρίας, ἀναθεματίζομεν τοὺς φρονοῦντας καὶ λέγοντας· Ἦν ποτε *μονάς*, μὴ ὄντος Υἱοῦ· καὶ ἦν ποτε *δυάς*, μὴ ὄντος ἁγίου Πνεύματος· ἀίδιον γὰρ καὶ ἀειτελειαν οὐδαμὲν, καὶ ὡσαύτως ἔχουσαν τὴν ἁγίαν Τριάδα. Διδ' καὶ ἄλλο τρίλους τῆς Ἐκκλησίας ἔχομεν τοὺς φρονοῦντας καὶ λέγοντας· Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς, καὶ ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

teri, dum tres personæ existentes et subsistentes intelligerentur. Vide in epistola ad Antiochenos, tom. I Operum Athanasii.

4. Ἴνα δὲ μὴ τις ποτε ἡμᾶς καὶ περὶ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διαβάλλῃ ματαιολογῶν· ἀναγκαίως καὶ περὶ τούτου γράφομεν, ὅτι ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς, οὐχ ὡσπερ εἰς τοὺς προεφθτας ἐγένετο, οὕτως καὶ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰῶνων ἦλθεν εἰς αἴγιον ἄνθρωπον. Ἀλλὰ πιστεύομεν, ὅτι κατὰ τὸν Ἰωάννην ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων ἔλαβε δούλου μορφήν, τὸ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς· ἵνα ὡς εἶπεν αὐτὸς, τελειώσῃ τὸ ἔργον τοῦ Πατρὸς· καὶ οὕτως τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐν αὐτῷ τελειώσας καὶ συνάψας τῇ θεότητι, εἰσαγάγῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Καὶ εἰ ταῦτα πάλιν αὐτάρκη δεῖξαι τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πίστιν· ὅμως ὑπὲρ πλείονος ἀσφαλείας ἀναλαμβάνοντες ταῦτα λέγομεν, καὶ ἀναθεματίζομεν τοὺς λέγοντας καὶ φρονούντας, ποτὲ τὸν Πατέρα εἶναι χωρὶς τοῦ Υἱοῦ, καὶ ποτὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν χωρὶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Πνεῦμα γὰρ Θεοῦ ἐστὶ, καὶ τελεία καὶ ἀίδιός ἐστιν ἡ Τριάς. Ἀναθεματίζομεν τε καὶ τοὺς νῦν ἐξελθόντας, καὶ λεγομένους Ἀνομοίους· καὶ σὺν αὐτοῖς τὴν τοῦ Σαμοσατέως καὶ Φωτεινοῦ παραφροσύνην, καὶ τοὺς τὰ αὐτὰ φρονούντας αὐτοῖς. Ὅτι μὴ λέγουσι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ζῶντα Λόγον εἶναι καὶ ἐνεργῆ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, ἀλλὰ ὡς ἀνθρώπου λόγον προφορικὸν μόνον· καὶ ὅτι μὴ φρονοῦσι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ αὐτὸν εἶναι τὸν Λόγον· ἀλλὰ διαιροῦσιν ἀλόγως, καὶ ἀρχὴν τῷ Υἱῷ διδοῦσιν ἀπὸ τῆς ἐκ Μαρίας κατὰ σάρκα γενέσεως, βλασφημούντες· ὅτι μηδὲ Θεὸν ἀληθινὸν αὐτὸν εἶναι πιστεύουσιν.

principium Filio a nativitate secundum carnem exduunt ipsum verum esse Deum.

5. Ταῦτα τοιγαροῦν φρονούντες, καὶ ἐγγράφως ὁμολογοῦντες, διαβεβαιούμενοί τε ταῦτα φρονεῖν καὶ τοὺς ἀποστελλαντας ἡμᾶς, ἀξιούμεν τὴν σὴν θεοσέβειαν μηκέτι πιστεύειν τοῖς καθ' ἡμῶν λέγουσιν· ἀλλὰ μᾶλλον τοῖς ἀποστελλασιν ἡμᾶς ταῦτα γνωρίσαι, καὶ γράψαι καὶ οἷς ἂν γινώσκῃς ὀρθοδόξους ἐπίσκοποις· ἵνα, εἰ καὶ πρὸς αὐτοὺς ἡ καθ' ἡμῶν διαβολὴ ἐγένετο, μαθόντες τὴν ὁμολογίαν ἡμῶν ταύτην, καταγνῶσι τῶν θελησάντων ἡμῖν ἀπλῶς φθόνον κινήσαι. Θεόδουλος ἐπίσκοπος Ὁξυρύγχου, Πλήνης ἐπίσκοπος Ἐρμοθιῆ, Ἰσχυρίων ἐπίσκοπος Λεοντῶ, Ἰσαὰκ ἐπίσκοπος Ἀμφν.

¹ Joan. 1, 14. ² Philip. 11, 6, 7. ³ Joan. 14, 31.

(5) De his subscriptionibus vide in Diatriba de Marcello. Hæ porro subscriptiones mutilæ haud dubie sunt, cum Athanasii nomen non compareat, qui sane huic fidei confessioni suffragium dedit ac subscripsit; alias vero, refragante Athanasio, eam minime probassent, additoque nomine confirmas-

4. Ne quis vero falsa jactitans nos frustra incuset circa carnalem Servatoris adventum, necesse quoque fuerit ut ea de re quædam litteris consignemus; quod scilicet Dominus et Salvator noster Christus, non quemadmodum ad prophetas factus est, ita in consummatione sæculorum advenerit in sanctum hominem. Sed credimus, quod, secundum Joannem¹, Verbum caro factum sit, et secundum Apostolum², quod cum in forma Dei esset, propter nos accepit servi formam, secundum carnem genitus homo ex Maria Virgine; ut, quemadmodum ipse ait³, perficeret opus Patris; atque ita cum genus humanum in seipso perfecerat, ac cum divinitate conjunxerat, ipsum introducat in regnum cælorum. Ac etiamsi isthæc satis sint ad declarandam fidem in Dominum nostrum Jesum Christum, attamen majoris securitatis ergo hæc repetimus ac dicimus, atque anathemate damnamus eos qui dicunt et credunt, Patrem aliquando sine Filio fuisse; Patremque ac Filium aliquando fuisse sine Spiritu sancto. Spiritus enim Dei est, ac perfecta atque sempiterna est Trinitas. Anathemate quoque damnamus eos qui nuper exorti sunt, et Anomœi dicuntur, ac cum ipsis Samosatani et Photini insaniam, necnon eos qui paria cum ipsis sentiunt. Quia non dicunt, Verbum Dei, verbum esse vivens et efficax, per quod omnia facta sunt: sed quasi hominis verbum prolaticum duntaxat, et quia non arbitrantur Filium Dei ipsum esse verbum; verum temere et sine ratione dividunt, et Maria blasphemam ore tribuunt, quia item non credunt

5. Hæc itaque cum sentiamus atque scripto profiteamur, asseramusque id ipsum sentire eos qui nos isthuc miserunt: tuam rogamus pietatem, ne fidem iis habeas qui nos insimulant; idque iis significes qui nos huc delegarunt; rescribas item iis quos orthodoxos episcopos esse noveris; ut si ad eos calumnia adversum nos conflata pervenerit, conspecta hac nostra fidei confessione, malitiam eorum deprehendant, qui temere invidiam nobis movere studuerunt (5). Theodulus episcopus Oxyrynchi, Plesnes episcopus Hermothi, Ischyryon episcopus Leonto, Isaac episcopus. Amen.

sent episcopi hic memorati. Verisimile item est alios Ægyptios episcopos, quorum cecidere nomina, eandem fidei confessionem suffragio suo munisse. Solebat enim Athanasius ad tanti ponderis negotia e vicinioribus multos accersere.

ANNO DOMINI CCCLV.

THEODORUS HERACLEENSIS EPISCOPUS.

NOTITIA.

(Ex Leonis Alatii *Diatriba de Theodoris*, num. LXIV ad. *Mat Biblioth. nov. Patr.*, VI, II, 113.)

Theodorus Heracleæ, sive Perinthi, in Thracia, naxque civitas binominis est, episcopus. Hinc etiam Heracleotes, et Perinthius dictus, in synodo Nicæna cum multis aliis adversus apostolica dogmata pugnans, Arii sententiam subdole tuebatur. (Gelasius Cyzicenus in *Actis concilii Nicæni* lib. II, cap. 7.) Postmodum in synodo Antiochena cum reliquis Arianis adversus Nicænam synodum consensit. Tandem a Catholicis in Sardicensi, episcopatu motus, tanquam qui cum aliis Filium Dei a paterna substantia separaret, reciperetque eos qui propter Arianam hæresim rejecti fuerant, et a.l. ampliorem ministerii divini dignitatem eveheret, condemnatus est. Vir alias, si Nicephoro credimus lib. IX, 5, *Historiæ ecclesiasticæ*, ἑλλόγιμος, si Hieronymo, elegantis apertique sermionis, et magis historicæ intelligentiæ. Edidit sub Constantino principe *commentarios in Matthæum, et in Joannem (a), et in psalterium (b)*. Nicephorus scribit: Τὴν τῶν Εὐαγγελίων ἑρμηνείαν ὑπαγορεύσει, *Evangeliorum expositiones edidisse*. Hujus in *Psalms* commentarii manuscripti antiquissimi, et optimæ notæ, habentur in bibliotheca Barberina, Urbano VIII a cardinali Ludovisio dono dati, ut præfixa inscriptio indicat: *Codicem antiquitate, integritate, orthographia, conspicuum; cujus unicum exemplar habet quidem bibliotheca Vaticana, sed mutilum, mancum, lacunarum plenum, nec ita venustum, Urbano VIII, pont. max., virtutum omnium et sacræ eruditionis asylo, Ludovicus cardinalis Ludovisius S. R. E. vicecancellarius, Græcæ vetustatis munusculum, deditissimi animi perpetuum argumentum offert.*

(a) Commentarius Heracleotæ in Joannem ad Gothicam olim ex Græca lingua translatus fuit, ejusque non contemnenda fragmenta apparuerunt in pretiosissimis Gothici sermonis palimpsestis codicibus, quos nos Mediolani et Romæ, Deo favente, deteximus. A. M.

(b) Edidit hunc Heracleotæ in Psalterium commentarium Balthasar Corderius, cujus videsis præfationem tomi I Catenæ in psalmos. Nos vero ejusdem Heracleotæ scholia copiosa in Isaiam, Allatio incognita, edidimus nunc ex pervetusta Vat. ad eum prophetam catena. A. M. — Commentarium in *Psalms*, qui nomine Theodori circumfertur, non esse Theodori unius, sed multorum Patrum, adeoque in catenarum numero ponendum esse ex Garnerio ad ed. Basilii M. Opp. Paris. 1721, tom. I, pag. 39, docet Kollarius ad Lambecii *Comm.* III, p. 59, not. B, ubi Lambec. a pag. 56, cod. Cæs. XI, qui continet commentarium in totum Psalterium, recensuit, et commentarium quod in cod. propter defectum principii nomen auctoris non legitur, cum Corderio ascripsit Theodoro Heracl., et de hoc fuse disseruit. — Christoph. HARLES, ad Fabricii *Biblioth. Græc.*, t. IX, p. 319.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ

ΕΚ ΤΗΣ ΕΙΣ ΗΣΑΙΑΝ ΕΞΗΓΗΣΕΩΣ.

THEODORI HERACLEOTÆ

EX INTERPRETATIONE IN ISAIAM.

(*Mat Bibliotheca nova Patrum*, VI, 214.)

CAP. I, VERS. 1. Audi. Theodori Heracleotæ. Ἀκούε. Θεοδώρου Ἡρακλείας (1). Συνεχάει ἐπ' Utamque universi mundi partem ad suscipiendos μάθησιν τῶν ὑπὸ τοῦ Κυρίου λελεγμένων τὰ συν

(1) Nomen hoc ad singula fragmenta in codice repetitur.

εκτικα μέρη του παντός κόσμου, οὐρανὸν αὐτὸν τὸν
 τὰς θείας δυνάμεις ἀπειληφότα, καὶ γῆν τὸ τῶν θνητῶν
 οἰκητήριον· καὶ οὐρανῷ μὲν ἀκούειν, γῆ δὲ ἐνωτί-
 ζεσθαι παρακελεύεται, δι' αὐτῶν τὰς ἀφανεῖς δυνά-
 μεις ἐν αὐτοῖς ἀνακαλούμενος. Καὶ μετ' ὀλίγα,
 ἐπειδὴ κέντρον μνήμης παρασχέσθαι αὐτοῖς ἤθου-
 λετο τῶν λεγομένων ὁ προφήτης, ἀναγκαῖον τοῦ οὐρα-
 νοῦ καὶ γῆς μαρτυρίαν παραλαμβάνει· ἵνα, κἂν λήθην
 ποιήσωνται τῶν λεχθέντων παρὰ τοῦ προφήτου, οὐ-
 ρανὸς καὶ γῆ ἑρώμενοι ὑπομνήσκωσι τῶν τοῦ Θεοῦ
 ῥημάτων.

Υἱῶν μνήμην πεποιήται, καὶ γεγεννηκέναι φάσκει,
 δεικνύς, ὡς οὐκ ἄλλοτρίους εἰσποήσατο, ἀλλ' ὡς αὐ-
 τοῦ ὄντος ποιήματα, πατρικῆς κηδεμονίας ἔξίωσε·
 καὶ ὑψωκέναι δὲ λέγει ὑπομνήσκων τῆς ἀπ' Ἰ-
 γύπτου ἐξόδου, καὶ τῶν ἐν μέσῳ θαυμάτων, καὶ τῶν
 ἐφεξῆς αὐτοῖς δοθέντων παρ' αὐτοῦ· ἀθέτησιν δὲ κυ-
 ρίως καλεῖ τὴν αὐτῶν ἀποστασίαν, καὶ τὴν περὶ τὰ
 εἰδῶλα πλάνησιν.

Σημαίνει τὴν παντελῆ αὐτῶν ἀκαρπίαν· ἕως μὲν
 γὰρ καρπῶν ἀγαθῶν πεπληρωται· ἀμπελῶν, τὸν
 φρουροῦντα καὶ φυλάττοντα κέκτηται, ὅς, σκηνὴν πη-
 ξάμενος, ἄνωθεν ἀφ' ὑψηλοῦ ἀφορᾷ, καὶ περισκοπεῖ
 καὶ φυλάττει τὸν ἀμπελῶνα· εἰ δὲ τούτου καρπὸς ἀφαι-
 ρεθῆι, τηνικαῦτα ὁ φύλαξ, ὡς μὴ εἰς μάταιον κάμ-
 νοι, τὴν σκηνὴν ἔρημον ἀπολιπῶν, ἀναχωρεῖ τῆς φυ-
 λακῆς.

Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μὲν Ἰσραὴλ αὐτὸν οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ
 λαὸς αὐτὸν οὐ συνῆκε, τὸ δὲ ἐξ αὐτῶν σπέρμα ὁ
 ἀποστολικὸς χορὸς συνῆκε τε αὐτὸν καὶ ἐπέγνω· εἰ-
 κότως ἀφορίζεται τοῦ πλήθους· ἄστοπον γὰρ τὸ νομί-
 ζειν τοὺς ἀποστόλους τῶν ἀσεβῶν σπέρμα λέγεσθαι,
 περὶ ὧν ἄνωτέρω ἔλεγε· «Τὸ σπέρμα πονηρὸν υἱὸς
 ὕμοιοι·» πρέπει δὲ τῶν προφητῶν σπέρμα αὐτοῦς
 εἶναι ἠγεῖσθαι.

Οὐ λουτροῖς τοῖς καθαίρουσι τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ
 σώματος· οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐβέβλαπτο· ἀλλὰ πνευματι-
 κοῖς δυναμένοις ἀφανίσαι μὲν γνόφον ἀμαρτημάτων,
 καθᾶραι δὲ ψυχῆς κακὸν συνειδός· καὶ ταῦτα ποιεῖν
 ἀφ' ἑαυτῶν.

Καταλιπόντες γὰρ τὸν εὐεργέτην τε καὶ σωτῆρα,
 ἐπῆλπισαν τοῖς ἀψύχοις καὶ ἀναισθητοῖς· διὸ γυμνοὶ
 πάσης ἀγαθῆς δόξης ἐτύγχανον, δίκην στυπείου κα-
 τακαυθησόμενοι, καὶ οὐκ ἔσται ὁ σβέστων· τίς γὰρ
 ἐξελέσθαι δυνατός, τοῦ Θεοῦ τὴν κατ' αὐτῶν ἀπόφασιν
 ἐξενηνοχότος; Τὴν ἐν τῇ ἀιχμαλωσίᾳ τοίνυν αἰσχύνην
 αἰνίττεται ὁ λόγος· πάντων ἐκποδῶν γενομένων τῶν
 ἐπιθυμημάτων αὐτῶν· ματαιωθείσης δὲ καὶ τῆς ἐλ-
 πίδος αὐτῶν τῆς ἐπὶ τοῖς εἰδώλοις.

Κἂν λόγος, κἂν ὄρασις λέγεται, οὐδὲν διαίσει· καὶ
 γὰρ ἐν ὕψει τι φαίνεται· οὕτως ἡ γνῶσις διαβαίνει
 εἰς ψυχὴν, ὅτ' ἂν Θεὸς δεικνύη, ὡς δεξαμένης κατὰ
 διάνοιαν τοὺς τούτοιον λόγους· κἂν διὰ λόγων ἀκούη,
 οὕτως βεβαιούται τὴν διάνοιαν, ὡς ἀθρόως δεχομένης
 τὴν πάντων γνῶσιν. — Ἐναυθα οὐ λέγει κατ', ἀλλὰ
 περὶ, δεικνύς, ὡς ἐκεῖ μὲν ἐδῆλου τὴν κατ' αὐτῶν
 ἐσομένην καὶ τῶν τόπων ἐρήμωσιν.

A Dei serm ones convocat propheta, caelum scilicet
 divinas virtutes complectens, et terram a mortali-
 bus occupatam. Dum autem caelum audire jubet, et
 terram auribus percipere, latentes in ipsis potesta-
 tes adhortatur. Et paulo post : Incitamentum quaerenti
 prophetæ quo Judæos ad dictorum memoriam conciliaret,
 proferendum erat cæli et terræ testi-
 monium, ut, etiamsi fuerint prophetici sermonis obli-
 ti, conspectis caelo et terra, verba Dei remi-
 niscerentur.

VERS. 2. Filiorum mentionem facit Dominus
 et eos genuisse fatetur, indicans non alienos ad-
 optivosque, sed creaturas suas paterna cura fu-
 visse. Exaltavisse eos dicit quoque, reditum ex
 B Ægypto innuens, et miracula tunc temporis edita,
 vel postea Judæis concessa. Contemptum jure vo-
 cat defectionem illorum et circa simulacra errorem.

VERS. 8. Significat summam Judæorum sterili-
 tatem. Donec enim bonis fructibus exuberat vitis,
 nec a vigilantibus destituitur, nec a custodientibus,
 qui, tabernaculo constituto, desuper e sublimi
 speculantur, et circumspiciunt, et vitem custo-
 diunt; fructibus autem sublatis, ne in vanum la-
 bore custodit, desertum dereliquit tabernaculum, et
 de statione decedit.

VERS. 9. Cum Israel Deum non cognoverit, neque
 eum populus intellexerit, sed ex ipsis semen, apo-
 stolicus chorus, eum et cognoverit et intellexerit,
 merito a plebe distinguitur. Inepte quippe diceret
 apostolos semen fuisse impiorum, de quibus modo
 dictum (VERS. 4) : « Semen nequam filii celestis »
 aptius eos semen prophetarum vocaveris.

VERS. 16. Non iis (lavamini) lotionibus, quæ
 corporis cutem emundant, non enim huic munda-
 tione opus; sed spiritualibus, quæ peccatorum cali-
 ginem auferre possint, et sordes animi abluere; et
 mala quæque procul depellere.

VERS. 29. Nam derelicto benefactore et Salva-
 tore, idolis confisi sunt anima et mente carenti-
 bus; idcirco omni bona fama destituti, vel ut stупpa
 comburentur (VERS. 31) « et non erit qui extinguat. »
 Quis enim posset eos eripere, Deo incu-
 sante? Innuit igitur sermo confusionem in captivi-
 tate futuram, cum bono quoque Judæi fuerint
 exuti, et spe depulsi, quam in idolis colloca-
 verant.

CAP. II, VERS. 1. Seu verbum, seu visio dicatur,
 nihil interest; nam et visionibus aliquid auditur,
 Quando Deus quid oculis subjicit, cognitione in-
 struitur animus, haud secus ac si mente visionum
 sermonem perciperet; et auditio verbo, ita illumina-
 tur mens, quasi uno intuitu conctorum scientiam
 complecteretur. — Hic jam non contra loquitur,
 sed de (Jerusalem), indicans se prius calamitates
 denuntiavisse contra eos futuras et locorum vastationem.

VERS. 3. *Ipsum Salvatoris nostri sermonem legem vocavit: quippe qui de Jerusalem profectus errantes gentes arguit, non judicans dociles, sed munera largiens agnoscentibus eum.*

VERS. 18. *Malorum causa (idolorum eversio): tunc intelligent se frustra Deum deseruisse, et inservisse simulacris; nam agnoscent vespertilio-nes sibi potius colendas fuisse sensu præditas, quam imagines eorum sensu carentes. Tunc, inquit, imminenti judicio, non astante qui liberaret, merito se in petras abscondent, de quibus, ait, idola sibi fabricaverant. Non poteritis enim, adjicit, iram Dei in vos commotam sufferre, sed demonstrabitur fragilitas vestra, Dei vero majestas apparebit.*

CAP. IV, VERS. 4. *Quibus verbis salutaris noster baptismus significatur, per quem præsertim genuo mundi conspicietur.*

CAP. V, VERS. 1. *Voces istæ « in cornu, in loco pingui, » selectum fuisse locum declarant, distinctumque. Vitem sepsisse dicit, et vallavisse, et plantavisse, et ædificavisse turrim, ut memoret quanti Judæos fecerit, quanta custodierit cura, quanto studio per prophetas docuerit. Ita exultis non spinæ ferendæ erant, sed condignus fructus et laboribus conveniens. Talem autem fructum ab eis non fuisse editum testatur spinæ corona Salvatori imposita, figura spinarum in animis latentium.*

CAP. XXIII, VERS. 17. *(Tyrum) dicit a Deo post acceptas pœnas visitandam esse, et in antiquam famam restituendam, ut Deo opibus inserviat, per negotiationem requisitis: quæ Jerusalem habitantibus perutilia, ut in Scripturis sacris, regnante Iiram, contigisse narratur¹.*

CAP. XXVI, VERS. 9. *Animas ita dispositas dicit mane consurgere ad exhibendas de præteritis rebus gratias: neque enim nox, homini ad recreandum corpus data, dormientes reficere posset, nisi fuisset hoc a Deo constitutum; optime igitur et matutinum tempus occupat talis anima, ut et de præteritis rebus gratias referat, et ad diem jam exorientem opem flagitet. Præceptis Dei mentem piorum illuminari, manifestum; nam ut omni verbo Dei alitur anima², ita et omni præcepto illustratur et illuminatur.*

VERS. 10. *Studio igitur cuique sit et curæ, justitiam discere. Non enim justitia, quasi nostra natura inhæreret, ita nobis insita est, ut eam vel incu-*

¹ III Reg. xi, 11 sqq. ² Matth. iv, 4.

(2) Sequuntur ingentes in Heracleota nostro lacunæ tum in hoc tum in altero, quem consului, cetenæ ad Isaiam ms. exemplari. Et quidem par est utriusque codicis ratio, ita ut alter ex altero exscriptus videatur. Cur autem tanta ommissio? Heracleo-

A *Nóμον δὲ καλεῖ καὶ λόγον τοῦ Σωτηρίου ἡμῶν καὶ γὰρ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ φανείς, ἤλεγξε μὲν τὰ ἔθνη πλανώμενα· οὐ κατακρίνων ὁμολογήσαντας, ἀλλ' ἐπεγνωκότας εὐεργετῶν.*

Τὰ τῶν κακῶν αἰτία· εἰς συναίσθησιν ἐρχόμενοι, ὅτι δὴ, μάτην καταλιπόντες τὸν Θεόν, αὐτοῖς προσεχύνουν· ἀναλογίζονται γὰρ, ὅτι δὴ μᾶλλον νυκτερίαι προσεχύνουν ταῖς ἐν τούτοις ἐμφωλευούσαις ἀίσθησιν κεκτημέναις ἢ τοῖς τούτων καταγωγίοις ἀναίσθητοις οὔσι. Τῆς δίκης, φησὶν, ὑμᾶς καταλαβούσης, καὶ μὴ ὄντος τοῦ βοηθήσαντος, ἀκόλουθον εἰς τὰς πέτρας κατακρύπτεσθαι· ἐξ ὧν περ, φησί, καὶ τὰ εἶδωλα ἐλαξεύσατε· οὐδὲ γὰρ ἐνέγκαι δυνήσεσθε, φησὶ, τὴν καθ' ὑμῶν κινήθεισαν παρὰ τοῦ Θεοῦ ὀργήν· ἀλλὰ τὸ μὲν ὑμέτερον ἀσθενὲς ὁμολογηθήσεται· φανεῖται δὲ ἡ μεταγαλειότης τοῦ Θεοῦ

Τὸ καθ' ἡμᾶς σωτήριον βάπτισμα σημαίνεται διὰ τούτων· δι' οὗ μάλιστα καθαροὶ ἐξ ὑπαρχῆς ἀναδεικνύμεθα

Τὸ δὲ, « ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πίνου, » τὸ ἐξαιρετικὸν καὶ κεχωρισμένον τοῦ τόπου δηλοῖ. Φραγμαὶ δὲ καὶ χάρακας καὶ φύτευμα καὶ οἰκοδομήν λέγει· τὴν τε τοῦ γένους περιποίησιν καὶ τὴν αὐτοῦ φρουράν καὶ διὰ προφητῶν ἐπιμέλειαν, δι' ὧν πάντων γεωργούμενοι οὐκ ἀκάνθας φέρειν ἠδύναντο, ἀλλὰ τὸν ἐπέξειον καὶ προσήκοντα τῶν πόνων καρπὸν. Ὅτι δὲ οὗ τοιοῦτος ὁ κομισθεὶς παρ' αὐτῶν καρπὸς, μαρτυρεῖ ὁ τῷ Σωτηρί· ἡμῶν ἐπιτεθεὶς ἀκάνθινος στέφανος, ἐγκαλύπτων τὸν ἀφανῆ ἐν ψυχαῖς ἀκάνθιδόθῃ αὐτῶν τρι-

C *πον (2).*

Τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Θεοῦ τῇ μετὰ τὴν πληγὴν γενομένην λέγει, ὡς εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐπανήξει ὄξυν δωροφοροῦσα τῷ Θεῷ ἐκ τοῦ ἐπισυναγομένου αὐτῇ σπόρου ἐκ τῆς ἐμπορίας, ἃ ἔσται ταῖς ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ κατοικοῦσι πρόσοδος· ὡς περ οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ Χειρᾶμ ἱστόρηται παρὰ τῆς θείας Γραφῆς.

Ἀκόλουθον τὰς οὕτω διακειμένας ψυχὰς σπεύδειν ἐν τοῖς ἁθροῖς ἀποδοῖναι τὰς εὐχαριστίας ἐπὶ τῶν παρεληλυθότων· οὐδὲ γὰρ νῦν ἢ εἰς ἀνάπαυαν τῶν σωμάτων δοθεῖσα ἀναπαύσαι δυνήσεται τὸν ἐν αὐτῇ ὑπνώττοντα, εἰ μὴ πού γε ἐκείνου σύνθημα εἴη. Ἀναγκαίως οὖν ἡ τοιαύτη ψυχὴ καὶ τοὺς ἁθροῦς προλαμβάνει, ἵνα καὶ περὶ τῶν παρεληλυθότων εὐχαριστήσῃ, καὶ περὶ τῆς ἀλλοστῆς αὐτὸν διαδέξασθαι ἡμέρας παρακαλέσῃ. Ὑπὸ δὲ τῶν προσταγμάτων τοῦ Θεοῦ φωτίζεσθαι τὴν διάνοιαν τῶν εὐσεβῶν εὐδολον· ὡς περ γὰρ ἐν παντὶ ῥήματι Θεοῦ τρέφεται ἡ ψυχὴ, οὕτως καὶ ἐν παντὶ προσταγμάτων καταυγάζεται καὶ φωτίζεται.

Σπουδὴ τοίνυν ἐκάστων ἐστὶ καὶ μελέτη τὸ δικαίον σύνθημα μαθεῖν· οὐδὲ γὰρ ὡς ἐν τι τῶν ἐν τῇ φύσει κειμένων καὶ τοῦτο ἡμῖν συμπέφυκεν, ἵνα ἀμελε-

tam quidem integrum commentarium confecisse non dubito; sed catenæ auctor codice aliquo manco fortasse utebatur; neque enim tot commentarii partes sponte prætermisisse videtur.

τήτως αὐτὸ ἐχωμεν, ὡσπερ οὖν τὸ βλέπειν ἢ βαδίζειν· ἀλλ' ἐκάστῳ χρεία σπουδῆς, πρὸς τὸ ἀποστῆσαι μὲν τὴν διάνοιαν ἀδικίας, προσλαβεῖν δὲ δικαιοσύνην· ἰδοὺ γὰρ οἱ ἐν ἀσεβείᾳ ζήσαντες ἐκποδῶν γεγόνασιν· οὐδὲ γὰρ οἶόν τέ ἐστιν ἀληθείας ἐργάτην εὐρεθῆναι τὸν μὴ δικαιοσύνην μελετήσαντα. — Ἐκλαμβάνεται ταῦτα καὶ εἰς τὸν διάβολον, καὶ εἰς τοὺς ἀγνώμονας Ἰουδαίους, ὡς, πολλῶν εὐεργεσιῶν τυχόντες, ἐπιπέμενον τὸ ὄμμα τῆς διανοίας κεκαμυκότες· τοῦ γὰρ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιδημήσαντος, καὶ τῶν ἐθνῶν πιστευσάντων, οὗτοι οὐ μόνον περὶ τὸν εὐεργέτην ἀγνώμονες γεγόνασιν, ἀλλὰ καὶ ζήλω πονηρῷ ἐκκαίόμενοι, περιχαιστοὶ γενέσθαι ἠδούλοντο, ἦπερ ὁρᾶν τὰ ἔθνη σωζόμενα.

Ἐνταῦθα τὴν ἀνταπόδοσιν λέγει, τὴν κατ' ἀξίαν τῶν ἀμαρτημάτων ἐπαχθεῖσαν δίκην· ἐκείνων γὰρ πάντων, φησὶν, ἡμῖν δικαίως ἀνταποδοθέντων καὶ ὡσπερ χρέος ἐκτισάντων, ἀπόδος ἡμῖν τὸν μονογενῆ Υἱόν σου· οὐδὲ γὰρ ἄλλος τίς ἐστιν Ἰαμα ἡμῶν ἢ ὁ μονογενὴς σου Υἱὸς παραγενόμενος ἐπὶ γῆς.

Ὅτι μὲν ἡ πάντων δεσποτεία προσήκε τῷ Θεῷ, παντὶ δῆλον, καὶ οὐκ ἂν τις ὑπονοήσειεν ἐκτὸς τῆς δεσποτείας τοῦ Θεοῦ εἶναι τινα. Τοῦν, Κτῆσαι ἡμᾶς, ἐνταῦθα λέλεκται, ὅτι διὰ τῆς τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ σου παρουσίας λυτρωσάμενος ἡμᾶς, ὠκείωσε καὶ περιποίησε νεκρωθέντας ταῖς ἀμαρτίαις.

Οἱ γὰρ νεκρωμένοι ταῖς ἀμαρτίαις οὐ μήποτε θεάσονται σε· νεκρῶν γὰρ ἔντων τῶν κατὰ φύσιν γενομένων νεκρῶν, καὶ νεκρῶν τῶν νεκρωσάντων τὰ ἑαυτῶν μέλη ἐν ταῖς ἡδοναῖς, καὶ τὰ κακὰ διανοήματα τὰ κατὰ Θεὸν νεκρωσάντων. Ἐνταῦθα τῶν ἐναντίων μέμνηται, τῶν ἀποβαλλόντων μὲν πᾶσαν ζωτικῆς δικαιοπραγίας ζωὴν, νεκρωσάντων δὲ ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἀμαρτιῶν καὶ κακοπραγίας ἀποβεληκτότας τὴν ζωοποιὸν δικαιοσύνην· διὸ καὶ φειδόμενος, ὁ Θεὸς, καὶ ἀγαθότητι κινούμενος, ἐνέκοψας ἀμαρτάνουσι.

Σημαίνει, ὅτι φειδόμενος ὁ Θεὸς τοῦ Χριστοῦ τῆς ζωῆς αὐτῶν ὑπετέμετο, ἵνα μὴ εἰς χρόνον μακρὸν παραμένοντες συμπαρεκτείνωνται τῇ κακίᾳ, καὶ αὖξωσιν αὐτῶν τὴν πονηρίαν· διὰ γὰρ ἀγαθότητα Θεὸς καὶ χρόνους ὀρίζει εἰς τιμωρίαν· τοῦτο μὲν μετὰ ἑκατὸν εἰκοσιν ἔτη, ὡσπερ οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ κατακλισμοῦ, τοῦτο δὲ ἐξήκοντα. Καὶ δι' αὐτοῦ τούτου τοῦ προφήτου καὶ πρὸ τῆς προθεσμίας ἐπάγει τὴν δίκην, ἐγκόπτων αὐτῶν τοῖς ἀμαρτήμασι, καὶ παύων αὐτοὺς τῆς παρανομίας, ἀμτανόητα νοσοῦντας· διὸ φησὶν ὁ πεντηχοστὸς τέταρτος ψαλμὸς· « Ἄνδρες αἰμάτων καὶ δολιότητος οὐ μὴ ἡμισεύσωσι τὰς ἡμέρας· » καὶ πάλιν· « Μὴ ἀναγάγης με ἐν ἡμίσει ἡμερῶν. »

Ἐνταῦθα κακὰ λέγει οὐχὶ τὰ ἐν πράξει κακὰ, ἀλλὰ τὰ κακωτικά· οὕτω γὰρ καὶ ὁ ἄνθρωπος, « Ὁ κτίζων κακὰ, » ἐκλάμβανε. Τὴν τοίνυν ὑπερηφανίαν τῶν λεγομένων ἐνδόξων διὰ τῶν κακωτικῶν καθαιρεθήσεσθαι σημαίνει.

A riosi consequamur, quemadmodum oculis intuemur aut pedibus incedimus; sed studio cuique opus est, ut injustitiæ sensum prius exuat, et dein induat justitiam. Ecce autem ablati sunt impii; non enim potest fieri, ut veritatem faciat, qui justitiam non didicerit. Referuntur hæc quoque in diabolum, et in ingratos Judæos, qui licet innumeris fuerint beneficiis aucti, aversos tamen mentis oculos reflexerunt; nam adveniente Domino nostro Jesu Christo, gentibus ad fidem conversis, isti non modo ingratos se præbuerunt in Salvatorem, sed pravo zelo flagrantés ipsi comburi maluerunt quam gentes conspiciere salute donatas.

VERS. 12. Hic Deum reddidisse dicit, pœnas scilicet meritas pro peccatis; cum enim omnia nobis, inquit, jure reddidisti, et quasi debitum remisisti, da nobis unigenitum Filium tuum; non enim est alius nobis salutis, nisi unigenitus Filius tuus in terram delapsus.

VERS. 13. Omnia in manibus Dei esse, cuique perspicuum, nec suspicaberis quemquam ex Dei imperio non pendere. Hic igitur ea de causa nos possidere dicitur, quod unigeniti Filii ejus adventu purificatos, et de morte peccatorum liberatos, sibi comparavit et devinxit.

VERS. 14. Nunquam enim videbunt te peccato mortui; nam mortui sunt, quibus corpus interiit; mortui sunt et alii qui membra sua mediis in voluptatibus coercent, et affectus pravos animi impiosque compescunt. Hic contra de illis agitur, qui omnes exuerunt vitalis justitiæ mores, qui Deo mortui sunt, propter multitudinem peccatorum et nequitiarum, vitali justitia spoliati: idcirco misericordia Deus, et benignitate movetur, quando peccatoribus obstat.

VERS. 14. Indicat Christi Deus se per benignitatem vitam eorum rescidisse, ne diutius durantes, malitia sua cæteros inficiant, suamque augeant nequitiam; nam per benignitatem Deus et tempora definit in pœnam: nunc post centum et viginti annos ut temporibus diluvii³; nunc post sexaginta (aut potius septuaginta⁴). Fit etiam, eodem testante propheta, ut vel ante tempus pœnas repetat Deus, modum peccatis eorum statuens, eorum iniquitates inhibens insania laborantium. Ideo legitur in psalmo **LV, 24**: « Viri sanguinum et dolositatis, non dimidiabunt dies suos; » et iterum: « Ne revoce me in dimidio dierum meorum⁵... »

VERS. 15. Hic per mala non opera mala intendit, sed supplicia; nam et in istam sententiam eamdem vocem usurpat, cum dicit: « Creans mala⁶. » Declarat igitur se per supplicia superbiam eorum qui gloriosi habentur depressurum.

³ Gen. vi, 3. ⁴ Psal. LXXXIX, 10. ⁵ Psal. ci, 25. ⁶ Isa. xlv, 7.

VERS. 16. Iratum Deum ad convertendos animos nostros iminaciter loqui; non vero acturum operaturumque indicat; nam propter benignitatem minas intendit, ut peccatores deterreat, et poenitentiam agentes imminetia mala avertant; non enim morte nostra gaudet, non creaturas suas abhorret, non creat ut habeat quos puniat, quippe cui, si talis esset, silenti puniendum erat. Omnia vero prænuntiat, et minis omnimodis affectus suos declarat, ut audientes quæ reformidare solemus, et supplicia prævertentes salvemur.

VERS. 17. Hic dilectum vocat Salvatorem nostrum. Ex quo enim iuxta prophetam Virgo peperisse dicitur, ubique opportune parvulum memorat; quando igitur ea sit hominum nequitia, quæ non nisi gravissimis poenis expiari possit, dilecto tuo nobis opus erat, gratia sua nos de calamitatibus liberaturo.

VERS. 18. Quantum nobis prosint minæ, ostendit; nam terrorem tuum velut bonum semen accipientes et parturientes, tempore dato, salutem consequemur; quando enim terram incolimus, tempus poenitentiae largiris, non merita nos justitia auferis, sed concedis ut conversi salvemur. — Vitale igitur cum semen acceperimus, terrore commoti, pœnas omnes effugiemus; nam qui prius mortui fueramus peccato et cupiditatibus, nunc quasi de monumentis, te reprehendente, expergiscemus; qua reprehensione immutatur, a malis operibus abstinentes; semper enim misericordiam tuam ad nos, quasi rorem salutarem demittis.

CAP. XXVIII, VERS. 1. Casus Ephraim et ruina omnibus apparebit, velut super montem altissimum, omnibus scilicet et undequaque conspicuum.

VERS. 2. Pœna eos dicit merito afficiendos, quam ipsi jam sufferre non possunt; quo enim modo apricus ager, nullo tegmine defensus, irruentis grandinis verbera vitare nequit, ita nec ipsi; nam Deo pœnas repente, omni ope destitutos nemo est qui nos eripere possit.

VERS. 3, 4. Quibus eos hostium imperio premeandos denuntiat, et indigna quæque in captivitate passuros; non poterunt enim latere, inquit, vel pauci ex captivitate reliqui, sed ita ab omnibus vicinis deprehendentur, ita videbuntur suppliciis afflicti, ut facilius lateret in summitate montis præmatura ficus, quæ una ex omnibus matura transeuntium oculos in se convertit.

VERS. 5. Verba hæc ad eos spectant, qui eo mentis venerant ut putarent ipsum genus omni ope destitutum radicitus esse tollendum; ne enim

A Τὴν ἕως ἀπειλῆς ὀργὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐκφερομένην πρὸς ἐπιστροφὴν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, μὴ μέντοι εἰς πρᾶξιν μηδὲ εἰς ἔργον χωροῦσαν σημαίνει· φιλόανθρωπος γὰρ ὢν ἀπειλεῖ, ἵνα, τῷ φόβῳ χαλιναγωγήσας, μετανοήσασι μὴ ἐπαγάγοι τὴν τιμωρίαν· οὐδὲ γὰρ χαίρει ἐπὶ τῷ ἡμετέρῳ θανάτῳ, οὐδὲ ἀποδίδκεται πρὸς τὰ ἑαυτοῦ ποιήματα, οὐδὲ ποιεῖ ἵνα ἔξη τοὺς τιμωρουμένους. Εἶπερ γὰρ ἦν τοιοῦτος, ἐνὴν αὐτὸν σιωπῇ καὶ τὴν τιμωρίαν ἐπαγαγεῖν· ἀλλὰ πάντα λέγει, καὶ ἀπὸ πάντων τῶν φοβερῶν ἑαυτὸν γνωρίζεσθαι σπεύδει, ἵν' ἡμεῖς, ἀκούοντες ἅ εἰθίσιμα φοβεῖσθαι, πρὸ τῆς δίκης ἐπιστρέψαντες (Cod. ἐπιγράψαντες) σωθῶμεν.

B Ἀγαπητὸν ἐνταῦθα λέγει τὸν Σωτῆρα ἡμῶν· καὶ γὰρ ἀφ' οὗ κατὰ τὴν προφητείαν ἡ Παρθένος λέγεται τετοκέσθαι, ἀπανταχοῦ εὐαφύρμως μνημονεῖται τοῦ παιδίου. Ἐπειδὴ τοίνυν τὰ ἡμέτερα τοιαῦτα, φησί, γέγονεν ὡς διὰ μεγάλων τιμωριῶν τὸ χρέος ἐκτινύναι, χρεῖα τὸ λοιπὸν τοῦ ἀγαπητοῦ σου, χάριτι ἡμῖν λύοντος τὰς συμφοράς.

Τὴν ἐκ τῆς ἀπειλῆς ὠφέλειαν ἐμφαίνει· ὡπερ γὰρ σπέρμα δεξάμενος ἀγαθὸν τὸν φόβον σου, καὶ τοῦτον κυοφορήσαντες, ἐν καιρῷ τῷ δέοντι σωτηρίαν ἐκαρπώσαμεθα. Ἐτι γὰρ ὄντων ἡμῶν ἐπὶ γῆς, καιρὸν μετανοίας ἐχαρίσω, μὴ προαναλὼν τῇ κατ' ἀξίαν δίκῃ, ἀλλ' ἐνδεδωκώς ἐπιστρέψαντας σωθῆναι. — Δεξάμενοι τοίνυν τὰ σπέρματα τὰ ζωοποιὰ, καὶ τὸν φόβον κτησάμενοι, διαφευξόμεθα πᾶσαν τιμωρίαν· οἱ γὰρ ποτε νεκροὶ ὄντες τοῖς παραπτώμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις νῦν ἐγεγρησόμεθα ὡς ἀπὸ μνημείων, τῆς παρὰ σοῦ ἀντιλήψεως τυχόντες· ὡφ' ἧ ἀντιλήψεται ἀγαλλιασόμεθα, ἡρεμούντες ἀπὸ τῶν κακῶν ἔργων· ἀεὶ γὰρ τὸ Ἐλεός σου οὕτως ἐκπέμπεις ἐφ' ἡμᾶς ὡς δρόσον ἱατρικὴν.

Τοῦ πτώματος αὐτοῦ τοῦ Ἐφραῖμ, καὶ τῆς ἐκπτώσεως φανερᾶς πᾶσι γενομένης, ὡπερ ἐπὶ βροῦς ὠηλοτάτου, ταῦτα ὑπὸ παντός καὶ τοῖς πᾶσι καταδῆλου γενομένου.

Τὴν ἐπαγομένην δικαίως αὐτοῖς τιμωρίαν, ἣν οὐχ οἱοῖ τε γεγόνασι διαδρᾶναι, σημαίνει· ὡπερ γὰρ ὁ χαλάζῃ ὑποπεσὼν ὑπαιθρος οὐ διαφεύγει τὰς ἐκ ταύτης βολὰς, μηδενὸς ὄντος τοῦ σκεπάζοντος αὐτόν· οὕτως καὶ οὗτοι· Θεοῦ ἐπάγοντος τὴν τιμωρίαν, ἀδοθήθητο ἔσμεν, μηδενὸς ὄντος τοῦ ἐπαμύνειν δυναμένου.

Τὴν ἐκ τῶν πολεμίων ἐπικράτειαν ἐνταῦθα σημαίνει· καὶ ὅτι πάσης ἀτιμίας ἐμπλεοὶ γένοιτο τῇ αἰχμαλωσίᾳ ὑποπεσόντες, δηλοῖ. Καὶ γὰρ, φησὶ, οὐδὲ οἱ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ὀλίγοι παραλειφόντες λαθεῖν δυνήσονται, ἀλλ' οὕτως παρὰ πάντων τῶν περιοίκων φωραθήσονται, καὶ κατάδηλοι ἔσονται ὑποβαλλόμενοι τῇ τιμωρίᾳ, ὡς οὐκ ἔνεστι λαθεῖν τὸν ἐπ' ἄκρου βροῦς ὄντα ἢ πρὸ δρόμον σύκου, ὃ ἐκ πάντων τῶν ἄλλων μόνον πέπειρον ἐπισπᾶται τὰς ὕψεις τῶν ὀρώντων.

Πρὸς τοὺς κατὰ διάνοιαν λογισμοὺς κινηθέντας αὐτοῖς, ὅτι δὴ εἰς ἐξάλειψιν αὐτῶν ἔστι τὸ γένος, μηδενὸς ἀντιποιομένου αὐτῶν, καὶ τὰ πρὸντα λέ-

λεκται· ἵνα γὰρ μὴ εἰς ἀνελπιστίαν παντελῆ καταπέσωσι, προαγορεύει τὸν μέλλοντα ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ γένους παραγεννησόμενον, τουτέστι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν τὸν ἡμέτερον Σωτῆρα, ὃς στέφανος τῆς δόξης ἔσται πᾶσι, φανεὶς ἐν κόσμῳ καὶ ἀναλαβὼν τὴν ἡμετέραν σάρκα.

Τὴν τοῦ Θεοῦ ἐποπτεῖαν, καὶ τὴν δικαίαν αὐτοῦ κρίσιν δηλοῖ, ὡς οὐκ ἀκρίτως πάντες οἱ παραδοθέντες τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἀποθανοῦνται, ἀλλ' ἐκείνοι περιποιηθήσονται, οὓς τῷ Θεῷ δόξῃ σώζεσθαι, ἡμῶν μὴ δυναμένων ἀνιχνεύειν τοὺς λόγους δι' οὓς περιποιηθήσονται.

Φᾶσμα γὰρ καὶ ἐκπληξίς τοῦτ' ἂν εἴη κυρίως, τὸ τούτους, οὕτως παιδαγωγηθέντας παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοσοῦτων ἀπολαύσαντας τῶν αγαθῶν, εἰς τοσαύτην παρανομίαν χωρῆσαι.

Θλίψιν ἐνταῦθα λέγει τὰ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ δεινὰ· προσθήκην δὲ θλίψεως τὴν συναίσθησιν τῶν αἰτίων, δι' ἃς καὶ τὰ κακὰ αὐτοῖς ἐπενηνέκται· ἥτις ἐπωφελῆς καὶ ὀνήσιμος αὐτοῖς ἐγένετο.

Τὴν δικαίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀναπόδοσιν ἐπενεχθήσεσθαι αὐτοῖς προλέγει· γλώττη μὲν φαυλισάντων τὸ Θεῖον, ἐν δὲ τῇ γλώττῃ δεχομένων τὴν τιμωρίαν· ὑπὸ γὰρ αἰχμαλωσίαν πράττοντες, οὐκέτι τῇ συνήθει διαλέκτῳ ἐκέχρητο, ἀλλὰ τῇ τῶν κρατούντων φωνῇ λαλεῖν ἠναγκάζοντο.

Τὸν ἐκ τῶν πόνων αὐτοῖς ἐπιγεννηθέντα καρπὸν, ὃν ἐριστικῶς αὐτοῖς ἐπιδείκνυσιν ὁ προφήτης, ἀνάπαυσιν τὴν τιμωρίαν καλῶν· Ὡν γὰρ, φησὶν, ἑαυτοῖς ἐθησαυρίσατε, τούτων ὡς ἐν ἡδονῇ ἀπολαύετε, συντριβόμενοι ἐν ταῖς τιμωρίαις.

Τὴν ἐκ τῆς παιδείας ὀφέλειαν γενομένην ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν λέγει· λαβόμενοι γὰρ ἑαυτῶν, ἐφ' οἷς διεπράξαντο, τὴν ἐπικερθὴ ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν ὀδύνην τε καὶ θλίψιν ἔσχον, συνεργούντος αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνακόπτοντος αὐτῶν τὰς ἀλόγους ὀρμάς· ἵνα τῇ βίᾳ τῆς ἀντανακλάσεως παιδαγωγηθῶσιν ὀφέποτε, εἰς ὕψος ἄραντες τοὺς ὀφθαλμοῦς, ἐπιγνώναι τὸν ἑαυτῶν δημιουργόν τε καὶ ποιητήν.

Μετὰ τὴν τῶν φοβερῶν ἀπειλῶν ὧν ἄξιον ἐτύχωνον, πάλιν ἀνακαλούμενος αὐτοὺς ὁ Θεὸς μὴ εἰς ἀνελπιστίαν καταπεσεῖν, τῇ δὲ αὐτοῦ φιλανθρωπία προσδραμεῖν, προλέγει τὸ μέλλον οἰκονομηθήσεσθαι εἰς σωτηρίαν αὐτῶν· Ἀποστειλῶ γὰρ, φησὶν, τὸν μονογενῆ Υἱόν μου ἐν σαρκὶ φανερόσμενον· οὐδὲν ἕτερον ἀπαιτήσαντα ὑμᾶς ἢ πίστιν τὴν εἰς αὐτὸν, καὶ ἀντιδέχεσθαι ὑμᾶς σωτηρίαν· τὸ γὰρ λίθον πολυτελεῖ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, ἔντιμον, οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ ἔπαινος παρὰ Πατρὸς εἰς Υἱὸν γινόμενος· τίνοι γὰρ ἔπρεπε μαρτυρεῖν τῷ μονογενεῖ Υἱῷ ἢ Πατρὶ τῷ αὐτοῦ; — Τὸ ἀκριβὲς τῆς τοῦ Θεοῦ κηδεμονίας ἐνταῦθα δηλοῖ· ὅτι δὴ οὐ πάντες ἀξιώθησονται τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οἱ εἰς αὐτὸν τῇ ἐλπίδι ἀνακείμενοι.

Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ἐδόξατε δαίμονας θεραπευκένοι πρὸς ἀποτροπισμῶν τῶν κακῶν ὑμῶν, καὶ ἐπὶ τῇ ματαίᾳ ταύτῃ ἐλπίδι ἐπεποιθεῖτε, γινώσκατε, ὡς

A spem omnem abjiciant, liberatorem prænuntiat, ad salvandum genus venturum, hoc est, Dominum nostrum Jesum Christum Salvatorem nostrum, qui omnibus corona spei erit, ubi, carne nostra suscepta, inter homines apparuerit.

VERS. 6. Dei providentiam et justum ejus judicium declarat, cum non omnes illi, qui fuerant in captivitate redacti, indistincte moriantur; liberentur vero quos Deo servare placuerit, licet ipse nos perspicere non possimus, qua de causa liberantur.

VERS. 7. Phasma sane esset et monstrum, si ita a Deo educati, tantis aucti beneficiis, in tantam impietatem delaberentur.

B VERS. 10. Tribulationem hic vocat calamitates captivos invasuras, tribulationem vero super tribulationem, conscientiam criminum, quibus sibi ista mala promeruerunt; quæ et utilis illis fuit et salutaris.

VERS. 11. Justa eos a Deo vindicta plectendos prænuntiat: lingua quia Deum irriserunt, lingua pœnas dabunt; etenim in captivitate abductis, jam non patrio sermone licuit uti, sed ipsa ediscenda fuit dominantium lingua.

VERS. 12. Fructum ipsis ex laboribus ortum indicat propheta ironice, dum requiem pœnas appellat: Quæ enim, inquit, vobis thesaurizavistis, istis fruamini ut in gaudio, suppliciis afflicti.

VERS. 13. Qua ratione disciplina prosit animis eorum, innuit; nam cupiditates refrenantes, quibus inserviebant, salutarem animo dolorem concipiunt et tribulationem; Deo adjuvante, et insanos motus reprimente, ut propter vim pressuræ quasi reperi, discant tandem oculos ad sublimia erigere, Dominum suum agnoscere et Creatorem.

VERS. 16. Denuntiatis calamitatibus quas sibi promeruerant, hortans, eos Deus ne in desperationem ferantur, ipsius vero misericorditer confidant, explicat quid in eorum salutem statuerit: Mittam, inquit, unigenitum Filium meum in carne venturum; nihil aliud a vobis deposcet, nisi ut in eum credatis, et salutem ita excipiat. Quod si hinc lapidem pretiosum vocet, electum, singularem, honorabilem, hæc nihil aliud sunt præter laudes a Patre Filio tributas. Quem enim decebat de Filio testari, nisi ipsius Patrem? — Apparet quoque hic quam accuratum sit Dei judicium; non omnes enim misericordiam Dei consequentur, sed ii tantum, qui spem suam in eum posuerint.

VERS. 17. Quando enim, inquit, dæmones coluistis ad depellendas calamitates vestras, et vanæ huic spei confidistis, sciatis vos nihil eorum quæ

vobis imminent vitaturos, | tempestate vero et morte opprimendos esse.

VERS. 19. Illic misericordia permotus propheta, et calamitates recordatus illis imminentes, monendos eos suscipit, ut nunc prudenter audiant; non enim fieri potest, ut tantis voraginibus submersi, tantis oppressi calamitatibus, Deo resistamus; tunc enim nec nosmet ipsos movere valebimus, nisi impellente Deo.

VERS. 21. Iram Dei cum monte impiorum confert, in se invicem consurgentium. Quod si furere dicitur, et amaritudinis opus facere, ne idcirco Dominum incuses: non enim furore agitur Deus, cum natura immotus remaneat et affectu. Amaritudinem quidem isti sentient, cum corrigentur; ipse autem Deus misericordiam eos et benignitate corrigit, ut pœnis deterriti, per pœnitentiam sibi salutem operentur.

VERS. 22. Sermo hic ad Israelitas quoque spectat, maxime vero ad gentes. Israelitas quidem admonet, ne peccatorum voluptate detineantur, ne delictis opprimantur, aut devinciantur, sed ad iudicium aures intendentes, salutis suæ consulant. Gentibus vero declarat, illis non esse de Israelitarum suppliciis lætandum, cum et ipsis immineant pœnæ pro peccatis debitæ.

CAP. XXIX, VERS. 14. Ab Assyriis eos in captivitate deducendos esse nuntiat, quod in cultu Dei permanere noluerunt, ad idola vero deflexerunt. Quamobrem ipse eos transferre non dubitat, quasi de loco in alium locum, ac eo quidem summam proficitur misericordiam; quippe quos patria pravos præbuerat in alienam terram transferendi erant, ut forte, mutatis locis, mutarentur et mores.

VERS. 17. Chermel mons est, cui Jerusalem prope subiacebat, quem Israelitæ colebant; Libanum vero montem tenebant gentes. Testatur ergo hic Deus Israel rejiciendum esse propter innumera peccata et impietatem suam, ac unius loco gentis cunctas gentes eligendas esse et a Deo suscipiendas.

VERS. 8. Loquitur et iterum (4) de signato libro, quo Salvatoris adventum innuit. « Audient surdi verba libri, » hcc est, qui non occurrerunt lapidi scandali, qui non dubitaverunt astanti signaculo, Christo scilicet, credere. Nam in tenebris et in nebulo degentes, in excipiendum Salvatoris adventum prospicient; et qui (VERS. 19) inopes dicuntur, per apparentem Christum ditabuntur: omnes implebuntur lætitia quicunque in eum crediderint.

1 Isa. VIII, 14; 1 Petr. I, 8.

(3) Forte legendum θυμὸν δὲ ἀκούων καὶ πικρίας ἔργον, ut innuunt LXX.

οὐδὲν τῶν ἐπαγομένων διαφεύξεσθε, τῇ τε καταιγίδι καὶ τῷ θανάτῳ ὑποβαλλόμενοι.

Εἰς συμπάθειαν ἐπικαμφθεὶς ὁ προφήτης, καὶ κατὰ νοῦν λαθῶν τὰ μέλλοντα αὐτοὺς καταλήψεσθαι, συμβουλεύειν προήχθη, ὅτι Κἀν νῦν γοῦν συνέσει ἀκούσατε· οὐδὲ γὰρ οἶόν τέ ἐστιν, εἰς τοσοῦτον βυθὸν ὑμᾶς κακῶν ἐμπασόντας, καὶ στενωχωρουμένους ταῖς συμφοραῖς, ἀνθίστασθαι Θεῷ· ὅποτε οὐδὲ ἰσχύσομεν ἑαυτοὺς συνάζει ἀνευ τῆς τοῦ Θεοῦ ῥοπῆς.

Τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ὀργὴν, ὡς εἰς ὄρος ἀσεβῶν κατ' αὐτῶν ἐπαγομένω δηλοῖ· θυμοῦ δὲ ἀκούων, καὶ πικρίαν ὀργὴν (3), μὴ κατὰ τοῦ Δεσπότου γυμνάσης μέμψιν· οὐδὲ γὰρ ὡς ἐν θυμῷ τραπήσεται Θεός, μένοντος αὐτοῦ ἀτρέπτου φύσει τε καὶ γνώμῃ· ἀλλ' ὅτι πικρίας οὗτοι αἰσθήσονται παιδεύμενοι· διὰ φειδῶ δὲ καὶ φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ παιδεύοντος αὐτοὺς· ἵνα, συσθεθέντες τοῖς δεινοῖς, διὰ μετανοίας ἑαυτοῖς σωτηρίαν πραγματεύσωνται.

Ἀρμύζει ὁ λόγος καὶ πρὸς τοὺς ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἔθνη· καὶ ἐπὶ μὲν τῶν Ἰσραηλιτῶν μὴ ἐπιμένειν αὐτοὺς συμβουλεύει τῇ ἐκ τῶν ἁμαρτημάτων ἡδονῇ, μηδὲ ἐπισφίγγειν ἑαυτοὺς ταῖς ἁμαρτίαις, μηδὲ ἐπιδουλοῦναι, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀκοήν τῆς χρίσεως συσταλέντας, ἐπιμέλειαν ἑαυτῶν ποιήσασθαι· τοῖς δὲ ἔθνεσιν, ὅτι οὐ χρὴ χαιρεῖν ὑμᾶς ἐπὶ τῇ τῶν Ἰσραηλιτῶν τιμωρίᾳ· διαθήσεται γὰρ καὶ εἰς ὑμᾶς τὰ τῆς τίσεως ἁμαρτάνοντας.

Τὴν εἰς Ἀσσυρίους αἰχμαλωσίαν αὐτῶν δηλοῖ, μὴ θηλησάντων αὐτῶν μὲν ἐμμεῖναι τοῖς τοῦ Θεοῦ προστάγμασι, μεταθεμένων δὲ εἰς εἰδωλολατρείαν· ὅθεν καὶ μεταθήσειν αὐτοὺς ὁ Θεός ἀξιοῖ, ὡς ἀπὸ τόπου εἰς τόπον· καὶ τοῦτο ἀγαθότητος ὑπερβολῇ ποιῶν· οὗς γὰρ μοχθηροὺς εἰδείξεν ἡ γῆ, ἀκόλουθον τούτους εἰς ἑτέραν μεταχθῆναι γῆν, εἰ που ἄρα τῇ μεταθέσει τῶν τόπων ἀμείψουσι καὶ τοὺς τρόπους.

Τὸ Χερμὲλ ὄρος ἦν προσκείμενον τῇ Ἱερουσαλήμ, ὃ κατεῖχον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ· ὁ δὲ Λιβάνος ὄρος ἦν, ὃ κατεῖχον τὰ ἔθνη· δηλοῖ τοίνυν διὰ τούτων, ὡς ὁ Ἰσραὴλ ἀπόβλητος ἐγενόνη διὰ τὰς πλημμεληθείσας αὐτῶν παρανομίας καὶ ἀσεβειαν τὴν εἰς Θεόν· ἀντεισενεχθήσεται δὲ ἀντὶ τούτου τοῦ ἔθνους πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἀντιδεχθήσεται παρὰ τοῦ Θεοῦ.

Ἀνάγει τὸν λόγον καὶ αὖθις ἐπὶ τὸ ἐσφραγισμένον βιβλίον, δι' οὗ σημαίνει τὴν τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν· « Ἀκούσονται γὰρ κωφοὶ λόγους βιβλίου, » τούτέστιν οἱ μὴ προκόψαντες τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος· οἱ τῇ ἐπικειμένῃ σφραγίδι, ὅς ἐστι Χριστός, μὴ προφασισάμενοι πιστεύουσι· οἱ γὰρ ἐν σκότῳ καὶ ἀγνοίᾳ διάγοντες ἀναβλέψουσιν, ἡνίκα ἂν τὴν τοῦ Σωτῆρος παραδέξωνται παρουσίαν· καὶ οἱ πτωχεύοντες ἐν τῷ λόγῳ πλουτήσουσι διὰ τὸν φανέντα Χριστόν· καὶ πάντες εὐφροσύνης πληρωθήσονται οἱ εἰς αὐτὸν πιστεύσαντες.

(4) Vid. supra, vers. 11.

Θλίψιν ἐνταῦθα λέγει τὴν Ἐφοδὸν τῶν Ἀσσυρίων, ἃ ἐν ἡ συνεχόμενοι τὰς ἀνηκέστους ὑπέμενον συμφορὰς· τοῦτους τοίνυν διὰ τὴν κακόνειαν τῶν τρόπων καὶ λέοντας καὶ σκύμους λεόντων ἐκάλει καὶ ἔχγονα ἀσπίδων. Ὡσπερ οὖν καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης, ὁ πρόδρομος τοῦ ἡμετέρου Σωτῆρος, ὄφεις καὶ γεννήματα ἐχιδῶν ἔλεγεν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἵπποι θηλυμανεῖς ἐγενήθησαν, καὶ τοῖς ἄλλοις ὀνόμασιν ἐκάλει, δεικνύς τὴν ἐκείνων κακίαν· οὕτω καὶ νῦν χαρακτηρίζων αὐτῶν τοὺς τρόπους, θηρία ἔλεγεν· οἵτινες ὑπὸ τῶν δεινῶν συνεχόμενοι, οὐκ ἐπὶ τὸν Θεὸν κατέφευγον τὸν τῶν καλῶν αἴτιον, τὴν τῶν ἀγαθῶν πηγὴν· ἀλλ' ἐπιθέντες ἐπὶ ὄνους καὶ καμήλους τὸν ἑαυτῶν πλοῦτον, πρῆσθειαν πρὸς Αἰγυπτίους ἀποστέλλουσιν.

Ἐθάνει Θεὸς καὶ πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων πείρας διαμαρτύρεσθαι τὸν προφήτην, ὡς οὐδὲν ὄνησει αὐτοῦς ἡ ἐλπίσθεισα παρ' αὐτῶν ἀνθρωπίνῃ βοήθεια, ὅτ' ἂν ἀπειπῆ ἡ τοῦ Θεοῦ βοήθεια. — Καὶ ἐνταῦθα πολλὴ ἡ τοῦ Θεοῦ ἀγαθότης μνηύεται· Ἐπειδὴ γάρ, φησί, λόγος οὐ τοσοῦτον καθικνεῖται τῶν νοουθετούμενων ὡς ἔγγραφος φωνή, ἐγγράφως αὐτοὺς διαμαρτύρεται γράφων τὰ μέλλοντα αὐτοὺς καταλήψεσθαι εἰς πυξίον καὶ εἰς βιβλίον.

Ἐπειδὴ γάρ καὶ μετὰ τὴν τούτων προαγόρευσιν τοῖς αὐτοῖς ἐπεμείνατε, μήτε ἀφ' ἑαυτῶν κατανοήσαντες τὰ συμφέροντα, μήτε παρὰ τῶν προφητῶν θελήσαντες ὀμματωθῆναι εἰς θεωρίαν, κατεδράμετε δὲ εἰς Αἴγυπτον ὡς εἰς ἰσχυρὰν βοήθειαν· διὰ τοῦτο καὶ τὰ κατ' Αἴγυπτον ἀκούσατε· ἡ γὰρ ἐλπίσθεισα παρ' ὑμῶν ἄμυνά τε καὶ βοήθεια γενήσεσθαι ὑμῖν οὕτως ἔσται ἀσθενής, ὡσπερ τεῖχος πόλεως πίπτει παραχρῆμα.

Οὐχ ὁ ἐπιπόλαιος στεναγμὸς καὶ ἡ τοῦ προσώπου ἀποστροφή ὀνήνησιν, ἀλλ' ἡ τῶν τρόπων μεταβολὴ καὶ ἡ τῶν ἀμαρτημάτων ἀναχώρησις σωτηρίαν πραγματεύεται. — Τὴν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἀμαρτημάτων καθαρὰν συναίσθησιν φάσκει· τότε γάρ τις ἐπιγνώμων ἑαυτοῦ ἀκριθὴς ἔσται, ὅτ' ἂν, ὡσπερ νόσου τινὸς τῆς ἡδονῆς τε καὶ εἰδωλολατρίας ἀπαλλαγείς, καθαριώτερον τὰ πρὸ τούτου αὐτῷ πεπλημμελημένα καὶ ἡσθεμένα κατείδοι.

Τὴν εἰς οὐδὲν ὄφελος αὐτοῖς κληθεῖσαν βοήθειαν προαγορεύει· ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐφόδιον αὐτοῖς κακῶν γενομένην, ὡσπερ ἐπ' ἐκείνου καταφευξόμενοι, τοῖς τε ἵπποις ἑαυτῶν χρησόμενοι εἰς φυγὴν, ἔμενον ἀνένδοτοι καὶ ἀνήκοοι πρὸς τὰ παρὰ τῶν προφητῶν λεγόμενα· ὅθεν γινώσεσθε, ὡς ἐκεῖνοι αὐτοὶ οἱ ἐφ' ὑμᾶς ἐξίόντες ταχύτεροι καὶ κουφότεροι ἔσονται, σύνθημα συγχωρήσεως παρὰ τοῦ τῶν ὀλων Θεοῦ δεξάμενοι· ὑμεῖς δὲ δειλίᾳ κατασχεθήσεσθε· τόλμα γάρ καὶ δειλία παρ' αὐτοῦ χορηγηθήσεται.

Μετὰ τοίνυν, φησί, τὰ ἀπειλούμενα ἐκδέξεται ὑμᾶς ὁ Θεός, καὶ ἀναμενεῖ εἰς οἶκτον, ἐάν περ μετανοήσητε· εἰ δὲ ἐπιμενεῖτε τῇ ἑαυτῶν κακίᾳ, ἀσυγγνώ-

A CAP. XXX, VERS. 6. Per tribulationem hic Assyriorum incursus intendit, quibus oppressi gravissimas calamitates pertulerunt. Ipsos igitur, propter morum pravitatem, et leones vocat, et catulos leonum, et gemina aspidum. Ita et beatus Joannes, Salvatoris nostri præcursor, Judæos serpentes dicit, et gemina viperarum^a. (*Ubi verba hæc non a Joanne sed ab ipso Christo usurpantur.*) Præsertim vero libidinosi equi exstiterant, et alia nomina usurpabantur, quibus declaretur eorum malitia. Sic et nunc mores eorum definiens, feras eos vocat qui calamitatibus oppressi, non ad Deum confugerunt, doni cujusque auctorem, honorumque fontem; sed in asinos et camelos divitias suas imponentes, legationem ad Ægyptios miserunt.

B VERS. 8. Confestim et antequam res eventu comprobetur, jubet Deus, testante propheta, nihil eis profecturum auxilium, quod ab hominibus sibi speraverunt, ubi Deus opem denegaverit. — Commendatur quoque hic magna Dei misericordia; cum enim, inquit, vox non tantum valeat ad commovendos animos, quantum conscriptus sermo, per scripta eos commonet et imminentes ipsis calamitates super buxum et in libro describit.

VERS. 12. Quando, his prædictis, nihilominus in iisdem perseverastis, nec sponte utilia sentientes, nec passi vos per prophetarum visiones edoceri; ad Ægyptios vero confugistis, velut ad firmum auxilium; idcirco et Ægyptiorum fata audite. Ecce imperium illud a quo muniendos vos juvandosque speravistis, tam inane erit, quam *murus decidens subito civitatis* (VERS. 13).

VERS. 15. Non clamores tibi proderunt, nec gemitus, nec oris immutatio, sed conversis moribus, derelicta peccatorum via, salutem consequeris. — Repudiatis peccatis, recte dicit mentem illuminari; nam tunc accuratus eris tui ipsius judex, cum a cupiditatum imperio et idolorum cultu, velut a morbo liberatus, melius ea perspicies quæ prius ipse neglexeris et deliqueris.

D VERS. 16. Prædicat nihil eis profecturam quam implorabant opem: quinimo malorum fontem futuram, quod in eam confisi et quasi equis suis ad fugam usuri, indocile et contumaci animo prophetarum verba fastidierunt. Ideo cognoscetis celebriores futuros et leviores, qui vos persequentur; ipse enim eos juvabit supremus rerum omnium Dominus, vos autem invadet metus; nam Deus animos, prout libuerit, eriget aut deprimet.

VERS. 18. Intentatis igitur minis, excipiet vos Deus, inquit, et misericordia fovebit dum pœnitentiam egeritis; quod si autem in malitia perse-

^a Matth. III, 7; XII, 34; XXI, 33.

veraveritis vestra, in misericorditer meritis vos poenis afficiet : Judex enim omnium Deus.

VERS. 19. Sanctos vocat illos qui per poenitentiam sanctitatem sibi comparaverunt. Plorantem Jerusalem fingit propheta, quod eam reipsa plorare misericors animus optaret.

VERS. 20. Jerusalem, vel ad tempus breve tribulationibus afflicta, te intelligas Deo alienam esse factam; de quo ubi egeris poenitentiam, ab hominibus liberaberis qui te decipiunt.

VERS. 21. Illuminat Jerusalem ad agnoscendos errores; vaticiniis enim fidebat per deceptores prolatis. Cum via ad dexteram tibi esset, ad sinistram deflexisti, ab istis seducta, mihi autem nunquam credidisti, nunquam me in consilium tibi adhibuisti.

VERS. 22. Illustrandos indicat res animis convertentibus; jam non, inquit, vanitate idolorum decipiemini, sed dejicietis ea, et conculcabitis ea, et apparebit eorum imbecillitas, et stercore viliora habebuntur.

VERS. 23. Converso populo et justitiam agente, solventur quaecunque peccantem opprimebant. Quandiu enim peccato et idolis indulgistis, fames vos et necessariorum inopia premebat; ita nunc cum idola fregistis, et in nullo pretio habuistis, servientibus sibi dabit Deus vobis pluviam bonam et fruges omnes terrae in usum vestrum; quae vobis copiosissime largietur. Propter vos cum sint haec omnia, vobiscum quoque vigent aut deficiunt. Apparet etiam ex his Deum esse rerum omnium Creatorem, non hominum modo, sed omnimodorum etiam animalium.

VERS. 26. Non indicat hic lucem e ementorum augendam esse, sed laetitiam, quae diebus illis ipsos efferet. Ita enim exsultabunt animi eorum; ut lumen diei auctum credant, ut illustrior, splendidiorque dies lucere videatur; sanabuntur enim animi eorum, spiritualibus emendati reprehensionibus, a doloris tribulatione liberati.

VERS. 28. Divina providentia cuncta regi confirmant ista, cum ira Dei non ad Judaeos tantum spectet, sed et supplicii ipsas gentes afficiat. Ni alios enim reprehendisset, licuisset Israelitis dicere solos propter peccata a Deo puniri. Hoc igitur ut praecaveat, monet se gentes quoque judicaturum, et ab eis poenas repetiturum per errorem meritas.

VERS. 29. His discimus nobis non omni tempore laetitiae indulgendum esse; noli enim putare te splendida festa celebrando, et animum gaudiis diffundendo, mercedem tibi promeriturum. Non peccare quidem videtur qui festis convivatur, at exinde mercedem nobis futuram ne speremus. Quinimo

Α στας ἐν τῇ κρίσει τῶν ὑμῶν ἐτοιμασθέντων ἐκδέξασθε τὰ ἀμοιβαῖα· κριτὴς γὰρ τῶν πάντων καθιεῖται ὁ Κύριος.

Ἄγιους καλεῖ τοὺς διὰ τῆς μετανοίας τὸν ἁγιασμὸν ἐφελκυσσάμενους· κλαίουσιν δὲ τὴν Ἱερουσαλήμ εἰσάγει ὁ προφήτης, προανατυπῶν αὐτὴν τοιαύτην κατὰ νοῦν ἑαυτοῦ τοῖς τῆς συμπαθείας σπλάγγνοις.

Ἰνα, κὰν γοῦν πρὸς ὀλίγον θλιθεῖσα, εὖρος ἑαυτὴν ἄλλοτριαν Θεοῦ πεποιχηκυῖαν· ἐφ' οἷς μετανοήσας σου, ἀπαλλαγῆσθ τῶν πλανώντων σε.

Ὅμματοὶ τὴν Ἱερουσαλήμ πρὸς κατανόησιν τῆς ἰδίας αὐτῆς πλάνης· ὑπέιχε γὰρ ἑαυτὴν τοῖς μάντεσι πιστεύουσα τοῖς παρ' ἐκείνων λεγομένοις· καὶ ὀδοῦ σοι προκειμένης ἐπὶ τὰ δεξιὰ, ἀνεκάμπτετε ἐπὶ τὰ ἀριστερὰ, ἐκείνων συμβουλευόντων σοι· ἐμοὶ δὲ σαυτὴν οὐδέποτε ἀνέθου, οὐδὲ σύμβουλον τῶν πρακτέων ἔλαβες.

Τὴν μετὰ τὴν ἐπίγνωσιν συναίσθησιν σημαίνει· ὡς, Οὐκέτι, φησὶν, ἀνέξεσθε τῆς ματαίότητος τῶν εἰδῶλων· ἀλλὰ καταλάβετε· καὶ συντρίψετε, τὸ ἀσθενὲς αὐτῶν δεικνύντες, καὶ κοπρίων ἀτιμότερα ἡγοῦμενοι.

Τὰ δι' ἁμαρτίαν ἐπαγόμενα δι' ἐπιστροφῆς τε καὶ δικαιοσύνης λύεται. Ὡς γὰρ, ἁμαρτανόντων ὑμῶν καὶ τοῖς εἰδώλοις δουλεύοντων, λιμὸς καὶ σπᾶνις τῶν ἀναγκαίων ἐπεκράτει· οὕτως, ἐκκοφάντων τὰ εἰδῶλα, καὶ οὐδὲν ἐκείνα ἡγησασμένων εἶναι, ἀλλὰ δουλεύόντων τῷ Θεῷ, δώσει ὑμῖν καὶ ὑπερὸν ἀγαθόν, καὶ τὰ ἐκ γῆς πάντα πρὸς ἀπόλαυσιν ὑμετέραν. Παρέξει γὰρ ὑμῖν εἰς κόρον· οὐ μόνον δὲ ὑμῖν, ἀλλὰ καὶ τοῖς κτήνεσιν ὑμῶν· τὰ γὰρ δι' ὑμᾶς γενόμενα καὶ συντιμωρεῖται καὶ συναπολαύει τῶν ἀγαθῶν. Δείκνυται δὲ καὶ διὰ τοῦτου, ὡς ὁ Θεὸς τῶν πάντων ποιητῆς καθέστηκεν, οὐ μόνον ἀνθρώπων ἀλλὰ καὶ ζώων παντοδαπῶν.

Ἐνταῦθα οὐ προσθήκην τοῦ φωτὸς τῶν στοιχείων δηλοῖ, ἀλλὰ τῆς καταληφσμένης αὐτοῦ ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις εὐφροσύνης· οὕτω γὰρ εἰς ἀγαλλασιν ἐπιδώσουσιν αὐτῶν αἱ ψυχαί, ὡς καὶ προσθήκην ἔξιν αὐτοῦς ἡγεῖσθαι τὰ φῶτα τῆς ἡμέρας, καὶ λευκοτέρας αὐτοῖς καὶ φαιδροτέρας ὀφθήσεσθαι τὰς ἡμέρας· ἵσιν γὰρ ἐπιδέξονται κατὰ ψυχὴν, θεραπευόμενοι τοὺς ψυχικοὺς μῦθους, καὶ ἀπαλλαττόμενοι τῆς θλιβερᾶς ὀδύνης.

Τὴν κατὰ πάντων θεοπτικῶν κὰν τούτω δεικνυσιν, ὅτι οὐχ ἕως τούτων στήσεται τὰ τῆς ὀργῆς, διαθήσεται δὲ καὶ εἰς τὰ ἔθνη ἡ τιμωρία· ἵνα γὰρ μὴ ἐξῆ τοῖς Ἰσραηλίταις μόνους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐλεγχομένοις λέγειν αὐτοῦ μόνον τὸν Θεὸν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι τιμωρεῖσθαι, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ ἔθνη, ἀναγκαίως καὶ τὴν ἐπὶ τὰ ἔθνη διαθήσεσθαι ἐκδικίαν φάσκει, καὶ καταλήψεσθαι αὐτοῦ τὴν ἐκ τῆς πλανήσεως δικὴν παραγορεύει.

Διὰ τούτων διδασκόμεθα, ὡς οὐ χρὴ πάντοτε ταῖς ἀνέσεσι χαίρειν· οὐδὲ γὰρ ἐν ταῖς ἑορταῖς ἄμελθοντες ἐσθῆτα, καὶ διαχεόμενοι τὴν ψυχὴν ἐν εὐφροσύνῃ, ὡς μισθὸν ἡμῖν προξενούν μεταδιώζομεν· ἀλλ' εἰ καὶ ἀναμάρτητον δοκεῖ εἶναι τὸ ἐν ταῖς ἑορταῖς εὐχεῖσθαι, ἀλλ' οὐδέ που ὡς μισθὸν αὐτοῦ τούτου ληψόμε-

νοι ἐκδεξόμεθα · ὅποτε οἶδε πολλάκις καὶ ἑορτὴ ἀμέτρως εἰς ἡθάρην ἐκχυθεῖσα καὶ ἀμαρτίαν προξενήσῃ. Δεῖ οὖν ἀσμένως μᾶλλον τὰς θλίψεις δέξασθαι, ὡς ἐμίσθους ἐσομένας.

Τὸ ἐξάκουστον τῆς μελλούσης αὐτοῦ καταλήψεται δίκης δηλοῖ ὁ λόγος · οὐδὲ γὰρ ὡς ἀδίκως ἐπαχθησόμενον κρυφῆ καὶ ἐν γωνίᾳ πραχθήσεται, ἀλλ' ἐκδηλὸς ἔσται τοῖς πᾶσι ἡ μετὰ δικαίου κρίματος ὀργὴ ἐπαγομένη.

Τοῦτο, κατὰ τῶν Ἀσσυρίων ὀλέθρου προαγορευθέντος, καὶ τῆς κατ' αὐτοῦ δίκης δηλωθείσης, δικαιότατα οἱ Ἰσραηλίται ταλανίζονται · πρὸς μὲν τοῦτον ἐπτοημένοι, παρὰ δὲ Αἰγυπτίων βοηθήσασθαι προσδοκῶντες, καὶ μὴ καταφεύγοντες ἐπὶ τὸν τῶν ὄλων Θεὸν τε καὶ Σωτῆρα, ὃν οὐχ ἠγούνοτο πρὸς τὴν βοήθειαν αὐτῶν ἀνταρξέσειν, ἀλλὰ τῆ τῶν Ἰππιων καὶ ἀρμάτων πληθῦτι πεποιθότες παρ' ἐκείνων σωθήσασθαι προσεδόκων.

Τὴν σοφῶς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀρμόζουσαν θεραπείαν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν προσαχθήσασθαι σημαίνει · ὅτι καὶ αὐτὰ ταῦτα κακωτικά, ὡσπερ ἀγαθοῦ ἰατροῦ ἐκκόπτοντος νόσον καὶ ἰωμένου ἀμαρτήματα, προσάγει · σοφῶς τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν δοκούντων εἶναι λυπηρῶν σωφρονίζοντος τοὺς ἀμαρτάνοντας, καὶ καιρὸν μετανοίας χαριζομένου.

Ἄλλὰ καὶ μετανοούντων ὑπερασπιεῖ ἡμῶν, καὶ ἀντιποιθήσεται τῆς Ἱερουσαλήμ, ἰσα τοῖς ὀρνέοις τοῖς βοηθοῦσι τοῖς ἑαυτῶν νεοτοῖς · καὶ γὰρ κάκεινα παρ' αὐτοῦ δέδεκται ταῦτα τὰ φυσικὰ συνθήματα.

Τοὺς ἐν τοῖς κακοῖς ἐμβαθύνοντας καὶ ἐν τοῖς κατὰ Θεὸν ἐπιπολαίους ἐπιστρέφων ὁ λόγος, τὰ καθ' ἑαυτοῦς συνορᾶν συμβουλεύει, κακίζων αὐτῶν καὶ τὴν πεποθήσῃν, ἣν ἐπ' Αἰγυπτίους ἐκέκτηντο.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν, ὅσον ἦκεν εἰς τὴν ἱστορίαν, εἰς τὸν Ἐζεκίαν λεχθήσονται · κυρίως δὲ νοηθήσεται εἰς αὐτὸν τὸν Σωτῆρα · ἵν' ἔχοιμεν νοεῖν, ὅτι τὸ ἀληθῶς μακάριον ἔσται τοῖς προκεκοπῶσι κατὰ Θεὸν καὶ τὴν ἄνω Ἰσραὴλ οἰκοῦσι, καὶ βασιλέα ἐπιγραφόμενοις τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, εἰς ὃν κατὰ γῆν ἡμετέραν καὶ ἡ ἄκρα δικαιοσύνη νοηθήσεται.

Τὸν τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ τηρήσοντα, καὶ ὡσπερ ἐν ἑαυτῷ τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ κατακρύψαντα ἐπὶ δικαιοσύνη, τοῦτον καὶ ἀπὸ ὀργῆς ἐπαγομένης σκεπασθήσασθαι δηλοῖ.

Τοὺς Ἀσσυρίους ἐπικειμένους εἰς πόλεμον, ἀκόλουθον ἦν τοὺς πρὸς τὸν Θεὸν τείνοντας τὸ ὄμμα καταφρονεῖν μὲν τῆς ἀνθρωπίνης βοήθειας, λέγω δὲ τῆς τῶν Αἰγυπτίων · ἐπ' αὐτὸν δὲ τὰς ἐλπίδας κεκτῆσθαι, καὶ αὐτῷ προσέχειν τὸν νοῦν · τοὺς γὰρ πρότερον μὴ δυναμένους τὸν τῆς θεοσεβείας διαρθρωσάσι λόγον τότε ἐνην ἰδεῖν δύνασθαι τρανῆ τῆ γλώττῃ ὁμολογεῖν τὸν τῆς εἰρήνης βραβευτὴν, καὶ οὐκέτι αἰρεῖσθαι τὸν Αἰγύπτιον αὐτῶν ἄρχειν, ὃν μωρὸν δικαίως ἡ Γραφὴ ὠνόμασεν.

Τοῦ τάγματος τῶν ἀνδρῶν ἀνηκοῖαν νοσοῦντος, μετὰγει τὸν λόγον ὁ προφήτης ἐπὶ τὰς γυναῖκας, καὶ νομοθετεῖν ἀξιοῖ ταύτας · καὶ μάλιστα τὰς κομώσας πλούτῳ, αἱ τοῦ μὲν ἑαυτῶν κόσμου πολλὴν ἐπιμέλειαν ἐποίησαντο, καθὼς καὶ ἐν τοῖς ἔμ-

A sæpius etiam peccamus cum nimia ibi voluptate delineamur. Tribulationes igitur potius suscipias, utpote plenas mercede.

VERS. 30. Auditam scilicet faciat Deus vindictam suam; quippe quæ non secreto et in angulo fiet., quasi esset opus iniquum, sed omnibus perspicua erit ira cum justo iudicio ventura.

CAP. XXXI, VERS. 1. Cum Assyriorum incursus prædixerit, et vindictam ab ipso exercendam, merito Deus Israelitas dolet. Nam stupore amentes, et auxilium ab Ægyptiis exspectantes, ad Deum non confugerunt omnium Dominum et Salvatorem, quasi fuisset inane ejus præsidium; sed equorum et curruum multitudine confisi, se ab eis salvandos esse speraverunt.

VERS. 4. Animos eorum prudenter a Deo informandos esse declarat; nam vindicta Dei velut medici prudentia morbum recidentis, et sanantis vulnera; sapienter peccatores a saniora revocat Deus, et tempus pœnitentiæ præparat, dum lædere videtur.

VERS. 5. Pœnitentiam agentes proteget Deus, et Jerusalem defendet, avium ad normiam pullos suos foventium; ipsam enim tanto studio prosequitur.

C VERS. 6. Malis demersos et impietati in Deum deditos allocutus, ut sibi consulant suadet propheta, et fiduciam exprobrat qua in Ægyptiis confidebant.

CAP. XXXII, VERS. 1. Historico quidem sensu hæc ad Ezechiam spectant, recte tamen ad ipsum Salvatorem referuntur. Sentias igitur vere beatos esse qui secundum Deum profecerunt, et supernam Sion occupant, et regem habent Dominum nostrum Jesum Christum cui etiam in terris summa justitia competit.

VERS. 2. Homines qui servant Dei præcepta, et Dei sermones præ justitia in semetipsis occultant, ab ira ventura defendendos declarat.

D VERS. 4, 5. Imminente Assyriorum bello, æquum erat ut oculis in Deum intenti, humanam opem spernerent; opem dico Ægypticam; in ipsum vero confiderent, unum eum intuerentur. Quippe qui prius Dei nomen vix hæsitanti lingua balbutire potuerant, nunc eosdem videris principem pacis distincta voce confessos, et Ægyptiorum imperium jam abhorrentes quos merito Scriptura stultos vocat.

VERS. 9. Cum virorum ordo inobedientia laboret, mulieres affatur propheta, illasque informandas suscipit; præsertim vero divitiis abundantes, quæ corpus suum summo studio exornabant, uti et supra propheta confirmavit · verum autem cul-

tum, spiritualem scilicet, negligebant, quo sibi salutem fuissent consecutæ. Quas igitur velut expurgati, et excitans sermone : « Audite, inquit, mulieres divites ; » non ipsas sane divitias insectatur, utpote quæ ipsis fuerant a Deo creditæ, sed mores male opibus suis utentium.

Vers. 15. Indicat hic locos esse vastandos ; nam Chermet mons est Samarizæ.

CAP. XXXIII, VERS. 2. Cum in dies magis ac magis auferentur populi peccata, nec minis ad pœnitentiam deterriti, nec spe bonorum ad pietatem excitati, misericordia permotus ipse propheta, haud secus ac si jam eum cerneret meritis supplicii contritum, salutem civium a Deo deprecatur. Qua ratione declarat ipsos nil intentatum intemperatumque reliquisse, nec aliud sibi promeruisse, nisi pœnas. Æquum est ut nobis parcas et miseraris · in te enim confidimus.

Vers. 3. Hæc dicit propheta, non ut indignantem Deum placet, sed ut populum doceat, quid ipsi ad consequendam salutem agendum sit. Quæ enim sui conscio populo ad Deum fundenda erant, ea vota facit propheta apud eorum Dominum ; ita docens eos quid sibi pia mente flagitent, ut et ipsi vel prophetam imitati, causam suam apud Deum agant.

Vers. 5. Progressum mentis, et bonam animi doctrinam indicat præsens hæc precatio. Nam Deus non eo quod procedat in sanctitate, sanctus vocatur, sed ipse qui precatur proficit in sanctitate, et majestatem sublimitatemque Dei intelligentia consequitur. Tunc enim præsertim sanctus vere et sublimis esse Deus agnoscetur, quando perfectior animus perspiciet justa esse cuncta veri Dei judicia. Quæ quidem nunc ad Jerusalem, nunc ad omnem creaturam spectant. Pœnas enim dabat urbs, non ut funditus erueretur, sed ut erudirentur, converterenturque incolæ ejus.

Vers. 9. Locos pro locorum cultoribus usurpat ; sensu carentia in medium profert, ut sensu præditos pudore afficiat ; quæ enim de hominibus valebant sortem suam deflentibus, ea ad locos ipsos refert ingemiscentes, propemodum, et parturientes, ut ait Apostolus ; quorum simul desolationem memorat omnibus perspicuam manifestamque futuram.

Vers. 13. Populum opprimente Deo per Assyrios, non vicinia tantum stupebunt, sed et qui de longe audient ; confundentur impii in Jerusalem.

CAP. XXXIV, VERS. 12, 13. Rhapsaces dicitur ex captivitate fuisse decem tribuum, et hoc ex eo comprobatur, quod potuerit Judaice loqui.

* Rom. VIII, 22.

προσθεν κατέλεξεν ὁ προφήτης· τοῦ δὲ ἀληθοῦς ψυχικοῦ κόσμου, ὃς σωτηρίαν αὐταῖς προεξέει, ἡμέλων. "Ὡσπερ οὖν ἀφυπνίζων αὐτὰς καὶ διανιστῶν τῷ λόγῳ, « Ἀκούσατε, ἔφασκε, γυναῖκες πλούσιαι· » οὐκ εἰς πλούτον αὐτὰς ἀποσκώπτων, ὃς καὶ αὐτὰς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐδέδοτο, ἀλλ' εἰς τρόπον τῶν κακῶς τῷ πλούτῳ χρωμένων.

Τὴν καταληφομένην τοὺς τόπους ἐρημίαν ἐναυθα σημαίνει· Χερμελ γὰρ ὄρος ἐστὶ τῆς Σαμαρείας.

Εἰς ἀπέραντα παρανομοῦντος τοῦ λαοῦ, καὶ μήτε τῇ τῶν σκυθρωπῶν ἐπαγγελίᾳ καμπτομένων πρὸς μετάνοιαν, μήτε τῇ τῶν χρηστῶν ἐλπίδι διεγειρομένων πρὸς θεοσέβειαν, εἰς συμπάθειαν κατενεχθεὶς ὁ προφήτης, ὡς μηδενὸς ἐτέρου λειπομένου ἢ τιμωρίας τῆς ἐπαχθήσεσθαι αὐτοῖς μελλούσης κατ' ἄξιαν, εὐχὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀναπέμπει πρὸς τὸν τῶν ὧλων Θεόν· τοῦτο δηλῶν, ὅτι τὰ μὲν παρ' αὐτοῦ τῶν εἰς κακίαν συμπεπλήρωται, καὶ οὐδὲν ἕτερον κεχρηωσθήσεται αὐτοῖς ἢ δίκη· χρεῖα δὲ τῶν σῶν οἰκτιρῶν καὶ τοῦ σοῦ ἐλέου, ὡς ἐπὶ σοὶ πεποιθῶτων

Ταῦτα δὲ ὁ προφήτης ἔλεγει, οὐκ ὡς ἀγανακτοῦντα τὸν Θεὸν διδάσκων, ἀλλ' ὡς τῷ λαῷ προφάσεις παρέξων τῶν ἀρκούντων αὐτοῖς εἰς σωτηρίαν. "Ἐὰν γὰρ ἐχρῆν τὸν λαὸν ὑπὲρ ἑαυτοῦ εἰς συναίσθησιν ἐρχόμενον πρὸς τὸν Θεὸν λέγειν, ταῦθ' ὁ προφήτης εἰς ἐπήκοον αὐτῶν εὐχόμενος ἐδίδασκεν αὐτοὺς ἐραυρίζεσθαι τὸν εὐσεβῆ νοῦν· ἵνα καὶ αὐτοὶ, κἂν γοῦν μιμησάμενοι τὸν προφήτην, ὑπὲρ ἑαυτῶν πρὸς τὸν Θεὸν φθέγγωνται.

Προκοπὴν διανοίας, καὶ διδάγμα ψυχῆς ἀγαθὴν διλοῖ ἢ προκειμένη προσευχῇ. Οὐκ ὡς γὰρ τοῦ Θεοῦ εἰς ἁγιασμὸν προκόπτοντος, τὸ ἅγιος ἐλέγετο, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ προσευχομένου εἰς ἁγιασμὸν προκοκοπτός, καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ καὶ ὑψηλὸν κατελιγφότος· τότε γὰρ μάλιστα ἀληθῶς ἅγιος καὶ ὑψηλὸς νοηθεὶς εἶναι Θεός, ὅτ' ἂν προκάψασα ψυχὴ ἐνίδοι τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν δικαίως μετιόντα τὰς κρίσεις· τοῦτο μὲν ἐπ' αὐτῆς τῆς Ἱερουσαλήμ, τοῦτο δὲ ἐπὶ τῶν καθόλου· ἐπιειδέτεο γὰρ ἢ πόλις οὐκ εἰς παντελῆ ἐξολόθρευται, ἀλλ' εἰς θεραπείαν καὶ ἐπιστροφὴν τῶν ἐνοικούντων αὐτήν.

Τοὺς τόπους ἀντὶ τῶν οἰκητόρων παραλαμβάνει, καὶ τὰ ἀναίσθητα αἰσχύνην τῶν αἰσθητῶν· τὰ γὰρ ἀρμόζοντα ἐπ' ἀνθρώπων τὴν ἑαυτῶν πληγὴν πενθοῦντων, ταῦτα μετήγαγεν ὁ λόγος ἐπ' αὐτοὺς τοὺς τόπους μονοουχὶ στενάζοντας καὶ συνωδίνοντας κατὰ τὸν Ἀποστόλου λόγον· ὧν τὴν ἐρήμωσιν φανερὰν καὶ ἐκδηλὸν τοῖς πᾶσι μνησεί.

Ἐπὶ τῇ μελλούσῃ παρὰ τοῦ Θεοῦ πληγῇ παρὰ τῶν Ἀσσυρίων ἐπαχθήσεσθαι οὐ μόνον οἱ πλησίον χώροι ἐκπλαγήσονται, ἀλλὰ καὶ οἱ πόρρωθεν ἀκούσαντες· οἱ τῆς Ἱερουσαλήμ ἀσεβεῖς αἰσχυνοθήσονται.

Ὁ Ῥαψάκης λέγεται ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας εἶναι τῶν δέκα φυλῶν, καὶ τοῦτο τεκμήριον εἶναι τὸ εἶδέναι αὐτὸν Ἰουδαῖον.

Σημειωτέον, ὡς ἐν τῇ προκειμένη ἱστορίᾳ ἐν τῇ A βίβλῳ τῶν Παραλειπομένων δεδήλωται... ἀρθέντος καὶ ὑψηλαυχενίαν νοσήσαντος· γέγραπται γάρ· « Ἐταπεινώθη Ἐζεκίας ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς καρδίας αὐτοῦ... » νουλαβόντος· ὅτι δὴ ἐκεῖνός ἐστι· καὶ εἰς ἑαυτὸν τὰ... ἀγγελίας περιστήσεται τὰς εἰς τὸν Σωτῆρα ἡμῶν προλεχ[θείσας]· τοῦ γὰρ Ἀχαζ πατρὸς αὐτοῦ διαδεξαμένου τὴν προφητείαν, τὸ, « Ἴδού τὴ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν· » τεχθέντος δὲ τούτου μετὰ τὴν προφητείαν, ἔμμενε τοῦτ' ἔχων κατὰ διάνοιαν ἐφ' ἑαυτοῦ, μήτε γάμοις ὀμιλῶν καὶ παρθενίαν ἀσκῶν· ὡς δὴ καὶ τὸ σημεῖον τῆς πτώσεως τῶν ρπε' χιλιάδων ἐγεγόνει, τὴν ἑαυτοῦ κηδεμονίαν ἐπιδεικνυμένου τοῦ Θεοῦ, ἔμμενέ τε ἀπολέμητος, τροπομένου τοῦ Θεοῦ τοὺς ἐναντίους, μᾶλλον τὰ τῆς ὑπονοίας ἐκύρου παρ' ἑαυτῶ, B ὡς ἂν ἐκεῖνός ὢν ὁ προσδοκώμενος Θεός· τοίνυν ἐξ ὧν ἔδει μάλιστα, ἐπανήγαγεν αὐτὸν εἰς νῆψιν, καὶ τοῖς τῆς φύσεως συμπτώμασιν ἐκέχρητο κατ' αὐτοῦ εἰς σωφρονισμόν· μαλακισθῆναι γὰρ αὐτὸν συνεχώρει, καὶ τὸν πόδα ὑπομένειν σῆψιν καὶ λώβην αὐτὸν ἐκδέχεσθαι. Ὁ τοίνυν μακάριος, εἰς νόσον τὴν προλεχθεῖσαν καταστρέφας, ἐδέχετο διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαίου πρόβῆσιν περὶ τοῦ καταλήψεσθαι αὐτὸν μέλλοντος θανάτου· καὶ εἰς συναίσθησιν ἔλθων, καὶ διὰ τῶν παθῶν εἰς κατανόησιν τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ἐναχθεῖς, « Διάταξαι περὶ τοῦ οἴκου σου, » ἤκουσεν, ὡς μὴ ἔχοντος τὸν διαδεξόμενον τὴν βασιλείαν, ἐπὶ τὸ φάρμακον τῆς μετανοίας ἐτρέπετο. Περιστερίας γὰρ τὰς ἑαυτοῦ αἰσθήσεις τῶν περιττῶν φαντασιῶν, καὶ ὡσπερ εἰσοικισμὸν ἑαυτοῦ κατὰ κλείσας, στρέφας τε τὸ πρόσωπον ἐπὶ τὸν τοίχον, καιρὸν ἐδίδου τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ ἐπανατρέγειν ἐπὶ τὸν ἑαυτῆς Δεσπότην, καὶ διὰ προσευχῆς καρποῦσθαι τὴν τοῦ σώματος ἱασιν· τοῦτο ἀντὶ δυσωπήματος προσάγων, ὅτι Ἐν ἀφελείᾳ ψυχῆς καὶ ἀληθινῇ καρδίᾳ πεσόμεναι ἐνώπιόν σου. Λέγεται καὶ ἐν τοῖς τόποις καὶ ἕτερόν τι, ὅτι, τοῦ Σολομῶντος βασιλέως ἐν στήλῃ ἐγγράψαντος τὰ φυσικὰ τῶν θεραπειῶν τοῦ σώματος, καὶ ταύτην ἀναστήσαντος, ὁ μακάριος Ἐζεκίας, καθελὼν, ἵνα μὴ ὁ λαὸς ἀσχολίαν ἔχη τοῦ ἀφίστασθαι τοῦ Θεοῦ, ἐν τῷ ἑαυτοῦ οἴκῳ εἰς τὸν τοίχον ἐντίθησι· λέγεται οὖν, ἐν τῷ ἀποστρέφαι αὐτὸν πρὸς τὸν τοίχον, ἀντὶ δυσωπήματος ἐκεινὴν προβάλλεσθαι τὴν στήλην· Ὅτι δὴ σπουδῆν D εἴθε μὴ ταύτην ἀνελέσθαι, πρὸς τὸ μὴ εἶναι ἐμπόδιον τῷ λαῷ τοῦ εἰς τὴν θεοσέθειαν τόνου. Καὶ τοῦτο δὲ ἀναγκαῖον μνημονεῦειν, ὡς τοίχος καὶ στήλη τῇ αὐτῇ φωνῇ τῆς Ἑβραϊδος λέλεκται· διόπερ αὐτοῦ ἀποστροφή· τὴν δὲ προσευχὴν ἐποιεῖτο οὐκ ἄνω δακρύων, ἀλλὰ καὶ πολλῶν τούτων.

*Υψος ἡμερῶν λέγει τὴν ἐγγενομένην τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ ὑψηλαυχενίαν, ὑφ' ἧς συνεχόμενος, ἔμμελλον τὴν ἑμαυτοῦ ζωὴν ὑποτέμνεσθαι· ταῦτα διανοοῦμενος, οὐδὲ γὰρ ἐν γῆ ζώντων ἠλπίζον ὄψεσθαι τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, ἐλεγχθεῖς ἐπὶ τῇ καταλαβούσῃ με

CAP. XXXVIII, VERS. 1, 2. Notandum est ut in hac historia quæ libro Paralipomenon ¹⁰ narratur (5)... superbiēte et insolentius se efferente. Scriptum est enim : « Humiliatus est Ezeccias ab altitudine cordis sui ¹¹... » cogitante : se Christum esse, ad ipsum spectare vaticinia de Salvatore prolata. Cum enim pater ejus Achaz prophetiam illam audiisset : « Ecce virgo in utero concipiet et pariet filium ¹², » natus Ezeccias post cam prophetiam innuptus remansit et virginitati deditus, quod istam de semetipso profitebatur sententiam. Ubi autem signum accepit, cladem centum octoginta quinque millium ¹³, Deo ipsius curam gerente, et bellica pericula facillime effugit, hostes fugante Deo, confirmator etiam in ea sententia factus est, se expectatum illum esse Deum. Aptissima igitur ratione revocans eum Deus ad saniora, morbo usus est, quo eum sapientiam doceret : ægrotare eum passus est, et pedes putredine vitari, et summis affici cruciatibus. Beatus igitur Ezeccias cum prædicto morbo laboraret, a propheta Isaiā monitus est de imminente jam sibi morte : tunc sui conscius factus, et per dolores de natura sua edoctus, domui suæ consulere jussus est, et deficiente qui regnum susciperet, ad remedium pœnitentiæ confugit. Nam repudiatis sensibus de præstantiore natura et velut aditu ad se obstricto, conversa facie ad parietem, locum dedit animo Dominum suum rogandi, et obtinendi corporis sanitatem.

VERS. 3. Nil aliud ad placandum Deum protulit, nisi : In simplicitate animi et in corde vero ambulavi coram te. Legitur etiam et aliud, inscripsisse scilicet Salomonem regem in columna remedia quibus sanitas corporis restitueretur, et eam extruxisse ; eandem vero postea a beato Ezeccia fuisse ablatam, ne populus exinde causam deficiendi a Deo caperet, et in ipsius domo in parietem constitutam ; cum igitur faciem ad parietem converteret, ad placandum Deum columnæ memoriā revocare visus est. Hanc summo cum studio auferendam curavi ne pateret populo via ad impietatem. Notandum quoque hic una voce Hebraica parietem et columnam dici. Idcirco optime ita sonare potest conversio Ezeccie ad parietem. Nec facta est sine lacrymis deprecatio ejus, sed magna ploratione ploravit.

VERS. 10-12. Excelsum dierum vocat superbiā qua mens ejus efferebatur, qua inflatus mortem sibi promeruerat. Hæc secum reputavit : jam non mihi spes salutare Dei in terra viventium videndi, amentia capto et convicto· sed et vitam mihi

¹⁰ Il Paralip. xxxii, 24 sqq. ¹¹ ibid. 26. ¹² Isa. vii. 14. ¹³ IV Reg. xix, 35.

(5) Lacunæ breves in codice.

auteres, exitio et morti addicto, fabri ad exemplar tabernaculum figentis, et mox solventis; nam ita deficit spiritus meus vitalis, sicut tela a muliere jam succidenda.

VERS. 14. Idcirco jam non silebo, benignitatis tuæ præco factus, quasi hirundo et quasi columba, continuo magnificentias tuas celebrabo; tu enim a me corporis dolores abstulisti, et animam sanitati restituisti, peccatorum meorum immemor.

VERS. 18. Quibus dictis spem resurrectionis nequaquam aufert, declarat vero in inferni morte pendendum esse, quem tu non excitaveris, cui non omnia condonaveris peccata.

VERS. 19. Quapropter ipse ego, repudiata jam impia illa mente in nuptias ardesco, et filios faciam, ut sanguine meo crescant, qui annuntiant justitiam tuam.

CAP. XL, VERS. 4. De vallibus loquitur non quasi fuerint a Domino occupandæ, sed animas affatur altius effossas, et deorsum in inferno jacentes, et peccatis humiliatas; quippe quæ funestis et exitalibus cogitationibus liberatæ, super montes exaltandæ sunt.

VERS 8. Confitetur hic ipse propheta, vel verbi minister, carne se obcæcatum rationem accedere non potuisse. Mox evanescet, adjecit, omnis humana opinio; verbum autem Dei finem nunquam accipiet, sed manet in æternum vera usque prænuntians.

VERS. 12. Multi quidem sunt, qui de judiciis Dei dubitant, et de Providentia tum omnem rerum naturam tum singula quæque regente, et de summa scientia quam nil latere potest, quæ omnes mente complectitur. Quibus confutandis propheta singula Deo investiganda esse declarat; ex visibilibus et in universum a mundi elementis disce Dei virtutem.

VERS. 16, 17. Rursus occurrit propheta mente disceptantibus. Nolite putare vos memoratum Deum per sacrificia placaturos, quasi istis ei opus esset, cujus verbo omnia facta sunt. Num « sufficiet Libanus » et silva qua obsidetur, aut « sufficent omnia quadrupedia ad holocaustum, » cui cunctæ gentes, juxta ipsius effatum, « quasi nihilum sunt » in nihilum reobtantur

CAP. XLI, VERS. 4. Animos alloquitur languentes et doloribus afflictos. Licet enim vobis, qui cupiditatibus insenuistis et voluptatibus, depressas istis spirituales vires relevare, et velut senectutem, ea deponere, quæcunque fuerint libidinibus fracta et prope confecta. Quos insulas optime vocat; nam sicut insulæ, medio in mare fluctibus circumluun-

(6) Potius ψροῦσθαι aut πληροῦσθαι.

(7) Potius τὰς.

A κακοβουλία· ἀλλὰ καὶ ταύτης τῆς ζωῆς στερηθήσονται εἰς ἀπώλειαν καὶ ἀναίρεσιν μου καταστρέψαντα, κατὰ τὸν πηξάμενον μὲν σκηνήν, συστρίλαντα δὲ αὐτὴν ταχέως· τὸ γὰρ ζωτικὸν πνεῦμα οὕτως ἀφηρείτο τὰς δυνάμεις, ὡς ἰσθὸς γυναικὸς ἐκτέμνεσθαι μέλλον. Ὅθεν οὐ παύσομαι ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα κήρυξ τῆς σῆς ἀγαθότητος ἐσόμενος, κατὰ τοὺς θρῆνας τὴν τε χελιδόνα καὶ περιστεράν, ἀπαύστως τὰ σὰ μεγαλεῖα ἐξηγούμενος· σὺ γὰρ εἶ ὁ καὶ τῷ σώματι τὰς ἐδύνας παῦσαι ποιήσας, καὶ τῇ ψυχῇ ἴασιν χαρισάμενος, ὑπερβεβηκώς τὰ πλημμελήματά μου.

Τοῦτο ἔλεγεν οὐκ ἐκκόπτων τῆς ἀναστάσεως τὰς ἐλπίδας, ἀλλὰ δηλῶν, ὡς εἰς ἄδην ἀπωλείας ἀπελήλυθε, μὴ παρὰ σοῦ ἀνακληθεὶς καὶ συγχώρησιν ἁμαρτιῶν δεξάμενος.

B Ὅθεν, ἐγὼ αὐτὸς ἰώμενος τὴν σφαλερὰν ἐκείνην ἔνοιαν, σπεύσω καὶ γάμοις ἐμιλήσῃαι καὶ παιδοποιήσασθαι, πρὸς τὸ καὶ τοὺς ἐξ ἐμοῦ γενομένους κήρυκας ἀναστήναι τῆς δικαιοσύνης.

Φάραγμα ἐκληπτέον, οὐχ ὡς μέλλοντος τοῦ Θεοῦ ἐπιθαίνειν αὐταῖς, ἀλλὰ πρὸς τὰς κατορωρυγμένας ψυχὰς, καὶ κάτω που εἰς τὸν ἄδην κειμένας, τεταπεινωμένας τε ταῖς ἁμαρτίαις, λέγει· ταύτας γὰρ ἀπαλλαγείσας τῶν ὀλεθρίων τούτων καὶ ἐπικινδύνων λογισμῶν ὑπὲρ τὰ βρῆ ταπεινούσθαι (6) καιρός.

Δεικνύς, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ προφήτης ὁ ὑπηρετούμενος τῷ λόγῳ, ὑπὸ τῆς σαρκὸς ἐπισκιαζόμενος τὸν νοῦν, χωρήσῃαι οὐ δεδύνηται· καὶ γὰρ καὶ πᾶσα ὑπόληψις ἀνθρωπίνη ταχέως παύσεται, ὡς μὴ τὸ λόγιον τοῦ Θεοῦ παύλαν ποτὲ λήψεται· ἀλλὰ πέρα τελεῖ, ἀληθεύοντα τῆς (7) ἐπαγγελίας εἰς αἰῶνα.

Πρὸς τὰς ἐν διανοίᾳ πάλιν φύσεις ἀμφοισθητικῆς περὶ τῶν κριμάτων καὶ τῆς προνοίας τῆς τοῦ Θεοῦ διὰ πάντων διηκούσης, καὶ καθ' ἓνα ἕκαστον, καὶ ὡς οὐκ ἔστι τῶν λανθανόντων τὸν Θεόν, ἀλλὰ διὰ πάντων διαβαίνουσα ἡ τοῦ Θεοῦ γνώσις· τὰ ἐκάστου ἀνιχνεύειν προὔπαντων ὁ λόγος ἐκδιδάσκει, ὅτι ἐκ τῶν ὀρωμένων, καὶ ἐκ τῶν τοῦ Θεοῦ καθολικώτερον στοιχείων ἐκδιδάσκου τοῦ Θεοῦ δύναμιν.

Πάλιν πρὸς τοὺς ἐν διανοαῖς λογισμοὺς προσυπαντᾷ ὁ λόγος· ὅτι τοῦτον τὸν Θεὸν τὸν προμηνηθέντα διὰ τῶν εἰρημένων Ἰσως λογιείσθε θυσίαις ἐξιλοῦσθαι, μὴ σκοπήσαντες, ὡς οὐκ ἐν χρεῖα τούτων καθέστηκεν, οὐ τῷ λόγῳ τὰ πάντα γέγονται· « ἐπαρκέσει οὖν Ἰθάνας » καὶ ἡ ἐν τούτῳ ὕλη; « ἀρκέσει δὲ εἰς ὀλοκάρπωσιν πάντα τὰ τετράποδα, » ἢ πάντα τὰ ἔθνη κατὰ τὸ ὑπόβληθὲν ὑπόδειγμα « ὅς (8) ἦκεν εἰς γνῶσιν, » οὐδὲν ἐλογίσθη

Πρὸς τὰς μὴ ἰσχυρούσας δύναις τε πραττούσας ψυχὰς συμβουλίαι προσάγεται· ὅτι ταύτη δυνατόν ἡμᾶς τὰς ἐγγρονιάσας ἐν τοῖς πάθεσι καὶ παλαιωθείσας ἐν ταῖς ἡδοναῖς, ἐν τε τούτοις κατασφραγίστας ἀναλαθεῖν τὰς ἐαυτῶν ψυχικὰς δυνάμεις· καὶ ὡσπερ γῆρας ἀποθέσθαι τὰς ἐν τοῖς πάθεσι παλαιωθείσας καὶ ὡσπερ νεκρωθείσας· ἃς καὶ νήσους ὁ

(8) Forte οὐχ.

λόγος καλεῖ, καθ' ὁμοίωσιν τῶν νήσων τούτων, αἱ ἐν μέσῳ τῷ πελάγει ἐστήκασιν περιχυζόμεναι, μὴ μέντοι καταποντιζόμεναι· οὕτω καὶ αἱ ψυχαὶ ὑπὸ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ πραγμάτων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ σωματικῶν παθῶν, ἀλμυρῶν θύτων, ἐπικλύζονται· ἀποκλύσασθαι τοίνυν ταύτας τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ λεύεταί.

Περὶ Κύρου λέγει, ὃν δικαίως ἐπήγειρε Βαβυλῶνι.— Ὑπέταξεν αὐτῷ πολλούς, ἵνα καθέλη Βαβυλῶνα δικαίως.

Τὴν σχέσιν τὴν ἑαυτοῦ πρὸς αὐτὸν Ἰσραὴλ τὸν κατὰ προκοπὴν λεχθέντα ἐνταῦθα ὑπομιμνήσκει ὁ Θεὸς, παῖδα αὐτὸν ἀποκαλῶν, οὐκ ἐξ ὠνῆς κτηθέντα, οὐδ' ἀλλότριον περιποιηθέντα, ἀλλ' ὡς υἱὸν ὑπὸ πατρὸς προσληφθέντα, ὃν καὶ Ἰακώβ καλεῖ, ἐκεῖνου θύτα διάδοχον, καὶ ἐν τῷ κλήρῳ τῶν ἐκεῖνου τελοῦντα.

Τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήθειαν αὐτοῖς γινομένην, καὶ τὴν κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἄμυναν ἐκδιδάσκων, αὐτοὺς θαρρῆναι παρακελεύεται· Ἐγὼ γάρ, φησὶν, ἐθέμην σε οὕτως ἰσχύειν κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ὡς ἂν τροχοὺς σιδηροῦς πιστηροειδεῖς καταλάβῃς, καὶ πάντα τὰ ἔθνη σο· ὑποβεθῆκώς εἰς τὸ καταπατήσαι αὐτά· τὰ τοίνυν αἰρήμενα φρυάγματα ὡς ὄρη καὶ τοὺς ὑψαύχηνας λογισμοὺς βουνοῖς παραβαλλομένους οὕτω πατήσεις καὶ εἰς οὐδὲν ἀποδείξεις, ὡς κόνει παραβάλλεσθαι· ὃ δὴ καὶ γέγονεν ἐπὶ τοῦ Ἀσσυρίου· μὴδὲ γὰρ πολέμησαντος τοῦ Ἰσραὴλ, μὴδὲ ἀντιπαταξαμένου τούτου, ὤφθη τὸ πεδίον νεκρῶν πληπληρωμένον, Χριστοῦ χειρὶ κρυφαῖα ἑκατὸν ὄδοιχοντα πέντε χιλιάδας ἀνελόντος· ὡς τὸν Ἰσραὴλ μόνον εἰς θέαν ἐκθῆναι τοῦ οὕτω μεγάλου παραδόξου, ἐπευφραϊνόμενον ἐπὶ τῇ οὕτω παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀντιλήψει.

Τὰ καταληψόμενα αὐτοὺς τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν διαγορεύει ὁ λόγος.

Τὴν τοῦ Ἀσσυρίου καὶ τὴν τῶν Αἰγυπτίων ἐφοδὸν γνώμη αὐτοῦ γεγενῆσθαι ὑπαγορεύει· Οὐδὲ γάρ, φησὶν, οὕτοι εἰσῆσαν ἂν, εἰ μὴ γε αὐτὸς ἀνεδίδου αὐτοῖς κατὰ συγγώρησιν· ὡς ἔμοι τοίνυν διακονούμενοι, ἰσχύουσι καθ' ὁμῶν ὡς κατὰ πληθὺ ὃν πατεῖν μελλήσουσι. Παρέστω τοίνυν καὶ τῶν ἐθνῶν τις πρὸ αἰώνων ὄλων τὰ μέλλοντα ἐσεσθαι προλέξων· καὶ δεξιᾶτω, ὡς οἱοί τε ἔσονται προπαγγεῖλαι ὡσπερ ἰδίους ὄρους εἰς ἔργον μέλλοντας προχωρήσειν· καὶ γὰρ οἱ δαίμονες, κἂν προλέγωσι τινα, οὐκ αὐτῶν ἔργα προλέξουσιν, ἀλλ' ἀλλοτρίαι πράξεις μνηύουσιν· οὐ τοίνυν οὕτοι ἀπαγγέλλουσι τι ἴδιον, οὐδὲ ἔξουσιν ἀκροατὰς τοὺς διακρίνοντας τὸ ψεῦδος ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς.

Τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐξ ἀρχῆς παρασχεθέντων τῇ Ἱερουσαλήμ ὡς ἀνήπτο παντὶ τῷ κόσμῳ θεογνωσίας λαμπτήρ· καὶ ὡς ἐκέῖσε ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις μυριοῖς συνθήμασι κατακεκοσμημένη ὑπομιμνήσκει αὐτοῦς· ὅθεν καὶ ὡς πάλιν μετὰ τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνοδον τῶν αὐτῶν ἤξιοῦτο· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπὶ

tur, non vero submergnntur; ita animi nostri humanis negotiis, praesertim vero corporalibus cupiditatibus, quæ et salsæ sunt, agitantur. — Eadem ratione hortatur nos Apostolus, ut veterem hominem expoliantes novum induamus¹⁴.

ἐνδύσασθαι τὸν νέον, καὶ ὁ Ἀπόστολος παροακ-

VERS. 2. De Cyro agitūr, quem jure in Bābylonem suscitavit. — Multos ipsius imperio subjecit, ut merito Babylonem everteret.

VERS. 8. Affectus suos in Israel memorat hic Deus, hoc est in ipsos Israelitas. Puerum eum vocat, non pecunia emptum, non ab alieno in sua receptum, sed ut Filium a Patre susceptum; quem et Jacob dicit¹⁵ quod hic Patris hæres, eadem sortitus.

VERS. 15. Cum eos a Deo adjutos docet, et contra hostium incursus defensos, fiduciam ipsis renovat. Ego, inquit, tantum tibi in hostes robur contuli, ut rotas ferreas in serrarum modum accepisse sis visus, et gentes omnes tibi conculcandas tradidi. Insolentiam velut montes consurgentem et superbas mentes sicut colles elatas, ita trituras, et in nihilum rediges, ut cum pulvere componantur. Quod quidem in Assyriis factum est: nam nec pugnante Israel, nec aciem ordinante, videre erat campum late corporibus constratum, cum ipse Christus manu sua centum et octoginta quinque millia prostravisset, ita ut nihil aliud Israelitarum fuerit, præter ad contemplandum tantum prodigium egredi, et de tanto Dei studio exsultare.

VERS. 17. Calamitates hostibus imminentes denuntiat propheta.

VERS. 26. Assyriorum et Ægyptiorum incursus Deo jubente factos fuisse declarat. Non fuissen:, ait, hanc terram ingressi, nisi hoc ipse concedissem. Donec igitur mihi inservierint, valebunt adversus vos ut in lutum quod conculcaturi sunt. Procedat ideo vel ex gentibus qui futura ante omnia sæcula prædicet. Ostendit eos esse dæmoneſ qui ventura prædicarent quasi fuissent ab ipsis definita; nam vel si forte quid prænuntiaerint, non sua opera, sed aliena referent. Non est igitur quod suum aliquid annuntient, nec habent auditores qui falsa e veris possent distinguere.

VERS. 27. Quæ ipse Deus a principio Jerusalem præparaverit, ut lampas veræ fidei totum terrarum orbem illuminet, quot et quantis eos exornaverit beneficiis, memorat; nec minora se de captivitate reducibus largiturum denuntiat. Præprimis vero prædicat insuper, Salvatoris gratiam in Sion prin-

¹⁴ Coloss. iii, 9, 10. ¹⁵ Gen. xv, 4.

cipio venturam. et ita omnes dein invasuram A τούτοις προαγορεύει τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδη-
gentes. μίαν ἐκεῖθεν ἀρξαμένην, καὶ οὕτως ἐπὶ πάντα τὰ
ἔθνη τῆς ἑαυτοῦ χάριτος διαβάσης.

CAP. XLII, VERS. 10. Quo enim modo et nunc propheta, ubi de Salvatore nostro audierit, ad ditandos nos et ad salvandas animas nostras venturo, tanta Dei misericordia animo exsultans, laudes Dei et gloriam celebraturus exsurgit; ita et alios cantatum provocat. Non primum nunc regnat perspectus nobis et agnitus Deus, sed primum nunc extenditur in extremas omnium terrarum partes antiqua ejus potestas, cœlestibus accepta, et apud ipsos etiam prius jam celebrata. Apostolorum ordinem designant homines illi, circa navigatorum munus versantes a quibus primum hæc doctrina confutenda erat.

VERS. 11. Per locos habitatores locorum intendit, qui primi Salvatorem nostrum Dominum nostrum Jesum Christum excepturi erant et cultu prosecuturi. Dum de deserto loquitur, ad animas alludit, miseris [e] penuriis oppressas, vera Dei scientia destitutas. Merito etiam Cedar memorat, hoc nos docens animas, quæ prius contra venientem Salvatorem reluctatæ fuerint, postea ad saniora revocatas, cum veneratione eum excepturas esse. Nam spectabat Cedar ad genus Esau, Jerusalem hostile, ipsiusque legibus usque infensum.

VERS. 13. Adventum Salvatoris et hic manifestius indicat, qui pacem nobis asferet, et, ad vindictam semetipse commovens, inimici vires et superbiam conteret. Nam hostem et inimicum nostrum non aggreditur, quasi fuisset zelo affectus; vacuus enim ab omni humano affectu, utpote Deus, semetipse ad vindictam commovebit; quod et carne suscepta, fecit. Nam eum infremuisse spiritu ¹⁶ narrant evangelistæ, liberum ejus arbitrium declarantes; nam lacrymas effudit, et corpus fatigatum ¹⁷ sensit, affectus istos haud invitus perpes- sus, sed libens iis corpus suum subjecit. Homines quidem nos lacrymas profundimus, non quando voluerimus; sed quia illæ corporei affectus sunt, illis vel inviti movemur; de Deo autem non eadem valent, sed ipse ad nutum cuncta gerit, et in hostes eadem potestate gaudet.

VERS. 17. Confusione dicit eos confundendos pro peccatis merito, et tales futuros, qualia simu- acra eorum, uti scriptum est: « Similes illis fiant qui faciunt ea ¹⁸. » Quod si contumeliam ducitis similes fieri idolis vestris, recordemini potius, quanto vosmetipsi deprimitis pro dominis eos et diis habentes.

VERS. 18. Sensus cum habeatis, recogitate quæ

¹⁶ JOAN. XI, 35. ¹⁷ ibid. 35; LUC. XIX, 41; JOAN. IV, 6. ¹⁸ PSAL. CXXIII, 8.

Ἵσπερ οὖν καὶ νῦν προφήτης καταλαβὼν τὴν σωτηριώδη παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπὶ κέρρει ἡμετέρῃ γεννησομένην, καὶ ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, ἀγαλλιασθεὶς τὴν ψυχὴν ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ, ἀπάρχεται τῶν ὕμνων καὶ τῆς δοξολογίας· τὸ δ' αὐτὸ καὶ ἄλλους ποιεῖν προτρέπεται· οὐδὲ γὰρ ὁ φανησόμενος καὶ γνωρισθεὶς ἡμῖν Θεός, νῦν τοῦ ἀρχεῖν ἤρξαστο, ἀλλὰ προσύσης αὐτοῦ τῆς κυριότητος, καὶ ἐν τῷ ἄνω κρατούσης, καὶ παρ' ἐκεῖνοις δοξαζομένης, εἰς τὰ ἀπανταχῶ γῆς πέρατα φανερωθήσεται πρῶτον· ταύτης τῆς γνώσεως ἀπαρχομένων τῶν παλαιῶν ἐκείνων ἔργων ἔχόντων τὴν θάλατταν πλέειν, ἐδηλοῦτο τὸ τάγμα τῶν ἀποστόλων.

Ἐκ τῶν τόπων τοῦς εἰκτιτορας ἐνταῦθα σημαίνει, οἳ καὶ πρῶτοι ἡμελλόν ἐπιγινώσκουσιν τὸν ἡμέτερον Σωτῆρα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, καὶ προσκυνοῦντας δοξάζουσιν. Ἐρρημον δὲ νῦν λέγει, ἀναφέρων τὸν λόγον εἰς τὰς ψυχὰς, ἀτινες ἐρημίαν ἐταλαιπύρουσαν θεογνωσίας ἐστερημένοι. Ἀναγκαιῶς δὲ καὶ τῆς Κηδᾶρ μνημονεύει· διὰ τοῦτου διδάσκων ἡμᾶς, ὅτι αἱ ἀπομαχόμεναι πρὸς τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος ψυχαὶ, ὕστερον ἐπεγνωκυλαί, ὁμολογήσουσι τὸ σέβας· καὶ γὰρ καὶ ἡ Κηδᾶρ χωρίον ἦν τοῦ γένους τοῦ Ἡσαῦ, ὃ διετέλει ἀπομαχόμενον τῇ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐναντιούμενον τοῖς ταύτης νομίμοις.

C Τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν καὶ ἐνταῦθα τρανώς ὑπαγορεύει, ὃς ἡμῖν μὲν εἰρήνην βραβεύει, καθελεί δὲ πᾶσαν δύναμιν τε καὶ ἀλαζονείαν τοῦ ἐχθροῦ, ἑαυτὸν κινήσας πρὸς ἐκδικίαν· οὐδὲ γὰρ ὡς πάθος ὑπομένων ζηλοτυπίας, χωρήσει κατὰ ἐχθροῦ καὶ πολεμίου ἡμῖν· ἀλλ' ἐλεύθερος ὢν παντὸς πάθους ἀνθρωπίνου ἅτε Θεός ἑαυτὸν κινήσει πρὸς ἄμυναν· καθὼς καὶ ἐν σαρκὶ φανεὶς πεποίηκε· τῷ γὰρ, ἐν- εβριμήσατο τῷ πνεύματι, σημειοῦνται οἱ εὐαγγελισ- σταί, δηλοῦντες τὸ ἐκούσιον τῆς γνώμης· δάκρυον γὰρ ἐξέχεε, καὶ κάματον ὑπέμενε σωματικόν, τὰ πάθη οὐκ ἀκουσίως ὑπομένων, ἀλλ' ἐπ' ἐξουσίας τῷ σώματι ἐπιτάττων. Ἐπὶ γὰρ ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων δάκρυα μὲν ἐκχεῖται, οὐχ ὅτ' ἂν θέλωμεν, σώματος δὲ ὄντα φυσικὰ πάθη, καὶ ἀκουσίως ταῦτα ὑπομέ- νομεν· ὃ δὲ Θεός οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐπ' ἐξουσίας πάντα ποιῶν, καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῇ αὐτῇ δυνάμει χρεῖ- σεται.

Τῆς κατ' ἀξίαν τῶν ἀμαρτημάτων αἰσχύνης ἀξίους εἶναι αὐτοὺς φάσκει· καὶ τοιοῦτους ἔσεσθαι, οἷά περ καὶ τὰ σεβάσματα αὐτῶν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιοῦντες αὐτά· » εἰ δὲ ὕβριν ἠγεῖσθε τὸ ἐξομοιοῦσθαι τοῖς σεβάσμασιν ἑαυ- τῶν, πολὺ πρότερον κατὰ νοῦν λάβετε, ὡς ἑαυτοὺς ἀτιμάζετε, δεσπότας αὐτοὺς καὶ θεοὺς ἐπιγραφόμενοι.

Τοῖνον τὰ αἰσθητήρια κεκτημένοι, τὸν σκοπὸν τοῦ

παλοῦντος ὑμᾶς ἐνοήσατε· ὡς εἰς οὐράνιον πολι-
τείαν κέκλησθε, καὶ εἰς ἀγγέλους τελεῖν παρεσκευά-
σθε· οὐδὲν ἕτερον παρ' ὑμῶν ἀπαιτῶν, ἢ τὴν ἐξ
εὐνοίας ἀίνεσιν· ἦν περ παραλιπόντες, ἐκδεδώκατε
ἑαυτοὺς τῷ πονηρῷ, καὶ γεγόνατε ἐκείνου αἰχμά-
λωτοι, παγιδεύοντες αὐτοὺς ἐν συνειδήσει, καὶ εἰδω-
λοποιοῦντες ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν· ἀπὸ γὰρ κακῶν
ἐννοιῶν εἰς ἔργον προκεχώρηκεν ὑμῖν τὰ ἐπιτηδεύ-
ματα· διόπερ, αἰχμαλωσίῃ τῇ τε κατὰ σῶμα καὶ ψυχῇ
ὑποβληθέντες, οὐχ ἔξετε τὸν ἀντιλαμβανόμενον ὑμῶν·
τῶν γὰρ πολεμίων ἐπελθόντων, οἱ νομισθέντες παρ'
ὑμῖν εἶναι θεοὶ οὐ μὴ ἐξέλωνται ὑμᾶς, οὐδὲ τὰ παρὰ
τῶν πολεμίων διαρπαγέντα ἀποκαταστήσουσιν ὑμῖν.

Τῆς ἐξ Αἰγύπτου ἐλευθερίας ὑπομιμνήσκει· δει-
κνὺς, ὅς, Ὅλα ἔθνη τιμωρησάμενος, ὁμῶν ἀντικατα-
γλαξάμην, ἐκείνους μὲν κακώσας καὶ ἀπωλεία B
παραδοὺς, ὑμῖν δὲ βοήθειαν νεύμας.

Πάλιν ἐνταῦθα ὑπομιμνήσκει, ὅτι οὐχ ὡς οικείους
πόνους δόξας ἑαυτοῖς περιεποιήσαντο, οὐδὲ ἰδίᾳ δυνά-
μει τῶν ἐθνῶν περιεγένοντο, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ ἀπαν-
ταχοῦ καὶ τούτων ἐρημούντων ἐνεργούντος κατὰ τῶν
ἐναντιῶν· ἐλομένου γὰρ μου συντελεῖν σε εἰς λαὸν
ἐμὸν, ἀπρονόητος αὐ μεμένηχας.

Ὅτι ἡ ἔρημος νοτιῶν θείων τυγχάνουσα ψυχῇ
μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος πλημμυρεῖ θείων
διδασκασίων, ὅς τὴν καθ' ἕκαστον ἄνδρα καὶ κοινῇ
τὴν Ἐκκλησίαν Ἰσα ποταμοῖς ἐπαρδεύετο τοῖς θείοις
διδάγμασιν· ὁμοίως δὲ νοήσεις καὶ τὰ ἐξῆς, ἀρμό-
ζων ἕκαστον τῶν λεχθέντων εἰς τὴν ἐν ψυχαῖς θεω-
ρίαν. C

Τὴν ἀνωθεν καὶ ἐκ παλαιῶν χρόνων γενομένην
αὐτῶν πρόνοιαν παρὰ τοῦ Θεοῦ ὑποδείκνυσιν· οὐ
γὰρ νῦν ἠρξάμην προνοεῖν ὑμῶν· οὐδὲ ἤνικα τὴν
ἀπ' Αἰγύπτου ἔξοδον ἐποιεῖσθε, θυσίας ὑμᾶς ἀπ-
ήτησα· οὐδὲ μετὰ καμάτων τοὺς ἐναντίους χειροῦσθαι
συνεχώρησα· ἀλλὰ καὶ ταῦτα προσφέρειν μετὰ ταῦτα
ἐνέδωκα, ἀποστῆσαι βουλόμενος εἰδῶλων, καὶ ὑμῖν
προφάσεις ὀρωρημάτων παρασχέσθαι· οὐ γὰρ ἐν χρείᾳ
τούτων καθέστηκα.

ὑπομιμνήσκει, ὡς καὶ κοινῇ τοῦ γένους καὶ ἰδίᾳ
ἐκάστου ποιητῆς καθέστηκεν· ἀλλὰ καὶ διὰ κοιλίας
μέμνηται διήκουσαν πρόνοιαν, ζωοπλαστοῦντος αὐ-
τοῦ πάντας ἡμᾶς ἐν τῇ νηδίῃ τῆς μητρὸς, καὶ τὸ
εἶναι ἡμῖν διδόντος. D

Ἐνταῦθα τὸ « οὐκ ἦσαν (9) οἱ πλάττοντες, » οὐ παρὰ
τὸ μὴ εἶναι τοὺς ταῦτα ἐργαζομένους, ἀλλὰ παρὰ τὸ
μὴ δύνασθαι βοθεῖν τοῖς θεραπεύουσιν αὐτὰ, ὡς μὴ
ὄντες· καὶ γὰρ καὶ ἤνικα ἡ χώρα τοῖς Ἰσραηλιταῖς
ἐκληροδοτεῖτο, πολλῶν ὄντων σεβασμάτων, οὕτως
ἀνηροῦντο καὶ ἐξεωθοῦντο τῶν τόπων τὰ ἔθνη, ὡς
τὴν μὲν ἐκείνων ἀδυναμίαν καὶ οὐθένειαν δείκνυ-
σθαι, φανεροῦσθαι δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ δεσποτείαν.

Ἄβυσσον εἰρήκασι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, ἐρη-
μωθεῖσαν πασιόντων τῶν Ἰσραηλιτῶν· ποταμοὺς δὲ

(9) Communius legunt : Οὐκ ἔχουσας· sed Alex. Ald. C. ἦσαν.

A sit mens vocantis. Ad caelestem civitatem vocati
estis, et in angelorum consortium destinati; nihil
a vobis deprecatur Deus, praeter grati animi laudes.
Quas autem denegantes, malo vos ipsos dedistis.
Illius captivi facti estis, conscientiam obdure-
scentes, et idola in domibus vestris constituen-
tes; actu enim perfecistis, quae prius mente stu-
dueratis. Quapropter et corpore et animo in ca-
ptivitatem redacti, non habebitis qui vos liberet.
Nam hostibus vos invadentibus, non protegent vos
illi, qui dii esse reputantur, nec rapta ab hostibus
vobis restituent.

CAP. XLIII, VERS. 3. Liberationem ex Ægypto
commemoratur. Gentes cunctas penis afficiendo com-
mutationem vestram feci, inquit, illos quidem cala-
mitatibus et exitio affligens, vos autem auxilio meo
fovens.

VERS. 4. Iterum hic declarat, ipsos non labori-
bus suis gloriam adeptos esse, nec sua virtute su-
gavisse hostes, sed Deum ubique, et per se adver-
sarios quosque repulisse. Ego enim te eligerem ut
te populum meum facerem, imprudens vero non
perseverasti.

VERS. 19. Deserta facta hominis anima, et di-
vinis cogitationibus vacua, post Salvatoris adven-
tum divinis doctrinis repletur, qui singulos homi-
nes et universam Ecclesiam quasi fluminibus
caelestibus doctrinis irrigavit; similiter et caetera
interpretaberis, verba singula ad animarum naturam
referens.

VERS. 22. A principio et ab antiquis temporibus
se peculiari eos providentia fovisse, declarat Deus·
Non nunc primum vestri curam gessi, nec dece-
dentibus vobis ex Ægypto, victimas a vobis exegi,
nec hostes vobis cum laboribus vincendos tradidi.
Sed postea victimas ideo excepi, ut ab idolis absti-
neatis, et beneficia largiendi occasiones mihi prae-
beatis: istis enim non indigeo.

* CAP. XLIV, VERS. 2. Memoratur Deus se totius
gentis, et singulorum hominum creatorem exstare;
et quemque nostrum vel in utero matris jam provi-
dentia coluisse, cum omnes nos in ventre plasma-
verit, et vita donaverit. D

VERS. 9. Hic verba ista: « Non erant qui for-
mabant, » non declarant eos reapse non exstitisse,
qui idola sculpebant, sed eos idola colentibus pro-
desse non potuisse, quasi non fuissent. Nam ter-
ram Israelitis usurpantibus, non defuerunt sane
idola, possessione tamen sua gentes spoliatae sunt
et expulsae: quibus simul et idolorum imbecillitas
demonstratur et impotentia, Dei vero apparet im-
perium.

VERS. 27. Abyssus mare Ærythraeum designat;
transeuntibus Israelitis desolatum; flumina vero

arefacta Jordanem isdem transēuntibus jussu Dei debiscentem.

CAP. XLV, VERS. 9. Per ea quæ fieri non possunt informat eos ad sapientiam, suadens ut æquo animo excipiant quæcunque fuerunt a Deo ad salvandas gentes destinata: quo enim modo lutum figulum non redarguet, nec impediunt nati quominus et alios generet pater ardens pueros, et impii esset hominis parturientem matrem reprehendere: ita nec vos, inquit, hanc legem Deo statuat, ut in vos tantum gratiam suam effundat.

VERS. 11. Committite mihi causam vestram, et a salute non aberretis. Non mihi opus erit exhortationibus et commendationibus vestris, ut cura et providentia creaturas meas foveam, quæ pro filiis et filiabus habuerim. Nec feci cælum et terram ut usui mihi essent, ut cælum pro throno, et terram pro scabello haberem, ut illis involverer quæ voluntate mea ipsa continentur; sed in vestram utilitatem cuncta disposui. Præsertim vero stellarum cursus et stationes dirigit voluntas mea: nec angelis licet, dum hæc ita reguntur, otio se dedere, sed laudes mihi tribuerunt ab ipsis debitas; cunctis igitur a me ordinatis, nec terrenæ me effugiunt. Sic apparebit Cyrus rex et pietate in me insignis et recta professus. Non latebit scientiam meam tempore suo natus, non arbitrio suo, sed nutu meo vitam disponet, reditum vobis ex captivitate concedet, et Jerusalem denuo ædificabit, non pretio a vobis dato, sed jubente voluntate mea.

ὁμῶν ὑμῖν τὴν ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἀποδώσει, καὶ τὴν ὁμῶν κομιζόμενος, ἀλλὰ τῷ ἐμῷ νεύματι εἰκων.

VERS. 14. Rursus ad confundendos eos memoriam rerum revocat in Ægypto gestarum et miraculorum a Deo contra Ægyptios pro liberando populo editorum. Illi quidem laboraverunt obstupefacti; vos vero a peccatis non recessistis, sed vanis vestris negotiationibus defatigamini. *Et paulo post*: Negligentibus autem vobis Deum et curam Dei abniventibus, apparebit Filius unigenitus, qui voluntatem meam perficiet, et omnibus Israel erit; maxime vero Judas erit ille, in quo vota faciant, per quem beneficia mea sortiantur, et salutem consequantur. Qua enim ratione complebitur illud: « Ex Ægypto vocavi Filium meum »¹⁹. » Judæi enim nomen Filii fastidiverunt, et multitudine beneficiorum meorum converti noluerunt; unigenitus vero Filius præstantem illam vocem sibi optime vindicavit; nam cum post defunctum Herodem ex Ægypto rediret, rectissime intellectum est de ipso illud effatum: « Ex Ægypto vocavi Filium meum. »

VERS. 15. Referuntur hæc in Cyrum regem; qui enim voluerint ei resistere, nihil aliud proficient, sed confundentur; intendunt etiam Israel, cujus in manus omnes tradentur.— Insulas hic vocat ipsas insularum regiones. Insula dicitur et ipsa

¹⁹ Osc. xi, 1; Matth. ii, 15

ξηρανθέντας τὸν Ἰορδάνην εἰρήκασιν, ἀναχαιτίσαντα ἐπὶ τῇ αὐτῶν παρόδῳ προστάξει Θεοῦ.

Ἄπὸ τῶν μὴ ἐνδεχομένων γίνεσθαι σωφρονίζει αὐτούς, παιδεύων εἰκειν τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπισωτηρία τῶν ἐθνῶν μέλλουσι χαρισθῆσθαι· ὄνπερ γὰρ τρόπον οὔτε πηλὸς ἐπιδιατάξεται τῷ πλάστῃ, οὔτε τέκνα κωλύσει πατέρα σπεύδοντα καὶ ἐτέρων τέκνων γενέσθαι πατέρα, καὶ μητέρα κυοφοροῦσαν αἰτιῶσθαι, οὕτως ἀσεβοῦς ὄντος· οὐδ' ὑμεῖς, φησί, τῷ Θεῷ ἐπιδιατάξεσθε εἰς ὑμᾶς μόνους περιστήναι τὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος.

Ἔμοι ἐπιγράψατε τὴν ὑμετέραν φροντίδα, καὶ οὐ μὴ διαμάρτητε σωτηρίας· οὔτε γὰρ τῆς ὑμῶν δευθῆσομαι ὑπομνήσεως ἢ παρακλήσεως, ὥστε ἐμὰ ποιήματα ἀ ἐν υἱοῖς καὶ θυγατρῶσι κατελεγμένα τυγχάνει, ἐπιμελείας καὶ φροντίδος ἀξιοθῆναι· οὐδὲ γὰρ οὐρανὸν καὶ γῆν κατασκευάζων ὡς ἐμοὶ χρεῖαν συντελέσοντα ἐποίησον, ἵνα ἦ μοι θρόνος ὁ οὐρανός, γῆ δὲ ὑποπόδιον, καὶ ἐν τούτοις περιέχωμαι, ὅποτε τῷ ἐμῷ θελήματι ταῦτα συνέχεται, ἀλλ' εἰς ὑμετέραν χρεῖαν ὑφιστῶν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀστέρων δρόμους καὶ στάσεις τὸ ἐμὸν βούλημα ἰθύνει· καὶ γὰρ γινόμενων αὐτῶν, ἀγγελιοὶ ἡσυχάζειν οὐκ ἠνέσχοντο, ἀλλὰ τὸν ἐπ' αὐτοῖς αἶνον ὀφειλόμενόν μοι ἀποδεδύκασιν. Πάντων τοίνυν ὑπ' ἐμοῦ κυβερνωμένων, οὐδὲ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐκπέφευγον· ἀλλὰ καὶ Κύριος ὁ βασιλεὺς εὐσεβῶν τὰ πρὸς ἐμὲ καὶ εὐπράστων ἐγνωσται· καὶ οὐποτε λήσεται τὴν ἐμὴν γνώσιν κατὰ χρόνους ἰδίους γεννώμενος, καὶ οὐκ οἰκείζῃ προαιρέσει εὐβίωσων, ἀλλὰ τῷ ἐμῷ νεύματι, καὶ τὴν κάθ' ὁμῶν Ἰερουσαλήμ οἰκοδομήσει, οὐ χρήματα παρ'

Πάλιν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐπονειδεῖ [-ίξει] τὴν μνημην, καὶ τῶν ἐκεῖ θαυματουργηθέντων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν Αἰγυπτίων ἐπὶ τῇ τοῦ λαοῦ ἐλευθερίᾳ ὑπόμνησις· ὡς ἐκεῖνοι μὲν πληττόμενοι κεκμήκασιν, ὑμεῖς δὲ ἀμαρτάνοντες οὐκ ἐνδεδώκατε· ἀλλὰ καὶ ταῖς ἑαυτῶν ἐμπορίαις ἐματαιοποιεῖτε. Καὶ μετ' ὀλίγα· Ὑμῶν δὲ ἀμελοῦντων, καὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ κηδεμονίαν ἀποστρεφομένων, παρέσται ὁ μονογενὴς Υἱὸς πληρώσων τὸ ἐμὸν θέλημα, καὶ τοῖς πᾶσιν Ἰσραὴλ γινόμενος· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Ἰούδας, ἐν ᾧ περ προσεῦζονται· δι' οὗ καὶ τῶν ἐμῶν ἀπολαύσουσιν ἀγαθῶν, καὶ σωτηρίας τεύξονται· καὶ γὰρ τὸ, « Ἀπ' Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν Υἱόν μου, » τοῦτον τὸν τρόπον ἐπληροῦτο· Ἰουδαίων μὲν τὸ Υἱοῦ ἔνομα ἀθετησάντων, καὶ μηδὲ τῷ πλήθει τῶν παρασχεθέντων αὐτοῖς ἐκδυσωπηθέντων· τοῦ δὲ μονογενοῦς Υἱοῦ οἰκειωσαμένου κυρίως ῥωννυμένην φωνήν· ὅτε γὰρ ἀπ' Αἰγύπτου μετὰ τὸν Ἡρώδου θάνατον ἐπανήξει, ἠρμόζετο κυρίως ἐπὶ αὐτοῦ τὸ λεχθέν· « Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν Υἱόν μου. »

Λαμβάνεται μὲν τὸ ῥητὸν καὶ εἰς Κύρον τὸν βασιλέα, ὅτι οἱ τοῦτῃ βουλόμενοι ἀντιστατεῖν, οὐδὲν ἕτερον ὄνθουσιν, ἢ αἰσχύνῃ ἀπενέγκονται· νοεῖται δὲ καὶ εἰς τὸν Ἰσραὴλ, ὡς πάντας ὑποχειρίους ἔξουσι.— Νήστους ἐνταῦθα καλεῖ καὶ αὐτούς τοῦς

τόπους τῶν νήσων· νῆσος δὲ καὶ ἡ Ἱερουσαλήμ λέγεται, συνεχομένη μὲν πανταχόθεν ὑπὸ τῶν περικυκλούμενων αὐτὴν ἐθνῶν, περικλυζομένη δὲ καὶ ὑπὸ τῶν τοῦ λαοῦ ἁμαρτιῶν ὧν ἡμάρτανον, εἰς τὰ ἔθνη τῶν ἐθνῶν ἐκπίπτοντες, καὶ εἰς εἰδωλολατρείαν ὀλισθαίνοντες. Ἀνακαινίζεσθαι τοίνυν προτρέπεται· μάλιστα μὲν πρωτοτύπως αὐτὴν τὴν Ἱερουσαλήμ, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πάντα τόπον τῶν ἐθνῶν καὶ ἀναλαμβάνειν ἑαυτοὺς εἰς θεογνωσίαν, καὶ πραγματεῦσθαι ἑαυτοῖς σωτηρίαν αἰώνιον, προστρέχοντας τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι.

Πρὸς τὴν οὕτω μεγάλην ἐπαγγελίαν, καὶ τὴν ἐγειρομένην τοῖς ἀκούουσιν ἀμφισβήτησιν, ἀπὸ ἀξιοπιστων τῶν τοῦ Θεοῦ ἔργων νοθετεῖν ἔοικεν ὁ λόγος· Οὗτος γὰρ, φησὶν, ὁ ταῦτ' ἐπαγγελλόμενος Θεὸς ἐστίν, ὁ καὶ οὐρανὸν ποιήσας, καὶ γῆν δείξας ἔργον γενομένην τῆς ἑαυτοῦ προλαβοῦσης ἐννοίας· καὶ ταύτην χωρίσας ἀπὸ τῶν ὑδάτων συναχθέντων εἰς συναγωγὰς. Ὁ τοίνυν τῶν φύσεων τούτων ποιητῆς οὐποτε παύσεται φιλανθρωπεύμενος· οὐδὲ γὰρ ἀνθρώπους εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν, ἐν ἔγῃ οὐς τιμωρήσεται, καὶ ἔρημον τούτων τὴν γῆν ἀποφήνη, ἀλλ' ἵνα οἰκοῦντας εὐεργετῇ, καὶ μετανοοῦντας σώζῃ, καὶ ἐπιγιγνώσκοντας αὐτὸν διδάξῃ.

Οἱ τοίνυν ἐκ τῶν ἐθνῶν Θεὸν ἐπεγνωκότες καὶ σωτηρίας ἀξιοὶ ἀναδειχθέντες, συστρέψαντες ἑαυτοὺς, καὶ κατὰ νοῦν συσκοπησάμενοι, τὸ ἄποπον συνιδετε, ὅτι οἱ ἐπ' ὤμων φέροντες τὰ ἑαυτῶν σεθάσματα, καὶ βοήθειαν τούτοις νέμοντες, οὐ μετ' οὐ πολὺ πλεῖν μέλλοντες, καὶ μακρὰν ὁδὸν στελλόμενοι, παρ' ἐκείνων ἐπάνοδον ἐπιζητοῦσι, καὶ σωτηρίαν αὐτοῖς χορηγεῖσθαι ἠλπίζουσι· δέον τὸ ἄποπον συνιδεῖν, ὅτι ὁ ἐμφυχος καὶ ἑαυτῷ ἐπαμύνει δυνάμενος, παρὰ τοῦ ἀδοξοῦ καὶ ἀναίσθητου οὐδὲν τῶν καλῶν ἀπώνασθαι δύναται (10).

Τὸ ἀκοινωνήτον τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως καὶ ἀσύγχιτον κἀν τούτῳ σημαίνεται· μηδεὶς ἄλλου οὕτω τὸ εἶναι κεκτημένου, μόνου δὲ δντος ἀγενήτου, καὶ τὸ δίκαιον ἐκάστῳ νέμοντος. — Ἰησοῦς δὲ ἐστὶ σωτηρία Θεοῦ, κατ' αὐτὸ τὸ ὄνομα· καὶ ὁ Σωτὴρ Θεὸς ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτὸς ἐν Θεῷ· οὐ δὴ τὴν ἑαυτῷ Θεὸς ἀφορίζει ἑαυτοῦ καὶ τοῦ εἶναι, ἀλλὰ τὸν ἕξω καὶ ἐν ἐτέρῳ δυνάμει δικαιοσύνης καὶ σωτηρίας· οὐ γὰρ ἐστὶν οὐδὲν τοιοῦτον ἀλλότριον τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ, τῆς μόνης πηγῆς τῶν ἀγαθῶν· ἐν γὰρ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ ταῦτὸ, ὡς εἰκὼν ἀληθινή τε καὶ φυσική.

Ὁ σωτηρίας χορηγὸς καὶ ζωῆς αἴτιος σώζεσθαι πάντας προτρέπεται, καὶ ἐν βεβαίῳ δεδέχθαι τὰ τῆς εἰς αὐτοὺς γενομένης ἐπαγγελίας. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ κλήσις καὶ Ἰουδαίους σωτηρίαν ἐμνηστεύετο, καὶ ἔθνη τῆς αὐτῆς δωρεᾶς ἤξλου καὶ πάντας ἀπανταχόθεν τῇ τοῦ Θεοῦ προστρέχοντας δωρεᾶν σώζεσθαι εὐηγγελίζετο· εἰ γὰρ ὁ Ἰσραὴλ μετὰ τὸ τοσαῦτα ἁμαρτῆσαι χάριτος ἐδεήθη, πολλῶν μᾶλλον μέγα δν τὸ λεγόμενον ἠπιστεῖτο, ὡς μόνον ἕως ῥημάτων τοῦτο δεχθισόμενον, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς ἔργον προχωρήσαν. Πᾶσαν τοίνυν ἀμφισβήτησιν τοῖς καλουμένοις ἐπὶ

(10) Fragmentum hoc Heraclæotæ editum legitur pag. 317.

Jerusalem, utpote quæ gentibus undique circumfluentibus circumdatur; circumluetur etiam populi peccatis quibus a Deo defecerunt, ad mores gentium delapsi, et ad ipsum idolorum cultum. Ut innoventur ideo monet eos; præsertim vero Jerusalem et quamlibet gentium regionem hortatur, ut excipiant veram de Deo doctrinam, et Deo gratias exhibentes, salutem sibi operentur.

VERS. 18. Ad confirmandam tantarum rerum prædicationem, et tollendas audientium dubitationes, præstantissima Dei opera commemorat propheta. Qui ista denuntiat idem est, inquit, ac ille qui cælum fecit, et terram extrinsecus ostendit mente prius divina excogitatam, et eam ab aquis distinxit in congregationes suas coactis Rerum autem istarum conditor, usque perseverabit homines studio suo persecuturus; non enim vita eos donavit ut haberet quos puniret, aut terram præberet ab istis vacuum, sed ut posset terrarum insulas fovere, et pœnitentiam agentes servare, et agnoscences eum docere.

VERS. 20. Igitur ex gentibus qui Deum novistis, et salute digni declarati estis, conversi et animo vobiscum reputantes absurditatem illam perpendite: quod ii qui simulacra ab se culta humeris gestant ipsisque opem ferunt, haud diu post navigaturi, et longum iter emensuri; ab iis salutem sibi et reditum concessum iri sperent; cum oporteret rei absurditatem intelligere, quando quidem qui animatus est et opem sibi ferre valet, ab eo qui nihil juvare potest et sensu caret nihil boni percipere valet.

VERS. 21. Dei naturam cum alia contendit et comparari non posse declaratur hic, cum non alius eodem modo tō esse possideat, cum unus ingenuus sit, et suum cuique largiatur. Jesus autem est salus Dei, quod nomen ipsum testatur; et Salvator Deus in ipso, et ipse in Deo, quem enim in se non a se et ab esse excludit, sed alienum et in alio justitiæ et salutis ordine constitutum; non est enim justus et Salvator præter unigenitum Deum, unum boni cujusque fontem; unum enim bonum, et quod ex eo itidem, ut vera et naturalis imago.

VERS. 22. Salutis princeps et vitæ auctor ut omnes salvi fiant hortatur, et sermonem ejus ad ipsos delatum studio suscipiant. Vocatione enim salutem Judæis despondebat, et gentes eodem munere dignas declarabat, et omnes denuntiabat salvandos, utpote qui ex omnibus terrarum partibus Dei gratia excitarentur. Quod autem Judæis post tot ac tanta peccata venia opus erat, eo magis tantis promissis diffidebant, quasi verbis tantum profutenda essent, re vero nunquam perficienda. Qua de causa, ut dubitationes quasque gentium ad

etiam apud Montfauconium in *Græca palæographia*

salutem vocatarum tolleret Deus, juramentum adhibuit, et eo quidem utitur cum hominibus disceptans, quo quam firmissimam sibi apud homines fidem faceret.

VERS. 25. Quicumque in hac vita de peccatis suis pœnitentiam non agent, et, ingrato animo decepti, Christum confiteri noluerint (confundentur).

VERS. 26. Justificabuntur vero et glorificabuntur per omnem vitam suam qui Christum agnoscere, justitiam operari et verum semen Israel effici studuerint.

CAP. XLVI, VERS. 1. Hic memorat Deus omnia certo perfici, quæcunque ab eo fuerunt decreta; de idolis vero non idem valere, sed ea omnium coram oculis prostranda esse. Agnoscat quisque vestrum verba mea non vanam esse jactationem, sed certam rerum mox eventurarum prædictionem a Deo factam; nam cum nuntiaret Deus Abraham semen ex eo egressurum, et terram occupaturum, dicente isto: « Secundum quid sciam? » ratus patriarcham, auditis calamitatibus ad sapientiam instruendum esse, prædixit generis servitutem, et post quadraginta et quinquaginta annos liberationem²⁰: quæ omnia eventu confirmata sunt, licet non fuerit qui: prædictorum executionem urgeret.

VERS. 2. Vestra omnia in captivitate tradita, onus erunt elephantium et jumentorum quibus abducenda imponentur. Imo fatigabuntur et viri sculpilia portantes. Eo quoque istorum imbecillitate confluentur, cum ea portantes fatigantur, et deos ferentes deficiunt, a quibus potius recrezandi erant, si qui dii fuissent.

VERS. 3. Deducit eos ad intelligenda Ipsius verba, commendatis patriarcha et gloria ejus; cuius genus esse gloriantur, imitentur et mores oportet. Cum reliquæ Israel sitis, relictæ tribus tantum duæ, cæteris decem in captivitate abductis, non vos deseram, si pœnitentiam egeritis.

VERS. 5. Quis sit ille error indicat orationis contextus. Nam insitam vobis habentes, inquit, imaginem meam, ad facienda idola descendistis, quasi per ea me veneraturi, ut animis vestris impressam speciem jam per effligem expressam oculis intueri possitis.

VERS. 6. Ut ære dato deum vobis faciant; ego vero mercedem a vobis nullam depono, gratia contra et misericordia vobis quæque largior, et quæ non erant vita donu.

VERS. 8. Omnimodis rationibus revocat eos ad sapientiam et ad recordationem tum peccatorum quæ ipsi admiserint, tum benefactorum quibus eos Deus continuo exornavit, ut de delictis suis conscii facti, et seipsos, tanquam suis operibus mor-

σωτηρίᾳ λύων, ὄρχον ἐπάγει, καὶ τοῦτω συγκέχρηται, ὡς ἀνθρώποις διαλεγόμενος, ᾧ μάλιστα τὸ συμπέρασμα πάσης ἀμφισθητήσεως αἴτιον ἐπιλύεται τοῖς ἀνθρώποις.

Οἱ μὴ ἐν τῷ βίῳ τοῦτω μετανοήσαντες μὲν ἐφ' οἷς ἤμαρτον, ἀγνωμονοῦντες δὲ, καὶ πρὸς τὴν τοῦ Χριστοῦ ὁμολογίαν.

Δόξης δὲ καὶ εὐθymosύνης πληρωθήσονται ἅπαντες τὸν ἑαυτῶν βίον· ἐπεγνωότες μὲν τὸν Χριστὸν, δικαιοσύνης δὲ ἐργάται καταστάτες, καὶ ἀληθινὸν σπέρμα τοῦ Ἰσραὴλ χρηματίσαντες.

Ἐνταῦθα ὑπομιμνήσκει αὐτοὺς ὁ Θεὸς, ὡς τὰ μὲν αὐτοῦ πάντα ἀδιαλείπτως τελούμενα μένει· τα δὲ τῶν εἰδώλων οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πεπτωκότα ὑφθίσεται. Καὶ ἐμοὶ ἕκαστος συσκοπέτω, ὡς οὐ κόμπως τὰ ῥήματα, ἀλλὰ προαγορεύσεις γιγνόμεναι παρὰ Θεοῦ ἀκολουθούτων πραγμάτων· καὶ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελλομένου τῷ Ἀβραάμ ζῆσειν αὐτοῦ τὸ σπέρμα, καὶ κληρονομήσει τὴν γῆν, κάκεινου ἐπειπόντος, « Κατὰ τί γνώσομαι, ὅτι ταῦτα ἔστι; ἐγνωκότος τῇ ἀκοῇ τῶν λυπηρῶν σωφρονίσθαι τὸν προπάτορα. προεῖπε καὶ τὴν τοῦ γένους δουλείαν καὶ τὴν μετὰ τετρακόσια πενήκοντα ἔτη ἐσομένην ἐλευθερίαν αὐτῶν· ἅπερ πάντα, μηδενὸς ὄντος τοῦ ἐκ τῆς προφῆσεως ἀπαιτούντος τὴν ἕκδασιν τῶν πραγμάτων, ἐπληροῦτο.

Ἄπαν ὑμῶν αἰχμαλωσίᾳ παραδεδομένον ἔσται φορτία ἐλεφάντων καὶ ὑποζυγίων, ἐν τῷ ἀπάτεσθα αὐτοῖς ἐπιτιθέμενα· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἄνδρες οἱ ταῦτα κομίζοντες κοπωθήσονται· καὶ τούτω τὴν ἀσθένειαν τούτων ὁμολογοῦντες, ὅτι ταῦτα βαστάζοντες κοποῦνται, καὶ Θεὸν φέροντες ἀσθενοῦσιν, ὅπου γε ἔδει ἐπικουφίζεσθαι τῶν πόνων, εἰ γε θεοὶ τινες ὑπῆρχον.

Ἐπανάγει αὐτοὺς πρὸς συναίσθησιν τῶν λεχθέντων, τοῦ προπάτορος μνημονεύων καὶ τῆς ἐκείνου δόξης· καὶ ὅτι, ἐκείνου ἀγχοῦντες εἶναι γένος, τὸν ἐκείνου ζηλοῦν τρόπον ὀφείλουσιν. Εἰ γὰρ λείμμα τοῦ Ἰσραὴλ τυγχάνετε, δύο περιλειφθεῖσαι φυλαί, τῶν ἄλλων δέκα εἰς αἰχμαλωσίαν ἀπαχθεῖσων, οὐ μὴ περιόφομαι ὑμᾶς μετανοήσαντας.

Τὴν πεπλανημένην αὐτῶν δόξαν τῇ διατριβῇ τοῦ λόγου ἐπιδείκνυσιν· Ὡς ἔχοντες γὰρ, φησὶν, ἐμὴν ὑποβεβλημένην ὑμῖν εἰκόνα, ἐπὶ τὸ ποιεῖν εἶδωλα ἤλθετε, ὡς διὰ τούτων θεραπεύσοντες· Ἴνα τὴν ἐν διανοίαις ἐγγενομένην ὑμῖν φαντασίαν ἐν ὀρωμένοις ἔχητε τιμᾶν.

Ἴνα Θεὸν ὑμῖν ἀναπλάσῃ ἐπὶ μισθοῖς γενόμενον· ἐμοῦ μὴ μισθοῦς ἀπαιτούντος, χάριτι δὲ πάντα παρέχοντος καὶ ἀγαθότητι, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πάντα δωρομένου.

Ἀπανταχόθεν συγκροτεῖ αὐτοὺς εἰς νῆψιν καὶ εἰς κατανόσιν ὧν τε αὐτοὶ μετήσασαν, καὶ ὧν Θεὸς ἀπαύστως αὐτοὺς εὐεργετῇ· Ἴνα, ἐν συναίσθησει γινόμενοι ἐπὶ τοῖς πεπλημμελημένοις αὐτοῖς, καὶ ὡς ἐπὶ νεκρῷ τοῖς ἰδοῖς ἔργοις κατάγοντες δάκρυα, οὐ

²⁰ Gen. xv, 8, 15.

τιμωρίας ἀπολαύσῃσι. στενάξαντες ὁδὸν μόνον, ἴασιν ἅμα δέξονται, οὐδὲν ἐπαιτούντος τοῦ Θεοῦ ἢ συναίσθησιν μόνον.

Τί γὰρ ἐμοῦ καλοῦντος οὐ πάρεστι, πάντων τῶ ἐμῶ νεύματι ἠνιογουμένω; καὶ γὰρ καὶ πτηνὰ ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς καλούμενα πάρεστι· καὶ Κύρον δὲ τὸν βασιλέα ἢ ἐμῆ ἐξουσία ἀγει, τῶ ἐμῶ νεύματι εἰκοντα· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πάντα ἄνθρωπον τὰ ἐμὰ φρονούντα, ἐμὲ ἔξει καὶ εὐθύνοντα αὐτῶ τὰς ὁδοὺς· εἰ δὲ καὶ ἀνθρώπων μηδεὶς εὐρεθῆι τὸ ἐμὸν θέλημα μετιῶν, τὸ τνικαῦτα τὸν ἐμὸν Υἱὸν ἀποσελῶ, τοῦτο ἐστὶ τὸν Χριστὸν, πᾶσαν τὴν πατρικὴν πληροῦντα ἔνοιαν, καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ αὐτοβργίᾳ δεικνύντα ἐμὰς ἐννοίας.

Αἰτιᾶται αὐτοῖς, οὐχ ὡς τὸ μόριον τοῦ σώματος ἀποβεδληκόσι τὴν καρδίαν, ἀλλ' ὡς τὸ κριτικὸν αἰσθητήριον ἔχοντι ἐπικρυψαμένοι· ὃ καὶ αἴτιον ὑμῖν γέγονε ἀπικρίσθαι. Ὅθεν ἐπάξω τὴν δίκην μετ' ἀληθείας, σωτηρίαν ὑμῖν μνηστευομένην· καὶ γὰρ πᾶσα κόλασις κατὰ τὸν τοῦ κολάζοντος σκοπὸν ὄνησιν φέρει τοῖς κολαζομένοις, δίκην ἱατροῦ προσάγοντος βοήθημα κάμνοντι· κἂν πικρὸν ἦ τὸ διδόμενον παρὰ τοῦ ἱατροῦ, ἀλλ' ὁμως ὑγείας αἴτιον ἔσται τῷ δεχομένῳ αὐτό· τοῦτω γὰρ τῷ σκοπῷ καὶ ἡ νομικὴ αὐτοῖς πόλις ἀφωριζέτο, καὶ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ νόμιμα δόξαν παρεῖχεν αὐτοῖς τηροῦσιν αὐτά.

Πάλιν πρὸς τοὺς Χαλδαίους μετὰγει τὸν λόγον, καὶ τὴν καταληφθεμένην αὐτοῖς δίκην προαγορεύει.

Πρὸς τὸν Ἰσραὴλ ποιεῖται τοὺς λόγους· ὅτι Τσοῦτον ἀφέξεις τοῦ τὸν Ἀσσύριον φοβηθήσεσθαι ἐμοὶ πειθόμενος, ὡς μήτε τούτοις μήτε ἄλλοις τισὶ παραδοῦναι ὑμᾶς.

Ἀπανταχοῦ τὰ τῆς ἑαυτοῦ χρηστότητος ἐνδεικνύμενος ὁ Θεὸς, μὴ σεσιωπηκέναι φάσκει, μηδὲ ἐπὶ τοῖς τούτων κακοῖς ἀδιτηφορηκέναι, ἀλλ' αἰεὶ ἀμαρτάνοντας ἐλέγχεω, καὶ τὰ ὀφειλόμενα ταῖς αὐτῶν ἀμαρτίαις ἐπιτίμια προλέγων, οὐχ ἵνα τιμωρήσῃται (ἢ γὰρ ἂν καὶ σωπῶν ἐπέγγε τὴν ὀργὴν), ἀλλ' ἵνα φοβήσας καὶ σωφρονίσας τῇ ἀπειλῇ, ἔξει μετανοοῦντας καὶ πειθόμενους αὐτῷ. — Πάλιν προπατόρων μνήμη καὶ ὀνόματος προκοπῆς κατὰ ψυχὴν, ὅπερ σημαίνει ὁ Ἰσραὴλ· ἵν' οἱ ἀύχουντες γένος, καὶ τρέπον ἑαυτοῖς οἰκειώσῃσι, καὶ εὖνοιαν τὴν ἐκείνων μιμησάμενοι, ἐθίσωσιν ἑαυτοὺς εἰς τὸ ἀκούειν τοῦ Θεοῦ.

Τοιοῦτος ἐτύγχανε καὶ ἄνωθεν, ἀπολείψας μὲν τοὺς ἐν τῇ φύσει σοὶ καταβληθέντας νόμους, ἐν πλαστῇ δὲ λιθίνῃ ἀναγκάσας γράψαι ταῦτα, ὡς καὶ Μωϋσῆς ὑμῖν ὠνείδιζε, καὶ τὸ ἀναιδὲς ὑμῶν ἀπέσκαψεν.

Πάλιν τὴν προσποίητον αὐτῶν ἐλέγχεω ὁμολογίαν, ἐπαναλαμβάνει τὰ παρ' ἐκείνων λεγόμενα λέγων· «Μὴ εἴπῃς· Ναὶ, γινώσκω αὐτά· » κἂν γὰρ ὡς εἰδότες προσποιεῖσθε, ἀλλὰ γοῦν ἐπ' αὐτῶν τῶν πράξεων φωραθήσεσθε, μήτε ἐπιστάμενοι, ἀκολούθως τῷ γεγραμμένῳ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, τὸ, «Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασι-

¹¹ Matth. vii, 21.

tuos, lugentes, non pœnas dent, sed piis gemitibus sanentur. Nam nil aliud repetet a vobis Deus nisi animi conversionem.

VERS. 11. Quid enim non aderit, vocante me, cum omnia nutui meo inserviant? Quod si avem ab extremis terris vocavero, aderit. Cyrus quoque rex imperio meo regitur, paret jussis meis. Imo omnino homo qui mea sentit, me habebit viarum ducem. Quando vero jam non homo reperietur qui faciat voluntatem meam, tunc Filium meum mittam, hoc est Christum qui mentem patriam per omnia perficiat, et operibus suis, quid ipse desiderem declarabit.

VERS. 12. Arguit eos non quod cor perdiderint corporeum, sed quod sponte animi lumen exstinxerint; nam propterea a me defecistis. Ideo justas a vobis pœnas repetam, salutem vobis futuram; nam omni pœna Deus utilitati nostræ consulit, medici ad exemplar morbum curantis. Licet amara sint quæ à medico præbentur, ægros tamen in salutem restitunt: eadem ratione regebatur legalis eorum civitas, et instituta Dei gloriam præstabant observantibus ea.

CAP. XLVII, VERS. 1. Rursus ad Chaldæos verba facit, et imminentem ipsis vindictam prænuntiat.

VERS. 3. Israel alloquitur: Quod si mihi confidearis, jam non erit cur Assyrios reformides, nam ego te ultra nec illis, nec aliis tradam.

CAP. XLVIII, VERS. 1. Omnimoda bonitatis suæ documenta præbens Deus, se nunquam tacuisse profitetur, nec delicta eorum æquo animo tulisse, sed usque peccantes arguisse, et debitas peccatis eorum denuntiasset pœnas, non ut eos puniret (alioquin tacitus eos ira oppressisset), sed ut minis eos deterrens et ad saniora revocans, populum haberet corde contritum et fidelem. Rursus patriarchas commendat et virtutem spiritualem, quam designat nomen Israel, ut genus jactantes Patrum, mores quoque imitentur eorum, et eodem studio flagrantibus, Dei in servitio ipsi quoque assuescant.

VERS. 5. Talem te præbuidisti vel a principio; derelictis legibus, quæ natura vobis fuerant insitæ, leges a me extorsistis lapideis tabulis inscriptas; quod jam Moyses vobis exprobravit, et contumeliæ vertit.

VERS. 7. Rursus fictam eorum fidem reprehendens, dicta eorum refert: Ne dicas, inquit: Etiam novi ea. Licet ea novisse contendatis, ipsa opera vestra vos ea ignoravisse confirmabunt, sicut scriptum est in Evangelio: Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum¹¹; ore quidem et lingua me confitemini, non

autem hæc affectu et animi studio sentitis. Ἀ λείαν τῶν οὐρανῶν ἡ κατά προφορὰν μὲν τῷ λόγῳ ὁμολογούντων, μὴ μὴν διαθέσει καὶ ἀγάπῃ ψυχῆς ταῦτα φρονούντων.

VERS. 10. Noli dicere te propter argentum et ære dato a me fuisse venditum; nam potius tu temetipso vendidisti, non propter pecuniam quidem, sed propter admissa tua peccata. Nec imbecillitatis me incuses prodigiorum memor, quæ fuerunt in Ægypto edita, et servitutis vestræ apud Ægyptios. Nunc tamen eruam te ex captivitate propter nomen meum, ne tradito te peccatorum causa, et omni spe destituto, idola gloriam meam usurpent, impotentiam me arguentia, quasi vobis libertatem largiri non possen.

VERS. 12. Quæ quidem ad populum dicuntur; sed ad hominem quemlibet recte ea retuleris. Hortatur igitur Deus audientes, ut dicta intelligant, et condignos exinde excipiant fructus. Idem enim sum moribus qui natura; ut immutari naturæ meæ non est, ita nec mentis nec morum; sed idem remaneo et immotus in sempiternum bonitate meâ insignitus, qua et a principio cuncta edens, per Filium ea in lucem protuli, et per ipsum conservo. Manus enim et dextera dicitur unigenitus Filius, patriæ mentis minister; unde vere sapientia Dei exstat unigenitus Filius et patriam mentem operibus suis declarat.

VERS. 14. Rursus homines superbos jubet, congregatis gentibus accedere, et recordari se ab alio non accepisse istas prædictiones, nec alium prænuntiavisse quæ longum post temporis intervallum evenient, nisi ipsum totius universi Deum, qui imminentes illis calamitates denuntiat, et ad saniora conversos denuo solatur.

VERS. 15. Memorat hic Deus Israelitas votorum suorum factos esse compotes. Quippe qui a Chaldæis toties oppressi et prælio fusi quam ardentissime cladem eorum fieri desiderabant. Cui desiderio respondens benigne Deus, declarat se non justa agentes defendisse, sed propter genus amatos servavisse contra Chaldæorum incursus.

VERS. 16. Hic describit prophetæ sermo Domini affectus. Quæ enim ad populum non in angulis dicta sunt aut in abscondito, sed coram omnibus et palam prolata fuerunt. Nam certam habens ipse horum notitiam ad vos locutus sum et nunc non cesso idem faciens pro vestra salute; Dominus enim misit me, et afflat Spiritus sanctus.

VERS. 17. Ingratos illorum animos rursus increpans servitutis depulsionem memorat. Age, inquit, Conditorem tuum non agnovisti, dirigenti et plasmanti te non mente inservisti, num et eruentem te ex Ægypto fastidies? Ego vero qui istud effeci, idem adhuc sum: nullam prætermisi occasionem tibi ea commendandi quæ saluti esse potuerint,

Παραδεδοσθαι δὲ οὐ φήσεις ὡς ἐμοὶ ἐκτινύων χρέος, οὐδ' ὡς ἀργύριον μοῦ κομιζομένου· ἐπιγράφεις δὲ ἐαυτῷ σαυτὸν πεπρακώς, ἀντὶ ἀργυρίου τὰς σαυτοῦ ἀμαρτίας προέμενος· οὐ γὰρ ἐμῆς ἀσθενείας καταδραμείς τῶν ἐν Αἰγύπτῳ μνημονεύσας καὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς δουλείας μνησθεῖς· ἀλλὰ καὶ νῦν δι' ἐμαυτὸν τὴν ἐπάνοδόν σοι τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας χαρισοῦμαι, ἵνα μὴ, παραδεδομένου σου διὰ τὰς ἀμαρτίας, σφετερισῶνται τὴν ἐμὴν δόξαν τὰ ἰδωλα, ἀδυναμίας μου καταδραμόντα, ὡς μὴ δυνηθέντα ὑμῖν ἐλευθερίαν χαρίσασθαι.

Τὰ μὲν λεγόμενα πρὸς τὸν λαὸν, μετάγεται δὲ καὶ εἰς πάντα ἄνθρωπον. Ὁ τοίνυν Θεὸς παραινεῖ εἰς συναίσθησιν τῶν λεγομένων ἔρχεσθαι τοὺς ἀκούοντας, καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν καρποῦσθαι· Ὁ αὐτὸς γὰρ εἰμι τὸ ἦθος, ὡσπερ οὖν καὶ τὴν φύσιν· καὶ ὡς οὐκ ἐνεστὶν ἐν τῇ φύσει τὴν τροπὴν δέξασθαι, οὕτως οὐδὲ ἐν τῇ γνώμῃ τε καὶ τῷ ἦθει, ἀλλ' ὁ αὐτὸς εἰς αἰὶ ὦν, ἀπὸ ἀγαθότητος γνωρίζομαι, ἀφ' ἧς καὶ τὴν ἀρχὴν τὰ πάντα ἐτεκτηνάμην, ἐν Γενῶ ταῦτα δείξας, καὶ δι' αὐτοῦ ὑποστησάμενος. Χεῖρ γὰρ καὶ δεξιὰ ὁ μονογενὴς Υἱὸς λέλεκται, πληρωτὴς ὦν τῶν πατρικῶν ἐννοιῶν, ὡς εἶναι κυρίως σοφίαν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ Υἱὸν, σαφηνίζουσαν τὰς πατρικὰς ἐννοίας ἐν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γινόμενοις ἔργοις.

Πάλιν τοὺς μέγα φρονούντας ἐν γνώσει τῶν ἐθνῶν παρεῖναι προτρέπεται, καὶ κατὰ νοῦν ἐκλαμβάνειν, ὡς οὐ παρ' ἑτέρου ταύτας τὰς προαγορεύσεις ἐξειλήφεσαν, οὐδέ τις τὰ μετὰ πολλοὺς χρόνους γενησόμενα προβλεγεν, ἀλλ' αὐτὸς ἦν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς καὶ προλέγων τὰ καταληψόμενα αὐτοὺς δυσχερῆ, καὶ πάλιν μετατιθεμένων ἀνακαλούμενος.

Ὑπομνήσκει αὐτοὺς ἐνταῦθα τῆς οἰκείας αὐτῶν ἐπιθυμίας εἰς ἔργον προχωρησάσης. Τῶν γὰρ Χαλδαίων θλιδόντων αἰὶ τὸν Ἰσραὴλ καὶ ἐπιτιθεμένων αὐτοῖς ἐν παρατάξει, ἐπιθυμία ἦν τοῦ Ἰσραὴλ τοῦτους παρὰ τοῦ Θεοῦ διαφραρῆναι· ὁ τοίνυν Θεὸς, ἀπὸ ἀγαθότητος καὶ τοῦτο εἰς ἔργον ἐκθῆναι συγχωρήσας, ὑπομνήσκει αὐτοὺς, ὡς οὐ δικαιοπράγούντων αὐτῶν ἀνταλάβετο, ἀλλ' ἀγάπῃ τῇ περὶ τὸ γένος, τοὺς Χαλδαίους τοῦ πολεμεῖν ἐκώλυεν.

Ἐνταῦθα τοῦ προφήτου οἱ λόγοι δεσποτικῶν ἔθους μιμούμενοι· λελέχθαι γὰρ ταῦτα λέγει πρὸς τὸν λαὸν οὐ κατὰ γωνίας οὐδὲ ἐν παραθύρῳ, ἀλλὰ πρὸς πάντας καὶ ἐν τῷ φανερῷ. Καὶ γὰρ αὐτὸς ἐγὼ, ἀλήρητον ἔχων τὴν τούτων γνώσιν, ἐποιούμην τοὺς πρὸς ὑμᾶς λόγους· τὸ δ' αὐτὸ καὶ νῦν ποίω οὐ παύομαι πρὸς ὑμετέραν ὠφέλειαν· Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ πέμπων, ὑπηχούντος τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου.

Πάλιν ἐντρέπων αὐτοὺς διὰ τὴν προσοῦσαν αὐτοῖς ἀγνωμοσύνην, λυτρώσεως μέμνηται. Ἐστω γὰρ, φησὶν, ὦ Ἰσραὴλ, ποιούντα οὐκ ἐγίνωσκες, δημιουργοῦντι καὶ πλάττοντι σε οὐ παρηκολούθεις τῇ γνώσει, μηδὲ λυτρομένου σου ἐξ Αἰγύπτου οὐκ ἠσθάνου; Ὁ τοίνυν τὸ τέλειον εὐεργετήσας εἰμι ὁ αὐτὸς· μηδένα καιρὸν παραλειπῶς νοουσίας τῶν συγγελοῦντων

σοι πρὸς σωτηρίαν, ἀλλ' αὐτεξούσιόν σε πεποιημένος ὀφρησάμην, καὶ τὰ πρακτέα καὶ τὰ συμφέροντά σοι ὑπέδειξα· καὶ ταύτην ὀδεύσαντά σε τὴν τρίβον, ἐκκλίνας ἀπὸ τῆς ἐναντίας προξενούσης σοι θάνατον.

Καὶ τόπον καὶ τρόπον ἀμείβειν αὐτοὺς συμβουλεύει. τοῦτο μὲν μετανισταμένους ἐκ τῆς Βαβυλώνας καὶ καταλαμβάνοντας τὴν Ἱερουσαλήμ, τοῦτο δὲ μηδὲν ἐπάγεσθαι αὐτοὺς τοιοῦτο ἔθος Χαλδαϊκὸν συμβουλεύων, προσανέχοντας εἰδωλολατρεῖα καὶ ὀωνισμοὺς καὶ ταῖς ἄλλαις Χαλδαϊκαῖς πλάναις. Καὶ μετ' ὀλίγα· Ὁ δὴ ἀρμόσει καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ἔθνων τῶν ἀπανταχοῦ γῆς ὄντων, καὶ τὰ ἄκρα τῆς γῆς κατειληφόντων, εὐαγγελιζόμενον αὐτοῖς τοῦ σωτηρίου λόγου καὶ τῆς ψυχικῆς ἐλευθερίας τὴν λύτρωσιν ἣν ἐλυτρώσατο αὐτοὺς ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐν αἰχμαλωσίᾳ πράττοντας, καὶ ὑπὸ τὴν τυραννίδα τοῦ διαβόλου ὄντας.

Ἄλγει δὲ, ὅτι, εἰ καὶ οὗτοι οὐδεμίαν ὠφέλειαν ἐδέξαντο, ἀλλ' οὖν ἐγὼ τὸ οἰκεῖον ἔργον πεπλήρωκα· καὶ τοῦτο ὀδλὸν ἐστὶ τῷ Θεῷ.

Πρὸς τὸ παρὰ τῆς Ἱερουσαλήμ κακῶς γυμνασθὲν κατὰ τοῦ Θεοῦ ὡς ἐπιλαθομένου τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τοῦτο ἀρμόζει, διδασκομένης, ὡς οὐ λήθη δουλεύει τὸ Θεῖον, οὐδὲ ῥαθυμίᾳ προσανέχον ἀπρονόητα καταλιμπάνει τὰ ἑαυτοῦ ποιήματα· εἰ γὰρ παύσεται θεὸς διανοούμενος περὶ ἡμῶν, καὶ ἀποπέσοιμεν τῆς αὐτοῦ μνήμης, παύσεται ἡμῶν καὶ τὸ εἶναι· τῆς γὰρ ἐννοίας τῆς ἐφ' ἡμῖν παυσασμένης, ἀφ' ἧς καὶ προσεληλύθαμεν, ἀκολουθεῖ συνανελεῖσθαι ἡμῶν καὶ τὸ εἶναι.

Ἄπανταχοῦ ἀνάιτιον ἑαυτὸν τῆς τούτων ἀποστασίας δείκνυσιν ὁ θεός, ἐλκόντων μὲν καὶ ἀποσπίνοντων ἑαυτοὺς καὶ ἀναξίτων δεικνύοντων τῆς αὐτοῦ κηδεμονίας· ἐκ δὲ τοῦ ἐναντίου τὸν θεὸν ἀγαθὰ ἐπ' ἀγαθοῖς, καὶ δωρεὰς ἐπὶ δωρεαῖς προστιθέντος.

Ἐμοῦ μὲν δι' ἐλέγχων τε καὶ ἐπιτιμήσεων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ παρακλήσεων ἐπανάγοντος πρὸς ἑαυτὸν, ὑμῶν μηδὲ ὡς ἀκοῆς ἐπιστρεφομένων· οὐ παρὰ τὸ μὴ κεκτηῖσθαι ἀκοῆς, ἀλλὰ παρὰ τὸ ἐθελοκωφίαν νοσεῖν.

Ἄλλ' ἀδυναμίας μου καταγωνεσθε, φησὶν, ὡς μὴ ἐπαρκούντος εἰς τὴν ὑμῶν βοήθειαν, μηδὲ δυναμένου ἐξελεῖσθαι ὑμᾶς τῆς τῶν ἐπικρατησάντων τυραννίδος· ἀλλ' οὐκ ἂν εἴποιτε τοῦτο, πείραν αὐτοῦ τῆς ἐμῆς δυνάμεως ἐσχηκότας· τοῦτο μὲν ζηραίνοντος θάλασσαν καὶ ὑμῖν βατὴν αὐτὴν παρασκευάζοντος γενέσθαι, καὶ τὰ παραπλήζια τούτου.

Ταῦτα δὲ καὶ ἔσται, ἐάν περ βούλωμαι· καὶ σκότος ἐκεῖνο τὸ ἀφεγγὲς ἐπιβαλὼν οὐρανῷ, τὴν τῶν ὀλων μηνῶν συντέλειαν, ἐν ἧ καὶ τὸ πᾶν ἀφανισθῆσεται, καὶ οἱ βίοι εὐθυσθησονται, καὶ τὸ πρὸς ἀξίαν ἕκαστος ἀποληφθῆσεται.

Σῆτα ἐνταῦθα τὰς ἀμαρτίας λέγει τὰς παρ' αὐτῶν γινόμενας αἰτίνας, παρ' αὐτῶν ἐσχηκυῖαι τὸ εἶναι, οὐχ ἑτέρους ἀδικήσουσιν, ἀλλ' αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς ταῦτα ἐργασασμένους· ὥσπερ γὰρ τὸ ἱμάτιον αὐτὸ τὸν σκόληκα γεννᾷ, καὶ πάλιν τροφή αὐτοῦ γίνεται, οὐ-

A sed liberum te constitui, me auge, me usque declarante quid tibi agendum, quid tibi profecturum; et dum hac in via ambularis, ab altera recessisti qua mortem consequuntur.

VERS. 20. Ut locum simul et mores immutent consulit; alios quidem dum relicta, Babylone, Jerusalem repetant; alios vero, dum devitatis Chaldaeorum moribus, ab idolis abstineant, et ab auguriis et caeteris hujusce generis moribus. Paulo post: Quae etiam apte ad omnes gentes referuntur ubique terrarum degentes, vel extremas terras occupantes, cum ipsis verbum salutis praedicatur, et spiritalis libertas, liberatio scilicet qua nos liberavit unigenitus Dei Filius in captivitate et sub potestate diaboli oppressos.

§ CAP. XLIX, VERS. 4. Etiam si nihil utilitatis ex verbis meis perceperitis, inquit propheta, opus meum peregero; labor meus coram Deo innotescet.

VERS. 15. Jerusalem immerito Deum arguente, quasi fuisset ejus oblitus, aptissime respondet, divinum numen non esse oblivioni obnoxium, nec segnitie victum creaturas suas providentia sua destituere. Quod si enim nobis Dei providentia deserit accederet, et de memoria ejus excidere, continuo evanesceret vita nostra. Nam recedente illa mente qua in lucem editi sumus, et nobis pereundum esset.

CAP. L, VERS. 1. Declarat Deus se nulla ratione defectionem illorum fovisse, cum ipsi se tradiderint, et perdiderint, et cura ejus indignos praestiterint, Deo bona super bona adjiciente, et dona super dona.

VERS. 2. Ego vero reprehensionibus et pœnis, praesertim vero exhortationibus ad me revocabam, vos vero non audistis; non quod defuerint vobis aures, sed quod sponte eas obstruxistis.

Imbecillitatis me arguitis, inquit, quasi vos juvare, aut ab hostium tyrannide liberare non valerem; nolite ita loqui, toties meam potestatem experti. Nonne mare desertum feci et inter fluctus vobis iter paravi, et innumera alia edidi miracula?

VERS. 3. Quae faciam si liberit. Obscuris caelum induam tenebris, hoc est rerum omnium modos definiam, et tunc omnia evanescent, et vita cujusque pensabitur, et quisque accipiet pro meritis.

VERS. 9. Tineam vocat hic peccata ab ipsis admissa. Quippe quae ab iis parta non alios laedent, nisi ipsos parentes suos. Ut vestimentum tineam gignit et ab eo deinde corrodetur, ita et peccata nobis officiant, ex nobis orta. Quae autem patiuntur

tur, qui se indociles in Deum et ingratos præbent.

CAP. LI, VERS. 2. Mitiorē nunc sermone eos increpat, et velut procul a justitia remotos, alloquentur, et a Domino abalienatos, ut eos ad fidem deducat. *Et paulo post* : Qui igitur genus vestrum ista docui qui ex parvo tantum effeci, et tantis vos exornavi donis, qua ratione nunc non clementer excipiam pœnitentiam agentes et me agnoscentes ?

VERS. 3. Non dicuntur hæc exaggerandi gratia. Qui enim non lætitia et exultatione omnimoda repleverentur animi illi, qui intima pace fruuntur, spe cœlestium florent, et cum Deo conjunguntur ?

VERS. 4. Opem nunc omnibus affert, principibus æque ac populo. Non enim anteponit eos qui imperio præsumunt, nec denegat auxilium inter gregarios militantibus, sed omnes animas eadem pensans trutina, communia facit obedientiæ præmia. Omnes ideo æque hortatur ut auribus attendant.

VERS. 5. Illuminabit cunctas gentes, omnes populos Dei noitia illustrabit, ut in eum sperent qui est brachium meum. Insulas hic vocat ipsos locos, præsertim vero Ecclesias; nec immerito ea ad animos retuleris voluptatibus velut sale circumclutos, et vanis in hac vita opinionibus agitatōs.

VERS. 6. Fide digna documenta præbet, quibus de potestate divina disflidentes convincat, cœlum et terram. *Et paulo post* : Adhibita nunc præstanti animorum vi, pennata mente, ad cœlum evoletis et discatis quam firmiter sit constitutum, licet sicut fumus esse videatur. Et terram quam solidam existimatis perditione perdam, et omnia veterascent : permanebit autem salutare meum verbum in sempiternum, et ii tantum quibus cum eo permanere et in sæcula ire liberit.

VERS. 7. Timeate potius opprobrium et contemptum Dei. Quæ enim ex hominibus sunt, istis quotidie pereuntibus, ipsa simul peribunt; sola manet spes in Christum, perdurans cum eis qui salutare sunt consecuti.

VERS. 9. Jerusalem ut recipiat suadet quæcunque negligentia perdiderit; est enim tibi fortitudo, qua indutus valida videri poteris; recordare te non aliam esse ab illa Jerusalem, cujus ad nutum dehiscentes inter fluctus iter mare permisit, ut ex Ægypto liberati transitum haberent; cui inservierunt elementa; quæ vel in deserto rerum omnium copia abundavit. Noli igitur viros tuos prodero, nec animi virtuti torporem inducere, sed exsurge ad cœlestes spes, et, recepta fiducia, bonis te operibus exornes.

τως και αι ἀμαρτιαί, παρ' ἡμῶν γενόμεναι, ἡμᾶς βλάπτουσιν· ἀλλὰ ταῦτα πάσχομεν δι' ἀνηκολιαν και ἀνευλάθειαν τὴν πρὸς τὸν Θεόν.

Ἠθικώτερον νῦν τὴν ἐπιτίμησιν πρὸς αὐτοὺς ποιεῖται, και ὡς μακρὰν τοῦ δικαίου ἀφεστηχόσι και τοῦ Κυρίου ἀλλοτριωθεῖσιν, ὑφηγεῖται τοὺς λόγους· ἐνάγων αὐτοὺς πρὸς πίστιν. *Και μετ' ὀλίγα*· Ὁ τοίνυν τῷ γένει τῷ ὑμετέρῳ ταῦτα ἐνδειξάμενος, και ἐκ μικρᾶς προφάσεως ἀυξήσας, και εὐλογίαν πληρώσας, πῶς οὐχὶ νῦν εὐπορος εἶσομαι τῷ μετανοοῦντι και ἐπιγινώσκοντι με ;

Οὐχ ὑπερβολικῶς ταῦτα [εἰρηται]· πῶς γὰρ οὐκ εὐπροσύνης και πάσης χαρᾶς πληρωθήσονται ἐκεῖναι αι ψυχαί, αι μὴ στασιάζουσαι πρὸς ἑαυτάς, ἀλλ' αι ἐν ταῖς ἐλπίσι τοῦ Θεοῦ εὐθηνούμεναι και αὐτῷ ἀνακείμεναι

Και νῦν τοῖς πᾶσι τὴν ἐπικουρίαν κομίζει, μὴ φυλοκρινῶν ἄρχοντας τῶν ἀρχομένων· οὐδὲ γὰρ προκρίνει τῶν ἐν ὑπηκόοις τεταγμένων, οὐδὲ ἀποκλεισθήσεται τῆς ὠφελείας ὃ ἐν ὑπέρτατις τελῶν, κοινὰς δὲ κεκτημένος τῶν ψυχῶν τὰς δυνάμεις, κοινὸν δὲ τὸν ἔρανον τῆς ὑπακοῆς νομίζει· ἐξ Ἰσοῦ παρακαλῶν πάντας προσέχειν τὸν νοῦν.

Φωτιεῖ μὲν πάντα τὰ ἔθνη, καταυγάσει δὲ εἰς θεογνωσίαν πάντας λαοὺς, ὡς εἰς αὐτὸν κεκτηθῆσαι τὰς ἐλπίδας ὄντα βραχίονά μου. Νήσους δὲ ἐνταῦθα καλεῖ και αὐτοὺς τοὺς τόπους, οὐ μὴν ἀλλὰ και τὰς Ἐκκλησίας· ἐκλάβοις δὲ και εἰς τὰς ψυχὰς, δικτὴν ἀλμυροῦ βρέματος περικλυζόμενας ὑπὸ τῶν ἡδονῶν και τῶν ἐν τῷ βίῳ τοῦτῳ ψευδῶν δοξῶν κυμαίνουσας.

Ἄξιόπιστα δυσωπήματα προβάλλεται εἰς πίστωσιν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως τοῖς ἀπιστοῦσιν, οὐρανὸν και γῆν. *Και μετ' ὀλίγα*· Νῦν γοῦν ποτε ταῖς οικείαις τῶν ψυχῶν ἐνεργείαις χρῆσάμενοι, πεπερώθητε τὴν διάνοιαν, και οὐρανῷ προσεγγίσαντες, αὐτὸν ἐκεῖνον καταμανθάνετε, ὡς ἐκ καπνοῦ ὅσον ἤκεν εἰς ὄψιν, ἀκμητὶ συνεστησάμην· και γῆν ταύτην τὴν πάγιον ὕμιν εἶναι δοκοῦσαν φθορᾷ παραδώσω, και τὰ ἐν κόσμῳ παρελθεῖν ποιήσω· μόνῳ ἐκάστῳ αἰδίου διαμένοντος τοῦ σωτηρίου θεοπίσματος· ὧ και συμπαράμειναι και συνδιαιωνίζειν ἔοικεν.

Φοβήθητε δὲ μᾶλλον φαυλισμὸν και ὀνειδισμὸν παρὰ Θεοῦ ὑμῖν γινόμενον· ὃ γὰρ παρὰ ἀνθρώπων γινόμενος ἐκεῖνος συναπολείται, αὐτῶν ὄφ' ἑαυτῶν φθειρομένων· μόνῃ δὲ μένει ἡ εἰς τὸν Χριστὸν ἐλπίς, συνδιαιωνίζουσα τοῖς τὸ σωτήριον τοῦτο προαδεξιμένοις.

Ἀναλαμβάνει τὴν Ἱερουσαλήμ παρακελεύεται, ἀ ἀμελείᾳ προδωκε· πρόσσεσι γὰρ σοι ἰσχύς, καθ' ἣν δυνήση, σεαυτὴν συναγαγοῦσα, ἰσχυρὰ τις ὀφθηναί· τοῦτο λογιζασμένη, ὅτι οὐκ ἄλλη τις παρ' ἐκείνην τυγχάνεις τὴν Ἱερουσαλήμ, ἣ ὑπεῖξε θάλασσα ὁδὸν σοι ἀνατέμνουσα, ἐν' οἱ ἀπ' Αἰγύπτου ἐλευθερωθέντες διαβλίνειν ἐχῶσιν· ἣ ἔδορυφόρει τὰ στοιχεῖα, και ἦν διεδέχετο ἡ ἐν ἐρήμῳ ἀνευδὲς χορηγία. Μὴ τοίνυν τὰς ἑαυτῆς δυνάμεις προδῶς, μηδὲ κοιμισθῆς τὰς ψυχικὰς ἐνεργείας· ἀλλ' ἐξανάστηθι πρὸς οὐρανίους ἐλπίδας· και ἀναλαβοῦσα τὸ θαρρῆεῖν, ἀγαθαῖς πράξεσιν ἑαυτὴν κατακόσμησον.

Εἰ γὰρ καὶ πατήρ καὶ μήτηρ ὑπηρεταί τῆς γενέσεως Ἀ γενίτῃς, ὡς φιλίας σοι καὶ συγγενείας προφάσεις παρέχοντες, ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀτονία τῆς δυνάμεως τοῦτο συνεχώρησα· οὔτε γὰρ τὴν ἀρχὴν πλάττων τὸν Ἀδὰμ τοῦτων ἐδεήθην, ἀλλὰ θελήσει ὑπεστησάμην καὶ δυνάμει τῆ ἐμῆ.

Καὶ τῶν προγεγονότων εἰς μνήμην αὐτοὺς ἄγει, καὶ εἰς τὸ ἀσθῆναι θαρρῆν αὐτοὺς προτρέπεται· Οὔτε γὰρ, φησὶν, οἱ ἀπειλοῦντες, καὶ κατὰ σοῦ μαϊμάσσοντες, ἠδυνήθησαν ἀντιστῆναι σοι, ἐμοῦ ἐπαμύνοντος· οὐδέτεροι ἰσχύσουσιν, ἐμοῦ ῥαδίως τούτους εἰς φυγὴν τρέποντος.

Διδασκόμεθα δὲ ἐκ τούτου, ὡς καὶ οἱ τάραχοι, καὶ αἱ ἐπαναστάσεις τῶν ἔθνῶν, καὶ τὰ δυσχερῆ τῶν πραγμάτων, καὶ οἱ πειρασμοὶ, κατὰ συγχώρησιν τοῦ Θεοῦ γίνονται· ὧν ἐνεργούντων, χρῆ τὸν νήφοντα ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ καταφεύγειν βοήθειαν, καὶ παρ' ἐκείνου αἰτεῖσθαι τὴν τούτων ἀπαλλαγὴν. †

Πάλιν διὰ τῆς παρακλήσεως τὴν ἐκούσιον αὐτῆς πτώσιν σημαίνει· οὐκ ἂν γὰρ οὐδὲ διαναστῆναι αὐτὴν προστρέπετο ὑπ' ἄλλου κατεχομένην, ἀλλὰ τῷ κατέχοντι ἐπέτιμα· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκούσιον πτώσιν ὑπομεινῆκει, διαναστῆναι αὐτὴν παρακελεύεται.

Ὅσπερ τινὰ γοῦν ὃν συνέλεξο ἀπὸ τοῦ πτώματος, ἔκτεινον καὶ ἀπόβριψον· καὶ τοὺς δεσμοὺς, οἷς σεαυτὴν κατεδέσμευσας, λύσον ἀποσπάσασα ἑαυτὴν τοῦ ζυγοῦ τῆς ἀδικίας, ᾧ ἐκούσα τὸν σεαυτῆς τράχην ὑπέβαλες· καὶ ἀξίαν ἑαυτὴν ἀπέφηνας αἰχμαλωσίας, ἀφ' ἧς ῥυσθήσῃ μετανοοῦσα· οὐδὲ γὰρ τὴν ἀρχὴν παρεδόθης ὑπ' ἐμοῦ ὡς ἀργύριον εἰληφότος, ἀλλὰ ταῖς οικειαῖς ἑαυτῆς ἁμαρτίαις ἐπράθης· ἄπερ συγχωρήσω σοι μετανοοῦσα, καὶ ἀνακαλέσομαι τῆς αἰχμαλωσίας.

Τὸ δὲ εἰς Ἀσσυρίους ἄκοντας ἀπαχθῆναι ἐμὴν ἔχει συγχώρησιν, αἰτίαν δὲ ὑμετέραν· οὐκ ἂν γὰρ οὐδὲ τούτοις παρέδωκα, μὴ τῶν ἁμαρτημάτων ὑμῶν προδεδωκότων ὑμᾶς· ὅτι δὲ ῥαδία ἔσται καὶ ἡ ἀπὸ τούτων ἀπαλλαγὴ, γνώσεσθε μετανοησάμενοι.

Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ Ῥαφάκης ἀτονώτερόν με τῶν λεγομένων παρ' αὐτοῖς θεῶν εἶναι νενόμικε λέγων· Μὴ ὑμᾶς ἀπατάτω Ἐζεκίας· ἢ Μὴ ὁ Θεὸς ὑμῶν ῥύσεται ὑμᾶς; μὴ ἐβρύσαντο οἱ θεοὶ τῶν ἔθνῶν ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ χώραν; ἢ Ταύτης τοίνυν τῆς βλασφημίας, ὑμεῖς αἰτιοὶ γεγένησθε, μοχθηροὶς ἦθεσι κωλύσαντές με εὐεργετῆσαι ὑμᾶς.

Τὴν ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα ἐπίσκεψιν τοῦ λαοῦ δηλοῖ διὰ τῶν λεγομένων· ἦτις καὶ παρουσία δικαίως ἂν λέγοιτο· οὐ τῆς οὐσίας αὐτοῦ τόπον ἐκ τόπου μετιούσης, ἀλλὰ τῆς ἐνεργείας καταδήλου γινομένης· τότε γὰρ καὶ παρεῖναι ἡμῖν λέγεται ὁ Θεός, ὅτι ἂν ἑαυτοὺς πρὸς τὸ ὑποδέξασθαι αὐτὸν ἀξίους ἀποφῆνωμεν τοῖς καλοῖς ἦθεσιν· ὡσπερ οὖν ἀπειναι, μεταβαλλομένων εἰς τὸ ἐναντίον, μὴ εὐδοκίμουντος ἐπαναπαύεσθαι ὑμῖν διὰ τὰ μοχθηρὰ ὑμῶν ἦθη.

Ὡς γὰρ κατάδηλον τοῖς πᾶσιν ἡ ὥρα τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἐκλάμψας ὁ ἥλιος καταλάμψει πάντα τὰ ὄρη·

VERS. 13. Opera quidem et patris et matris genitus es, ut amicitia tecum et cognatione conjungerentur, non quasi deficienti meæ potestati supplerent. Non enim mihi illis in principio opus fuit, cum plasmabatur Adam, sed voluntate ac virtute mea ipse eum effeci.

VERS. 14. Res præteritas in memoriam eorum revocat, et ita fractos animos reficit; nam causam tuam agente me, non valuerunt, inquit, tibi resistere, qui minis te et furore urgebant; neque alii magis proficient, facile eos in fugam vertam.

VERS. 15. Docet hic nos turbamenta, et rebelliones gentium, et rerum angustias, et sollicitationes ad malum, non sine Dei numine fieri; quibus instantibus, prudenter te ad Dei auxilium recipies, ut liberationem ab eis depreceris.

CAP. LII, VERS. 1. Rursus declarat, dum eos exhortatur, libenter ipsos in calamitates esse delapsos. Quod si enim ab alio quovis opprimerentur, non eos exsurgere juberet, sed argueret opprimentem; nunc vero cum voluntate sua in malis detineantur, ut exsurgant apte suadet.

VERS. 2. Pulverem excute, et abjice, quem cadens collegisti; et quibus temetipse devinxisti, solve vincula, exuto jugo cui collum tuum libenter subjeceras; ita quam tibi promerueras captivitatem per pœnitentiam solves. Non enim olim, ære accepto, a me venundali estis, sed propter ipsorum vestra peccata; quæ tamen pœnitentiam agentibus ignoscam, et vos de captivitate revocabo.

VERS. 4. Vos violenter in Assyrios abductos fuisse meo quidem permissio, vestra autem culpa factum est; non enim vos illis tradidisset, nisi vos prius peccata vestra prodidisset; quam facilis autem sit ab istis liberatio, conversis animis, experiemini.

VERS. 5. Nonne me Rhaphaces debiliorem existimavit idolis, quæ apud gentes dii habentur? Ne vos decipiat Ezequias, aiebat: « Nunquid vos Deus vester erueret? Nunquid eruerunt dii gentium, unusquisque suam regionem? » Propter vos ita deridetur et « blasphematur nomen meum, » qui pravis moribus beneficia mea a vobis depellit.

VERS. 6. Quibus verbis indicat Deus se populi curam postea gessurum; quod etiam adesse optime dicitur, non transeunte sane natura ab uno loco in alium locum, sed vim suam manifestius declarante. Nam tunc quoque nobis adesse Deus dicitur, quando bonis moribus nos suscipiendo Deo dignos præbemus; ita et abesse, quando a recta via deflectentibus nobis, propter depravatos mores, acquiescere non dignatur.

VERS. 7. Quemadmodum lux diei omnibus conspicitur, qua sol esulgens montes cunctos illustrat,

** 1V Reg. xix, 32, 35.

ita splendidus erit et illustris meus ad vos adventus, tanta vos lætitia et exultatione efferemini. Quo studio auditum pacis et felicitatis accepissetis, eo salutem vobis evangelizantes suscipietis, ita ut, vita vestra sapientius instituta, rex vester vocari digner. Illic miratur quoque spiritus propheticus pedes præconum Evangelium prædicantium, quibus gentes cunctas perlustrati, definitum sibi curriculum confecerunt. Lucidi erant pedes eorum, utpote qui fuerant ab ipso Salvatore loti. Super montes ferri dicuntur, propter præstantiam et sublimitatem evangelicæ doctrinæ. Pacem evangelizabant, pacem scilicet cum Deo prædicantes, ab omnibus tum prope, tum procul de gentibus excipiendam; et Christum Dei commendantes, qui divisa in unum conjunxit, et murum medianum separationis, inimicitias nempe omnes, in carne sua solvit.

VERS. 11. Ut animis suis consuant hortatur eos, affectibus pravis et Chaldaicis immutatis, potius quam locis; ne iisdem moribus immorentur suadet, quibus donec indulserint, immundi videbuntur.

VERS. 15. Reges placido tacitoque ore Deum adorabunt. Cæci quidem remanebunt et indociles, qui legem acceperant, et vaticinia audierant prophetarum, et prophetias cognoverant de Salvatore prolatis; gentes contra, quibus nihil annuntiatum fuit nec revelatum, sola fide Dei scientiam consequentur, et eorum quæ Deus de unigenito Filio suo disposuit.

CAP. LIII, VERS. 1, 2, 3. Quis credat? innuit propheta. Cui revelabitur doctrina de unigenito Dei Filio? Eandem nos quasi parvulum humilem descripsimus, quasi radicem deficiente humore attenuatam. Tam humilis profecto ei species, ut cum nulla alia conferri possit, ut minime virtutem illam decere videatur, qua tot ac tanta prodigia edita fuerunt.

VERS. 5. Ingravescente in dies hominum nequitia, et nihil intentatum intemeratumque relincente, pœna nos et vindicta mauebat. Quæ vero nobis merita supplicia unigenitum Verbum in terram nostram delapsum, legem omnem et justitiam perficiens, peccato vero nulli obnoxium, sponte subiit; ea voluntate, ut ex ingratum nos gratos Deo redderet et amicos. Ipse quidem pœnas omnes et opprobria pro nobis pertulit; nos autem per fidem cum eo compatimur, per gratiam cum eo commorimur et salvamur.

VERS. 6. Tradidit eum Deus, sponte scilicet oblatum, non vi coactum. Nam Apostolus quoque eadem voce utitur ad libertatem et voluntatem Patris declarandam. « Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum traderet pro nobis ».

²² Joan. III, 16.

(11) Forte ιδεῶν vel ιδίων.

Α οὕτως φανερά καὶ ἐπιδόξος ἔσται ἡ παρ' ἐμοῦ εἰς ὑμᾶς ῥοπή· χαρὰς τε καὶ ἀγαλλιάσεως οὕτω πληρωθήσεσθε· καθάπερ τὴν ἀκοὴν εἰρηνικὴν τε καὶ ἠδέϊαν δεχομένοις, οὕτω τε ἐξάκουστος ἔσται ἡ ὑμέτερα λύτρωσις, καὶ ἑαυτὸν βασιλεὺς ὑμῶν ἀξιῶ καλεῖσθαι. — Ἐν τούτοις τὸ πνεῦμα τὸ προφητικόν, τῶν κηρύκων τοῦ Εὐαγγελίου τοὺς πόδας ἀποθαιμάζει, δι' ὧν πεποίηται δρόμον ἐκπεριελθόντες τὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη περιόδον· ὥρατοί τε αὐτῶν ἦσαν οἱ πόδες διὰ τὸ κεκαθάρθαι, ὡς ἀν τοῦ Σωτῆρος αὐτοὺς ἀπονέψαντος· ἐπὶ δὲ ὁρέων ἔτρεχον, διὰ τὸ μετέωρον καὶ ὑψηλὸν τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος· εἰρήνην δὲ κατήγγελλον ἀνθρώποις, εὐαγγελιζόμενοι τὴν πρὸς Θεὸν εἰρήνην, ἣν τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς εὐηγγελίζοντο, δηλοῦντες τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ τὸν ποιήσαντα τὰ ἀμφοτέρωθεν ἔν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσαντα, τὴν ἔχθραν, ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ.

Ψυχικὴ αὐτοὺς ἐπιμέλειαν ἑαυτῶν ποιεῖσθαι παρακελεύεται, καὶ πρὸ τῶν τόπων μετανίστασθαι τῶν μοχθηρῶν ἰδεῖν (11) καὶ Χαλδαϊκῶν, καὶ μὴ μολύνεσθαι ἐν ἐκείνοις τοῖς ἡθεσιν, ἐν οἷς ἑαυτοὺς ἐνδεδωκότες, ἀκάθαρτοι ὀφθίσονται.

Οἱ τε βασιλεῖς μετ' ἡσυχίας καὶ σιωπῆς προσκυνοῦντες, τυφλωτότων καὶ ἀνηκῶν μενότων τῶν καὶ νόμον δεξαμένων καὶ προφητῶν προαγορεύσεις ἐπακουσάντων, καὶ τὰς περὶ τοῦ Σωτῆρος προφητείας ἐγνωκότων· τῶν δὲ ἐθνῶν τῶν μηδὲν μῆτε ἐωράκων μῆτε ἀκηκόων, μόνον δὲ πίστει προσεδραμηκότων εἰς τὴν θεογνωσίαν, καὶ εἰς τὴν περὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κατάληψιν.

Ἄντι τοῦ, Τίς πιστεύσει καὶ τίνοι ἀποκαλυφθήσεται ὁ περὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ λόγος; Οἱ γὰρ ἡμέτεροι λόγοι πρὸς τὸν αὐτὸν γινόμενοι ὡσπερ εἰ παιδίου εὐτελοῦς εἶχον, καὶ βίξης οὕτως ἀτόνου, ὡς ἐν σπάνει νοτίδος ἀποκειμένης· αὐτὸ δὲ τὸ εἶδος αὐτοῦ οὕτως εὐτελές, ὡς πολὺ ὑποδεηκέναι τὰς τῶν λοιπῶν ὄψεις, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως, δι' ἧς τὰ σημεῖα ἐτελεῖτο.

Ἀκμασάσης τῆς τῶν ἀνθρώπων κακίας, καὶ πᾶν εἶδος παρανομημάτων ἐργασασμένης, τιμωρία καὶ κόλασις ἐπὶ ῥητοῦ ἦντινα δίκην χρεωστούμενην ἡμῖν, ὁ μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἐλθὼν εἰς τὸν καθ' ἡμᾶς κόσμον, καὶ πάντα νόμον, καὶ πᾶσαν δικαιοσύνην πληρώσας, ἀμαρτία τε μὴ ὑποπεσῶν, ἐκοντὶ δέχεται· ἐν ἡμῖν μεταβάλλῃ τὴν κόλασιν εἰς εἰρήνην τε καὶ εὐμένειαν· αὐτοῦ μὲν τῇ περιῶν ὑπελθόντος τὰς ὑβρεῖς καὶ τὰς κολάσεις, ἡμῶν δὲ πίστει οἰκειουμένων τὰ πάθη, καὶ συναποθησκόντων χάριτι καὶ σωζομένων.

Παραδεδοσθαι δὲ αὐτὸν ἀκούων, μὴ ἀνάγκην καθυπόπτει, τὸ δὲ ἐκούσιον νόει. Καὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος τῷ ὀνόματι τούτῳ κέχρηται, αὐθεντίαν καὶ βούλησιν Πατρὸς μηνύων· « Οὕτω γὰρ ὁ Θεὸς ἠγάπησε τὸν κόσμον, ὥστε τὸν μονογενῆ Υἱὸν αὐτοῦ παραδοῦναι

αι ὑπὲρ ἡμῶν. Ἐκονεὶ τοίνυν ὑπομείνας τὰ πά-
θη, σωπὴν φέρει, νόμον ἡμῖν ὑπομονῆς ἑαυτὸν
παρεχόμενος.

Τὸ ἔκουσιν τοῦ Σωτῆρος ἐν τῇ πείρᾳ τῶν οἰκο-
νομουμένων σημαίνεται· ὡς γὰρ πρόβατον ἀγόμενον
εἰς θυσίαν, ἢ ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν,
ἀνάγκῃ τε δαμαζόμενα οὐδὲ βληχᾶσθαι τὸ ἐνδύ-
σιμον ἔχει· οὕτως αὐτὸς ἐκὼν ἐν τῷ πάσχειν
ἀπεσιώπα.

Τὴν παράνομον καὶ ἄδικον κρίσιν δηλοῖ, τῆς ἀλη-
θείας κρυδείσης. Τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν γενομένην
δόξαν, καὶ τὴν ἐγγενη αὐτοῦ ἀξίαν, ἣν ἡ τῶν οἰκονο-
μηθέντων ὑπέδειξε πείρα, τίς ἔσται ἱκανὸς λόγῳ
φράσαι; αὐτοῦ μὲν θανάτῳ ὑποβαλλομένου, πάντων
δὲ εἰς ἀφθαρσίαν χάριτι αὐτοῦ ζωοποιουμένων, καὶ
πίστει λυτρουμένων. Διττῶς νοεῖται· τοῦτο μὲν, ὅτι
ἐδέξασεν ἀναγκαίως γενέσθαι τὴν παρουσίαν τοῦ Σω-
τῆρος διὰ τὰ ἡμέτερα παρανομήματα· οὐκ ἂν γὰρ
χώραν ἔσχεν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἐνδομήτριά, ἡμῶν μὴ ἐν
πικρανομίαις ἐξετασθέντων· τοῦτο δὲ, ὅτι ὑπ' αὐτῶν
τῶν ἀνομιῶν εἰς τὸν θάνατον ἤχθη.

Ὅσον μὲν ἦκεν εἰς ἑαυτὴν τὴν φωνὴν ἀνεξετάσως
λαμβάνομένην, κατάρως καὶ οὐκ εὐλογίας εἶναι δοκεῖ
ἐμφασίς· ἦν δὲ τις τὸν ἐναποκείμενον νοῦν ἀν-
ιχνεύειν ἐθελήσῃ, εὐρήσει πέλαιος φιλανθρωπίας
ἐναποκείμενον· τοὺς γὰρ πονηροὺς καὶ ἐν πλούτῳ
αὐγούοντας καὶ καταδεδικασμένους θανάτῳ, ὅσον ἦκεν,
ἐκ τῶν αὐτοῖς ἐργασμένων ῥύσεται, πιστεύοντας
καὶ παραδεχομένους τὸν θάνατον τοῦ Σωτῆρος, ὅς
ἔσται αὐτοῖς ἀντικατάλλαγμα καρπούμενοις ἀντι-
ταφῆς καὶ θανάτου ζωῆν αἰώνιον καὶ ἀφθαρτον ἀθα-
νασίαν.

Τὸ ἄδικον ἐμπαροινίαν τοῦ διαβόλου δηλοῖ, ἣν
ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπεδείξατο· μηδεμίαν γὰρ
ἀμαρτίαν εὐρεθείσης ἐν τῇ κατὰ σάρκα αὐτοῦ πολι-
τείᾳ, ἀλλ' ἀναμαρτήτου μεινίσσης τῆς σαρκὸς, οὕτως
ὡς κατὰ ἐνόχου ἀμαρτίας γενομένης ἐπῆγε τὸν θά-
νατον, δεικνύς τὴν αὐτοῦ ἀρχέκακον κακίαν· ἀνθ'
ὧν εὐλογος λύτρωσις γίνεται τοῖς ὑπὸ ἀμαρτίαν
πίπτουσιν.

Ὅσπερ τὰ ἡμῖν χρωστούμενα παθήματα αὐτὸς
ἀναδεξάμενος ὑκείωσατο, οὕτω καὶ τὴν ἐκ πίστεως
γινομένην ἡμῖν κάθαρσιν αὐτὸν δεδέχθαι φάσκει. —
Ἐνταῦθα δόσιν οὐ τὴν ἐν θυσίαις φάσκει, ἀλλὰ τὴν
σὺν αἰσθήσει καὶ μετανοίᾳ· ἦν ἐν ταῖς ἀμαρτίαις
ποιούμενοι, ἴσιν ἐδέχοντο ψυχικὴν, οὐ μόνον τὴν
ἐνταῦθα ζωὴν ἑαυτοῖς πραγματευόμενοι.

Ἐπειδὴ ἔτι κέρδος οἰκεῖον ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ
Θεοῦ τίθεται τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, διόπερ καὶ
σῶμα ἀνέλαβε, καὶ τὰ ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέστη πάθη·
ἀναγκαίως καὶ πόνον αὐτοῦ ἀφαιρῆσθαι φάσκει ὁ
αὐτοῦ Πατὴρ τὴν ἡμετέραν ἴσιν τε καὶ κάθαρσιν·
καὶ φῶς αὐτῷ δεῖξαι τὸν ἡμέτερον φωτισμὸν, καθ'
ὃν κατηγαζόμεθα πρὸς θεογνωσίαν καὶ ἐπίγνωσιν,
ἀμειβομένων τῶν ἡθῶν ἐπὶ τὸ βέλτιον, καὶ μετα-
πλαττομένων τῇ τοῦ Θεοῦ συνέσει. Τοῦ μονογενοῦς
Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κατ' ἐντολὴν πατρικὴν πάντα πράττον-

A Cruciatum autem sponte acceptos metus pertulit,
ut se nobis velut legem patientiæ præberet.

VERS. 7. Quanta voluntate Salvator redemptionis
opus perfecit, indicat. Quemadmodum ovis ad
victimam ductus, aut agnus coram tondente²¹ ne
cessitate victi, balandi occasionem non habent,
ita ipse mediis in cruciatibus sponte silet.

VERS. 8. Iniquum et injustum fore iudicium de-
clarat, veritate oppressa. Gloriam post resurre-
ctionem a Christo adeptam, et nativam ejus digni-
tatem, quæ in Incarnatione effulsit, quis poterit
sermone complecti? Quippe qui, morte oppressus,
omnibus gratia sua vitam immortalem largitur e-
B salutem. Duplici de causa hæc dicuntur: Primum
quidem quia propter peccata nostra Salvatore indige-
mus, nec fuisset cur veniret Salvator, nisi pec-
catis fuisset obruti; deinde quia ab ipsis iniqui-
tatibus ad mortem ductus est.

VERS. 9. Quæ ad verbum inconsiderate acci-
pienti maledictiones esse videbuntur, non bene-
dictiones. Quod si vero latentem mentem investigare
volueris, reperies in hoc sermone misericordiæ
oceanum. Nam pessimos et divitiis gloriantes, ac
morte damnatos, quantum in eo erit, ab operibus
eorum liberabit, dummodo in ipsum credant, et
Salvatoris mortem excipiant, quæ illis præmio erit;
C pro sepultura ac morte vitam æternam et incor-
ruptibilem immortalitatem largietur.

Indicat hic quam contumeliose diabolus in
Salvatore debacchatus sit. Nam, licet nullum
reperit in carnali ejus vita peccatum, et pura
remansisset ejus caro atque integra, diabolus ta-
men eum, velut peccatorem, morte affecit, sum-
mam suam nequitiam declarans. Qua ratione ju-
gum feliciter solutum est peccato inservientibus.

VERS. 10. Ut meritas nobis pœnas iste Christus
suscipere pro nobis pertulit, ita dicitur et mundi-
tiam, nobis per fidem adeptam, Deo acceptabilem
fore. — Hic dari sibi jubet non victimas, sed cul-
D tum animi conscii et contriti, quo peccatores non
corpoream tantum vitam, sed et spiritualem sanita-
tem consequentur.

VERS. 11. Cum salutem nostram onus esse suum
reputaverit unigenitus Dei Filius, et ideo carnem
susceperit ac pro nobis sit passus, recte dicit
Pater se nati dolores auferre, nos sanando et mun-
dando; adjicit se ostendere ei lucem, illam scilicet
qua illuminati ad scientiam et intelligentiam Dei
illustramur, moribus in melius conversis et juxta
Dei præcepta informati. Unigenito Dei Filio, cum
Patris inadata perficienda essent, et omnis ejus
mens fideliter implenda, necesse erat ut Salvator

²¹ Isa. LIII, 7.

mantili se cingeret, et aquam infunderet in labelum, cunctaque servorum munera subiret. Quæ omnia Filius studio præstitit, cibum suum esse asserens, ut faciat voluntatem Patris ²⁵.

VERS. 12. Possessio Filii vocantur quicumque in eum credunt, nec immerito eosdem antea diaboli spolia fuisse dixeris. Cum unigenitus Dei Filius mirabili incarnatione sua omnes ad Patris et Filii agnitionem deduxerit, ab erroribus et imperio diaboli liberatos, quem fortem esse errantes prius existimabant, recte nos ab eo possideri dicimur participes ejus effecti, spoliato diabolo, cui insertivire videbamur.

CAP. LIV, VERS. 1. Quæ per anagogiam de singulis animis valent sui incuriosis; præsertim vero de vocatione gentium quæ, Salvatore adveniente, augendæ et multiplicandæ erant.

VERS. 2. Quæ quidem ad ipsam Jerusalem referenda, post captivitatem augendam; rectius vero ad ipsas ecclesias quotidie dilatatas et amplificatas, accedentibus quoscunque gratia Dei permoverit; intelliges etiam ea de quacunque anima egregie mandata Dei perficiente.

VERS. 3. Loquitur hic sensu anagogico de gentibus, ab Israel non ut pereant quidem possidentis, sed ut una fide credentes cum ipso salventur.

VERS. 7. Cuncta se mala oblivioni traditurum indicat. Sic enim inquit: Condonabo negligentias tuas, ut jam non amplius tibi earum memoriam ex problem, quod facere solent qui lapsas mulieres ad tempus rejiciunt.

VERS. 11. Inclementiam hic declarat Chaldæorum. Quippe qui, munus cum accepissent a Deo Israelitæ propter peccata punlente, sua etiam avidine graviore in eos pœnas excogitaverunt et intenderunt.

VERS. 17. Nil profecturos hostium incursus dicit, ipso Jerusalem protegente; non enim valebit omne vas hostile in vos; vosmetipsi superabitis.

CAP. LV, VERS. 2. Paratus est Dominus ad ducendos homines, ad eos bonis donandos misericors Deus; nec dona temporaria modo hic se nobis largiturum annuntiat, sed et æterna in cælo; nihil aliud a nobis deposcet, nisi animum gratum et docilem, docenti consentientem, et vocanti cum studio respondentem.

VERS. 3. Auribus attendere dum jubet, non sensus corporis intendere videtur. Nam oculis attendentes, iisdem audire non valeamus; nec auribus attendenti, iisdem videre licet. Quod etiam de cæteris corporis sensibus valet. Quo constat eum

²⁵ Joan. iv, 34.

Ατος, καὶ τῇ ὑπακοῇ πληροῦντος πᾶσαν ἔθνοιαν, ἀκόλουθον καὶ τὸ περιεζῶσθαι λέγτιον τὸν Σωτῆρα, καὶ ὕδωρ βαλεῖν εἰς τὸν νιπτῆρα, καὶ τὴν πρὸς πάντα δουλείαν ἀναδέξασθαι· οἷς πᾶσι γενομένοις ἐκ προθυμίας παιδός, βρῶσιν δὲ λογιζομένου ὑπηρετεῖσθαι τοῖς τοῦ Πατρὸς θελήμασι.

Κληρονομία Υἱοῦ λέγονται πάντες οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτὸν, ὡσπερ καὶ προγεγενῆσθαι σκῦλα δικαίως, ἂν τις εἴποι τοῦ διαβόλου. Ἐπειδὴ τοίνυν ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τῇ θαυμαστῇ οἰκονομίᾳ πάντα ἐψκείωσατο εἰς τὴν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ γνώσιν, ἀποσπάσας τῆς πλάνης καὶ τῆς τυραννίδος τοῦ διαβόλου, ἐν ἰσχυρῶν ἡγούντο εἶναι οἱ τὸ πρὶν πλανώμενοι· ἀναγκαίως τοῦτους κεκληρονομήσθαι φάσκει μερίδα αὐτοῦ γεγενῆσθαι, σκυλευθέντος τοῦ δοκοῦντος αὐτοῦς κρατεῖν διαβόλου.

Ταῦτα κατὰ ἀναγωγὴν καὶ εἰς ἐκάστην ψυχὴν ἐκληπτέον, ἀμελήσασαν ἑαυτῆς· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν κλησιν τῶν ἐθνῶν αὐξηθέντων καὶ πληρωθέντων ἀπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας

Καὶ ταῦτα ἐπ' αὐτῆς τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐκληπτέον, αὐξομένης μετὰ τὴν αἰμαλωσίαν· κυριώτερον δὲ ἐπ' αὐτῶν τῶν Ἐκκλησιῶν ὁήμεραι πλατυνομένων καὶ ἐπίδοσιν λαμβανουσῶν διὰ τῶν προστιθεμένων τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ· νοεῖται δὲ καὶ εἰς ἐκαστὴν ψυχὴν συντελοῦσαν εἰς τι τῶν τῆς ἀληθείας καλῶν.

Λέγει δὲ καὶ κατὰ ἀναγωγὴν περὶ τῶν ἐθνῶν τῶν μελλόντων μὴ εἰς θάνατον κληρονομεῖσθαι ὑπ' αὐτῶν, ἀλλ' εἰς περιποίησιν καὶ σωτηρίαν κοινῇ πιστευσάντων τῶν ἐθνῶν.

Τὸ ἀμνησίκακον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τούτῳ δηλοῦται· οὕτω γάρ φησι· Συγχωρήσω τὰ πλημμελήματά σοι, ὡς μὴδὲ εἰς ὑπόμνησιν αὐτῶν ποτε ἐλθόντα ὀνειδίσαι· καθάπερ ποιοῦσιν οἱ γυναῖκες ἀμαρτούσας ὄλιγον ἀποβρίψαντες.

Τῆς ἀπανθρωπίας ἐνταῦθα κατηγορεῖται τῶν Χαλδαίων, λαβόντων μὲν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ ἐνδόσιμον τοῦ τιμωρήσασθαι τοὺς Ἰσραηλίτας διὰ τὰ πλημμελήθέντα αὐτοῖς, ἰσχυρῶς δὲ ἰδίᾳ λογισαμένων καὶ ἐπιτεινόντων αὐτοῖς τὰ δεινά.

Τὴν παρὰ τῶν πολεμίων ἐφοδὸν τῆς αὐτοῦ βοπῆς παρουσίας αὐτοῖς ἀδυνατήσῃν λέγει· οὐδὲ γὰρ πᾶν σκεῦος πολεμικὸν ἰσχύσει καθ' ὑμῶν· ὁμεις περιγενησεσθε ὑμῶν.

Ἐτοιμος ὢν πρὸς τὰς χορηγίας ὁ Δεσπότης, καὶ βρῶν τοῖς ἀγαθοῖς ὁ φιλόθρωπος Θεός· οὐ μόνον γὰρ τὰ ἐνταῦθα ἀγαθὰ ἐπαγγέλλεται δώσειν, ἀλλὰ καὶ τῶν μετέπειτα αἰώνιων δωρεῶν τὴν ἀπόλαυσιν· οὐδὲν ἕτερον ἀπαιτεῖ ἢ εὐγνώμονα ἀκρατῆν, συνέντα μὲν τὰ λεγόμενα, προστρέχοντα δὲ τῷ καλοῦντι μετ' εὐνοίας.

Τὸ προσέχειν ὡσιν ὡς ἤκεν εἰς τὰς τοῦ σώματος αἰσθήσεις ἀνακόλουθον εἶναι δοκεῖ· ὀφθαλμοῖς γὰρ προσέχοντες, τοῖς αὐτοῖς καὶ ἀκούειν οὐ δυνάμεθα· καὶ ὡσιν ἀκούοντες, τοῦτοις βλέπειν οὐχ οἷοί τε εἶμεν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ τὸ

σῶμα αἰσθήσεων· ὡς ἐκ τούτου δείκνυσθαι συμβουλευεῖν αὐτοῖς προσέχειν κατὰ τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμούς, καθ' οὓς καὶ ἀκούειν δυνατὸν· ἀπλῆ γὰρ τις οὖσα ἡ ψυχὴ καὶ μονοειδῆς τὴν φύσιν, μὴ δύναται τὸ τε ἀκούειν καὶ ὄρᾶν κέκτηται.

Ἄλλ' ἰσως στενοχωρεῖ ὑμᾶς, καὶ κωλύει αὐτῶ προσφυγεῖν τῇ πλήθους τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τὸ εἰς αὐτὸν ἡσθεηκέναι· ἀλλ' οὐδέ που μέγα κώλυμα ὑμῖν φανεῖται, εἰ τὸν αὐτοῦ ἔλεον ἄφατον ὄντα ἐνθυμηθῆτε. Οὐ γὰρ τοσαῦτα ἔσται ὑμῶν τὰ κακὰ, ὡς νικῆσαι καὶ ὑπερβαλεῖν τὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν· πολὺς γὰρ ὢν ἐν οἰκτιρμοῖς, πολλὴν καὶ τὴν ἄφεισιν τῶν ἁμαρτιῶν ὑμῶν ποιήσεται· καὶ οὕτως ὑμᾶς καθαροὺς ὀποδείξει, ὡς μὴδὲ ἴχνος σώζεσθαι τῶν προτέρων ὑμῶν ἁμαρτημάτων.

Τὴν ἐπὶ ταῖς ἐντολαῖς τοῦ νόμου εὐδοίαν παρέξειν αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται Θεός, μόνον εἰ ἑαυτοὺς ἐργάτας αὐτῶν δεῖξει αἰθελήσουσιν, αὐτοῦ χορηγοῦντος ἰσχύοντος τὸ ἐπιτελέσαι ταύτας. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἄνοδον οὕτως ἔδοξεν αὐτοὺς τοὺς ἀφιέντας τοσαύτην ἀναλαβὴν προθυμίαν τῆς τούτων ἐκπομπῆς, ὡς μετὰ δορυφορίας καὶ ὀδηγήσειν· ὅπερ ἐπὶ Κύρου τοῦ βασιλέως Περσῶν ἐπληροῦτο, τρανοῦμένης τῆς τοῦ Θεοῦ ῥοπῆς· καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ὁρέων ἐν τῇ τούτων κινήσει τὴν ἀγαλλίασιν δεικνύντων, ἔτι μὴν καὶ ἄλλων σημείων παρακολουθούτων· ὡς περ γὰρ ἐπὶ τὴν ἔρημον διόντων ὑπεχώρει ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα, οὕτως, ἐξιόντων ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας, ἱστορεῖται τὸν Τίγριν ποταμὸν ποτὶ αὐτοὺς διαβεβηκέναι, καθὰ καὶ ὁ Ἰορδάνης· καὶ τοσαύτην μεταβολὴν τὰ ὄρη λαβεῖν, ἀντὶ τῆς καταλαβοῦσας ἐκ τῶν πολεμίων ἐρημίας, ὡς καὶ δένδρων ξένων παρὰ τὰ ὄντα ἐκδοῦναι βλάστην· καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ εὐμένειαν ἐκ τῆς τῶν ὁρέων μεταβολῆς δειχθῆναι· ὡς ἐκείνου μήνυσιν.

Οὐ τοίνυν ὠνητὰ τὰ παρὰ Θεοῦ, ἀλλὰ προικὰ τε καὶ χωρὶς ἀργυρίου ταῦτα λήψεσθε· οὐδὲ γὰρ οἴνου χρεῖα εἰς σπονδὴν, καὶ στέατος εἰς θυσίαν· ἃ καὶ ταῦτα ἀργυρίου ὠνούμενοι, οὐδὲν πλέον ἀποφέρεσθε εἰς θησιν ἢ κόπον, ἢ μόχθον, μὴ ὄντων ἱκανῶν δυσωπημάτων.

Ἰμεῖς, φησὶν, οἱ ἄλλογενεῖς, οἱ τῷ Θεῷ ἀνακείμενοι, καὶ κατὰ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ βιούντες, μὴ λογισησθε ἑαυτοὺς μακαριότητος ἐπιτεύξεσθαι καὶ τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων· ἀλλ' ἐπιστάμενοι, ὡς τρόπος ὑμᾶς συνάπτει τῷ Ἀβραάμ, καὶ οὐ γένους ἀγχιστεία, ἡθῶν ἐπιμέλεια ποιείσθε, καὶ Θεῷ δουλεύειν σπεύδετε, καὶ οὐ φυλοκρινηθήσεσθε τοῦ γένους τῶν δεικνύων.

Ἐπάγει αὐτοὺς εἰς κατανόησιν διὰ τούτων τῶν τοῖς δικαίοις ὀφειλομένων ἀμοιβῶν.

Πάλιν ἐκ προσαγωγῆς εἰς συναίσθησιν αὐτοὺς τῶν ἰδίων πλημμελημάτων ἀγαγεῖν βούλεται, φθειρομένους μὲν ἁδεῶς κατὰ τοῦ δικαίου, ἀπρονοήτως δὲ τοῦ βίου τούτου νομίζοντας ἀπαλλάττεσθαι· ὑποδεικνύς αὐτοῖς ὡς ἠρνήθησαν μὲν τὸ σωματικὸν εἶδος τῶν ἁγίων· τῇ δὲ τῶν τρόπων μοχθηρίᾳ ὠκείωσαν ἑαυτοὺς μοιχοῖς τε καὶ πόρνους· μὴ ἀναλογισάμενοι, ὡς, αὐτοὶ ὄντες ἀπωλείας ἕξιοι, κακίσειν ἐπιεράθησαν

A nobis consulere, et oculis animi attenemus, quibus et audire fas est; simplex enim cum sit natura animus et incompositus, una eademque facultate audit ac videt.

Vers. 7. Impediunt te fortasse peccata tua atque in Deum impietas, et vetant ne ad ipsum confugas. Quod si autem misericordiam ejus perpenderit, jam nihil te impedire valebit; non enim ea erunt peccata tua, quæ benignitatem ejus vincere et superare possint; multus ipse in misericordia, multa quoque peccata dimittet, et ita vos mundos efficiet, ut ne vestigium quidem priorum delictorum remaneat.

B Vers. 11. Prosperas vias observantibus legem se daturum denuntiat, vires ad perficienda mandata præstans, dummodo legis factores se præbere velint. Præsertim vero hoc Deo placuit ut qui captivitatem ex Ægypto soluturi erant, summo studio opus suum perficerent, ipsi Israelitarum iter dirigerent et præsidio tuerentur. Quod quidem, Deo jubente, Cyri Persarum regis ope factum est; ipsis montibus de hac migratione exsultantibus, et aliis quoque apparentibus signis. Nam sicut desertum accedentibus mare Erythræum transire licuit, ita e captivitate egressi siccis pedibus flumen Tigrim trajecisse narrantur, ut olim Jordanem, refertur quoque montes, ab hostibus antea vastatos, tunc a Deo fuisse ita immutatos, ut non suis tantum, sed et exoticis arboribus florerent. Qua montium imutatione benigne comprobavit Deus cuncta ipsius in manibus contineri, et mente dirigi.

ὡς πάντα συντελεῖ εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, καὶ τὴν

Vers. 15. Non igitur ære dato, sed gratis et sine pecunia dona Dei consequemini; non vini libaminibus, aut victimarum adipe indigetis; quibus enim, et aliis pretio emptis, non plus proficietis, quam laboribus et defatigatione; hæc enim non sufficiunt ad flectendum Deum

CAP. LVI, VERS. 3. Vos, inquit, alienigenæ, qui Deo appositus estis, et ad præcepta ejus vitam instruitis, ne putetis vos beatitudinem consecuturos et hæreditatem sanctorum; sed hoc recordati, quod moribus cum Abraham conjungimini, noa generis cognatione, morum curam gratis, studiose Deo inserviat, et non separemini a genere justorum.

CAP. LVII, VERS. 4. Deducit eos ad poenitentiam memoria bonorum justis destinatorum.

Vers. 3. Ulterius progressus iterum eos ad agnoscenda peccata adducere studet, justum proacaciter increpantes, et eum inconsulte de vita ablatum existimantes. Indicat eos corpoream speciem sanctorum negavisse, et morum pravitate se ipsos consociavisse cum adulteris et meretricibus. Perditiōne digni cum essent, temere viros lacessere conati sunt qui de recto curare et Deo

intendere studebant. Idolorum fautores, quibus pueros super montes et petras deferebant immolandos, Dei vindictam vitaturos sperabant

VERS. 15. Quibus nominibus benigne Deus significat se esse Excelsum; ipsi enim quantum in eis erat, Deum humilem effecerant, idolis consentiendo. Præsertim vero sanctum se esse contendit, cum illi nomen ejus pravis cogitationibus et inhonestis operibus profanarent. Ego vero sanctus sum, et sanctis congaudeo, et sanctos homines efficio, vires eorum augendo, et mentes erigendo ad sublimiora, dummodo se ope mea dignos præbere, et contritam humiliatamque voluntatem præstare videantur; nam talibus ego vitam æternam largior.

VERS. 16. Ulcisci eo sensu Deus dicitur, quod peccatores ideo malis afficiat, ut se quisque ad bonam frugem recipiat; quod facit Deus, misericordia nobis parcens.

VERS. 17. In ipsis etiam pœnis repetendis misericordiam suam declarat Deus, dum multa peccantes paucis affligit.

CAP. LVIII, VERS. 1. Rem leviter perpendentibus lætari videntur impii in voluptatibus suis; at in dies ad perniciem propius accedentes, vera lætitia carent; non enim est alia lætitia præter eam, quæ per labores et tribulationes vitam æternam operatur. Justi autem vera lætitia replentur; quippe qui opere ea perficiunt quæ intendunt, et ideo placida mente fruuntur ac tranquilla.

VERS. 9. Quæ quidem hominibus peragenda sunt, vitam suam et mores suos recte instruuntibus.

CAP. EIX, VERS. 5. Pleraque consiliorum, quæ verbis locuti sunt, ut ova aspidum nondum matura, aut tela aranæ quæ nullius usus est, plus damni afferunt quam utilitatis. Quod si autem forte ea, velut fota, opere perficiant, nonne merito eos cum hominibus conferres, ovum aspidis frangentibus, et in eo regulum reperientibus? Qui scilicet anguis est venenatus et mortiferus.

VERS. 10. Quæ hoc sensu accipies: quemadmodum nihil eorum quæ observantur cernere poterit, qui oculis licet præditus luce caret, aut qui lucem adeptus, oculis destituitur, ita necesse est ut qui mente aliquid complecti voluerit, doctrina illustretur ex divinis Scripturis desumpta.

VERS. 11. Tantus erit eis gemitus et ululatus, quantus urso catulos amissos lugenti; aut etiam quantus columbæ quæ natura continuo fremit.

VERS. 17. Salutem, quam pœnas dantes per penitentiam et docilitatem homines sibi operantur, suscipere dicit Deum, et velut indumentum, eorum

(12) Potius αὐτῶν.

τοῦ δικαίου ἐπιμελομένους καὶ Θεῷ προσανέχοντας· εἰδῶλοις γὰρ προσκυνοῦντες, καὶ τοῦτοι προσάγοντες τὰ ἑαυτῶν τέκνα εἰς σφαγὴν ἐπὶ τοῦ ὄρεων καὶ τῶν πετρῶν, τὴν τοῦ Θεοῦ δίκην διαφεύγειν ὑπελάμβανον.

Διὰ τούτων ὅλων τῶν ὀνομάτων ἡ πρὸ Θεοῦ εὐμείνεια δηλοῦται, ὅτι τε ὑψιστός ἐστιν· εἰ καὶ, ὅσον ἦκε τὸ αὐτῶν μέρος, ταπεινὸν πεποιήκασι, συγκρίνοντας εἰδῶλοις τε καὶ δαίμοσιν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἅγιος, τούτων βεβηλούτων τὸ αὐτοῦ ὄνομα κακαῖς ἐνθυμήσασι καὶ πράξουσιν οὐ καλαῖς· ἀλλ' ὅμως αὐτὸς ἅγιος ὢν καὶ ἁγίοις χαίρων, κάκεινους ἀγιάζων, ἐπιβρῶν ὡς αὐτῶν τὴν δύναμιν, καὶ ἐγείρων αὐτῶν τὰ φρονήματα, μόνον εἰ φανεῖσαν ἑαυτοῦς παρέχοντας ἀξίους, καὶ τὴν ἑαυτῶν θέλησιν δεικνύντες συνετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην· καὶ γὰρ καὶ ζῶν αἰώνιον τοῖς τοιοῦτοις χορηγήσω.

Ἐκδικία δὲ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον λέγεται, τὸ τὸν ἀμαρτάνοντα παραδοθῆναι· σκυθρωποῖς πρὸς τὸ αὐτὸν τινα παρ' ἑαυτοῦ παιδευθῆναι· ταῦτα ποιεῖ Θεός, φιλανθρωπῶς φειδόμενος τοῦ ἡμετέρου γένους.

Τὴν φιλανθρωπῶν ἑαυτοῦ ὁ Θεός καὶ ἐν ταῖς τιμωραῖς ἐνδείκνυται, ἡμῶν μὲν πολλὰ ἀμαρτανόντων, αὐτοῦ δὲ ὀλίγα παιδεύοντος.

Κἂν γὰρ οἱ ἀσθεεῖς τῷ δοκεῖν δοκῶσι χαίρειν ἐν ταῖς ἑαυτῶν ἡδοναῖς τρεφόμενοι, ἀλλὰ γ' οὖν εἰς ἀπωλείας τέλος καταστρέφοντες, οὐ τὴν ἀληθινὴν χαρὰν χαίρουσι· μόνη γὰρ κυρίως ἀν εἴη χαρὰ ἡ ἐκ καμάτων τε καὶ θλίψεων ζῶν αἰώνιον πραγματευομένη. Ἀλλὰ καὶ χαρὰς τῆς ἀληθινῆς πληροῦνται οἱ δικαιοπραγοῦντες, εἰς ἔργον αὐτοῖς προχωροῦντος τοῦ σκοποῦ, καὶ ἀταράχου μενούσης τῆς ψυχῆς, καὶ γαληνιαζούσης ἐν αὐτῇ.

Καὶ ταῦτα ρυθμιζόντων αὐτοὺς εἰς βίον τὸν ἐν ἀρετῶν, καὶ τρόπων εὐθύτητα ὑψηλεῖται.

Τὰ γὰρ πλείεστα τῶν ἐπιθυμημάτων αὐτῶν ὧν συνέλεξαν ὡς περὶ ὡὰ ἀσπίδων ἀτελεσφόρητα, καὶ ὡς ἰστὸς ἀράχνης εἰς οὐδὲν συντελῶν μένει, βλάβην αὐτοῖς μᾶλλον ἤπερ ὠφέλειαν φέροντα· εἰ δὲ καὶ συμβαῖη ταύτας τὰς ἐννοίας ὡς περὶ διαθερμανθείσας εἰς πράξεις προκοῖται, οὐκ ἔοικεν ἐκεῖνοις τοῖς κλάσασσι μὲν ὧν ἀσπίδος, βασιλίσκον δὲ ἐν αὐτοῖς (12) εὐροῦσι; καὶ αὐτὸ ἐστὶ ἰοδόλον καὶ θανατηφόρον ἔρπετόν.

Καὶ τοῦτο δὲ σκοπητέον, ὅτι, ὡς περὶ ὀφθαλμῶν ὄντων, εἰ μὴ παρήν φῶς, καὶ φωτὸς ὄντος, εἰ μὴ ὧσιν ὀφθαλμοὶ βλέποντες, ἀδύνατόν ἐστι τὰ ὑποκείμενα καθορᾶν· οὕτως ἀνάγκη καὶ τὸν βουλόμενόν τι διανοεῖσθαι νοῦν, μὴ ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ἀρῶμενον σοφίαν, διαμαρτεῖν.

Τοσοῦτος δὲ ἔσται ὁ στεναγμὸς καὶ ἡ παρ' αὐτῶν οἰμωγὴ, ὅσην ἀρκτος ἀπολέσασα τὰ ἑαυτῆς τέκνα οἰμώξει· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ περιστέρα ἀδιαλείπτως φυσικῶς βρῦχουσα.

Τὴν ἐκ τῆς μετανοίας καὶ συνέσεως πραγματευομένην σωτηρίαν τοῖς τιμωρουμένοις οικειοῦσθαι τὸν Θεὸν φάσκει, καὶ ἐνδύεσθαι ὡς περὶ τι ἐνδυμα τὴν

τούτων δικαιοσύνην· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὡσπερ τι κρά-
νος καὶ θώρακα περιτίθεσθαι φάσκει τὸν Θεόν, τὰς
τῶν ἀνθρώπων δικαιοπραγματείας· τὰ δὲ ἐπὶ Θεοῦ
ἐληφται παραμυθίαν φέροντα τοῖς ἀκροαταῖς· καὶ
ἐπεγείρει αὐτῶν τὰ φρονήματα, ὡς δυναμένων
αὐτῶν καὶ ἔνδυμα Θεοῦ γενέσθαι, δικαιοσύνην με-
τόντων.

Προειδέναι χρὴ τὸ ἦθος τὸ δεσποτικόν, ὅτι πάντα
δι' ἀγαθότητα προλέγει· ὡς, ὅταν ἀπειλῇ μὲν, ἵνα,
φοβηθέντες τὰ σκυθρωπὰ, ἐπιστρέψαντες καὶ μετα-
νοήσαντες ἀπαλλαγῶσι τῆς πείρας τῶν δεινῶν· ἢ
πάλιν ἐπαγγέλλεται τὰ ἀγαθὰ, ἵνα ταῖς ἐπαγγελίαις
ἐπιβρώσῃ τῶν δικαιοπραγούντων τὰς ψυχὰς, πρὸς τὸ
μᾶλλον ἔχεσθαι τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίδος. 'Ἄλλ'
οὐδέ που καὶ ἀνάγκη ἔχει Θεὸς πληροῦν ταῦτα· ἢ
γὰρ μετανοησάντων ἀνῆκε τὸν θυμὸν, ἢ, μὴ ἐμμε-
νάντων τοῖς καλοῖς, οὐ τελειώσει τὰ ἐπαγγελθέντα
καλὰ, ἡμῶν παρεχόντων τὰς αἰτίας τῷ Θεῷ τοῦ πλη-
ροῦν τὰ ἐπαγγελθέντα κακά.

Καὶ ταῦτα δὲ καθ' ἱστορίαν ζητοῦντι ἐνεστὶν εὐρεῖν·
τοῦτο μὲν Κύρου ἀνοικοδομοῦντος τὴν Ἱερουσαλήμ,
καὶ μετ' αὐτὸν Δαρείου· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Ἀλεξάν-
δρου τὸν ἱερατικὸν στόλον θεασαμένου, καὶ μεταβαλ-
λομένου τὸν θυμὸν εἰς προσκύνησιν.

Ὅσπερ ἦν, καὶ ἐπὶ τῆς νυνὶ καταστάσεως τῶν Ἐκ-
κλησιῶν δηλοῦται· πάντες γὰρ ἀπανταχόθεν ταύταις
προσπίπτουσι τὰς ἀπαρχάς.

Ἐπισκόπους λέγει τοὺς ἐπιστατοῦντας τοῦ λαοῦ,
οὓς καὶ δικαιοσύνης ἑραστὰς μέλλειν ἔσεσθαι προ-
λέγειν.

Ἔθος τοῖς προφήταις, προαναθεωροῦσι τὸ μέλλον,
ἐπὶ μὲν τῶν σκυθρωπῶν ἀνιδῆσαι καὶ πενθεῖν, ἐπὶ
δὲ τῇ τῶν ἀγαθῶν θεωρίᾳ ἦν εὐαγγελίζονται τῷ
λαῷ, κἀν ἀναισθητῶσι νοὶ ἀκούοντες αὐτοῦς, προσορ-
τάζειν καὶ προσετιδῆσαι κατὰ ψυχὴν, πείσμα βέ-
βαιον κεκτημένους τῆς τῶν δειχθέντων θεωρίας. —
Βλέπων τοίνυν ὁ προφήτης πρὸς τὸν Χριστὸν, ὡς
ἔνδυμα αὐτοῦ ἐγεγόνει· πᾶς γὰρ ὁ ἐνδυσάμενος Χρι-
στὸν, ἱμάτιον σωτηρίας ἐνεδύσατο, καθ' ὃ καὶ τὴν
ἀγίαν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν κατακοσμεῖ. Κάκεινην τὴν
διάθεσιν πληρῶν, ἦν ἂν πληρώσῃ νεανίσκος πρὸς
παρθένον, ἔχαιρε καὶ εὐωχεῖτο κατὰ ψυχὴν, ὡς τῷ
Χριστῷ συνῶν, κάκεινον ἐνδεδυμένον, καὶ χιτῶνα
αὐτὸν ἔχων εὐφροσύνης.

Τοὺς σπερματικούς λόγους σημαίνει, τοὺς ὡσπερ
ἐν γῆ τῇ ψυχῇ ἐναποκειμένους, καὶ ὡς κῆπον αἰζοντα
τὰ ἐν αὐτῷ σπέρματα, καὶ οὐκ ἐξωθεν οὐδὲ ἀλλαγ-
θῆν ἐπιεσφέροντα σπέρματα, ἀλλ' ὥστε γῆν ἔχουσαν
λόγον καὶ ὁδοποιούσαν εἰς Χριστόν· ὡσπερ ἐν σώματι
ὀφθαλμοὶ συγγένειαν ἔχουσι πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἀνα-
τείλαντος ἡλίου εὐθέως τὸ συγγενὲς ὀρώμεν, οὕτω,
τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἐπιλάμψαντος, τὴν κεκρυμμένην
ἐν ἡμῖν ἐπιτηδεϊότητα πρὸς δικαιοσύνην ἐκλάμψωμεν,
τὸ σκοτεινὸν ἀποθέμενοι τῆς ψυχῆς ἦθος. Ἀγαλ-
λασιν δὲ λέγει ἐνώπιον τῶν ἔθνῶν ἐξαπλούμενος.

Τοῦ προφήτου κατὰ ψυχὴν ἐστιαθέντος διὰ τὰ τῷ
λαῷ ἐπαγγελθέντα· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τούτων ἀμε-
λούντων τὴν εἰς τὰ ἔθνη φθάνουσαν χάριν προανα-
φώνησαντος, ἀκολούθως οὐδὲ τῆς Σιών ἐπιμελεῖσθαι!

A *justitiam induere. Imo quasi lorica et galea, inquit, circumdabitur Deus bonis hominum operibus. Quæ quidem de Deo referuntur, ut audientes excitent, et mentes eorum erigant, recordantium se iustitiam colendo Dei indumentum posse fieri.*

CAP. LX, VERS. 8. *Præ oculis habendus est Dei mos propter benignitatem ventura prædicentis. Nunc minas intendit, ut diris perterriti, per pœnitentiam et animorum conversionem imminencia sibi mala avertant; nunc autem bona promittit, ut justorum animos promissis confirmet, et flagrantiori in Deum studio incendat. At nulla unquam lege ad hæc perficienda cogitur. Nam illis pœnitentiam agentibus, iram ponit; et his a recta via deflectentibus, prædicta bona non largitur: ipsi nos auctores sumus Deo prænuntiata mala immittendi.*

VERS. 10. *Quæ an reapse perfecta sint quarentem, historia apertissime docebit: primum cum Cyrus et post hunc Darius Jerusalem ædificaret; deinde etiam cum Alexander, sacram pompam miratus, pro irato amicissimum se præberet.*

VERS. 13. *Quod olim evenit, et nunc quoque de Ecclesiis constituendis valet; quibus enim undequaque gentes primitias afferunt.*

VERS. 17. *Episcopus vocat principes populi, quos et justitiæ inservituros prædicebat.*

CAP. LXI, VERS. 10. *Mos est prophetis ventura prospicientibus, de miseriis quidem lugere et contristari, de bonorum autem contemplatione, quæ populo nuntiant, etiamsi audientes fidem denegaverint, lætari et spiritu exsultare, certam habentes ipsi rerum significatarum fiduciam. — Prospectatum igitur Christum propheta, ut vestimentum, induit; quicumque enim Christum induerit, vestimento salutis vestitus est, quo etiam sanctam suam Ecclesiam exornat. Ac iisdem affectibus permotus quibus sponsus in sponsam movetur, spiritu lætatur et exsultat, haud secus ac si cum Christo conjungeretur, Christum induisset, et tunicam eum habuisset lætitiæ.*

D VERS. 11. *Seminales sermones intendit animis velut terræ commissos; et cum horto collatos semina sua efferente, non exotica aut aliena inducente; cum terra ratione prædita et viam ad Christum patefaciente. Quo enim modo oculi intima cognatione cum luce conjunguntur, et orto sole, statim hæc cognatio apparet, ita illuminante nos Salvatore, tenebrosis animæ moribus illustratis, splendet in nobis latens ad justitiam habitas. Exsultationem dicit se in conspectu gentium multiplicaturum.*

CAP. LXII, VERS. 1. *Spiritu exsultat propheta propter bona populo denuntiata; prædicat profecto vel invitis Israelitis gratiam a Deo in gentes diffundendam, non ideo tamen Sion negligendam, aut*

derelinquendam Jerusalem; nec autem illuminanda erat ab eo [propter divina de ipsa consilia, et dona ipsi largita. Etenim properantibus apostolis Evangelium gentibus prædicare jussit Salvator, ut ad oves prius irent, quæ perierunt domus Israel ¹⁶.

Vers. 2. Nomen novum dicitur nomen Christianorum; sæpius idem innuit. Etenim baptizatus baptismo salutis, renovata tota ipsius conditione, novo quoque nomine vocatur fidelis. Judæus novum illud nomen impugnat. Dicit igitur, juxta Isaïæ prophetiam, novum nomen quale sibi fuerit impositum. At non habet quod indicet. Restat igitur ut nomen illud Christianorum nomen sit, a Christo desumptum, quod ipse nobis Dominus imposuit, gentes nomine suo nobilitans.

Vers. 3. Ex variis floribus sertæ corona et diadema regni cœtum apostolorum designant, qui Ecclesiarum principes fuerunt et simul genere Israelitæ; quibus novum nomen apte conveniebat, cum commune genus cum iis haberent.

Vers. 4. Voluntas vocantur qui Dei voluntatem faciunt; vos et diligere dicitur, sicut habitans juvenis cum virgine. Hoc vero non marcentem, sed florentem conditionem designans; nam sponsus sponsam cohabitatione protegit.

Vers. 6. Hodiernam Ecclesiarum constitutionem indicat; populo tota die et tota nocte mandata Dei custodire; tota nocte docentibus presbyteris veram de Deo doctrinam, ac Dei laudes et memoriam celebrantibus.

Cap. LXIII, Vers. 1. Edom vocat filios Esau; Bosoz vel Bosra dicitur caro (13). Vir igitur iste cum fortitudine et violentia vobiscum justo calculo litigabit, pœnas a vobis repetens. Litigat Deus enim cum hominibus, quando vocat eos in iudicium, ut doceat se legitima vindicta uti, nos autem ipsi auctores esse supplicia in nos inferendi. Nam, vel vindictam exigens, omnia ad salutem nobis procurandam facit, ut a peccatis cessemus, et pœnitentiam agentes salvemur, aut mundemur pœnarum iudicio. *Et paulo post:* Vere admiratione stupebunt spirituales virtutes, cum videbunt Deum suum, cum corpore in cœlos ascendentem, et rubentem sanguine, et crucis stigmatibus transfixum; et victoriam de morte relatam; et gratiam hominibus largitam; et peccatorum remissionem. Nam hominibus propter peccata sua morte damnatis, Salvator noster ipse pro nobis mortem subiit, ut nobis immortalitatem operaretur. *Et paulo post:* Quod si angelos exsultavisse audieris, noli illos ignorantia arguere; noverant enim Salvatoris consilia ex quo in terram delapsus carnem suscepit;

¹⁶ Matth. x 6.

(13) Hanc vocem non *carnem* significare, sed *firmam* atque *munitam*, luce probat clarius S. Hier. *com. in Is. lib. xvii*

ἄφησιν, οὐδὲ τὴν Ἱερουσαλήμ ἔακενα. λέγει, ἀλλὰ καὶ ταύτην καταυγασθήσεται ὑπ' αὐτοῦ διὰ τε τὴν πρὸς αὐτὴν ἀνωθεν σχέσιν καὶ διὰ τὰ δοθέντα αὐτῇ σεμνά· καὶ γὰρ τῶν ἀποστόλων σπευδόντων εἰς τὰ ἔθνη τὸ κήρυγμα ἐξαγαγεῖν, ὁ Σωτὴρ πρότερον αὐτοὺς ποιῆσαι τὸ κήρυγμα παρεκελεύετο πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλῶτα οἴκου Ἰσραὴλ.

Ὅνομα καινὸν λέγεται τὸ ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν· πολλαχῶς δὲ τοῦτο νοεῖται· καὶ γὰρ ὁ βαπτισθεὶς βάπτισμα σωτήριον ὄνομα ἕτερον ὀνομάζεται, ἡ πίστις, ἀνακαλινισιν δεσγόμενος τῆς ὄλης αὐτοῦ καταστάσεως. Ἄλλ' ὁ Ἰουδαῖος μάχεται πρὸς τὸ καινὸν τοῦτο ὄνομα· εἰπάτω τοίνυν, κατὰ Ἡσαίου προφητείας, ὄνομα καινὸν ἐπιτεθὲν αὐτῷ· ἀλλ' οὐκ ἔχει δεῖξαι· ἄρα τοίνυν τὸ Χριστιανῶν ἔστιν, ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ γνωριζόμενον, ὃ ὁ Κύριος ἡμῶν τέθεικεν, ἀπὸ τοῦ οἰκείου ὀνόματος σεμνύνων τὰ ἔθνη.

Ἐκ διαφόρων ἀνθῶν πλακεῖς, καὶ διάδημα βασίλειας τὸ τάγμα τῶν ἀποστόλων τυγχάνει, οἱ καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν προήχθησαν, ὄντες κατὰ γένος Ἰσραηλιταί, οἷς καὶ ἤρμοσε τὸ ὄνομα τὸ καινὸν, κοινωνίαν ἔχουσι πρὸς τὸ γένος.

Θέλημα τοίνυν καλοῦνται οἱ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιηκότες, οὓς καὶ ἀγαπᾷ λέγει, ὡς συνοικῶν νεανίσκος παρθένῳ. Τοῦτο δὲ οὐ φθορὰν σημαίνει, ἀλλ' ἀκμάζουσαν σχέσιν· καὶ γὰρ τηρεῖ ἐν τῷ συνοικεσίῳ τὴν παρθένον.

Τὴν νομὴν κατάστασιν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐμφαίνει· μεθ' ἡμέραν τε καὶ νύκτωρ μελετῶντος τοῦ λαοῦ τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ· ἐκδιδασκόντων τε ἱερέων τὰ περὶ Θεοῦ δι' ὄλης νυκτὸς, αἰνοῦντων τὸν Κύριον καὶ αὐτοῦ μνημονεύοντων.

Ἐδῶμ λέγει τοὺς υἱοὺς Ἡσαῦ. Βοσὸρ δὲ ἦτοι τὴν Βόστραν λέγει καθ' Ἑβραίους σάρκα. Οὗτος τοίνυν ὁ μέγας ἐν ἰσχυρί καὶ ἀσύγκριτος κριθήσεται πρὸς αὐτοὺς δικαίᾳ ψήφῳ, τὴν κατ' αὐτοὺς ποιησάμενος ἐκδικίαν· καὶ γὰρ Θεὸς πρὸς ἀνθρώπους κρίνεται καλῶν ἡμᾶς εἰς κρίσιν, ἵνα διδάξῃ, ὅτι αὐτοῦ μὲν δικαία ἡ ἄμυνα, ἡμεῖς δὲ αὐτῶν αἴτιοι καθ' ἑαυτῶν ἐπισπόμενοι τὴν δίκην· αὐτὸς γὰρ καὶ δίκην ἐπαίγων, ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν πάντα ποιεῖ, ὑπὲρ τοῦ καὶ παῦλαν ἡμᾶς λαβεῖν τοῦ ἁμαρτάνειν, ἢ μετανοήσαντας σωθῆναι, ἢ κομφισθῆναι ἐν τῇ κρίσει τῆς τιμωρίας. *Καὶ μετ' ὀλίγα:* Ἀληθῶς γὰρ θαύματος ἐπεπλήρωοντο καὶ αἱ νοηταὶ δυνάμεις, ὁρῶσαι τὸν ἑαυτῶν Θεὸν ἐν σώματι εἰς οὐρανοὺς ἀνιόντα καὶ φέροντα τὸ ἐρυθρὸν τοῦ αἵματος καὶ τὰ σύμβολα τοῦ σταυροῦ, τὴν τε κατὰ τοῦ θανάτου νίκην, καὶ τὴν ἀνθρώποις χαρισθεῖσαν χάριν καὶ ἄφρασιν ἁμαρτιῶν. Τῶν γὰρ ἀνθρώπων ὑπὲρ τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων θάνατον χρεωστούντων, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ὑπῆλθεν αὐτὸς τὸν θάνατον ὑπὲρ ἡμῶν, ἵν' ἡμῶν ἀθανασίαν πραγματεύσῃται. *Καὶ μετ' ὀλίγα:* Εἰ δὲ ἐπὶ ἀγγέλων ἀκούσις ὡς ἐπαπορούντων, μὴ ἐκεί-

νοις ἀγγέλων προσάγης· ἴδειςαν γὰρ τὰ οἰκονομώ-
μενα ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, ἀπ' οὗ εἰς κόσμον ἐπιδη-
μήσας σάρκα ἀνειλήφει· ἀλλὰ τὴν εἶναι ὀμμάτωσιν
καὶ διδασκαλίαν τὸ πρῶγμα, ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ ἀγ-
γελοι χαίρουσι ἐπὶ σωτηρίᾳ, καὶ γεραίρουσι τὸν
Δεσπότην, καὶ θαυμάζουσι, ὅτι ὁ Θεὸς ἠνέσχετο τὸν
μίας ὑπελθεῖν ὑπὲρ αὐτῶν, ἐν αὐτοῖς σωτήριαν χαρίσθηται, ἀθανασίαν αὐτοῖς χαρισάμενος.

Πάλιν ἐνταῦθα τὸ ἄφατον τῆς τοῦ Θεοῦ φιλαν-
θρωπίας σημαίνεται· καθ' ὃ δεικνύται αὐτὸς ἡμῖν
παρεσχηκῶς καὶ τὸ εἶναι δι' ἀγαθότητα, καὶ τὸ
ἐλεεῖσθαι διὰ φιλανθρωπίας, ὡς ἰδίων ποιημάτων
ἀντιποιούμενος· καὶ οὐχὶ παρ' ἄλλου ἡμᾶς δεξά-
μενος ἔλεγεν, « Οὐχ ὁ λαὸς μου ἐστὶ τέκνα μου; »
τουτέστιν, Ἐμὰ υἱοὶ, εἰς τέκνα μου λογισθήσεσθε· ἐμοῦ
τὴν διάθεσιν τὴν ὡς τέκνοις ὀφειλομένην μὴ ἀθετοῦν-
τος, εἰ καὶ ὑμεῖς ἀγνώμονες περὶ τὸν ἑαυτῶν πατέρα
γεγένησθε. Ταῦτα δὲ ἤρμωζε παρ' αὐτῶν λέγεσθαι πρὸς
τὸν Θεόν, οἰκειωθέντων εἰς τὸν τῶν τέκνων κατάλογον.

Πάλιν ὁ προφήτης τῆς σχέσεως τῆς πρὸς τὸν λαὸν
τοῦ Θεοῦ γενομένης ὑπομιμνήσκει, μνημονεύων τῶν
ἐξ ἀρχῆς, καὶ ὡσπερ ὑποψιν αὐτοῖς ἄγει τῷ λόγῳ,
τὰ εἰς τοὺς πατριάρχας γενόμενα.

Ἐνταῦθα ὁ προφήτης εἰς τὴν εὐχὴν μετατίθησι
τὸν λόγον, καὶ ἀπ' οὐρανοῦ γνωρίζειν Θεὸν ἀξιολο-
γῶν ὡς τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανοῖς ἀποκλειομένου, καὶ ἕως
γῆς φθάσαι μὴ δυναμένου, ἀλλ' ὡς ἐγειρότος φρο-
νήματα καταπεπωκότα, καὶ εἰς γῆν ἔρποντα, ἀν-
άγοντος εἰς οὐρανοὺς, καὶ ἐκδιδάσκοντος μηδὲν γῆινον,
μηδὲν ταπεινὸν νοεῖν περὶ Θεοῦ· ἀλλ' εἰδέναι, ὡς ὁ
μέγας νοῦς, ὁ τὰ πάντα συνέχων καὶ κυβερνῶν,
τᾶλλα οἰκειῶς γνωρίζεται ἀπ' οὐρανοῦ.

Οὐδὲ γὰρ τὸν Ἀβραάμ εἴποιμι τὰ νῦν πατέρα,
οὐκ ἀρνούμενος τὸν πατριάρχην, ἀλλ' ὡς μᾶλλον τῷ
Θεῷ τοῦ πατρὸς ὄνομα ἀρμόζοντος.

Ὁ προφήτης πάντα ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναφέρει, οὐχ
ὡς τοῦ Θεοῦ αἰτίου ἡμῖν γινομένου τοῦ ἁμαρτάνειν,
ἀλλ' ἐνδιδόντος καὶ συγχωροῦντος ἐκεῖνα πράττειν,
καὶ ἂν τις αἰρήται· ὡς τὴν μὲν αἰτίαν ἔχειν ἐξ ἡμῶν
καὶ παρ' ἡμῶν, τὴν δὲ ἀναφορὰν ἐπὶ τὸν Θεόν. —
Ὡς ἐγκαταλειφθέντων αὐτῶν, καὶ μὴ ἀναστελλομέ-
νων διὰ πληγῶν τῶν κωλοουσῶν μὴ ἁμαρτάνειν.

Τῶν γὰρ Ἀσσυρίων ἀφελόμενων τὰς πόλεις αὐ-
τῶν καὶ περικοψάντων τὰς πλείστας πόλεις, ἀνοι-
κισάντων δὲ τοὺς Γοιθαίους, οἳ καὶ Σαμαρείται ἐκα-
λοῦντο, ἐκ τοῦ τόπου τὴν προσωνομίαν εἰληφόντων·
μόνον δὲ δύο ἤμισυ φυλῶν περιλειφθεισῶν μέρος
κατεχόντων μικρὸν, ὁ προφήτης ἔξιστο, ὥστε καὶ
τοῦτο ὃ ἐδόκουν κατεχεῖν περιλειφθέντων αὐτοῖς πρὸς
μνήμην τῆς ἐξ ἀρχῆς σου εἰς τὸ γένος γενομένης εὐ-
μενείας· μὴ πη καὶ τούτου ἀρθέντος γενοίμεθα ὡς
μὴ λαὸς σου, μηδὲ χρηματίσαντες μερὶς σου.

Πάλιν ἐμφανῶν ὁ προφήτης, ὡς οὐ δι' ἀσθένειαν
τοῦ Θεοῦ οὗτο· ἐγκαταλειφθησαν τοιαῦτα ὑποστῆναι,
παρὰ τὴν αὐτῶν μοχθηρίαν ἁμαρτόντων καὶ παρα-
βεβηκότων τὰς ἐντολάς, ἐξηγεῖται τὴν μεγαλειότητα
τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ βουλομένου αὐτοῦ οἱ οὐρανοὶ

A sed te erudiendi gratia ac docendi hæc dicta sunt,
ut discas angelos quoque de salute nostra gaudere,
ac Domino congratulari, et mirari quod Deus pec-
nias peccatis nostris debitas, ad salute nos et im-
mortalitate donandos, pro nobis subire voluerit.
χρεωστούμενον ἀνθρώποις διὰ τὰς αὐτῶν παρανο-
μίας.

VERS. 8. Rursus hic declarat quam inenarrabilis sit
Dei benignitas. Memorat enim se olim vitam nobis be-
nigne et dein veniam misericorditer tribuisse, nos
quasi creaturas suas sibi vindicans. Nec ab alio nos
accepisse contendebat : « Nonne populus meus filii
mei? » Hoc est, Mei cum sitis, pro filiis habebimini; af-
fectu vos complectar, quo filii diligendi sunt, dum-
modo vos in patrem vestrum gratos exhibeatis. Quæ
autem ab eis Deo dicenda erant, filiorum in numerum
receptis.

B VERS. 11. Rursus commendat propheta affectus
Domini in populum probatos, res præteritas me-
morans, et fidem ut sibi faciat, signa refert pa-
triarcharum gratia edita.

VERS. 15. Illic propheta ad preces confugit, et Deum
orat ut de cælo prospiciat. Non profecto quasi Deus
in cælis includeretur, et terram occupare non
posset, sed ut demissas mentes relevaret, et ad
terram depressas ad cælestia erigeret, ac doceret
eos nil humile, nil indignum de Deo esse sentien-
dum, habendum vero præ oculis, quod præstans
illa mens quæ cuncta continet et regit, omnia quo-
que uno intuitu de cælo perspiciat.

VERS. 16. Abraham patrem nunc non vocabo.
non quod patriarcham negem, sed quod nomen
Patris rectius Deo convenit.

VERS. 17. Cuncta ad Dominum referente pro-
pheta, ne putes Deum nobis auctorem peccatorum
esse; facultatem tantum permittit et concedit fa-
ciendi, quæ cuique libuerint: causa igitur pec-
cati in nobis et a nobis, ad Deum autem referenda
peccandi facultas. — Quasi comprehenderentur
ipsi, et calamitatibus opprimerentur, ne peccarent
impedientibus.

VERS. 19. Assyriis scilicet urbes nostras diri-
pientibus, et plerasque earum evertentibus, au-
ferentibusque de patria Gothæos, qui et Samari-
tani vocantur, loci nomine appellati; ac duabus
tantum tribubus in angulo remanentibus, sentit
D propheta parvam istam partem, quam possidere
videbantur, iis non nisi ea de causa fuisse reli-
ctam, ut memoriam benignitatis servarent, olim
a Deo patribus comprobata; ne si ista etiam au-
ferretur a nobis, quasi populus tibi alienus, et mu-
nerum tuorum expers fieremus.

CAP. LXIV, VERS. 1. Rursus declarans propheta
non propter imbecillitatem Dei ipsos fuisse op-
pressos, sed propter nequitiam peccantium et le-
ges divinas violantium, effert sublimitatem Dei;
quippe qui tantus est, ut, ipso iubente, cælum ave-

riatur et cuncta ut cera liquescant. Hic Deum cum aliis conferens, qui dii vocantur, cum oculis cerni negat, aut auribus audiri; sed qui in omnia imperium exercent, solus est nec est alius qui eum sperare valeat.

VERS. 5. Quæ hocce modo intelligenda: bonus Magister cum pravum habuerit discipulum, quem a nequitia revocare voluerit, hortabitur eum ut melior fiat; quod si autem hic deterior in dies evadat, nedum a malo absteineat, tunc depellet eum Magister et derelictum pluribus etiam peccatis tradet. Ita de nobis factum est. Cum a pravis moribus averti noluerimus, tu iratus es, et nos opera tua destituti, omnium vitiorum labe trahimur. **B** ημῶν, μή ανεχομένων ημῶν μεταθέσθαι τοῦ πονηροῦ ημῶν τρόπου, αὐτὸς ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς σου τημάτων ἠνέχθημεν.

VERS. 6. Ea quidem ratione mandata observabimus, ubi iustitia jam non amicitiam nostram cum Deo defendet. Tunc enim ab eo deficiemus, quasi folia ab arboribus et a stirpe sua decidentia; quod maximum crimen in nos habet.

VERS. 7. Quotiescunque Deus, vel multa hortatus, non poterit fideles suos a peccatis revocare, tunc ipse tandem irascetur, et ipsius cura desertos derelinquet.

CAP. LXV, VERS. 1. Ad Salvatorem spectant etiam hæc. Quippe qui patria benignitate missus, et sua misericordia motus, omnibus hominibus manifestus factus est, hominibus eum nec vocantibus, nec arcessentibus.

VERS. 5. Utrix scilicet vis.

VERS. 6. Quando dicit, scriptum est, ignorantiam nostram ab eo doceri credas. Cum enim scripta nobis præteritarum rerum memoriam retineant, et ad reminiscenciam nos deducant, et quasi ante oculos res gestas exponant, eodem modo nos docet Deus. Cuncta autem Deo nota, et antequam fierent, jam novit ea.

VERS. 8. Rursus hic divitias charitatis suæ manifestissime declarat singulari documento; nam ut cum inventum est acinum in botro, maturum, propter unicum illud uva ipsa servatur, et æstimatur magni, et a nemine carpitur, ita ego quoque si unum reperiero servientem mihi, omnibus parcam, juxta ea quæ Abraham fuerunt dicta, quando pœnas a Sodoma repetebam, et vel quinque misericordiam meam comprobavi; idem et nunc refert ad indicandam benignitatem suam.

VERS. 10. Quæ igitur ipsis largior propter paucos inservientes mihi; vos vero, qui mihi contradicitis vitæ vobis auctori, qui dæmonibus indulgetis, et mente carentibus mensam paratis ac potiones, morte moriemini. Jure autem eos morte damnat; quippe qui post impietatem et peccata in Deum, vocantem non audierunt, et locum pœnitentiæ præstanti non paruerunt, sed iniquitates

ανεψχθήσονται, καὶ τὰ ὑποκείμενα δίκην κηροῦ ταχίσονται. Κάν τούτω δηλῶν ὁ προφήτης, οὔτε δεῖ ὑποβάλλεσθαι αὐτὸν φάσκει, οὔτε ὡσὶν ἀκοῦσαι, σύγκρισιν αὐτοῦ πρὸς ἄλλους λεγομένους θεοὺς γεγονέναι· ἀλλὰ κατὰ πάντων ἔχων τὸ κύρος, μόνος ἐστὶ τοιούτος, ἄλλου πρὸς αὐτὸν παραβάλλεσθαι μὴ δυναμένου.

Τοιοῦτόν τινα νοῦν ἔχει· Ὡς, ὅτ' ἂν διδάσκαλος ὁ ἀγαθὸς ἔχοι πονηρὸν μαθητὴν, εἰ, μεταβαλέσθαι αὐτὸν βουλόμενος ἀπὸ τῆς πονηρίας αὐτοῦ, νοουθετεῖ αὐτὸν κρεῖττονα ἑαυτοῦ γενέσθαι· ὁ δὲ μὴ μόνον ἀπαλλάττοιο τῶν κακῶν, ἀλλὰ καὶ προσθήκη ἐν πονηρίᾳ δέξαιτο· ἀκόλουθον ἀποστραφῆναι αὐτὸν τὸν διδάσκαλον, κάκεινον ἐγκαταλειφθέντα εἰς πλειόνας ἀταξίας ἑαυτὸν ἐκδοῦναι· οὕτω φησὶ καὶ ἐφ' ἡμῶν, μή ανεχομένων ημῶν μεταθέσθαι τοῦ πονηροῦ τῆς ἐποπτείας ἀποτυχόντες, κατὰ τοῦν τῶν ἀμαρ-

Τοιαῦτα ημῶν ἔσται τὰ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἐντολῶν, διάθεσιν πρὸς Θεὸν μὴ σωζούσης τῆς δικαιοσύνης· ἢ καὶ ἔκρυσιν ἡμῖν προξένησεν, ὡς φύλλοις πίπτουσιν ἀπὸ τῶν δένδρων καὶ ἀπὸ τῆς ἑαυτῶν βίτης· ὅπερ τὴν ἐσχάτην αὐτῶν κατηγορίαν ἔχει.

Ὅτ' ἂν γὰρ Θεὸς ἐπὶ πολλὴ νοουθετῶν μὴ σχοίη τοὺς πειθομένους αὐτῷ μεταθέσθαι τῶν παρανομημάτων αὐτῶν, τότε καὶ αὐτὸς τέλειον ὀργισθεὶς ἐγκαταλιμπάνει αὐτοὺς ὡς ἐρήμους αὐτοὺς γενομένους τῆς αὐτοῦ κηδεμονίας.

Ἐκληπτέον δὲ καὶ εἰς Σωτῆρα ταῦτα, ὅς, πατρικῆ ἀγαθότητι ἀποσταλεὶς καὶ οἰκείᾳ φιλανθρωπίᾳ ἐλθὼν, ἐμφανῆς πᾶσιν ἀνθρώποις γέγονεν ὁ Σωτῆρ, ἀνθρώπων μῆτε προσευσαμένων πρὸς αὐτὸν, μῆτε παρακαλεσάντων.

Ἡ τιμωρητικὴ δηλαδὴ δύναμις.

Τὸ δὲ, γέγραπται, ἀκούων, νόει ὡς ἡμετέραν παραμυθεῖται ἀγνοίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡμῖν ἐξ ἐγγράφων ἡ μνήμη συγκροτεῖται τῶν παρελθόντων πραγμάτων εἰ ὑπόμνησιν ἡμᾶς ἄγουσα, καὶ ὡσπερ ὑπ' ἡμῖν ἄγει τὰ παρελθόντα πράγματα, οὕτως ἐκδιδάσκει· Πάντα ἐγνώσθη τῷ Θεῷ, καὶ πρὶν ἢ γένηται τὰ γενόμενα ἐπίσταται.

Ἐνταῦθα πάλιν ὁ πλοῦτος τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ φανερώτατα δηλοῦται οἰκείῳ ὑποδείγματι· Ὡσπερ γὰρ, ὅτ' ἂν εὑρεθῆ ἐν τῷ βότρυι ὁ ῥῶξ πέπειρος, δι' ἐκείνον τὸν ἕνα πᾶς σώζεται, καὶ περὶ πολλοῦ ποιεῖται, μηδενὸς αὐτοῦ ἀπτομένου· οὕτω, φησὶ, κάγω, ἐνὸς εὐρεθέντος δουλεύοντός μοι, πάντας περιποιήσομαι, κατὰ τὸ τῷ Ἀβραάμ λελεγμένον, ἦνίκα ἡ κατὰ Σοδόμων δίκη κατεπέμπετο, ἕως πέντε τὴν φιλανθρωπίαν ἐνδείξαμένου. Τὸ αὐτὸ τοίνυν καὶ νῦν φάσκει κατ' ἐπίτασιν ἀγαθότητος.

Ταῦτα τοίνυν παρέχω αὐτοῖς δι' ὀλίγους τοὺς δουλεύοντάς μοι. Ὑμεῖς δὲ, οἱ ἀνταλλαξάμενοι ἀντὶ ἐμοῦ τοῦ τὸ εἶναι ὑμῖν παρεσχηκότος, καὶ δουλεύσαντες δαιμονίοις, καὶ ἀψύχοις παρατιθέντες τράπεζαν καὶ κεράσματα, θανάτῳ ὑποπεσεῖσθε. Θάνατον δὲ αὐτῶν δικαίως καταψηφίζεται· ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἀσέβειαν, καὶ τὸ ἐξαμαρτεῖν αὐτοὺς εἰς τὸν Θεὸν, καλοῦντι οὐχ ὑπήκουσαν, καὶ τόπον μετανοίας αὐτοῖς δίδόντι,

οὐκ εἶξαν· ἄλλ' ἐπτείνετε καθ' ἑαυτῶν τὰ πονηρὰ, **A** suas etiam auxerunt, eaque fecerunt quæ nolebam. καὶ ἃ οὐκ ἤρεσκέ μοι ἐπράττετε.

Ἐπειδὴ γὰρ, περὶ γαστέρα ἀσχολούμενοι, εἰς τὴν τῶν καρπῶν ἀπόλαυσιν τὸ πᾶν τῆς εὐφροσύνης ἐτίθεντο, καὶ εὐδαίμονας ἐνόμιζον τοὺς τούτων ἀπολαύοντας, λυπῆσαι αὐτοὺς βουλόμενος ἐν τῇ ἀκοῆ, Ἰν' ἐπιστρέψαντες σωθῶσι, τὴν τούτων αὐτοῖς στέρρσιν προαγορεύει.

Προκαταλέξας ἃ πείτονται οἱ μὴ φοβούμενοι τὸν Κύριον, μὴδὲ ἐπιστρέφοντες πρὸς αὐτὸν, ἐπάγει, ὅτι Ἄπεναντίας τούτων οἱ δουλεύοντές μοι οὐ μόνον τεύξονται, ἀλλὰ καὶ ὀνομάτων, καθάπερ οἱ πατριάρχαι, οἱ πρὸς τοῖς τρόποις καὶ ὀνομάτων καινῶν ἐτύγχανον. Τούτων δὲ μὴ μετανοούντων, τοῦτο τὸ ὄνομα δοθήσεται τοῖς ἔθνεσι, τὸ μὲν εἰς αἶν, ὅπερ ἐστὶ πρὸ τῶν Χριστιανῶν· μηκέτι γὰρ εἰδῶλων μνήμην ποιούμενοι, μὴδ' ὡς εἰς θεοὺς ὀμνύοντες, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν Θεὸν καὶ δημιουργὸν αὐτῶν, παρ' αὐτοῦ ἔξουσι τὴν τῶν ἀγαθῶν ἀπόλαυσιν.

Μακροβίωσιν δὲ αὐτοῖς ἐπὶ πολὺ, ἀώρως μὲν μηδενὸς μεταλλάττοντος, εἰς γῆρας λιπαρὸν φθάνοντος· καὶ γὰρ ἑκατὸν ἐτῶν ὁ τελευτήσας ἐν ἐκείνοις ἔσται, ὡς πρὸ ὥρας νέος ἀπαλλάξας τὸνδε τὸν βίον· ὁ δὲ οὕτω μεταλλάττων ἐν κατάρτας μέρει κείσεται ἀμαρτωλῶς συγκρινόμενος τῷ μακρῷ βίῳ.

Τὰ γὰρ ἀειθαλῆ φυτὰ ἐν τῷ παραδείσῳ ἀειζώους καρποὺς φέρει· οἷτινες ἐν μὲν τῷ εἶναι τὸν ἄνθρωπον ἐν τῷ παραδείσῳ, ἄλλοι ἐπ' ἄλλοις γινόμενοι καρποὶ, παρεῖχον τῷ ἀνθρώπῳ τὸ αἰεὶ ἀπολαύειν· ὅτε δὲ ἐξώσθη ὁ ἄνθρωπος, οἱ καρποὶ μένουσιν εἰς τὸ διηνεχῆς ἀφθαρτοί.

Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἐπαγγέλλεται μετανοοῦντι· ἐπειδὴ δὲ ἀπειθεῖς καμενήκασι, μεταγάει τὰς εὐλογίας εἰς τὰ ἔθνη· ὡς καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ταῦτα κατὰ ἀλήθειαν ἐκλαμβάνεσθαι.

Τῶν δύο ἡμισυ φυλῶν ἔτι ἐν τοῖς τόποις ὄντων, καὶ οἰομένων μὴ ἀπάγεσθαι εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν διὰ τὴν πρὸς τὸν ναὸν σχέσιν τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ δὲ διὰ τῶν ἀρετῶν καὶ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν εὐνοίαν, υποδείκνυσιν ὁ Θεός, ὡς οὐ τόπου χάριν ἢ ναοῦ βυσθήσονται τῆς αἰχμαλωσίας προηγουμένως οἱ ταῦτα ἔχοντες· τούτων γὰρ ἀντέχοντες, Θεὸς λέγει, διὰ τὴν τῶν οἰκούντων περὶ τὰ νόμιμα φυλακὴν, οὐδὲ καὶ ναὸν βούλεται ἔχειν, καὶ ἀξίους εἶναι τοῦ ἐνοικεῖν ἐν αὐτοῖς.

Ἄντα γὰρ πανταχόθεν βοᾷ τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ, πολεμίων μὲν καταστροφόμενων, Ἐζεχίου δὲ ἐκ τοῦ ναοῦ ἐπανιόντος καὶ κηρύττοντος τὴν μεγαλειότητα τοῦ Θεοῦ.

Τουτέστι, Πρὸ τοῦ κινδύνου (14) ἔτεκεν ἄρσεν, ὃ ἐστὶ κῆγμα καλὸν καὶ τριπόθητον· ταῖς γὰρ τικτούσαις ἀρβεντοκία μᾶλλον θατέρου προτέτακται· ἢ τάχα που καὶ ἄρσεν τὸ τεχθέν· οὐ γὰρ θηλύνηται πρὸς μακαρισμοὺς ὁ ἐν Χριστῷ λαός· φρόνημα γὰρ ἐστὶν ἐν αὐτῷ νεανικόν. — Ἐκδιδάσκει προλαβεῖν τῇ μετανοίᾳ τὸν καιρὸν τῶν ὁδίνων, καὶ ὡσπερ παιδίᾳ

(14) Forte κυρτικοῦ.

Vers. 13. Quando ventri unice deditis, in posidendis frugibus summam felicitatem consistere videretur, ac eos tantum beatos esse qui istis abundant, terrere eos sermone volens, ut conversi salventur, frugum inopiam denuntiat.

Vers. 15. Prædictis quæ hominibus imminent, nec Deum timentibus, nec ad ipsum se recipientibus, adjicit Deus: Non modo longe diversa sortientur qui mihi inserviunt, sed nomine etiam novo vocabuntur, sicut patriarchæ, qui pro moribus novis quoque hominibus insigniebantur. Israelitis autem pœnitentiam renuentibus, gentibus dabitur hoc nomen, quod in æternum manebit, nec aliud est præter nomen Christianorum. Jam non amplius idolorum memoriam facient, neque ea tanquam deos invocabunt, sed unum Deum et conditorem suum colent, et ab ipso honorum copiam impe-trabunt.

Vers. 20. Multos annos perfecit qui non immatura morte rapitur et viridem consequitur senectutem. Justus enim centenarius erit quasi adolescens ante tempus moriens; peccator vero centenarius maledictus erit, propter ipsam grandem ætatem damnatus.

Vers. 22. Continuo florentes paradisi plantæ æternos fructus ferunt. Quippe qui, dum homo in paradiso esset, in dies magis ac magis aucti, æterna homini gaudia præbebant; expulso autem homine ex paradiso, remanent fructus in æternum incorruptibiles.

Vers. 25. Quæ quidem denuntiat Deus Israel pœnitentiam agenti; quia autem indociles remanserunt, benedictiones suas gentibus impertitur, ut in Ecclesiam juxta veritatem suscipiantur.

CAP. LXVI, Vers. 1. Ambabus tribus adhuc terram suam occupantibus, seque in captivitatem propter studium Dei in templum non abduci putantibus, non vero propter bonitatem morum suorum aut suam in Dominum pietatem, declarat Deus: illos non loci aut templi gratia captivitatis immunes futuros, qui hæc præcipue colunt. Nam hæc retinebunt, ait Deus, propter inhabitantium circa legalia pietatem; quos enim templum possidere volo, sint digni qui illud inhabitent.

Vers. 6. Conclamant cuncta judicium Dei esse justum, fuis hostibus, Ezechia de templo egrediente et magnificencias Dei prædicante.

Vers. 7. Hoc est: Partu nondum maturo peperit masculum, præstantem scilicet fetum et ter optatum; matribus enim masculorum generatio gratior. Et profecto masculum genitum fuit; dici enim effeminatus non potest populus Christo fidelis; nam sensus illi virilis. — Docet ut pœnitentia diem partus præoccupemus, et velut parvulus

salutem nostram pariamus. Est quidem omnino super hominum mores, quod paulisper brevissima tolerantes, quasi diuturna pertulissemus, salutem consequamur. Quæ vero perlicienda esse de Jerusalem nuntiabat, ad quam paulo post habitatores redirent ac tota gens.

VERS. 8. Nam si ad Deum convertemini, confestim vos excipiet; nec rem ipso ad longum temporis spatium differente, sine ulla mora statim omnes in Jerusalem congregabuntur. Non erunt qui fidem aut operam denegantes, prædicta disturbant. Complebuntur sane quæ de gentibus dicta sunt; quippe quæ, suis derelictis, Deum suum et Salvatorem agnoscentes, de prioribus erroribus pœnitentiam agentes, ad cœlestem Jerusalem accedent. Israel vero usque ingratum se præbebit: Deo vel præstantissima promittente, indociles remanebunt, ne illud quidem recordati quod una mulierum secunda, altera vero sterilis prænuntiatur; Domino naturarum utramque naturam ad nutum suum componente; aliam quidem velut agrum frugiferum; aliam vero velut terram aridam et infecundam.

VERS. 12. Omnibus ad eam undequaque confluentibus. Nam gloriam gentium largietur eis ad Jerusalem festinantium, quasi filios suos et filias suas in humeris portantium, et ferentium super genua, ut cum iis communicent. Cuncta enim præbebit eis Deus adiutor, matris ad normam bonæ de natis suis curam gerentis.

VERS. 13. Quæ reperies historiis comprobata; præsertim vero narratione rerum nunc apud nos post adventum Salvatoris nostri gestarum. Idcirco ad veram Jerusalem tendimus, et veros Judæos portamus super humeros ac genua ferentes; cum enim in manibus beatos prophetas habemus, et illorum libris occurrimus, ipsi quoque in Deum Abraham et cæterorum patrum speramus; præ primis vero libros habentes a beatis apostolis post Salvatorem nostrum conscriptos et eos in humeris portantes, ac de illis symbola salutis nostræ haurientes, quo pacto non vere veros filios veræ Jerusalem super humeros gerimus, quicumque de gentibus undequaque cum illa conjungi student.

VERS. 14. Ossa germinabunt, pristinam virtutem recipientia juxta Dominicam prædictionem; quod etiam de beato Ezechiel historia refert, ossibus aridis excitatis et inter se apte cohærentibus 17.

VERS. 15. Hæc profert ut indicet, quam rapide judicium facturum sit cum Deus nec tempore indigeat, nec niota: non enim externos accusatores exspectat, qui ipse cuncta novit antequam fierent, uti dictum est: *α* Inoperatum meum viderunt

17 Ezech. xxxvii, 12 sqq.

Α ἀποκυῆσαι τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν· ὅπερ ἐστὶν ὑπὲρ πᾶσαν ἀνθρωπίνην συνθήειαν, ἐν ἀκαριαίῳ διαστήματι ὡσπερ ἐπὶ πολλῶν χρόνων κάμνοντες, σωτηρίαν καρπώσασθαι. Τελεσθήσεσθαι δὲ αὐτὰ ἐπηγγέλλετο ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐν ὀλίγῳ ἀπολαμβανούσης τοὺς οἰκητορας καὶ ἅπαν τὸ ἔθνος.

Οὐ μόνον γὰρ, ἐὰν ἐπιστραφῆτε ἐπὶ τὸν Θεόν, ταχίστη ἔσται ὑμῶν ἡ ἀντίληψις, οὐκ εἰς χρόνων περίοδον ὑπεριθεμένου τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' εὐθὺ καὶ παραχρῆμα πάντων ἀπανταχόθεν ἐπισυναγομένων ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ· οὐ στενοχωρηθήσεται τὰ τῆς ἐπαγγελίας μὴ βουλομένων, μηδὲ ὑπακουσάντων· πληρωθήσεται δὲ εἰς τὰ ἔθνη, τούτων μὲν ἀποβαλλομένων τῆς οἰκειότητος, εἰσποιοιμένων δὲ τῶν ἐθνῶν εἰς τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσαλήμ, ἐπεγνωκότων τὸν ἑαυτῶν Θεὸν τε καὶ Σωτῆρα, καὶ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ προτέρῃ πλάνῃ. Ὁ δὲ Ἰσραὴλ ἀγνώμων ἀπανταχοῦ· καὶ γὰρ ἐλπιδας αὐτοῖς ἀγαθὰς ὑπογράφαντος τοῦ Θεοῦ, ἔμενον ἀντίστροφοι· μήτε τοῦτο κατὰ νόον λαβόντες, ὅτι ἡ μὲν τις γυνὴ πολυπαῖς ἀναδείκνυται, ἡ δὲ τις ἔρημος παίδων· τοῦ Δεσπότης τῶν φύσεων πρὸς τὸ ἑαυτοῦ νεῦμα ἄγοντος ἐκάστην φύσιν· καὶ τὴν μὲν τινα ὡσπερ γῆν εὐκαρπον ἀποφαίνοντες, τὴν δὲ ἄγονον καὶ στέραν.

Τῶν εἰς αὐτὴν πανταχόθεν συβρέδοντων· τὴν γὰρ δόξαν τῶν ἐθνῶν χερσὶται αὐτοῖς εἰς αὐτὴν σπευδόντων, ὡς τοὺς υἱοὺς αὐτῆς καὶ τὰς θυγατέρας ἐπ' ὤμων φέρειν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐπὶ γονάτων φέρειν αὐτοὺς, μεταδιώκοντας τὴν πρὸς αὐτοὺς κοινωνίαν· ἡ γὰρ εἰς αὐτοὺς ῥοπή τοῦ Θεοῦ παρέξει αὐτοῖς ἅπαντα, δίκην μητρὸς χρηστῆς περὶ τὸ ἴδιον τέκνον ἐνδεικνυμένης τὴν ἑαυτῆς κηδεμονίαν

Καὶ ταῦτα εὐρήσεις οὕτως ἔχοντα ἐπὶ τῆς ἱστορίας· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἕως τῆς δεῦρο οὕτως ἔχοντα τελεῖται παρ' ἡμῶν μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· διὸ καὶ τὴν ἀληθῶς Ἱερουσαλήμ μεταδιώκομεν, καὶ τοὺς ἀληθῶς Ἰουδαίους βαστάζομεν φέροντες ἐπ' ὤμων καὶ γονάτων. Ὅτι ἂν δὲ μετὰ χεῖρας ἔχωμεν τοὺς μακαρίους προφήτας, καὶ ἐντυγχάνωμεν ταῖς ἐκεῖνων βίβλοις, καὶ ἐπὶ τὸν Θεὸν τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῶν καθ' ἑξῆς πατέρων ἐλπίζομεν· ἔτι μὴν καὶ τοὺς μακαρίους ἀποστόλους μετὰ τὸν Σωτῆρα ἡμῶν ἐπιφερομένους τὰς αὐτῶν βίβλους ἔχοντες, καὶ ἐπ' ὤμων αὐτὰς βαστάζοντες, καὶ ἐν αὐταῖς τὰ σύμβολα τῆς σωτηρίας ἡμῶν μαθόντες, πῶς οὐχὶ ἀληθῶς τοὺς ἀληθινοὺς υἱοὺς τῆς ἀληθῶς Ἱερουσαλήμ, ἐπ' ὤμων σπεύδουσιν ἐπ' αὐτὴν συναχθῆναι;

Τὴν ἰδίαν ἰσχὺν ἀναλαβόντα κατὰ τὴν δεσποτικὴν ἐπαγγελίαν, καθὼς καὶ ἡ ἱστορία τοῦ μακαρίου Ἰεζεκιὴλ περιέχει, ἀνεγειρομένων τῶν ξηρῶν ὀστέων, καὶ ἀπολαμβανόντων τὴν σύμπηξιν καὶ ἁρμονίαν.

Ταῦτα παραλαμβάνει, δηλῶν τὸ ταχὺ τῆς κρίσεως, οὐ χρόνου, οὐ διατριβῆς δεομένου πρὸς τοῦτο τοῦ Θεοῦ· οὔτε γὰρ ἔξωθεν κατηγόρους περιμένει, ἐπιστάμενος πρὶν ἢ καὶ τὴν πρᾶξιν εἰς ἔργον παρ' ἑμοῦ προχωρῆσαι κατὰ τὸ εἰρημένον· εἰ δὲ ἀκατέρησασθαι

μου εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου. Ἐναγκαίως τοίνυν, ἐκκόπτων τὸν λόγον τοῦ ἁμαρτάνειν, παραλαμβάνει πῦρ καὶ καταιγίδα, ἧ αὐτὸς ἀνάπτει ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ἡμῶν.

Δι' ἧς ἐμφαίνει ψυχικὴν κόλασιν, καὶ τραυματίας ἔσεσθαι πολλοὺς λέγει· ἔνα, διὰ τῆς ἀκοῆς τῶν δοκούντων αὐτῷ φοβερῶν εἶναι παιδεύσας αὐτοὺς, ἀνακαίτιση τῶν ἁμαρτημάτων.

Ταῦτα δὲ προστίθεται ἐν μέσῳ, οὐ κατηγοροῦν αὐτῶν μόνον ἐνιστάμενος, ἀλλὰ καὶ σωτηρίαν αὐτοῖς προξενῶν διὰ τοῦ ἐλέγχου, ἐὰν ἐπιστήσωσι τὸν νοῦν· καὶ γὰρ τὸν μῦν παρέλαβε, ἔνα, κἂν γοῦν οὕτως αἰδεσθέντες τὸ μυσαρὸν τῶν πράξεων, ἀνακαυχῆν δώσωσι τοῖς κακοῖς.

Οὐ μόνον δὲ τῶν φανερῶν πράξεων αὐτῶν ἐλεγχὸν ἐποιεῖτο, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν αὐτοῖς κινήσομένων κακῶν λογισμῶν· ὅπερ ἀναγκαίως καὶ χρησίμως ἐπὶ τῆς αὐτῶν λυσιτελείας ἐποιεῖ. — Οὐκέτι τὴν διὰ λόγων ἀπειλὴν ποιοῦμενος, ἀλλὰ καὶ παρουσίαν οἰκείαν ἐπαγγελλόμενος· πανταχόθεν γὰρ τῷ Δεσπότη σκοπὸς πᾶσαι τὸν λαόν, καὶ στήσιν τὸν λόγον τὸν πρὸς τοὺς πατέρας γεγενημένον· ὅθεν καὶ διὰ σκυθρωπῶν καὶ χρηστῶν ὕψων σωτηρίαν αὐτοῖς πραγματεύεται. *Καὶ μετ' ὀλίγα*· Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐναυθα τὴν εἰς αὐτοὺς ἐπίσκεψιν αὐτοῦ ἰδίαν παρουσίαν αὐτοῦ καταγγέλλει, δηλῶν, ὡς ἐπισυνάξει αὐτοὺς ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν ἐν οἷς ἀνεστράφησαν, ἐκεῖ ἐκμαθόντες καὶ τὰς γλώσσας αὐτῶν.

Ἐξεῖθεν δὲ καὶ τοὺς μακαρίους ἀποστόλους ἀπέστειλε κήρυκας καθ' ὅλης οἰκουμένης γεννησομένουσιν ἀπ' ἄκρων ἕως ἄκρων.

Ἰππων καὶ ἡμιόνων καὶ λαμπίνων μέμνηται, δηλῶν τὴν τῶν ἐθνῶν εὐθυμίαν, ἥτις πρῶτως ἐπληροῦτο ἐπὶ τοῦ εὐνοῦχου τῆς Κανδάκης βασιλείσης, ὧς τὸν Φίλιππον ἔφερον ἐπὶ τοῦ ἄρματος αὐτοῦ.

Οὐκέτι γὰρ εἰς τοῦτον ἀπατηθήσονται, οὐδὲ τῷ κόσμῳ τούτῳ δελεασθήσονται, καὶ ὡς Θεῷ προσκυνήσουσιν· ἀλλὰ προσκολληθήσονται Κυρίῳ τῷ Θεῷ, τὰς ἐνδελεχεῖς θυσίας προτάγοντες, οὐκέτι τρίτον τοῦ ἐνιαυτοῦ μόνον, ἀλλὰ καθ' ἑβδομάδα καὶ μῆνα συναθροίζόμενοι ἐπὶ τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν· οὐ μόνον δὲ ἕως τούτου στήσονται, ἀλλὰ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν οὐ παύσονται τὴν προσκύνησιν ποιοῦμενοι εἰς τὸν ἀληθινὸν Θεόν.

Τῶν ἐπισυναχθέντων ἐθνῶν ἐπὶ Ἐζεκιῦ βασιλέως ἄμα τῷ Σαναχηρείμ. — Ταῦτα δὲ πάντα τρανωθήσεται ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου τῆ φοβερᾶ καὶ ἐνδόξῳ· ὅτε τὸ οἰκουμένικόν θέατρον συγκροτεῖται· ὅτε πάντες πανταχόθεν συναχθήσονται· ὅτε ἕκαστος κομμεῖται πρὸς ἃ ἔπραξεν· ὅτε ὁ ἐκάστου κληρὸς φανεροῦται· ὅτε θύονται ἀληθῶς τῶν παραβεβηκότων τῷ Θεῷ τὸν σκώληκα αὐτῶν ἀτελευτήτων, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν ἄσβεστον· τουτέστι τὸ κριτήριον τῆς οἰκείας αὐτῶν συνειδήσεως, ἧ δίκην σκώληκος ἀτελευτήτου ἐν αὐτοῖς ἐνελεῖται· καὶ καταφλέξει αὐτοὺς πῦρ πηγάζον ἐν αὐτοῖς· καὶ ἔσονται φανεροὶ πᾶσι τοῖς ἐπγνωκόσι τὸν ἑαυτῶν δεσπότην τε καὶ ποιητὴν.

²⁰ Psal. cxxxviii, 16.

A oculi tui ²⁰. Merito igitur rescindens peccandi rationem, procellam et ignem suscipit, quem ipse in conscientiis nostris accendet.

VERS. 16. Per gladium significat spirituale iudicium et multos dicit esse vulnerandos, ut gravisimis minis deterriti, a peccatis recedant.

VERS. 17. Quæ in medium affert, non tantum ut eos incriminetur, sed etiam ut eis salutem reprehensionibus præparet, si forte mentem intenderent. De mure hic loquitur, ut vel ita de detestandis operibus suis erubescerent, a malis revocentur.

VERS. 18. Non opera modo arguit extrinsecus apparentia, sed ipsas quoque pravas mentis cogitationes: quod merito et salubriter ad utilitatem nostram præstat. — Jam non verbis minas intendit, suam quoque præsentiam annuntiat. Per omnia enim studet Dominus ut salvet populum et sermonem perficiat ad patres prolatum: ideo tum minis cum promissis salutem ipsis operatur. *Ei paulo post*: Eadem ratione hic quoque suam in eos inspectionem, adventum suum denuntiat; declarans se eos de omnibus gentibus congregaturum, inter quas degebant, quarum etiam linguas edisceban.

VERS. 19. In hoc etiam deos apostolos emisit in totum terrarum orbem perlustrati, Evangelium vel in extremis regionibus prædicant.

VERS. 20. Hic equos mulosque, et lampenas memorat, indicans præstantissimo animo futuras gentes, quem primus exhibuit eunuchus reginæ Candaces, qui Philippum curru suo vexit.

VERS. 23. Jam non amplius errabunt circa Deum, nec mundi illecebris illecti ipsi tanquam Deo inservient; sed cum Domino Deo conglutinati, continuo ei sacrificia offerent; jam non ter modo in annum, sed in singulos menses, inque singulas hebdomades congregabuntur in sanctas ecclesias. Quin imo, ulterius etiam progressi, nec die nec nocte a cultu veri Dei cessabunt.

VERS. 24. Cadavera videbunt gentium cum Sennacherib adversus regem Ezechiam congregatarum. — Quæ autem omnia manifestabuntur in horrendo et illustri Dei adventu, cum, convocato creaturarum omnium cœtu, omnibus undequaque collectis, quisque pro meritis suis accipiet, ac sors cujusque apparebit, et videbunt vere vermem peccatorum immortalem, ignemque eorum inexstinguibilem; hoc est, iudicium conscientiarum, quæ velut vermis immortalis in eorum animo vertetur; et torreat etiam eos ignis ex ipsis elicitus, et omnibus conspicietur qui Dominum conditoremque suum agnoscunt.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

SANCTUS METHODIUS EPISCOPUS ET MARTYR.

Notitia historico-litteraria. 9
Testimonia veterum de S. Methodio. 17

CONVIVIUM DECEM VIRGINUM. 27

INTRODUCTIO. — Operis consilium. Iter ad paradisum. Virtutis descriptio et prosopopœia. Agnus, vitex, symbolum castitatis. Marcella, inter Christi virgines senior et prima. 27

ORATIO I. — *Marcella*. 35
CAPUT PRIMUM. — Virginitatis arduitas et præstantia. Doctrinæ studium virginibus necessarium. 53

CAP. II. — Virginitas e caelis planta, sero tandem agnita. Hominis ad perfectionem protractio, quomodo instituta. 59

CAP. III. — Abrahami circumcisione sublata sororum conjugia. A prophetis temporibus repudiata polygamia. Castitas conjugalis, ipsa modis coercita. 41

CAP. IV. — Unus Christus virginitatem edocuit, aperte prædicans regnum cœlorum. Dei similitudo, divinarum virtutum luce perlicenda. 44

CAP. V. — Christus incorruptam carnem in virginitate servans, ad virginitatem excolendam allicit. Virginitatis exiguus numerus, præ multitudine aliorum sanctorum. 45

ORATIO II. — *Theophila*. 47
CAPUT PRIMUM. — Non sublata nuptiæ, virginitatis præconium. 47

CAP. II. — Generatio, affinis primæ Evæ ex costa et osse Adæ formati. Deus hominum conditor in consueta generatione. 49

CAP. III. — Locus Scripturæ vexatus. Spurii, non solum fideles, sed et quandoque prælati. 49

CAP. IV. — Humana generatio, Deique in ea opus declaratum. 51

CAP. V. — Idem argumentum persequitur S. Pater. 53
CAP. VI. — Etiam adulterinorum partuum cura Deo, iis angeli curatores dati. 55

CAP. VII. — Anima rationalis ab ipso Deo. Castitas non una bona, etsi melior et honoratior. 57
ORATIO III. — *Thalia*. 59

CAPUT PRIMUM. — Locus Geneseos II, 23, 24, cum textu Paulino Ephes. V, 28-32, collatus. 59

CAP. II. — Apostoli Pauli digressiones. Ejus doctrinæ character, nihil in eo dissentaneum. Suffixus Origenes, qui improbe omnia ad allegoriam trahit. 61

CAP. III. — Primi Adam et secundi comparatio instituta. 63

CAP. IV. — Nonnulla hic dura et simpliciter dicta, nec satis ex theologia norma prolata videntur. 65

CAP. V. — Jeremiæ locus expensus. 67
CAP. VI. — Spirituallium ovium integer numerus. Homo, alter ab angelis in Dei laudem chorus. Ovis perditæ parabola exposita. 67

CAP. VII. — Christi opera, Dei et hominis propria, ejus ipsius, qui unus sit. 69

CAP. VIII. — Sapientiæ ossa et caro. Costa ex quo formata spiritalis Eva, Spiritus sanctus. Adæ adjutrix mulier, desponsæ Christo virgines. 71

CAP. IX. — Gratia œconomia in Paulo apostolo. 73
CAP. X. — Ejusdem apostoli doctrina de castimonia. 73
CAP. XI. — De eodem argumento. 77

CAP. XII. — Paulus viduis exemplum, et iis qui uxoris non uterentur. 77
CAP. XIII. — Pauli de virginitate doctrina expenditur. 81

CAP. XIV. — Virginitas Dei donum, nec cuivis temere arripendum ejus propositum. 83
ORATIO IV. — *Theopatra*. 87

CAPUT PRIMUM. — Laudandæ virtutis necessitas, cui suppetit facultas. 87
CAP. II. — Castimoniam virginitatisque præsidium divinitus datum hominibus, ut e vitiorum cœno emergant. 87

CAP. III. — Expenditur Davidicum illud, *Super flumina Babylonis*, etc. Organa e salicibus suspensa, quid in-

nuant. Salix, symbolum castitatis. Salices aquis irriguæ. 89

CAP. IV. — Interpretationem ejusdem loci prosequitur auctor. 91

CAP. V. — Virginitatis dotes, quibus ornatae uni viro exhibentur Christo. 93

CAP. VI. — Virginitas omni loco ac tempore colenda ac laudanda. 95
ORATIO V. — *Thallusa*. 97

CAPUT PRIMUM. — Magnum votum est oblatio castitatis. 97
CAP. II. — Abrahamæ sacrificium vaccæ triennis et capræ trimæ et arietis annorum trium, quid significet. Omnis Deo consecranda ætas. Triplex vigilia et ætas nostra. 97

CAP. III. — A puero virtutem colere, longe optimum. 99

CAP. IV. — Perfecta Deo consecratio et devotio, quam. 102

CAP. V. — Votum castitatis ejusque ritus in lege. Virginitas, Christus et diabolus. 105

CAP. VI. — Siccera, vinum fœditum et spurium, perinde inebrians. Cavenda virginitati quæ ipsa peccato vicina. Altare incensi, virgines. 107

CAP. VII. — Ecclesia, media inter legales umbras et cœli veritates. 110

CAP. VIII. — Duplex altare, viduæ et virgines. Aurum virginitatis symbolum. 112
ORATIO VI. — *Agatha*. 112

CAPUT PRIMUM. — Virginitatis decoris tenacis præstantia. Anima ad Dei imaginem, id est Filii, imaginem. Diabolus animæ procus. 113

CAP. II. — Parabola decem virginum. 114
CAP. III. — Virginitatis idem conatus et aggressio, dispari exitu. 115

CAP. IV. — Quid oleum in lampadibus. 117
CAP. V. — Virginitatis præmium. 119

ORATIO VII. — *Procilla*. 122
CAPUT PRIMUM. — Quinam verus ac gravis laudandi modus. Pater major Filio auctoritate principii, non substantiæ. Virginitas, lilium. Fideles animæ ac virgines, una unius Christi sponsa. 122

CAP. II. — Loci Cant. IV, 9-12, interpretatio. 127
CAP. III. — Virgines, ipsæ martyres, inter Christi sodales, primæ. 127

CAP. IV. — Locus Cant. VI, 7, 8, expensus. Regina, sanctæ ante diluvium animæ. Concubinæ, animæ prophetarum. Divinum semen ad spiritalia fetus, in prophetarum libris. Quasi clandestinæ cum prophetis, Verbi nuptiæ. 134

CAP. V. — Sexaginta reginæ, cur sexaginta, et cur reginæ. Primi ævi sanctorum præstantia. 131

CAP. VI. — Octoginta concubinæ, quæ. Factæ prophetis Incarnationis notionēs. 151

CAP. VII. — Adolescentulæ, justi veteres. Ecclesia, una illa sponsa, reliquis præstantior. 154
CAP. VIII. — Christi natura humana, una illa ejus comitum. 155

CAP. IX. — Virgines statim post Reginam ac Sponsam. 155
ORATIO VIII. — *Thecla*. 158

CAPUT PRIMUM. — Vocis, *εὐαγγέλιον*, Methodianum etymon, pene divina. Virtus, *ἀρετή*, Græce, unde dicta. 158

CAP. II. — Alta sacramentum virginitatis mens et constantia. Virginitas in beatas sedes ante reliquos introductio. 159

CAP. III. — Virginitatis sors et hæreditas. 141
CAP. IV. — Parænesis ad virginitatem excolendam. Proponitur excutiendus locus Apoc. XII, 1-6. 145

CAP. V. — Mulier pariens infesto dracone, Ecclesia : ejus cultus et gratia. 146
CAP. VI. — Ecclesiæ opera, filiorum in baptismo partu ritio. Luna in baptismo : plenilunium Christi passionis. 147

CAP. VII. — Mulieris partus in Apocalypsi, non ipse Christi, sed fidelium in lavacro. 147
CAP. VIII. — Fideles in baptismo mares, Christo confi-

gurali. Sancti, ipsi Christi.	150
CAP. IX. — Filius Dei, qui ipse semper, hodie gignitur in animis sensuque fidelium.	151
CAP. X. — Draco, diabolus. Stellæ, draconis cauda cælo excussæ, hæretici. Trinitatis numeri, id est personarum numeratæ: circa eas errores.	151
CAP. XI. — Mulier cum filio masculino in deserto, Ecclesia. Virginum, sanctorumque desertum. Numerorum perfectio ac mysteriorum. Senarii æqualitas et perfectio. Senarius in Christum relatus. Ex hoc item numero mundi creatio et harmonia tota conflata.	154
CAP. XII. — Ad imitationem Ecclesiæ in solitudine degentis et draconem superantis, provocantur virgines.	158
CAP. XIII. — Bestiæ diademata septem, victrice castitate tollenda. Draconis cornua decem. Decalogo opposita vitia. Fati opinio, malum maximum.	159
CAP. XIV. — Mathematicorum doctrina non prorsus spernenda, quandiu in astrorum versatur notitiâ. Duodecim zodiaci signa, nomina mythica.	162
CAP. XV. — Argumenta a fati et geneseos novitate. Aurum genus, prisci homines. Argumenta adversus mathematicos, sane solida.	166
CAP. XVI. — Alia complura in eisdem mathematicos intorta.	167
CAP. XVII. — Concupiscentia carnis et spiritus: vitium et virtus.	174
ORATIO IX. — <i>Tysiana</i> .	175
CAPUT PRIMUM. — Castitas, veri tabernaculi ornatus præcipuus. Ad tabernaculorum festum celebrandum, septem dies indicti Judæis, quid significent. Septenarii hujus incertæ summa: nec ulli liquet, quando futura mundi consummatio sit. Mundi fabrica etiamnum completur.	175
CAP. II. — Figura, imago, veritas: lex, gratia, gloria. Homo immortalis conditus: mors inveceta destruendo peccato.	179
CAP. III. — Quomodo se quisque ad futuram resurrectionem comparare debeat.	182
CAP. IV. — Mens de purgatis vitiis perspicacior. Animi ornatus ac virtutum series. Charitas densa et constipata. Castitas, omnium postremus ornatus. Ipse matrimonii castigantius usus.	186
CAP. V. — Mysterium tabernaculorum.	187
ORATIO X. — <i>Domina</i> .	191
CAPUT PRIMUM. — Sola efficit ac præstat castitas, ut anima laudatissime gubernetur.	191
CAP. II. — Locus Judicij, 13, 8 15, expensus. Arborum regem exposcentium allegoria.	194
CAP. III. — Rhamnus et ægna, castitatis symbolum. Quatuor Evangelia, id est prædicationes sive leges ad salutem instituentes.	195
CAP. IV. — Lex inutilis ad salutem. Castitatis postrema lex sub rhamnii specie.	198
CAP. V. — Diaboli æmula in omnibus malignitas. Duo genera ficuum et vitium.	199
CAP. VI. — Visionis Zachariæ mysterium.	202
ORATIO XI. — <i>arctæ</i> .	205
CAPUT PRIMUM. — Veri virgines et casti, pauci. Castitas, certamen. Thecla, virginum princeps.	203
CAP. II. — Thecla virginum composite canente, reliquæ virgines illi succinunt. Joannes Baptista, martyr castitatis. Ecclesia, Dei sponsa, intacta, virgo.	207
CAP. III. — Utri meliores, continentes, an qui gaudent ipsa mentis tranquillitate. Pugna castitatis periculum: tranquillitatis felicitas. Depurgatæ ac tranquillæ mentes, dii, Deum visuræ. Virtus tentationibus exercita, probatur.	213
Notæ Leonis Allatii in Symposium decem virginum.	222
EXCERPTA AC ORATIONES ALIQUOTS. METHODII.	
Libet de libero arbitrio.	259
Ex libro de resurrectione.	266
Fragmentum de Jonæ historia.	327
Ex libro de creatis excerpta.	331
Ex libris adversus Porphyrium.	346
Ex sermone de martyribus.	346
Sermo de Simeone et Anna.	347
Oratio in Ramos palmarum.	383
Ex homilia de cruce et passione Christi.	398
Alia nonnulla fragmenta.	403
ALEXANDER LYCOPOLITANUS EPISCOPUS.	
Notitia.	410
TRACTATUS DE PLACITIS MANICHÆORUM.	411
CAPUT PRIMUM. — Philosophiæ Christianæ præstantia. In Christianis hæreseum origo.	411
CAP. II. — Manichæi, seu Manetis, ætas. Primi discipuli. Duo principia. Materia Manichaica.	414
CAP. III. — Manichæi deliria circa materiam.	414
CAP. IV. — Lunæ augmentum et decrementum: nugæ	

in ea Manichaicæ. De homine et Christo somnia. Abstinentiæ insulsa ratio.	415
CAP. V. — Solis et lunæ cultus sub Deo. Manichæis in Græcorum tabellis quæsitæ præsidia. Scripturarum auctoritas ac fides Manichæis spreta.	418
CAP. VI. — Manichæorum duo principia. Ipsa vexata. Pythagoreorum de principijs opinio. Bonum et malum comparata. A bono victoria.	419
CAP. VII. — Vindicatus ab inordinatione motus. Circularis. Rectus. Generationis et corruptionis. Alterationis et sensum efficiens qualitatibus.	419
CAP. VIII. — An materia malefica. De Deo et materia.	422
CAP. IX. — Ridicula Manichæorum materiæ in Deum motus deliria. Deus, materiæ auctor rebellionis, sensu Manichaico. Materiæ appetitio lucis et splendoris bona. Bona divina nihil ex commercio minora.	423
CAP. X. — Deorum mythologica: iisque similia Manichæi placita. Homerice theomachis allegoria. Emulatio et invidia in Deo, Manichæorum sententia. Vitia hæc in nullo studioso, probræque admittenda.	426
CAP. XI. — Missa virtutis Manichaica. Materiæ virtutes, pari minorive malitia.	426
CAP. XII. — Improbata virtutis immissione, mali destructio: quod mali ex ea nulla minutio. Expuncta Zenonis opinio, solis igne orbem esse conflagraturum.	427
CAP. XIII. — Malum minime in sideribus et stellis. Mala vitæ omnia Manichaice vana, quæ vitæ inducant interitum: delirio supra exposito transvectionis animarum ex luna ad solem.	430
CAP. XIV. — Ægyptiis culta animalia noxia. Homo artibus maleficus. Libidines et injustitiæ legibus castigatæ et disciplina. Contingentia et necessaria, quibus nihil la bis.	430
CAP. XV. — Libido et cupiditas rerum sentientium. Dæmones, animalia sentientia. Sol item et luna, stellæ. Platonicæ, non Christianæ.	431
CAP. XVI. — Quod sapientes aliqui, nihil vetat et alios esse. Diligentia et studio paranda virtus. Saniore philosophia homines ad bonum provehendi. Commune virtutis stadium a Christo omnibus apertum.	431
CAP. XVII. — Exagitata Manichaica virtus in materia. Si una virtus creata siue materia, et reliquæ. Virtus in materia explosa.	434
CAP. XVIII. — Manichæorum solutio et instantia. Scite ad hominem de Manete, qui ipse in materia.	454
CAP. XIX. — Altera Manichæi virtus prioribus novisque absurdis petita. Virtus efficiens et patibilis, opifex et materiæ concreta. Corpora Manichæo tribus partibus digesta.	435
CAP. XX. — Divina virtus eisdem Manichæo corporea et divisibilis. Divina virtus ipsa materia, quæ fiat omnia: inconveniens.	438
CAP. XXI. — Virtus partim bona, partim melior. In sole et luna illibata, in aliis depravata: improbabilis opinio.	438
CAP. XXII. — Lunæ lumen a sole. Receptarum in ea animarum inconvenientia. Græcis duo diluvia.	439
CAP. XXIII. — Imago materiæ in sole, ad quam homo: nugæ ac delirium. Delirium item, hominem a materia esse conditum. Homo, vel compositum, vel anima, vel mens et animus.	443
CAP. XXIV. — Christus mens, Manichæi. Quid ecclesiasticæ? Inconvenientia de Christo. Passum umbraticæ, Manichæorum delirium. Nihil Verbo per fictionem aptum.	443
CAP. XXV. — Manichæorum abstinencia a viventibus, ridicula. Quod abhorret a nuptiis, dementia. Gigantum mythologia. Nimis allegorica expositio.	446
CAP. XXVI. — Ignis Manichaicus vexatus. Ignis illic, ipsa materia.	447
S. PETRUS, ALEXANDRINUS EPISCOPUS ET MARTYR.	
Notitia historico-litteraria.	449
Acta sincera S. Petri.	452
Monitum Mali.	452
Incipiunt Acta.	453
S. PETRI OPERA.	
Epistola canonica.	467
Epistola ad Ecclesiam Alexandrinam.	510
Ex libro de Deitate.	510
Ex homilia de adventu Salvatoris nostri.	512
De eo quod decimum quartam primi mensis lunæ usque ad Hierosolymorum excidium recte statuerint Hebræi.	513
De anima et corpore.	520
Ex doctrina Petri Alexandrini.	523
Fragmentum in Matthæum.	523
Ex sermone de theologia.	524

S. ALEXANDER, EPISCOPUS ALEXANDRINUS.		LIBRI TRES ADVERSUS MANICHÆOS.	1069
Notitia.	525	LIBER PRIMUS.	1069
EPISTOLÆ de Ariana hæresi deque Arii depositione.	548	LIBER SECUNDUS.	1151
I.—Epistola Alexandri Alexandriæ episcopi ad Alexandrum Constantinopolitanum.	548	LIBER TERTIUS.	1214
II.—Exemplar.	548	MARCELLUS ANCYRANUS EPISCOPUS.	
III.—Depositio Arii et sociorum	571	Diatriba de causa Marcelli Ancyрани.	1277
IV.—Fragmenta duo ex epistola ad Ægionem Cynopolitanum episcopum, contra Arianos.	584	Proœmium et divisio operis.	1277
Monitum in subsequentem sermonem.	584	CAPUT PRIMUM. — Compendiaria de vita Marcelli narratio.	1279
SERMO de anima et corpore deque passione Domini.	586	CAP. II. — Qui fuerit error Marcello ascriptus.	1281
S. EUSTATHIUS, EPISCOPUS ANTIOCHENUS ET CONFESSOR.		CAP. III. — An Marcello ascriptus error in ejus contra Asterium libro deprehendi potuerit.	1285
Notitia.	610	CAP. IV. — Num Marcellus errorem de Verbo et Filio Dei in decursu vitæ voce vel scripto tradiderit.	1290
S. EUSTATHII SCRIPTA.		CAP. V. — Num Athanasius Marcellum unquam a comunione sua removerit.	1293
Dissertatio de Engastrimytho contra Origenem.	614	CAP. VI. — De Marcelli et Ecclesiæ Ancyranæ ad Athanasium legatione.	1294
Allocutio ad imperatorem Constantinum in concilio Nicæno.	674	Præfatio Christ. Henr. Georg. Retberg.	1299
Fragmenta ex libris deperditis.	676	Fragmenta Libri Marcellini.	1501
Liturgia sancti Eustathii.	698	Libellus ejusdem Marcelli Juliano Romano pontifici oblati.	1501
Spuria S. Eustathii.	704	Eugenii diaconi legatio ad S. Athanasium pro causa Marcelli Ancyрани, et confessio fidei Ecclesiæ Ancyranæ.	1501
Monitum ad lectorem.	704	THEODORUS HERACLEENSIS EPISCOPUS.	
COMMENTARIUS IN HEXAEMERON.	708	Notitia.	1507
Notæ Allatii in Hexæmeron.	795	INTERPRETATIO IN ISAIAM.	1508
TITUS BOSTANENSIS EPISCOPUS.			
Notitia	1065		

FINIS TOMI DECIMI OCTAVI.

Ex typis MIGNE, au Petit-Montrouge.

6574 015

✓ THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были поданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>